
6
34 N
19

BENEDICTI ARIÆ MONTANI HISPALENSIS

COMMENTARIA IN DVODECIM PROPHETAS.

ANTVVERPIÆ,
Ex officina Christophori Plantini,
Regii prototypographi,
M. D. LXXI.

Cum Priuilegio Regiæ cath. Maiestatis

Æstimat. LXXII. stuf.

Summa Priuilegiorum.

REGIAE Catholicæ Ma^tis. Priuilegijs cautum est, ne quis cuiuscunque status aut condicionis, *Benedicti Ariæ Montani Hispalensis Commentaria in duodecim Prophetas*, citra Christophori Plantini voluntatem, intra sex annos imprimat, alicubiue impressa in eius ditionis fines importet, aut quouis modo distrahat. Qui secus faxit, confiscationis librorum, & pœna, vt latius in Regio diplomate expressum est, multabitur. Dat. Bruxellis in Consilio priuato 30. Ianuarij.

In Consilio verò Brabantiæ, 15. Februarij, M. D. LXIX.

Subsignat.

De Langhe.

Censura Doctoris Seb. Baer, ex Collegio censorum Antuerpiæ Catholicæ Ma^tis. auctoritate, & Episcopi delectu institutorum.

COMMENTARIA *clariss. & doctiss. viri Benedicti Ariæ Montani in omnes Prophetas minores non solum commendanda sunt, quia pietatem & verum prophetæ sensum referunt, verum etiam quòd ad hæreticorum dogmata extirpanda, & ad pietatem promouendam omnibus concionatoribus plurimum conferant. quod attestor.*

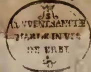
Sebastianus Baer Delphius insignis colleg. Ecclesiæ S. Mariæ Hantuerp. Plebanus & Canonicus.

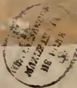
AD SANCTISSIMAM MATREM ECCLESIAM CATHOLICAM, ILLIVSQVE PONTIFICEM SVMMVM, ATQVE LEGITIMOS MINIstros omnes, Benedicti Ariæ Montani Hispalensis Epistola dedicatoria.

RIMOS *accepta, à te, disciplina, ac per quadraginta & amplius annos, cùm parentum & magistrorum cura meorum, tum assidua opera & diuturna sacrorũ librorum lectione & meditatione exculta, fructus tibi, Mater sanctissima, nunc edo, satis quidem exspectato maturos tempore; quos si nõ proferentis ingenij natura & ope præstantes, at ipsa sinceri animi & studij propensione mei, argumentiq; dignitate tibi non ingratos fore spero.*

Etenim cùm ab ineunte ætate, ex parentum ac propinquorum voto, & propenso animi mei motu in literarũ studia incubuerim, & eas artes, quibus liberales doctrinæ atq. ingenuæ continentur, sub optimis ac doctissimis præceptoribus didicerim, Theologicæ doctrinæ studio iam tunc à primis annis flagrare cœpi, quòd illa mihi, vel nomine ipso audito, adeò placeret, vt præter cæteras omnes disciplinas, quibus animi imbui informariq; possunt, Christiano ac pio homine iudicaretur dignissima. nam cùm à Christianis parentibus, ad instituẽdam vitam in ipsa prima pueritia imbutus, inter prima domesticæ eruditionis initia duplici me parte constare cognouissem, corpore mortali, ad mortalium parentum naturam effecto, & animo immortali, ad immortalis Dei exẽplar expresso atque indito; quæque mortalia essent, omnia incerta, caduca, mobilia; quæ verò immortalia, eadem optima, æterna, beata, præstantissimæq; naturæ definitionem sortita cognoscerem, eorum quæ digniora & solidiora, præstantioraq; essent, rationem inprimis habendam duxi; cætera vero eatenus obeunda, tractanda, & tenenda, quoad dignioribus inseruire & ministrare posse viderentur. Nullam igitur exercendæ vitæ partem potiorem sum arbitratus, quàm eam, qua animi excolerentur humani, hoc est, scientiarum & sapientiæ studia: inter quæ ea maximè excellere intelligebam, quibus animus, ea præcipuè parte, iuuatur, quæ ad principem auctoremq; suum refertur. Atque in eiusmodi ineundo ac tenendo instituto, fœlici me condicione in Christiano populo natũ esse, agnoscebam; cui totius præcipuæ disciplinæ præcepta & instituta nõ ex humani ac nunquam ferè sibi consentientis ingenij coniecturis, ratiocinationibus & obseruationibus, sed ex diuini verbi certissimis & locupletissimis the-

ſauris apud amantiſsimam & benigniſsimam Matrem Eccleſiam, ad vſum cõmunicationemq́; depoſitis eſſent petenda: Audiebam enim ſapientiæ olim profeſſores, qui grauiſsimo cognomẽto philoſophi vocati ſunt, illud impenſè ſumma cura ac diligẽtia, magno aſsiduoq́; labore egiſſe, vt illam conſequerentur doctrinæ formam, quæ humanos animos proximè attingeret, id eſt, vt certam diuinarum humanarumq́; rerum notionẽ haberent: ad eamq́; quærendam, duo ſibi propoſuiſſe tractanda genera; quorum alterum in ijs verſaretur cognoſcendis rebus, quæ inferiorem mundi naturam ſpectarent (quam illi Phyſicam partem vocabant) alterum in ijs, quæ ad præſtantem naturæ dignitatem amplitudinemq́; referrentur (quæ ab ipſis τὰ μεταφυσικὰ dicebantur. Atque in vtroq. tractando genere, illos, vtpote humani ſenſus acie; ſed quaſi per caliginẽ multam perſtricta vterentur; aut frequenter & nimiũ aberraſſe, aut vehementer hallucinatos procul à veri ſtatuendi fine ſubſtitiſſe, longiſsimeq́; ab ijs fuiſſe ſuperatos; quorũ mentibus veri inueniendi vias indagantibus, certa & ſancta religio, diuini verbi & eccleſiaſticæ interpretationis lumen prætuliſſet. quam ob rem, vbi primum Romanæ linguæ notitia vſuq́; imbutus eſſem, (qui mihi primus ad ſapientiam aditus fuit) alacri animo & contento ſtudio, humanarum diſciplinarũ caſtra, nobiliſsimos duces ſecutus miles nõ inexercitatus frequentaui; in qua militia, me etſi non ſtrenuiſsimè, non tamen cæterorũ ætatis meæ ignauiſsimè geſsi, tamdiuq́; verſatus ſum, quoad per diſciplinæ conſuetudinẽ & vſum, ac per ætatis peritiam magiſtrorúmq. meorum iudicium & cõſilium, in optatiſsimũ ſacræ Theologiæ Gymnaſium deductus ſum, in quo per quinque iam & viginti verſatus annos, quantum ipſe perpetua excitatione profecerim, (cum ea ex re, nec plauſum nec lucrum quæſierim) an alijs notum perſpectumue ſit, nec affirmare poſſum, nec indicare ipſe curo: Quantum verò gratulatus ipſe fuerim mihi, cui ex Dei beneficio hunc vitæ ordinem adipiſci contigerit, nulla, quamuis longiſsima & diſertiſſima, oratione explicare queo: Etenim cùm per ſcholaſticas exercitationes primum deductus (quæ ad verbum Dei purè & doctè tractandum viam muniunt inoffenſam) ad diuinorum librorũ ſacraria ſum admiſſus, atque in ipſis foribus, Deo mihi propitio, antiquarum linguarum ſubſidio, & quadam velut luce adiutus fui, viſus mihi ſum in illũ ſuauiſſimum & amœniſsimum paradiſum deduci, ex quo fons egreditur, qui in quatuor diuiſus capita terrã omnẽ percurrit, atq. eas, quas perlabitur regiones, auro optimo, gemmis margaritiſq́; ditat præſtantiſsimis: Viſus etiã mihi ſum in editiſsimo poſitus monte, æternæ gloriæ Chriſti & regni

Dei, non quidem formam, amplitudinē & maiestatem ipsam, quā mortalis homo Adami filius adhuc, spectare potest nemo, sed specimen tamen quoddam intueri. cuius admirāda pulchritudine adeo captus fui, ut in eo uno loco tabernaculū uitæ meæ collocare decreuerim, inq; his sedibus quiete, otio, & perpetua meditatione morum, animiq; mei excolēdi facultatē & commoditatē, ut mihi ex diuina benignitate habere possem, optauerim. Atque equidē per id tempus mihi tantū meoq; animo prospicere ac sapere cogitabā, ac per omnē prorsus uitam discipulū agere constituebam; ob eamq; rem, ex hominum frequētia remotus, in solitudines discesseram, ubi sacrorum lectioni librorum assiduā & perpetuam operam darem; dumq; illic lateo, quantā nunquam uel labore & studio consequi, uel ingenij uiribus æquare possem, singulari dei beneficio ac dono accepi: id quod ipse nō rarò, tum infrequenti pientissimorum uirorum colloquio, tum communi sermone testatus ac professus sum. Cùm uerò postea, & propria mente, & multorū optimorum & sapientissimorum uirorum sententia atque auctoritate inductus, intelligerem non mei tantum causa natum, aut aliqua bonarum artiū, nedum sacræ eruditionis facultate auctum fuisse me, sed quæ gratis acceperim, pietatis iure ac lege, cum fratribus meis cōmunicanda accepisse, ijsdemq; debere: tametsi doctoris, quod non mererer, nomen & munus recusare optarē, ingrati tamen ac desidis christiani & officiū, uel pietatem potius negligentis notā, quam summi & maximi uiri inurendā mihi minabātur, turpiorem duxi & insigniorem, quàm ut contēnere, aut ferre, aut iniustam dissimulare possem, præsertim cum à multis, de reddenda Deo, talenti mihi crediti, ratione, seuerissimè admonerer. Qua de re utpote maxima, cogitanti mihi illud tandem consiliū probatum fuit, ut uel ignorationis, temeritatis, ruditatis, inscitiæ, uel incultæ orationis, uel quodcunq. huiusmodi, quod aduersus personā, ingeniúmue meū reperiri, à doctioribus & seuerioribus posset, nomen subirem potius, quàm deserti erga fratres officij, & impediti, aut subducti cōmodi (si quod exspectari ex labore meo posset) apud pientiores accusarer. Cùm diu igitur mecum deliberassem, quam potissimum sacrorum librorum deligerem partē, in qua primū operæ meæ pensum conficerē, duodecim prophetarum explicationem oportunissimā existimaui, quòd ea iustum opus implere posset, & præter cætera diuinæ lectionis uolumina uisa esset raros Græcè & Latinè expositores habere; atque eos, qui extarent, liberius illud interpretandi genus, quod allegoricum uocant, plerunq. fuisse sequutos: quod quietis quidem Ecclesiæ temporibus iucundum cum primis ac suaue est;

turbata autem religionis tranquillitate, & dissidijs ac sectis in Christianum populum inductis, non perinde ad explicandã confirmandamq; veritatem expetitur, atque illa alia simplicior seuerioribusq; astricta legibus, quæ vulgato verbo literalis dicitur. quam verò in diuino explicando verbo rationẽ tenuerim, tibi sanctissima mater, quam breuissimè possim, reddere & exponere operæpretium duxi.

Cùm ante annos decem coacto postremũ Tridenti Concilio frequenti Patrũ omnium, Cardinalium, Patriarcharũ, Archiepiscoporum, Episcoporum, Archimandritarũ & Doctorum, cæterorumq; omniũ (quos tuos legitimos ministros agnoscimus & veneramur) Senatu de propositis argumentis sententiã ipse doctorum omnium minimus atque indignissimus, dicere quoque iuberer (quo die primum in illo celeberrimo concessu auditus sum) omnem argumentationis orationisq; meæ materiã, ex ipsis sacrorum librorũ promptuarijs, atq. ex manifesta diuini verbi veritate me expositurum esse, professus fui: non equidem, quod aliorũ vel institutum, vel rationem improbarem, qui de re proposita sanctorum doctorum, aliorumq; optimorum auctorũ recitatis sententijs diligenter ac doctè differerent; sed quod id disputãdi genus illius loci ac temporis cõmoditati minus videretur oportunũ, minusq; cum antiquis exẽplis cõueniens, atq. eorum dissidiorũ, quæ nostro seculo facta sunt, auctoribus & sectatoribus (quorum præcipue informandorum & reuocandorũ causa Conciliũ celebraretur) omnino esset repudiatũ: cùm illi religionis causam à se stare, affirmare & contendere, ob eam rẽ, auderent, quòd à nostris non tam diuini verbi auctoritate, quàm doctorum & interpretum placitis & sententijs peti sese atque oppugnari causarentur: cũ tamen illi sibi visi essent firmissimum præsidium in diuinis libris constituisse, de quo sese nunquam deiectũ iri, sectatoribus suis, quos miserrimè deceperunt, magna ignoratione, vel stulta potius arrogantia iactare solent. Eiusmodi itaque opinionem & arrogatam sibi diuini verbi facultatem & gloriam, vt vanã omnino & mendacem ostenderẽ, simúlque vt loci illius, & grauissimarum, de quibus agebatur, rerum dignitati inseruirem, demandatum mihi argumentum, aduersus sectariorũ, & à disciplina tua desciscentium hominum sententiam, quanquam doctorum auctoritatem plurimum valuisse & valere oportere confirmarẽ; in eiusmodi tamen causa cũ eiusmodi aduersarijs, omissis auctoritatibus, ipsa re, & diuinorum librorum lectione, veritatem exquirere sum aggressus: quid autẽ & quàm feliciter in eo genere, non quidẽ proprij ingenij, sed diuini beneficij ope, tuoque Mater voto egerim, satis apertè

indicare

indicare potuit illa summo omnium nationum & virorum consensu, Deo significata gratulatio, illéq. plausus, quo perorata iam sententia, exceptus fui; non qui vel tantillum laudis mihi ingeniòq; meo tribui aut sentirem, aut paterer, sed qui manifestum & inoffensum Dei verbũ omni ex parte sibi consentiens & constans, atque ab omni sectarum & errorum confirmatione longè alienum cùm ostendissem, agnosci, probari, & summa lætitia publicè laudari gauderem. Videbam enim ministros illos tuos, quorum sanctissimo officio, sacrorum librorum cura, interpretatio, propugnatio, & dignitas per Deum patrem, per Christum filium, per sanctum Spiritum, pérque te Christi sponsam commissa est, thesaurum sanctissimum & pretiosissimum ipsisq; charissimum, & obseruatione omni dignissimum, sacram inquam scripturam, veritatis aduersariorum audacia, inscitia & temeritate vsurpatum, contaminatum, direptum & penè conculcatum, à me atque ab alijs suarũ partium catholicis famulis, reuerentia summa, fide integra, & magna cum attendentium vtilitate obseruari, tractari, & coli; eiúsque verum ac legitimum vsum ab istorum arrogantia vindicatũ, nobis nostrisq; asseri & confirmari. Optimorum igitur patrum ex illo Concilio, atque sacrarum rerum cognitione præstantium, aliorũq; doctissimorũ & pientissimorum virorum, quos magnos ego auctores habeo, consilijs & auctoritate inductus ac persuasus, hoc disserendi & interpretandi genus, iam olim & perpetuò, in Christiana schola probatissimum, non in disputationibus & actionibus modò, sed in sacris etiam explicandis libris, obseruare & persequi constitui, vt præcipuam & copiosiorem, ad id munus conficiendum, supellectilem ex diuini verbi inexhausta & ad omne argumentum oportunissima lectione pararem; & ijs, qui ex varia apud patres & doctos auctores collecta materia nostræ religionis atque doctrinæ tabernaculum communiunt, & sartum tectumq; curant, vsum aliquem non ingratum nec incommodum offerrem; & ijs etiam quibus nostro seculo nullum, præter diuinum verbum, sanctum & efficax esse putatur, tergiuersationem impedirem, ac diuinorum etiam scriptorum veritatem, non ab illis, sed à nobis stare, demonstrarẽ. Cùm igitur vtriq. parti, & nostræ & eorum, qui à nobis discesserunt, satisfacere studuerim, vt nostrorum causam, re ipsa, ratione, oratione atque studio meliorem ego etiam, omnium minimus, pro mea parte excolerem & defenderem, & aliorum saluti quam ardentissimè cupio, Christiano animo & officio, consulerẽ; illud semel prædictum perpetuo, omnibus exceptum volui, me in nostrarum explicationũ statuenda fide, eam auctoritatem præcipuè appellare,

lare, quæ cunctis maxima & summa iure optimo habetur, hoc est, sacrorum librorum manifestum, apertum & irrefragabile testimonium. Si quas præterea copias ex varijs cæterorum auctorum classibus nõ importunè, pro temporum argumentorumq́; ratione atq. vsu, produxerimus, eas, ijs fidei auctoritatisq́; partibus, quas profiteantur, valere & constare, & suum singulis dignitatis gradum asscribi tribuiq́; oportere, sicut iam pridem à te, sanctissima atq. integerrima veritatis assertrice, illustrissimis præceptis, legibus & institutis est definitum.

Accipe igitur mater sanctissima minimi ingenio atq. eruditionis, facultate ac dignitate, inter omnes non doctores modò, sed discipulos etiam, qui apud te sunt; at verò pietate & studio in te, eorum, quos hoc seculo alis, non postremi filij, munus primum: quod ex tua doctrina, cura & communicatione, ad fratrum meorum vtilitatem acceptum tibi refero. Cuius in primis integrum ac sincerum iudicium, cunctis studijs, actionibus, scriptis, orationibusq́; meis exspecto, ac subire cupio, & exspectandum subeundumq́; mihi summa reuerentia perpetuò profiteor, nihil vnquam, neque notati per te mihi erroris defensurus, neq. adhibitæ correctionis, vt pium & obsequentem filium decet, recusaturus. Quòd si labor studiumq́; meum tibi vni, ob diuinam, qua gubernaris & abundas, virtutẽ & sapientiam, notissimo isto & admirando omnibus erga tuos amore & materno affectu probetur: quidquid reliquum vitæ mihi fuerit, id omne, in sacris libris, in tuam filiorumq́; tuorum gratiam, & pro ea, quæ mihi ex diuino beneficio contigerit, ingenij & eruditionis facultate, explicandis confero: Tibi autem mater sanctissima prosperum & perpetuũ diuinæ gratiæ, pacis & tranquillitatis vsum, omnibus etiam filijs tuis magnũ erga sacras disciplinas amorem, ardentissimum studium, pientissimamq́; erga te obedientiam cupio atq. opto. Antuerpiæ Brabantinorum, Lucæ Euangelistæ solenni die. CIↃ. IↃ. LXX.

BENEDICTI ARIÆ MONTANI IN HOSSEÆ VATICINIA COMMENTARIVM.

PRÆFATIO DE PROPHETICA LEGATIONE.

VANQVAM ſcelerati illius & callidiſſimi hoſtis, atque omnium malorum primi au-ctoris artes, conatus, & conſilia omnia in ea re conſumantur; vt omnes ad felicitatem aditus hominibus præcludantur: idque ille vt efficiat, denſiſſimas humanis mentibus tenebras afferre quotidie & cogitet, & moliatur; atque illud omnino curet, ne vlla cæleſtis illius luminis portio nobis eluceat, qua verum à falſo, ab honeſto turpe, diſcernere valeamus: quam quidem rem propter humanæ dignitatis inuidiam, & conceptam ſemel diuini honoris æmulationẽ, is ſemper agitat. Tamen illa, quæ maximo ſemper hominum amore diuina abundauit benignitas, hæc & huiuſmodi pericula propulſare nunquam ceſſat. nam quicquid conſilij, quicquid operæ, aduerſarius noſter in turbandis humanis rebus ponit, totum ſapientiſsimè diuina prouidentia eludit.

IGITVR cùm certa quædã ad felicitatem via ſit, eaque duabus partibus contineatur; fide in Deum; & mandatorũ, voluntatiſque eius obſeruatione: vtrãq. partẽ in humanis mentibus perturbare pertinaciſsimè diabolus ſtudet ac molitur. Atque fidei quidem puriſsimæ rationes omnes hoc vno negotio iugulari poſſe putat, ſi contrarias, aut abſurdas, aut ſaltem non veras, de Deo, deq; diuina natura opiniones inſerat: quibus aut humana opera à Deo omnino negligi, aut Deum humanis moribus libẽter accommodari, aut externo potius, quã interno delectari cultu, aut alia quauis ratione diuinam naturã pro libitu noſtro & varijs gentiũ cogitationibus vel diſtrahi vel definiri poſſe putetur: ita vt neq. ſimplex omnino, neq; adeo pura credatur eſſe; neque quicquam ex diuina dignitate per deorum multitudinem detrahi. His atque huius aliorumq; etiam generum, quamplurimis opinionibus humanas mentes callidiſſimus ille ſerpens imbuere ſtudet, vt in ipſo ſtatim religionis limine impingatur, & prima errorum elementa concepta falſam omnino totius vitæ viã terere atq; abſoluere cogant. Alteram vero pietatis

partem non minore diligentia, atque artibus non dissimilibus corrumpere hostis non cessat, cùm hominũ mores quàm perditissimos esse curet, atque non rarò huius voti compos, magno hominum malo fiat. Nam cum humanus appetitus ad voluptatem & ambitionem, atque ad huiusmodi vitia iam inde ab adolescentia sua procliuis sit, eaque res hostem ipsum primum peruersitatis auctorem minimè lateat, neque eum decipiendorum hominum rationes fugiant, qui præstantissima olim capita hominumque omnium parentem vna cum vxore facilè in deceptionẽ errorẽmq. induxerit, indefessa opera, assiduoque studio, virtutis egentissimos, vitiis vehementer præditos homines reddere contendit: quod si præstare potest, vt vtroque animus morbo laboret, fidei defectu & morum corruptela, (id verò in primis sequitur & efficere studet) sin minus, tamẽ, vt vel altero afficiatur morbo saltẽ, vel vt non omnino neutro, enixe conatur. Nouit enim vtroq. morbo liberos esse oportere eos, qui ad æternam felicitatem viã affectant: contraq. in æternam miseriã vtriusuis ægritudinis languore corrui. Atq. harũ, quas cõmemorauimus, rerum exẽpla quãplurima, vel vna Israëlitarũ gens diuinos legentibus libros, facilè suppeditabit: cùm homines illos, qui apertiore diuinæ naturæ cognitione gaudebant, qui diuinorum cõsiliorum ipsius numinis beneficio præter cæteros mortales cõscii fuerant, qui Dei in se studium, benignitatẽ, prouidentiã, tam assidue fuerant experti, qui maximum de hominum ruina reparãda respõsum acceperant, qui in cæterarũ gẽtium lucẽ, & doctrinã constituti fuerant ab eo, qui annunciat verbũ suum Iacob, iustitias & iudicia sua Israël: non fecit taliter omni nationi, & iudicia sua non manifestauit eis. Tamen hos à syncera fidei ratione, & à recta morum via deductos, non rarò transuersos egit Sathanas. Quam quidẽ ob rem gentem & regionem illam, cuius initia augusta, atque felicissima fuisse cõstat, nõ paucis calamitatibus diuinæ iustitiæ sentẽtia affectã fuisse legimus. Verùm enimuero quod diuina misericordia omnem Sathanæ malitiã incõparabili superet interuallo, hos antiqui hostis conatus, atq. huiusmodi consilia vires suas integras habere, Deus nõ est passus. Nam cum maximè illius gentis perdendæ studio, & cupiditate cõmunis hostis arderet, tunc maximè eorum tẽporibus vitæ incolumitati, & rationibus omnibus Deus consulebat. In iis autem rebus & commoditatibus, quas ad hostis frangenda consilia diuina comparauit prouidentia, frequens illa oraculorum per diuinos vates fusio cumprimis censetur. Nam iis viris ad cõmunem hominũ vtilitatem sapientissimè Deus est vsus, per quos viros, vel Heroas

Gen.3.

Esai.31.

potius,diuinæ naturæ ratio,arcana atque consilia, quantū fas esset, populo aperta sunt:& quæ communis hostis artes,quæ fallaciæ,qui conatus,quibusq́ue rebus hæc vitari,& eludi possent, est patefactū. Per hos eosdem humana mens ad veritatem,atque homines ipsi ad morum & vitæ correctionē sunt reuocati. Hi præterita cōmemorabant,præsentium temporum res, status, eorumq́ue rationes veras docebant,& futura, siue fausta,siue infesta forent,à se præuisa canebant:ne eo morbo humana mens laboraret, qui maxima pericula laborantibus procreare solet : videlicet rerum inscitia, & veritatis ignoratione.Hi demū fuêre,qui de diuina erga totius orbis salutem voluntate prolixe polliciti sunt,& maximi illius Dei beneficii spem in hominum piorū mentibus aluêre. Hos tantæ dignitatis, atque auctoritatis Deus esse voluit, vt nulli homini fidem haberi iusserit, qui diuersam,aut alienam operum, & vitæ, negociorumq́. rationē ab horū responsis atq. sententiis,ederet : ita,vt quicunq. se Messiam prophetā & orbis restitutorem professus esset, nec tamen cum horum vatum definitionibus ad amussim quadraret, is, vt vanus ac mendax omnino exploderetur. Sed quia nos in cōmentando breuitatem sequi cogitamus,longā de vatum & vaticiniorum rationibus disputationē cōsulto prætermittimus,cōmodius id & prolixius illā, cum Deus annuerit, facturi. Inter eos vates, qui oracula atque responsa,& sententias suas, literarum monumentis commēdarunt, duodecim fuêre,qui vulgato veteriq. vocabulo Minores dicuntur: non quod sententiarum auctoritate, rerum aut elocutionis ratione, cæteris postponantur; sed quod horum singuli scripturæ modo, & breuitate, impares sint iis, qui maiores vocantur;quorum quę extāt scripta iustum volumē implēt. Hæc igitur vna res Minorum nomē non auctoribus,sed libellis indidit,atque eadem res in causa fuit, vt in vnū codicem omnes simul conferrentur, ne quid ex illis propter chartarū periret breuitatem. In his autē duodecim,primū lectionis ordine locum, antiqui sacrorum librorum concinnatores Hosseæ vatis propterea esse voluerunt:quòd ille inter primos vates,quorum scripta extant, fuerit vaticinatus. Namq. certum quoddam vaticinandi genus à Samuele, vsq. ad posterioris tēpli secula frequentatū fuisse legimus;cuius generis professores, videntes sunt appellati, duplici ad rem accommodato verbo Hhaza & Raa; quorum alterum חזה ראה videre,alterum verò intueri siue contēplari,possis interpretari. Nam quibus in populi vtilitatem à numine donatum erat, vt præterita ac futura prospicerent, & publicarum ac priuatarum rerum rationibus prouiderent, ij vno agnomine videntes nominati sunt,

eorumq. munus videndi verbo fuerat explicatũ. Contigit autẽ non raro huius generis viris, vt oblatas rerum imagines, siue præteritarũ siue præsentium, siue futurarum, certis quibusdam modis & rationibus ad id à numine aptati, atque comparati, contemplarentur, & velut in theatro quodã constituti spectarent, siue per symbola quædam, siue per ipsarum rerum simulachra, acsi res ipsæ ad spectandũ obiectæ fuissent. Atque id videndi & vaticinandi genus, scriptura intuitionem vel contemplationẽ nominat; quam nostra versio frequẽtissimè visionẽ interpretatur. Cuius generis illa sunt: Visio Esaię Esa.1. Ezech.7. filij Amos. & apud Ezechielem: & quærẽt, inquit, visionem à propheta. & multis alijs in locis, ex quibus visionis nomen certæ cuiusdam significationis esse intelligatur; quæ potius ad internã contemplationem, & ad rerum atque negociorum obseruationẽ, quam ad videndi sensum pertinere videtur. Nam hoc verbo diuinus vates Ps.57. vsus est, cum caneret, Lætabitur iustus cum viderit vindictam: hoc est, cum obseruauerit malorum vltorem esse Deum. At verò ex ijs vatibus, qui à Samuele & deinceps (vt D. Petrus inquit) fuerunt, quidam historia, quidam etiam propriis scriptis, atque editis libris, memoriã suam ad nostra vsque tempora propagarunt: neque enim Eliæ, neque eius discipuli, atq. sectatoris Elizæi, vllũ apud nos extat scriptum, sed neque Iesu Christi & Apostolorum tẽporibus extitisse accepimus. Quorum verò scripta nunc in manibus omnium sunt, eadem & nostræ ecclesiæ recentis etiam ætate vulgata atq. nota fuerunt. Igitur in iis qui vaticiniorum suorum scriptores primi fuêre, Hosseas & Amos, Michæas atque Esaias, omniũ primi commemorantur. Namq. eodem seculo quatuor illos fuisse ipsis voluminũ initiis declaratur; qui sub Ozia, Ioatham & Achaz regibus Iudæ suo munere functi fuisse dicuntur. Verùm enimuero quod inter primos prophetas Hosseã collocauimus, nõ eo dictũ accipi debet, quòd hos omniũ primos scripsisse affirmemus, sed quòd eorũ, quorum ad nos scripta permanarint, & qui simul munere functi suo sunt, Hosseas, Ioël, atque Amos cum Esaia, eodem seculo primi fuerunt. Hos verò Obadias & Michæas, quorum scripta extant, præcessisse dicuntur. Nam temporibus Achab Obadias floruit; Michæas verò ad decimum regni Iosaphat annum refertur; erat autem annus septimus & vigesimus supra ter millesimum, cum primum Achab rerum est potitus. Ne tamen ordinis & temporum rationem prætermisisse videamur, quæ plurimum ad prophetarum explanationem conferre solet, nonnulla de his aliisq. rationibus quambreuissime, & quamclarissime dicere fuerit operæprecium.

COMMV-

COMMVNES PROPHETICORVM LIBRORVM DISPVTATIONES.

NTE *igitur quam ipsum vaticiniorum explicationem aggrediamur, communes quasdam omnibus ferè eorū libris rationes & dubitationes idoneas, de quibus quæratur; & dignas, de quibus disseratur, duximus: quod eas ad temporum, nominum, generum, aliarumque rerum oportunarum rationem considerandam, commoditatis plurimum allaturas arbitraremur. quas neque ij, qui ante nos cum summa laude de sacris rebus scripserunt, prætermittendas putauerunt: de quibus nos non commentantium, sed disputantium modo agemus, varijs in singula argumenta sententijs in vtramque partem adductis, auctorum autem nominibus celatis, quòd nemini detrahere vnquam cogitemus; nostram verò sententiam disserendi magis, quam iudicandi consilio expositam existimari volumus. Primùm autem ipse ordo, seriésque librorum causam rationēque sui inuestigari postulat: videlicet, quāobrem alij alijs præpositi fuerint. Id enim nec temerè, aut casu, nec sine certo consilio accidisse dicendum est, quando neque rerum dignitas, neque religio ipsa id dici permittat, neque cogitari diuinæ prouidentiæ patiatur ratio. quæ cùm in minimis rebus magna, certa, constansq. sit, in huiusmodi grauissimis & summis, maxima, constantissimaq. fuisse, dicenda necessario est. Sunt autem qui hunc librorum ordinem vaticinandi temporibus adscribant, & eum vnicuique locum obtineri dicant, quem auctor munere obeundo occupauerit. itaque ita primum Hoseam vaticinatum, deinde Ioëlem, atque consequenter alios omnes putant. Hánc verò sententiam, cum alia quedā, tum Abdias cumprimis infirmat, qui communi omnium antiquorum Hebræorum, qui de temporibus meminerint calculo, Achab regis temporibus fuisse existimatur, vt in eius vatis exponendo vaticinio docebimus. Quæ res hunc vatē Hoseæ, Ioëli, Amosóque, quibus tamen illius liber postponitur, ætate, & agenda legatione antecessisse ostendit. Atq; etiā ex libro ab Hebræis ZZEDERGHOLAM, hoc est seculorum series inscripto, & ex disputationibus institutis in tractatum de Pascha, Hoseam, Amosum & Micheam eodem seculo vaticinatos fuisse accepimus, quod ipsorum quoq. diligenter obseruata lectione indicatur. Quare si ex temporū serie ordinis ratio petenda foret; consequenter hos collocari; neque inter Hoseam & Amosum, Ioëlem; & inter Amosum & Michæam, Abdiam atque Ionam inseri, fuisset consentaneum. His accedit quod Iohel, Nahhum, & Habbakuq, Manassæ regis tempestate vaticinandi munere functi, ab iisdem antiquis Hebræis commemorātur. Quamobrem si ex temporibus cuiusque omnium ordo statuendus fuit, definiri hoc modo debuerat, vt Abdias primus, secundus Ionas, post hos Hoseas, Amos & Michæas, collocarentur: deinde Ioël, Nahhum & Habakuq qui fuerunt in diebus Manassæ, post quos Sephonias, qui Iossia regnante fuit: postremi verò Haggæus, Zacharias & Malachias, qui post transmigrationem Babylonis fuére vaticinati. Sunt verò qui dicant duodecim prophetas hos sic olim a septuaginta interpretibus dispositos in antiquis Græcorum libris aliquando fuisse, vt ordine Hosseas, Amos, Michæas; Ioël, Abdias, Ionas; Nahhum, Habbakuq, Sephonias; Haggæus, Zacharias, & Malachias enumerarentur; atq. his quatuor ternionibus eorū seriem fuisse indicatā cōfirment. quod quāuis certū exploratumq. esset: tamen cum ea, quam indicare volūt, temporū ratione & serie quibusdam non conuenire, ex ijs quæ disseruimus, deprehenditur. Fuere, qui Ioëlem, Nahhum, Ionam, Hosseam & Esaiam ad idem tēpus referrent: neque tamen aut sacrorum librorum, aut antiquorum auctorū auctoritate id statuerent: neque enim ea ratio

סדר עולם
Misnaioth de
פסח

in Ioële & Nahhum satis perspicua aut cōstans est: praeterea Amosum & Michaeam ab his praetermissos miror; quos eorundem regum temporibus cum Esaia & Hosseā vaticinatos fuisse scriptura indicat. Alia autem tum distribuendorū, tum collocandorum, vatum ratio est; quae minus dubitationis afferre videbitur, si eo modo res disponantur, quo tempora olim Iudaicarum rerum (quae praecipua & constantissima ratio est) adnotata sunt. Solent enim Hebraei tres aetates aut rerum facies constituere, ante templum excisum, in ipsis excisionis temporibus, & post dirutum excisumque, ac iam denuo restitutum templum. Atque hoc modo quidam ex vatibus ad primam, alij ad secundam, reliqui ad tertiam (vt ita dicamus) aetatem referuntur. Etenim Esaiam ante excisionem fuisse, ipsis illius annotatis temporibus docemur; qui vidit in diebus Oziae, Ioatham, Achaz & Ezechiae regum Iuda, cuius tamen quod plura essent oracula, iustum volumen impleuere, separatimque à duodecim edita sunt, quos ob breuitatem minores dici, atque simul in vno corpore esse antiquis placuit: quorum primus, qui

In lib. cui titulus. רְבַּבָא בַּתְרָא

ijsdem eum Esaia temporibus fuerat, Hosseas collocatus est: proximum verò locum Ioël obtinuit, quòd Hosseam aetate & obeundo munere contigerit, Amosumque antecesserit. Namque Amosus ex vltimis ferè Ioëlis versibus vaticinio suo initium fecit: Dominus

Hosseas, Ioel.

de Sion rugiet, & de Ierusalem dabit vocem suam. Atque hanc causam nonnulli ex Christianis auctoribus fuisse dicunt, quamobrem in Ioëlis libello agendi tempus minus indicatum sit, quoniam idem vtriusque fuerit, quod proximè sequutus Amosus ostenderit: quanquam Ioël vel diutius vixerit, vel vaticinandi munere fuerit diutius perfunctus; quippe qui ad Manassei tempora pertinuisse in seculorum serie traditur.

Amos.

Amos autem tertium locum propterea sortitus est, quòd in diebus Oziae vaticinatus fuit, qui tamen intra biennium, (vt in illius commentarijs docebimus) munus suum absoluit, cum Ioël vlterius etiam suum prorogauerit. namque vltimum illius vaticinium. Et erit post haec, & effundam spiritum meum super omnem carnem; aut Manassis tempore, aut paulò antè editum esse putari potest. Atque ita horum trium vatum series cum temporum ratione aptè conuenire videtur.

Abdias.

At verò Abdias, qui hos omnes tres aetate antecesserat, librorū ordine, propterea secutus existimatur, quòd ipsos sententijs, oraculis, & dicendi genere instruxisse primus vt dux & antesignanus aliquis cognoscatur. Etenim eadem ferè non solum vaticinia, sed verba etiam in grauissimis argumentis apud Amosum, Ioëlem, & Hosseam, atque apud Abdiam obseruantur.

Ioel. 3.

Namque Ioël in libri sui fine Idumaeorum vastationem, & Israelis restitutionem praedixit: »AEgyptus in desolationem erit, & Idumaea in desertum perditionis, pro eo quod inique egerint in filios Iuda, & effuderint sanguinem innocentem in terra sua, & Iudaea in aeternum habitabitur, & Ierusalem in generatione & generationem; & mundabo sanguinem eorum quem non mundaueram, & Dominus commorabitur in Sion.

Amos 9.

Amos etiam eadem ferè sententia librum suum absoluit: »Vt possideant reliquias Idumaeae & omnes nationes: eò quòd inuocatum sit nomen meū super eos, dicit Dominus faciens haec, &c. His autem duobus, quibus tamen tempore prior

Abdias.

fuerat, quod de Idumaeo excidio, atque de Israelitarum salute vaticinando antecesserit, proximus librorum ordine accessit, vt illud eorum qui distribuerint consilium fuisse videatur; ostendere nimirum Abdiam fuisse primum qui de illis rebus dixisset: cuius vaticinium alij etiam confirmauerint. Cumque in librorum serie Esaias propter operis magnitudinem atque temporis rationem ante Ieremiam, Ezechielem & Danielem collocatus fuerit, eodem modo Hosseam, vt longiori libro caeteris praeeuntem, & tempore Esaiae aequalem, primum inter duodecim esse, consentaneum visum fuit. Abdiae verò quoniam propter eam rem, atque etiam quòd non Israëlita, sed Idumaeus genere fuisset,

cum pri-

cùm primus locus non concederetur, is tamen iure tributus est, quem argumenti, sententiarumque ratio postulabat. Nam, vt diximus, non solum vaticinia ipsa; sed orationes & verba ab his ex illo repetita sunt. Quippe vt apud Abdiã est: [Abd.1.] *Propter iniquitatem in fratrem tuum Iacob, operiet te cõfusio. Sic apud Ioëlẽ Hebraicè ad verbum:* [Ioel. 3.] *Propter iniquitatem in filios Iuda, &c. Apud Abdiam legimus, quoniam iuxta est dies Domini super omnes gentes.* [Abd.1.] *Et apud Ioëlem: Quia venit dies domini, quia prope est.* [Ioel.3.] *Et iterũ: Quia ibi sedebo vt iudicẽ omnes gentes, &c. Illud etiã quod Abdias dixerat:* [Abd.1.] *Et in monte Sion erit saluatio, & erit sanctus, & possidebit domus Iacob eos, qui se possederant, & hæreditabunt hi, qui ad Austrum sunt montem Esau, &c. iisdẽ ferè verbis imitatus Amos repetiuit:* [Amos.9.] *vt possideant reliquias Idumææ, & omnes nationes, eò quòd inuocatum sit nomen meum super eos, &c. Vbi verò Abdiæ vaticinia idoneo argumẽtis loco reposita sunt, cæterorum series ex temporum ratione, vt initio cœperat, deducitur: atq. ita post Abdiam Ionas primum locum obtinuit, qui in diebus Ieroboam filij Ioas vaticinatus dicitur, sicut scriptum est:* [4.Reg.14.] *Ipse restituit terminos Israel ab introitu Emath vsque ad mare solitudinis iuxta sermonẽ Domini Dei Israel, quẽ loquutus est per seruũ suum Ionã filiũ Amithai prophetam, qui erat de Geth, quæ est in Opher. Ex hoc autem loco Ionam & Amosum eodem tempore fuisse docemur. Post Ionam verò est Michæas Morastites, cuius vaticinia post mortẽ Ieroboã filij Ioas edita fuisse cognouimus. namque Ieroboam in diebus Osiæ vita cessit. Michæas autem à temporibus Ioathan, qui Osiæ filius fuit, vsq. ad dies Ezechiæ vaticinatus est. Michææ autẽ Nahhum & Habakuq libri subiuncti sunt, quod vterq. ad dies Manasse filij Ezechiæ in libro de seculorũ serie* [סדר עלם] *referãtur. Atque horum vaticinia & sententia & argumento simillima inter se sunt. Etenim Nahhum, Niniues, & Niniuitici imperij excidiũ ob crudelitatẽ, cum in cæteras gentes, tum in decem tribus à se captas & abductas exercitã, prædixit. Habakuq verò de Babylonis & Chaldæorum excisione ob grauem & nefariam Iudæorum stragẽ templiq. prophanationẽ & incendiũ, atque ob cætera impietatis crimina. Idemq. de Nabugodonosoris familia penitus labefactanda perdendaq. egit. At verò Sophoniæ,* [Sophonias.] *quòd Iosiæ regis Iuda temporibus vaticinari contigit, locus etiam post Michæã & Habakuq certo ordine fuit adscriptus. Atque hæc classis eorũ est qui ante incensum templum vaticinati fuère. Ipso autem vastitatis tempore Ieremiam & Ezechielem munus suum obiisse, ipsa eorum scripta apertè docent: vt & Haggæum Zachariam atque Malachiam rebus iam restitutis, & secundi templi diebus, quos visitationis dies Hebræi vocant vaticinatos, ex ipsorummet libris accepimus. Atque Abdia eo quem significauimus modo posterioribus addito, cæterorum omnium ratio & series pulchrè iam constare videtur. Hactenus igitur prima nobis quæstio explicata sit.*

Existit autem secundo loco quæstio subdifficilis ex varia annotandi tẽporis in vatum initiis obseruatione. Etenim in sex libris ex his, regũ, quorũ ætatibus vates munus suum obierint, mẽtio fit apertissima, partim Iudæorũ, partim Israëlitarũ, aliquãdo etiã Medorũ & Persarũ. Vt in Hossea: [Hoseas.] *Verbũ domini quod fuit ad Iosue filium Beeri in diebus Oziæ, Ioathan, Abhaz, Ezechiæ, regũ Iuda, & in diebus Ieroboã filij Ioas regis Israël. In Amos sic:* [Amos.] *Verba Amos qui fuit in pastoribus ex Thecoagh, qui vidit super Israel in diebus Oziæ regis Iuda, & in diebus Ierobcã filij Ioas regis Israel. In Michea vero legimus:* [Michæas.] *Verbum Domini quod fuit ad Michæã Morasthæũ in diebus Ioathã, Achaz, Ezechiæ regũ Iehuda. Sophoniæ aũt initiũ illud est:* [Sophonias.] *Verbũ Domini quod fuit ad Sophoniã, &c. in diebus Iosiæ filij Amon regis Iuda. In Haggæi quoq. scriptis dicitur:* [Haggæus.] *In anno secundo Darij regis, in mense sexto, in die primo mensis factũ est verbũ Domini in manu Haggæi prophetæ. Huic simile Zachariæ initiũ est:* [Zacharias.] *In mẽse octauo in anno secũdo Darij factũ est verbũ Domini*

ad Zachariam, &c. His itaque ſex vatibus tempora, nomináque regũ, ſub quibus vaticinati fuerint, adſcribuntur. At verò Ioël, Abdias, Ionas, Nahhum, Habakuq & Malachias, ſine vlla temporum aut regum notatione leguntur; cum tamen eorum temporibus reges qui indicari poſſent, nõ defuerint. Huius autem varietatis cauſa inuenienda eſt, quæ quocunque modo de horum initijs librorũ ſtatuatur, tamẽ obſeruationem, diligentiámque ad ſui contemplationem poſtulat. Siue enim horum librorum initia & inſcriptiones ab auctoribus ipſis olim, ſiue ab Eſdra Scriba (vt nonnulli volunt) ſint poſtea adiunctæ: eadem tamen vtrobique quærendi ratio manet; (cum nihil ab illis, neq; ab Eſdra quicquam ſine magno iudicio, imò ſine diuino conſilio in hoc genere factum credatur): quid cauſæ fuerit quamobrem in ſex libris tempora atque nomina diligenter indicata; in alijs vero ſex libris fuerint hæc omnino prætermiſſa. Ad hanc autem abſoluendam quæſtionem cum nulla apud commentatores ratio conſcripta extet; illa tamen idonea ſatis eſſe videtur, ſi ſtatuamus in vaticiniorum rationibus temporum aut regum notationes non eſſe neceſſario requirendas. Namque Prophetis tres fines conſtitutos fuiſſe obſeruauimus; ad quorum aliquem vel omnes etiam actio omnis referenda eſſet. Ex quibus ille primus & maximè vaticinantibus proprius, vt futuræ res, vel quæ ad publicam hominum ſalutẽ, vel quæ ad alias regum, regnorũ, ciuitatũ, terrarum & ſingularum interdum perſonarum rationes pertinerent, antequam editæ eſſent, ex diuino hominibus vtiliſſimo conſilio prædicerentur, ſicut ſcriptum eſt: (Amos 3.) Quia nõ faciet do- » minus Deus verbũ, niſi reuelet ſecretum ſuum ſuis prophetis. Ex qua re illud efficitur, » vt & Deum omnia ante etiam, quam ſint, cognoſcere intelligamus, & hominem mortalem diuini conſilij & arcani compotẽ atq. indicẽ eſſe poſſe fateamur. Alter verò vaticinij finis eſt, vt hominum mores, ſtudia atque actiones, Prophetarum conſilio, admonitione, ac doctrina, vel componantur vel corrigantur. Nam ex eorũ, qui vaticiniorum conſilia & reprehenſiones olim vel ſecuti ſtudioſe fuerint, vel contempſerint exemplis obſeruato felici, aut duro exitu, poſteri ſibiipſis cauere ac proſpicere, ex vatumque (Hebre. 2.) » ſententia vitam inſtituere potuerunt & debuerunt: ſicut ſcriptum eſt: Si enim qui » per Angelos dictus eſt ſermo firmus factus eſt; & omnis præuaricatio & inobedi- » entia, iuſtam accepit mercedis retributionem. Tertius autem Prophetarum finis fuit, de rebus maximis, arcanis atque ſpiritualibus diuinorum dictorũ ac promiſſorum rationem, veritatem, atque conſtantiam docere & confirmare. Nam quis vnquam mortalium quicquã cogitare, nedũ affirmare, de lapſi & perditi humani generis reſtitutione, de verbi Dei cũ humana natura coniunctione, de conceptu, de natiuitate, de morte eiuſdẽ; quis de ſpirituali, quis de corporali reſurrectione certum aliquid & exploratum dicere poſſet, niſi Deus id quõdam vatum officio indicaſſet, atque frequentibus teſtimonijs ſperandam, exſpectandamque liberationẽ propoſuiſſet & confirmaſſet? Cùm autem nobis Propheticæ lectionis vtilitas perpetua ſit, nec minus earum quæ geſtæ ſunt rerum exemplum, quam præſentiũ obſeruatio, atque futurorum expectatio, documẽti, ſpei, atq; commoditatis ad vitam inſtituendam adferat: non magni retulerit, ſcire quo tempore is auctor ſcripſerit, cuius ſcripta & certiſſima & vtiliſſima ſemper fore manifeſtũ ſit. Nam quæ illis hominibus, quorum ætate vates agebant, præſens actio fuerat, eadem poſteris præſenti perpetuò conſilio, exemplo, aut documento eſſe poteſt. Quæ verò de futuris rebus antiquis propoſita, fidem olim diuini verbi auctoritate & miniſtrorum grauitate atque conſtantia meruere, eadem ſi geſta iam ſunt cæterorum quæ nondum fuerint edita, & ſpem facere certiſſimã, & exſpectationem mouere, propinquioremq. oſtendere valent. Itaq; ex prætermiſſo in vatum libris actionis tẽpore, nihil quatenus ad ſententiam aut argumentũ de veritatis & fidei ſumma: quatenus verò ad finẽ & legentium

vſum

vsum pertinet, nihil de vtilitatis summa decedit. In quibus verò vatibus tempus indicatum est, in ijs non ætatu, qua ipsi vixerint aut egerint, adnotandæ, sed sententiæ & argumenti certi commodius explicandi rationem habitam fuisse arbitramur. Namque vbicunque aliquid dictum actúmve est, quod ad regem quempiam illiúsve regni res pertineret, consultissimum fuerat ea adnotari tempora, ex quorum historijs vaticiniorum illorum argumentum peti explicaríque posset. Hosseas enim futuram Iehu excisionem atque Israelis absolutam abductionem, & Iudæorum ex Babyloniensi captiuitate liberationem singulariter prædixit. Quamobrem ea tẽpora indicata sunt, quæ vel certis sceleribus & quorundam regum culpa cladem illam commerita fuerant, vel aliorum etiam principum abstinentia, cura & studio, clementiam illam atque minus seueram in Iudaicum populum sententiam impetrauerant. Atque ad hanc rationẽ illa huius vatis vaticinia referenda sunt. Et visitabo sanguinem Iezraghel super domum Iehu, & quiescere faciam regnũ domus Israël. Et iterum: Quia non addam vltra misereri domus Israël, & domus Iuda miserebor. Opportunissima autẽ ad hanc rẽ mentio illa Ioathan, Achaz, & Ezechiæ fuit. Quod & Ezechiæ pietati bonam clementiæ partem in Iudaicis rebus diutius conseruandis à Deo tributam fuisse existimandum sit. Nomen etiam Ieroboam filij Ioas propterea est appellatum, quod is ex familia Iehu fuerit, maiorumque suorum imitator, quam familiam extinguendam penitus fore vates prædixit. Amos etiam quod de Samariæ vastatione vaticinatus est, atque instructas sibi ab Amasêa sacerdote Bethel insidias, accusationemque apud regem factam narrauit, Ieroboam regis Israëlis nomine & tempore annotato est editus. Idem autem quædam etiam de Iudæis apertè & singulariter dixit, quæ vt melius exponerentur temporis significationem requirebant, vt in eius commentarijs latius docturi sumus. In Michææ vero lamentationibus multa nominatim loca ex tribu Iuda appellata sunt: atque vatis ipsius patria est etiam indicata. Vt illud: Quia venit vsque ad Iudam, tetigit vsque ad portam populi Mich.1.
mei, vsque ad Ierusalem. Et illud: Quia infirmata est in bonum habitans Maroth, quia descendit malum à Domino in portam Ierusalem. Tumultus quadrigæ stuporis habitãti Lachis, &c. Idem etiam: domus Acrib & habitantes Mareſſah. Aliarum item Iudæ vrbium meminit, de quibus quæ dixit cùm priuatè ad Iudæorum gẽtem (cuius maxima cura vates ageretur) referenda essent, ipsis regum temporibus & rebus accommodari oportuit: quorum contemplatione sententiarum summa melius & commodius subduci posset. Ob eam itaque rem in inscriptione fuit: In diebus Ioathan, Achaz, Ezechiæ, regũ Iuda, quod vidit super Samariam & Ierusalem, &c. Sed & Sophonias multa singula- Sophon.1.
riter de Ierosolymitanis dixit, quæ temporis rationem certam ad exponendum postularent, quam idcirco indicari consentaneum fuit. Dixerat enim: Et erit in tempore illo, Cap.1.
scrutabor Ierusalem in lucernis, & visitabo super viros defixos in fecibus suis, &c. Et totum ferè caput: Væ prouocatrix & redempta ciuitas, columba, &c. Et: Lauda filia Syon, &c. Quatuor igitur vatum horum vaticinia quòd regum tempora & historias aliqua ex parte spectarent, nominibus etiam & diebus adnotatis edita fuêre. Haggæus Haggæus.
autem quòd de reædificando tẽplo, deque illius operis ratione & fine ageret, Darij regis tempora sine quibus vaticinij sententia constare non posset, ipsemet in scriptis suis annotauit. Zacharias quoque Darij temporum meminit, cuius ipse monarchiam ad Græcos Zacharias.
migraturam certo sibi oraculo prædixerat. Atque hæc causa satis apertè reddita nobis videtur, quamobrem sex his vatibus temporum regumque nomina adscripta fuerint. At verò apud Ioëlem, Abdiam, Ionam, Nahhum, Habbakuq, & Malachiam nullius ad Iudææ vel Israëlis regna priuatè spectantis rei singularis adnotatio, mentióve fit: quamobrem neque regũ nominibus explicationis causa appellandis, opus fuit. Namque

Ioël siue de fame in Israëliticam regionē futura, vt interpretes putant, siue de quatuor orbis imperijs (vt suo loco videbitur) vaticinatus fuerit: tamen eius vaticinia nec ad Iudæ, nec ad Israelis regnum singulari aliqua ratione referuntur: sed magis omnia illorū regnorum tēpora in vniuersum complectūtur. Abdias etiam Edom excidiū, & Israëlitarum restitutionē nō singulariter, sed generaliter prædixit. Ionæ autem & Nahhum, qui ambo de Niniues rebus egerunt, & Habbakuq, qui de Nabucodonosoris illiúsque familiæ exitio dixit, Iudæorū & Israëlitarum regū nomina adscribi, nulla ratio postulabat, vt neq. Malachiæ etiam vaticinijs, qui de omni populi & sacerdotaliū rerum statu magis, quàm de priuato aliquo ad regnū regemque pertinenti argumento verba fecit. Ex quibus rebus omnibus illud apparet non tam tēporum, quibus vates vel dixerint, vel vaticinati fuerint, quam argumenti in opere ipso significandi causa, dies & annos, atq. nomina etiā regū ad vaticinia vocari solere. Atq. hactenus secunda quæstio est discussa.

Illud aūt nobis tertio loco disputandū occurrit, quidnā in causa videatur esse, quāborem ex his duodecim vatibus quinq. tantum patrū, aut etiam auorū nomina expreßè indicata, reliquis verò septem fuerint omnino prætermissa. Sunt autem quinque illi, Hosseas filius Bocri, Ioël filius Pathuel, Ionas filius Amithai, Sophonias filius Cussi, & Zacharias filius Barachiæ. Cæteri vero sunt Amos, Abdias, Micheas, Nahhum, Habbakuq, Haggæus, Malachias, qui tamen non minus quam alij patres habuerunt. Huius autem differentiæ causam cùm ex sacris libris apertam reddere non possimus, ex diligēti cōiectura inuestigare debemus. Dico igitur eos qui nominatim appellati sunt, patres celebres illustrésque illis temporibus, & gentibus suis notissimos fuisse: atque ideo & honoris & fidei etiam faciendæ confirmandæque causa vna cum filijs ad illas publicas actiones & partes esse appellatos, eodem ignominiæ periculo exponendos, si vana vaticinia euasisse vnquam accideret. Tantùm enim causæ actionisque suæ veritati atque auctoritati vates fidebant, vt sancta etiam parentū nomina testimonij loco adhibere, & profiteri minimè dubitarent. Reliqui autem, quibus obscuriores aut minus noti patres contigerant appellare eos aut indicare, nec vaticinij rationibus necessarium, neque suæ ipsorum dignitati aut muneri tenendo, aut fidei confirmandæ, opportunū sunt arbitrati. Etenim ad vaticinandi legationem legitimè obeundam, nihil generis aut familiæ ratio per se confert: neque enim vt in regio aut sacerdotali munere, sic in vaticinij aut legis ferendæ, vel docēdæ officio certarum tribuum, aut familiarū personæ optantur. Namq. in sacerdotē præterquam ex Leuitica tribu Aaronisque familia, in regem aūt præterquā ex Iudæ tribu vngi legitimè post Saulem nemini contigit: vaticinari autem & docere pluribus, nulla certa generis ratione habita, datum fuit. Etenim Moses, Samuel, Elias, Elizeus, Nathan, & alij multi nec eiusdem familiæ, nec tribus etiam eiusdē fuère. Atque adeo huic assignando muneri personarū magis animos moresq. congruos, quam certum genus à Deo deligi solere arbitramur; præsertim cùm ad futurarum rerum prædictionem, vitiorum etiam reprehensio adiuncta sit: nam futura solum prædicere etiam Balaamo, etiam Caiphæ, alijsque non adeo probatis hominibus oportunè aliquando conceditur: temporum autem scelera & crimina ex diuini spiritus instinctu accusare, & grauiter carpere, non nisi optimis & integerrimis viris datur.

Accidere etiam potest vt in ijs, quæ appellantur patrum nominibus, oportuna aliqua significatio fuerit, quæ cum filiorum ipsorū munere officioque conueniat, dignaq. existimetur, quæ ad vatum ipsorum partes commendandas, etiam petatur: vt Hosseæ בארי pater Beeri, quod nomen puteū, siue puteū meum, siue putealē latinè sonat; ex eo fortasse impositū, quod legis & diuinæ doctrinæ vberrima copia apud ætatis suæ homines afflu- פתואל xerit. Ioël dictus filius Pethuel; vt ex nomine panis ac buccellæ Dei, vati ad annonæ & fru-

& frugũ desiderandarũ imaginẽ vaticiniũ editũ fuisse videatur. Ionas verò ob vaticiniorũ & dictorũ constantiã & veritatẽ, patris nomẽ Amithai, hoc est veracis, appellauerit. At verò Sophoniæ, cui nomẽ argumentis ab eodẽ tractatis congruum est (significat enim arcana absconditaq. Dei) quòd in patris nomine Chusi nihil magnũ, aut vehemẽter cõueniens obseruaretur: auorũ & maiorũ, nõ aliena nomina sunt addita, filij Gadalia, filij Amaria, filij Hhazakia; quod latine dicere possimus, filij magnitudinis Dei, filij dicti Dei, filij fortitudinis & apprehẽsionis Dei. Atq. ita Zachariæ nomen Barachiæ patris est adiunctũ, quod diuinã benedictionẽ, & affluentẽ vaticiniorũ de humana fœlicitate, & salute copiã suppeditatã ostẽderet. Itaq. ijs vatibus quorũ officijs paterna nomina respõderent; siue antiqua & vulgata cõmemoratione appellata fuerint, quẽadmodũ fieri sæpe solet; siue ab ipsis vatibus vsurpata; siue deniq. à librorũ inscriptoribus adiuncta; cõmode pfecto & vtiliter annotata sunt. Atq. equidẽ nomina hæc pariter cũ filiorũ commemoratione vsurpari cõmuni sermone solere, multa in sacris libris loca indicãt. Etenim & historiæ ipsæ Ionã filiũ Amithai nominãt: & Christus Zachariã filiũ Barachiæ, ex vulgato iã cõmemorationis vsu, dixit. Quorũ verò paterna nomina indicata nõ sint, ea nihil huic rationi idoneũ, atq. opportunũ habuisse existimare possumus. Illud verò nec alienũ, nec creditu difficile esset, si hæc patrũ nomina distinctionis causa filijs imposita dicerẽtur, quòd eadẽ ætate alij atq; alij idẽ nomẽ sortiti, patrũ aut auorũ cognominib⁹ dignoscerẽtur; quod in antiquis linguis obseruatũ, in Hispana etiã ad nostra vsq. tempora factitatum videmus. vt apud Græcos Aiaces Telamonius & Oilæus: apud Latinos L. Tit. Sẽpronius L. F. Namq. huiusmodi certa & vulgata olim in personis distinguendis nota fuit. Itaq. nominibus ijs, quæ eodẽ tẽpore pluribus viris fuère, vsitatã paterni nominis cognominationẽ addere opus fuit: cæteris verò, quibus nihil ambigui ad cognoscendum, nomen ipsum solũ appellatũ reliquisset, paternũ cognomentũ sine vllo incõmodo est ptermissum. Igitur inter ea, quæ ex coniectura afferri à nobis in hoc genere posse videntur, hæc visa sunt aptissima. Illa verò ex Hebræorum traditione & iamdiu celebris, & à nostris etiã Christianis scriptoribus ad hanc quæstionẽ expediendam relata ratio est. Eos qui in vatũ inscriptionibus patres aut aui appellantur, vates etiam, prophetico munere perfunctos fuisse: cæteros aũt propterea nõ appellari, quod vates nõ fuerint. Atq; huic sentẽtiæ fundamentũ ex illa Amosi expositione iactũ est, qui cũ se, aut instituto suo, aut paterni officij imitatione, vatẽ euasisse negaret; diuina tatũ præsentiq; iussione eã, qua fungeretur, legationẽ suscepisse profitebatur. Non sum, inquit, propheta, nec filius prophetæ. Qui verò huic sentẽtiæ subscripsere, illud etiã addiderũt. Pethuelẽ quẽ Ioëli patrẽ scriptura adiungit, eundẽ & Samuelem illum celeberrimum Israëlitarũ vatem, vltimum reipub. cõsulem iudicẽq; fuisse. Atq; hæc de patrum nominibus indicandis dixisse satis fuerit.

4 *Ex hoc autẽ loco aditus nobis aperiri videtur, vt de patriæ nominibus apud quosdã vates expressis, apud alios verò prætermissis quærendũ sit. Docemur nãq. Amosum ex pastoribus Thecuæ, Michæã Morastitẽ, Nahhum Elcussæũ fuisse: de cæteris verò nihil his simile legimus. Atq. in maiorũ etiã vatũ libris nulla de Iesaiæ & Iezechielis patria mẽtio est, de Ieremia aũt scribitur: Verba Hieremiæ filij Helchiæ de sacerdotibus qui fuerunt in* Hier. 1. *Anathoth, quæ fuit in terra Beniamin. Nã si ad indicandã tribũ & genus vniuscuiusq. ex vatibus patria adnotata est, adhuc noua quæstio existet; curnam quorundam tribus diligenter indicatæ; cæterorum verò neglectæ aut prætermissæ fuerint? Præterea eam patriæ adnotandæ causam nõ fuisse, Ieremiæ ratio ostendit; cui si ad significandã tribum adscribi quicquã opus esset, prætermisso omnino loci nomine, ex sacerdotibus genus deductum indicare, abunde satis fuisset. Vt etiã Ezechielis generi indicando patrẽ Chuzi sacerdotẽ appellare satis fuit. Præterea Nahhum cognomen illud additum Elcussi, quanquã patriæ esse dicatur, tamẽ neq. genus, neq. tribũ indicat, quãdo de loco ipso Elcus ad certã*

tribus

tribus cuiuspiam ditionem referẽdo, nihil ex sacris literis copertũ habeamus. Tantum autem Maressam, vnde Michaeas Morastites cognominatus est, in Iudaea vrbibus numeratã nouimus. Nec verò de Amos genere & tribu ex eo constat, quod Thecoë loci facta mentio est. Non enim ille Thecoi vel Thecoites fuisse dicitur, sed fuisse in pastoribus Thecoagh, hoc est, ex illa rusticae vitae exercitatione ad vaticinij munus obeundũ legatus. Thecoagh autem in Asseritarum agro sita dicitur.

Huius autem variae adnotationis causam inuenire triplicem possumus ex ipsa rerum consentanea ratione profectam. Prima autẽ est personarum (vt in paternis nominibus diximus) distinctio. Accidere namque potuit, vt alij atque alij eodem tempore Amosi, Michaeae, Nabhũmi vocarentur; quos si non per quòd patrũ, vel obscuri, vel ijsdẽ nominibus dicti essent, tamen per locorum nomina discernendos iudicarent; vt ferè in humilioris fortunae hominibus accidit, quibus prõptius & facilius patriae aut loci vnde venerint, quam familiae cognomenta adnotantur. Atq. hoc modo Iesus Christus vel Nazarenus, vel Galilaeus ab inuidis & maleuolis humilitatis magis obijciẽdae, quam laudis aut arcanae significationis causa cognominabatur, cùm ab ijs qui illius virtutem atque excellentem dignitatem agnoscererent, filius David audiret. Itaq. personae distinguendae notationẽ loci nomen apud hos, vt patris apud alios habere videtur: ex quo fit, vt quorũ locus adnotatur, eorundem paterni nominis mentio non fiat, praeter vnum Hieremiam, cui certo & singulari, vt docebimus, consilio, & loci, & generis, & patris nomen est adscriptum. Secunda etiam adnotandi loci causa ex libris ipsius argumento, & sententiarum rationibus peti rectè potest. Namque illa inter Amaseã & Amosum disceptatio loci ad explicandum indicationẽ postulabat. Amaseas enim Bethel sacerdos dixit: Qui vides fuge tibi in terram Iehudah, & comede ibi panẽ, & ibi prophetabis. Cui Amos: Non sum, inquit, ego propheta, & nõ filius prophetae ego, sed bubulcus ego, &c. Cuius dicti vt explicaretur sentẽtia, indicatũ nobis initio est: Qui fuit in pastoribus; *namq. ille dixit:* bubulcus ego, *&c. Deinde etiã & loci nomen addi opus fuit Thecoagh, quae vrbs ad Asseritarũ ditionẽ pertinebat. Quamobrẽ cum dixit illi Amaseas;* fuge tibi in terram Iehuda, *vt in alterius ditionis & regni terram securitatis causa fugeret, suadere conabatur illi quem ex decem tribubus Israëliticis esse cognouerat. Nam si ex tribu Iuda fuisset, nihil opus erat dicere:* fuge tibi in terram Iuda, *sed, redito in terrã, &c. Quod si antiquorum quoque Hebraeorum atque philosophorum placitis assentiendũ est; nonnihil etiam ad vatis argumentum explicandum loci haec notatio significationis afferre videtur. Aiunt enim Thechoë homines prudentiores, dexterioresq. fuisse cùm ob simplicem & facilem victum, tum verò ob loci editiorem & montanum situm purioremque caeli atque aëris vsum, quòd in montibus vrbs illa esset, sicut scriptum est: Et in Thecoagh clangite buccina; namque speculatores buccina aut cornu signũ edituri, editissima quaeque loca vnde vox audiri longius possit, ascendere consueuerunt. Atque hanc esse causam quidam putant. quamobrem Ioab Absalonis restitutionem cogitans,*

2.Reg.14.

Thecoiten feminam sapientem appellatam ad persuadendum Regi asciuerit. Atque ita in hoc pastore Amos similem non ex disciplina aut educatione, sed ex loci ingenio innatã prudentiam, quam ille in responsione aduersus Amaseam ostendit, significare voluisse scriptura videtur. Neque enim ad tribum indicandam Thecoë nomen est inductũ, cum ea vrbs cuinam tribui adscripta fuerit ex sacris libris exploratum non sit, adeo vt Hebraeis doctoribus illum in libris Regum locũ exponentibus in tribu Beniamin sita esse dicatur, eademque à D. Hieronimo sex à Bethlehem Iudae milliaribus distare scribatur. Igitur non tribus indicandae, sed sententiae potius & argumenti explicandi causa loca adnotari videntur. Atque eodem quoque consilio Michaeae vati patriae cognomentum

additum

additum esse arbitramur. Nam cum ille lugubrẽ lamentationem pro multarũ ex Iudaicæ tribu vrbium excidio fecisset, inter quas etiam suã ipsius patriã commemorasset, eamq́ acerbiori esset gemitu prosequutus, quænam inter cæteras esset, initio indicare consultissimũ duxit, vt tantus dolor ex pietate & naturali proborum hominum sensu profectus ostenderetur. At verò Nahhum nõ ex eo Elcussi cognominatus videtur, quòd patriã sortitus fuerit Elcus dictam (nullũ enim in omni sacra Chorographia huiusmodi loci nomẽ extat) sed potius ex significatione ipsa cognomenti rationem petendam putamus. Significat enim Elcussi posteriorem repetitorem, vel serotinum; ac verbum ipsum ad posteriorem aliquam ex duabus rebus, quæ serius edetur, indicandam vsurpari solet: ex quo fit, vt è duabus oportunis, in anno pluuijs, posterior Malkus dicta sit, quã Latini serotinã interpretãtur. Quæ quidẽ ratio omnis eo pertinere videtur, vt doceamur Nahhum, qui idem cum Iona argumentum de Niniues excidio pertractauerit, posteriorem tamen vaticinatum fuisse, atque eandem diuinam sententiam instillasse, qua tandem vrbi illi exitium maturatum allatumq́ue est. Hanc verò adnotationem præterq̃ quod Chaldæus paraphrastes apertè indicauit in ipsius vatis libro significatam obseruari cõtingit, vt nos suo loco ostendemus. Illa demum accurata parentum, generis ac patriæ adnotatio, quam Ieremiæ initio videmus, ad vatis sanctitatem, ac singularem electionem adornandam spectat: quòd ad tam graue atque seuerum vaticinij genus, quale Ieremiæ fidei & diligentiæ commissum creditumq́ue fuit, virũ deligi oportuerit, & paternæ virtutis exemplo disciplina, educatione & exercitatione probatissimum, cuius ad tantam rem satis apta natura ac persona foret. Igitur is electus esse dicitur, cuius pater Helkias fuerit sacerdos magnus, vir optimus & patientissimus, qui repertum inter templi supellectilẽ legis librum ad regem religiosissimè tulerat, populoq́ue prælegendum curauerat: deinde etiam quòd idem ex sacerdotibus fuerit, qui in Anathoth habitarent; quos ob loci propinquitatem in sacris frequentandis atque procurandis rebus in templo colendo & celebrando præ cæteris exercitatissimos, atque in omni pietatis ratione spectatissimos fuisse consentaneum est; quippe cum Anathoth in sorte Beniamin sita omnium ex alijs tribubus sacerdotalium vrbium proxima Hierosolymis esset. Atque hæc omnia electionis argumenta diuinum illud responsum, quod illius vatis initio editum est, significabat. Priusquam egredereris ex vtero noui te, &c. Itaq. locorum & patriæ annotationem, non generis ac tribus indicandæ, sed significationis & argumenti explicandi causa, quibusdam vatibus additam esse existimamus. Hier.1.

Tertiam autem huius rei rationem ex antiquorum doctorum atque interpretum sententia afferre possumus, qui eos vates quorum patria indicata non fuerit Ierosolymitanos fuisse omnes aiunt: idq́ue ex eo adstruunt quod scriptum est, De Sion exibit lex, & verbum Domini de Hierusalem, *&c. Illam enim vrbẽ fuisse tradunt, quæ ob singulare Dei beneficium, ac templi illius amplitudinem, & regum sedes, & prophetarum communis patria fuerit; quod cum certum exploratumq́ue esset, cæteros, qui ex alijs locis delecti fuissent, vt rarum exemplum indicari oportuisse dicant, nempe duos tantum Amosum & Michæam, nullum præterea alium. Neque verò hanc sententiam Hieremiæ nomine & loco opposito refutari, propterea quòd ille cùm sacerdos fuerit, & maximam temporis partem Hierosolymis, & in templo versatus, ibidemq́ue vaticinandi spiritu auctus, ab Hierosolymitana ciuitate alienus non sit. Quòd si Hosseas & Ionas etiam obijciatur, quorum neuter Hierosolymis natus fuit; namq́ue, vt ex ipsorum interpretum & doctorum traditione accepimus, Hosseas filius fuit Beeri, qui idem Beerah princeps in Reubenitide tribu. Ionas verò cuius etiam patria non adnotatur in libri initio, Hierosolymitanus non fuit, sed ex Gethhahhepher*

Hebræi doct. in li. מגלה

Hebræi doct. in פסיקתא

in sorte Zabulon; responderi tamen ab illis possit, hos duos quanquam alijs locis natos, Hierosolymis tamen ciues adscriptos vixisse, atque ibidem prophetico munere fuisse perfunctos. Quibus ex rebus omnibus illud colligitur, quod initio proposueramus, nomina locorum vatibus ad indicandam tribum non fuisse adnotata; namq. ea res nihil ad prophetiæ rationem confert; quandoquidem vates omnes quocunque in loco nati fuerint, vnius Dei viuentis filij sunt. in quibus verò illa notata fuerint, in ijs certam argumenti & sententiæ habitam fuisse rationem.

Illud præterea quinto loco adnotatione & disputatione dignũ videtur; quod prophetæ cognomentum tribus tantum vatibus adiunctum, cæteris vero omnibus prætermissum obseruatur. Quibus autem adiũctum est, hi sunt: Habbakuq, cuius libri initiũ sic habet:
Habb.1. *Onus quod vidit Habbakuq propheta. Haggæus, apud quem legimus: In anno secundo*
Hagg.1. *Darij, &c. Fuit Verbum Domini in manu Haggæi prophetæ: & Zacharias, qui ita scriptum reliquit. In mense octauo, in anno secundo Darij, fuit Verbum Domini ad Zachariam filium Barachiæ, filij Ghido prophetam. Cæterorum verò vatũ nullus in proprijs libris propheta cognominatus est: qua de re nihil ab antiquis doctoribus, neque ab interpretibus alijs scriptum extat. Nobis tamen quænam causa huius diligentis annotationis fuerit, inuestigandum. Principio igitur Habbakuq propterea propheta cognominatus fuisse videtur; quòd nonnullis fortasse in dubium venire potuisset, an prophetico spiritus dono auctus instructúsque esset, an sancti aliàs scriptoris munere, dignitateq. functus dicendus foret; vtpote cuius liber, & dicendi genere, & auctoritatis dictis & actionibus vatum conciliandæ consuetudine, longe ab alijs diuersam rationem sequutus videatur; atque ita quanquam à spiritu sancto dictatus existimari deberet; tamen ad prophetiæ gradum non peruenisse fortasse quibusdam putaretur. Nihil enim in eo libro illis orationibus simile auditur. Verbum Domini quod fuit ad Habbakuq: aut, & fuit Verbum Domini ad Habbakuq. Neque etiam illis: Sic dicit Dominus: vel dictum Domini, quibus dicendi formulis, vaticiniorum suorum auctoritatem diuinam, vaticiniaque ipsa non propria sententia edita, sed Deo dictante excepta atque relata asserere consueuere. Præterea cæteri vates, vt non suam sed diuinam planè causam, actionem atque orationem quam habent esse confirment, ipsam Dei personam sermonibus inducunt suis: vt, Non offeratis mihi sacrificium vltra incensum, &c. abominatio est mihi. Consolamini, consolamini populum meum dicit Dominus, &c. Cuius rei frequen-*
Habbakuq. *tissima apud omnes vates exẽpla sunt. At verò Habbakuq ita orationẽ instituit, vt suã*
» *solius plane esse professus videri fortasse possit. Vsquequo Domine clamabo, & nõ exau-*
» *dies, vociferabor ad te vim patiens & non saluabis? Quare ostendisti mihi iniquita-*
» *tem & laborem videre prædam & iniustitiam contra me. Et, Nunquid nõ tu à prin-*
Cap.2. *cipio Domine Deus meus, sancte meus, & non moriemur? Et, Super custodiã meã stabo;*
Cap.3. » *& figam gradum super munitionẽ. Et, Domine audiui auditionẽ tuam & timui, &c. Ita vt de Nabugodonosoris impij prosperitate, & Israeliticis miserijs conquesturus hic*
Ps.73. *auctor, non tam propheticum dicendi genus quàm psalmi Assaphici formulã secutus fuisse*
» *putetur. Quam bonus Israël Deus, ijs qui recto sunt corde; mei autem penè moti sunt*
» *pedes, pene effusi sunt greßus mei. Quia zelaui super iniquos, pacem peccatorum videns. Quanquam enim in secundo capite dixerit Habbakuq. Et respondit mihi Dominus, & dixit, scribe visum & explana sermonem, &c. tamen ea res propheticum dicendi genus, non planè demonstrat, cùm vates post querelas illas & disputationes de improborum prosperitate & successibus; tamen extremos illorum casus & ruinas diuinæ prouidentiæ cogitatis rationibus intellexisse & indicasse magis, quam prophetico aliquo, & præsenti responso accepto retulisse videatur. Vt illud etiam*

apud

apud Psalmisten. Donec intrem in sanctuarium Dei, & intelligam in nouissimis eorũ. Ps. 73 *Et quod Dauid eodem argumento acclamauit. Quàm magnificata sunt opera tua Domine, nimis profundæ factæ sunt cogitationes tuæ: vir insipiẽs non cognoscet, & stultus* Ps. 91. *non intelliget hæc, &c. Cum exorti fuerint peccatores sicut fœnũ terræ, & apparuerint omnes operantes iniquitatem, vt intereant in seculum seculi, &c. Et illud: Et respexit oculus meus super inimicos meos, & de insurgentibus in me malignãtibus audiet auris mea. Iustus vt palma florebit, &c. Quæ omnia quanquã vera, certa, & spiritus sancti instinctu dicta sunt, tamen propheticum gradum & nomen non sunt sortita. Neque enim hi, quos citauimus ex Psalmo, versus ostendunt auctorẽ à Deo prophetico spiritu actum vidisse aut audiuisse, ea quæ de bonorum & malorum finibus disserebantur, sed ex legis & prophetarum oraculis obseruata, & cognita, diuino instinctu & consilio scripta esse. Vt illud etiam. Audiam quid loquatur in me Dominus, quoniam loquetur pacem in plebem suam, &c.* Ps. 35. *Ad huiusmodi autem scripturæ genus Habbakuq librũ referri non alienum fortasse videretur, ad quod illud etiam facit, quod huius libri fini adnotatum sit: Oratio Habbakuq pro ignorantijs, vel vt Hebraicè habetur* עַל־שִׁגְיֹנוֹת, *cuius similis persæpe in Psalmis inscriptio obseruatur,* SIGAION LEDAVID, *&c. Igitur huius dubitationis tollendæ penitus causa, Habbakuq libro illam inscriptionem additam esse intelligimus.* ONVS QVOD VIDIT HABBAKVCQ PROPHETA. *Namque grauissima duo verba illa,* ONVS QVOD VIDIT, *solis vatibus, nulli præterea alij auctorum ordini tribuũtur: quamobrem oneris visioni prophetæ cognomentum addi consentaneum fuit; ita vt hac inscriptione apertè & quæstio ipsa indicetur, & indicata absoluatur: nimirum Habbakuq quanquã diuerso à cæteris vatibus dicendi genere vsum, conquerentis & disceptantis partes oratione agentem; tamen verè Prophetam fuisse, atque propheticum argumentum causãq; genus tractasse, idq; grauissimo etiam prophetiæ genere, nempe visione accepisse. Cæteros verò vates, quorum & genus dicendi, & rerum, de quibus agitur, argumenta, prophetiam manifestè ostendunt; huiusmodi prophetæ cognomento commendari, atque indicari non fuisse opus; atque ita illud quod hic sibi à Deo dictum & responsum expresserit, scribe visum, &c. verè visum, diuinitúsque dictatum fuisse confirmatur.*

Verùm aliam tamen causam esse arbitramur, quamobrem Haggæus fuerit propheta cognominatus: quod ex Hebræorum sententia vaticinium tantum in terra Israël, atque in ea regione, quæ à Deo in hæreditate Iacob definita fuerat, constare posse diceretur; atque adeo magni miraculi loco duci, si alibi quam in terra sancta appellata, aut propheta aliquis extaret, aut vaticinium ederetur; quòd illa regio gratissima præter cæteras & peculiariter delecta ad diuinarum virtutum edenda exempla, credatur; vt in disputationibus suis doctus quidam auctor dialogo inter sapientẽ & regem Chozar inducto, Lib. בכזר. *disserit. Atque ea causa adductum Mosem, tanquam singularis beneficij, & miraculi exemplum illud cecinisse putabant antiqui: Inuenit eum in terra deserta, in loco erroris* Deut. 32. *& vastæ solitudinis circunduxit eum, & docuit, & custodiuit quasi pupillam oculi sui. Etenim vaticinium, id est, futurarum rerum cognitio, Dei propria virtus esse affirmatur; quam ille cum certis hominibus communicet: ibi tamen communicare solum putetur, vbi peculiaribus argumentis maiestatem, præsentiam, prouidentiamque suam probare dignatus fuerit: hanc autem regionem illam præcipuè fuisse aiunt, in qua & templum sibi dicari, & sacra arca propitiatorio, atque incisis legum tabulis, cælestique igne ornari voluerit: interim enim dum horum ornamentorum omnium ratio integra constaret, propheta vt comes indiuidua regioni ac genti non defutura esse credebatur; id quod illo loco significatum dicitur: Et loquar ad te desuper*

propitiatoriũ de-inter duo Cherubim,&c.Hinc enim & vaticinij,& sciẽtiæ,& intellectus dona ad idoneos homines permanare,illisq. rebus sublatis cessare existimãtur,adeò Thren.cap.2. *vt propter eã causam ab Hieremia vaticinij defectũ indicatũ,atq. deploratũ asserãt.Etiã prophetæ non inuenerunt visionẽ à Domino. Nam quanquam Ezechiel & Hieremias extra regionem illam vaticinati fuerint, tamen eius muneris ac virtutis,antequã Babylonem,aut alio migrarent,in vrbe ipsa Hierusalẽ cõpotes fuisse dicũtur; id quod de Hieremia exploratum est,de Ezechiele autem ex eo ostẽditur,quod in eius libri initio scriptũ sit,* היו הָיָה דְבַר *fuit*,fuit,vel esse fuit, verbũ Domini ad Ezechielem,&c.*quod sic interpretantur: Verbum quod fuerat ad Ezechielẽ ante, fuit etiã in terra Chaldæorum, &c.Atq. antiquissimos prophetas, qui in primis ætatibus fuerant, alio prophetiæ munere præditos,alio genere vsos tradunt,quod magis ad ipsorum dignitatẽ & sanctitatẽ efficiendã,atq. amplificandã,quã ad alios homines de futuris rebus erudiẽdos,atq. salutis rationẽ docẽdos pertineret; quales fuére Noe,Sem,Eber,& Patriarchæ; qui quanquam prophetæ fuerint, non tamen certis legationibus acceptis missi dicũtur, nec illorũ vaticinia huius generis vsquã extant,neq. extitisse vnq certa auctoritate compertũ est. Itaq. qua ratione vncti ad propriam ipsorum sanctitatem , eadem prophetæ etiã Deiq.* Ps.105. *familiaritate & alloquio vsi dicuntur. Nolite tangere Christos meos , & in Prophetis meis nolite malignari. Altiorẽ aũt prophetiæ gradũ, & magis definitũ legationis munus sortitos fuisse cæteros existimamus, qui ab expugnata iã & culta per Israëlitas regione creati sunt, id est,oẽs quotquot à Samuele & deinceps vsq. ad templi excidiũ & sacrorum monumentorũ defectum fuisse cõmemorantur. Namq. his tẽporibus vates auctoritate summa de magnis, certis atq. apertis causis publicè priuateq. missi sunt, qui vel populũ omnẽ,vel reges,vel alias etiã personas diuini cõsilij,voluntatis ac iudicij facerent certiores. Adeo verò de hac re constans & cõmunis Israëlitarũ omnium opinio erat,vt secundi templi tẽporibus vaticiniũ propterea deficere putaretur,quod ad minorẽ multò, ac minus elegantẽ tẽpli structurã illius etiã sacri apparatus arcæ,propitiatorij,Cherubim, tabularum,&c.defectus desideriumq. accessisset; cum tamen alia huius desiderati vaticiniorum vsus causa fuerit,quam nos idoneo loco, si Deus cõcesserit, indicabimus.Verũ enimuero cum secundi templi tẽporibus Iudaicas res erigere, & restituere, atq. futurũ propediẽ Christi aduentũ adornare, apparare, orbiq. indicare Deus decreuisset; tres ad eã rẽ procurandã atq. cõmendandã vates, quos certis & idoneis mãdatis traditis legaret,delegit Haggæũ, Zachariã & Malachiam,eorũq. primũ (cuius præter hominũ opinionẽ & sententiã missi ratio, munus atq. auctoritas in dubiũ venire poterat) prophetæ titulo & cognomine signari, fidemq. hoc modo cæteris duobus & prophetici muneris, & certæ legationis fieri voluit. Atq. ea res,vt testata magis, constans, apertaque esset,multis in locis apud vatem ipsum significantissimis verbis fuit expressa: vt secundo primi capitis versu:* Hæc ait Dominus exercituũ dicẽs:*Et tertio versu :* factũ est verbũ Domini in manu Haggæi Prophetæ.*Et illud frequenter:*Hæc dicit Dominus exercituũ. *Illud etiam vt grauissimi testimonij, & publicæ agnitionis atq. cõfessionis additum est argumẽtum.* Et auiduit Zorobabel filius Salathiel; & Iesus filius Iosedec sacerdos magnus,& oẽs reliquiæ populi vocẽ Dei sui, & verba Haggæi Prophetæ, sicut misit eũ Dominus Deus eorũ ad eos,& timuit omnis populus à facie domini. *Illud porrò in hanc sententiã significantissimum est :* Et dixit Haggæus nuncius Domini de nuncijs domini ad populum dicens: Ego vobiscũ dicit Dominus.*Quæ quidẽ verba omnia accurate repetita eo tendunt, vt demõstret vaticinãdi spiritũ etiã illo tẽpore fuisse hominibus ad publicã vtilitatem atq. eruditionẽ impertitum. Eandẽ etiam in Zachariæ cognomẽto rationẽ reddere possumus,* cuius

cuius vatis actiones, paulò post Haggæũ, vt suo loco demõstrabimus, cœptæ sunt. Atq. Malachiã, quanquã eiusmodi Prophetæ agnomen nõ indicauerit, tamẽ nomẽ ipsum satis ad eam rem afferre auctoritatis iudicatum est. Nam Malachi, nuncium siue nuncium meum significat: nuncius autem maximorum prophetarum proprium officij cognomentũ est: vt apud Haggæum vidimus, quem nuncium Domini de nuncijs domini scriptura appellauit. Apud eundẽ etiam Malachiã, Iohannes qui Prophetarum maximus Christi iudicio & sententia pronũciatus est, eodẽ vatis ipsius nomine cognominatur: Ecce ego mitto Malachi Angelũ meum, siue nunciũ meum: ita vt nõ defuerint qui hunc etiã locum de Malachia ipso interpretarẽtur. Hebræis itaq. aut Hebraicæ sciẽtibus nõ necessarium fuit, hunc postremum vatẽ prophetã cognominari, quẽ nomen ipsum missum esse & nuncium satis apertè indicabat. Plus enim ad eam rem ostendẽdam auctoritatis & efficientiæ nomen solum habere indicatum est, quàm si cognomento addito exponeretur; atque adeo ob eam rem ea huius vatis libro inscriptio præposita est, quæ cum nominis significatione aptissimè conueniret. Onus verbi Domini in manu Malachi: quam nos suo loco, si Deus annuerit, explicaturi sumus. Est ergo in nomine ipso Malachi antonomasia & dignitas quædam indicata, quæ nullo adiuncto cognomine augeri magis potuit. His etiam illud accedit, quòd quibusdam ex antiquis auctoribus Malachiam eundem & Esdram esse placuerit; alijs autem Mardocheum; ijs autem Malachi non iam nominis, sed cognomenti loco appellari potest, quòd ex munere & officio additum fuisse existimetur. Atque hactenus quidem quintæ quæstionis ratio nobis explicata est.

Nunc verò deinceps causa est inquirẽda, quamobrẽ vnicum Nahhum Prophetæ opus inter cætera aliorum vatum omnia, liber dictus sit. Neque enim cæterorum vatum scripta, quòd in vnum corpus vnà cum Nahhum coagmentata fuerunt, aut minus libri, aut breuiores quam hic sunt, eam ob causam hic solus libri nomen præ cæteris meruisse existimari debet. Atque huius singularis & propriæ in hoc vate obseruationis illa ratio ipsa operis inscriptione nobis indicari videtur. Cæteros vates omnes ea quæ in mandatis à Deo habuerint, propria ipsorum præsentiq. actione & oratione fuisse exsecutos, vt non solùm alij apud Israëlitas legationes vnusquisque suas præsentes obierint, sed & Ionas etiam apud Niniuitas, ad quos diuino iussu legatus venerat, munus suũ voce, verbis, actioneque propria expleuerit. Nahhum verò nec Niniuem petere: nec Niniuitas præsentem alloqui, sed scripto & misso libro, sui exitij admonere iussum fuisse: quamobrem eundem, rationem suam ab alijs vatibus diuersam, certa inscriptionis formula indicasse adnotasseque arbitramur. Onus Niniue, liber visionis Nahhum Elchusæi, &c. Namq. vt in huius & Malachiæ vatis commentarijs docebimus, libri & oneris nomina epistolam aut literas ad aliquem datas significant.

Illud porrò vltimum & obseruatione & expositione dignissimum iudicauimus, quod in vatum initijs adnotandis, atque inter se conferendis animaduertimus. Etenim sex formulæ sunt, quibus prophetarum scripta, quæ extant inchoari consueuère: prima illa est quatuor vatibus cõmunis: Verbũ Domini quòd fuit ad Hossæã filium Beeri, vel ad Ioëlem filium Pethuelis, vel ad Michæam Morastitem, vel ad Sophoniam, &c. Secunda verò est, quã totius Ionæ libri initio; & apud alios vates in priuatis vaticinijs, non in libri initio, sed in corpore ipso videmus hoc modo: Et fuit, siue, Et factum est verbum Domini ad Ionam filium Amithai, &c. Et factum est verbum Domini ad N. Tertia autem est visionis inscriptio, quæ quibusdam apponitur; vt Visio Abdiæ; Visio Nahhum Elchusæi. Visio Isaiæ filii Amos. Quarta inscriptionũ siue initiorũ formula à verborũ plurali nomine alicui vati adiuncto pronũciatur: vt Verba Amos: verba Hieremiæ. Quinta incipiendi formula nomine oneris exprimitur: vt

Onus Niniuę, Liber visionis Nahhum Elcussæi. Et onus quod vidit Habbakuq. Et onus verbi Domini ad Israël in manu Malachiæ. Apud cæteros etiã vates sæpe verbum illud Onus ad priuata vaticinia exordienda vsurpatũ obseruatur. Isai. vt Onus Babel: Onus Tyri: Onus Ægypti, &c. Et apud Zachariã, Onus verbi Domini ad Israel: & , Onus verbi Domini in terra Hhadrach. Sexto demũ modo à regum nominibus & temporibus indicandis vatum scripta initium facere solent; vt Haggæi liber: In anno secundo Darij. Et Zachariæ prima pagina sic habet: In mẽse quinto, in anno secundo Darij. Quam etiam rationem, Iezechiel secutus, sic exorsus est: Et fuit in trigesimo anno. Quid igitur causæ est, quamobrẽ non idem omnibus vaticinijs initium, vel à diuina auctoritate ductum. vt Verbum Domini, &c. Quandoquidem communis omnibus illis ea ratio sit, vt à Deo dictata fuisse verè dicãtur: vel & fuit Verbũ Domini: vel denique aliunde, eodem tamen modo factum? neq. enim hanc incipiendi varietatem ratione & consilio vacare putandum est. Nihil enim adeò proprium cuipiam vel vati vel vaticinio indicatur in his exordijs, quod non idem commune etiam cæteris dici posse videatur: omnibus namque diuina ad dicendũ auctoritas cõstat; omnibus nomina propria, quibus appellarentur, fuêre; omnibus verba facta; omnibus vel visione, vel spectro, vel somnio vaticinium ostensum, vel quo genere cuique ostenderetur, indicare integrum esset; sicut & ijs fuit qui visionem indicarunt. Dein de si nomen oneris, vt plerique ex interpretibus, & Chaldæus paraphrastes, volunt, ita definiendum est, vt prophetiam à vate ex Deo acceptam, vel grauẽ prophetiam intelligamus; nulla prophetia vel leuis, vel non ex Deo accepta fuit. Præterea cũ omnes vates alicuius vel Israeliticorum, vel Iudæorum, vel Persarum regis tempore fuerint, quare non idem omnes à temporum & regum notatione & nomine initium vaticinijs dederint, est inquirendum. Id autem vt magis clare ac distinctè fiat, singulorum rationes considerandæ nobis fuerint. Igitur earum, quas indicauimus formulæ sententia & argumentum omne, ad tria tantum genera refertur; quorum primum est Verbum Domini. Secundum, Visio. Tertiũ verò Onus. Namq. primum genus illas cõplectitur formulas: Verbum Domini quod fuit: Et fuit verbum Domini. Quæ verborũ tantum situ & ordine, nõ autem sententia differunt. Idem enim significat verbum Domini quod fuit, & fuit verbum Domini; nisi quantum hæc posterior forma cum præc[e]denti aliqua narratione cõtexi & cõtinuari videtur: vt; Et fuit sol ad intrandum. Et fuit cum illi sepelirent virũ, &c. (vbi nos vertimus & fuit: vetus interpr. habet, & factũ est: quod idẽ nobis significat) sed tamen illud: Et fuit, ad verbum redditum est pro ויהי Quod antiqui Hebræi calamitosi & grauis argumenti vaticinijs addi solere putauerũt. Volunt enim esse compositam vocem ex duabus interiectionibus וי & הי quæ dolorem mæstitiamq. indicare solẽt; ita vt in Iona id etiã indicatum velint; quòd ab illo vate in naui, mare, & ceti ventre laboris exantlatum fuerit. Atq. ad hoc primum genus Verbum Domini, illa etiam sexta formula pertinet, qua regis atque ætatis mentio fit: vt in Haggæo & Zacharia videre est. Nam statim post regum nomina, subiungitur, fuit Verbum Domini in manu Haggæi prophetæ. fuit Verbum Domini ad Zachariam. Apparet itaque hanc formulam hoc genere: Verbum Domini contineri. Neque enim quamuis verborum situ & loco nonnihil discrepent; tamen sententia ab his quæ adnotauimus illa quicquam differunt: Verbum Domini quod fuit ad Hosseã filium Beeri, in diebus Oziæ, Ioatham. Cùm eadem omnibus & verbi domini inscriptio, & temporis ac regis mentio sit. Etenim liberum cuiq. homini & integrũ est, ijsdẽ verbis, modo sentẽtia sibi ipsi constet, pro suo arbitratu locatis vti. Sic enim Euãgelistæ eandẽ rem ijsdem verbis situ tantũ, & serie variãtibus narrare solẽt; Matt. 3. vt, In diebus autem

autem illis venit Ioannes Baptista prædicans in deserto Iudææ, & dicens pœnitentiam agite, appropinquauit enim regnum cælorum. Hic est enim qui dictus est per Isaiã prophetam dicentẽ: Vox clamantis in deserto, parate viam Domini, rectas facite semitas eius. Sic Matthæus. Marcus verò sic: Vox clamantis in deserto, parate viam Domini rectas Mar.1. facite semitas eius. Fuit Ioannes in deserto baptizans & prædicans baptismũ pœnitẽtiæ. Lucas autem: Et factum est Verbum Domini super Ioannẽ Zachariæ filium in deserto Luc.3. baptizans, & venit in omnem regionem Iordanis prædicãs baptismum pœnitentiæ, &c. Atq. ita primam, secundã, & sextam formulã ad primũ genus cõmodissimè referimus. Secundum verò genus, quod nomine visionis adnotauimus, tertiam formulam complectitur: vt Visio Isaiæ, Visio Abdiæ, &c. quo in genere quarta quoq; formula continetur, in qua initiũ à verbo, vel verbis & persona ducitur; nisi alias aliud indicatum sit: vt verba Amos, &c. cõtinuo enim huic inscriptioni subiũgitur: Qui vidit super Israël in diebus Oziæ: qua oratione illud indicatũ est, verba illa sibi eo prophètici instinctus genere, qui visio dicitur, fuisse dictata. Illud verò apud Hieremiã: Verba Hieremiæ filij Helchiæ, ad primũ genus pertinere apposita narratione declaratur. Quod factum est Verbũ Domini ad eum. Idem enim hoc atq. illud est, Verbum Dñi quod factũ est ad Hieremiã. Verũ enimuero cum omniũ vatũ vaticinia nihilominus eorundẽ verba dici posse videãtur, quidnã priuatæ rationis fuerit in his quorum verbis personæ etiã nomen adiunctũ est; operæprecium fuerit cognoscere. Nam quod ab antiquis ad hanc rem affertur, id non satis cõmode hunc nodũ expedit: videlicet eos qui suũ nomẽ initio profitẽtur, asperã, grauẽ & obiurgatoriã orationẽ instituisse, in eaq. habenda nomen suũ libertatis & integritatis ostẽdendæ causa appellasse; ita vt cùm legimus verba Hieremiæ, verba Amos, reprehensionẽ culpæ & vitiorũ cõtineri intelligamus. Sed nullus ferè in cæteris vatibus est, apud quẽ reprehensiones, obiurgationes, atq. grauissimæ accusationes nõ sint. Etenim Isaias, Iesechiel, Hosseas, omnes deniq. cæteri vsq. ad extremum omniũ Malachiã, in temporũ suorũ vitia & mores grauissimè perorarunt; neque tamen eiusmodi inscriptionẽ habent: Verba Hosseæ, &c. Alia igitur huiusmodi inscriptionis causa & significatio est; Quod in his vatum libris præter vaticinia certæ quedã rerum, quas vates ipsi aut egerint, aut pertulerint, narrationes contineãtur; ita vt nõ solũ verborũ & orationũ argumenta & exẽpla, sed rerũ etiam gestarum historiæ sint, Vt quæ Hieremias sibi ex suscepto & diligenter facto officio apud regem, principes, sacerdotes, populũ, & Ghabedmelech Æthiopẽ accidisse narrat. Quodq. item Amoso cum Amasea negociũ fuit, quæ quòd ad historiã propriè pertinent, historiæ nomẽ inscriptionẽque in his duobus personis præter cæteros, quibus nihil tale inter vaticinandũ acciderat, meruerũt. Atq. ita verba Amos, Verba Hieremiæ, res ab his vatibus, tũ gestas tũ platas exponimus eadẽ significatione, qua exponi illa solẽt: Verba dierũ regum Israël. & paLã: Factum Exod.16 est verbũ istud. Ego faciã verbũ in Israël, & reliquũ verborum Salomonis; & 1.Sam.3. 3.Reg.1. omnia quæ fecit, &c. Quibus in locis & multis alijs verba, res gestas, dictaq. & facta cuiuspiã significãt: qualia in Hieremiæ & Amosi libris obseruantur, vbi præter vaticinia ipsa & legationes quædam etiã propriæ ipsorũ res, actiones, orationesq. sunt, cuiusmodi nihil in cæterorũ vatũ libris offendimus; in ijs enim tantũ id quod acceptũ à Deo fuerit, relatũ explicatũq. legitur. Quamobrẽ vni Deo, vt auctori vnico ac ꝓprio, attribui adscribiq. solet ille titulus; Verbũ Dñi. Visio, vel Onus. Tertium aũt genus est, Onus, in quo quinta, quã indicauim⁹, formula versatur. Illud demũ in hoc argumẽto obseruatiõe dignũ est, fieri nõnunq̃ vt singula genera, singulis, aliquãdo etiã vt duo simul vni vati adscribãtur; atq. hæc etiã cõiungendi ratio, varia in alijs atq. alijs sit. Alterius modi exẽpla illa sunt. Verbũ Dñi quod fuit ad Hosseagh. Verbũ Dñi quod fuit

ad Ioël,&c. Visio Isaiæ, Visio Abdiæ, Onus Ægypti, Onus Babel. *Posterioris illa varia etiam exempla sunt :* Fuit Verbum Domini ad Abraham in visione. Et onus,Verbi Domini ad Israël in manu Malachiæ. Et Onus Niniue,Liber visionis Nahhum Elcussæi. Onus Babel quod vidit Isaias. Onus quod vidit Habbakuq. *Itaque vnum quidem simplex,vel duo varijs modis coniuncta,vni vati; sed tamen tria omnia simul nulli vsquam adscripta muenimus.*

Existit autem hoc loco non incommoda disputatio, cuius argumentum ex antiquorũ expositorum obseruationibus proficiscitur. Legimus enim in expositione illius loci apud Isa.21. *Isaiam.* Visio dura nunciata est mihi: *decẽ verborum genera Vatibus familiaria, & veluti propria esse, quorum frequentissimus vsus apud eius ordinis auctores fuerit; ea sunt.* PROPHETIA.Visio. Stillatio.Verbum, siue Locutio.Dictum. Præceptum.Onus.Parabola.Ænigma,siue Propositio,Interpretatio. *Quæ sua,id est, Hebraïca lingua sic sonãt:* נבואה חזון הטפה דיבור אמירה ציווי משא משל חידה מליצה: *quorũ durissimum genus visio esse perhibetur quod scriptum sit,* Visio dura nunciata est mihi, &c. *Hi gradus,vel vt aptius dicamus,hæc statuũ discrimina & prophetiæ rationibus ab antiquis recensentur: quæ si ita se habeant, videndum est primum an nostra triplex generum partitio satis cõmode facta sit; cùm posuerimus vnum genus,* Verbum Domini. *Alterum* Visio. *Tertium* Onus: *videntur enim septem aliæ partes adhuc superesse. Deinde etiam illud videndum est, an decem illa verba ab antiquis obseruata synonyma sint, eidemque rei omnia cõueniant, an variam singula significationem rationemque sequantur. Namque si idem omnium pondus,eademque ratio est, illud minime stare potest,quod ab ijsdem asseritur,durissimum genus esse* Visionem. *Sin verò differre inter se dicantur,quænam vniuscuiusque ratio propriè sit,cognoscere operæpreciũ fuerit. Tertio autem inquirere oportebit, quidnam antiqui auctores interesse putauerint inter* Verbum *siue* Locutionem & Dictum, *quæ separata ab illis fuêre: adeo vt illud sæpissime in hoc genere expressum adnotetur.* Et locutus est Dominus ad Mosem dicens: *siue vt Hebraice habet, ad dicendum. Præterea quid differat* PARABOLA *ab* AENIGMATE *siue* propositione, *quæ ab antiquis distincta sunt. Omne enim* Ænigma parabolam *dici, nihil,vt videtur,prohibet. Illud autem difficilius multo cæteris esse videtur,quod in decem illis prophetiæ formis siue verbis* Prophetia *numeretur, vt cæteræ nouem formæ à prophetia distinguantur. Quod si cæteræ etiam ad prophetiã pertineant,eiusque formæ partésve sint, inerudita partitio fuisse videtur, quæ genus ipsum inter species, & totum inter partes collocet.*

Demum illud in hac ratione est quærendum,cur decem illis familiaribus & proprijs vatũ verbis alia,quæ non minus frequentia atque familiaria esse obseruantur, adnumerata non fuerint. Ea autem decem altera sunt, Manus Domini, *vt scriptum est,* fuit super me manus domini. Nuntiatio: *vt,* Visio dura nunciata est mihi. Vocatio: *vt*, Et vocauit Mosem, Et vocauit Samuelem, & Effatum; *quod hebraicé dicitur* נאם, *in vaticiniorum sententijs claudendis frequentissimum,pro quo noster interpres reddit.* Dicit dominus exercituum. Et Auditio, *vt* Et Audiui vocem Domini dicẽtis. Auditioné audiuimus à Domi-Hos.12. no: & Inspectio, *quæ Hebraicè* ראייה *diuersum verbum à* Visione, *vt scriptum est,* Vidi siue aspexi Dominum. Vidi in nocte. & Similitudo,vt & in manu pro-Num.12. phetarum assimilatus sum. *Atque etiã* Somnium & Prospectio, *quæ Hebraice* מראה: & Apparitio. *Quæ omnia prophetica verba sunt, sicut scriptum est.* Si quis fuerit propheta Domini, in visione apparebo ei,vel per somnium loquar ad illum,

illum, &c. ita vt cùm ab antiquis decẽ notata sunt, viginti notanda fuiße videantur.

Verùm enimuero rebus omnibus diligenter examinatis, atq. perpensis, antiquorum accuratam obseruationem veram atq. certam esse, nihilque cum nostra triplici partitione pugnantem reperimus. Etenim prophetiæ ratio omnis, vel auctorem ipsum, vel suscipientem, vel tertiũ aliquem ad quem mandatur, spectat. Auctorem dicimus Deum vatũ mentibus cõsilia mandatáque sua dantem, ad quem relata prophetia, dicitur Verbum Domini; quocunq. modo illa suggesta fuerit, siue imaginibus, spectrisq. obiectis, siue expresse dictatis verbis; mandatũ enim ipsum consiliũ & sententia omnis, Verbum Domini, auctoritatemq. diuinam sortitũ est. Susceptorẽ verò appellamus personã ipsam, cui prophetia vel arcanũ Dei cõsilium creditur; qui cum vel futuri temporis, vel præsentis quidem, tamen absentes loco res diuino dono prospiciat, videns & prospiciens, hoc est רואה וחוזה appellatur, atque ex hac ratione prophetia ipsa visio vel inspectio dicitur. Nihil autẽ ad hãc rationẽ refert, quomodo illi prophetia suggesta sit, an verbis expressis, an imaginibus obiectis; vtcunq. enim res demonstratur, videri tamen & perspici vatis mente dicitur. Videt enim ille, & diuini sibi aperti consilij conscius est. Atq. ex hac ratione scriptũ est: fuit verbũ Domini ad Abraham in visione dicens: Ne timeas Abraham, &c. Gen. etenim verborum illorũ expreßa explicatio, in qua nulla imago, nullũ spectrum est obiectũ, tamen in visione facta fuiße dicitur. Neq. etiam, quantũ ad suscipientem ipsum pertinet, magno discrimine differt, an per quietẽ illi, an in vigilia prophetia contigerit: quanquã quæ dormientibus creditur, Somnium propheticum; quæ vero vigilantibus Visio & Prospectio dicta sit, siue Hebraicè מראה מחזה. Namq. vtrunque modum vocat scriptura חזון vel מראה visionem vel inspectionem, sicut scriptũ est, Per Somnium in visione noctis, Hebraicè בחלום בחזון לילה & scriptum est, Et dixit Deus ad Israël in visione noctis, Hebraicè במראת Iob.33. Gen.46.ver.2 Itaque vel vigilãtibus, vel dormientibus allatæ prophetiæ Visio & inspectio dicitur: neq. vllum in reipsa discrimẽ est; nisi quantũ vel noctu, vel interdiu accidat; id quod scriptura ipsa indicare aperte solet.

At verò quoad prophetia personã eam spectat, aduersus quam edita est; siue illa priuatus aliquis, vel publicus homo, siue ciuitas, siue tota etiam regio sit, Onus dicitur, Hebraicè משא à verbo נשא quod est ferre siue portare, quod ei, in quem allata fuerit, illa diuina sententia ferenda sit. Est enim verbum נשא cõmune tam ei, qui alteri rem imponit, quam ei, qui ab altero impositã fert; quod vel vno illo exẽplo ostenditur: In die illa sumetur super vos parabola &c. Mich.2. Hebraicè ינשא. Tolletur super vos, &c. Itaque omnis prophetiæ natura & ratio, ad tres has personas tantùm refertur, ad eam vnde proficiscitur, ad eã cui creditur, demũq. ad eam aduersum quã editur: atq. vt ad primã personã relata, primum nostrum genus. Verbum Domini: ad secundam verò secundũ genus, Visio. ad tertiam autem tertium genus, Onus spectat: atq. adeo hæc ratio ipso sermonis vsu confirmatur. Solet namq. dici, Verbum Domini, sed Visio Domini dici nõ solet. Neq. enim Deus est ille, qui visionẽ accipit, sed propheta: Neq. etiã dici solet Onus Domini. Quod nõ obscurè fortaßis ab Hieremia significatũ est. Et propheta & sacerdos, & populus, qui dicit, Onus Domini visitabo super virũ illũ, & super domum eius: Hier.23. Hæc dicetis vnusquisque ad proximum suum, & ad fratrem suum. Quid respondit Dominus? & quid locutus est Dominus? & Onus Domini vltrà non memorabitur: quia onus erit vnicuiq. sermo eius, & peruertistis verba Dei viuentis, &c. Atque ita Onus cum propriè vsurpatur, ad tertiam personam referri solet: vt, Onus vallis Visionis, Onus Tyri, &c. Illud etiam hoc loco animaduertendum est, cum duo ex his generibus coniuncta simul sunt, significatione certa non carere. Nam si legamus Verbum Domini cum Visione, aut

videndi

videndi verbo iunctum, intelligimus vati per visionem illud verbum fuisse creditum. Sin verò verbum cum onere fuerit, illud significatur consilium & verbum Domini vati creditum esse, eiusque rei periculum ad gentem vel hominem certũ, quem scriptura indicet præcipue pertinere. Visio autem & Onus cùm coniunguntur, Onus illud visione fuisse vati demonstratum docent. Cur autem huiusmodi verba nonnunquam separata & distincta, interdum verò coniuncta legantur, ex ipsa vaticiniorum ratione & sententia suis in locis erit sigillatim considerandum. Igitur quæ à nobis ad tria illa genera redacta sunt, eadem omnia ab antiquis specierum enumeratione sunt explicata, neque sibi inuicem vlla ex parte aduersantur.

At verò tria etiam genera antiqui constituerunt, ad quæ ea, quæ à nobis adnotata sunt, verba omnia referantur. Primum genus prophetæ siue excipientis; Secundum auctoris, id est, Dei; tertium personæ, cuius res agitur, rationes continet. Propheticam rationem tribus gradibus perfici dicunt: quorum primus est affectio & animatio prophetæ ipsius erga Deum, quæ non natura propriè, sed consilio, voluntateque definitur, ita vt probitate & diuinarum studio rerum constet. Namque his affectionibus acta humana mens, ad diuinarum contemplationem, cognitionem, laudemque rerum rapitur; quæ cùm eum gradum obtinuerit, spiritus sancti virtutem experta, maxima & diuina mysteria canit, ac iam tum prophetare dicitur, sicut scriptum est: Habebis
1.Sam.10. ibi gregem prophetarũ descendentium de excelso, & ante eos psalterium, & tympanum, & tybiam, & cytharam, ipsosque prophetantes, & insiliet in te Spiritus Domini, & prophetabis cum eis, &c. Secundus prophetici doni gradus est Visio. Etenim humana mens post illam priorẽ diuini spiritus insinuationẽ purgata, magis altiusq; elata, ad arcana consilia, resque futuras cognoscendas perducitur; quo in gradu cum fuerit, videre ac prospicere dicitur. Nihil autem interest ad visionis nomen obtinendum, an vaticiniorum argumenta obiectis spectris intellecta, an expressis & dictatis verbis excepta sint. Tertius deniq. prophetici muneris gradus, est exercitatio, siue perfunctio, cùm vates ea quæ viderit, in publicum edere iussus, refert & canit, cuiuscunque argumenti illa sint, siue ad futurarum enunciationem rerum, siue ad moriũ doctrinam spectent: hoc autem genus antiqui vocant הטפה, Latinè Instillationẽ dici-
Iob.29. mus, nomine ex illis sententijs facto. Et super illos stillabat eloquium meum. &
Amos.7. Non prophetabis super domum Israël, & non instillabis super domũ idoli,
Michæ.2. &c. Et apud Micheam. Ne stilletis stillantes, ne stilletis super istos, &c. Ita fit, vt tria illa verba Prophetia, Visio, instillatio, ad vatem ipsum referantur, quatenus vaticiniorum gradus assequutus fuerit. Tria autem altera auctorẽ ipsum, id est, Deum vatum mentes informantem respiciunt: Locutio, Dictum, Iussio siue Præceptum. Nam quæ à Deo in vatem proficisci solent munera, nonnunquam alloquio & sermone expresse facto expediuntur, cuiusmodi ratio vni præter cæteros Mosi frequentissimè contigit, sicut sæpissimè scriptum est: Et locutus est Dominus ad Mosen. Neq. enim huic formæ similes illæ sunt: Et fuit Verbum Domini: & Verbum Domini quod fuit. His namq. orationibus alius minus, quàm prior ille familiaris allocutionis modus indicatur. Rursus etiam accidere sæpe solet, vt vates non alloquio, expressisque verbis audiant; sed mente & intellectu illustrati, exceptum diuinum consilium ac mysteria doceãtur: Atque hic modus Dictum vocatur, cuius significandi causa vates illud frequenter vsurpant. Sic dicit Dominus. Et dixit Dominus ad Hosseã: Et dixit Dominus ad Isaiam. Non vt illis res certis verbis expressæ aut dictatæ, vt Mosi leges & præcepta fuerint, sed quòd certa rerum notitia & copia facta, atq. vt propria deinde ipsorum oratione exponeretur, credita mandataque fuerit. At verò quoniam

Mosi

Mosi vtrunque contigit, vt & alloquentis se Dei vox audiretur (sicut scriptum est, audiebat vocem loquentis ad se de propitiatorio) atque etiam vt intellectu & mente Num. 7. *illustrata ratio rerum sibi creditarum & communicatarum perciperetur, ob eam rem vtrunque verbũ* Locutio & Dictio, *in Mosaicis narrationibus est frequētissimum.* Et locutus est Dominus ad Mosem dicens.

Demum tertium illud verbum Præceptio *siue* Iussio, *ad eos pertinet, qui quanquã Dei vocem, expressamq. orationem audierint; non tamen aliquem ex propheticis gradibus obtinere dicuntur: neque enim vt prophetæ omnes mente illustrati arcana rerũ percipiunt; neque vt Moses simul cum verbis & oratione animi etiam diuina illa illustratione afficiuntur; sed tantum quæ dicta sibi cælitus fuerint auribus & mente pro vniuscuiusq. captu accipiunt: in quo genere Israëlitæ fuerunt, qui in Sina monte decē præcepta è medio nubis, ignis & fumi pronunciata vna cum tubæ sonitu audière: atq. etiam discipuli tres in monte Thabor, quibus illud diuinum de Christo præconium &* Luc. 9. *præceptum est auditum:* Hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui, ipsum audite. *Ad hoc etiam genus illa pertinet vox, quam cum multi de Christo audirent, alij tamen aliter interpretati sunt:* Clarificaui & iterum clarificabo. *Itaq.* Locutio *ad Mosis gradum propriè pertinet:* Dictum, *ad alios prophetas:* Iussio *autē siue* Præceptio *ad eos, qui prophetæ non sunt; sed eo tamē diuino beneficio sunt affecti, vt Dei vocem audire potuerint, sicut scriptum est:* Quid est omnis caro vt audiat Deut. 5. vocem Dei viuentis, qui de medio ignis loquitur, sicut nos audiuimus? *Hæc igitur horum trium verborum diuinum influxum & effectum spectantium ratio est.*

Sed & tertium illud genus, quo eius aduersum quem diuina verba fiunt res & rationes contineri diximus, quatuor etiam verbis, veluti partibus & speciebus constituitur: ea sunt, Onus, Parabola, Propositio, Interpretatio. *Accidit enim nonnunquam vt propheta impositum sibi & decretum à Deo aduersus personam quampiã onus dicendo exponat, quod propriè* Onus *dicitur à* Parabola, Propositione *&* interpretatione *diuersum, quantum ad sententiam atque elocutionis formam attinet. Nonnunquã verò fit, vt quæ ipse viderit, similitudinibus & parabolis propositis eloquatur; quarum sententia tamen aut aperta sit, aut facilem explicationem habeat. Vt quæ apud Isaiam sunt:* Et vidi Dominum sedentem super solium, & Seraphim, &c. *Atque hæc forma propriè* משל *dicitur, quam Græcè Parabolam siue Allegoriam vocamus. Euenit etiam aliquando, vt oratio ex verbis & imaginibus quibusdã instituatur, quorum difficilis, abstrusa atque recondita significatio sit, & præcipuũ aliquem interpretem ad explicandum requirat: cuius generis sunt, Ezechielis currus, Zachariæ visiones, Danielis hebdomadæ, & Ioannis Theologi Apocalypsis. Hæc eloquendi abstrusa & captu difficilis forma, proprie* חידה *Hebraicè dicta, nobis* Ænigma, *siue* Propositio *vocatur. Est autem* חידה *nomen à verbo* חוד *factum, quod acuere significat: acutissimam enim eius mentis esse aciem oportet, quæ in huiusmodi dictorum sententiam penetrare possit. Non raro etiam accidere solet, vt propheta, quanquã nec* παραβολικῶς *nec* αἰνιγματικῶς *eloquatur, tamen sublimi & eleganti dicendi vtatur genere, resque omnes amplissimis prosequatur verbis; quorum sententia quanquam vulgaribus mentibus constet; elegantiæ tamen ratio sine docto interprete constare non possit. Hoc dicēdi genus cùm cæterorum vatum omnium commune multis in locis, tum Dauidis in Psalmis, & Salomonis in sapientiæ libris, proprium est. Idque nobis interpretatio siue elegantia, Hebraicis autem* מליצה *dicitur, à verbo* מלץ, *quod Latinè dulcescere; vel suaue esse, reddere possumus; vt ex illo loco obseruare est:* Quam dulcia faucibus meis eloquia tua, Ps. 118. *&c. Igitur tria illa prima verba,* Prophetia, Visio, Stillatio, *prophetam propriè:*

Tria

Tria verò altera Locutio, Dictum, Iussio, auctorem ipsum, id est, Deum: quatuor autem vltima, Onus, Parabola, Propositio, Interpretatio, personam spectat eam, ad quam oratio habenda est. Neque verò hic in eam partem disputare animus est; vt omnes has formas, aut certè complures ex his, in eodem vate obseruari negemus: sed illud tantum ostendere voluimus ad quodnam genus, ad quam personam, vnaquæque forma pertineat. Nam Onus propriè id est, quod decretum à Deo aduersus personam aliquam vates exponit. Parabola autem & Propositio, elocutionis genera sunt à vatibus ipsis pro rerum, temporum, ac personarum rationibus ad agendum, perorandumque ex diuino tamen consilio vsurpata, sicut scriptum est apud Ezechielem: Et

Ezech. 17. factum est Verbum Domini ad me dicens, Fili hominis, propone ænigma, & narra parabolam ad domum Israël. Hebraicè ad verbum sic est: ænigmatiza ænigma & parabolıza parabolam, &c. Hæc itaque species quod tribus illis generibus continerentur, ab antiquis in vniuersum indicatæ sunt, sigillatim autē non sunt notatæ: Quòd ad Visionis, Locutionis, & Oneris rationem cæteræ omnes referri putarētur. De illa verò re, de qua quærebamus, quodnam omnium generum grauissimum existimandum esset, in quo varias doctorum hominum sententias collegimus, si ad humanæ mentis captū referatur, rectè ab antiquis statutū traditumq. est, Visionem esse durissimam. Etenim futuras post longissima tempora, aut absentes locoque remotas res prospicere grauissimum, & humanæ mentis captu longè maius munus creditur. Nam vt

Hier. 23. Ioan. antiquus. Hieremias inquit: Quis affuit in consilio Domini, & vidit & audiuit sermonē eius, &c. vel vt Hebraicè est, Quis stetit in arcano Domini, &c. fuêre autem qui Locutionem grauissimam esse asseuerarent: quorum sententia nō tam hominem ipsum consilij diuini participem, quàm Dei sublimitatem spectat. Maxima enim, atque omnem humanam dignitatem longe superans res existimatur, vt Deus ad humanū colloquium descendere, atq. arcana sua consilia cum hominibus communicare velit, sicut scriptū est:

Deut. 5. Ecce ostendit nobis Dominus Deus noster maiestatem & magnitudinē suā, vocem enim eius audiuimus de medio ignis, & probauimus hodie quod loquitur Deus cum homine, &c. Alij verò sunt quibus Onus omnium generum grauissimum est indicatum. Quippe his non adeo mirabile videtur humanum animum, cuius origo cælestis credatur, diuinas influxiones atque illustrationes posse capere, neque etiam alienum à diuina benignitate & gratia existimatur, velle Deum consilia sua cum vatibus cōmunicare, vtpote quem nullius beneficij, quod poni in hominibus possit,

Ps. 8. auarum esse constet; sicut scriptum est, Domine quid est homo quòd memor es eius, &c. Sed illud vehementer admirandum videretur, velle Deum tam exactam & minutam rationem singularum rerum, quæ ad aliquam gentem vel personam pertinent,

Cicero de diuinatione. eum vatibus communicare; cùm ex Philosophiæ doctrina humanus intellectus ad vniuersalia tantum à separatis causis accipienda aptus idoneusque esse putetur; singulariū verò rerum cognitionem ex sensibus habere dicatur. Quamobrem vt præter humanæ philosophiæ rationes nouum & insuetum, ita etiā grauissimum prophetiæ genus Onus nonnullis videtur. Illud autem commode adnotari operæ precium fuerit. Prophetare verbum, & Prophetia nomen ad primum illum vaticinij gradum significandū vsurpari, ita vt raptus ille, quo homines sacris rebus intenti, aliquando ita afficiuntur, vt in diuinas laudes prorumpant, versus & hymnos ex tempore compositos canant; item conciones sacræ diuino spiritu rem & verba suggerente, præterea futurarum prædictiones rerū, quæ propriè vaticinia sunt; deinde sententiæ grauissimæ & consilia diuinitus data aut relata, hæc inquam omnia prophetiæ, & qui hæc exerceant prophetare dicātur, vt nos aliàs pluribus, modò Deo nostra consilia probentur, docebimus.

Itaque

Itaque prophetia ipsam primam mentium agitationem significat. Deinde etiam oportune est adnotandũ verba illa, (Locutio, Dictũ, & Iussio) gradibus inter se distare certis, qui non temere à quolibet compleantur. Etenim illud exploratum est omnẽ iussionem esse dictum, omne dictum quoque esse locutionem, quæ tamen ratio vice versa non recurrit; quamobrem huiusmodi verborũ expositio recto, vt constat, consequẽtiæ ordine ab antiquis explicata est. Atque hactenus tribus, quas proposueramus, quæstionibus fuerit à nobis satisfactum.

Quarta autem nostra quæstio, præter verborum interpretationem, nihil ad explicandum difficultatis habet. Namque Manus Domini vim illam diuinitus in prophetarum animos illapsam significat, quamobrẽ à Chaldæo paraphraste verba illa: Manus Domini, hoc modo semper explicãtur. Prophetia ab ante Dominum: quæ verba quòd communia omni diuinæ influxioni essent, inter augustiora genera poni non fuit necessarium. Neque etiam illa commemorari; Vocatio, Nunciatio, Auditio, quæ cum idem quod Verba & Dicta significent, in illis generibus, Locutio, Dictum, Iussio, comprehensa esse cognoscuntur. Sed illa quoque omnia: Inspectio, Aspectio, Somnium, Similitudo, continentur in Visionis nomine, quod omnibus, quæ vel interdiu vel noctu obijciuntur, spectris commune est. Neque enim quicquam aliud est Similitudo, quam species quæ visentibus ostenduntur, sicut scriptum est: Et Ego Visionem multiplicaui, & in manu Prophetarum assimilatus sum. Denique Os. 12. Apparitio ad visionem quoque refertur. Nunquam enim Deus mortalibus vatibus, ita vt ipse est, sed aliqua specie inducta apparuit, sicut scriptum est, Deum nemo Iohan. 1. vidit vnquam, &c. Necesse ergo est aliquam rerum similitudinem intueatur is, cui apparere Deus vel angelus dicitur, vt suo loco exponẽdum nobis Deus dabit. Quæ igitur imaginibus & spectris videntur, ea omnia ad Visionem; quæ verò expressis verbis accipiuntur, ad Locutionem spectant. His igitur rebus omnibus quæ ad communem omnium prophetarum interpretationem oportunæ videbantur, hactenus explicatis, ad expositionis opus iam deinceps accessuris, Oseæ primi omnium vatis libri argumentum breuiter exponere consultissimum visum nobis fuit.

ARGVMENTVM VATICINII.

VM POPVLVM ISRAELITICVM, ET IVDÆOrum gentem,reliquumque Solymorum vulgus omnium generum ſuſcepta ſcelera; maximè autẽ ſimulachrorum ſuperſtitioſos cultus, ad diuinam indignationem frequenter adduxiſſent, atque ea res in cauſſa eſſe poſſet,vt Dei promiſſiones per hominum ſcelus aut impedirentur,aut ſaltem retardarentur, maximarum miſericordiarum Deus non oblitus, arcano illi ſuo conſilio deeſſe noluit,quod de hominum reparatione iam inde à principio inſtituerat. Sed quæ res huic negotio obſtare poterant, quominus tandem explicaretur, eas res corrigere, componere, aut prorſus de medio tollere inſtituit. Quamobrem hanc prouinciam ſacris vatibus tradidit, vt antiquorum Dei conſiliorum populum admoneret, & quantum nefas, quanta ab illis flagitia admiſſa ſint,commemorarent; atque decreta in impios grauiſſima ſupplicia (niſi peccare deſinant, & diuinam miſericordiam fide, ſupplicationibus, atque vitæ correctione captent)in illis conſumenda eſſe aſſeuerarent. Namq́ue Dei iuſtitiæ, vt non cedatur,fieri nõ poteſt: cum homines ſceleribus obligati, tamen oportune ſibi conſulere,& inuenta in ſacris libris remedia,quærere negligunt. Igitur Hoſſeas vnus ex ſacro vatum collegio Iſraëlitarum ſcelera & Iudęorum cùm primis commemorat,& quas illos calamitates ob eam rem accipere ſit neceſſe,exponit. Namq́ue futurum eſſe prædicit, vt Iſraëlis frequentiſſima gens captiua, atque per totum orbem diſpergenda abducatur. Iuda verò atque Ephraim vtraque tribus ex patria in Babyloniam victoris triumphum ſequuta commigret. Sed Iſraëlitarum diſperſionem atque exilia diuturna nimis fore prædicit,cùm Iudæorum tamen in patriam reditus ante peractum ſeculum ſit expectandus. Nam & Hieroſolymitanum reſtitui phanum, & illum totius orbis reparatorem ea in vrbe expectari oportebat;cuius promiſſionem certiſſimam eſſe, diuina voluit benignitas: tamen quæ inferni hoſtis,& humani ingenij malitia eſt,cùm is,qui à Deo in ſuæ gentis amplitudinem & ſalutem fuerat mittendus,ab ijs ingratiſſimè ſit ſuſcipiendus, à quibus gratiſſimè ſuſceptum iri oportuit; Iudęos illud eius ſceleris ſupplicium daturos oſtendit, vt vrbe exciſa, & templo diruto, omni prorſus honore,auctoritate,fortunis omnibus expoliati victorum hoſtium libidini expoſiti, à Dei gratia longè remoti, & libertatem & religionis honorem, atque denique omnem decorem amittant. Neque verò eam miſeriam expuere illis integrum vnquam erit, donec inexhauſtâ Dei miſericordia affectæ omnes pariter duodecim tribus, tam ij qui ex Iſraëlitis reiecti, quàm qui ex Iudæis propria culpa fuerant repudiati, in gratiam tandem à Deo recipiantur; quam reſtitutionem integram atque ſtabilem fore præcinit; ita vt nunquam rurſus in diuerſa regna, aut in diuerſas factionum partes diſſoluantur; ſed ſtabili in concordia conſtituti,vni regi,& populorum paſtori Chriſto parentes præſtantiſſimæ illius, ad quam homines comparati ſunt, felicitatis compotes euadant. Hactenus totius libri argumentum à nobis eſt propoſitum.

ELOCVTIONIS autem & dicendi genus, quo vates hic vſus eſt, varium & multiplex eſſe cõſtat. nam breuibus chartis, multas atque maximas res complectitur, & innumeris affectibus plenus eloquitur: quamobrẽ obſcurius illum loqui interdum animaduertimus; ſolet enim affectibus concitati hominis concitatius etiam eſſe, atque varius ſermo, qui rem fuſius interdum, ſæpiſſime contractius, atque breuius efferat. Sed quam animi affectionem refert Vates hic, ea nulla in humanis mentibus excogitari poteſt concitatior: Suſtinet enim perſonam viri vxoris amantiſſimi, eiuſdemq́ue grauiſſima adulterij iniuria ab vxore affecti: cui dolori nullum humanæ leges modum inuenire potuerunt, neque vllum diuina lex impoſuit modum, quominus animus vindictæ cupidus expleatur. ergo ſi quis propriam vxorem, quam is ſummo amore & maximis beneficijs ſit proſequutus, in adulterio palam deprehenderit, quanto dolore quantaq́ue ira ardere illum neceſſe ſit, nemo plene exiſtimare poſſit. Sed cùm maximus atque vehementiſſimus amor vltionis impetum & conatum retardet, quibus ille perturbatio-

nibus, quibus molestissimis cogitationibus agatur, quisnam valeat explicare? Enimuero vterq; affectus seorsum, neq; modū, neq; consilium certum aut habere, aut sequi potest, nempe amor, & violatæ cōiugalis fidei dolor; nedum, si pariter eundem animū infestent, modum aut rationem dicendi vel agendi certam sequantur: ea nimirum res huic vano atq; conciso dicēdi generi, quo Hosseas vtitur, caussa est. Adde etiam quòd non suas, sed Dei partes Vates hoc in libro agit, qui cùm vxoris, hoc est plebis suæ sit amantissimus, idemque ob violati fœderis crimen nimis offensus, maxima ad vtramque rem explicandam argumenta, maximas atque appositas eloquendi figuras Vati suo suggerit, quibus & Dei erga plebem amor indicatur, & sceleris ab illa admissi grauitas expenditur. Has autem perturbationes amoris, gratiæ, iræ, atque doloris, & quæ huiusmodi animi impulsiones vocantur, Deo sacræ literæ non tam affectus quàm effectus ratione tribuunt. Etenim quæ in his rebus ad molestiam atque mentis imperfectionem pertinent, ea à Deo longissimè esse aliena, tum ipsa diuinæ naturæ consideratio, tum arcana volumina docent: quæ verò ad virtutem atque efficientiam ex his rebus pertinere videntur, ea Deo maximè conuenire constat. In amore igitur duo sunt, animi eius, qui amat, perturbatio, & maxima ad beneficentiam propensio; in violati connubij iniuria duo item sunt, grauissimus ob acceptam iniuriam dolor, atque iustæ pœnæ sumendæ consequentia. Ex his quatuor rebus priores duas diuinę negamus inesse naturę, animi perturbationem atque dolorem; alteras illi relinquimus, beneficentiam atque animaduersionē. Est etiam alia ratio, quamobrem Deus hoc dicendi genere apud homines vtatur, & has animi impulsiones non raro exprimat, nimirum vt homines intelligant, cuiusmodi eorum scelera sint, quæ ipsum Deum (si capere id eius natura posset) in eiusmodi perturbationes irā, odium, inimicitias, vltionis appetitum, & quæ huius sunt generis, impellere valerent. Præterea cùm diuina scripta ad hoc dictata à Spiritu sancto sint, vt ea re homines diuinarum atque humanarum rerum rationes doceantur, & ad virtutem atque officia, ad honestatem, ad salutem denique suam vocentur, eo eloquendi genere Deus vti consueuit, quo maximè homines ad has res impelli solent. Solent autem vehementissimè humani affectus similibus affectibus commoueri. Nam quæ à perturbationibus animi sunt, dolore, cupiditate, iracundia, metu, quia necessitatis vim quandam habent, afferunt auctoritatem & fidem: atque ea res efficit, vt hoc dicendi genus semper in grauissimis caussis ab oratoribus vsurpetur. Sed nunc de his satis. iam verò interpretationem ipsam aggrediamur.

Verbum Domini quod factum est ad Hossee filium Beeri, In diebus Ozia, Ioathan, Achaz, Ezechiæ, Regum Iuda.

AVCTORITATEM atque fidem vaticinio hæc auctoris & Vatis & temporum ratio affert: attentionem etiam ipsa re, de qua dicendum est, dignam captat, atque legentium audientiumque animos dociliores reddit: namque cùm nihil vnquam frustra & sine maximo consilio à numine fiat, consequens est, attentos esse oportere homines, dum Deum verba facere paratem audiunt. Nunquam enim accidit, vt Deus aut temerè, aut iocose, aut ociose loqueretur; sed quotiescunque orationem quamuis breuissimam habere visus est, magni momenti res, atque negotia, hominibus vtilissima tractasse, semper fuit obseruatus. Quamobrem scriptum est:
Psal. 74. ,, Audiam quid loquatur in me Dominus
,, Deus, quoniam loquetur pacem in plebem suam, & super sanctos suos, & in eos, qui con-
,, uertuntur ad cor. Atque hæc res caussa Mosi atque alijs scriptoribus fuit, vt diuinum aliquem sermonem relaturi, Dei verbum, illud esse præmonerent, his verbis: Et loquutus est Dominus ad Mosem dicens: Et loquutus est Dominus ad me dicens. Quibus verbis illud indicatur, magnam rem atque auribus animisq; attentis excipiendam esse, quam Deus oratione enuntiare instituerit; eamque rem non humana sed diuina auctoritate esse diffiniendam. Eodem igitur verbo vsus est Hosseas, quo Moses, atque alij vti consueuerunt, quanquā inflexione diuerso. Nam quòd alij hoc modo proferunt: Et loquutus est Dominus; Hosseas verbi tantùm in nomen mutatione protulit: loquutio Domini, siue verbum Domini; eadem namque omnibus in locis ongo, idem thema est: דבר Dabar verbum & dabbar loqui, qua ex re illud efficitur, vt attentis animis hunc Vatem

Vatem audire oporteat diuinam orationem omni auctoritate præditam, nobis referre parantem. *Verbum Domini quod factum est ad Hosseam*, siue, *quod fuit ad Hosseam filium Beeri.* Voluit Deus, qui se humanis rebus prouidere sæpissimè testatus est, suorum erga homines consiliorum,& voluntatis suæ interpretes & testes vnum atque alterum,& interdum plures ex hominibus ipsis creare; vt quidquid ille siue fausti siue infausti in homines decreuisset, id non casu, sed diuino consilio accidere intelligeretur. Atq; cum is nihil agat, cuius aptissima ratio reddi non possit; omnium verò rationum, quæ Dei nomine reddi hominibus possunt, duplex caput, & duo veluti fontes sint, alterum misericordia & veritas, alterum verò iustitia: ex eo fieri videmus, vt per ministros suos & consilia sua aperire Deus, & quæ obtemperantibus præmia ex diuina misericordia, quæ rursus non obtemperantibus supplicia ex iustitia diuina compararentur, exponere consuerit. Qua de re Paulus: Multifariam,inquit, multisque modis loquutus est Deus in patribus per Pro- ,, Hebr. 1. phetas, & in sacris annalibus legimus: Mittebatq; illis Dominus Prophetas, vt reuerte- ,, 2.Par.24. rentur ad Dominum. quos protestantes illi audire nolebant. protestantes dicit, hoc est, ,, diuinum illis consilium aperientes: quia non faciet Dominus Deus verbum, nisi reuela- ,, uerit secretum suum ad seruos suos prophetas. Namq; nihil est quòd homines perinde ,, transuersos agat,quàm absentium & futurarum rerum ignoratio, atque impia de diuina Amos 3. prouidentia,opinio: tum demum ad omnium generum scelera & maleficia intemperatissimè homines accedunt,cùm illud sibi persuadent, signa nostra non vidimus iam non ,, est Propheta, & nos non cognoscet amplius. Igitur ex pluribus, qui à Deo ad eas res, de Psal.73. quibus diximus creati fuerunt, prophetis,vnus hic est Hosseas,qui nomē suum consultò profitetur, ne liber hic fictus ac suppositititius esse videatur: atque, vt omnis generis malitiæ his rationibus prouideatur. solet namq; nominis explicatio fidem rei facere, auctoritatemq; conciliare dicendis: quam rem à bonis auctoribus perpetuo obseruatam videmus,maximè verò ab ijs qui diuino dictāte spiritu de rebus sacris volumina conscripsere. Plenæ autem sunt huiusce rei exemplis antiquæ, plenæ etiam nouæ chartæ,vt illud: cæcus Barthimæus,filius Timei, Simon Cyreneus, pater Alexandri & Rufi.

FILIVM BEERI ab antiquis & doctioribus Hebræis receptum est, & communis obseruationis lege traditum, si cui Vati patris nomen addatur, eum etiam patrem vatis munere fuisse functum; auum autem non tam muneris quam honoris caussa nominari. Cæterùm, si nulla patris mentio fiat, illum primum, non item patrem fuisse vaticinatum, cuius verò certa patria non explicatur, Hierosolymitanum eum ciuem fuisse arbitrantur; nisi ex tribus, vel generis ratione aliud intelligi possit. Hanc autem Hebræorum obseruationem diuus etiam Hieronymus se non ignorasse significauit. Ex qua verò tribu oriundus fuerit Hosseas,adhuc compertum nobis nō est;nam quòd Isidorus eum Bethleemitem esse dicit,atque ad Issacaris tribum refert, cùm certum auctorē non proferat, etsi probabile ipsius auctoritate fiat, non tamen ad historiæ cogit certitudinem. Nec desunt qui dicant, *Beeri*, quem liber hic patrem Hosseæ facit, eandem esse Beera 1.Paral.5. principem in Reubenitide tribu à Beaia eiusdem familiæ duce genitum, qui Beera à Tiglath Pelassar abductus fuisse in annalibus cōmemoratur. Quòd si aliunde certa hæc ratio est; ex diuersa tamen nominis cadentia non protinus incerta redditur: nam cùm multi in linguis Hebraica, Assyria, atque Arabica interdum duplici, nōnunquam multiplici nomine appellentur:& huius nominum varietatis non simplex,vt aliàs à nobis dicetur,ratio sit,vnum genus est,vltimæ literæ vel syllabæ mutatio,vt Iethro qui idem Iether Exod.4. nominatur; & Hananiahu,idem ab Ezechiele vate dictus Hanania.

In diebus Oziæ, Ioathan, Achaz, Ezechiæ regum Iuda, & in diebus Ieroboam filij Ioas Regis Israel.

AVCTORIS nomen temporum ratio aptè sequitur,quæ plurimū ad res,de quibus Historia & tempora. in vaticinijs agitur, intelligēdas confert: nam quæ res à vatibus vel innuuntur, vel verborum & sententiarum figuris significātur,eas ab historijs expositas atque explicatas petere conuenit: historiarum verò exacta ratio, ætatum atq; temporum obseruationibus indicatur. Eorum porrò temporum,quę ad rerum narrationem pertinent,nulla commodior ratio consignari potest, quàm illa, quæ cum regum atque principum ætatibus con- Principū ætates. iungitur.

iungitur. Siquidem rerum varietatem, non tam temporum natura, quàm hominum ingenia edunt, hominum autem ingenia, mores ipsos principum plerunq; sequuntur: ferè enim fit vt aut gratia, aut metu, aut imitatione, atque adeo æmulatione, principum sententiæ atque facta valeant: qualemq; sese aut rex aut magistratus, præbuerit, talem se etiam populus exhibere soleat: quòd si negligentiores sunt, qui præsunt, & nullam certam retineant sententiam, tum verò inconstantissimum & officij negligentissimum reliquum vulgus efficitur. Præterea regnorum atque regum memoriam & diutius & communius, quam temporum constare videmus; quoniam reges ipsi, atq; ipsorum gesta frequenti commemoratione repetuntur. Etenim promptius est quo rege, quàm quo anno, quoue tempore quid acciderit, meminisse. Adde, quod regum atq; principum mentio in vaticinijs propterea etiam fit, quod ea non priuata sed publica fuisse atque manifesta, eorumq; vaticiniorum rationes ad reges ipsos atque ad regnorum negocia pertinuisse intelligantur. Ex qua re diuina misericordia plurimum commendatur, & diuina iustitia recta atque æquissima esse confirmatur: non solum enim priuatos aliquot homines, sed totum populum cum suis regibus suarum rerum admonitos esse Deus voluit, vt resipiscentibus corrigendæ vitæ commoditas & occasio daretur; negligentibus verò, atq; diuinum imperium detrectantibus, nulla excusatio constare posset.

Vaticiniorum argumenta & præsenti tempore & perpetuò vtilia.

Pertinent ergo Hosseæ vaticinia ad eorum regum tempora, qui in ipso libri initio nominatim citantur; quibus temporibus non hæc solum, quæ in hoc volumine continentur à vate dicta fuisse intelligimus, sed alia quamplurima cùm priuata tum publica, vt sui muneris ratio & rerum atq; negotiorum commoditas postulabat: quam rem alias commodius tractabimus. Sed quæ in hoc libello conscripta sunt, quædam velut capita eorum negotiorum esse constat, & quæ non solum ad illorum temporum correctionem, sed ad sequentes etiam ætates, atq; adeo ad nostra tempora vtilia fore diuinus voluerit spiritus. „ Quæcunque enim scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt. Quòd verò quatuor „ Regum Iudæorum temporibus Ieroboam etiam Regis Israëlitici tempora connumerantur, id non ob ea solummodo quæ ad decem tribus spectant, factum dicimus; nam si ea vnica caussa fuisset, cæterorum etiam regum, qui post Ieroboam ad Ezechiæ vsque tempora Israëlitis præfuerunt, meminisse oportuit; quoniam suorum etiam temporum historiæ à vaticiniorum atque prophetarum scriptis alienæ non sunt. Fuerunt autem illis temporibus post Ieroboamum, Zacharias, Salum, Menahem, Phaceæ duo, atq; Hosseas filius Ela Israëlitarum vltimus regum, qui aut regnum in Samaria administrarunt aut tyrannidem exercuerunt. Sed Ieroboamum regem ob eam caussam hoc in loco nominatum fuisse arbitramur, vt Hosseæ tempus quo vaticinatus est, ab ipso initio regni Oziæ constituatur. Namq; Ozias, qui idem Azarias dictus est, vigesimo & septimo anno regni Ieroboam suo iure regnare cœpit, eodem quo pater eius Amazias in Lachis est interfectus, is antea pro patre vndecim annis regnum administrauerat. Igitur Hosseam diuinus vaticinandi spiritus, primis Oziæ annis afflauit, cùm adhuc Ieroboam rerum apud Israëlitas potiretur, atque hæc res opinionem nonnullis hominibus doctis fecit, Hosseam primum omnium, qui ad ætatem suam referuntur, prophetarum vaticinij munus fuisse exequutum: namq; reliqui nimirum Esaias, Amos & Michęas à diebus Oziæ tantum cępisse commemorãtur: & cùm Ozias annis regnauerit quinquaginta duobus, fieri potuit, vt in extrema illius ætate vaticinandi munus reliquis fuerit mandatum; quandoquidem & Isaias eo anno, quo Ozias mortuus est, sese ignito carbone diuinitùs tactum, atque ad legationem initiatum fuisse indicare videtur. Filium autem Ioas Ieroboam distinctionis caussa nominat, duo namq; eiusdem nominis viri regnum apud Israëlitas obtinuerunt, quorum alter fuit Ieroboam filius Nabat primus Israëlitarum à Iudęis defectionis auctor & dux, qui æternum impietatis suæ exemplum successoribus regibus, quicunque impij fuerunt, reliquit: alter verò hic, quem huius libri initio vates nominat, filius Ioas, qui in Israëlitarum regum ordine duodecimus numeratur. Quòd verò ad linguæ & styli rationem attinet: dies hoc in loco pro temporibus atq; adeò pro ipsis eorum, de quibus mentio fit, ætate atque tempestate: vsurpatur, ea figura, quam Græci metonimiam dicunt: constant namq; tempora diebus potissimum, ex diebus enim menses atque anni conficiuntur: Quoniam Sol qui maximus temporum est index sui cursus rationem diebus potissimum aptat, singulis singula in signifero circulo spatia conficiens: atq; ob eam caussam

Israëlitarum rex cum Iudæis adnotatur.

Israëlitæ reges Hosseæ temporibus.

Ioseph. lib. 9. cap. 10.

Prophetarum tempora.

Isa. c. 6.

3. Reg. c. 11.

4. Reg. c. 13.

Dies.

Tempus.

Sol temporum index.

ſam frequens hæc in diuinis libris eſt lectio, vt tempora atq; ætates dierum nomine diffiniantur. Hunc vatem Hoſſeam ad longiſſimam vſq; ſenectam ætatem ſuam extendiſſe, Hebræi auctores arbitrantur.

Hoſſeas diu vixit.

Principium loquendi Dominum in Hoſſee.

NOuo & à cęterorum vatum conſuetudine alieno exordio vaticinium ſuum Hoſſeas inchoat, atq; ipſa nouitate obſeruationem à legentibus exigit; ea autem res nouam cum vate hoc agendi rationem à Deo ſuſcitatam indicat. Namq; ſi à Moſe ad Hoſſeam vſque, præteritorum temporum memoria repetatur, nemo ſanè Propheta in diuinis monumentis inuenietur, quem Deus hoc modo ad vaticinij munus cōparauerit, vt quæ ad populum, ac de populo dicenda eſſent, vates ipſe in ſe prius ſuaque actione repræſentaret, adeò vt mirabile fuerit vati, ſe hoc modo compellari, quo antea nemo alius à Deo fuerit compellatus, idque quod ipſi mirabile viſum fuerit, poſteris animaduertendum obſeruandumq; reliquerit; ſignum namq; id ſemper futurum eſſe intellexit, quo ea res, de qua in ſuis ille ſcriptis ageret, magna atque grauis ex diuina etiam ſententia fuiſſe argueretur: huius ergo hemiſtichij ſententia illa eſt. Attendite (inquit vates) quale principium orationi, apud me, ſuæ dederit Deus, atque rem ipſam grauiſſimam vtique eſſe animaduertite. Vt autem dictionis figuræ atque ſtylo, quantum rerum atque ſententiarum neceſſitas exigit, obſequamur, animaduerſione dignum viſum eſt, hanc conſtructionis formam, videlicet, *loqui in*, frequenter in ſacris literis vſurpari, cum de vaticinio, aut de diuino ſpiritu atque prophetico ſermo fit, vt illa, nunquid in Moſe duntaxat loquutus eſt Dominus, &c; non etiam in nobis eſt loquutus, &c: ſpiritus loquutus eſt in me, &c; audiam quid loquatur in me Dominus.

Exordium noui exempli.
Num. c. 12.
Pſal. 74.

Et dixit Dominus ad Hoſſeam: Vade, ſume tibi vxorem fornicationum, & fac tibi filios fornicationum, quia fornicans fornicabitur terra à Domino.

NON rarò contingere atque vſu venire videmus, vt cùm quis rem aliquam maximi momenti explicare alijs cupiat, non tam verbis & oratione, quàm rebus ipſis, vel earum rerum de quibus agitur imagine & repreſentatione negotium explicet atque oſtendat. Non enim tanta verborum atque orationis vis, nec tam efficax natura eſt, vt ad ſenſus atque animos permouendos, perinde ac res ipſæ valere poſſint. Nam *Segnius irritant animos demiſſa per aurem, Quàm quæ ſunt oculis ſubiecta fidelibus, & quæ Ipſe ſibi tradit ſpectator.* Si enim animi conceptibus tantum homines inter ſe agerent, aut ſi negotia ſua rebus in medium adductis atq; propoſitis explicare poſſent, verborum profectò rarus vſus eſſet: Nunc quoniam res pro voto tractare atq; proponere nō poſſumus, verbis pro rebus vtimur. Sunt autē verba nō tam rerum, quàm cogitationū animi ſigna, cogitationes verò ipſæ rerū imagines eſſe cognoſcuntur: Minus ergo verbis, quàm cogitationibus humanus animus permouetur, & cogitationibus minus quam rebus, ex quare illud efficitur, vt cùm quis vel ſeipſum, vel alterum maximè cōmoueri cupiat, verarum aut veriſimilium rerum imaginibus & actionibus ipſis potius quam orationibus vtatur; nonnunquam etiam vtraque cōiungat atque componat, nimirum res & orationem. Atque hęc cauſſa fuit quamobrem Ahias Silonites Propheta diuiſionem Iſraëlitici regni Ieroboamo aſſeuerantiſſimè prædicturus, proprium pallium nouum in duodecim ſcideerit partes, & duabus tantum apud ſe relictis, decem Ieroboamo tradiderit. eadem etiam cauſſa Heliſſeo fuit, vt arcum & ſagittas peteret, intenderet, atque in Syriam iaceret. Sed & noui Teſtamenti vatibus hoc etiam ſolenne fuiſſe cognouimus. Nam cùm quidam Paulo, & adſtantibus ſocijs, quæ vincula, & qualis carcer Apoſtolum ipſum Ieroſolymam petentem maneret, pronuntiare pararet, ſuas ipſius manus, pedesq; Pauli baltheo ligauit, & ita futuræ rei exemplum atque imaginem propoſuit. Neque verò hoc apud eos homines ſolum de quibus in ſacris libris mentio fit, ſpectari conſueuit, ſed in cæterarum etiam gentium moribus atque actionibus obſeruatur. Alexander Macedo, cum tota iam Græcia in ſuum imperium redacta in Aſiam traieciſſet, vbi primum expoſitus terram contigit, iactis arcu ſagittis, ſolum ipſum Aſiæ petijſſe, & eius maximæ orbis partis imperium, atque ſummam ſibi promiſiſſe dicitur. Hoc eodem agēdi modo Hoſſeas vates ex diuino

Actionis atque repreſentationis ratio & vſus.
Horat. de arte.
Ariſtot. de interpretat. lib. 1. c. 1.
Rerum cogitationum & verborum vis.
Ahias. 3. Reg. 11.
Heliſſeus. 4. Reg. 13.
Act. 21.
Alexander.

impetió vsus est, vt vaticinio suo inirium ex rebus atq; negocijs daret, & adiuncta etiam oratione prosequeretur. Quid verò illum agere iusserit Deus, audiamus; rem nimirum grauissimam, & quam nisi diuini imperij auctoritas imposuisset, non leuiter probus quis ferre posset. Namq; illi mulierem turpem atq; adulterijs notatam vxorem ducere imperatum est;cuius rei vel ex ipsa cogitatione maximis eum molestijs confligi, eum cuicunq; hoc contigerit, necesse est: namque huiusmodi moribus vxorem experiri, quam iam diu duxeris & bonam atq; fidelem antea credideris, molestissimũ quidem est, retinere verò grauissimum, vlcisci autem promptum, demum expellere vtcunque admittendum, (humani animi cogitationes & communem naturam describimus, non præcepta aut consilia damus.) At verò eius quam libidinibus atque fornicis fœtoribus infamem cognoueris, nuptias tibi conciliare velle nouas, mirabile quidem hoc fuerit, & maximi atque patientissimi animi opus, nec non & vehementissimi atq; omnino stupendi amoris iudiciũ. Quòd si id etiam eo consilio agatur, vt mulieris illius deleantur notæ, satietur infamia, mores restituantur, atque ad frugem corrigantur, quis non ingẽtem in eo viro bonitatem & incomparabilem misericordiam probet atque admiretur? Igitur Deus vt vtrunque simul in se esse ostendat, maximam videlicet offensionem, quam ex Synagogæ sceleribus acceperit, quæ grauissimo dolore fortissimum quemque virum angere valeat, maximam etiam suam bonitatem & misericordiam, qua anteactæ vitæ scelera ferre, & ad bonam frugem reuocare, atque in amicitiam & gratiam vxorem, hoc est plebem recipere paratus sit; totum hoc negocium non tam oratione explicari quàm rebus ipsis repræsentari atque agi vatis sui ministerio curat. Nos verò qui explicandi, atque declarandi sacra volumina munus suscepimus, pium atque Christianum lectorem semel admonitum esse cupimus necessariæ, & ad rem nostram accõmodatæ obseruationis, quam fortasse suscepta breuitas sæpius repetere non patietur. Quòd autem admonemus, illud est, cùm de Deo sermo habetur, illis iisdem verbis nobis esse agendum, quæ ad rem de qua agitur, & ad eos quibus cùm agitur, non ad Deum ipsum accommodari possunt. Etenim vt Dei perfectissima atque immensa natura ignota nobis & imperscrutabilis est, ita quibus verbis quaque oratione aptè de illo dicere possimus, non est compertum. Sed cùm Deus ipse sublimis humana atque diuina negotia cum hominibus tractare sua illa maxima bonitate fuerit dignatus, non suis illa verbis, quibus secum ipse agere potest, sed nostris, hoc est, quibus cum hominibus agere commodius erat, explicare voluit. Eiusmodi ergo & nos verborum genere in diuinis scripturis aperiendis vtemur, quo ipse in ipsis scripturis, vt sese nostris cogitationibus accommodet, vti voluit, qui cum natura sua atque omnium hominum concessione veracissimus omnino sit: tamen sæpe in promissionibus aut sermonibus suis humano more iurat; cùm iustissimus sit, & nihil non iustissimè agere putari possit: tamen rationem cum hominibus confert, accipit atque explicat. Quamobrem nullam alicui cordato atque sapienti viro admirationem mouere debet, si cum de Deo à nobis agitur, amoris, iræ, indignationis, vltionis, doloris, atque offensionis, alia præterea animorum motus atque affectus significantia verba Deo accommodari audiat. nam de rebus ipsis quæ his verbis indicantur, quatenus Deo diuinæque naturæ conueniant, aliàs sumus philosophati.

Sermo communis ad diuinas res accommodatur.

Et dixit Dominus ad Hossee.

IN superioribus diximus orationem illam, *Principium loquendi Dominum in Hossee:* perfectam non efficere sententiam; sed hemistichium, hoc est medium versum esse, quem subiuncta oratio compleat, *& dixit dominus.* Neque verò coniunctio, *Et*, nostræ reluctatur sententiæ, cùm variæ in sacris libris significationis, & non simplicis vsus hæc particula sit; nam præter alia ad quæ accommodari solet, sententiæ initiis absolutè coniungitur, sine vlla ad præcedẽtes orationes relatione: quòd & illa coniunctio, *igitur*, apud Latinos præstare cognoscitur. Huius obseruationis multa exempla diligenti lectori passim occurrunt; ex quibus illa sunt: Et leuauit Abraham oculos suos, & dixit: & acceperunt farinam, conieceruntq; in ollam. Sic hoc in loco, *Et dixit Dominus*, eandem sentẽtiam cum illa oratione reddit. Dixit igitur Dominus, *Vade.* verbum hoc nonnunquã non tam corporis & pedum motum, atque incessum, quàm animi promptitudinem atque attentionem, & ad ea quæ subsequuntur præparationem imperat, vt, Vade ad formicam ô piger, hoc est, formicæ sedulitatem

Gen. 15.
2.Re.c.4.
Vade, verbum.
Prouer.6.

sedulitatem attente cõtemplator atq; imitator. Venite disperdamus eos de terra. Venite „ & ambulemus in luce Domini. Igitur Hosseas vxorem fornicationum sibi accipere iube-„ tur: fornicationum autem numero multitudinis dicit, vt negotij grauitas augeatur, & veritatis significatio apertius referatur, atq; diuina misericordia, ad quam tota hæc ratio spectat mirabili commendatione probetur. Neque enim vno tantum ac simplici scelere, sed innumeris & multiplicibus sese Israëliticæ & Iudææ gentes contaminauerant, postquam à simplici & vero Dei cultu ad superstitioně desciuerunt. Quamobrem vxorem multis stuprorum & turpitudinis notis insignem vt ducat, iubetur.

Psal. 82. Esa. 23.
Fornicationes.

QVANQVAM autem cùm diuinorum librorum interpretationem Christianis atq; amicissimis viris id efflagitantibus susciperemus, nõ id nobis negotium credidimus dari, vt aliorum interpretũ, qui ante nos summa cum laude in hoc genere versati sunt, vel cõmentationes refelleremus, vel frãgeremus sentẽtias, aut iurati sequeremur (nã ab omni inuidia atq; æmulatione alienos nos fore certum fuit, quoniam pietati atq; breuitati vna hac ratione consuli posse putabamus:) tamen cùm in eiusmodi nodum inciderimus, quẽ nõ nisi appellatis ijs, à quibus fuerit nexus, explicare possimus, dãda opera est, vt quãta cũ facilitate & venia id fieri possit, & veritatis desiderio & officio nostro satisfaciamus. Multas enim ab interptetibus ex propria vniuscuiusq; sententia erga sacra scripta, quæstiones institutas accepimus, quas non inuenisse cõmodius fortasse fuisset, inuentas autẽ prætermittere facilius quidẽ ac promptius, non tamẽ fuerit expeditius: vt in huius loci explicatione, quòd Hosseas vxorẽ fornicationis accipere iubeatur. In quo explicando interpretes in tres sentẽtias diuisos videmus. Primus enim omnium Ionathas Vzielis filius, qui ob sacros libros à se Chaldaicè versos interpretis cognomen inuenit, totũ hoc negotiũ ex parabolæ rationibus ac locis interpretatur, perinde ac si Deus, nihil eorũ quæ scripta in huius vaticinij initio sunt, iuxta verborum significationẽ agi aut intelligi, aut etiam repręsentari præceperit; sed omnino per ænigmata atq; symbola consilium suum Hosseæ proposuerit. huius autem interpretis eiusmodi legimus expositionem: *Dixit Dominus ad Hosseam: Vade* „ *vaticinare vaticinium contra habitatores ciuitatis inquinatæ, vt non addant peccare, nam rebellione re-* „ *bellauerunt incolæ terræ à doctrina Domini & abyt, & vaticinatus est aduersus illos, vt si pœniterẽt,* „ *ignoscẽdum esset illis, sin minus, vt decidunt folia ficuum, decident.* „ Sic ille. atq; iuxta hanc rationẽ historiam totam producit. cuius sanè viri interpretatio atq; auctoritas ansam doctissimo homini Mosi Ægyptio, atque alijs eius gentis non pœnitendis auctoribus, dedit, vt negotium hoc tametsi non omnino secundũ parabolam dictum, tamen non verè atque re ipsa, sed visione quadam prophetica transactum existimarẽt. Nam cùm quædam in propheticis monumentis negotia velut aliarum rerum signa atque symbola nõnunquam inuenirentur, quæ natura sua duriora attendentibus videri possent, cõsultum illis visum est, si ea non reipsa exercita, sed mentis atque animi cogitatione acta atq; repręsentata fuisse & crederentur, & docerentur. Ex quo quidem consilio illud communis obseruationis nomine ad arcanorum voluminum explicationem traditum ab illis est, velut præceptum; si quid durius, & à personarum decore atque dignitate abhorrens in sacris offendatur libris, id non reipsa atque actu fuisse exercitum; sed aut somnio aut visione, atque mentis elatione repręsentatum definire oportere. Vt quòd Isaias ad Vatem vxorem accedere iussus sit, & procreato ex illo complexu filio nomen Selal Hazbaz imponere. Ieremias etiam ex diuino imperio lora ac neruos parauerit, & collo aptauerit suo, atque ea demum ad finitimarum gentium reges miserit. Prætetea Ezechielis vxorem è viuis sublatam fuisse, dicente ad ipsum Deo: Ecce ego auferam à te desiderium oculorum tuorum: & quęcunq; huius generis duriora aut indigniora visa fuerint, ea non verè atque re ipsa, sed prophetica, vt aiunt, visione fuisse peracta. Addunt prætetea nihilominus moueri potuisse vates ipsos harum rerum atque negotiorum imaginibus & spectaculis animi cogitatione & prophetica repræsentatione comparatis, quàm si rebus ipsis afficerentur. Nam quos diuinus Spiritus ad eam rem intuendam conformabat, omnino permotos atque vera animi affectione actos esse consentaneum fuit. Antiquiores verò Hebræorum sapientes totam rem hanc in aliam sententiam disputant, aiuntque re & veritate hoc nuptiarum & filiorum procreandi negotium, non imagine aut cogitatione fuisse peractum, multa tamen cum hæc ab illis tractentur, non tam fortassis ex veritate, quàm

Disputatio de actionibus propheticis.
Chaldæus Paraphrastes.
Moses Ægyptius.
Regula interpretum.
Isa. 64.
Ierem. 27.
Hebræi auctores antiqui.
Milmoreh de Passah. c. 8

ex

ex verisimilitudine confi︠cta legimus, vt quòd vates longum antea cum Deo sermonem contulerit, curauerit&q; atq; orauerit Israëliticum populum, tot sceleribus cõtaminatum, permutari, aliam&q; adoptari gentem, quæ pietatem atq; sanctitatẽ melius coleret & retineret: Quam rem adeò longe à cõfictο sibi initio repetunt atq; protrahunt, vt quę prima in hoc libro legũtur verba vix totius sermonis medium, ne dum initium esse concedant.

Religionem maximam in librorum sacrorũ expositione obseruandam esse.

NOBIS autem cùm in diuina atque arcana voluminum sanctitate, non ita ingeniosis esse fas fuerit, vt pro animi cogitatione & linguæ celeritate, aut addere aut detrahere ijs, quæ à diuino spiritu scripta atque tradita sunt, vel tantillum possimus; tutior quædam alia & rectior via est tenenda, qua acceptum explicandi onus, quantum id à nobis ex diuino beneficio expectari possit, perferamus: Tantam esse, tam&q; sanctam diuinorum verborum maiestatem, vt nulli hominum in illis quidquam temere statuere liceat, prçter quàm, quod ipsa ratio, atq. illorum series exigere videatur, innumeris ex ipso sacro thesauro depromptis argumentis probare ac confirmare possemus, si res ipsa non tam manifesta esset, vt nostram non desideraret sedulitatem: vnum tamẽ solum nobis diui Iacobi præceptum repetere non incommodum visum est, quo sacer ille Apostolus humanum in hoc genere licentiam demere, & luxuriantis linguæ impetum cohibere molitur. Nolite, inquit, plures magistri fieri fratres, scientes quoniam maius iudicium sumitis, in multis enim offendimus omnes: si quis in verbo non offendit, hic perfectus est. Quòd autem humanæ linguæ, si quis ei indulgere, quàm temperare maluerit, ingens malum atq; effrenatum sit, subiungit: omnis enim natura bestiarum & volucrum, & serpentium, & cæterorum domantur, & domita sunt à natura humana: linguam autem nullus domare potest, inquietũ malum &c. Igitur in diuinis libris quidquid præter id, quod ratio ipsa diuina admittere videtur, pro nostro arbitratu statuere, omnibus hominibus religio est: præterquã ijs, quos certis signis & irrefragabili auctoritate probatos diuinus spiritus ad id munus creauerit, quales fuêre olim diuini Vates, quales Apostoli spiritu sancto imbuti, qualis Iesus Christus sapientiæ spiritu auctissimus, qui docebat tanquã potestatem habens, non sicut Scribæ aut Pharisæi. Nam quid facilius, quàm diuina oracula suscipere explicanda; si negotiũ hoc priuatæ interpretationis (quod Petrus negat) esset? quid rursus obscurius, & à veritatis inueniẽdæ via longius remotũ esse potest, si non certã aliquã rationẽ cõsequi oporteat, si propriam cuilibet cogitationẽ suscipere & tueri integrum sit? Quam ob rem, cùm quis nulla sacrorũ librorũ auctoritate fultus, nullis diuinis signis aut sacri ministerij certa dignitate probatus, priuata tantum cogitatione aut familiari & domestico cõsensu siue receptione vsus de rebus ijs, quæ in sacris libris tractantur, statuere quidquam visus fuerit, cõtra quàm ipsa diuina verba aut indicare, aut innuere videantur, is profecto non maiorem quàm priuatã apud me auctoritatem obtinebit. Illud etiam his accedit, quòd huiusce generis actiones; quæ vatibus à numine præscribebãtur, signa atq; admonitiones erant, quibus aut principes, aut populos, aut alios ad quos res pertinebat; præmonitos atq; edoctos, imò & maximè cõmotos Deus esse voluit. Quam verò admonitionẽ, quẽ animi motum excitare potuerunt signa illa, quæ ijs nunquã visa sint, quos maximè permoueri opus erat. sed vatibus tantũ intra&q; illorũ mentes acta atq; repræsentata. Signorum cùm varia genera sint, atq; diuersæ rationes; omnium tamen hæc cõmunis natura ac vis est, vt sensibus primũ aut intellectibus percepta aliud quidpiam à seipsis indicent atq; probent; quę si sensibus aut intellectibus nõ percipiantur, signa esse non possunt: Nam&q; ex imagine siue ex re, sensibus primum oblata, & ex ea quę sequetur significatione, aut notatione, conficitur id, quod dicimus signum. consequens ergo est Hoseæ coniugium, & liberorũ susceptionem, Isaiæ ad vatem vxorẽ accessus, Ieremiæ vincula, atq; Ezechieli desideratã coniugem, & quæcunq; huiusmodi in antiquis libris leguntur, vel reipsa & veritate fuisse edita, vel signa iure non debere vocari. Neq; verò leue apud nos argumentum illud est, quòd hæc signa hominibus duris ac pertinacibus, & qui verbis atq; oratione difficillime mouerẽtur, edi iubebantur: quibus cùm solenne & frequens esset, verba apud eos à vatibus facta refellere, aut si quid durius prędictum ab illis esset, vel negare futurũ, vel mitius multò atq; minus durum, quàm prædictum aut descriptũ sit, expectari posse, asseuerare: pronum etiam facillimum&q; ijsdem fuisset, has res omnes atq; hæc portẽta, quibus vates se visione prophetica admonitos fuisse, atq; ex ijs vaticinari iussos denunciarent, pro suis ipsorum sententijs & votis, non pro veritate interpretari, & consuetũ consiliorum, ac vitæ institu-

Iaco. 3.

2. Pet.

Signorum ratio.

institutum nihilominus feruare ac promouere: Nam si diceret Isaias se filio ex visione procreato nomé indidisse *Accelera diuide spolia*, in promptu fuit, vt à suæ ætatis hominibus ita res reciperetur; & etiam non reipsa, sed visione & imaginatione fore expoliandos. Ieremias etiã si nullos sibi laqueos, nullas cathenas verè sibi indidit, neq. ad finitimos transmisit reges, neque publicè gestauit, neque his ab Hanania vate portentũ pernegante in populi conspectu verè est exutus, sed tantũ hæc sibi mentis cogitatione accidisse narrauit, atq; simili exẽplo rem illis apud quos sermoné habebat, euenturã prædixit, audire & illud procul dubio potuit, vel ab illo sibi æmulo Hanania, sese portentorũ significationé perinde admittere, atq. proposita ab illo fuerit; itaq. futurũ esse, vt & populi, & principes ij, quibus ea mala portendebantur, codé etiã modo quo ostensa fuerant, experirentur: Ostẽsa aũt fuisse visione aut per somnium; nõ aliter ergo quàm per visioné aut somnium illa mala fore expectanda. Adde quòd tam multa ac frequens circunstantiarum & totius apparatus explicatio rem visione peractam accipere non permittit. Namque in his narrandis negotijs testes adhibentur, describuntur loca, nomina etiam vel locorum vel rerum vel personarum appellantur, oportunitates ac momenta temporum constituuntur, & quæ plurima huius generis coniungi solét, quibus non ad cogitationes indicandas, sed ad res ipsas ostendendas, atque ad rei veritatem confirmandam homines vti consueuerunt: quanquam non inficiemur permultas res ab antiquis patribus atque à vatibus, aut per quietem, aut prophetica mentis agitatione, fuisse monstratas, ijsdemq; spectris illos arcanarum aut futurarum rerum admonitos fuisse, & visionum suarum etiam rationes & significationes alijs tradidisse; tamen longè diuersam harum atq. illarum esse rerum rationem, vel ex earum comparatione, demonstrare non fuerit difficilè: cùm non omnino similis & narrandi modus in vtroque genere seruari, neque argumétorum & circunstantiarum par pondus, eodemq; modo comparatum, afferri soleat. Sed & ipsa nimirum sacra scripta quid in visione actum sit, quid in somnijs ostensum notis appositis, & nonnunquam manifestis verbis indicare obseruantur. Nobis enim qui vix obuia quæque, & sensibus exposita videmus, an quicquam prophetica visione conspici à viuentibus hominibus posset, planè fuisset ignotum, nisi vates ipsi, atque adeo diuinus spiritus, nos id fieri posse atque solere docuissent: & cùm hostes atq. præceptori suo infensum exercitum tantum conspiceret puer ille Helissæi vatis, nihil amplius illi cõspectum arbitraremur, nisi eodem ipso vate orante Deus puero innumeras curruum atque armatorum militũ myriadas spectandas obijceret: itaq. ipsis illis in locis, in quibus de huiusmodi visis agitur, quam rationem ea sequantur, explicatur. Sic nimirum Abraham inter percussas ex fœdere cadauerum partes dormiens, quæ à numine tradita illi fuère vidisse atque audisse fertur: sic Iacob scalam angelorum frequentia celebratam per quietem vidisse dictus est: sic Isaias visione Dei thronũ atq. seraphinorum ministeria, seq; ignito carbone diuinitus tactum conspexisse ipse ait: sic Ezechiel longam de spectris & ædificationibus suis ipse exædificat historiam: sic Petrus quæ de gentium electione per visionem acceperat, eodem visus & mentis excessus nomine, narratione iterum atq. iterum repetita exponit: quæ verò non visione, sed diuino suggerente spiritu acceperat, ea proprijs signata notis ad collegas atque socios bis retulit: quæ demum reipsa sunt manifestè effecta; vt diuini spiritus in Cornelium eiusque familiam illapsus, productis ostendit testimonijs. Igitur cum diuinus ipse spiritus indicare atque docere res omnes & possit & soleat, & quid huiusmodi visis ostẽdatur, adnotare, nimium ingeniosi ac nescio, an perinde religiosi fuerit interpretis, si quæ res durior visa fuerit factu, eam rem non ex veritate, sed ex animi tantum agitatione, ex somnio, ex visu definire.

De spectris prophetarum.

Reg. c. 6

Illa verò ratio, qua quidam vt hoc statuerent adducti sunt, propheticam electionem non planè perspectam illis esse, probat. Aiunt enim si hæc quæ prophetis, vt agerérur, mandata sunt, reipsa & veritate sunt acta; consequens esset, Deum id agere vt vatum suorum honor atque dignitas deformetur: vtpote quos negotia humillima atq. abiectissima sustinere iussos populo spectandos atque ridẽdos exposuerit: quibus sic responsum esse volumus: Deum non vt reges, sic & prophetas dignitatis eorum causa creare solitum esse: nam regibus vnà cum populorum atque publicarum rerum cura, dignitatem etiam atque honorem defert, totamq; eorum familiam in splendorem dat, sicut scriptum est: Nonne cum paruulus esses in oculis tuis caput, in tribubus Israël factus es, vnxitq;

Ad arg. de honore vatum.

Electio regum & prophetarum.

1. Samu. 15

es, vnxitq. te dominus in regem super Israël, At verò in vatibus creád.s, non tam eorũ honoris, quàm oneris habetur ratio; propterea quòd hi non suiipsorum, sed populorum causa mitti soleant: nimirum vt aberrantes à recta virrutis via homines ad meliorem frugem corrigant; quæ res, quòd propter morum atque ingeniorum varietatem, non vna aut simplici ratione parari possit, ex eo fit, vt alio atque alio modo prophetarum opera atque ministerio Deus vtatur. Itaq; nõ tam vatum, quàm populorum, quorum causa parantur Vates, rationes atque res agit Deus. Si quid autem durius illis fuerit imperatum, tamen parêre solent, vt qui se non sui, sed aliorum causa ad id officij vocatos agnoscát· Quam ob rem Ieremias, etsi grauiter illatas sibi iniurias cõqueratur, & inferendas expectet, tamen pergit, & diuina iussa forti animi constantia facessit, væ
„ mihi mater mea (inquit) quare genuisti me virum rixæ, virum discordiæ in vniuersa
Iere.15. „ terra? non fœneraui, neque quisquam fœnerauir mihi, omnes tamẽ maledicunt mihi. Igitur si tempora, historias, & mundi fastus euoluamus, vates non tam sibi, quam alijs fuisse natos atque creatos, vel ex ipso eorum docebimur exitu. Ferè enim ab Isaia, vsq. ad Ioannem Baptistam nullus occurrit, quem non iniuriis ab hominibus lacessitum, & crudeli tandem morte affectum spectemus: qua ex re fit, vt neque nouum neq. mirandum videri debeat, si huiusmodi partium, quæ duræ atque eorum dignitati in hac vita aduersæ videntur, eos actores spectauerimus, quos sicut oues in medium luporum Deus miserit: Arbitramur igitur vxoris Ezechielis vatis obitum verè cõtigisse, vt ea re populo futurus ex proprijs malis dolor portenderetur: Neq. Isaiam nudum per Vrbem incessisse inficiamur: neque Hosseæ vatis humiles impudicæ feminæ nuprias admiramur; quæ si veræ non essenr, atque adeò paratu durissimæ, non ita aptè vel humanam malitiam, vel diuinam parienriam atque bonitatem repræsentarent. Namq; ipso sui spectaculo huiusmodi res magis, quàm relatione hominum animos afficere, & commouere poterant: quibus autem modis id melius poruit præstari, ijs modis vt res ageretur, iubebat Deus; cui tanta corrigendi atq. restituendi homines cura semper fuit. Duxisse itaq. Hosseam his moribus vxorem, ratio ipsa, quamobrem id agere iussus fuerit, declarar, & simplex lectio atque consuerus ordo probant; in qua sententia antiquorũ auctorum maxima pars est, quos & diuus Hieronymus sacrorum librorum interpres, sequitur.

Hierony. IGITVR Vxorem fornicationum accipere iubetur Hosseas, hoc est, quam fornicatam fuisse, & libidinibus expositam omnibus esset conspicuum. Nec. enim quærẽda illi erat virgo aliqua, nec honestis moribus vidua, neque item mulier, cuius fama incertis rumoribus laboraret, nimirum quæ à nonnullis amaretur: an verò quicquam præterea turpe admisisset, foret incertum: sed eam quæ omnem pepulisse pudicitiam manifestis argumenris probaretur. Nulla autem maiora eius rei argumẽta esse possunt, quàm filiorum citra legitimum matrimonium procreatio atque susceptio; quo argu-
Gen.38. mento Thamaris fornicationem apud Iudam socerum suum delatam fuisse legimus: fornicata est Thamar nurus tua, atque etiam illa grauida est ex fornicationibus; ita vt scelus negari non posset, quòd vterus sine legitimo coniugio tumens argueret: huiusmodi impudicitiæ mulierem inuenire sibi iubetur Hosseas, quá vnà cum filijs maternæ improbitatis testibus acciperet, ferret, aleret, adoptaret, & ad frugem instirueret: Nam quod verbum latinè legimus in nonnullis translationibus (*fac tibi filios fornicationum*) id præterquam quod nusquam in exemplaribus aur Hebraicis, aut Græcis, neque in emendationibus vulgatæ editionis latinis est, ipsa matrimonij ratio non necessarium esse docet: Etenim filios ex quacunque, modò ritè atque legitimè, accepta vxore procreatos: nec lex, nec ratio vlla, fornicationis nota inurit: sed ad manifestam stuprorum probationem, filijs auctam, prophetæ vxorem vult esse Deus: cuiusmodi stuprum Thamar filij probauerant, nisi aliunde productis argumentis, ex socero sibi fuisse conceptos illa redargueret. Sed hanc rem, & græca interpretatio significare videtur, quæ ex multis nominibus, quibus filij definiuntur, vnum elegit, quod ad matrẽ potius, quàm patrẽ pertinet Τέκνα πορνείας partus fornicationis, deinde, vt significationi imago responderet, hoc est curatum: Namq; Hebræorum synagogam multis superstitiosi cultus adulterijs esse contaminatam arguebar innumerabilis vatum sacrificulorum, atque aliorum hominum turba, quos aræ, templa, simulachra, ceremoniæ, & vanum gentilis religionis negotium omne pascebat, & fouebat. Vatem autem, cùm id de se specta-

ſpectaculum ederet,& vir alioqui ſanctus atque honeſtatis,dignitatisq́ ſuæ ſtudioſus,huiuſmodi coniugij conflictam moleſtijs conſpiceret, admirationẽ & horrendam aliquam expectationem populo commouere neceſſe erat,& quorſum hæc tenderent,ab omnibus interrogari,quam interrogationem, quo ille reſponſo exciperet,ſic à Deo eſt admonitus:

Quia fornicans fornicabitur terra à Domino.

HOC EST, quia his moribus vxorem ſynagogam Dominus Deus fert, quæ cùm quondam illi legitimè coniuncta fuerit & multis cumulata beneficijs, tamen antiquos mores ſuos ſibi renouauit; vtq́ in adoleſcentia ſua in Ægypto ſuperſtitioni operam dederat, atque à paterna veri Dei religione, ad inſana Ægyptiorum monſtra deſciuerat, nunc demum in eodem, quem ſuxerat, errore verſatur, & multis ex ſcelere procreatis filijs, tamen Dei ſeſe vxorem appellitat, cùm mœcha, atque adulterijs multis notata ſit, & tamen Dei patientia ac bonitate nondum eſt repudiata, imò ferre atque fouere illam parat Deus, & omnem operam nauat,vt illi conſulat, ſi tamen ipſa ſibi conſultum eſſe velit. Verbum *fornicabitur* in futuro tempore conſultò à Latino interprete eſt relictum, quod tamen non tam temporis quàm aſſeuerationis & certitudinis rationem tenet. *Futuri vsurpat.* Nam cùm quid aut certiſſimum eſſe, aut perpetuum, aut in communi vſu & conſuetudine poſitum ſignificare volunt Hebræi, id futuri temporis verbo enunciant: vt, opera quę non fient,feciſti mecum: hoc eſt,quę neque ſolent,neque debuêre fieri: quam *Gene.20.* nos obſeruationem pluribus alias explicuimus. Hoc igitur in loco, *fornicabitur*, aſſeuerationis, & affirmationis vim obtinet, & commune atque conſuetum id malum eſſe indicat: *Comment. in Habbacuq.* Ad aſſeuerationem verò eiuſdem verbi repetitio plurimum efficere ſolet: *Fornicans fornicabitur.* Terræ autem nomine homines terram incolentes ſignificat, vt: Omnis terra *Terra ſignificatio.* adoret te,& pſallat nomini tuo. namq́ etſi communis omni animantium generi ſedes ter- *Pſal.63.* ra ſit, nullius tamen cauſſa præterquam hominis eam creatam eſſe conſtat. ſiquidem (vt ſcriptum eſt) Cælum cæli Domino,terram autem dedit filijs hominum: ex quo fit,vt hoc *Pſal.113.* metonymiæ genus frequenter in ſacris literis vſurpetur.

Et abijt & accepit Gomer filiam Diblaim, & concepit & peperit ei filium, & dixit Dominus ad eum: Voca nomen eius Iezraghel.

ET ABIIT: diuino dicto ſedulò paruiſſe Prophetam verbum hoc ſignificat, & qua diligentia pium hominem diuinis præceptis parere atque obedire oporteat, perdocet: neque enim quicquam cunctatus fuiſſe vates, neque de ea re quamuis duriſſima verbum vllum feciſſe dicitur; ſed continuò Dei præceptum faceſſentem inueniſſe ſibi vxorem ei negotio apprime idoneam, notæ illa ætate impudicitiæ feminam, cuius nomen vna cum paterno pronunciat: *Gomer filiam Diblaim.* quorum nominum interpretationes ſectatus Chaldęus interpres totum negotium ad allegoriam vt diximus,tranſtulir, atque oſtium aliis patefecit,vt hanc etiam explicationis inirent viam, neque tamen illius perſequerentur veſtigia. Nam cùm *Gomer* à verbo conſumationem ſignificante deriuetur, *Diblaim* verò caricas,vel caricarum, hoc eſt, aridarum ficuum par ſignificet; vtramq́ ſignificationem, pro ſua cuiuſque cogitatione ſinguli tractauêre: quorum omnes referre ſententias præterquam quòd noſtri inſtituti id non eſt,longa fuerit magis quàm benigna materia.Sed quoniam in eum locum incidimus, vt de nominibus proprijs dicendi nobis copia facta ſit, quædã pro capitis huius ratione breuiter admonere viſum eſt: nullus enim campus latius patere ſolet ijs, qui ſacra atque arcana ſcripta omnia ad allegorias trãſferre ſolent, quàm hic in quo propria locorum aut perſonarum aut etiam rerum nomina continentur, cùm vnuſquiſque putet eam eſſe huiuſmodi interpretationum naturam, ita flexibilem,vt ſequatur, quocunque torqueas.

NON parum igitur refert, vtrum nominum interpretationem,atque imponẽdorum *De nominum interpretatione.* eorum cauſſam ex ipſis ſacris libris proferamus, an aliundè quæramus. Quædam namq́ nomina diuinitùs aut ex oraculo rebus atque perſonis facta eſſe; quædam etiam ex hiſtoria ab ipſis hominibus conſultò indita fuiſſe conſtat: nam cùm res aut perſonas negotij alicuius ſigna & teſtimonia eſſe voluit Deus, quo nomine appellanda ſint illa, præmonere ipſe ſolet, ex quo genere illi Eſaiæ vatis filij vnà cum nominibus ſuis fuerunt, quamobrem ipſe vates ait: ecce ego & filij mei, quos dedit mihi Dominus in ſignum &,,

Isa.c.8.

in portentum Israël. Quæ verò ab hominibus ipsis facta nomina sunt, aut ob præsentium, aut ob præteritarum rerum recordationem, plerunque facta fuisse constat: cuiusmodi sunt Benoni, quem mater ob vehementem atque lethalem, quo in illius partu angebatur, dolorem, sic vocari iusserat, pater verò nomē in Beniamin, ne perpetuò vxoris luctum renouare cogeretur, mutauit. ob futurum autem rerum, aut personarum, aut negotiorum euentum, nulla vel rarissima nomina ab hominibus legimus imposita: eam namque auctoritatē solus sibi diuinus spiritus vendicat, ijsq. tantum vsum tribuit, quibus sese insinuare dignatur: vt Noë nomen, quē mater sic appellari voluit, quòd diuinitus admonita præuiderit eum fore piū, & Deo gratū hominē, & per quē orbis esset resarcienda iactura.

Locorū nomina.

Iericho.

Personarum nomina.

MVLTA præterea in sacris libris nomina sunt, quorum quamuis certa haberi possit interpretatio, caussa tamen, quamobrem indita huic vel illi personæ fuerint, nulla redditur. Eam verò caussam si quis inuenire paret, coniectura vtatur, necesse est: Atque in locorum quidem multorum appellationibus explicandis facilior multò coniectura est, vt Iericho, quod odorem siue fragrantiam significat, nomen ob balsamum in eo vico prouenientem factum fuisse videri possit: nam quod de luna dicitur, alienum est: in personarum verò ratione nominibus suis accommodanda, non ita facilem conijciendi modum experiere, si rem sapienter persequi velis. hoc autem illis in primis nominum possessoribus ita accidere dicimus: nam in ijs quæ secundo aut tertio loco, aut deinceps ita vocati fuerint, non est cur multum laboremus, cùm ea nomina aut ex parentum voto, aut ex imitatione aliqua, aut etiam ex nominum ipsorum gratia imposita esse credantur.

IGITVR in ijs nominibus quorū interpretationē atq. caussam diuina scripta proferūt, ingeniosum esse quēpiam nefas est: in quibus verò nominibus nulla neq. interpretatio, neq. ratio redditur, maximè autē personarū: vtrunq. reddere incertum fuerit, magis quam vtile. Quòd si cōijciendi genus aliquod sequi velimus, summa in hoc prudētia est, quodnā potissimū genus sequi oporteat. Sed quoniā latè patet ratio hęc, & maiorē locū occupat, quā qui nobis cōmentionis lege datur, eā in aliud tēpus differre cōsultius putamus.

CVM ergo in hoc loco duorum generū nomina sint, & quæ à Deo imponi iubentur, atque in signum & portentū imposita declarātur, qualia filiorum appellationes sunt, & quæ imposita iam inuenerit propheta, qualia sunt vxoris atque soceri nomina: illa cum rationibus suis cōsiderare atque religiose obseruare. in his certi nihil statuere est animus. nam an casu ita vocati fuerint pater & gnata, an consultò atq; ex futuræ rei expectatione, neq; scripturis docemur sacris, neque affirmare aut negare omnino integrum est. Sed ne tamen omnino nihil de his nominibus dicamus, illud quod commodissimum ex multis, quas reperire possumus, rationibus, & quod cum ipso de quo agitur negotio cōuenire aptius videtur, exponemus. *Gomer*, consumationem significat hæc vox, qua certum pœnarum & suppliciorum fore euētum, ita vt tandē perficiatur, quod tamdiu cōminatus fuerit Deus, indicari videtur. *Diblaim* verò ficus aridas duas significat, vt vtrunq; regnum Israëlitarum & Iudæorum debilem & viribus fractum, atque ob publica peccata arens ostenderet.

Et concepit, & peperit ei filium.

Coniugium proles sequitur.

CONIVGIVM prolis susceptio sequitur, nisi aliūde impediatur, sed vxorē ex diuino imperio, sibi vates inuenerat, quam editi antea filij non sterilem esse arguebant. concepisse igitur ex Hossea dicitur, nō ex fornicatione, vt olim, quamobrem subiungit: *& peperit ei filium*, quòd verò additur *Ei*, interpretationem corroborat nostram. Marem autem primum filium fuisse ait, fortitudinis atq; roboris symbolo vsus, quòd ea, quæ eo nomine significabantur, supplicia nō leuiter, sed grauissimè atq; fortissimè à Deo essent irrogāda: siquidem masculorū corpus in omni animantium genere cùm calidius ac siccius natura sit, plenum est, & quasi pallium, vt Hippocrates ait, densum tum ad visum, tum ad tactū, & labor ipsius corroborat corpus, & ad quamcunque rem fortius reddit.

Hippocr. lib. de glandibus, & de dieta.

Et dixit Dominus ad eum: Voca nomē eius Iezraghel: quoniam adhuc modicum, & visitabo sanguinē Iezraghel super domū Iehu, & quiescere faciam regnū domus Israël.

NOMEN non nouum, sed tamen noua ratione accommodatum puero imponere iubetur Hosseas: namq. Iezraghel nomine duo loca vocata fuisse, ex diuinis constat historijs. Sæpe autem aut ex consilio, aut casu accidere solet, vt ad eam rem, quæ iam multo ante constabat, noui negotij fiat accessio, quòd cum re illa vel nomine vel ratione conue-

conueniat, vt quod prudentiſſima illa femina apud Dauid verba faciens de Nabal viro 1.Sam.25. ſuo dicebat: ne ponat dominus meus rex cor ſuum ſuper virum iſtum iniquum Nabal; quia ſecundum nomen ſuum ſtultus eſt, & ſtultitia eſt cum eo. quo in loco ſignificatur, Nabal nomẽ, quod forte aut caſu, aut aliam ob cauſſam à parentibus fuerat impoſitum, in hominis mores apte quadraſſe. ſic etiam nomen *Iezraghel*, quod diuini brachij fortitudinem ſignificat, in ijs rebus vſurpari vult Deus, quæ iam verè cum diuino cõueniant brachio; hoc eſt, in ſupplicijs de ſceleratis hominibus ſumptis. nam vt olim dum innocentem Naboth ſanguinem in valle, cui nomen erat *Iezraghel*, Deus Achab & Iezabel atque eorum liberis per Iehu trucidatis vlciſceretur, nomen *Iezraghel*, hoc eſt Dei brachium, commodè vſurpari appellarique poterat. ſic etiam hoc tempore, cùm Iehu impij poſteritatem omnem perdendam idem curet Deus, Futurũ eſt, vt *Iezraghel* mentio frequentiſſima iurè fiat, & horrendum illud brachium Domini in publicis atque priuatis ſermonibus verſetur: nam diuinum brachium virtutem & vlciſcendi facultatem ſignificare non vno in loco accipimus, in brachio virtutis tuæ diſperſiſti omnes inimicos tuos, & Psal.88. illud tuum brachium cum potentia. Itaque hoc in loco Deus iubet Vatem ſuum puero Ibid. nomen *Iezraghel* facere, vt ſi quando id nomen iurè vſurpatum ſit, nunc maximè vſurpari debeat, cùm Deus impium Iehu genus virtutis ſuæ brachio ſit vlturus: eam verò nominis cauſſam Deus ipſe profert.

Quoniam adhuc modicum & viſitabo.] Viſitaturum ſe dicit ſanguinem Iezraghel; non quòd Deus vlciſci paret Achab, & vxoris eius necem, atque totius illorum domus interitum, quę Iehu vaſtante corruerat: ſiquidem id negotium & Deo ipſo auctore à Iehu fuerat ſuſceptum, atque eodem probante cõfectum: dixerat namque propheta Iehu à ſe in regem vncto: *Hæc dicit Dominus. Vnxi te regem ſuper populum meum Iſrael, & percuties domum* 2.Reg.9. *Achab domini tui, & vlciſcar ſanguinem ſeruorum meorum prophetarum: & ſanguinem omnium ſeruorum Domini*: eidem verò ab effecta iam cęde reuertenti, Dei verbis illud eſt relatum: *Quia ſtudioſe egiſti, quod rectum erat, & placebat in oculis meis, & omnia quæ erant in corde meo feciſti contra domum Achab, filij tui vſque ad quartam generationem ſedebunt ſuper thronum Iſraël*: nihil igitur ſceleris hac in re ab Iehu admiſſum eſſe legimus, neque eam eſſe huius loci rationem arbitramur, vt impium Achab ſanguinem ſuo imperio fuſum Deus vlciſci pararet: ſed illam huius verſus ſententiam eſſe dicimus: ex quo Achab eiusque familia ob impiam ſuperſtitionem atque homidum ſanctorũ necem Deò vltore in valle Iezraghel funditus perierunt, eius rei fama atque nomen illud non modò Samariæ, ſed apud vniuerſam Iſraëlitarum gentem omnium ſermone percrebuit, vt cùm diuinam vltionem maximam ſignificare vellent, & totius familiæ ac dignitatis Achab repentè extinctæ meminiſſent, nomen *Iezraghel*, hoc eſt brachij Dei, & diuinæ vltionis frequenti mentione audiretur, cùm iam ex antiquo linguæ vſu Domini brachium diuinam ſignificare virtutem docuerimus.

IGITVR cùm brachium Domini extendi ſoleat in eos, qui impio vanorũ deorum cultu flagrent, atque ob eam rem, & ob conſequuta ex ea re ſcelera, tantas in valle Iezraghel pœnas Achab familia dederit, futurum eſſe Deus dicit, vt, non poſt multum tempus tota Iehu familia, eodem vltionis genere afficiatur, quo Achab in valle Iezraghel fuerat affectus, nimirum vt eius poſteritas omnis funditus pereat, & Iſraëlitico regno priuetur: neque quiſquam ex genere Iehu ſuperſit, qui vltra teneat principatum. viſitare, itaque ſanguinem Iezraghel ſuper domum Iehu, idem ſignificat, quòd ſimilem ſtragem in domo Iehu edere, atq. in valle Iezraghel in domo Achab fuerat edita: nam in Achab (qui fecerat ſecundum omnia opera Ieroboam filij Nabat) ita ſententia fuerat pronuntiata: *Perdam omnem domum Achab, & interficiam de domo Achab mingentem ad parietem, & clauſum & nouiſſimum in Iſraël (ita vt nulla ſit illis reliqua regni ſpes) & dabo domum Achab ſicut* 2.Reg.10. *domum Ieroboam filij Nabat*. atque adeò cùm Iehu regem ijſdem ſceleribus diuina notet ſcriptura, quibus neque illius poſteritatem abſoluat, conſequens eſt, vt ijſdem pœnis iure afficiendos pronuntiet, ſicut ſcriptũ eſt: *Veruntamen Iehu à peccatis Ieroboam filij Nabat, qui peccare fecit Iſraël, non receſſit, nec dereliquit vitulos aureos, qui erant in Bethel & Dan, nec cuſtodiuit, vt ambularet in lege Domini Iſraël in toto corde ſuo: non enim receſſit à peccatis Ieroboam, qui peccare fecit Iſraël*: hæc culpæ ſumma fuit. ſententiæ etiam ſumma illi alteri non diſſimilis hæc fuit: *Viſitabo ſanguinem Iezraghel ſuper domum Iehu, & quieſcere faciam regnum domus Iſraël.*

Deut. 11. Genes. 50. Exod. 3.

Verbum autem, visitare, cùm quadruplicem obtineat significationem, ad recordationis & memoriæ rationem frequentissimo vsu ducitur: vt, Visitauit Dominus Sarram, & dominus visitando visitabit nos: Er quod ad Mosen ipse dicit dominus, visitans visitaui vos. eadem nimirum significatione se Deus hoc in loco sanguinem Iezraghel visitaturum profitetur, quòd breui futurū esset, vt par domus Iehu ob paria scelera strages Iezraghelitici casus memoriam renouaret. Eam autem ruinam non statim futurā prædicit, sed *adhuc modicum*: vt prædictionis mentio aliquanto ante peruulgata diuinam prouidentiam arguat, & rei diuturnior expectatio attentionem simul & religionem hominum animis afferat. Præterea vt diuinæ misericordiæ argumenta repetantur, cuius ea natura est, vt quoad fieri possit, impiorum differat supplicia: Solet enim Deus, etiam cum iram suam ostendere velit, & notam facere potentiam, atque brachium suum exerere, vasa iræ apta in interitum in multa patientia (vt Paulus inquit) sustinere; atque adeo ita euenit: nam Ieroboam annis quadraginta vno regnum administrauit, Syros vicit, terminos Israëlis ab introitu Emath vsque ad Asphaltitē lacum regno suo restituit. huius verò filius Zacharias sexto regni sui mense, & regno pulsus & vita priuatus est. in quo huic familiæ regnandi finis est factus. atq. eam sententiā habet id quod subditur: *Quiescere faciam regnum domus Israël*, hoc est, efficiam vt regnum domus Israël in ea familia cesset: non enim hoc in loco Samariæ vastatio & Israëlitarum ruina prædicitur, quæ interiecto aliquanto tempore accidit; sed id quod ad Zachariæ necem mox erat consequuturum. Iehu autem domum ob eam rem appellat, quòd Ieroboam ex eius posteris fuit: nam is primus ex gente sua Achabi domo delera regnum annis duodetriginta obtinuit. huic filius Iehoahhas successit, qui & ipse annis decē & septem rerum est potitus. post hunc Ioas sedecim annis regno præfuit, quem Ieroboā sequutus est, filiumq́; regni hæredem reliquit Zachariam: promiserat autem Deus Iehu ob rem strenuè aduersus domum Achab gestam, perperuum ac certum vsque ad quartum hæredem familiæ suæ fore regnum; quam spem & diutius ei prorogasset, nisi iam ab eius tempore Israëliticarum rerum tædere illum cœpisset, nam cùm Iehu Ieroboami exemplo religionem neglexisset, & impietatis suæ posteros suos habuisset imitatores, effectum est; vt huius tandem familiæ curam solueret Deus, eamq́ue extingui & regni dignitate priuari curaret. Neque verò alienum videri poterit, si Iezraghelis & nomen & historia breuiter à nobis tractetor, quantum ex diuinis videlicet didicimus libris: Namque antiquius Hossea vate hoc nomen fuisse, & vnum ex posteris Iuda sic fuisse appellatum in sacris annalibus legimus, vbi inter Iudę filios Iezraghel quidā filius Erham, qui idem Hur dictus fuit, commemoratur. Sed & occurrunt hoc nomine dictę duæ vrbes, Iosue chorographiam atque sacras historias legentibus; altera in tribu Iudæ, quæ ex descriptionis ratione in editiore loco sita fuisse videtur; altera verò in terræ parte, quæ filijs Ioseph bello occupanda cessit, in amœnissima valle (cui ab ipsa vrbe nomen factum est) posita, & Isacaris finitima, neque multum ab Israëlitarum regia Samaria distans, ita vt ob loci amœnitatem, & propinquitatem regijs hortis & pulcherrimo palatio fuisset ornata, atque hęc quidem res, impiæ Iezabelis dolo, Naboth necē & vineæ publicationem, in hanc vallem Ioram Achabi filius, vt ex acceptis in Syriaco prælio vulneribus recrearetur, secesserat; in ea valle à Iehu, cui curru vectus obuiam venerat, sagitta petitus perijt: ea vallis Iezabelem primùm Iehu iussu, præcipitem excepit, & deinde à canibus distractam atque dilaceratam tulit, ita vt is locus initium dicto dederit, quod de regina illa impia vulgò frequenter vsurpandum diuinus prædixerat vates, in agro Iezraghel comedent canes carnem Iezabel, & erit, sicut stercus „ super faciem terrę in agro Iezraghel, itá vt prætereuntes dicant; hæccine est illa Ieza- „ bel. In hanc vallem septuaginta filiorum Achab capita ad Iehu à Samarię optimatibus „ sunt delata: neq. hos solū, sed omnes qui erāt reliqui de domo Achab in hac valle Iehu „ percussit: itaq. vallis hæc totius domus Achab extinctæ testis fuit, & eius vltionis monumentum, vnà cum nomine suo ad æternam memoriā propagauit: atq. hanc memoriam in domū Iehu à se excitandā eodem nomine (quod vatis filio imponi iubet) significat Deus. *In illa die conteram arcum Israël in Valle Iezraghel.* Triplicem fuisse rationem quamobrem puero nomen Iezraghel fieri voluerit Deus, ex ipsius verbis docemur, nimirum primum illud supplicium, quod domus Achab ob superstitionem in valle Iezraghel

[Margin notes: 4.Reg.14. Ioseph.li.9. c.10. — 4.Reg.9. — 1.Par.c.4. — Iosue.15. — Iosue.c.17. — 3.Reg.9. — 2.Reg.1. — 4.Reg.13.]

Iezraghel dederat, cuius exẽplo cæteros oẽs ab huiusmodi culpa abstinuisse oportebat, cũ sciret contaminatã religionẽ diuini brachij fortitudine expiari: Deinde Iehu domus interitum & ruinam, quæ & ipsa cum nihil minus in religione violanda peccauisset, Iezraghel hoc est diuinũ brachium vt experiretur necesse erat: eum autẽ scriptum sit: & ponam in pondere iustitiã & iudicium in mensura, neq. diuina manus apprehensam semel stateram abiecerit, sed suum euiq. tribuens iusto pondere & integra vtatur mensura, consequens fuit vniuersum populum Israëliticum meritas pœnas daturum, neq. Iezraghelis vltionem effugere posse eos, qui in eadem culpa essent, ob quam culpam nomen Iezraghelis notissimum atque celeberrimum fuerat. Itaque Deus aliam causam etiam esse ait, quamobrẽ nomen Iezraghel vatis filio factum frequenti mẽtione appellaretur, quod futurum mox erat, vt per omnes Israëlitici generis partes, ad caput vsque ipsum, hoc est ad regnum Iuda, diuina vltio peruaderet. *Et erit*, inquit, *in illa die*. Ex quo tempore domus Iehu corruit, Israëlitarum res diminui ac labi cœperunt, atq. vsq. ad Iudaicam transmigrationem deficere: Zacharias enim sexto regni mense à Salum est occisus: Salum à Menahem obsessus primũ post mensem in regia perijt: Menahem per annos decem occupatam tyrannidem, non sine magnis populorum calamitatibus, protraxit, cum ipse vsque ad pregnantium feminarum diruptionem in eos, qui ipsius imperium detrectabant, sæuierit, & populo imperata maxima pecunia Thersam vrbem Assyriorum regis obsidione liberauerit: huius filius Phacea annos duos paternam tyrannidem vix sustentauit, qui & ipse à Phacea Remaliæ filio exercitus sui duce insidijs passus, in Samaria non longè à valle Iezraghel perijt. Hinc autem secundi Phaceæ anno decimoquinto postquã is tyrannidem primum occuparat, Teglat Pelassar Assyriorum Rex totam Galaaditem regionem vastauit, cepit atque abduxit, quo in bello Rubenitis & Gaditis tribus & Manasse dimidia victorem hostem sunt sequutæ. Phaceas hic cùm vigesimum iam annum rebus ita fractis regnaret, ab Hossea est interemptus, quem & ipsum Salmanassar tributarium fecit, septimo occupatæ tyrannidis anno, deinde dum ille de defectione cogitaret, Zabulonis & Neptalim tribus Assyrijs abducentibus cessisse legimus, & tandem nono huius anno Samariam captam, & vniuersam Israëlitarum gentem patrijs regionibus exulare coactã. Nec verò interea Iudæorum regibus atq. populis, aut quies aut tranquillitas erat, nec eos feliciter agere sinebat Deus, quos violatæ etiam religionis & publicæ iniuriæ sceleribus alligatos esse cõstabat Igitur Iudæorum res si historias diligenter legeremus, nimis detritas fuisse cõperiemus, ab eo tempore quo Zacharias Iehu pronepos extinctus est, qui fuit ter millesimus centesimus sexagesimus primus annus ab orbe condito, ad tempora vsque Nabugadnezeris Babilonici regis, qui sanctam vrbem cum fano vastauit suo, atque omnem Iudæorum gentem Babylonem migrare iussit: Is autem annus quadragesimus octauus à mundi initio erat, supra ter millesimum atque tricentesimum. Iraque Israëliticæ res, quæ tot per secula feliciter floruerant, exigui temporis spatio, nimirum intra cẽtum octoginta & septem annos funditus corruêre, neque vlla interea regis ætas fuit, quæ strage, cęde, insidijs, cõiuratione & ruina vacaret, atq. hæc causa est, quamobrẽ Deus per vatẽ dicat, *in illa die*. Etenim in narrandis rebus gestis, illa quæ ab vno inchoantur initio, ad idem tempus, atque adeo ad eum diem quo cœpta sunt, referuntur. Præterea regnorum atq. ciuitatum suæ ætates sunt, vt hominum atque aliorum animalium suæ etiam, vt autem hominum ætates diebus cũstant, sic publicarum rerum atq. regnorum certis annorum centurijs, quasi diebus suis, constant. ferè igitur eadem centuria annorum, qua Israëliticum regum defecit, atque tota gens perpetuo est exilio abducta, eadem ferè & Iudaicum regnum fractum atque contritum fuit, intercessere namq; inter Samariæ & Solymorum vastationem anni centum triginta & septem, quam vnam diem regni ætatibus esse constat, Dei autem negotijs, non diem, sed exiguam diei partem: quippe qui in pœnis, quas aduersus gentem aliquam constituit, sumendis, non tardet promissionem suam, sed patienter agat, nolens aliquos perire, sed omnes ad pœnitentiam reuerti: qua de re, hoc est, de diuina vltione verba faciens, Petrus ait. Vnum verò hoc nõ lateat ,, nos charissimi, quòd vnus dies apud Dominum sicut mille anni, & mille anni sicut dies ,, vnus. Neque vero inauditus est hic dicendi modus aliarum etiam linguarum scriptoribus, qui totius actionis tempus ad vnum diem referre etiam solent, vt Vergilius:

Isa.28.

Israëlitarum rerum imminutiones.

Temporis ratio.

AEtatis hominum & regnorum.

1.Pet.3.

Georg. 1. Messisq́; diem, tempusq́; serendi. ergo non cessaturam Israëlitarum calamitaté prædicit Deus, & vsque ad Iudæorum & Beniaminitarum vastationem duraturá, quæ extrema calamitatis illius linea futura erat. ná cum quis eorú qui arcu vtuntur, ita in pugna vincitur, vt arcum amittat, atq. illum ante oculos ab hoste frangi cóspiciat, omné salutis & victoriæ spé abiicit; quippe cui, quo se tueatur, quo propugnet, nihil sit reliquú. Appellat auté duas has tribus arcum Israëliticú, quádo totius Israëliticæ gentis caput, robur atq. decus hæ fuerát tribus, & quòd inter oés duodecim tribus, duæ hæ fortissimæ fuerát, & quòd exdé præter cætera arma, quibus in bello vtebátur, arcu etiá peritissimè vterétur: cuius exempli rationé erga Iudæos Dauid in illa Elegia, quá de Saulis & Ionathæ nece „ códidit, indicauit. Ad docendum, inquit, filios Iuda arcum. De Beniamin verò posteritate, sic scriptú est; Fortissimi & egregij pugnatores tendétes arcú dextra & sinistra, saxa Ifaiß nomen. 1. Paral. 12. iaciétes, atq. hastas arcu. Est & illud obseruatione nó indignú, cùm nomé Israël absolute appellatur, integrá Iacob familiá, hoc est, duodecim tribus significari: ná cú decé tribus seorsum indicátur, aut id fit appositione Iuda, aut regnum, aut domus Israël, proprijs „ notis nominatur. Sed cú Israël appellatum audimus, Iacob ipsum secundú oés, quæ ex „ illo natæ sunt, familias intelligi existimamus, vt, Qui regis Israël intende. Bos cognouit Psal. Esa. 10. possessoré suum, & asinus præsepe domini sui, Israël auté non cognouit, populus meus nó intellexit atq. adeò secundum hanc rationem Iudaica gens arcus Israël appellatur. Quoniá verò triplex hæc clades domus Achab, & domus Iehu, & tádem totius domus Israël ob eundé vanú deorum cultú cum scelere cóiunctum, eodé vindice atq. auctore Deo eiusdéq; brachij fortitudine cótigit: effectum est, vt oés ad vná primá, quæ à domo Achab in valle Iezraghelis accepta est, referrétur; perinde ac si dicatur, stragé illá Iezraghelíticæ vallis nouum sui exéplum, iterum atq, tertio editurá: cùm perseueret eadem causa, quamobré ipsa fuerit edita: vt qui earú calamitatum formá & causam cognouerint, illud inter se iactent: Adhuc vallis Iezraghel cósueta spectacula edere nó cessat: nó secus atq. nos, cùm populorú christianorú calamitosum vtrinq. cóflictú significare exéplo volumus, Rauenæ mentioné facimus. Igitur non hæc omnia in eodem loco, in eadé valle Iezraghelis contigisse (quoniá neq; illic omnia contigêre) sed vnius exépli omnia, vnius causæ atq. iudicij vnius fuisse, dicemus, & nomen Iezraghel, hoc est brachij diuini omnino omnibus apte conuenisse. Illud etiam hoc in loco prætermittendum non esse indicauimus, quod ad idé argumentú & nomine & re facere existimamus; quandoquidé huius nominis rationem maximá haberi Deus ipse voluit. Nomen Iezraghel ex verbo, Iezraghel nom. quod seminare significat, fieri; vt Iezraghel, seminabit Deus, interpretemur: Vallem autem hebraicè *Ghemeq*, dici, quod profunditaté indicat, propterea, quod vallium natura ea est, vt inter montes profundæ iaceant, sicut scriptum est: Ascendunt montes, & Ps. 103. descendunt valles in locum quem fundasti eis; & illud Poëtæ:

Ouid meta. 1 *Iussit & extendi campos, subsidere valles.*

Igitur cú hæc oratio in valle Iezraghel alteri atq. alteri significationi respódeat, vtraq. auté nihil à re, de qua sermo est, aliena sit: cumq; Deus prophetæ sui filium hoc nomé in signum atq. portentum habere iubeat, & assidua appellatione à parentibus audire, Iezraghel, Iezraghel: præterea & nominis vallis Iezraghel mentioné fieri frequenté velit, ab eadé etiá de nominibus his cogitatione nó alienos hominum animos esse vult, quæ nobis Deú profundè vltioné & pœná seminaturú repræsentare possit: cum eadé vtriusq. significationis ratio atque finis idem sit, quamobré id puero nomen fuerit impositum.

Et concepit adhuc & peperit filium, & dixit ei, voca nomé eius Lo - ruhhama, quia non addam vltra misereri domui Israël, sed obliuione obliuiscar eos.

CVM rebus magis quàm verbis hoc vaticinium cóstare voluerit Deus, atq. his imaginibus (quæ vehemétius quá oratio vlla animos mouere possunt) homines admouendos curauerit, effectum est, vt secundam prædictioné editurus, secúdo partu vatis vxoré fœcundam reddiderit; filiæ verò eam matrem esse fecit, vt omnino res & nomen futuræ rei, ad quam significandam hæc parabantur, conuenirent. Hactenus primo partu & filij nomine diuinæ vltionis imaginem sumus contemplati, qua Deus tam in Iudæos quàm in Israëlitas pro eorum sceleribus vsurus erat. Sed tamen quem exitum ea res habitura esset, celatum nobis illo primo spectaculo fuit, tantum pueri nomine

nomine identidem à parentibus, à necessariis, à populo omni appellato diuini Brachij robur atq. altá eius sationé audiuimus. Verùm quid tamé has res consequuturú esset, cùm expectari posset, hoc secundo explicatur partu. An videlicet miserturus tandé sit Deus populo suo, an non. Ostenditur auté Deum misericordia vsurum, nó tamé integra omnino & maxima illa sua vsurum esse misericordia, qua olim Mose appellante atque oráte apud Sinaim monté erga totú populú est vsus: cui cùm suppliciú atq. abolitionem pararet, pepercit tamen, & maximú illud violatæ religionis scelus remisit & cődonauit. Nunc verò futurú esse prædicit, vt filijs Iuda misereatur, atque à babylonicæ seruitutis miserijs vindicatis, & patriá & possessionem restituat suá: At verò decem tribubus, quę à Senacheribo abductæ sunt, nunquam amplius reditus pateat, sed per vniuersum orbem lőgè lateq. dispersis, & regni spe, & religionis sanctitate, omnibusq; ijs, quę beatas facere Respub. possunt, carédum sit. Itaq. cum ex diuino cősilio vtriusq. populi res hoc modo sese habere deberent: ex eodem consilio & filiam vati ei nomen *Lo ruhhama* contigisse legimus: Nam vt femina debilior natura est, quàm mas (constat enim humidioribus & frigidioribus elementis) ex quo fit vt rara & laxa & velut fluida; tum ad visum, tum ad tactum sit, quamobrem infirmitudinis atque debilitatis symbolum esse solet, vt scriptum est: Gladius ad equos eius, & ad currus eius, & ad omne vulgus, quod est in medio eius, & erunt quasi mulieres: Ad huius autem infirmitudinis rationem non ad plenam quandam atque integram, sed ad debilem reparationem & saluté Israël conuertendus fore significatur: Quippe cuius, nó omnia mébra, hoc est, non oés familiæ, sed duæ tantum in antiquá dignitatem atq. in suum locum essent restituendæ. Voca, inquit Deus, nomé eius Lo-Ruhhama. Nulla re magis rerú aut gestaruú, aut gerendarú memoriá, quàm nominibus impositis custodiri, argumé to imprimis sunt diuinę literę; deinde omnis aliorú scriptorú ac maximè historicorú & poëtarú turba: Ob hanc enim causam oli Segor nomé à Lot fuerat impositú: & Bethel loco à Iacob, & Phares ab obstetrice, &c.

Hippocrates de glandulis & dieta.
Ierem. 50.
Genes. 19.

Tu quoque littoribus nostris Æneia nutrix!
Æternam moriens famam Caieta dedisti:

Æneid. 7.

Causa autem est quod res nominibus frequenter appellatur· quoties verò aut ré, aut locum aut personam in sermoné adducimus, toties sese nobis nominis impositi ratio repręsentat. vt oblatum nomen interim explicemus, duabus illud constare partibus, ijsdéq. integris, animaduerti oportet, atq. vtramq. parté proprio accentu insignitá, ita vt seorsim altera atq. altera sint pronuntiandæ; hoc modo *Lo Ruhhama*; quod Latinè interpretatú sonat, nó misericordiá cősecuta, atq. eius rationis illa est significatio, cùm de vtroque populo Israëlitarum atq. Iudæorum seiunctas atq. discretas senté tias ex nominis Iezraghel allusione pronuntiare iusserit Deus, quæstioné ex ea re consequutam non simplicem sed duplicem esse oportuit: altera enim quæré dum fuit, quisná Israëlitis táti supplicij finis esset expectandus, num misericordiæ vsus aliquando sperari daretur, an prorsus misericordiæ spes omnis abÿcienda esset? Et Iudæis etiam vter esset spectandus finis? vtramq; dubitationé breuissimo sententiæ complexu remouet Deus, quantum nominis breuitate cőtineri poterat, ad prius rogatum respődet Deus: Non. ad posterius verò rogatum sic respondet, Misericordiá consecuta: ita vt & Israëlis regnum sine restitutionis spe abducendú fore, Iudæis verò salutis & reditus in patriam spem dari, fuerit responsum. in nomine itaque pronuntiando & commoratione aliqua ad primam syllabam est vtendum, ex reliquis auté, prima atq. altera breuium, aut potius semibreuiú more sunt percurrendæ, vltima verò circumflexo accentu atq. spiritus protractione, vt in longis fit, est efferenda, hoc modo *Lô Ruhhamâ*, huius autem sententiæ breuitatem, quam puellæ nomen continebat, subiuncta oratione explicat: Quia nó addam, inquit, vltra misereri domui Israël, sed obliuione obliuiscar eos. Nemo eorum, qui iusto supplicio diuinitus ob sua scelera afficiuntur, illud verè queri poterit, se diuinam irá aut iustitiá, non ité misericordiá fuisse expertum; cùm verissimum illud sit, Deum nó semel, sed sæpissimè misericordem omnibus se præbere, antequá repetitis pœnis iudicem declaret: Sicut scriptú est, Misericors Dominus & iustus, & Deus noster miseretur. misericordiam tamen antiquiorem apud Deum esse diuinus Psaltes canit, proprijque muneris & diuini ingenij esse vt misereatur: atque adeo misereri officium esse Dei, iustum quidé illum esse, sed iustitiam non tam ab ipso vltrò exerceri, quam à nostris

Psal. 114.

Ps.114.

edi sceleribus: at verò misericordiam vltrò ab ipso tribui, quoniã Deus noster miseretur. Id autem ipsum aduersus Israëlis domum fuisse præstitum, testes sunt tot vates diuini consilij interpretes & pœnitentiæ præcones, quot impijs Israëlitarum manibus extincti fuêre: Altaria, inquit Elias, tua Deus destruxerunt, prophetas tuos occiderunt, & ego remansi solus. Hæc causa est quamobrem Deus se domui Israël vlterius misereri nolle, dicat.

Diuinæ misericordiæ opportunitas.

Quanquã enim verissimum illud sit, nullum diuinæ misericordiæ modum, nullum finem esse: certum tamen tempus, & suis terminis definitum esse constat, quo diuinam misericordiam mortalibus experiri licet: huius verò oblati sibi thesauri contemptores, terribilem quandam iudicij expectationem manere, & ignis æmulationem, quæ cõsumptura est aduersarios.

Heb.10.

Misericordiæ beneficia duplicia.

Verùm enimuero hæc hoc in loco misericordiæ negatio, ad ea bona atque ad commoda ea pertinet, quæ filios Israël dum in patrijs regionibus agerent, sequebantur; quæ ijsdem ab hoste abductis perpetuò clausa sunt, nunquã amplius capienda. Nam misericordia ea quæ circa animorum felicitatem versatur, non illis hoc in loco negatur, quibus vbicunque terrarum sint, modò ipsi non impediant, contingere potest: modò diuinis verbis & præceptis parêre, modo illius consilijs non deesse velint, quamobrem sanctum Iesu Christi euangelium ab Apostolis curatum est, illis quamuis disiectis atq. dispersis, annuntiari, Iacobus Dei & domini nostri Iesuchristi seruus, duodecim tribubus quæ sunt in dispersione salutem.

Iaco.1.

Sed obliuione obliuiscar eorum. Si nobis Hebraicè explicandus susceptus esset hic liber, quid verbum hoc in loco positum significaret, disputare liberet; latinam tamen versionem, eamq; vulgatam professis, nihil est ab oblatis verbis recedendum, nisi quid planè cum sentẽtia ipsa, atq. cum Hebraici exemplaris veritate pugnet, quòd rectè rem expendentibus, aut nunquam aut quã rarissimè acciderit: igitur siue obliuisci latinè, siue ἀντιτάσσεσθαι Grecè, hoc est, reniti atque aduersari, legamus; eandem rem vtraque indicat significatio, nimirum eos restituendi negationem. Hactenus ratio alterius partis, ex his quibus nomen puellæ constabat, est explicata, nempe Lo,: Nunc altera explicatur Ruhhama:

לא
רוחמה

Et domui Iuda miserebor, & saluabo eos in Domino Deo suo. Quoniam totius orbis seruatorem atq. expiatorem, & cunctis gentibus expectandum ducem, ex Iudæ genere nasciturum esse olim prædictum fuerat, atque idem apud Dauidem iureiurando fuerat cõfirmatum. propterea vt verbum Dei maneret, Iudæ domum, simul cum Beniaminitica familia, quæ regni societate, & ciuitatis communione, eadem existimatur, diuina misericordia restituendam fore prædicit, illam verò restitutionem eiusmodi futuram, vt diuinæ misericordiæ omnino acceptam ferri oporteat, nullis hominum neque consilijs, neque armis, neque copijs, neque rebus denique gestis, tribui; sic, vt quicumque eam rẽ cogitauerit, diuinæ misericordiæ atque prouidentiæ opus illud esse statuat. Sic enim cõtigit, vt post septuagesimum annum trãsmigrationis, Zorobabel Iudæorum Dux, & Iosuah summus sacerdos cum Iudæis quadraginta quinque millibus atque trecentis & septuaginta à Cyro rege libertate donati, in patriã redirent, & templum quod secundum appellatum est, ædificarent. In anno, inquit, primo Cyri regis Persarum, vt compleretur verbũ Domini ex ore Ieremiæ (quo verbo id temporis spatium fuerat definitum) suscitauit dominus spiritum Cyri regis Persarum, & traduxit vocem in omni regno suo, etiã per scripturã dicens: Hæc dicit Cyrus Rex Persarum: Omnia regna terræ dedit mihi Deus cæli, & ipse præcepit mihi vt ædificarem ei domum in terra Salem, quæ est in Iudæa.

Esdr.1.
Ioseph.li.11. cap.1.

Igitur nullis hominum, aut consilijs, aut copijs, aut armis; sed diuini verbi firmitudine hæc Iudæis contigit libertatio: atque ita Caldaicè legimus, in Deo suo, in verbo Dei sui. *Non saluabo eos in arcu, & gladio, & bello, & in equis, & in equitibus.* Hæc enim omnia humana præsidia sunt, quæ diuino destitutis auxilio, impedimenta potius quàm copiæ aut præsidia fuerint appellãda, & quibus ij qui diuinæ misericordiæ curæ sunt, minimè omniũ egeant, sicut scriptum est: Hi in curribus, & hi in equis, nos autem in nomine domini sperauimus; ipsi obligati sunt, & ceciderunt, nos autem surreximus, & erecti sumus:

Ps.19.

Vtriusque populi salutem & misericordiam alteri negatam, alteri concessam ciuiliter definire oportet, quando iudaicarum rerum ratio, atq. restitutio, quæ ciuilis fuit alterius partis explicat rationem: *Et ablactauit Lo, Ruhhama, & concepit & peperit filiũ, & dixit ei, voca nomen eius Loghami, quia vos non populus meus, & ego non ero vester Deus.* Primi filij procreationem & nomen tantum descripserat; de ablactatione autem nihil dixerat.

Nunc

Nunc verò ante tertium partum ablactationis filiæ meminit. Huius autem loci sententiam significationibus eius verbi, quod Latinè ablactare est redditum, aperiri posse arbitramur. Gamal enim ablactare pariter, & rependere, ac retribuere significat. Itaque cùm puellam ablactatam fuisse dicat, retributionem populo Israëlitico factam esse ostendit; quippe cum diuina sententia decretum sit, Iudæos in patriam restituendos fore; Israëlitas verò minimè fore: Quoniam hæc eorum retributio erat, vt qui prius à vera religione, à fidei atque Ecclesiæ societate, desciuerant, qui diutius in impietate perseuerauerant, qui maximis ob eam rem sceleribus sese contaminauerant, eas quas darent pœnas diutius sustinerent: Ablactatam esse Lo-Ruhhama propterea dicit, quòd illius ætatis homines, qui primi è Palestina atque è sedibus proprijs eiecti abductiq; sunt, sine vlla restitutionis spe, vitam in seruitute transegerunt, cùm tamen multi ex Iudæis qui Babylonem commigrauerant, in patriam tandè restituti redierint: Itaq; Iudæi tametsi cum Israëlitis Iezraghelis vltionem fuerint experti, tamen Israëlitica ablactatione, hoc est retributione, affecti non sunt. Tertium autem filium à vatis vxore editum fuisse, quem Deus *Loghami* iusserit appellari, nomine videlicet tribus ex partibus composito, quod tamen vno pronuntiatur accentu: Significat autè, *Non populus meus*: quo nomine integram Israëlitarum & Iudæorum repudiationem, quæ tandem Euangelij tempore erat futura; cùm Iudæorum atque Israëlitarum gens abiecto è vinea hærede, & regno, & dignitate omni, ac demum diuina gratia fuerint expulsi. Nam cum totum Israëliticum genus appellatum fuerit à Deo Populus meus, sicut scriptum est: Pars autem domini populus eius Israël funiculus hæreditatis eius: illi tamen officium nó ex dignitate præstiterint, neque eius dignitatis atque honoris auctorem Deum agnouerint, atque adeo in ea re deteriores atque stupidiores iumentis sese præbuerint: Cognouit enim bos possessorem suum, & asinus præsepe Domini sui, Israël autem non cognouit, populus meus non intellexit: hac ingratitudine, atque hac culpa cómeriti sunt, vt nomen Populi mei deponentes, huic opposito, Non populi mei nomen acciperent; & diuino auxilio atque cura orbati, illa nimirum quam priuatè à Deo experiebantur, & patria, & regno & sacerdotio, omni denique antiqua dignitate carerent: Quam quidem rem ita prædicit atque explicat Deus: Quia vos non populus meus, & ego non ero vester; Latinus interpres explicationis causa addidit, Deus. Est autem argumétum à relatiuis petitum: quorum alterum si negatur, & alterú negari necesse est. Cùm igitur sese Deus priuata atque familiari quadam prouidentia huius populi curam suscepisse, multis modis fuerit olim testatus, ipsumq; populum ad sanctitatem diuinæ similè vocarit, vt scriptum est: Sancti eritis, quoniam ego sanctus sum dominus Deus vester: consequens fuit, vt cum illi sanctitudine caruissent, diuina etiam illa cura, qua familiariter fouebantur, carerét. Atque hæc quidem res, vt ab illis caueretur, illud diuino præmonente spiritu audierát, Date Deo vestro gloriam antequàm cótenebrescere faciat & offendant pedes vestri ad montes caliginosos, expectabitis lucem & ponet eam in tenebras, & in vmbrá mortis. *Et erit numerus filiorum Israël quasi arena maris, quæ sine mensura est, & non numerabitur.* Altissimi consilij atque incomparabilis sapientiæ Deus nullum bonum inchoauit, quin omni impedimento omniq; difficultate, superata, perficeret: atq. ita futuris rebus à se institutis, consuluit, vt quidquid aduersum accideret sua illa consilia nullo modo aut frági aut minui possent: sed certissimum semper haberent exitum. Pollicitus fuerat olim ille summus omnium gubernator, & totius misericordiæ pater, Abrahamo cultori suo pientissimo sobolem atque posteritatem stellis & maris arenæ mensura & numero parè esse facturum; quam rem iam præstare inceperat, dum ex vno Iacobo nepote tot hominú millia, quot in diuinis recésentur historijs, Abrahamo edidisset. Nunc verò cum populum hunc à se abdicandum per Vatem prædiceret, tamen consilium illud suum, quod primum proposuerat, minimè repudiandum esse dicit: Nam qui potés est ex lapidibus suscitare filios Abrahæ, idem ex gentibus alium populú sibi adoptare, & verum Abrahę semen ex illis suscitare potest. Neque verò si gentem eam, quæ ex Abrahamo iuxta carnem oriunda erat, abiecisset, promissionem diuinam protinus nullam, atq. frustratam suo exitu esse consequebatur; quando veri Abrahę filij, quibus tantum diuina scripta tribuunt, non ij propriè sint, quos ex illius semine cóstat fuisse ortos: Nam neq. Ismaël, qui verus atque certus Abrahami filius fuit, aut paternum nomen, aut hæreditatem obtinuit:

גמל

Deutero. 31.

Isai. 1.

Leuit. 20.

Ierem. 13.

obtinuit: sed illo tantũ appellationis & promissæ hæreditatis iure uti oportuit, quicũq. Abrahami filij iuxta eam rationem, qua Isaac filius illi contigerat, futuri essent; sicut Gen.21. scriptũ est: *in Isaac vocabitur tibi semen.* at verò Isaac non secundum naturá, sed secundum promissionem filius parentibus suis contigit, qui Abrahamo annum agenti centesimum ex vxore sterili, & tam longo etiam æuo ad conceptionem inepta promissus, & promissis credenti donatus est. Itaq. Isaac non tam humana opera Abrahamo natus, quàm diuina donatus fuisse existimatur. atque adeo potius promissioni atque fidei, quá naturali virtuti generatio illa fuit tribuenda: Igitur si ijs abiectis atq. abdicatis filijs, qui tantum humanam & carneam naturam sapiunt, qualis filius fuerat Ismaël, alios cultori suo Abrahamo Deus suffecerit, qui ad Isaac similitudiné promissi ac donati fuerint, & paternam illius fidem, vt Isaac fuerint imitati, ex ea re efficitur, vt nunquam Deus consiliũ suum aut repudiasse, aut trástulisse, sed potius exequutus fuisse dicatur: Abra- Rom.9. ham non tam sibi natum, quá donatum filium agnouit. Isaac filius suum ortum, nomé, » atque omne hæreditatis ius nó naturæ sed diuinæ promissioni accepta retulit, igitur qui » ex fide fuerint, siue ex gentibus illi in familiam sint recepti, siue ex lapidibus ac saxis ad hæreditatem obeundá effecti, ij benedicentur cum fideli Abrahá & verè Israëlitæ erũt, (vt diuus inquit Paulus.) Totũ hũc locũ quoad caput ipsum definitur, ad gentiũ vocationé, quas Deus per Iesu Christi euangeliũ in filios adoptauit, pertinere à Spiritu Sãcto 1.Pet 2. Paulo interprete docemur. Vsus est autem vates hoc in loco orationis figura, quæ Græcis Antipopbora, Latinis verò occupatio dicitur: ea est cùm aduersarij redargutioné aut in- Deut.18. » terrogationé cita responsione præuenimus, vt illud: Quòd si tacita cogitatione respon- » deris; quomodo possum scire verbũ, quod os Domini nó est loquutũ: hoc habebis signũ &c. Igitur redargutionem omné vates remouet, docens etiãsi filij Israël secundũ carné ob violatá religioné, ob neglectá fidem & pietaté repudientur, tamen ingenté populum futurũ esse, qui Israëlis fidé, religioné nomẽnq; tueatur: ita vt diuina promissio nulla ex parte otiosa videri possit. namq; ea hominũ & populorũ multitudine Israëliticũ nomé & genus propagandum fore pollicetur, vt proposito Abrahæ innumerabili numero aptè respódeant. Vt auté quá magna posteritatis multitudo illũ esset sequutura, Abrahę indi- Gen. » caretur, prædictũ fuerat: Erit semen tuũ vt arena quæ est in littore maris, atque vt stellæ cæli quæ numerari nó possunt. Quantus aũt futurus fuerit Christianus populus, nimirũ ex omnibus hominũ nationibus, tam Iudæis, quá iis, quæ circũcisæ nó fuerant, coactus, his arenarũ & stellarũ figuris vates declarat, alluditq; ad vtrũq. symbolum, quod olim Abrahæ fuerat explicatũ: nam si populũ in vnũ cumulũ colligas, nó magis quam arená maris metiri possis, si verò singulos oculis & digito numerare pares, numerãdi finis nullus profectò fuerit. *Et erit numerus filiorũ Israël, sicut arena maris, quæ sine mensura est infinita.* sic populũ Christianæ religionis culturé. latissimè per totũ orbem esse propagandũ, vt modus omnis humanus excedatur; quẽ si in numerũ redigere qs curet, *Et nó numerabitur*, vt neq. stellę oẽs quæ in cælo sunt numerari possunt: illud hoc in loco admonere placuit, quod multum ad aliorũ locorũ explicationé contulerit; sæpe in diuinis libris accidere, vt cũ alicubi ad alterum locũ alludatur, non integra fiat allusio, sed vna parte explicata, aliæ tantũ indicentur partes. huius generis nullum aliud exemplũ præter id quod in prõptu est subiicere libet: plura verò attentius legentibus passim occurrent: quæ quoties cõtigerint, sic sunt explicanda, vt quid cuiq. parti accõmodari, aut natura aut cõsuetudine soleat, imprimis intelligatur, & ex accõmodationis ratione, si quid in allusionibus deerit, reponatur: vt in hoc exẽplo dũ mensurá atq. numerũ legimus, & rei natura & sermonis vsus atq, cõsuetudo fert, vt mẽsura ad arená, numerus verò ad stellas referatur: vt scriptũ Ierem.c.33. est: Quẽadmodum non numeratur militia cælestis, & nó mensuratur arena maris; sic » multiplicabo semé Dauid serui mei & Leuitas ministrãtes mihi. Itaq. locus hic sic est ex- » plicãdus. Numerus filiorũ Israël erit copiosissimus, vt arena maris, quæ copiosa est adeo, vt mensurá omné contẽnat, & non numerabitur numerus filiorũ Israël, vt neq. cælestis militia numerari potest. Ná tametsi neutrũ infinitũ sit, neq. altera natura numero, vel mensura careat altera; homini tamen aut alterá metiri, aut memorare alterá negatum Psal.146. Eccle.1. est, vtrũq. verò Deo est attributũ, qui numerat multitudiné stellarũ, & omnibus eis nomina vocat, idẽq; arená maris metitur, & pluuiæ guttas numerat: Non solũ autem apud sacros auctores, sed etiá apud cęteros vtraq. natura ad immensitaté referri solet, sic poëta.

Quàm magnus numerus Libyssæ arenæ Catullus li.1.
Laserpiciferis iacet Cyrenis.
Aut quàm sydera multa cum tacet nox &c.

Et erit in loco vbi dicetur eis, non populus meus vos dicetur eis, Filij Dei viuentis. Magnam atq; admirabilem rerum permutationem, quæ diuina misericordia Christi Iesu opera facta est, hoc in loco Dei nomine vates prædicit, Neminem futurum esse, vt gentes, quæ ob veritatis inscitiam & religionis veræ defectum, nec populi etiam Dei nomen habebant, in ea dignitate sint locandæ, vt verè filij Dei, ac dum populus Dei audire possint. Quam quidem dignitatem Iesu Christi opera atque efficientia repererunt; namq; ille totius ecclesiæ caput constitutus effecit, vt filij ius, hæreditatem, & nomen, quod natura ipse sua, & iusto obedientiæ officio possidebat, cum suis omnibus membris communi- Ioan.1. caret: id quód ex illis membris vnú huiuscemodi sermone testatur. Videte qualé charitatem nobis dedit Pater, vt filij Dei nominemur & simus. Ad hanc salutem, ad hanc laudé vocatæ gentes, quæ quondá ab eo longè aberát, tamen venientes admissæ sunt, vt scriptú est: Quæsierunt me, qui antea nó interrogabant; inuenerút me, qui nó quæsierút Isa.c.65. me. Et dixi: Ecce ego, ecce ego ad genté, quæ non ciebat me, & quæ nó inuocabat nomé meú: Quod ad linguam attinet, prius verbum, *Dicetur*, ad temporis rationé non est reuocandum: sed meminisse oportet obseruationis eius, quam nos semel explicatá, nunquá neglectá fore volumus, népè futurú verbum aliquando aut naturam rei, aut consuetudinem significare; idque vbi contigerit, temporis rationem haberi non oportere; sed vel rem de qua agitur, aut ad naturam aut ad consuetudinem esse referendam, vt in superioribus, *fornicans fornicabitur*. id est, manifestú est eam fornicari solere: sic etiá hoc in loco, *vbi dicetur non plebs mea vos*: idem cum illa oratione est *vbi dici solebat, non plebs mea vos*, ibidem dicetur *Populus Dei viuentis*, in quo vita est; vita verò lux hominú est, quotquot Ioan.1. autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri, non quidé ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, sed ex Deo natos & viuentes; nimirum quia filij Dei viuétis erunt, tunc cùm in vnum corpus cum Christo eorum capite coniuncti atque coöptati fuerint. *Et congregabuntur filij Iuda & filij Israël pariter, & ponent sibimet caput vnum & ascendent de terra.* Omnes homines quicunq. fidei cófessione & obedientia præstiterint quacunq. ex gente sint, in numero filiorum Iuda, & Israëlis reponendos esse diuina scripta docent, quandoquidé vnú ouile, & vnus futurus erat pastor. Atq. huius quidé rei huiusmodi ordinem & rationé diuina statuerat sapientia, vt primi omnium Iudæi & Israëlitæ in vnum consilium idemq; votum conuenientes, caput sibi vnum constituerent Christum: deinde verò ab his res adeo præclare gereretur, vt ex vniuerso hominum genere multarum copiarú accessio fieret, omnesq; in vnum gregé cum diuino spiritu ductum recipiendæ essent: hæc auté Patrem suum Iesus Christus vt efficerentur, orabat, Pater, inquit, sancte, sanctifica eos quos dedisti mihi in veritate: Sermo tuus veritas est, sicut tu me misisti in mundum, ita ego misi eos in mundum, & pro eis sanctifico meipsum, vt sint & ipsi sanctificati in veritate: Non pro eis autem rogo tantum, sed pro eis qui credituri sunt per verbum eorum nunc, vt omnes vnum sint, sicut tu Pater in me, & ego in te, & vt ipsi in nobis vnum sint, & credat mundus, quia tu me misisti: & ego claritatem quam dedisti mihi dedi eis, vt sint vnum, sicut & nos vnú sumus, ego in eis, Ioan.17. & tu in me, vt sint consumati in vnum. Pater quos dedisti mihi, volo, vt vbi ego sum, & illic sint mecum, & notum faciam eis nomen meum, & notum faciam, vt dilectio qua dilexisti me, in eis sit, & ego in ipsis. Hac oratiooe pro sua reuerentia exauditus, illud impetrauit, vt post ascensum suum, dum discipuli ex Iudæis & Israëlitis numero centú Act.1. & viginti pariter in eodem loco constituti ac vnanimi oratione perseuerarent, diuinú spiritus sancti donum acciperent, & diuinorú promissorum cópotes efficerentur. Atq; Act.2. adeo hi cæteros ex Iudæis & Israëlitis ad eandem dignitatem vocabant, in qua & alias etiá gentes locádas esse aiebant: Vobis, inquit est repromissio & filijs vestris, & omnibus qui longè sunt, quoscunq. aduocauerit Dominus Deus noster. Interim auté Dominus Act.3. augebat, qui salui fiebát quotidie in idipsum, & multitudinis credentiú erat cor vnú & anima vna: Igitur huiusmodi arcanú, negotiú omne hoc in loco per vaté suú prædicit Deus: népe futurum vt discipuli ex Iudæis & Israëlitis diuini spiritus opera Christú sibi cóstituát caput, vt qui olim capti & peccati vinculis irretiti infernæ tyrannidi parebát, & dissi-

& dissipati atque exules terram incolebant alienam, ascenderent tandé de terra captiuitatis suæ, & in terris adhuc agentes, tamen cælos animo menteq; conscenderent, ibidemq; maxima negotia obirent, quam rem ab ipsis testatam legimus. Nostra, inquiút, cóuersatio in cælis est. *Quia magnus dies Iezraghel.* Dictum à nobis est Iezraghelis nomine [Malach. 3.] maxima Dei gesta significari, & celeberrimam quamq; vltionem, qua scelera expiare, & hostibus suis terrorem iactare maximum Deus consueuerit: Magnus auté diuinæ [Acto. 4.] vltionis dies ille fuit, quò Christi discipuli spiritus sancti igne expurgati, & peccatis soluti, Christi triumphum vel eius nominis hostibus inuitis prædicabant, & virtute [Acto. 2.] magna, testimonium resurrectionis reddebant; eamque rem non nisi diuino brachio gestam esse asseuerabant. Dextera, inquit, Dei exaltatus Christus & promissione spiritus sancti à patre accepta effudit hoc donum, quod vos videtis & auditis, in discipulos suos. subiungit autem historia: Fiebat autem magnus omni animæ timor: Multa quoq. signa & prodigia per Apostolos in Ierusalem fiebant, & metus erat magnus vniuersis; *Quia magnus dies brachij Dei.*

CAPVT II.

Dicite fratribus vestris populus meus, & sorori vestræ misericordiam consecuta.

IN FREQVENTI vsu auctoribus omnibus est, vt cùm rem aliquá, quam facere certum est, etiam futuram prædicent, ea etiam quæ rem ipsam aut consequi, aut simul cum illa esse possint, acsi præsens iam esset, oratione admoneant atque suadeant, aut alio modo agitét ac persequátur. Sic Propertius, cú Athenas iter à se institutú caneret; quanquam nondum domo exiisset, quia tamen proficisci statuerat: dicebat. *Nunc agite ò socij propellite in æquora nauem*, &c. Hac autem dicendi figura nulli frequentius quàm sacri vates vtuntur; qui cùm futura tanquam præsentia præuideant, eos animi affectus induunt, quos mouere illis ipsa rei ratio idonea esset: Itaq. absentes tanquam præsentes cópellant, alloquúntur, hortátur, deterrent, excitant, animant, atque adeò auditorú animos sua oratione velut rei iamiam gerendæ [Isa. 40.] spectatores reddunt: Sic Isaias: Consolamini consolamini, populum meú, loquimini ad cor Ierusalem. Hanc eandem rationem secutus vates noster Hosseas, dum ex Dei persona, quam in hoc vaticinio suo sustinet, maximam atque admirabilem in humanis rebus mutationem Christi opera faciendam esse prædixerit: ita vt diuinam salutem nó ad Iudæos solum, sed ad gentes etiam peruenturam caneret, perinde quasi in ipso iam negotio esset, miris affectibus actus, lætissimo salutis euangelio, gentes admonendas curat, nec minus certas reddere, quàm si ipsa earum iam salus adesset: Igitur alloquitur [Diony. in hunc locum.] Deus alterum populum Israëlitarum, vt benignitatem diuinam gentibus annuntient, atque ea re ipsi maximè lætentur, quòd qui singularis erat populus, nunc multarum gentium accessione auctus ac propagatus sit, atque innumeros fratres & sorores [Acto. 10.] eiusdem secum dignitatis habeat. Neq. verò secus res ipsa sese habuit, cú Petrus diuino oraculo & spectatę visionis significatione, certior factus, audierit: Quod ego sanctificaui, tu commune ne dixeris: quamobrem ipse apud suæ gentis consessum testatus est: Mihi [Acto. c. 15.] ostendit Deus neminem immundum dicere hominem; nam in omni gente qui timet Deum, & operatur iustitiam, hic acceptus est illi: ex qua re effectum est, vt gentes ab Israëliticis discipulis & voce & scripto fratres appellarentur. Apostoli & seniores fratres ijs qui sunt Antiochiæ & Syriæ, & Silicię fratribus saluté. Iubet itaq. Deus, vt à Iudæis gentes fratres atque sorores appellentur, & sese ad cælestis ciuitatis largitioné & communicationem diuina misericordia vocatas esse cognoscant: fratres autem & sorores multitudinis numero, propterea dicit, quod gentiú populi & turbæ innumeræ variæq;, tum linguis, tum religionibus & sententiis, ac viuendi institutis essent; cùm tamen Israël vnus populus vnaq; synagoga tantum dicetur. Atq. adeo hanc ipsam rem Paulus [Act. 14.] apud Lystrios significabat: Nos, inquit, annuntiamus vobis conuerti ad Deum, qui fecit cælum & terrá, mare & omnia, quæ in eis sunt: qui in præteritis generationibus dimisit omnes gentes ingredi vias suas. Atq. eadem hæc res in causa est, quamobré in Hebraica

lingua,

lingua atque in diuinis libris non nisi numero multitudinis gẽtes appellentur, quotiescunque aut in sermonem de Dei populo, aut de religione inciditur, vt, Simulachra gentium argentum &c.

Psal. 113.

Iudicate matrem vestram, iudicate quoniam ipsa non vxor mea, & ego non vir eius.

Demonstratiuũ genus cum deliberatiuo.
Orationis propheticæ partes.

SI dicendi artem in vatibus persequi velimus, illud in omnibus ferè illorum libris frequenti vsu obseruatum inueniemus, demonstratiuum genus simul cum deliberatiuo esse permistum, sic vt in principio propositio quædam statuatur, quę eos de quibus sermo est sceleribus contaminatos esse asseueret: hanc propositionẽ confirmatio sequitur, quæ tantũm indicatione criminum, enumerationẽ cum rerum amplificatione coniunctam cõtinet: Deinde verò dehortatio atq. dissuasio accedit multis modis distincta atq. exornata, maximè autem pœnarum atque suppliciorũ prædictione: Vltimum locũ aduocatio tenet, quæ promissionibus diuinis plena, homines ad magnã spẽ vocat, & ad virtutis ac pietatis studium incitat. Igitur præter exordium quatuor partibus prophetica oratio constat, propositione, cõfirmatione per iudicationem siue narrationem, dissuasione, atque vltima ea, quam nos παράκλησιν siue aduocationem nominamus. Hactenus Propheta noster exordio, propositione atq. cõfirmationis parte vsus est, interiecta interim diuina sententia, quæ in illius seculi homines fuerat lata, nunc deinceps tertiam suscepit partẽ, cuius ratio omnis in dehortando siue dissuadendo versatur. Agit verò Hoseas Dei partes, cuius personam dicendo sustinet: alloquitur autẽ prophetas alios & viros bonos ac pios quicunque in populo illo erant, eosdemq́. hortatur, vt communibus rationibus & saluti consulant. Nam cum boni viri non sibi solis nati sint, sed natalis quoq. eorum partẽ, eamq́. maximã patria partim amici, partim etiã cæteri homines sibi vendicent, necesse est, vt cum res postulet, sese erga publicas res non negligentes, sed virtute sua dignos præbeant; atq. eo maximè si periculum imminere intelligatur, quod nisi declinetur, cõmunicari etiam ipsis necesse est. Quanto autẽ latius malũ peruagatur, tanto pluribus medicis vti cõuenit, vt cõmodius & maturius afflictæ, aut deficienti sanitati succurratur. Neq. verò locus vllus, aut negligentię, aut ambitioni, aut æmulationi ob eam causam relinquendus est, quod ea cura atq. labor pluribus imponitur; quoniã virum bonũ in ijs quæ ad Rempublicã & religionem pertinẽt, non tam quid à se laudis & cõmodi, q̃ quid à Repu. incõmodi accipi possit si solus ipse rẽ gerat, curare oportet. Quamobrẽ Iesus Christus, cui vni vt humanas res expedire posse datũ fuerat, magnã bonorũ ministrorũ copiam, qui cæteris hominibus laborarent, dari desiderabat: Messis quidẽ multa est, operarij aũt pauci; rogate ergo dominum messis, vt mittat operarios in messem suam. Sic Deus prophetas oẽs atq. optimos quosq., & integerrimos in populo viros ad eam curã, eumq́. laborẽ capiendũ hortatur, vt matris propriæ animum ab impiæ superstitionis turpitudine auertant. *Iudicate matrẽ vestrã, iudicate.* Repetitio ipsa vehementiã habet & contentionẽ, atq. rei conficiẽdæ desiderium certissimũ arguit; vt, Benedictũ nomẽ maiestatis eius, & dicet omnis populus, fiat, fiat. Ducite ab vrbe domũ mea carmina, ducite Daphnim. Iudicare autẽ iubet matrem, nõ vt filios iudicis munus aduersus matrem propriam suscipere iubeat; id enim munus Dei ipsius est, qui reddit vnicuiq. iuxta opera sua, sed quod expostulare eos cum matre, eãq́. multis modis initus acriter ipsorũ opera reuocari velit. Hoc enim significat verbũ Ribu Hebraicũ; pro quo interpres interdũ iudicare, interdum cõtendere & rixari vertit: vt, Iudica domine nocẽtes mihi, impugna impugnantes me. quẽ locum ex verborũ ratione reddere sic possumus; Iurga Domine iurgãtes me: namq́. apud Hebræos Rib, id quod apud Latinos iurgiũ significat. Est autẽ iurgium cõiunctorum familiarium aut vicinorũ concertatio atq. dissensio; qualis fuit illa inter pastores Abraham & Lot, quæ Hebraicè Rib dicitur, Latinè etiam, *& fuit, inquit, iurgium inter pastores, &c.* Excitantur vates atque boni piique viri à Deo, vt matrem suam ob eam causam obiurgent, quod sacrum coniugij ius, quo cum Deo deuincta fuerat, vsque adeo apertè & impudenter violauerit, vt signis etiam atq. apertissimis argumentis suos mores impudicitiãque suam profiteri non erubescat, ac si nullum, quem metuat, quem reuereatur, cuius dignitatis atq. honoris rationem habeat, virum agnosceret: sed omni iam maritali iugo excusso, omni prorsus exẽplo, pudore neglecto (quæ duo feminarũ vincula & frena quædã esse solent,) quod in procliui

Bonorũ officium.
Matt. 9.
Psal. 71.
Virgi. Eclog.
רבו
Psal. 34.
Feminarum frena.

ei ſexui eſt, ad omnẽ laſciuiá prolabatur; atq. libidinẽ ſná, tú cultu, tum inceſſu, & totius oris corporiſq́. habitu præ ſe ferat. hanc verò turpitudinẽ fęmina cum cópleuerit, nihil ſibi metuendum putat, niſi forſan ſollicitudine cognatorum & neceſſariorum ab errore aliqua ex parte reuocetur; qui cum videant illius feminæ vitia, & infamiá ad ſe quoque pertinere, & notam illorú generi etiá inuri, nihil nõ tentant, quo ad meliorẽ frugẽ illam reuocent, vtq́. ſibi ea in re cóſulant, omnia experiri ſolent. Atq. adeo ſi quis his moribus mulierem corrigi deſiderat, eam curam cognatis & neceſſarijs iniicit. ſic Poeta quidam [Catullus.] olim; *Propinquis, quibus eſt puella curæ, Amicos medicoſq́ue conuocate,* &c. Itaq. quod frequenti more & conſuetudine fit, id hoc in loco à Deo repreſentatur, vt corrigendæ ſynagogæ curá propinquis filiiſq́. illius, quorú nimirú id maximè intereſt, iniiciat. [*Quoniam ipſa non vxor mea, et ego nõ vir eius.*] Cauſſam addit quamobrẽ ipſam à filijs obiurgari velit, ſcilicet quòd eo impudicitiæ venerit, vt propriú virum nõ magis, quá ſi nullus eſſet, reuereatur: atq. hæc exiſtimationi potius, quá ipſa re à Deo dicta ſunt. neq. enim hactenus ſynagogam illi repudiauerat; nam & hæc & quæ ſequũtur, nõ repudiãdi animo, ſed admonẽdi magis atq. deterrendi fuêre prædicta. Omni namq. cura repudiatæ vxoris vir ſolutus, quidquid illa deinceps agat, patiaturq́., ſecurus negligit: At verò Deus ſynagogá ad frugem redire, & futuris malis cauere peroptat: qui & apud Iſaiá nondum ſe iſtorú matrẽ [Isai. 50.] repudiaſſe, teſtatur: Hæc dicit dominus: Quis eſt iſte liber repudij matris veſtræ, quo dimiſi eam? Huius itaq. loci ſententia eſt: obiurgare matrem veſtrá vos; ná me non magis audit, quàm ſi nullo cõiugij iure exiſtimet audiendum. vos ergo illá iurgijs aſſiduè proſequimini: fieri etenim ſæpe ſolet, vt cum fruſtra potiſſimas in corrigendo rerum rationes, atque artes experti fuerimus, minores etiá adhibeamus; interdú verò alijs atq. alijs rem appellatis, nullú lapidem non moueamus, dum id, quod maximè fieri decuerit, efficiatur. [Indeclinabiles voces.] Sic Ofellus cùm alia ratione homines à ciborẽ luxuria deterrere non poſſet, ait;

[Hora. serm. lib. 2. saty. 2.] *At vos, Præſentes Auſtri coquite horum obſonia: quamuis putet aper, rhombuſq́ue recens,* &c.

Atque in omnibus auctoribus potiſſimum ſacris indeclinabilium partium exactá percipere oportet cognitionem. Namq́. ea non parum luminis ad ſententiam purè, atque eleganter explicãdam afferre ſolet: Eſt autẽ apud Hebræos vox, CHI, [כי] quæ ferè cauſalis coniunctionis vim obtinet, cum quadá tamen varietate pro rerum & ſententiarú ratione diſtinctá, quam in loco obſeruare operæpretium fuerit. vnum autẽ genus eſt, quod admirationem quandam ſimul cum indignatione habet, & triſte neſcio quid, atq. auribus puris indignú inſinuat; dicentem vero iratum atque ægreferentem repreſentat, vt apud Malachiam Deus: Magnum eſt nomen meum in gentibus, & vos polluiſtis illud, quia dicitis menſa Domini cõtaminata eſt, & cibus eius vilis. Hoc eſt, quia ita apud nos [Malach. 1.] cogitatis, atq. ſtatuitis; Idem officium coniunctionis: QVONIAM hoc in locu eſt, quod & apud Latinos in dictione, NAM, nõ ineleganter obſeruatur: vt cum irati atq. ſtomachantis potius affectú, q̃ cauſę rationẽ explicat, vt, *Nam quis te iuuenis confidentiſſimè noſtras* [Georg. 4.] *Impulit.* *Nam quid Sol te, inquit, rerum patremq́ue Deumq́ue* *Dicimus,* [Tracastor de syphil.] *Et ſacras vulgus rude ponimus aras?* Illud interim hoc in loco docemur, quot quibuſq́ue modis Deus ſceleroſos atque flagitioſos homines ab errore reuocet, vtq́ue omnia prius tentet, quàm damnet quemquam: Pręterea quibus artibus fratrum commodis & ſaluti à nobis quamuis iniuria laceſſitis, quamuis offenſis ſit proſpiciendum.

Auferat fornicationes ſuas à facie ſua, & adulteria ſua de medio huberũ ſuorum.

MAXIMAM Dei miſericordiam agnoſcere oportet, qui tot ſceleribus, tot adulterijs à ſynagoga offenſus, tamen nondum repudij ſtudio, ſed eius corrigendę atque ad ſanitatem & fidem reuocandæ flagret deſiderio; quod ſi eueniat, præteritam culpá [Isa. 30.] ignoſcendá ſibi eſſe pollicetur: ſicut ſcriptú eſt: Propterea expectat dominus, vt miſereatur veſtri. ſi verò turpiſſimè ſuſceptá à ſe illa viá perſeuerare & tranſigere cogitet, futurú eſſe certiſſimè, vt non ſemper mariti ſui patientia abutatur, dabit namq́. pœnas ſcelere dignas. Itaq. totius obiurgationis filiorum aduerſus matrem finis hic eſt, vt auferat fornicationes ſuas à facie ſua. Solent enim aliquando mulieres impudicitiæ ſuæ notas ſibi ipſis apponere, nimirú cultu vſæ nimio, & qui pudicam feminam honeſtoq́. viro coniunctam dedecet; maximè autem hunc ſexum ſtudioſa faciei medicatio accuſat: Nam quæ vno viro contenta eſt, & coniugalem fidem ſanctè ſeruare cogitat, ſatis culta eſt, ſi moribus & vitæ ſanctitate, ac totius corporis puritate hunc ſibi retinere ſtudeat.

Vni ſi

Vni ſi qua placet, culta puella ſat eſt, inquit ille. Quæ verò medicata facie foras prodit, quæ nimio ſtudio ornari amat, & ea alijs quàm viro proprio placere malle creditur: Mœchis ſoliata parantur, inquit ille. Hæc res grauiter offendere ſolet virum probum, qui propriã vxorem à domeſtica cura, à labore ad huiuſmodi ſtudium tranſlatam videat, hoc vt ingratiſſimum Deo vehementer exagitarunt vates, Apoſtoli vetuerũt, ſancti & boni viri omnes ſunt deteſtati. Dixit dominus Deus pro eo quod eleuatæ ſunt filiæ Siõ, & ambulauerunt extento collo, & nutibus oculorum ibant & plaudebant, &c. In die illa auferet dominus ornamentum calciamentorũ, & lunulas, & torques, & monilia, & armillas, & mitras, & diſcriminalia, & periſcelidas, & murenulas, & olfactoria, & inaures, & annulos, & gẽmas in fronte pendentes, &c. & erit pro ſuaui odore, fœtor, & pro zona funiculus, & pro criſpanti crine, caluitium, & pro faſcia pectorali, cilicium. Quoniam autem ab initio libri ſub coniugij repręſentatione Dei cum Iſraëlitico populo negotium explicari cœptum eſt, ad hanc imaginem omnia nobis reuocanda ſunt. Solent viri Hebræo more vxores ſibi deſpondere, deſponſas munere aliquo & teſtibus additis, quibuſdam etiam verbis conceptis ſibi ſacrare, ſacratis tabulas obſignare, atq. proferre, in quibus quid ab vxore afferatur, quid etiam viro dotis nomine vxori addatur, ſcriptum ſit: deinde tandẽ vxor ad viri ædes cum pompa ducitur, vtriq. autem cum vita, & cura, res omnes communes ſunt, & iura etiam communia: ſi verò ob malè conſeruatam gratiã repudietur, cauſa imprimis eſt cognoſcenda, quæ ſi de turpitudine allegatur, plenaq. nõ adducitur probatio, vxor cũ rebus ſuis, atq. ijs etiã quæ à viro dotis nomine fuerant addita, accepto libello reijcitur. ſin verò de turpitudine certo cõuinci potuit, ſine tabulis & mariti donis inanis excluditur: qua de re plura in Deuteroſeõ libro. Igitur cum Deus ſynagogã virtutibus & animi opibus omninò nudã ſua maxima miſericordia ſibi ſpopondiſſet, tum multis in Ægypto editis ſignis, multis donis ex Ægypto abductã, multis in ſolitudine, collatis beneficijs, adhibitis grauiſſimis teſtibus cælo & terra ſibi eandem ſacraſſet: eam præterea, agris, vrbibus, prouincijs, diuitijs, in promiſſa patribus terra auxiſſet; ad hæc maxima & celeberrima pompa in ædes, hoc eſt, in ſanctæ religionis locũ deduxiſſet: illa tamen ingratè nimiũ atque impiè coniugij fidẽ & nomen reiecit, & dereliquit Dominũ factorẽ ſuum, & receſſit à Deo ſalutari ſuo. Atqui nec eam fidẽ violare, nec eum cultum prodere, quẽ tanto Domino, marito ſuo præſtari oportuit, erubuit: verum omne obſequium ad alienos Deos, à quibus nullum acceperat beneficium, tranſtulit: quin & illis templa innumera in ſui mariti vrbibus exędificauit, aras conſecrauit, ligna compoluit, & curauit, diſciplinã atq. ſacerdotia inſtituit, hoſtias produxit, ſacra fecit, atque omni prorſus ſcelere quodcunq. ex his fontibus oriri ſolet, ſeſe contaminauit; demum euſq. in hac rabie inſaniaq. proceſſit, vt libinis ſuæ notas publicè geſtare verita non ſit, omnia enim fora, cõpita, plateas, vias, agros, ſiluas, lucos ſignis, ſtatuis atque delubris ornauit, & thure atq. vnguento loca omnia cõpleuit, ſeſeq. dijs vel nolentibus venditauit & proſtituit, à quibus tamen illa rebus commodis nullis, niſi tantum infamia & dedecore, aucta eſt. Vt igitur in matrona medicata facies & nimius ornatus libidinem prodit; ita in ſynagoga ornatus ille, atque vanorum Deorum cultus, quo ciuitates publicè ornabãt, manifeſti adulterij certiſſima probatio erat. nam facies apertiſſima corporis totius pars eſt, cui quidquid patẽs eſt & publicũ ſimilitudine reſpõdet. Atq. adeò hac etiã ſimilitudine Ieremias vates vſus eſt, dũ illis vanũ atq. omni vtilitate carẽs, huius rei ſtudium exprobrat. Cùm te, inquit, veſtieris coccino, cũ donata fueris monili aureo, & pinxeris fuco faciẽ tuã fruſtra cõponeris. *Et adulteria ſua de medio huberũ ſuorũ*. Per Metonymiam adulterij ſigna pro adulterijs ipſis dicit: Atq. hubera quidẽ nõ ſine nota à feminis nudantur, quoniã libidinis ſedes quædã in ea corporis parte eſt, namq. venæ quædã & viæ ſunt, quibus ab vtero, ad mamillas acceſſio fit, quàobrem quæcũq. pudorẽ, ac pudicitiã profitetur toti corpori atque ijs velandis maximè partibus curam adhibere debet, quæ decus atq. honeſtatẽ ſui oſtentione minuere poſſunt, vt ad talos ſtola demiſſa, & circundata palla ſit: etenim quæ liberalius & dignius educata eſt, vel hominum conſpectus faſtidire, vel ſui ipſius pudore cõfundi vehementer ſolet, vbi forte aliqua minus decoro habitu vti cogatur: id quod Babyloni illi gentium Reginæ euenturum prædixerat vates: Tolle molam & mole farinam, denuda turpitudinem tuam, diſcooperi humerum, & reuela crura. Quod ſi cruribus atque humeris nudis conſpici grauius ac turpius,

Propertius li. 2. eleg. 2. Iuuena. ſati. 6 Iſai. 3.

Connubium hebræorum ritus.

Repudium.

Deuteroſeou in tract. de libello & de ſanctis tabulis.

Hippocrates de glandulis.

Horat. li. 1. Sermo. ſat. 2.

Iſa. c. 47.

ingenuæ mulieres putant, nedum fuerit ignominiosum, mammas, in quibus maius impudicitiæ momentú est, nudas gestare : [Galen. de vsu partium.] Atque adeò alia improbitatis in vxoribus signa potius, quam hæc maritis ferenda esse, docti & boni viri sunt arbitrati. Quæcunq. auté iis moribus sunt, vt quod venale habent, apertè gestent, atq. vbera nudent, solent vnguentorum alabastris, floribus, amuletis, atq. amatoria carmina continentibus tabellis cú sinú, qui inter mammas est complere, vt hoc modo insaniam suá manifestissimè prodant: quæ res & in iis Isaiæ versibus, quos paulò antè retulimus, describitur. Sic etiá hebræorum populus totus his magis abundabat, & in medio vberum suorum, hoc est doctorum atque magistrorum, à quibus doctrinæ succo alendus erat, & quodammodo imbuendus, superstitiosas religionis disciplinas carmina de Diis deorumq. pueris composita, & rationem suffituum atque vnguentorum, quorum vsus in illis cultibus erat; multa denique atque turpissima huius generis inquinamenta continebant, vt scriptum est: Qui populum istú beatificant, seducentes sunt; & qui beatificantur, præcipitantur. Habuisse autem istos suas doctrinæ & disciplinarum rationes, quibus munus suum ornarét, & populum varietatis amatorem detinerét, vel ex illo loco constare potest. [3.Reg.18.] Clamabant ergo voce magna, & incidebant se iuxta ritum suum cultris, & lanceolis, donec perfunderentur sanguine.

Ne forte expoliem eam nudam & statuam eam secundum diem natiuitatis suæ, & ponam eam quasi solitudinem.

QVAE pœnæ quáta animaduersio Iudęorú gentem maneret, quę superstitioné quàm pietaté colere, & suscepti sceleris cursum tenere maluisset; deinceps exponit vates, vt quæ nec pudore (quæ loca hactenus cósiderata sunt) reuocaretur, salté pœnarú metu (qui improbis hominibus ferè vnicus esse solet terror) de impietatis via deflecteret: agit quoq. vt ij, ad quos sermo est, hoc est boni & sancti viri maternæ saluti studiosius prospiciant, neq. vllis vel grauissimis minarú rationibus parcát, dúmodo matré suam ad sanam menté reuocare, atq. ab impendéte subtrahere calamitate conétur. Non enim vel magis durus vel minus pius filius est, qui, quibus modis id fieri potest, insaniæ morbum à parentibus depelli curat. Ostenditur etiam ex hoc loco quàm iustè seuerú iudicé Deus aduersus eos homines agat, qui misericordé patré toties experiri neglexerint, qui toties pœnas minatum contempserint, sicut scriptum est: Quia reliquistis verbú hoc idcirco erit vobis [Isa. 30.] iniquitas hæc, sicut interruptio cadens. Quod auté honestis mulieribus turpe esse debet, quod maximè ignominiosum, hoc à Deo ad populum deterrendum prædicitur. Turpe enim est etiam ijs, quas docuimus legibus atque moribus illis vxoré repudiari, multò turpius si absq. tabulis exigi, omnium verò turpissimum nudá extrudi. Igitur Deus propter vnam suam misericordiam hanc Israëlitarum gentem, in cómuni hominum humilitate iacentem, nihilq. præter cæteros mortales egregium olim sortitam, ab humillimis initijs, ad tantum euocauerit honoris gradum, vt eam magno beneficiorum cumulo auctam vxorem sibi acceperit, eidem voluntatem & consilia sua communicauerit mysteria crediderit, [Psalm.147.] ita vt non fecerit taliter omni nationi & iudicia sua non manifestauerit eis. quoniam [Ezech.16.] rem elegantissimè idem Deus apud Ezechielem commemorat: Hæc dicit Dominus : Radix tua & generatio tua de terra Canaan : pater tuus Amorreus & mater tua Chetæa: Et quando nata es in die ortus tui non est præcisus vmbilicus tuus, & aqua nó es lota in salutem, nec sale salita, neque inuoluta pannis: Non pepercit super te oculus, vt faceret tibi vnum ex his, misertus tui, sed proiecta es super faciem terræ, in abiectione animæ tuæ, in die quo nata es: Transiens autem per te, vidi te conculcatam in sanguine tuo, & dixi tibi cùm esses in sanguine tuo, viue, dixi inquam in sanguine tuo viue, multiplicatam quasi germen agri dedi te, & multiplicata es, & grandis effecta : & ingressa es & peruenisti ad mundum muliebrem, vbera tua intumuerunt, & pilus tuus germinauit, & eras nuda & confusione plena : Et transiui per te, & vidi te, & ecce tempus tuum, tempus amantium, & expandi amictum meum, & operui ignominiam tuam, & iuraui tibi, & ingressus sum pactum meum, ait Dominus Deus, & facta es mihi : Et laui te aqua, & mundaui sanguinem tuum ex te, & vnxi te oleo : Et vestiui te discoloribus, & calciaui te hyacintho, & cinxi te bysso, & indui te subtilibus: Et ornaui te ornamento & dedi armillas in manibus tuis, & torquem circa collum tuum : Et dedi inauré super os tuum, & circulos auribus tuis, & coroná decoris in capite tuo, & ornata es auro & argento,

argento, & vestita es bysso & polymito,& multis coloribus, similam & mel, & oleum comedisti,& decota facta es vehementer nimis,& profecisti in regnum: Et egressum est nomen tuú in gentes propter specié tuam, quia perfecta erat in decore meo,qué posueram supet te,dicit dominus Deus: Et habens fiduciá in pulchritudine tua fornicata es in nomine tuo, & exposuisti fornicationé tuá omni transeunti, vt eius fieres, &c. Vniuersa hæc commemoratio, exptobratio quædá est gentis beneficij immemoris,in qua omnia, quæ nobis de legitimo coniugij more dicta sunt,percómodè indicantur. Cùm itaq. prouidentia vltra reliquas nationes egregia Deus erga gentem illam fuerit vsus (id quod historias & tépora ab Ægyptiaca seruitute ad Iesú Christi ætaté voluentibus facilè cóstare poterit) cumq; tantum illa gens ingratitudinis flagitiú admiserit, vt proprij & veri Dei oblita,pietaté & cultú ad eos Deos transferret; quibus nihil omnino acceptú ferre poterat: hac culpa illud sibi cómerita est, vt omni honote,dignitate, ornatu denudata,lege; prophetis & aliis huius generis exturbata bonis,diuiná illá erga se ꝓuidentiá desiderare omninò, & nihil egregiú prætet cæteras gentes experiri; imò sese vltra alienatissimam quáq. à Deo genté longè inferius positá sentire cogeretur. quæ res ab eo demú tempore Acto.13. illis euenit, cùm ab Apnstolis audierunt: vobis nportebat, primú loqui verbum Dei,sed quia repelliris illud,& indignos vos iudicatis Euangelij gloriæ Christi, ecce cóuertimur ad gentes, sic enim præcepit nobis Dominus. Ex illo enim tempore Deus huius seculi 2.Cor.4. excæcauit mentes incredulnrum, vt non fulgeat illis illuminatio Euangelij gloriæ Christi,vt indicentur omnes qui non crediderunt veritati, sed consenserunt iniquitati: Hoc aút est eam nudá ponere,videlicet omnibus ijs bonis, rebus omnibus, quibus singularé ob gratiá abundauerat,forè cariturá. *Secundum dié natiuitatis suæ.* Cùm apud Chaldæos agebat,inq. illa gentiú ignobilitate atq. obscuro errore versabatur, antequá Abrahamo patre suo euocato, egregiam prætet cęteras nationes Dei in se prouidentiá experiri cœpisset,sicut scriptum est: Trans fluuium habitarunt patres vestri ab initio, Thare Iosu.24. pater Abrahá & Nachor,seruieruntq. dijs alienis. Tuli ergo patré vestrum Abraham de Mesopotamiæ finibus,& adduxi eum ad terrá Chanaá, multiplicauiq. semen eius, &c. Igitur Iudæos,nisi ab illis moribus,ab illa mente desisterét,ad antiquam suam conditionem transferendos prædixerat Deus;& quoniá nó destiterunt,translatos hactenus videmus, ita vt inter oés gentes dispersi sine lege, sine rege,sine prophetis,sine vlla ciuitatis aut reipublicæ specie, omnibus omniú nationú, linguarum, religionú & sectarú hominibus ludibrio expositi,exulem atq. miserrimá prorsus vitam agant. Extat enim libellus Profectiones Biniamin. à Biniamino quodá Cantabrico Iudęo quadringétis ab hinc annis editus, cui titulus est, profectiones siue itinera Biniamin. is cum medicus atq. astrologus esset,cognoscendarú rerum studio incensus & artis fretus præsidio,vniuersum penè terrarú orbé, præter eam terræ parté, quæ nostris téporibus ad occidenté inuéta est,peragrauit: ac nullú ferè locú adijt,in quo Iudęorú siue Israëlitarum copiá nó offenderet, quorú summá quæ singulis in locis esset,subductá eodé in libello reddidit; qué,cùm essemus Tridenti Constantinopoli nobis allatú cú Martino Ayala dignissimo túc Secobiensiú nunc Valétinorú Pontifice,& Ioanne Delgado apud Tydéses Canonico, magna cú voluptate legimus: ij aút vt sunt publicæ vtilitatis studiosissimi,cú latinis hominibus librú (quoniá Hebraicè cóscriptus est,) cómunicari desiderabát. *Et poná eam quasi solitudiné.* Ea terrarú portio,solitudo in sacris libris dicitur,quæ ꝓpter solis aut cæli intemperié,& propter aquarú inopiá,quas spótè natura aliàs proferre copiosè solet,omné sui vsum hominibus, atq. à Deo cæteris animantibus negat, præterq̃ malefico serpétum generi,cuius naturæ frequés esse solet, sicut scriptú est: Dominus ductor tuus fuit in solitudine,in qua erat serpés, flatu adurés, Deutero.8. & scorpio & dypsas,& nullę omnino aquæ;qui eduxit riuos de petra durissima,& cibauit te mána in solitudine. Itaq. cú minatur Deus atq. dicit,& Poná eá quasi solitudiné.eius códitionis & miserię ratione eorú memoriá renouat,ad quá conditioné & miseriá venerant, cú olim in Arabiæ solitudiné sunt perducti; in qua nihil aut ad esum aut ad potú, aut omnino ad vitá idoneú nisi diuino beneficio & miraculo habere potuerunt. ná loci natura nihil illis p̃ter metus & terrores,nihil deniq. pręter exitiú, aut ꝓmittere aut suppeditare poterat,sicut scriptú est: Quadragíta annis duxit te per desertú,vt affligeret te, & afflixit te penuria; nimirú earú rerú penuria, quæ in humanos vsus natura ꝓcreari solet. Vbi supra. adeò ad huiusmodi códitioné Iudæorú populi venére, vt omnibus cęlestibus bonis,

quibus

quibus per desideratũ Christũ affluere potuerãt, carẽtes & veritatis cognoscẽdæ famę & siti laborãt, & omni illa gratia cuius sese indignos reddidere deturbati, errabũdi atq. excæcati, pro pietate superstitionẽ, pro veritate figmẽta, pro sabbathismo atq. quiete laborẽ, Thre. 1. deniq. pro luce tenebras experiantur; quæ maxima eorũ calamitas à vate olim præuisa atq. deplorata fuerat. Fuerunt, inquit, principes eius in gentibus, nõ est lex, & prophetæ eius nõ inuenerunt visionẽ à Domino: Atque à Deo nihil illi, dum istã conditionẽ ferunt, sibi ipsis vel promittere, vel spectare magni, valent; vtpote qui iure in reprobum sensum dati, vsq. adeò sunt, vt in bonũ locũ nisi priuata prouidentia miraculoq; Thren. 5. restitui non possint; id quod sub istorũmet persona vates affirmat & precatur: Cõuerte, inquit, nos domine ad te, & conuertemur, innoua dies nostros sicut à principio: Verùm enimuero ea Dei benignitate, & maxima illa misericordia futurum speramus, vt in gratiam aliquando restituti, diuinis illis beneficijs atque honoribus fruantur, quibus in ea, qua nunc vagantur solitudine, carent. Namq; eos non ita offendere passus est Deus, vt Rom. 11. irreparabili prorsus ruina caderent: Nolo enim vos ignorare fratres mysterium hoc (ait Isa. 59. Paulus) vt non sitis vobismetipsis sapientes, quòd cæcitas ex parte contigit Israël, donec plenitudo gentium intraret, & sic omnis Israël saluus fieret, sicut scriptum est: Veniet ex Sion qui eripiat & auertat impietatẽ à Iacob, & hoc illis à me testamentũ cùm abstulero peccata eorum. Quod liberalitatis diuinæ beneficium, vt quã certissimè illis contingat, idq; vt sine nostra inuidia fiat, optamus. Eheu conditionẽ tẽporis huius: *Et statuã eam velut terram inuiciam, & interficiam eam siti*: Earum quæ præcesserunt minarum expo- Sitis. sitio hæc est, cuius figuræ vsus in sacris libris est frequentissimus: Sitis vero verbi Dei, & sacræ penuriam disciplinæ arcana adnotatione significat, namq; nulla sitis grauior, aut Amos 8. nocentior est, quàm æstuans diuinæ veritatis desiderium, quo humanus animus miserrimè moritur, sicut scriptum est: Ecce dies venient dicit dominus, & mittam famem in terram, non famem panis neque sitim aquæ, sed audiendi verbum domini & cõmouebuntur à mari vsq. ad mare, & ab Aquilone vsq. ad orientẽ circuibunt, quærẽtes verbũ Domini, & non inueniẽt. In illa die deficient virgines pulchræ atq. adolescentes in siti.

Et filiorum eius non miserebor, quoniam filij fornicationum sunt. Quia fornicata est mater eorum; confusa est, quæ peperit eos.

NON solum in illam gentem, quæ scelus illud susceperat, nisi recipiscãt, sed in filiorum etiam posteritatem, sese animaduersurum esse minatur Deus. Nam cũ filij paternam impietatem magis imitarentur, quam damnarent cõmeriti sunt & patrij & proprij ipsorum sceleris pœnas sustinere. Neque id tanquam iustitiæ diuinæ ignari perpessi sunt, namq; talẽ suam esse naturam, Deus apud Mosem fuerat testatus: Ego sum, Exod. 20. inquit, Dominus Deus tuus zelotes, visitans iniquitates patrum in filijs, in tertijs & in quartis odientibus me. Propterea autem & in materno supplicio filiorum etiam pœnas meminisse Deus voluit, vt integram iustitiæ suæ imaginẽ exprimeret, & vel hac ratione matrẽ ab insania & rabie, ad sanitatis cogitationem reuocaret: Etenim omnes etiã perditissimis moribus matres, si nõ suis, saltem filiorũ rebus consulere, & potiora illis, quã sibi Isai. 49. ipsis vota facere consueuerunt; id quod neglexisse extremæ omnino impietatis fuerit, sicut scriptum est, Nunquid obliuisci poterit mulier infantem suum, vt non misereatur filio vteri sui: Ob eam autẽ rem filios eius appellat: *Quoniam filij fornicationum sunt*: ij certè qui ab illa ex eo tempore quo Deo fuerat infensa ac deinceps procreati, ijsdemque morum & impietatis modis educati fuêre: eos namq; filios, qui impudicis complexibus procreantur, vt certo atque legitimo patre carentes, ad matrem tanquam ad certum caput, referre diuinæ atque humanæ leges solẽt. si quid preterea vitij, si quid probri filijs insit, eius rei culpam in matres potius, quàm in patres conijci videmus. Sic Saul Ionatham mulieris peruersę filium appellat, sic passim sacræ historię superstitionis, & impietatis filiorum, causam matribus adscribunt. Atque hæc profectò causa est, quamobrem horum ipsorum qui matris nomine hoc in loco appellantur posteritas, illud & à Ioanne, Mat. 4. & à Iesu Christo, atq. à Stephano etiã audierit: Genimina viperarũ. quòd nimirũ paternã mensurã suis etiã illi sceleribus, & impietatis imitatione cõplebant: vnde & prophetarũ sanguinẽ omnẽ super se venisse, & illi ipsi, & quę eos secuta sunt secula cognouerũt. Atq; adeò ad hãc rationẽ pertinet quod in antiquis statutis suis Israëlitæ cauerẽt, ne quis filiũ

ex gen-

ex gentili femina, aut etiã ex serua susceptũ sibi, sed matri potius ascriberet: huius autẽ appellationis causam Deus addit: *Quia fornicata est mater eorũ, & genetrix eorum confusa est.* Quicunque autem illegitimè natus esset, ad eum neque patris hæreditas, neque nomen venire poterat, quamobrẽ huiusmodi homines à Synagoga exscindebantur. Confusam autem dicit, id est, adulterij criminibus notatã; cuiusmodi mulieres Romani damnatas appellabant, nimirum quæ adulteriorum multorum publicè conuictæ togam induere in manifestum impudicitiæ suæ signum legibus cogebantur, vt est apud Poëtam:

[Misnaioth de sanctificatione nuptiarum cap. 3. Et Canh. in Zacha c. 9. Misnaioth de sanct. nup. c. 4]

Est mœcha Labulla [Iuuen. Saty. 2]
Damnetur si vis, etiam Carphinia, talem
Non sumet damnata togam, &c.

Verùm enimuero alias venia digniores inuenias, vt sunt, quę accusatæ cùm sint, tamen defensione aliqua vtuntur, & crimen a se reijcere student. equidem harum miserabilis damnatio est, sed peiores multò sunt, quæ crimen vultu, incessu, & toto habitu professæ, verbis etiam atque oratione tueri & fouere student, & quæ caussas quærũt, quibus scelus possint defendere. Nam hoc duræ nimium ,, [Isa. 5.] ceruicis vtque incircuncisi cordis argumentum est maximum, vt scriptum est: Væ qui ,, dicitis bono malum, & malo bonum, ponentes lucem tenebras, & tenebras lucem: & vt [Philip. 3.] Paulus ait: Lætantur in confusione sua. Igitur maximè confusa horum genitrix:

Quia dixit: Vadam post amatores meos, qui dant panes mihi, & aquas meas, lanam meam & linum meum, oleum meum, & potum meum.

DIVINAM naturam non ex otio, sed ex actione & vtilitate ab hominibus cognosci, & quoad eius fieri potest, definiri, sacræ imprimis literæ, & prophanæ docuêre. [Diuina natura ex beneficiis cognoscitur.] Namque bona sacrorum sermonum pars in diuinis beneficijs ostendendis consumitur, vt Dei certa natura ab hominibus cognoscatur, atque adeò quæ prima nobis de diuina natura inseritur cognitio, non nisi à beneficij enarratione inchoatur: In principio ,, creauit Deus cælum & terram, &c. quamobrem & cùm verum Deum, ijs qui dij non ,, sunt, esse tamen putantur, sacra carmina comparát, quæ ab illo plurima, quæ nulla ab istis [Gene. 1.] commoda capiantur, ostendere solent. Qui facit mirabilia magna solus. & iterum: Quoniam omnes dij gentium dæmonia, Dominus autem cælos fecit: [Psalm. 71. Psalm. 95.] Sed & imperitorum etiam gentilium vulgus, non ob aliam caussam dijs suis arcum, sagittã, hastam, clypeum, fuscinam, fulmen dabant, nisi quod naturæ vi nihil agentem Deum cogitare nequibant. Ipsi qui maximè omnium irridêtur Ægyptij, nullam belluam nisi ob aliquam vtilitatem quam ex ea caperent, consecrauerunt. Tota autem opinionum peruersitas illa fuit, vt ijs potius rebus beneficia accepta referrentur, à quibus fuerant minimè accepta, atq; ij pro dijs haberẽtur & agnoscerẽtur, qui aut nulla, aut non propria vi mortales iuuare poterãt: is autem cuius vera & immensa, atq. conspicua virtus ex collatis beneficijs fuerat ostensa paulatim in obliuionẽ tradit*, velut ignotus aliquis Deus iudicaretur, vt Paulus dicebat: [Act. 17.] Viri Athenienses, per omnia quasi superstitiosos vos video; Præteriens enim vidi simula- ,, chra horũ, & inueni aram in qua scriptum erat, Ignoto Deo. Quod ergo ignorantes co- ,, litis, hoc ego annuntio vobis, Deum qui fecit mundum, & omnia quæ in eo sunt, qui non ,, longè ab vnoquoq; nostrum est, in ipso enim viuimus & mouemur & sumus; sicut & qui- ,, dam vestrorum poëtarum dixerunt. Hac peruersitate opinionũ errantem vxorem suam synagogam insanijsse Deus ait, ita vt gloriam, gratitudinem & laudem quam illi Deo attribuere debuit, cuius scilicet beneficio in illa locata fuit dignitate, tamen in quas res fas non fuerat, transfunderet, in solem, lunam & stellas, in cæterasq. naturas, quæ à Deo ipso non vt numina, sed vt mundi mortaliumque ministrę habendæ, conditæ fuerunt, vt scriptum est: [Psal. 48.] Sol & luna, omnes stellæ & lumen, Cæli cælorumq; & aquæ omnes, quæ super ,, cęlos sunt laudent nomen Domini: Quia ipse dixit, & facta sunt, ipse mandauit & creata ,, sunt, Ignis, grando, nix, glacies & spiritus procellarum, quæ faciunt verbũ eius. Quoniam autem in coniugij atque adulteriorum allegorijs in hac oratione Deus elegãtissimè vsus est, hactenus eandem rationẽ persecutus, amatores synagogæ eos vocat, quos illa pro dijs colebat, à quibus se beneficijs affectum putabat, nimirum Phœbum, Dianam, Bacchum & Mineruam, siue Solem & Lunam atque astra, siue quocunque nomine eadem appellarent: Nam cùm horum lumine & motu rerum earum, quæ in hoc inferiori mundo gignuntur, ortus, accretiones, copias, decretiones, & interitus fieri quidam viderẽt, primam

ipſis virtutem atque auctoritatem falsò tribuerunt. in qua re multum omnes quidẽ gentes,ſed plurimum Iſraëlitæ peccauête;quibus illud certum perſuaſumq́; eſſe debuit, non ex huiuſmodi aſtrorũ vi,ſed ex ſingulari Dei benignitate & promiſſione ſibi contingere, vt rerũ omnium præter cõmunem naturæ vſum, copia ſuppeditaretur aſſidua. Namq́. is

Leuit.26.

„ dixerat: Dabo vobis pluuias temporibus ſuis,& terra gignet germẽ ſuũ,& pomis arbores
„ replebuntur, apprehendet meſſium tritura vindemiam, & vindemia occupabit ſemen-
„ tem,& comedetis panem veſtrum in ſaturitate. Solem verò & Lunam, quæ eadem Minerua olei inuentrix dicebatur eos eſſe,per quos, annonæ, atque frugum omnia genera hominibus contingerent, vulgaris fuit gentium perſuaſio.

Verg.lib.2. Georgic.

——Vos o clariſſima mundi
Lumina,labentem cælo quæ ducitis annum
Liber & alma Ceres,veſtro ſi munere Tellus
Chaoniam pingui glandem mutauit ariſta. & aliàs
Oleæque Minerua inuentrix,&c.

Hos amatores ſuos atque adeò adamatores Hebraicè gens illa vocabat, quòd ſibi vt tot frugibus,tot fructibus abundaret,non niſi his amicis atque propitijs contingere poſſe putaret,quod & aliàs profiteri non erubeſcebat. Ex quo tempore,inquiunt, ceſſauimus ſacrificare reginæ cæli, & libare ei libamina, indigemus omnibus, & gladio & fame conſumpti ſumus. Neque verò illud alienum videri cuiquam debet,quòd amatores ſuos nominet,& inter hos etiam Lunam reponat. namq́ue harum naturarum quæ neque mares neque feminæ ſunt, indiſcretum genus eſſe antiqui voluerunt. Quamobrem & Lunæ duplex nomen apud Hebræos eſt alterum maſculinum Iareah,alterum femininum Lebana. Sed & vanæ illius Theologiæ Antiſtites dijs ſuis non alterum tantum ſexum, ſed vtrunque attribuerunt, atque ex hoc fit, vt Venerem interdum marem,feminam nonnunquam effingerent. Atque hæc quidem res vel Orphei carminibus ab Apuleio citatis, explicari tota poteſt.

Ierem.c.44.

Solis & lunæ.

ירח

לבנה

Apul lib.de Mundo.

Iupiter eſt caput & medium, Iouis omnia munus,
Iupiter eſt fundamen humi, ac ſtellantis Olympi,
Iupiter et mas eſt, & neſcia femina mortis. &c.

Qui dant mihi panes meos & aquas meas, lanam meam & linum meum, oleum meum & potum meum.

NAM Luna montibus,ſiluis atque fontibus præeſſe credebatur, & terræ vim addere qua fructus proferret idoneos, ob attributam illi humidam naturam, ex quibus cauſſis tergeminæ nomen obtinuit:

Vergil.

Tergeminamq́ue Hecatem,et triplicis ora Dianæ. Sed & feminis in partu auxiliari credebatur, quòd humore atque calore ſuo vteros vehementer afficiat:

Catull.

O Latonia maximi.
Magna progenies Iouis,
Quam Mater propè Deliam
Depoſuit oliuam:

Montium domina vt fores,
Siluarumq́ue virentium,
Saltuumq́ue reconditorum,
Amniumq́ue ſonantium.

Tu Lucina dolentibus,
Iuno dicta puerperis;
Tu potens Triuia et notho es
Dicta lumine Luna.

Vellera etiam pecudum huius virtute aſtri augeri dicuntur: ex qua re illa Endymionis paſtoris manauit fabula,qui ob vellerum pulchritudinem adamatus,à luna fuiſſe confingitur

Ouidius.

Lathmius Endymion, non eſt tibi Luna pudori.

Oleum meum & potum meum.

Potus.

POTVM non ſolũ pro vino dixit,ſed pro omni quod ex quauis re paratur poculo,ſiue ex pomis, ſiue ex ordeo, vel quacunq. id natura humida efficiatur. conficiebatur enim potus apud Hebræos ex frumentis,piris,malis punicis, cornis, meſpilis, ſorbis, moris, nucleis pineis: ex herbis, aſparago,cumila,origano: quæ omnia,quáuis vini nomen non proprie ſortiantur, ſicera tamen & potus in ſacris libris dicũtur; de quibus paſſim in antiquis deuteroſibus mentio fit. ijſdem verò rebus maximè præeſſe Sol credebatur, quòd varia caloris ac ſiccitatis efficientia res omnes ad temperatam naturæ perfectionem perducat; vnde & rerum omnium dictus eſt auctor, & varijs nominibus pro varia virtute fuit appellatus,namq́ue idem Apollo Mercurius & Mars,atque aliud aliudq́ue eſt.

Miſnaioth de decimis.

Macrob.lib. 1.Saturnal.

Propter

Propter hoc ecce ego sepiam viam tuam spinis, & sepiam eam maceria, & semitas suas non inueniet:

OPTIMI atque diligentissimi medici munere fungitur Deus, quum homines vitijs & luxuria ob rerum abundantiam laborantes, penuria ob eam rem afficit, vt morbo liberet, nam quæ ex abundantia proficiscuntur mala, difficillimæ curationis sunt, neque alia re melius quam subductione sanantur. Huiusmodi morbos medici Plethorias siue repletiones vocant. Quanta ergo misericordia Deus erga homines vtatur, vel ex eo manifestum est, quòd grauissimè offensus, tamen non perdere, sed restituere cogitat. quam quidem ob rem ea se moliturum Deus prædicit, quibus hoc effici possit, vt ad sanâ mentem, atque ad officium tandem ægrotantes reuocetur: Igitur maximam illam bonorum copiam, quibus populus ille affluebat, subducet; ita vt & fame, & aliarum rerum penuria laborent, atq. cælestium influxuum effectus frustra expectent; deinde etiam ab hostibus abducti, omnem cultum, omnem operam quam dijs impenderant vanam fuisse intelligant, seque ad veri Dei atque Domini sui tantùm de se meriti voluntatem nutumque conuertant: vtitur autem pulcherrima semitarû atque viæ translatione quæ frequens in diuinis literis est, atque adeò in ijs libris in quibus de moribus agitur. nam cùm omnibus animantibus & maximè hominibus motus ad hoc datus sit, vt ea quæ sibi profutura putent motu quærant, & quæ nocitura videntur motu etiam declinent, atque ad eam rem viarum commoditas inuenta sit, qua certius atque expeditius moueri atque agi homines possint, hanc similitudinem à corporis motibus ad animi affectus commodissimè tum sacri, tum cęteri auctores transtulerunt. Si quis verò alterius iter impedire cogitat, nullam neque promptiorem, neque magis certam viam sequi potest, quàm si vias corrumpat & dissipet: hoc autem plenius fieri solet macerie atque aggere extructo, & sentibus spinisq; inductis. Hanc eandem translationem, imò hanc eandem caussam, rationemque secutus vates dixit: Circumædificauit aduersum me, vt non egrediar: Conclusit vias meas lapidibus quadratis, semitas meas subuertit. Spinas autê pro omni impedimento & pro omni votorum difficultate sæpe vsurpari manifestum est: Maledicta terra in opere tuo, spinas & tribulos germinabit tibi. Et apud Poëtam:

Pro molli viola, pro purpureo Narcisso
Carduus & spinis surgit Paliurus acutis.

Viam & semitas, expositione repetit, qua in figura diuinus sermo frequens esse solet, vt: Vias tuas Domine demonstra mihi, & semitas edoce me. neque verò temerè hoc vsurpatur: namque non vnus solet esse propositi vrgendi in negotijs modus. Cùm ergo propter multarum rerum affluentiam, fructuum atque annonæ copiam, linum, lanam, oleum, pacem, & propter variarum rerum felicem successum insanierit populus, & his commoditatibus multos sibi amatores cumulauerit, omnia hæc minus prosperè illis cessura prædicit Deus. Illa verò personarum subita mutatio, viam tuam & semitas suas, non noua in sacris carminibus est; maximè cùm dicentis affectus in sermone iudicatur.

Hipp. Aphor. lib. 1. — *Plethoria.* — *Medicorum officium.* — *Morbi ex prosperitate.* — *Misericordia.* — *Semita via.* — *Animantium motus.* — *Itineris impediendi ratio.* — Thren. 3. — *Spina.* — Gene. 3. — Virg. Eclo. 5. — Psal. 24.

Et sequetur amatores suos, & non apprehendet eos, & quæret eos, & non inueniet, & dicet: Vadam & reuertar ad virum meum priorem, quia bene mihi erat, tunc magis quàm nunc.

NON aliàs magis homines religionem colere, & vota frequentare solent, quàm in miseris & afflictis rebus. nam cùm diuinam naturam benignam esse suis ipsius rationibus constet, atque ab afferendo malo alienam: ex eo fit, vt cùm homines in mala grauissima atque publica inciderint, ex propria ipsorum culpa magis, quàm ex numinis odio vel studio orta esse interpretentur. hanc cogitationem pœnitentia & votorû atque supplicationum frequentatio sequitur; sed superuacaneum tamen interdû experiuntur studium; nimirum cùm res non ex certo consilio atque scientia, sed ex errore geritur: nam si minus rectè, qua in re peccatum sit, perpendatur; nunquam profectò certa resipiscendi via iniri poterit, neque certus ad placandum Deum, atque ad malum depellendum aditus aperiri: euenietque, vt cùm non absit culpa, pœnarum potius accessio, quàm detractio fiat. Magni ergo interest malorum caussam (qualis potissimum sit) perspectam habere, & pœnitendi officium ad diuini consilij artem normamq. dirigere, sicut in eum

qui in

qui in laboriosissimis, sed superuacaneis rebus, curam omnem consumit, scriptum est: Isa.48. Vtinam attendisses mandata mea, facta fuisset quasi flumen pax tua, & iustitia tua sicut gurgites maris. Hunc igitur errorum & scelerum morbum, quo populus ille laborabat, indicat Deus, & quæ ex his sequutura esset mendosa atq. inutilis pœnitentia: item quo pacto per diuinam iustitiam atque misericordiam, tanquam insani ad mentem atque sanitatem potius essent reuocandi, prædicit. Nam cùm se minus feliciter agere ex calamitatibus cognoscerent, protinus ad superstitionis cultum studiosius curam ferebant, & frequentiam Deorum, quam ex insania admiserant, hostijs cæsis, ceremonijs & ludis institutis curabant: hoc enim est curare amatores. Quanquam verò hoc pacto res detenus illis indies cederent, neque quicquam ex hac religione compendij, sed dispendij plurimum sese facere animaduerterent; non tamen præposteram religionem sibi susceptam damnarunt; sed perstare in eadem, & cum vanissimis Dijs verũ atque viuentem Deum cultus & sacrorum communicatione sociare moliti sunt. atque ob hanc caussam dixit: *vadam*, videlicet post amatores meos, quod primo consilio nondum desistat, sed nouo atque auctiori vtatur, nempè hoc, *& reuertar ad virum meum priorem*, quia bene erat mihi tunc magis quàm nunc: ita se putabant plenissimè religionis totius momentis omnibus consulturos, si Deum illum antiquissimum, cuius propriam in seipsos prouidentiam iam inde à principio ab Ægyptijs temporibus fuerant experti, colerent; neque tamen astrorum & cælorum interim, quæ ab ipsis putabantur minima cultus rationesque negligerent: nam si maximè illi prouidentiam concedebant, his curam influxuum atque communem vtilitatem cum cæteris etiam gentibus tribuebant. quamobrem melius secum agi posse sperabant, si vtrisque & Deo antiquo ipsorum viro ac domino, & dijs terrarum dominis vota atque sacra facerent, quàm si dijs solis illo neglecto idem præstarent. nam neque nunc malè illis res cedere, cum dijs faciunt, dicunt; sed ex comparatione melius cessisse cùm virum suum olim colerent: fatentur ergo, & optimè cessuras cum vtrisque. is rebus hisque insaniæ erroribus illud optimè consonat, quod scriptum de hoc populo fuit. Et rememorati sunt, quia Deus adiutor eorũ est, & Deus excelsus redemptor eorum Psal. 77. est. Et dilexerunt eum in ore suo & lingua sua mentiti sunt ei. Cor autem eorum non erat rectum cum eo, neque fideles habiti sunt in testamento eius. quis autem error fuerit, quo ad tantum insaniæ redacti sunt, Deus ipse per Vatem exponit.

Et hæc nesciuit quia ego dedi ei frumentum, & vinum, & oleum & argentum multiplicaui ei & aurum, quæ fecerunt Baal.

NAM cùm à testamento diuinaque lege assidua meditatione recolenda ad gentium philosophiæ, astronomiæ, atque adeò ad eorum superstitionis, studium sese transtulissent, vanis opinionibus decepti, atque per istarum rerum antistites delusi maximum numen ad frugum & rerum omnium copiam gignendam Soli atque Lunæ, & astris, cæterisque naturis tribuerunt; quippe ea astra rebus omnibus, etiam metallis & mineralibus, quæ inter terræ viscera gignuntur, præesse omnino putantur: Quæ res quanquam ita se habere aliàs posset, vt ex cæli astrorumque momentis, rerum ortus atque interitus, in his quæ sub cælo sunt, efficerentur; nullo tamen numine, nullis diuinis honoribus ea colenda esse censeri oportuit, quæ non sponte sua, sed consilij, imperijque diuini efficientia, quidquid ab ipsis præstatur, efficiunt. si enim in testamento Dei fideles Gene. 1. haberentur, agnouissent sanè quod scriptum est, verum esse: Et fecit Dominus luminaria magna, vt præessent diei & nocti, & vt essent in signa & tempora & momenta, & stellas etiam in eiusmodi ministeria comparauit. Quoniam & si maximè in annorum atque temporum ratione astrorum natura aliquid posset; non tamen tam exundantem, tam assiduam, & continuato successu felicem rerum copiam, quanta Hebræis contingebat, ex cæli astrorumque virtute, sed ex diuina potius prouidentia prouenire credi oportuerat. Nam in cælestibus vt motuum, & conuentionum atque concursionum, ita temporum & prouentuum varietas est; neque ab ijs luminibus sua mutari potest ratio, vt aliter atq. aliter pro diuerso concursionum genere in ijs, quæ infernè sunt, efficiatur, sicut scriptum Psalm. 95. est: Ipse dixit, & facta sunt, ipse mandauit, & creata sunt, statuit ea in æternum, & in seculum seculi, præceptum posuit, & non præteribit. Ergo quod perpetuo frumenti atque aliarum

aliarum rerum, quibus mortalis hæc vita carere non debet, successu fruerentur, non cælo, non cælestibus astris, non vanis numinibus, sed vero antiquoque Domino, à quo hæc promissa fuerant, accepta referri oportuit, & hoc beneficium oblatis decimis, primitijs, primogenitis, atque hostijs frequentatis, (vt in ipsis fœderis tabulis vtrinque pactum conuentumque fuerat) profiteri: at verò illi contra ius, contraque fas per summum scelus, quibus diuitijs opibusq́. Dei ex benignitate florebát, in superstitione studiosissimè exercenda sunt abusi. hoc nimirum est, quod dicit, *Et argentum & aurum multiplicaui, quod fecerunt Baal.* }. Baal nomen est genericum, non vnum aliquem certum Deum, vt Apollinem, aut Liberum, aut Mercurium significans; sed eam in vniuersum notionem comprehendit, quæ diuinæ naturæ conuenit, siue illa natura vnica sit, vt verè est, siue in plures partes (vt antiqua putauit vanitas) diffusa sit: Significat enim imperium, dominationemque, & nutum illum, quo ea, quæ infra se posita sunt, gubernátur, & aguntur; nam nomen Baghal à verbo Baghal, deducitur, quod præesse, dominari, atque subigere Latinè reddi potest. Hanc eandem rationem Latinus sermo explicare conatus, commune dijs vocabulum Numen, fecit à verbo Nuo, siue à nutu deriuatum, quod deorum nutu atque vultu, cuncta regi atque agi putarent, vt apud Poëtam est: בעל

Olli subridens diuum pater atque hominum Rex, Virg. Aen. 1.
Vultu quo cælum tempestatesque serenat.

Itaque Baal siue numen, siue dominum vertamus, rem ipsam etsi non assequuti fuerimus ob Hebraicorum verborum maiestatem, tamen fortasse proprius cósequemur. Porrò deorum simulachra, ex quàm pretiosissima atque diutissimè duratura materia facere summa apud gentes religio fuit; sanctissima autem atque augustissima argentea aureaque putabantur.

Nunc te marmoreum pro tempore fecimus, at tu Virg. Eclo. 3.
Si fœtura gregem suppleuerit, aureus esto.

Igitur in his insanijs aurum atque argentum, quorum parcissimi esse solent homines, profusius illi consumebant, sicut scriptum est: Argento & auro decorauit illud, clauis & malleis compegit, vt non dissoluatur. Ierem. 10. Itaque hoc in loco copiarum atque diuitiarum abusus damnatur: qua damnatione, vtinam nos Christiani immunes essemus, vt bonarum rerum vsum non ad libidines, non ad ambitionem, non denique ad prauissima & corruptissima, sed ad rectissima quæque haberemus, sed vt Eusebius ait: Rebus quæ bonæ factæ sunt, malus malè vtitur. Euf. Emissen. de Epiph. dñi Homil. 4.

Idcirco conuertar, & sumam frumentum meum in tempore suo; & vinum meum in tempore suo, & liberabo lanam meam, & linum meum, quæ operiebant ignominiam eius:

CVM in omnibus quæ circa homines geruntur, diuinæ vestigia appareant prouidentiæ, tum maximè in ijs quæ aduersa videntur, elucét, quanquá aliquibus tunc latere existimentur. Nouit namq́. Deus quale hominum ingenium sit, & quàm facile secundo rerum successu, ad insaniam atque ad scelera adigatur. Ex quo fit, vt cùm illi consultissimum esse velit Deus, vitiorum fomenta subducat; charior enim est Deo homo, quàm sibi.

——— Nos animorum
Impulsu, & cæca, magnaque cupidine ducti,
Diuitias petimus, rerum quoque plurima, at illi
Notum quis rerum secundus, qualis, & vsus.

Cùm ergo rerum copia, ad ingratitudinem atque adeò ad impietatem adegerit homines, ita vt alijs potius, quàm Deo bonorum omnium auctori, si quid illis boni contigerit, acceptum referant, maximæ prouidentiæ consilium est, vt earum rerum inopia & subtractione ad sanitatem reuocentur, atque (vt in medicorum præceptis est,) abundantiæ malum defectus curet. Aphor. lib. 2. Quamobrem Deus ita hoc loco populum insania liberandum prædicit, nimirum annona illis & cæterarum rerum copia negata, vt cùm maxime se cæli, atque astrorum beneficio, rebus omnibus affluentes fore sperarent, tum maximè vanas suas spes, atque opiniones experirentur & tandem (quod suo bono noluerunt) suo edocti malo, verum omnium bonorum auctorem solum Deum agnoscant: Qui producit ventos de thesauris suis, qui parat terræ pluuiam, qui dat iumentis escam illorum, & pullis coruorum inuocantibus eum, & hunc agnitum cæteris damnatis vanitatibus ament, colant, solumque venerentur, & adorent: Psal. 134. Idcirco inquit Deus,

Deus, quia hæc gens stultissima magni interesse putauit, si mecum etiam cæli astra, atq. alia falsò dicta numina componeret & coleret, neque mihi soli diuinos honores tribuendos esse censuit; sed & virum antiquum & amatores retinendos curauit, vt ego mihi honorem laudemque meam iure meo vendicem, curabo, vt cùm maximè illis omnia tempora fauere, astra omnia conducere, omnia denique commoda congruere videantur, & rerum omnium abundantia pleno cornu promitti, tum maximè omnia hæc vana mendacia atque totius efficientiæ expertia euadant; hoc est, sumere frumentum & vinum in tempore suo; siue vt Hebraicè legitur, in oportunitate atque maturitate sua: id est, cum aptissimus sese illis annus ostenderit atque præbuerit. [*Conuertar.*] Promiserat Deus se singulari & benignissima prouidentia genti huic consulturú, vt quanuis cæteris gentibus cæli atque astrorum & temporum constitutio annonam negarent; illis tamen nihil esset metuendum, quos non nisi ex sola diuina prouidentia pendere oportebat, sicut scri-
Ierem.10. » ptum est: Audite verbum quod locutus est Dominus super vos domus Israël; iuxta vias
» gentium nolite discere, & à signis cæli nolite metuere, quæ timent gentes, quia leges populorum vanæ sunt. Igitur cùm Deus etiam inuitis & negantibus signis omnibus, huic populo omnia, quæ ad vitam necessaria esse putantur, suppeditaret: id non sine miraculo fieri manifestum erat, vt hac ratione Deus bonorum omnium auctor, probaretur, id cùm apud istos ob stultitiam parum valuerit, alio miraculo huic opposito se visurum predicit, nimirum quod omnibus astris, signis omnibus & temporibus plenam concedentibus copiam, solus tamen Deus illis inopiam moliatur summam; vt quod probari illis prosperitate non potuit; miseria rursus atque indigentia sentiatur. Conuertar igitur ab instituta ratione, ad eam, quæ huic opposita est; nam antea negantibus astris ego illis omnia donabam, nunc omnibus læta omnia promittentibus temporibus atque signis, ego tamen negabo. [*Linum meum & lanam meam, frumentum meum, & vinum meum.*] Quid enim habuêre, quod non acceperant, quod si acceperant, quare gloriabantur quasi non accepissent, aut alijs potius, quàm mihi accepta hæc referebât? Intelligent itaq. meum fuisse, cùm non ab alio accipere, quam à me possint, & intelligent quos in vsus ea conuerti oportuit, quæ à me accepissent; an in honestam vitæ suæ traductionem in cultum honoremq. meum, an in turpissimos Deorum amores exercendos, atque in vitæ luxus, & superstitionis libidinem obeundas, cùm res omnes non ad vtentium libidines, sed ad Domini voluntatem atque consilium referri debeant. [*Liberabo.*] auferam, hoc verbo sacræ literæ vtuntur, cùm quid ab aliquo tanquam ab iniusto possessore postliminio reuocatur, id quod iam in ijs quorum possessio aut vsus iniuria non vacat, plerunque accidere solet.
Gen.c.31. » Sic Iacob ad vxores: Sed & Deus abstulit substantiam patris vestri, & dedit mihi. & ille
» rursus: Sed & Deus tulit opes patris nostri: & eas tradidit nobis, ac filijs nostris. vtrobique id verbum Hebraicè legimus, quod hoc in loco, *liberare*, interpres vertit: detinétur enim res huiusmodi dominis, velut inuitæ, & ad dignos transferri sese optant, vt scriptum est:
Hab.c.2. » Quia lapis de pariete clamabit, & lignú quod inter iuncturas ædificiorú est, respondebit.

Et nunc reuelabo stultitiam eius in oculis amatorum eius, & vir non eruet eam de manu mea; Et cessare faciam omne gaudium eius, solennitatem eius, neomeniam eius, Sabbathum, & omnia festa tempora eius.

CVM illis omnem calamitatem & futuram annonæ pecorum & cæterarum rerum defectum prædixerit; atque his modis suam in illos indignationem testatam fore ostenderit, quid ex his consequuturú sit, continuo subiungit, nimirum ineuitabile dedecus atque ignominiam, & totius lætitiæ antiquæ ingens desiderium. Meritò enim quis carere cogitur rebus ijs, quas à legitimo vsu ad summum nefas prauè transtulerat. Hoc autem à Deo per translationem dicitur, etenim si quis maritus siue vir alius mulierem menstrui sanguinis fœditate laborantem, nudo corpore conspiciendam exponat, id efficiet, vt cùm à cæteris, tum verò ab amatoribus ijs, quibus ob speciem atque obfucatum mundum appetebatur, turpitudinis spectatæ detestatione deseratur. Hoc pacto, cùm gente ista actum iri prædicit Deus, vt ijs commoditatibus & bonis priuata, quæ in luxus, in libidines, in superstitionis vsum consumebat, protinus nihil habeat, quo suos illa amatores lactet, prouocet, atque rerum omnium copia sublata, nullum numen vanum colat, suamque tantùm stultitiam prodat, quæ à vero & vnico viro suo Deo,

à quo

à quo vno tantis fuerat affecta beneficijs, ad eos desciuerit, quibus nunc in calamitate, atque in summa inopia constituta, non auxiliatoribus sed turpitudinis, atque stultitiæ suę spectatoribus tantum vti possit. neque enim si à Deo destituta, atque gratia, & prouidentia priuata, ad alios confugiet quicquam sibi apud eos emolumenti aut subsidij comperiet, sed hoc tantùm efficiet, vt quid illi vero suo marito offenso acciderit, manifestet; & (quod summæ ignominiæ genus est) præter dedecoris sui manifestationem, nullius præterea voti compos fiat. huius rei caussam addit; neminem ex amatoribus futurum esse, qui huic malo ab ipsa gente ferendo, succurrere possit, aut obuiare. Nam cùm semel Deus illis tritico, vineo, oleo, pecoribus, lino, rebusque alijs atque adeò gratia sua interdicere cœperit, nulla in astris, neque in cæteris falsò vocatis dijs virtus, nullum numen erit, nihil omnino quod obstet, quominus meritæ ab illis repetantur pœnæ. Quòd autem legimus, *& vir non eruet*, Latinè dici potest, neque quisquam eruet: nam vir interdum relatiuum nomen est ad distributionem accommodatum, quod etiam anima carentibus rebus adiungitur. frequentissima autem ea in Hebraico idiomate obseruatio est, vt: Posuit Abraham partes cadauerum, virum contra socium suum, id est, vnamquamque è regione alterius, & non docebit vir fratrem suum, neque vir proximum suum, hoc est, neq. quisquam alium docebit. Neque verò solùm futurum esse ait Deus, vt ex hac rerum penuria nullus superstitioni exercendæ locus relinquatur; sed neque vlla etiam illis ad legitimam lætitiam supersit commoditas. nam antea affluentiori copia, illis prouisum à Deo fuerat, vt & sibi requiem aliquam interdum parare, & diuinis rebus contemplãdis vacare facile esset. Ex hoc namq. fonte sabbathorum & solennitatum, calendarum atque cæterorum festorum institutio manauerat, quibus diebus sibi indulgere, honestè tamen, permittebantur, & diuinis beneficijs, laudum & sacrorum frequentatione meditandis, iubebantur vacare: Hæc omnia ab illis (quæ magna hominũ peruersitas est, corrupta fuere, & ad scelus, ad iniuriam, ad impietatem atque superstitionem translata, sicut scriptũ est: Neomeniam & Sabbathum, & festiuitates alias non quæram, iniqui sunt cœtus vestri: Calendas vestras & solennitates vestras odiuit anima mea: facta sunt mihi molesta, laboraui sustinens. Igitur æquum est, vt ijs solennitatibus & festis arceantur, quicunque pietatem atque fas in impietatem & nefas conuertunt. [*Omne gaudium eius.*] Genus est gaudium ad ea quæ sequuntur, [*Solennitatem.*] Tempora festa fuerunt illis tria, iam inde à principio instituta, triplici colligendorũ fructuum anni tempore, supplicationibus, atque gratiarum actionibus celebranda. Erant præterea alia, quę solennitates vocarentur, tum ex antiqua institutione susceptæ, vt Neomeniæ, annorum principia, & iubileorum hebdomades; tum etiam nouę, aut à populis, aut à familijs, à regibus, atque ab alijs etiam priuatis vocatæ: quæ omnes solennitatis nomine cõprehenduntur, quibus quiescere, & conuiuia agere fas fuerat, vt quæ à Solomone, propter sacri templi initiationem per dies quatuordecim sunt frequẽtata. Hæc omnia, & quæ cuiuscunq. modi essent, desitura esse Deus prædicit, quoniam rerum copia priuandis, & in exilium abducendis, nihil harum rerum præter desiderium superesse illis poterat.

Genes. 15. — Isa. 2. — Isai. 43.

Et corrumpam vineam eius & ficulneam eius, de quibus dixit, mercedes meæ sunt, quas dederunt mihi amatores mei, & ponam eam in saltum, & comedent eam bestiæ agri.

FVTVRAM illis ex religionis profanatione calamitatem vehementius amplificat, cùm non solum eos annonæ & vini & olei copia priuandos (quod sanè perquã miserũ fuerat) sed quod miserrimum omnino est ipsis agris, vinetis, atq. hortis fore mulctandos prædicat. nam si saluis plantis fructus pereant, tamen sequentis anni spes non protinus adimitur. at verò si cum fructibus arbores etiam ipse perdantur, nihil omnino spei reliquum fit. quoniam autem non modò fructus vanis illis dijs, & astrorum viribus acceptos Iudæorum gens referebat, sed agros etiam ipsos, vineas atque hortos deorum munere se possidere, profitebatur. nam vineæ Libero patri, oliuæ Mineruæ, ficus & cætera Pomonæ, & similibus nominibus, quæ diuerso nomine apud alias atque alias gentes colebantur, tutelæ esse credebantur; Vt ille canebat:

Populus Alcidæ gratissima, vitis Iacho,
Formosa myrthus Veneri, sua laurea Phœbo: Vergil. Eclog. 7.

Consentaneum fuit, vt harũ etiam

rerum abdicatione suæ tantæ stultitię, imò potius impietatis pœnas luerent, & quàm falsa de ijs rebus, deque numinũ natura opinati essent, suo tandem malo discerent. [*Et corrumpam*, inquit, *vineam & ficulneam eius*,] quæ sibi non à Deo suo, sed à numinibus illis ob illorum curatas religiones donata esse, atque conseruata prædicabat; neque fidelis in viri sui fœdere fuerat, à quo hæc etiam dotis & spõsaliorum nomine acceperat, quę summis laudibus ob eam etiam rem prosequi par fuerat. Namq. in eiusdem fœderis tabulis

Deute.8. ,, scriptum erat: Dominus enim tuus introducet te in terram bonam, terram riuorũ, aqua-
,, rúmque & fontium, in cuius campis & montibus erumpunt fluuiorum abyssi, terram
,, frumenti, hordei, ac vinearum, in qua ficus & malogranata & olieuta nascuntur, terram
,, olei ac mellis, vbi absq. vlla penuria comedes panẽ tuum, & rerum omnium abundantia
,, perfrueris, cuius lapides ferrum sunt, & de montibus eius ęris metalla fodiuntur. Vt cùm
,, comederis & satiatus fueris, benedicas Domino Deo tuo, pro terra optima quam dedit
,, tibi: Sed tamen hæc omnia beneficia, gens illa peruersè omnino interpretabatur, cùm huiusmodi dona mercedem suam meretricis more diceret, quam ob turpem vsum ab amatoribus accepisset: Itaque sibi primam caussam quare acceperit, tribuebat; nempè numinũ cultum & religionem, deinde verò sibi ea iure vendicari asserebat, quæ non gratis, sed meretriciæ mercedis nomine data esse aiebat. vt enim meretricis quæstus quamuis turpis, proprius tamen esse censetur, neque tam donum, quam merces dici consueuit; ita hæc non donorum, sed propria opera, imò propria nequitia cõparatæ mercedis titulo, ea omnia sibi attribuenda esse prædicabat: Qua in re quanta peruersitas, quantum flagitium admitteretur, manifestũ est, cùm non sua opera, sed Dei beneficio, huiusmodi dona sibi accessisse in fœderis tabulis scriptum signatúmque cognoscere oportuisset. Illud autem interim obseruatione dignum est; in sacris libris vuarum & ficuum nominibus, fructus omnes alios, & poma præter frumentum, vinum, atque oleum contineri: Idq. adeò

Galen. de facultatib. aliment. lib.2. fit, ob pręstantiã qua cætera poma ab ijs fructibus superantur: Nam ficus & nuces quemadmodum inter fructus autumnales principatum obtinẽt, ita fugacibus omnibus magis nutriunt, minimúmque praui succi (vt à medicis traditur) habent; ita vt vtroque hoc genere, tutius quàm alijs omnibus satiari possis. Quamobrem cùm de fructibus agitur tam autumnalibus quàm fugacibus, hoc vtrunque genus in sacris commemoratur libris, quibus interdum mala punica, & palmę adduntur; quæ etiam naturæ & succus qualitate his proximè accedere videntur. vnde & Galeno de ficubus disputanti frequens caricarum siue cariotarum mentio iniecta est. Commodissimè autem terræ vastationẽ & gentis etiam abductionem vinetis & ficubus corrumpendis significauit: namque vbi hæc perduntur, siue ab hoste, siue ab aliqua alia caussa, pronum est, vt solum ab incolis vertatur. nunquam enim huiusmodi populatur hostis, nisi cùm extremum omnino vrbibus ac gentibus excidium animo meditetur, quod si agris, vineis, atque arboribus parcit, non perniciosissimum bellum ab eo parari, sed imperium propagandum curari interpretari

Esa.36. ,, possis. sic ille apud Isaiam dux cum populo agebat. Hæc dicit rex Assyriorum: Facite me-
,, cum benedictionem, & egredimini ad me, & comedite vnusquisque vineam suam, &
,, vnusquisque ficum suam, & bibite vnusquisq. aquam cisternæ suæ: His autem omnibus carituros diuini iudicij sententia, & hostium opera nunc prædicitur: ita vt quæ illis charissima atque cultissima fuerant in saltus & siluas redigantur: nam cultoribus abductis siluescere etiam cultissima quæque videmus: si quis autem fructus nascatur, is degener atque rusticus redditur, & feris in vsum cedit: Quàm verò certũ hoc vaticinium fuerit, ipse ad hæc vsque tempora declarat euentus. Namque Israëlitica Regio quæ feracissima ac maximè felix diuino beneficio fuerat, dum populi sacra religio, dum regna manerent, nunc sterilis admodum atque effœta, fructus fert infelices; & quod Iudæis est inuidiosissimum, barbaris gentibus edendos; vt illud aptissimè lamentari possint.

— En quo discordia ciues
Perduxit miseros, en quis consciuimus agros?
Consere nunc ô Iudæe pyros, pone ordine vites.

[*Bestiæ agri.*] Et de vineis ipsis, & feris, & de terræ atq. populi per hostes vastatione, sine vllo sententiæ dispendio pariter interpretari possumus. nam cum verborum sententia, ita translationi quadrat, vt nihilominus integra simplexque præter translationem constare posset, ad vtrumque referri, atq. literalem, vt appellant sensum, vtrinq. captari,

vtrique

vtrique enim rationi sententia consentire re ipsa & euentu intelligitur: Vt in agno Paschali verum fuit nullum os rumpi; idem etiam verum in sacro agno pro totius orbis sceleribus expiandis immolato fuisse planũ est: ita verũ fuit vineta cum ficetis hortorúmq. omni pulchritudine fuisse Iudæis per hostem vastata, in saltumque redacta & ferarum etiam exposita pabulis & gentem ipsam eiusque regionem hostium vastationi cessisse: gentem autem vineæ nomine significari,& hostem feræ similitudine describi,non vno in loco legimus, vt: Exterminauit eam aper de silua, & singularis ferus depastus est eam. Psal. 79. Deus virtutum conuertere,respice de cælo, & vide, & visita vineam istam:

Et visitabo super eam dies Baalim, quibus accendebat incensum, & ornabatur in aure sua, & monili suo, & ibat post amatores suos, & mei obliuiscebatur dicit Dominus.

IN EA calamitate atque pœna, quam populus ob flagitia subiturus semel esset, eos hesitures prædicit, quantum diuturna insania, qua colendis simulachris flagrauerant, exigere videatur: Constat autẽ illos per omnia Iudicum tẽpora,& per Regũ Israëlitarum atque etiam Iudæorum ætates ad vsque Babylonicæ abductionis annos hanc culpam sustinuisse; eorum autem posteros, hoc est, qui restituti fani temporibus vixêre, varijs atq. innumeris flagitijs fuisse nobilitatos: quorum vnum illud omnium maximum fuit, quod ad omnium vatum à se suisque maioribus occisorum sanguinem, etiam veri illorum ipsorum Regis & domini Christi necem addiderunt, & paternam mensuram tanto admisso in se crimine compleuerunt, quibus ex rebus omnibus effectum est, vt à Romanis victi atque abducti diuturnis cooperiantur miserijs, quas expuere illis omnino integrum non sit, & verissimum illud sibi à Deo prædictum, agnoscant. Quod si de illis aliqui remanserint, tabescent in iniquitatibus suis in terra inimicorum suorum, & propter peccata patrum suorum, & sua affligentur, donec confiteantur iniquitates suas, & maiorum suorũ, recordentur, quibus præuaricati sunt in me, & ambulauerunt ex aduerso mihi. Leuit. 26. Accendere autem incensum, pro omni colendi & sacrificandi opere dictum est. namque vnum ex iis negotiis, quæ cultus caussa aduersus Deum à mortalibus suscipiuntur, est thuris & odoriferarum resinarum suffitus: hæc enim sacris aris cremantur. Speciem ergo pro toto sacrorum genere posuit, quod & aliarum etiam linguarum auctoribus familiarissimum est. Quoniam autem vt Deorum sibi amorem & voluntatem conciliaret, omnibus vtebatur ornamentis, & tum maximè, cùm eorum numinũ quæ ab eo colebátur, festi concelebrarentur dies (omni namque pompa omníque apparatu, diis colendis vacabat) propterea variis is populus miseriis affligendus esse diuino prædicitur oraculo, vt quantum quandiuque veri Dei sui oblitus vanis cultibus multo cum molimine & vestium aliarumq. rerum preciosissimarum apparatu operam dederit, tandiu tantúmque eo habitu eoque viuendi genere vsurus sit, quæ captiuæ & miserimæ genti conueniant, vt iusta rerum vicissitudine correcta atq. edocta gens ista quantum Deum qualémque sibi maritum neglexerit suo malo persentiscat, perstat autem diuina oratio in adulteræ feminæ allegoria, huiusmodi enim mulieres, quidquid ornatus monilium & delitiarũ comparare sibi potuêre, id omne in alliciendorum Deorum amatorum cura atq. studio consumunt:

Mœchis foliata parantur, Iuuen. Sat. 6.
Emitur his quidquid graciles huc mittitis Indi.

Propter hoc, ecce ego lactabo eam, & ducam eam in solitudinem, & loquar ad cor eius.

HABENT diuinæ comminationes suam catastrophen, quam inexhausta Dei misericordia sæpissimè profert; neque vnquam tam iratus est dominus in populum suum, quin natiuæ interim misericordiæ (vt Propheta cecinit) recordetur: Etenim promptior Habac. 3. & pronior multò ad hanc rem, quàm ad vltionem, quámque ad sumendas pœnas natura sua est: Qui supplicia publicè decerni in populos solet, non tam vt eos perdat, quàm vt eorum tandem misereatur, interim verè iustitiæ diuinæ satisfiat: idque efficiatur, vt qui secundis rebus abusi vsque ad impietatem insanierint aduersis correpti ad sanitatem reuocentur, ac demũ prosperioribus atq. magis secundis diuino beneficio tandẽ perfruantur, sicut scriptum est: Arguet te malitia tua, & auersio tua increpabit te: Scito & vide Ierem. 2.

» quia malum & amarum est reliquisse te dominū Deum tuum,& non esse timorem mei Ierem.29. » apud te,dicit dominus exercituum. Et iterum: Ecce ego cogito cogitationes pacis, quas » ego cogito super vos,cogitationes pacis, & non afflictionis, vt dem vobis malorum finem » & patientiam: Ergo post tristem illam, sed iustam tamen pœnarum & captiuitatis multiplicisque miseriæ prædictionem, quam Deus populo Iudaico exponendam Prophetæ mandauit,lætissimum ex misericordia sua exitum curauit etiam promittendum: Nempe futurum tandem esse, vt Iudæus imò totus Israëliticus populus antiquæ synagogæ filius ad Deum suum conuersus,maxima atq. pretiosissima dona, quorum causa electus olim fuerat, diuina ex liberalitate accipiat, hoc est, spirituali illa atque cælesti benedictione, & æterni consortio regni, cum maximo atque admirando potius quam explicando bonorum cumulo,quæ Deus iis qui se diligunt parauerat,fruatur: [*Propter hoc*,] quia ita insaniæ morbo victa est, vt non alia ratione quam pœnarum reuocari possit, ego tantum his pœnis efficiam, vt eam tandem mentis suæ, hoc est bonæ compotem esse,atque ab ea, quam nunc sibi per errorem finxerit, desistere faciam: hoc enim lactare est, quauis ratione quocunq. id modo fieri possit, aliquē, vt sentētiam mutet, pellicere,siue ex bona in malam,siue ex mala in bonam ea fiat commutatio.Cùm autem mala omnino sententia in huius gentis animis insederit, vt à Deo ad vanitatem ad superstitioneḿq. conuersi viuant, lactaturum se eos prædicit Deus, & ad pœnitentiam reuocaturū,vt euangelij lætissimo accepto nuntio, ad antiquum dignitatis locum multò etiam felicius restituātur, quantum videlicet cælestibus bonis, quibus augendi ornandique sunt, terrena, quibus olim aucti fuerant, cedere natura sua solent. [*Et ducam eam in solitudinem.*] Vt olim primis recentis adhuc Ecclesiæ temporibus Iudæi in primis & Græci omnes, quotquot Euangelio credētes Spiritum sanctū atq. filiorum adoptionem acceperant inter cæteros homines, tanquam inter siluestres feras, & noxia atque malefica animantium genera vitam agebant simplicissimam,sanctam atque innocentissimam (sicut scriptum est: Vt sitis Philip.2. » sine querela, & simplices filij Dei sine reprehēsione,in medio nationis prauæ & peruersæ » inter quos lucetis sicut luminaria in mundo, verbum vitæ continentes) sic futurum esse Deus respondet, vt cum totus Israël ad pœnitentiam reuocatus, restituendus sit: parem porrò vitam illisque primis Christianis simillimam agat, verbum vitæ continens, cuius virtute molestissima quæque, quæ illi mundus & rectores tenebrarum harum offerre possint, constanter perferat; neque vllo incommodo à proposita sibi spe deiiciatur, quominus ad æternam, quo vocatur atque ducitur, patriam victor perueniat. quod autem Paulus verbum vitæ dixerat, id Deus hoc in loco ad cor loqui dixit: est enim hebraicæ linguæ tropus vt cum apud aliquem blandissimè,& pro voto verba fiunt,eiusmodi oratio hac phrasi significetur: *locutus est ad cor eius*, hoc est blandè, amicè commodè atque ex animi sui sententia eum cōpellauit,& si quid mœroris aut metus inerat, id totū lenissima Isa.40. » oratione prorsus ademit: Sic Isaias: Consolamini, consolamini populū meum,loquimini » ad cor Ierusalem. At verò solitudinis nomine hoc in loco non tam sermonis simplicitate, quam translationis figura cæterarum gentium atque hominum frequentiam significari, inter quos pij perinde viuunt, ac si inter feras, & belluas versarentur, ex Iesechielis scriptis docemur, qui eandem ipsam rem planius, adiuncta videlicet atque præsenti Ezech.20. » nota exposuit: Et adducam vos de populis, & congregabo vos de terris in quibus dispersi » estis in manu valida,& in brachiō extento,& in furore effuso,regnabo super vos,& addu- » cam vos in desertum populorū, & iudicabo vobiscum ibi facie ad faciem. Et quoniam in eum locum incidimus, qui in vatum omnium sermone plurimus & celeberrimus est; operæ pretium facturi videmur, si de eo nunc breuiter & commodè dicamus, quantum ad vatum de ea re explicanda argumenta satis esse videatur, commodius & longius eandem rem aliàs si Deus annuerit tractaturi,vbi multa quæ iam parata nobis sunt sacrorum scriptorum testimonia producentur; quibus non solum doceri homines veritatem possint, sed ad diuinæ benignitatis admirationem, ad vitæ in melius mutationem, ad maximam immortalitatis atque felicitatis spem rapi atque impelli queant. Igitur vt olim cùm humanæ reparationis imago,& quædam quasi species à Deo præberetur Israëlis filij, quibus durissima quædam seruitus apud Ægyptios fuerat, præclaram & veram Dei virtute & beneficio libertatem recuperauerant, & antequam promissam atque paratam sibi in patria quietem viderēt totos quadraginta annos in solitudinibus versari,diuinæ prouidentiæ

dentiæ ſemper addicti fuerunt, in eademque ſolitudine ingentibus Dei beneficijs ad omnes caſus peruincendos vſi, cæleſtibus paſti cibis vitam quãdam ſupra mortalem conſuetudinem traduxerunt, donec optatam requiem capientes omni prorſus eo labore, omni ſolicitudine, omni motu & vagatione, quibus in ſolitudine exercebantur, caruère: ſic & in ea liberatione, quæ Chriſto auctore hominum generi futura à vatibus prædicebatur, eandem prorſus imaginem veritate ipſa conſequendã eſſe, & ab antiquis expectatum fuit, & ab ijs, qui eius rei ſenſum experiméto deguſtauerunt, fuit affirmatũ: Namq; hi poſtquam Chriſti opera & beneficio diuinum atque promiſſum ſpiritum acceperunt, ſeſe maxima illa, qua vitijs & peccatis ſeruiebant ſeruitute, vere liberatos experti ſunt, & quod reliquum vitæ in carne fuit, id totum Deo dicatum fuiſſe eorum ipſorum teſtimonijs conſtat; ita vt per totam vitam nihil ab eis niſi diuinum & cogitaretur & ageretur, nihil tam graue, nihil tam inimicum aut infenſum eſſet, quod non diuina ope, qua ſeſe nunquam defectos ſenſerat, peruinceretur. itaque nulla re impediti ſunt quominus æternam illam in cæleſti patria, qua nunc perpetuò cum Deo fruuntur, requiem caperét.

1.Pet. 4. Philip. 4. Roma. 8.

Huius veritatis olim innumera argumenta atque innumera fuerunt prolata ſigna, quæ ſi nunc rariora oſtenduntur, id non diuinæ promiſſionis, aut veritatis infirmitate, ſed hominum vitio & culpa accidit, qui ab ijs legibus, & cõditionibus quibus hæc maxima Dei dona accipiuntur abalienati ſeſe tanto teſtimonio indignos reddiderunt. Eſt tamẽ abundè ſatis in diuinis libris teſtimoniorũ, quæ petere omnibus licebit, quicunque diuinam veritatem non ignorare cupiunt, ijſque veriſſimis & certiſſimis ad ſuam vtilitatem velut lucerna lucente, in loco caliginoſo vti, donec dies illuceſcat, & Lucifer in illorum cordibus oriatur. Ad hanc autem ſpem hoc in loco Iſraëlis filij à Deo vocantur, quos in gratiam tandem ſuam reſtituendos idem promittit.

Et dabo illis vinitores eius, ex eodem loco, & vallem Achor ad aperiendam ſpem, & canet ibi iuxta dies iuuentutis ſuæ, & iuxta dies aſcenſionis ſuæ de terra Aegypti.

QVANQVAM vulgatam editionem, quæ communis & frequens omnibus Eccleſiæ noſtræ hominibus eſt, ſequuturos nos profitemur, tamen vt res poſtulare videbitur exemplaria Hebraica, Chaldaica atque Græca, interdum conſulere & recitare non pigebit, ſaltem manifeſtioris explicationis cauſſa. Nobis enim dum hæc ſcribebamus, multis linguis ſacri libri conſcripti, ante oculos erant, quos omnes quoad eius fieri poterat, huic vni quam vulgatam appellamus, editioni ad explicationẽ ſeruire volebamus. Igitur quod hoc in verſu legimus, *Dabo illi vinitores eius, ex eodem loco*, Ex Chaldaica paraphraſi verſum videtur, in qua ſic ſcriptum: *Vaamani lah iath parnazzaha:* hoc eſt, Et parabo ei gubernatores eius: Namque Hebraica ſic habent: *Ve nathathi la eth cherametha.* Græca verò huic conſonát multum καὶ δώσω αὐτῷ τὰ κτήματα αὐτῆς. Et dabo ei poſſeſſiones ſuas ſiue pignora ſua. Quod ſi vineæ & poſſeſſiones quid hoc in loco ſignificẽt, aperuerimus, quid vinitorum atq. gubernatorum ratio velit, fuerit etiam profectò manifeſtum: hæc enim relationem quandam inter ſe habere, ſeſeq. mutuò exponere videntur, poſſeſſio, & poſſeſſor, ſiue gubernator; Vinea & vinitor. Olim cùm Iſraëliticus populus Ægyptiaca ſeruitute liberatus eſt, non ſtatim in promiſſum atq. deſideratũ Regnum fuit admiſſus, nam quadraginta annis in Arabiæ ſolitudinibus angelum quendam, & Dei miniſtrum ſecuti ducem, vagati ſunt: interim potiundæ patriæ deſiderio & promiſſionis ſpe cõſolabantur: neque per totũ illud tempus promiſſam in requiem ingreſſi ſunt, ſed cùm iam & errandi & laborum ſtatutus adeſſet finis, & Iericho munitiſſima vrbe capta, primam regni poſſeſſionem, primos iam agros occupaſſent, viderunt cum maxima ſua calamitate impetus & conatus ſuos retardari, vt & parum abfuerit quin ſpe etiam poſſidẽdi regni deiicerentur: Namque ob ſacrilegum nefas Ghachani filij Carmi magna virorum multitudo à paucis Ghai vrbis incolis turpiſſimè fuſa & cæſa eſt, ita vt cor populi liqueſieret factumq; eſſet quaſi aqua: neq. verò prius ſpẽ diuini verbi promiſſionibus redintegrare potuerunt, quàm ſcelus ſumptis in auctorem eiuſq; familiam dignis ſupplicijs expiatum foret: ex qua re nomen loco inditum fuit, nam vallis Ghacor appellari Ioſuæ iuſſu cœpta eſt. At verò in ea liberatione, quam Deus populo ſuo maximã parauit quamq. per omnes vates ſuos, atq. per noſtrũ Hoſſeam prędicendã curauit, ſecus omnia ſperanda pijs hominibus erant:

ואמני
ליה ית
פרנסהא
ונתתי לה
את כרמיה

Ioſue 7.

Namq́ue ij, quibus diuini ſpiritus donum in Chriſtianæ teſtimonium veritatis contigit, primitias quaſdã & arram atq. pignus æternæ hæreditatis, etiam dum hanc vitã agerent, dum mundus huius ſolitudines frequentarent, Dei beneficio acceperunt, & necdum ad cælum ſublati, tamen cum Deo, cum beatiſſimis ſpiritibus conuerſabantur, & maxima atque inenarrabili voluptate eademq́ue diuina afficiebantur, & diuiuum regnum, cuius nouiſſima abſoluta poſſeſſio in cælis futura erat, intra ſe non ſolũ ſpe, ſed fruitione quadã poſſidebant: Namq. ſacri ſpiritus virtute, quam in ſe experiebãtur ſupra omnẽ mortalem aleam conſtituti verè Dei filij & diuinarum rerum participes effecti fuerant: cuius rei quamplurima à nobis teſtimonia citari poterãt, niſi breuitatis ſtudio auocaremur. vnum

Rom. 8. verò atque alterum confirmationis cauſſa attuliſſe non pigebit: Quicunque, inquit, ſpiritu Dei aguntur, ij filij Dei ſunt. Non enim accepiſtis ſpiritum ſeruitutis iterum in timore, ſed accepiſtis ſpiritum adoptionis filiorum Dei, in quo clamamus, Abba pater: Ipſe

Ephe. 1. enim ſpiritus, teſtimonium reddit ſpiritui noſtro, quòd ſumus filij Dei: Si autem filij, & hæredes, hæredes quidem Dei, cohæredes autẽ Chriſti. & alio in loco: Signati eſtis, ait, ſpiritu promiſſionis ſancto, qui eſt pignus hæreditatis noſtræ, in redemptionem acquiſi-

Philip. 3. tionis in laudem gloriæ ipſius: & conuerſatio noſtra in cælis eſt. Hunc autem ſpiritum nõ per imputationẽ aut vana aliqua opinione, ſed re ipſa ſanctiſſimi illi diſcipuli obtinebãt. Atque ex ijs, quæ dicta à nobis ſunt, illud planũ atque apertum eſſe videtur, quod Deus per hunc vatem promittit. [*Et dabo ei vineas ſuas*, vel *poſſeßiones ſuas*, ſiue *pignora ſua*, *ex eodem loco:*] nimirum ex deſerto ipſo gentium, in quo vitam degent antequã ad patriam perueniant; ex eo inquam loco diuinæ hæreditatis poſſeſſores erunt ſpiritu promiſſionis

מִשָּׁם ſancto per Chriſtũ accepto. Hebraicus codex habet MISAM, Chaldaicus MITHA-

מתמן MAN, Græcus ἐκεῖθεν, quod Latinè vertere poſſis, exinde, ſi linguæ id admittat vſus. Vineas autem dixit proprias ſe illi daturum, vt antitheton faceret eius rei quam ſuperius dixerat, & corrumpam vineam eius, & ficum eius, namq́ue omnia in melius vertenda, & multo auctius multóque auguſtius à numine vltro offerenda promittuntur. [*Et vallem Achor ad aperiendam ſpem.*] hoc eſt, vallis Ghacot deſperationis olim cauſſam Iſraëlitis penè dederat, cùm optatæ atque deſideratæ diu quietis primum limen iam tenerent: cõtra verò nunc ijs accidet, quos ego, inquit Deus, in requiem meam ſum vocaturus, qui non deſperationis, ſed ſpei ianuam primo ingreſſu ſibi aperiri cognoſcent, ſicut ſcriptum eſt: Nõ accepiſtis ſpiritum ſeruitutis iterum in timore, ſed accepiſtis ſpiritum adoptionis filiorum Dei. Et iterum: Nihil igitur damnationis eſt ijs, qui ſunt in Chriſto. Hæc ſententia Hebraicè optimè explicatur ſic: *Et vallem Achor in ianuam ſpei,* ita vt pro ea, quæ illis acciderat, perturbatione, quæq́ue nominis loco imponendi cauſſa olim fuerat. Hi contra in maximam futuræ perfectæ poſſeſſionis regni ſpem ingrediantur. [*Et canet ibi iuxta dies iuuentutis ſuæ.*] Iuuentam illius gentis vocauit ætatẽ, eam in qua à Deo ex duriſſima ſeruitute in libertatem reconciliata eſt, & tranſmiſſo rubri maris vado in ſponſam & coniugem accepta: illo namq́ue tempore tanto Dei beneficio deuincti filij Iſraël, vnà cum Moſe duce ſuo, celeberrimum illud carmen gratiarum actionis in diuinæ miſericordiæ

Exod. 15. laudem cecinère: Cantemus Domino, glorioſè enim magnificatus eſt, equum & aſcenſorem proiecit in mare, fortitudo mea, & laus mea Dominus, & factus eſt mihi in ſalutẽ, iſte Deus meus, & glorificabo eum, Deus patris mei, & exaltabo eum, &c. Verè quidem hoc carmen ab Ægyptiaca ſeruitute liberatis, cantatum quondam fuerat; ſed veriſſimè olim à Diaboli tyrannide liberandis cantandum fore diuinus prædicit ſpiritus. Námque hi maximo illo quod experturi in ſe fuerant beneficio obſtricti totam vitam in diuinis laudibus illuſtrandis tranſacturi erant; quod profectò officium verè ab ijs præſtitum fuiſſe legimus, qui Chriſto auctore tanti diuini beneficij compotes facti ſunt, ſicut ſcriptũ eſt:

1 Pet. 2. Qui vocauit vos è tenebris in admirabile lumẽ ſuum, vt ſimus in laudem gloriæ ipſius, & virtutes eius annuntietis. his itaque illud veriſſimè cantatum eſt: Fortitudo mea, laus mea Dominus, & factus eſt mihi in ſalutem. cuiuſmodi carminibus meditandis atque canendis operam daturum eſſe populum à Deo liberatum, & diuino donatum beneficio prædixit Hoſſeas:

Et erit in die illa, ait Dominus: Vocabit me vir meus, & non vocabit me vltra Baalim, & auferam nomina Baalim de ore eius, & non recordabitur vltra nominis eorum.

EX iis locis quæ plurima passim in sacris libris occurrunt aduersus eos, qui linguarũ studium superuacaneum arguunt, vnus hic est, cuius integram atque germanam sententiam cum suis salibus & tropis nemo planè callere possit, nisi rem ipsam ad verborum hebraicæ linguæ vim atque rationem reuocauerit; atque à Deo si quispiam diuino spiritu illustrante sacras literas doceatur; tamen huiusmodi locorum vim, & significationem nõ sine linguæ, in qua scripta sunt, mentione & cognitione, eodem Spiritu aperiente, percipiet. sed hæc de linguarum necessitate disputatio longior est, quàm vt nobis commentationi intentis possit institui. Igitur in Hebraica lingua nomen *Baal* in eorum בַּעַל nominum genere continetur, quæ plurimis significandis rebus, siue causa, siue consulto siue ex pari, siue ex impari etiam ratione imposita sunt; cuius generis res homonymas Dialectici, vocant: Nam Baal nomen à verbo *Baal* factum est, quod verbum præesse dominari, subigere, & nuere etiam significat: Ipsum autem nomen ad dominium, siue בַּעַל ad nutum, cui parere oporteat, pertinere videtur; quamobrem & ad vxoris maritum, & seruorum, vel gentis dominum, aut cuiuscunque rei naturã accommodatur, ea ratione, qua homines atque alia regit, sibique subiicit: cui significationi Latinum Numen respondere iam docuimus: Cùm verò nullum nec latiuum nec græcum compertum hactenus nobis nomen sit, quod huic ad amussim respondeat; commodum fuerit, vt quacunque lingua id petere liceat, in huiusmodi vocibus explicandis, petamus. Est autem in lingua Hispanica nomen *Amo*, quod cum *Baghal* si non omnino quadrat, plurimum tamen conuenire, videtur. Namque hoc nomen persæpe in rerum & personarum dominiis vsurpatur. Præterea vxores etiam maritos hoc nomine dicunt: ita nomẽ *Amo* ad dominum, ad maritum, atque ad numen non inconcinnè accommodatur: Itaque *Baghal* dominum, maritum, atque numen significat. Est & aliud apud Hebræos nomen אִישׁ I s s, quod Latinè virum interpretamur: Id verò non solum hominem ea ratione qua mas est, & a femina distinctus, sed etiam qua animi virtutibus excellit. præterea qua feminæ alicuius maritus est, significat; quibus notionibus & viri nomen apud Latinos seruire solet; Virum enim hominem masculum vocamus, & eum qui aliqua animi virtute vtitur. ex qua re illud frequens est, vt virum bonum quempiam appellemus; atq; etiam qui mariti officio apud feminas funguntur, earum dicuntur esse viri. Vt, Vir gregis ipse caper deerrauerat. [Virg. Eclo. 7.] Illud etiam non parum ad huius loci explicationem cõtulerit, quod de horum nominum Etymologia indicauimus: *Baal* à verbo deduci, quod imperium quoddam & dominium significet, & merus nescio quid adferat; quemadmodum dominus apud Latinos odiosum nomen erat, & iis seruitutem quandam denunciabat, quibus aliquis dominus esset: quod quidam ex antiquis poetis eleganter significauit:

Sic mihi seruitium video, dominamque paratam [Tibull. lib. 2. Eleg. 4.]
Iam mihi libertas illa paterna vale.

Quamobrem Augustus dominum se vocari vetuit; quòd leuius suum imperium dominio esse voluerit. Alterum verò nomen I s s, quod latine vir vertitur, nihil omnino odii, sed commendationis plurimum continet: nam masculam excellentiam in eo, de quo dicitur, ostendit, vt Gedeon filius Ioas [Iudic. 7.] vir Israël, hoc est princeps, & dignitatis eximiæ homo: & Nónne vir tu es? quis similis [1. Sam. c. 17] tui in Israel? Habet etiam nomen I s s, aliquid grati, & iucundi, quod animos tantum conciliet, quantum contrà *Baghal* alienat. Ab hoc autẽ eodem themate, oculi pupilla, qua nihil toto corpore charius esse solet, I s s o n dicitur: harum nostrarũ obseruationum summa hæc est: *Baghal* dominum maritum & numen significat, deductum à verbo, quod dominium & imperium sua significatione complectitur: Hispanicè dicimus Amo. Vir masculum & coniugem atque gratiosum significat hominem. Dicit itaque Deus, tale se ac tam sanctum, & magnum amicitiæ & coniugij fœdus cum sua gente initurum, vt deinceps nulla suspicio cadere, nullaque offensio atque ita irarum nihil intercedere possit. Nam durum illum spiritum, quo peruersè acta atque à viro suo aliena desciscebat, in nouum spiritum mutaturus, & renouaturus erat Deus, eundemq́. spiritum [Psalm. 51.] ita confirmaturus in eorum visceribus, vt fidele semper sanctumque ac stabile Dei & Ecclesiæ coniugium perseueraret, sicut scriptũ est: Circuncidet dominus Deus tuus [Deut. 30.] cor tuum, & cor seminis tui, vt diligas dominum Deum tuum in toto corde tuo, & in „ tota anima tua, vt possis viuere. Atque adeo tantus huic genti erga Deum suum amor, „ tam ab omni seruitutis metu alienus, tam que ab omni externo ac vano cultu & super-

ſtitione abhorrens animus, vt nominibus etiam & verbis deſueſcat, quæ illorum affe-ctuum,quibus olim malè laborabat,recordatiooem aliquam afferre poſſint: & us ſolum vtatur nominibus & verbis, quæ animi affectui, amori, fidei, reuereotiæ & pietati integræ,aptè reſpondeant: Quamobrem futurum, vt cùm de coniugij rationibus verba fiant,oon nomine Baalim, ſed oomine I S S vtendum ſit: Nam cum Bagal,vt diximus, maritum,& numeo,& ſubactorem,ſiue dominum ſignificet, nihil erit,cur vllum huius nominis vſum habere oporteat; ſed eius potius, quod cũ præſentibus tebus magis conueniat,ita vt oon Baghali, hoc eſt maritum meum,ſed I s s I, hoc eſt virum meum,verè præſtantiſſimum atque priocipem meum,& mihi chariſſimum, me deinceps appellet: Nam ſi itetum me Baghali appellaret, ſe iiſdem affectionibus teneri, neque ſui corruptorũ adhuc eſſe oblitam, ſuſpicio eſſet,Vt aũt ea omnia,quibus me olim & offendere, & irritare ſolebat, damnata ſibi atque antiquata eſſe oſtendat; nullam omnino meotionem, vel oominum illorum,quibus olim vtebatur facere ęquum erit. Quàm autem aptè,quàm propriè coniugis affectus,hoc io loco exprimatur, qui vxorem à ſe ob adulteria abalienatam in gratiam reuocat, quis non videt? Namque huiuſmodi nullam omninò memoriam, nullam recordationem illorum amatorum, quibus vſæ fuerint, ſupereſſe in illis volunt: oam ſi quæ etiam maledicendo amatoris ſui nomen aliquando proferat,ab ea amorem non penitus eſſe exutum argumento eſſe ſolet; & qui hoc non vident mariti, ſatui putantur.

Catul de les bia marito. *Mule, nihil ſentis; ſi noſtri oblita taceret,*

Sana eſſet: Hunc penitus affectum è viſceribus gentis & coniugis ſuæ euellendum curaturus erat Deus; ita vt nulla omnino recordatio; ſed neque per contumeliam reliqua illis eſſet, proptetea addit, & auferam nomina Baalim de ore eius,& non recordabitur, vltrà nomioıs eorum: Et quæ me nunc virum ſuum non putat eſſe, nec appellare vult (vt ante dixeram) me olim virum ſuum ſibi chariſſimum, qui tanta tamque præclara beneficia in eam auguſtiſſimè contulerim, ore pleno cantabit. Quòd autem nomina Baghalim dicit id ad propria vniuſcuiuſq. eorum, qui ab antiquis colebantur, Deorum nomina pertinet, nam ſuum cuiq. nomen erat præter Baghal, quod omnibus erat commune. Hoc in loco prætet ea quæ explicata à oobis ſunt, multa erant obſeruanda; quæ breuitatis gratia prætermitrimus; io quibus vnum illud eſt,quòd euangelio in geotibus propagando vanorũ deorum, & mutotum,ſimulachrorum cultus erat aholendus: quæ res totis antiquæ legis tempotibus non coorigit. Namq. non ſolum ſuperſtitio apud exteras gentes oon eſt imminuta; ſed & Hebræos ipſos, quibus maximè prohibita tuoc erat,peruaſit,corrupit, & perdidit. ſecus autem Euangelicis temporibus euenit: quippe quum, quocunque aliqua Ieſu Chriſti notitia perlata eſt, etiam ſi eius doctrina ab omnibus nõ ſit recepta, antiqua tamẽ deorũ ſuperſtitio omnino eſt exploſa. Etenim nullus huic vanitati cultus apud Chriſtianos, nullus apud Arabes, & Mauros, nullus apud Turcas; ſed neque apud eos Indos, qui ad Gangem fluuium habitant, vllus ſpectatur. Omnes hi quamuis non eundem Chriſtum Saluatorem agnoſcant; eundem tamen Deum, ſummum naturæ humanæ bonum colunt atque adorant, ſicut ſcri-
„ ptum eſt: Et erit dominus in Regem ſuper omnem terram; in illa die erit Deus vnus, &
„ nomen eius vnum: futurumque eſt Dei beneficio vt & Chriſtus vnus ab omnibus reci-
Hoſſeæ.3. piatur, cùm omnes ad Deum verè coouerſi, atque verè Iraelitę facti, quærẽt dominum, Deum ſuum, & Dauid Regem ſuum, & pauebũt ad dominum, & ad bonum eios in no-
Soph.3. „ uiſſimis diebus, & alio in loco: Quia tunc reddam populis labium electum, vt inuocet
„ nomen domini, & ſeruiant ei humero vno. Omnia autem hæc non tam humana opera & ſtudio, quàm Dei beneficio euentura eſſe dicuntur. namque hæc tanta rerum mutatio, tam præclara humani ſpiritus reoouatio oon noſtrũ, ſed Dei opus eſſe poteſt: quamobrẽ dicit: *Auferam*: de quibus maximis, & præſtãtiſſimis oegotiis Apoſtolus dicebat:
2.Cor.3. „ Non ſumus ſufficientes cogitare aliquid ex nobis, tanquam ex nobis; ſed ſufficientia noſtra ex Deo eſt:

Et percutiam cum eis fœdus in die illa cum beſtia agri, & cũ volucre cæli, & cum reptili terræ, & arcum & gladium, & bellum conteram de terra, & dormire eos faciam fiducialiter.

Summæ

SVMMAE tranquillitatis & quietis descriptio ad cæteras animantes, atque adeo ad inanimata vsq. producitur: sic enim Sibyllina folia, sic poëtarum carmina, cum aut ætatem auream desiderant, aut restituendam vaticinantur, omnia tranquilla, quieta, & mitissima fore prædicant, quæcunque aut hominibus nocere, aut hominum laboribus, conatibus, votisq. officere solent. maximã prætetea frugum, & bonorum omnium copiam spontè ac diuino munere prouenturam promittunt.

Ipsæ lacte domum referent distenta capellæ
Vbera, nec magnos metuent armenta leones. Vergil. Eclog.4.
Ipsa tibi blandos fundent cunabula flores.
Occidet & serpens, & fallax herba veneni
Occidet, assyrium vulgo nascetur amomum.

Huiusmodi tropis & symbolis omnium linguarũ poëtæ humanam felicitatem, pacẽ, & vitæ quietem describere consueuêre; siue natura (quæ prima poëtarum magistra est) id illis suggerat; siue sacræ & arcanæ literæ, quibus hæc ratio iam inde à principio familiarissima fuit, aliqua ex parte notæ fuerint. Nemo enim ferè ex vatibus est, qui felicitatem illam descripturus, quæ hominibus per diuinum Messiam fuerat afferenda non in his locis elegantissimè peruoluatur, vt: Quia cum lapidibus agri fœdus tuũ, & feras agri pacificas reddam tibi. Et apud Isaiam: Et habitabit lupus cum agno, & pardus cũ hœdo accubabit, vitulus & leo & ouis simul morabuntur, & puer paruulus minabit eos: vitulus & vrsus pascentur, simul requiescent catuli eorũ, & leo quasi bos comedet paleas, & delectabitur infans ab vbere super foramina aspidis, & in cauerna reguli, qui ablactatus fuerit, manum suam mittet: non nocebũt, & nõ occident in vniuerso monte sancto meo. Isai. 43. Et quæ plurima in hanc sententiam in sacris libris passim occurrũt, eosdẽ etiam locos Deus apud vatem nostrum excitat, vbi futuram temporis Euangelij felicitatem describit, & promittit: nempè fore, vt cum in summa pace atque amicitia cũ numine agant ipso, ob adoptionem filiorum, ob spiritum sanctum acceptum: maximã etiam animorum tranquillitatem, quietem maximam in seipsis experiantur; vt iam peccatorum & scelerum mõstra, quibus antea miserrimè affligebantur, minus horreãt; atque alias etiã, quibus iusti in hac vita ab iniustis exercentur, calamitates & ærumnas constantissimè superent: vt ab iisdem ipsis, qui hæc in se experti sunt, scriptum extat: Non est nobis colluctatio aduersus carnem & sanguinẽ; sed aduersus principes, & potestates, aduersus mundi rectores tenebrarum harum, contra spiritualia nequitię in cælestibus; Ephes. 6. & alio in loco: Quis ergo nos separabit à charitate Christi? tribulatio? an angustia? an nuditas, an fames? an persecutio? an gladius? sed in his omnibus superamus, propter eum qui dilexit nos. Rom. 8. Huius autem rei signum futurũ erat, quòd bestias omnes, serpentes, & monstra cætera, quæ hominibus infesta esse solent, contempturi essent. Cuius rei satis manifestum periculum Paulus apud Melitenses fecit, coniecta vipera, quæ illius digito hæserat, in ignem, maximo spectantium stupore, dum illæsus perseuerat: Act. vlt. Quam etiam ob rem apostolis à Christo dictum est: Ecce dedi vobis potestatem calcandi supra serpentes, & scorpiones, & super omnem virtutẽ inimici, & nihil vobis nocebit: Luc. 10. Hoc ergo ingens Dei beneficium, hæc futura in suos, sibiq. charissimos cura atque prouidentia hoc in loco prædicitur: *& feriam eis pactum*: hoc est in eorum vtilitatem, & cõmodum, singulari ac propria prouidentia ferarum, aliorumq. noxiorũ animalium naturam ita tẽperabo, vt iis, quos ego dilecturus sum, nocere nullo modo possint: hoc est ferire pactum cum his bestijs & reptilibus; nempè efficere vt quamuis naturæ suę malitiã & vim in cæteras gentes exprimant; tamẽ ab his, quos diuinus amor exceperit, vel omninò abstineãt, vel si quid contra conentur, nullam valeant experiri: *Feriam eis pactum cum bestia agri*; sic Hebraicè in datiuo legitur: vt pactum cum bestijs in gratiã piorum feriatur. Quod si cum brutis & sensus expertibus fœdus est feriendum, vt omninò ab iis noceri non possit; nec ab hominibus etiam periculum expectandum esse consentaneum videtur; sed vt & in summa pace agatur, belloq. omnes fores claudantur, nec sit armorum vllus vsus: Cum Spiritus ille pacis & coniunctionis homines sit afflaturus, hoc pacto, vt dum nõ propriæ, sed aliorum vtilitati studeant, omnem belli ansam præcidant. Contingit autem hoc verissimè iis, qui in hac Dei filiorum dignitate locantur: hi enim ob domitum diuino munere appetitum, ob sedatas animi perturbationes,

tiones,pacem cum Deo, cum animis ſuis, cum cæteris hominibus ſeruant. Atque hæc quidem noua viuendi ratio primorũ christianorũ temporibus apertè ſuſcitata fuit, qui in ſumma pace per totam vitam degerunt. & quanquam inter ſe, & locis diuerſi, & genere, & lingua eſſent; amoris tamen & pacis ſtudio coniunctiſſimi fuerunt. Hanc aũt

Ioan.17. gratiam diuina illa oratione Christus à patre ſuo impetrauit: Non pro eis, inquit, tantũ „ rogo, ſed pro ijs qui credituri ſunt, per verbum eorum in me, vt omnes vnum ſint, ſicut „ tu pater in me, & ego in te, vt ipſi in nobis vnum ſint, vt credat mundus, quia tu me miſiſti, qui auctor pacis, & animorũ cõiunctionis futurus, tuis oraculis prædictus fuerã.

Iſai.4. Quoniam apud Iſaiam legitur: Et iudicabit gentes, & arguet populos multos, & cõflabunt gladios ſuos in vomeres, & lanceas ſuas in falces. Non leuabit gens contra gentẽ gladium, neq. exercebuntur vltra ad prælιũ. & apud Hoſſeam: Arcum & gladiũ, & bellũ conterã de terra. Quicunq. verò hoc pacto affecturus eſſet eos, qui in ſe crederent, vt animorũ tranquillitatẽ, coniunctionẽ ac pacem veram illis afferret, hic verè is erat, quẽ à ſe mittendum Deus prædixerat. Huius autem veritatis argumentũ ſatis manifeſtum

Acto.4. in Apoſtolorum hiſtorijs reperire licet, vbi ſic legimus: Multitudinis credentiũ erat cor „ vnum, & anima vna; nec quiſquã eorum quæ poſſidebat, aliquid ſuum eſſe dicebat. Sed & apud exteras etiam nationes huius rei teſtimoniũ confirmatum eſt: nam quo tẽpore Christus Ieſus in terris Auguſto Cęſare imperãte cõuerſatus eſt in toto orbe belli tumultus ceſſauit. Et Neronis tẽporibus cum Euangeliũ per omnes nationes propagaretur, Senatus Popul. Q. R. pace terra marique parta Ianum occluſiſſe in antiquis numiſmatibus legitur, vt ex his omnibus planum atq. manifeſtum eſſet, maximum pacis autorẽ addeſſe; cùm maximæ atq. diuinæ pacis, quam ille in ſuorũ animis peperiſſet, ſcintillæ quædam redundarent, quæ cæteris etiam gentibus quietem dare poſſent. *Et dormire eos faciam fiducialiter.* Ex conſequenti antecedens confirmatur; nam ſomnus profundus & quietiſſimus non contigit, niſi ſecuris, nihil metuentibus, atq. ab omni ſolicitudine alienis. In pace in idipſum, dormiam & requieſcam, quoniam tu domine ſingulariter in

Pſal.4. ſpe, conſtituiſti me: Latini in vtramq. aurem dormire dicunt. Cuiuſmodi ſomno ſecuriſſimè fruebatur vinctus, & in carcere duriſſimo coniectus Petrus, nihil Herodis Regis

Acto.12. iram & vim, nihil Iudæorum expectationẽ curans, cũ ab Angelo excitatus, & liberatus eſt. *Beſtiæ agri, volucres cæli, & reptili terræ.* In triplex enim hoc genus infeſtas atque maleficas animantes, ſacra philoſophia diuidit; cuiuſmodi ſunt leones, lupi, & pardi, ac vrſi & aquilæ, & quæ ad hanc naturam referuntur multæ aues; locuſtæ etiam & quæcunq. agris nocere ſolent: ſerpentium verò natura ferè omnis pernitioſa eſt. *Arcum & gladiũ.* Argumentum eſt à deſtinatis, ſine quibus res effici non poteſt: nam ſi hæc ſublata ſunt, bellum ſepultum eſſe conſequitur.

Et ſponſabo te mihi in ſempiternum, & ſponſabo te mihi in iuſtitia & iudicio, & in miſericordia & miſerationibus, & ſponſabo te mihi in fide, & ſcies quia ego Dominus.

HACTENUS reconciliationis initia, atq. præambula quædã ſcripta ſunt, nunc verò deinceps ipſam reconciliationem planam atq. integrã prædicens, addit; & quibus ea rationibus, quibus ceremonijs ſit celebranda, deſcribit. Quoniã verò locus diuinus planè eſt, & maxima atq. hominibus vtiliſſima myſteria continet, quæ commodè aperiri non poſſunt; niſi ipſa ſimplex ratio, ad quam hæc arcana referuntur, explicetur: nonnihil prius de ſponſalibus, repudijs & reconciliatione, quæ inter Iſraëlitas antiqua cõſuetudine fieri ſolent, altius repetere operæpretiũ eſt. Iã diximus quod ſiqua mulier viro ſuo in dedecoris ſuſpicionẽ veniat, legũ, & iudicũ permiſſu repudiatur: verũ ſi ſuſpicionis argumẽta certa ſint, quæ iudicibus probari poſſint, ijs rebus omnibus eã expoliare licebat, quę ſponſaliũ iure aut mariti liberalitate accepiſſet; vt ſine honore & ſine rebus ad vitã cõmodis eiiceretur. quòd ſi maritus vel tẽporis interuallo longiore, vel cõceptæ

Miſnaioth de libello c.6. & 7. de vxore opinionis mutatione, odiũ atq. irã depoſuiſſet; neq, tamẽ illa alteri viro interim nupſiſſet, repudiatã reuocare poterat, atq. in antiquã gratiã, & vitę cõiugiiq. cõſortiũ ad-

Miſnaioth de ſanctis nuptialibus c.1. mittere. Hæc de repudio & reuocatione: de ſpõſalibus quã breuiſſimè deinceps. Coniugiorũ ritus huiuſmodi erat: principio inter iuuenũ parẽtes nuptiæ in certũ diẽ cõſtituebãtur; quòd ſi parẽtes alicui nõ eſſent, res ad eos pertinebat, quibus iuuenes vel naturæ lege,

lege vel iure alio curæ esse debuere: post hos, consensus iuuenũ exigebatur, simul ac ij cõsensissent, puella arrabonis nomine, aut argentũ, aut tabulam aliquã publicè signatã accipiebat, quibus sese illi traditam, & velut venditam profiteretur. his acceptis muneribus, quæ prius libera & sui iuris, arrata, sponsata, atque sanctificata dicebatur: sanctificata, hoc est ei tantum in coniugium atque in omne iustum obsequiũ destinata, à quo ea munera accepisset; exinde vltro citroq. alter alterius esse dicebatur; tandem conueniebatur, vxorque à paterna in coniugis domum ducebatur. Hæc omnia recolenda nobis sunt, vtpote quæ in hoc capite significentur. nam & Synagoga virum suum ad iram suis adulterijs concitasse conuicta est; ob eamque rem, obq; obstinatam mentem, vt omnibus etiam acceptis à marito beneficiis expoliata repudiaretur, cõmerita, fuerit. Verùm multa prius à Deo vehementer amante moueda fuerant, quò illa ad mentem atq; ad sanitatem reuocaretur, ac tandem abnegatam & depositam viri appellationem resumeret, & frequentaret; ita demum illa in gratiam recipienda, atq. in inuiolabile coniugij fœdus, reuocanda erat. quæ res in præsenti versu prędicitur: nam non semel, sed ter desponsandi verbũ repetitur: id quod mysterio non caret, cùm ternarius numerus certitudini in omni idiomate ferè apud omnes auctores seruiat. quamobrem certa atque firma desponsatio fore docetur. Præterea etiam adorandum arcanũ Trinitatis indicari hoc in loco asserimus; quoniam quæ despõsata Christo Ecclesia fuit, Patri etiã & Sancto Spiritui desponsata fuisse dicitur. Hoc dicendi genere Christus apud Ioannem vsus est, Ioan. 12. cùm gregem suum Petro atque Apostolis pascendum commendaret: ter enim dixit, Pasce meas oues, meos agnos; vt eum gregem totius trinitatis propriũ esse affirmaret. *Sponsabo te mihi in sempiternum*: Antea enim in diuina gratia nunquã permanserat Synagoga: nam cùm tabernaculũ illud frequentabatur, quod à Mose fabricatum in Sylo fixum est, & illi in fœdere, & testamento eius non permansissent, tepuli atque tepudiati sunt, sicut scriptum est: In iram concitauerunt eum in collibus suis, & in sculptilibus suis, ad æmulationem eum prouocauerunt: Audiuit Deus & spreuit, & ad nihilũ Psal. 77. redegit valde Israël: Et repulit tabernaculum Sylo, tabernaculum suum vbi habitauit in hominibus. Sed neque in illo celeberrimo fano, quod Salomonis impensis & auspiciis ædificatum ac dedicatum fuit, diuina maiestas, & singularis in eum populum pronidentia permansit: Namque desiderata illis iustitia, desideratum iudicium, demũ desiderata sanctitas & misericordia est, quód & multis in locis ab Amos Propheta notatur. Amos c. 2. Et tandẽ seculi vitio atq. hominũ culpa, secũdum illud templum ab Esdra restitutum, atque ab Herode magnificentissimè perfectũ cum suis cultoribus damnatum, perijt: sicut scriptum est: *Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta.* Ex quibus manifestũ Luc. 13. fit antiqua illa sponsalia cum synagoga eterna non fuisse: At verò quas nunc ter repetito verbo pollicetur nuptias, ita firmas ac stabiles fore prædicit, vt nullo tempore sui finem metuere possint; quippe quæ iis donis, iis arris, ineundæ, atq. celebrandæ sunt, quæ nulla ætate, nullo tempore corrumpantur aut vitientur. Non enim pecunijs, non terrenis pollicitis, & donis, non legum tabulis in lapide incisis, & publicè signatis, vt olim peragenda res erat, sed cælestibus, & planè diuinis, quibus Deus sponsam suã ita ornaturus erat, vt nullo non tempore placere sibi, & gratissima esse posset: Nã quę ea esse debebãt? nẽpe Iustitia, Iudiciũ, Misericordia, & Miserationes, atq. Fides, quibus beneficiis semper ” illã honestã, semper pulchrã, semper omni vitio carentẽ, semper sibi amabilẽ redditurus ” erat: & quoniam sponsi erga nouam sponsam amor vehemens, ardens, & omni ex parte dulcis est; semper eam sponsæ amore ab se amandam pollicetur. [*Sponsabo te, inquit, mihi in sempiternum,*] Ierem. 31. Vt nullo tẽpore primus ille atque recens erga te amor tepescat. ” Hanc eandem rem alio in loco prædictam atque confirmatam videre est: Ecce dies ve- ” niunt dicit Dominus, & feriam domui Israël, & domui Iuda fœdus nouum: non secun- ” dum pactũ quod pepigi cum patribus vestris in die qua apprehendi manũ eorum, vt edu- ” cerem eos de terra Ægypti: Pactum quod irritũ fecerunt, & ego dominatus sum eorum ” dicit Dominus: Sed hoc erit pactum, quod feriam cum domo Israël, post dies illos dicit ” Dominus, dabo legem meam in visceribus eorum, & in corde eorum scribam eam: Et non docebit vltra vir proximum suum, & vir fratrem suum dicẽs: Cognosce dominum: Omnes enim cognoscent me, à minimo eorum vsq. ad maximum, ait Dominus: Quia propitiabor iniquitati eorum, & peccari eorũ non memorabor amplius: Hæ sunt arræ,

hæc est

hæc est dos à Deo, qua Ecclesia perpetuo atque stabilissimo coniugio deuincienda fuit: nempè iustitia, vt iustissimi viri iustissima coniux esset: Iudicium, vt nihil in ea, eiusque actionibus deprehenderetur, cuius honesta ratio reddi non posset: Misericordia & miserationibus; quoniam non volentis neque currentis opera; sed Dei miserentis dono, hæc illi danda erant: nam vt sese illi traderet Deus, vt Spiritum Sanctum suum in illius sanctificationem donaret, vt eam maiestatis suæ templum atq. sedem perpetuam efficeret, misericordiæ ineffabilis amoris dona hæc fuerunt; quæ nullis humanis negotijs aut artibus comparari potuerunt: nedum à gente ob scelera, & violatam aduersus Deum suum fidem repudiata; sed Christi Iesu opera & conciliatione omnia hæc illi cōtigerunt: quod quidem ipsum iam iam præstandū vates Zacharias agnoscens, miris laudibus efferebat: sicut scriptum est: Iusiurandum quod iurauit ad Abraham patrem nostrum daturum se nobis; Vt sine timore de manu inimicorum liberati, seruiamus illi in sanctitate & iustitia corā ipso omnibus diebus nostris, Per viscera misericordiæ Dei nostri, in quibus visitauit nos oriens ex alto. Idem præstitum & effectum testatur Paulus: Viri, inquit, diligite vxores vestras, sicut Christus dilexit Ecclesiam, & tradidit seipsum pro ea, vt illam sanctificaret, mundās eam lauacro aquæ, in verbo vitæ, vt exhiberet ipsam sibi gloriosam Ecclesiam non habentem maculam aut rugam, aut aliquid huiusmodi, sed vt sit sancta, & immaculata. Horum nominum iustitiæ, iudicij, quod Zacharias & Paulus sanctitatē dicūt: Misericordiæ & miserationum definitiones longiores explicationes in alium locum consultò differimus. *Et sponsabo te mihi in fide.* Dictum à nobis superius est, hæc omnia quæ à sponso arrarum nomine dari consueuerunt, quibus sponsa Hebraico more sanctificata dicitur propriè sponsi dona esse, non sponsæ patrimonium, aut aliud quidpiam ab ea ex paterna domo allatum; sed quod omninò debeat illa spōso acceptum referre. Nam quæ ad matrimonij vsum res afferuntur, vt in triplici sunt genere, sic & triplici etiam nomine vocari consueuêre: quæcunq. enim ab illa ad vitæ atq. vsus communionē dotis nomine, aut hæreditatis iure, afferuntur, *Celub*, hoc est canistrum, siue canistratum dicuntur: Quę verò mariti propria fuerant, quocunq. modo ea sibi vendicare is possit, *Tzon Barzel*, hoc est pecus ferreum, siue peculium appellantur: Quæ autem à viro sponsalium ritu atque iure accepta in vxoris potestatem transeunt, ea proprio nomine sanctitates, siue sancta dicuntur; quòd eiusmodi earum rerum interuentu vxor viro sanctificata, in coniugij officiū atque obsequium cedat, tanquam ijs donis empta illi & proprii iuris effecta fuerit. Igitur Iustitia, & Sanctitas, siue Iudicium, Misericordia & Miserationes, non tam à sponsa Ecclesia allata, ad hoc sacrum coniugium, quàm accepta fore sacra acta definiunt. Est enim altera iustitiæ ratio, qua homines iusti; altera qua propriè iustificati dicuntur: sic etiā de iudicio, sic de misericordia, & miserationibus est sententia; de quibus aliàs nos plura, & exactius: nūc autem quoniam hoc postulare locus videtur, de fide sanctificationis, siue sponsationis nonnihil; sed strictim tamen erit expediendū. Duplex est eius quæ in sacris libris traditur fidei ratio; vnum genus est, quod natura ipsa hominum Deo auctore omnibus commune fecit; cuius officium est, vt ijs sermonibus & verbis credatur, quæ verissima esse existimata fuerint: Namq. hominibus maximè autem sapientibus & bonis fidē habere solemus, cùm quippiam ab illis narratur, cuius aliàs certa à nobis noticia non est. Credimus autem ijs, quos & viros bonos & veraces esse intelleximus. Quoniam verò nihil neque naturæ bonitate, & præsentia, neque orationis veritate atq. integritate Deo comparari potest; fit vt ijs verbis maximè credamus, quæ à Deo manasse scimus. Verùm enimuerò cùm de maximis rebus, & ijs quæ ad hominum vitam instituendam, atque ad eorum ipsorum felicitatem explicandam pertinent, verba Deus facere soleat; vt eiusmodi verbis credamus, duabus rebus potissimum opus est; signo, quo verba Dei esse agnoscantur; & gratia, qua fides nostra ad credendum tam arcanis narrationibus & difficillimis enunciationibus promoueatur. Diuinorum autem sermonū, qui in totis sacris libris continentur, signa, quibus auctoritas obtinetur, miracula, & prodigia sunt: quæ cùm solus Deus efficere possit (sicut scriptum est: Qui facit mirabilia magna solus) suis verbis, & sermonibus solus etiam ipse potest autoritatem addere: Atque hoc argumento, tum alij sancti auctores, tum diuus Paulus sacros libros non ab humano, sed à diuino consilio profectos esse probat: contestante, inquit, Deo signis, portentis & miraculis, &c. gratiam autem nulli hominum negari, qui tamen admittere velit, tum ipsa benignitatis

Rom. 9.

Luc. 1.

Ephes. 5.

כלוב

צאן ברזל

קדושים

Psal. 71.

Ad Heb. 2.

benignitatis diuinæ ratio, tum sacræ literæ passim docent: namque oculus Domini super metuentes eum, & in eos qui sperat super misericordia eius: Quia misericordiam & veritaté diligit Deus, gratiam & gloriam dabit Dominus: Non priuabit bonis eos, qui ambulant in innocétia. [Psalm. 48.] Hoc fidei genus, vt naturæ virtus est, fidem naturalem vocare solent Theologi, ita tamé naturalem, vt donum Dei esse definiant: Quid enim habes quod nó accepisti? vt verò gratia, & diuini oculi luce plurimú adiuta, auctaque est, fidem infusam appellant. Atque adeò hác fidem Deus ab omnibus exigit, quicunq. illum purè, & sanctè colere atque studiosè sequi voluerint: namque sine hac fide impossibile est placere Deo. Huius autem fidei, quoad illa in hominú animis viuit, & rationes suas agit, indiuidua comes est charitas; [Iaco. 2.] qua homines Deo credentes, dicto etiam parent: & quicquid iussi fuerint, studiosè ac diligéter facessunt. Hac fide & charitate quicunque probati sunt, fideles appellátur & iusti: Quòd si charitas absit, fides láguidissima, ac potius mortua iacere creditur. Munere itaque huius fidei & dilectionis societate animati pij homines, attendunt credentes, vtque euentus ex Dei consilio, & sua ipsorum animi sententia succedat, omni pietate, omniq́ue officio sese comparant, quo Deo se placituros credunt: atque ita rectè dispositi, diuinorum munerum & pollicitationum compotes fiunt, sicut scriptum est: Quicunque emundauerit se ab istis, erit vas in honorem sanctificatum & vtile Domino [2.Timoth. 2.] ad omne opus bonum paratum: verùm enimuerò cùm in donorú, quæ à Deo promissa sunt, definitionibus diuinis etiam Spiritus connumeretur, quem Deus per suum verum Messiam omnibus credentibus & obedientibus donaturum sese non semel promiserat, efficitur, vt si qué Deus huius dono & vsu dignetur, is alio iam modo, alia efficaciore atq. illustriore dignitate diuinis verbis credat, quá antea credebat. quippe antea testimonium diuinum nó in se, sed extra se habebat: nimirú in miraculis, prodigijs & portentis, quorú ipse aut spectator, aut tantùm auditor fuerat: núc verò accepto Spiritu testimonium Dei intra se habeat, credatq. firmissimè Dei verbis, promissionibus, & Iesum verú esse Christum, agnoscatq. eius veritatem & virtutem per quem fidelibus hæc danda dona fuerát prædicta. Huiusmodi ergo testimonium in se habentes, altero etiam fidei modo vtuntur. quæ omnino ac maxime propriè infusa fides appellari debeat. nam prior fides partim naturalis est, partim verò infusa, in quátum scilicet diuini oculi lumine & virtute illustratur ac augetur. posterior auté hęc, quam diuinus spiritus in ijs, qui priori fide probati sunt, efficit, omnino supra communem naturæ vsum, & tota noua, nouumque Dei opus est: Ex fide inquit Paulus, in fidé: hoc est ex priore fidei genere in hoc alterú augustissimum [Philip. 2.] genus vocati. & alio in loco: Vobis donatú est pro Christo, non solum vt in eum credatis, sed vt etiam pro illo patiamini: videlicet quod Spiritum sanctum in se possidebát, vel ab illo potius possidebantur. cuius cùm multa dona sunt, quibus ille donare solet eos, apud quos habitat. ex his donis etiam hæc sunt: Patientia, Mansuetudo & Fides. [Galat. 5.] Itaq. qui harú arrarum, id est, diuinæ huius fidei compos est, testimonium Dei in se habet, agnoscitque verbum diuinum esse, quo auctore promissiones diuinas efficacissimas atque certissimas experitur. quo testimonio vnus ex ijs, qui vsi sunt edoctus dicebat. Ipse enim spiritus testimonium reddit spiritui nostro, quòd sumus filij Dei; [Galat. 5.] non quòd ipsi hanc adoptionem sibi persuaserint, vt quidam nunc falsò statuunt; sed quòd reuelatione diuina à spiritu traditum ita acceperint. Itaque hæc est illa fides, de qua dictum est *Desponsabo te mihi in fide, & scies quod ego Dominus*, vel vt Hebraicè & Græcè legitur, *& scies Dominum*: idem autem hoc cum illo est: Quia omnes agnoscét me à minimo eorum vsq. ad maximum eorum. [Ierem. 31.]

Et erit in die illa, exaudiam dicit Dominus, exaudiam cælos, & illi exaudient terrã, & terra exaudiet triticum, & vinum, & oleum, & hæc exaudient Iezraghel.

SI à susceptæ breuitatis compendijs digredi animus esset; latissimus se nobis campus aperiebat ad disputandum de natura rerum, deq. iis quæ fiunt in sublimi, atq. de harum omnium gubernatrice prouidétia: quibus de rebus non minus iucunde ac suauiter, quàm verè ex diuinis arcanisque libris philosophari possemus. Sed dabit Deus & his quoque cómoditatem & tempus. Nunc verò quàm elegáter, quàm poëticè res describatur, & si non persequi, indicare tamen cómodissimum erit, ac mihi quidé natura ad poëticam facultatem comparato, & in antiquorum poëtarú libris non parum à puero olim versato,

(absit à confitente arrogantiæ suspicio) cætera omnia, quæcunq. Græcis, & Latinis auctoribus extant poëmata, omnẽ cum sacris scriptis cõparationem omnino formidare, & tanquam sidera reliqua solis aduentu, & luce obscurari visa sunt. Nam quid tam elegans in hâc quæ nobis ante oculos posita sentẽtia est, afferri possit, quàm est illud apud Maronẽ:

Georg. 2.

Tum Pater omnipotens fœcundis imbribus æther
Coniugis in gremium lætæ descendit, & omnes
Magnus alit, magno commixtus corpore fœtus.

Sed nihil hæc ad nostri vatis dignitatem, atque elegantiam; maximè si Hebraïcè suis numeris, & pedibus quibus constat, accõmodetur sententia. [*Exaudiam exaudiam cælos, & illi exaudient terram.* &c] Siue vt Hebraicè legitur: *Respondebo cælis, & illi respondebunt terræ.* Omnia igitur ad diuinã spectare prouidẽtiam, hoc loco, & multis alijs docemur: neq. quicquam in rerum natura esse, quod non egeat diuino consilio & nutu. Neq. verò de peccatis nobis sermo est, quæ vt huiuscemodi sunt, non in rerum natura numerari, sed contra rerum naturã existimari debent. cætera autem omnia & si maximè officium suum & munus præstare insito appetitu cupiant: nihil tamen quicquã sine diuino, à quo pendẽt nutu, efficere possunt. Orant quidem illa omnia Deum vocibus & precibus propriis, quamuis eorum linguæ minus à nobis intelligãtur: orant, inquam, vt hominibus (in quorum vsum facta productaq. sunt) officio, & vtilitate prodesse, à Deo sinantur. Sed peruidet tamen Deus quid opus, sit, quid maximè humanis rebus conueniat: atque ita naturas rerum nutu & voluntate sua temperat, vt pro sui consilij ratione, non pro rerum ipsarum appetitu, & viribus gerantur. Homines igitur annonam & frumenta, aliáque telluris munera expectant: at illa desiderant temperiem & fœcunditatem: tellus verò ipsa cælestem vicissitudinem & temporũ opportunitatem requirit: cælum denique diuino consilio paret. Itaque vbi luxu & nimia prospetitate homines ab officio ad libidinem declinant, subductione opus est. tunc verò natura cessat & fructus quàm tenuissimos proferre aut omnino negare iubetur. Rursus verò vbi homines pietatis & liberalitatis diuinæ non indigni fiunt, prospera omnia ac felicissima in humanos vsus Dei cõsilio atque auspicio redduntur, sicut scriptum est: Posuit

Psal. 106.

„ flumina in desertum, exitus aquarum in sitim: Terram fructiferam in salsuginem à ma-
„ litia inhabitãtium in ea. Et rursus: Posuit desertum in stagna aquarũ, & terram sine aqua
„ in exitus aquarum, & collocauit illic esurientes, & constituerunt ciuitatem habitationis,
„ & seminauerunt agros & plantauerunt vineas, & fecerunt fructum natiuitatis. Vt verò in
„ superioribus triticũ, oleum, vinum, & cæteras humanæ vitæ cõmoditates, quæ astrorum virtutibus & numinibus falsò tribuebantur, ad se reuocatum iri comminatus est; sic iam modo rebus & moribus hominum in melius mutatis, & diuini spiritus dono compositis abundè omnia in melius cessura, cælum, terram, fructus & annonam votis respõsura promittit. Illud autem maximè in mentem venire, & sæpius cogitatione repeti oportuerit; cùm de huiusmodi felicitatibus à vatibus sermo fit, non tam ad terrena, & corruptibilia respiciendum esse, quàm ad cęlestia, & incorruptibilia, quibus humanus animus ornatur, augetur, atque beatus efficitur. nam vt pictores, quas pulcherrimas esse volunt rerum aut hominum vel diuorum effigies; antequam suis coloribus ad viuum effingant, & splendoribus ornent; certis lineis, creta aut carbone describunt; neque tamen eas lineas perpetuò durare volunt, imò superinductis coloribus penitus delent atque occultant. sic Deus has terrenas, quas scripturę vocant benedictiones, velut vmbras quasdam, & primas lineas esse voluit earum rerum atque diuitiarum, quæ in futura tempora producendis ad perfectionem hominibus parabuntur. In qua allegoria cælum diuinum auxilium & gratiam; terra verò humanam naturam; fructus aũt hominũ officia, actiones & opera significare solent.

Psalm. 84.

Atque hæc res elegantissimè Psalmis decantata explicatáque est: vt, Benedixisti Domine
» terram tuam, auertisti captiuitatẽ Iacob; remisisti iniquitatem plebis tuæ, operuisti om-
» nia peccata eorum, & cùm hanc rationem persecutus fuerit vates, subiungit: Veritas de
» terra orta est, & Iustitia de cælo prospexit. Etenim Dominus dabit benignitatem, & terra nostra dabit fructum suum. Hanc rerum vicissitudinẽ hoc in loco Deus per vatem promittit, quam sæpe aliàs sub hac dicendi figura delineauerat: vt apud Ezechielem Deus,

Ezech. 36.

vaticinare, inquit, super humum Israël: Et dices montibus & collibus, iugis & vallibus:
„ Hæc dicit dominus Deus: Ecce ego in zelo meo, & in furore meo locutus sum, eo quod
„ confusionem gentium sustineretis, idcirco leuaui manũ meam, vt gentes quæ in circuitu vestro

vestro sunt, ipsæ confusionem suam portent. Vos autem montes Israël ramos vestros germinetis,& fructum vestrum afferatis populo meo Israël. Atque adeò hác felicitatem cælestem cum omnium promissionũ successu euenisse ijs,quos sibi in filios adoptauit Deus, testatur Apostolus: Benedictus Deus qui benedixit nos in omni benedictione, non carnali,sed spirituali in cælestibus. *Ephes. 1.* Sicut elegit nos in ipso ante mundi constitutioné, vt essemus sancti,& immaculati in conspectu eius in charitate. [*Et exaudiam dicit Dominus,exaudiam.*] Pulchra repetitio vnius verbi ad rem asseuerandam frequẽs est, Amen Amen dico vobis: & apud alios auctores: *Nescis temeraria,nescis Quem fugias.* Quamuis Chaldæus paraphrastes prius verbum ad homines referat sic; *Et respondebo precibus vestris.*&c. *Ouid. Metamorph. lib.*

[*Et hæc exaudient Iezraghel.*] Omnia pro votis populo Dei euentura omnia in melius conuertenda atque verborum etiam ipsorum significationes & rationes commutandæ promittuntur: ita vt nihil triste,nihil non felix faustumq. eueniat ijs, qui in diuinam gratiam,in filiorum libertatem reconciliati fuerint. Vtitur autem Deus pulcherrima permutatione,quæ plurimũ ad sententias atq. ad orationes exornãdas valet. Ea est cùm aut verbum aliquod,aut tota oratio ab alia in aliam significationem mutatur. quod cum multis modis fiat,vnus ex ambiguo elegantissimus est modus.fit auté,verbo ex altera in alteram significationem permutato, vt Cicero Verrem, verè Verrem appellare in orationibus solebat. Hoc itaq. in loco vt hactenus nominis Iezraghel durior fuerat obseruata significatio,quatenus brachium Dei,& diuinam vltionem referebat; dumq. ea significandi ratio maneret, nihil mitius,quàm fructuum & victus subductionem,quàm captiuitates & miserrimas seruitutes audiebamus;quarũ calamitatum ratio talis reddebatur: [*Quia magnus est Iezraghel,*] hoc est brachij diuini dies. sic rursus pace iam atque amicitia conciliata, cùm omnium rerum optimarum maximam fore copiam,maximam felicitatem promittat,nomen etiam *Iezraghel*, ad rationem alteram reuocãdum prædicit; qua semen diuinum significari potest. nam qui olim calamitatibus vexati, & supplicijs affecti erant *Iezraghel*, hoc est,Brachium Domini maximo cum dolore audierant.rursum tot virtutibus, tot donis,tot dignitatibus cumulati,& aucti,*Iezreghel*, hoc est semen diuinum,& filij Dei maxima cum voluptate audient, vt scriptum est: Et vocabuntur in ea fortes iustitiæ, plantatio domini ad glorificandum: Et omnes qui viderint eos agnoscent illos, quòd isti sunt semen,cui benedixit Dominus: Par ergo est,vt triticum,oleum,vinũ,& quæ ijs rebus significantur,animorum virtutes;Ac deinde tellus alma parens,cælumque benignum, & Deus ipse Pater natorum vota secundet. Vt autem alteram *Iezraghel* significationem respiciendã esse doceret, eodem verbo vsus promissiones suas noua accessione cumulauit. pollicetur enim ex paruo pij generis & nominis initio ingentem sobolé,& maximã diuini nominis gloriam fore propagandam; neque verò intra eos tantum,qui secũdum carnem Israëlitæ essent arcẽdam fore hanc sponsam Ecclesiam, sed per omnes orbis partes maximo cum pij populi & diuinæ gloriæ increméto peruasuram esse,ita vt ex paucis Israëlitis, qui iuxta carnis & spiritus rationem,hoc nomine appellari meritò potuerũt, ingens Israëlitarum sit prouenturus numerus, qui spiritu verè Israëlitæ sint. Atque vt agricolis plures ex vno qui seminatur modij colligentibus proueniunt: sic ex paucis hominibus, qui ad Euangelium seminãdum in omnes terrarum regiones erant mittendi, maxima hominũ, qui ad cæleste regnũ pertineant,copia gignatur. Sic ille, cuius auspicio atque auxilio hæc seges serebatur,dicebat: Simile est regnum cælorum grano sinapis,quod accipiens homo seminauit in agro suo; quod minimum quidem est omnibus seminibus: cùm autem creuerit, maius est omnibus oleribus, & fit arbor, ita vt volucres cæli veniant & habitent in ramis eius. Huc etiam pertinent,quæ de ferméto in tribus farinæ satis abscondito,sapientissimé ab illo diserta sunt. Huius rei caussa Deus hoc in loco addidit:

Et seminabo eam mihi in terra.

EAM, intelligo sementé siue semé,id quod *Iezraghel*,hoc est diuinũ semen appellatur. Neq. verò sperare debebát Israëlitæ,vt à locis & regionib' ijs,quas dispersi icolebát,ad eã Syriæ parté, q̃ olim illis diuinæ sortis dono cótigerat, reducerẽtur: ná tã angustis spatijs tãta hoĩm multitudo qui capi posset? sed vbiuis gentiũ illi forẽt,ibidé diuina ciuitate donãdi atq. in filios & semé Dei adoptãdi, & suorũ, nec nõ & viciniarũ gẽtiũ accessione augẽdi erat: Seminabo,inq̃t,eã in terra: nõ in terra Canaã,sed in vniuersũ in terra dixit,vt &

vnus ex ijs qui ſeminati ad hanc rem fuerunt, hunc eundem locum interpretatur: Vt oſtenderet, inquit, diuitias gloriæ ſuæ in vaſa miſericordiæ, quæ præparauit in gloriam, quos & vocauit, non ſolum ex Iudæis, ſed etiam ex gentibus, ſicut in Hoſſea dicit: Vocabo non plebem meam, plebem meam. Antiquiſſimi etiam Hebræorum, & qui circa ſalutis humanæ tempora fuerunt, hanc ſeminationis rationem hoc modo explicabant.

Rom. 9.

Et miſerebor eius quæ fuit abſque miſericordia, & dicam non populo, populus meus es tu, & ipſe dicet: Deus meus es tu.

NIHIL in humanis Rhetorum præceptis, ad faciendam in narrationibus fidem magis commendari ſolet, quàm vt rerum geſtarum ordo ſeriéſque ſeruetur: atque vt quidq. primùm geſtum erit, ita primùm exponamus, & rerum ac temporum ordinem conſeruemus, vt geſtæ res erunt, aut vt potuiſſe geri videbuntur. In diuinæ autem eloquentiæ rationibus nihil minus hac obſeruatione neceſſarium videtur. neq. enim Deus humanarum artium præceptis parêre cogitur; ſed vt ſapientia & conſilio omnia ſuperat, ſic noſtrarum obſeruationum anguſtijs non cõtentus, liberiori campo exultat, atque contemptis etiam rurſus humanarum viarum diſpendijs, & circuitionibus, maxima atque artificioſiſſima compendia ſibi ipſe facit, eademq́ue diſcipulis ſuis, ijs, inquam, quos ipſe docendos ſuſcepit, facillima reddit. Cauſſa autem quamobrẽ ad faciendam fidem temporum ratio & rerum ordo apud nos deſideratur, nulla alia eſt quàm mentis noſtræ tenuitas, & maxima ad cognoſcendum ingenij imbecillitas; nec non & rerum ipſarum ac negotiorum fluxa & labens natura: quoniam apud nos res non ſimul omnes cõficiuntur, ſed temporum momentis, quæ ſequantur, indigent: cum tempore enim ipſo naſci, produci, & confici obſeruantur. Vt verò temporum partes inter ſe coniunguntur, prǽteritum præſenti, & futuro præſens, ita rerum partes inter ſe & antecedere, & cõiungi, & conſequi ſolent. Nobis autem huiuſmodi rerum ſeries obſeruare, omniáque ad hanc rationem reuocare aſſuetis, quicquid diſcrepauerit alienum prorſus, atque abſurdum, & ad fidem faciendam ineptum, videtur: vtpote quibus multi temporum modi ob naturæ imbecillitatem præſentes eſſe nequeant, multarum etiam rerum coniuncta narratio tanquam anguſto vaſe reſpuatur. Conſequens ergo eſt, ſi quid iuxta humana præcepta & artes narrandum nobis ſit, temporũ atque ordinis rationes expectari oportere: aliàs narrationem dilucidã minus videri. Verùm enimuero Deus qui omnem humanã rationem & cogitationem infinitè ſuperat, tempora omnia, & rerum deſpicit ſeries, extráque omnẽ menſurę modũ poſitus, cælum, terram, maria, mundũ; denique totum pugno comprehendit, neq. tamen manum cõplet. ex quo fit, vt nihil illi præteritum, nihil futurum, nihil detractum aut deſideratum, nihil nouum eſſe poſſit; ſed omnia præſentia ſint, omnia viuant, omnia denique iam facta, atque certa ſint; ſiue ea apud nos incerta, ſiue infecta, ſiue expectata, ſiue certa, facta atq. peracta fuerint. Igitur nobis, ſi de rebus, quę apud nos gerũtur, ſermo habeatur; cum illis duobus generibus & rerum ipſarum, & noſtræ cognitionis eſt temperandus. Deo verò ſermonem ſuum ad ſuam illam, quæ humanas omnes definitiones tranſcendit, cognoſcendi rationem transferre integrum eſt; ita vt ea quæ geſta iam ſunt, cum ijs quę olim gerentur, & omnia cum pręſentibus rebus coniungat atque componat: Quoniam, vt inquit Habbacuk, mundi ac æternitatis itinera eius ſolius ſunt, illiq́ue ſoli manifeſta, & in illius tantum poteſtate, vt à filio eius accepimus, cõſtituta. Etenim poëtæ etiam qui facultatem ſuam, non tam arti, quàm Deo acceptam referri volunt; & ſeſe diuino impetu ad canendũ excitari, agíque iactitãt; huiuſmodi Rhetorũ de narrationibus præceptiones contemnere ſolent, & diuinum quoddam dicendi genus vtcunque imitari conati, temporum ac rerum ſeries prætermittunt: *Et iam nunc dicunt, iam nunc debentia dici Pleraq. differũt, & præſens in tẽpus omittunt*; & *In medias res non ſecus ac notas* auditorẽ *rapit*, *atq. Iam modò me Thebis modò iam me ponit Athenis.* De qua re dictum nobis fuſius eſt in ijs libellis, quos nuper de Chriſtianis Rhetoricis carmine componebamus. Omnis autẽ hæc, in quam incidimus diſputatio, eò pertinet, vt quoties in diuinis libris, maximè autem in vatum oraculis rerum & temporũ ſeries vel cõfuſa, vel turbata, vel certè minus dilucida, videbitur, tenuitatem noſtram agnoſcentes, diuinæ artis modos, rationesq́. admiremur, atque ad eam excellentiam, ad eumque ſublimem cognoſcendi gradum animis, ſtudio & votis omnibus contendamus; vt doctrinæ huius partem aliquam Dei dono conſequi poſſimus.

Habac. 3.
Act. 1.
Hor. in arte.

possimus. Hoc itaque in loco Deus omne Iudæorum æuum tribus ferè versibus explicat, omnemque eorum historiam vno, atque eo non longo capite complectitur: namque antiqua illorum status memoria ab Ægyptiis vsque temporibus repetita, quas ob caussas abiiciendi essent, cómemorauit: deinde recóciliationis promissioné adiecit, quòd diuinæ misericordiæ beneficio in coniugij regniq. societaté, vnà cum gentibus aliis erant conuocandi: sed quia plerique illorum importuni, contumaces, atque diuinæ vocationi increduli futuri erant eosdé omni dignitate, omni tàm diuino quàm humano splendore meritò cariturus, atque interim gentes in eorum locum esse sufficiendas prædixit. Tandem verò (quæ maxima Dei benignitas, quæ ineffabilis misericordia est) vitæ ac regni aditus illis esse patefaciendos. neque tamen verendum posthac esse, ne de loco & de certa re ac possessione deturbentur. Hæc itaque omnia diuersis temporibus euentura; quoniam ad vnam hanc gentem, atque adeo ad vnum regnum pertinebant, quòd semel præuisa à Deo sunt, & præsentia illi semper fuêre, ideo paucissimis versibus comprehensa, & vna ferè periodo sunt coniuncta. Nomina autem *Loruhhama, & Loghami*, hoc est non misericordiam consecuta, & non populus meus, vnà cum rationibus & rebus ipsis Deus à se esse commutanda promittit, vt iam deinceps misericordiá cósecuta, & populus meus appelletur. atq. Deus ipse vicissim, Deus meus, à populo suo audiat. [*Et ipsa dicet deus meus.*] Gubernatorem & præsidem consilio, studio, curaque prouidentem significat vox *Elohi*: itaque curæ אלהי se esse Deo suo agnoscit. Habet autem affectum Hebraice nomen, *Deus meus*, eò quòd in vocandi casu positum acclamationem & amorem studiumq. maximú indicat: nam longissimæ orationis, quam is, qui amore affectus maximo instituere vix posset, compendium quoddam vocandi casus, esse solet; maximè auté si non tam proprio nomine, quàm alio quopiam quod ad rem ad affectumq; pertineat, quis compelletur: sic Paulus: Accepistis, inquit, spiritum adoptionis filiorum in quo clamamus Abba Pater. Roma. 8. Hactenus ergo totius Iudæorum historiæ summa quædam nobis præscripta est, atque ad hanc eandem diuus Paulus animo & cogitatione conuersus, plenam suæ gentis restitutionem prędixit: Nolo, inquit, vos ignorare fratres mysterium hoc, vt non sitis vobismetipsis sapientes; Roma. 11. quòd cæcitas ex parte contigit Israël, donec plenitudo gentium intraret, & sic omnis Israël saluus fieret, sicut scriptum est: Veniet ex Sion qui eripiat & auertat impietatem à Iacob. & hoc illis à me testamentum; cùm abstulero peccata eorum. secundum Euangelium quidem inimici propter vos. Secundum electionem autem charissimi, propter patres. Sine pœnitentia enim sunt dona & vocatio Dei. Sicut enim aliquando & vos non credidistis Deo, nunc autem misericordiam consecuti estis propter incredulitatem illorum. Ita & isti nunc non crediderunt in vestram misericordiam, vt & ipsi misericordiam cósequantur. Hæc Paulus. At verò nos hoc in loco pium lectoré admonendú esse existimauimus, vt omni studio ardétibus votis, assiduisq. precibus à Deo misericordiam efflagitemus: atq. illud deprecemur, ne vt Iudæorú rebellió occasioné nobis ad Euangelium atque ad regni societatem dedit; sic nostra impietas illis aditum ad reconciliationé aperiat. neque ea nos excludamur ianua, quæ illis ad misericordiam est cócedenda. Amen. Scimus profectò quid veteamur, & quamobrem hoc prædixerimus, ea nobis neque leuis, neque incerta ratio est.

CAPVT III.

ET DIXIT *Dominus ad me, adhuc vade, & dilige mulierem dilectam amico & adulteram, sicut diligit Dominus filios Israël, & ipsi respectant ad Deos alienos, & diligunt vinacia vuarum.*

NON POSSE non obscuram atque difficilem libri huius lectioné videri, demonstratú nobis in superioribus est. Hujus autem difficultatis inter alias caussas vnam illam coniecimus, quòd sub amantis viri, atq. eiusdem vehementer ob adulterium dolentis persona, sermo instituatur. namq. vtraque perturbatio, si quem corripiat inquietum diuersúmque agitat, atq. in varia multipliciq. cura & cogitatione versari cogit. Eius auté rei index certissimus sermo est: videmus enim ab ijs, qui huiusmodi distinentur curis, nunc hunc, nunc illum sermonem & arripi & dimitti, sæpius accusari, intetdú dánari, femineamq. impudicitiá exprobrari,

non raro inuidiam in riuales concitari, in amatam mulierem contemptum odiumque effundi: rursus hæc mitigari, & eam tandem affectioné, quæ antiquior fuerat, ad amoré nimirum plus cæteris omnibus valere. Quamobtē de pace, de reconciliatione, de amore demùm redintegrando cogitatur, atq; agitur; atq. vt tota hæc res ac ratio illustrior nobis fiat, exemplum aliquod habere non pigebit. Neque verò minimú referre puto, vnde illud petatur; quando illud nobis non ad vitæ documentú aliquod, sed ad rei, de qua loquimur, similitudinem est dirigendum. *Dum tu Lydia Telephi* &c. Tandem subiungitur,

Horat. lib. 1. od. 13. *Felices ter & amplius.*
Quos irrupta tenet copula, nec malis.
Diuulsus querimonijs.
Suprema citius soluit amor die. &c.

Igitur cum iam Deus per vatem suum, multas huiusmodi cogitationes & curas aptissimo sermone expresserit, tádem ira in omnem Ierem. c. 29. in pacē & gratiam vltrò offerēdam sibi mutatá esse prædicat, sicut scriptú est: Ego enim » scio cogitationes, quas cogito super vos, cogitationes pacis non afflictionis, vt dem vobis » finem & patientiam, & inuocabitis me, & ibitis & orabitis me, & ego exaudiam vos, quæ» retis me, & inuenietis, cum quæsieritis me in toto corde vestro, & inueniar à vobis, ait do» minus; & reducam captiuitatem, & congregabo vos de vniuersis gentibus, & de cunctis » locis, ad quæ expuli vos. De his autem cogitationibus totus hic sermo cum vate instituitur, prædiciturq. quid interim futurum sit, dum Israëlitica gens omnino in gratiam cum Deo reuertatur: Namque hactenus duo nobis tempora, duo gentis huius status descripti sunt, atque in altero quidem antiqua eius historia breuissimè fuit proposita, qua rudis ille populus disciplinæ ignarus, totius honoris inops egenúsq. fuerat, vt Dei beneficio repentè auctior extiterat, & à Deo ad maximú honorem fuerat euocatus: In altero verò eiusdem populi ingratitudinem atq. insaniam complexi sumus, & quas ob fidem atq. religionem violatam pœnas subiturus sit; & tádem eundē in gratiam diuina benignitate reuocandú cognouimus. Superest tertius ille ac medius gradus, quem ille, dum optatissimus malorum & calamitatum finis aderit, complebit. Hic demum gradus hoc in capite describitur atque prædicitur: Sed illa tamen causa imprimis repetitur, quare sic illis consultú esse velit Deus; nimirum quia nihil odit eorum quæ fecit: homines autem præcipuè quam Ioan. 3. uis indignos, amat; pro quibus vnicum & charissimum sibi filium ad mortem dedit. Verumenimuerò vt instituta semel sermonis & prędicēdi ratio modusq́. seruaretur, eam de qua agitur, rem magnam atq. diuturná futuram non verbis tantum, sed signis etiam expressam esse voluit Deus. Iubet itaq. vatem suum nouam aliam cum muliere rationem inire, vt ante oculos poneretur tanquam imago quædam & repræsentatio rationis eius, quæ ab ipso Deo aduersum Synagogam deinceps esset suscitanda: ideò autem alia ratione cum mulieris persona agi opus erat, dignitate, honore, regno, & ciuitatibus suis expulsa, ob antiqua & præsentia scelera; adeoque ob repulsam Messiæ suo ab ipsa illatam, quandiu diuina reconciliatio esset expectanda. Namq́ue longè aliter actum iri oportebat, quàm antè abdicationem actum, aut post restitutionem esset agendum: Atque eæ partes vnius tantum rationis, & modi spectatione satis aptè agi, ac repræsentari commodè non poterant: siquidem antea cùm synagoga Deus, perinde ac vir cum amata sibi nó tamen integris moribus prædita vxore, se habuit: Tandem verò ad sanitatem bonáq. frugem restitutam sibi tanquam viro bono vxorem bonam, charissimam, atque gratissimam curæ esse futurá est pollicitus; vtraq. auté res à vatè nostro cum vna vxoris illius, quá duxerat, persona cómode repræsentata est. Sed quoniam aliud iam negotium non ex coniugij legibus & officiis gerendú est; aliud agendi genus, aliusq́. modus obseruádus proponitur:

[*Et dixit dominus ad me: adhuc vade:*] Attentionem multam magnam futuræ rei expectationē initio statim molitur, cum verba denuò sibi à numine facta, nouumq́. sermoné quasi de re noua & maxima institutum, referat: Porrò particula illa, *adhuc*, nouam deinceps agendi rationem suscitandam significat; eademq́ue particula in simili sententia vti Exod. 11. Deus ipse solet, vt Adhuc vna plaga tangam Pharaonem & Ægyptum: Sic hoc loco: Adhuc vade, atque aliam rationem inito. Ire autem imperandi modo positum agendi sedulitatem & maturitatem suadet, vt superius: Vade & sume tibi vxorem fornicationis. Osee 1.

[*Et dilige mulierem dilectam amico & adulteram.*] Hæc totius negotij imago, & repræsentatio est: Nam cum Deus futuram sibi aduersus Israëliticam gentem abnegationem & ex-

& exclusionem esset comminatus; vel certam potius partim ob spectata iam, partim ob præuisa in ijs ipsis scelera prædixisset, & tandem futurú esse promitteret, vt in misericordiam atque in gratiam reciperentur: quo tamen pacto cum illis interim agendum esset, incertum & ignotum esse potuit. atque ea ignoratio, & incertitudo in causa fuit, vt multi ex illis spem omnem animumque despondentes, præcipites irent; multi rursus certæ pollicitæ spei non ritè sanctèque innixi, vitijs & voluptatibus per totam vitam securi liquefierent, & molliti diffluerent: alij demú illud fieri omnino posse negarent, vt deserti ac destituti à Deo vel diem vnú peragerent, tum quòd filij Abrahæ Isaac & Iacob essent; quorum sobolem à Deo desertam esse non decebat: tum etiá quod omni naturæ prorsus videatur repugnare, vt res aliquæ à diuina prouidentia neglectæ atque dimissæ, durare valeant, sicut scriptum est: Auertente te faciem tuam turbabuntur, auferes spiritú eorú, Psal. 103. & deficient, & in puluerem suum reuertentur. Itaque vt huiusmodi hominum animis hæsitationes, dubitationesq́. remouerentur; hoc & agendi & dicendi genus institutú est, quo ostenderetur, non vt anteà feliciter, non vt futuris téporibus felicissimè illis esse prouidendú; sed prouidendum esse tamen, vt nec ipsi funditus perirent, nec omnino nullum Isai. c. 1 semen Abrahæ superesset; ex quo maxima illa iustorum, & piorum hominú soboles esset propaganda, sicut scriptum est: Nisi Dominus Sabaoth reliquisset nobis semen, quasi Sodoma fuissemus, & Gomorræ similes essemus. Expendenda autem, imprimis singula verba sunt, & cum superioribus componenda; ex quorum cognitione, & comparatione, certa nobis constare possit interpretatio: Initio enim vates vxorem accipere feminá impudicam, atque ex eadem filios suscipere iussus est; nunc verò dilectam amanti viro mulierem, eandem libidinibus indulgentem, non accipere, sed amare imperatur. Vt ergo magnum inter vtramque actionem discrimen est, sic eorum negotiorum quæ his imaginibus significantur, alia atque alia omnino ratio obseruatur: Nam quam superius accipere iussus est vxorem, eam legitimá sibi certis coniugij legibus statisq́. ceremonijs (quæ ab Hebræis Lekahhim, hoc est, acceptiones dicuntur) duxit. Nunc verò amici affectu לקחים amare, nó vt vxorem aut accipere, aut habere imperatur; sed quod visu sæpè venire videmus meretriculis, quæ corpore quæstum faciunt: vt vnus tamen præcipuus sibi deligatur, cuius sese nomini, & protectioni committant; hic autem amicus sociusque appellatur, cui ne qua amicæ iniuria fiat, prouidere cura est: Namque huiusmodi natura, & sexus viri consilio ac cura destituta, diu bene agere, & cóseruari haud quaquam potest, sicut scriptum est: Mulieres septem apprehendent virum vnum dicentes: Panem nostrú Isai. c. 4. comedemus, & vestimentis nostris operiemur, tantummodo inuocetur nomen tuum super nos, aufer opprobrium nostrum, &c. Huiusmodi præstantem hominem Hispanicè significantius quàm Latinè amicum dicere solemus, Græcè ἑταῖρον, Hebraicè vero Reagh, רע vtraque quidem posteriora nomina, multò quàm illud Latinum, aut Hispanum, aptiora sunt: Nam alios præter eum qui descriptus est, amatores & riuales appellari ferè apud omnes est consuetum. Hactenus quidem descripta nobis imago est, nunc verò deinceps res ipsa cum imagine est componenda: Olim Deus synagogam legitimis ceremonijs, & multis additis beneficijs in vxoré acceperat, illa verò officij immemor sui, & sceleribus multis, & turpissimis superstitionis adulterijs sese contaminauit. Quamobrem viri sui stomachum atque iracundiam non semel fuit experta: nondum illis temporibus rupto coniugio, nec vxoris nomine, neq. dignitate amissa, nam lex & sacerdotium & regnum, tametsi nonnihil interrupta & debilitata sunt, non tamen sunt omnino sublata; donec in Vide Iosippũ vbi ex professo idem ostenditur. lapidé offensionis, atque in petram scandali impegêre: quo admisso scelere, & coniugij nomine, & viri officio meritò spoliati sunt, sicut scriptum est: In sceleribus vestris diuisi matrem vestram, quia veni, & non erat vir; vocaui, & nó erat qui mihi respódere vellet. Isai. 50. Quia verò cogitauerat Deus illam sibi in tempora illa felicia reponere, docet nunc interim quo officij genere erga eandé functurus sit: nimirú amore eo, quo quis feminam alijs amatoribus prostitutam in suam tutelam suscipit. Huiusmodi verò hominis sic amantis illa imprimis cura esse debet, ne quid desideretur, quod ad vitam alendam pertinet. Eam curam ita temperari ab eo necessum est, vt quoad fieri possit, suo consilio, & opera ad meliorem mentem & frugem redeat: Audiat illa sæpè eundé ornatus, & cultus, totiusq́. victus luxuriem vera atq. vehementi oratione arguentem: audiat amatorum turbas, hoc est, maximum feminarum dedecus damnanté. ad vnius auté id est, sui tantum amorem,

fidem consuetudinemque reuocantem percipiat; seseque illi demum, si resipiscat, perpetuò amantem ac vtilem non tam amatorem, quam maritum futurum esse promittentem sentiat: Hoc munus, hoc officium, hæc cura est amantis, siue socij: qualem se aduersus huiusmodi mulierculam præstare vates noster iubetur. Si quis verò huius curæ atque officij exemplum aliquod desideret; quando ad huiusmodi genus tota hæc ratio à numine ipso reuocatur, is primi Propertij libri elegiam secundam legat, in qua huius rei imago absolutissimè depingitur. Hoc itaque modo synagogam, quamdiu in repudio permanserit, amatam à Deo esse constat. nam neq. ijs quibus ante vsa fuerat beneficijs, neque eadem dignitate vtitur, neque curas illas, & correptiones, & iurgia in se diuina experitur; sed promissæ tantum reuocationis spe alitur, & in diuinorum librorũ lectione versata, simulachrorum cultũ, & cætera impia scelera horrere & vitare discit; ac interim vitæ muneribus vtitur potius quàm fruitur, donec optata illa, felicissimaque dies adsit; cùm è tenebris, & vmbra mortis, in qua nunc iacebat, in lucem tandem atque in vitam prodeat. hic diuini amoris erga gentẽ illam modus, hæc ratio est. Ob eam verò causam, quòd ad hanc veritatem similitudo & imago ipsa reuocabatur, dictum est vati: Amato feminam amore amici, sic enim Deus amabit filios Israël; vt imago potius rem quàm res imaginem imitetur: [*Quia ipsi respectant ad deos alienos:*] Inter alia multa officia, quibus ו *vau* particula apud Hebræos fungi obseruatur, vnum est, quòd relatiua quandoque fit: quam particulam propter frequentem coniungendi vim, in nostram coniunctionem, ET, interpretes fere semper vertere solent: sed tamen ad quod officium reuocari possit, ipsa sententiæ ratio, & contextus rerum facilè indicabit. Relatiuè autem hic ponitur, & alibi non raro, vt Homo in honore, & non intellexit, comparatus est iumentis. ita enim ad verbum sonat ille versus. Huius autem loci hic contextus est: Amato tu feminam dilectam amico, & adulteram, sicut amat Dominus filios Israël; qui & ipsi ad alienos Deos respectant. Atqui cum hæc inter Deum & vatem agerentur, Israëlitæ ad deos alienos respectabant. & quoniam de hoc statu iam cogitabat Deus, eumq. quãuis futurum, tamen ante oculos vati suo præuidendum prædicendumque veluti præsentem ponebat: idcirco totus de præsenti sermo est; apud Deum enim nihil futurũ, nihil variũ aut permutatum esse potest; sed ille immensus amor quem natura habet, alia atque alia ratione, ad alias & alias res refertur; neque amorem ille suum, sed ego amandi mei rationem aliam atque aliam muto. namque vt sol radio suo, & calore omnia complet & fouet, & tamen pro varia rerũ natura, & aptitudine hoc minus illud magis, aut citius, aut tardius virtutem eius experitur; ita Dei immensa ac ineffabilis amoris erga homines vis, pro cuiusq. capacitate in singulos infunditur, & vt Paulus ait: Varia vasorum ratio ,, atque natura est: alia enim lignea, alia fictilia, quædam argentea, & aurea quædam sunt; ,, sed ad honorem partim, partim verò ad contumeliam apta esse cõstat. Qui ergo emun- ,, dauerit se ab istis, erit vas in honorem sanctificatũ, & vtile Domino ad omne opus bonũ paratum: Nam per Deum natura cùm bonum, tum supremum nõ stat; sed per vasa ipsa quò minus omnia magnam atque vtilissimam diuinæ beneficentiæ partem capiant. Respectare autem ad deos alienos dicuntur, vt hoc dicendi genere ac tropo vetiti amoris scelere flagrare arguantur: Etenim nullæ corporis nostri partes, amorẽ quamuis celatum apertius, quàm oculi indicant. Is enim sensus est, per quem maximè ea perturbatio concipitur, & concepta foueri maximè solet, sicut scriptum est: Oculi tui videbũt extraneas. Ex quo fit, vt si quis amorem suum maximè dissimulare velit; tamen cùm id præsens est quod amatur, non possit sibi tẽperare, quin oculos animumq. subinde defigat. Proditur ,, autem hoc modo vel inuitis amantibus amor. Quamobrem sibi hac in parte consultum esse optabat vates, vt oculi sui ad verum Dei amorẽ & cultum, ab omni vana, & incommoda perturbatione reuocarentur: Auerte, inquit, oculos meos, ne videant vanitatem; in via tua viuifica me. [*Et diligunt vinacia vuarum:*] Pulcherimè aptissimeq. susceptam allegoriam persequitur: adeò quippè coniuncti esse solent, & mutuis officijs se iuuare Bacchus & Venus, hoc est ebrietas & libido, vt nunquam inter auctores alterius mẽtio fiat, quin altera continuò subiiciatur; est enim vtriq. & alliciendi & nocẽdi par potestas; nam vtraq. hominem de virtutis & sapientiæ gradu, de mente deniq. deturbat; vtraque alteri cùm aptè conueniat, vtraq. etiam alteri coniuncta in crimen vocatur, vt apud hũc eundem vatem Deus, inquit; [*Fornicatio & vinum, & ebrietas auferunt cor.*] Sic ille cum

amoris

Propert. lib. I. eleg. 2.

Psal. 49.

2. Tim. 2.

Prou. 23.

Psal. 118.

amoris atque fidei proditæ amicam insimularet, ebrietatem vt criminis huius argumentum satis idoneum obiiciebat.

Vror, seu tibi candidos
Turparunt humeros immodicæ mero
Rixæ: &c.

Horat. li. 1. Od. 13.

Neque verò hoc in loco Iudæa gens à Deo, ebrietatis accusatur, namque aliàs, & eiusmodi vitij notabitur. sed cum maximum crimen (cuius causa hæc oratio habetur) sit vanorum deorum cultus, quod sub adulteriorum allegoria affetri cœptum est, vtitur hoc argumento tanquam certissimo, quod legis, & diuinorum mysteriorum ignara ebria, atque à sensu & mente aliena, nihil nisi superstitionem, & nefarios cultus amet, ac sequatur, sicut ij qui intemperanti sese vino atque ebrietati dediderunt, Veneri, & turpissimis volnpratibns indulgere solent, sicut scriptum est: Ne intuearis in vino, quando flauescit, cùm splenduerit in vitro color eius, ingreditur blandè, & in nouissimo mordebit, vt coluber, & sicut regulus venena diffundet, ex qua re illud sequetur quod Oculi tui videbunt extraneas, & cor tuum loquetur peruersa. quam etiam ob rem quidam dicebat: Prouer. 23.

At nequis modici transiliat munera liberi, &c.
Monet Sithonijs non leuis Euius,
Cùm fas, atque nefas exiguo fine libidinum
Discernunt auidi.

Horat. li. 1. Od. 18.

Vinacia vuarum. Pocula vini, siue lagenas potius, Hispanicè garrafas, vt eos vehemẽter ebrios ostenderet, qui non calices & pocula modò, sed totas lagenas exhauserint. Vnarũ autem pro vini dixit metonymia poëtica ad rem exaggerandam vsus, qui tropus non infrequens diuinis carminibus est, vt sanguinem vuæ bibere meracissimum, & in externis poëmatibus:

Deut. 32.

Cæcubam, & prelo domitam Caleno.
Tu bibes vuam: &c.

Horat. li. 1. Od. 20.

Et fodi eam mihi quindecim argenteis & coro hordei, & dimidio coro hordei.

IVSSVS vates eam rem agere, qua futurę aduersus Iudæos prouidẽtiæ imago quædã repræsentanda fuerat, continnò se diuina iussa facessisse ait, & in societatem accepisse mulierem, quam sibi quindecim argenteis, & homer hordei, & dimidio homer hordei pacta[m o]stendit. *Fodere* hoc in loco idem quod mancipare significat, translatione ab illis sumpta, qui seruos libertatem negligentes perforata auricula sibi lege & cõsuetudine addicebant. Cùm autem argenteis quindecim & hordei homer atque Lethec (quod dimidium est homer) illam sibi obligatam dicat; non autem legitimis acceptionibus, & dote, & totius rei familiaris vitæ atque victus cõmunicatione, vt cum dilecta vxore fieri consueuit, ostendit iis rationibus à Deo, Israëlitico populo consulendũ fore, quæ cum eorum conditione in illo rerum statu aptissimè conuenirent, non illis præclaris & abundantibus rationibus, quibus olim eis fuerat prouisum, vt tritico, vino, oleo, lino & lana, & demum rerum omnium copia affluerent, sed vt victu eodemque tenui, nimirum hordei, nec tamen geminata mensura, atque cultu etiam penè seruili quindecim argenteis comparato non deficerentnr; cæteris præterea quæcunque suauiorem & iucundiorem vitam faciunt, magistratibus, honoribus, prædijs & agris, regibus priuatis & publicis rebus, atque adeo ciuitatibus carerent. Atq. ad hunc locum Iudaicas res deuenisse, in eoque hactenus esse, nemo, qui & illorum historias legerit, eosdemq. vbicumque gentium vitam degunt, viderit, nescire potest. Et quoniam in hoc loco, vt ferè in omnibus alijs, quibus numerorum aut mensurarum mentio intermittitur, variè tum Hebræi, tum Græci, tum etiam Latini interpretes omnes commẽtantur, atq. rem ad allegoram reuocantes, propriam quisque aut ex arte, aut excogitatione sua, diuinationem in medium affert: non alienum erit, si nos aliquid etiam proferamus, quod tamen legentium iudicio sit permittendum: neque verò aliorũ sententias enumerare, aut in nostra commentaria transcribere animus fuit, ne vltra quã vellemus, voluminis magnitudo, & commentationis modus excresceret: Satis enim fuerit eos qui excellere hac in parte videntur, auctores in libri nostri margine indicasse. Imprimis illa nobis vsurpanda est cogitatio, multa verba in Hebraica, vt in alijs linguis esse quæ agnominationis

Hieronyi. Cambi. Salo. Ambro. Epist. 19.

Cic.lib.de orat. tionis figura, aut variæ significationis ratione, ab vna ad aliam rem transferri possint, atq. hac significationum deriuatione non infrequenter auctores vti solere, multamq. de hac re, atque de hoc elocutionis ornamento, longam esse apud dicendi artifices disputationem, cuius generis illud est: Horat.li.1. epist. *Asinaq. paternum. Cognomen vertas in risum & fabula fies.* Igitur conducta sibi mulier quindecim argenteis à vate narratur, quibus vitam interim tueri posset, quoad illa in meliorem mentem mutata, redeuntis tandem ad se amorem & curam maiorẽ experiretur: Atque illud hac imagine indicari videtur, quibus potissimum rebus atque consilijs adiutus Israël, & ad diuturnam illam spem fortiter tenendam, instructus esse possit: Nulla autem illis commodiora, & magis ad eam rem apta esse probantur, quam assidua sacrorum librorum lectio, in quibus certa loca sunt, quæ de hac re consulentibus satis idoneum suppeditare possint ad sperandum materiam: Nam quod semel à Deo in hominum vtilitatẽ promissum est, id nisi nostra impediatur culpa, vt succedat necesse est: Atque ad eam spem alendam plurimum confert ingens & indefessa arcanorum voluminum lectio, sicut scriptum est: Quæcunque scripta sunt ad nostram doctrinam scripta sunt, vt per consolationem scripturarum spem habeamus: Quindecim itaque imprimis vates fuère, apud quos oracula, de hac Israëlitica restitutione funduntur. ij autem sunt, Dauid Rex primus in quibusdam psalmis, secundus Isaias, Ieremias tertius, quartus Iezechiel, Hosseas quintus, sexto loco Ioël, septimus Amos, octauus Gobadias, nonus Michæas, decimus Habakuq, Sophonias, Daniel, Aggeus, Zacharias cum Malachia, quindenarium hi numerũ complent, neq. quisquã alius præter hos vates est, qui de hac re verba faciat manifesta: Atque hanc sententiam conijciendi hæc simplicissima ratio est: Numerus quindenarius vt occurrit sine vlla alia diuinatione præsenti intentione conueniens admittitur: Argentum autem Hebraicè Psal.84. *Chezzeph* dicitur à verbo *Chazzaph*, quod concupiscere rem aliquam, ad eamque attẽtum esse significat, vt in psalmo: Concupiuit, & defecit anima mea in atria domini, quando כסף veniam & apparebo, &c. Ita autem ad vatum lectionem Israëlitæ vehementer attenti, & earum rerum quæ illis prospera prædicuntur desiderio affecti sunt, vt vates illæ visendi diuini templi spe atq. desiderio affectus erat: Namq. in his præter multam & maximam sapientiam calamitatum suarum finem, & multa futuræ atque sperandæ felicitatis testimonia contineri creduntur: Quamobrem mirum in modum illis attendunt: quo verbo 1.Pet.a. etiam Diuus Petrus ad eosdem de ea re scribens, visus est: Habemus, inquit, firmiorem propheticum sermonem, cui bene facitis attendentes: Certè quindecim illis sunt, quibus attendere, quos assidua lectione versari expediat; ad quorum prædictiones & promissa tanquam ad lucem aliquam aspiciendum sit; vt Lucernæ, inquit Petrus, lucenti in caliginoso loco, donec dies elucescat, & Lucifer oriatur in cordibus vestris. Atque de quindecim argenteis hactenus: nunc verò de Ghomer hordei, & de Lethec, hoc est dimidio ghomer hordei erit deinceps dicendum. Homer mensuræ genus apud Hebræos erat, de qua nos in nostris de siclo disputationibus exactius Deo duce agemus. Nomen verò ipsum complementum siue cumulum significat, nam cum ranas Exod.8. Ægyptijs infestas, Mose perniciem illam deprecante, Deus extinxisset, in hammarim hammarim, hoc est in cumulos cumulos aceruatim à populo comportatas fuisse legi- Habacuq.3. mus. & apud Habbakuq cumulum aquarum multarum pro mari, dictum legimus. significat ergo homer cumulum: Lethech verò dimidium homer cum sit, eius etiam לתך acerui, ad quem homer refertur, dimidium significabit. atqui & hordei nomen certæ שעורים cuiusdam significationis est, quæ ad hanc rationem non minus, quàm superiora aptè Psal.58. Psal.50. referre placet: nam turbo, procella, & tempestas, & maxima quæque calamitas nomine, & verbo saghar significantur, quæ ad idem etymon cum hordei nomine referuntur: vt in Psalmo: Et in circuitu eius SAGHAR MEOD, id est tempestas valida & iterum dixit, & stetit spiritus Saghar, id est procellæ. Nomine igitur Seghorim, id est hordeorum in hac significatione vsurpato ipsa sese totius sententiæ ratio detegit atque aperit. nam vt ad longam istam seruitutis miseriam, restitutionis spe ferendam atque leniendam, quindecim vatum lectio illis proponitur, sic etiam ea scripta cognoscenda, atque animo versanda indicantur, quibus scriptis omnis futurarum illis Deutero.27. calamitatum, & miseriarum summa præfinitur: Atq. duo præcipuè loca sunt, in quibus hac de re agitur: Alter est septimum supra vigesimum libri Deuteronomij caput:

Alter verò leuitici vigesimum & sextum, quibus locis imprecationes & diræ populo illi obnuntiantur, si legem, si fœdus diuinum neglexerit, atque cuperit. Sunt autem in Deuteronomio nonaginta octo numero quæ calamitatum aceruum, atque cumulũ, hoc est, homer, complent: In leuitico verò quadraginta quinque tantum sunt, quæ lethec, hoc est dimidium homer absoluunt. Hæc vates pronunciat haurienda illis esse prius quàm miserijs, quibus scatent, extricari cõtingat; atq. ad eorũ in sacris libris cognitionẽ adhortatur; namque ita fiet, vt ipsi non casu, sed diuino consilio eò sese venisse agnoscant, & futuræ rursus restitutionis pollicitis, atque spe alantur, quæ ex illis eisdem locis, vbi diræ atque imprecationes continẽtur, petere licebit, sunt enim hæc illis continuò subiecta: Atque adeò ex hac cumuli atque dimidij dirarũ cumuli assidua cogitatione magnum illi fructum consequentur: quippe & iustum Dei iudicium imprimis agnoscent, malumq. suum prouidentiæ spe ac fide solabuntur, atque meliorum rerum desiderio affecti diuinam misericordiam assiduis precibus appellabunt, vt ijs tandem malis feliciorem finem atque exitum det. Leuit.26.

Et dixit ad eam, dies multos expectabis me.

PRo ratione conceptæ similitudinis decorum omne, atque omnis œconomia à vate conseruatur. namque hoc in loco vates eius partes agit, qui mulierculæ pluribus quondam amatoribus prostitutæ, curam gerit, quique eam ad sanitatem atque officiũ reuocare studet: quod duabus rebus potissimum efficitur victu & cultu parcius suppeditato, & oratione ad hanc rem accommodata, qualem anteà apud poëtam indicauimus. Igitur cum vates priorem partem soluerit; hanc alteram breuibus quidẽ verbis, tamen idoneis sententijs adiungit: Ostendit enim se ira & dolore commotũ, quòd tot procos sibi præferri, & addi videat. Cæterùm quia id non dolosè, verùm vt ira percitus cogitat, opus esse: vt quàdiu ipse secesserit, illa quoq. consilium mentemq. mutet: & vt frugi feminam sese gerat: vt tandem mutatis vitæ moribus, habitu, & officio amantis sopitum amorẽ excitet, ita fiet vt cũ eo in gratiam reuertatur, & in spem cõiugij veniat. [*Dies multos expectabis me.*] Hebraicè & Græcè, sedebis mihi, quo verbo id vitæ & cultus genus significatur, quo viduæ, aut quæ viros suos vel amissos desiderant, vel diutius absentes expectant, vel iratos atque diffidentes sibi reuocare student, vti consueuêre: cuiusmodi vitæ genus Thamar illa referre nobis poterit, quam sedere apud patrẽ suum, donec futurus illi maritus cresceret, Iudas socer iubebat. Sedebis itaque mihi, hoc est nomini meo addicta, neque alium præter me appellabis. Quod si quis huiusmodi consilio, mente atque habitu mulieris exemplum ex alijs auctoribus desideret, vnum satis profectò aptum ex Propertio petere licebit, libro 3. Elegia 6. Gene.38. Propert.lib. 3.eleg.6.

Non fornicaberis, neque eris viro: & ego expectabo te.

LEGES imponit mulieri, quibus teneri illa debeat, si modò reconciliatum sibi virum velit, atque altera quidem honestissima lex illa est, vt à libidine omni abstineat, & mœchorum cõsuetudine abiecta ad viri optimi desiderium penitus reuocetur: quem tamen non ita citò facilem experietur; quippe diebus multis iucundissima illius consuetudine caritura est, scilicet vt sentiat, quanto priuata bono sit: atque reditum sibi, aliquando pro dignitate amplecti & conseruare discat. [*Non eris viro.*] Hæc altera lex est, vt ferat viri proprij desiderium, durum illud quidem, ferendum tamen: nam leuius fit patientia quidquid corrigere est nefas, inquit, ille. [*Et ego expectabo te.*] Hebraicè & Grecè Et ego tibi, subaudiendum, non ero, hoc est viri officio aduersum te non fungar: Nam superior negatio inferiorem etiam orationem negat: Est autẽ locus à relatiuis. Hæc verò vatis oratio atque prædictio est, qua apud eam, quam sibi condu-xerat mulierem, vsus ipse fuit. At verò quoniam futuri Israëlitarum status imago, & representatio quædam hæc fuerat, ne quis aliter rem interpretaretur, rationem ipsam atque interpretationem (vt nihil apertius) continuò subiecit: vt si quis cuius rei causa illa ab ipso agerentur, rogaret, respondet idem, nempè fore vt Israëlitarum gens diu Reipublicæ, atque omnis religionis vsu, dignitate, atque luce careat, vt neque sacratum & prophanarum rerum ius, & morem antiquum retineat, neque eum qui per scelus inductus est, seruet: Vt autem hoc explicaret, argumenta à destinatis sumpsit, sine quibus res geri non consueuêre, hoc modo.

Quia dies

Quia dies multos ſedebunt filij Iſraël ſine rege, & ſine principe, & ſine ſacrificio, & ſine altari, & ſine ephod, & ſine theraphum.

HÆc omnia enumerauit, quorum vel ad ſtatam puramque Dei religionem, vel ad vanorum deorum cultum atque ad ſuperſtitionem vſus erat, quibus demptis, vſum quoque eorum demptum eſſe conſequitur, vt illud : *nec turpem ſenectam degere, nec cithara carentem.* [*Sedebunt.*] Vt ad viduarum, atque relictarum mulierum rationem, ſic ad obrutas vaſtataſque reſpublicas, aptiſſimè verbū hoc transfertur, vt, Quomodo ſedet ſola ciuitas plena populo : Eſt enim miſerorum ſedere, cum præ ærumna, & animi dolore nihil agere, atq. adeò ſeſe præ imbicillitate ægrè ſuſtētare ipſi poſſint. *Sine Rege*; cuius cōſilio, & authoritate publicæ res adminiſtrentur. *Et ſine principe* alio, quem illis ex propria gente, ſibi adhibere liceat : namque olim quanquam apud Babylonem Iudæi exularēt, principe tamen quodam Ieroſolymitanæ vtebantur reliquiæ: nunc verò & aliarum gentium, apud quas miſerè vitam agunt, legibus & regibus vel inuiti obtemperant, & neq. principis nomen inter ſe appellare audent, quamuis caput quoddam captiuitatis dictum, in quocumque loco ſunt, ſibi præficiant, quod tamen nullo principis fungatur officio. [*Et ſine ſacrificio, & ſine altari,*] Hebraicè poſterius hoc, *ſtatua* dicitur, vt eos diuino prorſus cultui, tam proprio quàm alieno operam daturos eſſe neget: nam vt ſacrificium ad purā, & conceſſam illis ſacrorum rationem, ſic ſtatua ad vanum gētilium ſimulachrorum pertinet cultum. quòd ſi altare quis malit legere, vt Latina noſtra verſio habet, aliud eſſe exiſtimet altare oportet à ſacrificio conceſſo, neque enim geminarentur nomina, ſi res eadē vtrobique indicaretur. [*Et ſine ephod & ſine theraphim* :] Quoniam humanæ res ſine diuino conſilio, nec rectè adminiſtrantur, nec ſuccedunt, oracula olim neceſſaria fuēre. Hæc autem aut vera certaque ſunt, qualia quæ à Deo verò fundūtur, aut incerta, aut vana, qualia à dæmone vel fundebantur, vel ab eius miniſtris atque ſacerdotibus fingebantur, quibus vulgus erroneam fidem habebat. Cùm igitur Iſraëlitæ ad impium ſacrorum morem à verò cultu tranſierint, diuinandi etiam rationem & modum gētibus conſuetum obſeruabant : namq. Hebreis ex Ephod ex vrim & thunnim, vera & certa; Gentibus verò ex certis ad certam temporis horam, & ſyderum aſtrorumque coniunctionem aptatis ſignis atque imaginibus, ex auibus, extis, ex tripode, atque alijs ex rebus, vana & incerta petebantur reſponſa : Vtroque genere deſtituendos Iſraëlitas vates prædicit : Singulas autem ſpecies in ſingulis generibus tantum dixit, conſueta autoribus dicendi figura vſus, vt, conteres naues, Tharſis, pro quibuſcumque nauibus: &, *quodcunque minabitur Eurus, Fluctibus Heſperijs* : Eurus pro vento dictum. Atque ad hunc locum „ Iudæorum res deueniſſe, eumque hactenus tenere, certius eſt, quàm vt probationem „ noſtram deſideret. nam neque Ieroſolymis, ſi qui ex ea gente degunt, ſacra patrio more faciūt, cùm templum illud, in quo ſolo hæc exerceri fas fuerat, à barbaris ſit occupatum, & Machometano ritu frequentetur: (Extra vrbem verò ſacris operā dare nefas illis eſt:) Neque etiam prophanis gentium cultibus, & ſacrificijs vacant, quæ ab Euangelicæ propagationis tempore per totum ferè orbem obſoleuerunt.

Horat. li. 1. Od. 31.

Threno 1.

Pſal.

Horat. Od. 28.

Et poſt hæc reuertentur filij Iſraël, & quærunt dominum Deum ſuum, & Dauid Regem ſuum, & pauebunt ad Dominum, & ad bonum eius in nouiſſimo dierum.

SVPERIORVM promiſſorum hæc confirmatio eſt, atque aſſeueratio, quæ eorum ad quos pertinet ſpem, iteratione, atque repetitione redintegrat : In precedenti autem capite res omnis propoſitionis forma prædicta fuerat : in hoc autem diſpoſita, & vnicuiq. parti ſua tempora ſunt tributa; atque ita temporum & rerum diſtinctione vaticinij ratio certior atque explicatior apparet, & ſperantium animi reuocantur, ex obſeruata antecedēntium, & præſentium rerum ſerie ad futuram tranquillitatem expectandam: *Et poſtea*, conuertentur vocati à Deo Iſraëlitæ, atq. Euangelij mutatione rurſus inuitati emollitis iam diuina miſericordia eorum cordibus, quæ hactenus ob propriam ipſorum culpam obduruerant, reuertentur ab iſta, in qua nunc iacent, miſeria, ad nouam illam atq. deſideratam felicitatem. [*Et quærent dominum Deum ſuum,*] cuius regnum intra ipſoſmet futurū eſt: quærēt in toto corde & in tota anima, & mente, damnatis prioribus omnibus cogitatio-

cogitationibus & ſtudijs, quæcunque veritati, & conſilio diuino aduerſabantur. [*Et quærent etiam Dauid Regem eius,*] Ieſum Chriſtum verum Dei vnctum, cui Dauid ſolium perpetuò poſſidendum à Deo traditum eſt, cuiuſque regni finis futurus eſt nullus. hunc Luc.1. Act.1. eundem ipſum ſibi regem & iudicem vniuerſorum à Deo lectum, datumque agnoſcẽt: huius imperijs, vt planè diuinis obtemperabunt. nam vt Deo, ſic & Chriſto eius, & cre- » Ioan.12. dere & optemperare oportet: Creditis in Deum, & in me credite, inquit ille: & Pater » 14. » Matth.6. etiam, hic eſt, inquit, filius meus dilectus, in quo mihi benè complacui, ipſum audite. Vt autẽ diuinæ naturæ dignitatis, & imperij eiuſdẽ cõmunionem in Chriſto indicaret, zeugmate figura elegantiſſimè eſt vſus, vnoque verbo vtriuſque obſequium & cultum patris videlicet, & filij eſt complexus. [*Quærent Deum, & Dauid Regem eius.*] Sed quod Dauid antiqui ſecundum carnem patris nomine nepotem ipſum verum & certum atq. æternum regni hæredem appellaret, res ipſa, ius, & ratio poſtulabant: Quamobrem & eiuſmodi crebet atque conſuetus vatibus eſt ſermo, vt apud Ezechielem: Ego dominus » Ezech.34. ero eis in Deum, & Dauid ſeruus meus princeps in medio eorum: atque apud alias » etiam gentes, qui eiuſdem imperij, aut dignitatis erant primi ſui imperij auctoris nomen gerebant; vt à primo Iulio Cæſare omnes, dicti ſunt Cæſares. Horum autem ſtudium atque cura omnis, cùm eum felicitatis compleuerint gradum, nulla alia erit, quàm vt ſummam erga ſe Dei benignitatem agnoſcẽtes, atq. in animo cogitãtes Deum ipſum tantorum auctorem bonorum perpetuo cultu reuereantur, & bonum ipſum ſibi dono datum, hoc eſt ſpiritus diuini munus decentibus officijs, & totius vitæ integritate atque ſanctitate tueantur, ſicut ſcriptum eſt: Satagite vt certam veſtram vocationem & ele- » 2.Pet.1. ctionem faciatis, hæc enim facientes non peccabitis aliquando; & iterum alio in loco. » Epheſ.4. Nolite contriſtare ſpiritum ſanctum Dei, in quo ſignati eſtis in die redemptionis: Hæc erit vita ſolutorum iſtis, in quibus verſantur, miſerijs Iudæorum, ad quam vtinam diuino munere quàm citiſſimè traducantur, neque nos tamen tanta felicitate, & honoribus tantis excludamur. Amen.

CAPVT QVARTVM.

Audite verbum Domini filij Iſraël, quia iudicium domini cum habitatoribus terræ.

HACTENVS Iſraëliticarum rerum initia progreſſus, & incrementa, atque earum fines, diuino ex oraculo cognouimus: denique omnia quæ ad illos pertinebant negotia in breuem quandam ſummam redacta ſunt. tota autem res à Deo cum vate acta eſt, ita vt futuram in eam gentem, eiuſque poſteros animaduerſionem, & totius cõſilij ſui rationem cum illo communicaret, & ſeſe iudicem integerrimum oſtenderet, & promiſſa miſericordia patrem pientiſſimum amantiſſimumque virum probaret. nam Deus vt iuſtiſſimus atque ab omni iniquitate alieniſſimus eſt, ita ſuorum iudiciorum rationem hominibus bonis tamen, & ſapientibus (quales prophetæ ſunt) probandam aperire conſueuit, neqnid horum aut caſu receptũ, aut negligentis numinis, vel priuato odio agentis, libidine effuſum putetur, ſicut ſcriptum eſt: An eſt malum in ciuitate quod Dominus fecerit? Quia non faciet Dominus Deus Amos 3. verbum, niſi reuelauerit ſecretum ſuum ad ſeruos ſuos prophetas. Hactenus ergo ſe iudicem apud vatem geſſit, & conſilia aperuit ſua. nunc verò deinceps cum populo ipſo agit, cuius criminibus & ſceleribus irritatus, eam, quam audiuimus ſententiam pronunciauit, & ſtabiliuit, & ſermonem apud omnes, præcipuè verò apud Iſraëlitas habet; quo in ſermone primùm accuſatoris perſonam, deinde etiam iudicis ſuſtinet, atque vtrique officio propriæ partes, attributæ ſunt. Eſt autem totius orationis argumentum hoc: Imprimis quantum gens illa ab officio, à diuinæ legis obſeruantia, ad vitia atque ad libidines degenerarit, oſtenditur. prætereà quemadmodum ex illis malis in impudentiam, & inde in grauiſſimum, atque turpiſſimum impietatis morbum delapſa ſit: eoque

morbo sacerdotes & principes obnoxios arguit; quamobrem captiuitatis & magnarum miseriarũ pœnas omnibus primùm esse sustinẽdas cõfirmat, qui primi tantã sint culpam commeriti: quin etiam easdem ad posteros suos, vt meritorum, ita suppliciorũ hæredes esse redituras. Statim ergo in ipso accusationis initio exordio vtitur diuinis accusationibus familiari, quo & attentionem, & docilitatem parat, & rem ipsam cognitu necessariam docet, & parata attentione quid acturus imprimis sit, proponit; nimirum se illius seculi & gentis mores turpissimos accusaturum. quam eandem dum ille accusat, suorum criminum cognitricem adesse vult, vsque adeò accusationem quam factitat, iustã atque irrefragabilem esse profitetur: Deinde vero propositam confirmat causam, & demum dicendo iure iudicis munus exequitur. [*Audite verbum Domini filij Israël:*] Ab accusatoris & à rei ipsius de qua agitur magnitudine, attentionem captat: quòd accusator Deus sit, qui non odio, non ira, non proprijs commodis, non denique alio vllo vitio, sed rei ipsius indignitate, ad accusandum moueatur; quòd filij Israël rei sint, quos præter alios omnes homines, iustos atque integros esse oportuit, quoniam Israële patre gaudebant, in quem tanta beneficia Deus contulit, vt ob eorum beneficiorum recordationem nomen illi Iacob in Israël mutauerit, vt assidua nominis appellatione, & dignitatis, & officij sui admonerentur. Itaque non tam Iacob, quàm Israëlis filios in crimen vocat, quibus hoc ipsum quòd à Deo in crimen vocari possint, grauior quædam culpa est. *Audite*, autem simplex verbum protulit, neque verborum copia longum exordium esse voluit; tum vt causæ se potius, & rebus ipsis, quàm verbis inniti ostenderet; tum quòd verbũ ipsum longæ orationis vice seruire in diuinis sermonibus solet, neq. vnquã nisi in re maxima atque grauissima vsurpatur, quam ipsorum, apud quos agitur cognoscere interfit: vt, Audite verbum Domini principes Sodomæ: Audite hoc omnes gentes, auribus percipite, qui habitatis orbem. vt autem, *verbum Domini*, dixit, rem consilio diuino agitatam atq. putatam ostendit. nam DABBAR pro quo verbum vertimus animi imprimis cogitatum, deinde effatum ipsum significat, vnde & pro toto negotio aliquo accipitur. Neminem præterea excipit cum filios Israël appellet, non plebem, non principes, non etiã sacerdotes ipsos, quia Israëlis nomine omnis Iacobi posteritas habita diuinorum beneficiorum, atque promissorum ratione, appellatur. [*Quia iudicium domino est cum habitatoribus terræ.*] Cuiusmodi causa, & quo in genere agenda sit, proponit: Nam causam in iudicio dicturus est aduersus populum, qui conditioni & pacto non steterint; quamobrem credita ea conditione res, & iustas etiam pœnas ab illis esse repetendas. Itaque hoc, hemistichium totius orationis propositionem & statum continet. Iudicium hoc in loco litem interpretamur: nam quod Hebraicè est *Rib*, contentionem, litem, controuersiamq. vertere, ratio ipsa, & locorũ sententia docet; vt, Iudica Domine nocentes mihi, Hebraicè *rib adonai ribeni*, id est Litiga domine cum litigantibus mecum, de quo verbo nos plura in Habbakuq disseremus: Itaque lis est Domino aduersus eos, qui Cananæam terram incolunt: quos omnes in ius, & iudicium Dominus ipse vocat, quos cum nemo deserti officij arguat, Deus ipse suas partes agere, atque aduersarios accusare cogitauit. [*Cum habitatoribus terræ.*] Articulus Hebraicè & Græcè nomini terræ appositus, certam terram de qua sermo fiat, indicat; nimirum eam, quæ ab ijs, quorum iudicium postulat, tenebatur. Totius autem actionis argumentum huiusmodi est. Deus Israëlitis regionem, ex qua Cananæos expulit, cum omnibus rebus, & fortunis possidendam ea conditione tradidit, vt impietate omni, iniuria, atque sceleribus alieni (quamobrem primi possessores expulsi fuerant) pietatem, officium, atque vitæ integritatem colerent, id, quòd si ab illis purè sanctèque obseruaretur, sese ijsdem propitium, dextrum atque faustum fore à principio ad finem vsque anni futurum receperat; sin minus id præstarent, se prædixerat vltorem, & vindicem, assertoremque testibus cælo ac terra, sicut scriptum est: Et dedit illis regiones gentium, & labores populorum posse derunt, vt custodiant iustificationes eius, & legem eius exquirant. At vero cùm isti conditionibus, legibusque violatis animos suos ab hac pietatis atque virtutis cura ad summã infamiam impietatemque traduxerint, & quemadmodum patres eorũ in arcum prauum cõuersi fuerint, nõ solum Dei minus secundã in se prouidentiã, sed magnam indignationem, meritò sunt experti: Repetit ergò suum ius Deus, & ab iniustis possessoribus terram vindicare

Isai.c.1. Psal.8. דבר ריב Psal.34. Habac.1. Deut.11. Psal.104.

vindicare parat, ob eam causam quòd incolæ conditionibus acceptis, non permanserint: namque hæc iustissima ad repetendum causa est. Sic apud Ieremiam eodem iure postulantem Deum audiuimus: [Ierem.5.] Circumite vias, & aspicite, & considerate, & quærite in plateis eius, an inueniatis virum facientem iudicium, & quærentem fidem, & propitius ero ei ciuitati. Igitur cum litem sibi esse cum *habitatoribus terræ* proposuerit, habitationis & terræ nominibus pactum violatum esse subindicauit: nã de habitatione, & aduersus habitatores causa sibi tractabatur. Propositionem autem hanc subiecta partitione confirmat, ita vt nullum officij genus fuerit, quod isti non violauerint, nulla rursus sceleris forma, quam non studio summo atque actionibus suis expresserint.

Non est enim veritas & non est misericordia, & non est scientia Dei in terra.

CVM pietas, & virtus duobus officiorum generibus definiantur, quorũm alterum fit eorum quæ erga Deum, alterum verò eorum, quæ erga homines fieri oporteat, vtrumque genus ab Israëlitis proditum fuisse criminatur; & vtinã nos etiam christiani, quibus maius donum ijsdem conditionibus creditum est, huiusmodi crimen effugere possimus. Nobis autem singulæ seorsum formæ describendæ sunt, vt quid vnũquodq́; horũ sit, & ad quod genus referri possit, intelligatur: Negationem verò propterea præmisit, quod ijs quæ desiderantur, virtutum & officiorum conditionibus terram possidendam acceperant, vt scriptum est: Vt custodiant iustificationes eius: Etenim iusti- [Psal.104.] ficationes non tam præceptis negatiuis, quàm affirmatiuis continentur: Nam si quis non furetur, non peieret, non hominem occidat, non continuò iustus est, nisi idem & Deum ardentissimè amet, & eius causa in homines etiam sit beneficentissimus. Itaque non solum nemini noceri, sed nemini officium cũm opus est, nõ præstari oportet, quibus ex vtrisque rebus fit, vt diuinus sermo cũm aliquem commendare vult, à malo declinantem, & bonum facientem testetur, vt Vir fuit in terra Hus, nomine Iob, [Psal.36. Iob.1.] simplex & rectus & timens Deum, & recedens à malo cunctis diebus vitæ suæ. Desiderantur ergo imprimis officia in Israëlitica gente, ob quorum defectum de diuinorum possessione donorum meritò deturbandi erant. Atque tria imprimis commemorat virtutum genera, quorum studium & assiduam exercitationem ab illis celebrari volens Deus perpetuam ipse materiam, & certas occasiones obtulerat. sunt autem officiorum genera hæc, veritas, misericordia & Dei scientia, quorum causa illis ad terram incolẽdam admissis, primitias, decimas agrorum requiem & iubileorum tributa imperauerat; quibus rebus omnibus, & ad veritatem & fidem, & ad misericordiam, atque ad tantorum beneficiorum auctoris Dei cognitionem assuefactos esse voluit: Hæc autem omnia ipsius terræ possidendæ, legibus continebantur, quæ cum minus præstita ab illis essent (quemadmodum ex alij locis manifestum est) desiderari in terra dicuntur. Veritatem autem hoc in loco definimus eam virtutem quæ iustitiæ omnis fundamentum est, per quam damus operam, ne quid aliter, quàm confirmauerimus, fiat, aut factum aut futurum sit. atque hæc ipsa in debitis numeratur officijs; illa verò [De inuẽto. lib.1.] altera quæ sequitur, non tam ad debita, quàm ad ea, quæ vltro præstantur officia pertinet: Misericordia ea est animi virtus ad opem ferendam & hominum indignorum calamitates subleuandas. Quisnam verò in eo cui veritas sancta non est, requirat mi- [Tuscul.4.] sericordiam? sed neque Dei scientiam, cũm hanc apud eos, qui à veritate atque à misericordia desciuêre, quàmminimam esse manifestum sit: Neque enim vera atque integra Dei scientia constare omnino sine officio potest, sicut scriptum est. Pater tuus [Ierem. 22.] comedit, & bibit, & fecit iudicium & iustitias, tunc benè erat ei: Iudicauit causam pauperis & egeni, tunc benè erat ei, nunquid non hoc est cognoscere me, dicit Dominus. Igitur diuina scientia religionem, pietatem, & virtutum officiorumq́ue studium continere videtur, ob eamq́ue causam hunc locũ sic explicat Chaldæus interpres: [*Neque sunt qui ambulent in timore Dei in terra.*] Hæc itaque illis officia, hæc studia, hi mores publicè fuerant priuateque colendi, sed cessêre pietas fidesq́ue: *In quorum subiere locum fraudesque doliq́ue, Insidiæque & vis, & amor sceleratus habendi.* [Ouid. metamor. lib.1.]

Maledictum & mendacium, & homicidium, & furtum, & adulterium inundauerunt, & ſanguis ſanguinem tetigit.

OMNES fraudum & ſcelerum partes in hæc velut genera actæ ſunt, quibus non ſolùm terra infamis erat, ſed homines ipſi vbicunq. eſſent, flagrabant. *Maledictum* iuramenta vana & irrita ſignificat; & quia in varijs iurandi modis ille magis eſſe formidabilis videtur, qui per execrationes & imprecationes fit, hunc præ alijs omnibus protulit, qui ſi violetur atque rumpatur, cæterarum quoque omnium ſanctitatem negligi,
אלה atque violari facilè arguit. Eſt autem Hebraicè *Alah* verbum infinitum, quod cum imprecationibus & deteſtationibus iurare ſignificat, idque Græcus interpres rectè vertit
ἀρά Ara. eius iurandi modi initium tale apud Hebræos erat, Si feci, vel ſi non feci, ſiue facio, ſiue faciam, hæc atque hæc mala in caput deſcendant meum: quam rem iurare in
Iuuenal. ſaty. 13. caput græci dicebant: *Comedam, inquit, flebile nati Sinciput elixi Phariòque madentis aceto.* Huiuſmodi iuramento vt grauiſſimo vſum Petrum euangelia indicant: Quod ge-
Matt. 16. Matt. 5. nus & inter alia Chriſtus Dominus vetuit: Neque per caput, inquit, tuum iuraueris: Atque in hoc primo ſcelere, & religionis, & fidei publicæ proditionem intelligimus. [*Mendacium.*] primum illud nomen in quacunque re interpoſitum iuſiurandum, atque idem neglectum, hoc ſecundum certæ rei & debitæ negationem ſignificat, vt depoſiti vel crediti, vel officij, atque muneris cuiuſuis, modo debitum ſit. Nam mentiri verbum, pro eo quod eſt fidem datam fallere, & Hebræi & Latini frequenter vſurpant, vt, filij alieni mentiti ſunt mihi, filij alieni inueterati ſunt, & ſi mentitus fuerit proximo ſuo depoſitum repetenti. [*Homicidium,*] ſcelerum numerum ſimul & grauitatem auget. eſt enim homicidium hominum generi imprimis pernicioſiſſimum, & numini vehementer inuiſum, cùm id animal vita priuatur, cuius vitæ cauſa totus hic inferior orbis productus ſit. Omne autem iniuriarum genus, quæ ab aliis hominibus in alios perueniunt, vel in perſonis ipſis, vel in re, vel in honore atque dignitate verſatur, nullum autem genus intactum, nullum non vehementer exercitum illis eſſe dicit, cùm homicidia & furta, atque ſtupra cõmemoret: ſed & dicendi modus ipſe ſcelerum numerum auget, & ſtudium indicat, nam infinitiuo modo Hebraicè ſic legimus, *imprecari*, & *mentiri*, & *occidere*, & *furari*, & *fornicari*: qua oratione communem omnibus, & maximè frequentatam iniuriarum eſſe exercitationem oſtendit: Quam rem & ſequenti hemiſtichio explicat: [*Inundauerunt & ſanguis ſanguinem tetigit:*] Hebraicè ruperunt, & ſanguines in ſanguines contigerunt, vt non priuatam, ſed publicam peccandi licentiam demonſtraret. rupiſſe legum ait & æquitatis pudoris & timoris etiam vallum, ita vt nullus locus, nullum tempus ſuſcipiendis, admittendiſque vacet flagitiis, neque quidquam obſtet, quin omnia loca, tempora, & capita omnia ſceleribus redundent: Nam

Iuuenal. ſaty. 13. *Quæ tam feſta dies, vt ceſſet prodere furem,*
Perfidiam, fraudes, atque omni ex crimine lucrum
Quæſitum, & partos gladio, vel pyxide nummos?

hoc eſt, ſanguines ſanguinibus cõtactos eſſe, vt effrenata nullis ſupplitiis, nullo exilio, vinculis aut damno coërcita, nulla religione cohibita humana libido, diuina omnia atq. humana iura nefariis polluerit ſceleribus, ita vt completa videatur eorum eſſe malitia, quæ rupto omni prorſus obice, omni diruta macerie, continuis flagitijs omnia compleat. Verbum autem *ruperunt*, vel *inundauerunt*, quamuis ad præcedentia omnia referatur, cùm adulteriis proximum ſit, in eo genere nullum libidinis modum prætermiſſum eſſe docet: *ſanguines* verò iniuriarum ſignificationem multis in locis vſurpare iam notius eſt, quàm vt exemplorum
Pſal. 50. copia opus ſit, vt, Libera me de ſanguinibus Deus. hoc in loco ſanguinis contactus, mutuas & continuas iniurias ſignificat. ad hunc autem ſtatum, vbi res hominum defluxerint, pronum eſt, vt diuinum iudicium atque vltionem expectent, qualem & Amorrhæi
Gene. 15. Leuit. 18. eiuſdem regionis incolæ, vbi iam ſua ipſorum completa fuit iniquitas, experti ſunt:
„ ſicut ſcriptum eſt: Cuſtodite leges meas atque iudicia, & facite ea, ne & vos euomat
„ terra, quam intraturi eſtis, & habitaturi: Nolite ambulare in legitimis nationum, quas
„ ego expulſurus ſum ante vos: omnia enim hæc fecerunt, & abominatus ſum eas: nunc verò quando & ab iſtis omnia hæc admiſſa atque exercita ſunt.

Propter

Propter hoc lugebit terra, & infirmabitur omnis qui habitat in ea : in beſtia agri, & in volucre cæli: ſed & piſces maris congregabuntur.

CVM terra animantium omnium, & hominũ præcipuè ſedes ſit, fieri perſæpe ſoler, vt in lætis & in mœſtis rebus ab habitatoribus ad ipſam ſermo ratioq. transferatur, & ridere & lugere terra dicatur; nec id in ſacris libris ſolum , ſed etiã in externis auctoribus paſsim obſeruatur : Vt, *Aret ager , vitio moriens ſitit aëris herba* : Vt autem lætitia Virg. Eclog. 7 & riſus felicitatis & nitoris, ſic contra mœſtitia atque luctus miſeriæ ſordium, atque vaſtationis eſt comes. Nihil autem ita lætum atq. iucundum, vt regio & hominibus, & vtilibus animantibus frequens eſt; nihil rurſus ita horridum, aut ita triſte, vt vaſtatos, & incultos terræ tractus videri, maximè ſi frequẽtiæ atq. culturæ relicta veſtigia humanarum rerum viciſſitudinem & ruinam teſtentur : Igitur propter peccata populi iſtius, terram vaſtandam, atque omni ornatu , omniq́ue nitore ſpoliandam eſſe prædicit , & decernit , ita vt mœſta terra & lugens vtpote regibus viduata, & filijs orbata ſuis viſatur; neque ſolum homines, ſed quadrupedes etiam in ea, atq. aues eſſe deſiderandas, quòd complura harum animantium genera hominum, vel cura, vel cultura, vel etiam opera ad viuendum indigeant: non ſolum enim pecora & armenta vitam ſine humana cura tueri non poſſunt, ſed & feræ plurimæ, vt leones, lupi, vrſi & vulpes, quibus niſi ex hominum rebus vnde rapiant, ſuppetant copiæ , non facilè eſt aut propagare, aut tueri genus ſuum. auium verò maxima pars, ex agris , hortis, & vinetis atq. ſiluis, ab homine cultis, alitur. quòd ſi homines terris atq. agris omninò cedant, illa etiam genera omnia cedere conſequens eſt: ſicut & Ieremias in eandem ſententiam, dixit: Intuitus ſum , & Ieremi. c. 4. non erat homo, & omne volatile cæli receſſit : Inſpexi & ecce locus paſcuus & fertilis deſertum erat. Atque hoc in loco beſtiam agri, pro omni animantium genere , ex quo vſus aliquis hominibus percipitur, dixit iuxta figuram cunctis auctoribus notam; ſicut Adria pro omni mari, & pecus, pro armentis etiam vſurpatur . huiuſmodi etiã illud eſt: Hæc eſt beſtia quam comedetis, cum aliàs nomen hoc ad feras tãtum accommodetur: Leuit. 10. quòd ſi propria ſignificatione nomen vſurpari velis, erit argumentum ex contentione ductum, ſiue vt Dialectici loquuntur à maiori . nam ſi feris regionem ad viuendum incommodam fore prædicit , longè multò profectò incommodiorem pecoribus etiam futurarum ſignificat. [*Sed & piſces maris congregabuntur.*] Neque enim ſolum ad terrarum tractus, ſed ad ſtagna etiam, fluuios & lacus, atque adeò ad mare ipſum terris illis vicinum, ea calamitas pertinebit, adeò omnia effœta & ſterilia Dei indignatione reddentur, Pſal. 106. ſicut ſcriptum eſt: Poſuit flumina in deſertum, exitus aquarum in ſitim: Terram fructiferam in ſalſuginem à malitia inhabitantium in ea . Vt enim Dei cura atque prouidentia, quibus conſulit vbertatem & felicitatem maximam affert , ita rurſus , quas negligit ad maximam ſterilitatem, atque adeo ad internetionem, vel eo ipſo ſolũ quòd Pſal. 103. negligit, conuertit, vt ſcriptum eſt: Omnia à te expectant, vt des illis eſcam in tempore, dante te illis colligent , aperiente te manum tuam omnia replebuntur benedictione, auferente autem te faciem turbabuntur, auferes ſpiritum eorũ & deficient , & in puluerem ſuum reuertentur. Congregari autem hoc in loco interire ſignificat , & in pereũtium numerum, & gregem colligi, tum ex frequenti verbi uſu, vt congregatus eſt ad patres ſuos; tum etiam ex rei pictura, & viua deſcriptione: nam cum piſces vagũ genus, dum viuunt caſu aliquo in mari, aut fluminibus , aut in ſtagnis intereũt, magnam eorũ copiam ad littus aut ripas, ſiue ad margines, ab vndis ipſis proiectam videre eſt . Chaldæus & Græcus interpretes , alter *Iizagerun*, hoc eſt pauci fient ; alter *Ecleipſuſin*, hoc [illegible] eſt, deficient verbum vertêre , vt *congregari* , in numerum breuiſſimum redigi , exponerent . Diuinam profectò iram ad hæc vſque tẽpora Syriæ pars , quæ Iſraëlitis ceſſerat, teſtatur; quæ cum vbertate nulli olim cederet, poſt acceptam à Tito cladem nulli alij orbis regioni non inuider. [*In volucre cæli.*] Cum volucre cæli, ſic Græcè, & non incõ- Geneſ. 32. modè, vt, In baculo meo tranſiui Iordanem iſtum.

Veruntamen vnuſquiſque non iudicet, & non arguatur vir : populus enim tuus ſicut hi, qui contradicunt ſacerdoti.

NVNQVAM alias peius Reſpub. habet, quam cum nullus in ipſa correctioni relinquitur locus : Nam etiam inter perditiſſimos mores , ſperandum eſt, ſi vir bonus

quispiam extiterit, cuius oratio inter ciues valeat; sin nullus vitæ sanctitate, & oratione id præstare possit, vt reliquorum mores arguat, vt virtutem doceat, atque suadeat, actum conclamatumque est. Atque in religiosa diuinoque iure stabilita Republica, hoc sacerdotum munus officiumque est, vt etiam si reliqua plebs corruptissimis sit moribus, illi tamen salubribus præceptis, oratione vitæque integritate monendo, hortandoque populum, ad mentem reuocent, & reducant, sicut scriptum est: Docebût iuditia tua Iacob, & alio in loco: Ibis inquit, ad sacerdotem. Quod si eò morbus processerit, vt in medicos etiam ipsos, hoc est sacerdotes peruaserit, quænam salutis reliqua erit spes? quis ei parebit, qui sibimet non cauerit? & quis ab eo consilium petet, qui sibi non sapiat? maximè verò cùm insania laboretur, cuius curationem nemo nisi sanus suscipere possit. Nihil igitur in huiusmodi rerum atque morum ruina ab hominibus expectandum, nisi Deo nostri cura sit, vt ipse vel verbis, vel minis aut flagellis, & supplicijs, aut etiam alijs, quibus ea insania curatur remediorum generibus, humanarum rerum saluti consulat. Igitur cùm ad hunc locum Israëlitarû Respublica deuenisset, & litem aduersus eos instituerat Deus, vt in superioribus vidimus: Quia iudicium cum habitatoribus terræ. Nunc verò quam ob causam, his etiam accusatoris partibus vsus sit, exponit; quia nimirum apud eos, quorum id agere intererat, nemo sit, cui ea tutò tradi possit prouincia: nam à planta pedis vsque ad caput, non est in eo populo sanitas, sed à principe vsque ad sacerdotem omnes student auaritiæ: nihil autem leuius sacerdotum vitia, & perditi mores populo, quam nequiter viuendi, & liberius peccandi exemplum afferre solent, vt scriptum est: Si Sacerdos qui vnctus est, peccauerit, delinquere faciens populum: nihil etiam huiusmodi sacerdotis reprehensio & admonitio, atque ad virtutem reuocatio in impudente iam & propter turpe exemplum contemnente populo, efficere solet, nisi vt multa accusans & maledicens totidem & ipse bona cum venia, audiat malefactaque noscat sua: Hoc itaque est illud, quod à Deo per vatem dictum hoc sermone est: Nimirum esse neminem qui peccantem arguere possit populum, quando iam sacerdoti turpitudinem etiam suam obiicere populus ipse didicerit. Atque ob eam causam arguatur frustra, id quod maximam in populo ipso impudentiam, & diuinæ apud eos legis contemptum, atque negligentiam arguit. Solet namque leuissimum hominum vulgus, non tam legis grauitatem & pondus, quàm ministri auctoritatem, summo cum errore æstimare; cuius erroris tollendi causa Dominus dicebat: In cathedra Mosis cum sederint scribæ & pharisæi omnia quæcunque vobis dixerint facite, secundum autem opera illorum ne feceritis. [*Veruntamen*] Multam atque variam indeclinabilium partium vim in omnibus linguis esse, nemo vel mediocriter eruditus est, qui nesciat. namque eadem pars alium atque alium animi motum, diuersis in locis, & sermonibus indicat; & si quid est in linguis, quod negotium interpretantibus faciat, cùm verbum verbo reddere fideliter curant, hoc vnum imprimis est: verborum enim & nominum constantem rationem, & par pondus plærumque reddere possis, particularum verò vt constans omninò ratio sit, efficere non poteris. Quis in alia lingua vocem inueniat simplicem, quæ cum voce latina, VT, paribus numeris conueniat: varijs profectò vocibus nobis fuerit vtendum, si exactè sententiam, & cogitationes, quæ sermonibus exprimuntur, consequi velimus. ex rebus verò multis, quas ob res venustas, & decor, sermonisque puritas ex alia in aliam linguam vertentibus, integra atque simplex non côtingit, vnus est earum partium, quas indeclinabiles vocant vsus. Igitur apud Hebræos vox est *Ach*, pro qua interpres noster plerumque reddit. *verum* & *veruntamen*, quæ apud illos non semper aduersantis fungitur officio, sed alio atque alio in genere animi motibus & conceptionibus inseruit: Vnum genus est, cum is qui loquitur aliquid interea affirmare non sine indignatione vult, non autem omnino imperare, quamuis imperatiuo modo sit vsus, verû ita imperat, vt non ex sua mente, sed ex rei more aliena culpa id euenisse affirmet; quale est illud Ariadnæ apud Catullum. [*Et iam nulla viro iuranti femina credat.*] sic hoc in loco accipiendum est, *veruntamen*, ac si dicat superuacaneam hoc tempore reprehensionem fore, cum integer nemo reprehendere alios possit, nemoque rursus patienter se ab alio viro notari ferat: licebit itaque, veruntamen, vocem ad Catulli imitationem, & iam explicare sic. Etiam nemo alium notabit, neque quisquam quempiam reprehendet, cum id importunum omninò atque improbum apud istos iudicetur: Hispanicè sic sententia hæc ef-

Isai. 1.
Leuit. 4.
Math. 23.
אך
Catul. Argonau.

hæc efferri poteſt: *Ni avn haura quien caſtigue ni quien ſea reprehendido.* Italicè autem: *Pur gia non ſara chi reprenda.* Gallicè, *Toutesfois on n'aura qui reprendre.* Græcus interpres vocem Veruntamen ὅπως reddidit, varia etiam vſus voce [*Populus enim tuus,*] cauſſam profert, quamobrem reprehenſionis inter eos nullus ſit vſus: quoniam inquit ſacerdos, cuius id intererat, ſi id agat, ſua etiam delicta agnoſcere timet; quippe qui nec ita ſit vitæ integræ nec pudicæ, vt alienam corrigere poſſit impunè. [*ſicut qui contradicit ſacerdoti,*] *Sicut* non hic ſimilitudini, ſed aſſeuerationi atque affirmationi ſeruit, vt illud: Iura mihi ſicut dies Geneſ. 33. hæc: & illud: Facti ſunt principes Iuda, ſicut aſſumentes terminum, hoc eſt, vt reaſſumentes, Oſeæ 5. Latinus ſermo coniunctione VT eodem modo vtitur:

Longa quibus facies ouis erit, illa memento, Horat. lib. 2. ſerm. Saty. 4.
Vt ſucci melioris, & vt magis alba rotundis
Ponere &c.

Omnino illud ſtatuimus, eos qui linguarum peritiam negligunt, magno ſeſe intelligendi vſu fructuque, vel ob vnam hanc indeclinabilium vocum rationem priuare. [*Populus tuus,*] ad ſecundam perſona eleganter populum retulit, nam in ironijs, irriſionibus, & reprehenſionibus cùm ſecunda perſona tanquam ad eam rem inducta, ſermo non inconcinnè inſtituitur, vt:

Omne in præcipiti ſtetit vitium vtere velis Iuue. Saty. 4.
Totos pande ſinus. Horat. Epiſt. lib. 1.
Et tuus hic populus ſapiens & iuſtus in vno. &c.

Poteſt etiam hoc in loco pronomen *tuus*, ad terram ipſam per apoſtrophen referri; nam de terræ iure hac in cauſſa agitur, quam expoſitionem nos aptiorem eſſe arbitramur, quaſi ad Deum aut Iſraëlem patrem ſermo referatur; Deus enim ipſe verba per vatem facit; ſed de Iſraële nulla hactenus in hac oratione facta mentio eſt: [*Contradicunt,*] propriè hic litigare ſignificat, ita vt liceat litigantibus cauſſam ſuam vtrinque pari agere iure. Perſuaſit itaque ſibi iam populus non ferendas eſſe ſacerdotum reprehenſiones, cùm ab illis non vitæ ſanctitate, non cauſſa ipſa ſuperari ſe credat. Itaque ſiquid acerbius à ſacerdotibus audit, contumeliam iniuriamque interpretatur, quamobrem inuectiuis, & ipſe contra vtitur:

Et corrues hodie, & corruet etiam propheta tecum nocte:
tacere feci matrem tuam.

POPVLI aduerſus ſacerdotes ſermonem refert, quo ſe carpentes excipere ſolitus ille erat. nam ſacerdotes aut diuinæ legis atque præceptorum populum admonebant, aut prophetarum etiam dicta, & ſermones proponebant, non pauci autem falſi vates inter illos erant, quorum aut mores & facta cum dictis diſcreparent, aut mendax omnino legatio & vaticinium eſſet, quippe qui non iuſſi aut miſſi à Deo, ſed in populi gratiam ambitioſe vaticinium profiterentur. idque à populo non vno argumento deprehenſum fuerat: huiuſmodi ſermonibus ab eo ſacerdotes excipiebantur, vt ſuorum etiam errorum atque ſcelerum admoniti, ſibi interim cauerent, alioqui cum ipſis quos obijciebant prophetis male & citiſſimè perituri. [*Et corrues.*] Præceſſiſſe ſermones aliquos appoſita copiunctio indicat, quæ hoc loco ſententias illatione connectit, vt illud: Dic ad eos qui Ezech. 3. linunt abſq. temperatura. *Et corruet paries, &c.* Nam vt apud Arabes coniunctio *Phe*, ,, & iuncturæ & conſequentiæ nota eſt, ſic etiam & apud Hebræos *Vau*. Quid, inquiunt, ſacerdos populum accuſas? quid legis prophanationẽ obijcis? quid vates eorumque dicta, atque minas auribus noſtris inculcas? Nam & tu nequior populo reprehenſor ades, vt tuis viciſſim moribus nos opponere, & æqua etiam aut maiora mala tibi prædicere nefas non fuerit, quos tu vitæ turpitudine & exemplo nihilominus offendis: Corrues tu igitur hodie, & paulò poſt propheta etiam, cuius nos minis & prædictionibus territas. nam tu hodie corrues, & illum non diu caſus ſuus exſpectabit, ſed noctu corruet: Itaque oratio hæc, popularis ad ſacerdotes reiectionis confirmatio quædam eſt. [*Nocte:*] punctum colon voci huic apponendum eſt, Sic [*Tu hodie, & propheta nocte: Tacere feci matrem tuam.*] Si verſionis huius verbis ſingulis religioſè adhærendum nobis eſt, membri huius ratio ſententiæ fuerit, vt Deus dicat nihil habere ſynagogam, quod Deo arguenti accuſantiq. obijcere poſſit: etenim ſi maximè ſacerdotibus & prophetis poſſit obijcere, illi inquit, ſacerdotum maledicta, & reprehenſionis tacitè, atq. æquo animo au-

dire non solent; quippe quos totidem maledictis, aut etiam pluribus prosequatur. at verò in accusante, & in iudicium vocante tacere coguntur, vt qui veram sui accusationem eo auctore audiant cui nihil obijci possit. Ideo hoc accusandi munus, ijs quorum id agere referebat prætermissis ipse suscepi, ego ipse accuso non sacerdos quispiam, ego prædico non vates aliquis, qui aut ad populi gratiam, aut ad sui admirationem comparatus accessisse putetur. Hæc nobis de hac re ad versionis huius rationem commoda visa fuit interpretatio: simplicior verò quædam alia magisque coherens Hebraicam phrasim, & sermonis vim secutis, explicabitur: Nam cùm Hebraicè mater in recto potius, quàm in accusandi casu sit, & verbum id pro quo, *tacere feci*, Latinè legimus, proprie similari, aut similem esse vertere possis, si rationem verbi, atq. coniugationis vniuersam spectes, ita verti non incommodè posse putauimus, *Et similis ero matri tuæ*, aut *referam matrem tuam*, aut, *videbor mater tua*, vt casus scilicet casui reddatur. etenim omnia hæc versu vno comprehenduntur.

Et corrues hodie, & corruet etiam propheta tecum nocte: & videbor mater tua.

HÆC autem versionis huius (siquidem illa alicui probabitur) sententia est: Cùm iniquum videri alioqui posset, & nefas esse existimari, vt vice rerũ perturbata populus sacerdotem suum corripere auderet; quippe cùm ius æquitasque exigat, vt à sacerdote populus, non à populo sacerdos corripiatur: Insinuatione vsus est populus, qua officium suum apud sacerdotes tueretur, non enim quòd sibi in sacerdotes animaduertendi officium populus vt priuatus vsurparet, id à se tentatum dicit; sed quòd totius Reipublicæ nomine, quasi mater quędam erga sacerdotes esset: vt enim singulos filios & dicto parentes sacerdotibus esse oportet atque decet; ita totam ciuitatem ipsam, & Israëliticam vniuersitatem matrem sacerdotibus, eorumque rebus consulentem esse non absonum aut iniquum est. Igitur vt mater filios quos diligit, corripit: sic sacerdotes suos, à populo corripi, & maternis affectibus, atque durioribus increpationibus officij eos admoneri non dedecet; quamobrem dicit: [*Nam videbor mater tua.*] hoc est, quod mihi quidem priuato nomine non licebat, materno tamen (quòd iure profiteri possum) nomine licebit. atque huiusmodi insinuatione seruus ille vtebatur, quem herus se corripientẽ minus æquo animo ferebat: *Dauus ne? ita Dauus amicum Mancipium domino.* Hanc verò versionem, præterquam quod Hebraicum exemplar postulat, Græca etiam adiuuat editio, ὁμοίωσα τὴν μητέρα σου.

Horat. lib. 2. serm. sat. 7.

Conticuit populus meus, eò quòd non habuerit scientiam.

OSTENDIT quam ob caussam in vitia, in scelera, demum in impietatis morbum delapsus sit populus; atq. huius labis reos sacerdotes etiam facit, quos & vehemẽter ob eam culpam accusat, atque damnat. nam res sic se habet vt populus nisi agendarum rerum admoneatur, cùm per se ipse rudis & indoctus sit, à propria libidine, atque à corrupta natura opinionibus acceptis, totum se aut in otium, aut in non probanda studia tradat; quocirca ea prouincia sacerdotum ordini decreta est, vt diuina lege, & sapientia, atque idoneis consilijs instructi ipsi alios doctrina, disciplina, & vitæ etiam exemplo in officio continere studeant; id si non præstetur actum iri de populi salute. idque maximè si populus non solum sacerdotum reprehensionem non ferre, sed vitæ etiam magistrum sacerdotibus se iactare ausus fuerit; quòd certè temeritate, & quadám impatientia fit: nam si populo vitæ sanctæ ac sapienter agendæ rationẽ expectes, tacebunt profectò & obmutescent [*Eò quòd non habuerit scientiam.*] Si autem eadem ratio ad sacerdotes reuocetur, atque periculum facere velis, an quis eorum officio respõdeat, nihilò magis sapientes eos, quàm populum inuenies: sed cùm morum atque vitæ iuxta diuinas leges & pręcepta instituendæ normá ab his expectari oporteat, sicut scriptum est: Et scripsit Moses legem „ hanc, & tradidit eam sacerdotibus filijs Leui. deprehendes eorum quamplurimos neque librum ipsum contigisse vnquam, & si qui sint, quibus ea aliquando cura fuerit, vt diuinis libris voluendis operam darent; tamẽ id studij genus iam diu ab illis nauari desitum esse, siue eos socordia atque desidia emarcescẽtes, siue obseruandæ à populo disciplinæ desperantes laboris eius iam olim tædere cœperit, siue quod omnibus commune fuerint augendæ rei & cupidis, & ad propria commoda atque ad voluptatem intentos ea diuinæ legis

Deut. 31.

legis, aut discendæ aut retinendæ cura fuerit abiecta. Itaque sacerdotes huius rei in culpa sunt, quia scientiam diuinam repulerunt, aut si quibus aliqua eius contigerat pars, tamen socordia & remissione omnino excidit. Minatur autem illis pœnas, quòd tam illi quàm eorum populus, apud quos id muneris & dignitatis sustinebant, Deo ipsi offenso negligendi repudiandique sint, vt quantum noceat diuinam neglexisse legem, vtrique suo magno malo sentiant.

Quia tu scientiam repulisti, repellam te ne sacerdotio fungaris mihi.

INDIGNVS enim munere & dignitate est, quisquis eas artes, quibus illa conciliatur dignitas, neglexerit. Huius verò dignitatis ars diuinæ legis scientia est, vt scriptum est: Malach.3. Labia sacerdotis custodient scientiam, & legem requirent ex ore eius, quia angelus Domini est.

Et quia oblita es legis Dei tui, obliuiscar filiorum tuorum & ego.

NAM si id, quo tueri rempublicam oportet, reijciatur, ipsam etiam labefactari atque obrui necesse est. Diuinis autem legibus religiosa respublica temperatur, & conseruatur, talemque nunquam prouidentia destituit. at verò si ab officio recesserit, consequens est Deum illi minus propitium fore: [*Oblita.*] *Oblitus* Hebraicè, Chaldaicè, & Græcè. nam sacerdotes alloquitur, aut si genus femineum mauis ad sacerdotum congregationem referendum est: Filios tuos populares, qui omnes disciplinæ gratia sacerdotum filij sunt: aliàs autem mater populus appellari solet, cùm ratio ad vniuersam concionem reuocatur.

Secundum multitudinem eorum sic peccauerunt mihi: Gloriam eorum in ignominiam commutabo.

AMPLIFICATIO est, qua sacerdotum atque sacrorum ministrorum scelus immodicè auctum ostenditur. nescio quo malo hominum vitio fit, vt quæ parua in initio sunt, magnumque virtutis & probitatis documentum præ se ferunt, eadem tamen increscente hominum (quorum id curare interest) multitudine, cùm maximè amplificarum iri sperare oporteret, spem omnem contrario euentu fallant, & cùm nihil magis expetendum sit, quàm vt sacrorum ac religionis societates, summa hominum frequentia ornentur atque celebrentur, quod & Mosi in votis fuerat, cùm diceret: Dominus Deus patrum vestrorum addat ad hunc numerum multa millia, & benedicat vobis, sicut locutus est. Deut.1. tamen ab ipsa frequentia & multitudine peruertantur res alioqui natura sua & institutione sanctissimæ. Quid est per Deum immortalem in ijs, quæ ad instituendam, temperandam, conseruandamque Rempublicam necessaria sunt, sacerdotio dignius? sanctius? vtilius? quæ societas vt magis indies augeretur, & cresceret, exoptandum fuerat. nam si vnus vir Aaron in eo ordine tantum fructum cæteris hominibus ferebat, vt de eo scriptum extet: Lex veritatis fuit in ore eius, & iniquitas non est inuenta in labijs eius, in pace & æquitate ambulauit mecum, & multos auertit ab iniquitate; Malach.2. quantum fructum sperari oportuit si plures eiusdem officij idem præstitissent munus? optandum profectò, expetendumque maximè, atque cum Mose dicendum fuerat: Quis tribuat vt omnes homines prophetent, & vt det eis Dominus spiritum suum? Leuit.11. Verùm enimuerò hoc amplissimum collegium vbi summa frequentia auctum est, sic à Deo accusatur. [*Secundum multitudinem eorum, sic peccauerunt mihi.*]

Hoc est simul atque sacerdotes hi dignitatis, atque instituti sui obliuisci, & humana sapere cœperunt, (vt sunt res hominum) sua vnusquisque curauêre, & religionis meæ studio neglecto, auaritia, & cupiditatibus exarserunt, & quo maior eorum numerus fuit, eò vehementius aut mutuo exemplo, aut contentione ingenium suum in eas artes intenderunt, quibus diuitiæ, ac res eæ quæ ab hominibus appetuntur, parari atque seruari solent. Hoc verò malum illorum multitudine atque frequentia mirum in modum auctum est. nam malitia atque morum peruersitas (quæ hominum sunt) ibi viuunt ac vigent maximè, vbi maximus est hominum conuentus, qualem caussam de eiusmodi

eiusmodi rebus atque ingenijs hominum diuinæ literæ indicare solent, sicut scriptū est: Gene. 6. Cumq. cœpissent homines multiplicari &c. subiungit autem: Vidensq. Dominus quod ,, multa malitia esset in terra.

Sic peccauerunt mihi.

QVANQVAM nullum in legem peccatum sine legislatoris ipsius offensione sit, atque in hoc culpa est, quòd peccantem ipsum à Deo (vt à Theologis dicitur) auertat: tamen quodam modo, imò quodam insigni modo sacerdotum peccata, atque eorum, qui munere & officio ad Deum propius accedunt (quos propinquos suos Deus ipse appellat) offensione sua Deum propius attingere videntur, atque animaduersionem & pœnas ab auctoribus suis grauiores vehementioresque repetendas postulare: nam si ij qui præter cætera alios à peccatis reuocare debent, perfidia & iniquitate contaminentur, quid sani, quid puri atque integri in reliquo hominum genere fuerit? hoc nimirum signi- 1.Sam.2. ficabat negligentissimus ille sacerdos Heli cum filios suos allocutus diceret: Nolite filij ,, mei, non est bona fama, quam ego audio, vt transgredi faciatis populum Domini, Si pec- ,, cauerit vir in virum, placari ei potest Deus, Si autem in Dominum peccauerit vir, quis orabit pro eo? Hac grauissima culpa, & maleficio sese implicant sacerdotes, atque reges, qui cùm ob dignitatis amplitudinem, reliquos homines minimè timeant, Deum ipsum, quem iudicem atque vindicem metuere obseruareque debent, contemnere etiam au- Psal.51. dent. atque hoc illud est, quod Dauid supplex confitebatur: Tibi soli peccaui, & malum ,, coram te feci. Itaque illud Emphasim non paruam habet: *Peccauerunt mihi.*] Ergo cùm id quod illis vt muneris sui partem quàm rectissimè, atque expeditissimè vnusquisque curaret, adiumento esse debuisset, hoc est collegarum frequentia & celebritas, contra in negligentiæ occasionem, & in suorum cuiusque commodorum materiam & facultatem conuersa fuerint; meritò factum est, vt maiestas amplitudo & dignitas, quam ex collegij sui celebritate promittere sibi sperareque potuerūt, secus cessisse & in suum ipsorum dedecus atque ignominiam tandem versa & mutata omnia conspiciat.

Gloriam eorum in ignominiam commutabo.

כבוד GLORIA Hebraicè *Cabod* dicitur, quod nomen pondus, grauitatem magnitudinemque propriè significat. nam quos honore dignos existimamus, graues atque auctoritate sua grauiter à nobis suscipiendos iudicamus. Ignominia verò contraria omninò קלון significatione Kalon, quod leuitatem significat nominatur: huic significationi nomen ap- Hippoc. de arte lib. 1. tissimum Romani fecerunt, Vilipendium: Igitur quod Hippocrates de arte sua dolens, lugensque dixit: Medicina artium nobilissima redacta est in vilipendium malignitate vtentium. Hoc nos maximo cum animi dolore referre possumus, cùm in eum locum sacræ res deuenerint, vt vtentium malignitate, & negligentia amplissimus sacerdotum ordo à sua diuina illa grauitate, ad leuitatem fuerit deductus. Populi autem ac vulgi eiusmodi ingenium est, vt eos, quibus maximum honorem tribuere iure debeat, quamcunq. vel leuissimam occasionem nactus summa despicientia & contemptione prosequatur, vt est ille inhonestæ potius, quàm honestæ fabulæ auidissimus decantator; sicut scriptum Iob 29. 30. est: Quando procedebā ad portas ciuitatis, & in platea parabant cathedram mihi: Auris ,, audiens beatificabat me, oculus videns testimonium reddebat mihi. Et paulò post: Nunc ,, in eorum canticum versus sum, & factus sum eis in prouerbium: Abominátur me, & lon- ,, gè fugiunt à me, & faciem meam conspuere non verétur. Ergo sacerdotibus quibus maximos honores decreuerat Deus, his contrà maximā ignominiam ob desertum officium, decernit, vt adhuc Iudæorum Republica salua à populo ipso contemnerētur, atq. eadem rursus vastata, atque exterminata ab hostibus capti, densi & contempti à victoribus patrio Psal.136. more, cantare rogarentur, vt scriptum est: Quia illic interrogauerunt nos, qui captiuos ,, duxerunt nos, verba cantionum, & qui abduxerunt nos, Hymnum cantate nobis de can- ,, ticis Syon: Atque vtinam hoc Dei in sacerdotes testimonium, & iudicium non ad hæc vsque Christianorum secula pertineat. Quemadmodum verò officium omne à sacerdotibus peruersum fuerit, adiuncta oratione exponit Deus: Etenim illa magna in rebus peruersitas est, si nulla rerum pars in eodem loco, in quo primum instituta est, consistere sinatur; sed perturbata omnia, cōfusaque reddantur, & quod primum esse oportuit, id postremo

ſtremo loco ſit. Publicis verò muneribus & negotijs, maximè autem ſacris, quæ hominibus à Deo data ſunt, hic modus atque ordo eſt adhibitus, vt qui ea curarent, officio imprimis ſatisfacerent ſuo, hoc eſt communẽ populi rem ſtrenuè imprimis agerent; deinde ab ijs, quibus miniſtrabant, mercedẽ ſuam non tam cupidè, quàm iuſtè acciperent. Cùm autem ita humano ingenio corrupta omnia atque deprauata eſſe deprehenduntur, vt officio atque curæ nihil loci ſit, ſed ambitio atq. auaritia omnia occupauerint, & munus atque officium ſpe prædæ potius, quam præmium ipſum mercedis loco accipiatur; tum verò maxima labes atque pernicies rebus ipſis publicis infertur, tum iuſtiſſima in adminiſtratores ipſos accuſatio atque damnatio eſt. hanc verò in ſacerdotum moribus atque officijs peruerſitatem ſubiuncta oratione indicat accuſatque Deus.

Peccata, inquit, populi mei comedent, & ad iniquitatem eorum ſubleuabunt animas ſuas.

QVORSVM pertinuit tanta in eligendo ſacerdote, non ſolum morũ, verumetiam membrorum integritatis inquiſitio? quorſum tam exacta annorũ, ætatis, neceſſitudinum atque ſocietatis ratio? quorſum tam crebræ, ſanctæ, ſtatæ, ſolemnesq. in eodem initiando ceremoniæ? quorſum illi illa omnium aliarum rerum vacatio data eſt? Num omnia hæc ad id vnum comparata eſſe videri poſſunt, vt otio, inertia atque deſidia hebeſcentes ſacerdotes aliorum ſudoribus atque laboribus fruerentur; an ad id potius, vt quæ ad populum pertinent, diuina omnia diligenter, atque aſſiduè curãtes à populo ipſo cibaria, quibus alantur, accipiant: ita vt hoc illorũ ſtudium, hæ partes ſint, populorum ſuorum animis conſulere; hoc rurſus populi officium ea quæ ſuppeditent ad cultum, & ad victum ſacerdotibus ſuis parare, ſicut ſcriptum eſt: Præceptum ſempiternum eſt in generationes (Leuit. 10.) veſtras, vt habeatis ſcientiam diſcernendi inter ſanctum & prophanum, inter pollutum & immundũ: doceatisque filios Iſraël omnia legitima mea, quæ locutus eſt Dominus ad eos per manum Moyſi. hoc fuerat præceptum ſempiternũ ſacerdotibus, hoc proprium illorum officium ac munus, hæc illis cura perpetuò ſuſtinenda fuit. At verò ne locata ſibi ex ſacrificiorum portionibus, cibaria, vt legem aliquam, ſibi inſtituta eſſe, ac non potius vt laborum mercedem tributa exiſtimarent alio interiecto ſermone, alio dicendi modo vſus legiſlator ſubiunxit: Locutusque eſt Moſes ad Aaron, & ad Eleazar & Ithamar filios (Ibid.) eius, qui reſidui erant, dixit: Tollite ſacrificium quod remanſit de oblatione Domini, & comedite illud quod datum eſt tibi, & filijs tuis, de oblationibus Domini, pectuſculum quoque quod oblatum eſt, & armum qui ſeparatus eſt edetis, in loco mundiſſimo, tu & filij tui, & filiæ tuæ tecum: tibi enim ac liberis tuis repoſita ſunt de hoſtijs ſalutaribus filiorum Iſraël. cùm de officio agit, præceptum, inquit, eſt: vbi verò de mercede, datum & repoſitũ ait. Contra verò illi & officio & omni religionis atque populi cura abiecta, victũ, cultum, cibariaque ſua tantum curabant, perinde quaſi hoc vnum præcepti nomine traditum illis fuiſſet. Nullam, inquit Deus, aliam ſacerdotij partem tuentur, niſi tantum *peccata populi mei comedent*, hoc eſt, ad hanc rem ſe inſtitutos putant; ob hanc vnam ſacerdotia appetierunt, & conſecuti ſunt, vt peccata populi mei comedant: hoc eſt, hoſtias pro peccatis oblatas: namque victima ipſa quæ pro peccato mactatur, peccatum frequentiſſimè in ſacris libris dicitur, vt in eodem loco Moſes dixerat Aaroni: Quare non comediſtis peccatum in loco ſancto? quo in loco Latinus interpres nomen *hhata*, quod peccatum ſignificat, non ad verbi vim, ſed ad ſententiam potius, hoſtiam pro peccato, vertit. Cùm autem non ſolùm ex peccato, ſed ex alijs etiam victimis & hoſtijs, vt ex ijs quę *minha*, hoc eſt, oblationes proprie dicuntur, ex delicto, ex pacificis & ſpontaneis quædam partes ad ſacerdotum victum decretæ ſint, cur peccati magis, quàm aliarum victimarum hoc in loco meminerit, id cauſſæ fuit, quòd omnia alia genera præter delictum, non tam animi offerentium, obligatione, quàm ſponte & voluntate offerantur; delicti etiam victimam (quo ſacrificio grauiſſima ſcelera expiantur) rarius mactari contingat. Cùm verò peccati hoſtia peccantes religionis lege obliget, horumq. maxima multitudo, atque aſſidua peccandi frequentia ſit, fit vt in hoc genere frequentiora ſacrificia ſint. Atque hæc quæ dicta nobis de his generibus ſunt, ſacros diligentius libros euoluentibus facile patere poſſunt. His accedit quòd ex hoc genere quàm ex cæteris maior mactatæ victimæ portio ſacerdotibus ſorte obuenit. Quamobrem hoc genus apud eos, qui ſacerdotia ſpe

prædæ

prædæ ineunt maximi momenti est; nimirum quo magnos & vberes quæstus sibi proposuerint: Quantum verò in hoc à sacerdotibus peccatum sit, ex eo percipi potest, quòd quæ pars illis ex victimis, quæ pro peccato offeruntur, obtigit, ea lege destinata est, vt meminerint populi peccata sibi suscipienda atque sustinenda fore, curentque tum doctrina, atque etiam morum & vitæ exemplo, vt libidinum peccatorumque consuetudini resistant, & quantum in ipsis est totam caussam suscipiant, ac sese peccatis illis pro populo reos supponant, diuinamque misericordiam supplici precatione exorent. sic Leuit.10. enim de hac re illis est indictum: Cur non comedisti hostiam pro peccato in loco sancto? quæ sancta sanctorum est, & data vobis, vt portetis iniquitatem multitudinis, & rogetis pro ea in conspectu Domini. Magnum quidem omnia hæc mysterium habuêre, atque ad noui testamenti rationes accommodata præclaras nobis significationes portendunt;quas nos in communem Christianorum vtilitatem aliquãdo obseruari, atque aperiri desideramus. Ergo cùm se ad hanc rem animo & cogitatione conuertere, atque frequentiam peccatorum populi potius formidare atque deprecari sacerdotes debuissent, illi contrà, perinde quasi nihil aliud in ea re quàm priuatæ eorum commoditates continerentur,optare, atque procurare sibi imperauerãt, vt quàm maxima peccantium atque peccatorum esset copia, quæ suam illis mercem cum quæstu compendioque suppeditaret. Hinc illa tam supina negligẽtia erga diuinæ legis studia disciplinam atq. doctrinam; hinc in cumulandis rursus traditionũ oneribus maxima solertia; hinc in tota illa captionum,legum, obseruationum, pollutionum, satisfactionum, oblationum (quibus miserè populorum animæ irretirentur) laqueorum tela ordienda maxima diligẽtia, de qua scriptum est: Væ filij desertores dicit Dominus, ordientes telam, & non ex me consulentes consilium;sed non per spiritum meum; nimirum quia diuina lege, disciplina & sacerdotio ipso,non vt Dei instrumento ad populi vtilitatem; sed vt ligone aliquo ad mercedes quàmplurimas sibi accipiendas,quæstu magis, quàm officio ipso ducti, cõtra ius & fas vsi fuerunt. atque hoc est quod addidit: [*Et ad iniquitatem eorum leuauerunt animam suam*]

Quemadmodum enim mercenarius,cui non aliunde victus suppetit quo alere vitam possit,suas operas,alijs,nõ laboris studio (improbat enim vehemẽter laborẽ) sed mercedis Deut.24 spe locat, sicut de mercenarijs scriptum est: Eadem die reddes ei precium suum ante solis occasum,quia pauper est, & ad illud leuauit animã suam, sic in exemplari legimus, hoc est,quia minimè ille tibi sese suamque operam locasset,nisi inopia coactus victum sibi ex ea re parare statuisset. ita isti, inquit Deus, animas suas ad populi iniquitatem locauerunt, cùm precij atque mercedis nomine & ratione omnem sacerdotij dignitatem, officiumque omne definierint. his etenim si sine humano præmio & emolumento officium esset faciendum, nihil minus,quàm sacerdotium in votis esset: Heu quisnam ista cogitãdo animi dolore & lachrymis temperare valeat? Quod verò ad orationis rationem attinet vtrunq. verbum in hoc versu futuri temporis est, *comedent*, *subleuabunt*, quod tempus ex Hebraicæ linguæ vsu ad eorum rationem accommodari solet, quæ vel consuetudinis vel officij caussa perpetuò talia sint, aut esse cõsueuêre. itaque futurum hoc in loco non pro futuro tantum tempore, sed pro omnibus temporis partibus instanti præterito atque futuro vsurpatur, hoc modo, *comedent*, comedere solent, *subleuabunt*, subleuare so- Habbak.1. lent, qua de re largè & copiosè nobis commentario in Habbakuq scribendum est.

Et erit sicut populus sic sacerdos, & visitabo super eum vias eius, & cogitationes eius reddam ei.

HIC VERSUS formulam quandam concludit, qua diuinum iudicium in sacerdotes continetur: summa autẽ Dei æquitas nobis hoc in loco cognoscenda proponitur; Exod.32. qui nullam in iudicio personam agnoscat, sed æquissimum rerum æstimatorem & iudicem omnibus hominibus se præbeat,sicut scriptũ est. Qui peccauerit mihi,delebo eum de libro meo, videlicet,ne quanuis summum & altissimum dignitatis gradum obtinuerit, pœnam & animaduersionem eo loci non ascensuram esse sibi persuadeat: namque Deute.31. diuina lex neminem excipit nominatim, sed vnumquemque officium proprium sequi & intueri iubet, quamobrem sacerdotibus ipsis in arca testimonij seruanda lex,atq. eadẽ coram omni populo recitanda & explicanda creditur & committitur, sicut scriptum est: Omnis autem populus, & omnes maiores natu, ducesque ac iudices stabant, ex vtraque parte

parte arcæ in conspectu sacerdotum: Nihilque ex ijs quę Moses iusserat reliquit intactũ, sed vniuersa replicauit corã omni multitudine Israël, mulieribus ac paruulis, & aduenis qui inter eos morabãtur. Vt verò diuina lex nullum nominatim excipit, ita nemo est, qui in officio violando culpæ pœnam possit effugere. [*Sed erit sicut populus, sic sacerdos.*]

Similitudo hæc non supplicij est, sed conditionis, ne videlicet aut sacerdos populi peccatum ob dignitatis suæ amplitudinem non ad se pertinere putaret, aut rursum populus omnem peccatorũ suorum pœnam in sacerdotes tanquam in auctores reijciendam absoluendamque arbitraretur, & illorum negligẽtiam excusaret. ob eam rem de diuini iudicij sententia pronuntiatum est, quicunque violatæ legis culpam sustinuerint, eosdem sceleris ac cõscientiæ pœnas, esse laturos. At verò supplicium tanto in quenquam grauius esse decretum, quanto quisque stultè minus, ac magis ambitiosè peccauerit, sicut scriptũ est: Fili hominis speculatorem dedi te domui Israël, & audies de ore meo verbum, & (Ezech. 3.) annuntiabis eis ex me: Si dicente me ad impium, morte morieris, tu non annũtiaueris ei, neque locutus fueris, vt auertatur à via sua impia, & viuat, ipse impius in iniquitate sua morietur, sanguinẽ autem eius de manu tua requiram. Quod si à populo, vt à proprij interitus ministro; à sacerdote autem vel propheta ob negligẽtiam, vt ab auctore pœnæ repetuntur grauissimę, quantas illas à sacerdotibus & prophetis repetendas esse existimandum est, qui ijsdem aut maioribus etiam sceleribus obligati, populo non solùm ob negligentiam minimè profuerunt, sed ob perniciosum exemplum vehementer etiam nocuerunt? Quamobrem subiungit: [*Et visitabo super eum vias eius, & cogitationes eius reddã ei.*]

Visitandi verbũ in iudiciorũ etiam ratione vsurpatur, atq. sic vertit Græcus interpres, & iudicabo. Propria autẽ huius verbi significatio est, quam Latini curandi siue procurãdi verbo enuntiant. Diligẽter igitur curandũ sibi esse Deus ait, vt rationes & cõsilia omnia quęcunque sacerdotes ad proprium cuiusque cõmodum inierunt, in suam calamitatẽ & perniciem recidisse sentiant. *cogitationes eius maghallelam* (מעללים) excogitata consilia, & ad curam ac meditationẽ reuocata hæc vox significat: Excogitauerãt enim modũ, atq. viam facilẽ sese inijsse putauerant, qua maximũ quæstũ minimo negotio facerent, scilicet, si per illos oscitantes, aut nihil agẽtes liberius peccare populo liceret. hanc itaq. munierant viam ei, quam Deus ipsis indicasset atq. tradidisset longè dissimilem. Consequẽs ergo fuit, vt qui à diuina via, diuinoq. consilio ad sua tantum cõmoda amplificãda deflexissent, suas illas rationes id maximũ malum tandẽ euasisse sentirent. namq. quo ad scelera patranda impudentior est ausus, eo maiorẽ perniciem suis auctoribus parit, sicut scriptũ est: Ecce parturit iniustitiã, & cõcepit dolorẽ, & peperit iniquitatem: Conuertetur dolor eius in caput (Psalm. 7.) eius, & in verticẽ ipsius iniquitas eius descendet. Itaq. cùm hęc peccandi populo licentia sacerdotũ negligẽtia vltrò procurata diuinã iram incitauerit; ira verò reos in iudicium seuerũ atq. æquũ vocauerit, grauissimarum pœnarũ eos omnes participes esse, necesse est, quicũq. scelerũ societate inter se fuerunt cõiuncti; cõuerteturq. cõceptus dolor populi in caput eius, & in sacerdotẽ tanq̃ populi verticẽ, iniquitas eius descẽdet: [*Et visitabo super eum.*] Tam ad sacerdotes ipsos quã ad populũ oratio refertur, quoniã illi oẽs vnũ Reipub. corpus constituunt, & omnes scelere, & cõmuni inter se conscientia, & consequẽti iudicij periculo obnoxij sunt, vt scriptũ est: A planta pedis vsq. ad caput non est in eo sanitas, sed (Isa. 1.) à principe vsq. ad sacerdotẽ, oẽs studẽt auaritiæ. Cæterùm, vt accusatio sacerdotes ipsos, tanq̃ principes & auctores delicti, premit; ita sentẽtia lata eosdẽ omnium primos attingit.

Et comedent, & non saturabuntur: fornicati sunt, & non cessabunt: quia Dominum dereliquerunt in non custodiendo.

IVSTISSIMÆ sententiæ, ac diuini iudicij formula hæc est, vt studijs, & malis cupiditatibus suis, cõtrarias omnino res vnusquisq. experiatur. sic illud in feminarum luxus pronuntiatum legimus: Et erit pro suaui odore fœtor, & pro zona, funiculus, pro crispanti (Isa. 3.) crine, caluitium, &c. Sic in sacerdotes sententia fertur iustissima, vt qui huic vni tantùm auaritiæ studuerant, atque victimarum copia famem explere putauerant, contrà quantò plus victimarum, atque aliarum rerum congesserint, tanto vehementius esurire, & omnium commodorum inopia laborare se sentiant: & quoniam illud etiam cogitauerant, vt male partas ex prophanato sacerdotio res filijs suis, quos ex damnato concubitu susceperant, relinquerẽt, atq. hac ratione nomina sobolesque suas ad infinitam posteritatem

propagarent, omnia hæc contrà euentura Deus prædicit, vt neq. ipsi rebus partis fruãtur, neq. quam cogitabant posteritatem assequantur vnquam. Nam totam illam hæredum sobolem, quibus faciendis, locupletandis atq. stabiliendis operam dederant, cum rebus ipsis & diuitiis, vel non successuram, vel quàm citissimè perituram esse affirmat, quẽadmodum iam superius dixerat: Oblita es legis Dei tui, obliuiscar filiorum tuorum & ego.

פרץ Quòd ad versionẽ attinet pro verbo Latino, cessabunt, Hebraicum exẽplar habet paraz, quod prorumpere, & propagare significat, atque ita in chaldaicis legimus. *Accipient vxores, & non gignent filios*; Græca autem interpretatio habet κατευθύνουσι, non alienum à sententia verbum; significat enim dirigere & administrare. Illud etiam animaduersione dignum est, quod cum homines duplici causa rerum suarum satagere soleant, vt scilicet habeant vnde & ipsi alantur, & filijs prouideant suis, & quamuis maximis aucti diuitijs, atque fortunis locupletati, tamen victui suo consulere se dicant: vtriq. causæ diuina sententia accommodatur, vt comedentes nunquam saturentur, atque liberis indulgentes optata careant posteritate. Quàm verò ad viuum mores nostri hac oratione exprimãtur, maximo cum animi dolore pientissimo cuiq́ue obseruandum est. [*Quia dominum dereliquerunt in custodiendo.*] Pronuntiatæ sententiæ causam iustissimus æquissimusq́ue iudex addit, atq. criminũ omniũ & totius culpæ summã explicat, hoc supplicij genere, eos subijciendos esse pronuntians, nẽpe inedia & gloriæ ac posteritatis defectu, sic enim scriptũ

1 Samu.2. est: Loquens locutus sum vt domus tua, & domus patris tui ministraret in cõspectu meo,

„ vsque in sempiternũ. Nunc autem absit hoc à me dicit Dominus, sed quicunq. honorifi-

„ cabit me, glorificabo eum, qui autem contemnunt me, erunt ignobiles. [*Dominũ dereliquerunt in non custodiendo.*] Ne quis humanæ sapientiæ, vel potius imperitiæ locus relinquatur, neu quod ad effugiendũ crimen diuerticulum reperiatur, absoluta definitione causam suam confirmat Deus. Namq́. vsque adeò callida hominum stultitia est, vt quæ separari natura non possunt, tamen ingenio separare contendat, sibiq́. in ea re satisfaciat, in qua minimè Deo satisfieri certũ est. Nam si quis Deum esse, eundẽq́. summũ bonum confessus, nulla pietate, nullo officio, nullis virtutibus illum colat, & tamẽ nõ odio haberi, sed etiã amari sibi dicat, atque in ea re disputet; parũ hæc cognitio & amor à cognitione, & amore, quo mali dæmones erga Deum affecti sunt, distare videtur. Diuina verò sapientia simplicius multò de hac re statuens atque iudicans cognitionem amoremq́ue erga Deum cũ ipsius cultu coniunctam esse definit. Nam si cognoscere & negare, si amore adhærere, & deserere idem sunt, eundem etiam animum imbuere vtraque hæc possunt.

Rom.1. Quicunq. enim Deum in notitia se habere atque amare profitetur, factis autem negat, ac deserit, perinde ferè in culpa est, atque is, qui diuinæ naturæ inscitia aut contẽptione laborat. Quid vocatis me domine domine, & non facitis voluntatem patris mei? Hæc diuini filij vox est. Igitur vt omne fraudis & astutiæ ostium filijs desertoribus occludatur, simplicissima atq. verissima desertionis ratione argumentatio tota colligitur. [*Quia dominum dereliquerunt in non custodiendo.*] Quippè hic simplicissimus certissimusq́. desertionis

Malach.1. modus est, nempè pietatẽ nõ custodire; nam vt ipse alio in loco dicit: Si Pater ego, vbi est

„ cultus mei? si Dominus vbi est timor mei? Hebraicè hæc oratio negatione caret: *In custodiendo*, hoc est dum sibi suisq́ue rebus consulentes, diuinis rebus minimè consultum esse voluerunt. *Custodiæ* autẽ nomen in sacris idẽ quod officiũ apud Latinos significat, nẽpe id, quod vnũquemq́. hominũ pro muneris, & cõditionis suę ratione facere oporteat, vt illud:

Habba.2. „ Super custodiã meã stabo, & figã gradum super stationem meã. cuius translationis rationẽ nos aliàs Deo annuente prosequemur: neq. verò satis Deo visum est, deserti officij crimẽ illis obijcere, nisi etiam id subiũcta oratione cõfirmaret. Quamobrẽ ex suis illorũ studijs argumentum producit fortissimum, quo illos ab officio omni alienos esse demonstret.

Fornicatio & vinum & ebrietas auferunt cor.

QVI fieri potest, inquit Deus, vt apud eos, qui mente ipsi non cõstant, officiũ vllum stare possit? Et cùm isti se totos vino ac Veneri tradiderint, quidnam ab eis expectari oportuit? nisi id quod ea studia consequi natum est; nimirum dementia & furor, ex qua re nullum dedecoris, nullum probri, nullum impietatis genus oriri posse non creditur. Nam vino intemperantius hausto cordis regnum occupari testis est ille, qui periculum

Gen.9. primus omnium fecit. Ita verò Veneri amicum esse vinum, vt ab eius consuetudine nul-

Gene.19. lis naturæ ac virtutis legibus nullo dedecore, nullo pudore absterreatur, testis etiam Lot exemplo

exemplo suo nobis esse poterit. Quamobrem scriptum est: Ne intuearis vinum quando flauescit, cùm splenduerit in vitro color eius, ingreditur bládè, & in nouissimo mordebit vt coluber, & sicut regulus venena diffundet: Oculi tui videbunt extraneas, & cor tuum loquetur peruersa. Veneris autem sodalem propterea Bacchű gentium poëtæ fecerunt, quòd ad humanos animos expugnandos atq. sibi subijciendos vterque simul conspirent. [*Fornicatio, vinum & mustum.*] Sic Hebraicè, vt ab eis ebriositas studiosius conquisita esse ostendatur. non enim solum vino veteri, sed & nouo indulgebant, vt mistione suauiora pocula parantes, ebrietatem & petulantiam copia atque arte grauiore sibi molirentur: namque antiquum & nouum vinum simul commixtum, alterum vehementiores vires, alterum verò crebriores exhalationes suppetit; atque ita coniunctis viribus faciliorem & certiorem de corde victoriam vtrumque simul reportat. Cor in sacris alteram hominis partem, hoc est animum, significat: namque cùm duplex nostri pars sit, corpus & anima, alterum caro, alterum verò cor metonymicè dicitur, vt: Cor meum & caro mea exultauerunt in Deum viuum. Quòd verò ad disserendi & dicendi pertinet artem, confirmatio est, in qua argumentum ab eo ductum est, qui à repugnantibus dicitur: namque pietatis & sapientiæ cultus, & ebrietatis atque Veneris studium, cùm vtrunque de occupando in humanis animis regno contendat, maximè inter se pugnant, quòd si alterű obtinuerit, alterum expelli necesse est. Vę, inquit Isaias, qui consurgitis mane ad ebrietatem sectandam, & potandum vsque ad vesperá, vt vino æstuetis, cithara, & lyra & tympanum & tibia in conuiuijs vestris, & opus Domini non respicitis, neq. opera manuum eius consideratis: Est autem huiusmodi argumentum à repugnantibus firmissimum, vt illud:

Hæc opera, atque hæc sunt generosi principis artes, &c.

Prouerb.23. ,, ,, ,, Horat lib. 3. Od.18. Psalm.84. Isa. 5. ,, ,, Aristot.lib.2. Topic. Iuuen. Sat.8.

Populus meus in ligno suo interrogauit, & baculus suus annuntiauit ei; Quia spiritus fornicationum decepit eos, & fornicati sunt à Deo suo.

ACCVSATIONIS alteram partẽ sequitur, in qua populum reum agit, & quoniam ex sacerdotum negligẽtia, & culpa, populi scelera nata atque aucta sunt, ideo vbi illorum crimen recensuit, ad huius impietatem atque scelera notanda sese deinceps conuertit. Totius autem caussæ, caput hoc est: Gentẽ vero Deo ac viuenti electam & dicatam maximis & innumeris beneficijs deuinctam, ac multis nominibus multisque modis Dei in se sui peculiarem curam expertam à cultu atque religione, suo scelere ad superstitionem & impietatem defecisse. Coniecturalis autẽ status in hac accusatione tractatur. namque impietatis scelus animo conceptum, quamuis ipsorum malitia, & impudentia, Deo, qui corda hominum & renes scrutatur, absconditum non sit; tamen cùm publicè accusatur, suis argumentis & testimonijs agitari solet, ne humana audacia & malitia, quæ occultum scelus cogitatione abscondere & negare non potest, publicum accusantis crimen à se remouere contendat. Cùm autem ad coniecturalem cõstitutionem tractandam signa obseruentur, certissima euidentissimaque flagitij signa hoc in loco proponuntur. nullum enim caussæ certius signum est, quàm ipse effectus: in effectus autem coniectura instrumenta, quæ ad efficiendum comparari solent, apponuntur. Vtroque ergo argumento in hac constitutione tractanda Deus est vsus: Quòd populus in ipso manifesto impietatis & perfidię facinore, cum armis, quibus illud committi soleat, deprehensus manifestè fuerit. [*Populus meus,* Emphasim habet: Indignissimum enim est id scelus à populo Dei viuentis esse cõceptum, quo etiam ab ijs qui à Deo alieni sunt, nullum grauius patratum sit; cuiusmodi superstitio, & vanus simulachrorű cultus est. Et cùm iam olim sese suaque omnia mihi tradiderit, & actionű studiorumque suorum rationes, & instituta, atque auspicia ex me vno cum maximis atque certissimis successuum exemplis petierit, cùm tot legibus, tot præceptis institutis, & oraculis abundarit, tamen nunc sui atque mei oblitus ad impietatem animű suum traduxit, & mutas statuas consulit atque colit. [*In ligno suo.*] Lignum hoc in loco simulachra, deorumq. signa atque instrumenta ad diuinationem comparata significat. Huius explicationis argumento est propositio *In*, quæ instrumẽtum in sacris indicare solet, vt: In chamo & freno maxillas eorum cõstringe. Multa autẽ apud gentes erant instrumenta, quibus sortes, oracula atq. auguria capiebantur, vt aues, ignes, aquæ, flatus, exta, tripodes, mensæ, delubra, atque alia, ex quibus vnum genus erát baculi, perticæ & virgę, certis ominibus & ceremonijs ad eam rem inauguratę, qualis in collegio Psalm.31.

augurum lituus incuruus erat,cuius formã in numiſmatibus antiquis conſpicimus. Quæ omnia ſuo in loco diligentius tractãda, nunc nobis percurrẽda ſunt. Igitur cætera inſtrumentorum genera naturam rerum apud eos,qui ſapienter conſiderant,vaniſſima ab hoc ligneorũ, & ſenſu motuque carẽtium inſtrumentorũ vanitate ſuperari deprehenduntur. Quamobrẽ ſuperſtitionis,& impietatis ſummæ argumentũ eſt, quòd populus id tractat, quo maxima vanitas in eo ipſo vanitatis negotio ineſt. *In ligno ſuo* à ſe facto atque parato, *baculus ſuus annunciauit ei*: non reſpondit; ſed annuntiauit: nam ligni & baculi naturæ impoſſibile quidem eſt vt reſpondeat,tamen ſi conſulentis ipſius manu moueatur,vertatur, aut conijciatur,caſu vel agentis arte euenit, vt in hanc aut illam partẽ inclinet aut cadat, & quodam crepitu ſonet, in certam cæli conſtitutionem dirigatur; ex quibus rebus non reſponſa,ſed ſignificationes atq. denuntiationes quaſdam parari falſò ſibi iſti perſuadẽt. In ligno ſuo quod ipſe dolauit atque ad eam rem cõparauit,Et baculus ſuus ab ipſo motus & tractatus annuntiauit ei. Summa autem peruerſitas eſt, ab ea re duci poſſe putare, quam ipſam à te duci atq. agi oporteat. Baculus autem nullum hominem viſu oculiſque præditum ducere ſolet, neque quiſquã eſt qui baculum ſuum quam viam tenere atque ſequi oporteat,interroget: ſi quis autem baculo tentans iter agit, is planè cæcus eſt; qui ſi baculo ſuo fidem habens ire pergat,periculum ſibi ipſi tandẽ creet,fuerit neceſſe. Locus ergo à factis deſtinatiſq. eſt, & anthithetis atq. cõtentionibus res tota tractatur, & quod ad actionem atque pronuntiationem pertinet,indignantis habitu,geſtu,& voce pronun-
Iſa.1. tiata oratio eſt,quo maior rei fides & vehementior auditorũ vis adhibeatur, vt illud: Co-
» gnouit bos poſſeſſorem ſuum, & aſinus præſepe Domini ſui, Iſraël autem non cognouit,
» populus meus non intellexit.& illud apud exteros auctores.

Iuuen.Sat.2. *Segmenta,& longos habitus,& flammea ſumit*
Arcano qui ſacra ferens nutantia loro
Sudauit clypeis ancilibus. Ex crimine autem facti oblato & demonſtrato concepti à populo ſceleris argumentationẽ concludit: [*Spiritus enim fornicationis decepit eos, & fornicati ſunt à Deo ſuo.*] Scelus animo conceptum in facinus tandem erupit,vt negari non poſſit. Perſeuerat autẽ in allegoria coniugij,quam inſtituerat,& populum coniugalis fidei pollutæ atque violatæ accuſat. Amplificat verò crimen ab impudentia atq. audacia, quæ eo proruperat,vt non modò in cubiculis, aut intra domos,& tecta, ſed in agris, ſiluis in montibus publicè proſtituatur, & locorum oportunitates, non verecundiæ, ſed voluptatis cauſſa ſequatur: [*Spiritus fornicationis*] Spiritus cum poſſeſſiuo caſu iunctus, vehementem ad agendum impetum ac vim humanos animos occupantem atq. agentem indicat,ſiue ea affectio bona,ſiue vitioſa ſit, ſiue etiam diuinitùs delata, ſiue à malo dæmone excitata fuerit,ſiue diuturna ſit, ſiue ex repentina cauſſa commutetur. Eſt autem tranſlatio à ventis ſumpta,qui cùm vehemẽtius in mare incumbunt, naues non pro nau-
Eccleſiaſt.3. tarum cõſilio,ſed ſuo arbitrio pellunt. ſic ſpiritus fortitudinis in Nabugodonoſor,ſpiritus mendacij in falſis prophetis,& in populo ſpiritus erroris ſæpiſſimè conſpicitur. Hunc malum ſpiritum Latini furorem vocant: *His furor ipſe*
Iuuen.Sat.2. *Dat veniam,* inquit ille. ſed & in hac ſignificatione regio ſpiritu aliquem eſſe Tullius dixit: Et quoniam à ventorum natura ad animum tranſlata ſimilitudo eſt, aptiſſimo verbo decipiendi eſt vſus [*Spiritus fornicationis decepit eos.*] Hebraicè planius, *errare fecit eos*, hoc eſt,pro tempeſtatis ritu,non quo lex & ratio,ſed quo animi impetus volebat,impulit.atque hoc modo à Deo ſuo, in quem omne illorum iter dirigi oportuit,ad idolorum & vanitatis cultum ſtudiumque cõuerſi ſunt, & quocunque illos animi impetus,errorque rapit,eò contendunt [*Fornicati ſunt à Deo ſuo,*] Hebraicè de ſub Deo ſuo: hoc eſt legitimo atque auguſto viri ſui Dei cubili, & puluinari tegetem & lupanaria per ſummum nefas atque audaciam prætulerunt.

Super capita montium ſacrificabant, & ſuper colles accendebant thymiama: Subtus quercum & populum, & therebynthum: Quia bona erat vmbra eius.

ACCVSATIONEM criminis per ſpecies confirmando amplificat,& impudentiam atq. audaciam oratione exaggerat,cùm nullus locus etiam publicus ſit,quem non ſtupris atque adulterijs ſuis gens illa, hoc eſt, Dei vxor ſynagoga compleuerit, atque ea loca maximè frequentarit, à quibus longiſſimè abeſſe debuit; quod certè ſummam illorum

erga

erga Deum ſuum contemptionem arguit. nam vt gentium deluſa antiquitas, locis quibuſdam diuinitatem ineſſe putauit, ita ea loca numinibus ſuis dicata ad templorum ædificationem, ad ſacrificiorum vſus, & ritus aptauit. Huius generis loca, montes erant & ſilux, atque arboribus frequentes luci; ſed & arbores ipſas in Deorum tutela eſſe voluêre: Lactant. de vera relig.

Populus Alcidæ gratiſſima, vitis Iaccho, Virg in Buc. Eclog 7.
Formoſæ myrthus Veneri, ſua laurea Phœbo.

Hæc & huiuſmodi loca omnia non ſolum vitata, ſed penitus diruta atque exciſa illis promiſſam terram occupátibus eſſe voluit Deus: Subuertite, inquit, omnia loca, in quibus coluerũt gentes, quas poſſeſſuri eſtis, Deos ſuos ſuper montes excelſos & colles, & ſubter omne lignũ frondoſum. Capita montium eadem à Latinis vertices vocantur editiſſimi, quos cælum ipſum propius attingere putabant, & ad numinum maieſtatem adorandam liberiores, anguſtioresq́ue eſſe iudicabant, in quibus quæ templa ædificabantur phana vocata ſunt, propterea quod conſpicua, atque omni ex parte patentia eſſent. Deute. 12. » Vitruu. lib. 2. [*Et ſuper colles adolebant Thymiamata.*] Duo cultus genera, victimarum mactatio, & thuris ſuffitus fuêre, ad quæ ritus cæteri, & ceremoniæ omnes referuntur, vt illud:

Quid velint flores, & acerra thuris Horat. lib. 3. Od. 8.
Plena, miraris: poſitusq́ue carbo in
Ceſpite viuo.

[*Sub quercu:*] Quæ Ioui ſacra fuit, [*Populo*] quæ Herculi, & [*Terebyntho.*] ſic vertit nomen *Ela*, vetus interpres. ex Hebræis verò quidã cum Chaldæo Ionatha *Buthma*, hoc eſt, caſtaneum; alij vlmum interpretantur. Nomen *Ela*, Græcus interpres δένδρου συσκιάζοντος, hoc eſt, arboris coadumbrantis reddidit, qua circuitione lucum ſignificauit: vt cumque ſit, has omnes arbores, quò frõdium pulchritudine & proceritate atque opacitate gratiores eſſent, eò diuinis honoribus frequentandis commodiores eſſe putabant, idcirco ſubiungit: [*Quia bona erat vmbra eius.*] Pronomen ſingulare ad ſingulas arbores refertur. De his ritibus ſacrorum nos aliàs fortaſſis, quæ ad totam hanc rem in ſacris libris elucidãdam facere poſſint, dicemus. *Sacrificabant, Adolebant.* Hebraicè, Sacrificabunt, adolebunt; nam hoc verbi tempore, conſuetudo (vt in alio loco diximus) ſignificatur, hoc eſt, ſacrificare, & adolere ſolent; à qua ratione imperfectum præteritum apud Latinos & Græcos non eſt alienum.

Propterea fornicabuntur filiæ veſtræ, & ſponſæ veſtræ adulteræ erunt.

PAVLVS Apoſtolus ad Romanos ſcribens aptiſſimum huius loci explicationi facit ſermonem: Quia commutauerunt veritatem Dei in mendacium, & coluerunt & ſeruierunt creaturæ potius quàm Creatori: Propterea tradidit illos in paſſiones ignominiæ &c. Roma. 1. » » Fieri enim nonnunquam ſolet, vt peccati pœna, peccatum etiam ſit, diuino videlicet iudicio id permittente, in grauiorem damnationem eorum, qui impietate ac ſcelere ſeſe vltro obligauerint: Ex idolorum autẽ cultu atq. ex ſuperſtitionibus (quam rem omnem animorum fornicationem ſacri libri nominant) corporũ etiam turpiſſima ſtupra ac libidines oriri antiquas hiſtorias atq. monumenta legentibus manifeſtius eſt, quàm vt explicatione noſtra indigeat: id imprimis diuina ex permiſſione fit: nam à Deo alienati homines, cupiditatibus ſuis, hoc eſt, malis & effrenatis libidinibus permittũtur. Tum id etiam iiſdem ipſis rationibus, ſtudijs, & actionibus, quibus in ſuperſtitione homines vtuntur, effici natum eſt. namq. idololatriæ varia genera, exquiſita loca, certi dies, certę noctium aut dierũ horæ, certi ad eam rem miniſtri, iuuenes, puellæ, eunuchi, imberbes, tum præterea ritus, & ceremoniæ quibus hęc peraguntur, vt conuiuia, compotationes, luſus, cantus, decurſiones, ludi, ſpectacula, fabularum actiones, & quæ eiuſmodi ſunt, omnia hęc non tam religionis quàm voluptatis atque animi cauſſa cõparata videntur; adde impias de Deorum natura & officijs opiniones, quod hi mares, illæ feminæ, amatores illi, virginum & puerorum raptores, & perditiſſimarum voluptatũ exempla, auctoresq́ue narrẽtur. Quid vero ex his rebus ſperari poteſt, niſi illud quod ſcriptum eſt: Sedit populus manducare & bibere, & ſurrexerunt ludere. Num. 11. » Igitur corruptam & contaminatam religionis puritatem, morum etiam conſuetudinisque malæ corruptelam ſequi neceſſe eſt. cum maiores natu propria voluntate & ſtudio, iuniores verò ſeniorum exemplo, omni ſeſe ſceleri contaminandos tradiderint, idcirco non mirandum eſſe Deus dicit, ſi filiæ & nurus corruptorum

& perditissimorum hominum corruptissimæ & perditissimæ etiam ipsæ euaserint, cùm ille sexus, atque illa ætas natura sua ad libidinem voluptatemque procliuis, eorum, quos reuereri, à quibus in officio contineri debuit, negligentia & exemplo ad omnem luxuriæ licentiam libera euadat.

Non visitabo super filias vestras, cùm fuerint fornicatæ, & super sponsas vestras cùm adulterauerint.

VSQVE ADEO sanctum, & ab omni non solum facto, verum opprobrio quoq. turpi intactum Israëliticum populum esse, & seruari sibi Deus voluit, vt honestatis & decoris eius caussam ipse susceperit, atque promulgatis legibus, si quis aliqua ex parte Israëlis nomen, honorem sanctitatemque polluerit, sceleris se vindicem constituerit. Virginum autem, nuptarumque stupra & adulteria, maximam & diuturnam familijs infamiæ labem aspergunt. quamobrem maxima cura & studio vnusquisque suarum filiarũ, atque ad se pertinentium feminarum integritati & famæ in republica bene institura, cauere atque prouidere solet. Summi autem vitij signum manifestũ est, si quo in populo hæc ratio negligatur. Idcirco huic rei editis legibus Deus prouidit, vt populi sui puritatem atq. sanctitatem publicè & priuatè tueretur. nam si qua filia, si qua nurus adulterij aut stupri scelere familiæ suæ splendorē maculasset, huic cum ignominia & dedecore mori, pœna & familiaris ac publicè maculæ expiatio erat. quibus de rebus in hunc modum scriptũ est: Nolite ambulare in legitimis nationum, quas expulsurus sum ante vos. Omnia enim hęc fecerunt, & abominatus sum eas: Ego Dominus Deus vester qui separaui vos à cæteris populis: Et ne prostituas filiam tuam, ne polluatur terra & contaminetur piaculo. & alio in loco: Si mœchatus fuerit quis cum vxore alterius, & adulterium perpetrauerit cum coniuge proximi sui, morte moriatur & mœchus & adultera. De virgine autem sic: Si verè fuit ei obiectũ, quòd virginitas in ea non sit inuenta, eijcient eam extra fores domus patris sui, & lapidibus obruent eam viri ciuitatis illius, & morietur: Quia nefas fecit in Israël vt fornicaretur in domo patris sui, & auferes malum de medio tui. Hæc est diuina visitatio in eos, qui nefas in Israël faciũt. Quòd si Israël ipse, cuius famæ & splẽdori Deus priuatè cõsulebat, scelus publicè admittat, foueat ac probet, flagitijque atque dedecoris plenus sit, ipse profectò leges de filiarum honestate vindicanda repudiare, atque Deum ea cura liberare velle videtur. Quamobrem Deus qui publicam patrum honestatem requirebat, & priuatam filiarum conseruandam susceperat, ad parentes vt sceleris primos, ac maximos auctores supplicio afficiendos conuersus, filiarum, quæ minori in culpa sunt, pœnam interim negliget, ac dum ipsas libidinosè agere permittit, violati publicè officij pœnas à parentibus repetet: [*Non visitabo super filias vestras.*] Imò potius ad vestrum dedecus, in istarum flagitijs interim conniuebo. nam quid me vestris priuatis rebus intentum esse oportuit, ne qua vobis labes ac macula ab alijs fiat, cùm vos omni turpitudine atque nefario scelere vitam vestram omnem studiosè, imò ambitiosè fœdatam commaculatamque esse voluentis.

Leuit. 9.
Leuit. 20.
Deuter. 22.

Quoniam ipsi cum meretricibus conuersabantur, & cùm effeminatis sacrificabant, & populus non intelligens vapulabit.

CVM VIRI ipsi parentes, mariti, & fratres, non solum animo superstitionibus, & vanis cultibus tradendo, sed corpore etiam omnibus flagitiorum libidinibus cõtaminando assiduam operam dent; nũquid his veniam censura mea dabit, & vexabit mulierculas & puellas, populum videlicet proprio consilio ex ætatis & naturæ imbecillitate carentẽ, atq. eorum, quorum id intererat, cura destitutum & mala disciplina deprauatum? [*Populum non intelligentem*] mulierculas vocat: namque vna Eua huius populi prima mater exemplo nobis esse potest, quàm facilè huiusmodi natura seducatur, & quàm cito voluptatum desiderio, nisi aliundè cohibeatur, exæstuare possit, sicut scriptum est: Videns igitur mulier quod esset bonum lignum ad vescẽdum & pulchrum oculis aspectuque delectabile, tulit de fructu illius & comedit: [*Et populus non intelligens vapulabit:*] Ironicôs, aut interrogatiuè potius, quàm cum asseueratione legendũ est: nam argumẽtatio hæc per contentionem, siue, vt Dialectici dicunt, per comparationem maioris & minoris cõcluditur, vt illud: *De nobis post hæc tristis sententia fertur:* Chaldaicè hic locus per

Gene. 3.
Iuue. Saty. 2.

interro-

interrogationem non inconcinnè legitur, hoc modo. [*Et populus generationis quæ non ſtudet legi an nō collidetur?*] Videlicet exemplo, & conſuetudine maiorum ſuorum. Græcè autem totus hic locus ad ſpiritualis fornicationis rationē paraphraſticè tractatur ſic: Quia ipſi cum meretricibus cōmaculabãtur, & cū initiatis ſacrificabant, & populus intelligēs implicatus eſt cū fornicatione. [*Cum meretricibus & cū effeminatis*: Hebraicè, *& cū ſcortis.*] Gentiū atq. idola colentiū celebritates & frequētię huiuſmodi impudico mulierū genere refertæ erant: *Nam quo non proſtat femina templo?* vt aiebat ille. Omnium autē rerum Iuuen. ſaty. 9 atq. negotiorū, quæ ab hominibus inuenta & inſtituta ſunt, euentū obſeruari oportere, atque an eiuſmodi res Deo probētur indicari poſſe, tum ex hoc loco, tum ex multis alijs docemur. Nam quæ res non ex diuino, ſed ex humano conſilio incœpta atque inſtituta improbandos, & turpes plerūque partus edere ſolet, eam rem Deo non probari planum eſt. ex qua re factum eſt, vt hypocriſis, & humanæ ſimulationis rationem ex operibus obſeruandam Chriſtus indicauerit. Cæterùm neque filiabus & nurubus propterea impunè peccare licebit, quòd ſuper eas ſe non viſitaturum dicat Deus. Namq. hoc in loco non de æterna animorum, ſed corporum temporali pœna agitur, quæ de auctoribus potiſſimum ſumi ſolet. & quanquam ij etiam, qui aliena auctoritate aut conſilio deliquerūt, eadem plectantur pœna: cauſa tamen in iudicio cum auctoribus ipſis agi ſolet, atq. hoc in loco iudicialis, vt diximus, cauſa tractatur. Idcirco dicit, *non viſitabo*, quod apud ſacros auctores in iudiciorum rationibus vſurpatur, vt apud Samuelē Deus, Viſitaui quæcūq. 1. Samu. 15. fecit Amalec Iſraëli.

Si fornicaris tu Iſraël, non delinquat ſaltem Iuda.

Malorvm hominum & impiorum conſuetudines amicitiæ & familiaritates, quantum bonis etiam viris nocere ſoleant, non vno tantum exemplo compertum eſt. Nam ſi quis impiorum ſocietatibus aſſueſcat, conſuetudine & familiaritate inductus, in idem genus morbi delabitur: Quamobrem contagionem huiuſmodi ſæpiſſimè ſacri deprecantur auctores, vt: Non veniat mihi pes ſuperbiæ, & manus peccatoris non moueat me: Psal. 36. Hæc res cùm vtriſque vehementer obeſt, tum ijs maximè, à quibus malorum contagiones proficiſcuntur, in alioſque manant. At verò Deus nihil omnino mali in hominibus eſſe vult, qui non ſolum legibus & præceptis ſingulorum peccata coërcet; ſed præcipua & maxima cura peccandi exemplis & contagionibus cauet, & priuatis legibus, grauioribus pœnis, atque alio expiationū genere aduerſus eos vtitur, qui conſuetudine, familiaritate, aut alio modo perniciosum exemplum prodidère, vt ſcriptum eſt: Et facta Leui. c. 4. & 5 eſt ira domini contra Iudam & Ieruſalem propter delictum: nam de hoc genere in illo loco ſermo eſt. Paralip. c. 24. Igitur Iſraëlitæ, qui ſeſe ſuoſque filios omni ſcelerum genere contaminauerant, ne etiam vicinis ſuis ſua contagione obſint, hoc in loco à Deo deterrentur; iubetque vt ſi minus ſuorum flagitiorum pœnas atque ſupplicia horreāt, ſaltem alienarum culparum crimen ſuſcipere formident. Duplex ſceleris admittendi occaſio Iudæorum genti ab Iſraëlitico populo dabatur, altera locorum & viarum, altera verò ſacri ſermonis & vocum communio erat. & quoniam locus id exigere videtur, breuis quædam topographiæ ratio hic nobis habenda eſt. Cùm primum Ieroboam nouarū rerum auctor & dux regnū Iſraëliticū occupauit, ſtabiliēdi imperij rationē impiam quidem, callidam tamē & ad tēpus idoneā excogitauerat. nam cum hominū ſocietas atq. cōiunctio nulla re magis, quàm religionis communione ſeruetur; ne populus conſuetæ religionis colendæ deſiderio Ieroſolymitanū templum frequentando familiaritatem & conſuetudinem cum Iudæis retineret, atque hoc pacto minus certa ipſe dominatione vteretur, ex duobus à ſe conflatis vitulis aureis, alterum in Dan, alterum verò in Bethel conſecrauit, atque horum ſacra per ſacerdotes à ſe ex popularibus creatos curauit. Hoc itaque pacto (vt res hominum ſunt) euenit, vt maiori plauſu atq. frequentia ſuperſtitio, quàm vera pietas colerētur. Præterea populùs Gilgal locum religionis cauſa frequentare cœpit, eo nomine quòd ipſorum pater Iacob à Deo in eo loco admonitus, Iſraëlis etiam nomen accepiſſet. atq. hæc loci dignitas ad veterem religionem turpandam & permutandam multum apud illorum animos momenti habuit, vt ſcriptum eſt: Omnis malitia eorum in Gilgal, quia ibi exoſos habui eos. [*Propter malitiam adinuentionū eorum.*] Adinuentionū malitia & calliditas illa fuit, quòd ſeſe nō aliū quā verū Deū Iacob, & in eo loco, in quo eū Iſraëli viſum Ose. 9. fuiſſe apud oēs cōſtabat, coli profiterētur; atq. hac ratione facile vulgò perſuaderi potuit:

Neque verò isti suis tantum popularibus, sed vicinis, etiam Iudæis imponere huiusmodi fraude potuerunt. Israëlitis autem vel templum Bethel, vel id etiam quod in Gilgal erat, aut supplicationum, aut sacrificiorum factitandi causa petentibus per Iudæorum & Biniaminitarum regionem iter necessariò faciendum fuit. namq. Bethel (quæ olim Luza Iosu.18. dicta est) in sorte Biniaminiæ tribus sita erat, à qua non nimium distabat Gilgal. Igitur ex viarum atque itinerum cõmercijs, vocabulorumq́ue & sermonis sacri communicatione effectum est, vt à Iudæis & Biniaminitis eadem loca atque eadem templa sancta quoque haberentur, & religiosè colerentur. Minus ergo grauiter ferendum esset, si Israëlitæ Deum ipsum à quo verè per summam impietatem desciuerant, prædicare etiam & nominare desinerent; nec non si templa, statuas, & sacra in Dan tantum, aut etiá in alijs locis, intra suos tamen limites instituentes, ab aliorum regionibus exemplo suo corrumpendis, abstinuissent. Hoc igitur est quod dicit: [*Si fornicaris tu Israël, non delinquat saltem Iuda.*] Namque isti falsis nominis mei appellationibus & prædicationibus, atque templorum celebritate, quæ templa per summum nefas in sua regione abs te sancta & effata habentur, eadem tecum implicati sunt scelerum societate. *Delinquat*, verbũ Hebraicum אשם *Assam* (pro quo sæpissimè interpres reddit delinquere,) de ea culpa dici solet, quæ ab alio profecta in alium etiam permanauit, vt si quis alteri vt peccet impulsor sit, de vtroq. *Assam* dicatur: vt Isaac a Rege Geraræ obiurgatus audijt: Quare imposuisti nobis? poterat quisque coire cum vxore tua, & induxeras super nos grande Assam. & illud clarius: Si sacerdos qui vnctus est, peccauerit, delinquere faciens populum: quo in loco vox Assam est. eadem significatione verbum, delinquere, latinum à Cicerone frequenter vsurpatur.

Et ne ascenderitis in Bethauen.

LVZAM olim, postea Bethel à Iacob dictam in loco edito sitam fuisse ex Iosue de-Iosu.16. scriptione accepimus: Cecidit inquit sors filiorum Ioseph, à Iordane contra Iericho, & » aquas eius, ab oriente solitudo, quæ ascendit de Iericho ad montem Bethel. à quo loco » oppidum nomine Bethauen, non procul aberat. vt autem Bethel Dei fortis domum, ita Bethauen domum vanitatis significat. namque *Auen*, res est vana, & cui nulla vtilitatis, sed incommodi potius ratio subest, ex qua iniquitatis operarij in sacris appellãtur: ex vicinitate autem & euentu nomen *Bethel* in *Bethauen* per antiphrasim mutatur. qui enim locus olim ob diuinam visionem Israëli patri domus Dei dictus est, nepotibus eius Amos 5. in domum mendacij est commutatus, atque ita Amos vates censuit: Et Bethel erit inutilis: quo in loco pro inutilis Latinè, *Auen* Hebraicè est.

Neque iuraueritis viuit Dominus.

HIS VERBIS apud eos, quibus nomen Dei sanctissimum erat, iusiurandum olim comprehendebatur. Huiusmodi verò iuramenta, quòd à religionis argumento deuenerant, auertenda Deus vehementer curat: itaque satius esset, si suo tantum nõ aliorum etiam periculo peccarent. Propterea autem cùm eos à Bethel, & Gilgal reuocasset, nullã Danitici templi fecit mentionem, quòd is locus ab Israëlitis peti poterat, nullo Iudeæ termino obiter decurso.

Quia sicut vacca lasciuiens declinauit Israël.

ISRAELITARVM petulantiam vehementi oratione patefacit & arguit: Vsqueadeo, inquit, intemperanti & inuerecundo ingenio Israël est, vt effrenata mente omne scelus, atque nefas licenter percurrat; neque cogitet, num sibi malum, num alijs detrimentum, illa sua licentia & consuetudine afferat. Aptissima verò similitudine ad hanc rem explicandam Deus vsus est: nam Israëliticum populum iuuencæ indomitæ similem esse dicit, quæ vberiores pastus nacta, in eisque aliquandiu cõmorata, pinguior reddita, iugum aspernatur, dominum contemnit, ac iam suis pastibus, & locis non contenta, alienos agros pererrat, in vicinorum sata irrumpit, quæ petulantiæ magis, quàm famis explendæ causa, decerpit. Non secus Israël facit, cui cum felicioribus locis, & regionibus, etiam cum regno, regioq́ue nomine vti contigerit, lasciuam superstitionis licentiam sibi ipsi proposuit; qua etiam dum nimium abutitur, aliena loca voluptatis atq. animi gratia peruagatur. etenim non contentus templa, & statuas in Dan erexisse, in Gilgal & in Bethel non diuinitatis alicuius, sed licentiæ suæ simulachra collocauit. Hoc autem animantium genus inter omnia quæ hominis ad vsum cicurari nata sunt, interim dum in-

dum indomitum perseuerat, petulantissimum est, non solùm enim sequentem dominū fugere (vt indomiti equi faciunt) sed petere etiam vltrò, & cornu ferire solent. atque ob hanc naturæ similitudinem Christus apud Psaltem dicebat: Circundederunt me vituli multi. Cum autem in omni animantium genere feminæ natura sua magis impotentes, & stultæ magis sint, ex eo fit, vt quouis impetu, & quouis appetitu vehemētius etiá, quàm mares agantur. & quoniam sub vxoris imagine Israëlitatum gens accusata à Deo est, percommodè vitulæ similitudine res est explicata. Est præterea nescio quid elegantiæ ac decoris in femineis animantium nominibus; quamobrem ab antiquis auctoribus libentius ea nomina vsurpabantur, vt: Quemadmodum desiderat ceruá ad fontes aquarum: Psal. 40. Et Poëta. *Scilicet ante omnes furor est insignis equarum*. Huiusmodi petulátiam venustè Virgil. Geor. lib. 3. satis, sed minus eleganter, quàm à vate nostro Hossea ab Anacreonte & Horatio descriptam legimus; namque illi genus equorum petulans quidem expressêre; Hosseas verò Anacreō. od. strom. 64. vaccarum genus petulantissimum & procacissimum vsurpauit,

Quæ velut latis equa trima campis
Ludit exultim, metuitque tangi, &c. Horat. lib. 3. od. 11.

Huiusmodi orationum, & sententiarum collationibus quantum à sacris auctoribus laudatissimi quique ex prophanis superentur, facilè intelligent ij, qui dicendi splendorem, & elegantiam in diuinis libris requirunt: de qua re nos in commentarijs nostris nonnunquam, sed proprio opere latius Deo annuente agemus. [*Quia sicut vacca.*] Quoniam hoc in loco non tam causam quàm explicationem atque asseuerationem cum dicentis animi impetu & vehementia continet, vt illud: Iucundus homo qui miseretur, & commodat disponit sermones suos Psal. 111. in iudicio; hic est carminis finis: sequentis verò principium est: Quoniam in æternum non commouebitur. quibus in locis vox, quoniam, vehementer affirmat, remque exaggerat, quod &, nam, apud latinos facit, vt nam me hercule, inquit, Antonius, &c. Cice. de orat. lib. 2. [*Lasciuiens declinauit.*] Hebraicè *zzarera zzarar*, hoc est errans errauit, siue lasciuiens סרר lasciuiuit. nam verbum *zzarar* petulanter agere significat, vt: Si genuerit filium homo Deute. 21. contumacem & proteruum. & illud: Qui exasperant non exaltentur in semetipsis: in his Psal. 66. locis & alijs verbum zzarar est.

Nunc pascet eos Dominus quasi agnum in latitudine.

EANDEM adhuc translationem vrgens huius petulantiæ exitum dignum prædicit, videlicet breui futurum esse, vt Israël, cui velut iuuēcæ indomitæ proprius locus angustus videbatur; neque satis idoneus, in quo lasciuiæ suæ ludos cursusq. conficeret: atque ob id vicinos quoque agros temere percurrebat, & corrumpebat, captiuus ductus per totum orbem dispergatur, ac non sine suo magno malo, latioribus, quá optauerat vtatur spatijs. id verò Deo auctore illis accidet, cuius prouidentia huiusmodi prædictionibus atque euentibus arguitur. Nam cum pœna scelerum, vel peccantium votis omninò contraria, vel similis etiam omninò fit, quanquá id vaticinio prædictum nō fuerit, tamen nō casu, sed certo consilio res euenire existimanda est: Casus enim nullam rationum, & consiliorum consequentiam habet: consilium verò vel maximam habet. Vt autem iuuencæ errantis descriptione petulantiæ & exultationis imago eleganter explicata est, sic etiam summa miseria atque calamitas, summa etiam animi ægritudo & vitæ perturbatio, & magna cōfusio agni in spatioso loco errantis similitudine exprimitur. Oues omnium animantium timidissimæ sunt, & si quod consilium, si qua cogitatio, aut his simile aliquid in aliorum naturis inesse putatur, ea re oues omninò carere videntur: ex eoque fit, vt humana cura, & diligētia hoc genus magis, quá cætera indigeat; vnde summa rerū perturbatio & confusio huius generis imaginibus depingitur, vt scriptum est: Vidi vniuersum 2. Paralip. 18 Israël dispersum in montibus sicut oues absq. pastore, & dixit Dominus: Non habēt isti 1. Pet. 2. dominos, &c. & illud: Eratis enim vt oues errātes. Illud verò hoc in loco miseriæ amplificationem habet, quòd in genere ouium agnus vsurpatus fuerit, cui præter eam quæ ex natura est, ætatis etiam imbecillitas accedit. Quæ verò magis apta erroris metus & perturbationis imago exprimi potuit, quàm si quis agnum solum in vasta solitudine relictum effingat? qui cùm nullo consilio sit, cursu parum, viribus nihil omnino valeat, herbarum & pastus immemor, erroribus & balatu loca omnia peruagatur & complet, & omnia metuit, omnia fugit, & tamen his rebus omnibus periculum sibi magis, quàm salutem

ſalutem parit. Infelix profectò, & miſerum ſpectaculum, & quod dolorem non ſolum ipſi, qui in ea miſeria eſt, acerbiſſimum faciat, ſed ſpectantium etiam animos commo- Math. 9. ueat, ſicut ſcriptum eſt: Et videns turbas viſcerum dolore tactus eſt ſuper eas, erant enim ,, diſperſæ tanquam oues non habentes paſtorem. In hac etiam ſimilitudine exteri auctores à noſtris longo interuallo ſuperantur: illi enim hanc rem hinnuli aut damulę imagine deſcribunt: quod genus, quanquam cæteris rebus agno par eſſet, tamen curſu ad fugam longè antecellit, quod vnum ſalutis pręſidium ſæpe eſt, cùm contra & hoc etiam agni Iſai. 5. ,, careant. *Nunc paſcet*: Et temporis breuitatem & pœnæ comminationem indicat vox ,, *Nunc*, vt illud: Et nunc quid faciam vineæ meæ.

Particeps idolorum Ephraim, dimitte eum. Separatum eſt conuiuium eorum, fornicatione fornicati ſunt: dilexerunt afferre ignominiam protectores eius.

SINGVLAREM Iſraëlitarum inſolentiam & contumaciam indicat hoc loco Deus, quos eò proteruitatis proceſſiſſe dicit, vt diſciplinam omnem & correctionem reiiciant. Namque cum bonorũ ſummam in voluptate, & idololatriæ ſcortatione ſibi ipſi ſtatuerint, atque in huiuſmodi ſtudia toti incumbant, nullum correctioni locum relinquũt. Vbi verò quis non errore, non ignoratione coactus, ſed conſultò ſuam ipſe miſeriam tuetur, quid facias illi? ſinas miſerum eſſe libẽter. Extremus autem infelicitatis gradus eſt, ſi cui ob culpam ſuam, ob contemptum ſuum, diuina correctio, caſtigatioq́. negetur. Etenim dum caſtigationi locus eſt aliquis, nonnullum etiam ſpei ſupereſſe putandũ eſt. Quanta verò diuinorum iudiciorum ſit æquitas, vel ex eo perſpicitur, quòd antè quàm aliquis pœna damnetur, ad extremam vſque correctionem à malicia ad pœnitentiam reuocatur. Neque quiſquam propterea deſtituitur, quòd ad hoc natus fuerit; ſed quòd ipſe vt iuſtiſſimè deſtitueretur, fuerit commeritus. Quamobrem ne quis ſuam damnationem diuinæ voluntati, ſed propriæ malitiæ & contemptioni aſcribat; Deus ipſe in damnatiſſimis & reprobatiſſimis hominum cauſſis rationem, quamobrẽ damnati reprobatiq́. ſint, reddere ſolet: Prius enim quàm in Pharaonem horrendam indurationis ſenten- Exod. 4. tiam ferret, Moſi prædixerat: Ego ſcio quod non dimittet vos Rex Ægypti, vt eatis; niſi ,, per manum validam. Hanc ergò rationem hoc in loco perſequitur Deus: Iubet enim vatem ſuum, ne iam plus operæ in Iſraëlitis corripiendis fruſtrà conſumat, qui perinde ſuperſtitionis ſtudio incumbunt, acſi neceſſitudine aliqua idolis coniuncti ſint. hoc eſt quod dicit. [*Particeps idolorum Ephraim.*] Ieroboam, qui primus vitulorum & impietatis auctor Iſraëlitis fuit, ex Tribu Ephraim erat: ideo hanc ſuperſtitionem, vt partum quendam ſuum Ephraitæ fouebant, & tuebantur. Alludit autem ad vaccæ allegoriam, cui Iſraël ſimilem dixerat: nam ita vitulos ſuos aureos Iſraël amat, vt vacca ſuos. Totũ verò indomitæ iuuencæ ſtudium, vel pabulo conſumitur, vel ludo & curſitatione abſoluitur. Idcirco, ait, cùm ſeſe ille coerceri non patiatur, [*Dimitte eum.*] Nullas enim alias res agere vult, quàm vel conuiuijs, vel idololatriæ fornicationi, intendere. itaq. nullũ tempus illi aut à voluptatis, aut à ſuperſtitionis ſtudio vnquam vacat, ſicut ſcriptum eſt ab Iſaia: Iſai. 5. ,, Væ qui conſurgitis manè ad ebrietatem ſectandam & potandum, vſque ad veſperam, vt ,, vino æſtuetis, & opus domini non reſpicitis: hoc eſt quod dicit: [*Separatum eſt conuiuium eorum.*] id eſt, *Poſtquam exempta fames epulis, menſæq. remota.* [*Fornicati fornicati ſunt.*] חבור Quis igitur interea reprehenſioni locus erit? *Particeps* Hebraicè *hhabur*, id eſt coniunctus, colligatus. [*Dilexerunt, afferre ignominiam protectores eius.*] Vnumquodque hominum ſtudium, & ars vnaquæque, etiam inutilis, proprias quaſdam orationes habet earũ ſectatoribus familiares, quas illi libenter vſurpant: cuiuſcemodi illud in ore omnium helluonum eſſe ſolet: Manducemus & bibamus, cras enim moriemur. Solent verò ſacri auctores cum de his rerum & ſtudiorum generibus agunt, eiuſmodi ſermones & voces inducere, vt per eam orationis figuram, quæ Mimoſis dicitur rem ipſam expreſſius effingant, & cùm hoc interdum fuſius, interdum preſſius, & vno tantum verbo fiat, accidit Marc. 7. ſæpè, vt ea loca paulò obſcuriora reddantur. qualis locus eſt ille in Euangelio: Vos autem ,, dicitis corbam, hoc eſt munus &c. Quamobrem ſacrorum ſcriptorũ interpretem ſuſcepto officio ſatisfacere cupientem, nihil horum ignorare oportet. Igitur vt locus hic nobis commodius explicetur, meminiſſe oportet, voluptati deditos non ſolùm ſummum in ea re bonum ſibi propoſuiſſe, ſed id quod ignominioſum verè eſt, & turpiſſimum, vt hone-

ſtiſſimum

ftiffimum cæterifque rebus anteferendum iactare confueuiffe, & cætera præ his ftudia damnare; adeò vt quod alijs fummum dedecus & probrum videtur, illis contrà fummum iudicetur decus, ficut fcriptum eft: Quorũ Deus venter eft, & gloriantur in ignominia fua. Similes autem fermones, fimilefque voces ab iftis vfurpari manifeftum eft, vt: Eccle.c.9. Perfruere vino cum vxore quam diligis, cunctis diebus inftabilitatis vitæ tuæ: Quodcunque facere poteft manus tua, inftanter operare, quia nec opus, nec ratio, neque fapientia, neque fcientia erit apud inferos, quo tu properas? & illud Anacreontis: Anacreon.

Religatus at papyro,
Tunicam Cupido collo
Mihi poculum miniftret:
Ruta nã velut curulis
Properat volucris ætas:
Rofeas meo corollas,
Capiti ferafq. odores,
Mihi & voces amicã.
Etenim priufquam ad orci
Rapiar nigri choreas,
Volo diffipare curas.

Ex hoc fermonũ genere eft verbũ *Afferre*, quod à noftro vate interpretatione refertur: vox enim eft vini cupidorũ, epulafq. petentiũ vt Salomõ referẽs, inquit, Sanguifugæ duæ funt filiæ dicentes, Affer, Affer, & apud Latinos, appone, funde, præbe, &c. Prou.30. Hæc ftudia atq. hi fermones cùm omnibus hominibus, tũ maximè principibus ignominiofa funt, vt Eccle.10. fcriptum eft: Beata terra cuius Rex nobilis eft, & cuius principes vefcuntur in tempore fuo ad reficiẽdum, & nõ ad luxuriam. At verò Principes hi Ephraitæ, & vaccæ Ifraëliticæ defenfores voluptatibus confumpti, fummam ignominiam fummum bonum ducentes, verbum illud frequentare dilexerunt, Affer, Affer.

Ligauit eum fpiritus in alis fuis, & confundentur à facrificijs fuis.

DIVINÆ fententiæ decretum hoc eft, quo Ifraëlitica difperfio futura prædicitur, 4.Reg.17. qua pœna Hoffea Rege afflicti funt anno ab orbe condito ter millefimo, ducẽtefimo, de- Iofeph li.9. c.vltimo. cimo tertio; Regni verò Ifraëlitarũ ducentefimo quadragefimo tertio, vt ex libris Regũ, R. Camhi ex Iofephi hiftorijs, atque ex aliis auctoribus accepimus. R. Salom. R. Leui Gerfont. Vt autem hanc difperfionem longè lateq. diffipandam veriffimè atque appofitiffimè fignificaret, dicit illos à Domino ventis per vniuerfum orbem afportandos fuiffe commiffos. Nam cùm primum illi a vero Deo ad vanitatem defciuêre, ventis fefe cõmittere vifi funt. Venti verò velociffimi effe, & omnia loca citiffimè peruagari, atque mandata Dei diligentiffimè perferre credũtur, Pfal.103. vt fcriptum eft: Qui ponis nubem afcenfum tuum, & ambulas fuper pennas ventorum, & qui facit angelos fuos fpiritus, &c. Cùm autem illos non certo alicui fpiritui, fed fpiritui traditos dicat, omnium ventorum poteftati permiffos, & in quatuor mundi plagas diffipandos effe indicat. Nam præter id, quod vehementes hi fpiritus venti nomine dicuntur, qui vbi volunt fpirant, & nefcimus vnde veniant, aut quo vadant; Ioan.3. plagæ etiam atque regiones mundi ventorum nominibus defignantur, vt, Venient Angeli, & conuocabunt electos à quatuor ventis. Matt.13. Tum demum Ifraëlitas, quos nunc ludere & lafciuire vehementer delectar, lufiffe, & idololatriæ indulfiffe vehementiffimè ferò pudebit. Alligauit iam eum populum fpiritus in alis fuis.

CAPVT V.

VDITE *hoc facerdotes, & attendite domus Ifraël, & domus Regis aufcultate, quia vobis iudicium eft.*

IVSTISSIMVS atque fanctiffimus omnium iudex Deus, qui vt neminem damnet, neminem omninò in culpa effe cupit; cùm tandem diuinarum legum & æquitatis ratio poftulat, vt hominũ caufa in iudicium ducatur, æquiffimum & diligentiffimum fefe iudicem & retũ æftimatorem præbet. Et quoniam æquiffimum iudicium neminem indicta caufa damnari patitur, neque actorem folum, fed reum etiam ipfum, vel qui rei caufam defendat, audiendum effe ftatuit; ideo in qualibet caufa iudicanda, fuo officio femper fatisfacit Deus, qui neminem vnquam damnat, antequam in iudicium vocatus, aut nullam, aut vanam, aut ineptam criminis depulfionem habuiffe conuincatur: Alioqui, inquit Paulus, quomodo iudicabit Deus hunc mundum? Igitur cum in his prophetæ noftri fermonibus dies Ifraëlitis dicta fuerit, & hactenus accufatione, & crimine inferendo tranfacta res fit; nunc altera iudicij tractatur pars, in qua fi quid

quid pro reo dici possit, expectatum est; & cùm nulla criminis diluendi idonea constiterit ratio, tum demum exquisita damnationis sententia pronunciatur; atque accusationis præcedentis exordium fuerat: *Quia lis est domino cum habitatoribus terræ*. Defensionis autem subiectæ initium est: *Quia vobis iudicium est*. Accusationis autem formula postulat, vt omnes in crimen vocentur, quicunq. culpæ & scelens participes sunt: Defensio autem eos ad dicendam causam admittit, qui maximè dicere & possunt, & debét; quales sunt ij, quorum auctoritate & cõsilio præcipuum scelus est admissum, atq. idcirco omnibus in iudicium vocatis, defendẽdi cùm ius tum auctoritas regiæ familiæ præcipuè tribuitur. Triplicem autẽ ordinem inter accusãdũ propheta appellauerat: in sacerdotes enim dixerat: *Quia repulisti tu me, repellã & ego te, ne sacerdotio fungaris mihi*. In populũ verò: *Populus meus in ligno suo interrogauit*. In magistratum autem: *Dilexerunt afferre ignominiam principes eius*. Eosdem etiam ordines eadem serie ad defensionis suæ redargutionem audiendam compellat, ne quis videlicet iniquius secum actum causaretur, quòd non ad dicendam causam fuisset admissus. Atque ordines illi sic appellantur: *Audite hoc sacerdotes. Et attendite domus Israël, Et domus regis auscultate*. Causæ grauitatem & seueritatem hæc exquisita attentionis petitio arguit: Accusando quidem, semel omnibus dixerat, *Audite*. Nunc verò incremento vsus, *audite, attendite, & auscultate*, dicit. Nam Deo causam dicturo, cuius oratio simplex, pura, vera, atque omnis erroris, calliditatis, & simulationis expers est, satis fuerat dixisse, *Audite*; quippe qui criminum enumeratione, & explicatione, ac simplicissima probatione susceptum accusatoris munus expleturus erat. Nunc verò cùm causa ipsa hominum & defensio (si qua illis reliqua est) refellenda à vate suscipiatur, cùm negationibus criminum occurrendum, deriuationibus obuiandum, excusationi, translationi, tergiuersationi, dissimulationi, & denique his rebus omnibus, quas humana calliditas, non vt culpam, sed vt culpæ pœnam declinet, tentare solet, resistendũ sit, ne quid suarum artium prætermissum, aut interclusum sibi esse homines causari possint, nunc cùm eorum causa pro ipsis, & aduersus eos, atque ipsorum artibus, & modis agenda est, attentissimis auribus atque animis esse iubentur. *Quia vobis iudicium est*. In superiori oratione dixerat *Rib*, quod iurgium significat. huiusmodi autem accusatorij sermonis ratio

רִיב est: Namque accusator criminum & flagitiorum atrocitate cõmotus, concitato sermone in reum liberius inuehitur; cõtrà, reus sedatiore oratione, & rationibus magis, quàm perturbationibus vtitur. quanquam autem index vtranque partem audiat, sententiã tamẽ dicturus defensionis potius, quàm accusationis vim & pondus æstimat, quamobrẽ dicit:

מִשְׁפָּט *Quia vobis iudicium est*. Nomen *Mispat*, iudicium à ratione profectum significat, vt primo capite Habbakuq à nobis dicitur, hoc est, quia siquid à vobis dici poterat, antequã sententia pronuncietur, ego ipse exquisitissimè dicere & refellere etiam paratus sum. Vos autem imprimis appello principes & magistratus populi, quoniam præcipuo quodã iure iudicium vobis est, atque ad vos maximè pertinet. Huius verò rei rationem reddens, ait.

Quoniam laqueus facti estis speculationi, & sicut rete expansum super Thabor.

Midras Thanhuma volumine Thaganioth. TRADVNT Hebræi in libro qui Midras Thanhuma inscribitur, & in ieiuniorum volumine, Ieroboamum hortis arcibusque in montibus Thabor, & Mispa extructis, excubias collocasse, quibus populus impediretur, ne statis diebus festis Ierosolymam peteret, pœnamque capitis contra intentantibus indixisse; quod nõ sine principum & magistra-

3. Reg. 12. tuum suorum consilio à Ieroboamo tãtum esse credendũ est, sic enim legimus: Et excogitato consilio fecit duos vitulos aureos, & dixit eis: Nolite ascendere vltrà in Ierusalem, &c. Hæc omnia excogitato consilio decreta, & edita esse historia indicat. Nullam ergo his defensionem superesse dicit, quorum consilio & opera populus in idololatriæ scelus fuit impulsus. Atque status hic coniecturalis est, in quo tei facultas & voluntas quæruntur. Atqui volũtatis facultas est index: facultatis verò multa indicia, aut ex antecedentibus rẽ ipsam, aut ex ijs quæ cum ea simul sunt, aut ex consequentibus sumuntur: cõsequentia autem indicia, maximè verò quæ diuturna sunt, rem ipsam certissimè arguunt. Igitur si domus regia hoc à se crimẽ depellere nitatur, nihil efficiet; nã testes horti sunt, & adhuc conspiciuntur in Thabor, & Mispat turres, & excubiæ positæ regis & Senatusconsulto; quibus tanquam feras & aues laqueis irretitas, miseros Ierosolymam tendentes trucidauerint, *In speculatione*. Nomen proprium & Græcus & Latinus interpres, vt appellatiuum verterunt;

verterunt; sic aliàs etiam facere solent, vt: Et factus est in Salem locus eius, & habitatio Psal. 75. eius in Syon; vbi nomen proprium Salē ex significatione reddidere. Et factus est in pace locus eius. Mispat autem & Thabor montes sunt editissimi, alter in confinijs Iuda, & Iosue 11. Iosu. 19. Biniamin non procul ab Ephraitis, alter verò in sorte Iscariotidis tribus. Cùm autem Psal. 75. commodissima ad venationem loca montes sint, sicut scriptū est: Montes excelsi ceruis: Appositissima venationis translatione vates in hac oratione est vsus.

Et victimas declinastis in profundum, & ego eruditor omnium eorum.

HEBRAICE sic: *Et mactare, inclinare profundauerunt*: Græcè verò, & *venatores indaginem fixère*. Amplificat rem, & culpam auget à consilio, à certa & manifesta voluntate arguens: Nam coniecturæ, in quibus rebus voluntas & facultas ostenditur, nullam aliam probationem desiderant. Quæstio itaq. est, quisnā huic idololatriæ populo auctor fuerit, accusatur domus regia; hi crimen in populum deriuare conantur; occurritur; ab accusatore argumenta manifesta afferuntur; consilij & facultatis deinde testimonio res confirmatur. Primùm & grauissimum argumentum voluntatis & facultatis laquei Mispat, & Thabor rete sunt; deinde cædes in locis illis istorum consilio, auctoritate, atque etiam decretis frequenter patratæ: à quibus vehemēter, profundè, & imperiosè sancitum est, vt citra misericordiam quicunque in via quæ ducit Ierusalem secundum dies festos comprehensus esset, mactaretur atque iugularetur. Atque ita explicamus *mactare, inclinare profundauerunt*. Vehementi & profunda voluntatum inclinatione, atque omni studio ad necem eorum, qui suis de superstitione decretis non obtemperassent, incubuerunt. nam profundare, est vehementem alicui rei operam dare, vt: Conuertimini sicut profundastis discessionem domus Israël. Esa. 31. Sed cum totam domum regiam, hoc est principes, & iudices omnes huius criminis reos fecerit, ne quis à se crimen depellere, & in socios & collegas transferre posset, asserens se ab eo consilio atque adeò à culpa alienum fuisse; eiusmodi translatione vates infringit, ostendens suo ipsius testimonio neminem eorū culpa vacare; cùm nullus ex iis sit, quem vates ipse non ob hanc rem arguerit, atque reprehenderit; & ab hac sententia, frustra tamen, deterruerit. Quamobrem subiungit: [*Et ego eruditor omnium eorum.*] Hebraicè ego *Muzzar*, מוסר id est increpatio & obiurgatio: Omnibus illis; non modò enim singulos obiurgaui, verùm illis omnibus, ego ipsa obiurgatio fui. Exaggeratione hac vsus vates, certissimum illorum consilium, & constantissimam in hoc scelere omnium voluntatem fuisse demonstrat, & cùm omnes dicit, neminem excipit iuxta sacrorum librorum dialecticam, quam regulam diuo Paulo præceptore didicimus. Hebr. 2. Atque ob hanc rem omnes initio compellauerat.

Ego scio Ephraim & Israël non est absconditus à me: Quia nunc fornicatus est Ephraim, contaminatus est Israël.

POPVLVM etiam redarguit vates, qui cùm vitium publicè concipere, & fouere maximè soleat, tamen crimen à se propulsare, & in principes suos conferre consueuit; idque maximè excusationi sibi fore existimat, si peccati conuictus, se non sua sponte, non suo exemplo, sed magnis auctoribus ad peccandum adductum fuisse dicat: cùm illud verissimum sit, nullam esse tantam principum potentiam, vt leges non solùm iniquas, sed neque etiam æquas sine populi consensu sancire, aut stabilire valeat. Namq. intercedente populo, neque Sauli in religiosa re aduersus proprium filium ex edicto, & iureiurando decernere integrum fuit, sicut scriptū est. Laërtius in vita Agesilai. Dixitque populus ad Saul, ergòne Ionathas morietur? qui fecit salutem hanc magnam in Israël? hoc nefas est: Viuit Dominus si ceciderit capillus de capite eius in terram. 1. Reg. 14. Itaque cùm Israëliticæ nouē tribus, in Ephraim regiam familiam, illa autem in principes ipsos & sacerdotes, hoc est in domū regiam culpam transferre conaretur: Criminis translationi vates occurrit, docetq. illos, à quibus iniquæ leges acceptæ sint, tam in vitio esse, quàm eos, à quibus propositæ, & latæ fuerint. In omni autem iniqua lege ferenda populus culpa non caret, maximè verò cùm de superstitione, & vano cultu leges edūtur, quod ex populi voto, & studio fieri planū est.

[Vide Platonē in lib. de Republica.] Etenim & veteres olim legum latores, varias leges & ritus in populi gratiam tulêre; cùm videlicet probè cognouissent, nulla magis re vinciri populum posse, quàm religione; creduli enim animi facilè superstitioni credunt & concedunt, sicut scriptum est: [Ierem.5.] Prophetæ prophetabant mendacium, & sacerdotes applaudebant manibus suis, & populus meus dilexit talia. Ita cùm nefaria hæc superstitio, non tam studiosè à principibus edi, quàm à populo libenter suscipi cõsueuerit, idcirco in accusatione subiungit: [*Ego scio Ephraim & Israël, non est absconditus à me, quia nunc fornicatus est Ephraim.*] Cui nihil iucundius aut gratius fuit, quàm vt quod proprij ingenij insolentia vehemẽter cupiebat, id sibi per leges atq. principũ & sacerdotum placita liceret, eodẽ scelere contaminatus est Israël. Nam quod Rex optauerat, populũ videlicet à Deo quàm maximè alienatum in suam gratiam pellicere, facilè obtinuit, id quod Deus reginæ per Ahhiam vatem testatus est; [1.Reg.14.] Et tradet dominus Israël propter peccata Ieroboam, qui peccauit, & peccare fecit Israël. Neque verò solùm testimonio diuino & prophetico res asseueratur, sed voluntatis etiam declaratione, & certissimis indicijs demonstratur: Nam vbi iam superstitione populus, imbutus fuerit, si quis extet princeps, qui eiusmodi studia restinguere moliatur, tamen frustra tentet; namque populus eandem voluntatem retinebit, & nouis excogitandis rebus concepti sceleris causam tuebitur. Etenim Hosseas Elæ filius Israëlitarũ decimus septimus Rex, qui non perinde atque alij, qui antè eum regnauerant, malus fuisse in diuinis libris dicitur, [2.Reg.17. Lib. de serie mundi.] lucos atque hortos à Ieroboamo vanæ religionis causa consitos, excidisse, in annalibus hebræorum commemoratur, & tamen nihil effecit: Nec enim idololatriam minuere, nec populum aliqua ex parte corrigere potuit, sicut scriptum est: [2.Reg.17.] Et irritauerunt filij Israël verbis non rectis dominum Deum suum, & ædificauerunt sibi excelsa in cunctis vrbibus suis, à turre custodum, vsque ad ciuitatem munitam, feceruntq. sibi statuas & lucos in omni colle sublimi, & subter omne lignum nemorosum. Itaque vitulis & delubris à Ieroboamo institutis, non contenti, excisorum etiam à Rege lucorum desiderio affecti, singuli sibi lucos & statuas faciebant: Hoc vulgi ingenium, hæc studia, cùm manifestè vates comperisset, & res non coniectura, sed oculis & manibus teneretur, dixit:

Non dabunt cogitationes suas, vt reuertantur ad Deum suum.

COGITATIONES dare in aliquam rem, est in eam studiosè intendere. Cùm autẽ quis animum ad certa studia, quibus nimium delectatur, contulit, nullis conditionibus dimoueri poterit, vt ad alias res agendas abducatur; quantum enim temporis atq. operæ studijs suis non impenderit, id totum sibi periisse ducit: Vide ergo quantũ sibi bonum populus iste in vano cultu statuerit, vt vel animo de resipiscentia cogitare, & Dei sui meminisse id magno temporis dispendio, & cogitationum iacturæ ascribat. Tantũ vitiosa & corrupta consuetudo valet, vt viam etiam ad pœnitentiam hominibus præcludat.

Quia spiritus fornicationum in medio eorum est.

QVID sit spiritus fornicationum, iam diximus. In medio autem esse, idem est quod [Sic Aristo. lib de motu animantium.] principem locum obtinere & regnare, atq. cordis regnum & sedem occupare, vt: Risit Sarra in medio sui, [Gen.18. 1.Samuel.4] & afferamus ad nos arcam fœderis domini de Silo, & veniat in medium nostri, vt saluet nos de manu inimicorum nostrorum. [illegible]qui cum oportuerit hos Deum in medio sui habere, eundemque vnum sibi vt summum regem, & salutis auctorẽ præficere, sicut scriptum est: [Deut.40.] Neque est alia natio tam grandis, vt habeat Deos in medio sui, sicut Deus noster adest in cunctis obsecrationibus nostris: tamen adeò insanierunt, vt fornicationis spiritu agitati, Dei notitiam non habeant: Dei inquam, qui sese illis nomine illo ineffabili *Adonai*, cognoscendum tam multis argumentis ostenderat.

Et respondebit arrogantia Israël in facie eius.

NON solùm coniectura, argumẽtatione, & testimonijs, sed expresso etiã signo actionẽ suam cõfirmat in Israël: Quædã enim mulieres impudicæ sunt, quæ tamen animi morbũ dissimulant, & honestatẽ ficto sermone & vultu prætexunt, sic vt ingenio ac diligẽtia in arguẽdo opus sit: Aliæ verò cõtrà sic vultu & incessu sese produ͂t, vt nihil horũ sit necesse, imò adeò perfrictæ frontis sunt, vt impudicitiam suam palam iactent, vt scriptum est:

Ecce occurrit ei mulier ornatu meretricio garrula, & vaga. Est autem vultus maximus Prouer.7.
simulationis, & dissimulationis artifex, vt quod animus non præstat, confingere vultus »
possit: At cum frontem ipsam atque oculos vitium occuparit, tum probitatis speciem »
omnem exulasse manifestum est. Sic igitur Israëlis nefarium scelus ab Hossea hoc ex-
presso signo arguitur: Non enim solù idololatriam secretò, atque intra priuatos parietes
coluerat, sed impotentissimę fornicationis spiritu actus, ebrietate, ludis, & ceremonijs,
atque alijs huiusmodi factitandis, verbis etiam in verum Deum impudentibus effutien-
dis improbitatem suam palam profitebatur, vt scriptum est: Et irritauerunt filij Israël »
verbis non rectis dominum Deum suum,&c. Itaque nihil diligentię nec laboris in osten- »
denda Israëlitarum improbitate à nobis requiratur, ait vates, cùm ipse sese omni turpi-
tudinis nota insignem præbeat, cùm summum dedecus, summum decorem putet, sicut
scriptum est: Væ coronæ superbiæ ebrij Ephraim & flori decidenti, gloriæ exultationis Esai.28.
eius, qui erant in vèrtice vallis pinguissimæ, errantes à vino. [*Et respondebit.*] Respon- »
dere in loco, testificari est, vt: Non respondebis contra proximum tuum falsum testimo- » Deut.5.
nium, & illud, quod huic sententiæ simillimum apud Isaiam est: Agnitio vultus eorum » Esai.3.
respondebit eis, & peccatum suum quasi Sodoma prædicauerunt, neque absconderunt. »
Atque hic extremus improbitatis gradus est, ad quem cùm quis peruenerit, proximum
est, vt præceps ruat: propterea subiunxit:

Et Israël & Ephraim corruent in iniquitate sua.

NAM cum ipse amentissimus, & omnibus consilijs præceps, spontè euaserit, ipse sibi, atque imitatoribus suis exitio fuit, sicut scriptum est: Perditio tua ex te Israël. [*Iniquitate sua.*] Declinationem à recta, simplici & tuta via significat nomen iniquitas, à verbo *Ghauah*, quod declinationem, & peruersionem sonat, vt: Nunquid Deus peruertit iu- עוה
dicium, & si omnipotens peruertit iustitiam. Iob.8.

Et Iudas etiam ruet cum eis.

NON solùm domus regia, qui primi scelus admisêre, atque Israël qui suscepêre, sed etiam Iuda, qui ob consuetudinem hos imitati sunt, corruent; hoc enim diuinæ iustitiæ est, vt anima quæ peccauerit, siue sponte sua, siue aliorum impulsu & auctoritate scelus admittat, ipsa moriatur: Est autem hæc argumentatio à minori. Etenim si is qui alterius impulsu scelus suscepit, criminis non est expers, nedum is erit cuius auctoritate, aut etiam exemplo peccatum est. Quod ad dicẽdi artẽ pertinet, obliqua notatione vsus est vates: Ea fit cum in alterius accusatione, alter obliquè eadem aspergitur nota, vt: Filij hominis Psal.3.
vsq. quo graui cordi, quo in loco Saul notatur, & in ethnicis auctoribus: Non quæro quis Cicer. pro
percusserit, nihil est Glaucia quod metuas, non excutio te si quid fortè ferri habuisti. sext Roscio Amerino.

In gregibus suis, & in armentis suis vadent ad quærendum Dominum, & non inuenient: Ablatus est ab eis: in Dominum præuaricati sunt, quia filios alienos genuerunt: deuorabit eos mensis cum partibus suis.

ACCVSAVERAT Israëlem atque eodem in crimine Iudam etiam accersiuerat: cũ autem nulla vtrisque purgationis ratio superesset, quod neque fortuna, neque necessitate, neque imprudentia factum excusari poterat, vna illis in hoc causæ genere reliqua fuerat pœnæ declinandi via, quam deprecationem Rhetores nominant: Eius vsus est, Ad Heren.
cùm fatebimur nos peccasse, neque imprudẽter, aut necessariò, aut fortuitò fecisse dice- lib.2.
mus, & tamen ignosci nobis postulabimus; Et hæc causa ante Deum sepissimè in sacris venit libris, vt: Miserere mei Deus secundum magnam misericordiam tuam, &c. Hanc Psal.51.
verò deprecationis viam frustra istis tentandam esse dicit, qui in eum scelerum & culpæ locum peruenerint, vt veniam & impunitatem assequi ex iusto Dei iudicio non valeant: Nam vt in Habbakuq prophetæ commẽtarijs disserimus, quanquam misericordia ditissimus in omnes inuocantes se Deus sit, existunt tamẽ aliquando tẽpora, in quibus diuina misericordia, à sceleratissimis hominibus frustra ad effugiendam pœnã, imploretur. Ergo cum tanta insolentia tantaque impudẽtia fuerint, vt sceleribus & flagitijs nullũ hactenus modum statuerent, & libidines suas nec fronte etiam vel supercilio contexerint, ac tamdiu reuocati, atque expectati, diuina tamen patiẽtia fuerint abusi; quando ad pœnæ deprecationẽ admittentur, qui nõ antè à scelere desistere voluêre, quàm ad supplicium

rapiantur?

rapiantur? tum verò etsi frequenti hostia diuinam effugere pœnam studeant, tamen sustinere cogendi sunt: Videmus enim quanto studio Iosias Rex publicam rem & religio- 4.Reg.23. nem correxerit, suosque ad officium reuocandos curauerit; cùm imminentem propter impietatem populo suo ruinam magnopere timuisset, & tamen vt scriptum est: Non est reuersus Dominus ab ira furoris sui magni, quo iratus est furor eius contra Iudá, propter irritationes, quibus prouocauerat eum Manasses. Dixit itaque Dominus: Etiam Iudam auferã à facie mea, sicut abstuli Israël. Atq. adeò hæc huius orationis sentẽtia est. [*In gregibus suis.*] hoc est, Quànquam totos mihi greges, tota armenta, sua, nõ aliunde rapta aut male acquisita sacrificent, & tum demum veniam petant, cùm iam in promptu vltio sit, tamen nõ impetrabunt à Domino *qui ablatus est ab eis*, & sua ipsorũ nefaria culpa repulsus. frustra enim misericordiæ auxiliũ implorat, qui cõtra misericordiæ rationem facit. Cùm autem Dominus sese misericordem, hoc est, nomine suo, *Adonai*, dignũ hactenus in istos præbuerit, fueritq. per summam impudentiam & contẽptionem reiectus, ipsi sibi vt misericordiá non consequerẽtur, cõmeruêre; quia scilicet *in Dominum præuaricati sunt*. Hoc in loco nomen tetragrámmatũm est; ad cuius nominis arcanam interpretationem omnis mi- בגד sericordiæ ratio accommodatur. *Præuaricari, Bagad* Hebraicè debito officio aliquẽ frau- Exod.8. dare est, quòd verbũ sæpè interpres spernere reddit; vt: Non poterit vendere eam, cum spreuerit eam, &, Filios enutriui, & exaltaui, & ipsi spreuerunt me. Ita ergò indigni misericordia sunt, qui misericordem toties spreuerint: Nam in deprecatione, ignoscẽdi ratio, ex tribus locis quæritur: Vnus est, si plura, aut maiora officia, quàm maleficia, videbũtur Esai.38. constare: Secundus, si qua virtus aut nobilitas erit, in eo qui supplicabit. Atque hos locos Ezechias ægrotans tractabat: Obsecro, inquit, Domine; memento quæso quomodo ambulauerim corá te in veritate, & in corde perfecto, & quod bonũ est in oculis tuis fecerim. Tertius locus est, si qua spes erit vsui futura, si sine supplicio discesserit. Huius rei causa Psal.50. Dauid dicebat: Docebo iniquos vias tuas, & impij ad te conuertẽtur: Libera me de sanguinibus Deus Deus salutis meæ, & exultabit lingua mea iustitiam tuam, &c. Atque de primo quidem loco populus hic à vate deiectus est, dicente: [*In Dominum præuaricati sunt.*] Secundum verò & tertium obtinere non possunt, cùm adeò impia istorũ vita, adeo flagitiosa esse ostendatur, vt neque de ipsis, neque de ipsorum filijs quicquá boni sperari posse credatur: Non modù enim hi omnem vitam flagitiosissimam vixerunt, sed gentiũ connubijs atque affinitatibus sese contra ius, contra fas deuinxerunt, ex quibus matrimoniis filios suscepêre, qui maternæ ac paternæ impietatis discipuli, atque imitatores scelus & superstitionem in ventura secula, nepotesq propagent, atque hoc est, quod dicit: *Genuerũt filios alienos*. A genere Israëlitico, & à vera religione alienos, cũ hoc illis cauni esse lex vo- Deut.7. luerit: Neq. sociabis cũ eis cõiugia, filiá tuá nõ dabis filio eius, neq. filiá illius accipies filio tuo: Quia seducet filium tuũ ne sequatur me, & vt magis seruiat dijs alienis, irasceturq. furor Domini, & delebit te cito. Et quoniam cito delendos esse, qui huiusmodi in se scelus admisissent diuina lex prædixerat: Propterea in iudicij sententia dicitur: [*Et nunc deuorabit eos mensis cũ partibus suis:*] *Nunc*, & proximum tempus significat, & illationẽ etiam ex antecedentibus habet, ac si dicat proximum est, vt cito & breuissimi temporis spatio, nimirum intra mensem absumantur, & in captiuitatem abductis magna partiũ, generis, familiarum, atque etiam hæreditatum, & locorũ confusio & perturbatio accidat: Neq. enim aliqua tribus integra in vnum aliquem certum locum migrabit, sed vt ipsi cum gentibus per nefaria connubia sese miscuère, ita sparsi atque commisti inter gentes cum summa ignominia miseram vitam degent. *Deuorabit*, absumet, vt nomen eorũ & partes, atque hæreditatis rationes perturbẽtur & deleantur. *Mensis* autem spatio eam rem transigendam prædicit, vt pœnæ ratio legi respondear; in qua legitur: *Et delebit te cito.* Magnæ ergo prouidentiæ signum est, si pœna legi omnino quadret, magnam verò conficiendi celeritatẽ significat, cùm tantus populus, tanta rerum, vrbium, agrorũ, & regni felicitas Zacha.11. intra menstruum tẽpus omninò funditus ruat, vt illud: Et succidi tres pastores in mense vno. Quod si quis eũ mensem, in quo hæc acta sint, curiosius inquirat, inueniet in libro Ieiuni. 5. Camh. in Ier. 2. Aberbeliel in hunc locum. ieiuniorũ, & in alijs auctoribus mẽsem A B, qui nostro Iulio respõdet, fuisse; in quo multas, & magnas calamitates Israëlitæ acceperint. Scribunt enim nona die mensis A B, iudiciũ de exploratorũ peccato fuisse editũ; eadẽ die tẽplum primũ & secundum itẽ fuisse dirutum; eadem die aliquot post annis tẽpli solum fuisse exaratum; duas ciuitates Israëlitico

populo

populo frequentiſſimas Cether & Alexandriam eadem eiuſdem menſis die expugnatas. Deniq. cum ex Hiſpania migrare coacti ſunt, qui fuit annus ab initio mundi 5252. extremam edicti diem nona eiuſdem menſis terminauit. Eodem etiam menſe Samariam fuiſſe captam Salomon Iarhius, atque hunc ſecutus Lyranus, tradunt: Vt hic menſis Iſraëlitis impiè agentibus fatalis fuiſſe videatur.

Clangite Buccina in Gabaa, Tuba in Rama: Vlulate in Bethauen.

POST accuſationem & defenſionem iudicij ſententia pronuntiari ſolet: Atque hæc hoc in loco iudiciorum formula exprimitur. Solenne autem fuit, & diuinitus inſtitutum, vt quoties de magnis & diuinis rebus cum populo agendum eſſet, buccina ac tuba certis in locis caneretur, vt eo cantu excitatus populus ad audiendum, id quod ſua maximè in- Pſal. 81. tererat, conueniret; ſicut ſcriptum eſt: Buccinate in Neomenia tuba in die ſolennitatis „ veſtræ, quia ius in Iſraël eſt, & iudicium Deo Iacob. Teſtimoniũ in Ioſeph poſuit illud, „ &c. Cauſa verò quamobrem in his potiſſimum locis cani iubeatur, illa nimirũ fuit, quòd aduerſus Iſraëlitas & Iudæos ſententiam dicturus Deus, quam potiſſimum iudicij formã atque rationem initurus ſit, oſtendit, vt res non temerè, ac fortuitò, ſed conſultò acta, & tranſacta videatur: Atque hoc modo diuinæ iuſtitiæ æquitas, & populi culpa inſignior, atque illuſtrior arguatur. Cæterùm vt locum hunc intelligamus, animum ad hiſtoriam Iudic. 11. reuocare, & nefarij illius ſtupri meminiſſe oportet, quod à nonnullis petulantiſſimis ex Biniaminitica tribu Leuiticæ cuidam concubinæ Bethlehem venienti per vim eſt illatũ. Videmus enim vt communi cæterarum tribuum ſententia, & non ſine diuinis oraculis totus Iſraël in Biniaminiticæ tribus perniciem vrbiſque exitium conſpirauerit, & bello vtrinque ſuſcepto in primo & ſecundo prælio, tametſi Biniaminitanos Iſraëlitæ numero & copijs ſuperaſſent; tamen ex Iſraëlitis cæſos fuiſſe, & vltra triginta millia occubuiſſe, omnino incolumi aduerſa acie, vt ne vnus ceciderit. Quæ res cùm non caſu, ſed conſilio, atque reſponſo diuino geſta eſſet, Deum Iſraëlitis pluſquam Biniaminitis ob impietatem, & ſcelera infenſum, arguere potuit: In tertio tandem conflictu Biniaminitæ etiã iuſto ſupplicio perierunt, cùm ex viginti quinque millibus, & ſexcentis ſolum ſexcenti fuga euaſerint. Atque adeò hanc rem imaginem quandam & quaſi præludiũ inſtantis calamitatis fuiſſe oſtendit Deus: nam vtriſque & Iſraëlitis & Biniaminitanis infenſum ſe eſſe demonſtrauerat; quamobrem vtroſque diuinam miſericordiam pœnitentia, non iram ſcelere ſibi conciliari oportuerat. Cùm autem illud correctionis velut documentum iſti neglexerint, & contempſerint, hoc integrum & iuſtum iudicium vt experiãtur neceſſe eſt. Quoniam verò antiquum hoc exemplum renouare decreuit, ad eandem imaginem contemplandam auditores reuocat. [*Clangite tuba in Gabaa.*] Mementote inquit antiquæ illius ſtragis Biniamin, qui cum ſcelus in Gabaa admiſiſſent, omniũ Iſraëlitarum impetum primum ſemel atque iterum frangere, deinde cum ſua ſumma pernicie demum excipere coacti ſunt. *Rama* autem vrbs eſt in Biniaminitica tribu, in loco Ioſue. 18. excelſo ſita, quod & nomen ipſum declarat: Eſt & alia in ſorte Neptali, ſed hic de vtrãq; Ioſu. 19. mentio fiat, locus ipſe indicat. *Bethauen* etiam in eadem Biniaminitica tribu eſſe ex deſcriptione Ioſue accepimus: Et ſors, inquit, tribus Biniamin contra occidentem ad mon- „ tana conſcendens habet exitus ſuos ad ſolitudinem Bethauen. Altiſſima autem loca ad „ Ioſu. 18. ſonandum commodiſſima eſſe conſtat: Etenim ab his locis propter liberum aëris tractũ latius expanditur, atque longius auditur ſonus. *Clangere, vlulare, Buccina & Tuba.* Canendi varios modos, atque inſtrumenta diuerſa à Deo in legè ad celebrem & ſolennem Num. c. 10. populi conuocationem inſtituta ſignificant; quarum rerum rationes oportuno in loco Deo annuente explicabimus.

Poſt tergum tuum Biniamin.

VT CÆTERÆ omnes, inquit, tribus in tuam pernitiem coniuratæ, atq. in te irruentes, maiorem cladem prius pertulère, quàm tibi attulerint; ſic futurum nunc eſt, vt & Iſraëlitæ, & tu impietatis pœnas detis; illi tamen maiores, & maturiores ſubeant. Atque hoc eſt quod dicit:

Ephraim in deſolatione erit.

VT DVAS tribus vno Biniamin nomine appellat, ſic decem alias Ephraim appel-

latione Synecdochicῶs nominat: Namque Reges ex Ephraim erant; ergo vt olim, cùm te insequerentur Israëlitæ, citius & grauius sunt castigati: sic nunc non in correctionē, sed in desolationem eorum res deuenturæ sunt. Etenim quid nunc futurum esset, nisi resipuissent, iam tunc à me certissimis signis & imaginibus protendebatur; atque adeo

In die correctionis in tribubus Israël ostendi fidem.

Hoc est huius veræ pugnæ diuinæ illud antiquum iudicium, & quod quasi prælu- dium fuit.

Facti sunt principes Iuda quasi assumentes terminum: super eos effundam quasi aquam iram meam.

Iam sententia per partes in singulos pronuntiatur. Est autem hæc diuinorum iudiciorum formula, vt notatæ cuiusque prius culpæ, & in caput atque summam redactæ, iusta deinceps pœna constituatur. Quod vel in prima illa trina sententia in Serpentem, (Gen.3.) in Euam, atque in Adamum lata, videre est: Quia fecisti hoc, maledictus eris: Quia hoc fecisti, multiplicabo ærumnas tuas: Quia audisti vocem vxoris tuæ, maledicta terra in opere tuo. Eandem hoc in loco formulam per singulas exprimit partes. Primum in Iudam sententia pronunciatur, qui vt dignitate, & acceptis beneficijs præstantissimus, sic deserti officii culpa obligatissimus fuerat. Culpa est, quòd facti sunt *quasi assumentes terminum*. Maximum flagitium etiam ex legis edicto erat, si quis agrorum suorum (Deutero.27.) terminis non contentus, alienos corrumpere tentaret: Huiusmodi enim nefarios ausus dira imprecatione lex prosequebatur. Maledictus, inquit, qui transfert terminos proximi sui. Atque hac diuina cautione non tantum agrorum limitibus religiose custodiendis, sed multò etiam magis religionis ac pietatis definitionibus obseruandis est prouisum, vt præscriptis finibus vnusquisque contentus, ab alienis ritibus, legibus, ceremoniis, denique vniuerso cultu, mentem, oculos, & manus obstinerent. Principes autem Iuda primum pauperiorum agros cupidè appetierant, & limites nefariè tentauerant, (Ezech.45.) vt apud Ezechielem legimus: Et non depopulabuntur vltrà principes populum meum, sed terram dabunt domui Israël, secundum tribus eorum: Deinde etiam ipsi in vicinorum impias leges & iura inuaserant, & definirum religionis limitem vlterius promouerant. Qui huiusmodi igitur fuerint, atque in dira, & talia viciosa inciderint, paribus noxiæ pœnis tenentur. Pœnæ autem sunt, [*Effundam super eos iram meam, quasi aquam.*] Vehementibus & varijs calamitatibus affligendos esse, hoc tropo prædicit: namque aquarum effusio, immoderatam profusionem significare solet: Etenim ex rebus ijs, quarum nobis assiduus & necessarius est vsus, nulli minus, quam aquæ parcitur: Vinum, lac, oleum, mel, & quidquid eiusmodi est, etiam si corruptiora, aut ad vsum ineptiora, reddita sint, tamen non temerè effunduntur: Aquam verò etiam putissimam si quis in vase inueniat, quò ad alia opus sit, profundit. Itaque effundere sicut aquam iram, idem est, quòd iræ non parcere, quominus vniuersa in illos profundatur; quale & illud est: (Psal.78.) Effuderunt sanguinem eorum tanquam aquam in circuitu Ierusalem. Quod ad orationis vim pertinet, particula illa, *quasi*, non solum similitudinem, sed asseuerationem rei secum affert, vt illud in superioribus fuit: (Superius.4.) *Populus tuus sicut hi qui contradicunt sacerdoti*. Sic hoc in loco eandem vim obtinens, ostendit, principes ad id scelus studiosè incubuisse.

Calumniam patiens est Ephraim: fractus est iudicio: quoniam cœpit abire post sordes.

Israelitarum culpam versus hic continet, qui quanquam necessitatis excusationem habere videantur, nullā tamen habent, quòminus iudicium subeant grauissimum: Nam principio quidem Ephraim, principum, magistratuum, & sacerdotum imperio, decretis & edictis, vt scelus admitteret, coactum se dicere potuit. Iam illa primū animaduertenda in eo culpa est, quòd nullis præmiis, nullis minis, nullis quanuis iniquis conditionibus, vt sceleratissimo consentiret imperio, adduci debuerat: quòd si populus diuino timore imbutus, communi voluntate, legibus intercederet, nulla profectò regibus ad easdem stabiliendas reliqua fuit potestas. Oportuerat ergo vitam illis omnem potius, quàm vim & perseuerantiam ad principum improbitatem refringendā defuisse: Quamobrem nulla illis propterea excusatio est, quominus in iudicium vocatis, causa

esset

esset cadendũ. Quòd si non modò impijs regũ consilijs & imperijs nõ restitisse, sed vltro etiam consensisse, cõuicti sunt (vt superius dicebatur: *Ego scio Ephraim, & Israël non est absconditus à me.*) quonam patrocinio caussam suam tueri possunt: Etenim regia iussa tum rata & firma esse oportet, cùm diuinis præceptis & honestè viuendi institutis non repugnant. quam rem Salomonis regis præcepto docemur: Ego, inquit, os regis obseruo, iuxta [Ecclesiast. 8.] rationẽ iuramenti Dei: Ne festines recedere à facie eius, neq. permaneas in opere malo, quia omne quod voluerit, faciet. Quòd si maximè sermo regius plenus potestate sit, neq. dicere ei quisquam possit, quare ita facis; tamen, inquit Salomõ, qui custodit præceptum Dei, non experietur quidquam mali: Manifestum igitur est Ephraim fractũ iudicio esse, & caussa cecidisse, quoniam nõ solùm impias leges nõ reiecit, sed quòd maximè flagitiosum est, sceleratissima regis imperia sciens & volens ipse est exequutus. [*Quoniã cœpit,*] consultò, & spontè: *Abire*, non trahi, nõ cogi, aut impelli, sed *Abire post sordes*, hoc est, post impurissimum & prophanissimum Ieroboami præceptum, ita vt Ieroboam non duras leges imposuisse, sed populi libidini largitus esse videri possit. [*Quoniam cœpit.*] Verbum hoc voluntatem & studium ad rem agẽdam significat, cùm quis non alieno impulsu, sed suo consilio & libidine rem aliquam aut actionem init, à qua non facile diuelli possit. Sic [Gene. 11.] Deus hominum pertinaciam olim etiam ostendit: Ecce inquit, vnus est populus, & labij vnius; cœperuntque hoc facere, nec desistent à cogitationibus suis, donec eas opere compleant. *Abire*, vltrò, non trahi, vt: Beatus vir qui non abijt in consilio impiorum. *Sordes* Hebraicè *szaua* [צוה] præceptum propriè significat; quanquam Latinus interpres aliam verbi originem secutus, non incommodè vertit sordes, nam *szaua* [צוא] sordescere, *szauah* præcipere est.

Et ego quasi tinea Ephraim, & quasi putredo domui Iuda.

O DIVINÆ clementiæ infiniti atque inexhausti thesauri, quæ tamdiu cunctatur, vt misereatur nostri: vt cùm homines sceleribus obligati, debitas meritasque pœnas, diuino iudicio persoluere debeant, minus tamen graues, quàm iustas interim pendũt, & castigatorem potius, quàm vltorem Deum experiuntur, donec peccatorũ expleta & cumulata mensura diuinam tandem iustitiam in se prouocant, & inuitam cõcitant, sicut scriptum est: Videns autem Deus, quòd multa malitia esset in terra, & quòd cuncta cogitatio ho- [Gen. 6.] minum esset intenta ad malum, tactus dolore cordis intrinsecus; delebo, inquit, hominẽ quem creaui &c. Non solùm ergo punire nollet, sed cùm animaduersio omninò necessaria est, tunc paulatim & leniter castigat, pungit, flagellat, corripit, si quo modo tandem sentiant, & resipiscant. Et quanquam in sententia, omnẽ iram profusurum sese prædixerit, sensim tamen prius instillat: quòd si omninò in vitijs perseuerauerint, tunc demum profundit, sicut scriptum est: Domine, oculi tui respiciunt fidem, percussisti eos & nõ do- [Ierem. 5.] luerunt, attriuisti eos, & renuerunt accipere disciplinam, indurauerunt facies suas supra petram &c. Hoc temperamentum atq. hunc modum à se seruandũ esse, prædicit Deus, curaturumq. vt leuioribus calamitatibus paulatim deterantur atque erudiantur potius, quàm perdantur. Hanc verò rem appositissima similitudine indicat, cùm illorũ res pau- [Iob 13.] latim à se opprimendas, & tanquam vestem tinea, & ligna carie arrodendas: nam si quis ex sacris annalibus harum rerum memoriam eruat, comperiet iam ab huius Prophetæ temporibus, ad vtriusq. populi abductionem multas paulatim calamitates Israëlitis omnibus exhaustas fuisse. In Iudaicis rebus Achaz anno ab ædificatione templi ducẽtesimo [4. Reg. 16.] quinquagesimo nono Assyriorũ regem adorauit: tertio post anno à Phacea & Rasin obsessus est: Ezechias iustus, patrẽ sine honore sepeliuit: magni etiam in ciuitate tumultus, dum hic religionis res corrigit, fuêre, anno ducentesimo septuagesimoquinto, qui primus huic regi annus regni fuit. Cumq. hic vsq. ad decimumquintũ annũ regnasset, Iudæa à Senacherib vastata, & Ierusalem obsidionis periculo diuinitus liberata est. Manasses im- [2. Paral. 34.] pius horribiles ciuium suorũ cædes fecit. Iudæa à rege Babylonico magna manu fuit in- [Ioseph. li. 10. cap. 4.] festata: rex dolo captus est: Ammõ decimus & octauus rex domesticis insidijs perijt: Iosiæ [Missnaioth de Meghila. 9.] regis tempore oleum sacrum sublatũ est, & sacerdotes vngi desiêre: Hic rex dum regnũ superstitione purgare studet, in multos animaduertit. Iehoachim xx. Iudæorũ rex, tertio [4. Reg. 24.] regni mense in Ægyptũ captiuus migrat, regioni tributũ est imperatũ. Post annũ v. Iosias à Pharaone in Madin vulneratus, perijt. Iehoachin anno viij regni sui Nabugodonosori [Iosep. lib. 10. cap. 6.] tributum pepẽdit: tertio post anno ab eodẽ occisus, & qui huic successit Iehoachin intra tertiũ. Post hũc Sedechias primo anno Babylonẽ tributa cõferre est coactus: huius anno [2. Par. 33. 13.]

nono vrbs obſeſſa,vndecimo tandem vnà cum templo diruta eſt. Atque hæc & alia huiuſmodi Iudæis accidere. Iſraëlitæ verò interea non mitiora paſſi ſunt: namq́. huius Prophetæ diebus Phul Terſam obſedit, cui Menahem tyrannus vt exercitũ ſolueret, maximam pecuniam dedit. [4.Reg.15.] Phacea filius Menahem,Phacæ dolo perijt. Anno decimotertio Ioathan regis Iudæ;Phaceę verò Iſraëlitarũ regis decimoquarto Theglath Pelaſſar totam Galaaditen regionẽ vaſtauir,cepit & abduxit. [4.Reg.15.] Deinde Phacea rex ab Hoſſea per inſidias occiditur,anno regni ſui vigeſimo. [Ioſeph.lib.9. cap.12.] Hũc Hoſſeam Salmanaſſar ſeptimo poſt anno tributo ſubiecit; vndecimo anno tributa negata ſunt. ex qua re cùm periculum timeretur, Suæ Ægyptiorũ regis auxilium imploratur. [Ioſeph.lib.9. cap.15.] Poſt rebellionẽ demũ anno nono Samaria capta fuit,decemq́ue tribus abductæ. [4.Reg.17.] Quoniam autem Iſraëlitarum res breuiori temporis ſpatio;videlicet intra quadraginta & nouem annos protritæ ſunt: [Ioſeph.lib.9. cap.vltimo.] Iudæorũ verò calamitates maiori etiam cum tumultu vſq. ad centeſimum ac nonageſimũ annum ſunt protractæ. idcirco dicit: [*Et ego quaſi tinea Ephraim,& quaſi caries domui Iuda.*] Etenim tinea veſtes corrodit,ſicut ſcriptum eſt: [Iob 13.] Sicut veſtimẽtum quod comeditur à tinea. Rekab verò,hoc eſt caries,quam putredinem nonnunquam vertit interpres,duriora,vt lignum atque oſſa [Iob 4.] tentat & perdit, iuxta illud: [Prouerb.14.] Exiſtimauit,vt lignum carie abſumptum,æs;& illud etiam: Vita carnium ſanitas cordis; & caries oſſium inuidia. Atque illæ illis vtriſque calamitates diuino conſilio venturæ eſſe ſignificantur, quamobrẽ dicit: [*Et ego ſicut tinea*] Quaſi dicat: Namq́ue iſti (vt ſunt ingenia hominum) rem non conſilio,ſed caſu accidiſſe interpretaturi,atque ob id rebus ſuis non rectè cõſulturi erant: nam cùm ſibi ab hoſtibus bellum parantibus cauerent,arbitrati ea mala hominum odio potius,quàm Dei conſilio ſibi impendere,rebus ſic afflictis opem & auxilium,nõ à Deo,ſed ab alijs hominibus iiſdemq́ue impijs, petebant: atque ita omni ſcelerum genere cumulati, cõtrarios cõſilijs ſuis, hoc eſt,exitiales exitus habuerunt. Quamobrem ait:

Et vidit Ephraim languorem ſuum,& Iudas vinculum ſuum,& abijt Ephraim ad Aſſur, & miſit ad regem vltorem.

AFFLICTAS vtriuſque populi res, languoris & vulneris tranſlationibus deſcribit: namq́ue vt morbus & vulnus corpus humanum labefactare & corrumpere etiam ſolent, [Vide Platonẽ in regno.] niſi curentur: ita Reſpublica aſſiduis calamitatibus labefactata, ad interitum tendit, niſi certo præſidio foueatur: veruntamẽ iſti ſuæ ſalutis perfugium & præſidium firmius ſibi in hominibus,hoc eſt,in carne & ſanguine,quàm in Deo,collocauerũt. [*Et abijt Ephraim ad* [4.Reg.17.] *Aſſur.*] Hoſſeas filius Ela tributo quotannis collato, pacẽ cum Aſſyriorum rege paciſcebatur, atque hoc modo quieti ac tranquillitati ſuæ conſuluiſſe arbitrabatur. [*Et miſit ad regem vltorem.* Hebraicè eſt, *ad regem Iareb*, & Græcè *Iarem*,] vt regionis aut vrbis nomen eſſe videatur,quod & Hebræis interpretibus receptũ eſt, quibus *Iareb*, vrbs eſt in Aſſyria: namq́ue Achaz à Raſim & Phacea oppreſſus, magno publici & ſacri auri atque argenti [4.Reg.16.] pondere, per legatos miſſo, Theglath Pelaſſar Aſſyrij regis auxilium ſibi iunxit: Vel ſi vltorem regem cum Chaldæo paraphraſte interpretari placet, agnomen eſſe Aſſyriorum regum intelligamus oportet,qui totius orbis vindices dicebãtur. Rerum enim ſumma & imperium penes Aſſyrios illis tẽporibus erat. Quod ad orationis rationẽ facit; ex duabus partibus,quas antea aſſumpſerat,alterã in conſequenti explicat,alterã indicat,hoc modo: Et vidit Ephraim : & Iudas.*ſ. vidit quoque*; & abijt Ephraim ; & miſit, videlicet Iudas: eſt enim hic quidam Zeugmatis modus. [*Vinculum ſuum.*] Per Synecdochen vulnus ſuum: nam vt vulnerũ curationis pars eſt ligatio, ita eadem & vulneris ſignũ eſſe ſolet. vt apud [Eſa.1.] Iſaiam: Non ſunt ligata,& non ſunt fota oleo. Ligationum autem detractio, vulnera iam ſanata arguit. In eadem verò verborum tranſlatione permanens, auxilium humanum fruſtra illis petendum eſſe prędicit,quamobrẽ eos incurabiles oſtendit,ita vt ad diuinam [Hippoc. de medic. & iure iurando.] prouidentiam res ſit neceſſariò reuocanda. Etenim medicorũ huiuſmodi eſt ſacramentum, eos qui à morbis victi ſunt non curare, vtpote quorum ægritudines diuinæ potius, quàm naturali efficientiæ aſcribi oportuerit, atque ob eam rem ſubiungit:

Et ipſe non poterit ſanare vos,nec ſoluere poterit à vobis vinculum.

OMNIA hæc à vate ante prædicta, quàm acta atque ſpectata eſſent, diuinæ prouidentiæ argumenta illis eſſe potuerant & debuerant,vt cùm primum cædi cœpiſſent, ipſi vel

vel diuinum implorarent,vel nullum aliud sperarent auxilium, & tamen illi contra fecerunt: namque fortuna magis quàm culpa calamitosos se esse iudicantes. & singulas calamitates,vt humanam vicissitudinem,non vt diuinam castigationē,& paternam clementiam interpretati, tamen vincere & perfringere omnino nitebantur, cùm se nō funditùs perdi,sed corrodi sensim & minui intelligerent. atque adeò his cogitationibus, consilijs, &studijs,Deum, quem castigatorem & patrem habebāt, iudicem atq. vltorem, experiri commeriti sunt.Hæc itaque res subiunctā oratione prædicitur:

Quoniam ego quasi leæna Ephraim,& quasi catulus leonis domui Iuda,ego capiam, vadam,& tollam,& non est qui eruat.

ITA FIET vt malis contra eorum consilia & conatus adauctis,atq. ad vltimum exitium productis, veritatem tandem agnoscāt. Magnam verò illorum pernitiem duorum eiusdē generis animalium similitudine describit. Duo Hebraica nomina sunt *Sahhal* & *Chephir*, quæ in leonum genere non raro vsurpantur, atque *Sahhal*, (pro quo Latinus interpres interdum leonem, sæpe autem leænam vertit; Græcus autem Pantheram,) fortissimum in eo genere animal, & truculentissimum esse constat,quod non solum viribus præstet, sed voce etiam magis terribili sit. vt apud Iob: Rugitus leonis, & vox *Sahhal*, & Iob 4.
vt Basiliscus inter serpentes nocentissimus, sic in ferarum genere *Sahhal* ferissimus esse Psal. 81.
vel ex illo versu arguitur: Super Sahhal & basiliscum ambulabis, & conculcabis leonem, & draconem. *Chephir* autem leunculus est catulo maior, qui iam rapere, & prædas capere didicit, atque solus sine matre audet, hic ob ætatis feruorem audacior est, atque hominem minus etiam, quàm maiores leones formidat;ex quo fit, vt impetum in eum faciat,& audaciam ferociamque suam,atque prædæ auiditatem,voce etiam truculentiore prodat,sicut scriptū est: Mater tua leæna inter leones cubauit, & in medio leunculorum Ezech. 19.
enutriuit catulos suos, & eduxit vnū de catulis suis, qui Chephir factus est, & didicit capere prædam,& hominē comedere. Et alio in loco: Sicut fremitus leunculi, ita regis ira: Prouerb. 16.
Latina lingua propter verborum inopiam omnes has differentias duobus tantum nominibus leonum & catulorum significat. Huiusmodi demū regia atrocitate, atq. similibus viribus in Israëlem & Iudam vsurum se Deus prædicit,vt qui tineæ similem contempserant,iam regem fortissimum,potentissimum vltorem,denique *Sahhal* & leunculum sentiant. Quanquam verò præda & exitium vtroq. animali significetur,ratio tamen diuersa vtriusq. prædæ faciendæ indicatur: namq. *Sahhal* præda facta siluas petere, & desertiora loca penetrare consueuit. quamobrē Iob cùm abditissimum & nulli animantiū peruium locum describeret,dixit: Non calcauerūt eam semitam filij struthionū, nec transiuit per Iob 28.
eam *Sahhal*. Sic igitur abducendos Israëlitas esse prædicit,vt fusi atq. dissipati oēs mundi plagas,atq. adeò ignotissimas orbis terræ partes exilio penetrent: atq. ita dispersi mutuo auxilio,vt restituantur,nunquam sibi esse possint. Filiotū verò Iuda tametsi omnes simul atq. integras copias capiendas fore,& nō longè à patria migraturas prædicat, tamē nullis viribus, nullis consilijs diuinæ virtuti obsistere posse, quominus id quod decretum in eos supplicium fuerit,omnino subeant: Siquidē leunculus eodem in loco rapere, & prædam Gen. 49.
deuoratutus cubare intrepidè solet; idemq. canum latratus, & pastorum minas ac voces ita contemnit,vt nunquam nisi expletus, & saturatus discedat. Hanc leonum naturā illo in vaticinio descripsit Iacob: Catulus leonis Iuda, ad prædā ascendisti fili mi requiescens accubuisti vt leo,& quasi leæna: quis suscitabit eum? Hanc ob caussam illud Deus dicit: [*Et ego*,] non casus aut fortuna [*capiam*] bello [*vadam*] abducendo [*& tollā*] migrare cogā [*& non est qui eripiat:*] namque vt ad expectādum patientissimus est Deus,ita ad puniendum fortissimus, vt scriptum est: Deus iustus, iudex fortis & patiens. Psalm. 7.

Vadam & reuertar ad locum meum,donec deficiatis,& quæratis faciem meam.

HACTENVS officium suum ostenderat Deus,& se iudicem iustum fortemque esse declarauerat,cui officio cùm res,moresq. hominum postulant,vt non ab eo satisfiat, fieri non potest, quamuis hoc ipsum (si ita loqui liceat) inuitus faciat. nollet enim Deus vllam iudiciorum & pœnarum materiam in hominibus esse,nollet inquam, imò certissimo iureiurando obtestari solet,nulla re minus quàm hominum pœnis,& exitio, nulla se magis quàm eorundem salute delectari. Per memetipsum iuraui,ait Dominus,nolo mortē peccatoris,sed magis vt conuertatur & viuat. Nunc iam suam illam benefaciendi voluntatē,

ſuum miſericordiæ flagrantiſſimũ ſtudium aperit, nunc, vt ſolet, ad ſe homines allecta-
re & inuitare incipit, vt nullus videlicet ſit, qui in perſpectiſſima Dei erga homines be-
neuolentia ſpem non habeat. Principio autem antipophoræ reſpódet; nam quum Iſraë-
litarum & Iudæorum loca habitatoribus vacua relinquenda eſſe prædixiſſet, & rogari à
quopiam poſſet. Quid igitur facies nomini illi tuo magno? nonne te miſericordiſſimum,
nonne hominum amantiſſimum prædicare ſoles? nonne ob miſericordiæ ſtudium tem-
pli anguſtias, & tabernaculorum humilitatem non es aſpernatus? nonne tu dixiſti, & erit
4 Reg. 8. nomen meum ibi? Reſpondet Deus maieſtatis & præſentiæ argumẽta ab eo loco ad cæ-
lum ſibi interim reuocanda eſſe, ac tamdiu ſuſtinenda, dum iſti calamitatibus & miſerijs
eruditi reſipuerint, & diuinam fidem & miſericordiam implorare didicerint; namque
hoc modo atque hac ratione non ſolum in diuinam gratiam, atque in propriam patriam
reſtituentur, ſed & maximi illius atq. immortalis beneficij cõſortes fient, quo totum ſibi
hominum genus obligare parauerat Deus: & cuius beneficij proferendi cauſſa, Hebræi
ex omnibus hominibus electi fuerant. [*Vadam & reuertar ad locum meum.*] Diuinæ
3. Reg. 8. maieſtatis ſedẽ cælum eſſe Salomon ipſe teſtatus fuerat, cùm illum ſupplicationibus &
votis ad templum vocaret ſuum. Vt exaudias, inquit, deprecationem ſerui tui, & populi
tui Iſraël, quodcũque orauerit in loco iſto, & exaudies in loco habitaculi tui in cælo, ſicut
Iſa. 61. ſcriptum eſt: Cælum eſt ſedes mea. Ad hunc locũ ſe reuerſurum dicit, non quòd omnia
loca infinita illa ſua natura & virtute non compleat, ſed quod gratiæ & prouidentiæ, be-
neuolentiæque ſuæ argumenta manifeſtiora in eo loco, in eoque templo edere dignatus
Pſal 75. fuerat, ſicut ſcriptum eſt: Notus in Iudæa Deus, in Iſraël magnum nomen eius, & factus
eſt in Salem locus eius, & habitatio eius in Sion &c. [*Donec deficiatis.*] Hebraicè ad
verbum *donec ad delinquant ſe*, hoc eſt, donec ſe delicti reos agnoſcant, & non ad caſum,
non ad humanum odium, ſed ad diuinam caſtigationem calamitates referant ſuas. [*Et
quærant faciem meam.*] Non quærant Aſſyrios, non humanum auxilium, quod vtile, & ſa-
lutare illis eſſe non poteſt; Sed faciem meam. Quemadmodũ enim ex ſacræ philoſophiæ
diſciplina, quibus rebus faciem ſuam auertit Deus, eas res turbari & interimi neceſſario
Pſal. 103. infertur, (vt ſcriptũ eſt: Auertente te faciem tuam turbabuntur;) ſic vultum illum, beni-
gnumque ſpiritum ſuum, referente, aperienteque Deo omnia rurſus recreantur & reſti-
Pſal. 44. tuuntur: Emitte, inquit, ſpiritum tuum, & creabuntur, & renouabis faciem terræ. Atque
vt illi ſupplicantes querũtur, Quare faciem tuam abſcõdis, & obliuiſceris inopiæ noſtræ,
ita orantes petunt: Faciem tuam illumina ſuper ſeruum tuum. Prædicit autem cõfeſſio-
Eſd. 9. nem & ſupplicationem illam, qua Iudæi iam in patriam reſtituendi uſi ſunt: Deus meus
„ confundor, & erubeſco leuare faciem meam ad te, quoniam iniquitates noſtræ multipli-
„ catæ ſunt ſuper caput noſtrum, & delicta noſtra creuerunt vſq. ad cælum. Quam oratio-
nem totam ad hunc locum explanandum relegere, operæprecium fuerit.

CAPVT VI.

N *tribulatione ſua, mane conſurgent ad me.*

SI DEVS noſtris & piorum hominum votis annuerit, vt commẽtationis noſtræ opus
ad optatum perferamus exitum, in commoda, oportunaque loca aliquando venien-
dum eſſe ſperamus, vt de diuina eloquentia, quæ omnem humanã ſuperat artem, aliqua
ex parte diſſerendum ſit. Tunc inter frequẽtes, quibus vates vtuntur dicendi exornatio-
nes & figuras diuinarum Parecbaſeon ratio à nobis tradetur, quæ vaticiniorum ſermoni-
bus propria quadam cõueniunt elegantia, cuiuſmodi figura hoc in loco vates, vel potius
Deus apud vatem vſus eſt, qui à calamitate minori ad maiorem, ab exigua terrenę ſalutis
mentione, ad maximam illam ſpiritualis ſalutis cõmemorationem eſt egreſſus, ad quam
Act. 3. omnis diuinarum ſcripturarum ratio, omnis vatum prædictio, omnis veteris teſtamenti
pertinet apparatus, ſicut ſcriptum eſt: Vos eſtis filij prophetarum, & teſtamenti, quod di-
ſpoſuit Deus ad Abraham. & quoniam de hac re hoc in loco varia, ſublimi, atq. prophe-
tica & figuris referta oratione agitur, ſumma nobis prius totius rei tenenda eſt. Igitur va-
ticinium hoc Iſraëlitarum reſtitutionẽ non terrenam illam & carnalẽ, ſed ſpiritualem &
cæleſtem continet; cuius auctorẽ Deum, pontificem autẽ atq. miniſtrum Chriſtum fore
prædicit:

prædicit: eius verò eam futuram esse rationem, vt Hebræi qui propria culpa toto orbe dispersi miserè seruiebant deploratis & desperatis rebus Deum repetant, inuocentque qui sua inexhausta misericordia præstò illis erit,quos & ad veram Christi notitiam adducet,qua vitæ æternæ ratio cõstat. Interim verò populum ipsum scelerum arguit, atque ad erroris sui cognitionẽ,& emẽdationem, sanitatemq́. reuocat: deinde suam erga eosdem fidem semper sibi cõfirmatum esse affirmat, neq. vllam vnquam officij sui partem fuisse prætermissam,quominus aut illi suum dignitatis & gratiæ gradum tenerent, aut propria culpa deiecti suam ipsius benignitatem sursum obtinerent. [*In tribulatione sua.*] Hebraicè tribulatio siue angustia,emphasim & adnotationẽ articulo adiunctam habet,quæ cùm adest certam aliquam rem & notatu dignam esse indicat: Nulla autem Iudæis & Israëlitis maior,diuturnior,& grauior calamitas accidit, quàm ea in qua nunc sunt, postquam à Tito post Christi mortem & resurrectionem victi, oppressi atque abducti fuerũt, quam iam amplius mille & quingẽtis perferunt annis,in summa vitæ miseria,in maxima veri ignoratione,in maximis tenebris,& miserrima animorum cæcitate,æuum agentes.

[*Mane consurgent ad me:*] *Sahhar* verbum, pro quo Græcus vertit ὀρθρίσουσι diligenter & solicitè quærere aliquid est,quo verbo eorum animus & studium notatur, qui neglectam vtilissimam sibi rem, suo tandem periculo docti desiderant atque repetunt: cuiusmodi illud est, quod à Sapientia dicitur: Quum irruerit repentina calamitas,& interitus quasi Prouerb. 1. tempestas ingruerit: quãdo venerit super vos tribulatio & angustia, Tunc inuocabũt me, » & nõ exaudiam, manè consurgent,& non inuenient me. » Igitur Iudæi qui nunc ignorantiæ atq. erroris somno sepulti iacent, qui nunc reprobationis veterno affecti toto corpore dolentes non sentiunt, vbi excitati,senserint quanto in periculo sint,cùm eos vitæ condi- Hippocrat. aphor. lib. 2. tionisque suæ pudebit,& tædebit,tunc Dominum diligenter quærent,ita vt etiam quod nunc in his malis sint, misericordiæ fuerit adscribendum: namque his artibus prodigi Luc. 15. atque rebelles filij erudiri & reuocari à Deo solent.

Venite & reuertamur ad Dominum, quia ipse cepit & sanabit nos, percussit & curabit nos.

ELEGANTI Prosopopœia horum fides atque pœnitentia describitur, quandoquidem diuina dona non capiuntur,nisi ab ijs qui credentes,pœnitentiæ veræ operã dant,vt scriptum est: Pœnitemini,& credite Euangelio. Marc. 1. Itaq. cùm vulnera sua sentiunt,salutem sibi a Deo sperandam fide proponunt, atque ad eam petendam communi pœnitentiæ studio incumbunt. [*Venite.*] Hoc verbum studiorum excitationem magis,quàm corporis motum explicat,vt: Venite exultemus Domino,&c. Psalm. 94. Communis autem cura salutis & vitæ commendatur,dum vnusquisque non tam quæ sua,quàm quæ etiam aliorũ sunt, 1. Corint. 13. curat: Præterea mutua excitatio,& cõmune studium ad agendas res,multum momenti, multum etiam ponderis ad diuinã misericordiam & prouidentiam nobis conciliandam habet; ex qua cogitatione illæ voces sunt: Laudate Dominũ omnes gentes: Psalm. 106. Omnes gentes plaudite manibus: Psalm. 46. Venite adoremus & procidamus ante Dominum,& alia huius generis quamplurima, vt ex multarum personis facierum eius,quæ in nobis est donationis, per multos gratiæ agantur, inquit Paulus: 2. Corint. 1. [*Reuertamur ad Dominum,*] animo, cogitatione, actionibus, studijsq́. omnibus illum quæramus, ab ea viuendi ratione quam antehac tenuimus,& ab vsitata consuetudine recedentes. nam quę pœnitentia virtus dicitur his rationibus definitur,vt scriptum est: Declina à malo,& fac bonum, inquire pacem,& per- Psalm. 35. sequere eam. [*Dominum.*] Nomen illud ineffabile & arcanum, quod misericordiæ rationibus præcipuè explicatur,hoc in loco,& in omnibus alijs ab hoc Propheta appella- יהוה tur,pro quo Latinus interpres Dominũ plerunque reddit. [*Quia ipse cepit & sanabit nos*] Fidem hæc oratio indicat,quę in omnibus,quę ad pietatem pertinent,actionibus fundamentum iacit: namque accedẽtem ad Deum primum oportet credere quòd sit,& quòd Hebr. 11. inquirentibus se remunerator sit. Credunt ergo inflictas sibi à Deo plagas,non vt perirẽt, sed vt resipiscerent, atq. hoc non tam ad vltionem, quàm ad misericordiam pertinuisse. namque cùm illi,populus eius & oues pastionis eius fuissent, & pastorem contemnentes, septa & pastionum terminos corrumpentes,aberrassent: illum, quem pastorem contempserant,leonem experti sunt,qui non eò rapuit vt deuoraret penitus, sed vt captum pecus in suam ditionem potestatemq́. redigeret: captas ergo & mitescere atq. parere volentes

oues

oues non vorabit ſed fouebit, paſcet, & cuſtodiet; & ſi quæ inter capiendum vulnus acceperint, ſanabit & curabit; tanta eſt eius bonitas, & tam ardens benefaciendi ſtudium. Quanquam autem fides priùs quàm pietatis actio animo concipiatur, opera tamen & actiones, quæ fidei comitis argumenta ſunt, prius nobis, quã ipſa fides, oſtenduntur, atq. Heb.11. hæc cauſa eſt, quamobrem maxima illa, & illuſtriſſima opera à credentibus ſuſcepta, fidei teſtimonium ab Apoſtolo nominẽtur, & hi, inquit, omnes teſtimonio fidei probati, & inuenti ſunt. Ita fit, vt ſi quis diligenter ad opus accingatur, fidem ſuam probet · Ego Iaco.2. oſtendam tibi ex operibus fidem meam, Iacobus aiebat. Quamobrem cùm fidẽ ſuam hi profiteri volunt, orationem à certo fidei argumento, hoc eſt, ab actione & ſtudio inchoant. Atque hic quidem arguendi ac demonſtrandi modus maximum apud homines pondus habet, cùm ex ſigno cauſa reperitur. Huiuſmodi verò argumentandi genere Ariſto. vti nos docebat ſummus ille ac diuinus præceptor: Ex operibus, inquit, eorum cognoſ- Poſter.1. Hipocrat. cetis eos. Dicitur autem apud Peripateticos demonſtratio à poſteriori, apud antiquiſſi- Hebr.11. mos verò auctores argumentatio à ſigno; in diuinis libris teſtimonium nominatur. *Cepit.* Venatorium verbum eſt, rapuit, vt ſuperius dixerat, ego rapiam: Ipſe, inquiunt, rapuit, non Aſſur, non Titus, ſed ipſe Dominus; ob eamque cauſam nobis non humanum auxilium, ſed diuinum omnino eſt quærendum. [*Percuſsit & curabit nos.*] Hebraicè eſt, ligabit nos. Duobus modis nocere ſolent feræ dum prædas faciunt, aut enim dente vulnus inferunt, aut fugientem pecudem violentia atque impetu opprimunt & confringunt. vulneratis medicina, hoc eſt fomenta, confractis verò colligationes præcipuè remedio Ezech.34. ſunt, ſicut ſcriptum eſt: Quod infirmum fuit non conſolidaſtis, quod ægrotum non ſanaſtis, quod confractum eſt non alligaſtis.

Viuificabit nos poſt duos dies, in die tertia ſuſcitabit nos, & viuemus in conſpectu eius.

MAGNVM hac oratione, atque his verbis myſterium enũtiatur: Etenim de maximo Rom.2. illo ſacramento reſurrectionis mortuorum Chriſti agitur, quod ſacramentum vſque ad „ diuini ſpiritus aduentum celatum tacitumque fuit. Tunc verò reuelatum eſt ſanctis, Rom.11. quibus voluit Deus notas facere diuitias ſacramenti huius in gentibus. reuelabitur etiam publico multorum experimento, cùm venerit qui eripiat & auertat impietatem à Iacob. Nobis autem ipſa primum ſimplex verborum explicatio tractanda eſt, deinde ſi minus apertè myſterium explicetur, venia eſt danda, quando eiuſmodi res hæc eſt, vt quicunq. Dei dono participes eius facti ſunt, his vel vnius verbi ſignificatione percipiatur; qui verò expertes adhuc ſunt, his niſi longiſſima & perpetua oratione inſtituta, myſterij pars aliqua Coloſ.1. declarari non poſſit. Orandum itaque nobis, & aſſiduis precibus petendum cũ D. Paulo „ eſt, vt impleamur agnitione voluntatis eius in omni ſapientia, & intellectu ſpirituali; interim nos officio noſtro, prout res feret, ſatisfacere conabimur. [*Viuificabit.*] Sanitatem 4.Reg.1. „ integram verbum hoc, cum de morbis & vulneribus agitur, ſignificat, id eſt ſanos inco- 4.Reg.4. „ lumeſq. reddet nos, vt: Ite & cõſulite Deum Acharon, vtrum viuere queam de infirmitate mea hac, & alio in loco: Dixitque Iſaias afferte maſſam ficuum, quam cùm attuliſſent, & poſuiſſet ſuper vlcus eius, vixit, ſic hebraicè. [*Poſt duos dies.*] Quamuis Iſraëlitarum plagæ & calamitates, ſi humanis rationibus conſiderentur, diuturniores fuiſſe videantur; tamen ſi cum illa ſalutis æternitate conferantur, breuiſſimæ ſunt, ſicut ſcriptũ Rom.8. eſt: Non ſunt condignæ paſſiones temporis huius ad futuram gloriam, quæ reuelabitur in nobis. Temporis autem rationes in ſacris libris ſic percipiuntur, vt duorum dierũ ſpatio „ breuiſſimum, menſis verò nomine breue, dierum autem appellatione, longius tempus, Num 9. hoc eſt annus, definiatur; vt illud: Si verò biduo, aut vnò mẽſe, vel diebus, fuiſſet nubes ſuper tabernaculum, &c. Itaque exhauſtos dolores proximæ ſalutis, & æternæ vitæ ſpe conſolantur. [*Et die tertia ſuſcitabit nos:*] Hebraicè ſtabiliet nos: quod breui futurum eſſe, & credant, & dicant, vt acceptam Dei dono ſalutem perpetuò retineant. [*Et viuemus in conſpectu eius.*] nunquam illius prouidentia deſtituti, ſed faciem eius in nos ſemper at- Pſal.50. tentam experti: Etenim in quemcunque Deus vultum ſuum & oculos intendit, huic „ ſtabilem felicitatem fore conſentaneum eſt; quamobrẽ ſacer ille vates orabat: Ne proiicias me à facie tua, & ſpiritum ſanctum tuum ne auferas à me. Itaque animos iam erigunt, & promiſſionis diuinæ fide, in eam ſpem adducuntur, vt breuiſſimè futurum eſſe dicant,

dicant, cùm omnem erroris, ignorationis, peccatorum captiuitatis, pœnarũ ac durissimæ seruitutis miseriam expuentes, diuina ac perpetua felicitate fruantur. Verùm enimuerò cùm se tertia die stabiliendos, & perpetuò intentis Dei in se oculis victuros affirment; non mundanam aliquam & fluxam felicitatem (qualem hactenus somniarunt) sed diuinam quandam stabilem ac certam sibi promittunt, qualemque illi assecuti sunt, quicunque à pristinæ vitæ conuersatione cum Christo cõmortui, tertia die consurrexerunt. At verò tertia illa salutis & resurrectionis dies iam orbi illuxit, perpetuò dum mundus manserit duratura, ac nos qui in hæc noui testamẽti tẽpora, vehementer antiquis patribus optata, atq. sperata peruenimus, in hac die cõstituti sumus: si tamen diuino dono nobis eã illucere cõtingat, atq. per nostra scelera, per culpã nostram nõ stet, quominus diuina illa luce fruamur. Scio equidem, scio, quid dicam, quo modo autem me explicem, nescio; res est planè diuina, quam tracto, quam neque humanus oculus vidit, neque auris audiuit, neq. in cor hominis ascendisse compertum est. Norunt optimè filij Dei quicunq. spiritu Dei aguntur, quid ipse dicere vellem, si mihi quo modo dicendum esset diuinitus daretur. Norunt illi optimè, atque apertissimè, quæ huiusmodi vaticiniorũ sententia, quod argumentum sit. Et ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis; & rursus: Donec hodie cognominatur, in nobis festinemus ingredi in requiẽ ipsius, & rursum: Donec dies elucescat, & lucifer oriatur in cordibus vestris. Hanc diẽ quæ lachrymas, fletum luctũq. omnem leuatura, & gaudium atq. integrã lætitiam allatura sit, Israëlitæ hoc oraculo sperare iubentur, quæ vtinam illis citissimè, sine nostra tamen inuidia contingat, vt è tenebris & caligine in diuinam lucem euocati, cognoscant verum Deum, & quem misit, Iesum Christum filium suum; qua cognitione æternæ vitæ consortes fiant, sicut ipsi sibi ex diuinis promissionibus spondere possunt.

Rom. 8. — Heb. 4. — 2. Pet. 1. — Phil. 3.

Sciemus sequemurque vt cognoscamus Dominum.

HIS verbis illa summa felicitas describitur, qua hi fruũtur, quibus voluit Deus notas facere diuitias sacramenti huius, cuius qui participes extitère, omnia quæcunque antè nouerant, quæcunq. maximi fecerant, vt stercora reputant, ob eminentem in se Christi scientiam ad cognoscendum eum & virtutẽ resurrectionis eius, & societatem passionum illius. [*Sciemus sequemurque:*] Postquã enim veram Dei eiusq. filij notitiã quis habuerit, ac semel illuminatus est, & gustauit bonũ Dei verbum, nullis rebus, nullis viribus, nullis quamuis maximis periculis ab eius amore, & studio abstrahi potest, sicut scriptum est: Certus sum enim quod neq. mors, neque vita, neq. angeli, neque principatus, neq. virtutes, neque instãtia, neque futura &c. poterunt nos separare à charitate Dei, sed omnes libenter sequuntur, postquam admissi sunt in penu illud ditissimum, omni suauitate refertum: Trahe me post te, inquit, illa, & sequemur. [*Vt cognoscamus Dominum.*] Hoc enim inter diuinas promissiones expectandum proponebatur, futurum scilicet cùm desideratissima illa salus hominibus reddenda esset, vt impleatur terra scientia Domini. & apud Ieremiam pollicetur Deus: Non docebit vltra vir proximũ suum, sed omnes scient me à minimo vsque ad maximum.

Rom. 8. — Cant. 1. — Esai. 11.

Quasi diluculum præparatus est egressus eius.

NOSTRA tempora describuntur, in quibus iam hæc diuina vitæ ac veritatis lux exorta plurimis hominibus illuxit, qui virtute magna certissimum de Christo testimonium reddidere, & eum esse veram lucem dixère, quæ illuminat omnem hominem. Verùm quia homines dilexerũt tenebras magis quàm lucẽ, nõ omnibus sese hæc lux manifestauit, & quoniã in prõptu est, vt ijs qui eã admiserint, luceat, sicut scriptũ est: Ego sto ad ostiũ & pulso, si quis aperuerit mihi, intrabo ad eũ, & ostendã ei meipsum. Ob eam rẽ egressum eius in promptu, proximumq. esse dicit, perinde atq. solis exortus auroræ est proximus; naq. olim nox erat cùm huius lucis aduentus desiderabatur, nũc verò iã nox illa præcessit, dies autem appropinquauit consequens itaq. est, vt ijs qui in tenebris & vmbra mortis iacere nõ amant, his solatium sit exoriturus. Hanc rem atq. adeò hanc felicitatẽ Euangelij gloriæ Christi illuminatione Paulus nominat, qua incredulos huius seculi Iudæos iure caruisse dicit: sed cùm illi ea cæcitate, quæ ex parte contigit Israëli, tandem liberabuntur, tunc demum se illa maxima felicitate afficiendos sperant; nempe:

Ioan. 1. — Apoc. 3. — 2. Cor. 4.

L — *Et veniet*

Et veniet quasi imber temporaneus & serotinus terræ.

PVLCHERRIMA atque appositissima similitudine futuram hominum in melius mutationem, & felicem statum prædicit: nam quemadmodum terræ natiua fœcunditas solis calore, & imbrium oportuna tempestate manifestatur, maiori scilicet frugum fructuumque vbertate & copia, vt apud poëtam est:

Virg. Geor. 2.
Tum pater omnipotens fœcundis imbribus æther
Coniugis in gremium lætæ descendit, & omnes
Psalm. 18.
Magnus alit magno commixtus corpore fœtus.

De sole scriptum est: Neque „ est qui se abscondat à calore eius: namque omnia fouet, omnia recreat. De pluuia verò (Esa. 55.) scriptum est: Quomodo descendit imber de cælo, & inebriat terram, & germinare eam „ facit, & dat semen serenti, & panem comedēti. Sic etiam futurum esse dicit, vt ij quibus diuinus sol illuxerit, diuini etiam spiritus virtutibus irrigati, vberrimis bonorum operum (Psalm. 84.) fructibus abundēt, sicut scriptum est: Etenim Dominus dabit benignitatem, & terra no- (Malach. 4.) stra dabit fructum suum. De sole autē illo sic: Et orietur vobis timentibus nomen meum „ sol iustitiæ, & sanitas in pennis eius. [*Sicut pluuia temporanea & serotina.*] Tametsi vna atque altera in anno pluuia aliæ terrarum regiones contentæ non sint, sed assiduas potius irrigationes desiderent, vt Belgica; tamen ei regioni quam incolēdam Deus Israëlitis donauit, ita se peculiari quadam cura consulturum promiserat, vt duobus tantum imbribus temporaneo & serotino iisdemque certissimis irrigata, eximia frugum vbertate, & copia cultores iuuaret suos, & perpetuum diuinæ erga se prouidentiæ proferret argumentum. (Cambi. Ier. 5.) Erat autem alterius pluuiæ tempus oportunū in mense Marhhesuam, qui nostro Octobri respondet, quo mense sementem agricolæ faciunt alterius verò in Nizzam primo solaris anni mense, cùm sol arietem occupat. Vterque verò imber & qui ex eorum virtute capiebantur, tempestiui atque vberrimi fructus à communis naturæ contemplatione, ad (Deuter. 11.) auctoris sui Dei agnitionem attēdentium animos aduocabant, sicut scriptum est: Dabit „ pluuiam terræ vestræ temporaneam & serotinam, vt colligatis frumentum & vinum. Igitur cùm humanæ naturæ terram diuini spiritus vi fœcundat Deus, eiusmodi fructus adeò elegantes, adeò vberes redduntur, vt diuinam potius, quàm humanam virtutem „ redoleāt, sicut ab ijs ipsis, qui eo modo affecti sunt, affirmari solet: Nō sumus sufficientes „ cogitare aliquid ex nobis, quasi ex nobis, sed sufficiētia nostra ex Deo est. Et alio in loco: „ Deus, inquit, est qui operatur in nobis & velle & perficere pro bona voluntate sua: nimirum de huiusmodi fructibus, illis in locis ab Apostolo agebatur.

Quid faciam tibi Ephraim? quid faciam tibi Iuda? misericordia vestra, quasi nubes matutina, & quasi ros manè pertransiens:

PROMISERAT Deus futurum aliquando esse vt Israëlitæ & Iudæi malis & calamitatibus eruditi, ad mentis sanitatem redirent, & diuinam misericordiam, & maximam illam benignitatem fide & pœnitentia consequerentur: His quippe hostijs, vt Paulus ait, promeretur Deus. Nunc caussam profert, quamobrem non alia ratione, quàm calamitatibus, & miseriarum diuturnitate eos à tenebris ad lucem, à mortis vmbra ad vitę vsum reuocare statuerit. Duplex modus est quo viri vxores suas, à quibus iniuria affecti sunt, & quas perdere nolunt quia amant, ab errore auertere consueuerūt: Primò enim consilijs & monitis res agitur, quod & primum & humanissimum officium est, adhibitis ad eam rem amicis necessarijs & optimis viris. Quòd si id frustrà se expertos cognouerint, tunc altera tentatur ars, quæ cōtumacibus & duris ingenijs difficilior quidem & grauior, magis tamen apta esse multis periculis comprobatur. *Expellitur vxor*; minis, calamitatibus, & difficultatibus afficitur, donec sentiens illa, suamque summam improbitatem & perfidiam agnoscens ab optimo atque humanissimo cōiuge, & culpæ absolutionem, & errati veniam supplices manus tendēs, impetret. Si verò ad hanc similitudinē cōmentationem nostrā referamus, Deum hoc loco videmus prioris modi omnē artē, omnia mométa sibi obseruata esse, & cōfirmare priusquā alterā experiri partē opus esset: namq. amicis omnibus, & bonis viris cōuocatis, eius corrigendæ studium & curam non solùm cōmiserat, sed (Sup. 2.) etiam cōmendauerat, sicut scriptū in superioribus est: Iudicate matrē vestrā, iudicate, ne fortè &c. Cùm verò eum laborē frustra susceptū frustra tēpus in ea re contritū esse cōstet, mirandum profectò non est, si altera illa difficilior quidē, magis tamē idonea adhibeatur ars:

ars: [*Quid faciam tibi Ephraim?*] Primos sceleris auctores regiam Israëlitarum familiam & per metonymiam totum populum appellat, deinde horum imitatores. [*Quid faciam tibi Iuda?*] Nisi hoc facio, inquit, vt te durioribus pœnis & castigatione ab improbitate diuellam, quid faciam cùm te multis minus, & admonitionibus à sentétia non deterruerim: Nam si aliquando tandem post multam & meam diligentiam, & prophetarú sedulitatem post leuiores intentatas minas, & impositas plagas nonnihil resipiscere visus es, id instabile fuit, quippe minimis momentis, maximæ tibi ad vitiosam consuetudinem mutationes factæ sunt. [*Et misericordia vestra, quasi nubes matutina.*] Si qua sanctitatis aut pietatis cogitatione, & cura vos aliquando tacti fuistis, ea repentè relaxata vt nubecula aliqua matutina solis calore discussa euanuit. [*Et quasi ros manè pertransiens.*] Cuius vim aura & calor prius consumpsit, quàm herbæ atque sata experirentur. [*Misericordia.*] Cùm ad Deum hoc nomé refertur, notum est quid significet: cùm verò ad homines, iustitiam & sanctitatem atque omne virtutis studium significare solet. Vt pro eo quod non Psalm. 108. est recordatus facere misericordiam: namq́. vocabulum Hebraicú *Hhezzed*, abundans חסד beneficium definitur. Si quis verò virtutem & pietatem profitetur, eum diligenter & flagranti studio in eam rem incumbere oportet, ita vt non imminuta sed aucta, atque abundanti virtute prædítus esse dicatur, hinc fit, vt Hebræi *Hhazzidim* nominét eosdem, quos חסיד Latini sanctos dicunt, quale illud est: Scitote quoniam mirificauit Dominus sanctú suum. Psalm. 5. Hanc ob caussam Deus hoc in loco dicit: Cùm ego vt misericordiam vobis tribuam, non solùm virtutem, sed sanctitaté & misericordiam in vobis requiram, inuenio tamen non solùm misericordiam, sed omnem virtutis constantiam desiderari: Nam Iehu rex Israël, qui religionis & regni rebus corrigendis prospicere visus, Baal de Israël deturbasse 2.Reg.10. dicitur, segniter tamé & negligéter, imò potius impie rem gessit, cùm ipse sese impietatis scelere contaminauerit, pristinamq́. consuetudinem in populi gratiam fouerit, sicut scriptum est: Veruntamen à peccatis Ierobóä filij Nabat, qui peccare fecit Israël nó recessit: 3.Reg. 15. Apud Iudæos verò tamdiu res melius habuêre, quamdiu Ezechias & Iosias rerum potiti sunt, sed his successerunt Manasses & Ioachaz, quibus impietatem non modò tueri, sed 2.Reg.23. propagare etiam studium fuit. Siquidem fecerunt malum in oculis Domini, & eos qui ante se regnauerant non modò impietate æquarunt, sed etiam superarunt.

Propter hoc dolaui in prophetis, & occidi eos in verbis oris mei.

SVAM diligentiam & sedulitatem testimonijs & irrefragabilibus argumentis ostendit, cùm non solùm eos admonédos, sed omni officio & assiduitate erudiédos, corrigendosq́. curauerit: Testes, inquit, sunt tot vates, tot diuini homines, quorum sedulitate, diligentia, patientia, ego vsus, vos auté estis abusi, ita vt mádata mea illis credita, nihil aliud quàm exitium ipsis peperisse videantur: Vsus ego ijs fui ad vestram eruditionem, vt latomus ferraméntis ad cedendos lapides vti solet. Adeò verò difficiles, adeoq́. duros vos præbuistis vt vestra asperitate ferraméta, partim detrita, partim retusa, aut cófracta perierint, & nihil præterea aut boni, aut culti in vobis fuerit effectú: [*Dolaui in Prophetis.*] Verbú est lapicidarum dolare *Hazzab*, & sæpè à sacris auctoribus in ea re vsurpatur, vt: Aspicite חצב ad rupem ex qua excisi estis. [*In prophetis.*] *In* particula ad instrumentum accommo- Esa. 51. datur, vt: Domine si percutimus in gladio? & in funda, in lapide. Animaduertendum autem est, quam rationem in prophetis mittendis Deus sequatur, nimirum eam quàm lapicida in ferreis instrumentis cóparandis sequitur: quæ conflantur, acuuntur, & probantur, vt dum lapides coluntur, ipsa interim attritiora atque imminuta reddantur. quòd si adeò duri lapides contingant, vt prter instrumentorú cósumptionem nihil amplius prstetur, tum verò merita lapidú improbatio est, ita vates ad populi eruditioné electi à Deo sunt, vt non tam ipsorum honoris & commoditatis, quàm publicæ vtilitatis haberetur ratio. ferendum auté esset, si aliquo vatum incómodo, tamen populus in disciplina proficeret: sed cum omni opera, omni labore in ea re cósumpto, nihil eruditionis nihil culturæ, nihil aliud, quàm consumptorú & à populo ipso occisorú vatum desiderium relinquitur, consequens est populú illum meritò repudiari. [*Et occidi eos in verbis oris mei.*] Sermones & mandata mea vatibus illis credita, nihil aliud in duritie vestra effecerunt, nisi quòd perdendorum atq. necandorum vatum occasioné vobis ingratissimis & crudelissimis hominibus attulerint: Dura ceruice & incircuncisi corde semper vos spiritui sancto restitistis, Act. 7.

sicut patres vestri & vos: Quem prophetarum non sunt persecuti patres vestri, & occiderunt eos: sic D. Stephanus. [*Et occidi.*] Cum affectu & dolore pronuntiatur, vt qui charissimam & pretiosissimã rem, in inutilia & vana se impẽdisse frustra videat. Sic Deus dum vates suos sanctissimos atq. integerrimos viros, quibus mundus dignus non erat, in vilissimæ, & contumacissimę gentis correctione procuranda, à se frustra consumptos conqueritur, & vehementem dolentis affectum, imitatur, & maximæ ingratitudinis ac sceleris populum ipsum arguit, iustissimamq. imminentis pœnæ sententiam fore comprobat. atque hoc est quod dicit:

Et iudicia tua quasi lux egredientur.

Ex his quæ dicta & commemorata sunt, acre illud & seuerum iudicium in illos pronuntiatum, vsq. adeò æquum & purum, hoc est, sine exceptione esse affirmatur, vt a nemine possit improbari; quandoquidẽ illud non solùm legitimam, & maturam criminum & caussæ cognitionem, sed longam etiam emendationis expectationem fuerit consecutum, ita vt si quis huius iudicij manifestam æquitatẽ non videat, is eo modo solis lucem redarguere & negare possit: hæc huius hemistichij sententia est. *Et*, coniunctio asseuerat & infert, vt illud: Et dabo lapides prægrandes desuper irruentes. [*Iudicia tua.*] Rectissimè Græcus interpres *κρῖμα* vertit, & Chaldæus *denin*, vtrumque enim non tam caussæ cognitionem, quàm ipsum iudicis calculum, & iudicij sententiam significat, hoc est, pronuntiatæ à me in vnumquenque vestrum sententiæ, rationes solis luce clariores sunt. sic Deus apud Mosem iudiciorum nomen vsurpat: Percutiam omne primogenitũ in terra Ægypti ab homine vsque ad pecus, & in cunctis dijs Ægypti faciam iudicia. [*Quasi lux egredientur.*] Hebraice *quasi lux egredietur.* Zeugma est, hoc est clara & manifesta prodibunt, vt solet lux. in sacro sermone iudiciũ prodire, vel egredi, vel exire est caussa tractata & cognita sentẽtiam proferri, vt illud: A facie tua iudicium meum prodeat, &c. Cùm iudicatur exeat condemnatus: idem verbum iuridicum *Iasza*, omnibus illis in locis est.

Ezech. 13. — Hesichius & in Homerum Eustath. — Exod. 12. — Psalm. 17. — Psalm. 109. — נצא

Quia misericordiã volui, & non sacrificiũ, & scientiam Dei plus quam holocaustũ.

OMNEM si qua populus vti poterat exceptionem hoc pronuntiato præcidit Deus, cùm nihil ab illis actum interea esse demonstrat, quod ad iram placandam diuinam aut ad suam culpam redimendam esset idoneum. nam cùm religionis summa, & quoddam caput hoc sit, vt homines diuinæ & humanæ naturæ cognitione, & sacro timore imbuti, omni cogitatione, omnibus studijs, actionibus suis, pietatem atq. æquitatem comprimis colant, sicut scriptum est: Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, &c. Et proximum tuum sicut te ipsum. Et si quid interim per humanam fragilitatem peccatũ fuerit, id rursus correctum in posterum, ingenua confessione sacrificijsque oblatis expietur: Cumque hanc pietatis colendæ rationem certam omnibus esse oportuerit, contra commissum est, vt homines pietatem ipsam, & officij studium, quod totius rei fundamẽtum est, abijciant: Si quid tamen aut retinere, aut repetere statuant, eam partem eligãt, in qua difficultatis & operæ minimum, atque minus etiam vtilitatis sit, qualia sunt ceremoniæ & sacrificia, quæ si ritè & sanctè facta non sint, vana & sine fructu illis, à quibus fiunt, redduntur, sicut scriptum est in huiusmodi principes Sodomorum & populum Gomorræ: Quo mihi multitudinem victimarũ vestrarum? plenus sum. &c. Atque sacrificia primum » antiqua illa, quæ veteris testamenti tempore factitabantur, non natura sua, sed summæ illius atq. maximæ victimæ, hoc est Christi agni Dei aliquando immolandi virtute grata erant, & ijs, pro quibus offerebantur ad carnis emundationem interim proderãt, si modo pœnitentia præcesserat peccatorum, vt disertissimè hæc à Paulo in Epistola ad Hebræos disputata sunt: Noui verò testamenti sacrificia, quoniam ipsam Iesu Christi oblationem alio modo, quàm illa antiqua, hoc est perfectè repræsentãt, grata quidem natura sua sunt ob eam quæ in ipsis continetur rem, hoc est, ob Christi corpus, cuius mysterium maius est, quàm vt nunc à nobis aperiri possit, tamen ijs pro quibus offeruntur, nisi fide, & pœnitentia, atque pietate probati fuerint, iudicium potius afferunt, quàm auertant, sicut idem Paulus ad Corinthios scribens, affirmat. Itaque sacrificiorum frequentatio ijs ad salutem conducit, qui priorem pietatis partem, hoc est, misericordiam sectantur. Igitur cùm duæ pietatis partes sint, quarum altera in recta atque exacta animorum institutione, altera in sacrorum frequentatione posita est (de ea gente loquimur, quæ verè & diuinitus

Luc. 10. — Isa. 1. — Hebr. 10. — 1. Cor. 11.

diuinitus traditę religionis est particeps) vtrique parti purè, simpliciter & sanctè incumbi
oportuerat. sed potissima cura & studium priori est adhibēdum; ita vt si altera necessariò
prætermittenda, vel alteri postponenda fuisset, priorē optare consultius esset, sicut scriptū
est: Cùm offers munus tuum ante altare (quod ad posteriorē partem nempe sacrificiorū Math.5.
pertinet) & ibi recordatus fueris, quòd frater tuus habet aliquid aduersum te (quod per- »
tinet ad priorē, hoc est, ad misericordiam) relinque ibi munus tuum ante altare, & vade »
prius reconciliari fratri tuo, & tunc veniens offer munus tuum. Quinimò & posteriorem »
partem aliquando desinere, priorem verò nunquam esse desituram, in sacris arcanisque
literis est traditum. namque antiqua illa sacrificia iamdiu desisse manifestum est, ex quo
Euangelij lux vmbras illas discussit, cùm tamen pietatis & misericordiæ lex Euangelij
aduentu non sublata, sed confirmata magis & stabilita fuerit, de qua lege scriptū est: No- Math.4.
lite putare quia veni soluere legem, sed adimplere: Nostra verò sacrificia tunc frequētari 1.Corint.13.
etiam desinent, cùm prophetiæ euacuabuntur, cùm linguæ cessabunt, &c. sed charitas
nunquā excidet. Igitur cum ex his duabus partibus, priorē sibi delegerit Deus, eandemq.
certam, perpetuamque, atque sanctam ab hominibus seruari voluerit, & sine hac alteram
vel repudiandam, vel illis non vtilem forē prędixerit: tamen quæ maxima peruersitas est,
vel vtraque ab hominibus corrumpitur, vel posterior tantùm, eademque nec integra,
nec sancta retinetur. ita fit vt hoc modo nunquam illis cum Deo conueniat: namq. ille
sacrificiorum frequentiam nunquam ab eis requisiuit; misericordiæ verò studium atque
exercitationē semper exegit: Non in sacrificijs tuis arguam te, inquit, neq. in holocaustis Psalm. 49.
tuis [*vt sint*] in conspectu meo semper, & alio in loco: Quum veneritis antè conspectum Iesa. 1.
meum, quis quæsiuit hæc de manibus vestris? Quin potius lauamini, mūdi estote, auferte »
malum cogitationum vestrarum ab oculis meis, quiescite peruersè agere, discite benefa- »
cere, subuenite oppresso, iudicate pupillum, defendite viduam &c. Hoc modo religionis »
res tractandas & considerandas docebat Christus, cùm hac sententia vsus, dixit: Euntes
discite quid est, Misericordiam volui, & nō sacrificiū: *Volui* Hebraicè *Hhaphaszthi*, optaui, חפצ
cuius verbi vsus est, cùm voluntas electionē sequitur, id est optio, non vobis, sed mihi est
danda; ego autem semper ad vestram vtilitatem officium sacrificio prætuli, atq. iam inde
à principio voluntatem hanc meam vobis aperui, vt misericordiam sine sacrificio magis,
quam sacrificium sine misericordia optarem: voces *&* *non*, non absolutam negationē, sed
adiunctam etiam habēt cōparationem, ita vt à se non omninò respui sacrificia, sed miseri-
cordiam exposci dicat; nam & sacrificijs annuit ille quidē, quæ tamen à bonis, misericor-
dibusque factitantur; ijs autem, quæ à malis & misericordia vacuis offeruntur, vt ad ve-
ram animorum salutem cedant, neque oculos quidem adijcit, sicut scriptum est: Aspexit Gene.4.
autem Dominus ad Abel, & ad munera eius, ad Cain autē & ad munera eius nō respexit, »
quia eius opera mala erant, ait Ioannes. Quòd verò ex comparatione, nō autem absolutè 1.Ioan. 3.
negatio vsurpata sit, subiecto hemistichio declaratur. [*Et scientiam Dei magis quàm holo-
causta.*] Diximus in superioribus apertam Dei cognitionem maximam rem maximeq.
esse expetendam, eamq. diuinum esse donum, quod nemo hominum propria opera sibi
comparare valeat, accipere tamen à donante possit; primumque hoc esse eorum, qui fide
& pœnitētia Deum quærunt. Nunc autem Dei cognitionē se in hominibus requiri Deus
ipse ait, vt videri possit id non tam diuino dono, quàm humana opera posse contingere.
Hanc difficultatem & dubitationem nominū distinctione tollemus, si prius de rebus his,
nonnihil accuratè disseramus. Eorum quæ ad humanam felicitatem pertinent, quædam
sunt quæ nostris viribus, nostroque negotio non efficiuntur, sed Deum habēt agnoscunt-
que auctorem; nimirum quæ diuina omninò sunt & spiritualia: cuius generis sunt, gratia,
peccatorū remissio, realis ipsa (vt ita dicam) iustificatio, commortificatio cum Christo, &
conresurrectio, diuini spiritus infusio, Christi in membris nostris arcana atq. admirabilis
habitatio, & generis huius quæcunq. sunt, quæ ij quibus contigēre non viribus tribuunt
suis, sed ipsi Deo penitus accepta referunt, sicut scriptum est: Nemo potest venire ad me, Ioan.6.
nisi pater meus traxerit eum. et illud: Gratia saluati estis per fidem, & hoc non ex vobis, »
donum enim Dei est. Sexcenta diuinarum scripturarum loca ad hanc rem sunt, quæ ta-
men breuitatis studio prætermittimus, cùm rem ipsam indicare satis esse arbitremur.
Ex hoc genere cognitio illa Dei est, quam antea vates optandam & aliquando sperān-
dam Hebræis prædixerat, de qua & nos nonnihil diximus, pluraque in mente animoque

nostro dici à diuino spiritu petiuimus. Cæterùm aliud etiam genus est rerum, quod tametsi sine diuina ope, gratia & auxilio effici pariarįq. non possit, sicut scriptum est: [1.Corint.4.] Quid » habes quod nō accepisti? tamen quodā modo illi virtuti, quæ à Deo donata est, humanæ naturæ, voluntati, studio, & conatibus non immeritò tribuuntur; quippe cùm propter hæc agenda atque exercenda homo ipse natura confirmatus est, tum à Deo necessario & oportuno auxilio nunquam fuerit destitutus. In hoc genere numerantur pœnitentia, fides, & scientia; non illa fides & scientia, quę infusæ à Theologis propriè appellantur, hoc est, quæ totæ à Deo omnino sunt, sed quæ naturæ virtutibus, humano studio & opèra, Deo sese adiutorem præbente in nobis fiunt; de quibus plura aliàs oportunè ex diuino auxilio differemus. Hæc verò atque alia quæcunque huius generis sunt, Deus ex ijs ho- [Dei cognitio duplex.] minibus requirit, quibus illa alterius generis à se donanda seruantur: huiusmodi æquissimis atque honestissimis postulationibus sæpè Deus erga homines vtitur, qualis illa est: Et [Deuter.10.] nunc Israël quid Dominus Deus tuus petit à te, nisi vt timeas Dominum Deum tuum, » & ambules in vijs eius, & diligas eum, ac seruias ei in toto corde tuo, & in tota anima tua, » custodiasque mandata Domini, & ceremonias eius, quas ego hodie pręcipio tibi, vt bene » sit tibi. Verùm enimuerò scientia hæc, quam ad hoc posterius rerum genus spectare dicimus, vt non eadem cum illa altera priori est, sic non ijsdem verbis significatur: Duplex namque Dei cognitio est, altera, qua ipse in hominum mētes illapsus, imperscrutabilem [Apocal.2.] hominibus sui, suarumq. rerum notitiam aperit, vt scriptum est: Dabo ei calculum can» didum, & in calculo nomē meum nouum scriptum, quod nemo scit nisi qui accipit. Huiusmodi donum misericordię opus omnino est, atque ob eam rem cognitio Dei hæc, nomine illo arcano, quòd misericordiam maximè indicat, definitur; cuius nominis vis & efficientia tunc primum ostēdi cœpit, cùm Deus liberandis ab Ægyptia seruitute Israëlitis operam dabat, in exemplum maximè illius misericordiæ, qua in animorum seruitute repellenda vsurus aliquando esset: Altera verò Dei est notitia, qua homines vel ex humanæ mentis virtute & cogitatione, vel ex rerum naturæ contemplatione, vel ex diuina per vocem aut sacras arcanasque literas, doctrina (atque hæc ratio cæteris huius generis præstat) in diuinæ naturæ cognitionem ita veniunt, vt si minus quid sit Deus assequi possint, quid tamen non sit, intelligere valeant, spiritumq. esse non ignorent, & quid ab hominibus velit, quid non velit, cognoscant. vtramque hanc Theologiam & naturalem videlicet, & (vt consueto verbo vtamur) reuelatam, tum apud multos eius disciplinæ pro- [Psal.147.] fessores discimus, tum in illo Psalmo breuissimè, atque elegantissimè docemur. Alterum » quidem genus: Qui dat niuem sicut lanam, nebulam sicut cinerem spargit, mittit cri» stallum suū sicut buccellas, ante faciem frigoris eius quis sustinebit? atque hoc modo notitiam sui gentibus omnibus aperire Deus dicitur: Alterum autē genus est, quòd scriptis » libris, annuntiat verbum suum Iacob, iustitias & iudicia sua Israël, Non fecit taliter omni » nationi, & iudicia sua non manifestauit eis. Hęc igitur illa Dei cognitio est, quæ ex omni» bus hominibus requiritur, quam si quis ignorauerit, ignorabitur, vt ait Apostolus, sed notitia hæc non illo nomine arcano, sed alio nempe *Elohim*, definitur, quod nomen rectorem, gubernatorem atq. rebus hominum prouidentem significat, quibus notis cognosci ab hominibus quicunque rationis sunt compotes, vel ex naturæ animaduersione, vel ex sacrorum librorum lectione potest. atque adeò vtrunq. hoc sui cognoscendi genus Deus [Exod.6.] Mosi indicabat, cùm diceret: Ego Dominus, qui apparui Abrahā, Isaac & Iacob, in Deo » omnipotente, & nomē meum, Adonai, non indicaui eis. Igitur vt eò redeamus, vnde no- [Sic Porphyr. lib. de sacrif.] stra deducta est oratio, hác scientiam *Elohim magis quàm holocausta* ex hominibus à se exigi Deus affirmat; quam quisquis habuerit, non falsas de religione opiniones accipiet, atque primò Deum animum spiritumq. esse cognoscet, magisq. spiritu & veritate colendum, quàm externo tantùm eoq. odioso cultu adorādum intelliget: neq. tamen interim hæc aut omittet, aut negliget, sed externa, & aspectabilia, ad interna atque spiritualia accommodabit, & misericordiam atque officium sacrificio anteponet, vel (quod præstantissimū fuerit) vtraque ritè, legitimè, atque sanctè coniunget. Etenim quæ secus est, ea non recta cognitio Dei est, sed quæ homines ad impietatem impellat magis, quàm ad veram insti- [Esa.1.] tuat pietatem, sicut scriptum est: Populus hic labijs me honoret, cor autem eorum longè » est à me, sed frustra colunt me, docentes doctrinas & mandata hominum.

[Sil. Ital.] *Heu primæ scelerum caussæ mortalibus ægris, Naturam nescire Deûm*, inquit ille.

Israëlitæ

Iſraëlitæ & Iudæi ſeſe cauſſam ſuam in iudicio viciſſe putabant, quòd aliquam religionis imaginem aut reſtitutam ſibi aut retentam iactarent, vel ex eo ipſo quòd Hoſeas filius Ela hortos ab Ieroboamo conſitos demolitus,copiam ipſis Ieroſolymitanū templum petendi fecerat,ſiue quod Ioſias vanorum Deorum phanis,arisque dirutis,ceremonias atq. ſacrificia in templo curauerat inſtauranda ; cùm tamen ea non modo imago, ſed neque vmbra quidem religionis ac pietatis verè dici poſſet,quòd nimirū religionis virtus,pietas, miſericordia,ac denique officium omne proditum illis eſſet: quamobrem non ſolum in iudicio non liberari, ſed ſi illorum perfidiæ & contumaciæ ratio tantum habenda eſſet, neque miſericordiam ſperare poterant, ſicut ſcriptum eſt: Iudiciū ſine miſericordia illi, qui non facit miſericordiam. 4.Reg.21. Iacob.2.

Ipſi autem ſicut Adam tranſgreſſi ſunt pactum: ibi præuaricati ſunt in me.

CÆTERAS omnes criminis effugiendi vias vtrique populo iam Deus intercluſerat; vnum autem illis reliquum erat, ſcilicet, aſylum,quò ſe reciperent, vnum perfugium, à quo etiam excluduntur: Nam qui ſuam cauſam alia ratione defendere non valebant,in terræ, quam incolerent, ſanctitate & dignitate, ſalutis ſuæ præſidium collocabant; nimirum aſſerentes terram, quæ ab ipſis coleretur, ſanctam atque Deo gratā, ipſorum etiam maioribus promiſſam, deſertam, & cultoribus ſuis vacuam relinqui poſſe, nō eſſe timendum. cuiuſmodi debiles ſpes ſibi ipſis proponere homines in rebus alienis ſolent, cùm nullas proprias ac domeſticas habent, quibus poſſint fidere. ſic Iudæi & apud Iſaiā tépli ſanctitatem & maieſtatem de omni alio præſidio deiecti appellabát, Templum domini, templum domini: Cælum, inquit Deus, eſt ſedes mea, & terra ſcabellū pedum meorū, quæ eſt iſta domus, quam ædificaſtis mihi, & quis locus requietionis meæ. Cùm ergo iſti regionem quam tenerent iam inde à principio ſibi paratam & deſtinatam intelligerent, ex quo diuidebat altiſſimus gentes, quando ſeparabat filios Adam; namque tunc conſtituit terminos populorum [*terræ Canaam*] iuxta numerum filiorum Iſraël, eademq. Abraham pollicitus fuerit: Semini,inquit, tuo dabo terrā hanc, & in illa die pepigit Dominus pactum cum Abraham dicens: Semini tuo dabo terram à fluuio Ægypti,vſque ad fluuiū magnum Euphratem. tametſi omnibus alijs rationibus conuictos ſe intelligerent, tamen terram quam poſſidebant, ita ſanctam eſſe putabant, vt nunquam cultoribus, habitatoribuſque ſuis, quibus promiſſam acceperát, vacuá fore crederent; quaſi verò habitatores propter terrā, & nō potius terra propter habitatores fuiſſet comparata, & quaſi vt Chriſtus ait ſabbatum non propter hominem inſtitutū, ſed homo propter ſabbatum creatus exiſtimari debeat. Quamobrem eiuſmodi terræ rationem iſtam eſſe docet, in qua nulla ſtabilis permanendi poſſit eſſe fiducia: Nam quando Deus cum Abraham de ea re paciſcebatur, æquiſſima illa lex atque conditio inſtituta eſt, vt pietate atq. vitæ ſanctitate Deum ſemper colerent, & numen ipſum ſibi propitium ſemper eſſe officio faciēdo curarent: Lege pactionem: Ambula coram me,& eſto perfectus, ponamq. fœdus meum inter me & te, & multiplicabo te vehementer nimis, Daboque tibi & ſemini tuo terram peregrinationis tuæ, & omnem terram Canaam in poſſeſſionem æternam. Ac ne Abrahamo tantum lex dicta & conditio propoſita videri poſſet, iterum atque iterum clarius etiam repetitur: Dixitque iterum Deus ad Abraham,& tu ergo cuſtodies pactū meum, & ſemen tuum poſt te in generationibus tuis. His conditionibus Deus cum Abrahamo tranſegit, cùm promitteret; cùm verò pacta & promiſſa exoluère illius filijs pararet, eaſdem conditiones longa oratione repetijt: Iuxta morem regionis Cananæorū, ad quam ego introducturus ſum vos, non agetis, facietis iudicia mea, & præcepta mea ſeruabitis, & ambulabitis in eis: Omnes execrationes iſtas fecerunt populi terræ, qui fuerunt antè vos, & polluerunt eam: Cauete ergò ne & vos ſimiliter euomar cum paria feceritis. Horum quidem pactorum conuentorumque conſtantia perpetuæ poſſeſſionis ius conſtare illis poſſet, & perſequi liceret, non autem terræ ſolummodo dignitate & promiſſionibus allegandis: Sed cum ipſi à pacto diſceſſerint, nihil magis loci ſanctitudine & diuinis pollicitationibus poſſeſſionem ſuam tueri poſſunt, quàm primus ille hominum parēs Adam ſuam eſt tutatus: Nam nec cæli, nec aëris temperatione, nec ſoli vbertate, nec fructuum omnium copia, nec etiam dulciſſimarum limpidiſſimarumque aquarū abundantia, nullis denique rebus, quæ locum aliquem felicem atque illuſtrem efficere Eſai.66. Deut.32. Gen.12. Gen.15. Gen.17. Leuit.18.

possunt, terra hæc cum illa delitiarum paradiso comparanda est, quam diuina manus in hominis gratiam plantauerat, atque inenarrabilibus ornauerat commodis, adeò vt arbores etiam essent, quorum fructibus vitam hominum ad æternam vsq. ætatem propagari possent. Hunc locum non solùm promissione, sed etiam donatione diuina possessionis iurísque sui Adamus fecerat, à quo tamen quia in conditione atque pacto non mansit, mentissimè expulsus atq. exturbatus, & omni redeũdi spe deiectus fuit; ita nulla loci ratio est à Deo habita, quominus ille humanis cultoribus & dominis vacuus relinqueretur: Etenim qui possessionis ius violat, quo iure de possessione agat, non habet. Cùm ergo Adam *ibi*, hoc est in paradiso leuissimum obseruantiæ onus à donante impositum abiecerit, possessionis iure meritò est priuatus: Quale verò possessionis ius experiri poterunt filij Israël, cũ Deus iustus iudex sit, qui paribus in causis simili iudicio vti consueuit, sicut scriptum est: Ego Deus, & non mutor. Atque adeò antiquum illud Dei de Adamo iudicium, huius rei suæ præiudicium fuisse, interpretari illos oportuerat, si saperent, maximè cùm sibi prædictum fuisse negare non possint: Cauete ergò, inquit, ne & vos similiter euomat cùm paria feceritis. [*Ibi præuaricati sunt in me:*] Cum terra, quam incolerẽt, mea esset, meaque liberalitate illis in vsum cessisset, tamen in me dominum terræ præuaricati sunt. Quanquam autem terram non nominat, tamen de illa sermonem terræ præuaricati locale arguit, *ibi*, quod argumenti genus à coniugatis apud dialecticos dicitur. *Præuaricati sunt ibi.* Adam in suo loco & isti in suo; quamobrem inde vtriq. meritò sunt expulsi. Hunc locum expositores græcam fortasse versionem secuti, non ad Adam primũ, sed ad quẽlibet hominem referunt, præter Lyranum, qui interpretationem nostram breuibus indicat verbis: Aptissima autem hæc qua vsi sumus, expositio est:

Galaad ciuitas operantium idolum supplantata sanguine.

CVM de sacrificiis hactenus ageret oratio, ad Iudæos præcipuè pertinere videbatur, apud quos & templum stabat, & sacrificiorum rationes, tametsi nec integræ nec puræ, tamen aliquo modo constabant: Nunc verò deinceps Israëlitæ cæteri eodẽ inuoluuntur crimine, imprimísque Galaaditarum gens, qui vt loca occupauerant feliciora, ita proteruiores euaserant, perinde ac si loci amœnitas, & vbertas ad luxuriam, non
Mich. 7. Zacha. 10. autem ad officium præstandũ fortè illis obtigisset: Nam pastionis & frugũ vbertate eam
1. Paral. 2. & 7 regionem fuisse fertilem & Michæas & Zacharias declarant. Ex libris Paralipomenon accepimus Esrielem quendam ex filijs Manasses ex Syra concubina Machir filium genuisse. Machito prognatum Galaad nomen regioni dedisse, quæ inter Iordanem &
1. Paral. 27. Bassam & Libanum sita, & montis Libani ramentum, & campestrem etiam planiciem
Psal. 60. 108. continet. Hanc autem regionem dimidiæ tribui Manasses sorte obtigisse, ex eodem ac-
» cepimus libro, & in psalmis legimus: Meus est Galaad & meus est Manasses. Illud autem
Vide Hipparcum in etyma Arabiæ. nescio quo malo hominũ genio, vel potius vitio, accidit, vt quò ditiora & magis amœna quisque populus incolit loca, eò magis sit vitijs obnoxius, quod inde fortasse manat, quòd
Deuter. 33. rerum affluentia & opes libidini fomentum ac materiam suppeditent, sicut scriptum est:
» Incrassatus est dilectus & recalcitrauit. Quam etiam causam diuina historia in nefarijs
Gen. 13. Sodomorum flagitijs significat: Antequam Dominus euerteret Sodomã & Gomorram
2. Reg. 10. » vniuersa terra irrigabatur, sicut paradisus Domini: ita etiam accidit, vt Galaaditas se-
» cunda fortuna vehementer transuersos egerit, ac superbia corruperit, vt cùm Deum
1. Paralip. 6. Israëliticarum rerum tædere cœpisset, in hos omnium primos calamitas peruaserit, per-
» cusseritque eos Azaël in vniuersis finibus Israël, à Iordane contra orientalẽ plagam omnẽ
» terram Galaad & Ruben & Manasse ab Aroer, vsque ad torrentem Arnon. In hac regione vrbes quædam ex earũ numero erant, quas ad sacerdotum habitationem & homicidarum perfugium sanctas esse voluit lex, quarũ nomina erant Ramoth in Galaad & suburbana eius, Maanaim cum suburbanis suis, Hesbon & Iezer cum suburbanis suis. At verò cùm eam regionem propter sacerdotum frequentiam, & propter Asylorum religionem sanctissimis & innocentissimis cultoribus abundare oporteret, cõtra deprehensum est eam esse ciuitatem operantium iniquitatem, & conciliabula hominum insidiatorum, qui sanguine & cæde viuerent. *Supplantata.* Idem significat supplantare in sacris
Psal. 40. quod insidias facere, atque supplantator dicitur, à quo cùm periculum nullum timeatur,
» maximum tamen offertur, vt Qui edebat panes meos magnificauit super me supplantationem: Vnde & meritò nomen fratri Iacob impositũ asserebat Esau, à quo bis supplantatus,

tatus, hoc est insidias bis ipse fuisset passus. Est autem synecdoche figura supplantata sanguine, hoc est innocentum cædibus & insidijs plena, cuius studia omnia insidijs, & cædibus consumuntur. Sententiam autem hanc subiunctis versibus aperit.

Et quasi fauces virorum latronum, particeps sacerdotum in via interficientium pergentes Sichem.

SVPERSTITIONEM & vanum cultum propter regni stabilitatem à regibus instituta, & legibus firmata fuisse iam vidimus, quæ res de communi principum atque sacerdotum consilij sententia facta, & à populo suscepta fuit: nam si cum principum imperijs & potestatibus sacerdotũ sententia atq. auctoritas cõiungatur, facile quælibet res populo persuaderi potest. Non solum autem in hac re sacerdotes superstitionis auctores, sed vindices etiam sese præbuerant, atque ijdem illi, quos pax, quos humanitas, quos misericordia maximè decebat, crudelissimi ac perniciosissimi potestatis administri, atque satellites erant: Nam si quis contra illorum sententiam, vel agere, vel conari aliquid voluisset, proscriptionis de capite, & bonis suis latam pœnam primis sacerdotũ sententijs dãnatus subire cogebatur; ex qua pręda ac rapina, & res & numerus illorũ indies augebatur: id quòd si quis earũ rerũ quæ Heliæ tẽpestate gestæ sunt, historias legerit, adeò clarè & manifestè cognoscet, vt nostris nõ indigeat probationibus: eò autẽ crudelitatis & sæuitiæ sacerdotes processerant, vt cùm nequissimis, & sceleratissimis hominibus fœdere, ac nefaria societate coniuncti, latronum ritu palantes, vias assiduè infestarent, atque ex insidijs homines occiderent. [*Et quasi fauces virorum latronum.*] Quanquam hic locus clarius alio modo verti poterat, tamen sic vt occurrit, erit nobis explicandus: Quoniam latrones loca opportuna ad grassandum deligere solent, qualia sunt angustiæ, & viarum asperitates. Huiusmodi ad insidias innocentibus hominibus faciendas loca & stationes ab his Galaaditis hominibus vnà cum sacerdotibus electa fuisse dicit: Ita fauces pro locis angustis accipiuntur, vt Corinthus in angustijs & faucibus Græciæ posita esse dicta est, & Æmilius in faucibus macelli sedebat. [*Particeps sacerdotum.*] Nam vt sacerdotes in illo Latrocinio principes erant, cæteri verò qui cum illis fuerant, socij & sceleris atque prædæ participes dicuntur. [*Interficientium,*] Hebraicè propriè est *occident*; quod verbum mortem homini per iniuriam & vim oblatam significat; cùm autem in futuro tempore sit, studium & assiduitatem homicidiorum indicat. Hi verò Galaaditæ eas præcipuè vias ad scelus hoc occupauerant, quæ Sichem ab Ierusalem, aut aliunde petẽtes ducerent. Erat autẽ Sechem vrbs Samariæ metropolis: (Nam hic non de altera Sichem, vbi ossa Ioseph reposita sunt, agitur:) Quamobrem multas & frequentes ad eam vrbem vias fuisse cõsentaneum est. In vulgata versione præpositio, *de*, vacat, & nomen *Sichem* in accusandi casu est legendum; nam Hebraicè est *Sechemah*, quam desinentiã locorũ nomina habent, cùm ad illa est iter; vt Ierusalaimah Mizraimah, idem est quod in Ierusalẽ & in Mizraim. Maximam autem illorum iniuriam esse arguit, qui calũnia quadã & nimis callida interpretatione, quoscunque in via qua itur Sichem offendissent, occidebant, non solum ab vrbe, sed ad vrbem ipsam iter facientes. Quoniam autem hęc iniuria per summam calliditatem, fraudem, & dolum apud hos extiterat, propterea affirmando subiungit: Cicer. orat.

Quia scelus operati sunt.

HEBRAICE *zimah*, fecerunt. Est autem zimah excogitatæ malitiæ nefarium commentum, vt ne prostituas filiam tuam, ne contaminetur terra, & impleatur zimah & alio in loco: Qui supra vxorem filiam duxerit, matrem eius, scelus operatus est; viuus ardebit cum eis, nec permanebit tantum nefas in medio vestri. Vtrobique pro scelus & nefas est zimah: itaque portentosum aliquod flagitium consultò susceptum significat. זמה Leuit. 19. Leuit. 20.

In domo Israël vidi horrenda, ibi fornicationes Ephraim, contaminatus est Israël.

EOS qui scelere & flagitio præexcelluissent, hactenus notauerat Deus, nimirum qui non vnum atque simplex peccatum susceperant, sed superstitioni dolum, calliditatem, auaritiamque addentes, non solum paricidijs sese contaminauerant, sed omni scelere cooperuerant. Nunc verò reliquis omnibus, hoc est vniuersæ Israëli superstitionis

& violatæ coniugalis fidei notam inurit: Nullam enim esse tribum affirmat, quæ Ephraim sententiam atque exemplum vitulis colendis, lucis, aris, phanisque celebrandis secuta non fuerit. itaque nullam apud eos terræ partem hac religionis violatione vacuam atque puram esse ostendit: Nam quanquam primum apud Ephraitas scelus conceptū atque admissum, libenter tamen à cæteris susceptum atque perfectum est: 1.Reg.16. Neque enim satis eis fuerat, vt ambularent in peccatis Ieroboam filij Nabat, nisi in alijs atque alijs temporibus aliæ atque aliæ cultuum rationes impiæ, & regum consilio, & voluntate sua initæ essent. Igitur vt totum populum contaminatū, & turpitudinis nota insignem demonstraret, affirmat rem inditijs aut testimonijs aliunde productis nō egere, cùm ipsi Israëlitæ apertè ac palam in ore atque in oculis omnium sese flagitijs nobilitarent. *Vidi*, inquit, *vidi* ipse in domo tota Israël horrenda atque nefanda spectacula. Et quamuis Ephraim princeps atque auctor huius fornicationis & infamis superstitionis fuerit, atque ibi apud eos in Dan & Bethel prima huius morbi fuerint initia, corruptionis tamen vis, & contagio in totam Israëlis familiam permanauit: hoc est quod dicit. [*Ibi fornicationes Ephraim, contaminatus est Israël.*] Ephraim familiam regiam, reliquū verò populum Israël nominat: Hebraicè est, ibi fornicatio Ephraim, & repetendum erat aduerbium, ibi contaminatus est Israël, sed aposiopesi est vsus propter indignationē, nam familiaris hæc figura est ijs, qui ira aut alia perturbatione commoti, plura vultu indicant, 2.Reg.18. quàm verbis proferunt, vt illud: Seruate mihi in puero, in Absalon, deficit verbum. Vehementer autem sese scelere antè oculos posito irritatum ostendit: Nam quæ quis indignissima viderit, taceri & celari non oportere arbitratur, vt ille aiebat:

Persius saty.1 *Vidi, vidi, ipse libelle.* Nulla ergò Israëlitis sese defendendi ratio, nulla ad effugiendum via, nec locus relictus est: Ipsi enim propria audacia atque impudentia rationes omnes suas iugularunt, illi ipsi monstratam per vates misericordiæ viam inire noluerunt, ipsi locorum omnium sanctitatem prophanis cultibus, atque omni flagitio polluerunt, non solū in Iuda, sed in Gilgad atque in Ephraim, vnde & toti prouinciæ labes est illata. Quid igitur faciam tibi Ephraim? quid nisi illud alterum faciam, quod faciendum prædixi, & quod fieri oportere manifestum est: Et tibi Iuda quid faciam? qui non leuioribus sceleribus obligatus es?

Sed & Iuda pone messem tibi, cùm conuertero captiuitatem populi mei.

QVOMODO cùm diuina misericordia iustitiæ conueniat, docet hoc in loco vates: Nam quanquam misericordiæ promissiones firmissimas esse semper Deus voluerit, tamē cum hominum vitijs & peccatis id postulantibus iudiciorum ratio ineunda est, ita res temperatur, vt neque Deus iustitiæ non satisfaciat, neque suæ desit misericordiæ. Huius rationis ignoratio homines in maximum errorem inducere potest. Iudæi cùm ex diuino responso intellexissent, fore, vt ille totius orbis vindex, rex atque seruator, ex eorum familia esset oriturus, hanc promissionē sanctam & ratam esse credētes, aut nullas aut exiguas calamitates aduenturas, etiam si improbè vixissent, sibi persuadebant; cùm fieri nō posse arbitrarentur, vt repelleret Dominus plebem suam, in qua tantum opus edere moliebatur. Non solùm autem se non perdendos, sed neque patrium solum relicturos putabant, cùm tantæ Dei promissiones & præclara initia successu suo frustranda, non crederent. Atque hæc res admirabilis illis videbatur, quoties aliquo modo premerētur, atq. in ea re disputabant, quî fieri posset, vt Deus ruinam, aut calamitatē illis, & suum illud maximum opus, (quod non nisi se saluis edi cōueniret,) moliretur. atque hic locus diffusius à nobis in commentarijs Habbakuq tractatur. Verùm enimuerò ita res gerenda Habbakuq.3 ac gubernanda erat, vt & in suscepto consilio Deus permaneret, & neque tamen interdum improborum sceleribus conueniret; verùm improbitatem & audaciam castigando Psal.89. comprimens, meritas opinionis suæ pœnas in certam diem reseruaret: Ea autem dies futura erat, vbi ille suum consilium absoluisset, missoque seruatore populū sibi varijs terræ partibus dispersum colligeret, qui diaboli, in quam abducti erant, seruitutem, illius virtute & opera repellentes, in diuini regni ciuitatem reciperentur; neque solum libertatis, sed adoptionis etiam filiorū perpetuæ possessionis ius haberent: Nam si filij & hæredes, hæredes quidem Dei, cohæredes autem Christi. Hæc itaque summa consilij diuini fuit, vt Iudæis interim clementer agens parceret, neq. tamen indulgeret Deus, dum ille sibi munda-

mundaret populum acceptabilem, sectatorem bonorum operum. quòd si castigati atque admoniti interdú non resipiscerent, tum verò cumulatæ improbitatis cumulatas tamdiu pœnas darent, quoad in diuturna seruitute, multis ærumnis & miserijs pressi, diuinam tandem misericordiam & fidem implorantes cum cæteris Israëlitis experirentur: Scriptú est enim: In æternum seruabo illi misericordiam meam, & testamentú meum fidele ipsi, & ponam in seculum seculi semen eius, & Thronum eius sicut dies cæli: Si autem dereliquerint filij eius legem meam, & in iudicijs meis non ambulauerint: Si iustitias meas prophanauerint, & mandata mea non custodierint, visitabo in virga iniquitates eorum, & in verberibus peccata eorum; Misericordiam autem meam non dispergã ab eo, neque nocebo in veritate mea, neque prophanabo testamentum meum, & quæ procedunt de labijs meis non faciam irrita. Igitur cùm in idem impietatis crimen Iudæi cum Israëlitis vocati causam suam nihilo magis quàm illi obtinuerint; & tamẽ Israëlitis ex iudicij sententia maturior, longior ac grauior pœna, quàm Iudæis decreta videretur; ne aut diuina æquitas, aut Iudæorum crimen in dubium alicui venire posset, exceptionis ratio explicatur: Primùm quòd cú Israël quasi vacca lasciuiens primus declinauerit, & admittẽdi sceleris auctor Iudæis fuerit, priorq. terram, in qua plantatus fuerat, polluerit, prior etiam pœnas subire & sustinere debuit, atque plantarum euulsionem inde primum incipere, vbi primùm labes est facta; namq. hoc modo & Iudiciorum æquitati, & promissæ misericordiæ negotio, optimè consuli visum est, hoc est quod dicit; *Etiam Iuda. Etiam*, posteriorem locum occupat hæc coniunctio. [*Pone messe tibi.*] Quoniam mentio de terræ dignitate facta est, cui plurimú isti omnes fidebant, à qua se diuelli posse, ne inculta relinqueretur, non putabant, & tamen Israëlitis cùm constituta sit sua ad migrandum dies, sua etiam & Iudæis cõstituitur, qua de terra cedendú illis, perinde atque segetibus certú quo metantur tempus est. Id autem erit [*Cùm reduxero captiuitatem populi mei.*] Non potuit clariùs prædici tempus illud aureum, quo Deus Messiam suum missurus fuerat, vt filios Dei qui in dispersione erant, congregaret: Namq. hic est verus Dei populus, quẽ ipse sibi omnibus, ex gentibus elegit, quorum secundum fidem genus ex Abraham, secundum veterem hominẽ mortificatio, & noui hominis regeneratio à Deo per Christum, qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt, per lauacrum regenerationis, & renouationis spiritus sancti in libertatem ab ea seruitute vindicati, cui per totam vitam fuerant obnoxij. Itaque iudaica messis, hoc est strages, in eam diem dilata est, cùm iam Deus non plebem suam, plebẽ suam vocasset, & non misericordiam consecutá, misericordiá consecutam; cùm Iudæi non solú maiorú suorum, sed suis etiá sceleribus obligati, impietatis implerent mensuram, & vltionem omnis sanguinis, qui effusus est à sanguine Abel, vsque ad sanguinem Zachariæ filij Barachiæ, sibi ipsi pararent: Eo enim tempore regnum Dei auferendum ab illis erat, & genti fructú eius facienti concedendú; ita euenit vt simul erga hos iudicium, erga gentes misericordia exerceretur. Atq. hoc modo neque iustitiæ suæ, neque misericordię consilio Deus vnquã defuit. Atque adeò hoc mysterium vatum tẽporibus enunciatú anno mundi ferè quater millesimo trigesimo quarto, Christi verò trigesimo septimo explicatú est, cùm Dominus vineæ missis exercitibus suis agricolas perdidit, septima die Septembris eius anni cú iam Euangelium in vniuerso mundo esset auditú; cuius mysterij causa: Paulus exclamabat: O altitudo diuitiarum sapientiæ & scientiæ Dei, quàm incomprehensibilia iudicia eius, & inuestigabiles viæ eius. [*Pone messem tibi.*] Eleganti translatione sermonem exornauit, quandoquidẽ hæc his habitatoribus terræ intenta est, qui in terra illa tanquam seges aliqua seminati fuerant, hos omnino iam aridos demetendos esse dicit: atque messis nomine stragem illam significauit, qua Iudæi vel perdendi, vel penitus erant abducendi; qualis calamitas non fuit ab initio omnis creaturæ, ita vt nisi Deus abbreuiasset dies illos, non saluaretur vlla caro. Sic apud Ieremiam de Babylonis vastatione prædictum est: Adhuc modicum & veniet tempus messionis eius & Syllani temporis messem latini dixerunt.

Psal. 88. Ioan. 1. Rom. 11. Ierem. 51. Cicer.

CAPVT VII.

VM SANARE vellem Israël, reuelata est iniquitas Ephraim, & malitia Samariæ, quia operati sunt mendacium, quia fur ingressus est spolians, & latrunculus foris.

DIVINORVM vatum libri multis & grauissimis de causis difficiles explicatus habent, ex quibus vna est eius quæ à vate sustinetur personæ ignoratio. consueuêre enim persæpè vates pro negotiorum, pro hominũ apud quos agitur, pro temporũ ratione, aliam atque aliam personam induere, quã si quis non agnouerit, frustra spectet agentem: Nam neque quid agatur, neque quàm rectè aut commodè agatur, intelliget. Quam quidem ob rem eum, qui sacros libros explicãdos suscipit, sapientem & plurimarũ rerum oportet esse peritum, siue ea facultas ex multarum facultatum disciplina, ex rerum tractatione & vsu, siue, quod maximè optandum esset, ex diuino spiritus sancti beneficio habeatur. Atque harum omnium facultatem rerum & copiam dono Dei oblatam, D. Paulus scientiam multis in locis nominat, cuius se non rudem neque expertẽ fuisse profitetur: Et si imperitus, inquit, sermone, non tamen scientia: quòd ad omnia sacrarũ literarum intelligenda mysteria diuino spiritu auctus esset. Ad hunc sapientiæ gradum vt perueniamus, contento pietatis & orandi studio, cursuque nobis omnibus est laborandum, vt scriptum est: Si quis vestrum indiget sapientia postulet à Deo, qui dat omnibus affluenter, & non improperat, & dabitur ei. Interest ergo diuinorum vatum interpretis, quæ quo in loco partes agantur, intelligere, vt referre ipse possit, & eos qui legẽt docere. Hactenus Hosseas Deum maritum vxori iratum, accusatorem & iudicem aptissimis orationibus expressit: Nunc verò hoc in loco vates ipse officium & nomen tuetur suũ: Nam vates non solum vt futura enuntient, creantur; sed etiam vt hominum mores integros, religiosos, iustosque esse assiduis orationibus, consilijs atque exhortationibus procurent. Hanc curam & alijs & vati nostro iniunctam fuisse iam intelleximus: Iudicate, iudicate matrem vestram, dicebat Deus, iudicate. Eam curam diligenter sustinuisse, nihil tamen se effecisse vates hoc in loco ostendit & dolet: Quòd verò in ea re tantæ operæ ac laboris consumpti nullus fuerit fructus, eos apud quos agebat in culpa esse dicit, qui vitæ & saluti suæ consultum esse noluerunt, atque in eo explicando, optimi & fidelissimi medici officio functum se esse ostendit; cuius imaginem quandam & similitudinem intueri oportet, vt orationis totius rationem possimus comprehendere. In primis autem commune illud medicorum præceptum est diligenter tenendum, quod totius artis caput & principium est: In morbis curandis non solum medici assiduitatem & curam, sed ægrotantis etiam, & eorum qui adsunt, officium & diligentiam esse requirendam, etenim ægrotanti frustra medicum quantumuis fidelẽ adduxeris, si curari sese ille non patiatur: Non enim solum seipsum opus est præstare oportuna facientem, sed & ægrotum, & eos qui adsunt, & quæ extra hæc sunt, inquit Hippocrates. Sicut igitur grauissimi morbi, & vulnera quædam sunt, quæ sua natura curari, nisi diuinitus non possunt; & alia, quæ non natura, sed ægroti negligentia & culpa insanabilia fiunt, ita vt neque diuinitus etiam curentur, atque eos qui huiusmodi fuerint, tanquam à morbis & à seipsis victos omnino deserere, in medicorum iuramentis præceptũ, & diuinis in libris est consultum: Curauimus, inquit, Babylonem, & non est curata, derelinquamus eam. Ostendit principio vates se, dum fidem officiumque suum his præstaret, eorum insolentiam & culpam ita apertè cognouisse, vt testari possit per eosdem commissum fuisse, quominus curentur: [*Cùm sanare vellem Israël.*] Hebraicè est curare: Nam vt corporum morbi & vulnera, ita animorum peccata & scelera, vitia ægritudinesque sunt, vt scriptum est. Ego dixi Domine miserere mei, sana animam meam, quia peccaui tibi. Atque vt illa fomentis, vnguentis, ligaturis, euacuationibus, & continentia; sic hæc diuinis sermonibus, consilijs, reuocationibus, exhortationibus, & pœnitentia curantur, si tamen maturè & oportunè fuerint quæsita remedia: Etenim neglectis & iam desperatis morbis vetat Hippocrates adhibere medicinã, ob eãq. rẽ scriptum est· Tempus occidendi & tẽpus sanandi. Itaque cùm oportunè remedijs subuenire vellet Israëli, singularem suam insolentiam & contumaciam ægrotantes ipsi medico atque omnibus medicinis neglectis prodiderunt: huius rei causa dicit: [*Reuelata est iniquitas Ephraim, & malitia Samariæ.*] Peruersitatem

2.Corint.11.
Iaco.1.
Supr.c.2.
Hip.Aphor. lib.1.
Hippo.lib.de aere aquis & locis.
Gale. de Crisib.lib.100.
Hippoc. iusiurandum.
Ierem.51.
Themist. in poster.
Plato in Philosophia.
Psal.40.
Ecclesiast.3.

ſitatem & contumaciam hæc nomina ſignificant: Iniquitas enim ex hebraico verbo reddita propriè peruerſitas & deuiatio eſt: Malitia verò quod græcũ μαλίθεια aptè exprimit, ſingularem animi morbum, qui vultu etiam & corporis habitudine cognoſci manifeſtiſſime poſſit: ſic Pharao ſeptem boues à ſe per quietem viſas macilentas & malas viſu fuiſſe depingit: ſic Ioſeph duorum qui in carcere erant ſociorum animi morbum ex vultu indicans, rogauit cur malæ ſunt facies veſtræ? ſic etiam Hoſſeas morbum Iſraëlitarum intimas totius corporis venas peruaſiſſe, atque ægrotantem ipſum ita victum eſſe oſtendit, vt curationem tamen non admittat. Vt autem in corpore caput & facies principatũ obtinet, atque in ijs grauiſſimorum morborum primæ ad indicandum notæ, & indicia medici reperire conſueuêre, primaque eius artis præcepta à vultu & facie inchoant; ſic & noſter hic medicus cùm curare vellet Iſraëlis corpus, quod tota ipſa Iſraëlitarum ſocietas erat, caput ipſum & faciem regni primum contemplatus, magni, diuturni & deſperati morbi notas & manifeſta ſigna deprehendit: Corporis autem totius faciem Ephraim regiam tribum, Samariam verò vrbem regiam caput nominat, ex quibus totius corporis morbi & ægrotationes naſcantur. Eadem tranſlatione vſus eſt, & Iſaias: A planta, inquit, pedis vſque ad caput non eſt in eo ſanitas. Samariam autem caput fuiſſe illo teſtimonio comprobatur: Caput Syriæ Damaſcus, & caput Ephraim Samaria. O diuinorum ſcriptorum conuenientiam, atque rerum & ſentẽtiarum admirandum conſenſum! Quantò verò maiori ſtudio remedia adhibebat illis, tantò illi ſeſe rurſus nequiores, improbiores, tantò ſe magis perfidos præſtabant, ita vt morbus indies & augeretur, & per omnes corporis partes & venas omnes venenum permanaret; hoc eſt, dum vates diligentiſſimus medicus increpationibus, obiurgationibus, conſiliis, & crebris, aſſiduiſque huiuſmodi exquiſitis remedijs apud eos vteretur, namque extremis morbis extrema remedia ſunt adhibenda, ſicut ſcriptum eſt: Liuorem & vlcus abſterges in malo, & plagas penetralium ventris; illi verò contrà eaſdem ipſas res auidiſſimè appetebant, quibus animi motbus augeretur, ſicut ſcriptum eſt: Super quo percutimini adhuc additis rebellionem, omne caput ad languorem, & omne cor infirmum. Qualibus verò appetendis, & communi impetu ſiue ratione requirendis rebus, morbum & furorem ſuum ipſi alerent, ſubiuncta partitione exponit: [*Operati ſunt mendaciũ, quia fur ingreſſus eſt ſpolians, & latrunculus foris.*] Tantum abeſt vt reſipiſcant, vt in ipſis curationis horis palam officium, omne & contemnant & prodant, atque leges diuinas quibus obſeruandis ſalutem ſperare poterant, violent atque euertant: Namque operari *Seker* pro quo mendacium vertimus, eſt debitum officium per ſummá iniuriam deſerere, vt illud: Iura ergo ne mentiaris mihi, & poſteris meis. & illud: Si feciſſem in animam meam audacter. Itaque *Seker* officij violationem ex ſingulari audacia interpretari poſſumus; & cùm iſti neque in Deum, neque in homines impiè agere deſiiſſent, ac non ſolum officium violarent, vt qui nec pactis aut conuentis ſtarent, ſed ad iniuriam faciendam vlterius etiam proruperant, vtpote furtis, rapinis ſeſe domi, foris verò letrocinijs exercentes, ob eam rem dicit: [*Fur ingreſſus eſt ſpolians, & latrunculus foris.*] Atque in hac re animaduertendum eſt, quanta mala publicè & priuatè ex violata religione oriri ſoleant: Etenim iis artibus exiguo & ad ſpeciem pio initio maximam labem & perniciem integris hominum rebus ac moribus communis ille hoſtis diabolus inferre conſueuit; cùm religionis nomine impietatem ſuadet, atque eam quæ verè licentia eſt, libertatem interpretatur; per licẽtiam verò amicorum & fratrum diſſidia facit: hinc autem maximum campum ad iniurias faciendas aperit. Qua quidem ego in re expreſſam noſtrorum temporum imaginem maximo cum animi mei dolore intueor, cùm prò Dei ſummi fidem, tot ac tanta chriſtianorum loca, poſtquá ſemel religionis, obtento nomine (quæ mera impietas eſt) diſſenſio facta eſt, per ſummá licentiá omni officio, iuſtitia & religione vacua, multis proditionibus, furtis, rapinis, cædibus, latrociniis, ſtupris, adulterijs, & omnibus iniuriarum atque ſcelerum generibus, omni infamia flagrare videam. Scilicet hæc nobis ſpectacula parabant, qui primi peruertendæ religionis, & diſſidij faciendi auctores fuerunt, qui dum libertatem promitterẽt, calumniæ iniuriæ, atque omnis luxuriæ licentiam dederunt. Præcipita domine, & diuide linguas eorum; ſana domine populum tuum, miſerere, miſerere rudis atque imperitæ multitudinis plebis tuæ, quæ duces ſecuta cæcos quantum periculum adierit, non peruidet. Sed vatem noſtrum audiamus.

Hippoc. de Prognoſt. lib.1.c.1.

Iſai.1.

Iſai.7.

Aphor.

Prouer.20.

Iſai.1.

Seker.

Gen.24.

2.Samuel.1

Et ne fortè dicant in cordibus suis omnem malitiam eorum me recordatum: nunc circumdederunt eos adinuentiones suæ, & coram facie mea factæ sunt.

CERTISSIMA argumenta atque indicia morbi à vate notantur, vt apertior eorum culpa sit, qui cum morbum suum celare non possint, tamen negare conentur, atque ideo curari se non patiantur, sed neque curatione indigere credant: Ea est enim hominum malitia, atque in seipsos indulgentia, vt alienorum vitiorum callidissimi, suorum verò negligentissimi æstimatores sint; quòd si ab aliquo liberè & verè arguantur, id non veritatis, sed maledicti studio fieri interpretentur, aut si maximè antiqua sua vitia fateantur, præsentia tamen dissimulent, & negent; huiusmodi rei à vate nostro occurritur iam: Cùm enim in promptu esset Israëlitis, vt sese valere dicerent, ob eamque rem neque medico neq. medicina egere illudq. adderet, Vatem odio atq. maledicendi studio antiqua illis vitia obseruata, nunc denuò repetere, atque obijcere; quorum iam obliuisci potius, quam meminisse oporteret, quòd illud humani & candidi, hoc morosi & callidi atque hominis exprobrandi, occasione ambitiosè magis, quàm iustè quærentis esset: cuiusmodi querimoniam Iob apud Deum humano quodam sensu habebat: Vt quæras, inquit, iniquitatem meam & peccatum meum scruteris. Hac demētia deprauatos Israëlitas Hosseas redarguit, ostenditque se nō illis antiqua peccata repetere, sed noua & præsentia obiicere, quæ palam omnibus sint, quæque ipsi vultu atque incessu fateantur. Iob.10.

[*Ne fortè dicant in cordibus.*] Hebraicè est cordibus in datiuo, hoc est ne sibi indulgentes, persuadeant, me odio potius, quàm eorum sanitatis desiderio flagrantem, omnem eorū malitiam in memoriam reduxisse, atque præsentis ægritudinis nomine notasse. Ego præsentis morbi notas adeo manifestas esse affirmo, vt si se sanos affirmare velint, suā maximam insaniam prodant. [*Etenim nunc circumdederunt eos adinuentiones suæ.*] Nunc antiquis vitijs, nouas ægrotandi causas adiunxerunt, quando vitulis Ieroboami parum contenti plurimis & assiduis adinuentionibus superstitionis rationem auxerant & ornauerant. [*Et coram facie mea factæ sunt.*] Vt non opus sit antiquis, & à nostra memoria remotis, sed præsentibus vti inditijs, vt præsens illorum morbus arguatur me præsente, me inquā curare studente, insaniunt.

In malitia sua lætificauerunt regem, & in mendacijs principes.

TOTVM corpus iam malè habere, & à planta pedis vsque ad caput nullam in eo esse sanitatem ostendit: Namque caput primum laborare incœpit, interim verò corpus, sine morbo esse videbatur, sed capite malè affecto, corpus ipsum mali expers non erat: latebat tamen virus & membrorum omnium venas occultè penetrabat, quas vbi occupauit totius corporis vitium & corruptionem patefecit. Cum ergò Rex ambitionis & tyrannidis causa idololatriæ morbo ægrotare cœpisset, & principes atq. ea omnia quæ circa caput erant, malè haberet, cætera totius populi membra infirmiora quidē & magis, quàm caput ipsum imbecilla, idem vitij conceperunt, ita vt totum corpus æquali valetudinis habitu visum morbi sensu iam careret, & cùm ad deprecandum & curandum morbum sensus, dolorque incitent, hi propterea incurabiles effecti sunt; quod non solùm ægrotantes non sentiunt, sed etiam gaudent, & rident, atque suo gaudio caput ipsum exhilarant, vnde morbi initia facta sunt; consequens ergo est eos dementia affectos, atque mentis stupore oppressos esse: Quicunque enim aliqua parte corporis dolentes non sentiunt, signum est in his mentem ægrotare. Hippocra. Aphor. lib. 2. [*In malitia sua lætificauerunt Regem.*] Mirum dictu est, quàm vehementer populus regum studijs & cupiditati morem gerat, in malis etiam moribus, quantum diligentia & imitatione præcurrat, ita vt principes viri tempestatum suarum venti esse videantur, qui vel leui flatu ac nutu suorum temporum mores aut agitare, aut turbare, aut contra feliciter etiam ducere possint, sicut scriptum est: Princeps qui libenter audit verba mendacij, omnes ministros habet impios; & iterum: Multi, inquit, quærunt faciem principis. Prouerb.29. Iraque hos adeo insanisse superstitionibus dicit, vt caput ipsum superstitionis, hoc est regem non solùm in dubium rei benè gestæ vocent, sed etiam oratione laudent, imitatione moribus & adinuentis rebus probent. [*Et in mendacijs:*] Hebraicè in negatione

negatione siue in defectione: Negare autē siue deficere, in sacris, antiquum & certū consilium repudiare, & nouas res moliri est, & qui huiusmodi sunt, negatores dicuntur. hoc verbo vtitur Psaltes cum dicit: Filij alieni mentiti sunt mihi. Cùm ergo principum consilio & edicto isti vitulos colere iuberentur, & illud audirent, hi sunt dij tui Israël, qui eduxerunt te de terra Ægypti: Hanc negationem populus auctis adinuentionibus, & nouis superstitionibus in suam libidinem & in principum gratiam repertis, superauit.

Psal. 18.

Omnes adulterantes quasi clibanus succensus à coquente: quieuit paululum ciuitas à commistione fermenti, donec fermentaretur totum.

COMMVNEM idololatriæ morbum per omnes totius Reipublicæ partes, tanquam calamitosam tempestatē, pestemque peruasisse demonstrat, qua in re signis vtitur euidentibus, quod notarum genus in certissimis argumentis à medicis ponitur: nulla enim alia re magis morbus cognoscitur, quàm ex vitalium aut animalium actionum impedimento, difficultate, vel peruersitate, vt si quis non sentiat, non intelligat, & non moueatur, vel secus quàm sani solent, hæc & alia his consentanea faciat. Cùm ergo iam omnium hominum tam plebeiorum quàm principum studia & actiones corrupta esse videantur, consequens est omnes ægrotare; quòd si initio morbi signa non nisi in capite, & in ijs quæ circa caput sunt, apparuerant, tamen iam corpus capitis vitio laborare inceperat, sed interim non deprehendebatur malum, dum sensim per venas & membra omnia permanabat; quæ postquam occupauit, tunc demum nulla corporis pars officio munereque suo rectè functa est. Igitur principio cœperunt reges & principes effreniata superstitionis libidine & cupiditate ardere; cuius incendij flamma tantum in ijs lucebat, tanquam si pectore ardentem furnum ferrent, ad quem omnes massæ percoquendæ referrētur: Id verò tunc accidit cùm decreto principum pronuntiatum est: Hi sunt Dij tui Israël, &c. Hac translatione vates idololatriæ studium notauit aptissimè; nam pistoria ars triplici negotio & cura perficitur, imprimis quærendum est fermentum, quo massa vitietur omnis, fermento addito massa subigitur, & dum tota massa fermentatur, furnus incenditur, tunc demum panes coquuntur. Prima igitur massæ pars regia familia fuit, ex qua vitium ad omnem populum manauit, quod humana concupiscentia, quæ corruptionis totius principium est, fouit, donec iam totum fermentatum, atque superstitionis amore incitati omnes fuère; tunc verò maximè idololatriæ studio flagrare, cœptum publicè ac passim fuit, tunc vnusquisque corruptas iam, & fermentatas erga vanum cultum cogitationes coquendas in medium protulit. Qua in reconsiderandum est, quàm ardēti & propenso animo homines ad vitia, & superstitiones prolabantur, quantumque mala illa cupiditate, quam concupiscentiam Theologi vocant, ad eam libidinem procliues „ sint, cùm ex paruis initiis maxima in ea re incendia concipiantur, sic vt modico fermēto „ grandes massæ corrumpi solent. Operæprecium autem fuerit videre, quàm eleganter acceptam à medicis translationem vates persequitur. Vt enim corporis humani corruptiones & vitia tametsi in membris regnent, non tantum tamen periculum creant, neq. tam manifesta sunt cùm membra peruadunt & penetrant, quantum cùm iam omnibus occupatis & victis humoribus, febres pariunt, & æstus ardentissimos concitant: sic hoc loco vates populum Israëliticum morbo superstitionis grauissimo cum æstu febrique, hoc est cum manifestissima libidine iactari demonstrat. *Omnes adulterantes quasi clibanus succensus.* Adulterantes superstitione & idololatria, & ijs quæ hanc peruersitatem sequi nata sunt stupris quasi clibanus succensus à coquente: Reges & regum familiam coquentes, & primi auctores nominantur, qui ad suam vtilitatem, ad quæstum suum primi furnum hunc ædificauerant & incenderant: reliquum verò vulgus panis conficiendi; subigendę massæ & coquendæ societate & communicatione cum regibus ipsis coniūgit. Ardere autem in sacris & prophanis libris, pro vehemēti impetu, studio alicuius rei vsurpatur, vt: Exardescet sicut ignis zelus tuus, &, Cùm exarserit in breui ira eius. Sic etiam apud Latinos, auaritia, amore, & studio aliquis ardere dicitur, & in cupiditatibus ardere à Sallustio dictum est. Fermenti autem nomine corruptelam & contagem, labemq. omnem significari, totis antiquarum ceremoniarum libris est manifestum, & Christus, Cauete, inquit, a fermento Pharisæorum.

Vt Galenus libro de natur. facult. 3. & de locis affec. primo.

1. Cor. 5.

Psal. 2.
Psal. 79.

Sallust. 2.
Leuit. 23.

Dies regis nostri: cœperunt principes furere à vino, extendit manum suam cum illusoribus.

DIXIMVS ex actionibus perturbatis, naturalium facultatum læsionem & corporis morbum deprehendi, eodemque modo animorum corruptelam & internæ ęgritudinis ex operibus & studijs hominũ cognosci. Hanc aũt partẽ hoc in loco docet vates, ostẽdens eos in eam idololatriæ insaniã incidisse, vt vltra etiã regia vota fuerint debacchati, qui nõ solùm dijs illis qui à regibus cõsecrati fuerant, sed regibus ipsis festos dies atq. ludos instituerant, & natales principũ omni vitiorũ genere insignes effecerant. Respondet aurẽ hic versus illi, quẽ superius cantauerat: In malicia sua lætificauerũt regem. Vtitur verò inductione personæ [*Dies regis nostri:*] Eo quòd populus ipse natalẽ regis sui, siue diẽ qui regni initiũ fuisset, annuis celebritatibus sanctũ esse voluerat, quẽ magna frequentia celebrandũ indixerit. Populi vox erat *Dies regis nostri.* Hac inductione studiũ & adulatio vulgi erga regem significatur. quibus autem rebus dies ille coleretur, sua, non populi oratione vius continuò subiungit: Consueuère olim dies natalitios regum solennibus, pompis, & laudatorijs orationibus celebrare, atque in his regum triũphos, victorias, & res rectè in bello & in pace gestas recolere, futuris temporibus bene ominari, Deo regem suum commendare. Isti verò nihil horum factitabant, sed voluptatibus, & delicijs omnibus celebritatẽ inchoantes, iniurijs & cædibus finiebant. cùm enim summa licentia bibebatur, tũ dicterijs & perniciosissimis salibus, imò & fellibus vnusquisque ab alijs aspergebatur; hinc probra, infamiæ, rixæ, hinc postremò cædes secutæ sunt: namq. eiusmodi licentiæ, tales solent exitus spectari: [*Cœperunt principes furere à vino:*] Hebraicè est, *Cœperunt principes vtrem ex vino,* hoc eorum studiũ fuit, hæc festi celebritas vino & vtribus positis, bibẽdo certare. Cùm verò vinum copiam dicendi maiorem fecerit, tunc nullius nomini, famæ

Horat. & æstimationi parcere, sed vnusquisque *Qualibet in quemuis opprobria fingere sæuus,*

Prouerb.9. » vt ille aiebat. [*Extendit manũ suam cũ illusoribus.*] Illusores idẽ sunt qui irrisores, de quibus dictum est: Qui erudit illusorem, iniuriam sibi ipsi parit. Hi sunt quibus nihil sanctũ est,

Prouerb.19. » nihil à detractione tutum; namque diuina pariter & humana derident, omnia contem- » nunt, & neque leges, neque iudicia vlla verentur, sicut scriptum est: Testis illusor deridet

Prouer.22. iudicium. Horum opera maximè atque frequentes iniuriæ, iurgia, rixæque & turbæ con- » citantur: Eiice, inquit, derisorem, & exibit cum eo iurgium, & cessabunt causæ & contumeliæ. ab huiusmodi hominum genere cùm longè regum ratio voluntasque abhorrere debeat, tamen dum vino & voluptatibus simul indulgetur, non abalienantur; imò [*manum suam extendit rex cum illusoribus.*] ita vt omnes eandem agant rem, eodem irridendi studio delectentur: Et quidem in conuiuiis popularibus, & in ijs quæ voluptatis causa dantur cœnis, huiusmodi irrisionum maxima est frequentia, vt scriptum est:

Prouer.20. Irrisio vini & tumultus siceræ. Atqui huiusmodi actionibus morbi vis manifestè arguitur; » verùm quid hæc præludia consequi possint, facilè conijcere est, nimirum à vino & scommate insidiæ & nocendi studia, quæ omnia Reipublicæ morbum ostendunt, & interitũ protendunt. Quòd si aliquandiu quiescat æger dum dormit, morbi tamen causæ & humorum corruptiones augentur, vt expergefactus vehementius crucietur; eam rem subiecta oratione vates explicat.

Quia applicauerunt quasi clibanum cor suum, cum insidiaretur eis: tota nocte dormiuit coquens eos, manè ipse succensus quasi ignis flammæ.

INITIA progressus & fines iniuriarum faciendarum appositissimè describũtur; Nam dum conuiuiis & cœnis vinoque coram regibus & principibus suis vacarent, dicacitate & irrisione sese excitabant, tantumque regis præsentia prohibebantur, ne res manu armisque gereretur. quòd si quiescere interea & abstinere visi erant, tamen odia & sorbebantur & coquebantur, insidiæq. tantisper parabãtur, dum nocendi cõmoditas atq. matura oportunitas haberi posset; ea cũ contingeret nullo scelere, nulla iniuria abstinebatur; ita vt per occasionem, neque iudicibus, neq. regibus etiam parceretur. Nam tametsi innumeræ regum & principum cædes, quæ apud Israëlitas factæ sunt. Diuini iudicij sententia fuerint factæ, occasionem tamen ex priuatis odijs habuère. Hoc verò si quis illorũ annales euoluerit, facilè intelliget. Itaque populum omnem cum regibus & principibus

suis

ſuis totam videlicet Rempublicam grauiſſimè ægrotare,& exitio proximam eſſe manifeſtum erat: Quemadmodum fumarij noctu furnos incenſos occludere ſolent, quibus conceptus ignis, tamdiu fouetur, donec mane furnarij manu excitatur; tunc verò ſcintillas, tunc flammas euomit. Itaque eleganti translatione morbum, febrem, & animorũ furorẽ,atq. faciendæ iniuriæ appetitum depinxit; quem appetitum furnarij ſiue coquẽtis nomine ſignificauit. Eandem omnino rem,eandem ſententiam apertiore oratione vates alius dixit: Væ qui cogitatis iniquitatem & ad operandum malum, in cubilibus veſtris, Michee 2. in luce matutina faciunt illud, quoniã valet manus eorum. [*Cùm inſidiaretur eis.*] Verbũ » impersonaliter accipimus: Namq́ue Hebraicè eſt cùm inſidiantur ipſi, atque hoc modo clarior ſententia eſt.

Omnes calefacti ſunt, quaſi clibanus & deuorauerunt iudices ſuos, omnes reges eorum ceciderunt, non eſt qui clamet in eis ad me.

OMNI hominum ordini eundem impietatis & ſceleris ignem fuiſſe ſubiectum, ita vt nulla ætas, nulla conditio eſſet, quæ non flagraret, apertè oſtendit: Cùm populũ omnẽ clibano ſimilem dixerit, qui vbi flammas in ſe concepit, omnia incendit, & conſumpſit; namq́ue vbi populus religionis & honeſtatis modum fineſq́ue tranſiuit,omnes alios ordines, vel vi, vel imitatione & obſequio, ad ſua demum ſtudia transfert,vt ignis cùm vires ſumpſit, omnia incendere & conſumere ſolet, quæcunque aut corripit, aut extinguendi etiam cauſa excipit. quæ res vel in Moſe obſeruari poteſt, quem impius & incredulus populus incredulitate ſua penè implicuerat, ſicut ſcriptum eſt: Et vexatus eſt Moſes Pſal. 105. propter eos, quia exacerbauerunt ſpiritum eius. Ergo cùm omnis populus impietatis ſtu- » dio, vt clibanus arderet, effectum eſt, vt iudices etiam & principes eaſdem flammas conciperent, ſicut ſcriptum etiam eſt: Prophetæ prophetabant mendacium & ſacerdo- Ierem. 5. tes applaudebant manibus ſuis,& populus meus dilexit talia. Conſequens autem erat,vt » qui iiſdem ſceleribus implicati eſſent, periculis & pœnis communicarent, ſicut ſcriptum eſt: Quid igitur fiet in nouiſſimo eius? Omnes itaque eodẽ morbo laborabant, & multi ex illis ob eam cauſam interibant: maximè verò hæc calamitas in principibus ipſis & regibus ſpectabatur, qui partim ſuorum dolo, partim hoſtium armis peribant. At verò cum hic morbus ad extremum exitium tendere videretur, in eiuſmodi morbi conſtitutione multum preces & vota laborantium valere ſolent, cùm iam à medicis deſperatur ſalus. Sed cùm iſtorum intereſſet ad me in tanta calamitate & ægritudine clamare,vt ille cùm ægrotaret ſanitatem exoptans atque ſperans clamabat: Domine Deus ſalutis meæ in Pſalm. 4. die clamaui & nocte coram te,&c. tamen nemo iſtorum eſt qui clamet ad me. [*Deuora-* » *uerunt iudices ſuos.*] Tranſlationis ſermonem eleganter obſeruauit: Hebraicè eſt, comederunt ſiue conſumpſerunt iudices ſuos: Namq́ue ignis comedere & cõſumere in dicitur, vt: Deus noſter ignis comedens eſt, & in igne zeli eius deuorabitur omnis terra: Et aſtrorum igni ætheriſq́ue flamma conſumi, Cicero in Philoſophicis dixit. Vſque adeò igitur morbo inſaniuit hic populus, vt quamuis maximis periculis, & membrorum ſuorũ afflictionibus & reſolutionibus, tamen nunquam ſentiat, neque à medico, neque à Deo opem imploret. *Non eſt qui clamet ad me.* Dei oratio eſt, cuius perſonam interdũ vates ſuſtinet, vt hactenus medici ſuſtinuerat.

Ephraim in populis ipſe commiſcebatur, Ephraim factus eſt ſubcinericius panis qui non reuerſatur.

MORBI cauſæ & initia explicantur, & quamobrem æger curari non poſſit, oſtenditur: Nam ex actionibus (vt diximus) morbum cognouimus: Cùm enim populum antea ſanctum, ſobrium, caſtum, abſtinentẽ,& pium, epulis deinde vino, ſomno, iocis, & voluptatibus omnibus, itẽ auaritiæ, latrociniis, inſidiis deditum viderimus, atque ideo à Deo alienũ, ſic vt illũ repudiarit, nouaq́ue numina inſtituerit, manifeſtum eſt in grauiſſimum morbũ & inſaniam incidiſſe populum eum, qui huiuſmodi ſtudiis teneatur. Morbi ergo Galen. in methodo lib. 7. & lib. de conſtitutione artis medicæ. quærenda eſt cauſa, atq. hæc imprimis abſcindenda, deinde vitioſæ affectiones ipſæ, quæ ia hæſerũt curandæ. Illud verò mirũ admodũ eſt, vnde tãta in Ephraim cõmutatio morũ; vt iis quibus ipſe maximè alienus erat, nũc ita vehementer deditus ſit. Inuenit tandẽ cauſam qui aperit manifeſtè, nimirũ quòd cõmiſti ſunt inter gẽtes, quibus cùm omnis vita &

consuetudo vitiosa & flagitiosa sit, geri non potuit, vt qui assueuerint non contaminarentur. quam quidem ob rem horum familiaritate & consuetudine interdictum illis Exod.34. esse lex voluit, qui selecti & separati à reliquis nationibus propterea sunt, vt ab earum Leuit.20. studijs abhorrentes officium ipsi & pietatem virtutemque omnem inter se conseruarét, & religionis veræ sacrarium quoddam essent. Caue, inquit, ne cum habitatoribus terræ illius vnquam iungas amicitias, quæ sint tibi in ruinam: Ego dominus Deus vester, qui separaui vos à cæteris populis, vt essetis mei: Peruiderat namque Deus nihil hominum ingenio tam promptũ esse, quàm à veteri & probata disciplina per familiaritatem & consuetudinem ad peregrinos mores vsúmque transferri. Atque huic rei non solùm diuino iudicio, sed hominum etiam eorum qui sapientiam professi sunt, cautum atque prouisum est; Vide Laertiũ & Liuium. nam & Lacedæmoniorum præceptis & institutis, neque ciues peregrinari, neq. hospites vltra tres dies in ciuitate manere permittebantur: maximam namque labem rebus integris hæc res infert. Hæc itaque malorũ causa fuit, quod [*Ephraim in populis ipse commiscebatur*:] Ephraim pro Israële dixit; namque ex filijs Ioseph, alter hic fuit aui adoptione maior, & iure potior, quem Israëlis, hoc est suo nomine honorificè appellandũ fore Gen.48. auus ipse prædixerat: Inuocetur, inquit, super illos nomen meum, & in te benedicetur Israël, & dicetur, faciat tibi dominus sicut Ephraim. Vtitur autem exornatione, quá antitheton vocant. Ephraim quem sanctiorem, atque à cæteris populis longius separatum esse oportuit, ipse tamen cum populis commiscebatur, ipse sibi turpitudinis, ac sceleris Iuuen.Sat.2. contagionem molitus est: *Aspice quid faciant commercia*, inquit ille. Cùm autem morbi causam abscindi primum, atque contrariis remedijs affectioné curari ipsam oportuerit; causa autem his mali fuerit, à Deo suo ad populos Deo inuisos desciuiisse; hi tamen neque causa auelli, neque remedijs vti idoneis volunt, sed adhuc populorum amicitias, & studia quærunt, ac mala sua ijsdem quibus orta sunt, contagijs augent. [*Ephraim factus est subcinericius panis qui non reuersatur.*] Antiquorum medicorum artis more similitudinibus rem explicat; quoniam ea ratio ad docendum aptior, atque ad memoriam est accommodatior. Ostendit autem quo in statu Israëlitarum res sint. Etenim cùm ex gentium consuetudine, & societate, ea, in quibus erat, mala, easque molestias contraxisset, neque etiam in duris rebus ab illa consuetudine recedere vellet, ægritudine indies acriore facta, ad exitium citato cursu ferebàtur, atque in morbo consenescens salutis aditum præcludebat; sentiebat ille quidem malum, pericula experiebatur, insidias & bella quotidie patiebatur, & timebát, morbo tandem & malis omnibus vrgeri se videbat, & tantum remedia nõ vbi inueniri possent, sed ab ipsis gentibus, vnde origo malorũ fuerat, quærebat, atq. hoc modo calamitas tantum augebatur; nulla verò salutis spes erat, nihil enim aliud inuocatum gentium subsidium illis præstabat, nisi vt eorũ absumptis opibus ruinam maturaret: namq̃. gentium societatem & auxilium nõ sine maximo facultatum suarum detrimento habere poterant. Atque hæc res eleganti similitudine à Deo per vatem ostenditur. Vt enim libum super carbones coniectum, si non versetur, ea parte qua ignem accipit, exuritur, & perit; superiori verò parte qua humorem conseruat, non probè coquitur. eius verò libi hoc modo vsti atque exciccati, eam partem, qua vtile quicquam superest, comedi, cætera reiici solent. Sic Israëlitarum res habebant, qui malis & doloribus exusti, cùm in proposito perseuerarét, gentes sibi aduocabát vicinas, à quibus malum quidem, & suarum, quæ supererant, fortunarum damnum & iacturam, nullum verò aliud auxilium experiebàtur; sed vt placenta siccior & aridior reddita est. sic istis malum inueterascere, & curatu difficillimum indies reddi, intelligi oportuit; ipsi tamen verum malorum remedium non quærebant; vnicum autem & certissimum remedium illud erat, vt Deum, qui vitæ & salutis origo ac fons est, cognoscerent, & appellarent.

Comederunt alieni, (quorum fidem implorabant,) *robur eius, ipse nesciuit: sed & cani effusi sunt in eo, & ipse ignorauit.*

ITA vt morbo ad multam ætatem atque ad senectam vsque (quæ morti vicinissima est) producto, & vnà cum valetudinis detrimento, naturalium etiam virium defectu laboret: [*& tamen ipse ignorauit.*] In summa ignorátia non morbi malorumque suorum, sed veri & certi suę salutis auctoris Dei adhuc illum versari dicit, vt apud Isaiam: Cognouit Isa.1. bos possessorem suum, & asinus præsepe Domini sui, Israël non cognouit, populus meus non

non intellexit. Repetitio nominis *Ephraim Ephraim* affectum habet, & commiserationem ex præteritarum rerum recordatione, & præsentium comparatione mouet, vt: Horat. lib. 3. Od. 3.

Ilion, Ilion Fatalis, incestusque iudex, &c.

Et respondebit superbia Israël in facie eius: nec reuersi sunt ad dominum suum, & non quæsierunt eum in omnibus his.

OSTENDERAT quo in loco res Israëlitarum essent, & qualis morbi eorũ esset constitutio, nunc deinceps ostendit, quanam illi mente sint, nimirum insanissimo capite, & stultissimo corde, qui tot malis pressi, tamen gloriam Deo non dabant, nec se culpæ reos confitebantur, nec morbi causas eas, quæ relatæ sunt, esse concedebant, sed opportuna consulentem ac facientem medicum superbè insolenterque vrgebant, atque insolentiam suam vultu etiam ipso superciliisque palam proferebant, & perinde ac si nihil à Deo aut paterentur, aut sperarent, ita nulla Dei cura, nullo timore tacti auxilium sibi vnde solum venire poterat, non quærebant, sicut scriptum est: Auxilium meum à domino, qui fecit cælum & terram, neque pœnitentiæ studijs, ad eum à quo desciuerant, reuertebantur, sed adhuc ad hominum opem, qui sanare non valerent, imò qui perdere magis, & nocere solummodo poterant, confugiebant: nam præter alios morbos, à mẽtis etiam sanitate alienissimi fuerant, adeò vt celeriter in suum malum, in suamque perniciem aduolarent. ac perinde atque columbis accidit, vt paleis in agro proiectis, escas subesse putantes, aucupis insidias non antè præuideant, quàm incidant, ita istis euenit, quibus in afflictis rebus auxilium à gentibus petitur, à quibus nullum subsidium, sed certissimum illis periculũ sit, sicut prædictum illis in lege fuerat: Non inibis cum eis fœdus, neque cum diis eorum, non habitent in terra tua, ne fortè peccare te faciant in me, & seruies dijs eorum, quod tibi certè erit in captionem. Hoc non semel Israëlitis prædictum fuerat, & tamen

Psal. 120. Exod.

Factus est Ephraim, quasi columba seducta non habens cor.

CÆTERA auium genera tametsi retibus & pedicis, aliisque capiantur dolis, tamen præuisas insidias fugiunt, & rete formidant; quamobrem cura aucupibus est, ne præsentibus auibus retia extendantur, sicut scriptum est: Quia frustra tenditur rete ante oculos pennatorum, fugiunt enim rete præuiso, & sese vocibus mutuis à periculo deterrent: Columba verò vt volatu velocissima, sic corde & cogitatione tardissima est, adeò vt venientem ad se aucupem minus caueat, & retia tendentem minimè sentiat, eumque aliquando in arboribus confidens, tamdiu expectet & maneat, quoad in circum missum rete exagitata decidat; ex quo fit, vt non tam aucupis arte, quàm sua stultitia videatur esse seducta. Sic etiam Israël toties præmonitus, qui vt à gentium etiam finitimarũ commercio, & consuetudine caueret, dolos & insidias retia, atque scãdala sibi apud eos certa esse, tamen non solum finitimas, sed remotiores etiã gentes vltrò ipse longo petit volatu, atque vtilitatem sibi eos allaturos sperat, apud quos incommodis multis semper est affectus, sic videlicet

Prouer. 1.

Ægyptum inuocabant, & ad Assyrios abierunt, & cum profecti fuerint, expandam super eos rete meum, & quasi volucres cæli detraham eos.

NAM Ægyptij antiqui ipsorum hostes erant, Assyriorum verò potentia suspecta illis esse debuit: Eos autem ego (inquit Deus) periculi auctores eis reddã, quos ipsi sibi salutẽ opemque laturos sperabant. itaq. ijs gentibus, quibus ipsi pro auxilio, ego aduersus illos pro retibus vtar, & vt aues liberè per aërem vagantes aucupis arte decidunt, sic isti de dignitatis suæ gradu me castigatore Assyriorum opera deijcientur, & capti abducentur, sicut scriptum est: Si ponendo posueris in animo tuo vt reuertaris in Ægyptum, erit vt gladius, quẽ timueritis, ibi apprehendat vos, & alio in loco: Væ qui descendunt in Ægyptum ad auxilium, in equis sperantes & habentes fiduciã in quadrigis, quia multæ sunt, & super equitibus, quia præualidi nimis, & non sunt confisi super sanctum Israël, & Dominum non requisierunt: Ipse autem sapiens [auceps & venator] adduxit malum, & verba sua non abstulit, & consurget contra domum impiorum, & contra auxilium

Esai. 31.

operantium iniquitatem. *Columba* Auium omnium simplicissima columba esse dicitur; in qua tamen omnis prudentię ratio desideratur, quamobrem huius simplicitatem cum serpentis prudentia coniunctam in suis discipulis Christus requirit. *Non habens cor*. Cor pro sapientia vsurpatur in sacris, eò quòd sapiētiæ sedes iuxta diuinā philosophiā in corde præcipuè sit, vt scriptum est: In labiis sapientis inuenitur sapientia,& virga in dorso eius qui indiget corde. Neq. verò hæc ratio Academicos Philosophos latuit, qui nō vt quidā Peripatetici in cerebro, sed in corde sapientiam locarunt. Cordatos etiam homines latini hanc ob causam dicebant, & cor habere idem quod sapere apud eos significabat,vt: *Solus in cunctis animalibus hircus habet cor.* Columbam autem præter cæterarum auium naturam felle carere experimento videmus; ex quo fit vt illa simplicissima etiam aliarum omnium sit Israelitæ corde & sapientia defecti, saluti suæ malè consulebant, nam communi sententia & studio, Deo qui opem solus ferre poterat,neglecto,auxilium ab eis est petitum, à quibus pernicies timenda fuit,& quia omnis populi vox & sententia fuerat, vt ad Assyrios atque Aegyptios subsidij causa iretur, eam rem illis contra cessuram Deus prædicit:

Mat. 10.
Videtur consonum peripateticæ disciplinæ.
Prouerb. 10.
quòd cor omnium cogitationum fons statuat.
Aristoteles: Galē & Hippocrat. in cerebro statuūt
Galen. de locis affect. & de formatione fœtus li. 9.
Martialis.

Cædam,inquit,*eos secundum auditionem cœtus eorum.*

Auditvs est enim eorum cœtus decernere publicis impensis ad gentes eundum esse: vt ergo auditi sunt sic cædentur: Ipsi quidem cogitant & statuunt Assyrios & Ægyptios petere, vt calamitatem fugiant, ego verò per eosdem ipsos calamitatem illis afferā, ita vt quod voluēre, quod petiēre, id habeant. cupiēre Aegyptios, habebunt, sed quales antè experti fuerant: Assyriorum etiam potentiam atque vim perferent. Huius rei causa illud non sine affectu & amplificatione profert:

Væ eis quoniam recesserunt à me, vastabuntur quoniam præuaricati sunt in me, & ego redemi eos, & ipsi locuti sunt contra me mendacium.

Internetionem eis atq. exitiū prædicit, eò quòd salutaria aspernati ægritudini sese vltrò ipsi dediderint: Etenim cùm vna tantum certa illis esset ad salutem via, hoc est,vt Deum, qui solus sanare & posset & vellet,supplici voto & pœnitentia atque continentia ad se reuocarent; tamen ab hac ratione se isti quàm longissimè abalienauerunt, & suū interitum ipsi sibi attulerunt, sicut scriptum est: Perditio tua ex te Israël,salus autem ex me. Quamobrem & alio in loco ab eodem Deo ob hanc ipsam rem incusantur: Audite cæli & dirumpimini: Duo enim mala fecit populus meus,& me dereliquerunt fontem aquæ viuæ, & foderunt sibi cisternas pertusas, quæ continere non valent aquas. Commoratur igitur in firmissimo argumento, ostendens eos non tam morbi natura, quàm propria culpa, stultitia, & vitio fore insanabiles; atque hoc totius orationis firmamentum, propositio, & commemoratio est, quam præcipuè à capitis huius initio tractat. [*Vastabuntur quoniam præuaricati sunt in me*] Hebraicè verbum est Passagh, quod est alicuius auctoritati & nomini detrahere, cui plurimum tribui debeatur, vt Filios enutriui & exaltaui,& ipsi præuaricati sunt in me. & Israëlitæ præuaricati sunt in domum Dauid. sic etiam in Deum præuaricati sunt, quem nec plagarum nec salutis auctorem confessi sunt, nec gloriam illi dederunt, qui dixit: ego occidam, ego viuere faciam, percutiam & ego sanabo, & non est qui de manu mea possit eruere: Et cùm nullus alius sit à quo salutem sibi sperare aut potuissent, aut debuissent; tamen negauerunt me & mendacia locuti sunt in me, prouidentiam & humanarum rerum curam mihi detrahentes: Nunquid, inquiunt, scit Deus & si est scientia in excelso? [*Et ego redemi eos, & ipsi locuti sunt contra me mendacia*] Si verbum præteritum placet, sic locus est explicandus, Cùm nullum alium seruatorem in afflictis & desperatis rebus suis præter me fuerint vnquam experti, tamen peruerse de me & sentiunt & loquuntur. Sin verò futurum tempus,vt in Hebraico exemplari est, magis placeat sese paratum ad sanandum significat Deus, sed eos ipsos sibi suisque commodis officere: *Et ego redimam eos:* Hoc est & possum & cupio ex iis malis eos liberare, tamen repudior ab eis. hæc huius orationis sententia est, quam facilè agnoscet quisquis Hebraici futuri vim perspectam habeat.

Hoc in Iobe 13.
Ierem. 2.
Isai. 1.
1. Reg. 12.
Deutronom. 33.
Psalm. 72.

Et non clamauerunt ad me in corde suo, sed vlulabant in cubilibus suis: super triticum & vinum ruminabant, recesserunt à me.

ILLORVM insaniam adhuc exagitat, ostendens quàm auersi à sanitate sint, quibus cùm morbus vehementer ingrauescat, adeo, vt præ miseria & dolore gemere & vlulare cogantur; tamē Dei seruatoris auxilium ipsi non implorent & medicinā nullā admittant, sed tantum ciborum & voluptatum desiderio teneantur, quibus frui per morbum non liceat; Namque ægrotis insipientibus vehementius ciborum & potuum, quàm salutis desiderium est, neque tam graue est quòd sanitate, quàm quod cibi appetentia, & gustus suauitate destituantur: Morbus enim vitiosa offensione & fastidio cibos ab ægrotantibus alienat. Hi verò obstinatis ægris similes, qui medicamenti nulla, cibi verò magna cura tangantur; nam cùm oportuerit me, qui origo & fons salutis sum, ab ijs animo totaque mente inuocari, tamen noctu de rebus suis, de annonæ penuria, de vini & frumenti defectu potiùs, quàm de me cum animo suo cogitant. [*Non reclamauerunt ad me in corde suo.*] Hoc est nunquam eis in mentem venit vt ad me clamarent, [*sed vlulabant in cubilibus suis:*] Translatio à grauissimo morbo sumpta est, quo qui correpti sunt, & in lecto cubare & vlulare solent. Est autem clamare implorantis auxilium; vlulare verò muliebriter tantum dolentis atque gementis, qui quid sentiat queritur & gemit; qua ratione miseriam exputat non cogitat. Israëlitæ temporum & rerum calamitatem deplorabant, atq. in cubilibus suis, quæ cogitationum officinæ sunt, illud tantum curabant, quibus rationibus famen frumenti atq. musti inopiam cauerent, neque me istorum damnorum sua ipsorum culpa auctorē agnoscebant, neque qui solus mederi, & resarcire possem inuocabant, sed *recesserunt à me*, fonte, vitæ, & salutis bonorumque omnium parente.

Et ego erudiui eos, & confortans brachia eorum, & in me cogitauerunt malitiam.

OPTIMI & solertissimi medici diligentiam, studium & curam, rursus ostendit; stultissimi verò ægroti negligentiam & culpam arguit: nam cùm medicus qui sese præstet oportuna facientem, & morbum arte curare instituat sanitatem ægroto promiserit, tamen neglectus fuerit & repudiatus, non iniuria, sed sua maxima culpa, & meritò ægrotus perire dicendus est. Exponit & cōprobat officium suum Deus, cùm non solùm ipse se præsto fuisse, vt opem ferret Israëli ægrotanti ostendat, sed etiam omnia meliora fuisse pollicitum, & prædixisse vt ille sanitatis spe concepta mente constaret, & ad omnia quàm rectissimè sese haberet: quæ res plurimum in curandis ægretudinibus valet. Itaq; Hippocrat. omni studio sanitati Israëlis consultum à se fuisse demonstrat, cui non solùm salutem afferre volebāt, sed vltrò etiam promittens animum addere parabat, vt scriptum est: Conuertimini ad me, & quare moriemini domus Israël per memetipsum iurau, dicit Dominus, nolo mortem peccatoris, sed magis vt conuertatur à via sua mala, & viuat. Ego inquit, ipse admonui eos mali & reparationis suæ: Ego confortaui brachia eorum ne desponderent animum. Est enim hic habitus consolantis, & meliora omnia promittentis, vt illud? Confortate manus dissolutas, & genua debilia roborate, dicite, pusillanimes confortamini, & nolite timere: Et tamen ipsi salutem à me promissam ita interpretabantur, vt crederent futuram, sed eam ab hominibus tamen potius, quàm ab ipso Deo & sperarent & peterent. Huius rei caussa & *cogitauerunt malitiam:* Ita vt promissione & exhortatione mea abuterentur, & cùm sanitatem cuperent, non legitime eam quærerent.

Ezech. 18. »
»
Esai. 35.

Reuersi sunt vt essent absque iugo, facti sunt sicut arcus dolosus.

MEDICVS hac lege sanitatem promittit, si parêre medicinæ legibus ægrotus velit, si abstineat, si sustineat, si demum sese curantis consilio, & fidei potestatique permittat. At verò ægroti quidam adeo proterui esse deprehenduntur, vt medici promissiones admittant quidem, leges verò & consilia repudient, & ad alias remedij inueniēdi rationes, ab iis, quæ verissimæ & certissimæ sunt sese traducant. Israëli pœnitentia denuntiata promissa curatio est, ille salutem quidem sperare, sed quoniā ille iugum pœnitentiæ imponi sibi recusabat, ab hominibus potiùs, quàm Deo salutem accipere cōgitauit, atque ita factus est, *sicut arcus dolosus*; qui cum non æquabili arte, neque materia apta confectus sit, sagittas aliò, quàm quò à sagittario dirigitur, mittit: Oportuerat enim eos peccatum suum agnoscentes anteactæ vitæ pœnituisse, & Deum quem confiterētur vitæ auctorem

omni

omni ſtudio colere, & propitium ſibi omni pietate, atque votis omnibus reddere. Illi 3. Reg. 8. verò cum periculo per Heliam vatem veri Dei facto cæterorum Deorum vanitatem communi ſententia damnaſſent, & Adonai veritatem frequẽtiſſimo theatro incredibili clamore & plauſu comprobaſſent, tamen nec deinceps ſicut Deum adorauerunt, ſed falſa numina nihilominus colentes ad homines potius, quàm ad Deum auxilij cauſſa confugerunt: [*Facti enim ſunt ſicut arcus prauus.*] Quam quidem ob rem oſtenſa illis ſalutis ſpes præcidetur, vt ab iis hominibus à quibus auxilium petierint exitium atque ignominiam patiantur.

Cadent in gladio principes eius à furore linguæ ſuæ.

OMNIA illis ſecus, quàm ſperata fuerint, ceſſura prædicit; ex ea enim ægritudine Rempublicam illorum leuandam non eſſe, ſed principum exitio, populi etiam calamitatem eſſe coniungendam: Namque principes gladio perituros ait vt planè in regum libris periiſſe eos legimus. Huius autem rei cauſa fuit, quòd eorum linguam qua Deo detrahere auſi ſunt, auxilium aliunde procurantes, deteſtatus fuerit Deus: quem verò ipſe Prouerb. 22. deteſtatur, corruat neceſſe eſt, ſicut ſcriptum eſt: Et quem deteſtatur Dominus corruet ibi. *Furorem* autem diuinam indignationem & deteſtationem hoc in loco definimus: Eſt זעם enim Hebraicè verbum Zagham quod deteſtari & execrari ſignificat: quo verbo vſus eſt Num. 23. Balaam, de Aram adduxit me Balac Rex Moabitarum de montibus orientis: Veni, inquit, & maledic Iacob, & deteſtare Iſrael. Quanam (& excipit) ratione deteſter quem Deus non eſt deteſtatus? Huiuſmodi autem deteſtatio linguam detrahentem meritò Prouerb. 24. inſequitur, vt ſcriptum eſt: Ventus Aquilo diſſipabit pluuias, & facies deteſtans linguam detrahentem. Ita demum eueniet, vt horum principes detrahentis linguæ vltricem deteſtationem diuinamque indignationem experti, non ſolum calamitatibus, ſed probris omnibus & maledictis apud Ægyptios vexentur: Nam cùm Dei beneficio Ægyptiacam olim ſeruitutem repellentes Ægyptum remeare fuiſſent prohibiti; redeuntes tamen hoc effecère, vt Ægyptiacum auxilium diuinæ anteponerent virtuti, & ſeſe ludibrio Ægyptiorum exponerent, qui calamitatem illis exprobrabant præſentem, à qua non tam diuina, quàm ſua ope defendi poſſe arbitrabantur, atque adeò ad miſerrimas res huiuſmodi irriſio, tanquam cumulus miſeriarum accedit, quam Sarcaſmon Rhetores Marc. 15. vocant, quo miſeris & calamitoſis hominibus inſultatur, quale illud eſt, Alios ſaluos fecit, ſeipſum ſaluum facere non poteſt &c. Hanc itaque rem ſubiuncta oratione ſignificat:

Iſta ſubſannatio eorum in terra Ægypti.

TERRA enim Ægypti non ad ſuam vtilitatem, ſed ad ſeruitutem, & calamitatem, qualia olim perpeſſi ſunt, ad irriſionem denique ſui paratam intelligere oportuit, ſicut Iſai. 30. ſcriptum eſt: Onus iumentorum auſtri in terra tribulationis & anguſtiæ, leæna & leo ex „ eis vipera & regulus volans portantes ſuper humeros iumentorum diuitias ſuas, & ſuper „ gibbum camelorum theſauros ſuos ad populum qui eis prodeſſe non poterit. Non fuerunt in auxilium & in aliquam vtilitatem, ſed in confuſionem & in opprobrium.

CAPVT VIII.

IN GVTTVRE *tuo ſit tuba, quaſi aquila ſuper domum Domini, pro eo quod tranſgreſſi ſunt fœdus meum, & legem meam præuaricati ſunt.*

EX INNVMERIS ferè diuinorum ſcriptorum teſtimonijs atque exemplis accepimus, nihil ab humanarum cauſſarum iudice Deo fieri, cuius non rectiſſima atque iuſtiſſima ratio reddi poſſit, & quæ ijs ipſis in quos iudicium exercetur, debeat probari: cuiuſmodi rationes non raro ab eodem Deo allatæ efficiunt, vt qui natura ſimpliciſſimus atque immutabilis ſit, idem ſemper æquiſſimus iudex eſſe demonſtretur, ſicut ſcri- Pſalm. 118. ptum eſt: Iuſtus es Domine, & rectum iudicium tuum: Mandaſti iuſtitiam teſtimonia tua & veritatem tuam nimis. Huius maximæ veritatis exemplum à vate nobis hoc in capite ponitur, ita vt planè nullus locus ijs relinquatur, qui ad diuinam potius voluntatẽ,

quàm

quàm ad veritatem & rationem quæstiones de damnatione hominum reuocant, cùm nunquam Dei voluntas ab æquitatis ratione in iudicio deflectere soleat. Nam tametsi in scelerum pœnis tepetendis, non eadem cum omnibus hominibus formula agatur, quidam enim leuiores, quidã grauiores, alij serius, alij verò maturius pœnas subeunt; huiusmodi tamen iudiciorum dissimilitudo, varietates etiam iuris atq. æquitatis ipsi Deo perspectas habet. Cùm igitur hactenus Israëlitarum & Iudæorum tractata caussa, & sententia lata fuerit, iamq. pœnæ repetendæ tempus instat (cuius ratio modus atque series diuersa in Ephraitis atq. in Iudæis futura est) & appropinquantis pœnæ periculum per Vatem denuntiari, & totius rei, vt gerẽda est, rationem reddi curat, Deus. Est autem totius rei argumentum hoc: Deus per Assyriorum reges ab Israëlitis & Iudęis pœnas paulò post huius Vatis tempora repetiuit, sed ita actum est, vt Israëlitarũ res ab hoste labefactatæ perirent; Iudæorum verò ita afflictæ essent, vt penè deficerent: in caussa autẽ fuit quod Iudæorum neque tam nefaria, neq. tam antiqua scelera fecerint, neque tanta in errore futura esset, quanta Israëlitarum contumacia. Hanc autem rationẽ publico præconio omnibus hominibus notam, manifestam, testatamq. esse voluit Deus; quamobrem contentissima voce Vatem proclamare, & totius negotij seriem atque caussam exponere iubet. [*In gutture tuo sit tuba.*] Quoniam eiusmodi res est, quam nulli hominum ignoratam aut incertam esse oportuerit, cùm homines iudicia, decretasque in eos pœnas, non tam suæ ipsorum culpę, quàm meæ voluntati adscribere, atque adeo hanc totam rem ad prædestinationis (quam ipsi non satis sapienter intelligunt) rationes referre soleant; propterea non modò humana voce, sed tubæ sono tibi contẽdendum est, vt mandatũ hoc meum quàm fieri possit manifestissimè exponas. Igitur gutture tuo pro tuba vtere, & dicito: [*Quasi aquila super domum Domini.*] Conficiendæ rei celeritatẽ hac similitudine & dicẽdi tropo indicat: Cùm post Israëlitarum expugnationem & abductionem Iudæorum res ita a Senacherib inuadendas esse prædicat: vt penè expugnẽtur, adeò vt re in Samaria strenuissimè & celerrimè gestæ ab Assyrijs Ierusalem atque domus Domini velocissimè & fortissimè petantur. namque Aquila præterquam quòd imperij & regni maximè autem Assyrij imaginem refert fortitudinis etiam atque celeritatis rationibus accommodatur, vt apud Ieremiam: Ecce quasi Aquila ascendet, & auolabit, & expandet alas suas super Bosram, Ierem. 49.
& erit cor fortium Idumææ in die illa quasi cor mulieris parturientis. Verùm de hac similitudine plura à nobis in Habbakuq commentarijs differuntur: Quin & in numismatibus antiquis, tum Græcis, tum Latinis aquila imperium significat, hodieque Romanus Imperator id insigne refert. [*Pro eo quod transgressi sunt fœdus meum, & in legem meam præuaricati sunt.*] Quo tempore Samaritanorum res delendæ erant: mala etiam Ierosolymitanis impendere oportebat; quoniam & ipsi in culpa fuerant, cuius illa summa est, quod ijs quamuis templi religio erat sancta, tamen diuinum fœdus violatum, & multa contra legem per summum nefas fuerant admissa: sed quoniam hi nec sceleribus hactenus nec deinceps contumacia & proteruitate cum Ephraitis æquabantur, ex eo factum est, vt neque ita vt Israëlitæ maturè abducerentur, nec tantam rerum suarum a ciperent calamitatem: namque Israëlitæ non modò nefariè susceptum scelus constanter perseuerare, & transigere instituerunt, sed neque in ipsis miserrimis rebus diuinam opem implorauêre, vt superius dictum est: Et me non inuocabunt in corde suo. Contrà verò Iudæi & Supr. 7.
Ierosolymitani ciues à Senacherib vexati ad diuinum auxilium precibus, & publicè susceptis votis confugerunt: Illa enim tẽpestate rex optimus Ezechias Ierosolymitanis contigerat, qui sacris & publicis rebus restitutis, quãtum efficere ipse potuit Deum fusis precibus, hostijs, atque alijs legitimis rationibus placandum procurauit. Qua re illud consecuti sunt, vt non tam maturè pœnas darent: quòd si in officio perseuerassent, nunquam profectò illos optimi incœpti pœnituisset. Hæc misericordiæ captandæ ratio à Deo præuisa atque à vate hoc in loco ob eam rem prædicta est, vt summa cum æquitate omnia facta esse probentur.

[*Me inuocabunt, Deus meus, cognouimus te Israel.*]

ORATIONIS à Iudæis habendæ argumentum explicat, ea dicendi figura vsus, quę oratoribus inductiò dicitur, cuius generis alia iam in hoc vate exempla habuimus. nõ solùm autem actionẽ ipsam atq. supplicationẽ prædicit, sed quibus è locis futuræ orationis

argumenta petenda sint, prædocet, videlicet oratione supplici vsuros eos, non qui officia, non qui merita propria commemorarent (quæ nulla erant) sed tantum qui miseriam suã exponerent, & qui se tametsi non rectos Dei cultores esse agnoscerent, tamen illius habere notitiam profiterentur, Deumque Israëlis esse eundem solum atque vnicum agnoscerent, à quo cum Israël iam inde ab initio multis & diuinis beneficiis fuisset ornatus (quod & ipsum Israëlis nomen indicat) sperandum esse vt pluribus etiam deinceps afficiatur, quæ illius erga Israëlem maxima misericordia est. Igitur cùm illi nomen Israël tuerentur, qui & Deum agnoscerent, cuius & fidem implorarent, & misericordiam sperarent, æquum esse ab eo impetrare, vt quam summam gratiam & benignitatem hactenus, experti in omnibus rebus sunt, eandem etiam nunc in miserrimis experiantur. Hoc itaque verborum compendio futurarum apud Iudæos orationum, supplicationum & actionum erga Deum sententia colligitur. huius autem generis exemplum vnũ 2.Reg.19. & alterum ab Ezechia Rege editũ in sacris historiis habemus: Domine Deus Israël qui sedes super cherubin, tu es Deus solus regum omnium terræ, tu fecisti cælum & terram, inclina aurem tuam & audi, aperi Domine oculos tuos, & vide omnia verba Senacherib, quæ misi vt exprobraret nobis Deum viuentem. Verè domine dissipauerunt Reges Assyriorum gentes & terras omnium, & miserunt Deos eorum in ignem; non enim erãt Dij, sed opera manuum hominum ex ligno & lapide, & perdiderũt eos: Nunc igitur Domine Deus noster saluos nos fac de manu eorum, vt sciant omnia regna terræ, quod tu es Dominus Deus solus. Est & eiusdẽ sententiæ grauissima, & gratissima illa cõcio ad populũ de salute diuinitus speranda, ab eodem Ezechia habita: 2. Paralit.32. Viriliter agite, & confortamini, nolite timere, nec paueritis Regem Assyriorum, & vniuersam multitudinem quæ est cũ eo, plures enim nobiscum sunt, quàm cum illo: Cum illo enim est brachium carneum, nobiscum Dominus Deus noster, qui auxiliator est noster, pugnatque pro nobis: Confortatusque est, (narrat historia) populus huiuscemodi verbis Ezechiæ regis Iuda. Atq. hoc modo Iudæi sese, cùm affligerentur, gesserunt, quem quidem modũ felici euentu cõprobauere: Israël verò qui eandem rationem inire posset, vt cũ rege suo diuinam misericordiã imploraret, contẽpsit tamen, quamobrẽ meritissimas tum impietatis, tum etiam cõtemptus pœnas, maturius multò quàm Iuda dedit. Vt verò æquitatis manifestetur ratio, comprobatione rem ipsam vates colligit.

Proiecit Israël bonum inimicus persequetur eum.

Isai.1. SICVT & alio in loco scriptum est: Væ genti peccatrici, populo graui iniquitate, semini nequam, filijs sceleratis, dereliquerunt dominũ, blasphemauerunt sanctum Israël, abalienati sunt retrorsum. Cùm ergo sese à bono, hoc est à Deo suo, ab eiusque consilio Psal.108. alienauerit, pronum fuit, vt in summam miseriam deciderent, sicut scriptum est: Et dilexit maledictionem & veniet ei, & noluit benedictionẽ, & elongabitur ab eo. Ne verò Israël culpam in reges suos deriuaret, quorũ legibus ille inuitus paruisset. quòd Iudæis Ezechias optimus Rex præesset, Israëlitis verò Hosseas filius Ela impius, & non pientiores alij antè præfuissent, hanc defensionem sic infringit Deus, vt vel huius etiã rei, quòd impiis regibus vsi sint culpam populus ipse sustineat. Iam enim hoc primum animaduertendum in eis est scelus, quod ipsi sibi ex ambitiosa festinatione, & populari tumultu ac ciuili discordia, non autem ex diuino consilio reges creauerũt: Nam tametsi Ieroboamo per Ahiã Silonitẽ pallij discisi imagine futura in Israëlitis dissensio, & regni diuisio prædicta fuerit; non tamen id populus in creando rege peruidebat, aut curabat, vt ea ratione diuinum sequeretur consilium; non enim Deus illi consultus fuit, sed temeritate potius quàm pietate res acta est: Neque verò promissio certa & perpetua obtinendi princi- 3.Reg.11. patus Ieroboamo fuerat, sed ea duntaxat lege: Si audieris, inquit, Deus omnia quæ præcepero tibi, & ambulaueris in vijs meis, & feceris quod rectum est coram me, &c. Itaq. nec regni stabilitas Ieroboamo promissa simpliciter, nec de eo perficiendo Israëlitæ ex diuina promissione cogitabant, nunquã enim vt oraculum cõsulerent, curauerunt: quòd si maximè Ieroboamus ex Dei sententia principatum obtinuit, ea tamen nunquam ab ijs est sciscitata; quisnam præter vnum Iehu filium Namsi ex diuina sententia, ac nõ potius propria libidine rex est constitutus? Nulla itaque ratione illi crimen in reges translatum, à se depellere possunt. huius rei causa dicit Deus:

Ipsi

Ipsi regnauerunt, & non ex me principes extiterunt, & non cognoui.

HEBRAICE est, *ipsi regnare fecerunt, principes instituerũt, quos ego non cognoui*, hoc est, *non probaui*. Sed quid opus est regum impietatem obijcere, quãdo impijs legibus non solùm populus intercedere, sed obsistere etiam publicè & potuerit & debuerit. Neque enim regis imperio ita parêre populum oportet, vt æquitati diuinarum legum, atque religionis auctoritati detrahatur: quemadmodum illi decreto, quod de Ionata deuouẽdo factum à rege fuerat, quanquam regijs iurisiurandi sacramentis firmato, sapienter à populo est intercessum. Ergo cum Ieroboamo impietatem suadenti, atque etiam imperanti intercedere & resistere debuissent, & regibus etiam alijs, à quibus ad huiusmodi nefaria scelera impellebantur, si tamen impelli ad eas res populus potest; tantùm abfuit vt id populus faceret, vt vltrò etiam ipse proprio studio, & sumptu impietatem auxerit & propagauerit: Neque enim satis visum fuit vitulos à Ieroboamo positos colere, nisi populus ipse tributim ad suam voluptatem & libidinem plures nouos deos de suis sumptibus sibi consecraret. Itaque neque coacti neque inuiti, sed spontè ac libenter grandem pecuniam ad statuas publicè contulerunt.

Aurum suum, & argentum suum fecerunt sibi idola, vt interirent.

NVLLA re magis populi voluntas erga superstitiosum simulachrorum cultum argui potuit, quàm quod aurum suum & argentũ suum alioqui auarus ad eam rem contulerit. Etenim quòd argento comparatur charum atque expetitum ei qui cõparat esse oportet. Hoc etiam argumẽto eos qui in solitudine erant inflãmato ad idololatriam studio raptos fuisse ab Aarone apud Mosen probatum est. Ne indignetur, inquit, Dominus meus, tu enim nosti populum hunc, quòd pronus sit ad malum: Dixerunt mihi fac nobis Deos Exod. 32.
qui nos præcedant &c. Quibus ego dixi: Quis vestrum habet aurum? Tulerunt & dederunt mihi, & proieci illud in ignem, egressusq́. est hic vitulus. Nullam ergo Israëlitę nefarij sceleris sui excusationem habẽt, qui non solùm impietatẽ admiserunt, sed auro etiam atque argento non regio, sed suo vltrò emerunt. Maximum autem auri atq. argenti pondus in eam vanissimam rem illis fuisse impensum subiuncto testimonio ostendit. [*Vt interirent.*] Verbum ad aurum & argentum refertur. tantam inquit auri atq. argenti vim ad statuas contulerũt, vt multũ suis fortunis detraxerint, quod certæ summè rem sibi desideratam, summeq́ue gratam arguit. Quoniam autem vitulorum simulachra non diuinitatis alicuius, sed impietatis populi certum signũ fuerat, cuius cultu nullum auxilium, sed maximum potius exitium sibi procurauerãt: huius rei caussa dicit illos sibi damnum & malum proprio sumptu & labore quæsiisse, qui vitulum conflauerint, à quo profligati fuerint; cumq́ue diu in eo scelere perseuerauerint, maturam ipsi sibi atque etiam diuturnam calamitatem importauerunt: atque ob hanc rem dicit:

Proiectus est vitulus tuus Samaria, iratus est furor meus in eis, vsquequo non poterunt emundari?

HEBRAICE est, *Proiecit vitulus tuus Samaria*, significatq́. Israëlem cuius regia Samaria fuit, cornu petitum & proiectũ esse ab eo vitulo, quem ipse sibi aluerat, translatione ad rem accõmodata pulcherrimè vsus: Nam ipsi sibi exitium & pepererũt & aluerũt, quamobrem iratum se illis Deus ostendit. Significat autẽ abductionẽ & captiuitatem Israëlitarũ, qui propria idolomaniæ culpa à suis sedibus eiecti sunt, tãquam cornibus vituli, quem ipsi enutrierant, expulsi & exturbati fuerint. Quoniam autem hæc maxima in illis culpa fuerat diuturna, à qua nulla sese defendere excusatione potuerant, propterea infert: [*Vsquequo non poterunt emundari?*] Hoc est, tanta illorum culpa tam turpis caussa est, vt quæri meritò possit, non solùm quomodo sese excusare poterũt: sed etiam quãdo scelus expiare tandẽ valeant? nam in quo nullus culpæ modus fuerit, in eo nullum pœnæ & expiationis modũ statui æquum est. Quoniam vituli mẽtio facta est, quem à Ieroboamo in Samaria conflatũ legimus, cuius sceleris crimẽ regi fortasse suo referre populus cõtenderet, vt qui aliorũ crimina sustineret, hanc saltem partẽ depelleret, ostendit Deus hanc etiam culpæ notam ita populo esse inustam, vt abluere ipsi non possint: Namq́. alios Deos, quos colendos susceperant, à finitimis gentibus consuetudinis commercio auectos fuisse dici posset, ita vt gentiũ auctoritate cõsuetudine atque impulsu Israël peccasse videatur: Vitulorum

verò cultum in Israël natum atq. auctum fuisse, quem à nullis finitimarũ gentium acceperint, sed tanquam propria suæ gentis numina ipsi proprio consilio atq. auctoritate consecrauerint, sicut in decreto edictum fuit: Hi sunt dij tui Israël. Dij tui, inquit: atque ea res à Ieroboamo neque occultè facta, neque aliunde asportata est, sed in Israël in media Samaria publicè vitulus est conflatus, atque à Deo ab artifice Israëlita ita vt figuram, consecrationem, & omnem suæ diuinitatis opinionem solis debeat Israëlitis: Neque alio nomine quàm Israëlis, aut Samariæ vitulus appelletur, namque in Samaria natus atque ex ea vrbe in Dan & delatus & sacratus fuerat:

Quia ex Israël ipse est, & artifex fecit illum, & non est Deus.

NAM ALIORVM deorum simulachra cùm diuinitatis opinione ab alijs gentibus accipere potuerunt, & minus fortasse culpæ esse in ea re videri posset, si aliorum sententijs & consilijs acquiescerent, & eorum fidei, à quibus cultum ceremoniasq. accipiebant sese committerent. poterat hæc quidem vtcumque deceptio videri, si ita existimarent gentes à quibus eam religionis rationem susceperint non fieri verisimile errorem suum tamdiu fouisse, si in errore se esse crederent; denique hæc atque his similia falsò quidem, vt cumque tamen cogitari de alienis religionibus potuère. at verò in vituli ratione nullus planè locus huiusmodi erroribus aut exceptionibus relictus est, cùm ipsi consilio inito hunc potius, quàm alium Deum suum esse voluerint, hæc illis figura magis placuerit, & ad eam rem artificem parauerint, à quo vbi fusus vitulus esset, qui antea nihil aliud quàm aurum vel argẽtum erat, Deus renuntiaretur, nouus Deus recenter intra ipsorum vrbem natus, imò potius factus, cui homo artifex figuram pro diuinitate dederit, cùm nunquam apud alias vicinas gentes vituli imagini nisi apud has olim in deserto, & nunc Samariæ diuini honores fuerint decreti, sicut scriptum est: Ipsi me prouocauerunt in eo qui non „ erat Deus, & irritauerunt in vanitatibus suis, hoc est, in vanis inuentis suis, quæ nulla neq. veritatis neque deceptionis ratione tueri possint. [*Et non est Deus*:] sed nouum ipsorum figmentum & excogitatum monstrum artificis opera factum, & communi totius populi furore acceptũ, itaque cum de illo instituendo à rege & principibus consuleretur cùm decerneretur, cùm ad artificẽ deferretur aurum, cùm in fornace cõflaretur, cùm denique statueretur & consecraretur, populus aderat, qui non solùm aduersari, sed etiam maximo cum applausu excipere deprehensus est. Est autem adeò proprium ipsorum inuentum hoc, vt neque à gentibus vllis finitimis antea traditum sit, neq. ab vllis deinceps sit admittendum: Consueuère enim duces & summi Imperatores deorũ simulachra, & statuas, quæ in expugnatis vrbibus colerentur integras seruare, & ad vrbes suas, tum religionis, tum etiam monumenti caussa traducere, & in proprijs templis vel in publicis & celebertimis locis statuere. cuius rei exempla multa in historijs passim occurrunt: Verùm enimuerò erga Samariæ vitulum nulla neque diuinitatis, neque artificij, neq. alterius rei præterquam vtilitatis ratio ab hoste habebitur, qui capta vrbe & collecta præda vitulos in auri solùmodo vsum cõminuet; tantùm abest, vt diuinis honoribus prosequatur. Planè manifestum est, vitulorum colendorum errorem proprium Israëlitarum esse, neque illos cum gentibus vllis scelus communicasse: Nam quòd de Api Ægyptiorum Deo à quibusdam dicitur, longè aliud est, cùm Apis bos grandior sit, isque viuus, & certis maculis insignitus atque alio nomine ab Ægyptijs, quàm vitulus iste fusilis Israëlitarum colatur. quibus de rebus aliàs plura dicenda sunt; neq. enim longas de singulis argumentis disputationes commentationis nostræ angustiæ capere possunt:

Deuter. 32.

Quia in aranearum telas erit vitulus Samariæ.

QVI nullis gentibus antea dedicatus aut notus solis verò Israelitis cultus, atque ˚pecuniæ suæ detrimento consecratus in nullum tandem vsum, sed in contemptũ erit & despectionẽ, Hebraicè est, *in Scissilia erit vitulus*. Est appositissima ad sententiam lectio, significans ea parte tantum vsui forè hostibus, qua cultoribus suis detrimento & damno fuerit; nam qua aurum est, vtile esse potuit, si in nummos cuderetur, hac verò inutilis fuit Israëlitis qui aurum in eo conflando consumpserant. sapientiores itaque multo hostes qui vitulum in laminas atque fragmenta redigent; nimirum quis verus eius vsus sit, intelligentes; contra verò stultissimi Israëlitæ, qui materiæ vtilitate neglecta figuræ conformatæ diuinum

uinum vsum sperauerant, atque in hac re multum consilij, operæ, industriæ ac spei collocauerant; sed omnia vana hæc illis atque inutilia fore, imò in magnum malum euasura prædicuntur.

Qui ventum seminabunt, & turbinem metent, culmus stans non est in eo, germen non faciet farinam, quòd si fecerit alieni comedent eum.

QVI seminat & laborem suscipit & sumptum facit, & tempus etiam in ea re consumit, sed tamen hæc omnia spe fructus, vt Paulus inquit, perferuntur. peruidere autem [1.Corint.3.] vnumquemque oportet, quid seminauerit: neque enim aliud ex semente sperare licet, quàm id quod seminis natura producere potest. atque ex hoc errore, & huius rei ignoratione multorum labores non solum vanos, sed etiam inutiles euadere diuina sapientia docet, cùm quiuis ex quacunque re quam seminauerit, maximas sibi maximorum fructuum spes pollicetur, etiamsi iacti seminis natura eiusmodi fructus non ferat: Cæterùm cùm fructus tandem non pro opinione, sed pro rerum quæ seminatæ sunt natura colligantur, tum verò sors hominibus ac non potius imprudentia stultitiaque accusatur. Heu heu quantus & quamplurimus error humanis in mentibus versatur. Cùm itaque Israëlitæ ventum seminauerint, & maximo labore & sumptu vanitatis studijs operam dederint, turbinem metant necesse est. Ventus intra terrã conceptus cùm eruperit, puluerem secum excitat, & turbinem efficit, turbo autem occurrentium oculos, aures & nares atq. os infestat, totum denique corpus turbat atque circumagit, vt scriptum est: Ita persequeris eos in ira tua, & in turbine tuo turbabis eos. Quemadmodũ autem ventus vanitatem cum maximo apparatu ac impetu in sacris significat, vt apud Iob: Vsque quò loqueris talia, & ventus multiplex sermo oris tui? [Iob 8.] Sic turbo vltionem grauem & celerrimam refert, quale illud est: Dominus in tempestate, & turbine via eius. Talem profectò suorum studiorum exitum ab istis esse expectandũ prædicit Vates, vt fusi, perturbati, & ea in quam [Nahum 1.] incubuerant, impietate inuoluti rapiantur, deijciantur, & dissipentur: vt in eo ipso in [Sapien. 11.] quo quis peccauit ex diuini iudicij sentẽtia puniatur: Cùm autem ex vanitate nihil præter vanitatem sperari possit, translationẽ sumptam persecutus non solùm veris fructibus, sed etiam iucunditate omni & voluptate frustrandos eos esse præcinit, cùm illa seges non ad spicam, sed neque ad culmum sit peruentura. atque hoc est quod dicit: Culmus stans non est in eo. Est autem culmus canna in segete cùm iam ad nodos vsque creuerit, nodorum enim vi continetur vt consistere rectus possit vt illud:

Et venerata Ceres, vt culmo surgeret alto.

[Horat. serm. lib.2. saty.2.] Et illud: Septem spicæ pullulabant in culmo vno. [Gen.41.] Illud enim verissimum est omnis humanę infelicitatis initium & caput religionis prophanationẽ esse, & idolorum cultu maxima rebus publicis esse inuecta mala, sicut scriptum est: Infandorum enim idolorum cultura omnis mali caussa est, & [Sapient.14.] initium & finis. Aut enim filios suos sacrificantes, aut obscura sacrificia facientes, aut insaniæ plenas vigilias habentes, neque vitam, neque nuptias mundas iam custodiunt, sed & alius alium per inuidiam occidit, aut adulterans contristat, & omnia commixta sunt, Sanguis, homicidium, furtum & fictio, corruptio & infidelitas, turbatio & periurium, tumultus bonorum, & cætera mala quæ in eodem loco à sapiente commemorantur, quibus malis quæ abundauerit Respublica, quemnam non dico bonum fructum, sed neque culmum sperare à Deo possit: profectò neque animorum vllis internis, neque externis etiam bonis cumulabitur? [*Germen non faciens farinam.*] Vt vano & inutili labore consumpto omnis vtilitatis spe frustrentur. Quòd si fortè aliquid farinæ confici possit, id erit quàm exiguum & tenuissimum, neque in suum tamen, sed in hostium vsum cedet, à quibus & libertate simul, & fortunis omnibus exturbentur. [*Quod si fecerit alieni comedent eam.*] Persistit adhuc in translatione, quam deinceps porrò explicat:

Deuoratus est Israël, nunc factus est in nationibus quasi vas immundum.

QVAM ipsis calamitosus fuerit error, ostendit, qui in aduersis rebus amicitias & societates cum gentibus inire cupierunt, quas maximis damnis & sumptibus, suarumque fortunarum dispendio initas sine vllo suo emolumẽto tamdiu retineant, quoad nihil illis quod socijs donaretur iam superesset: Namque huiusmodi hominum fœdera, quæ non religione aut officio, sed commodis tantùm atque vtilitate sancita sunt, facilè rebus aduersis frangũtur, sicut scriptũ est: Ecce non est auxilium meum in me, & necessarij quoq. [Iob 4.]

„ mei recesserunt à me; fratres mei præterierunt me sicut torrens qui raptim transit in „ conuallibus. Hanc etiam sociorum fidem expertus est Israël, quos interim dum sine vllo „ ipsorum dispendio aut periculo donis datis, muneribusque onerare potuit, retinuit. Postquam verò inexhaustus iam ipse fidei ac præsidij periculũ in eis facere voluit, vel nullos inuenit, vel derisores in se expertus est: Ægyptijs munera missa fuerant, Assyrij sæpe auro & argento fuerant aucti, Phul à Menahem argẽti rudis & cælati mille talenta acceperat, atque cùm sic funditus exhaustus atq. deuoratus fuerat Israël, tum demum [*Factus est in nationibus quasi vas immundum:*] Quod cùm cibis quibus plenum fuerat inane à cœnantibus est relictum, reijci atque ob sordes fastidiri solet: sic Israël communi odio & fastidio repudiatus est à nationibus, quibus se plenum non seruandum sed absumendum præbuerat. *Deuoratus est Israël.* Rem futuram præterito tempore prophetica certitudine dicit, nunc, postquam deuoratus est, fastiditur ab omnibus, cum nihil in eo vtilitatis, sed tantùm sordium & miseriarum feces fuerint residuæ, sic rem igitur vti futura est præsenti facundia atque oratione depingit, vt iam agi dicere possis quod paulò post re ipsa fuerat spectandum.

Quia ipsi ascenderunt ad Assur: onager solitarius sibi Ephraim munera dederunt amatoribus suis.

REM, quam sub translatione dixerat, narratione explicat, & similitudine exornat: Ostendit autem quam ob caussam fortunis & diuitijs primũ exhausti, deinde ab ijs quos socios putabant fuerint reiecti, Quoniam, inquit, cùm diuinę disciplinæ iugum detrectarent, & libertatẽ siue potius licentiam illam, quam ipsi sibi largiti fuerãt, retinere vellent, perinde atque onager aliquis qui nullo hominis imperio sed suo ipsius impetu in solitudine agitur, nunc hos, nunc illos amicitiæ atque societatis caussa petebant. Itaq. ad Assyrios muneribus missis, ac tributo collato ascẽderunt, quibus nõ officij, sed vtilitatis gratia admissi, vbi inutiles esse cœperunt, fastiditi cõtinuò fuēre. Cæterùm, hos ego, inquit Deus, qui sese homines, & in seruitutem meam natos esse obliti, onagri libertatẽ affectauēre, eò deducam vt multis venatoribus circundati, & capti frena & capistra ore accipiant, & grauissima onera, atque importunum equitem dorso ferant. Onager licentiæ & libertatis imaginem in sacris exprimit: Namque id animal hominis imperia, præter cæteras
Iob. 39. belluas, auersatũ solitudine delectatur, sicut scriptũ est: Quis dimisit onagrum liberum „ & vincula eius quis soluit? Cui dedi in solitudine domũ & tabernacula eius in terra salsu- „ ginis: Contemnit multitudinem ciuitatis & clamorem exactoris nõ audit. Circumspicit montes pascuæ suæ, & virentia quæque perquirit. Huius ergo animantis imaginem per summã insolentiam sibi induerat Ephraim, qui non quò vocabatur, sed quò liberet eundum sibi esse in animum induxerat, sicut scriptum est: Vir vanus in superbiam erigitur,
Iob 11. & tanquam onager se liberum natum putat.

Sed & cum mercede conduxerint nationes, nunc congregabo eos, & quiescent paulisper ab onere regis & principum.

Isai. 1. HVMANAM sapientiam, studia, & conatus nihil aduersus diuina consilia valere ostendit, sicut scriptum est: Inite consilium, & dissipabitur: loquimini verbum, & non fiet: imò proprijs artibus, consilijs decepti homines, capi & perire solent: namque fatuos
Prouerb. 11. vt Salomon ait, sua ipsorum interficit auersatio: Incolumia omnia ac salua perpetua fore sibi promiserat Israël, si cum Assyrijs & Ægyptijs fœdus quacunque conditione sanciret. quamobrem illorum societates & amicitias magno sibi precio comparauit, quo factum est, vt minoris ab hoste, quem socium putabant, fierent, ipsiq. stipendio soluto inimicum exercitum aduersum seipsos conducerent. Ait itaque Deus, efficiam vt illi non gratis mercedem accepisse videantur, sed cum auro atque argento meo vsi fuerint, ego tursus illorum opera contra Israëlitas vtar, qui se his muneribus saluos beatosque fore putauerant. [*Congregabo eos.*] populos videlicet & gentes, qui iam stipendio accepto conducti sunt, & quoniam tædere iam cœperat Israëlitas munerum & tributorum quæ in annum regibus & principibus Assyrijs conferebantur, grauissimumque illud onus putabant, & quod cùm sustinere ipsi non possent, negare cogitauerant, eueniet vt congregati contra se exercitus tantum pondus perferre cogantur, vt leuissimum eis illud onus meritò existimetur, quod saluis rebus suis deposuerant: Namque sæpe vsu venire videmus, vt

quæ grauissima mala hominibus iudicari solent, eadem posteriorum calamitatum comparatione, optabiliora iudicentur, sicut scriptum in hoc genere est: Et erunt posteriora hominis illius peiora prioribus. [*Et quiescent paulisper.*] Hebraicè est, & dolebunt parum ab onere regis & principum, dolore illo, ad eum dolorem collato videlicet, quem ex bello abductione, & miserijs ærumnisq. illis, quibus denuò prementur, accipient: Quod si Latinè vulgatæ editionis sententiam quis assequi cupiat, eos interim à tributi pensione quieturos esse significat, dum Deus Assyriorum exercitus aduersus eos colligeret: namq. hac occasione Assyrius rex arrepta bellũ Israëlitis intulit, cùm illi tributa intolerabilia esse arbitrati, conferre destiterunt, vt in Israëlitarum regum libris legimus, ita *quiescent paulisper ab onere:* Aliquantulam quietem iudicari posse onus regis dicit, si cum futuris laboribus comparetur, qui quietem illam consequentur, atque hæc eadem cum superiori expositione fere est, sed quàm ex Hebraica veritate explicuimus sententiam, ea cum re ipsa & oratione aptius & commodius cohærere videtur. Retulimus verò pronomen illud ad nationes, quoniam nationum nomen Hebraicè masculinũ est. Quàm sit autem verum leuiora onera tributorum quam belli & captiuitatis videri, res ipsa comprobat; nam tributis exoluendis regũ tantùm & principum onera sustinentur. Cæterùm, in bello & captiuitate, non solùm regum, sed multò etiam magis populorum & vulgi iniurias, opprobria, oppressionis, atque intolerabiles molestias, victi, patiuntur, dum abiectissimus quisq. ex plebe quidlibet in victos, & miseros licere sibi putat & audet crudeliter: Atque ideò Israëlitæ præ omnibus miserrimis hominibus his miserijs & ærumnis premuntur, qui per totum orbẽ dispersi, omnibus ferè hominibus ludibrio & despectui sunt, & vitam varijs nocentium libidinibus atque moribus expositam habent. huius tanti mali caussam repetit Deus:

Luc. 11.

2. Reg. 17.

Quia multiplicauit Israël altaria ad peccandum, facta sunt ei altaria ad peccãdum: scribam ei multiplices leges meas, quæ alienæ reputatæ sunt.

Elegantissima antithesi summa Israëlitarum peruersitas notatur, cuius antitheseos huiusmodi sententia est: Israël genus ad diuinos cultus electum, ad sanctitudinem vocatum rationem omnem officij commutauit, quibus non satis fuit peccatis & sceleribus parentum pollui, nisi etiam ipsi plura sibi scelera adinuenirentur atque accumularentur: Nam parentes eorum altaria vitulis erexerant, quibus filij non contenti, nouas aras, templa, lucos nouos, aliosque cultus addiderũt, scilicet vt nulla vitæ aut temporis pars peccato illis & turpitudine vacaret, quemadmodum de Achab scriptum est: Qui addidit Baal, & lucos &c. Hoc ergo est quod dicit, *Facta fuerũt Israël altaria ad peccandum:* Satis altarium fuerat, & satis superque ad peccandum instructorum, & tamen ipse *multiplicauit altaria ad peccandum.* Perinde quasi Israël ad hãc vnam rem ab initio institutus esset, nempe ad peccandum: Ita omni studio, omni conatu summa ope curauit, vt quamplurimas peccandi commoditates haberet, & propter eam caussam multiplicauit, prouexit atque auxit: Nam quod quisque sua interesse credat, id auctum atque abundans esse maximè cupit, contrà verò quod alienum & superuacaneum putet, id quantò abundantius tantò etiam molestius ducit, & vehemẽtius fastidit. Ita Israëlitæ peccatorũ opportunitates quamplurimas esse sibi voluerunt, atque ob eam caussam primis maiorum suorum altaribus, noua etiam altaria addiderunt, quasi hæreditatem impietatis ampliaturi: leges autem à me scriptas, illisque traditas, in quibus sese per totam vitam exercerẽt, tanquam alienas à se reiecerunt: [*Scribãm ei multiplices leges meas.*] Oratio cum affectu pronuntiata est, quali vti homines solent, cùm magnã curam & operam aliqua in re sibi consumptam, quæ tamen non ex sententia cesserit, indicare volunt, vt illud:

——*En quis consevimus agros?* Virg. Eclog.

Insere nunc Melibœe pyros, pone ordine vites. Huiusmodi & illud est: Ego autem cùm illi in molestia essent, induebar cilicio, humiliabam in ieiunio animam &c. [*Multiplicauit altaria ad peccatum, Facta sunt ei altaria ad delictum*] Hebraicæ, *Et erant ei altaria ad peccatum.* ita eadem vtrobique Latinarum vocum significatio est peccati & delicti. Ergo æquissima rerum vicissitudo erit, vt cùm Israël magno apparatu à me traditam legem repudiant (cuius obseruatione & cultu sanctum illum esse oportuit) atque sanctitatem peccato cumulauerit, ad eamque rem multò altarium vsus fuerit numero, sic missa ab illo Psalm. 34.

 ad Assyrios

ad Aſſyrios amicitiæ & fœderis cauſſa, pecunia à me in conducendi aduerſus eum militis mercedem, atque ſtipendium conuertatur. [*Scribam ei.*] Futurum pro imperatiuo ſæpe in ſacris vſurpatur, vt: Altaria eorum deſtruetis, & lucos ſuccidetis. Cùm autem prima perſona imperatiuus careat, commodiſſimus certis in locis futuri vſus eſt.

Hoſtias muneris mei offerent, & immolabunt carnes, & comedent, & Dominus non ſuſcipiet eas, nunc recordabitur iniquitatis eorum.

QVÆ modo dicta ſunt de multiplici altarium vſu ad peccandum, de diuinarum legum repudio ad omnem Iſraël pertinebant tam ad Iudæos quàm ad Ephraitas, namq́. in eadem ſuperſtitionis & impietatis culpa vtroſq. fuiſſe manifeſtũ eſt, atque vtroſq. etiam pœna dignos, ſed cum Iudæis mitius fuit agendũ nõ propter merita, ſed propter orationẽ ſupplicem, atque in regis gratiam: neq. enim aliquam egregiam virtutem in Iudæorum populo experiri poſſis, quamobrem illis eſſet parcendum. ideo futurum erat, vt cùm Iſraelitas Aſſyrij perderent quaſi Aquila ſuper domum Domini aduolarent: Iam ſi qua virtus, ſi qua pietatis ſpecies obijci à Iudæis poſſe videbatur, eam nullam eſſe demõſtrat. Quippe qui religionis imagine propoſita non officio, non pietati, ſed ſuis tantùm commodis ſeruiebant: Ferè enim fit vt in rebus quæ pietatem & diuinum cultum cum vſu aliquo coniuncta habent, homines eam partem accipiant, quam vſui ſibi eſſe intelligant in eandemq́ue vſque ad vitium incumbant: eam verò quæ pietatem propius attingat, & quæ præcipua eſt, omnino deſerant; vt quod Chriſtus in Euangelio ſumma reprehẽſione & ſtomacho verbis atque etiam verberibus eſt inſectatus, ſacram ædem, quæ ad pietatis ſtudium ad ſupplicationum frequentiam fuerat conſecrata, in latronum ſpeluncam, (Luc. 19.) ſacerdotum & populi auaritia fuiſſe mutatam. Huiuſmodi exemplum hoc in loco à Deo damnatur, quòd Iudæi tametſi ſacrificia in templo diuini honoris nomen prætendentes facerent, tamen ea non ad pietatem, ſed ad ſuam ipſorum vtilitatem atque voluptatem factitarent: Cùm enim hoſtiarum maximè pacificarum magnis portionibus veſci ſacrificantibus ipſis liceret, ſignificat eos non religionis ſed voluptatis & cœnarum ſtudio, nulla interim pietate, nullo diuino timore tactos, ſacrificia frequentare. [*Hoſtias muneris mei offerent.*] Hoc eſt, ſi quas hoſtias ſeſe nomini meo mactare iactent, eiuſmodi munere me ſibi propitium neceſſariò fore dicant, quòd nõ deceat hoſtias mihi ingratas ſine ipſorum vlla vtilitate cædere, imò, inquit Deus, ipſi ſibi immolant non mihi ipſi mactatis carnibus veſcuntur, & Dominus non ſuſcipiet eas. neque enim aut ſale conditæ aut ritè & ſanctè immolatæ ſunt, vt Deo gratæ, & in eorum à quibus præbentur pietatis memoriam acceptæ eſſe poſſent: Etenim in ijs ſacrificijs, quæ purè ſanctéque fiebant, illa hoſtiarum pars quæ Deo ſeparabatur, in odorẽ ſuauitatis concremata aſcendebat, & in iucundam (Leuit. 2.) commemorationem pietatis eorum à quibus offerebantur, ſicut ſcriptum eſt: De qua adolebit ſacerdos memoriale muneris partẽ farris fracti, & olei, ac totum thus. Et alio in loco: (Leuit. 6.) Odor, inquit ſuauiſſimus monumentum Domino. Itaque victimæ piorum hominum pietatis monumenta erant, quibus Deus ad gratiam atque beneficentiam illorum religionis atque virtutis, à quibus offeruntur recordatus excitaretur; contrà verò impurorum ſacrificiorum odores memoriam impietatis eorum, à quibus oblata ſunt Deo excitabãt, (Prouerb. 15.) ſicut ſcriptum eſt: Victimæ impiorum abominabiles ſunt apud Deum: (Ierem. 7.) Vt quid mihi, ait Deus, thus de Saba affertis, & calamum de terra longinqua? holocauſtomata veſtra non ſunt accepta, & victimæ non placuerũt mihi. quid ergo ſuis illis ſacrificijs ſibi litauerint, docet Deus; nimirum quòd ſcelerum huius populi recordatio, & digna ſceleribus pœna ſibi fuerit repetenda.

Nunc recordabitur iniquitatis eorum, & peccata eorum viſitabit, ipſi in Ægyptum conuertentur.

CVM DEVS iniquitatis recordatur, pœnas repetere parat. idem etiam fit cùm peccata (Pſal. 109.) viſitat, vt illud: In memoriam redeat iniquitas patrum eius, & peccatum matris (Num. 14.) eius non deleatur, & illud: Viſitans peccata patrum in filios &c. Quòd verò periculo illo quod vtrique populo intendebatur, liberatus fuerit Iuda, non eſt quòd ipſe ſecurè agat, cùm tanta eius populi iniquitas, tanta impietas ſit, vt pœnas effugere non poſſit; ſua eis dies eſt etiam conſtituta, cùm iniquitatis eorum recordatio, & peccatorum etiam erit viſitatio. vniuerſus enim Iſraël impiè egit, vniuerſus ergo pœnas penſurus

ſurus eſt. Itaque vtriuſque populi vaſtationem prædicit, hoc eſt Samariæ & Ieroſolymitani templi excidium: id autem ſuo tempore futurum eſſe docet: Nam viſitandi verbum ad eas res accommodatur, quæ cùm neglectæ eſſe viderentur, tamen euenit vt diligenter à Deo curari iudicentur, vt: Viſitauit Dominus Sará, & viſitauit Dominus filios Iſraël, & audierunt quòd viſitauerit eos Dominus: Quoniam verò multi ex Iſraëlitis Samaria capta, & ex Iudæis vrbe diruta in Ægyptũ migrauère, contrà quàm præceptum illis fuerat, tantum nefas ſilentio preterire non oportere Deus iudicauit: Quòd in tempore viſitationis peccatorum & iniquitatis, non ad pietatem, non ad officiũ conuertẽdi, ſed impio animo in Ægyptum fuerint commigraturi. quæ res maiorem illis calamitatem allatura fuit, ſicut etiam à Ieremia prædictum eſt: Et aſſumam reliquias Iudæ, qui poſuerunt facies ſuas, vt ingrederentur terrá Ægypti, & habitarent ibi, & conſumentur omnes,, ibi in terra Ægypti, & cadent in gladio & fame, & conſumentur, à minimo vſque ad maximum in gladio & fame morientur, & erunt in iuſiurandum, & miraculum, & in maledictionem, & in opprobrium. Hanc etiam rem noſter hoc in loco ſignificat vates, quis tandem ſit vtriuſque populi impietatis futurus exitus: Neque verò in his ſolum rebus peccauerunt illi quod exterarum nationum auxilia atque amicitias exoptauerint, & carnem & ſanguinem ſibi præſidio fore arbitrarẽtur, ſed quod neque cùm iam vanum hoc conſilium ſibi eſſe intelligerent, cumq́ue viderent eos quos ſocios arbitrabantur hoſtes eſſe, cùm nullum iam præſidium in hominibus collocârent, tamen nec his rebus eruditi, nec periculis admoniti Dei factoris ſui meminerunt, & perinde ac ſi nullus eſſet, ac ſi nunquam in eos beneficus fuiſſet, ita nunquam de ipſo cogitauerunt; ſed quoniam tutela atque præſidio hominum deſtituti erant, ad locorum munitiones ſeſe conuertebant, vt locorum atque ædificiorum operibus munitionibuſq́ue ſepti, in tuto eſſe ſibi viderentur: ijs autem rationibus, his conſilijs effectum eſt, vt non ſolum homines, ſed Deũ etiam ipſum, quem omnino contempſerant, ſibi hoſtem redderent. Porrò qui hominum omnium in ſe odium concitauerint, qui Deum ſibi infenſum reddiderint, quonam loci aut operoſæ molis præſidio, ſaluti ſuæ conſulere poſſint? homines ne implorent? at vel nullos, vel omnes inuidos experientur? an locorum vrbiumq́ue munitione ſeſe ab hoſtiũ incurſione armorumq́ue impetu tueantur? rurſum illis infenſus eſt Deus, qui funeſtos ignes eorum vrbibus, arcibus, templiſq́ue inferre poſſit. nullo ergo pacto effugere poterunt, quibus cùm homines feri & immaniſſimi tũ Deus fortiſſimus in cælo & in terra hoſtes fuerunt: Tota adeò hæc res ſubiunctis verſibus à Vate prædicitur.

Gen. 21. Exod. 4.

Ierem. 4.

Et oblitus eſt Iſraël factoris ſui, & ædificauit delubra.

HEBRAICE pro delubra Hecal legimus, quæ vox arcem regiam palatiumq́ue ſignificat, vt illud: Et erunt filij tui Eunuchi in hecal regis Babyloniæ. & illud: Simia manibus vtitur, & moratur in Hecal regis. Cùm autem nonnulla templa, & ad religionis cultum, & ad loci atque vrbis præſidium magna mole ædificari ſoleant, euenit vt ea etiam Hecal nominentur: cuius generis ædificia, baſilicas hoc tempore nonnulli dicunt. Huiuſmodi verò delubra & baſilicas multas ædificabat Iſraël, quæ ad & deorũ cultum, & ad populi in rebus aduerſis perfugium aptæ accommodatæq́ue eſſent, vt Veri Dei ſui obliti à quo facti, hoc eſt amplificati, ornatiq́ue fuerant, ad vanorum deorum tutelas, & caduca ædificia confugerent. Non alienum profectò fuerit hoc in loco architectorũ præceptum commemorare, qui arte ſua & conſilio vanorum numium religiones augebát. Nam præcipere illi ſolent, vt is locus ad deorum templa ſeligatur, qui fontium aëris cæliq́ue natura opportunus ad ſalubritatem ſit, vel ad perfugium tutus; idq́ue artis induſtria adiuuari volunt, vt his commoditatibus maiores (inquit Vitruuius) de diuinitate concipiantur opiniones. Hanc rem etiam Vates noſter innuit, oſtendens templa munitiſſima ab Iſraëlitis ad populorum tutelam exædificari.

1. Reg. 10. Prouer. 30. חיכל

Vitruuius li. 1

Sed & Iuda etiam multiplicauit ciuitates munitas.

CVM locorum ſitu oportuniores ad defenſionem vrbes haberet (nam montes in Iudæa frequentiores ſunt) adhæc operum etiam moles addidit, ſed fruſtra: Namq́. Deus vltor, qui è cælo poſſet igné immittere militibus ſuis, hoc eſt Aſſyriis vrbes, oppida, munitiones, templa, palatia & regias incendendi copiam facturus erat, hoc eſt quod dicit:

Et mittam ignem in ciuitates eius: Ad Iudam refertur: *Et deuorabit ædes illius:*

HEBRAICE palatia illius: quod pronomen ad regnũ Ephraim pertinet: Solet autem ignis in scripturis pro hostili vastatione vsurpari, vt: Ignis comedit speciosa deserti, & flamma succendit omnia ligna regionis. Hoc autem in loco vtrumque prædicit, hostilem manum, qua velut igni omnia erant consumenda, & ignem, quem templo & alijs munitissimis locis verè fuerant hostes subiecturi, sicut scriptum est: Et succendit domum domini, & domum regis, & domus Ierusalem, omnemque domum munitam extra Ierusalem combussit igni. *Factoris sui:* facere hoc in loco pro amplificare & ornare accipimus, vt illud apud Samuelem: Dominus qui fecit Mosen & Aaron.

4.Reg.25. » Samu.2. »

CAPVT IX.

NOLI *lætari Israël, noli exultare sicut populi, quia fornicatus es à Deo tuo, dilexisti mercedem super omnes areas tritici.*

NON raro accidere solet, vt qui suis studijs proprioq. negotio calamitatem sibi creasse videantur, præter cæterarum miseriarum sensum, inimicorum hominum insultationem excipiát, à quibus & elapsæ felicitatis memoria repetita, præsentiq. obiecto cuctu susceptorum consiliorum ratio irrideatur. Hoc genus Sarcasmos à Græcis dicitur, de qua in oratorijs etiam institutionibus mentio à nobis fit: Huius generis exempla in multis auctoribus plurima sunt, quale est illud: Alios saluos fecit, seipsum saluum facere non potuit, Vah qui destruis templum Dei, & in triduo reædificas, & quæ his adiuncta sunt, & illud: Ecce homo qui non posuit Deum adiutorem suũ, sed sperauit in vanitate sua, &c. atque etiam apud exteros.

Matt.27. » Æneid.11.

En agros & quam bello Troiane petisti, Hesperiam metire iacens.

Israëlitarum ergo improba consilia, operosa negotia, & ardétissima impietatis studia diuinam etiam insultationem præter pœnas & supplicia subire commerita sunt, quæ res vt insontibus indigna est, ita contrà his, qui digna sceleribus atque insolentissimis ausis supplicia pendunt, est dignissima: æquum enim est stultum stultitiæ suæ non solum pœnas dare, sed opprobrium etiam audire: quemadmodum illum qui magno sumptu exiguo consilio ædificare cœperat, neque tamen perfecit, non modo damnum sed stultitiæ etiá opprobrium meritò pati debere Christus dixit. Igitur in imaginem Israëlis è summo honoris & felicitatis gradu deiecti, quam animo fuerat vates intuitus, hoc loco insultat, vt non solum ærumnis, sed obiurgationibus & opprobrijs tardus populi huius animus excitatus, aliquando tandem sentiat & resipiscat. Oratio verò ipsa à comparatione exordium ducit: Olim cùm Israël rebus suis integris frueretur, non solùm præ cæteris gentibus sapientia & veræ religionis cultu, sed etiam fortunarũ plenissima copia beatissimus fuerat, sicut scriptum est: Et obseruabitis & implebitis opere; hæc enim est sapientia vestra & intellectus, vt audientes vniuersi præcepta hæc dicant: En populus sapiens & intelligens, gens magna, &c. Nunc verò postquam illum splendorem & dignitaté amisit, inter gétes dispersus nullis nationibus non inuidet, cùm non solùm religione & diuina tutela destitutus sit, sed earum etiam rerum commoditatibus, quibus regna, vrbes, hominumq. conuentus florere solent, (idque iure optimo) careat: vt qui rebus omnibus fuerit abusus, omnia deinceps desideret, omniaque hominibus cæteris inuideat. Ostendit itaque Deus Israëlitis toto orbe dispersis, nullam fore publicæ lætitiæ causam, quemadmodum multa accidere solent populis & ciuitatibus, quorum vsu hilaritas & lætitia publicè percipitur, vt annonæ copia, pacis commoda, triumphi atque id genus alia. [*Noli lætari Israël, noli exultare.*] Vt lætitia animi gaudium est, ita exultatio lætitiæ est index, quæ alacritate quadam in hominibus deprehenditur, vtrumque Israëlitis negatur, qui nec exultare, nec lætitia qua exultent, frui poterunt. *Sicut populi.* Cùm iam tu populus esse desieris, atq. in gentibus dispersus nullam populi aut rei publicæ formam tuearis, ex quo fit, vt nullius publicæ lætitiæ particeps esse possis, sed in medio exultátium populorũ aliorum lætitiæ miser atque inuidens spectator fias: Huius autem rei causa affertur. [*Quia fornicatus*

Luc.14. Deut.4. » »

fornicatus es à Deo tuo:] Cuius populus tu fueras, à quo in populi & regni formã florentissimi fueras cõparatus: Hunc vbi tu per summũ idololatriç scelus adulteriũq. excluseris, in Deuter. 32. eum locũ deuenies, vt amplius populus non sis, sicut scriptum est: Ipsi me prouocauerũt in eo qui nõ erat Deus, & irritauerunt in vanitatibus suis, & ego prouocabo eos in eo, qui non est populus, & in gente stulta irritabo illos. Neque verò ob hanc rem solùm notantur, quòd Reipublicæ statum ipsi sua culpa labefactauerint, quamobrem reipublicæ nomine & dignitate meritò caruère; sed quod iis rebus quæ publicæ lætitiæ populis causã esse solent, nefariè fuerint abusi, sicut scriptum est: Incrassatus est dilectus, & recalcitrauit, incrassatus, impinguatus & dilatatus. [*Dilexisti mercedem super omnes areas tritici*]. Iam illa maxima rerum peruersio, maximum illud scelus fuit, quòd frumenti atque annonę copiam non eò quò maximè relatam oportuit, retuleris: Namque vt eius rei promissionem olim, sic copiam quocumque tempore mihi acceptam referre, nec non & decimis primitiisque exoluendis gratias agere debuerunt. tu verò contrà non Dei dona, sed amatorũ, hoc est, deorũ vanorũ à te cultorum tui mercedẽ interpretatus, summum pretiũ existimasti, ac debitam Deo gratitudinem in festos ludosq. nefarios mutauisti, & in singulis areis lætitiæ, atque exultationi in amatorum tuorũ gratiã vacabas: tantæ tibi voluptati fuit, quòd te à dijs amatũ credideras. Ex multis autem occasionibus, & popularis lætitiæ temporibus vnum messis & trituræ tempus est, sicut scriptum est: Et lætabuntur coram te, sicut qui lętantur in messe multa: Quam messem non diuini muneris, sed Isai 9. meretriciæ mercedis loco Israëlitæ duxerunt: Vadam dicebant, post amatores meos qui Supr. c. 2. dant panes mihi, &c. Meritò ergo carere debuerunt ijs commodis quibus ad suam libidinem abusi sunt. [*Area & torcular non pascet eos.*] Primùm in patrio solo fruges deficient, vt quæ vicinis etiam suppeditarent, iam illis non sufficiant; adeò vt proprio agro ali nequeant, & cum maximè vites vuarum vbertatem promiserint, nullam tamen vini vtilitatem prębeant: Nam vbi multa cura nimio labore vindemia facta fuerit, ex magna vuarum copia, qualẽ illa regio proferre solebat, (quę vno botro duos milites onerauerat) Num. 13. exigua admodum musti proueniet uis, idque etiam seruatum & conditũ corrumpetur, ita vt spem omnem cultori mentiatur suo, hoc est quod ait:

Et vinum mentietur eis.

Ex qva re grauiori dãno afficiẽdi sunt, quàm si omnino fuisset negatũ. [*Mentietur:*] Verbum aptissimè ad agricolarum spes translatum, vt: Mentietur opus oliuę; & illud: Habac. 3. *Spem mentita seges*. Illa etiam lætitiæ publicæ non parua causa est, cũ populo per quietem Horat. & tranquillitatẽ lautò & eleganti victu & cultu, cæterisq. pacis commodis frui in patria licet. id licuerat aliquando Israëli, dum Deum pietatemque colebat, cui ab ipso legislatore omnia etiam quæ ad victum cultumque pertinerent pręcepta tradita fuerant, quibus præceptis præter arcanam significationem etiam humanę munditiæ, elegãtiæ, ac sanitati consulebatur, cui hæc omnis felicitas sanctissimis auspiciis fuerat promissa, sicut scriptum est: Benedictus eris ingrediens, & benedictus eris egrediens: Emittet dominus Deutero. 28. benedictionem super omnia opera manuum tuarum, benedicetque tibi in terra quam acceperis: Suscitabit te dominus sibi in populum sanctum, sicut iurauit tibi si custodieris mandata Dei tui: Huiusmodi autem rerum munditia atque vsu carituros esse prædicit eos, qui suis sceleribus commeruerunt vt domo, & patria exules, aut apud Assyrios captiui, aut apud Ægyptios profugi agerent, apud quos non eleganti ac mundo victu, vt in patria, sed sordido & impuro, qualis in illis regionibus prophanis & hostilibus contingere potuerat, vterentur. Hæc adeo subiuncti carminis sententia est:

Non habitabunt in terra Domini, reuersus est Ephraim in Ægyptum & in Assyrijs pollutum comedit.

Terram Domini, terram Israëlis vocat, quam ille sanctam præ cæteris regionibus, sibique singulari prouidentia fouendam susceperat, quam sceleribus diu contaminatam esse minimè patiebatur: Eius namque non se dominos, sed inquilinos putare oportuit Israëlitas; Dominum autem terræ Deum agnoscere, cętera verò numina vana, & à terræ possessione aliena existimare, sicut scriptum est: Populus iste ibit post deos alienos à terra, Deuter. quam ingredientur, vt habitent in ea. [*Reuersus est Ephraim in Ægyptum.*] Cùm Samaritanæ res affligerentur, nec Iudaicæ in tuto essent, multi ex Ephraitis contrà quàm

præceptum

præceptum illis fuerat Ægyptum petière: Verùm enimuerò hoc etiam veram pietatem atque diuina instituta deserentes cōmeruere, vt malorum pondere oppressi, Ægyptúq. subsidij causa petentes, tamen hostilem potius, quàm salutarem regionem experirentur, Deut. 28. sicut scriptum est: Et reducet te Dominus in Ægyptū per viam, de qua dixi tibi, vt eam amplius non videres, ibi vendèris inimicis tuis in seruos & ancillas, & non erit qui emat: [*Et in assyrijs pollutū comedet.*] Captis enim & abductis nō qualis expetitur, sed qualis con- Ezech. 4. tingit victus & vita colitur. Sic apud Ezechielem legimus. Hæc dixit Dominus: Sic comedent filij Israel panem pollutum inter gentes, ad quas eijciam eos. Porrò autem festis diebus agitandis, & sacris ritè peragendis non leuis populorum exultatio esse solet. Atque hoc etiam fructu Iudæos in captiuitate priuatum iri prædicit, quibus antiqua illa festorum, victimarum & sacrorum epulorum consuetudo in sordes atque luctū conuertenda sit, nemoque apud eos erit, qui huius miseriæ particeps non fiat, nam neq. apud exteras nationes, apud quas captiui detinētur, festis, epulis atque hostiis operam dare poterunt, neq. ijs qui in Iudæa reliqui fuerint, id integrum erit, quibus nullum in quo hæc fiant, templum extabit: quamobrem

Non libabunt Domino vinum, & non placebunt ei.

IN victimis enim vina libabant domino, atque ea re Deum ad sua cōuiuia vocatum significantes, placandum sibi sperabant: Cæterùm iam deinceps non placebunt ei. Quoniam autem omnis hæc lætitia & nitor ille, elegantiaque sacrorum & publica sanctarum epularum professio cessatura, & memoriam sui cum luctu & sordibus fuerat relictura, subiungit.

Sacrificia eorum quasi panis lugentiū, omnes qui comedent eum cōtaminabuntur.

PER certos quosdam dies, dum mortuorū funus curabatur, dum lachrymis & mœrori apud necessarios vacabatur, tota familia polluta iudicari solebat, quorum cibos sordibus & luctu contaminatos, quicunque comederet, immundus erat. Igitur Iudæis per totam vitam apud hostes agentibus in squallore, sordibus & luctu, non alia epularia sacrificia, non alia sacra, quàm assiduam quandam feralem cœnam factitandam esse præcinit; vt quemadmodum nullus calamitatis expers erit, ita nemo sit qui pollutum & luctu lachrymisque contaminatum panem non comedat. Neque verò eos apud gentes sacrificijs vacaturos pollutis, sed horum loco lachrymis, luctuque conficiendos esse ait.

Quia panis eorum animæ ipsorum non intrabit in domum domini.

לחם PANIS cùm ex vocabulo Hebraico *Lehhem* transfertur, omnem cibum significat, Gen. vt: Sederunt ad comedendum panem. Vsuros itaque eos cibis qualibuscunque vt vitam tantum alere in tantis miserijs possint, non vt gaudere, aut alijs voluptatibus, commoditatibusque frui queant; quippe cùm ea res in domo Domini (quæ non extabit) peragenda non fuerit: [*Sed panis eorum animæ ipsorum:*] Animam pro vita hoc in loco accipimus, ex nomine hebraico Nephes, sicut & in Euangelio: Nonne anima plus est quàm נפש esca? Non ergo sacris cibis, nō mundis, sed communi atque adeo polluto victu vitā sibi Math. 5. propagabunt, atque ea causa vescentur, vt viuant, non etiam vt fruantur: Neq. verò loci solum cōmoditate carituros, sed temporum etiam occasionibus atque spatijs fore excludendos dicit, vt neque assiduè, neque certis diebus etiam repetere solemnia, lætitiamq. publicè obseruare possint. Quandiu enim sedes suas tenuère, certos dies lege sibi traditos, atque institutos obseruarunt, quibus saltem Ierosolymam conuenire & sacra factitare potuerunt & debuerunt: Nunc verò quādo ex Iudæis alij in Babylone detenti, alij apud Ægyptios profugi erant, si maximè illis adhuc templum staret, tamen ea erit locorum distantia, ea viarum incommoditas, ea libertatis carētia, vt nulla neque ad dies festos redeundi spes sit reliqua. huius rei causa dicit:

Quid facietis in die solemni, in die festiuitatis domini:

QVO videlicet tempore olim frequens oblationum spontanearum, additorum, pacificorum festi, & pacificorum lætitiæ, aliorumque sacrorum operum celebritas erat, quam ad rem vocari admittique solebatis. quid ergo nunc facietis tantis interuallis disiuncti, tot

viarum

viarum,negotiorum difficultatibus, & eorum,apud quos agetis,tyrannorũ imperijs præpediti quid facietis, nulla profectò ſpes vobis eſt reliqua, non ſolum ſingulis annis Ieroſolymam petendi,ſed neque amplius quoad vixeritis redeundi : namque vobis vaſtitatem terrarũ veſtrarum fugientibus, & ad frequentes populos commigraturis,iterũ in patriam remigrare integrum non erit, ſed quæ loca vobis ad vitæ præſidium optaueritis, eadem morituris ad ſepulchrum deſignata exiſtimatote. Hoc eſt quod dicit:

Ecce enim protecti ſunt à vaſtitate, Ægyptus congregabit eos, Memphis ſepeliet eos.

MEMPHIS celeberrima illis temporibus Ægypti vrbs fuit, quæ olim Noph, ſiue Moph, dicta, nomen in Memphim mutauit, namque Chaldæus interpres pro Noph & Moph, Mephis reddit, hanc Herodotus à Meui Rege, Euſebius verò ab Epapho Iũs filio conditam fuiſſe ſcribit. In populo itaque alieno miſerè vitam acturi Iſraëlitæ prædicuntur, atque adeo frequentiſſimo populo, vt loci celebritate magis offendantur, vbi hoſpitibus & fugitiuis pauperibus & miſerrimis in tanta frequẽtia anguſtè habitare neceſſe ſit, eoque grauius erit exilium, quòd nulla ſpes reditus, neque poſt mortem reliqua erit, vt etiam ſepulturæ honore, funere & iuſtis exequiis carendum illis ſit; quibus neque ſuo more ſuauiter viuere, neque honeſtè etiam mori liceat, & tamen interea in tanta inopia, & in tantis ſordibus vitam colentes, antiquæ patriæ & cõmoditatum ac vitæ delitiarum totiuſque illius vitæ cultus recordatione cruciabuntur, ſuamq́. & patriæ vicem dolebũt, quam olim cultiſſimam tenuerunt; nunc verò incultam atque horrentem eſſe audient, & miſerabiliter lamentabuntur.

Iſai.19. Ezech.30. Herod. lib.2.

Deſiderabile argentum eorum vrtica hæreditabit.

LAVTITIAM omnem & delitias reique familiaris nitorem ſacræ literę hoc verbo *deſiderare*, & vocibus ab eo deductis ſignificat, vt apud Iſaiam : Et omnia deſiderabilia noſtra verſa ſunt in vaſtationem. & illud: Recordata eſt Ieruſalem dierum afflictionis ſuę, & præuaricationis omnium deſiderabilium ſuorum, quæ habuerat à diebus antiquis. Ex comparatione ergo miſeriæ dolorem auget, cùm futurum eſſe prædicat, vt domus illorũ maximæ & ſumptuoſiſſimę domus, in quibus magna olim nituerat res, horridæ, incultęq́. & vrticis plenæ reddantur. [*Deſiderabile argentũ eorum.*] Hoc eſt delitioſas illas ædes, in quibus nullum fictile erat, ſed omnia argento tum fuſo, tum cœlato plena, vbi multorum vaſorum Deliacorum & Tyriorum vſus erat, nullus tandẽ argenti modus, ſicut ſcriptum eſt: Repleta eſt terra argento & auro, & non eſt finis theſaurorum eius, hęc omnia ruinà & vaſtatio perdidit, vrticaſque in eorum locum repoſuit : Eſt enim vrtica aſpera herba, igneo pruritu vrens, quæ in incultis prouenit agris, maximè autem in ruinarũ ruderibus, ſicut ſcriptum eſt: Et orientur in domibus eius ſpinæ & vrticæ, & illud : Per agrum pigri tranſiui, & vidi eum vrticis plenum. Herba hæc vulgo notiſſima eſt, & nudis corporibus auerſanda. Vide ergo in quẽ errorẽ delitiæ illæ deuenerint, vt qui nuper argẽto in omne miniſterium fuerãt vſi, iam cophinis & fictilibus (neque id ſatis oportunè) vtantur, & domus ipſæ etiam quæ auro atque argento nituerant, quæ totæ maximis delitijs affluebant, nunc ſpinis atque vrticis horreant. Locus ex cõparatione oratoria eſt, ex quo loco commodiſſima in miſerrimis rebus argumenta ad dolorem ducuntur, vt : Quomodo ſedet ſola ciuitas plena populo, &c. & illud:

Iſai.64. „ Threno.1. Iſai.2. Dio ſcol. li.4. c.89. Iſai.34. Prouerb.24. Threno.1. Ecclog 5.

Pro molli viola, pro purpureo narciſſo *Carduus & ſpinis ſurgit paliurus acutis.*

Lappa in tabernaculis eorum.

EXPOLITIONE res augetur, & amplificatur; vt quũ nihil magis deſiderabile quàm illæ domus, fuerit; rurſus nihil magis horridum incultumque ſit. Quod latinè verſum eſt *Lappa*, Hebraicè eſt *Hhuahh*, quod noſtra ſententia paliurum ſignificat, nam eo nomine propriè hamus piſcatoris dicitur, & in aculeatorum arbuſtorum generibus, illud quod vncis in hami modum ſpinis, qualis paliurus, eſt, de quo ſcriptũ eſt: Carduus Libani quæ eſt in Libano miſit ad cedrum dicens, &c. eſt in eo loco *Hhuahh* : Namque lappa quæ xanthion græcis eſt, neque ſpinis horret, neque in ruinis ita copioſè prouenit, quanquam ſecundum oppida plurimum naſcatur, læto tamen & pingui ſolo, atque lacubus excic- catis, vt à Dioſcoride traditum; à nobiſque eſt ſæpè obſeruatum.

חוח 2.Reg.14. Dioſcor. li.4. c.122.

Venerunt

Venerunt dies visitationis, venerunt dies retributionis, scitote Israël stultum prophetam, insanum virum spiritualem, propter multitudinem iniquitatis tuæ, & multitudinem amentiæ.

HABET Sarcasmos sua incrementa & suos insultationis augendæ gradus, suasque commoditates ad victoriam quærit. Optima autem commoditas est, cùm ad consiliorũ & sententiarum comparationem ventum fuerit; & quæ potior sententia & plausibilior visa fuerat, inanis atq. leuissima euentu ipso arguitur, tũc enim melioris consilij auctores meritò in stultam opinionem insultant; huiusmodi illud est: Psal.57. Lætabitur iustus cùm viderit vindictam, manus suas lauabit in sanguine peccatoris, & dicet: Vtique si est fructus iusto, vtique est Deus iudicans eos in terra. Hunc ergo etiam locum ad insultandũ Deus occupat, & stultam impiorum sententiam euentu irridet, atque veritatis & sapiẽtiæ prædicat victoriam. Vsque adeò insanierant Israëlitæ, vt non solùm officium, sed officij cõsilium omne repudiarent, impietatemque suam sapientiam vocarẽt, repertis in ea re ministris, qui ad gratiam non ad veritatem loquerentur. Huius generis multa atq. manifestissima exempla quotidie in hominũ moribus edũtur. Mittebantur à Deo assiduè vates, per quos populus impietatis admoneretur, & ad sanã mentẽ promissionibus, minis, pœnis prædictis reuocaretur. At verò illis non solùm impietas retinebatur, sed pientissimorũ hominum, imò potiùs Dei fidelissima repudiabantur consilia; præterea falsi quærebantur vates, qui pro mendacio aduersus veritatem, pro stultitia contra prudentiam, contra consiliũ ab opinione stantes, sanctorũ virorũ negabant prædictiones. atque de hac quidẽ re Ieremias cum Hannania sapienter disserebat: Ierem.28. Veruntamen, inquit, audi verbum hoc quod ego loquor in auribus tuis, & in auribus vniuersi populi, prophetæ qui fuerunt ante me ab initio & ante te, & prophetauerunt super terras multas, & super regna magna de prælio & de afflictione, & de fame: Propheta qui vaticinatus est pacem cum venerit verbum eius, tunc scietur propheta quem miserit Dominus in veritate. Quoniam autem Israël hanc erga prophetarum rationes instíterat viam, non qui potiorem & grauiorem, sed qui leuiorem, & ad suam libidinem magis accommodatam sententiam sequeretur, cùm venerit verbum, tunc scietur vter verè propheta fuerit. Hæc autẽ sciẽtia stultorum hominum est, qui consilio & rationibus erudiri cùm nolint, tandem suo malo magno & periculo docentur. Huius ergo futurarum rerum imaginis præsens spectator Hosseas, diuinis verbis in Israëlitarum stultitiam insultat, quo populum illum inepti ac stulti consilij sui, vel ipso euentu pudeat ac pigeat. [*Venerunt, inquit, dies visitationis, venerunt dies retributionis domini*:] qui redet tandem vnicuique iuxta opera sua inquit Paulus: *Visitationis*, hoc est cùm Deus se humanarum rerum cura tangi testatur, quam veritatem hominesopinione, sententia, consilijs, studijsque suis negantes, pœna tandem & sensu docentur, Hebr.2. sicut scriptum est: Qui pet angelos factus est sermo firmus factus est, & omnis præuaricatio & inobedientia iustam accepit mercedis retributionẽ. De visitatione, quid sit, iam diximus. Retributionis verbum iustitiam atque æquitatem, non iram, non temeritatem, non casum aut fortunã cõfirmat, non denique figmenta alia, quibus impij impietatem suam tuentut. [*Venerunt dies, venerunt.*] Repetitio certitudinẽ habet hoc in loco, quæ insultantibus peroportuna est, vt: Apocal.18. Cecidit cecidit Babylõ illa magna; & apud peregrinos auctores: Horat.li.4. Od.13. *Audiuêre Lyce dij mea vota, dij Audiuêre Lyce.* [*Dies*: Dierum nomine certũ ad vltionẽ tẽpus, docemur autẽ impunitatẽ improborũ non infinitudine temporis, sed certo breuissimoq. spatio definiri. siue enim tẽpus finitum, siue infinitũ existimetur, dies tamen certam temporis partẽ sibi vendicant, eamq́, quæ signari præscribique possit. O stultissimum hominum consilium, qui in rebus agendis in pœnitentia, in omni deniq. vitæ studio, nullam dierum rationem habent, temporis autem nescio quam habẽt; cùm Deus tamẽ illis dies nõ tempus ad cogitandũ proponat. frequẽs enim apud vatẽs omnes dierum mentio est, propterea quòd quæcunque à Deo dicta sunt, ea certissima & certissimo consilio tractata, firmataque interpretari oporteat. Et quoniam ij dies verorum & mendacium prophetarum periculum faciunt, ita vt qui antea falsò sententiam dicerent, mutare suo malo cogantur, ob eam rem dicit: [*Scitote Israël stultum prophetam*:] Hebraicè est: [*Cognoscent Israël stultum prophetam.*] Atque hæc lectio planiorem sententiam reddit. stultum autem propheti vocat, non solùm quòd mendax sit, sed quòd vaticinãdo nullam

sapientiæ

sapientiæ aut consilij speciem & formam adumbret; namque summa stultitia est, si quis homines ingenio suo ad vitia procliues securos esse, & nihil timere iubeat; atque hoc modo ad voluptatem instituere vitam doceat. namque ad eam rem, quam homines suo ingenio libenter agunt, & sequuntur, quid opus est diuinum oraculum addere? ergo ex ipso prophetiarum argumento prophetę vanitas argui posset, etiam si maximè vates ille se diuinitus missum & signorum auctoritate probatum prædicaret, sicut scriptum est: Si surrexerit in medio tui prophetes, aut qui somniū se vidisse dicat, & prædixerit signum „ atque portentum, & euenerit quod locutus est, & tamē dixerit tibi, eamus & sequamur, „ deos alienos, quos ignoras, & seruiamus eis: non audies verba prophetæ illius, aut som- „ niatoris, &c. Hac lance, his ponderibus examinari oportuit eos, quicunque se prophetas, „ & Dei nuntios profiterētur: atque adeò hæc causa à nobis in Tridentino Concilio publicè perorata est aduersus eos, qui pietatis speciē, non vita fortasse, sed vitæ institutione offerentes, christianam morum disciplinam restitui non oportere publicè affirmarent. huiusmodi homines diuina sapientia [*Prophetas stultos & insanos viros spirituales appellat.* *Virum spiritualem*, Hebraicè est *virum spiritus*:] Estque elegantissimum atque ad eam rem accommodatum schema verbi, quod græcè ἀντανάκλασις dicitur, cùm eiusdem verbi contraria significatio petitur, vt illud apud Ciceronem. Verrem à populo verrentem esse appellatum, quod omnia verreret. sic hoc loco cùm spiritus & ventum significet, & naturam quandam corporis expertem, cuius naturæ illapsu aut ductu, & agitatione animi hominum excitari solent: atque hoc modo affecti, viri spirituales dicuntur. Vates ad contrariam significationem alludit, & viros venti, hoc est vento ac vanitate mendacioq; plenos ait; cuiusmodi significatio vento in sacris imaginibus tribuitur, vt apud Ieremiam de huiusmodi spiritualibus viris, qui populo fucum faciunt, scriptum est: Negauerunt do- „ minū, & dixerunt, non est ipse, neque veniet super nos malum; gladium & famem nō vi- „ debimus. Prophetæ fuerunt in ventum locuti, & responsum non fuit in eis, hæc ergo euenient illis, &c. Sic Cicero Imperium extraordinarium, populare, ac ventosum esse dixit. Igitur viri isti spirituales, qui populi gratiam venātur, spirituales ita appellantur, vt ventosos interpretari conueniat. Ergo euentu ipso declarabitur populo, quales viri sui spirituales fuerint, quorum furores ille tantis plausibus persecutus est. id verò quamobrem acciderit explicatur: *Ob multitudinem iniquitatis tuæ, & multitudinem amentiæ:*] Tanta enim fuit amentia tua, tantum virtutis odium, vt pro verò falsum, pro vaticinio vanitatem probaueris, vt hæc etiam pars ad tuæ culpæ cumulum accesserit: Hebraicè est *super multitudinem.*

Deut. 13.

Quintil. li. 11 c. 2.

In Ver. Orat. 7.

Ierem. 5.

Speculator Ephraim cum Deo meo: propterea laqueus ruinæ factus est super omnes vias eius.

EXPOSITIONE atque interpretatione culpam amplificat, & insaniam populi manifestat, atque rem totam explicat: docet enim Ephraim, hoc est Israëlitas sibi infelicitatem comparasse, qui non solùm à Deo vero desciuerunt, (quod pessimum est, vt nullo alio egerent indice, quo se Deo inuisos esse agnoscerent) sed etiam Dei benignitate & misericordia abusi sunt: nam cùm prophetas veros habuerint, à quibus impietatis admoniti ad officium reuocarentur, horum autem dicta & sermones, horum consilia, horum prædictiones reapse cum veritate, cùm diuinis legibus & verbis maximè constarent; ita adeò contra se rationem ipsam & diuinam legem, & multorum grauissimorumque vatū testimonia habebāt. his autem omnibus repudiatis ipsi sibi prophetas creabant, quos cōsulerent, à quibus, quænam Dei erga eos voluntas esset, docerentur, perinde quasi Deus sibi non constaret, atque per alios atque alios vates, alia atque alia dissimilia sibique dissentanea dicturus esset; & tamen cùm ab istiusmodi vatibus nihil verum, sed popularia omnia, atque ad gratiam efficta afferrentur, istorum potius noui exempli vatum, quàm illorum probatæ auctoritatis testimonio & verbis fidem habebant: ex qua re effectū est, vt ipsi sibi periculum molirentur, ipsi sibi causa essent cur perirent. [*Speculator Ephraim cū Deo meo:*] Titulus falsorum prophetarum hic erat: namque propheta speculator constitutus est, qui mentis impulsu, atque toto officij sui genere, tanquam ex specula aliqua futuram tempestatem, & pericula omnia obseruet, atque prospiciat, nec vnquam speculator, nisi periculi causa est. Sic Deus apud Ezechielem: Filij hominis, inquit, specula- Ezechi. 3. 33.

„ torem dedi te domui Iſraël, & audies verbum de ore meo, & annuntiabis eis. Igitur cũ à veris vatibus Iſraëlitæ ad bonam frugem vocarentur, cùm venturę calamitatis (niſi inſanire deſtitiſſent) admonerentur, huiuſmodi ſeuerioribus viris ipſi non credentes, alios ſibi inſtituebant, qui nunquid mali à Deo metuendum eſſet, ſpecularentur. vt autem impia res pietatis nomine honeſtaretur, inſigni & pulchro titulo eiuſmodi prophetæ appellabantur. [*Speculator Ephraim cum Deo meo.*] Ita vt Deum à ſe non repudiatum, ſed retentum potius atque conſultum eſſe profiterentur. Vtitur autem ea exornatione in dicendo vates, quæ Græcis Mimoſis, Latinis Imitatio dicitur, vt Quicunque ſoluent vnũ de mandatis iſtis minimis, minimus vocabitur, &c. Atque hæc ad ſarcaſmon aptè pertinet, vt *Cantando tu illum?* Quam vtile porrò fuerit illis hoc inuentum pulcherrima antitheſi vates noſter docet: [*Laqueus ruinæ factus eſt ſuper omnes vias eius:*] Qui ſpeculandi cauſa inſtitutus erat, vt rationibus Iſraëlitarum proſpiceret & conſuleret, ipſe verborum ſuorum laqueo auctores ſuos, hoc eſt populum irretiuit & cepit; namque huius ſpeculatoris conſilijs, exhortationibus, huius vanis prædictionibus omnes quas inierũt errorum vias ſecuti, perierunt. Hic qui pacem & familiaritatem diuinam promiſerat, hic idem ſecuritate illa quam promittebat, diuinum odium ſuis in populum obſequijs ſtruxit, hoc eſt quod dicit:

Matt. 5.

Virg. Eclo. 3.

Inſania in domo Dei mei:

HEBRAICE odium & furor in domo Dei mei. Perſtat autem in Mimoſi & antitheſi: Eſtque hæc ſententia. Quem iſti ſpeculatorem Dei ſui inſtituerant, is ruinæ atque odij auctor euaſit. Præterea Deum ſuum, quem iſti non ſibi iratũ huius verbis credebãt, hunc ſibi infenſum Deum ſuum, hunc inimicum experientur, vt videant qua ratione Deum ſuum appellent, longè profectò alia quàm ipſi exiſtimauerant: ſic verborũ inanes apud iſtos vſurpationes, & ſine vlla re & veritate fuiſſe à Vate arguuntur, & meritò irridentur. [*In domo Dei mei.*] Ducta oratio eſt ex ſimilitudine eorum, qui in magna familia apud Dominum plurimum poſſe videntur, qui ſe cæteros familiares in gratia domini retinere profeſſi, tamen committunt, vt tum ſibi ipſis imprimis, tum ſua cauſa cæteris inuidiam parent: Ita qui denuntiandi atque declinãdi periculi cauſa in ſpeculis collocatus erat; idem ipſe laqueus ad capiendum populum factus eſt. Ex qua quidem re Iſraël ſtudioſè & pertinaciter peccaſſe arguitur, qui non ſolùm præmonitus diuinis conſilijs non acquieuerit, ſed poſt admiſſum ſcelus ad pœnitentiam & ad ſanitatem per nuntios ſpeculatores, & prophetas ſuos reuocantem Deum non audierit, imò conſilio aduerſus eum per mendaces vates inito, officium repetentem contempſerit. Manifeſtum ergo eſt hos in ſceleribus & flagitijs ſuſcipiendis altiſſimas egiſſe radices, atque ad Gabaitarum exemplum inſaniiſſe. vt enim illi olim, neque rogati obſecratiq. à maleficio, neq. poſtea admoniti, & poſtulati de ſententia deſiſtere voluerũt, quæ res illis pernities & exitiũ fuit, ſicut ſcriptum eſt: Et noluerunt fratrum ſuorum filiorum Iſraël audire mãdatum, ſed ex „ cunctis vrbibus, quæ ſortis ſuæ erant, conuenerunt in Gabaa, vt illis ferrent auxilium, & „ contra vniuerſum populum Iſraël dimicarent. Eodem modo Ephraitæ nunc contra fas communi ſtudio impietatem ſuſcepêre, neq. ſe vllis rationibus de eo curſu reuocari paſſi ſunt, ſed additis etiam impiorũ vatum conſilijs, in ſententia permanſerũt; Quamobrẽ ait:

Iudic. 19.

Profundè peccauerunt ſicut in diebus Gabaa:

QVÆ res exitio eis, ſicut & illis futura eſt: nam Deus vltor

Recordabitur iniquitatis eorum, & viſitabit peccata eorum.

QVID ſit, recordari & viſitare, in diuinis ſermonibus, vtque vtrumque verbũ ad prouidentiam referatur, dictum iam à nobis eſt. Similè verò ſeueritatis exemplum, quod in eis, vt in Gabaitis edendum fore ſuperius prædictum fuerat. ex ſceleris ſimilitudine etiam æquiſſimum fore nunc porrò oſtenditur; dixerat enim vates: Clangite tuba in Gabaa, &c.

Supra 5.

Quaſi vuas in deſerto inueni Iſraël, & quaſi prima poma ficulneæ in cacumine eius vidi patres eorum, ipſi autẽ intrauerunt ad Baal Peghor, & abalienati ſunt in confuſionem, & facti ſunt abominabiles ſicut ea quæ dilexerunt.

IN nullum ſceleratorum hominum genus iuſtior vltio, & inſultatio eſt, quàm in eos

qui &

qui & scelerati & ingrati etiam sunt: Namque in nocentem & iniurium seuerius proferre iudicium æquũ est: in ijs verò qui accepti beneficij immemores, aduersus eũ, à quo humanè amiceq. tractati fuerint, ingratè, iniustè, & cõtumeliosè se gesserint, omnia cum summis exprobrationibus cõsumete supplicia fuerit æquissimum, sicut scriptum est: Qui reddit malum pro bono, non recedet malum de domo eius. Huius quidem argumenti hæc lectio est, qua Deus non solum Israëli ad supplicium damnato insultat quòd sceleratus, sed etiam quòd ingratissimus fuerit: Namque à Deo suo à quo maximis beneficiis præter cæteros omnes mortales affectus fuerat, per summum nefas sese abalienauit. Duplex autem scelus fuisse, quo sese Israël cõtaminauerat, iam superiori huius vatis lectione edocti sumus; vnum genus fuit illegitimum stupri atque adulterij studium, in quo populus ille vehementissimè exarsit; alterum fuit superstitionis impia ac temeraria cupiditas, quam spiritualem fornicationem vocant, qua incredibilem etiam in modum flagrauit. Hæc flagitiorum genera adeò antiqua esse apud Israëlitas docet Deus, vt ob eam causam sæpissimè ab ipsis fuerit reiectus. Commemorat autem suum in illos studium, quod vbi cum illorum impietate confert, quàm iustè damnatæ fuerint comparatione intelligitur. Quoniam verò in omni & officij & iniuriæ genere animus imprimis agentis spectatur, neque tantum quid actum, quàm quo studio & voluntate sit actũ quæritur; ob eam rem quo ipse animo in illos, & qua rursus voluntate illi in se fuerint ostendit: Profitetur autem illos ab initio gratissimè à se fuisse susceptos, quam rem aptissimis similitudinibus explicat. Nam si quis dum per solitudinem iter agit esuriens vuas in vite fortè maturas præter opinionẽ inueniat, aut primas & præcoces in summis ficulneæ ramis videat ficus, vehementer delectatur ob insperatam temporis & loci commoditatem, cùm propter opportunitatem, tum propter desiderium etiam, atque ob fructuum ipsorũ præstantiam, cùm in omni fructuum genere hæc duo plurimum excellant, quemadmodũ alio in loco diximus. Ad eundem modum Israël in solitudine inuentus, cùm aliquẽ pietatis fructũ afferre videretur, Deo gratus fuerat, vt in tanto veræ religionis desiderio, cũ totus orbis in veri Dei ignoratione, atque in errore versaretur, hic vnus populus qui præ cæteris diuinam erga se prouidentiam & curam fuerat expertus, verum Deum sanctè casteque coleret. [*Quasi vuas in deserto.*] Res omnes vehementer gratas esse cùm maximè desiderantur, si tunc suppetant, ex hoc loco docemur, sicut & Poëta cecinit:

Tale tuum carmen nobis diuine poëta, Virgil. Eclo. 5
Quale sopor fessis in gramine, quale per æstum
Dulcis aquæ saliente sitim restinguere riuo.

Quanquam autem Israël primo in Ægypto inuentus, indeque fuerat eductus; tamen cùm seductus à cæteris gentibus fuit, & in deserto populi ac Reipublicæ formam præceptis, legibus atque institutis diuinis cepit; tunc verò gratissimus, & Deo charissimus est habitus. atque vt desideratus & primus quidã fructus cum gaudio exceptus; quemadmodum apud Ieremiam Deus ipse ait: Recordatus sum tui miserans adolescentiam tuam, & charitatem desponsationis tuæ, quando secuta es me in deserto in terra quæ non seminatur: Sanctus Israël domino, primitiæ frugum eius, &c. Cùm verò ad ea vsq. tempora suam prouidentiam & studium nulli totius orbis nationi præter cæteras adhibuisset (neque enim aliquem antea populum habuerat peculiarem) ob eam causam totum orbem arbori, Israëlem verò primis fructibus similem dicit; cùm tandem futurum esset, vt ex eo populo veri Dei notitia, & humanæ salutis semen per vniuersum orbem spargeretur, sicut scriptum est: Posui te in lucem gentium, vt sit salus mea vsque ad extremum terræ; interim autem dum hæc parabantur, Israël primus ficulneæ fructus & præcox erat; atque vt Ieremias dicit: Primitiæ frugum Domini. Ficus inter omnes arbores bifera præcipuè est, quæ cùm autumno copiosissimum fructum ferat, æstate etiam non ita abundanter, ficus tamen suaues profert, quas præcoces vocãt: sic Israëlis illa tẽpestiua vocatio gentiũ vocationem tẽpore & maturitate præcucurrit. [*Quasi prima poma ficulneæ in cacumine eius, vidi patres eorum:*] Non de Abraham, Isaac & Iacob primis huius gentis parentibus, sed de ijs qui in deserto fuerant, sermo est, quos patres hoc est maiores horum, qui vatis huius tempore erant, vocat; illi autem primi defectionis & scelerum auctores, & domestica ad imitandum exẽpla posteris suis fuerunt. quã rẽ

Prouerb. 17. — Ierem. 2. — Esai. 49.

Ierem.2. Christus persæpe, & D. Stephanus celeberrima illa oratione sua aliquádo persecutus est. de quibus patribus & in eodé loco Ieremias ait: Hæc dicit Dominus, quid inuenerūt patres vestri in me iniquitatis, quia elógauerunt à me & ambulauerūt post vanitaté, & vani facti sunt? hoc ingratitudinis scelus, hoc loco illis exprobratur: Nam pro summo amore, pro maximis officijs sese maximè leues atque ingratos, & si id commode dici potest iniurios præbuēre. [*Ipsi autem intrauerunt ad Baal Phegor, & abalienati sunt in confusionem:*] In vanorum numinū penè infinitis nominibus explicandis, magnus quidem neq. nimis tamé, vtilis labor est suscipiendus, si quis animū ad eam rem appulerit, & tamen non planè certā de omnibus ratioē assequetur. de hoc Deo atque eius nomine, nobis aliorum sētētias legentibus, nihil affirmatione dignum visum est; sed ex ipsa tamē verbi significatione secundū diuinorū librorum rationé petita Baghal Phegor desiderij Deum interpretari libuit, cuius simulachrū aperto ore auentiū desiderantiumque habitu fuisse coniicimus: quam quidem interpretationem suo in loco, si nos eò Deus deduxerit disputabimus.
Numer.25. Hic fuit Moabitarum Deus, cuius sacris filij Israël in gratiā Madianitidarū initiati sunt. Quoniam auté libidines & adulteriorū studia eis hoc loco præcipuè exprobrātur, quibus studijs in idololatriam prolapsi sunt, ob eam rem neque vituli, neq. aliorū scelerū, quibus sese in solitudine contaminauerant, sed huius tantum meminit, in quo summum nefas flagransq. libido fuit; nam cū feminæ amatorū obsequio & comitate valde delectētur, illi vt muliercularum voluntati moré gererent, pollutarū epularū participes vltrò fuēre,
Numer.25. sicut scriptum est: Morabatur autem eo tempore Israël in Setim, & fornicatus est populus cum filiabus Moab, quæ vocauerunt eos ad sacrificia sua, at illi comederunt & adorauetunt deos earum. hoc est quod dicit eos eò insaniæ propter libidiné processisse, vt ad nefarij etiam cultus communicationem deuenirent, & à Dei sui cultu atque amore alienarentur: . [*In confusionem*] Hoc est in dedecus & turpitudinem, qua sanctitatem illā suam, atque amoris erga se mei dignitatem fœdarūt: Etenim cuiusquis vehementi amore tenetur, ad id animum studiumq. suum conuertit, atque aliud horrens huic sese penitus insinuat, ita vt de quouis homine ex iis rebus, quibus affectus, atque animo affinis est, existimare consentaneum sit. Igitur cùm sese Israëlitæ turpissimarum & prophanissimarum mulierum amori tradiderint, pari se odio dignos prebuēre: [*Et facti sunt abominabiles sicut ea quæ dilexerunt.*] Iam huius loci sententia explicata est.

Ephraim quasi auis auolabit gloria eorum à partu & ab vtero & à conceptu.

INTER alias populi felicitates primas tenet sobolis multitudo: Namque ex ea familiarum ciuitatum & gentium origo, propagatio, ac non vulgaris parentum, atque
Prouerb.17. progenitorum splendor & amplitudo est, sicut scriptum est: Gloria senum filij filiorum. Atque hac quidem gloria in qua excelluisse Israëlem aliquádo legimus, simul cum alijs frustrandum prædicit, vt non minus in hac, quàm in aliis rebus illi sit cæteris populis inuidendum: Etenim malè atque illegitimè suscepti filij exitiales exitus habere solent, siquidem vel in lucem non veniunt, vel non crescunt, vel nati & adulti quàm citissimè
Sapi.4. abolentur, sicut scriptum est: Multigena autem impiorum multitudo non erit vtilis, & spuriæ plantationes non dabunt radices altas, neque stabile firmamentum collocabunt, & in ramis in tempore germinabunt, infirmiter posita à vento cōmouebūtur, & à nimietate ventorum eradicabuntur, &c. In eundem itaq. exitum Ephraitarum familiaris atq. paterni exempli imitatricem libidinem spectare prædicit, eamque infelicitatem incredibili festinatione properaturam: Maxima enim sobolis pars varijs casibus, antequā vitæ commodis fruatur, peribit; reliqua verò quæ superfuerit, tamen immaturos sortietur interitus: Atque hoc modo eorum gloria & generis splēdor celerrimè quasi auis auolabit: [*A partu*] Simul ac in lucem æditi fuerint, antequam in primum circuncisionis & nominis honorem adducantur. Alij verò *ab vtero*, ante legittimum nascendi tēpus abortibus extinguentur: Alij autem *à conceptu* qui quo minus generari possint vterorum sterilitate impedientur; si qui verò illis nati cum ætate adoleuerint, ex his malis hæc euadent deteriora, quòd immaturè alij, alij verò intempestiuè rapti, dolorem etiam parentibus cum desiderio relinquent. atque hæc res sic prædicitur:

Quod & si enutrierint filios, absque liberis eos faciam in hominibus:

HEBRAICE sterilificabo eos ab homine: Vt quàuis homines ipsi sint, tamē ex turpi atque

atque illegitimo complexu geniti, gignẽdis hominibus sibi similibus inhabiles, & inepti fiant: Vt muli & vt cæteræ ex malè mixtis generibus natæ animantes, quæ tametsi viuere & superesse possint, gignere tamen & procreare haud quaquam valent. Neque verò gloria solùm & splendore, atque illis ornamentis, sine quibus neque vita ipsa chara est, eos spoliandos atque sobolis successione carituros, sed multis etiam incommodis & difficultatibus afficiendos esse prædicit, ita vt vitæ illos tædere iam possit, quam in tantis malis miserrimam acerbissimamque ducent. In causa autem erit, quòd Deum à se alienatum sentient, à quo ipsi se vltrò abalienauerant: Nam qui vitæ bonorumque omnium auctorem repudiarint, eos maximis malis onerari necesse est; sic enim legimus: Et abscondam faciem meam ab eo, & erit in deuorationem; Inuenient eũ omnia mala & afflictiones, ita vt dicat, in illo die verè quia non est Deus mecum, inuenerunt me hæc mala. atque ob hanc causam additur:

Vide Aristot. in historia animalium.

Deuter. 32.

Væ eis cum recessero ab eis.

Qvo in loco illud obseruatione dignum est Deum nobis, neque vltrò, neq. temerè vnquam, sed nostris sceleribus reiectum repudiatumque abesse: Qui cùm Israëlitas tãtis reprehensionibus, tot minis fuerit prosecutus, tamen nondum se abesse dicit, sed postremò tandem abfuturum, cùm modis & rationibus omnibus tentatis, minimè tamen fuerit admissus; tunc væ illis cùm recesserit ab eis, neq. vnquam veriùs væ, quàm quum recesserit: recedet autem ab ijs, qui priores sese alienauerint, sicut scriptum est: Et ego abscondam & celabo faciem meam in die illo, propter omnia mala quæ fecit, quia secutus est deos alienos; non modo propter mala, sed propter omnia mala quæ fecit; quia tãdiu expectat Deus, vt misereatur nostri, quoad aucto malorum cumulo, ipse omninò fuerit exclusus. O diuinam misericordiam, ô maximam hominum in hac re culpam, atque maximum eorum errorem, qui diuinam voluntatẽ primã huius infelicitatis causam esse volunt, cui nihil eorum quæ ab ipso facta sunt, odio esse sacra sapientia confirmat. Verùm huius breuis hemistichij, grauissimam sententiam colliget, qui attentè considerauerit, quo in loco Israëlitarum res hoc tempore sint, ex quo illi ob repulsum Christum animorum cæcitate mulctãdi fuerunt. Quam quidem rem, quoniam nunc persequi oportunum non est, indicasse satis fuerit. Maxima porrò Israëlis calamitas, & maxima in eo Dei indignatio, comparatione ostenditur: Quod reliquæ huic vicinæ gentes in summa pacis & otij tranquillitate vitam placidè ducant: Israël verò cõtinuis bellis vexatus, ad exitium properare videatur. Atque hoc non ad casum, vel fortunam, non ad hostium imperandi libidinem, qui & cæteris etiam vicinis negotium facere possent; sed ad diuinam prouidentiam & illorum maximam culpam spectare interpretari oportuit. atque adeo ad hãc comparationem faciendam Tyrum produxit florentissimam illis temporibus vrbem, & Israëlitis omnium maximè vicinam: fuit enim Palæstinæ regionis insula, Phœnicum populo refertissima, in mari secundum continentem sita, & loci natura & industria munita, nullisque rebus, quæ opulentas beatasque Respub. facere possunt, destituta. cuius situm & fortitudinem si quis intelligere desideret. Q. Curtium post Ezechielem legat. Hanc ab Assyrijs Agenoris socijs fundatam inter Chananæorum vrbes maximam antiquissimamque fuisse apud Isaiam legimus: quæ cùm multis nominibus felicissima fuisse à vatibus atque alijs scriptoribus tradatur, nullã re magis, quàm partu (vt Plinius inquit) clara fuit: Namq. eã Tharsis genitricẽ, hoc est celeberrimorũ Africæ populorũ ex sacris literis accepimus: Vrbibus genitis Lepti Vtica, & illa Imperij Romani æmula terrarũ orbis auida Carthagine etiam Gadibus extra orbem conditis. Hæc Plinius. Quæ quidem apud Ieremiam & Ezechielem non obscurè sunt tradita. Ex hac autem re felicitatis & fortunarum contentionem vates noster facit: Cùm finitimã Ephraitis vrbem Tyrum à se prophetico sensu in summa pace & tranquillitate florentem videri dicat; adeo, vt sobole maximas etiam vrbes & frequentes populos compleat, atque multiplici partu gloriam & splendorem suum augeat. Cùm tamen Israël contrà vel filios non procreet, vel quos procrearit assiduis bellis vexatus, quotidie hostibus ad necem producat; Tyro lætandum & exultandum est, Israëli autem vehementer fuerit eiulandum. hanc verò contentionem his verbis tractat:

Deuter. 31.

Q. Curtius.

Isai. 23.

Plin. li. 5.

Ieremi. 47. Ezech. 26. 27

Ephraim (vidi) Tyrus erat fundata in pulchritudine, & Ephraim educet ad interfectorem filios suos.

Horat. lib. 3. Od. 27. APPELLAT Ephraim ob commiserationem; nam vocandi casus absolute positus affectum dicentis indicat, vt: *Pater ô relictum Filia nomen.* [*Vidi*] Orationē amplificat, & rem vehementer asseuerat; habet namque magnam ad affectus eōcitandos vim, cùm sese quis rei, quam aut docet, aut laudat, aut lamentatur, spectatorem fuisse ait, vt: Psal. 54. Præcipita domine, & diuide linguas eorum, quoniam vidi iniquitatem, & contradictionem in ciuitate. quod & ille: Horat. lib. 3. Od. 5. *Signa ego Punicis Affixa delubris, & arma Militibus sine cæde (dixit) Direpta vidi: vidi ego ciuium,* &c. [*Tyrus erat fundata in pulchritudine:*] נוה Hebraicè est in *Nauch*; quod nomen ad habitationis felicitatem & quietē refertur; namq. à verbo *Nauah* deducitur, quod habitare significat. Ex ea itaque re fortunarum cōtētio est, quòd Tyrus in summa tranquillitate constituta, felici partus abundantia vtatur ad habitandum, & incolendum terras: Ephraim verò filios suos ab hostibus interficiendos quotidie producat. Et quoniam in miserrimis rebus id quod minus est miserum est eligendum, satius esse putat vates, vt nulli illis nascantur liberi, quàm vt ad necem atque stragem, maximo cum parentum dolore, & summa hostium gloria nascantur: atque ob eam rem miseratione commotus Deum orat, vt liberorum procreationē illis impediat, quò pœnam, qua ex diuino iudicio mulctandi erant, leuiorem tamen subitent, Namq. æquiore ferrent animo, infantes ab ortu præripi, aut debilitata virtute perire, quàm grandiores adultosque crudeliter ab hostibus trucidari, propterea dicit:

Da eis domine quod daturus es:

NAM quis non malit diuina potius, quàm humana manu castigari. aut quis Dauidis exemplo non dicat? Coarctor nimis, sed melius est vt incidam in manus domini (multæ 2. Reg. 24. enim misericordiæ eius sunt) quàm in manus hominum. Quid ergo eligit Vates:

Da eis vuluam sine liberis:

HEBRAICE est vuluam orbantem, hoc est vterum vel non concipientem, vel fœtus minimè fouentem.

Et vbera arentia:

VT SI qui nati fuerint, tamen lactis defectu pereant, id enim & minus miserum, & parentibus minus molestum fuerit. atque ea res cùm ad naturæ rationem attingat, ad tuam potius prouidentiam, quàm ad humanam referri poterit voluntatem.

Omnes nequitiæ eorum in Galgal, quia ibi exosos habui eos propter malitiam adinuentionum eorum, de domo mea eijciam eos, non addam vt diligam eos.

DETESTABILE illud antiquorum Israëlitarum exemplum nuper accusauerat, qui communi consensu & populari impetu alienæ atque prophanæ consuetudinis causa Deum repudiauerant, quod scelus nisi Phinees expiandum curasset, parum abfuit quin funditus perirent, Deo eam sui repulsam vlcisci iam incipiente. Nunc verò ostendit filios parentum exemplum imitatos, diuinum in se odium iterum publicè concitasse, cùm in terram promissam deducti, legibus, imperio, atque præsidio diuino iam diu vsi, & beatæ ac liberæ Reipub. commodis omnibus florentes, tamen nouarum rerū cupiditate flagrantes ex finitimarum nationum æmulatione Regem hominem appetiuerant, nimirum quòd per superbiam & ambitionem illos simplicis illius tranquillæ, fastuque carentis Republicæ tęderet: ita dum regum nomen & splendorem affectant, dum humana superbia turgent, dignitatem illam nulli rei comparandam atque omnibus gentibus inuidendam aspernantur ac respuunt; qua se resque suas diuino consilio & cura, gubernari, tueri, atque agi Deoque maximò & immortali, vt proprio Rege vti ac frui Deut. 4. gloriari poterant; quemadmodum admoniti aliquando fuerant ab ipso: Quæ est, inquit, „ alia gens, aut tam grandis natio, vt habeat Deos appropinquantes sibi sicut & vos? Euenit autem vt qui Deo rege à sua Republica eiecto, hominem appetissent, cæteras omnes, quæ hanc consequi natæ sunt, res susciperent, vt adulationem, gratiam, obsequium, atque alia omnia quibus homines reges suos non tam officio sæpe, quàm vitio

vitio prosequuntur. Hæc autem regni cupiditas nunquã in illis extincta fuit, neque rebus præter sententiam cedentibus, ad antiquum Reipublicæ, & diuinæ gubernationis statum animo sese atque studio conuerterunt: imò humani regis tædio ob iniuriam affecti, non diuinum, sed humanum etiam regis præsidium quæsierunt, nouosque sibi constituerunt principes, quorum libidini parentes vsque ad idololatriam insanirent. Quamobrem iam diu esse Deus ait, quòd illos meritò oderit, suspectosque habuerit, ex quo tanta voluntatis inclinatione ad humanam pompam & regium nomen propensos, atque in sententia persistituros prospexerit, ita vt rebus ea caussa afflictis, tamen de reuocando Deo, quo tam benigno, amico, atq. vt ita dicam, officioso vsi fuerant, nunquam amplius in mentem illis venerit cogitare. Quoniam verò hæc Dei regis repudiatio primum in Galgalis fuit, quo in loco per Samuelem Dei verbis & nomine, quid sua ipsorum referret, admoniti, tamen à proposito non sunt deterriti ob eam rem dicit: [*Omnis malitia eorum in Galgal.*] Quòd studium eorum in eo loco perspectum fuit, atque ob eam rem [*exosos habui eos,*] ex illo tempore, quo ab illis sum repudiatus; quã rem signis editis, ac Samuele interprete testatus sum: Nunquid, inquit, non messis tritici est hodie? inuocabo Dominum, & dabit voces & pluuias, & scietis & videbitis, quia grande malum feceritis in conspectu Domini petentes vobis regem. 1.Sam.12. Hoc studium atque adeò hoc exquisitũ consilium contra fas, contraque ius firmatum sacræ literæ adinuentionem vocant, vt: Da eis secundum opera eorum, & secũdum nequitiam adinuentionũ ipsorum retribue illis. Psalm.28. Meritò autem à domo regia exulant, meritò regis gratiam & voluntatem à se alienatam experiuntur, qui tãtùm aduersus regem scelus admisêre, vt priores repudiarint, & eam sententiam pertinaciter imprudentissimeq. fuerint persecuti. ob hanc autẽ rem addit: [*E domo mea eijciam eos.*] Domum suam terram Israëlis appellat, quam ipse præ cæteris orbis regionibus magna tutela fouebat, in qua vrbem sibi sanctã elegerat, & ædem illam toto orbe celeberrimam optauerat, vbi regijs fungeretur officijs, sicut scriptum est: Notus in Iudæa Deus, in Israël magnum nomẽ eius, & factus est in Salem locus eius, & habitatio eius in Sion, &c. Psalm.75. Hoc in loco sese regem, illos autem regiam familiam instituerat: Et viderunt, inquit, ingressus tuos, ingressus Dei mei, & regis mei, qui est in sancto. Psalm.67. Futurum autem propediem erat, vt partim suis vrbibus extorres, partim aut pulsi aut profugi, locum illum, & ædem antiquam & celeberrimam, quæ nulla iam esset, atque quod maximè miserum est, antiquam illam regis sui gratiam desiderarent; frustra tamen: [*Quia non addam vltrà, vt diligam eos:*] Hoc est, non vltrà in eundem aut patriæ, aut gratiæ meæ locum reuertentur. Etenim ea Reipublicæ & religionis facie & forma qua illis temporibus vtebantur, perpetuò, caruêre: Cùm verò reuocãdi in gratiam in nouissimis (vt scriptũ est) diebus fuerint, non ad illam vmbram, sed ad nostram Christianorum lucem, admittendi sunt. Ratio autem quamobrem amplius diligendi non sint, ea affertur, quod hactenus patienter egerit, & quanquam offensus, tamẽ expectauerit, quoad animum & studium à se alienatum reducerent, & quoniam regiarum potius, quàm suarum partium esse omnes voluerant, obseruatum à se fuisse, an aliquis aliquando extaret princeps, à quo ad officium reuocarentur, cùm illis liberum fuisset populi studia & animos in quãuis partem flectere, & tamen nullus princeps fuit, qui diuinarum rerum cura tangeretur: Quinimò

Omnes principes eorum recedentes:

ID QVOD Israëlitarum regum historias legentibus, planum fiet.

Percussus est Ephraim, radix eius exsiccata est, fructum nequaquam faciet, quòd etsi genuerit, interficiam amantissima vteri eorum.

QVIS non in sacris libris maximam eloquentiam cum summa sapientia cõiunctam obseruat, & miratur? Pudet profectò ingenij & iudicij eorum, qui cùm sanctos libros sententiarum & sapientiæ fructibus refertos fateantur, elocutionis tamen ornamẽtis steriles esse arbitrentur, & quod inani quadam præter rerum naturam verborũ luxuria diffluentes non videant, illud quod veræ eloquentiæ proprium est copiosissimè & elegantissimè cum maximo splendore, & grauitate dicere in illis non agnoscant: sed redarguendi hos aliquando locum spero nancisci, vt qui in auctoribus legendis præter vtilitatis rationem, suauitatem etiam & dictionis splendorẽ venãtur, vel hoc etiam nomine, studium omne,

omnemque operam in sacris arcanisque voluminibus occupent, quòd in ijs præter summam vtilitatem, summam etiam eloquentiæ iucunditatem esse certò sciant. Nunc verò vt, quod institutum est, agamus, orationis totius, quæ in hoc capite habita est, Epilogum breuiter explicabimus. Est enim hic elegans dictorum peroratio, quæ summa capita continet & repetit. Quoniam in demonstratiuo genere hæc insultantis Dei oratio instituta fuit, quæ comparatione alienæ felicitatis in miserias insultaret Israëlitici populi; neq. iam verè populi; quippe qui nullis populi commodis aut splendoribus esset vsurus, sed per terrarum orbem dispersus cum magna inuidia, & animi dolore, cæterorũ populorum tranquillitatem, ipse in maxima tempestate positus, spectaturus esset. Perorationẽ ergo commodissimè collocatam, miro artificio Vates construxit: namque res non vt orata est, sed vt gerenda fuerat, est disposita. atque oratio quidem à præuisione futuri temporis, dum inter populos Israël detineretur, ad caussas ipsas rectè suis gradibus processit, quòd inter gentes nec fructibus terræ, nec liberis & sobole feliciter essent vsuri, imò verò antequam dissiparentur, in patria adhuc manentes sobole destituendi & adultis etiam filijs orbandi erant; adeò vt orauerit Vates, filios aut nondum natos, aut quàm primum natos, potius extingui. Sed quoniam diuinã sententiam stare intellexerat, rem conuerso ordine repetit, & ab eo quod primum futurum erat, ad postremum vsque recurrit, quo primis ipsis rebus, paulò post futuris vaticinij veritas intelligeretur, & sequentium expectaretur euentus; atque illi quibus posteriores res acciderent diuinam prouidentiam & iustitiam ad se etiam pertinere cognoscerent, vt ad patres maioresque suos planè pertinuisse compertum est. Ne autem Epilogus dicendi figura atque exornatione destitutus esset, aptissima arboris similitudine est compositus, qua Vates rem magis explicuit, & vehementiore impulsu legentium animos mouit: Ait enim Ephraim à Deo percussi radices aruisse, vt arbor quæ ramis resectis, tamen viuit, aliosq. profert ramos, eadem si trunco securim grauitet patiatur, tametsi non omnino cadat, tamen ex vulnere solis atque aëris iniuriam sentit, quæ cùm ad radices vsque permanat, caussa est vt arescat; radicum verò vitium toti arbori interitum affert. sic regni Israëlitici truncus Ephraim fuit, radices verò reges atque principes, rami & folia reliquæ tribus: Impetus in truncũ factus est, principes victi, capti, occisi, & abducti sunt, rami ergo fructum nequaquam facient. Contigit autem arefacta radice, flores aliquando & fructus quosdam prorumpere, qui tamen citissimè cum totius arboris interitu decidunt. Hæc res manifestior apud agricolas est, quàm vt nostra indigeat asseueratione, ob quàm similitudinem ait: [*Etsi genuerit, interficiam amantissima vteri eorum.*] Iam hoc superius est explicatum. Post hæc autem illa eos diuturna calamitas expectat:

Abijciet eos Dominus Deus meus.

DEVM suum appellat vates, non autem Deum illorum:

Quia non audierunt eum, & erunt vagi in nationibus.

HACTENVS peroratio. nunc quando prima illa omnia euenisse diuina ex sententia legimus, exilium hoc, in quo adhuc sunt, illis eodem consilio cõtigisse agnoscamus; nam & hæc perinde, atque illa prædictã certissimè fuerant. Timeamus ergo & nos, ne fortè simile quid patiamur: Etenim & nobis annuntiatum est, quemadmodum & illis: Qui habet aures audiendi, audiat.

CAPVT X.

ITIS *frondosa Israël, fructus adequatus est ei: secundum multitudinem fructus sui multiplicauit altaria, iuxta vbertatem terræ suæ, exuberauit simulacbris:*

DVPLICEM à Vate caussam afferri diximus, quamobrem Israëlitæ liberorũ iactura mulctarentur; altera fuit libidinosa & intemperans alieni thori appetentia, qua iam à principio flagrauêre; eam verò Vates fuerat hactenus persecutus: Altera verò fuit ardens superstitiosæ simulachrorũ culturæ studium, quod genus etiam spirituale adulterium sacræ literæ nominant; atque hæc quoque pars à Vate vrgetur, qui non leuius hoc

libidinis

libidinis genere, quàm altero Israëlem flagrasse affirmat: Namque olim cùm Amonitidarum amore arsissent horum patres, impio etiam idololatriæ scelere sese polluerunt. Quamobrem non mirandum est, si filios vtriusque flagitij habuerint imitatores. Res autem allegoria inducta peroratur, hæc verò à vite sumitur, cuius plantæ imagine potissimũ Israëlitæ in sacris libris depinguntur: Namque vt hæc si generosa sit, omnes arbores alias non proceritate, non figura & specie, sed fructu antecellit: sic Israëlem præ cæteris populis felicem esse voluerat Deus, nõ tam belli, virium, & rerum gestarum gloria, quàm Reipublicæ tranquillitate, quiete, & veritate rerum omnium quæ ad virtutem veram referri possunt. Secundum quam similitudinem dictum est: Vineam de Ægypto transtulisti, eiecisti gentes, & plantasti eam, dux itineris fuisti in conspectu eius &c. & illud: Vinea Domini exercituum Israël domus est, & delectatio plantationum eius viri Iuda. Hæc vinea optimo solo consita, summa cura atque arte culta, quòd fructus vel nullos, vel malos reddiderit, solo plantarũ vitio accidere manifestũ est, sicut scriptum est: Quid enim debui facere vineæ meæ, quod non feci? sed expectaui vt faceret vuas, & fecit labruscas. Igitur ex fructu arboris natura arguitur: Etenim si cætera optimè sese habeant, & tamen infelices proueniant fructus ad arboris vitium res est referenda, sicut scriptum est: Non potest arbor bona malos, neque mala bonos fructus facere. Itaque ex arbore fructus, ex fructu etiam arboris natura, vt ex caussis euenta, atque ex euentis caussæ considerantur. Cùm ergo Israël iam pridem degeneris naturæ vitem moribus expresserit, nihil mirũ si partus suo ingenio simillimos ediderit. Hæc est illius versus sententia: [*Vitis frondosa Israël, fructus adæquatus est ei.*] Frondosam hoc in loco interpres vertit pro vacua, & oportunis fructibus carente, ac si frondibus tantùm exuberaret: Hebraicè autẽ propriè est *Boqueq*, quod vacuum significat atq. inane: nam quo in loco Latinè legimus: Ecce Dominus dissipabit terram, & nudabit eam, Hebraicè est *Boqueq*, dissipans & nudans. [*Et fructus adæquatus est ei.*] Cùm vitis vacua omnique bono & generoso succo carens fuerit, fructus quales natura sua fert, producit, & cùm Israëlitarum patres labruscas olim pro vuis fecerint, & similes sibi partus, hoc est, similes propagines ediderint, atque harũ omnium plantarum tam patrum, quàm filiorum idem studiorum, morum atque operum fructus, eiusdemque naturæ fuerit; patres autem, ad idololatriam denegauerint; consequens fuit vt filij qui non meliori studiorum atque operum fructu, sed maiori luxurie perfluebant, paternam impietatem propagarẽt, atque iam non vno vitulo, neq. vno Baalphegor, vt olim patres, contenti plures vitulos & innumera simulachra atque altaria in Bethel, in Dan, & in omnibus quas incolebant ciuitatibus adderent. Propterea dicit: [*Secundum multitudinem fructus sui, multiplicauit altaria.*] Terræ & felicissimi soli fœcunditate, in quo sita, plantataque fuerat, hæc vitis abusa est: Nam opes omnes, omnemque rerum copiam quibus diuina benignitate fruebatur à diuino & vero cultu ad prophana mysteria, atq. ad superstitiosas vanorum simulachrorum ceremonias transtulit; & quo maiore felicitate vtebatur, eò vehementius in illud superstitionis studium incumbebat, in eaq. re magnas consumebat diuitias. itaq. succo & alimento felicissimæ terræ ad improbissimorũ fructuum copiam augendam est abusa; ob eam rem addidit: [*Iuxta vbertatem terræ suæ, exuberauit simulachris.*] Ita quod ad diuinum cultum illis fuerat suppeditatum, id ad impios vsus relatum est. Hæc autem oratio Hebraicè & elegantiam & significationem certam habet: namque sic legimus: [*Secundum bonitatem terræ suæ, benefecerunt simulachra.*] Est enim in Dialectica locus à coniugatis, hoc est, tantum studium, tantum sumptum & curam simulachris & statuis optimè, artificiosissimeque faciendis impenderunt, quantum terræ vbertate, & commodis iuuabantur: Namque olim qui pauperem fortunam sortiti erant, ligneos aut luteos, aut ad summũ lapideos sibi deos faciebant; quibus verò abundantia & rerum suppeteret copia, ijs eburnei, argentei, atq. etiam aurei summa arte, & sculptorum ingenio dij ponebantur, quemadmodum ille canebat:

Nunc te marmoreum pro tempore fecimus, at tu Virg. Eclo. 7.
Si fœtura gregem suppleuerit, aureus esto. Atque hæc res subtiliter & copiosè à Sapiente, decimotertio libri capite disseritur. Ergo Israël ingenio ad superstitionem & vanum cultum procliuis suarum rerum cõmoditates omnes, occasionem nactus, in suam libidinem conuertit. Quando autem huius libidinis explendæ, exercendique ingenij occasionem primum habuerit, sequentibus indicatur carminibus; ostenditurq. id fuisse,

ex quo

Psalm. · Isa. 5. · Matth. 7. · Isa. 24. · Sapien. 13.

ex quo ciuilis discordia & seditio illa concitata est, atque ob regni diuisionem varijs vti legibus & Reipublicæ formis licuit: eiusmodi enim tempus oportunū cuiq. esse solet ad propria studia, cupiditatesq. sequendū, cùm & principes & factionū duces populis, quorum animos sibi deuincire parant, nihil non permittant, imò & vltrò offerāt, aut legibus ad popularem libidinem factis sanciant. Cùm itaq. regnum inter Roboam & Ieroboam populari seditione & tumultu diuisum est, tunc & religionē violare, tunc aras & statuas multiplicare licuit, id quod ab ipsis serò tamen intelligetur, cùm ærumna & malo eruditis priora vota omnia damnabuntur. hoc est quod inquit:

Diuisum est cor eorum, nunc interibunt.

HEBRAICE est, *Nunc se in culpa esse dicent*, hoc est, iam nunc cùm malis oppressi fuerint, culpam sibi adscribent, atque tantorum malorum initium ad illam diuisionem cordium referent, qua olim laborauerunt, cùm reges sibi non iure sed libidine instituerent. Hæc autem diuisio atque animorū dissensio præter idololatriæ crimen, exitium illis grauissimum atq. certissimū attulit, quod in religionis & regni concordia perseuerantibus, non fuerat metuendum. Vide ergo quò reciderint res Israël, & quò discordia ciues deduxit miseros, vt tandem stultitiam suam agnoscentes, facta infecta optarint; atque hæc dissensio, quam isti idololatriæ cōmoditatem interpretati fuerāt, in qua re suas opes & terræ fructus copiasque insumpserāt, eadem dissensio efficiet tandem, vt aris & statuis suis confractis & excisis intelligant & fateantur nihil horum illis aut legitimū aut vtile, aut omnino commodum certumq. fuisse: Non Deos, non Reges, non Principes, non quidquid denique insolenter & stulte agentibus, aut vtile, aut magnum, aut pulchrum fuerat iudicatum: namque hæc illorum verborum sententia est:

Ipse confringet simulachra eorum, & depopulabitur aras eorum.

IPSE nimirum tumultus, ipse animorum dissensus, quo à legitimo rege desciuerant, ipse idem regis illis fastidium & nauseam pariet, & factio etiam, quæ erigēdi simulachra caussa fuerat, eadem illa abijciendi & deserendi caussa erit; adeò vt neque regum imperium, neq. nomen obseruent, aut metuant, imò se illegitimis regibus hactenus vsos fuisse fateantur, ex quo diuisionē & dissidium meditari, & à religionis & regni concordia atque à Domino Deo suo animos abalienare cœperunt.

Quia nunc dicent, non est rex nobis: non enim timemus Dominum: & rex quid faciet nobis?

QVAMVIS seram, tamen nonnullam sententiæ mutationē, hæc oratio indicat, quæ si nihil illis boni efficiat, illud tamen præstiterit, quòd proprio dicto confessionibusq. conuicti diuini iudicij æquitatem vel inuiti prædicabunt. [*Quia nunc,*] rebus iam mutatis, [*dicent, Non est nobis rex:*] Regem vt diximus olim singulari stultitia, & cupiditate sibi
1.Samu.8. postulauerant, cùm ad Samuelem huiusmodi orationē habuerunt: „ Da nobis regem qui „ exeat ante facies nostras, & pugnet prælia nostra. Hac oratione regē ab irato Deo, tamen
Acto.13. regem extorserant virum Iemini Saulem, cuius vel ipsa species imperio digna videbatur, bellandi gnarum & ad rem gerendam sanè strenuum; sed quem hominem tandem non Deum, & regni administratio, & exitus ipse arguerit, ita vt postulati regis pœnitere illos oportuerit. deinde regibus bonis vsi sunt Dauide & Salomone, nihil tamen egregium horum temporibus experti sunt, quod vincere, imò nec æquare posset illam Reipublicæ formam, qua Deo gubernante sine vllis sumptibus fuerant vsi. successit Ieroboam, cuius imperium durius esse, quàm vt ferri posset, arbitrati; non tamen animum aut studium ad Deum conuerterunt, sed nouos reges vltrò sibi magis adeò ex sua voluntate & populari tumultu, quàm ex diuino consilio, aut quæsito oraculo instituerunt: Tantum nimirum à Deo Deique timore abalienati & ad regni ambitionem procliues fuerāt, vt tota res iam libidine gereretur. Verùm enimuerò quàm malè illis hoc cesserit, singulorū regum tempora, simulque totius regni exitus docuêre: Tum verò tot inutilium regum pertæsi suam dementiam accusabunt, qui & religione, & timore Dei relicto, cuius in tutela ac præsidio illi atque illorum omnes res latebant, reges sibi instituerint, qui verè reges non fuerunt, neque legitimè instituti. [*Non est rex nobis:*] neque verè rex, neque qui nos vllo regio iuuerit officio. Quid enim diuinum timorem deserētibus nobis rex caro & sanguis præstare posset? cùm enim Deum regem haberemus, cuius imperium obseruantes salui & incolumes

incolumes esse potuimus, quid nobis præstare rex posset. [*Quia non timuimus Dominum, & rex quid faciet nobis?*] Argumentum ex comparatione est, idque duplex: hoc modo: Qui timet Dominum regem sibi, & tutorem præficit Dominum, hoc præsidio vsis nihil timendum aliud est; ergo qui Dominum non timet, huius tutela caret. hoc autem præsidio si quis depulsus est, nulla alia re tutius esse potest, sicut scriptum est: In timore Domini fiducia fortitudinis, & filijs eius erit spes. Prouerb. 14. Igitur timentibus nobis Deum, superuacaneus erat rex, non timentibus omnino inutilis. nullus itaq. rex nobis, qui vel nihil omnino prodesse, vel multum etiam nocere possit, nullus, inquam, censendus est. [*Et rex quid faciet nobis?*] Quid faciet, pro eo quod est, quid præstiterit, vsurpatur, vt: Quid facietis in die tribulationis & calamitatis? Isa. 10. Quòd si nihil nobis rex profuit, nihil profectò nisi nostrarum rerum detrimẽtum & populorum calamitatẽ illa dissensio attulit; ideoq. oportuerat regem non legitimum iam diu exactum fuisse, neq. regio nomine, neque fœdere, aut iureiurando deuinctis: namque id iusiurandum quo in repudiando Dauidis regni hærede, atque in adoptando nobis non legitimo rege vsi sumus impium nefariumq. fuisse & quod non conseruare præstitisset, res ipsa declarat. Etenim quas res suscipere non decet, eas iureiurando firmari nefarium sit: nam si impio negotio iurandi religionem addideris, id efficies vt cumulatiorem & grauiorem tibi pœnam pares: quemadmodũ qui venenatas herbas seminaturus terræ solum prius diligenti cultu parat, ex quo vberior veneni messis sit expectanda. ex hoc autem loco docemur malis negotijs malitiam iureiurando non firmitudinem addi & scelus & pœnæ etiam cumulum, si iusiurandum seruetur, augeri. quale detestandum exemplum ab Herode rege in illo nefario conuiuio proditum quondam est. Marc. 6. quamobrẽ huiusmodi iuramenta, vel negligi vel publica auctoritate infringi, quàm conseruari præstiterit. cui rei rectissimè olim ab Israëlitis cõcilio aduersus Saulis votũ de Ionathæ nece consultũ est; atq. adeò ob hanc rem ab Hossea subiungitur:

Loquimini verba visionis inutilis, & ferietis fœdus, & germinabit quasi amaritudo iudicium super sulcos agri.

TOTIVS versus sententiam explicuisse iam nobis videmur, sed verborum quædam in vulgata editione, & in Hebraico exemplari varietas est; namque Hebraicè sic legimus: [*Loquuti sunt verba maledictionis vana, ferire fœdus, & germinabit &c.*] Vt ostendat conceptis verbis, & imprecationibus certis firmatum illis fuisse pactum cum regibus suis, ne Ierosolymam aut regis, aut religionis caussa repeterent, neue ab instituto sibi rege descriscerent. hæc omnia cùm impiè & nefariè acta, atque transacta summo consilio, & singulari cura fuerint, maius iudicium illis, hoc est plus pœnarum, grauiusque supplicium peperêre, vt quibus nocentes herbæ sua natura fœcundæ in culto & arato agro seruntur, abundantior multò, & vberior veneni colligitur copia; hoc enim cultura efficit, sicut scriptum est: Qui colit terram, inaltabit aceruum. Eccli. 10. *Maledictio* quid sit, iam in superioribus diximus. Supr. 4. *Amaritudinis* autem vocabulum ad impietatem, ad praua studia, ad quæcunque etiam mala quæ hominibus accidunt, transfertur, vt illud: Ne sit in vobis radix germinãs fel & amaritudinem. Deuter. 29.

Ad vaccas Bethauen coluerunt habitatores Samariæ.

ISRAELITÆ non solùm in crimine fuerunt, quòd regem sibi per tumultum & dissidium cõstituissent, sed quòd ea etiam commoditate vsi idolorum cultum, ad quem ingenio procliui fuerant, commodè suscceperunt. Vtriusque autem rei, regni videlicet & superstitionis curam & patrocinium Samaritana ciuitas suscepit; quæ reges quorũ regia ipsa erat tuebatur, & vitulum Bethel qui proximus fuit, magna celebritate frequẽtabat. Cùm ergo vtriusque culpæ pœnas Israëlitæ cõmeriti & daturi essent, supplicium illud cõmune omnibus fore prædicit, totumque Israëlitici regni corpus esse plectendum, ita tamen vt primum cętera membra, ipsum autem caput postremum petatur, quo supplicij perpessio grauior & diuturnior sit, & pœnæ caussa culpaque intelligatur, cùm ad ipsa vsque regni & idololatriæ capita pertineat: nam cùm Bethel capta, vitulus deiectus & cõminutus in frusta fuerit, religionis eius auctoritatẽ & fidem labefactari, eamque Deo vltori odio esse intelligi consentaneum fuit: idem autem ipsum de regno existimari oportuerit, quòd penitus tolli atque radicitus extrahi compertum sit. Rem ergo hoc ordine gerẽdam esse docet, vt primum cæteræ Israëlitarum vrbes, deinde Bethel vitulorũ religione celebris, postrema

postrema Samaria expugnetur, diripiatur & diruatur. Cùm autem à cæteris locis ad Bethel hostis peruenerit, tum verò Samaria vicina sibi metuet vehementer: namque si nulla virtus in Deo suo boue illo fuit, vt resistere, hostibus, pro suaque vrbe atque æde propugnare posset, quonam modo Samaritanos qui in eius tutela fuerant, defendet? eorum qui sequuntur versuum hæc, quam exposuimus sententia est; verba tamen in vulgata editione, atque in Hebraico exemplari nonnihil variant; sic Hebraicè: [*Ad vitulas Bethauen pauebunt vicina Samariæ, quando duxerit super eum populus eius, &c.*] Vitulas numero multitudinis vocat, cùm vnus tantùm vitulus à Ieroboamo in Bethel positus fuerit; siue quòd, vt ferè in templis fieri solebat, ad illius vituli instar plures alij ex priuatis votis fusi, sculptique fuissent; siue quòd ex linguæ & orationis elegãtia eum numerum ad contemptum & ludibrium vsurpet, quemadmodum cõtemptus caussa vitulas femineo genere dixit, cùm infirmum numen & imbelle, abiectũq. conditionis significare voluisset. est autem hoc & alijs linguis in vsu, vt plurali numero res singulares maximè cùm concitatior & feruentior oratio est, efferatur, vt:

Ouid. Meta. *Præmia magna petis, quæ si tibi magna videntur,*
Ex illis scopulis vbi erant affixa, petisses.

Sed & feminei generis per contemptum vsus in nostris linguis est, vt apud Persium:

Pers. Saty. 1. *Ne mihi Polydamas, & Troiades Labeonem*
Prætulerint.

Placet autem omnia verba hæc per irrisionem dicta accipere, cùm de vno tantùm vitulo sermo fiat, quod & ex adiunctis pronominibus conijcimus. [*Quando luxerit super eum.*] Aut si duos vitulos malis intelligere, ad alterum qui in Dan fuerat, referenda oratio est: namque ambo Samariæ fusi fuerant, & alter prior in Bethel dicatus, deinde alter in Dan fuerat delatus, sed non tam moueri Samaria potuit & pauere vitulo qui in Dan, quàm eo qui erat in Bethel ablato. Etenim non perinde longinquiorum vt proximorum calamitatibus homines mouentur, cùm ea quæ longè accidunt, nunquam ad se peruentura plerunque putent. quæ quidem negligentia multos populos decipere solet.

Iuue. Sat. 13. *Si curant igitur cunctos punire nocentes,*
Eccli. 16. *Quando ad me venient?* aiebat ille. id quod etiam à sapiente inductum est: Ne dicas, inquit, in populo magno non agnoscar, quæ est enim anima mea in tam immensã creatura?
Horat. Sup. c. 2. *Cùm verò paries ardet proximus, iam tua res agitur.*

Nominat autem Bethauen, eam quæ Bethel dicebatur, vt nominis inuidia in locum etiam ipsum deriuetur, & præcepto diuino satisfiat, quo non amplius Bethel, sed Bethauen eam appellari necesse fuerat. Cùm ergo populus Bethauen vituli sui ruinam & calamitatẽ magno & publico planctu & luctu prosequentur, cùm sacrificuli vlulabunt, tunc Samariæ vicina proximaque ciuitas maximo pauore perhorrescet:

Et æditui super eum exultauerunt.

QVANDO, inquit, sacrificuli vitulum lugebunt, quem antea ludo, cantu, & lætitiæ plenis sacris celebrabant; lugebunt autem,

Ob gloriam eius, quia migrauit ab eo.

כומרים ÆDITVOS Latinus interpres vertit quos Hebræi *Comarim* vocant: Erant autem homines varijs collegijs ad aliam atque aliam numinum & sacrorum rationem cõparati, vestibus etiam à cæteris hominibus distincti, quales fuerant Isidis, Cibelis & Anubis famuli, & apud Siculos Venerij; cuius generis hominum maxima multitudo in Israël & Ierusalem etiam est inducta. atq. hoc genus illud est quod à Iosia rege extinctum in Iudæa
4. Reg. 23. fuit, quos Aruspices in eo loco vertit interpres: Et deleuit, inquit, aruspices, quos posuerãt
» reges Iuda ad sacrificandum in excelsis per ciuitates Iuda in circuitu Ierusalem, & eos
» qui adolebant incensum Baal, & Soli, & Lunæ, & duodecim signis & omni militiæ cæli. Latini verò hos omnes, qui sancto & legitimo ritu sacerdotes non erant, aut sacrificulos communi verbo, aut famulos adiuncta nota vocant, vt famulos Isidis, Lunæ, Solis, &c. Hos autẽ certis saltationibus & choreis sacra sua peragere puto; quam rem nomen ipsum *Comar*, quod reuolutionem significat, indicare videtur. [*Et æditui super eum exultauerunt.*]
Psalm. Deest relatiuum, qui, qui super eum exultauerant, vt illud: Iudica me Domine secũdum iustitiam meam, & secundum innocentiam meam super me, hoc est, quæ super me est.

Siquidem

Siquidem & ipse in Assur delatus est, munus regi vltori.

CAVSSAM publici luctus Bethauenitarum maximè autem sacerdotū reddiderat, nimirum quòd vituli gloria migrauisset, quòd diuinis honoribus priuatus vitulus fuisset, hanc caussam expolitione aperit, quòd non solùm Israël salua vituli religione, sed etiam vitulus ipse, cum Danitico etiam simulachro, cumque omnibus alijs ciuitatum atque ædium ornamentis, & omni pretiosa supellectili prædæ & spoliorum nomine sublatus, ad regem non vituli forma, imò confractus, & auri tantùm æstimatione deferendus esset. [*Munus regi vltori* Hebraicè, *Munus regi Iareb.*] quod cognomen Assyriorum regum vel ex ciuitate, vel ex officio fuisse iam diximus: Hoc autem nouæ ac tanto studio excogitatæ religionis pudendo exitu necesse erit, vt Ephraitas suorum consiliorum iam pudere incipiat: Namque illa re sublata & euulsa in qua totum regni sui firmamentum atque robur sese habere putauerant, cætera omnia quæcunque huic rei innitebantur, corruere consequens fuit. Cùm verò Ephraitæ vt populi erga se studia conseruarent atq. retinerent, vitulorum cultum & religionem à se excogitatam tuerentur: cumque hæc illis diuino consilio & hostium opera corruisset, iam à se populi animos abalienatos, imò in sui odium inuidiamque conuersos, ob deprehensam fallaciam, intelligere debuere, id propterea ait:

Confusio Ephraim capiet, & confundetur Israël in voluntate sua:

QVONIAM vtrosque Ephraim, hoc est regiam familiam, & Israël populum, consilium spesque sua frustra essent: [*In voluntate sua:* Hebraicè, *In consilio suo,*] quod ad rem atque ad regnum stabiliendum fuerant secuti. Atque res quidem hoc ordine gesta est, vt primum omnes Israëliticæ vrbes, oppida omnia celerrimè victa & capta fuerint: Deinde verò Bethel vanæ illius religionis caput, postremo loco Samaria cum rege suo fuerit expugnata. Igitur Israëlis calamitas & sibi ipsis, & Ephraim pudori fuit, multò autem magis Bethel cum vitulo suo exciso, quæ omnibus Israëlitis qui iam abducti fuerant pudorem maximum, Ephraitis autem & Samariam incolentibus cum maximo pudore, maximum etiam metum attulit. At verò quoniam Samaria non statim vt obsessa fuit, in hostium potestatem venit, sed bellum atque obsidionem per triennium tollerauit; ne hac tam diuturna patientia aliquid prosperi promittere sibi possent, præmonentur à Vate huiusmodi longam moram ad calamitatis, atque miseriæ incrementū potius, quàm ad aliquam salutis spem pertinere: Namque tandem longæ obsidionis malis oppressi, & fracti, hostibus succumbent, tantò demū crudelioribus, quantò deditionis desperatione & contentione vehementius irritatis, eò quippe miseriarum & calamitatum redigendi à victoribus sunt, vt optandum potius fuerit viuos se montibus operiendos, obruendosq. obijcere, quàm crudelissimis hostibus manus dare. Atque eleganti profectò similitudine tota hæc res explicatur. Ait enim Samariæ in obsidione constantiam spumis in rapidissimo flumine actis, persimilem fore, quæ quamuis defluentibus velocissimè maximoque impetu aquis; aliquandiu extare, & crescere in altum videantur, tandem subitò commotæ vehementi aquarum cursu, & vi dissipantur, vt breui omnes omnino euanescant; sic adeò Samaria cum rege suo, cæteris Israëlitarum populis hostium cedentibus potestati, obsistere tamen ipsa, atque manere videbatur, sed tandem spuma fuit: Siquidem & ipsa etiam corruit, & fusa dissipataque adeò est, vt nullus superesset cultor, quinimò loca omnia vastata atque deserta redderentur, & in frequentibus olim maximaque celebritate claris templis, arisque solitudo esset. Hæc adeò tota sententia duobus illis versibus continetur:

Transire fecit Samaria regem suum quasi spumam super faciem aquæ. Et disperdentur excelsa idoli, peccatum Israël: Lappa & tribulus ascēdet super aras eorum: Et dicent montibus operite nos, & collibus cadite super nos.

EXPLICATA iam sententia verborum nobis ratio habenda est: [*Transire fecit Samaria regem suum:* Hebraicè sic legimus: *Similis est Samaria rex suus:*] Hoc est, Samaria cum rege suo similis erit spumæ super faciem aquæ, cuius natura est non vt permaneat, sed vt eadem, qua sublata aliquandiu fuerit leuitate deferatur, atque euanescat. [*Et disperdentur excelsa idoli:* Hebraicè est, *excelsa Auen,* hoc est *Bethel,*] vt Chaldæus interpres exponit. Interim enim dum Samaria obsidebatur, Bethel locus reddebatur vastior, cùm

loci solitudine ipsa, tum etiam hostium manu, qui in Samaritanorum odium & contumeliam, nouas Bethel ruinas quotidie edebant; idque non præter diuinum consilium, vt videlicet longo ac diuturno opprobrij sui spectaculo Israëlitæ magnum ea superstitione in se Dei odium concitasse intelligerét, quòd non nisi tam longa vltione satiari posset. ob eam autem rem illud appositum est: [*Peccatum Israël:*] Namque Samariæ vitulus crimini nefario Israëlitis fuerat. [*Lappa & tribulus ascendet super aras eorum.*] Vastationem & solitudinem maximam hac descriptione depingit, cuius rationem, vnà cum nominibus ipsis plantarum iam antea sumus persequuti. [*Et dicent montibus operite nos.*] Non in salutem, sed in grauissimam, miserrimamque calamitatem, ex illa longę obsidionis tollerantia euasuros significat, cùm quotidiano Bethelicæ ruinæ spectaculo hosti in se crudelitatem atque sæuitiam conijcere liceat, qui si in immeritos parietes & lapides tantum insolescit, quantū in seipsos quorum odio hæc fiunt, sæuiendū esse existimari oportuerit? Præ metu ergo hostilis crudelitatis minus miserum, potiusque optandum videbitur, idque omnibus votis poscent, vt irruentibus in se montibus absorbeantur: Namque si nihil aliud contigerit leuius, tamen & citò perire, & sepulchro non carere licebit. [*Et collibus cadite super nos.*] Explicatio est, qua & votum, & calamitatis metus amplificatur, & verbum, dicent, idipsum significat, cùm tanto eos eius rei desiderio teneri ostendat, vt quamuis surdas atque inanimes res, tamen voce & clamore appellent. Simili oratione horribilē illam per Romanum exercitum Iudaico in populo edendam stragem, Christus seruator noster Ierosolymitanis feminis, dum ad supplicium pro nobis produceretur, præcinebat. atque vt hoc in loco, ita etiam in illo argumentum à comparatione ductum est, hoc modo: Si in lapides & parietes Bethel tantùm furiunt Assyrij, quantum in Samaritas, quos maximè inuisos habent, debacchabuntur? Et Christus: Si in viridi ligno hoc
Luc.23. „ fit, in arido quid fiet?

Ex diebus Gabaa peccauit Israël.

NVLLAM omnino virtutem, nullam honestam probabilemque rationem in hominibus esse, quæ eadem excellentissima in Deo, tanquam in fonte non sit, ipsa diuinæ naturæ ratio manifestè docet & ostendit: Quid enim in homine egregium commendari potest, quod non idem illius immensæ lucis vmbra, & veluti quædam imago sit:
Iob 10. Nunquid sicut dies hominis dies tui, aut anni tui sicut humana sunt tempora? dicebat Iob, vt hominem nulla ex parte Deo comparādum esse significaret. vnde illud omnium Theologorum commune axioma est, quæcunque creaturis insunt bona, in Deo eadem eminentissima esse: namque vt probata in homine misericordia, iustitia, sapientia, virtus, & quæcunque alia honesti ratio in Deo excellentissimis modis non probetur, à diuinæ naturæ consideratione longè est alienum. hoc argumento misericordiæ in Deo excellen-
Luc.11. tiam vltra omnem humanam comparationem Christus probabat: Si ergo vos cùm sitis mali, nostis bona data dare filijs vestris, quantò magis pater vester qui in cælis est, dabit spiritum bonum petentibus se. Hanc eandem argumētationem Deus hoc in loco apud Israëlitas tractat, quos æquitatis cōtentione vrget: Ostendit se non minus æquum, atque incorruptum iudicem & vindicem caussa grauissima id exigēte futurum, quàm illi ipsi, apud quos verba facit, aliquando sese iudices & vindices præbuerint, peccati quidem magni, quod tamen si cùm hoc quòd in crimen nunc vocatum est, conferatur, leuius multò fuerit iudicandū. Itaque nō esse cogitandū Deum seuerissimè atq. iustissimè non
Gene.18. esse iudicaturū, si sanctè & iustè iudicare laus etiam in hominibus est. Absit à te Domine „ (dicebat Abraham) vt hoc facias, an qui iudicas omnē terrā, non facies iudicium? namq. iudicium non tam hominum, quàm Dei proprium est, atque ab ipso iuris & æquitatis normam præceptaque homines habent, sicut scriptum est: Ne timeatis à facie cuiusquā,
Deuter.1. quia iudiciū Domini est. Quoniam verò hæc quā diximus sentētia sequētibus versibus „ inuoluta est, ipsum argumentū Dialectico modo prius nobis erit disponendum: Si Israël, inquit Deus, in nefario crimine seuerū se atq. integrū iudicem præbuit, & vt ego ipsum in grauiore scelere acrem diligentemq. iudicē agam, æquum consentaneumq. est; sed in Gabaitarū caussa Israëlitę seuero vsi sunt iudicio. cōsequitur ergo eorū caussam à me iustè & seuerè iudicari oportere, atq. eò magis quò leuius Gabaitarū, quàm hoc ipsorū piaculū est. hæc argumētationis summa est, quæ quidem nō simplex est, sed duplex: Nam & duas

res

res probandas suscipit, illos incorruptos & integros iudices olim fuisse, & Gabaitarum crimen leuius fuisse. ex quo consequitur, diuinum in hos ipsos iudicium acre & seuerum esse oportere: iam singulas argumentationis partes tractemus. [*A diebus Gabaa peccauit Israël.*] Grauiori, inquit, crimine nunc Israël tenetur, quàm olim Biniaminitæ, cùm in Gabaa vltionis caussa concursum est, tenebantur. propositio ex ijs quæ perorata iam superius sunt, manifesta est: Illic enim libidine & stupro à paucis hominibus peccatum est, & iniuria vir vnus, vnaque mulier sunt affecti; hic verò præterquam quòd pluribus stupris omnis Israël sese contaminauit, & regni populique societas atque concordia dissipata, & diuina religio inductis superstitionibus, & nefario cultu violata est. [*Ergo à diebus Gabaa peccauit Israël:*] Particula à, aut ex, non temporis nota, sed comparationis est coniunctio, Vt: Et iustificata est sapientia à filijs suis; Et, Descendit hic in domum suam iustificatus ab illo. Atque alia passim huiusmodi exempla sunt: Igitur cùm Israël maiori crimine obligatus sit, maiori pœna dignus erit, sed ipse facto impetu crimen Gabaitarum seuerè est vltus. ergo iustè agetur, si sceleris ipse sui me iudice pœnas luat. Quòd verò Israëlitæ, hoc est Samaria & Ephraim iustum & incorruptum iudicem tunc egerint, & rei indignitatem ferre non potuerint, ipsiusmet & consilijs & factis probatur: Nam re cognita communi consilio bellum Gabaitis denuntiarunt, simulatque intulerunt. Matth. 11. Luc. 18.

Ibi steterunt.

Cùm scelus illud grauissimè, & iniquo ad modum animo tulissent, vtpote qui eo tempore alieniores à scelere erant; multoq. quàm Beniaminitæ, iustiores: Nam nisi illi tunc innocētia, & sceleris odio Biniaminitis non præstitissent, nunquā profectò tam audacter tamque impudenter facerent, vt propriorum delictorum conscientia stimulati, in fratres animaduerterent, liceretque Benianimitis admisso scelere securè agere, neq. à fratribus suis timere, quos ipsi reprehensi redarguere ac reprehendere vicissim poterant. hoc est quod ait:

Non comprehendet eos in Gabaa prælium super filios iniquitatis:

HEBRAICE sic: *non continget eos prælium super filios peruersitatis*, Hoc est, nunquam illis susceptū fuisset bellum in Gabaa contra Biniaminitas, qui maximi & nefarij sceleris damnati erant. nemo enim tanta impudentia, tamque singulari audacia præditus est, vt criminosum alterius maleficium accusandum, nedum vindicandum suscipiat, cuius maleficij ipse expers non sit. Constat ergo Biniaminitas illa tempestate in noxa fuisse, Israëlitas verò multò fuisse innocentiores, & propterea hos in illorum vita iustitiæ, æquitatis & seueritatis laudem sibi quæsisse, ac tanto studio, tantaque coniuratione meritas debitasque pœnas fuisse prosequutos. Qua ergo ratione fieri potest, inquit Deus, vt ego qui æquissimus rerum æstimator, sanctissimusque & iustissimus iudex sum, æquitatis & iustitiæ cupiditate atque studio non tenear? præsertim cùm grauior magisque damnata caussa hæc quàm illa sit? imò hoc mihi vehementer desiderandum est, neque antea cessandum, quàm desiderio meo satisfiat.

Itaque iuxta desiderium meum corripiam eos, congregabuntur super eos populi.

VT ILLI olim communi consensu ad bellum Biniaminitis inferendum conspirantes in Gabaam conuenerunt, ita etiam me auctore & impulsore multorum populorum in eos concursus fiet. hoc autem his continget

Propter duas iniquitates eorum:

GEMINVM scelus alterum effrenatæ libidinis, qua vltrà quàm dici possit exarserunt; alterum verò idque longè grauissimum idolorum culturæ & superstitionis, qua geminatis etiam vitulorum simulachris sese contaminauerunt; cùm illi ob vnum libidinis scelus, idque paucorum hominum audacia ac temeritate admissum, tanto studio & conspiratione in totam tribum animaduerterint.

Ephraim vitula docta diligere trituram, & ego transiui super pulchritudinem colli eius, ascendam super Ephraim, arabit Iudas, confringet sibi sulcos Iacob.

REM QVAM hactenus simplici oratione tractauerat, nunc deinceps perpetua translatione (quàm allegoriam dicunt) amplificat, atque imprimis quæ fuerint Israë-

litarum studia, quæ opera & artes, deinde qui illis harum rerum exitus futuri sint, docet. Est autem hæc sententia: Humanum ingenium cessare non potest, quòd si honestis studijs non teneatur, procliue est, vt vitiositatem sectetur: Quamobrem Deus homines ad honestatem atque ad officium instruit & docet, vt his animus occupatus, aditum vitio præcludat. Hæc diuina religio agit, in eoque versatur, vt honestam ac veram homini voluptatem, tanquàm optimum finem proponat; viamque qua ad hæc perueniatur, muniat atque demõstret; quam qui fuerit persequutus, propositis tandem fru-
Psalm.37. ctibus præmijsque fruetur, sicut scriptum est: Declina à malo, & fac bonum, & inhabita „ terram, & pasceris in diuitijs eius. Itaque studia & exercitationes præscribit vera religio, quibus vera bona, atque ea quæ maximè ab hominibus expetitur felicitas, Dei dono percipitur. At verò & falsa & superstitiosa, humanos animos non ad virtutem, sed ad libidinem instruit: nam prætermissis fidei ac officij præceptis, vitiosa sacrificia, ludos & saltationes, aliaque huiusmodi præcipit, in quibus homines non ad virtutem, non ad futuri pręmij spem, sed ad præsentes tantùm voluptates exercentur. Itaque neutri cessant, sed altera pars honestum laborem amplissimæ mercedis spe suscipit, altera verò futurum negligens, in ipso laboris articulo fructum suum percipere studet. Atque eius quam nunc disseruimus, rei imago arationis & trituræ similitudine à Vate describitur: nam bos qui arat, non præsenti fructu vtitur, sed futuræ vtilitatis studio laborem fert; qui verò tritu-
Ierem.50. " rat, præsente fruitur mercede, sicut scriptum est: Qui arat, debet in spe arare. Et: Non al- „ ligabis os boui trituranti. & apud Ieremiam: Impinguati estis sicut vitula triturans. Ergo vt ad Vatis lectionem nostra accommodetur oratio, Ephraim in hoc loco reprehenditur, quem vitulæ & iuuencæ similem sæpe aliàs fecit, quæ cùm in diuinæ legis verę que religionis agro arare potuisset & debuisset, tamen iugi impatiens, superstitionis potius optauit trituram, in eaque sese exercuit; vt ijs delicijs, quas tritura illa suppeditat, libidinem suam expleret. qua quidem re Iuda etiam adduci potuit, vt Ephraim fortunis inuidens, studijs quoque æmularetur, atque ab aratro ad trituram transiliret; quemadmodum re vera factum est: Quippe Israëlitarum exemplo Iudæi ab officio ad superstitionis studia sunt traducti. ait igitur: [*Ephraim vitula docta diligere trituram.*] Quam ego ad arandum legibus conditis & propositis institueram, tamen ipsa trituram studiosè amauit, in eaque sese exercuit, ob hanc rem doctam fuisse dicit: Quoniã vero hac licentia atq. petulantia diuinam in se iram prouocauerat, & duram sibi commerita fuerat seruitutem, in quam citò à Deo tradenda erat: ideo ait nihil aliud eam sibi illa licentia parasse, quàm vt ceruicem suam crassam, nouo iugo idoneam redderet; iamque tempus esse oportunum, vt sub hostium iugum mittatur, quando ceruix eius Dei manu contrectata, & ad iugum idque durissimum satis apta visa fuerit. [*Ego transiui super pulchritudinem colli eius.*] Ego, inquit, manu collum eius tractaui, quod & tolerandi iugi dissuetudine, & deliciarum vsu satis obesum, satisque forte, & ad seruitutis labores sustinendos satis idoneum inueni. vnde intelligimus non solùm iudicandi caussam à Deo obseruari, verumetiam sumendę pœ-
Psalm.72. næ opportunitatem; sicut scriptum est: Deiecisti eos dum alienarentur. Quoniam verò oportunum erat iam, vt hostibus domanda, frangendaque hæc vitula traderetur, subiungit: [*Ascendam super Ephraim*: Hebraicè est, *Gestare faciam Ephraim.*] quòd ab Assyrijs populis, quos supra memorauit, circundatus, capiendus, frangendus, & sub iugum mittendus ita esset, vt non modò iugum & aratrum, sed sessorem etiam ferre cogeretur:
Nehemiæ 7. quod quidem seruitutis genus vitularum naturæ durissimum incommodissimumq. est,
2.Paral.12. cùm tantùm equos, asinos, mulos & camelos sustinendo oneri, boues autem trahendo aptos esse ex sacra philosophia constet. Ex hac aũtem re illud euenturum esse dicit, vt Iudæi, & cæteri Israelitæ qui à dissensionis tẽpore apud Iudæos permanserant, atq. studiorum Ephraim æmuli iam erant, spectato alterius populi periculo sibi caueant, & in desertas iam à se arationes, de integro incumbant. hoc est quod dicit, [*Arabit Iudas, confringet sibi sulcos Iacob.*] Sic enim factitatum in libris regum legimus; nam Ezechiæ & Iosiæ filij eius temporibus, tam Iudæi quàm Israëlitæ cæteri, & qui ab extrema illa calamitate Samariæ fuerant reliqui consiliorum vitæque rationem in melius mutauerunt. At verò aliarum tribuum reliquiæ, non iam illo Israëlitis splendore clari, sed ad Iacob humilitatem redacti hi penè sequentes glebam confringent, hoc est arationem legis atque religionis obseruantia eo quo poterunt modo iuuabunt: Totus enim religionis cultus

arationis

arationis translatione describitur, sed boues arare solent; hominum autem cùm non pares vires sint, cura est, vt glebas quæ arantibus bobus relictæ sunt, ligonibus obfringant, aruum æquent & complanent. Sua ergo ex parte Israëlitarum reliquiæ, quoad poterunt in religionis negotio agent. [*Confringet sibi sulcos.*] Hebraicè est, *Complanabit sibi*, aptè autem dictum est, *Iacob confringet sibi glebas*. Quod cùm illi iam ob conditionis suæ humilitatem, ob afflictas & labefactatas res, integram religionis formam & rationem tractare non liceat, tamen id quod vel pauperrimo cuiquam integrum est, cordis sui duritiem emolire, atque hominis pœnitentis partes corrigendis moribus agere curabit.

Seminate vobis ad iustitiam, & metite in ore misericordiæ, innouate vobis nouale: tempus autem requirendi Dominum, cùm venerit qui docebit vos iustitiam.

OPORTVNO admodum loco commune Prophetarum omnium argumentum vrget, atque quorum interest audire, auribus inculcat: Nam cùm de virtutis & pietatis studijs sub arationis translatione mentionem fecisset, & vtrunque populum Iudaicum & Israëliticum vitularum nomine appellasset, nunc eidem translationi insistens, totius Israëlitici negotij erga Deum, atque Dei rursus erga ipsos consilij summam explicat, & quodnam sibi in hac re cum alijs vatibus commune desiderium fuerit, addit; deinde ab illis aut officio proprio, aut consilio diuino, & vatum desiderio satisfactum fuisse negat. id quò faciliùs intelligatur, summa paulò altius nobis repetenda est. Humanum genus summum illum originalis iustitiæ gradum, de quo primorum parentum scelere deiectum fuerat, nullis suis nec conatibus, nec aut studijs aut actionibus obtinere iterum potuisset, nisi diuinæ misericordiæ & liberalitatis infinitæ consilio, restitutio atque salus illi expediretur: Huius verò magni consilij interpretem ac ministrum proprium filium vnicum esse voluit Deus, qui sua illa inenarrabili ad mortem vsque obedientia efficere potuit, vt humano generi propter corruptam naturam superis inuiso, diuina iustitia & gratia restitueretur. quomodo autem hoc negotium gerendum esset, nec non vtrum in eodem dignitatis loco, in quo fuerat collocatus, an altiore ac meliore statuendus homo esset, nunc disputare non laboremus, quando neque res, neque commentationis breuitas id capere videtur: illud tamen statuere operæprecium est, hominem sua opera & studio ex illis inimicitijs in oportunam iustitiam diuinamque gratiam nunquam redire potuisse, nisi pacis & amicitiæ auspex atque internuntius adesset, qui generis scelere expiato, amicitiæ & gratiæ rationes procuraret. huius verò rei promissio ex diuina liberalitate misericordiaque fuit, nullis in homine, vt Theologi aiunt, præcedentibus meritis, quamobrem id à Deo promitteretur: Verùm enimuerò tantum hoc tamque admirabile donum non quibuslibet, sed dignis tantum paratum esse voluerat Deus; dignos autem esse eos definiuit, qui fide erga promissionem, & bonis operibus, ijsque virtutibus præditi essent, quæ virtutes maximè hominem decent, quarumque exercitatio in nostra potestate diuina adiuuante gratia est. Ob harum autem virtutum stabilem & certam possessionem homo iustus nominatur, non quidem iustitia illa diuina, quæ saluos restitutosque facit, atque in antiquum statum, ac dignitatem maximam restituit; namq. hoc vnius Dei donum, & Christi eius opus est, sicut scriptum est: Non ex Tit. 3.
operibus iustitiæ quæ fecimus nos, sed per suam misericordiam saluos fecit per lauacrum regenerationis, & renouationis sancti spiritus, &c. Igitur duas iustitiæ rationes statui oportet; alteram diuinam prorsus, hominibus Dei dono atq. misericordia contingentem, cuius qui participes sunt, Dei filij diuinæque consortes naturæ dicuntur esse; alteram verò quæ humana cura, studio & exercitatione vnà cum Dei auxilio & gratia constat, atq. adeò posteriorē hanc vnà cum fide ab eis requiri, qui priorē illam diuinam expetunt, si modo habiles & idonei ad eam præstandam sint, totis sacris libris est manifestum: Pœnitemini & credite Euangelio, diuinæ huius iustitiæ nuncius ac procurator Matt. 1.
dicebat. Quicunque verò hanc rationem in Theologica disciplina non considerarunt, Luc. 10.
circa eam quam profitebantur fidem naufragauerunt; in quo errore multos nostro tempore versari video, qui vtinam aliquando ad veritatem dirigantur. Huius olim promissionis nuntios Vates, conscium verò populum Israëliticum esse Deus voluerat, vt ij apud quos orbis redemptor nasciturus erat, huius etiam prærogatiuæ sorte cæteris gen- Acto. 3.

P 3 tibus,

Roma. 9. tibus, nationibusque præſtarent, ſicut ſcriptum eſt: Qui ſunt Iſraëlitæ quorum adoptio „ eſt filiorum, & gloria, & teſtamentum, & legiſlatio, & obſequium, quorum patres, ex „ quibus eſt Chriſtus ſecundum carnem. Nullam igitur occaſionem Vates prætermittere ſolent, quin oportunè, importunè hanc rem inculcantes, vrgeant atque inſtent, admoneantque maximi illius diuini doni ab eis ſperandi, officijque faciendi, vt eam ſtabiliant ſpem; vt hoc in loco Hoſſeas, cum de religionis ſtudijs virtutiſque exercitationibus ſub arationis imagine verba feciſſet, aptè ſuum erga illos animum aperit, & quanto illorum vtilitatis deſiderio teneatur, exponit: Vtinam, inquit, veſtri officij recordaremini, vtinam rationem, parteſque veſtras cogitaretis; exiguo enim atque breui labore maximum quæſtum, emolumentumq. faceretis: namq. ea virtutis exercitatione quæ diuinis præceptis præſcripta eſt, iuſtitiam illam conſequeremini; quam qui fidem Dei promiſſis habent, ex illius benignitate ſunt accepturi. Atque hæc illorum verſuum ſententia eſt: [*Seminate vobis ad iuſtitiam.*] Date operam humanis ſanctiſſimisq. virtutibus; huiuſmodi namq. ſeges diuina virtute & miſericordia vobis ſuo tempore iuſtitiam feret illã, quam eius auctor Deus Chriſto procurante eſt largiturus; ad quã iuſtitiæ meſſem pertinebunt, Gene. 15. quæcunque à vobis rectè, piè, ſancteque geſta, & acta fuerint, ſicut ſcriptum eſt: Credidit Abraham Deo, & reputatum eſt ei ad iuſtitiam, videlicet per Chriſtum ſuo tempore afferendam. [*Et metite in ore miſericordiæ.*] Imperatiuus pro futuro Hebraico more ad futuræ rei certitudinem, quaſi certam illis metendi copiam faciat: Metetis profectò, inquit, metetis non quantum ſeminaueritis (id enim perexiguum eſt ad meſſis magnitudinem atque excellentiam) ſed in ore miſericordiæ, hoc eſt pluſquam petere, aut etiam intelligere poteſtis. ea enim miſericordiæ ratio eſt,) vt vltro donet, & vltra quàm cogitari poſſit donum adaugeat, ſicut ſcriptum eſt: Psalm. 56. Quoniam magna eſt, vſque ad cælos miſericordia tua. [*In ore miſericordiæ.*] Os pro ratione & menſura non rarò in Hebraico ſermone vſurpatur, vt Ioſeph dictus eſt dediſſe panẽ patri fratribusq. ſuis in ore paruuli, hoc eſt, quantum pueris, qui ſępe panem petunt, petere libuiſſet. Pulcherrima ergo comparatione, quanto incremento ſparſum ſemen meſſis ſuperatura ſit, ſignificauit: nam qui ſeminat, iuxta ſuam & agri ſui menſuram ſeminat; ſeminat enim ad os modij, aut ad ſummum ad os ſacci, neque æſtimandus eſt ager qui ſeminatur vltra menſuram ſeminis, Leuit. 27. vt in Leuitico ſcriptum eſt: Igitur vos, inquit Deus, iuxta menſuram veſtram, & in ore ſaccorum veſtrorum ſeminabitis: colligetis autem in ore miſericordiæ, quæ vt iam diximus ad vſque cælos magna eſt. O admirandam Dei noſtri benignitatem, beati qui illius miſericordiæ & fidei res actioneſque ſuas credunt, quibus tantus ex tam exiguo ſemine percipitur fructus: Quoniam autem his ſtudijs eos intentos eſſe oportuit; quicunque tanti diuini beneficij conſortes eſſe vellent, neque ſemel tantum aut bis, ſed aſſiduè virtuti operam dare, ſicut ſcriptum eſt: Matth. 10. Non qui incœperit, ſed qui perſeuerauerit vſque in finem, hic ſaluus erit. ob eam rem addit: [*Nouate vobis nouale.*] Hoc eſt, ſingulis annis arate, voſque in diuinæ legis præceptis exercete; neque enim id nunc incommodum eſt, aut importunum, quinimò vobis integrum eſt, vt omni conſilio, ſtudio, atque conatibus omnibus Deum quæratis. [*Tempus autem requirendi Dominum.*] Hebraicè eſt, *Oportunitas eſt inquirendi Dominum.* Futurum enim eſt, vt veniat iuſtitiam & felicitatem maximam ijs allaturus, quos, quantum in aratione profecerint, non pœnitebit. [*Cùm venerit & qui docebit vos iuſtitiam.*] Hebraicè eſt, *Donec veniat & doceat vos, vel influat in vos iuſtitiam.* Iuſtitiam illam diuinam, quàm qui eſuriunt & ſitiunt, ſaturabũtur, de qua Matth. 5. Psalm. 84. ſcriptũ eſt: Veritas de terra orta eſt, & iuſtitia de cælo proſpexit. Hanc autẽ ipſe idem qui Isa. 45. allaturus erat, docturus etiam fuit, ſicut ſcriptũ eſt: Rorate cæli deſuper, & nubes pluant iuſtum, aperiatur terra & germinet ſaluatorem, & iuſtitia exoriatur ſimul, Ego Dominus creaui eum. Hæc erat officij ratio, ad quam ſæpiſſimè vates hic noſter atq. alij omnes Iſraëliticum populum reuocare conati ſunt; neq. vlla temporis aut rerum oportunitas fuit, in qua illorum hac in parte cura, ac diligentia deſideraretur: cùm tamen Iſraëlitæ negligentium & diſſolutorum hominum partes importunè, atque impiè ſemper agerent; nam quo magis à vatibus amicè & ſtudioſe admonebantur, eo ſe illi ad virtutem ſegniores, ad vitia autem & ad impietatem promptiores præbebant. atque ea quidem res ſæpè illis à vatibus exprobrata eſt, vt hoc in loco:

Araſtis

Arastis impietatem, iniquitatem messuistis, comedistis frugem mendacij: confisus es in vijs tuis, & in multitudine fortium tuorum.

EXPROBRATIO est ex antithesi, docens, quantum illi à vocatione officioque suo sese abalienauerint, ego, inquit, admonui, hortatusque sum vos sæpissimè, vt seminaretis ad iustitiam metendam, vos autem arastis impietatem, in eaque re plurimum studij, laboris, operæque multum consumpsistis: iuxta hanc verò sementem & culturá messuistis vobis iniquitatem; namque ex superstitioso simulachrorum cultu non alios mores sperari licuit, quam quos illa disciplina instituit; tales enim euasère cultores, quales de dijs, quos colebant, opiniones acceperant. sicut scriptum est: similes illis fiant qui faciunt ea, & omnes qui cõfidunt in eis. Psal.134. Tales autem à vobis percipi fructus oportuit, qualẽ messem habuistis. Messis fuit iniquitas, ergò cùm ad vsum ventum est, mendacium comedistis. Mendacium comedere, est frustrari spe sperati fructus, inaniaque omnia vota experiri, quemadmodum dictum est: Et mustum mentietur in ea. Significat autem hac oratione, totum illud impietatis & superstitionis simulachrorumque colendorum studium, omnes opiniones, omnes spes quas de dijs conceperant, omnia deniq; quæ sibi vel proprio errore, vel futilium aruspicum atque vatum responsis pollicebantur, vana & inania fore. Atque ex tanto apparatu, labore, studio, impensa, mendacium solummodò esse colligendum. Ipsam autem stultitiam eorum ostẽdere volẽs subiungit: [*Quia confisus es in via tua in multitudine fortium tuorum.*] Quantò simplicior, tutior, magisque cõpendiosa sit vera religio, quàm falsa colentibus, non raro in sacris libris docemur: Nam qui verùm Deum purè & sanctè colunt, ipsa religione & pietate sese contra omnem aduersum euentum muniunt, ipsaque lege docentur, neque in equis neque in equitibus, neq. in vllis humanis opibus, sed in sola Dei virtute sibi collocare pręsidium. Hi in curribus & hi in equis, nos autem in Psal.19. nomine domini sperabimus: Ipsi obligati sunt, & ceciderunt, nos autem surreximus, & erecti sumus. Hæc veræ religionis riteque obseruatę ratio, hæc certa via est. Qui verò aliã viam pietatis & religionis, imò potius superstitionis & erroris insistunt, magnam spẽ collocant in hominum consilio, ope ac præsidio, in quo nulla stabilis potest esse fiducia, Sicut scriptum est: Maledictus homo qui confidit in homine, & ponit carnem brachiũ suum. Ierem.17. Israëlitæ hac via & suis & sociorum, quos vocabant opibus fidebant & nitebãtur; vbi verò ad periculum est ventum, non auxilium, sed maturius atque grauius exitium sibi comparari iuste sentiunt. idcirco horum improbat consilium, aitque: [*Quia confisus es in via tua, & in multitudine fortium tuorum:*] Coniunctio illa *& in multitudine* in exemplari non est; expositionis autem causa ab interprete, vel librario est addita. Nam sensus est: in ista via, quam tibi per errorem muniuisti, confisus es in multitudine fortium tuorum. Quòd verò multitudinis numerum subitò in singularem mutat, id solenni Hebraicæ linguæ exemplo fit.

Consurget tumultus in populo tuo, & omnes munitiones tuæ vastabuntur, sicut vastatus est Salmana à domo eius, qui iudicauit Baal in die prælij matre super filios allisa:

OSTENDIT quid illis hoc, quod excogitarant, præsidium præstiterit, nimirũ vt maiori impetu, ac tumultu & grauiori ruina perirẽt; maior enim moles grauiori casu corruit: Quo enim magis muris, turriumque extructione detentus & retardatus est hostis; quo magis vi, & præsidijs impeditus, eo ad vltionem crudelior est effectus. Itaque nec hominibus, nec opibus atque ædificiis defendi poterunt; imò vt non simpliciter perire liceat, ipse ruinæ & tumultus maximi sonitus & pauor efficiet. consurget ergo tumultus, cùm dicit: *consurget*, maximum fore significat tumultum, qui misto populi pereuntis clamore & corruentium ædificiorum sonitu vehementer excrescens consurgat, vt illud apud poëtam:

Auditumque Mœdis Hesperiæ sonitum ruinæ.

[*Et omnes munitiones tuæ vastabuntur.*] Quoniam verò præcedentium temporum futurarum rerum euentus credibiles magis efficere, atque ante oculos proponere solent, historiam illis temporibus notam, nostris verò non planè compertam citat, quo similis exitus fidem, imaginem, terroremq. inijciat. Historia verò huiusmodi fuit: Salmam quidam

bello armisque potens, Arbelam locum virorum murorumque præsidijs (vt huius vatis oratione & similitudinis ratione indicatur) munitissimum, obsessam tandem expugnauit: qua victoria, ira in victos sæuitum est, vt nulli vel ætati, vel sexui parceretur, sed vsque eò grassaretur hostis, vt etiam pueros atque infantes in conspectu matrum, deinde matres saxis & muris collisas crudelissimo mortis genere necaret. Ad huiusmodi itaque euentum atque spectaculum præparari se Samaritas suis artibus, munitionibus & propugnaculis prædicit, vt post filios matres etiam muris & lapidibus, quibus magnifica illa construerant ædificia, illidantur; vt durissimo spectaculo matres primum crudeliter animo, deinde corpore etiam cruciatæ quò serius, hoc pereant miserius. [*Sicut vastatus est Salmana à domo eius qui iudicauit Baal in die prælij*. Vulgatæ latinæ versionis auctor sic tránstulit chaldaicam magis & græcam, quàm hebraicam lectionem secutus; putoque illum dum hæc legeret & verteret, ad Gædeonis historiam animum conuertisse, reliquisseque nobis lectionem, quæ ad eam rem, quam octauo iudicum capite legimus, referri vtcúq. posset. Sed hebraicú exemplar sic habet. [*Sicut vastauit Salman, domum Arbeel in die prælij:*] Qua in lectione Salman belli imperator & dux proponitur. Domus verò Arbeel locus & populus cui bellum illatum est. Quòd autem quidam ad Salmanasar referunt, quem primo Oseæ filij Ela regis Israël anno Arbelam trans Iordané crudelissimé vastasse dicút, Id si temporum ratio pateretur, facilè nominum similitudo admitteret; namq. Salman, & Salamanazer, vt Hebraicè vocatur, eiusdem hominis nomine esse nihil prohibet, cùm vox Nezer principum Assyriorum agnomen esse videatur, quòd & Nabugodonosor nomen indicat, qui sua lingua Nabugodonezer dicebatur. Sed vates hoc loco præsentis, vel præteriti temporis historiam ad futuram rei similitudinem explicandam citat: cùm verò vates hic vsque ad Ezechiam Iuda regem munus suum propheticú fuerit executus, fieri potuit vt hoc vaticinium in illo primo Oseæ anno, quo Arbela vastata est, ederetur. & vates præsenti, & adhuc in oculis sermoneque omnium recenti imagine timendam cladem proponeret.

4.Reg.17.

Quandoquidem Oseas filius Ela anno duodecimo Achas regis Iuda regnare cœpit, cuius primis annis vexata bello Samaria & tributo promisso soluta, tandé nono capta est. Atque nomen etiam ipsum Domus Arbeel, non ab re visum nobis est considerare, quod & ad sequentis versus explicationem conducere iudicabitur. Ex Etymologia autem nominis locum fuisse conijcimus, in quo numen aliquod religiosè coleretur; nanque Hebraicè vocatur Beth arbeel, quod Latinè domum Dei Insidiatoris interpretari possumus: Etenim *Beth*, domum significat, quod nomen alij adiunctum vel familiam, vel populum, vel locum aliquem notat: vt, Bethel, Bethlehem, Beth Saon,

Iosue 15.

interdum etiam locum numini cuipiam sacrum describit. vt Beth Dagon, quo in loco Deus aliquis marinus præcipuè colebatur. Est ergo huiusmodi versus sentétia, hominum pereuntium gemitus, clamor, tumultus; & munitionú vastatio talis erit, qualis in Domo Arbeel fuit in die prælij, cùm præter vastationem crudelissimè in populum ab hostibus sæuitum adeò est, vt infantes etiam ante oculos matrum, deinde & matres ipsæ colliderentur; neque quicquam illis aut populi frequentia, aut loci munitiones, aut numinis etiam sui superbum & terribile nomen profecère. qui, cùm Deus insidiator diceretur, hostibus timori esse potuit, ne Dei illius insidijs perirent: sed tamen ciues cultoresque eius potius, quàm hostes insidias passos expertosque dicere potueris. ita & Israëlitis euenturum prædicitur, quos ex quibus confidebant rebus, virorum copiæ, bellandi peritia, operú munitiones, maximè autem nomen illud magnum Bethel, quod Dei fortis domú significat, ingenti cum clade & tumultu vastare magis quàm periculo liberare poterunt. huius ergo rei causa subiunxit.

Sic faciet vobis Bethel, à facie malitiæ iniquitatum vestrarum.

HEBRAICE sic: *Propter malitiam malitiæ vestræ.* qua verbi repetitione sceleris genus non errore aut stultitia, sed consilio, studio, pertinacia atque malitia Israëlitis susceptum significat. qualis apud illos vituli cultus fuerat: Namq. illud flagitium non nouo cósilio, sed antiquo, ac iam damnato exemplo repetitú atq. admissum est: olim enim in deserto, cùm vitulum coluissent, quid ea res illis profuisset, imo quantum obfuisset, intellexerát; nunc autem quo supplicij genere, qua pœna digni erant, qui ad vomitum reuersi improbitaté non celare, sed impudenter atque constanter profiteri videbantur. quam ob ré ait:

propter

[*propter malitiam malitiæ vestræ.*] Hoc est malitiosam malitiam vestram: nam præterquàm quòd adiectiuum (quo Hebraica lingua caret) possessiuus casus explet, sententiam & rē quoq. hic dicendi modus auget: minus enim quid innuit, filius diuinitatis eius, quàm filius diuinus eius, vt apud latinos scelus plus est quàm scelestus. Quoniam verò cura vatibus est rem gerendam certis notis describere, vt maior vaticinio fides habeatur, siue ea Terent. in Heauto. act. 2. scen. 3. descriptio proprijs, siue translatis verbis, aut similitudinibus explicetur. Propterea hoc in loco Israëlitici regis exitus, ita vt fuit, adiuncta similitudine prædicitur: Nanque Oseas filius Ela, qui euersionis Samariæ tempestate Israëlitis præerat, etiam inter maximas angustias, & calamitates positus: tamen pertinax obsidionem sustinebat, & belli vim præferebat spe diei, id est, melioris euentus, cui tamen eundem obsidionis & regni finē constitutum esse vates prædicit. & id est quod ait:

Sicut mane transit, pertransit rex Israël:

HEBRAICE: [*Sicut aurora transit:*] Aurora enim cùm media inter noctem & diem sit, breuissima est, neutrum tamen appellari potest, vt ex illo Iob: expectet lucem, & non Iob. 3. videat eam, neque ortum surgentis auroræ. itaque qui post eas tenebras diem expectabat, » auroram vidit, id est, obsidionis finem: diem verò, id est pacem & quietem non vidit, quia cum regno amisit.

CAPVT XI.

QVIA *puer Israël, & dilexi eum: & ex Ægypto vocaui filium meum.*

INGRATO atque immemori animo nihil esse improbius, nihilque perpetuo dignius supplicio omnium, qui rectè de officio senserunt, communis sententia est, sicut scriptū est: qui reddit malum pro bono, non auferetur malum à domo eius. is tamen flagitiosissimus est, quicunque ingratitudinem irrisione & contumelia cumulat; atque ijs rebus Prou. 17. quas beneficij & gratiæ loco acceperit, in eius, à quo humanè tractatus sit, iniuriam, atq. incommodum abutitur; de quo ingratorum hominum genere scriptū est: Ne des panes Eccle. 12. tuos peccatori, ne ipse sit te potentior. Hoc flagitium Deus optimus maximus & natura sua beneficentissimus hoc in loco verbis exagitat, exprobratq. populo illi paterna officia, quibus illi per nefas in contemptum Dei impietatemque est abusus. vt res autē planior fiat, cogitandus nobis altera parte pater est amantissimus, qui filio omnibus in rebus, omnibus in locis prospiciat & caueat, ne aut ille lædatur, aut fatigetur; & ætatis imbecillitati semper consulat. rursus altera parte filius rusticis moribus & maligno ingenio statuendus est, qui paternæ humanitatis & officij immemor, ijs se dedat, quæ patri maximè displicent; sic vt iam illum pæniteat; qui sua lenitate: & educandi liberalitate, maiora filio ad libidinem & temeritatē fomenta auxisse videatur: nam pro amore & reuerentia negligentiam & contemptum filius reponit. An verò patrē illum, & tam degeneris filij & tanto erga eum officio iure non tædeat? an non filio pœnam castigationemque tantò paret duriorem, quantò illum cura diligentiaque sua, improbiorem deterioremque euasisse intellexerit? Huiusmodi ergo orationis eius, quæ hoc capite continetur, argumentum est: vt Deus se ab Israële, quem summo amore, omni officio, omni cura filij loco tractauerit, ingratissimè atque impiissimè exceptum fuisse queratur. quod iniuriæ genus tantò grauius est, quantò maiorem secum contemptum affert, maiorem consilij diuini improbandi occasionem cæteris gentibus præbet: Quippè cùm hic solus populus qui prę omnibus alijs dilectus & susceptus sit omnium euaserit ingratissimus. Primum enim sententiam diuinam & cōsilium, deinde studiū & officium huic populo neglecta fuisse constabit: Namque Deus peculiari amore & prouidentia Israëlitas prosecutum sese fuisse dicit, quòd ea gens præ omnibus alijs misera atque afflicta, & consilij auxiliique egens videbatur, tanquàm paruulus aliquis puer parentibus orbatus, & omni humana cura destitutus, quem si quispiā humanissimo animo in hac fortuna offenderit, misericordia motus ad se alliciat, foueat, & curet, proque filio habeat cum magna spectantium admiratione, qui illius benignitatem & pueri fortem laudare & prædicare non cessant. ita etiā Deus maxima illa sua misericordia Israëlem apud Ægyptios in summa miseria agentem à se su-

à se susceptum fuisse dicit: [*Quia puer Israël & dilexi eum:*] Erat enim tanquam puer viribus consilioque egens, omni humano auxilio curaque destitutus, omnium hominum ludibrio & iniurijs expositus. huiusmodi pueri cùm nemo hominū misereretur, ego misertus sum, & dixi clamor filiorum Israël venit ad me, vidique afflictionem eorum, qua ab Ægyptijs opprimuntur, & sciens dolorem eius descendi, vt liberem de manu Ægyptiorum, hoc est, & dilexi eum, quo miseriorem vidi, eo vehementiore erga eum amore sum affectus, adeò vt hæredem illum mihi instituendum curauerim, sicut scriptum est: Dilexi vos, ait Dominus, & si dixeritis, qua in re dilexisti nos? Nonne frater fuit Esau Iacob, & Iacob dilexi, &c. Vsque adeò autem à se dilectum fuisse ait Israëlem, tantoq. studio susceptum, vt statim pro filio & habuerit & prædicauerit; quod excelsi, magnificentissimi & planè regij animi opus sit, humillimo atq. miserrimo loco iacentem quempiam ad summum splendoris gradum extollere. itaque diuina misericordia & benignitas, populum omnium abiectissimum, ad eam lucem vocare voluit, vt filium sibi adoptare, atque appellare publicè non fuerit dedignatus. sic enim per legatos suos apud Pharaonem egit: Hæc dicit dominus, filius meus primogenitus Israël: Dixi tibi dimitte filiū meum, vt seruiat mihi, non modò filium suum, sed primogenitum appellauit, quòd cùm omnes gentes Deo curæ sint, ipsumque omnium patrem, autorem, gubernatoremque esse constet, tamen huic genti omnium tum temporis abiectissimæ primogeniti prærogatiuum ius dare voluit, ob hanc rem dicit: [*Ex Ægypto vocaui filium meum:*] vocare duo in sacris, vt etiam in latino sermone significat, videlicet appellare, & ex aliquo loco adducere atque inuitare, vt: de ventre matris meæ vocauit me nomine meo, & vocauit Iacob filios suos. Sic latinè septem fuisse dicuntur, vno tempore qui sapientes & haberentur & vocarentur. ad vtramque autem significationem locus hic pertinet, nam & filij appellati sunt, cùm diceretur: Filius meus primogenitus Israël, & vt filij inuitati atque educti: Dimitte (inquit) filium meum vt seruiat mihi. Quanquam autem hic locus de Israële in eam quam diximus sententiam explicatur, tamen de Iesu Christi ab Ægypto euocatione rectissimè intelligi Euangelista citante docemur. sed quoniam hæc res maiorem diligentiam, longioremque moram desiderat, quàm quæ prophetiam hác breuiter commentátibus conceditur, consultò ad suum tēpus integra reseruabitur, vt vel cùm ad eum Euangelij locum ventum Deo duce fuerit, vel commodius aliquod spatium nacti illud exponamus, videlicet quid ab Euangelistis significetur, cùm dicitur: vt impleretur quod dictum est per prophetam, &; vt scriptura impleretur. Est enim ea res, vt cognitu dignissima; ita non cuiuis planè aperta. nunc verò de Israële hoc dictum exponimus: Hunc enim Deus à se filium appellatū, & ex Ægypto euocatum, quem pro filio haberet, aleret, liberaliterque educaret & cōfirmaret, apud hunc & apud alios etiam vates professus est: Filios (inquit) enutriui & exultaui, & ipsi spreuerunt me.

Exod. 2. Malach. 1. Exod. 4. Isai 49. Cicer. in Rhet. Horat li. 2. saty. 3. Matt. 2. Isai. 1.

Vocauerunt eos: sic abierunt à facie eorum. Baalim immolabant & simulachris sacrificabant.

STVDIORVM comparatione Israëlis arguitur flagitium: Ostenderat namque Deus quo animo, quo studio erga eos fuerit, quos in maxima miseria atque inopia constitutos non solùm auxilio iuuerat, sed nominis honore filios appellando decorauerat; pro quibus beneficijs illi contra non ipsum patrem vocauerunt, neque vocati paruerunt, sed deos potius quos ignorabant, à quibus minimè vocabantur, vltrò ipsi vocauerūt, vltroq. secuti sunt; & non solùm voto atque animo, sed rerum suarum sumptu & dispēdio coluerunt, sicut scriptum est: Dereliquit Deum factorem suum & recessit à Deo salutari suo: prouocauerunt eum in alienis dijs, & in abominationibus ad iracundiam concitauerūt, immolauerunt dæmonijs & non Deo, dijs quos ignorabant: Deum qui te genuit, dereliquisti, & oblitus est domini creatoris tui, vidit Dominus, & ad iracundiam concitatus est. quia prouocauerunt eum filij sui & filiç. Hanc paternam iracundiam, hanc suam à filijs irritationem, his rebus procuratā Deus exponit dicens: [*ipsi verò vocauerunt eos,*] nempe deos alienos: namque tota oratio per Zeugma ad nomen Baghalim pertinet, quod deos gentium, vt diximus, numero multitudinis significat. ego, inquit, vocaui eos, ipsi autem vocauerunt, non me, sed illos. sic enim & in obtestatione illa dictum erat: Noui recentesque venerunt; venerunt quia vocati, hoc est, inducti ab illis sunt. Ego vocaueram eos vt ser-

Deut. 32. Sup. 2.

vt seruirent mihi, ipsi vocauerunt deos, quibus seruirent, deos inquam à quorum facie abierant, abductique fuerant per me: Namque eos ego ab omnium aliorum deorum vanitate & superstitione, ab omnium populorum familiaritate, atque impia consuetudine deductos ad meum cultum reuocaueram; quibus dixeram ego dominus qui separaui te Deuter.10. de omnibus populis vt seruias mihi. hanc rem atque adeò hanc auocationem ita illi seruauerunt, vt ascitos & inuitatos sibi deos frequentibus sacrificiis prosequerétur [*Sic abierunt à facie eorum,*] si scilicet hoc abire & recedere est, si hoc est recedere à dijs. sed quomodo abierunt? non solum vocauerunt deos, sed etiam *Baalim immolabant, & simulachris thura adolebant,* vt eos odoris suauitate sibi conciliarent, & propitios atque amicos redderent. Neque verò ea re solùm me prouocauerunt, quòd vocantem me deserétes, alienos sibi deos vocauerint, sed quòd indulgentia, cura, diligentiaq. mea illa paterna erga eos, contra me honoremque meum abusi sunt: Namque eo tempore quo ego Israëlem ex Ægypto eduxi, ita tractaui vt puerum mihi charissimum tenerum exiguis viribus. Ierem.31. propterea autem illius imbecillitati parcere atque indulgere, quàm labori instare malui. igitur illum deducendum manu apprehendens, breuissimis itineribus agebam, esurientem ac sitientem cibo potuque abundè vt puerum, explebam, curabamque, ne qua illis aut victus aut cultus cura esset, & ne illis cibos sibi non solùm parare, verùm ne ferre quidẽ opus esset, hoc etiam ipse agebam; Nam & perpetuum flumen illos sequentẽ deducens, cibi singulis diebus quantum satis esset, idque suauissimum & delicatissimum, suppeditabam, tum etiam breuibus interuallis certa ad cessandum quiescendumq. loca, in quibus diutius commorarentur, præuidebam, Prospiciebamq. ne aut interdiu æstuaret, aut noctu algeret, ne calceus, neue vestis illi vnquã deterior inutiliorque esset. Denique nihil earum rerum desideratum illis fuit, quibus amantissimi patres diligentissimæque nutrices suis solent pueris prospicere, ita vt paterni materniique officij atq. studij munus erga Israëlem diligenter à me obitum, abundeque fuerit expletum. cæterùm ea omnia à me curata propter eam causam sunt, vt saluus & incolumis, integrisque viribus in promissas paratasque à me illi sedes perductus, me patrem ac dominum coleret, quemadmodum illi meo nomine prædictum obtestatumq. fuerat: Recordaberis cuncti itineris per quod Deut.8. adduxit te dominus Deus tuus quadraginta annis per desertum: Dedit tibi cibũ manna quod ignorabas tu & patres tui, vestimentum tuum quo operiebaris nequaquã vetustate defecit, & pes tuus non est subtritus: cùm quadragesimus annus est, vt recogites in corde tuo, quia sicut deducit filium suum homo, sic dominus Deus tuus deduxit te, vt custodias mandata Domini Dei tui, & ambules in vijs eius: Dominus enim Deus tuus introducit te in terram bonam, &c. Deut.32. Hæc itaque ratio, hic modus, atq. hæc causa diuinæ erga Israëlem curæ fuit, vt quàm molliter, quàm clementer tractaret, nunc apprehensa manu sensim pedetentimque deducens, nunc humeris baiulans, omnibusque modis fouens & recreans illius vires, vt cùm satis ætatis ac roboris iam haberet, vires laboremq. suum ad cultum meum impenderet, non ad impietatem insumeret. At verò ille contra omnia fecit, nam me cultuque meo neglecto virium roborisq. sui firmitudine ad Deos alienos, ligneos, lapideos, aureos, & ex omni materia factos ex alijs locis in regionem domumq. meam asportandos est visus. hoc est quod dicit.

Et ego quasi nutritius Ephraim: portabam eos in brachijs meis,

HEBRAICE est: *Et ego pedetentim deduxi Ephraim: accepit eos super brachia sua: & nescierunt quod curauerim eos.* atque hoc modo planior sententia & apertior antithetorum collatio est. Ego, inquit, Ephraim deduxi, ego illi indulsi, ego vires eius recreaui, vt ille Deos alienos in brachijs suis gestaret, meorum videlicet in se beneficiorum, tantæq. paternæ clementiæ atque indulgentiæ immemor. Mihi incolumitatem omnem vires roburque suum acceptum referri oportuit. [*Et nescierunt quod curauerim eos,*] cùm nullum aliũ sanitatis firmitudinisque suæ auctorem agnoscere debuerint, atq. ea re sibi timere ne male impensæ cõsumptæq. in alieno cultu vires aliquando essent desiderãdæ, quibus per me refectis augeri expediret, vt videlicet contra meam voluntatem, atque adeo in meã inuidiam deintegrò vterentur. Nam recreationem & sanitatem, viresque hac lege atq. hoc pacto illis ego promiseram, si mihi morem gerere, & in meo cultu sese exercere vellent, sicut scriptum est: Ibi constituit eis præcepta atq. iudicia dicens: Si audieris vocem Exod.15.

Domini

» Domini Dei tui, & quod rectum est coram eo feceris & obedieris mandatis eius custo- » dierisq́. omnia præcepta illius, cunctum languorem quem posui in Ægypto, non indu- » cam super te: Ego enim sum dominus Deus tuus curans te. illi autem cum recreati, sani & incolumes in terram ducti essent, vt mihi commodius seruirent, & terræ possessione in meum obsequium fruerentur, perinde quasi omnia hæc suæ virtuti referenda essent, ita immemores beneficij, vires operamq́. suam simulachris asportandis & colendis cõsum- » pserunt, cùm prædictum illis antea fuisset: Ne dixeris in corde tuo, fortitudo mea, & ro- » bur manus meæ, hæc mihi omnia præstiterunt: sed recordaberis Domini Dei tui, quòd » ipse vires tibi præbuerit, vt impleret pactum suum super quo iurauit patribus tuis, vt præ- » sens indicat dies. Sin autem oblitus Domini Dei tui secutus fueris deos alienos, colue- risque illos & adoraueris, ecce nunc prædico tibi quòd omnino dispereas. Vrgetur autē hoc in loco Ephraim præcipuè, quia ipse seditionis & instituendæ superstitionis princeps auctorque fuerat.

In funiculis Adam traham eos in vinculis charitatis, & fui eis quasi exaltans iugum super maxillas eorum, & declinaui ad eos vt vescerentur.

ALTORVM etiam beneficiorũ memoria rem amplificat & persequitur, simul ostendens, quam constanter ipse in paterna misericordia humanitateque perseuerauerit, cùm illi contrà omniũ immemores beneficiorũ nunquã suis partibus satisfecerint. Hactenus quidē quo in loco illorũ res in Ægypto fuerant, antequam diuinam misericordiã experirentur, exposuit, & deinde, in quo gradu fuerint ab ipso positi declarauit, vtque decorati, quibus modis in itinere tractati, donec in felicissimam illam regionem deducti sunt; nunc verò vbi optatas sedes nacti sunt, (eò enim ducti fuerant) deinceps illud ostendit,

Psal. 104. qualis illis conditio fuerit, vt domino Deo suo seruirent & merem gererent, sicut scri- » ptum est: & dedit illis regiones gentium, & labores populorum possederunt, vt custodiāt iustificationes eius, & legem eius exquirant. Quoniam autem seruitus Hebraicè culturæ nomine dicitur, ex eo nomine & vitulæ imagine, quæ nõ semel apud hunc vatē expressa est, cõmoda ac non obscura translatione vsus ostendit Deus, quàm iusta ac clemēs Israëlitis apud se fuerit seruitus, qui non perpetuo labore vexati sint, vt antea apud Ægyptios, vbi assiduè sine fructu diu noctuque duriter seruiebant: immò humanissimè tractati & suæ imbecillitati consulere & indulgere iubebantur, ita vt in facili labore exercerentur potius, quàm frangerentur. [*In funiculis Adam traham eos:*] Futurum verbum à tempore aliquando absolui, & consuetudinem adsignificare, iam sæpe aliàs diximus. Igitur quomodo à se tractari exercerique consueuerint, exponit. Summa, inquit, humanitate erga eos semper ego fui, quos non duris funibus iugo aut aratro alligatos intollerabilem laborem cogebam subire, nec vt boues iumentaque, sed vt homines tractabam: nam quemadmodum homo humanitate atque orationis lenitate facilius ac melius, quàm funibus, & verbis, quàm neruis commodius trahitur, ita ego eos ad iugum cultumque meum trahendos, immò potius alliciendos curabam *in vinculis charitatis*. seipsum expolitione declarat: Neque enim imperio & virga, vel clamore & terrore vt iumenta in seruitutem redactos, sed benignitate, amore & orationis lenitate ad obsequium inuitatos & al-

Deut. 10. lectos voluit, quam ad rem huiusmodi funiculis vsus est Deus: Et nũc Israël quid Domi- » nus Deus tuus petit à te: nisi vt timeas dominum Deum tuum & ambules in vijs eius, & » diligas eum, ac seruias domino Deo tuo in toto corde tuo, & in tota anima tua, custo- » diasque mandata Domini, & ceremonias quas ego hodie præcipio tibi, vt benè sit tibi. » En domini Dei tui cælum est, & cælum cæli, terra, & omnia quæ in ea sunt; & tamē pa- » tribus tuis conglutinatus est Dominus & amauit eos, elegitque semen eorum post eos, id est, vos, de cunctis gentibus, sicut hodie comprobatur. Hæc sunt vincula charitatis & amoris, quibus nõ vt boues, sed vt homines ad se suũq́. cultũ trahendos curauerat Deus. Atq. adeo in ipso cultu exercitationeq́. cõstituris, quanta clementia, quantaq́. cura consuleret, adiuncta oratione docet. [*Et fui eis quasi exaltans iugum super maxillas eorum & declinaui ad eos vt vescerentur.*] Ita, inquit, eorum imbecillitati consulebam, vt boni & clementes aratores facere solent, qui boues suos non vsque ad lassitudinē exercent, sed etiã ante operarum terminum detracto iugo pabuloq́. oblato recreant, & bis aut ter etiam

Prouer. 12. per diem requiescere permittunt, sicut scriptum est: nouit iustus iumentorum suorum animas.

animas. huiusmodi consilio & clementia se erga Israëlitas Deus fuisse testatur, quos non contento cursu semper exerceri laborareque voluit, sed quosdam illis dies, quædam solennia sacra, denique certas horas constituit, quibus diuino cultui, sacrificijs, hostijs, alijsque oblationibus vacarent; cuius generis fuere Sabbatha, anniuersariaque illa tria festa; Calendæ, & messis ac vindemiæ tempora, nec non & tertius atque septimus annus: Namque his temporibus suam operam certam suorumque fructuum portione in diuinæ legis obsequium in publica vota & supplicationes in sacerdotum, in pauperum, in suosque ipsorum vsus impendere debuerunt; reliquo autem tempore sibiipsis prospicere & consulere permissi sunt. Cumque hos omnes ab Ægyptiaca seruitute emptas, Dei opera & beneficio liberatos, cum primogenitis familiarumque principibus viris liberatori emptorique suo perpetuo seruire oportuisset, tamen (quæ illius summa fuit clementia) leuitica tribu perpetuo sibi pro cæteris omnibus tribubus addicta contentus fuit, sicut diuinis verbis testatum, scriptumque est: Ego tuli Num.3. Leuitas à filijs Israël, pro omni primogenito qui aperit vuluam in filijs Israel, eruntque Leuitæ mei; meum enim est omne primogenitum, ex quo percussi primogenitos in terra Ægypti, sanctificaui mihi quidquid primum nascitur in Israël ab homine vsque ad pecus, mei sunt. Ego Dominus. Atque hæc illorum verborum sententia est: [*Sicut exaltans iugum super maxillas eorum.*] Hoc est. Et ego sustuli interim iugum quod super maxillas eorum erat. Hoc autem in earum regionum morem refertur, vbi boues non in fronte, vt apud hispanos, sed in ceruicibus iuga sustinent, namque eo modo iugum maxillis imminet. est autem Hebraici sermonis obseruatio, vt relatiuus in antecedente interdum lateat; vt secundum innocentiam meam super me, quæ est super me, sic iugum super maxillas eorum quod erat super maxillas. [*Et inclinaui ad* Psal.7. *eos vt vescerentur:*] Et nolui, vt mihi tantum laborarent & sudarent, sed meorum agrorum fructus partem maximam illis in vsum permisi, imò vltrò concessi, vt ij faciunt, qui solutis à labore iuuencis fœnum, aliasque commodas escas manu porrigunt; sic ego illis pastum largè & copiosè suppeditaui; quamobrem oportuit illos tantorum beneficiorum nunquam fuisse oblitos, sicut scriptum est: Dominus Deus Deut.7. tuus introducet te in terram bonam, terram fluuiorum, aquarum & fontium, in cuius » campis & montibus erumpunt fluuiorum abyssi. Terram frumenti, hordei ac vi- » nearum, in qua ficus & malogranata, & olíueta nascuntur, terram olei ac mellis, vbi » absque vlla penuria comedes panem tuum & rerum omnium abundantia perfrueris, » cuius lapides ferrum sunt, & de montibus eius metalla fodiuntur. Obserua & caue ne- » quando obliuiscaris Domini Dei tui, & negligas mandata eius, atque iudicia & cere- » monias, quas ego præcipio tibi hodie.

Non reuertetur in terram Ægypti, & Assur rex eius: quoniam noluerunt conuerti:

IAM crimen culpamque coarguit, quòd earum quæ commemoratæ sunt rerum immemores, imò & dignitatem decoremque suum negligentes, id appetiuerint, quod maximè erat detestandum: Nam cùm tam diuturno tamque manifesto periculo & incommodo Ægyptiorum in se animum & voluntatem (cuiusmodi esset) perspexissent, nullum tantum periculum esse potuit, cui non se potius quàm Ægyptijs iterum committere debuissent; maximè verò cùm vetitum hoc illis non semel in lege esset. Antiquorum enim malorum auctores Ægyptios, Deum autem beneficentissimum fuerant experti; quo auctore è seruis filij facti sunt, mutataque suprema seruitus in maximam libertatem, & inopia in copiam fuerat. ad quem igitur in aduersis erat confugiendum? an ne ad Deum qui semper salutaris ac præsens inuentus fuerat, an ad Ægyptios, quorum nusquam fuit præsidium cognitum. [*Igitur non reuertetur in terram Ægypti:*] Non decuit eum reuerti in terram Ægypti; hæc enim est vis futuri Gen.20. temporis apud Hebræos, vt illa Abimelech ad Abraham obiurgatio declarat: quod non fieri fecisti nobis. » Non solum autem illis Ægyptus non fuerat petendus, sed neque Assur etiam; nam quamuis hunc inimicum anteà non sensissent, non tamen velem

nouerant, & cùm periculum fidei atque auxilij facerent, certè intellexerunt inutilem, is enim præter intolerabilis tributi exactionem, nihil apud illos profecit. Non igitur Ægyptus illis auxilij causa petendus; quippe qui antiquus & capitalis hostis erat. non etiam Assyrius, qui tametsi apertus inimicus non esset, tamen neque rex erat, qui eorum res & in bello & in pace tueretur, seque pro illorum & Reipublicæ salute dubijs casibus committeret; vt facere reges solent, quò eos qui in eorum fide sunt tueantur: vt fecit Dauid qui pugnas Domini atque Israël pugnauit. Quid ergo aut hostem illum, aut hunc nec regem, nec amicum adire oportuit? cùm Deus adesset, cùm præsens esset, cuius in se misericordiam, cuius fidem & in aduersis & in secundis semper perspexerant; quem vnum patrem, regem, tutorem, creatoremque agnoscere & decuit & oportuit. cur non potius ad hunc, quàm ad istos sese oculis animoque conuerterent. cum interrogatione admirationeque legendum est, nunquid inquit Assur rex horum fuit, *Quoniam noluerunt conuerti?* ad me videlicet commune illorum perfugium & singulare præsidium? Quamobrem cùm illi à certa salute ad certum malum, atque ad incertum auxilium transfugerent, sequitur vt certam calamitatem sibi struxerint.

Et cepit gladius in ciuitatibus eorum, & consumet electos eius & comedet capita eorum.

CEPIT non à cœpi, sed à capio præteritum est, quod cum coniunctione, &, in futurum mutatur, vt à nobis & diuo Hieronymo pluribus in locis est adnotatum. Hebraicè autem est, cadet gladius in ciuitatibus eorum, &c. populi & principum calamitatem stragemque prædicit; sed vt melius intelligatur oratio, sic distinguenda est, vt hemistichium vsque ad verbum, *comedet*, pertineat, & in eo loco sit comma: deinde vero sequatur *capita eorum*. quod Hebraicè sic est: *Ob consiliatos eius*. Est autem hæc sententia: non solùm populum ore gladij periturum, sed principes, electosque etiam & fortissimos quosque, qui aut ipsi consilio præfuerint, aut illorum consilio paruerint, qui statuerant satis præsidij populo in suis rebus, in dijs, in AEgyptiis atque Assyriis futurum. itaque, *capita*, in nostra versione auctores consiliariosque significat.

Populus meus pendebit ad reditum meum, iugum autem imponetur eis simul, quod non auferetur.

SIC NOSTRA versio habet: sed quoniam nonnihil inter versionem hanc, & Hebraicum exemplar variatur, Hebraicam subiicere placuit interpretationem, quam vbi commentati fuerimus, si quid varietatis in vulgata relictum sit, quod non attigerimus, id non erit nimis obscurum. [*Et populus meus pendent ad reditum meum, & ad excelsum vocauerunt eum, in vniuersum non est qui exaltet.*] Importunam quandam improbitatem & singularem Israëlitarum insolentiam accusat, qui non ratione, non æquitate, sed æmulatione atque contentione cum Deo agant, & ij qui AEgyptijs, qui Assyrijs inimicissimis & inutilibus hominibus fracto animo atque humili supplicant; vsque adeo aduersus Deum insolescant & superbiant, vt nemo illum imploret, nemo supplicet, sed illum potius sibi, quàm se illi cedere contendant. O maximam insaniam & singularem hominum improbitatem: O nostrorum morum detestandam imaginem. Vt autem hæc res planior, intellectuque facilior reddatur, prius
תשובה nominum quorundam, quæ ad hanc sententiam pertinent, ratio nobis explicanda est:
משובה Duo nomina Hebraica sunt, alterum thessuba, quod latinus sæpe vertit pœnitentiam; alterum verò Messuba, quod reditum siue reditionem, sæpe autem auersionem latinus interpretatur. Pœnitentiæ verò, hoc est, Thessuba, nota omnibus significatio est; Messuba verò siue reditus, siue auersio dicatur, contumacia & propositi tenacitas, atque id quod pœnitentiæ & consilio mutando opponitur, est. vtraque autem res in sacris arcanisque libris non solùm hominibus, sed Deo etiam tribuitur: namque vt

homines

homines anteactæ vitæ, improborumque studiorum pœnitere, consiliumque mutare dicuntur, sic Deus decretæ in peccatores pœnæ ac minarum, pœnitere, atque ab eo consilio ad salutis & pacis cogitationes dicitur conuerti, sicut scriptum est: Repẽte loquar ad populum & ad gentem aliquam, vt perdam & destruam illam, si conuersa fuerit gens illa & egerit pœnitentiam a via sua mala, agam & ego pœnitentiam de malo, quod cogitaui facere aduersus eam. Ierem. 18. Hominum verò messuba, hoc est auersio, non semel in diuinis voluminibus notatur, qui in peccandi proposito manentes diuinam iram, in se magis ac magis prouocant, atque augent, extremamque sibi hac re moliuntur perniciem, sicut scriptum est. Auersio paruulorum interficiet eos. Prouer. 1. cuiusmodi autem ea sit, Deus ipse apud Ieremiam sic declarat: Nunquid vidisti quæ fecerit auersatrix Israël? abijt sibimet super omnem montem excelsum, & sub omni ligno frondoso: & fornicata est ibi. Et dixi cùm fecisset hæc omnia, ad me reuertere, & non est reuersa. Ierem. 3. Hæc hominum auersionis notatio est, vt non solùm peccato sese contaminauerit, sed etiam vt meliora monentis consilio parere, atq. de sententia desistere noluerit. Huic quidem diuina auersio similis est, causa verò vtriusque omnino est dissimilis: Homini enim mala mens & animus malus, impietas corruptaque studia auersionem pariunt & fouent; Deo autem æquitate, iudicio & iustitia ducto, pœnarum, suppliciorum atque vltionis sententia firma cõstatur, eaq. non antea mutatur, quàm sua hominibus legitimè oportuneque mutata sit, sicut scriptum est: Super hoc accingite vos saccis, & vlulate, quia non est conuersa ira furoris Domini à vobis. Ierem. 4. & iterum: Non conuertet iram indignationis Dominus: donec faciat & compleat cogitationem cordis sui, in nouissimo dierum intelligetis ea. Ierem. 30. Huiusmodi diuina auersio est. Nunc ergo rerum ac nominum ratione expedita locus nobis est explicandus. Cùm inter aliquos dissidia apertæque simultates exercentur; solent boni viri vtriusque partis studiosi de reconciliatione diligenter agere; ea res perfici non potest, nisi altera pars alteri aliqua in re concedat, aut prior satisfaciat; quòd si dissidium inter dispares sit, ius, æquitas, ac ratio ipsa postulat, vt maiori minor cedat; contrà summa est improbitas minorem contendere, vt sibi à maioribus cedatur. deinde & illud est æquissimum, vt qui prior lacesserit, idem prior satisfaciat; iniquissimum verò, ab eo qui iniuriam, aut offensionem exceperit, vt iram prior deponat contentionemque remittat, postulare. cæterùm cùm hoc neq. lex, neque ratio vlla ferat, illud maximi excelsique animi & summæ clementiæ opus est, si à potentiori eodemque prius lacessito nuntij curatoresque ad eum qui in noxa est, mittantur, qui admoneant, hortentur & prædicent, atque omni consilio & studio laborent, vt quàm maturè ad gratiam fiat reconciliatio; qui testentur maiorem facilem paratumque esse ad inimicitiam deponendam, & quàm optimè de minori promerendum; modò is prior, vt æquum est, sententiam mutare suumque facere velit officium; admoneantque interim dignitatis atque amplitudinis, in qua is sit constitutus, qui offensus ab eis fuerit, qui vltrò inuitet & roget. Quonam verò supplicio dignum eum esse existimemus, qui deteriorem causam partesque obtinens, tamen rogatus atque admonitus, neque cedat, neque cessurum sese esse dicat, nisi maior idemque potentior, & qui iustissimam causam tuetur, ab ira prius & odio, atque à pœna maloque inferendo desistat. Hoc modo suam Israëlitarumque rem sese habere Deus testatur: Quos cùm offensus iratusque per vates suos sæpe vtriusque causæ admonuerit, ad gratiamque inuitauerit, perducendæ tamen sententiæ æmulos se etiam habere intelligat, nolle enim eos contentionem auersionis prius remittere, quàm ipse remittat. Quanquam ipse rex ac Deus sit, & altissimum diuinumque solium teneat, illi verò populus eius, homines terram incolentes, terram non suam, sed Dei ipsius. Iam verò versuum sententia patere omnibus videtur. [*Populus meus pendebit ad reditum meum,*] quid sit reditus, vtque eadem auersio sit, diximus. Ergo cùm mea auersio expectare debeat, quoad isti suam deponant, atque ad me conuertantur, sicut scriptum est: Conuertimini ad me, & ego conuertar ad vos, tamen isti cùm sint populus meus, mecum auersione contendunt, perguntque auersi esse, quamdiu ego ab eis auersus fuero, cùm ipsi me vltrò sceleribus admissis prouocarint, cùm ipsi primi inimicitias prouocauerint, me non solùm relicto, sed etiam dijs alienis, immò & populis,

pulis, principibus & mihi infensis & sibi hostibus postposito? *& ad excelsum vocauerunt eum.* quamuis à meis ministris vocatus hic populus, quamuis dignitatis amplitudinisque meæ sæpe fuerit admonitus, quamuis excelsi appellatio, quæ mihi vni conuenit, grauissima apud illos esse debuerit, vt cederent, vt priores conuerterentur, vt gloriam Deo suo darent, tamen omnino nemo est qui honorem gloriamque, nemo qui primas mihi tribuat. hic illorum verborum sensus est, [*In vniuersum non est qui exaltet.*] me dominum ac principem, cui cedendum sit, agnoscat & officio faciendo fateatur.

Quomodo dabo te Ephraim? protegam te Israel? quomodo dabo te sicut Adama? ponam te sicut Seboim? Conuersum est in me cor meum: pariter conturbata est pœnitudo mea.

INNVMERA profectò sunt in sacris vatibus loca, quæ non solùm breuem commentationem, sed iusta volumina ad sui contemplationem explicandam postulabant; inter quæ ea præcipue sunt, vbi de diuinis virtutibus, siue, vt Theologi vocant, à tributis mentio fit: cuius generis potestas, iustitia, sapientia, & misericordia sunt. sed nos tum ingenij, tum commentationis angustia coacti, maximarum huiusmodi rerum tractationem breuiter attingentes, cætera in aliud tempus felicioribus ingenijs cogitanda tractandaque seruamus; nam quæ tam beata eruditionis copia, quæ tanta eloquentia, vt huic loco pro dignitate tractando satis esse possit? in quo Deus tum misericordia, tum æquitate iustitiaque sua in eas angustias adductus esse videatur, vt num ingrato æmuloque populo cedat & parcat, an meritum exitium paret, illi sit deliberandum: nam cùm illi propositam sibi reconciliationis gratiæ æquissimam conditionem respuissent, omnem indignationem subire, plenumque diuini furoris calicem exhaurire, commeriti fuerant, hoc iustitia, hoc ratio postulabat. Rursus cùm tanta in Deo misericordia sit, vt super omnia opera eius esse prædicetur, tantæque
Exod. extent populo huic, tamque graues apud maiores eorum promissiones, quid faciat no- » mini illi suo magno Deus? remittat ne omnino Israëli contentionem, cedat, parcat,
Psalm. adeat ne vltrò eorum improbis moribus, & corruptæ assentetur voluntati? Absit, Quoniam non Deus volens iniquitatem tu es, neque habitabit iuxta te malignus, neque permanebũt iniusti ante oculos tuos. Igitur inter tanta hæc diuinæ iustitiæ & misericordiæ momenta, inuenienda atque ineunda ratio est, qua vtrique parti satisfiat, & iustitiæ videlicet & misericordiæ; atque adeo in ea re spectanda sapientia est. Huiusmodi argumentum toto hoc capite ad finem vsque continetur: Principio enim Dei vox atque oratio, clementia misericordiaque plenissima auditur, illud cogitantis & deliberantis, num populus ille meritis supplicijs afficiendus sibi misericordissimo Israëlisque amantissimo sit. Deinde iusti principis suamque dignitatem tuentis sententia enuntiatur: Non decere Deum hominibus cedere, neque impunè improbis & sibi æmulis esse permittere. Postremò loco modus inuenitur, quomodo nec iudicio libera entur, nec misericordia excludantur. Duorum autem nominum quibus in hoc loco appellatur, Deus videlicet & sanctus, indicanda prius significatio est, deinde Elegia ipsa est explicanda: Est enim verè Elegia lugubri carmine Hebraicè conscripta. Multa apud Hebræos nomina esse constat, pro quibus omnibus latinè vel Deus, vel Dominus redditur; quorum nominum non eadem ratio, neque eadem significationis nota est. harum verò differentiarum negligentia magnum profectò detrimentum non solùm orationis nitori, sed etiam rerum atque sententiarum ponderi afferet: siquidem nunquam temere primoquoque oblato nomine quibuslibet in locis appellatur Deus, sed alio atque alio iuxta rerum & sententiarum argumenta maximo cum delectu dicitur. atque hæc res proprium sibi tempus maiusque ad differendum dari postulat. Hoc autem in loco vbi legimus: Quia Deus ego sum, & non homo,
אל Hebraicè est, quia *El* ego sum? *El* autem fortem maximaque virtute præditum significat; atque eum quem Hispani, Itali & Galli vno nomine valentem appellant. Itaque hoc nomen ad id diuinum attributum pertinet, quod à Theologis potentia, fortitudo

fortitudo,siue virtus dicitur. Ideoque nobis diuina explicantibus, cùm hoc nomen occurrerit, fortis siue fortissimus reddetur. Sed & *sanctus* nomen certæ cuiusdam significationis est i. Nam separationem à communibus vulgaribusque rebus indicat, & grauitatem auctoritatemque præ cæteris eximiam dicit. eiusque nominis vim, si quis breuiter intelligere cupiat, ex opposito nomine facilè arguet: *sancto* enim in sacris, *commune*, opponitur.quidquid itaque à communi & vulgari distinguitur, sanctum dicitur; idq. esse definitur, quòd cæteras res cum quibus comparatur grauitate, pondere atq. dignitate longissimo superat interuallo,ita sancta vasa sanctæq. vestes dicuntur, quæ nec in prophanos vsus, nec vulgo omnibus exposita sunt. Ita Deus sanctus appellatur, quòd illius vel nomen ipsum apud homines non leue, non cuiuis temere adeundum,sed grauissimũ augustissimumque esse oporteat, neque fas cuiquam sit illum illiusque rationes & res, vel contemnere, vel temere & pro libidine arbitrioque tractare. maiestatis itaque nomẽ hoc est quam semper si quis minuere tẽtaret, seuerissimis pœnarum exemplis, editis Deus conseruauit; id quod Nadab & Abiud in seipsis publico spectatoque supplicio probauêre. Quamobrem Moses dixit: Sanctificabor in ijs qui appropinquant mihi, & in conspectu Leuit. 10. populi glorificabor. Iam ad Threnum explicandum accedamus. Thren. 1. Primùm illa lugubris vox bis repetita auditur: qua vehemẽs ex aliena calamitate dolor acceptus indicari solet. Quomodò? sic Ieremias lamenta gemitusque suos incipiebat: Quomodo sedet sola ciuitas? quomodo obscuratum est aurum. Igitur cùm Ephraitæ, &, qui horum studia sequuti fuerãt, Israëlitæ, nõ solum sceleribus impietateque, sed sua illa pertinacia & diuinæ auersionis æmulatione commeriti fuissent, vt ex humanæ naturæ finibus exterminarentur. atque ea res durissima diuinæ benignitati paternæque clementiæ videretur, in hos gemitus, in hęc doloris & luctus plena verba proruptum est: [*Quomodo te dabo Ephraim? protegam te Israël?* Hebraicè est: *tradam te Israël? Quomodo te dabo sicut Adama? ponam te sicut Seboim?*] Adama & Seboim duæ vrbes ex quatuor illis quæ cælo tactæ funditusque euersæ olim ob incolentiũ scelus impietatẽq. fuerũt; in eo agro sitæ quẽ Iordanis fluuius irrigebat. His vt scelere atque impietate, ita & pœna supplicioque Ephraitas pares fore dixit Deus, nisi id misericordia intercessisset, vt cum illis mitius clementiusque ageretur. Ephraim autem præpositus est, vt princeps tribus & sceleris atq. impietatis apud cæteras auctor, *Ephraim sicut Adama* dandum, & *Israël sicut Seboim* ponendum præcinit, neque verò Sodomæ & Gomorrę meminit, quoniam illarum vrbium imaginem, vt dignitate atque auctoritate, sic flagitio, sic etiam pœna Iudæorum senatus populusque exprimebat, sicut scriptum est: Audite principes Sodomæ, auribus percipite populus Gomorræ. Isai. 1. Hoc ex culpæ; ex pœnæ verò similitudine illud est dictum: Nisi Dominus exercituũ reliquisset nobis semen, quasi Sodoma fuissemus, & Gomorræ similes essemus. *Quomodo te dabo, & tradam*, iudicis decretas pœnas iamiam repetituri hæc verba sunt: sed illa interrogationis repetitio dolorem maximum affectumque indicat iudicis Dei non vltrò, sed eorum sceleribus adducti, vt capitis pronunciet sententiam. Est autem huiusmodi nonnunquã repetiti verbi vis, vt miserationem doloremque augeat, vt illud, *occidit, occidit, Spes omnis & fortuna nostri Nominis Hasdrubale interempto.* Horat. lib. 4. Od 4. Quoniam autem non solùm quid dicatur, sed quomodo, qua arte dicatur, interdum obseruare consilium est, 2. Reg. 4. (namque & dicendi ratio plurimum ad dicentis affectus exprimẽdos momenti habet) Meminisse oportet eam Elegiarum legem, eam dicendi agendique artẽ esse, vt nullam legem certam, nullam artem sequi videantur; atque illam in his summã cõstantiam esse, nulla perpetua ordinis rerum ratione, aut serie, sibi constare: id autẽ ex lugentium dolentiumque more fieri, qui nunc hoc, nunc illud cogitant, aliud interdum, rursus aliud cõsilium capiũt: si quis huius rei exemplum satis elegãs habere in alienis libris cupiat, Ianni Panonij episcopi Threnum de morte matris legat, aut hispanam antiquã illam sententiæ & carminis sono lugubrem næniam, cuius initium est: *O pino pino, ô pino florido.* In nostris autẽ legat, Dauidis de Saulis & Ionathæ nece lamentationẽ, vel ea quæ modo citauimus Ieremiæ carmina, vbi modò alia, modò alia res agi petique videtur: Namque vates iam Dei iram, suarum populique calamitatum causam citat, iam se suosque ciues, iam patres suos in culpam vocat; & quæ eiusmodi apud optimos auctores maxima in hoc dicendi genere, & concors discrepantia est. Atque hæc oratio optimè in his Oseæ, siue Dei potius carminibus obseruatur: Quippe nunc Deus misericordem dolentemq. agit, & de dissi-

mulanda pœna cogitare videtur, qui iudicem nuper clementem, æquum tamen egerat. inquit autem: [*Conuersum est in me cor meum: pariter conturbata est pœnitudo mea:*] tanta mea est misericordia, tamque inuitus pœnas repeto, vt nunc mihi cor dolore conuellatur, visceraque commoueantur. & parum abest, quin me consilij, quod aduersum vos inierim, pœniteat. *Pariter conturbata est pœnitudo mea*; commota est, ad misericordiam indulgentiamque inclinare & propendere videtur. Hactenus clementis patris oratio lamentatioque pertinuit, nunc deinceps Dei fortis & sancti neque vnquam hominum motibus & temeritati cedentis sermo subiungitur:

Non faciam furorem iræ meæ? non conuertar vt disperdam Ephraim? quia
Deus ego & nō homo: in medio tui sanctus & non ingrediar ciuitatem.

ORATIO concisa est nonnullis quidem vocibus deficiens, alijs vero abundans: quales eorum sunt, qui commoto sunt animo, quorum magis vox ipsa & spiritus, quàm oratio mentem sententiamque exprimit. vt

Æneid. 1. *Menè incœpto posse desistere victam? Nec posse Italia Teucrorum auertere gentem?*

Non faciam, inquit, non faciam vt cedam hominibus istis, eorumque succumbam voluntati, atque illorum arbitratu temperem furorem iræ meæ. Non desistam de sententia, neque iustum æquumque consilium mutabo quod de Ephraim perdēdo cepi: [*Non conuertar vt disperdam Ephraim?*] Obseruanda imprimis distinctionum & punctorū ratio est, quam nos ex Hebraico exemplari correximus, deinde singulis membris vsque ad carminis medium, interrogatio est apponēda. Carminis autem medium in Ephraim est. Deliberat ergo Deus num ob misericordiā cessandum sibi sit, & in promissionibus propositoque antiquo manendum, ita vt ab eo proposito ad vltionem exitiumque Ephraim non conuertatur, liceatque Ephraim impunè peccasse, quem Deus ob suam misericordiam, non solùm ad amicitiam & reconciliationē spontè sua vocauerit, sed prior remissa contentione vltro obierit, & ingratum, aliàs nolentem receperit, cùm Ephraim cedere hactenus, Deumque suum & admonitus & inuitatus adire, priorque auersionem deponere pertinaciter recusauerit, tamen ea re sumptuosius insolentiusque sese iactare possit, quòd Deum pertinacia, æmulatione, contentioneque vicerit, atque ob misericordiam cedere priorem coegerit? Hoc verò abuti diuina misericordia & patientia, non vti, est, & quodnam magis perniciosum hominibus edi potest exemplum, vel ad humanam impietatem fouendam atque augendam, vel ad diuinam maiestatem minuendam & contēnendam, quàm vt minori maior cedat, vt bona causa à mala, vt misericordia ab impietate, vt ab indignissima atque leuissima humilitate maxima & grauissima maiestas non submissione, non supplicationibus, non ijs quibus decuit, artibus & modis, sed pertinacia, superbia, atque æmulatione superetur? Ergo quid diuina fortitudine, quid sanctitate illa tremenda adorandaque fiet? Rei profectò æquitas iusque postulant, vt diuinæ dignitati & maiestati potius consulatur, quàm vt humanæ impietati & superbiæ succūbatur. ob eam autem rem, atque ob eam cogitationem ait: [*Quia Deus ego sum, & non homo, in medio tui sanctus & non ingrediar ciuitatem.*] *Quia*. Hęc vox auersatiua nonnunquam cum vehementi asseueratione in sacris sermonibus est, vt: Iucundus homo qui miseretur & commodat, disponit sermones suos in iudicio. hactenus alterum hemistichium, subiungitur alterum: Quia in æternum non commouebitur. sic hoc in loco asseuerationem propositique certitudinem simul cum causa indicat: *Quia ego fortis sum & nō homo*, quispiam ignauissimus & imbellis, cui ob ignauiam & metum cedendum sit, *& sanctus in medio tui*, qui ingenium naturamque meam à vulgari consuetudine abhorrentem, nec vilem, aut quorumlibet importunitati aut temeritati cedentem, neque in impietate atque sceleribus conniuentem, iam sæpe vobis testatus fuerim, non sine magno eorum qui contra moliti fuerint, malo, qui maiestatem meam semper illæsam intactāq. esse voluerim & conseruauerim. Nunc verò tibi Ephraim tam grauiter offensus, tam audacter, tam superbè irritatus, tam insolenter exceptus, non me submittam, ciuitatem tuam, cuius ego rex fueram, à qua per summam impietatem singularemque tuam audaciam exclusus, neque vnquam abs te reuocatus sum, non repetam, non ingrediar vltrò: Exclusisti, non reuocas, non supplicas, redeam? *non ingrediar ciuitatem*: Hebraicè, *& non veniam in ciuitate*. habet egregiam significationem oratio, namque distinctio est

Psal. 112. [marginal note beside "tur & commodat, disponit sermones suos in iudicio"]

& non

& non veniam: in ciuitate: non inquit adibo te, neque vltrò excipiam te in ciuitate ipsa. satis tibi enim fuerat missos à me nuntios habuisse qui voluntatem meam declararent, satis etiam fuerat illud intellexisse, me si modo vltrò adires & supplicares, obuiam tibi venturum, excepturumque libenter, noluisti tamen auersionem tuam deponere, quoad deponerem ipse meam. noluisti procedere ad supplicãdum, illud expectasti, vt ego vltrò venirem vsque ad vrbem, atque in ipsa vrbe tibi pacem gratiamque offerrem, & confirmarem; non veniam profectò ad te in ciuitate.

Post Dominum ambulabunt: quasi leo rugiet, quia ipse rugiet & formidabunt filij maris Hebraicè, *filij à mari.*

CERTVM fixumque ex deliberatione consilium plenum prudentiæ & ad vtramque partem, id est, ad iustitiam & misericordiam aptissimum nobis hoc in disticho aperitur; & quam raionem diuina sapientia inierit, vt Israëlitæ nec meritarum pœnarum, nec maximæ illius atque inexhaustæ misericordiæ expertes essent, ostenditur: Nam cùm illis vt omnino in tantis sceleribus atque impietate ignosceretur, nec ius, nec ratio, nec futurorum temporum patiebantur exempla; rursus vt non penitus noceretur, diuina intercedebat clementia. Consilium igitur est eos, quos malis potius & miserijs, quàm indulgentia & obsequio erudiri oporteat, in abductionem atque captiuitatem tamdiu vexandos tradere, quoad maturum tempus adueniat, cùm diuina voce, hoc est, Christi Euangelio reuocati, tandem illam expuant miseriam, atque in perpetuam gratiam reducantur. exclamare profectò atque diuinæ sapientiæ ineffabiles artes arcanaq. consilia admirari hoc in loco libet: O altitudo diuitiarum sapientiæ & scientiæ Dei: Quàm incomprehẽsibilia sunt iudicia illius, & inuestigabiles viæ eius. Quis enim cognouit sensum Domini, aut quis consiliarius eius fuit? quos constituit modos, quas vias munit, quibus summa quæ ab ipso parata est felicitas, hominibus tandem perferatur. visus est nobis Israël à Deo ita alienatus vt neque admonitus neque inuitatus resipiscere & redire voluerit: visus Deus propriæ maiestati atque sanctitudini consulens furoris sui iram in eos effundere decreuisse, & tamen in hac tam calamitosa re maximam Israëli ipsi commoditatem contineri intelligimus: Nimirum quòd qui illius antiquæ per vates vocationis repulsam, tanto sibi damno maloque fuisse senserint, vbi ipsum Deum per filium perque Euangelium suum denuo vocantem audierint, aduolent vndique omnes, & summo studio vocantem sequantur, maiorem grauioremque sibi calamitatem timentes nisi nunc obsequantur, quàm fuerit ea, quam ob violatas vatum legationes sunt hactenus perpessi. Si enim, inquient, *(Hebr. 2.)* qui per nuntios dictus est sermo, factus est firmus, & omnis præuaricatio & inobedientia iustam accepit mercedis retributionem, quomodo nos effugiemus, si tantam neglexerimus salutem, quæ non per nuntios, sed per Dominum narrandi initium accepit? [*Igitur post Dominum ambulabunt.*] Conuersionem integram Israëlitarum Euangelij tempore futuram præcinit, & quo studio, qua mente redeundum illis sit, describit simul, & Euangelij dignitatem, auctoritatem, & duplicem illius actionem indicat. Qui ante, inquit, æmuli rebellesque erant, qui dura ceruice & incircunciso corde sese præbuerant, Dominumque ad se, non se ad Dominum venturos esse contendebant, tunc supplices & parentes Dominum sequentur. Euangelij autem auctoritatem ita declarat, vt Domini ipsius verbum ab eodem Domino publicè pronuntiatum esse dicat, & Christum Euangelij auctorem & ministrum verè Deum confirmet. Ita etiam Paulus in hanc sententiam *(Hebr. 1.)* disserebat: Nouissimè, inquit, locutus est nobis in filio, quem constituit heredem vniuersorũ, per quẽ fecit & secula, qui cùm sit splendor patris & figura substãtiæ eius, &c. [*Quasi leo rugiet: quia ipse rugiet.*] Diuinam Euangelij vocationem leonis rugitui assimilauit: Nam quemadmodum ad leonis in siluis rugitum animalia cætera, maximæ autem feræ metu territæ contremiscunt, leonũ autem filij ad escas procurrunt (Siquidem certa leoni rugienti præda est, sicut scriptũ est: Nunquid rugiet leo in silua, nisi habuerit prædam? *(Amos 4.)* nunquid dabit catulus leonis vocem de cubili suo, nisi aliquid apprehenderit?) Sic etiam Euangelij vox à Christo missa magna omnium qui audierint commotio est: illa enim vox spem, lætitiam, & felicitatem filijs, feris autem alienisque & incredulis hominibus metum, horrorem, & exitium affert, sicut scriptum est: Deo autem gratias, qui *(2. Corinth. 2.)* odorẽ notitiæ suæ manifestat per nos. Nam Christi bonus odor sumus in ijs qui pereunt,

» & in ijs qui ſalui fiunt, alijs quidem odor mortis in mortem, alijs odor vitæ in vitam. De » qua genuini Euangelij virtute grandis nobis & interpretabilis ad dicendum ſermo eſt, quem ſuo tempore Deo adiuuante perſequemur. Ob hanc autem rem dixit: [*Quaſi leo rugiet.*] Et vt rem expolitione confirmaret, addidit: [*Quia ipſe rugiet.*] Ipſe Deus per filium ſuum diuinæ ſuæ naturæ conſortẽ vocem & terroris & conſolationis plenã mittet, eademque vox in Apoſtolis audietur, qui Chriſti ſpiritu verè præditi atque aucti erunt. [*Et formidabunt fily à mari.* Hebraicè propriè eſt, *Et trepidabunt fily à mari.*] Verbum enim trepidare quàm formidare cõmodius ad ſentẽtiam eſt. Integram quidẽ Iſraëlitis reſtitutionem & ſalutẽ Eũãgelij virtute & efficientia futurã præſcribit; quæ tamen non eodem tempore omnibus, qui in diſperſione per totum diffuſi ſunt orbem, continget: Nam ex duabus mundi partibus oriente & occaſu illi cæteros præcurrẽt, qui occidentalẽ plagam incoluerint, deinde verò alij ſuo tempore exiguo autem interuallo reliqui omnes quoſcunque orientalis pars tenebit, tanta celeritate ad ſalutem ſuam properabunt, vt columbinis alis volaſſe videantur. [*Et trepidabunt fily à mari.*] Iſraëlitæ cùm ab Aſſyrijs abducerentur, partim ad occidẽtem relegati, partim per orientales regiones ſunt diſſipati. horum omnium plenam vocationem integramque reſtitutionem futuram ſacri vates,

Abdias. alij apertis votibus, alij obſcuris orationibus præcinuerunt. Abdias autem omnium clariſſimè, » & transmigratio exercitus huius filiorum Iſraël, quæ cum Cananæis eſt vſque ad » Galliam, & captiuitas Ieruſalem quæ fuerit in Hiſpania, hæreditabuut vrbes Auſtrales. Magnam verò occidentalium Iſraëlitarum trepidationem futuram prædicit, quoniam ea pars prima omnium vocanda extimulandaque ad ſalutem eſt. ſed id tamen non ſine turba & tumultu fiet: Namque ex ijs alij Euangelij ſalute cognita, alij metu acti & nouarũ rerum tumultu trepidantes ad Euangelij lucem è tenebris venient, alij autem fugient, & ſolum vertent, atque occidentalia loca omnino deſtituent. Quæ res cùm noſtris temporibus iam acta atque impleta ſit, argumentum atque ſpem nobis facit, propediem futurum vt cætera etiam quę reliqua ſunt perſpiciantur. Plena fuit ſuperioribus annis populo Iſraëlitico Germania, Gallia, frequentiſſima etiam Hiſpania vſque ad noſtra ferè tempora fuit. Sed nunc rari admodum in Germania, nullus in Gallia; in Hiſpania nullus eſt omnino, qui Iſraëliticum nomen illud carnale tueatur. omnes vel Euangelicæ lucis ſole illorum animi exorto vel principum conſilio & diligentia Chriſtianam religionem iamdiu profeſſi ſunt. & ſi qui adhuc in tenebris manere voluerunt, certè regionibus his ceſſere. Namque Gallia iam ante annos 250. Hebræorum gente vacua eſt, Hiſpaniæ autem finibus anno à Chriſto nato 1490. ex Caſtellæ regno, ex Luſitaniæ verò prouincia vltimi omnium migrauerunt; cùm multi interim ex eis Chriſtianum nomen eſſent profeſſi. Cæterùm qui nunc ex eo genere reliqui ſunt, pauci certis in Italiæ oppidis agunt, alij autem omnes aut Aſiam & Turcarum terras, aut Africam & Ægyptum incolunt. Igitur eorum qui à mari, hoc eſt, ab occidentali mundi plaga erant, res vt ſeſe eſſent habituræ illo verbo aptiſſimè expreſſum eſt: [*Et trepidabunt fily à mari.*] namque vt apud Hebræos HARAD, ſic apud Latinos trepidare huius eſt ſignificationis, vt agendæ rei ſollicitudinem cum turba & tumultu indicet, vt illud

Horat. lib.2. Ode.4.&11.

Cuius octauum trepidauit ætas
Claudere luſtrum. Et illud:
Nec trepides in vſum poſcentis æui pauca.

Filios verò nominat Iſraëlitas,

Roma.9. quorum eſt adoptio filiorũ, qui olim etiam filij dicti publicè in Ægypto fuerant. perſtat autem in propoſito, oſtenditque qua ratione, quomodo cum filijs quos indulgentia arripuit, agi oporteat.

Et auolabunt quaſi auis ex Ægypto & quaſi columba de terra Aſſyriorum, & collocabo eum in domibus ſuis dicit Dominus:

EXTREMAM illam Iſraëlitarum reſtitutionem celerrimam fore non ſolùm hoc volandi verbo, ſed àuis & columbæ nominibus ſignificat: Siquidem columbam maxima atque conſtanti volandi pernicitate valere, & Noe nuntio, & alijs etiam experimentis eſt demonſtratum. quamobrem Dauid optabat: Quis dabit mihi pennas ſicut columbæ, & Pſalm.10. „ volabo. Ecce elongaui fugiens. Iam verò Iſraëlitas omnes quicunque reliqui nunc ſunt, vel ad Ægyptios, vel ad Aſſyrios pertinere diximus: Etenim qui nunc apud Turcas rerum potitur,

potitur, idem Babylonis Assyriorumque Tyrannus, atque idem Ægypti princeps est. in huius autem ditione & potestate ferè omnes Israëlitæ sunt; alij enim Asiam, Ægyptum & Africam alij incolunt. Totam autē Africam eamque præsertim, quæ nostro mari abluitur, ad Ægypti genus in sacris referri Mose auctore didicimus, ait enim: At verò Misraim [qui Ægypto nomē dedit] genuit Ludim & Anamim & Iaabim, & Nepthium, &c. (Gene. 10.) At verò oratio ipsa volandi comparatione augescit: Est autem huiusmodi auium, & maximè minorum, genus omnium maximè præpes. Hebræis Ziphor dicuntur, vt hirundines, alaudæ, carduelcs, aliæque huiusmodi sunt. de quibus scriptum est: sicut aues volantes, sic descendet Dominus vt liberet populum suum. sed omnes & celeritate & contentione columba vincit. (Isai.) [*Et collocabo eos in domibus suis dicit Dominus.*] Stabilem & firmam eorum felicitatem fore confirmat, vtpote qui diuina manu collocandi in domibus suis & in æternis tabernaculis constituendi essent; neque enim solum incomparabili magnitudine, sed æternitate etiam atque stabilitate noui Testamenti felicitas antiquum illum veteris Testamenti statum & faciem erat superatura, sicut scriptum est: Ecce dies veniet dicit Dominus, & feriam domui Israël & domui Iuda pactum meum, non secundum pactum quod pepigi cum patribus vestris in die qua apprehendi manum eorum; vt educerem eos de terra Ægypti. pactum quod irritum fecerunt, & ego dominatus sum eorū dicit Dominus. Sed hoc est pactum, quod feriam cum domo Israël post dies illos, dicit Dominus: Dabo legem meam in visceribus eorum & in corde eorum scribam eam, & ero eis in Deum, & ipsi erunt mihi in populum, &c. (Ierem. 31.)

CAPVT XII.

CIRCVMDEDIT *me in negatione Ephraim, & in dolo domus Israël, Iudas autem testis descendit cum Deo, & cum sanctis fidelibus.*

EX REBVS ijs quæ grauissimorum librorum lectionem obscuram difficilemq. reddere possunt, vna est, cùm ea quæ ab auctore perpetua oratione fuerant conscripta, in diuersa capita ab alijs diuisa distinctaque sunt: Accidit enim nonnunquam eo in loco intercipi orationem, vbi magnæ sententiæ disiunctio hiatusque fiat, vel aliàs alijs partibus ita assui, vt neque sermo neque sensus cohæreat. Huiusmodi vitia nos in antiquorum auctorum libris non rarò deprehendimus, ac præcipuè in Lactantij Firmiani scriptis, quæ perpetua oratione dictata fuisse multa loca importunè interrupta declarant; in quibus capita non ad sententiæ rationem; sed ad legentis patientiam & ad spiritus cōtentionem intercisa fuisse videntur. Ex sacris autem libris plerosque integros nullisque capitibus distinctos ab auctoribus suis emanasse exemplaria ipsa tum Hebraica & Chaldaica, tum Græca docent. Facta autem est capitum distinctio, ex quibus nonnulla vel cum antecedentibus vel cum sequentibus periodis cognationē habent; quod vt sententia atq. oratio liberè fluat, diligenter obseruare oportuerit. vt in hoc loco qui apud vulgatam editionem vltimus vndecimi capitis versus est, ex sententiæ obseruatione atq. ex Hebraicæ lectionis nota duodecimi initium esse apparet. Hęc breuiter de hac re semel adnotasse atq. admonuisse operæpretium duximus. Iam verò nos ad nostrum munus pensumq. reuocemus.

ACCVSAVERAT antehac Deus Israëlem maximi illius & nefarij piaculi superstitionis atque simulachrorū cultus, idq. facinus multis exagitauerat nominibus, videlicet adulterij, insaniæ, & flagitij; post hæc ingratitudinis & cæterorum quæ audita iam nobis fuère. Sæpè enim cōtingit vt in vna atq. eadē re plura contineantur crimina, quæ omnia siquis vnū tantum esse arbitretur, nunquam profectò dispositè accusare tractareq. possit. opus igitur est, non solùm ingenio, verumetiam iudicio & artificio quodam singulari, vt ea quæ plura in vno coniuncta sunt crimina distingui ac separari diligenter possint. In vno Mercurij Tyndaritani signo quod à Verre fuerat sublatum, multa Tullius crimina, pecuniarum captarū, peculatus, maiestatis, sceleris, crudelitatisq. notauit, ne cui mirum videri debeat, quod eadē res, idem Israëlitarū flagitiū, tam sepe à Vate nostro repetatur, tantisq. agitetur vrgeaturq. modis. Imò ne quod nobis peccatū simplex & leue esse existimetur, vel ob consuetudinē, vel ob nominū definitionumq. ignorationē. cùm Deo accusatori & (Cice. in Ver. act. 6.)

iudici omnium rerum genera, omnes formæ partesque singulæ notissimæ sint, qui quo quidque nomine sit appellandum proprio certissimoque pondere expendere solus sciat: Psalm. 146. Vtpote qui numerat multitudinem stellarũ, & omnibus eis nomina vocat. Nunc igitur Israël tantis nominibus à Deo ob vnum facinus accusatus in doli proditionisque crimen denuo vocatur. vt qui principi regique suo insidias pararit, atque ad illius regiam vsque hostes oportunè induxerit. Quoniam verò oratio in definitiuo statu versatur, primũ omnium dolus est nobis definiendus. Est autem dolus malum studij simulatione aduersus immerentem paratum; quod si aduersus benęmerentem fit, omnis flagitij superat inuidiam. Hanc definitionẽ nobis diuina indicat sapientia. Prouerb. 2. Qui relinquunt, ait, iter rectum, & ambulant per vias tenebrosas. Et, ne machineris proximo tuo malum, & ille tibi fidit. Prouerb. 6. Igitur criminis propositio est: quòd cùm sese Israëlitis crediderit, regemq. apud eos egerit, & optimum & clementissimũ, vltroque in medium eorum ad habitandum commigrauerit, inter quos sanctus omnino atque ab aliarum gentium vulgaribus & prophanis dijs separatus esse & haberi voluerit, tamen ab Israëlitis ita fuerit acceptus, vt per eos ad ipsum alienis dijs aditus sit patefactus; & hoc modo sese erga Deum Israël gesserit, quòd gentibus separatum atque inaccessum Dominũ non fidelis populi studio custodiendum, sed perfidorũ dolo prodendum circumsepierit: [*Circumdedit me in negatione Ephraim; & in dolo domus Israël.*] Cùm ad me, inquit Deus, sanctissimũ nulli vnquam Deorum vanorum accessus, neque diuinorum honorum communicatio mecum esse potuerit, cumq. ego huius maiestatis apud homines conseruandæ caussa meipsum Israëlitis crediderim, Isa. 42. sicut scriptum est: Ego Dominus, hoc est nomen meum, gloriam meam alteri non dabo, & laudem meam sculptilibus. nihil tamen tantum sibi sculptilia aut petere aut etiam cupere potuerunt, quantũ ipsis ab Israële vltrò est oblatum; non enim solùm meorum honorum partem, sed summam ipsam integram, mihi detractam illis concedere ausi sunt. Prior autem Ephraim, hoc est Israëlitarũm regia familia circumdedit me negatione, me prior negauit, prior dixit: Hi sunt Dij tui Israël qui eduxerunt te de terra Ægypti; domus verò Israël, hoc est reliquæ nouem tribus dolo & fraude me circumdedit, illi enim cùm primum Ephraim me negauit, statim diuinos honores nouis sacratis Dijs decreuit & tribuit, 3. Reg. 12. sicut scriptum est: Et fuit verbum hoc in peccatum, ibat enim populus ad adorandum vitulum in Dan. idque illis ex cõmoditate admissum est, postquam tabernaculum apud eos fixi atque domum mihi ædificãdam locaui, in qua regio more adeundus, salutandus, colendusque ipsis fueram, circumdederunt me, non quem veneratione & cultu, sed quem dolo atq. proditione prosequerentur. At verò Iuda etsi offensionibus quidem multis, non tamen negatione aut dolo meam minuit maiestatẽ, sed frequentando templo atq. sacrificijs faciendis adhuc officium retinet. [*Iudas autem testis descendit cum Deo.* Hebraicè sic: *Iudas autem adhuc descendit cum Deo.*] Iudæorum in hac re constantiam probat, qui quanquam numero & copijs imminuti debilitatique fuerint, tamen religionem fidemque retineant. descendisse autem dicuntur ab illo splendore & frequentia. qua illorum vrbs celebrabatur, quo tempore omnes tribus rege ex Iudæorum familia vtebantur. nunc verò ex quo dissidium factum est, descendit quidem Iuda, de illo splendoris gradu, sed tamen cum Deo & cum sanctis fidelibus permansit: Neque enim a Deo desciuit, neque paternam religionem & pietatem deseruit, sed cum sanctis qui sunt in terra eius, & cum antiquis patribus voce & mente de retinenda religionę fideq. seruanda consensit: Psalm. [*Et cum sanctis fidelibus.*] Sanctos appellat scriptura eos qui sanctissimum verum Leuit. 30. atque vnicum Deum purè sancteque colunt, sicut scriptũ est: Sancti eritis mihi quoniam ego sanctus sum Dominus Deus vester. quanquã verò longè alia in nouo atque in veteri testamento sanctitudinis ratio multoque illustrior sit, tamen sanctos olim fuisse & à prophano gentium more remotos Deoque gratissimos homines nulli non constat. Psalm. 9. Sanctis, inquit, qui sunt in terra eius, mirificaui voluntates meas in eis. Neque verò totam Iudæorum gentem sanctam esse confirmat, cùm illis temporibus multis etiam sceleribus contaminatam fuisse cõstet, sed quod sanctorũ partes & religionem non deseruerint, neque Deum suum quemadmodũ Israëlitæ, prodiderit, hoc asserit & probat Deus. hanc adeo Leuit. 13. rem Iudæorum rex Abias apud Ieroboamũ est professus: Vos, inquit, habetis grandem populi multitudinem, & vitulos aureos quos fecit Ieroboam in Deos, & eiecistis sacerdotes Domini filios Aaron atque Leuitas, & fecistis vobis sacerdotes sicut omnes populi terrarum:

terrarum: Noster autem Dominus Deus est, quem nō relinquimus: sacerdotesq́. ministrant Domino de filijs Aaron, Leuitæ sunt, in ordine suo. Holocausta quoque offerunt domino per singulos dies mane & vesperi & thymiama iuxta legis pręcepta cōfectum, & proponuntur panes in mensa mundissima; estque apud nos candelabrum aureum & lucernæ eius, vt accendantur semper ad vesperam: nos quippe custodimus præcepta Domini Dei nostri quē vos dereliquistis. Hæc nobis longius recitata ideo sunt, vt illud quod dictū est manifestum fiat: *Iudas autem descendit, adhuc cum Deo & cum sanctis fidelibus*, vt sanctorum appellatione, non solùm pij iustique viri, sed sacerdotes sacrificia, legitimæ ceremoniæ & quæcunq. ad diuinam maiestatē purè & sanctè colendam pertinent, intelligamus, quorum omnium ratio apud Iudæos adhuc integra perseuerabat. itaque hac ex parte longo interuallo Israëlitis antecedebant Iudæi.

Ephraim pascit ventum & sequitur æstum, tota die mendacium & vastitatem multiplicat & fœdus cum Assyrijs inijt, & oleum in Ægyptum ferebat.

CONSTANTIAM & pertinaciam in scelere Israëlitarum esse docet, vt criminis grauitas & turpitudo culpę magis etiam hoc argumento augeatur. ait autem Ephraim adhuc in proposito susceptoque consilio permanere, & nefarium illud scelus quo se obstrinxerat magis indies ac magis fouere, neque suorum studiorum vanitatem damnare, sed vanioribus adhuc consilijs cumulare: Non solùm enim Deum suum eiusque religionem dijs alijs prodidit, quos regni rerumque suarum firmamentum fore sperauerat, sed nunc etiam non semel ea opinione deceptus ad Deum officiumque suū non redit; quin potius ad homines confugit, quorum nō magis certum, quàm eorum quos Deos esse opinabantur, auxilium erit; periculum verò & detrimentum fuerit certissimum, nā que vel dij veri vel falsi sunt; si veri & liberare periculo nō valēt, quorū nā hominū auxiliū diuino maius expectari potest? si falsi & vani dei sunt, qui nec iuuare possunt, nec nocere, quorsum attinet homines aut inuidia, aut odio flagrantes implorare, quorum nullæ aduersus Deum à quo ipsi sic defecerant, vires esse possunt ad iuuandū; ad nocendū autē non erunt ineptę. Ergo ad priorem insaniam hanc etiam addidit posteriorē, vt non solùm Dei sui studiū in vanorū deorū, sed in imbecilliū, aut etiam inimicissimorum hominum mutauerit, eamq́. adeo rē vrgeat atq. instet. Hanc verò causam trāslationibus, aut prouerbiali sermone pronūtiat: *Ephraim pascet ventos.* Ventū pascere, est inania atq. inutilia sequi studia, nā siquis se ventorū pastorē profiteatur, eosq́. regere & cōpescere certa ratione instituat, is profectò magno labore maximā sibi pariet vanitatē; neque enim venti aut regi, aut certis in locis cōtineri se patiuntur, sed vbi volunt spirant, & audis vocē eorū, & nescis vnde veniāt, aut Ioan. quo vadant; namq́. omniū linguarū cōmuni sermone ventus aliquādo vanitatis exprimit imaginē. Quod autē additur: *& sequitur æstū*, Hebraicè autē *& sequitur Subsolanū*. id significationē etiā auget; nā Subsolanus prӕterq̄ quod vētus est, omniū ventorū in Asiæ regionibus est nocētissimus: sunt enim quibusdā terræ partibus quidā venti præter cæteros infesti, vt Italis Auster, qui idē Mytilenēsibus ęgritudines, Corus tussim affert: ita Subsolanus oriētalibus & meridianis regionibus nocet, sicut scriptū est: Sicut ventus Subsolanus disperdā eos. Et iterū: Ecce plantata est, ergone prosperabitur? nonne cū tetigerit eā Subsolanus siccabitur? & in areis germinis sui arescet? Huiusmodi rebus & studijs intentus Ephraim: [*tota die mendacium & vastitatem multiplicat*,] quoniam videlicet superstitionis vanitatem hominum imbecillium, atque etiam inimicissimorum auxilium petēdo, non sine suarum rerum sumptu & intertrimento auxisset; nam *Fœdus cum Assyrijs inijt, & oleū in AEgyptum ferebat.* posterius hemistichiū priores allegorias & prouerbia explicuit: Nāq. deorum vanorū cultus ventus quidā & vanitas est, Ægyptiorum verò Assyriorumq́. amicitiæ & fœdera, pręterquam quod damnosæ illis essent, nocentes etiā erant & pestiferæ. *oleum* pro muneribus omnibus quæ ex Israële in AEgyptū asportabātur, positum est: nāq. vt aliarū rerum, olei etiam optimi Israëlitarum regio feracissima fuit, sicut scriptum est: Iuda & terra Israël ipsi institutores tui in frumento primo: Balsamum, & mel, & oleum, & resinam proposuerunt in nundinis tuis. Hactenus quidem criminis totius argumentū & propositio est. Nunc porrò crimen ipsum accusatioque sequitur, quā beneficijs cōmemoratis fidei olim receptæ, nūc verò lata postulatione perorat. Argumētatur autē ex cōparatione, hoc modò: Si Iudæorum gens quæ religionis fidem nunquā violauit, in crimen

Horat. lib. 1. od 14.
Vitruuius lib. 1. c. 7.
Ierem. 17.
Ezech. 17.
Ezech. 27.

à Deo

à Deo vocatur.eo nomine,quòd officio non satisfecerit,quomodo Israël crimen effugiet, qui simul & religionem deseruit & officium? Hæc huius versus sententia est.

Et iudicium Domini cum Iuda, & visitatio super Iacob: iuxta vias eius & iuxta adinuentiones eius reddet ei.

IUDICIUM hoc in loco pro lite accipitur & contentione: nam Hebraicè est RIB, cuius verbi significatio cùm alibi, tum in Habbakuq cõmentarijs longius nobis explicata est: Lis, inquit, est Domino cum Iuda, ergo visitatio est super Iacob iuxta vias eius & iuxta studia, quæ sequutus est, postquam nouas res moliri cœpit. hoc enim adinuentionis Latinè redditum nomen significare hoc in loco debet: namque *Maghalal* Hebraicè est, quod ad fraudem, dolum, atque ad nouarum rerum cupiditatem pertinet, de quo & nos iam diximus superius. Neque verò quid visitatio diuina in hoc loco sic latere poterit, si quæ iam in hunc vatem sunt à nobis conscripta, teneantur: Namque idem fere visitare, quod caussam alicuius cognoscere est; cognita autem Israëlis fraude, doloque malo, atq. perfidia, æquum seuerumque de factis iudicium faciendum est. Sed quòd Iacob nominauit certa notatione non caret: Nam cùm duo eidem nomina fuerint Iacob & Israël, prius illud priuatum eius statum, eamque conditionem significat, in qua fuerat ante quàm diuinis promissionibus & beneficijs auctus cumulatusque esset, dum adhuc illo nomine tantum vt Isaac filius, atque Esau frater, non vt Deo gratus acceptusque appellaretur. In eo agitur statu reus Iacob constituitur, vt quo pluribus maioribusq. beneficijs affectus fuisse doceatur, eo grauiorem culpam arguatur sustinere. Ad orationis autem rationem illud obseruandum non incõmodè est, Coniunctionem *&* in sacris argumentationibus, (maxime autem cùm ex contentione argumentũ ducitur,) illationem innuere consueuisse, vt in ipso eodem Iacob negotio cùm nomen illud humile mutare iuberetur, Gene. 32. hac argumentandi figura angelum visum fuisse legimus. Nequaquam, inquit, appellaberis Iacob, sed Israël: quoniam si contra Deum fortis fuisti, & contra homines præualebis: sic Hebraicè, vbi Latinus interpres pro, *&*, reddidit, *quanto magis*, idque quam optimè. sic etiam hoc in loco comparationis vim habet: [*Et visitatio super Iacob.*] Id est, quanto magis Iacob iudicij cognitione dignus est?

In vtero supplantauit fratrem suum, & in fortitudine sua directus est cum angelo.

PROPOSITIONEM confirmatio sequitur, cuius ratio & modus est vt primo loco diuina beneficia, secundo, pacta & fœderis conditiones exponantur, postremo officium desideretur: & illud in scelus & defectionem mutatum deprehendatur. Beneficiorum verò expositio ordine ab exordio repetitur: Namque peculiari Dei prouidentia iam inde ab ortu suo Iacob nondum fuisse constat. Primum enim cùm gemini vtero gererentur, alterque natura maior & maturior, cumque suo vterque loculo separati, inuoluti, inclusique essent, neque membrorum vllus adhuc motus aut vllus esse secundũ naturam posset vsus, vt alter alterum aut apprehẽderet, aut teneret; tamen Iacob Esau fratris apprehenso atque contento calcari diuinam sui curam testabatur, seque Deo tantùm non fratri natu maiori nec hominibus cessurum esse prædicebat. Iam verò simile istud prouidentiæ erga se argumentum erat, atque excellentius longè portẽtum, quod qua nocte illi cum angelo luctæ virtutisque certamen contigit, fortissime sustinuit atque vicit, [*In fortitudine sua directus est cum Dijs.*] Sic Hebraice, Hoc est nunquam cessit, sed fortissimè restitit non modò hominibus, sed Dijs. Erat etiam signum hoc futurum, si in officio Iacob manere & perseuerare vellet. Nemini nec hominibus nec dijs cessurum esse, vnico duntaxat excepto Deo, cuius prouidentia & beneficio hæc ab eo vincebantur; namq. omnibus gentium dijs natura & virtute angeli præstant. Quando gentium dij aut dæmonia aut muta & virtutis expertia simulachra sint. Indecorum autem erat angeli victorem dijs virtute minoribus succumbere. quòd autem vicerit angelum confirmat vates:

Inualuit, inquit, *ad Angelum, & confortatus est.*

ITA vno Deo minorem sese hactenus exhibuerat Iacob; id verò cum secundum naturam fieri in homine non possit, Deo acceptũ referri oportuit, cuius beneficio superior euaserat ijs, quibus sese imparẽ cognouerat, vt apud Deum cuius fidẽ implorabat, fuerat Gene. 32. professus. Minor tamen, inquit, sum omnibus miserationibus tuis & veritate tua quam expleuisti seruo tuo. Erue me de manu fratris mei Esau, quia valde eum timeo, &c. sic ille

supplex

ſupplex adoranſque petebat non hominem,nõ Deum alium præter Deum, quem patris ſui Abraham,patris ſui Iſaac Deum appellauit, Deum ſibi perpetua tutela conſulentem, quem ſibi hoc modo præcipientem audierat: Reuertere in terram tuam,& in locum natiuitatis tuæ,& benefaciam tibi. Hæc eſt eius hemiſtichij ſententia:

Fleuit & rogauit eum.

HEBRAICE: & ſupplicauit ei.tantis ergo beneficijs affectus Iacob ad ſanctiſſimam religionis & fœderis cum Deo conditionẽ deſcendit ſeque & filios nepoteſq. ſuos Deo perpetua fide & cultu obſeruando addixit, quæ res vt facilior teſtatiorq. fiat, pacti totius nobis recitanda ſumma eſt. Interea locutus eſt Deus ad Iacob: ſurge & deſcende Bethel, Gene.35. & habita ibi,facq. altaria Deo,qui apparuit tibi quando fugiebas Eſau fratrẽ tuum (non vlli alij inquam Deo) Iacob verò cõuocata omni domo ſua ait: Abijcite deos alienos qui in medio veſtri ſunt,& mundamini ac mutate veſtimenta veſtra. apparuit autem iterum Deus Iacob poſtquam reuerſus eſt de Meſopotamia Syriç,& venit in Bethel,benedixitq. ei dicens: Non vocaberis vltra Iacob,ſed Iſraël erit nomẽ tuum, & appellauit eum Iſraël, dixitque ei: Ego Deus omnipotens. Creſce & multiplicare: gentes & populi nationum ex te erunt, reges de lumbis tuis egredientur, terramque quam dedi Abraham & Iſaac dabo tibi & ſemini tuo poſt te.Et receſſit ab eo. Ille verò erexit titulum lapideum in loco quo locutus fuerat ei Deus, libans ſuper eum libamina, & effundens oleum. vocanſque nomen loci illius Bethel. Quoniam verò hæc omnia non cum Iacob ſolùm, verùm cum tota eius poſteritate acta & tranſacta ſunt, atque ob eam rem altare poſitũ ſacrificia facta & lapis ad perpetuum monimentum eſt fixus; ideo addidit:

In Bethel inuenit eum, & ibi locutus eſt nobiſcum.

ERGO Iſraël nomen ab angelo impoſitum à Deo confirmatum eſt, propterea quòd ab illa prioris conditionis humilitate ad eum auguſti diuiniq́ue nominis ſplendorem vocatus eſt, vt potens cum dijs appellaretur: illam verò vim illamq. fortitudinem, illud denique nomen ita interpretari oportuit, vt vni viuenti veroq. Deo cui nomen Adonai eſt, nulli præterea alij cederet & pareret, nulli ſeſe permitteret & crederet. hic enim Deus ſolus fortiſſimus eſt,cuius virtute prouidẽtiæ,omnia pericula ſuperauerat,Deus videlicet Abraham & Iſaac patrum ſuorum, ac ne fortè filijs Iacob commune Dei nomẽ aliquem errorem pareret, illiq. Deo ſuam felicitatem adſcriberent,à quo non acceperant.ob eam rem teſtatiſſima nominis appellatione admoniti doctiq́ue fuêre,ſicut ſcriptũ eſt: Dixitq. Exod.3. Deus ad Moyſen: Ego ſum Adonai,Deus patrum veſtrorũ,Deus Abraham, Deus Iſaac, Deus Iacob miſit me ad vos: hoc nomen mihi eſt in æternũ, & hoc memoriale meum in generatione & in generationẽ. Itaq. non potuerunt verum Deum ignorare vt inſcientes cultum alio traducerent,cùm ſatis illis apertum teſtatumque fuiſſet,cui Deo maiores ſui felicitatem ſuam,cui etiam ipſi ſuam deberẽt: & quibus ille modis,quo cultu atq. officio obſeruandus, retinendusq. ſibi perpetuò eſſet; ſi modò Iſraëlis ſplendorem, dignitatem, & nomen tueri ſtuderent. hoc eſt quod Vates noſter ait:

Et Dominus Deus exercituum Adonai memoriale eius.

NOMEN Hebraicum quatuor literis conſtans IHVH, quod propriũ Dei veri nomẽ eſt,cùm ſuas,quibus pronuncietur,vocales in ſacris libris non habeat.alterum ex duobus diuinis nominibus ADONAI. vel ELOHIM ſui dat in lectione vicariũ,pro quibus vel DOMINVS vel DEVS Latinus reddit interpres.Huius igitur verſus illa breuiter ſententia eſt;Ille nimirum Deus Iacob colendus ſemper atq. omni officio retinẽdus fuit, cuius virtutem,curam,atque prouidentiam ipſe patreſq. ſui vbique fuerant experti.nullũ autẽ alium illis fuiſſe cõſtabat præter ADONAI fortiſſimum Deum exercituum, cuius nutu omnia gubernãtur,cuius maximos & fortiſſimos exercitus in cælo,in terra, atque adeò in ipſo aëre eſſe rebus vbique pro voluntate ſua geſtis, ipſius etiam Iacobi cauſſa probauit; quamobrem hoc illis nomen ſanctiſſimũ perpetuò eſſe debuit, [*Adonai memoriale eius.*] Quo autem officio coli illum retineriq. oportuiſſet, nempe fide & virtutis obſeruatione perpetua,ſequenti verſu declaratur:

Et tu ad Dominum Deum tuum conuerteris: miſericordiam & iudicium cuſtodies, & ſpera in Deo tuo ſemper.

MEMINISSE oportet futurum tempus verborũ ad officium perpetuò faciendum accom-

accómodari. docet autẽ Iſraëlis officiũ fuiſſe Dei ſui partẽ perpetuo ſequi,& quẽ ſemper ſibi prouidentem optarent, ſemper ijs quæ maximè illi gratæ ſunt artibus,fide, ac pietate colere, atque hoc modo ſemper illius ſibi tutelã promittere. [*Ad Deum tuum*, quẽ ſcires eſſe ADONAI, *conuerteris*:] omni ſtudio,inquit,ad illius colendam religionem intentus eſſe,fidemq́. illi integrã inuiolatamq́. ſeruare debuiſti. [*Miſericordiam & iudicium.*] *Miſericordia*, pro omni erga proximum pietatis genere poſita eſt. *Iudicium*, æquitatem & totius officij ſignificat rationẽ.hoc vobis erat præſtandũ; namq́. his rebus vera pietas cõſtat, fide & miſericordia, ita vt qui alteram ab altera ſepararit, & magnum religionis detrimẽtum Ierem. 9. & totius verę vtilitatis iacturam faciat,ſicut ſcriptũ eſt: In hoc glorietur qui gloriatur ſcire „ & noſſe me quia ego ſum Dominus qui facio miſericordiã & iudiciũ & iuſtitiã in terra: „ hæc enim placent mihi,ait Dominus. Hactenus prima & ſecunda cõfirmationis pars,hoc eſt, beneficiorũ cõmemoratio,fœderis atq. cõditionũ recitatio; nũc deinceps iniquitatis ac perfidiæ exprobratio eſt:nam qui iudiciũ obſeruare iubebatur, pietatẽ pro tãtis beneficijs reddere debuit,idq́. ſedulò & diligenter ſummoq́. ſtudio præſtare, ſiquidẽ hæc iudicij & iuſtitiæ vis & ratio eſt,vt in omnibus pactis,& cõmercijs integritas ſemper & veritas obſeruetur,omnisq́. fraus,imò omnis fraudis abſit ſuſpicio. Si ergo Iacob iuſtè cũ Deo agere iudiciumq́. obſeruare voluiſſet, qua fide, qua religione teneretur? Si verò tunc demum beneficijs à Deo collatis ſeſe non dignũ præbuiſſet,hoc eſt,rerũ omniũ copia,pace, & incolumitate:at verò ille vbi hęc omnia accepiſſet,tamen eum à quo acceperat debito palam fraudauit obſequio,& eo impudentiæ atq. audaciæ proceſſit,vt nihilominus iuſtũ ſe rerũ ſuarũ poſſeſſorẽ iactet, & prædicet, nihilq́. ſibi ſuisq́. rebus ea parte metuat quòd malè ſint partæ. Itaque in hoc commercio maxima iniquitas maxima fraus eſt admiſſa:

Canaam in manu eius ſtatera doloſa calumniam dilexit.

EXEMPLO propoſito oſtẽdit Deus Ephraitas,hoc eſt Iſraëlis filios non regis optimi fidelem populũ,non patroni & tutoris præſtantiſſimi optimũ clientem, vel pupillũ egiſſe ſed mercenariũ & venalitium mercatorẽ eumq́ue fraudulentũ,qui magnas ſibi copias ex maxima fraude ſperarit,cui conſuetudo religionẽ & metũ ademit, atq. audaciam impudentiæ etiam coniunxit. [*Canaam*] mercatorẽ ſignificat,vt Sindonem fecit & vendidit,& Prouerb. 31. cingulum tradidit Cananæo. „ Quoniam Cananæorũ natio præ cæteris maximè ex mercatura quæſtum faciebãt; ideoq́. vaſra magis & callida, orti enim à Cham Noahi filio paternam impietatem quaſi hæreditariam imitabãtur. Ergo Iſraëlis filius Ephraim mutatus eſt in Canaam mercatorem filium Cham,in cuius manu bilanx doloſa eſt. [*Calumniam dilexit.*] ita fraudis ſtudioſus eſt,vt dum ſibi cõſulat,quemuis fraudare pro nihilo ducat:

Et dixit Ephraim: Veruntamen diues effectus ſum, inueni idolum mihi, omnes labores mei non inuenient mihi iniquitatem: quam peccaui.

SVMMA Iſraëlitarum impudentia notatur, qui non ſolùm antiquis beneficijs immemores, ſed præſentibus ac perpetuis ingrati fuerunt, perinde enim & ſe & rem gerebant, iactabant & prædicabant, ac ſi nulla fraude aut iniuria, ſed iuſto labore partæ fuiſſent, nec diuino beneficio eſſent acceptæ referendæ. [*Veruntamen.*] Affirmationem habet, vt: Psalm. Veruntamen in diluuio aquarum multarum ad eum non approximabunt: [*Diues effectus ſum.*] Mea diligentia & induſtria non alicuius alterius auxilio, aut beneficio. Hæc ſententia verbo Hebraico indicatur,quod non ditari,ſed diteſcere ſignificat. Atque ſic vertendum clarius eſſet: *contigit mihi diteſcere*, quãdo huiuſmodi Latina verba præteritis deſtituuntur temporibus. [*Inueni mihi idolum.* Hebraicè, *Inueni vim mihi.*] *Vim*, pro facultatibus & copijs poſitum. vt apud Latinos ingens auri atque argenti vis dicitur. [*Omnes labores mei non inuenient iniquitatem quam peccaui.*] Hic duplex crimen eſt, alterum,quòd ſuo labore ſuaq́ue induſtria diuitias opesq́ue partas affirmat,quod ſanè ad perfidiam ſpectat,cùm ea ſibi ex diuino beneficio contigiſſent: alterum, quòd non modò ijs corradendis: verùm conſeruandis fraudem abeſſe, affirmabãt; cùm iam in dictis etiam fraus & impietas deprehendatur. Etenim agros,& prædia,domos ac villas,cæterasq́. opes & vires etiam,& induſtriam, quibus hæc ab illis culta & tractata ſunt Deo à ſe deberi fateri oportuit, Deut. 7. ſicut ſcriptũ eſt: Ne poſtquam comederis & ſatiatus fueris,domos pulchras „ ædificaueris, & habitaueris in eis, habuerisq́. armenta boum & ouium & greges argenti

& auri

& auri, cunctarumque rerum copiam. Eleuetur cor tuum & non reminiscaris Domini » Dei tui qui eduxit te de terra Ægypti, de domo seruitutis, & ductor tuus fuit in solitu- » dine magna atque terribili, &c. Ne dicas in corde tuo: Fortitudo mea, & robur manus » meæ, hæc mihi omnia præstiterunt, sed recorderis Domini Dei tui, quòd ipse vires tibi » præbuerit, vt impleret pactum suum super quo iurauit patribus tuis, sicut præsens indicat » dies. [*Non inuenient iniquitatem.*] nihil mihi in rebus studijsque meis aut fraudis, aut peccati obijci potest, quippe omnia iusto labore parta honesto etiam vsu tractata sint, itaque nihil ex me iure quispiam requirat, cùm nemini quicquam debeatur.

Et ego Dominus Deus tuus de terra Ægypti, adhuc sedere te faciam in tabernaculis, sicut in diebus festiuitatis.

ANTIQVORVM beneficiorũ immemores fuisse cõmemoratione ipsa confirmauit; nũc etiam præsentibus beneficijs ingratos re ipsa & suarũ rerũ memoria renouata arguit: namq. non solũ Iacob tantis beneficijs affecti, quẽ Deus tot casibus superiorẽ fecerat, sed sui etiã ipsorũ obliti; quos omnibus rebus egẽtes è summa miseria & ærumna liberauerat, atque ad eam quã sibi mendosè adiudicabãt regionẽ propria virtute magnis miraculis & prodigijs emptos traduxerat. hoc est quod dicit: *Ego Dominus Deus tuus de terra Aegypti.*] vbi nulli tibi agri, nullæ diuitiæ, sed extrema fuerat inopia; nũc aũt de his regionibus abductũ te ad antiqua tabernacula tua cõuertã, vt noris an tuis laborib⁹ sine vlla iniuria aut iniquitate parta & conseruata fuerint ea, quæ abs te possidebãtur. [*Adhuc sedere faciam te in tabernaculis sicut dies statos.*] Sic Hebraicè est: Significat autẽ his verbis eum statũ, & eam quam nunc Israëlitæ ferunt conditionem: cùm per totum orbem dispersi nullos agros, nulla prędia, nullas omnino stabiles sedes habent: sicubi verò maximè quiescere videtur, domos tantũ easq. vel conductas, vel si proprias, nõ magnificè tamẽ extructas possident, vt qui sibi migrandũ esse persuasum habeant. hoc verò viuere in tẽtorijs est. tabernaculis aũt numero multitudinis dixit, cùm sermo cum vno Ephraim esset, eo quòd sępe illi mutanda forẽt, nulla stabilis sedes, nullũ certum habendũ domicilium. neq. verò maiorem explicationẽ locũ hunc desiderare arbitramur, quàm euentũ ipsum, & præsentẽ Israëliticarũ rerum statũ. tãdiu autẽ hanc illis pœnã ferendã sustinendamq. esse prædicit, quoad præfixæ constitutęq. dies fuerint peractæ, quarũ certus numerus quibusdã vatibus prędictus fuit, quibusdã etiam erat prædicendus. [*Sicut dies statos.*] Hebraicè *Moghed*, certũ præfinitũ tempus ad aliquid faciendum significat, quod Hispanicè propriè *Plazo* dicitur. Latinus interpres ob linguæ inopiam nunquã simplici verbo reddit, sed interdũ certum Iurisconsulti tẽpus, nõnunquam verò hoc tẽpus, vel festũ tẽpus, vel festũ, hoc est, obseruandũ diem. vt, diem dicere Alciatus in Secundũ hoc tẽpus veniã, & erit Saræ filius, id est, legitimo pariendi tẽpore cùm rediero Parergis. erit Saræ filius. Cõcepit & peperit filium in senectute sua tẽpore, quo prædixerat ei Deus. Gene. 17. Gene. 21. & illud: Cõstituit eis tẽpus dicẽs, cras faciet Dominus verbũ illud. In omnib⁹ his locis est Exod. 9. *Moghed*. מועד Cùm autẽ nihil eorũ, quę ad homines pertinẽt temerè vel casu fiat, aut maneat, sed diuina omnia gubernentur prouidentia, non solùm hæc Israëliticæ calamitatis tempora ab eo prouisa, sed prædicta constitutaque esse docet Deus. [*Sicut dies statos.*] *Sicut*, non similitudinis sed quantitatis cõiunctio hoc in loco est; namq. Hebraicè CH particula & ad qualitatis similitudines & ad quantitatis æqualitates & rationes accõmodatur, vt illud: Et fuit sicut retrahere manũ suam egressus est alter. hoc est, vbi ille manum retraxit. Gene. 38. Tamdiu ergo tabernacula habitabis, tãdiu vagus domo patriaq. exul eris, quoad præscriptorũ dierũ adsit finis. quos dies non solùm à se præscriptos, sed vatibus etiã prædictos expositosq. fuisse docet, sicut scriptũ est: Quia nõ faciet Dominus Deus verbũ, nisi reuela- Amos 3. uerit secretũ suum ad seruos suos prophetas. Certè ergo dies (siue solemnitates, siue tem- » pus maturum & iustum, siue quouis nomine Latino appelles id quod *Moghed* Hebraicè) nominati à Deo sunt, quibus Israëlitæ in ærumna atque miseria essent. id quod factum esse Ieremias testatur: Vocauit, inquit, aduersum me tempus vt contereret electos meos. Thren. 1. non solùm autem ijs vatibus qui illa tempestate & ante fuerunt, communicatum hoc temporis certi consilium fuisse, sed alijs etiam communicandum fore pollicetur, quibus solis calamitatis finis & Israëliticæ restitutionis sacramẽtum notũ esse voluit Deus, cuius in potestate tẽpora & momẽta sunt. ex multis verò modis quibus prophetæ futurorũque conscij viri à Deo agi solent celeberrimi sunt allocutio, visio, similitudo. Atque allocutio

quidem in somnis fit, qualis ea qua Abraham, Iacob, Samuel Laban, Abimelech, & Ioseph etiam vir Mariæ moniti doctiq. fuerunt. de qua proprie scriptum est: Si quis fuerit » inter vos propheta Domini in visione apparebo ei, vel per somnium loquar ad illū. itaque » Deus vt apparet visione sic in somnio alloquitur. Similitudo autē est, cùm certis prouerbijs & ænigmatibus aut aliter ostētis res futura repræsentatur; quorum ratio nisi aliunde aperiatur, ijsdem ipsis vatibus obscura & intellectu difficillima esse solet. cuius generis multa apud omnes vates, apud Danielem verò atque apud Ioannē Theologum plurima leguntur. Israëliticarū ergo calamitatum rationem ex visione quibusdā vatibus iam Deus ostenderat: imaginē verò & similitudines futurū erat vt vatibus ostenderet, Iccirco dicit:

Num. 12.

Et locutus sum super prophetas & ego visionem multiplicaui.

VT QVAM testatissima omnibus res esset, nec ad casum, neque ad fortunam referri à quoquam posset. de futuro autem dicit:

In manu prophetarum assimilabo:

NAMQVE Hebraicè cætera in præterito, hoc in futuro dicitur. Significat itaq. tempus hoc nōnullis vatum certa ratione fuisse declaratum, vt ex illo loco patet: Vocauit aduersum me tempus, alijs in visione ostēsum. quemadmodū ex visione doctus Isaias dixit: Nisi Dominus exercituū reliquisset nobis semē, quasi Sodoma fuissemus & Gomorræ si» miles essemus: Danieli autē & Ioanni Theologo futuris post illa tēpora vatibus rem hāc » per similitudines creditam fuisse legimus: Tu aūt Daniel claude sermones & signa librū vsque ad tempus statutum, plurimi pertransibunt, & multiplex erit sententia. & paulò in» ferius: Et dixi viro qui erat indutus lino, qui stabat super aquas fluminis, vsq. quo finis ho» rum mirabilium? & audiui virum qui indutus erat lino, qui stabat super aquas fluminis, » cùm eleuasset dextram & sinistram suam in cælum, & iurasset per viuētem in æternum, » quia in tempus & tempora & dimidium tēporis, & cùm cōpleta fuerit dispersio manus » populi sancti complebuntur vniuersa hæc. Subiungit autem Vates: Et ego audiui & non » intellexi. Plenæ etiam sunt Apocalypsis chartæ huiuscemodi similitudinibus & imagini» bus, vt illud: Et hic sapientia est, qui habet intellectum computet numerum bestiæ; nu» merus enim hominis est, & numerus eius sexcenti sexaginta sex, qua similitudine nihil » obscurius dici posse arbitror.

Threa. 1.
Isai. 1.
Dan. 12.

» *Si in Galaad idōlum: ergo frustra erant in Galgad bobus immolantes. nam & altaria eorum quasi acerui super sulcos agri.*

DEFENDEBAT Ephraim nihil sibi vitio dari, nullamque in rebus suis iniquitatem inueniri posse, cùm plena tamen eorum loca superstitionibus, plena fanis & altaribus nefarijs essent, quibus nominibus maxima ipsorū erga Deum perfidia augebatur. quoniam verò sua quisq. non perinde ac alterius vitia perspicit, horum exemplo & præiudicio suæ impietatis Ephraitæ atq. Israëlitæ cæteri redarguuntur. Duo autē exēpla citantur, quorū ob similem culpam simile est iudicium, indeque argumentū à minori depromitur, cuius illa sententia est: Ij qui Galaad habitabant, ex Israëlitarum genere & familia fuerunt. hos autem iniquitatis reos fuisse & diuina sententia & supplicij euentus declarauit. Sententia superius hæc fuit: Galaad ciuitas operantium iniquitatem. Euētus autem quod illa gens cum ijs tribubus, quæ trans Iordanem fuerant, abducta in captiuitatem fuit, hoc est, cum Ruben & Gad, & dimidia tribu Manasses. Neque verò solum Galaaditis nocuit superstitio, sed vicinis etiam & finitimis eorum Gilgalitis qui & pari culpæ obnoxij pari pœna affecti fuerunt, id quod altaria eorum deserta & vacua testabantur. Consequens ergo est Ephraitas qui eadem studia sequantur similem culpam sustinere, similemq. pœnam esse subituros. Erāt verò Galaaditis Galgalenses vicini, Iordanis solùm alueo vtrorumq. agros dirimente. facile autem Galaaditarum vicinitate superstitionis pestis Galgalim attingere potuit; atque ex ea caussa certa & continuata fuit vtriusque ruina; namque vtrique simul abducti in captiuitatem fuerunt, & si qui reliqui fuerant, tamen cum Zabulone & Neptalim, qui proximi illis etiam erant, funditùs è suis sedibus euersi sunt. [*Si in Gilgad idōlum.* Hebraicè: *Si in Gilgad iniquitas.*] Nam respondet illi orationi Ephraitarum: Omnes labores mei non inuenient iniquitatē mihi, quam peccauerim. Quod si in Gilgad iniquitas est. & vlterius: si Galgal culpa non vacat. qua ratione sese Ephraim extra omnem culpam causamq. ponet? cùm ijsdem studijs teneatur atq. eadē quæ illis admissa

fuerant,admittat. Atque in argumētationis propositione duplex pars est;altera quidē est, Iniquitas est in Galaad,altera verò,& vanitas est in Galgal. priorem hypotheticæ partem superius cōfirmarat,alteram oportunè confirmat, nempe Galgal vanitatis reum esse. probat autem ex facto sic: [*Erant in Galgal bobus immolantes*] probat etiam destinatis, cum aras commemoret fabricatas,in quibus sacrificia fierent. Probat ex euentis eorum vastatione demōstrata,cùm altaria plurima extare dicat,quæ ab hostibus diruta non fuerint, & tanquam terminorum acerui in agris, sic impietatis & superstitionis testes atque iudices aræ illæ in Galgalis visantur. est autem versus hic aliquanto difficilior, propterea quòd indeclinabiles dictiones & puncta Hebraicam proprietatem nō omnino reddunt: nam Hebraicè sic legimus: [*Si Gilgad iniquitas, certè vanæ fuerunt,in Galgal boues immolauerunt:etiam altaria eorum vt acerui super sulcos.*] Si ergo in Gilgad iniquitas fuit, neque illic solùm, sed etiam apud Galgalas vanè actū est, cùm boues immolatæ fuerint ; id quod altarium frequentia vt aceruorum in agris multitudo relicta docet. consequitur Ephraim integritatem innocentiamque suam falsò iactare atque defendere. in hoc autem enthymemate conclusio omissa est,quoniam ea in antecedētibus orationibus fuerat explicata, vbi dictum est: Canaam in manu eius statera dolosa,dilexit calumniam. Namque in illo loco propositio collocata est, quæ in sequentibus argumentationibus conclusio fieret. Oportet autem sacrorū librorum interpretem in his argumentandi rationibus esse exercitatissimum; quādoquidem magna verborum breuitate maxima argumentationū momenta continentur [*Bobus immolantes.*] non datiui sed effectiui casus est: namque Hebraice est accusatiui. cùm dicit autem boues immolasse magno sumptu maximum incommodum sibi ipsis quæsitum reprehendit.

Fugit Iacob in regionem Syriæ & seruiuit Israël in vxorē, & in vxorem seruauit. In propheta aūt eduxit Dominus Israël de Ægypto,& in propheta seruatus est.

ALIO argumento iniquitatem & perfidiam Ephraitarū ac totius Israëlis confirmat, ita vt Israëlem suo ipsius præiudicio, suoque gladio iugulet : namque exemplum non ex aliena,sed ex propria caussa petit,ita vt criminis vim subterfugere non valeat,neq. etiam iudicij periculum declinare,cuius iudicij auctor idem ipse fuerat,qui reus est constitutus. Igitur Iacob patris iudicio Ephraim damnatur: Quippe cùm domesticū exemplum legis loco est habendum. Tota autem oratio hanc habet sententiam, Iacob, cùm nondum honore aut dignitate aliqua functus esset, nondū aliud, quàm priuatum nomē tueretur, imò dum in misera esset cōditione, vtpote patria profugus in aliena regione degens atq. ob inopiam seruire coactus, tamen non gratis hospiti Laban & non malè de se merenti seruire voluit, sed mercedis nomine id quod habuit summū pretium pactus est: nō enim aurum, aut argētum, non oues, nec armenta, sed incōparabilis formæ & virtutis puellam patri charissimā poposcit, ita vt seruitutē & gregum custodiā magno, non pretio, sed præmio redemerit, tanto se, & studiumque operamque suam fieri, æstimarique voluit Israël: & tamen Israëlis filij summam Dei erga se curam, studium, custodiam nullo pretio, nullo obsequio aut gratitudine dignam putarūt; cùm Deus non coactus, non inuitus, sed vltrò ac spontè de illis curam susceperit, atque alijs sibi charissimis ministris mandauerit, dum pro maiori beneficio liberius impenso diutius atque accuratius dato maior esset referēda gratia, quòd si nō gratia saltē merces aliqua, qua iustitię & rerū æquitati satisfieret. vt verò faciliùs ad iudicandū res esset cōparatione argumentatio tractata est, persona cū persona, tempore cum tēpore, rebus cum rebus cōparatis, cuius forma huiusmodi est. Iacob fratrem suum fugiens, inops & miser, qui tantum in baculo suo traiecerat Iordanem, venit in agrum Aram, vbi hospitio à Laban exceptus est homine quanquam sanguinis necessitudine cōiuncto, tamen suorū non profuso rerum neq. admodum etiam liberali, & cùm ibi vnde viueret nō haberet nisi operas locasset suas, ille pro mercede heri filiā poposcit, atq. adeò vxorem obtinuit, si non eam, tamen neq. genere neq. dignitate minorē eiusdē Laban filiam maiorē natu atq. iure prælatā: tum verò seruitute innouata, & eodē tēporis spatio iterato, alteram vxorē quam amabat, simili pactione accepit, ita vt duas charissimas filias pater pastori operarioque suo tradere pacto cōgeretur; tanti suā operā Iacob æstimauerat. Hactenus altera cōparationis pars breuiter tractata est; altera aūt sic habet: At verò Dominus Deus qui nihil cuiquam debet, cùm omnibus abūdet; qui non iure aliquo aut

pacto, sed propria solùm misericordia & benignitate Israëlē durissimæ seruitutis ergastulis solutis in libertatem asseruit, missoq́. Propheta, qui suas partes ageret, vt id negotium diuinū esse constaret, eductusq́. est Israël ex Ægypti longa seruitute. quantá autem huius beneficij gratiam esse oportuit, cùm breuem septem annorum seruitutem tanti æstimauerit Iacob. Præterea si ouium custodia septem alijs annis nō minori, quàm alterius vxoris præmio fuerit redempta, quánam æstimatione dignū fuit, quòd Israël ipse non à quocunque, sed à Deo, nec id vulgari modò sed per prophetam tantis signis, portentis, tanta beneficiorum magnitudine & assiduitate pastus seruatusq́ue quadraginta annos in solitudine, tandemq́ue in patriam deductus vsus est perpetua prouidentia atque prophetarum procuratione, per quos diuina in illos cura & studium testatissimum erat: namq́ue prophetica administratio non humana, non vulgaris, sed planè diuina est, cùm nihil à vatibus aut agatur, aut dicatur, quod non ex oraculo petitum acceptumq́ue sit, sicut scriptum apud Ieremiam est.

Vnde & Deus ipse apud Samuelem confirmat se exactum & repudiatum fuisse, quòd Vatis sui administrationis illos tædere cœperat. iam verò huius cōparationis sententiam quantum licuit breuiter explicuisse videmur; porrò orationē ipsam contexamus. [*Fugit Iacob in regionem Syriæ.*] in alienam regionem priuatus profugusq́. commigrauit, & tamen in ea fortuna & conditione dignitatē quandam habere & futurá amplissimam sibi promittere visus est, ita vt iam Israëlem illum quē postea egit, meditaretur, & cum seruitute locataq́. opera victum quærere ob inopiam cogeretur, [*tamen seruiuit Israël in vxorē.*] qualem autem optauerit vxorem historia docet. iam cùm ob seruitutem vxorem mercedis loco accepisset. rei atque verbi duritatem, magnitudine præmij & coniugij nominis iucunditate compensaret, etiam in leuiori nomine pastionis non minori pro dignitate se gessit: quippe qui non iam Domini, sed soceri sui oues [*In vxorem seruauit & pauit.*] hæc autem omnia si cum Dei erga Israëlem beneficijs conferantur, tanto iudicabuntur minora, quanto persona personam, res rem, tempus tempora, conditio superat conditionē: Etenim Dominus ipse Israëlem è seruitute in qua constitutus erat, & non ex Syria vbi minus male agere potuit, qui etsi profugus, tamen apud sui generis & cognationis homines versabatur, sed [*Ex Ægypto*] manu excelsa & prophetæ ministerio certo ac manifesto diuinæ curæ & tutelæ argumento [*eduxit.*] & post hæc Israël ipse non oues, non boues eius, non armenta, sed ipse Israël in quam seruatus custoditusq́ue fuit, totq́ue annos inenarrabilibus mirisq́ue modis pastus & educatus. At verò Israël, qui maximam seruitutis curæq́ue suæ rationem haberi voluit, diuinæ erga se curæ, benignitatis & beneficentiæ nullam ipse habuit. quantis ergo supplicijs, quantis execrationibus dignus pro ista iniquitate atque ingratitudine est? qui dum suas opellas tanti faciat, mea tanta beneficia vel recordatione putet indigna. vehementer profectò acerba beneficentissimo cuique hæc cogitatio est, & quæ non solum beneficentiam tardare, sed pœnam atque vltionem parare accelerareq́ue valeat. Quamobrem subiungit:

Ad iracundiam me prouocauit Ephraim in amaritudinibus suis, & sanguis eius super eum veniet, & opprobrium eius restituet ei Dominus suus.

DEI IRATI & ob contemptum offensi oratio hæc est: Namq́ue maximi excelsiq́. animi grauissimè contemptionem tollerāt; neque enim leuiter ferri potest, eorū nullam, vel leuissimam haberi rationem, quæ summo studio, maxima cura, assidua opera, multa etiam cum rei ipsius grauitate collata collocataq́. apud aliquem fuerint; qui tamen bene de se merētem summa & illiberali excipiat obliuione. Hanc autem acerbitatem, amaritudinem Deus vocat, & huius sceleris reos nō minus, quàm ob homicidium vel aliud indignissimū facinus admissum grauissima pœna dignos censet, vt qui iniurij in beneficos fuerint; quod grauissimum genus iniuriæ est. ob eam autem rem ait: [*Et sanguis eius super eum veniet.*] Hebraico tropo vsus, significat eius qui se astrinxerant, sceleris pœnas esse illis soluendas. [*Et opprobrium eius restituet eis Dominus suus.*] Quemadmodum ille Dominum suum intra se ductū contempsit, sic ipse in ignominiam, opprobrium & contemptionem à Domino suo adducerētur. quæ res tanto erit æquior atque iustior, quanto in omni officij & dignitatis caussa herus melior, quàm seruus iure est. [*Dominus suus,*] à quo emptus & redemptus, atque hactenus summa clementia & cura tractatus est.

CAPVT XIII.

O QVENTE *Ephraim horror inuasit Israël: & deliquit in Baal, & mortuus est.*

DIVINORVM iudiciorum æquitatem cogitatione admirari, quàm verbis & oratione consequi ijs, qui arcanos legũt libros, multo profectò fuerit facilius: Nam cùm Deus qui omnium cælestium, terrestrium & infernorum rector & iudex est, dicto tantũ & placito sententiam in quemuis proferre posset, tantam tamen in iudicio exercendo æquitatis rationem à se obseruari testatum omnibus esse vult, vt ab ijs quos in iudicium vocat sententiæ ferendæ normam rationemque nonnunquam petat, atque iudicijs vtatur, quibus vel in pari, vel in minori causa illi fuerint vsi, vt omnis impijs & temerarijs effugiẽdi, vel elabẽdi occasio præcludatur. Sic olim Dauid regem in Vriæ & Bethsabees causa propria ipsius Dauidis dãnauit sentẽtia. sic diuinus eius filius versutorũ Pharisæorũ & scribarum collegia, vt iustissimam in seipsos sententiam pronuntiarent, sapienter effecit. ita hoc in loco Ephraitas Israëlemque omnem temeritatis & stultitiæ suæ pœnas sibi ipsis suo iudicio statuisse demonstrat; atque horum omnium iudicia & sententias in leuiori causa prolatas ad illorũ grauissimã causam transfert: Nam Dauid de oue per fraudem iniuriamque rapta sibi tulerat sententiam. Pharisæi de vinea per seruorum & hæredis cædem occupata, sese eidem calculo obnoxios reddiderũt. Ephraim verò ob Salomonis ædificia maximas excitauerat tragœdias. Sed in diuino iudicio Dauid reus constituitur, & pro oue rapta Vriæ vxor atque ipsius vriæ nex profertur. in Pharisæorum iudicio pro vinea religio, pro seruis prophetæ, pro hærede Dei filius occisus, ad crimẽ referũtur. atq. in hac Ephraitarũ causa pro sumptuosis Salomonis regis operibus simulachrorũ obiicitur cultus. Deinde verò temeritatis atque improbitatis arguitur Israël, qui ea quæ sibi improbata damnataque fuerant, tamen ipse admiserit, & nouarũ semper rerum studio arserit. Principio itaque à Ieroboam historia sermo inchoatur, qui maximos in Israëlem tumultus concitauit; quorum hanc prætexuit causam, quòd Rex in ædificia superuacanea nimiũ operæ atque impensæ collocarit, qua in rẽ publicæ priuatæq. populorum facultates vehementer vexarentur, sicut scriptum est: Ieroboam quoque filius Nabat 3.Reg.11. Ephrathęus, de Sareda seruus Salomonis (cuius mater erat nomine Serua, mulier vidua) leuauit manum contra Regem. & hæc est causa rebellionis aduersus eum, quia Salomõ ædificauit Mello, & impleuit voraginem ciuitatis patris sui Dauid. Hæc causa cùm popularis admodum esset, applausu excepta fuit, ita vt leuis populi facilior esset aucupatio, publicæ vtilitatis & priuatorum cõmoditatis studium professo: Nam cùm vectigal apud suos colligeret, ipse tributorum & sumptuum grauitatem in regis inuidiam accusabat: Contrà ac alij, qui dum regum videntur ærario consulere inuenta noua exactione populum & ærarium depopulantur. Ieroboamus verò ambitionẽ simulato publico bono occultabat, atque ita populi animos sibi deuinxit, vt cùm adeundus illis & conueniendus de ea re Roboam esset, hic & consilij dux & sermonis interpres eligeretur, atque defectionem à rege molientibus, ex Ægypto vbi profugus erat reuocatus, idẽ potissimè illis præficeretur, qui non proprijs, sed priuatorum commoditatibus & consulturus credebatur, sicut scriptum est: Miserunt ergo & vocauerunt eum, venit ergo Ieroboam & omnis 3.Reg.12. multitudo Israël, & locuti sunt ad Roboam, dicentes: Pater tuus durissimum nobis iugũ imposuit, &c. & paulò inferius. Factum est autem cùm audisset omnis Israël quòd reuersus esset Ieroboam, miserunt & vocauerunt eum congregato cœtu, & constituerũt eum 3.Reg.12. regem super omnem Israel. Huius itaque sententiæ versus ille primus quamlibet verbis concisus & breuissimus est. *Loquente Ephraim Horror*, sic dispungenda membra sunt. Ephraim autem vocat domum Ioseph, in qua tributis exigendis præerat Ieroboam: is primùm tribum suam omnem oratione & regis accusatione mouit, hæc deinde tribus alias excitauit, atque ita nouarum rerum cupiditas ex regis inuidia, & ex gratia aduersus Ieroboamum, excitata est. quem quidem popularem primùm obscurum motũ, deinde apertum tumultum, ac demum publicam inuidiam, vates noster nominat horrorem. *Loquente* (inquit) *Ephraim* horror & tremor animorumque turbatio & tumultus excitata sunt. His autẽ ille rationibus populi ad se animos, nõ tam cõciliauit, quàm rapuit. ob eam

rem dicit : *Inuasit Israël*, Hebraicè clarius dicitur, *præfuit ipse in Israël*. At verò Ieroboam ita malè populo consuluit, vt idololatriam impietatemque summam institueret & confirmaret, quæ res multo grauior multoque sumptuosior Israëlitis fuit, quàm Salomonis fuerant ædificia; namque illa ad publicam vrbis vtilitatem & ornamentum pertinebant, quæ semel perfecta longo tempore integra sine sumptu durare poterant. Baalim autem cultus præterquam quòd ipso conflandi & sculpendi opere, atque etiá materia maximi pretij fuisse constant, sine magna etiam & assidua impensa magnoque instrumento procurari non potuit. Quoniam autem id quod alijs vitio & culpæ dederat Ephraim ipse multo grauius admisit, atque eiusdem rei improbandæ simul & admittendæ auctor cæteris Israelitis fuerat; nam qui Salomonis filium ob sumptus metum repudiauerát, Ieroboamum cum maiori & turpiori damno receperunt, ideo ait: [*& deliquit in Baal, & mortuus est*, ob eam rem regno pariter & vita priuatus, quam rem ipse iam in alio iudicauerat, satisque idoneam duxerat, ob quam regnum is cuius proprium erat amitteret. Vsus est autem verbo, deliquerat, quod, vt iam dictum nobis est non solùm peccare, sed alijs peccandi auctorem esse significat. Atque hæc res in sententia oraculoque diuino expressa
1.Reg.14.13 fuit : Propter peccata Ieroboam, qui peccauit & peccare fecit Israël. Hactenus Ieroboami iniquitas, & Israëlis stultitia atque temeritas ostensa est. At verò populi culpa fuit, quòd non iudicio, sed temeritate dissidium Iudæ & Beniamin fecerit, atq. à Roboamo defecerit (Namque ea quam prætexuerat, dissensionis causa, nulla fuit; quippè cùm multò grauiora tributa sub nouo regé libenter tolerauerit. Itaque populari magis impetu & nouitatis studio (quo vitio vulgus vehementer laborat) quàm vel ratione vel necessitate res acta fuit. Neque verò se Israëlitæ Ieroboami fuco deceptos primùm dicere possunt, atque in eam spem venisse, vt cuius orationem popularem audiebant, eius vtile experirentur imperium; postea tamen quàm regiũ subiére iugum, potentia & vi coactos id quod exigebatur contulisse: Namque eam excusationem inanem stultamq. esse res ipsa docet, cùm mortuo Ieroboamo atque omni eius familia extincta, integrum illis fuerit, vel ad legitimum regem redire, vel nouum sibi honestis & vtilibus conditionibus instituere, vel certè illud nefarium ac maximo sumptu susceptum idololatriæ scelus de medio tollere pœnitentiaque expiare: Iam enim qui deliquerat in Baal, mortuus fuerat, sed in ea re id quod populus appeteret regem potius peruidisse, quàm imperasse quod refugeret, ipsa populi voluntas atque ardens post extinctum regem studium declarauit, cùm multò turpiora in eo genere flagitia cum maiori suarum rerum detriméto admissa porrò fuerint : Nam præter Ieroboami vitulos, alia etiam simulachra & signa communi ac priuata pecunia à populo posita & sacrificia constituta nefaria, atque ad eam rem, leges & instituta ceremoniæque inuentæ & additæ. ob eam autem rem dicit,

Et nunc addiderunt ad peccandum: feceruntq. sibi conflatile de argento suo: quasi similitudinem Idolorum, factura artificum totum est: his ipsi dicunt, immolate homines vitulos adorantes.

HEBRAICA proprietas nonnihil variat sic : [*Et nunc addiderunt ad peccandum, fecerunt sibi statuam ex argento suo iuxta prudentiam suam, simulachrã opus artificum totum id, his ipsi dicunt, sacrificantes hominem vitulos osculabuntur*.] Hanc lectionem si explicabimus, nihil in vulgata interpretatione obscuri relinquetur. Totius autem orationis sententia ex superiori argumento manifesta est; singula porrò verba sunt nobis expendenda. *Nunc*, postquam Ieroboam mortuus est, ipsi scelus auxerunt; nó modò enim vitulos impiè conflatos non abiecerunt, sed etiam stabilierunt, atque omne id superstitionis genus nouis additis & consecratis statuis adauxerunt, posteriorumque cultuum inuentione priores sanctos ratosque esse voluerunt. [*Et fecerunt sibi statuam*.] Singularis pro plurali he-
Hor.lib.1. Od.4. braico more, vt ouem, capram, pro ouibus & capris. & apud Latinos, *flore, terræ quẽ ferunt solutæ*. plures enim statuas fecisse, & in superioribus, & in hoc versu dicuntur. [*ex argento suo*.] vltro factas esse statuas docet, cùm dicat, suo, vltroque ad eam rem collatam suam à singulis pecuniam. Argenti nomine apud Hebræos, Chaldæos & Arabes omnem pecuniam totumque diuitiarum genus significari, cuicunque harum linguarum peritia
Horat.li.2. Od.2. est, assiduo vsu fit manifestũ, sed & Latinè id obseruatur cùm Horatius de recto diuitiarũ vsu illud cátauerit. *Nullus argento color est auaris, &c*. Gallicè etiam pro omni nummorum

& pecu-

& pecuniæ genere ſolum hoc nomen *argent*, vſurpatur. Ergo voluntatem & peccãdi ſtudium declarat, quòd non gratis, ſed pecunia, eaque non aliena non coacta ſed ſua, neque ab alio quoquam potentiori vel adacti vel adducti, ſed *iuxta prudentiam ſuam*, hoc eſt, proprio ſtudio & cura propria cogitatione ſimulachra facienda populus ipſe Iſraëliticus artificibus locauerit. prudentiam autem ſuam non ſolùm ob voluntatem & conſilium poſitum eſt, ſed ob ſignorum & ſimulachrorum formas habitus & ſitus, quæ à colentibus & ſacrificantibus effingi ſolebant. Alius enim Iouem feretrium, alius ſeruatorem ponebat, alijs Neptunus tridenti innitens, alijs Phocis & Hyppopotamis vectus placebat. Si quis autem orationis & verborum rationem diligenter obſeruet, inſcriptionum profectò characterem & dicendi genus deprehendet, quali huiuſmodi ſtatuæ olim inſcribi ſolebant, quibus ſimul eorum qui conſecrauerant nomina, religio, & ſtudium memoriæ proditum atque poſteritati teſtatum eſſe voluerunt. Huiuſmodi inſcriptionum verba à Vate referuntur, vt ipſorum verborum ſententia peccatum voluntatis Iſraëlitarum arguatur. tametſi verò verba ipſa nonnihil Græcis & Latinis figura diſcrepent, ſententiæ tamen ponderibus æqualia omnino ſunt. idem enim in his Hebraicis ſignificatur: STATVAM EX ARGENTO SVO SECVNDVM PRVDENTIAM SVAM FECERVNT. atque in illis Latinis: STATVAM DE SVA PECVNIA FACIENDAM CVRAVERVNT, quod Latini dicunt, faciendum curauit, id Hebraicè, ex ſua prouidẽtia facere. Neque commodius aliquod argumentum ad probandum populi in ea re ſtudium & voluntatem produci potuit, quàm ſi ex ipſis inſcriptionibus lapidea aut ærea baſi inciſis, verba propria referrentur. Sunt autem loci ex quibus arguit Vates à deſtinatis, à ſequentibus ſignis, à ſcripto, & ſententia. O Deum immortalem, quanta eruditione, quãta ſapientia, quibus argumentorum neruis, quibus eloquentiæ luminibus omnia tractantur, quæcunque ad noſtram vtilitatem ſcripta ſunt! Igitur argenti expenſæ, inſcriptioneſque ipſæ rem conſilio & voluntate factam teſtantur, & peccatũ manifeſtè arguũt, quod tantò grauius eſſe conſtabit, quantò plura in hoc genere fuerunt deprehenſa. propterea addit *Simulachra*: plura non vnum tantùm ſimulachrum: Quanquam autem magna argenti atque auri vis in ſignorum materia conſumebatur, non minor tamen impenſa in opus ipſum atque ſculptorum artem fiebat. Namque ad eam rem maximi deligebantur artifices, quos non niſi maximo pretio conducere contigit: creſcebat enim ſimulachrorum maieſtas & diuinitas ex artificum opinione & fama, vt Myronis hoc, illud Phidiæ, Parhaſij illud opus eſſet, ſicut ſcriptum eſt: Prouexit autem ad horum culturam & hos qui (Sap. 14.) ignorabant, artificis eximia diligentia: » Ille autem volens plus placere ei, qui ſe aſſumpſit, » elaborauit arte ſua vt ſimilitudinem in melius figuraret, quantò demũ pretio huiuſmodi artificia conſtarent, vnum ſat nobis erit ex ipſis gentibus teſtimonium recitare: audiamus Tullium. Veruntamen à vobis arbitror ſpectari oportere, quanti hæc eorum iudicio qui ſtudioſi harum rerum ſunt æſtimentur, quanti venire ſolent: in auctione ſignum æneum (Cic. in Ver. act. 6.) non magnũ HS CXX. millibus vænire nõ vidimus? Simulachrorum igitur ingens multitudo maximum ipſorum flagitium arguit, qui à proprio rege ob ſumptus ad regem non minus ſumptuoſum defecerint, atque eo mortuo plura ſibi ſimulachra cũ maximis etiam impenſis & in materia & in opere conſumendis addiderint, operibus non ſolùm ſuperuacuis, ſed etiam turpiſſimis & impijs, quorum ratio non ſine magno etiam rerum ſuarum intertrimento retineri poterat. Quod autem addit: [*Opus artificum totum illud,*] ad id pertinet quod illi Salomonis diebus res ſuas, publicam & priuatam pecuniam in operibus faciundis, & in artificibus alendis conſumi querebantur, & opus illud quo vrbis ſuperior pars inferiori coæquata eſt, melo appellabant, quod impletionem ſignificat, atque alio modo acceptum vox eſt ſuperuacuum aliquid accuſantis ac indicãtis; quod verti ad verbum poteſt, *Quid id?* eſt itaque argumentum ex ſimili dicto ad ſimile dictum. exornationes autem in verbis ſunt, quæ eſocolon & homioptoton dicuntur. id eſt, par membrũ & ſimilis verborum cadentia. MELO, ſignificat, quid id: huic aliam vocem noſter Vates opponit COVLO totidem ſyllabis atque eadem deſinentia dictum; quod verti poteſt: *totum id.* fuerat autem populi & Ieroboami dum Salomonis ſtructuras improbarent, illa vox prouerbialiter vſurpata, præter artificum & fabrorum alimenta & paſtus Melo? *quid id?* ad hoc Deus reſpondet, & in veſtris ſimulachris num minora dãna; num minus graues ſumptus ſunt, num hæc impenſæ alij cuique præter artifices vtiles ſunt? atqui opus artificum.

artificum. *coulo*, totum id. [*His sacrificantes hominum vitulos osculabuntur.*] vt qui institutum à Ieroboamo vitulorum cultum augustissimum esse, & maximum velint, eosque inter Deos suos præstantissimos definiant, quibus etiam illud gratissimum esse confirment, si cæteris etiam simulachris honores diuini decernantur. *Sacrificantes hominum*, hoc est quicunque hominum his rem diuinam fecerint, perinde vitulis grati erunt, ac si oscula figerent; quod genus in antiquis deorum obsequijs numerabatur. vnde & Herculis simula-

Cic. in Ver. act. 6. chro æneo rictus & mentum paulò attritius fuisse, Tul. Cicero ait, quòd in precibus & gratulationibus non solùm id venerari, sed etiam osculari deberent. Verùm enimuerò omnia hæc impetu magis & libidine, quàm prudenti consilio acta ab Israëlitis sunt; qui dum rebus suis consulere se dicerent, minimè consulebant. Nam & hæc maxima rerum profusio & dilapidatio erat, atque hac quidem re Deum bonorum suorum vnicũ auctorem & præsidium iratum magis indies irritauerant. Quamobrem quis sit expectandus exitus prædicit: nimirum illos illorumque res, opes, dignitatẽ, conatus & consilia omnia in fumum atque in summam inanitatem esse vertenda.

Iccirco erunt quasi nubes matutina & sicut ros matutinus præteriens, & sicut puluis turbine raptus ex area, & sicut fumus de fumario.

ILLOS cum facilitate sua subito & cito perituros his similitudinibus docet: namque nubes matutina, quæ noctu vaporibus coaluit solis orientis radijs facilè dissipatur. Nec

Arist. 3. Met. verò ros mane pertransiens diuturnior multo est, vtpote qui à noctis frigiditate ortus, similem cum nube materiam habet: & ab eadem etiam causa facilè absumitur: nam qui tota nocte descendit ros terræ superficiẽ nonnihil humectat, atq. herbis & pastionibus

Virg. Geor. 1. succũ, vnde alantur aliquantulũ suggerit, *Et quantum longis carpunt armenta diebus*
Exigua tantùm gelidus ros nocte reponit.
qui vero sub auroræ aduentum decidit antequã plantis aut terræ incumbat præsente sole consumitur. quamobrem eadem hæc

Sup. c. 6. similitudo ad eandem euanescendi celeritatem exprimendam bis à vate nostro vsurpata est, vt superius: Quia misericordia vestra vt nubes matutina, & sicut ros manè pertransiens. [*Et sicut puluis turbine raptus ex area:*] quisquilias illas & ramenta significat, quæ paleis ventilatis dissipantur. Hispani *tamo* nominant, quas si violentior venti aut turbinis vis impulerit longè lateque dissipat. similis omnino fumi è fumario erumpentis disiectio est. singula autem similitudinum membra & sui contemplatione, & rei cui apponuntur imagine propriam ad considerandum causam habent: Namque nubes matutina & ros eodem ipso in loco, eodem spacio vbi decidunt sola caloris vi pereunt, quisquilijs verò ventorum impetu actis area ipsa, quæ prius referta erat, purgatur, & circumiacentia loca, nonnunquam etiam & remota sordescunt. Sed & fumi densissima nubes, quam foci fenestræ euomunt, in altum tolli atque inde longè lateque disijci solet. Similes autem omnino exitus Israëlitarum res habituras esse, & ipsa similitudinum ratio significauerant, & euentus docuit. Namque ex ijs alij cum omnibus bonis fortunisque suis in suis locis & vrbibus vel fame, vel peste, vel bello, perierunt: alij in captiuitatem abducti per Syriam, Armeniam, Mediam & finitimas gentes dispersi sunt; magnæ præterea illorum turbæ in vltimos vsque terrarum orbis fines exulauerunt. Vt autem rerum cognitionis & antiquitatis studiosis, aliqua etiam parte inseruiamus, illud admonendum duximus, vbi de fumo mentio fit, Hebraicè esse: [*Et sicut fumus de fenestra.*] Ex quo loco intelligimus caminorũ vsum, quo fumus ex focis liberè prodiret Hebræis olim fuisse, quorum & vsus & nomen apud Græcos & Latinos auctores à nostri temporis architectis desideratur. erant autem illis tales extra tectum aut muros formæ, quales columbarum in turribus fenestra, & quales aquæductuum cataractæ; namque idem nomen *aruba* columbariam fenestram, cataractam, & camini ora significat. Igitur similes omnino Israëlitis expectari oportuit euentus, nimirum quibus maximus suarum rerum abusus fuerat, & maxima à Deo bonorum omnium parẽte ac fonte abalienatio; à quo quicunque remotus est, nullis bonis, nulli omnino saluti affinis esse valet. sicut scriptum est: Sine

Ioan. 1. ipso factum est nihil, quod factum est. Eius rei causa ait:

Ego autem Dominus Deus tuus de terra Ægypti, & Deum absque me nescies: & saluator non est præter me.

PRIMUM illud crimini tibi fuit, quòd compendij causa regem tuum abieceris, iam legitimum

legitimű, iá regni & regiæ familiæ hærêdẽ. Deinde quòd maiora rerũ tuarũ feceris dispẽdia, demũ quòd si maximè angustæ & miseræ tibi res sub illis regibus fuissent, salus à me vno & remedia erant quærenda; quem salutis vnicũ auctorẽ iam inde, ex quo ab Ægypto eductus es, fueras expertus: Tu tamen contrà me contempto & despecto, aliorum deorũ auxilijs & tuis legibus atq. cõsilijs tibi prouidendũ putasti, idq́. vanissimè; namq. eo præditus ingenio es, vt nunquam tibi rectè consulere possis; Iam diu est quòd neq. me in aduersis rebus petere, neq. in secundis agnoscere cõsueuisti: Cùm in solitudine ageres, me quanquã illius maximæ libertatis vnicũ auctorem tantis signis testatũ & cognitũ; si quid tamen tibi minus ex sentẽtia, vel paulũ accidisset, me inquã meosq́. ministros probris & detractionibus prosequebaris; vbi verò tibi benè & pro votis erat, tum verò tui meiq́. maximè nulla memoria, nulla habebatur ratio, sed perinde me curabas, quasi vel tibi nullus, vel tui fuissem negligentissimus.

Ego noui te in deserto, in terra solitudinis.

VBI animum mentemque tuam non vno tantum periculo perspexi, vbi vel leui siti & vnius diei fame, vel fastidio, contra Dominum & contra Mosem murmurabas.

Iuxta pascua sua impleti sunt & saturati sunt, & eleuauerunt cor suum & obliti sunt mei.

SICVT scriptum: Sedit populus manducare & bibere, & surrexerunt ludere. Igitur Exod. 32. neque tibi nouũ aut insuetum, neque mihi mirandũ aut dissimulandũ est, quòd antiquũ tuum morem & exemplum, quo iam inde à principio vixeris, nunc retineas & reuoces: nãq. benè prophetauerat de vobis Moses dicẽs: Impingnatus est dilectus & recalcitrauit, Deut. 32. incrassatus, impinguatus & dilatatus dereliquit Deũ factorẽ suũ & recessit à Deo salutari suo, &c. ipsi me prouocauerũt in eo qui nõ erat Deus, & ego prouocabo illos in eo qui nõ est populus, quia ignis succensus est in furore meo, &c. Æquissimũ ergo fuerit, si eos qui me in aduersis rebus negligunt, in secundis despiciunt & produnt, vindici ipse prosequar animo. Et in hostium manus traditos modis omnibus infestem.

Et ego ero eis quasi leena & sicut pardus in via Assyriorum:

TRADENDOS illos in hostium potestatem & suo studio & intentis perdendos ait, quemadmodũ enim leena & pardus iter facientibus hominibus secundũ vias insidiãtur, sic ex eorum institutis, vijs, & rationibus pericula illis creanda diuina sapientia & iustitia decreuit: [*In via aßyriorum.* Hebraicè est in via insidiabor.

Occurram eis quasi vrsa raptis catulis & dirumpam interiora iecoris eorum, & consumam eos quasi leo, bestia agri scindet eos.

VRSA fera est magis viribus valẽs, quàm sæuitia nocẽs, fugit enim hominis conspectũ & vocẽ in siluis formidat, nec nisi vel coacta & inclusa, vel lacessita nocet: nullo verò tẽpore magis sęuit, quàm cũ venatorũ aut pastorũ industria catellis orbata est. Namq́. dolor viribus & fortitudini stimulos addit, quãobrem non sine maximo illi tũc occurritur periculo. hoc autẽ feminæ præcipuè propriũ est, quarum natura nõ minus fera ad ægritudinẽ perferendam est impotens. Transfertur verò similitudo hæc ad fortissimũ quẽq́., sed nõ tam Arist. in problem. animi natura & ingenio, quàm grauissimæ iniuriæ dolore ferocẽ; his enim tardius incẽsa 2.Samu.17. ira difficilius extinguitur, & non nisi multa vltione sedatur. quamobrem eadem à Chusai in illa Absalonis deliberatione vsurpata similitudo est. Tu nosti patrem tuum, inquit, & eos qui cum illo sunt, viros esse fortissimos & amaro animo, veluti si vrsa raptis catulis in saltu sæuiat. Causam autem quamobrem catulorum desideriũ hoc animal præ cæteris impotentius ferat, vel apud alios auctores legere continget, & vel à nobis, si Deus id etiã annuerit aliàs expectare licebit. Atque huiusmodi naturã sese imitaturũ Deus prędicit, vt quò magis innitus atq. grauioribus offensionibus ad nocendũ fuerit irritatus, eò magis horribilem & diuturniorem edat stragem. [*Et dirumpam interiora iecoris eorum*, Hebraicè, *& abscindam clausuram cordis eorum:*] vt sæuissimæ feræ raptæ animantis pectus vsque ad præcordia diffindere, & cor ipsum primum deuorare solent, sic istorũ cordis penetralia aperienda curabo, quo turpissima & impiissima consilia excogitari & celari consueuerant. atque hac similitudine nihil Deum latere posse docemur, qui corda, renes, atque præcordia omnia rimatur, [*& comedam eos ibi quasi leo, bestia agri scindet eos:*] Non

solùm

solùm aliena manu, sed sua etiam Deus ad vltionẽ vtitur: Etenim quibus grauissimè infensus est, ijs corporis atque animi pœnas decernere, etiam in hac vita solet: sed à corpore pœnas per ministros exercitusque suos sumit per famen, pestem, gladium, ac bellũ; animorum autem cùm nulla eis potestas esse possit, vltionem & supplicium ipse sibi vendicat, ipse sumit; namque grauissimis & molestissimis cogitationibus immissis cor exedit, & perpetua criminatione, terrore ac dolore consumit. cuius rei testis vnus nobis Cain esse potuit, quem exagitatæ conscientiæ rumultus perpetuò incertum, vagum atq. instabilem habuit, cogitationibus inter se inuicem accusantibus.

Iuue. Saty. 13 *Pœna tamen vehemens, ac multo sæuior illis,*
Quas & Cæditius grauis inuenit, aut Rhadamantus,
Nocte dieque suum gestare in pectore testem.

Hanc adeò vltionis partem sibi diuina vendicat vis, corpori autem cruciatus & tormenta per alios quibus id aut mandatum aut permissum est, adhibet. atque vtramque hác rem hoc hemistichio significauit: [*& comedam eos ibi in corde cordisque clausura quasi leo:*] Qui cor potissimùm petere sanguinemque qui circum præcordia diffunditur, exugere consueuit; cæteras verò corporis partes lupis, canibus, vulpibus, atque alijs feris lacerandas relinquere. Igitur ego corda illorum absumam; reliquum verò *bestia agri scindet eos*, namque hostibus immanissimis cædendi, trahendi, abducendique tradentur; atque hæc omnia partim simplici, partim figurata atque translata oratione dicuntur, vt illa in execrationibus & minis dicta sunt.

Leuit. 26. » Et mittam in vos bestias agri, quæ consument vos & pecora vestra, & ad paucitatẽ cuncta redigam, & desertæ viæ vestræ fient. Ex his autem illud colligitur, Israëlem nunquã bene, semper malè sibi consuluisse, Deumque solum esse, qui semper illis quàm optimè consultum esse voluerit & curauerit, atque præstare potuerit; eosque stultissimos quos propria temeritas à diuina tutela auxilioque expetendo ad alia consilia traduxerit: namque Deo non propitio nihil boni, irato atque infenso plurimum omnino mali sibi promittere, atque expectare necesse fuerat. Hanc adeo conclusionem huiusmodi epiphonêmate colligit Deus:

Perditio tua Israël: tantummodo in me auxilium tuum.

HEBRAICE, *Corruptio tua Israël.* nam si à principio consilia omnia, conatus, actionesque tuas animo ac mente recolas, inuenies profectò maximarum calamitatum & miseriarum totiusque infelicitatis te fuisse tibi auctorem. rursus verò, si mearum erga te rerum gestarum monimenta repetere memoria voles, vnicum & certissimum tibi in afflictis rebus subsidium, in obrutis & perditis remedium, in recuperatis præsidium, vnicum denique salutis perfugium, me tibi semper fuisse comperies. Hoc est quod ait: *modò in me auxilium tuum.*

Vbi est rex tuus? maximè nunc saluet te in omnibus vrbibus tuis, & indices tui de quibus dixisti: Da mihi regem & principes. Dabo tibi regem in furore meo, & auferam in indignatione mea.

CONFIRMATIO superiorum est cum amplificatione: Est enim duplex in propositione membrum, alterum Israëlem semper sibi malè consuluisse, alterũ verò solum Deũ benè illis semper prospexisse. prior pars iam probata ex superioribus est; posterior porrò superioris etiam confirmatione probatur: namq. non solùm sibi Israëlitas nõ rectè vnquã consuluisse, sed neque alios qui consulerent, perspexisse aut cõmodè optasse cõfirmat, ita quocunque modo curam sui aut ipsi sustinuerint, aut alij præterquam Deo suscipiendam commendauerint, vehementer opinione speque falsi sunt. Nam cùm ob violatam religionem, atque ob negligenter præstitam pietatem malè secum olim ageretur, nõ placati Dei auxilio, sed propria opera & consilio saluti rebusq. suis succurrere voluerunt. Id cùm minus successisset, aliam parum etiam vtilem cogitationem ambitiosè magis quàm sapienter suscepêre; neque enim reuersis Deum suum repetere & reuocare consilium fuit, sed abijcere omnino, humanũq. regem, qui Deo succederet, postulare. Congregati ergo

1. Sam. 7. vniuersi maiores natu Israël venerunt ad Samuelem in Ramatha, dixeruntque ei: Ecce
» tu senuisti & filij tui non ambulant in vijs tuis, constitue nobis regem vt iudicet nos, sicut
» & vniuersæ habent nationes. Hoc etiam illis vitio & culpæ datur, quòd regem & prin-
» cipes sibi postulauerint, quos maiorum etiam turbarum grauiorumq. sumptuũ auctores

experti

experti sunt: Nam postquam Saul regno inauguratus est, plurima tributa, impensæ, seditiones, odia, dissidia, ciuilia bella, innumera denique mala atque damna addita illis sunt, & quoniam exterorum bellorum causa sibi regem optasse dixerunt, neque meliorisaut felicioris conditionis in exteris bellis fuêre, nonne exiguo tẽpore quo Saul regnauit, suas res domesticis malis vexatas & externis multò etiam magis quàm antea protritas fuisse senserunt? nonne tandem regis ipsius exitus cum maxima suorum strage suffragij & desiderij temeritatem & stultitiam illis declarauit? huius igitur rei causa ait: *Vbi est rex tuus*, vbi ista regis tui gesta, vbi non modò vlla per regem imperij propagatio, sed vel rerum & fortunarum tuarum tutela, aut salus vlla fuit? nonne domesticæ & bellicæ administrationis causa regem vobis petieratis, nonne illa communis omnium vox fuit: Rex erit super nos, & erimus nos quoque sicut omnes gentes, & iudicabit nos rex noster, & egredietur ante nos & pugnabit bella nostra pro nobis, quæ ergo ista post acceptum regem aut publicarum aut priuatarum pacis, aut belli egregia commoditas est? quam vobis salutem attulit tanta regis & iudicũ copia, qui ex vestra vobis sententia contigerant? [*Saluent te in omnibus vrbibus tuis.*] proferte, inquit, vnum aliquod mihi, aut publicum in toto regno, aut priuatum in aliqua vrbium vestrarum egregiæ salutis atq. vtilitatis exemplum? quippe hoc sibi promittebat & persuasum habere videbatur, illa communis omnium sententia & publica vox: [*Da mihi regem & principes.*] Hæc omnia insultando dicta à Deo sunt; est enim vsus grauissima illa dicendi exornatione, quam sarcasmon nominant: Namque interrogatio idonea ad insultationem est, vt quid habet illius illius, &c. Mimosis etiam figuræ commodus in exprobrationibus est vsus. [*Dabo tibi regem in furore meo.*] quamquam res præterita iam facta sit, tamen futuro tempore ideo enunciatur, quòd inductione figura vsus sit auctor, in qua res & negotia ad suum statum cogitatione referuntur; qui enim volunt vel culpam, vel alienam stultitiam exprobrare, rem ipsam & personarum habitum ante oculos ponunt, vt inde melius totum negotium percipiatur. Itaque post Mimosim da mihi, da mihi, aptè collocatur inductio: *Dabo tibi*, ac si diceret: cùm tu à me meoque propheta temerariè & tumultuosè regem efflagitares, neque admonitus ineptam remitteres contentionem, inuitus atque iratus magis quàm lubens illud dixi: [*Dabo tibi regem in furore meo.*] Etenim sic Samueli dixerat Deus: Audi vocem populi in omnibus, quæ loquuntur tibi, non enim te abiecerunt, sed me, ne regnem super eos. quoniam verò non exorato, sed irato Deo rex illis ex sententia cõtigerat, eius incommodissimæ commoditatis breuissimus vsus, fore prædicitur: Nam quod quis inuitus dat, idem breui indignatus rursus auferre solet. velut si pater filio ob improbitatem & importunitatem id quod minimè expedire intellexerat & prædixerat, tamen concedat, vbi inutilem eius vsum aliquantisper permiserit, tollerare tamen diutius non potest, quin iratus tandem castigatione etiam addita auferat: ita à Deo rex Israëlitis in furore datus, in indignatione sublatus est. Vtraque autem res testimonio non caruit furoris diuini; namque in concedendo rege testes fuerunt voces, tonitrua, & pluuiæ in media æstate serenissimo die ad prophetæ vocem repente immissæ, ita vt populus maximo terrore commotus Samuelem rogauerit: Ora pro seruis tuis ad Dominũ Deum tuum ne moriamur: addidimus enim peccatis nostris malum, hoc vt peteremus nobis regem. Indignationis verò in auferendo argumentũ fuit ipse regis exitus cum grauissima etiam populi calamitate & pernicie, sicut scriptum est: Videntes autem filij Israël, qui erant trans vallem & trans Iordanem, quòd fugissent viri Israëlitæ, & quòd mortuus esset Saul, & tres filij eius, reliquerunt ciuitates suas & fugierunt; tantum abfuit, vt à rege & principibus defenderentur. Manifestum itaque ex his omnibus rebus est, stultè & temerariè semper Israëlitas egisse, qui neque sibi prospicerent, neque quomodo prospiciendum esset vnquam intelligerent.

1.Reg.8. — Horat.li.3.od. — 1.Sam.9. — 1.Samu.12. — 1.Samu.31.

Colligata est iniquitas Ephraim, absconditum peccatum eius. Dolores parturientis venient ei, ipse filius non sapiens: nunc enim non stabit in contritione filiorum.

PERTINAX Ephraitarum stultitia atque improbitas notatur, qui tantis testimonijs & argumentis conuicti, tamen iniquitatem scelusque suum occultare, atque dissimulare contendant: Nam cùm toties iam inde ab antiquo in maximis sceleribus & flagitijs deprehensus Israël, & redargutus fuerit, tamen in omni periculo se sui similẽ semper præ-

buit, semper eadem consilia & studia secutus, semper eandem proteruitatem, eandem audaciam, eandem stultitiam perfidiam retinuit & tractauit. neque vnquam nisi maximis malis tortus culpam suam professus gloriam Deo dedit. hoc exemplum secutus Ephraim tantorum flagitiorum culpam occultare hactenus & dissimulare imò & negare Supra 12. studuit. Dixerat enim: Cuncti labores mei non inuenient mihi iniquitatem quam peccaui, sed tamen futurum esse prædicit vt malis & ærumnis pressus iniquitatem suam vel inuitus confiteatur, atq. id scelus, quod tanto studio suppressum & impudentia negatum est, tandem in lucem prodatur, vt stultis puellis accidere aliquando solet, quæ cùm in paterna domo vitiatæ vtrum gerant, reprehensæ à patre, aut ab ijs quibus curæ sunt, id tamen pernegant & iuramento addito, & diris atque imprecationibus etiam in se, imò conuitijs in eos qui admonent, vtuntur. at verò dies facinus prodit, & alienus etiam detegit: ita dum famæ ineptè tacendo prospiciunt eidem maiori pudicitiæ dispendio officiunt: non secus Ephraim. qui peccatum suum occultare studuerat tum cùm fateri consultius esset, imò cùm minus fuisset ignominiosum illi indicare, qui ignoscere & restaurare posset, aduentante calamitate inimicis profitebuntur, ob propria facinora illos in has coniectos esse ærumnas, quo facto apud eos suam ignominiam testabuntur: vtpote qui doloris partusque impatientia gloriam Deo dederint. [*Nunc enim non stabit in contritione.*] non perferet neque dissimulabit dolorem.

De manu mortis liberabo eos, de morte redimam eos: ero mors tua ô mors, & morsus tuus ô inferne, consolatio abscondita est ab oculis meis.

ADHVC in proposito susceptoque argumento perseuerat Deus, ostenditque Israëlitas nullam rationem aut viam vnquam ad suam felicitatem tentasse, quin laboriosam inutilemq. offenderit, nullá etiam esse experturos quæ succedat; atque in omnibus illorum consilijs & cœptis maxima latere pericula, ac funditus eos perditum iri, nisi perpetuo Deo curæ foret, quemadmodum illorum res aut casuræ retinerentur, aut iam labefactatæ restituerentur: namq. toties ante à miserijs & spontaneo casu reuocati nunquam cauere didicerunt, quousque omni felicitate deiecti in summo mortis, doloris & inferni periculo cõstituti sunt, vbi solùm doloris impotẽtia, clamorẽ & eiulationẽ, nihil præterea aut consilij, aut facultatis, quò sibi opem salutemque ferre possent, habuere, sed ad antiquæ illius Ægypti seruitutis imaginem maiori ærumna pressi, seruatorẽ aliquẽ denuo desiderent, qui propria misericordia & virtute solùm restituendi curá subeat. Verùm enimuerò seruator nemo alius esse præter Deum potest, (solius náq. Dei munus id est) qui quamuis diu offensus & indignissimè lacessitus, tamẽ prius impietates illorú, quibus obnoxij erát, quàm propriæ naturę & misericordiæ obliuiscetur, eosq. à morte & inferno
Isaie. liberabit, sicut scriptú est: Ego sum, ego sum, qui deleo iniquitates tuas propter me. Hæc » horú versuú sentẽtia est. [*De manu mortis liberabo eos.*] Hebraicè, *de manu inferni.* cùm enim » illi propria culpa sese morti & inferno addixerint, neq. aut spẽ aut rationẽ vllá salutis suo cõsilio aut virtute inuenirẽt, hoc munus & negotiú mihi vni suscipiendú & transigendú est, atq. ratio quædá & via est munienda, vt morte & inferno superatis, expugnatis & ex-
Ephes. poliatis, nationes aliæ & etiam Israëlitæ ad salutẽ, atq. ad vitá reuocentur. Hoc autẽ illis » gratiæ munere continget, vbi enim abundabit delictum, abundabit & gratia; quoniam » cú essemus filij iræ, Deus autẽ qui diues est in misericordia, propter nimiá charitatẽ suá » qua dilexit nos, & cú essemus mortui peccatis, cõuiuificauit nos in Christo, cuius gratia (ait Apostolus) saluati estis. Huius gratiæ & salutis largitione Israëlitas etiam aliquãdo vsuros, & in hoc & in alijs locis vates prædixerunt. [*Ero mors tua ô mors & morsus tuus ô inferne.*] Causam non nobis, sed sibiipsi cú morte & cú inferno agendá esse Deus cõfirmat: Nemo enim hominú esse posset, qui aut se, aut alios mortis & inferni ore & faucibus eriperet, nisi Deus ipse filius veniret & saluaret nos, & mortẽ morte extingueret, ac de peccato dánaret peccatú, vt eriperet nos qui per totá vitá obnoxij eramus seruituti. Sed hunc locum significantius magisque ad verbum diuus Paulus sic vertit: Absorpta est mors in victoria; vbi est mors victoria tua? Vbi est mors stimulus tuus? atq. hæc quidẽ versio causam omnẽ & iudicium morti & inferno eripit, vbi iustitiæ rationẽ, atq. ius vni Deo tribuit, qui in illa expeditiõe quá cõpleturus erat in Ierusalẽ peccato de medio sublato victoriá de hostibus
Matth. 6. erat reportaturus triúphans, nos palá in semetipso & expolians principatus & potestates,

ita vt

ita vt victrici morti omnis victoria è manibus erepta sit, omniaque arma detracta: nam peccato expiato, & peccati corpore deleto atque extincto nullum telum, nullus est morti stimulus relictus. 1.Cor.15. Stimulus autem mortis peccatum est. Deo autem gratias" qui dedit nobis victoriam per Iesum Christum Dominum nostrum. Interrogationes" autem, *vbi vbi*, ad sarcasmon pertinent, atque ad eam orationem, qua victi à victoribus Esaiæ 36. compellari solent, aut ab alijs qui subitum & grauissimum eorum qui victi sunt casum admiratione excipiunt, vt, Vbi est Deus Emath & Arphat, vbi est Deus Sepharnaim? & quoniam hæc voluntas, hoc diuinæ misericordiæ consilium immutabile, omnino hac in re fuit, perpetuum etiam porrò fore dicitur, neque metuendum esse, vt consilij huius Deum vnquam pœniteat. Qui constantia sua quod semel hoc in genere proposuerit perficiendum omnino recipit, ob eam rem ait: [*Consolatio abscondita est ab oculis meis.* Hebraicè est: *& pœnitudo abscondita est, &c.*] Est enim idem verbum quod in illo loco Exodi: Et pœnituit Dominum ne faceret malum, quod locutus erat ad populum suum. Exod.32. Nunquam ergo maximum hoc consilium Israëliticæ salutis sibi abijciendum esse, quoniam vt Apostolus, ait, sine pœnitentia sunt dona Dei & vocationes. Rom.11. Totius igitur lectionis huius hæc sententia fuit, Israëlitas semper sibi exitium & calamitatem fuisse molitos. De eis autem ruendis & seruandis solum Deum perpetua cura & solicitudine tangi, interim tamen Ephraitas præsentis temeritatis pœnas daturos, vt proprijs tandē malis eruditi, quàm vtiles ipsi sibi fuerint, iam aliquando intelligant.

Quia ipse inter fratres diuidet, adducet vrentem ventum Dominus de deserto ascendentem: & siccabit venas eius & desolabit fontem eius: & ipse diripiet thesaurum, omnis vasis desiderabilis.

[*Quia ipse inter fratres diuidet:*] Ephraim nomen habuit à PARA verbo, quod diuidere & multiplicare significat, estq́. propriū vel arborū ramorū brachia producentiū, vel fontium etiā multiplici riuulo diductorum. Vtriusq́. autē translationis similitudinibus huic tribui sortes olim fuerant datæ, Sicut scriptum est: Filius accrescēs, filius accrescens & eximius fons. & de Ephraim Ioseph filio sic prædictum fuerat: Frater eius minor maior erit illo, & semen illius crescet in gentes. Hæc familiæ Iosephi, hæc Ephraitarum accretio, hæc maxima propagatio & ramorum riuorumque diductio fuit, qua ipsi tamen abusi cùm fuerint, vt aliquando priuarentur, meruēre; namque dum ipsis cum fratribus suis Iuda Beniamin, & cæteris animorum & studiorum consensio concordiaque esset, tum magna etiam & ramorum & rerum fuit felicitas, vbi verò seditio & discordia ambitiosè concitata est, omnis felicitatis detrimentum suo merito est consecutum. Quia ergo ipse superbia & ambitione elatus inter fratres suos diuortium fecerat, quos confirmata potius concordia seruare & propagare oportuerat: [*ideo adducet Dominus vētum vrentem,*] Regem Assur in spiritu furoris sui. Hac verò venti translatione propterea vsus est, quòd fontis & arborum allegoriam antè vsurpauisset, vt autem felicitatem & propagationem illis nominibus & imaginibus expresserat, sic calamitatem & dissipationem Subsolani venti, quem propriè Hebraicè nominat, appellatione indicauit. Quoniam Subsolanus ventus, vt iam ex superioribus edocti fuimus, eiusmodi stragem in satis, arboribus & fontibus edere soleat, sicut scriptum est: Flante vento subsolano & vrente tota nocte qui vertit in siccum, &c. Exod.14. Naturæ verò ratio ac rerum œconomia obseruatur in eo quod dicitur, *de deserto.* Nam venti in solitudinibus vehementer assidueque versantur & sęuiunt. Tota autem hæc allegoria ad historiam pertinet: Etenim Assyrij per quos calamitatem Deus Israëlitis moliebatur & struebat, his regionibus oriuntur: inter Israëlis autem & Assyriorum vrbes magna vastitas & solitudo esse dicitur. At huius venti auctor & Camhi in hūc locum. excitator Deus fore prædicitur, ne videlicet casu, sed summo consilio res geri existimetur, & ita in ipsius rei euentu scriptum est: Et excitauit Dominus Deus Israël spiritum Phul regis Assyriorum & spiritum Theglath Phalnesser regis Assur, 1.Paralip.5. & de Regis Menahem temporibus scriptū est: 2.Reg.15. Venit Phul contra Israël. sub Phacea verò venit Theglath Ibid. Phalnesser rex Assur. 2.Re.17.& 18 Tandē sub Hossea Elæ filio. Ascēdit Salmasar rex Assur, & obsedit Samariam, &c. Hi autē omnes Israëliticæ ruinæ auctores fuēre, atq. hoc modo exsiccatæ, venæ, & fontis vbertas exhausta est, omnisq́. ramorum & fructuum copia ac pulchritudo defecit; non enim solùm tribus omnes abductæ, diductæ, ac dissipatæ fuerunt, sed

omnes etiam opes & thesauri direpti, & ipse ventus, inquit, diripiet [*thesaurum omnis vasis desiderabilis.*] Vasis nomine instrumentum omne omnisque supellex Hebraicè significatur. Sic bellica, musica, & rustica vasa dicuntur. ita omnibus opibus & diuitijs quibus delectabatur, quibus se semper vsurum iactabat, erit Ephraim spoliandus. dixerat enim:
Sup.12. „ Veruntamen diues effectus sum, inueni facultates mihi, &c.

CAPVT XIIII.

EREAT *Samaria, quoniam ad amaritudinem concitauit Deum suum in gladio pereant, paruuli eorum elidantur, & foetæ eius discindantur.*

HIC versus cum superiori sententia cohærens, continuusq́. est, quo in versu vehementissima Dei erga scelerum auctores & duces indignatio ostenditur, quos non pari cum cæteris supplicio, sed multò etiam grauiori afficiendos pronūtiet. Atque in hoc quidem loco postquā suæ Israëlitis atq. Ephraitis pœnæ & calamitates fuerant decretæ, grauissima & acerbissima in Samariam sententia pronunciatur, quæ cùm Israëlitarum regum regia esset, totius impietatis caput & fons fuerat, quòd illius auctoritate & consilio idolorum cultus institutus, conseruatusque fuit. Atq. hæc in qua huiusmodi pronunciatur sententia acerbitatis & doloris plenissima oratio, caput ipsum tantorum malorum petit, & diris atque imprecationibus excipit: Dolet enim vehementer Deus quòd Samaria & sibi ipsi & omnibus decem tribubus summo studio & constantia tantum malum seminarit & fouerit. quemadmodum autem in culparum & pœnarū societate fieri, solet, vt primum de sceleris ministris & socijs pœnæ sumantur, alijque alio tempore producantur, postremus autem omnium ipse coniurationis princeps atque auctor ad supplicium postulatus rapiatur, quod eò maiores dabit pœnas, quò maiori omnium odio in-
2.Paralip.5. uidiaque flagrat; sic apud Israëlitas res acta est: Siquidem primi omnium Ruben, Gad,
„ & dimidia tribus Manasses à Phul Assyriorum Rege abducti sunt in Lahela & in Habor,
„ & in Ara, & in fluuium Gozan vsque ad diem hanc. deinde Aion & Abel domus,
„ Maacha & Ianoë Cedes & Assor, & Galaad & Galilæam, & vniuersam terrā Neptalim.
Theglath Phalnesser in Assyrios transtulit, & ita alij alio tempore pœnas dedere, donec tandem postrema omnium capta Samaria ac omni crudelitatis exemplo vastata est: nulli enim aut ætati aut sexui hostes pepercerunt, quin conceptam ex deditionis desperatione iram sæuitia in captos vsi explerent; & quoniam eius crudelitatis duo manifestissima argumenta sunt infantium illisio & grauidarum excisio, sicut scriptum est: Tunc percussit Menahem Thapsam & omnes qui erant in ea, & terminos eius de Thersa, nolue-
2.Reg.15. rant enim aperire ei, & interfecit omnes prægnantes & scidit eas. Sic etiam in Samariam
„ sæuitum est, quæ vt maximè omnium exacerbauit Dominum Deum suum, ita postre-
„ ma omnium miserrimum atque crudelissimum tulit supplicium.

Conuertere Israël ad Dominum Deum tuum, quoniam corruisti iniquitate tua.

HABENT durissimę & acerbissimæ vatum orationes suam catastrophen, grauissimaq. dicēdi initia, & progressiones leuissimo ac placidissimo absoluūt exitu: Nam cùm præcipuū horum consilium sit, homines ab errore, à tenebris, à morte, ad veritatem, ad lucem atque ad vitam reuocare, & difficillimum opus sit, malam vitæ & morum consuetudinem, quæ radicibus altissimæ actis in naturam penè versa fuerit, orationis & verborum vi euellere, necesse est, vt multo verborū & sententiarum apparatu, multo dicēdi etiam impetu res agatur, excitandi homines à vitiorum veterno sunt, qui suum morbum non sentientes, nec periculū metuentes omni arte atque studio iuuandi reuocādiq; sunt: Difficillimum enim est eos, qui dolentes non sentiant curare, quamobrē adhibēda
Hippocrat. in loco difficillima etiam remedia sunt, quippe qui mēte iuxta Hyppocratē laborant. Iam
Aphor. sect.1. verò vbi ægrotus suum malum sentire, & periculum metuere, & sibi cauere ac parcere potuerit, meliora omnia sperare & promittere, & leuioribus medicamentis interdum etiam & fomentis vti licebit; iam sanitatis cōmoda præsentiū incommodorū cōparatione prædicare atq. ostēdere, tum etiam qua ratione sanitas quæri & inueniri possit præcipere.
Omnes

Omnes autem ferè prophetæ, quorum scripta & monumenta extant, cómune hoc argumentum habent, vt prius homines suorum malorũ admoneant, eorum inquam quæ suo studio atque opera sibiipsi pepererunt; deinde diuinam misericordiam restitutionem & salutem offerant & promittant; & quibus rebus hæc peti haberique possint deinceps doceant. Est autem huius totius rationis summa illa, Hominum res Deo auctore integras, ipsorum verò culpa labefactatas & perditas vnius Dei beneficio corrigi, atque in melius etiã posse restitui, necesse autem ad eam rem esse, vt ipsi sese fide & pœnitentia vitæque in melius mutatione præparent: Nam quibus in animis altera ex his rebus desideretur, fides aut pœnitentia, ijs negatum omnino est diuina ciuitate, vita, pace, & summo bono frui, sicut scriptum est: Nisi pœnitentiam egeritis, omnes simul peribitis. Hactenus ergo Luc 13. priores prophetici muneris partes actæ atque transactæ ab Hossea sunt: Nunc deinceps posteriores atque iucundiores pro dignitate peraguntur; namque in summa miseria & in extremo calamitatum gradu constitutis, & iam sua mala sentientibus vaticinij officio pœnitentiæ lex indicitur, & maxima illa salus promittitur & offertur, cuius laus non ex hominibus, sed ex Deo est; ille enim Christo auspice atque curatore, non solùm eos qui ex gentibus, sed eos etiam qui ex Isräel in tenebris & vmbra mortis sedebant è potestate tenebrarum in admirabilem lucem suam eductos & sanctorum consortes fideiq. domesticos reddidit, superædificatos supra fundamentum Apostolorum & Prophetarum, ipso summo angulari lapide in Christo Iesu Domino nostro. Atque hæc quidem communis omnium vatum ad agendum causa est. Hic omnis officij eorum finis, hoc initium à Deo alienatos homines fide & pœnitentiæ legibus & cõditionibus proponẽdis & persuadendis in summam gratiam per Christum reducere. Igitur Israëlitas eo quem descripsimus statu, atque in qua nunc sunt conditione tamdiu vsos, ardenti studio cõpellat, atq. ad salutem reuocat Hosseas, hortaturque vt pœnitudine atq. ijs quæ necessaria sunt artibus præparatis oblatum vltrò à Deo promereantur beneficium. cuius tanta dignitas & magnitudo futura est, vt continuis laudibus & gratijs agẽdis vacent. Vtitur autem Vates iuris atque æquitatis rationibus in huius orationis initio: Etenim Israëlitæ in hæc mala propterea inciderant, quòd sceleribus suis irritatum atque vltrò prouocatũ Deum conuersione placare noluerunt, sed ipsi potius decreuerunt auersione cum illo contendere; quamobrem iam suis malis & periculis doctos, & quid sua ipsorum intersit satis intelligentes, hortatur, vt priores ad dominum suum pœnitudine, animo, cogitatione atque studijs conuertantur; quandoquidem illis nunquam Deus iniuriam aut malum attulerit, sed ipsi primum Deo ingrati, iniurijque & sibiipsis nocentes & ruinæ causa fuerint. huius autem sententiæ hic versus est: [*Conuertere Israël ad Dominum Deum tuum, quoniã corruisti in iniquitate tua.*] Æquissimum namque est, vt minor ad maiorem, Israël ad Dominum Deum suum, à quo ex humili Iacob sublimis Israël factus est, conuertatur; atque id eò maximè, quòd tu tuis studijs offensionem illi, tibi autem ruinam fueris molitus; neque enim te ille deiecit, sed te ipsum tu cùm ab eo defeceres deiecisti; ita adeò cũ tu semper tibi tuorum incommodorum auctor extiteris, ille solus restitutor & seruator fuit & esse semper potest. Quando itaque non tibi aliunde salus est, qua salute tute ipsum priuasti, si viuere, si seruari cupis, tu prior ad Dominum, hoc est ad salutem vitamque tuam conuertere.

Tollite vobiscum verba: & conuertimini ad Dominum, & dicite ei, omnem aufer iniquitatem & accipe bonũ, & reddemus vitulos labiorũ nostrorũ.

OMNIS oratio hæc in suasorio genere versatur; cuius loci sunt, honestas, necessitas & facilitas. Primus versus ad necessitatem & honestatem pertinuit; non solùm enim honestum erat vt conuerterentur, sed illis etiam maximè necessarium. Hoc verò carmen facilitatis continet argumenta: Nullus enim hoc in genere modus magis ad persuadendum esse potest idoneus, quàm vt quæ honesta atque vtilissima probaueris, eadem actu paratuque facillima esse ostendas. Igitur difficillima conuersionis ratio Israëlitis fieret, qui è proprijs locis eiecti, exules, patria, templo, sacrificiorum copia, & ceremoniarum commoditate carentes conuersionis suæ sibi argumenta & signa ostendi non posse putarent; hoc metu à Vate liberantur, qui eam illorum professionem satis idoneam esse confirmet, quam supplicis orationis certa ac simplex confessio significet & probet, nec

ab illis in eo gradu conſtitutis, holocauſta, nec victimas nec alias res niſi animi cogitationes & corrigendæ vitæ conatus, & apertam culparum confeſſionem ſuarum exigit: His enim ſacrificiis, his donis & diuinæ placantur iræ, & maxima beneficiá contingunt, ſicut Ioel.2. ſcriptum eſt: Conuertimini ad me in toto corde veſtro, in ieiunio, fletu & planctu, ſcin- » dite corda veſtra & non veſtimenta. Huius autem rei cauſa ait: *Tollite vobiſcum verba.* non » enim ſacrificia alia, non victimæ, non holocauſta illa antiqua exiguntur, quæ nec præ- Pſalm.51. » ſtari à vobis tunc poterunt, nec ſi maximè poſſent, tamen aliquid ea iam conferrent, ſicut ſcriptum eſt: Quoniam ſi voluiſſes ſacrificium, dediſſem vtique, holocauſtis nō delectaberis. Sed ſacrificium Deo ſpiritus contribulatus, cor contritū & humiliatū Deus nō deſpicies. Huiuſmodi ſacrificij profeſſionem eos docet Hoſſeas, atq. inſtituendæ orationis rationem formulamque præſcribit, vt communi conſilio & ſentētia conuerſi ad Dominum, dicant: [*Omnem iniquitatē auſer: & accipe bonum:*] id quod nos præſtare poſſumus, fidē, conuerſionē & orationē. Supplicis orationis hæc formula eſt, & animi vere pœnitētis profeſſio, atque diuinam miſericordiam implorantis vox: Principio enim iniquitatem & peccata confitentur ſua, quibus ſe manifeſte teneri fatētur, neq. alia ratione ſeſe expedire poſſe, niſi ſola diuina miſericordia, & remiſſione; tamen ſe ita animatos eſſe, vt omni ſtudio & conſilio, atq. omnibus conatibus cōuerſioni incumbant, & vota pro liberatione nuncupent, quæ liberati ſanctè tandē exoluant. Vota autē hymnorum & laudum diuinarum, quæ iam nunc Deo grata eſſe percupiant. [*Omnem iniquitatem* (inquiunt) *auſer.*] Non vno aut ſimplici ſcelere, ſed multis & varijs ſeſe alligatos eſſe hac oratione confitentur, qui nullā in omnibus laboribus ſuis inuenire poſſe iniquitatē olim defendebāt, nunc iam nulla negatio, nulla excuſatio eſt, quin in omni ſe iniquitate eſſe fateantur, agnoſcantq. ſibi nullā aliam defendendi aut liberandi rationem, vel iniri poſſe vel placere, niſi deprecationem & diuinæ appellationem miſericordiæ. Hanc itaq. ſuam omnium eſſe vocem communem, hanc perpetuo retinendam orationis ſententiam: *Omnem ini-* Ibid. *quitatem auſer.*] Ne reſpicias peccata noſtra, ſed ſecundum magnam miſericordiam tuam » dele iniquitatem noſtram, vtere illo magnæ miſericordiæ exemplo, vt omnis iniquitatis noſtræ cuiuſcunque generis ea fuerit, ſiue adulterij, ſiue perfidiæ, ſiue repulſæ & inſaniæ, ſiue proditionis, omnis denique ſceleris obliuiſcaris, ac tantum animi ſupplicis & ſua antiqua facta damnantis ac te tuamque fidem appellantis, profeſſionem & orationē, atque vota intuearis & probes; hoc enim probari tibi placereque, hoc in bonorum ra- Ezech.33. tione numerari ſolet, ſicut ſcriptum eſt: Conuertimini ad me & quare moriemini Do- Ierem. mus Iſraël? & in quacunq. hora ingemuerit peccator omnium iniquitatum, eius amplius non recordabor. Aufer ergo omnem iniquitatem, vt fidei tuæ conſtantiam veritate probes. dixiſti omnium iniquitatum recordationem tibi deponendam, noſtra eſt omnis iniquitas; propoſita tibi ergo eſt tuæ maximæ miſericordiæ oſtendendæ materia. Ne ergo reſpicias peccata, ſed animum ſupplicem tibi ſeſe dedentem tuam fidem implorantem, quidquid mali in nobis fuit deteſtamur & damnamus, quod præſtare boni poſſumus, vltrò præſtamus & profitemur, cor contritum & humiliatum, veram ſententiæ & voluntatis mutationem: *accipe bonum,* Fidem & pœnitentiam noſtram: Neque enim iſta facilitate & miſericordia honori nominique tuo quicquam detrahi, imò verò plurimum apud homines, apud ſuperos, atque etiam apud inferos laudis addi accumularique poteſt; cùm non ſolùm alios omnes miſericordiæ admiratores, ſed nos etiam perpetuos benignitatis & clementiæ tuæ præcones ſis habiturus, qui qualis nobis olim erga te mens, quàm iniqua, quàm impia voluntas, qualis tua ergà nos ſemper, atque nunc maximè fuerit miſericordia, toti orbi manifeſtemus; quid ergo ex maiori beneficio, niſi maiorem tui nominis laudem & prædicationem tibi paraueris? hoc autem nos præſtituros recipimus, vt perpetuis te laudibus proſequamur, hoc commune om- Pſal.51. nium, nec tibi ingratum votum eſt, nec hominibus inutile exemplum: nam docebimus iniquos vias tuas, & impij ad te conuertentur. [*Reddemus vitulos labiorum noſtro-* Pſal.68. *rum,*] qui placebunt tibi pluſquam vituli nouelli cornua producentes & vngulas. Hæc ſumma & argumentum ſupplicis orationis eſt. Sed quoniam perfecta pœnitentia non ſolùm futuræ vitæ in melius correctione, ſed prioris corruptæ deteſtatione definitur, Pſal.36. ſicut ſcriptum eſt: Declina à malo & fac bonum. Ob eam rem inter deprecatoriæ orationis membra præteritorum etiam conſiliorum, actionumq. confeſſionē & damnationem

tionem præcipit ijs, qui suis cogitationibus & conatibus perniciem potius sibi, quàm salutem fuerant moliti; quippe cùm vnica ad salutem via diuinæ veræque religionis purum studium sit, atque salus ipsa omnium & incolumitas in vno Dei præsidio sit collocata. Dolent ergo quòd ad Assyrios atque ad Ægyptios auxilij causa desciuerint, à quibus nulla auxilia, multa verò & maxima incommoda, mala, dolores, luctusque perceperint: Etenim in secundis rebus nulla ab hominibus auxilia expectari, in aduersis nulla sperari debent, cum felicibus & potentibus hominibus homines alij superuacui videantur; imbecillis autem & miserrimis omnino inutiles sint. Solius itaque Dei salus est, qui & felices tueri & humillimos tollere potest & solet; qui se ob hanc rem pupillorum tutorem legitimum est professus, vt miserrimo cuique, quò se in patronum adoptaret aditum, aperiret.

Assur non saluabit nos: super equum non ascendemus, nec dicemus vltra: Dij nostri opera manuum nostrarum: quia eius qui in te est misereberis pupilli.

DVPLEX peruersitatis genus, sed species triplex Israëlitis fuerat, ex quibus multa manauerant scelera; alterum genus quòd simulachra pro dijs coluerant: alterũ quòd diuino auxilio neglecto, humanum implorarant, & Assyrios ob militum virtutem, Ægyptios verò ob equorum ferociam in societatem vocauerant; verùm à Dijs quos putabant, nihil vtilitatis, ab hominibus verò multum etiam mali & damni acceperunt: eaq. societas impietatem illis auxit, salutis verò rationes minuit. Huiusmodi autem errorem & scelus detestati confitentur. [*Assur non saluabit nos.*] neque vlla amplius nobis Ægyptiorum equorum habebitur ratio. [*Super equum non ascendemus,*] ex contento continens intelligitur, nam equorum præcipua laus apud Ægyptios est, sicut scriptum est: Væ descendentibus in Ægyptum, in auxilium & in equis sperauerunt quia præualidi sunt. Isai.31. [*Neque dicemus vltra. Dij nostri opera manuum nostrarum.*] Stultissimũ enim fuisse fatemur, eos Deos nostros appellasse, ab ijsque auxilium expetisse, quos nos deos fecerimus, quiq. seipsos à nobis, si perdere vellemus liberare nõ possent. [*Quia eius qui in te est misereberis pupilli.* Hebraicè est: *Quia in te misericordiam consequetur pupillus.* [Significat in vno Deo omnium præsidium & salutem esse, argumento à minori ducto atque enthymemate conuerso, hoc modo: cùm ij qui in extrema miseria & consilij atque auxilij inopia sunt, te vnum suarum rerum presidium, & salutis perfugium paratum habeant (quales pupilli sunt) manifestum est te omnibus afflictis salutarem fore, sicut scriptum est: Tibi derelictus est pauper, orphano tu eris adiutor, Psal.10. & tuo ergo ipsius testimonio & frequenti multorum nostroque experimento cognitum est, te vnicum miseris omnibus esse salutis perfugium. Nos ergo te vnum cognoscimus, vnumque appellamus seruatorem. Atq. in hoc loco diuinæ illius salutis imaginem intueri mihi videor, quæ perfectissima per Christum verè fidelibus & pœnitentibus contingebat, qui omni iugo & circunstanti peccato deposito perpetuis laudibus vacabant, sicut scriptum est: Vt simus in laudem gloriæ gratiæ ipsius, qui eripuit nos de potestate tenebrarum, & traduxit in admirabilem lucẽ suam, vt simus initium aliquod creaturæ eius in laudem ipsius. Colos.1. De qua salute inferius nõnulla, in alio loco plura à nobis dicenda sunt. Hactenus Israëlis conuersionem, pœnitentiæ studium & supplicationem, ac prophetam ad eam rem adhortantem audiuimus: nunc deinceps Dei facilitatem benignitatemque admirari operæpretium fuerit.

Sanabo contritiones eorum: diligam eos spontaneè: quia auersus est furor meus ab eis.

O MAXIMAM Dei misericordiam & ad ignoscendum promptissimam naturam; qui quo tempore illius inimicos ad conuersionem vates vocabat & hortabatur, imò & rogabat, ipse nondum rogatus aut postulatus, gratiam tamen suam, pacem & conciliationem vltro pollicetur; neque hoc tantum se præstiturum, sed prius amaturum promittit, tantamque deinde felicitatem prædicit futuram, quantam neque oculus vidit, neque auris audiuit, neque humana assequi potuit cogitatio. 1.Cor.2. Quo animo autem, qua mente, & quanta alacritate hæc à Deo promissa, atque prædicta fuerint, ipsa Hebraicorum carminum ratio, atque orationis structura indicat, ipsa etiam lætissimorum verborũ congeries manifestat: Namque oratio hæc animi lætitia gestientis est, atque eius

qui maximis & diuinis beneficijs Israëlem afficere, iam tum tenditque fouetque. Hactenus enim duriori carminis genere, verbisque est visus grauissimis, quæ non tam ex animi dicentis cupiditate, quàm ex necessitate rei prolata videri possent; nunc verò non pronuntiata, sed erumpens oratio est, mentem ad beneficentiam procliuem, ac maximè promptam arguens. Huiusmodi autem mensuris Hebraicum carmen constat: *Vocantibus medebor, Amaboq. hos libenter, Procul iam ira abesto,&c.* Ex quibus omnibus intelligimus diuinam naturã ad beneficentiæ, misericordiæ & gratiæ effectũ, multò quàm ad minas, ad odia, atq. ad pœnas esse promptiorẽ, iræq. suæ magis tẽperare, quam benignitati parcere solitam esse, sicut scriptum est: Ipse autem misericors & propitius

Psal. » fiet peccatis eorum. Et abundauit vt auerteret iram suam, & non effudit omnem indignationem suam. Igitur cùm primum hortantem Israëlitas Vatem, & ad meliorem mentem reuocantem Deus audiuit, antequam illi sese persuasos ostenderent, ipse sese placandum propitiumque pollicetur, atque omnes odij & iræ suæ causas illis penitus præcisurum, ait ita vt semel in gratiam reductis, nulla amplius amicitiæ infringendæ, aut causa aut occasio offeratur: Namque perfectam atque integram, ait, omnino fore eis reconciliationis rationem, ad se conuersis: neque enim solùm vulnera sananda, sed omnium vulnerum & malorum fontem ipsum & causam ipsam extirpandam esse. Quippe auersio ipsa omnino tollenda ab illis ita est, vt nunquam amplius à Deo auersi alienatique sint; eo verò clauso & obturato fonte perpetuum illis & certum, veræ religionis studium perpetua pax & perpetua erit felicitas. Hoc autem diuini spiritus & ignis baptismate efficietur, quo diuinæ leges in illorum cordibus dandæ, & mentibus conscribendæ sunt. atque hoc quidem beneficium Christi virtute & opera constabit. [*Sanabo contritiones eorum*. Hebraicè est: *Sanabo auersionem eorum*.] Ita omnem peccati & iniquitatum vim & efficientiam sibi ex illorum cordibus radicitus tollendam & euellendam Deus ipse in se recipit. Neque verò aliam huius eximij beneficij causam indicat, nisi vnum tantùm amorem suum, quo eos diliget. *Amabo eos spontaneè.* Etenim si quis eum à quo læsus atque iniuria affectus sit, quem perdere etiam potuerit, seruare malit & securum esse iubeat, laudatur quidem maxime ea viri humanitas, tamen idem vt amet, cogi, rogari, aut postulari non solet, quòd si vltrò amauerit, maximæ admirandæque benignitatis argumentum præbuerit. Deus autem non solùm Israëlem sibi sanandum omino, sed etiam vltrò & sponte amandum suscipit: *spontaneè*, non coactè, non vllo legis iure, sed vltrò, quo maximæ meæ misericordiæ inenarrabilis vis ex his appareat rebus.

Ephes. 3. Quem quidem diuinum erga homines amorem supereminentem scientiæ charitatem

Rom. 5. Dei, Apostolus nominat. de quo alio in loco: Commendat, inquit, charitatem suam

» Deus erga nos, quoniam cùm adhuc peccatores essemus secundum tempus Christus

» pro nobis mortuus est, & cum inimici essemus, reconciliati sumus Deo per mortem filij eius. Oportunitatem autem huius amoris, vnam illam esse dicit, quòd iram omnem deposuerit, & auersionem suam abstulerit. Atque in hoc loco diuinæ sapientiæ studiosis illud cogitandum obseruandumque proponitur, Dei perpetuum esse amorem; eius vero effectum aliquando iusta ira intermitti; nec enim diuina natura amoris expers aliquando est, cùm ipse Deus charitas sit; nec etiam neutra in Deo affectionis est vis, ita vt neque amet, neque oderit; nihil enim odit eorum quæ fecerit; amat autem semper, & solem suum oriri facit super bonos & malos; si quando verò iratum se præbet, ea patris vel iudicis magis, quàm hostis indignatio est. Ob eam rem ait: [*Amabo eos quoniam auersus est furor meus ab eis.*] amorem spontaneum, hoc est, proprium, appellat: furorem verò auersione mutabilem declarat. Hanc autem reconciliationem, quæ sit secutura felicitas, subiunctis versibus describit.

Ero quasi ros Israël germinabit sicut lilium & erumpet radix eius vt Libani.

QVICVNQVE nascentis Ecclesiæ Christianæ, & diuini spiritus largissimo influxu irrigatæ imaginem aliquam ex noui testamenti libris expressam animo fuerit contemplatus, ac mutationem illam admirandam hominum siue regenerationem cæteris hominibus stupendam aliqua ex parte cognouerit, is profectò earum similitudinum, quibus hæc felicitas significatur, vmbram aliquam sequi poterit: Namque propriam & expers-

expressam ipsius tei effigiem intueri illis tantummodo contingit, quibus notas facere voluit Deus diuitias mysterij huius, vt in se diuini spiritus vim & virtutem experiri possent. In eundem ergo locum Israëlitarum res peruenturas ostendit, in quo primorum Christianorum res olim fuēre. Hoc autem diuina virtutis opus & donum fore docet. [*Ero quasi ros Israël: germinabit sicut lilium.*] Antithesis est eorum quæ dicta fuerant, venas scilicet Israël fore exiccandas: Nunc diuino vitalique spiritu augendos atque propagandos stabiliendosq́. esse prædicit. vt ros perpetuò descēdens non matutinus, sed qualis ille est, de quo scriptum est: Quomodo descendit imber & nix de cælo & illuc vltra non reuertitur, sed inebriat terram & germinare eam facit, & dat semen serētibus & panem comedentibus, &c. Isaiæ 55. » » » Solet autem felicitas varijs ex agricultura similitudinibus significari apud vates. In omni verò herbarum natura nullum genus est quod propagationis copia lilia vincat; maximè autem cùm pingue solum nacta sunt, & assiduis commodis roribus irrigatum: etenim ex singulis eius bulbi sectionbus singula etiam interdum bina aut terna capita nascuntur; eius autem floris odor fragrātissimus omnium est, & longè lateque diffunditur. Magnam imago hæc Israëlitarū futuram copiam eamq́ue felicissimam deoq́. imprimis gratissimam significat; namq́. illi fragrantissimi illius vestitus pars futuri sunt, cuius odorem præsagiētis Isaac pater dixerat· Ecce odor filij mei, sicut odor agri pleni, cui benedixit Dominus. Gene. 27. » Cuius quidem vestitus mysterium suo loco aperiendum nobis est. Igitur felicem Israëlitarū propagationem sanctissimas eorum rationes Deoquàm gratissimas futuras liliorū nomine docuit; deinde verò huius tanti honoris stabilitatem & constantiam adiuncta etiam similitudine ostendit· namq́ue liliorum quanquam copiosa soboles, non tamen constans & perpetua natura est, cùm ex herbarū genere sit earum quæ & molles & breues radicum fibras habent. Theophr. lib. 1. de stirpib. quamobrem, totius naturæ auctor atque maximus cultor Deus, magnum in hac re efficienda opus moliturum sese dicit, & pluribus ex naturis compactură, quò admiranda illa felicitas perfecta, firma, stabilisq́ue sit: quemadmodum si quis maximus effingendi artifex pulcherrimam quandam feminea forma statuam facere cogitans plures virginum formas simul intueatur, atque ex singulis ea quę incœpto operi conueniant obseruet & imitetur, quale opus Græcum illum sculptorem expressisse dicunt. Cice. de inuentione. Multarum itaque plantarum genera ad tantæ felicitatis exprimēdam imaginem Deus componit. vt liliorum odorem & fœcunditatem cum cedrinarū radicum firmitate, cum perpetuo oliuæ virore, cum tritici fructu, vitis propagine & succo coniungat: quibus omnibus ex tebus id quod dicimus perpetuæ felicitatis simulachrum conflatur. [*Erumpet radix eius vt Libani.*] ex continente contentum arguitur; nam ex multis arborum etiam fructiferarum generibus in Libano sponte prouenientibus nulla natura magis quàm cedrorum in eo monte celebratur, quòd ramorum pulchritudine & stipitis proceritate atque duranti firmitudine omnibus aliorum locorum cedris antecellat, sicut scriptum est: Et disputauit Salomon de lignis à Cedro quæ est in Libano vsque ad hyssopum quæ egreditur è pariete. 4. Reg 4. » Igitur vt Anticyræ nomine Helleborum intelligimus; quanquam aliæ etiam in ea insula herbæ nascantur, sic Libanus proprias Cedros arborum omnium præstantissimas sui commemoratione commendat. Itaque felicitas illa stabilis fore significatur, quæ radicibus plurimis & altissimis vt cedrus Libani defigenda erat. Quanto autem altiores radices arbor egerit, tantò ramis pluribus & productioribus ornabitur; sic Israëlis per Christum in gratiam recepti pulchritudo omnibus gentibus conspicua longè lateq́. erit, sicut scriptum est: Omnes qui viderint eos, cognoscent illos, quia isti sunt semen cui benedixit Dominus. Isaiæ 61. » hoc est quod ait:

Ibunt rami eius. Hebraicè, *Ibunt virgulta eius.*

VT PAREM patribus filiorum dignitatem futuram significet; eam autem non terrenam aliquam, sed planè cælestem definire oportet, sicut scriptum est: Ecce dies venient dicit Dominus, & effundam de spiritu meo super omnem carnem, & prophetabunt filij vestri & filiæ vestræ, & iuuenes vestri & senes vestri somnia seminabunt. Ioel 2. » » Huius autem eximij splendoris nitorem perpetuum fore ait nullis aut temporum aut rerum vel casibus vel vicissitudinibus expositum, sed magis oliuæ instar semper virentem.

Et quasi

Et quasi oliua erit gloria eius, & odor eius vt Libani.

Ierem. 11. Psalm. 52. Psalm. 1. OLIVÆ enim proprium Epitheton in sacris est Raghanã, quod virens & speciosum interpretes vertunt apud Ieremiam: Oliuam speciosam, vberem, pulchram, vocauit Dominus nomen tuum. & illud: Ego autẽ sicut oliua speciosa in domo Dei. Erit itaq. quasi oliua gloria eius, quæ perpetuo diuinæ gratiæ rore irrigata fructũ suum dabit in tempore suo, & folium eius non decidet. Virtutem autem omnium luminibus & ornamentis sic illustrandos eos docet, vt suauissimos odores incendant sibimet, hoc est, dignitatis atque amplitudinis argumenta & testimonia omnibus probent hominibus: Etenim iucundus Cantic. 1. odor opinionis atque honestæ famæ symbolum est, vt: Oleum effusum est nomen tuum, adolescentulæ dilexerunt te nimis. [*Et odor eius vt Libani.*] Omnium qui à scriptoribus celebrantur montiũ Libanus in Syria felicissimus atq. amœnissimus esse perhibetur, quẽ non solùm siluestrium, sed earũ etiam, quæ humano cultu aliàs indigere solent, plantarũ generibus multis copia vestit & ornat. Aiunt quippe (id quod & nos ab eius regionis hominibus accepimus) etiam medica mala limonũ & citronũ genera varia eo in loco spõte Cantic. 4. gigni & herbarũ atq. florum eximiam copiam, ex quibus gratissimus odor misceatur, & loci cõmendetur amœnitas. vt etiam ex pluribus sacrorũ librorũ lectionibus docemur; Deuter. 4. ex quibus illa est: Odor vestimentorũ tuorum sicut odor Libani. & illud: Nardus crocus fistula cinamomum cum vniuersis lignis Libani, quam ob caussam mons bonus à Mose ››antonomasticôs dicitur: Transibo, inquit, & videbo montem istum egregium Libanum. In huiusmodi autem dignitate in hoc florẽti & iucundo rerum statu eos semper acturos versaturosque præcinit vates, ita vt Libani vmbram nunquam sint relicturi.

Conuertentur sedentes in vmbra eius.

SEMPER inquit in Libani vmbra versabũtur, semper eundem vitæ & dignitatis statum retinebunt. Hanc verò spiritualium rerum imaginem ad antiquum illud Israëliticæ pacis & quietis exemplum terrenum reuocare licet, cùm propria illis regio quæ Libano monti adiacet, habitaretur: eorum verò felicitatẽ nũquam intermorituram, sed assiduis Dei beneficijs perpetuò renouandam cõfirmat Vates, vt quibus tritici vsus optimus assiduusque est, videlicet ijs qui pingue & fertile terræ solum sortiti annonæ caritatem non timent. Atque triticum inter frumẽtorum genera alia & sapore alendi virtute longè præ-Psal. 103. Matth. 6. stat, sicut scriptum est: Et panis cor hominis confirmat. ergo pane illo quotidiano cælesti alentur, quod vtinam nobis hodie diuino munere & beneficio contingat.

Et viuent tritico.

EX HIS autem rebus suauissimum & generosissimum fructum expectandum esse consequitur: Non enim potest arbor bona malos fructus facere. Erit ergo tanta tamque insignis studiorum & actionum suarum commendatio, tanta vbertas, quanta generosissimæ vitis esse solet, quæ in optimo plãtata solo & palmitum multitudine & suauissimi vini copia cultorem iuuat. Huiusmodi naturæ similitudinẽ gerent & moribus exprimment, qui in vite vera Christo manentes palmites Dei cura & beneficio culti, suauissimũ bonorum operum fructum reddent; ita vt dicere iure possint: sufficientia nostra ex Deo est.

Et memoriale eius sicut vinum Libani.

Georg. lib. 2. Psalm. 80. MONTIVM & iugorum situs vineis optimis maximè sunt idonei. *Denique apertos Bacchus amat colles:* sicut scriptũ est: Operuit montes vmbra eius. Quamobrem Libanus mons vt alijs etiam plantis, ita & vitibus etiam generosissimis abũdat, & illius oræ vinum Assaph. nunquam sine laude cõmemoratur. In libris Assaph medici Hebræi hæc imprimis cùm odoris atq. saporis elegantia, tum etiam præstanti ad medicinam virtute cõmendantur. Imprimis Libaniticum, Hermoniticum Carmelitense, & Israëliticorum montium Ierosolymitanum, id præterea quod in Samaritanis & Cappadocia montibus nascitur, atque vltimo loco Ægyptium, huiusmodi vini genera, cùm optima & suauissima sint olfactuq. præstãtissima, semper cum laude cõmemorantur. vt enim apud Latinos auctores Chyi, Setini, & Falerni nomina semper in vini laudibus vsurpantur, sic etiam apud Syrios Libaniticum. Hoc autem dicto significatur tantam fore in restitutis Israëlitis operum & studiorum actionumque omnium gratiam, vt nunquam de eis mentio nisi honoris ac laudis plena fiat.

Ephraim quid mihi vltra idola? ego exaudiam, & dirigam eum ego vt abietem virentem: ex me fructus tuus inuentus est. Hebraicè sic: *Ephraim quid mihi vltra ad idola: ego respondi & direxi eum, ego vt buxus virens. ex me fructus tuus inuentus est.*

INTER alia plurima argumenta, quibus diuina iustitia & misericordia commendatur, & humana damnatur peruersitas, vnum est, quòd nemo hominum qui in iudicium vocandi & scelerum atque auersionis rei faciendi sunt, vel se officij sui admonitum atq. à peccato deterritum, vel vbi peccauerit reprehensum & reuocatum non fuisse caussari iure possit: Etenim ijs qui sacros antiquosque libros vtilitatis caussa relegunt & obseruant, vel ex vno arcano Geneseos volumine, in quo vniuersa humanorum morum ratio, & omnis ferè quæ de Deo haberi ab hominibus meditatione potest notitia, continetur; huius de quo nobis sermo est argumenti insignè illud petitur exemplum : cùm Deus Gene. 4. Cainum à concepti parricidij admissione deterrebat, & post commissum ad confessionem & pœnitentiam vocabat, vt iustificetur Deus in sermonibus suis, & vincat cùm Psalm. 51. iudicatur; qui neminem hominem perire vellet, sed omnes ad pœnitentiam reuerti; cui nemo dicere possit sibi virtutis & vitij viam atque vtriusque fines & exitum non fuisse monstratos ac prædictos: Nihil enim quod ad docendos, instituendos, admonendos, retinendos, tuendos, restituendosq. homines facto opus esset, à Deo vnquam est prætermissum, sicut scriptum est: Quid debui facere vineæ meæ quod non feci? Huius argumenti Isaiæ 5. versus hi sunt, quibus totius libri peroratio continetur, in qua se Deus officio suo satis superque fecisse dicit; cùm non solum iudicis, sed aduocati, sed monitoris etiam partes sic egerit vt nihil requiri, nihil omnino possit desiderari: namq. cùm Ephraim de idolorum vanitate, de sua ad ignoscendum promptitudine ad beneficentiam certa & immobili voluntate, & fide denique ad sumendas de pertinacibus pœnas immobili sentẽtia satis iam diu sese disseruisse egisseque confirmat; reliquum autem esse, vt sapientissimus quisq. hæc cogitet, & quid sua intersit, prauideat, sibique consulat, atque diuinæ caussæ rationibus omnibus probatis omnem iniquitatem, malum, culpam, cunctam denique calamitatem & pœnas omnes humanis moribus & improbitati adscribat. Nominat autem præcipuè Ephraim, quòd is eius culpæ potissimus auctor fuerit & idolorum cultum ille imprimis coactus fuerit sustinere. in qua caussa cùm nihil prætermissum fuerit quod dici possit, cùm nulla defensio vel excusatio, vel alia etiam effugiendi aut deriuandi criminis relicta ratio sit, reliquum est, vt ipse Ephraim rebus suis oportunè prouideat : sin minus vbi grauissimis supplicijs fuerit affectus suam improbitatẽ, non Dei aut iram incuset aut negligentiam. [*Ephraim,*] appellandi casus est, quo reus rogatur, num aliquid in idolorum crimine vel negare vel reprehendere, vel desiderare possit. [*Quid mihi vltra ad idola?*] quid inquit pluribus iam agendum mihi de idolis est, quod non cumulatè dixerim, & egerim? ego respondi, quidquid in hac caussa responderi potuit aut oportuit. Respondere autem hoc in loco pro verba facere vsurpatur, vt: Respondens Iesus dixit : Confiteor tibi pater. &c. Hanc caussam omnino cùm vicerim, tamen tibi quo modo liberari & restitui posses prædixi & præcepi, ita eadem opera & maximam meam tibi & omnibus misericordiam & maximam etiam probaui iustitiam, meque qualis sim ostendi, nimirum in criminibus afferendis veracem & integerrimũ, in condonandis verò vehementer propitium. [*Et ego direxi eum,*] Quemadmodum caussam quam defendere & tueri non poterat, tamen deprecari valeret. Quòd si tibi aut mali aut incommodi aliquid omnino præter animi sententiam euenerit, id tuis moribus, culpę & inconstantiæ non meæ aut iræ aut inimicitiæ assignari oportuerit; namque nulla apud me aut naturæ aut ingenij voluntatisue inconstantia & mutatio est, & quem me semel esse declaraui, eum semper forè profiteor; perinde atque buxus quæ nullo tempore natiuam ligni soliditatem, aut colorem aut frondium ramorumque viriditatem amittit. Hoc est quod dicit: [*Ego vt buxus virens.*] vt diuinam naturam & voluntatem perpetuam, sibiq. constantem certamque esse significet; illos autem sibi prospicere & consulere oportere, nam quẽ sese erga illos præstiterit, eundẽ erga se experturos & percepturos perpetuo prædicit, Sicut scriptum est: Si volueritis & audieritis bona terræ comedetis, quòd si nolueritis & Isaiæ 1. me ad iracundiam prouocaueritis, gladius deuorabit vos, quia os Domini locutum est. „

atque

atque hæc huius orationis ſententia eſt. [*Ex me fructus tuus inuentus eſt.*] Fructum nominat fidei & pœnitentiæ & probatorũ operum præmium, quod Dei promiſſione, fide, atque beneficio contigit; ijs quidem, qui ſecundũ propoſitum gratiæ Dei, gloriam & immortalitatem quærũt, quibus bonorũ omnium auctor Deus, malorũ autem ſibi homines fabri ſunt, Deus verò iudex: Neq. enim ille vt bonorum ita etiam malorum eſt auctor & principiũ, ſed præmio afficiẽdos ſua ipſius manu proprioq. munere ornat: Supplicio verò dignos cùm iudicauerit tortoribus ad eam rem deſtinatis & ſatellitibus, nonnunquam etiam humani generis hoſtibus permittit, ſicut ſcriptum eſt: Eſto conſentiens aduerſario tuo dum es in via, ne deferat te ante iudicem, & iudex tradat te miniſtro, & miniſter tortori, & in carcerem mittaris, &c. Scito igitur Ephraim omnem rationem tibi expoſitam eſſe, teque ſceleris tui cõuictum curare oportere ne pereas. Caue ergo tibi, vt qualem tibi expedit, te præſtes: namque ſi tibi tu quidem diſſimillimus fueris, ego tamen mei ſemper ero ſimillimus, à quo vno honeſtorum laborum tuorum fructum percipias, ab alijs autem vel dijs vel hominibus fructum nullum, ſed damni malique plurimum tibi paratum eſſe prædico.

Matth. 5.

Quis ſapiens & intelliget iſta? intelligens & ſciet hæc? quia rectæ viæ Domini, & iuſti ambulabunt in eis, & præuaricatores corruent in eis.

QVÆCVNQVE diuini ſpiritus conſilio literarum monumentis ad poſteritatem tradita ſunt, ea perpetuam, certam, atque vtilem omnibus doctrinam continent; neque enim quæ apud Iſraëlitas atque alias etiam gentes geſta olim fuẽre, tanta cura nobis tradi obſeruarique mandaſſet Deus, niſi eadem maximè ad nos attinere peruidiſſet. atque in ea re non ſolùm illuſtria inſtituendæ vitæ exempla, ſed maximas etiam totius ſapientiæ rationes propoſitas eſſe intellexiſſet. Quam quidem ob rem ſapiẽter ſimul & commodè hunc libro ſuo finem Hoſſeas eſſe voluit, vt ad eorum quæ dicta & perorata ſunt cõtemplationem ſapientiſſimum quemque inuitaret, quòd ea magnam diuinarum humanarúmque rerum notitiam accurate conſiderantibus aperire valeant. Igitur quicunque ſapientia præditus huius totius libri partes momentaque omnia intelliget, & omnium quę in ea narrantur origines, progreſſiones & conſequẽtia obſeruabit, is profectò rationes omnes diuinas probabit, nihilq. in illis offendet. Namque Deum hominum amantiſſimum & diſſimulantem peccata propter pœnitentiam, cognoſcet, nihilque magis ex eis requirentem, quàm vt aut integris moribus perſeuerent; aut ſi corruerint, tamen fidei & pœnitentiæ rationibus reuocati, ei ſeſe reſtituendos credant & committant: Neq. enim ſibi impiorum caſum placere, neque iudicij in eos exercendi auidum natura, imò miſericordiæ omnibus hominibus, impartiendæ eſſe deſiderãtiſſimum; atque ei rei illum ſemper ſtudere, vt quamplurimis ſalutem afferat & vitam, cuius ſi qui expertes fuerint. id ſua ipſorum culpa, non diuino ſtudio aut voluntate accidere. Atq. hæc quidem ratio bonis & ſapientibus viris adeò manifeſta, adeo certa eſt, vt ad eam normã vitam inſtituant ſuam, cùm diuinam voluntatem immutabilem, conſtantem & ſui ſemper ſimilem eſſe certò ſciant. ex eo fit vt à vero atque honeſto vel latum vnguem nunquam diſcedant, vel ſi labi contigerit, erratum pœnitentia corrigant, fideque ac ſpe Dei implorent miſericordiam, ſibiq. meliora omnia ex diuini verbi promiſſionibus promittant. Contrà verò quibus nec veritas nec honeſtas cordi eſt, ijs obſcuræ & difficiles diuinæ rationes videntur; demum hos non vnus error cæcos agit. alij enim nullam prouidentiam eſſe dicunt; alij verò iuſtitiæ nomine iniquitatem Deo attribuunt, cuiuſmodi ſunt illi, qui quorundam hominum caſus & interitum infernamque damnationem non tam ipſorum culpæ, quàm diuinæ aſſcribunt voluntati, nullamque eſſe aut intelligi in Deo iuſtitiam putant, niſi aliquos hominum tanquam materiam ſeueritatis ſuæ ad interitum & necem iam inde à principio deſtinauerit; quaſi verò iuſtus iudex eſſe non poſſit cui exercendæ ſeueritatis & ſupplicij decernendi deſit occaſio. Sunt etiam quibus nullam operum & pœnitentiæ rationem à Deo haberi aſſerant, ſolamque hominum fidem nihil prætcrea aliud expectari & credant & doceant. atque ob eam inſaniam delitijs, ſomno & voluptatibus indulgentes, nullum ſceleris, nullum flagitij genus perhorreſcunt. Alia præterea complura peruerſorum hominum genera ſunt, quos aut memoria complecti aut dicendo enumerare non eſt, vtpote de veritatis & honeſti ſimplici via varijs & innumerabilibus actos erroribus. horum

Exod.

omnium

omnium infelicissimus exitus propterea est, quòd ipsi à vero & felicissimo bonorum fine, atque a recta & certa via vltro exorbitarint: Certa enim via est, sapienter vitam instituere, vitia fugere, casum emẽdatione corrigere, Dei implorare misericordiam, hæc qui non peruidet, vt offendat, sibique ruinam moliatur necesse est, sicut scriptum apud Ezechielem extat: Ezech.18. Nunquid voluntatis meæ est vt pereat impius, & non potius vt conuertatur à vijs suis & viuat? Et dixistis: non est æqua via via Domini. Audite nunc domus Israël: nunquid via mea non est æqua, & non magis viæ vestræ prauæ sunt? Vbi verò docere viæ suæ rationes vellet, subiunxit: Cùm enim se auerterit iustus à iustitia sua, & fecerit iniquitatem, & in iniustitia quam operatus est, morietur. Et cùm auerterit se impius ab impietate sua quam operatus est, & fecerit iudicium & iustitiam ipse, animam suam viuificabit, vita viuet & non morietur. Vbi ergo liberi arbitrij negatio? vbi illa nimis parca, nimis iniqua, imò nimium angusta de diuina misericordia disputatio? dignissimum profectò Ezechielis vaticinij caput illud est, quod humanis in mentibus perpetua recordatione figatur. Igitur cùm de magnis rebus magna veritatis mysteria & multa argumẽta proferuntur, solet diuinus spiritus sapientibus viris hoc modo examinãda & probanda proponere. Psalm.51. Quis sapiens, & obseruabit hæc, & intelliget misericordias Domini? Quo dicendi modo & figura diuinæ rationes optimæ æquissimæque esse docentur; solis tamen bonis & sapientibus viris cognitu faciles esse, sed eiusmodi tamen virorum non ita magnam inueniri frequentiam hoc interrogatio illa siue potius desideratio indicat. [*Quis ergo sapiens, & intelliget ista?*] Is qui cuiusque rei naturam cognoscere & distinguere potest, neque vlla in parte fallitur sapiens in sacris dicitur libris; qui verò ea quæ intellexerit & cognouerit, ad aliarum rationes & occasiones accõmodare, atque ex alio exemplo aliud explicare nouit, proprio vocabulo intelligens seu potius prudens appellatur. Hebraicè enim nomen HHACHAM sapientem, NABON verò prudentem significat; namque חכם sapiens sic in sacra philosophia definitur: Cor sapientis quæret doctrinam, & lingua sapientis componet scientiam. נבון Prudentis autem hæc descriptio est: Prouerb.15. Qui sapiens est corde, vocabitur prudens. Quicunque igitur his artibus instructus hæc intellexerit, atque cum his aliarum rerum similitudines & exempla contulerit, vt ei diuinæ viæ & rationes omnes rectissimæ atque æquissimę non indicentur, fieri non potest, id quod iustorum testimonio comprobabitur, quibus nunquam illæ viæ vt planę, rectissimæ & certissimæ deseruntur; si quibus autem nõ virtus sed flagitium cordi est, iisdem eæ viæ difficiles offensionumque plenæ videtur, quoniam improbis illorum studijs inceptis & conatibus perducendis aptę non sunt? Nam quæ simplicibus atque innocentibus dum iter agunt, rectę regiæque viæ maximè placent, & libentissimè frequentantur, eædem latronibus, grassatoribus, atque aliorum generũ sceleratis vehementer displicent, & vitantur; calles autem deuij, vt studijs suis oportuniores, quæ (vt in Debora cautio est) petuntur. Hactenus propitius nobis Dominus fuit, vt Vatem suum diuinum non pro dignitate, sed pro ingenij nostri tenuitate & breuitatis ratione explicaremus, cui nostra etiam ad reliquos vatum libros vota vt probentur supplicamus. AMEN.

NAVIS IN AGRO ABVLENSI APVD DIVI LAVRENTII SACELLVM MENSE AVGVSTO 1567.

PIO LECTORI.

Oeticæ dictionis iucunditatem Arias Montanvs ad res diuinas & sacrorum mysteriorum argumēta canenda transfert ita temperatam, vt Ioue, Phœbo, Mercurio, Marte, Vulcano, Baccho, Iunone, Venere, atque illis alijs innumeris monstrosæ ac sacrilegæ vanitatis nominibus, (sine quibus doctum & gratum carmen constare non posse quidam falsò autumant) penitus relegatis, & cæteris prophanis ornamentis, qualia sunt Parnasus, Aganippe, Phocis, Elis, Peneus, Arethusa & Olympus, prætermissis, ex diuinorum librorū vera & inexhausta sapientia, vtilissima sententiarum pondera, & gratissima verborum etiam poëticorum variarumque ornamenta rerum proferat, quæ delectationis multum, vtilitatis atque eruditionis plurimum auditoribus afferre possunt. Hoc itaque consilio singulas varij generis odas singulis vatum libris à se hoc in opere explicatis adiungit: in quibus præter debitam Deo pro absoluto commentario gratulationem oportuna quoque ex vaticinij vniuscuiusq. argumento doctrinæ præcepta exemplaque exponit; atque eadem opera multorum ex sacris libris locorum vel sententiam aperit, vel notitiam indicat. Orandus verò nobis Deus est, vt quæ ille ad sacrosanctæ religionis cultum & Catholicæ Ecclesiæ vsum cogitat & meditatur efficere ac præstare possit. Nam præter alia plurima, poëticā artem Dei dono magis, quàm humanæ disciplinæ præceptis cōstantem in suum locum, hoc est in veræ pietatis templa & sacraria restitutam diuinis mysterijs canendis consecrare & instaurare exoptat.

IN HOSSEAM VATEM
CARMEN EX VOTO.

Qvi sacris vatum veterum receptus
Nuper arcanis cupido piorum
Fidus interpres populo reponens
Vera canebam,
Quid modò gratus celebrem poëta?
Quid prius laudum referam canoris
Versibus, vel quæ resonent Nauarum
Carmina rupes.
Te Deum nostri & generis parentem
Vnde rerum sunt elementa, & ipse
Orbis, & quicquid super est decori
Mœnia mundi
Quem neque æterni metuenda fati
Impulit primas posuisse formas,
Nec satas longum retinere in æuum
Vlla iubet vis.
Libera ast solum sapientis vltro
Consili mens hac voluit benignè
Esse, distinctis numerisq; ue, dixit,
Omnia sunto.

Idem

Idem & humanum genus esse magni
Particeps regni dedit, id sed astu
(Prò dolor) vafri colubri ruinam
Sensit inertem.
Tu tamen tetri miseratus ictum
Dentis, humanos reparare casus,
Et mali occultam rabiem veneni ex-
tinguere tendis.
Te redemptorem miserisq; rerum
Cursibus tandem profugus salutem
Sperat Israël, cupit atque anhelo
Postulat ore.
Qui tibi charus coluit beatas
Iebusum sedes, vbi mella quercus
Sudat, & lactis liquidi pererrant
Oppida riui.
Nunc in ignotis regionibus, nunc
Inter inuisas vaga turba gentes
Ingemit culpas memoratq; priscæ
Tempora sortis.
Sed dabis duro pater ô labori
Exitum? qualem recolenda vatum
Credere, & summis petere in periclis
Certa iubet vox
Annue, & finem properare damnis
Præcipe, ac duris meliora rebus
Ponito, ad nostros pecora hæc reducens
Deuia pastus.
Tu quoque æterni soboles parentis
Vnica, æquales tibi prisca honores
Dat fides, cultu celebratq; eodem
(um patre natum
Namq; te seclis socium creandis,
Teq; seruandis sapiente dextra,
Te reponendis voluit ministrum
Esse ruinis
Vatibus præsens neque te silebo
Spiritus nati & genitoris ardens
Charitas, quando neque tu minori
Numine gaudes.

Qui

Qui mare & terras reficisq́, olympi
Et foues oras bonus & frequentas,
Qui probas quicquid pater atque natus
Consilij dant.
Virginum præstans iuuenumq́, doctor
Qui colis mentes placidus modestas
Dexter ô laudum cupidum tuarum
Proripe vatem.
Pectoris puri penetrator adsis
Igne marcentes renouare sensus
(Nam potes) nostræ tenebrasq́, mentis
Discute certus.
Fallor? an motu trepidat superno
Mens, & excelsas videor per auras
Tollier? iam, iam, procul vsque terris
Euehor ardens.
Raptus in cæli radiantis oras
Audiam voces, quibus ipse reddam
Magna priscorum monumenta vatum
Ore Latino.
Hinc procul curæ tenues abeste
Quidquid in frenis petit aut voluptas,
Vana spes, mendax honor & cupido
Suadet habendi.
Tuq́, Laurenti decus ô canendum
Hesperis altum medios per ignes
Qui petis cælum populo stupente &
Iudice sæuo.
Nunc in excelsa spatiaris aula,
Igne nunc felix recrearis almo,
Vnde sunt vitæ ac aliena tristi
Munera letho.
Nos tuis præsens precibus iuuato,
Si tibi nostri placuère nuper
(Hoseæ vatis colo dum sacerdos
Dicta) labores.

FINIS.

BENEDICTI ARIÆ MONTANI IN IOELIS VATICINIORVM COMMENTARIA PRÆFATIO.

INTER alia grauiſſima argumenta quibus vera ac ſolida religio à falſa atque
vana diſcernitur & probatur, vnum apprimè aptum ac firmum certa & con-
ſtans futurarũ rerum cognitio eſt. Namq. hominũ mortalium animis non ſolùm Ariſtot. Metaph. 1.
quædam præteritorum temporũ & præſentium etiam rerum cognoſcendi cupi-
ditas inſita atq. innata eſt, ſed multò etiam magis futurorũ euentuum præſciendi anxia cura
& ſolicitudo inhæret. Atq. hæc quidẽ tam ardens, tam cõſtans ſecundũ naturam appetitio
cæleſtem humani animi originem & perpetuam ſine fine durationem eſſe arguit. Etenim inter Tull. offic. 1. Pſalm.
hominem & belluam hoc maximè intereſt, quòd hæc tantum quantum ſenſu mouetur ad id
ſolùm quod adeſt, quodq́. præſens eſt ſe accommodat: ac præteriti vix memor futura paulùm
admodum ſentit. & cum nulla illis ſuarum etiam animarum ratio habeatur, vtpote quæ vna
cũ corpore extinguuntur. ea tantùm curãtur & parãtur quibus corporis vitã præſenti tem-
pore alere & tueri poſſint, atq. vbi inſtanti ſuccurrerint neceſſitati futura tẽpora aut nulla,
aut præſentibus ſimillima fore, neq. ſibi quidquã diem allaturã adẽpturámue putant. Quam- Matth. 6.
obrem maxima eorum generum pars neq. ſerunt, neq. metunt, neq. congregant in horrea. ſi
quæ verò ſunt quæ ſibi in poſterũ cauere viſa ſint, vt apes, vt formicæ ea breuiſſimæ tempe- Prouerb
ſtatis vnius hyemis tantum præſenſione mouẽtur. Homo autem quoniam rationis & diuini
luminis eſt particeps, temporũ omnium affinitates & conſequentias cernit, & præteritorum
ac præſentium cognitione non contentus (quoniam illa iam non ſunt, hæc etiã mox non erunt)
futura curioſius & anxius inquirit, vt qui futurarum rerum rationem & prudẽtiam ad ſe
intelligat pertinere. Atq. ex hoc fonte illud ardens famæ & nominis propagandi ſtudium, illa
vehemens poſteritatis cura eſt, hinc de rebus ad futura tempora pertinentibus deliberatio &
conſultatio, hinc præclara illa vni inter cæteras animantes homini adſcripta viuendi ars atq.
agendarum rerum ratio, quæ virtus ex prouidendo eſt appellata prudentia; hinc demum illa
anxietas, cura & ſolicitudo, quid tandem futurũ ſit, quærẽdi atq. animo agitandi; quæ etiam
ceſſantes etiam otioſos occupat & exercet. Neq. verò ea ſolum quæ ſibi vni & cõtingere &
euenire poſſunt vnuſquiſq. cogitat & cauet, ſed cõmunia ſuorum, ſed ciuitatũ, ſed publicarũ
rerum atq. regnorũ, imò etiam & quæ ad totum humanũ genus pertinẽt euenta ſingulorum
animos cura & cogitatione mouent. Etenim natura eadem rationis vi hominẽ non ſolitarium
eſt ſinit, ſed hominẽ alijs cõciliat, & ad vitæ ſocietatẽ natum eſſe docet, ſuaſq́. res & rationes
ita definire cogit, vt humani nihil à ſe alienũ putet, & cuiuſq. publici caſus aut euẽtus ratio-
nẽ ad ſe etiã iudicet pertinere. Atq. adeò non ad hominũ ſolũ res cogitãdas cura ab hominibus
ſuſcipitur, ſed ad ipſam totius mundi molem cognoſcendã, ad mundi partes, cælum, maria &
terras inueſtigandas, & quid in his rebus factũ olim, quid nunc fiat, quid tandẽ futurũ ſit,
inquirendum incitat: vel quòd totius orbis partem & ciuem, vel quòd dominum ſeſe quiſq.
eſſe putet, vnde tanta ſingularum etiam minimarũ rerum cognoſcendi curioſitas eſt. Quę enim Gen. 1.
ſua quiſq. putet vt ea cognitu ſibi digna iudicet, omnino eſt cõſentaneum. Sed quanquam hæc
ita ſeſe habeant, tamẽ hominũ generi obſcura nimium & denſiſſimis tenebris inuoluta futu-
rarũ rerũ cognitio eſt, ſiue id membrorũ materies & grauis totius corporis moles efficiat, ſiue
in illo potius primorũ parentum naufragio huius etiã maximi cõmodi facta iactura eſt. Etenim
illud quod inter alia pręclara munera Dei dono homini cõtigerat, vt ſaluti quoq. ſuę in æternũ
cõſulere poſſet, vbi debitũ obſequium officiumq́ue deſeruit. præter cætera etiam multa extre-
mum deponere eſt coactus, atq. de amœniſſimorũ hortorũ finibus ea cauſſa pulſus, ne certã ſibi
munire viam poſſet, qua futuris incõmodis caueret & ſaluti in poſterũ ſuę cõſuleret. Ne fortè Gene. 3.
inquit, mittat manũ ſuam & ſumat etiam de ligno vitæ, & comedat, & viuat in æternũ.

CVM ergo homini futurorũ prænoſcendi appetitum quidem maximũ relictum, copiã verò
& facultatẽ omnẽ ademptã fuiſſe conſtet, conſequẽs eſt ad vnius diuinæ naturæ fidẽ & ſub-

ſidia illi eſſe recurrendū: nāq. hoc etiā genere ſeſe à Deo ſuperari homo intelligit & iuuari poſſe
Isaiæ 8. *credit & ſperat, ſicut ſcriptum eſt: Nunquid non populus à Deo ſuo requirit viſionem? atq.*
hęc cauſſa eſt, quamobrē tot tam varia & frequētia diuinationū genera excogitata olim ſunt,
tot augurū, aruſpicum, pontificū, antiſtitū inſtituta collegia, tanta auium, viſcerū, extorum,
ignium, aquarū inſpiciēdi diſciplina, & tripodes, puluinaria atq. delubra cōſulendi cupiditas:
quæ quidē genera omnia diuinam naturā petere & ſolicitare videntur. verùm enimuero hæc
omnia & quæcunq. huiuſmodi ſunt non tā ſe certa veraq. quàm diuini cōſilij & oraculorū
vim opemq. neceſſariā eſſe hominibus probauēre. Siquidē hæc vana & incertiſſima fuiſſe, cùm
ipſæ rerū ſpecies quibus ea expediebātur, tum agendi ratio omnis quæ ſorte, cōiectura & hu-
manis præceptis ac humanis obſeruationibus & præceptionibus cōſtabat & ambiguis etiam
verbis pronūtiabatur, tū præcipuè exitus ipſi probauerūt. Neq. tamē propterea quod hæc via
atq. huiuſmodi ratio minimè ſuccedat, finē ipſum & conſilium vanū incertumq. exiſtimari
oportet, neq. ex eo quòd hæc à dijs petita, nō tamē relata fuerint, Deum conſuli ſuperuacaneū
eſſe cōcluditur, ſiquidē ipſa humanæ naturæ vis contineri non poteſt, quin huiuſmodi futuras
res cogitet & noſſe cupiat, id autē cùm ſibi ipſa præſtare nō valeat, à numine diuinaq. natura
petat neceſſe eſt. Si qua ergo falſitas, ſi qua deceptio ſubſit, ea nō in eius, quę id appetit, naturę
motu & conatu, neq. in eo, vnde hæc petūtur, genere, ſed in huius omnino generis ignoratione
& inepto aut etiā peruerſo petēdi modo cōſiſtit. Diuina enim natura cùm ſimpliciſſima ſit, iam
illa prima errādi & fallēdi cauſſa eſt vt multiplex eſſe putetur. deinde & ſi maximè vna eſſe
intelligatur, & quęnā ea ſit planè fuerit exploratū, quomodo tamen hanc rem procurari, qua
ratione impetrari conueniat, id diligenter eſt peruidendū. Cùm autē futurorum certa cognitio
& prędictio vni tantum diuinę naturæ tribuatur, eos qui futura neq. ex ſe prænoſcere neq.
prædicere poſſunt, quāuis & dij habeātur & appellētur, à diuina tamē natura longè alienos
eſſe cōſequitur: ac proinde illum qui ſolus hoc præſtare poſſit verū Deum, ſolumq. diuinis ho-
noribus iurè eſſe digniſſimū. Atq. hoc quidē diuinitatis ſuę egregium argumentū ſemper inuio-
latū & ſyncerū ille qui verè Deus eſt ſibi habere tueriq. voluit, neq. cū vlla alia natura com-
municari paſſus eſt: vt futura non modò quæ proxima iam eſſent, quæq. inſtarent, ſed etiam
quæ lōge à pręſentibus remota forēt ſolus ille pręſciret & prędicēda mādaret. Nam miracula,
prodigia & portenta atq. alia diuinæ virtutis ſigna vel ad naturę rationes aliqua ex parte re-
ferri poſſunt, vt ſubiti ignes, fulgura, tonitrua, pluuiæ, præſentiſſimę morborū curationes, quę
ſi non ijs modis quibus diuinitus accidūt, certè alijs rationibus cōtingere naturaliter poſſunt,
vel certè dęmonū naturę & incantatorū artibus alijsq. hominū præſtigijs ſaltē in ſpecie per-
miſſa aliquando ſunt edita; vt quod harū artium & naturarū opera ſpectra quædā & cor-
porū animaliumq. aut hominū aut etiam diuorū imagines ſubitò extare videantur: cuiuſmodi
ſpectacula Ægyptos olim incantatores Moſe etiā præſente edidiſſe legimus. At verò earū rerū
quæ futuræ ſunt, & qui in humanis rebus olim erūt euētuum certa notio, nullis dæmonibus,
nullis hominibus natura aut arte aut diſciplina aliqua conceſſa aut permiſſa eſt. Quæcunque
enim cōtingere poſſunt naturæ certis curſibus aut terminis definire atq. arte tradere & præ-
ſcribere non eſt (quidquid vanorū aſtrologorū diſciplina in diuinæ prouidentiæ rationibus ſibi
ſtudeat vſurpare) huiuſmodi enim res ſolùm diuina natura ſibi vēdicat & aſſumit, ſicut ſcri-
Isa. 12. *ptū eſt: Vbi nunc ſunt ſapientes tui: Annuntient tibi & indicent quid cogitauerit Dominus*
» *exercituum ſuper Ægyptum, quæ ſeſe harum diſciplinarū genitricem & magiſtram iactabat.*

Igitur quæcunq. diuina prouidētia nullis conſcijs adhibitis in humanis rebus cognouit &
ſtatuit, eorū exitus atq. euenta omnibus hominibus, pręterquā ijs, quibus vera Dei colitur re-
ligio aut qui ex eodem Deo aut eius vatibus acceperint in obſcuro incertoq. latēt, ſicut ſcriptū
Isa. 44. *eſt: Ego ſum Dominus faciēs omnia, extēdens cælos ſolus, ſtabiliens terrā, & nullus mecum:*
» *irrita faciens ſigna diuinorum & ariolos in furorem vertens, conuertēs ſapientes retrorſum,*
Psal. » *& ſcientiam eorū ſtultā faciēs. Hoc enim ſola diuina natura, quæ vna ac ſimplex eſt, præſtare*
Act. 1. *poteſt, in cuius manu ſunt oēs fines terræ, in cuius poteſtate omniū rerum tēpora & momenta*
ſunt

sunt posita, is vnus quid futurum & quādo sit peruidet, cui nihil aut præteritū aut futurū, nihil nō viuens & præsens est. hoc sibi ille solus assumit & vēdicat, hoc iuris aut dignitatis, cùm nulla alia natura aut arte, non cum dæmonibus, non cum hominibus, nō cum Ægyptijs aut Chaldæis communicat disciplinis, cuius illa de hac re vox est: Recordamini prioris seculi, quoniam ego sum Deus & non est vltrà Deus, neq. est similis mei: annuntians ab exordio nouissimū & à principio quę nondū facta sunt sciens: Consiliū meū stabit, & omnis voluntas mea fiet. Atq. ita religionem suam cōmendat Deus, & ab alijs quæ veræ non sunt secernit, ita etiam eos solos quibus ea purè sanctèq. colitur hoc singulari beneficio decreuit ornare, & dignos facere, quibus cum primis consilia sua diuina & futurarū rerū rationes cōmunicaret, atq. ijs auctoribus & ministris alias etiam nationes arcana sua suamq. veram religionem doceret, sicut scriptum est: Quid est omnis caro vt audiat vocem Dei viuentis qui de medio ignis loquitur, sicut nos audiuimus, quibus Dominus maiestatem & magnitudinem suam ostēdit? Isaiæ 46. Deute. 5.

DIVINIS *porrò arcanisq. libris auctoritatē & fidem tum alia multa tum certa futurarum rerum expositio imprimis conciliat, ex quibus non solùm illius religionis familiares & domestici, sed aliarū etiam nationū homines grauissima & constātissima de rebus suis oracula petere possunt, qui neq. ex alijs aut disciplinarū aut religionū libris quicquā veri ac comperti habere potuerunt: Nam quod de Sibyllinis folijs traditum & memoriæ mandatum est nihil omnino cum ijs, quæ dicta nobis sunt, pugnat, quādo planū manifestumq. sit scripta illa non ita vulgata, non ita omnibus fuisse exposita vt nullā nobis vanitatis darent suspicionē: aut si quid in illis veri continebatur, quod ad publicas vel priuatas rationes pertineret, ab his nostris accepta ac compilata & pro suis vendita fuisse crediderim. quam nos rem vel alijs diligenter expendendam relinquimus, vel præsenti sermone copiosius disputandā reseruamus.*

PLVRA *autem futurarum rerum prædicendi genera, plures modos apud suæ religionis homines Deus esse voluit, quos oēs enumerare & pro dignitate tractare lōgius & maius est, quàm vt præfationis angustiæ capere & cōtinere valeant. ex quibus vnū illud genus est præclarū quod vatū ministerio præstatur, quòd ij viri delecti digniq. habiti fuerint, quibus diuina cōmunicarentur consilia, atq. alijs aperienda crederētur: qui prouidētiæ testes & veræ probatissimæq. religionis assertores oblata etiam mortis tolerantia, essent, qui nō priuatarū modò sed publicarū etiam rerum imagines animo contēplati certa & constāti oratione prædixerūt, quorum dicta atq. oracula adeò firma rataq. semper fuēre, vt abrogatam omnino alijs fidem, his solum veritatis suæ præconibus Deus habendam curauerit, eamq. ipso rerum euentu liberauerit, sicut scriptum est: Suscitans verbum serui sui, & cōsilium nuntiorū suorum cōplens. Qui dico Ierusalem habitaberis & ciuitatibus Iuda ædificabimini, & deserta eius suscitabo. Qui dico profundo desolare & flumina tua arefaciā. Qui dico Cyro pastor meus es: & omnē voluntatē meam cōplebis. Qui dico Ierusalem ædificaberis, & templo, fundaberis etc. Vt autē certius ac firmius veritatis haberetur testimoniū & diuinę prouidētię fides esset constātior, nō singulæ modò res singulis vatibus, sed interdū etiam eædem pluribus ad cognoscendum atq. ad prædicendū creditæ & cōmissæ fuēre, eæ maximæ quę ad magna & pręclara negotia siue diuinitus siue humanitus gerenda petinebāt. ex quo genere illę pręcipuæ sunt, quę cōmunem orbis restitutionē & salutē, quę sacrosanctū Iesu Christi Euāgelium, quæq. extremū in oēs homines iudicij diē attingūt. quæ omnia planè diuina sunt, & humanæ felicitatis veras in se continent rationes. Sed ex ijs etiā quæ diuino consilio constitui, hominū tamen opera geri explicariq. solent, quedā publica negotia nō vni tantū ex vatibus preuisa atq. prædicata fuēre, sed interdū duobus nonnunquā & pluribus vt in ore duorū vel trium staret omne verbū. huiusmodi aūt sunt Israëlitarum bella, bellorūq. successus, captiuitas, priuatæ & publicæ liberationes, totius orbis imperij mutationes atque vices, & quæ similia his plurima in diuinis oraculis legūtur: quorū rationes ideo vatibus suis perspectas cōpertas atq. multò antè quā explicari cōtingeret prædictas voluit Deus, ne (quæ hominū stultitia est) aut ex incerto casu, aut ex hominū populorúmue fortuna, aut ex necessaria & fatali felicitate, sed potius ex diuino cōsilio & volūtate* Isaiæ 44

omnia hæc accidisse crederentur. atque hoc modo iniectus hominū animis timor ac religio augeretur, & omnis superbia, omnisque fugaretur insolentia: quòd non sibi genioq. suo felicitatem, sed diuinæ voluntati ac cōsilio quenquam ascribere, atq. ad diuinas rationes ad honestatem, ad ius æquitatemque omnia non ad priuata commoda, neque ad suum cuiusque arbitrium reuocare oporteret. Igitur ex his publicis mandatis, duo præcipuè diuino Vati Ioëli, quem nunc interpretari aggredimur, de duabus maximis rebus data sunt: alterum quod ad Israëliticarum rerum euentum atque obiter quatuor orbis terrarum imperij tempora & seriem spectat. alterum verò quo publica & communis hominum salus, ac vera animorum continetur felicitas. qua legatione nulla nec grauior potest obiri, nec dignior. Eius autem argumenti summa breuiter nobis repetenda est.

ARGVMENTVM.

DIVINO *spiritu auctus excitatusque Ioël, futuram quatuor orbis imperiorum Assyrij videlicet, & Persici, Græci etiam & vltimi omnium Romani seriem præuidet & canit; miseram porrò stragem atque extremum excidium, quæ horum regnorum temporibus Israëlitico populo parata erant cōmunis & patrij casus dolore cōmotus deplorat: Namq. maximas Israëlitæ calamitates, primū ex Assyrijs, deinde ex Persis, tum etiam ex Græcis, tandemq. ex Romanis acceperunt. cuius rei in sacris Regum & regnorum libris, & apud Danielem, Iosephum, Aegesippum, & Tacitum, atque alios satis longa narratio est. Demum post harum miseriarum prædictionem, futura hominum per Christū redemptio & salus, ac maxima illa de peccato ac morte victoria & triumphus, summaque eorum qui restituti erunt felicitas præcinitur: Quis autem vates, hic cuiusque familiæ, & quo tempore fuerit in cōmuni de duodecim Vatibus disputatione dictum à nobis est. Orationis verò ac dicendi genere tum obscuro, tum graui atque sublimi vtitur: quoniam res ipsæ ex se magnæ, grauesque valde sunt, & perpetuis translationibus atque allegorijs pronuntiantur: quod genus inter omnes elocutionis formas longè est difficillimum. Nam calamitates populis Israëliticis venturas horrendæ famis atque annonæ defectus imagine describit; ipsos autem à quibus venturæ essent quatuor locustarum generibus, numero, multitudine, & nocendi ingenio atque studio dissimilibus comparat, atque adeò hanc imaginem omnibus suis coloribus, & membris ita aptè, ita diligenter, ac minutè depingit & ornat, vt ad eam tantum rem omnem suam operam omneque studium contulisse nonnullis videatur: qui picturæ admiratione ducti quam rem, aut personam ea referat, nihil curandum putent, neque quicquam sub illis locustarū, famis & penuriæ depictis spectaculis, præter ea quæ sese oculis primum obiecêre, aut subesse credant, aut desiderent; adeò pulchrè, adeò artificiosè hæc posita tractataque sunt. Nos autem tabulam ipsam ita vt recto obtutu conspici potest primum singulis notatis partibus spectandam proponemus; Deinde quomodo vertenda, dirigendaq. sit docebimus, vt maius pulchriusq. multò opus maximo artificio perfectū inspiciatur; cuius operis perficiendi caussa omnis agendi ratio ab auctore est instituta. Atque prius quidē vaticinium hoc dicendi genere absoluitur. Posterius verò genus etsi non ita crebris translationibus, sed planioribus & magis ad sermonem accedentibus verbis, tamen maximis, tamen grauissimis propterea constat, quòd res ipsæ de quibus sermo fit, grauissimæ, & maximæ sua natura sunt. cuiusmodi humana salus & redemptio, diuina sanctificatio, & cælestia dona atque prophetiæ spiritus, & euangelici mysterij virtus & efficientia est. ex quibus rebus si quæ simpliciter, aut breuiter, nulla tamen aut tenuiter dici potest, aut humiliter. Vt ergo tantæ à nobis susceptæ caussæ, & commentandi officio aliqua ex parte satisfacere diuino contingat dono, ipsum in primis diuinum spiritum precari, venerari atque implorare vehementer expediet.*

Qui maria & terras, qui cælum numine comples
Spiritus, ô certum vatibus auxilium,
Sis felix, nostraq. potens illabere menti
Et defer vatem per tua sacra tuum.
Si tibi noster & est animus studiumq. probatum
Doctorem & populis annuis esse pijs.

Capvt I.

ERBVM *Domini quod factum est ad Ioël filium Pathuel.*

TOTIVS libri inscriptio hæc est, quæ in ipso dicendorum limine præfixa Hebraico more magnas & grauissimas res his, qui in sacraria vsq. penetrauerint, cognoscēdas promittit nam nihil aliud in toto opere, quàm verbum Domini, oraculaque diuina contineri docet, quorùm maiestas & grauitas, diligentissimos attentissimosque ad audiendū animos desideret; neque quicquam esse quod non solidum, non maximi ponderis sit; vtpote Domini verbum ad mortales homines factum, vnde eorum pedibus lucerna, & semitis lumen clarissimum accendatur. Psalm.118. Diuini ergo verbi appellatione dicēdis auctoritas, nominis verò & familiæ eius à quo relatum est certitudo, & testimonium orationi tribuitur. Quo in loco illud considerandum est, Vatum nomina in librorum initijs appellata, dicendis auctoritatem & fidem duplici periculo conciliare; altero quidem quod huiusmodi initia dicendis, aut scribēdis rebus, vanè aut mendosè facere, magna semper fuerit religio; Nemo enim hominum est qui verbum Domini vsurparit, nemo qui se diuinum vatem appellarit, quin se grauissimum capitis, animæque suæ periculum subire, si id aut falsò aut simulatè dixerit, intelligat: quamuis ea quæ dicantur grauissima, quamuis sanctissima, quamuis miraculorum specie aliqua contestata sint; id tamen Vatis nomen falsò aut temerè vsurpare nulli contigit impunè, sicut scriptum est: Ecce ego ad prophetas Ierem.23. ait Dominus, qui assumunt linguas suas & aiunt: Dicit Dominus. Ecce ego ad prophetas somniantes mendacium, ait Dominus, qui narrauerunt ea, & seduxerunt populum in mendacio suo & in miraculis suis, cùm ego non misissem eos, neque mandassem eis. Atque hæc res seuerissimis exemplis, & animaduersionis iudicio confirmata fuit: ex quibus illud vnum est, quod præcone Ieremia fuit olim editum: Audi Hanania, nō misit te Dominus, & confidere fecisti populū istum in mendacio: Idcirco hæc dicit Dominus, Ecce ego mittam te à facie terræ, hoc anno morieris, aduersus enim Dominum locutus es. & mortuus est (subiungit Historia) Hananias in anno illo, mense septimo. Alterū verò periculum certa honoris, nominis ac dignitatis apud homines iactura est. Nullus enim vaticinandi munus & officiū, nisi aut à Deo iussus, aut ambitione & gloriæ studio ductus suscipit. sed qui populi auram grauissimo nomine captare cogitauit, magnā nomini suo infamiam & æternum dedecus molitur, si id quod prædixerit non eueniat. neque verò hæc incerta alea est, sed certissima omnino vt eorum qui Dei nomine futura prænuntiatint dicta omnia certus exitus confirmet. quorum verò dicta aut prædictiones sua ipsorum temeritas atque ambitiosa cogitatio propriúmue regat consilium, eorum vanitatem tempus ipsum aut nullis aut contrarijs euentibus prodit: hac enim perpetua etiam vanitatis infamia & probro mulctari eos voluit Deus, qui verissimi ac sanctissimi officij nomē & titulum suis ambitionibus suisque mendacijs prætenderēt. atque adeò hanc rem omnibus testatam esse idem voluit Deus, vt verum à falso propheta dignoscendi ratio omnibus esset exposita. ea autem ratio perpetuo constans ac planè diuina est, qua multorum hominum mendacia, illusiones, & propria somnia, vt Lydio aliquo lapide semper solent explorari. cuiusmodi sunt qui propheticarū inscriptione vulgo circumferūtur libri, & quæ Græci quidam Danielis & Ioannis Theologi interpretes de certis annorū millibus commenti sunt (quos ob eam rem Chiliastas vocant) quorum omnium somnia perinde vt ægrotantium vana fuisse dies ipse demonstrauit. nam quod tempus ab eis ad suarū commentationū fidem citatū fuerat id vbi affuit, eorū fictionis & vanitatis certissimo fuit testimonio. Hierem.28. sicut scriptū est: Veruntamē audi verbum hoc quod ego loquor in auribus tuis, & in auribus vniuersi populi. Prophetæ qui fuerunt ante me & ante te ab initio, & prophetauerūt super terras multas, & super regna magna de prælio, de afflictione, & de fame; propheta qui vaticinatus est pacem; cùm venerit verbū eius, tūc scietur propheta quem miserit Dominus in veritate. Ergo quicunque non solùm dicendo, sed etiam scribendo in diuinis vatibus nomen profitetur suum; id aut stabili veritatis fiducia, aut summo suo periculo & æterna infamia se facere intelligat necesse est. Quamobrem quibus vera atq. legitima eius muneris functio fuit, iis non modò suum, sed patris etiam & patriæ interdū nomen testimonij & fidei caussa appellare nunquam est dubitatū. Id quod Vates noster

Ioël non minus, quàm cæteri diligenter præstitit. qui & diuini verbi inscriptione & sui paternique nominis appellatione, attentionem sibi atq. fidem parauit. seque scripto ad posteritatem opere probatissimorum vatum ponderibus examinandum toti orbi præbuit, qui non solùm Israëliticarum rerum, sed omnium etiam gentium rationes tractandas susciperet. sed de eius & patris nomine aliàs à nobis est dictum.

Audite hoc senes, & auribus percipite omnes habitatores terræ: si factum est istud in diebus vestris aut in diebus patrum vestrorum. super hoc filijs vestris narrate & filij vestri filijs suis & filij eorum generationi alteræ.

VATICINII sui grauitatem in ipso dicẽdi exordio docturus non quosuis homines appellat, sed eos, qui sapientia & præteritorum temporum notitia vsuque præstabant: senes nimirum, quibus cùm suam rationem probauerit cæteris omnibus probatum iri non dubitat, vel non opus esse intelligit: huiusmodi enim res à senibus magis, quàm à iunioribus curari obseruarique solent: namque hi ætatis robur & florem ob minorem rerum vsum communium calamitatum cogitatione & metu minus aguntur. contrà verò senes ob multorum temporum & casuum exempla atque virium imbecillitatẽ & diligentius

Prouerb. 20. res considerare & commodius sibi atque alijs consulere norunt; sicut scriptum est: Pul-

Iob 12. chritudo iuuenum robur eorum, & decor senum canities. & in antiquis est sapientia, & » in multo tempore prudentia. Cùm ergo inauditam admirandamq. rem & à nemine vatum hactenus hoc modo atq. ordine prædictã non solùm prædicere, sed lamentari etiam pararet, senes sui temporis appellauit, quibus testibus ad vaticinij sui grauitatem probandam vteretur. eandem etiam attentionem cęteris hominibus parat, quos non tam testes, quàm orationis suæ auditores atque admiratores esse vult, siquidem magnum atque ad mirandũ aliquid à se afferri indicat, cui par excẽplum cunctis ante seculis fuerit inauditũ; idem autem futuris, obseruandum vehementissimeque stupendum sit. olim historiæ & præteritarum monumenta rerum pluribus quàm nunc nota erant, propterea quòd non tam libris (quos rari legunt,) quàm liberis à patribus traditæ posteritatis memoriæ prodebantur, atque ea quæ in tenera ætate domestica parentum narratione filij imbiberant multò fidelius retineri & ad rem atque ad caussam præsentem sapientius poterant accommodari, ex qua re illa frequentia in ore omnium verba fuerant memoriæ proditum est; & accepimus. nam quæ audimus multo facilius animo percipiuntur & memoria custodiuntur quàm quæ legimus. quamobrem illud frequentissime in diuina lege patribus inculcatur: & narrabis ea filijs tuis: & quando interrogauerit te cras filius

Psalm. 77. tuus, dices ei &c. & illud etiam: Deus auribus nostris audiuimus, & patres nostri narra- » uerũt nobis opus quod operatus es in diebus eorum, & in diebus antiquis &c. Quoniam ergo maximũ & inauditũ hactenus vaticinium afferebat quod omnium imperiorũ res & rationes Israëliticarũ calamitatum seriem cõtineret quàm breuissimè, ait: [*Si factum est hoc in diebus vestris, aut in diebus patrum vestrorum.*] Vaticinium huic simile inauditum hactenus fuisse seniorum & omnium terræ sanctæ habitatorum testimonio confirmat, idemque vtpote maximum, cunctis obseruandum & posteris suis in sequẽtes seculorum ætates narrandum proponit, tantùm dicendorum veritate & constantia nititur, tantumque id scire omnium interesse iudicat. [*Super hoc filijs vestris narrate.*] Iam diu est quod hæc tam vtilis consuetudo desit, atque hic paternæ disciplinæ mos exoleuit. Nemo pater est, qui quos liberos genuerit propria doctrina sapientiores reddat, namque aut parentes ipsi præter auaritiam & ambitionem omnium artium expertes ignarique sunt, aut si quibus aliqua bonarum disciplinarum notitia est, nihil minus curant quàm vt filios suos doceant si quos verò peritissimos esse volunt ad publica gymnasia, ad scholas relegant, vbi libera plerunque & vaga iuuentus plus in moribus detrimenti, atque in argento dispendij, quàm in disciplinis emolumenti compendijque facit. Nam quæso per Deum immortalem inter tot nostræ memoriæ scholasticorum millia quotusquisque est qui vir bonus & sapiens euaserit? nonne viri numeri omnes illi sunt, & paruulus puer eos numerare potest? Inter omnes verò disciplinas diuinarum atque huma-

narum rerum historia honestissimum locum sortita est, nihil enim post sacrorũ librorum studia homini ad sapientiam, ad rerum vsum, atq. ad humanarũ rerum perspiciendam & despiciendam vanitatem, plus quàm certa præteritorum temporum notitia potest conducere. quæ res multis in scripturæ locis nobis præcepta & commendata est, vt Deut. 32. illud: Interroga patrem tuum, & dicet tibi, maiores tuos, & narrabũt tibi. Huiusmodi igitur historias ad publicam & priuatam vtilitatem, multo magis mentibus, quàm libris inscriptas esse oportet, cùm ex earum cognitione atq. obseruatione diuina, imprimis prouidentia, & mortalium vices, casus atque infelicissimi ambitionis exitus intelligantur, & multa ad res gerendas comparetur prudentia. [*Et filij vestri filijs suis, & filij eorum generationi alteræ.*] Hac dicendi figura perpetua posteritas describitur. namque vnius seculi spatium, quod quibusdam octoginta, nonnullis centum annorũ esse placet, generationis nomine in sacris dicitur; quòd eo curriculo singulorum hominum vita peragitur, neque enim quemque ex tot militum millibus, quos ad Græciæ ruinã Xerxes conduxerat, post centesimum annum superstitem fore credidit. itaque vnius ætatis homines ad vnum seculum pertinent, ob eamque causam quatuordecim filiorum successione, quatuordecim generationes Matthæus definiebat. Perpetua igitur traditione rem hanc omnibus suæ Matt. 1. gentis hominibus ad æternam memoriam notam esse cupit, quæ diuinam simul prouidentiam agnoscere, & suis ipsorum rebus discant consulere. [*Generationi alteræ.*] Non de duobus alter hoc in loco, sed de sequentibus potius dicitur. nam Hebraicè est ahher, אחר quod propriè sequelam posteritatemque significat. Atque hactenus exordium fuit, quo rem grandem & cognitu necessariam sibi dicendam Vates docuit, communemque esse omnium hominum caussam, quam non sine iactura quisque posset ignorare. propterea enim præteritorum seculorum memoriam reuocauit, & præsentes suæ tempestatis homines, & posteritatem omnem ad audiendum appellauit. Est autem hæc, vt diximus, lamentatio quædam & magnæ atque extremæ calamitatis deploratio, quam sic deinceps inchoat:

Residuum erucæ comedit locusta, & residuum locustæ comedet bruchus, & residuum bruchi comedit rubigo.

SOLENT qui pingẽdi artis peritissimi sunt, cùm alia multa oculorum oblectamẽta, atque artis spectacula edere, tum mirandas quasdam depingere tabellas, quæ ex aduerso ac directè spectantibus aliam rem, aliam verò si ex obliquo inspiciantur, eamque multò pulchriorem, & quamobrem pictura ipsa ab artifice sit instituta ostendant. atq. hic modus magnã perspectiuæ artis exigit peritiam. vt spectator recto obtutu considerans, aut nauem, aut lucum, aut fluuium aliquem sibi videre videatur. aliter autem attente perspiciens Cæsaris equestrẽ imaginem ad viuum effictã, aut Adami, Euæ, atque serpentis historiam, aut aliquid aliud artificiosè & propriè expressum videat, cuiusmodi nos miracula apud Petrũ Villegam optimum virũ præstantissimumq. pictorẽ aliquando vidimus. Hanc similitudinem à pictura ad dicendi artem auctores transferẽtes, multa sæpe dicere solent, quæ primùm audita aliam rem, propius verò atq. attentius cõsiderata, aliã multò elegantiorẽ atque magis ex dicentis sententia contineant. cuius generis illa sunt: Non alligabis os boui trituranti, & non arabis in boue & asino; & illud apud exteros. Deut. 25. *Circa virenteis est animus tuæ Campos iuuencæ, &c.* Atq. hæc frequens sacris auctoribus Horat. li. 2. od. 5. aliisq. nõ infreques exornatio græco vulgatoq. vocabulo allegoria dicitur, quæ hoc à metaphora translationeque differt, quòd hæc in vno aut altero verbo residet, illa verò integram sibi orationẽ vsurpat, atque meritò ob eam rẽ perpetua metaphora à Quintiliano dicta est. Hoc dicẽdi genus in toto hoc priori vaticinio secutus Ioël, rem, de qua sermonẽ instituit obscuriorem, attentioriq̃ue consideratione excipiendã reddidit. nam cum quatuor orbis imperia diligenti spectatori depingere instituisset, quatuor bestiolarum, ex ijs quibus agri atque fruges infestari nimium solent, effigies ita graphicè depinxit, ita ad viuum earum notamenta expressit, vt multi ex commentatoribus id sibi solum negotij dari crediderint, vt quã optimè has, quæ primo occulis oblatæ sunt, immagines lectoribus indicarent, & rem ipsam ad simplicem famem & sitim, atque adeo ad illum ab Helisæo prædictum famis septenniũ referrent, qua de re nos alias plenius disputabimus.

Nunc verò antequam rem ipsam explicemus, nominum ratio ipsa aperienda est, quá (cú nos latina nomina ad singulas res accómodata fugiant) descriptione potius & efficientiæ notis quàm verbis reddemus, quæ ratio ab hebraicis verbis, ex quibus nomina singulis generibus facta sunt nobis est petenda. Igitur quatuor insectorum naturas, hoc in loco appellat, Gazam, Arbe, Ieleq, Hhazzil, quorú nomina nó tam figuras, quàm efficientiã, & nocendi vim explicant. omnia autem in locustarum genere contineri constans omnium Hebræorum sententia est. Commune auté id omnium locustarum ingeniú est, vt motu suo vlterius semper procedant, & obuia quæque pascendo deuastent, sed nocendi tamen genere singula inter se differunt. nam gazam durioribus dentibus valet, ita vt arbores etiam corrodere possit, sicut scriptum apud Amos est: Et oliuas vestras comedet gazam. Arbe verò, pro quo, locusta, vertit Latinus, id genus est, quod in Ægiptios agros Mosis tépestate immissum fuit, quod & multitudine innumerabile est, segetesque depascitur, atque radicibus & calamis ipsis maximè insidiatur; nam ipsa vox tum insidiatricem, tum multitudinem copiamque sonat. iuxta quam rationem scriptum est: Instar locustarum

Iudic. 8.

vniuersa complebant, innumera multitudo hominum & camelorú, quicquid tetigerant deuastantes. Ieleq auté ex eodem genere cùm sit, præter copiam & numerum volatu etiá præstat celeriore, & latius hoc genus quàm cætera extenditur, pluresque agros celerius conficit. sic enim apud Ieremiam legimus: Adducite equos quasi Ieleq aculeatum, & apud Nahú: Ieleq expásus est, & volauit. Porrò hhazzil à verbo hhazzal deducitur, quod deuorare significat, sicut scriptum in lege est: Sementem multam sparges in terra, & modicum congregabis, quia locustæ iehhazzilu omnia, hoc est, deuorabunt. ex quo verbo hhazzil locustę genus voracissimú interpretamur; quod nó solùm obuias qualque præscindat plantas, sed deuoret & absumat. de qua etiam legimus: Fames in terra si oborta fuerit, & locusta & hhazzil. Quare magnam ac diuturná famem & annonæ difficultaté, summamque rei frumentariæ inopiam ab his locustarum generibus afferendam prædicit, quæ sibi ordine succedentes omnes agrorum fructus funditus erant perdituræ.

Ierem. 57.
Nahum. 3.
יחסילו
Deut. 28.
2. Reg. 8.

Atque hactenus imago est, quæ his nominibus latinis notatur, eruca, locusta, bruchus & rubigo. hanc autem imaginem ea parte qua exactam sui rationem ostendere potest contemplati, quatuor orbis imperia, quæ sese continuato successu secuta sunt, breuissimè & summo cum artificio continere videmus. quorum singula calamitates non exiguas, ac tandem exitium Israëliticis rebus attulerunt. Ac primum quidem imperium Assyriorum fuit: quorum reges totum orbem in suam ditionem redegerunt. secundum verò Persarum, qui Babylonio rege interfecto, rerum etiam potiti sunt. hos Alexander Macedo deuicit, atque imperij diadema in Græciam transtulit. vltimi fuerunt Romani: quorum imperio Oceanus terminum statuit. Primam ergo calamitatem Israëlitæ ab Assyrijs, eamque maximam accepêre: hi enim Babylonijs hostibus Sennacheribo, Salmanassari & Nabugodonosori prædæ & triúphi materia nó semel fuerunt: à quibus primú Israëlis, regnum omne victum, captum, direptú & abductum est: inde Iudæa omnis debellata, atq. vrbe ipsa Ierusalem expugnata, vnaque cum templo incensa, gens ipsa etiam Babylonem migrare est coacta. horum reliquias Persæ etiam hostilem in modum vehementer vexauêre, dum apud eos Iudæi detinebantur, antequam per regem Ierosolymam redire licuisset, multis iniurijs affecti atque publicè & priuatè cæsi peribant, vt in Regum, Danielis, Esdræ, Nehemiæ, & in Tobiæ etiam libris, nec non in Hester volumine legimus. & dum iam restituti à templi ædificatione retardarentur, quid non malorum passi sunt? Prius autem imperium gazam propterea nominauit, quòd Assyrij totum orbem vi, armis, & iniurijs subegerant, sicut scriptum est: Et ipse quasi mors & nó adimpletur, & cógregauit ad se omnes gentes, & coaceruauit ad se omnes populos. totum in hamo subleuauit, traxit illum in sagenam suam, & congregauit in rete suum, ob eam itaque rem excisionis nomen Assyrio indidit imperio; Persarum autem reges, etsi multitudine & copijs maximis floruêre; dominationem tamen in orbe terrarum insidijs potius, quàm prælijs sunt adepti: Nam quo tempore Medi & Persæ Dario rege bellum Babylonio regi afferebant, in nefario illo conuiuio, literarum in muro diuinitus scriptarú interpretationem fatalem sibi Balsazar rex edoctus est: eademq. nocte extinctus certam esse comprobauit; eadem nocte, inquit, occisus est Balsazar Rex Chaldæus & Darius Medus successit in regnú annos natus sexaginta duos. in hebraicis auté hystorijs legimus:

Hab. 1.
Daniel. 5.

Balsazari,

Balsazari, à quodam ex custodibus suis, qui in illa Danielis actione interfuerat, caput abscissum ad hostéque delatú fuisse. huius rei auctor est Iosephus Gorionides, in eo libro qui Hebraicè ab eo conscriptus extat; Saadias etiã non ignobilis apud Hebræos scriptor. hæc autẽ gens quamuis multitudine maxima atque ingenti manu imperium tueri conata est, non tamen tantum virtute aut industria valuit, vt diu dominationem propagaret: Ioseph. Saad. Dani.

Credimus (iniquit ille) *altos Defecisse amnes epotaque flumina Medo Prandente, & madidis cantat quæ sostratus alis.* Iuu. sat. 10.

Horum tyrannidem breuissimo tempore Alexander Macedo deleuit, qui & ipse gentium omnium regnũ occupauit: atque hic tanta celeritate rem confecit, vt duodecim annorũ spatio ad extremos vsque Indos penetrauerit. quem, ob eam causam Ioël Vates ieleq nominauit, quòd id locustarum genus longè lateque expansum, multa loca celerrimè vastet. Hanc etiam Græcorum gentem post restitutum templum excidio Iudæis fuisse, Machabæorum hystoriæ, & Iosephus, & nonnulli etiam ex græcis scriptoribus testantur. Sed nullo nomine, nulla imagine vltimi Romanorum Imperij dominandi libido, & inexplebilis alienarũ rerum cupiditas, rapina & auaritia exprimi potuit significantius, quàm hhazzil, hoc est deuorãtis appellatione. Fuit semper & ob hãc causam omnibus orbis nationibus inuisum Romanum nomen, & hac inuidia atque infamia laborauit, quòd nullis hominum fortunis, nullis opibus, nullis denique rebus pepercerit. Neque enim aurũ, argentũ, vestem, & vasa atque gemmas tantùm; sed lapides etiã & ligna vndique direpta in suos luxus transtulit: vt non tam dominatio ac tyrannis, quàm communis toti orbi pestis fuisse videatur. Atque per hos primum Pompeio deinde Tito, Iuliano deniq. impio duce, omnis Iudæa, (quæ reliqua tantum de toto Israël fuerat) vexata, direpta, capta, ac tandem templo illo totius orbis celeberrimo diruto vastata, omnisque ea gens prorsus dissipata est. Eadem omnino significatione, alijs tamen imaginibus leonis, vrsæ, pardi, & innominatæ bestiæ à Daniele vate, quatuor impetia hæc depicta fuerũt, quarum animantiũ rationes suo loco si Deus annuerit indicabimus. Machab. Ioseph. Euseb.

Expergiscimini ebrij ac flete, & vlulatæ omnes qui bibitis vinum in dulcedine, quia perijt de ore vestro.

SCIPSA tantum imago, vt primo aspectu obiecta est, notanda esset, facilis huius versus & plana foret explicatio; nam quòd eos, qui vino delectantur, omnium primos ad luctum atque lamentã appellauerit, in causa fuit, quòd eiusmodi hominũ genus qui mane consurgunt ad bibendum, & vinum non tantum ad naturæ vsum, quantum ad voluptatem sectantur, cùm omnis agrorum sterilitas, & frugum omnium penuria accidit, multò grauius vini, quàm panis, & cæterorum fructuum defectum ferũt; nam qua re quisque maximè delectabatur, priuatus vbi fuerit, consequitur vt vehemẽter doleat, & quas horas vino, lætitiæ & cantibus impẽdebat, easdem vicissim in luctu, vlulatu & lamentis cõsumat. Hos igitur qui vini non vsu, sed suauitate capiuntur, vocat [*Bibentes vinum in dulcedine.*] Quibus nulla arbor præ vite placet. vt in antiquis horũ hominũ cantiunculis est.

Nullam Vare sacra vite prius seueris arborem. Horat. lib. 1. od.

Bibere autem vinum in dulcedine est, generosissimum sibi inuenire, & mists etiam alijs rebus, vt melle, aromatibus odoramẽtisque condire. cuiusmodi multa ab antiquis inuenta, & in agricultorum & medicorum libris plura tradita & nonnulla nostris etiam temporibus in vsu apud quosdam sunt. Ob eam rem ait: [*Quia defecit ghasiss de ore vestro.*] Hæc vox ghasiss atq. eius significatum in vulgatæ editionis libris desideratur. significat autem omnium rerum humidarum succũ ad potum idoneum, vt quæ ex malis aut pomis, aut caricis, aut alijs rebus pocula parãtur, quæ aut seorsum bibuntur, aut vino permista suauiores reddunt potiones. Omnia hæc defecisse, ait, *ex ore vestro*, nam quamuis hæc alijs terris negata non fuerint, tamen ex ijs, quas incolebant, regionibus penitus erant excindenda, vt eorum illis nulla esset futura copia. hæc ipsius allegoriæ, & verborũ prior sententia est, quam imaginis simplex offert prospectus. sed quod reconditiori ratione ex auctoris mente percipimus, illud est: Permultos in Iudæa atque Israëlitica regione fuisse, quibus loca illa voluptatis potius, quã religionis nomine placerent; siquidem cum illa illis regio olim à Deo ad habitandum, ad veram religionem certo atque sanctissimo cultu conseruandam, & propagandam, atque ad veræ virtutis & sapientiæ studiũ exercendũ concessa esset. eademq. cum soli cælique natura,

natura, tum maximè diuina prouidentia & benignitate, omnium quæ hominibus incoluntur terrarum contigisset felicissima, tamen ex humana malitia euenit, vt loci cõmoditatem à virtute ad voluptatem, & vitia, à religione ad impietatem, à temperantia ad lasciuiam & luxus incolæ transferrent, qui annonæ vini cæterarumque rerum copia ad summam licentiã abusi diuinum cultũ, (cuius obseruãdi aliqua mercedis pars hæc fuerant,) aut omnino negligerent, aut proderēt & polluerent. His igitur hominibus qui summam sibi in voluptatis vsu felicitatem statuerant, summam miseriã Vates indicit, nempe cedendum esse loco omnibusque ijs delitiis, quibus indignè fruebantur, esse carendum, & suauissimi vini quo maximè illi delectabantur, atq. earũ quæ studiũ hoc sequuntur rerum & iucunditatum vsum nunquam illis amplius fore, dum sedibus suis eiecti, abducti, dispersi, inter hostes, inter inimicos & inuidos vix ferino victu vitã sibi prorogare queant, nedũ suauissimo vino, voluptatibus alijs, & luxu ex animi sententia frui possint, ac cæteris quidem hominibus in quorum regionibus & ciuitatibus illi peregrinabuntur, annuis fructibus & rerum copia abundè vti licebit, illis non licebit, quibus nullæ agrorum commoditates, nullæ festorum celebritates relinquuntur, quibusque vilissimo artiũ & minimùm quæstuoso genere victus est quæritandus. Neque enim si aliqui ex illis mercaturam exercuerint, in luxu propterea & voluptate agent, siquidem id vitæ studium auaros potius & miseros, quàm beatos splendidos efficit. itaque ob eam rem maximum illis luctus & eiulatus terrorem denuntiat, quibus tantum amatæ voluptatis futurum est desiderium, vt dum alij inter quos versabuntur commoditatibus omnibus, & delitijs abundent & fruantur, ipsi tamen careant, sordido victu & cultu vsi, non dulci ac suaui vt antè vino, quia de ore eorum perijt. Certissimum autem vaticinium esse præteritum tempus, quo hæc pronuntiata sunt docet: quod enim à se prædicitur, factum iam putare oportuerit, atque hoc ipsum frequens præteritorum temporum vsurpatio apud vates indicat. Quod verò orationem hanc translationis rationibus explicari conueniat, hic qui mox sequitur versus indicat.

Gens enim ascendit super terram meam fortis & innumerabilis, dentes eius sicut dentes leonis, & molares eius vt catuli leonis.

GENTIS nomen non locustarum multitudinem, sed magnos hostium exercitus significat, quos Deus ad recuperandum vineã suam ab ijs quibus colenda tradita, iniustè tamen occupata, & pessimè culta est, missurus erat. Non enim domino, sed sibi ipsis fructum facere cultores voluerunt. quare alijs quàm acceperant legibus colentes effecerũt, vt plantæ à natiuo bonoque succo degenerarent, sicut scriptum est: Expectaui vt faceret vuas & fecit labruscas. hoc cùm vehementer domino vineæ displicuisset, qui missis identidem qui officium iusque ab agricolis repeterent, nihil tamen profecisset, tandemq. filij legatione contempta, insolentissimos atque nimium iniurios fuerit expertus, missis exercitibus suis perdidit homicidas illos, & vineam suam alijs locauit agricolis. Hos autem exercitus suis certis temporibus missos, atque eos præsertim, qui primi omnium impetũ in vineam fecerunt, animis viribusque præstantissimos, & copijs frequentissimos & armis apparatuq. bellico maximè instructos fore prædicit, *gens* Chaldęa primum *ascendit super terram meam*. Palæstina regio nostri hemisphærij media est, atq. vt in ventris tumore vmbilicus, maximè eminens, quam qui petunt vndecunque veniant, ascendere dicuntur, vt Ecce ascendimus Ierosolymam, & in die quo ascendere vos feci de terra Ægypti. volantium etiam & saltantium locustarum translatione est vsus. Significanter verò dixit *super terram meam*, quod iã suum ius repetere videatur ab ijs, qui creditam & cõmissam sibi ad religionis cultum regionem, proprijs tantùm ipsorum cõmodis vtilitatique seruire coegerant. habet autem affectum vox *meam* & dolentem indicat dicentis animum, vt illud: Et ego vineam meam non custodiui. nollet quidem Dominus ad eum locum rem deuenisse, vt alienis hominibus crudelissimis & insolentissimis vtendum illi ad recuperationem esset, sed cùm quis iure æquitateque expertus, nihil tamen effecit, vel inuitus vim atque impetum adhibet. [*Fortis & innumerabilis.*] Non solum animo ac viribus & bellicis studijs, sed numero etiam & copiis præstantissimum exercitum fore docet, armorum etiam & bellici instrumenti apparatu egregiè instructum, *dentes enim eius, vt dentes leonis & molares eius, vt Lebi.* Est autem lebi eiusdem generis fera, sed corporis mole & viribus

Marginal notes: Matth. 21. Isaiæ 5. Luc. 20. Matth. Isai. 11. Cant.

tibus leone præstantior, vt inter canes molossi, quos Hispani *lebreles* vocant, & maximi sunt & acerrimi, Latinis autem, in quorum regionibus hæc ferarum genera non nascuntur vnum ad omnia nomen Leonis satis aptum fuit. Hebræi autem, Chaldei & Arabes, apud quos hæc natura frequens est, singula nomina singulis indidère generibus, vt *Arieh* minorem, *Lebi* maiorem & proceriorem vocarent. namque non esse eum catulum leonis cùm suũ catulorũ nomẽ gur, tum ille apud Iob locus arguit: Et filij lebi dissipabuntur. Iob.4. Duplex autem in vniuersum armorum genus est quibus bella expediri conficiq. solent; alterum quod ad feriendi & cędẽdi hostis rationẽ, alterum vero quod ad vastandi, expugnandi & diruendi pertinet vsum. Prioris generis sunt gladij, arcus, hastæ & missilia omnia; posterioris vero Arietes, testudines & cætera quæ olim excogitata aut hoc tempore adinuenta sunt tormẽta. atque illud genus, dentium, hoc molarium imagine Vates indicauit: Dentes enim ad mordendũ & lacerandum, molæ verò ad contundendum & molendum natura comparatæ sunt, vtroq; genere paratissimum atque instructissimum hostium exercitum fore ostendit, vt nõ solùm hominibus, sed vrbibus, muris & munitionibus omnibus superior sit.

Posuit vineam meam in desertum, & ficum meam decorticauit: nudans expoliauit eam & proiecit: albi facti sunt rami eius.

LOCVSTARVM genera cùm plura sint, & multis noceant modis, non solũ fructus decerpere & corrodere, sed frondibus etiam arbores, imò & corticibus despoliare solent, siue quod sagaci gustu varium humoris saporem, tum in fructibus, tum in folijs, atq. in corticibus sectentur, siue quod maleficũ, & vastans id animal natura sit. quale ingeniũ in muribus, in picis, atque in psytacis deprehendimus. non dissimili autem calamitate, omnia loca vbicunque locusta incubuerit afficiuntur, quàm si igne res acta esset, neque solùm fructu, sed frondium etiam decore, & corticũ necessario vsu omnes plantæ expoliantur: detracto autem cortice ligni color candidus apparet, maximè in ficibus quarum lactea magis natura est. Vbi Latinè est vinea mea, Hebraicè vitis mea legitur. aduertendũ verò est omnia vastationis genera ad vtrunque plantæ genus referri vitem & ficum, quæ à locusta & fructu, & folijs, & cortice etiam expoliata sunt. *Nudans expoliauit eam, & proiecit.* detractum corticem proiecit nocendi cupiditate: neque enim tantum comedunt, quantum deuastant & perdunt. Vinea autem domini exercituũ domus Israël est, & germen delectabile eius vir Iuda. sic iam nobis Isaias vineam definiuit, & ficulneam etiam Isaiæ 5. Christus præceptor noster populum illum quondam suum Iudaicum esse ostendit, quo tempore ficui, quam fructu vacuã inuenit, maledixit: Nunquam amplius, inquit, fructus Matt.21. ex te nascatur. Atqui non cum arbore illa, sed cum Iudaico populo rem & causam sibi esse, eodem in loco declaratum est, non erat (ait Euangelista) tempus ficuũ: indignè ergo intempestiua pœna ficus affecta fuisset, nisi alterius rei repræsentaret imaginẽ. quod & ipsum alio in loco apertius etiam est expositum, cum de ficu omnibus modis culta; semper tamen sterili, longum atque grauissimum Iesus habuit sermonem. Quanto autẽ furore in vitem ficumque Domini, illa hostium examina bacchatura essent, his verbis aptè demonstrauit, conculcandum, vastandum, abducendum esse populum, & deserta loca solitariaque relinquenda, omnem eorum reipublicæ ornatum, splendorem, omnem felicitatem, imò omnem etiam vitæ commoditatem detrahendam, sicut scriptum est: Egressus est omnis decor à filia Syon. Præcipitauit Dominus, nec pepercit omnia speciosa Thren.2. Iacob: destruxit in furore suo munitiones virginis Iuda, & deiecit in terrã: polluit regnũ & principes eius: confregit in ira furoris omne cornu Israël: auertit retrorsum dexteram suam à facie inimici: succendit in Iacob quasi ignem flammæ deuorantis in gyro. Hæc fructuum consumptio, hæc deiectio frondium, atque hæc corticum detractio est, totius videlicet antiqui status, omniumque fortunarum & dignitatis iactura: meritò enim eò miseriarum deiicitur, qui diuinis beneficijs pro suis delitijs fuerit abusus. Cuiusmodi illi fuerunt qui ad vitæ voluptatem omnia retulerunt, à quibus vitis & ficus commoditas detracta est. neque verò feliciores exitus habuère, qui non tam voluptatibus, quàm rei augendæ cumulandisque per fas atque nefas diuitijs operam dabant, & terræ vbertatem suis tantùm commodis, non religioni, non pietati, non misericordiæ exercendæ seruire volebant, de quibus scriptum est: Vę qui coniungitis domum ad domum & agrũ Isai.

agro

agro copulatis, an vos soli habitabitis terram? Crediderat enim illis Deus terram, incolendamque hac lege locarat, vt sacerdotes honesto victu contenti, auaritiam omnem & humanarum rerum cupiditatem exuerent, reliquus populus, cui agri, prædia & fundi erant, & sibi quod satis esset pararent, & diuinæ in se benignitatis memores, pauperiorũ etiam turbæ consulerent, vnde illis & primæ & secundæ primũ, deinde & tertij cuiusq. anni decimæ; primitiæ etiam & primogenita imperata sunt; & septimo quoque anno liber omnibus agrorum vsus & fructus est permissus. Hæc verò omnia temporum atq. hominum malitia perturbata fuêre, & ab antiquo instituto & simplicitate sua ad humanos mores, cupiditatem, auaritiam, ambitionem & libidinem traducta. quæ res passim in diuinis libris notatur. Quamobrem digni fuerunt inquilini, qui de loco & possessione, in qua iure retineri non poterant, vi atque tumultu deturbarentur, cogerenturque ea, quibus olim abundauerant, miserrimè desiderare.

Plange sicut virgo accincta sacco super virum pubertatis suæ.

NVLLI luctus aũt grauior, aut acerbior lamẽtatio, quàm nouæ nuptæ sponso necato cõtingit: etenim illa ætas natura florens, quæ primos amores sine vlla adhuc domestica solicitudine, sine vllis rixis, aut discordijs dulcissimos experta fuerat, quæ ornatus & cõptus commoditatem (qua is sexus vehementer delectatur) opportunam sponsi etiam cura atq. impensis fuerat nacta, & primi ac maximè iucundi sponsi desiderium, & vestium ornatuumque in saccum, & viduitatis habitum, atque incultæ vitæ repentinam mutationem, grauissimè & impatientissimè ferre solet. vnde miserandus omnino luctus & lamentatio pene insana auditur, & fortunæ ac sortis grauissima accusatio, miseraque omnino instituitur elegia: neque enim ea natura modum aut pudorem in luctu sibi statuit, tũ ob vehementẽ animi dolorem, tum ob sexus & ætatis imprudentiam. ad hanc ergo imaginẽ Israëlitica plebs, atque in hanc conditionem vocatur, cui omnis illa felicitas, omnis splẽdor, omnis dignitas, omnis denique vitæ commoditas erat propediẽ adimenda, futurus autem miserrimus status, velut iam præsens proponitur, vt rem ipsam iam iam ante oculos habentes grauius ferant, suamque calamitatem antè doleant, quàm omnino acceperint; si quomodo ad sese redire, atque ad mentem bonam se recipere possint, & pœnitentia, precibus, ac votis leniores saltem breuioresque ærumnæ dies impetrare. Vocat autem virginem siue puellam Synagogã, quæ hactenus libera & nulli genti fuerat subiecta, sed diuino sponso pacta, omnibus delitijs, iucundissimis amoribus & incomparabilibus ornamentis afficiebatur. Illa verò vbi sublato à se iam sponso, & proprijs culpis exclusa vidua facta, & in hostium venerit potestatem, calamitosam & perpetuo luctu plenã vitam trahat necesse est: duplici miseria circũdata, altera quòd sponso dulcissimo careat, altera quòd hostibus seruire suis cogatur; qua miseria nulla potuit describi maior.

Horat. li. 1. od. 29.

Sic ille poeta: *Quæ tibi virginum Sponso necato barbara seruiet?* Detracta autem atque interturbata per hostem religione diuino sponso omnino caruit Israëlitica turba, & eidem hosti cedens, miserrimam ac sordidã seruitutem tolerauit. Neque verò meliori, quàm populus, conditione sacerdotes fuerunt, qui totius eius calamitatis exemplo, ac negligentia sua populo auctores fuerant: namque officij sui dignitate, auctoritate, & cura posthabitis, se totos ad quæstus, & auaritiæ studium transtulerant, sicut scriptum est:

Oseæ 4.

Peccata populi mei comedunt, & ad iniquitatem eorum subleuabunt animas suas. Similem ergo huic ordini lamentationem indicit Vates, quem omni dignitate omniq. commoditate, citò etiam cariturum prædicit. Quoniam dominum dereliquerunt, in nõ custodiendo. ob eam rem ait:

Perijt sacrificium & libatio de domo Domini, luxerunt sacerdotes ministri Domini.

VATICINIVM est de excisione & ruina templi, quæ assyriorum igne & ferro edita fuit. cuius causa & quòd deserta regio, agriq. vastati & aratoribus vacui essent, totis illis annis libatio cessauit. Sacrificium autem & libationem vocamus assiduum cultũ, quem antemeridianis & pomeridianis horis Deo patri tribuebant, quod matutinum & vespertinum sacrificium vocant: id ex terræ fructibus tritico & vino parabatur, hoc pereunte sacerdotũ luctũ cõsequi necesse est, si non diuina, at sua ipsorum causa, quibus cũ hæc sacrificia de-

ficia deficerent, vnde alerentur, nihil reliquum erat. Sacerdotes autem nõ quoslibet nominat, non illegitimos illos ab Israëlitis post veræ religionis desertionem institutos, sed quos appellet, ipse definit, ministros domini, qui verè legitimeque fuerant instituti, sed tamen dereliquerunt dominum in non custodiendo. Huius autẽ rei occasione Vates ipse Threnum componit, & singulas res lamentatione persequitur.

Depopulata est regio, luxit humus, quoniam deuastatum est triticum, Confusum est vinũ, elanguit oleum. Confusi sunt agricolæ, vlulauerunt vinitores super frumento, vino & hordeo, quia perijt messis agri. vinea confusa est, & ficus elanguit: malo granatum & palma, & malus, & omnia ligna agri aruerunt: quia confusum est gaudium à filijs hominum.

TERRAM debellatam, gentem abductam, templum excisum proposuerat; singulas nunc res, suis partibus distribuit; atq. eas verbis deplorat, ad elegiam accõmodatissimis. Terræ vastationem sic luget: [*Depopulata est regio*, Hebraicè *vastatus est ager, luxit humus.*] Lugere dicuntur agri, qui cultorem desiderant, vt contrà prata rident, quæ grámine & Cic in ver. act.5.p.597. floribus ornatissima sunt. atq. hac translatione Cicero aliquando vsus est. Neq. verò terroris tantũ augendi causa hæc Vates dixit, sed quẽ ipse mẽte animoq. sensum prophetica visione ceperat, hunc verè in elegia & planissimè exposuit; namq. sic illi affecta Israëlitica regio visa est; vt hæ terræ solent, in quibus bellũ acerbũ diuturnumq. versatum fuit. quos enim ille cãpos antea collesq. nitidissimos ac viridissimos viderat, segetibus, vineis, siluis hortisque & pomarijs cultissimos, hos ita vastatos, iã ac desertos animo præuidet, vt ager ipse cultorem desiderare ac lugere dominum videretur: namque ex agricolis permulti occisi fuerant, alij capti atque abducti non solũ arationes, sed etiam sedes suas patrias reliquerãt. tribus autẽ cõmoditatibus, quæ ad vitam humanam oportunè alendam imprimis probantur, terra ipsa priuata fuit tritico, vino & oleo, triticum vastatum, mustũ confusum, hoc est arens fuit, *oleum elanguit*: Siquidem illa arborum & baccarum vis, quę anteà fuerat, penitus defecit. hanc autẽ penuriã cultores ipsi luctu maximo prosequantur necesse est. quamobrẽ ad lamentum inuitantur: [*Confundimini agricolæ vlulate vinitores.*] ita imperatiuè in hebraicis est, [*Super frumento, vino & hordeo,*] Quarum rerum studio vtriq. tenebantur. agricolæ quidẽ super frumẽto & hordeo. [*Quia peryt meßis agri:*] ex quo enim hostis in regionem impetũ fecit, & quæ sata erant depopulatus est, & agros colere, ac restituere non amplius sinit luctus. vinitoribus verò qui vineas cæterasque arbores colunt, satis copiosa luctus materia datur: [*Quia vinea confusa est & ficus elanguit.*] & omnia in vniuersum arborũ genera, quibus illa regio maximè ornabatur & celebrabatur, hostili igne & cultorũ defectu periere. Aptissimè verò rem disposuit; nam duplex agri colendi cura est, altera in frumentaria re, altera verò in arborea consumitur natura: in illa frumẽtum primas tenet, in hac vites, quas omnis aliarũ arborũ sequitur ratio; quamobrẽ triticum & hordeũ ad agricolas, hoc est, aratores retulit, omnia verò arborũ genera ad vinitores. sic antiqui etiam rem partiti sunt, vt Poeta:

Hactenus aruorum cultus, & sidera cæli:
Nunc te Bacche canam, necnõ siluestria tecum, Virgulta, & prolem tardè crescentis oliuæ. Georg.li.2.

Etenim pastio tametsi in agris tractetur, non tamen propriè agricultura est, neque tantum agris cultis, quantũ siluis & pratis, greges & armẽta delectantur, neq. tantũ hostilis manus pastionibus, quantũ satis & vinetis nocere solet. propriè ergò elegit eã agri partẽ, quæ hominũ cura & cultu maximè indiget, cui belli tẽpora calamitatẽ præcipuè afferre solẽt. In arborũ autẽ natura eorũ præcipuè generũ mentionẽ fecit, quæ vel ad vitam, vel ad delitias maximè oportuna sunt, & fructus etiã faciunt diuturniores, quarumq. in illa regione maior copia & laus est: vt ficus, mala punica, poma & palma, horum generũ frequẽs mentio in lege & prophetis est, quæ nõn solũ toti regioni cõmunia erant, sed quibusdã etiam locis ob elegantiã & præcipuã laudem nomina fecerant. vt Ghenthamar, Ghenrimon, Ghentaphuah. hoc est fons palmarum, fons granati, fons malorum, cæteros autem fructus quos medici fugaces vocant, vno nomine oẽs collegit. [*& omnia* inquit *ligna agri aruerunt.*] vt pruni, cerasi, & cætera baccarũ genera. Glandiũ verò & nucis natura, omnis ad siluas potius, quàm ad agros pertinet, hoc genus minorem curam desiderat, & fructu est deteriore ac bellici temporis incommoditates diutius perferre valet. Atque de his arborum & plantarum generibus, quibus ea regio abundabat, vt aliàs copiosius agamus, Deũ

mihi propitium esse vellem. Neque verò ad agricolas tantùm, sed ad vniuersos homines quicunque terrá illam incolerent, hanc miseriam pertinere confirmat. Etenim vbi omni frugum & fructuum copia agricolæ destituti sunt, cæteros homines vel qui vitam in otio agunt, vel qui ciuiles exercent artes, vel qui res administrant publicas, (quorum turba omnis agricolarum labore & industria alitur,) maxima vexari inopia necesse est, vnde is luctus communis est omnium hominú, quibus in felicibus & fertilissimis annis, communis etiam & publica lætitia est, sicut scriptum est: Exultabunt & lætabútur in te, Esa.9. sicut qui lætantur in messe multa. atque agricolarum luctum commune malum, omnibusque aliis plangendum significare, ex illo etiam loco docemur. Propterea sic dicit Dominus; in omnibus plateis planctus, & incunctis quæ foris sunt, dicetur vę, væ, & vocabút Amos 5. agricolam ad luctum & ad planctum omnes qui sciunt plangere. atque ob eam rem in vniuersum conclusit affirmans. [*Quia confusum est gaudium à filijs hominum.*] cessauit inquit & defecit gaudium. Nam sic Hebraicè est, *exaruit gaudium.* hæc ad verborum rationem accommodata huius loci sententia est, quæ facillimè ad allegoriam transfertur, cum vineam Domini exercituum, & ficum Israëlis gentem intelligamus, triticum verò & hordeum omnem reipublicę vsum & commodum, arborum verò cæterarum nomina principes viros & magistratus interpretemur; quos non minus quàm agros, vineas & plantas, veras belli perdidit calamitas; qua etiam calamitate, nec sacerdotes domini sese liberare potuerunt, neque luctus & lamenti expertes manere. Quamobrem vbi cæteri ordines ad lamentum fuerint excitati, ad sacerdotum collegium sese elegia vertit.

Accingite vos & plangite sacerdotes, vlulate ministri altaris: ingredimini, cubate in sacco ministri Dei mei: quoniam interijt de domo Dei vestri sacrificium & libatio.

OB priuatam illorum, tum dignitatis, tum etiam culpæ & exempli rationem, propriú etiam luctum sacerdotibus indicit, quibus præter communé calamitaté, maximú quoddam doloris argumentum proponit templi illius celeberrimi excidium; cuius rei causa diuinis rebus faciendis illis est interdicendum. quare hos etiam appellat Vates, & in grauiori calamitate ad maiorem luctum inuitat, qué omni studio, omni lugendi apparatu, hoc est, omni miseriæ & tristitiæ argumento illis suscipiendú curat: Namque & actu, & Threno.2. habitu, & mora, lugentes esse vult: saccus enim miserorum & lugentium antiquus habitus fuit, sicut scriptum est: sederunt in terra, conticuerunt senes, filiæ Sion consperserút cinere capita sua, accincti sunt cilicijs. [*Accingite vos & plangite sacerdotes.*] Monet vt in sordibus, lamentis luctuque iacentes, lugubri elegia publicam priuatamque miseriam ספדו deplorent, *plangite* enim, Hebraicè *zzipedu*, non ad vocis sonum, sed ad elegiæ rationé & sentétiam pertinet. nam quod nos elegiam Hebræi Mizzpad dicunt. verùm quod ad vocis sonum attinet verbum *vlulate* declarat, vt & mœsta omnino verba & mœstis accentibus prolata audiantur, [*ingredimini, cubate in sacco.*] *ingredimini* verbum motum hoc loco significat, hoc est venite, neque tam ad locum aliquem, quàm ad opus, ad luctus socie- Cicero in Rhetor. tem ineundam vocantur, vt apud Latinos rationem studiorum ingredi aliquis dicitur in eo verò luctu, non interdiu solum, sed noctu etiam perdurare iubet. [*Cubate inquit in sacco ministri Dei mei.*] Ministros altaris Dei ministros vocat. namque hic hominú ordo præter cæteros diuino ministerio addictus erat, sicut scriptum est: Et ponent omnia vasa, Numer.4. quibus ministrant Domino, &c. his vt maxima honoris & dignitatis cóseruandæ opportunitas in ministerij exercitatione erat, sic maxima lugendi materies, imò & necessitas cessante ministerio erit. [*Quoniam interijt de domo Dei vestri sacrificium & libatio.*] Quid sacrificium iuge, quid libatio sit, iam diximus; hæc omnia non antè interière, quàm templum excisum incensumq. fuit. Quòd auté hæc templi ruina communé atque extremá omni populo calamitaté allatura erat, diuinæq. in eos indignationis & iræ certissimú futura argumentú, ob eam rem cómunem omnibus luctum, commune lamentú, & perpetuo monuméto quotannis, quóad in eo statu vixerint, recolendú indicit: fuit enim tépli incensi dies omnibus illius gentis hominibus, imprimis funesta & luctuosa: quæ integrá labé atq. ruiná Israëlitarú rebus attulit. quá ab eo tépore quo accidit solenni luctu, hactenus Hebræi quotánis ieiunij etiá indicto prosequútur: siquidé hanc dié sceleris & culpæ eorum testem, & pœnæ atque opprobrij perpetuum monumentú esse Deus voluit. eam

autem

autem diem iam animo videbat Ioël, iam ipse communes suorum casus luctusque dolens meditabatur. propterea ait:

Sanctificate ieiunium, vocate cœtum, congregate senes, omnes habitatores terræ in domum domini Dei vestri: & clamate ad dominum aha diei, quia prope est dies Domini, & quasi vastitas à potente veniet.

IEIVNIVM præter alia multa quorũ causa institutum est, ad diuinam iram pœnitentia placandam valet. atque ad eam rem certa quædam dies olim lege constituta fuit. est & illa ieiunij indicendi occasio, alicuius publicæ calamitatis & mali denuntiatio, cuius lugendi & expiandi causa ieiunium publicè indicebatur. cui ieiunio certam diem nulla lex, sed ipsa rerum occasio præscripsit, eáque cura & ad indicendum auctoritas ad sacerdotalem & senatorium ordinem deferebatur, vt pro mali præsentis ratione populo & operis & cibis interdicerent, atque de ea re concionem aduocarent, cuiusmodi exemplũ in nefario illo & funesto Reginæ decreto, de Naboth damnatione legimus: Prædicate, 1.Reg.21. inquir, ieiunium, & sedere facite Naboth inter primos populi, &c. Funestam ergo atq. exitialẽ diem, quæ integrã cladem & labem Israëlitis erat allatura, præuidẽs iam & prædicens Ioël, populũ suũ ad ieiuniũ, ad lachrymas, ad communẽ casum vel pœnitentia & supplicatione deprecandũ, vel acerbissimo luctu prosequendum hortatur. [*Sanctificate ieiunium:*] quoniam eam rem omnibus notam esse oportet, quæ publicæ calamitati futura est. diem igitur ieiunio publico & solenni præscribite, vt in maximis & grauissimis casibus publice facere moris est. Sanctificare, est separare, atque à communi vsu segregare, diẽ ergo certã dici ad hanc rem vult. [*Vocate cœtum.* Hebraicè est, *clamate cessationẽ.*] quid nam hoc sit, iam diximus. Illud porrò obiter hoc in loco est obseruandũ, non esse præter diuinorũ institutorũ rationem, si quid publicè ab Ecclesia pro temporum atque rerũ occasione instituatur, cuius tamen vsus à diuinorum librorum sententia non abhorreat, vt ieiunij vsus in sacris & pijs cõmendatur exercitationibus, sicut scriptum est: & affligetis animas vestras. quo tempore autem ieiunandum sit præter vnum expiationis diem, nihil præterea certi est constitutũ, sed omnia ecclesiasticæ sapientiæ auctoritatique permissa, vt pro tẽporũ & rerũ vsu, quibus cõmodissimum videatur diebus, ieiunium modò ritè sanctéque fiat, indicatur. huiusmodi autem res suis in locis obseruare, à diuina philosophia non fuerit alienum, & ad ecclesiasticã auctoritatẽ defendendã fuerit inprimis cõmodũ. [*Congregate senes, omnes habitatores terræ.*] Senum nomine omnes magistratus senatoriũq. ordinem, penes quos Reip. gerendę auctoritas iusque erat, quorũ in nostra ecclesia locũ episcopi tenent, & qui publicã aut populorum, aut tribuum curam sustinent presbyteri. hos ergo vno nomine senes appellat, quos ad suum munus diligenter curandum hortatur; namque publica totius populi solicitudo, siue in lætis & felicibus, siue in luctuosis & miserrimis rebus, quæcunque instent, eos imprimis vrgeri oportet. ab his autẽ in domum domini concionem conuocari, & populo luctum & planctũ, & publicam deprecationem indici Vates iubet. [*In domo domini.*] solenne enim erat & semper in more apud omnes gentes fuit, in calamitosis & miserrimis rebus ad templa confugere, ibique publicè malũ deprecari, & diuinam iram placandam curare. hoc in illo præcipuè tẽplo ab Israëlitis agi Vates curat, cuius templi sanctitas & maiestas tanta habebatur, vt quondam in terris regium pene Dei domicilium crederetur, atq. ob eam rẽ domus Domini appellaretur. quo diuino atque sanctissimo nomine tamdiu eam celebrari, appellarique voluit Deus, quamdiu qui purè sanctéque frequentarent, in populo illo non defuêre: vbi autem latronum spelunca, semel atq. iterum facta est, semel atque iterum etiam hostibus est ad diripiendum euertendumq. permissa, [*Clamate ad Dominum aha diei.*] Clamoris & luctus argumentum proponit diei illius miserandi, tum timorem, tum futuram lugubrẽ commemorationem. *Aha* Hebraica interiectio est, non tam dolentis, quàm præ mœstitia aut consilij inopia animum penè dispondentis. sic Hebraicè scriptum, sic etiam Latinè pronuntiari potest, aha. vt illud apud Ieremiam, Aha domine nescio loqui, lugentium enim & dolentium illa vox est *hoi*, quæ latinis sonat heu. sed Aha hunc quem diximus mentis indicat motum. *Aha diei.* O diem mœstam & calamitosam, ò lugubrẽ & miseriarum plenam diem? sed Vates argumentũ tantum, & affectum indicauit, non autem totum luctum & clamorem persecutus est: Nam die nominato grauissimam rem &

ærumnam maximam impendere significauit; cuius memoriam nulla vnquam obliuio delere possit, sed inter nefastos fatalesque dies, nigro calculo sit semper numeranda; magnam enim atque insignem calamitatem esse cõstat, cuius certus in qua accidit dies, certa & misera commemoratione quotannis notatur. *Aha* verò interiectione pronuntiata grauissimum, & impotentem illis dolorem, & lamenti genus acerbissimum denuntiat, & cui non heu, sed Aha initium faciat. [*Quia prope est dies Domini, & quasi vastitas à potente veniet.*] Diem Domini diem vltionis & supplicij nominat, quo die se iudicem & dignitatis maiestatisque suæ vindicem esse demonstrabit, & qui sese hactenus misericordem, immeritis præbuerit, vltorem tandem commerentibus præbeat. hæc dies Domini fortis & potentis est, & iustitiæ, virtutis atque seueritatis diuinæ testis. qua de re scriptũ est: & propter hanc in altum regredere, Dominus iudicat populos. Cuiusmodi dies etiam apud Isaiam dicitur: Quia dies Domini exercituum super omnes colles & montes, &c.

Horat. lib. 1. od. 15. sic etiã apud Latinos: *Iracunda diem proferet Ilio, Matronisque Phrygũ classis Achillei. Et sicut vastitas à potente veniet.* Hebraicè: *sicut vastare à potente veniet.*] Sicut, tempus potius quam similitudinẽ indicat. significat autẽ diem illã cum maxima & terribili vastatione & calamitate esse venturam à potente, à forti. itaque diuinæ potentiæ potius quàm misericordiæ commemoratione hæc dies referenda est. in qua Deus tremendum egit vltorẽ. Hæc autem dies nona mensis Ab, fuit, quæ perpetuo & solenni Hebræis luctu repetitur, quo templum dirutum, & religionis ac reipublicæ decus & splendor omnis sublatus est. Quam diem inter infaustas publico ieiunio & luctu miseri Israëlitæ singulis annis prosequuntur, hanc autem sententiam copiosius explicuimus apud Hosseam in illo loco: & nunc comedet mensis partem eorum. Postquam autem ad publicum luctum Vates populum vocauit, inchoatam ipse elegiam persequitur: Hæc enim est elegiarum lex, vt multa ac varia à lugente moueantur, & ab initio ad finem vsque, nunc hoc, nunc illud petatur. quam rem etiam apud Hosseam docuimus.

Nunquid non coram oculis nostris alimenta perierunt de domo Dei nostri, lætitia & exultatio. Computruerunt iumenta in stercore suo: demolita sunt horrea, dissipatæ sunt apothecæ: quoniam confusũ est triticum.

VASTITATEM illam bellicam quam in genere proposuit, per singulas partes deplorat: neque in agris, neque in vrbibus, neque in siluis quicquam relictum esse, quod ad vitam hominũque vsum esset idoneum: Nam quæ in agro fuerant, partim ab hoste consumpta, partim dissipata sunt, vnde nihil colligere, nihil domum asportare contigerit. Neque hanc rem modò, sed armenta etiam & pastionem omnẽ defecisse. maxime autẽ hoc lugendum esse hominibus illis, quibus harum rerum abundantia diuinam gratiam, inopia verò & detractio diuinam iram & indignationem argueret, vt in Deuteronomij

Deut. 28. precationibus atque imprecationibus est obseruatum. Nam temporales illis repromissiones apertæ imprimis, deinde spirituales vmbra quadam & imagine factæ fuerant. nobis verò contrà primæ spirituales, eæque maximæ, postremæ verò temporales, vt appendices, eæque non ita cumulatæ, sed quantum satis sit, propositæ sunt, sicut scriptum est: Quæ-

Matt. 6. rite primum regnum Dei & iustitiam eius, & hæc omnia adiicientur vobis. vtitur autem interrogatione ad rem certitudine arguendam, & ad miseriæ augendum dolorem.

A Eneid. 2. Isa. 1. [*Nonne ante oculos nostros.*] Ad miseriarum cumulũ accedit, suæ calamitatis quemq́ fuisse spectatorem, sicut & ille dixit: *Quæque ipse miserrima vidi* & apud Isaiam: Regionẽ vestrã coram vobis alieni deuorant. Deplorat ergo primum omnem illam frugũ & annonæ copiam, quæ tum ad vitę, tum ad lætitiæ vsum contingere illis solebat, in maximam inopiã fuisse mutatã: Nam solenne illis & legitimum fuit, dum suam regionem tenerent, vt singulis annis post nouarum frugum collectionem, ciuitatem sanctam & templum cum nouis fructibus lætitiæ gratulationisq́. causa inuiserent, ibique festos agerent dies diuinam benignitatem celebrantes, cuius beneficio felix securusque annus sibi contigisset. Ex quo autem hostis regionem occupauit, non solùm lætitiæ, sed victus etiam vsu caruerunt: Neque enim quod ad templum, sed neque quod domum deferrent, habuerunt; quidquid enim in regione vtile fuerat, & ad victum idoneum, hostis ipse comedit, si quid superat, nulli vsui esse potuit: nam aut pedibus conculcatum, aut igni, aut nocendi alacritate vastatum funditus perijt. *Alimenta perierunt*, quæ ad victum necessaria fuerant, &

quæ ad lætitiam & festorum celebritatem, etiam perierunt. [*De domo Dei nostri lætitia & exultatio. Computruerunt iumenta in stercore:* Hebraice sic : *putruerunt grana in glebis suis.*] nam quod translatum est iumenta, Hebraice legimus, Perudoth, quod propriè grana dispersa significat. פרודות Qua oratione non solùm nullum fructum, sed nullam seminis spem reliquam fuisse confirmat. Nam si quid forsàn comedentibus hostibus, imò deuorantibus superfuit, dispersum pedibus, conculcatum & prorsum in ipsis illis locis intempestiuè & temere iacebat, ita vt putresceret potius, quam herbam, aut quid simile ex se produceret. Neque verò commodius aliquid domi, aut in ipsis vrbibus & oppidis inueniri possit, quo vitæ tuendæ spes alatur, vbi non modò triticum aut hordeum, sed neque aut horrea, aut granaria vlla sunt relicta; omnia enim in communi illa vastitate, & ruina perierunt; partim hostis vacua hæc à se inuenta dissipauit, partim negligentia & habitatorū defectu vitium rimasque fecerunt. qualis exitus citissimus est huiusmodi ædificiorū, quæ annua cura & vsu conseruari & refici solent, vt horreorum, apothecarum, granarij, cellarum & reliquorum, quibus tamdiu cura impenditur, quamdiu quid in eis seruari possit, superest. *vbi verò triticum confusum est, horrea etiam demolita sunt, dissipatæ sunt apothecæ.* Apotheca hoc in loco idem cum granario est. At verò frumentaria re & copia omni destitutis & agri colendi difficultate, affectis vna reliqua viuendi commoditas, & ars esse poterit, si quam optimè pascere & pecuariam rem exercere licuisset; namque hæc minori labore & pauciore instrumento eget, & incultis asperisque etiam in locis, non incommodè tractatur. Verùm enimuerò tanta loco calamitas, tanta contigit vastitas, vt nihil ex hac etiam parte sperare liceat: Siquidem vbi neque pastoribus parcitum est, sed æqua & vrbanis & rusticis dominis, & villicis sors est ducta, nihil minus miserum vtrouis ex loco fuerit sperandū. pastorum autem pars metu perterrita aduenante hoste agris siluisq. & pecori cessit; pars verò in hostilem prædam venit; multi etiam militū vi & iniuria, vt fieri solet, necati sunt, ita vt deserti armenti mugitus aut pecoris balatus loci testaretur solitudinem : ea namq. animantium genera, quæ humana cura tractari alique solent, vbi deserta relicta sunt, funditus pereunt, vel quòd minus quā cætera sibi prospicere & cauere possint, vel quòd minus fortia, minusque astuta ad sese defendendum sint; vnde leonum, luporum, aliarumque ferarum sæuitiæ exposita sunt, aut fame & incuria, aut cæli iniuria, aut ferarum vi & rapina consumuntur, sicut scriptum est : Percutiam pastorem & dispergentur oues Zach. gregis, atque ita quæ omnibus modis fuerat regio felicissima, nunc contrà nullis modis non horrida, inculta, deserta, atque infelix est. hoc autem deplorans etiam Vates ait:

Quid ingemuit animal? mugierunt greges armenti, quia non est pascua eis: sed & greges pecorum disperierunt.

REM prius genere, deinde specie tractat: duo enim animantium, ex quibus vsum homines percipiunt, genera sunt; alterum Latinè armentum; pecus alterum dicitur. his nullum commune superest genus præter animal, quod tamen feras etiam sub se continet; Hebraicè verò omnia hæc quæ mitiore natura sunt, hominibusque ad בְּהֵמָה vsum parent & gregatim pasci solent, genus habent *Behema*, pro quo noster interpres vertit animal. hæc vbi humana cura & diligentia destituta sunt, nulli rei magis, quàm balatibus & mugitibus vacant, quo & suam solitudinem indicant, & vitam feris produnt. esse autem hoc proprium his animantibus, vt vocibus tantum dolorem suum & miseriam indicent, ex illo etiam apud Ionam loco arguitur : Homines, inquit, & iumenta, Ionæ. 3. & boues & pecora, non gustent quicquam, neque pascantur, & aquam nō bibāt, & iumenta clament ad dominum in fortitudine, &c. Solitudini ergo & desertioni testimonium dant animalium voces, armentorum videlicet mugitus & pecorum balatus, quandoquidem huiusmodi voces querelam magis, quàm alium animæ morū significāt, quamobrem ait : *Quid ingemuit animal?* Quid inquit aliud lamentabiles hæ animantium voces, armentorum mugitus, pecorumque balatus, nisi miseram solitudinem significāt. [*Mugierunt armenta boum*, sic Hebraicè est. *quia non pascua eis:*] Namq. hoc genus vberiori pabulo & maiori gramine indiget, tum ob maiorem corporis molem, tum quòd humi serpentes & breuiores herbas ob labrorū crassitudinē minus commodè depascitur. mutare ergo identidem pastiones amat, quæ res opportuna pastoris cura indiget. *& etiam greges pecorū disperierunt.* Hebraicè *nessa* verbum est, quod alterius aut culpa, aut negli-

V 3 gentia,

gentia, aut defectu vtcunque aliena causa perire significat. Iam ex hoc loco lamentatio crescit, & à miserarũ rerum spectaculo ad diuinam opem clamore confugit, cum nihil in humanis non miserũ, non perditũ atq. desperatum esse videatur: nam quò te cunq. vertas, omnia vasta, omnia deserta sunt; neque hominibus, neq. iumentis vlla est commoditas relicta: vnum enim superesse potuit maioribus armentis refugium, & capris etiam si siluæ & nemora, quibus sese aliquo modo tuerẽtur & alerent relictæ forent, sed heu nihil omnino horũ est; namq. hostis populabundus agros, neq. siluis etiam pepercit. sed omnia incendio flammisque vastauit. quid ergo superest, nisi diuinum auxiliũ implorare, nisi Deum ipsum tam duri spectaculi commemoratione ad misericordiam prouocare.

Ad te Domine clamabo, quia ignis comedit speciosa deserti & flamma succendit omnia ligna regionis.

In desperatis rebus vnum quò confugiamus diuinum superest auxiliũ. id à Vate populi sui vicem dolente cum primis imploratur. [*Speciosa deserti.* Hebraicè est *habuacula deserti.*] vt pastorum tentoria, tuguria etiam ab oppidis remotissima. & arbores omnes quæ in agro sunt, cultas & incultas; omnia ligna, omnia denique loca hostilis ignis peruasit. Lignum arborem etiam virentem Hebraicè & Latinè dicit; vt apud Poetam:

Horat. lib. 2. od. 13. *Te triste lignum, te caducum, In domini caput immerentis.* Hactenus ergo Israëlitæ gentis excidium, & tota illa per Nabugodonosorem & Assyrium imperium tam hominibus, quàm agris allata calamitas, & proprijs & translatis verbis prædicta & deplorata est. & quoniam dum suo vaticinandi munere fungeretur Ioël, nõ solùm quid domesticis suis, sed quid etiam exteris mali ab eodem hoste esset apportandum spectauit. Cæterarum etiam gentium ruinam sub translatione lamentatur: benignus enim est diuinus spiritus, omnesque eos, quoscunq. sua afflauit aura humanissimos atque alieni etiam casus dolentes efficit, sicut scriptum est· Debitores sumus omnibus, &c. Communem autem fuisse illam ab Assyrijs in gentes omnes pestem & diuinam vltionem, cùm Græcorum & Phœnicũ historiæ testatæ sunt, tum maximè Ieremias vates distinctè prædixit: Quia

Ierem. 25. sic dicit Dominus exercituum Deus Israël: Sume calicem vini furoris huius de manu „ mea, & propinabis de illo cunctis gentibus, ad quas ego mittam te, & bibent, & turba- „ buntur, & insanient à facie gladij, quem ego mittam inter eos, &c. quo in loco omnis ferè habitabilis terræ orbis à Vate describitur, cuius cultores omnes Assyrij imperij Tyrannidem sensère. Hos omnes Vates noster *Agri bestias* appellat, Hebraicè *Behamoth agri*, vt non feras, sed eas intelligamus animantes, quæ si non humana indigeant cura, tamen & victus & pastus ratione plurimum cum armentis pecoribusque cõueniunt; cuiusmodi sunt cerui, damæ, siluestres asini, & alia id genus, quæ nõ cædibus & rapinis, sed herbis fructibusque viuunt. vt autem familiares & fidei domestici gregum & pecorum appellatione definiuntur, sic gentes etiam harum animantium agri generibus componi assimilarique solent. Quibus omnibus grauissimam calamitatẽ & exitium allatum à se præuideri dicit, hoc modo:

Sed & bestiæ agri quasi area sitiens imbrem suspexerunt ad te: quoniam exiccati sunt fontes aquarum: & ignis deuorauit speciosa deserti.

[*Sed & bestiæ agri.*] Ipsa dicendi figura de re alia sermonem haberi indicat: iam enim omnia confusa turbataque videt, nullique genti, nulli nationi suas fortunas, imò neque proprias sedes integras esse, hoste illo, atque totius orbis tyranno vincente, expugnante, diripiente, vastanteque omnia, cui etiam illud solenne fuit, vt alias gentes suis locis & sedibus radicitus conuulsas, aliò cogeret migrare. Hoc autẽ totum, *bestiæ agri*, hoc est animantium earum, quas diximus, similitudine producta perorat: quibus cùm pascua, cùm aquæ defecissent, cùm omnis viuendi cõmoditas sublata impedita interceptaque fuisset: cum fontes obturati, fluuijque essent deriuati, & omnia alia belli incommoda tolerata, vnum illud extremum fuit Deum vltorem inuocare miserrimorum omnium commune perfugium, sicut de hac eadem re & cõmuni omnium hominum querela scriptum est:

Haba. 2. Laborabunt enim populi in multo igne & gentes in vacuum deficient. Quia replebitur terra vt cognoscat gloriam Domini quasi aquæ operientes mare &c.

CAPVT II.

ANITE *tuba in Sion, vlulate in monte sancto meo; & conturbentur omnes habitatores terræ.*

COMMVNE Israëliticę regionis excidium & ruinam hactenus Vates prædicens deplorauerat, Iudaicarum rerum mentione interim facta tantum, vt sacrificiorum cessatione prædicta euentū rei non rem ipsam depingeret: Nunc verò deinceps priorem illam Iudææ Solymorum & templi vastationem quæ Assyriorum armis & ignibus edita fuit, atque miseram illam terræ solitudinem, septuaginta annos duraturā prædicit, rem videlicet durissimam & vel auditu terribilem. hanc rem quia ad regnum Iuda pertinebat, atq. adeò ad totius religionis caput Ierusalem, Vates ita accuratè & plenè tractat, vt ob eam solam caussam vaticinandi munus illi susceptum esse videatur. ex quo factum est vt inter eos vates numeraretur, qui propius ad Iuda regnum pertinerent: Namque cætera quæ Israëlitas attingebāt, omnia simul cum Iudaicis permixta in superioribus decantauit. nunc verò duplicē Iudaici populi ruinā duplex etiam sacri illius fani incēdium distinctis sermonibus persequitur. vtrique autem vastationi dicendæ simile omnino fecit initium: [*Canite tuba in Sion, &c.*] Meminisse autem ad hanc rem oportuerit rei & instituti illius, quod quinquagesimo quoque anno publicè ex more atque ex veteri religionis disciplina obseruabatur; cùm omnium prædiorum & hæreditatum restitutio, cùm vnicuiq. ad propria reditus erat. Prima illa quinquagesimi anni dies Iobel siue Iubilæus vocabatur, quam arietini cornu sonus magna cum pompa & ceremonia nuntiabat. erat autem illo tempore magna rerū mutatio cum emptores emptis possessionibus cederent; venditores verò recuperatione legis in integrum restituerentur. ea res cum omnium vrbium & populorum rationes contractusque tractaret ad omnes in vniuersum spectabat; nunc verò simili apparatu & ceremonia diem dici Vates iubet, qua Iudæis patria natiuoque solo cedendum sit, & terra ipsa proprio Domino, Deo inquam, liberè restituenda & relinquenda, quam malo dolo & summa fraude cultores iam tenebant, ex quo officium facere iuum destiterunt. Nam præterquā quòd vitijs & sceleribus terram ipsam sanctam polluerūt; Iubileorū & septeniorū etiam ratio, quibus terra vsibus pauperū vacare debebat iam apud illos quadringētis & triginta ferè annis obsoleuerat. quę summa per septem diuisa septuaginta annos in quotiente efficit; quibus annis solum vertere & terram quieti permittere coacti sunt. quam rem & apud vates legimus, & restituendo in patriā populo in editionibus positam videmus. si quis verò harum rerum summam intelligere cupiat decimum Nehemiæ caput consulat. Ergo vt olim Iubilæi anno cornu sonabatur, quo vnusquisque alienis possessionibus sibi cedendum intelligeret, at dominis ipsis restitutio nunriaretur (erat enim dies illa mensis decima maximè expectata ijs qui suorum fundorum desiderio tenebantur) sic nunc cornu sonari & vlulatu maximo diem quandam expectari Vates iubet, qua Iudæi omnes malè retentis possessionibus deturbandi essent; & in captiuitatem abducēdi: Dominus verò ipse in integrum restituendus. sonus ergo Iubilæi atque tubæ Domino ius suum, terræ verò incolis deiectionem parari denuntiabat. Quamobrem vlulare & suam calamitatem lugere iubentur. [*Canite tuba in Sion.*] Hebraicè cornu pro tuba est, vt ad id, quod de Iubileo diximus, res videatur esse relata.

Cambis. Ezech. 4.

Nehem. 10.

[*Vlulate in monte sancto meo.*] Mons Sion idem mons sanctus Dei dicitur. est autem repetitio sue heterosis numeri, quæ rem expositione declarat: namq. Siona mōtem sanctum suum propterea Deus appellat, quòd rem suam malo dolo ab alijs retentam repetere adornet. [*Montem sanctum meum.*] à vobis iamdiu prophanatū & multis pollutum sceleribus. vlulate ergo, vt qui malè retentis possessionibus citissimè estis deturbandi. Eam verò calamitatem non Ierosolymitanis solùm, qui Sionis nomine continentur, sed Iudęis omnibus quicunque eam regionē, quæ Iudę & Beniamin sorte obtigit, incolebant, communem fore declarat; atque ob eam rem addit: [*Conturbentur omnes habitatores terræ.*] Magnum illis metum & curam inijcit, quorū res propediem ita turbandæ, ita miscendæ essent, vt inferiora summis paria fierent, atque omnibus eodem crimine inuolutis par iudicium esset expectandum.

Quia venit dies Domini, quia prope est dies tenebrarum & caliginis, dies nubis & turbinis: quasi manè expansum super montes.

DIEM Domini aduentare ait, quo res suas repetat. Aduentare autem hoc est, prope iam esse, vt magis ab auditoribus timeatur. & qualis sit is dies, quàm calamitosus, & quantum omnibus terræ incolis formidandus ijs rebus describitur, quæ maximo horrori & perturbationi hominibus esse solēt. vt sunt tenebræ & caligo. hæ res suo etiam tempore si veniant, hoc est, noctu, horrorem tamen & mœstitiam atq. timorē hominum animis incutiunt, nedum si die veniant, atque ipsam horis debitam lucem eripiant: ea summa hominum tristitia, is metus, ea maxima turbatio est: neq. enim per densissimas tenebras saltem effugiendi periculi vlla aut ratio, aut via ostenditur. quare non solùm salutis, sed consilij impotes homines redduntur. eam autem diem perpetuò obscuram nullo lucis interuentu saltem breuissimo illustrandam fore, sed ad noctem vsque caliginem & tenebras producēdas esse dicit, vt nocti caligo, caligini nox vicissim succedat. Nam quo tempore in captiuitate perdurarunt, nox illis fuit mœstissima & obscurissima; quamdiu autē hostilem impetum sustinuerunt, dies quidem (adhuc enim in suis sedibus morabantur) caliginosa tamen & acerbissima dies nihilo nocte leuior acta est. [*Quasi manè expansum super montes.* Hebraicè, *quasi sahhar expansum.*] habet manè hoc nomen ex obscuritate deductum: estq́. illud tempus quod antelucanum Latini nominant, idq́. sub aurorę ascensum est: nam mane iam aduentante montesque summos occupante (siquidem montes primi lucem accipiunt, postremi amittunt) tenebræ fugientes densari magis & cogi in vallibus humilioribusque locis videntur, & maiori etiam, quàm per totam noctem caligine hominum oculos interturbant. similem autem huic caliginem toto die illo Domini perseueraturam Vates dicit, quæ non tam oculos, quam animos perturbet & inuoluat. hoc tropo maximas calamitates infelicitatemque summam describere auctores solent;

Iob 3. vt illud apud Iob: Pereat dies in qua natus sum, & nox in qua dictum est, conceptus est homo: Dies ille vertatur in tenebras, non requirat eum Deus desuper, & non illustretur lumine: obscurent eum tenebræ & vmbra mortis, occupet eum caligo & inuoluatur amaritudine. Atque omnibus etiam nationibus eandem rem hæc oratio significat.

Horat. lib. 4. od. 4. *Et pulcher fugatis Ille dies Latio tenebris,* inquit Poëta. Quales hominum animi forent cuiusmodi affecti perturbationibus, cùm hostili terrore tum propriarū culparum conscientia & metu, tum etiam diuinæ iræ atque vltionis formidine cogitare potius quàm dicere est, neque alia meliusratione explicare, quàm vt omnia ad tenebras & caliginem reuocentur: venit enim dies Domini terribilis, cum singuli suis locis turbandi sunt. nam quod anteà cùm iure & moribus deducere tentaret Deus, tamen ob obstinatam hominum improbitatem non effecit: nunc armata manu vi transigere & efficere parat. quamobrem qui per vates suos cum his populis ex æquo & bono egerat, summo iure experiri instituit & vim denuntiat.

Populus multus & fortis: similis ei non fuit à principio, & post eum non erit vsque in annos generationis & generationis.

ASSYRIORVM exercitus describit, qui copia & fortitudine cum nullo alio vnquā

Habbak. 1. comparandi fuerūt. de quibus scriptum apud Habbakuq est: Quia ego suscitabo Chaldæos gentem amaram & velocem ambulantē super latitudinem terræ. Nunquam antea ab initio orbis par hominum armatorum manus illi, quam Nabugodonosor in vrbis & templi excidium produxit, visa est: neq. etiam post illam tempestatem vsque ad Vespasiani & Titi tēpora tantus in Iudæam est deductus exercitus. [*Et post eum non erit vsque in annos generationis & generationis.*] Aliud est dicere vsque in generationē & generationem, aliud vsque in annos generationis & generationis. prior ratio seculis, posterior annis transigitur. si quid in generationē & generationem futurū dicitur, id nullum habet certum terminū; si verò ad annos res referatur, eam annis certis finiri posse intelligimus. Et

Luc. 1. misericordia eius à progenie & in progeniem timentibus eum. æternū apud Deum esse misericordiæ vsum erga eos qui se coluerint, significat, certamq́. esse hanc & nullo tem-

Exod. pore reuocādam sententiam: Visitans peccata patrum in filios vsque ad tertiam & quartam generationem. certum pœnæ & vltionis temporalis spatium hæc oratio præscribit.

Neque

Neque his dissimile est, quod Ioël certis seculorum, nempe vnius atq. alterius annis, tot militum copias in Iudæa non esse conspiciendas dicit; nec tamen nunquam maiores fore confirmat: Nam copioso magis exercitu in Palęstinam Titus Ierusalem expugnaturus inuasit quingentis ferè annis postquam à Babilonijs res fuerat confecta. ne ergo sibi parem aliquando exercitus impetum nunquam metuendum esse putarent Iudæi certú annorum numerú non incerta secula hoc in loco audiunt: [*Vsque in annos generationis & generationis.*] Generatio idem quod seculum hic est, quod octoginta, aut ad summum centum annorum spatio continetur. ducentis ergo post annis parem exercitum non esse cogendum, hoc certum illis statumque fuit; nunquam verò amplius esse timendum, hoc non fuit certum: Nam si quis cum hoste triginta annorum inducias paciscitur, is non quadragesimum, non quinquagesimum, non denique quotquot postea sequantur excludit annos, sed integrum reliquum sibi tempus ad caussam suam, cum sibi commodum visum erit, denuo tractandam reseruat.

Ante faciem eius ignis vorax, & post eum exurens flamma.

NVLLA earum quæ sub cælo sunt rerum natura ignis aut celerior aut efficientior est: cætera enim corpora vt aqua, vt aër & quę ex his componi dicuntur, quæcunque sunt non ita citò penetrant, neque tam vehementem sui sensum in animantium corporibus efficiunt, neque earum in vniuersum vires ita plenè materiam omnem in qua versantur conficiunt. Ignis verò efficentia tum fortissima, tum celerrima est, & quæ antè etiam quá accedat, vim infert. quamobrem citissimis atque insuperabilibus potentijs similitudine accommodatur: Nam & Deus, cui nihil resistere, cui nihil obstare potest, ignis consumés dicitur: & magni etiam ac fortissimi exercitus à Deo in impiorum perniciem missi igni similes esse solent. cuiusmodi nobis hoc in loco Assyriorum exercitus vim Ioël ostendit; cui qui obsistere cogitauerit frustrà conabitur; antè enim quàm accesserit, iam omnia loca partim obsistétis metu, partim venientis impetu vasta & ferè inania erunt. Etenim maximis agrorum & siluarum incendijs vbi nulla reprimendi flammæ impetus spes reliqua est, solent homines quæ salua esse maximè cupiunt, antè quàm ignis eo pertingat auferre & flammis eripere: cætera verò quæ pabulum incendio ferre possunt, vt ligna arida vt tabulas materiemque omnem Vulcano venienti deuoranda obijcere, ne si temerè sparsa offenderit, quàm latissimè se extédat. Itaq. ad vastationem minuédam præuastatio atque excidium remedio est. Similem autem impetum & pares véturi in Iudæam exercitus vires fore dicit; cuius aduenientis metui non obsistendo, non defendendo, sed fugiendo pretiosissima quæque auferendo, demoliendo, præripiendoque prospici posse videatur. ex quo fiet vt antequam accedat, iam solitaria & penè vasta omnia loca sint, maximè autem agri & siluæ, quæ ab agricolis & pastoribus à montanis vicorumque & pagorum inhabitatoribus deserentur. itaque iam aduentans quamuis nondum accesserit, nocebit tamen & perdet; nedum cùm iam loca tenuerit & occuparit: tunc enim nihil omnino saluum, nihil quod vastationé effugerit, reliquum erit, non villæ, non pagi, non plantæ, non fluuij, non fontes, non oppida, aut vrbes, non lapides & muri denique ipsi. omnia prædæ & rapinæ, omnia excisioni & demolitioni erunt; nam quo veniente nihil tutú esse potuit, eodem abeunte nihil omnino fuerit saluum. propterea ait: [*Et post eum exurens flamma.*] hoc est: nihil post eum nisi mera vastitas, nisi irreparabilis demolitio relinquetur. his ignis & flammæ similitudinibus frequentes in hanc sententiam auctores sunt, vt: Et erit domus Iacob ignis, & domus Ioseph flamma, & domus Esau stipula, & succédentur in eis, & deuorabunt eos, & non erunt reliqui domus Esau. & apud alienos auctores, Abdi

Post certas hyemes vret Achaicus Ignis Iliacas domos. In omni autem agenda re Horat. lib. 1. od. 15. eius qui agit tum voluntas tum etiam facultas spectari solet ad rei ipsius quæ agitur, magnitudiné arguendam. Atque hæc quæ modo explicata ratio est, ad facultatem pertinet, ex eo Dialecticorum loco, qui à similitudine dicitur, producta. nunc verò facultaté ipsam & damnum potius atque nocumentum effectu demonstrato arguit; vt enim caussa effectum indicat, sic quod effectum est, quæ & quanta fuerit caussa demonstrat. Atque effectus ipse comparatione ostenditur, comparantur enim varius loci ipsius status & facies, qualis ante hostis aduentum, & qualis post eius abitum fuerit.

Quasi hortus voluptatis terra coram eo, & post eum solitudo deserti.

AMOENISSIMAM & cultissimam Iudæam regionem quondam fuisse diuinæ nobis & humanæ historiæ imprimis tradunt, atque ipsa nūc vrbium, oppidorū, pagorumq. vestigia indicant: nam quæ plurimas possit alere ciuitates & populum multūm, fertilissimam esse terram necesse est. Si autem Iosepho Iudæo scriptori credēdum est, solam Iudæ tribum ad decem millia vrbium illis temporibus continuisse accepimus, & Solymorum suburbana, vt idem auctor tradit, hortis & pomarijs consita paradisi voluptatis speciem (eius verbis vtimur) habuêre; tametsi Ierosolymis non tanta vt in alijs locis, aquarum copia fuisset. Hanc ergo rem cōparatione depingit Vates, & quantum Assyrius exercitus regioni nociturus esset, docet. [*Post eum solitudo.*] Ad homines & armenta atque pecora hoc nomen solitudo: *Deserti* verò vox ad culturam & loci amœnitatem fertilitatemque pertinet. Id autem quod additum est,

Ioseph. Hebraicé lib. 1.

Neque est qui effugiat eum, & Hebraicè dicitur, *Euasio non est ei*,

NVLLAM salutis publicæ aut priuatæ vel minimā spem fore significat: nullus enim locus in tota terra erit, quo vel se vel suas res quisquam tueri & defendere possit; omnia enim loca ignis ille pertinget, omnia occupabit, omnia vastabit, quòd si sedes relinquere, & in aliam regionem aufugere consilium sit, eò tandem huius dominationem & tyrannidem, huius impetum & vim esse peruenturam. cum verò iam ex facultate effectum, atque ex effectu facultatem ostenderit; deinde porrò ipsam vim & copiam expositione & partitione declarat, simul & nocendi arguens voluntatem.

Quasi aspectus equorum, aspectus eorum: & quasi equites sic current.

CORPORIS & membrorum magnitudinem, animique ferociam & dexteritatem in bello, necnon & pugnandi cupiditatem, quanta hæc in Assyrio milite futura essent, describit. eam autem rem equorum imagine proposita ostendit, quibus persimilis hostis futurus est. namque id animal natura magnum & promptum atque intrepidum est, & ad bella ac pugnas committendum imprimis aptum atque auidum; quamobrem belli symbolum apud antiquos fuit; nam vt oliua pacem, sic equus bellum hominum generi nocentissimum significabat, sicut scriptum est: Nunquid præbebis equo fortitudinem, aut circundabis collo eius hinnitum. Nunquid suscitabis eum quasi locustas, gloriam narium eius terror. Terrā vngula fodit, exultat audacter, in occursum pergit armatis. Contemnit pauorē, nec cedit gladio. Super ipsum sonabit pharetra, vibrabit hasta & clypeus. Feruēs & fremens sorbet terram, nec reputat tubæ sonare clangorem. Vbi audierit buccinam, dicit vah: Procul odoratur bellum, exhortationē ducum & vlulatum exercitus. Talem autem sese animo viribus & celeritate Babylonicum hostē aduersus Iudæos præstituturum esse Ioël docet:

Iob 39.

Sicut sonitus quadrigarum super capita montium exilient: sicut sonitus flammæ ignis deuorantis stipulam, velut populus fortis præparatus ad prælium.

OMNIA hæc ad voluntatis argumentum & indicium pertinent: nam peditum velocitatem & cursus contentionem similem equitibus fore prædixerat, ita vt effugere sequentem nulli, neque equiti, neque pediti posset contingere: nunc terrorem & metum quem ipso impetu & celeritate, aut vocibus incutient, ostendit: nam contento cursu etiam montes superabunt, eoque fragore & strepitu, vt non pedites aut equites, sed totidem armati currus esse credantur: tanto autem fortius sonabunt, quanto fortior ex montibus quam ex vallibus sonus & voces audiri consueuêre. Hæc in singulis eorum ratio vocis & motus & cursus erit; omnium autē simul terribilis & permistus strepitus venientium, ei persimilis, quem flāmæ, vbi aridas stipulas, paleas & spinas cōprehenderint, edere solent, vt vel ipso strepitu, fremitu & clamore maximus metus & vehemētissimus terror ijs quibus ea pestis imminet, incutiatur. hoc est quod ait:

A facie eius cruciabuntur populi, omnes vultus redigentur in ollam.

METVS sanguine primum ad cor refugiente principio pallidos, deinde verò eodem conturbato atque refuso nigros efficit vultus. Est autem niger color omnium teterrimus, & ad miseriam atque calamitatem plerunque refertur, vt apud Iob: Qui ponit humiles in sublimi, & obscuratos erigit sospitate sed & Pindarus nigredinē, tristitiam & miseriam appellauit. Rem autem ipsam noster vates naturæ ordine descripsit: nam caussam prius, deinde

Iob 5.11. Pindar. fragmen. 30.

deinde caussæ ostendit effectum: ipso enim tanti mali spectaculo tantum timorem humanos animos peruasurũ esse dicit, vt vultus ollis fumo denigratis persimiles reddantur.

7. *Sicut fortes current quasi viri bellatores ascendent murum viri in vijs suis gradientur, & non declinabunt à semitis suis.*

QVANTVM terrorem quantum expectantibus metum Assyriorum acies vel ipso sui spectaculo incussuræ essent, docuerat Vates: Sed vsu tamen aliquando venire solet, vt ex maximo & copiosissimo exercitu non tantum mali ac damni, quãtum metueris, accipias, neque res gestæ minis & terroribus pares respondeant: vel quòd vulgaris militum copia & clamore, quàm manu promptior sit, vel quòd bellici vsus & disciplinæ ignara, neque ordinem aut modum in prælio tenere nouerit. quare & ipsa sibi multitudo impedimẽto potius, quàm adiumẽto est: vel tandem quòd non tam patientes laborũ omnes in tanto numero sint, vt diuturni belli molestiam perferre possint; namque hæc omnia animi potius fortitudine, disciplina, vsu atque exercitatione, quàm multitudine & copia constant. Legimus autem in antiquis historijs, & nostra etiam memoria vidimus, summos quosdã & sapientes duces fuisse qui paucis & bene instructis militibus maximorum exercituum impetus virtute atque arte sustinuerint & perfregerint. Sed ne quid his simile sibi persuadere aut sperare Israëlitica gens, & cæteræ etiam, quibus hoc malum imminebat, nationes possent, diligẽti hostilium rationum descriptione huic cogitationi Vates occurrit, ostenditque qualibus animis, cuiusmodi disciplina, qua dexteritate & vsu instructi Assyrij bellum capessent. Singulas verò res diligenter enumerat atq. appositis notis demonstrat. Primum autem in bellis gerendis cursu valere laus est, non vt victorem fugias, sed vt victum & cedentem persecutus comprehendas. currendi itaque facultatem virilem & gyganteam illis adscribit. [*Sicut fortes current.* Hebraicè est, *Sicut gygantes current.*] Alluditque ad illud, Exultauit vt gygas ad currendam viam. [Psalm. 18.] Cursus ergo illis victoriæ, non timiditatis, non fugæ turbatus, sed constans & exultans, qualis equorum, non qualis ceruorum est: idemque ad bellicam rem exercitatissimus vt nullo obice valeat impediri: Est autem illud artis & bellicæ prudentiæ consilium, copiosum hostium exercitũ in angustis expectare locis, vbi commodius à paucis & strenuis, quàm à multitudine res expeditur: tamen ad eam quoq. rationem ita comparati Babylonici erant, vt nullis angustijs premi, nullis possint montium aut rupium difficultatibus impediri: quippe qui nõ solum montes & colles decliuiaque loca, sed muros etiam ad perpẽdiculum extructos strenuè ascendere & superare possint: Etenim manibus pedibusque vti pro rerum & temporum opportunitate atque quocunque loco hærentem victoriam petere, consequi & reportare didicère. hoc est quod dicit: [*Quasi viri bellatores ascendens murum.*] nõ nudi, nõ inermes, sed armati etiam & clypeo & gladio astricto, ita vt ascendentes etiam pugnare possint. Quod verò ad multitudinem attinet, tunc inutilis copia esse solet, cùm in ordinẽ redigi non potuit, ita vt alij alijs, quò minus rem strenuè agant, impedimẽto sint. Quamobrem qui bellandi peritissimi fuerunt, ordines certos excogitauere, quibus acies, cuneosque disponerent. eamq. rationem religiosissimè & seuerissimè obseruari voluerũt, ne quis suum desereret, néue alterius locum occuparet. Si cui autem huius rei imaginẽ intueri libeat, Vegetium, Tulliumque & alios ex antiquis & nouis auctoribus de re militari scribentes adeat. [Veget. Tull. de re milit.] maximam enim partem in quacunque agenda re ordo & series sibi vendicat, sed id in bello præcipuè cognoscitur, vbi nisi ordo adsit, ipsi sibi mutuò cõmilitones non impedimẽto solùm, sed exitio etiam sunt. Assyrij ergo duces sic instruere acies, sic instructos ordines deducere nouerant; ipsi autem milites suum quisque locum sic tueri, vt si animũ & virtutem spectes singuli milites integrum exercitum referre; si verò ordinem, singulæ acies singulis tantum militibus constare viderentur; ita cuique suus, cuique commodus atque oportunus constabat locus. ex quo fit; vt nec multitudine superari, nec virtute vinci, nec arte aut consilio frangi aut impediri possint. perinde enim liberi & expediti omnes, & commodissimis spatijs distincti incedẽt, vt suam singulis viam seorsum munitam esse putes. Igitur [*viri in vijs suis gradientur: & non declinabunt ab semitis suis.*] nec metu, nec alio quouis impetu aut casu deterriti, tanta illis in ordine seruando peritia, tanta religio, tanta in deserendo pœnæ seueritas est. Vbi Latinè legimus *viri*, Hebraicè est *vir*; quod nomen in loco distributionem, quam dialectici singularem vocant, significat; idem

quod

quod apud nos vnusquisque, vel singuli. idem autem nomen in sequenti versu est:

Vnusquisque fratrem suum non coarctabit.

SED singulis rei gerendæ sua integra erit commoditas. Neque vero singuli inter se milites stationem ordinemque tenebunt, sed cunei etiam ipsi, acies & alæ & vnaquæque exercitus pars suum nomen, suam figuram & munus suum vt sortita fuerit, rectè conseruabit, hoc est quod dicit:

Singuli in calle suo ambulabunt.

QVOD si ad huiusmodi artes & disciplinas vnam apprimè necessariã rem secũ miles afferat, nihil est quod in eo desiderari, nihil quod aduersus eum possit sperari. Id autẽ est animus ab omni metu atque ab omni cupiditate alienus; vtraque enim res metus & cupiditas tum menti consilium, & libertatem, tum robur corporibus detrahere imminuereque solet. Vt ob certum periculum, aut ob præsentem prædæ aut lucri opportunitatem, statio desertà officium proditum, & res infecta demum reddatur. nec minus his animi perturbationibus Assyrius miles carebit, quàm cæteris virtutibus & bellicis artibus atque institutis abundabit; namque non solum pericula non expauescet, sed vltrò ipsæ gloriæ victoriæque studio adibit. ad prædæ autem & spoliorum contemptionem ita erit animatus vt nihil omnino cupiat, nihili lucrum aut quæstum faciat.

Per fenestram cadent, & non demolientur. sic Latinè. Hebraicè autem sic:

Super gladium irruent: & non concupiscent.

PRIOR pars obiecti periculi, posterior verò lucri contemptionẽ significat: ipse enim hostilem gladium ita contemnet, vt vltrò etiam petat, & viuẽti etiam hosti detrahat; tam intrepidus animus, tanta dexteritas, tanta in conficiendo celeritas & felicitas erit. Si verò vulgata spectetur editio, ad dexteritatem & felicitatem res est reuocáda; cùm è fenestris saltu aut casu deiectos læsum non iri confirmet. Quoniam verò bellica laus nõ in victoria solùm, sed magis etiam in victoriæ vsu posita est: Namq. nonnulli duces fuerunt, qui vincere scirent, victoria vti nescirent. Quod & Hannibali Carthaginensi obiectũ aliquando fuit. Ea res plerunq. aut consilij inopia aut militũ lassitudine, aut etiam prædæ & spoliorum cupiditate retardante, accidit. Tum verò maximè consilio & virtute opus est, quod minimum hæc si abundent, si autem deficiant plurimum incommodi possint afferre; vbi hostis in prælio victus, & intra mœnia coactus est; namq. tunc desperatis extrema omnia tentari, tunc artes & doli Intendi, tunc vires ad sui vltionem ex ipsa etiam mortis certitudine peti addique solent. pars è muris propugnare & portarum claustra munire, pars ianuis occlusis sibi intra domos consulere, alij vias occupare atq. defendere: sed ijs tamen omnibus superiorem se Assyrius miles præbebit. namque non spoliorum & prædæ, sed victoriæ cupiditate, nõ sparsi aut temerario impetu, sed certis cuneis & copijs coactis plures simul partim effractis foribus vrbem inuadent; partim muros ipsos cum maxima propugnantium pernicie occupabunt; alij clausarum domorũ tecta conscẽdent, vnde subiectis custodibus impunè nocere possint; quidam etiam per fenestras subeuntes reductos intra domum homines & ad portas defendendas constitutos neque opinantes subitò opprimment, hoc est quod ait, *tanquam fur*, quem nescias vnde, aut qua hora venturum expectes. atque ita singuli omnesque simul suas partes agent, vt ad victoriam, ad gloriam, ad hominum aliorum perniciem, non ad sua cuiusque cõmoda comparati esse videantur. quibus ex rebus fiet, vt neque foris, neque domi, neque virtute, neque arte, neque cõsilio, neque dolo aut alio quouis modo superari aut effugi possint. Namque

Vrbem ingredientur & in muro current: domos conscendent & per fenestras intrabunt quasi fur.

Tantam autem calamitatem & humanarum rerum ruinam signa etiam quædam & prodigia tum in cælo, tum in terra præcedent; qualia ante maximas & nobilissimas rerum mutationes in antiquis historijs cõtigisse legimus, vt vel his signis testatum esse posit rem non fortuna, non casu accidere, sed Dei cælum, terram ac maria temperãtis consilio euenire; neque enim casus aut temeritas hoc efficere potest, vt ex eodem hominum genere pars quædam subitò vires atq. animos fortissimos induat, cæterisque vim inferat omnibus & iugum imponat seruitutis grauissimũ, atq. hęc rursus victrix pars victæ subitò succumbat, illis viribus, illis animis; quos ante habuerat, penitus destituta; hæc omnia

præterquam

præterquam quòd ratio ipsa diuino consilio & nutu agi regiq. arguit, signa etiam & prodigia opportunè edita declarant, sed multò etiam magis vaticinia diuinaque probant oracula. Prodigia autem tum in cælo, tum in terra, tum in vniuersa natura fieri solent. cuiusmodi terræ tremot, cælorum concussio, luminariumque obscuratio est, & marinæ etiam insuetæ procellæ, atque terribilis fluctuum cum exundatione sonitus, fluuiorum etiam recursus, petrarumq. concussiones & motus. huiusmodi prodigia Christi redemptoris mortem secuta diuinitatem illius gentibus etiam à religione alienis testata sunt. Matth.24.

A facie eius contremuit terra, moti sunt cæli Sol & Luna obtenebrati sunt, & stellæ retraxerunt splendorem suum.

HÆC NOS NON hyperbolicè dicta interpretamur, nec ad homines tantùm relata volumus, vt aduentante hoste Iudæi in eum terrorem, in eam sint trepidationem venturi quasi terra tremeret, cæli concuterentur, & splendorem sol & luna negarent. qualia multa à poëtis componi solent, magnum hominum metum, magnam rerum trepidationem significantibus. nam quales hominibus futuri essent perturbationes, quanti pauores, quam impotens metus, iam Vates noster dixerat: A facie eius cruciabuntur populi, omnes vultus redigentur in ollam. sed quæ hic dicuntur simpliciter expectanda accipimus, quemadmodum & illa à Christo diuino verbo prædicta: Erunt signa in sole & luna & in stellis, &c. quarum prædictionum ipsa res & veritas, non autem hyperbolica ratio expectanda est: Namque, vt diximus, hæc cælo terraque edita signa diuinam prouidentiam & consilium præsens etiam impijs hominibus, etiam prouidentiam negantibus testantur. legimus enim quosdã qui Deos esse negarẽt, & omnia casu & temerario concursu constare dicerent, tamen tonitruis fulminibus subitisque cæli tempestatibus perterrefactos diuinæ vltionis metu tactos fuisse, sicut scriptum est: Vox Domini super montes, Dominus super aquas multas, vox Domini confringentis cedros, vox Domini commouentis desertum cades, & confringet Dominus cedros Libani, vox Domini reuelantis condensa & in templo eius omnes dicent gloriam. & vnus quispiam ex his impijs in hanc etiam sententiam tandem confitetur. Psalm.28.

Parcus Deorum cultor, & infrequens, Horat.lib.1. ode.34.
Insanientis dum sapientiæ
Consultus erro, nunc retrorsum
Vela dare, atque iterare cursus
Cogor relictos. namque Diespiter
Igni corrusco nubila diuidens,
Plerunque per purum tonanteis
Egit equos, volucremque currum, &c. tandem subdit:
Valet ima summis
Mutare, & insignem attenuat Deus
Obscura promens. &c.

Magnum profecto prouidentiæ testimonium vnà cum terrore & metu hæc prodigia & signa hominibus etiam impijs parant, sed tamen vaticiniorum oracula & prædictiones omnium testium longè grauissimæ & certissimæ sunt: cùm res verbis & oratione prædictæ, cùm rerum caussæ & euenta, antecedentia & consequentia demonstrata nullum impietati, nullum stultitiæ, malitiæ denique humanæ nullum ad rem secus interpretandam locum relinquunt. Quamobrem non solùm prodigijs & portentis, sed oraculis & propria diuinaq. voce sese consilium suum testaturum esse Deus ait, vt nulla ex his maximis & grauissimis rebus antè eueniat, quàm ab ipso per vates suos excitata atque vocata fuerit; neque cuiquam hominum moliri aliquid sine eius consilio aut permissu liceat; & quò maiori mole aliquid incœptum factumq. fuerit, eò magis probabile est Deo id auctore contigisse; nam quod reliquas omnes humanas superat vires, id non tam humanum, quàm diuinum esse ratio ipsa euincit. ob eam autem rem Vates ait:

Et Dominus dedit vocem suam ante faciem exercitus sui: Quia multa sunt nimis castra eius: quia fortia: facientia verbum eius: magnus enim est dies Domini & terribilis valde, & quis sustinebit eum?

X QVEM-

QVEMADMODVM maximi Imperatores penes quos rerum summa est,exercitus suos quocunque volunt,vocant & dirigunt,neque quicquam sine eorũ imperio aut consilio à cæteris ducibus fit, alias enim neque certa atque integra ad agendum ratio esset, neque res ex administrantium sententia succederet. sic tantum,tam fortissimum,tamq́. omnibus rebus & artibus instructum exercitum comparare colligere atque in perniciem orbis, maximè autem Israëlitici populi ducere, non nisi diuino contingere potest consilio. huius autem consilij index vox diuina est,multo antè tempore per vates pronuntiata, qua impijs & sceleratis hominibus bellum indicitur,& duces ipsi,per quos agẽda res est, ad conducendos milites, atque ad expeditionem parandam animantur.hoc enim consilio & verbo diuino, hac diuinæ voluntatis vi & efficientia, numerus & vires exercitibus adduntur, ac bellicæ disciplinæ instituta facilius & melius capiunt & tenentur. ergo ipsa exercitus magnitudo,robur & constans virtus ac disciplina summum imperatorem præesse arguit & probat: nam maximè & optimi instructi exercitus optimum & maximum esse conuenit Imperatorem. Multa esse castra nimis,ad numerum pertinet,fortia verò ad virtutem & disciplinam, ad quam etiam illud: [*Et facientia verbum eius.*] ad hoc enim comparatus tantus exercitus, ad hoc instructus & tanto robore ac dexteritate auctus est, [*Vt faciat verbum Domini,*] atque prompta manu in omnes sceleratas & impias nationes,

Habbak.1. maximè autem Iudæos diuinæ vltionis ministrum se præbeat,sicut scriptum est: Domi-
„ ne in iudicium posuisti eum, & fortem vt corriperes fundasti eum. Duas autem magni momenti res hic locus nos docet; altera est,humanam potentiam,copias,felicitatemque omnem non casui,non fortunæ,non proprijs,sed diuinis consilijs accepta referenda esse, atque ad eam normam gerendarũ rationes rerum esse dirigendas. Altera verò res est;non licere hominibus diuina consilia cõtemnere,aut pietatẽ deserere, neq. ijs qui hæc admiserint securis agere & sine metu; nam vt lenta sit, tamẽ maxima & grauissima diuina ira & vltio est. id quod ex ipso apparatu arguitur: quò enim tardius res agitur & paratur, eò grauiori crescit & perficitur mole. quantus autem & quàm instructus Babyloniorũ exercitus à Deo vocatus,& ad totius orbis impietatem & scelera vlciscenda ductus fuerit, ille

Isaiæ 5. eiusdem sentẽtię apud Isaiam,locus declarat: Et eleuabit signum in nationibus procul &
„ sibilabit ad eum de finibus terræ: & ecce festinus velociter veniet. Non est deficiens ne-
„ que laborans in eo; non dormitabit neque dormiet,neque soluetur cingulum renũ eius,
„ nec rumpetur corrigia calciamenti eius. Sagittæ eius acutæ,& omnes arcus eius extenti.
„ vngulæ equorum eius vt silex, & rotæ eius quasi impetus tempestatis. rugitus eius vt leo-
„ nis,rugiet vt catuli leonum,& frẽdet & tenebit prædam, & amplexabitur,& non erit qui
„ eruat. & sonabit super eum in die illa sicut sonitus maris: aspiciemus in terram, & ecce
„ tenebræ tribulationis & lux obtenebrata est in caligine eius. hic locus planè cum hac Ioëlis sententia conuenit, deque eadem re omnino est. atque hæc vox etiam est quam Dominus dedit à facie exercitus sui. [*Quia magna dies Domini.*] diem vltionis significat,cùm Deus qui se misericordem,qui patientem & dissimulantem peccata hominum propter pœnitentiam eousque præbuerat, se tandem iudicem præbebit. [*Et quis sustinebit eum?*] magnitudinem & difficultatem inenarrabilem hæc dicendi figura ostendit; nam cùm Vates interrogat, [*Quis sustinebit eum?*] se id nescire confirmat. sed quæ res vatum diuinam mentem fugiat,eam rem nemini alij certam esse constat. sic apud Psal-

Psalm.89. tem: Quis nouit potestatem iræ tuæ & præ timore tuo iram tuam dinumerare?

Nunc ergo dicit Dominus,conuertimini ad me in toto corde vestro,in ieiunio,& in fletu, & in planctu.

Psalm. [NVNC ERGO, Hebraicè *Etiam nunc.*] Misericors & miserator, & iustus Dominus, qui non in perpetuum irascitur, neque in æternum comminabitur, non secundum peccata hominum faciet eis, sed secundum suam misericordiam saluos facit sperantes in se. Ipse inuitus punit, ipse vltrò misericordem sese promittit & præstat: iam nunc in ipsa calamitatum prædictione,iam inter minas ipsas misericordiam cogitat,iam res restituẽdas vltrò ipse parat, & quibus rebus hoc præstari possit, eas res iam adornari & instrui iubet. Atq. in hoc loco diuina illa Iudaicarũ rerum restitutio prędicitur,quæ post certos annos, hoc est,septuaginta, contigit: quam Deus,vt illi maximo suo consilio de humani generis salute non deesset, effecit: Noluit enim eam gentem,ex qua maximus ille totius orbis redem-

redemptor oriturus erat, omnino perire, sed eousque conseruare & fouere, quoad res illa tam præclara, tam omnium maximè necessaria procuretur. Quoniam autem diuinæ misericordię maxima beneficia sine fide & pœnitentia planè vt hominibus contingant, non conuenit, ob eam rem ad pœnitentiæ studium etiam in hoc tēpore & in hac conditione constitutos Iudæos diuino verbo Vates hortatur. eam autē veram esse pœnitentiam non simulatam vult, quæ internis animi virtutibus & veritate magis quàm externa aliqua specie & vmbra paretur. Eam verò rem diuini ingenij descriptione & consilij etiam demonstratione suadet, Cùm Deus misericordem se & sui similem semper professus fuerit & præstiterit. Conuersionem in corde primum desiderat; deinde huius conuersionis argumenta publicè ostendi iubet: [*in ieiunio, fletu & planctu.*] hæc enim si purè sanctéq. fiant, non quidem conuersio ipsa, sed laudatissima conuersionis sunt argumenta. atque hæc pœnitentium hominum exercitationes & studia hominem ipsum propius, quàm cęteræ res & species attingunt. propterea ait:

Scindite corda vestra, & non vestimenta vestra. Misnaioth de volumine paruo. c. 3.

VESTES in magnis doloribus, à collo ad pectus secundum humeros scindere moris fuit antiquis. sed ieiunium, fletus & planctus ex animi magis studio & voluntate orta videntur, & eius apud quem agitur animum vehementius mouent: veram ergo esse cordium, hoc est, voluntatum scissionem, veram consiliorum, studiorū & totius vitæ emendationem vult, non quæ externa vmbra aliqua sine vlla veritate præstetur. Cuiusmodi illud est: Cùm ieiunatis, nolite fieri sicut hypocritæ tristes, exterminant enim facies suas, vt appareat hominibus ieiunantes: namque vera & commodissima pœnitentia Deo potius, quàm hominibus sése probare amat, sicut scriptū est: Cor contritum & humiliatum Deus non despicies. huiusmodi ergo conuersionem Deo probādam suadet Vates, quam si vera & probata fuerit, nunquā fore vanam, nunquam fructu carituram confirmat; agitur enim res cum Deo natura sua ad misericordiam propenso, ad benignitatē facillimo, ad iram tardissimo: neque enim per singulos dies irascitur, consequens ergo est si ab eis res rectè procurata sit, per Deum non esse repugnandum, quominus aliqua illis salus restituatur. Igitur, Matth. 7. Psalm. 51.

Conuertimini ad Dominum Deum vestrum.

DVO nomina hic sunt, Dominus, quod Hebraicè est quatuor literis constans nomen, יהוה aliàs ineffabile, cuius nominis ea quæ frequentius obseruatur ratio, ad misericordiam spectat; Alterum nomen est ELOHIM, quod ad mundi gubernationem propriè pertinet. אלהים est autem huiusmodi sententia: Cogitate quemadmodum paranda atque agenda vobis pœnitentia sit, & ad quem vobis tota hæc ratio referenda est, [*Ad Dominum,*] scilicet misericordem & benignum gubernatorem & principem vestrum, cui vos olim in proprium peculium fuistis egregiè præter cæteros homines delecti. quàm certa verò vobis hæc merces futura sit, quàm magnum quæstum factura ipsum Dei vestri ingenium cogitare & sperare iubet.

Quia benignus & misericors est, patiens & multæ misericordiæ, & præstabilis super malitia.

SINGVLA verba vt ad amussim expenderentur, maiori tum spatio tum ingenio opus erat: Sūnt enim hæc ex his quæ Dei mores (vt ab Hebræis dicitur) explicant, quorū perpetuam cogitationē hominibus esse oportebat. sed breuiter singulorū indicabimus originem, vt pijs animis ad significationis & sententiarum cum magna delectatione atq. vtilitate vestigandam magnitudinē aditus aperiatur. Prima vox est HANNVN, pro qua חנון interpres præ Latinæ linguæ inopia non incōmodè reddit benignus. sed vox ipsa gratiam propriè sonat, hoc est, naturam & voluntatem ad beneficentiam vltrò propensam. & quę antequam petatur, quid opus alijs sit & intelligat & donare cogitet. huic rei nō dissimilis benignitas significatio apud Latinos est. vt illud: *Quippe benignus erat.* Potest etiam nomen HANNVN Latinè verti Gratuitus, cui mercenarius & conductus opponuntur: nam liberalitatem gratuitam, hoc est, sine præmio sine mercede benignam, & gratuita etiam suffragia Cicero dixit. Secunda verò vox est RAHHVM, quod grauiorē רחום Hora. Serm. lib. 1. Sat. 2. Cicer. in Philosoph. lib. 2. pag. 194. Orat. lib. 3. pag. 270.

etiam habet significationem: Quippe ex eodem fonte hoc nomen deriuatur, ex quo רחם REHHEM, quod viscera materna significat. quòd si nobis vocabula Latinè fingere liceret, quemadmodũ Theologis illis Ortuino atque socijs licebat, libenter pro RAHHVM redderemus visceratissimũ, hoc enim vocabulo illi inter alia vsi sunt. Hispanus quidem sermo congruens huic verbo, verbum habet, *entrañable* & *desentrañarse*. quibus vocibus amorem internum vehementissimũ ex ipsis visceribus emanantem indicat; Latinæ tame linguę religio huiusmodi etiam fingendi cõpescit audaciam, sed circumloquijs & descriptionibus hæc simplicium verborum egestas sustentanda est. Tertium verbum est, אֶרֶךְ אַפַּיִם *Patiens*. Hebraicè ERECHAPPAIM, quod ad verbum latis naribus hominem significat: nam qui angustioribus naribus sunt, citissimè irarum fumos concipere, & tardissimè ac difficillimè efflare deponereq. iram solent: Iræ enim sedes & origo in iecore præcipuè est; argumetitum verò in naribus. contra qui latiores narium fenestras habent, & tardius irascuntur, & facilius ac citius placantur. huic rei similem naturam Deo asscribit Vates; non cui nares, aut membra alia sint, sed cui eminẽter ea virtute atque patientia longa sit dissimulatio, quæ in ijs, quibus lentissima ira & latissimæ nares sunt, laudari solet: nam quidquid in creaturis boni est, in Deo eminenter esse cõmunis omnium Theologorum sententia & oratio est. Quartum autem verbũ est, [*Multæ misericordiæ.* Hebraicè verò *Multus misericordia.*] estque id quod diuus Paulus diues in misericordia interpretatur, qui non parcè, non coactè misericordiam impartiri soleat, sed plus etiam quàm petimus aut intelligimus, namq. in ea re se maximè diuitem ostẽdit: si enim sapientiam eius consideres, si virtutem, si harum rerum singula genera & argumenta expendas, omnino infinitum atque immensum pelagus tentaueris. si verò misericordiam eius à generatione in generationẽ erga timẽtes eum cogitare velis, profectò in illud prorũpes: Suauis Dominus Psalm.144. in vniuersis, & misericordia eius super omnia opera eius. Vltimum porrò verbum est, [*Præstabilis super malitia.*] hic dicendi modus frequens in sacris libris est, quem non perpetuò ijsdem verbis Latinus reddit interpres. Hebraicæ voces propriè significãt, consolabilis super malum. significat autem animũ placatu facillimũ, & qui facile odium, minas & nocendi cogitationem deponat cui vel malum iam inferenti, tamen verbera & virgas aliaque omnia arma è manibus orando & supplicando eripere non sit prorsus difficillimum. Exod.32. Eodẽ dicẽdi modo vsus est Moses, vbi Latinus vertit: Esto placabilis super malitia » populi tui. & paulò inferius. Placatus, inquit, est Dominus, ne faceret malum, quod locu» tus fuerat aduersus populũ suum. & apud Ieremiam: Ierem.18. Agam, inquit Deus, ego pœnitentiam de malo, quod cogitaui facere ei. idem verbum נחם NAHHAM est, pro quo nunc placabilis, nunc placatus, nunc verò pœnitẽs, atque hoc in loco præstabilis Latinus interpres reddit. *Malitia* autem in his omnibus locis pœnas & supplicia intelligimus à Deo iustè in sceleratos illata, cui nomini si casus genitiuus adiungitur eum casum passiuè accipi conuenit. *Malitia* populi tui. hoc est malo & pœnis à populo tuo sustinendis. Iam verò hæc omnia simul iuncta, Domini Dei nostri ingenium nobis cogitandum proponunt: nempe naturam spontè ad gratiam, ad gratuitum beneficium propensam, visceribus amantissimis præditam, ad iram lentam, & ad placandum facillimam, quæ peccata hominum diu propter pœnitentiam dissimulet, cui nullus misericordiarum numerus est, sed qui affluenter omnibus dat, atque in ea re suas maximè diuitias spectandas proponere 1.Corint.12. Roma.10. gaudet, atque adeò ab ira, à nocendi & puniendi cupiditate sese præbeat alienum, vt vel in ipso iustæ animaduersionis articulo & supplicium de hominibus sumere doleat, & se exorari libenter sinat, si modò ea res rectè & legitimè procurata sit. Cùm ergo talem se semper Deus professus omnibus argumẽtis præbuerit, quis tam suæ salutis negligẽs, quis tam huius veritatis ignarus est, qui hanc tam certam artem non esse experiendam existimet. aut quis certum exploratumque habeat vel Dei iram hac in re non placatum iri, vel humanam malitiam vt non sibi placatus Deus sit, fuisse commeritam.

Quis scit si conuertatur, & ignoscat Deus, & relinquat post se benedictionem, sacrificium & libamen Domino Deo nostro?

NON ambigit Vates an Deus placari possit, quem placandum ipse statim confirmat, sed eius rei in dubium vocandæ audaciam in hominibus refrenare vult, vt nemini videlicet liceat profiteri, se id scire quod Deus prædicendum per vates curarit, nunquam esse

reuo-

reuocandum,latamque sententiam certam,quæ infringi non possit: Nam quis id iactare audeat?quis vias Domini,quis sapientiæ & misericordię rationes numeratas exploratasq. habet? Nouit enim Deus & suæ iustitiæ satisfacere, & misericordiā pariter præstandam, (qua ipse re plurimum delectatur) vias inuenire aditusq. patefacere multò plures,quàm ab vllo hominum aut angelorum cogitari possint: quantum enim distat ortus ab occidente, tantum illius vias ab hominum vijs distare ipso eodem docente didicimus. quis igitur scit?vt affirmare possit super vacuā esse pœnitentiam. imo verò vates ait, hoc vobis promittere ego possum, nunquā eum misericordiæ hac in re obliuisci, etiam cùm iratus fuerit,sed pacis,interim dum punit,dum pœnas de Iudaico populo sumit, pacis inquam cogitationes esse cogitaturū, dummodo homo officiū faciat suum, cætera Deo cogitāda atq. agenda permittatur,cui humana salus charior quàm ipsis hominibus est,& parandæ salutis viæ omnes illi soli cognitæ & exploratæ sunt. Animaduersione dignū est,Hebraicè nullam hoc in loco conditionalem esse vocē,sed hoc modo ad verbum legi: [*Quis scit,*] hic punctus coma est,& statim subiungitur: [*Conuertetur & pœnitebit, & relinquet post se benedictionem,&c.*] Ita *Quis scit*,non affert,sed prohibet dubitationē. cætera verò verba à Vate dicta bonam restituendæ rei, ijs apud quos agitur inijciunt spem. Quanquam autem communis hæc sententia & Catholicum axioma est, nulli veram pœnitentiam inutilem fore, neque Dei misericordiam exhaustam esse posse vnquam atque ad omnes homines hæc ratio pertineat, tamen ad Iudæorum res & ad Ierosolymitanæ reipublicæ restitutionē de qua vati nostro sermo est, cōmodè hic est referenda. Namq. Iudaicarum rerum restitutio illa,quæ Zorobabele duce contigit hoc in loco promittitur & prædicitur: Post septuaginta enim annos ex quo Babylone seruitutem seruierant, Diuino cōsilio in patriam veteresq. domos remigrare permissi sunt. Verùm enimuerò cùm nō ad eum nitorē, ad eam felicitatē, in qua antea eorum res fuerant, redierint; quippe bona eorum pars bello occisa & extincta fuerat; ex ijs autem qui captiui abducti sunt, partim in ipsa seruitute periêre,partim alio migrare coacti,alij ab exilio reduci noluerunt;ex quibus rebus omnibus factum est; vt reliquiæ quædam tantùm ex illa maxima copia, ex illa felicitate redirent. ob eam rem ait: [*Relinquet post se benedictionem.*Hebraicè,*Reliquam faciet post se benedictionem.*] Huic rei non dissimile illud est: Nisi Dominus Deus exercituum reliquisset nobis semen hoc velut exiguum, quasi Sodoma fuissemus, & Gomorrhæ similes essemus: Nam præterquā quòd tanta ciuium multitudo desiderata est,religionis & ceremoniarum sacrificiorumque maiestas illa multum est imminuta. ita benedictio hoc in loco partem aliquam tum gentis, tum sacrorum significat, qualem ipse Vates indicat: [*Sacrificium & libamen Domino Deo nostro?*] Quippe ad conseruandam eām Rempub. Interim dum Christus nasceretur & suū negotium in ea vrbe perageret, aliquo sacrorū vsu opus fuit, sine quo ciuitas hominumque societas contineri non possunt. Ac tantum quidem illis sacrificiorum & libaminum cultus restitutus est; cætera verò omnia vt prophetiæ & oraculorum frequentia, VRIM & THVMIM, sacra arca,aliaq. maiestatis & præsentiæ diuinæ argumenta omnino sublata sunt. Hactenus ergo prioris templi & Iudaicarum rerum comes ruina & restitutio prædicta est: Nunc porrò posterioris illud extremumque templi totiusque gentis excidium prædicentem Vatem audiamus.

Isaiæ 1.

Cice. lib 1. de natura Deorum.

Canite tuba in Sion, sanctificate ieiunium, vocate cœtum.

TOTIVS temporis ex quo Romani Ierosolymam inuasere & cepere vsque ad vltimam Israëlitarum restitutionem,turbas,tumultus,calamitates,omnem denique tempestatem breuissimè Vates describit & nuntiat, namque vrbis & templi excidium primis duobus versibus indicatur. deinde longa hæc & luctuosa tempora, quibus captiui & dispersi inter nationes detinentur, & maximum hoc libertatis desiderium quo semper aguntur. vltimo autem loco vera illis felicitas animorum & vitæ lux qua diuino beneficio donandi sint, præcinitur. vt autem in præcedenti vaticinio tubarum & cornuum sonitu ad nouam & calamitosam rem expectandam populos conuocari & indicto ieiunio conuenire iusserat; sic nunc eodem signo dato maximam belli perniciem timeri & summo cum luctu atque eiulatu iubet expectari quæ communis omni ætati, sexui, omni denique ordini futura est. Cornu autem signum datum præter ea quæ iam dicta à nobis sunt, bellum proximum, imò, instantem pugnam significabat, sicut scriptum est:

 Si canit

Amos 3. Si canet tuba in ciuitate & populus non expauescet? magnum itaque periculum imminens hæc quæ indicit, significare solent, tubæ sonitus & cœtus congregatio, quam cessationem publicam esse iam diximus: Quando autem communis omnibus formido, imò communis impendebat tempestas, omnibus indicendam esse cessationem, ieiunium & luctum declarat. [*Sanctificate ieiunium, vocate cœtum.*]

Congregate populum, sanctificate Ecclesiam.

POPVLVS prius è suis quisque locis vocatur; hæc populi congregatio est, deinde in vnum coactis conciones pro rerum occasione fiunt. hoc est sanctificare Ecclesiam. sanctificare idem quod separare esse iam in hoc vate & in Hossea diximus; namque aduocatæ conciones ad quas de grauissimis rebus referendum est, Ecclesiæ sanctificatæ dicuntur, vnde & nomen Ecclesiastes Græcè factum est, quod Latinis concionatorem significat. Quoniam autem illa ærumna passim omnibus fereda erat, ideo omnes ad luctum planctumque vocantur, namq. hoc modo & singulorum dolor communicato sensu augetur, & diuinæ misericordiæ viscera publicis nocentium simul & innocentium lachrymis & clamoribus citius commouentur.

Coadunate senes: congregate paruulos & sugentes vbera: egrediatur sponsus de cubili suo, & sponsa de thalamo suo.

MISERANDVM omnino spectaculum dum senes malorum sensu & ætatis imbecillitate, infantes fame, sponsi & sponsæ, quibus læti dies esse debuerũt, præsentis miseriæ dolore oppressi omnes pariter lachrymis, clamoribus & luctui concedunt: Sponsis enim quietem & immunitatẽ munerum omnium lex in nuptialis lętitiæ gratiam dabat, quam præsens tamẽ dolor negabit omnibus, quibus par ærumna & æqua simul imminet ruina.
Luc.23. quibus & Christus ob eam rem dixit: Filiæ Ierusalẽ nolite flere super me, sed potius flete super vos & super filios vestros: Quoniam ecce dies venient, in quibus dicetis: Beati steriles & ventres qui non genuerunt, & vbera quæ non lactauerunt. Neque solum populũ, sed sacerdotes maximè ipsos hæc tanget miseria: Quippe extremus eorum officij dignitatibus, atque demum vniuersæ illius gentis gloriæ & felicitatis dies futurus est, vbi tota illa Iudaicæ rei facies obscurãda, & synagoga ipsa à Deo tandem repudiabitur, sicut scri-
Ibid.2. ptum est. In sceleribus vestris dimisi matrem vestram, quia veni & non erat vir; vocaui, & non erat qui audiret.

Inter vestibulum & altare plorabunt sacerdotes ministri Domini:

NOS vbi hoc interpretandi munus suscepimus, ita Deum propitium nobis esse cupimus, vt quarundam rerum, quę in sacrorum librorum rationibus frequentes sunt, tractationẽ explicare possemus, quò semel intellecta res omnibus in locis vbi opus fuerit iuuare lectorem posset. ex his vnum est prioris & posterioris templi exacta descriptio, quæ nisi planè fuerit intellecta, longũ & inutile negotium, vbi mentio aliqua de eius partibus incidit, exponentibus facessit. Interim dum id quod optamus contingit, locum hunc inter vestibulum & altare, quẽ Christus inter templum & altare nominat, eam in templo partẽ quam sacerdotalis ordo frequentabat, fuisse dicimus. quo in loco lugere nefas fuit, neq. enim in magni regis domo ministros mœstos aut plorantes esse decuit. cùm autem luctibus & clamoribus eam etiam partẽ implendam esse prædicat, atque ab ijs maximè, quibus loci sanctitas custodienda seruandaque fuerat, signum est eam rem non ad ipsorum modò, sed ad loci etiam ruinam, ad maiestatem & sanctitatem violatam pertinere, ita vt sacerdotes sese suaque sacra & templi pollutam sanctitatem, atque omne iam deficiens decus deplorent. cuiusmodi autem ea deploratio futura sit exponit:

Et dicent, Parce Domine, parce populo tuo: & ne des hæreditatem tuam in opprobrium, vt dominentur eis nationes. quare dicent in populis, vbi est Deus tuus?

ORATIONIS ac deprecationis argumentum præscribit, cuius sentẽtia perpetua in orationibus deprecationibusque frequentandis Iudaico populo futura est, quamdiu miseri, abiecti & repudiati inter gentes detinebuntur: Etenim quanta qualisque miseria, quanta illos maneret ignominia, iam ex eo peruidebant, quòd templi sui ruinam & abominationem in loco sancto conspicerẽt, & eam omnino faciem, cum rerum suarũ statum deficere

deficere & labefactari intelligerent. nullum ergo in tanta miseria orationis genus deprecatione aptius commodiúsue fuit. Constat autem deprecatio duobus potissimum generibus, misericordiæ imploratione, in qua rei cõfessio simplicissima est; & eius apud quem agitur dignitatis & nominis ratione, cui rationi magis misericordia, quam vltione consuli posse ostẽdatur. Populus ergo in hac oratione suam culpá confitetur, & supplex se in noxa esse manifestat, neque aliud pro se vsurpandum verbum ducit quam illud, *Parce domine*. Domini autẽ nomen illud Hebraicè ineffabile quod ad misericordiam maximè pertinet, appellatur. Qui autem vt sibi ignoscatur, petit, is nullas suas virtutes, nullas artes, nullas commemoratione dignas res allegat, sed diuinam tantum misericordiam & fidem implorat. si quid autẽ est quam ob rẽ id quod petitur impetrari deceat, id ad eius qui oratur dignitatem & gloriam pertinet, vt quod dicitur, *populo tuo*. Namq́ue diuinæ sapientiæ & bonitatis est, prouidere ne is populus pereat funditus, quem ipse sibi singulari gratia adoptauerit, quem tantis beneficijs affecerit, quem statuerit præter cæteros populos egregiè fouere, cum multorum inuidia & omnium admiratione. neque id tantum in populi gratiam, quantum diuini consilij perficiendi, & misericordiæ propagandæ causa, fieri cõuenite, ne de diuina volũtate erga populum dubitetur, nec sua in omnes misericordia in dubium vocetur. Igitur qui alijs etiam populis parcis, qui misericordiæ largissimos fontes omnibus nationibus aperis, qui gentes ad lucem tuam admirabilẽ vocas, parce etiá antiquo illi populo tuo, & misereat te oro tantæ calamitatis, ne hæreditas illa tua, quæ tibi solùm grata fuit, quam frequentare colereque iuuabat, in opprobrium atq. ignominiam dedatur, & imprimis illa digna est, quam restituas, quam ab opprobrio tuearis saltem, eò quod tua fuerit, quòd tuum nomen super eam inuocatum sit: etenim indignum est, vt quisquam tui nominis maiestatem tentare aut prophanè tractare audeat. tui ergo nominis rationem & memoriam sanctam esse omnibus oportet, hoc abs te prouideri oramus, ne quibus tu gloriose imperaueris, ijdem aliarum nationum hominibus ad contumeliam subijciantur: nam quid facies nomini illi tuo magno? ita ne alienus à nobis atque à laude tua eris, vt omnino desertos nos esse patiaris, sic vt alij nos tanquam gentem eam æstiment, cuius tibi nulla sit cura, nulla prouidentiæ ratio? atque ideo omnia sibi licere putent, & petulanter propterea in nos grassentur, quòd te nostrum vindicẽ non timeant. Ne igitur nullum Deum nobis esse credant & affirment. [*Quare dicunt in populis vbi est Deus tuus?*] Omnis autẽ hæc oratio allegoricè dicta est: namq́ue translationẽ quam de locustis incœperat, adhuc persequitur, & in sequentibus etiá vrget. ad huius verò quá modò legimus, orationis exemplum, omnia publica & priuata de hac re vota, omnesq́. solẽnes Israëlitarum precationes, etiam hoc tempore fieri consueuêre. cuiusmodi frequẽtia exempla in eorũ libris, quos cidurim, hoc est ordinarios vocant, leguntur.

Ieremi.

Ierem. 32.

Ordinarij Hebræorũ libri.

Zelatus est Dominus terram suam, & pepercit populo suo.

NVNQVAM assiduæ & constantis orationis nullus fructus fuit, si modò ea ab animo fideli & contrito corde humiliatoque spiritu profecta fuerit; maximè cùm oratio misericordiam illam nunquam exhaustá imploret, & diuino nomini & gloriæ nitatur, si propriá orantis miseriam, non virtutem, non res benè gestas, sed ærumnas exponat. Neque peccatorum pœnas & supplicia cũ sui nominis & gloriæ detrimẽto augeri Deus patitur. quáobrẽ vbi iam Israëlitas vehementer ab alijs nationibus oppressas, vbi vsq. ad diuini etiam nominis violationẽ contumelia vexatos viderit, misericordiæ suæ antiquæ & dignitatis memor vindicabit, profectò hæreditatẽ suam, indignissimisq́. iam modis vexatam respiciet, & parcet populo suo. *pepercit* verbum Hebraicum commotionem & humanitatem maximam indicat. præteritum autem tempus propheticæ visionis habet certitudinem, Vati enim perinde, ac si gesta res iam esset, spectanda obiiciebatur.

Et respondit Dominus & dixit populo suo: Ecce ego mittam vobis frumentum, & vinum & oleum, & replebimini eis: & non dabo vos vltra in opprobrium in gentibus.

FVTVRAM post tempora nostra Israëlitarum restitutionem, cuius rationem apud Hosseam longius persequuti sumus, hoc in loco eandem adhuc imaginem exprimendo Vates depingit & promittit: namq́ue vt antè locustis nocentibus, nullus neque tritici,

neque vini aut olei, neque ficuum etiam fructus fuerat relictus, sed horrida tantum in terra solitudo, & in agris vastitas visebatur. atque his imaginibus extremam eius populi perniciem, & totius felicitatis desiderium contẽplabamur, sic hoc in loco ductis rursus in tabulam coloribus, quibus agrorum amœnitas & frugum copia omnium effingitur, felicia illa tempora Israëlitis expectanda significantur, cùm nõ ad antiquam illam terrenã, sed ad spirituale planè & cælestem vitæ prosperitatẽ, ex ea qua nunc detinentur miseria Dei beneficio recipiendi sunt. ea autem res atque significatio, (præterquã quòd in Chaldaicis biblijs expressa est, hoc modo, Ecce ego benedicã vobis, &c.) his verbis indicatur: [*Et nõ dabo vos vltrà in opprobrium in Gentibus:*] Namque in gratiam recipiendos, in eaque stabiliendos promittit, vt nemini dubium de ea re esse possit, neminique illos aut diuina tutela destitutos arbitrari, aut quietos impunè turbare liceat: sed vbicunque terrarũ fuerint, summa admiratione & plausu cunctis nationibus excipiantur, quibus anteà ludibrio & despectui fuerant: Etenim ad veritatis lumen & christiani nominis professionem ad ecclesiæ etiam societatem diuinis illis Spiritus sancti muneribus reducendi sunt, quæ munera Iesu Christi virtutem & veritatem omnium maximè testantur. de quibus scriptum
Heb.2. est: Contestãte Deo signis, miraculis & portentis & varijs Spiritus sancti distributionibus. In hac ergo maxima felicitate in hoc loco constituendi sunt, vt sine timore de manu inimicorum suorum liberati, seruiant Deo in sanctitate & iustitia coram ipso omnibus die-
Luc.1. bus vitæ suæ. Neque verò ab hostibus & inimicis externis, sed ab internis etiam tutos fore, & Ioël & Zacharias prædixere: nã qui populo Dei maximo impedimento ad purè sanctèque Deum colendum esse solent, non tantum externi hostes, quantũ interni sunt,
Rom.7. sicut scriptum est: non quod volo bonum hoc ago, sed quod odi malum illud facio: in-
„ uenio enim aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ & captiuum
„ me ducentem in legem peccati & mortis: Hæc vbi conquestus ille esset, cum ingenti dolore & salutis desiderio aiebat: Infelix ego homo quis me liberabit à corpore mortis huius? cui respondit Apostolus: Gratia Dei per Iesum Christũ. hæc potest liberare à corpore mortis & liberabit. vt sine timore liberatus seruias illi in sanctitate & iustitia omnibus diebus vitæ tuæ. Atque hanc plenam & integram ex vtroque hostium genere libertatem hoc versu Vates significauit:

Et eum qui ab Aquilone est, procul faciam à vobis: & expellam eum in terram inuiam & desertam: faciem eius contra mare oriẽtale, & extremum eius vsque ad mare nouissimum: & ascendet fœtor eius, & ascendet putredo eius, quia superbè egit.

CVM antè duos annos Aluarus Lugus meus, & ego Ioannem Bouiũ Compluti intra priuatos parietes, procul omni ambitione delitescentem vnà adiremus, quẽ ego absentem multò antea fama & virtutis nomine notum & amatum, tunc primum præsentem salutabam. Est autem hic Bouius nostras Hispanus non ille Bononiensis nuper Astuniensium Episcopus, nunc verò Brundusiensium Archiepiscopus, qui Clementis institutiones nobis è tenebris eruit & latinas fecit, quamuis neq. virtutis & religionis studijs, neq. sacrarũ disciplinarũ peritia alter alteri impar sit: vtrumque enim nouimus, atq. vtriusque consuetudine vsi iam sumus familiariter. sed ad nostratem redeo; cùm post Christianæ amicitiæ mutuam salutationem de varijs rebus amici tres sermones misceremus, atq. in ijs de Hebraicæ linguæ mysterijs mentio etiam oportuna incidisset, memini Ioannem dixisse, meritò illã linguã à Deo ad sacros arcanosque libros primũ scribendos fuisse vsurpatã. Quandoquidẽ (aiebat ille) diuinæ cogitationes grauissimæ & prægnantes sunt, ea verba diligenda fuere, quæ grauissima omniũ significantissimaq. inueniri possunt. qualis Hebraicorum verborum natura est, quæ vno etymo plures res ad eandem rationem accommodatas significare solent, neque id æquiuocè aut confusè, sed (si modò sapienter discutiantur) satis pro singularum rerum natura distinctè. addebat ille etiam optandum esse, vt quicunq. sanctissimũ Theologiæ sacerdotiũ appeterent, huius primum linguæ sacris initiaretur, vt maximos illos sapientiæ fontes, qui in diuinis scatẽt libris, facilius adire & copiosius bibere valerent. Hæc docti & pij viri sententia, sæpè aliàs & hoc etiã in loco nobis in mentẽ subitò venit, vbi in nomẽ illud Septentrio, siue septẽtrionale, incidimus. sic enim Hebraicè est: [*Et septentrionalẽ elongabo à vobis.*] Habet autẽ certæ notæ articulũ

nomen

nomen *septentrionalem*, cuius significatio Latinis ignota est, quoniam toto eo articulorũ genere Romanus sermo caret, quo Græca & Hebraica, atq. etiá barbaræ linguæ abundát, τῇ ἀπὸ βορρᾶ Græcè est. Est autem & illud ad huius loci expositionẽ animaduertendum, quod quatuor mundi partibus, quas angulos diuina scripta dicunt, quatuor vẽti nomina & notas Hebraicè faciunt; qui subsolanus fauonius, circius & Africus à nostris nominantur. At Christus à quatuor, inquit, ventis à summo cælorũ, &c: ex his ventis vnus est Circius, qui Græcis Boreas, Hebręis autem Szaphon est. quæ vox absconditum & absconsionem Latinè sonat; quòd eius venti certa origo & locus vbi primum spiret, ignotus sit: Namq́ue aliorum ventorum certæ vnde oriuntur partes sunt, quas superare & retrò linquere, nauigando atque itinere agendo contingit, septentrionalem autem ventum, quá uis directo & contento in eam mundi partem cursu prætervadere non est. Flat autẽ adeo ab alto, vt non in terra, sed in sublimi concipi credatur, & in quamlibet orbis plagam temon à nautis dirigatur, eò incumbit & impellit nauem, ita vt quatuor simul naues oppositis cursibus hoc vento spirante ferantur; nubes etiam ita vi sua dissipat & fugat, vt penitus abscondere atque occultare videatur. ex his omnibus rebus nomen ei vento factum fuisse creditur. In Hebraicis verò mysterijs huius etiam venti nomine lethalis illa & venenosa vis nominatur, quæ in mortalibus hominum membris post primi parentis labem innata, delitescit & feruet, qua quies illa animorum turbari, & maximè vitiorum tempestates commoueri & concitari in hominibus consueuère. Quam latina theologia aut cõcupiscentiam, aut peccati fomitem, aut alijs nominibus vocat. Paulus autem corpus peccati & circunstans peccatum nominat: de quo domestico & perpetuo hoste nemini post homines natos alia ratione, quàm sola christi virtute & efficientia victoriam gloriosam consequi contigit. eius autem communicatione totum huius hostis exercitum, cum suis actibus & concupiscẽtijs vincere, fundere & fugare pijssimis hominibus datur, ijs quibus voluit Deus notas facere diuitias, sacramenti & mysterij huius, de quo nobis grandis est sermo, & ad dicendum interpretabilis. hic adeo latens in mortalibus membris hostis manifestas ac perpetuas nobiscum inimicitias gerit, & mille modis de victoria cõtendit, cuius perniciosissimi hostis perpetuum metum, cuius artes & vires Vates ille deprecabatur. Delicta, inquiens, quis intelligit, ab occultis meis munda me Domine.

Psal.18.

de inuisibili hoste illo, qui nos palam oppugnat, hæc me dixisse sit satis. quem Szaphon nomine significari indicauimus, quo nomine ventus qui à septentrione spirat dictus etiá est. Quod verò ad visibiles populi huius Israëlitici hostes attinet, si quis cosmographiæ non ignarus, rem ipsam locorumq. situs exactè perspexerit, huic profectò planũ fuerit, & manifestum, omnes qui in Israëlitarum & Iudæorum regiones bellum fecère, ex ijs locis venisse, qui Ierusalem & Samariæ primarijs harum regionũ vrbibus à septentrione sunt: Namq́ue Assyrij à quibus decem tribus vastatæ abductæq́ue sunt, ipso situ & diuini oraculi testimonio ad eum cæli angulum propius accedunt, sicut scriptum est: Et extendet manum suam super Aquilonem, & perdet Assur.

Sophoni.2.

Babylon verò cuius rex templum prius euertit, latitudinis gradum 35. obtinet, id quod & Ieremias indicat: Leuate oculos vestros, & videte qui venitis ab Aquilone.

Ierem.13.

Roma autẽ cuius copijs & manu Iudæa demũ capta & vastata est sub 41.gr. & 40 m. est sita, cùm Ierusalem Ptolomæo auctore non plus quam 31. gradibus, & 40.m. ab æquatore distet. adeo cum his omnibus locis illud Ieremiæ conuenit: Ab Aquilone pandetur omne malum.

Ptolo.lib.3.
Ptolo.li.5.
Ierem.1.
Sic Strabo li. 16.

sunt ergo omnes huius gẽtis hostes aquilonares, alij quidem ad orientem, alij verò ad occasum habitantes, & ille etiam occultus hostis Szaphoni, hoc est, latens abditusq́ue, vt septentrio vẽtus est, nec minores in vita tempestates mouet. à quibus omnibus summam pacem & quietem securitatemq́ue promittit, non solùm à visibilibus hostibus, sed ab inuisibili illo liberandos, qui domesticas cum hominibus & perpetuas gerit inimicitias, à quo cum liberati fuerint, illud canere & iactare summa cum lætitia poterunt: Non est nobis colluctatio aduersus carnẽ & sanguinem. hæc omnia nobis illa oratio significauit. [*Et eum, qui ab Aquilone est, procul à vobis faciam,*] ne quid ab hoc toto hostium genere, qui à Szaphon sunt, mali vobis inferatur: nam quo tempore à Deo in gratiam Israëlitæ reconciliabuntur, præterquam quòd spiritus sancti beneficio & virtutis Christi beneficientia grauissimum illud miseræ seruitutis iugum excutient, quo peccato seruiebant, sicut scriptum est: Veritas Christi est deponere de suis veterem hominẽ cum actibus & concupiscentijs suis. præter hanc, inquã,

Ephe.4.

libera-

liberationem, nullus iam illis aut ab Aſſyrijs, aut à Babylonijs aut à Romanis hoſtibus erit metus, quorum omnium potentia ac vis, quorum denique nomen funditus euerſum extinctumq. iam fuerit, iam nulli Aſſyrij, Chaldæi nulli, nulla Romanæ tyrannidis erũt veſtigia; namque infelices exitus horum omniũ habuit ſuperbia. alteros enim hoc eſt ſeptentrionales orientales, partim in ſuis locis ab hoſtibus trucidatos, partim eiectos orientẽ verſus diuina vltio diſſipauit. alteros verò qui ab occiduo ſeptentrione erant, hoc eſt Romanos & Italos diuinæ iræ flumina & bellorum tempeſtates vel interemère, vel ad occidentalis Oceani fines vſque profugos adegère, hoc eſt quod dicit. [*Et expellam in terram inuiam & deſertam, faciem eius contra mare orientale, & extremum eius vſque ad mare nouiſsimũ: & aſcendet fœtor eius & aſcendet putredo eius, quia ſuperbè egit.*] Locuſtarum natura eſt, vt perpetuo motu procedat; & vbicunque inſederit, omnia vaſtet, neque antea quieſcat, quàm aut in vaſtam ſolitudinem, aut in obiectum mare deuenerit, vbi aut fame pereat, aut aquis demerſa intereat. vidimus noſtro tempore huius rei exempla, cùm ſuperioribus diebus harum beſtiarum copia ingens Bethicam noſtram ſumma cùm agrorum pernicie inuaſiſſet, annis à Chriſto nato 1547.1548. quæ tandem Deo iam hominibus placato in occidentali perijt Oceano, ſed bona etiam pars agricolarum diligentia & ciuitarum induſtria capta flammiſque exuſta fuit, quemadmodum & paulò antè in Africa & Feſſę

Clenard. epiſto. lib. 2.

regno accidiſſe, ex Clenardi qui tunc Feſſæ agebat, literis & aliorum relatu accepimus. hanc imaginem Vates hoc in loco perſequitur, qui Aſſyrios Chaldæos Romanoſq. exercitus locuſtarum nominibus depinxerat. Igitur quibus orbis notus eſt ſitus, ijs terram oceano ambiri eſt compertum, qui vt partibus, ſic etiam nominibus apud nos eſt di-

Lib. de mũdo Ariſt. & Plin. lib. 5.

ſtinctus; ab ortu Orientalis dicitur; Hebræis verò anterior; ab occaſu verò occidentalis, in ſacris autem voluminibus nouiſſimus; à meridie Indicus, à ſeptentrione Scythicus. quibus alia etiam nomina Hebraicè ſunt, vt ſuo in loco commodius dicetur: quanquam autem quatuor illa imperia quæ commemorata nobis ſunt, Iſraëlitas læſerint; duo tamen tantum ex ijs fuere, quæ patria proprijſque ſedibus expulère, Aſſyrium & Romanũ, quæ vt diximus, ſeptentrionales ei prouinciæ ſunt. vtrumque ob ſuperbiam & inſolentiam ita iam perdidit Deus, vt penitus deleta & diſſipata eſſe agnoſcantur: [*Quia ſuperbè egit:*] non enim victis vlla in re pepercère, ſed inſolenter & contumelioſè victoria abuſi ſunt. maximè autẽ Romani & qui ab illis oriundi ſunt illorumq. leges obſeruant. qui adeo arroganter, adeò ſuperbè aduerſus Iſraëlitarum genus ſe geſſerunt, vt neque cum ijs, qui ex eo genere Chriſtiani facti ſunt, æquè & verecundè egerint, ſed eos etiam ignominia per-

Rom. 11.

petuaque infamia dignos exiſtimauerint. qua de re lõga ſatis apud D. Paulum oratio eſt. & ſatis etiam acerba noſtro tempore durat querimonia. Totum autem hoc ſeptentrionalium hoſtium genus partibus duplex, vt vnum locuſtarum genus ſpecie duplex, compoſuit Vates, vt altera pars Aſſyriorum videlicet Orientem verſus diſſipata, altera verò Romanorum ad occaſum diſiecta periret. quoniam autem multi ex his gladio, fame peſteque perierunt, ait: [*& fœtor eius aſcendet, & putredo eius:*] nam eorum qui bello perierunt cadauerum magna pars inſepulta iacere ſolet, canibus & vulturibus eſca, ſicut

Iſaiæ. 34.

ſcriptum eſt: Interfecti eorum proijcientur, & de cadaueribus eorum aſcendet fœtor: tabeſcent montes à ſanguine eorum. de Romæ autem ruinis ita prædictũ fuerat: & oriẽtur in domibus eius ſpinæ, paliurus & vrticæ. Propterea hoc in loco dixit, [*in terram inuiam & deſertam.*] & quoniam Aſſyriorum & Chaldeorum, neque nomen iam vllum reliquũ eſt, omnia enim bello & nouarũ gentium aduentu turbata ſunt, dixit de his [*& longè faciam.*] meminerimus autem nunquam deſeri à Vate locuſtarũ & agrorum tranſlationem. Sed & abſconditum illum domeſticum hoſtem, qui tam ſuperbè eum illis egerat, vt cauſa etiam fuerit, quamobrem ab alijs hoſtibus perderentur. hunc hoſtem ita fugabit Deus Iſraëlitarum rebus reſtituendis, vt illud meritò iactare poſſint. Quantum diſtat

Pſal.

ortus ab occidente, longè fecit à nobis iniquitates noſtras: Delés quod aduerſus nos erat Chirographum decreti, hoc eſt peccatum, & ipſum tollens de medio & affigens cruci. Hæc ſumma futurę Iſraëlitarum felicitatis, atque hoc argumentum eſt; cùm è tenebris & vmbra mortis liberati Chriſti virtute atq. efficiẽtia & lucis veræ radios, & meliora omnia experientur. [*Quia ſuperbè egit.* Hebraice ad verbum ſic eſt: *Quia magnificauit vt faceret.*] Atque hac dicendi figura, vti Hebraicus ſermo ſolet, cùm quis nullum cogendis rebus modum, aut ſtatuit aut tenet, ſed omnia vltra præſcriptum, vltra expectationem agit, &

maius

maius opinione ac vehementius adhibet studium. Assyriorum autem & Romanorũ petulantia, & furor commodè ad hanc pertinent sententiam, qui delatum sibi à Deo corripiendarum gentium munus ad suam ipsorum ambitionem, ad suam superbiam transferentes proprijs tantum commodis seruire voluerũt, vnde factum est vt insatiabilẽ auaritiam crudelitatemque exercerent, sicut scriptum est: Væ qui prædaris, nonne & ipse præ- Isai. 33. daberis? & qui spernis, nonne & ipse sperneris, cùm cõsummaueris deprædationem deprædaberis, & cum fatigatus desieris contemnere, contemneris. & illa etiã quæ de hac re apud Habakuq dicta sunt commoda hui sententiæ esse arbitramur. Sed longè omnium Habak. 2. petulantissimè, longè superbissimè sese in humanis rebus ille latẽs hostis, cuius antea meminimus, gessit, cuius passiones & perturbationes in membris nostris cum summa strage & calamitate militare solent. Prò Deum immortalem quantam labem, quantam perniciem rebus hominum integris hæc pestis attulit, quæ ex vno primi omnium parentis scelere orta innumerabilium postea vitiorum & scelerũ, quibus aduersus animam pugnaret, instruxit copias, sicut scriptũ est: Multiplicati sunt super capillos capitis mei qui ode- Psal. 68. runt me gratis. & iterum. Si mei (inquit) non fuerint dominati, tunc immaculatus ero & mundabor à delicto maximo. multò igitur magis hic Szaphonius hostis magnificauit Psal. 18. vt faceret, multò vehementius & acrius humanæ naturę agros terramque vastauit atque „ incendit, ita nisi diuina succurreret cura & benignitas, actũ profectò de humana omni fuerat felicitate. quia hostis Szaphonius magnificauit vt faceret. sed quomodo his malis occurrendum esset, Vatem præcinentem audiamus.

Noli timere terra, exulta & letare: quoniam magnificauit Dominus vt faceret.

Hic locus ille est, in quẽ cùm vates diuino spiritu acti deuenêre seipsos, suasque rationes & consuetudinem omnem superare solent; maiori enim spiritus influxu aucti altius extolluntur, & plura vident, quàm intelligant, plura intelligunt, quàm dicant, plura etiã dicunt, quàm humana audientium mens capere & sustinere valeat, sicut scriptum est: Domine quis credidit auditui nostro, & brachium Domini cui reuelatum est? Agitur Isaiæ 53. enim hoc in loco de diuina illa humani generis redẽptione. cuius rei arcanum antiquis" hominum seculis & angelicis atque humanis generationibus ita fuit absconditum, vt" quamuis multis prædictum, atque vmbra quadam & primis lineamentis depictum, nemini tamen eo tempore fuit penitus patefactum. Hæc omnia Paulus affirmat. confirmat autem & Petrus etiam apostolus diuinusque sacrorum voluminũ interpres his verbis: De 1. Pet. 1. qua salute exquisierunt, atque scrutati sunt prophetæ, qui de futura in vobis gratia pro- „ phetauerunt. Scrutantes quod vel quale tempus significaret in eis spiritus Christi, &c. „ Singula autẽ huius Apostoli verba considerare, & cum nostræ commentationis sententia conferre operæpretium profectò fuerit. Atq. ipsa quidem rei de qua dicitur magnitudo. efficit, vt vario & sublimi orationis genere dicendum opus sit, figurisque & imaginibus vtendum, quibus constantissima perpetuò vatum sententia, ac mens ita rapi agique solet, vt cùm maximè constet, nobis tamen è terra prospectantibus sibi non constare videatur. perinde ac ijs, quibus saltantes homines longo interiecto spatio prospiciuntur, qui cum musici instrumenti sonum, cuius ad numeros motus fit, non sentiãt, furere & temere agi putant, quos maximè composito & numerato, ac certo membrorum motu concitari manifestũ est. Nobis ergo cum in huiusmodi sermones inciderimus, ea cura semper, idq. negotium erit, vt vnum aut alterum huius diuini concentus modum, numerumque prò ingenij tenuitate notantes, totius rationis intelligendæ desiderium hominibus commoueamus, id quod à diuino spiritu illi impetrare summo studio contendent, cuius consilio, arte atque opera, cuius occinentis numeris & modis totus hic vatum agitur chorus: Nam sicut poëtas intelligere, aut pro facultatis dignitate enarrare nemini, qui poëticæ naturæ & ingenij expers fuerit, contingit, sic nulla acies humani ingenij tanta est, quæ ad diuini spiritus sensum mentemque, nisi ab eodem spiritu acuatur, penetrare possit. Igitur id mente recolere & cogitare oportuerit, quod à nobis in huius libelli initio obseruatum est, totam hanc Ioëlis Vatis rationem duplici imagine constare; altera quæ se priorem spectantium oculis objicit, quamuis exacta omnique arte depicta, in crassioris tamẽ naturæ figuram habitumq. formata; altera verò quã maximè animo artifex ipse cõcepit,

tenuiorem tamen & multò delicatiorem exprimens rem . vt ergo in superioribus locu-
starum genera illa quatuor orbis imperia significabant, vt vitis & ficus homines refere-
bant, sic hoc in loco terra humanam naturam, vt familiaribus scripturarũ verbis vtamur
maledictam, Dei demum beneficio benedicẽdam indicat, cuius benedictionis rationes
fertilitatis fructuum & frondium imaginibus adumbrantur. Duplex autem terræ nomẽ
ארץ apud Hebræos est. alterũ ARESZ. quod nomen ex eo factũ est, quod diuersam ab aquis
אדמה naturam sortita firmitudinem & grauitatem habet, animantiumque habitationi est ha-
Gen.1. bilis, sicut scriptũ est: Et vocauit Deus aridam Aresz. Alterũ verò est illi nomẽ ADAMA
quod ad eam naturam spectat, secundum quam varios in se sopores & humores (vt sapiẽ-
Victru.lib.8 ter à Victruuio disputatur, continet, & pro cæli solique ratione varios fœtus fructusque
progignit. vnde & cum ad agricolandi & rei rusticæ rationem oratio pertinet, huius po-
tissimum nominis mentio atque vsurpatio est. vt: Emisit dominus Adam de paradiso vo-
Gen.3. luptatis, vt operaretur Adamah de qua sumptus est. Iá ergo nomẽ homini ex hoc etymo
factum Adam, non inutilem eum futurum, sed varijs virtutum fructibus augendũ signi-
ficauerat, nisi serpentini morsus venenum omnem humanam naturam, succi bonitatem
pertentans, corrupisset, &c, *pro molli viola, pro purpureo narcisso*, carduos & paliuros pro-
Ibidem. duxisset, sicut scriptũ est: Maledicta Adamah in opere tuo, spinas & tribulos germinabit
tibi, Arcana quidem tota hæc res & mysterijs plenissima est, tãtum qui legent intelligat.
Huius autem terræ maledictio in diuinam benedictionem mutanda erat illius sacri se-
Gen.12. minis communicata virtute. de quo sic in oraculis habueramus: In semine tuo benedi-
cẽtur omnes familiæ Adamah. Hanc ergo lætitiam vates noster iam tunc terræ nuntiat,
terræ inquam natura fertili, sed casu sterili, aut vitio corruptæ & improbas plantas alenti.
quod cum de solo aruoque Israelitico dici videatur, de vniuersa Adam natura verè dici-
tur: terra enim muta & bruta ista altera cùm sit, sensuque omni careat, nec timere,
nec exultare potest. altera verò terra hæc nostra sensu motuque prædita, & timere sem-
per nouit, dum spiritui seruitutis in timore obnoxia fuerit, & timorem deponere, & ma-
gis exultare poterit: & faciet cùm acceperit spiritum libertatis filiorum, vt sine timore de
Luc.1. manu inimicorum liberati seruiant Deo in sanctitate & iustitia coram ipso. ad hanc ergo
lætitiam in animo meditandam, iamq. spe concipiendam terra nostra à Vate excitatur,
atque ad tanti diuini beneficij expectationem vocatur: Nam si Szaphonius hostis nimi-
um nocendo magnificauerat vt faceret, multò equidem magis Domini Dei nostri be-
Rom.5. nignitas corrigendo, restituendo & commodando etiam magnificabit. Non enim sicut
,, delictum, ita & donum: Nam delictum quidem ex vno vnius hominis peccato in con-
,, demnationem totam humanam naturam protrusit; donum verò ex multis multorum
hominum vitijs & sceleribus in iustificationem vindicauit, & euexit. atque hactenus hæc
ratio ita ad totam terrã humanã pertinuit, vt Israëlitarum familiã propius tangere vide-
retur. sed vt omnis tollatur dubitatio, etiam ad gentes omnes alias rem hanc spectare
subiecta expositione confirmat.

Nolite timere animalia regionis: quia germinauerunt speciosa deserti, quia lignum attulit fructum suũ, ficus & vua dederunt virtutem suam.

PRIORVM temporum calamitatem ad omne hominum genus pertinuisse vidimus
tam gentilium, quàm Israëlitarũ. omnium enim communes culpæ cõmunem in se Dei
iram concitarant & similibus scelerum ac vitiorum pœnis vexabantur; quidam enim
æterna supplicia, quidam etiam & temporalia subierant, potentissimorumque tyranno-
rum libidini & auaritiæ cesserant, vt nulla orbis pars tam remota fuerit, ad quam ea pestis
non peruaserit. quod vates noster in superioris capitis threno deplorauerat his verbis:
Sup. 2. Sed & bestiæ agri suspexerunt ad te, quoniam exiccati sunt fontes aquarum, & ignis de-
» uorauit speciosa deserti. Sed tamen ita Deus omnia sub peccato conclusit, vt omnium
Gen.15. misereretur, & in illo sacratissimo semine omnes familiæ terræ benedicerentur. neque
verò ad Iudæorum gentem solùm, sed ad totius orbis regiones & homines diuina illa re-
demptio restitutioque pertinuit, sicut scriptum est: Christus mortuus est pro peccatis no-
1.Ioan. stris, & non pro nostris tantum, sed pro totius etiam mundi. Bestiarum autem agri no-
» mine gentes alias ab Israëlitarum religione alienas significari, iam in illo eodem loco do-
cuimus, & desertũ appellari cæteras habitabilis terræ partes, cuius incolæ, vt bruta pecus
vagum,

vagum, quò impetus, aut error, aut opinio impelleret, agebatur. quam tem sic explicat Apostolus & vos gentes, aliquando eratis in carne qui dicebamini in præputiū ab ea quæ Ephes. 2. dicitur circuncisio manu facta, qui eratis in illo tempore sine Christo alienati. Iisdē autē nominibus bestiarū agri & deserti Vates hoc in loco vsus est, sed interpres vertendo nonnihil verba variauit. His ergo etiam metum adimit Vates, quorum etiam miseriam præuidens deplorauerat, quādo ad hos etiā diuina salus pax & securitas sit peruentura, quos Rom. 15. & vocauit non solùm ex Iudæis, sed etiam ex gentibus. Dico enim Christum ministrū ,, fuisse circuncisionis ad confirmandas promissiones patrum. Gentes autem super miseri- ,, cordia honorare Deum, sicut scriptum est: Propterea confitebor tibi in gētibus Domine & nomini tuo cantabo, & quæ de hac re multa à D. Paulo referuntur. his etiam bonum salutis nuntium affert Ioël: [*Quia germinauerunt speciosa deserti.*] Quæ antea diuinæ iræ & vltionis ignibus deuorata præuiderat, & luxerat, nunc summæ pacis & constantis felicitatis argumētis adductis restituenda confirmat: Agrorum enim fertilitas & frugū fructuumque copia eximia cōmuni & antiquo sermonis vsu beatam & quietam vitā significat. Ezech. 34. Sic enim id nostris describitur: Et, dabit lignum agri fructum suum, & terra dabit ,, germen suum, & erunt in terra sua absque timore. ab exteris verò sic: ,, Horat. li. 4. od. 15.

Tua Cæsar ætas Fruges & agri, retulit vberes. Sed cum maxima felicitas atque omni opinione maior ea sit, quam vates à Christo hominum rebus afferendam decantant, ad eam præcipuè hæc imago in sacris oraculis refertur, sicut scriptū Zach. 8. est: Sed semen pacis erit: vinea dabit fructum suum, & terra dabit germen suum, & cæli ,, dabunt rorem suum, & possidere faciam reliquias populi huius vniuersa hæc. Et erit sicut ,, eratis maledictio in gentibus domus Iuda & domus Israël, sic saluabo vos & eritis bene- ,, dictio, nolite timere, & confortētur manus vestræ. Quia hæc dicit dominus Deus exer- ,, cituum: Sicut cogitaui vt affligerē vos cum ad iracundiā prouocassent patres vestri me, ,, dicit Dominus, & nō sum misertus; sic conuersus cogitaui in diebus istis, vt benefacerem ,, domui Iuda & Ierusalē: Nolite timere. Et veniēt populi multi & gentes robustæ ad quærendū Dominum exercituū in Ierusalē, & deprecandum faciem Domini. En nobis vtriusque populi prædictam decantatamque salutem verùm hoc, vt diximus, dignū obseruatu est, vt vitis & ficus nominibus Israëlitas homines religionis cultura iam domitos & curatos sic arboris aut ligni appellatione rudem gentiū sobolem teneri: quippe arborum natura ferax si neglecta culturam desideret, sterilescit, atque eadē rursus culta restituitur. quoniam ergo gentes diuini seminis in se conceptam virtutem experturæ erant, atq. euāgelicæ pietatis præceptis & institutis abundaturæ, vnde generosissimi & planè diuini fructus producerentur, quorum sufficientia ex Deo esset. ob eam rem à Vate dictum est: [*Quia lignum attulit fructum suum.*] Atqui diuina Christiani euangelij doctrina maximæ pacis commoda hominibus non solùm curanda commendat, sed pacis etiā semina vltro ipsa suggerit, spiritu sancto cultoribus suis dato. ex eo fit, vt pia quædam & æterna pax inter eos sit, qui Christi virtute prædiri sunt, illiusque disciplinam plenè profitentur, ex quacunque gente, ex quacunque orbis parte ad eam sanctitudinis communionem socie- Actor. 4. tatemque conuenerint, sicut scriptum est: Multitudinis credentium erat cor vnum & ,, anima vna. Atque huius pacis & diuinæ tranquillitatis felicitas, in primis illis recentis ,, ecclesiæ Christianæ temporibus spectata fuit, dum Christiana illa nobis nunc desiderata simplicitas manebat, cùm sine vllo generis, linguæ, ætatis ordinisve discrimine, sine vlla omnino ambitione omnes se inuicem mutua charitate & assiduis officijs prosequebantur: dum maiores minoribus verè, & ex animo ministrabant, minores maioribus tanquam Deo obediebant, alijque alios inuicem honore præueniebant; sed iam eheu in quam dura, in quam ferrea planè secula deuenimus; pudet equidem, pudet his moribus homines Christianos vocari à vera Christianaque disciplina longè alienos. Verùm enimuero integra illa & communis omnium gentium, omnium populorum pax à vatibus celebrata adhuc futura expectatur; neque enim statim Christi tempora se cuturam oracula docuere, sed certo quodam illius argumento & signo expresso, corpus ipsum rei & plenam rationem in sua tempora reseruandam; cùm vnum commune ouile & pastor idē omnibus erit. quam rem contentis precibus, & summo studio à patre Iesus Ioan. 17. Christus pro sua reuerentia exauditus postulabat: Non pro eis, inquit, rogo tantū, sed pro eis qui crediturí sunt per verbum eorum in me, vt omnes vnum sint, sicut tu pater in

me & ego in te, vt & ipsi in nobis vnum sint. Cùm ergo reliquiæ Israël reducentur, & sedentes in tenebris & vmbra mortis lucem illam magnam videbunt, tunc pia illa & æterna pax omnibus colenda est, tum eadem gentibus, eadẽ in Israëlitis fructuum spes, eadem copia continget, tunc lignum fructum suum afferet, quãdo ficus & vitis dederint virtutẽ suã, sicut scriptum est: Hæc dicit Dominus exercituum. in diebus illis in quibus apprehendent decem homines ex omnibus linguis gentium, & apprehendent fimbriam viri Iudæi dicentes, ibimus vobiscum; audiuimus enim quoniam Deus vobiscum est. Nolo enim vos ignorare fratres, (quicunque inane generis vestri nomen insolentius intolerantiusque iactatis) quoniam cæcitas ex parte contigit in Israël, donec plenitudo gentium intraret, & sic omnis Israël saluus fieret, sicut scriptum est: Veniet ex Sion qui eripiat & auertat impietatem à Iacob. At verò quando hæc res, hæc maxima rerum felicitas primas in Ierusalem radices actura, atque in cæteris gentibus propaganda certam sui restituendi spẽ facere Israëlitis valet, eo præcipuè argumento ad eorum confirmandos animos Vates vtitur, non enim dubitandum esse ait, quæ salus inter eos primum nata atq. alijs inde allata fuerit, ijs ipsis vnde orta est, vtilis tandem salutarisque fit. Quam ob rem præsenti sermone Israëlitæ à Vate in maximam & verissimam spem adducuntur:

Zach. 8. Rom. 11. Isaiæ 59.

Et filij Sion exultate, & lætamini in Domino Deo vestro: quia dedit vobis doctorem iustitiæ, & descendere faciet vobis imbrem matutinum & serotinum sicut in principio.

OMNEM illam veram felicitatem, omnem veram & solidam virtutem, ex quo certa voluptas & integra capi potest lætitia, Deo vni acceptam ferendam esse, omnibus diuinorum scriptorum ferè paginis docemur, vt qui gloriatur, tantum in Domino glorietur. qui proprio filio suo non pepercit, sed pro nobis tradidit, vt exhiberet sibi & mundaret populum acceptabilem, & sectatorem bonorum operum, vt simus sancti & immaculati in conspectu eius. Huius autem diuini beneficij specimen filij Sion habuerunt, cùm primum Spiritus sancti in se illapsu quidam ex eis virtute magna Christi testimonium omnibus gentibus dedère. Quando autem accidit iam, vt huius magni iustitiæ doctoris & diuinæ pacis interpretis aduentus omnium salutem suam expectantium desiderio satisfacere posset, quando certa huius rei prolata iam argumenta sunt, non est dubitandum, quin quod iam in illis inceperit, tandem perficiat. [*Et descendere faciat imbrem matutinum & serotinum.*] Hoc est vtrisque gratiæ tam præuenientis, quàm subsequentis opportunitatem. *Sicut in principio* Christianæ religionis effecerat. Doctoris nomen hoc in loco certæ cuiusdam ad eam, quam diximus rem, significationis est: namque Hebraicè מורה MOREH nominatur, quod influentem vel instillantem etiam significat: estque eius pluuiæ nomen, quæ primo autumno veniens terram inebriat, & germinare facit, & dat semen serenti & panem comedenti,

Rom. 8. Acto. 2. Isai 55.

Tum pater omnipotens fœcundis imbribus æther
Coniugis in gremium lætæ descendit, & omnes
Magnus alit, magno commistus corpore, fœtus.

Verg. Geor. lib. 2.

Operæpretium autẽ videre est, quàm expresse Christi virtus hoc vno verbo effingatur, qui doctrinam legemque suã non manu scriptam in tabulis lapideis vt olim, sed in tabulis cordis carnis inscissurus erat, sicut scriptum est: Ecce dies venient dicit Dominus, & confirmabo super domum Israël & super domum Iuda testamentum nouum, non sicut testamentum, quod dedi patribus eorum in die qua apprehendi manum eorum, vt educerem eos de terra Ægypti, quia ipsi in testamento meo non permanserunt, neque præcepta mea custodierunt, sed hoc erit testamentum, quod feriam illis, Dabo leges meas in mente eorum, & in corde eorum scribam illas, & ero illis in Deum, & ipsi erunt mihi in populũ. Huiusmodi in Christo virtutem & efficientiam agnoscens Apostolus, sic probauit: Epistola nostra vos estis scripta, non atramento neque in tabulis lapideis. fiduciam autem talem habemus per Christũ, à quo non tam iustitiæ præcepta tradenda, quàm ipsam iustitiã instillandã, & humanis pectoribus imbuendã esse hoc in loco Deus per Vatem promittit. Huius raram nostris diebus virtutem frequẽtissimam & copiosissimam futuris tẽporibus tam Iudæi, quàm alij omnes quotquot Christum receperint, experientur.

2. Cor. 3. Ioan. 1.

Et imple

Et implebuntur areæ frumento, & redundabunt torcularia vino & oleo.

HAEC bonorum (quæ vulgò temporalia dicuntur) larga & abundans copia, antiquis illis hominibus ſuppeditata, maximarum rerum aliarum (quæ ſpirituales nominantur) abundantiam nobis expectandam ſperandamque ſignificabat, quarum magnitudinem, numerum atque præſtantiæ exactam rationem, neque oculus vidit, neque auris audiuit, neque in cor hominis aſcendiſſe contigit. harum ergo rerum omnium abundantiam & ſaturitatem frumenti vini atque olei vbertas & copia hic nobis declarat. Neque enim iſtarum frugum copia tantæ curæ eſſe Chriſtianis, verè inquam Chriſtianis hominibus debebit, quibus quod ſatis ad degendam vitam ſit, nihil vnquam deerit; quòd verò ad virtutis & diuinæ libertatis rationes impedimento, quod ad luxuriam fomento eſſe poſſit, nihil fuerit expetendum. Sed locuſtarum allegoriam perpetuam eſſe Vates voluit, vt craſſiori imagine & ſenſibus magis accommodata animalis adhuc homo ad illam perfectam ſpeciem deſiderandam parari aptius poſſet. 1.Cor.2.

Et reddam vobis annos quos comedit locuſta, & bruchus, & rubigo, & eruca.

PENVRIAM ignominiamque omnem, anteactos labores & pericula præſentis felicitatis cumulo cōpenſanda eſſe pollicetur, ita vt qui omnium gentiū ludibrio & libidini expoſiti, maximiſque & aſſiduis iniurijs affecti, miſerrimam hactenus vitam duxerunt, nunc in ſumma felicitate, tranquillitate maximoque in honore conſtituti præteritorum temporum memoriam, cum ſumma erga Deum gratulatione teneant, illudq. frequenter canant: Lætati ſumus pro diebus quibus nos humiliaſti, annis quibus vidimus mala. Psal. 89.
atque iiſdem illis gentibus admirationi ſint, quibus olim deſpectui & ludibrio fuerant, Isai.16.
ſicut ſcriptum eſt: Omnes qui viderint eos cognoſcent eos, quia iſti ſunt ſemē cui benè dixit Dominus. Et cùm de animorum felicitate, de fructibus illis cæleſtibus ac planè diuinis, quos humanæ naturæ terra Chriſti ſemine & virtute aucta profert, hoc in loco tractetur, illud præſenti ſermone diſputandum reſeruamus, an minor, an æqua, an maior felicitatis ſors ſit homini Chriſti opera, & virtute redempto, quàm fuerit antè primi parentis caſum, ſi priſtinum adhuc illum ſtatum retinuiſſet. Atqui vides vt non ſolùm ſuccedentium annorum plenam abundantiam ſe daturum, ſed amplius etiam præteritorū temporum damna reſarcienda, eoſque in integrum reſtituendos Deus recipiat, vltroque polliceatur, ſed de his nunc ſatis. Quantum autem Chaldaica paraphraſis cum noſtra expoſitione conueniat, hic idem verſus docet, qui ſic Chaldaicè habet: [*Et reddam vobis annos bonos pro annis quibus vexarunt vos, populi, gentes & linguæ, & principes & reges*. quos Locæ.2
omnes ſcelerum vltionis miniſtros & ſatellites Deus eſſe voluerat. cùm autē nihil damnationis fuerit ijs, qui erunt in Chriſto, qui non ſecundum carnem viuent, ſed ſpiritu in ſanctitate & iuſtitia omnibus diebus ſuis, nihil etiam metus, nihil pœnæ, ſed contrà, pacis quietis & tranquillitatis erit plurimum.

Fortitudo mea magna quam miſi in vos.

ID quod dixerat confirmat, exercitus illos qui totum orbem turbauerunt, & res humanas olim miſcuerunt, diuino conſilio miſſos deductoſque rem geſſiſſe, neque rem aggredi aut conficere tantam, niſi Deo vires & ingenium ſuppeditante potuiſſe. illam verò felicitatem plenam, perpetuam ſtabilemque illis fore diuinum verbum pollicetur, à quo perpetuo amore curaque fouendi ita ſunt, cui fide, charitate & pietate ita illi ſunt coniungendi, vt nullis aut hominum aut malorum dæmonum viribus diſiungi queant; non morte, non vita, non gladio, non vllis deniq. aut inſtantibus, aut futuris periculis. Quod ſequentibus verſibus Vates indicat.

Et comedetis veſcentes, & ſaturabimini, & laudabitis nomen Domini Dei veſtri, qui fecit mirabilia vobiſcum, & non confundetur populus meus in ſempiternum, & ſcietis quia in medio Iſraël ego ſum, & ego Dominus Deus veſter, & non eſt amplius: & non confundetur populus meus in æternum.

[*Et comedetis comedere* :] Sic Hebraicè. Iam tunc Vati nostro mensa illa extrui videbatur, iam magnificentissimum conuiuium illud institui, quod multi ab oriente & occidẽte vocati cum Abraham & Isaac & Iacob inituri erant, cuius qui participes fuerint, & panem comederint, beati meritò nuncupantur. id autem conuiuium maxima cum conuiuarum hilaritate, cantibus & musicis instructoris laudes semper personabit, tunc enim Psal.117. illa omnium communis vox audietur: Hæc est dies quam fecit Dominus, exultemus & Psal.84. „ lætemur in ea. nunc rursus illa: Benedixisti Domine terram tuam, auertisti captiuitatem „ Iacob. nunc alia atque alia carmina canentur, quæ veteres illi huius conuiuij præcones iam olim in conuiuarum gratiam meditabantur. Et cùm ad has epulas, ad perpetuam hanc diuinæ mensæ felicitatem vocati admissiq. ab vno Deo sunt (neq. enim id quisquã sua virtute & natura, suis actibus aut conatibus sine Dei consilio & vocatione auxilioque assequi potuit, sicut scriptum est: Gratia saluati estis per fidem, & hoc videlicet quod saluati sitis, non ex vobis: donum enim Dei est) cùm ergo Dei beneficio hæc illis constiterit dignitas, eam rem imprimis agnoscere oportuit. ideo addit: [*Laudabitis nomen Dei vestri qui fecit mirabilia vobiscum*, Hebraicè, *quia fecit vobiscum ad mirificandum*, hoc est, rem mirandam omni humána opinione, imò & cogitatione maiorem. *Et scietis quia ego in medio Israël, & non est alius qui seruare possit præter me*, eaque salus & felicitas perpetua erit, *& non pudefiet populus meus in sempiternum*. peccatum enim nuditas & pudor turpis conse-Gen.3. quitur. iam verò ex eo magna illis copia illius auri futura est, de quo scriptum est: Sua-Apoc.3. debo tibi emere à me aurum, vt locuples fias, & vestimentis albis induaris, vt non appa-„ reat vltra confusio nuditatis tuæ.

Et erit post hæc: effundam de spiritu meo super omnem carnem: & prophetabunt filij vestri & filiæ vestræ: senes vestri somnia soniabunt, & iuuenes vestri visiones videbunt.

IAM sese nobis illa maxima seculorum mutatio, iam mundi renouatio, iam aurea illa ætas olim à Deo promissa, à vatibus decantata, à pijssimis hominibus tot desiderata seculis, à Christo tandem Dei filio gentium spe, orbis totius redemptore allata; iam sese hæc inquam felicissima ætas certis signis cognoscendam spectandáq. exhibet, atque adeò, ita clarè manifesteque exponit, vt omnes aliorum argumentorum rationes & momenta omnia, quæcunque de Christi aduentu præter hæc sunt, vna hæc res aut constituta & comparata confirmare, aut desiderata vel repudiata valeat infirmare. Atq. equidem nobis omnium prophetarum rationes & orationes inter se cõparantibus (quidquid alij indicent) cui quem præferamus incertũ est; illud tamen ex ea comparatione cõstat, vnum Ioëlem esse qui aliorum omnium dicendo rerum copiam & maiestatem, verborum orationisq elegantiam mysteriorum grauitatem, diuinitatis abstrusas rationes, oraculorum & vaticiniorum impetus raptusque omnes admirandos, vno in libello summa breuitate, carminibus vt pote septuaginta tribus complexus esse, atque expressisse videatur. Pœnitetque profectò nos tum ingenij in scribendo tarditatis, tum delicatissimi nostrorũ hominũ in legendo fastidij. quę res impedimento sunt, quòminus magna & admiranda volumina de huius libelli cõmentationibus edere conemur. Quis det vt christiani homines suam tandem dignitatem agnoscentes, ab ambitione, & cupiditate, ab istis humillimis curis ad maxima illa & incomparabilia pietatis, & sacrarum disciplinarum studia, atque ad eas artes, totos se transferant, quę maximè christiano & diuini spiritus participi homine dignę sunt? in eisque diu noctuque meditetur, vberrimos & certissimos Psal.1. laborum & culturæ fructus tempestiuè percepturi, cum iucundissimo etiam frondium & foliorum spectaculo, quibus vbi assueuerit humanus animus, omne tempus illi periturum, quod ijs non impenderit, iudicaret. verùm vt eò oratio nostra redeat, vnde ob vaticiniorum admirationem, & christianæ charitatis studiũ deflexit; quid hæc velut nouæ orationis initia sibi velint, breuiter expectemus. est enim hoc cõmune & vsitatum in re noua & magna apud vates exordiũ: Et erit in nouissimis diebus. Et erit in illlis diebus. Et erit post hæc, dicit dominus. Nouũ profectò id de quo Vates agit, & quod vetusta omnia vt Apostolus inquit, veterat, quod omniũ antiquarũ ceremoniarũ, rituũ, figurarũ spiritũ & veritatẽ in se cõtinet, quod vnũ omniũ maiorũ nostrorũ desiderio satisfacere potuisset. est inquã summa, ac veluti caput quoddam omnium beneficiorum, quæ virtute Christi

Iesu

Iesu Nazaræni crucifixi, & resuscitati atque ad cælum sublati, pijs hominibus sibiq́; charissimis contingere solent. Est diuina illa paracleti spiritus promissio, quem qui cælestis patris dono Christo rogante sortiti sunt, cælesti regni hæredes & diuinæ consortes naturæ efficiuntur, regnumq́ue ipsum Dei intra se habentes, eius quæ in mundo est concupiscentiæ corruptionem fugere consueuêre. Inter cætera signa quibus de venturo redemptore Deus testatur, quinque præcipuè obseruanda traduntur, quæ omnium spiritualiũ signorum, veluti quædam sunt capita, ad quæ cætera referantur. Atque hæc omnia non tam externa aliqua specie, quàm interna animorum virtute in hominibus spectanda fuerant, ita vt suo ipsorũ sensu & experimento, viuoque testimonio ac cælesti quadam certitudine & fide, quæ omnem sensum, omnem humanam scientiam superaret, ea diuini verbi veritas probaretur, sicut scriptum de illis testibus & testimonijs est: Vos testes mei Isa.43. dicit Dominus & seruus meus quem elegi, vt sciatis & credatis mihi, & intelligatis, quia " ego ipse sum, qui loquebar, ecce adsum. Atque hæc signa si referẽda nunc nobis forent, " longiorẽ suppeditarent materiã, q̃ vt capere hic locus posset. quorũ cõmoda & oportunissima sedes in D. Pauli epistolis collocata est. vnũ tamen ex his hoc in loco pro dignitate tractare tenuitas nostra recusat; pro necessitate verò perstringere ratio ipsa postulat, ea aũt vna ex ijs rebus est, quas Diuinus ille Messias in his qui se verè colerent, pro virtutis suæ & promissionum ratione efficere debuit & potuit. id fuit, vt diuinum, hoc est, suum patrisq́ue spiritum suis omnibus communicaret, atque eo modo nouam & ab humanis sensibus remotam Dei notitiam impartiret. Vnde id euenturum fuit, vt illi in nouã vitam in nouosq́ue homines mutati, præstantissimo virtutis & integritatis exemplo, & grauissimo Christi efficientiæ & veritatis testimonio cæteris hominibus esse possent. Atque ita diuinitus decretum fuit, vt ad primum alia etiam planè diuina consequerentur signa, vt sunt vaticinia, multarum linguarum sine disciplina aut exercitatione peritia, sanandi & docendi diuinitus comparata facultas, & quæcunque sunt eius generis, quas gratiarũ diuisiones Apostolus nominat. atque hoc totum signorum præcedentium & consequentium genus à Ioele hoc in loco indicatur, qui quo tempore, quibusq́ue modis diuinã veritatem inquirere, vestigare & probare oporteret, hoc oraculo prædicens docuit: [*Et erit post hæc.*] quando hæc futura essent, initio indicauit; nempe post secula illa ferrea, quibus Deus humano generi infensus adhuc erat, postquã illa vmbra & nox lucis aduentu euanesceret, cum iam ille rerum status qui vatis temporibus vigebat, in hunc felicem quem nostra tenent secula, conuertendus esset: itaque verba illa, *post hæc*, non significant consequentiam omnium quæ dicta sunt, nam simul cum quibusdam alijs ex rebus illis diuinis, quas adnotauimus, hoc etiam erat euenturum; vt cum reconciliatione hominum in diuinam gratiam, sed, *post hæc*, præsentium rerum significat statum; quod significaret, si, post hos dies, dixisset. atque hæc disputatio Hebraicè scientibus esset omnino superuacua quippe Hebraica verba id quod adnotauimus planè exponunt. [*Et erit post sic.*] quem locum à nobis nostraque sententia diuus Petrus publicè est interpretatus. In nouissimis, inquit illis diebus [*Effundam de spiritu meo super omnem carnem.*] Hoc maximo & præstantissimo Dei dono Christi efficientia donandi erant; quicunque illi crederent & dicto obedientes essent, vt diuini spiritus abundantia imbuti & renouati, filij Dei homines in terris planè diuini redderentur. atque huiusmodi beneficium non solùm Israëlitico populo, sed omnibus, quicunque Domini nomen purè sanctèque inuocaturi essent, commune erat futurum; carnis enim appellatione in sacra lingua non omnia animantium genera, sed tantum humanum continetur, id autem verissimum est, cum adiuncta verba rem ad viuentem carnem pertinere declarent, cuiusmodi verba sunt, adorare, ingemiscere, bene dicere, iactari, gloriari, & quæ ex hoc verborum genere deducta sunt nomina, vt gloria, pulchritudo, superbia, concupiscentia, &c. vt, Omnis caro fœnum. &, Benedicat omnis caro nomen sanctum eius. atque Isai.40. Psal.144. sexcenta alia id genus exempla. si verò ad mortuam carnem spectat oratio, aliorum etiam animalium genera, etiam piscium ea res comprehendit. vt, Carnem cum sanguine non comedetis. Largam autem & copiosam eius spiritus abundantiam fore verbum illud, Gen.9. *effundere*, declarat; nam effusionis ratio certum ipsa sibi modum nec præscribit, nec eius qui effundit animo & largitati ponit, quacunque in re effusio consideretur. vt, Effunde iram tuam in gentes quæ te non nouerunt. &, Non effudit omnem iram suam. & Psal.78.

Effudit ſupet nos miſericordiam ſuam. Eſt itaque effuſio parcitati omnino aduerſa. Huiuſmodi figura exteri auctores in largitate, & profuſione deſcribenda vſi ſunt.

Horat. li. 2. od. 14.

Abſumet hæres Cæcuba dignior Seruata centū clauibus: & mero Tinget pauimentū ſuperbo.

Abundantem ergo ſpiritus ſui copiam ſe ſacturum promittit Deus, atque id ante Chriſti mortem, reſurrectionem, & in cælos cum triumpho aſcenſum, omnis quidem caro deſiderauit, nulla tamen obtinuit, nondū enim ſpiritus ſanctus erat datus; quia nondū Chriſtus fuerat clarificatus. (Ioan. 7.) Eſt autem duplex diuini ſpiritus in iјs, qui eo fruuntur, efficientiæ genus, alterum quidem vitæ tenouatio, ac nouæ Cuiuſdā reſpirationis planè diuinæ vſus, quem nemo ſcit, niſi qui accipit; magnā nimirū in hominibus mutationem ab omni humana hunulitate longè remotā. Quippe omnia alia vt ſtercora reputabat. (Philip. 2.) propter eminentem in ſe Chriſti ſcientiam, ad cognoſcendum eum & virtutem reſurrectionis eius & ſocietatem paſſionum i.lius. Itaque hoc genus ad eius ipſius, in quo eſt vtilitatem, ſanct:ficationem & cæleſtem felicitatem propriè pertinet. Alterum autem genus eſt eotum, quos hic ſpiritus corripuerit ad tes publicè gerendas efficlio, & diuina quædam conformatio; eaque contingit ijs, quos Deus non tam ſui ipſorum, quàm aliorum cauſa publicorum munerū & getendarum rerum adminiſtratores creat; cuiuſmodi ſunt reges, vates, ſacetdotes, pontifices, apoſtoli, doctores, belli duces, & peritiſſimi etiam artifices. atque harum rerum diſtinguendi cauſa, alterum genus nos ſanctificationis ſpiritum, alterum verò officij, ſiue miniſterij nominare conſueuimus. quæ verba perpetua nobis in commentando eſſe placet, vt non ſemper deſcriptionibus annotationibuſque ſit opus. vtrunque verò hoc in loco à Vate indicatur; prius illud omnibus ſeculis ad Chriſti vſque tempora exoptatiſſimum quidem, ignotum tamen, atque hoc poſterius antiquis etiam temporibus celebratum ac frequens. Alterius vetò virtus & vis ſimilis eſſe debuit ille virtuti ſpiritus, quo Chriſtus repletus à patre fuit, de quo ſcriptum eſt: (Eſai. 11.) Et impleuit eum Dominus ſpiritu ſapientiæ & prudentiæ, ſpiritu ſcientiæ & intellectus. hoc ſpiritu præcipuè imbuendos eſſe homines, qui ad diuinam gratiam Chriſti opera & virtute reconciliarentur; hoc inquam ſpiritu implendos omnium nobis prophetarum arcana ſolia promittunt. deinde etiam alia præſentis teconciliationis ſigna Chriſtianæ veritatis fidem apud omnes homines factura prædicuntur. Triplex autem in vniuerſum diuinæ gratiæ ſignorum genus illis temporibus deſiderari, quibus Deus maximè orbi inſenſus fuerit, diuinus Pſaltes querebatur: (Pſal. 73.) Signa noſtra non vidimus, iam non eſt propheta, & Deum non eſt cognoſcens vſquequo? omnia hæc argumenta renouanda inſtaurandaque eſſe prædicit, „ cùm ætas illa feliciſſima humanæ redemptionis continget. atque ita diuinæ cognitionis „ vaticiniotum & ſignorum abundantiam futuram. ſpiritum autem cognitionis Dei ſuper omnem carnem effundendum & promiſſum fuerat, & in ipſo veritatis argumento oſtēſum demonſtratumque eſt, & tandem futuris temporibus abundantiſſime demonſtrabitur: non enim ſolùm Iudęos Iſraëliticamque gentem hoc beneficio affectos fuiſſe, ſed etiamgentes Comelij Centurionis familia & Samaritanorū Eccleſia declarauit. Quam rem ſapientiſſimè diuus Petrus (Acto. 10.) ex hoc ipſo Ioëlis loco ad Chriſti virtutem, veritatem & gloriam pertinuiſſe diſſeruit: Hoc eſt, inquit, quod dictum eſt per prophetā Ioël. Et erit in nouiſſimis diebus dicit Dominus, effundā de ſpiritu meo ſuper omnē carnē. (Acto. 2.) Abundè aūt effuſum eſſe D. Paulus teſtatur, quē, inquit, effudit ſuper nos abundè, ac ſpiritum quidē „ hunc cognitionis multis tum prophetis, tum alijs effundendum communicandumque „ eſſe, ſed miniſterij ſpiritum certis hominibus eſſe impartiendum, nullo tamē aut ætatis, aut ſexus delectu. ſed illud ad hanc tem conſiderandum eſt, ſomnia viſioneſque prophetiam dici, prophetiam verò cum his generibus non neceſſariò cōnecti: quanquam enim omne oraculum, omnis viſio & ſomnium omne diuinitus immiſſum, prophetia aut vaticinium ſit, non tamen omnis prophetia, viſio, aut oraculum, aut ſomnium eſt. Nam qui diuino ſpiritu correpti de magnis ac diuinis rebus canunt, aut diſſerunt, aut etiam concionantur, aut ad diuinam aliquam poëſim rapti choreas agunt, deique prædicant laudes, hi omnes & ſi futura non præuideant, tamen vaticinari ſiue prophetare dicuntur. (1. Reg. 11.) atque in eorum Vatum grege Saul olim ſemel atque iterum enumeratus eſt, & illi etiam poſtea, qui varijs linguis locuti magnalia Dei cum ſumma ſpectantium admiratione prædicabant. erat autem illud tam viris, quàm mulieribus frequens collegium. Nm præter vndecim apoſtolos alij etiam optimi viri erant cum mulieribus, &

Maria

Maria matre Iesu, & fratribus eius perseuerantes vnanimiter in oratione. qui omnes Iudæorum & Israëlis quidem filij & filiæ vbi diuino spiritu imbuti fuêre, prophetare cœperunt, vt adimpleretur hoc quod dictum est: [*Et prophetabunt filij vestri & filiæ vestræ.*] Omnibus ergo gentibus spiritum diuinæ cognitionis abundanter esse cõmunicandum, vt in veritate compertum sit apud Deum personarum acceptionem nõ esse, sed in omni gente qui timet Dominum, eum illi esse acceptum. eum à tenebris ad diuini nominis cognitionem, ad salutis suæ vsum, ad diuinarũ rerum prędicationem esse admittendum, sicut scriptum est: Tunc conuertam populo meo labium clarum, vt inuocent omnes in nomine Domini, ineffabili. Illud etiam quod additum hoc in loco est.

Acto. 1. Acto. 10. Sophon. 3.

Et etiam super seruos & ancillas effundam spiritum meum.

AD IDEM effusionis spectat genus, de quo dictum hactenus est, sed certas tamen personas hoc loco appellari ratio ipsa arguit, quę propriè serui & ancillæ dicentur: nam de seruis & ancillis Hebræorum qui ex alijs gentibus aut orti, aut oriundi essent, sermonem haberi nihil opus fuerat, cùm eiusmodi omnes nomine omnis carnis continerentur, sed ita hæc ratio sese habet. Prior illa sententiæ & promissionis pars ad omnem auream noui Testamenti ætatem pertinet, in qua diuini spiritus effusio per euangelij prædicationem omnibus omnium nationum hominibus cõmunicanda erat, atque alij quidẽ alios tempore antecessuros, donec tandem omnes in vnum ouile reducti manifesto labio diuinum nomen summis laudibus prosequantur. sed tamen vt huius rei veritas constaret, atq. hæc spes omnes homines vt ad illam felicitatem rectis studijs contenderent, incitare posset, hanc ob caussam primis illis diebus, quo hæc promissio suum euentum habere cœpisset, multis ex omni gente testimonijs cõprobatam cõfirmatamq́. huius sui dicti & conuenti veritatem atque constantiam esse voluit Deus, multosq́. de ea re in mundum testes produci, quibus certissima diuini Messiæ caussa esse confirmaretur; sed inter hos præcipuè eos esse voluit, qui vnà cum diuino illo suo Messia à principio prædicationis Euangelij fuissent versati & testes fuissent omnium quæ in nobis factæ sunt rerum, & ministri fuerint sermonis. horum certus numerus fuit, quos ad eam rem delectos, vt eidem etiam Euangelium annunciandi ministerio operam nauarent, atque in id studium quisque pro sui muneris ratione incumberent, huius maximi doni expertes esse non est passus, sed eorum imprimis laborem his diuini spiritus honoribus, præmijs atque splendore decorandos instituit. Hi autẽ duodecim Apostoli & septuaginta duo discipuli fuerunt cum Maria matre Iesu & mulieribus, quæ Iesum à Galilæa fuerant secutæ, & ministrabant ei de facultatibus suis & Euangelij ministros ipsos pro sua parte iuuanbãt hos seruos antea vocatos ad amicitiam demum diuiniq́ue regni consortium admittẽdos Christus ipse fuerat pollicitus. iam non dicam vos seruos, sed amicos, seruus enim nescit quid faciat Dominus eius. Vos autem dixi amicos, quia omnia quæcunque audiui à patre meo nota feci vobis, vbi enim spiritũ sanctum acceperunt, tunc cognouerunt quòd de ijs rebus locutus illis Magister fuerat, antea omnia maxima illa mysteria quidem ex eo audita illis fuerãt, tamen in obscuro incertoque latebant quoad spiritus ille veritatis venit, à quo omnem veritatem sunt edocti. Igitur Apostoli atq. discipuli & mulieres illæ piæ hoc in loco tum præcipui cuiusdam honoris, tum maioris certitudinis caussa appellantur: æquum enim fuit, & ad Christi veritatem firmandam cõmodissimum, vt ea primum dignitas ad eius discipulos & asseclas deferreretur qui illius impartiendæ auctor antistesq́. esse dicendus esset. Itaque illud etiam priuatam quandam & præcipuam honoris habet notationem; quamobrem non quoscunque seruos & ancillas, sed Dei tantum seruos & ancillas, qui eidem Euangelij prædicãdi ministerio operã darent, hoc in loco interpretari, præterquã quod res ipsa atq. ratio postulat, diuinus etiã interpres Petrus nos docuit, dicẽs: Et quidẽ super seruos meos & ancillas meas effundam de spiritu meo in diebus illis, & prophetabunt. quod verò addidit, prophetabunt, illud intelligere voluit, seruos & ancillas eius quidem spiritus effusione decorãdos augendosq́. esse, cuius virtute Deum cognoscerẽt, & admirandis modis, vt à nobis explicatũ est, prædicarent. neque minorẽ suam ipsorum rationem hac in re futuram, quam fuerit omni carni promissa ratio. Atque hæc quanta potuimus breuitate de primo illo signo dicta nobis sunt, de spiritu inquam sanctificationis & agnitionis Dei, quod signum à Psalte requirebatur dicẽte: Et non est nobiscum

Luc. 1. Ioan. 15. Acto. 2.

Tertium porrò argumentum quod Psaltes eorum nomine requirebat qui Israëlitarum res iacentes & à numine desertas querebantur SIGNA erát. Signa inquit nostra non vidimus, huic rei suas etiam prædictiones asscribit Vates, certis tamen rationibus distinctas, vt intelligi facilè possit ab ijs, qui diligenter attenderint ad quam partē vnaquæq. pertinere possit ratio. Ac in signorum & prodigiorum ratione cōsideranda illud obseruandum est, omnia in vniuersum signa & prodigia, miraculorum duplicem portendere significationem vt duplici etiam naturæ suæ genere constare; atque vnum quidem genus signorum est, quod siue in cælo, siue in terra, siue in mari fluminibúsue editum sit, terrorem & metum hominibus incutit, & diuinam indicat iram, vltionemq. portendit futuram. cuius generis sunt, serpentium & draconum visæ species, aquarum in sanguinem mutati colores, imminentium imbrium grandinumque procellæ, fulgura etiam & tonitrua, volantesque ignes & maris fremitus, aut fluuiorum recursus, & quęcunq. aut in sublimi, aut humi fieri præter naturæ ordinem rationemque accidet: Namque hæc diuinæ iræ indicia sunt, & paratū à superis aduersus mortales bellum veluti tubarū signa quædā præcinere solent. in his etiam prælia aduersus alias gētes facta sint, atque hæc omnia humanos animos sibi metuentes turbare & vehementi pauore afficere consueuêre, sicut scriptum est: Etenim irruit in nos terror vester, & languerunt omnes habitatores terræ. Iosue 2.
» Audiuimus quod siccauerit Dominus aquas maris rubri ad vestrum introitum, quando » egressi estis ex Ægypto, & quæ feceritis duobus Amorrhæorum regibus, qui erant trans » Iordanem. & hæc audientes pertimuimus, & elanguit cor nostrū, nec remansit in nobis » spiritus. & illud etiam Gabaonitarum ad hanc rem facit. Venerunt, inquiunt, serui tui in » nomine Domini Dei tui. Audiuimus enim famam potentiæ eius cuncta quæ fecit in Iosue 9. Ægypto &c. & illud· Postquam ergo audierunt omnes reges Amorrhæorum qui habi- Iosue 5. tabant trans Iordanem ad occidētalem plagam, & cuncti reges Chananæorum qui pro- » pinqua possidebant magni maris loca quòd siccasset Dominus fluenta Iordanis coram ,, filijs Israël donec transirent, dissolutum est cor eorum, & non remansit in eis spiritus ti- » mentium introitum filiorum Israël. Itaque huiusmodi miracula & signa quæ terrorem » natura sua humanis animis inijciunt, & quæ naturam rerū sic mutare solent, vt corrumpere videantur, irati & vltionem parantis numinis indicia portentaque sunt. Alterum verò genus signorum est, non minus quàm illud superius admirandum, mite tamen & placidum, & ad hominum vtilitatem proprius pertinens, quod non diuinæ iræ timorem, sed gratiæ potius spem fidemque faciat. qualia sunt ventorum procellarum ac tempestatum in melius permutatio, morborum & difficillimarū ægritudinum subita curatio, deperditorum membrorum aut sensuum restitutio & mortuorum etiam excitatio, & quæcunque ad commodum potius atque ad naturæ salutem referri possunt. huiusmodi enim quæ sunt, Deum propitium præsentemque, & eorum apud quos hæc edūtur signa, saluti consulentem probant, sicut scriptum est: Deus ipse veniet & saluabit nos, tunc aperientur oculi cæcorum, & aures surdorum patebunt, tunc saliet sicut ceruus, claudus, & aperta erit lingua mutorum. Isaie. 35. Ex quibus rebus illud consequitur, ipsa diuinorum signorum genera inditio hominibus esse, cuiusmodi erga se Dei mentem & consilium interpretari, expectareque conueniat: nam si ex illo priori genere prodigia sint, iratum & vltorem: si verò ex posteriori hoc, placatum, propitium & salutarem experiri est. Duplex autem Christi in orbem aduentus à sacris olim vatibus prædictus atque hominibus expectandus fuit: alter quidem omni hominum generi suauissimus optatissimusque cùm totius orbis redemptor atque seruator venturus erat, diuinæque pacis, gratiæ & reconciliationis interpres & procurator, nemini malum aut damnum, sed omnibus quicunque se reciperent, salutem, libertatem & diuini regni deferens hæreditatem, Ioan 3. sicut scriptum est: Non misit Deus filium suum, vt iudicet mundum, sed vt saluetur mundus per ipsum. huius autem aduentus & felicissimi nuntij atque negotij posterioris illius generis signa & miracula argumento fore, & à vatibus (vt iam citauimus) prædictum fuerat, & ab ipso veniente præstitum firmatumque est, atque ab ijs, qui rem sapientissimè examinarunt, est approbatum. Euntes, inquit, renuntiate Ioanni quæ vidistis Matth. 11. & audistis, cæci vident, surdi audiunt, claudi ambulant, lęprosi mundantur, mortui ,, resurgunt, pauperes euangelizantur, & beatus est qui in me non fuerit scandalizatus. ,,

Alter

Alter autem Christi aduentus vt pijs & sanctis hominibus, quorum rarior copia est, desiderandus potius, quàm timendus, sic cæteris mortalibus omnibus, imò & dæmonum etiam generi vehementer metuendus horribilisque est; cùm eum quem homines seruatorem agnoscere ac recipere noluerunt, neque mansuetum asina vectum regem salutare, iudicem tandem & vltorem experturi erunt, venientemque in nubibus cæli, & in flamma ignis, dantem vindictá ijs qui non nouerũt Deum, & qui non obedierunt Euan-

2.Thess. 1. gelio gloriæ Christi, qui pœnas dabunt æternas, cùm venerit iudicare impios & admira-
» bilis fieri in sanctis suis. Atque hunc alterum aduentũ horrenda illa prioris generis signa
» certis temporibus præcessura esse diuinis oraculis accepimus, ex quibus vnum hoc apud Ioëlem est:

Et dabo prodigia in cælo, & in terra, sanguinem, & ignem, & vaporem fumi. Sol conuertetur in tenebras, & luna in sanguinem: antequam veniat dies Domini magnus & horribilis.

ATQVE equidem non satis illam tantam Pharisæorum aut insipientiam mirari, aut malitiam accusare queo, qui vtrunque hoc signorum genus ita confundebant & perturbabant, vt vtrumnam ad vtra tempora pertineret non cernerent, aut si maximè perspexissent, tamen eam rationem omnem rudi & simplici populo inuidebant, vt Christi Iesu dignitatem & splendorem obscurarent, signum de cælo petentes. quamobrem meritò à Christo generatio praua & peruersa audierunt. Pertinet ergo hoc signorum & prodigiorum genus ad eam quæ primum Christi seruatoris aduentum secutura erat vltionẽ, quæ impijs & sceleratissimis hominibus æternũ allatura esset exitium. Etenim cùm ab initio mundi ad extrema vsque tempora ita dæmonis astu ac dolo, atque hominũ malitia comparatum sit, vt impij & scelerati homines non solùm virtutis viam deserentes vitio & voluptatibus incumberent, sed eos etiam qui diuersa studia & arduum virtutis iter sequerentur, magnis clamoribus, conuitijs, probris atque iniurijs agitarẽt & probrosa interdum etiam morte afficerent, eam rem aliquando à Deo vindicatũ iri fuit æquissimum. Dicta igitur dies impijs hominibus, & æterna diuini consilij mente præfixa est omnibus mortalibus incerta, vni tantùm Deo constans & certissima; cuius tamen reipsa futura & sine vlla dubitatione expectanda certissima quædam eius generis signa Deus esse voluit; quibus magnam suam ad puniendum vim & potentiam ostendere probareque solet. ea autem erunt partim in cælo, partim in terra: in terra quidem horrenda cruentaque bella, quibus humano sanguine terra ipsa inundet prẹter aquarum, fluuiorum sanguineum ruborem, cælitus verò corruscus ignis & fulgura fulminaque terram incendent, ex eoque incendio vapor fumi ascendet solis etiam eclipses, quæ secũdum naturam suam metum & tristitiam hominibus afferre solent, nedum si præter naturæ ordinem huiusmodi accidant. vt si sol ipse lumine priuetur, nullo, cur id fiat, lunæ interiectu. Luna aũt eum quem ostendere solet candorem, in sanguineum ruborem mutet, tum verò maximus homines pauor terrorque arripiet: namque irati Dei & vltoris signa sunt, iamque diuinorum bellorum horrenda dari signa incipiunt, quæ tantò vehementius hominũ corda terrebunt, quantò certius ex præcedentibus vaticinijs non casu, sed consilio euenire constabit. Eam autem extremam diuini iudicij diem non æquam omnibus hominibus sortem edet, sed pijs quidem extremam æternamque felicitatem & quietem, omniumq́. tandẽ laborum finem virtutumque præmia; impijs verò miserrimum & lamentabilem voluptatum & vitiorum afferet exitum, & æternas scelerum atque iniuriarum pœnas denunciabit. hæc ergo signa alijs spem, alijs verò metum afferant necesse est. propterea ait: [*Antequam*

2.Thess.1. *veniat dies ille Domini magnus & horribilis.*] Pijs quidem magnus, impijs autem & sceleratis, horribilis. Si tamen, inquit, iustum est apud Deum retributionem ijs qui vos tribulant; & vobis qui tribulamini requiem nobiscũ in reuelatione Domini nostri Iesu Christi de cælo, cum angelis virtutis eius. Quoniam autẽ totus hic locus grauissimo illo Christi

Marc. 13. de eadem re sermone explicatur, eum sermonem referre non pigebit. In illis diebus, sol
» contenebrabitur, & luna non dabit splendorem suum, & stellæ cæli erunt decidentes, &
» virtutes quæ in cælo sunt, cõmouebuntur. Et tunc videbunt filium hominis venientem
» cum virtute multa & gloria. Et tunc mittet angelos suos, & cõgregabit electos suos à qua-
» tuor ventis, à summo terræ vsque ad summum cæli. His autem fieri incipientibus, leuate

capita

capita vestra, quoniam appropinquat redemptio vestra. A ficu autem discite parabolam Isaiæ 13. &c. Poterant hunc in locum & quæ apud Isaiam, & quæ apud Ezechielem leguntur, af- Ezech. 13. ferri, nisi id & breuitatis spacium & lectorum vinceret patientiam.

Et erit, omnis qui inuocauerit nomen Domini saluus erit, quia in monte Sion & in Ierusalem erit saluatio & in residuis quos Dominus vocauerit.

IVDICII diem impijs terribilem formidabilemque maximè, pijs verò hominibus magnum, sanctum, omnique auiditate expectandum, vtpote quibus tamdiu desiderata redemptio aduenit. Erit enim dies ille in quo maxima hæc quæ videtur rerũ rationumq. confusio, perturbatio, distinguenda cõponendaque sit. Nunc enim quamdiu hæc mundi humanarum rerum facies durat, quamdiu princeps huius mundi conari molirique aliquid potest, & agni & hœdi & zizania & probata semina permixta sunt, & potior malorũ quàm bonorum hominum sors nonnullis esse videtur. illo autem die exacta iustorum & iniustorum distinctio seiunctioque futura est, atque agnis à dextra constitutis diuersa felicissimaque sors erit; contrà verò hœdis à sinistra locatis erit infelicissima: illi enim iucundissimam illam dicentis vocẽ audituri sunt: Venite benedicti patris mei. isti verò contrà durissimam illam: Ite maledicti patris mei in ignem æternum. Igitur non omnibus terribilis & calamitosa exitialisq. dies illa erit, sed impijs tantum & sceleratis qui non cognouerunt Deum nec obedierunt Euangelio gloriæ eius; pijs verò & iustis hominibus qui veræ religionis studio ardentes honestè laudateque vixerunt, quique ad iustorum ciuitatem societatemq. pertinuerunt, ijs iucundissima dies & serenissima erit. quod autem genus id sit quos æterna hæc felicitas maneat, quibus rebus atque artibus instructos esse oporteat vt ad hoc idonei esse iudicentur, subiunctis carminibus Vates declarat: nimirum eos qui veræ religionis colentes fuerint quique in sanctam ciuitatem recepti à Deo fuerint, & inter ciues sanctorum & domesticos fidei annumerati. Neque enim in illam æternam cælestem Ierusalem migrantibus locus vllus erit, nisi ijs tantùm qui eius quæ in terris est sanctæ ciuitatis ciues verè fuerint; hoc est, nisi ijs qui ad veram catholicamq. piorum Ecclesiam pertinuerint. in illá enim cum triumpho nemo suscipietur qui idẽ in hac probatus miles nõ fuerit. triplici ergo lege & pacto diuina in cælis ciuitate quis donatur si nomẽ Domini inuocauerit, si eius quæ in terris est ciuitatis Ierusalẽ, legitimus ciues fuerit (quocunque ortu secundũ carnẽ is extiterit) modò ciuitate Ierosolymitanus, si in hanc ciuitatem diuino consilio & approbatione electus vocatusque sit. Neque enim satis est nomen Domini vtcunq. inuocare & se ad Dei familiam pertinuisse cõtendere, nisi & paterfamilias suum esse agnoscat, & cæterorũ familiariũ moribus & legibus vsum approbet: Non enim omnis qui dicit Domine Domine, intrabit in regnum cęlorum, sed Matth. 10. tantùm is qui facit voluntatẽ patris. Quanquam autem omnes ad cõuiuium vocati fue- „ rint, quanquã omnibus promissa ciuitas, non omnibus tamen aut certa aut constans permanensque fuit. Alij namque quoniam non legitimè petierunt repulsam passi exclusiq. sunt; alij verò quoniam abusi tãto honore sunt ciuitate amissa in exteriores tenebras sunt relegati, quibus effectum est, vt ex multis vocatis rari fuerint electi. Nouit autẽ Dominus 2. Corint. 2. qui sui sunt, & discedat ab iniquitate omnis qui inuocat nomẽ Domini: Namq. signatũ » esse oportet militem militaribusq. sacramẽtis obligatum, atq. ijs artibus instructum, quæ militiæ imperatori maximè fuerint probatæ. [*Quia in monte Sion & in Ierusalẽ erit saluatio.*] Ecclesiam nobis repræsentauit Ierusalẽ illa olim ab Iudaico populo frequentata & culta; cuius arx & regia in Sion mõte fuerat sita, Ecclesiam inquam Christianã & sanctorũ ciuitatẽ, cuius rex Deus, pontifex autẽ & procurator Christus Dei est, sicut scriptum est: Ac- Hebr. 12. cessistis ad Sion montẽ, & ciuitatẽ Dei viuentis Ierusalem cælestẽ, & multorum millium angelorum frequentiam, Ecclesiam primitiuorum qui conscripti sunt in cælis, & iudicẽ omnium Deum, & spiritum iustorum perfectorũ, & Testamenti noui mediatorẽ Iesum. Neque verò de nihilo est quòd duæ ciuitates Ierusalaim cõmuni omnium Theologorũ sermone celebrãtur: duplex enim omnino Ierusalẽ est & duplex semper hæc ciuitas fuit, tam ea quæ terrena dicta est, quàm ea quæ cælestis nominatur. Atq. adeò viri Christiani aures nobis integras & apertas vos admouere cupimus, nam ecce mysterium vobis dicimus: Nomen Ierusalaim semper bina terminatione dictum Hebraicè est, quòd semper gemina huius nominis vrbs fuerit. Namq. antiquum quondam ei vrbi, quę in Iudæa sita fuit,

Gene. 14. fuit, nomen erat Salem, cuius rex olim Melchisedech in Mosaicis historijs celebratur. Altera verò erat Salem in terra Canaan prope Siloën, apud quam aliquando Iacob pater est versatus. Hebraicæ autem linguæ ratio vsusque habet, vt res quas geminas natura, aut casu, aut consilio esse contigerit dualis numeri nomine appellentur. ea terminatio in aim est. sic oznaim, duas aures; iadaim, manus duas, & reglaim duos pedes significat. sic etiã Iosue 10. quoniam duo oppida Horon nomine erant, Horon superior & Horon interior, Hornaim vtrunque appellatum est. atque adeò huiusmodi nominis cadentiæ rem, cuius id nomen est, geminam esse arguit. Vt autem inter vtrunque Salaim certa ad distiuguendum nota esset, placuit ei quæ in alto sita erat, atque ad Iudæotum & Biniaminitarũ sortem pertinebat nomen facere Ierusalaim, quod propriè ad verbũ, Salem conspicuam & excelsam liceat interpretari. Salem autem simplex nomen ipsum pacis & perfectionis rationem significationemque in se habet. atque ita Ierusalaim cõspicuam & spectabilem pacem ac perfectionem significanter verterimus. Quanquam autem & ea quæ in plano humiliq. loco sita fuit, pacis nomine & perfectionis significatione insignis fuerat, non tamen conspicua pax appellata est, quòd locum teneret humilem, neque se ipsa longè prospicientibus posset ostendere. Hæc adeò omnia nobis cogitantibus præclara quædam & diuina arcana sese aperienda offerunt, quorum rationem ipsum nomen indicat Ierusalaim, quod ad noui Testamenti Ecclesiam significandam fuit vsurpatum. Geminam ergo esse Ierusalaim hoc est geminam Ecclesiam alteram militantem, alteram triumphantem appellatam, nemo ferè eorum qui sacras literas attigerunt, ignorat, & qui in alteram hanc recepti verè fuerint, eos etiam ad illam super cælestem iurè admitti ipsius diuini pontificis decreto accepimus, qui cum Petro regni claues se crediturum polliceretur, Quodcun-
» que, inquit, ligaueris super terram, erit ligatum in cælis, & quodcunque solueris super
» terram, erit solutum in cælis. Huius autem ciuitatis ius & ratio omnis planè cælestis est, nihilque terreni aut humani in se habet; neque enim vlla tanta vis aut virtus in terris esse potuit, vt cælestem & diuinam ciuitatem hic constitueret, nisi diuina virtus & efficientia cælitus missa eam rem pararet & efficeret, nisi pontifex & minister aliquis diuinus, esset, qui cælestem ciuitatem in terris instituêret atque adornaret, idque ius hominibus in eam suscipiendis communicaret, sine quo iure nemo homo diuina ciuitate, aut dignitate donari potuit. hoc autem ius spiritus sanctus est, quem dedit Deus omni-
Ephe. 1. bus obedientibus sibi, qui est pignus & arra, & certitudo hæreditatis eorum, qui acce-
» perint. cuius quidem spiritus qui participes fuerint, filij Dei nominantur. & sunt; atque
» ij iam pace, iam perfectione diuina, iam diuinæ ciuitatis commodis hic etiam in terris fruuntur. sunt & alij qui ad hanc ciuitatem aspirant, eamque dignitatem, eam felicitatem omnibus votis expetunt atque ad eam pro sua facultate promerendam omnibus studijs contendunt. hi etiam nomen Domini inuocant. sed hi vel ad antiqua tempora, vel ad nostra pertinent, qui antiquis temporibus fuêre antequam constituta in terris hæc ciuitas esset, antequam de cælo descendisset, viuentes illi quidẽ ciuitatis diuinæ sperandę promissionem habuêre, nunquam tamen admissi sunt dum viuerent; postquam verò vita hac functi sunt, vbi iam constituta ciuitas est, donati sunt ciuitate non hac Ierusalem in terris militante, quam mirum in modum expetierant, sed illa triumphante, quæ pro sui ordinis ratione contingere illis potuit. neque verò illa super cælestis vlli hominum patuit
Ioan. 3. donec cælestis hęc in terra constituta fundataque fuit, sicut scriptum est: Nemo ascendit
» in cælum, nisi qui descendit de cęlo, filius hominis qui est ad dexteram patris. Atqui eius
» quem diximus ordinis antiqui illi viri fuerunt, vt Abraham, Isaac, & Iacob, & cæteri qui
Heb. 11. nullam sibi certam in terris sedem esse arbitrati sunt, sed expectabant fundameutum habentem ciuitatẽ. Nostræ verò autem ætatis, hoc est, noui testamenti homines pij hac præter alia multa hoc etiam honore, hac dignitate, hoc admirabili beneficio affecti sunt, vt multi ex eis paratæ iam & constitutæ ciuitatis non solùm iure & nomine, sed libertate etiam atque immunitate viuentes sentientesque fruerentur. Præclara equidem atque antiquis etiam sanctis inuidenda felicitas, vt qui postremi ad laborem vineæque culturam vocati fuerint, primi omnium tantæ dignitatis vsum fructumque capiant, de qui-
1. Per. 2. bus scriptum est: Vos genus electũ, regale sacerdotium, gens sancta, populus acquisitionis. quos non hospites & aduenas vt antiquos illos, sed ciues sanctorum & domesticos Dei
Ephe. 2. iam Apostolus gratulando appellat, superædificatos supra fundamentũ apostolorum & prophe-

prophetarum. Huius ciuitatis ius in fide tantũ & ſpe huius noſtrę tempeſtatis hominibus iam ferè ab hinc mille annis contingit; paucis verò reipſa & vſu; noſtra enim culpa fit, vt minus frequens modò ciuiũ copia ſit eorũ qui ſpiritũ ſanctũ in ſe habeant, quam Apoſtolorũ temporibus fuit. ſed futurũ aliquãdo diuino beneficio eſt, vt cæleſtis illa ciuitas iterũ reſtituatur, magnaq. tum eorũ qui in cælo, tum eorũ etiam qui in terra degent frequẽtia gemina hæc Ieruſalẽ celebretur, vt impleatur quod dictũ eſt per myſteriographũ dicẽtẽ: Et ego Ioannes vidi ſanctã Ieruſalaim nouã deſcendentẽ de cælo à Deo paratã ſicut ſpon- Apoc. 21. ſam ornatã viro ſuo: Et audiui vocẽ magnã de Throno dicẽtem: Ecce tabernaculum Dei cum hominibus, & habitabit cũ eis, & ipſi populus eius erũt, & ipſe Deus cũ eis erit eorũ Deus. & iterũ inquit: Et ſuſtulit me in ſpiritu in montẽ magnũ & altũ, & oſtẽdit mihi ciuitatẽ ſanctã Ieruſalẽ deſcendentẽ de cælo, habentẽ claritatẽ Dei, & lumẽ eius. & cætera quæ ſequuntur. Qui legit intelligat, aut vt intelligat illud, quod in eodẽ capite ſcriptũ eſt, agat: Qui vicerit poſſidebit hæc, & ego ero illi Deus, & ille erit mihi filius. itaq. quicunq. huius cæleſtis Ieruſalẽ ciues iam & domeſtici ſunt, ciuitatis libertate & immunitate vtũtur. pacẽ illi quidẽ & perfectionẽ etiam in hoc humili terræ loco cõſtituti habẽt, ſed non ita conſpicuã, non ita apertã, vt illi qui ſuperiorẽ incolunt Ieruſalẽ, quibus loci ipſe ſitus, & natura perpetuã, ſtabilẽ & omnibus manifeſtã felicitatẽ reddit: Etenim cælũ ipſum ſua natura ſecuritatẽ incolentibus promittit, quo nihil earũ quæ in inferiori loco cõtingunt, calamitatũ, perturbationũ tenebrarũ, nihil deniq́ mutationis pertingit. hanc autẽ rem ſic Apoſtolus exponit: Propter hoc mundus non nouit nos, quia non nouit Deũ. Chariſſimi, 1. Ioan. 3. nunc filij Dei ſumus, & ſi nondũ apparuit quod erimus, Scimus quoniam cùm apparuerit, ſimiles ei erimus. Quicunq. igitur vel ex antiquis qui nomen Domini verè inuocantes ad diuinæ ciuitatis ius nomenq. pertinuerint, vel ex noſtris qui iã in ipſam ciuitatẽ cõſcripti receptiq. fuerint, quos reſiduos Vates hoc in loco nominat, oẽs ij ſalui erunt: namq́ue eos ſolos, quibus ciuitatis & ſocietatis huius ius & nomen ratioq. cõmunis fuerit, eius ſalutis conſortes eſſe voluit Deus. ac propterea ait:. [*Quia in monte Sion & in Ieruſalem erit ſaluatio ſicut dixit Dominus, & in reſiduis quos Dominus vocauerit.*] In Hebraico exemplari verbũ eſt KARA, quod vocare, appellare & legere etiam ſignificat. atq. eo quidẽ verbo elegãtiſſimè קרא hoc in loco Vates eſt vſus. nam quamuis vniuerſum hominũ genus in libro vitę deſcriptũ fuerit, à multis tamen eſt commiſſum vt eorum nomina de eo libro delerentur, ſicut ſcriptum eſt: Qui peccauerit mihi, delebo eum de libro vitæ, & alio in loco: Si quis dimi- Exod. nuerit de verbis libri prophetię huius, auferet Deus partẽ eius de libro vitę, & de ciuitate Apoc. 22. ſancta. Et qui vicerit ſic, veſtietur veſtimẽtis albis, & non delebo nomẽ eius de libro vitæ. Faciam illum columnã in templo Dei mei, & foras nõ egredietur amplius, & ſcribã ſuper Apoc. 3. eum nomen Dei mei, & nomen ciuitatis Dei mei nouæ Ieruſalẽ, quæ deſcendit de cælo, à Deo meo. Atq. adeò qui electionis rationem hoc modo non intelligit, is planè eam rem totam ignorat, & ſacrarũ de ea re literarũ argumenta non aſſequitur, in quibus quidam aberrantes naufragiũ fecerũt. Igitur quo tempore hęc agnorũ ab hœdis ſeparatio futura eſt, Deus librũ vitæ leget, & ſingulorũ quæ in eo ſcripta permanſerint nominibus appellatis ciuium ſcilicet & peregrinorũ ſuorum atque alienorũ militum habebit delectum, ſicut ſcriptum eſt: Et erit omnis qui relictus fuerit in Ieruſalem, ſanctus vocabitur omnis Iſaiæ 4. ſcriptus ad vitam in Ieruſalem, & apud Danielem: Et in tempore illo ſaluabitur populus tuus omnis qui inuentus fuerit ſcriptus in libro vitæ.

CAPVT III.

QVIA ecce in diebus illis, & in tempore illo cùm conuertero captiuitatẽ Iuda & Ieruſalem: Congregabo omnes Gentes, & deducã eas in vallem Ioſaphat: & diſceptabo cum eis ibi ſuper populo meo & hæreditate mea Iſraël, quam diſperdiderunt in nationibus, & terram meam diuiſerunt.

EX HIS quæ à vatibus olim decantata & prædicta fuère, multa quidem ſuis temporibus exitus habuère ſuos, qui reſponſis & oraculis ipſis aptiſſimè reſpõderunt, atque hæc vna res & præſentibus, & futuris hominibus fidem ac ſpem facere potuit fore, vt cætera quæ nondum finem habuerant, certiſſima tandẽ euaderent. Hoc enim argumento Christus dictorum à ſe vaticiniorum veritatem & conſtantiam diſcipulis probauit, cùm

Z de mundi

de mundi fine & iudicij die rogatus quomodo ea futura essent, descripsit, atq. obiter Ierosolymitanum excidium prædixit, quod ipso iam prisco seculo futurũ affirmauit, vt eius rei certus euentus cæterarũ quæ ab eo ante dictæ erant, certũ etiam exitum expectandũ statueret. Atq. ita de Ierosolymitanis rebus dixit: Amen dico vobis, non præteribit generatio hæc donec omnia hæc fiāt. de alijs aũt futuri iudicij rationibus à se relatis ait. Cælũ & terra transibunt, verba autẽ mea non transibunt. Atque hæc propheticę veritatis asserendæ probãdæque vetus iam & visitata ratio est: nam qui spiritus vera & certa vatibus in longa posteraque tempora dictauit, idem non solùm negotiorum rerumq́ue ipsarum, sed fidei etiam atq. auctoritatis causa in priora atque proxima tempora quoq. dictare voluit. Apocal. 1. idcirco illa oratione iure vates vtũtur: Et reuelabuntur in tẽpore suo, hoc est, non omnia vno tempore, sed alia alijs fient temporibus; ita tamẽ, vt priora posterioribus fidẽ faciant. Ex his igitur quę hactenus à Ioële prædicta sunt, multa euẽtus ipse iam spectatus re comprobauit: cætera verò quorũ edendi occasio nondũ data est, expectãda certaq́. nobis reddidêre. cuiusmodi sunt Israëlitarũ restitutio, iudicij cõmunis omnibus dies, & quę hoc in capite prædicuntur, diuini nominis hostiũ strages & futura ecclesiæ sanctæ trãquillitas & pax. Atq. de cõmuni iudicio actũ iam in superiori capite est. nunc deinceps vltionẽ illam spectemus, quã populi sui hostibus, id est, suis Deus parauit, quæ ante iudicij diem futura est; quo tempore Israëlitæ à tenebris, à caligine in qua iacent, ad lucem veram reuocandi sunt, quando vnus omnibus gregibus pastor, vnum commune omnibus ouile erit. quãdo omnes verè Iudæi erũt, hoc est, deposita illa carnis mole, & cordis præputio diuinitus abscisso, omnium in ore vera cõmunisq́ue confessio & diuinorum beneficiorũ prædicatio versabitur. Atq. ad hunc modũ Iudaicas & Israëliticas rationes statuere oportet, vt verũ Israëlitam, verumq́ue Iudæum, verum Abrahę semen, non carne, sed spiritu, definiamus, eosq́ue Abrahæ filios dicamus qui Abrahæ fidem, studia atque opera fuerint imitati, ex quacunque gente sint, modò ad Abrahæ, Isaac & Israël spiritualem familiam pertineant, Roma. 9. sicut scriptũ est: Non enim omnes qui ex circũcisione sunt Israël hi sunt Israëlitæ: neque » qui semen sunt Abrahæ omnes filij. sed in Isaac vocabitur tibi semen: id est, non qui filij carnis, hi filij Dei: sed qui filij sunt promissionis. Igitur populum Dei piorum hominũ ecclesiam societatemq́. esse statuimus, eosq́ue verè Iudæos, hoc est, diuinarũ laudum prędicatores, & verè Israëlitas, in quibus dolus non est, esse diciq́. arbitramur, siue Israëlitæ secũdum carnẽ sint, siue Idumæi, siue Ismaëlitæ siue ex Parthis & Elamitis, & qui habitant Mesopotamiam, Capadociam, Pontum & Asiam, Phrygiam, Pamphiliam, Ægyptum & Lybiam, & ex aduenis Romanis Cretensibus & Arabũ de gente remota: Namq́ue ex his omnibus quicunque fide & pietate vera Deum coluerit, ille ad id decretũ promissumq́. pertinet diuinum: In semine tuo benedicentur omnes familiæ terræ. omnes enim vnum corpus sunt, vna omnibus fides, vna cõmunis societas & ecclesia, vnum virtutis & pietatis studium, eadẽ in honestissimis rebus voluntas, atque æternæ illis salutis spes vna est. Neq. verò locorum regionumq. tantum, sed temporũ etiam hæc societas, coniunctio & communicatio esse censetur: Nam & qui ante Christum fuêre pij sanctiq́ue viri, & qui post Christum idem societatis & ciuitatis ius rationesq́ue participant, atque inter se omnes communicant, tametsi eius rei fructum non eodem tempore, & modo omnes æqualiter (vt antè diximus) perceperint. Iam verò omnium horum societatem & cõmunem rem populumq́. vnũ integrum animo cogitationeq́. altera ex parte statuamus; ex altera verò cæteros omnes quotquot in orbe aut sint, aut fuerint, aut futuri sint homines, his, quos modò descripsimus, omnino moribus & vita fideq́ue dissimiles, atque inter seipsos varij nimium ac dispares, quos nec certa lex regit, nec religio gubernat, nec opinio ducit, quorumq́ue mores, studia, instituta, ac potius errores omnes persequi longa esset magis, quàm benigna materia, quorũ quamuis in cæteris rebus sententię variæ discrepantesque sint, vnum hoc tamen omnibus commune & constans est, vt populum Dei à quo singuli longe distant, oderint, vexent & multis exagitent modis: Namq́ue si quis à diluuij seculo ad sua vsq. tempora hominũ historias, annales & mundi fastos euoluat, apud seq́ue cum rebus res componat, inueniet profectò vnum idemq́ue iudicium, consilium & conatum filiorum hominum aduersus filios Dei per omnem ætatem fuisse, vt eos contemptione, probris, inimicitijs & iniurijs omnibus prosequerẽtur. & omnis Dei plebẽ tanquam cibũ panis deuorarent. semper autem populus Dei calamitatem hanc timuit & expertus est.

Huius

Huius igitur tã antiquæ, tã longæ, tamq́. grauis iniuriæ pœnas Deũ aliquando repetiturũ; vicemq́. suorũ vlturũ, vates prædixère. Neq. verò solum id futurũ esse, vt ex ijs qui malè, impieq; in vita se gesserint propriorũ vnusquisq. scelerũ supplicia apud inferos exoluat, à qua lege & sẽtẽtia nemo hominũ immunis ex istis ac liber erit (oẽs enim nos manifestari oportet ante tribunal Christi, & reddere rationẽ prout quisque in corpore suo gessit, siue bonũ siue malũ) sed etiam ante illa vltima tẽpora diem quendã dici, quo ij qui eo seculo deprehensi fuerint mali peruersique homines aliorũ omniũ qui ante se fuerint iudicium personamq́ue sustinẽtes, pœnas luant, & cõmunis vitæ status ac cõditionis damnationem ipsi suo repræsentẽt supplicio. Hoc enim diuina æquitas interdũ & iustitiæ ratio postulat, vt dũ alij ob propria scelera puniũtur, aliorũ etiã similia studia eodẽ crimine inuoluta dãnentur, & qui posteriores fuerint, vbi ad maiorũ suorũ mensurã malefaciẽdo addiderint, ipsi tandẽ diruẽdi cumuli occasio fiãt, sicut scriptũ est: Implete vos mẽsurã patrũ vestrorũ Luc.11. vt veniat super vos omnis sanguis qui effusus est à sanguine Abel iusti, vsq. ad sanguinem Zachariæ filij Barachiæ, quẽ occidistis inter tẽplum & altare. Occidistis, inquit, nõ quòd ipsi ijdẽ eius necis auctores extiterint, sed quòd eius sẽtẽtiæ, studij atq. odij in pios homines imitatores atq. asseclæ fuerint: Nã prouidẽtiã quidẽ, quæ vna ex maximis Dei virtutibus est, vna res sæpe in dubitationẽ quæstionẽq́. vocat, quòd iniqua vtriusq. generis hominũ & bonorũ & malorũ sors esse videatur. ea lis & caussa priuatè sæpe à Deo cõtra oppugnãtes iudicata atq. dãnata est siquidẽ frequẽtia Deus à pietate, à virtute aduersus sceleratos & impios homines iudicij sẽtẽtiæq́. suæ exẽpla edidit; ea tamẽ quoniã multos impios & scelestos effugere accidit, diuinã prouidẽtiam nõ ita publicè omni hominũ generi probauère, vt publicè probari solet, cùm nullus qui in culpa est culpæ pœnã effugerit, cùm innocẽtia & integritas à scelere & malitia supplicio aut præmio distinguitur: cuiusmodi acrẽ & seuerũ iudiciũ cõmunis illa totius orbis inundatio ostẽdit, in qua pauci, id est, octo animæ saluæ factæ sunt, 1.Pet. cùm cæteros oẽs in noxa & culpa esse diuina sẽtẽtia pronuntiasset: Ingredere, inquit, in arcã tu & domus tua, te enim vidi iustũ corã me in generatione hac. Gene. 7. Igitur cùm Deus sese impijs omnibus scelerũ & iniuriarũ vltorẽ, pijs verò & integris salutis auctorẽ præbuit, tunc maximè suæ se prouidentiæ exhibet assertorẽ, sicut scriptũ est: Psal. Dedisti metuẽtibus te significationẽ, vt fugiant à facie arcus, vt liberẽtur dilecti tui. Atq. huiusmodi cõmune & publicũ iudiciũ olim faciendũ Deus denuntiat, tempusq́. fore cùm oẽs omniũ gentiũ, sectarũ & partiũ impij homines, quibus populũ Dei vexare & affligere studiũ fuit, publicè pœnas dent, cùm summa piorũ hominũ & sacrorũ ciuiũ trãquillitate & salute. Hos autẽ oẽs populo Dei infensos homines varijs nominibus & studijs opinionibusq́. distinctos nũc gẽtes, nũc Gog & Magog imperia & exercitus, nonnunquã alijs modis diuina scripta nominãt. Magnã profectò atq. horribilẽ calamitatẽ orbi superuẽturam timere oẽs viuentes, & quemq́. sibi cauere oportet, diuinãq́. iram sibi atq. suis pœnitẽtia & supplicationibus assiduis deprecari: neq. enim eos solùm, qui à Christiano nomine & religione alieni sunt, sed ex ijs etiã, qui in Christianis nomẽ profitẽtur suũ, multos hęc strages cõtinget: oẽs nimirũ quotquot nõ Christianè vixerint, quorũ pars cũ hypocritis & sceleratis posita est: maximè autẽ eos qui charitatẽ fraternitatis nõ fuerint sectati. Qui habet aures audiendi audiat. Hactenus huius vaticinij & prædictionis argumentũ explicatũ est; nũc verò deinceps dictionẽ ipsam explicemus, quæ iã ferme ex ijs quæ à nobis dicta sunt, aperta est. [*Quia ecce in diebus illis.*] Quoniã superioris vaticinij orationẽ illa sẽtẽtia vates clauserat, ijs solùm æternã salutẽ sperandã expectãdamq́. fore, qui diuinæ ac nouæ ciuitatis Ierusalẽ ciues essent cõscripti; cæteros autẽ terribilẽ quandã æterni ignis expectationẽ, vt Apostolus inquit, manere, quòd eã gentẽ omnẽ in hostiũ numero Deus vnà cum Lucifero & angelis eius habuerit, nũc ostẽdit publico etiã testimonio eã rẽ esse cõfirmandã, hoc est, oẽs, quicũq. alieni à ciuitate Ierosolymitana (de qua nobis sermo habitus est,) fuerint, eos oẽs hostes haberi & esse: futurũ enim esse, vt eius lõgi ac diuturni belli pertinacia, quod à diluuij tẽpore, siue à mũdi potius initio inter Deum Deiq́. humanos hostes gestũ est, finẽ habeat, atq. tota ea caussa & hominũ de ea re iudiciũ vno tandẽ prælio definiatur. hæc autẽ res consulto ad ea vsque tempora deferetur [*Cùm conuertero captiuitatem Iuda & Ierusalem,*]. Eo quem superius iam cõmemorauimus modo. Vox autẽ illa *Ecce* rem grandem & nouam indicare in vatum sermonibus consueuit, rem, inquam, quæ auditoribus, nedum spectatoribus magnam mouere possit admirationem. Ierosolymitanæ

verò & Iudaicæ tantùm restitutionis ideo meminit, quòd maxima huius vaticinij pars in Iudaicis calamitatibus referendis & prædicendis consumatur: Namque Vates hic ad eam tribum & gentē proximè pertinebat, obiter autem cæteras attingit. Deinde etiam quòd Iacobææ gentis dux & princeps Iuda, atque eius regni regia ciuitas Ierusalem olim fuerit: cùm verò reducendi sunt, non amplius diuisæ separatęque familiæ, sed vna ex omnibus familia, vna verè Iudæorum, hoc est laudantium Ecclesia futura est, vna ciuitas Ierusalem erit, cui princeps vnus & caput vnum Iesus Christus Dauidis filius præsit. Ad eam ciuitatem & Dei hæreditatem omnes verè Israëlitæ pertinebant, qui cum alijs gentibus vno nomine omnes populus Dei & ciuitas sancta vocabuntur. Vt ergo Romani nominis appellatione non solùm illa vrbs, sed omnes omnium gentium homines illius ciuitatis iure & immunitate vsi, continentur. sic Ierosolymorum nomine Iudæi Israëlitæque omnes, omnesque eiusdem ciuitatis conciues appellantur. [*Et congregabo omnes gentes & deducam eas in vallem Iosaphat.*] Cupiditatem quandam terræ sanctæ, hoc est, populi sancti in suam ditionem redigendi singularum gentium animos incensuram vaticinium hoc indicare videtur, atque ea occasione magnus omnium gentium & nationum motus atque in certum quendam locum concursus esse faciendos, qui de sacræ ciuitatis imperio certantes ipsi sibi mutuo exitio sint. Neque enim hos nunc bellum Israëli illaturos prædicit, sed congregandos tantum esse in vallem Iosaphat, vt, omnium malorum, iniuriarum & calamitatum quas ante id tempus illa cōmunis hominum factio pijs hominibus & religiosis attulerit, pœnas Deo iudici exoluant. quo in supplicio sumendo mutuis ipsorū manibus & gladijs Deus vtetur. Nominat aūt locum in quo præliū vtrinq. cōmittendum est vallem Iosaphat: quem si ex Topographiæ ratione notare libeat, iuxta Ierusalem Olearum mōtis radicis vallem quandam esse dicemus, quam Iosaphat hodie etiam incolę vocant, siue quod ille olim Solymorum rex eum agrum possederit, siue ædificio aliquo aut opere ornauerit, siue alia aliqua caussa fuerit, quamobrem id loco nomen sit factū, cuiusmodi incertæ caussæ nominibus multa loca appellari geographiæ studiosis est manifestum. Si verò (quod nobis vehemēter probatur) nomen non ex loco, sed locum ex nomine & interpretatione definire placeat, illi vbicunque terrarum is sit, nomen non ex præterita sed ex futura re factum prophetico more est intelligēdum. Nam *Iehosaphat*, iudicium futurum propriè significat, quòd is locus à Deo delectus definitusque fuerit, in quo iudicium aduersus impios & populi sui hostes exerceat. quamobrē conuenienter gerendæ rei nomen multò antequàm gesta esset, fuit impositū. Quæ dicēdi figura anticipatio ab artificibus dicitur, cuius nō rarus apud diuinos vates est vsus. sic Isaias ruiturū aliquando sibi præuisum murum ruinam multò antè vocauit. hanc loci & nominis explicationem præterquam quòd ratio ipsa arguere videtur, subiectū etiam hemistichium confirmat. [*Et disceptabo cum eis ibi.* Hebraicè autem verbum ex verbo sic: *Et iudicabor cum eis ibi.*] Hoc est iudicium illud quod tamdiu dilatum est, de mea erga populum meum prouidentia tutela & cura ibi tandem definietur, & vtra caussa prouidentiámne meam accusantiū, an defendentium certior sit, re ipsa demōstrabitur. hanc etiam vallis Iosaphat expositionem Chaldaica Biblia apertè docent. sic enim Chaldaicè hoc in loco legimus: [*In planitiem manifestationis iudicij:*] Vallis aūtē nomen Hebraicè GHEMEQ est, quod profundum significat, vt id Dei de impijs hominibus iudicium non leue, non vulgare, non etiam priuati alicuius & obscuri exempli, sed publicum, grauissimum, profundissimumque fore ostenderetur; iuxta eam rationem quæ apud Hosseam de valle Iezraghel reddita nobis iam est: [*Super populo meo, & hereditate mea Israël, quos disperdiderunt in nationibus & terram meam diuiserunt.*] Præteritarum iniuriarum rationes in crimen vocandas & fatali quodam prælio iudicandas fore diximus, aliarum gentium gladijs in alias cōuersis. Iam si quis Apostolorum res gestas historiasque diligenter legat, quid hæc pij populi dispersio significet, facilè intelliget. nam præterquam quòd pijssimi quique ab impijs vbique terrarū exagitari vexariq. solent, illis recentis Ecclesiæ temporibus quanta aduersus Christi discipulos exorta fuerit tempestas, nemo est qui ignoret, ita vt aliæ vitæ periculum & capitis insidias subierint, alij dignitate & fortunis omnibus expoliati patria cedere & solum vertere coacti sint, & partim profugi, partim etiam Euāgelij prædicandi caussa in varia atque longinqua terrarum loca dispersi fuerint, quibus etiam in locis securè & quietè agere permissi non sunt: nam & ab ijs ipsis gentibus inter quas versabantur

Paulus Iurisconsult. lib. 1. de verborum signific.

Iosaphat Hebraicè Iehosaphath profertur.

Isaiæ 30.

& exu-

& exulabant multa quoque crudelia passi sunt, ita vt seipsos illi mundi ludibria & peripsemata ob eam rem appellarent. Huiusmodi pios homines vbicunque terrarum sint dilectos aduenas qui sunt in dispersione Apostolus etiam nominat. Horum iniurias se vlturum Deus minatur.

Super populum meum miserunt sortem, & posuerunt puerum in prostibulo, & puellam vendiderunt pro vino, vt biberent.

TRANSLATIONE à bello & hostibus sumpta vsus Deus, omnes omnium generũ iniurias & contumelias ad certa quædam capita reuocat. nihil enim est quod victori in victum non liceat. Verùm quędam iniuriæ probrosæ admodum sunt, quæ simul cum malo & damno ludibrium etiam adiunctum habẽt. hæ grauissimę acerbissimæque esse solent, videlicet cùm non persona tantùm, sed dignitas, sed vitæ status & institutum ludibrio exponũtur, adeò vt vel illatis sibi manibus fugiendũ hoc Saul rex iudicauerit: Euagina gladium tuũ & percute me, ne fortè veniant incircuncisi isti & interficiãt me illudentes mihi. 1.Samuel.31. Huius generis iniuriæ sunt, quòd puer meretrici stupri merces sit, & virgo puella vini poculo permutetur; quorũ vel ætas misericordiam vel religio metũ vel fletus & clamor terrorem mouere debuerũt. Magnum hæc contemptum intolerabileq́. totius status & ordinis despicientiam habent, & quæ ab eo qui eius instituti princeps (qualis Deus populo suo) est, vindicari oporteat. illud verò obseruatione dignum est, cùm bellũ in gentẽ aut populum aliquẽ moueatur, vsu sępe venire, vt quidam apertè hostili animo & nomine bellum inferant; alij autem qui non apertè oderint, obscurè tamen noceant, quibus videlicet nulla manifesta odij causa sit, odium autem & inuidia maxima in corde lateat: hi cùm palam nocere non possint, cùm per occasionem aut tempestatum turbulentiam latere se posse sperant, neque damnis parcunt, neque iniuria inferenda abstinẽt. cuiusmodi animo, studio & conatu filios Edom aduersus Iudæos fuisse elegia illa elegantissimè cõquesta est, qui Babyloniis bellum Ierusalẽ offerentibus dicebãt: Exinanite, vsque ad fundamẽtum in ea. Huiusmodi etiam occultas simultates Tyrus & Sidon duæ Palæstinorũ celeberrimæ quondã ciuitates, quæ nulla iniuria, nec vi vlla à Iudæis lacessitę, imò contrà adiutæ ab ijs frumento & alio commeatu, tamen illarũ fortunis præ belli occasione insidiabantur; aurum & argentum & vestem cæteraque diripiebant, pueros etiam puellasq́ue furto aut excursione abductas vendebant, ita populus ille religiosus non minus à finitimò occulto hoste, quàm à longinquo atq. aperto infestatus est: nec leuiori incommodo aut maiori iniuria affectus. horum autem causam Deus in hoc iudicio dicit, eosq́. in crimen etiam vocat, quibus meritas etiam pœnas decernit.

Verùm quid mihi & vobis Tyrus & Sidon, & omnis terminus Palæstinorum? nunquid vltionẽ vos reddetis mihi? & si vlciscimini vos cõtra me, cito velociter reddam vicissitudinem vobis super caput vestrum.

VLTIONIS nomen (quæ eadẽ retributio in sacris est) nõ solùm ad eum pertinet qui lacessitus iniuria aut beneficio prouocatus paria paribus referre conatur, sed ad eum etiã qui primus vltro lacessiuerit, malumq́ue intulerit, vel etiam prouocauerit beneficio, vt in Psal. psalmo: Filia Babylonis misera, beatus qui retribuet tibi retributionẽ tuã, quam retribuisti nobis. & illud: Tu enim retribuisti mihi bona, & ego retribui tibi mala. Eadem vox Gamula in hoc & in illo loco est. Latinus sermo huius significationis nomine (vicẽ) 1.Samue.24 vtitur quod ad parẽ sortẽ vltro citroq. refertur. Accusantur ergo Tyrus & Sidon & omnis terminus Palæstinorũ, quòd nullis lacessiti malis, tamen vltrò malum Dei populo, hoc est, Deo ipsi inferre parauerint atque intulerint: populi enim causam suam ducit Deus & actorẽ ipse hoc in loco repræsentat, perinde ac si ipse iniuria fuerit affectus; vnde & initio Isa. se cum omnibus gentibus iudicandum proposuit. huic simile illud est: Eheu vindicabor " de hostibus meis. Tyrios igitur & Sidonios & finitimos omnes Palæstinæ terminos vocat, qui non in hostium numero ducti, tamen hostiliter se erga Dei populum gesserint. hosq́ue accusat, quòd nunquam prouocati nocuerint, tamen & ita sæuierint, ac si suas persequerentur iniurias. quòd si non prouocatos se dicant, sed prouocare vltro voluisse, expectandam illis esse suam vicem Deo cùm auctore, tum vltore, quos ille eadem, quam moliti sunt, ruina obruet. Interrogatione autem primum vsus est, quòd ea loquẽdi figura

aptiſſima ijs ſit, qui iuſtiſſimam cauſſam tuentur, cuius probationẽ ex aduerſarij reſponſione parant: Quidquid enim aduerſarius reſponderit à ſe ſtare, ſuumque ius firmare, arbitrantur. vt, Tu ſi tribunus eſſes iſtud feciſſes? Si miles, iſtud tuliſſes? vtrum reſponderit aduerſarius incluſus teneatur neceſſe eſt. Hoc modo Deus inquit: vos etiam in crimen voco *Tyrus & Sidon, & omnis terminus Palæſtinorum.* quos ego iniuriarum accuſo, ſed quo nomine audacia veſtra appellanda ſit, vos cogitate & dicite: qualis nam hæc ſit quæ inter nos cauſſa interceſſerit; quoniam enim in iudicanda re non tam factum ipſum, quàm conſilium expectari oportet, vobis reddenda ratio eſt, quo conſilio id feceritis. Anne retributionis vltionisque cauſſa ſed quam vltionem vos mihi reddendam dicetis, qua ratione ſic nominabitis nunquam à me antea vllis bellis aut iniurijs prouocati. digni ergo vos ob hanc rem eſtis, quos ego grauiſſimis proſequar pœnis. Si verò non retributio, ſed prouocatio iſta veſtra fuit, atque vltro vos Deo inſidias intendiſtis inimicitiasque paraſtis. [*Si vlciſcimini vos contra me, cito velociter reddam viciſſitudinem vobis ſuper caput veſtrum.*] Subito, inquit Deus, & celeriter ſe illis meritam calamitatem allaturum, vt planè neque capiendo cõſilio, neq. effugiendo malo vllus illis locus relinquatur: Nam præter alia multa hoc etiam diuinæ rationes ab humanis differunt, quòd homines nihil alij aduerſus alios ſine longo atque maturo conſilio efficere poſſunt, atque ita interdum res agitur, vt aduerſarij etiam interim ſibi conſulant. atque hoc modo aduerſariorum etiam ſtudia impediant. quòd ſi maximè alterius partis conſilium alterã fugiar aut lateat, tamen non tanta in re gerẽda celeritas eſſe poteſt, vt nullum ab altera parte exhiberi poſſit negotium, quo minus res ex animi ſententia conficiatur. At verò diuinæ rerum gerendarum rationes multò aliter ſeſe habent: nam ſumma in conſilijs Deo ſapientia hominibus abſcondita, & in re etiam conficienda celeritas ſumma eſt. [*Cito velociter.*] *Cito*, ad inſperatum pertinet caſum, quòd nec opinantes opprimat, [*Velociter,*] verò ad agendi celeritatem quæ conſilij capiendi locum omnem, atque omnem ſalutis ſpem, viam & cogitationem præoccupet & claudat. Atque eorum quos accuſat conſilium ita oſtendit, vt animos iniuriarum & iniquæ cogitationis ſtudijque reos arguerit & probauerit nunc factum ipſum narratione exponit & partibus diſtribuit, vt ex facto conſilij, ex conſilio facti grauitas & indignitas confirmetur.

Quintil. Declam.

Vitruuius.

Argentum enim meum & aurum tuliſtis: & deſiderabilia mea & pulcherrima intuliſtis in delubra veſtra.

NON ſolùm auarè & iniquè, ſed etiam inſolenter & contumelioſè aduerſum ſe egiſſe illos oſtẽdit: namque ſummæ auaritiæ & damnatæ cupiditatis eſt eum, à quo nihil defraudatus fueris aut mali damniue acceperis fortunis ſuis ſpoliare, ad tuaq. cõmoda abuti, ſed maximæ etiam contumeliæ eſt, ſi quis detracta ex alienæ religionis populis atq. vrbibus ornamenta ad ſua templa transferat, & in perpetuam ſpoliatorum notam & gloriæ ſuæ monumentum ſtatuenda curet. ſic Tyrij & Sidonij & qui cum his erant populi aurum & argentum, & vaſa etiam magnificè & pretioſè cælata, cæteraque ornamenta (quæ in ſacris deſiderabilia nominantur) ex Ieruſalem atque ex alijs Iudæ vrbibus per ſummam fraudem & iniuriam detracta in ſuis phanis ſtatuebant. quæ diuinæ virtuti & gloriæ eius religionis vnde hæc ablata fuerant perpetuæ ignominiæ notam apponerent. Quamobrem non alienum hoc à ſe, ſed ſuum eſſe aſſerit Deus, ſuamque cauſſam hoc in iudicio agi, ſuam gloriam in his incurijs tentatam eſſe oſtendit. [*Aurum inquit meum, & argentum meum:*] neque enim populus meus alio nomine vobis odio erat, non quòd vicinus, non quòd finitimus, nõ quòd multus, ſed quòd meam religionem à veſtra ſuperſtitione alienam colerent: nam & finitimi etiam vobis Græci ſunt, & multò etiam frequentioribus multis & maximis vrbibus & oppidis abundantes, tamen nihil huiuſmodi perpeſſi à vobis ſunt; imò potius

Filios Iuda, & filios Ieruſalem vendidiſtis filiis Græcorum, vt longè faceretis eos à finibus ſuis.

A IVDÆA Septentrionem verſus tendentibus Cilicia, Lytia, Pamphilia, Aſia, atque aliæ prouinciæ erant, quæ Græcis hominibus habitabantur: Namque ex Athenis in Aſiã, atque Epheſum colonias olim deductas fuiſſe apud antiquos ſcriptores legimus; atque eorum

eorum qui regiones illas frequentabant Græcum sermonem Asiaticũ dixère, qui redundans fuit & plus nimio etiam diffusus, qualem in Galeni & Chrysostomi libris videmus. Quanquam auté regiones illæ non propriè Græcia dicerentur. est enim Græcia quá primi olim Græci dicti occuparunt, trans Mediterraneum mare ad occasum Iudææ sita. tamen incolæ ipsi Asiæ atque aliarum finitimarum regionum Græci dicũtur, siue vt propriè eos Vates hoc in loco nominat, Græcorum filij, qui si non patriam antiquam illam teneant, mores tamen patrios, linguam religionesque retinent, & genus vnde oriundi sunt, omnino referunt. his autem filijs abductos filios Israël Tyrij vendebant, quos in Græciam atque in Italiam & in alias regiones quæ à Græcis generis linguæ communione & negotiorum commercio frequentabantur asportarent, hoc est quod dicit: [*Vt longè faceretis eos de finibus suis,*] atque hoc modo & vestræ res crescerent, & Iudæorum res irreparabiliter deterentur. Qualem autem vicem eos expectare oporteat, quam æquam sortem metuere, sententia lata atque exposita ostendit.

Ecce ego suscitabo eos de loco in quo vendidistis eos: & conuertam retributionem vestrã in caput vestrum, & vendam filios vestros & filias vestras in manu filiorum Iuda, & venundabunt eos Sabeis genti longinquæ, quia Dominus locutus est.

RESTITVTIONEM eorum qui abducti venditique fuère, & vltionem futuram prædicit, vt meritas ob eam rem pœnas illi tandẽ luant, & par relatum pari experiantur, quos nec innocentia nec religio, nec diuinus timor ab impio consilio & crudeli ausu vel deterruerant, vel retardarant. Atque hic vnus modus eorum, quibus filij parentum scelera pœnis suis luunt cùm parentes eodem modo mulctantur, quo ipsi alios affecerant; ita non tã filiorum quã parentum pœna illa est. Cùm autem diuinæ vltionis & retributionis dies illa constituta aduenerit, non solùm qui sese apertè populi Dei hostes fuerint professi, sed qui obscurius etiam aut dissimulanter fuerint infensi, suis quisque supplicijs punientur, eritque integra populo Dei restitutio; nam & captis, & afflictis, & venditis, & quocunq. modo malè affectis, suum cuique ius suaque pristina dignitas, imò & multò illustrior & stabilis Deo auctore constabit. & quoniam antithesi rerum & sententiarum hoc in loco Deus vsus est, vt par pari cum cumulatiore etiam mensura referatur, ait eos, qui venditi ab illis sunt, vt quàm longissimè asportarentur, in patriam redituros ex omnibus locis quo abducti fuerant, & Tyriorum Sidoniorũq. filios à se pari sorte, maiori vi, meliori iure captos venditũ ire. [*Sabæis genti longinquæ.* Hebraicè sic est: *Sabæis ad gentem longinquam:*] nam vt Tyrijs & Palæstinis Iudææ regioni finitimis proximi Græcorum filij erant, qui à Tyrijs & Palæstinis Iudæorum filios longè asportandos emebant. sic ex altero latere, hoc est, australi Sabæa natio proxima ac pene finitima Iudæis erat, ad quam ex remotis etiam orbis partibus conueniebatur, earum rerum euehendi causa, quæ in ea regione celebrãtur, vt auri optimi, gemmarum, aromatũ & thuris, quod in ijs locis omniũ probatissimum est, vt ex regum & prophetarum libris accepimus. Et cum Iudæorũ filij 1. Reg. 10. Ierem. 6. Sidoniorum filios Sabæis venderent, illi iterum mercatoribus qui eam regionem frequẽtabant, vendituri erant. à quibus in remotas orbis terræ partes traducerentur: non enim Ezech 27. apponenda sunt nomina longinquæ gentis Sabęis, sed alterum in tertio casu, alterum in quarto cum præpositione est legendum. Verùm enimuero hunc Vatis locum nobis sic explicantibus, & Tyrij ac Sidonis Palæstinorum finium rationes & causam perse- Allegoria. cutis, alia interim ratio cogitanda indicandaque est, quam & locus ipse desiderare, & Vatis mens apertè intellexisse videtur: Namque vt diximus, vtque res ipsa docet, hoc in loco nõ eorum Iudæorũ qui sanguine, sed qui spiritu & veritate verè Iudæi Deoq. probati sunt, res agitur; ex quo etiam consequitur, vt neque Tyri & Sidonis & Palæstinorum (quatenus illa gens certa erat) nomina simpliciter vsurpentur, sed aliam tamen subesse his nominibus rationem, aliudque hominum genus vocari, quibus ea nomina ex re ipsa, moribus atque notis magis, quàm ex loco & patria conueniant: Nam neq. celeberrima illa Phœnicum vrbs Tyrus nunc iam extat, neque vllum Sidonis vestigiũ apparet, neq. ad quodnã eorum hominũ, qui nunc in orbe viuunt genus, natio illa referenda modò sit, vlli homini satis certum cõpertũmue est, vt nõ in Tyrios qui iam non sunt, neq. tunc erunt, sed in aliam gentem Tyrios moribus & crimine referentem dicta hæc esse arbitremur.

acti in eum concurrent locum, in quo fatale illis supplicium & carnificina parata est; siue quòd feroci aliqua cogitatione excitati, alij in alios insurgant, siue quòd Deus ad suã perniciem eum illis animum cogitationemq. immiserit, vt maiori quàm vnquam antea impetu, ardentiore studio ad bellum sibiipsis exitiale fataleque properent; Namque Dei voluntas & consilium fatum hominibus est. *quia os Domini locutum est.* Hanc rem vt certam, Seneca vt diuino consilio firmatam, imperando prædicit Ioël, omnesque gentes tum fortissimas quasque, tum etiam imbelles ad bellum currentes, vt aiunt, incitat. [*Clamate hoc in gentibus, suscitate robustos, ascendant, ascendant omnes viri bellatores:*] quàm aptè generatio filiorum hominum, vt à filijs Dei distingui solent, hoc in loco notetur cuiuis rem rectè existimanti planum facileque intellectu est; nam filij huius seculi fortes gygãtes, viri bellatores, robustique venatores, & similibus nominibus propterea appellantur, quòd illorum voluntas & conatus ad omnium humanarum rerum summam per fraudem, per insidias, denique per vim intentata sunt. cùm contrà filij Dei pusillus grex à Christo nominentur, qui in humanis rebus prudentia, viribus & artibus, multitudine ab altero genere vincâtur, in diuinis verò rationibus à nullo superētur: nã elegit Deus infirma, vt fortia confundat. Iam verò illorum omnia molimina & studia, & ad ea quæ cupierunt paranda commoditatem apparatumque omnem hac imagine describit: [*Concidite aratra vestra in gladios, & ligones vestros in lanceas:*] nam cũ illi omnẽ spem in vi, & in armis, posuerint, animos ab omni alia pacis aut æquitatis cogitatione ad vim, ad iniuriam, ad belli & contentionis studium traducent. cùm autem à Varè excitantur, tum eorum certum & commune consilium atque studium significatur, tum etiã grauius diuinæ virtutis argumentum paratur, qui hostes suos, tum maximè contẽnere & ridere solet, cùm maximè illi ad rem gerendam parati & instructi esse videntur, sicut scriptũ est: Dirumpamus vincula eorum & proijciamus à nobis iugum ipsorum. Sed qui habitat in cælis irridebit eos, Psal. 2. & dominus subsanabit eos. tunc loquetur ad eos in ira sua, & in furore suo conturbabit eos. Hic Babylonis magnæ & meretricis illius futurus est exitus, quæ totum orbem sibi potentia & vi subiecerat, & quæ cunctis regibus terræ calicem fornicationũ suarum propinauerat, Quod verò vsus est verbo, *ascendant, ascendant,* id ex eo dixit, quòd ex omnibus orbis terræ partibus, in certum quendam locum velut medium aliquem situm conuenturi sunt: atq. si quis eũ concursum in magno aliquo globo cogitet, ascensum quendam vndique deprehendet. erit itaque ille in vallem Iehosaphat, omnium vndique gentium ascensus, atque adeò cõtento studio, adeò obfirmato ad eam rẽ animo singuli erũt, vt cùm sua quisque interesse arbitretur, nemo sit qui ei expeditioni deesse velit, sed fortissimus quisque suo robori innixus suis viribus fidens vltro ad id bellum procurret; neque tamen imbelles, aut infirmi cedent, sed vel spe prædæ, vel contentione atq. æmulatione vel prodendæ ignauiæ pudore singuli dicent: [*Quia fortis ego sum.*] Atque hoc modo sese omnes vltrò ad instantẽ cladem parabunt, & contento cursu in diuinæ vltionis locũ confluent. quanta verò frequentia futura sit, ex eo arguitur, quòd nulla ferri copia satis ad armorum officinas explendas erit, nisi etiam arationis & cætera rustici operis instrumẽta in gladios & lanceas conflentur.

Erumpite, & conuenite omnes gentes de circuitu: & congregamini: ibi occumbere faciet dominus robustos tuos.

NVMERO singulari dixit, tuos, propterea quòd vnum commune omnium aduersus Dominum & aduersus Christum eius studium, aduersus populum & ciuitatem sanctam, vt eam quisque sibi diripere t, vnam gentem, vnumque regnum antichristi & principis mundi huius constituit. & meminisse oportuerit semper illius distinctionis, qua filij hominum à filijs Dei separantur.

Consurgant & ascendant gentes in vallem Iehosaphat: quia ibi sedebo, vt iudicem omnes gentes in circuitu.

EXPOSITIO est eorum quæ dicta iam & explicata sunt, omnẽ autem certitudinem & consilij constantiam hæc repetitio continet. Quoniam autem ea res certo & diuino consilio decreta est, & certa ad eam gerendam dies certumque tempus præscriptũ, atq. hactenus spatium locusque singulis ad pœnitentiam concessus, donec præscripti temporis ter-

Deute. 32. poris terminus cõrigerit, sicut scriptũ est: Nonne hæc abscõdita sunt apud me,& signata in thesauris meis? huius rei causa vbi finem illum contigisse ostendit,vbi compleram esse hominum malitiam cognouit, ad rem iam gerendam hortatur Deus eos, per quos ea strages fuerat edenda, hoc est, eos ipsos qui sibi & pereundi causæ auctores & ministri futuri sunt.

Mittite, inquit, *falces quia maturauit messis, venite & descendite, quia plenum est torcular, exuberant torcularia: quia multiplicata est malitia eorum.*

DVABVS ex rustica re translationibus futurum impiorum excidium elegantissimè significauit, altera messis, altera verò vindemiæ: vtramque enim idoneo tempore vbi fructus iam maturuerint, fieri oportet, quæ si negligantur, aut deserantur, abuti temporũ cõmoditatibus & iure,non vti est. Messis autem & vindemia non priuatam aliquam personæ aut familiæ calamitatem, sed communem stragem publicum significat excidium, Osee 6. vt: Iuda pone messem tibi, & torcular calcauit dominus virgini filiæ Iuda.ergo iam ma- Thren. 1. turum tempus extitisse ait,quo diuina illa impijs parata vltio edatur; quamobrẽ ad opus ministri incitantur. maturitatis autem argumentũ erit, [*Quia multiplicata est malitia eorũ.*] Gene. sicut & alio in loco de huiusmodi maturitate expectanda dictum est: Quia nondũ completa est iniquitas Amorrhæorum. Quem verò exitum hæc res habitura sit, quid sibi expectare possit tanta hominum bellatorum multitudo, quas res sibi aut parare, aut promittere ex ea expeditione possit, adiuncto carmine declarat: nempe suæ impietatis & assiduarum in innocentes homines iniuriarum pœnas daturos,ita vt vallis illa quæ diuini iudicij monumentum nunc obtinet, vallis concisionis ex euentu appellanda sit, quòd diuinæ ciuitatis hostes funditus in ea valle concisi perierint.

Populi populi in valle concisionis: quia iuxtà est dies Domini in Valle concisionis.

NON priuatè,aut sigillatim, sed tributim, sed populariter, sed omnes in vniuersum Dei hostes casuros significat, familiari Hebraicis dicendi figura vsus, quæ repetitio dici- Gene. 14. tur:nam cùm alicuius frequentiam significare volunt, plurali numero pronuntiatam geminant. vt vallis illa putei putei bituminis, hoc est, puteis bituminis frequẽtissima erat, sic [*Populi populi*] frequentes populos perituros ait. verbum autem propterea desideratur, quòd ea figura frequens sit ijs, qui aut asseuerantes nimis, aut dolentes, aut irati & comminati aut alio quouis vehementi impetu acti loquuntur. est autẽ ecclipsis à Græcis dicta exornatio, sed verbum ex proxima oratione adiunctisque vocabulis est petendum, nempe ab illis: [*in valle concisionis.*] hoc modo populi populi in valle concisionis concidentur. quia hoc certissimum est, paratam scilicet esse populis à Domino diem in vallem concisionis. Ea autem dies adeò certa est, vt non etiam longè absit, propè enim est, parata atque perscripta, quæ subitò conuenientes in eam vallẽ populos opprimet. Qualis autem ea dies futura sit, calamitatis & miseriæ plena, magna & amara valdè ijs, quos tam dirus maneat exitus, exponit. nempe cælum & terram ipsaque elementa aduersus eos esse pugnatura, vt partim tantis tenebris, terroribus, & horroribus conturbati exanimentur, partim sese mutuis gladijs & vulneribus conficiant.

Sol & luna obtenebrati sunt, & stellæ retraxerunt splendorem suum.

RES certissima præterito tempore à vatibus enuntiari solet, atque nos quidem rem hanc simpliciter explicandam arbitramur, vt non solùm calamitatem, metum, terrorem & perturbationem tenebras illas significaturas, sed etiam allaturas esse interpretemur; nam vt minorem leuiore vltione ignem & grandinem in populi sui hostes aliquando immisit, vt tenebris totam Ægyptum obduxit, ita in grauiori casu luminaribus suis lucem adimet, & ad eam rem pro tempore subtrahet; denique tota rerum natura in auctoris sui indignatione, in iudicio & vltione ministrã sese præbebit, vt facilè argui intelliq. possit, nihil casu aut temerè, aut certo & insuperabili naturæ cursu in humanis fieri rebus, sed omnia diuino & consilio & nutu agi & moueri, & quatenus à Deo aut iussum, aut permissum fuerit. hactenus meliorem hominum partem à maiori agitari atque exerceri, atque ad eam rem cælum & terram, elementaq. etiam obedire, non quòd eorum vis his necessariò felix, his verò infausta sit, sed quòd ea Dei sit benignitas, vt solem suum oriri

faciat

faciat super bonos & malos & pluat super iustos & iniustos. vbi verò placuerit Deo, prouidentiæ suæ felicitatem omnem in filios adoptionis conuertere, tum verò maximè omnis rerum natura toto sese impetu in eam partem inclinabit, quo diuinum consilium contenderit. atque ea res certissimo testimonio diuinæ erga pios homines cultoresq. suos prouidentiæ erit. totum hoc argumentum subiectis versibus continetur: dictum namq; fuerat solem, & lunam, & stellas splendorem vimque suam illo die negaturas esse, ita vt dici non possit priuatè illas fauere & prodesse, quibusdam hominibus sua sponte solere; quibusdam verò aut obesse, aut nocere, cùm omnium vires, omnium lux dicto & nutui diuino tunc obediet, quando

Dominus à Sion rugiet, & à Ierusalem dabit vocem suam:

HOC est, quando causam pro ciuitate sua iudicabit, sententiamque à suis contra impios dicet. namque præpositionem, de vel à, intelligimus, vt causam non locum indicet; eius enim dictionis vsus in hanc sententiam apud Hebræos, & apud Latinos etiam est, vt à Domino exiuit verbum &c. Vtitur autem translatione à leonibus sumpta, namque id animal nunquam temerè in siluis rugit, quin eius quam cupierit, prædæ compos euadat; terribilis autem vox est, & quæ pauorem audiendo omnibus alijs animantibus incutiat, sicut scriptum est: Leo rugit & quis non timebit. ad hunc etiam modum vbi Deus Amos.4. à populo ciuibusque suis aduersus hostes sententiam iratus pronuntiauerit,

Mouebuntur cæli & terra.

OMNIS in vniuersum natura trepidabit, & Dei aduersus impios voluntatē & sententiam exequetur. Populus tamen Dei & ciuitas omnis sancta, nihil his rebus pauebit: vt enim leonis vox cęteris animātibus terrori, proprijs verò catulis & leonū filijs securitati & iucunditati esse solet, quippe qui eam vocem victoriā prædamque sibi promittere intelligant; sic filij Dei sibi nihil à natura aut timendum, aut sperandū esse cognoscentes, seque in diuina tutela & custodia latere intelligentes, tunc maxima spe & securitate erūt; cum maxima in calamitate & turbatione cæteros esse cognoscent: namq. signa illa bellica diuinæ victoriæ illis erunt, quæ alijs cædis & excidij signa fuerint. Ob eam ergo rem ait:

Et Dominus spes populi sui & fortitudo filiorum Israël.

HVIVS rei causa hæc decreta, prædicta & parata ac tandem expedita fuerunt, vt omnibus hostibus metu sublato, pace vbique parta in summa quiete & securitate cū principe rege suo degant, & regno potiantur cælorum, atque adhuc in terris agentes diuinis muneribus, atque inenarrabilibus fruantur beneficiis.

Et scietis quia ego Dominus Deus vester habitans in Sion in monte sancto meo: & erit Ierusalem sancta, & alieni non transibunt per eam amplius.

HANC adeò felicitatem atq. has regni cælestis primitias etiam in terris expectandas; illis fore qui felicissimum illud tempus sortiri fuerint, quum purgabit Dominus & permundabit areā suam. Si quis autem decimū octauum vsque ad vigesimum primū Apocalypseos caput legerit, & quid in illis prædictū descriptūq. sit intellexerit, agnoscet quid hoc in loco dicatur, & ad quænam tempora tota hæc res pertineat, planè intelliget. namque in eo loco longus de his rebus Apostolo institutus sermo est, in quo Babylonis casum narrat, & populi Dei liberationem & securitatem regnique diuini ac ciuitatis sanctę felicitatem, in quam non intrabit, aliquid coinquinatum, aut abominationem faciens, Apoca.21. aut mendacium, nisi qui scripti sunt in libro vitæ agni. hæc Iohannes: atque hæc huius hemistichij sententia est: [*Et erit Ierusalem sancta & alieni non transibunt per eam amplius.*] Sanctum enim id quod separatum, atque à vulgari & profano vsu & consuetudine distinctum est, scriptura vocat.

Et erit in die illa: stillabunt montes dulcedinem, & colles fluent lacte: & per omnes riuos Iuda ibunt aquæ: & fons de domo Domini egredietur, & irrigabit torrentem spinarum.

SI scires donum Dei, Christus Samaritanæ mulieri dicebāt. Si nobis sanctissima illa Ioan.4. Christi virtus quam per spiritum sanctum suum cum pijs suis cultoribus cōmunicat, nota

spiritu,qui in medio eorum templú domiciliumq́. tenet.qua de re alij etiá vates maxima mysteria decantarunt. Et erit in diebus illis, inquit Isaias, præparatus erit mons domus Domini in capite montiú,& venient eò populi multi ad accipiédam legem,& dicét,quia de Sion exibit lex, & verbum Domini de Ierusalem. His itaque aquis vineétibus humana natura irrigata,quæ prius spinas & tribulos ob natiuam ariditatem atque acerbitaté produxerat, fructus proferet pulcherrimos,atque ideo dicit : [*Et fons de domo Domini egredietur,& irrigabit torrentem spinarum.*] Domum Domini ipsum piorum sanctorumque hominum populum vocat, quem Diuus etiam Paulus templum Domini sanctum appellat. Torrens autem spinarum Hebraice fluuius Sitim dicitur, qui in Topographiæ ratione pars quædam Iordanis esse dicitur, siue torrés in Iordanem influens, cui Setim oppidum adiacet. Auctor huius rei Saadias antiquus scriptor est. sed quoniam non tam nomina quam nominú rationem & significationem considerandam nobis Vates proponit, Sitim spinas & errores significat. Fluuius autem errorum & spinarum mundus est, qui ex illo maledicto spinas & tribulos sponte abundeque profert; inter quæ si qua vel exigua virtutis fruges expectanda sit, magnis laboribus, maximis sudoribus ea cóstet necesse est: arida enim soli natura spinas potius,quàm alias molliores herbas aut plantas gignit,quòd spina natiua ariditate & acerbitate succus polleat, quem facilè eiusmodi terra suppeditat. Naturam ergo humanam hoc diuini spiritus fluuio abundè irrigatum iri prædicit,quo non tam spinas, sed pro concepti humoris ratione dulces & laudatos fructus facili cultu, nullo sudore pariat.atque in hunc modum de eadé re Zacharias scripsit: Et erit in die illa exibunt aquæ viuæ de Ierusalem, dimidium earum ad mare orientale, & dimidium earum ad mare posterius in æstu, & in calore erit.

Isai 2.
Saadias in hunc locum.
Gen. 3.
Zachar.

Ægyptus in desolationem erit, & idumæa in desertum perditionis: pro eo quòd iniquè egerunt in filios Iuda, & effuderunt sanguinem innocentem in terra sua.

DVAS vicinas & ferè finitimas Iudææ regioni gentes, à quibus olim diu infestatus,& odio atque maleuolentia iudaicus populus agitatus fuit, Ægyptios & idumæos tandem vastandos perdendosque esse prædicit, vt nulla ex parte Iudæa regio non quieta sit, vt nullos hostes metuat, nullisque terreri possit incommodis. Hoc verò omnium eorum qui populo sancto militantique ecclesiæ hostes inimicique sunt,atque hactenus fuerunt,interitum nobis significat futurum, vt quæ principatus, potestates & rectores tenebrarum harum timebat, nullos deinceps iam timeat, sed diu læta atque secura pacem colat diuinam. Hos autem duos populos Ægyptiorum & Idumæorum pro omnibus ecclesiæ hostibus proposuit, ea figura vsus, quæ synecdoche à Rhetoribus dicitur, in qua species nonnunquam pro genere vsurpatur, velut Arabem pro pastore dixit Isaias. & poëta: *Quis Parthum paueat? quis gelidum Scythen?* pro quocunq. hoste hoc dixit. Hos ergo populi Dei hostes diuini iudicij sententia pœnas iniuriarum & sceleris daturos, quòd tandiu ac tam grauiter populo Dei ecclesiæque sanctæ nocuerint. Atque in his duobus populis, si rem propius spectare placeat, omnes Christianæ & sanctæ ecclesiæ hostes contineri perspiciemus; quotquot enim hodie cum Christiano & verè pio populo simultates inimicitiasque exercent, ad duo in vniuersum genera Ismaëlitarum & Idumæorú referri possunt. Ismaëlitæ sunt qui Mahometi viam & sectam habent quam sequantur; qui ab Ismaële oriúdi sunt: Namque Ismaël ex Agar Ægyptia ancilla ortus vxorem etiam Ægyptiam duxit, sicut scriptum est: Et accepit illi mater sua vxorem de terra Ægypti. Cæteri verò præter hos quicunque aut idololatriam, aut superstitionem, aut impietatem sequuntur, omnes ad Idumæos gentem idololatram & gentilitatis principem pertinent.

Horat. lib 4. od. 5.
Gen. 21.

Et Iudæa in æternum habitabitur, & Ierusalem in generationem & generationem.

QVEMADMODVM Iudæum verè definiri oporteat, & quisnam Iudæus rectè dici possit, iam explicuimus: is videlicet, qui diuinorum beneficiorum perpetuò memor assiduis laudibus, confessionibus, & gratulationibus vacat. huiusmodi hominum societas Iudæa vera est, quam Deus probat perpetuaque prouidentia tuetur & fouet; Ierusalem

a etiam

etiam, cuius hoc in loco mentio facta est, iam quænam esset, ostendimus. Hic autem Iudæorum idemque Ierosolymitanorum cælestium populos æternam hoc in loco fœlicitatis promissionem habet: namque ab eo tempore quo Deus reconciliata Iudæorum gente vnum ex pijs omnibus & sui cultoribus populum coniunget, magnã illis tranquillitatem & pacem confirmabit: quippe quibus cum visibili hoste qui iam nõ extabit nihil metuendum erit; ab inuisibili verò diuino etiam munere & gratia erunt semper defendendi. Iudæam autem & Ierusalem pro populo & ecclesia populi matre ac principe nominauit, & in æternum, *atque in generationẽ & generationem* idem diuerso dicendi modo significat per heterosin familiarem varibus figuram. Quoniam autem hæc recens restituta vrbs solidissimo muro Iaspideo, & quadrata, vt Ioannes Apostolus ait, mensura figuraque constabit, deumque protectorem semper habebit, ex his rebus efficietur, vt perpetua stabilique mansione habitetur, sine vllo pauore aut terrore; namq. ob id portas eius semper apertas fore idem Apostolus prædicit.

Et mundabo sanguinem eorum, quos non mundaueram: & Dominus commorabitur in Sion.

ETENIM in illam sanctam ciuitatem, in illud regnum cæleste, cuius primitias in terra visas aliquando & visendas etiam esse penè omnis diuina tam veterum quàm nouorum temporum scriptura docet, nihil coinquinatum, nihil prophanum admittendum est; si quid autem tale antea fuerit, tamen prius mundandum expiandumque est, quàm in ea castra vbi diuinum tabernaculum cum hominibus erit, admittatur. Iam verò mũdationem & fides, & eorum qui mundandi sunt, pœnitẽtia præcedet, sicut scriptum est: pœnitentiam agite, & baptizetur vnusquisque vestrum baptismo pœnitentiæ & accipietis virtutem spiritus sancti superuenientis in vos. Nam neq. fornicarij, neq. periuri, neq. auari, neque mendaces, neque rapaces &c. regnum Dei possidere possunt. & hæc quidem fuistis, sed abluti estis, sed iustificati estis, sed sanctificati estis, huiusmodi hominibus gratulabundus Apostolus dicebat. In hac ergo ciuitate sancta Dominus libenter habitabit, eam enim sibi templum & domicilium super omnia tabernacula Iacob delegit & dilexit. atque gloriosa profectò de te dicta sunt, ciuitas Dei. quæ omnia explicuisse & atramento atque calamo descripsisse nostrum non est. Ei autem, qui nobis hactenus propitius fuit, vt Ioëlem vatem suum Christiano populo suo enarraremus, immortali, inuisibili soli Deo honor & gloria per infinita seculorum secula, Amen.

Acto. 2.

FINIS.

HYMNVS

Descende cælo, & curribus igneis
Vatem remotis nubibus ô tuum
Vulgo procul raptum prophano
Spiritus alme supra polum fer.
Qui regna puri felicia temperas
Cæli, & beatas luce fouens domos
Fluctus maris compescis, almum
Dasq; diem recreator orbi,
Orbem regentis tu sapientiæ
Consultus almis vatibus intima
Committis arcana, & futuris
Temporibus facis interesse.
Felix & ampla sorte beatior,
Quem tu docendum suscipis, altaq; ad
Decreta diuinasq; leges
Assiduè meditanda tollis.
Illi sacrarum mystica mentium &
Naturæ rerum tota subest, neque
Intacta latet huic vis profundi; hic
Cuncta oculis animoq; lustrat.
Iam quæ sit orbis cursibus aut via
Calcanda, rerum aut quis pateat status,
Quid voluat axis, quod serenum,
Quæue homines maneat procella
Discernit, omnes præuidet eminus
Causas, momenta & quid paret impijs
Diuina vis, quæ misceantur
Pocula gentibus ebibenda.
Non regna fluxa continuant opes,
Non cura, duri militis aut labor
Immensus argentíve aceruus,
Nec populi numero carentes:
Sed mens probati consilij potens,
Et vita puris prædita moribus,
Jurisq; legum & vis sacrarum,
Auxilioq; Deus benigno.
Namq; ille summo præcipites gradu
Vindex tyrannos fulmine deijcit,
Sedesq; deturbat superbas,
Et Stygijs tenebris recondit.

Præsens item imo sumere de loco
Cui credat altè sceptra nitentia,
Muti & ducem armenti gregísve
Tollere nobilibus triumphis.
Hic regna tandem, hîc perpetuum decus,
Hîc hic beatis imperijs frui,
Hîc pace gaudere & quietas
Diuitias datur, hîc tenere,
Si quis minister dicitur impiger
Seruire ritè numinis in domo
Charus Deo, & dignus diserto
Iudicio superum probari.

FINIS.

BENEDICTI ARIÆ MONTANI IN AMOS PROPHETAM COMMENTARIA.

Præfatio de publicorum ministrorum creatione.

VAM acre ac diligens iudicium, quantamq. in publicis ministris & magistratibus creandis curam adhiberi oporteat, vel vnum Amos vatis à Deo electi exẽplum satis idoneũ est, quod nos doceat, quodq. peruersum in ea re hominum morem & consilium ostendat & damnet. Etenim iam diu est, quòd hoc errore homines tenentur, vt quod ad munera publica rectè obeunda & administrãda maximè expedit, non peruideant, atque in viris ad eam rem eligendis longè aliam, quàm deceat, rationẽ ineant: Nam cùm ex pietatis & religionis testimonio, atq. ex publica vtilitate omnia definiri & potuissent & debuissent, si recta intelligẽtia & moderatione animi gubernarentur, contrà ferè fit, vt ex priuatis paucorũ hominum cõmodis, & ex sola quorundã libidine omnia tractentur. Equidẽ arbitror si res suum, quẽ oportuerat, rectum cursum teneret, longè melius cum Christianæ professionis populis actum iri, si ad magistratus, ad publica omnia munera & ministeria gerenda, non obuius quilibet, aut de media candidatorum turba gratiosissimus quisq. aut potentissimus admitteretur, sed repulsis indignis, qui sese vltro, importunè, improbeq. inferunt & intrudunt, qui aut famem, aut cupiditatem, aut ambitionẽ suam publico damno ac detrimento alere instituiit & contendunt, illis summo studio atq. omni diligentia conquisitis & electis publica onera, vel inuitis vel reluctantibus imponerentur, qui necessarijs ad eam artibus spectatissimaque instructi virtute idonei iudicati essent, quocũq. ex genere, quacũq. ex familia, fortuna, ordineq. fuissent, modò vtiles oportuniq. esse censerentur. Et si in deligendis ad Domini vineã cultorib. hæc ratio atq. hic obseruaretur modus, nunquã in tãta operariorũ copia tanta esset probatorũ inopia; neq. sani vtilesque fructus Deo tempestiuè repetenti tam anxiè desiderarentur, vt scriptũ est: Expectaui vt faceret vuas & fecit labruscas, expectaui vt faceret iudicium, & ecce iniquitas: & iustitiam, & ecce clamor. Nunc verò longè secus fit; etenim in eum morem, in eamque consuetudinem ventum est, vt plerũmq. non viri boni, fideles, & idonei quærantur, rogentur, aut cogantur, sed ijs contemptis & despectis, qui quò longius à cupiditate atque ambitione absunt, eò propius ad virtutis vitæq. integritatem accedũt, atq. ad rem strenuè gerendã expeditiores sunt, ij scilicet ad pleraq. munera obeunda cooptantur aut deliguntur, qui non artibus, nõ virtutibus, sed summa vel audacia, vel improbitate, vel ambitu, vel inani generis iactatione, vel gratia etiã plurimum valere, atque omnia sibi ipsis promittere possunt. Namque harum, (quas dicimus rerũ) maxima laus & cõmendatio est, quæ res quoniã vel ab ignauissimo quoq. præstari possunt, tantũ istorum hominũ auxère numerũ, tantaq. vt istis vnde viuant sit, ministeria publica aliàs superuacua addi adinuenirique coëgerunt, vt quod cõmodo rebus publicis fuisset multos esse in vinea operarios, id iam incõmodo atq. detrimento potius sit: Conculcantur enim loca omnia & premuntur tanta operariorũ frequentia potius quàm colãtur & curentur. His etiam illa iniquitas accedit, quòd ad eum locum res iam deuenère, vt non tam ipsorũ hominum, quàm certorum ordinũ & nominum appellationum & generum ratio habeatur, atq. ad quasdam veluti familias & negotiũ sit redactum, in quas vbi cooptatus quis fuerit, primum & certissimũ ad omnes honores ad quamcunq. dignitatẽ gradum obtinuisse sibi facilè persuadeat, neque vllum virtutis aut studiorũ, sed appellationis tantũ & familiæ æmulum sibi esse putet, cum quibus audacia, ambitu, contemptione, muneribus & largitionibus assiduis obsequioque erga eos, quorum gratiã aucupari parat, contendendũ esse existimet. Quanquã verò in tanta publicorum ministrorũ frequentia nonnullos probatissimos atque eo quem

obtinent gradu, aut etiam altiore dignissimos esse videamus, tamē ex quo publicis administrationibus obeundis propria etiam eorū qui gererent cōmoda addita sunt, ex quo datus locus ambitioni & delectus illi antiqui haberi desiti sunt, omnis hæc turbata & plerumq. ad indignissimos relata ratio est. Illud præterea accessit, vt cùm quæ vnus bonus atq. integer vir præstare facilè potuisset, plures alij efficere nō valeant, omnibus publicorum munerū generibus ministrorū numerus adauctus sit, quotidieque adaugeatur, & plus publicis & priuatis pecunijs & rebus detrimenti, plus molestiæ afferatur, neque tamē rē aut cōmodius, aut melius p plures, quā per pauciores gericōtingat. Atq. vtinā hāc labem aut nullibi in Christiano populo, aut solū iam ciuilibus & secularibus quæ vocantur negotijs illatā esse deleremus; grauissimū quidē illud & molestissimè ferendū esset, videlicet aliquod publici magistratus aut officij genus his miserijs ærumnisq. premi, cùm omnibus cōmuniter persuasum esse deberet, se nō suorū curatores esse, nō regū aut principū, aut summorū consiliorū senatuúmve à quibus creantur, sed Dei potius ministros esse, ad 2. Par. 19. quē gestarū gerendarūq. rerū ratio deferenda necessariò sit, sicut scriptū est: Videte quid faciatis: nō enim hominis exercetis iudicium, sed Domini: & quodcunq. iudicaueritis, in vos redundabit. hæc optimi principis ad magistratus oratio est. Dolendū equidem vehementer est tam præclarā omniū magistratuū religionē cōtaminatā & propè iā extinctā esse: tamen si nō extra illud forū pestis & pernicies hæc exiluisset, si prophanos tantū & laicos homines oppetisset, vtcunq. esset ferendū, si nō etiā sacerdotū Leuitarumq. collegia attigisset, & penè totū eum ordinē iam oppreßisset, quando & illis qui seculare & prophanā vitā profitentur, adeo familiaris hic morbus iam factus est, vt eùm maximè laborant, maximè sani esse videantur: siquidē persuasum habent, nō exigendā esse eam morū, studiorū vitæq. integritatē & perfectionem, quæ ab ecclesiasticis hominibus exigitur, licereque, imò potius expedire, vt honoribus gloriæ & dignitatibus (quas vocāt) cōsulāt, ac proprijs & filiorū totiusq. posteritatis splēdori, fortunis & opibus cōparādis atq. augēdis operā nauēt, siue id iure, siue iniuria præstari possit: id verò, nisi quēadmodū ab illis fit, fieri aliter nō posse putant. Atq. adeò hac opinione sua illi studia suasq. rationes probare & tueri cōtendunt, quę opinio quantū valeat, omnibus est manifestū, quā verò firma & certa futura in posterū sit, ignis (vt D. Paulus inquit) probabit. Sed iā prô pudor fœda hęc scabies atq. lepra omnia Israëlitica castra peruasit, & ad sanctissimū vsq. ipsum Dei tabernaculū penetrauit, eosq. maximè & fœdissimè corripuit tēpli, altaris & sacrorum omniū ministros, quorū erat cæterorū hominū cōtaminationes auersari, lepras dignoscere, iudicare, sanādasq. atq. expiandas procurare. Sanè si nullis in sacris rebus minister esset, qui idē nō ad id quod habet operis ac muneris summa cura summoq. iudicio quęsitus delectusq. fuisset, si illi imprimis deligerētur, qui cū maximè essent idonei, minus ipsi superbè de se sentirēt, minꝰ ambirēt. hęc profectò seges certissima foret, & quę vberes nobis largiret fruges, ac si vno fortasse culmo spē opinionēq. nostrā falleret, at vndecim tamē reliquis cōfirmaret: lōgè aūt secus his tēporibꝰ euenit; nā si sanctus pbatusq. atq. integer vnus cōtigit minister, reliqui vndecim inanes indigniq. eo, quē obtinēt, nomine locoq. se prębēt.

Hęc adeò diuina atq. Christianis hominibus imitāda ratio, hic mos est, nō vt obuium quēlibet nō aliena gratia cōmendatum ad humani generis & ecclesiæ suæ vtilitatem admittat & inferat, sed vt ipse Deus ex magna hominū multitudine diligēter quærat & deligat, quos munerū atq. mādatorū suorū ministros potissimū creet, delectos aūt probet, & probatos instruat spirituq. suo afflatos ad eam rē ornet: quæ res apud Isaiā manifesta est, quē nō temerè oblatū, sed quæsitū, sed visione tentatū atq. obsequentē quidē, rei tamē magnitudine perturbatū trepidantēq. ac penè recusantē & probauerit & virtute spirituq. imbuerit suo. Quē mittā (inquit Deus) aut quis ibit nobis? Quærit & rogat Deus solicitusq. esse in eligendo videtur; & tamen adeò negligenter in ea re sese homines habēt, vt in publicis sacrorúm ministris deligendis penè nulla ratio & cura haberi videatur, vt

liceat

liceat cuiuis sese ipsum prædicare, idoneũq. ministrũ venditare, atq. sese potius ipsum eligere, q̃ eligi ad ministeria curare, cũ magis diuinã aut ecclesiasticã legitimã diuinæ æmulatricẽ electionẽ vnũquemq. expectare oporteret, & suã interim scapham tenere, sua retia reficere, nihil maius de se quàm piscatoriam conditionem aut sentire, aut iactare, vt illud quod amplissimum certissimumq́. esset, dicere possent, se non sua, sed diuina probatione cõmendatos vocatosq́ue fuisse, atque in eos rectè iudicium illud quadraret, Non vos me elegistis, sed ego elegi vos, vt eatis & fructum afferatis, & fructus vester maneat.

Ad hanc adeò regulã atq. normã totius ecclesiasticæ electionis ratio dirigẽda fuerit, atq. eã rationẽ solidã constantẽq. esse oportuit, quã nullus ad certa nomina, genera, personas, aut respectus nullus vulgariũ opinionũ error, nulla gratia posset cõmutare, sed rectissima ad hãc rẽ via, eidẽq. insistendũ esset, vt vltra animorũ virtutẽ & pietatẽ eas experiemur artes, quæ ecclesiastici magistratus administræ comitesq́. virtutis sunt, maximè aũt sacrarum literarũ peritiam, quæ, vt Paulus ait, vtiles sunt ad docendum, ad arguendum, ad corripiendum, ad erudiendum in iustitia; denique vt perfectus sit homo Dei ad omne 2.Timot.3. opus bonum instructus. Nam cæterarum disciplinarum scientia, præterquam quòd inflat, non admodum ad hanc quam paramus, rem vtilis est, quod & ipsa diuina vocatio electióque facilè docet & probat: Videte, inquit, vocationem vestram fratres, quia non multi 1.Cor.1. sapientes secundum carnem, non multi potentes, non multi nobiles, sed quæ stulta sunt mundi elegit Deus, vt confundat sapientes & infirma mundi elegit vt cõfundat fortia.

Neq. verò difficilis nimium hæc eligendi ratio, neq. magni admodũ negotij plena esset, quãdo nõ adeò nulla bonorũ virorũ nũc copia est: Nãq. in omni ciuitate, modò cura diligẽtiaq́. adhibeatur, certos inuenire sit probos homines & virtutis splẽdore præditos, ac sicut luminaria in mũdo inter cæteros lucẽtes, quorũ curę, diligentiæ ac fidei sacra munera tutò credi cõmittiq. possent; nec solũ humanũ iudiciũ, sed diuinũ etiã hac in re expectandũ erat: Etenim Deus, cuius res agitur, piè sanctéq. rogatus facilè suos sibique ad ministeria probatos indicaret, ac latentes proderet; nõ enim minus nunc aut potest, aut cupit, quàm olim nouæ & recentis adhuc ecclesiæ tẽporibus, quibus hæc via munita & peruulgata fuerat, cùm ea cura fuit, vt homines ad sacra ministeria idonei inuestigarentur, quorũ spectata virtus & integritas, ac per omnẽ vitã cõseruatus splendor primũ, deinde officij suscepti nunquã deserta fides, sed pietatis summa custodia, sed præclara etiã morte cõseruatum religionis decus certã vocationẽ ostendit: Nunquã enim adeò populũ suum neglexit aut repudiauit Deus, vt nõ illi ministros aliquot idonei pararit, & interdũ creauerit, si nõ omnes in aula aut in frequẽti ciuitate populoq́. inuentos, at ex agro aratroq́. abductos ex ouiũ, ex armentorum caulis petitos, si non doctissimos ac dignos sibi iudicatos, quibus quãto humani splendoris, dignitatis & opũ minus fuerat, tãtò maior diuinæ auctoritatis splẽdor accessit: Nã quòd humana vi, opibus & facultatibus maximis præstari nõ possit, id in summa simplicitate & humilitate efficere planè diuinæ virtutis & pouidẽtiæ est.

Huius aũt rei illustria exẽpla nobis per omnẽ ætatem proposita sunt, ex quibus vnum Amosi vatis est, qui vt humanis opibus atq. earũ artiũ facultate, quę illustres reddere hoĩes solẽt, vt omni deniq. humano splẽdore nemini cõparãdus, ita diuinæ sapiẽtiæ auctoritate, officij dignitate & in munere administrando integritate, fide atq. constantia nulli cedens fuit, vt planè intelligi possit opus diuinum esse, quidquid ab eo homine actum gestúmve sit, qui ad eam quam tractauit rem, nihil ipse suum, suáue industria paratũ præter probatam Deo animi virtutẽ & pietatẽ, præter obsequiũ fidemq́. contulerit. Quo tẽpore Israëlitarum & Iudæorũ mores corruptissimi iam erant, eo tempore Deus, qui nunquã hominum rebus & verè animorũ cõmodis non consultũ esse voluit, prophetas identidẽ suos creabat, qbus pœnitẽtiæ & salutis ac pacis, vel belli rursus & necis legationẽ ad populũ daret: eos aũt vnde cõmodissimè haberi posse cognosceret, sibi legebat. In his ergo Amos vnꝰ fuit armentarius Thecoites, quem ex bobus pascendis Deus de magnis, præteritis, præ-

sentibus futurisq. rebus legatum, & consilij sui interpretem misit, cuiq. non solùm quæ ad Israëlē Iudæamq. sed quæ ad alias etiam finitimas gentes pertinerent seuera mandata dedit. Fuerat autē is vir integris ac probatis moribus, vitæ autē consuetudine & genere simplici atq. horrido, minus culto ingenio, atq. omni sciētia aut ciuili facultate destituto, lingua etiam tardus & sermonis elegantia carens (quod ipsum Amos nomen indicat.) virtutis tamen præstantia & legationis veritate prophetiæq. auctoritate & diuino spiritu vel maximè auctus & officij fideiq. integritate, vsq. ad necis & suppliciorū tolerantiam probatus. Huius vaticinij quoniā non vnum ac simplex, sed quadruplex caput est, & singulorum capitū sua etiam varia membra sunt, quadruplex quoq. argumentū suis locis distinctū à nobis proponi oportet, id quò cōmodius & sanctius explicari possit; ipse imprimis Deus ex more adeundus, & voto humiliq. prece implorandus est.

Nam quid ego sine te facere, aut quid dicere gratum
Summe Deus possim, quæ mea cœpta sequi?
Ergo age, nil opis hic nostræ superesse docendo,
Neu patere humanis artibus esse locum.
Vtque tuum, quidquid Vates dixêre probamus,
Interpres si quid dixerit, esto tuum.
Iam tu custodique ouium, tardisque bubulcis
Quæque forent cunctis, dicere, mira dabas.
Hæc nobis referenda bonus da, splendida dictu
Nolumus exigui scribere, certa tamen.

VATICINII PRIMI ARGVMENTVM.

NON nouum, à vulgi tamē opinione alienum miraculū in ipso statim vaticinij principio narratur, nimirum Deum non ea obseruare, quæ ab hominibus maxima & præstantissima esse indicantur, dignissimaq. quibus omnis tribuatur honos, vt sunt genus, diuitiæ, opes, potentia, facundia, & quæcunq. aut facultates, aut artes his simillimæ sunt; neq. diuinā veritatem auctoritatēq. huiusmodi rebus niti, sed sola Dei voluntate & nutu, & spiritus sancti virtute, qua qui præditus est, is planè sapiens, is fortis, is princeps, is ad maxima & præclara munera strenuè obeunda est idoneus, quæ res huius vatis Amos exēplo probatur. Qui cū nulla sua dignitate, nullis opibus, nullis etiā artibus auctoritatéue apud populum valeret, vtpote pastor alieni etiā armenti custos, tamen repente diuino spiritu auctus, adeò magnā consecutus est auctoritatem, vt diuinorum aduersus Israëlem aliasq. gentes cōsiliorum grauissimus & certissimus nuntius fuerit, cum summa regum & populorū admiratione, à quibus tamen nunquā repelli, aut impediri potuit, quò minus suam diligenter obiret legationē. Principio autem Israëlitarū populu, hoc est, decē tribubus dura prænuntiat, & futurum ipsis excidium, extremamque captiuitatē venturasq. antea miserias calamitatesq. docet, propterea quòd diuina religio violata ab illis fuerit, & per idololatriæ scelus omnino polluta: Nam si aliarū gentiū scelera Deus impunita nō patitur, & si certa atque grauissima vltio alias etiam nationes manet, ob illatam aliquando Israëlitis iniuram. quod nam iudicium quàm graue ac seuerum experiri eos æquum est, qui quantum in ipsis fuit diuinam maiestatē per summum nefas minuerint, & sanctissimum illud numen, cui se totos sacratos esse oportuit, iniuria contumeliaq. affecerint? Argumentatur autē Vates ex contentione, octo enim finitimarum gentium sceleribus enarratis, & pœnis constitutis, Israëlitarū, qui ijsdem aut etiā pluribus maioribusq. flagitijs nobilitati erant, caussam persequitur & perorat: addit autē & Iudæorū etiam, hoc est duarū tribuum caussam, quos tamē ijsdē cum alijs gentibus criminibus, ijsdem suppliciorū sententijs inuoluit. Cùm aūt omnium istorū malè gestæ res & grauissimæ caussæ cū Israëlitarum impietate & sacrilegis negotijs cōparatæ leues esse videātur, res ipsa postulat, vt nō vno eodem, ac pari iudicio omniū caussa inuoluatur, sed suus certus locus certūq. tempus ad pronuntiandā de Israële sententiā, eamq. rebus & verbis plenioré, constituatur: cuiusmodi exēplum in capitaliū scelerum socijs spectari sæpe solet; nam cū alij alio tēpore ad suppliciū producantur, dux & princeps ipse sceleris seorsum cum maiori apparatu & frequentiori hominū conuentu, vt maius etiā supplicio suo spectaculū præbeat, producitur. Breuis ergo sententia & cōmunis omnibus eadēq. formula de singulis alijs fertur: Et mittam ignē in domum Gazæ & deuorabit ædes eius. De Israël verò longior multo & explicatior, & suis tum criminum notationibus, tū pœnarum generibus distincta pronuntiatur. Atque in hac Israëliticarum rerum ratione, vbi iam cœpta fuerit, totus ferè liber consumitur.

CAPVT

CAPVT I.

ERBA *Amos, qui fuit in pastoribus Thecuæ: quæ vidit super Israël in diebus Oziæ Regis Iuda, & in diebus Ieroboam filij Ioas regis Israel, duobus annis ante terræmotum.*

FVERE olim & nunc sunt nonnulli sacrorum librorum expositores doctissimi, qui dicerent vaticinij munus & officiũ ijs tantũ deferri, quos ad eam rẽ aptos idoneosq. natura genuerit, & conformauerit, decepti fortasse oratione illa qua Deus Ieremiam vatem est allocutus: Priusquam te formarem in vtero, noui te, & antequam exires de vulua, sanctificaui te. eam autem illi rem ad certá naturalium humorum & facultatum in humanis corporibus mixtionem & constitutionem retulère, ita vt nihil in ea signi, nihil miraculi esse putarent, sed vt natura alij ad liberales disciplinas, alij verò ad alias humiles artes habiles aptiq. sunt, sic vaticinium naturalẽ quandá facultatẽ crediderunt, quæ natura ingenioq. iniri, vsu autẽ & exercitatione perfici in ijs, qui ad eam apti fuerint, possit; atq. hanc quidẽ opinionẽ à Peripateticorum philosophia imprimis animo insitá eius viæ sectatores cóquisitis, diuinarũ scripturarũ sententijs alere confirmareq. conati sunt. Sed eam tamen à diuinæ legis & sapientiæ rationibus alienã esse, vates hic noster Amos manifestè ostẽdit, qui muneris sui facultatẽ non natura, sed miraculo cõtigisse in ipso statim dicendi initio docet, atq. ex eo auctoritatẽ orationi sermonibusq. suis adiungit, quòd nó spõtè sua, non naturæ & ingenij impetu, non certis disciplinis aut facultatibus præparatus, sed subitò à Deo iussus, doctus, legatusq. ad Israëlẽ sit, ad quẽ diuina mandata perferret. Atq. adeò hanc rẽ philosophicis etiá rationibus tractare & disputare possemus, si per cõmentariorum legẽ breuitatẽq. liceret. sed nunc quantũ ad Vatẽ explicandũ satis esse possit, percurrentes integrá rei ipsius disputationẽ præsenti sermoni reseruabimus, atq. prophetiæ munus ita munus esse, vt diuinũ donum interpretari possit, statuemus: diuinum quidẽ donũ cui defertur, miraculũ verò atq. diuinitus ostensũm signum illis ad quos Vates legatur ac mittitur, quamobrẽ dictũ est Mosi apud Rubũ: Et hoc habebis signũ, quòd miserim te, vt res diuina diuinitusq. procurata & nó naturali facultate parata signo dato ostẽderetur, id quod populus ipse atq. omnis tá sapientũ, quàm imperitorũ multitudo satis apertè testatur, qui de Mosis prophetia & officio tanquá de re maxima & miraculosa diu multumq. inter se cogitauerãt ac disputauerant, cũ hoc diuinũ & extra humanos sensus ac naturæ vires positũ intelligerẽt, & quo ná modo id saluis hominibus cõtingere posset quærerẽt, donec lex diuino ore cunctis audiẽtibus pronuntiata fuit, & tandẽ fides pericul o ipso facta est, posse homini cõtingere, vt diuiná vocẽ sermonẽq. audiat saluus atq. incolumis, sicut scriptũ est: Hodie vidimus quòd loquatur Deus cũ homine & viuat. Hodie inquiunt se tandẽ intellexisse, quod diu multumq. dubitauerant: quòd si id natura fieri cõtingereue posse iudicassent, nó id hodie primũ vidissent. Opus autẽ Dei esse id sciebant, vt Deus cũ homine loqueretur, an verò tanta res incolumi homini accidere posset, dubitauerant, & tandẽ fieri posse intellexère, atq. ea res miraculũ grande illis declarat, mirãdumq. reddit hominẽ cui id contingat, quod hominũ opinionẽ fidẽq. ante excesserat. Ex his autẽ planè colligitur ad vaticinij munus nihil opus esse, aut naturali aliqua facultate, aut maximarũ artium disciplinarũq. peritia, tantùm autẽ vt qui eo donandus munere fuerit, vir bonus sit, à vitijs & voluptatibus, ab omni inhonesto studio alienus, & qui vbi delectus ad hoc sit, officiũ suum summo obsequio, fide & seueritate tueatur. Quod apertè ab Amos vate docemur, qui vaticinio suo non naturali aliqua virtute, nó sapiẽtia & artibus maximis, non genere aut alia re, quàm miraculo & diuina auctoritate fidẽ facit: Namq. artẽ suá & vitæ genus rusticũ atq. horridũ imprimis profitetur: [*Verba*, inquit, *Amos, qui fuit in pastoribus Thecuæ.*] Studiũ suum hoc dicendi modo indicat, *in pastoribus*, nó enim aut propheta, aut sapientiæ & humanarũ artium studiosus antè fuerat, neq. cũ eius generis hominibus, qui eas res profiterẽtur, fuerat vnquá vsu aut cõsuetudine cõiunctus, sed inter *Thecuæ* oppidi pastores, in eoq. ministerio semper versatus, vt neq. aliud quàm pastoralis vitæ studia & excercitationes, neq. id alibi quàm in Thecuæ oppidi agris coluerit. Quod & ipse de se aliàs apud Amaziam Pontificẽ Bethel profitetur: Non sum, inquit, propheta, neq. filius prophetæ, hoc est, neq. prophetarum discipulus aut assecla, sed armentarius ego sum vellicás sicomoros, Et tulit me Dominus cùm sequeret gregẽ, & dixit ad me Dominus: Vade & propheta ad populum meũ Israël. Pastor igitur fuit, neq. diues aliquis pastor, qui alijs

conductis

Moses AEgyptius eiusq. sectatores.

Ierem. 1.

Arist. lib. de diuinatione

Exod. 3.

Deut. 4.

conductis pastoribus ad armentũ suum alendum vteretur, sed cõductus ipse fortasse qui alienos boues custodiret & pasceret, cui à sycomoris vellicandis otium nullũ ad aliã excercẽdam artem superesset, gregẽ enim semper sequebatur. Hanc autẽ sententiam omnem oratio illa continet: [*Verba Amos qui fuit in pastoribus Thecuæ.*] Hoc est, dicta factaq. Amosi prophetæ, cuius vita studium & cõsuetudo fuit inter pastores semper versari, idq. nõ alibi, quàm in Thecuæ montibus, vt neque vitæ genere neque hominum quibúscum viuebat familiaritate, neq. locorũ in quibus degit ratione, neque peregrinatione aliqua nobilis extiterat, sed omne tẽpus in gregibus pascendis, idque apud Thecuam cum alijs, quos testes adhibere potest, pastoribus cõsumpserat. Cuius verò sententiæ sit, quòd sermonem suum sic incœperit: [*Verba Amos,*] in cõmunibus de prophetico sermone quæstionibus à nobis est dictũ. [*Qui fuit in pastoribus.*] Duo, quæ ad pecuariã rẽ spectant, nomina ab hoc

2.Reg.

vate vsurpantur, alterũ quidẽ est *Noqued*, quod gregum armentorúmve possidentẽ homi-

נקד

nẽ significat, siue idẽ ipse pascat, siue cõductis vtatur pastoribus, vt illud & Missagh rex

רעה

Moab fuit Noqued; alterũ verò est *Roghe*, quod pascendi officiũ propriè indicat, siue propriũ gregẽ, siue alienũ custodiat, quẽ Latinè pastorẽ nominamus. Amos autẽ cũ Amaziæ sacerdoti rationẽ suam exponit, pastorẽ se indicat fuisse, non Noqued, sed custodẽ boum & curatorẽ tantũ: neq. verò hoc in loco ditiorẽ eum fuisse intelligere possis; nam quámuis vtatur nomine N o q v e d, nõ se talẽ fuisse, sed inter eos qui tales essent, versatum dicit; Ob eam rẽ nõ ait, fuit Noqued, hoc est, pecoris Dominus, sed fuit in Nocquedim, inter eos enim armenta pascere cõsueuit. Atq. ita vates noster nõ genus, nõ patriam, nõ cæli aëris aut soli felicitatem, nõ vitæ studium, nõ fortunas diuitiasq. nobis, sed diuini tantùm cõsilij auctoritatem religionemq. sermoni, atque orationibus suis interponit. Neq. verò loci & patriæ nomen ad dignitatem splendorẽmve, sed ad artis potius & cõditionis argumentũ appellatur: quando Thecua oppidum montosum & inculti atq. ad fruges minus idonei agri pastoribus alendis tantũ esset cõmodum, nihilq. illustre peperisset præter Hirã

1.Paral.17
Ierem.6.

filiũ Aces sextæ regię cohortis Dauid ætate ducẽ. Fuit autẽ in sorte tribus Iudæ Beniamitis propinquum, vt ex Ieremiæ scriptis intelligimus: Confortamini filij Beniamin Ierusalem, & in Thecuah clangite buccina. neq. verò nimis antiquum oppidũ, sed postquam terra ab Israëlitis occupata fuerat cõditum, populo iam crescenti, & cõmoda loca opportunaq. ad nouas sedes deligendas quærenti visa est ea regio apta, quæ armenta arbustis siluisq. aleret, nomen antè loco à Thecoa Esrom nepti factum videtur, quæ eum pagũ pri-

1.Paral.2.

ma cum filijs suis occupauerit, vt in Annalibus legimus: Habuit quoq. Esrom vxorẽ nomine Abia quæ peperit ei Ashur patrem Thecuæ. Sed Roboam Salomonis filius vrbẽ in eo loco cõdidit, quæ tamen antiquum nomen retineret, ædificijs ipse tantùm & populo

2.Paral.11.

auxit ornauitque, sicut scriptum est: Habitauitq. Roboam in Ierusalem & ædificauit ciuitates muratas in Iuda. Extruxitq. Bethleem & Etham & Thecuæ. Porrò agrum desertum incultumq. esse & pastionis tantùm cõmoditate vtilem locus ille in ijsdem annali-

2.Paral.20.

bus indicat: Cumq. manè surrexissent egressi sunt per desertum Thecuæ. Hoc oppidum Diui Hieronymi temporibus adhuc extitisse videtur. Igitur patriæ nomen ipsum & appellatio hominis nobis humilitatem & artis genus etiam prodit. [*Quæ vidit super Israël.*]

Hieron. prolog. in Amos.

Quo vaticinij genere vsus fuerit, & quam ob causam, imprimis docet: nempe nõ somnio aut alia quapiam forma, sed diuina visione, idq. Israëlitarum causa, se fuisse impulsum. Est autẽ visio futurarum aut absentium rerum certum quoddã quasi præsentium spectrum, quo vel vatis oculi, vel animi feriuntur, vt quod Samuel Saulis asinas inuentas ipsúmque Saulis patrem suspenso animo & solicito esse de filio vidit. Quòd Habbakuq Assyriorum exercitum contra Iudam tam multo antè comparari; quòd quatuor imperiorum orbis seriem rationesque omnes Ioël vates præsentit. Ex qua re, qui nunc prophetæ dicuntur,

1 Samuel.

videntes olim (vt sacer historicus ait) dicebantur. Huiusmodi autem prophetiæ genus

Habbac.1.

ad Amos attinuisse accepimus; nam absens, quæ res priuatè, quæ publicè apud Israëlitas gererentur, præuidebat, & quid tandem illis futurum esset, multo antè animo contemplabatur. Vaticinij autem sui legationem ad Israëlitas tantùm pertinere ait; nam eorũ

Infeiius 7.

causa potissimũ creatus est Vates, sicut ipse de se testatur: Et dixit mihi, vade & propheta ad populum meum Israël. quanquam de alijs etiam gentibus, & de Iuda quoque mentionem fecerit, earum tamen causas breuiter atque obiter tractauit, ex quibus argumentationes ad propositam sibi causam perorandam repeteret: Etenim contentione siue comparatione vsus argumentando est, quam rem nos paulò antè in huius vaticinij argumento

mento fusius explicuimus. Quo tempore autem vates hic munere functus suo sit, subiunctis verbis docemur, vt ex temporum ratione negotiorum quoque de quibus agitur, argumenta lectis historijs petere possimus. [*In diebus Oziæ Regis Iuda, & in diebus Ieroboam filij Ioas Regis Israël.*] In quorundam vatum libris certum tempus propterea dicitur, quòd præterquam ad fidem faciendam plurimum potest, vehementer etiam ad vatis intelligendam sententiam conferre existimatur; etenim de rebus ijs plerumque vates verba faciunt, quæ sua tempestate gestæ sunt: Quas cùm illi ferè semper aut indicent tantùm, aut percurrant, lectorem ad suorum temporum historias tempore tantùm indicato visi sunt reuocare. Quæ verò ratio sit, quamobrem regum potius quàm annorum ipsorum mentionem facere vates soleant, iam aliàs à nobis est explicatum. Igitur Amos temporibus Oziæ Regis Iuda & Ieroboam filij Ioas regis Israël vaticinatus est. Azarias autem qui idẽ Ozias anno vigesimo nono regno Patris sui Amaziæ solus regnare & suo nomine cœpit, cùm vndecim iam annis antè regnum pro patre administrasset. quo anno autem Amazias in Lachis est interfectus, eodem Ozias rex suo ipsius nomine est appellatus; is annus fuit ab orbe condito ter millesimus centesimus trigesimus quartus, à templo verò Ierosolymitano ædificato ducentesimus primus. At verò Ieroboam quindecim iam antè annis Israëlitarũ regnũ obtinebat, vt ex secundo Regũ libro accepimus, quo in libro quidam in annorũ rationibus nodus est, quem aliàs oportunè Deo duce absoluemus. Accidit autẽ illis tẽporibus, vt Ozias rex sacerdotale officium ambitiosè sibi arrogans in aureo altari sacrũ facere attentaret, sed diuinitus tactus lepraq. percussus, atq. à sacerdotibus repulsus est. Mox etiam terribili & multis seculis memorabili terræmotu Iudæa regio est conquassata. Cuius rei tum alij, tũ Zacharias vates mentionẽ fecit: Et fugietis, inquit, quemadmodũ fugistis à facie terræmotus, qui fuit in diebus Oziæ regis Iuda. Hunc eadẽ die factũ fuisse, qua Isaias diuino spiritu auctus vatesque est creatus, antiquę Hebræorum historiæ tradunt, quòd ab ipso Isaia literis mandata ea res sit. sic enim legimus: Et commota sunt superliminaria cardinũ à voce clamantis. Nam & Isaias Oziæ etiã regis tẽpestate vaticiniũ inchoauit. ex qua re colligimus Amos duobus annis ante Isaiam vaticinari cœpisse; atq. ita id quod ab Isaia dictum est, & adhuc sexaginta quinque anni, & cessabit Ephraim esse populus, cuius numeri initium ab anno terræmotus, tanquã à re notissima duci auctores doctissimi voluerunt. De hac verò ratione omni apud Isaiã ipsum disputabimus. Sed quòd in hoc loco bienniũ ante terræmotũ notatur, id non tam ex causa dictũ videri debet, quòd vates eam rem futurã vaticinari voluerit, (cùm ipse Israëliticas res tractandas potissimũ susceperit) quàm quòd certum tẽpus indicauerit, quo tempore vatis officio fuerit functus, ita vt bienniũ tantùm ei muneri vacauerit, idq. diebus Ozię ante terræmotũ, cùm Isaiã eiusdẽ etiam Oziæ tẽpestate, post terræmotũ tamẽ pluribus annis vaticinari cõtigerit. Hanc autẽ sententiã sermo ipse & dicendi ratio nobis indicat. Qui vidit super Israël in diebus Oziæ biennium, idque ante terræmotum, cùm Isaias viderit in ijsdem diebus, sed post terræmotum, atque adeò pluribus annis. Itaq. Amos sic duobus annis vaticinatum esse intelligimus, vt biẽnio peracto defunctum munere suo fuisse interpretemur, neque antea aut postea vnquam visionibus fuisse impulsum.

4. Reg. 15. Ioseph. li. 9. ca. 10. Lib. temporum. 2. Paral. 27. Zachar. 14. Isai. 6.

Et dixit Dominus de Sion rugiet, & de Ierusalem dabit vocem suam: & luxerunt speciosa pastorum, & exiccatus est vertex Carmeli.

HACTENVS operis inscriptio & temporum notatio, vatis insuper vita indicata est, magis quàm opus ipsum sit incœptum; atque ea quæ scripta sunt, aut à Vate ipso, aut ab alio sacrorum librorum concinnatore conscribi potuisse nihil obstat, ita vt breuis quædã totius operis præfatio sit, quàm quis fuerit vates, quo tempore & quamdiu vaticinatus & quas potissimũ res tractauerit, ostendatur: Etenim soluta oratione superiora omnia constant, cùm ea quæ sequuntur carminibus conscripta sint, & ipsius cælestis spiritus impetũ iam propius referant, id ipsum etiam illo verbo indicatur: *Et dixit*, quod à carmine ipso seiunctum est, attentionẽq. & silentium ad audiẽdum parat. [*Et dixit Dominus de Sion rugiet.*] Hoc primũ carmen Amosum nostrum post Ioëlẽ munus suum vaticinando obiisse indicat, quòd eodem integro carmine fuerit Ioël vsus. quã ob rem rectè huius vatis liber post illius vaticinia ordine secundo est collocatus, cùm illius versum hic vsurpauerit, quò sermonibus suis faceret initium, atq. de eadem re se dicturũ præcipuè doceret, de qua ille alter ferè vltimo dixerat loco: [*Dominus de Sion rugiet.*] Totius futuri sermonis propositio quædam,

quædá,& accuſationis cauſæque argumentú hoc eſt: Nam in iudiciali genere omnis ferè huius vatis verſatur oratio; ſiquidé hunc paſtoré ſimplicé atq. probú virú cauſarum ſuarú actoré eſſe Deus voluit,qui nó tá arte,q̃ veritate ipſa agédo niteretur Eſt ergo hæc carminis huius ſentétia: Deú cauſam Sionis & Hieroſolymorú agere, parare,quòd etiá ciuitaté ſuá,quá ſanctá, quá puriſſimam religioſiſſimáq. omnibus eſſe oportuit,vario ac multiplici iniuriarú & probrorú genere tá à domeſticis ,quá ab alienis hoſtibus oneratá eſſe cóſtat; maximè aút ab ijs indignè illius res tractatas, qui liberaliſſimè atq. honorificétiſſimè tractare debuerunt,videlicet ab Iſraëlitis Iudæiſq. ipſis qui cú ſibi rebuſq. ſuis ſanctè & legitimè cóſulere poſſent,atq. ſuá publicá ré ex diuinæ legis præceptis,inſtitutiſq. gubernare, cúq. religioné purá illæſamq. tueri deberent,omnia tamé diuina humanaq. iura violátes, odijs,diſſidijs,diſcordijs primú laborare cœperút,ac deinde cęde,furto,rapina,ſtupris atq. alijs multis iniurijs ſeſe mutuò affecerút, adeò vt maxima ſanctiſſimæ reipublicæ labes & pernicies ab ijſdé ipſius ciuibus fuerit illata,quorú eá integrá incorruptáq. ſeruare intererat. Igitur tota hæc iniuriarú actio eſt,quæ quoniá grauiter ſeuereq. tractáda,atq. irati numinis oratione pronuntiáda eſt, idcirco leonis & rugitus atq. clamoris tranſlatione Vates eſt vſus: [*Dominus de Sió rugiet.*] *de* nó locú,ſed cauſam,vt apud Ioëlé docuimus , indicar, apud qué torú hoc carmé eſt à nobis fuſius explicatú. Eſt aút hæc ſentétia : Deú grauiter & ſeuerè religionis ſuę & gétis cauſam acturú vlturúq. vicé populi ac regni ſui,cuius caput Ieruſalé,arx verò & regia Sion erat, eáq. vltioné omnibus quicúq. Ieruſalé & Sió, hoc eſt regno ſuo nocétes,inutiles,iniuriive fuerint parari,ſiue illi domeſtici , ſiue exteri fuerint, ac primú leuiores quidé iniurias,deinde & grauiores multò etiá ſeuerius eſſe animaduertédas: Ná quéadmodum leo nunquá fruſtra rugit,neq. eá vocem animátibus alijs ſecurè audire licet: ſic vbi Deus rugitú ediderit, hoc eſt,vbi cauſam ſuá grauiter ſeuereq. egerit, acre in eos qui in culpa fuerint,judiciú ſequatur neceſſe eſt,ſicut ſcriptú eſt ab eodé: Nun- Infetius. quid rugiet leo in ſiluá & nó habebit prædá? exordio aút tú dicétis artibus,tú rei ipſi maxi- » mè idoneo vſus eſt, qua oratione ſe à Deo cuius voces referret,miſſum legatúq. fuiſſe ſignificauit; ná cùm Deú rugienté & grauiter cauſam populi ſui proclamanté audierit, non Inf.cap.3. obſequi & mandata faceſſere nó potuit,ſicut & alio in loco ipſe ait: Leo rugit,& quis non » timebit? Dominus locutus eſt,& quis nó prophetabit? Quodná porrò & quale iudiciú in eos,qui dánati fuerint,ſit exercendú,ſubiuncto hemiſtichio declarat.eandé autem quam ſumpſerat viget tranſlationé: [*Et luxerunt ſpecioſa paſtorú.* Repetitio illa,*rugiet,& dabit vocé ſuam*,[præterquam quòd familiaris vatibus eſt,ſemper ſúam habet ſignificationé. vt etiá in hoc loco habet ; nam cú duas gentes reos hic cóſtituat vates, qui populú Dei iniuria & cótumelia affecerát; népe finitimas nationes,& Iſraëlitas Iudæoſque ipſos domeſticos hoſtes, vox *rugiet*, ad alteram,*& dabit vocem*,ad alterá parté refertur . Quéadmodum & genuinum etiam iudiciú vtriq. parti ſuaq. pœnas luendas proponit. Namq. ſpecioſa atque amœna paſtorú loca luctu cóplenda , & Carmeli verticé exiccandú eſſe prædicit. Lugere auté ager dicitur,cú aut ob pluuiarú defectú,aut ob bellicam depopulationé horridus,incultus atq. aridus eſt ; vt cótra ridere omnia dicimus,quæ culta,virétia amœnaq. ſunt.Sic Hoſſ.4. apud Hoſſeá: Propterea lugebit terra.&,viæ Sion lugent, eò quòd nó ſit qui veniat ad ſo- Thren. 4. lennitaté. Apud latinos etiá ager lugere,& cultoré deſiderare dicitur. Atq. prioris huius Cicer in Ver. act.5. ſententiæ mébri tranſlatio à poſteriori indicata eſt, [*& exiccatus eſt vertex Carmeli. Specioſa paſtorú* , dicuntur ad paſcendos greges oportuniſſima quæq. loca,in quibus ob paſtionum fertilitaté & magnitudinem diutius cómorari, & tentoria figere paſtores poſſunt, namq. Iſai.c.10. Hebræa vox N A O T H ſpecioſa habitacula paſtorum ſignificat. Carmelus autem tametſi mons quidam ſit, qui eo nomine dicatur, tamen locum quemlibet ſignificat, modò fertiliſſimum & vineis agriſque cultiſſimum, qui vicinis locis laudem prærìpiat . qua ſignifi- Iſai 29. catione ab Iſaia vſurpatur: Et vertetur Libanus in Carmelum, & Carmelus in ſiluam reputabitur ; propriè enim hoc nomine ſpica viridis & plena ſignificatur , vt & panis & toſta ſpica & carmel , hoc eſt,viridis ſpica & vnde ad fertiliſſima & amœniſſima quęq. loca ſignificanda tranſlatum eſt verbum : ſic etiam & Hebraicè carmel fundum ſignificat optimum . quę vox Bethicis hominibus in Granatæ regno notiſſima eſt. Vſus eſt autem Vates antitheto , cùm verticem ſiue caput Carmeli exiccandum dicat , qua in re illud intelligit optimam & amœniſſimam loci partem eſſe etiam vaſtandam , nedum quæ minus amœnæ minúſue cultæ ſunt, pereant : Caput enim præſtantiſſimam in vnoquoq. Iſai.7. genere partem notare ſolet , vt caput Ephr aim Samaria , & caput Syriæ Damaſcus.

Pindarus

Pindarus etiam eadem significatione aureum possessionũ verticem nominauit. Pindarus olymp.od.7. Hactenus trāslatio tractata nobis est, vt leonis rugitum magna pascuorum solitudo, ingens præstantissimorum agrorum vastitas consecutura sit, sed quoniam locus ipse rem non simpliciter intelligendam indicat, & quemadmodum rugitum nō leonis, sed Dei vocem & prophetiā intelligimus, sic alia etiam verba explicanda esse docemur. operæpretiū autē erit propriam dictorum sententiam breuiter aperire. Deum religionis et regni sui causa iratum Vates ostendit, atque iniuriarum actionem aduersus eos qui iniqui molestiq. populo suo fuerint molientem, & rugitus & vocis nominibus vtrisque diem dixit, qui vel ex domesticis, vel ex alienis in culpa fuerint. nunc vtrisq. supplicium minatur & cladem portendit, & gentibus & Iudæis atque Israëlitis. Vocat autem [*speciosa pastorum*] palatia sedesq. regum, et Ierosolymam atque Samariam Carmeli caput appellat; namque totius terræ Asiæ optima portio Israëlitis cesserat, quam Carmeli nomine significauit, cuius capita Ierusalem & Samaria fuerāt, sicut scriptum est: Diligit Dominus portas Syon super Psal. 86. omnia tabernacula Iacob. & rursus, caput: inquit, Ephraim Samaria: Isai.7. omnibus enim suā excisionem prædicit, atque inter agendũ singulis suam de ea re pronuntiabit sententiā illa formula: Et mittam ignem in domum Hazaëlis, & deuorabit palatia Ben-Adad. Pastorum verò nomine principes & reges significari omnibus omnium linguarum sermonibus commune est, vt de Chaldæis principibus eorumq. exercitu scriptum est. Ad eam Isai.6. venient pastores et greges eorum, fixerunt tentoria in circuitu, pascet vnusquisque eos, qui sub manu sua sunt. Et Homerus Atridas duos populorum pastores sæpe nominat. Iliad.lib.3. Ergo cùm de Damasci, Edom, & aliarum etiam gentium regibus mentionem facturus Vates sit, eos omnes eorumq. regias vrbes pastores & speciosa habitacula nominauit. atque ita Chaldæus interpres vertit: [*Et euertentur habitacula regum, & excissetur fortitudo arcium eorum.*] Atque hæc totius futuræ orationis propositio est.

Sic dicit Dominus, super tribus sceleribus Damasci, & super quartum non conuertam eum, eò quòd triturauerunt in tribulis ferreis Galaad.

ANTEQVAM Israëlitis dies dicatur (hoc enim Vatis consilium præcipuum in hoc opere est) sex vicinæ finitimæq. gentes in crimen vocantur, Syri, quorum caput Damascus erat, & Palęstini, quorũ Metropolis Gaza fuit, Tyrij, Idumæi, Ammonitę atque Moabitæ, quas omnes gentes iudicium suppliciumq́ue grauissimum subituras prædicit, vtpote Israëlitis nimirum semper infestas. Cum autem aliæ etiam nationes bellum excidiumq́ue Israëli attulerint, vt Assyrij, vt Græci & Itali, cur harum potissimum sex hic meminerit Vates, duplicē causam fuisse arbitramur. Altera quidem quòd hoc vaticinium Ioëlis prophetiæ coniunctum & quasi annexum esse ostendimus, quamobrem quæcunq; ab Ioële aut breuiter tractata, aut etiam prætermissa sunt, ea Amosus sibi proposuit & persecutus est. Atque Ioël quidem eorum excidium prædixerat, qui Israëliticas & Ierosolymitanas res funditus euerterunt, siue prioris templi, siue posterioris tempora recolamus. atque ea res ad Ecclesiæ etiam Christianæ calamitates pertinuit, vt cùm eum locum explicaremus dictum à nobis est, sicut scriptum est: Et congregabo omnes gentes Ioël.3. ad vallem Iosaphat, & iudicabor ibi cum eis super populum meum & super hæreditatē » meam Israël, quam disperserunt inter gētes, & terram meam partiti sunt. Præterea etiam » & ille dixit, & Ægyptus in desolationem erit, Et Edom in desertum depopulationis. quo » in loco nos ad Ægyptum, Israëliticas omnes & Babylonios Assyriosq. retulimus; etenim Ismaëlitæ nunc partim ex Aegyptijs, partim ex Assyrijs oriundi sunt; Idumæi autem qui tandem iudicandi sunt à Deo iuxta Ioëlis oraculum, non illi quidem sunt, qui primi id nomen fuerunt sortiti, quiq. Seir montes incolebant, sed ex horũ ortu sati cùm orientalem, tum etiam occidentalem plagam tenentes homines quicunque Dei populum & antiquum & nouum præcipuè odio, iniuria, atque inimicitijs sunt prosequuti. hos igitur, quorum causa satis plenè fuerat à Ioële tractata, Amos prætermisit, atq. eos, quos ille nō appellauerat sigillatim nominauit, sed Tyrum & Edom quorũ Ioël mētionem fecerat, ob eam causam Amos ad partes suas etiam vocauit, quòd Tyrus bis ob sua scelera diruta fuerit, sed primum Nabuchodonosoris manu, vt ab Isaia fuerat prædictum, iterum autem Alexandri Macedonis opera sic penitus excisa, vt nunquam deinceps fuerit restituta. ad hanc autem posteriorem ruinam Ioël, Amos verò ad priorē illam sermones suos

Ioël.3 retulere; Edom autem cladem illam futuram, quam Ioël præcinit de iis, quos ab Idumæis oriundos esse diximus, interpretamur, sicut scriptum est: Et Edō erit in desertū desolationis. Sed Amos eos Idumæos insectatur, qui vicini Israëlitis finitimique atque infestissimi fuerunt, quorum vrbs nobilissima Theman ab hostibus vastata, huius Vatis oraculum certissimum ostēdit. Atque hęc altera causa est, quam ob rem Amos harū gentium potissimum & non aliarum etiam meminerit. Altera verò est, quòd, vt iam in superioribus docuimus, Amos vt Israëlitas supplicio dignissimos ostendat, aliarum gentium exempla & quasi præiudicia protulit, quæ similium, sed imparium scelerum grauissimas tamen pœnas erant laturæ. nam si Deus gentes à lege sua, à religione alienas, & minoribus etiam paucioribusque beneficiis affectas, tamen impunè peccare non permittit; nedum & Israëlitas pœnis suppliciоque mulctet durissimo, ne dum in eos animaduertat, qui populi regnique ciues cùm essent, suisque legibus instituti, religione & disciplinis imbuti, maximis donis ornati, tamen officij & pietatis proditores fuerunt, sanctamq. atque sacram hæreditatem iisdem & grauioribus etiam sceleribus flagitiisque polluerunt. ad hanc ergo comparationem nihil opus erat aliarum gentium exempla adducere, quæ remotiora his loca tenentes obscuriorem suarum rerum & incertiorem notitiam ac famam ad Israëlitas transmittere potuerunt, sed finitimarum potius, quarum rationes vulgò omnibus iis, quos propheta accusat, notæ erant. Namque iisdem sceleribus, iisdem flagitiis nobilitatos Israëlitas, iisdem etiam criminibus inuolui, eadem culpa, lege, ac pœna teneri demonstrat. In accusatione autē Israëlitarum docebimus, quemadmodum in omnia harum gentium & Iudæorum crimina Israëlitæ etiam vocentur, vtque etiam grauiori iudicio sit cùm illis agendum; quam ob rem neq. aliorum scelerum mentionem fecit, quibus hæ ipsæ quas insectatur gentes affluebant, sed horum tantùm, quibus Israëlitæ fuerant vel maximè notati. [*Super tribus sceleribus.*] Varias in hoc loco videmus expositorum sententias, aliasque atque alias secundùm vniuscuiusque interpretationem de diuina misericordia, de peccatorum numero, quatenus dimitti possint, opiniones esse: quibus omnibus nos idem quod semper consilium sequuti, supersedebimus, Christianoque lectori autores ipsos, si libeat, audiēdos censendosque permittimus. Interim nostram tantùm sententiam exponemus: nam ab omni contentione, ab inuidiosa obtrectatione longè esse volumus alieni: neque quidquam cum aliis disceptare (nisi cum id sine certa veritatis aut pietatis iactura omitti non possit) iam inde à principio sumus professi. Principio autem vt horum trium scelerum, à quibus singulæ gentes notantur, rationem aperiamus, verbi ipsius natura & certa significatio est obseruanda. Namque ad rem ipsam nisi verborum, maximè autem diuinorum, ratione perspecta, penetrare legendo difficile est. Igitur inter multa variaque verba Hebræa, pro quibus Latinus Interpres peccare, aut iniquè agere, aut errare aliàs atque aliàs reddit, vnum est PAS-
פשע SAGH verbum, ex quo etiam nomen PESSAGH deriuatur, quæ propriè deficere & defectionem Latinè significant. Defectionem autem appellamus voluntariam animi à certa debitaque fide, aut à lege, aut ab officio abalienationem. quo quidem scelere illi propriè inuruntur, qui à rege principeque suo, aut à Deo cui sese dediderant, consultò desciscunt, aut iustam viuendi legem reiiciunt, aut fidem constantiamque vltrò deserunt. tota autem ratio hæc productis sacrorum librorum testimoniis tenebitur. In
3.Reg.3. libris Regum legimus: Moab rebellauit in me. Et apud Isaiam, Deus, filios, inquit,
Isaiæ 1. enutriui, & exaltaui, & spreuerunt me. Et illud: In diebus eius rebellauit Edom à pote-
2.Reg.8. Exod.22. state Iudæ. In depositi autem fide seruanda dicitur ad perpetrandam fraudem, &c. quibus omnibus in locis verbum illud PASSAGH, aut nomen PESSAGH est. Igitur PESSAGH, pro quo nobis hoc in loco scelus interpres reddit, grauissimum fidei, legis, officiiúe deserti flagitium interpretabimur. Atque vtinam hanc prouinciam doctissimus aliquis Theologus, & linguarum peritissimus obiret, vt omnium virtutū, vitiorum, iuris, legisque diuinæ, omnium etiam artium atque disciplinarum vocabula ex sacris libris obseruata, distinguenda, declaranda atque definienda susciperet: is profectò vtilissimus labor esset, & ad sacra scripta intelligenda, & ad scholasticas disputationes certissimè instituendas imprimis commodus. Neque verò id aut nouū, aut ab scholastica consuetudine alienum foret. namque vt ex Græcis etymis quædam rectè, quædam etiam minus aptè philosophari licet; sic etiam ex Hebraicis, aptissima atque certissima quæque petere,

petere, atque in disputationibus non inconcinnè vsurpare liceret: & qui libenter discendo latriam, duliam, hyperduliam, hypostasin, despoticam, politicam, ethicam audiunt; iucundè etiam ghauon, zadon, pessagh, hhatah, thorah, mispat, & alia huiusmodi sonitus verba potuissent audire. Sed ad rem nostram explicandam redeamus, & quæ sint hæc terna Pessaghim, hoc est terna scelera, quæ de singulis gẽtibus indicantur, consideremus: quæ cùm hic non explicentur, eadem omnium communia, & notissima etiam atque publica fuisse videntur; ob quæ digni omnes supplicio sint, quòd legem, aut officium, aut fidem deseruerint. Neque enim sic ait: Super tribus sceleribus Damasci conuertam eum, & super quartum non conuertam eum, sed sic: [*Super tribus sceleribus Damasci, & super quartum non conuertam eum?*] ita vt tertio etiam quartum addatur; ob quæ immunitas & venia Damasco danda non sit. totidem etiam flagitijs & aliæ nationes nobilitatæ sunt; quarti tamen cuiusque alia atque alia in vnoquoque seorsim ratio est. Tribus scelerum grauissimis generibus gentes omnes maculatæ imprimis fuêre, quæ scelera contra naturæ, quam vocant, legem commissa sunt: Namque ex septem illustribus præceptis quæ Noë, illiusque posteris tradita sunt, ea constabat lex, ex quibus tria grauissima erant: vnum quod vanum alienorum Deorum cultum vetaret; alterum quod incesta, stupra connubiaque fœda; tertium quod homicidia prohiberet: ea bis nominibus in sacris dicuntur idolorum cul- Deuter. 8 tura, turpitudinum reuelatio, sanguinis effusio; de quibus scriptum est: „Hæc omnia faciebant gentes quas Dominus expulit ante faciem tuam. „Namque antiqui illius serpentis opera & fraude tantis humanæ mentes imbutæ prauitatis erroribus fuerant, vt omnis ille naturæ legis splendor corruptissimis moribus obsoleuisset, sicut scriptum Psalm. 13. est: Dominus de cælo prospexit super filios Adam, vt videat an sit timens, aut requirens Deum. Omnes declinauerunt, vnà omnes inutiles facti sunt, non est qui faciat, „bonus non est neque vnus. „Maximè autem his flagitijs omnes gentes coopertæ erant, „vano cultu, incestu atque homicidio; „quamobrem Deum sibi vehementer infensum iratumque habuêre; atque hæc scelera excæcationis siue insipientiæ, ignominiæ & homicidij nominibus, Paulus ad Romanos scribens, notat. Rom. 1. Tribus ergo his sceleribus & à naturæ lege, atque à diuinæ mentis ratione defectionibus, eæ etiam gentes tenebantur, quas Amos in culpam crimenque vocat, ob quæ grauissimis dignæ fuerant supplicijs, quibus sceleribus cùm quartum extremæ inhumanitatis, & plusquam ferinæ crudelitatis tanquam cumulus accessisset, patientissimi diu, æquissimi tamen & seuerissimi Dei iudicium expertæ sunt. Prima autem omnium in crimen Damascus venit opulentissima Syriæ vrbs, regnique sedes, cui si non principium, at certè nomen ab Eleazaro Abrahami procuratore ductum fuisse videtur; namque is Damascus e- Genes. 15. tiam dictus fuit. Ea igitur natio vt antiquissima & nobilissima, ita prima omnium in capitis vocatur periculum, quod tribus illis communibus & publicis sceleribus, quibus fuerat contaminatissima, quartum etiam crudelitatis & extremæ erga Israëlem iniuriæ addiderit. [*Super tribus & super quartum non conuertam eum?*] Interrogatione oratio pronuntianda est: sic enim & vehementior dictio, & sententia fuerit explicatior. Conuertere, autem verbo vsus est, quod vel alterius, vel suam vicem vlcisci est; Nehemi. 4. vt: & ignominiam eorum in caput eorum conuerter, & conuertetur dolor eius in ca- Psalm. Psalm. 94. put eius. Et illud: exaltare qui iudicas terram, conuerte retributionem superbis. Idem verbum in his omnibus locis hebraicè est. Interrogatione autem vtitur, quòd ea elocutionis figura in manifestissimis & irrefragabilibus argumentationibus locum habeat, hoc modo: Nunquid ego non conuertam Damasci ignominiam in caput eius, ob tria scelera, quibus sese aduersus ius & fas tamdiu contaminauêre, & ob quartum etiam, quo manifestius me, religionemque meam, iniuria & ignominia notare atque afficere statuerunt? & profectò dignissimi sunt, quibus ego tantundem rependam: Namque ea Deum propius attingere videntur, quæcunque aduersus Dei populum non hostiliter modò, sed crudelissimè etiam; & contumeliosè commissa sunt. Qualia de istis propheta noster Dei verbis atque accusatione commemorat. [*Eò quòd trituraucrunt in tribulis ferreis Galaad.*] Cùm iam Israëliticarum rerum tædere Deum cœpisset, à vicinis & finitimis nationibus vexari eam gentem passus est, vt eo velut paterno stimulo punctam, ad bonam frugem officiumque reuocaret: Primi autem Sy-

ri Damasceni fuêre, qui in Israëlem impetum facerent; sed tamen qui humanitatem omnem exuentes, non suas iniurias persequuti fuerint, sed insatiabilem crudelitatem in victis exercuerint: [*ferreis* enim *tribulis*] subiectos homines passim contriuerunt atque lacerauerunt; quod genus non nisi inimicissimis, & diu infestissimis hostibus, atque maximis vlciscendis iniurijs adhiberi solitum fuit; cuiusmodi stragem 2.Sam.12. à Dauid Rege in Ammonitas editam legimus: Populumque eius adducens serrauit, & circumegit super eos ferrata carpenta. Hanc autem à Damascenis Israëli illatam cladem diuinæ historiæ narrant: quibus ea parte qua finitimi erant aggressis, tota 4.Reg.10. ferme illa regio vastata est. sic enim legimus: In diebus illis cœpit Dominus tædere » super Israël, percussitque eos Hazaël in vniuersis finibus Israël; à Iordane contra O» rientalem plagam omnem terram Galaad, & Gad, & Ruben, & Manasse, & Aroër » quæ est super torrentem Arnon, & Galaad, & Bassan. Has quidem omnes regiones Damascenus rex Hazaël vexauit, ac perdidit; maximè autem in Gaaladitas sæuijt, id quod & locus ipse ex historia indicat, cùm Galaad bis in ea clade commemoretur. Hactenus crimen peroratum est, quòd Damasceni tribus illis grauissimis defectionis sceleribus hoc etiam quartum addiderint; & qui victi olim à Dauide nihil tam immanè passi essent, nunc eius humanitatis obliti, tantùm in Israëlitas sæuijssent, diuinum iudicium experiri commeruerunt, idq. grauissimum: ob eam rem damnationis etiam sententia extremæque calamitatis iudicium subiungitur:

Et mittam ignem in domum Azaël, & deuorabit palatia Benhadar. Et conteram vectem Damasci: & disperdam habitatorem de campo Idoli, & tenentem sceptrum de domo voluptatis: & transferetur populus Syriæ Cyrenem, ait Dominus.

MAXIMA clade atque exitiali calamitate Syros afficiendos esse prædicit, quæ tamen non ad fortunam, non ad victoris felicitatem, sed ad diuinum consilium referenda sit: quam vltionem à Deo mittendam verbum [*mittam*;] facile docet. [*Ignis*] autem nomen extremam stragem cædemque indicat: namque vt ignis omnia quacunque vadit absumens vastissima reddit (quamobrem comedens & consumens in sa- Ioël 1. cris libris ea natura cognominatur) sic futurum esse Amos dicit, vt hostis Syriam ita vastet, maximè autem regiam eius gentes familiam, vt igne absumptam credas. Ignis enim nomen non semper naturæ, sed efficientiæ aliquando rationem indicat; Num.21. vnde & pro hoste vrbes agrosque populante id nomen vsurpatur. vt illud: Ignis » egressus est de hesebon, & flamma de oppido Sehon, & deuorabit Ar Moabitarum, » & habitatores excelsorum Arnon. Appellat autem Vates potissimum Azaël, vt defectionis eius quam quartam dixit, auctorem; atque totius huius familiæ ac generis interitum & occasum prænuntiat. [*Domum Azaël.*] Domus idem quod genus & familia, vt: Domus Iacob. fuit autem ignis hic Assyrius Rex, à quo Damascus capta, & Recin 1.Reg.15. illius princeps interfectus fuit, eratque Recin ex posteris Azaëlis. Damascenum autem palatium, & Syrorum regia, nomen ex Benhadar acceperat, quòd eius ædificandæ auctor is fuisset, quam diruendam nunc Vates præcinit. Namque is etiam Benhadar, aliàs Benhadab dictus, Israëli se infensum hostem diu præbuerat; cùm ab Assa Iudæorum Rege ingentem ob eam rem auri, argentique vim accepisset, quos ille thesauros in Damasco magnificentissimè extruenda consumere potuit. Itaque exitium ad Regiam familiam, calamitas verò ad populum vsque ipsum peruentura fuit. Erat autem Damascus totius Syriæ caput, & vrbs non tam natura, quàm opere munitissima: ob eamque rem palatia Benhadar, siue arces Vates noster nominat, quòd regio opere magnificè fuerit constructa, portasque habuerit humana arte inexpugnabiles. atque id etiam diuinam arguet vltionem, cùm nihil murorum & operum moles, nihil aheneæ portæ, nihil vectium & repagulorum magnitudo copiaque valebit: Omnia enim hæc sibi conterenda Deus suscipit, vt facillimus hosti pateat aditus. Quoniam, nisi Dominus custodierit ciuitatem, frustra vigilat qui custodit eam. Hoc est quod dicit, [*& conteram vectem Damasci.*] Palatia & vectes ex Metonymia vsurpauit, vt vrbem ædificijs & custodia munitissimam esse ostenderet: atque ita Chaldaica biblia habent,

habent; [*& confringam firmitudinem Damasci.*] Damascus autem quamuis situ ipso fortissima non sit, est tamen vrbium nostri orbis amœnissima, ad Libani montis radicem in valle constructa, quam & cæli, & soli temperies adeò fęcundam, adeo pulchram efficit, vt nihil vltrà in humanis possit rebus desiderari. eam autem pręter natiuũ nitorẽ hominũ etiam cultura illustrat: Siquidem magnificentissimis & ornatissimis villis, hortis atque vinetis, alijsq. ad aspectus iucunditatem, & habitandi cõmoditatem operibus innumeris frequens est; vt cultores non solùm vtilitate, sed voluptate etiam iuuet; atq. hanc cõmoditatem duo celebratissimi amnes, Amnam & Parpar sua etiam pro parte creant. ambo enim ex Libano monte prodeuntes, perlucidis & dulcissimis liquoribus abundant: alter autẽ Damascum influẽs, totus potu & vrbanis hortis irrigãdis intra mœnia ipsa & suburbana consumitur; alter verò præterfluens eam quã diximus vallẽ, deductis canalibus totã irrigat: atque hæc vallis & cultorum & villicorũ semper esse solet refertissima. Mediam autem vallem vrbs ipsa tenet, quę pulcherrimis extructa ædificijs, genialium quarundam ædium regia magnificentia in medijs hortis positarum speciem præbet; cuiusmodi imaginem intueri sibi videtur, qui Mediolanum in Cisalpinis, aut Hispalim in Bethica longius prospicit; hanc oliuetis, illam vinetis, & populis, quercubusque cinctam. Atque adeò tanta Damasci amœnitas, tam præclarus est prospectus, vt apud Ismaelitas cõstanti fama & voce vulgatum sit, eorum sectę principem Mahumetũ, primum ex editiori colle regione illa prospecta, subito pedem retulisse; dicentem, nolle se diuturnum futuri paradisi fructum, cum eius quem videbat breuitate permutare: fieri enim non posse, vt duplici quis voluptatis paradiso fruatur; & cui autem præsentis vsus placuerit, futuri felicitate esse interdicendum; se verò iam cognouisse vbinam terrarum præsentis vitæ paradisus esset; nempe apud Damascum: quãobrem sibi hunc negligendum esse, vt illo altero tandem potiri liceret. Hæc nos & in ijs qui de Mahumeti historia conscripti sunt libris legimus, & à plerisq. eorum, qui ea loca peragrauerunt, cùm Iudæis, & Turcis, tum etiam Christianis grauissimis viris audiuimus, qui loci amœnitatem, fœcunditatem, atque splendorem nunquam satis admirari se posse putãt. In his Leo Medicus Florentinus est, plantarum, & totius stirpium naturæ diligentissimus indagator, qui eius studij causa bonam orbis nostri partem pedibus obijt, nuper apud nos erat Philippo Regi ob eam rem gratus, qui regio stipendio affectus, Hispaniæ agros, campos, montes, & nemora certis temporibus peragraret; is nobis nullã orbis terrarum regionem æquali portione cum Damascena comparari posse affirmabat; quam rem & à grauissimo sanctoque viro Iacobo Vasquio Matamoro, nostrate sacerdote, & egregio pictore, sæpius audire meminimus, qui pietatis ergo in Syriam nauigauerat, omnemque eam lustrauerat regionem. Isaac Hispanus in Amos.

Eam igitur vallem, atque eam vrbem Damascum, hoc in loco Vates intelligit; quas vallem Auen, & domum voluptatis vocat: vallem quidem Auen, hoc est vanitatis, ex euentu per anticipationem nominat, quòd à cultoribus hostium aduentu perterritis vacuam relinquẽdam pręuideret. Sic etiam petra auxilij locus quidã à Samuële vocatur. Sic Poëta, miserrimã dixit Dido, cum nondũ de illius miserijs quicquam meminisset. Domũ autem voluptatis, regiam Damascum esse, ex adiunctis verbis intelligimus: [*Tenentem sceptrum:*] est enim periphrasis regis: Namque regium gestamẽ, & proprij muneris insigne, sceptrũ est; quo se populos regere, & gentibus iura dare significant: atq. ita in Hester historia legimus: „ Et extendit rex sceptrũ quod manu tenebat. Et illud: „ Nõ auferetur sceptrũ de Iuda. „ Cùm autẽ Damascus caput Syriæ esset, eademq. regũ sceptrũ tenentiũ sedes; cõstat eandem esse, quę ob natiuam amœnitatẽ, voluptatis domus appellaretur. Etenim domus etiam nomen cum alio adiuncto multis vrbibus & oppidis cõmune erat; vt Beth Semes, hoc est, domus Solis: Bethel, domus Dei: quæ quidem nomina, aut ex illustri aliqua loci notatione, aut ex euentu aliquo, aut ex rei cuiuspiã insigni copia indebantur: erantq. nõnulla loca duplici etiam nomine; antiquo altero, atq. à cõditoribus fortasse dato, altero verò ex insigni aliqua nota accepto: vt Ephrata, eadem Bethlehem, hoc est, domus panis dicta: sic Damascus, Beth Ghedem, hoc est, voluptatis domus appellata est. Quoniam verò futurum erat vt Assyrius Rex, tum Damascenorum Regum familiam perderet, tum vrbem ipsam, vallemq. omnem, agrumque popularetur; placuit numini rem omnem per Vatem esse prædictam, ne quis quicquam casu aut fortuna fieri posse putaret. Neque verò solùm regiam familiam, aut Damascenos ciues supplicio afficiendos

1. Samuel. Aenei. 4. Hest. Gen. 49.

esse prædicit: sed omnẽ eam Syrorum gẽtem, quæ præterquã quod tribus illis sceleribus contaminata erat, regem etiam suum in clade Galaad secuta est, abducendam, perpetuoque esse exilio multandam canit. *Et transferetur populus Syriæ Cyrenem, dicit Dominus.* Solent qui hostem fundunt, plerumque eundem alio deducere; sic enim spe redeundi interuallo intercepta, imperium stabiliri credunt. Hanc autem miseriam Syros omnes subituros esse, Amos prænuntiat: omnesq. in Cyrenẽ ab Assyrijs fore abducendos. Duas autem hoc nomine, Quir, vrbes in sacris libris legimus; alteram in Moabitarum regione, in Assyriorum verò regno alteram: quas tamen Chaldaica Biblia sic distinguunt; vt Assy- Isa.15.&16. riam Quirne, Moabitidẽ verò Quirtha nominẽt. Atq. vtriusq. quidem Isaias meminit, sed vtram hoc in loco intelligere conueniat, res ipsa & Chaldaica interpretatio docet, nempe Quirnem, siue Cyrenẽ Assyriam: eo enim potius Syros ab Assyrio victore superatos, quam ad Moabitidem Quirthan traductos fuisse, putandum est. Nam ad Cyrenem Aphricanam Ægypto conterminam, Callimachi Poëtæ, & Eratosthenis historici patriã, vt hanc rem referendam credamus, nulla nos ratio euincere videtur. Quod verò ab hoc Vate prædictum est, id porrò euenisse ex sacris historijs docemur. Ascendit, inquit, Rex 4 Reg.16. "Assyriorum in Damascũ, & vastauit eam, & transtulit habitatores eius Cyrenem, Racin "autẽ interfecit. At verò hic Damasceni regni ignis Theglath-pelassar Assyriorũ Rex fuit. Quod autem addit Vates, [*dicit Dominus,*] dictorum, prædictionisque veritatem & constantiam spectat. Etenim Dominus quæcunque dixerit, eadem euentu ipso, & re præsta- Psalm.5. re, firmareque potest, & faciet; quoniam impossibile est mentiri Deum. Et non Deus vo- "lens iniquitatẽ est, neque habitabit iuxta eum malignus, neque permanebunt ante ocu- "los illius iniusti. Sed ex multis Dei nominibus id hoc in loco vsurpatum à Vate est, quod Dei proprium magis esse cæteris constat, cuius præcipua quam interpretari possumus ratio, ad misericordiam spectat. de quo dictum iam alias à nobis est: vt doceret nos Vates à Syris in Israëlitas impetum, Deo quidem ob correctionem permittente, factum fuisse, eodem tamen minimè probante, extremè fuisse sæuitum; sed misericordiæ viscera tam immani crudelitate commota, atque ad vltionem fuisse excitata.

Hæc dicit Dominus, Super tribus sceleribus Gazæ, & super quatuor non conuertam eum: Eo quod transtulerit captiuitatem perfectam, vt concluderet eam in Idumæa. Et mittam ignem in murum Gazæ, & consumet palatia eius.

PALESTINI præter tria illa omnibus gentibus communia scelera, quartum etiam contra ius admiserant, quo sibi supplicium accelerarent. Hi ergo communis honestatis atque officij, & Israëliticæ iniuriæ causa, in crimen hoc in loco vocantur. Prima autẽ om- Mela lib.1. Cap.11. nium ciuitas accersitur [*Gaza,*] ingens & munita admodum in Palæstina vrbs, cui Persicum diuitiarũ nomẽ ex eo factũ, antiqui auctores tradunt; quòd Cambyses cum Ægyptum armis peteret, huc belli opes & pecuniã intulerat. Persarũ autẽ lingua diuitiæ [*Gazæ*] Aeneid. dicuntur, quod nomẽ & à Latinis etiam Poëtis est vsurpatum. eam autẽ vrbem omniũ Gen.10. Iosu.10.11.&c in Palæstina aliarũ principem, munitissimamq. fuisse, frequẽti sui nominis in sacris libris mentione arguitur. Vt autem quartum hoc scelus intelligamus, nomen ipsum sceleris ad eam rationẽ reuocandum est, quam nos in superioribus criminibus reddidimus, nempe defectionem eam esse à debita fide, aut ab ea quæ secundum naturam est æquitate. Igitur in diuini iuris præceptis vnum illud sanctum, & summæ clementiæ plenum est; (atque hoc in loco diuinum ius dicimus id quod in sacris iudiciũ nominatur: quod nomen rationem æquitatẽque significat, atq. ob eam rem ad omnes homines qui iure atq. æquitate ducũtur, pertinet) ne quis seruũ, qui ex hostili, vbi captus detineretur, regno ad se, suumq. populum, atque fidem cõfugerit, receptum, per fraudem dominis iterum tradat. Etenim cũ seruitus, nõ ex naturæ lege, sed ex gentiũ more sit, natura ipsa ad libertatis amorem, studiũ atq. curam, vnumquemq. ducit, vel rapit potius. Vbi autem quis ab hoste captus miseræ seruitutis iugum, durumque dominum ferre non potest, & sese profugiens magno cõmittit periculo, si interim dum per hostilẽ regionem vagatur, fuerit comprehensus; ius, æquitasque postulare videtur, vt cum in amicam & sociam gentem eua-

serit,

ſerit, benignè & clementer ſuſceptus conſeruetur potiùs quàm prodatur, & cedatur magis loco, quàm obſiſtatur eunti. Miſerrimam enim eius vitæ conditionem fuiſſe arguere poſſis, quam tantis periculis commutare quiſpiam quàm ferre maluerit. Hanc rationem, atque hoc ius nonnullæ olim nationes tenuerunt, atque nunc quædam etiam tenent; vt Galliæ regnũ inter Chriſtianos, & inter diuerſæ religionis homines regna omnia; vt profugientes ad ſe ex alia ditione ſeruos tueantur, liberæq́. cõditionis eſſe ſinant. Hoc inquã vnum ex diuinis præceptis, quæ iure, æquitateque definiebantur, erat: Non trades ſeruũ domino ſuo qui ad te confugerit: habitabit tecum in loco qui ei placuerit, & in vna vrbiũ tuarum requieſcet, & ne contriſtes eum. At verò dum Iſraëlitæ cum Idumæis bellum gererent, quorum frequens mentio eſt, vt alij ab aliis in pugna caperentur (vt leui certamine ſæpe accidit) euenerat; atque ita nonnulli ex Iſraëlitis qui ab Idumæo hoſte capti fuerant, & miſeræ ſeruitutis tædio, & patriæ religionis atque conſuetudinis deſiderio affecti, ad Palæſtinos, qui inter Idumæam Iudæamque erant, confugiebant, quibuſcum vtrique populo communis eo tempore pax & amicitia erat: Palæſtini tamen occulto odio, & barbara crudelitate incenſi, à duris & inimicis dominis profugientes Iſraëlitas ad ſe receptos tenebant, Idumæisque magis iam damno atque ira furioſis miſerrima deinceps ſeruitute opprimendos tradebant: qua in re non ſolum naturæ, ſed etiam gentium ius violabatur: Namque iure, moreque gentium factum eſt, vt in prælio atque in bello captis ſeruis vti liceret. at vero vt alio modo, ſiue vi, ſiue dolo, quiſquam capiatur, hoc nullũ fas nullaque iura omnino permittunt. Maximam autem iniuriam eſſe, & omni graui ſupplicio vindicandam, ſi quis hominem, qui ſibi legitimè ſeruus non ſit, ſeruire coëgerit. Iuſtam etiam illato bello pœnas repetendi cauſam eſſe, vbi nullum aut bellum, aut prælium interceſſerit, homines intercluſos & captos fuiſſe: id ſi in vno atque altero cõmiſſum fuerit, dolus & flagitium eſt; quod illis fraudi eſſe poſſit, qui commiſerint. Si verò publicè ac paſſim fiat, publica atque manifeſta iniuria eſt. Perinde ergo in culpa eſt, qui confugientem ad ſe ſeruum capiat, & teneat, ac ſi nullo illato bello captiuos abduceret. Nam quicum tibi nulla communis ad capiendum cauſa, ratioque fuerit, eum capere nullo iure poſſis; cepiſſe tamen maximum fuerit piaculum. atque hoc nomine graue Palæſtinorum ſcelus erat, quòd eos in ſeruitutem redigerent, in quos nullum ius illis erat: deinde verò grauiſſimum, quòd profugientes, ſuamque fidem implorantes homines, quos ceperant, hoſtibus non redderent, ſed traderent. Atque ob eam rem dixit: [*Eò quòd ceperit captiuitatem perfectam*:] ſic enim Hebraicè. Perfectam autem captiuitatem non iure, ſed re intelligimus; hoc eſt, meram captiuitatem, apertam atque manifeſtam, quod apertè ceperint eos, quos capere non licuiſſet; captos autem & comprehenſos Idumæis prodiderint. [*Vt concluderet eam in Idumæa.*] Idem verbum hoc in loco eſt atque in illo, Non trades ſeruum domino ſuo. Verbum autem eſt SAGAR, quod concludere, tradere, prodereque ſignificat. Accuſatione verò peracta pœnam ſcelere dignam in Palæſtinos conſtituit, & Gazam primam vt munitiſſimam totius regionis vrbem, & regni etiam robur; deinde & alias illuſtres etiam vrbes proſcribit, in quibus Aſcalona Palæſtinorum regiam. Erant autem vrbes hæ imprimis illuſtres, & celebratiſſimæ Palæſtinis, quæ ſequenti verſu commemorantur.

Deut. 23.

Et perdam habitatorem de Azoto, & tenentem ſceptrum de Aſcalone: & conuertam manum meam ſuper Accaron, & peribunt reliquiæ Philiſthinorum, dicit Dominus Deus.

PALÆSTINI ex genere Enachim erant, quos diuina hiſtoria ſæpe cõmemorat: & quæ propriæ Palæſtina dicebatur, quinq. maximis vrbibus, earumq́. agris diuiſa, quinque etiam Satrapis olim gubernanda ceſſerat; quo nomine magni illius gentis Principes dicebantur. Erant autem vrbes illæ, quas Deus ipſe Ioſue recenſebat: A fluuio, inquit, Sihhor, qui eſt ſuper facies Ægypti, vſque ad terminũ Acharon, Boreã verſus, Cananeæ ſtirpi adſcribes; quinque regulos Palæſtinorũ, Gazathæũ, Aſdodæum, Aſcalonitem, Ghethæũ & Acaronitem: hanc eandẽ deſcriptionẽ breuibus Mela coëgit. Hinc, inquit, Palæſtina eſt, qua tangit Arabas cũ Phœnice. Enachim quoq. ex antiquo giganteo Cananæorũ genere erat, qui totam illã terram poſſederant, quæ ab Hebron vſque ad mare pertinebat,

Ioſu. 11. Ioſu. 13. Mela. lib. 1. cap. 11.

tinebat. Hos Iosue dux olim perdiderat, nullosq́. reliquos fecerat, præter eos qui Gazam, Gath & Asdoth vrbes habitabant; namque his bellum illa tempestate nō est illatum, sicut scriptum est: Iosu.11. In illo tempore venit Iosue, & interfecit Enachim de montanis Hebron, & Dabir, & Anab, & de omni monte Iuda & Israël, vrbesque eorum deleuit. Non relinquit vllū de stirpe Enachim in terra filorum Israël, præter ciuitates Gaza, Ghet & Azotha: in quibus solum relicti sunt. Hi verò qui reliqui in his vrbibus fuerant, in Iudæorum potestatem post mortem Iosue deuenēre, ab Othoniēle Calebi genero superati. Iosu.15. Iudic.1. Iudic 14. Sed Samsonis temporibus cùm Israëlitarum res ob scelera atque impietatem deteri atque à Palæstinis affligi cœpissent; Gaza, Ascalon, & Accaron recuperatæ iam erant. 1. Samu.7. Quo verò tempore Samuel rem gerebat, multas Palæstini vrbes ab Israële abstulerant, ex quibus eæ redditæ sunt, quæ ab Accarone vsque ad Gazam erant; quas postea aliis atque aliis bellis Israëlitæ amiserunt, præter vnam Ghat, quæ in Iudæorum ditione permansit, cuius etiam gentis bona pars religionem suscepisse dicitur. Cæteræ autem omnes vrbes semper aut aperto, aut occulto odio Israëlitas prosecutæ sunt, etiam quo tempere publicè pacem cum illis haberent; vt dum inter Idumæos atque Israëlitas bellum esset. hanc autem gratiam illis pro seruato genere Palæstini referebant, vt aufugientes ad se pacis & salutis nomine caperent, captosque traderent Idumæis. Quam verò vrbem Azotum interpres nominat, non ea est, quam in Arabia secundùm mare sitam, portum Arabibus celeberrimum fuisse, ex Geographis accepimus; sed Palæstinæ vrbs Mela.lib.1. cap.11. est Asdod dicta, quam aliàs suo nomine et literis Latinè etiam legimus. Ascalonem porrò non minorem Gaza fuisse (quippe sedes regia erat) multis sacris & prophanis testimoniis compertum est. Hanc verò quæ à Vate Palæstinis prædicta est ruina, quidam ex Ægyptiis Pharaonibus secundùm Ieremiæ vatis tempora parauit atque edidit, cuius in sacris literis mentio quidem fit; plena tamen narratio, vt & multæ aliæ de gentium rebus historiæ, desideratur. Desunt enim Aegyptij, desunt Persici, atque Assyrij & Medi libri, desunt etiam & Phœnices plurimi, quibus huiusmodi rerum rationes oportuit contineri. Nobis verò vt Vatis veritatem tueamur, certumque oraculum fuisse asseramus, satis superque erit, Vatem ipsum aliàs veracissimum fuisse expertos, & aliorum etiam Vatum prædictionibus rem esse confirmatam. Namque de eadem hac calamitate, & causa tota Sophonias dixit: Sopho.2. Verbum Domini super vos Canaan terra Palæstinorum, &c. Satis inquam superque hæc essent; & illud etiam abundantissimè vaticinij veritatem probaret, quod omne hoc Palæstinorum genus iam perierit, nullumq́. eius nominis extet in ea regione vestigium. Verū si tantę calamitatis auctorem addiderimus, cumulatè etiam nobis, officioq́. nostro satisfecisse videbimur. Igitur hæc Palæstinis clades à Psamitico Aegyptiorum rege allata est, cui in sacris libris, & apud Iosephum nomen est Herod.lib.2. Pharao Necao, qui sic fortasse dictus est, quòd patrem habuit Necum, vt Herodotus scribit: vel quod, vt multi alij, binomius fuerit, vel cognomē potius ex euētu sit sortitus Claudi; namque sic à Chaldæis interpretibus, hoc cognomentum redditur, quæ ratio magis placet. Ab hoc quinquaginta & quatuor annis regni habenas tenēte, multa præclarè gesta sunt: Nam præterquā quod respublica incolis, & literis Græcis est aucta, bello etiā regnum strenuè est defensum, atq. Assyrij apud Magdalum, secundùm Arabicum sinum superati sunt. Ab eodē etiam & Gaza Palæstinorū princeps vrbs oppressa est, sicut scriptū Iere.47. est: Et factum est verbū Domini contra Palæstinos, antequā percuteret Pharao Gazam. Iniit autē hic Pharao regnū anno mundi circiter ter millesimo ducentesimo octogesimo Euseb. quinto, quo tēpore Atticorum reges defecēre, inter vigesimā quintam & sextam Olympiadas; septuagesimo verò & quinto à condita vrbe anno cū Locri oppidum in Italia ędificaretur. At verò excidium hoc Gazæ ab Amos Vate centum atque vndecim annis antè fuerat prædictum: Nam quod Zacharias de Gazæ, Ascalonis & Accaronis calamitate canebat, ad Alexandri pertinet historiam. Quòd verò Vates noster ait, [*& peribunt reliquiæ Palæstinorum*,] ad illud referendum est, quod superius à nobis est dictum, Palæstinos omnes à Iosue primum, deinde verò à Caleb & Othoniel fuisse deletos, præter eos qui in Gaza, Geth, & Azodo relicti sunt, qui tamen ingratissimi, imò potiùs molestissimi adeò beneficiorumque immemores fuerunt, vt funditus perire sint commeriti. Itaque hos antiquorum illorum Palæstinorum, & filiorum Enach reliquias nominat, (vt & alij etiam Vates) in contemptum. Nam & Ieremias acerbum calicem terræ Philisthiim,

listhiim, & Gazæ, & Accaron, & reliquiis Azoti propinabat. Huic porrò sententiæ huiuscemodi finem Vates facit, [*dicit Dominus Deus,*] propterea quòd causa in iudiciũ ducta, & iure gentium atque æquitatis ponderibus æstimata est; in qua non solùm misericordem, sed seuerum etiam iudicem sese Deus præbuit, eamque iniuriam vlcisci voluit, quam non modò Israël, sed nulli etiam barbarissimæ genti impunè esse illatam pati oportuit. Quamobrem & nomina Adonai, & Elohim, quorum alterum misericordiam, alterũ iustitiam indicat, appellauit. Namque grauissimorum facinorum & sceleris quamcumque in gentem ea admittantur, vindicem se Deus præbere consueuit, sicut scriptum est: Neque permanebunt iniusti ante oculos tuos. Psalm.

Sic dicit Dominus, super tribus sceleribus Tyri, & super quartum non conuertam eum? eò quòd concluserint captiuitatem perfectam in Idumæa, & non sint recordati fœderis fratrum. Et mittam ignem in murum Tyri, & deuorabit palatia eius.

PHOENICIAM olim illustrauerè Phœnices, solers hominum genus, & ad belli, pacisque munia eximium: Isai.23. in ea Tyros antiqua vrbs aliquando insula fuit, postea terra continens, Mela.lib.1. cap.12. quando ab impugnante quondam Alexandro iacta sunt opera; nunc præter portum & antiquum nomen Sur nihil reliquum in ea est. Ter enim vastatam legimus: à Nabuchodonosore primùm; secundò ab Alexandro; postremò autem dum Christiani tenerent, à Turcis capta; & seruato portu diruta est. Isai.23. Eius vrbis situm, firmitatem, & splendorem omnem apud prophetas legere & cognoscere est. Hier. 27.47. Ezech.26. Inter Phœnices autẽ & Israëlitas summa concordia & pax Regibus Salomone & Hirano fuerat olim conciliata, quam vtrimque mutuo seruare semper, fouereque oportuit: Non enim solùm pacis, sed societatis, & fraternæ etiam necessitudinis, fideique testes dextras sibi inuicem tetenderant. Isti tamen tribus illis communibus omnium gentiũ sceleribus quartum id etiã addiderunt, quo Palæstini notati sunt; tanto tamen grauius, quantò sanctiora necessitudinis vincula violarunt, quòd Israëlitas dolo malo & fraude captos, Idumæis partim tradiderunt, & filiis etiam Græcorum in Italiam asportandos vendiderunt. Diuersa enim in hoc loco & in superiori oratio, variã nobis etiam indicat sententiam. Nam Palæstini captiuabant captiuitatem perfectam quã traderent Idumæis. Phœnices verò non solùm hoc modo, sed furto etiam & dolo nocebant, venientesque ad se Israëlitas, cõmercij etiam causa securos ac nihil tale opinantes opprimebant, celabant, & non captiuos, sed pro captiuis vendebant; idque Græcis finitimis, à quibus in Italiam, ad Idumæos traducebantur. Constans enim omnibus Hebraicis historiis traditio est, magnã Italicæ gentis partem, maximè autem eos qui Romæ habitabant, ex Idumæis fuisse oriundos. Huius autem loci sententiam quam nos reconditiori sensu explicabamus, Ioël simpliciter exposuit: Ioël.3. Et nunc quid vobis & mihi Tyrus & Sidon omnis terminus Palæstinorum? Nunquid vltionem vos reddetis mihi? & si vlciscimini vos contra me cito velociter reddam vicissitudinẽ vestram super caput vestrum. Argentum enim meum & aurum abstulistis, & desiderabilia mea & pulcherrima intulistis in delubra vestra, & filios Iuda, & filios Hierusalem vendidistis filiis Græcorum, vt longè faceretis eos à finibus suis. Hoc igitur grauissimum in se scelus Tyri admiserunt, non vt aperta manu captiuarent captiuitatem perfectam, sed vt dolo, & pacis atque securitatis simulatione comprehensos & occultatos, pro perfectè captiuis traderent & venderent Idumæis, cùm iis qui prope finitimi erant, tum illis qui interiecto mari longiùs habitabant. Hebraicè enim sic legimus: [*eò quòd tradere fecerunt captiuitatem perfectam Edom: & non meminerunt fœderis fratrum.*] Non modò enim naturæ & gentium iura, sed sancta etiam societatis, & fraternæ necessitudinis fœdera, iam olim inter se icta, nefariè violata ab eis sunt, sicut scriptum est: 1.Reg.5. Et erat pax inter Hiram & Salomonem, & percusserunt ambo fœdus. fraternum autem illud fuisse fœdus alia item scripta testantur: Et dixit Hiram ad Salomonem: Hæcine sunt ciuitates quas dedisti mihi frater mi? Ex tribus autem illis Tyri cladibus superius relatis, quam Vates prædicit ea est quæ à Nabuchodonosore fuit allata: Nam quam Alexander attulit, eam planè Isaias prædixit; Ieremias autem hanc de qua nunc sermo est: Iere.27. Namque legatis, quos etiam ad Tyri regem Vates cũ fatalibus, portentosisq; vinculis miserat huiusmodi

seuera

Iere. 27. seuera mandata tradidit. Et nunc itaque, dicit Dominus, ego dedi terras istas omnes in manu Nabuchodonosoris regis Babylonis serui mei. Et apud Ezechiëlem: Ezech. 26. Et dissipabunt muros Tyri, & destruent turres eius, & radam puluerem eius de ea, & dabo eam in limpidissimam petram. Quia hæc dicit Dominus: ecce ego adducam ad Tyrum Nabuchodonosor regem Babylonis, ab Aquilone regem regum, &c. Tyrij igitur & Palæstini hactenus in communia crimina, & in quarti etiam criminis similem quidem, disparem tamen culpam vocati sunt.

Hæc dicit Dominus, super tribus sceleribus Edom, & super quartum non conuertam eum? eò quòd gladio persecutus sit fratrem suum, & violauerit misericordiam eius, Et tenuerit vltra furorem suum, & indignationem suam seruauerit vsque in finem.

Genes. 25. EDOM Iacobi frater fuit, à parentibus Esau dictus, à fratre autem ob primogenituræ iuris venditi monumentum cognominatus Edom. is contra parentũ consilium atque sententiam Seghiritarum gentiũ connubiis atque affinitatibus deuinctus filios nepotesque suos religionis & veræ pietatis expertes effecit. odium autem quod aduersus Israëlem fratrem conceperat, posteris suis reliquit hæreditarium; à quibus (quacunque id occasione fieri potuit) exproptum semper fuit. Igitur præter communia illa tria scelera, quartò etiam Idumæi sese validissimè alligauerunt, quòd semper Israëlitis fratribus suis, ex eodem prognati genere, animis, armisque infesti fuerint, [*& gladio persecutus est fratrem suum.*] Cùm Israëliticæ per desertum peregrinationi finis iam & modus Dei beneficio accederet, iamq. propè optatas & promissas oraculo sedes deuẽtum esset, via autem per Idumæam esset commodissima, legati à Mose ad Idumæos de libero atque innocenti transitu mittuntur: quibus huiusmodi æquitatis, humanitatis, religionisque plena, atque ad fraternam misericordiam commouendam satis idonea mandatur oratio: quam, Num. 20. quia huic loco explicando planè conuenire arbitramur, referre non piguit: Hæc mandat frater tuus Israël: nosti omnem laborẽ qui apprehendit nos, quomodo descenderint patres nostri in Ægyptũ, & habitauerimus ibi multo tempore, afflixerintq. nos Ægyptij, & patres nostros; & quomodo clamauerimus ad Dominum, & exaudierit nos, miserit que angelum qui eduxerit nos de Ægypto. Ecce in vrbe Cades, quæ est in extremis finibus tuis, positi: obsecramus vt nobis transire liceat per terram tuam, non ibimus per agros, neque per vineas, non bibemus aquas de puteis tuis, sed gradiemur de via publica neque ad dexteram, neque ad sinistram declinantes, donec transeamus terminos tuos. Sed planè Edom nullum nec pietati, nec misericordiæ, nec religioni, neque precibus vllis locum reliquit: Nam & responso reddendo, & studio ipso, atque conatu omni ita rem fratris egit, vt non maiori quisquam hostis inimicitia agere potuerit. Non transibis per me, alioqui, inquit, armatus occurram tibi. Neque verò secundò etiam rogantes, omnemque innocentiam pollicitos, incommoda omnia & damna abiurantes, mitius aut humanius excepit, imò vltro armis belloque obuius factus conuertere iter coëgit. Non transibis, inquit, statimque egressus est obuius cum infinita multitudine et manu forti; nec voluit acquiescere deprecanti, vt daret transitum per fines suos: quamobrem diuertit ab eo Israël. Hoc grauissimum scelus sese Deus non dissimulaturum prædicit; flagitiosissimum enim est naturæ iura violasse, & omnis necessitudinis sanctitatem polluisse. Ob eam rem subdit, [*& violauerit misericordiam eius.*] Debitam fratri misericordiam, quam is non solùm naturæ legibus promerebatur, sed supplici oratione atque repetita obsecratione captauerat; tamen crudelitatem odiumq. diuturnum, quod in Israël Esau iam inueteratum habebat, saturare semper cupiuit; idque indies auctum commodissimo quoque tempore depromsit. Caussa autem odij fuerat, quòd Israël emptam sibi à fratre primogenituræ dignitatem, Gene. 27. à patre confirmandam curauisset, sicut scriptum est: Oderat ergo semper Esau Iacob pro benedictione qua benedixerat ei pater. Illud semper etiam à filiis posterisque eius protractum est, qui non minore odio, inuidia, & crudelitate Israëlitas prosecuti sunt, quàm olim Esau Iacobum, cùm diceret: Venient dies luctus patris mei, & occidam Iacob fratrem meum, hoc est quod dicit: [*& tenuerit vltra furorem suum, & indignationem suam seruauerit vsque in finem.*] Nam si maxima doloris caussa esset, quòd sibi eam dignitatem amissam intelligeret, nulla tamen erat tam

diuturni

diuturni in fratrem odij, qui à se despectam emisset, emptamq́; iure suo curasset tuendã. Cùm ergo furor, qui breuissimus esse debuit, tamdiu altus atque auctus, nunquã consedisset; diuinam etiam in se iram conciuit, & pœnas grauissimas est molitus.

Mittam ignem in Theman, & deuorabit ædes Bosræ.

THEMAN & Bosra maximæ in Idumæorũ regione vrbes erant. Hęc Esau antiquior, & regum qui ante ipsum fuerant, nobilis patria: illa verò à Theman, Esau ex Eliphaz nepote, cuius dux ipse fuit, nomen accepit: his prædictum incendium ad omnem pertinet Idumæam. Ad regem etiam Edom vincula à Hieremia missa sunt, quæ venturam illis à Nabuchodonosore calamitatem, miseramque seruitutem portenderent. Huius ergo incendij auctorem Assyriorum regem fuisse intelligimus; qui diuini consilij ad perdendas puniendasq́. gentes minister fuit, sicut scriptum est: Fortem vt corriperes, fundasti eum. De Theman vero & Bosra frequens apud vates mentio est. Genes.36. Hier.27. Habac.1.

Hæc dicit Dominus, Super tribus sceleribus filiorum Amon, & super quartum non conuertam eum: eo quod dissecuerit prægnantes Galaad, ad dilatandum terminum suum.

AMMONITÆ ab Ammon Lothi ex gnata filio orti, vicinas, finitimasque Gaditis & Galaaditis sedes habuerunt. Nam ab Arabiæ vrbe Amon, vsque ad montes Galaad, loca omnia occupauerant. Hos præter alia scelera, proiecta quædã & insatiabilis habendi cupiditas ad alienas res appetẽdas, tentandasq́; impulerat: adeò vt suis agrorũ, regionisq́; finibus non contenti, vicinorũ Galaaditarũ terminos dissiparẽt, & obiectos etiam montes abrumpẽtes, agros contra ius, contraq́; fas occuparent. Etenim ex his quæ Moses nefasta, vitiosa, diraq́; deuinxit, vnum hoc scelus est: Maledictus, inquit, qui transfert terminos proximi sui. In huiusmodi igitur dira & vitiosa cum Ammonitæ incidissent, supplicium tribus alijs sceleribus debitum sibi ipsi maturauerunt. [*Eò quod dissecuerint prægnantes Galaad.*] Hebraicè vox est HAROTH, quæ & montes & prægnantes significat: atque verbum quidem HARA propriè & concipere & grauidam esse interpretamur: ex hoc verbo nomen HARA pro femina vterum gerente deductũ est; & nomen etiam HAR pro monte. Quoniam vt feminæ fœtubus, sic etiam montes saxis, lapidibus, mineralibus, aquis, & alijs humoribus grauidi, prægnantesque sunt. Itaque nomen, [*prægnantes,*] montes interpretamur: quos operibus magnis Ammonitę ruperant, vt in alienos Galaaditarum agros, qui montibus illis seiungebantur, nullo iure inuaderent; ac si illis solis terra omnis habitanda eessisset; neque essent quibus ea pars quam occupabant, legitimè coli posset. hanc eandem causam Hieremias Vates sic egit: Ad filios Ammon hæc dicit Dominus: Nunquid non filij sunt Israel? aut hæres non est ei? Cur igitur hæreditate possedit Rex » eorum Gad, & populus eius in vrbibus eius habitauit? At vero Gad & Galaad ad eun- » dem pertinent situm: Namque Galaadites regio vltra Iordanem est, in qua Gaditæ, & » Reubenitæ consederant. Quod si *prægnantes* simpliciter accipere pro feminis placeat, dicendum est, Ammonitas bello in Galaaditas irrupisse, & victos à se crudelissimè necasse, ruptis etiam feminarum vteris, ne quis superstes, & agrorum, pro quibus bellum gesserant, hæres relinqueretur; sed tamen reliquis Israelitarum tribubus superstites erant hæredes, quibus vacua cultoribus Gaditis possessio iure cederet, vt ait Hieremias: Locus tamen ipse, & Hieremiæ oratio, ad montiũ magis quam ad feminarum interpretationem spectare videtur. Declaratur enim ingens Ammonitarum cupiditas, & ardentissimum aliena occupandi studium, quod etiam impedientium montium obices magna mole, maximisque operibus diruerint, vt agros dilatarent suos. Neque quicquam obstat, quo minus vtrumque possimus intelligere, & montes videlicet ruptos, & bello illato grauidas etiam feminas fuisse dissectas. Iosue.13. Deuter.27. הרה Isai. Hier.49.

Et succendam ignem in muro Rabbath, & deuorabit ædes eius in vlulatu in die belli, & in turbine in die commotionis.

RABBA Ammonitarum vrbs, quam nomen ipsum amplam frequentemq́; fuisse indicat,

Iosu.13. dicat,finitima Gaditis fuit,qui Galaaditem regionem à Mose acceperat, ficut scriptum
est: Deditque Moses tribui Gad & filijs eius per cognationes suas possessionem, cuius
» hæc est diuisio: Terminos Iazer,& omnes ciuitates Galaad,& dimidiam partem terræ fi-
» liorum Ammon vsque ad Aroër quæ est contra Rabba. Ex hac ergo ciuitate impetus in
» Galaaditidem agrum,vt ex finitima,fieri solebat: quamobrem huic vt infestissimæ, in
» regno atque in bello Principi ruinam minatur Vates. Ruinam autem tumultuosam,cala
mitosáq. & subiti æstus plenam, quòd hostes magno impetu,& insano tumultu per sum-
mam crudelitatem rem essent acturi, nulli neque ordini, neque ætati aut sexui parcentes,
Hier.49. quemadmodum & Hieremias ait: Ideo ecce dies venient in te,dicit Dominus, & audi-
» tum faciam super Rabba filiorum Ammon fremitum prælij,& erit in tumultu dissipata,
» filiæque eius in igne succendentur: & possidebit Israël possessores suos, ait Dominus.
» [*& in turbine in die commotionis.*] Expositio est qua bellicus ille tumultus,& calamitosa stra
» ges exaggeratur: namque magnæ ac turbulentæ in mari tempestati persimilem fore di-
Psal.106. cit,in qua nullus artis,nullus consilij,nullus fugæ vsus,sed clamoris tantùm, & miserabi-
lis,parumque virilis eiulatus horror est,sicut scriptum est: Turbati sunt,& moti sunt sicut
» ebrius,& omnis sapientia eorum deuorata est. Et clamauerunt ad Dominum cùm tri-
» bularentur,&c. Commotionem autem idem quod procellam interpretamur; nam hæc
» verbi vis genuina est.

Et ibit Melchom in captiuitatem,ipse & Principes eius simul,
dicit Dominus.

CONSVEVERE nonnunquam vates cùm exitium,migrationem,atque extremam
captiuitatem gentibus populisque minantur, Deos etiam, quorum tutela et patrocinio
illi fiderent,eadem calamitate inuoluere,vt vna Deorum vanitas,& populorum argua-
Isai.47. tur stultitia. Sic Isaias: Contritus est Bel,contritus est Nabo: facta sunt simulachra eorũ
» bestijs. Hunc autem eundem locum & Amos tractat, qui parem exitum Ammonita-
» rum dijs,sacerdotibus,populoq. prædicit. Neque verò ex nihilo est quòd Latinus inter-
pres nomen,vt hebraice erat,reliquit. Melchom, cuius nominis gemina significatio est:
aut enim regem, aut angelum, siue nũtium significat. Ex quo factum est vt quidam re-
gem eorum interpretarentur, neque tamen regem hominem intelligerent, sed Deum
quempiam esse suspicarentur. Huius sententiæ D.Hieronymus fuisse nobis videtur: qui
nisi huiusmodi quiddam sentiret, sacerdotes pro Principibus non posuisset, quod rectis-
simè quidem fecit. Nos igitur rem ipsam aperientes Melchom angelum siue nuntium
Stephanus. eorum dicimus; quòd sanctissimũ apud Ammonitas numen Mercurius, Stephano Geo-
grapho auctore, haberetur; quem Malech, vel Malcho appellabat, quòd animarum du-
ctorem esse crederent, immortaliumque Deorum nuntium. Id verò numen his nomini-
bus non solùm Græciæ, sed barbaris etiam gentibus celebre erat. Quamobrem Diuus
Acto.14. Paulus à Lycaonibus pro Mercurio Deorum interprete, verbique & orationis duce est
habitus. Dijs autem nomina non eadem apud omnes gentes erant, sed alia apud alias,
pro linguarum,sermonumque,& pro numinis etiam rationibus habebantur: vt ei quem
Latini Mercurium à mercibus, mercatoribusq. tuendis vocabant, Græcum nomẽ Her-
mes,hoc est interpres fuit: quem aliàs etiam Angelum, siue nuntium Homerus, Pinda-
rusque cognominant, eandem omnino cum Ammonitis rationem secuti. Huius Dei,
Horat.lib.1. siue Dæmõ is, siue potius nihili, numina omnia Latinus Poeta hymno edita significabat.

Te canam magni Iouis & Deorum
Nuntium &c.

Et paulo inferius:

Tu pias lætis animas reponis
Sedibus,virgaque leuem coërces
Aurea turbam, superis Deorum
Gratus & imis.

IBIT igitur in captiuitatem eorum Angelus, Deorumque interpres Mercurius, [*&
Principes eius;*] hoc est, vt Hieronymus dicit, sacerdotes: Nam verbum hebraicum mini-
stros significat: & populus eius, quod nec Deus populo suo, nec populus Deo suo au-
xilio esse potuerint; sed ne pientissimi etiam erga propria numina sacerdotes periculum,
aut

aut prædicendo canere, aut sacrificando, supplicandóve, valuerint deprecari. Idē ipsum & Hieremias prædicit: Accingite vos cilicijs, plangite & circuite per sepes: Quoniam Melchum in transmigrationē ducetur; sacerdotes eius & principes, hoc est ministri eius, simul. Satis autem scita irrisio in Melchum; quod qui deorum, hominumque nuntius sit, tamen capiendus, abducendusq́. fuerit, cùm naturæ lege, gentiumq́. more, nuntijs & interpretibus liberum semper ius, immunisque ratio, atque legatio sit: tamen quē pacis interpretē, & nuntiū, curatorēq́. ex officij & numinis ratione esse oportuit, is primus captiuus ducatur, vt nulla populis, qui in eius tutela fuerant salutis reliqua spes sit. Antiquū autem fuit cum eorum qui victi fuerant spolijs deorum, etiam quæ ab ipsis colerentur simulachra à victoribus in perpetuū ignominiæ monumentū deportari. Ita Pœni quibusdam Siciliæ oppidis captis atq. delectis, omnia quæ ornamento vrbibus esse possent Carthaginē deportauerunt, in quibus Dianæ ex ære simulachrum, summa apud Segostanos atq. antiquissima præditū religione; & Mercurij etiam signum, qui sacris aduersarijs à Tindaritanis, ac summa religione coleretur; aliasq́. plurimas deorū statuas, quas P. Africanus, capta demum Carthagine, suis vrbibus restituit. Ita numina illa calamitatibus, tumultibusq́. bellicis obnoxia erant, vt & à victoribus deportarentur, & redemptorem aliquem, à quo restitui in antiquas sedes possent, desiderarent.

Hier. 49.

Cice. in verr. act. 6.

CAPVT II.

Haec dicit Dominus, super tribus sceleribus Moab, & super quartum non conuertam eum? eò quòd incenderit ossa regis Idumææ vsque ad cinerem.

MOABITÆ ab eodem cum Ammonitis patre, altera verò matre, Lothi etiā natu maiore filia oriundi fuerunt. Fuit autē his Moab pater, à quo vrbs primū, deinde & regio tota nomen accepit, solo ipso vinearū feracissimo terra fuit, Amorrhæorū antea possessio. Eusebij temporibus vrbs Moab Areopolis dicta fuerat: vicinas autem Ammonitis Moabitæ sedes habuerunt. Hos ob tria illa communia gentium scelera, vanū cultū, incestum, & homicidiū grauissimo supplicio dignos ob quartum tandē afficiendos prædicit Vates. Quarti verò expositionem, quòd paulò difficilior inuentu sit, certis quibusdā rationibus inuestigabimus. Causa autem huiusmodi est: [*eò quod incenderit ossa regis Idumææ vsq. ad cinerem*, vel, *vsque ad calcem*:] nomen enim Hebraicum calcē magis, quam cinerē significat. Dictum nobis in superioribus fuit, oēs has gentes in crimen fuisse à Deo vocatas, quòd à singulis quartum aliquod scelus insigne, indignumq́. facinus aduersus Israëlem fuerit admissum, ita vt quicunq. ex finitimis populis vel nocuerunt, vel vt Israëli noceretur effecerunt, in iudiciū fuerint vocati: atq. prima Damascus rea constituta est, quòd infestissimū atq. ignominiosum bellū attulerit Galaaditis. Secunda Gaza; & tertia simul Tyrum, quòd icti cum Israël fœderis iura violauerint, atq. Idumæis captos Israëlitas prodiderint. Deinde verò Idumæorū facta mentio, & causa exposita quamobrē Israëlitas promissam regionē occupaturos impedire fuerint conati; nimirum quòd mala mēte maloq. aduersum fratrē suum animo iam olim fuissent, occultoq́. semper, & sæpe etiam aperto flagrarēt odio. Itaq. Damascenos & Idumæos bellū cum Israëlitis grauissimū gessisse intelligimus; cæteras verò gentes his bellis causæ, vel occasioni, vel etiam auxilio fomentoq́. fuisse: Ammonitæ enim in Israëlitarū agros inuadentes, exēplo cōmoditatique Damascenis fuerūt, vt impetus in finitimos Galaaditas fieret, quorū res ipsi primū detriuerant montibus abruptis, & prægnantibus etiam feminis dissectis. Bellum autem ab Idumæis allatum Gazitis & Tyrijs, facillimum ad captiuos Israëlitas abducendos atq. tradendos patefecit aditum. namque turbatis ea tempestate rebus, minus caueri ea iniuria, minus vnde illata esset, cognosci, & minus ab ijs quibus inferebatur, declinari aut vindicari poterat. Nunc verò quæ occasio Idumæis fuerit, quæ causa, vt initum cum Israëlitis fœdus violauerint, atque ad antiqua odia depromenda denuo redierint, hanc occasionem Vates persequitur. Ea autem res sic habet: Idumæi & Israëlitæ atque Iudęi fœdus inierant, dextrasque sibi mutui auxilij atque societatis tetenderant: idque Elizæi vatis temporibus, cum Iosaphat Iudæis, Ioram verò Israëlitis imperarent. namq.

Iosu. 15.

Can hi. Euseb.

ea tempestate tres hi reges simul coactis in vnum copijs, bellum cum Moabitis ob negata Israëli tributa susceperunt, resque illis ex sententia gesta erat, nisi Moabitarum rex iam desperata salute in Idumæos irrumpens grauissimam cõmentus esset rem. Nam regis Idumæorum filium eo congressu arreptum, abductumque super murũ paterno in conspectu combussit: quòd hoc modo vel deos placari, vel patris impetum frangi, vel suam iram satiari posse putaret. Neque verò opinioné fefellit euentus: Etenim Idumæorum rex durissimo ac nefariò perturbatus spectaculo (vehementissimum enim huiusmodi dolorem esse diuina Philosophia docet, sicut scriptum est: vt qui sacrificat filiũ in conspectu patris, &c.) & Moabitarum penè iam captam obsidione vrbem reliquit, & animum ab omni alia cogitatione ad antiquas erga Israëlem inimicitias, atq. odia, bello & armis persequenda traduxit: detestabile sibi id omen interpretatus, regnoque suo exitiale, quod quibuscum antiquas gessisset inimicitias, cum ijs modò societatem inauspicato fœdere confirmasset, sicut scriptum est: Quòd cum vidisset rex Moab præualuisse, scilicet hostes, tulit secum septingentos viros educentes gladium, vt irrumperent ad regem Edom, & non potuerunt. arripiensque filium eius primogenitum, qui regnaturus erat pro eo, incendit eum holocaustum super murum; & facta est indignatio magna in Israëlem, statimq. recesserunt ab eo, & reuersi sunt in terram. Quoniam autem non solùm pueri caro, sed ossa etiam contumeliosissimè combusta, in cinerem calcemque redacta sunt, vt nomen holocausti indicat, ait Vates: [*Vsque ad calcem.*] Chaldæus verò interpres antiquæ auctoritatis scriptor, iniuriam etiam vlterius processisse ait: Nam quòd calcem potius, quàm cinerem Vates dixerit, sic ille interpretatus est: vt cinere ex ossibus pueri facto, qui ob materiæ duritiem tenacior esse, calcisque subire vsum potuit, tectorium muris induci, Moabitarum curauerit rex. Sic enim ille interpretatur: [*eo quod incenderit Ossa regis Edom, & extenderit ea in tectorium in ædibus.*] hæc igitur societatis dirimendæ, incendendæque inimicitiæ causa Idumæis fuit: quam causam Moabitarum Rex crudelissimo commento excogitauerat. Itaque Moabitæ Idumæis violandi erga Israëlem fœderis auctores fuerunt. Idumæi verò Phœnicibus & Palæstinis abducendi, vendendique Israëlitas occasionem, commoditatemque crearunt. Hanc igitur Moabitarum grauissimam culpam, grauissima etiam pœna secutura fuit.

Eccle.34.

2.Reg.4.

Et mittam ignem in Moab, & deuorabit ædes Carioth: & morietur in sonitu Moab, in clãgore tubæ & disperdam iudicem de medio eius, & omnes Principes eius interficiam cum eo, dicit Dominus.

CARIOTH regia Moabitarum ciuitas, calamitatem belliique cladé cum iudice suo hoc est rege, (cui ab officio iudicis fuerat cognomen) & cum toto magistratu acceptura cùm sit, cæteras minores, minusque munitas vrbes periculum non esse euasuras confirmabit: qua in re diuinum iudicium & consilium spectare oportet, quo humanæ cogitationes, commenta atque studia excidi, impedirique persæpe solent. Nam qui exusto Idumæorũ regis filio, securitate perpetua frui sperauerát, & nec ab Israële, nec ab Edom sibi timendũ quicquá putauerát, cõmento eodem maioré sibi & grauiorem cladé moliti sunt; imo etiá mortem acerbissimá: Nam bello ac militari strepitu & crudelitate Moabitæ cũ rege magistratibusq. suis peribunt. Sic etiá Ieremias: Iudicium venit in terram campestré, & super Helon, &c. & super Carioth, & super Bosra, & super omnes ciuitates Moab, quæ longè & propè sunt. Carioth auté multitudinis numero vrbes significat: Sic enim quibusdá locis plurale nomen est, vt Athenæ, Thebæ & Burgi. Ex his auté Amosi vatis sermonibus, vt ex alijs etiam diuinorum librorum locis didicimus, præter tria illa communia gentium omniũ nefaria scelera, vani cultus, incestus & homicidij, quæ sponté & summo studio suscepta ab eis sunt, hæc etiam sex grauissima flagitiosissimaque esse, & quæ diuinam vltionem in gentibus, atq. ex legibus, nationibus moliantur: nempè inhumanam in eos qui victi illegitimo bello fuerint, sæuitiam, fœderis violationem, captiuorum sine bello abductionem atque proditionem, iniquam fraternæ necessitudinis & coniunctionis proditionem, iniquam inimicitiarum inter eos qui naturæ & voluntatis coniunctione inter se conueniunt, procurationem. quibus in rebus magnus se ad

Ierem.48.

dicendumq́ campus, eloquentissimo cuique Theologo, magnus inquam ad communem vitam instituendam aperit, quē percurrere nostri nunc instituti non est; sed tempus est, vt relictis gentibus Vatem ad suos se recipientem, verbaque facientem audiamus.

Sic dicit Dominus, super tribus sceleribus Iuda, & super quartum non conuertam eum? eò quòd abiecerit legem Domini & mandata eius non custodierit.

Ne suam cum aliarum gentium causa Israël conferendam non esse defenderet; quòd aliæ nationes indignæ essent, quæ cum eo cōpararentur, vtpote incircuncisæ, obscuræ, dignitateque minores, quòd si paria maxime sibi & illis scelera fuissent, longè tamen disparem personarum esse rationem. Quamobrem non idem criminis atque iudicij genus omnes fore subituros: Multum enim refert an priuatus aliquis, obscurusque homo, an illustris, nobilissimusque in idem vocetur crimen. Huic propter personæ dignitatem magis esse ignoscendum; illi verò ob vilitatem & obscuritatem non esse parcendum. Nihil igitur ad se pertinere, quæ de alijs gentibus ab Amos prædicerentur; se enim populum esse præ omnibus alijs orbis nationibus electum, maximisque honoribus illustratum; cuius res tanta mole, tanto olim consilio, iudicioque firmatæ, non ita facilè, vt cæterarum gentium perire possent. Ne ergo Israël hac ratione iudicium sibi effugiendū putaret, Iudaicarum etiam rerum, culpæ, criminis & pœnæ futurum exemplum Vates apposuit, vt hoc argumento diuini iudicij probaretur æquitas: Nullam namque Deus in iudicio personam respicit, neque humanis illis rationibus, genere, nobilitate, opibus, potentijs, & antiquitate ducitur, sed si paria omnino scelera, disparesque personæ sint, eum grauius punit, quem minus vt puniretur commisisse decuerat, sicut scriptum est: Qui peccauerit mihi delebo enim de libro vitæ, & rursum: Potentes, inquit, potenter Exod.
tormenta patientur. Producitur autem Iuda in iudicium populus non obscuriori quidem quàm Israël genere; multis autem & maximis honoribus longè illustrior: namque Sapien 6.
ex eodem patre cùm omnes duodecim tribus ortæ essent, tamen Iudæ primogenituræ ius, & princeps in fratribus sors, regiaque dignitas cesserat: adde vrbis maximæ dignitatem, templi, sacrorumque honorem, & legis custodiā: quibus in rebus omnibus Iudaica tribus cæteris præfecta, prælataque fuerat. Cùm autem omnia hæc Iudæ, officium religionemque desererēti, nihil obstitissent, quò minus grauissimum violatæ pietatis suppliciū esset subeundū; inde consequitur, nulla aut pari, aut maiori, aut minori ratione æquissimum iudicem Deum euadere Israël posse. Nam si tribus illis communibus omniū gentium sceleribus Iuda contaminatus, pares aut etiam maiores pœnas commeruerat, quas quartò etiam facinore adiuncto iam iam proximè daturus accelerauit; vt ijsdem, atque etiam grauioribus flagitijs coopertus Israël, similes quidem, sed grauiores multo pendat æquissimum est. Itaque hoc quod Iuda etiam in crimen, iudiciumque vocatus sit, vatis argumentationem contentionemque amplificat & confirmat. Tribus ergo sceleribus communibus Iudam etiam fuisse notarum, nempè idolorum seruitute, homicidio & incestu, historiarum & vaticiniorum omnes ferè paginæ testantur: Manus vestræ, ait Isai.1.
Deus, sanguine plenę sunt, & apud Hieremiā: Quia adulterijs repleta est terra. De vano Hier.3.
autem & impio cultu scriptum est: Quia fornicans fornicata est terra à Domino Deo Osee.1.
suo. His autem quartum omnino flagitiosissimum addidisse, quod cùm primis erroris temporibus quando simulachrorum, vanorumq́. numinum cultus susceptus illis fuisset; tamen ex diuinis legibus & institutis Respublica administrabatur. & quanquam alia etiam numina recepta essent, Deum tamen patrum suorum coli profitebantur, eiusque legem sacram, perpetuamque fore prædicabant, donec paulatim crescente impietate error penitus exuctus, omnisque veræ pietatis ratio reiecta est: Nam qui simulachrorum causam procurabant, atque ex eo ministerio & rebus, & honoribus suis consuli melius posse putabant, summo studio, cura & diligentia effecère, vt superstitione deceptus populus suis potius placitis & institutis, quàm diuinis legibus obtemperaret; atq. ita paruis initijs insinuata vanitas, à veritate tandem deficere penitus coēgit, vt pro lege diuina, humanis & impijs præceptis vsi, omnem antiquæ religionis, omnem Reipublicæ faciem, statum atque ordinem inuerterent; neque integri aut sani aliquid, aut quod eum quem olim tenuerat locum tueretur, reliquum fuit; adeò hoc malum

inualuerat, vt præter vnum legis librum, qui inter templi supellectilem ab Helchia sacerdote inuentus fortè est, nullus alius extaret; cuius tamen lectionis, vt ab illis moribus & præsenti disciplina vehementer dissentientis, admiratione atque stupore Rex & regij ministri, veluti portento aliquo oppressi fuerint, eamque rem expiatione 4 Reg. 22. dignam esse censuerint: tanti est errorem semel admisisse, & ab antiquo instituto alienæ disciplinæ partem aliquam ad communem morem vsumque transferri. Hoc ergo quartum scelus est, non solùm quòd superstitionem admisisset, sed quòd Dei cultus, diuinaque lex omnino iam repudiata, antiquata, atque obsoleta apud eos fuerit, vt nō Deus, vel cum alijs numinibus vnà coleretur, sed numina tantùm vana, contempto repudiatoque Deo, in honore essent. Legem autem abiectam, & mandata non custodita dicit: vtroque autem nomine ea præcepta atque ea instituta significantur, quæ ad priuatos mores componendos, atque ad publicas ciuilesque res gerendas spectant. Lex enim Hebraicè Thora, hoc est, doctrina timenda præcipiens dicitur: Mandatum verò hhoq, decisionem propriè Latinè sonat, Hispanè *fuero* nuncupatur; eaque complectitur, quæ ad ciuiles res rectè gubernandas referuntur. Huius autē sceleris causam, eam quam diximus esse indicat, quod specie quadam recti & pietatis decepti, falsis doctrinis, & mendacibus vatibus audiendis, vanisque cultibus animos quotidiana exercitatione assueuerint.

Deceperunt enim eos mendacia sua, post quæ abierant patres eorum.

QVAM difficile genitus semel in animis hominum error, maximè autem superstitionis, deponatur, ex hoc loco docemur; quantumque caueri oporteat ne quid praui aut falsi admittatur, eadem opera à Vate monemur. Namque superstitionis vanitatem a parentibus semel susceptam, & vanam etiam nulliusque momenti ab ijsdem cognitam, tamen filij non dimiserunt, sed planè fouere, & cum veræ etiam religionis ruina prouehere studuerunt.

Et mittam ignem in Iudam, & deuorabit ædes Hierusalem.

NABVCHODONOSORIS gladium Iudæam vastaturum, ignisq. habiturum instar ignem appellat; quem funestū etiam, ac templo ab eo inferendū prædicit, qui regia Hierosolymorum palatia, hoc est, templum illud toto orbe celeberrimū, absumpturus erat: Namque cōmuni nomine illud templum HECHAL, hoc est palatium dicebatur, quòd ea ciuitas regis magni Dei esset, in qua illi ara & focus fuerit, sicut scriptū est: Hæc dicit Esai. Dominus cuius ignis in Sion, & caminus in Hierusalem. Stragem ergo Iudaico populo à ,, Chaldæis venturam, & horrendum templi incendium prædicit: Hæc enim sors est eorū, ,, qui legem abiecerint diuinam, seseque à Deo Rege abalienauerint: neq. enim si corrupti animi & impietate perditi fuerint, vlla alia templi maiestas, aut ædificiorū structura Deū morari potest, quò minus eo populo cuius causa templum sacratum est repudiato, cætera Luc. 21. etiam ruere & perire sinantur. Vides, inquiunt Apostoli, hos lapides atq. templi magni- ,, ficam structuram? Amen (respondit Iesus) dico vobis non relinquetur lapis super lapidē ,, qui non diruatur. Hactenus quæ essent terna illa scelera singulis in gentibus accusandis repetita diximus, & quartum etiam vnicuique genti in Israëlitas admissum. quamobrem diuinum in se iudiciū maturaretur, intelleximus; atq. ostendimus crudelitatem, perfidiam, communis iuris violationem, alienorum agrorum inuasionem, antiqui odij atque inimicitiarum obseruationem, fraterni fœderis, pacisque violandæ procurationem, maxima esse & flagitiosissima scelera, quæque Deum postulent vltorem & vindicem. ex quibus omnibus consurgit illa quā Vates in Israëlitarum accusanda causa instituit cōparatio. Nā si Damasceni, Gazethei, Tyrij, Idumæi, Ammonitæ & Moabitæ, quòd huiusmodi iniurias Israëlitis intulerint, pœnas dabunt, qui fieri potest vt seuerum eorundem flagitiorū Israël ipse non experiatur iudicium? quamuis antiquitate, quamuis nobilitate, quāuis illustribus alijs & maximis honoribus nitatur, quòd neque Iuda his omnibus rebus illustrior potuerit effugere? Nunc verò deinceps contentionis & totius argumentationis complexionem Propheta parat; atq. ipsos Israëlitas, ad quos legatus erat, in crimen vocat, imprimisq. rem illorum omnem breuibus proponit, quam longa deinceps oratione persequitur.

Hæc dicit

Hæc dicit Dominus super tribus sceleribus Israëlis, & super quartum non conuertam eum? pro eo quòd vendiderit pro argento iustum, & pauperem pro calceamentis.

QVANQVAM scelera & peccata omnia, quæ ab hominibus priuatè aut publicè suscipiuntur, iustissimè (nisi corrigâtur, & grauissimè punire soleant; eorũ tamen quoddã est, quod Dei irã differri non patitur: id nimirũ quod nõ solùm priuatos singulorum hominũ mores corrũpit, sed quod ius, æquitatemq́ue, & publicã fidem prodit, quodq́; homines ad eam insaniam adigit, vt in sese inuicem iniurij sint. Hoc autẽ genus Latini non satis apto vocabulo iniquitatem vocant, fortasse aptius iniuriã diceres; Hebræi verò aptissimo hhamacz dicunt; de quo nomine apud Habbakuq plenius à nobis dicitur. Hispani hoc genus Aggrauio; Itali Torto dicunt. (חמס) Namq. in alijs sceleribus, quibus sese homines cõtaminare possunt, diuina patientia maximè ostenditur, quæ diutius dissimulare atque expectare solet, si quando conuertantur & sanet eos, vt in superstitione, in erroribus, impietate, in honestate violata, in nimio voluptatis studio, quorum supplicio si multi in hac vita caruère, æternas tamẽ gehẽnæ pœnas, quæ impios omnes, & sceleratos, post mortem manẽt, subierunt. Hos autem quoad viuerent expectabat Deus, vt pœnitentia aliquando (Exod.20.) ductos & resipiscentes, misericordia afficeret, sicut scriptũ est: Dissimulans peccata hominum propter pœnitentiam, &, Proprerea expectat vos Dominus vt misereatur vestri. (Isai.30.) Hinc est quod nec à Deo abalienatæ gentes, nec errantes veritatis ignoratione nationes, nec errorẽ, hæresimq́ue fouentes prouinciæ, adeò celeres peccatorum suorũ pœnas publicè dant, vt in vnum atque alterum, & interdum in plura secula, huiusmodi publica differatur animaduersio. Quia nondum, inquit Deus, cõpletæ sunt iniquitates Amorrhæorum. (Gen.15.) Verùm enimuerò cùm alijs priuatis sceleribus, illud etiam publicum iniquitatis accessit (iniquitatẽ autem hoc loco iniuriam alteri quocunque modo illatam definimus) tum verò certæ scelerum omnium pœnæ parantur atque instant: Namque ea iniuriæ natura est, vt dilatam animaduersionem, vltionemq́. maturet atq. acceleret: atq. ita in diebus Noë, nullam aliam grauiorem diluuij in terras inducendi, nullam accelerandi certiorem causam, quàm iniuriam fuisse legimus. Et vidit Deus terrã, & ecce corrupta erat; corruperat enim omnis caro viam suam super terram: Et Dixit Deus ad Noë, (Gen.6.) finis omnis carnis venit coram me, quia repleta est terra hhamacz à facie eorum, & ego delebo eos cum terra. Sodomorum finitimarumq́ue vrbium euersionem, addita flagitio iniuria intulit. Singularum porrò nationum quas Amos hactenus notauit terna scelera, quartum quoque, idq́ue iniuriæ Israëlitis publicè illatæ, auxerat & cumulauerat, certamq́. ac maturam parauerat vltionem. Iuda etiam in crimen iudiciumq́. vocatus, capitis sententiam subijt, propterea quòd præter tria illa communia, quartum quoq. iniuriæ in Deum admisisset: repudiauerat enim legem, Deiq́. dignitatem violauerat, fidem prodiderat, diuinũq́. omne creditum abiurauerat. Igitur omnium horum scelerum reus factus Israël, seuerum etiam iudicium subeat oportet. Id autem Amos sigillatim probat, nullũ esse iniuriæ genus ex ijs, quibus aliæ gentes notatæ sunt, quo Israëlitæ non teneâtur: Namq. superstitione, incesto & homicidio illos etiam flagrare, manifestum per omnes historias est; quarto autem quoque iniuriarum etiã nobilitari, id sigillatim docet. Namq. vt Gaza & Tyrus prodebant, & vendebant Idumæis eos, qui salutis causa ad se cõfugerãt, quosq́. seruandos curari oportuerat; sic filij Israël iustorum hominum causam in iudicio prodebant, atq. aduersarijs argento accepto vendebant: ita vt si is, à quo iura, legesq́ue starẽt, diues esset; ditioris tamẽ aduersarij largis muneribus premeretur. Sin verò pauper, vili etiam pretio, nimirum duorum calceorum, proderetur; adeò omnium iura, dignitas, salus, & æstimatio venalia illis, seu testibus, seu iudicibus erant, vt facilè victoriam sibi iniquissimus quisq́. promittere de innocentissimo quoq. posset, dummodo pro personarũ ratione pretiũ etiam impenderetur. [*Pro argento iustum, & pauperem pro calceamentis:*] Hebaice, *calceis duobus* est.; Namque duali numero nomen pronuntiatur; vt vilissimũ pretiũ significaret: quo argumento Israëlitæ vltra Tyrios & Gazitas sceleris grauissimi tenẽtur; quòd illi Israëlitã virum, siue iustũ, siue iniustũ, Idumæis: hi verò proprios fratres, iure superiores, fortuna miserabiles, iniquissimis proderent, & traderẽt aduersarijs. Neq. verò minoris inhumanitatis & crudelitatis eos insimulari, quàm Damascenos; siquidem

illi in tribulis ferreis trituraûerant Galaad: apud Israëlitas verò pauperes omnes magno contemptu, magnaque ignominia à potentioribus, ditioribusque afficiebantur, atque indignissimis modis, leui de causa, vexati pessundabantur; id quod habitus ipse sordidus atque sorditatus arguebat: pauperum enim capita puluere conspersa conspiciebantur, quòd oppressi atque iactati à potentioribus terram vertice sæpe ferire cogerentur, atque raptatos pulueres in capillis combiberent, & sordes contraherent. Hoc enim maximæ oppressionis signum esse solet. Igitur & damascenos hoc etiam iniuriarum genere Israëlitæ superabant: id adeo sic Vates ait:

Qui conterunt super puluerem terræ capita pauperum; & viam humilium declinant.

MAXIMA enim iniuria, & expiandum nefas est, natura pares, æqualesq́. homines, quòd fortuna impares sint, contemptui, derisioni, & contumeliæ expositos sibi esse existimare: calumniæ hoc inuisum genus, & diuinarum legum ac publicæ libertatis oppressio Deo vltori vindicanda suscipitur, sicut scriptum est: Iudicabit pauperes populi, & (Psal. 71.) saluos faciet filios pauperum, & humiliabit calumniatorem. Viam autem humilium declinare, est commune ius libertatemq́ue prodere; ita vt in omni re inferior semper pauperiorum causa sit, eò solùm nomine quòd pauperes sint. Atque ita hunc locum explicat Chaldæus, *& iuri obscuriorum aduersatur*. Puluerem autem sordidationis, oppressionisq́ue signum esse, & nostri, & exteri auctores docent. Quoniam humiliata est in puluere anima nostra. Sic Homerus Dolonis oppressionem & casum pulueris vertice (Hom. Ilia. 11.) collecti, imagine significauit. Quòd autem filij Israëlis naturæ necessitudinem, & iura omnia, officiumq́ue sanguinis atque generis, magis etiam quàm Idumæi prodiderint; ex eo manifestum fit, quòd Idumæi naturalem tantùm fratrum concordiam necessitudinemq́ue violauêre, & misericordiæ, quæ sancta illis esse debuit, obliti, fratres gladio persequerentur. At verò Israëli, nullum neque diuinum, neq. humanum ius, aut officiū, sanctum, integrumque relictum est, sed omnis omnino & fraterna & paterna obseruātia, omnis totius honestatis colendæ ratio derelicta, reiectaque est; non solùm vt frater fratrem non erubescat, & obseruet, sed neque pater filium, filius patrem moretur, quo commune omnibus sanctitudinis ius violetur & prophanetur: siquidem

Filius & pater eius ierunt ad puellam, vt violarent nomen sanctum meum.

GRAVISSIMVM enim & flagitiosissimum scelus esset, si frater puellā fratris sponsam corrūperet: Namq́. hoc piaculum diuina lege vetitum est, vt quòd sanguinis generisq́. sanctitudinem polluat, sed multò etiā grauius est, eandem puellam, aut filio desponsatam à patre, aut patri etiā à filio pollui. Cuiusmodi portentosus incestus diuinæ, sacræque religionis maiestatem, dignitatē atq. decus obscurat & extinguit: Namq́. religionis necessitudine fratres omnes esse oportuit vnius communis omnium parentis & legislatoris filios: naturæ autem lege, & patres filijs obseruandi, & filij patribus honestatis exemplo instituendi fuerunt. Atq. hæc sanctitudo inuiolabilis illis esse debuit, qui præter omnes alias gentes segregati, delectique fuerant, vt naturæ pietatisq́ue decus conseruarent, sicut (Leuit. 19.) scriptum est: Sancti eritis mihi, quoniam ego sanctus sum Dominus Deus vester. & rur- (Deut. 7.) „ sum: Vocati estis in nomine meo, quia populus sanctus tu Domino Deo tuo. Puellam „ autem non meretricem intelligimus, sed viro sponsam, aut certè nubilem, & in paterna „ domo coniugio dedicatam. Naghara enim hoc in diuina lege significat; quo nomine & Dina, & Rebecca, & Rachel dicuntur. Zona autem meretricem siue quæstuariam Latinè sonat: neque verò ad meretricem, sed ad puellam dixit propheta. Igitur aut pater propriā filiam domi sedentem vnà cum filio vitiabat, aut nurum pater, aut nouercam filius, aut vterque alienæ filiæ pudicitiam simul expugnabant, aut singula hæc scelera ab alijs atque alijs admissa, diuinæ religionis splendorem polluebant; & quòd ijs modis legis violaretur sanctitudo, & Dei sanctissimum nomen pollueretur: Namque populum his moribus Dei populum appellare, diuinum nomen polluere est: quasi verò tam nefarijs flagitijs nobilitatus populus, purissimo sanctissimoq́. numini gratus esse possit. Omnia autem scelera illa quæ à nobis indicata sunt, hoc vno genere contineri res ipsa docet. [*Filius & Pater eius ierunt ad puellam*:] ita vt flagitiosissimo incestus genere, & gentibus etiam ignoto,

Iſraëlitæ flagrarent. Omnino auditur inter vos fornicatio,& talis fornicatio,qualis neque inter gentes; ita vt vxorem patris ſui quis habeat. Ex qua Apoſtoli oratione manifeſtè apparet, huiuſmodi ſtupra nefaria omnino gentibus exiſtimata, & pro portento, ſi quando extitiſſent, habita fuiſſe: *Quem patitur dormire nurus corruptor auaræ?* aiebat Satyricus. Ammonitarum autem ſceleri non diſſimile, diſpar tamen, & grauius multò, aliud Iſraëlitarum flagitium fuit: Ammonitæ enim montibus multo opere ac labore ruptis, vicinorum terminos violare, agroſque alienos coarctare, ſuos dilatare conati ſunt: Iſraëlitæ verò fratrum etiam ſuorum pauperrimorum fortunas per fraudem, per dolum & iniuriam, per calumniam inuadebant, miſeroſque & argento, & veſtibus expoliabant, atque ijs rebus nullo ſibi labore partis fruebantur, & ad nefariam voluptatem abutebantur, quæ fratribus ſuis non ſine magno ſudore comparata fuiſſent: Etenim aut vſura & fœnore, aut calumnia à ditioribus, vt nunc fit, tenuioris fortunæ homines oppreſſi, & iniquo iudicio damnati, quicquid pecuniæ domi eſſet imprimis exoluere, deinde cùm id pro mulctæ ratione non ſatis eſſet, indumenta & ſtragulæ veſtes pignori tradere cogebantur. Hæc autem res, vt nullo negotio parari, ita nefario otio illis profundi ſolebant: Namque in ſacrilegis illorum epulis & conuiuijs adornandis, quæ frequentiſſima in vanorum deorum honorem agitabantur, argentum conſumere, veſtes autem pro culcitris ſubſternere conſueuerant, ita vt alterius nudi & egentis fratris rebus & ſuppellectili, alter profuſè, impiè, & luxurioſè abuteretur. Hoc eſt quod dicit:

1.Cor.5.
Iuuen.Saty.1

Et ſuper veſtimentis pignoratis accubuerunt iuxta omne altare; & vinum damnatorum bibebant in domo Dei ſui.

VESTIMENTA non ſolùm quibus induimur, ſed quibus in lectis & cubilibus vtimur, imò & aulæa etiam dicuntur; accumbere autem olim comedentes, in conuiuijs præſertim, conſueuère. Hoc verò ab iſtis iuxta omne altare factitatum ait, vt frequens luxuriæ & delitiarũ ſtudiũ cùm ſuperſtitione coniunctum ſignificaret; rerum autem profuſio exiguũ in pariendo, aut nullũ laborẽ cõſumptum fuiſſe arguit. At verò cõnexa hæc eſſe, & alia alijs cognata videtur, vt ſuperſtitionẽ, voluptates & delitias luxuria pariat atq. alat; luxuriam verò calumnia & iniuria ſuſtentet: Neque enim quis & voluptati, & diuitijs comparandis, niſi alienis rebus inſidiatus fuerit, operam dare poſſit. quam quidem rem antiquus ille vates Pindarus eleganter docuit, iniuriam enim, ſaturitatis matrem audaciloquam nuncupauit: *Vinum damnatorum* Hebraicè *oppreſſorum* dicitur, vt iniuſtè mulctatos eos fuiſſe oſtendatur, [*in domo Dei ſui,*] quod ipſi ſibi adoptauerant numen; non veri quidem Dei, ſed falſo nomine Dei ſui appellati; qui qualis eſſet, ipſa colendi ratio arguebat. Atque hac etiam in re Iſraëlitarum ſcelus, Moabitici regis indignum facinus vincit: Namque ille vnum tantùm hoſtis ſui filium ſuper murum ſacrificauit: Iſraëlitæ verò epularia ſacrificia, vino atque libaminibus ex multorum fratrum ſuorum oppreſſione comparatis, frequenter factitant; neque ſuper murum, ſed ſuper miſerorum veſtibus in omni deorum ſuorum altari res agitur, vt præter acceptam iniuriam indigniſſimo etiam ſpectaculo miſerrimi homines aſſiduè vexentur. Id autem facinus non minus flagitioſum eſt, quàm ſi totidem homines quotidie mactentur atque ſacrificẽtur: Etenim qui ex rebus iniuria & calumnia partis ſacrificat, perinde nefariè & crudeliter agit, atque qui hominem ipſum, vnde hæc ablata fuerint, mactandum, ſacrificandumq́. procuret, ſicut ſcriptum eſt: Qui offert ſacrificium ex ſubſtantia pauperum, quaſi qui victimat filiũ in conſpectu patris ſui. Ex quibus omnibus rebus conſequitur Iſraëlitas vltra tria illa omnibus gentibus communia, grauiora etiam quàm cæteræ nationes facinora, multoque indigniora quarto quoque in genere admiſiſſe. Quòd ſi eorundem grauiſſimum, ſeueriſſimumque iudicium gentibus à cultu meo alienis ſubeundum tandem eſt, quonam pacto ab Iſraëlitis effugi poſſit, penes quos maiorem diuini nominis, iudicij, ſanctitudiniſque notitiam eſſe oportuit. Deum enim huiuſmodi ſcelerum & facinorum vindicem & vltorem, etiam apud exteras ac barbaras nationes eſſe, & diuina quã acceperant lege, & exempli; manifeſtum illis eſſe, & debuit, & potuit. Neque enim cauſari poterunt diuinum de his rebus conſilium & iudicium ignotum ſibi fuiſſe, quando nullum hactenus exemplum aut in ſe, aut in alienis gentibus habuerint; quo exemplo eiuſmodi facinora numini adeò inuiſa eſſe agnoſcerent, vt eorum cauſa gentes euerterentur

[illegible]
Eccle.34.

& perirent: Nam quæ exempla nunc illis à Deo per Vatem proposita sunt, futurorum, non præteritorum sunt iudiciorum. Siquidem Damasceni, Tyrij, Palæstini, alijque quos perituros prædixerat, futuris non autem præteritis temporibus diuinorum iudiciorum exemplo esse potuerunt. quòd si admonendi Israëlitæ suorum scelerum, atque diuini iudicij fuissent, præteritis potius exemplis fuisset vtendum; quibus edocti, cauere sibi illi melius quam futuris potuissent. Hanc adeò translationem, qua sese vtcunque defendere Israëlitæ cogitarent, vanam inutilemque esse Deus demonstrat; ne qua illis latebra, quò se conijciant, reliqua esse possit. Etenim quæ hactenus aliarum gentium crimina perorata sunt, iudicij in ipsos confirmationem, non præiudicij rationem habuêre: neque ad ostendendum diuinum de ijs rebus aduersus gentes consilium, sed ad firmandã in Israëlitas sententiam, proposita sunt. Satis enim illis, & ad huiusmodi scelera fugienda, præceptorum in diuina lege, & ad cauendum sibi, exemplorum in alijs gentibus iam olim fuerat: Siquidem antequam eam regionem, quam diuino beneficio incolebãt, occuparent, de huiusmodi sceleribus fugiendis, sanctissimas planè & apertissimas acceperant leges, & præsenti etiam exemplo confirmatas perspexerant, sicut scriptum est: Leuit. 20. Nolite ambulare in legitimis nationum, quas ego expulsurus sum ante vos: Omnia enim hæc fecerunt, & abominatus sum eas. Vobis autem loquor, possidete terram eorum, quam dabo vobis in hæreditatem. Custodite leges meas atque iudicia, ne & vos euomat terra, quam intraturi estis, & habitaturi. Ne videlicet se Israël ex hoc iudicio vlla ratione euasurum speret: Namque diuina natura cùm simplex sit, immutabilis etiam suis in consilijs est; ita vt quæ facinora semel improbauerit, nunquam amplius probet. Ego Deus, inquit, & nõ mutor. Igitur secunda hęc seueritatis exempla à Deo in finitimas Israëlitis gentes edẽda, nõ modò ad diuini aduersum Israël iudicij ostensionem, sed etiam ad confirmationem, atque ad inferendorum quoque criminum comprobationem pertinent; cùm ad iudicandum satis in lege, satis superque in antiquis fuisset exemplis: Namque

Ego exterminaui Amorrhæum à facie eorum: cuius altitudo quasi Cedrorum altitudo eius & fortis ipse quasi quercus: & contriui fructus eius desuper, & radices eius desubter.

AMORRHÆVM potissimum appellat, quòd ea gens cæteris omnibus, quæcunque eiectæ sunt, & multitudine, & copijs atque potentia excelluerit, princepsq́. tum re gesta, tum admisso scelere fuerit. Quamobrem cùm de earum gentium casu Deus Abraham certiorem faceret, Amorrhæos tantum nominauerat: Gene. 15. Quia nondum, inquit, completæ sunt iniquitates Amorrhæorum. Eius autẽ populi præter cæteros præstantia, Cedrorum altitudine, & quercus firmitudine significatur: Cedrus enim vbicunque fuerit, alijs arboribus longè lateque conspicua præeminet, sicut scriptum est: Cant. 5. Species eius vt Libani, electus vt Cedri. Quercus autem fortissima, firmissimaque ligni materia constant; vnde & humanam gloriam, & potentiam vtriusque arboris nominibus Isaias significauit: Isai. 2. Et dies, inquit, Domino exercituũ est super omnes Cedros Libani, & super omnes quercus Bassam. Hanc igitur & gloria & fortitudine maximam gentem, cum socijs suis omnibus funditus deleuerat, ob eadem quæ nunc Israëli in crimine posita scelera sunt. Ita autem penitus euersa est, vt nullus, qui id nomen tueri posset, relictus omnino sit. Namque & filij, & patres excisi, & radicitus sublati sunt. fructus ergo & radices, omnem eiusdem gentis familiam, posteritatemque omnem intelligimus. perstitit enim Vates in ea similitudine, quam ex arboribus transtulerat. *Contriui*, euerti & perdidi. Deus autem se eius rei auctorem facit, ne gentes illas temporum vicissitudine, & seculorum mutatione, sed diuino consilio, ob nefaria facinora pulsas, existimare aliquis posset: atque in eius rei argumentum, splendorem & fortitudinem produxit. Neque enim paulatim ea gens corruit & detrita est, quod tẽporum vicissitudine adscribi solet, sed in ipso potentiæ robore, in ipsa splendoris gloria subitò euulsa, extinctaque fuit; vt non ad aliam, quàm ad diuinam virtutem referri res potuerit. Hactenus quidem Israëlitarum & gentium comparatio est: nunc verò vtriusque regni, & Israëlitici & Iudaici, res etiam inter se conferuntur; ostenditque Vates Israëlitas iisdem beneficijs cum Iudæis olim affectos, non minoribus, nunc flagitijs quàm illos fuisse inuolutos.

Et ego

Et ego ſum, qui aſcendere vos feci de terra Ægypti, & duxi vos in deſertum quadraginta annis, vt poßideretis terram Amorrhæi.

MAXIMA ſibi in Iſraëlitis beneficia collocata, maximam in his ipſis erudiendis curam diligentiamq́ue adhibitam cómemorat Deus, vt grauius multò deſerti officij crimẽ oſtendatur. Iudæi ab Ægypto, de domo ſeruitutis in libertatẽ aſſerti, quadraginta annis per Arabiæ ſolitudines ducti, beneficentiſſimum Deum experti ſunt, nullius quidem rei, quæ ad vitæ vſum & ſuauitatem eſſe vtilis poſſet, inopia laborantes: prætetea diuinas leges edocti, & ſacris præceptis inſtitutiſq́ue, quibus rerum ſuarum felicitatem perpetuá facere, augereque poſſent, in promiſſas ſedes, feliciſſimamq́ue regionem adducti ſunt, quas expulſis hoſtibus cum maximis diuitijs occuparunt. Hi autem ſuperſtitione paulatim admiſſa, diuinam legem immemores abiecerunt, ſeſeq́ue ob eam rem, earum quas ſuperius commemorauimus pœnarum reos, dignoſq́ue reddiderunt. Nullis quidem beneficijs inferiores Iudæis Iſraëlitæ fuerant: Namq́ue & ij ex eadem ſeruitutis miſeria liberati, nihilominus in deſerto quadraginta annis, ſicut Aquilæ filij, in humeris portati fuerant, eandem diſciplinam edocti, ijſdem omnino præceptis, inſtitutiſq́ue abundabát Ammorrhæorum, ad quorum regionem peruenturi fuerát, mores quales eſſent, quamq. illis execrandi, admoniti ſæpiſſime ſunt: ad eandem legem, ad idem commune cum Iudæis ius vocati atque relati, nihil omnino, quod aut ad vitam ſuauiter agendam, aut ad pietatem conſeruandam pertineret, deſiderare potuerunt. Nam fertiliſſima Ammorrhæorum regione potiti ſunt, & multis ſæpe pientiſſimis, & ſapientiſſimis viris abundauerunt, à quibus & oratione, & vitæ exemplo in officio continerentur. Hoc enim vt nunquam illis deeſſet curauerat Deus, cuius curam, & prouidentiam, ſemper præſentẽ ſibi experti fuerant. Quòd ſi legis volumen illud ſanctiſſimum Iudæis cuſtodiendú creditum fuerat neque hac commoditate caruerant Iſraëlitæ, apud quos ſanctiſſimorum virorum & vatum non rara frequentia fuerat: ita nihil ſibi ſubductum, nihil omnino deſideratum fuiſſe, affirmare verè poſſint, id quod ipſorum teſtimonio probádum permittit Deus. [*Vt poßideretis terram Amorrhæi.*] hoc ad vitæ vſum & felicitatem; ad pietatis autem cuſtodiam & propagationem illud ſpectat:

Et ſuſcitaui de filijs veſtris in Prophetas, & de iuuenibus veſtris Nazaræos.

VIROS à quibus & doctrina & vitæ exemplo inſtrueremini: Namq́ue vtrumque genus, non naturæ, ſed diuini ſpiritus virtuti adſcribitur: Vaticinium enim maius donũ eſt, quàm vt humanis artibus parari poſſit, atque ad aliorum hominum vtilitatem à Deo comparatum eſt: quemadmodum etiam & ſumma vitiorum fuga, eximiumq́ue virtutis ſtudium, ad imitationem cæteris hominibus propoſitum, diuinum planè opus eſt, atque à vulgari conſuetudine longè ſemotum. Vtroſque autem Deus populo ſuppeditabat, vt aliorum oratione & doctrina, aliorum ſpectata maxima virtute, cæteri ad eandem pietatis laudem contenderent, & quantum in ipſis eſſet conati orationibus & precibus ſummoq́ue ſtudio, & omnibus votis, reliqua à benigniſſimo numine impetrarent. Prophetæ autem, qui, & quales, & quamobrem fuerint, ſæpe aliàs dictum eſt. Nazaræos verò præclarum hominum genus eſſe intelligimus, humanarum rerum deſpicientia, & diuinarum amore atque ſtudio inſignes, qui voluptates & vitia, quàm indigna humana dignitate eſſent, ſuo exemplo docerent, atque ad altiora ſublimioraq́ue expetenda cæteros mortales allicerent. Eius generis Samuel, Hieremias, Ioannes Baptiſta, multiq. alij fuerunt, quorum admiranda vitæ probitas, animiq́ue magnitudo, vel frigidiſſimum quẽq́ue ad virtutis ſtudium incendere potuerunt. horum velut legis cuiuſdam viuentis, atque ad ſe animos hominum allicientis, non exiguam copiá Iſraëlitis eſſe Deus curauerat. Complures enim, ex iunioribus etiam, ad eum virtutis gradũ euexit, quòd & virtutis admiratio maior, & imitatio, atque contentio facilior eſſe cæteris poſſet: Nam ſi illa ætas à labore ad libidinem procliuis, tamen eam amplitudinem, eamq́ue maximam dignitatem conſequi poterat, nihil impedit, quò minus cæteræ etiam, & maturiores ætates, idem quoque conari, atque ex diuini ſpiritus benignitate ſperare potuiſſent. Ob id ergo ex filijs Prophetas, & ex iuuenibus Nazaræos perpetuos excitabat Iſraëlitis Deus, vt perpetua illis ad pietatis ſtudium cauſa, materia, commoditaſq́ue eſſet.

Nunquid

Nunquid non ita est filij Israël, dicit Dominus?

DOMINVS affirmat: & quanquam ad veritatem firmandá satis superque sit Dominum dixisse; tamen liberam vobis defensionem, negationemque permittit, si vlla vnquam aut esse, aut excogitari possit. Quæ cùm nulla sit, manifestum est vos non minoribus, non paucioribus beneficijs quàm Iudæos deuinctos; non minori etiam officij obligatione, legeq. teneri: vtrum verò pari, an etiam maiori culpa teneamini, facinore recensito ostendetur.

Et propinabatis Nazaræis vinum, & Prophetis mandabatis, ne prophetetis.

VESTRVM quidem fuerat legem meam religiosissimè obseruare, quòs ego & in solitudine tam diu erudieram, & instituerам, atque à gentium moribus deterrueram; & in concessa etiam regione agentes, quotidiana vatum, & Nazaræorum frequentia ornaueram; quorum alteri doctrina cælesti augere vos poterant, alteri virtutum & continentiæ exemplis: sed planè vos nullum neque legi, neque doctrinæ, neque exemplis locum reliquistis; imò omnia quæ à me vobis ad pietatem, aut colendam, aut propagandam oblata sunt, malis moribus, summo studio, atque omni diligentia euertistis: Namq. Nazaræos quos ego egregiæ continentiæ exemplum proposueram, ad vestri imitationem traduxistis, effecistisq. vt in vestram inciderent vinolentiam: indignam rem, atque eorum instituto, vestræque vtilitati prorsus inimicam. Vates verò quos maior diuini spiritus vis agebat, cùm ad eandem insaniam vobiscum adigere non possetis (neque enim diuini afflatum spiritus impedire poteratis) tamen minis, & terroribus, aliisq; modis, ne vaticinarentur prohibebatis: quodque in hoc ipso vate Amoso, & in Helia, Helisæo, atque aliis Israëlitæ conati etiam sunt. Veracium namque vatum reprehensionibus offensi, & principes & populi aduersabantur, quantumque in ipsis erat illorum præsentiam vitare, monitaque atq. consilia abijcere studebant: Etenim Israëlitarum rex Achab à Iosaphat rogatus, an quispiam verus Domini propheta adesset, vnum tantùm apud se reliquũ esse
1.Reg.22. Michæam respondit, sibique molestissimum, quòd infausta semper & suis votis aliena responsa redderet; qui etiam accersitus à nuntio rogabatur, ne tam vera quàm regibus grata atque iucunda prædiceret. Plura etiam alia in sacris libris testimonia sunt, quibus hoc Israëlitarum de reprimendis vatibus consilium studiumque arguitur; ex quibus omnibus manifestum fit, grauius etiam Israëlitas, quàm Iudæos quarto illo in scelere deliquisse. namque Iudæi & falsis vatibus decepti, diuinam legem paulatim negligentes abiecerunt: Israëlitæ verò impetu facto legem rumpere, & veros vates opprimere, atque sanctissimos quosq. probati exempli viros corrumpere moliti sunt. O facinus execrandũ, ò præsentem nostrorum temporum imaginem, & quis est, qui non planè videat egregios probosque viros, qui alijs virtutis & continentiæ exemplo esse debuerunt & potuerunt, perditissimorum hominum, inter quos versantur, consuetudine corrumpi? Quis hodie verus Domini propheta aut apostolus extat, cui cùm de Christianorũ moribus oratione arguendis, atque corrigendis ministerium creditum sit, tamẽ quod sentiat verè & apertè dicere liceat? Desunt ne fortasse hodie in Christiano populo aut Achabi, aut eius eunuchi, aut etiam Amasiæ? Miror equidem tantũ hodie esse fiduciæ pijs atque probis viris, diuinæq. legis, & virtutum studiosissimis, vt aut nulla, aut incerta fructus spe, certissimo autem periculo, frequentibus & celeberrimis huius temporis hominum conuentibus & populis sese credere & cõmittere audeant: Nam si id exẽpli causa fiat, nullum istis moribus, nisi sibi simile petitur exẽplum: si suę in medijs æstibus cõstantię probãdæ cõsilio; atqui tanta vitiorum, tamque turbulenta tempestas est, vt penè dicere possim, cælestes spiritus si in hoc pelago nobiscũ illi nauigarint, iactare posse, nedum hominibus carni & sanguini naufragium parere. Quamobrem quicunque sibi melius & tutius consultum esse voluerint, ijs huius temporis procellam deuitare suadebo; atque per eam qua Christianos omnes prosequimur charitatem rogabimus, vt communibus nos etiá votis, precibusque adiuuent, quo & ipsi colũbinis alis, has procellas, in quibus, dum hæc scribimus, versamur, effugere valeamus. Quis sibi aliud sperare inter Israëlitas possit, nisi aut si Nazaræus est vinolentiam exercere, aut si propheta, silentium agere cogatur? Iam verò omnium scelerum conuictos Israëlitas, quænam pœnæ maneant, audiamus.

Ecce

Ecce ego stridebo subter vos sicut stridet plaustrum onustum fœno.

SINGVLARVM gentium quas hactenus produxerat, & Iudæorum suppliciũ communi quadã & generali oratione decreuerat; Israëlitarum verò pœnas sigillatim, & partibus suis distinctas persequitur, quoniam aliarum causas ad Israëlitarum crimen probandum, peroranduműque citauerat: Horum enim vatem Amos agebat; illorum autem tantum res in exemplum adducendas susceperat. illa ergo breuiter & in genere, hæc autem fusius & per partes singulas tractauit; quamobrem oratione illa, & sententiæ formula non est vsus, & mittam ignem in Israël, &c. sed calamitatem, excidium, captiuitatemque ipsis futuram apertè descripsit. Pœnarum autem genus grauissimum, & molestissimum, communeque omnibus ferendum esse prædicit, quarum pondere omnes pariter pressi, cõmunes, miserrimosq́. gemitus edere cogantur: namque suatum vanitatũ, scelerum, impietatis, & vitiorum fascem, & pœnarum his facinoribus dignarum tantũ illis onus Dei iudicio est imponendum, vt nullo pacto abijci, perferri autem vix, & non sine multo atque diuturno gemitu queat; quemadmodũ plaustri rotæ cùm graue fœni, aut manipulorum onus vehunt, magis etiam quàm alio quouis pondere stridere solent: aliarum enim rerum solidior materia premit quidem, tamen consîdet, eodemq́. semper modo immobilis incumbit. fœni autem & manipulorum rarior atque tenuior natura ventum, aëremque admittit, & continua agitatione plaustrum, plaustrique rotas assiduè vexat, atque illa motus frequentia, eum quem audimus sonitum atque stridorem acuit, auget, vehementioremque reddit. Currus igitur rotæ Israëlitæ erunt, plaustrum ipsa scelera; pœnæ verò quas ipse sibi sceleribus & flagitijs parauerunt, onus fœnique fasces, & manipuli fuerint: ita vt nihil sibi nisi paleas, fœnumque comparasse intelligant. Id verò grauissimum eis molestissimumque erit, sicut scriptum est: Ecce parturit Psal.7.
dolorem, concepit mendacium, & peperit iniquitatem; conuertetur dolor eius in ca- „
put eius, & in verticem ipsius iniquitas eius descendet. Voces autem, eiulatus atque ge- „
mitus omnibus communiter fundendi, communem omnibus calamitatem fore arguũt, ita vt totus populus, velut plaustrum quoddam compactum & concinnatum, miserrimus & ærumnis pressus, nihil præter communem gemitum, & muliebrem eiulatum præstare possit, nihil sibi ipsi vlla ex parte consulere: nam quæ in bellicis euentibus esse solent aut præsidia, aut auxilia, aut ad salutem artes, & facultates, nullæ Israëlitis reliquæ erunt, non communis aut priuata virtus, non celeritas cursusque velocitas, non armorum tutela; nihil denique erit, quod eos à periculo tutos, ab onere ferendo immunes, à gemitu alienos efficere possit. Hanc autem rem Vates argumento ex contentione ducto sibi familiarissimo ostendit hoc modo: Si quibus minus proprium est in bello gemere & eiulare, illi gement & eiulabunt, profectò nullum expertem gemitus futurum esse consequitur. atqui neque robustissimum quemque, neque fortissimum, neque velocissimum, artes, facultatesue suæ à gemitu liberabunt, multò igitur minus & cæteros. Assumptionem autem singularum partium declaratione probat, prædicitq́. quid vnicuique parti futurum est, vt accidat.

Peribit fuga à veloce, & fortis non obtinebit virtutem suam, & robustus non saluabit animam suam.

HÆC tria hominum genera, dum in bello aut propriæ, aut etiam communi saluti consulunt, suis artibus, aut viribus fidentia, neque clamare præ dolore aut metu, neque eiulare solent. Velox dum desperatis aliàs rebus in fugam se conijcit, silẽtio potius quàm clamore vtitur. *Fortis* verò, hoc est, qui suam virtutem & sibi, & alijs præsidio fore putat, armorum pondere sese ita impedit, vt leuis ad fugam esse non possit; hic ad rem strenuè gerendam intentus, clamorem vt parum virilem aspernatur. *Robustus* autem est is qui non adeo fortis est, vt multorum hostium impetum sustinere, pluresque ex suis ciuibus seruare possit, sed qui sese, vitamque suam tueri suis viribus, & dexteritate posse speret: neq. hic etiam in pugna clamat, aut eiulat, ne hosti cedere videri possit. Verùm enimuerò quo tempore illis ex diuini iudicij consilio Assyriorum exercitus bellum illaturus erat, omni huiusmodi salutis præsidio destitutis, nulla nisi gemendi facultas reliqua futura erat: Peritura enim erat fuga à veloce, & fortis, strenuusque virtutem suam vanam experturus erat; & robustus, qui animæ suæ defendendæ præsto esse alias

posset,

posset, deficiet omnino. Et quoniam miserrimis & desperatissimis rebus in velocitate, ad salutem fuga sibi consulendam, vna reliqua esse solet spes, hæc etiam pars omnino negata illis fore prædicitur. Agilitas autem ad cursum, aut natura, aut expeditione, aut arte comparatur. Sunt enim qui tanta pedum celeritate valeant, vt equites etiam præeuntes consequantur: hi stadijs insignes, coronari, honoriq́ue haberi consueuêre. Sunt & leuis armaturæ milites qui arcu sagittas strenuè iaculentur, eaq́ue re & ad pugnam, & ad fugam expeditiores sunt. Alij autem ex equis pugnare, atque eorum celeritate, & hostem sequi & fugere didicerunt: nihil autem horum tunc Israelitas iuuabit. Namq́.

Et tenens arcum non stabit, & velox pedibus non saluabitur, & ascensor equi non saluabit animam suam.

QVEMADMODVM quisq́ue arte facultateq́ue sua vtatur, indicat Vates: Nam qui sagittas mittendi peritia & celeritate præditus est, is dum fugit interdum consistere, & insequentem hostem sagittis petere, atq. ita euadere periculum nouit: qui verò cursu, pedumq. valent velocitate, ijs quoad in tuto sint nulla quies aut cessatio est. At verò qui equo fugam parauerit, tantum vitæ, salutisq́ue suæ rationem habendam sibi esse ducit; ac dum sese periculo eripiat, quid equo fiat non laborat. Nulla autem Israëlitis in his rebus ad salutem esse poterit via. namq́ue & tenens arcum non stabit, vt sagittis hostem
Psal.43. moretur, sicut scriptum est: Non enim in arcu meo sperabo; & velox pedibus non effugiet tamen, & qui equo vtitur, neque etiam cum equi pernicie animam suam, hoc est, vi-
Psal.32. tam tuebitur. Fallax enim equus ad salutem. Sed si maximè vna salus victis est, nullam sperare salutem. atque hoc consilio nonnulli pericula obfirmato animo superauêre, tamē
Ibidem. nihil horum istis continget: Si quis enim consistere, omniq. pertinacia dimicare paret, in abundantia tamen virtutis suæ non saluabitur; quia traditi à Deo suo omnino, hostiumq. manibus permissi erunt. Itaque quicunq. fugam turpem, victoriam verò aut mortē honestam sibi esse persuaserit, is turpissimam in fugam sese dare metu & terrore cogetur: namque non solùm armis abiectis, sed vestibus omnibus depositis aufugiet: is autem in fuga occisus, aut captus, & vitam pariter, aut libertatem, & fortitudinis gloriá amittet.

Et robustus corde inter fortes nudus fugiet in die illa dicit Dominus:

[*Robustus corde*, Hebraicè dicitur: *Et fortificatus in corde suo in heroibus.*] hoc est, qui inter fortissimos duces gloriæ causa animum suum maximè obfirmauerit. Id enim præstantissimum & insuperabile robur est, si ad maximam virtutem & incredibiles vires, summa etiam animi constantia accedat, atque adeo ad hanc laudem fortissimi viri vocari in sa-
Iosu.1. cris exhortationibus consueuêre, sicut scriptum est: Confortare & esto robustus. Atque hactenus quidem calamitates Israëli venturas sub trāslatione, & in genere Vates prędixit; iudiciumq́ue eadem ferè formula, qua aduersus alias gentes pronuntiatum fuerat, pronūtiauit: nunc verò deinceps hæc eadem fusius apertiusq́. persequitur.

CAPVT III.

AVDITE *verbum quod locutus est Dominus super vos, filij Israël: super omnem cognationem quam eduxi de terra Ægypti, dicens.*

VT VATICINII huius non sententiam modò, sed dispositionem quoque atque cohærentiam teneamus, eius rationis atque instituti meminisse imprimis oportuerit, quod à Vate seruari, in superioribus diximus: nempe arguendi formam libenter ab eo tractatam, quæ contentio, aut comparatio à Dialecticis & Rhetoribus nuncupatur: vt cùm gentium aliarum scelera, & scelerum pœnas ostenderit, Israëlitas, quorum causa Vates ipse est legatus, ijsdē atq. grauioribus etiam criminibus accersitos, seueriori quoq. destinet supplicio. Igitur quæ singulis gentibus flagitia fuerint, quæ etiá pœnæ decretæ, iam exposuerat, atq. in genere etiá Israëlitarum proposuerat causam, nunc verò eandē plenius tractaturus, eos, quorum res agenda est, in crimen vocatos, attentos esse vult, eosdemq́ue ad orationis suæ veritatem probandam testes & iudices admittit. Vocat autem imprimis Israëlitas, quos reos præcipue ipse facit; sed probandæ veritatis, & testimonij causa Iudæos etiam appellat, quorum de diuina lege & religione communes omnino

rationes fuêre, ac propterea etiam communis officij, fideique seruandæ vtrisque fuerat obligatio. Ob eam rem ait, *filij Israël*. hos enim imprimis reos facit: deinde verò: *super omnem cognationē quam eduxi de terra Ægypti*. Cognationem pro tota Israëlis familia dixit; est enim Mispahhat nomen totam vnam nationem significans, vt apud Zachariam: Et si cognatio Ægypti non ascenderit, & illud: Cognatio eorum simul. Dominum autem Zacha.14. Psal.73. accusatorem facit dicens, [*Verbum quod loquutus est Dominus super vos*:] hoc est urationem quam contra vos suscepit Dominus; quam orationem Vates ipse non tam agit, quàm refert: sustinet enim Dei accusantis in agendo personam. Principiò autem rationem affert quamobrem eorum causa grauius, & vehementius, pleniusque multò quàm aliarum gentium tractetur; cur etiam singula in eos scelera, atque omnium gentium flagitia obseruet, animaduertatque, cùm aliarum gentium non nisi grauissimas tantùm iniurias persequi consueuerit: Nam quamuis nullum vlli genti facinus aut scelus admittatur impunè (erit enim quando singulorum ratio, pœnæque dandæ singulis sint) tamen exactiori quodam iudicio Israëlitarum res agi, inquiri atque tractari etiam in hac vita videntur. Id autem haud iniuria fit: nam qui pluribus & maioribus beneficijs affecti apertioribus fœderis & fidei legibus astricti sunt, pluribus etiam officijs tenentur, & exactiori, acriorique subiacent iudicio, sicut scriptum est: Seruus qui non nouit volun- Luc.12. tatem domini sui, neque facit eam, vapulabit: qui verò nouit & non facit, vapulabit pluribus. Quoniam autem Israël præ omnibus terræ nationibus in familiarem populum adoptatus, & à seruitute redemptus, libertate & ciuitate donatus, perque desertum antea, & deinde in regione ipsa quam incolebat innumeris semper muneribus atque honoribus affectus fuerat, ex ea re argui manifestè poterat maiori prouidentia & cura illis, illorumque rebus à Deo prospectum esse, actionibus etiam omnibus tam bonis quàm malis obseruandis & inspiciendis, maiorē adhibitam esse diligentiam: Non quòd cæterarū gentiū res à numine ignorentur, sed quòd vt in hoc populo præ cæteris ornādo, beneficentissimum se Deus exhibuit: sic repetendo ab eis officio, æquissimum iudicem, acerrimumque sese præbeat exactorem. Veluti si quispiam aut princeps, aut rex, alias quidem ciuitates, quas plurimas possidet, necessarijs legibus, beneficijsque prosequatur; quam autem sibi proprius in regiam optet, cuius se imprimis ciuem, patronum, tutoremque profiteatur, eandemque magis præsentia sua illustrare, muneribus ornare, frequentibus etiam beneficijs cumulare studeat; illam profectò vel ob eam rem quòd assiduus in ea ciuitate sit, singulorumque ciuium rebus ipse augendis, prosperandisque prouideat, maiori singulorum hominum negotiorum, gestarumque rerum notitia & obseruatione abundare oportet. Hanc eandem omnino similitudinem ad se transferens Deus, causam exponit quamobrem acrius sibi cum eis quàm cum cæteris agendum sit: namque ex antiqua, assiduaque erga eos beneficiorum consuetudine & cura, exploratissimas iam singulorum res, rationesque habet. Hæc autem non ad diuinam & ineffabilem rationem, sed ad humanam, & nostris sensibus accommodatam, vt aliàs diximus, referenda sunt, at nobis profectò huiusmodi Dei cum hominibus sermones suauissimi gratissimique sunt.

Tantummodo vos cognoui ex omnibus cognationibus terræ: idcirco visitabo super vos omnes iniquitates vestras.

ALIARVM, inquit, gentium grauissima scelera, & quæ publicam in se continent iniuriam, visitare ego soleo; quorum res & si curæ mihi sunt, tamen vt longius sepositorum, non nisi grauissimæ & diffamatissimæ causæ publicè iudicantur, quæ multis nuntijs atque testimonijs iam ad me sunt perlatæ, sicut scriptum est: Clamor Sodomorum & Gomorrhæorum multiplicatus est, & peccatum eorum aggrauatum est nimis: de- Gen.17. scendam, & videbo vtrum clamorem, qui venerit ad me, opere compleuerint, an non, est ita vt sciam. Vide quàm longè à cæteris nationibus sese abesse Deus ostendat, vt publica in eos iudicia non nisi de publicis & maximis sceleribus exerceat, qui tamen singulis hominibus priuatè iudicandis est præsentissimus, sicut scriptum est: Quia tu red- Psal.61. des vnicuique iuxta opera sua. Vestra verò negotia atque res omnes notissimæ mihi sunt, vtpote quibus præsentia mea, maximoque munerum cumulo ornandis, assiduus semper fui; ideo cunctarum iniquitatum vestrarum rationes in iudicium reuocandæ

d mihi,

mihi, atque animaduertendæ in vobis sunt, sicut lege iam, & iustissima sanctione constitutum fuerat; Scriptum namque est: Sanctificabor in ijs qui appropinquant mihi. Leui.10. Visitationem autem hoc in loco, idem quod Latinis, animaduersionem esse dicimus, atque ad easdem referri res. Videndum autem est quanta diligentia Deus vel tenuissima quæque populi sui peccata obseruet: quanta etiam seueritate puniat, quantumque sibi hac in re cauere eos oporteat, qui præcipuam quandam Dei erga se curam esse intelligunt & prædicant, quo in gradu Christianus hodie populus est collocatus. Quoniam verò Israëlitis in crimen vocatis Iudæos etiam adiunxerat, atque vtrisque simul easdem excidij & abductionis constituerat pœnas, velut eodem sceleris genere obligaris reis, cùm diuersæ tamen vterque ab altero sententiæ, dissentientisque consilij populus esse videretur; ostendit Deus cum maxima regni dissensione, maximam impietatis inter illos esse consensionem, illudque ab vtrisque fuisse admissum, vt cùm maximè de regno, de regibus dissideretur, in idem tamen impietatis studium vehementer vtrimq. incumberetur. Itaque ex illa discordia hanc in superstitione concordiam ortam esse affirmare possis. Consentaneum igitur est eosdem pœnarum socios esse, qui & sceleris etiam fuerint. Magnam autem vtriusque populi conspirationem & concordiam ad superstitionis studium defendendum esse, similitudine proposita demonstrat:

Nunquid ambulabunt duo pariter nisi conuenerit eis?

FIERI non posse, ait, vt duo pariter eandem insistant viam, alterque alterum impediat, nisi eodem studio vterque teneatur. Quanquam ergo ab alterius rege alter desciuerit populus, vterque tamen à diuina lege pariter desciuit; atque vterque superstitionis viam affectauit, alterque alteri muniuit. Et de regno quidem inter illos magnæ simultates & factiones; de superstitione verò & simulachrorum cultu, nulla prorsus dissensio, sed magnus in hac causa animorum, studiorumque consensus fuit: ac perinde re ipsa inter eos conuenit, ac si communicato consilio eandem fouendam, confirmandamque susciperent. Vt igitur eiusdem sceleris idem consilium fuit; sic idem etiam erit eijsdem supplicium. Vtque hic & ille populus animum pariter ad superstitionem, diuinæque legis contemptum appulit, sic & vterque hostis idem prorsus de his perdendis inibit consilium: Namque Senacherib decem tribus ob nefarium superstitionis scelus; ob idem etiam & Nabuchodonosor Iudæos Deo impulsore vastauit. Quoniam verò grauissimum hoc vtrique populo impendebat malum, quale ipsi depellere omnino non valerent; etenim cum maximis, & potentissimis, & cælitus etiam instructis hostibus futura illis erat res, propterea addidit:

Nunquid rugiet leo in saltu, & non habebit prædam? Nunquid dabit catulus leonis vocem de cubili suo, nisi aliquid apprehenderit?

DVRISSIMAM calamitatem ab hostibus venturam his similitudinibus docet: Namque leone nullum animal aut fortius, aut ferocius est. Igitur cuicunque siue animanti, siue aliæ etiam feræ similes esse Israëlitæ, Iudæique voluerint, tamen cum leonibus sibi pugnam paratam intelligant oportet: Namq. vt aliarum animantium principatũ leoni natura cócessit; ita omnium gentiũ imperium Deus Assyrijs decreuerat. Vt ergo leo fame impulsus, nunquam impetum frustra in alias animantes facit, eademque omnino Chephiro, hoc est leoni iuniori felicitas est: sic neque Senacheribis, neque Nabuchodonosoris bellicum impetum aut frangere, aut sustinere integrum vobis erit, sed neque periculum effugere dabitur. Quicunque enim ab his hostibus in regionibus vestris inuentus fuerit, perinde victoris virtuti & voluntati cedet, perinde manus ligandas tradet, atqui auiculæ, quotquot in terram cadunt, aucupi laqueos tendenti cedere solent & quemadmodum laquei pertica à terra quò inclinata est, nunquam nisi capta iam auicula resilit; sic nec hostis cùm semel vobis bellum attulerit, re vnquam infecta in patriam redibit.

Nunquid cadet auis in terra absque aucupe? Nunquid auferetur laqueus de terra antequam quid ceperit?

SIMILI-

SIMILITVDINES propterea geminat, quòd cum gemino populo à geminis etiã hostibus perdẽdo sermonem instituit: Nam neq. Israëlitica regio Senacheribis insidias, obsidionem, vimque repellere aut effugere, neque Iudæa Nabuchodonosoris aut conatum retardare, aut spem frustrare potuit, quo minus victoria potitus captam secum gentem in triumpho abduceret. Atque hæc quæ dicta sunt, quæq. sequũtur, eo omnia pertinent, vt diuinum de hac gente iudicium certissimum esse cognoscatur, eiusdemque gentis pertinax arguatur malitia. Nam vt vnam, communemque impietatis & superstitionis causam non casu, sed deliberato consilio vtrique populo susceptam defensamesse constabat, ita futuram vtrique à duobus regibus similem vltionem, non casu, sed consilio etiam diuino parari manifestum erat, atque eo maximè quod quæ casu fiunt, cum incertos exitus habeant, prædici rectè non possunt: hæc verò quæ prædicta sunt certissima esse, constans & consentiens prædictionibus ipse euentus probabit: Si enim hostiũ alter voto suo potiretur, alter verò frustraretur, ea res ab imperitis, vt ferè fit, fortunæ adscribi poterat. Sed cùm vterque rex eiusdem consilij eundem sit exitum habiturus, id non nisi certa ratione, iudicioque diuino parari, manifestum omnino est; maximè autem quod prædictum antea per vates; atque vt certum de scelere testimonium ab illis dictum fuerat, sic certam etiam supplicij sententiam ab ijsdem pronuntiatam interpretari, atque ob eam rem sibi populum cauisse, non autem neglexisse, secureve egisse oportuit, cùm toties eadem res, idem illis esset decantatum vaticinium, vt non nisi maximè insanientis esset, malum tanta constantia prædictum, affirmatumque non timere: neque enim de nihilo esse poterat, tot homines grauissimos atque sanctissimos tanta sollicitudine, tanto cum salutis & proprij honoris periculo futura illis mala prædicenda curasse, ideoq. non propria aliqua, stultaque cogitatione profectum, sed diuino consilio paratum esse putandum erat: Namque nulla maxima publicis rebus calamitas ex priuata cuiusque cogitatione, sed ex diuino consilio atque iudicio incidere solet. vtque ea res à nemine priuatim parari, sic neque priuata cogitatione aut prænosci, aut prædici potest, nisi ab eo cum quo Deus arcana consilia sua communicare voluerit, sicut scriptum est: Nunquid celare potero Abraham seruo meo quæ gestu- Gen. 18.
rus sum? perditurus autem erat quinque illas totius regionis nobilissimas vrbes. Id »
verò non cum vanis, aut stultis, impijsue hominibus, imò potius cum ijs quos fidelis- »
simos, atque ad rem gerendam strenuissimos, diligentissimosque esse cognoscit, agere solet; illi verò creditam sibi legationem, & mandatum munus diligenter imprimis exequuntur: Quid enim contra faciant pij, & diuino timore, religione atque fide prædití viri? quid, nisi tradita sibi à Deo mandata diligenter curare, atque ad eos quorum causa data fuerint, perferre? Et tamen duræ ceruicis, & incircuncisi cordis populus, tanta causarum, criminum, legationum, personarum consonantia, tanta mole, tantaque diuina auctoritate non mouetur, cum nulla tam felix, tamque securè agens ciuitas sit, quæ si militare signum tuba datum audierit, non moueatur & timeat, rebusque suis publicè & priuatè prospiciendum putet. Israël tamen nihil horum cogitat, & nec prædictionibus, atque vatùm responsis fidem habendam, nec rebus consulendum, neque hostibus certum euentum fore posse arbitratur; sed hæc omnia vana incertaque esse quę vt certissima, constantissimaque sint, ab ipsis est commissum, quotidieque magis ac magis, vel ista eorum negligentia committitur.

Si clanget tuba in ciuitate, & populus non expauescet? Chaldæus interpres sic vertit: *Si clanget buccina in ciuitate importuno tempore, & populus, &c.*

NAM si festis & statis tẽporibus tuba canitur, nihil populũ turbat sonus, ex cõsuetudine & certa iã causa cognitus. Sin verò præter consuetudinẽ id accidat, tũc suspicione, metuq. plenus vnusquisq. sibi suisq. cauet rebus. At verò vatũ voces assiduæ atq. importunæ futura mala, euentusq. prædicentes, audiuntur, & tamen nihil populus hic timendum sibi esse ducit; quasi verò malum publicè impendere soleat ex humano consilio quod infringi, aut minui possit, & non ex diuina potius sententia, quæ legitima tantùm deprecatione in melius commutare potest. Atqui illud perniciem rebus publicis adferre

interpretari oportuit, non eo quòd ab homine dictum, sed quòd à Deo paratum fuerit. Quod verò ab hominibus prædicatur, neque id etiam humanum esse, sed planè diuinũ, quando arcanum, diuinumque consilium tantùm sacris vatibus cognoscere contingit, quibus Deus consilia sua, & iustitiæ, æquitatisque probandæ, & populi, orbisque monẽdi causa communicat, & aperienda ac publicanda committit.

Si erit malum in ciuitate quod Dominus non fecerit?

MALVM in ciuitate publicæ calamitates dicuntur; cuius generis sunt bella, fames, pestes: horũ nihil casu, aut fortuna, sed diuino omnia constant cõsilio, quocunq. modo, quibuscunq. ex rebus eueniant, siue cælitus immissa hæc mala, siue à malis spiritibus, siue Psal.148. ab hominibus allata fuerint, sicut scriptum est: Ignis, grando, nix, glacies, spiritus procellarum, » quæ faciunt verbum eius, & alio in loco: Sunt spiritus qui ad vindictã creati sunt, Eccle.39. & in furore suo confirmauerunt tormenta sua, &c. Ignis, grando, fames, & mors, omnia » hæc ad vindictam creata sunt. Bestiarum dentes, & scorpij, & serpentes, & gladius vin- » dicans in exterminium impios; In mandatis eius gaudebunt, & super terram in necessi- » tatẽ præparabuntur, & in temporibus suis non præteribunt verbum. Theologi hoc loco rectè quidem diuidunt; namque aliud malum culpæ, aliud pœnæ esse dicunt: hoc à Deo parati; illud hominum sola malitia effici docent. Sed miror aliam illis oportunam in hac re partitionem fuisse prætermissam, qua malum pœnæ, siue damni, vulgo dictũ, in publicum & priuatum diducitur: publicum malum ciuitatis dici, hoc semper Deo auctore, sceleris expiandi causa, venire: priuatum verò, neque ob scelus semper, neque ex diuina auctoritate effici, quamuis non præter illius accidat permissionem. Sed de his aliàs: nũc enim vaticiniorũ interpretationem, nõ theologicarũ rerum disputationem tractamus. Si ergo signo buccina dato turbari ciuitas solet, diuinumque signum vatum vocibus frequenter datur, metuere sibi Israëlitas vehementer oportuit: Namque signum diuinitus datum, malum etiam diuinitus impendere arguit. Vt autem publica calamitas nunquã nisi Deo auctore accidit; ita etiam non nisi Deo monitore prædicitur; qui id per vates suos agendum curat, vt iudiciorum suorum populus admoneatur.

Quia non faciet Dominus Deus verbum, nisi reuelauerit secretum suum ad seruos suos prophetas.

DVM breuiter & absolutè totius sermonis sententiam complecti studemus, singulorum verborum rationem habere non possumus, quorum tamen, vtpote diuinorum, summa & eximia ratio est: sed id opus, & nostri ingenij vires, & huius temporis legentium patientiam tentaret potius, quàm probaret. Hoc tamen compertum affirmare, alijsque excogitandum relinquere possumus, nullum in vniuersis diuinorum sermonum paginis esse verbum, quod non summo consilio, elegantique significatione sit positum, aliamque atque aliam rationem esse, quamobrem interdum à vatibus Deus, interdum Dominus, interdum etiam Dominus Deus, & Dominus Deus exercituum, alijsque ac alijs nominibus appelletur. Nihil enim aut temere positum, aut sine magno momento repetitũ, geminatumq. in sacris eloquijs esse potest, neq. quicquam ad orationis ornatum addi, quin idem ad sententiæ cumulum, accessionemque faciat: vt illas ex his quinque rebus petitas similitudines, quas nonnulli vnam eandemque rem significare putauerunt, magno singulas pondere, suaque ratione non carere, ostensum à nobis est. aliud enim significabant, duo iter agentes; aliud Leo rugiens, &c. At verò futurarum rerum cognitio, secretum diuinum à vate appellatur, cuius nullus Astrologus, nullus Magus, aut Chaldæus; sed tantùm sacri, atque Dei ministri, vates participes primum sint; ac deinde eorum obnuntiatione alij etiam esse possunt; non ex scientia quidem, aut disciplina aliqua, sed ex fide diuinis illorum oraculis habenda. His autem vbi apertum arcanum fuerit, facilè & pronum est obnuntiare, maximè cum populo suo malum, calamitatemque impendere iudicatũ sit: quam vt significent, non modò diuina iussione, sed humanitate etiam ipsa impelluntur.

Leo rugit

CAPVT. III.

LEO *rugit, quis non timebit? Dominus Deus loquutus est, quis non prophetabit?*

NIHIL omnino esse quod ab Israëlitis in tota hac causa præter seipsos, suamque insaniam reprehendi possit, ostendit; nihil enim fuisse quod ad eos docendos, monendosq. defuerit, nisi ipsi sibi omnino deesse voluissent. Primú enim grauissima scelera, magno studio, summaque consensione ab ijs admissa sunt: deinde scelerum pœnæ à Deo decretæ, magno & constanti apparatu, eademq. omnino formula exacte diuinum iudicium ostendere planè possent; maximè autem quòd vtraque ratio, & scelerum, & pœnarum, cummunicata à Deo cum vatibus sit, ab eisque diligenter procurata, & magnis etiá clamoribus fuerit denuntiata: Neque enim quicquam aut prætermissum, aut occultatú à vatibus fuit, quod dictum, expositumque fuisse oportuerit. Non magis illi tacere à Deo mandata potuerunt, quàm is qui leonem in saltu rugientem audierit, non timere, trepidareq. potest; id quod suo ipsius exemplo Amos probat, qui traditam sibi ad eos legationem instituta denuo accusatione plenè est obiturus. Itaque Deum officio suo satisfecisse ostendit; & vates omnes suo, hostes etiam suo satisfacturos, solos autem Israëlitas planè insanisse, qui sceleribus admissis, tamen nec se dignos pœna existimauerint, nec à Deo timendum, nec vatibus credendum, neque accusationes, aut ab alijs, aut à se factitatas, curandas duxerint; quas ij, quibus ea demandata prouincia est, non negligenter tractabunt, sed summa cura & diligentia peragent. Nam si illi buccinæ signum maximè contemnant, ab ipsis tamen leonis rugitus vehementer timetur. Hactenus totius orationis propositio, partitioque suis locis & membris distincta, atque etiam exordio aptis ornamentis illustrata: nunc verò deinceps confirmatio est, eaque maximis orationis luminibus distincta, & rerum, sententiarumque pondere locupletata. Singulas namque partes Dei nomine vates persequitur, & nunc actoris, nunc verò iudicis personá sustinet.

Auditum facite in ædibus Azothi, & in ædibus terræ Ægypti, & dicite: Congregamini super montes Samariæ, & videte insanias multas in medio eius, & calumniam patientes in penetralibus eius.

IVDICIVM prolaturus Deus aduersus Israëlitas, ad spectaculum vicinas gentes vocat, à quibus accusationem, ferendamque sententiam probandam esse, certum exploratumque est. Eas autem potissimum nationes appellat, quæ præteritorum Dei erga eum populum beneficiorum testes, non sine suo magno malo, fuêre. Namque Ægyptij, qui Israëlem seruitute oppressum retinere conarentur, ingenti accepta clade, & magna rerú suarum calamitate ac iactura, contentionem remittere coacti sunt deique aduersus oppressores iudicium experiri: Palæstini verò multis sceleribus nobilitata gens, dum eosdé à suis locis & finibus arcent, fere omnes periêre; tantumque generis sui tenues reliquias in Azotho, Gaza, & Ascalone conseruarunt. Quoniam autem vtrisque magna, ex Israëliticarú rerum felicitate, suscepta inuidia erat, manifestum est, ex earundem detrimento & calamitate, maximá nuntio etiam accepto, nedum spectaculo ipso, percipiendá esse voluptatem, sicut scriptum est: Fecit Dominus quæ cogitauit, compleuit sermoné suum quem præceperat à diebus antiquis; destruxit & non pepercit, & lætificauit super te inimicum, & exaltauit cornu hostium tuorum. [Thren. 2.] In miseris autem rebus illud miserrimum omnino est, cùm quis accepta calamitate, suorum inuidorum auxerit voluptatem. quamobré ne publica Israëlitarum clades ad hostes perferreretur, Dauid vehementer metuebat: Ne annuntietis in Geth, neque annuntietis in compitis Ascalonis, ne forte lætétur filiæ Philistinorum, ne exultent filiæ incircuncisorum. [2. Sam. 1.] His vero inuidis atque æmulis, iudicando, damnando & producendo Israëlitarum populo, spectaculum præbere Deus vult; atque eosdem suæ iustitiæ, seueritatisque erga Israëlem parat, quos olim misericordiæ testes & spectatores effecerat. Magna enim ex eo voluptatem percepturæ erant hæ gentes, quòd se ab Israëlitis sceleribus vinci, & ferendo supplicio etiam anteiri intelligerent. rem verò ipsam ad earum gentium reges perferri iubet, quòd ab ijs reliquus populus ad spectandum facilè possit educi. Iubet auté id per vates Deique nuntios curari,

vt in regijs illorum populorum ædibus negorij huius præconium fiat: namque & certior, & crebrior fama a regia domo in vulgus manare solet. Præconij autem formulam præscribens ait: [*Congregamini super montes Samariæ.*] Samaria in cliuo sita erat, sicut scriptum est. Emitque Amri montem Samariæ à Somer duobus talentis argenti, & ædificauit eum, & vocauit nomen ciuitatis, quam extruxerat, nomine Somer domini montis Samariæ. Erant autem montes continui ad eam pertinentes vrbem. In hos verò, quasi in theatrum aliquod Palæstini & Ægyptij Israëlitarum tragœdiam spectaturi conuocantur: Namque ex editioribus montibus, quæ inferius aguntur commodius spectari clamoresque audiri melius solent, sicut scriptum est: Vox in Rama audita est, ploratus & vlulatus multus. Rama autem celsum, editumque locum significat. Quæ autem & qualia spectanda, audiendaque sint, statim exponit: nimirum ingentes ciuium, tum alios vi opprimentium, tum etiam ab hostibus oppressorum tumultus. Hoc autem ad ipsum vsque tragœdiæ pertinet exitum: magnus enim furor, & ingens tumultus spectandus illis erat, cùm aliorum ciuium alios opprimentium, tum eorum qui ab hoste oppressi essent Israëlitarum. Vtitur autem Vates Euthusiasmo figura, qua absentem futuramve rem ante oculos statuere, præsentemq. facere, auctores solent: quod enim certũ, proximumq. est, id vt præsens affirmari facilè potest. Huius figuræ frequentissimus apud prophetas vsus est, vt: Ecce elongaui fugiens, & mansi in solitudine. Et apud exteros etiam vates nõ est infrequens: vt, *Iam iam residuunt cruribus asperæ. Pelles: & album mutor in alitẽ.*

1.Reg.16. *Matth.2.* *Psal.54.* *Horat. lib 2. od.10.*

Calumniam patientes, Hebraicè & Chaldaicè, *oppressos*. Namque, vt diximus, ad illorum exitum hoc respicit, indicatq. quemadmodum Israëlitæ ab Assyrijs paulò post erunt tractandi; nimirum magna vi, ingentique oppressione in captos sæuituris. Culpam verò, causamque ipsam quamobrem huiusmodi oppressionem perlaturi Israëlitæ essent, ante oculos statim ponit.

Et nescierunt facere rectum, dicit Dominus, thesaurizantes iniquitatem & rapinam in ædibus suis.

CAVSAM quamobrem in ædibus, atque intra domorum penetralia, tumultu & trepidatione loca omnia compleđa essent, exponit: Nimirum quod ea omnia, etiam secretissima loca, rapina, vi, iniuriaq. habitantiũ referta, diuini iudicij seueritate essent expianda: cuius se testem profert Deus, vt quem nulla, neque aperta, neque occulta hominũ facta, aut consilia fallant, sicut scriptum est: Qui plantauit aurem non audiet? qui finxit oculum non considerat? Dominus scit cogitationes hominum: nedum quæ in cubiculis & penetralibus ædium aguntur, cognoscat. Diuinum autem testimonium verissimum, certissimũq. est: iuxta quod impossibile est, Deum mentiri, vt ait Apostolus. Igitur culpa est, quod rectũ facere non nouerunt. huius culpæ probatio, ex studijs, atque ex euentu ipso petitur. Omne, inquit, populi huius studium in diuitijs parandis consumitur: eas autem per fraudem, calumniam, iniuriamque parari, harum verò artium, malarumque rationum nullam apud eos esse intermissionẽ, maxima atq. affluens diuitiarum copia declarat, quam illis huiusmodi artes suppeditant: non enim vtcunq. diuites esse, aut lautè viuere ex rapina satis illis fuit, nisi eorum domus thesauris etiam obrutis defossisq. abundarent. Atqui cum malè parta, malè cum domino dilabantur, sicut scriptum est: Omne munus & iniquitas delebitur; consentaneum est, vt easdem sibi factas insidias experiantur, quas ipsi aliorum saluti, fortunisque fecerint.

Psal.93. *Eccle.40.*

Propterea hæc dicit Dominus: tribulabitur, & circuietur terra, & extrahetur ex te fortitudo tua, & diripientur ædes tuæ.

VT PAR pari referatur, tanto hostium impetu & trepidatione, Israëliticas res opprimendas, diripiendasque esse dicit, quanta ab illis cupiditate, quanta insolentia, & iniuria quęsitas & partas cõstat. Nam ne quid earũ rerum, imò nequis eorum qui possederint, oculos, manusq. hostiũ fallere, aut effugere possit; cũ vrbs obsidebitur, in ædes irruetur, & palatij abdita penetrabuntur. Idem autẽ Dominus, qui certissimus iniuriarum accusator est, integerrimum se iudicẽ præbet. *Propterea.* vox hæc in sacris perorata causam indicat, quã iudiciũ statim sequitur seuerum. *Sic dicit Dominus.* Dicere apud Prophetas, consilium certum, certãq. significat sententiam: Namque hoc verbũ rationis, cogitationisq. magis

Exod 33.

quàm

quam verborum vim exprimit, vt: Et loquutus est Dominus ad Mosen dicens. [*Tribulabitur, & circuietur terra* Hebraicè sic: *Arctator qui circuat terram:*] sic etiam Chaldaicè est. Arctatorem vocat hostē teriam capitali odio, animoq. incenso inuasurum. Est autē eclyptica oratio, quæ certo verbi defectu, grauē in animo dicentis indignationē ex rei, de qua fit sermo, indignitate ortam indicat, vt, Ibi fornicationes Ephraim, contaminatus Israël. Hosee 6. Atq. eò vehementior dicentis vis, impetusq. arguitur, quò breuioribus ac paucioribus verbis sententia effertur: vt in hoc loco sic Hebraicè est; *Szar*; vnius syllabæ, vnoq. graui צר accentu pronuntiata vox. Vt si quis iratus Hispanè pronunciet, *fuègo, ràyo, làndre*; & statim hæc addat, *que loqueme, quelo parta, que le venga.* Simili impetu hæc pronuntianda sunt: *Tribulator, qui circuat terram.* Ita animatus tribulator veniet, & terram obsidebit, vt nō modò effugium, sed nec morā quidem mortis aut abductionis assequi aliquis possit, nedū res suas, quas tanto studio & iniuriæ festinatione partas coaceruauerat, eripere. [*Et extrahetur ex te fortitudo tua.*] sermo ad Samariam refertur, cuius neq. situ, neq. munitione, hostium impetū retardabitur, quo minus ad ipsa vsq. regia & munitissima penetret, quo aditum illi iam rapina iniuriaque patefecerat: eaque omnia diripientur, quæ malè parta & in thesautos fuerant coacta: nihil ex his reliquū erit. Verùm ex hominibus, siqui fuerint reliqui, ij nimirum erunt, qui præ valetudine atq. imbecillitate, neque alijs damno aut malo fuerunt, neque hostibus aut timori, si prætermittantur, aut vsui, si abducantur, esse possint. Hoc est quod dicit.

Sic dicit Dominus; quomodo seruat pastor de ore leonis duo crura, aut extremum auriculæ; sic eruentur filij Israël, qui habitant in Samaria, in plaga lectuli, & in damasci grabato.

ASSYRIVM hostem leonis nomine dici, in superioribus similitudinibus est obseruatū. Pulcherrima autē similitudine ostendit, quatenus totius Israëliticę gentis ab hoste reliquiæ sinendæ fuerint: nonnullis enim hominibus consultum esse voluit Deus, qui diuini iudicij seueritatem testari possent; rarissimos tamen, eosdéq. imbecillimos quosq. fore, ait, quibus Deus ob innocentiam; hostis verò ob contēptum, parcēdum esse ducat. Perstitit autem Vates in accepta semel leonis translatione: Sicut enim id animal famem suam primùm corde & visceribus, deinde aliorum etiam membrorum carne explet; siquid verò saturo relinquitur, id aut tibiæ, aut extremæ auriculæ cartilago est, quæ neq. carnis vsu, neque sanguinis gustu iuuare comedentem possunt. Atque huiusmodi reliquiæ à pastore inuentæ, ad gregis dominum deferri consueuerunt, ex quibus legitimū raptus iudicium fiat, sicut scriptum est: Si comesta bestia, deferat ad eum rapturam, & Exod. 22. non restituet, ita etiam Deus in toto Samariæ corpore, quæ omnium Israëliticarum vr- » bium postrema hostilem famem explebit, vnum atq. alterum à cæde eruēdos curabit, eosque aut diuturnis morbis affectos, aut longa valetudine debilitatos, qui in lectis iam diu sint, & præ macie atque solitudine sese ab angulo lecti mouere & reuoluere non possint, nec ab altera sponda in alteram conuertere. *Damasci grabato.* Aliud latinum vulgatæ versionis exemplar habet *Damasco grabati*. Non vrbem hoc loco nomen *Damasci* significat, sed grabati partē; in qua moueri & reuolui is qui cubat potest. Vox enim deriuata est à verbo Massag, quod moueri & agitari significat: ex qua significatione nos cunę genus fuisse putamus, longo & diuturno morbo laborantibus ægrotis olim factitatū; in qua sibi ipsis exercitationē & somnum, motioni principio leniter dato, procurare possint. Itaque lectum pensilem, aut cunæ genus interpretamur: quo tropo non nisi debilissimos quosque, & bello ineptissimos, nullique vsui hostibus, si caperentur, futuros significauit. hos velut extremam & ignobilissimam eius populi partem, ab hoste relinquendos ait. Hi autem quibus in Samaria parcēdum erat, pars fuēre eorum septem milliū, quos Deus sibi relinquendos prædixerat Heliæ, quòd genua ante Baal non curuauissent. Non esse autem idem nomen Damasci vrbis, atque hoc quod in hoc loco legimus, ijs quidem qui Hebraice sciunt, exploratū est. Namque Damascus vrbs habet *scipoleth* punctum in littera Sin: hoc verò Damascus habet *sibolet*; diuisaque omnino alterius ab altero pronūtiatio est; vt ex sacrorum etiam librorum narrationibus constat.

Audite & contestamini in domo Iacob dicit Dominus Deus exercituum; quia in die cùm visitare cœpero prauaricationes Israël super eum, visitabo & super altaria Bethel. Et amputabuntur cornua altaris, & cadent in terram.

OMNIVM scelerum culpas merito supplicio expiandas esse prædicit vates; quo di-
uini iudicij æquitas integritasque probetur. Namque vt nullum Deo ab hominibus ad-
missum peccatum probari; sic neque impunitum euadere potest, nisi legitima pœniten-
tia, deprecationeque cautum oportune fuerit. Contigit autem aliquãdo multa homi-
Exod. num delicta à Deo diutius sustineri atque dissimulari; non quidẽ quòd eiusmodi res aut
probetur, aut quasi leuis negligatur; quoniã nõ Deus volens iniquitatẽ ille est: sed quòd
Psal. 5. lenta ira diuinus spiritus sit, atque ad expectandam ignoscendi causa pœnitentiã, quàm
Ioel. 2. ad repetendas festinanter pœnas, multo procliuior, sicut scriptum est: Dissimulans pec-
„ cata hominum propter pœnitentiam. & illud: Quia benignus & misericors est, patiens,
„ & multæ misericordiæ, & præstabilis super malitia. Verùm enimuerò cùm præfixum di-
uino consilio expectationis præterijt tempus, tunc se maturo iam & grauissimo suppli-
cio illato non negligentem fuisse, Deus ostendit, atque antiquorum, nouorumque simul
scelerum repetitis pœnis seuerum atque integerrimum iudicem probat, sicut scriptum
Psal 49. est: Hæc fecisti & tacui, existimasti iniquè quod ero similis tui; arguam te, & ordinabo
„ contra faciem tuàm: Adde etiam quædam scelera esse, quæ quamuis turpissima grauis-
„ simaque natura sint, dissimulari tamen diutius, atque diuinam patientiam longius ten-
tare solent; cuius generis est idolorum cultus, atque ea fere omnia quæ sacram Dei maie-
statem lædunt; vt impietas auguriorum, incantationũque studium, hæreses, blasphemiæ
in Deum, ceremoniarum, legitimorumque sacrorum prophanationes, & quæcunque
huiusmodi censentur. admiranda enim Dei in his omnibus, quæ ad se proprius pertinẽt,
criminibus, iniurijsq. ferendis patientia; admiranda pœnitentiæ spectatio est. Quæ verò
in hominum societate, fide, atq. iustitia violanda versantur scelera, ea iudicium, sup-
pliciumque maturare, ac nescio quo modo efficacissimis clamoribus diuinum animũ ad
Gen. 4. vltionem solicitare solent, sicut scriptum est: Vox sanguinis fratris tui clamat ad me de
„ terra. Nunc igitur maledictus eris, &c. Verùm enimuero si prioris illius generis sua na-
tura grauissimis criminibus horum etiam alterius generis quidam quasi cumulus acce-
dat, ea res impositum Deo onus adeo auget, vt abiiciendũ celerrimè esse iudicetur. atq.
Isai. 1. hoc totum argumentum duobus illis aut tribus apud Isaiã versibus explicatur: Ne offe-
„ ratis frustra sacrificium: incẽsum abominatio est mihi. Neomenia, & sabbathum, & festi-
„ uitates alias non feram: iniqui sunt cœtus vestri, Calendas vestras, & solennitates vestras
„ odiuit anima mea, facta sunt mihi molesta, laboraui sustinens. Hactenus prophanatæ re-
ligionis causa dicta à Deo apud Isaiam est: sequenti autem carmine, fidei, iustitiæque
violatæ crimen infertur, atque ob eam rem frustra ipsis supplicium deprecari ostenditur:
„ Et cùm extenderitis, inquit, manus vestras, auertam oculos meos à vobis, & cum multi-
„ plicaueritis orationem, non exaudiam; manus enim vestræ sanguine plenæ sunt. Igitur
hoc idem argumentum à vate nostro hoc in loco tractatur. Namque Israëlitas iniuriarũ
accersitos, & damnatos, tandemque ad supplicium producendos, aliorum etiam impie-
tatis & superstitionis scelerum pœnas daturos esse, ait: Quamuis enim vano, alienoque
cultui diu operam dantes, impunitate hactenus vsi fuerint; tamen ea res diuinam po-
tius patientiam, quàm facti probationem arguebat. Nunc verò cùm quarti etiam flagitij
pœnas dederint, simul etiam & primi, secundi, ac tertij, atque propterea grauissimas da-
bunt. Ne vero huic rei aliquo modo inficias iri possit, certis signis & coniecturis diuinum
de ea re consilium atq. iudiciũ edendũ esse ait: Nam quo tempore Deus in Israëlitas ani-
maduertendũ curauerit, eodem etiã tempore Bethelici templi aras funestãdas, altariaq.
ipsa euertenda hostibus committet, vt præsentibus hominibus testimonium, futuris verò
seculis monimentum sit, eas aras, totumque illum cultum execrationi esse deuinctum.
Quæ res vt certo, constanti, & diuinæ prudentiæ pleno consilio, ac non casu gesta esse
videatur, futurũ esse vt omnes singulorum altarium anguli exscindantur. Quoniã sacro-
rum altarium præcipuæ, augustissimæq. partes anguli sunt, quibus tota aræ figura termi-
natur, atque binaquæq. latera altaris non sine mysterio vtrinq. cõmittuntur: ob eamq. rẽ
præcipuè

præcipuè illa pars cæsarum victimarum cruore, & cùm initiarentur ipsa, & cùm immolandis hostijs frequentarentur, imbui consueuerat. Igitur per vates, ipsosq́. homines publicè proclamari iubet Deus, & præteritorum & recentium criminum à Deo iudicium edi, eorumque eodem tempore pœnis inflictis, supplicijsque sumptis sententiam probari: cuius rei argumentum erit nefariorum altarium, & locorum, in quibus illa perpetrata sunt, excisio & ruina. eam autem certo modo, & execrationi idoneo Deus curabit edendam, vt non tota altaria cum templo, velut hostili quadam temeritate, euertantur, sed ipsa omnium altarium cornua, in quibus præcipua sanctitudinis ratio esse putaretur, consultò petita excindantur. Vt proditorum domus & loca, vnà etiam cum ipsis proditoribus, in æterni opprobrij monimētum, publicari, & solo æquari solent: ita etiam Dominus Deus exercituum, quo die in Iacob proditæ fidei facinora animaduertet, eodem etiam die & in Bethel altaria, in quibus commenta scelera admittebantur, nouaque etiam cōcipiebantur, excinderet. In eo enim loco celeberrimo cōuentu impiè atq. nefariè agebatur, ibidē fides ac religio diuina polluebatur. Vt igitur olim vani cultus, atq. à Deo execrati signum, altaris scissio, & cineris dissipatio, fuerat à vate datum; sic nunc certum ab Amoso signum publico testimonio confirmatum præscribitur, quòd singulorum altariū (nam plures iam aras hominū superstitio cōstruxerat) omnes anguli excindendi, inq. terrā deijciendi sint. Verba ipsa breuiter expendamus. 1.Reg.13.

Cùm Iacob nomen vates appellant, priuati adhuc Iacob, & fœdus cum Deo ineuntis meminisse oportet. cùm verò Israëlis appellationē vsurpant, eundem hominem fœdere iam inito, diuinis beneficijs ornatum honoribus auctum intelligunt, officijque faciendi admonent, aut proditi accusant. atque adeò hanc Theologis viris vtriusq. nominis rationem obseruari esse operæpretiū est, sicut scriptū est: Docere Iacob fœdus, & in lege sua lucē dare Israël. Ita alterum nomen, & alterum, diuersum, non eundem eiusdem gentis ordinem significat. Atque hoc in loco Israël de officij proditi causa appellatur, atque ob eam rem dicitur *Præuaricationes*, quod nomen, iuris ab inferiore per summum nefas violati, rationem habet: Namq. Hebraicè PESSAGH, legitur, de quo iam est à nobis aliàs dictum. Illa porrò appellatio Dei exercituum, cùm de paranda à Deo vltione sermo est, vsurpari à vatibus atq. ab alijs sacris scriptoribus solet, vt: Propter hoc ait Dominus exercituū Deus Israël: Heu cōsolabor super hostibus meis, & vindicabor de inimicis meis. Sed vt hæc omnia persequi longū est, sic & omnino prætermittere fuerit incōmodum. Quoniā autem non solùm præsentium iniuriarum culpæ, sed veteris etiam violatæ fidei præuaricationes, & scelera animaduertenda in Israële à Deo eadem opera erāt: & in his sceleribus puniendis, non solùm familiæ ipsæ proditorum ac sceleratorum hominum, quicunq. consilij & facinoris participes fuerint, perdi, atque extingui; sed domus etiā ipsæ, publica quoq. ac priuata loca, in quibus hæc excogitata, acta, atq. exercita fuerunt, dirui atque euerti solent. Hanc eandem in supplicio sumēdo rationē sequuturū se Deus ait. Primum publicus atq. cōmunis omnium locus Bethel; deinde quæ his dignitate & frequentia secundæ sunt regum atq. principum ædes: tum porrò & priuatorum hominum plurimæ domus; vt quisq. maiori culpa notatus fuerit, diruantur: eaque res perpetuam & sceleris & supplicij memoriam conseruet.

Eccle.45.

Isai.1.

Et percutiam domum hyemalem cum domo æstiua: Et peribunt domus eburneæ, & dissipabuntur ædes multæ, dicit Dominus.

ET regiarum opum, & principum magnificentiæ, atque exquisitæ architecturæ est, commodissimas ad habitandum pro anni temporum rationibus ædes fabricare: atq. hoc genus in delicijs Asiaticos olim reges imprimis habuisse, multis vtriusque partis scriptorum lectionibus compertum est, sicut scriptum: Et rex sedebat in domo hyemali in mense nono. Et de Ægla rege Moab etiam legimus: & is sedebat in æstiuo cœnaculo solus. Totum hoc genus Persicos apparatus Græci & Latini auctores nominant. Vsque adeo autem in his rebus aucta luxuria est, vt commoditate non contenti, pulchritudini etiam studentes, exquisitis, & pretiosissimis materijs longè conportatis ædes construerent, quibus dominorum diuitiæ atque opes ostentarentur. Igitur Hier.36. Iudic.3. Horat.li.2. od.vlt.

Igitur relictis cedris & cupressis, aliaque omni satis alioqui apta, grata, æternaque materia, quòd ea etiam inferioris ordinis hominibus suppetere posset, ebore vti cœptum est, atque ex pretioso, minus tamen natura sua commodo, elephantis dente, admirabile tabularum & trabium opus arte concinnari. huiusmodi domum ab Achabo superstitionis cultore rege ædificatam fuisse, memoriæ proditum est. In ijs ergo magnificétissimis, & delitiosissimis ædibus commodissimè & suauissimè habitantes, illa præcipuè curabát & agebant, quæ otiosi, & voluptate diffluentes homines commentari, tractareque solét; in quibus rebus superstitio est, sicut scriptum est: Incrassatus est dilectus, & recalcitrauit: incrassatus, impinguatus, & dilatatus dereliquit Deum factorem suum, & recessit à Deo salutari suo: noui recentesque venerunt, &c. Qui architecturæ peritiam assecuti sunt, nostram etiam in hoc loco de diuinis scripturis sententiam facilè probabût: nempe nullá esse disciplinam, cuius optimæ & maximę ratiònes diuinis in libris non contineantur. Triplex Architecti finis, & in agendo intentio est; vtilitas, commoditas, & pulchritudo: quæ omnia in hoc loco apertè sunt à vate indicata. Communem igitur totius populi, celebertimumque conuentum, Bethel; deinde regias ipsas, principumque domos; ita vt nulli, aut propter artis, aut propter materiæ pulchritudinem, & magnificentiam parcatur, aliorum etiam priuatorum ædificiorum plurima diruenda esse, diuina decreuerat sententia. neque verò hostium solùm voluntate, qui pulchritudine, specie & arte, atque materia fortasse moti, clementes esse potuissent, sed ex diuini consilij sententia curandum, faciendumque erat. Namque rex proditorum res omnes perosas habet; quoque maiores, magnificentioresque sunt, eò vehementius perdendas curat, ne vllum nisi ad infamiam vestigium relinqui sinit. *Dicit Dominus.* Stabit sententia. Atque hactenus vaticinij primi explicatio est.

1.Reg.22. Deut.32.

SECVNDI VATICINII ARGVMENTVM.

ACCVSAVERAT Vates Israëlitas in primo suo vaticinio; eodemque in crimine Iudæos etiam inuoluerat: atque ea quidem prima fuerat actio, qua vtrumque populum eodem superstitionis scelere contaminatum ostendens, eidem vltimi supplicij genere destinauerat. Nunc verò in hac secunda actione contra vtrumque populum seorsum, & Ephraitas videlicet, & Iudæos, causam dicit; grauiq. rerum partitione vsus, alia etiam superioribus criminibus crimina accumulat; eademque cum rerum, & personarum, tum consiliorum circunstantijs amplificat. Primò enim loco Samaritanas feminas accusat, quòd illarum consilio, & hortatu, magnæ tenuioris fortunæ hominibus iniuriæ, atque damna fiant; quas grauibus ob eam rem pœnis, captiuitate videlicet publica, & turpissima, mulctandas esse prædicit. Deinde in harum inuehitur viros, quòd non solùm feminarum impulsu ad iniuriam faciẽdam sese dimiserint, sed vltro etiam à Deo suo ad vanum superstitionis studium transtulerint. Vtque pauperum rebus, per summam iniuriam fraudatis, ad feminarum luxum abutebantur, ita debitis Deo honoribus, & sacrificijs, ad vanos deos colendos vnà cum suis feminis nefariè fuissent abusi. Quintuplici autẽ propterea pœna mulctandos præcinit, fame videlicet, tribus de causis sese consequentibus, oborta; tum quod hostis in agros populabundus impetum facturus esset; tum quòd oportunæ pluuiæ cælitus neganda; tum etiam quòd locusta immissa, perdendæ segetes essent: Quartum verò pœnæ genus pestem: quintum autẽ cruentum bellum denuntiat; quo bello illorum res vexandæ, atque vehementer affligendæ deterendæque, non tamen funditus euertendæ forent. Atque hæc omnia & denuntiata & prædicta, tamen ab illis contempta esse intelligens, acerbo dolore affectus, atque ardentissimo piecatis studio incensus, miserabiles illis decantat elegos, grauissimoque luctu extremam totius Israëlis miseriam, clademque denuntiat: ad quam porrò deprecandam omni eos cura, omnique diligentia adhortari non desistit; atque vtriusque partis ad eam rem comparatione facta, Dei videlicet, atque aliorum qui pro dijs colerentur, docet hos nihil præstare posse cultos, nihil nocere neglectos. Contra verò Deum summæ esse virtutis, & infinitæ etiam potentiæ, qui omnium rerum vim, naturamque, sua voluntate creauerit, & imperio moderetur: itaque & luce eos perfundere, & cõtrà, nisi resipiscant, tenebris & misera calamitate inuoluere possit, acerboque ac diuturno luctu afficere; vt totis Samariæ vijs & triuijs nihil nisi questus & eiulatio audiatur.

Hæc vbi aduersus Ephraitas perorata sunt, ad Iudæos sermo conuertitur; à quibus, inuidiæ & obtrectationis causa, Israëlitarum calamitas vehementi studio expectabatur: eosque non minus Deo inuisos esse affirmat, quorum nulla iam grata, acceptaque sacrificia sunt: Neque enim vlla cæsarum hostiarum frequentia grata esse potest, vbi iudicium, misericordia, & iustitia, totum denique officium desideratur.

vbs cum

vbi cum Dei cultu vanorum etiam Deorum cultus coniungendus esse creditur. Quamobrem eosdem vltra Damascum, Babylonem vsque abducendos esse ait; quosdam etiam ex illis inter Palæstinos, & Ammonitas esse dispergendos, quod contra omnem eorum expectationem & sententiam erat, qui præsentium rerum voluptate & vsu decepti, futuris malis neque prospexerint, neque per vates prænuntiatis animum auerterint: quamobrem pestem sibi, bellumque paratum experiantur necesse est. Tandem autem vtriusque populi coniungenda causa, orationem suam vates absoluit.

CAPVT IIII.

AVDITE *verbum hoc vaccæ pingues, quæ estis in monte Samariæ, quæ calumniam facitis egenis, & confringitis pauperes: quæ dicitis dominis vestris afferte, & bibemus, &c.*

PERORATA in genere iam Israëlitarum crimina, nunc deinceps in actiones has partitur & distribuit Vates, atque vnamquamque partem suis personis diligentiori iudiciorum forma refert: aliæ enim in eodem crimine alijs rationibus accersiri & possunt & debent. Nam quidam sceleris auctores; quidam mali consilij ministri; quidam etiam tutores, propugnatoresque se præbent. Huiusmodi igitur rationes Amos, qui Dei causam agit, hoc in loco persequitur; atque grauissimam illam culpam attribuit feminis Israëliticis, tanquam primis auctoribus, quarum impulsu commissa ea fuerit. Deinde & in viros ipsos inuehitur, qui harum dicto & studio morem gesserint, & hoc antiquis idolatriæ sceleribus etiam tanquam cumulum addiderint: ita neminem qui culpa communicauerit, aut criminis, aut pœnæ expertem fore, diuino decretum iudicio est. Aptissima verò similitudine mulieres illas Israëlitarum Principum & magistratuum vxores, vaccas appellat, easque pingues, siue Bassanitides cognominat, tum naturam, tum rationem dicendi antiquam, & elegantem sequutus: Namque in boum genere vaccæ natura inferiores, imbecillioresque sunt, & ad procreandam sobolem magis quàm ad aratri, currúsue laborem comparatæ; & qui magna armenta possident, hanc rationem plerumque sequuntur, vt maribus ad rusticas operas productis, feminis ad prolem sufficiendam indulgeant. Illæ verò vbi pinguiores factæ sunt, & petulantius agere, & cornu etiam petere, & mares afficere, sibique præter omnes alias animantes allicere consueuerunt. Atque adeo hanc rem, & à scriptoribus traditam, nos ipsi, quòd rei rusticæ studiosi semper fuerimus, sæpe obseruauimus: hæ taurorum pugnas arbitræ spectant, victoremque libentius sequuntur, & nescio quomodo ad muliebre ingenium propius quàm cæteræ in animantibus femellæ accedunt. Quæ verò ex hoc genere pauperiores dominos sortitæ sunt, & fœtibus pariundis alendisque, & arationibus addictæ, confractiore animo, & corpore tenuiore atque imbecilliore sunt, tantumque aut herbis, aut fœno, dum otium suppetit, saturæ esse desiderant: ergo & mansuetiores multo sunt, & minus etiam quàm aliæ lasciuiunt. Et quis hoc in muliebri sexu ingenium non facile agnoscat? Namq. id genus tenuioris fortunæ, & durioris, parciorisque vitæ viris addictū, modestiam, pudicitiam melius colit, præcipuamque in alenda familia, liberisque educandis curam ponit. Contra verò si melioris conditionis & fortunæ viros nanciscatur, animum ab omni alia re ad luxus, & cultus, atque deliciarum studium traducunt, (mulierem fortem semper excipimus, nec Sarras, aut Rebeccas, sed Hæuæ imitatrices, Iezabeles & Attalias in has partes vocamus) imperant primum istæ viris suis; deinde & alijs omnibus inferioribus hominibus virorum suorum opera, & obsequio, atque indulgentia sunt infestissimæ: Namque cùm omnis earum cogitatio ad voluptatis studium intenta sit, cui nullum modum, & ob naturalem stultitiam, & ob ipsarum inter se de fastu & luxu contentionem atque æmulationem, statuere ipsæ nouerunt, fit vt nihil satis domi esse possit, alienaque appetenda, & per summam etiam iniuriam inuadenda sint; id quòd cùm per se ipsæ præstare nequeunt, maritorum opera efficiunt, quos sibi obsequentissimos, aut blandis & mollibus artibus, aut summa etiam importunitate reddiderunt. Itaque varijs miserorum, reorum, clientum, consultorum, aut alijs rationibus oppressorum hominum spolijs, harum refertæ domus sunt,

ſunt, & ſuppellectili aurea, argentea, muliebri etiam ornatu ad faſtidium vſque profluentes. Namq. & veſtium his, ſtolarum, ac pallarum nullus modus, nullus certus eſt numerus: nouis enim & quotidie recentibus materiæ & artis excogitationibus veteres pręſentibus cedunt, antiquiores improbantur, & futuræ etiá expectantur. Atque ita nil ſatis rapinæ eſſe poteſt, quod huiuſmodi harpyarum articulos expleat. Non inconcinnè ergo feminei ingenij, totiuſque naturæ vaccæ imagines & quaſi quædam ſimulachra ſunt: neque tantùm ab Amoſo paſtore efficta, ſed ab alijs etiam antiquiſſimis ſcriptoribus expreſſæ ſunt. (Pind. pyth. od. 4.) Namque Iaſon apud Pindarum ſeſe ex eadem vacca prognatum, ex qua Creteus, & Salmoneus nati fuerant, affirmat. Igitur mulieres luxuriæ & petulantiæ matres, ditiſſimas quaſque, & potentiſſimas feminas Samariæ ciuitatis totius regni principis, cui alia omnia oppida tributaria eſſent, vaccas Baſſan Vates nominat. vt enim Baſſan paſtionum magnitudine & fertilitate, præter omnia alia totius regionis loca, nobilis, armenta alebat pinguiſſima, ſicut ſcriptum eſt. Reducam Iſraël ad habitaculum ſuum & paſcetur Carmelus & Baſan. Eſt autē hoc Metonymiæ genus, cùm vocabulum non (Iſai. 13.) propriè, ſed propter præcipuá quandam rationē vſurpatur. Sic Arabá pro paſtore Iſaias dixit: (Horat. Saty. 2. lib. 2.) ſic, *aper vmber*, Latinus dixit poeta. Vetus autem interpres nomen Baſſan nō ex loci nota, ſed ex ſignificationis rationibus reddidit, *Vaccæ pingues quæ habitatis in monte Samariæ.* Montana loca, ſi modò fertile ſolum ſortita ſunt, ob aquarum & arborum etiam ruſticarum copiam, alendis bobus cōmodiora habentur: id enim animal & fœno, ac herbis, arborū frondibus libenter paſcitur: montes autem & æſtate herbas, & hyeme frondes ſuppeditant. atque hæc res Baſſan montem imprimis commendat; in quo pręter paſtionum fertilitatem, ingens generoſiſſimarum quercuum, vt apud Iſaiam legimus, copia eſt. Sunt (Iſai. 13.) etiam quæ in montibus creſcunt animalia, natura feriora, ac robuſtiora: vt etiam montani homines. Ob eam rem non ſolùm dixit, quæ habitatis in Samaria, ſed in monte Samariæ: vt mulierum ingenium delicijs diffluens, in regia ciuitate educatum, petulántius oſtenderet, & impotentioris ſæuitiæ nota inureret. Atque his moribus idonea verba adiunxit: [*Quæ calumniam facitis egenis, & confringitis pauperes.*] Hebraica verba ſonant, opprimere tenues, & conterere egenos. Neque enim vaccæ ferociores factæ quos petierint, ventilare vt tauri; ſed proſternere, & conculcare conſueuerunt. Calumniam autem & oppreſſionem fraude aut vi factam tenuioris fortunę hominibus, qui obſiſtere nequeant, hac tranſlatione ſignificat; eamq. præſentibus verbis declarat. [*Quæ dicitis dominis veſtris afferte & bibemus.*] Namq. illæ impulſu, hortatuq. ſuo, & aſſidua efflagitatione auctores (Iuuen. ſaty. 8.) viris ſuis ſunt, vt pauperiores opprimant homines, *Nec per conuentus, & cuncta per*
„ *oppida curuis Vnguibus ire parat nummos raptura Celæno.* *Dicitis*: Femineam
„ orationem hoc verbo ſignificat, ex cogitatione, & libidinoſo illarum conſilio profectam: nam dicere apud Hebræos iubere eſt, vt: Ipſe dixit & facta ſunt: ita illæ, vbi iam ſibi viros ſuos blandis, aut etiam importunis deuinxerint moribus, cupiditatibus obtemperare cogunt: quod imperatiui verbi inductione Vates eleganter exprimit. *Afferte & bibemus:* Hebraicè in ſingulari *Affer*; ea vox vehementius imperiū indicat. *Dominis veſtris.* Armentorum poſſeſſores domini vocantur: hi ſobolis procreandæ, reique augendæ cauſa, vaccis nimium etiam indulgent; ita viri feminis ex quibus liberos ſuſcipiūt, nimium etiam obtemperare ſolent. Namque illæ ob eam rem quòd vtero geſtant, quòd lactè infantes alát, nihil nō ſibi licere putant. Dicitis ergo tauris veſtris *Affer & bibemus.* Ambo ſimul verba parandarum rerum rationem malam, & turpem vſum ſignificant; Non enim dicunt quære; ſed affer. Illud enim rationem, moramque aliquam cogitandi, & inueniendi commoditatem, indulgere poſſet; hoc non poſſit, ſemper auferre iubent, vnde auferri poſſit, nō laborant; tantū vt afferat imperant. Neque volunt domū aut quæſtu, aut præda, aut ſpolijs vacuos rediſſe vnquam, ſed vt rem facias, ſi poſſis rectè; ſi non, quocunque modo rem. Coguntur ergo viri domini ſtupidiſſimi auaris & libidinoſis vxoribus parere, niſi iratis ſibi, ſemperque infenſis vti maluerint. Illis autem vt nihil vnquam ad libidinē, faſtum, cupiditatemque explendam ſatis eſt, ſic nunquam illud verbum intermittitur *Affer.* Ea verò quæ afferri ſibi iubent, non ad neceſſarios vitæ vſus, quibus quiduis ſatis eſſe poſſit, ſed ad delicias, ad voluptatem, eamque non ſimplicem vnius hominis, cui multa etiam non ſufficiant, ſed totius familiæ, ac aliorum etiam quibuſcum luxuriæ ſo- (Ephe. 5.) cietas & cōmunicatio eſt. *Et bibemus.* Sicut vno vini vocabulo omnem luxuriá contineri, ſic bi-

ſic bibendi verbo omnem voluptatis vſum, & ſacri, & prophani auctores ſignificarũt. vt: væ qui conſurgitis mane ad ebrietatem ſectandam, & potandum vſque ad veſperam. [Et illud: *Nunc eſt bibendum, nunc pede libero pulſanda tellus, &c.*] Omnium igitur voluptatum & deliciarum flagrans & aſſiduum ſtudium, vox *bibemus* in futuro dicta ſignificat: Namque eo verborum tempore aſſiduitatem in Hebraico ſermone indicari, ſæpe aliàs diximus. Itaque illa maxima cura iſtis noſtris principibus, & ditiſſimis mulieribus eſt, illud tantum negotium viris ſuis dandi cogitatio, ſcilicet, vt pauperiores & tenuiores hominum familias ſuis redditibus & diuitijs alant, tueantur, auctoritateque defendant, vel potius vi opprimant, ſuperbia & inhumanitate peſſundent, calumnia, & malitioſa iuris interpretatione defraudent, exhauſtiſque per ſummam iniuriam, rebus omnibus ſpolient: & duobus quidem tantùm verbis auaritia & luxuria iniuriam omnem, earumque cauſas amplexus eſt vates: Ex feminarum namque conſuetudine, luxuries plerumque in vrbe creatur; ex luxuria, auaritia, ex auaritia, erumpit audacia. Atque hunc locum ſic Chaldaicè legimus: *Regna, & expoliabimus.* Pulcherrimè profectò interpres ille rem nihil à vatis ſententia alienam expreſſit: quo videlicet conſilio feminæ viros ſuos ad ambiendos magiſtratus impellant, vt ſcilicet per regnandi potentiam aliena appetere atque auferre impunè poſſint. Huiuſmodi verò flagitia, & luxurioſa auaritiæ crimina natura ſua grauiſſima, cùm vehementer diuinam maieſtatem offendant, grauiſſimos habere ſolent pœnarum exitus, atque ijs ſimillimos, quos ſtatim minatur Deus:

Ephe. 5. Iſai. 5. Horat. lib. 1.

Iurauit Dominus Deus in ſancto ſuo, quia ecce dies venient ſuper vos: & leuabunt vos in contis, & reliquias veſtras in ollis feruentibus.

CERTISSIMAM ſententiam diuinum iuramentum arguit, & rem vt conſilio deliberatam, ſic etiam iuſiurandi ſanctitate confirmatam: [*In ſancto ſuo:*] Idem eſt ac ſi diceret: *in ſanctitate ſua*: Namque Hebraicè ſic eſt. Sanctitas autem eximiam quandam rationem ab omni vulgari re alienam ſignificat; qua Deus omnibus alijs rebus infinita præſtat virtute; vt iuſtitia, ſapientia, miſericordia, & alijs maximarum virtutum generibus; ad quæ genera etiam dictorum, conuentorumque conſtantia & veritas pertinet. Ex quo fit vt cùm præſtantiſſimum aliquod harum virtutum exemplum Deus ediderit, ſanctificari in ſacro ſermone dicatur; hoc eſt, ſuam maximam præſtantiam, amplitudinemque teſtari. Atque huius ſententiæ multa à nobis loca in ſacris literis notari poſſent, vt: in exitu Iſraël de Ægypto domus Iacob de populo barbaro, facta eſt Iudæa ſanctificatio eius, Iſraël poteſtas eius. hoc exemplum virtutis & miſericordiæ ſuæ Deus edidit: iuſtitiæ autem & ſeueritatis illud Nadab, & Abiud igne cælitus tactis, ſicut ſcriptum eſt: hoc eſt quod loquutus eſt Dominus, ſanctificabor in ijs qui approximant mihi. Huiuſmodi igitur exemplum quo ſe ſanctificet, ſeuerumque & integerrimum iudicem, nec non maximi atque conſtantiſſimi conſilij eſſe teſtetur, editurum ſe iurat Deus. Itaque iuſiurandum hoc ad officij diuini maieſtatem auctoritatemq. pertinet, ac ſi dicat: & fuerim ego ipſe meæ ampliſſimæ dignitatis immemor, & prophanator, niſi hæc quæ modò comminatus proponam, propediem re ipſa præſtitero. Sic Reges coronæ ſuæ iuſiurandum in grauiſſimis rebus interponere conſueuere. Alia verò ratio eſt cùm Deus per ſemetipſum iurat; cui quidem explicandæ minimè hoc in loco vacamus. [*Quia ecce dies venient ſuper vos.*] Nihil eſt quod homines de mentis ſtatu grauius deturbet, quàm humanarum rerum ex ſententia ſucceſſus: Sæpe enim vſu venire videmus, vt qui præſentium rerum proſperitate, vitæq. commoditate vtuntur, ebrietate & dementia deprauati, neque præteritorum recordentur, neque futuris vnquam rebus cauendum ſibi eſſe arbitrentur; atque ita ſecundis rebus, & præſenti tranquillitati fidant, ac ſi in ipſo iam portu conſtituti nullam tempeſtatis mutationem pertimeſcerent. qua quidem in re ſimiles omnino beluis ſeſe exhibent, quibus præſentium temporum tantùm vſus, nulla futurorum cogitatio, nulla prouidentia eſt, ſicut ſcriptum eſt: Homo cùm in honore eſſet, non intellexit, comparatus eſt iumentis inſipientibus, & ſimilis factus eſt illis. huiuſmodi autem hominibus quo mi-

Pſal.

mus credita, atque expectata periculi tempestas fuit, eo grauius cùm fuerit oblata, sentitur, & capiendi consilij tempus, locumque omnem occupat. Huius generis exitum feminarum Israëlitidum delicijs, & stultitiæ prædicit vates: venturos videlicet esse dies iis quos agunt lætissimos omnino dissimiles, super eas autem, ait, vt imparatas, nihilque tale cogitantes, subitò oppressuram procellam significet: non enim pone paulatim secutura illas, sed repente inuasura calamitas fuerat. Assyriorum namque Rex bellum securissimis Israëlitis attulit: quis autem eos exitus maneret? nimirum præsentibus omnino delicijs, mollitudinique vitæ contrarius. atque eo grauior, quo magis à consuetudine esset alienus. [*Leuabunt*, inquit, *vos in contis, & reliquias vestras in ollis feruentibus.*] Nisi nobis Hebraica veritas, vnde primum verborum ratio petatur, præsto esset; huiusmodi hoc loco sententiæ ratio reddi posset: vaccarum carnes in vectibus esse asportandas; minoribus verò carnium portionibus paratas fore ollas, per milites iter agentes in coquendis: quando huiusmodi interpretatio magis cum vaccarum similitudine conuenire videretur, quàm aliæ, quæ plures huius loci sunt; quanquam neque illa quidem cum re ipsa aptè cohærere potuisset. Omnes enim huiusmodi rationes vaccas illas à militibus occidendas & dilaniandas, atque earum carnes asportandas fuisse arguerent. nihil verò tale accidisse legimus, sed viuentes feminas, cum iis qui ex bello reliqui fuerant viris, captiuas abductas esse. Ergo vaticiniorum rationem & sententiam à rei ipsius veritate ad aliam cogitationem atque sensum commentando transferre, religio est: Quam quidem ob rem locum ipsum, vt Hebraicè est, diligenter expendentes, sic reddimus: [*Et auferet vos in frigoribus: & nouissima vestra in ollis piscium.* Atque hæc aptissima quidem, facileque cohærens cum re ipsa sententia est, nihilque a vaccarum pinguium similitudine dissentit: Namque in superioribus, dum feminarum delicias & luxuriem describeret Vates, vaccas Bassan pingues in Samariæ montibus habitantes appellauit: deinde à similitudine ad rem ipsam rediit, & earum studium omne indicauit, & orationem retulit.. Afferte & bibamus. Atque hoc modo mulieres illas esse delicatissimas, quibus votorum omnium summa in voluptate posita esset, declarauit. Iam verò quàm graues illis ob eam rem subeundæ miseriæ sunt, ex comparatione docet: captiuas enim illas, atque longè à patria abducendas fore prædicit. ex qua re duo grauissima sibi delicatissimis incommoda consequantur necesse est; alterum viarum, itinerumque labores erunt; alterum, victus ratio ab illis deliciis & voluptatibus longè aliena: Nam quæ in amœnissimis Samariæ montibus delicatè & molliter viuentes, temperato & salubri cęlo fruebantur, nunc deinceps in varias regiones abductæ, grauissimos viarum labores, & temporum iniurias, maximè frigorum hyemisq. vim pinguibus & mollibus vehementer inimicam, perferre cogentur; atque horum laborum & perferendarum finis miseriarum nihilo fuerit aut gratior aut felicior, quippe quas vt vitæ atque fortunæ infima condicio, sic etiam victus manet sordidissimus: vbi enim à dominis satis in diurno opere faciendo exercitæ fuerint, tandem non ornatis apparatisque conuiuiis, sed piscium ollis vilissimo & grauissimo omnium cibo famem pellent: neque verò piscibus aut generosis, aut suaui aliquo condimenti modo paratis, sed vilissimis, & in olla temerè atque incultè etiam elixis, qualibus seruorum ergastula pasci consueuerunt, eas vsuras esse affirmat. Atque ob eam rem & pisces, non vt Latinè sonat, in plurali nnmero, & masculino genere; sed feminino, & singulari dixit. hanc adeo rem Hispanus sermo exprimere apte valet, hoc modo: *Y vuestro paradero en ollas de pescado*. Nouissima, inquit, vestra; hoc est, omnium laborum recreatio, & votorum summa piscis olla tandem erit, quali victu serui vtuntur, & quali etiam Israëlitæ, Num.11. dum in ergastulo apud Ægyptios essent, vtebantur, sicut scriptum est: Recordamur pi-
» scium quos comedebamus in Ægypto gratis. Gratis inquiunt, eo quòd vilissimis, & abiectissimis, atque nullius pretij vti consueuissent. Huiusmodi ergo tandem vitam & victum ab Israëliticis feminis colendá esse vates prædicit: qua oratione miseram illis & laboriosam captiuitatem denuntiat, qualem antea neque timuerint, neque oblatam ob diuersum anteactæ vitæ vsum tolerare, nisi grauissimè, & iniquo animo, queant. Atque hi loci qui à Vate nostro in prædicenda Samaritidis feminis seruitutis miseria

ex

ex comparatione tractantur, oportunè etiam ab alijs vatibus in eadem sentētia occupari solent. Nam & Hieremias sic: Descende de gloria, & sede in siti, habitatio filiæ Dibon. Hier. 48. Ezech. 4. Et Ezechiel: hæc dicit Dominus, & comedent filij Israël panem pollutum inter gentes ad quas eijciam eos. Et Oseas: Et in Assyrijs, inquit, pollutum comedent. De viatum verò difficultatibus, & durissimo à patria exilio, deque præteritæ mollitudinis recordatione sic Isaias aduersus Tyrum prædixit: Ducent eas pedes sui longè ad peregrinandū. Isa. 23. Quis cogitauit hoc super Tyrum quondam coronatam? Idem etiam Babyloniorum futuram captiuitatem præcinens, hanc eandem rem plenissimè tractauit: Denuda, inquit, Isa. 47. filia Babylonis, denuda turpitudinem, discoperi humerum, reuela crura, transi flumina. Et paulò inferius: Nunc audi hæc delicata habitans confidenter, &c. Igitur vtraque res ad illius summæ luxuriæ contrarium durissimum exitum pertinet: ad ignominiosam verò abductionem illud:

Et per aperturas exibitis altera contra alteram.

SVMMAM illis in ipsa calamitate solitudiné fore significat, quas olim frequentia & celebritas vehementer delectabat, quæ vt vaccarum armenta gregatim agentes, delicijs & voluptatibus diffluebant, dominisque vtebantur obsequentissimis, atque ex vrbe ad cœnas, conuiuia, in hortis, in siluis, lucisque passim & tributim celebranda magno cum apparatu prodibant, tum hominum cateruis, tum ancillarum & pedissequarum gregibus comitantibus: cuiusmodi splendida pompa diuites feminæ maximè delectantur. At verò cùm calamitas illis accesserit, omnia hæc contra experientur; non enim solum abducendas, sed singulas etiam seorsum, separatimque sine vllo honore producendas esse prædicit: Namq. domorū & vrbis mœnibus ruptis, atque vrbe expugnata, vt quæq. prima militi atque hosti domos penetranti occurret, ita sola capta abducetur, non per portam aut ædium, aut vrbis, sed per rupturas ipsas murorum; vt alia parte mater, alia filia, alia etiam soror exire coacta, alia frater productus, alia maritus abductus, desiderio, solitudine, metu atque cura distineantur: Vnaquæque enim non modò suam miseriam, sed eorum quos charissimos habuit, desiderium grauiter & iniquè feret: tum suspenso incertoque animo semper erit quid illis acciderit, nesciens; atq. in ijs cogitationibus miserrima atq. infelicissima omnia suspicari & timere cogetur. Hæc adeò ex illa superbia, ex illa pompa, ex illa rerum felicitate mutatio Samaritides vaccas manebat. *Altera contra alteram*, hoc est, singulæ per singulas aperturas: Namque Hebraicè sic est: *Vnaquæque è regione sui*. Sic in libro Iosue in eadem sententia est: Et muri Hiericho corruent, & ingredietur populus vnusquisque per locum contra quem steterit; Iosue 6. vt neque simul per portas abductæ, aliæ alias qua parte abducantur, videre possint, neque quò tandem peruenturæ sint; & an sibi iterum occurrere contingat certi aliquid sibi promittere: quàm autem acerbus hic dolor, quàm anxia solicitudo, quàm perpetua sit, vel ex ipsarum exemplo vaccarum intelligi facilè potest; quas cùm à vitulis suis, atque ab aliorum boum quibuscum pascebantur, consuetudine abductæ fuerint, magno dolore, solicitudineque affici solere, perpetuus mugitus declarat, sicut scriptum 1. Sam. 6. est: Et tulerunt duas vaccas quæ lactabant vitulos, & iunxerunt ad plaustrum; vitulos autem concluserunt domi. Ibant autem in directum vaccæ per viam quæ ducit Bethsames, & itinere vno gradiebantur per gentes, & mugientes, &c. Summum ergo dolorem, maximam suorum solicitudinem, cum suatum etiam miseriarum sensu, & cum summa ignominia & dedecore subeunda illis esse ostendit Vates. Quasdam ergo, ait, ex Samaritide gente feminas abducendas sine honore esse, quæ non per domorum, aut vrbis portas, sed per oblatam primum murorum rupturam essent extrahendæ: alias verò metu perterritas, & suæ tantùm saluti consulentes, consilij, animique inopes, per domorum & murorum aperturas effugientes, neglectaque domo & familia, omnibusque alijs rebus saluti posthabitus, qua parte commodissimè possent, sese in regiam arcem summa cum trepidatione coniecturas, eam rem effugio sibi esse posse putantes. Quod in desperatis iam belli tumultibus, & hostium irruptionibus vsu venire videmus, vt imbellis ætatis & sexus turba aut ad templa, si minutoria sint, aut ad regias, numinis fidem, vel regiam protectionem, vel loci firmitudinem præsidio vitæ sibi fore sperans, confugiat. Consueuêre autem olim reges,

maximè verò qui Asiam incolebant, arces, regiasque suas extra vrbem secundũ muros, in commodissima tamen & tutissima loci ipsius parte ædificare; quòd eam rem ad regiæ maiestatis decus pertinere arbitrarentur, ne ipsi communi cum cæteris ciuibus portarum & murorum custodia, & clauibus iisdem tenerentur conclusi, sed se potius, aliorũ protectores & propugnatores professi, seorsum tuto in loco collocarent, vt gregum armentorumque pastores non intra ouium caulas, sed secundum ipsas figere tentoria solent. Hunc morẽ in tota Syria & Arabia Regibus & principibus seruatum, in Aphrica, & in nostra etiam regione ab Ismaëlitis, qui hæc loca occupauêre, retentum fuisse, ipsa illorum opera, & operum quæ extant, vestigia declarant: atque etiam nonnullis in locis cuniculi, & specus visuntur ab vrbe ipsa ad arcem vsque pertinentes, per quos vtrimque in alterum locum aditus in rerũ turbatione & periculo esse posset. Ad huiusmodi aperturas & cuniculos ciuibus tantùm notos, hostibus verò ignotos, hæc etiam vatis oratio pertinet, quas à mulieribus subeundas esse prædicit, vt ad arcem confugerent: Namque per portas aut publicè effugiendi copia nulla illis tẽporibus esse posset, cum arces clausæ, & portæ vrbium ab hostibus essent obsessæ. hoc est quod dicit:

Et proijciemini in Armon dicit Dominus.

ARMON vox hebræa est, & palatium, arcémue significat. Verbum autem *proijciemini*, Hebraicè est, *coniicietis vos*: Coniunctio verò *&* aperturarũ nomen ad hanc rem significandam, pertinere etiam facit: Namque aperturarũ nomine cuniculos illos, & specus arte apertos intelligimus. Quoniam verò harum, quæ Samaritanis feminis aduenturæ erant, calamitatum causa, non solùm iniuriarum, sed superstitionis etiam studium erat: ad quam etiam rem feminarum ingenium & animus vehementer propensus est; atq. eum errorem tueri studiosissimè solet, vt ex multis sacrorum librorum locis obseruauimus. Huius rei causa & hoc illis crimen refert, & apertissimis argumentis perorat: Namque conceptum animo scelus nullà alia re melius arguitur, quàm si operum, studiorum, actionumque erga eam rem assiduitas demonstretur. Illarum ergo feminarum, atque etiam virorum Samaritanorum in hac re flagitium, ex ipso communi omnium & perpetuo studio ostenditur; vt futuri iudicij æquitas ipsis illorum actionibus manifesta probabilisque omnibus fiat; quippe cùm in ipso scelere à quo iam sæpe deterriti fuerant, tamen occupatos atque alligatos pœna ipsa oppressura sit: Quamobrem eos vt propositi tenacissimos homines, atque studij sui vrgentissimos, ironica permissione alloquitur, tam viros quàm feminas, iubetque vt studiũ suum, quando sic stat sententia, diligenter exequantur: namque ea res certius & maturius illis exitium, vaticinij autem sui certiorem parabit euentum.

Venite ad Bethel, & impiè agite; & ad Galgalam: & multiplicate, & offerte mane victimas vestras, tribus diebus decimas vestras: Et sacrificate de fermento laudem, & vocate voluntarias oblationes; & annuntiate: sic enim voluistis filij Israël, dicit Dominus Deus.

MAXIMA hominum insania, & constans exucti semel erroris studium, affectatique sceleris exemplum hoc in loco à vate notatur & proditur: Eiusmodi enim hominum ingenium est, vt cùm à suscepta impietate & superstitione, meliori consilio ad saniorem mentem reuocari sese sentiant, tum maiori conatu atque impetu in eandem curam & cogitationem incumbant; neque sese ab eo errore deduci patiatur, sed tanquam aspides surdæ aures suas, ne sapiente incantatione feritatem & amentiam deponere possint, obturent, atque veritati, sapientis consilij rationibus impetu & tumultu facto, obsistant; in eoque vehementius neruos omnes contendant, vnde maiorem sibi errorem, & grauius periculum creari audierint. Prædicabat Paulus apud Ephesum, atque homines ad veræ diuinitatis rationes cognoscẽdas vocabat; qui cùm intelligerẽt Dianæ numẽ
Acto.19.
illa oratione in dubiũ incertumq. reuocari, paucorum hominũ (quibus ea res in commodo esse poterat) consilio & opera effectum est, vt populari motu ac tumultu veritati obstreperetur, & Dianæ numen, & sanctitas, Ephesiorumq. celebritas, insano vulgi clamore assereretur. Huiusmodi autem insaniæ Israëlitæ a Vate notantur; quos quo maiori

vates

vates cura atque ſapientiori conſilio à ſuperſtitione ad ſanam mentem reuocandos cura-
rent, eo ardentioribus animis & ſtudijs, frequentioribuſque commentis, atq. aſſidua
magis opera inſaniam ſuam fouere; defendereque ſolitos ait. Quam ob rem inſanabi-
les ſeſe effeciſſe, omnemque ſalutis viam ſibi præcluſiſſe dicit; tantumque ex auditis
vatũ orationibus euenire, vt grauiori ſupplicio tandẽ ſeſe dignos reddiderint, & decanta-
tas aduerſum ſe prædictiones certiſſimas ſua temeritate, & erroris pertinacia effecerint.
Vtitur ergo vates permiſſione, non illa quidem quæ conſilium, ſed quæ Ironiam dicen-
tis ſignificet; cùm id permittitur quod minus ex dicentis ſententia, magis autem ex eius
ad quem ſermo fit, libidine & voluntate eſt; ſed tamen aliàs certam eius, qui dicit, ratio-
nem reddat. Cuiuſmodi illud eſt. Lætare iuuenis in adoleſcentia tua. Et illud: Eccle. 11.
I nunc, & ventis animam committe. Concedit ergo illis interim vt ſtudijs & conſilijs Iuue. ſaty. 12
ſuis eo ſtudioſius vtãtur, quo diligentius à vatibus deterrentur; non quidem qui ſuadeat
aut hortetur, ſed qui deſerti officij grauius illos inſimulet: Nam cùm ſe magis ac magis à
ſuperſtitionis ſtudio ad veræ pietatis cultum reuocari intelligebant, tunc magis illi quaſi
remis & velis in eam partem, quæ fugienda fuerat, contendebant: frequentibus enim
ſacrificijs, ritibus, & ceremonijs ſuperſtitionem colere & tueri nitebantur. Hoc eſt quod
ait: *Venite ad Bethel, & impiè agite.* Bethel, Luza olim dicta, nomen hoc à Iacob accepit;
qui eo in loco diuino oraculo de arcanis ad ſe, atque ad totum hominum genus perti-
nentibus rebus per quietem fuerat edoctus. Is quidem locus ſacer tam diu fuit, quàm
diu ad eius beneficij memoriam eſt frequentatus, domuſque Dei appellabatur. Poſtquã
autẽ ab Iraëlitis regibus vt impiæ ſuperſtitioni ſeruiret, oportunus viſus eſt, ex eo propha-
nus, execrabiliſque redditus nomen Bethel in Bethauem ex diuino conſilio & vatum
procuratione mutauit: quòd in illa æde impietas & ſuperſtitio coleretur. Hoc vates an-
titheſi vſus Iſraëlitis obijcit: Ite, inquit, in domum Dei, & impiè agite: quaſi verò olim
dominus Dei dicta ex eo fuerit, quòd illis in impietatis vſum ceſſura eſſet. Hæc humani
ingenij peruerſitas eſt. *Et ad Galgalam.* Galgal locus fuit, in quo à filijs Iſraël Cananæ-
orum regionem primum occupantibus, ſacrum Dei tabernaculum fixum, atque religi-
onis cauſa frequentatum eſt, Vbi verò regum, regnorumq. diſſidia facta ſunt, hic locus
à falſis vatibus, qui Iſraëlis partes ſuſceperant, Hieroſolymitano templo ad religionis
cultum præferebatur, ſicut apud Hoſſeam legimus: Omnis malitia eorũ in Galgala. Ad Hoſs. 9.
eum igitur locum frequentandũ Iſraëlitas ironicè Amos hortatur, vt ad Bethel: quibus „
in locis ab illis impiè & ſuperſtitioſe agebatur, atque eo ardẽtius & ſtudioſius, quo magis
à ſanctiſſimis & veraciſſimis vatibus deterrebantur. [*Et multiplicate præuaricationem, & of-
ferte mane victimas veſtras.*] Hoc eſt, ſi non ſatis vobis eſt Bethel ad impiè agẽdum, addite
etiam, vt facitis, & Galgalam; in qua præuaricationis & defectionis ſtudijs liberius etiam
commodiuſque vacetis. Id autem ſacrorum faciendorum frequentia, atque aſſidua ce-
lebritate fiet; ſingulis diebus mane victimas offerendo, & tertio quoque anno decimas,
ad leuitarum & pauperum vſum in lege paratas, ad ſacrarum epularum vſum in ea loca
comportando: Namque hæc omnia in ſancto atque electo loco agi, curarique lex præce-
perat, quæ ab illis ad alia loca per ſummam impietatem tranſlata ſunt. *Tribus diebus deci-
mas veſtras*, tribus annis nam dies pro anno in loco vſurpari obſeruatum eſt, Vt: Qui Leuit. 25.
vendiderit domum intra vrbis muros, habebit licentiam redimendi, donec vnus imple- „
atur annus. Hebraicè eſt, *Dies erunt redemptio eius*. De decima verò anni tertij ſic ſcri- „
ptum in lege eſt; Anno tertio ſeparabis, aliam decimam ex omnibus quæ naſcuntur tibi Deut. 14.
eo tempore, & repones intra ianuas tuas, venietque Leuites, qui aliam non habet partẽ, „
nec poſſeſſionem tecum, & peregrinus, ac pupillus, & vidua, qui intra portas tuas ſunt; & „
comedent, & ſaturabuntur, &c. [*Et ſacrificate de fermento laudem.*] Sacrorum omnia ge- „
nera hæc ad Deum certo in loco purè ſancteque colendum inſtituta olim fuerant, quæ
ab iſtis impiè contaminata, atque ad ſuperſtitionis vſum tranſlata fuêre: Panes quoque „
fermentatos cum hoſtia gratiarum, quæ immolatur pro pacificis, ait lex: [*Et vocate vo- „
luntarias oblationes.*] Vota quæ religionis cauſa nuncupari, & in ſacro templo ſolui conſue-
uerant, ab iſtis prophanata etiam, & ad Deorum cultũ traducta ſunt. Vocare volunta-
rias oblationes, idem quod Latinis nuncupare vota eſt. Sed quid inter votum & volun-
tariam oblationem interſit, aliàs à nobis Deo duce dicetur. [*Et annuntiate.*] vota nuncu-
pata facite, & pronuntiate, vt aſtrictiori eorum religione teneamini. [*quoniam ſic voluiſtis*

filij Iſraël. Exhortatione hac non tam conſilium, quàm apud quos dicitur ſtudium proferentis declarari hæc cumprimis oratio indicat. Hebraice eſt: [*Sic amauiſtis:*] ac ſi diceret, agite,agite; nunc maximè in id ſtudium, in quo eſtis, incumbite; cùm maximè reuocamini ab ijs qui vobis optimè conſultum eſſe voluere, quando ea inſania laborare cœpiſtis, vt libenter infelices eſſe optetis. *Ait dominus Deus:* Ipſe Deus iudex integerrimus, qui occultarum etiam cogitationum teſtis, arbiterque eſt; ſic vobis placuiſſe confirmat. Quæ verò, ac quantæ vos miſeriæ maneant, quæ iſtis ſtudijs occupatos oppreſſuræ ſint, auditote:

Vnde & ego dedi vobis ſtuporem dentium in cunctis vrbibus veſtris; & indigentiam panum in omnibus locis veſtris; & non eſtis reuerſi ad me, dicit Dominus.

PLVRA interdum pœnarum genera à Deo in hominibus conſumi, non perdendi, ſed corripiendi, atque ad bonam frugem, ſanitatemque reuocandi cauſa, diuina ſcripta paſſim, & hoc in loco teſtantur: quæ tamen illi, aut caſuum & temporum viciſſitudines, aut priuatum ſaltem de quibuſdam, non commune Dei de omnibus iudicium interpretentur: in quo Iſraëlitas quinquies etiā verberibus ſtimulatos, ac caſos, tamen nunquā reſipuiſſe videmus; neque impiè agere antè deſtitiſſe, quàm cumulata, expletaq́ menſura, extremum ſibi conſciuerint excidium. Magnum hoc & manifeſtum humani ſtuporis, atque affectatæ inſaniæ argumentum eſt. Primum verò ſtimulum quo illos Deus ex pluribus ad reſipiſcentiā incitaret, carnium, annonæque penuriam fuiſſe, vates declarat; quam non ex pluuiarum ceſſatione, ſed ex hoſtilibus excurſionibus contigiſſe interpretamur, quibus per ſingulos annos è vicinis regionibus infeſtabantur, ita vt agrorum populatione, & armentorum crebra abactione affecti, omni annona deſtituerentur. Hoc autem iuſto Dei iudicio illis accidit, qui per nefas frumento & carnibus diuino munere conceſſis, ad ſuperſtitioſum vanumque cultum abuſi fuerant, eaque à veræ religionis rationibus ad impietatem traduxerant. Meritò igitur earum rerum vſu priuati ſunt, quas illi nefario conſumebant abuſu. *Vnde & ego.* Illationis vim habet & contentionis oratio hæc: contendit enim cum ſuperiori ſententia, & rem nō caſu, ſed certo, conſilio geſtam probat. [*Stuporem dentium.* Hebraicè, *munditiem dentium.* Carnium autem deſiderium hæc ſignificat figura; ex conſequenti enim ducta eſt: Nullius enim alius eſcarum generis reliquiæ dentibus inhærere magis ſolent, quàm carnium: fibris quidem & tenuibus filis iuncturas ipſas molarium, & caninorum cauitates ſubeuntibus; quæ niſi inſtrumento aliquo à prandio extruſæ expurgentur, moleſtiam imprimis grauemque ori halitum afferunt. Acutos ergo ex apta materia paxillos ad eam rem miniſtrare ijs qui elegantius viuere voluere, cura eſt. Itaque dentibus magis adhæreſcens cibus, car-
Num.11. nes ſunt, ſicut ſcriptum eſt: Adhuc carnes erant in dentibus eorum, &c. [*Et indigentiam panum in omnibus locis veſtris.*] Hæc hoſtium excurſionibus, populationibus, & latrocinijs
Amos 3. " accidiſſe diximus: Nullum enim malum in ciuitate eſt, quod non faciat Dominus, &
" per vates ſuos à ſe factum eſſe teſtetur, vt in ſuperioribus iam cognouimus. Hoc autem
Iſai.9. " idem eſt atque illud quod ab Iſaia dictum fuit: Aram ab Oriente, & Palæſtini à tergo, &
" comederunt Iſraël in toto ore, & in omnibus his non eſt conuerſus ad percutientem ſe.
" Quamobrem & apud hunc Vatem ſubiungit Deus: [*Et non eſtis reuerſi ad me dicit Dominus:*] qui non vt perderet, ſed vt corrigeret, cædebat. Igitur & ſecundo ſtimulos admouere oportuit.

Eo ego quoque prohibui à vobis imbrem cùm adhuc tres menſes ſupereſſent ad meſſem.

MAGNÆ Dei prouidentiæ eſt efficere, ne quid aut ſecūdum, aut aduerſum caſu accidiſſe videatur: Nam qui ea quæ eueniunt, non tam conſilio, quàm naturæ, aut temporum ratione definiunt, ſcelerum conſcientia, & diuinorum ſuppliciorum metu minus terreri ſolent. vt ergo huiuſmodi occurratur inſaniæ, certis quibuſdam notis vtramque rem & præmia videlicet & pœnas inſignire Deus ſolet: quæ, niſi planè cæci & ſtupidi eſſe velimus, conſilio & prouidentiæ adſcribi debeant: Nam cùm miraculorum multa genera ſint, ex his autem vnum in naturæ materia edi ſoleat, vt in pluuijs,

ignibus,

ignibus, fulgetris, niuibus, grandine, & alijs quæ in sublimi fiunt, huiusmodi aliquid vbi ad miraculum vsurpatur, præsenti nota signari ita solet, vt diuinum potius, atque ad certam rem significandam paratum, quàm naturale opus esse intelligatur: vt quod certis horis, locis, temporibus, occasionibus ea fiant, quibus aliàs fieri non soleant: quæ omnia obseruantibus hominibus diuinæ prouidentiæ, & certi consilij argumento esse possint. Hæc autem nos aliàs longius, si Deus annuet, persequemur. Nunc verò oblatum de hac re locum explicabimus. Cùm hostium excursiones, & latrocinia, humano potius & hostili odio, quàm diuino consilio populus adscriberet, alius lapis mouendus fuit, alio flagello plebs cædenda: cuius vim nemo humanam, sed vel diuinam, vel naturalem dicere posset. Ea verò fames etiam fuit ex annonæ penuria allata, quæ vt grauior, certiorq; esset, hoc modo parata à numine est, vt primo anni tempore ante sementem oportuna pluuia inuitati aratores, messis spe concepta, in serendis agris & operę plurimum, & frumenti ponerent: quod aliàs, si priores illæ autumni tempore pluuię defecissent, non seminatum, ad famis partem subleuandam vsui esse potuisset. Sed vbi iam terræ sulcisque creditum, ac natum in herbam creuisset, eorum imbrium, quibus oportuno succo impleri, & fœcunda reddi sata solent, penuria & defectu corrupta sunt, vt neque fructu, neque culmo cultores suos iuuarent. Huius autem sententiæ hic versus est: [*Et ego quoque prohibui à vobis imbrem, cùm adhuc superessent tres menses vsque ad messem.*] Hæc pluuia serotina in sacris, illi regioni familiaris, diuinisque promissionibus certa fuit. Hæc diuini consilij ratio, hæc parata pœna, & ad correctionem munita via est, quam ne naturæ, aut temporum vicissitudinibus adscriberent, sic est prouisum:

Et plui super vnam ciuitatem, & super alteram ciuitatem non plui:

NAM si communis pluuiarum defectus esset, iam ab ijs qui diuinum auersarentur consilium ad certam anni rationem, ad syderum concursum (qualia somniare interdum Astrologi solent) reuocari facile posset. Nunc verò ita rem parabat Deus, vt aliter interpretari atque illud erat, hoc est, miraculum non definire, extremæ prorsus esset dementiæ, cùm non in agris, sed in vrbibus, idque non in omnibus, sed in quibusdam tantùm pluuia esset demittenda. *Et plui.* & coniunctio, rerum inter se comparationem postulat: nam magis multa simul, quàm singula seorsum mouere possunt. *Et plui*, Hebraicè est, *Pluere feci*: vt suo imperio omnem rerum naturam, causam, atque efficientiam subesse declaret Deus: Namque parata aliàs natura communibus imbribus omnia complere, Dei tamen dicto paret, & cohibetur, aut in hunc, aut in illum locum, quo primi auctoris voluntas tulerit, incumbit. Ita ergo effectum est, vt pluuia descenderet, non quæ agros fœcundos redderet, sed quæ anni aliàs abundantiam, nisi Deus cohibuisset, probaret: in vrbibus autem plueret, quod ad docendum de ea re homines qui in vrbibus habitarent pararetur: neque verò in omnibus, sed in quibusdam tantùm intenectis imbribus plueret, vt ijs, qui collectas ex pluuijs aquas bibere solerent (nam cisternis multæ Israelitarum vrbes vtebantur) cùm non satis abũdans potus omnibus suppeteret, necesse fuisset aliarum vrbium incolis, alias sibi vicinas aquarum hauriendæ causa petere: quod non sine miraculi cogitatione, non sine frequenti tantæ nouitatis in hominibus ipsis mentione, atque admiratione agi potuit. Vt autem miraculum omni accessione auctissimum fieret, & certis magis ac priuatis signis notabilissimum, in eadem ciuitate futurum erat, vt pars imbribus irrigata, pars omnino arida, atque caloribus, & siccitate exucta, infestataque esset, adeo vt neque ex alia parte humectans aër aliam posset refrigerare.

Pars vna compluta est, & pars super quam non plui, aruit.

ITA vt eodem tempore diuersas temporum, aëris, cœli, soli, corporum, morborum, & valetudinum constitutiones in eadem vrbe experiri coacti homines, nihil earum rerum casui, nihil naturæ, sed omnia Deo illis irato tribuere possint, atque alij alijs ad miraculi obseruationem, ad frequentia de ea re colloquia, ad celebrationem incitamento esse: Namque

Sic Hippocrates perquirere docet, an in morbis quid diuinũ sit. li. de aere, & li prognost.

Et venerunt duæ & tres ciuitates ad vnam ciuitatem vt biberent aquam, & non ſunt ſatiatæ.

CVM non ſolùm annonæ caritate, ſed aquarum etiam ad bibendum penuria communiter laboraretur, publicum id malum, & communem miſeriam ſentire, experirique omnibus neceſſe fuit. Cùm autem ſitis extinguendæ cauſa frequenti hominum concurſu ex alijs alia loca peterentur, quibus in conuẽtibus celeberrimi & crebri de publica miſeria ſermones miſceri ſolent, vbi alij alios propter hauriendarum aquarum auiditatem moleſtia, oppreſſioneq́ue atque iniuria etiam afficiunt: in tanto tumultu quis non moueretur? quis tanto miſeriæ ſpectaculo diuinam non imploraret miſericordiam? quis malum non deprecaretur? quis priuata atque publica ſcelera non accuſaret, non damnaret, non expianda prædicaret, quorum offenſione Deum ad ea miracula, ad ea prodigia in publicam pœnam edenda commotum eſſe conſtaret? & tamen [*Vos non rediſtis ad me dicit Dominus.*] Hanc adeo famis & ſitis extremæ calamitatem, quæ populum ad iniuriam ſibi mutuò faciendam impellere potuit (cuius cauſa pluuiarum defectus & nimius ſolis æſtus erat futurus.) ſic etiam Iſaias prædixit: In ira Domini exercituum conturbata » eſt terra, & fuit populus quaſi eſca ignis: vir fratri ſuo non parcet, & declinabit ad dextrã, » & eſuriet, & comedet ad ſiniſtram, & non ſaturabitur, &c. in omnibus his non eſt auer» ſus furor eius, ſed adhuc manus eius extenta. Quamobrem tertius etiam ad increpandum ſtimulus admotus eſt, vt impleretur id quod ſcriptum eſt: Multa flagella peccatoris. Patris autem, & pientiſſimi patris rationem hactenus Deus perſequitur, qui filios quos diligit, corripit.

Vide Platonem in ciuil. ſeu de regno.

Iſai. 9.

Percuſſi vos in vento vrente, & in aurigine: multitudinem hortorum veſtrorum, & vinearum veſtrarum, olueta veſtra, & ficeta veſtra comedit Eruca.

VT grauior ſtimulus certiori etiã diuinæ iræ nota inſignis eſſet, atq. omnis caſus & fortunæ vitaretur ſuſpicio, ſemper à numine eſt prouiſum. Minus hæ quidẽ agrorũ, fundorumq́ue calamitates ſecundum naturam, atque ideo rarius incidere ſolent, quæ nullam vnquam commoditatem, ſed vitium ſemper, incommoditatemq́ue afferant: Pluuiarum enim interdum defectus, interdum copia, vſui aliquando eſſe potuerunt, vt altera res alterius vitium corrigeret: id quòd ijs, qui temporum rationes obſeruauere, facilè fuerit probabile. Vredo autem, & aurigo, locuſta, & bruchus, vt rariora, ſic præter naturam magis, & ſemper infeſta, ſemper calamitoſa ſunt. Atque vredo quidem ſpicis iam tumeſcentibus accidit, quas omni penitus ſucco priuat, effætaſque reddit: quales ſpicas ſeptẽ Ægyptius rex per quietem viſerat. Aurigo verò, culmum ipſum frumenti tẽtat, & armentorum etiam pabulo ineptum reddit: Hebraicè *Ieracon* dicta calamitas hæc, quòd calamos in ipſo incocto viriditatis humore corrumpat, talemq́ue ſatis faciem relinquit, qualis hominum eſſe ſolet, qui formidine, metuque grauiſſimo ſubiti & inopinati mali corripiuntur, ſicut ſcriptum eſt: Et conuerſæ ſunt vniuerſæ facies in auruginem. Atque adeò vtramque hanc agrorum perniciem, non tam natura, quàm diuina indignatione populis » contingere, illa imprimis imprecatio, & diræ illæ impijs & ſceleratis iam olim obnuntiatæ declarant. Percutiat te Dominus aëre corrupto, & rubigine: Hebraicè duo nomina ſunt. SEDAPHON & IERACHON: quæ à vate etiã hoc in loco vſurpantur. Ita res ipſæ natura ſua diuinæ in eos indignationis argumento eſſe potuêre. Neque verò ad ſata ſolũ, ſed ad omnia etiam plantationum genera malum pertingit; idq́ue malum quod diuinã iram apertè etiam declararet. Ruſticæ rei ſumma duabus partibus conſtat: altera ad vtilitatem, ad voluptatem verò altera ſpectat. Vtilitati, præter frumentorum genera, vineta, olиueta, ficetaq́ue in ſacris libris adſcribuntur; his etiam & malogranatorum genus additur: cætera omnia plantarum & fructuum nomina ad voluptatem relata, hortorum nomine definiuntur: Horti namq́ue deliciarum magis & iucunditatis, quàm diuitiarum cauſa comparantur; quorum fructus diutius ſeruari non poſſunt. Communis autẽ omnium plantarum pernicies Eruca eſt, maximè verò ea quæ hebraicè ab excidendi vi Gazam dicta eſt, de qua iam apud Ioëlem ſumus commentati. Quantis verò diuitijs, quantiſq́ue propterea delicijs Iſraëlitæ diffluerent, hortorum ingens copia declarabat:

Gen. 41.

ירקון

Hier. 30.

Deut. 28.

Ioel. 1.

Huiuſ-

huiusmodi enim non nisi à diuitibus coluntur. Obiter igitur eorum luxuriam Vates, vel Deus per Vatem potius notat: [*multitudinem hortorum vestrorum.*] grauiorem autem fore stimuli ictum innuit, ita delicatis & deliciosis hominibus factum, quibus non minus grauiter breuissimæ etiam voluptatis carentia, quàm alij maximarum vtilitatum desideriũ ferri solet. [*Tibi habe frumentum Aledius inquit O Libye, disiunge boues, dum vbera mittas.* Iuuen. saty. 5. Igitur hos non solùm hortis multis magna impensa ad vtilitatem comparatis, sed omni etiam rustica vtilitate & commoditate mulctandos ad correctionem prædicit: qua in re non naturalem aliquam & casu accedentem calamitaté, sed diras illas diuinitus obnuntiatas experiri, definiteq. oportuit, sicut scriptũ est: Vineam plantabis, & fodies, & vinũ Deut. 28. non bibes, nec colliges ex ea quippiam; quoniam vastabitur vermibus. Oliuas habebis in omnibus terminis tuis, & non vngeris oleo, quia defluent & peribũt. Huiusmodi autem hortos & prædia, pauperiorum oppressione aucta atque extructa, infausta & perniciosa Brucho excidenda significare visus est Isaias eodem illo in loco: Isai. 10. Væ qui cõdunt leges iniquas, & scribentes, iniustitiam scripserunt. Subiungit auté: Quid facietis in die visitationis, ad cuius confugietis auxilium? Et deinde: in omnibus his, inquit, non est auersus furor eius, & adhuc manus eius extenta. id quod & vates hic dicit:

Et non redijstis ad me dicit Dominus.

HIS etiam additus quartus stimulus, vt aliquando puncti resipiscerent: nam cùm tribus illis affecti tamen non resipuissent, neque Dei in se indignationem agnoscerét, quem deprecationibus & supplicibus votis exorasse oportuerat; sed humanis rationibus confidendum esse putassent, Ægyptum frumentatum ire cœptum est, iuuentute ad hoc delecta, quæ peregrinationis fastidia facilè tolerarét, & omnia pericula superaret, atque argentum aut frumentum, cuius magnam summam fuisse consentaneum est, à latronibus defenderet. Hos autem Deus partim peste immissa, partim latronum excursionibus perdendos decreuit; atque nõ solùm pecuniam, sed equos etiam illorum hisce permisit. Israëlitæ verò fame pressi & coacti, secundò in Ægyptum mittebant, nõ solùm iuuenes, sed & maiores natu; vt sic consilio & viribus iunctis firmius & certius esset collecto agmine præsidium: Qui autem posteriores descendebant, priorum cadauera insepulta passim, temereq. iacentia cõspicientes, & fœtore etiam multo antequam ad locum deuenirent tentati, tamen neque eo spectaculo, neque fœtore illo grauissimo, quod vel longius distantes impellebat, ita commoti sunt, vt de diuina ira placanda, atque de salute tandem sua cogitarent. hoc est quòd dicit:

Misi in vos mortem in via Ægypti: percussi gladio iuuenes vestros vsque ad captiuitatem equorum vestrorum: & ascẽdere feci putredinem castrorum vestrorum in nares vestras; & non redijstis ad me, dicit Dominus.

MISI *in vos mortem*: Hebraicè est, *pestem*. *Putredinem castrorum vestrorum*: Hebraicè & Chaldaicè, *fœtorem turmarum vestrarum.* Ea autem re vehementius motos impulsosque esse oportuit, quando nullus in humano corpore sensus est, qui importunius graui aliquo sensili lædatur, quàm olfactus, quem vel inuitum fœtor afficit; quandoquidé eius sensus instrumentum patens semper & apertum est, neque sine respirationis detrimẽto claudi, obturariue potest: adde quod sensile ipsum ad cerebrum vsque penetrat nõ specie aliqua tenuissima, & per communicationem multiplicata, vt in visu, & in auditu fit; verùm suo Arist. lib. 2. de anima. ipso genere, suaque integra natura, capitis meatus omnes cum magno totius corporis detrimento subit: quamobrem abominationis atque auersandæ rei naturam referre grauis atque teter odor solet. In ea namque significatione à sacris auctoribus frequenter vsurpatur, Vt Iacob: fœtere me fecistis, inquit, Cananæis & Pheræzæis habitatoribus terræ Gen. 34. huius. Et tamen illos nunquam permotos fuisse ait; vt Deus suorum scelerum fœtore grauissimè tentatum fuisse intelligerent. Hoc etiam Isaias significauit. Isai. 10. Nisi incuruentur sub vinculo, & cum interfectis cadant: & in omnibus his non est auersus furor eius, & adhuc manus eius extenta. Reliquus igitur est quintus stimulus, qué tardissimo populo Deus admoueret, quo se prius vsurum dicit, quàm extrema omnia mouenda essent. Is autem stimulus fuit, vt hostium exercitui bona totius regionis pars perdenda, capienda, expolianda, & incolarum frequentia priuanda traderetur, vt vel tanta calamitate commoti qui

moti qui reliqui fuissent, sibi rebusque suis tandem consulerent, pietatemque, & diuinum cultum, iam malis expergefacti, repeterent. Igitur Israelitæ Teglath Pelassar Assyrio bellum inferente, vehementer afflicti, & penè omnes contriti sunt: Namque Reubenitæ, & Gaditæ, & dimidia tribus Manasses primum victi, abductique sunt: deinde vrbes Ghium, & Maghaca, Ianoah, Cades, Hassor, & Gilead, & Galilææ regio, omnisq. terra Nephthalim in hostium ditionem venêre, habitatoresque ipsi in Assyriam migrare coacti sunt; ac vix Samaria ipsa illius tantæ stragis expers, & quasi torris de medio incendio erepta fuit: cætera autem omnia funditus euersa deletaq. sunt. Hoc est quod dicit:

Subuerti vos, sicut subuertit Deus Sodomam & Gomorrham; & facti estis sicut torris raptus ab incendio, & non redijstis ad me, dicit Dominus.

CÆTERIS omnibus locis destructis, populis abductis, sola Samaria cum agro suo libera relicta est, & Assyrij regis manus atque impetum, Deo id prouidente, declinauit. Potuit ergo vel ea re populus ille reliquus moueri, & pœnitudinis officio, precibus & obsequijs hostis aduersum se reditum deprecari, & tamen nec tantis malis excitati, veternum illud exuêre. Euersionem autem hanc similem Sodomæ & Gomorrhæ dixit, quòd regiones atque vrbes illæ perinde cultoribus suis vacuæ & excisæ relinquerentur, atque olim Sodoma & Gomorrha: non quòd perdendi modus, sed quòd similis euersio in his atque in illis olim, esset futura. Neque verò ad se illam calamitatem peruenturam esse Samaria ciuitas arbitrata aut verita est; sed vt apud Esaiá est: Et sciet omnis po-
Esai. 9. » pulus Ephraim, & habitantes Samariam in superbia & magnitudine cordis dicentes,
» lateres ceciderunt, sed quadris lapidibus ædificabimus, Sycomoros succiderunt, sed
» cedros immutabimus. Namque hæc humanæ dementiæ persuasio, hæc fiducia est; vt cùm alij aliorum parietes etiam proximos ardere videant, suam tamen rem agi non putent, sed integram securitatem sibi promittant: Quòd si maximè sibi aliquid prouidendum esse arbitrentur, id non ad diuinas, sed ad humanas potius prudentiæ & consiliorum rationes reuocent; pecuniá enim sibi comparant, & bello aptas machinas ædificant; animos corrigere, & Deum sibi conciliare non parant; cum humanorum hostium viribus suas comparant, nihil sibi cum diuinis exercitibus pugnandum esse putantes, neque summum, æternumque Imperatorem dominum Deum Sabaoth sibi infensum infestumque intelligentes, cùm se aut multitudine, aut copia, aut potentia, aut opibus & diuitijs, aut disciplina, pugnandique dexteritate hostibus pares, vel etiam superiores fore sperent, securitatem sibi, aut victoriam promittunt; sociorum, vicinorumq. casus, & exitus, imprudentiæ atque imperitiæ, timiditati, & huiusmodi rebus potius,
Exod. 30. quàm diuinæ iræ abscribunt. Sed quomodo persequeretur vnus mille, & duo fugarent decem millia? nonne ideo quia Deus suus vendidit eos, & dominus conclusit illos? Atq. hoc semper cogitandum, hoc putandum fuit, his potius quàm humanis rationibus omnia definire sapientes homines oportuit: Neque aliam quàm diuinam sibi aut pro-
Psal. 126. mittere aut sperare securitatem: Nisi enim Dominus custodierit ciuitatem, frustra
» vigilat, qui custodit eam. O Christiani reges & principes, vtinam aliquando iam maturè vestris rationibus melius & sapientius consulatis; vtinam ijs qui fausta vobis omnia & felicia augurantur, credere iam desinatis; vtinam periculum inde timere incipiatis, vnde verè est timendum: hæc enim prima ad securitatem via est & certissima, vobisque imprimis munienda, vt calamitatem omnem publicam diuinitus aduenire interpretati, ad religionis res componendas omni primum studio omne consilium & diligentiam adhibentes, populum his armis artibusque instructum securum fore putetis, atque minori quidem pecuniæ sumptu, & minori apparatu facilè fore ho-
Psal. 43. stibus superiorem, sicut scriptum est: Non enim in arcu meo sperabo, & gladius meus
» non saluabit me; sed dextera tua & brachium tuú, & illuminatio vultus tui, quoniá complacuisti in eis. Namq. humanis consilijs & artibus fidendum non esse, præter aliorum antiqua, saltem nostrorú noua exempla satis idonea sunt, quæ nos facilè docere possint: Ferè enim nostra omnium qui nunc viuimus memoria maximam totius christianæ ditionis partem in hostium barbarorum potestatem cum maxima propugnatorum pernicie redactam esse videmus; mare ipsum, nostrú olim dictum, nemini præterquá illis solis, peruium aut tutum. Quid præterea ab illis tentatum frustra fuit, quod optato successu caruerit?

Iam quæ hoc anno cùm hæc scribimus, loca occupata, expugnataque sunt, nónne aperte diuinam in nos indignationem testantur? vt vno impetu facto minima suorũ, maxima autem nostrorum hominum iactura Imperij fines ad centesimum vsq. milliare propagauerint tanta celeritate, vt maior adeundo, quàm conficiendo mora facta fuisse videatur? Nihil igitur obstat, quo minus hos cõmunes religionis nostræ hostes diuinitus ad nostrã, eorum qui reliqui sumus, eruditionẽ & correptionẽ excitatos esse interpretemur: quòd si intelligere noluerimus, tandem (auertat Deus omen) sentiemus. Neq. verò illud putandum est, fieri non posse vt Deus Ecclesiam suam omnino desertam esse patiatur: hoc certè dubitari non conuenit non accidere posse, vt publica scelera & iniuriæ in eos qui admiserint, non animaduertantur: Ecclesiæ autem suæ rationem à Deo ita haberi posse, vt in captis & fugatis, exulibus atque afflictis hominibus religionis & pietatis studium conseruetur; Et Ecclesiæ, si non illustris aliqua, nitida atque læta, tamen afflicta & calamitosa atque mœsta facies perseueret. Cuiusmodi exempla multa ex antiquis libris, vnum autem illustre ex Machabæorum historia petere licebit, sicut scriptum est: Et effugauerunt populum Israël in abditis, & in absconditis fugitiuorum locis, &c. Sed ad nostrum commentandi munus redeamus; illud interim ad ea quæ digressi diximus, addentes, omnia hæc & quæcunque alia diuinitus scripta sunt, ad nostram Christianorum magis, quàm ad Hebræorum doctrinam esse scripta: Omnium enim sæculorum fines in nos peruenerunt; quamobrem omnia ad nostrũ vtilitatem interpretari, & facile, & pronũ est. Igitur quinque has plagas quas à Deo Israëlitis imponendas esse Vates dixit, prophetico spiritu prædictas subiuncta declarat oratio: quæ ideo prædictæ sunt, vt quibus potissimum fieri posset rationibus, vitari curarentur. maximam alioqui atque grauissimam in se diuinam indignationem, & integram suarum rerum perniciem & cladem experturis. Quòd autem præterito tempore futuræ res enuntiatæ fuerint, id ad vaticiniorum certitudinem atque constantiam vt sæpe aliàs diximus, facit.

1. Mach. 1.

Quapropter hæc faciam tibi Israël: postquam autem hæc fecero tibi, præparare in occursum Dei tui Israël.

Ex more eorum Imperatorũ loquitur, qui cum maxima fortitudine & virtute maximam etiam sapientiã, æquitatem, atque innocentiã coniunctã esse voluerunt: Namq. illi non antè extrema & grauissima quæque experiri statuunt, quàm mitia & leuia omnia tentauerint, summamque clementiã maximæ potentiæ, quoad id fieri posset, præponere optauere. Quòd si hâc non successerit, alia aggrediuntur via, & qui se clementissimos probauerant, fortissimos etiam & in re gerenda, & suo repetendo iure præstant. Hæc iusti belli æquitas & ratio est: Si quando (inquit Deus) accesseris ad expugnandam ciuitatem, offeres ei primum pacem; si receperit & aperuerit tibi portas, cunctus populus qui in ea est, saluabitur, & seruiet tibi sub tributo: Sin autem fœdus inire noluerit, & ceperit contra te bellum, oppugnabis eam, &c. His legibus atque moribus decidere potius cum populo tentat Deus, quàm extrema iudicia experiri: experturus tandem, nisi transigatur secum prius. Igitur cùm suum ius hactenus per vates repetierit Deus frustraque mitissima quæque tentauerit, iudicio tandem agendum statuit, quinque illis plagis impositis, quæ graues quidem, tamen pro meritorum ratione leuissimæ sint: quòd si illis non resipuerint, neque ad pacis conditionem hoc modo etiam descendere velint, bellum sibi extremum paratum sciant à Deo Imperatore, cuius fortitudinem, & in re gerenda sapientiam, atque dexteritatem & virtutem subiunctis describit carminibus: hoc est quod dicit: *Quapropter hæc faciam tibi Israël: Postquam autem hæc fecero tibi,*] neque tamen rebus tuis melius & sapientius consultum esse volueris; [*Præparare in occursum Dei tui Israël*: metire, inquit, vires tuas, copiasque omnes expende, & an par illi ad sustinendam pugnam esse possis, tecum reputa: quibus artibus tu instructus, quibus rebus, qua virtute præditus sis, non laboro, inquit vates, & cum quanto hoste tibi res futura sit, id ego te docebo. Nominis autem Israël appellatio elegantiam in loco habet: Namque Israël potens cum Deo significat, quod Iacobo illi antiquo, generis & nominis auctori, magna olim & illustris cum Deo fuerit luctatio: sed is tunc fide contendentem secum vicerat, qua ratione se vinci facile Deus patitur.

Deut. 20.

Nunc

Nunc verò hic Iſraël non fide, ſed perfidia & humana malitia vincere ſtudet, atque ad eam rem aliis artibus, quàm olim Iacob vſus fuerat, vti cogitat; aliis etiam viribus nititur, nimirum munitione, militum virtute, & conſilio. quam minimi autem momenti huiuſmodi res ad reſiſtendum Deo ſint, comparatione vates declarat:

Quia ecce formans montes, & creans ſpiritum, & annuntians homini eloquium ſuum.

COMMVNI omnium iudicio in ſummo aliquo Imperatore quatuor has res ineſſe (Cicer. pro lege manil.) oportere exiſtimatur: Scientiam rei militaris, virtutem, auctoritatem & felicitatem: atque cum militaris rei peritia maximam etiam prudentiam coniunctam eſſe oportet; qua non ſolùm oportuna conſilia capere, ſed aliena etiam præueniri poſſint: Plurimum enim in bello conſilium valere, maximumque gerendarum rerum momentum in ea re (Prouer. 20.) eſſe, manifeſtum omnibus eſt, quicunque eam artem profitentur, ſicut ſcriptum eſt: „ Cogitationes in conſilio para, & in ſtratagematis tractanda ſunt bella. Virtutem autem tum Imperatoris, tum militum etiam ipſorum apprimè ad rem gerendam neceſſariam eſſe omnibus etiam barbariſſimis in confeſſo eſt. Quamobrem vbi de magno aliquo opere, & inſigni expeditione in ſacris libris agitur, præclara ducum, aut militum, aut (Iudic. 11. Hier. 51.) vtrorumque virtutis mentio fit. Vt: ſpiritus Domini ſuper Iephte. Et excitauit Dominus ſpiritum Medorum in Chaldæos. Spiritum autem his in locis bellicam virtutem interpretamur, atq. humanis pectoribus diuinitus obtentam vim. Auctoritas autem ad proprium exercitum gubernandum; fœlicitas verò ad ſuorum animos ſpe & audacia, hoſtium verò metu & conſternatione afficiendos plurimum valet Harum igitur rerum comparatio inter hoſtes ipſos vtrinque fit: & illis victoria certior expectatur, apud quos harum quatuor rerum momenta maiora eſſe cognoſcuntur. Sed ex his rebus quæ extrinſecus accedunt, loci commoditas imprimis commendatur: Nam qui in celſo & munito loco ſunt conſtituti, ij ad expugnandum, & ad propugnandum ſuperiores eſſe vi- (1. Mach. 4.) dentur. Vnde Sion montem, ne iterum à gentibus conculcaretur, muro alto inſtructum, & turribus munitum fuiſſe, in ſacris hiſtorijs legimus. His autem rebus Samariæ incolæ maximè niti videbantur, quando Deum minas intendentem nihil metuebant, nimirum vrbis ſuæ in monte exædificatæ munitione propria, ducum & militum virtute, conſiliſque, & ſtratagematum inuentione acuta, auctoritate & felicitate nominis atque vrbis ſuæ, quæ omnibus aliis totius regionis locis vexatis, afflictis & perditis, tamen ipſa firma atque inuicta perduraſſet: eam felicitatem perpetuam, fatalemque illi fore interpretati, ſeque ſolos ad totius regionis reponendam propagandamq. rem à for- (Iſai. 9.) tuna ſeruari: hæc enim illorum inſana iactatio, vt Iſaias refert, fuerat in ſuperbia, & „ magnitudine cordis dicentium: Lateres ceciderunt, ſed quadris lapidibus ædificabi- „ mus, &c. Igitur cùm horum rebus ſuas etiam res comparat Deus, tantoq. ſe ſuperiorem omnibus eſſe oſtendit, quanto auctor, artifexq. ipſe ſuis operibus præſtantior eſt: Nullus (Hier. 49.) enim locus ita natura aut arte munitus eſſe poteſt, qui non peruius, acceſſibiliſque Deo „ vero, ac ſolo illius auctori, opificique ſit, ſicut ſcriptum eſt: Cùm exaltaueris quaſi Aqui- „ la nidum tuum, inde detraham te dicit Dominus. Hoc autem eſt quod hoc in loco ait: [*Quia ecce formans montes.*] Ecce, vox rem veriſſimam & conſpicuam hoc in loco indicat, eamque attentius conſiderandam proponit. Iam verò quod ad virtutem, fortitudinem, dexteritatéq. ſpectat, quiſnã mortalis tanta fortitudine & virtute præditus eſſe poſſit, imò potius tanta, tamque inſana laboret arrogantia, vt aduerſus eum ſtare poſſe putet, qui non ſolùm infinita virtute ſuapte natura polleat, ſed aliorum omnium, quicunque fortes (Num. 16.) cenſentur, virtutem ipſe creet, atque efficiat, ſicut ſcriptum eſt: fortiſſime Deus, Deus „ ſpirituum vniuerſæ carnis, &c. Huius ſententiæ eſt id quod hoc in loco legimus. [*Creans ſpiritum:*] ſic ex Hebraico interpretamur, non venti, ſed ſpiritus rationem ſequuti: Chaldaicè ſic eſt [*Creans ſpiritum qui ſit in hominibus.*] Vnde & duriſſimum & inſuperabile om- (Hier. 50.) nino ſit, aduerſus eum contendere, qui omnem virtutem, etiam vim eam qua contendendum eſt, pro ſuo arbitratu aut faciat, aut frangat, ſicut ſcriptum eſt: Illaqueaui te & „ capta es Babylon & neſciebas; inuenta es & apprehenſa; quoniam Dominum prouocaſti. Quæ verò conſilia capi, aut iniri, atque iis qui ceperint prodeſſe queant; cùm nihil ab homine cogitari poſſit, quod non à Deo multo antè præuentum fuerit, atque eidem ipſi

præuentum fuerit, atque eidem ipsi qui cogitauit, indicatum, vt intelligat sua consilia antè cognita, fractaque esse, quàm aut obita fuerint, aut instituta: Namque Dominus dissipat consilia gentium, reprobat autem cogitationes populorum, & reprobat consilia principum: consilium autem Domini in æternum permanet, &c. hanc sententiam illud habet. [*Et annuntians homini eloquium suum*. Hebraicè est: *& annuntians homini quæ cogitatio eius.*] Reliquum est de felicitate, quam præstare de se ipso nemo potest; cuius ratio omnis in Dei potestate est. Nam felicitatis suæ non solùm possessor ipse sibi, sed alienæ etiam auctor, aut mutator Deus esse probatur; vtpote qui diem temperare, & lucé proferre, vel adimere, obscurareque potest, & tenebras in lucem, lucem in tenebras mutare, atq. omnem horum inferiorum, quæ in terra sunt, locorum rationem, vim, affectionemque ipse superat, nullo loco, nullo termino, nulla naturæ, aut vicissitudinis lege, nulla deniq. causa cohibetur. Ipse enim cùm nullam vnde sit causam habeat, aliorum quæcunque aut sunt, aut fiũt, aut esse possunt, causas & principia omnia moderatur ac regit. Quæcunque igitur in terrarum orbe fiunt, aut accidunt, siue fausta, siue infausta sunt, longè quidem inferiora sunt, quàm vt ipsum attingere, cõprehendereque possint, editissima quæque & maximè celsa terrarum curru suo præteruolantem, & despicientem. Igitur qui tenebras, & temporum caliginem experiri ipse non potest, cùm longè ab his rebus semotus lucem inhabitet inaccessibilem, clarissimis tamen hominum rebus, si id negotium postulet, densissimas repente tenebras obducere potest. Quam quidem ob rem meritò illi soli fortissimi & maximi in bello ducis cognomen non aliunde tractum, sed per se partum est; qui præter tantam sapientiam, virtutem tantam, strenuitatem, & propriam æternamque suam felicitatem innumeras inferiorum & superiorum exercituum copias omni ad victoriam arte instructissimas, dicto audientes habet. Hoc sensu vltimum illum capitis versum interpretamur.

Faciens matutinam nebulam, & gradiens super excelsa terræ, Dominus Deus exercituum nomen eius. Hebraicè sic est: *Faciens auroram caliginem, iter faciens super celsitudines terræ.*

AD ILLVD alludere videtur, quòd Deus nubium curru à celerrimis ventis tracto vti à sacris vatibus canitur: Qui ponis nubem ascensum tuum, qui ambulas super pennas ventorum. [*Dominus Deus exercituum nomen eius.*] Misericors quidem ille est, atque humani generis, maximè autem Israël beneficentissimus patronus; sed cùm causa postulat iudex tamen integerrimus, qui exercitus multos, & ad scelerum vltionem promptissimos habeat. Hunc locum sic Chaldæus Paraphrastes explicuit: [*Constituens lucem iustis sicut auroræ lucem, quæ procedit & augescit asserens tenebras impijs, confringens impios terræ, Dominus Deus exercituum nomen eius.*

Psal. 32.

Psal 103.

CAPVT V.

AVDITE *verbum istud quod ego leuo super vos, planctum domus Israël.*

MAGNA misericordia motus Vates, præuisum à se Samariæ excidium, omniumq. decem tribuum diuturnam dispersionem, quæ temporibus Hosseæ filij Ela per Assyrios effecta est, hoc in capite deplorat; grauitatemque illius calamitatis maximam sensu ipso fore ostendit, quam ipse animo solùm agitans, luctu & lachrymis, atque mœstissima elegia non excipere non possit. Eos ergo ipsos quibus tanta parata miseria erat, ad lamentationem suam audiendam vocat, vt quid illis sua in scelere pertinacia pepererit, vel ex oratione cognoscentes, iustissimũ tandem Dei agnoscant iudiciũ, qui omnibus modis & rebus, hortatu, orationibus, minis, terroribus, repræsentationibus, & mœstissimis etiam venientiũ malorum à vatibus susceptis lamentis, tamẽ moueri, atq. à suscepto scelere deterreri noluerint; nec antè desinere, quã malis ipsis oppressi & impediti, procedere iã vlterius, atq. in sua studia incũbere amplius nõ possent. Igitur cùm quinq. plagis

impositis, quas superiori capite ad correptioné infligandas prædixerat, tamé illos negligétes acturos præuidisset, non iam corripienté, sed vltoré illis Deum magno cú exercitu, maximis ad pugnandum rebus paratum instructumque denuntiauit: quæ omnia vbi ab illis contempta intellexit, tum animi in eos indignatione, tum humanitate & commiseratione impulsus, quas illis lachrymas excire, in propriorum malorum repræsentatione atque obnuntiatione non potuit ipse eorundem sensus expers, cogitatione tátum particeps, copiosas cum lamento profudit. Causam autem, quamobrem tantum ipse alieno malo moueatur, vt luctui & lamentis, lachrymisque se dederit, pietatem esse dicit, & communis rei studium: nempe nomen ipsum Israëlis quod sanctissimum sibi erat, vt cæteris etiam omnibus esse debuit & potuit, nisi illi sibi ipsis, suisque rebus deesse, quàm consulere maluissent. Cùm autem totius Israëliticæ domus ruinam, horribilemque casum imminere intelligeret, non sine affectu atque mœrore domum Israëlis appellauit, honoris antea, nunc verò posthac commiserationis causa commemorandum nomen: ac si diceret, domus Israël tanto nunc impetu & strepitu diruenda, quanto olim molimine, quantoque diuinorum beneficiorum apparatu fuerat olim ædificata. Audi quo planctu, quo luctu, tuam illam extremam prosequar miseriam:

Cecidit, & non adijciet vt resurgat virgo Israël, proiecta est in terram suam, non est qui suscitet eam.

CALAMITOSAM decem tribuum abductionem, atque adeo diuturnam captiuitatem paulò post futuram, præterito tempore vt certissimam prædicit, atque vt miserrimam deplorat: carmen autem lugubre, & lamentis idoneú de ea re noster vates pastor ille rusticus condit, quo nullum aliud elegantius, aut ad commiserationem mouendam oportunius me audire memini: Nam præterquam quòd grauissimis verbis Hebraicè constat, numeris & mensuris ei quam ipse induerat affectioni aptissimis compositum est, Plures enim longas syllabas raris breuibus & semibreuibus miscet, vt non voces, sed singultus audire videaris, musicæ genus Latinis versibus imitatu difficillimum. *Cecidit*, Omnis miseriæ & calamitatis cumulum verbum hoc, quacunque lingua pronuntietur, significat: Namque & summam pristinam felicitatem, & extremam præsentem mise-

Virg. 2. ecl. riam ante oculos veluti spectandam exponit: vt enim quæ erecta, stantiaque sunt, vim, decus, splendoremque suum proferre atque indicare videntur; sic quæcunque iacent, ipso situ atque habitu suam ipsa miseriam calamitatemque indicant: sed cadere grauius verbum, quàm iacere est: Fieri enim potest, vt quædam semper iaceant quæ nunquam steterint; quæ verò cadunt, stetisse antea manifestum est: vt Cecidit, cecidit Babylon

Apoc. 18. illa magna. Et illud:

Barbara postquam cecidère turmæ Thessalo victore. Igitur splendorem illum,

Horat. dignitatem, decus, omnem Israëlitarum gentis & regni, atque totius Reipublicæ maiestatem, totam denique gloriam penitus delendam esse, vno hoc verbo Vates declarauit. Neque verò omnis modo amplitudinis, sed salutis etiam extinctionem illorum rebus afferri docuit: eoque grauiorem fore ruinam, & tanto magis horribilé casum, quanto imparatis magis, delicatis, atque inexpertis contigerit. Eam ré hoc nomine Vates significat *Virgo Israël.* Omnem Israëlitarum Rempublicam virginis nomine appellat: quippe virgo nulli antea viro; sic Israël nullis alienis dominis hactenus addictus, nouum ac propterea grauissimum seruitutis iugum experiatur necesse est: grauius enim insuetos atque inopinantes noua mala, quàm antiquo incommodorum vsu exercitatos premunt. Virginis autem nomine huiusmodi liberam & teneram, nullisque seruitutis ferendo iugo assue-

Isai. 23. tam gentem significare ex illo alijsque locis arguitur: Non adiicies vltra vt glorieris » oppressionem sustinens virgo filia Sidonis. Grauissimam ergo Israëlitarum ruinam, abductionem & dispersionem, diuturnumque à patria, à gloria, atque à diuina gratia exilium, hac cadendi similitudine ostendit Vates. *Et non adijciet vt resurgat.* Cùm omniú ferè vatú oraculis, & vaticinationibus, atque adeo Apostolorum prædictionibus declaratum sit, fore aliquando vt Israël omnis (quo nomine imprimis vltrà Iudam & Beniamin decem tribus dicuntur) in antiquum, immò potius in ampliorem, magisque illustrem statum restituatur, hoc Amosi vatis dictum maius negotiú interpretibus fecit, quàm vt à nobis (qui vatum propriam sententiam indicare, non alienas enumerare instituimus) explicari

explicari possit · longum enim nimium est videre, quemadmodum ex Hebræis & Chaldæis scriptoribus, atque ex Græcis & Latinis doctissimi quique hunc alijs oraculis iniectum nodum explicare conentur. qua in re doctorum virorum diligentiam & sedulitatem vehementer commendandam esse censemus, atque eorum vtilem dubitationem probamus, quæ ad veritatis inuentionem munita via est. Sed nos eruditum lectorem ad illorum disputationes acutas sane atque elegantes, si per otium licuerit, legendas hortati, loci ipsius simplicem sententiam breuissimè docebimus. Significat autē Vates adeo grauem, adeoque horribilem Israëlitarum casum fore, vt quibus olim nondum lapsis, adhuc labentibus conniuere, conseruareque sese facilè esset, si reuocanti Deo interdum, atque interdum minitanti, nec omnino deserenti, neque manū subtrahenti auscultare potius quàm auersari placuisset, ijsdem ab eo, cuius oblatum auxilium spreuêre, destitutis & corruentibus, neque conatibus, neq. viribus suis resurgere per se, atque in pristinum statum restitui integrum ita fore; nisi Deus ipse sua sponte, suaque misericordia excitatus, manum porrigat, iacentibusque auxilium & opem ferat. Neq. enim Israëlitis, post casum illum æqua saltem aut similis aliarum gentiū statui, sed multò inferior relicta conditio est: aliæ namque gentis generalis, quam vocant, gratiæ vsus, multò quàm Israëlitis commodior ad veritatem Dei, Euangelijque lucem admittendam est; siquidem gentes non vt increduli & contumaces Israëlitæ excæcatæ sunt, horum enim mentes Deus excæcauit, vt non fulgeat illis illuminatio euangelij gloriæ Christi, vt iudicen- [2.Cor.4.] tur omnes qui non crediderunt veritati, sed consenserunt iniquitati. Multis autem scripturarum testimonijs docemur Israëlitarum, iam tandem euersas, inferiori loco, quàm gentium esse res: vnde minus illorum deprecationes, minus preces audiuntur: quam rem & ille etiam vates graui est lamento prosequutus: Operuisti in furore, percussisti, [Thren.3.] occidisti, nec pepercisti. Opposuisti nubem tibi, ne transiret oratio, eradicationem & abiectionem posuisti me in medio populorum. Huius etiam sortis hominum illa oratio est: Quare in perpetuum obliuisceris nostri, derelinques nos in longitudinem dierum? [Thren.5.] Conuerte nos Domine, & conuertemur; innoua dies nostros, sicut à principio. Qua de re, videlicet de iustissima incrassationis atque excæcationis contumacium hominum pœna maius ad dicendū otium nobis dari optamus: Namque id argumentū & ad disputandū grauissimū, & ad hominū peccandi pertinaciam frangendam commodissimum arbitramur. Igitur virginē Israël à Deo sustentatore sic deserendam, ruinæque permittendam fore Vates prædicebat, vt resurgere ipsa per se non posset: non qui restituendam omnino esse negaret, sed qui grauissimum, horribilem atque diuturnum casum fore describeret: cuius damna & incommoda à nemine alio quàm Deo possent resarciri. Hunc tamen illi redemptorem diutius esse desiderandum, qui antea rogans & inuitans vltro esset neglectus. Nihil igitur illis aut studium, aut conatus profuturos, nihil volūtatem, [Rom.10.] aut desiderium, nihil cursum iacenti virgini opitulaturum, quamdiu illa miserentis Dei auxilio atque ope destituta esset. Propterea addit: [*Proiecta est in terram suam, non est qui suscitet eam.* Hebraicè est: *Derelicta est super terra sua, non est suscitans eius*] Qua oratione imbecillæ, & deiecto animo virginis imaginem nobis Vates pingit; quæ cùm in terram impetu corruerit, à sponso, quem solum subleuatorem desideret, offensione irato negligatur, atque interim in terra, puluere, sordibus & luctu iaceat, dum maximam sponsi misericordiam de integro detur experiri: atque hoc modo & verissima, & nullo modo vel cum aliis, vel secum pugnans Vatis sententia est. Namque futuram Israëlitarum & Iudæorum integram restitutionem, quemadmodum alij vates, sic etiam & Amos ipse [Infra.9.] præcinit; ita tamen vt non humana, sed cælesti Dei miserentis virtute restitutum eos iri docuerit. In diebus illis suscitabo tabernaculum Dauid quod cecidit, &c. Subiungit autem: Et conuertam captiuitatem populi mei Israël. Quo in loco eadem duo verba cadere & sustentare, vsurpata sunt. Ita tamen Hebraicè distincta res est, vt de vtriusque populi restitutione dictum esse constet. Namque tabernaculū Dauid Iudæ regnum fuit cum Israëlitica familia coniunctum: deinde vbi res discordia dilabi cœperunt, & Iudæ regnum desijt, & Israëlitarum omnis respublica corruit. Futurum autem esse vates [Ioel.3.] omnes prædixerunt, vt integra Israëlis familia tam Iudæi, quàm Israëlitæ in gratiam cum Deo restituta vnius Regis Christi imperio consentiat, cui dedit Dominus sedem Da- [Luc.1.] uid patris sui in domo Iacob vsque in æternum regnaturo, Hæc verò omnia ita Vates

noster in libri fine aperuit, vt nihil aut apertius dici posset aut proprius. Suscitabo tabernaculum Dauid, Iudæorum gentem significat. Feminino autem genere addidit, eam quæ cecidit; vt ad hanc iacentem virginem oratio referenda esse videatur. Vtramque porrò partē statim multitudinis numero indicauit dicens: Et ædificabo aperturas earū, tam Iudæorum, quàm Israëlitarū res significat. Deinde & rem omnē Dauidicæ familiæ restituendam esse dicit: Et demolitiones eius instaurabo. hic rursus masculino genere vtitur, vt ad Dauidem oratio referatur. Postremò rem ipsam aperit ac manifestat: Et reædificabo eum sicut in diebus antiquis: tandem ne quis ab hac salute Israëlitas exclusos esse interpretaretur, subiunxit: Conuertam captiuitatem populi mei Israël: cuius quidem nullum alium præter se auctorem futurum esse Deus declarat. Ita idem & in hoc, & in illo loco iacentis Israëlis suscitator appellatur; qui nunc nondum adest suscitans siue erigens, tum suscitabit. Hæc huius loci sententia, & consonans explicatio est. Verborum autem rationem aliquam habere oportuerit. Derelicta est. Prætermissionem & despicientiam hoc verbum Hebraicè significat, quo Samuel cum Saule colloquutus vtebatur; Pater, inquit, tuus dimissa asinarum cura solicitus est pro vobis, & illud: Dereliquit Deum factorem suum. *In terra sua*: Humilitatem & miseriam humanam tropus hic significare solet. Nihil enim homini proprium natura est præter lutum, terramque, quod elementorum omnium ignobilissimum ignauissimumque est: Nam ignis, aër & aqua spiritum sortita esse videntur, mouerique & agi ipsa, atque ab ipsis alia agitari conspiciuntur; vnde mechanica illa quæ videntur miracula, ab ijs qui eam artem callent, eduntur. Extat Hieronis liber Græcè, quem de elementorum spiritibus inscripsit. Terra verò omnis motus & efficientiæ expers, deorsum non tam mouetur quàm cadit, atque in infimo loco segnis desidet, neque inde nisi aliena vi & opera attollitur. Hæc terræ consideratio iuxta motuum & spirituum rationem est, atque vt ille canebat,

[Margin: 1.Sam.10. — Deutero. — Plato in Timæo idem sentit. — Hieron. [illegible] — Ouid.1. metamor.]

Densior his tellus, elementaque grandia traxit, Et pressa est grauitate sui.

Iuxta quam rationem Hebraicè ADAMA dicitur: namque de eius ad rerum generationem vi & habilitate, vt aliud nomen, sic alia disputatio est. Igitur virgo Israël super terrā sua iacens, in summa miseria & ignobilitate fore significatur: sic enim qualis hominum, qui tantum homines sunt exitus esse soleat; eadem etiam oratione describitur: Exibit spiritus eius, & reuertetur in terram suam. *Non est suscitans eius*. Hoc est, Is qui solus eam suscitare potest, non adest illi; quod eam iam non pari, vt antea gratia iacentem prosequitur, quoad tempus illud maximæ erga eam misericordiæ redierit, sicut scriptum est: Veniet ex Sion qui deleat iniquitatem Israël; & hoc signum eis cùm auertero captiuitatem, &c. Threni autem siue Elegiæ sententia, & totius argumenti summa primo hoc carmine continetur; sequentibus autem versibus fusius explicatur, atque elegantem elegiarum artem hoc exemplo cognoscere est: Solent enim lugentes homines compressi doloris, & mœstæ cogitationis totius rationes primo lugendi impetu proferre; & varijs deinde verborum & cogitationum additis membris amplificare & producere. vt:

[Margin: Psal.143. — Isa.52 — Rom.11.]

Ergo ne supremis potuit vox improba verbis,
Tam dirum mandare nefas?
Ergo solicitæ tu causa pecunia vitæ es? &c.

[Margin: Augusti carmen. — Propert.l.3.]

Duas autem res Vates initio proposuit: altera fuit, Israëlem virginem in terra sua iacere: altera verò excitatorem eius desiderari. Vtramque verò subiunctis explicat dictis; priorem quidem sic:

Quia hæc dicit Dominus Deus, vrbs de qua egrediebantur mille, relinquentur in ea centum, & de qua egrediebantur centum, relinquentur in ea decem in domo Israël.

MAGNAM sub ipsum etiam vltionis & pœnarum tempus Dei erga Israëlem fuisse misericordiam Vates docet, qui populum subito perdere & deserere noluerit, neque manu sua sustentatum ruinæ antè permittere, quàm extrema omnia ad reuocandum tentata essent, si fortè sibi consulere ille voluisset, quominus funditus euerteretur: Náq. ab hoste nondum abductis, quamuis paucis & rarissimis, quamuis nimium debilitatis; nonnulla tamen restitutionis & salutis spes reliqua erat, dum fundamentum aliquod, dum ra-

dum radices adhuc in ipsa patria terra habuissent. Duras igitur atque inutiles plantas, quæ luxurie ramorum diffluentes, aut in rusticam naturam degenerantes, nullum cultori suo fructum redderent, amputare, abscindere, & intersecare Deus instituit; paucis admodum ad reponendæ restituendæque vineæ spem relictis: hasque superesse voluit; quas nisi idoneum redderent fructum, radicitus euellere atque tollere decreuit. Igitur fame & pestilẽtia in Samaria, & toto eius agro res ita fractæ, protritæ, & debilitatæ sunt, vt ijs qui ex hac calamitate superessent, si bellum præterea impenderet, nulla omnino salutis spes, nisi in vno diuino præsidio reliqua esse posset: Adeo enim rari ex peste atque ex fame euasere, vt vix decimus quisque superesset, qui bello esset idoneus. *Vrbs*, inquit, *de qua egrediebantur mille, relinquentur in ea centum, &c.* Hebraicè, *Vrbs egrediens mille*. Verbum hoc in loco *militare est*: significat enim armatorum hominum copiam, quam vniuscuiusque vrbium portæ effundere soleant: Hæc peste & fame adeo diminuenda esse dicitur, vt nullius belli impetum valeat sustinere: Nihilominus tamẽ vigore Israël nondum esse deserta, nondũ diuina manu derelicta affirmatur, si retineri se illa magis, quàm prorsus desertam esse curauisset. Quoniam autem optimum hoc consilium erat, sustentatore potius suo, quàm aliis rebus vanissimis niti velle; ob eam rem auxilij, curæque suæ promissione Deus vltro eam allicit, atque ab inutilibus studiis ad veras salutis rationes ineundas auocat.

Quia hæc dicit Dominus domui Israël, quærite me & viuetis, & nolite quærere Bethel; & in Galgalam nolite intrare, & in Bersabee non transibitis.

FIERI persæpe videmus vt in angustissimis & miserrimis rebus religionis studium incendatur, & quæ humanitus salus desperata sit à diuina natura, vnde verũ hominibus præsidium auxiliumque est, petatur. Neque vlla natio tam barbara aut impia est, quæ in maximis calamitatibus diuinum numen adeundum, placandumque sibi esse non arbitretur. Verùm enimuero totius huius consilij summa & maximum momentũ illud est, quænam verè diuina natura sit, qua ratione placanda, compertum atque exploratum habere: Namq. ijs rebus fidere, quæ à Dei natura longissimè distant, vanissima omnino fiducia, & maximorum incommodorum efficiens fallacia est. Neque enim natura propriæ salutis expers, saluti alijs esse vllo modo potest: quamobrem quicunque huiusmodi mentito & falso, plenoq. erroris religionũ studio, quibus gentes incumbere solent, operã dederunt cum maximo labore & sumptu, cum maximo molimine maximam sibi vanitatem peperere, sicut scriptum est: Similes illis fiant qui faciunt ea, & omnes qui confidunt in eis. Contrà verò quicunque verum Deum, cuius exploratam certamque rationem tenerent, ritè petere, placareque instituissent, certissimum semper auxiliatorem experti sunt, sicut scriptum est: Qui timent Dominum sperauerunt in Domino, adiutor eorum & protector eorum est. Igitur Israëlitæ tantis miserijs & calamitatibus afflicti numen sibi placandum esse iudicauerunt, sed summa in eo fallacia, maximaque dementia fuit, quòd à vero Deo abalienati, ad Bethel vitulos, & ad Galgalorum simulachra omni studio & cura confugiendum sibi esse putauerunt: dumque publicum malum hac ratione auertere, declinareque student, tamen augent verius & accelerant, quàm declinent: Eam enim rem, quæ malorum illis causa caputque fuerat, magis ac magis colendo & tractando, malum sibi fouebant atque augebant. Hunc autem illis errorem eripere curat Deus, vt ad sanè mentis, veræque religionis rationem reuocatis salutem ipse vltro offerat & promittat. [*Quia hæc dicit Dominus domui Israël*.] Dominus nomen illud ineffabile, Hebraicè est: cuius rationem & virtutem, atque ad salutis afferendæ certam vim Israëli potissimum iam olim notam exploratamque esse oportuit, ex quo Mosi in Sina dictum est: Qui apparui Abraham, & Isaac & Iacob, in Deo omnipotente, & nomen meum Adonai non reuelaui eis: Ego audiui gemitum filiorum Israël quo Ægyptij oppresserunt eos, &c. Ex illo autem tempore Domus Israël sperauit in Domino, adiutor eorum & protector eorum est. Itaque ad hanc rationem ineundam tenendamque, & persequendam domus Israël vocatur. *& viuetis*: in eo enim vno, veroq. Deo certa illis & firma salutis spes esse debet, in quacũq. alia re præter ipsum nulla esse omnino potest. Abiicienda ergo illis deponendaq. omnis alia cura, & totũ superstitionis studium relinquendum est, atque verus Deus, qui in altis habitat, & Hierosolymis

Hinc deorũ cognitionem hominibus insitã principiũ traxisse Plato ait.

Psal. 113.

Ibid.

Exod. 6.

solymis sibi ædem ad orationem & supplicationem optauit, sana mente, pio studio, & legitimo cultu est adeundus. [*Et nolite quærere Bethel.*] In Bethel, quæ prius Luza vocabatur, fanum fuisse ab Hieroboamo populi ab Hierusalẽ auertendi causa extructũ, iam sæpius vidimus. In Galgalis etiam aras, lucosque vanorum Deorum simulachris dicata accepimus. Vtrumque autem locum magna frequentia celebrãdum & reges curauerunt, & populus ipse susceperat. Ea verò loca vltra superstitionis flagitium, multis etiam alijs Israëlitarum sceleribus contaminata, & Deo vehementer inuisa, atque cultoribus ipsis fatalia reddita fuerant. Ab his igitur locis non inutilibus modò, sed etiam perniciosissimis Israëlitæ diuino consilio deterrentur, ne magno labore & dispendio magnum sibi malum parent. Vtitur autem dictorum antithesi elegantissima: *Quærite*, inquit, *me*, quem semper auxiliatorem experti estis, verumque ac certum Deum, & *nolite quærere Bethel*, cui præter Dei inane iam nomen, nihil præterea adest: Nam Bethel domum Dei, siue domum fortis significat: quòd si vobis verus Deus *Adonai*, vbi vbi ille sit, quærendus ad salutem est, quid iuuat inane tantùm nomen sequutos, domum Dei, Deo tamen vacuam, imò potius inuisam, auxilij causa quærere? [*Nolite quærere Bethel*;] in qua nihil iam fortè, nihil solidum, nihil diuinum, sed vanitatem meram, & inanem quandam nuditatem, ac nudum errorem esse, exitus ipse demonstrabit. [*Et in Galgala nolite intrare.* Eleganti significationis allusione de Galgalæ existimatione detrahit: Nam quem locum sacrum & diuinum illi putarent, eum locum importunum, funestum, atque vitandum esse vel nomen ipsum arguebat; quando Galgal rotam, volubilemque rem significat; vt mali ominis notationem potius, quàm religionem significatio doceret: Nam quæ felicitas, quæ constans auxilij ratio in volubilitate esse potest? quam sibi is bonorum constantiam, stabilitatemque aut speret, aut promittat, qui sese rotæ volubilitatique commiserit? Quamobrem vel ab aditu ipso infausti, atque horribilis loci deterret; quem locum suo nomine infamatum, notatumque esse indicat. Quòd si ab his locis frequentandis, imò & adeundis, animum & studium ad verum Deum seruatorem petendum traduxerint, nihil illis esse metuendum, vt extra propriæ regionis fines abductis alio migrandum sit; sed res potius suas diuino beneficio restitutum, confirmatumque iri sperandum est. [*& in Bersabee non transibitis.*] Quibusdam huius vaticinij expositoribus placuit, Bersabee locum esse in quo vituli etiam ab Hieroboamo adorandi

Infra 8. causa consecrati fuissent: idque ex illo Vatis dicto arguunt: *Viuit Deus tuus Dan, & viuit*

» *via Bersabee*. Vetari igitur eos atque reuocari ne Bersabee locum petant. Sed tamen orationis ipsius diuersa ratio aliam nobis exponit sententiam: Neque enim ait, Nolite quærere Bersabaa; neque hoc modo, In Beersebaa non intretis, sed Bersabee non transibitis. Præterea vtrique loco Bethel & Galgalæ, atque eorum cultoribus instantem calamitatem prędixit, [*Bethel erit inutilis, & Galgala captiua ducetur:*] Bersabee verò nihil huiusmodi adiecit. Itaque alia loci huius sententia est; quam nos iam superius indicabamus. significat enim, Israëlitas si relictis prophanis locis petendi studio ad verum Deum quærendum se totos conuerterent, quamuis afflictos, quamuis varijs modis hactenus labefactatos, non tamen radicitus eruendos, aut à patria regione abducendos fore. Promissum ergo potius quàm iussum hoc est, [*& Bersabee non transibitis.*] Namque tota Israëlitarum regio duobus insignibus terminis continebatur: Dan à Septentrione, &

2.Sam.17. Bersabee à meridie, sicut scriptum est: Et congregetur ad te vniuersus populus Israël à

» Dan vsque ad Bersabee. Certas itaque & stabiles fore sedes affirmat, si modò consilijs acquiescere diuinis velint. Quòd si stultum & impium propositum vrgentes religionis causa Bethel & Galgalam petere perseuerarint, ijsdem illos sententiæ periculis illaqueatos, eandem supplicij expectatione implicatos, eundem cum locis ipsis exitum fore habituros.

Quia Galgala captiua ducetur, & Bethel erit inutilis.

Elegantibus paronomasijs sententia hæc pronuntiatur, cuius vis Latina versione ex-

גלגל גלה plicari non potuit: sed nos eam Latinis literis indicabimus. Galgal rotam propriè signifi-

Thren.1. cat, & à verbo Gala, hoc est migrare, deducitur. Nomen verò eiusdem verbi geminati-

Gen.50. one constat, Gal, gal, migrare, migrare. Repetitio autẽ eiusdẽ verbi Hebraico sermone,

גלגל גלה rem negotiúq. ipsum asseuerat & confirmat: vt plorans plorauit in nocte, &c. Visitare

יגלה visitabit vos Dominus. Hebraicè sic legimus. Galgal, gala ijgale, hoc est, Galgal migrare migrabit:

migrabit. non tam locum ipsum, quàm qui in eo fuerint homines migraturos dicit; Me-
tonymiaque vsus figura est. *& Bethel*; quod nomen domum fortis significat, *erit inutilis.*
Hebraice proprie est, *erit in vanitatem*: Alludit enim ex antitheto oratio, vanumque ac
nudum cultoribus & habitatoribus suis inanem locum fore portendit, cuius loci colendi
studium, inanitatem tandem omnium rerum pariturum sit. Cùm itaque nihil ex his
locis præter malum reportare possint, ad salutem vnde solum accipere est, petendum de-
nuo vocantur.

*Quærite Dominum & viuite, ne forte comburat vt ignis domus Ioseph, & de-
uorabit, & non erit qui extinguat Bethel.*

TOTVS hic locus misericordiæ & iustitiæ est, in quo omnis pœnarum & calamita-
tum, omnis damnationis causa in hominum culpa & negligentiam transfertur; qui obla-
tam sibi à Deo, & sæpius, promissam saluté negligunt, & tenebras magis quam lucé pro-
pterea diligunt, quòd eorū opera & studia mala sint. facessat ergo incerta omnis de præ-
destinatione disputatio, & vanæ ac fallētis philosophiæ cōmenta sileant, quando nullum
in vniuersa diuinorum librorum doctrina, aut prædestinationis, aut præscientiæ impedi-
mentum hominibus ad salutē infertur: sed quare salui illi non sint, omnis culpa in eorū
voluntate atque negligentia & malitia residet. siquidem neminē hominem Deus peri- 1.Pet.2.
re vult, sed omnes ad pœnitentiā reuerti, quos ipse vltro semper adit, rogat, & quoad id ,,
res ratioq. pati potest hortari & monere, & iā vehementius accusare non desistit, vt ma-
gnum ipsi sibi malum parare fugiant, sed planè ij nec adeuntem admittunt, nec rogan-
tem audiunt; neque vllum hortationibus aut admonitionibus diuinæ misericordiæ locū
relinquere volunt; quam qui neglexerint, diuinæ iustitiæ cedant necesse est. Namq. mi- Psal.88.
sericordia & veritas venientis Dei faciem præcedunt; iustitia verò ponè sequitur, quæ ,,
alteram illam diuinam virtuté respuentes, meritis scelerum suppliciis prosequatur. Semel Psal.61.
loquutus est Deus, duo hęc audiui: quia potestas Dei est, & tibi Domine misericordia, quia
tu reddes vnicuiq iuxta opera sua. Potest quidem vtrumq. Deus, sed tamé illi antiquior
misericordia est. Ad hanc verò normā omnis hæc de salute hominum ratio reuocanda, ,,
exigendaq. est, nisi multa nobis ipsis, atq. adeo diuinorū librorū veritati dissentanea di- ,,
cere libeat. Sperate in eo omnis cōgregatio populi, effundite corā illo corda vestra, Deus ,,
adiutor noster in æternū; sicidē Psaltes canebat. Nemini ergo homini benignitas diuina Ibidem.
deest, nisi iis tantū qui sibi ipsi deesse voluère. Ob eam ré sæpius iā rogatos rursum adit,
eosdéq. iterū ad salutē vltro inuitat & hortatur; noméq. illud suum misericordiæ myste-
riis plenissimū prætēdit. [*Quærite Adonai, & viuite.*] Viuite, vox Dei est in quo vita erat, &
vita erat lux hominum, & lux in tenebris lucet. Quod verò de supplicio & pœnis inferen
dis subiungit, eò pertinet, vt vel promissionibus ad vitā vocatos alliciat, vel à morte proxi-
mi instantisq. mali metu deterreat. [*Ne forte comburat vt ignis domus Ioseph.*] Ne fortè, in-
quit, hostilis manus Ephraim, Samariæque relictū populum ira vastet, vt igni actum credi
possit. Vocat autem Samariæ populum domum Ioseph, quod Ephraim, cuius caput Sa-
mariam esse Isaias dixit, ex Ioseph filiis erat, adnumeratus tamē filiis Israël, sicut scriptum Gen.48.
est: Duo ergo filij qui nati sunt tibi in terra Ægypti antequam venirem ad te, mei erunt, ,,
Ephraim & Manasses, sicut Ruben, & Simeon reputabuntur mihi: Reliquos autem quos ,,
genueris post eos, tui erunt. Ad hanc verò rationem Ephraim res hoc in loco reuoca-
tur: cui, si dignitatem suam, antiquumque locum Israëlis nomen tueri placeat, præ-
stò est Dominus Deus Israël, qui se protectorem, tutoremque eius domus semper fo-
re iam olim est professus. Non vocaberis, inquit, vltra Iacob, sed Israël erit nomen
tuum, & appellauit eum Israël. Dixitque ei: Ego Dominus omnipotens, cresce & multi- Gen.35.
plicare, &c. Quamdiu autem in iisdem conditionibus manere vellent, tamdiu ,,
Dei omnipotentis gratiam, tutelam & beneficentiam poterant experiri: vbi verò ,,
nominis vim atque fœderis conditiones respuerent, nomen ipsum Israelis proditum
deponere, & Iosephi tantum nomen captare videri possent. Atqui de Iosepho aut Iose-
phi filiis nulla promissio diuina nulla priuatè suscepta cura est, nisi quatenus in pa-
tritiam Israëlis familiam venientes, obscurius nomen amitterent, sicut scriptum Gen.48.
est: Deus qui pauit mę ab adolescentia mea, & angelus qui eruit me, benedicat pueris ,,
istis, & inuocetur nomen meum super eos, & crescant in multitudinem super terram. ,,

Quod si Israëlis nomen virtute & re ipsa tueri nolueritis, sed domus potius Ioseph esse optaueritis, ardebit vt igni domus Ioseph; & Bethel, quam colendæ vobis religioni priuatè consecrastis, vnà cũ suis cultoribus igne absumetur, qui cum à Deo nõ extinguatur, à nemine alio extingui poterit, neq. prohiberi quo minus omnia vasta atq. deserta reddat: *& deuorabit, & non erit qui extinguat Bethel*: tantum abest vt eius loci religio, vel potius superstitio prodesse vobis possit, vt maximè etiã noceat. Hic locus sic Chaldaicè legitur: [*Et incendet, & non erit extinguens in culpatis, qui colentes fuerint abominationem in Bethel.*] Vt aũt Metonymiam suam explicaret, & quidnam nomine Bethel significauisset, exponeret; statim subiecit:

Qui conuertitis in Absynthium iudicium, & iustitiam in terra relinquitis.

REGES potissimum & principes atque magistratus hac oratione significari, ipsum eorum officium declarat: Namque eius ordinis homines exercendi iudicij, iurisque dicundi muneri ac officio præsunt: horum studia reliquus populus imitatur ac sequitur: hi ad gubernacula reipublicæ sedentes, aut rectam nauim tenere, aut euertere pro arbitrio possunt. His nihil antiquius, nihil sanctius, nihil iucundius iustitia atque æquitate esse debuit; quarum maximarum ad rempublicam gubernandam artium, si tanta illis cura fuisset, quantam esse oportuit, nihil publicè laboraretur: nam & suum religioni obsequium, suum vnicuique hominum ordini ius tribueretur, omniaque ex æquo & bono, ex ratione, non ex libidine gererentur: iusti autem & æqui ratio, non ex priuata cuiusque sententia, sed ex diuina lege petenda fuerat. Porrò diuina lex nullam aliam, quam antiquam illam & exploratam religionis & pietatis viam muniri permitteret; nullum alium quàm verũm Deum pateretur coli; ita adeo & religionis ratio cum publicarum rerum rationibus, & publicarum rationes rerum cum religione conuenirent. Omnia autem hæc contrà quàm par erat, atque decuerat, curata ab his sunt: qui cùm intelligerẽt nulla re magis ambitioni, cupiditatibusq. suis, quàm diuina lege obsisti posse, ipsam imprimis legem abiecerunt: deinde religionis rationes turbarũt, & Deum ipsum deniq. repudiarunt; aliamque pietatis viam inierunt; cuius viæ affectandæ duces populo facti, voti sui compotes euasere: Nam cùm nulla veræ religionis facies, nullum diuinum caput, ad quod cætera referrentur, esset reliquum; facilè ipsis, pronumque fuit diuina atque humana iura omnia peruertere, & omnes iustitiæ atque æquitatis iugulare rationes; nec quod publicis rebus commodissimum, sed quod suis ipsorum priuatis tantùm commodis compendiosissimum foret statuere. Namque vbi diuinum timorem exuere, maximè autem ij quos ad gubernacula sedentes cupiditas atque ambitio transuersos agit, nihil propriis commoditatibus iucundius, ac suauius, nihil iudicio & æquitate insuauius, acerbiusque esse putant. Quamobrem non solùm cogitatione & animi sententia, sed re ipsa & studio: [*Conuertunt in Absynthium indicium, & iustitiam in terra relinquunt*:] Sic Hebraicè in præsenti tempore pronuntiatur: cùm nihil iudicio & æquitate suauius experiri possint ij, qui sana mente, sensibusque integris sunt, sicut scriptum est:

Psal. 118. A iudicijs tuis non declinaui, quia tu legẽ posuisti mihi. Quàm dulcia faucibus meis eloquia tua, super mel ori meo. Et quia eloquia tua iucunda, ecce concupiui mandata tua; in æquitate tua viuifica me. Absynthium autem herbarum omnium amarissima est, cui

Dioscor. li. 3. cap. 24. ab amaritudinis grauitate nomen Bathypricon à quibusdam factũ esse Dioscorides ait. Huius autem plantæ nomen in quocunque aut naturæ, aut sortis tristi acerboque sensu,

Threo. 3. à sacris vsurpatur auctoribus. Ædificauit in gyro meo, & circundedit me Absynthio & labore. Huius enim amaritudinis vim Romanus Poëta indicauit cùm cecinit:

Lucretius. *Nam veluti pueris Absynthia tetra medentes Cùm dare conantur, &c.*

[*Et iustitiam in terra relinquunt.*] Iudicium in sacris idem quod apud Latinos ius: iustitia verò hic id quod æquitas significat. In æquitate autem misericordia animique moderatio est: vnde & pro misericordia iustitia vsurpatur, vt: Attendite ne iustitiam vestram

Matth. 7. faciatis coram hominibus, &c. Ab ijs ergo ius violatũ æquitatemq. desertã esse, à quibus vtraque ars religiosè culta, sanctissimaque esse & potuit & debuit. [*In terra relinquunt*;] Iacere in terra sinunt iustitiam quam in benè constituta republica stare & vigere oportuit. Igitur populum Israëliticum ab horum principium studio ad se hac elegia reuocandum curat Deus, ostenditque eos, qui sibi ad pietatem & salutem duces, & publicæ vtilitatis procuratores esse debuerant, quòd sublatis de medio æquitate & iudicio, religionis rationibus

nibus extinctis, ad impietatem potius duces, atque ad malum impulsores fuerint. Vbi verò iam significauit quos à quibus sequendis ducibus potissimum deterruerit, ad quem, quantumq́. salutis auctorem reuocet nunc iam deinceps subiungit:

Facientem Arcturum & Orionem, & conuertentem in mane tenebras, & diem in noctem mutantem.

NVLLAM maiorem à regibus, principibus & magistratibus vtilitatem capi aut experiri posse, quàm vt iudicium æquitatemque in publicis & priuatis rebus exerceatur. Iniquos verò non principes, verùm tyrannos, hostesque vocandos Vates superius docuit: atque ab huiusmodi principum obsequio ad veri Dei cultum Israëlitas vocauit. Quis autem & qualis, quantusque Deus hic, vt toto terrarum orbi, maximè verò iis qui illum colunt, beneficentissimus; vt contrà ad impietatem, sacrilegia, sceleraque omnia vlciscenda potentissimus sit, tribus grauissimis de prouidentia argumentis docet. Maximi enim momenti & ponderis ad virtutem, pietatemque hominibus persuadendam, certa prouidentiæ cognitio est. Hanc autem Dei virtutem, & de rebus humanis curam, omnibus populis certam exploratamque esse in illo elegantissimo hymno Psaltes petebat? Exurge Domine in præcepto quod mandasti, & synagoga populorum circundabit te: & propter hanc in altum regredere: Dominus indicat populos, &c. Tria autem potissimum ad prouidentiam probandam argumenta, ex perpetuis & publicis naturæ rationibus sacri auctores afferre solent; quæ cum omnibus hominibus quicunque sensum aliquem rerum habent captu facilia sunt, tum doctissimis etiam, & ab intelligentia sensuque imperitorum longissimè disiunctis mentibus, animum ad eam rem credendam permouent. Primum quidem argumentum ex stellarum natura, situ, cursibus, progressionibusque sumitur; quorum omnium ratio atque constantia certam rectoris prouidentiam arguit. atque ita Isaias: Leuate in excelsum oculos vestros, & videte quis creauit hæc: qui educit in numero militiam eorum, & omnes ex nomine vocat, &c. Atq. alterũ verò argumentũ, noctiũ, dierũq. vicissitudines, vnde com mutationes temporum quadripartitæ suppeditant, sicut scriptum est: Dies diei eructat verbum, & nox nocti indicat scientiam. Tertium porrò argumentum, ex pluuiarum & imbrium generatione oportunitate atque vtilitate petitur: quòd vapores qui à Sole ex agris tepefactis, & ex aquis excitantur, in densiorem naturam concrescentes, certis pro diuini imperij ratione temporibus terræ faciem irrigent, & fœcundam reddant. Qui dat pluuiam super faciem terræ & irrigat aquis vniuersa. Quoniam autem imbres, non tam certis naturæ rationibus, quam diuinæ voluntati & arbitrio parantur, propterea Zacharias dicebat: Petite à Domino pluuias in tempore serotino: &, Dominus faciet niues, & pluuiam imbris dabit eis, singulis herbam in agro. Omnia porrò hæc diuinam erga terrarum orbem prouidentiam & commoditatis atque vtilitatis humanæ curam arguunt: namq. stellarũ cursus, & constitutiones, & lucis noctisq. vicissitudines, pluuiarum oportunitates, magno ad hominum, cæterarumque animantium vitam afferendam, atque alendam vsui sunt: ita vt inferiora hæc à superioribus regantur & gubernentur, vt etiam Philosophi tenet. Igitur quę apud alios auctores sparsa separataq. argumentorum capita sunt, ea Amosus noster in vnam coacta orationem explicuit; docuitque Israëlitas ad eum colendum Deum & principem sibi vocari, qui totius mundi gubernaculum teneat, & pro humanarum rerum vsu atque vtilitate sapientissimè moderetur & tractet; non qui iudicium in Absynthium, vt alij, conuertat; sed qui res vtilissimas & necessarias terris paret; atque alioqui molestissimas, nisi temperentur, ita gubernet, vt maximas simul orbi commoditates, maximam auctori ipsi gloriam laudéq. ex illis afferat. Est autẽ eiusmodi Dei virtus & sapientia, vt [*faciat Arcturum & Orionẽ.*] Atq. hæc potissimum astra ex omnibus aliis vsurpauit; quorũ dissimilis omnino natura & efficientia est, cùm alterum calore, alterũ frigiditate abundet, & tamen vtriusq. vi fructus & crescunt, & maturescunt: de quibus suo in loco, si Deus id nobis benignè concesserit, dicemus; præsens siquidẽ ac propria de his astris disputatio apud Iob est, ex quo loco à vatibus citari solent. Vtrumque autem horũ vehementer agris atque animantibus noceret, infestumque esset, nisi certis diuinæ sapientiæ rationibus & modis temperaretur. Idem etiam Deus noctium dierumq. vicissitudinibus, & temporũ rationibus sapientissimè con sulit:

Psal. 7.
Vide Iustinũ mart. lib. de Monarchia.
Macrob. in somni. Scipionis.
Vide Arist. 1 Metaphysi. 2 & in Eutidemo Platonis. & Cicer. de Nat. Deo li. 1
Isa. 40.
Psal. 18.
Aristot. 1. Metheororũ
Hippocrat. de locis aëre & aqua.
Iob. 5.
Zach. 10.

niet. Chaldaicè autem sic: *Qui fortificat debiles aduersum fortissimos, & prædatorem super vrbes eorum munitissimas immittit.*] Cùm autem tanta vltio, tanta ac tam certa, iustissimaq. adeo calamitas Israelitas, atque omnes quicunque eos impietate & iniuria fuerint imitati maneat; oporteatq. eos admonitos & correptos, sibi metuentes ad Deum conuerti atque ad bonam frugem sese recipere, gratosque esse iis qui honestiora atque vtiliora suadent, tamen vt hic etiam cæteris eorum flagitijs cumulus accedat:

Odio habuerunt corripientem in porta; & loquentem perfectè abominati sunt.

HAEC maxima hominũ malitia, hęc insolentia est, vt, cùm publicè ab illis committantur scelera, quæ cùm palam summo studio aperta iniuria fiant, neq. corrigere se ipsi velint, neque priuatè reuocari, neque publicè reprehendi patiantur, seorsum & secretè moneri arguiq, contemnát, publicè peccare non vereantur: peccatorum publicè argui, grauiter & iniquo ferant animo. Singulorum scelera & flagitia occultè & in facie reprehensa esse oportuit. Atque hoc quidem diuini verbi ministrorum officium erat, sicut scriptum est: Si me dicente ad impium, impie morte morieris: non fueris loquutus vt se custodiat impius à via sua, ipse impius in iniquitate sua morietur, sanguinem autem eius de manu tua requiram. Sed quia tyrannide atque insolentia hominum effectum est, vt vnusquisq. aditum ad se reprehendendum, arguendumq; superbè præcluserit, atque quod charitate & studio fit, odio & maleuolentia factum esse interpretetur; aliam eriã viam munire Deo placuit, vt nominibus celatis vitia publica publicè notentur; atque officiorum rationes palam exigantur & tractentur eoque modo cùm quisque sibi aut cauere, aut consulere posset, nemo priuatam in se maledicentiam aut interpretari posset, aut queri. Quamobrem idem in eodem loco Deus, quæ singulis priuatè obijcienda erant, publicè agi per Vatem curat: Tu ergo fili hominis dic ad Domum Israël &c. & tamen tantum hominum peccandi studium, tanta pertinacia, tam immoderata libertas, viuendique licentia est, vt in ea re tantùm non laudari molestè ferant, moneri iniquissimè patiantur, reprehendi odio, inuidiaque dignum putent. Olim apud Israëlitas hominum conuentus in vrbium portis celebrari solebant: namque is locus faciendis iudiciis idoneus visus est, & tum ciuibus, tum maximè hospiti ius suum persequenti commodus, sicut scriptum est: veritatem & iudicium pacis iudicate in portis vestris. In eo loco vates, qui neminem hominem priuatè læsum volebant, publica peccata diuinis verbis publicè arguebant; ibibem de religionis rebus componendis perorabant; & quòd iudicibus, magistratibus & scribis is locus frequens erat, de horum etiam officiis verba à vatibus fieri consueuere. Hi verò Dei ministros vera & manifesta locutos, indignissimis modis exceptos, summa inuidia atque odio persequebantur: [*& loquentem perfectè abominati sunt.*] Vbi Latinè, *perfectè* legimus. Hebraicè vox est, quæ perfectionem & simplicitatem significat, quo verbo vatum & piorum hominũ ingenium maximè indicatur, qui non odio, non mauolentia, non gratia ducti, sed summo religionis, & publicæ vtilitatis studio incensi, imò à numine incitati, rem candidissimè & simplicissimè agerent; & tamen illud præmij atq. mercedis loco accipiebant, quòd se abominatione affectos experiebantur. Verbum etiam *Abominandi* religiosum apud Hæbræos est, atque ad eas res pertinet, quæ impiæ, prophanæ, execrabilesque censentur. Vt illud: Abominatio est Ægyptiis omnis pastor ouium. Multæ autem de huiusmodi nefariis rebus definitiones, multa earum rerum genera, exemplaq́ue in sacris legum libris sunt, in quibus nullum reperire possis quo simplex atque innocens dicendi arguendiq́. libertas notetur: & tamen ea est hominum malitia, vt sacris religiosis verbis ad suam libidinem, suamque corrupta studia defendenda abutatur: Nam vbi quis vel ex superiori, vel ex æquo loco de publicis moribus, imò de publicis sceleribus paulo simplicius, liberiusq. dixerit, maximè autẽ si principes homines & magistratus illa perstringat oratio, eum non solùm summam omnium ordinũ & populi inuidiam, sed detestabile etiam nomen sibi parasse videmus, atq. illud is leuissimum sibi putare, lucroq. apponere possit, si stultus aut insanus tantùm, si non sacrilegus & prophanus, si non etiam aut schismaticus, aut hæreticus audiat: huiusmodi namq. verbis ad alias omnino rerum rationes inuentis, ad liberam bonorum & sapientum virorum simplicitatem expugnandam & frangendam quorundam hominũ malitia atq. peruersitas abuti solet. *Loquentem perfectè,* id est simpliciter, *abominati sunt.* Locus hic Chaldaicè sic habet, *Odio habent eum, qui obijcit*

Ezech. 33.

Zach 8.

Gen 43. Leuit. Deuter.

obijcit illis in domo iudicij verba legis, & loquentē candida circumueniunt. Sed quę amentia, quę peruersitas illa magna est, nolle pati vt eorum publica scelera publicè celatis etiá nominibus, cādidè ac simpliciter arguantur, dignosq́. odio atq. inuidia iudicare eos, qui & pietatis & publicæ vtilitatis studio incensi, vnumquemque ordinem officij admoneant sui; & tamen eas insignes iniurias, quarum arguuntur, atque eadem scelera palam admittere, eorumq́. scelerum atq. iniuriarum memoriam amplissimis monumētis consecrare, posterisq́. testatam iri curare? Nam etsi maximè boni simplices viri tacerēt, tamen ipsa quæ ab eis quotidie iniuriarum exēpla eduntur, ipsa assidua pauperiorum hominum expoliatio, & oppressio, pietatis causam aduersum eos summis ac maximis clamoribus agit. Ipsa tanta ædificiorum moles, tanta villarum, prædiorum, & vinearum copia & magnitudo ex pauperum spolijs parata, manifesto iniuriarum præsentibus testimonio venientibus sunt etiam seculis, atque alijs gentibus perpetuo futura: Namq. vsus fructusq́. tum magnarū ædium, tum fundorum & prædiorum tot ac tam pulchrorum, quæ illis ex iniuria atq. calumnia parabantur & colebantur, nullus sibi, sed aut nullis, aut alienis colonis erit, tantùm ignominia, & iniuria monumentum sibi erit perpetuum. Itaq. dum isti iniuriarum argui nolunt, æternum sibi ipsis iniuriæ simulachrum in ædibus, in portis, in agris suis collocant. hæc illorum, qui subijciuntur, versuum sententia & consequentia est.

Idcirco pro eo quòd diripiebatis pauperem, & prædam electam tollebatis ab eo, domos quadro lapide ædificabitis, & non habitabitis in eis. vineas plantabitis amantissimas, & non bibetis vinum earum.

OSTENDIT frustra illos bonis viris silentium imponere velle, cùm vndequaque in sese testimonia comparent, & iudicium etiam damnationem certam sibi moliantur; quippe qui præter alias quas subituri sunt pœnas, rebus etiam per iniuriam partis erant mulctandi. Nam vitia hominum atque fraudes, dāno, ignominia, exilio, morte, mulctantur, sicut scriptum est: Thesaurizat, & ignorat cui cōgregabit ea. &: Quomodo facti sunt in desolationem? subitò defecerunt, perierunt propter iniquitatem suam &c. Idcirco quamuis maledicentiam (quam vocatis) auertere conemini, nihil tamen efficietis: namque vestra vobis vita, vestri mores, & studia vestra, non maledictionem solùm, sed perpetuam vnà cum damno contumeliam pariēt. [*Pro eo quod diripiebatis pauperem.*] Hebraicè verbum *diripiebatis*, direptionem cum cōculcatione coniunctam significat. [*& prædam electam tollebatis ab eo*, Hebraicè, *& onus tritici tollebatis ab eo.*] Quantum frumenti ille miseratque inops summo labore metere, & humeris suis domum asportare vix poterat, quo suam vxoris, atque liberorum vitam aleret, nil habuit pauper; quis enim negat, & tamen illud perdidit infelix, totum nil. idque calumnia & iniuria eorum, quorum officium fuerat pauperum egenorumq́. rebus & fortunis consulere potius, quàm insidiari, sicut scriptum est: Quomodo facta est in meretricem ciuitas fidelis, plena iudicij; Iustitia habitauit in ea, nunc homicidæ. Cùm autem id quod à singulis aufertur exiguū admodum, magna verò & insatiabilis eorum qui auferunt & expoliant cupiditas atque auaritia sit, ad multos eam iniuriam & calamitatem pertinere necesse est: Nam si tantum frumenti pauperi quantum humeris portare possit, ad suam suorumque vitam tuendā contingit, atque id tam exiguum pro electa præda ipsi habetur, cui neq. suppetit vnde iumentum emat aut pascat, quo se onere leuet; rursus etiā si diuiti ac potenti nihil satis ad ambitionē atque libidinem explēdam sit; non enim quocunq. ille domicilio contentus est, nisi ædes & materia, & opere magnificentissimas extruat: neq. quocunq. fundo, nisi vineas ædificijs & pulchritudine omni ornatissimas instituat: quænam aut quot pauperum fortunæ satis esse ad eam rem possint? [*domos quadro lapide ædificabitis:*] Hebraicè est in præterito ædificauistis, & plantastis, quod iam incœptum opus & penè absolutum sit. *quadro lapide*: & materiæ, & artificij excellentiam hæc oratio indicat: Consequitur enim portas, fenestras, prostyla, & vestibula, partesq́. omnes ædium certa mensura, proportione, & pulchritudine nō caruisse, quarū vel ipsi muri quadro & operoso lapide constarēt. [*Vineas amantissimas*, Hebraicè est, *vineas desiderij*:] quas nō solū vtilitatis, sed animi etiā causa instituistis & plantastis: hæ autē quibus ornamentis caruēre? Dolendū maximè est quantis multorū laboribus & sudoribus paucorū hominū cōmoditates, deliciæq́. cōstent. Væ vobis diuitibus, qui habetis consolationē vestrā: ecce clamor eorū, qui à vobis oppressi sunt, introiuit in aures

Psal. 38. Psal. 72. Isai. 1. Luc. Iacob.

aures Domini Dei Sabaoth. [*& non habitabitis in eis, & non bibetis vinum earum.*] Citissimam maturamque admodum illis fore pœnam & calamitatem significat, atque antea venturam, quam aut constructæ iam ædes, recentis operis atq. humoris incommoditate & cruditate exhalata, habitationi oportunæ sint, aut plantatæ, cultæque vineæ fructum vino idoneum ferant. Vtramque autem rem non multo ad vsum temporis spacio egere, & architecturæ, & agriculturæ ratio, & ipsa experientia docet: atque adeo huiusmodi malè partorum, cum dominis suis, exitus esse solent, quales Ephaitarum fuere, quos Assyrius hostis paulò post quàm prædicta hæc sunt, alios vita, alios fortunis omnibus, & patria priuauit. Illud ex Hebraicis mysteriis non vilum est prætermittendū. Quod vbi Latinè legimus [*vineas amantissimas,*] in exemplari est, [*vineas concupiscentiæ,*] atque id verbum; non solum animi causa plantatas, sed auaritia & cupiditate cōparatas fuisse significat; iuxta illud: Et concupierunt agros, & tulerunt eos, & rapuerunt domos, & Mich. 2. calumniabantur virum & domum eius, virum & hæreditatem eius. Neque enim suis 2 sudoribus & laboribus hæc sibi parauerant, sed aliorum operis & labore parta, propria illi calumnia, fraude, dolo malo, ac vi, aut saltem nimis callida iuris interpretatione vsurpabant: id quòd si maximè à vatibus atque à bonis & sapientibus viris sileretur, res ipsa palam accusabat; eaque accusatio diuinas aures, oculosque tentabat, & ad vltionem atque vindicationem incitabat; hoc est quod subiungit:

Quia cognoui multa scelera vestra, & fortia peccata vestra.

NEQVE enim adeo aut rara sunt aut leuia, quæ à vobis iniustissimè perpetrata fuerunt, vt vel hominū, nedū Dei occulta cognoscētis oculos & scientiā fugiāt. Sed nequis eorum crimen depellere posset, iniuriamq. aut vim à se factam vlli fuisse inficiari, quando nihil aut armata manu, aut aperta vi, aut impetu factum esse constaret. Eam defensionem Deus per vatem infirmat, diuisione, definitioneque vsus; qua quid sit oppressio, quid vis, docetur, & arguitur. Est autem argumentatio in statu definitiuo constituta: dixerat namque se multas rebelliones eorum, & grauissima peccata cognoscere, quod aduersum ius atque fas non minus fratres, conciuesq. suos vexassent, ac diripuissent; quàm si capitales hostes essent. neque leuiorem direptionem esse, quæ fraude & calumnia, acerrimaque ministra prætorum, ac iudicum auaritia fiat, quàm quæ bello & hostili manu paretur; immò eo esse grauiorem, quòd innocentioribus, quòd amicis hominibus, quòd fratribus, quòd tenuioribus denique fiat; idque nullo inuadentium periculo, sed maiori iniuria, maxima iuris fraude, iudiciorumque corruptione, & pacis communisque societatis incommodo; adde etiam quòd iuris nomē aduersus eos vsurpatur & torquetur, qui præter ius ipsum nihil aliud quo se tueantur habent. His cùm hoc vnum salutis & fortunarum præsidium, vi, fraude, & calliditate fuerit expugnatū, nihil præterquàm vt direptionem tacitè patiantur, est reliquum: Nam contrà vel mutire ausis simile salutis & capitis periculum est subeundum, atque iam subitum fuerat fortunarum. Verè ergo vis maior, ac manifesta magisque calamitosa est, quæ iuris nomine, calumnia & fraude, quàm quæ bello hostilique manu affertur: Nam præter ea quę dicta sunt, & mitius hostes quàm insidiatores isti cum miserrimis hominibus agere solent: hostis enim ea tātum diripit, quæ ablatu, asportatuq. facillima sunt: vt aurum, argentum, vasa, pecunias, & pretiosissimam, si fortè contigit, vestem. Isti verò qui iudicio circumuentos miseros opprimunt homines, nullis omnino rebus vel leuissimis aut exiguis parcere nouerunt, non domibus, non prædiis, non vestibus, non supellectili, non denique tritici oneribus. Igitur quid vis, quid direptio propriè sit, definitum à Deo est, dicente: Ego noui, &c. Nunc verò partitione, definitio ipsa declaratur atque ostenditur.

Hostes iusti accipientes munus, & pauperes deprimentes in porta.

HOSTES *iusti*] Illi homini hostes se per calumniam præbētes, quem iustum, & iniuria ac damno indignum esse, palàm intellexerunt. Iustum autem hoc in loco definimus, à quo in ciuili, iudicio causa, iusq. stat, hūc muneribus corruptus Iudex, iure fraudatum suo, aduersariis expugnandum, ac de possessione deturbandum prodit: atque hoc modo iudices ipsi, causarumque actores, & reliqui magistratus, forique satellites,

munere accepto,& iustitiam imprimis,iusque ipsum, fidemque produnt,& miseros innocentes etiam causa cadere cogunt. Quid hostilius quàm iura vendere aliena? Nam qui bello hostes dicuntur, non iustis hominibus, sed iniustis (si modò legitimum sit) bellum afferunt, hoc est, ijs à quibus sese iniuria affectos arguere possint. Quòd si innocentibus hominibus, & quibus huiusmodi obijcere nihil possint, manus violenter inferre parent,tyrannicum & nefarium id bellum est, cuiusmodi etiam hoc iudicû, & magistratuum est, qui miseros homines calumnia opprimunt; atque id ipsum duobus modis agunt: aut enim superiorem iure,causaque hominem aduersario ob munera atque largitionem produnt: aut si nullus aduersarius sit, ipsi vltro excogitata ac malitiosa aliqua fraude in iudicium vocatum,circumuentumque diripiunt; atque eo vehementius in miseros homines sæuiunt,quo ob paupertatem & imperitiam imbecilliores,omnique humano auxilio destitutos esse cognouere. Hoc est quod dicit: [*Et pauperes deprimentes in porta;*] iuxta id quod alio in loco scriptum est: Principes tui infideles, socij
Esaiæ.1. "furum, omnes diligunt munera, sequuntur retributiones, pupillo non iudicant,& cau-
"sa viduæ non ingreditur ad illos. In huiusmodi autem infelici & turbulento Reipublicæ statu, atque in miserrimis & perditissimis rebus, id quod miserum minus est, eligendum esse sapientiores duxerunt. Minus autem miserum est, vel nihil omnino iure experiri, vel si semel expertus expoliatus fueris, & pati, & tacere; ne si aduersus eam tempestatem, & iniuriarum procellam, vel verbo contendatur, grauius salutis etiam quàm fortunarum periculum subeundû, maior etiam non solùm rerum (si quid reliquum fortè fuerit) sed honoris, dignitatis,ac famæ sit facienda iactura.

Ideo prudens in tempore illo tacebit, quia tempus malum est.

Prudens. Hebraica vox eam virtutem significat, quæ in rerum & negotiorum cognitione, obseruatione,& comparatione inter se,versatur. Huiusmodi cordati viri,vbi eam formidolosissimi temporis tempestatem oblatam esse cognouerunt, vt neque verum dicere, neque ius suum petere alicui integrum sit; de ea autem re verba facere, aut sermonem priuatè habere,nulli vtile,sibijpsis incommodum futurum credant,consultissimum ducunt in silentio & spe latere, quoad melior affulgeat & oportunior seculi & temporis conditio. Est autem huiusmodi silentium quale Æschylus poëta in calamitoso Reipublicæ statu imperat; vt ea quæ corrigere non possumus,patientia & meliorum rerum expectatione toleremus: cuiusmodi illud apud Hieremiam est: Quare
Ierem. 5. "sedemus? Conuenite,& ingrediamur ciuitatem munitam,& sileamus ibi: quia Domi-
"nus Deus noster silere nos fecit,& potum dedit nobis aquam fellis. & apud eundem:
Ierem. 45. "Non est vltra exultatio in Moab: contra Hesebon cogitauerunt malû. Venite & disper-
"damus eam. Ergo silens conticesces, sequeturque te gladius. Non dissimile his illud
Horatius. Poëtæ est:

Durum, sed leuius fit patientia, quidquid Corrigere est nefas.

Illud ergo prudentiorum hominum silentium orationem quandam imitatur eorum, qui cùm publica mala corrigere nequeant, Deo penitus corrigenda permittunt, & fieri
Psalmus. "non posse credunt, quin corrigantur: Quoniam nô Deus volens iniquitatem est, neque
"permanebût iniusti ante oculos eius. Quoniam ergo huiusmodi taciturnitas diuini iu-
"dicij expectatio quædam certa est, quæ in calamitosissimis & perditissimis rebus vnicû piis hominibus subsidium est, vt vel ea res Deum ad vltionem, iudiciumq. faciendum
"mouere, incitareque possit, sicut scriptum est: Desiderium pauperû audiuit Dominus,
"præparationê cordis eius audiuit auris tua. Propterea quasi iam dies Domini instet, pœnitentia, vitæ emendatione, precibus, atq. omni oportuno studio & negotio, vt malum auertatur & declinetur, procurandum illis esse Vates, censet & suadet.

Quærite bonum & non malum, vt viuatis: & erit Dominus Deus exercituum vobiscum, sicut dixistis.

DEMENTES homines, & iam pridem ad pœnam exitiumq. præcipites, ad salutis viam & spem reuocare Vates conatur; docetq. veræ religionis cognitionem, studium & cultum, certissimam atque vnicam viam esse ad salutem: quam quibus modis muniri oporteat

oporteat, statim præcipit. Bonum autem hoc loco diuinum cultum & pietatem: malum verò idolorum & impietatis studium esse dicit: hoc abijciendum, illud quærendũ esse ait: [*Quærite*, Hebraicè est, *dirsu*:] idque verbum alicuius rei studium significat, & ad felicitatis rationes & fines pertinet, vt illud: Quærite Dominum & confirmamini; quærite faciem eius semper: & illud: Terra quam Dominus Deus tuus semper inuisit, Deuter. 11. & oculi illius in ea sunt à principio anni vsque ad finem eius. Quo in loco vbi nos inuisit, Hebræi *dores* legunt. Ergo perpetuam curam, constans, assiduumq́. studium id verbum significat. דרוש Quoniam autem vnica ad vitam, atque æternam felicitatem via Dei cultus, & veræ pietatis studium est (apud illum enim vitæ fontem esse diuinus Psaltes Psalm. dixerat) ideo ab omni alio inani, vano, atque inutili cultu, ad huius tantùm veræ pietatis assiduam curam, studium omne transferri oportere ait, si modò sibi consulere, si viuere ament: id quod & illis olim prædictum, & susceptum etiam fuerat. Cùm quæsieris Deuter. 12. ibi Dominum Deum tuum, inuenies eum; si tamen toto corde quæsiens, &c. & in eodem loco: Caue ne imiteris gentes istas postquam te fuerint introeunte subuersæ; & ne requiras Deos eorum, dicens: Sicut coluerunt gentes istæ Deos suos; ita & ego colam, &c. In his locis omnibus idem verbum, & adhortando & deterrendo est *Daras*. דרש Hanc adeo rationem Amos persequitur: Quærite, inquit, id quod bonum, quod certũ, Deoque probatum esse intellexeratis, atque in id studium diligenter incumbite; id verò quod malum nefasq́. esse & olim didiceratis, & iam sæpius estis admoniti, prorsus relinquite, & viuetis. [*Et erit Dominus, &c.* Hebraicè sic est: *Et erit sic Dominus deus exercituũ vobiscum sicut dixistis.*] Verbũ *erit* non tam futuri, quàm imperatiui rationem habet: [*Et sit*, inquit, *Dominus Deus exercituum à vobis.*] nõ alius vllus Deus, nisi solus Adonai, Deus misericors, & iustus etiam atque potẽtissimus, cui exercitus omnes dicto obedientes sunt. sit ille vobiscum, sit à vobis, non solùm vt edocti & admoniti, iussiq́. estis, sed sicut à vobis ipsis cognitus, dataq́. fide susceptus est, cùm olim religionis sanciretur fœdus, & possidendæ diuino beneficio regionis leges præscriberentur, sicut scriptum est: Omnia quæ Exod. 24. locutus est Dominus, faciemus; & erimus obedientes. & rursus dum regionem tenentibus optio, Iosue referente, daretur; populusque his rogaretur verbis: Nunc ergo timete Iosue 24. Dominum, & seruite ei in perfecto corde atq. verissimo, & auferte Deos quibus seruierunt patres vestri in Mesopotamia, & in Ægypto; ac seruite Domino. Sin autem malum vobis videtur, vt Domino seruiatis, optio vobis datur: eligite hodie quod placet, cui seruire potissimum debeatis, verũ ne diis quibus seruierunt patres vestri in Mesopotamia, an diis Amorrhæorum, in quorũ terra habitatis, &c. Huiusmodi autẽ de ea re promulgata rogatio est. Respondit populus & ait: Absit à nobis vt relinquamus Dominum, & seruiamus diis alienis. Dominus Deus noster ipse eduxit nos, &c. Subiungitur tandem: Seruiemus igitur Adonai, quia ipse est Deus noster. Dixitq́. Iosue ad populum: Nõ poteritis seruire Adonai: Deus enim sanctus & fortis, & æmulator est: nec ignoscet sceleribus vestris atq. peccatis Si dimiseritis Dominum, & seruieritis dijs alienis, conuertet se & affliget vos atq. subuertet postquam vobis præstiterit bona. Dixitq́. populus ad Iosue: Nequaquam ita vt loqueris erit; sed Domino seruiemus. Et Iosue: Testes, inquit, vos estis, quod ipsi elegeritis vobis Dominũ vt seruiatis ei. Responderuntque, Testes. Hunc ad longum sermonem propterea referre placuit, quòd ad explicandum locum necessarium arbitraremur: namque obscurior aliquanto locus ijs qui ante nos cum laude diuinis scriptis commentandis incubuêre, iudicatus est. Ex hac autem Iosue rogatione planũ fit, cultum diuinum veri vniusque Dei Adonai bonum à populo fuisse iudicatum: contrà verò deos colere malũ. diuinum verò Adonai ingeniũ illis deinde à Iosue fuisse prædictum; eius tamen religionem vltro ac libenter: ab ijsdem non solùm data fide, sed adhibito etiam testimonio fuisse susceptam, sicut scriptum est: Tulit Iosue lapidẽ grandem, posuitq́. eum subter quercum quæ erat in sanctuario Domini. Et dixit ad omnem populum: En lapis iste erit vobis in testimonium, &c. Quod autem dixerat Iosue: Sin autem malum vobis uidetur vt Domino seruiatis, &c. quodq́. ab illis non malum, sed bonum Domino seruire fuerat iudicatum, cùm diceretur, absit à nobis vt relinquamus Dominum Deum, & seruiamus diis alienis: Hoc nunc Vates in illis requirit, dicẽs: [*Quærite bonum & non malum.*] Quod verò Iosue addiderat Adonai, Deus sanctus & fortis est, id Vates hoc modo refert: [*Dominus Deus exercituum.*] Igitur vt vobis dictum,

pactum & conuentum est, ita praestitum esse oportebit. Hęc huius hemistichij sententia est. [Leuit. 11] [*Et erit sic Dominus Deus exercituum vobiscum, sicut dixistis.*] *Erit*, idem valet quod esto, vt: Sancti eritis mihi quoniá ego sanctus sum Dominus Deus vester. Cùm autem recta atque integra pietatis ratio duabus potissimum partibus constet, vera ac certa diuinæ naturæ cognitione, eiusdemque legitimo cultu & hominum inter se fide, communitate atque societate legitimè, sancteque seruanda: quarum altera pars timor, altera [Iob 1.] iustitia dicta est, vt: Vir fuit in terra Hus, simplex & rectus, & timens Deum, & recedens à malo cunctis diebus vitæ suæ, &c. Vtrumque genus Vates in Israëlitis requirit, vt à diuinæ indignationis, ad misericordiæ statum traducátur: atque superiori quidem versu ea, quę ad priorem legis tabulam pertinebant, indicauit, cultumque verum & legitimum exegit. [*Quærite bonum & non malum, &c.*] In hoc verò carmine secundæ tabulæ officia desiderat:

Odite malum & diligite bonum: & constituite in porta iudicium, si forte misereatur Dominus Deus exercituum reliquiis domus Ioseph.

VT IN altera tabula alium quàm verum ac vnum Adonai Deum exercituum colere malú definitur, sic etiá malú ex altera tabula iudicatur, iustitiam, æquitatem & fidem violare; quæ totius humanæ societatis fundamentum sunt: quæ si negligantur, [Vide Ciceronem primo de natura Deorum.] vitæ perturbatio sequitur & confusio; tolliturque omnis societas generis humani. atque ita meritò politiam religionis vmbram dixit Plotinus: Vtrumque enim genus ita sibi cohæret, vt alterum sine altero stare non possit: Neque enim si quis alterius tabulæ præceptis incumbens, alterius vel partem aliquam negligat, aut obtinere gratiam apud [Iaco. 2.] Deum, aut in veterem reduci potest, sicut scriptum est: Nam qui peccat in vno, factus est omnium reus. Idem enim qui dixit, &c. Igitur cùm hominis erga Deum officium prius suaserit, nunc hominum aliorum erga alios officia suadet; [*Odite malum, & diligite bonum.*] Hoc autem ipsum explicat, dicens: [*Constituite in porta iudicium.*] Iudicij [Habbak. 1.] nomine, quod rationem verius appellare Latinè possumus (vt in Commentariis Habbakuq definitum à nobis est) omne humanum officium, omnisque fides continetur. Huius rationes sacris legum voluminibus explicantur: has verò magistratuum cura, studio atque auctoritate stabiliti oportet. Locus autem iudiciorum in vrbium portis erat: suadet Amos vt deturbatú iam atque ex subsellijs exclusum ius restituant, suumque cuique ex diuinarum legum rationibus tribuant; namque hoc modo diuinam misericordiam prouocari spes esse potest. [*Si fortè misereatur.*] Anceps illud verbum, *Si fortè*, non diuinæ misericordiæ immensitatem, sed humanæ pœnitentiæ rectitudinem & sufficientiam (vt ita dicam) in dubium reuocat: neque enim quatenus misereri Deus possit, sed quatenus hominem pœnitere possit, incertum est. nam Deus ille [Psal. 102.] secundum altitudinem cæli & terræ corroborauit misericordiam suam super timentes: & quantum distat ortus ab occidente longè fecit à nobis iniquitates nostras. Summa ergo difficultas non in diuinæ benignitatis, sed in humani officij defectu est. Itaque suas tantú vires, non diuinam misericordiam experiri atque tentare iubet; imò ad eam consequendam omni studio, & conatu omni contendere suadet: fortasse elaborabunt & efficient, vt irati nunc aduersum se Dei misericordiam beneuolentiamque concilient; quemadmo- [Ione 3.] dum & Niniuitis Iona prædicante contigit: Vidit enim Deus opera eorum quòd conuersi sunt à via sua mala, & misertus est. [*Si fortè misereatur Dominus Deus exercituum reliquiis Ioseph.*] Ille inquit Dominus Adonai natura sua beneficentissimus & misericors, qui tamen vestris sceleribus offensus exercitus suos aduersum vos instruit, fortè vobis placatus, miserrimis, & iam penè consumptis, rebus vestris parcendum ducet; ne funditus domus ista Ioseph corruat, quam sanctissimam, felicissimamque esse, iam inde à principio voluerit, effecissetque nisi id vestris foret sceleribus impeditum. [*Reliquiis Ioseph.*] Samariam significat, quæ cum agro suo & vicis sola ex tanta clade fuerat reliqua: [1. Reg.] Nam Samaria caput Ephraim; Ephraim verò Iosephi filius fuit. Habet verò oratio ipsa elegantem cum Antitheto affectum. Ioseph, augendi & crescendi, reliquiæ verò diminutionis & interitus significationem habent. Si forte misereatur is, qui ex tanta

tamque

tamque aucta generis, rerumque suarum felicitate maiori etiam futura, nisi per vos
impediretur, quo minus cresceret; in tantam diminutionem, & tenuitatem, miseriam-
que redacti sunt, vt non auctus, sed vix relictus dici possit. Namq. cætera præter Sama-
riam omnia, iam aut gladio, aut fame, aut peste fuerant absumpta. Has verò reliquias
ad salutis spem faciendam residuas fecerat, si tamen illi sibi consulere voluissent, sicut
scriptum est: Vidit enim Dominus afflictionem Israël amaram nimis, quòd consumpti 4. Regum.14
essent vsquead clausos carceris, & extremos, & non esset qui auxiliaretur Israël. Nec lo- »
quutus est Dominus vt deleret nomen Israëlis de sub cælo. Salutis autem spem pœni- »
tentibus non omnino incertam esse, etiam post tot suscepta scelera docuerat, certamq.
illis fieri posse commoda & legitima pœnitentia Deum adeuntibus: contrà verò pœ-
nam, supplicium, & calamitosissimam cladem certissimam, negligentibus esse: consul-
tissimum itaque illis fore certú malum atque periculum declinantibus non incertum
bonum & salutem asciscere. Quòd si, vt hactenus fecère, neglexerint; paratum instans-
que iam illis imminere supplicium,

Propterea hæc dicit Dominus exercituum dominator, in omnibus plateis plan-
ctus: & in cunctis quæ foris sunt dicetur væ, væ: & vocabunt agricolam
ad luctum, & ad planctum eos qui sciunt plangere. & in omnibus vineis
erit planctus: quia pertransibo in medio tui, dicit Dominus.

EXTREMAM in vrbe, oppidis, agrisque omnibus vastitatem, Deo scelerum vltore
& auctore, futuram prædicit; quæ ad omnes omnis ordinis homines spectet, cuius im-
petus & vis à nemine sustineri, nec nisi luctu & planctu excipi possit; quá omnia simul
loca peruasuram esse, vt maxima conficiendi celeritate clades augeatur, & communi
omnium dolore vndique accrescat. Propterea quòd instantia mala legitime & iustè de-
precari neglexeritis. [*Hæc dicit Dominus:*] Pœnarum & suppliciorum causam & culpam
omnem nulli alij rei quàm hominum sceleribus primum, deinde pertinaciæ, atq. pœ-
nitentiæ defectui diuina attribuit sapientia, sicut scriptum est: In sceleribus vestris di- » Esa.50.
misi matrem vestram, quia veni, & non erat vir; vocaui, & nō erat qui audiret. Meritò »
autem durissima in eos, qui oblatam salutem fide & pœnitentia admittere neglexerūt.
[*Hæc dicit Dominus Deus exercituum dominator.*] Tribus nominibus Deum appellat, ex
quibus primum proprium illud ineffabile est: duo verò reliqua diuinarum virtutum
notationes continent. Nam Deum exercituum, iustissimum, integerrimumque iudi-
cem, & potentissimum dici, iam sæpius apud hunc atque alios vates obseruauimus:
Adonai verò quod vltimo loco appellatur, quod Latinè Dominum propriè vertimus,
plenissimum ad res gerendas ius, potestatem, summamque auctoritatem indicat; qua-
lis dominis in seruos, qualis creatori in ea quæ creata à se fuerint, qualis denique princi-
pi in rebelles sceleratosque populos est: namque ad hæc nomen ADONAI in sacris
arcanisque libris sæpissimè refertur. Est etiam ijsdem literis apud Hebræos nomē, quod
basin columnarumque sustentaculum significat: atque ea significatio nihil à diuinis
rationibus aliena est. Igitur Domini iudicis, exercituumque omnium Imperatoris po-
tentissimi, nec non & totius orbis sustentatoris, hominumque omnium summo iure
summaque auctoritate Domini hæc sententia est. [*In omnibus plateis planctus, & in cunctis*
quæ foris sunt, Hebraicè, *in cunctis vicis siue vijs oppidi. En plaças y calles* dicimus Hispanè. [*Væ,*
væ] Ex consequenti antecedens arguitur. Namque communis omnibus luctus & ge-
mitus, communem omnium calamitatē arguit, vox Hebræa, *Hu, hu*: gemitum inter-
ceptum magis, quàm plenam lugentis vocem significat, eaq. acerbissimi & impotentis
animi doloris est index. Neque verò in vrbibus, oppidisque tantùm, sed in agris etiam
omnibus illam vastationem futuram esse ostendit; quando nec segetibus, nec vi-
netis, nec hortis parcendum sit: omnia enim à Deo ductis copijs perdenda sunt.
Communis ergo tum ciuibus, tum agricolis calamitas, vrbana & rustica loca omnia
gemitu atque luctu complebit. [*Et vocabunt agricolam ad luctum, & ad planctum eos,*
qui sciunt plangere:] vt nullus qui sensus particeps fuerit, doloris expers esse possit: [*Et*
in omnibus vineis erit planctus.] Agriculturæ ratio duabus potissimum rebus constat, sa-
tione & plantatione. Sationem aratio; plantationem verò vinea significat: Omnium si-

quidem quæ ad fructus percipiendos plantantur arborum, vitis vtilissima & frequentissima est; primaque & antiquissima omnium quas humana industria, atque agriculturæ arte cultas esse legimus. (Genesis 9.) Namque Noë vir agricola cœpit exercere terram, & plantauit vineam. Commune autem & publicum malum Deum vltorem auctoremque sui testatur, sicut scriptum est: Si est malum in ciuitate quod non fecerit Dominus. quamobrem nihil mirum esse potest, si qui misericordem recipere noluerint Dominum Deum exercituum dominatorem, sustinere coacti, tanta clade & vastitate affecti sint; ob eam enim rem dixerat: Præparare in occursum Dei tui Israël. Namq. vt Deum ducem, Imperatoremq. sequi tutissimū felicissimumq. est, sic irruentē atq. occurrentē sustinere velle durissimum & exitialissimū est. Huius autē rei iam olim docti, (Deut. 4.) atque admoniti fuerant, sicut scriptum est: Quoniam Dominus Deus tuus qui præcedit te, ignis consumens est. Ignis autem quâcunq. peruadit, omnia consumit & vastat. Hoc est quod subiungitur: [*Quia pertransibo per medium tui, dicit Dominus.*] Quam verò aliam rerum faciem, quem euentū expectare oporteat vbi Deus pertransierit, atq. olim spectatum apud Ægyptios eodem transeunte fuisse accepimus, sicut scriptum est: Et (Exod. 12.) transibo per terrā Ægypti nocte illa, percutiamque omne primogenitum in terra Aegypti ab homine vsque ad pecus, & in cunctis diis Aegypti faciam iudicia ego Dominus. Hactenus Israëlis Samariticarum rerum deploratio est: nunc deinceps ad Iudæorum & Hierosolymitanorum cladem elegia conuertitur.

Væ desiderantibus diem Domini, ad quid eam vobis? dies Domini ista tenebræ, & non lux.

IMPIUM nefariumque eorum desiderium esse, qui quoscunq, odio & dissidio prosequuntur, diuinitus perditos cupiunt, quos potius emendatos & seruatos exoptare oportuisset. Maximè autem ad eos sententia hæc pertinet, qui nō minori culpa, quàm ij, quibus malè cupiunt alligati tenentur: quibus cùm dira atq. infausta accidere percupiunt, paria sibi obnuntiant. Consultissimū autem, & diuinis præceptis pietatisq. rationibus conuenientissimum est, in varietate ac dissensione constitutos, atq. à veræ religionis societate abalienatos homines, ad communem concordiam, ad pristinam virtutem consuetudinemq. reuocatos potius, quàm funditus perditos, atq. ad internecionē de- (Lucæ 9.) letos esse optare. Nescitis, inquit Christus, cuius spiritus estis. Quamobrem bene & sapienter illud in more institutisq. maiorum est positū, atq. assiduo Christianæ Ecclesiæ vsu obseruatum, vt eorum animos, qui aut prauo opinionis errore, aut aduersæ factionis studio à catholica veritate, simplicitate, & concordia dissideant, ad communem virtutum religionisq. consensum reuocandos assiduis precibus atq. sacrificiis procuremus. Quod certè cùm ex aliis multis, tum ex hoc etiā Amosi vatis sermone docemur. Is namque hanc lamentationis partem in Iudæis reprehendendis, ac suarum calamitatum admonendis consumit. Illi enim cùm regni causa apertas cùm decem tribubus simultates gererent, prædictiones malorum, obnuntiationesque à vatibus in aduersarios decantatas, euentu ipso certas ratasq. esse cupiebant, quasi fratrum pernicies ipsis ac rebus ipsorum felicitatem aut salutem esset allatura. Sed tua res agitur paries cum (Hieronym.) proximus ardet. Ostendit autem Vates hos in hac re vehementer peccare, neque hoc pacto certiorem, melioremúe ipsis salutis spem fore, imo plurium atque grauiorum etiam calamitatū ac miseriarum impetum esse sustinendum. [*Væ desiderantibus diem Domini*]. Væ, inquit, vobis Iudæis, qui non tam religionis studio, quàm odio & dissidio acti (quæ perturbationes facillimè humanos animos occupant) Israëlitis obnuntiata mala maturè euenire, certissimaque esse cupitis, quæ tamen nulli vobis vsui esse possunt. [*Ad quid eam vobis?*] Namque si nihil aliud vobis Israëlitarum vicinitas præstaret, tamen illud magni referret, fieri posse vt non ita facilè ad vos ex Babylone perueniret calamitas, quæ interiectos primum populos esset oppressura; quibus de medio sublatis, nihil impedimenti in terris erit, quo minus integrum hostium impetum sustinere cogamini. (Isaias 2.) Diem Domini, vltionis tempus oportunum significare in sacris, ille Isaiæ locus apertè indicat. Quia dies Domini exercituum super omnem superbum & excelsum, & super omnem arrogantem, & humiliabitur, &c. Ergo ad quid eam vobis, quæ nullo vestro cōmodo, maximum aliis incommodum latura sit? [*Nam dies Domini ista tenebræ & non lux.*]

Duo

Duo eodem tropo Vates significauit: & Israeliticarum rerum diuturnã fore calamitatem, & nullũ ex ea vsum Iudæis fore. Tenebræ, inquit, perpetuæ illis dies Domini erit, & non lux, vel illis vel vobis. Lucis ac tenebrarum nominibus felicitatem & miseriam sacræ, arcanæq. literæ significant: vt enim in tenebris nullus rerum aut color aut ordo percipitur, sed omnia cæca, confusa metu ac perturbatione plena sunt; sic tursus in luce suis omnia coloribus, locis, ordinibusque constare videntur. Nec desuêre inter Philosophos (Lucretius Aben. pace.) qui omnẽ colorem rebus his sensibilibus detraherent; solaq. luce adueniente illis accommodari, illaque absente auferri existimarent. Quamobrem miseriatum altera res, altera felicitatis explicat imaginem, qua de re sic Isaias dixit: Aspiciemus in terram (Isai.5.), & ecce tenebræ tribulationis: & lux obtenebrata est in caligine eius. Qualis autẽ futura Israëlitis dies illa Domini esset, indicauit; vt verò nihil Iudæorũ rebus lucis esset allatura, nunc explicat.

Quomodo si effugiat vir à facie leonis, & occurrat ei vrsus; & ingrediatur domum, & innitatur manu sua super parietem, & mordeat eum coluber.

ISRAELITAS semel à patria regione abductos, eodẽ miseriæ genere perpetuo donec tandẽ restituantur vsuros, allata tenebrarũ fine luce similitudo significauit. Verùm enimuero Iudæorum multiplices ærumnas, multiplex etiã periculorũ imago declarat. Namq. vt destinatum periculis hominẽ vnius fuga vel declinatio à cæteris securum nõ esse sinit, imò lassum & defatigatum ad cætera perferenda debiliorẽ atq. infirmũ magis reddit, adeo vt primo omnino succubuisse satius fuerit iudicatum; sic Iudæos variis & multiplicibus ærumnis ob sua scelera atq. impietatem premendos, Israëlitici captiuitatis inuidia magis afficiendos, quàm spectaculo ipso iuuandos esse confirmat. Nam illos vnà tantùm ab Assyriis Aquilonaribus eademq. perpetua expectabat nox: Iudæos verò secunda, & tertia, & quatta etiam manebat procella. Neq. enim satis illis malorum in Babylonica captiuitate ferendum erat, sed à Persis etiam, & Medis, & tandẽ à Græcis (Esdr.) fuerat metuendum. Vix enim Babylonici leonis vngues & dentes vehementer lacerati effugerant, cùm Persarum & Medorum insidiis appetiti atq. attenuati sunt. Hoc nondum (Neem.) euaso periculo durani Alexandri, aliorumq. Græcorum tyrãnidem sunt perpessi. Ex imaginibus autem, quæ per quietem Danieli vati visere contigit, leonem Assyriorũ; (Dan. 2.) Vrsum verò Medorum & Persarũ imperium interpretari licet. Colubrum porrò Græcorum regnum, quod ab Alexandro Macedone initiũ cepit: Hic enim Iouis Ammonis (Arrianus lib.10.) filius aliquando salutatus, Olympiam matrem ab illo Deo in serpentẽ mutato compressam, grauidamq. factam fuisse prædicabat: cuius fabulæ memoria, nõ literarum solùm, sed numismatum etiã monumentis consecrata est. Serpentis enim puerum euomentis imago ab eodem Imperatore in clypeo olim gestata, in Græcis argẽteis monetis apud nos est. Iam verò Iudæorum & Hierosolymitanorum res, quantum sub Babyloniorum tyrannide oppressæ, quantum etiam à Persis retum potitis exagitatæ, ac demum vbi iam templo, sacrisq. restitutis, pacem & securitatem habituræ credebantur, quantũ à Græcis post Alexandrum regibus & tyrannis labefactatæ fuerint; atq. hæc omnia ante Christi Seruatoris aduentum, eorum qui sacras regum, annalium, & Machabæorũ historias legerunt, nemo est qui nesciat: apertiora autem hæc & longiora sunt, quàm à nobis referri aut debeant, aut possint. Leonem ergo Babylonium, primum post hominum memoriam, & maximum totius orbis imperium, primumq. post diluuij tempora bellorum & cædis inuentore Nembroto auctorem, vbi Iudæi vix effugerant; in Medos & Persas, qui non virtute, sed insidiis, vrsorum more, imperium ceperant, inciderent: sed cùm ab his, vt sacrum templum restitueretur, impetrarent; idq. præteritis calamitatibus solatium, futuris verò præsidium vnicum sibi fore sperarent, vehementer ab Alexandro colubro, atq. ab ijs qui in illius regnis successere Græcis regibus & principibus, ab Antiochis, Demetriis, Tryphonibus, Apollonijs, aliisq. cõpluribus vexati sunt. Hæc autem diuturna atq. assidua calamitas hac orationis figura à Vate nostro præcantata est. [*Et ingrediatur domum, et innitatur manu sua super parietẽ, et mordeat eum coluber.*] Igitur quid iuuat diẽ Domini aduersus alios vt maturè existat cupere, quẽ publicè potius deprecari oportuit? cùm alteris magni mali, alteris verò nullius boni, sed suarum etiam non simplicium neque leuium ætumnarum initium dies illa futura sit? hoc est quod dicit:

Nunquid non tenebræ dies Domini, & non lux, & caligo, & non splendor in ea?

QVAMOBREM insani atque impij animi est illi, qui in codē tecum pelago nauigat, æstum, tempestatemq́. cupere, cuius fluctibus te etiam iactari necesse est. Atque ea quidem quæ de leone, vrso, & colubro dicta nobis, explicataq́. sunt, præterquàm quòd ad Iudæos propriè referenda esse res ipsa docet, illud quod sequitur nostram etiam interpretationem confirmat:

Odi & proieci festiuitates vestras, & non capiam odorem cœtuum vestrorum. Quod si obtuleritis mihi holocaustomata, & munera vestra non suscipiam, & vota pinguium vestrorum non respiciam.

NON ad Israëlitas, quibus nulla iam festorum aut sacrificiorum ratio antiquo ac legitimo ritu constabat, sed ad Iudæos, quibus præter nudam atque ieiunam ceremoniarum & rituum curationem, nihil prærerea veræ atque antiquæ pietatis erat reliquum, orationem hanc referendam esse res ipsa docet. Huiusmodi autem res inutiles omnino ac inanes esse sine alijs potioribus, hoc est, sine recta animorum institutione, morum integritate, atque officiorum obseruatione piorum (quæ maiora atque magis perpetua
Psalm 49. mandata sunt) non vno diuino testimonio docemur. Audi popule meus, & loquar Israël, & testificabor tibi, quia Deus tuus ego sum. Non in sacrificiis tuis arguam te, neq. verò in holocaustis tuis, quæ in cōspectu meo sunt semper, &c. Immola Deo sacrificium laudis, & redde altissimo vota tua, &c. &: Quare tu enarras iustitiā meā, & assumis testamentū meum per os tuū? Tu verò odisti disciplinā, &c. Longū esset ea omnia quæ de hac re scripta sunt loca recensere, aut omnes cuiusq. loci partes velle explicare. Tantū hoc dixisse satis fuerit, ceremonias, ritus, externumq́. omnē cultum, si cum his interior animi religio ac pietas, & morum integritas consentiat, vehementer Deo grata; atque ijs qui agunt, agendáue curant, cùm ad alia multa, tum præcipuè ad felicitatem maximè
Psalm.49. esse vtilia, sicut scriptum est: Sacrificium laudis honorificabit me, & qui ordinat iter, ostendam illi salutare meum. Contrà verò hæc omnia, si inani tantùm consuetudine atque vsu, aut ambitione etiam & contentione, nullis aliis animi virtutibus, nullis veræ religionis radicibus nitantur, quamuis natura sua pulcherrima præstantissimaque sint, Deo spiritui, atque in spiritu & veritate imprimis adorando, non ipsarum rerum ratione, sed hominum ipsorum culpa ingrata, atque ijs à quibus ea curantur,
Genesis 4. ad salutem esse inutilia, sicut scriptum est de vtroque genere: Et respexit Dominus ad Abel, & ad munera eius; ad Caim autē, & ad munera eius non respexit, quia opera illius
1.Ioan. 3. mala erant, fratris autem sui iusta, sacer Apostolus, diuinusque interpres addidit. Hanc autem sententiam sæpe aliàs repetitam Deus in Iudæos pronūtiat, quibus omni officio, omni pietate abalienatis, sua causa integra adhuc esse videbatur, ob eam solū rem, quòd sacrificiorum & ceremoniarum ratio, vsus & procuratio magnificētissima & sumptuosissima, si vnquam aliàs, constabat: Namque & huiusmodi ceremoniarum & rituum sacrorum rationes & obseruationes, crescentibus in populo diuitiis, opibusque auctis, ex gloriosa quadam & populari ostentatione magis, quàm ex vera agentium animorū pietate, vehementer crescere atque augeri nonnunquam solent. Huiusmodi verò spiritus vacua & populari sacrorū ostētatione, assiduitatem & frequētiam ab impiis & sceleratis hominibus, retento adhuc scelerum & impietatis studio, procuratam, molestam magis sibi quàm gratam, & nullius ad suam iram placandam, aut ad pœnarum declinandum periculum, efficientiæ vsusque esse, Deus Iudæis (ne sibi nō prædictum dicerent) ostendit. [*Odi, inquit, & proieci festiuitates vestras.*] Solennes illos dies festos ter singulis annis celebrari solitos, quòd non iam sanctè & puriter, sed aut nudè & ieiunè, aut ambitiosè
Hieron. in Psal.49. consuetudinis retinendæ, magisque pietatis colendæ causa agitarētur, inuisos sibi repudiatosque Deus ait, illamq. maximam & exquisitam, cum magna pompa sacrificiorum frequentiam vitiosæ ostensionis, fastidijque plenam, nihil omnino sibi placere.
Hiero. & alij in Malach. 1.& 2. [*Et non capiam odorem cœtuum vestrorum.*] vt enim boni ac pij viri sacrificiū purè & castè factum, suaue numini gratumque esse, vel vnius Noë exemplo docemur: Odoratus enim

enim est Dominus odorem suauitatis. Ita etiam cōtra multiplex hostia igne tandē consumpta, non animi immolātis sale condita, ingrata, fastiditaque, atq. eo grauior quo frequentior est: de qua re multa in vaticiniorū suorū principio Isaias perorauit. Hæc autē Esai. 1. omnia cūm non legitimè sanctéq. fiunt, à se repudiata atque reiecta, non sua, sed hominum ipsorū esse Deus ait: Vestra, vestra, vestra à vobis superbia, insolentia, atq. moribus vestris corrupta, quæ nihil diuinū aut sapiant, aut oleant, sed humana impuritate fœtida Irenæus aduersus hæreses Valentini lib. 4. atq. putida omnia sunt. [*Quod si obtuleritis mihi holocaustomata, & munera vestra non suscipiā.*] Holocausta enim pro peccato fiunt, quæ nisi ex pœnitentis, atq. scelus omnino auersantis animi studio proficiscantur, grata, acceptaq́; habenda non sunt. Quoniā si voluisses sacrificium dedissem, vtique holocaustis (nudis) non delectaberis. Sacrificium Deo spiritus contribulatus, cor contritum & humiliatum Deus non despicies. Psalm. 51. In solennibus autem festisque diebus magna populi frequentia & holocausta pro totius populi peccatis primum, deinde pro reconciliatione, diuinaq́; gratia celebranda sacrificabantur pacifica, quarum rerum rationes suo in loco Deo duce persequemur (namque hæc ad legis interpretationem magis pertinent) Huiusmodi nihil sibi gratum, acceptumq́ fore, propterea quod malis offerentium procurantiumq́. moribus corrupta omnia fuerint. [*Et vota pinguium vestrorum non respiciam*, Hebraicè est: *Et pacifica pinguium vestrorum.*] Quantumuis, inquit, pingui pecore, & saginatis pecudibus pacifica & reconciliationem gratiamq. significantia sacrificia procuretis, quòd huiusmodi cum re & veritate ipsa nō cōsentiant, nihil vobis vsus, fructusq́. sunt allatura. Holocaustis autem, verbum accipiam, conuenit; pacificis verò, respiciam: Holocaustum enim ad satisfactionis & debiti rationem; pacificum verò ad munus & amicitiam refertur. Ea autem quæ redduntur, accipi; quæ verò honoris & amicitiæ causa donantur, respici, admittiq́. solent. Holocaustum vt debitum totum igni absumebatur, vnde & nomē habuit: pacificorum verò partem ignis, partem sacerdotes, partem ipsi qui offerebant comedere soliti erant, vt ea ceremonia conuiuij referret imaginem, ad cuius epulum Deus euocari, grateque descēdere videretur. Quoniam verò tota hæc sacrificiorum sine vera pietate cum suis ceremonijs, atque omni apparatu, vana & sterilis ratio erat, omnia hęc sibi odiosa, fastidiosaque esse Deus declarat: maxima autem musicorum instrumentorum & canentium vocum clamorem strepitumque notat; quorum temperatus, honestus, & cum veritate ipsa, atque eorum quæ canuntur intelligentia & sensu consonans vsus, tum Deo gratissimus, tum ijs ipsis qui agunt, atque adstantibus etiam iucundissimus, & ad pietatis incendendum studium commodissimus est; sic enim legimus: Immola Deo sacrificium laudis, & alio Psalm. 49. in loco: Laudabo nomen Dei cum cantico, & magnificabo eum in laude; & placebit ei Psalm. 68. super vitulum nouellum cornua producentem & vngulas. Quamobrem hic mos tum ab antiquissimis patribus, tum ab Apostolis, & recētis Christianæ Ecclesiæ piis viris, tum etiam nostris temporibus diligenter in templis est obseruatus. Verùm enimuero quæ antiqui hostis nostri calliditas & versutia est, vt optima & nobis vtilissima quæque aut iniecto veneno corrumpantur, aut virtutis succo omni detracto cassa & inania reddantur, vt in aliis omnibus penè rebus, sic etiam & in hoc genere nonnunquam efficitur, vt homines carminum, hymnorum cōcentu auribus tantum percipiendo contenti, præcipuo eius exercitationis vsu & fructu negligentes fraudentur; nec plus ex frequenti vocum, cantionum & musici instrumenti auditione vtilitatis percipiant, quàm si tot aut cygnorum, aut aliarum auicularum querelas & cantus audirentur; quæ auribus quidē & corporis sensibus voluptatem aliquam, animi verò virtutibus augendis, aut nullam vel exiguam afferre commoditatem possent, aut quòd earum quæ canuntur sententia & virtus non percipiatur; vel quòd non ideò agatur, sed magis vt audientium sensus vocibus & concentibus deliniti, nihil vlterius aut admirentur, aut petant. qua de re multa tum alibi, tum in sacris Dauidicis libris, atque etiam in D. Pauli Epistolis plu- 1. Cor. 14. rima videre agnoscereque est. Vbi Apostolus ille rem tantam, tamq́ue præclaram fructu vtilitateque sua non defraudari exoptat: Orabo, inquit, spiritu, orabo & mente, psallam in spiritu, psallam & mente, & cæt. Huius autem sententiæ hic qui sequitur, Amosi versus est.

Aufer

Aufer à me tumultum carminum tuorum, & canticum Lyræ tuæ non audiam.

NAMQVE vt vana ſacrificiorum ſine ſale ſuo, hoc eſt, ſine verò pietatis ſtudio, mactatione non placor aut afficior: ſic etiam neque inani vocum ſtrepitu ſine vllo canentium aut audientium animorum ſenſu, ſine vlla cum iis quæ canuntur virtutis conſonantia delector, ſicut ſcriptum eſt: Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longè eſt à me: ſed & fruſtra colunt me, &c. [*tumultum carminum;*] propterea dicit, quòd magna canentium in templo Leuitarum interim dum ſacra fierent, frequentia erat, à quibus ſacrificium laudibus, carminibusque exornabatur. Hanc verò, tumultum & turbam potius dicendam, quæ præter inanem vocum & ſonorum ſtrepitum nihil præterea egregium, aut ad pietatē accommodatum præſtaret. [*Et canticum Lyræ.*] Muſica ratio aut vocibus aut inſtrumentorum ſonis conſtat, ex inſtrumentis quę ſpiritu accepto ſonant, quòd ad humanarum vocum ſimilitudinem accedant, ad eaſdem referuntur: quæ verò neruorum pulſatione exercentur, cuiuſmodi Cytharæ & Lyræ ſunt; omnia hæc ad vnum genus *Nebel* Vates retulit. Eſt & aliud inſtrumentorum genus, quod non tantum ad harmoniam atque concentum, quantum ad numerorum rationem comparatum eſt: cuius generis Syſtra & Tympana ſunt: de quibus omnibus generibus nos quod ad ſacrarū ſcripturarum rationē facere poſſit, aliàs Deo annuente diſſeremus. Inutilē igitur huiuſmodi ſactorum ſaciendorum frequentationem, ſi vera his abſit pietas, iam dixerat: ſi verò adſit, vtilem omnino gratamque fore dicit, ac propter eam rem ſubiungit:

Esai. 6.

נבל

Et reuelabatur quaſi aqua iudicium, & iuſtitia quaſi torrens fortis.

NON tenuem aut exiguam aliquam, ſed plenam atque abundantem virtutis veræ & pietatis exercitationem à nobis Deum exigere, tum aliorum omnium, tum huius etiam vatis oraculo docemur: adeo vt ſi qua in re modus nullus habendus eſt, hæc præcipuè ea res ſit. namque perperam fit, cùm neglecto aut relicto maioris momenti negotio in leuiorem cauſam totis neruis, omniq́ue contentione incumbitur. Hæc, inquit Chriſtus, oportuit facere, & illa non omittere: maiora autem minoribus antepoſuit. In ſuperioribus verò iuſtitiam & iudicium in populo deſiderauit, vel eas potius maximas virtutes ab eorum ciuitatibus, & locis extorres & profligatas eſſe conqueſtus eſt: nunc verò eas abundantiſſimè & cumulatiſſimè reſtitui & præſtari oportere confirmat, ſi modò Deum ſibi verè placatum, reconciliatumq́ue; ſi modò cætera quæ ad pietatis profeſſionem inſtituta ſunt exercitia, vtilia ſibi eſſe cupiant. Iudicij nomine politicas omnes; iuſtitiæ verò ethicas virtutes contineri iam ſæpe docuimus. Has autem virtutes plenè, abundanter, aſſiduèque præſtari Deus vult, quas ideo ad maris & fluuiorum abundantiæ ſimilitudinem exigit; atque in his multum ſtudij operæque conſumi vult. [*Quaſi aquæ:*] in plurali marinas intelligit, vt Reipublicæ rectè adminiſtrandæ, atq. omnis iudiciorum ratio abundans omnino, atque inexhauſta ſit. Namque vt mare fluuios omnes; ſic Reſpublica communes omnium rationes in ſe recepit: ſingulorum verò mores optimos, cumuloque omni auctos, & aſſiduitate perpetuos etiam deſiderat, atque ob eam rem ait: [*Iuſtitia quaſi torrens fortis:*] ita ſingulorum probata atque abundās virtus ad commune Reipublicæ commodum velut fluuij ad mare, permanabit. Igitur ſacrificia & totum huiuſmodi generis cultum ſine pietate, & vera animi virtute ſibi nunquam aut exigi, aut ad curantium vtilitatem probari (vtilitatem inquam animorum) pietatem verò & officium omne (quæ iudicij & iuſtitiæ nominibus continentur) perpetuò in hominibus requiri docet: eamque rem illuſtri & maniſeſto omnibus exemplo confirmat, oſtendens illos per totos quadraginta annos, quibus in ſolitudine commorati ſunt, omnium huius generis rerum vacationem habuiſſe, neque tamen eam rationem vnquam per Deum ſuiſſe in illis deſideratam, morum verò & ſtudiorum, atque officiorum ſanctitatem requiſitam fuiſſe ſemper.

Nunquid

Nunquid hostias & sacrificia obtulistis mihi in deserto quadraginta annis domus Israel?

PRIMA primi mensis die anno ab exitu ex Ægypto secundo, tabernaculū ad Sinæ montis radices fixum est; atque ab eo die ad vigesimum vsque secundi mensis eiusdem anni (quo tempore in eodē loco commorati sunt) iugi sacrificio per totos eos ferè quinquaginta dies vacatum est: Namque habitatæ regionis vicinitas,& carnium,& vini illis abundantiam ad sacrorum vsum suppeditare potuit. Verùm ex quo illum relinquentes locum per solitudinis vastitatem errare cœperunt ad promissam sibi, & traditam diuino beneficio regionem, oportunarum rerum copia destitutis, sacrificandi vsus est intermissus. in ea autem vagatione quadraginta anni consumpti sunt: namque à secundo anno profectionis ex Ægypto, quoad in Palæstinam regionem ingressi sunt, triginta nouem integri fluxêre; neque tamen primo, quo ingressi sunt die, statim sacra facienda curarunt; vnus autem dies anni ad annum ipsum refertur. Quadraginta igitur annis sacrificia intermissa illis, neque tamen à Deo exacta sunt: at virtus, & pietas, & officiorum plena ratio requisita ex illis assiduè est, sicut & apud Hieremiam idē Deus testatur: Quia non sum loquutus cum patribus vestris, & non præcepi eis in die qua eduxi eos de terra Ægypti, de verbo holocaustomatum & victimarum, sed hoc verbo præcepi eis, dicens: Audite vocem meam, & ero vobis Deus, & vos eritis mihi populus, & ambulate in via, in qua mandaui vobis, &c. Neque verò vllum de priuatis sacrificiis præceptum in lege est; sed sacrificandi libertate singulis permissa, quemadmodum purè sanctéque sacrificandum sit, præcipitur hæc formula: Vir si fecerit, si obtulerit, &c. Virtus autem, & vera pietas, atque officium, & quemadmodum exercenda sunt docentur, & omnino exerceri iubentur. Diliges Dominum Deum tuum, &c. Non mœchaberis: Non furtum facies, &c. Consequitur ergo virtutum præcepta semper necessaria ac perpetua esse; sacrificiorum autem rationem neque necessariam omnino esse, neque perpetuam. Nam si quis non peccarit, sacrificio idem non indigebit: vt autem non peccet, perpetua vtatur virtute necesse est. Ac de sacrificio quidem Christi nobis in hoc loco nec sermo nec disputatio est; sed de ijs tantum quæ priuatè olim à Iudæis fiebant; quorum vis & efficientia illi sanctissimo Christi sacrificio innitebatur: illis tamen, qui pietate vera destitutis purè ac sanctè non agerent, nulla erat. Ieremiæ 7.

Et portastis tabernaculum Moloch vestro, & imaginem idolorum vestrorū: sydus Dei vestri Remphā: figuras quas fecistis vobis adorare eas: quæ fecistis vobis.

IVDÆOS non solùm priuatorum & publicorum scelerum, ac desertæ pietatis, sed etiam prophanatæ religionis pœnas daturos prædicit: vtpote qui si non ijsdem, non tamen minoribus in eo genere quàm decem tribus culpis alligati tenerentur. Namque vt Samaritæ præter ius, æquitatemque violatam legis obsequio dediti, religionem etiā violauerant, atque omnino polluerant: sic Iudæi etiam omni animi virtute, omni pietate profligata, regum insana commenta sequuti, syderum ac simulachrorum cultum libenter admiserunt, [*Et portastis tabernaculum Moloch vestro,*] Hebraicè est, *Sicuth, Malchechem*. Auscultationem regis vestri. Quod si tabernaculum & auscultationem idē esse velimus, Græcam vocē, ex qua hic locus versus est, obseruate oportuerit, vt Scinin. Scœnam vmbram, vmbram verò protectionem, & familiaritatem, domesticamque cōsuetudinem interpretemur; cuius consuetudinis causa, illi simulachrorum & syderum cultum, ea re morem regibus gerere studentes admiserunt. [*Et portastis*] familiaritatem siue obsequium regis vestri; feretis, inquit, supplicium eius maximi sceleris quod regum vestrorum studio admisistis, & luetis etiam. [*Imaginem idolorum vestrorum, sydus Dei, vestri quod fecistis vobis:*] Consecrastis enim vobis Deos, quos regi vestro sacros, cultosq́. esse intellexeratis; ita non minoribus quàm Israëlitæ culpis alligati, non leuiori etiam pœna afficiemini: Decretum enim diuino consilio ac iudicio est, vt à patria procul abducti, commoditatibus priuati omnibus miseram in seruitute vitam agere cogamini; idque per Dei exercitus efficiendum curetur. Hoc est quod sequenti versu decernitur. סכות מלככם

Etmi-

Et migrare vos faciam trans Damascum, dicit Dominus, Deus exercituum nomen eius.

HACTENVS enim cum Damascenis, & Syris, siue Aramæis bellum Iudæi gesserant, à quibus si quando oppressi aut vexati fuissent, minus graue tamen id esse ducebant, quòd vicina illis & finitima regio esset, neque multum à patrio cælo, soloque aliena, & facilis etiam si quando abducerentur restitutio in patriā futura credebatur: nunc verò maius illis, grauiusq; exilium paratum erat, quod vltra Damascum captiui ducēdi essent; regionemque longè à sua totis videlicet interiectis Syriis remotam incolere cogendi. Ea autem res captiuorum miseriam vehementer augere solet. Sic ab Isaia, longè remota migratio Tyriis prædicitur: Et apud alios etiam auctores:

Virg. in Eclog.1.

At nos nunc alij sitienteis ibimus Afros,
Pars Scythiam. &c.

Inter Iudæam autem & Babylonem, Aram Damasci, & Aram Soba, & Aram Nabataim sunt. [*Dicit Dominus,*] &c. Certam decretamque sententiam significat, quæ non aut hominum cōsilio reuocari, aut virtute frangi queat: namque ea Domini Dei exercituum sententia est. De verborum autem Latinorum ratione pauca dicamus. [*Et portastis tabernaculum:*] præteritum pro futuro à vatibus, adiuncta coniunctione &; & contra futurum pro pręterito eodem modo vsurpari, iam sæpe aliàs diximus. [*Et imaginem idolorum vestrorum;*] appositione additum illud est, [*Sydus Dei vestri,*] quem fecistis vobis, qui Deus cùm non sit, à vobis tamen est consecratus. Hoc autem sydus, ea quæ à nobis Saturni stella dicitur, esse videtur. namque vbi in nostra versione legimus imaginem, Hebraicè est *Chium*: quibus literis nomen eius stellæ Arabicè constat. Porrò nomen *Rempham* in Hebraico non est, sed in Græca versione, vnde hæc Latina translata est, legitur. Illa autem verborum repetitio, [*Figuras quas fecistis vobis adorare eas: quæ fecistis vobis,*] vnde in nostram versionē inducta fuerit, satis diuinare non possumus: Namque ea, nec in Hebraicis & Chaldaicis exemplaribus, nec in Græcis translationibus, nec in correctis Latinis, aut in ea quæ ordinaria glossa vulgo dicitur, est: sed neque ad sententiæ constitutionem est necessaria.

CAPVT VI.

VÆ vobis qui opulenti estis in Sion, & confiditis in monte Samariæ: Optimates capita populorum, ingredientes pompaticè domum Israel.

INSANVM Iudæorum errorem hoc Capite vates arguit, quos nullæ vatum prædictiones, nulla consilia, nullæ reprehēsiones, à vitiosa & flagitiosa vita reuocarant: imò quo magis reprehensi ad bonam frugem reuocabantur, eo illi impensius operam delitiis & voluptatibus dabant, vatum minis & prædictionibus contemptis; quæ omnia aut nunquam euentura, aut eius quam incolebant vrbis munitione & felicitate facilè superanda esse sperabant. Neque Samaritani casus & excidij exemplo eam stultam securitatem, atque spem deponebant, cuius vrbis & fortissimæ, & laudatissimæ ruina illud doceri potuerant, & debuerāt; nihil in humanis, & terrenis opibus, aut artibus, aut munitionibus firmitudinis esse posse, vbi Dei auxilio & cura destituti simus, cum fortissima quæque & robustissima hominum regna ab infirmioribus superari, expugnari, & funditus deleri, experimento ipso compertum ac manifestum sit. Quò magis autem homines huius rei immemores securis animis in ea studia incumbunt, vnde illis malorum occasio atque origo est; eò grauiorem suis rebus casum ruinamque parant. Et quoniam huiusmodi periculum sibijpsis stulta securitate Hierosolymitani Iudæi creabant. à Vate hac oratione arguuntur. [*Væ qui opulenti estis in Sion, et qui confiditis in monte Samariæ.*] Hebraicè sic legimus: *Væ Opulentos in Sion, et confidentes in monte Samariæ.*] ET, hoc in loco sicut & in aliis, similitudinis potius, quàm copulationis coniunctio est: vt illud. Aqua frigida animæ sitienti, & nuntius bonus de terra longinqua. Et illud: Spina in manu temulenti, & parabola more stultorum. Plura huius generis exempla sunt, in quibus & similitudinem indicat. Sic Pindarus, *Optima quidem aqua, & aurum inter possessiones.* Ait igitur non minorem calamitatem & casum expectare opulentos in Sion, quàm confidentes in monte Samarię; quibus fusæ vrbis & situs munitione & fortuna perpetuam quandam

Prouerb. 25.

Pind. Olym. Od.1.

dam felicitatem atque æternam sibi (vt iam in superioribus cognouimus) promittebant. Quanquam autem & situ, & opere a Deo munita Samaria fuerit, vt eius incolæ omnium mortalium tutissimi esse cæteris nationibus viderentur, tamen ab ipsis, quæ impares esse videbantur, nationibus superati & expugnati sunt. Hoc est quod subiungit: [*Optimates capita populorum ingredientes pompaticè domum Israël*. Hebraicè planius & explicatius: *Notatissimi primitiæ gentium, & venerunt sibi domum Israël.*] Israëlitas qui Samariam habitabant, non modò sua ipsorum opinione, sed omnium etiam aliarum gentium æstimatione fortissimos & felicissimos iudicatos, tamen gentes ipsæ bello à se superatos adiêre, atque de illis ipsis munitissimis locis deturbatos secum captiuos abduxêre. Hoc exemplo Iudæi nihilo sapientiores effecti, vrgere tamen propositum & nihil omnino de vitiosæ ac sceleratæ vitæ studiis remittere voluerunt; id quod Vates præuidens similem Samariticæ securitatis præcinit euentum, asserens nihil illis in Sionis arcis & Hierosolymorum vrbis firmitudine præsidij futurum quo minus tandem Babylonem captiui abducantur, vbi miseram & seruilem vitam tanto duriorem experturi sunt, quanto à longo ac diuturno præsentium voluptatum deliciarumque vsu magis diuersam. Hoc est quod ait:

Transite in Chalanne, & videte, & ite inde in Emath magnam: & descendite in Geth Palæstinorum, num meliora quoque regna horum si latior terminus eorum termino vestro est.

IVDÆORVM, qui à Nabuchodonosore abducti sunt, maximam partem Babylonem commigrasse, alios verò aliò fuisse translatos testis nobis imprimis Iosephus historicus est, aliorumque scriptorum libri, in quibus de ea gente variis in locis dispersa agitur. Hanc autem rem hoc loco Vates significauit, ostenditque fore vt qui Sionis arcis præsidio & firmitudine nitebantur, atque adeo à patrio natalique solo nunquam se commigraturos confidebant, aliena loca inuiti adire, peragrare & experiri cogantur. Ad eam adeo explicandam rem tria maximarum vrbium, quæ in diuersis regionibus sitæ essent, nomina vsurpauit, earumque potissimum mentionem fecit quòd amplitudine illustrissimæ & nominibus etiam ad Iudæorum casum accommodatissimis appellatæ essent. Prima est Chalanne antiquissima vrbs, & inter primi etiam orbis imperij principes numerata: Namque à Nimroti Babylonici Saturni Gen. 10. temporibus celebratissima fuit, sicut scriptum est: "Fuit autem principium regni eius Babylon, & Arach, & Achad, & Chalanne in terra Sennaar. Nomen verò à consumptione sortita est: quamobrem nominis ipsius appellatione consumptionis suarum rerum imaginem ante oculos Iudæis proposuit. Hanc Hieronymus in Hebraicis quæstionibus Ctesiphontem postea dictam fuisse testatus est. Hieron. Hebraic. quæst. Secunda verò quam appellat vrbs est Emath magna, in Ammonitarum regione sita, iræ siue furoris nomen obtinens: ex ipsa verò ædificiorum & incolatum frequentia magna est nominata, vt ab alia Emath diuideretur, quæ Iosue terram distribuente Nephthalitij tribui sorte obtigit, quæ eadem Emath dor nomine in Leuitarum habitationem atque asylorum iura cessit. Ad illam itaque Emath cognomento magnam, Ammonitarum vrbem, quæ Euseb. R. Selom.athi. postea aliis Epiphania, alijs Antiochia dicta est, magno diuino furore quosdam ex Iudæis transferendos prædixit; quosdam etiam in Geth Palæstinorum celeberrimam vrbem cui torcularis nomen est, relegat, quòd apud eam gentem miserrimis essent modis premendi. Eam vrbem Gettam Plinius, alij Anthedonem; Agrippiam alij Plini. Volater. li. 11. dixerunt. Ad has autem atque ad alias regiones translatos Iudæos quantum id quod incoluerant à Deo sibi concessum regnum felicitate atque amplitudine omnibus aliis antecelluisset, periculo atque vsu ipso facilè cognituros ait: & an tantum Dei in se beneficium dignum fuerit, quod omnibus officijs ac pietate retineretur atque conseruaretur potius quàm sceleribus impietate & negligentia amitteretur. hoc est quod ait: [*Videte si meliora regna horum* cæli temperie, solique felicitate & natura; & *an latior terminus eorum*, quod ad magnitudinem attinet, *termino vestro est*.] Quandoquidem adeo fertilis agri adeo commodi ad habitandum soli Iudæorum, & Beniamimitarum regio fuit, vt vna Iudæa decem mille vrbes aliquando continuisse à Iosepho Gorionis filio in Hebraicis historiis dicatur, atque eis, qui Hierosolymam am- Ioseph.

biebat aget deliciarum hortis amœnitate & pulchritudine æqualis fuisse, ab eodem commemoretur. Ex locorum ergo inter se comparatione prædicit fore, vt earum rerum quibus nunc vitiosè abutuntur, maiore desiderio affecti, duriorem etiam mutatæ vitæ vsum ac sensum habeant: Namque vt lucis vsus & vtilitas tenebrarum collatione rectè æstimatur; sic præsentium malorum comparatione absentia bona quanta fuerint, facilè cognoscuntur. Eiusmodi autem sensus humanos animos vehementer mouere solet, sicut scriptum est: Hæc recordatus sum, & effudi in me animam meam &c. At verò quoniam res certa iam decretaque erat, Imperatiuo modo vsus est, *Transite in Chalanne.*&c. Maximè quòd eam calamitatem, id malum atq. periculum præteritis impietatis & scelerum studijs sibi ipsis illi creauerant, quæ quantumuis voto moram impedireque optarent ne ederentur, tamen mala eorundem studiorum pertinacia fouentes maturabant, atque ad exitum accelerabant: cupiunt quidem homines malum à se auertere, properantis verò atque aduentantis mali causas præcidere nolunt: atque hoc modo maius sibi & grauius exitium moliuntur, thesaurizantque sibi iram in diem iræ, & tardam ac cunctantem diuinam in se vltionem malis moribus vrgent & sollicitant. Huius sententiæ versus hic est:

Psal. 41.

Rom. 2.

Qui separati estis in diem malum, & appropinquatis solio iniquitatis.

מנדים HEBRAICE vbi nos legimus *separati estis*, verbum est MENADIM, quod & vouere, & instabilem esse significat: idemque in actiua voce legitur. Ex quibus huiusmodi hæc oratio sententiam habet, vt Iudæos diem malum à se deprecari & separare votis & deprecationibus studerent, & tamen iniquitatis, & iniuriarum studiis auctis ipsi vltro ad diem malum festinarent, propiusq. in dies accederent. Nam cùm diem malum iniquitas & ea quam appellamus iniuria, pariat & afferat, quicunque iniquitatis studia remittere nolunt, iidem sponte ad malum diem properant. [*Et appropinquatis solio iniquitatis.*]

חמס Solium pro sede positum Latinè est; iniquitatem aut id quod Hebraicè HAMAZ, Hispanè *agrauio*, Italicè *Torto* dicitur: Id verò maximum & perniciosissimum in ciuitatibus vitium, non modò non vitari ab illis, sed in sede collocatum atq. confirmatum coli & foueri dicit, id quod studiorum & circunstantiarum omnium explicatione confirmat: ostendens id cui nimium dediti sint, nimirum delicias & voluptates iniuriarum & totius iniquitatis comites & ministras esse easdemq. vltionis diem maturare potius quàm auertere: Namq. pœnę, decretaque in homines ob scelera supplicia, non iniquitate, sed pietatis studio & pœnitentiæ exercitationibus effugi ac leuari debent. alterius generis sunt pecuniarum erogationes in egenorum subsidia, atque in alios sacros & pios vsus. de quo genere scriptum illud oraculum est: Eleemosynis peccata tua redime. Alterius vero generis sunt deliciarum, voluptatumq. contemptio, & durioris ac continentis vitæ exercitia, qualia sunt ieiunia, asperiorum vestium, & horridioris victus atque indumenti vsus, assiduæ preces, lachrymarum cum veris & intimis gemitibus satis larga copia: quæ omnia, & corruptæ prioris vitæ morumq. depositionem, & emẽdatioris præsentis ac futuræ studium profiteri, atque numinis iram placare legitimè possunt, sicut scriptum est: Conuertimini ad me in toto corde vestro, in ieiunio, fletu & planctu. At verò ab istis adeo huiusmodi nihil curatum esse Vates ait, vt contraria omnino studia sint retenta & exercita.

Dan. 4.

Ioel. 3.

Qui dormitis in cubilibus eburneis, & Lasciuitis in stratis vestris; qui comeditis agnum de grege, & vitulos de medio armenti.

NIMIA vitæ luxuries cùm semper aliàs Deo inuisa, & hominibus ipsis inutilis ac perniciosa, tum maximè iis qui pietatem profitentur indecentissima & pestifera est. Notantur autem hoc in loco Hierosolymitani, vt qui religionis & pietatis ac temperantiæ exemplo cæteris hominibus esse debuissent, eo præsertim tempore quo sociorum fratrumque suorum res perditæ atque profligatæ suæ ipsorum in summo periculo essent, cùm eadem vitiorum atque scelerum tempestate iactarentur; tamen omnis voluptatis & perditæ vitæ vsu, nullis effeminatissimis & deliciosissimis nationibus cederent: tantum aberat vt aut aliena incommoda, fratrumque vicem dolerent, aut suis ipsorum iam aduentantibus malis sapienter occurrerent. deliciarum autem duo genera sunt; aliæ enim sensibus ipsis corporis quos permouent, percipiuntur: cuius generis

generis sunt conuiuia, cantus, & cætera eiusmodi: alia verò ad opinionem magis & ambitionem, quàm ad sensum pertinent; vt vasorum & supellectilium pretiosus quidam nitor, & superflua magis quàm necessaria, redundantia. Huiusmodi plurimas res sibi ipsi suisque cupiditatibus hominum luxuria ad pompam tantùm adinuenit & accumulauit, non contenta illis voluptatum terminis, quos aut natura præscribit, aut ipsa sensuum vitiosa etiam appetitio capere ac ferre potest: ab hoc genere vt maximè improbato accusationem Vates instituit suam, & deinde aliud etiam tractat certis vtriusque speciebus productis. [*Qui dormitis in lectis eburneis.*] Ex hoc fonte illa insatiabilis habendi cupiditas nascitur, quòd ad voluptatem corporis, quæ ipsa per se insa- Seneca. tiabilis est, opinione & pompa ab hominibus addita fuerit, cui explendæ nihil vnquam satis esse possit. Hæc enim immanis harpya non solum varijs excogitatis artibus simplicitatem illam victus & cultus expulit, sed conquisita vndique materia, & commixtis rerum generibus impensas atque sumptus ad infinitum effudit.

Hæc sibi corrupto casiam dissoluit oliuo: „ Persius. Sat. 2.
Hæc Calabrum coxit vitiato murice vellus. „ Iuuen.

Hæc Græcis longeque petitis marmoribus alta parauit culmina villarum, terrarum quoque molibus auxit. Atque ad hoc genus pertinet lectorum tum materia, tum opere sumptuosa & ambitiosa comparatio. Ab illa enim simplicitate satis ad naturæ vsum oportuna. Vide de hac re Plinium.

Siluestrem montana torum cùm sterneret vxor. Iuuen. Sat. 6.
Frondibus & culmo vicinarumque ferarum *Pellibus.* Ad hanc luxuriem deuentum est, vt ad lectorum structuram & ornamentum peregrina materie vestibusq. pretiosissimis sit opus: quasi suauiter dormiri non possit, nisi in aureis eburneisue lectis stratis pulcherrimo textili stragulo. Maximæ vero luxuriæ fuit tam incommodam atque exiguam rem qualis elephantinus est dens, ex quo gladiorum manubria ad magnificentiam olim parata esse Poëtæ celebrabant ad lectorum, mensarum, sedium, soliorum, & tectorum structuram concinnauisse: Alcæus.

Hos lignum stabat in vsus. Iuuen. Sat. 11.
Annosam si forte nucem deiecerat Eurus; & tamen Asiaticæ deliciæ hucusq. progressæ 1. Reg. 22. 2. Para. cap. 9 sunt: Naq. Achab eburneā sibi domum fecit, & Salomó solium eburneum auro textum extruxit. Verùm hæc regum tantùm deliciæ fuisse olim videntur; nunc eadem iam in „ communi vsu omnibus opulentis in Sion posita Vates reprehendit, atque eo præcipuè tempore cùm ob fraternæ vicinorum calamitatis commiserationem, & propriæ deprecationem humi potius esset cubandum. Ebur Hebraicè, SEN hoc est dens dicitur; שֵׁן exquo nomine res ipsa melius notatur: Maximam enim luxuriam esse oportet, quæ lectos, opus magnum, ex curuo dente, exigua & inepta materia, tamen aptet. Neque vero in ipsis lectis solùm, sed in stragulorum etiam magnitudine & pretio luxuriam spectari atque notari ait: non enim iam communibus & facilè parabilibus vestibus lectos sternebant, sed sericis, sed purpureis, iisdemque maximis atque omni arte ornatissimis vtebantur. [*Et lasciuitis in cubilibus vestris*: Hebraicè est: *Superfluitis super cubilia vestra.*] Verbum est vitibus & arboribus luxuriantibus ramosque suos Ezec. 16. nimium dilatantibus aptum, & in tabernaculi velis dilatandis huius verbi vsus est. Exod. 26. Vestium igitur stragularum luxuriem tum in magnitudine, tum in materia & artis Luc. pretio notat Vates; atque hac vna parte omnes huius generis species coniunxit. Alterū verò genus ita notauit: [*Qui comeditis agnum de grege, & vitulum de armento*: Hebraicè est, *& vitulum de medio saginarij.*] Vituli olim oportunis in locis sagina tenebantur atque ad conuiuia paranda suauiores fiebant, cuiusmodi epulas incantatrix illa femina Sauli Sam. 28. parauit, sicut scriptum est: Mulier autem illa habebat vitulum pascualem in domo. מַרְבֵּק in hoc Amosi, & in illo apud Samuelem loco, idem nomen MARBEQ est, quod saginarium locum significat. His agnis & vitulis rustici homines & pastores in nuptialibus fortè conuiuijs, aut aliàs rarissimè vescuntur. Sed quæcunque huius generis cum magna cura & studio ali solent, ea diuitibus & opulentis in Sion parantur. Nam quæ vix sunt reliquo vulgo solennes epulæ, his quotidianus victus est; neque verò magno his pretio constant hæc; munera enim plerumque esse diuitibus solent, maximè autem ijs qui in regijs habitant vrbibus, aut in alijs etiam celebrioribus locis, modò istius quæ dominatur in ciuitate potentiæ participes aliquo nomine sint. Etenim hi so-

lio iniquitatis quàm proximè accedentes totam huius mundi consolationem sibi solis natam putant: & quoniam conuiuiorum cœnarumque apparatus & nitor quotidianus victus his est, ob eam rem præsenti verbo Vates est vsus, *Comedentes agnum, &c.* Quid si vidisset, imò præuidit nostram, quæ hodie est, luxuriam ac pompam, & cœnarum atque totius voluptatis perditissimum studium, non vitulo, aut hœdo, sed piscibus vsque petitis, vt omnis auium, altilium, marinorum, terrenorumque animantium natura penè defectura esse videatur; vt vna istorum cœna tot generum res absumat, quot multis viris bonis, aut egenis, aut malè valentibus, & pascendis, & recreandis satis esse possent. Quid nimius & plusquam regalis ille vestitus, cui ab omnibus fere hodie indulgetur? quid ille in fuso atque cælato auro, argento; in murorum, æquorum & mulorum veste, supellectilique omni immoderatus sumptus? Quid ea omnia, quæ ad vtrumque hoc genus referuntur, commemorem, quanta reprehensione in Christiano populo nostris temporibus digna esse iudicaret Vates, qui eadem minora fortasse in opulentis Sion tam accuset acriter. Atque in hoc etiam genere aliam deliciarum speciem indicat, quæ aurium sensu percepta, nisi purè & legitimè tractetur, magnam vim ad lasciuiam & petulantiam in hominibus alendam habet. Ea autem est cantionum, saltationum, & totius rei musicæ vsus: quæ arte quidem optima atq. probatissima cùm sint, vtentium tamen malignitate sæpissime corrumpuntur. Namq. ex res ad diuinas laudes, ad sapientiæ disciplinas suauius & facilius tractãdas & meditãdas inuentæ, ad luxuriæ & sensuum tantùm voluptatem fouendam atque augendam traductæ sunt. [*Qui canitis ad vocem Psalterij. &c.*] Cui nam voluptatis generi dediti esse soleant, qui mollibus cubilibus, & pretiosissimis stragulis parandis student, res ipsa arguit; atq. ob eam causam ex continenti per honestissimam notationem id quod contentum est significauit Vates. quod vt explicaret ea etiam genera, quibus illud inhonestissimum voluptatis vitium fouetur (vt sunt nimius & delicatissimus cibi & vini, cantionum atq. saltationum minus honestarum vsus) adiunxit; vt totius vitæ incontinentiam ostenderet.

Vide Platonē in conuiuio.

Musicæ autem diuinam rationem atque inuentionem esse ex Geneseos libro accepimus, inter eas artes numeratamque repente vno aliquo inuentore & extiterunt, & ab eodem repertæ perfectæque sunt; id quod non nisi Deo auctore contigisse, suo in loco, si idem nobis Deus concesserit, demonstrabimus. Huius artis studio sapientissimi sanctissimique viri delectati sunt, quo in genere Dauid imprimis celebratur. Sed hoc genus ad diuinas laudes canendas, ad sapientiæ atque antiquę philosophiæ docendas, & memoriæ commodius tradendas rationes, ad malorum dæmonum impetus & tumultus sedandos, ad alias huiusmodi honestissimas, & humanæ vitæ vtilissimas commoditates inuentũ, ad luxum & vitium, atque ad libidinum fomenta paranda ab hominibus traductum est, & honestissima res inhonestè corrupta atque deprauata, honestis tamen nominibus tunc, cùm indecentissimè tractatur, defendi mendosè solet: Nam musicæ exercitatio à proborum & sapientum hominum genere, quibus olim familiaris fuit, ad scurras plerumque, & parasitos, atque aliàs vitiosissima capita deuenit; a quibus nihil ferè canitur, quod aut sapientiam, aut virtutem sapiat

Sed conuiuia, & prælia virginum Sectis in iuuenes vnguibus acrium Cantamus vacui; siue quid vrimur, Non præter solitum leues,

Horat. lib. 1. Od. 6.

aiebat ille. Atque huiusmodi vsus non minus hominum animos corrumpunt, & vitio cumulant, quàm ille altet virtute & sapientia auget: imò (quæ hominum prauitas, & ad libidinem procliuitas est) plus hoc detrimenti, quàm illud ad virtutem adiumenti affert. Namque vitio quàm virtute facilius homines deducuntur: sensum enim & cogitationem hominis in malum prona ab adolescentia sua esse testatus est Deus. Igitur optima re, & ad diuinum cultum hominumque vtilitatem idonea, ad lusum & luxum, atque turpes delicias abusi homines sunt, videlicet sonandi & canendi facultate, in qua non solùm probatum vsum, sed honestissimam etiam formam corrupère, quod & Vates noster oratione notat sua; & tamen propria malitia, atque in malis studiis defendendis calliditate, id quod malè agunt magnis auctoribus defendere, & honestissimis nominibus commendare student. Videas enim tum musicos ipsos, tum eos qui horum impura consuetudine delectantur, diuinam musicam, angelicam exercitationem, & Dauidicum studium frequenter iactitare; cùm nihil ab illis aut diuinum, aut angelicum, aut Dauidicis

Gen. 6. Gen. 8. Idē in Adelphis Comicus Terētius

Dauidicis meditationibus simile cogitetur. Ea enim quæ canuntur turpia imprimis sunt, & ipsum harmoniæ genus, quibus hæc aptantur, petulans lasciuumque est. huiusmodi musicæ & cantionum atq. saltationum studiis deditos Hierosolymitanos ciues opulentos illos Vates notat; quod genus non ad diuinas laudes, sed ad suas mensas, ad conuiuia atque ebrietates maximè esset oportunum. *Diuitum mensis & amica templis. Lyra*, à quodam Poëta dicta est. Horat lib.2. Od.11. alteram partem sibi vsurpabant, quam alterius honesto nomine defenderent: aiebant enim se in hac re Dauidem regem ac vatem imitari, cui semper cythara familiaris gratissimaque fuisset; cùm multum inter se, illorum ac Dauidis in ea re studia distarent, longèque essent diuersa atque seiuncta. Ille enim ad sacras res diuinumque cultum omnem suam artem retulit; isti verò ad vina, & conuiuia, cæteraque libidinum & vitiorum fomenta referebant. atque ob eam rem dicit:

Qui cantatis ad vocem psalterij sicut Dauid, putauerunt se habere vasa cantici.

QVI *cantatis*] hebraicè est, *Qui diminuitis*, siue *particularizatis*. Plurimum ad mores hominum cõponendos vel corrumpendos referre antiqui sapientes censuêre, quo musicæ genere ciuitas vtatur, atque ex cantuum tonorumque rationibus hominum mores argui posse Plato arbitratur. Plato. Nam quo tempore, quibúsue in locis, sedati atque compositi cantationum modi sunt, similes esse ciuium cogitationes, similes exercitationes comperiuntur: contrà verò lasciui & petulantes modi eiusdem notæ mores arguunt. Musicorum autem rationem vniuersam antiqui artifices in tria genera partiti sunt: Enharmonicum, Chromaticum, diatonicum. Prima duo, ad hominum mouendos affectus aptiora sunt, quòd canẽdi grauior modus, & humanæ in sermone vocis similior, numerisq. constet ad verba proferenda aptissimis. Plinius. Boetius. huius autem generis rara admodum atque obscura ex antiquis vestigia apparent; tametsi Itali Chromatici vsum nonnihil restituere conantur: qua de re nos cum Daniele Barbaro Aquileiensi Patriarcha electo harum artium omnium nostro tempore antistite clarissimo longum & eruditum sermonem contulimus. Tertium autem genus illud Diatonicum dictum ad voluptatem magis atque ad permulcendas aures natum esse videtur; quòd minutis temporum sectionibus, & modulis crebrioribus præter vocum consonantiam, cætera auium garritus imitetur. in quo genere non tam canendarum rerum sententiæ, quàm ipsius cantus habetur ratio, maximè autem in hoc genere versiculi & richmi placent, qui aut res iocosas, aut amatorias contineant. Horum generum exempla adiungere, nec nostri instituti nunc est, nec rationem longius persequi huius est loci: Satis enim fuerit rem ipsam indicare, quoniam ad Vatis nostri explicandam sententiam oportuna visa est. Namque hoc Diatonicum genus vltimum subnotare mihi Amos illo verbo videtur, *qui diminuitis*: quod eò genere musicæ potissimum vterentur, quod fouere hominum sensus, delinire animos, & voluptates adhibere potest. Illud autem ex hoc loco consequitur, honestum musices vsum nusquam, abusum verò vbiq. in sacris libris vbiq. reprehendi: atque hæc ratio satis afferre lucis poterit, vt ea, quæ in eius artis vel laudem vel vituperationem tractantur, intelligi possint. Neque enim qua parte templis, sed qua diuitum mensis amica Lyra est, vituperatur. Porrò ex multis vasis hoc est instrumentis musicis Nablum solum nominauit, quam noster interpres cytharam vertit, quòd in eorum genere quæ neruis & testudine concinnata sunt, hoc fuerit antiquissimum & celeberrimum: Eius enim inuentorem Iubalem fuisse Moses scribit, qui fuit Pater canentium cythara & organo. Gen.4. Ac de hac tota arte, quæ plurima in sacris libris aguntur, nos aliàs (annuat votis Deus) plura & fusius dicemus. Quod verò hoc musicæ studium nõn ad sapientiam, aut ad virtutem, sed ad voluptatem Iudæis fuerat paratum, subiuncta oratione confirmat: Namque Dauid gratissimis & ad pietatem idoneis rebus musicæ exornationem adhibebat; isti verò inter pocula & vina Venerem potius & Bacchum, quàm Deum, colentes cantabant. Hoc est quod dicit:

Bibentes vinum in Phialis & optimo vnguento delibuti, &c.

HÆC opera atque exercitamenta pœnitentiúmne & diem Domini deprecantium, an magis perditissimorum hominum, & luxu diffluentium dici possunt? Namq. illius

generis cinis capiti inspersus, & supplicum velamenta, saccus & cilicia, lachrymæ & gemitus, ieiuniorumque frequentia est. His enim artibus & modis sociorum & fratrum casus & ærumnas excipere, & sibi ipsis timere ac prospicere sapientes viri consueuerunt, Psal. sicut scriptum est: Ego autem cùm in angustijs essent, induebar cilicio, humiliabam in ieiunio animam meam, & oratio mea in sinu meo conuertetur, &c. Musicis autem & poculis ij solùm indulgent qui omnia postposuère, dummodo cutem curauerint, risusque & Eccle. 40. iocos vndiq. sibi quæsierint, sicut scriptum est: Vinum & musica lætificant cor. namque Alcæus. altera res curarum obliuione allata, alteri locum ad voluptatem parat. Vnde & λαθικηδέα Horat. vinum Græcus Poëta, obliuiosum Latinus cognominauit. huius generis hominum illa oratio est. *I, pete vnguentum puer, & coronas, Et cadum Marsi memorem duelli, &c. Dic & argutè properet Neeræ*, &c. [*In phialis.*] Vasorũ nomine certo nimiũ vini vsum arguit. nã ex multis vasorũ nominibus quæ apud Hebræos sunt MAZRAQ, vnũ est quod magnitudinis, capacitatisq́. rationẽ habet; quod Latinè craterẽ vel phialã rectè vertas. [*Et optimo vnguẽto*, Hebraicè est, *Et primitijs olei inungentur.*] Verbũ futurũ à tẽpore absolutũ assiduitatẽ, vsum, consuetudinẽq; significat. Fuerũt olim in delicijs vnguenta, quorũ vsus ab ijs qui Asiã incolebant ad Romanos vsq. defluxit. Eorum autẽ multiplex natura & compositio fuit, sed omnem aliam naturam balsamum suauitate & virtute vincebat, quod Cant. 1. vni tantum Iudææ solo certis in vicis, nempe apud Hierichunta generosissimum contigit: Namque Ægyptium minori omnino laude celebratum est. In eo genere, quod Dioscor., Plinius. triplex erat, Opobalsamum excellebat, idque est quod primitias olei Vates noster nominat. Vt enim Latinis vnguenti, sic Hebraicis olei nomine omnia hæc genera dicuntur; quòd præter sordes atque inficiendi facultatem cætera olei referãt naturam. Non solùm autem vino & cibis suauissimis, sed cuti etiam & capillis curandis indulsisse Iudæos arguit Vates. quæ res molles animos, & parum virile vitæ genus, atque ijs qui virtutem profiteri debent turpissimum declarat, si tamen assidua, studioséque procurata sit: quod & Laronia illa hypocritis quibusdam philosophastris obijciebat. *Tertius*, inquit, *è cælo* Iuuen. Sat. 2. *cecidit Cato. sed tamen vnde Hæc emis? hirsuto spirant Opobalsama collo Quæ tibi*, &c. Horat. lib. 2. od. 7. Quicunque autem his delicijs operam dederint, nullis neque suarum, neque alienarum rerum curis angi, sed animum solicitudine omni liberare student. *Huc vina & vnguenta & nimium breuit flores amœnæ ferre iube rosæ*, &c. aiebat ille. Delicatissimi igitur & voluptatibus liquefacti Iudæi fratrum suorum Israëlitarum, quorum res vehementer detritæ erant, minimè dolebant vicem, neque animum ad illorum calamitatem adiungere volebant, ne vel minimus susceptus dolor voluptates aliqua ex parte minueret.

Et nihil patiebantur super contritione Ioseph:

NAMQVE eo tempore maximum Israëliticæ res ab Assyrijs hostibus detrimentum acceperant, antequam Ieroboam filius Ioas regnaret. Israëlitas autem Ioseph nomine appellat, quod Ephraitæ, ex quibus primus Israëlis rex fuit, ex Ephraim tribu fuisset; & quòd Iosephi amplitudo illa etiam dignitate à patre ex testamento aucta est, vt Israëlis Gen. 48. nomine illius familia; & Iosephi nomine omnis etiam Israël appellaretur. Sic enim senex moribundus dixerat: Et inuocetur super eos nomen meum, & nomen patrum Psal. 70. meorum. quamobrem in Psalmo Vates canebat: Qui regis Israël intende; qui deducis velut ouem Ioseph. Ioseph autem augmentum siue additionem significat, atque eius nominis rationem faustam, felicem, & perpetuam esse, optandum maximè fuerat; imminutam verò & fractam videre, fuit vehementer dolendum. Vocatus enim erat à Gen. 30. matre Ioseph, atque illud nomini additum votum: Addat mihi Dominus filium alterum, &c. Cùm autem Iosephi felicitas ad omnem Israëlem ex paterno etiam voto & testamento pertineret, omnes Israëlis filios in contritione Ioseph dolere oportuit; quando illa ærumna magnum generis totius portẽderet periculum. Istis autem delicijs, & negligentia, animorumque securitate grauius illis & maturius atque certius malum afferendum esse prædicit:

Quapropter nunc migrabunt in capite transmigrationis, & auferetur factio lasciuientium.

OMNES

OMNES vniuersi Israëlis ærumnas hoc versu complexus est Vates, tum quas Samaritæ, tum eas etiam quas Hierosolymitani pertulere: namque in Israëlitas iam superius decretam ob scelera & impietatem sententiam denuo repetit, & consequuturũ etiam, Iudæos non minoribus sceleribus alligatos, iudicium pronuntiat: ita vt neutram partem merito supplicio carituram confirmet. namque Israëlitæ primi omnium migrabunt, idque maturè; ac propterea dixit: [*Nunc in capite transmigrationis,*] & deinde paulò post: *auferetur factio* illa Iudæorum *lasciuientium* in Sion, qui lusibus & voluptatibus dediti, nec suis malis cauebant, neque alienis mouebantur. Id autem tanto illis certius, quanto minus credentibus, nec opinantibus adueniet: quoniam quas illi vanas esse vatum de ea re prædictiones putant, interposito etiam iuramento certas, constantesque fore Deus asseuerauit.

Iurauit Dominus Deus in anima sua dicit Dominus Deus exercituum: detestor ego superbiam Iacob, & domos eius odi, & tradam ciuitatem cum habitatoribus suis.

QVANQVAM Deum, qui mentiri nunquam potest, quicquid dixerit, satis fuerit dixisse; tamen in grauissimis rebus iureiurando sua dicta firmasse videmus, atque id iuramentum non certitudinẽ & veritatem atque dictorum constantiã solùm, sed affectum & voluntatem indicat. Eam enim rẽ magna cura esse susceptã interpretamur, cui iuramẽti etiam sanctitatem Deus adiunxerit. Vt: per memetipsum iuraui, nolo mortẽ morientis, &c. Ezech. Illud etiam grauitatẽ & pondus iuramento addit, quod non priuato sed publico iudicis nomine iuratur. Nam primum nomen *Adonai* est, quod proprium cùm sit, misericordiæ & constantiæ rationem explicat. Alterum verò est ELOHIM, quod in iudiciali causa vsurpari plerunque solet. Iurisiurandi autem formula grauissima est, *in anima sua*; hoc est in vita sua, idem quod per seipsum. Deo enim nihil se maius (vt D. Paulus ait,) quo iuret, est: quam ob rem per semetipsum iurare solet. In anima autem iurare, idem quod Græcis in caput iurare est, vt: Qui non accepit in vano animam suam. Quòd si hominibus propriam animam in vano accipere religio est, quantã diuino iureiurando sanctitatem futuram credere par est? Grauissimam itaque & certissimam sententiam esse Psal. cõsequitur, quam Deus iudex & mundi rector capitis sui, hoc est, propriæ diuinitatis & maiestatis iuramento pronuntiando confirmet; subiuncta etiam ad id præstandũ quod dixerit potentiæ ac facultatis appellatione: [*Dominus Deus exercituum.*] quibus omnibus verbis certam agendi voluntatẽ, cum maxima quoque facultate coniunctam ostendit. Iurisiurandi aũt sententia illa est: [*Detestor ego superbiam Iacob.*] Illud ad huius loci explicandam sententiam meminisse oportuerit, quod iam aliàs est à nobis indicatum, nomen Iacob filium illum Isaac & Rebeccæ, non cum vlla publica dignitate, aut opibus, aut imperio aliquo, sed priuatum & communis vitæ conditionis hominem significare; qualem ordinem & gradum ille tenebat, cùm fratris metu paternam domum fugiens, & quænã cum sors exulem maneret incertus, diuinæ sese misericordiæ & fidei huiusmodi voto & supplici oratione credebat. Si fuerit Dominus mecum, & custodierit me in via per quam Gen. 28. ego ambulo, & dederit mihi panem ad vescendum, & vestimentũ ad induendum; reuersúsque fuero in pace ad domum patris mei, erit mihi Dominus in Deum, &c. Hunc aũt hominem tam humilem, tamque demisso animo supplicantem, & pacem sibi tantùm, tenuemque victum & vestitum petentem, quod ad magnas diuitias, atque adeo ad opulentiam euexerit is cui supplicabat, non decuit suæ humilitatis, & propriæ obscuritatis oblitũ sese insolenter efferre, si secundarũ rerum cursum eodẽ Deo auctore & conseruatore perpetuũ sibi esse voluisset. Sed eã felicitatẽ & dignitatẽ iisdẽ illis artibus quibus cõsecutus fuerat, submissione, modestia, obsequio, orationeq. supplici, atq. eius voti cuius religione sese obstrinxerat, perpetua solutione retinendam curari, & re ipsa præstari oportuit. Deus patris mei Abrahã, Deus patris mei Isaac: Domine qui dixisti mihi, reuertere Gen. 32. in terrã tuã & in locũ natiuitatis tuæ, & benefaciã tibi. Minor sum cũctis miserationibus tuis, & veritate tua quã expleuisti seruo tuo. In baculo meo transiui Iordanẽ istũ, & nunc cũ duabus turmis regredior, &c. Itaq. Iacob nomen & appellatio propria illius hominis paupertatem, ignobilitatem, humilitatemque repræsentat: Israëlis verò cognominatio, eam quam auctore Deo dignitatem consequutus est, iisdem rationibus, scilicet fide

& obsequio, retinendam significat. Neque enim id ipse sibi nomen aut fecerat, aut à parentibus acceperat suis, sed à diuino nuntio nomen suum rogatus, & se Iacob appellari professus, audierat; Nequaquam Iacob appellabitur nomen tuum, sed Israël. Cùm autem Israëlis posteritas, quæ nisi concessæ dignitatis gloriæ & amplitudini deesse voluisset, perpetuis pietatis officijs, vti debuit, ab illa paterna virtute per nefaria scelera degenerasset, ad Iacobi humilitatem & paupertatem, quæ propria illi fuit, redacta est. Nihil aût molestius & iniquius ferendum, quàm pauperum & obscurissimorum hominum (Eccle. 25.) superbia atque insolentia, est. Tres species, ait Sapiens, odiuit anima mea, & aggrauor valde animæ illorum: Pauperem superbum, & diuitem mendacem, &c. Eam autem ipsam rem Deus hoc loco persequitur, & vt grauissimam atque molestissimam abiurat, sese Iacobi fastum & insolentiam nec ferre, nec dissimulare posse, nedum permittere aut fouere velle. [*Detestor ego superbiam Iacob.*] *Ego* pronomen significantissimum in loco est, atque ex vtraque persona amplificatio crescit. Ego, cui nihil (Prou. 16.) tædiosum magis quàm superbia est, sicut scriptum est: Abominatio Domino omnis altitudo cordis, manus ad manum non absoluetur. [*Superbiam Iacob.*] Humillimi illius olim & pauperrimi, atque exulis hominis, cui fugienti vix baculus ad viam suppeditabat. *Detestor.* Verbum Hebraicè in graui coniugatione est; quod eam rem Deo vehementer odiosam esse indicat. [*Et domos eius odi* Hebraicè est, *Et palatia eius:*] Nam vnde (Gen. 21.) Iacobo palatia ad habitandum, qui cùm fratrem fugeret suum, neque vile quidem stragulum in quo cubaret habuit: sed cùm venisset ad quendam locum, & vellet in eo requiescere post Solis occubitum, tulit de lapidibus qui iacebant, & supponens capiti suo dormiuit in eodem loco. Vnde ergo palatia Iacobo? Cui si ex diuinis muneribus & diuitijs, atque ex terræ in qua habitabat opulentia contigit, vt non domos solùm, sed ædes & palatia ædificare posset, iam illa primum iniuria est, quòd ea non Iacobo, sed Israëli fuerant donata. Ita, quæ malè possessa, atque iniustè retenta sunt, meritò ab illis sunt repetenda. [*Et tradam ciuitatem cum habitatoribus suis* Hebraicè est, *ciuitatem, & plenitudinem eius:*] atque ita etiam Chaldaicè: vt non tantùm habitatores intelligamus, sed & vrbem ipsam cum diuitijs atque omni supellectili, quibus referta erat, quibusque Iacob ille obscurus & ignobilis homo iniustè possessis luxuriosissimè abutebatur. ea autem Deus cùm non Iacobi essent, sed sua, repetere ab eo, atque alijs gentibus in vsum tradere iureiurando decreuit: indignum enim est & odiosissimum, imò & molestissimum, vt pauper, obscurus atque ignobilis homo, maximè nullis bonis artibus, nullis virtutibus præditus, sed innumeris potius flagitijs & sceleribus contaminatissimus magnificentissimis ædibus opulentissima vrbe tot commodis & voluptatibus maxima cum insolentia fruatur. Quod ad sermonis vsum facit coniunctio, *&*, illationis vim obtinet, *& tradam*, hoc est, *Tradam itaque*. Namque argumentationis totius conclusio hæc est: id quod maximè displicet, molestumque est, non est ferendum. Iacobi autem superbia vehementer displicet: Ea igitur non est ferenda; sed omnis fastus & superbiæ materia auferenda illi est. Quàm autem seuerè & quàm grauiter decretum hoc suum exequi cogitarit Deus, vt vrbem & plenitudinem eius excindendam, expoliendam, atque hominibus & rebus omnibus exhauriendam tradat, subiuncta oratione exponitur:

Quod si reliqui fuerint decem viri in domo vna, & ipsi morientur, & tollet eum propinquus suus, & comburet eum, vt efferat ossa de domo.

NVLLO modo diuinum vltionis iudicium effugiendum illis esse, quin certissimo supplicio subeatur, confirmat Propheta: neque vllum studium aut conatum, aut consilium profuturum, quo minus ad solitudinem illam & ignobilitatem atq. paupertatem suam redeundum sit. Ita vt si vel decē, aut alioqui maior aliqua hominum copia mutuū sibi auxilium promittentium in munitissimam & firmissimam domum sese recipiant, in qua hostis impetum declinare cogitent; tamen fame & peste pereant: perituri autem sunt in tanta ignobilitate & obscuritate, vt nec funeris pompa, nec vllis sepulchri ceremonijs efferantur, sed ab illo qui fortè reliquus fuerit, singuli concremati, humili & obscura sepultura afficiantur; quòd in agrum efferri hostili obsidione prohibebuntur, quibus pestis ipsa atque hominum ex bello raritas funeris ritum omnino neget;

neget, quo cum funere prodirent aliàs amici. Hoc autem genus in miserrimis etiam ærumnis antiqui ponebant, si quis sepultura, & iustis exequijs careret, sicut scriptum est: Posuerunt cadauera mortuorum in circuitu Hierusalem, & non erat qui sepeliret. Denarium autem numerum ideo notauit, quòd is sit cunctis perfectior, quo cæteros numeros sigillatim includimus, (supra decem enim non tam numeratio, quam eorundem numerorum replicatio est,) naturæque constet rationibus potissimum, atque illud hoc nomine significare voluit, vt res non casu, sed certo consilio euentura intelligeretur: Nam si decem, qui sese in vnam domum recepissent, omnes perirent; eorum interitus certa ratione constare probabatur. Si enim id casu, aut aliquo alio morbo eueniret, cur magis decem, quàm nouem, aut cur nam decem extinctis, vnus à quo cremarentur superesset? Sed certissimam rem, & consilio decretam certus numerus probatura erat. Quo tempore autem ciuitatum res neque confusæ, neque turbatæ sunt, si quando mori aliquem contingat, propinquis in lachrymis, & luctu occupatis cæteri amici, aut etiam vicini funus curant. Vbi verò magna ac turbulenta tempestate publica iactatur res, vt in bello, peste, atque fame, priuata salutis suæ vnusquisque solicitudine vrgetur, aliena omnino curare negligit. Ex quo fit, vt ea cura propinquum aliquem & necessarium attingat, quę tranquillis in rebus ab alio suscipienda fuit. Hic ergo ita propinquorũ corpora cremada, & ossa efferenda curat, vt omni luctu solutus, omni fletu immunis, nullis lachrymis perfusus, pietatem omnem exuat, & non tam necessariorum suorum, quàm hostium cadauera cremare videatur. Propinqui autem nomen hoc in loco ex Hebraicis patruum significat.

Psal. 78.
"
Fuit etiam à Pythagora decas obseruata; vt recitat Porphyrius lib. de Sacrificijs.

Simile à Thucydide est annotatum in magna illa Pelopónesiacos peste.

Et dicet ei qui in penetralibus domus est, nunquid aliquis est penes te? & respondebit finis est.

VSQVE ADEO se præbebit patruus alienum, vt neq. ipse domum penetrare velit; tantum eum qui domi reliquus fuerit rogabit, nunquid cadauer vllum cremandum relictum fuerit; num quis illi viuus adhuc, qui nondum perierit, supersit. Ille verò aut viuum, aut mortuum aliquid omnino superesse negabit, suamque calamitatem & solitudinem deplorare incipiens, ab altero omnino lugere vetabitur, quòd adeo turbata & calamitosa tempora sint, vt neque diuini nominis meminisse, aliàs non nimium assuetis vacet; nedum mortuos luctu & lamentis prosequi vacabit. [*Nunquid aliquis penes te est?* Hebraicè: *Nunquis præterea tecum?*] vt non solùm de mortuis, sed de viuis etiam roget: & *respondebit finis est.* Hebraicè verbum APHES, necessariæ & oportunissimæ rei defectũ, desideriumque significat; idque in calamitosissimis & miserrimis temporibus vsurpatur, vt: Vidit Dominus afflictionem Israël amaram nimis, quòd consumptus est clausus carcere, & consumptus est etiam derelictus & extremus, & non essent qui auxiliatur Israël, & apud Iob: Dies mei consumpti sunt cum defectu spei. Sic etiam apud Isaiam: Nobiles eius non erunt ibi. regem potius inuocabunt, & omnes principes eius erunt in nihilum. In his atque alijs non dissimillimis locis verbum APHAS est; ex quibus illud ad luctus & lamentationes aptum esse intelligimus; vt apud Latinos illa vox, ergo: Nam similes his syllabarum quidem numero breues, pronuntiatione verò graues voces humanus animus in acerbo aliquo luctu inchoando commodè vsurpat; atque primo quidem verbo, siue interiectio illa, siue aliqua alia sermonis pars sit, concepti doloris causam, quàm fieri potest aptissimè, exprimit. Namque vt apud Latinos ergo, plura significat, quàm vt nos hic referre possimus; sic apud Hebræos illa prima dolentium vox APHES, hoc est desijt aut defecit; omnis felicitatis, salutis, dignitatis, fortunarumq. omnium defectum indicare videtur. Eum verò luctum patruus ita excepturus erat, vt non leuaret, sed reprimeret omnino, diceretque ei, *Tace.* Hic tantæ superbiæ, tantarum deliciarum, & totius luxuriosæ vitæ exitus fuerat, vt omnibus tandem commoditatibus priuati, bello, aut peste, sine sepulturæ honore, nullis neque propinquis etiam flebiles perirent.

2 Reg. 14.
"
"
Iob. 7.
Isai. 34.
"
אפס

Et non recorderis nominis Domini. Hebraicè sic est: *Et non ad recordandum in nomine Domini.*

ET SIC hunc locũ Nicolaus, & Ordinaria quã vocant, glossa reddidit: tanta malorũ turba,

turba, tanta trepidatione ac tumultu laborandum esse, tanto metu & solicitudine eorum mentem impediendam opprimendamque fore ostendit, vt quod vnum in miseris rebus esse solet refugium diuini nominis inuocatio, id illis vitam tranquillã & delitiosam aliàs agere assuetis (quo in statu, vt nulla pietas, sic rara diuini nominis mentio est) id inquã perfugium petere in mentem non veniat. I nunc, & vitam in sceleribus & vitijs securus traduc, & pœnitentiam atque pietatis studium ad finem vsque ad ipsum mortis articulum differto: cùm neque tuorum quos charissimos habueras, neque Dei quem abs te omnino abalienaueras, recordari fortasse valeas. Quoniam verò in superioribus suam in vtraque regna, Israëlitarum & Iudæorum decretam sententiam longa oratione sigillatim prouuntiarat; easdem nunc breuiter confirmatas repetit, atque hostibus exequendas mandat.

Quia ecce Dominus mandauit, & percutiet domum maiorem ruinis, & domum minorem scissionibus.

DIVINÆ potestatis ministros & satellites, per quos res gerenda, suppliciumque de vtraque Israëlitarum domo sumendum foret, paratos iam esse illa indicat oratio; [*Dominus mandauit.*] Quemadmodum autem impositum illis negotium expediendum sit, translatione proposita declaratur. Namque Israëlitarum regnum, totamq. illam decem tribuum gentem penitus ruituram; Iudæorum verò & Beniaminitarum publicam rem vehementer esse proterendam Propheta significat. Domus Israëlis, quæ vnica olim fuerat, populari dissensione in duas partes studio dissidentes à Roboami regni initio diuisa est: atque ex eo tempore, alteri Domus Israël, & alteri domus Iuda factum est nomen: hisque nominibus vtraque pars est frequenter appellata, tametsi tota ipsa natio Israël diceretur; domus tamen nomine adiuncto, altera pars ab altera diuidebatur. Vt: Ecce
Ierem. 31. dies venient, & seminabo super domum Israël, & domum Iuda semine bono, &c. Igitur domum maiorẽ Israëlis domum cognominat; quæ copia & hominum multitudine domum Iuda longe superabat. hæc enim duas tantùm; illa verò decem tribus continuit: Ex Iacobi autem prædictionibus, atque ex ipsa re, & euentu Israëlitarum turbam maiorẽ quàm Iudæorũ semper fuisse intelleximus. Nam paulò antè dissidij tẽpora, cùm
2. Sam. 24. Dauid vtramq. gentem enumerare iussisset, summis in codicem relatis, inuenti sunt de » Israël octingenta millia virorum fortium, qui educerent gladium; & de Iuda quingenta millia pugnatorum. Domum autem magnam quæ omnino diruenda, neque vnquã præterea in eum locum restituenda erat, ruinis percutiendam prædicit. Minorẽ verò Iudæ domum labefactandam quidem, non tamen restitutionis spe destituendam (vtpote post septuaginta annos in proprium solum remigraturam,) scissuris affectum iri præcinit. Hunc locum Chaldaica biblia sic interpretantur: [*Quoniam ecce Deus mandauit, & delebit regnum magnum deletione forti, & regnum paruum deletione debili.*] Quoniam autem fieri omnino non posse vtraque gens credebat, vt ab hostibus superati perderentur, quod & propria virtute, & locorum in quibus habitabant situ, & munitione fiderent; alteri enim populo Samaria; alteri Hierusalem regia erat; vtraque autem vrbs & natura loci, & operibus munitissima fuit; nulla earum rerum stabilem illis fiduciam esse posse Vates ostendit. Quandoquidem vrbium, & ciuitatum, regnorumque felicitas, non armis, non viribus, non muris, aut alijs propugnaculis; sed iustitia, innocentia, æquitate, atque pietate retineri, angerique soleat: quibus artibus & virtutibus sublatis res omnes publicas, quamuis maximas & felicissimas, corruere necesse est. Ipsa enim iniuria, ipsa fraus, ipsa etiam tyrannica potentia, ciuitates, in quibus versantur perdere, hostibusq. euertẽdas prodere; ipsa inter ciues discordiã florentibus rebus calamitatẽ maximam, maximorum operum & consiliorum mirificam molẽ conuellere & labefactare
Psal. 54. solent, sicut scriptum est: Præcipita Domine, & diuide linguas eorum, quoniam vidi » iniquitatem & contradictionem in ciuitate, die ac nocte circundabit eam super muros » eius iniquitas, & dolor, & labor in medio eius, & iniustitia. Itaque nullum aliud præsi» dium, nulla propugnacula firma ijs locis esse possint, in quibus ius, æquitas, atque pietas, satis ad defendendam & stabiliendam libertatem idonea præsidia desiderantur. Igitur vanam vtriusque populi orationem & iactationem Vates redarguit, quibus vrbes suæ expugnatu non minus difficiles credebãtur, quàm si quis in rupe equis currere, aut bobus arare

arare pararet: quòd vtrique rei expediendæ loci ipsius tum inaccessibilitas, tum durities
& firmitudo obsisteret. Est autem hæc ab artificibus conformatio, siue mimosis dicta figura, cùm quis aduersarij orationem ad redarguendum vsurpat. Erat verò Iudæorum
& Israëlitarum oratio huiusmodi:

Nunquid currere queunt in petris equi, aut arari potest in bubalis?

QVÆ vati conformatio est, aduersarijs similitudo ab impossibili erat, qua illi sibi,
rebusq́ suis securitatem promittebant. Atque hoc argumenti genus in grauissima atq.
impossibili re à sacris & prophanis auctoribus vsurpatur. vt: Si mutare potest Æthyops Iere.13.
pellem suam, & Pardus varietates suas, & vos poteritis benefacere cùm malefacere »
didiceritis. Et illud: *Si pugnat extricata densis cerua plagis, erit ille fortis,* &c. Vtraque autem Horat. lib.2.
similitudine & belli, & victoriæ copiam hostibus negabant, & confidentiam sibi atque »
securitatem maximam vterque populus promittebant. Nam qui equis ineptum locum
aliquem esse demonstrat; idem ad pugnam incommodum esse arguit: Siquidē equus ad Prou.21.
pugnam bellique diem, vt sapiens ait, paratur. in quo autem loco equestris pugna, qua »
plurimum Assyrij valuere, committi non possit, eum locum expugnari posse timendum
non est. Vt autem equus pugnæ; sic aratio expugnationis & victoriæ argumentum est.
Olim enim victores expugnatas à se & captas vrbes in subactionis signū muro aliqua ex
parte diruto arare consueuerunt. quam rem ex illo Poetæ loco docemur:
Imprimeretq. muris hostile aratrū Exercitus insolens. Huiusmodi difficillimā imò desperandā Hor. lib.3.
potius de se victoriam illi quondā Alexandro Macedonico proponebant; qui cum rupē od.27.
quandā editissimā tenerent, legatos rogabant, num Alexandri milites alis essent præditi?
Nullum autē locum inaccessum esse, aut venienti hosti difficillimū, quem Deus nō tueatur & propugnet, frequentibus sacrorum librorū testimonijs, atq. vsu ipso, & temporū
rerumq. exemplis intelleximus: Nisi enim Dominus custodierit ciuitatem, frustra vigilat Psal.126.
qui custodit eam. Vbi enim ille vrbem ob incolentium nefaria scelera tradendā decre- »
uerit, & vires, & celeritatē, & ingeniū hostibus addere, & opes alias victoriæ causa concedere consueuit; quibus rebus aduersum Iudaicū & Israëliticū populum Deo auctore
instructos, eosdem ipsos Assyrios, de quibus nunc agimus, Ioël docebat. Quasi aspectus Ioël.2.
equorum aspectus eorum, & quasi equites sic current, sicut sonitus quadrigarum super »
capita montium exilient. Ita vt nihil omnino difficillimum illis sit, quos Deus ad pœnas
de sceleratissimis hominibus repetendas parauerit & instruxerit. Namque ille est for- Superius c.4.
mans montes, & creans spiritum, & annuntians homini eloquium suum. *in bubalis*, Hebraicè *in bobus*, est. atq. vtraque pars ad rupem referenda est; vt sic ratio ex Zeugmate
connectatur: [*Nunquid currere poterunt in petris equi; aut arari bobus in rupe poterit?*] *In petris*,
vertimus in rupe; namque eiusmodi nomen Hebraicè est. Probat autē vates nō esse iam
difficile factu, vt *in rupe* equis curratur, aut aretur bobus: hoc est, nihil mirandum esse
si tanti hostibus animi addantur, tantis viribus, tanta felicitate augeantur, vt Israëlitarū
& Iudæorum munitiones contemnere & ridere possint, quando maiora miracula, immò
maiora potius monstra à Iudæis & Israëliris edita sint; qui & ipsi suis sceleribus viam hostibus aperuerint, & munierint. Nec enim cuiusquam rei effectus mirabilis videri debet ei qui causam dederit quamobrem efficiatur, quæ causa maiora in se monstra atque
prodigia contineat. Cùm verò iustitia & iudicium, duæ maximæ virtutes ad publicas
res conseruandas idoneæ, ab ijs conturbatæ & pessundatæ sunt; nihil mirandum fuerit
si illud tantùm, tamque horrendum monstrum alia minora, atque editu faciliora sequantur; præsertim cùm illa vitia ab humana solùm malitia edantur, atque hæc rerum
gerendarum facultas hostibus auctore Deo contingat.

Quoniam conuertistis in amaritudinem iudicium, & fructum iustitiæ in Absynthium.

RERVM publicarū ratio omnis, felicitas, atq. hominū societas, inter se nulla alia re Cicer.2.Off.
magis quàm æquitate & iustitia conseruatur & alitur: neq. vllum aliud aut certius, aut
præsentius venenum ciuitatibus comparari potest, quàm si virtutes hæ corrumpantur.
Iudicij nomine in sacra Philosophia idem quod æquitas; iustitia verò ius Latinis signi- Habba.1.
ficare, aliàs est à nobis disputatum. Ex quibus rectè sanctéque excultis, & dulcissimi

& op-

Psal.71. Ezech.22.

& oportuni fructus ad res publicas alendas percipiuntur, sicut scriptum est: Deus iudicium tuum regi da, & iustitiam tuam filio regis. Iudicare populum tuum in iustitia, & pauperes tuos in iudicio. Suscipiant montes pacem populo, &c. His etiam corruptis aut perditis, ipsam publicam rem marcescere & perire necesse est. Sic enim legimus: Hæc dicit Dominus Deus: Ciuitas effundens sanguinem in medio sui vt veniat tempus eius. In sanguine tuo, qui à te effusus est, deliquisti; & in idolis quæ fecisti polluta es, & appropinquare fecisti dies tuos, & adduxisti tempus annorum tuorum. Propterea dedi te opprobrium gentibus, & irrisionem vniuersis terris. Quæ iuxta sunt, & quæ procul à te, triumphabunt de te, sordida, nobilis, grandis interitu. [*In amaritudinem*, Hebraicè est, *in fel, & fructum iustitiæ in absynthium*.] Duo extrema amaritudinis capita protulit, fel & Absynthium; quibus nulla res amarior. atque in hac similitudine naturæ ordinem sequutus est: etenim iudicium in iuris & æquitatis cogitatione; iustitia in ipso opere officioque præstando est. ita altera pars animum & consilium; altera verò studium & officium ipsum significat. Quo autem animo, qua mentis perturbatione res geratur, fellis nomen declarat: quod ea corporis pars in iecore (vbi affectuum & perturbationum fons est) constituta; si nimium abundet, morosum hominem, iracundumque efficiat. Ex qua animi perturbatione, nullum sincerum ac sanctum officium, sed Absynthium expectari potest. atque ex sincero ac puro animo integra ac sancta iuris meditatio, ex meditatione iustitia oritur, ex iustitia autem pax, publicaque salus & tranquillitas, vt ex arbore fructus, nascitur, sicut scriptū est: Et erit opus iustitiæ pax; sic rursus ex felle amaritudinis, animorum perturbatio. Ex hac officij, iustitiæq. omnis prophanatio, corruptioque proficiscitur. Quod ad argumentandi rationem attinet, ex contentione Vatem argumentatum esse dicimus, vt maiori absurdo proposito facilè minus absurdum inferatur. Estque hoc grauissimum arguendi genus, atque in præposteris negotijs amplificandis frequenter ab anctoribus tractatum, Vt:

Aristo.2. de anima. Et Galen.li.de nat. facult. Hipp. lib.de humoribus. Esai.32.

Horat.

Miraris cùm tu argento post omnia ponas:
Si nemo præstet, quem non merearis amorem? Et illud:

Vet.eclo.8.

Mopso Nisa datur. quid non speremus amantes?
Iungentur iam gryphes, &c. Igitur cùm duas maximas virtutes iudicium & iustitiá, quibus rem vestram retinere conseruareque possitis, corruptas esse constet, nulla vobis alia certa, & stabilis fiducia, aut in vrbium situ, aut in munitione, aut in vestra etiam fortitudine esse potest.

Qui lætamini in nihilo: qui dicitis, nunquid non in fortitudine nostra assumpsimus nobis cornua?

Arist.de hist. animal. cap. proprio. Mich.4. Psal.43.

CORNVA animantes armorum loco habent, quibus propugnare & se defendere valeant: maximè autem rhinoceros hoc propugnaculo vtitur, & valet; cuius belluæ diuinis in literis illustris & frequens mentio est: Surge, inquit, & tritura filia Siō, quia cornu tuum ponam ferreum, &c. Huiusmodi fortitudinem sibi ipsis parasse Israëlitæ iactabant, quòd duobus munitissimis locis Samaria & Hierosolymis tanquam cornibus fiderent; eiusmodique animos induerant, vt resistendo atque obsistendo cuilibet hosti non modò pares, sed superiores etiam se fore sperarent; cùm nullæ omnino vires illis suppeditari possent diuino auxilio ob sua scelera destitutis, sicut scriptum est: In te inimicos nostros ventilabimus cornu, & in nomine tuo spernemus insurgentes in nos. Huic præsidio qui non innititur, in nihilo omnino lætabitur; quod sequentibus versibus Vates confirmat, qui vniuerso Israëlitarū generi tam Hierosolymitis, quàm Samaritis nihil profutura esse cornua denuntiat, quo minus ab hoste exagitatis & superatis tota ea regione, quam ipsi sibi felicissimam, tutissimamque promittebant, cedendum sit: Sic enim tauri & rhinocerotes à venatoribus acti, aut vita, aut siluis suis excedunt.

Ecce enim ego suscitabo super vos domus Israel, dicit Dominus Deus exercituū gentem, & conteret vos ab introitu Emath, vsq. ad torrentē deserti.

TRANSLATIONEM à feris sumptam persecutus est: Solét enim venatores coactis hominū & canum agminibus feras in siluis latitantes, seque locorum natura, & proprijs viribus atque armis tuentes primum solicitare, deinde agitare, ac tandem superatas

partim

partim occidere,partim retibus viuas capere, atq. ad ludos & spectacula in caueas inferre, sicut scriptum est: Et conuenerunt aduersus eum gentes vndiq. de prouinciis,& expanderunt super eum rete suum;in vulneribus earum captus est,& miserunt eum in caueam,in cathenis adduxerũt eum,&c. Huiusmodi se venatione aduersus Israëlitas vsurum Deus denuntiat,quos ipse coacto ex Assyriis exercitu,in omni loco,quà latè eorum regio patebat,exagitabit & capiet. Venationis autẽ translationẽ ad bella pertinere,ille in libro Geneseos locus nos docet de Nimrot, qui fuit robustus venator coram Domino. Genes.10. Tota autem Israëlitarũ regio duobus illustribus finibus, introitu Hemath à Septentrione,& torrente deserti à meridie,claudebatur. Introitus Hemath, porta in Libano mõte est,quà ab Israëlitico in Damascenum agrum transitur. Torrens autẽ deserti,is fluuius est,qui Israëlitas ab Arabibus dirimit. At verò Hemath vnà ex munitissimis vrbibus fuit quæ Nephthalinicæ tribui sorte cõtigerát,vt ex Iosue descriptione accepimus. Hæc Eusebio,Epiphania, aliis verò Antiochia dicta est. vtrumq. nomen illustriss. fuisse arguit. 2.Reg.25. Ab ea autem finitimá regionẽ nomẽ accepisse,ex illo loco intelligimus: Et percussit eos rex Babylonis,& interfecit eos in Rablatha in terra Emath. Porrò Torrens deserti,idem Isai.15. est quem apud Isaiã fluuiũ salicũ legimus: Namq. hic fluuius Gharab,& in illo loco fluuius Gharabim dicitur. Quem hic Arabiæ, illic verò Arabum fluuium clarius vertere possis;quod inter Arabum,& Ammonitarum, atque Israëlitarum agros fluens, in mare nostrum defluat.

TERTII VATICINII ARGVMENTVM.

QVANTA primum,quamq. admiranda Dei misericordia sit,hoc vaticinio declaratur: qui sceleratos hómines non antè grauibus supplicijs afficit,quã leuioribus pœnis expertus,ad meliorem frugem studeat reuocare. Deinde etiam quàm acrè ac seuerum in eos iudicium exerceatur, qui diuina patientia,atque admonitione,& reuocatione abusi fuerint. Ac demum quanta æquitas,quàm constans Deo erga humanam felicitatem consilium sit,cui nunquam illum,sed eosdem ipsos,quorum res agitur, deesse constet. Omnia hæc tertio Amosi sermone docemur: Namq. huiusmodi rerum,quæ in eo cõmentur,subducta summa est;Propheticis spectris Vatis animum Deus feriens,duas primum calamitates,famem & pestem,quibus populum ad correptionẽ afficere instituerat,docuit: à quo exoratus,tamẽ ne funditus perdat,annuit. Qua in re & diuina ad parcẽdum facilitas declaratur,& Vatum de populis cura & solicitudo ostenditur. deinde contumacium & contemptorum quorundam hominum, maximè autem principum (qui alijs scelerum & impietatis auctores fuerant) captiuitas spectanda certis imaginibus Vati offertur. qua occasione Amasias sacerdos Bethel Vatem,ne prophetaret,prohibere conatus est;cuius impetum maxima fortitudine Vates excipit,& domesticæ calamitatis prænuntiatione infringit,atque ita constanter & intrepidè impositam sibi à Deo personam pro dignitate agit, vt grauissimum etiam omnium visum sibi ostensum exponat; quo integram ac plenam totius Israëlis abductionem præcantat: atque in eodem sermone suæ ætatis hominum mores impuros & sceleratos acriter reprehendit, quibus ob eam rem, & quòd meliora suadentibus vatibus audire non placuerit,adeo dura tempora instare dicit,vt nõ solùm cæteris commodis omnibus,sed, quod grauissimum omnium est,omni diuini sermonis commoditate,& vsu carendum sit. Vbi autem in his quæ ad Israëlem pertinebant,suo officio abundè satisfecerit,ad Iudaicam excisionem & captiuitatem prædicendam atque affirmandam digreditur. In ipsa autẽ totius sermonis peroratione,diuinam naturam immutabilem omnino,& simplicissimam,suique semper simillimam esse confirmat: quæ susceptum de ornanda gente aliqua consilium, non propterea abijcere soleat, quòd varij,inconstantisq. ingenij atque studij sit,sed quòd gens ipsa suis sceleribus, & impietate, tanto se honore reddat indignissimam. Itaque si qua calamitas,si qua miseria,si qua omnino infelicitas florentibus & felicibus olim rebus publicis inciderit; in ijs ipsis earum malorum culpam omnem residere necesse est, qui Iudicem Deum, quàm misericordem experiri maluerunt. Iudicium autem (vt ex lege docemur) Dei est.

CAPVT VII.

HÆC ostendit mihi Deus, & ecce fictor locustæ in principio germinantium serotini imbris, & ecce serotinus post tonsionem regis.

TRIA publica calamitatum temporalium genera esse, quibus populos scelere & impietate obnoxios Deus afficere soleat, in superioribus docuimus, cùm illum

Supra cap. 4. interpretaremur locum: Audite hoc vaccæ pingues,&c. Eas autem esse famem, pestem, & gladium; qui Dei exercitus à vatibus dicuntur, quòd præter alia quæ immittere in orbem potest, his plerumque ad publicas vlciscendas iniurias vti consueuerit. Atqui horum generum Dauid regi optio data est; vt quod minus graue existimaret, id eligeret:
2. Sam. 24. " Aut septem annis veniet fames in terra tua; aut tribus mẽsibus fugies aduersarios tuos, " & illi te persequentur; aut certè tribus diebus erit pestilentia in terra tua. Nunc ergo " delibera, & vide quem respondeam ei, qui misit me, sermonem. Igitur præuidet Vates tria hæc calamitatum genera Israëlitis desuper imminere, ante vltimam per Assyrios euersionem, nisi ab eis oratione & prece tantum malum auertatur: ne populus scilicet omnibus his ærumnis fractus, ad deploratam internecionis miseriam perueniret. Quoniam verò, fames non vno, sed pluribus accidit modis; aut enim hostili populatione, aut pluuiarum defectu, aut vredine, rubigine, locusta, aliísque agrorum pestibus: quibus omnibus modis eos afficiendos superius prædixerat, totum genus hoc, quibuscunque modis id esset, primo loco significauit: [*Hæc ostendit mihi Dominus: & ecce fictor locustæ in principio germinantium serotini imbris.*] Quod verbum hoc in loco *locustæ* nomine ab interpretibus redditum est, id verbum Hebraicè est GOBEI: quod si ex Hebrææ linguæ ratione vertẽdum est, vel eleuatores, vel exactores significabit. Namque GABAH verbum, extollere, exaltare, atque etiam debitum exigere significat. Neque verò inficias ibimus similem huic vocem *Gobai*, locustam significare; verùm id nomen in ea significatione non Hebraicum, sed Aramæum est: cuius vsus Vati Hebræo pastori cætera omnia Hebraicè apud Hebræos locuto superuacuus fuisset, cùm illi nomen ARBE, quod Locustam sua lingua significat, familiarissimum esset, quod etiam idem ipse in superioribus sermonibus vsurpauerat. Igitur vocem ipsam, non vt Chaldæa, sed vt Hebræa est, ex sua propria ratione, atque ex re, de qua sermo est, interpretari, sic vertimus clarius: [*Sic ostendit mihi Dominus, & ecce fingens exactores.*] Quibus vocabulum *Locustæ* magis probabitur, metaphoricωs definiendum fuerit, vt:

Horat. in arte. *Non missura cutem nisi plena cruoris hirudo.* Hanc rem visione sibi acceptã Vates confirmat: namq. hoc vaticinandi modo vsum fuisse in ipso totius operis initio docuimus. Fictorem verò exactorũ sibi visum esse, quòd Deus famẽ terris inducere parãs, non vnũ, sed plures exactores, quibus ea res expediretur, crearet. Famẽ autẽ ex hostili incursione, ex aquarũ penuria, ex insectorũ vastatione (vt bruchi, vt locustarum) atq. ex vredine & rubigine euenire iã docuimus. Huiusmodi autẽ exactores parabat Deus, idq. eo anni tempore, quo tota agrorũ spes aut cõfirmari, aut peruerti solet. [*In principio germinantiũ serotini*
Ioel. *imbris*, Hebraicè est, *In principio ascẽdere serotini.*] Duo Israëliticæ terræ oportunissima pluuiarũ tẽpora fuisse iã aliàs docuimus; Alterũ temporaneum siue inebriãs; alterũ serotinũ dictũ: quibus tẽporibus diuino beneficio illi regioni certissimis, anni, annonæq. paratur
Ierem. 5. fertilitas, sicut scriptũ est: Et nõ dixerũt metuamus Dominũ, qui dat nobis pluuiã tem" poraneã & serotinã in tẽpore suo, plenitudinẽ annuę messis custodientẽ nobis, &c Ex his " autẽ altera inebriat terrã, & germinare eã facit, vt ait Isaias; altera verò segetẽ herbã in culmũ cõfirmat, & percipiendi fructus rationẽ cõponit. Turgescũt enim eius pluuiæ virtute sata, & semina serenda cõcupiunt; quæ ante hac si depasta, aut aliquo alio casu præcisa sint, aliquam tamen; si verò posthac, nullã sui spem relinquunt. Hoc igitur tempore cùm iam serotino imbre ascenderant, & creuerant, cùm iam assurgerent culmo, exactores creati sunt, qui publicam à populo pensionem ob scelera exigerent; atque eo grauiorem, quòd importuniori tẽpore, & exhaustis intolerabili regum tributo populis soluenda sit: Namque illa tempestate grauiss. atque intolerabilia tributa vel publicæ defensionis nomine, vel vrbiũ muniendarũ causa, vel insatiabili quadã auaritia, vt fit, reges
Cattaneus Senensis de Archit. à populo exigebãt; idq. paulò ante serotini imbris tẽpus, quod vernũ tempus & ad ædificandum, & ad bellũ gerendũ plurimas & maximas commoditates continere credatur.
Veget. de re milit. Quamobrẽ præter annua vectigalia & tributa, quæcunq. aut bellorum, aut operum publicorum nomine exactiones fiunt, instãte vere iniri solent. Atq. huiusmodi acerbas exactiones eo tẽpore factas, tonsionẽ regiam Vates noster nominat: Nam quemadmodum greges quicquid lanæ & velleris toto anno aluerint, ineunte vere deponere coguntur (id autẽ aduentantis caloris spe, & nouatũ herbarũ vsu permisso, vtcunq. ferendum est) Sic
Ezech. 45. etiam eadẽ lege quicquid ex totius anni labore & industria populo parcenti superfuerit, id totum

id totũ nouis exactionibus aufertur,sicut scriptũ est· Laccomedebatis,& lanis operiebamini,&c. Quòd si post tot, tamq. acerbas exactiones aliqua futuri anni fertilitatis superesset spes,qua vitæ sibi securitatẽ promittere populus posset,tametsi grauissimũ id & molestissimum foret, eadẽ certè spe ferẽdum ,quòd agrorum vbertas, & annonæ certa facultas vitam,si non nimis suauiter,at certè frugaliter propagari posse promitteret. Sed tamen omnem huiusmodi facultatem,atque spem omnem populo præcisum iri,diuino spiritu auctus Vates viderat; quemadmodum postquam regiis tributis & exactionibus quicquid pecuniæ domi foret ablatũ fuisset ,noui exactores accederent, à quibus quicquid in agris supererat futuræ spei eriperetur: ita vt nihil neque domi, neque foris esset reliquum quo vita conseruari propagariique posset. [*Et ecce serotinus post tonsionem regis.*] vt pastorum & gregis nomine,reges, principes,atque populos intelligimus; sic quæ ad hæc nomina verba referri possunt, ad eandem similitudinem transferimus; vt pascere, regere, & gubernare: tondere,mulgere,tributis & exactionibus afficere interpretemur, Nahum 1. vt illud apud Nahum:Si perfecti fuerint:& ita plures, sic quoque attondentur. Oportunitatem igitur extremæ exactionis quam Deus parabat, tempore serotini germinis, hoc est,tempore quo iam herba in culmum assurgebat,futuram Vates vidit: serotinum verò post tonsionem regiam,post cõpletas regias exactiones esse declarauit. Quàm verò afflictæ, quamque pene ad internecionem vsque perditæ Israëliticæ res, illis tantis calamitatibus futuræ essent, præuidens Vates, summo studio & supplici oratione diuinam irám placandam curat; ne tanto, tamque acerbo malo populus ille funditus pereat.

Et factum est cùm consummasset comedere herbam terræ, dixi; Domine Deus propitius esto obsecro: Quis suscitabit Iacob, quia paruulus est?

Quàm bene meriti de populis vates, & sancti homines sint,tum ex multis aliis,tum ex hoc loco docemur:qui cùm scelerum & impietatis expertes sint,in periculoso & calamitoso reipublicæ tempore,cæteris omnibus negligẽtibus, ipsi vehementer sunt soliciti: & quanto studio fieri ab ipsis præstariique possit, placando numini maloque auertendo,aut etiam minuendo dant operam. Quòd si certa & fixa omnino sententia est, tamen vt restituantur res,Deum multis & pientissimis precibus exorát. Accidit,inquit, vt cum visione herbam omnem,omnemque agrorum spem consumptam esse cognoscerem,maxima cura & metu angerer,ne Iacobi res sic funditus vna illa calamitate euerterentur; vt nulla reliqua de cætero spes esset,posse amplius illum populum consistere, aut venturi tandem hostis impetum, quo minus funditus perderentur, sustinere. [*Et dixi; Domine Deus propitius esto obsecro.*] Hæc duo nomina in hominum supplicibus erga Deum precationibus solenni vsu vsurpari à sacris auctoribus videmus,*Domine Deus*: alterum ad virtutem & potestatem; alterum verò ad misericordiam pertinet: atque hoc posterius, nomen illud ineffabile est; cuius rationem indicare sæpius, explicare verò nunquam satis possumus. Sic enim Abraham Deum appellabat: Domine Deus quid dabis mihi, & cæt. [*Propitius esto obsecro.*] Eadem breui quidem, sed fidei & pietatis sig- Genes.15. nificationibus insigni oratione vsus est,qua olim Moses Deum in Israëlitas iratum exorauerat,atq. equidem illud breue verbum propitiare, à pio & fideli Dei ministro dictũ, magnum quoddam momentum ad Deum exorandum habere arbitror,si studiosè atq. summa cum dicentis fide vsurpatum sit: Etenim nescio quo modo diuinam misericordiam, ad quam verbum illud proprius pertinet,vt sui ipsius meminerit excitare;atq. ad sese publicè ostendendam incitare videtur.cuius rei illustrissima exempla sacras historias,arcanaq. scripta legentibus passim occurrunt. Propitiare obsecro, inquit Moses, Num. 14. peccato populi huius,secundum magnitudinem misericordiæ tuæ,sicut propitius fuisti egredientibus de Ægypto vsq. ad locũ istum. Dixitq. Dominus: Propitiatus sum sicut dixisti. Atque adeo hanc præstantissimam admirandamque Dei virtutem Psaltes in suas partes vocabat, quod eam & diuinæ naturæ propriam & imprimis commodam Psalm.130. esse fide intelligeret: Quia apud te, inquit, propitiatio est. & alio in loco: Quo- Psalm.86. niam tu Domine bonus & propitiator, & cæt. Maxima igitur cura, & publicæ rei solicitudine vrgebatur Amos,cùm hanc breuissimam apud Deum haberet orationem, atque ad diuinæ misericordiæ permouenda viscera Israëlitarum statum, ex amplissimo in infimum redactum ostenderet: cui rei ægrotæ ac penè desperatæ nullum præter

diuinum tantum remedium atque alleuamẽtum inueniri poterat: Neque enim ab eorum regibus qui incommodo potius ipsis fuerant, neque à Iudæis fratribus, quos præterquam quòd sua etiam maneret miseria, inuidos & infensos illis esse perspexerat: neq. ab ipsomet Israële vllam spem esse intelligebat, quando is non iam Israëlis dignitatem amplius retineret, sed ad Iacobi humilitatem atque imbecillitatem fuisset redactus: ex quo loco ad aliquam spem vocari non nisi diuino beneficio poterat. [*Quis suscitabit Iacob, quia paruulus est.*] Suscitare iacentem, erigere atque statuere est, vbicunque hoc verbum Prouerb. 30. Exod. 40. transitiuè vsurpatur, vt illud: Quis suscitauit omnes terminos terræ? Et suscitauit Moses tabernaculum: & suscitauit columnas eius. Quis ergo suscitabit, non rex, non fratres, non vicini, non Iacob ipse se suscitare potest. Quoniam ex quo Israëlitica dignitate deposita ad Iacobi humilitatem redactus est, nisi tu fueris misertus, nihil est quod ipse sibi de se promittere aut sperare possit: quemadmodum paruulus infans matris aut nutricis cura destitutus, omnia timere atque obire pericula potest; sibi ipsi cauere & consulere non potest. Id quod idem ipse Iacob olim antequam Israëlis nomen atque dignitatem te auctore obtineret, de sua humilitate, deq. tua benignitate professus est: Genes. 32. Minor sum cũctis miserationibus tuis, & veritate tua quã expleuisti seruo tuo. Quo in loco eadem vox nomen קטן *Katan*, quæ hic ab Amoso vsurpata est. Qui quòd nullis humanis artibus, officiis, aut virtutibus præstari posse intellexerat, ad diuinam misericordiã ferendũ putauit. Neq. id frustra expertus est: namq. supplicem deprecationem atq. pientissima vota euentu ipso vtilia esse probabit.

Misertus est Dominus super hoc: non erit dicit Dominus Deus.

NON vanas aut inutiles piorũ hominum de aliorũ etiam hominum rebus & salute apud Deum preces esse, nemo qui hunc & alia innumera omniũ diuinorũ librorũ loca considerauerit, nisi planè cæcus est, nõ peruidet: Tantũ enim Vatis huius studiosam orationẽ valuisse intelligimus, vt Deum extremam famis miseriã Israëlitis moliturum, qua in id discrimẽ adduci illi poterant, vel vt funditus perirẽt, vel vt omnino debilitarentur, tamẽ ad clementiã, & mitiorẽ cogitationẽ & curationẽ, penè dicã, coëgerit. [*Misertus est Dominus super hoc.* Hebraicè est: *Et pœnituit Dominũ super hoc,*] sicut scriptum est: Ierem. 18. Ioel. 2. Agam & ego pœnitentiã super malũ quod cogito facere populo huic. qua de re plura apud Ioëlẽ dicta nobis sunt, dum illum locum exponeremus: Præstabilis super malitia. Super hoc autẽ Deum pœnituisse Vates ait: nempe ne Iacobi res ita vexarentur, vt omni etiã salutis spe essent destitutæ. [*Non erit dicit Dominus,*] apud quem propitiatio est. atque adeo primam hanc calamitatẽ non ad internecionẽ, sed ad correctionẽ potius referendã sibi fore recipit Deus: qua si resipiscere, sibiq. prospicere neglexissent, alia rursus secunda, atq. eadẽ grauiori, afficiendi erant. nam cùm in agris, segetibusq. vastandis clementem se Deus hactenus præbuerit, vt non tantùm exactores illi absumerent, quantum visione prius Vates intellexerat; vt ipse dixit: [*Et factum est cùm consummasset comedere herbam terræ; & dixi, &c.*] Nunc illo modo, atq. illa prima plaga accepta, tamen non sentientibus, grauiorẽ alteram esse infligendam videt: quã tamen & ipse ardenti studio, & oratione non exitialem fore impetrauit.

Hæc ostendit mihi Dominus Deus: & ecce vocabat iudicium ad ignem Dominus Deus: & deuorauit abyssum multam, & comedit simul partem.

IN eos quos primi exercitus vim atq. impetum diuinæ misericordiæ ope euasisse cognouerat, neq. tamen ob id ad frugẽ restitutos intellexerat, nunc secundo Dei exercitu inuadẽdum esse præuidet, hoc est vastitate, pestilentiaq. grauissima; cuius tanta vis esse solet, vt quoscunq. attigerit, breuissimè atq. acerbissimè conficiat. Quamobrẽ id malũ cũ celerrimo atq. efficacissimo igni confertur. [*Hæc ostendit,* Hebraica lingua hoc modo enũtiat: *Sic videre me fecit,*] Primum vt prophetiæ genus significaret, quo ipse actus hæc prouideret; nempe rei ante oculos repræsentatione, quali genere ille Elizei Vatis minister quondam actus est, 1. Regum cùm tot propugnatorum myriades præceptoris sui tuendi caussa missas, apertis oculis, & plusquã mortale intuentibus, videbat: & deinde vt oblatũ sibi visum & spectrum referret, addit: רִב [*Et ecce vocans ad iurgium.*] Nam vocabulũ RIB, pro quo nonnunquam iudicium vulgatæ editionis interpres vertit, iurgium propriè atque rixã significare in Habbakuq commẽtariis docuimus: aliud enim nomẽ est MISPAT,

quod

quod etiam iudicium verti solet; nos ius, æquitatem, & à ratione profectum iudiciũ exponimus: cùm iurgium iræ impulsu sæpè existat: cuius perturbationis vitium quanquã Deo verissimè negemus, nomen tamen, atque eam, quæ sine vitio esse potest vim planè concedimus. [*Ecce.*] Verbum hoc rem grauem, atque attentione excipiendã plerumq. indicat. [*Et ecce vocans ad iudicium.*] Angelum ministrum aliquem cui datum est nocere terræ & mari, Amoso ostensum intelligere licebit, vt non ipse Deus, sed Dei auctoritate spiritus aliquis esset, per quem id expediretur. namque ipsa orationis simplicitas Deum ostensorem & iudicem, cæterum alium quempiam rei ministrum fuisse significare videtur: quo etiam dicendi modo Vates in superiore visione est vsus. Nam quod statim subiungit, *Dominus Deus*, non tantum eò pertinere videtur vt Deum ipsum ministrũ, quàm vt auctorem rei esse affirmet, cuius cõsilio & voluntate hæc fiant; Namq. hæc omnia antiquis patribus, ac vatibus per angelos expedita fuisse, Diui Pauli auctoritate accepimus. Multifariam multisque modis, inquit, olim Deus loquens patribus in prophetis, &c. & paulò inferiùs: Si enim qui per angelos dictus est sermo firmus factus est, &c. Hoc verò iurgiũ quàm graue, quibusq. potissimũ pararetur, vno verbo explicuit Vates, [*Ad ignem*, Hebraicè, *in igne*.] Nõ puram ignis naturam, qualem Sodomis immissam fuisse legimus; sed, quam secundum Dei satellitũ exercitum esse iam definiuimus, pestilentiam: cui vt ignis celerrima atque efficacissima vis inest: sic etiam nomen ipsum aptissime conuenit; atque in eadem significatione, similique omnino ratione (vbi pestis grassaretur) à Mose vsurpatur. Quod cũ audisset Dominus, iratus est, & accẽsus in eos ignis Domini deuorauit castrorum partem. Qui locus iisdem penè verbis eiusdem omnino sententiæ cum hoc Amosi est, atque in illo eodem numerorum capite ad finem, quo pacto ignis ratio intelligenda sit, explicatur. Et ecce, inquit, furor Domini concitatus in populum, percussit eum plaga magna nimis; nam castrorum non exigua pars eo pestilentiæ igne fuerat consumpta: atque eum locum quo hac plaga affecti sunt, funesto nomine notatum esse legimus, appellatumque Sepulchra concupiscentiæ. Atque adeo tota castra ignis illius vis incendebat, nisi Mosis precibus repressa extinctaque fuisset. Propterea ignẽ Domini in illo loco legimus, quod maximũ & vehemẽtissimũ maximę efficaciæ esse intelligamus; cui nullũ humanũ præsidium adhiberi possit: etenim quæ à Deo certo iudicio immittũtur calamitates, illæ naturæ vi mederi non possunt omnino; sicut scriptum est: Ego occidam, ego viuere faciam; percutiam, et ego sanabo, & non est qui de manu mea possit eripere. Eodem etiam aut simili certè modo malum Israelitis præuidebat Amos, quod ipse supplici prece auertendũ, vel saltẽ minuendũ curat. Nãque maximã ignis vim incensam conspexerat, adeo vt primo mare ipsum magnũ, quod vocant, consumeret: deinde in terras inuadens Israëlitarum reliquias exusserit, nulla nisi tantũ diuini remedij relicta spe. [*Et deuorauit abyssum magnam, et comedit simul partem.*] Pestis naturam quandam igneam esse, et medicorum antiquissimi tradiderunt, & nobilissimi etiã Poëtarum suis depinxere carminibus. Namque eiusmodi publicos morbos ab Apolline irato immissos, canere consueuerunt: hoc est ab ignea Solis natura, quę immodico nonnunquam calore aërem corrumpat, atq. animalium corpora ad interitum vsque perturbet. Atque illud huic rei argumento est, quod hi morbi vere & æstate plerumque sæuire, hyeme vero sedari sopirique soleant. Quamuis autem pestis, quæ proprie à medicis definitur, humida et calida causa corpora hominũ corrumpenti, fieri plerumque soleat; atque hæc plurimos interimat, tamen quę diuinitus immittuntur ad iurgium mala, dissimili causa, simili omnino efficientia, & celeriori, multo esse solent. Grauissima enim aliquando febris & feruentissima immittitur, quæ breui spatio corpora velut igne incensa pereũt. cuiusmodi illud in deserto malum fuit, & hoc quod à Vate nunc describitur. Igitur quæ secũdum naturam remedia atque alleuamenta inueniri huic morbo possunt; ea humido & frigido temperamento prædita esse oportet. Febris enim ardens intus atque extra refrigeranda, & sorbitiones frigidissimas atque frequentes petit, ait Hippocrates: quæ si nulla tanta tamque efficacia fuerint quæ morbi vim sustinere, nedum vincere possent; ea omnia vana, et perinde atque si nulla essent, iudicanda sunt. Cùm verò huiusmodi insuperabiles vires morbis inesse medici intellexêre, iurisiurandi etiam sacramento à curatione abstinent: quòd si commune id malum & publicum sit ad diuinam potius voluntatem, quàm ad naturæ ra-

Apoc.

Hebr. 1.

Num. 11.

Ita Hippocr. in Epidimicis primo, vbi pestilentis & ardẽtis febris mentio est, sic ait: πυρκαϊή. i. ignis apprehendens.

Deut. 32. Cant. Mose.

Homer. Iliad lib. 1.

Hippoc. lib. 2. de morbis. Et lib. de affectionibus: & 4. acut. feb.

Hippocratis iusiurãdum.

tionem referre solent. Vt autem huiusmodi insuperabilē pestilentiā significaret Amos, omnem primum remediorū spem præcisam, ademptamque esse ostendit. Namque totius humoris et frigoris fontem ipsum atque caput absumptum principio fuisse ait, nedum cætera omnia humida & frigida facillime vinci, consumique posse putandum est. [*Et deuorauit abyssum multam*, Hebraicè est, *abyssum magnam.*] Estque maris periphrasis, vnde omnium fontium, & fluuiorum, totiusque naturalis aquarum copiæ origo est. Namque sic in sacra philosophia edocti sumus: Anno sexcentesimo vitæ Noë, mense secundo, septimo decimo die mensis rupti sunt omnes fontes abyssi magnæ. vbi verò in ipsa remedia primum impetum pestillentia fecisset, in partem deinde hominū inuadere & sęuire cœpit, omnem illam gētem confectura, nisi Vates clemētem à Deo castigationem impetrasset. [*Et comedit simul partem.*] Non agri partem igni crematam, sed gentis partem peste consumptam interpretamur: namque de simili re eadem omnino oratio cum illa est, quam ex Numerorum libro retulimus: & deuorauit castrorum partem. Ita partem Iosephi reliquias vates nominat pestilentiæ incendio deuorandas: sicut etiam Hosseas dixerat, & nunc comedet ignis partes eorum. Huius extremi mali metu solicitus Vates ad illustres illas prophetici officij partes animū studiūque suū conuertit, quæ humanarū rerum procuratio est: hanc verò supplicibus precibus exequitur.

Seneca lib. de natural. quæstionib. Genes.7. Numer.11.

Et dixi: Domine Deus quiesce obsecro, quis suscitabit Iacob, quia paruulus est? Misertus est Dominus super hoc, sed & istud non erit dicit Dominus Deus.

ET studium suum erga publicam rem, & diuinæ misericordiæ magnitudinem hac orationis & precum repetitione Vates probat, de qua breuiter quæ dici nobis potuère, dicta sunt. Sed illud verbum nouum est, *quiesce obsecro*; quod propriam sibi vendicat considerationē: Nam de diuina misericordia & prompta ad clementiam voluntate, certior iam superiori exēplo, atq. oratione factus, cōfirmato animo familiarius etiā agit, atq. inceptæ iā castigationi ne illa ad exitiū vsq. producatur intercedit. *Quiesce obsecro*: desiste. inquit, obsecro: namq. huius significationis verbum Hebraicè est. Mirum dictu quāta fiducia, quantaq. familiaritate sanctiss. viri fide & charitate firmari, cum Deo de aliena salute agant. Sic Moses breuissima oratione, & fidentissima etiam voce sorori lepra diuinitus tactę restitutionem impetrauit, Et clamauit Moses ad Dominū dicēs: Deus sana eam. [*Et tam hoc non erit dixit Dominus Deus.*] Tantū ardēs, & charitate incensa, fideq. armata, piorū hominū oratio apud Deū valet: Miseratorē, & misericordē, patientē, & multū misericordē. Qui sua illa inenarrabili clemētia sceleratos & peccatores homines ad pœnitentiā prouocat, miserturus omnino, atq. benigniss. excepturus, nisi illi tanta diuina patientia abusi, thesaurizauerint sibi iram in diē iræ, & reuelationis iusti iudicij Dei; qui reddet vnicuiq. iuxta opera sua. Ita adeo Vates noster Deū quāuis iratū, quāuis rem iam igne, & humanis artibus inextinguibili incendio agentē, tamen vt modū ei castigationi statuat, exorat. Sed tertio etiam visu edoctus, Israëlitici populi superbiam, ac non ferendam contumaciam intelligit primū; & tertiā ex ea re paratam illis calamitatē, à tertio illo consueto Dei exercitu; hoc est, à gladio & bello præuidet: atq. hæc omnia malorum initia esse, sed nondum statim finem. Nam nec fame, nec peste, neque gladio consumptos, sed castigatos, correctosq. Deus voluit; si quo modo ad sese illi, ad mentem, atque ad bonam frugem restituerentur, antequam extrema illa tandem contumacibus & obdurato animo perseuerantibus futura captiuitate penitus essent euertendi.

Numer.12. Psalm.144. Roman.2.

Hæc ostendit mihi Dominus Deus, & ecce Dominus stans super murum litum, & in manu eius trulla cæmentarij. Et dixit Dominus ad me, quid tu vides Amos? & dixi, trullam cæmentarij. Et dixit Dominus, ecce ego ponā trullam in medio populi mei Israël, non adijciam vltra superinducere eum.

INSIGNES illas strages quas diuino consilio Phul Assyriorū rex, & Theglath Pelasser in Israëlitarū tribubus aliquot, & partibus edidère, tertia hac visione Vates præuidit: quorū alter quæcunq. vltra Iordanē erant: alter verò quæ ad Zabulonem & Nephthalim pertinebāt, omnia vastauit. atq. adeo hanc rem non aperta adeo & manifesta ratione, ita vt gerenda erat, sed arcana magis imagine intuitus est: Namque exactorum ingens copia, quam creari viderat, & maxima etiam ignis vis, quam conspexerat, ipsæ statim

ſtatim quamobrem parentur indicauerant. Altera enim natura herbam omnem, atque omnem adeo agrorum & ſegetum commoditatẽ & ſpem ablatura erat: altera verò remedia primum ipſa, deinde & homines oppreſſiſſe viſa eſt; atque vtraque quidem res iratum Deũ & corripientẽ vel obiurgantẽ potius oſtẽdebat. Nunc verò res ipſa obſcuriori, & arcana magis imagine portenditur: & diuini iudicij æquitas apertius declaratur. [*Stans ſuper murum litum*; Hebraicè eſt, *Super murum perpendiculi*;] murũ ad amuſſim extructum ſignificat, cuius examinator & probator Deus ipſe eſſet. atq. hac quidẽ imagine populũ Iſraëliticum, ciuitatemq́. ſuá omnibus iuſtitiæ, æquitatis & virtutis rationibus à ſe inſtitutá fuiſſe Deus declarabat, ſed tamẽ ea Reſpublica quæ religionis veræ ac ſanctæ auſpiciis cõſtituta fuerat, iiſdẽ ſublatis peruerſa eſt: quod quidem huiuſmodi oratione Iſaias notauerat: Quomodo facta eſt meretrix ciuitas fidelis, plena iudicij; iuſtitia habitauit in ea, nunc autẽ homicidę. Isai.1. Hoc Vates ille pluribus etiam & grauioribus perſequitur; quæ ſi legantur, huic explicando loco apprimè fuerint oportuna. Igitur ſimili trutinæ examine in iudicádo populo Deũ vſurum Vates videbat, atq. in eodem populo inſtituẽdo fuerat quondá vſus. Hoc eſt quod ait. *Et in manu eius trulla cæmentarij.* Perpendiculũ ſignificare voluit hæc tráſlatio: namq. in ſuperiori parte vbi nos explicuimus murũ perpendiculi, atq. in hoc etiá loco, eadem Hebraica vox *Anach* eſt, quę Hebraicè אנך & Arabice ſtannum ſignificat, ex qua materia, aut etiam plumbea ædificatoribus perpendicula, (quibus murorum rectitudo probari ſolet,) parantur. atque adeo hoc ſignotem omnem diuinum ad iudicium reuocandam iam eſſe Vates edoctus eſt: Nam perpendiculum vt trutina, regula & amuſſis, atque huius generis quæcunque ſunt, iudiciũ, æquitatem, atque iuſtitię ſeueritatem referunt. Neque id apud noſtros ſolùm, ſed apud exteros etiam auctores paſſim obſeruare eſt. Qua de re quæ diuerſis partibus ad vnum genus omnis reducitur, nos aliàs Deo duce proprio opere pluribus agemus. Hunc adeò locũ Chaldaicè ſic verſum legimus: [*Ecce Dominus ſtans ſuper murum iudicij, et coram ipſo iudicium erat.*] Quoniá vtrumq. eorũ ſpectrorũ quę antehac Vati fuerant oſtenſa, non tam ſigno aliquo, quàm ſimplici rei prout gerenda erát imagine, propoſitũ ante oculos fuit: propterea nulla oſtentis addita interrogatio eſt. Nunc verò quoniá nõ manifeſtum aliquod ſpectaculũ, ſed agendæ ratio rei, & modus ſignificatus eſt; nẽpe perpendiculũ; murus, & examinator oſtenſus, opus fuit vt Vates interrogaretur, num quod ſibi oſtẽderetur, intelligeret? [*Et dixit Dominus ad me: quid tu vides Amos? et dixi trullâ cæmentarij.*] Etenim hoc modo cum ſactis vatibus Deũ agere conſueuiſſe, pluribus exemplis apud Danielẽ, atque alios, & in Apocalypſis libro obſeruauimus: vt quæ manifeſta, intellectuq́. facilia ſunt, oſtendantur tantũ: quæ verò obſcuriora quadá figura proponuntur, ea interrogationibus, cõſultationibusq́., atq. etiá interpretationibus ſpectatori Vati exponátur. Præterea etiá cùm ſuperiores duæ viſiones diuiná irá atque obiurgationẽ præferrent, quibus extrema ferè populo calamitas ad internecionẽ vſque paráda eſſet, nulla interrogatione opus eſſe videbatur: neque enim qui irati nimium ſunt, de eo quod iis quibus infenſi ſunt afferre cogitant malo, inquirendum, conſultandumq́ue eſſe putant. Nam ſi de illis rebus ingenti videlicet famė & peſtilentia interrogatus eſſet Amos, protinus duriſſimũ & grauiſſimum, atque omnibus modis, omni ſtudio & cura deprecandum malum videri ſibi reſpondiſſet; id quod nec rogatus, aut conſultus, tamẽ reſpõdit: & quis, inquit, ſuſcitabit Iacob, quia paruulus eſt? Verùm enimuero cum non integram & extremam populi totius perniciem; ſed certarũ partium & tribuũ abductionem, eamq́. non irati, atque vltoris Dei, ſed integerrimi atque æquiſſimi iudicis ſententia paratam, tertio hoc ſpectro videret, cũmodè rogatus æquitatẽ ſibi agnoſci reſpõdit, nec tam iuſtè atq. æquè ſentẽtiæ intercedendũ fore exiſtimauit. [*Quid tu vides Amòs?*] Appelládo Vatis numine illius etiá ſentẽtiá rogare viſus eſt. Quidná hoc, inquit, tibi videtur Amos? Nihil ęquius, nihil clemẽtius eo iudice inueniri, aut prędicari poteſt, qui de eo quod exercere paret iudicio, pientiſſimi ac ſimpliciſſimi viri, atq. ardẽtiſſimo in populi ſalutẽ ſtudio flagrátis, cenſurá petat; eidemq. ſuá omnino ſententiam probet; quem de rei periculo minuendo ſolicitum eſſe intellexit. [*Et dixi trullam cæmẽtarij.*] Summá, ait, ęquitatem ego cognoſco cuius rationibus vt nõ aſſentiar, nulla omnino re adduci poſſum. Quo in loco illud obſeruatione dignũ eſt, iratũ Deũ, atque obiurgare grauius etiam parantẽ; quo minus extremam in populos effundat iram; ſupplicibus tamen precibus adiri fas eſſe, & ſanctè

atque legitimè placari poſſe: eundem verò cùm ad iudicium atque æquitatem populorum cauſas reuocare inſtituit, iudicemq́. agere cogitat, quo minus officio ſatisfaciat ſuo aut impediri, aut precibus detineri non poſſe, tantumq́. illud præſtari, vt exercendi à ſe iudicij rationem hominibus ipſis, qui intercedere ſtuduerint, probandá, examinadamq́. permittat. Ita adeo fieri interdum, vt quibus grauius malum inſtás deprecari, atq. auertere licuerit, leuius etiam aliquod auertendum procurare, integrum non ſit. quam rem Deus ipſe apud Vatem hac oratione declarat. [*Ecce ego ponam trullam in medio populi mei Iſraël: & non adijciam vltra ſuper inducere eum.*] Non extremam aliquam cladem ſibi irato in omnes parari, ſed pœnas tamē & ſupplicia, eaq́. tecto atque integro iudicio in quoſdam decerni, ait, qui primi omnium producēdi erunt, ſeueri etiam iudicij exemplo cæteris futuri. Atque adeo hanc ſententiam certam definitamq́ue ſibi eſſe, ideoque minimè reſcindendam: ſatis enim fuerit ſemel atq. iterum extrema omnia comminatum, tamen Vatis precibus atque interceſſione ceſſiſſe: nunc verò populo neque tantis malis perterrito, neque tanta clementia ab impietatis conſuetudine reuocato, cùm fortunarū penè omnium, tum multorum capitū ab hoſtibus abducendorū mulctá eſſe irrogandá. [*Ponam trullam in medio.*] Verbum *in medio*, nō omnibus, ſed certis quibuſdā gladiū captiuitatemq́. parari ſignificat, quo etiā modo in ſuperioribus dixerat: & ſubuertá in vobis. ſupra. [*Et non adijciam vltra ſuper inducere eum*, Hebraicè, *tranſire illi.*] Id quod Latinus dicit omittere, aut miſſum facere. Atque aliàs in ſacris libris, diſſimulare propter pœnitētiam dicitur. Ita nondum intercedentem aut deprecantem alioqui Vatem excipit, vt ab aditu etiam interceſſionis excludere videatur. Hæc enim diuinorum conſiliorum ratio eſt, vt qui iam ſemel ac ſæpe etiam facilem ſeſe, exorandumq́. præbuerit Deus, idē cauſa ad certū iudiciū, legitimamq́. ſentētiæ, normá reuocata, inexorabilē ſe difficileq́. oſtendat, Ezech.14. ſicut ſcriptū eſt: Vel ſi gladiū induxero ſuper terrá illá, & dixero gladio tranſi per terrá, & interfecero de ea hominē & iumentū, & tres viri, Noë, Daniel, & Iob, fuerint in medio eius viuo ego dicit Dominus, nō liberabūt filios neq. filias, ſed ipſi ſoli liberabuntur, &c. Et quoniā antiqua Iſraëlis religio adeo iā polluta, & prophanata fuerat, vt nō ſolùm in Bethel, Dan, & Galgalis, ſed in ſingulis etiam eius gentis oppidis, aræ ac templa vanorum deorum cultibus dicata, paſſim viſerentur: quemadmodum & apud Iudæos viſebantur, ſicut ſcriptum eſt: Quia ſecundum numerum vrbium tuarū fuerunt dij tui. Atque adeò huius tantæ ſuperſtitionis ſtudium aditum illis ad omnia ſcelera patefecerat. Propterea non in populos ſolùm, & priuatorum domos, ſed in huiuſmodi etiam ſacras, vel execrandas potius ædes, atque deinde in regiam quoque ipſam ex diuini iudicij ſententia calamitatem peruenturam confirmat, vt videlicet certam ob ſcelus pœnam, non populi ſolùm, ſed principum ſtrages, qui populo auctores fuerant: atque etiam locorum ipſorum, in quibus nefaria illa ſcelera admittebantur, demolitio teſtetur. Namque certa hæc atque conſtans perſonarum, rerum, locorumq́ue notatio, malū non caſu, ſed conſilio, ſed certo atque puro, ſeueroq́ue iudicio paratum arguit. Atque hoc eſt quòd ait:

Et demolientur excelſa idoli, & ſanctificationes Iſraël deſolabuntur: & conſurgam ſuper domum Ieroboam in gladio.

LATINVS vulgatæ editiónis interpres melius & commodius vertit [*excelſa idoli,*] quàm alij qui *excelſa Iſaac* verterunt. Namque nouus quidam appellandi Iſraëlitas modus fuiſſet, ſi Iſaaci nomine appellarentur, cùm nunquam aliàs niſi tantùm Iſraelis aut Iacobi, aut Ioſephi, aut Ephraim nominibus appellentur. Atque hæc res negotium quibuſdam ex Latinis & Hebræis commentatoribus exhibebat, quòd Hebraicè legerent *Excelſa Iſhaq*. Et quemadmodum noua hæc appellatio Iſraëlitis conuenire poſſet, id explicare vehementer laborabant: Quando Iſraëliticum populum Vates nunquam ad filios Abraham, aut ad Iſaac referre ſoleant, ſed ad Iacob, aut Iſraëlem, vt diximus; quod huius filij omnes ad promiſſionem pertinuiſſe ſciamus; Abrahami verò & Iſaaci nō omnes; Geneſ. ſicut ſcriptum eſt: In Iſaac vocabitur tibi nomen, & maior ſeruiet minori. Sed tamen hic nodus nomen ipſum Hebraicè accuratè legentibus nullus eſt. Namque *Iſhaq* ישׂחק per literam *Sin* ſcriptum hoc in loco eſt, cum Iſaaci viri nomen per *Tzadi* ſcribatur: ita יצחק nomen ipſum non de Iſaaco ſermonem haberi docuit. Nam quod verbum *Iſhaq* hoc in loco

loco vsurpauit Vates, derisionem significat, vt illud: Qui habitat in cælis, deridebit eos. „ Quamobrem fana illa prophanissima atque polluta, impia vanorum Deorum templa, excelsa derisionis ex veritate ipsa atque ex eo, qui mox futurus erat, euentu Deus appellauit, vt quas illi ædes ad risum, ad festos agendos dies, ad oppidorum ornamentum construxerant, propediem in ludibrium & contemptum vertendas funditusque euertendas esse significaret. Igitur interpres noster aptiori atque ad rem ipsam oportuniori verbo vsus est idoli quàm Isaac. Namque idoli nomen ipsum detestabile in sacris est, & variis nominibus ad ludibrium & vanitatem pertinentibus dici solet. [*Et sanctificationes Israël*, Hebraicè, *sanctuaria Israël*:] non quòd verè sanctuaria, sed ab Israëlitis consecrata dedicataque essent, cùm verum sanctuarium à Deo sacratum atque ornatum Dei, non Israëlis appellatione, celebre esset, sicut scriptum est: Sanctuarium tuum Exod.15. Domine quod firmauerunt manus tuæ. Igitur sanctuaria hæc quæ non à Deo, sed ab Israële parata, dicata, firmataque sunt, simul cum auctore ipso peritura esse ostendit; non sanctuarium Dei, sed Israëlis vocabat: namque Bethel regis sanctuarium ab Amasia pontifice inferius appellatur. Præterea etiam & Ieroboami familiæ clades his quæ prædicta sunt calamitatibus additur, quòd prima huius tantæ impietatis culpa in ea familia vt duce atque auctore resedisset. quam rem nos in hoc, & in ijs qui presserunt vatibus explicandis, latius (Christo gratia) explicuimus. [*Et consurgam super domum Ieroboã.*] Ieroboami filij Ioas Zachariam filium Salum Iabes filius interfecit, cuius occasu tota 4.Reg.15. Iehu familia fuit extincta. Ob eam igitur rem in Ieroboami domum tanquam in sceleris & impietatis arcem inuasurum se Deus minatur, quam magno impetu euertendam esse ostendit, cùm dicat: [*Et consurgam.*] Omnem porrò hanc stragem quam postremo loco perpẽdiculi imagine edendam Vati Deus ostenderat, ad tertium illud suorum iudiciorum siue exercituum genus pertinere ipse apertè exposuit, [*in gladio.*] Nam in Dei exercitibus gladium tertium esse docuimus.

Et misit Amasias sacerdos Bethel ad Ieroboam regem Israël, dicens:

QVAM ardenti, quamque acri humani generis hostis expugnandæ veritatis studio teneatur, quibusq. maximis & potentissimis rationibus in eam rem incumbere soleat, cùm multis aliis, tum hoc etiam exemplo docemur: namque ille diuinæ gloriæ, atque hominum salutis & felicitatis antiquus æmulator, noctes atque dies hoc insomnis agit, huic vni rei intentissimus semper est, vt prouideat & curet quemadmodũ humana animorum salus extinguatur, & diuina ex hominum salute gloria infringatur, aut saltem impediatur. Quam quidem ad rem sibi præstandam efficiendamque, iisdem ipsis quos vehementer odit, quos perditos maximè cupit, hominibus per summam fraudem deceptis vtitur: Etenim terrenorum commodorum leuissima ac vilissima proposita spe, quorundam animos tanta dementia deprauat, vt maxima illis, augustissima & oportunissima diuina, inquam, bona, aut nulla, aut minora, ac posthabenda, aut minori etiam studio atque cura petenda persuadeat. Hanc adeo ille rem duabus potissimum artibus, duobusque suorum consiliorum certissimis & oportunissimis administris vitiis parat, ambitione & auaritia: quorum tantam esse vim suo ipse periculo intellexit; vt qui iis tentati superatique fuerint, nullam neque pietatis, neque fidei, neque virtutis, nullã totius denique officij rationem præ suis commoditatibus habendam esse arbitrentur· ex quo fonte tanta scelerum, facinorum, iniuriarum in orbem inundatio, tanta publicarum rerum orta perturbatio est. Et profectò difficilis nimium, & desperanda virtutis sequendæ via optimo & pientissimo cuique esse videri posset, si tantùm hoc examine, atque his momentis existimanda res esset. Nam qui ad pietatis normam vitam instituere parat, hoc primum secum cogitet necesse est, magnum bellum inter virtutes & vitia iam inde ab instituti mundi initio esse; atque alterius quidem partis Deum simplicissimum & veracissimum; alterius verò antiquum illum omnium animantium terræ callidissimum serpentem Luciferum olim, nunc Sathanam dictum, imperatorem esse. Verùm enimuero rem ipsam per dissimiles atque omnino dispares milites, bellique duces agi; hinc enim pusillum virorum gregem esse natura imbecilliorem, arte & opi- Matth. bus longè minorem, industria simplicissimum, à nocendi studio atque vsu abhorrẽtem: illinc verò numerosum filiorum hominum exercitum ferox atque crudele giganteum

genus

genus in generatione sua prudentissimũ, opibus, potentiaq́. maximũ,studiis feruẽtissimum,& ad gerendam rem promptissimum,atque adeo ad suum locum,dignitatẽ,cõmoditatemq́. retinendã,atque vlterius etiã augẽdam & propagandã vehementer animatum,quodq́. minoribus,& imbecillioribus, suoq. iudicio cõtemptibilibus, abiectissimis,& stultissimis,omnique inopia affectis aduersariis cedere turpissimũ ducat. Igitur cum huiusmodi sibi aduersariis rem esse cogitare oportet eũ, quicunq. à vitiis alienissimum,& virtuti coniunctissimũ vitę genus sequi in animo statuerit suo,sicut scriptũ est: Ephes.6. Induite vos armaturã Dei,vt possitis stare aduersus insidias diaboli. Hi vtriusque partes Imperatores sunt;milites verò ex altera acie ij, quos fratres Apostolus nominat, simplicissima gẽs,atq. modestissima,nihil inter se maius,quàm fraternitatis familiaritatẽ,coęqualitatemq́. necessitudinis affectans. ex altera verò,qui contra pugnent, quales quantiq. hostes sint,ipse exponit: Quoniã non est nobis,inquit,colluctatio aduersus carnẽ & sanguinẽ,sed aduersus principes & potestates,aduersus mũdi rectores tenebrarũ harũ, spiritualia nequitiæ in cælestibus. Cum huiusmodi porrò aduersariis hac ratione gerẽdam rem esse statuere oportet,vt intelligatur inopia contra copiam; humilitate contra mundi splendorem; imbecillitate contra vim & potentiam; raritate contra multitudinem & frequentiam;summa inuidia contra maximam gratiam; denique simplicitate & veritate contra calliditatem,astum atque dolum esse pugnandum. Atque huius rei periculum in se factum posteritatis memoriæ ad ęternum piorum exemplum mandarũ esse voluit Amos,quo hostiles impetus & conatus omnes, nihil aduersus verã piẽtissimi hominis fortitudinẽ,& vitæ,officiiq́. integritatẽ valere ostenderet;neq. verã animorum libertatẽ quorundam hominum studiis, & maximis conatibus præcidi posse, quo minus susceptum sibi diuino imperio prædicandæ veritatis munus expleat, sicut scriptum Matt.10. est: Nolite timere eos qui occidunt corpus, animam autem occidere non possunt: sed potius timete eum,qui cùm corpus occiderit, animam etiam in gehennam mittere potest. Ex quo consequitur nullam rem esse, quæ fortitudinem, magnitudinemq́. animi, grauitatem,patientiam,& humanarum rerum despicientiam magis confirmet & stabiliat,quàm Dei timor, antiquis tẽporibus nunquã satis prædicata, nostris autem diebus Esai.51. vehementer desiderata virtus,de qua scriptum est: Ego ipse consolabor vos: quis tu, vt timeres ab homine mortali,& filio hominis, qui quasi fœnum ita arescet? & oblitus es Domini factoris tui: qui tetendit cælos & fundauit terram. Hunc adeò longiùs,quàm pro Commentarij ratione, sermonem rẽpetere visum est;quòd ipsa Vatis oratio repẽte ex vaticinio in historiam mutata id postulare videretur: in qua operæpretiũ cognoscere est,quemadmodum malitiosum & fraudulẽtum hominum genus, quibus veritas odio & quibus potior priuata commoditas, quàm publica salus atque vtilitas est,simplicissimis & sanctissimis viris, quorum actiones suis studiis impedimento esse crediderit, insidiari soleat; eorumque res omnes, dicta atque facta obseruare, tempusque callidè aucupari,quo minori sui nota,minori populi tumultu,honestiori legum, religionis aut iuris,aut maiestatis conseruandæ prætextu, iniustè lædere,aperteque possit impugnare. Atque id quidem cum causæ ipsius simplicitate & veritate obtenturos se sperare non Matth.26. possint,calumnia tamen & malitiosa quadam rerum ac verborum interpretatione aggrediuntur,cuiusmodi illud est: Hic dixit,possum destruere templum hoc manufactũ, & in triduo reædificare illud. Ille autem (sacer historicus ait) de templo corporis sui dixerat. Igitur cùm Amasiæ pontificis Bethel atque aliorum hominum animi, quibus tota illa superstitionis & cultus ratio commoda ad ambitionem fouendam existimabatur,simplici illa Amosi Vatis libertate atque actionibus offenderentur,sanctissimi & integerrimi viri aut vi,aut iudicio euertendi occasionem captabant: cui vt primum data est,vel leuissimæ occurrentes,quanta sedulitate id fieri potuit, maleuolentissimam obtrectationem,odiumq́ue suum,si non euẽtu ipso,at tamen conatu atque diligenti opera patefecerunt: Namque regio Ieroboami nomine in Vatis oratione audito, repente illa tam diu desiderata commoditas exorta est; qua regiæ maiestatis causam suis odiis & commodis prætenderent. Quamobrem quæ priuatis sui ipsorum nominibus agere hactenus dubitauerant, nunc publico regis nomine apertè atque diligentissimè agere incipiunt, quo melius & commodius rebus suis consulerent, & studium, diligentiamq́ue suam regi ac populo probarent. Cumq́ue maximè propria commoda, & dignita-

dignitatem conseruassent, optimè de rege, de principibus, atque de tota republica mereri esse putarentur. Itaque rem ficto officio & maxima cum diligentia Amasias pontifex agit, vt nuntiis & literis missis, Vatis nomen apud regem de nouarum rerum studio, de læsæ maiestatis perfidia deque insidiis deferat: atq. idem ipse interim Vatem quàm tumultuosissimè adortus, regis metu perterrere, & loco cedere, atque officio repellere, ac fugare conetur. quam profectò rem si is effecisset, totam causam obtinuisse videretur: namque Vatis fuga vaticinio fidem, auctoritatemque adimeret, suisq; studiis & delationibus, simulatæque sedulitati vel maximam afferret. [*Et misit Amasias sacerdos Bethel ad Ieroboam regem.*] Ipsa res & narrationis ratio Amos Vatem apud Bethel vaticinatum fuisse indicare videtur: quòd eum locum potissimum ad munus suum explendum delegerit, qui maximo ad impietatem conseruandam Israëlitis momento esset; quiq. maxima eius gentis hominum frequẽtia quotidie celebraretur: atque ita vaticinij & diuinarum reprehensionũ atq. minarum notitia plurimis hominum, imò vniuersæ regioni, communis atque aperta esse potuit. Sed illud mirandum est, cur tam diu Amasias, atq. illud sacrificulorũ collegium Vatem aduersus superstitionem vna atque altera, & tertia etiam actione orantem passus fuerit, cùm verissimilè sit eos statim primo etiam illius verbo offensos, quòd ea res ad suam ipsorum dignitatem, commodaq. minuenda pertinuisset: Non enim puto si quis temporibus his Vates, aut sanctissimus aliàs vir, vel de corruptis moribus apud nostros, vel de violata religionis societate & fide apud eos qui à nobis diffident tanto studio, tam acri, vehementi atque incitata oratione cum multorũ qui in culpa essent, quorumq. res ageretur, offensione diceret, tam diuturna quorundã hominum patientia vteretur; quibus non tantum quid effici tandem, quantum quid contra eam libertatem moliri tentarique posse experiundum esse existimaretur. Sed nos præter diuinam prouidentiam quæ sanctissimorum hominum rationibus, actionibusque omnibus semper adest, quorum vel capilli omnes numerati sunt, neque vnus in terram nisi oportunè & commodè defluere sinitur. illud etiam arbitramur consilium quidem & voluntatem Amasiæ sacerdoti & sociis euertendi Vatem nunquam defuisse; oportunitatem verò & occasionem, qua id suo maximè commodo fieri posset, humana quadam prudentia fuisse expectatam; eamque vbi ex sentẽtia nacti essent, vt regio nomine, & auctoritate suam ipsi rem, suamque causam tueri & defendere possent, diligenter esse captam. Neq. verò interim vulgi animos ad superstitionẽ cõfirmare desistebãt, cùm ea causa imperitæ multitudini plausibilis populарisq. magis, quàm vera religio esset, & multo plures sui propugnatores, quàm expugnatores haberet. Aberat autẽ ab eo loco Ieroboã rex; quæ res maiori cõmoditati Amasiæ sacerdoti fuit, vt suspicionẽ, indignationemq. regiã aduersus Vatẽ cõmoueret: Namq, & sacerdotalis auctoritas, & absentia, quæ grauiores multo res fingere sibi solet, & primi, tametsi falsi rumores, & nũtij ipsius (quem cõmodè ad eam rem instructum fuisse res ipsa docet) oratio persuadere regi facilè poterant. Magno itaq. studio, & excogitato consilio nuntium à pontifice, cui plurimum tribuebat rex, missum esse intelligimus; literarum autem, atq. allati ad regem nuntij argumentum hoc fuit:

Rebellauit contra te Amos in medio domus Israël. non poterit terra sustinere vniuersos sermones eius.

HÆC iam iniquissimo cuiq. homini ad calumniã peruulgata & satis munita via est; innocẽtis & boni viri negotia, sermones, & omnẽ consiliorũ rationẽ peruersè inuertere, atque aliter quã res ipsa habet, interpretari. Omniũ quidẽ quos Amos hactenus habuerat sermonũ, illa breuiter summa, atque illud argumentum fuerat: Deum ob violatam religionem officiumq. desertum Israëlitis esse iratum; quibus nisi ad bonã frugem sese recipere studẽtibus, graues ad correctionẽ, deinde grauissimę ad animaduersionẽ pœnę essent paratæ. proprerea illos à se admoneri, & iam liberius etiam accusari, vt magnum malum vitæ emendatione fugerent; alioqui Deum tandem seuerum iudicem experturi, quem clementem interim, vltroque rogantem, misericordem patrem excipere nollent. eã autẽ calamitatẽ omnibus & summis & infimis hominibus, & populo et principibus atque regiæ etiã familiæ, quicunq. in culpa fuissent, cõmunem fore. Hanc adeò totã rationẽ ita Amasias mutauit; ita rectã Vatis dispositionẽ peruersè benè dicta malè interpretatus est, vt bonũ et simplicem virũ, nihil minus cogitantẽ, seditionis argueret: Nam

Nam neque de religionis instauratione, neque de motibus, officioque restituendo, quæ plurima & optima dicta, perorataque illi fuerant, vllum verbum, sed de regis maiestate, nomineque violato, de populari tumultu & seditione quędam falsa narrauit & affirmauit, eaq; tragicis amplificauit verbis. [*Rebellauit*, Hebraicè est, *Colligauit contra te.*] Coniurationem verbum hoc significat; vt doceret sceleratissimam conspirationē ab Amoso pastore pauperrimo, sed rei familiaris inopia, & nouarum rerum cupiditate, ac spe audacissimo fuisse conflatam: quæ nisi quàm celerrimè extinguatur, magnū publicis rebus, sed primū & maximum regi ipsi periculum paritura sit. namque res neque occultè iā, neque priuatè agitur, *Sed in medio domus Israël, in Bethel*, publico maximè & frequentissimo totius regionis loco, ita vt malum ipsum, cuius stirpes adeo altæ cōspicuæque essent, fundamentum & radices altiores habere videretur: at ne vniuersa ea regio seditionibus & tumultibus turbaretur, vehementer esse metuendum. [*Non poterit terra sustinere vniuersos sermones eius.*] Adeo, inquit, graues, frequentes, duros, & maleuolos de te sermones tota Israëlitica regio dissipat, vt fieri non possit, quin multorum aduersum te animi irritentur, & quod malum ille populo tua culpa serendum prædicit, aliàs eiusdem sententia, aliàs ineuitabili tui nece expiandum auertendumque curent: namq; tibi imprimis cædem, deinde populo captiuitatem minatur; id commune periculum, si qui sunt, qui aut tibi malè velint, qui nonnulli fortassis erunt, aut qui sibi populoque consultum cupiant, quos plurimos esse necesse est, vbi primum turbari res cœperint, tuo vnius capite obiecto vitare cogitabunt.

Hæc enim dicit Amos: in gladio morietur Ieroboam; & Israël captiuus migrabit de terra sua.

VEHEMENTEM regi metum incutere hac ratione Amasias conatur, vt grauius in Vatem odium statuat, & perturbati regis iussu celerem, temerariaque sententia decretam necem innocenti afferat: Nulla enim re magis perturbari potuit rex, quàm intentatæ & procuratæ sibi mortis nuntio audito; graue enim fuerat populum concitare; grauiùs maleuolis sermonibus, & ad nouandas res idoneis terram dissipare; grauissimum autem regi ipsi mortem & ferrum apertè minitari: atque ad eam accelerandam publicæ calamitatis metum populo iniicere. Ita omnis ea quæ ab Amasia impiissimo relata ratio est, eò pertinuit, vt regis animum ab omni aliâ religionis, aut publicæ rei cogitatione ad suæ salutis curam, atque ad Amosi odium conuerteret. Tota autem hęc res mendacio, calumnia & dolo nitebatur: neque enim Vates Ieroboamum filium Ioas gladio periturum aut visione acceperat, aut prædixerat vnquàm, sed tantùm id sibi ostensum affirmauerat, idololatriæ cultores quosdam cum templis ipsis fore euertendos, atque in Ieroboami domum, non in Ieroboamum ipsum ferro esse inuadendum. O execrādam hominum malitiam, quos aduersus nudam atque apertam veritatem falsitate contendere non pudeat; quam tamen in omnibus locis parum firmamenti, & parum vitium habere intelligunt. [*Et Israël captiuus ducetur de terra sua*, Hebraicè est, *Et Israël migrare migrabit de humo sua.*] ita vt funditus euellendos abducendosq́. Israëlitas omnes referret: Namque illa vox ADAMA, pro qua nos humum vertimus, natiuum cuiuspiam solum significat. quod tamen non hactenus Amos prædixerat, aut affirmauerat, sed Israëlitarum partem gladio ab hoste feriendam ad cæterorum correctionem sibi visam esse docuerat; idque non vna tantùm expeditione, sed altera atque altera hostes facturos indicauerat: atque ea res perpendiculi imagine ostensa est. Cùm verò rex sententiam de hac re suam pronuntiare, & Amasiæ transmittere diuitius cunctaretur, quod fortasse causa ipsa sapiente iudice, atque ęquo quæsitore indigere visa est (neque enim quicquā ad eum quem acceperant nuntiū, à Ieroboamo responsum fuisse legimus) interea pontifex nouam prohibendi à vaticinio Prophetæ viam munit, non minus illa altera dolosi consilij plenam: nam qui mittendo ad regem nuntio, ardens regiæ dignitatis & communis populi salutis atque pacis studium, fictumque officium simulauerat; idem amicè & beneuolè Vatem adortus, loco cedere, officiumq́. suū deserere suadet; vt dissimulato odio non tā suā causam agere; quā Vati prospicere atq. cōsulere putaretur; & cui vna regis salus curę esse in altero negotio visa est; in hoc nulla neq. regię dignitatis, neq. salutis, neq. publicę rei cōmodi, sed Vatis tātùm incolumitatis & officij ratio haberi simulatur.

Et dixit Amasias ad Amos: Qui vides, gradere, fuge in terram Iuda: & comede ibi panem, & prophetabis ibi.

IN MISSIS ad regem literis nomen tantùm Amos contemptus causa auditur, quod ignominiæ genus & ignobilitatis indiciũ antiquis fuit nomine tãtũ suo quemquã dicere. Vt. non est hic filius Ioseph, &c. & mater eius vocatur Maria, & fratres eius. &c. namque infimus ignobilitatis gradus est, cùm quis nomen solum tuetur suum, neque præterquam quòd homo sit, & ruffus dicatur, aliud quippiam splendoris aut à maioribus accepit suis, aut ipse sibi sua industria peperit. Itaque ad regiam indignationem augendam pertinuit, quòd in illa delatione Amos diceretur. Nunc verò quòd non suo, sed muneris & personæ quam agebat nomine appelletur, ad fictum honorem, atq. dolosam pertinet adulationem. Omnia hæc mysteriis plena, & notatione animaduersioneq́. dignissima sunt, si tantum ingenij & otij nobis esset, vt explicare singula pro dignitate daretur; sed doctissimis atque piętissimis Christianis viris legenda nostra scripta fore speramus, quibus nos plurimarum rerum non explicatores, sed iudices præbere satis duximus. [*Qui vides.*] Grauissimum, magnæq́ue apud se auctoritatis prophetę munus officiumque esse profitetur; quodq. ille pro sua parte omni studio, opera, atque consilio iuuare & fouere cogitet. Quamobrẽ cùm per principũ potentiã, atq loci importunitatẽ suũ munus & diuinũ plane & certissimũ constanter & liberè exequi non possit, consultissimũ sibi videri vt mutato tãtùm loco, & salutẽ suã, & officij auctoritatẽ tueatur: fieri enim non posse, vt in tanta rerum & temporũ turbatione, in tanta principum vi atque potentia perseuerare ipse, atque susceptum negotium transigere valeat: quippe quem vel in instantẽ iam Israëlitis à se prædictam famem, vel in regis iram cadere necesse sit. Vtrumuis autem quo minus ille negotio officioq́ue suo satisfaciat, magno esse impedimento. Non ergo se illi ne vaticinetur, ne mores hominum reprehendat, suadere, sed vt eò se conferat, vbi id quàm commodissimè, & maiori cum vtilitatis spe fieri præstariq́ue posset. Commodissimum verò ad eam rem locum Iudæorum terram esse, vbi antiquum adhuc templum magna hominum frequentia celebraretur; vbi maior prophetarum copia, maior & studiosior discipulorum, qui hos libenter audirent, assidueq́. sequerentur, esset muneris; à quibus communis atque antiquæ religionis officium repetere integrum foret, quod illa religionis ratio nondum plenè esset extincta, quando verum Dei nomen iisdem quibus antea ritibus & cęremoniis coleretur; & si nonnulla noue inuecta fuissent, quæ dignitatem, officium, moderationem in priuatis, ciuilibus & sacris rebus, splendorem in publicis nonnihil maculassent, spem tamẽ esse eam vitiosam consuetudinẽ prophetica diligentia & sedulitate corrigi & emendari posse. Apud Israëlitas verò, inutilem superuacaneumq́ue fore, quicunque à vate vno susciperetur, laborem; quando in eum iam locum deducta esset res, vt corrigi omnino restituiq́ue nequiret, quæ non vulgi solùm opinionibus corruptis, sed regia magis potentia atque auctoritate niteretur. namque eam, quæ in Bethel religionis causa frequentabatur ædes, in quam Vates ipse acerbius inuehebatur, regis voto & certo consilio sacratã, auctam, & magnis operibus, atque regia etiam arce ornatam esse constabat; quòd ea maxima & certissima fundandi & stabiliendi imperij sit visa ratio, quam commutare velle, nisi dominandi omnino voluntate primum deposita, longe sit difficillimum; neque verò regibus persuaderi facilè posse, vt priuatæ vitæ studio coronam deponant, quam ipsi summum sibi bonum omnibus artibus, rationibus, compendiis & dispendiis, omni etiam nefaria humani atque diuini iuris violatione appetẽdum existimant. Indignum igitur esse tantum operæ, studij, sedulitatis & negotij aduersus stultum atque obsequentem regi suo populum, aduersusq́ue potentissimum, & propositi tenacissimum regem, frustra à Vate consumi, quæ minori labore, certiori exitu ac successu, maiori sui commodo, Iudæis impendi potuissent. Hoc argumento, atque his rationibus excogitatum & fucatũ sermonẽ Amasias põtifex apud Amos Vatem habebat: [*Qui vides*, Hebraicè, *Videns*,] Beneuolentiam primum à suo de Vatis officij ac muneris dignitate atque integritate, iudicio simulatè captat; vt ficto sese studio insinuans, commodius virum decipiat. sic enim dolosi fraudulentiq́ue homines eos quorum consiliis, saluti, & dignitati maximè insidiantur, aggredi sæpe solent. cuiusmodi illud est: Magister scimus „ Matth. 22.

quia verax es,& viam Dei in veritate doces, & non eſt tibi cura de aliquo,&c. Simulat autem Amaſias dolere vehementer ſe,quòd tantus,tam grauis,tantaq́. auctoritate prædìtus Vates,qui non quocunque modo, ſed interna viſione à Deo doctus, de magnis rebus verba faciat, indignam dignitate officioque ſuo ciuitatem, & duram nimium prouinciam ſuſceperit: quæ regis potius voluntati & arbitrio, quàm propheticis illius conſiliis & præceptis paritura obedituraque ſit. hortari propterea illum vt faciſem officioſamq́ue magis ſibi prouinciam depoſcat & habeat, vbi munere, laboribuſq́ue ſuis commodius atque vtilius perfungatur. [*Gradere, fuge in terram Iuda: gradere*, Hebraicè, *Veni.*] Hortationem,excitationemq́ue verbum hoc ſæpiſſime ſignificat,vt: Venite exultemus Domino,&c. Studium autem ſuum vehementer illi probare atque perſnadere intendit,hortatus vt ſeſe in fugam daret; quòd eadem opera,vnoq́ue conſilio & magnũ vitæ periculum declinare,& id quod profitebatur ſtudium ac munus exequi cómodius poſſet. namq. ſi in ſuſcepta canſa,propoſitaque Iſraëlis reprehendendi conſilio permanere vellet,incertiſſimo aut nullo potius publicæ vtilitatis, & reſtituendæ religionis, ac morum euentu certiſſimũ ſibi periculum eſſet creaturus. Quòd ſi ſeſe ad terram Iuda transferret,minorẽ illic hominũ pertinaciam,minorẽ principum iracundiam, maiorẽ dictis ſuis fidem,certiore etiã ſuo cómodo experiri poſſet. [*Et comede ibi panem, et prophetabis ibi.*] Quoniam proximã eſſe Iſraëlitis famẽ annonæq́. caritatẽ prædixerat Amos, eam rem vt certã à ſe exceptã Amaſias arripit, qua vati fugã etiã perſuadeat: quòd nihil aliud præſtãdum illi foret,ſi in Bethel permanere decreuiſſet,quàm vt magno totis diebus reprehendendi atque vaticinandi labore conſumpto,ſi non regis gladio,fame tamẽ & inedia eſſet periturus. Neque enim à gente tantæ inopiæ tempore cibum ei eſſe ſuppeditandum,quem omni populo tum ob regis odium,tum ob prædictum & denunciatum malum inuiſum fore neceſſe eſſet. Solet enim vulgus hominum eos qui certiſſima mala publicè denuntiarint,perinde quaſi ipſi vltro attulerint,graui odio,ſummaq. inuidia proſequi. ex qua re factum eſt,vt Achab rex Heliam Vatem inimiciſſimè inſectaretur, ſicut ſcriptum eſt: (3.Reg.18.) Viuit Dominus Deus tuus,quòd non eſt gens,aut regnum, “ quò non miſerit Dominus meus te requirens; & reſpondentibus omnibus non eſt hic, “ adurauit regna ſingula & gentes,&c. Quamobrem ſi hac in qua tibi nihil proficiendũ eſt relicta ciuitate & gente,imò toto regno, in Iudam te contuleris; & viuere commodius,& munus tuum liberius,maiorique cum fructu & certiori euentu exequi poteris.

Et in Bethel non adiicies vltrà vt prophetes, quoniam ſanctificatio regis eſt, & domus regni eſt.

NAM cum tanto,tamq́ue aſſiduo ad vaticinãdum labore inſumpto nihil hactenus profeceris; quantum porrò ſi inſtiteris & contenderis ſis effecturus, ex hoc cóiecturam facere licebit;te nimirum duriores hominum ad officium faciendum grauiores & infeſtos magis in te animos,maiorẽ principum atq. regis inuidiã eſſe experturũ. Quoniã rex eam ſibi rem acerrimè defendendã iudicabit,quam ipſe tanto ad imperiũ ſuũ fundandũ atque firmandũ ſtudio, tantoq́. molimine inſtituerit. namque primũ Bethelicę ædis religionem ſua ipſe auctoritate auxit, & regio nomine & voto ſanctiſſimam atque auguſtiſſimã populo eſſe voluit: at verò alteram illam ædem, quæ apud Dan conſecrata eſt,populi magis,quàm ſuũ monumentũ,aut regia appellatione notandum fore curauit: hanc autẽ cùm ipſe ſibi adoptauerit,magnaq́. frequentia aſſiduè ſibi ſupplicationis cauſa inſtituerit,nó ſolùm aris,donis & ſimulachris ornauit; ſed regia arce conſtructa illuſtrauit; quod hunc locum & religionis ſibi, & regij ſolij principem eſſe voluerit. Iam verò cùm te non apud Dan,ſed apud Bethel à principio rem geſſiſſe viderit, non iã populi cauſam,ſed ſuam agi interpretabitur rex,neq. tam in publicos mores,quàm in ſua vota,inſtituta,imperia,rationeſq́ue omnes inuectum eſſe, ſibiq́ue hac arte inſidiari putabit: Qui enim Betheli ceremonias,religionemq́. reprehẽdit,is regia conſilia,regemq́. ipſum impugnare videtur. [*Quoniam ſanctificatio regis eſt, et domus regni eſt.*] Priuatis votis & conſiliis regi magis,quàm populo deſtinata: quanquam autem regia Iſraelitarum vrbs Samaria fuit munitiſſima arce illuſtris, tamen apud Bethel regiam etiam domum conſtructam à Ieroboamo fuiſſe ex hoc loco docemur, quòd rex hac ratione maiorem religionem atque admirationem loco apud populum parauerit, & frequentiorẽ ædem

cutauerit,

curauerit,facilè enim populus,quæ regibus & principibus gratissima esse intelligit, admiratur,sicut scriptum est: In luce facierum regis vita,& volunras eius sicut nubes serotina. Prou.13. Porrò Bethelis ædem priuato studio, & regia auctoritate consecrarā à Ieroboamo fuisse in historiis regum legimus. Altare similiter fecit in Bethel, vt immolaret vitulis 1.Reg.12. quos fabricatus fuerat,constituitque in Bethel sacerdotes excelsorum quæ fecerat. Et » ascendit super altare quod extruxerat in Bethel,&c. Itaque Bethel totius religionis,seu » potius superstitionis principem locum,&regio nomine dedicatum, regiaque præsentia » & frequētia celebrem esse voluit. Hactenus Amasiæ oratio est, quæ vafrum hominem & astutum,callidiq. consilij artificem egregium planè arguit; cuius hæc breuiter summa est: Probari sibi,admirationique esse Amosi vaticinandi studium & officium; molestum tamen vehementer esse, quòd homo publicæ vtilitaris cupidissimus & acerrimus vitiorum insectator eam nactus fuerit prouinciā, quam liberè atque ex sententia administrare non queat. hortari se propterea illum,vt officiosiorem aliam sibi deposcat; in qua officio voluntarique suæ melius satisfacere, & saluti suæ possit consulere. Ita adeo Amosi officium non tam ad diuinum imperium, quàm ad Vatis institutum consilium & voluntatem refert,quòd ille quanquam diuinitus cōparatus ad eam rem fuerit,vt vaticinetur, vt tamen in hoc aut in illo loco munus administret suum, id porrò arbitrij proprij fuerit. Hanc adeo doli & astus plenam orationem sic Amos excepit, atque refellit,vt Amasiæ consilium sibi esse perspectum ostendat,doceatque neque sibi aliter quàm hactenus egerit,agere integrum esse; neq. ab Amasia ipso, aut ab alio quopiam homine vlla vi,aut dolo,aut consilio obstari posse, quo minus intrepidè & constanter impositum sibi onus,quò Deus iusserit,perferatur.

Respondítque Amos, & dixit ad Amasiam: Non sum propheta, & non sum filius prophetæ: sed armentarius ego sum, vellicans sycomoros.

QVANQVAM Amosi officium apertè probare Amasias videbatur,tamen nimiam prophetandi cupiditatem occultè subnotabat,eamq. ad ambitionem potius, quàm ad populi corrigendi studium referre visus est; quòd à Vate id negotiū quod transigi prorsum non posse videret,vrgeri tamen & importunè instari reprehenderet; idque adeo in Bethel regia maximè ciuitate & regio loco ab illo fieri,propterea quòd nomini sibi parando,& aucupandæ gloriæ operā nauari intellexisset. nam qui huic inhiant, frequentissima & celeberrima loca petere plerumque ad eam venandam consueuêre: cuiusmodi consilio cognati atque propinqui Christo nominis sibi & gloriæ popularis parandæ auctores esse studebant: Ostende,inquiunt, teipsum mundo. Ita eadem opera,eadē Luc. oratione Amasias officium suum simulare, & gloriæ cupiditatem obiicere, atque exprobrare Amoso intendebat: vsqueadeo omnis versutorum & fallacium hominum fucata & malitiosa oratio veneno plena est. Verùm enimuero omnem eam calumniam probè perspectam sapientissimè diluit Amos; cùm neque ambitione, neque cupiditate sua, neque vlla plane cupiditate partes illas vltro susceptas, sed à Deo cuius imperium detrectare nefas sit,impositas fuisse confirmet: namque verisimile non esse aliquem hominē id negotium aggredi velle,ad quod nulla arte,nullis opibus instructus fuerit: quòd si repente aggressus strennuè gerere videatur,non ad hominis ipsius facultatem,aut studium,sed ad diuinum potius consilium referendum esse; ita adeo se publicè vaticinari, & viria hominum reprehendere nunquam in animum inducere potuisse, hominem nimirum ab huiusmodi rationibus,natura,arte, vitæque instituto longè alienissimum. Neque enim ipse propheticum munus professus ab ineunte ætate est,vt Samuel,atque alij; neque à maioribus suis accepit,aut à præceptore aliquo Vate didicit, quemadmodum cæteri qui prophetarum filij & discipuli dicebantur, quos magistri diuinam legis interpretationem docentes,ad virtutis studium,atque ad vitia accusanda & dissuadenda,pietatemque suadendam instituebant, eosdemque plerumque diuinus spiritus ad futura,absentiaque videnda excitabat; vt Heliseus,atque Helisei puer ille in regum historiis celebratus. Itaque prophetici muneris auctoritatem & facultatem non sibi studio,aut institutione,aut alio antiquo nomine fuisse cōparatam: qui vitæ studio armentarius hactenus fuerit,eaque innocentissima arte tenuem victum,qui tamen satis ad vi-

uendum homini probo humilique esset, parare cõsueuisset. Eius autem studium & facultatem omnem, non alio quam in vellicandis sycomoris positam fuisse, cuius ad munus suum oportunè idoneum se artificem præbere studebat, eamque oportunissimá artem iudicari, si creditos sibi boues quàm optime pasceret; maximè auté hyeme, cùm deficientibus herbis fronde saturanda arméta sunt propterea se ei rei operá dare solitú vt Sycomoros vellicaret, optimusque esset frondator. Hæc cura nostris pastoribus vulgò *Ramonear* dicitur. Non esse auté vero simile hominé eiusmodi rei intentú id ambitiosè cogitare, quemadmodú ea quam ipse nunquam fuerat professus, quamq. omninu ignorabat, arte, sese frequenti & à sua consuetudine alieno populo, regibus atq. principibus spectandú admirandumq. exhiberet. neque tamen mirum videri debere, si ex eo vitæ genere atq. studio assumptus repente propheta extitisset; quando neq. id nouum, neq. rarum fuerit, vt Deus viros ex gregibus deligat; quibus magnas res gerédas committat, maximasq. de grauissimis rebus legationes det. Cuius rei illustria exépla in Mose atque
Exod.3. in Dauid statui possunt: quorum alterum elegit Deus vt populum suum de miserrima seruitute educeret, prophetamque ad eam rem creauit. alterum etiá tulit de gregibus
Psalm.77. ouium; depost fœtantes accepit eum, pascere Iacob seruum suum, & Israël hęreditatem
„ suam; cùm nullis illi antea rebus, nullis ad id quod Deus per eos agendum parabat artibus instructi, ornatiue essent: namque alter tanto muneri minus se idoneum esse excusabat: alter se omnium fratrum suorum, atque hominum etiam omnium minimum profitebatur, solo verò Dei imperio, beneficio & gratia ad id fuisse, quod esset, vterq. prædicabat. Eodem omnino exemplo, simili consilio se, quoniam ita visum Deo fuisset, ad eam quam gerebat rem, legatum esse.

Et tulit me Dominus cùm sequerer gregem, & dixit Dominus ad me. Vade propheta ad populum meum Israël.

SIMILI omnino orationis figura parem magnis prophetis auctoritatem muneri, officioque suo cóciliat: namque alter ex ouibus vel se excusans ad deducendú populú: alter verò ex ouibus etiá tantæ sese rei indignú atq. imparé professus, ad pascendú populum suú à Deo assumpti sunt. Ita etiam se, cú sequeretur gregé (qué non ipse vltro reliquisset) assumptú; atq; iisdé quibus illi verbis iussum, [*Vade & propheta ad populum meú Israel.*] Cur auté cùm se bubulcú fuerit professus, de grege assumptú affirmet, in causa esse potuit, quòd oues & boues fortasse pascebat; eam auté parté ad rationé suá potissimum arripuit, quæ cum ipsa quam tuebatur causa maximè cóueniret: namq. pastorale munus, maximè autem eorum qui ouibus custodiendis & pascendis præsunt, regendorum populorum simillimum est: Quippe cùm vt pastores, sic eos qui publicam rem sua pro parte gerunt, acri diligentiq. eorum, quibus præsunt, cura & solicitudine teneri oporteat; eò quòd populus ouium gregi simillimus sit, qui nisi alieno consilio rectè pascatur & gubernetur, suæ tantùm voluntati aut libidini relictus citissimè dispersus, atq.
Mat.6. „ errans perit, sicut scriptum de vtroque genere est: Vidés autem turbas misertus est eis,
„ quia erant vexari, & iacentes sicut oues non habentes pastorem. Atque adeo huiusmodi artis viros dignos esse voluit Deus, quibus publica geréda committeret; vtpote in minori & leuiori re, quantam maioribus curam atque operá impendere oporteret, assidua meditatione doctos. Huic sententiæ persimile illud est, quod piscatoribus à Christo
Matth.5. est dictum: Venite post me, & faciam vos fieri piscatores hominum. vt ostenderet eodé
» studio, eadé omnino, sed pro rerum æstimatione maiori auiditate ad piscandum in cælorum regnum homines, atque ad pisces in vsum & mercem capiédos vti oportere. Itaque dum vitæ artisque suę humilitate proposita, appositá sibi latenter ab Amasia notam soluit Amos, maximam, hoc est, omnino diuinam muneri suo auctoritatem cóciliat, & maximam de se eidem gerendo muneri profitetur fidem, qui non minorem curam & operá in Dei populo, doctrina & orationibus, actionibusque suis docendo, quàm nuper, dú gregé sequeretur pascendo positurus sit Neq. verò integrú illi esse dum ad Israëlitas missus fuerit, aliò se posse cóferre, neq. ab officio suo strennuè & fideliter pręstádo posse ab Amasia, aut ab alio quopiá homine fallaci & dolosa oratione reuocari, aut vlla spe, vel metu proposito deterreri; neque vllo alio modo, aut humano cósilio, aut vi abduci, quo minus

minus in eum, ad quem missus est, populum, atque in eos primum qui contra conati quicquam fuerint, liberrimè & publicè, quicquid Deus suggesserit, eloquatur: cuius libertatis atque inregritatis periculum ipse etiam Amasias faciat necesse est: cui propria etiam mala & pericula propterea grauius subeunda, quòd diuino cõsilio per artem, dolum & calumniam obstare conatus fuerit, denuntiantur.

Et nunc audi verbum Domini.

DIVINAM in populum atque in sacerdotem ipsum sententiam, quæ hactenus celata fuerat, pronũtiare se velle, hoc diendi modo ostendit, & grauiores sibi maturioresq́. pœnas moliri homines docet, qui vno atque altero, & tertio etiam sermone admoniri, tamen contumaces esse perseuerauerint, vanosq́. esse atque irritos contra diuinũ consilium humanos conatus ait. periculosissimamque mortalibus cum Deo contentionem suscipi: qui quanto maiori nitantur vi, tanto grauiori casu repente ruunt. culpæ verò ab Amasia auctæ summa, & sententiæ in eum pronuntiatæ formula hæc subiungitur:

Tu dicis, non prophetabis super domum Israël, & non stillabis super domum Idoli.

Hæc propriis sceleribus & superstitionis studiis addita à pontifice culpa est, non esse priuati cuiuspiam humani consilij, sed diuini imperij quòd Amos illud aduersus Israëlitas negotinm susceperit, abundè docuit: idq, facilè ex ipsa hominis conditione cognoscere Amasias posset, nisi planè superbus & cõtumax esse, atque simplici viro aduersus diuinum imperium excogitato consilio, atque ficto officio insidias moliri voluisset. Sed cui ex altera parte Deus dixerit, vade, & propheta ad populum meum Israël; ex altera verò pontifex obstiterit, [*Non prophetabis super domũ Israël, & non stillabis super domũ Idoli,*] vtrum magis hominibus, quàm Deo auscultandum sit, resipsa, ratioq́ue statuit. Atque ita non solùm se fidelem & fortissimum in gerendo aduersus populũ negotio exhibet, sed in eodem ipso qui calumnia atque dolo actionibus suis intercedere contenderat, liberrimum atque acerrimum muneris auctoritatisq́ue suę propugnatorem præbet; adeo vt hominem quarto etiam calamitatis priuatæ denũriato vaticinio excipiat, [*super domum Israël.*] Regnum illud significat quòd Israëlis nomine censebatur, atque Samariæ regibus parebat· Idem enim fuerat vetuisse ne in Bethel vaticinaretur, quia sanctificatio regis & domus regni erat: atque ne in Israëlitas quicquam diceret, apertè vetare. [*Et non stillabis super domum idoli.*] Amasias Bethel dixerat; sed eo nomine indignissimum locum apto vocabulo Vates pronuntiat domum irrisionis: de quo nomine expositum nobis superius est. Nam Bethel domũ Dei fortis significat. [*Non stillabis.*] Ab aquis, ad doctrinam & reprehensionem huiusmodi verba non ineptè transferuntur, vt: Quasi imber super herbam, & quasi stillæ super gramina, &c. Deut. 32. Quo quidem tropo neque vnũ verbum aduersum Bethel dici, neque mutire Vatem Amasias volebat, sed vt exceptum sibi diuinitus sermonem in alios effunderet potius, quàm in Bethelis cultores instillaret. Est autem hæc translatio à pluuiis sumpta: Nam vt tegulæ effuso in se cælitus imbri, atque deinde stillato subiecta etiam durissima marmora eluunt atque exedunt: ita accepta diuinitus reprehensionis verba tentare humanum pectus, nisi planè adamantinum fuerit, vi assiduitateq́ue possunt. propterea ille dicebat: Concrescat in pluuia doctrina mea, fluat vt ros eloquium meum, &c. Deut. 32. Quantum verò Amasias dum Prophetæ actionibus, & populi correctionibus intercedere studet, priuati incõmodi & pœnę grauissimæ præter cæteros sustinendæ sibi ipsi parauerit, in ipso orationis epilogo Vates exponit: Quatuor enim aduersis & grauissimis ærumnis afficiendus dicitur, eo quòd quatuor populo à Vatibus obiecta crimina cura atque opera omni fouere & defendere studuerit.

Propter hoc hæc dicit Dominus.

OB EAM, inquit, rem quòd tu non modo iisdem cum reliquo populo sceleribus contaminatus alligatusq́ue fueris, sed vehementer etiam impedire curaueris, quo minus populus his solutus maximo instantique periculo liberaretur, propter hoc hæc tibi imprimis, deinde populo etiam Ipsi Dominus denuntianda mandauit.

Vxor tua in ciuitate fornicabitur, & filij tui & filiæ tuæ in gladio cadent, & humus tua funiculo metietur: & in terra polluta morieris: & Israël captiuus migrabit de terra sua.

Quæ hactenus prædictæ sunt calamitates, non omni in vniuersum populo aduenturæ, sed partibus tantùm quibusdam ad cæteros ad bonam frugem reuocandos afferendæ fuerant. nunc quoniam populi pertinacia, atque eorum fraude & malitia, quorum fuerat publicæ potius quàm priuatæ rei prospicere, effectum est, vt diuino de correctione consilio, non modò non pareretur, sed vehementer etiam obsisteretur: vltima tandẽ extremæ atque communis omni populo calamitatis sentẽtia per Vatem pronuntiatur: sic tamen vt priuatum, grauissimumque iudicium is primus subeat, qui perficiendi sceleris impietatisque auctor atque dux cæteris fuerit; cuius certissimæ pœnæ certissimum etiam Dei iudicium & Vatis sermonem esse probabunt. Quatuor autem omnium quę à Vate nostro pertractatæ sunt rerum, & generũ, & totius consilij cõmunes summæ fuêre; imprimis vt populus ab illo nefario idolorum colendorum scelere (quod adulterium in sacris dicitur libris) ad mentis puritatem, ad veram pietatem, religionisq. diuinę fidẽ reuocaretur: deinde vt hostilis gladius, bellumque Israëlitis impendens præstringeretur; & regio etiam ipsa ne in hostilem veniret potestatem defenderetur, ac demum ne Israël omnis hosti victori cederet, captiuusque abduceretur: namque hæc omniũ calamitatum vltima, populum illum malitia & scelere obduratum expectabat. Hęc autem omnia quæ Amos actionibus orationibusque suis populo auertẽda procurauerat, Amasias contrà, studiis, fraudibus intercessionibusque suis maturanda curauit, singula autem ipse in sua salute, fortunis & dignitate, priuato & manifesto Dei iudicio expertus, Amosi prædictionem, & diuinum de iis rebus consilium certissimum esse intellexit. ob defensam namque populi publicam superstitionem vxorem ipse suam in vrbe ipsa, antequam abduceretur, publicè adulterorum libidini obsequẽtem aspexit: id quod grauissimum & turpissimũ viro fuit: nam si ab hoste abducta corrũperetur, ignominia eum cõmunis ferè omnibus captiuis mulieribus sit, minus grauis singulis illarum maritis videri posset. Huius verò sacerdotis vxor in vrbe ipsa, libera adhuc & suæ spontis, hac virũ suum contumelia affecit, vt adultero morem vltro gerens succumberet, siue is ex hostibus aliquis, siue potius ciuis fuisset. Non enim ait, vxor tua in vrbe affligetur, sicut & aliàs Vates ille deplorabat: Mulieres in Sion humiliauerunt, & virgines in ciuitatibus Iuda: sed vxor, inquit, tua in ciuitate fornicabitur, vt non coactum, sed admissum stuprũ significaret. Quoniam verò instantia Israëlitis mala hostilis gladius, regionis occupatio, & plena atque integra totius gentis abductio leuiora visa Amasiæ sunt, quàm vt ea suorum etiam commodorum iactura auertere & deprecari statuisset; ob eam rem similia in se, similia rebus, quę suis diuina iudicia priuatè experturus ipse est: namque filios suos & filias hostili gladio confossos viuens ipse, & durissimo perturbatus spectaculo videbit, nec non terram, agros & fundos quibus filiorum patrimonium confirmatum iri sperauerat, alienis occupatos gentibus, in potestatem vsumque cessisse intelliget. Quandoquidem omnis Israëlitarum ager gentibus iis, quas Assyrius rex vt Samariam incolerent deduxit, distribuendus fuerat: Ipse autem Amasias ignominia primum; deinde orbitate, ac præterea egestate summa affectus, æterna captiuitate mulctandus erat, vt in molestissima suarum rerum, fortunarum, & familiarium omnium recordatione & desiderio perpetua suorum maleficiorum cõsciẽtia oppressus, fœdissimam ac miserrimam vitam ageret; quam nec honesta morte commutare, nec honesto loco finire licebit; sed in terra polluta morituro patria & funeris pompa carendum est. Itaque omnibus in vniuersum miseriis, in quas vt citius & certius populus incideret, auctor ipse ferè & impulsor fuerit, coopertum, seseque obrutum sentiet: atq. id demum accipit quod ipse ad inuidiam Vati facienda confinxerat (non ob id quod Vates voluerit, sed quod ipse vt eueniret commiserit) certissimum fore: nimirum Israël de terra sua migraturũ, id quod nunquã ab Amoso prolatum ad regem ille falsò detulerat; atque hoc commento ne Israël ad pœnitentiam reuocaretur, laborauerat. Vnde efficiendum erat vt certa & communis captiuitatis calamitas, omnem Israëlitarum rempublicam iustissimo Dei iudicio oppressura esset: ita adeo quod nondum ab Amoso

Thren. 5.

visum

visum aut prædictum fuerat; à pontifice ipso populo sinistrè inauguratum, & nō solùm consiliis, sed studiis procuratum populo malum, à Vate tandem inaugurantis culpa certum fore confirmatur. [*Et Israël captiuus migrabit de terra sua.*] Tu dixisti falsò, procurasti seriò; eueniet igitur. Quæ res vt non minori quàm cæteræ auctoritate firmaretur, visione sibi præcepta à Vate ostenditur: quam subiecto sermone & capite explicat.

CAPVT. VIII.

HÆC *ostendit mihi Dominus; & ecce vncinus pomorum; & dixit: Quid tu vides Amos? & dixi, vncinum pomorum.*

QVARTA demum visione, atq. illius diuina interpretatione totius populi repudiationē sibi monstratū docet Amos; quæ vt quàm certissima & celerrima esset, peruersis populi studiis & præposteris pontificis Amasiæ consiliis, atq. omnium deniq. culpa effectum fuerat. Ea verò admiranda quadā imagine, & quę Deo interprete indigeret, ostensa est: namq. id, præterquā quod trāslationibus & imaginibus transfigitur, vt illud quod superius de perpendicolo & muro monstratū fuit, diuina etiam interrogatio non ad imaginem ipsam, sed ad aliam significationē referendum esse declarat. Etenim prioribus duobus spectris fames & pestis ipsa forma, atque ipsa tantum imagine à Vate cognitæ, suis etiam nominibus dictæ, prænūtiatęq. sunt. posterioribus verò duobus alia cōspecta, alia autem sunt significata: namq. in altero quorundā tantùm populorū captiuitates hostili gladio parandæ, atq. eædem iusto Dei iudicio decretę, vati fuerant demonstratæ: quæ omnia eò pertinebant, vt qui reliquus esset populus, tot tādem periculis resipisceret, atq. sibi cauere inciperet. Nunc verò altero hoc spectro contumaci, & superbæ genti cōmunis belli atq. captiuitatis dies, isque certa sententia destinatus denuntiatur: quē ita breuem fore visio ipsa docet, vt nullo quærēdę euasionis, aut capiendi consilij relicto spacio, serò etiā sapientes opprimat. Hanc adeo rem omnē Vates Amasiæ exposuit, vt prædictam Israëlis è terra sua migrationē confirmaret. [*Et ecce vncinus pomorum.*] Vncinum vasis genus fructibus continendis idoneum interpretemur oportet; & poma non omnia, sed æstiua tantùm Amoso visā esse definiamus. namq. id ipsa tum verborum ratio, tum diuina interpretatio declarat. Hic locus Hebraicè sic legitur ad verbū, [*& ecce canistrum æstiuorum,* Chaldaicè sic: *& ecce vas plenum fructibus æstiuis.*] vt autem plenius ac melius visionis nobis tractari significatio possit, earum quæ ostensæ sunt rerum, breuiter primum ex verbis ipsis reddenda ratio est. Igitur vas illud quod à Chaldæo interprete *Maan*; à Græco ἄγγος; à veteri Latino vncinus; à recentioribus canistrum dictū est, Hebraicè dicitur *Chelub*. כְּלוּב Est autem Chelub (vt ex plurium locorum notatione obseruabimus) vasis genus, angustiori superius; latiori inferius spacio constans, quacunq. ex materia id, siue viminea, vt plurimum, siue lignea, siue linea sit: namq. ex omnibus his rebus fieri olim solêre obseruauimus, & nostra etiam ætate factum vidimus. Ea autē vasis forma commodè excipiendis, & fideliter retinendis rebus apta, aucupis & piscatoris fiscellæ, pastorum etiam mulctræ, nec non & rusticorum canistra ad excerptos fructus excipiendos constabant: nam & Ieremias Chelub auibus plenum dixit: & Amos Chelub æstiuis plenum bis dixit. (Ierem. 5.) Quoniam verò pastorum mulctra, huius etiam formæ erat: propterea à Græco interprete vtramque vasis partem, & figuram, & materiam significare volente translatum est ἄγγος ἰξευτοῦ, aucupis mulctra. Huiusmodi vasa ex lineis funiculis reticulato opere contexta, rustici in Italia zonis appensa gestant; quibus quas ceperunt auiculas viuas, aut ex arboribus decerptos fructus, excipiunt. Atque hæc nūnc quidem de canistro nobis dixisse satisfuerit, fusius aliàs de toto hoc vasorum genere, si Deus annuerit, disseruris. De pomis verò ipsis nonnihil explicemus. Fructuum qui ex arboribus percipiuntur, duo genera ex temporum ratione sunt; alterum quod æstate; alterum verò quod Autumno maturescit. Ex autumnalibus nonnulli citò pereunt; quidam autem diutius asseruantur: vt vuæ pensiles; poma & pyra quædam, & nucum varia genera; maximè autem quæ ioglandes dicuntur. præter quos fructus qui seruari recondique in hyemem possunt, cæteri omnes à medicis fugaces vocantur, quibus humidior, minusque probe coctus est succus

Inter fugaces verò ij, qui æstate proueniût, celerrimi, fugacissimique sunt, cuius generis ficus præcox, & cerasum; & ex prunis plurima esse videmus. Atque ij fructus cumprimû maturescere incipiunt, rari admodum decerpi, cariusque vendi solent; sed exiguo temporis spacio (quoniam festini sunt nimium & plenè simul vnumquodque genus maturescit) & copiosissimè decerpuntur, & vilissimo venæunt pretio: adeo vt tanti maturimotum canistrum, quanti antea ex ijs, quæ tum primum maturescebant, libra vna æstimetur: quæ si diutius in arbore sua hærere sinantur, celerrimè computrescunt & pereunt. Id adeo nimio æstatis calore & immodico fructuum ipsorum humore efficitur: quòd vtraque hæc natura, si modum excesserit, facile corruptionem rebus afferat. Ita qui primum rari fructus, carè vendebantur, mox vili passim venduntur; atq. breui deinde tempore planè desiderâtur. nulli enim in arboribus relinquûtur, quin aut decerpri, Mich. 7. " aut auibus deuorati, aut citissimè sint corrupti. qua de re & Michæas dixit: Hei mihi, " quia factus sum vt fructus æstiui. Atq. adeo hoc genus festinorum fructuû omne, æstiuû Hebraicè dicitur. Est autem Hebraicè nomen *Kaisz*, quod æstaté significat, a verbo deקץ ductum quod finire, metere & intercipere significat. Vnde pro Æstare *Kaisz*: pro fine verò alicuius rei *Kesz* dicimus; ex eodem vt videtur themate vtraque vox deducta est. meminisse autem vtriusque verbi *Kaisz* & *Kesz* propterea refert, quód præter naturam ipsam rerum, dinina etiam interpretatio vocum annominatione explicatur: neque ad orationis modò suauitatem, sed ad sententiam explicandam Hebraicę linguæ cognitio hoc in loco, quemadmodum & in plurimis aliis, necessaria est. Igitur plena atq. integra totius populi abductio Vati hoc spectro ostẽsa est: quam cito admodû futuram ipsa verbi appellarione Deus docuit: Nam quos in superiori proximo ostento, non omnes, sed quosdam hostili gladio feriendos, perpendiculi imagine viderat, eosdẽ vt æstiuos fructus maturos iam nimiû, festinanterq́. ne putrescerent decerpros, pleno angusti oris canistro, vt neq. vnus exilire possit, conclusos, vendendos esse, tradendosq́. videt. Id autẽ quàm citò futurû esset, quod visione percipere non poterat, sed nomine appellato doceri, edoctus à Deo est. Visionis ergo imaginem rursus ante oculos constituamus.

Ecce canistrum æstiui. & dixit: Quid tu vides Amos? & dixi: Canistrum Kaisz: Et dixit mihi: Venit Kesz super populum meum Israël: non adijciam vltra vt pertranseam eum.

Vt *Ecce* apud Latinos sic & quæ huic apud Hebræos respõdet vox rem admiratione Quintilian. lib. 9. cap. 3. excipiendá indicat. [*Canistrû Kaisz: & dixit mihi, venit Kesz super populû meum Israël.*] Quę ex nominibus & verbis similitudine aliqua deducuntur figuræ, & aures in se vertere, & animos excitare solent; & ad rerum memoriá conseruandá plurimû valenc: atq. ex hoc aliisq. locis docemur, maximá, grauissimamq́. diuinorû verborû rationẽ esse oportere; nullumq́. temerè dictû existimari fas esse: sed cùm aliter dici fortasse posset, cur nõ aliter dictû sit, magná aliquam causam subesse, ne quis diuina verba pro arbitrio aut libidine mutanda, inuertenda, aut incõstanter explicanda esse putet; alioquin magnû iudicium subiturus: id quòd Moses & Aaron non intellexêre modò, sed sensêre etiá quibus quòd apud aquas contradictionis diuina verba inuertere, minus religiosa res visa fuit, promissam in patriá, felicissimamq́. illam in regionẽ ingressio negata est. Magná ergo in diuinis suscipiendis, explicandisq́ verbis oportet esse religionẽ: mulrum enim ad rerû mysteria cognoscẽda verborû etiam cognitio cõfert; atq. interdû quæ in rebus nõ satis plenè ostẽditur res, certo addito verbo explicatur. Viderat quidẽ Amos populû plenè abducendû, & in canistra iam cõiectum. quàm citò autẽ id futurû esset, vocis interpretatione doctus à Deo est: Nam fructus *kaisz* cognouerat qnidem, sed *kaisz* ad *kesz*, hoc est finẽ, pertinere minus fortasse nisi Deus explicuisset animaduertebat. Ex hoc ergo finẽ populo adesse iáq. instare intellexit, certáq. Dei de populo repudiádo esse sententiá. cuiusmodi verò finis fututus ille esset, & cui potissimum rei exitum esset allaturus, ipse exponit Deus: [*Finis super populum meum Israël.*] Non quòd Israël defecturus sic omnino sit, vt gens esse desinat; sed ne Dei populus amplius sit: Namq. Israëlitæ ex quo Samaria capta, abducti fuerunt, præter paucos qui apostolorum prædicationẽ Euangelio obedierunt, & nõnullos etiam qui ad hæc vsq. tempora rari, ad Christianá pietatem colendam accedunt; cæteri omnes, quorum incredibilis numetus est, à Deo reprobati, repudiatiq́. ob propria

ipsorum

ipforum fcelera,atq. incredulitatem fuêre;non antea diuina mifericotdia in gratiâ plenè reftituendi,quàm plenitudo gentium fuerit admiffa. Atque Ifraëlitarum populus multò ante quàm Iudęorum repudiatus eft,quòd maioribus multò,& diuturniotibus fceleribus effet alligatus. Iudæorũ verò gẽs quòd grauiffimis culpis, longè verò minoribus teneretur,caftigata quidẽ Babylonica illa feptuaginta annorũ captiuitate fuit;exclufa autẽ & repudiata ne populus Dei effet nõ prius fuit,quàm dixerit: nolumus hunc regnare fu per nos,&: non habemus regem nifi Cæfarem. Tunc enim adimpletum eft quod fcriptum fuerat per Prophetam, dicẽtem: Reliqui domum meam: dimifi hæreditatẽ meã: dedi dilectam animæ meæ in manũ inimicorũ eius: facta eft mihi hæreditas mea quafi » leo in filua; dedit contra me vocem fuam,dicens: tolle,tolle,crucifige eum : Ideo odiui » eam. Hæc de Iudæorum reprobatione prædicta,& tandem præftita funt. fed quæ à Vate noftro hoc in loco diuinis verbis referuntur,ad decem tribuum captiuitatẽ in reprobationem pertinent: [*Non adyciã vltra vt pertranfeam eum*, Hebraicè eft, *vt tranfeam illi*;] hoc eft,vt antè diximus,vt tot illi fcelera,tãtamq. pertinaciã impunè fufceptã fuiffe diffimulem;atq. vrgeri hæc ab illis vlteriusq. promoueri permittam: fed quem tantæ impietati & fuperftitionibus prouehendis finẽ, illi dum in regione fua effent facere noluerunt, eũ ego,inquit Deus,cum maximo fuo malo faciã: ita vt omnia quæ iucunda iftis in hac re fuerint ; in contrarium omnino vfum commutentur. nam pro maxima voluptate, pro ludis,& feftiuis cantibus,pro fumma lætitia,fummum illi dolorẽ,luctũ,& gemitu,atque eiulatum,& fummam experientur mœftitiam. Rom. 11. Ierem. 12.

Et ftridebunt cardines templi in die illa dicit Dominus Deus.

QVID cardines templi hoc in loco Latinè fignificare velint, Hebraicum exemplar atq. Chaldaica interpretatio apertè docet,hoc modo: [*Et vlulabũt cantica templi*. Chaldaicè fic: *et vlulabunt pro cantico in ædibus fuis*. Græca verò verfio nõ longè ab hac ratione abeft: *et eiulabunt laquearia templi*.] Hæc adeo oratio feram pœnitudinẽ, & priorũ ftudiorũ damnationem,atq. importunam nimis rerum mutationem fignificat: Namq. gemitibus & muliebri eiulatu omnia loca implẽda effe,& canticis quibus nefaria illa fana ftrepere folebant luctũ & lamentationẽ fucceffurã prædicit. neq. verò priuatè quibufdã tantùm, fed omnibus in vniuerfum per omnia loca calamitatẽ futurã : nullum enim angulũ tam reconditũ fore,quò non captiuitas & cædes penetratura fit;in illa die quę populo abducendo & repudiando conftituta eft ; ita vt certus euentus certæ diuinæ conueniat fententiæ, [*dicit Dominus Deus*]. Qui quod Deus fit dictis conuentisque conftare : quòd verò Dominus, quæ dixerit efficere plenè folet,neque vlla aliena ratione , aut vlla vi detineri poteft, quò minus amplitudinẽ atq. dignitatem fuam,& promifforum euentu, & iudiciorũ exercitatione atq. editione tueatur. Quàm verò communis omnibus illa clades futura effet,quę integram populi à Deo abdicationem & reprobationem teftaretur, certò atque horrendo ad eam diem dato figno prædixit: ὀλολύξει τὰ φατνώματα τοῦ ναοῦ.

Multi morientur, in omni loco proijcientur. Silentium. Hebraicè clariùs: *Multum cadaueris in omni loco proijciet. Tace.*

Nullum locum à cęde immunem,aut cadaueribus vacuum futurum effe,fed omnia paffim proiectis & temerè iacentibus effe cõplenda, quæ Deus ille ac Dominus qui hæc prædixerit,efficiet . Illius namque confilium & iudicium inhumata frequentia corpora vbique teftabuntur. Idem etenim in æftiuis fructibus euenit , vt dum caniftra implẽtur, multi etiam decerpentium tumultu, & ramorum concuffione & motione decidãt,qui maturrimi omnium erant, atque ij neglecti paffim fub arbore iaceant,& computrefcãt, neque in vfum aut efum à quopiam legantur : fic etiam multa paffim bello occiforum corpora ab hofte proftrata iacebunt ;idque adeo in omni loco, neq. à fuis, neq. ab hoftibus fepelienda. Id verò non cafu aliquo,fed certo prædicentis Dei confilio cũ euenerit: certum Prophetæ vaticinium confirmabit,atque eo euenturationes fuas omnes,officijque fui auctoritatem conftituendã fore confirmat Amos, neque vllum alium difputandi locum Amafiæ pontifici maleuolentiffimo & aftutiffimo rerum fuarum obtrectatori relinquit, fed filentium eatenus indicit , quoad euentus ipfe malorum fuas partes rationesque confolidet. *Silentium*. Taceto, inquit, tu, & prædictionum mearum finem expe-

expectato, quando hoc solùm apud te, atq. apud populum mea oratio valuit, vt euentu ipso probanda esset, cùm quæ à me dicta antehac fuerant, non eò pertinebant vt re ipsa atque euentu malũ populo prædictũ firmaretur, sed vt expiaretur potius, atq. pœnitentia, precibus, votis, & veræ pietatis instaurato studio auerteretur. *Tace*, vox est eorũ qui quæ comminati sunt, certissima fore confirmant, atque ad expectandos rerum exitus commodè vsurpatur, vt: Sileat omnis caro à facie Domini, quia surrexit de habitaculo sancto suo. Atque hoc quidem verbo grauissimum illud auctoritatis genus Vates indicauit, quo dictis suis fidem aliquando facere Deus solet: Diuinorum namque vatum apud populum probandorum auctoritas antiquioris testamenti ætate ad tres potissimũ rationes reuocata est; ex quibus duæ vaticinium præcedebant; tertia autem interdum subsequebatur. Vnum quidem genus miracula & signa fuerunt, quæ à Vate dicẽdis grauissimo testimonio esse potuêre: alterum verò genus rerum quæ dicerentur ratio fuit; quæ, si cum diuina lege planè conueniret, grauissima populo & diuina prorsus esse, haberiq. debuit. de quibus generibus scriptũ est: Si surrexerit in medio tui Prophetes, aut qui somniũ vidisse se dicat & prædixerit signum atque portentũ; & euenerit quod locutus est, & dixerit tibi: Eamus & sequamur Deos alienos (quos ignoras) & seruiamus eis: non audies verba Prophetæ illius, &c. Quo præcepto boni atque veracis prophetæ auctoritatem & signis, & orationis ad pietatem pertinentis rationibus definire docemur. Verùm enimuero si quis fortasse fuerit, apud quẽ vtraq. hæc probandorum vatũ ratio minus momenti habuisse visa sit (quæ quorundam hominum malitia & pertinacia est) alia durior multo ad firmandam vatibus auctoritatem via est munita. pœnis enim & suppliciis res agi solet, vt qui monentem & ad officium reuocantem Dei legatum legitimè suscipere noluerint, suo magno malo non vanum fuisse sentiant, sicut scriptum est: Si enim qui per angelos dictus est sermo firmus factus est, & omnis præuaricatio & inobedientia accepit iustam mercedis retributionem, & cæt. Igitur quarta hæc visio tribus illis quæ præcesserunt propterea coniuncta non est, quòd illę ad certam quandam correctionem; hæc verò ad communem extremam stragem pertineat; quam propterea edere & explicare Vates voluit, quòd Amasiæ calumniis, & inuidiosis atque dolosis orationibus respondere illi necessariò ad suam legationem confirmandam debuit. Atque adeo hoc quartæ visionis oraculum, quo fidem, auctoritatemque suam contumacibus & impiissimis hominibus probarũ iri Vates prædixerat, non apud Israëlitas modò, sed apud Iudæos etiam notum peruulgatumque fuit; vt Isaiæ vati ad eandẽ prædicendam iecerit fundamentum. namque ab eo anno quo Amos vaticinatus est, numerum illum confici cœptum esse in Hebræis annalibus legimus. De quo numero sic scriptum est: Adhuc enim quinque & sexaginta anni, & desinet Ephraim esse populus. Eam annorum rationem à vaticiniis Amos, qui vidit duobus annis ante terræmotũ, ducendam esse, eius libri qui Seder-Gholam inscribitur auctores tradidêre, cùm dictũ huic vati sit: Et Israël captiuus ducetur de terra sua.

Zachar.2. — Deuter.13. — Hebr.2. — Lib. de serie mundi. — Esai.7.

Audite hoc qui conteritis pauperem, & deficere facitis egenos, dicentes:

RVRSVS eam ad populum orationem quam Amasias interruperat, Amos continuat, & grauissimis sententiis exaggerat; causamq. ostendit quamobrem extrema in omnem populum, etiam in plebem sententia decreta sit: quòd scilicet omnes ad iniuriam faciendam omni studio atque opera sint intenti; neque solùm principes, & magistratus, sed priuati etiam homines sese iniuriarum allegauerint. Namque omnes eadẽ auaritia & cupiditate eousque flagrant, vt pietatem, æquitatem, fidemque omnem tum priuatè, tum publicè prodant & violent. neque minus ardenti & incenso studio fraudem atque fallaciam in communi vitæ consuetudine, & à popularibus, quàm à potentioribus iniuriam suscipi solêre: sed vnumquemq. rem suam per fas & nefas augendi cupidũ, in eos, qui aut opibus, aut dignitate sunt inferiores, iniquè grassari. Etenim ad hominũ inter se coniunctionẽ societatemq. seruandam duplex iustitiæ pars accommodatur; altera, qua ab omnibus passim, & ab vnoquoq. iniuriam propulsamus, salutemq. defendimus; altera, qua fortunæ, & vniuscuiusq. res conseruantur. Vtraq. autem pars tum naturali iure, tum quibusdam legibus constitutis, quemadmodũ fieri rectè possit, explicatur. Ac de priori quidẽ parte tractãda, curanda & vindicanda, auctoritas & potestas summa regibus,

Cic. lib. 2. offic.

bus, principibus & magistratibus tradita est. posterioris verò exercendę, plebi etiam ipsi, & priuatis hominibus propria cura officiumq. demandatum est. Suam igitur vtrisque & magistratui & populo partem, sanctè, piè atq. sincerè coli consentaneum est, quā quocunque modo violasse maximum flagitium fuerit. Summum autem publicæ æquitatis ius, auaritiæ & priuatorum cuiusque commodorum causa, tum à magistratu, tum à populo violari sæpe solet, quæ res diuinis præceptis diligentissimè cauetur. Hæc enim dicit *Ezech. 45.* Dominus Deus: Sufficiat vobis principes Israel, iniquitatem & rapinas intermittite, & „ iudicium & iustitiam facite; separate confinia vestra à populo meo, ait Dominus Deus. „ Statera iusta, & ephi iustum, & batus iustus erit vobis. Siclus autem viginti obolos habet, &c. Quo in loco suum vtrique parti, & magistratibus & populo commendatur officium. Igitur noster Amos communem populo Israëlitico calamitatem fore prædicit; propterea quòd non minori studio, neq. leuiori flagitio sua populo fides & causa, quàm magistratibus sua prodita fuerit. Omnes enim à minimo vsque ad maximum cum summa pauperiorum iniuria & oppressione auaritiæ student: atque magistratus quidem & Reip. ministros iam in primis actionibus iniuriarum damnauerat Amos: nunc verò populum ipsum in idem crimen vocat; quem suæ causæ audiendæ interesse attendereq. vult, quando nō priuato odio, aut occulta calumnia; sed æquissimo iure causam sibi aduersus illos agendā diuino iussu susceperit. [*Audite hæc qui conteritis pauperē.*] Attentionē populo parat, atq. eadē opera actionis suæ aduersus illos æquitatem probat. [*qui conteritis pauperem.*] Non secus atque imbecilli à victoribus hostes, à ditioribus pauperiores homines in malè gubernata Repub. tractātur: namq. & fortunis omnibus per calumniam vel fraudem expoliati, aut libertatem interdum amittere, aut deserta patria migrare cogūtur. Nam qui cupiendi nullum finem faciunt; iidem fallendi & lædendi modum nullū habent. *Horat. lib. 2. Od. 18.*

Quid quod vsque proximos
Reuellis agri terminos? & vltra
Limites clientum
Salis auarus? pellitur paternos
In sinu ferens Deos
Et vxor, & vir, sordidosq. natos.

Sic ille hominum in pauperiorum fortunas accusabat insidias, quòd scilicet quidam nullum aliis locum superesse, sed totam omnino terram sibi non ad vsum, sed ad delicias, ad immoderatæ cupiditatis abusum cedere velint. Væ, inquit, qui coniungitis domum ad domum, & agrum agro copulatis: an vos soli habitabitis terram? hoc est quod hoc in loco dicit: [*Conteritis et deficere facitis:*] Namq. assidua deceptione tenues alioqui pauperiorum res ita atteruntur, vt tandem absumptæ dominum tantis miseriis cedere, migrareque cogant. [*Egenos terræ.*] Affectum habet oratio, miseriarumque rationem atque indignitatem amplificat, Hebraicè est, *afflictos terræ*: eosque significat, qui neminē suarum fortunarum propugnatorem habent; quos multis modis, multisque impugnatoribus infestari indignissimum sit. Terræ verò possessionem illis adscribit: namque ea communis incolarum omnium mater est, si qui dignitate & opibus careant, miserum ducunt: sed terræ etiam vsu carere, ea extrema miseria est. Quibus autem modis à ditioribus pauperiores opprimerentur, subiecta narratione exponit; in qua voluntatem & facultatem ad id non magis illis in suo prodendo officio, quàm magistratibus in suo defuisse arguit.

Dicentes: quando transibit mensis, & venundabimus merces, & Sabbathum; & aperiemus frumentum.

STVDIVM & voluntatem illorum erga pauperes auaritiæ causa opprimendos hac inductione Vates ostendit, quòd nihil illis magis in votis esset, quàm vt nulla alia vitæ victusque commoditas pauperibus esset, nisi quantum ab illis suppeditari potuisset; idque carissimo pretio: quoniam hoc modo exigua frumenti mensura pauperū pecunias omnes, artificia, & operas facilè sibi ditiores cōparabant. Cùm enim pauperibus nihil frumenti ad viuendum esset, ab iis quibus esset, emere necesse erat; idq. eo pretio quod illi statuissent. Ex ea re cōsequebatur vt quicquid supellectilis in pauperū domibus esset, aut pignoris, aut pretij nomine ad ditiores transferretur. Deinde si quid artis & operæ superesset, id totū pro frumēto diuitibus locaretur: atq. eo modo locupletū diuitiæ assidua accessione quotidie augebantur; pauperū verò res magis indies detritæ, tandem assumebantur. Est autē diuitibus adeò iucunda quotidiani lucri accessio, etiā cum pauperū detrimento

trimento, vt si qua intermissio fiat, id damno seu iacturæ potius sibi esse ducant, atque omni etiam fraude resarciendum putent; ad eamq. expediendam commoditaté tempus sibi dari cupiant, atq. interea quemadmodum id vel leue cōpendium maxima etiá fraude committetur, diligéter studio & cura excogitent. Huius verò tam peruersi hominú ob auaritiá studij exemplum, in Israëlitis exprimit Amos, qui vehementer cauebant, ne qua fruméti copia pauperiori populo aliunde, quàm ex se esset, vt eú facilius & cōmodius expilare expoliareque possent. quoniá verò messis tempore nonnihil frumenti pauperibus suppetebat; quod temerè iacentes spicas, aut quæ messoris manú fugissent, aut finire opus cupientis, & festinantis oculos fefellissent, in alieno agro diuina lege & moribus sibi legere cuilibet liceret, qua vel eius mensis inopiæ succurretur; id tépus à ditioribus, fœneratoribus, vsurariis, & ijs qui frumentú védere solebát inuisum, importunumq́. & suæ cupiditati impedimentú nimis etiá longum, quáuis breuissimú esset, videbatur, adeo vt cú mensis esset, annus illis præ cupiditate & tædio iudicaretur. cuius affectionis illa oratio erat: [*quando transibit mensis, & venundabimus merces*; Hebraicè sentétia clarissima est sic: *& frangemus fractionem*.] Quo tropo summá annonæ caritaté sacri libri significát; eoq. vtuntur vbi magna frumenti, aut cuiussuis necessariæ ad victum

Gene.41. rei laboratur inopia: quem sic aliàs Latinus verteret interpres. Omnesq. prouinciæ ve-

" niebant in Ægyptum vt emerent escas, & malum inopiæ temperarent. cuius nos tropi

" rationem eleganté alio in loco, si Deus annuerit, explicabimus. Ac præter eum quidem messis mensem, qui tam pauperibus expectatus & breuis, quàm longus atque inuisus diuitibus erat, aliud etiam tempus Deus esse voluit, quo ex agrorum fructibus pauperes sibi, domibusque suis possent prouidere: isque septimus quisque annus fuerat; in quo quidquid inarati incultique agri sponte sua protulissent, commune omnibus legentibus fiebat. Isq́. annus vulgari & Syriaco vocabulo cessatio; in arcanis verò libris ex re ipsa Sabbathum, hoc est quies terræ nominatur; quod & fatigatis assiduo cultu agris laxamento, & pauperioribus etiam hominibus tanti rerum desiderij vel paruo leuamento foret. Eum annum non minus ingratum diuitibus fluxisse, quàm gratum pauperibus percurrisse ex ipso ditiorum studio, atq. oratione arguit Amos: [*& Sabbathú & aperiemus frumentú?* Chaldaicè sic: *& cessatio, & aperiemus horrea*.] namq. triticú vendentium domus messis tépore, & septimo anno minus frequentabantur; atq. horrea clausa erant, quæ cumprimú, vbi illa tempora præteriissent, aperiebantur; magnum lucrum &

Iuuenalis. quæstú domino factura: *Nam diues qui fieri vult,*

Et cito vult fieri. sed quæ reuerentia legum?

Quis metus aut pudor est semper properantis auari?

In quæstu autem compendioq. versatis hominibus, si quid præter animi sententiá damni acciderit, id vt resarciatur proxima & breuissima via in fraude facienda est. ea verò tú rebus quæ venduntur adulterandis; tum ponderibus & trutinis deprauandis; tum etiá pretio vehementer augendo munitur. hoc est quòd dicit:

Vt minuamus mensuram & augeamus siclum, & supponamus stateras dolosas.

SVMMVM auaritiæ studium, & multiplicem faciendæ fraudis excogitationé oratione inducta Vates explicat. his enim potissimum generibus cōmerciorum fides corrumpitur & proditur, qua dederis, minuenda; qua acceperis, augenda mensura. Ita ni-

Aristot. 5. Ethicorum, & Aspasius in illum locú. mirum non vno & simplici inopum damno ditiorum res vehementer crescunt, magna eius iustitiæ partis, quæ commutatiua à philosophis dicitur, proditione. Vox, *vt*, non causam, sed modum explicat, quonam modo illi cum multis aliorum incommodis sua

Budæus lib. de asse. amplificent commoda. [*Augeamus siclum*.] Olim appensi potius quàm numerati argenti vsus erat: vnde & antiquissimo Hebræorum, Chaldeorum, & Cananæorum nummo nomen sicli factum est; quod Latinè redditum pondus significat. Aderat autem ijs qui vendebant aurificum statera, qua recipiendum probaretur argentum: quæ res cùm

Genes. 23. multis aliis ex locis, tum ex illo clarissimè obseruatur: Terra quam postulas, quadringen-

" tos siclos argenti valet, &c. Quod cùm audisset Abraham, appendit pecuniam quam

" Ephron postulauerat audientibus filiis Heth. Qua in re duplex esse potuit fraus, vt stateræ & lances inæquales essent, & pondus ipsum, quo probandum argentum fuit, auctius iusto foret. Neque verò semper argento signato vtebantur, cùm satis esset rude

& in-

& incussum, si modò suo pondere redderetur: namque siclus ille signatus, quē Atticæ semunciæ æqualem, & Iosepho teste, & ipso etiam nummo Israëlitico (qui nobis diuino certè beneficio contigit) probauimus; cùm publicè atque legitime cudi soleret, neque à priuatis hominibus augeri, neque auctior exigi poterat. Sed cùm minorum etiam argentearum monetarum vsus, ijsque varius esset (nam aliæ quadræ, rotundæ, aliæ nonnullæ excussæ, tudes quædam fuerunt) id genus omne emendis rebus expendebatur. Hodie etiam Barbari, maximè autem Afri argentum expensum à nostris mercatoribus pro captiuis redimendis exigunt: sed & in Italia & Gallia hic mos inualuit, vt tabernarij etiam argenteos & aureos nummos non nisi expensos recipiant; vbi nobis non leue negotium publicani aliquando faciebant, aureos coronatos quamplurimos suis stateris improbantes, adeò vt, quia aliud monetæ genus quod redderemus nō supperebat, certum quoddam singulis nummis damnū pati cogeremur. Ad hunc igitur modum pauperes, dum minutiores monetas emendo frumento insumerent, aucto pondere, & deprauata statera defraudabantur. Atque de omni hoc sicli & mensurarum, quæ ad diuina scripta intelligenda faciunt, genere, multa à nobis quæ diligenter obseruata sunt, Deo nostro approbante aliquando differentur: nam pro commentariorum lege hæc nunc satis esse visa sunt. [*Supponamus stateras dolosas*. Hebraicè est: *Vt deprauemus bilances doli.*] Bilances doli vocat arte industriaque excogitatam trutinæ formam, quæ pro appendentis calliditate & vsu fraudem nunc facere, nunc celare possit: id qua ratione fieret, ex Chaldaicarum & Hebraicarum antiqua & recondita lectione accepimus, dum eam ponderum & mensurarum rationem diligenter exquireremus: veruntamen hoc in loco referre consilium non fuit. Antiquum autem fuisse lancis & libræ vsum, & non à Græcis, sed ab Assyrijs inuentum, huiusmodi obseruationibus sæpe docemur. Quantum verò scelus hæc ponderum & mensurarum corruptio sit, illa sententia apertè declarat: Pondus & pondus; mensura & mensura; vtrumque abominabile est apud Deum. His autē modis, non modò fortunis pauperum, sed libertati etiam parantur insidiæ: namq. illorū primum supellex; deinde agri & domus, si quid eiusmodi superest; ac demum fi- Prou.14.
liorum & totius familiæ, atque ipsæ etiam parentum operæ, in ditiorum vsum, idque vi- „
lissimo pretio, cedunt. hoc est quod dicit:

Vt possideamus in argento egenos, & pauperes pro calceamentis.

MVLTOS non tam rerū defectu, aut propria negligentia, aut diuina sententia; quam aliorum hominū fraude atque auaritia ad summam egestatem inopiamq. redactos semper fuisse, vtinam non perinde nostris moribus compertum, atque antiquis historijs notum esset. Sed dicere vix possis quàm multi talia plorent, & quam minimo pretio carissimæ alijs res, prædiola, domunculæ, & dulcissima etiam pignora, virgunculæ filiæ, & suæ etiam ipsorum operæ ac sudores alijs hominibus constent. Etenim cùm ex aliorum inopia & indigentia omnem sibi voluptatem & commoditatem alij nasci posse arbitrentur; huic vni operam dant, vt miserrimos quosq. omnibus exhaustis rebus fame & egestate coactos, in suos vsus, imò in seruitutem redigant: idque pro argento, nempe exiguo admodum; & quo ille nihil sibi consulere possit, nisi vt vitam ferino victu ad horam tantùm propaget, atque ea re perpetuam seruitutem seruire cogatur. Alterum autem membrum alterius rationem explicat: namque non multò argento pauperes sibi addicendos putant, sed penè gratis, aut binorum ad summum calceorum pretio singulos cōstituros. [*Et pauperem pro calceamentis.*] Hebraicè *egenus* in singulari, *calceamentis* in duali numero est. Huius autem comparandę rei causa nullum illi lapidem non mouent: neq. enim ad suam augendam aliorum exhauriendas res properantibus vendendi necessarij frumenti mensuram minuere, pretium adaugere, libram deprauare satis esse visum est; nisi etiam merces ipsę fuco fallaciaque affectæ corrumperentur.

Et quisquilias frumenti vendamus. Hebraicè est, *& deciduum frumenti frangemus.*

DECIDVVM frumenti id est, quod messis tempore dum triticū expurgatur cribro

decidit: nempè puluere, loliò, nigella, & quisquilijs alijs confusæ sordes: quod cùm nullius alioqui hominibus vsus sit; isti tamen pauperibus egestate coactis tritico commixtum vendunt. ac propterea ait: *frangemus*: quod verbum nos superius explicuimus. Iam verò quot in vno vitij genere scelera admittantur, quotuplicibusque iniurijs alij ob aliorum auaritiam afficiantur videre est: Namque illa prima culpa est, quo tibi commodè eueniat aliorum desiderare incommodum: deinde scelus est alterius rebus afflictis humanè ac piè succurrere nolle, sed in ea re maximum sibi quæstum statuere. Demum flagitium est, & merce, & pretio, & libra alium defraudare studere: tum verò illud omnium iniquissimum & immanissimum suas res viles natura ipsa, & leues, maximo pretio in alienos; alterius verò maxima commoda & pretiosissimas res, prædia, domos, supellectilem omnem, denique libertatem ipsam in proprios vsus vilissima æstimatione conuertere: tot adeo, tantaque ex vno cupiditatis fonte incommoda & flagitia fluunt, vt meritò id vitium malorum omnium radix esse dicatur. Hanc adeo multiplicem potentiorum & ditiorum aduersus minores & pauperiores iniuriam Deus semper vindicandam suscepit, grauissimeque solet vlcisci, sicut scriptum est: Tibi derelictus est
Psal. 9. pauper, &c. Horum enim miserrimorum hominum, quibus nihil præter desiderium, & suspiria, mœstasque voces, ab alijs relinquitur; quamuis occultæ, tamen vehementes
Iacob. querelæ sunt, & earum querelarum clamor ad aures vsque Domini Dei Sabaoth pertingit, quos in suam fidem atque clientelam grauissimis olim verbis receperat. Si cla-
Exod. 22. mauerit, inquit, ad me, exaudiam eum, quia misericors sum. Atque adeo huic fidei & promisso abundè se satisfacturum hoc in loco prædicit.

Iurauit Dominus in superbiam Iacob, si oblitus fuero omnia opera eorum.

HEBRAICE est [*per amplitudinem Iacob*:] atque locus ipse iuramenti rationem explicat: Etenim Iacob humilem & inopem, atque à patria domo profugum, fraternisque insidijs appetitum, quòd sese suæ fidei commisisset, ad eam dignitatem atque amplitudinem euehendum Deus susceperat, vt Israël dictus, fratrem opibus, diuitijs, & generis posteritate, atque omni splendore superaret; quod in gente ipsa à se præstitum, cùm fouere, atque vlterius prouehere vrgereque instituisset; tamen ab horum peruersorum hominum iniquitate & iniuria, quo minus in singulis etiam pauperibus perfici cōmodè posset, impediebatur: namq. isti multo quàm Esau inhumaniores, fratres suos quos misericordia, officio, ac potius pietate adiuuare debuissent & potuissent; tamen non solùm negligentia, sed iniuria etiàm & fraude, circumuentioneque oppressos, ad inopiam, ad fugam, ad extremum miseriæ gradum tedire cogunt. Eam verò rem non inultam fore Deus iurauit, sed seuerè in eos animaduertendam, qui per summum nefas suo illi de ornando atque amplificando Iacob consilio, tantis iniurijs & fraudibus obsistere conati sunt: eius autem perfidiæ, atq. impietatis memoriam nulla vnquam obliuione delendam, sed quoad in eo reprobationis statu fuerint, assiduis pœnis renouandam, vt nullo in loco securi, eandem sempet calamitatem quam fratribus suis attulerint, experiantur. [*Si oblitus fuero vsque in finem, omnia opera eorum*.] Nam cùm ea publicæ iniuriæ vis sit, vt hominum res euertere, atque vrbes ipsas, immò totū orbem funditus perdere possit, quod & diluuij & Sodomorum tempora planè testantur, quem tātarum in fratres etiam ipsos, in miserrimos, in eos quos Deus ornatos, amplificatosque esse voluit, iniuriarum exitum expectari par est?

Nunquid super isto non commouebitur terra & lugebit omnis habitator eius: & ascendet quasi fluuius vniuersus, & eiicietur, & defluet quasi fluuius Ægypti.

EXCLAMATIONE facinus amplificatur, & meriti supplicij expositione magis etiā ostenditur.

Quis, inquit, cælum terræ non misceat, ac mare cælo? Quis homines tantis sceleribus alligatos, vrbibus, agrisque suis exterminari debere non iudicet? quis terram tantis flagitiis pollutam, inundatione aliqua maxima expiari non procuret? Atque hæc diuina exclamatio & amplificatio asseuerationem & sententiam in se certam continet.

Ad So-

Ad Sodomorum autem & Gomorrhæorum, atque adeo ad antiqui diluuij exemplum omnis relata res est: Eiusmodi namque communi & publico supplicio publicæ iniuriæ diuinitus vindicari solent. Sed si maxima communis illa totius orbis inundatio ob diuinum ad Noë factum promissum repeti iterum non potest: Nequaquã, inquit, vltra maledicam terræ propter homines; nec percutiam vltra omnem animam viuentem, sicut feci: (Gen. 9.) non ideo tamen nonnullas terræ partes, nonnullas gentes ob sua scelera pœnarum fluuio delere integrum Deo non est. nam qui se nec omnem terram amplius inundaturum, nec omnem animam viuentem perditurum recepit; nullam terrarum partem, nullamque gentem exceptam noluit: sed nunc hanc, nunc illam hominum nationem, cùm res, ratióque atq. diuini iudicij æquitas, id postulare videatur, vel funditus perdi, vel deleri, vel euerti, atque proprio loco pelli posse duobus maximis ac perpetuis exemplis testatus est: altero quidem Sodomorum, quorum loca, vrbes, agrique, cælitus igne tacta, & sulphureis imbribus euersa sunt, sicut scriptum est: Igitur Dominus pluit super (Gen. 19.) Sodomam & Gomorrham sulphur & ignem à Domino de cælo; & subuertit ciuitates has, & omnem circà regionem; vniuersos habitatores vrbium, & cuncta virentia terræ. Id autem diuinæ iustitiæ & seueritatis exemplum Asphaltités lacus tetris ac perpetuis exhalationibus conseruat, quas summo mane quotidie remittit, sicut scriptum est: Surgens mane Abraham vbi steterat prius cum Domino, intuitus est Sodomã, & Gomorrham, & vniuersam terram regionis illius; viditque ascendentem fauillam de terra, quasi fumum fornacis. Eandem etiam priuatè in certas regiones exercendi iudicij facultatem, communis diluuij abiuratione sibi exceptam non esse, altero etiam illustri atque pepetuo testatur exemplo Nili amnium in nostrum mare permeantium maximi; qui (Mela li. 1. c. 9) Ægypti terram non pererrat tantùm, sed certo anni tempore, hoc est æstiuo sydere exuberans, vehementer inundat; atque non exiguum in modum tumẽs, vniuersam diluit; sarmenta, paleas, stipulam, & maiora etiam ligna, quicquid denique leuioris naturæ offenderit conuellens, ac verrens, in proximum deuoluit mare: atque ita superficiem terræ omnem à se expiatam immutat. Sic etiam fieri posse docet, vt si id ratio atque res postulauerit, certæ quædam regiones incolarum sceleribus pollutæ, diuini iudicij inundatione expientur. Neque enim id quo minus facere integrũ Deo sit, illo antiquo facto promisso fuerat exceptum; vt neque totius orbis à communi diluuio securitas, terræ partem celeberrimam Ægyptum annua inundatione defendit. Atque hic locus, hæc Amosi oratio eos qui audierint, in magnam potest traducere admirationem, quod Nili exundationem, de qua multa à philosophis & poëtis olim disputata sunt, ad certæ cuiusdam prouidentiæ rationes, (Vide Herod. Vitruuiu, Aristotelem.) atque adeò ad diuinæ seueritatis perpetuum argumentum relatam esse doceamut. quam rem nemo vnquam ex maximis philosophis excogitare potuit. atque vtinam vt alijs philosophorum & humani ingenij de natura rerũ cõmentationibus; sic etiam diuinorũ librorũ mysterijs explicandis animum intenderemus; in plura certè atque maiora rerum omnium arcana penetrare, & horũ veras causas cognoscere potuissemus. Equidem Deum vsque eò propitium mihi esse opto, vt sacros Mosis libros Christianis hominibus interpretari fas sit: in quibus, quemadmodum verissimè & suauissimè philosophari posset; quemadmodum non humilem Theologum agere contingeret; si non plenè doceri, certè iudicari à nobis posse, iam animus præsagit. Sed nunc propositum nobis vrgeamus institutum. Igitur Israelitas ob communis iniuriæ, & totius iuris publicè priuatéque violati scelus, communi vltioni destinatos à Deo esse ostendit Amos: eamque vltionem per maximum Assyriorum Imperatorẽ maximo cum exercitu in eos irrupturum esse parandam: à quo, velut Ægypti regio Nili exundatione, eluitur atq. expiatur, terra ipsa Israélitica sceleratissimis habitatoribus expurgetur. Hoc est quod dicit: [*Et deijcietur, & defluet quasi fluuius Ægypti.*] Illud etiam ad huius orationis aperiendam sententiam commodissimè obseruabimus, aliam in sacris libris diluuij, aliam defluuij esse rationem. Diluuium Hebraicè MABVL ex euentu dictum est. Vox autem confusionem permixtionemque significat: propterea quòd terræ orbis illis aquis non tam ablutus, quàm conuolutus fuerit; atque ipsa soli superficies, hominibus, animalibusque extinctis, commixta & confusa penè immutatum orbẽ reddiderit: Neq. enim mortua animaliũ corpora in mare deuoluta, sed cũ omnem orbẽ aquæ inundassent, sine vllo penè defluxu iisdem locis quibus animalia peribant, aut cæno lutoque detenta, aut

domorũ,vrbiũq. suarũ ruina oppressa,aut speluncarũ, antrorũq. obturationibus cõclusa, putrescere & absumi potuerũt. atq. hoc modo rerũ omniũ confusio illo diluuio effecta fuit,sicut scriptũ est: Finis vniuersæ carnis venit corã me : repleta est terra iniquitate à facie eorũ,& ego dispedã eos cum terra : Et ecce ego adducã aquas diluuij super terrã, vt interficiã omnem carnẽ,in qua spiritus vitæ est subter cælũ,& vniuersa,quæ in terra sunt, consumentur. Et de re ipsa cùm iam præstita esset, sic legimus: Et Noë filius erat sexcentorum annorum quando diluuium fuit aquæ super terram, & paulò inferius : Quindecim cubitis altior fuit aqua super montes,quos operuerant, consumptaq. est omnis caro. Igitur cùm Noë sacrificio placatus Deus, se omnem carnem non amplius eodem modo consumpturum esse recepit; & de communi orbis inundatione, & simili hominum & animalium omnium excidio, terræ atq. habitatorum confusione illo verbo canit;sed de defluuio omni & alluuie nõ canit. Alluuiẽ verò defluuiũq. vocamus,priuatã terræ cuiuspiã expiationẽ,cuius incolæ vel fame,vel peste,vel bello maximè,solũ vertere & migrare, patriãq. regionẽ expiationis causa inanẽ,vacuãq. cogantur relinquere : quemadmodum neq. in illa firma communis diluuij cautione Nili amnis ad Ægyptũ alluendã exundatio & defluxio comprehensa est : Neque enim Nili inundationes diluuij, sed irrigationis atque allutionis potius nominibus, verbisque dicuntur; quòd eius vis ea sit, vt terræ veterem superficiem eluat,rursusq. nouam ac penè alteram fructibus ferendis commodissimam reddat, annuatimque renouet. Vnde & fluuio ipsi, qui pluribus nominibus à sua gente appellatur, Hebraicum nomen est I o R, quod lucem, pluuiam, descensumq. significat:quas omnes rationes ei fluuio aptissimè conuenire docere possemus, si id optata,atque toties nobis promissa breuitas pateretur : sed dabit Deus his quoque tempus. Denique hac vndarum, & exundationis similitudine Assyrium regem, & exercitum significari, præterquam quod res ipsa euentusque docuit, Chaldaica etiam Biblia confirmant, hoc modo : [*Et irruet in eam rex cum exercitu suo maximo sicut aquæ fluuij, & eluet eam omnem, expelletque habitatores eius vt fluuius Ægypti.*] Quàm verò miserrima illa vltionis tempora Israëlitis futura, quanto pauore expectanda essent, adiuncta descriptione declarat :

Gen. 6.

Gen. 7.

Lege Pomponium.

Et erit in die illa dicit Dominus Deus, occidet Sol in meridie, & tenebrescere faciam terram in die luminis.

GRAVISSIMORVM malorum sensu; magnorum laborum experimento, & futurorum periculorum cogitatione & metu, in maximas perturbationes & exanimationes incidere homines solent; adeo vt in media luce obstupescentes & cæci,non magis quàm si obscura caligine inuoluerentur, pauidi, incerti, trementes & consilij impotes reddantur. Vidimus persæpe quosdam, qui cùm ad supplicium producerentur, non magis obuios quosque agnoscerent,aut attenderent, quàm si totidem rudes atque confusos lapides conspicerent : vsqueadeo nullus animis metu, dolore,& malorum expectatione confusis,ac perturbatis, aut sensus, aut consilii, aut iudicij est vsus. Huiusmodi autem affectionem tenebrarum & caliginis imaginibus depingere sacri & prophani etiam auctores solent; non quòd lumen ipsum, sed quòd lucis atque luminis vsus perturbatos, atque examinatos homines dicatur deficere. Et obscurabitur super eos lux, ait Michæas; & tenebras publicam miseriam atque communem calamitatem Lyricus Poëta dixit. [*Occidet sol in meridie,*] cùm in meridie occidere vere non possit, quòd in ipso cursus ac luminis sui supremo gradu tunc sit, tamen ad videntium sensum referenda ratio est, quod & alterius mẽbri subiectione exponitur: [*Et tenebrescere faciam terram in die luminis.*] Quod cùm dies ipse non obscurus, non nubilus,sed purus & serenus sit,atq. adeo in ipso luminis vigore, nempe in meridie, terra hominibus calamitate perturbatis, non magis oportuna ad ambulandũ,aut ad fugiendum ;quàm si media noctis caligine premeretur, videnda esset: ita adeo tanta perturbatione detentis, nulla ad salutem euasionis spes, hostibus verò ipsis magna ad victoriam, atque ad rem gerendam facultas, commoditas & auctoritas erat futura. Tantam autem animorum perturbationem,tam subitam locorum occupationem, rerum omnium, atque libertatis oppressionem, cùm nullo consilio, nullis humanis viribus effugere liceat, luctu,lamẽtis & muliebri eiulatu excipi consequens, consentaneumque est.

Michæ. 3.

Hor. lib. 4. od. 4.

Et con-

Et conuertam festiuitates vestras in luctum, & omnia cantica in planctum.

HIC humanæ voluptatis, hic publicæ lætitiæ, quæcunque honestis & pijs causis non percipitur est exitus, sicut scriptum est: Est via quæ videtur homini iusta, nouissima Prouerb.14. autem eius deducunt ad mortem. Risus dolore miscebitur, & extrema gaudij luctus occupat. Sic adeo impiam illam lætitiam & festos dies, ludos & cantica, quæ ab Israëlitis in vanorum deorum cultum celebrari maxima cum voluptate consueuerant, hoc quem prædicit miserrimo die in publicum mœrorem & luctum repente esse mutanda, eamque miseriam atque tristitiam omnibus fore communem; quam non solùm luctu, lachrymis & lamentis, sed sordido etiam atque horrido cultu vnusquisque subire cogatur. Hoc est quod subiungit:

Et inducam super omnē dorsum vestrum saccū, & super omne caput caluitium, & ponam eam quasi luctum vnigeniti, & nouissima eius quasi diē amarum.

CAPTIVITAS simul & luctus maximus, terræque vastitas huiusmodi descriptionibus & tropis prædicuntur: namque saccus, & capitis caluitium, & maximo animi dolore affectorum, & captiuorū habitus est. Solent enim victores captos à se in bello hostes, proprijs detractis vestibus vili sacco induere: tum impositis oneribus actos ex comatis caluos reddere qua de re sic apud Ieremiam scriptum est: Vasa transmigrationis fac tibi Iere.46. habitatrix filia Ægypti. Vasa autem transmigrationis vestes viles, calceamenta & baculi dicuntur. De caluitio autem apud Ezechielem sic: Nabuchodonosor seruire fecit exercitum suum seruitutem magnam aduersus Tyrum: omne caput decaluatum, & omnis Ezech.29. humerus depilatus est, &c. Præterea & qui lugēt, si vehemens aliqua grauissimaq. luctus causa sit, capillum sibi ipsis euellūt; vel quòd capitis detracto honore miseriā suam magis profiteantur, vel quòd sibi facto dolore, mœrorem leuari putent. sic apud Esdram capillorum & barbæ laceratio vehementem animi dolorem indicat. Vtrumque & publicum, communemq. cunctis luctum, & captiuitatē omnibus simul hoc dicendi modo indicit; siquidē vel nolentes & inuiti saccum induere, & capillorū euulsionem pati ab hostibus cogentur. vnde eam miseriam se auctore illis subeundā esse confirmat: *Inducam*, inquit, *saccum*, &c. Iam verò lætitia publica, & communis omnium vitæ iucunditas his præcipuè rebus ostenditur; vestium luxurie & splendore, capitis comptu, & cantuum, ludorum, festorumque dierum agitatione: quibus diebus vt quisque maximè potest sic vnguentis nitet, vesteque & purpura fulget elegantissimè; ita adeo omnis Israëlitarum regio his rebus intentissima, in repentinam & inopinatam, atque adeo grauissimā acerbissimamque luctus & mœroris frequentationem erat mutanda: vt cunctus populus lachrymis, lamentis & luctui vacans parentum vnigeniti raptu dolentium imaginem referat; quo luctu & planctu nihil potest acerbius esse. [*Et ponam eam* regionem Israëlitarum *quasi luctum vnigeniti.*] Grauissimus primogenitorum raptus parentibus esse solet; sed multo etiam grauior dolor, si quis vnicum sibi natum amiserit; multoque acerbiori luctu excipiendus. Totam autem regionem communi miseria, luctuque plenam, ac si vna familia esset, cui vnicus natus acerba morte ereptus desideraretur, lachrymis & lamentis vacaturam prædicit; multo etiam grauius quam Ægyptus olim, cùm raptos sibi omnium familiarum primogenitos doleret: qui dolor omnes superiores calamitates acceptaque damna, superauit; adeò vt pertinacissimè susceptam sibi contentionem Ægyptius remittere cogeretur, sicut scriptum est: Surrexitque Pharao nocte, & omnes serui Exod 12. eius, cunctaque Ægyptus; & ortus est clamor magnus in Ægypto; neque enim erat domus in qua non iaceret mortuus, & cæ. Hic adeò extremus Israëlitis dies; post illum verò diem grauissima & miserrima perpetuò tempora expectabantur, neque enim eum diem miseriarum aliquis finis statim sequuturus, sed perpetuus quidam seruitutis, exilij & acerbissimæ vitæ vsus (in quo nunc etiam sunt) erat exceptutus. hoc est quod ait: [*Et nouissima eius quasi diem amarum.*] cui nulla vel nocturna quies, vel mitior futuræ lucis aurora; sed perpetuus malorum & miseriarum vsus atque sensus succedat; quem sensum ne deponere ita citò possint, longa quædam diuini verbi ignoratio ipsis meritò subeunda confirmabit. nam qui vaticinijs & diuinis consilijs tanto studio non solùm deesse, sed obsistere conati fuerint, digni profectò sunt

quibus huiusmodi ad salutem & ad suas restituendas res, atque ad libertatem via præoccupetur; & quantum bonum neglectum, repudiatúq. nefarie fuerit, longo & grauissimo desiderio probetur: & qui tantis artibus, consilijs, calliditate, cum diuino verbo, eiusq. interpretibus prophetis contendere conati sunt, & publicè obsistere non erubuerunt; sed Sup.7. non minus impudenter, quàm dolosè huiusmodi orationibus aduersabantur. Non prophetes contra Israël, & non stillabis super domum idoli; & illud audire, & periculo suo discere commeriti sunt.

Ecce dies veniunt dicit Dominus, & mittam famem in terra, non famē panis, neque sitim aquæ: sed audiendi verbum Domini & commouebuntur a mari vsque ad mare, & ab Aquilone vsque ad Orientem circuibunt quærentes verbum Domini, & non inuenient.

HVMANÆ animorum miseriæ illa vna potissimum, si non causa, tamē occasio est, si magna diuini verbi penuria, magnum desideriū in terra sit. Quam diu enim eius excellentis boni affluens copia, atque oportuna commoditas hominibus suppetit, tamdiu huPsal.118. manæ res stant, & prosperæ æquabilesque sunt, sicut scriptum est: Pax multa diligentibus " legem tuam, & non est illis scandalum. Etenim hæc vnica hominibus sapientia est, quæ eorum publicis ac priuatis rebus, maximè autem ijs quæ ad animorum pertinent felicitatem, & consilij, & certarum rationum lumen porrigere atq. tendere potest, quā pedibus suis lucernam, & semitis lucem, diuinus Psaltes vocare solebat. Hoc autem lumine de medio sublato, aut diuino iudicio negato, vel hominum peruersitate repudiato, humanæ res in medijs tenebris positæ vt labefactentur, vel præcipitentur etiam necesse est, quamuis summo consilio stabilitæ, & opibus, vel industria vallatæ esse videantur: Omnia enim errore plena, & à vera sapientia alienissima sunt, quæcūq. sine diuini verbi lumine, maxima & ad felicitatem spectantia negotia suscipiuntur, sicut scriptum est: Maledicti qui declinant à mandatis tuis. Vnde illud est, quod quibus temporibus respublicæ maculatæ, ac penè exterminatæ fuisse narrantur, ijsdem magna diuini verbi penuria labo1.Sam.3. ratum publicè fuisse tradatur. Puer, inquit, Samuel ministrabat Domino coram Heli, ,, & sermo Domini erat pretiosus; in diebus illis non erat visio manifesta. Cùm autem ,, homines tantum peruersitate, malitia, & veritatis odio deliquerunt, vt grauissimè mulctari sunt commeriti; tum hæc bonorum fundamenta diuini verbi & luminis copia, & vera sacrorum librorum explicatio, cognitioque subducuntur, vt mētis cæcitate affectis, amentissimis, atque omni honesto cōsilio deuijs, præceps progressus, & calamitosus exIsai.28. itus sit expectandus, sicut scriptū est: Et erit eis verbū Domini, manda remanda, māda " remanda, expecta reexpecta, expecta reexpecta; modicum ibi, modicum ibi; vt vadant, " & cadant retrorsum, & conterantur, & illaqueentur, & capiantur. Hunc adeo locū Israëlitarum res tenere cœperunt, postquam illi sceleribus obligati, à diuini verbi, atq. à propheticarū exhortationum obseruantia abhorrentes, reprobati à Deo repudiatique sunt. Sed hoc illorum malum tum demum auctum, confirmatumque est, cùm diuinum Iesu Christi euangelium, optatissimumque patribus de publica salute nuntium, sibi ab ipso salutis auctore, atque ab illius fidelissimis Apostolis allatum repulerunt. Ex eo enim in hunc vsque diem excæcati publicè, obduratiq. omni diuini verbi commoditate caruerunt; atque in assiduam diuinorum librorum lectionem & interpretationem incumbentes, certa & oportuna maximorum atque vtilissimorum mysteriorum cognitione priuati 2.Thessal.2. sunt, sicut scriptum est: Eo quod charitatem veritatis non receperunt vt salui fierent, " misit illis Deus operationem erroris vt credant mendacio, vt iudicentur omnes qui non " crediderunt veritati, sed consenserunt iniquitati. Atque adeo hæc res huius perpe" tuæ, in qua detinentur, miseriæ Israëlitis causa est, quòd nimirum magna mentis cæ2.Cor.4. " citate laborent, ne fulgeat illis illluminatio euangelij gloriæ Christi, vt ait Apostolus. Hæc adeo miserrima & grauissima tempora, in quæ iam diu Israëlitarum res hactenus etiam perdurantes inciderunt, à Vate nostro hoc in loco prædicta sunt, non statim vt ipse denuntiauit, sed post certos annos incœptura; hoc est, postquam in captiuitate Israëlitæ essent: Nam ante captiuitatem neque diuini verbi copia, neque 2.Paralip.36 monitoribus vatibus destituti sunt, sicut scriptum est: Mittebat autem Dominus patrum suorum ad illos per manum nuntiorum suorum, de nocte consurgens, & quotidie

tidie commonens; eo quod parceret populo, & habitaculo suo. At illi subsannabant nuntios Dei, & paruipendebant sermones eius, illudebantque prophetis; donec ascenderet furor Domini in populum eius, & esset nulla curatio. Igitur ea miseriarum miserrima, durissimaque dies à Vate prædicta, non statim, sed Israëlitarum rebus perditis & labefactatis, quò restitui non valerent, peruentura esse hoc dicendi tropo ostenditur: *Ecce dies veniunt.* Dies nunc plurali numero, sicut sæpe aliàs, annos significat, vt: Ecce dies venient dicit Dominus & confirmabo super domum Israël, & domũ Iuda testamentum nouum, &c. Lætati sumus pro diebus quibus nos humiliasti; annis quibus vidimus mala. (Psal.) [*Et mittam super terram famem.*] Intolerabile animantibus malum fames est; cuius depellendæ causa nihil non agi & perferri soleat: quibusdã enim non animus solùm, & natiua feritas deponitur; sed libertatis propriæ, atque vitæ etiam pericula adeuntur. In hominibus verò tanto grauior is sensus existit, quanto defectus & inopiæ cogitatio, quæ fame augetur, maior in his quàm in bruto est. Vnde & grauiora facinora ad depellendam famem ab hominibus, quàm animantibus aliis admittuntur: neque enim in alienum modò genus, sed in suum, in sua etiam viscera, in proprios natos sæuitũ aliquando fuisse, sacræ atq. prophanæ nobis historiæ tradiderũt. (2.Reg. Ioseph. de bel. Iuda) Tanto verò grauiorem famẽ perpessuros homines, tanto maiori damno ac molestia afficiendos esse consentaneũ est, quãto ea quæ ab his desiderabitur res, excellẽtioris naturæ ac præstantis magis fuerit virtutis. at verò diuinũ verbum verus animorum pastus, corporis cibos & alimenta tantùm superat; quantum salutaria, diuina, æterna corruptibilibus fluxis & caducis praæxcellunt, sicut & ipsius verissimi bonorum omnium auctoris, atque sapientissimi æstimatoris iudicio edocti sumus. Operamini, inquit, non cibum qui perit, sed qui permanet in vitam æternam. Igitur ex diuini iudicij seuera & iustissima sententia, huius maximæ & vtilissimæ rei fame atque siti premendos homines, qui vitiosa offensione atque fastidio alienati aliquando fuissent, Vates noster obnunciat: [*Non famen panis neque sitim aquæ, sed audiendi verbum Domini.*] (Gal. de natur. facul. lib. 3.) Grauissimam esse famis affectionem docuimus, sed sitim multo impotentiorem, & toleratu difficiliorem esse, tum ipsius, vnde fit, causæ consideratio, tum experimentum arguit: Ipsa enim cùm frigido & humido reprimatur, ignea est; atque ob id efficacior, celeriorque censenda videtur. Vnde & animalia quæ huiusmodi affecta fuerint, vehementius etiam, importuniusque vrgentur, atque ad restinguendum procurrunt. Sicut ceruа desiderat ad fontes aquarum, sitiuit anima mea ad te Deus, canebat Psaltes. (Psal 41.) Quæ verò fame premuntur non tam procurrere, quàm discurrere conspicimus: quoniam sitis nõ nisi certis quibusdam in locis, nẽpe in fontibus & fluuiis; famis verò leuandæ copiam pluribus in locis dari posse putant, sicut scriptum est: Conuertentur ad vesperam, & famem patientur vt canes; dispergentur ad manducandum, & circuibunt ciuitatem. (Psal. 58.) Quòd si vtraque affectio simul premat, tum verò omnia tẽtari, tum loca omnia procurri, tũ discurri videas. Quamobrem quæ vehementissimè atque auxiè nimis desiderãtur & expetuntur, sitis & famis verbis dici aptissimè solent, vt: Beati qui esuriunt & sitiũt iustitiam. Hanc autẽ solicitudinem ex tantæ rei desiderio natam, cùm maximo negotio, frustra tamen habendam esse ostendit Propheta: obduratis namq. & excæcatis, quandiu diuinæ gratiæ inopia iustissimè pressi, extremum miseriæ gradum tenebũt; in multa & assidua veri inquisitione nulla inueniendi copia futura est. hoc est quod ait: [*Et commouebuntur à mari vsque ad mare, ab Aquilone ad Orientem circuibunt: quærentes verbũ Domini, & non inuenient.*] Diuinã & veram doctrinã fastidientes, aut negligentes auersantesque hac iustissima pœna afficiuntur, vt magno postea atque assiduo labore quæsitam (quæ facilis antea, vltroque fuerat oblata) nullam tamen inuenire possent, sicut scriptum est: Habenti dabitur, & ei qui non habet, etiam id quod habere videtur, auferetur ab eo. Illa verò commotio, *à mari vsque ad mare, &c.* ingentem curam, & ardens studium, operosissimumque negotium significat; idque, variis modis, tum frequenti disputatione & controuersia ineunda, tum scribendis libris, tum publicis concionibus, tum etiam traditionibus & peregrinationibus susceptum; ex quo tamen maximo labore nulli veri percipiantur fructus: vt dici meritò de huiusmodi studiosis possit, semper addiscentes, & nunquã ad scientiã veritatis peruenientes. (2.Timo.3) *A mari vsque ad mare.* In toto terrarum gentiumq. omnium orbe, hanc diuini verbi penuriam, atque hoc maximum desiderium futurum prædicit, quod tamen

nullibi satis expleri possit, obscuratis mentibus, ita vt pro vera & simplici doctrina turbulentissimæ interpretationum & humanarum cogitationũ aquæ bibantur. Atqui ex hoc fonte hæreses omnes, ac pugnantia inter se consilia, atque studia, & publica non solùm de religione, sed de cæteris etiam rebus dissidia fluunt; cùm non omnibus eadem de diuinis mysterijs & verbis consensio fit. Vt contrà, summa pax & concordia ex eodem de sacris rebus vero ac certo sensu iudicioque gignitur, sicut scriptum est:
Rom.15. Deus autem ,, patientiæ & solatij det vobis id ipsum sapere in alterutrum secundum Iesum Christum, ,, vt vnanimes vno ore honorificetis Deum, & patrem Domini nostri Iesu Christi. At verò ,, totius terrarum orbis quatuor constitutis terminis ipsam habitabilem terram maritimis & mediterraneis partibus definiuit: namq. Oriente, & Septentrione, & duobus Oceani partibus, Meridiana & Occidua, omnis terra continetur. Cùm autem toto terrarum orbe tanta diuini verbi penuria laborandum esset, præcipuè verò Israëlitarum & Iudæorum gens, in eo se inquirendi veri labore fractura erat: quæ quamobrem id pateretur, suis impietatibus & superstitionibus maximè fuerat commenta: cuius gentis nonsolùm seniores & maturioris ætatis homines, sed iuuenes etiam ipsi & puellæ, quibus maior voluptatis & formæ, quam scientiæ & sapientiæ cura esse consueuit, ex longo ac diuturno diuini verbi desiderio, ex assiduo & irrito studio animi atque virium defectione afficientur. hoc est quod dicit:

In die illa deficient virgines pulchræ, & adolescentes in siti.

D I E M illam, hoc est totum id tempus indicat, cũ in magna doctrinarum & opinionum atque sententiarum varietate nihil aut parum admodum certi, definitique fit, in quo sine vlla dubitatione atque hæsitatione conquiescere animus discentis, & ijs quæ ex veri cognitione capiuntur voluptatibus maximis perfundi possit. de quibus scriptũ est:
Psal.118. Quàm dulcia faucibus meis eloquia tua, super mel ori meo. Id autem interea bibatur, quod aut erroris amaritudine mixtum, aut sordidis, vanis, & futilibus commentitijsque ,, sententijs, & inutilibus quæstionibus turbatum, confusumque fit, & quòd lassos atque defatigatos quærẽdo homines affligat & perdat magis, quàm erigat & recreet. Hic adeò exitus eorum est, qui diuinam & simplicem veritatẽ auersati, vanitate, aut adulatione, aut superstitione, aut alia falsa ratione commutauère, sicut scriptum est:
Isai.28. Cui dixit, hæc est requies mea, reficite lassum, & hoc est meum refrigerium, & noluerunt audire. Et ,, erit eis verbum Domini, manda remanda, &c. Et quoniam hæc denuntiationis pars ad Israëlitas & Iudæos pertinebat, quorum animi magis prauitatis erroribus capti erant, propterea quòd contaminata superstitione essent imbuti, explicandi atq. notandi causa illud est subiunctum:

Qui iurant in delicto Samariæ, & dicunt: viuit Deus tuus Dan, & viuit via Bersabeæ.

S V P E R S T I T I O N I S & vanorum Deorum studium iurandi rationibus & verbis significat Vates: namque religionis obseruantiam atque sanctitatem seria iusiurãdi ratio propria quadam & certa cognatione attingit. Neque enim quis id quod vile ac negligendum, sed quæ sancta, carissima, & rebus omnibus sibi præponenda iudicantur, iu-
Heb.6. reiurando appellat; cùm purè legitimeque iurare cogitauit. Homines, inquit Paulus, ,, per maiorem sui iurant; & omnis controuersiæ eorum finis ad confirmationem est iura- ,, mentum, &c. Igitur quæ apud Bethel & Dan templa ab Israëlitis dedicata fuerant, cum
Hosseas. suis aureis simulachris adeo sancta, adeo diuina Iudæis etiam credebantur, vt iurisiurandi quoque religione ac metu colerentur. neque ipsa modò templa, sed omnis quæ eò duceret via, sancta atque augusta existimaretur. Maximam autem eius loci maiestatem putari necesse est, ad quem ductæ directæque viæ vel initium ipsum non sine magna reuerentia, & votorum iurandique obseruantia appellatur. Cum verò aliæ alijs gentibus pro varia linguæ & religionũ ratione iurandi formulæ, certaq. singulis verba sint, illa Hebræis maximè solennis & stata erat, quę viuẽdi verbo pronũtiabatur, vt: Viuit Dominus,
1.Sam.14. 1.Sam.17. & viuit anima tua ô rex. Viuit Dominus Deus Israël. Vt aũt locus hic explicari nobis apertius & planius possit, quidnã Samariæ delictũ dicatur, prius est breuiter aperiendũ. atque
Hosseæ 4. de verbis ipsis delinquere & delictũ, iã sæpe aliàs diximus: Hebraicè A S S A M, scelus significare, quod aliorũ exemplo, opera, aut consilio, aut dolo ab alijs imitãdo suscipiatur.

Igitur

Igitur quo tempore ab Israëlitis regibus, qui Samariam incoluêre, auertêdi à Ierosolymis populi causa, templa atque aræ apud Bethel consecratæ sunt, diuino nomine vsurpando, pronuntiando atque appellando confirmata est res. namque & vituli similachrum in illa æde collocatum his verbis consecratum est: Hi sunt dij tui Israël qui eduxerunt te de terra Ægypti: cuius etiam exempli alterum in Dan est consecratum. sed quoniam augustissima ineffabilis illius diuini nominis, & sanctissima apud Israëlitas mentio erat; quòd is Deus esset, a quo è seruitute illa fuissent redempti, & eius vituli rationem, nomen, & numen nec re, nec loci maiestate, & sanctitate ab illo ADONAI aliena esse doceri curatum est; & quod idem ille locus Israëli generis auctori, ob accepta ibidem diuinitus beneficia & responsa sacer fuisset, maiori religione atque augustiore sanctitate, quàm Ierosolymæ, dignus esse prædicabatur. Quæ verò iurisiurandi religione firmanda erant; ijsdem quibus antea verbis comprehensa sunt. *Viuit Dominus. &c.* Ita sane effectum est, vt nominibus & verbis retentis & conseruatis, res ipsa omnino immutata, versuta, & fallaci nocendi ratione religionem totam pollueret, atque animos non Israëlitarum modò, sed & Iudæorum etiam à vero cultu ad impietatem superstitionemque traduceret. hoc tam callidè ab Israëlitarum regibus excogitatum consilium Hebraicè ASSAM; Latine in sacris libris delinquere & delictum dicitur: quam nos, quòd aliud proprius non succurrerit verbum, sceleris contagionẽ pro loci ratione dicemus. Eam verò rẽ longius apud Hosseam sumus persequuti, cum illius loci sententiam exponeremus: Si fornicaris tu Israël, non delinquat saltem Iuda; & nolite ingredi in Galgala, &: ne ascenderitis in Bethauen; & ne iurraueritis, viuit Dominus. Huic autem iurandi formulæ paulatim alia atque alia (vt ferè in quocunque hominum errore fit) adiuncta est, quò diuina veri Dei maiestate, sacrosanctoque numine, cum aliis etiam rebus contra ius atque fas communicata, religionis rationes omnes peruerterentur. Ita non solùm viuit Dominus iurabatur; quam antiquam iurisiurandi formam ab Israëlitis retentam *Samariæ delictum* Vates noster nominat: sed etiam dicebatur, [*Viuit Deus tuus Dan:*] vt loci etiam sanctitas huiusmodi Apostrophe indicaretur, & vitulo numen esse ostenderetur: quem non Deum Israël illum antiquum, sed nouum, atque recenter apud Dan consecratum prædicarent, quem locum, Deus ille terris magis omnibus vnum, vt Iupiter Olympum; Iuno Samium; Venus Cyprum; Dagon Accaronem; Belus Babylonem, gratum sibi esse ostenderet, in tutelamque delegisset. Neque verò minus sacrum, sanctumque illis iam iusirandum erat, qui viam publicam & stratam, quæ Dan ab omni Israëlis regione petentibus certissima & peruulgata fuerat, iurando appellarent. Erant autem, Dan in altero Israëliticæ regionis fine ad Septentrionem: Bersabeæ verò in altero ad Austrum sita. atque vterque locus, quòd totam terram clauderet, illustri & frequenti mentione vsurpabatur. Et conueniunt, inquit, omnis Israël à Dan vsque ad Bersabeæ. Sed quæ hoc nomine celebris olim fuerat via, ab altero ad alterum locum pertingens, postquam statis solennibusque superstitionis ceremonijs Dan consecrata, vel potius polluta est, via illa magna vouentium, supplicantium, locumque visentium assiduitate celebris euaserat, nomenque repererat illustrissimum; vt apud nos via Gallicana dicta est, quæ ex Gallijs Compostellam apud Callaicos ducit; quæ apostoli Iacobi sepulchrum, & monumenta visendi causa non à Gallis modò, & Germanis, & Italis, sed à nostris etiam, magna hominum celebritate frequentatur: quamuis his miserrimis temporibus, in quibus veræ pietatis & religionis cultura nimium refriguit, via Gallicana luget; eò quòd non sit qui veniat ad solennitatem: sicut & huius etiam Vatis tempestate viæ Sion lugebant quod distractis in Dan & Bethel cultoribus minori multò quàm olim frequentia Hierosolymitana anniuersaria sacra colerentur. Hanc itaque vanissimæ superstitionis studiosissimam gentem diuini verbi penuria diu afficiendam, mulctandamque iustissimo Dei iudicio esse propheta ait: in qua ignoratione quandiu essent, neque miseriam expuere grauissimam neq. vllum perditis rebus modum aut remedium inuenire suo consilio, & sua industria poterant. Atque ob eam rem subiungit:

1.Reg.12.

»

Ioan.

»

Hosseæ 4.

»

Et cadent, & non resurgent vltra.

CADENT inquit, vt etiã Isaias dixit: vt vadant & cadant retrorsum, & conterátur, & illa- Isai.28. ,,

Prouerb.29. illaqueentur & capiantur, ficut fcriptum eft: Cùm prophetia defecerit, diffipabitur populus, & cuftodiens legẽ bearus eft. Neq. verò integrum illis fore ait, ita iam protritas res fuas reftituere, quas tunc retinere & etiam corrigere ante extremam ruinam non nimis difficilè effet, diuino dicto audientibus videlicet & pœnitentibus. nunc verò has ærũnas perpeffuros effe, quamdiu in fumma retũ diuinarũ ignoratione verfabũtur: tamdiu aurem verfaturos ait, quoad certa quadam gratia & mifericordia Deus inftaurator. & redemptor falutaris reuocatos fanandos recipiat atque ob eam rem non ait: non reftituentur, fed, [*non refurgent vltra,*] fua virtute, ftudio & induftria. Etenim Ifraëlis perditio à feipfo profecta eft; falus autem à diuina mifericordia eft expectanda, ficut fcriptũ Efai.59. eft: Venier ex Sion qui eripiat & auertat impietatem à Iacob; & hoc illis à me teftamentum, cùm abftulero peccata eorum.

CAPVT IX.

IDI *Dominum ftantem fuper altare.*

ISRAELITARVM, quicunque in decem tribuum cenfum venerant, caufa perorata atque iudicio iam pronuntiato; nunc in Iudæorum & Hierofolymitanorum gentem, quá interim dũ alios accufaret, impietatis etiam infimulando appellauerat, fententiá fub ijcir quorum euerfionem, ita vt inferenda erat, à fe præuifam denuntiat Namq. magna illius iacturæ quàm fuperius explicuimus, hoc eft diuini verbi penuriæ communione eos eos etiam Ifraëlitis coniungendos; vtpote eiufdem fceleribus, & impietate obnoxios. Id verò prophetico fpectro fibi vifum effe dicit, quòd Deum fuper altare aureum in templo ftantem viderit, atque iudicis & maximi principis munere & auctoritate vfum, iubere exterminatorem angelum, & miniftrum quempiam (qui ei rei prafto funt) figno dato atq. opere inchoato, regionis, vrbis, & gentis inuadendæ atq. euertendæ poteftatẽ hoftibus permittere. Huiufmodi verò aliquid parari & adornari tũ nomine appellando, tum ipfo etiam habitu, fitu, atq. loco notãdo fignificat namq. Domini appellationẽ auctoritatem, ius fummamq́. agendi atque imperandi poteftatem declarat; quòd is omnium rerum poteftatem & ius habeat, ficut fcriptum eft: Quia dominus Deus vefter, ipfe Deut.10. eft Deus deorum, & Dominus dominantium, Deus magnus, potens & terribilis; qui perfonam non accipit, nec munera. Idem etiam alio in loco totius terræ Dominus appellatur. Hanc autem auctoritatem fitu atque habitu ipfo conferuatam fevidiffe, fimul & confilij atque incœpri rationem intellexiffe Vates ait: [*ftantem fuper altare.*] Primũ habitus ipfe corporis inftantem operi attenteque ftudentem arguit. Attentius & grauius multo ea & iuberi, & agi, & ab alijs excipi folent, quæ à grauiffimis perfonis ftãtibus agenda aut imperanda curantur. fic Deus Hieremiam vatem negotium munufque fufce-Hiere.1. ptum exequi iubebar: Tu ergo accinge lumbos tuos, & erectus loquere ad eos omnia quę Iuuen.Sat.11 ego præcipio tibi. Sic etiam Satyricus: *Vox Domini fremit inftantis, virgamq́ue tenentis;* Super altare verò ftantem vidit: quòd fuperiore loco, atque eodem facrofancto auguftiffimoq́ue conftitutum operi faciendo non tam adeffe, quàm præeffe intelligeret. Namq. is gradus & locus principibus fummis, & regibus præcipuè aptus eft, ad quem Pfaltes filium fuum Salomonem, vel potius Chriftum regem maximum futurum hortabatur: Afcende, profperè procede, & regna. vnde & Ifaias eam fibi diuinæ maieftatis fedẽ vifam Pfal 44. Ifa.6. effe dicit: Vidi Dominum fedẽtem fuper folium excelfum & eleuatum. fed breuitatem per omnia profeffi, aliis huius myfterij partibus non folùm pro rei maieftate, fed pro noftro etiam captu fatisfacere modò non poffumus; aliàs fortaffe de his & plenius & melius, Deo nobis propitio, differturi. Hæc igitur auctoritas & maieftas hoc rei agendæ ftudium fibi vifum effe: quid autem negotij & rei inftitueretur, quoniam imagine ipfa perfpici non poterat, diuina eft oratione declaratum.

Et dixit: percute cardinem, & commoueantur fuperliminaria.

QVÆ certiffimè conficienda negotia & conftanti voluntate fufcepta funt, certa quadam actione, geftu & motu, quæ confectam penè rem declarare, & promittere poffint, ab auctore ipfo repræfentari folent. Atque huiufmodi actio magnam gerendis rebus non modò auctoritatem, fed fidem & certitudinem conciliare poteft. cuiufmodi multa exempla & facros & prophanos antiquorum libros legentibus occurrunt. Iofu.8. Vt, quòd Iofue, vt,

vt expugnaretur Hiericho, sublatam manu hastam vrbem versus tendere iussus sit: Iosu.6. Idemque deuictorum & captorum à se regum ceruicibus pedem imponere milites suos iusserit: qua re veluti diuino quodam præsagio cæteros omnes hostium reges pari victoriæ felicitate superandos fore confirmabat. Iosu.10. De quo genere multa à nobis in Hoseæ Hoseæ 1. Vatis expositionibus dicta; plura etiam proprio & iusto volumine (annuat tantùm cælestis spiritus) dicenda sunt. Hanc modò rationem sequutus Deus, totius publicæ Israëliticæ & Iudaicæ rei præcipitandæ vastationem Vati nostro significauit. namque stans, atque operi instans, visus est ministrum quempiam suum vastatorem angelum iubere, vt ianuæ templi superliminare vehementi concuteret ictu, quo permotæ antes etiam ipsæ quaterentur. Verùm vtres ipsa planius intelligi possit, verborum rationem tum ex Hæbraica lingua, tum ex architecturæ arte petere oportuerit; quòd hæc latina versio difficiliorem paulo sententiam reddat: Locus hic sic Hæbraice est: [*Percute florarium, & commoueantur antæ.*] Ex architecturæ artis disciplina tria præcipua portarum lapidea membra esse didicimus: duo à pauimento dextra, leuaque, ad perpendiculum erecta, singulis tantùm lapidibus constantia; & quod iis superincumbit: tertium, quibus tribus ianuæ cauitas & apertura definitur. Hæc & alia ædificiorum membra, aliis atque aliis nominibus in aliis linguis dicta, obscuriorem artis tractationem iis, qui peritissimi non fuerint, efficiunt, & interpretationem etiam difficilem reddunt: vt nos (cùm de his artibus fusius, Deo volente, agemus) explicaturi aliquando sumus: nunc quibus nominibus hæc ab artificibus dicantur, breuiter exponentes interpretationi explicandæ satisfaceremus. Duos illos lapides ad perpendiculum constitutos, qui tertium transuersum sustinent, Græci *Parastadas*; Latini verò Antas vocarunt: Itali nunc *Gambas*; Hispani *Iambas*; Germani verò *Thyleistain* dicunt: Hebræi autem *Zzaphim* nominant. Tertium porrò illum superincumbentem (si ianua quadrangulæ figuræ sit) nostri & Itali, *Lintel*; Germani *Thyrschwell*: Græci *Hyperthyron*; Latini limen (quod Neoterici superliminare) Hebræi verò *Mascuph* superius interdum, nonnunquam etiam, vt in hoc loco *Capthor*, hoc est, pomarium dicunt. Quòd vt superema & prominentissima eius lapidis pars, quam artifices cornicem dicere solent, vt in Dorico ædificio, ouis quibusdam insculpta erat; atque ob eam rem ouolum dicebatur: sic apud Hæbreos florum & pomorum sculpturis erat distincta; vnde ex accidenti ornamento nomen accepit. Igitur si limen ipsum superius graui aliquo & impetuoso ictu tangatur, antas vehementer commoueri & concuti necesse est: quòd liminis vtroque capite, velut brachijs quibusdam antæ immotæ contineantur; atque ex ipsa architecturæ & ædificiorum naturæ cognitione obseruabimus fieri non posse, vt limen diruatur, quin antæ priores corruant. Atque ex hac huius rei imagine Iudæorum & Israëlitarum ruinam Vati præmonstratam esse cognoscimus. Namque vterque populus concordia & veræ religionis communione, olim vt ianuæ lapides sibi mutuo officio connexi continebantur: sed postquam discordia primum, deinde impietate, ac postremò scelerum & flagitiorum omnium illuuie, vitium facere cœperunt; tumdemum grauissimo & iustissimo ex diuina seueritate motu labefactati conciderunt: ita tamen vt Israëlitæ, qui & numero & dignitate Iudæis inferiores, & motu ciuili discordiæque studio priores fuerant, priores etiam corruerent: deinde verò Iudæi sequerentur, quòd in illa prima clade, quæ per Assyrios reges allata vtrisque fuit, & in hac quam communiter alter atque alter populus perfert, sic vt scriptum est, euenisse, historijs legendis accepimus. Quemadmodum autem totius templi & diuinæ domus, Israëliticus & Iudaicus populus ianua esset, nunc explicare non vacat: sed diruendam esse portam templi satis fuerit intelligere. Eam autem rem sublimibus, & visioni idoneis, atque solennibus verbis Deus ipse declarat: namque hoc dicendi genus huius vaticiniorum partis est proprium; Num.24. cuius generis illud inter alia illustre » exemplum est: Dixit auditor sermonum Dei, qui visionem omnipotentis intuitus est, » qui cadit, & sic aperiuntur oculi eius. Quàm pulchra tabernacula tua Iacob, & ten- « toria tua Israël: vt vallis nemorosa, &c. « Huius orationis instar, & illud quod in hoc loco subiungitur, obtinet.

Auaritia

Auaritia enim in capite omnium, & nouissimum eorum in capite omnium, & nouissimum eorum in gladio interficiam.

HEBRAICE sic est. [*concisio eorum in capite omnium eorum.* Concisionis nomine Hebraicus sermo multa significat, quæ ad eandem omnia rationem referuntur. Imprimis autem id quod Græcis schisma, latinis dissidium dicitur. Et id etiam quod auaritia atque nimia quædam propriorum cõmodorum cupiditas est. Latinus interpres noster rem ipsam de qua sermo esset, expositoribus cogitandam explicandamque relinquens, alteram tantùm ex Latinis vocibus arripuit: cùm vtramque simul significationem vnico verbo reddere Latinè non posset. Nos ergo explicationis causa concisionem vertimus, eaque voce Israëlitas significari interpretamur, qui communis illius dissidij, cuius causa omnis religionis & publicæ rei societas labefactata est, auctores primi fuerunt. Appellantur autem primitiuo nomine concisio, siue schisma, quòd hæc figura familiaris sacris auctoribus sæpe, & nonnunquam etiam prophanis sit, vt à Paulo Iudæorum natio circuncisio, Gentium verò genus omne præputium, à Terentio scelus, & carcer quidam dicitur. à nostris Hispanis illa hominum factio quæ superioribus annis Carolo Quinto regnum ineunte, nouas res molita est, vulgato nomine communitas appellatur. Igitur concisione eorum in capite omnium Israëlitas primos omnium demoliendos, euertendosque esse significat; ita vt qui duces malorum fuerint, priores etiam supplicium subeant. *in capite omnium eorum.* Duplicem sententiam hic tropus, præsenti etiam rei accommodatam indicat; & primos omnium Israëlitas esse abducendos, vt caput pro principio sumatur, vt: In capite libri scriptum est de me. Et omnes etiam tam Israëlitas quàm Iudæos illius dissidij & communis discordiæ, atq. priuatarum, publicarumque inimicitiarum pœnas daturas sceleri ipso non dissimiles, vt ab hoste capti & abducti, imò diducti & disiecti, alij aliò migrare, & à propriis familijs & necessarijs suis disiungi & separari cogantur. Id etiam significat schisma eorum in capite eorum. vt de homicida in lege scriptum est: Sanguis eius in capite illius: hoc est, quale fecerit, tale expectet. [*& nouissimum eorum in gladio interficiam.* Hebraicè, *& postremitatem eorum.* Iudæos significat & Israëlitas: nam qui capti ex his non fuerunt ferè omnes hostili gladio periêre, ita vt nulli diuinam vltionem effugere potuerint: quicunque enim libertatis studio fuga sibi consulere instituerant, impediti comprehensique vitam & libertatem morte mutarunt; vt nemo communium pœnarum expers esset, qui impietatis & scelerum socius fuisset. hoc est quod subiungit:

Non erit fuga eis: fugient & non saluabitur qui fugerit ex eis.

NEMINEM fore ait, qui aut viribus, aut cursu, aut latebris periculum euadere possit, aut vitare quo minus aut hosti captus cedat, aut victus succumbat, aut occisus, vulneratusue vitam atque salutem tradat; quippe cũ hæc omnia non humano, sed diuino iudicio agenda essent; quòd effugere, aut latere nullus homo omnino possit, sicut scri-
Psal. 138. ptum est: Quò ibo à spiritu tuo, & quò à facie tua fugiam? Si ascendero in cælum, tu
» illic es: si descendero in infernum, ades. Si sumpsero pennas meas diluculo, & habita-
» uero in extremis maris; etenim illuc manus tua deducet me, & tenebit me mirabiliter
» dextra tua. Omnia autem euasionum, aut latibulorum, & perfugiorum genera, quæ à victis timidisque peti solent, complexus, precludenda sibi atque obstruenda, vana denique fore prædicit: nam vel antra & speluncæ, quanta inueniri possint altitudine sub-
Psal. 103. euntur; vel montes editissimi & auij prærupti & densissimi ascenduntur, de quibus scriptum est: Montes excelsi refugium ceruis. Erant autem huiusmodi montes in Israël, & in circuitu Hierusalem, vt Psaltes cecinit: aut in munita opere & natura loca cõfugitur; qualis Carmelus mons turres habuit, aut traiecto mari insulæ, atque transmarinæ regiones petuntur quò hostis difficultate, & maris, & viarum odio affectus persequi negligat. Hæc omnia autem periculorum perfugia atque latibula multo labore, multo metu & sumptu etiam, atque suarum rerum iactura empta, nihil illis tandem profutura esse prædicit: nam si infinita penè altitudine speluncas subierint:

Et si

Et si descenderint vsque ad infernum; inde manus mea educet eos. Et si ædítissimos & densissimè vestitos montes occupauerint, *& ascenderint vsque in cælum, inde detraham eos.*

Neque verò vllis quantumuis difficillimis locis, operibus, molibus, ac munitionibus tuti diuisi ac muniti; contra diuinum consilium & virtutem esse poterunt.

Quanquam enim absconditi fuerint in vertice Carmeli, inde scrutans auferam eos.

Quibus neq. etiam insulas, quæ vndiq. exitus marinos habent, petentibus & obtinentibus in tuto esse licebit; eorum ipsorum ad quos perfugerint, incolarum insidiis & manu perituris; atque in iisdem ipsis locis creata sibi pericula experturis.

Si celauerint se ab oculis meis in profundo maris, mandabo serpenti, & mordebit eos.

NVLLA enim mundi tam remota, retrusa atq. abdita in tenebris est pars, quò diuini consilij atque imperij vis non penetret. nulla, quæ diuini iudicij & voluntatis publicis ac priuatis ex omni naturæ genere ministris vacet. Id adeo verissimum certissimumque esse Ionas ingentis illius ceti ventre cóclusus probanit & docuit. Idcirco nemo putet se Dei oculos alicubi agendo, aut manus latendo, aut diligentiá effugiendo fallere posse; quandoquidem terra marique conquisitus, tardiores fortasse, grauiores tamen sceleris, impietatis & temeritatis pœnas tandem ferens, illustriori prouidentiæ exemplo futurus est. Igitur nullam victis & timidis in fuga, aut latebra salutis spem fore prædicit; sed neque in humana prudentia, aut consilio aliquam libertatis aut restituendæ rei meliorem rationem experiundam esse ait: Etenim nullam rem ex consilij aut animi sententia successuram confirmat. namque illud maximè apud homines receptú esse solet & peruulgatum, rebus afflictis, quod minus est miserum, eligendum esse. vnde consultissimum esse quidam existimarunt in grauissimis tempestatibus tépori cedere, & vitam conseruare libertate amissa & perdita; etenim viuentibus aliqua de restitutione spes est, mortuis verò nulla. Fuere quidem aliquando quibus hæc tentata ratio successerit: nam aut temporum rerumq. vicissitudine, quæ omnia variare ac mutare putatur; aut gratia apud dominos inita; aut pretio, & redemptione; aut fuga, dolo, arte, aliòue modo pristina libertas & dignitas fuerit restituta. qua de re illustres sententię ac prouerbia in omni lingua decantata & obseruata sunt, vt illud in Hispano sermone celeberrimum: *años y vida componen villa.* Sed nullum huiusmodi consilium illis profuturú esse Deus prædicit, quos ipse certis scelerum suorum pœnis destinauerit: namq. his ademptam semel libertatem nunquam fore restituédam; sed vitę in durissima seruitute productæ calamitosum etiam & ignobilissimum exitum futurum, quoad randem ei genti Deus vltro misertus, veram animorum libertatem & dignitatem afferat; interim tamé miserè inter hostes, atque inuisas sibi infestasque nationes perituris. Hoc est quod ait:

Et si abierint in captiuitatem coram hostibus suis, ibi mandabo gladio, & occidet eos.

MODVS ipse dicendi deliberatum consilium & electionem cum meliorum rerum spe indicat. Gladiú aut afflictioné, viræq. durissimę & calamitosissimę genus omne interpretamur, quo consumpti in eadé seruitute, præter spem atq. animi sententiam diem claudant; ita vt assiduo miseriarum sensu & vsu exerciti, diuinæ prouidentiæ, quæ in sceleribus vindicandis spectari etiam solet, perpetuo argumento exemploq. sint.

Et ponam oculos meos super eos in malum, & non in bonum.

OCVLI Dei rerum omnium cognitionem, prospicientiamq. significant, quam prouidentiam Latini vocant. Hæc in humanis rebus duplici potissimum modo spectatur, piorum hominum felicitate, ac prosperitate, & secundis rebus, & pręcipuè improborum vlciscendis sceleribus, sicut scriptú est: Oculi Domini super iustos, & aures eius in preces eorum. Igitur perpetuo miseriarum, ærumnarum & calamitatum timore illorum res fluentes, diuinam prouidentiam, vt in maleficiis puniendis spectatur, probarum iri

confirmat. [*In malum & non in bonum* ait.] In hunc adeo locum, quemadmodum à Vate nostro prædictum fuit, Israëlitarum & Iudæorum res peruenisse; quem etiam nunc teneant, nemini qui eas quæ de illis sunt, historias legerit, vel præsentes rationes cognouerit, obscurum esse potest. Ita certè iudicij sui seueritatem horum exemplo omnibus hominibus testatam esse Deus voluit, vt nos alieno malo saperemus: propter quos omnia hæc scripta sunt, in quos seculorum fines, vt Apostolus ait, deuenerunt. Atque illud quidem ad hunc locũ pertinet, quòd multi ex Iudæis Babylonicæ captiuitatis odio, & belli metu in Aegyptum transfugêre, ibi potius seruitutem seruire eligentes, quã apud Assyrios: quibus tamen cùm certa, & diuina, destinataq. sentẽtia addicti, & quasi consecrati essent, tandem non eripi potuerunt: nam quorum seruitutẽ metuentes effugisse, aliaq. seruitute mutasse putauerant, eorundẽ gladium & sæuitiam subiere; & huius Vatis atq. Ieremiæ etiam, quem eam rem dissuadentem, consiliumque improbantem audire neglexerant, orationem & prædictionem verissimã esse, exitu ipso, hoc est, suo magno malo, probauere. Itaqui Deum sibi prospecturum aliquãdo fore contra diuini consilij sententiam sperabant, prospicientem quidem, at nõ in bonum, sed in malum experti sunt. neque enim descendentium in Aegyptum aut exilij, aut præsidij, & perfugij causa, eam rationem quam olim dum in Aegypto agerẽt, habiturus est Deus; tunc vidit Dominus Exod. " afflictionem populi sui, & recordatus est eorum, vt in sacris libris est: sed aliam longè viã " est initurus, vt illis consilium suum diuinum, quod falli, aut frangi, aut mutari posse putabatur, firmum fixumque semper fore in eos omnes qui conari contra studuerint, Ierem.41. " ostendat, sicut prædictum illis à Ieremia est: Hæc dicit Dominus exercituum Deus " Israël. Si posueritis faciem vestram vt ingrediamini Aegyptum, & intraueritis vt ibi ha- " bitetis, gladius quem vos formidatis, ibi comprehendet vos in terra Aegypti. Ita adeo Deus ponet oculos suos in eos in malum, & non in bonum, vt perpetuò malorum sensu Deum insensum agnoscant. neque verò hanc rem alienam à diuinis rationibus putari debere ait, quando diuinam prouidẽtiam in vtroq. genere versari res ipsa & quotidianũ exemplum doceat, vt orbis partibus, sic etiam orbis partium habitatoribus interdum prosperitas & incrementa; interdum verò, cùm res, ratioque exigit, detrimenta & vastatio afferantur. Id autem quo minus efficiat (cùm vt fiat certi ac magni consilij fuerit) nulla vi impediri Deus potest: quippe qui rerum omnium, & mundi ipsius vno omnia ambitu continentis auctor, & summus moderator sit. Atq. ita sæpe vsu venire videmus, vt eandem terram, quam aliàs in hominum gratiam tanta benignitate prosequitur, tanto tamque pulchro plantarum & florum vestitu ornat, tanta frugum & fructuum vbertate, & omnium rerum affluentibus copiis ditat, (Genes.1. sicut scriptũ est: Germinet terra her- " bam virentem, & lignum pomiferum, &c. & producat terra animam viuentem in genere suo, &c.) eandem, inquam, motu concutiat, fulminis ictu incendat, & aliis atque aliis modis in hominum perniciem & pœnam, inhabitabilem atque incultam reddat, sicut Psalm.106. scriptum est: Posuit flumina in desertum, & exitus aquarum in sitim; terram fructiferã " in salsuginem, à malitia habitantium in ea. Id adeo illi infinita, tum sapientia, tum virtute pollenti liberum integrumq. omnino est. huius sententiæ est id quod subiungitur:

Dominus Deus exercituum, qui tangit terram & tabescit, & lugebunt omnes habitantes in ea.

EXERCITVVM nomen appellatum, diuinam virtutem & potestatẽ ad quãcunq. rem gerendam indicare, iam sæpe aliàs diximus: Dominationes verò, aut Domini vocẽ, ad vim auctoritatemque pertinere. Igitur qua ratione diuina prouidentia & virtus in ipsis mundi & terræ partibus, nunc benignitate, nunc etiam calamitate afficiendis spectatur; sic in terræ habitantium hominum rebus tum prosperè augendis, tum etiam vbi opus sit, funditus euertendis, eandem spectari posse consequitur: namque & tactam terram contabuisse, sterilemque esse relictam, & habitantes in ea è summa vitæ iucunditate in maximam & luctuosissimam extremamque vastationem deuenisse accepimus. Hoc autem & altero etiam exemplo amplificatur. Nili amnis quem interdum intumescere, & magna atque altissima exuberatione inundare, & rursus residere, atque intra suum sese alueum continere facit, vt & hominum res magno

nonnun-

nonnunquam impetu conuelli & labefactari; nonnunquam placido & secundo cursu fluere posse (prout diuini iudicij consilio & sententia decretum fuerit) ostendatur. Hoc est quod addit:

Et ascendit sicut riuus omnis, & defluet sicut fluuius Aegypti.

VNVM idemque nomen in vtroque loco est. *Riuus & fluuius Aegypti,* ו ר Hebraicè, quem Nilum propriè esse in superioribus docuimus: sed vbi nos *defluet* legimus, in exẽplari est *absorbetur*: quod verbum fluuij est proprium. Qui postquam iam altius exuberauerit, natiuo rursus recipit se leuior alueo. Igitur diuina virtus, & illa maxima tot tantorumque exercituum vis, in ijs qui diuinæ misericordiæ consilio, aut ob impietatem, aut ob scelera deesse volũt, otiosa non est. [*Et ascendet sicut riuus omnis*, Hebraice, *Omnis ea*:] Terram Israëlis significat; & metonymice eos qui eam regionem incolerẽt. Verum enimuero cùm hominum insipientia & stultitia hanc Israëliticarum rerum euersionem perperam interpretari, & ad Dei potius inconstantiam, quàm ad humanam culpam nõ vereatur forsitan referre, ostendit Vates nullam vnquam magnorum consiliorum mutationem Deo adscribi posse, sed culpam in hominibus residere. Quamobrem bonis & felicibus initiis eorum res ortæ, contrarios interdum exitus habeant: quòd nimirum eas rationes atque artes quibus felicitatis suæ certum, perpetuum, constantemque cursum tenere potuissent, repudiare potius quàm persequi voluerint. atque ita fit, vt Deus nunquam sibi non constet, nunquam hominibus desit: homines verò per summam inconstantiam diuino de se consilio, atque sibiipsis sæpissime desint. Neque verò quòd Deus ad beneficentiam vltro propensus semper sit, impediri potest, quo minus etiam pœnam & supplicium de sceleratis sumat: etenim id rerum omnium moderatori liberum est, vt & iudicandi seuerè, & benefaciendi potestatem voluntatique retineat. Quamobrẽ idem Deus supplicium & pœnas ab impiis & sceleratis Israëlitis repetens, eandem erga Israëlem ornandum, atque omnium rerum cumulo augendum, voluntatem retinere potest. Propterea enim Dominus, omniumque moderator est, vt & suæ voluntati atq. consilio non deesse, & officio etiam abundè satisfacere posse intelligatur. Igitur cùm maiestatem illam suam, decus & splendorem maximum serena cæli facie & temperatura præcipuè spectanda præbere opus est (cuius rei causa cælum ipsum conditum est, vt: Cælum cæli Domino Vates canebat) tunc puro lumine omnis hæc superiorum corporum machina interdiu, & vnumquodq. stellarum corpus noctu fulgens, magnifica & admirabili ostentatione diuinarum laudum præconia, & præclara testimonia confirmant, sicut scriptum est: Domine Deus meus magnificatus es vehemẽter, confessio- Psalm. 103.
« nem & decorem induisti, amictus lumine sicut vestimento. Cùm verò iustitiæ seueri «
tatisque in eos qui contra ius fasque commiserint, exempla grauissima edi, res ratioque postulat, tum verò & nubibus cælũ obducere, & terrá ventis quatere, atq. aquis obruere; hisque rebus se Dominum summa libertate, auctoritate, atque virtute pollentem testari solet, vt scriptum est: Vox Domini concutientis desertum: & commouebit Domi- Psalm. 28.
« nus desertum Cades. Vox Domini præparantis ceruos, & reuelabit condensa, & in tem- «
plo eius omnes dicent gloriam. Dominus diluuium inhabitare facit: & sedebit Domi- «
nus rex in æternum. Hi versus eius quem diximus sensus rationem sequuntur; eandemque etiam sententiam subiecta oratio explicat.

Quæ ædificat in cælo ascensionem suam, & fasciculum suum super terram fundauit.

PRONOMEN (*suam*) & ad Deum ipsum, & ad Israëlem nulla sententiæ pugnantia referri potest: namque vt suam ipsius amplitudinem in cælis (quæ eadem vbiq. est) præcipue Deus collocauit; sic etiam Israëlis dignitatem summum splendoris gradum præ cunctis filiis Adam compleri voluit; idq. indito nomine, virtutem diuinam illi adscribens, declarauit. Atque vt hominum omnium generi, concordia, pace, iustitia, & fide mutua inter se vtenti, terram tot bonis, tot diuitiis, tanta rerum varietate atque vbertate refertam, tanta pulchritudine distinctam & ornatam in vsum cedere decreuit: sic & celeberrimam illam omnium terræ orbis partium Palæstinam, Israëlis posteritati, eadem religionis, virtutis & fidei concordia, quasi fasciculo quodam inter se

Deute. 32. coniunctæ fuissent, propriam fore statuit, sicut scriptum est: Quando diuidebat Dominus gentes, quando separabat filios Adam, constituit terminos populorum, iuxta numerum filiorum Israël: pars autem Domini populus eius, &c. Existunt autem persæpe tempora, quibus Deum, qui sese dignirare & gloria præstantissimum, maiestate sua admirandum, qui benignum atque misericordem erga homines præbuerit, rursum seuerum se iudicem, liberrimum atque potétissimum rerum omnium Dominum præbere, suasque leges & iura, quibus illa alia & sibi, & hominibus conseruare decreuerat, vindicare oporteat. Neque verò id tum agitur, vt contra suum illud antiquum & præclarum consilium decernatur aliquid noui, (quoniam immutabilis, constantisque omnino sententiæ diuina sua natura est) sed nequid noui, & præter antiquum consiliú decerni videri aut putari possit; & vt consultis ac legibus suis defendendis eadem sibi semper conditio maneat, qua transactum olim cum hominibus fuerit; ita verò tráfactum erat, vt nulla antiqua diuinorum beneficiorum possessione, nullo diuturno vsu, nullis verbis, nullis promissionibus, quicquam diuinæ dominationi, dignitati, atque auctoritati derogari posset: sed tam diu ipse in beneficio hominibus collocando perseueraret, quàm diu ipsi in fide atque pietate sanctè & purè colenda manerent: alioqui verum rerum omnium dominum, & liberrimum rectorem atque seuerum iudicem, suarumque rerum assertorem experturi, cuius diuino beneficio fuissent abusi. Id quod communi diluuio terris inducto semel, & priuatis terrarú inundationibus, aliisque euersionibus, & rerum publicarum calamitatibus allatis sæpe etiam testatus est. hoc est quod ait:

Qui vocat aquas maris, & effundit eas super faciem terræ, Dominus nomen eius.

DILVVIVM & nubium densitate in pluuiam coacta, & marinarum aquarum eruptionibus fieri, sacra nos docet philosophia. Rupti sunt omnes fontes abyssi magnæ, & cataractæ cæli apertæ sunt, inquit Moses. Hæc verò Dei consilio, auctoritateque accidere Vates noster ait: namque nomen pro officio vsurpari in sacris literis persæpe videmus, vt: Qui enumerat multitudinem stellarum, & omnibus eis nomina vocat. Appellatur autem hoc in loco nomen illud ineffabile, Græcis Tetragrammaton dictum: quod præter alias innumeras rationes misericordiam, & naturæ constantiam significare aliàs diximus. Hoc nomen etiam inducto in terras diluuio, & turbatis mundi rebus, non mutari, aut minui, sed conseruari & defendi, Vates confirmat. namque idem qui humanarum rerum statum, publica orbi allata salute, restitutum aliquando atque etiam auctum iri promiserat; idem ipse Dominus, primos hominum parentes à deliciarum hortis, in quibus vitæ arbor erat, relegauit, & longè abesse iussit: atque in vtraque narranda re diuinum illud nomen appellatur, quod ad verborum proprietatem, sententiæque rationē attinet. Vox illa [*ascensionem*, Hebraicè est *gradus*] numero multitudinis: vt diuinæ maiestatis miro ordine distinctam regiam in cælis esse ostenderet. Hoc in loco multa & acutè sanè ab aliis interpretibus ex Philosophiæ & Astronomiæ disciplina tractari, maximè autem ab Hebræis, non ignoramus: sed nos eam potissimum rationem sequuti, quæ cum re ipsa, de qua sermo est, conuenire videatur: reliqua cōsultò prætermittimus, commodè in locis suis, & propriis tractationibus accuratius differenda. Superest vt hunc locum quemadmodum Chaldaicè legatur exponamus. [*Et Dominus Deus exercituum qui increpat terram, & turbat eam, & vastantur omnes habitantes in ea; et abducit super eam regem cum exercitu suo qui plurimus est, vt aquæ fluuij, & obtegit eam omnem, & absorbetur vt fluuius Aegypti. Qui ponit in fortitudine altitudinis maiestatem gloriæ suæ, & cōgregationem suam super terram colligat. Qui dicit cœtui exercituum plurimorum vt aquæ fluuij, & dispergit eos super facies terræ. Dominus nomen eius.*] Atque hactenus tertij vaticinij commentationem sumus persecuti; nunc deinceps quartum atque vltimum explicandum aggrediamur, eodem diuino spiritu auctore, cui vni quicquid à nobis rectè dictum sit, acceptum referimus.

Psal. 118.

Gen. 7.

Genes. 2.

VATI-

VATICINII QVARTI ARGVMENTVM.

QVARTVM vaticinium difficiliorem sententiarum consequentiam habere videtur; quòd nô simplici, sed multiplici argumento constet: ex qua re effectũ est vt tam ex nostris, quàm ex Hebræis, Chaldæis, et Græcis expositoribus alij in alias cogitationes distracti sint, quas enumerare & referre, neq. cõsentaneum consilio, instituto q. nostro, neq. ipsi etiã cognoscendæ rei necessariũ esse duximus: satis officio nostro facturi, si ei vni insisteremus viæ, quæ maximè cum orationis connexione, & rerum inter se consequutione conuenire visa est. Igitur totius quæ in hoc vaticinio tractatur causæ caput, & rerum omniũ summa huiusmodi est: Principio filios Israëlis omnes, vniuersamque Iacobi familiam, sibi in seruitutem adiudicat Deus, vt ære suo emptos quosque magna manu & virtute solutis ergastulis ex Aegypto eduxerat: partim verò vernas eadem cum parentibus conditione generatos. Eosdem verò ob eam rem maximo iure sibi præter alias omnes orbis nationes deditißimos esse oportere; quòd propria quadam atq. priuata cura suscepti, domestici atq. familiares effecti, cum magni & opulenti peculij vsu clemẽtißimæ seruitutis conditione à parentibus accepta, qua posteri nati essent, viuere deberent; id quod nullis alijs totius orbis gentibus contigerat, vt à durißima seruitute redemptis, in diuinam familiam receptis, egregius quidam præ cæteris diuinæ in se tutelæ curæ, ac prouidentiæ, maximorumque beneficiorum, vltra quàm dici posset, maximus & perpetuus esset vsus. Eam igitur sibi præ cunctis alijs in suam familiam, & in proprios seruos, tot tantisque impensis rebus adoptatam, quamuis maximis sceleribus offenso, quamuis summæ impietatis flagitio, atque fidei proditione vehementer irritato, funditus tamen perdere & delere aut à se in æternum abdicare, consilium non fuit; cùm aliæ nationes, ob paria aut etiam minora scelera, euulsæ radicitus, suisque locis excussæ, nulla restitutionis spe, fuerint. Verùm enimuero vt vitia & peccata neque Deo vnquam placere, aut probari, aut penitus dißimulari, aut alicui impunè admitti quisquam existimare poßit, illam in Israëlitarum causa sentẽtiam latam esse, vt captis, exulibus, totoque orbe dispersis, patria, honoribus, lege, religionis splendore, atque omni vitæ ornamento & cultu, diuinæ deniq. familiæ, & domestico illo magnæ prouidentiæ vsu carendum sit atq. in eo miseriarũ & molestiæ sensu tam diu manendum, quoad sceleratißimi & perditißimi quiq. ex illis, qui eiusdem sceleratæ culpæ, consilij, sententiæ & opinionis participes fuerint, extinguantur; reliquis verò qui residui ex tanta clade fuerint, ignoscendi proposita venia, aditus ad diuinam gratiam aperiatur, & postliminio redeuntibus, atque in familiam denuo tanquam adoptatis, non iam seruorum, vt antea, sed filiorum obtineatur ius, cælesti etiam ciuitate diuino beneficio donatis, optimi maximiq. illius regis Dauid, Iesu Christi, inquam, Nazareni summum, felicißimum atq. æternum imperium omni offensionis, aut antiquæ renouandæ miseriæ deposito metu, sanctißimè obseruetur. Hoc autem argumẽtum totius orationis explicandæ eodem duce persequemur

NVNQVID *non vt filij Aethyopum vos estis mihi filij Israël? ait Dominus.*

POSTQVAM Amoso Interprete Dei aduersus Israëlitas actio facta & perorata, iudicis etiam vltima pronuntiata sententia & tota demum causa iudicata atque damnata est: postquã quantum homines suis consiliis, & studiis, atq. actionibus sibimet ipsis malorum parare atq. moliri soleant, satis est explicatum, rursus quantum beneficiorũ habere ab eodem Deo possent, nisi sese planè indignos præstare voluerint, ostenditur. qua in re antiqua illa & propria Dei erga homines summis beneficiis ornandos voluntas maximè declaratur; qui neminem vellet perire, neq. humanis pœnis vnquã delectatur, sed magis hominũ salute, & vera tum corporũ, tum animorũ felicitate, cuius auctor ipse est, afficitur. Hactenus ergo quibus modis diuino consilio Israëlitæ deessent, ostensum est: nunc verò qua sapientia Deus vtatur, vt consilio nunquã desistat suo, explicabitur. Qua in re solenne illud suũ seruat, vt ne quem vatẽ, quãuis durissima & seuerissima aliàs mandata perferentẽ, tamen sine consolatoriis promissionibus & lętissimis de hominũ salute, ac reconciliatione, & de harum rerum procuratore Christo nuntiis dimittat. Ostendit ergo nullã inferni, hominũ & Dei hostis, antiqui illius serpẽtis astutiam, nullam calliditatem, nullam tantã versutiam esse posse, quæ diuinũ de Israëlitarum salute & dignitate consilium vel frangere, vel minuere valeat. Ipsos autem Israëlitas ad eius rei spem & studium exhortatur, affirmans fieri non posse, vt quorum parentes in Dei familiam & seruitutem tot tantisque sumptibus empti; & tanta vi abducti olim fuerint; & ipsi illorum parentum posteri nascendi conditione & nexu, eiusdem Domini serui facti, vlla

vi, aut iniuria, aut fraude in alienam potestatem ita redigātur, vt nunquam sibi, hoc est, vero ac iusto Domino restituendi sint. Principio autem ait Israëlitas omnes seruos sui iuris, & ditionis, ac perpetuæ seruitutis legibus vltra omnes alias orbis nationes deuinctos: quippe quos ex miserrima & durissima Ægyptiaca seruitute, in qua tam diu detenti fuerant, maximo aduersus hostes suscepto bello & exhausto ereptos suique iuris factos esse constet, sicut scriptum est: Deut.3. „Dominus pugnabit pro vobis, & vos tacebitis. Exod.20. „Et iterum: Ego, inquit, Dominus Deus tuus, qui eduxi te de terra Ægypti de domo seruorum." Quæ verò iusto & legitimo bello ex hostibus detrahuntur, aut auferuntur res, in victoris ius, potestatem atque vsum cedunt. Ita adeo Israëlitæ ex Ægyptiis à Deo erepti, non seruitutis conditionem, sed modum rationemque mutauêre: ab impiis enim & crudelissimis dominis, ab iniquissimis seruiendi legibus, ad clementissimum Dominum, atque ad æquissimas & honestissimas leges, ad iucundioris vitæ vsum, ad maioris & elegantioris multo peculij spem & possessionem traducti sunt. Cætera autem non meliori quàm Æthiopum filij (qui cum parentibus suis serui ipsi perpetui, & seruituti nati sunt) conditione erant. Filios autem Æthiopum iam inde à principio in seruos abduci, emi, atque vendi solitos esse, eorumq́. seruitutem perpetuam pro dominorum arbitrio semper fuisse, omnibus historiis & poëtarum libris, ac perpetua vsque ad nostram ætatem & consuetudine compertum exploratumque est. namque ea conditione, atque eo fato Chami posteritatem nasciturам, antiquus ille Noë ob proditum aduersum se pietatis officium filio dira imprecatus, prædixerat: Genes.9. „Maledictus, inquit, puer Chanaan, seruus seruorum erit fratribus suis." Hoc autem fatum & pœna Chami improbitati debita, non ad Chanaan solùm, qui Syrorum pater fuit, sed ad cæteros fratres, quorum ipse minimus natu erat, pertinuit: Vnde & Syrorum, & Assyriorum, & Armeniorum nomina sæpe in seruorum rationibus atque appellationibus vsurpantur. Æthiopum porrò genus nunquam hanc conditionis rationem, sicut neque atrum colorem hactenus mutauit: ex eo enim genere serui plurimi fiunt, eorumque soboles eadem cum parentibus conditione nascitur; quin & seruitutis nota præter omnes mortales insuti sunt; nimirum colore ipso, qui vel fugitiuos prodit & indicat, vel manumissos tamen extra propriam ciuitatem securos agere non sinit: seruitutis enim & fugæ suspicionem, nisi vbi planè noti fuerint, declinare nequeunt. Quamobrem pro manifestis seruis id genus præter cæteras nationes habetur. Eiusmodi ergo seruitutis manifestæ & perpetuæ iure Israëlitas Deus sibi asserit, quod gestarum à se rerum narratione confirmat, & duabus illustribus comparationibus amplificat; altera præteritorum, altera verò futurorum: ostenditque nullam fuisse antea nationem, nullam porrò futuram, quæ simili diuino beneficio affecta sit, vt ex longa & dura captiuitate atque seruiture redempti, ad certam & liberam regionem, meliori quàm antea vitæ vsu, & seruitutis legibus & pactis clementissimis incolendā traducti fuerint; quemadmodum Israelitis diuino munere & misericordia contigit. Ait enim:

Nunquid non Israël ascendere feci de terra Aegypti.

Tribus inter se collatis exemplis præcipua quadam seruitutis lege Israëlitas teneri confirmat: quòd cæteris qui vicini eorum regioni aut incolæ fuerant, ab hoste abductis, & in perpetua captiuitate detentis, nullus vnquam ad restitutionem & libertatem patefactus, aut patefaciendus fuerit aditus. Illis verò ex longa & grauissima seruitute, quam ex quo gens esse cœperant, miserè tolerauerant, redemptis aliena regio rebus omnibus quæ ad vitam bene beateque degendam oportunæ sunt, referta, occupanda sit tradita; in qua illis Deo vindici & redemptori seruiendum perpetuò foret. Hanc verò rationem interrogatione vsus eloquitur, quæ manifestam habet responsionem, cuius magna ad probandum vis & efficientia est, hoc modo: Nunquid pari neglectu, & simili omnino ratione Israelitarum & Palæstinorum, atque Syrorum res tractatæ sunt, & tractabuntur? vt nulla ex his tribus gentibus meam erga se diligentiam, curam, & magis ardens studium, quàm reliquæ, experta fuerit? Sed pari omnes captiuitate, pari etiam captiuitatis euentu vsas se esse affirmare possunt. id profectò non ita est: nam si maximè Palæstinij Capthoræis, Syri Assyriis, Israëlitæ

raëlitæ ab Ægyptiis in seruitutem dati sint; tamen Israëlitæ sunt à me non captiuitate solùm liberari, sed ergastulis etiam solutis educti, & magna atque potenti manu ad hanc quam tenent regionem, pulsis antiquis cultoribus, deducti: Sic adeo illa oratio comparationis rationibus examinanda est; atque argumentatio hoc modo tractanda: Quicunque è durissima seruitute bello & prælijs commissis liberati, & ad victoris familiam traducti sunt, seruitutis legibus victori tenentur. Ex tribus autem gentibus apud alias nationes captiuis, soli Israëlitæ durissimè omnium crudelibus dominis seruientes, valida Dei manu liberati & educti sunt. Igitur Israëlitas ex tribus eiusdem conditionis gentibus hoc beneficio affectos, præ reliquis hac lege singulariter teneri cõsequitur. Argumentatio perfecta & plena est: Propositio gentium iure est manifesta. Assumptio autẽ aut ex historia petenda, aut ipsorum aduersum quos agitur confessione patefacienda est. Neque enim Israëlitæ dicere possunt se ex Ægypto; & Palæstinos ex Capthor; & Syros ex Quit non fuisse eductos; sit verum licet Palæstinos & Syros perpetua captiuitate detineri, tamen verum non est, Israëlitas perpetua captiuitate esse detẽtos. Sic adeo hæc propositio tribus membris ex parte subiecti cõstans, quamuis vno atque altero vera sit, tertio tamen falsa est, ac proinde tota falsa, atque ad arguentis sententiam confirmandam satis idonea est: namque hypotheticam propositionem copulatiuam vt verã totam statuamus, omnibus veris partibus constare necesse est. Igitur hæc non est vera, Israëlitæ, Palæstini, & Syri liberati non sunt: namque Israëlitas liberatos fuisse constat, & diuinis prodigiis, & maximis signis; quibus res ipsa gesta in Aegypto, & per totam viam omnibus itineribus, quoad in Cananæorum regionem peruentum est omnino, confecta fuit. Illud igitur in complexionem infertur, quod initio vt probaretur fuerat propositum. Israëlitas Deo perpetuæ seruitutis legibus non secus atque Aethiopum filios propriis dominis teneri. Argumentatio autem Euthymemate potius, quàm integro syllogismo tractata est, in quo propositio tantùm, assumptioque positæ sunt, atque ex assumptione propositio ipsa in complexionem est illata. Maior autem propositio, quòd cum arguendo, tum probando manifesta sit, consultò est prætermissa. Atque hoc argumentandi genus in veris orandis causis frequenter vsurpatur. Libuit autem in hac distribuenda argumentatione aliquantisper commorari, quam ad sententiam aperiendam probandamque rem ipsam apprimè conducere arbitrabamur. atque hactenus argumentatio ipsa distributa, & assumptionis illa pars quæ ad probandam causam pertinebat, vel vno Aegypti appellato nomine est confirmata: Quod notum omnibus exploratumque esset Israëlitas ab Aegypto eductos atque deductos fuisse. Nunc verò quemadmodum tantum à Deo beneficium nec Palæstinis, nec Syris contigerit, explicemus: qua in re Israëlitæ præ cæteris gentibus, quas huiusmodi beneficio affectas non esse constat, seruitutis pactionibus, & religione sempiterna obligati esse conuincentur. Est autem hæc propositio: non vt Palæstinos ex Capthor, & Syros ex Quit; sic Israëlitas ex Aegypto non fuisse eductos. Alterum verò exemplum ex præteritarum; alterum autem ex futurarum rerum historia petitum, illud nimirum probat Israëlitas maiori in hac re beneficio affectos fuisse, quàm aut alia olim natio affecta fuerit, aut deinceps sit afficienda. Quamobrem mirandum non esse quòd cum eis seruitutis iure agatur, cum aliis non item, sicut scriptum est: Ego Dominus Deus vester qui eduxi vos *Leuit.26.* de terra Aegyptiorum, de seruitute eorum: & qui confregi cathenas ceruicum vestra- „ rum vt incederetis recti. Quòd si non audieritis me, & non feceritis omnia præcepta „ mea, &c. Palæstini & Capthoræi qui in Chaldaicis bibliis semper Caputhcæi, & in nostris Latinis Cappadoces dicuntur; quanquam sedibus olim disiuncti, ex Mizraim posteriore, hoc est, ex Aegyptiorũ genere fuisse Moses in summa illa orbis terrarũ descriptione testatur. At verò, inquit, Mizraim genuit Ludim, & Ananim, & Iaabim, & Neph- *Genes.10.* thuim, & Phetrusim, & Chasluim, de quib. egressi sunt Philistim & Capthorim. Porrò Phi „ listhæi siue Palæstini loca illa tenuerũt maritima, quæ inter Sidoniorũ & Cananæorũ fi- „ nes media sunt: quorũ metropolim Gazam fuisse sæpè legimus, sicut scriptũ est: Factiq; sunt termini Canaan venientibus à Sidone Geraram vsque Gazam, donec ingredia- „ ris Sodomam & Gomorrhã Adamam & Seboim vsque Luza. Ex Palæstinorũ etiam ge- „ nere Heuæi fuère, qui plurima eius regionis castella ad Gazam vsque pertinentes occupauerãt. horum autem loca à Cappadocibus, generis quidẽ cõmonione cõiunctis, sed

studiorum fortasse contentione aut inuidia, aliáue simultate dissentientibus inuasa, debellata atque occupata fuerunt, ipsique locorum habitatores Heuæi, partim extincti, partim à victotibus præsidia & colonias suæ gentis ibidem collocantibus abducti ita sunt, vt nunquam postea in suas sedes, vel propria virtute, vel Dei omnia gubernantis consilio fuerint restituti. Deut.2. Hęc autem res sic à Mose narratur: Heuços quoque, » qui habitabant in castellis vsq. ad Gazam, Caphtorim expulerũt: qui egressi de Caph- » tor, deleuerunt eos, & habitauerunt pro illis. Hoc autem multo ante quàm Israëlitæ ex Ægypto educerentur, accidisse, ex eadem historia constat: namque eodem fere tẽpore gesta narrantur, quo ab Ammonitis Zonzomæi, & ab Idumæis horrȩi victi pulsi, atque deleti fuerunt. Ita exemplum hoc ex præteritis rebus; illud vero alterum ex futuris petitum est: At cùm nihil in toto terrarum orbe sit quod diuinæ prouidentiæ leges & rationes fugiat, futurũ esse ait Amos vt Syris, quos ab Assyriis superandos, atque captiuos ducendos antè prędixerat, nunquam amplius ex ea seruitute, quam apud Quirnã Assyriorum regionem toleraturi erant, liberatis; ad suas antiquas sedes esset remigrandum. Sup. c.1. 2.Reg.16. Hanc autem Syrorum captiuitatem & migrationem, à Vate nostro primo huius libri capite denuntiatam, euentuque ipso confirmatã fuisse, iam abũde suo docuimus loco. Verùm enimuero ne aliqua non modò probabilis, aut verisimilis; sed neque ficta, & humano ingenio ad subterfugiendum iudicium, atque ad argumentationem infirmandam excogitata Israëlitis superesset ratio, diuinæ & catholicæ sententiæ auctoritate occurrit Amos, ostenditque nihil in rebus humanis accidere posse, quod diuinæ prouidentiæ consilia, & fixa decreta fugere, frangere, vel irritare valeat. Persæpe enim quorundam hominum peruersum ingenium, & à diuinæ religionis, & veræ sapientiæ rationibus, studio, vel negligentia, vel errore deuium, multarum rerum euentus & exitus, à veris & certis causis, ad obscuras, incertas, & commentitias fabulas, & ad stultas, & interdum impias sententias traducit. Atque hoc modo maximarum rerum publicarum, & imperiorum mutationes, gentium calamitates grauissimæ aliarum felicitates, beatus & florens status temporum potius varietatibus fortunæque vicissitudinibus, quàm consilio decretisque diuinis attribuuntur: atque earundem rerum restitutio ab eadem etiam causa, hoc est, à tempore, nõ à numine expectãda proponitur, & docetur. Ita adeo huius generis sentẽtiæ vulgo celebres sunt: Omniũ rerum vicissitudo est, &c. Quæ quamuis ea parte veræ sunt, quod nihil in humanis rebus stabile & firmum necessariò esse doceant; si tamen vt plerumque vsurpari solent, vsurpantur, vt temporum potius vicissitudini, quàm diuino consilio, atque hominum ipsorum causis aut culpis, maximæ illæ rerum mutationes adscribantur; stultæ omnino, impiæque sunt: quibus homines non ad vitæ melioris correctionem, sed ad restituendarum rursus sibi rerum spem atque studium, iisdem retentis erroribus, eademq́. impietate conseruata (quamobrem de supremo gradu deiecti fuerant) excitantur. Aduersus autem huiusmodi stultas erroresque plenas sententias scriptum est: Malach.1. Si dixerit Idumæa, destructi sumus; sed » reuertentes ædificabimus quæ destructa sunt. hæc dicit Dominus exercituum: Isti ędi- » ficabunt, & ego destruam. Igitur vt neque Israëlitæ, neque alius quispiam horribilem Palæstinorum & Syrotum casum, antiquam filiorum Iacob libertatem, præsentem in qua detinentur dispersionem, aut futuram horum omnium restitutionem, ad temporum, & vicissitudinum rationes impiè reuocaret; hanc disputationem breuiter illustrat Deus, verbisque definit certissimis: confirmans multorum regnorum & gentium à se ob impietatem, & nefaria scelera, editas ruinas perpetuas, æternasque esse, nullamque iis restitutionis vicissitudinem fore expectandam: vtpote, quorum causa seuera diuini consilij sententia extremæ pœnę supplicio damnata sit. Rursus verò quosdam esse, quibus etiam ob scelera & impietates pœna grauis subeunda sit; nunquam tamen pereundum; sed diuinæ tandem misericordiæ & veniam, & clementem castigationem experiundã: vt pote quos priuata quadã cura, & magnis promissionibus sibi olim susceptos, nõ perditos; sed tamdiu iure castigatos esse Deus voluerit, quoad sceleratissimis & impiissimis, qui inter ipsos fuerint, cõsumptis; cæteri qui minus in culpa fuerint, idonei efficiantur· quibus data venia, diuinæ gratiæ beneficiũ accipiatur. Vt enim olim Israëlitæ ob minorem tributam diuinis verbis & promissis fidem, tam diu oblata, ac penè tradita requie carere, atque in solitudinibus vagari, habitareque iussi sunt; quoad maiores natu omnes

omnes qui vigesimũ excesserant annũ, vita de functi essent; atq. reliqui deinde in promissam regionem inducti, sanctæ & diuinæ familiæ iure, dignitate, aliisq. beneficiis affecti sunt: nimirum quòd Deo serui essent tantis rebus gestis, tantaque cura certo quodam iure eidem vendicati. Sic etiam futurũ esse dicit, vt cæteris gentibus & regnis funditus ad internecionem deletis; Israëlis tamen posteritas, nomen, & memoria non deleatur: quòd illi in seruos empti, ad diuinam familiam proprio quodam iure pertineat. Nemo autem hominum est, qui quos ære suo emerit seruos, aut horum filios domi sibi natos atque educatos, etiam sceleribus & perfidia irritatus, perditos omnino velit; sed in ergastula, aut aliò extra domum eiectos, tam diu affligi atque vexari patiatur, quoad sceleris ducibus & auctoribus cõsumptis, reliqui quamuis in culpa fuerint, partim aliorum exẽplo cauti, partim propriæ pœnæ sensu & castigatione resipiscentes atque ad sanitatem redeuntes, herilem benignitatem experiri, atque in domum recipi possint. Igitur non à casu, aut à fortuna, aut à tempore aliis ruinam metuendam; aliis restitutionẽ & salutem sperandam. Sed hæc omnia ad suas, hoc est, prouidentiæ & consilij rationes referenda esse definit Deus.

Ecce oculi Domini super regnum peccans, & conteram illud à facie terræ.

Ecce, rem obseruatione, animaduersioneq. dignam, & ex diuini cõsilij sententia certam indicat, vt: Ecce virgo concipiet. *Oculi*, diuinam curam, consilium atque accuratã Psalm.93. considerationem significant, vt: Qui plantauit aurem non audit, aut qui fecit oculũ non vide supra. considerat? Hos autẽ oculos humana non solum facta, sed neq. cogitata latere possunt, neque eius qui horũ nutu oculorũ, hoc est, consilio, omnia gubernat, decreta & sententiam effugere, aut fallere, aut frãgere vis vlla valet. Horum verò oculorũ virtus, tum impiis, & superbis, & contumacibus pœna & supplicio afficiẽdis; tum pientioribus, aut misérioribus, & diuinam agnoscentibus virtutem, implorantibus misericordiam, ex miseriarum tenebris in misericordiæ lucem proferendis spectatur; sicut scriptum est. Hunc humiliat, & hunc exaltat; quia calix in manu Domini vini meri plenus mixto, & inclinauit ex hoc in hoc: veruntamen fex eius non est exinanita, bibent omnes peccatores terræ. [*Super regnum peccans.*] Hæc oratio publicã regnorũ ruinam non ad casum, non ad tẽpus; sed ad publica cõmuniterq. suscepta scelera, vt verã causam referri debere docet. Non ait peccantes in regno; namq. priuata quorundã peccata internecionẽ vniuersi regni societati non moliuntur, nisi regnũ totũ ipsum, aut magnorũ scelerũ cõmunione, aut licentia, impunitateq. data in crimine etiam fuerit: imò & propter paucos viros toti interdum ciuitati ignoscendi veniã, & ad resipiscendum tẽpus concedi, diuina illa Dei cũ Abrahamo deliberatione docemur. Priuatorũ igitur hominũ priuata scelera priuatè Gen.18. puniũtur, sicut scriptũ est. Anima quæ peccauerit, ipsa morietur. Publica verò omnium peccata, publicè ad gentis totius internecionẽ animaduertuntur. [*Vt euertam*, Hebraicè est, *vt deleam.*] Quod nullũ eius regni & gentis nõ modò monumentũ, sed neq. vestigiũ appareat. neq. enim quispiã ex Sodomorũ, sed neq. ex Hæueorum, aut Syrorum gente hodie extat, qui antiquũ nomẽ retinere, aut originũ monimentũ cõseruare possit; adeo certa diuina consilia, adeo vera à diuinis vatibus effata sunt oracula. Subita autẽ personę in oratione à tertia in primã mutatio, præsentem consiliis suis, vatumq. prædictionibus Deũ arguit: eandemq. esse prophetarũ & Dei orationẽ indicat. Oĩa enim quæ à vatibus enunciata sunt, non hominũ, sed Dei verba definire oportet: Qui locutus est per os san Luc.1. ctorũ qui à seculo sunt prophetarũ eius. Hoc autẽ verissimũ & manifestissimũ esse, cõtra omnẽ humanã & stultã sententiã, ex diuinæ legis, & sacrarũ historiarũ lectione cognognoscimus Multa olim regna, magnas & florẽtissimas Respub. fuisse; quarũ vel nomen vix hodie, idq. ad æternũ potius dedecus & opprobriũ, quàm ad laudem conseruatũ sit. quam labem & ruinã, hominũ ipsorũ malitia & culpa paratam, diuini iudicij sententia fuisse legimus allatã. Quosdam autem esse, nempe Israëlitas, quos in multis periculis, magnis laboribus, & difficultatibus innumeris, tamen diuinæ prouidentiæ cura, nomine etiam & genere retento, conseruatos voluerit misericordiæ, & benignitatis, atque æternæ tandem salutis consortes nobiscum futuros; non omnes, sed qui reliqui ex di Isai.1. uina castigatione fuerint, sicut scriptum est: Si fuerit numerus filiorum Israël quasi arena maris, reliquiæ saluabuntur, & apud Michæam. Ne læteris, inquit, inimica mea quia Mich.7.

cecidi,

Rom. 11. cecidi, consurgam cùm sedero in tenebris; Dominus lux mea est. Qui tamen ex illis interim perierint, dum illuminatio euangelij gloriæ Christi obsistentibus & repellentibus non refulget, grauissimum præter cæteras quæ olim extinctæ fuere nationes, supplicium, in vltimo illo & cómuni omnibus iudicij die subibunt, quod diuturniori Dei benignitate & patientia abusi, atque maiori diligentia, maioriq́ue opera ad pœnitentiá reuocati, tamen neglexerint, sicut scriptú est: Væ tibi Corozaim, væ tibi Bethseda: quia Luc. 10. si in Tyro & Sidone factæ fuissent virtutes quæ in te factæ sunt, vsque in hodiernú diem extarent, &c. Veruntamen dico vobis, &c. Qua in re arcana diuinæ sapientiæ cósilia admirari, & cum tremore & timore venerari oportuerit. Nam cùm sciret Deus illas gentes tandem sese ad bonam frugem recepturas fuisse, si tot & tátis signis, tot sermonibus atque rebus, quantis Iudæi rogati, moniti, accusati atque prouocati sunt, illæ etiam prouocarentur: tamen vbi id quod satis ad eas reuocandas fuerat, actú est, vlteriora & maiora moliri non cóstituit: atq. adeo hæc res maturiorem multo illis præsentis vitæ pœnam, leuiorem verò futuri seculi, quàm aut Iudæis, aut nobis Christianis, tantam salutem negligentibus, parauit. Igitur quanquam regna peccantia & scelerata penitus deleantur

Veruntamen cõterens non conterã domũ Iacob, Hebraicè est, *delens non delebo.*

NON, inquit, omnino delendum mihi est genus Iacob illius antiqui, cui, quòd sese fidei mei totum crediderat, perpetuò à me consultum fore dixi, atque vltro pollicitus Gen. 48. sum, sicut scriptum est: Deus omnipotens apparuit mihi in Luza, quæ est in terra Chanaan, benedixitq́ue mihi, & ait. Ego te augebo & multiplicabo, &c. Tamen quæ Dei sapientia est, vt cum maximæ misericordiæ consilio diuinæ etiam iustitiæ satis fiat: quænam ratio ad eam perficiendam rem, quis modus sibi ineatur, subiuncta oratione declarat:

Ecce enim mandabo ego, & concutiam in omnibus gentibus domum Israël, sicut concutitur in cribro, & non cadet lapillus super terram.

VTINAM tanto erga diuina scripta amore, tanto studio Christiani & studiosi viri incendantur, vt non sententię modò, sed singulorum etiam verború, & apicum quoque expendendorú cupiditate, ac veræ & reconditissimæ sapiétiæ, & eloquétissimæ eloquétiæ intelligendas rationes adducátur. Equidé fateor me in probatissimorú Philosophorum, Oratorú, & Poëtarú lectione à pueritia ad vigesimú vsque & quintú ætatis annum cum summa voluptate, & maximorú ingeniorú (qualia antiquis tú Græcis, tum Latinis viris fuerunt) admiratione versatum; & cùm nonnulla meorum in ea re laborum apud meæ notitiæ eruditissimos quosque viros laude; tamen vbi animum ad sacrarum literarum studia appuli, & eius disciplinæ parté aliquá, diuino & beneficio & munere percepi, non solùm rerum ipsarum maiestate stupefactum, sed verborum, & dicendi generis diuina elegantia in admirationem raptum, cætera omnia vt stercora reputasse præ eminenti, & absoluta omnibus numeris horum librorum perfectione, atque plane di- Psal. 118. uino Vati assentienté illud sæpe vsurpasse: Quàm dulcia faucibus meis eloquia tua, super mel ori meo. Quòd si hæc maxima tum rerum tum verború diuinorum pulchritudo & dignitas omnibus hominibus vt sese habet, spectandá præberet; mirabiles profectò sui amores excitaret. Nunc quoniam tot tantæque diuitiæ non nisi auidissimis & diligentissimis conceduntur, ad earú diligens & contentú studium maximorú fructuú promissione, & nonnullarú partium degustatione oblata humani animi nobis incitádi sunt: namque hoc in verború & elocutionis nonnunquá iudicanda ratione consilium semper sequemur: sed iam ad nostrú munus reuertamur. Israëliticarú igitur rerú rationem sibi ita habendá esse Deus affirmat, vt cum iustitiæ seueritate, misericordiæ etiam erga eos benignitaté spectatoribus omnibus probet: idemq. qui se cęterarú gétiú edenda ruina orbis rectoré ostenderit, suá etiam admirandam erga Israëlitas testetur prouidentiá. Ob eam autem rem, ait: [*Ecce ego*] quod suo consilio & auctoritate efficiendum esset, vt Israëlitæ toto orbe disperderentur, quoad vilissimis & nequissimis quibusq. cósumptis, cæteri ad æterná salutem reuocarentur. Id autem quoniam diuino consilio, sed Assyriorú atque aliarum gentiú opera conficiendum erat, addit: *Mandabo & concutiam.*

Ita

Ita adeo humano ministerio & opera Deus, vt instrumento artifex vtitur: vbi maxima in agendo vis & auctoritas artifici mouenti tribuitur. [*Et concutiam in omnibus gentibus domum Israël.*] Israëlitarum per totum orbem dispersionem & errores pulcherrima similitudine significauit, qua nulla vnquam aut aptior, aut elegantior visa mihi apud alios auctores fuerit: sed latini sermonis tenuitate, & verborum inopia effectum est, vt pro rei ipsius dignitate sententiæ & elegantiæ plenè à nobis satisfieri non possit. Vt verò id quod licet persequamur, primum imago ipsa ex Architecturæ & ædificiorum rationibus illustranda: deinde ad rem de qua sermo instituitur, referenda est. Totius ædificij præcipua pars lapides sunt, ex quibus muri fiunt: qui quoniam integri solido opere poni non possunt, vt vno tantùm eoque maximo totum ædificium constet: plures simul arte, atq. ordine certo commissi & collocati, vnum constituunt ædificium. Iis verò, vt cõmodius & tenacius hæreant, intritum interiectum, ex apta ad eam rem oportunaque materia additur: ita adeo totus murus lapidibus vt potiori parte, intrito vt minus nobili, sed tamen necessaria compingitur & coagmentatur. Quòd si lapidum & intriti copia non adsit, lateres, & alia quę oportunè pro locorum rationibus comparari possunt, illarum rerum vice sufficiuntur, sicut scriptum est: Habuerunt lateres pro saxis, & bitumen pro cæmento. Atque domorum & ędificiorum omnium ruina, & quę sponte vitia fiunt, non tam lapidibus, qui solidiori & durabili magis natura sunt, quàm intriti ipsius infirmitati, & solubilioribus tenuioribusque elementis adscribitur: tanto enim diutius temporum iniurias, atque etiam bellicorum tormentorum impetus sustinere murus potest, quanto firmiori tenacique magis intriti genere lapidum structuræ coaluerint. Quamobrem huic solertes Architecti incommoditati diligenti cura & inuentione, quàm fieri potest optimè, prouidere solent: aut enim naturas ei rei commodissimas inueniunt; vt Asphaltum, & bituminum genera alia, de quibus apud auctores mentio fit; aut res natura minus idoneas commiscentes & coagmentantes arte corrigunt: vt qui arenam calce commixtam probè subigunt; lapideam ferè duritiem quibusdam in locis parant. Omnium autem huiusmodi generum lutum planè deterrimum est: vt pote quod natiua infirmitate, & segni admodum præ cæteris elemento, nempe terra, constans, nouis ædificationibus producendis minus vtile est: antiquis verò operibus continendis longè ineptissimum. quamobrem huius potissimum materiæ culpa vitium facere ædificia solent: vnde lutea opera, pro caducis, & certissimæ ruinæ subiectis negotiis, prouerbialiter est vsurpatum, vt: væ qui congregat non sua: vsquequò agglomerat contra se densum lutum: Igitur si ædes ex se corruerint, vitiúmue fecerint, vt ex iisdē rursus lapidibus reædificentur, terrā omnino secernere oportuerit, & ne quid pulueris hæreat peruidere: namq. puluis ariditate sua, quo minus nouo intrito lapides cõmitti possint, impedimēto est. Ea verò res lotis aqua lapidibus lateribusúe paratur; sed multo aptius & melius iisdē excussis & abstersis fit, nisi quòd prolixiori opera, & lõgiori tempore, si hoc modo faciendum sit, opus fuerit. Atqui singularum huius generis rerū cùm causas persequi longum nimis foret; efficientias tantùm ad institutum nostrū accommodatas indicare satis fuerit. Iam igitur similitudinem ipsam à natura, atque ab arte, ad eam rem de qua nobis institutus sermo fuit, transferamus. Quam Latini familiā dicunt, Hebræi eleganti, neque Latinis etiam inaudita translatione, domum vocant. Vt verò domorum ædificia lapidibus; sic familiæ filiis nepotibus, atque omni deinceps posteritate coagmentantur: ita adeo sumptam semel similitudinē Hebraicus sermo persecutus vtramque rem propinquis verbis enuntiat. nam lapides illa lingua ABANIM; filij verò vnius tantùm literæ detractione dicuntur BANIM. Iacobi autem siue Israëlis domus optimis & selectis lapidibus constructa fuerat; sed quorundam vitio & culpa, qui tanquā lutum interiecti ædificio erāt, tota familia de pristino illo suo nitoris, & optimè fabricato religionis & Reipublicæ statu conuulsa, tum corruit, cùm ab Assyriis atque à Romanis tandem labefactata est: ad quam tamen reædificandam optimum à Deo initum consilium Vates noster aperit. Tam diu enim Israëlitas vagatione & instabilitate omnibus exilij & errorum incommoditatibus toto orbe velut cribro quodam excutiendos esse, quoad omne illud quicquid inesset pulueris decuteretur: lapides verò ipsi, hoc est, optimi quique ex ea familia multis laboribus afflicti & exercitati, ad reponendum ædificium familiamque, multo quàm antea illustrius & fir-

Genes.11.

אבנים

בנים

& firmius reponendam apti habilesque essent redditi. Atque hac pulcherrima similitudine explicata, facilis iam nobis & consequens huius loci sententia est. [*Et concutiam in omnibus gentibus.*] Hebraicè verbum est quod instabilitatem & vagationem significat, Latinè coagitare: Hispanè propriè *mecer* dicimus: quod verbum Deus Caino fata dicens, vsurpauerat; vbi scriptum est: Vagus & profugus eris super terram. Quo dicendi tropo Cainum loca omnia peruagatum, nusquam tamen non solicitum fore significauit. Simili ergo legis pœna, simili periculo districtam atque obligatam Israëlis familiã adhuc teneri videmus: quanquam enim nonnulli ex illis in Christianæ, hoc est veræ Israeliticæ familiæ ædificium admissi fuerint; maxima tamen pars adhuc vagationis & instabilitatis cribro agitatur, quoad iis omnino abiectis quibus lutea & puluerulenta ratio est: cæteri qui veri lapides ædificio idonei fuerint, nulla omnino vel humillima iactura facta, in diuina gratia admissi, in fabricam cooptētur. [*Et non cadet lapillus super terram.*] Puluis quidem ipse, & lutum aridum coagitatione decussum omne decidat: lapilli verò omnes agitentur quidem, non tamen decidant. Sicut & apud Ezechielē prædictum est: Et eligam de vobis transgressores & impios, & de terra incolatus eorum eiiciam eos, & in terram Israel non ingredientur, & scietis quia ego Dominus. Hæc maioris Israelitarum partis sors est. Eorum verò qui non solùm impietate sua supplicium sibi commeruerant, sed etiam fide diuinis verbis detrahenda scelos cumulauerant, cuiusmodi futurus esset exitus, subiecto obnuntiat carmine:

Genes. 4. — Ezech. 20.

In gladio morientur omnes peccatores populi mei, qui dicunt non appropinquabit, & non veniet super nos malum.

De illis hæc sententia lata est, qui sceleribus obligati, tamen neque iis quæ in diuinæ legis libro opponuntur formidinibus, minis, & terroribus, neque præsentibus & certissimis Vatum obnuntiationibus commouebantur; quin omnia hæc contemnētes, peccandi nihilominus vrgebant propositum. Huiusmodi autem impios & sceleratos homines certioribus & grauioribus pœnis affectum iri, diuina est sententia definitum. Quòd si nolueritis, inquit, recipere disciplinam, sed ambulaueritis ex aduerso mihi, ego quoque contra vos aduersus incedam, & percutiam vos septies propter peccata vestra, inducamque super vos gladium vltorem fœderis mei, &c. Quemadmodum verò hæc omnia quæ ab eo loco, Nonne vt filij Æthiopum, &c. huc vsque acta atq. tractata sunt, ad Christianorum gentem maxima Dei virtute, admirandoque negotio, & stupenda opera redemptam, referri aptissimè possint, & debeant; id cùm cuilibet apertum sit, vt à nobis latius tractetur, tantùm rem ipsam indicare contentis, opus esse non videbatur.

Leuit. 26.

In die illa suscitabo tabernaculum Dauid, quod ceciderat.

Legis, psalmorum & vaticiniorum omnium finem, & ad quam omnia tandem diuinorum librorum mysteria referuntur, felicissimam causam Christum esse, plurimis oraculis, multis signis, apertissimis testimoniis, & rerum etiã ipsarum euētibus est comprobatum. Lex, inquit, & prophetæ vsque ad Ioannem: à diebus autem Ioannis Baptistę regnum cælorum vim patitur. Ab Abrahamo autem vsque ad Ioannis tempora nullus publicè apud Hebræos Vates extitit, cui non aliqua de diuino illo & arcano publicæ salutis per Christum afferendæ consilio, antiquis magno cum desiderio expectanda, nobis verò maxima cum lætitia recipienda mandata traderentur. De qua salute Petrus inquit: scrutati sunt prophetæ; qui de futura in vobis gratia prophetauerunt; scrutantes in quod vel quale tempus significaret in eis spiritus Christi, prænuntians eas quæ in Christo sunt passiones, & posteriores glorias. Quibus reuelatum est, quia non sibimetipsis, vobis autem ministrabant ea quæ nunc nuntiata sunt vobis, &c. Huius autem diuini consilij, huius tantæ promittendæ salutis nuntius etiam fuit Amos; atque eam tem ad extremam totius tractandæ sibi causæ per partem distulit, vt (quæ diuini spiritus benignitas est) duriorum ac seueriorum actionum comprehensiones mitissimo & blandissimo, atque ad subministrandam spem idoneo fine clauderet. Hanc verò rem magnifico & illustri principio exorditur: In die illa. Notū enim & certū, planeq. exploratum omnibus antiquis vatibus & patribus fuerat, tempus quoddam diuino consilio

Luc. 16. — 1. Pet. 1.

præfixum

præfixum affuturú,quo mundus ipſe,atq. hominum collapſæ res renouandæ,inſtaurádæ
vehementerq́. eſſent illuſtrandæ.hoc autem tempus fauſtæ feliciſſimæq́. diei nomine ab
illis decantabatur. In die illa radix Ieſſe, qui ſtat in ſignum populorum, &c. Et erit Iſai 11.
in die illa adijciet Dominus ſecundò manum ſuam,vt poſſideat reliquias populi ſui.&c. »
Hæc verò tam celebrata,tantoq́ue deſiderio antiquis optata dies, feliciſſimum tempus
noſtrum eſt,in quo diuini conſilij arcana & promiſſa communicata, & promiſſorum om
nium munus confectum eſt: quod tempus cum ingenti gratulatione nuntiatum nobis, 1 Pet. 1.
indicatumq́. eſt per eos qui euangelizauerunt nobis Spiritu ſancto miſſo de cælo,in quē »
deſiderant angeli proſpicere; atque illorum Euangelizantium huiuſmodi lætiſſimi nun- «
tij ſunt.Ecce nunc tempus acceptabile,ecce nunc dies ſalutis. Hanc verò ſalutem ab om
nium hominum poteſtate & virtute longè remotam, quam nemo ſibi de ſe aut promit-
tere,aut inuenire, aut etiam cogitare potuiſſet, diuinum planè donum fore,Deoq́ue ipſi
auctori acceptū referendum eſſe, omnia omnino ſacrorum librorum teſtimonia oſten-
dunt. Neque enim quiſquam hominum aſcendere in cælum potuit, indeq́ue Dei filiū Deut.
huius ſalutis miniſtrum, interpretē, & procuratorem,auctorem denique deuocare: neq.
humano vnquam aut ingenio, aut negotio, quemadmodū hoc fieret, inueniri potuiſſet,
niſi ſeſe ille,patris obſecutus conſilijs,ad eam perficiendam rem vltro demitteret, & pro-
miſſæ ſalutis rationes admirádo& arcano modo explicaret,ſeſeq́. ipſe humano cordi atq.
ori habendum,prædicandumq́ue inſinuaret, ſicut ſcriptum eſt: Ne dixeris in corde tuo, Rom. 10.
quis aſcendet in cælum? Id eſt Chriſtum deducere: aut quis deſcendet in abyſſum? hoc »
eſt Chriſtum à mortuis reuocare. Sed quid dicit ſcriptura? Prope eſt verbum in ore tuo, »
& in corde tuo; vt facias illud, &c. Igitur quòd illa maxima & feliciſſima humanarū re-
rum mutatio, illa ſacroſancta & fauſta renouatio ſibi vni auctori tribuenda eſſet,affirmat
Deus. [*In die illa ſuſcitabo tabernaculum Dauid quod cecidit.*] Hebraicè ante nomen *tabernacu-
lum* eſt particula ETH; quæ accuſatiuo plerumq. ſed elegantiſſimè etiam ablatiuo iun-
cta, idem quod apud nos CVM præpoſitio ſignificat. Ita ſenſus erit: [*In die illa ſuſcitabo
cum tabernaculo Dauid*, [id etiam] *quod cecidit*. Primum omnium tabernaculum Dauid
ſibi reponendum, figendum, atque conſtabiliendum eſſe recipit. Hæc enim omnia He-
braicum verbum AKIM ſignificat; deinde cum tabernaculo ipſo eam etiam par- אקים
tem quæ ceciderat,& nunquam amplius ſua virtute reſtituēda erat, niſi à Deo reſtituere-
tur, hoc eſt, Iſraëliticam decem tribuum familiam. Quoniam verò ſalus primum ex Iu- ſup.
dæis facta eſt, apud quos Deus filium ſuum Ieſum Chriſtum ſuſcitauit; cui & ſolium
Dauid patris ſui donaret, in Iacobi domo in æternum regnaturo. Primum etiam eius Luc. 1.
rei mentionem eodem ordine fieri à prædicente Vate oportuit. Iam verò ab eo tempo- »
re ſolutis inferni & mortis vinculis,à mortuis reſurgens,viuus,incorruptus, atq. immor-
talis omnino Chriſtus extitit,myſterij huius negotium feliciſſimè & magno incremento Pſal. 2.
geritur, ſicut ſcriptum eſt: Ego autem conſtitutus ſum rex ab eo ſuper Sion montem ſan- »
ctum eius, prædicans præceptum eius. Dominus dixit ad me,filius meus es tu,& ego ho- »
die genui te. Poſtula à me.&c Iam ergo tabernaculo Dauid erecto ac fixo reliquæ quæ-
cunque ad eius ditionem pertinent Iſraëlitarum ruinæ paulatim reſarciuntur; quæ tan-
dem collato conſilio & adhibita opera omnino reſtituenda ſunt: ita vt vnius communis
omnium regis & ducis vnus omnino populus, atque vnum vnius paſtoris ouile ſit. nam-
que hæc diuina inſtauratio multis Vatum prædictionibus & certiſſimis oraculis annun- Ioan.
tiata & arcanis etiam imaginibus quondam eſt repræſentata. Iurauit enim Dominus Pſal. 131.
Dauid veritatem,& non fruſtrabitur eum; de fructu ventris tui ponam ſuper ſedē tuam: »
ſi cuſtodierint filij tui teſtamentum meum,(nouum,inquā,teſtamentum,) & teſtimonia »
mea; (non tantùm ea quę olim docti fuerant,)ſed etiam ea quæ docebo eos. Dauidis au- »
tem regnum diſſenſionibus primum & diuortiis diſſipatum: deinde aliarum familiarum
irruptionibus omnino deiectum, atque à priſtino illo & illuſtri ſtatu dimotum veteri-
bus colonijs renouatis & nouis deductis ad maieſtatem, amplitudinem, ſplendoremq́ue
maximum, ſub rege Chriſto reuocandum eſſe vates noſter præcinebat: idq́ue tranſla-
tionis perpetua obſeruatione eloquutus eſt.

Et reædificabo aperturas murorum eius, & ea quæ corruerant inſtaurabo.

DAVIDICVM temporale regnū vitium facere & corruere cœpit à temporibus Ie-

exploratum. Fatemur quidem nos fide & diuinis oraculis intelligere florentissimum & beatum planè primorum hominum atque vniuersi generis (si tamen res illo in loco permansissent,) statum fuisse: sed rerum quibus illa beatitudo constabat rerum, quotusquisque est qui rationem subductam habeat? Speramus etiam felicissimum & diuinum, æternumque piorum hominum, quicunque sese illo diuino beneficio non indignos reddiderint, futurum exitum: sed nondum apparuit quod erunt, ait Ioannes. Quamobrem vtriusque seculi, & primi illius præteriti, & extremi illius perpetuò duraturi res, fide quidem & spe nobis conceptas, aperta verò cognitione (nisi cui priuatè id reuelatum fuerit) nulli cõditionis nostræ hominis ingenio manifestas esse putamus. Quanquã nõ inficias ibimus multa atque admiranda, tum diuinarũ rerum mysteria & consilia, tum humanæ felicitatis momenta & ornamenta cognitione atque sensu, experimentoq. etiam ipso cũ ijs esse cõmunicata, qui diuino spiritu per Christum aucti, hæredes, consortesque regni cælestis, etiam viuentes atque sentiẽtes, effecti sunt: cuiusmodi sacratissima virgo mater, Apostolique, atque plurimi alij ex Christianis etiã fuere, quibus voluit Deus notas facere Coloſ.1. diuitias sacramenti huius, quod absconditum fuerat à seculis & generationibus tam angelicis quàm humanis: neque enim oculus vidit, neque auris audiuit, neque in cor hominis ascendit, quanta illis eorumq. simillimis à Deo præparata sunt, & communicata: sed tamen multa illis in futurum seculum & amplissima munera atque ornamẽta esse asseruata, idem ipsi fatentur: expectantes beatam spem & aduentum magni Dei, qui refor- Philip.3. mabit corpus humilitatis nostræ, configuratum corpori claritatis suæ, vnus ex his, idemq. diuinorum mysteriorum peritissimus Paulus aiebat. Igitur hoc ædificium tãtis accessionibus amplificandum, tantis ornamentis augendum, tanta dignitate illustrandum, vt cũ antiquæ beatitudinis, & humani maximi quondam splendoris, atque futuræ felicitatis, denique cum dictorum absconditorum rationibus omnibus; vt ædificium cum exẽplari suo conueniat, per Christum Iesum eius operis redemptorem perficiendum sibi Deus suscipiens, ait: [*Et ædificabo eum sicut in diebus gholam.*] Tanto verò amplius, tantoq. capacius sibi reponendum esse docet, quanto maiori hominum & numerosiori populorum celebritate frequentandum erat. Neque enim solùm Iudæis, Israëlitis, & Idumæarum gẽtium parti cuidã, vt olim Dauidis terrena aula; sic hæc cælestis Dauidis regia adeunda celebrandaque fuerat; sed omnium totius orbis nationum & familiarium (quæ omnes in Christi ditionem redigendæ erant) hominibus, commune tẽplum, & capacissimum tutissimumque præsidium; quod vltro atq. libenter peteretur, futurum est: [*Sicut in diebus gholam*;] cùm vnus omnibus hominibus Paradisus ad honestam voluptatem constaret: atque etiam in diebus gholam, cùm vnum commune omnibus regni filijs cælum possidebitur: sic etiam præsentis vitæ ecclesiam in omnium gentium commune domicilium construendam sibi fore Deus per Vatem docuit.

Vt possideant reliquias Idumeæ, & omnes nationes: eo quòd inuocatum sit nomen meum super eos: dicit Dominus faciens hæc.

PVBLICAM per Christum hominibus allatam salutem, & regni cælorum eidem ob maximas virtutes & res iuxta diuinum consilium gestas iure delati, non Iudæis modò, sed omnibus etiam totius orbis gentibus communem fore, ex diuino decreto publicis Vatum præconijs proclamatum sæpe est: nullumq. in terris locum adeo esse remotum, qui non tandem imperio, ditionique Christi subiugetur. Et dominabitur, inquit, à mari Psal.71. vsq. ad mare, à flumine vsq. ad terminos orbis terrarum, &c. Hanc autem rem non tam hominibus ipsis, quã hominũ vitijs & sceleribus, horumq. Principi Diabolo, eiusq. ministris, per Euangelij verbum allato bello gerendam esse ijdem Vates cecinerunt. Dif- Psal.44. fusa est gratia in labijs tuis, propterea benedixit te Deus in æternum. Specie tua & pulchritudine tua, ascende, prospere procede & regna. Propter veritatem & mansuetudinem, & iustitiam: & deducet te mirabiliter dextera tua. hæc adeo omnia quæ ad prosperũ & faustũ Christi in oẽs gentes imperiũ, terribili illo apud Hierosolymas completo Luc 9. excessu, atq. expeditione perfecta, fundandum, & euangelica prædicatione in gentibus propagandum, pertinebant: & prædicta antea fuisse, & quemadmodum prædicta fuerant, expedienda esse, vtriusq. testamenti grauissimis probatur testimonijs. Atque adeo hanc eandẽ rem noster agit Vates, affirmatq. vtrũq. & Israëlitarũ, & gentium populum

diuini regni consortium inter se esse communicaturos. Duobus autem illustribus nominibus Israëlis & Edom, omnium totius orbis hominum vniuersitas, in religionis & diuinorum beneficiorum rationibus significatur: namq. aut Israëliticum vnius Dei cultum, aut ad Idumæú apud quos alij colebantur dij, omnes orbis referútur nationes. Hæc autem sententia ad hunc etiam locum accommodata, ex illo oraculo obseruata est. Duæ Gen. 25. gentes sunt in vtero tuo; & duo populi ex ventre tuo diuidentur, populusq́. populum superabit; & maior seruiet minori. Ad alterutrú autem populum cæteræ omnes orbis nationes viuendi consuetudine, & morum atq. religionum opinionumq́. similitudine referuntur. Sed tamen vt res clarior explicatiorque esset; neque de Idumæorum reliquijs Ephes. 1. tantùm agi videri posset, subiunxit Vates *Et omnes nationes*: quæ Euangelio Christi credentes, spiritu promissionis sancto signati sunt, qui est pignus hęreditatis eorum in redemptionem acquisitionis, in laudem gloriæ ipsius. Libet autem verba ipsa ex Hebraici sermonis libra expendere; quorum ita explicatiorem atque apertiorem sententiam fore intelligimus. [*Vt possideant cùm reliquijs Edom, & omnibus gentibus super quas inuocatum est nomen meum.* Non Israëlitis modò, sed Idumæorum reliquias, & cum illis cæteras etiam orbis nationes diuino nomine & virtute Christi imperium obseruaturas, atque in eiusdem regni possessionem societatemq́. cooptandas esse prædicit. Ita verò eam communé omnium felicitatem certam manifestamq́. forè, vt vna eademque omnibus diuini nominis Is. professio, appellatio, atque tantæ dignitatis gratulatiu sit, sicut scriptum est: Et vocabunt eos populus sanctus redemptos à Domino; & omnes qui viderint eos, quia isti sunt semé cui benedixit Dominus. Atque adeo hoc totum opus Deo acceptum referendú esse, nominis inuocatio significat: quòd partim ex offensionibus, partim verò ex antiquo odio in Sup. 1. gratiam Dei recepti vltro fuerint. *Reliquias Edom.* Propterea dixit quòd Idumæis per hunc eundem Vatem ob quatuor illa insignia scelera magna quædam clades fuerat denuntiata: & mittam igné in Theman, & deuorabit ædes Bosræ. Verum enimuero cùm mirum videri alicui posset, qui causam ignoraret quá ob rem gentibus inimicis sensu, vt Paulus ait, atque iam inde à principio repudiatis & spretis, tamen ad tátam gratiam ineúdam aditus sit patefactus. quæ res multos ex Iudæis, quibus audita est, in magná admirationem traduxit; eam omnem rem ad voluntatem, virtutem, sapientiam, misericordiamq́. suam reuocat Deus; atq. eadem oratione certam fore confirmat, quod deliberato consilio, & constanti proposito, certaq́. sententia, quanquá hominibus ignota ratione decreta fuerit, neque enim diuina misericordia nostris rationibus & cogitationibus, sed suis tantùm consilijs vt sese conspiciendá præbeat: innititur. Hominum namq. vt cæteræ virtutes, sic etiam misericordia angustis quibusdam spacijs, & certis suorum consiliorum ijsdemq́. breuibus terminis definitur: diuinæ verò tum cæteræ rationes, tum maximè misericordia sua natura infinitæ, humana omnia consilia, cogitationes, atque omnem de-Isai. 55. nique captum infinito superant interuallo. Deus, inquit, noster multus ad ignoscendum. Non enim cogitationes meæ, cogitationes vestræ, nec viæ vestræ, viæ meæ dicit Dominus. Quia sicut exaltantur cęli a terra; sic exaltatæ sunt viæ meæ à vijs vestris; & cogitationes meæ à cogitationibus vestris. Eam igitur rem, hoc est, Israëlitarum qui reiecti abdicatiq́. fuerant, restitutionem; gétium verò quæ spretæ, repudiatæ, & pro inimicis habebantur, admissionem & conculcationem non ad humanas aliquas cogitationes, sed ad suú consiliú, auctoritatéq́. referendá esse docet Deus: cuius vt sapientissima, sic certissima & cóstantissima sentétia est. Ne verò cuiquá huius vaticinij euétus ex causarú & rationum ignoratione incertus esse videretur, omnem ad dubitandum aditum auctoritatis & nominis sui appellatione & promissionis diuinæ interposita fide præcludit. *Dicit Dominus faciens hoc.* Auctoritatis, & certitudinis atque facultatis fidem prędictis & promissis rebus hęc oratio conciliat. Hanc verò certam & legitimam huius loci interpretationem, & singulorum verborum æstimationem esse, D. Iacobus in sacris historijs nos docuit; qui de recipiendis in gratiam gentibus, atque cum Israëlitarum populo in vnam Christianæ religionis societaté & communioné coniungendis, eo tépore quo iam geri in-Acto. 15. cipiebat res, verba faciés; hanc vatis huius de eadé re ex antiquis vaticiniis recitauit senteniá. Simon, inquit, narrauit, quéadmodú primum Deus visitauit sumere ex gentibus populú nomini suo. Et huic cócordant verba prophetarum, sicut scriptum est: Post hęc reuertar, & ædificabo tabernaculum Dauid quod decidit, & diruta eius reędificabo, & erigam illú, vt requirát cæteri hominú Dominú, & omnes gétes, super quas inuocatú est

nomen

nomen meum; dicit Dominus faciens hæc. Quam rem diuino consilio & virtuti adscribens, idem Iacobus subiungit: Notum à seculo est Domino opus suum. Atque adeo ob eandē rem maxima admiratione stupefactus Paulus, in ingētes diuinæ sapientię laudes prorupit: O altitudo diuitiarū sapientiæ & scientiæ Dei: quàm incōprehensibilia sunt iudicia eius, & inuestigabiles viæ eius? Quis enim cognouit sensum Domini, aut quis consiliarius eius fuit; aut quis prior dedit illi, & retribuetur ei? Quoniam ex ipso, & per ipsum, & in ipso sunt omnia: ipsi honor & gloria in secula seculorum, Amen. Summam autem tranquillitatem, summam felicitatem, piam atque æternam pacem, omnium verorum & spiritualium commodorum perpetuum quendam vsum, humano generi in illam admirabilem gratiam recepto, hoc est populo Dei futura porrò esse, eleganti carmine atq. maximę vbertatis descriptione Vates præcinit: quod aurea illa Christi ætas, Spiritu sancto in suos effuso, suauissimos atq. vberrimos & tempestiuos omniū virtutum fructus semper esset reddiıtura. hoc autem de hac re arcanum & faustū est oraculum:

Iacob.

Rom. 11.

Ecce dies veniunt dicit Dominus, & cōprehendet arator messorem, & calcator vuæ mittentem semen: & stillabunt montes dulcedinem, & omnes colles culti erunt.

Dies post illam diem.

COMMVNIS & publica lætitia atque felicitas nulla alia exterarum, & in medio positarum rerum imagine, commodius quam felicis multiplicisque annonæ descriptione exprimitur. Hoc enim hominum animos famis metu, & magna solicitudine liberans, ad otium, ad festos agendos dies, ad conuiuia, ad hilaritatem, atque ad alia iucundæ & mortalibus expetitæ vitæ oblectamenta maximas commoditates creat: vnde non nostris modò, sed exteris etiam auctoribus hæc summæ & publicæ felicitatis describendæ forma sæpius expressa est; vt illud: *Tutus bos etenim rura perambulat, Nutrit rura Ceres, almaque Faustitas. &c.* Et apud Vates: Lætabuntur & exultabunt coram te, sicut qui lætantur in messe multa. Huiusmodi plena atque abundans felicitas, antiquæ legis & pietatis assiduis & certis cultoribus promissa est: Si in præceptis meis ambulaueritis, & mandata mea custodieritis, & feceritis ea, dabo vobis pluuias temporibus suis, & terra gignet germen suum, & pomis arbores replebuntur. Apprehendet messium tritura vindemiam; & vindemia occupabit sementē, & comedetis panem vestrum in saturitate. & absq. pauore habitabitis in terra vestra, dabo pacem in finibus vestris. Hæc antiquis prioris testamenti hominibus & promissa, & tam diu præstita fuēre, quadiu lex illa, quæ in tabulis lapideis incisa fuerat (quatenus ab illius ætatis hominibus præstari poterat) pure, sancteque culta est. nobiscum verò longè aliter actum est; quicunq. aureæ huius ætatis vsum sortiti fuerimus (modò nostra culpa tāto beneficio, tātæq. dignitatis honore indigni non reddamur.) Non enim ad terrenā aliquam felicitatē, vt ad certum & maximum optandumq. virtutis præmium, sed ad diuinā planè beatitudinē, ad cælestis regni consortium, ad æternos spiritualis vitæ percipiendos fructus inuitati, vocatiq. sumus: cuius maximi & diuini beneficij non modica parte, etiam viuentibus & sentientibus ante extremū vitæ huius mortalis diē pluribus pientissimis hominibus frui ex diuino beneficio contigit, sicut scriptū est: Quomodo omnia nobis diuinæ virtutis suæ, quæ ad vitam & pietatem pertinent, donata sunt per cognitionem eius qui vocauit nos propria gloria, & virtute: per quem maxima & pretiosa nobis promissa donauit, vt per hoc efficiamur diuinæ consortes naturæ, &c. id quod nunquam prioris testamenti etiam pientissimis cultoribus contigit, quibus terrenarum, non autem cælestium rerum in hac vita fuerat vsus promissus, idemq. præstitus fuit. Sancti enim per fidem vicerunt regna; adepti sunt repromissiones, terrenas videlicet: cælestes verò promissiones illis diu expectatæ nostræ verò ætatis cultoribus vndecima diei hora ad vineæ cultum vocatis, præstitæ sunt: adeo vt matura alterorum felicitas alteris magnitudine sua admirationē atque inuidiam mouere potuerit. Sed huius rei absoluta & plena tractatio alterius sanè loci, hoc est noui testamenti librorum, propria est: ad quem locum nos Christianum lectorē inuitamus vt communibus conceptis votis Deum propitiū habentes sacrosancta huius tractationis mysteria si non pro rei dignitate, tamē pro nostra tenuitate venerari primū, deinde aperire indicareq. possimus. Interim verò cū hæc in promissionibus obscuris & allegoricis imaginibus descripta sunt, imaginis tantū ipsius partes, lineas & colores, atq. vmbras notare, & breuiter sequi cōtenti, significationē ipsam, quæ semper maior quā oratio

Horat. lib. 4. Od. 5.

Esai. 26.

Leuit. 26.

1. Pet. 1.

est, perstringentes obseruabimus. Igitur humanæ naturæ terra ob primorum parentum culpam a sua illa prima & opima fertilitate, quam ex diuino beneficio sortita fuerat, ad horridá quandam, sordidá & miserrimam sterilitaté degenerauit, sicut scriptú est: Gen.3. Maledicta terra in opere tuo, in laboribus comedes ex ea cunctis diebus vitę tuæ. Spinas & tribulos germinabit tibi, & comedes herbas terræ: in sudore vultus tui vesceris pane tuo, donec &c. Hoc adeo horroris & sterilitatis vitio humana natura vsq. laborauit, dum Christi opera & efficiētia sanata, restituta, & ad diuinæ felicitatis atq ad maximorum & Philip.2. suauissimorum fructuú ferendorú facultatem immutata est, sicut scriptú est: Deus est qui operatur in vobis, & velle, & perficere pro bona voluntate: & nó quòd sufficiétes simus cogitare aliquid ex nobis, tanquam ex nobis; sed sufficientia nostra ex Deo est. Hæc diui Pauli testimonia ad hanc, de qua nobis sermo est, rem propriè & commodissimè pertinent, vt suis in locis Deo duce ostédemus. Atq. ideo huiusmodi diuinam omnibus votis expetendam humanæ terræ permutationem sacer Vates incredibili lætitia gestiens ele- Psal.84. gantissimè canebat: Benedixisti Domine terram tuam, auertisti captiuitatem Iacob. Mitigasti omnem iram tuam: auertisti ab ira indignationis tuæ. Totus Psalmus huius argumenti est, in quo tandem subiungitur: Etenim Dominus dabit benignitatem, & terra nostra dabit fructum suú. Iustitia ante eum ambulabit, & ponet in via gressus suos: Quàm verò perpetua, quàm plena atque abundans, quàm varia & eximia hæc spiritualium fructuum ferendorum copia & felicitas futura sit, quàm omnium generum & conditionum hominibus communis, eius elegáti susceptæ imaginis & translationis amplificatione declaratur. [*Et comprehendet arator messorem.*] Exiguo labore & cultu, nullo sudore, maximorum spiritualium fructuum & perpetuorum copia effundendam esse docet. ita vt nó vno tantum mense metendum sit, sed ad ipsum arationis tempus frugum collectio perceptioque pertineat; vini verò táta copia sit, vt vindemia sementem ipsam attingat, ita totum tempus in percipiendis & conseruandis fructibus ponetur. nimirum quibus perpetua atque assidua diuinæ legis in corde scriptæ meditatio, cogitatio atque exercitatio Psal.1. est: nam si in lapidibus incisæ legis assiduum studium, tamen fœcunditatem & facultatem ad copiosissimos & suauissimos ferendos fructus parat: quid ex eius legis felicitate spectare oportuit, quæ non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carneis diuini spiritus efficientia inscripta est? nonne fructum suum dabit in tempore suo, & folium eius non defluet, & omnia quæcunque faciet prosperabuntur? Nullum porrò hominum genus, nullam conditionem fore, cui non hæc ferendorum fructuum & spiritualium commodorum facultas diuino beneficio contingat, hoc hemistichium confirmat: [*Et stillabunt montes dulcedinem, & omnes colles culti erunt.*] Ita vt neque in summorum hominum. neque in infimorum ordinibus hæc maximarum & diuinarum virtutum facultas, hæc operum faciendorum & officiorum ratio desideretur; sed in omnibus his multa propter diuini spiritus fœcunditatem gigni opera possint: quæ non (vt à quibusdam falsò dici- Heb.6. tur) ingrata & inuidiosa sed gratissima & probatissima Deo ipsi sint. Terra enim sępe venientem super se bibens imbrem, & germinans herbam oportuná illis, à quibus colitur, accipit benedictionem à Deo. Non enim iniustus est Deus, vt obliuiscatur operis vestri & dilectionis, quam ostendistis in nomine ipsius: qui ministrastis sanctis, & ministratis. Montes & colles, principes & potentes homines arcana translatione significare, in libro de arcano sermone docebimus: cuius rei multa exempla sunt; atque ex ijs vnum illud: Esai.41. Triturabis montes & comminues, & colles quasi puluerem pones. Quod id hominum genus fortunæ flatu tumens, superbumque præ cæteris esse soleat, cui ad diuinæ felicitatis vsum & oportunitatem conformando Ioannes Baptista, modestiæ & pœnitentiæ Luc.3. culturam indicebat. Omnis vallis implebitur, & omnis mons & collis humiliabitur. &c. Ex huiusmodi verò antea superbis & insolentioribus animis omnis virtutis, humanitatis & modestiæ, suauitatisq́. vsum expectandum esse Vates præcinit. nihilque in moribus difficile ac durum, sed omnia facillima ac mitissima esse experiunda. Hoc etiam tropo maximam felicis cuiusdam seculi modestiam & æquabilitatem sibi antiqui auctores grauissimi promittebant:

Virg.Eclog.4
Molli paulatim flauescet campus arista,
Incultisque rubens pendebit sentibus vua,
Et duræ quercus sudabunt roscida mella,

Totius

Totius verò orbis, & omnium gentium & ordinum, voluntatum, studiorum & sententiarum summam de Christianæ religionis causa consensionem prædicturus Vates; & quo ordine hæc res paranda, adornanda, gerenda, denique perficienda fuerit indicaturus; Dauidicum primum tabernaculum repositum: deinde salutem & felicitatem toti orbi omnibus locis, tum vallibus, tum montibus & collibus communicatum iri, atq. tandem Israëlitis omnibus aditum ad gratiam esse aperiendum: eamque certam & perpetuam felicitatem illis fore significat.

Et conuertam captiuitatem populi mei Israël: & ædificabunt vrbes desertas, & inhabitabunt, & plantabunt vineas, & bibent vinum earum: & facient hortos, & comedent fructus eorum.

ISRAELITIS nunc toto orbe dispersis & vagantibus nulla certa, & fixa, aut propria sedes, nullum quietum & tranquillum vitæ genus est. quamobrem nulli proprij agri, aut vineæ, aut horti; & quibusdam vix paruæ & humiles domus sunt. Illi namque propter aliorum hominum, apud quos degunt, odia, & inuidiam, in metu semper atq. suspicione, & noui exilij atque migrationis expectatione sunt. Si quid autem ijs aut negotij, aut artis, aut rei est, totum in nummis & vendibili supellectile ponitur, vt ad oblatam migrationem quàm expeditissimi esse possint His verò vbi ad publicæ salutis & diuinæ gratiæ communionem admissi fuerint, stabilem, perpetuum, & certum atque tutum vitæ genus & vsum fore Deus pollicetur; eaque res aptissimis ostenditur argumentis. Summæ namque pacis, securitatis, tranquillitatisque, in vrbibus & regionibus nullum maius atque efficacius argumentum, quàm agriculturæ exercitatio vsusque est, sicut scriptum est. Hæc dicit Rex Assyriorum; facite mecum benedictionem, & egredimini ad me, & comedite vnusquisq. vineam suam, vnusquisque ficum suam, & bibite vnusquisque aquam cisternæ suæ. Apud exteros etiam auctores agriculturæ vsus securitatem significat. sic M. Attilius apud Horatium: Isai. 36. » »

Portasque non clausas, & arua
Marte coli populata nostro. Horat. lib. 3. Od. 5.

Quamobrem in antiquis numismatibus Securitas altera manu aratrum, altera cornucopiæ tenens pingebatur. Magnæ ergo securitatis est, vineas, hortosque plantare, maioris, fructuum percipiendorum spem facere: maximæ verò, perpetuam atque certissimam pacem fore promittere, fixasque sedes, & omni metu atque solicitudine vacuam vitam in summo & honestissimo otio polliceri.

Et plantabo eos super humum suam, & non euellam eos vltra de terra sua quam dedi eis.

NAMQVE noui testamenti promissa hæreditas, æterna atque perpetua ijs, quibus diuino beneficio contigerit, est. neque enim facilè de eo statu conuelli possunt, quem spiritus sancti in eos immissi opera & efficientia tenuerint. Quis enim nos separabit à » charitate Christi, quæ diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum qui datus est » 1. Pet. 1. nobis; vnus ex felicitatis huiusmodi consortibus aiebat. namque illos in hæreditatem incorruptibilem, incontaminatam & immarcessibilem huiusmodi vocatos esse Petrus affirmat. [*Et Plantabo eos super humum suam.*] Requiem quandam diuinam hominibus à Deo promissam esse accepimus, qua, qui ex diuino beneficio fruuntur, maximis laboribus, maximis animi & corporis solicitudinibus liberantur; & perpetuò illo timore, quem peccatorum conscientia facere solet, atque duræ illius animorum seruitutis vinculis leuantur. Ad hanc adeò libertatem, ad hanc requiem, ex magnis peccati occupationibus quærendam; tum à Deo ipso in Psalmis, tum à fidelissimo & sapientissimo antiquorum mysteriorum interprete Paulo inuitamur. hæc namque requies antiquis patribus exoptata, nostra felicissimâ ætate, hoc est seculorum fine, per Christum parata & quærentibus proposita est. neque enim hæc de qua loquimur, requies antiquis hominibus vnquã cõtigit, quã tãtopere nobis Apostolus cõmendat, atq. omni conatu, & studio omni quærere suadet. Nam si eis Iesus requiẽ præstitisset, nunq̃ de alia loqueretur post hac die. » Heb. 4.

Itaque relinquitur Sabbathiſmus populo Dei: Qui enim ingreſſus eſt in requiem eius, etiam ipſe requieuit ab operibus ſuis, ſicut & à ſuis Deus. Feſtinemus ergo ingredi in illã requiem: & cætera, quæ de hac re plurima ab Apoſtolo in illo tractantur loco. Quam rem vates noſter hic oratione ſignificauit atque adeo Apoſtrophe & diuini nominis appellatione vſus, ſuum opus abſoluit; vt cùm maxima auctoritate huius tantæ felicitatis ſpem, illis non ſolùm faceret, ſed abundè etiam confirmaret.

Dicit Dominus Deus tuus.

Alterum nomen *Dominus* tetragrammaton illud eſt, quod in magnæ miſericordiæ; alterum verò *Deus*, quod in prouidentiæ rationibus appellatur. Cum enim Deus Iſraëlitas ex Ægyptiaca ſeruitute educere, atque in promiſſam patribus eorum requiem deducere

Exod.6. parauit; inſigne hoc nomen protulit; cuius virtutem & efficiẽtiam antiquis illis patribus non ſatis perſpectam, nunc demum perſpici incœptum iri confirmauit. Ego, inquit, Dominus qui apparui Abraham, Iſaac & Iacob in Deo omnipotente, & nomen meum ADONAI non indicaui eis Pepigiq́; fœdus cum eis, vt darem eis terram Canaan, terrá peregrinationis eorum; in qua fuerunt aduenæ, &c. Idem autem hoc nomen quod de vera requie præſtanda ſermo eſſet, nunc à Vate vſurpatur. Namque Deo miſericordi & benigno mira promiſſorum fides & conſtantia eſt. Eos autem apud quos res agitur, conuerſo ſermone compellat, quod ad fidem, ſpemque faciendam, ad recreandos, expectatione & conſolatione ſuſtentandos animos idoneus hic eloquendi modus eſt. [*Dicit dominus Deus tuus,*] cuius certa cum cætera promiſſa omnia, tunc præcipuè quæ de miſericordiæ magnæ rationibus ſunt, certiſſima ſemper expertus es. Quemadmodum autem hic vates dicendi initium ab vltimis ferè Ioëlis verbis fecit. Dominus de Sion rugiet, & de Hieruſalem dabit vocem ſuam. Sic etiam totius orationis ſuæ comprehenſionẽ, iiſdẽ promiſſionibus, iiſdem ſententijs, iiſdẽ penè verbis & numeris clauſit. Ille enim dixerat:

Ioel.3. Et erit in die illa, & ſtillabunt montes dulcedinem, & colles fluent lacte. hic verò Ecce, inquit, dies veniunt, &c. & ſtillabunt montes dulcedinem, & omnes colles culti erunt. Ille huiuſmodi ad finem clauſula vſus eſt: Et Iudæa in æternum habitabitur, & Hieruſalem in generatione & generationem. Hic in ſimillima ſententia, non diſſimili eſt vſus periodo: & non euellam eos vltra de terra ſuà quam dedi eis. Quamobrem meritò ſecundum poſt Ioel locum, & tempore & librorum ordine, tenet Amos.

CARMEN

CARMEN EX VOTO.

CONSVETIS *iuuat & modis,*
Et mixto fidibus carmine reddere
Votiuum superis sacrum:
Quale & Iesiadæ barbytos aurea
Bethlehhmi sonuit iugis,
Permulcens numeris pectora dulcibus,
Placans & patrium Deum,
Atque in vota magis vocibus aduocans,
Quàm si quotquot eunt dies,
Cultros aut vituli sanguine bimuli,
Aut centum imbueret capris,
Aris multa ferens thura calentibus.
Nam me per nemus auium
(Quà non ire leuis cura, metus, neque
Spes vanæ aut humiles queant)
Arreptum fateor, menteq; in æthera,
Humanæ immemorem vicis,
Deductum, sacra tum consilia & Dei
Arcanum generi pio
Mirandum memori pectore discere:
Quò gentem doceam meam
Quæ magnis fuerant prodita vatibus,
Vt nullum aut hominum genus
Diuinos oculos, nec, latet impium,
Quicquid concipitur, nefas,
Iras vt valeat fallere vindices,
Aut latè validam manum
Quæ mõtes premit, & quæ mare cõcutit:
Namq; id fortius incitat,
Et lentum grauius sollicitat gradum
Pœnæ præcipitis scelus,
Quod quis vel dubio composuit dolo,
Vel damno nocuus graui,
Vel si fraude mala fratribus inuidet.
O quisquis volet arduis
Occurrisse malis, tollere & vrbibus
Instantes & agris minas,
Seuera vt manibus Iudicis auferat
Et fatalia fulmina,

Luxum

Luxum & femineam fortiter & citò
Refrenet petulantiam,
Exſtincta & ſtudeat relliquias breuis
Conſeruare modeſtiæ,
Exuratq́; mali ſemina publici.
Nequicquam querimur grauem
Magnas inter opes pauperiem pati.
Fruſtra tempora ſeculi
Culpantur, pretijs omnia maximis
Anguſta nimium rei
Obſtare: hæc proprijs inſita moribus
Aucta vſu nimis improbo
Euellenda prius, ſi volumus nouos
Et vitæ faciles dies
Duxiſſe, ac placidis viuere commodis.
Nam ſummus pater omnium
Maiora indomitis & cupidis parat
Pœnæ pondera gentibus,
Poſtquam veridicis vocibus excitæ
Rectas ire negant vias,
Et turpis ſtudij inſiſtere callibus,
Spreto numine, geſtiunt:
Dum per faſq́; nefas femineos parant
(Nec moris pudet abſoni)
Luxus, mollitiem, atque imperium pati.
Heu heu quantus adeſt viro
Vxoriq́; dolor, vincula, carceres
Ferre, & ſeruitium graue,
Inſuetumq́; humeris pondus inertibus!
Hinc peſtis miſera, & fames,
Hoſtiliſq́; manus, enſis & igneus
Inſtans mœnibus impetus,
Et quidquid patimur vindice numine:
Sed tu deſine mollibus
Humanum ſcelus & facta nocentium,
O mens carminibus ſequi.
Quin ſacri potius munera ſpiritus
Æternumq́; Dei decus,
Atque optanda viris præmia fortibus
Pergis dulciſono dicere carmine?

O mundi

O mundi decus & maxima cælitum
Sanctorumq; beata spes,
Æterniq; etiam consilij potens,
Et qui cuncta foues amor,
Terras qui recreas, qui mare temperas,
Qui motum fluuijs iugem,
Qui vitam liquidis fontibus efficis:
Afflictis hominum potes
Tu rebus requiem reddere, & efferos
Mores vertere mitibus.
Te gens cara tibi iam meritis patrum
Iacobi genus optimi:
(Sed nunc ob scelus & dura rebellium
Olim crimina mentium,
Diris acta modis, sordida, & omnibus
Iam dudum excita casibus)
Expertura bonum denique & infimis
Promentem è tenebris ducem
Numen perpetuis carminibus tuum
Cantabit pede libero,
Euasiq; iugi & seruitij memor.
Ergo & me bonus ac potens
Nunc iam casta precor per tua sacra fer,
Plenum numinis ac tui
Nil mortale sinas aut sapere aut loqui,
Sed vel qualia Thecois
Quondã saltubus, aut montibus Ephrata
Pastorumq; animos rudes,
Indoctumq; virûm pectus agrestium,
Et spectanda bonus dabas,
Et dicenda nouis credita sensibus,
Per brutas quoque belluas,
Certum consilium (cùm placet) exprimis.

FINIS.

BENEDICTI ARIÆ MONTANI HISPALENSIS IN ABDIAM PROPHETAM PRÆFATIO,

DE INVIDIA.

INter omnes, quibus humanæ mentes ad maxima & grauissima suscipienda scelera impelluntur, perturbationes, acerrimum & nocentissimum, atque maximè pestiferum motum inuidiam esse, non modò antiquis atque nouis grauissimorum & sanctissimorum auctorum testimonijs, sed innumeris & continuis ferè exemplis compertum exploratumque est: atque adeo hoc vnum ex nocentissimis Sathanæ inuentis fuisse, idque non postremum, non incertum, sed post primum illud ad humanæ naturæ edendam ruinam callidè excogitati consilium, ad homines etiam ipsos vniuersumque eorum genus turbandum & perdendum, cæterorum omnium longè certissimum, atque primò etiam post corruptam hominum naturam, & flagitiosissimo periculo facto cognitum. cuius periculi horribilem narrationem primæ illi communis omnium malis causæ subiectam atque annexam, diuinæ nobis exponunt historiæ. nam cum antiquus ille coluber ingenti & diuinæ gloriæ, & humanæ dignitatis inuidia exæstuaret, & vtriusque impediendæ rei gloriationem sibi arrogare studeret, principio diuinas res & rationes in inuidiam apud homines adducere tentauit: scit enim, inquit, Deus quod in quocunque die comederitis, aperientur oculi vestri, & eritis similes Dijs. Atque hoc modo prima illa & communis totius humanæ rei pernicies & labes facta est: Deinde verò vbi iam homines Deo inuisos reddidisset, atque à fonte vitæ & luminis abalienasset, vt non solùm diuino, sed humano ac mutuo inter se odio funditus perderet, conceptum in ipsis inuidiæ semen ad immanissimum quàm maturrimè ferendum fructum maximo studio maximaque adhibita opera fouit, excoluit & promouit, eiusque perniciosissimi inter homines mali nefarium exemplum fraterno illo Caini parricidio editum est: ita cùm suo ille periculo, suoque malo, quantum hoc inuidiæ vitium scelerum & flagitiorum concipere admittereque posset, intellexisset, homines quorum felicitati semper insidiatur, in eandem malitiam & fraudem impulit, nullo enim modo ijs, quos vehementer oderat, nocentius atque certius ad interitum vulnus, quàm id quo ipse periisset, infligi posse putauit. Neque verò conceptam opinionem euentus fefellit, nam primum post homines natos fratrum par hoc periculo implicans, atque alterum ex illis in alterius necem impellens, toti orbi exitium, & generi hominum cladem parabat certissimam: cùm quòd omnem sanctæ sobolis spem vno Abel extincto peruertisset, tum quòd Caini posteritatem omnem, ex paterna imitatione & exemplo, inuidentia, obtrectatione, contentioneq. mutua perniciem sibi ipsi molituram fore facilis esset diuinatio. Id quod exitus ipse manifestè demonstrauit, cùm non modò impij Cain genus vniuersum, sed omnis etiam Seth sancta olim progenies, præter vnã Noe familiam, mutuis dissidijs, obtrectationibus, & omnibus iniuriarum generibus, quas parere inuidia solet, flagrantes extremum sibi diuinæ vltionis exitium moliti sunt, sicut scriptum est: Corrupta est autem terra coram Deo & impleta est hamasz. Cumque vidisset Deus terram esse corruptam, omnis quippe caro corruperat viam suam super terram, dixit Dominus ad Noë: Finis vniuersæ carnis venit coram me, repleta est terra hamasz à facie eorum, & ego disperdam eos cum terra. Illud autem primum fraternæ charitatis violatæ nefarium exemplum certissimo argumento fuerat, nullum aut fore societatis fœdus aut necessitatis vinculum, nullam naturæ, studiorum, voluntatum

Genes. 6.

atq. beneuolentiæ coniunctionem, nullum deniq. adeo sanctum fœdus aut officium primi hominis generi & posteritati esse, quod terrarum orbem ab huius furiæ insidijs tutum aut publicè, aut priuatè præstare posset. Id verò malum eo ad nocendum promptius, & & ad cauendum esse difficilius, quòd non grauibus momentis, non offensis vllis neque iniurijs, sed leuissimis in eo, cui inuidia suscipitur, causis & occasionibus, imò & maximis interdum virtutibus, ac denique innocentia, ad summam inuidiam nonnullorum animi incenduntur. Quidam enim sunt quibus ob nullam ipsorum culpam, ob nullum vitium, sed ob singularem & eximiam quandam virtutem inuidetur, vt Abel iusto in sacris libris appellato, & vitæ & morum simplicitas, & probata Deo sanctitas inuidiam apud impium & sceleratissimum fratrem fecit. Sunt etiam quorum non tam virtus, quàm virtutem consequens gloria & debita laus, inuidia & obtrectatione impediatur, vt Dauid, quem non officijs modò omnibus sed maximis etiam beneficijs affectus socer, tamen summo odio atque inuidentia ob gloriæ æmulationem prosequutus est: Alij præterea sunt quibus neque ob propriam culpam, virtutem aut gloriam, neque ob quæsitam aut partam, sed tantùm diuinitus oblatam felicitatem, maleuolentia & liuore suffusus aduersarius quispiam æmuletur. cuiusmodi Israëlitarum & Idumæorum causa fuit: namque Idumæi Esau genus, quos propria sorte, & oblatis abundè à Deo vitæ commodis, atque dignitate contentos esse oportuit, neque alienis, quæ sine sui iniuria aut damno contigissent, fortunis inuidere æquum fuit, tamen contra Israëlitas, quibus cùm generis necessitudine coniunctissimi erant, propter dignitatem & felicitatem, atque diuino beneficio, non humano negotio comparatas res, diuturno odio, contento studio, grauissimas inimicitias nunc occultè, nunc verò apertè ex-
Amos, 1. „ercuerunt, sicut scriptum est: Super tribus sceleribus Edom, & super quartum non
„ conuertam eum, eo quòd persequutus est in gladio fratrem suum, & violauerit mi-
„ sericordias eius, & tenuerit vltra furorem suum; & indignationem suam vsque in
„ finem seruauerit. Id verò inuidiæ venenum ab illis primis principijs in hominum animos infusum ad omnes orbis partes vsque adeò permanauit, vt non singuli modò priuatim homines, sed integræ sæpe familiæ, frequentes interdum ciuitates, totæ etiam persæpe nationes, & plenissima regna, huius pestilentiæ eluuione atque vi vastatæ funditus perierint.

Neque verò hoc scelus eorum ipsorum tantùm, à quibus primum suscipitur, proprium est, neque cum primis illis contentionis & inuidiæ possessoribus extinguitur, sed aut domestico exemplo & deprauata disciplina, aut malæ & longæ consuetudinis causa, aut corruptarum communicatione opinionum, ad omnem posteritatem, tanquam hæreditarius quidam morbus, atque ad societatem omnem tanquam contages & labes, quæ neque diuturnitate euanescere, neque vllis artibus elui possit plerumque pertinet: ex quo malorum fonte antiquissimæ & latè permanantes diuersarum nationum, religionum, sectarum & studiorum, atque opinionum contentiones, simultates, æmulationes, dissidia fluunt: dum ab alijs hominibus aliorum dignitati & fortunis, vel potentiæ & opibus, vel generis splendori, vel virtuti etiam & sapientiæ, vel honestis artibus aut industriæ, vel alijs rebus, quæ natura sua aut laude dignissimæ, aut saltem inuidia indignissimæ sunt, per summum nefas inuidetur. Ita (si rectò iudicio res expendatur) comperiemus nos nulla alia causa, nisi quòd eum errorem aut à vulgi opinione, aut à parentibus, aut ab alijs quibus cum vixerimus temere accepimus, aut simul cum lacte matris suximus, in perpetuo animorum tumultu & perturbatione, atque adeo in manifesto scelere, & flagitio-

flagitiosissimo studio imprudenter fortasse viuere: imprudenter, inquam, quoniam huiusmodi animorum contentiones, atque opinionum dissensiones, non ad inuidiam, quæ vnica & certissima causa est, sed ad alias commentitias futilesque sententias, atque ad fictas plerumque rationes reuocari solent. ex quo fit, vt quo magis hoc malũ visceribus inhæret, quo antiquius & inueteratum magis est, eo minus sentiatur & timeatur, aut etiam bonæ habitudinis & sanitatis nominibus dissimuletur, vel potiùs foueatur. proptereaque non facilè modò, sed libentissimè etiam quibusdam ferendum esse videatur.

Quòd si diuersarum atque adeo alienarum sectarum homines tantùm detestabilis hæc pestis teneret, eosque solùm occuparet, qui longißimo interuallo à veritate atque à nobis discedunt, minus id timendum esset & dolendum. Sed heu pudor & dolor, vix cogitari, nedum dici sine multis lachrymis potest, quàm multi ex Israëlitis olim apud quos religionis veritas erat, quàm plurimi ex Christianis nunc, in quos omnium seculorum fines deuenerunt, inter quos æternum sibi domicilium diuina veritas collocauit, crudeli hoc atque pestifero concepto vitio omnes cùm officij atque humanitatis, tum etiam pietatis rationes, cum maxima sui ipsorum atque aliorum pernicie turbauerint, & quo minus veri illi & expectatissimi virtutis & pietatis fructus percipi cõmodè possint, impediuerint. Neque enim vlla quantumuis præclara vel humanitatis vel pietatis officia sine charitate (quæ latenti inuidiæ veneno aut vehementer corrumpitur aut omnino extinguitur) vtilia ijs qui fecerint ex Diui Pauli sententia esse possunt. Inuidiæ autem vnico malo multorum maximorumque bonorum vsum atque decus demi Ioannes Apostolus cum primis confirmat: Qui odit, inquit, fratrem suum in tenebris est & in tenebris ambulat, & nescit quo eat, quia tenebræ obcæcauerunt oculos eius.

Verùm enimuero hæc cõmunis societatis labes atque eluuies Christianæ ecclesiæ rebus iam olim integerrimis, si vnquam aliàs, nunc maximè nostra tempestate illata, tot tantaque dissidia, tot à vera atque antiqua pietate alienissimas, multorum publicè atque priuatè malorum effectrices opiniones inseruit, vt ab occidentalibus Christianis ij, qui Græciam Asiamque incolunt, vehementer, quasi natura & genere, atque religione disiuncti sint, ita animo ac voluntate diffideant. Atq. occidentales ipsi in magna varietate ac dissensione sint constituti. nam qui septentrioni subiectiora loca tenent, à Romanæ ecclesiæ totius orbis principis instituto & obsequio, idque non propter veritatis defendẽdæ studium, sed propter splendoris & dignitatis obtrectationem, atq. viuẽdi libertatem ac licentiam desciscunt. Ac ne vlla pars hac culpa vacaret, sedulò cõmunis ille hostis curauit & effecit, vt inter eos etiam, quibus eadem societatis & institutorum communio est, nullus locus sit, qui non vel ex opinionum varietate, aut superba & inani generum & familiarum iactatione, aut alijs ex leuissimis causis odio & dissidij, atque inuidiæ incendijs conflagret: ita vt vera & sanctissima, simplicissimaque pax, quæ communis ac propria Christianorum omnium esse debuit, & publicè desideretur, & priuatim rara admodum inueniatur. Quotus enim quisque eo animi candore est, qui cùm sibi ipsi nihil altum sapiat, nihil in hoc mundo appetat sublime, cæterorum omnium secundis rebus lætetur, aduersis doleat, atque omnia denique vitæ huius commoda non sui, sed aliorum causa cupiat? namque solùm candidi & nihil sibi appetentes animi ab hoc retro inuidiæ & liuoris vitio alieni sunt, sicut scriptum est: Vnde 1.Iacob.4. *bella & lites in vobis? nonne ex concupiscentijs vestris, quæ militant in membris vestris. Huius autem perniciosissimi mali, quod meritò malorum omnium fontem sanctissimus atque sapientissimus vir Cyprianus appellauit, huius pestis & publici incẽdij* Cypr.pag.341

causa ex professo agenda, atque Dei iudicis nomine indicata & damnata, pronuntianda diuini consilij auctoritate, & spiritus facultate ad Abdiam prophetam delata est: quam nos, eodem spiritu suppeditante ingenium, pro contentæ rei & historiarum narratione, explicabimus, & ad communem & perpetuam nostrorum hominum (quorum causa scriptum vaticinium ad hęc vsque tempora perdurant) vtilitatem exemplumque exponemus. Sed antequam opus ipsum aggredimur, idem spiritus de more adeundus adorandusque nobis est.

Patris amor natiq; Deus, pacemq; per orbem
Qui fundis placidam, Spiritus alme veni.
Spiritus alme veni, nostraq; illabere menti,
Atque imis bonus ô sensibus insideas.
Vt vacuum inuidiáque omni cacóque tumultu
Iresinas Vatem per tua sacra tuum.

ARGVMENTVM VATICINII.

VNIVERSVM *gentilitatis nomen, omniaque nominis illius momenta, ita, vt neque vestigium quidem vllum appareat, per orbis seruatorem Christum funditus esse diruenda præcinit Abdias. Imprimis autem ostendit, quemadmodum exiguis initijs ortus populus ille ad innumeram creuerit multitudinem, atque omnem ferè orbem tum gente genereque, tum moribus atque institutis suis occupauerit, & summa rerum fuerit potitus. Qui quanquam multis antehac modis fuerit afflictus, nunquam tamen perditus adeo est, vt non multa magnaque & nominis & studiorum suorum monumenta & retinere & propagare contenderit, idque fuerit vsque assequutus, quoad sacrosancto Euangelio omni tandem orbi publicè annuntiato & Israëlitarum sitæ & dissipatæ reliquiæ rursus collectæ ad salutem restituantur, & vnus Christo populus, vnum Deo & patri suo regnum ex omnibus nationibus comparetur, vna omnium generum atque ordinum coniunctio & conspiratio in Christiana suscipienda religione, ea denique iucundissima vitæ atque officiorum omnium coëat societas, quò tempore quicunque pientissimo Dei populo inimici infensique fuerint, impietatatis & scelerum pœnas daturi sunt; & omnes tandem quotque ex Idumæorum gente fuerint reliqui, veræ Christi Iesu religioni, cui antea repugnauerant, submissis fascibus cessuri concessurique sunt. Pia autem quædam atque æterna pax, & tuta animorum quies eius felicis temporis homines secutura est.*

VISIO Abdiæ. Hæc dicit Dominus ad Edom. Auditum audiuimus à Domino, & legatum ad gentes misit.

VISIO *Abdiæ.* Totius operis inscriptio & propositio hæc est, quæ auctoritatem primum dicendis rebus, deinde fidem conciliat: cũ neq. obscuro nomine neq. incerto auctore vaticinium sit editum. neq. enim quispiã est qui inter vates nomen profiteatur suum, idq́. æternis memoriæ monumentis consecratũ rectè velit, nisi quod iecerit prius fundamentũ certa fide, & suscepti muneris auctoritate niti posse intellexerit, seuerũ alioqui sibi ipsi Dei iudicium conflaturus, insignemq́. mortuo etiã notã ad ignominiã sempiternã inusturus. Atq. de appellandi nominis causa hæc nunc breuiter dicta nobis satis sint. De Vate autem ipso quisnam & quo tempore fuerit, in prooemialibus totius operis disputationibus commodè tractatum est. Visionis autem verbum, quo vaticinij modus significatur, tantisper excutiendum nobis est, quoad de toto hoc genere differendi locus cõmoditasq́. creetur, vbi de visione multa, quæ ex sacris libris obseruabimus, exponẽtur. Cùm plura Hebraica verba sint, quæ latini interpretes ob linguæ inopiam omnia vnico videndi vocabulo confundunt, magna tamen in rebus ipsis distinctio est. Ex illis igitur verbis vnum est, HHAZA, quod nos videre siue prospicere, à quo nomen HHAZON, deriuatur, pro quo latinè visionem legimus. חזה חזון Id autem non ad corporis sensum aliquem, sed ad insignem quendam atque illustrem mentis visum refertur, quò vel ex humano certo atque maturo iudicio, vel ex diuino lumine, certissimæ & apertissimæ præsentis temporis rerum, vel futurarum maximè suscipiuntur cogitationes, atque illas res huiusmodi cogitationibus comprehensas ad quamcunque pertineant rationẽ, siue diuina siue humana causa sit, maximi momẽti ac põderis esse, necesse est. Id autẽ cũ modò oratione illustrare nõ vacet, vno atq. altero exẽplo cõmodè indicabitur. Cùm maximũ illud diuinum consiliũ de vniuerso hominũ genere à Diaboli seruitute vindicando, deq. rebus à Christo Iesu gerendis, atq. de publica orbis felicitate & salute, Abrahamo antiquo patriarchæ, quatenus id aperiri fas fuit, aperiretur, sanctissimi viri mentem huiusmodi illustratam lumine fuisse legimus. Et factũ est verbũ Domini ad Abrahã in visione dicens, &c. Genes. 15. de qua etiam visione & futurarũ rerũ prospicientia scriptũ est: „ Abraham pater vester exultauit vt videret diẽ meũ, vidit & gauisus est. Ioan. Septuaginta etiã illi selecti patres, qui diuinæ maiestatis spectatores admissi, reliquæ Israëlitarũ multitudini testes viui præsentesq́. deinde fuère, hac præter mortalẽ sortẽ clarissima luce vsi sunt. Deuter. 25. „ Et viderunt Deũ Israël, sub pedibus eius quasi opus lapidis saphirini, & quasi cælũ cùm serenũ est; nec super eos qui procul recesserant de filijs Israël misit manum suã, & viderunt, inquit, Deum & comederunt & biberunt. hoc posterius verbũ, viderunt, Hebraicè IAHHAZV, tantæ significationis est, vt miraculi loco ducatur, eos quibus tanta, tam diuina contigisset lux, tamẽ mortales fuisse, atq. cũ cæteris etiã mortalibus cõuictu & cõsuetudine fuisse versatos. Hanc adeò rẽ antiquissimus etiã ille diuinator Balaam proprio experimẽto viuus præsensq́. testatus est. Et irruente in se spiritu Domini ait: „ Dixit auditor sermonũ Dei, qui visionẽ omnipotẽtis intuitus est, qui cadit: & sic aperientur oculi eius. Num. 24. Quibus omnibus ex locis illud intelligimus visionẽ, quæ HHAZON Hebraicè dicitur, ad grauissimas & maximi momẽti res, lõgeq́. à cõmuni sensu & vsu sepositas pertinere: neq. solũ ad ea quę aut præsenti tẽpore absentia, aut futuro proxima sunt, sed multo etiã magis ad longã aliquã rerũ gerendarum, & lõgo pòst tẽpore futuram seriẽ, & consequentiã cernendã referri. Quamobrẽ si nobis verbum à significatione, si nõ prope distans, tamen nõ longissimè remotum, inueniendum latinè optandũq́ue sit, nullum cõmodius quã prospicere prospicientiaq́. succurrit. Est enim prospicientia vtilium, aut inutiliũ rerum futurarũ longè in posterum præsensio atq. præuisio, quã videndi & in posterum prospiciendi rationem Balaam idẽ apertè significauit. Dixit auditor sermonum Dei, qui nouit doctrinã altissimi, & visiones omnipotentis videt, qui cadens apertos habet oculos. Videbo illum sed nõ modò, intuebor illum, sed non propè, Quã rem subiunctis cõtinuò oraculis exposuit. Vnde & nos audito visionis nomine, in eã statim partẽ animo & cogitatione cõuertimur, vt non ad præsentia modò tẽpora, sed ad ea magis, quæ longè in posterũ futura sunt, rem de qua sermo fit, referendam esse arbitremur, aut etiã cum præsentium rerum animaduersione futurarum quoq. rationẽ præcipuè esse habendã. Ex quo fit, vt quæ huius generis oracula in varum libris leguntur, nisi hæc ratio diligenter consideretur, explicatus difficillimos habeant. Cuius generis Isaiæ

viſiones ſunt, de quibus ſuo loco, ſi Deus annuerit, exponemus. huiuſmodi igitur viſionis nomen Abdiæ vaticinio præfixum, rem ipſam, de qua oratio inſtituitur, ad longè in poſterũ futura tẽpora pertinere docet. Voluit enim Deus Opt. max. Abdiæ genere Idumæo, religione tamẽ Iſraëlitæ, & pietatis officijs probatiſſimo viro, totã gentis ſuæ, ex qua ortus fuerat, cauſam explicare: & quid futurũ tandẽ illis eſſet, oſtẽdere; vt res nõ odio aut inuidia, ſed veritate ipſa niti videri poſſet; quòd huic viro, cui gentẽ ſuã maximè curæ eſſe oportuit, & diuinũ aperiretur cõſilium, & ob inſitũ à natura erga proprium genus ſtudiũ, cum nulla inuidiæ ſuſpicione maxima fides haberetur: ſimul etiã vt diuinarũ rationum æquitas quanta ſit intelligatur, quòd Deus perſonarum acceptor nõ ſit, ſed in omni gẽte, qui timet Deũ & operatur iuſtitiã, acceptus eſt illi. Huic ergo vati ſuæ gentis cauſam perorandã, atq. exitiũ vltimũ prædicendũ credidit Deus, vt ex ſuo etiã genere gentes ipſæ teſtẽ & prophetam grauiſſimum haberent, qui, quæ futura illis forent, nõ fortuna, caſu, aut tẽporum viciſſitudine, ſed diuino cõſilio certaq. ratione multo antè definita, tandem euentura doceret. Neq. verò hunc ſolũ Idumęis ex gentiũ familijs ſuarũ rerũ prædicentẽ

Num.24. Deus eſſe voluit, ſed lõgè etiã ante eum ſexcentis ferè annis eadẽ, quæ hic Vates copioſè » tractauit, Balamo pronuntianda mandauerat: Et erit, inquit, Idumæa poſſeſſio eius: hære» ditas Seir cedet inimicis ſuis, Iſraël verò fortiter aget. De Iacob erit qui dominetur, & » perdat reliquias ciuitatis. Viſionis igitur verbo admoniti arbitramur hãc Idumęi nominis abolitionẽ nõ tam ad eam cladẽ, quæ per Aſſyrios Idumæis allata eſt, aut ad eam quam Hircanũ attuliſſe in ſacris Machabæorum libris, & in Ioſephi hiſtoria legimus, quàm ad Chriſti de omnibus gentibus victoriã, & reportandũ de omni barbaro, & euangelicæ doctrinę repugnãte inſtituto, aut errore triũphum eſſe referendã. Quanquã enim Chriſtus & morte & reſurrectione ſua immaniſſimũ hoſtem vicit & ligauit, & eo quòd in totius orbis imperio exercebat iure, ſiue tyrannide potius priuauit, atq. his rebus geſtis in cælum triũphator ſublatus eſt: nondum tamen hactenus hoſtẽ omnibus errorũ & fallaciarum technis, omnibus machinamẽtis, omnibus deniq. vaſis, in quibus fidebat, expoliauit; neq. oẽs quotquot illius tyrannidi ſubiectæ erant orbis partes, ſub Euãgelij iugũ miſit. plurimi enim adhuc, vel in gentiũ errore verſantur, vel in ſectarũ & falſarum opinionũ mẽdacio detinentur, vel in Iudaicarũ traditionũ vmbra, & in tenebris multis ſedent. quos omnes in ſanctiſſimã Chriſtiani nominis & veræ pietatis ditionẽ venturos eſſe, & rerũ à Chriſto

Pſal.109. geſtarũ magnitudo iuſq. poſtulãt, & paternis Dei oraculis certiſſimis eſt promiſſum: Dixit. » Dominus Domino meo, ſede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos ſcabellum pe» dum tuorum. Virgã virtutis tuæ mittet Dominus ex Sion, dominare in medio inimicorũ » tuorum. Oportet enim ante mundi finẽ regnum integrum & plenũ Deo patri à Chriſto

1.Cor.15. tradi, id autẽ fiet cum euacuauerit omnẽ principatũ & poteſtatem & virtutem. Omnem itaq. gentilitatis rem, memoriã omnẽ, omnia deniq. eius factionis ſtudia, ac cætera quæcumq. ex eo genere fuerint, penitus abolenda, & ſub Chriſti ius imperiumq. redigenda eſſe, & cæteri vates cecinẽre, & hic imprimis eſt perſequutus. Cùm aũt oẽs, quæ per totũ orbem ſunt nationes, in duas potiſſimũ partes, & quaſi factiones à ſacrorũ librorũ auctoribus diſtribuantur: alterã quidẽ piorum hominum apud quos vnius veri Dei notitia, & pura pietas ac religio eſt: alterã verò impiorũ, aut falſis opinionibus ſeductorũ, quibus aut nulla religio, aut falſa aliqua & ſtulta eſt ſuperſtitio. Vtramq. partẽ duobus nominibus (vt iam aliàs diximus) diuina ſcripta ſignificãt, aut enim circuncisi & præputium dicũtur, vt apud Paulũ ſæpius, aut Iſraël & Edom nuncupãtur, vt in antiquis libris ſæpiſſimè. nãq. ex illo Rebeccæ matri prægnanti, ac geminos in aluo continenti populorũ principes futuros, oraculo fuſo euenit, vt piorum omne genus ad Iſraëlitas, quibus ſanctæ religionis rationes, & leges certæ ſcriptæ primũ & creditæ traditæq. fuerunt, referrẽtur: cæteræ autẽ oẽs nationes in Idumæorum partes atq. numerum aſcriberentur. tum quòd hi ab illis & opinionum diſſenſione, & animorum cõtentione vehementer diſſentirent, tum etiam quòd tẽporibus & ſeculis magnas rerum & gentiũ mutationes ex diuino cõſilio afferentibus, Eſau poſteritatem & gente ipſa, & ſtudiorũ imitatione in maximã ferè orbis partẽ diſſeminatam fuiſſe, conſtans hebræorum omnium traditio eſt. Ænæam enim ex quo Romanus populus, gens quæ totũ orbem imperio & gente atque legibus inſtitutiſq. ſuis occupauit, ſeſe oriundũ prædicat, vnũ ex Eſau poſteris fuiſſe, longa ſatis & eleganti apud Ioſephũ in Hebraicis eius auctoris libris narratur hiſtoria. Idq. etiã ab antiquis ſacrorum librorũ cõmentatoribus, & doctrinæ veteris auctoribus traditur: quòd is ex Idumæa in

Ægyptum

Ægyptum, ex Ægypto in Lybiã & Carthaginẽ, inde in Italiã venerit: quẽ tamẽ Romani poëtæ & historici Troianũ fuisse aiunt. Vtcunq. autẽ hæc se habeat res, Idumæorum tamen nomẽ & rationẽ non vnis Seir montibus, & ijs regionibus, quæ Cananææ finitimæ sunt, circumscribi multis ex sacrarum scripturarum locis arguitur: quorum partem, quãtum huic probandæ rei satis esse posset, in Amosi & Ioëlis cõmentarijs indicauimus. reliquis verò argumentis ob breuitatis studium cõsultò supersedemus. Atq. de operis inscriptione, de auctoris appellãdo nomine, & de ea, ad quàm oratio pertinet, gẽte indicanda satis hactenus diximus: nũc deinceps orationẽ ipsam explicabimus. [*Hæc dicit Dominus ad Edom.*] Cõsilium auctoritatẽq. diuinã legationi suę Vates asscribit, & ad quẽ populum, ad quã gentẽ legatus sit exponit. Quòd pleriq. omnes Vates ad Israëlitas præcipuè, deinde ad Idumæos, aut ad gentes alias mãdata obiter attulerint; ipse autẽ ad solam Idumæorũ gentẽ fuerit ex professo legatus, quẽ Deus in suã familiã receptum, ad eã, vnde ipse ortus esset, nationẽ, de maximis & grauissimis rebus remiserit. Cuius legationis exordiũ illud est: [*Auditũ audiuimus à Domino.*] Ex omni vaticinantiũ collegio nouẽ præcipuè viri fuêre, qui de Idumæorũ rebus vaticinati sunt, quorũ nomina vt temporibus distincta. ita in ordinem digesta hæc sunt. Primus omniũ & antiquissimus Balaã, secundus Dauid Psaltes, tertius Abdias, Esaias quartus, quintus vero Ioel quem Amos sequutus est, septimus Ieremias. Ezechiel etiã octauus, atq. vltimus omniũ qui in antiquis tẽporibus de hac re dixêre, Malachias est; illud tamẽ animaduertẽdum est, nonnunquã vsu venire, vt qui tẽpore posteriores vates fuerint, eorum qui ante se vaticinati de eadem re fuerint non solùm verba, sed integras etiã sententias vsurpẽt. nulli enim ex antiquis prophetis, præter vnũ Mosen, cõtigit, vt quæ sibi credita essent mãdata, totidẽ verbis & literis à Deo acciperet atq. iis, ad quos legatus fuisset, deinde redderet. Solus nãq. Moses ex omnibus hũc propheticæ dignitatis gradũ obtinere, diuinorũ librorum testimonio prædicatus est. Cumq. ingrederetur, inquit, Moses tabernaculũ fœderis, vt cõsuleret oraculũ, audiebat vocẽ loquentis ad se propitiatorio, quod super arcã testimonij inter duos Cherubin, vnde & loquebatur ei. Num.7. Ita omnes ministerij huius gradus cõpleuit Moses, cùm cæteris non nisi aut in visionẽ, aut in parabolis, aut alijs modis rerũ consiliorũq. suorũ rationes, suggesturũ se se Deus receperit, quas tamẽ illi suis verbis, iuxta cõcessum singulis mẽsuræ modũ, & referrẽt, & pronuntiarẽt. Ex qua re factũ est, vt cũ plures de ea re dicerẽt, pauca quædã ex iis qui antecesserãt verba, aut etiã integras sentẽtias ij, qui posteriores fuerãt, vsurparẽt, quibus de eadẽ re se dicere testarentur, cætera verò suo quisq. modo eloqueretur. Sic Amosum, quẽ proximè sumus interpretati, ex vltimis ferè Ioëlis verbis vaticinio suo exordiũ fecisse vidimus. sic etiã Dauid plena sentẽtia Mosis rationẽ retulisse, deinde verò orationẽ & verba variasse legimus. Iudicabit (inquit Moses) populũ suũ, & in seruis suis miserebitur, videbit quòd infirmata sit manus. &c. Cantic. Mosis. & Dauid: Iudicabit Dñs populũ suũ, & in seruis suis miserebitur. Simulachra gentiũ argentũ & aurũ. Psal.115. Sic etiã accidit vt cũ eandẽ rẽ per plures vates prædictã esse Deus voluerit, quo testatius suũ apud oẽs consiliũ esset, sicut scriptũ est Esa. 45. nũ in occulto loco terrę tenebroso loquutus sum tamẽ aliud atq. aliud eloquendi genus, prout ipse etiã suggessisset, singulis permiserit, ita, vt quod alius breui & pressius, alius longius & abundãtius dicere videatur, ita cũ res eadẽ omnibus, nõ autẽ eadem omnino suppeditẽtur verba, posterioribus anteriorũ nõnulla referuntur & vsurpãtur, ac deinde liber cuiq. & sibi familiaris, aut diuinitus nõ tã acceptus, quã suggestus sermo producitur, vt Ieremię, qui nõnulla Abdiæ, quẽ aliquãto pòst tẽpore sequutus, est suis de Idumęorũ re sermonibus, qualia suo loco iudicabimus, immiscuit. Eius autẽ rei causa quòd hoc diuinũ de Idumæorũ rebus consiliũ, cũ pluribus vatibus cõmunicaretur (ante se enim cũ Balaã, deinde verè secũ, ac post se fortasse cũ alijs communicandũ fore cognouerat) visionis suæ rationẽ hoc modo inchoauit: [*Auditũ audiuimus à Domino.*] Quoniã verò hic locus, vt latinè redditus est, paulo difficiliorem explicatum habet, ad verbum ex Hebraico exẽplari nobis reddi oportere iudicauimus. *Visio Abdiæ. Sic dicit Dominus Deus Edomo (auditionẽ audiuimus de cum Domino, & legatum in gẽtibus missum: Surgite & cõsurgamus aduersus eam in prælium.*

Ecce paruulum dedi te, &c.

IAM verò magis emolietur difficultas omnis, si oratio ipsa suis quibus constat, membris dispungatur. igitur *visio Abdiæ*, membro suo definitur; & interiecta etiam oratio, [*Sic dicit Dominus Deus,*] suo etiam pũcto clauditur, deinde eã, quæ subiecta oratio est, [*Auditũ audi-*

audiuimus vsq. ad in prælium, parentheſi concludimus. namq. hęc oratio tota cum operis inſcriptione ſententiæ cõſequenti copulatur, [*Et ſic dicit Dominus*, ad illud refertur, *Ecce paruulum in gentibus dedi te*.] Quòd ſi relicta carminis connexione & numerorũ obſeruatione ſoluto ſermone legẽdum ſit, hoc modo rem ipſam ordinabimus: *Viſio Abdiæ. Auditum audiuimus à Domino, & legatum in gentibus miſſum: ſurgite & conſurgamus aduerſus eam in prælium: Sic dicit Dominus Edomo, Ecce paruulum dedi te, &c.*] Vtrumque enim propheticum munus Abdias executus eſt, vt futura Idumæis tempora proſpiceret, & legatione apud eoſdem fungeretur: Alteri igitur parti hoc initium fecit: [*Viſio Abdiæ,*] alteri verò illud. [*Sic dicit Dominus Edomo.*] Lectionis autem ordine nobis explicato, aperienda etiam ſententia eſt. Diuino ſpiritu afflatus Abdias, & prophetico illo viſionis genere affectus, quid in poſterum Idumæis futurum proſpexerit, in principio narrat, deinde accepta diuinitus ad eoſdem mandata exponit. Præuiderat autem imprimis totum ferè terrarum orbem turbari & gentes omnes, quibus Idumæi fuerant olim infeſti, ad ſuas aliorũq. iniurias vlciſcendas excitari atq. inflammari: idq. legatorũ miniſterio agi, vt aliæ alijs gentibus conſpirantes, mutuis ſibi auxilijs & operis promiſſis, communi ad eam rem ſtudio ſocietatem inirent, vt hæc tanta diuerſarum nationum conſpiratio, tam vehemens omnium inflãmatio, & diuinũ argueret conſiliũ, & certum malũ iis, aduerſum quos hæc pararentur portenderet. Fieri enim nequit vt diuerſarũ opinionum, factionum & ſtudiorũ partes de re aliqua inter ſe communi ſenſu & voluntate coëant, niſi id diuino conſilio & prouidẽtia decretũ prius ſtatutũq. fuerit. Vt enim concors omnium generum & ordinum cõſenſus propoſitam rem atq. opus certũ præſtare, ſic rurſus opinionũ & ſtu-
Gen.11. diorum cogitationumq. diſcors varietas præclarorum inceptiones operũ non modò nõ
„ perficere, ſed demoliri etiam diruereq. ſolet, ſicut ſcriptum eſt: Ecce vnus eſt populus, &
„ vnum eſt labiũ omnibus, & hoc eſt initium faciẽdi eis, nec deſiſtent à cogitationibus ſuis
„ donec eas opere compleãt. venite igitur deſcẽdamus, & cõfundamus ibi linguã eorum,
„ vt non audiat vnuſquiſq. vocẽ proximi ſui. Quòd ſi omniũ hominum cõſpiratio, & coniuncta inter ſe ſocietas inceptum etiã præter Dei cõſilium & voluntatẽ opus quantumuis difficile (niſi alioquin diuinitus impediatur) certũ abſolutumq. promittere atq. efficere poteſt, nec deſiſtent (inquit) à cogitationibus ſuis donec eas opere compleant: quã tam certitudinem, quã plenum abſolutumque exitum promitere, atq expectare oportet eius operis, quod diuini conſilij ſententia decretũ & inſtitutum, & cõmuni omnium gentium & nationũ ſtudio concordiq. volũtate adornatum atq. apparatũ fuerit, quã ob rem ſignificanter à Vate noſtro dictum eſt, [*Auditionem audiuimus de eum Domino.*] nãq. magnum illud bellum, quod cõmuni gentium omnium voluntate inſtrui appararíq. pręuiderat, diuino conſilio decerni excitariq. intellexerat; quod quanto ſtudio, quantaq. cupiditate eſſet ab hominibus ſuſcipiendum, & rerum idonearum indicatione & verborũ communiſq. omnium ſententiæ expoſitione declarat. [*Legatum in gentibus miſſum.*] mutuò ab alijs nationibus ad alias legatos mitti præuiderat, qui non niſi de re magna, atque maximi momenti cauſis mitti ſolent omnium verò vnam communemq. vt ſententiam & voluntatem, ſic otationem orationiſq. explicationem fore præuidit, eius argumenti, quo ſe mutuò ad bellum Idumæis inferendum hortarentur. omnium verò, quæ perlegatos agenda erant, mandatorũ huiuſmodi tandẽ peroratio eſt: [*Surgite et conſurgamus aduerſus eum in præliũ*] Variarum nationum variã fore contra idumæos orationẽ veriſimile eſt: vnuſquiſq. enim illatas ſibi iniurias, aut cauſas alias atq. alias, quã ob rem inimicitias ſuſceperit, dicẽdo perſequetur. Ea omnia cũ referre nimis longum fuiſſet, id ex omniũ oratione potiſſimũ propheta arripuit & retulit, quod communẽ omnium ſententiã ſtudium animorũq. voluntatẽ breuiſſimè, & cõmodiſſimè declararet: & cuius perſuadendi cauſa omnes omniũ orationes eſſent iuſtitutæ. Perſuaſionis autẽ proprius locus in epilogo atq. perorarione præcipuè eſt, vbi cõmemoratis & repetitis breuiter argumentis vehemẽti & cõcitato ſermone eorum animi, apud quos agitur, ad dicentis ſententiam probandã voluntateq. opera & diligentia conſequendã excitantur. huiuſmodi autẽ affectibus, excitationibus, atq. inflãmatis verbis cõſtantem epilogũ retulit Vates. *Surgite*, Vox eſt quæ quie-
Num.10. tos & negligentes aliàs animos incendit, & vehementer ad aliquid agendũ excitat, neq.
Deute.2. otioſos agere permittit, ſed aut metu, aut ſpe maxima propoſita, aut ſegnitie, inertia tardi-
„ tateq. omni reprehẽſa ſtimulos ad opus viriliter ſuſcipiẽdum adhibet, vt: Surge Domine
„ & diſſipẽtur inimici tui. Surgite & tranſite torrentẽ Arnõ, ecce tradidi in manu tua Sebõ

regem

regem Hesebon & apud exteros: *Surge, quæ dixit iuueni marito,*

Surge, ne longus tibi somnus
Vnde non times detur,
Socerum & scelestas Falle sorores. Horat.

Vbi verò animi excitati paratique iam sunt, quid agendum sit, statim breui oratione docētur. verbum igitur, *surgite*, ad excitationem, cætera verò ad agendæ rei rationem docendam pertinent. vt in iis, quæ modò citauimus, facile obseruare est. Habet enim magnam in persuadendo vim agendi negotij ostensa facultas & commoditas, vt si à pluribus aduersus paucos, à paratis in imparatos, communi societate & studio, atque mutuis auxiliis bellum iniri posse ostendatur: quam rem omnē eleganter hæc à Vate relata perotatio cōtinet. Verbum enim *cōsurgamus*, cōmunem societatem, multas & maximas omniū copias opesq́. cōiunctum iri significat, *aduersus eam*, femineo genere, vrbem quandā quæ Idumeæ gentis caput principesq́. fuerit indicat, siue ea Bosra, siue Theman, siue alia quædā, quam alij interpretes indicant, sit. Facillimam autē hoc modo victoriā sibi promittere legati possunt, quòd multi ad bellū vni vrbi inferendū consurgāt, in qua maxima illius gentis, quā hostili animo aggrediūtur, præsidia, maximaq́. dignitas fuerit collocata. cùm verò dicat, cōsurgamus, siue insurgamus, imparatam, sedētem, neq. opinātem, neq. sibi in rerum & temporū angustiis prouidere valentē, opprimendā esse ostendit. Hæc itaq. visionis, & omnium orbis nationū aduersus Idumæos cōmotarum, præsensionis propheticæ breuis atq. summa explicatio est: nūc ipsum Vatē, mandati legationes apud suos agentē, audiamus. [*Hæc dicit Dominus ad Edō,*] Non suā sed diuinā causam sibi agēdam esse principio profitetur, atq. hoc modo auctoritatem & fidē orationi cōciliat, & inuidiā omnē à se depellit, cui tradita mandata ad Idumęos nō perferre minimè fas fuerit. [*Ecce paruulū dedi te in gentibus, contēptibilis tu valde.*] Exiguis sæpè & obscuris initiis in magnā & innumerosam, atque illustrē multitudinem quasdam gentes creuisse, antiquas euoluētibus historias cōpertum est, quasdā tamē postea suę originis, atq. humilitatis oblitas, & secundo rerū successu superbientes, insolentia sese extulisse, vt qui superbissimorū humana arte operum certissimus exitus est, mole tādem sua corruerint. Namq. Domin⁹ scit cogitationes hominū, quia vanæ sunt, Qui exasperāt, non exaltentur in semetipsis, Dominus dissipat cōsilia gentium, & reprobat cogitationem populorū, &c. Psalm. 65. Huiusmodi initia atque huiusmodi progressus Deus exprobrat Idumæis, atq. huiusmodi tandem exitum denuntiat. Quòd is populus angustis olim inclusus spatiis & terminis, exigui admodum inter gētes nominis fuerit; sed postquam disseminata sobole Italiæ & Græciæ regiones tenere, aliisq́. præesse, & leges institutaq́. sua longè lateque propagare cœpit, superbia elatus, summam omniū rerum sibi arroganter promittens, dignū tanta insolentia exitum molitus est. [*Ecce paruulum dedi te in gentibus.*] Esau Isaaci filio diuino beneficio mōtes Seir habitandi cōcessi sunt, sicut scriptum est: Transibitis per terminos fratrū vestrorum filiorū Esau: qui habitant in Seir, & timebunt vos: Videte ergo diligēter, ne moueamini cōtra eos: neq. enim dabo vobis de terra eorū quantū potest vnius pedis calcare vestigium. Quia in possessionē Esau dedi mōtes Seir. Deut. 2. His terminis Edomū sese cōtinere, atq. sine vlla aliorū mortalium iniuria agere voluit Deus, dura atq. infausta superbientibus, insolenterq́. agentibus minatus, sicut scriptū est: Et posui Seir montes eius in solitudinem, & hæreditatē eius in dracones deserti. Quòd si dixerit Idumæa destructi sumus, sed reuertētes ædificabimus quæ destructa sunt. Hæc dicit Dominus: Isti ædificabunt, & ego destruā, & vocabuntur termini impietatis, & populus cui iratus est Dominus vsq. in sempiternū. Malach. 1. Ex his ergo tā angustis terminis, suarum rerū initia Idumæi primùm duxēre: ita vt nullis metuendi, nullis non contemptibiles essent. namque non solū ab Assyriis superati disiectique sunt, sed à Iudææ regibus primùm, deinde à Machabæis, atq. demum ab Herodum familia sunt vehementer vexati. huius rei causa dicit: [*Cōtemptibilis tu valde.*] Sed postquā ab hostibus afflicti, atq. propriis è sedibus plurimi ex illis eiecti in alia loca, maxime autem Italiam & Græciam deuenēre, atq. paulatim aliis gentibus cōmixti nomen genusque suum longè lateque propagare cœperūt, secundo rerum successu elati atq. inflati, superbissimè atq. insolentissime aduersus alias nationes, maximè autem aduersum Israëlitas sese gesserunt; alios enim nimio imperio, alios nimio odio prosequuti sunt. eò insolentiæ & arrogantiæ homines secundis rebus deuenire solent.

Superbia cordis tui extulit te. HIC verus & certissimus humanæ superbiæ, & inso- 1. Iacob. 4.

insolentiæ omnis fons, hoc caput est nimirū cor ipsum humanū, náq. hoc malum illa prima generis sui culpa cōtraxit, quo malo omnis animi ægritudo acrior multò fit. Neque enim vlla vnquam res propria hominibus esse potest, quæ superbiæ illis atque fastidij, insolentiæque certa & legitima causa sit. Nam actiones resque omnes à nobis gestæ, & omnis industria atq. ars & studia, aut bona, aut non bona sunt. Quæ posterioris generis sunt arrogātiæ & gloriationis expertia esse oportet; prioris verò generis quæcunq. sunt, cū non tā hominibus tribuēda, quā Deo accepta referenda sint, iactari importunū & temerariū est. siue enim facta ipsa & actiones, siue animi corporisq. vires: quibus hęc efficiūtur, siue etiā vtraq. simul, Dei dona sunt, sicut scriptū est: Quid habes quod non accepisti? Si accepisti, quid gloriaris quasi nō acceperis? ita adeo fit, vt nulla alia ad superbiendū causa sit, præter propriū ipsius vitiū & cordis inflationē. Quam ob rem superbię humanæ nulla alia certior causa, quā cordis ipsius vitiū in sacris libris inuenitur. Visitabo, inquit, super fructum magnifici cordis regis Assur, & super gloriā altitudinis oculorū eius. Dixit enim in fortitudine manus meæ feci, & in sapientia mea intellexi. &c. Hæc autē res cū non naturæ ipsi, sed vanæ tātùm humani cordis cogitationi opinioniq. innitatur, neque altius aut solidum magis fundamentū, quā inflatam quandam persuasionem habeat, ex præstigiis, fallaciis, mendaciisque constans, suo ipsius auctori & possessori fraudi maximè esse solet. Hoc est quod Vates Idumæis hoc in loco, aptissimo verbo vsus exprobat. [*Superbia cordis tui extulit te.* Hebraicè est: *seduxit.*] Idem quod à prima illa & communi omnium viuentium matre est vsurpatum, verbum. Serpens (inquit) seduxit me. Sed quod huiusmodi fallaciæ certis quibusdam speciebus, atque simulationibus rerum, quæ inanes atque inutiles reuera sunt, sese tueri & defendere solent, vt illud: Eritis sicut Dij scientes bonum & malum, & aperientur oculi vestri, & non morte morimini. eam rem omnē cōmodissimè Vates noster Idumæis exprobrās, describit; quod locorum, quibus olim habitauerant, natura, situ & munitione fiderent, atq. huiusmodi rebus, quæ vanæ profectò sunt, nisi pietas diuinina, prouidentia & tutela adsit, æternitatis & perpetuæ felicitatis sibi spem facerent. hoc est quod dicit.

1.Cor.4.

Isa.10.

Gen.3.

Habitantem in scissuris petrarum exaltantem solium tuum.

IDVMÆI, qui Israëlitis finitima loca habuerunt, in montibus Seir natura tutissimis habitauēre, sicut scriptum est. Habitauitque Esau in mōte Seir ipse est Edō, & apud Ieremiam: Qui habitas in cauernis petræ, & apprehendere niteris altitudinem collis. Huiusmodi enim æditissima & firmissima loca olim occupabātur ab iis, qui diuturnas, tutas, stabilesq. sibi sedes parabāt, quę etiam arte & opere aucta maiorē securitatem habitatoribus promittebant. sic Romani septē colles occupauere, quos quantū auxerint, ipsa ruina docet. sic Athenæ; sic aliæ innumeræ vrbes, & situ & opere munitissimæ Idumæis, hoc est, simulachrorum cultricibus gentibus cōstitutæ fuerunt, quæ postea diuino iudicio excisæ & euersæ, gētium suarum nullum monumentū, ædificiorum verò vix exigua vestigia retinuerunt. Hanc autē his gentibus excisionem impietas imprimis & scelus publicaq. iniuria parauit: cuiusmodi superbiæ humanæ solet esse exitus. Igitur aduersus Edom instituta oratio, ad eas omnes gētium familias, quæ aut generis origine, aut morum imitatione, aut cultus & superstitionis studio Idumæis asscribuntur, referenda est, quibus omnibus vt idem scelus, ita etiam par supplicium, & exitium diuini consilij sententia parabatur, atque à Vate nostro prædicebatur, quibusq. eo grauius & certius procreabatur periculum, quo maior credebatur futura esse securitas.

Qui dicis in corde tuo, quis detrahet me in terram?

FALLACIAM & eam, quam frustrationem dicimus, non rebus ipsis, sed humana cogitatione oriri, ratio ipsa & diuina sapientia docet: etenim naturas rerum rectè considerantibus & expēdentibus, nihil in humanis adeo solidum & firmū reperietur, vt ex sede statuq. suo nunquā dimoueri posse credendū sit. nā nisi à Deo qui natura firmissimus æternusq. est, res aliæ firmētur, & contineātur breuissimè & facillimè intereunt. Nisi Dominus ædificauerit domum in vanum laborauerunt qui ædificant eam, & nisi Dominus custodirit ciuitatē &c. Igitur qui æternitatem, constātiam durationemq. non rebus ipsis, sed sua tantū cogitatione definit, (vt pleriq. omnes homines faciunt) huius animus inaniter & effusè exultans, repentina rerum ruina exitioq. summæ stultitiæ cōuincitur. Ob eam autem rem quòd hæc fallacia cogitatione ipsa & opinione concipitur, ait Vates:

Psal.

[Dicis

dicis in corde tuo, quis detrahet me in terram?] Hanc autem interrogationem superbiæ arrogantiæque plenissimam idem ipse, qui secreta cordium rimatur Deus verissima & dignissima responsione occupat, nihil humanam omnem superbiam aduersus sua consilia, nihil humanos conatus aduersus diuinam vim ostendit.

Si exaltatus fueris vt aquila, & si inter sydera posueris nidum tuum, inde detraham te, dicit Dominus.

ELEGANTI hyperbole ostēditur nullum adeo difficilem & arduum locum esse, ad quē nō humana stultitia & ambitio, atq. insolentia cōtendat, vbi semel suis hoc est rationis religionisq. finibus excedere cœperit, atq. his omnibus studiis & conatibus altiorem sibi grauioremq. ruinā moliri. homini enim terra infima totius mundi pars habitanda & colenda cōcessa est: cælum verò & alia cælo simillima loca adire, suisq. artibus, studijs & conatibus insolenter vsurpare velle, est negatum; ex quo tempore iis rebus maximis potius, quæ diuino beneficio contigerant, non modestè & legitimè vti, sed temerè & superbè abuti voluntas consiliumq. fuit. iam enim ne quis, nisi à Deo ipso admissus receptusq. fuerit, in diuina illa & augustissima loca irruete, aut penetrare possit, cautū prouisumq. est. Emisit enim hominē Deus de paradiso voluptatis, vt operaretur terram de qua assumptus est, eiecitq. Adam & collocauit ante paradisum voluptatis Cherubin, & flammeū gladium atq. versatilē, ad custodiendā viam ligni vitæ. Gen. 3. Quoniā autem hæc via, qua ad summā æternamq. cælorū felicitatē itur; præclusa hominibus fuit, nefas omnino est eam, nisi ijs modis & artibus, quæ à Deo ipso institutę præscriptęq. sunt, repetere velle. Eas autem artes ad cultū terræ, de qua homo ipse assumptus est, spectare, ipsum diuinum oraculū indicat; cuius longiorē aliquā explicationē & desideramus, & Deo votis annuente promittimus. quibus artibus qui sese exercuerit, viam, veritatē & vitā sese vltro offerentem inueniet: qui verò secus aut tētare aut experiri studuerint, vt ad maximas & præstantissimas res nō pietate, modestia, & virtute, sed insolētia & stultitia, sicut Idumæi, cōtenderint, ij certissimum sibi præcipitium Deo vltore atq. auctore moliūtur. Cuius rei exemplo satis manifesto, vel quatuor illa orbis illustrissima imperia, Assyrium, Persicum Græcum, & Romanum (cuius pars quædā ad Idumęos refertur) nobis esse possunt, quorū consilia rationesq. omnes, omnes deniq. insolētes conatus, diuinitus fracta dissipataq. sunt. Horat. lib. 1. Od. 3.

Nil mortalibus arduum est Cælum ipsum petimus stultitia, neque Per nostrum patimur scelus Iracunda Deum ponere fulmina. Summæ autem superbiæ & arrogantiæ rationes, duabus rebus, aquilæ auis imagine & cæli excellissimi locorum omnium situ Vates explicuit, vt Idumæorū & superbarum quarumq. gentium cōsilia conatusq. infringendos esse demonstraret. Aquila namq. cæterarum auium regina & princeps esse, tum alias ob causas, tum ob celerrimum, altissimū, contentissimumq. volatum creditur. Illa enim neq. aëris densitate retardata, neq. solis vi aut calore, aut luce detenta, nubes volatu transcendit, quam ob rem velocitatis atq. inaccessibilitatis, fortitudinis & strenuitatis in agēdo imaginē repræsentat, sicut scriptū est: Velociores fuerunt persecutores nostri aquilis cæli, super montes persequuti sunt nos, &c. Thren. 4. Cælum verò omniū totius mūdi locorū natura & situ editissimū est. Cælum, inquit, in altitudinē, & terra in profunditatem. &c. Summæ autē ambitionis, & superbissimi ad potentiam & securitatē sibi parandam consilij conatusq. imaginem aquilæ volatu & cæli situ expressit Deus, quæ si maximè ex animi sententia Idumæis contingerent, tamen certa propriaq. esse non possent, vtpote quæ per iniuriam atque impietatem parata essent, diuinæ vltioni & præcipiti ruinæ obnoxia. Igitur si tantùm consilio, studio & industria, operaque omni contenderis, vt pennas tibi aptasse, nidumq., hoc est, regiam aliquam arcē, non in terra, non in montibus, sed inter sydera ipsa collocasse dicaris, attamen me auctore, qui astris omnibus superiora loca, cęli, videlicet, teneo, certam tibi & grauissimam fore ruinam denuntio. Hunc enim totius superbiæ & humanæ insolentiæ exitum esse, iam illa antiqua apud Senagkareum campum incœpta turris, quæ cælum cacumine attingere affectabat, abundè docuit. Atque in verbis etiam ipsis grauis quædam significatio est, quòd Edom eandem vocabuli originem cum Adam habet, atque ad terram, vnde assumptus Adam est, refertur: homini autem post primum illum casum sublimiora appetere aut humano negotio, consilio, studio, præter Dei voluntatem, & impositas leges tentare velle, vetitum fuit. sed id tantùm concessum est, vt coleret terram de qua assumptus est. Summæ ergo dementię & pręcipitis consilij est,

aliter

aliter quàm a Deo præſcriptũ oſtenſumq́. fuerit, alas ſibi quenquã aptare, & cæleſtia tentare. namq. ſi id maximè quod appetitũ fuerit, Deo permittente aut conniuente conti- Luc. 1. gerit, tamen grauiſſimus caſus expectandus metuendusq́. eſt. Inde detrahã te dicit Dominus, qui potentes de ſede deponere atq. ad inferos deducere poteſt & ſolet. Maximarum autẽ rerum mutationes & conuerſiones Deo auctore contingere hic locus nos docet; ac ne quis humanis rebus, in quibus nihil certũ, tutum ac firmum eſſe poteſt, ſtultè 1. Re. 2. fidat, commodè ſuadet: quandoquidem nihil eſt quod diuinæ virtutis ſuſtinere impetum poſſit. Domini enim ſunt cardines terræ, & poſuit ſuper eos orbẽ. Pedes ſanctorum ſuorum ſeruabit, & impij in tenebris conticeſcẽt. quia non in fortitudine ſua roborabitur vir: Dominum formidabunt aduerſarij eius, & ſuper ipſos in cælis tonabit. Iiſdem ferè verbis, eadẽ omnino ſententia, vaticiniũ hoc vt certiſſimo conſtantiq́. conſilio pronuntia- Ieremiæ 4. tum, ſic etiã repetitum eſt. Arrogantia tua decepit te, & ſuperbia cordis tui, qui habitas in cauernis petræ, & cõprehendere niteris altitudinẽ collis. cùm exaltaueris quaſi aquila nidum tuum, inde detrahã te dicit Dominus. Hoc autem à ſe prædictum Idumææ gentis excidium integrũ ac plenum tandem fore ſignificat, ita vt nullum illius rerum aut nominis etiam monumentum relinquendũ ſit. nam quãuis Idumæi, tam ij qui Seir mõtes tenebant (vnde huius gẽtis & nominis origo fuit) quã ij qui toto ferè orbe maximè occidentẽ verſus occupato, inſtituta, nomina resq́. ſuas plurimũ dilatauerãt, ſæpe ab hoſtibus petiti atq. vexati fuerint, vt à Dauid & ab alijs Iudææ regibus, prioris templi ſeculis atque à Machabæorũ familia & Herodum gente etiam, cùm poſterius tẽplum extaret, Seghirenſes Idumæi appetiti ferro vexatiq. ſunt. & qui ex his aut gẽte, aut inſtitutorum imitatione oriundi eſſe dicuntur, à barbaris nationibus identidem ſunt afflicti: nulla tamen tanta clades, tantaq́. calamitas allata eſt, quantã afferendam tandem eſſe Vates hic denuntiat, vt nullum eius nominis veſtigium, nullum omnino reliquum eſſe poſſit monumentum. Quo quidẽ in loco Idumæorũ res noſtro iam tempore ſunt, nõ enim apud Seir modò mõtes, ſed neq. in alia iam orbis parte vllæ ferè eius gẽtis reliquiæ extant, ſi quæ autẽ ſuperſunt, tenuiſſimæ atque admodum obſcuræ ſunt, & omnino tandẽ lacerandæ ac perdendæ. Hunc igitur extremũ Idumæarum rerũ caſum Vates prænuntiat, aliarum omnium, quaſcunq. perpeſſi fuerint, calamitatũ longè grauiſſimum. nãq. in aliis omnibus, quas antea ſuſtinuerint, incurſionibus, lacerati quidẽ, vexati, damno maloq́. affecti, ſed nunquã tamẽ penitus exciſi ſunt. Vnusquiſq. enim ex ijs, qui hoſtili manu atq. animo agreſſi antea eos ſunt, priuatas iniurias vlciſci parans, quãtum ſibi ſatis eſſet, furũ more abſtulit. Sed vbi cõmuni omniũ conſilio & vi, aliæ atq. aliæ nationes impetum in eam gentem fecêre, nihil quiſq. ſibi ſatis feciſſe viſus eſt, niſi cum Idumææ rebus omnibus & nomen ipſum etiam penitus aboleretur. hanc adeo rem ſic Vates noſter oſtendit:

Si fures introiſſent ad te, ſi latrones per noctem quomodo conticuiſſes, nónne furati eſſent ſufficientia ſibi? Si vindemiatores introiſſent ad te, nunquid ſaltem racemum reliquiſſent tibi?

Locvs hic modi tantùm mutatione conuerſus, clarior explicatuq́. facilior reddetur. namque ſic Hebraicè propriè legimus: [*Si fures venerunt ad te. &c. nonne furabuntur ſufficientiam ſuã, ſi vindemiatores venerunt tibi, nunquid nõ relinquent racemos.*] Omnes quæ ante illã extremam, de qua ſermo nobis eſt, ſtragem, ab hoſtibus incurſiones factæ fuerant dãno quidem ac malo, non tamen excidio Idumæis fuiſſe oſtendit. dum enim vnuſquisq. ex gentibus priuatas iniurias aut odia, aut inuidiã perſequitur, quantum ſibi ad explendum animum ſatis eſſe potuit, tantum nocuit. Id autẽ duabus ſimilitudinibus eleganter Deus per vatẽ explicat. Eorum hominum, qui alienis fortunis & rebus inſidiãtur, varia genera diuerſis nominibus Hebraicè ſignificantur. vnũ genus eorum eſt, quos illa lingua Ganabim, Latina verò fures dicimus, qui inopia tantùm coacti, cũ nullam aliam artem, qua egeſtatẽ leuent, commodiorem arbitrentur, leue atq. turpe compendium maximo deprehenſionis periculo cõmutant, neq, enim omnia auferunt, ſed quæ ad vſum ſibi commo- Prouerb. 6. diſſima, aſportandumq́. facillima cognouere, ſurripiunt. Quam rem Salomon ſapienter, vt omnia, definit, non grandis eſt culpa, cùm quis furatus fuerit, furatur enim vt eſurientem impleat animam: deprehenſus quoque reddet ſeptuplum & omnem ſubſtantiam domus ſuæ tradet, & liberabit ſe. hæc de furibus ad hunc locũ oportuna annotaſſe viſum eſt. Vindemiatorum autem legitima & bene inſtituta ratio eſt, vt quas maturrimas

vuarum

vuarum, & vino faciendo idoneas cognouerint, eas colligant: acerbiores verò & sibi minus vtiles racemos pauperioribus in aliquem vsum permittant. hoc omnis recta rusticæ rei disciplina docet, & diuina etiam lex benignè ac sapienter præcipit. Si vindemiaueris vineam tuam, non colliges remanentes racemos, sed cedent in vsum aduenæ, Leuit 19. Deut. 24. pupilli ac viduæ. Harum ergo rerum instar habituros, quicumque aut clàm & dolo, aut aperto marte & impetu ante illam exitialem, quam ipse modò denuntiat, cladem, Idumæorum res inuasuri erant, vt sibi quisque suisque rationibus prospiciens, quantum ad animi sui libidinem explendam satis esset, vel hostium perderet & abduceret, vel spoliorū auferret, reliquiis verò parcendum sibi esse putaret. Sed tamen in illa communi & extrema calamitate, omnium gentium conspiratione & communi odio, atque studio allata, nihil satis cuiquam ex nationibus esse malorū & damni inferendi videri poterat, nisi alij aliorum sitas reliquias omnino dissiparēt. Vbi nos legimus, [*Quomodo conticuisses*, Hebraice passiuo verbo legitur, *quomodo assimilareris*,] hoc est, quonam modo affectus relinquendus esses, nonne reliquiæ aliquæ tibi superessent, vbi singuli rationibus satisfecissent suis? atqui non fures, non vindemiatores, sed populabundi prædones expectandi tibi sunt. Neque verò Edom clementiores in ea re eos, quos amicos & socios sibi habere putauerat: quàm eos, qui certi manifestique hostes haberentur, expertus erat, quę res cùm præter communem hominum opinionem & consuetudinem, cùm præter mores sit, diuinum planè consilium, atque iudicium arguit: vnde & cum admiratione à Vate excepta pronuntiatur. Cuius exornationis ea in factis orationibus vis est, vt auditorum animos in grauissimis rebus ad remotiores causas, diuinumque cōsilium, & prouidentiam cognoscendam excitet, vt: Quomodo persequebatur vnus mille & duo fugarent decem millia. nonne quia Deus suus vendidit eos, &c. Deuter. Sic etiam hoc in loco non minus periculi Idumææ à sociis, quàm ab hostibus procreati præuisa cogitatio, ad diuinum iudicium, vt ad veram certissimamque causam reuocatur.

Quomodo scrutati sunt Esau, inuestigauerunt abscondita eius? vsque ad terminum emiserunt te omnes viri fœderis tui: illuserunt tibi.

NON solùm hostium & inimicorum suorum sæuitia, sed multo etiam magis sociorum amicorumque perfidia & dolo perditum iri Idumæos coniectura facta Vates docet. Neque enim apertorum tantùm hostium impetu, studio, atque opera, vsque adeo penetrari, diripi, vastari loca omnia etiam reconditissima possent, nisi etiam amicorum & sociorum, à quibus minus sibi cauendum Idumæi putauerant, iudiciis omnia patefacta ostensaque essent, ita vt facilè inuasuris, & bellum malumque allaturis, atque direpturis, quicquid illi celatum esse rebantur, aperiretur; ex quo cōsequitur illam calamitatem diuino imprimis, deinde communi omniū, tum qui se amicos profiterētur, tum eorum, qui aperte hostes essent, consilio fore afferendam; idque vt minus Idumæi ipsi cauere, intelligere atque effugere possent, quod sanis alioquin cognitu fuerat facillimū, inconsideratissima & dementissima stultitia affecti sunt, & qui sibi maximè sapientes; atque gerendæ, augendæ, conseruandæque rei optimè consulentes & prouidentes videbantur, exitu ipso stultissimi arguerentur. quam verò rem illi sibi firmo præsidio fore putauerant, nempe vt quàm multos socios confœderatosque ex finitimis haberēt, quorum opera & in bello & in pace vterērur, eandem ipsam maturiori & grauiori exitio futuram tandem esse ostendit. Quippe nihil aliud sibi amicj sociique profuere, nisi vt simulata amicitia, qua parte inuadi, perdi & diripi commodius possent inuestigātes, hostibus indicarent, ipsique pulsos & migrantes dissimulato odio, & ficto officio deducerent. namque alioqui quomodo scrutati sunt hostes penetralia & recōdita quæque, quomodo etiam abditissima omnia populabundi & perdituri inuestigauerunt? Sed illa certa & vera huiusce rei causa depreheditur, nimirum te à viris omnibus fœderis tui, per simulationem amicitiæ nō solùm relictum, sed proditum etiam fuisse; quos nihilo magis officiosos expertus fueris. atque hi sunt, qui hospites apud se commorantes, non amicitia, sed odio occultaque maleuolentia prosecuti, decedētes autem læte & gratanter bene dissimulato animo, ad vrbis aut domus vsque suę terminos deducunt, valeque dicentes omnem redeundi oportunitatem & spem tacitis deprecantur votis; aut qui damnatum à se exilio hominem, simulata misericordia vsque ad agrorum, vnde exu-

lare iubetur, terminos proficiscentem comitantur: ita vt hoc prouerbij quibusdam nationibus & linguis locum dederit, *Lahonra del agotado*. Huius prouerbij vsurpatione ostendit consilia etiam pacis & fœderis cum quibusdam aliis nationibus ineundi, quæ maximè constabilire rempublicam existimantur, nisi Dominus ciuitatem custodierit, exitio grauiori esse.

Qui comedunt tecum ponunt insidias subter te.

MAGNÆ consuetudinis, & bene fidæ familiaritatis pignus communis mensa & conuictus apud omnes gentes olim fuit, & apud Orientales quoque nationes idē etiam nunc manet mos, vt communi consilio & ope eorum saluti prospiciendum putauerint, quibuscum familiariter vixissent, mensæque & conuictus vsu communicassent. cuius fidei & officij violatio nefaria & prodigiosa censebatur. huius sentētiæ illud est: Tu vero homo vnanimis dux meus & notus meus, qui simul mecum dulces capiebas cibos. [Psalm.] & alio in loco: Qui edebat, inquit, panes meos magnificauit super me supplātationem. Huiusmodi verò sociorum & amicorum fidem in sua salute experturos Idumæos Vates prædicit, vt pro cōsilio & auxilio occultam fraudem & insidias paratas sibi fuisse iam demum periculo functi intelligant. Oratio illa, *subter te*, occultas insidias, & doloatque fraude tensos laqueos significat, quales auium & ferarum genera, vbi minus metuere, vbi escas sibi paratas sperauēre, experiri solent. Quibus ex rebus omnibus illud consequitur, ibi maximè desipere & errare homines, vbi maximè sibi sapere, & consulere videantur. nonne stultam fecit Deus huius mundi sapientiam? Hoc autem est, quod statim confirmatur & concluditur.

Non est prudentia in eo.

Prudentia, quæ Hebraicè, *Bina* dicitur, virtus animi est, qua consilio & cogitatione, rerumque inter se comparatione, quid futurum tandem esse possit, quid maximè fieri expediat, intelligitur. ea virtute qui præditus est, Hebraicè *Nabon*, latinè prudens appellatur, sicut scriptum est: [Prouerb. 16.] Qui sapiens est corde, appellabitur prudens: Duę autē maximę virtutes esse existimantur, & ad maxima imperia propaganda, atque ad res gerendas, conseruandas, & tutandas imprimis Idoneæ. Altera, quæ priorem in consiliis capiendis locum occupat, sapientia & prudentia dicitur. altera huic comes, quæ sapienter deliberatas & decretas res aggreditur & exequitur, fortitudo est: quibus virtutibus quæcunque humanæ actiones, quæcunque res innituntur, firmissimum fundamentum posuisse, & maximum etiam ad absolutam in vnoquoque genere felicitatem momentū habere existimantur. namque ad bellum belliique oportunitates & euentus, prudentiæ & sapientiæ consilia plurimum valere, huiusmodi sacris sentētiis docemur: [Prouerb. 20.] Cogitationes consilij roborantur, & gubernaculis tractanda sunt bella. Et ipsa de se prudentia verè prædicat: [Prouerb. 7.] Ego prudentia, mihi fortitudo est. Ad rempublicam etiam in pace legibus administrandam maximum prudentiæ vsum esse idem auctor confirmat: Custodiens legem filius prudens est. Fortitudinem verò ad rem in bello strenuè gerēdam, vbi coniuncta cum prudentia fuerit, vehementer probari, vel barbarissimorum hominum sententiis omnibus ostenditur, nedum diuinæ sapientiæ, quæ quamuis hoc in suis hominibus non requirat, quibus Deus ipse propugnator est; tamen reipsa, & natura sua plurimum posse ostendit. quamobrem fortes viros vasa belli appellat: [2. Samu.] Quomodo ceciderunt robusti, & perierunt vasa bellica. & Rapsaces ille vtramq. rem complexus, Quo consilio, inquit, vel fortitudine rebellare disponis. Vtraque autem hac commoditate, atque vtroque virtutum genere, quibus se maximè abundare, & pollere putabant, [Isaiæ 36.] deficiendos esse Idumæos, vt minimo negotio ab hostibus diuino cōsilio perdi deleriq. possint, Vates noster obnuntiat.

Nunquid non in die illa dicit Dominus, perdam sapientes de Idumæa, & prudentiam de monte Esau?

SIVE Idumæos eos tantùm definiamus, qui Israëlitis finitimi fuerint, siuè eos etiam qui ex his oriundi alia loca, quemadmodum dictum est, occupauēre, omnes sapientes & consilij ad rem gerendam multi fuisse, & antiquis Machabæorum historiis, & aliorum auctorum testimoniis accepimus. Hanc autem sapientiam,

tiam, & maximam in generatione ſua prudentiam, ſtultitia & dementia mutandum eſſe, & Vates hic, & Ieremias etiam prædicit, ſiue id immiſſa inſania, ſiue apertis & proditis conſiliis, ſiue callidioribus etiam hoſtium ſtratagematis accidat. Id autem Deo vltore, qui mundi ſapientiam ſtultam facit, euenturum fuiſſe intelligimus: ne quis ſibi aut cogitatus aut conatus vllos, aut vim & potentiam contra certam Dei voluntatem & decretam ſententiam valitura fore iactare poſſit. De hac autem re ſic apud Ieremiam legimus: Ad Ieremiam hæc dicit Dominus exercituum; Ierem.49. nunquid non vltra eſt ſapientia in Theman, periit conſilium à filiis inutilis facta eſt ſa- „ pientia eorum. „ Quo in loco non ſolùm Themanites ipſi, hoc eſt Eſau poſteri qui Seir montes incolebant, ſed etiam filij, hoc eſt, ab eis oriundi appellantur. quibus neque prudentiſſima conſilia, neque bellica virtus, & diſciplina, aſſiduaque in præliis exercitatio, & tantis antea victoriis parta fortitudinis opiniu, quo minus funditus pereant, profutura eſt. hoc eſt quod ſubiungit:

Et timebunt fortes tui à meridie, vt intereat vir de monte Eſau propter interfectionem.

VBI nos legimus, *meridie*, Hebraicè eſt *Theman*. Quo nomine quendam ex Eſau nepotibus dictum fuiſſe, & ab eo etiam regionem metonymicè appellatam, ſacris docemur hiſtoriis: nam Eliphas primogenitus Eſau fuit, qui & primum omnium Theman filium habuit. Quoniam verò illius regionis ſitus meridionalis Iſraëlitis erat, Geneſ.36. accidit, vt ei mundi parti & vento nomen idem fuerit impoſitum, quod ferè apud alias etiam nationes fit, ſicut Africam & Africum ventum pro meridie, Heſperiam pro occidente latini dixerunt. Sed planè locus hic non de mundi plaga, ſed de Idumæis ipſis nomen accipiendum eſſe arguit. neque verò minus inutilem fore illis fortitudinem, quàm ſapientiam oſtendit; quoniam qui fortiſſimi & robuſtiſſimi in ea gente fuerint, nihil ſibi præter timorem & trepidationem aut promittere aut præſtare poterunt, ita vt nullu neque conſilio obſiſti, neque robore reſiſti poſſit, quo minus ea clades & calamitas Idumæis afferatur, vt neque vir vnus ex omni genere & familia Theman reliquus ſit, qui aut nomen, aut inſtitutum, aut rationem eius gentis aliquam conſeruare tuerique poſſit. *Propter interfectionem*, quæ maxima & extrema omnibus illis, quicunque oppugnare voluerint futura eſt, ita vt nulla tanta cuipiam virtus ſit, quæ aut aliis ſubſidio, aut ſibi ipſi ſaluti eſſe valeat. *Propter interfectionem*. Acclamationis vim hæc dicendi fugura obtinet, vt: Propter manſuetudinem & iuſtitiam, & deducet te mirabiliter dextera tua. Sic ex diuino conſilio Idumæorum, & omnis impij & ſuperſtitiuſi hominum generis futurus fuerat exitus. Atque hæc de ea re lata & pronuntiata ſententia eſt. Nihil autem in diuinis iudiciis tam graue tamque ſeuerum eſſe poteſt, quod non iuſtiſſimum ſanctiſſimumque idem ſit, & quod, ſi ſuis diligenter ponderibus examinatum fuerit, diuinæ iuſtitiæ admirandam æquitatem non vehementer probet, id quod vno aut altero etiam exemplo oſtenſum, certiſſimam & perpetuam cæterorum omnium diuinorum iudiciorum rationẽ confirmare valet. Quoniam non Pſalm. Deus aut mutabilis, aut volens iniquitatem ille eſt. Atque ex ea re effectum eſt, vt perſæpe in iudiciis, atque in ſententiis ferendis, cauſæ ipſæ & crimina, culpæque notatæ perorentur, ne cui impio atque nefario homini, vel in propria vel in aliena cauſa, vllus diuini iudicij atque conſilij reprehendendi locus relinquatur. Eandem ergo hanc rem Vates noſter hoc tametſi breuiſſimn, tamen elegantiſſimo ſermone proſequitur, non qui Idumæorum iudicium & damnationem, publiceque futurum excidium, ad diuinum odium, aut ad nullis conceptam offenſionibus iram, ſed qui ad maximam & grauiſſimam illatarum publicè iniuriarum culpam & crimen referat, vt Deus omni ex parte iuſtiſſimus ſanctiſſimuſque probetur; humana verò malitia, & peruerſa contumacia, vt vera certaque malorum & pœnarũ cauſa arguatur. Priuatis autem iudiciis, & ſingulis hominibus, aut temporali, aut æterno ſupplicio damnãdis alias atque alias pro varia ſuſceptorum ſcelerum ratione culpas ſubeſſe, publicè verò allati iudicij & communis vniuerſæ alicui genti ſupplicij decernendi cauſam, publicarũ iniuriarum rationibus plerumq. definiri, abundè ſatis in cõmentariis Amos oſtenſum à nobis eſt. quòd ea vna res tanquã cumulus quidã ſceleribus aliis accedẽs, lento aliàs gradu

venientem pœnam, certam & maturiorem reddat. Huiusmodi autem iniuriæ publicè immeritis & miseris illatæ Esau posteritati, hoc est Idumæorum gẽti in crimine ponuntur, cui ob eam rem grauissima pœna & mulcta irrogata est.

Propter iniquitatem in fratrem tuum Iacob operiet te confusio: peribis in æternum.

DVAS Idumæorum generi calamitates, & duo supplicia decreta diuinitus fuisse, quæ ad certam rerum accipiendam sententiam distingui potius, quàm confundi oporteat in Ieremiæ vaticiniis obseruauimus. namque & semel ab Assyriis superandi in seruitutemque dandi Idumæi, cum aliis etiam totius ferè orbis gentibus prædicuntur in Ierem. 25. eo loco, qui calix vini iræ inscribitur. Sic autem locus habet: Ecce ego mittam & assumam vniuersas cognationes Aquilonis ait Dominus, & Nabuchodonosorem regem Babylonis ait Dominus, & adducam eos super terram istam, & super habitatores eius, & super omnes nationes quæ in circuitu illius sunt, & interficiam eos & ponam eos in stuporem, & in sibilum, & in solitudines seculi. In hac autem seruitutis miseria, vsque ad septuagesimum annum eas gentes, quibus obnuntiatur, futuras esse idem Vates describit. Et erit, inquit, vniuersa terra hæc in solitudinem, & in stuporem, & seruient omnes gentes istæ regi Babylonis septuaginta annis, quo tempore Nabuchodonosoris filij nepotisque vita & regnum definitum fuit, vt & alio in loco idem Vates exposuit: Et seruient ei omnes gentes, & filio eius, & filio filij eius, donec veniat tempus terræ eius, &c. Veruntamen non eandem calamitatem esse, quam in hoc loco Abdias Vates prædicat, multa nobis imprimis confirmant, quæ consultò altero de eadem gente Ieremiæ oraculo, & huic collato constabunt. Idem enim Vates prope libri finem, vbi diem funestam & calamitosam Ægyptiis, Moabitis, & Ammonitis, aliisque gentibus dixerat, quam Nabuchodonosoris manus, his tandem tamen restituendis populis, allatura erat, quibus omnibus huiusmodi verbis spem facit, & conuertam captiuitatẽ Moab, &c. Tandem ad Idumęos conuerso sermone, inquit: Ad Idumæam hæc dicit Dominus Ierem. 49. exercituum: Nunquid non vltra est sapientia in Theman, periit consilium à filiis: inutilis facta est sapientia eorum, &c. Quia perditionem Esau adduxi super eum tempus visitationis eius. Si vindemiatores venissent, super te nõ reliquissent racemum. Si fures in nocte rapuissent, quod sufficeret sibi. Ego verò discooperui Esau, reuelaui abscondita eius, & celari non poterit, &c. Quia per memetipsum iuraui (dicit Dominus) quod in solitudinem & in opprobrium & in maledictionem erit Bosra, & omnes ciuitates eius erunt in solitudines sempiternas. Auditum audiuimus à Domino, & legatum ad gentes missum. Congregamini & venire contra eam, & consurgamus in prælium. Ecce enim paruulum dedi te in gentibus contemptibilem. Arrogantia tua decepit te, & superbia cordis tui, qui habitas in cauernis petræ, & apprehendere niteris altitudinem collis. Quum exaltaueris quasi aquila nidum tuum, inde detraham te, dicit Dominus: Et erit Idumæa deserta, & omnis qui transibit per eam stupebit, & sibilabit super omnes plagas eius. Sicut subuersa est Sodoma & Gomorrha & vicinæ eius, ait Dominus, non habitabit ibi vir, & non incolet eam filius hominis, &c. Propterea audite consilium Domini quod iniit de Edom, & cogitationes eius, quas cogitauit de habitatoribus Theman. Si non eiecerint eos paruuli gregis, nisi dissipauerint cùm eis habitaculum eorum, &c. Quem locum non modò indicari, sed prolixius etiam à nobis recitari & transcribi ratio ipsa, & sententiæ aperiendæ lex postulare visa est. Quibus ex locis duplicem Idumæis à Ieremia Vate cladem prædictam fuisse intelleximus, atque alterius afferendæ ministrum Nabuchodonosorem fuisse; alterius verò, quæ & obnuntiatione, & re ipsa posterior fuerat, non Babyloniis, sed aliis nationibus legationem mittendam fore. atque hoc inter priorem quidem & posteriorem cladem præterea interesse, quòd certum illi & definitum tempus, quoad seruitus, & miseria duratura fuerat, sit constitutum, septuaginta videlicet annorum, aut tota illius regis filij ac nepotis ætas. Huic verò posteriori, quæ absoluta plenaque fuit, nullum certum tempus, sed æternitas quædam est assignata. Præterea in priori illo excidio aliquæ Idumæis gentis fortunarumque suarum reliquiæ fore non negantur, quibus præter belli exitum nihil seruitute durius denuntiatum est. Seruitus autem seruos, qui seruiant arguit; nulla enim alioqui futura

futura esset, nisi qui fuerint, quibus imperantium & victorum dominatio fuerit ferenda. in posteriori verò hoc omnis omnino, non solùm relinquendæ stirpis, sed restituendæ etiam spes præciditur, Sodomæ & Gomorrhæ instar funditus euertendis. Non habitabit, inquit, in ea vir, & non incolet eam filius hominis. In priori etiam clade nulla Bosræ vrbis eius gentis principis mentio est. in posteriori verò sic legimus: In solitudinem & in opprobrium, & in maledictionem erit Bosra, & omnes ciuitates eius in solitudines sempiternas. Bosra autem munitionem, & inexpugnabilem quandam vrbem significat, qua Idumæorum gloria, dignitas & magnitudo niteretur. Neque enim vlla hoc nomine dicta vrbs Idumæis fuit, qui Israëli finitimam terram incolebant, sed ad significationem potius, quàm ad nomen referenda res est. Idem nomen Bosra quod valentia seu constantia significat. Omnem verò eius gentis vim, splendorem, dignitatem & potentiam, demoliendam esse prædicit. nam quæ proprio vocabulo dicta est Bosra, Moabitis regionis vrbs, non Idumææ fuit. atque de eadem hac Idumæorum Valentia illud apud Isaiam accipitur vaticinium: Congregamini gentes ad audiendum, &c. quo- Isai.34. niam sacrificium Domino in Bosra, & mactatio ingens in terra Edom, &c. Et conuertentur torrentes eius in picem & humus eius in sulphur: & erit terra eius in picem ardentem, nocte & die non extinguetur, in sempiternum ascendet fumus eius in generatione & generationem, desolabitur in secula seculorum, non erit transiens per eam. Deinde illud annotatione dignum est, hanc extremam cladem Idumæis prædictá, non per Babylonios, sed per alias nationes afferendam esse significari. hoc enim consilium Domini de Edom initum audiendum nobis Vates proposuit: Si non eiecerint, inquit, eos paruuli gregis. Paruulos autem gregis alias gentes potius, quàm aut Israëlitas, aut Babylonios dici, argumento est ille alter locus in quo Babyloniis exitium & calamitas Ierem.50. à Persis afferenda iisdem omnino verbis prænuntiatur. Propterea audite consilium Domini, quod mente concepit aduersus Babylonem, & cogitationes eius quas cogitauit super terram Chaldæorum. nisi detraxerint eos paruuli gregis, nisi dissiparum fuerit cum ipsis habitaculum eorum, &c. Quæ verò postea gentes ad paruulos gregis, & ad Persas, quos hic Ieremiæ locus indicat, relatæ sint, in commentariis de gentium origine, si Deus annuerit, docebimus. Denique & illud argumento est non vnam tantùm simplicem calamitatem Idumæis prædictam, sed alteram grauem quidem illam, breuem tamen ab Assyriis afferendam, alteram verò penitus exitialem. Cuius rationes Ieremias Vates fuerit persequutus, quòd futuram pacem & Israëliticarum rerum saluté atque restitutionem post id tempus futuram Abdias præcinit, quæ nunquam hactenus contigerit: nondum enim Israëlitæ omnes è tenebris in lucem vocati, atque ad ecclesiæ Christianæ communionem admissi sunt. Id quod statim à destructi & perditi Edomi tempore sperandum vates omnes, & apertissimè omnium Abdias, docuêre. Igitur septem his grauissimis testimoniis productis illud manifestè confirmatur, prio- Ierem.12. rem à Ieremia Vate denuntiatam Idumæis cladem, & tempore & ministris & rationibus cæteris, longè aliam à posteriori illa esse quæ sub ipsum libri finem diffusè satis descripta prædictaque est. Atque hanc eandem cum Abdiæ vaticinio, & re ipsa, & rationibus partibusque omnibus conuenire, cui non solùm auctor atque attestator, sed etiam explicator Ieremias (qui tempore posterior fuit) accesserit. nam qui vtriusuis prophetæ de hac re vaticinium nouerit, ambo procul dubio nouerit, ita eodem argumento nec dissimili oratione aut stylo sunt. Atque huius pœnæ & grauissimi casûs, ruinæque Idumæorum primum proposita causa est. [*Propter iniquitatem in fratrem tuum Iacob*, Hebraicè, *propter Hhamacs.*] de quo genere iam abundè alias disseruimus. Deinde pœnæ grauitas explicata. [*Operiet te confusio, & peribis in æternum.*] Hoc diuinæ legis ius æquitasq. postulat, vt in suo vitio quisq. plectatur, vis capite, auaritia mulcta, honoris cupiditas ignominia sanciatur. non modò auté capite, rebus, fortunisq. suis, sed animo imprimis vitij sui pœnas daturum Edom Vates noster prædicit, vt qui ob inuidentiá & obtrectationé, fratris sui Iacob rebus, dignitati & saluti sæpe insidiatus sit, & honoribus atque famæ persæpe detraxerit, ignominia, probris omnibus, maledictisque in miseria positú vexauerit, tam malè volentis primú animi, atq; perditi consilij, deinde verò nefariorú inceptuum, conatuú, & pessimorú intetdú criminú, suppliciú luat. Id autem in sacra philosophia confusioné dicimus, quod latinis auctoribus propriè erubescétia, atq. etiá conscientia est, quæ aut vitium ipsa esse, aut ex vitio oriri plerunq. solet. Ea accidit

P 3 quoties

quoties initũ magno ſtudio conſiliũ,aut opus aliquod,aut ſententiá,aut ſpem re ipſa & exitu magis,quàm ratione improbare,aut dánare, atq. deponere cogimur, vel quod irrita vanaq. omnia,ac fruſta nobis tẽtata, vel quòd ſtultè cogitata iudicataq. inuite etiá [a.Esd.9.] deprehẽderimus.Huius definitionis multa paſſim apud ſacros auctores exẽpla ſunt,vt: Deus meus confundor,& erubeſco leuare faciẽ meam ad te, quoniá iniquitates noſtræ multiplicatæ ſunt ſuper caput noſtrum, &c. & illud: Confundantur,& reuereantur qui [Pſalm.3.] quærunt animá meá. &: [Prou.10.] Qui cõgregat in meſſe, filius ſapiẽs eſt:qui autẽ ſtertit æſtate, filius confuſionis. Sapientes abſcõdunt ſcientiá,os autẽ ſtulti cõfuſioni proximum eſt. Quoniá verò Edom magno cõſilio & ardenti ſtudio Iſraëlis fratris ſui dignitati, auctoritati,atq. cõmodis omnibus detrahere conatus fuerat,idq. ſibi maximæ gloriæ & laudi fore ſtatuerat,ſi quàm maximè aut fratrẽ ſuũ affligeret,aut in illius ab aliis afflicti calamitatẽ quàm inſolẽtiſſimè inſultaret,ſicut ſcriptũ eſt: Qui dicunt, exinanite,exinanite vſq. ad fundamẽtũ in ea.futurũ propterea dicit,vt ob propriꝫ calamitatis,& ignominiæ ſenſum,rubore & turpi cõfuſione ſuffuſus,totoq. iam impetu in præceps delatus,ſentẽtiam mutare cogatur, atq. ita ſtultitiæ redargutus turpius pereat. [*Operiet te confuſio.*] Vt conſiliũ tuũ improbans diuinũ iuſtiſſimũ agnoſcas,cauſamq. fratrum tuorũ vel inuitus probes,atq. huiuſmodi erubeſcẽtia primũ pro iſta tanta ambitione affectus, cum ignominia tandẽ & dedecore moriare. [*& peribis in æternũ.*] Iá vero illud ſemper meminiſſe oportet,vaticiniũ hoc nõ ad Seirenſes modò Idumæos pertinere,ſed ad eos etiá omnes, quotquot cõſilio inſtituto & vitæ genere Idumæorũ partes habuêre,a quibus impugnari ſolent Iſraëlitarũ res,hoc eſt,eorũ qui religionẽ verá atq. diuiná purè ſanctéq. colendá ſuſceperint,ſiue illi olim Iſraëlitæ ſecundũ carnẽ, ſiue poſtea Chriſtiani, qui verè Iſraëlitæ ſpiritu ſunt,fuerint;apud quos certa quædá & noua Iſraëliticæ rei diuinitus ſuſcitata ratio eſt. Hi enim eos quos conſiliorũ ſocios & adiutores,& fratres habere oportuit, adulatores, & nihilo mitiores inimicos experti ſunt, quàm Iacob olim Edomũ fratrẽ. ita vt in breue ratio omnis cogatur,cauſam Deo iudice agi dicimus: atque hinc ſimplicis piorum hominum populi, Iacobum humilem & afflictum in hac vita, Deo tamen gratum virum. illinc verò gentilitatis & huius ſeculi filiorum, atque eius ſapientiæ & gloriæ,quæ in mundo eſt,ſectatorum hominum,Eſau feris moribus, & inſolentiori natura hominem partes ſuſtinere, reumque factum capitis & honoris iudicium pro omni factionis ſuæ gente accipere. nam qualem ſeſe Edom eiuſq. poſteritas erga finitimũ ſibi Iſraëlem fratrem prꝫbuit, tales pari inſolentia,non minori odio, maiori etiam vi & contentiori ſtudio,filij iſti Edomi, hoc eſt terreni & carnales homines ſeſe Iacobi filiis, hoc eſt,piæ & fideli eccleſiæ humilitatem & nihil altum ſapienti, inimicos pertinaciterque infenſos præbuere.atque huius à ſe accuſati & redarguti animi,conſilij & conatus,ab idumæis olim pernicioſè proditum, à cæteris verò imitatione expreſſum exemplum narratione vſus Vates adhibet,quo ad maleuolẽtiam,inimicitiam,æmulationemque oſtendendam nullum certius aut apertius argumentum depromi poteſt.

In die cùm ſtares aduerſus eum, quando capiebant alieni exercitum eius, & extranei ingrediebantur portas eius, & ſuper Ieruſalem mittebant ſortem. tu quoque eras quaſi vnus ex eis.

[Auguſti.] CVM ſceleris vitij & flagitij omnis caput & fons in animi ſententia, conſilio & voluntate præcipue ſit; [Matt.15.] de corde enim exeunt iniquitates malꝫ,homicidia,&c. Voluntas ipſa & conſilia imprimis,deinde conatus,poſtremò etiam actiones, diuino iudicio ſeueriſſimè cenſentur, ſicut ſcriptum eſt: [Pſal.27.] Qui loquuntur pacem cùm proximo ſuo, mala autem in cordibus eorum, da illis ſecundum opera eorum, & ſecundum nequitiam adinuentionum ipſorum,ſecundum opera manuum eorum tribue illis,redde retributionem eorum ipſis.nulla autem re magis animorũ ſimultas,& maleuolentia perſpicitur,quàm ſiquis alteri non à ſe, ſed ab aliis allata calamitate & malo delectetur: [Tull.officio. lib.1.] extremæ enim crudelitatis eſt aliena opera animi cupiditatem explere conceptumque odium ſatiare. Si enim is qui illatam alteri iniuriam cùm propulſare poſſit, non propulſat, tam in culpa eſt, quàm is qui infert, quantum eius crimen eſſe oportet, qui non ſolùm non propulſat, ſed ſtudio plauſu atque incitamento etiam inferenti adeſt. Idumæos autem & iniuriam Iacobo vltro illaturos, & illatam ab aliis omni

plauſu

plausu excepturos, & contento studio perpetuas inimicitias gesturos Vates hic multo antè videns prædixit, atq omnia tempora vno velut futurarũ rerum spectaculo intuitus: vno etiam sermone complexus est. Primum verò omnium Babylonicam illam stragem indicat, qua Ierosolyma Assyriorum impetu, & Idumæorum applausu atque adhortatione vastata est. De qua illa grauis piorum extat querela: Memor esto Domine filiorũ Edom in die Ierusalem, qui dicunt, exinanite, exinanite, &c. Psalm. 136. Hoc verò grauissimum iniuriæ genus, aduersus afflictum ac miserum quemlibet; maximè autem aduersus fratrem, quem omnibus potius officiis, omni misericordia prosequi oportuerat: atque hanc primam iniquitatem, primumq. iniuriarum siue hhamazz scelus, suis personarũ, temporis, loci & situs, atque habitus circũstantiis, vt grauissimum indicari possit, amplificat. quæ ratio in maximis criminibus plerũq. obseruatur. [*In die cùm stares aduersus eũ, &c.*] Atque eius calamitatis non minorum culpam Idumæos, qui adessent, etiam si nihil nocuerint, quã hostes ipsos, qui malum damnumq́ue intulissent, sustinere, ait: [*Tu quoque eras quasi vnus ex eis.*] Neque enim damni maliq́ue illati leuius quàm illi teneris, quandò eorum qui consilio aut opera nocentes iuuerint, par ratio eademq́ue mulcta est: Non enim solùm qui talia agunt, sed qui facientibus consentiunt, supplicio digni sunt: Rom. 1. maximè autem cùm illi alieni & hostes aperti essent, tu verò frater necessitudine coniunctissimus, officiorumq́ue legibus obligatissimus esses. Indignum enim erat afflictis & miseris non succurrere. indignius multo apud hostem, ne nimium in victos captosq́ue sæuiretur, non intercedere. longè autem indignissimum, non solùm otiosum, sed etiam vltro infensum, atque plaudentem spectatorem in fraterna calamitate sese præbere. Id enim extremæ inhumanitatis & sæuitiæ est, quos charissimos habere oportuerit, non solùm non tristi vultu, sed etiã importuno pereuntes videre, sicut scriptum est: Et abiit Genes. 21. seditq́ue è regione procul, quantum potest arcus iacere. Dixit enim, nõ videbo morientem puerum, sedensq́ue contra leuauit vocem suam, & fleuit. Hoc vultu atque animo, hac humanitate necessariorum miserias, quas leuare non possis, prosequi oportuerit.

Et non despicies in die fratris tui, in die peregrinationis eius, & non lætaberis super filios Iuda, in die perditionis eorum, & non magnificabis os tuum in die angustiæ.

INIVRIÆ & contumeliæ indignitatem multis simul elocutionis figuris coniunctis amplificat: namque & vetatione siue prohibitione primùm vtitur, quæ rebus actionibusq́ue inhonestissimis explicandis adhiberi solet, vt: Noli æmulari vt maligneris: Psalm. 63. Noli esse amicus homini irato, Prouerb. 22. &: Ne facias quod olim Gargilius quidam, &c. Horat. lib. 1. Satyr. 1. Huius figuræ vsus est rerum Indignitatẽ & turpitudinem dedecusq. ostẽdere, quò magis illæ damnabiles iudicari possint. Meminerimus etiam id quod sæpe aliàs obseruauimus, elegantem esse futuri temporis vsum ad huiusmodi orationes, quæ aut rerum decus, aut perpetuitatem certa quadam significatione explicant, vt: Os habent & non loquentur, &c. Psalm. & illud: Quæ non debuisti facere, fecisti nobis; Genes. 20. quem locum Hebraicè legimus, Quæ non fient, fecisti nobis: quorum alterum exemplum rem fieri nunquam posse, alterum verò non decere significat. sic apud exteros; *Frustra cruento Marte carebimus.* & illud: Horat. lib. 2. Ode. 14. & lib. 3. Od. 3. *Non hoc iocosæ conueniet lyræ.* sic etiam hoc in loco: [*Et non despicies, & non lætaberis, &c.*] Præterea & verborũ sententiarũq. incremento rei indignitatẽ amplificat: nam si alienã calamitatem videre inhumanum est, fraternam verò inhumanissimum, quibusnã verbis notari is possit, qui super filios Iudæ in die perditionis eorum lætatus fuerit, sed neq. hoc contentus, contumelia, os etiam suum in die angustiæ insultando magnificauerit? Hoc enim huiusmodi oris habitus & gestus significat, in miseras & afflictas aliorum res insultare, & ex euentu atque fortuna consilia omnia definiri, notari & iudicari. id quod vulgus hominum, qui fortunam semper sequutus damnatos odit, facere solet, vt illud; Alios saluos fecit, seipsum saluum facere non potest: si filius Dei est, descendat nunc de cruce & credimus ei. Matt. 27. hoc est, *magnificare os*, stultè & temerè aliorum consilia, resq. gestas, non ex ratione, sed ex odio iudicare: atque res etiam honestissimas crebris & longis sermonibus turpiter exagitaro, vt illud: Aperuerũt super te os suum, omnes inimici tui, Thren. 2. sibilauerunt & frenduerunt dentibus suis, & dixerunt: deuorabimus. En ista est dies quã expectauimus, inuenimus, vidimus. Exornatur etiam oratio, reiq. indignitas amplificatur appositis verbis & sententiis, cuiusmodi illa sunt; frater, alienus, dies fratris tui, dies

peregrinationis eius,lætari in perditione,aperire os in die angustiæ.Sed quid nos singula
verba & exornationes persequimur,quod tametsi iucundissimum vtilissimumq́. opus;
tamen propè esset infinitū. Quod verò dicit dies peregrinationis eius,Hebraice est dies
alienatioois eius,hoc est,cum dignitate,salute,fortunisq́. suis abdicatus abalienatusque
est,& ab illo qui fuerat, vehemeoter mutatus. Hispanè id significáret dicitur : *enel dia de su estrañeza.* Hactenus iniuriá illá persequutus est,quá Israëlitæ à finitimus Idumæis , qui
fratres nominantur. fuêre perpessi. quòd ea necessitudo naturæ , originis,atque generis
monumeotis,locorum vicinitate & frequenti nominis appellatiooe illustris ac manife-
Nume. 20. Deuteron. 2. sta fuerat. cuius rei multa adhuc in sacris libris testimonia extant,vt : Hæc mandat fra-
ter tuus Israël, & illud : Transibitis per termines fratrū vestrorum filiorū Esau,qui habi-
tant in Seir. nunc deinceps aliá iniuriá crimini dat, quam nō tam illa natio,quàm ex ea
oriundi,aut eorum partes,sectá, moresq́. imitati,Gētiles,alij Græci,atq.Itali,calamitosē
Machab. 1. Ioseph. Israëlitis attulerūt,& cum Iudaicæ res à Græcis, & cū à Romanis, vt à Pompeio afflictæ
vehemēter vexatæq́. sunt:quos propterea oon iam vt antea fratres appellat, cùm studio
potius,& cōmuni in Israëliras odio,quá toto geoere,& omoiū familiarū origine Idumæ-
is asscriberētur.atq. his eadē cūfusio,idē exitij periculū denūtiatur, qui grauius etiá quá
illi,quorū io ea re mores imitati sunt,nocuisse arguuotur.quandoquidē Idumæi illi non
tam illato à se Israëlitis malo,quàm cupito probatoq́. iohumanitatis ootam iubiêre: hi
verò mali damniq́. atque calamitatis auctotes & mioistri fuerunt, variis bellis, insidiis,
dolis, incursionibus factis,quibus vehemenrer nimium sæuierunt, & ooo hostiliter mo-
dò, sed serissimè sese gesserunt. Quæ res Machabæorum libros, & Iosephi,Aegesippi,
aliorūq́. auctorū historias legētibus facilis agnitu est. Quáquá verò id oō sine diuino nu-
mine,nec citra magni cōsilij sententiá acciderit;tamē parcius,mitius,& humanius cùm
miseris & afflictis hominibus agi oportuit, oeq. sceleratorū(quorum causa id diuinitus
erat decretū) pœoas ad iustorū etiá & piorū virorū afflictionē ludibrium,& ad religionis
etiá ignominiá producere. quòd ea res crudelissima omnioo, & inuisa,improbataq́. Deo
Psalm. » sit,sicut scriptū de eo inhumanitatis genere est: Quoniá quē tu pcussisti, persecuti sunt,
» & super dolorē vulnerū meorū addiderunt.atq.hanc calamitatē à gentibus istis insoleo-
ter nimiū afferendá, diuinus Psaltes grauissima querimonia est prosecutus: Deus vene-
Psalm. » runt gētes in hæreditatē tuá,polluerūt tēplum sanctū tuū, posuerūt Ierusalē in pomorū
» custodiam. Posueruot morticinia seruorum tuorum escas volatilibus cæli , carnes san-
» ctorum tuorum bestiis terræ. hoc autem crimen sic Vates agit:

Neque ingredieris portam populi mei in die ruinæ eorum.

Itaque hanc iniuriam non solùm studio,voto,volūtate,plausuq́. inferentibus dato,sed
re ipsa atq. propria opera illatá,Idumęorū factioni Vates obijcit,qua de re illud etiá apud
Ezechiel. 25. Ezechielē legimus:Pro eo quòd fecit Idumęa vltionē,vt se vindicaret de filiis Iuda,pec-
cauitq́, delinquens,& vindictam expetiuit de eis;idcirco,&c. Neq. ab hac sentētia alie-
Ioel. 3. num est,quod apud Ioëlem sumus interpretati:Idumæa erit in desertū perditionis pro
eo quòd iniquè egerint in filios Iuda,& effuderint sanguinem innocentē in terra sua.

Neque despicies tu in malis eius, in die vastitatis illius.

De bello Iudaico. SCRIBIT Iosephus Idumæos, qui finitima Israëlitis loca tenuêre, Tito atque eius
exercitibus,quo tempore impetum in Ierosolymam fecerunt,sese socios in illius ciuira-
tis perniciem adiunxisse,atque spoliorū & prædæ spe non solùm in prælio pugnantibus,
sed fugientibus etiam & periculum euadeotibus, ne quis superesset, vehementer fuisse
infestos. deinde verò, qui reliqui ex illa clade , quàm miserè vexati , afflicti atque exa-
gitati , & in summas omnium rerum angustias adducti hactenus fuerint , nemo est
qui ignoret,cùm gentes omnes nationesque aliæ, quotquot ex illo genere sint, sioe sua
adhuc instituta,& vmbratilem religionem tueantur, siue ad nostram lucem diuino be-
neficio euaserint,grauissimo odio,& discordia plusquá ciuili prosequátur; atque quanto
plurimorum & maximorum nominum studio & plausu id inter Christianos fiat, planè
video: quáta verò pietate,alij fortasse clarius,nos verò nō sanè possumus perspicere.itaq.
ad hanc imaginē omne hoc ab Abdia Idumæis factum crimē alludere videtur. Sed oos
imaginem ipsam ad duos populos(quorum causa instituta oratio est) reuocantes; alterū
piorum (qui non vt causa, ita semper rerū vsu potiores in hoc seculo sunt) alterū verò
impiorúm,& eorum qui homines tantū esse probantur, à quibus illi plerumq. patiūtur,
crimen referimus; quòd illorum isti semper felicitati inuideant, honoribus detrahant,
consiliis

consiliis aduersentur, rebus omnibus, saluti, incolumitati, dignitatique insidiari soleát, & quo minori numero fuerint, hoc magis sint infesti. Ea autem res quemadmodú olim inter carnales Israëlitas & Idumæos intercessit; sic inter eos qui verè Israëlitæ sunt, Iudæique spirituales, hoc est, inter veros pietatis cultores, & inter eos qui morem ac vitæ genere Idumæos ambitione, superbia, & insolentia imitantur, intercedit; quorum alteris per laborum tolerantiam, & patientiam, æternæ saluris spes; alteris verò per insolentiam atque in agendo pertinaciam, certa quædam turpis erubescentiæ, atque exitialis pœnæ expectatio est reliqua.

Neque despicies & tu in malis eius, in die vastitatis illius, & non emitteris aduersus exercitum eius in die vastitatis illius, neque stabis in exitibus, vt interficias eos qui aufugerint, & non concludes reliquos eius in die tribulationis.

NEQVE æquum fuerat, inquit, te testem, socium, & spectaroté præbere vastátibus, cùm vastatus hic populus est, neque vim & manus illis in die prælij, vt citius perirent, inferre; neque fuga sibi consulentibus oppositum obuiamque factum omnẽ salutis spem, omnes misericordiæ adirus, omnes exitus præcludere; neque eos qui reliqui ex ea clade fuerint, miseris modis afflictos vexare. Hæc enim & huiusmodi omnia nefaria atque inhumana facinora, diuina vltio grauissima atque certissima expectat, sicut scriptú est: Væ qui prædaris, nonne & ipse prædaberis. Neque enim alius inuidiæ, odij, & maleuolentiæ exitus esse potest. Constat autem te non diuinum cõsilium, sed tuum odium sequutum, tanta insolentia & furore in eos, quibus pepercisse magis oportuerat, fuisse debacchatum. Quantum autem tibi ipsi his rebus malum, quàm acre atque seuerum iudicium paraueris, non longè abest vt intelligas.

Quoniam iuxtà est dies Domini super omnes gentes, sicut fecisti, sic fiet tibi; retributionem tuam conuertam in caput tuum, &c

EVANGELII virture, atque Christi nomine bellú gentibus omnibus cum summa aduersantium & oppugnantium pernicie inferendum esse prædicit; quo in bello diuinitus instructo cum cæteris, quæ pio populo infestæ hactenus fuerint geutibus, cum Assyriorum, Aegypriorum, Ismaelitarum exercitibus, Idumæorum etiam genus funditus esse periturum, denuntiat. Eam autem spiritualem Euangelij, & eorum qui non crediderint Deo, neque obediuerint Euangelio, virtutis eius pugnam non solùm animis, sed corporibus etiam rebusq. multorum exitialem fore; contra verò ijs, qui crediderint & obediuerint, magnam & æternam salutem fore allaturam: id quod à quodam ex his diuinis militibus verissimè, & summa cum gloria prædicari audiuimus. Deo autem gratia qui semper triumphat nos in Christo Iesu, & odorem notitiæ suæ manifestat per nos in omni loco. Quia Christi bonus odor sumus Deo in ijs qui salui fiunt, & in ijs qui pereút, alijs quidem odor mortis in mortem, aliis odor vitæ in vitá: & ad hæc quis tam idoneus? Atque hoc bellum Christi auspiciis incœptú & gestum tam diu duraturum est (qui sedet ad dexterá patris) donec tradat ille regnum Deo & Patri, cùm euacuauerit omnem principatum, & potestatem & virtutem; oportet enim eum regnare, donec ponat inimicos omnes sub pedibus eius. Igitur hunc diem Domini & verè Domini diem, cùm nó humanis artibus aut copiis, sed diuino consilio & virtute gerenda sit res: namq. ad hæc quis tam idoneus? hunc salutarem aliis, aliis verò exitialem diem iam dictum decretumque esse cùm cæteris gentibus, tum Idumæorum factioni, qui plurimum & impietate & iniuria fratribus inferenda commeruêre, denuntiat. Oratio autem sic contexitur. Non æquum fuit te hæc omnia aduersus immerétes, & tibi minimè infestos fratres: sceleris & perfidiæ facinora commisisse. [*Quoniam iuxtà est dies Domini super omnes gentes, & super te etiam*; Hebraicè, *Propè est dies Domini.*] Propè autem illum esse confirmat, vel quòd temporis cursus natura sua velocissimus apud Deú, cui omnia præsentia sunt, multo sit velocior, atq. adeo etiá acceleratu facilis, vt securos, & imparatos homines, neq. opinantes repente soleat opprimere. Quod autem diuino consilio certum decretumque est, id longum nimis fore putare non conuenit. falsa enim omnino, & perniciosę deceptionis plena vox illa est: Vbi est promissio aut aduentus eius? ex quo enim patres dormierunt, omnia sic perseuerant ab initio creaturæ. Vnú verò non lateat vos charissimi, quia vnus dies apud Dominum sicut mille anni, & anni mille sicut dies vnus. Itaque vox *iuxtà*, vel

1.Corinth.2.

1.Cor.15.

2.Petr.3.

instare

instare non longeq. abesse rem significat, vt iuxtà est dies perditionis, & adesse festiuant tempora, vel illud significat rem certã, integram facilemq. actu esse, quæ quo minus efficiatur, impediri non possit; vtpote Dei consilio decreta, virtute & imperio in lucẽ, cùm Deuter. 30. placuerit, proferenda. huiusmodi illud est: Iuxtà est sermo valde in ore tuo, & in corde tuo, vt facias illũ. tum ergo expeditionis facilitate, tũ expectationis breuitate [*Iuxta est dies Domini super omnes gentes, inter quas etiam sicut fecisti, sic fiet tibi.*] Neque enim est acceptio Act. personarum apud Deum, sed quemadmodũ in omni gente qui timet Deũ & operatur iustitiã, acceptus est illi; sic quicunq. ex contentione impietate iniuriaq. inferẽda viuũt, grauissimũ diuinæ vltionis iudiciũ subituri sunt: atq. æquè gẽtes omnes, quæcunq. hoc nomine censebuntur, perituræ. Vnicuiq. enim secundũ opera sua rependendum est.

Quomodo enim bibistis super montem sanctum meum, bibent omnes gentes iugiter, & bibent, & absorbebunt, & erunt quasi non sint.

OMNES quicunq. vno crimine inuoluti sunt, vna iudicij & sentẽtiæ formula comprehenduntur, ne quis vllo nomine, aut genere, aut priuilegio diuinum iudicium sibi effugiendum fore arbitretur. perinde enim vobis omnibus exitialis calamitas afferenda est. vt à vobis populo meo inhumanè, atq. in religionis opprobrium & cõtemptũ fuerit allata. Conuertitur autẽ sermo ad eos, qui dura nimis perpessi à gentibus fuerãt, hoc est, ad piorum populũ, quos vltionis certa spe atq. expectatione cõsolatur. Quemadmodũ, inquit, qui in monte sancto meo nomẽ meum religionẽq. colitis sanctissimam, vexati ab his afflictiq. estis vehementer, sic isti me vltore, sacrosancti Euangelij vi, virtute & efficẽtia, atq. sequenti rebelles & contumaces vltione funditus euertẽtur. Calicis verò, & bibendi propinandiq. verbis suppliciorũ aut pœnarũ, aut etiã vltionis acerbitatẽ significari sæpe aliàs docuimus, vt: Hunc humiliat, & hũc exaltat, quia calix in manu Domini, vini meri plenus mixto, &, inclinauit ex hoc in hoc; verũtamẽ fex eius nõ est exinanita, bibẽt omnes peccatores terræ. Atq. eadẽ ferè significatione in grauissimis & molestissimis rebus deuorare verbũ à Latinis vsurpari solet. adeo autẽ copiosum atq. abundantẽ amaritudinis calicem gentibus omnibus esse propinandum ait, vt ebriis factis, funditus sit tandem pereundum. Iam verò ex quo Christus ad dexteram Dei regnaturus ascendit; mysterium hoc in filios iniquitatis operatur. quòd si nondum omnibus poculum hoc exhibitum fuerit, non adhuc tamen est exhaustum. [*Bibent, bibent omnes peccatores terræ, & erunt quasi non sint*, Hebraicè est, *quasi non fuerint.*] Atque hæc quidem impiis & sceleratis hominibus in vniuersum, cum studiis, factionibus, potentia, copiisq. suis diuino iudicio edita est sors. Piis verò & religiosis, atq. per patientiam boni operis Domini diem expectantibus, illa diuinis promissionibus parata est felicitas.

In monte Sion erit saluatio & erit sanctus; & possidebit domus Iacob eos, qui se possederant.

MAXIMVM illud publicæ salutis sacramentũ, cuius causa antiqua omnia dicta factaq; sunt, cuius rationes nulli vatũ ad promittendũ nõ sunt diuinitus cõmissæ, hoc iam in loco Abdias de more significat. id verò prædicandũ magis illis & optandũ, quàm penitus cognoscendũ & creditũ. nobis autem huius felicissimæ atq. aureæ ætatis hominibus, nisi tanta hæc dignitas aliũde ob nostrã culpã impediatur, cognoscendũ tractandumq. re ipsa, & experimento proprio, viuaque efficientia sentiendum donatũ diuinitus est. • Lucæ 10. 1. Petr. 1. Amen quippe dico vobis, multi reges & prophetæ cupierũt videre, & audire, quæ „ vos videtis & auditis, & non potuerunt. namque de hac salute exquisierũt, atque scru- „ tati sunt prophetæ, qui de futura in vobis (noui Testamẽti cultoribus) gratia propheta- „ uerunt. scrutãtes in quod vel quale tẽpus significaret eis spiritus Christi, prænuntiãs eas, „ quæ in Christo sunt, passiones & posteriores glorias. Quib. reuelatũ est, quia nõ sibimet- „ ipsis vobis autẽ ministrabãt ea, quæ nũc nũtiata sunt vobis per eos qui euãgelizauerũt vo- „ bis, Spiritu S. misso de cælo, in quẽ desiderãt angeli prospicere, &c. Equidẽ vereor ne ratio hæc vniuersa, quã nobis oĩbus perspicuã, apertãq. esse oportuit, maximę Christianorũ hominũ parti suo vitio diuinoq. iudicio obscura difficilisq. fuerit reddita. nã profecto si perspecta oĩbus certaq esset, melius multo nobiscũ ageretur, q̃ agitur; neq. solũ publicæ priuatęq. res. sed singulorũ mores consilia etiã cõmuniter separatimq. suscepta, eum, quẽ decuit, cursum tenerent. Sed quoniã nobis, dum Vatum scripta enarramus, indicãdi potius, quàm explicãdi mysterij huius cõmoditas est, satis officio nostro fecisse videbimur, si Chri-

ſi Chriſtianos interim homines adhortati, vt omnibus votis atq. aſſiduis precibus huius ſacroſanctæ rationis abundanté ſibiipſis explicationem à Deo impetrent. interim breui argumẽto contẽti rem ipſam, vt à Vate noſtro indicatur, breuiſſimè exponamus. In tanta rerum humanarũ perturbatione, in tanto hominũ periculo, in tantis miſeriis à communi omniũ hoſte diabolo per primi parẽtis ſcelus, & per propria ſingulorũ vitia & peccata allans, vná tantũ ad ſalutẽ viam ſibi munitá Deus declarauit, ſi quem ipſe miſſurus erat totius orbis ſeruatorẽ, publicæ ſalutis aſſertorẽ, & vindicẽ, homines libẽter & gratè reciperent. namq. ille eam, qua præditus erat, virtutẽ, eumq́. quo ipſe abundabat, diuinum ſpiritũ cum ſuis omnibus fuerat cõmunicaturus. cuius maximi doni, qui participes eſſent, vt cæleſtes planeq́. diuini, maximũ ad ſalutẽ & victoriam ex cõmuni hoſte, eiusq́. exercitibus reportandam, momentũ haberent, ſicut ſcriptum eſt: Quotquot au- Ioan. 1. tem receperunt eum, dedit eis poteſtatẽ filios Dei fieri, his qui credunt in nomine eius; qui non ex ſanguinibus, &c. ſed ex Deo nati ſunt. Hunc verò Seruatorem fide & obſequio ſuſcipi ab iis oportuit, quicunque illius ſalutis diuinæq́. dignitatis participes eſſe expetiuiſſent. namque vtramque hanc rem ille ipſe publicè exigebat: Pœnitemini & credite Euangelio, & appropinquabit in vos regnum Dei. At verò hunc tantum ſalutis & diuinæ dignitatis auctorem, & procuratorem à ſe mittendum, & gratis hominũ generi donandum, variis iiſdemq́. maximis nominibus, pro aliis atque aliis huius maximi myſterii rationibus appellari placuit, quæ omnia neq. noſtri ingenii tenuitate, neq. his tẽporis & loci anguſtiis explicari ſeſe patiuntur, ex quibus vnũ eſt Sion, qui cùm editiſſimus Ieroſolymorũ mons fuerit, & Dauidi regi præcipuè ad regiá ædificandam optatus, huius, de quo nobis ſermo eſt, Ieſu Chriſti inſtar obtinuit, quem totius cæleſtis ciuitatis ſuæ, hoc eſt, Catholicæ Eccleſiæ, in qua regnaturus ipſe fuit, principẽ & firmiſſimũ certiſſimũq́ caput eſſe decreuit; ſicut & de imagine ipſa, & de ea, quá imago referebat, ſignificatione ſcriptũ eſt: fundatur exultatione vniuerſæ terræ. Mons Sion, latera Aquilonis, ciuitas regis magni. Deus in domibus eius cognoſcetur, cùm ſuſcipiet eam. igitur hoc cõmune & certiſſimũ omnibus ad ſalutem perfugiũ, hoc aſylum, hoc maximum & firmiſſimũ piis omnibus præſidium à Deo per Vatẽ proponitur & indicatur; à quo credentibus & obtemperãtibus certa ſalus; oppugnantibus verò & impiis, aut ad hoſtis ca- Act. 4. ſtra deficientibus, certa pernicies exitiumq́. eſt. neq enim vllũ aliud nomẽ hominibus datum eſt ſub cælo, in quo oporteat nos ſaluos fieri, & nõ eſt in aliquo alio ſalus, aiebat Petrus. [*In monte Sion erit ſaluatio.*] Eccleſiá Catholicá, cuius caput Chriſtus eſt, vnicum certiſſimũ & cõmune ſalutis perfugiũ & domiciliũ fore ſignificat. nam quòd hic ſaluationem legimus, ex Hebraico clariùs euaſionẽ interpretari poſſumus. [*Et erit ſanctus*, Hebraicè eſt *ſanctitudo* ſiue *ſanctum*.] Sanctificationẽ illam ſignificat, cuius apud noui Teſtamenti auctores frequẽtiſſima mentio eſt. eo autẽ diuino puritatis & ſanctitudinis dono, Leuit. 19. cum aliis maximis muneribus à Chriſto datis perficiẽdos eſſe homines, antiqua & ſacroſancta Vatũ carmina prædixère, vt: Sancti eritis mihi, quoniá ego ſanctus ſum Dominus Ezech. 37. Deus veſter, & dabo ſanctificationẽ meá in medio eorũ in perpetuũ. Et erit omnis, qui „ relictus fuerit in Sion, & reſiduus in Ieruſalẽ ſanctus vocabitur, omnis qui ſcriptus eſt in „ vita in Ieruſalẽ, & vocabunt eum populum ſanctum redẽptos à Domino. Sanctitudinẽ Iſa. 4. & 62. verò Hebraice ſeparationẽ, & ſepoſitionem à vulgari & cõmuni conſuetudine atq. vſu, prꝫterea inuiolabilẽ quandá, intactamq́. maieſtatẽ ſignificari, longè lateq́. ab hominum vulgo remotá, iam aliàs docuimus. huiuſmodi autem ciuitatẽ quandá ſibi per Chriſtũ inſtituendá Deus multò antè receperat. Et erit ibi ſemita & via, & via ſancta vocabitur: non tranſibit per eá pollutus, & hæc erit vobis directa via, ita vt ſtulti non errent per eá. Ita locus hic de ſanctificatione per Chriſtũ ſuis donata eſt accipiendus; quod Chaldaica Biblia manifeſtè indicant, [*& erunt*, inquit, *ſancti.*] Quá profectò rem abundè ſatis fuiſſe à Chriſto noſtro ſuis cultoribus præſtitam multa confirmant teſtimonia. Sed abluti „ eſtis, ſed ſanctificati eſtis, ſed iuſtificati eſtis, in nomine Domini noſtri Ieſu Chriſti, & in „ ſpiritu Dei noſtri. [*Et poßidebit domus Iacob eos, qui ſe poſſederant.*]

Et erit domus Iacob ignis, & domus Ioſeph flamma, & domus Eſau ſtipula, & ſuccendentur in eis, & deuorabunt eos, & non erunt reliquiæ domus Eſau, quia Dominus locutus eſt.

QVANQVAM magnum, acerbum, & diuturnũ bellũ Idumæorũ factioni aduerſus exiguum & ſimplicem populum ſuſceptum ſit, in quo maior pars minorem vehemẽter

affligere

affligere semper visa sit, tamē ab hac illā omnino tandē sinperandā esse, & huius virtute illius nomē esse deniq. extinguendū, prętet verissima diuinarū promissionū oracula, ipsa iā huius rei pericula certā nobis fecēre spē. quoniā nō multitudine, aut copiis, aut humana potētia & facultate, sed diuina virtute & efficiētia melior pars aduersus maiorem nititur. cuius virtutis prętet hominum opinionē certissimā semper victori fuisse, non solùm Ægyptij à Mose Dei ministro superati, sed & Græci, & Latini, & Barbari, penes quos aut humanæ virtutis, aut sapientiæ, aut vtriusq. rei summa fuerat, testari possunt, qui omnes paucorum & infirmorum (vt videbantur) virorum tandem virtuti & sapientiæ cedentes, Euangelij veritati succubuerunt. neq. enim veritati & spiritui, qui loquebatur, vt suum errorem tuerentur, resistere valebant. sed quoniā hæc Christiani nominis & religionis nostræ victoria. hic triumphus, nondum de vniuersis gentibus plenè reportatus est; multi etiam ex Idumæorum factione supersunt, qui piis & religiosis hominibus molesti esse pergant. omnes tamen perpetuùm, perditum, atque in seruitutem redactum, nomenque ipsum & studium Idumæorum penitus extinctum iri Deus & apud Vatem hunc, & apud cæteros etiam sæpe est pollicitus, summamque pacem toto orbe Christiani nominis cultoribus sperandam spectandamque proposuit. etenim hoc ipsum ex antiquo illo de vtrisque partibus responso dato relatum est: Maior seruiet minori. namq. tametsi Iacob hactenus insidias ab Esau passus, afflictus agitatusque fuerit, tamen cùm duabus turmis ex Mesopotamia rediens, & magna equirum peditumque turma appetitus, deductus potius, quàm vexatus est; tandem autem Imperator & dominus suscipiendus, ita vt domus Iacob possideat eos, qui se hactenus possedetant. Quanta autem sapientia, quanta obseruatione res hæc prædicatur, vtque prædictiones cum euentu ipso conueniant. non ita apertè & planè explicare possumus, vt nobis ipsi satisfaciamus: sed ne omnino nihil dicamus, perangustè saltem in breuissima oratione maxima hæc infarcienda ratio est. Iacob natu minor, & promissionis spe prior Esau fuit; tamen post emptum sibi primogenituræ ius vehementer afflictus, insidiisque petitus atque exagitatus, patria cedere coactus est. Deinde ab exilio & fuga diuinitus reuocatus, diuitiis liberisque auctus dum rediret, fratrem, cuius vim, potentiam, opesque formidabat, tamen ob fidem & animi constantiā, humanitate & comitate superauit, & ne noceret, retinuit. Non multo pòst tempore Iacob in Ægyptum descendit, vbi à Iosepho filio duobus nepotibus auctus est, quos tametsi ex alieni populi matre susceptos; tamen nominis, generis, dignitatis, iurisque sui hæredes adoptatos, propriis liberis testamento asscripsit. atque hæc ex diuinis historiis manifesta sunt. Ex Hebraicis autem traditionibus, historiis & interpretationibus illud accepimus, Iacobi filios, quo tempore parentis corpus ex Ægypto sepeliendi causa extulissent, dum funeri operam darent, bello ab Esau posteris Sapho quodam duce fuisse tentatos; quos tamē Iosephus deuicto atque capto abductoque in Ægytum duce, represserit. Ad quam historiam illud spectare videtur; quod funeris negotio, officioque narrando Moses adiecit. Quod cùm vidissent habitatores terrę Chanaan, dixerunt: Planctus magnus est iste Ægyptiis, ideirco, &c. Hanc verò omnem imaginem ad hunc explicandum locum, intueri conuenier; ita vt fidelium & piorum Ecclesia, exiguus primum ac pusillus grex humilem nobis Iacobum exprimat; quem alter impiorum & superstitiosorum hominum populus hactenus diuexauerit atque afflixerit: quoad aucto iam discipulorum numero, securius atque suauius agere cœpisset. Et Ecclesiæ quidem confirmabantur fide, & augebantur numero quotidie. deinde verò non solùm ex Iudæis, hoc est, ex propria gente, sed ex Aegyptiis, hoc est, vanæ gentium superstitionis cultoribus, liberorum soboles addita Iacobi familia est: atque ex vtroque populo vna Ecclesia, vnum baptisma, vnum corpus est conflatum. Vtriusq. huius corporis partis opera efficiendum esse diuina oracula prodidēre, vt Esau factionis memoria tollatur funditusque deleatur; quòd ex vtraque parte delectis ministris Euangelij danda legatio sit; cuius Euangelij diuina virtute gerenda conficiendaque est res. namque ita diuini consilij sententia ad publicam piorum vtilitatē, ad impietatis excidium, ad humani hostis Sathanæ perniciem, & ignominiam decretum est. [*Et erit domus Iacob ignis, & domus Ioseph flamma, & domus Esau stipula, & succendentur in eis, & deuorabunt eos, & non erunt reliquiæ domus Esau.*] Non solùm eos qui secundū carnem ab his maioribus Iacob & Esau orti sunt, sed vtrarumq. partium studiosos omnes, & quicunque familiæ nomine censentur significari, nomen ipsum *domus* bis terque te-

Margin notes: Act. (beside "tiæ cedentes, Euangelij veritati…"); Genes. 50. (beside "vidissent habitatores terrę Chanaan"); Act. 16. (beside "suauius agere cœpisset").

repetitum declarat. *Ioseph* autem nomen non sine mysterio appellatum est, quod cùm augmentum significet, eam quam modò annotauimus rem, planè indicat; cuiusmodi arcanum & ipso nomine imponendo, & deinde à Iacobo vaticinante explicando significatum esse videtur Et vocabit nomen eius, dicens: Addat mihi Dominus filium alterum. [Genes. 30.] Iacob verò ingressô ad se Ioseph ait: Deus omnipotens apparuit mihi in Luza, quę est in terra Chanaan: benedixitq. mihi, & ait. Ego te augebo, & multiplicabo, & faciã te in turbas populorum, daboque tibi terram hanc & semini tuo in possessionem sempiternam. [Gene. 48.] Duo ego filij tui qui nati sunt tibi in terra Ægypti, antequam huc venirẽ ad te, mei erunt. Ephraim & Manasses sicut Ruben & Simeon reputabuntur mihi, tametsi neque in terra Chanaan, neque Hebræa matre procreati, neq. Hebraicis ritibus & moribus fuerant educati, tamen in familiam populumque asscripti sunt. Vtramque autem familiam diuini Euangelij, à se asserendi virtute ignis instar habituram esse prædicit, atque vniuersam Esau, hoc est impiorum, superstitiosorumq. factionem facilè ac breui absumpturam. Quibus nulla maior ad resistendum & repugnandum contra Euangelicam veritatem futura est vis, quàm aridæ stipulæ, vt igni resistat. Id verò non humana aliqua facultate, virtute, arte, aut potentia, sed diuinæ sententiæ & consilij auctoritate atque efficientia peragendum est.

Quia Dominus locutus est.

CVIVS verbũ tanta vi & efficientia est, vt nulla re impediri possit, quo minus quicquid dixerit, efficiatur. Ipse enim dixit: & facta sunt, ipse mandauit, & creata sunt. [Psalm. 148.] Statuit ea in æternum, præceptum posuit, & non præteribit. Hanc sententiam Chaldaicè sic legimus: [*Quia Dominus sic decreuit.*] Ignem porrò Euangelij virtutem diuinam dici, quæ omnia veteris hominis membra absumens, nouorum hominum genus purgatum atque purum relinquat, in arcanis verbis à nobis docetur. quem ignem vehemẽter incendi lateque ardere Christus gestiebat. Ignem, inquit, veni mittere in terram, & quid volo nisi vt ardeat? [Luc. 12.] Magnam porrò futuram Ecclesiæ felicitatem, magnam copiarum & gentis accessionem, magnam Israëlitarum & Ierosolymitarum restitutionem; ita vt nõ Israëliticę terræ, vt olim angustiis religio teneatur, sed vt gentibus & nationibus, sic etiã locis auctissima sit, ex illis Chananeæ regionis finibus ad orbis terrarum terminos dilatata. Et dominabitur Christus à mari vsque ad mare, & à flumine vsque ad terminos orbis terrarum.

Et hæreditabunt hi qui ad austrum sunt, montem Esau, & qui in campestribus Philisthijm: & possidebunt regionem Ephraim, & regionem Samariæ, & Beniamin possidebit Galaad.

ISRAELITICA regio à meridie Idumæos, ab occasu Palæstinos, ab ortu verò Galaad, & Moabitarum atque Ammonitarum agros finitimos habuit. igitur dilatationẽ illam maximam, quę Christiani nominis imperio ab Israëlitica regione proficiscenti futura erat, descripturus Vates, obseruato geographiæ ordine disponit. vndique enim loca dilatanda sunt, & nomen ipsum Ecclesiæ Christianæ propagandum. & quemadmodum olim hostibus circunsepti Israëlitæ habitabant, ita summotis vndique hostibus, laxè & magnifice ij, qui verè Israelitæ fuerint, habitabunt. Erant autem illis ab ortu hostes infesti Ammonitæ & Moabitæ, ab occasu Palæstini, à meridie verò Idumæi. hi omnium Ecclesiæ hostium imaginem exprimũt, quos vbi Christiani à se summouerint, totum orbem facilè occupabunt: neque verò hos tam perdendos, quàm in suum ius studiaque sua traducendos Euangelij virtute intelligere oportuerit, quemadmodũ sæpius iam est à nobis declaratum. Sed quoniam latinè aliquantulum confusè hæc describuntur, cùm Hebraicè distincta omnia & clara sint, singulas partes dispungere, & distinguere operæpretium fuerit. [*Et hæreditabunt hi qui ad austrum sunt, montem Esau.*] Tota oratio hoc carmine contenta tribus partibus absoluitur, singulæ autem partes recto casu & accusatiuo constant hoc modo: [*Et hæreditabit Auster montem Esau, & planities Philisthæos, & hi etiam qui in planitie sunt. possidebunt agrum Ephraim, & agrum Samariæ, latiorem videlicet multo, quàm habuerint regionem & Beniamin*, quibus olim cis Iordanem sedes fuerat, transmisso flumine, *possidebit Galaad*,] atque ita alij aliis dilatatis locis genus, nomen, gloriamque religionis suæ longè lateque propagabunt. Constat autem oratio hæc metonymiis non

iuelegantibus figuris, & zeugmis etiam distincta est. atque hæc omnia, quæ de imperio per finitimas & infestas gentes dilatando dicta à Vate sunt, eò pertinent, vt Ecclesiam ex omnibus gentibus, quibus veritas olim ignota erat, componendá primum & coagmentandam esse intelligamus. deinde verò Israëlitarum & Iudæorum dissipatas, multisque locis dispersas reliquias, & iusto atque seuero Dei iudicio vexatas, & obcæcatas restitutú iri, spé nobis facit Vates hic, quéadmodú & alij vates fecère, & noui etiá testamenti oraculis est confirmatum. [Rom. 11.] Nolo enim vos ignorare fratres mysterium (vt nó sitis vobismet» ipsis sapientes) quòd cæcitas ex parte contigit Israël, donec plenitudo gentium intraret, » & sic omnis Israel saluus fieret. hoc auté mysterium subiecto carmine Abdias enuntiat.

Et transmigratio exercitus huius filiorum Israël, omnia loca Chananæorum, vsq. ad Sareptam, & transmigratio Ierusalem, quæ in Bosphoro est, possidebit ciuitates Austri.

QVONIAM in locorú nominibus vertendis sæpe inter eos, qui libros ex Hebraico vertunt, variari solet, hunc locum, vt Hebraicè est, nominibus ipsis retentis, simpliciter reddere placuit: [*Et tráfmigratio exercitus huius filiorum Israël, qui, vt Chananæi, vsq. ad Tsarpath, & transmigratio Ierusalé, quæ in Sepharad, posidebunt vrbes Austri.*] Chananæos de suis sedibus & locis Israëlitarum quondam aduentu eiectos varieq. dispersos fuisse, antiquarum historiarú lectione docemur. alios enim Africam & Hispaniam, Illirin alios, & quosdam etiá septentrionalia, & alia Germaniæ loca petiisse accepimus. huic dispersioni persimi- [2.Reg.17.] lis illa fuit, quæ Israelitis Assyriorum rege victore cótigit, quos per omnia ferè loca, quæ [Ioan.7.] imperio illi parebant, dissipatos legimus, ex quo effectum est, vt dispersionis nomine de- [2.Mach.1.] inde dicerentur, vt: Congrega dispersionem nostrá, libera eos qui seruiunt gentibus, &c. & Iacobus Catholicam Epistolam tribubus duodecim, quæ sunt in dispersione conscripsit. Hos auté ad Tsarpath vsq. dissiparos fuisse ex hoc intelligimus loco. At verò cuinã regioni nomen Tsarpath cóueniat, non facilè ex diuinis libris constat. namq. duobus in locis tantú antiquorú scriptorú id nomé appellatur, apud hunc videlicet Vatem & in re- [1.Reg.17.] gum etiá historiis, vbi Tsarpath Sidoniorum, quò Helias famem declinaturus secedere iussus est. quem locum nostra biblia, vbicunque meminerunt, Sareptam Sidoniorum nominant. Fuisse auté alium quempiam locum, cui idem Tsarpath nomen esset adiunctum, illud Sidoniorú, arguit; vt Aram Naharaim regionis nomini adiectú, ab Aram Soba regione etiam alia distinguit. Itaq. alij cuipiá nomen Tsarpath, quàm Sareptæ Sidoniorum conuenire intelligimus. Sed quo terrarum orbis sita Tsarpath hæc fuerit, non facilè ex sacris libris diuinare est. ex Hebræorú autem traditionibus, & retento hactenus apud eam genté nomine Galliá prouinciá esse, hanc accepimus; vt illa Galatis aliquádo [Berosus.] & Gallogræcis, ab Ephesinis; sic etiá à Sareptanis occupata atq habitata fuerit, siue quacunque alia de causa nomen hoc obtinuerit. Constat enim seculorum vi & impulsu hu- [Cicero pro M. Fonteio.] manarum rerum, regnorum, & prouinciarum nó solùm facies & status, sed nomina etiá mutari, turbari, atq. sæpe etiá penitus extingui. Esse auté huiusmodi remotá longeque à Syria distanté regioné aliquá, quousq. Israëlitarú dispersio pertineret, nota illa *Vsque* significatur, cuius vsus in rei, loci, aut téporis termino definiendo plerunq. est. neque verò hæc expositionis ratio, cùm ipsa re pugnare videtur: constat enim Galliæ complura loca maximè eá parte, quæ Narbonensis dicitur, & Britanniæ, quæ Gallijs olim ascripta fuit, magna Israelitarum copia vsq. ad nostrá ferè ætaté fuisse frequétata, à quibus etiá gymnasia tum alibi, tú Narbonæ, & Massiliæ publicè sunt instituta. floruit auté in ea prouincia imprimis Salomó quidá Iarchius celebris apud illos Hebraicorum librorú interpres, [Isaac Hispa. in Ioël.ca.3.] quo tempore Galli Gotfredo duce Ierosolymá à Saracenis cepère. Circa annum verò à condito orbe 4555. Iudæi omnes publico edicto ex Gallia relegati, in Germaniá cómi- [Helias Leuites in Thesbite.] grarunt. nihil tamé hoc obstat, quo minus illa migratio à Gallia, quò primú olim ex propria regione deuenerant, agnomé sortita retinuerit, vt semper Gallica migratio dicatur. quéadmodum & qui apud Hispaniá Iudæi cómorati sunt, quanquá nunc pulsi aliis atq. aliis regionibus vagentur. Hispani omnes dicuntur, neq. solùm cognomen, sed Hispaná etiá linguá, vt materná retinét. Vt auté extrema olim terrarú continentis orbis loca occasum versus Gallia & Hispania, quas Oceanus occidétalis abluit, existimata sunt; sic etiá cum locorú ipsorú finibus dispersionis ratio optimè definita est: ná antiqui aut nullá [Mela. lib. 1. cap.1.] præter Asiam, Africá, & Europá in nostro hemisphero terram habitabilé esse putauère,

aut

aut si quid vlterius esset, Asiæ asscribendum censuerunt. Igitur Israëlitarum dispersio, quibuscunque in locis ad ortum Austrum & meridiem dissipata fuerit, tamen occasum versus Galliæ & Hispaniæ terminis est definita. Vbi autem de Gallica transmigratione (quæ prima Assyriorum regum iussu contigerat) meminit, Hispaniensem etiam Iudæorum transmigrationem commemorat; quæ & tempore & loco posterior illi Gallicanæ Israëlitarum fuit. Vtramque autem multo ante præuidens, obiter prædicit. nam qui restituendos, atque in Ecclesiam diuinamque tutelam recipiendos Israëlitas, qui in Gallia & qui in Hispania fuerint, præcinit; exules eos in illis locis fore subindicat. cur autem de Hispania ea quæ subiunguntur, accipiamus, ipsa locorum vicinitas & terminorum orbis communis vtrique ratio; ijs, quæ de Gallia dicta nobis, & ab auctoribus tradita sunt, conijciendis accedere videtur. [*Et transmigratio Ierusalem quæ in Bosphoro est, possidebit ciuitates austri.*] Diximus quo in loco Latinè *Bosphorus* legitur, Hebraice legi *Sepharad*. Cui autem terrarum orbis regioni nomen id fuerit olim impositum, & Chaldaica Biblia apertè docent; & nos etiam excogitata quadam nominum ex alijs ad alias linguas reducendorum ratione indicabimus. Chaldęus interpres sic hunc locum vertit: [*Et trāsmigratio Ierusalem quæ in Spamia.*] *Spamia* à Chaldæis eadem quæ à Latinis Hispania dicta fuit, quæ terrarum orbis continentis vltima Athlantico siue Occidentali Oceano alluitur & terminatur; atque Europæ nomen & fines Herculeis columnis ad Calpé terminat, qua Gaditanus Bosphorus permeat, omnium quæ in mari nostro sunt celeberrimum fretum. ex quo factum est, vt Latinus interpres extremitatē & terminum ipsum orbis, & sententiæ rationē affineq́. vocē secutus, Sepharad Bosphorū verterit: quē Herculeum Bosphorum siue fretū intelligi accipiq́. voluit. Eandē autem esse Hispaniā, quæ Sepharad olim dicta fuerit, illud argumento nobis est, quòd antiqui Græcorum auctores prouinciam hanc antiquo atq. illustri vocabulo *Sperida* nominarunt. Illud autem ex variis linguis, quarum cognitio atque vsus nobis diuino beneficio contigit, obseruauimus, propriorum nominum variam pronuntiationem, non tam consonantium literarū, quàm vocalium corruptione aut mutatione in alia atque in alia, & persæpe in eadem lingua accidere: quam rem exactè considerantibus varia quæ videntur nomina componere inter se, atque ad antiquissimā & certam rationē reuocare, nō magni negotij esset. Exemplis autem hác rem indicabimus, quoniam iusta disputatione explicare nunc non possumus. In huiusmodi igitur nominibus reductio semotis omnibus vocalibus atque consonantibus etiam ijs, quæ certum in vnaquaque lingua pronuntiandi modum statuere solent, & cæteris consonantibus relictis fit. vt à nomine MITRIDATES, primùm finitionem, ES, quæ Græcæ terminationis nota est, abscindimus; deinde verò vocalibus omnibus expūctis, reliquæ sunt nobis MTHRDTH, quæ eędē sunt in Hebraico & Chaldaico, atq. etiam Pontico siue Scythico eiusdē viri nomine, MATHREDATH, cui, ablatis vocalibus, eædē omnino literæ, quæ MITHRIDATH, relinquuntur. Sic nomen ARTAHAXTA, idē ARTAXAS. sic ATHASVEROS, idem ASSVERVS est. Eandem itaq. rationē secuti SPRIDA ad SPARAD, nobis hoc loco oblatum nomen facilè reducemus, cùm ijsdem vtrimq. consonantibus constet literis. atq. de omni hac nominū ratione nos aliàs fortasse pluribus agemus & exactius, tantū votis studijsq. erga Christianam rempub. nostris Deus annuat. Nunc iam historiam ipsam breuiter tractemus. Hispaniam Iudæorū innumera multitudine fuisse habitatam, nostræ etiam ætatis testimonio cognouimus. namq. non multis ab hinc annis Catholicorum regum edicto primū ex Bethica atq. ex Tarraconensi, postremò Emanuëlis Portugalliæ regis iussu ex Lusitania decedere coacti sunt; quorū omniū non exigua religioni nostræ interim accessio facta est, sanctissimum Iesu Christi filij Dei Euangelium agnoscentium, atque vltro suscipientium. qui verò suam religionis vmbram sectari optauère, solo tantum mutato, prouinciæ, vnde exulauerunt, cognomen, linguam, & viuendi etiam morem retinent, facileque à cæteris vel vno familiaris & domesticæ rei nitore & apparatu dignoscuntur. ex his multi nunc in Thracia, plurimi etiam in Africa exulant, in Italia nonnulli degunt. Omnem verò hanc multitudinem ex Iudæorum, qui Ierosolymam Iudæque tribum coluerant, familijs, non ex alijs tribubus fuisse, constans omnium eius gentis scriptorum opinio est. Narrāt enim quo tēpore sacrū Ierosolymorum fanum ad Assyriis primum dirutum est, multos ex ea gente in Hispaniā, à Piro quodā duce, qui Assyriorū imperiū obseruabat, fuisse traductos, qui duobus primū

locis consedisse dicuntur: alteri quidem nomen Lucina, frequentissimo illis seculis in Bethica prouincia oppido, quod nos vel Lucenam nunc dictam; vel, quæ non longè ab hac in Illiberitana regione est, Lucentiam olim, nunc Sesam esse arbitramur: alteri verò Toleto regiæ Carpentanorum vrbi nomen fuit, quam quidam ex illis Hebraico nomine Tholedum dictam ex eo putant, quòd in ea vrbe Iudaicarum familiarum distinctio maximè fuerit obseruata. Id ipsum autem Tholedoth nomen significat generationes siue familias. Atque ab ijs qui ea loca incoluêre Iudæis nomina quibusdam vicinis oppidis, ex relictorum in Syria locorum desiderio, aut etiam similitudine indidisse, vt Ascaloniç, & Maquedæ & aliis. Hæc ex illorum antiquis receptionibus, & ex commentariis in posteriorem regum librum habuimus. In libro etiam qui de ieiuniorum causis & rationibus apud illos inscribitur, legimus Titum Vespasiani filiū, quo tempore triumphum ex Iudæa capta reportauit, persuasum à præfecto quodam, qui in Lusitania prouincia erat, vt si quos ex his, quos Ierosolymis abduxerat, aliò traducendos decerneret, ad se in Hispaniam transmitteret. esse enim oportunum illis & commodum in Lusitania locum Emeritam Augustam, Romanorum coloniam, tum primum restitutam operibusque maximis auctam, atque ab hac gente, quæ posteriore fano diruto abducta fuit, omnes illas, quæ Emeritæ primum, deinde in Lusitania omni, & finitima Bethicæ parte fuêre, familias fuisse proseminatas. Vtramque ergo gentem, & quæ prioris, & quæ posterioris fani tempore abducta fuit, Ierosolymitanam migrationem Vates nominat. Cui in diuinam gratiam restituræ, eas, quæ meridiem versus sitæ sunt, hoc est Hispaniæ, quæ & Ierosolymis & Gallia meridionalior est; & Africæ, Libiæ, Ægyptique vrbes habitandas asscribit; ita vt in vnum iam cum ijs terræ incolis, qui Christianam religionem susceperint, populum eiusdem religionis interuentu: imò in vnum corpus, cuius caput vnicum Christus sit, coniuncti, compacti, atque coaugmentati, quietam, tranquillam & beatam vitam sine vllo fugæ aut migrationis metu, sine insidiarum suspicione, communi diuina tutela vsi peragant. Tantam verò tamque illustrem rerum mutationem & totius Idumææ factionis interitum, publico & celeberrimo sanctissimorum & fortissimorum virorum, qui diuinas Christianæ religionis partes habeant, conuentu de communi omnium sententia & iudicio probatum firmatumque iri prædicit. Ita fiet vt Idumæorum causa seuerissimè iudicata atque damnata, Deus omnibus suffragiis, vna vniuersorum voce, communis, legitimus, atque æternus orbis totius rex declaretur; & ius regnumque suum, omnibus maiestatis & dignitatis, nominisq. sui hostibus deuictis & perditis, tam in terra, quàm in cælo obtineat: idque regnum & imperium plena, constanti, atque perpetua totius terræ orbis fide obseruetur, perinde atque in cælis obseruatur. Neque enim frustra id assiduis præcibus exorādum huius regni particeps & hæres Christus præceperat, imò certam eo præcepto spem fecit, fore vt id quod communibus votis publicè & priuatim instanter petendum præciperet, aliquando impetraretur. Sanctificetur nomen tuum, adueniat regnum tuum, fiat voluntas tua sicut in cælo & in terra.

2. Regū cap. vltimo.

Matth. 5

Et ascendent saluatores in montem Sion, iudicare montem Esau.

VT olim Apostolis & Christi discipulis sacrorum ministeriorum & munerum, sic etiam nominum & appellationum communio & honor diuino beneficio, & præconio » tributus est: Vos estis lux mundi; vos estis sal terræ. Vos qui secuti estis me in regene» ratione, cùm sederit filius hominis in maiestate sua, sedebitis & vos super duodecim » sedes iudicantes tribus Israël. Huiusmodi dignitatis & potestatis communio, diuini spiritus illis donati virtute ac iure contigit, atque in legitimos etiam Ecclesiæ mini» stros traducta permanauit. Sicut misit, inquit, me pater, ita & ego mitto vos, hoc di» cens insufflauit in eos dicens: Accipite spiritum sanctum, quorum remiseritis peccata, » remissa erunt, & quorum retinueritis, retenta erunt. Ego autem vobiscum sum vsque » ad consummationem seculi, & cæt. Quibus ex omnibus, atque aliis quamplurimis locis accepimus, antiquis Apostolis, atque eorum vice, vsque ad mundi finem, functis Ecclesiæ legitimis ministris, cum Euangelij munere diuinarum Christi dignitatum ministeria, potestatem, dignitatum etiam & honorum communicationem diuinitus contigisse. neque mirum videri alicui debet, si qui iudicium, amicorum, lucis,

lucis,salis,aliisque illustribus & dignissimis nominibus appellantur,ijdem ob Euangelici muneris dignitatem,potestatem,atque efficientiam,saluatores etiam salutentur, vt qui viam salutis nobis annuntiant,per quos bonus Christi notitiæ odor in mortem & in vitá manifestatur,quorú fidei oratio ægrotos ab interitu seruat,quorú etiá sermoneatq. exé- Iacob.5. plo reuocati ab errore peccatoris anima à morte per Christum liberatur. Si enim Assur, Nabuchodonosor & Cyrus, nó ob sancti cómunioné spiritus, sed ob diuinitus delatorú munerum functioné, alius furoris virga,alius seruus,alius Christus Dei appellatur; quid obstat,quo minus,qui diuino spiritu ad eam rem vncti , & sacrosancta Euangelicæ veritatis, atque virtutis propagandæ potestate præditi sunt , Saluatores etiam possint appellari?Huiusmodi autem saluatorum collegio,& conuocato concilio, Idumæorum studia, conatus,causam denique omnem grauissimè & seuerissimè iudicádam,atque sacrosanctum Dei Christique eius imperium publicè obseruandum esse confirmat. Neque verò mysterio illud vacat,quòd tantá rem his potius, quàm aliis verbis enuntiauerit. [*Saluatores in montem Sion,iudicare monté Esau.*] Nó enim idem est dicere Sion & Esau, & monté Sion, & monté Esau, quodmontis nomine vtriusq. partis cœtus, consilia, voluntates,& studia significat. nam ex pluribus Hebraicis nominibus,quibus montis natura significatur,vnú est HAR,quod à verbo cócipiendi & pariendi deducitur, atq. eo nomine mon- הר tes aliquando dicuntur,quòd eiusmodi natura,variis humorú, metallorum, aliorumq. mineraliú,& seminum etiá generibus grauida refertaq. sit. Rectè itaq. ex montis verbo conceptum & partum Sionis, conceptum, atque partum Esau possumus interpretari. Cumque Christiana Ecclesia ex Sione illo antiquo profecta sit; impiorum autem & superstitiosorum cœtus atque concilia ad Esau, tanquam ad communem partium illarum principem& ducem referantur, diuinos illos saluatores,alterius arcem obtentures,ex eaque Esau partes,hoc est cœtum & consilia,acta, gesta, rationesque omnes & iustissimè & sapiétissimè, secundum Christi veritatem iudicatum ire denuntiat . neque tantùm de extremo illo omni orbi,postquam homines à mortuis extiterint,dicendo iudicio , hæc accipienda sunt in quo sedebunt super sedes duodecim , iudicantes duodecim tribus Israël, & cæt. sed etiam de causa impiorum,& totius superstitionis rebus diuino iudicio, & illorum seruatorum communi atque Euangelica sententia, exterminandis præcipitandisque sermo hic nobis est exponendus. Futurum enim esse Vates omnes, & ipse vatum omnium princeps atq. pontifex Iesus prædixère, vt ante diem extremum vnus omnium orbis hominum & ordinum consensus,vna conspiratio de sacro Dei & Christi eius imperio sit.Et erit,inquit, vnum ouile,& vnus pastor.Et Ioannes etiá » Apocal. vidit sedes, & sederunt super eas, & iudicium datum est illis , & animas decollatorum » propter testimonium Iesu, & propter uerbum Dei, & qui non adorauerunt bestiam,ne- » que imaginem eius, neque acceperunt characterem eius in frontibus eorum, & vixerút » & regnauerunt cum Christo mille annis.Hęc omnia & plurima alia futurorum tempo- » rum mysteria Abdias Vates magna breuitate, sed maxima atque sanctissima cum veritate inuoluit,suo tempore,cùm Deus id effici voluerit, tandem aperienda atque explicanda.Porrò autem post illud tempus quid sit expectandum docet.

Et erit Domino regnum.

AB vniuerso orbe, communi omnium voluntate,studio,atque consensu delatum,sicut & apud Zachariam scriptum est: Et erit Dominus rex super omnem terram, in die illa erit Dominus vnus,& erit nomen eius vnum. Cui sit laus,gloria,decus & imperium per infinita seculorum secula. Amen.

Madriti 13. Kalend. Iulias. 1567.

FINIS.

QVI nuper amplis nobilis & placens
Donis, seueri laudeq. iudicis,
Lauro & noua primaq. felix
Hesperia in populis nitebam:
Vnus quòd inter nomina plurium
Vatum, Fenarus quos recreat pater,
De more festos & dies, &
Sacra canens melius placerem.
Hinc iam virenti fronde superbiens
Ac mentem honesto nomine principem
Indutus, aut reges parabam
Ponere belligeros, ducesq.:
Aut nuper adiectum imperiis nouum
Orbem, vias & perdomito mari,
Leges, iugum latum & catenas
Cæsaris auspicio potentis.
Sed gestientem grandia maximis
Struxisse rerum versibus & modis
Tentata nullis ac poëtis
Lintre noua vada permeare.
Christus sopitum luminis & noui
Visis pauentem corripuit vocans,
Iussitq. terrenis relictis
Quærere præmia sanctiora.
Et dexter altas sollicito dedit
Curas, decorum munus, & arduas
Virtutis atque angustiores
Mente vias cupida tenere.
Non Vatis artem, non mihi spiritum
Doctiq. frustra carminis additum
Nomen, calenti dum iuuenta
Susciperem superos canendos.
Sed vt Latino maxima discerem
Sermone nostris edere gentibus
Arcana quæ secretiore
Inuoluit Deus ipse libro.
Hic mihi pulchrum munus & optimos
Rerum labores gentibus hic meis
Dulcemq. fructum esse, hic legenti
Commoda magna ait, & canenti.
Ergo morantem præceleri fuga

Atque incitato sustulit impetu,
Et nocte subductum silenti
Vrbibus & mediis remouit.
Longeq́, turbis seposuit breui
Raptu, meorum, nec memorem mei
In rupis alta nec profano
Culmine, nec populis patente;
Matris dicatum virginis ad nemus
Praeruptum, vt alto sydera vertice
Ferire, sedes & propinquas
Crederer obtinuisse caelo.
Tum rore puro fontis & integri
Limphis lauat queis Helicrenia
Antro resurgens ex opaco
Supposita & rigat arua & hortos.
Huc me reductum lucis amabilis
Et noctis horis ardua numinis
Responsa, & humana salutis
Consilium docet vsque magnum:
Mortalium quae cognita mentibus
Amoris ignes iniiciant sacri, &
Spreuisse cogant res caducas
Ac tenues posuisse curas.
Hic linguam & aures (credite posteri)
Referre voces vt valeam sacras
Syrè Deus solus magister
Assyriè & mihi temperauit.
Te Christe dux, ó te sequor arduis
In rebus, & me muneribus tuis
Contestor auctum, vni tibi me,
Quidquid ero, referam benigno.
Ac iam perennes quid sine te mei
Possent labores? quid iuuet integros
Dies, quid annos inquietos
Ponere consiliis profundis?
Nam sic & amplis flaminis Abdias
Eductus olim muneribus tui
Fertur & è caecis tenebris
Insano & patria stupore.
Hic cum Seiri saltubus ac iugis
Mentita laeui marmore numina,
Vel aere fallaces Deorum

Stultior effigies timeret.
Vocatus almæ lucis ad aureos
Cognouit vsus, ac sapientiæ
Sacrariis primis receptus
Emicuit pius atq; doctus.
Regum deinde obscura negotia, &
Aulæ repellens vincula principis:
Quæ nectit ardens aut cupido, aut
Ambitio malè sana iungit.
Iam mente celsum transuolat & polum, &
Ignota rerum peruidet abditis
Admissus arcanis, tenetq;
Secula temporibus remota.
Sermone doctus dicere grandia
Angusto, apertis vocibus explicat
Causas, & euentus malorum, ac
Fata suis populis tremenda.
Et quantus instet manibus ac viris
Horror, negato & subsidio labor,
Ut semper infestos tyrannos
Præcipites maneant ruinæ.
Non tantus altis montibus it fragor
Findente nubes fulmine turbidas
Ardens nec ignis tot fauillas,
Dum segetem populatur, edit.
Quantum impiarum crimina mentium
Momenta rerum plurima conterunt
Molesq; cœlo minitantes
Concutit inuidiæ procella.
Liuor beatis insidias parat
Rebus, quietos nec patitur dies,
Fratrem petitum dolis vnà &
Artificem ruit ille suum.
Testis Cainus perfidus impio
Ausu & nefandi progenies Nodi
Cùm pœna tellus intabescit
Temporibus, viduata iustis.
Sed quid furenti barbite concitus.
Culpas nocentum peruehens pede?
Quòcunq; producit serenus
Spiritus, hinc potius sequamur.

BENEDICTI

BENEDICTI ARIÆ MONTANI IN IONÆ VATICINIVM PRAEFATIO, DE MISERICORDIA.

VICVNQVE de diuina natura differendi negotium ex sacris & veris oraculis piè & sapienter obiere, adorata imprimis tantæ maiestatis sanctitudine, & humanis in hoc mortali corpore mẽtibus inaccessibili luce procul salutata, quantum exacta, explorata & limata iisdem oraculis & validissimis naturæ rationibus veritas sese illis permisit tractanda, præter alia, quæ ad eandem diuinæ naturæ contemplationem pertinent, omnes in eam sententiam disputauêre, vt diuinam naturam vnam, simplicissimam, immensam, omniq. ex considerationis parte infinitam esse affirmarent, cui nihil aliũde accedere aut inhærere, nihil detrahi aut abesse possit, nihil inesse, quod aut nouum, aut à seipsa alienum, aut denique non ipsa eadem diuina natura sit. Cùm autem omnis naturæ rerum ratio in duo prima genera à philosophis sit distributa, quorũ alterũ substãtia, alterũ accidẽs dicitur, prioris illius rationes optimas, posterioris verò nullam Deo asscripsêre. Itaque Deum substantiam simplicissimam, cui nullum possit accidens inesse, dixêre, sicut scriptum est: Audi Israël, Dominus Deus tuus vnus est. Cùm verò Deus substantiæ & non accidentis nomen sit, vnam esse eam naturam ita vnam, vt Deus est, hoc est, tanta perfectione vnam esse, quanta Deus sit, cui quod personis distincta tribus est, nihil obstet, quo minus vna, purissima simplicissimaque natura & substãtia sit. Neque verò vllum earum, quæ ei naturæ attribuuntur, virtutum accidens ipsi inesse, neque incrementa admitti, aut detrimenta accedere posse, neque aliam magis, quàm aliã adscribi virtutẽ. quando hæc res cum diuina atq. infinita natura, & cum excellentioris substantiæ, quæ proprie substantia est, rationibus pugnet. fieri autem posse, vt omnes aliarum rerum simplicium, & purissimarum etiam substantiarum naturæ, quales cæli & astra sunt, confusæ & dissipatæ immutentur & pereant, vt verò Deus aliqua ratione immutetur, fieri non posse, quoniam cæteris naturis omnibus aliquid accedere accidereque potuerit, & si nihil aliud, tamẽ quòd ortæ creatæque fuerint, quòd ãnnos temporaque quandiu sint certa habuerint, quod vt sint, vtque maneãt non à seipsis, sed ab auctore opificeque suo habeant. Deo verò nihil horum conuenire, qui solus à se ipso cùm sit, principio fineque careat, & ætatem suam non ad tempora, sed ad immensam referat æternitatem. Initio tu Domine terram fundasti, & opera manuum tuarum sunt cæli, ipsi peribunt, tu autem permanes; & omnes sicut vestimentum veterascent, & sicut opertorium mutabis eos & mutabuntur. Tu autem idem ipse es, & anni tui non deficient. Verùm enimuerò, quanquam spectati in aliis rebus Deo auctore effectus varias in eo virtutes vt causas nobis indicauerint, quæ aliis atque aliis nominibus humano cogitandi & loquendi modo dictæ, varias de eo rationes sensu & cogitatione nobis comprehendendas incitare videntur, tamen eorum effectorum, quos varius nobis vsus, & multiformis perceptio indicat, vna simplicissima causa & existendi ratio ipsum numen diuinaque natura est, quatenus infinita, quatenus simplicissima, deniq. quatenus diuina est. Ut autem plurima alia, quæ ad diuinæ contemplationẽ naturæ spectant, non tam propriis, hoc est diuinis, quàm nostro ingenio accommodatis rationibus & nominibus cogitare & appellare contingit, sic etiam ea, quæ non nisi accidentium imaginibus & verbis percipi à nobis enuntiarique commodè potuêre, ad easdem imagines & formas dicendique figuras referri nefas non fuit. Ex qua re factum est, vt rationes de Deo omnes, quæ re ipsa vna natura, nẽpe Deus ipse sunt, cogitatione

verò

verò si ad obseruandos effectus referatur muneris, infinitæ atq. incomprehensæ, tamen disciplinæ & comprehensionis causa ad tria velut generum capita sint reuocatæ, sapientiam & potentiam (siue eam virtutẽ siue efficaciã appellare magis placeat) & bonitatẽ. quorũ singula, quemadmodum certis ex rationibus ad singulas trinitatis personas (in quibus diuinã simplicißimamque naturã salutantes adoramus) referantur, non huius modi, aut loci, aut cõsilij differere est. Sed cùm æquales omnino & pares huiusmodi virtutes in Deo ipso sint, vt ipse sibi æqualis, par, simillimus, idemq. semper est, ex ea tamẽ ratione & parte, qua nobis vsui sunt, alias aliis maiores iudicari, argui prædicariq. voluit, eas nimirũ, quarũ cõmoda magis & oportuna nobis cognitio, frequẽtior & crebrior vsus, atq. ad percipiendũ nostro in hac mortali vita ingenio maior facultas, & ad optimè de nobis merendũ propior & certior exercitatio est. Ex qua re illud vsu euenit, vt diuinæ potẽtiæ (quam dicimus) iudicia atq. argumẽta illustria nobis magis & nota, quã sapientiæ sint. Nulla enim vel maxima, vel minima est earũ, quæ factæ sunt, rerũ, quæ non auctorẽ suũ ipsa testetur et prædicet, illiusq. ad efficiendũ virtutẽ planè arguat: quemadmodũ verò facta, aptata, editaq. vnaquæq. sit, in paucis admodũ est exploratũ, ipsa quidẽ rerũ spectacula omniũ artificem suũ manifestè probant, neq. enim præter primã causam vlla res est, quæ causa caruisse affirmari possit; sed quo modo, quo consilio et ratione singula seorsum, atque omnia simul instituta à Deo profecta, cœpta perfectaque fuerint, cur his potius, quàm aliis partibus, modulis & ponderibus cõstiterint; cùm ta-
Iob 37. men, vt valde bona omnia essent, his constitisse oportuerit, quotusquisq. est, qui id planè „ perspectũ exploratumq. habeat? nunquid scis, inquit, quãdo præcipit Deus pluuiis, vt „ ostenderẽt lucẽ nubiũ eius? nunquid semitas nubiũ magnas & perfectas sciẽtias? nonne „ vestimẽta tua calida sunt, cùm perflata fuerit terra austro? Tu forsitan cũ eo fabricatus „ es cælos, qui solidissimi quasi ære fusi sunt? Ostende nobis, quid dicamus illi; nos quippe „ inuoluimur in tenebris. ita adeo potẽtiæ, quã sapiẽtiæ suæ apertiores multo nobis rationes esse Deus voluit. rarissimi quippe in terrarum orbe homines sunt, quibus Deus sese totius mundi opificem, vel rebus ipsis auditis nõ arguat; ad eius verò sapientiæ sacraria, nisi ab eodẽ admissus, qui penetrauerit, nullus omnino est. nãq. ad potentiã cognoscendã affectus ipsi spectati satis esse possunt, ad sapientiã verò perspiciendã non satis id fuerit, nisi causæ etiã & elemẽta, momẽta, initia & fines, rationesq. omnes explorentur, quæ omnia non sensu vt effectus, sed maxima ingenij animiq. intelligentia contineri possunt. Hoc autẽ ex eo euenire arbitramur; quòd sapientiæ, quàm potentiæ ratio ipsam diuinam naturã, qua ipsa sibi ipsi maxima est, spectare proprius videtur, cæteræ verò orationes ad ea, quæ extra sunt, effectu ipso magis referuntur, vt potentia, vt misericordia; neque enim vllus misericordiæ vsus erga seipsum esse ostenditur, & potẽtiæ etiã non ita perspicuus, si ad eum referatur, indicatur vsus. Misericordiæ enim exercitatio ad pietatis cultores pertinet, potẽtiæ autẽ in omniũ aliarũ rerũ naturis edendis conseruandisq. specta-
Psalm. 64. tur. Et misericordia eius ab æterno vsq. in æternũ super timẽtes eum. Potentia etiã ac- „ cinctũ Deũ sacra carmina describũt. Præparans mõtes in virtute tua, accinctus potẽtia „ qui conturbas profundũ maris, motũ etiã fluctuũ eius tu mitigas. At verò præter cætera genera omnia, præter sapientiã & virtutẽ siue potentiã, misericordiæ suæ rationes maximas & illustrissimas, longè pluribus, maioribus et apertioribus argumẽtis testatas Deus nobis esse voluit, quòd ea diuina virtus mortalibus omnibus, imò rebus, quæ creatæ sunt cunctis maximo & aßiduo vsui sit; quaq. non solùm maximo & præstãtissimo ingenio virtuteq. pollens, sed humillimus, infimus atq. miserrimus quisq. plurimũ indigeat, oportuneq. vti atque frui possit. Etenim aliæ partes diuinã naturã in se ipsa admirandã: hæc verò nobis adorandã, colendã, assiduis continuisque laudibus suscipiendam probat,

probat, illæ præstantiã excellentiamq. suã prædicãt, hæc inopiæ nostræ subleuandæ studium voluntatémq. confirmat: deniq. hæc ea pars est, quam maximè nobis notã perspectamqúe esse expediat, cuius maximè multas expeditißimas esse rationes cõducat: atque vt ad certã cogitationẽ vniuersa reuocetur res, cùm Deus ex omni naturæ suæ contẽplatione bonus esse intelligatur, præcipuo quodã tamen iure bonitatis ratio & appellatio huic parti attributa est, ita adeo cùm sæpe maximus et optimus appelletur, duobus illis generibus sapiẽtia et virtute siue potentia maximus, hoc verò tertio, quã bonitatem nominamus, optimus dicitur: duobus illis in altis habitare perhibetur, hoc tertio humillima quæq. in cælo & in terra respicere prædicatur. Quis sicut Dominus Deus noster, qui in altis habitat, & humilia respicit in cælo & in terra? Huius verò partis excẽpla et momẽta maxima hominũ generi frequẽtibus, oportunis atq. illustrissimis consiliis, rebus, actionibus, sermonibus, et testimoniis probata confirmataq. esse Deus voluit, cui generi à se vehementer, præter cæteras, quæ conditæ sunt, rerum naturas, amato partem hanc maximè necessariam esse intellexit, atq. in cæteris quidem rebus suis omnem aliam naturam infinito interuallo superare; in hac sua verò de misericordia declaranda, atque præstanda voluntate seipsum vincere existimari & decantari gaudet, sicut scriptum est: Suauis Dominus in vniuersis, & misericordia eius super omnia opera eius. Quicquid autem de cæteris duabus partibus hominibus cognoscere contingat, siue id magnũ, seu paruum sit, non adeo refert, dummodo vtilißima & expedientißima hæc pars, in qua bonitas & misericordia elucet, in qua naturæ omnis, maximè autem humanæ, vtilitas & salus posita parataqúe est, notißima omnibus, & præter alia egregiè explorata sit. Cæteris enim partibus vel adoratione vel admiratione excipiendis satisfieri à mortalibus posse, huic verò vni, nisi magnitudinis iudicio & præconio, non videtur posse satisfieri. Ex qua re euenit, vt cum à sacris auctoribus hæc genera tractentur, prima illa duo honorifica & admirationis plena mentione, hoc verò tertium illustri aliqua commemoratione, & explicatiori magnitudinis aut multitudinis, aut diuitiarum præconio celebretur. Domine in cælo misericordia tua, & veritas tua vsque ad nubes. Iustitia tua sicut montes Dei, iudicia tua abyssus multa: homines & iumenta saluabis Domine, quemadmodum multiplicasti misericordiam tuam. Diuus etiam Paulus hoc genus benignitatem, longanimitatem, diuitiasqúe diuinas appellat. Denique de illis duobus aut pauca à mortalibus sciri, aut plurima ignorari, neque mirum, neque incommodum valde, imò fortasse etiam expediens aliquando est, de hoc verò non plurimas atque maximas rationes tenere longè fuerit incommodißimum. Atque huius generis non solùm frequentissima atque illustria exempla aßiduè re ipsa & vsu edi, sed sanctorum etiam virorum, maximè autem vatum, quibus humanæ salutis prædicandæ & annuntiandæ legatio data fuit, plurima & grauissima testimonia constare diuino consilio decretum est. namque diuinorum huiusmodi ministrorum præcipuæ partes fuerunt, abundantem diuinæ misericordiæ rationem mortalibus explicare & petendam proponere. cætera autem omnia, quæ ab illis tractata sunt, vel ad hanc commendandam & probandam partem, vel ad eandem defendendam & propugnandam, atque à peruicacissimorum hominum dubitatione, aut accusatione vindicandam pertinent: siquidem horum ferè omnium illud vnum commune argumentum & studium est, homines ab errore & tenebris ad fidei & pietatis obsequium & studium, misericordiæ obtinendæ causa, reuocare, in eaqúe diuinæ misericor-

Psalm. — Psal. 144. — Psalm. 35. — Rom. 2.

misericordiæ virtute & benignitate prædicanda plurimum operæ & diligētiæ præstare; tardiores verò & negligentiores grauibus minis, non tam ob ante obiectum errorem, quàm ob diuinæ misericordiæ neglectum beneficium terrere: superbos autem & contumaces iis suppliciis dignissimos declarare, quæcunque eos, qui oblatam vltro misericordiam repulerint, maneant; ita vt non Dei odio, maleuolentia, aut negligentia, sed sua ipsorum culpa damnati arguantur. nam qui maximum & certissimum salutis, quod ipse sibi molitus fuerit, periculum certissima proposita spe admonitus & reuocatus inire magis, quàm declinare et perrumpere optat, eum sibi ipsi exitium attulisse constat. atque huc illud pertinet, quod ab ipso humanæ salutis pontifice maxi- Ioan. 12. *mo prædictum est. Ego lux in mundum veni, vt omnis, qui credit in me in tenebris non maneat: & si quis audierit verba mea & nō custodierit, ego non iudico eum, non enim veni vt iudicem mundum, sed vt saluificem mundum. Qui spernit me & non accipit verba mea, habet qui iudicet eum, sermo quem locutus sum, ille iudicabit eum in nouissimo die, certissimus & grauissimus illius negligētiæ & contumaciæ testis futurus. Illud igitur ex diuinis oraculis compertum nobis exploratumq. est, diuinā misericordiam ad cogitādum, optandum, atque admittendū vltra omnem aliam rem mortalibus esse propositam. illudque etiam ex iisdem diuinis oraculis est obseruatum, iustitiæ & iudiciorum exercitationem secundum in diuinis consiliis & decretis post misericordiam locum obtinere, ita vt quo loco illius rationes aut non admissæ, aut fuerint reiectæ, eo huius grauissima auctoritas & potentia succedat. neq. eius voluntatis & consilij Deum esse, qui quenquā quāuis impiissimū hominē perditum iri velit, sed cōmunem omnibus salutis viam, fidem obsequiumque muniat & cōmonstret: quam salutē nulli se negaturū, (modò iis, quas ipse statuerit, legibus petitā), fuerit professus. atque ob eā rem iudicia sibi quàm sæpissimè differri, maturius quidē edenda, nisi hæc prior & antiquior apud se beneficij publicè conferendi, & misericordiæ tribuēdæ co-* Psalm. 7. *gitatio intercederet, sicut scriptū est: Deus iudex iustus, fortis & patiēs, nūquid ira-* Esa. 30. *scitur per singulos dies? & alio in loco. Propterea, inquit, expectat Dominus, vt misereatur vestri: neque verò hæc res sacris tantū responsis cōperta atque declarata est, sed sacrosancto etiā appellandæ diuinitatis iureiurando cōfirmata. Viuo ego dicit Dominus Deus, nolo mortē impij, sed vt cōuertatur impius à via sua mala, et viuat. Conuertimini à viis vestris pessimis, & quare moriemini domus Israel? Ita Deus ex sua volūtate misericordiā se omnibus tribuere velle declarauit; quòd vero seuera nonnunquam in quosdā iudicia exerceat, id posteriori loco consequi eos, videlicet, qui ex diuina liberalitate promissam et ostentatā misericordiā contempserint. Atq. hinc est, quòd sese prius misericordē, quā iudicem publicè præbuerit, quòd salutis prius pontificem, præconē & ministrū Iesum Christū filiū suū omni orbi præfecerit, eundē verò viuorū & mortuorū iudicē à se constitutū, non nisi extremo tandē tēpore publicè daturus sit,* Act. 10. *sicut scriptū est: & præcepit nobis prædicare populo ec testificari, quia ipse est, qui constitutus est à Deo iudex viuorū & mortuorū, huic omnes prophetæ testimoniū perhibent, remissionem peccatorū accipere per nomen eius, omnes qui credunt in eū. Huius autē à nobis disputatæ rationis argumenta & illustria admodū exēpla vel vnus Ionæ vatis libellus suppeditare potest, qui non in aliorū modò, sed in suo etiā periculo maxima & inexhausta diuinæ misericordiæ beneficia omnibus aliis diuinarū rerum cogitationibus præponenda esse docuit: quod huiusmodi diuinā benignitatem, & in tribuenda misericordia opes atq. fidem Niniuitarū reipub. omni, cui pronuntiata excisionis sen-*

nis ſententia certusq́ ad interitũ præſcriptus fuerat dies, ob pænitẽtiæ & mutatæ vitæ ſtudium experiri licuit. atq. etiam ipſimet Vati ad ſuppliciũ ob violatam officij fidẽ producto, imò in mortis anguſtias, in horrendum etiam ſepulchrum illato, tamen è medio periculo reſipiſcenti & ſupplicanti ſalus reſtituta eſt. Quibus profectò cognitis, & ſapienter tota diuinorũ librorum veritate perpenſis rebus, omnis de præſcientia & prædeſtinatione temere diſputãdi licentia & immoderata audacia cõprimitur. Quoniã in diuina philoſophia non ſolùm nullo prædeſtinationis aut præſcientiæ obiecto impedimẽto, miſericordia & ſalus omnibus eam in veritate implorantibus promiſſa & oſtẽtata eſt, ſed præter pronũtiatam à Deo per grauiſſimum magnæque auctoritatis vatẽ ſententiã, præter certam conſtitutæ diei expectationem, tamen populo ad bonam frugem ſeſe recipiẽti, & in diuinam fidem & miſericordiam confugienti Dominus Deus noſter miſertus eſt, idemq. miſericordiæ ſuæ iam olim omnibus ſeſe inuocãtibus promiſſæ potius, quàm Vatis fidei & auctoritatis rationẽ haberi ſe velle euentu ipſo declarauit. nam quemadmodum & quatenus Vatis auctoritati & fidei conſulendũ eſſet, id ad ea genera ſpectabat, quorum abſtruſæ & arcanæ rationes adorãdæ hominibus & ſuſpiciendæ, nõ autem temere adeũdæ tractandæq. ſunt. Miſericordiæ verò ſibi etiã poſt dictã pronuntiatamq́. ſententiã tribuẽdæ ratio & modus, & quatenus id fieri præſtariq. poſſet, & quæcunq. huc pertinerent omnia ad id potiſſimum genus referebantur, cuius plurimas & maximas rationes publicè ſpectatas, cõpertas exploratasq́. hominibus eſſe decreuerat, ita vt cùm de diuinis rebus nobis cogitandũ eſſet, ex miſericordiæ primũ iucundiſſima & vtiliſſima tractatione, & immenſo atq. amæniſſimo cãpo in exiguũ deinde cæterarum diſputationũ gyrum religione cõpelleremur. etenim dum hæc pars, quæ vtiliſſima & facillima eſt, bene & diligẽter (vt pars eſt) nobis exculta ſplendeſcat, cæteras, quæ recõditæ nimis abſtruſæq. ſunt, maximè autem ſapientiã & iuſtitiã Deo ipſi, à quo nihil non ſapienter, non prudẽter fit, permittere conueniet. Atq. illud ſemper in diuinis rebus inueſtigandis tractandis, dicendis & canendis velut primum totius negotij fundamentũ ponere, quod à ſacro Vate eleganti carmine quondam eſt traditum. Iuſtitia & iudicium præparatio ſedis tuæ: Miſericordia & veritas præcedent faciem tuam. Beatus igitur populus, qui ſcit iubilationem.

Rupert. in Ioan. lib. 9. in principio.

Pſal. 77.

IVBILATIO ET VOTVM.

Immenſa bonitate pater, te fulgida cœlo
Teſtantur placidum ſydera, te facilem.
Si tua dona pios pariter, ſi fraude nocentes
Sol, imberq́, alto ex æthere ſæpe iuuant.
Communem populisq́, tuam certamq́, ſalutem
Eſſe cupis, magna & ſedulitate foues.
Mortales reuocare graui ex errore benignus
Diceris, & cæcis eruere è tenebris.
Da veniam, pacisq́, piæ tua munera vati,
Dicentiq́, tuas annue diuitias.

PRIORIS ARGVMENTVM VATICINII.

DVO *Vaticinia hoc libello contenta ſuis argumentis diſtinguere placuit, quorũ alterum eò vſq. pertinet, Et factum eſt verbum Domini ad Ionam ſecundo. Ex eo verò loco ad finem vſq. libri alterum vaticinium eſt. Prioris igitur argumentũ illud eſt, diuinũ conſilium certum fixumq́. eſſe, neq. cuiuſquam vel vi, vel tergiuerſatione, quo minus efficiatur, frangi aut minui poſſe, atq. id propterea à ſacris vatibus vehementiſſimè & fidentiſſimè prædicãdum ſuſcipi, qui de futuris longum poſt tempus rebus,*

verò eius principis vitio, libidine, socordia & negligentia Niniuitarũ ciuitas fuerat corrupta; cuius ad sanam mentẽ & ad bonam frugem recipiendæ causa Ionas à Deo legabatur Ex Zabulonis verò tribu Ionam fuisse appellatum patrij loci nomẽ declarat. nam Geth quod latinè torcular sonat, pluribus vrbibus commune nomen fuit, adiunctis autem regionis aut conditorum aut aliarum rerum nominibus, singulis propriũ fit, vt Geth Philisthim, Geth Opher. Atq. ea vrbs, quã Ionæ patriã sacræ historiæ describũt, cuiusdã ex iis regibus, quos Iosue à se victos interfecit, regia fuerat, quæ in hæreditatũ partitione Zabulonitarũ familiæ Orientalis terminus fuit, sicut scriptum est: Et inde pertransit vsq. ad orientalem plagam ad Geth Opher, & Geth Cesin. Fuère tamen nonnulli ex nostris interpretibus, qui quorundã Hebræorum sententiã secuti Ionam viduæ Sareptanæ, cuius hospitio Helias famis tempore vsus est, filium esse traderent ex tribu Aser, ad quam Sarepta opidum pertinebat, eiusq. patrẽ Amithai ex Geth Zabulonitem, matrẽ verò ex Sarepta Asseritidem fuisse aiunt, qui ob locorũ vicinitatẽ matrimonio coniungi potuerunt. Ad id verò asserendũ, quædam nominis Amithai interpretatio ingeniosa magis quã certa affertur. Nos verò quibus sacras arcanasque literas priuatẽ hoc est, præter ipsarum apertam aliàs simplicemq. sententiam interpretari religio est, cùm nullum certum vnde produci hæc possint, locum habeamus, ingeniosi esse aut videri nolumus: sed patrem Ionæ Amithai bis appellatum, & patriam vbi natus educatusq. fuerit Geth Hhopher asscribimus. Nam si natus & educatus in Sarepta fuisset, Sareptanum potius, quam ex Geth sacra scripta dixissent. Igitur qua matre fuerit, non laboramus, tantum patris & patriæ certis nominibus contenti. quam verò rem diuinum hoc verbum adornarit, grauem videlicet Niniuitis accusationem subiuncta oratione exponit;

Eufeb. lib 20 Diod. lib. 1. Iust. lib. 1. Oros. lib 2. cap. 2. — Iosue. 12. — Iosue. 15.

Surge & vade in Niniuem ciuitatem grandem, & prædica in ea quia ascendit malitia eius coram me.

NINIVE quã Eusebius Nisibin, Herodotus verò & Græci, latiniq. auctores alij Ninum dicũt, antiquissima vrbs Assyriæ est, à Nino, qui idẽ Assur dictus est, cõdita Tygri fluuio ad solis occasum imposita. Eam autẽ maximã Assyriarũ & totius fortasse orbis terræ vrbium fuisse, & sacri & prophani auctores tradunt. naq. Moses huic magnæ cognomen asscribit. De terra, inquit, illa exiuit Assur, & ædificauit Niniuem & Rahoboth ciuitatem & Chale, Resen quoq. inter Niniuẽ & Chale, hæc est ciuitas magna. In ea ciuitate numẽ quoddã Nisroc nomine cultũ fuisse ex sacris regũ libris accepimus. Assur autẽ eundem, qui & Ninus dictus est, fuisse & nomen ipsum apud Mosen indicare videtur, & Plinius ex Zenophoræ testimonio tradit. Atq. eam etiã à Sardanapalo cultam, magnisq. opibus locupletatam Herodotus indicat. Surgere autẽ iubetur Vates, vt eo tropo impositum sibi munus strenuè obeundum & mature incipiendũ esse intelligeret, neque quo minus imperia exequeretur diuina, aut negotiũ quodpiã, aut moram aliquã aliam, & cunctationẽ sibi esse interponenda putaret, cuiusmodi illud est: Surge & ascẽde Bethel & habita ibi &c. Prædicare autẽ iubetur *in ea*, siue vt Hebraicè legimus, *in eam*. quæ verò fuerit impositæ legationis sententia, facilè nobis cognoscere est, nimirũ pœnitentiã & morũ atq. vitæ correctionẽ persuadere, graui alioqui excidio & certissimo quã maturrimè perituris, propterea quòd suscepta publicè scelera magnũ in modũ aucta auctores suos ad pœnã suppliciumq. postulabant. Hanc autẽ fuisse prædicationis imperatæ sententiã re ipsa & diuini consilij rationibus intelligimus. nam misericordiæ prius & pacis cogitationes cogitare, quàm pœnarum inferendarum decretum figere solet Deus. Cui rei Noë & Loth testimonium præclarissimũ & grauissimum tribuere possint, quorũ alter vniuerso orbi, alter regioni, in qua hospes fuit, grauissimus de diuina primum misericordia, deinde etiam contumacibus de seueritate fuerat concionator. Atque ex ipso etiam diuino iussu, quo Ionas, vbi periculum euasisset, iterum eandem omnino prouinciam suscipere iussus est, res ipsa & legationis datæ sententia aperitur. Surge, inquit, & vade in Niniuem vrbem magnam, & prædica ei prædicationem eam, quam ego loquor ad te. quo in loco idem atque eodem modo quo antea facere obireq. iubetur. sed & Christus diuinorũ consiliorũ angelus & interpres certissimus, Ionam eodẽ ad Niniuitas, quo ipse ad Israëlitas, legationis genere & tenore, tametsi nõ pari dignitate auctoritateq. & negotio missum fuisse aiebat; se enim pœnitentiæ ad salutem, quã ipse adferebat, præconẽ apud suos esse grauissimo excidio, ni paruissent, perituros. Huius autẽ formæ legationẽ Ionæ fuisse regio-

Herodot. lib. 1. & 2. Eufeb. Plinius lib. 6. cap. 13. — Genes. 10. — 2. Reg. 19. — Gen 35

Matth. datam legimus. Viri, inquit, Niniuitæ surgent in iudicio cum generatione ista & condemnabunt eam, quia pœnitentiã egerunt in prædicatione Ionæ. Ex quo fit vt eum pœnitentiam exigere, contumacibus verò excidiũ denuntiare iussum dicamus. nam verbum clamare seu prædicare, quod idẽ Hebraicè est, huiusmodi sententiã hoc in loco indicat, vt: Isai.57. Clama in gutture, ne cesses &c. Locus ille docet planè quo consilio clamare vates iubeãtur. quæ verò addita huic legationi oratio est, nõ tam prædicationis argumentum, quàm legationis causam & orationẽ indicat. [*Quia ascendit malitia eius corã me.*] Quid causæ fuerit quamobrẽ vati legatio à Deo orbis & gentium omnium gubernatore summo ad Niniuem vrbem Assyriorũ principem atque maximã data sit, hac oratione explicatur. omniũ רעה autẽ generũ sceleribus & flagitiis Niniuitas coopertos fuisse, vno malitiæ nomine significatum est. Est enim malitia Hebraicè R A G H A, quo verbo quicquid humanæ mẽtes primorum parentũ vitio corruptæ mali sceleris & doli concipere atq. admittere solent, definitur. quæ res plurimis testimoniis doceri eũ possit vno & altero à nobis breuitatis causa indicabitur. Gen.7. Sensus enim & cogitatio humani cordis in R A G H prona sunt ab adolescentia sua. atque oppositum omnino hoc nomen esse bono omni, illa diuina ad Laban Genes.31. oratio declarat: Caue, inquit, ne loquaris contra Iacob à bono ad malum. denique quicquid præter fas, præter diuinum timorem, præter sapientiæ præscripta ab impiis admittitur, ad hoc genus atque nomen refertur, sicut scriptum est: Prouer.c.7. 14.14. Timor Domini odit R A G H. & Sapiẽs timet & declinat à R A G H. Abominatio domini cogitationes R A G H. & mens iusti meditabitur obedientiam, os autem impiorum redundat malitijs. Quod verò ascendisse malitiam ait, eam sententiam habet, adeo scelera aucta ab illis esse, vt modum omnem & diuinæ etiam expectationis rationes superauerint, ita vt non vltra expectandum patientissimo & iustissimo iudici fuerit, quo minus aut pœnitentiã Psal.7. & vitæ correctionem indiceret, aut seuerissimũ in pertinaciter impios exerceret iudicium, sicut scriptum est: Deus iustus iudex fortis & patiens, nunquid irascitur per singulos dies. Nisi conuersi fueritis gladium suum vibrabit, arcum suum tetendit & parauit illum, & in eo parauit vasa mortis &c. namq. ascẽdere verbum huius significationis Isai.34. 2.Reg.19. in loco est, vt: Interfecti eorum proijcientur, & de cadaueribus eorum ascendet fœtor, & illud: Insanisti in me & superbia tua ascendit in aures meas. itaque ascẽdere idem quod apud latinos maximo exuperantiæ incremẽto auctum esse significat: qua significationis translatione, & à Latinis scriptoribus, vt à Cicerone in Rhetoricis, vsurpatur, & orationem & sententiam, & inimicitias crescere legimus. sic adeo omniũ generum sceleribus vltra omnem modum affluentes Niniuitæ notati sunt, ita vt malitia eorum ascenderet coram Deo. Quid autem hæc dicendi forma *coram me*, siue, vt Hebraicè legimus, *ad facies meas*, significet, breuibus exponemus; quamquam sententiæ ipsius magnitudo longius multo spatium desiderabat. Imprimis in magna eos offensa apud Deum esse, qui tantis sceleribus & flagitijs ius, fas, honestatemque & pietatis rationes omnes peruertissent. namq. siue in bonum, siue in malum, siue in gratiam, siue in inuidiam hæc oratio *ad facies Domini*, seu, *coram Domino* vsurpetur, rem ipsam vehementer auctam significat: quicquid enim vsq. adeo creuerit, vt ad cælum ascẽderit, atq. ad diuinũ conspectũ vsq. peruenerit, quò vlterius ascendat, non videtur habere. atque hac significatione Nimrot venator robustus coram Dominò & Noë iustus etiam coram Domino dicitur. deinde Psal.9. etiam Dei erga orbẽ vniuersum curam & prouidentiã hæc oratio manifestè arguit, cuius oculos nihil aut fugere, aut fallere, aut latere possit, sicut scriptum est: Iudicentur gentes Psal.33. in conspectu tuo, & vultus Domini super facientes mala, & huiusmodi sexcẽta. Illud autem maximam præter cætera significationem habet, quod ex rerum vsu & sacrorum librorum lectione obseruauimus. quemadmodum à Deo hominum res actionesque omnes suis libris & ponderibus examinentur & perpendantur, atque iusta æquitatis sententia iudicentur, neque aut vsu, consuetudine, aut auctoritate, aut dignitate, aut metu, odio, gratia, aut inuidia, stultáue aliqua opinione diuinum de rebus iudicium corrumpatur. velut humanum persæpe corrumpitur. Etenim non rarò accidere videmus, vt quæ in priuatis & publicis hominum moribus dubio procul mala, inhonesta, atq. iniuriosa sunt, vel quòd assiduo iam vsu peruulgata & cõmunia omnibus sunt, vel quòd à principibus & potẽtissimis hominibus admissa, tamẽ honestis aut leuibus nominibus dissimulẽtur, aut etiã legibus latis & pœnis propositis defendãtur, ita vt cõsuetudinis nomine vitiũ decoris & vis atq. iniuria iuris appellatione dicãtur. contrà etiam simplicitas-

plicitas & virtus vera atque probitas humillimis, aut etiam turpibus nominibus notẽtur, neque cuiquam qui de rebus sapienter iudicauerit, quicquam contra receptas vulgo opiniones, aut contra ea quæ edicto & legibus & consuetudinis cautione firmata fuerint, mutire liceat. nihil autem omnino huiusmodi peruersitatis diuino iudicio purissimo, naturaque sua rectissimo atque simplicissimo accidere potest, sicut scriptum est: Sedisti Psal. 9. Psal. 19. super thronum, qui iudicas iustitiam & iudicia domini veritas iustificata in semetipsa. Hoc modo cùm vniuersus orbis quondam hominum sceleribus & flagitijs opertus esset, atque ea res potentia, tyrannide, atque cõsuetudine minus moleste publicè terretur, aut etiam iucundis, aut honestis, aut præclaris magnitudinis & dignitatis & gloriæ speciebus cõmendaretur: Erant enim homines comedẽtes & bibentes, & nubentes, & nuptui tradentes. quæ verò propter huiusmodi causas admitti soleant scelera quis ignorat? aut admissa his nominibus quotusquisque est qui improbet, & seuerè coërcenda vindicandaq. esse iudicet? sed tamen hæc & quæ ab huiusmodi inirijs profecta sunt omnia à censore & iusto iudice Deo grauissimo illo ignominiæ nomine bhamaz notata sunt, sicut scriptũ est: Corrupta est autem terra coram Domino & repleta est iniquitate, ita autem suis nominibus & censuris singula vt notentur, non ad humanam opinionem aut gratiam, sed ad diuinum potius iudicium reuocanda esse sacris sapientiæ institutis & exemplis docemur. Quamobrem sapientissimus ille Dauid leuitatis & futilitatis summæ ab vxore notatus causæ suæ cognitionem à mulierculis, quas illa iudices constituerat, ad Dei æquissimi rerum æstimatoris conspectũ & faciẽ transtulit. Quàm gloriosus (inquit illa) hodie fuit rex Israël discooperiens se ante ancillas seruorũ, &c. 2. Reg. 6. quam accusationẽ huiusmodi grauissimo principio Rex debilitare exorsus est. Ad facies Domini, qui elegit me potius, quá patrem tuum & quàm domum eius omnem &c. Itaq. illa oratio, *coram Deo*, siue *ad facies Dei*, rei magnitudinem & diuinam prouidentiam, æquamq. atque exactam rerum æstimationem significat. quam ob rem Niniuitarum scelera & si minus fortasse ipsis, à quibus admissa essent, grauia viderẽtur; diuino tamẽ iudicio grauissima etãt, & quæ vel maturã pœnitentiã, vel celerẽ pœnã postularẽt. namq. à Zamei Ninia Semiramidis filio triginta quatuot Assyriorum reges ad Ionæ ætatẽ vsq. numerantur, quos Niniæ exemplo molles, & præter regiá dignitatẽ multarũ deliciarum fuisse, historici scribunt, sed vltimũ Sardanapalum virum muliere corruptiorẽ dicunt, cuius regiam Niniuẽ fuisse Herodotus est auctor. facilè autẽ populus, maximè verò is in quo rex habitat tegis & principum luxuria, aut segnitie & socordia, aut studiorũ imitatione ad maxima flagitia corruptus dila Prouer. 30. bitur. Terram enim cõmoueri & tremere regnante seruo in sacris & antiquis prouerbijs est. neq. vllá esse certiorẽ aut magis propriá regij officij peruertendi causam, quàm si rex Prouerb. 21. vino, & libidinibus luxurijsque diffluat. Igitur Ionas cùm Deum pœnitentibus placatu facilẽ cognosceret, atq. se non perdendi sed reuocandi atq. corrigendi causá mitti intelligeret, Israëliticarũ rerum studio impositũ munus subterfugere atq. diuinum consilium morari cupiens animo & cogitatione, atq. omni conatu & opera locũ ad exulandũ sibi cõmodissimum & remotũ delegit, eamq. rẽ protinus adornabat, neq. quid retro fieret, laborabat, & dũmodo se huic Niniuitarũ salutis negotio subtraheret, an alter præficiẽdus esset, minimè curabat. Qua in re illud considerare operæpretiũ est, facilè à vatibus intelligi gẽtes ad resipiscendũ, atq. ad fidẽ diuinis legationibus habendã, multò esse quàm Israëlitas animo prõptiores, facillimeq. illis de diuino iudicio persuadendũ esse, sicut & re ipsa euenit; vna enim vix plenè obita legatione Niniuitæ scelerum pœnitẽtia ducti ad bonã frugẽ sese recepère. quã rẽ & Christus Iudæis exprobat: Viri Niniuitæ surgẽt in iudicio cũ generatione ista, & cõdemnabũt eã: quia pœnitentiã egerũt in prędicatione Ionę, Matth. 12 &c. Hanc aũt rem animo à Vate cogitatã fuisse, ipse tandẽ suo loco manifestè declarabit.

Et surrexit Ionas vt fugeret in Tharsis à facie Domini, & descendit in Ioppem, & inuenit nauem euntem in Tharsis, & dedit naulum eius, & descendit in eam, vt iret cum eis in Tharsis à facie Domini.

¹ CELEBERRIMA quondã atq. omniũ aliarum nationũ frequẽtissima & felicissima Phœnicibus nauigatio fuit, quos & primos & antiquissimos eius artis inuẽtores fuisse, ab vniuersis ferè auctoribus traditur. hi enim maritima loca incolẽtes & cõmoditate & assiduo vsu atq. studio trãsmarina negoria cõficere & mercaturã quæstuosissimã hoc modo facere potuère, atq. hac oportunitate & suarũ gẽtiũ colonias in Gręciã, in Italiã, & Africã

deduxêre, ficut fcriptum eft: Filij Iauā Elissa & Tharsis & Chetim & Dodanim, de quibus coloniis alio in loco dicemus. Tharsis autem eam Africæ partē vbi Carthago olim fuit, portu & maximo emporio celeberrimam, atq. inde ad Oceanum vfque porrectam mediterranei maris oram dici, productis ex facra & peregrina lectione argumentis alias docebimus Deo votis noftris annuente. Igitur in Africam commigrare dum cogitaret Ionas, Ioppem Hebraicè IAPHO, noftro tempore Iaffa dictam vrbem Syriæ antiquissimam & tutissimo portu celebrem adiuit, de quo fæpe in facris & in prophanis fcriptoribus mentio fit, ad quem portum quæ reftituendo templo commoda ligna à Tyris cæfa aduehebantur, appellebant. Omnis autem hæc omnium figillatim rerum narratio quòd Vates furrexerit, quod fugere in Tharsis conftituerit, quòd in Ioppen defcendens oblatam fibi opportunè nauē cōfcenderit, quòd mercedē pro vectura atq. pro omni cōmeatu, ante etiā, quàm abfoluta effet nauigatio, perfoluerit, eò pertinet, vt certo deliberatoq. cōfilio & magno etiā ftudio ea Vati fuga parata fuiffe intelligatur, quē neq. in via, dū in Ioppem defcenderet, neq. dum maris difficultatē cognofceret, quæ nemini non formidolofa eft, aut temerè adiri folet, neq. dum fumptū fibi ad eā rem faceret, neq. dum naui cōfcenfa nauigare inciperet, propofiti pœnituit, fed neq. dū periculum etiā illi effet neceffariò adeundum, vt ftatim res ipfa declarabit. Operæpretiū autē erit locum hunc diligentius excutere, & Vatis in hac re confilium atq. inftituti rationē exquirere. nā neq. vir hic tam rudis tamq. ignarus rerū, tam expers confilij aut ingenij erat, qui vllas in toto orbe latebras effe putaret, in quibus fefe diuino è confpectu euolans occultare poffet. fiquidē pro-
Psal 71. phetico fpiritu auctus ignorare minimè id potuit, quod ex facris carminibus vel fæpe in
„ tēplo decātatis vel imperitiffimo cuiq. de media plebe peruulgatū fuerat. Benedictum
„ nomen maieftatis eius, & replebitur maieftate eius omnis terra; & dicat omnis populus,
Psalm. 138. Amen. & quod à Pfalte eft elegātiffimè dictum, cuinā Ifraëlitarum effe potuit ignotum.
„ Quò ibo à fpiritu tuo, & quò à facie tua fugiā? fi afcēdero in cælum tu illic es, & fi defcen
„ dero in infernū ades, fi fumpfero pēnas diluculo, & habitauero in extremis maris, etenim
„ illuc manus tua deducet me, & tenebit me mirabiliter dextera tua. nedum celeberrima & hominibus frequentiffima loca, qualis Tharsis fuerat, Vatē, neq. homines ipfos latentē occultare creditur. Igitur nō diuinū confpectum, hoc eft prouidentiā Ionas fugere cogi-
Psal. 73. taffe dicēdus eft. Quoniā verò interpretes quofdā in hoc loco explicādo nimiū ingeniofos
„ effe video, quofdā verò difficultatis laqueos declinātes, nihil omnino de hac re dicere, ne-
„ que horū filentiū neq. illorū cōpofitam in fpeciē orationē, fed noftrū planè propofitū vr-
„ gere placuit: vt ex ipfis facris literis explicandarū rerū rationes petamus, id autē quo fimplicius & breuius, eo cōmodius factum iri arbitramur. Igitur ex multis fignificationibus, quas nō fine certa quadā fimilitudine hæc oratio ante confpectū aut faciē Domini habet, vna eft, quæ ad prophetas atq. huius generis diuini confilij miniftros refertur, qui quādiu officio funguntur fuo, ftare ante confpectum domini dicuntur, quòd diuino numini & fpiritu fefe illis infinuanti fidem promptam expofitamq. præbeant, faciliq. ac libenti obfequantur animo, ita in fufcipiendis & transfigendis negotijs diuini confilij & voluntatis egregiè fideles fefe miniftros præbeāt. atque hanc fententiam non folùm re ipfa, fed ora-
4. Reg. 5. tione etiam nobis Helifæus expofuit: Viuit Dominus ante cuius faciem fto, quòd nō ac-
„ cipiam &c. Ad hanc etiam fententiā illud pertinet quod de Cain fcriptum eft. Et egref-
„ fus eft Cain à facie Domini, quā fuo loco Deo deducente explicabimus. atq. hæc res hūc Ionæ locum facilè apertum exploratumque reddit. quem locum Chaldaicè fic legimus. [*vt fugeret ad mare potius, quàm prophetaret in nomine Domini.*] Namq. in hoc negotio atq. in Niniuitarū caufa Vatem Dei voluntati & officio fuo deeffe voluiffe oftendit, atq. hoc confilio non modò folum vertere, fed ad aliud etiā ftudiū vehementer à vaticinij rationibus alienum fefe transferrè cogitauit. Mercaturam enim facere, atq. eam negotiorum & rerum confuetudinem exercitationemq. capere, non cum prophetico folùm munere, fed cum omni fapiētiæ ftudio, cū omni liberali arte vehementer pugnat, cùm cupiditas, cui nihil fatis eft eorum qui huiufmodi vitę genus fequuntur, animos occupet totos, vt neq.
Ezech. 27. bello etiā ad res fuas defendēdas habiles effe finat, vt apud Ezechielē de Tyrijs eft. Quòd verò hoc ageret Ionas, argumēto eft nomē Tharsis ftatim principio cōfilij indicati appellatum, ad quē locum cōmigrare in animo ftatuerat fuo: nāq. Tharsis, vt diximus, merca-
Ierem. 10. torum & negotiatorū celeberrimus cōuentus, & maximū totius Affricæ emporium erat.
„ quam ob rem naues Tarsis in ea fignificatione antonomaticè appellantur, quòd pretiofiffi-

ſiſſimarum rerum commercium eo in loco eſſet, ſicut ſcriptum eſt: Argentum inuolutum (Ezech 27.) de Tharſis affertur, & apud Ezechielē: Carthaginēſes negotiatores tui à multitudine cunctarum diuitiarum argento, ferro, ſtanno repleuerunt nundinas tuas. & ſicut noſtra ætate quicunque Ophiren ſiue Perienta naui aduehi dicitur, is aurum petere ſolo nauigationis & loci nomine audito arguitur, ita olim Tharſenſis nauigatio quam ob rem ſuſciperetur facile cognoſcebatur. Eius autem nauigationis & cauſæ frequens in ſacris (3. Reg. 10. 2. Paral. 9.) libris mētio eſt. namq. claſſem Salomonis regis vna cū Hyrā Tyrij claſſe tertio quoq. anno cum mercibus & oneribus eò commeantem aurum, argentum, ebur & ſimias & pauos aſportare ſolitam legimus. Neq. verò incredibile videri debet huiuſmodi conſilium Ionæ in mentem veniſſe, vt à facie Domini fugere apud ſe ſtatuens, hoc eſt iniūcto ſibi muneri & officio deeſſe, hæc omnia fuerit molitus. namq. diuinus vaticinij ſpiritus non ita humanos animos afficit, vt cogat etiam inuitos & repugnantes velut iumenta qua velit impellat & agat, ſed vel ſi maximè illis mentem aliquam inijciat, vel oratione aut monito imperet, liberas tamen homini cogitationes & conatus relinquit, ita vt ſi non perficere, tamen velle & cogitare, & conari aliquid contra diuinum conſilium poſſint: atque in ea re Vatis obſequium ſpectari & meritum conſtare poteſt, quamuis durum, quamuis viribus ſuis impar impoſitum onus, tamen neque inuitus, neque coactus, ſed obſequutus tandem ſumma religione & fide ſubeat, & cum diuino auxilio perferat. Itaque quam in ſeruitutem vates veniunt, non obedientia fracti animi & abiecti, & arbitrio carentis ſuo eſt, ſed qualis à pio, fideli, & conſtanti animo preſtari poſſit; cui tamen ſi collibitum fuerit, deeſſe poſſint. Libera igitur voluntate diuina imperia vel revereri & exequi, vel auerſari poſſunt. Cùm enim Baalam ſeſe ab ea ſententia non eſſe dimouendum, cuius rationes numen ſuggereret, profeſſus eſſet, tamen auaritia corruptus aliam tandem rem egit. Poſſunt igitur vates, quorum liberæ (vt diximus) cogitationes ſunt, Dei voluntati obedire & parere, aut rurſus etiam deeſſe, ſi velint. neque enim ira afficiuntur, vt brutorum more impellantur, ſed vt libertatis retento iure iubeantur. qua in re & obſequium & religionem & fidem animique conſtantiam & fortitudinem, aut etiam inobedientiam, infidelitatem, timiditatem & pertinaciam experiri eſt: ita fit vt vaticinandi ſpiritus ſine libero & certo ipſius Vatis motu agere non conſueſcat, ſicut ſcriptum eſt: Dominus Deus aperuit mihi aurem, & ego (Isai. 50.) non contradico; retrorſum non abij. cuius planè ſententiæ illud eſt: Et ſpiritus prophetarum prophetis ſubiecti ſunt. (1. Corinth.) Poteſt quidem Deus infidelem miniſtrum, negligentē atq. onus detractantem aut ab ordine recedētem officiumq́. deſerentē ſuum vel oratione & monitis, vel minis, aut terroribus, vel pœnis etiá ad ſanitatem, atq. officij fidē reuocare, & ad ſententiá conditionesq́. ſuas aliis modis perducere. cuius rei exēpla in Moſe, Helia, Ieremia & Paulo expoſita ſunt. Poteſt obſtinato animo aut ſtulta mente ab officij fide & dignitate deficientes punire atque etiam perdere: cuiuſmodi Balaamus, & ille alter quem à legatione ex Bethel redeūtem leo dilaniauit, exitus habuerunt. vt verò nolente & repugnāte animo à Vate res agatur, nullum huiuſmodi aut diuini conſilij aut facti nobis (Acto. 9.) hactenus exemplum cōtigit. etenim vox illa diuina, Durum eſt tibi contra ſtimulum calcitrare, illam in electi & correpti etiam miniſtri orationem obedientiæ religionis officijq́ teſtem deſiderat, Domine quid me vis facere. Atq. de Ionæ conſilio & ſententia, de vatum libera cogitatione, de diuina in eo onere imponendo voluntate, & agendi aut impellendi ratione & modo, & de toto hoc genere ſatis pro interpretandi anguſtiis dixiſſe videmur. Nunc verò deinceps quemadmodum Deus conſilia ſua ad deſtinatos exitus prouehere ſoleat, illuſtre admodum exēplum intueamur, vtq́. nulla rerum natura pręter hominum genus ſit, quæ Dei dicto & nutu parentē promptiſſimamq́. ſeſe non præbeat, cùm tamen homines hoc genere cæteris omnibus rebus præſtare anteireq́. oportuiſſet.

Dominus autem miſit ventum magnum in mare, & facta eſt tempeſtas magna in mari, & nauis periclitabatur conteri.

MAGNA & copioſa eſt de diuinis miraculis, de ſignis, portentis & prodigiis, de omni huius generis natura & ratione diſputatio, & quæ pars hunc locum attingit, integram profecto tractationē, iuſtumq́. opus deſiderat, quam nos in aliud cōmodius tēpus conſultò differimus, illud ad hanc rem tantū dixiſſe contēti, ſolere ſępenumero Deum iiſdē illis rebus in mirabilium oſtentorū, & prodigiorum edenda ratione vti, quæ res ſecundū naturá alias ſine miraculo eſſe conſueuere, vt pluuijs, fulgetris, tonitruis, ſolis, luminariūq. obſcu-

rationibus & affectionibus, alijsq́. plurimis huiusmodi tẽpestatibus, quarũ tametsi genus secundum naturam est, existendi tamen ratio, oportunitas, cómoditas & modus præter certam naturæ obseruationem mirabile aliquod ostẽtum prodigiúq́. arguit. cuiusmodi nobis exemplũ hoc in loco proponitur, quo diuina præsentia nõ solũ Ionæ fugiẽti, qui diuinas res probè edoctus erat, sed nautis etiã atq; alijs vectoribus declarata est, & Vates ipse correptˀ a sentẽtia & proposito deterritus, atq. ad religionis obedientiã est reuocatus. Multas esse secundũ naturã causas, quamobrem procellæ tempestatesq́ue in mari concitẽtur, & qui de his rebus scribũt, docuẽte, & nauigãdi peritissimi, quales olim Phœnices dicti sunt, cognouẽte: aut enim conceptus intra maris penetralia aër, dum exitum quærit, liquidam & mobilem naturam, quoad eruperit, conturbat, atque etiam donec totus efflauerit, exagitat; aut à terra incumbens ventus, aut temporis importunitate immoderatè excitatus vi atque impetu mare agitat & turbat. huiusmodi aliæ causæ sæpe à peritis spectatæ sunt: quarum certæ etiam præsagitiones & præsensiones nautis sunt, quibusdam multo, quibusdam paulo antequam tempestas veniat. namque imbres, nimbos, procellas, cæterasq́ue tempestates, vel temporum varietates, cæliq́ue mutationes, vel quarundam animantium voces, aut obseruati motus, vel huiusmodi aliæ indicant res. quæ omnia in nauticarum rerum scientia continẽtur, & præcaueri nonnunquam posse, & effugi, ratio ipsa, & assiduum experimentum docet. nemo enim ferè est, qui tutam hyeme nauigationem non esse nesciat, certis etiam tẽporum & cæli mutationibus futuram

Acto.27. tempestatem quidam præsentiunt, sicut scriptum est: Multo autem tempore peracto, &

» cùm iam nõ esset tuta nauigatio, eo quòd ieiunium iam præterijsset &c. Quæ verò præter omnes eas causas, quas communes & exploratas dicimus, atque etiam præter omnem signorum & iudiciorum obseruationem, præter temporum etiam & cæli rationes, repentina aliqua vis & tempestas immoderata mare perculerit, eam diuinitus atque secretiori alia & mirabili causa venire facilis cóiectura est. Huiusmodi autem ineuitabilem omnino præsensione procellam, quæ Deum certum auctorem indicaret, in eam maris partẽ, qua Ionas nauigabat, incubuisse, hæc oratio indicat. [*Dominus autem misit ventum magnum in mari.*] Vel ipsa inexpectata & repentina venti vis, quanquam modica fuisset, tamẽ diuinam causam arguere potuit, nedum quę immoderato atque nimio impetu subitò inopinátes oppresserit. quod autẽ ab irato numine illa procella esset, præterquam quòd nulla certa secundum naturam vel causa, vel præsagitione esset excepta, illud etiam confirmabat, quòd neque cæli mutatione, neque nubium aut imbrium, neque temporum vicissitudine aliqua, sed vnius tantùm venti repentina & immoderata vi premerentur, qui non solum mare agitaret & vehementissimè turbaret, sed multo etiam fortius & certius nauẽ ipsam iactatã vexaret, vt eorum qui veherentur, noxam & culpã vlcisci velle ostenderet. [*Et facta est tempestas magna in mari, & nauis periclitabatur conteri.* Hebraicè est. *Et nauis putabat sese rumpendam.*] Eleganti metonymia maximum & certissimum naui periculum & metum iniectum fuisse ostẽditur. Etenim optimè instructa & ornata nauis, qualẽ esse oportuit, quæ à Phœnicibus ad Pœnos, magnis & pretiosis mercibus onusta, nauigaret, cùm nullis adhuc scopulis aut littori vicina esset, vnde periculum timeret, nondũ longa & diuturna tempestate fatigata, non solùm maris æstu absorberi & mergi, sed vel vna tantũ instantis venti vi frangi metuebat: quę res præcipuam quãdam & in numine iram, & in vectoribus culpam, quamobrem hæc paterentur, indicabat. Eam enim esse aliquãdo sceleratorum & impiorũ diuinitus petitam pœnam, non solum diuinæ, sed humanæ etiam sapientię documentis didicimus, vt horribili naufragio vnà cum ijs, qui simul nauigant, pereant, atque à terra producti, seuerissimis Dei satellitibus, mari, procellæ, turbini, ventis, tempestatique traditi, horrendo prius timore acti, rebus omnibus suis, atque terribili mortis genere, nisi oportuna ratione numen placauerint, mulctẽtur, sicut scriptum

Psalm. 106. apud nostros est: Qui descendunt mare in nauibus, facientes operationem in aquis mul-

» tis, Ipsi videtũt opera Domini, & mirabilia eius in profundo. Dixit & surrexit spiritus pro-

» cellæ, & exaltati sunt fluctus eius, ascẽdunt vsque ad cęlos, & descẽdunt vsque ad abyssos,

» anima eorũ in malis tabescebat. Turbati sunt et moti sunt sicut ebrius, & omnis sapientia eorum deuorata est, &c. & apud exteros: *Vetabo qui Cereris sacrũ Vulgarit arcanæ sub*

Hor.lib.3. od.2. *ijsdem Sit trabibus, fragilemq́ue mecum Soluat phasellum, Sæpe Diespiter Neglectus incesto addidit integrũ, Raro antecedentem scelestum Deserit pede pœna claudo.* Igitur tẽpestatis repentinus atque immodicus impetus, nullis ante notis atque indicijs factus, diuina causa facilè

nautis

nautis arguere potuit, quæ graui supplicio ipsos ob commune omniū, vel cuiuspiā priuatū scelus afficere pararet. quòd autē hanc cogitationē continuò consequitur, singuli vel maleficiorū conscientia vel proprio periculo stimulati numinis, cuius certa & præsens agnoscebatur vis, timore atque religione perterriti contremere cœperunt, atque ad eam vim & naturā precibus & votis placandam, quæ vnica & maxima ad salutem via credita est, omnē curā, solicitudinē, & studiū contulēre. Hæc aūt res illa breui oratione significatur:

Et timuerunt nautæ.

NVLLA res impiorum & eorum qui diuinam naturam negant, & sceleratorū hominum animos vehementius mouet & terret, quàm repentinus ventorum, tempestatū & turbinum fragor, qui vel in terra, nedum in mari versatos, non solùm metu & pauore exanimat, sed impias de Deo sententias mutare atq. consilia omnia vitæq. instituta, & peruersas rationes improbare cogit, quòd qui toto hoc pulcherrimo mundi spectaculo optimi Dei præsentiam & numen aut non cognoscunt, aut parum piè interpretantur, his quæ in sublimi fiunt, rebus perterriti seueritatem & vim vel inuiti fateantur. Quamobrem super pennas ventorū Deus ambulare à Vate dictus est. atque huiusmodi multa ex- Psal.104. empla & in sacris & prophanis auctoribus obseruantur, multæ etiā & grauissimæ de hac re sententiæ extant, quæ grauissimum de diuina natura & virtute testimonium tempestatibus asscribunt, vt, Vox Domini in virtute, Vox Domini in magnificentia. Vox Do- Psal.28. mini super aquas, Deus maiestatis intonuit, Dominus super aquas multas. Vox Domini » confringentis cedros: & confringet Dominus cedros libani. Vox Domini concutientis » desertum, commouebit Dominus desertum Cades, & reuelabit cōdensa, & in tēplo eius » omnes dicent gloriam. hæc à vate pijssimo de hac re decantata sunt; ab impiæ autem quondā sectæ professore, sed consiliū sententiáq. oportunè mutāte illud est celebratum.

Parcus Deorum cultor & infrequens, Hor.lib.1. od.34.
Insanientis dum sapientiæ
Consultus erro, nunc retrorsum
Vela dare, atque iterare cursus
Cogor relictos. namque Diespiter
Igni corusco nubila diuidens,
Plerumque per purum tonantes.
Egit equos, volucremque currum,
Quo bruta tellus, & vaga flumina
Quo styx, & inuisi horrida Tænari
Sedes, Athlanteusq. finus
Concutitur. valet ima summis
Mutare, &c.

Huius autem generis timorem, hoc est, religionem quandam erga diuinam naturam supplici mente susceptam illud verbum significat, *& timuerunt.* Namque verbum Hebraicū, cui latinum hoc respondet, id quod diximus frequētissimè indicat, vt: Timuerunt obstetrices Deum &c.&: Qui timuit verbū Domini de seruis Pharaonis fecit cōfugere seruos Exod 1. suos, &c. Nautas verò timuisse ait, quò magnam & certam timendi causam ostenderet. namque vt vectores alij, aut qui tum primū mare tentauissent, aut qui minus tēpestatibus essent assueti timerēt, nō perinde magnū aut nouū procellæ genus argueretur, ac si timor & religio eorū animos occuparet, qui nauigandi scientia & assiduo vsu, qualis ac quanta illa tēpestas esset, & ad quam causam pertineret probè intelligere potuerūt, cùm nullum aliunde aut ab arte, aut à propria virtute & industria certū iam subsidiū sperari posset, ad supplices preces atque ad vota ad placandum Deum cōfugere, certissimū consilium fuit, vt in huiusmodi maximis rerū, tēporumq. angustijs semper fieri à mortalibus solet, sicut scriptum est: Turbati sunt & moti sunt sicut ebrius, & omnis sapientia eorū deuorata est. Psal.106. Et clamauerunt ad Dominum cùm tribularentur, &c. & apud exteros. *Non est meum si mugiat Africis, Malus procellis, ad miseras preces Recurrere, & votis pacisci, &c.* Sed quanquā sapientissimum consilium in desperatissimis rebus sit ad preces atq. religionis rationes recurrere, & vltra humanam industriā, quantacunq. illa esse possit, diuino potissimum præsidio & ope niti; tamen certa veri numinis, cuius auxilium imploretur, notitia carere, maxima in eo genere frustratio est, & maxima fallacia pro vero Deo falsa & mendosa Deorum nomina inuocanda & colenda suscipere, quæ quamuis cōtinuis horis & diebus appellentur, tamen non magis exauditura sint, quàm Baalim illi à toto sacerdotum collegio à mane vsq. ad meridiem inuocati, de quibus scriptum est: Et non erat vox, nec qui 1.Reg.17. responderet. De huiusmodi inani suscepta religione illustris illa à diuino Vate celebratur » sententia: Dominum nō inuocauerunt, illic trepidauerunt timore vbi non erat timor: » Psal.13. hoc est quod subiuncto ijs, quæ dicta sunt, versu narratur.

Et cla-

Et clamauerunt viri ad Deum suum. Hebraicè est. *Et clamauerunt vir ad Deum suum.*

NOMEN *vir* Hebraicè aliquando pro latino distributiuo, singuli, aut vnusquisq. vsurpatur, vt in illo exéplo etiam docemur: Nunquid Sion dicet, vir & vir natus est in ea? & in
Prouerb.12. doctrina sua cognoscitur vir. Ex varijs autem gentium nationumque exterarum familijs fuisse eos, qui in naui erant, quibus sese Ionas solus ex Israëlitarum religione socium addidisset, hæc oratio arguit. Varia enim Deorum nomina publicè & priuatè ab alijs atque alijs nationibus culta olim fuisse, nemo est qui ignoret. Vnusquisque igitur aut patrij aut familiaris sibi, aut certi ad rem quampiam numine & tutela valere crediti Dei fidem &
2 Paralip.10. opem implorabat, vt Tyrij Herculem suum, Palæstini Dagonem marinum Deum, Pœni
Syll.Italicus, Herod.li.4. si qui in naui essent, Solem, Lunam, aut etiam Neptunum inuocarét, aut quempiam aliú qué priuata religione vnusquisque coluisset. Hæc autem in tanta angustia miserorum & afflictorum nautarum prima cura fuit; deinde etiam illa altera, vt instanti procellæ, cùm contendere non valerent, quanto possent minori incommodo cederent, hoc est, vt mercium & rerum suarum iactura facta animas saltem eriperent, & conseruarent. namque in miserrimis rebus id quod miserum minus fuerit, est eligendum.

Et miserunt vasa, quæ erant in naui, in mari, vt alleuiaretur ab eis.

VASORVM nomine omnis supellex, atq. omnia arma & instruméta, ad quemcunq. pertineant vsum, Hebraicè dicuntur, vt vasa belli, vasa nauis, vasa domus, &c. Antiquum autem & vetus nauigantibus est, in maximis & turbulentissimis tempestatibus rerum, quæ vehuntur, iacturam facere. Cuius consilij duplicé fuisse causam intelligimus, alterá quæ ad naturæ rerú, alteram verò quæ ad religionis rationé spectet. Namq. alleuata onere nauis ventorú vim diutius & cómodius ferre, & vt maris fluctibus quominus absorbeatur, superare posse putatur. pondus enim si nimiú fuerit, & mole sua premit, & allidentes fluctus ventique impetum aut ad frangendum, aut ad mergendum adiuuat. quamobrem commodè alleuata nauis, & impellenti vento cedens procellam facilius decurrit, & efferuescentibus æstu vndis leuius innatat, ac velut suspensa rapitur, sicut scriptum est:
Act.27. Cumque arrepta esset nauis & non posset conari in ventum, data naui flatibus ferebamur. Valida autem tempestate iactati, sequenti die iactum fecerunt, & tertia die suis
,, manibus armamenta nauis proiecerunt, &c. Illud etiam huic causæ accedit, quòd cùm huiusmodi calamitates sibi diuinitus allatas mortales intelligant, quéadmodum minori incómodo id periculum effugi possit, consulere solent, & qui plures esse deos putauère, atque similes illis cum nostris animorum perturbationes, iram, cupiditatem, & huius generis alia asscripsère: in huiusmodi temporú procellis & magnis periculis Deos muneribus placandos aut donis demulcendos, aut votis conciliandos, aut ad rerum communicationé inuitandos esse arbitrati sunt, quòd ab illis huiusmodi quippiam tantis periculis exigi & postulari interpretarentur. alij verò qui de diuina natura sapientius sentirent, maximum hominibus à Deo malum non sine ipsorum culpa infligi credidère: eam verò culpá, qua possit commodiori ratione, expiádam esse statuère nulla auté facilior & commodior, nulla minus misera ratio visa est, quam si vltra preces & vota, res etiá & merces iactarentur, vt quamuis grauissimo damno grauissimum malum, hoc est acerrimú mortis genus commutare contingeret. deinde si quid in rebus ipsis malè partum aut furto, aut sacrilegio, aut dolo ac fraude, aut alia denique mala ratione constaret, quod non solùm res alias, sed dominos & vectores ipsos, ipsumque locum nefaria contagione contaminare posset, id totum de medio sublatum, & diuinæ iræ & cómuni malo modú statueret. Sunt autem plurima huius vniuersi generis apud antiquos & exteros auctores exempla, multæq. sententiæ, ex quibus hanc rationé explicare liceat, vt illud:

Non est meum si mugiat Africis malus procellis, *Ad miseras preces decurrere & votis pacisci,*
Ne Tyriæ Cypriæque merces Addant auaro diuitias mari, *Tum me biremis præsidio scaphæ,*
Tutum per AEgeos tumultus Aura ferat geminusque pollux. & illud etiam:

Cùm plenus fluctu medius foret alueus, & iam
Alternum puppis latus euertentibus vndis
Arboris incertæ, nullam prudentia cani
Rectoris conferret opem, decidere iactu
Cœpit cum ventis.

Hæc eadem cogitatio, hoc consilium quicquid in se

sapientiæ

sapientiæ habeat, ad nostrã vsque ætaté permanauit, vt in turbulẽta tẽpestate non solùm oneribus & grauissimis quibusq. mercibus iactis nauis alleuetur; sed iniecto etiam auro, aut annulis, aut gẽmis, aut alijs exigui ponderis, magni tamẽ pretij rebus procella sedãda procuretur, vtramq. verò hanc cogitationem cùm eam quę ad naturæ, tum eam, quæ ad religionis rationem refertur, in nautarum animis versatam fuisse, hæc oratio indicat. [*Vt alleuiaretur ab eis*. Hebraicè sic: *ad alleuiandum desuper illos*.] non modò enim nauim onere, sed se etiam culpa & noxa, aut huiusmodi mala ratione pressos in periculum venisse credebant, quòd nisi rerũ ipsarum deuotione & deprecatione vitarẽt, subire necessum foret. At verò Ionas, cui periculis omnibus & morte etiam potius, quàm delato sibi legationis ad Assyrios munere fungi certum deliberatumq. erat, aliam omnino rem agebat: neq. enim aut suarum rerum, aut suæ sociorumque saluti vel industria, vel consilio, vel precibus & votis consulebat, sed quorsum ea tempestas euaderet securus

Descendit ad interiora nauis & dormiebat sopore graui.

ITER, quod non tam diuitiarum & mercaturæ cupiditate, quàm fugiendi studio cõstiterat, insistere & cõficere aut perire cupiens, ingenti animi mœrore oppressus ab omni aliorum hominũ consortio & cõspectu sese subtraxerat, atque in penetralia nauis descendens eorũ more, quibus graui aliqua cogitatione affectis languidi artus sopore obtuũtur, *dormiebat*. neq. enim leui somno, sed grauissimo sopore vsum eum intelligimus, quali & Abrahamum somno oppressum legimus, cuius sopito corpore animus vigilabat. Huius- Genes.15. modi à nobis descriptus & indicatus sopor, Hebraicè dicitur *Thardema*, רדם quo in loco operæpretiũ cogitare est, quantũ certus, deliberatus, aut potius obstinatus hominis animus progredi possit, vt neq. vlla suæ aut sociorũ salutis cura ab instituto reuocetur, & qui sibi ipsi non cõsulit, quàm cæterorum habere soleat rationem: atq. etiam boni gubernatoris imaginem intueri licet, qui de se, atque de suis, quos vehendos susceperit, solicitus omnia tentat, omnia curat & peruidet, omnia experitur, ne qua aut negligentia, aut culpa in cõmuni periculo laboretur. Huius enim, qua Ionas vtebatur, nauis & nautarũ magister, siue dum eius viri etiam operam inter alios requisitam desideraret, siue dum omnibus nauis partibus solicitus consuleret, cùm vnum ex omni vectorum numero stertẽtem offendisset, homini languorem & soporem exprobrans in commune consulere suadet.

Et accessit ad eum gubernator, & dixit ei, quid tu sopore deprimeris?

ADMIRANTIS hominis & importunam securitatem accusantis oratio est. Quid, Psal.77. inquit, vel tantæ præ aliis securitatis vel segnitiæ es, qui solus in tanta temporum rerumq. perturbatione, in communi omnium periculo, alijs & de se & de te etiam solicitis, tamẽ grauiter dormias; siue enim securus istud agas, negligentiæ est, quæ virum bonũ minimè deceat; siue mœrore & timore oppressus dormias, nihil tamen ex isto somno commodi experiri poteris. etenim grauissimis & turbulentissimis temporibus vigiles obniti, non segnes & fracto animo cedere oportet, quin potius omnia experiri, nam industriam & diligentiam felicitas comes sequitur, maximè cùm nobis res non cum ventis & mari, sed cum numinibus ipsis est, quorum ira magis, quàm temporum tempestate vexamur. Oportet autem te omnem etiam operam in placando numine ponere: neq. enim aliam ad salutem viam nobis muniri posse existimamus. ergo

Surge & inuoca Deum tuum, si fortè recogitet Deus de nobis, & non pereamus.

CREDIDERAT gubernator aut Dei, quem Ionas colebat, virtute & numine præ cæteris præstanti, aut ipsius hominis etiam gratia & magno merito fieri posse, vt cõmune omnium periculum deprecarentur, si verò illius precibus impetrari contingeret, tamen Vatis negotium & diuinum cõsilium non ita apertum expositumque cæteris esset: neq. enim hac in re Vatis, sed suam causam à Vate desertã Deus tueri voluerat. qanquam aũt plures esse dij gentibus putabantur, non tameu pari oẽs vbiq. virtute & facultate pollere credebantur: etenim ei plurimũ deferri solebat, cuius præsentissimam & maximã iuuãdis mortalibus vim experiri contigisset. Hanc autẽ gloriam sibi semper Deus cæli, & terræ in omni de diuinitatis rationibus certamine & periculo hanc laudem vendicauit, vt cæteris omnibus & si diuinum nomen falsò asscriberetur, nullum tamen certæ virtutis aut facultatis numen attribui iure posset. cuius sententiæ illud est: Quia ego cognoui quòd „ magnus est Dominus & Deus noster præ omnibus dijs, omnia quæcũq. voluit Dominus „ fecit

fecit in cælo, & in terra, in mari & in omnibus abyssis. Præterea illa etiam omniū gentium quæcunq. sapienter & cōsideratè de rerū natura existimauêre, firma & constans assensio fuit, quosdā esse homines qui præ cæteris ob pietatē & virtutem apud Deum merito & gratia valerent, vt Noë omniū gentiū pater, qui gratiam apud Deum inuenisse dicitur, cuius merito omni familiæ in communi diluuione fuerit. Et Lot Moabitarum & Ammonitarū parens patrui Abrahami gratia à Sodomorum incendio vnà cum filiabus est liberatus. Eandē aūt salutis conditionē virginum sponsis, nisi resipuissent, manere potuisse ex sacris oraculis accepimus. Paulo etiam nauiganti omnium vectorum & sociorū animæ condonatæ sunt. Hanc etiā sententiā sibi ex antiquo receptā exteri etiā auctores retulêre.

Hinc bellum lachrymosum, & miseram famem,
Vestemque à populo & principe Cæsare in
Persas atq. Britannos *Vestra motus aget prece.*

Huiusmodi quiddā experiri gubernator cupiebat, videlicet egregiā quandā in Iona pietatē & innocentiā, quæ propitiū sibi Deū reddere posset, vel eximiā atq. summā in Deo, quem ille coleret, virtutē, vt quæ alij vel præstare nollent vel nequirent, solus ipse præstaret, vel vtriusq. etiam rei simul & hominis innocentiæ, & Dei illius præstantiæ periculum in tanta calamitate facere, vbi cæterorum neque hominū preces valebant, neq. deorum voluntatis aut virtutis, aut misericordiæ argumentum vllum apparebat. Deus tamen in hac re numen imprimis suum, prouidentiam, virtutē, & iustitiam nautis probare, & Ionæ etiam contumaciam publicè arguere & consilium frangere suumque efficere parabat. Igitur vbi nautæ nullum neque in precibus & nuncupatis votis, neque in arte & industria atque opera sua tempestati, quam diuinitus venisse intellexerant, remedium inuenissent, maius aliquid & grauius esse, quamobrem vexarentur, suspicati sunt; cùm neque precibus neque rerum suarum deuotione numen illis placaretur, sacrilegum quempiam aut scelestum in ea naui esse putauerunt, cuius non res, sed anima in statera postulata tanto omnium periculo efflagitaretur. quod quemadmodum declinarent, prouidendum esse certissimè alioqui perituris, nisi vnius deuotione & supplicio nauis à sceleris vestigijs expiaretur. namque nocentis & scelesti hominis causam contubernalibus cæteris infestam & periculosam esse, & secretioris sapientiæ documentis, & doctrina institutisque atque opinionibus gentium
Ezech. est peruulgatum, sicut scriptum est: Et corruent fulcientes Ægyptum, & apud exteros:

Vetabo qui cereris sacrū vulgarit arcanæ sub ijsdem *Sit trabibus, fragilemq. mecū soluat Phasellum,*
Sæpe Diespiter neglectus incesto addidit integrum, Et illud:
Pallas ne exurere classem
Arginûm, atque ipsos potuit submergere ponto
Vnius ob noxam & furias Aiacis Oilei?

Eius verò rei indicium & iudicium sorte iacta diuino consilio permittendum esse arbitrati sunt, quod illorum nemini magis certum aliud neq. de seipso, neq. de alio quopiā in ea causa testimoniū habere aut sequi cōtingeret. fieri etiam posse putabant, vt exitij dies & modus cuipiam ex illis non tam culpa, quàm fato quodam præfixus esset, siue quòd diuino consilio, siue cælorū, syderūq. ratione accideret. cuiusmodi multa ex gentium disciplina vulgò credebantur: eius autē quicunque ille esset, causa aut culpa malum cæteris immineret, quod eiusdem quem fata postularent, solo periculo deuitandum esse statuerunt.

Et dixit vir ad collegam suū, venite & mittamus sortes, & sciamus quare hoc malum sit nobis. Hebraicè est, *In cuiusnam hoc malum nobis.*

IN *cuiusnam* subaudiendum fato aut culpa. namque turbinem miraculo potius, quā natura aut casu extitisse ex ijs quæ à nobis indicata sunt, argumentis intellexerant. siue enim naues aliæ simul nauigarent, eas summæ tranquillitatis cursum tenere videbāt, siue nullæ etiam aliæ essent, tamen tēpestatis & ventorum vim in eam maris partē, atque in nauim ipsam, qua veherentur, potissimum incumbere sentiebant. Ex quo effectum est, vt cùm neque precibus, neque industria, neque prudentia & arte quicquam sibi profecissent, cuiuspiā ex contubernalibus causa sese vexatos interpretarentur. At verò siue id culpa, siue fato accideret, neutrum sanè affirmare ausi, illud dixerunt, & videamus *in cuiusnam hoc malum nobis*. Quod verò ait, [*Et dixit vir ad collegam suum,*] communi omnium consilio & sententia rem constitutam esse significat. *Vir* idem quod vnusquisq. in loco significare, iam diximus. illud verò pronomen *nobis* certum illis, præter alios nauigantes,

atque

atque naui eorum periculum arguit, id quod & Ionas ipse eadem oratione vsus docuit, cùm enim rogaretur, Quid faciemus tibi & cessabit mare à nobis? respõdit, Tollite me & mittite in mari, & cessabit mare à vobis: scio enim ego quòd propter me hæc tempestas grandis venit super vos. Ex quibus locis omnibus eam nauim vehemẽtissimo & certissimo quodã impetu iactatam & petitã fuisse intelligimus. neque verò ad eam rem semel tantũ sortiri contenti sunt, verùm vt non casu, sed certo iudicio & consilio diuino illis hoc negotium expediretur, sortes sæpius repetere decreuerunt, quòd si omnes vni cuipiam ex ipsis ductæ essent, ad diuinum consiliũ, non ad casum reuocanda sententia erat. fieri enim casu non potest vt repetita sæpius sors eidem semper vni edatur. hoc igitur certum sibi nautæ iudicium præscripsere, *Mittamus sortes.* Singulis autem sortirionibus Ionam assignatum appellatumque fuisse scriptura ait, atque ea re permotos nautas rem diuino consilio, non casu constare intellexisse.

Et miserunt sortes, & cecidit sors super Ionam.

PLVRES sortes eductas, singulas autem Ionæ editas fuisse significat. sed neq. iudicio huiusmodi sibi satisfecisse videbantur nautæ, nisi diligẽti aliqua inquisitione & veri inuestigatione causa constans certaque redderetur. quanquam enim sortibus eductis certa illis persona esset, cuius causa tẽpestas & malum atque calamitas afferretur; tamẽ an illius culpa, an merito aliquo, an illata, an accepta ab eo iniuria, an aliqua alia re id cõtingeret, ignorabant; neq. hominem deuouere statim voluere, nisi rem ipsam & causam probè docti, quid potissimũ fieri oporteret, statuerint. neq. enim certum exploratumq. erat, an huius viri iniuriam acceptam, an illatam numinis sentẽtia & prouidentia persequeretur, an fatum aliquod, an genus aliud esset, quod quomodo expiato opus esset, nisi perspecta causa, diuinare aut cõiicere rectè nequierunt. Id verò non alio modo commodius, quàm hominis ipsius indicatione doceri posse intellexere.

Et dixerunt ad eum: Indica nobis cuius causa malum istud sit nobis. Hebraicè sic, *Indica nobis in quo, cuinam malum istud nobis.*

DVPLICEM quæstionem latam hæc oratio significat, alteram de facto, alteram de persona. namq. facinoris cuiuspiam causa sibi malum afferri putabant, id facinus prius inquirere & cognoscere, deinde hominem, quisnam eius facinoris reus esset doceri studebant, vt re & causa, aut culpa, aut merito cognitis, quid fieri potissimũ oportuisset, deliberaretur. Itaque latina nostra versio vtramque partem complexa est, *cuius causa,* facti, aut hominis: vt autem aut facti, aut personæ notæ & argumẽta certiora reperiri possent, quæstio ipsa partitione explicatur.

Quod est opus tuum? quæ terra tua? quò vadis, vel ex quo populo es tu?

EX ANTEACTÆ vitæ consuetudine, ex arte & exercitus, ex patria & eorum, quibus cum vixerimus, familiaritate argumẽta facilè ad coniecturã petuntur, ex quibus iudicium fit, qualisnam vnusquisq. esse potuerit. [*Quod est opus tuum?*] Quædã enim artes sunt, quæ vix sine magno flagitio tractari possint, vt fœneratorum, quorum quæstus plenumq. improbãtur; quædã natura ipsa nefaria, vt magorum, sagarum, prædonum, & quæ aut ad superstitionẽ, aut ad hominũ perniciem referuntur. huiusmodi aliquid de Iona inquirebatur, quidnã illi artis esset, quæ numina sibi infesta reddidisset. [*Quæ terra tua?*] Hebraicè omnis hæc quæstio hoc ordine constituta est: [*Quod est opus tuum, et vnde venis? quæ terra tua, & ex quo populo tu es?*] Ad priorem quæstionem de facto priora duo membra referuntur, [*Quod est opus tuum, & vnde venis?*] vt ex opere & societate aut eorum, quibus cum vixeris, consuetudine turpem culpam sustineas. duo autem posteriora membra ad personã referuntur, de qua etiam quæstio & inquisitio instituta est? [*Quæ terra tua?*] vt ex scelerata aliqua regione, cui dij marini, ventique, aut cælum ipsum, aut sydera pertinaciter infesta sint, atque ita tu diuino erga regionẽ odio labores, aut forsan patriã diis charam & gratam improbè deserueris, aut alioqui violaueris, aut si neque officij, neque consuetudinis aut generis tui, neque patriæ crimine teneris, num gẽtis & populi tui culpa, aut nefario scelere astringeris? aut honestũ alioqui populũ, quem summo amore & pietate, sanctitate religioneque omni prosequi oportuit, impiè & nefariè prodideris, cuius sceleris à te pœnas superi exigunt? vel populi tui fato vexaris, cui cælum aduersam nauigationem & difficillimas tempestates semper paret? [*Ex quo populo tu es?*] vt eius populi aut odio aut crimine, aut fortuna tu primum & nos tui causa premamur? Itaque omnis

inquisitio eò spectat, vt maximo aliquo scelere aut priuato aut publico hominem obligatum esse suspicarentur, aut sibi aut à se illata iniuria notari, siue illa patriæ siue genti populoque suo accepta fuerit, quam ea tempestas vlciscatur. Ille verò rem ipsam, confessus est, & quonam iudicio, qua culpa teneretur apertè exposuit: non enim se vllius vel hominis, vel loci, vel gentis scelere angi, non alicui illatarum iniuriarum alligari, sed pietatis officiique deserti crimine accersiri, idq. non à cælo, non à mari, neq. à terra, sed à Deo maximo & summo omnium rerum opifice & gubernatore, quem sibi iratum maximè formidet, quòd omnium aliarum rerum præstantissimum & potentissimum vltra omnem comparationem agnoscat.

Et dixit ad eos: Hebræus ego sum: & Dominum Deum cæli ego timeo, qui fecit mare & aridam.

QVOD nomen latinè est *Hebræus*, Hebraica origine prætereuntem prætergressorem sonat, hoc enim nomen Hebræis impositum est à Semo Noë filio, cuius familia Euphrate fluuio traiecto nouas sedes sibi quæsiuerat, ipse enim est parer omnium filiorum
Genes. 10. Genes. 4. Heber. Ex qua etiá ratione Abraham, quòd à Chaldęa natione ad Chananęá transmisso flumine commigrasset, dictus est Hebræus. Igitur Ionas nó tam genus suum, quàm culpam hoc nomine indicare voluit, & diuinum mandatum à se studiosè præteritum esse ostendit. nam præterire verbum non semel ad diuinarum legum, iussionum & præce-
Iosue 7. ptionum cótemptores & desertores in sacro sermone trásfertur, vt: Nonne Achá filius
„ Zaræ præterit mandatum Domini, & super omnem populum Israël ira eius incubuit?
„ & ille erat vnus homo, atque vtiná solus periisset in scelere suo, & apud Ieremiá Deus:
„ Incrassati, inquit, sunt & impinguati: prætererunt sermones meos pessimè. Huiusmodi
Ierem. 5. mandatorum Hebræum, hoc est, prætereuntem sese confessus est Ionas, non qui hominem quenquam læsisset, aut læsus à quoquam fuisset, nó qui patriæ malum aut tulisset, aut intulisset, sed qui mandatú, (vt ita latinè dicamus) præterierit. atque hac responsione alteri de facto quæstioni satisfecit, interrogatus enim fuerat, [*Indica nobis in quo?* Alteri verò de persona à se læsa, aut sibi infesta, de loci, de terræ gentisue cuiuspiam integritate aut sanctitate violata, cuius imprecationibus ageretur, aut fato premeretur, oportunissimè occurrit.

Dominum Deum cæli ego timeo, qui fecit mare & aridam.

NVLLA alia vi aut fato, nullius alterius personæ vel gétis merito, imprecatione aut deuotione se agi, neq. alterius criminis conscientia stimulari aut metu terreri, pręterquá vnius Adonai veri Dei, cuius suo facto offensionem incurrerit, cuius virtute & efficientia cùm omnis orbis constet, nutu etiam atque arbitrio gubernatur: itaq. eum solum esse, quem ipse timeat, atque eius in se excitatæ tempestatis auctorem agnoscat. itaque sibi nihil à cælis, à mari, aut à terra mali metuendum esse, sed ab eo, cuius voluntati cælum, mare, & terra obediat & pareat. si quid autem à cælo importunum aut violentú, si quid à mari turbulentum, si quid à terra impetuosum patiantur, totum id sua culpa & diuino imperio accidere. Qua oratione veri Dei à se culti nomen, virtutem, auctoritatem, iudicium, consilium, seueritatem, prouidentiæ denique rationes præstantissimas, simul & factum culpamque docuit suam. Deum igitur cæli & terræ ego timeo, cuius à me imperio neglecto vobis hæc calamitas cælo, mari & arida allata est. Deum auté cæli appellat, vt cælorum virtuté, qua omnis aliarum rerú natura gubernari putabatur, diuino subesse & parere arbitrio doceret. Si quid verò præterea virium in aquarú & terræ naturis, si quid mométi inesset, id omne Deo auctori asscriberetur. [*Deum cæli*, cuius pręcipua sedes cælum est, *qui fecit mare & aridam.*] Naturæ ordinem obseruauit. namque conditi orbis initio terra non prius extitisse dicitur, quàm in vnum locú aquę congregarentur, atq. ita mari & terræ pręscriptis sedibus ac legibus, sese continere, vt nihil, neq. tantillum quidé fuerit contra tentatú, sicut scriptú est: Terminum posuisti, quem non
Psalm. 103. transgredientur, neque cóuertentur operire terram. Huiusmodi autem cófessione cùm
„ Vatis culpa patefieret, culpæque summa esset, quòd diuinum mandatum pręteriisset, continuò omnes qui aderant, magno timore perculsi sunt, quòd sibi quisque non semel deliquisse, & diuinum imperium voluntatemque violasse conscius esset.

Et ti-

Et timuerunt viri timore magno.

NECESSE enim fuit quemque delicto suo vehementer commoueri, cùm Ionam ob vnam violatæ diuinæ voluntatis culpam tanto timore affectum esse intellexissent.

Et dixerunt ad eum: Quid hoc fecisti? Cognouerunt enim viri, quòd à facie Domini fugeret, quia indicauerat eis Ionas.

EX EIVS confessione didicerant eum fugere à facie Domini, quòd se prætereuntẽ confessus esset, prætereuntẽ autẽ & violantẽ voluntatẽ Dei, quem cæli, terræ, marisque auctorẽ ipse crederet. quæ res vnà cũ timore admirationẽ viris mouit non paruá, quòd is, qui tãta de Dei virtute, prouidẽtia, maiestate & seueritate cognosceret, tamen cũ suo atq. aliorũ maximo & certissimo periculo eam fugá adornasset, atq. in eũ sese timorem vltro iniecisset. neq. satis mirari poterant quæ tãta res esset, quæ eum in eã mentẽ impulisset. neq. enim illis consiliũ suũ Ionas aperuerat, tantũ quam culpam sustineret, & cuiusnã iudicis iudiciũ experiretur & perhorresceret, indicauerat. [*Quid hoc fecisti?*] Admirantis oratio magis, quàm interrogatio est. qui conuenit, inquiunt, vt tu ista notitia, ista de diuinis rebus cognitione præditus, tamen mari fugere eum Deũ, quẽ maris auctorẽ agnoscas & prædices, cogitaueris? Interea verò cùm causa ipsa apertior esset, & diuinũ iudiciũ manifestũ, vt omnis ea res cumulatis indiciis & notis, atque periculorum signis illustris magis & cõfirmata redderetur, mare ipsum, quod diuino arbitrio parêre Ionas docuerat, vehemẽtius turbari atq. intumescere horribili fluctuum sonitu pergebat, perinde ac si causa examinata conuictum & damnatũ iam hominẽ ad pœná postularet atq. efflagitaret, maximo omnibus aliis si recusarent, oblato periculo. Quanquam verò illis terribile & instans admodũ cõmune malũ immineret, tamen in ea re nihil temere statuere placuit, sed ab ipso Deo, qui rem indicauerat, aut ab eius interprete & totius causæ oratore Iona sententiá requirere, & quemadmodũ cõmune illud periculum auerti posset, doceri. etenim Dei cæli & terræ & maris, cuius cõsiliũ agnoscerẽt, numẽ placari oportere satis manifestè intelligebant. at verò quemadmodũ id purè sanctèque fieri posset, non sanè perspectũ illis erat. hominẽ igitur ipsum, qui culpæ suæ & religionis etiam rationes optimè nosset, & quibus potissimũ rebus & modis expiáda ea esset, melius, quàm ipsi, cognosceret, de ea re cõsulunt.

Et dixerunt ad eum: Quid faciemus tibi & cessabit mare à nobis? quia mare ibat & intumescebat super eos.

PRVDENTIS & pietatis ac religionis pleni consilij imaginẽ intueri licet: nõ enim nautæ & cæteri, qui cum Iona erant, hominem, cuius causa periculũ sibi creatũ intelligebant, inuidia prosecuti populari tumultu, vt fit, præcipitem dare cogitabant, sed religione potius interposita sapiẽtiori cõsilio opus sibi esse duxere, ne aut maius sibi crimẽ, si non expiassent aut maximũ, nisi purè, sanctè ac rectè expiádũ curauissent, conflaretur. Consulitur igitur Ionas, quanã ratione commodius & certius ac melius ea res expediri posit, num reduci eum atq. ad terrá reuehi opus esset, num votis pro illius salute communiter nuncupatis & solutis, num precibus & sacrificiis numen placandũ sibi esse intelligeret. [*Et cessabit mare à nobis.*] quod in horas magis sæuire & vehementius fremere, atque sibi, nisi maturè consuluerint, minari instareq. sentirent. Quod autẽ dicit: [*A nobis, &, super eos,*] ad id, quod antè significabamus, refertur, certiori impetu in eos tempestatem sæuire, vt res non casu, sed consilio agi intelligeretur. [*Quia mare ibat & intumescebat super eos.*] *Ibat*, continuum incrementũ hic dicendi modus indicat, vt aquæ ibant » Genes. 7.
& decrescebant. neq. tamen Ionas ab instituto propositoq. suo deterritus est, sed perire » potius, quàm legatione sua ad Niniuitas fungi cogitauit, ne inimicę nationi via ad salutẽ muniretur, quam gentis suæ studio perditam cupiebat: cõtubernales vt se in mare coniicerent hortari & suadere cœpit. hac vna re & curis suis finem & hostium rebus exitiũ, & tempestati sociorumque calamitati modum offerri posse arbitratus. etenim sui vnius causa illam tempestatem cæteris, quibus cum erat, venisse iam inde ab initio intellexerat, cum sese mœstum curaq. confectũ sopori dediderat. Ita cùm præ suorũ studio nullá rem aut sibi optandam aut formidandam duxisset, deliberato ad mortem animo

Dixit ad eos: Tollite me & mittite in mare, & cessabit mare à vobis: scio enim ego, quoniam propter me tempestas hæc grandis venit super vos.

FACILE persuaderi potuerũt nautæ verum esse id quod à Iona diceretur, sui vnius

causa eam tempestatem illis venisse, quam ad diuinum consilium & miraculum referendam esse & magnitudo ipsa, & certus in eam nauem impetus arguebat. namque id iudicium, sortes non semel vni eidem homini editæ, & procellæ post sortes & post confessionem incrementum & vehementior semper vis confirmauerant. accedit etiã ad hoc deliberatæ ab homine mortis optio, quam vt terribilium omnium vltimum nunquã ille nisi re planè perspecta & cognita depacisceretur. quamobrẽ ait: [*Scio ego quòd propter me*, Hebraicè, *quod in eo quod mihi.*] hoc est, mea vnius culpa & causa. nullius quippe vestrum tempestate hac aut officium requiritur, aut obstinatio accusatur aut vita appetitur. hac autem vna re & mihi & vobis consuli & Deo meo satisfieri à vobis posse intelligo, si quamprimum sublatus in mare coniiciar, nihil amplius molestiæ ex hac, quæ nunc maxima procella est, habituris. Neque verò aut mirum aut incredibile videri alicui debet, tantam esse potuisse Vati sententiæ obstinationem, vt nec religione, nec etiam periculis deterrito, à proposito declinare potius quam mortem pacifici optaretur. quandoquidem multi olim & maximi viri fuerunt, qui populi gentisq. suæ studio non modò se & caput suum, sed ad æternam felicitatem pertinentes sibi res
Exod.32. „ deuouere non recusauerint, vt Moses, Aut dimitte, inquit, eis hanc noxam, aut si non
Num.11. „ facis, dele me de libro tuo, quem scripsisti. & alio in loco: Sin aliter, inquit, tibi videtur
2.Sam.24. „ obsecro, vt interficias me. & Dauid dixit ad Dominum: Ego sum qui peccaui & ego
„ iniquè egi: isti, qui oues sunt, quid fecerunt? vertatur obsecro manus tua contra me &
„ contra domum patris mei. huiusmodi consilio & studio incensus Ionas mortem depacisci potius, quàm eius, quam suæ genti exitio futuram cognouerat, nationis causa diuinum mandatum agere cupiebat. Studiosissimè autem & diligentissimè à Ionæ contubernalibus prouisum est, ne quid aut in procuranda religione prætermissum, aut in expianda præter ius fasque commissum esse videretur. quamobrem vt omnia prius experirentur, quàm aut ipsi perirent, aut hominem temerario aliquo iudicio perderent, cùm nullam præter hominis ipsius certissimam adhuc de ea re sententiam habuissent, qua quid facto opus esset manifestè intelligerent, diuinam sibi voluntatem aliis tentatis rebus declarari cupiebant, ne fortasse vir ille aut animi obstinatione, aut vitæ tædio nefariè sibi mortem ipsorum ministerio & opera consisceret potius, quàm diuinis mandatis parere vellet. Præter ea igitur, quæ curata ab illis & tẽtata hactenus fuerant, aliud etiã ad numen placandum, & ad salutem sibi parandã elaboratum est, quod vbi frustra tentatum fuit, ad preces & sceleris deprecationem est deuentum.

Et remigabant viri vt reuerterentur ad aridam, & non potuerunt, quia mare ibat & intumescebat super eos.

DEVM cæli marisque auctorem quẽadmodum placare sibi possent, omni studio curabant, quem ob Ionæ fugam iratum infensumq. esse cognouerãt: experiuntur igitur conuerso cursu nauim ad terram appellere, vt exponentes hominem & diuina mandata & salutem suam procurarent. contractis igitur velis remorũ impulsu terram contentissimè repetere conati sunt, [*Vt reuerterentur ad aridam.*] Fieri enim forsitan posse putabant, vt quorũ fuga mari numẽ infensum experta esset, reditus rursus in aridã eorundẽ Deo probãte succederet. Sed cum omni vi & impetu omniq. studio nauẽ remis propulsare contendissent, *non valebant*, quòd maioribus semper fluctibus iactati, minus etiã obniti poterant, & grauiori maris impetu repellebantur, vt ea res contrariam Dei illorum consiliis voluntatem facilè significare posset, quando nec antea velis altum, neque nunc remis terram petere valerent. Olim naues omnes, ad quencunque nauigandi vsum pararentur, & velis & remis instructæ fuere; pro temporum autem & opportunitatem rationibus nunc alterum, nunc vtrumque genus tractabatur. *Super eos*, certo quodam maximoque impetu & fremitu, qui diuinam voluntatẽ illis planè indicabat. Vbi autem rebus consiliis, atque omni contentione, omni diligẽtia & industria consumptis, nihil tamen sibi profecisse intellexissent, vnius capitis periculo & diuinæ voluntati parendum & communi saluti cauendum putauere. Id autem vt tutius & sapientius fieret, à supplicatione & sceleris deprecatione auspicandum duxerunt.

Et clamauerunt ad Dominum & dixerunt.

VEHEMENTEM animorum impetum & motum, grauemq. cogitationẽ clamor prodebat,

prodebat, nec leuem ipsis rem, nec facilem parari agique indicabat, sed quam non oratione modò, verùm vocibus & clamoribus etiam declararent. Quod verò additur, *Et dixerunt*, non leuis, sed grauissimæ sententiæ orationem illis institutam habitamque fuisse significat, cuius hoc exemplum fuit:

Quæsumus Domine ne pereamus in anima viri istius, & ne des super nos sanguinem innocentem: quia tu Domine sicut voluisti, fecisti.

MAXIMÆ religionis & non vulgaris sapientiæ argumenta, de diuina virtute & prouidentia reconditas exquisitasque sententias hæc oratio continet; cuius omnes partes expendere & pro dignitate tractare, & ad suas in oratoria arte præceptiones reuocare, alterius loci & temporis nobis erit, nunc sententiæ tantùm significatione contentis. Eius igitur non simplex argumentũ ac genus est, namq. translatione primũ, deinde deprecatione constat, & æquitatis ac misericordiæ definitionibus & rationibus nititur, cuius artificiosa argumentatio ex dilemmate nascitur, hoc modo: Aut homo hic supplicio morteque dignus est, aut non; si vnus ex omni contubernio capitali culpa tenetur, id vni ipsi exitio fraudique esto, cæterorum verò, qui sceleris expertes sunt, innocentiæ parcatur: si verò & innocens atque integer hic est, vt nostra opera pereat, nefas habendum est, igitur quid potissimum fieri oporteat, quid maximè expediat diuino consilio iudicio & virtuti potius permittere & credere, quàm temere aut nefariè statuere & suscipere certum adhuc est, nisi alioqui diuinitus certa aliqua magis significatione doceamur. Igitur orationis explicatio huiusmodi est: O Adonai, cuius nutu & arbitrio cælum, mare & arida gubernatur, cui nihil aut ignotum, aut incertum, aut factu difficilè est, si tibi inuisus vir hic præter cæteros fuit, facilè ipse solus perdi à te vel peste, vel morbo, vel alio mortis & supplicij genere potest; namque etiam si tempestate non pereat, multæ reliquæ ad mortem viæ sunt. Vnius verò hominis morte digni causa tempestatem & commune etiam innocentibus mortis periculum allatum, & nostrum deprecari, & æquitatis ac clementiæ tuæ propulsare est. Igitur si nulla nostra culpa in tempestate perire commeriti sumus, præterquam quòd huius viri, quem tu perdere decreueris, anima nobiscum in eadem naui est, ne (quæso) pereamus & nos omnes cum illo. quòd si integer is vitæ & sceleris purus est, ne nos tanto scelere astringi sinas, vt perdendi in mari hominis auctores & ministri temerarij & nefarij dicamur. [*Et ne des super nos sanguinem innocentem.*] Cuius vel innocentia sedata tempestate aut alio quouis signo tibi indicatu, vel culpa & impietas quouis alio mortis genere præter commune omnium nostrum & nauis periculum punitu facillima est; nihil enim vel consilium prouidentiamque tuam latere, vel virtutem potentiamque atque efficientiam fugere potest. atque vt hactenus quicquid volueris cælo, mari, ac terra effectum est, ita etiam quidquid quocunque modo expediri volueris, sine vlla mora explicabitur. [*Quia tu Domine sicut voluisti, fecisti,*] siue hoc natura sua facillimum, siue difficillimum factu sit, tuo tamen consilio ac nutum abiecta omni cunctatione fiet, sicut scriptum est: Omnia quæcunq. voluit Dominus fecit in cælo & in terra, in mari & in omnibus abyssis. Sed cùm rebus omnibus tentatis, & feruentissima oratione ac precibus maximo clamore fusis, non minore tamen tẽpestatis impetu & violentia sese opprimi sentirent, postremi apud se consilij remedium experiri decreuerunt.

Et tulerunt Ionam, & miserunt in mare, & stetit mare à feruore suo.

VERBVM, *tulerunt* id hoc in loco significat, quod sustulerunt. Est autem dispunctio in oratione, *sustulerũt Ionã*, quæ sentẽtia integra clauditur, & certa quædã actio significatur: quã ab antiquissimis Hebræorũ annotatã videmus, quibus linguæ suæ rationes maximè exploratæ fuerũt. namq. nõ modò singulas orationes, sed verba etiã ipsa & clausulas, & interpuncta verborũ in diuinis libris obseruanda & expendẽda esse, vt neque iota, neque apex vnus prætermittatur, & à Christo præceptore, & ab omnibus aliis, qui hæc studia sapienter tractauere, docemur. Igitur, *Tulerunt Ionam*, illud significat, Ionam rei tentandæ causa sublimem fuisse sublatum; mare autem perinde ac si hominẽ expeteret

aliquantulum conquieuisse, quod antehac semper vehementius intumuerat. Hac autē diuini cōsilij significatione, & sedandæ tēpestatis ostensa spe tandē in mare fuisse cōiectū. In Eleazari autē antiquissimi diuinorū librorū interpretis tractatu, qui circa Christi ætatem scripsisse dicitur, quintū hoc periculū à viris illis factum traditur, quo diuinū de ea re consiliū diligētius exquireretur. nam post priuatas Deorum inuocationes, post iacturam factam, post eductas sortes, post orationem & deprecationē communiter susceptam, illud postremum sæpius tentauerunt, vt sublatum hominem in mare vsq. ad collū demitterēt, rursusq. ad sese in nauim reciperent; euenisse verò ait, vt quoties demissus esset, mare conquiescere, cùm autem receptus, rursus fremere & intumescere sentiretur, quo signo diuinæ voluntatis certiores sæpius facti Ionā tandē in mare coniectum penitus demisere. [*Et stetit mare à feruore suo.*] Nouus etiam repente sedatæ tempestatis modus diuinū consiliū & prouidētiā manifestè probat, sicut & excitatæ primū improuisus impetus, & in ipsos potissimū furētis aucta vis probauerat. nam cæteræ quæ ventorum vi secūdùm naturā excitantur tēpestates, & paulatim crescere, & sensim pedetentimque mutationem facere solent. Quanquam enim venti posuerint, *Sed tamen à vento, qui fuit, vnda furit,* ait poeta : Hanc autem tempestatem non modò subitò extitisse, sed repente etiam penitus sedatam fuisse satis argumenti fuit, rem omnem diuino consilio fuisse confectam. [*Stetit mare;*] non remisisse, sed stetisse suumq. æstum repente continuisse ait: Hebraicè verbum est GHAMAD, quod latinè resistere Terentius dicit. Est autem sistere siue resistere, id quod in motu est firmum facere. Vnde Ghamud columnam & firmitudinē significat: mirabile autem fuit mare in ipso æstu in ipso fluctuum medio feruore fuisse firmatum. Sed & illud ad miraculum & prodigiū arguendum confirmandumq. plurimū contulit, quod verborū ratione ipsa significatur, id autē est, ventorū vim à Deo immissam, quæ mare primū excitauerat, statim euanuisse, neq. tamen fluctus semel cōmotos antè sedatos fuisse, quàm Ionas in mare coniectus esset. Itaque mare ipsum nouo impetu semper obnitentibus nautis institisse. Etenim vento semel commotio fluctuum asscribitur; cætera autem omnia mari attributa sunt. Quid faciemus, inquiunt, tibi & cessabit mare à nobis? quia mare ibat & intumescebat, & non valebant viri contra remigare, quia mare ibat & intumescebat super eos. Hactenus diuini consilij & pertinacis aduersum hoc humani propositi comparatio facta est, & non modò vlla re impediri, sed quo magis repugnatum sit, multo etiam magis diuina negotia prouehi & illustrari planè compertū est. cui rei certissimum & illustrissimum exemplum hoc in loco est adiunctum, quòd diuina gloria ex Ionæ fuga non solùm non imminuta, sed aucta etiam apud homines fuerit.

Ouidius.

Et timuerunt viri timore magno Dominum, & immolauerunt hostias Domino & vouerunt vota.

MAGNAM viris illis omnibus religionem hoc miraculo & diuinæ prouidentiæ manifesto testimonio fuisse susceptam, maximumque sibi Ionæ Deum habitū, illiq. diligentem cultum esse tributum hac oratione docemur; namque timor cùm ad diuinas res refertur, religionis & pietatis rationibus explicatur. Igitur vehementissimo & pientissimo erga eum Deum, cuius tantam, tam præsentem virtutem, tam certam in officij desertores seueritatem experti fuissent, timore affecti sunt, quem omni consilio atque studio sibi placatum propitiumque esse optauêre, id verò studium, eamq. voluntatem non verbis & oratione tantùm, sed rebus etiam & actionibus professi sunt. namque & legitima sacrificia sese Ierosolymis facturos recepêre, & alia præterea vota nūcupauêre, quæ commodè persoluta sunt: cuiusmodi multa fieri ab iis solēt, qui descendunt mare " in nauibus facientes operationem in aquis multis. omnibus igitur Deus ille Ionæ maximus & optimus est habitus, & votis nuncupatis & solutis, sacrificiis factis, & donis ac muneribus delatis est prædicatus. Hæc autem res quanquam oratione non narretur, ratione tamen ipsa arguitur, neque enim in naui sacrificia fieri Adonai, neque solui vota potuêre, qui neque alibi quam Ierosolymis sacrificia eo tempore sibi fieri, aut vota solui voluit. Quamobrem rectè locus hic à Chaldæo interprete est explicatus. [*Et dixerunt se sacrificia facturos Domino.*] Vota autem pro reditu & salute pro diuina in se gratia & misericordia nuncupauerunt. Oportuit autem hos omnes vbicunq. postea fuerint, sedulos atque diligentes huius diuini facti testes & prædicatores fuisse.

Psal. 103.

CAPVT

T præparauit Dominus piscem grandem vt deglutiret Ionam. & erat Ionas in ventre piscis tribus diebus & tribus noctibus.

NVLLVM esse adeò certum & extremum periculum, quod vel præsentissimo Dei auxilio,si res ipsa ferat, perrumpi subitò non possit, nullam præterea tantam esse posse aut rerum aut locorum difficultatem,in quam certa ad diuinum efficiendum consilium via nō facilè muniatur,hæc imprimis narratio docet. Quòd nulla ratione,nullo modo Ionas,neque mortis etiam pactione,quæ vltima rerum linea visa etiā sapientibus huius mundi est,impositū sibi onus abijcere aut deponere potuerit,quo minus tandem perferret. eodē enim auctore Deo,cui pertinax ad mortē vsq. Ionæ consiliū perspectum fuerat,& tēpestas excitata,& piscis quidā,cui coniectus in mare homo antequā ab aquis occuparetur, excipi posset,præparatus est; vt è naui in bestię viscera translatus, non conditionem, sed vehiculum mutasse dici potuerit. Præterea diuinæ patientiæ & clementiæ imaginem in huius viri negotio expressam intueri licet, quemadmodum contumaces homines, quos consilio suo studiosè deesse Deus intelligat; tamen omnibus commodis & incommodis ab insania reuocatos, ad sanitatem conuertere studeat. perinde atque facere sapientes medici solent, qui de mentis statu & loco dimotos homines primum consiliis & suasionibus; deinde vinculis iniectis,& nouis semper difficultatibus excogitatis ad se tandem redire cogunt. Igitur diuinum consilium & certam erga se curam interpretari oportet; si quis ab officio & recta viuendi via vltra aberrans ex alia in aliam difficultatem delabatur. Quem autem piscem hic liber nominat, Christus ex cetorum genere fuisse dicit. Ea enim bestiarum natura nullam in mari aut corpore aut Matth. 12. figura vastiorem esse, ex sacra philosophia didicimus, sicut scriptum est: Creauit „ Deus cete grandia. Iam verò rem ipsam intueamur, & quantis miraculis illu- Genes. 1. strata, quantis prouidentiæ rationibus ornata fuerit, animaduertamus. Primùm illud mirabile est, quemadmodum omnis quæcunque in mundo natura est, diuinum consilium & voluntatem omni diligentia & opera consequatur. Ventis repente extantibus mare agitatur & turbatur; neque tamen remittentibus sedatur, sed vehementius etiam vrget,nauigiumq́ue multis premit modis,atque obnitentes nautas obsidet & occupat, quos iacto & tradito Iona subitò obsidione & periculo liberat. Adest piscis diuinę potestatis satelles diligentissimus, qui eiectum hominem, quò Deus iusserit perferendum excipiat. deinde verò miracula ipsa & numero & magnitudine crescunt. nam cùm fieri secundum naturā non queat, vt conclusus in calidissimo piscis ventre homo quispiam, vel ad horam viuus duret, quòd animæ partem, quæ ducendo spiritu cordis ventriculo concipitur, frigidam esse oporteat, Ionam totum triduum in illis olidissimis & calidissimis ceti visceribus vixisse, præcipuo cuidam numinis eius muneri est asscribendum, qui cōclusum in materna aluo fœtum tot mensibus sine cibo aut potu, sine gestionis, sine frigidæ respirationis vsu continet. Quam rem, quamuis frequentissimam, tamen admirabili Dei prouidentiæ acceptam esse referendam Dauid asserebat: In te confirmatus sum ex vtero, & de ventre matris meæ susceptor meus es tu. „ Qui tres illos clarissimos & fortissimos viros Ananiam, Misaëlem & Azariam viuos & Daniel. 3. integros atque omnino incolumes in ardentissima fornace conseruauit. Sed id magis etiam admirabile est, non solùm animæ Ionam in angusto illo & incommodissimo carcere, sed mentis etiam suæ compotem adeò fuisse, vt grauissimam & cultissimam orationem carmine etiam conficere & habere agereq́ue potuerit. Quæ verò de significantissima illa arcanaq́ue imagine Christi Iesu in corde tribus diebus & noctibus conclusi, quam Ionas in signū Niniuitis datus expresserat, dici potuissent, maiora & grauiora sunt, quàm aut hic locus capere, aut hoc ingenium sustinere valeat. Quamobrem vel in aliud tempus differenda, vt si non pro dignitate tractari, pro tenuitate saltem indicari nobis possint, vel sapientiori post nos interpreti relinquenda, vel ex sanctissimorum hominū, qui ante nos scripsère, libris petenda duximus.

Et orauit Ionas ad Dominum Deum suum de ventre piscis, & dixit:

VERBVM, *orauit*, in vltima Hebræorum coniugatione constitutam illius linguæ vsu & consuetudine reciprocationem habet, atq. ad eam personam de qua sermo est, certo quodā modo refertur, ita vt IITHPALEL, quod Latinè vno verbo dici non potest, plu-

ribus vix explicari poteſt, hominem iam conſilium & propoſitum mutâtem, & ab omni alia cogitatione ad ſupplices preces ſeſe conuertentẽ arguat, vt qui nullo alio modo, nullo periculo ante hac fuerit de ſententia deterritus, nunc iam tandẽ in tantas anguſtias adductus reſipiſcat, & mutato conſilio pœnitens nihil aliud potius ſequatur, quàm vt Domino Deo ſuo ſeſe proſternens fracto atque humiliato animo ſupplicet. atque huius ſententiæ eſt, quod Dominum Deum ſuum appellet. Prius nomen *Dominum* illud tetragrammaton eſt, quod miſericordiæ rationes præcipuas continet. Poſterius verò nomẽ *Deum ſuum* prouidentem & gubernatorem ſignificat. Itaque oraſſe Ionam ad Dominum Deum ſuum, Vatem ſeſe ſupplicem miſericordi & prouidenti atque totius orbis gubernatori, ſui autem præcipuè curanti Deo, qui tot tantiſque rebus, actionibus & periculis eum ad ſanam mentem officiumque reuocare ſtuduerit, præbuiſſe. [*De ventre piſcis.*] Præpoſitio nõ locum, ſed afflictionem & miſeriam indicat. namque in hac ſignificatione frequẽtet apud ſacros auctores vſurpatur, vt: de tribulatione inuocaui Dominum, &: De profundis clamaui ad te Domine. Itaque Ionam in hoc extremo periculo conſtitutũ, ad ſeſe atq. ad Dominum Deũ ſuum reuerſum tandem fuiſſe ſignificat. orationem autem grauiſſimæ ſententiæ fuiſſe illud verbum arguit, *& dixit:* namque in certa ratione & ſapienti cogitatione verbi IAMAR, apud Hebræos, vt: *dicere*, apud Latinos, vſurpatio eſt, vt: Et reſpondit Iob & dixit, &: Reſpõdit Eliphaz Themanites, & dixit. Quod autem quidam hanc orationem poſt euaſum periculum à Iona habitã eſſe putauerunt: præterquam quòd implorandi numinis opportunitate redarguitur, quæ in ipſo ſemper difficultatis articulo eſſe debet (intẽpeſtiue enim poſtquã periculo functus fueris inſtituitur oratio; namque eo tẽpore ſupplicationes potius, ſiue gratiarũ actiones dicere maluerimus, cõmodè decerni ſolent) id etiam ipſa narratione refellitur. Neque enim Ionas poſtquã eiectus ad terrã fuerit, ſed de ventre piſcis, hoc eſt, eas maximas anguſtias, in quibus erat, deprecatus oraiuſſe dicitur. Id verò quod in hãc opinionẽ adducere huiuſmodi interpretes potuit; nẽpe omnia ferè orationis huius verba præterito tempore fuiſſe pronunciata, nihil omnino apud eos ponderis habet: quibus prophetici ſermonis ratio perſpecta eſt, in quo ſermone præſentia & futura præterito tempore, vt certiſſima dicentibus enuntiari ſolent. atque hoc modo ſatisfeciſſe huic dubitationi non incommodè ſapientes quidam interpretes ſibi viſi ſunt, ſed & nos obſeruatis etiã temporum rationibus commodius fortaſſe ſatisfaciemus, illud præfati hæc non ſolùm prophetica oratione dicta, ſed poëtica etiam ſublimitate fuiſſe decantata: vtraq. autem de cauſa, vt à communi ſermone longè remota ſunt, paulò eſſe ad interpretandum difficiliora; accedit carminum & pedum lex, quæ orationem non vagari permittit, ſed compedibus aſtrictam, certis numeris moueri iubet. Eſt autem Lyricum carmen tricolon tetraſtrophon, non multum ab eo genere diſtans, quod à Græcis & Latinis poëtis huius exempli receptum eſt:

Et thure & fidibus iuuat
Placare, & vituli ſanguine debito
Cuſtodes Numidæ deos.

Niſi quòd quartus verſus breuior eſt, in hunc modum:

Anguſtis nimium mihi rebus Te Dominum carmine ſupplici
Imis de baratro voco, & Audieras vocem.

Iam verò orationis ſententiam explicemus.

Clamaui de tribulatione mea ad Dominum & exaudiuit me, de ventre inferi clamaui, & exaudiſti vocem meam.

HVIVSMODI autem orationis argumentum eſt. Ionas cùm ſeſe nec in mare coniectum periiſſe, nec à piſce deuoratum aut vitam aut ſenſum amiſiſſe viderit, intellexit diuino hæc ſibi beneficio contigere. quamobrem in maximam futuræ tandem ſalutis ſpem ingreſſus mutato iam conſilio Deum ſupplex adorat, & quibus cooperiarur miſeriis, quibuſque ad ſalutem nitatur miſericordiis, expoonit; rem autẽ, ipſam omnẽ ſuo, vt geſta eſt, ordine narrat. Atque imprimis magna ſe preſſum neceſſitate, dum turbulenta tempeſtate in naui eſſet abreptus, Deum ſuum inuocaſſe ait, à quo etiã ne in naui aut in mari periret, ſe eſſe ſeruatum, tamen intra vaſtiſſimæ belluæ viſcera conclusum, nouiſ-

Psalm. 119.
Psal. 130.
Iob 4.
Horat. lib. 2. Od. 16.

nouisque difficultatibus & angustiis affectum eandem clementiam implorasse, fuisseq. etiam expertum incolumitate totum triduum habita. namque hanc orationem tertia iam die conditam Vati, & peroratam fuisse, res ipsa ratioque docere videtur. [*Clamaui de tribulatione mea,*] cum tempestatibus affligerer in mari, [*& exaudiuit me.*] Est autem in verbis certa quædam & cum rebus ipsis conueniens significatio; alterum enim verbum, clamare, vociferatione vsum fuisse Ionam arguit, quali, qui magna & turbulenta tempestate in alto iactantur, vti solent, sicut scriptum est: Et clamauerunt ad Dominum ,, Psal. 106. cùm tribularentur. Huius rei significandæ causa verbum *Kara* vsurpauit. At verò quo- ,, niam eius vociferationis ratio à Deo habita etiam in naui fuerat, ne tempestatis vi, aut קרא aquis periret Vates, clamandi verbo adiunctum est, *exaudisti*; quod Hebraicè respondere siue rationem habere alicuius petitionis significat; Hebraicè verbum est GHANAH. ענה cuius illud exemplum est: Cùm inuocarem exaudisti me Deus iustitiæ meæ. & dixisti: ,, Psalm. 4. quid respondit Dominus. alterum verò verbum, quod clamaui etiam latinè redditur; apud Hebræos est *Sauagh*, quod ad eos, qui afflicti atque in angustiis positi sunt, aptè שוע refertur. Cùm autem Ionas in ventre inferi esset, clamare commodè non potuit, gemitum & fremitum edere potuit obscuriorem etiam, quàm illi, qui in iuuenco æneo conclusi igne supposito vituli mugitum gementes & eiulantes imitabantur. Huiusmodi grauissimum quendam atque miserrimum gemitum sibi de ventre inferi, hoc est, ceti visceribus editum quamuis obscurum, tamen diuinis auribus, quæ vbiq. adsunt, fuisse perceptum ait Propheta. Inferus autem hoc in loco idem quod sepulchrum apud Latinos est, vt illud: Deducetis canos meos cum mœrore ad inferos. Genes. 42. neque verò incommodè piscis venter sepulchrum à Vate dictum est, quod sepulchralis fornicis non speciē solùm, sed vsum sibi locus ille præbuisset: Neque enim alia re ab ijs, qui in sepulchro conditi sunt, differebat; nisi quòd cum cæteri mortui eo inferantur, ipse viuens & sentiens illatus conditusque esset. atque hæc profectò imago cum Christi in corde terræ conclusi mysterio reconditissimo aptè cohæret; cuius grauissima & interpretabilis ad dicendum ratio est:

Et proiecisti me in profundum in corde maris, & flumen circundedit me: omnes gurgites tui & fluctus tui super me transierunt.

BIS sibi Dominum inuocatum in hac oratione retulit, semel dum tempestate iactaretur, iterum autem cùm in piscis ventre subito viuum se adhuc esse sentiret. Vtroque autem in loco clamorem vocemque suam exauditam diuinitus affirmat. Sed quæ post vtramque inuocationem pericula obire experirique iussus fuerit, distinctè & ordinatè narrat. nam cùm Deum pro tempestate sedanda auertendoque naufragio orasset, maximis tamen sese fluctibus & sæuis turbinibus iactatum, marisque æstibus abreptum fuisse ait: [*In profundum in corde maris.*] *Cor* cuiuscunque loci abstrusa penetralia in sacris libris significat, vt: Conuertentur montes in Psalm. 36. cor maris; & Christus se triduo in corde terræ, hoc est, in generis humani totius intimis penetralibus futurum prædixit. [*& flumen circundedit me.*] Turbati maris rapidissimum æstum poëticè *flumen* vocanit, Hebraico verbo vsus NAHAR, נהר quod æstuare & inundare significat. namque vt Latinè à fluo fluuius, & flumen fluctus deducitur; sic Hebraicè à NAHAR, quod decurrere & confluere est. NAHAR pro torrenti & flumine & pro vndarum æstu deriuatur. Igitur hæc huius orationis significatio est. vel mare ipsum, quo fluuij omnes confluunt, metonymicè fluuius dicitur, vel quod in eo loco vbi tempestas excitata est, fluuij in mare ingredientis ostium erat; quo loco vehementius aquæ feruent. [*Omnes gurgites tui & fluctus tui super me transierunt.*] Hemistichium hoc de Dauidicis Psalmis translatum omnem sæuientis maris æstum describit: namque tempestas maris turbinibus, voraginibus & gurgitibus, atque exaltato fluctuum cumulo, harumque turbarum vicissitudinibus fit, sicut scriptum est: Ascendunt vsque ad cælos, & descendunt ,, Psal. 106. vsque ad abyssos, & cætera. Vbi verò post clamores, post inuocatum diuinum auxilium, tantam sibi procellam allatam sensisset, sese omnino neglectum à Deo, imò abiectum esse secum reputasse ait, atque in hac opinione ad hoc vsque tempus, cùm sese triduo ferè iam peracto viuum videret, fuisse. Nunc verò tandem

in eam

in eam spem esse adductum, vt qui tam diu incolumis seruatus fuerit, in gratiam restitutus sactum fanum pietatis & voti soluendi causa sit aditurus.

Ego dixi, Abiectus sum à conspectu oculorum tuorum, veruntamen rursus videbo templum sanctum tuum.

TEMPORVM distinguenda ratione orationis sententia rectè explicatur: nam quòd se dixisse, hoc est, secum tacitum reputasse ait, ab infenso & irato numine se esse neglectum, atque diuina prouidentia & cura destitutum, id ad tempestatis & periculi bellna deuotante subiti tempora; quòd verò rursus templum sanctum sibi visendum esse dicit, ad id tempus cùm hæc oratio composita illi fuit, est referendum. quibus autem ad id credendum signis, quibus argumentis nitatur, statim exponit, scilicet non frustra esse, quòd tot tantasque euaserit difficultates, tanta perruperit pericula, quæ exitium minata certum afferre cuiuis poterant, nisi de cælo, seruandus certęque saluti destinatus foret.

Circunderunt me aquæ vsque ad animam, abyssus vallauit me pelagus operuit caput meum.

HACTENVS quidem difficultates, quibus in tempestate affectus fuerit, commemorauerat; nunc verò quibus etiam periculis, & quanta mortis expectatione in ventre piscis fuerit implicatus, subiúgit. extremum enim periculum est cùm in vndis tantùm quis altè demergitur, quoad os aquæ pertingát, respirandique facultatem penè adimát, Psalm 64. sicut scriptum est: Salua me Domine, quoniam venerunt aquæ vsque ad animam meá. » Sed illud omniú difficillimum & penè desperatissimum est, vbi non solùm os, sed caput totum aquæ superauerút. cuiusmodi periculo sese functum Ionas ait: etenim in marinæ belluæ ventre incluso, cùm nulla alia ad respirandum via pateret, quàm quà piscis respiraret, pisces autem aqua exorbenda & respuenda animalis respirationis vice funguntur, eundem aut nullum sibi vitalis actionis vsum esse sensit; namque aëris respirandi & animæ ducendæ facultaté aquarú immensa altitudo adimebat. Hac itaque tanta difficultate sese affectum dicit, vt non solùm vndis vsq. ad animam peteretur, sed vltra etiá נפש caput inuolueretur. [*Circundederunt*, Hebraicè est, *inuoluerút*, *vsque ad animam*.] NEPHES, eam animæ vim significat, quæ communis omnibus animantibus est, in qua respirationis & totius animalis motus facultas est, sicut scriptum est: Et factus est homo in animá Genes. 2. viuentem. [*Abyssus vallauit me*.] Incremento calamitas exaggeratur: namque piscis vbi Ionam deuorauisset, non summis aquis innatauit, sed profunda quæque loca vsque ad maris etiam pauimentum petiit, ita vt hærentem humi algam capite ipso euelleret, hoc est quod ait: [*Pelagus operuit caput meum*, Hebraicè, *Alga* vel *calamus* est.] Crescit enim duplex hæc natura plerunque in marino solo; altera quæ calamus dicitur, solidior est, & in littoribus plerunque crescit, cuius immensa copia Arabico mari nomen Hebraicum fecit; altera verò quæ debilior multo & vilior est, *alga* vocatur, atque in intimo maris solo nata natantium piscium rostris facilè discerpitur, capitibusque inuoluitur, quæ ob leuitatem nimiam supernatans vndis ad littus abijcitur, nulli ferè vsui apta, nisi aut ruderibus parandis, aut tomentis ad vitrea & fictilia vasa asportanda. adeo igitur altè demersum se fuisse Ionas dicit, vt non solùm animam aquis occupatam, sed caput etiam alga impeditum mote piscium senserit; quidquid enim pisci, in cuius ventre ille erat, accideret; id sibi etiam ascribere potuit, qui profundius etiam, quàm piscis, agebatur. difficultatum porrò magnitudine amplificata maiora suæ spei & fidei argumétа se reperisse ait, & diuini beneficij atque miraculorum incrementa allata docet.

Ad extrema montium descendi, terræ vectes concluserunt me in æternum.

MVLTIS se difficultatibus affectum esse dicit, quas secundum naturam nullo modo perrumpi posse existimaret, nisi quòd vbi se tantis malis superesse adhuc conspexerit, diuinæ planè erga se prouidentiæ beneficium agnoscens, magna futuræ tandem sibi à Deo salutis spe ductus fuerit. namq. à terra, quam mare ingressus fugerat, ita se pulsum viderat, vt recipiendum nunquam existimaret, sed repagulis & vectibus abiectis penitus exclusum in vndis periturum. Hæc verò omnia poëtica sermonis sublimitate dicta sunt, & rerum etiam veritate nituntur. Mare nostrum plerunque montibus à terra arcetur

arcetur, quales in maritima Italiæ ora & in Illyrico, atq. etiam in Palæstina & in Africa sunt, promontoriis multis in pelagus excurrentibus, rursusque curuatis sinubus, qui nonnunquam portus efficiunt. Huiusmodi montes in imo maris fundo radices habēt, easque plerumque præruptas nudis & præcipitibus saxis excelsā iam ob continuam alluuionem terra, vt appulsos fortè excludat potius, quàm admittat. hoc est, quod ad montiū extrema se delatū, atque à terra vectibus & machinis oppositis prorsus dicit exclusum, ita vt amplius redeundi in aridam facultas negari videretur. Eas autem montium præruptas difficultates & præcipitia saxa, quibus mare in illis locis arcetur, quibusq. se in æternum exclusum putabat, vectes terræ nominat; nam vt vectibus & ferramentis vrbium portæ, ne hostibus aditus sit, firmantur (de quibus frequens in sacro libro mentio est) sic montibus obiectis mare, ne certis locis terram inundet, impeditur. Tamen his omnibus incommodis cùm superesset Vates, Dei tandem beneficio, cuius in ea re prouidentiam experiebatur, nixus, salutem sibi promisit futuram.

Subleuabis de corruptione vitam meam Domine Deus meus.

VITÆ suæ in tantis malis retentæ Deum tandem, consulturum sperat & credit. Afflictam quidem nimis sibi esse posse vitam, tamen non deserendam à Deo; neque sibi iam illo in discrimine dimittendam. Multis, inquit, modis pressus, tamen, ne omnino peream, tibi tandem ero subleuandus. hoc est, subleuare de corruptione, subleuare ne corrumpatur. [*Domine Deus meus.*] iam quid hoc significet, docuimus. Igitur ex conseruata sibi hactenus vita salutem sperat, id autem non naturæ, non propriæ virtuti, sed Deo acceptum refert, quem sibi in angustissimis rebus inuocatum præsentem agnouerit: neque enim in tantis aliam ad salutē viam sibi ipse muniendā statuit, nisi vt Deū, cuius omnipotens virtus à cælo ad omnes mundi partes pertinet, inuocaret.

Cùm angustiaretur in me anima mea, Domini recordatus sum.

IN miserrimis & extremis temporum articulis, atque durissimis omnino rebus vbi iam vita penè labefactata est, mente & animo cōstare, & ad diuini auxilij opem & misericordiam confugere, optimum omnium remedium est; sed id tamen, nisi ijs, qui totā vitam piè instituerint, atque assidua diuinarum rerum meditatione exercuerint, est difficilimum, ferè enim in huiusmodi articulis hominum mens præsenti & subito periculo perturbata; aliò, quàm operæpretium erat, cogitationē intendit, & extremo impetu occupata aut sese, aut suos, aut res suas cogitat potius, quàm diuinas, vel subita demētia affecta; neque locum, neq. spatium ad quicquam commodè cogitandum habet. Huius rei exempla assidua ab ijs, qui subito animi deliquio afficiuntur, aut qui repente in aquis demerguntur, petere licet. quicunque enim ex ijs parum piè vixerint, & pietatis studiis paulò negligentius incubuerint, subito malo oppressi & perturbati, nullius neque consilij, neque rectæ rationis compotes sunt. hoc autem idem ipsi aliquando restituti fatentur. Aiunt enim sese aut nihil, aut minimum Dei, vix tandem sui ipsorum in illo discrimine fuisse recordatos, sed subita vi impulsos & penitus fuisse absorptos. Contra verò qui piè & sapienter vitam instituere, atque omnes & secundas & aduersas sibi res cum priuatè, tum publicè ad diuini consilij & auctoritatis, ac virtutis rationem referre consueuēre, si quā fortè subitam difficultatem incurrerint, eo quò assiduo vsu & meditatione docti promptique fuerant, id est, ad diuinum auxilium cogitandum & petendum oportune confugiunt. Id enim adhibitum assiduè pietati studium à negligentia differt, quòd alterum certam in omni euentu ad bonum reperiendum exitum viam munit & tradit; alterum verò consilij oportunè capiendi, aut commodè quippiam firmum ac certum apprehendendi facultatem adimit, sicut scriptum est: Et erit tanquam lignum, quod plantatum est secus decursus aquarum; quod fructum suum dabit in tempore suo: & folium eius non defluet; & omnia quæcunque faciet, prosperabuntur. non sic impij, sed tanquam puluis, quem proijcit ventus à facie terræ. Quamobrem pietatis rationes, quas in omni re, in omni loco, in secundis & aduersis rebus tenere doctus atque assuefactus fuerat Ionas, in hoc maximo & turbulentissimo discrimine non deseruit, sed quamuis grauissima & periculosissima calamitatum vi oppressus, omnem ferè salutem, imò animum omnem extingui sibi sensisset,

Psalm. 1.

Dei

Dei tamen inuocandi memoriam nunquam extinctam sensit. [*Sed Domini*, inquit, *recordatus sum.*] *Domini*, maximum illud Dei nomen hoc in loco appellatur, cuius, quæ in sacris libris referuntur, rationes ad misericordiam plerunque spectant. [*Cùm angustiaretur in me anima mea*, Hebraicè est, *cùm cooperiretur in me anima mea.*] Hoc tropo animi defectio, quá (עטף) deliquium medici vocát, & mentis inopia Hebraicè significatur. cuiusmodi affectioné ij pati solent, qui diuturno labore tolerato grauissima fame & siti enecátur, sicut scriptú est: Errauerunt in solitudine, viá ciuitatis habitaculi nó inuenerút, Esurientes & sitiétes: (Psalm. 106.) anima eorú in ipsis cooperta est. Latinus sermo vertit in illo loco, defecit; Hispanè simili tropo dicitur, *Cubrir se le el coraçon.* Igitur oportunè à Vate inuocatus Deus sese præsenté præbuit, sicut scriptum est: Propè est Dominus omnibus inuocátibus eum in veritate. Voluntatem timentium se faciet, & deprecationé eorum exaudiet, vt saluos faciat eos. Sedem autem, ex qua sese benignum exhibuit, hoc est cælum, indicat, qui locus, vt omnium dignissimus, diuinæ naturæ omnia complenti præcipuè tribuitur. sed cùm de magnitudine, virtute, & beneficétia, de auxilio ferendo sermo instituitur, is locus præcipuè notatur, vnde omnem virtutem & efficientiam in hæc inferiora elementa experimur.

Ut veniat ad te oratio mea, ad templum sanctum tuum.

Vt, non causam, sed affirmationem hoc in loco habet, Hebraicè enim sic, *Et veniet ad te, &c.* Templum autem sanctum Dei, cælum dicitur, sicut scriptum est: Dominus in (Psalm. 11. Psalm 103. 2. Paral. 30.) templo sancto suo: Dominus in cælo sedes eius: Dominus in cælo parauit sedem suam. &: Peruenit oratio in habitaculum sanctum cæli.

Qui custodiunt vanitates frustra, misericordiam suam delinquent.

POENITENTIS & consilium mutantis oratio & votum hoc est, id enim maximis illis periculis effectum fuit, vt à Iona mutata mente deserto iam officio & diuinæ dignitati & laudi cumulatius etiam consuleretur. hunc misericordiæ sibi à Deo tribuendæ euentum fore affirmat, seque eo erga officium suum animo, eo erga diuinam gloriá studio incedendum pollicetur, vt plus ex fuga & temerario consilio, quod sibi antea initú fuerat diuinis rebus additum, quàm detractum esse existimetur. namque legationi magna sedulitate, summa fide & diligentia sibi obeundæ, tantú ex ijs, in quas delapsus est, difficultatibus auctoritatis afferendum esse ait; vt facilè ijs, ad quos legatus fuerit, diuinam causam probet. etenim cùm his rem suam atque omne negotium exposuerit, & quantis ob recusatam legationem incommodis & difficultatibus fuerit affectus, narrauerit; vel miraculo ipso & prodigio stupentibus, facilè pœnitentiam & vitæ atq; vitiosæ consuetudinis emendationem persuadebit, & à vana superstitione reuocatis, ad veram pietatem commonstrabit viam. Niniuitas autem vanæ & cótaminatæ superstitionis obseruatores, quos ipse officio suo ad sanam menté reuocaturus esset, vanitatis custodientes appellat. [*Qui custodiunt funes vanitatis*,] sic Hebraicè. *Vanitatis funes*, idem quod vana religio significat: nam religio omnis certis præceptis & institutis hominum animos alligat (vnde etiam apud Latinos dicta religio est) quæ si impia sunt, si falsas de Deo deque pietate omni opiniones inserant, superstitio à Latinis, à Vate nostro eleganti translatione vanitatis funes dicuntur. Illud igitur votum Vates hoc in loco nuncupat futurum, vt officio diligentia, & sedulitate sua Niniuitæ, qui certa præcepta & instituta hactenus superstitiosè obseruantes, & vitiosè scelerateque viuentes, tanquam diis chari gratique essent, securè agebant, repente mutato consilio sese ex impietate ad sanam mentem & bonam frugem recipiant. [*Misericordiam suam derelinquent.*] Hebraicè futurum verbú est, quod sententiam ipsam commodius explicat. Sed misericordiæ nomen Hebraicú hoc in loco scriptum, & misericordiam & sacrilegium siue flagitium significat. Ad vtramque autem significationem sententię rationibus accommodandam re ipsa ducimur, sacrilegam quandam pietatem, qua simulachrorum cultores fungerentur, prædicatione sua tanto studio suis deserendam esse, quantò maiori apparatu & auctoritate legatio hæc ageretur. Etenim Niniuitarum mentes ijs, quibus agitatus Ionas fuerat, casibus cognitis, ut prodigio quodam & certissimo diuinæ voluntatis signo, permoueri potuerút magis, quàm si simplex legatio nullo huiusmodi admirádo signo cóprobata apud eos ageretur, ita vt nihil hactenus legationis rationibus detractum, sed multum etiam auctoritatis & momenti ad persuadendú additum fuisse videatur. Et profectò res ipsa sic habuit,

vt Ionas,

vt Ionas,qui si primum mandatum sine vlla tergiuersatione accepisset,legatum tantum apud Niniuitas ageret,his,quas perpessus est,rebus ad legationẽ additis, expressum auctoritatis & voluntatis diuinæ signum etiam fuerit, sicut scriptum est: Nam sicut Ionas fuit signum Niniuitis,&c. Vtiliorem itaque suam operam deinceps & maioris ad diuinã apud homines gloriam ponderis ac momenti: seseq. ipsum diuinæ prouidentiæ,iustitię, & misericordiæ studiosissimum atq. fidelissimum prædicatorem ac testem futurũ pollicetur: non solũ enim officio suo diligenter & fideliter apud eos,ad quos legatur, functurum; sed vbi in patriam ex legatione redierit,sacrificiis faciẽdis,& votorum,quæ in tantis periculis sibi facta sunt,solutione perpetuò gratum memoremq. animum in beneficentissimum Deum præstiturum.

Ego autem in voce laudis immolabo tibi: & quæcunque voui reddam pro salute mea Domino.

Ex plurimis & illustrissimis rationibus,quæ de diuinæ Rhetoricę arte nobis obseruata sunt, vna est,quã deprecationem Latini vocant; cuius frequentissimus apud Latinos auctores vsus est. Ea constat peccati confessione primum,& propria miseriæ atq. calamitatis expositione; deinde diuinæ misericordiæ commendatione, & ardentissima imploratione,fideiq. ac spei eius,qui orat,professione: demum maioris ex venia,quã ex pœna vtilitatis & maioris ad diuinam gloriam accessionis promissione. Ex huiusmodi locis argumenta ab ijs petita sunt,quicunque in hoc genere optimè dixerunt. Plurimũ quippe momenti ad impetrandũ oratio habet,si nos,qui antea inutiles aut infesti fuerimus officiosos atq. vtiles in posterũ futuros profiteamur, si ostendamus, plus ex venia & misericordia dignitatis,honoris & gloriæ Deo ipsi,apud quem sermo habetur,accessurũ, plus etiam ad illius de publica hominum salute consilium emolumenti futurum,quã in ipso deprecantis errore aut scelere detrimenti fuerit. Huius generis egregium exemplum ex Psalmo 51. ponemus: Redde mihi lætitiã salutaris tui, & spiritu principali confirma me. Psal. 51. Docebo iniquos vias tuas,& impij ad te conuertentur. Libera me de sanguinibus Deus Deus salutis meæ, & exultauit lingua mea iustitiam tuam. Domine labia mea aperies, & os meum annuntiabit laudem tuam. Hanc adeo omnem rationem Ionas elegantissimè in oratione sua est persecutus. sese enim fidelem posthac diuini consilij ministrum in Assyria legatione futurum pollicetur & vouet, atque votum cũ summa Dei laude & beneficentiæ perpetua prædicatione persoluturum, ita vt ex ijs omnibus rebus Deus salutis auctor publicè probetur & prædicetur. neq. sese vlterius suæ gẽtis studio,quo minus imperata exequatur,retinendum esse;quandoquidem sua ex tot tantisq. periculis liberatione didicerit Deum salutarem omnibus esse,qui & sibi salutem & Niniuitis dederit, quiq. genti suæ ab Assyriis perdendæ dare tandẽ etiam possit. cuius propterea consilio parêre, & sese omniaq. alia credere,quã deesse in posterum malit. qualẽ verò, quàm felicem huius viri pœnitentia & oratio fidei, spei, & pietatis,& professionis officij plena exitum habuerit,subiuncta narratione docemur. namq. vt ad saniorẽ mentem receptum & spe constantem, misericordiamque implorantem atq. officium diligentiam,fidemq. suam pollicentem,Deus conspexit,statim triduo iam peracto, condonatis præteritis criminibus,incolumitate,saluteq. donata ad instaurandam legationem imperio auctoritate atq. omni commoda facultate instruxit.

Et dixit Dominus pisci, & euomuit Jonam in aridam.

Præsens diuinum auxilium omnibus in rebus atque locis hæc oratio arguit, & promptam atque expositam omnium naturarum obediẽtiam & fidem, quæ ad Dei nutum & arbitrium totas se fingant & accommodent. [*Dixit Dominus pisci.*] Illius belluæ sensus Dei consilio ad euomendum Ionam excitatus est, quem oportuno terræ loco petito incolumem exposuit,sicut scriptum est: Laudate Dominum de terra dracones & Psalm. 148 omnes abyssi: Ignis,grando, nix,glacies, spiritus procellarum, quæ faciunt verbum eius. [*In aridam.*] Ad commodum locum euasisse Ionam enatante vltro bellua ex euomente hoc nomine aridæ significatur. Omnia miraculis ornata & mysteriis grauissimis referta sunt. Hactenus prioris vaticinij argumentum persecuti sumus; nunc verò posterius alterum nobis proponendum nobis est,quod Deo duce deinceps explicabimus.

PO-

POSTERIORIS VATICINII

ARGVMENTVM.

DIVINI *consilij de hominum salute constantiam vaticinium hoc continet, & quemadmodum sancti viri vbi semel correpti fuerint, consilium in melius mutent, & quamuis duram prouinciam suscipere non amplius recusent, quantumque diuini verbi nuntius apud eos efficere possit, qui vitæ suæ rationem ad veritatis & virtutis normam, naturæque præscriptionem dirigere velint. Præterea quantum ponderis ac momenti vera hominum pœnitentia ad diuinam iram placandam habeat, & qua cura ac sapientia Deus misericordiæ suæ rationes, & immensa beneficia non solùm certa stabilitaque, sed vt sibi gratissima, ita omnibus hominibus exploratissima probatissimaq́. esse studeat.*

CAPVT TERTIVM.

ET factum est verbum Domini ad Ionam secundò, dicens,

CONIVNCTIO & tes ipsas, quo ordine gestæ fuerint, docet. Cùm primum Ionas in terrá expositus est, datá sibi & recusatá antea legationē denuo sumere iussus, summa fide, diligentia & sedulitate obit & agit. qua in re diuini consilij cōstantiá & Vatis obedientiá agnoscere licet, quòd imminens Niniuitis ob scelera exitium quammaturrimè pœnitentia & vitę emendatione declinari Deus curaret, neque sese huic rei agendæ Ionas negligentē, aut cunctatorem præberet, sed ab eo loco, in quem expositus est, Niniuē rectà contenderit, officiumq́. suum sedulo fecerit; quanquam ea re eorum, apud quos agebat, incolumitati consuli sciebat, quos tamen ille suæ gentis studio perditos potius, quàm saluos cupiisset. Quod autem, *Secundò*, legimus, id significat legationem, quanquam ijsdem verbis, ijsdem omnino, vt prius rationibus Vati datá, tamen sine vlla cunctatione fuisse obitam. Quid autē legatio contineret, suo tempore explicatur; nimirum certū & decretum illius vrbis intra quadraginta dies exitium; cuius non tam dandi, quàm auertendi causa legaretur: & tamen quo maiores ad pœnitentiam stimuli durissimo nuntio perterritis incolis adderentur, sententiam diuinam pronuntiare potius & affirmare, quàm minari, legatus iubetur.

Surge, & vade in Niniuen ciuitatem magnam, & prædica in ea prædicationem, quam ego loquor ad te.

FIDEI & sedulitatis periculum hæc oratio continet. quòd surgere, hoc est studiosè sine vlla mora rem agere, quòd vnus idemque priuatus homo atque hospes ex inimica etiam gente ad vrbem regiam & maximam grauissimum & horrendum nimis nuntiū perferre iubetur, eumque non priuatis aut publicis quibusdam personis, vt regi, aut senatui, aut sapientioribus quibusque nuntiare, sed publicè & tributim in medium populum proclamare, varia in se vulgi iudicia, varios etiam animos experturus, iubetur. [*Prædicationem quam ego loquor ad te.*] Præsens tempus constantem consilij confirmationem habet. idem enim illud, quod antea audierat, audire nunc & referre iubetur. namq. præsens in diuinis sermonibus præteritæ rei cōtinet affirmationē, vt: Quod
» præcipio tibi, hoc tantùm facito Domino Deo tuo, &c: Ecce præcipio tibi, confortare &
» esto robustus: id ipsum autem antea præceperat. nō solùm autem diuinam sententiam referre, sed totidem verbis referre, neque quemadmodum æstimationi suæ, & auditorū auribus consulere, atque iucunda & blanda seueris miscere, & artificiosè rem ipsam insinuare possit, prospicere iussus est; sed summa libertate & seueritate apertè rem ipsam, sibi mandatá, referre: namque hæc ratio etsi minus fortasse populis & principibus gratum sermonem; persæpe tamen magis vtilem & semper Deo magis probatum reddit. neque enim quicquam diuini verbi oratoribus veritate & simplicitate, atque ipsa sacrorum eloquiorum inuiolata sanctitate antiquius & sanctius esse debet, si modò sese fideles ministros præstitisse velint. Sed, heu pudor, iam omnis hæc ratio nostris temporibus, nostris moribus & opinionibus penitus commutata, & à rei ipsius simplicitate & grauitate ad inanem ostentationem, ad vulgi libidinem, ad popularis auræ arbitrium reuocata est.

Et

Et surrexit Ionas, & abiit in Niniuem iuxta verbum Domini.

NEQVE maturam celeritatem, neque fidem sedulitatemque Vatis in re gerenda defuisse significat. neque verò illi aut ipsius rei, quam aggrederetur, magnitudine cogitata & existimata; neque etiam visa & cognita, vllum, quo minus strenuè ageret, terrorem fuisse iniectum.

Et Niniue erat ciuitas magna Hebraicè est, *Ciuitas magna Deo.*

EXIMIAM quandam rei cuiuspiam in genere suo excellentiā nomen Dei adiunctū arguit ex Hebraici sermonis vsu. nam si qua res Deo opt. & max. ad vsum, vel ad cultum, vel ad laudem tribuenda est, eam optimam & maximā in suo genere esse oporret, quemadmodum cælum illi vt præcipua sedes tribuitur, quo loco nullus alius in rerum natura dignior esse cognoscitur: cùm tamen omnis & superior & inferior locus immēsa illius magnitudine non impleatur modò, sed infinito etiam interuallo superetur, sicut scriptum est: Cælum est sedes mea, & terra scabellum pedum meorum. Necesse Isai 66. ergo est totum in cælo sedentis corpus vltra cælum ipsum eminere: quantum verò id corpus esse oportet, quod in cælo sedens terrā pedibus occupet! Igitur cùm nulla earum quæ finem habent rerum, Deo fine carēti aut æquari, aut conuenire aptè possit, tamen in vno quoque genere quæ maximæ & præstantissimæ sunt, illi tribuuntur. cuius magnitudo cùm æquari hac ratione non possit, significari tamen arguique potest. Atque hoc modo dictum est, Iustitia tua sicut montes Dei, & cedri Dei, & flamma Dei. Eodem etiam tropo, si quid latino sermone verbis extollere vehementer velimus, diuinum appellamus: *Et diuina opici rodebant carmina mures.*

Sed Hispanum idioma hunc Hebraicum morem proprius refert possessiuo etiam casu: *Es vna cosa de Dios, vna tierra de Dios.* Quòd verò Niniue iam sæpius ciuitate magna appellata illud denuo commemoretur, [*Et Niniue erat ciuitas magna Deo, &c.*] Id nimirum significat maiorem etiam fama & opinione sua Iona vrbem fuisse inuentam; neque tamen eam prouinciam aliàs homini nouo, solo, & hospiti, atque omni humana ope & auctoritate destituto longè durissimam & difficillimam fuisse depositam, sed ex diuino imperio atque auctoritate administratam. Hanc adeo in hoc loco sententiæ rationem ipsa orationis consequentia & verborum connexio indicat. [*Et surrexit Ionas & abijt in Niniuem iuxtà verbum Domini, & Niniue erat ciuitas magna itinere trium dierum.*] Omnium, quæ in toto terrarum orbe conditæ fuere, vrbium Niniuem longè maximam fuisse, & Architectorum obseruationibus & antiquorum scriptorum testimoniis didicimus, ex quibus vnum Diodori Siculi petere & referre placuit. Is vbi Nini Assyriorum regis res Diodor. li. 3. gestas narrat, Ipse, inquit, coactis vndique viribus, & ijs, quæ ad totum opus spectarent, paratis, supra Euphratē vrbem condidit non æqua laterum dimensione: nam duæ muri partes longiores erant reliquis. horum laterum quodlibet longitudine est stadiorum centum quinquaginta, breuiores verò stadiis nonaginta, qua muri dimēsione ambitus stadia complectitur quadringenta octoginta. Et sanè spe sua nequaquam frustratus est: nulla enim postmodum vrbs tanto ambitu, tantáue mœnium magnificentia constructa est. altitudo murorum pedum est centum; latitudo, qua tres currus simul perambularent. turres mille & quingentæ: quarum altitudo pedum est ducentorum. habitare eam coëgit maiori ex parte Assyrios, & quidem potentiores ex reliquis nationibus voluntarios assumpsit, à nomine suo vrbem Ninam appellans. agros propinquos habitatoribus diuisit. hæc Diodorus. Redactis igitur in miliaria stadiis sexaginta geometricorum miliariorum summam conficimus. hæ viginti leucas gallicas reddunt, quod iter, si pedibus ingrediaris, tridui communiter est. Neq. verò breuius confici ab eo potest, qui præconium vt Ionas facturus vrbem vicatim ambire statuat. necesse enim est locum ob viarum & compitorum anfractus & difficultates tardiori lustratione peragrari. Ad hanc autem rationem huius loci sententia reuocanda est. [*Ciuitas magna itinere trium dierum.*] Intellexit enim Ionas non vnius tantùm diei, sed tridui iter sibi & laborem atque operā sumendam esse, vt officio suo deique imperio satisfaceret, à quo illud in mandatis habuerat: [*Vade in Niniuem ciuitatem magnam, & prædica in ea* ciuitate magna, *prædicationem quam ego loquor ad te*; siue, vt Hebraicè est, *proclama*, præconis more, *proclamationem, quam ego loquor ad te.*] intellexerat quippe Vates diuinum consilium omni populo à se patefieri oportere. Neque verò aut laboris, aut vrbis magnitudine, aut populi frequentia,

quo minus opus munusque suum sedulò exequeretur, retardatus est, sed forti & deliberato animo

Cœpit Jonas introire ciuitatem itinere diei vnius.

Ex hoc loco vrbem vicatim à diuino præcone ambitam fuisse docemur, quam ille, si recta via obiisset, ea etiã parte qua longior erat, vno die peruadere posset, non amplius, quàm stadiis sex supra decimum & octauum miliare, extensam. Prædicationis verò siue præconij formula huiusmodi fuit:

Hæc dicit Deus: Adhuc quadraginta dies & Niniue subuertetur.

Dicunum nomen Vati imprimis appellatum fuisse, quòd præconio auctoritas & fides adiungeretur, ex antecedentibus & consequentibus arguitur. dixerat namq. illi Deus, [*Prædicationem quam ego loquor ad te.*] simul enim cum præconio ipso principis & auctoris nomen appellatum esse oportuit. & posthæc etiam subiungitur. Et crediderunt viri Niniuitæ Deo, & cæt. Iam verò præconium ipsum explicemus. [*Adhuc quadraginta dies & Niniue subuertetur*, Hebraicè sic est, *Adhuc quadraginta dies & Niniue versa.*] Sapientem præconij formulam spectare & considerare operæpretium est. Nam breuissima periodo diuinũ erga populi salutem consiliũ, si resipiscere populus velit, aperitur, atque etiam decreta in eundem sententia, nisi sibi prospexerit, denuntiatur, diuinæque misericordiæ & seueritatis etiam rationes certissimæ eadem opera explicantur. Solenne enim Deo iam inde à conditi orbis initio est, cum ijs hominibus, quos scelera & flagitia reos fecère, pœnitentiæ proposita cõditione prius experiri, quàm seueritatis summo iure agatur. Sic enim & Caini & totius orbis in crimen vocati, & Sodomorum causa tractata est, vt certum ad pœnitentiam tempus sibi consulere volentibus, aut ad suppliciũ obstinatis fuerit constitutum, atque diuina de ea re voluntas certis legationibus & publicis actionibus ijs, quorum causa agebatur, fuerit declarata. namque illa ad Cainum vox, Vbi est Abel frater tuus? hominem reuocantis ad sanam mentem Dei oratio magis, quam seueri iudicis sententia est: & illa per centum viginti annos fabricandæ arcæ Noë sanctissimo & integerrimo viro suscepta cura, quid aliud, nisi perpetuum diuini erga orbis salutem consilij aut seueri iudicij præconiũ fuisse diuus Petrus interpretatur? Quòd etiam Lotus ab Abrahamo discedens in Sodomorum vrbes commigrauerit, quid nisi diuinam tot dierum legationem apud eam gentem actam definire possumus? Eandem omnino sententiæ rationem hoc Ionæ præconium ostendit. neque enim Niniuen sicut Sodomam quadragesimo pòst die euertendam definitè denuntiauit; sed fore vt post quadraginta dies Niniue versa sit, Hebraico verbo vsus HHAPHACH, quod rerum in alteram faciem mutationem significat. quo verbo vti à Deo iussus est, vt necessariã omnino eius ciuitatis rerum mutationẽ eo tẽpore fore significaret, vel vt ille corruptissimus morũ & consuetudinis Sodomorũ non dissimilis status in meliorẽ faciem pœnitẽtia & consiliorũ studiorumq. mutatione, vel diuini iudicij sententia in æternã ruinam mutandus esset. Id autẽ vel ad vitam in melius mutandam, vel ad certam communis excisionis pœnã subeundam deliberandi illis spatiũ dari; ita vt quadragesimo transacto die eã ciuitatem mutatã esse necesse foret, vt vel alia omnino moribus & studiis & toto ciuitatis statu vel nulla dici posset. Id autẽ dierũ quadraginta spatiũ satis ad vtrãuis rem idoneum diuinæ misericordiæ & iustitiæ decretis fuit iudicatũ, ne aut ij, qui saluti propriæ prospicere vellent, vel nimia tẽporis lõgitudine in securitatẽ & segnitiẽ, vel nimia etiã breuitate in perturbationes exanimationesq. inciderent. Grauissimis autẽ & breuissimis verbis pronuntiata oratio est: [*Adhuc quadraginta dies & Niniue versa.*] Significat enim ciuitatẽ illã, cuius magnitudinis, antiquitatis, & nominis ratio habita diuinitus sit, vt ad eũ potentiæ atq. opum gradũ, qui totius orbis supremus erat, peruenerit, tamẽ sceleribus & flagitiis publicè priuateq. susceptis nimiũ diu contaminatã, atq. diuina patiẽtia hactenus fuisse abusam, vt ferri iam amplius & tolerari tanta illa insolentia, superbia, & cõtumacia non possit. Quamobrẽ cùm satis superq. expectatũ fuerit, an regũ & principũ cõsilij, an cæterorũ hominũ vel publica vel priuata cura illa res ad rationẽ, ad naturę leges, & ad iustitię & honestatis calculos reuocata corrigetur; neq. tamẽ aliquid hactenus melioris spei aut cõsilij in illa tota ciuitate extitisset, causam omnẽ diuino iudicio actã damnatãq. iam fuisse, intercedente verò misericordia quadraginta dierũ spatium, vel ad morum vel ad rerum totiusque status mutationem & Sodomæ similem versionem fuisse datum.

Genes. 4.

Genes. 6.

Pet.

חפך

Interim

Interim autem auctoritatis legationi suæ conciliandæ causa, rem omnẽ quemadmodũ illi contigisset, & totius itineris sui rationem à Iona fuisse expositam, argumento nobis illud Iesu Christi veri diuinorũ librorũ interpretis testimonium est. Luc.11. sicut Ionas fuit signum Niniuitis, ita erit filius hominis generationi huic. Signũ autẽ Ionæ ipse idẽ, quod nam fuerit, patefecit. Sicut Ionas fuit in ventre ceti tribus diebus & tribus noctibus, ita erit filius hominis in corde terræ, & cæt. Libet autem de re ipsa, hoc est de Niniuitarum denuntiata à Vate euersione, an fato, an astrorum vi, an diuino consilio parata fuerit, breuibus hoc in loco disserere, id quod ad præsentem rationem cognoscendam, & ad plura huius generis exempla examinanda fortasse non fuerit incommodum. Non singulis nationibus & vrbibus modò, sed singulis etiam hominibus sua astra, suaque in cælorum dispositione momenta certa esse, quæ præsint, atque horum astrorum & constitutionum rationibus omnia, quæcunque aut secunda aut aduersa eueniant, gubernari ex Chaldæorum disciplina omnis ferè orbis accepit. Hæc autem ratio, veráne omnino atq. certissima sit, modò nõ examinabitur à nobis; illud verò statuetur, in bene ac sapiéter gubernata republica, & veræ pietatis præceptis instituta huiusmodi quippiá nõ esse obseruandũ: nam si maximè omnibus aliis gẽtibus & populis singula astra & fatalia momẽta præfecta fuerint, tamẽ pio atque sanctè instituto populo Dei optimi maximi rerum opificis infinita, certa, ac præsens virtus, pro cultæ vel neglectæ pietatis ratione vel fouendo vel consulendo, vel rursus affligendo adest, sicut scriptum est: Deut.32. Quando diuidebat Altissimus gentes, quando separabat filios Adam, constituit terminos populorum iuxta numerum filiorum Israël. Pars autem Domini populus eius Israël funiculus hæreditatis eius. Quamobrem huiusmodi Chaldaicam disciplinam à pij ac sapientis populi ratione & vitæ totius institutis longè alienam esse oportere sacra imprimis oracula monuerunt. Ierem.10. Audite verbum, quod locutus est Dominus super vos domus Israël. Hæc dicit Dominus: Iuxta vias gentium nolite discere, & à signis cæli nolite metuere, quæ timent gentes: Quia leges populorum vanæ sunt, & cæt. Neque verò in pia & veræ religionis præceptis instituta gente solùm, sed in aliis etiam nationibus diuinæ prouidentiæ argumenta maxima obseruata sunt, tametsi non ita frequentibus, neque leuioribus etiam, sed grauissimis & raris causis diuinæ virtutis momenta ad calamitatem afferendam lentiora quidem, sed grauissima tamen experiri licuerit, vt communis diluuij & Sodomorum euersionis temporibus, quæ ob publicum iniuriæ siue HHAMACZ scelus diuinitus allata sunt, sicut scriptũ est: Ezech.33. Qui in sanguine comeditis, & oculos vestros leuatis ad immunditias vestras, & sanguinem funditis, nunquid terram hæreditate possidebitis? Cùm tamen iisdem assidua eiusdem prouidentiæ beneficia, minus tamen agnita & intellecta, quæ auctorem suum satis commodè & apertè testari possent, nisi omnino astrorum efficientiæ & virtuti falsò attribuerentur, nunquam defuerint, sicut scriptum est: Act.14. Annuntiantes vobis conuerti ab his vanis ad Deum viuum, qui fecit cælum & terram, mare & omnia quæ in eis sunt. Qui in præteritis generationibus dimisit omnes gentes ingredi vias suas. & quidem non sine testimonio semetipsum reliquit, benefaciens de cælo, dans pluuias & tẽpora fructifera, implens cibo & lætitia corda eorum. neque verò si ratione & disciplinæ ipsius institutis res expendatur, astrorum motibus, concursionibus, & efficientiæ poterit ascribi. quanquam enim omnia astra omnesque cælorum constitutiones de vrbis excidio & euersione consentirent; multos tamen priuatorum hominum, siue ciuium, siue hospitum felices horoscopos esse necesse erat, quorum vis vel salutem ipsis, vel communi exitio impedimentũ promittere & præstare potuissent. nam quæ aliis infelix ac fatalis hora est, eadẽ & aliis integra atq. fortunata ducitur, vt quæ parienti feminæ interitum, infanti verò ipsi maturo ac vegeto nascendi facultatem attulerit; ita adeo indocti & à disciplinę suæ rationibus longè aberrantis astronomi sententia illa fuisset, quæ euersionem nõ Niniuitis solùm, sed Niniue vrbi in vniuersum denuntiaret, quæ vox non ciuitatem modò, sed omnes etiã ciues & hospites, omnes deniq. cùm priuatas, tum publicas comprehenderet res, quibus communis ac certa tempestas intra quadragesimum diem exitium allatura impenderet. Quamobrem Niniuitæ ciues factum apud se à Iona hospite præconium de communi excidio, diuinum magis vaticinium, quàm astrologam prædictionẽ interpretati legitimis supplicationibus atque expiationibus purè ac sanctè susceptis deprecandum esse decreuerunt. Vanum autem & superuacaneum id consilium videretur cala-

calamitatem illam astrorum vi afferri credentibus. quod enim naturæ cursu & cælorũ syderumque efficientia euenturum est, an aliis modis caueri possit, modò non disputamus; precibus tamen & supplicationibus auerti arceriq. posse, nullus Chaldęus docuisse commemoratur. Igitur Niniuitæ acerbissimi sibi interitus & vrbi suæ exitij suis sceleribus allati non aliunde nisi à Deo, quem & sententiæ & prædictionis auctorem agnoscerent & crederent, medicinam & remedium quęrendũ esse intellexère. Ex qua re effectũ est, vt neque salute omnino desperata aut vrbẽ deseruerint, aut animos deiecerint. neq. ad suam quisq. genesim consulendam confugerint, sed quibus rebus commune id malum expiari auertiq. potissimum poterat, hoc est vitæ, morum, totiusq. veteris ac malę consuetudinis & corruptissimorum consiliorũ mutatione eas res sibi procurandas communi consilio & publico decreto statuerint.

Et crediderunt viri Niniuitæ in Domino.

IN grauissimis & communibus ac repẽtinis periculis declinandis, & in cõsiliis de publica salute capiẽdis omnẽ cunctationẽ nimis incommodam esse res ipsa & Niniuitarũ exemplum docet, multaq. interdum tempora existere, quibus celeritate magis, quàm regia auctoritate & magno molimine cõsuli conueniat. In hoc autem genere ea maxime ponenda esse arbitramur, quæ diuini consilij auctoritate nituntur, quibus oportunẽ ac maturè suscipiendis atq. studiosè exequendis nullam humanæ potẽtiæ obseruationẽ, aut regiæ dignitatis atque auctoritatis expectationẽ obstare, sed diuinã potius perspectã voluntatẽ præesse atq. instare oporteat. Niniuitæ quã primũ præcone Iona certum atq. maturrimum sibi rebusq. suis exitium palã prædicari audierunt, illam prædictionẽ diuinam interpretati, procurari & expiari potius, quàm ad regiã maiestatẽ referri oportere intellexère. neq. enim facti ipsis vicatim præconij rationem & curam minus ad se, quàm ad regem spectare putauerant, & cùm causa communis omnium esset, ijs primũ suscipi debere, ad quos primũ præconis voce fuisset delata. neque verò in communi omnium periculo & causa vnius tantùm voluntatẽ expectandã esse, quę aut intercessione certissimum, aut mora & cunctatione repentinum & ineuitabile periculum reddere posset. Satis igitur ad procurandam, gerendamq. rem auctoritatis & momenti in ipsa diuina sententia esse, quã ea causa populo primum denuntiatam esse intelligebant, quòd eius maximè expiare referret. Igitur per eorũ virorũ tribunos & minores magistratus, apud quos prima die proclamatum præconiũ fuerat, res ipsa procurari cœpta est. satis enim in communi causa, quæ cuique vel priuato curæ esse debuerat, horũ virorum auctoritas & imperium esse debuit. Hebraicus autẽ sermo primarios viros & populorũ magistratus, quos certa munerũ cuiusq. notatione non appellat, virorũ nomine significat, vt: Genes.17. Et interrogauerunt illum viri loci illius de vxore sua. Sic etiam apud Romanos virorũ nomine multi ex magistratibus dicebantur, vt duumuiri, triumuiri, centumuiri. Igitur viri Niniuitæ, penes quos tribuum cura erat, [*crediderunt in Domino*, Hebraicè est, *in Elohim*,] quod nomen diuinum propria ad hunc locũ significatione vsurpatum est. namq. ad eam rationẽ spectat, qua Deus totius orbis iudex, rector, & gubernator est: quo nomine non Israëlitis solùm, sed aliis etiã gentibus obseruatus cultusq. & mundi rebus omnibus hominumq. actionibus prouidere, omnisq. fraudis & sceleris vindex esse creditus fuit. quamobrem Genes.31. à Labano Iacobi socero in feriendo fœdere hoc nomẽ est appellatũ: Si afflixeris, inquit, filias meas, & si introduxeris alias vxures super eas, nullus sermonis nostri testis est absq. Elohim, qui præsens respicit. Quòd si ego tumulum trãsiero pergens ad te, aut tu prætetieris malũ mihi cogitans, Deus Abraham & Deus Nachor iudicet inter nos. Iob 1. Iob etiã hominis Armenij virtus & pietas hoc nomine cõmendatur, quod Elohim timuerit, & à malo recesserit omnibus diebus vitæ suæ. Ab Ægyptiis etiã qui magna & monstrosa numinum superstitione imbuti erant, tamen Deũ mundi opificẽ & humanarũ rerũ iudicẽ ac vindicem hoc nomine fuisse cultum, illa Iosephi Ægyptiũ sese apud fratres simulãtis Genes.42. oratio arguit. Facite, inquit, quæ dico & viuetis, quia Elohim ego timeo. Sexcentis aliis testimoniis eadem res, nisi satis aperta esse videretur, doceri nobis potuisset, hoc est Dei nomen Elohim gentibus omnibus fuisse olim communiter obseruatum & cultum, qua ratione mundi opifex, rector, iudex, atque fraudum scelerumque vindex crederetur. Atque hoc nomine, si quid non apud Israëlitas modò, sed apud alias etiam nationes indictum aut edictum esset, sine vlla de religione controuersia, aut de verbi

auctori-

auctoritate dubitatione, aut exceptione audiebatur. Id nomen verò tetragrammaton Israëlitis tantummodo familiarissimum, non nihil repulsæ ab aliis gentibus, antequam signis & prodigiis illustratum esset, ferebat. Sic enim Ægyptio regi eius nominis nouitas dubitationem iniecit, fidemque legationi minuit: Quis est Dominus vt audiam vocem eius, & Israël dimittam? nescio Dominum & Israël non dimittam. quippe non nationibus aliis eius nominis auctotitas fuit, quæ Abrahami posteritati antiqua & grauissima augustissimaq. fuerat: Notus enim in Iudæa Dominus, & in Israël magnũ nomen eius, &c. Igitur nomen Elohim gẽtibus omnibus sanctissimum fuisse à Iona hac in legatione appellatum, ipsa rei & orationis consequentia arguitur. [*Et crediderunt viri Niniuitæ in Elohim.*] Idẽ porrò nomen omnibus deinceps in locis appellatur. quo autem signo, quo ostento fides Ionæ legationi & præconio adiuncta fuerit, quæsitũ ab antiquis est, & commenta potius, quàm certa historia respõsum: sed nobis præter simplicẽ rerũ, quæ sibi contigissent, narrationẽ, nihil à Vate signi aut ostenti adhibitum fuisse legimus. Itineris verò sui rationẽ omnem, & legationis à Deo datæ sibique recusatæ, ac tandẽ periculis defuncto sumptæ atque obitæ redditam esse, iam illa veracissimi doctoris nostri Christi auctoritate abundè satis docti sumus: Sicut Ionas fuit signum Niniuitis, &c. Sed neque huiusmodi signi causam ipsam eguisse (quod tamen editum magnum momentum, nõ tã ad fidẽ faciendã, quàm ad metum religionemq. audientiũ animis iniiciendã attulit) cõmodè ac breuiter docere operæpretiũ videtur. igitur nõ omnia vaticiniorum genera miraculis & prodigiis indigẽt, vt fidẽ sibi vatibusq. cõcilient, sed ea tantũ, quorũ ratio circa præcepti alicuius diuini aut veteris consuetudinis, aut ritus, aut ceremoniarũ aut alterius cuiuspiã antiquæ, certæ, ac probatæ sanctæq. iudicatæ rei & rationis cõmutationẽ versatur; vt si quis sabbathi celebratẽ aut omittendã, aut in aliã diẽ transferendã esse doceret, seq. ad eã referendã rem diuinitus legatũ esse prædicaret, eã legationem signo edito contestatã esse oporteret. ita Moses ꝙ leges viuendiq. instituta populo laturus præscripturusque, quòd libertatem ex antiqua seruitute prædicaturus esset, certam muneri suo fidẽ miraculorũ auctoritate adiunxit: vt credant, inquit, Deus, quod apparuerit tibi Deus patrũ suorũ, Deus Abrahã, & Deus Isaac, & Deus Iacob. Sic Christus Iesus magni cõsilij nuntius veteris disciplinæ vmbras, quæ ad ritus ceremoniasq. pertinerẽt, nouæ legis luce & corpore succedente abolendas esse docuit, cõtestante Deo signis, portentis & miraculis, & spiritus sancti distributionibus. Vna tamẽ in omni hoc genere causa & ratio excepta est, ne cuiquã homini, qui impię superstitionis & vanorũ Deorum colendi rationẽ nouã suscitaret, quãuis maximis & prodigiosissimis miraculis, quamuis multis & certis signis datis vlla fides haberetur. nam quę in ea re miracula eduntur, non tam adiungendæ rebus fidei, quàm periculi hominũ fidei & constantiæ faciendi causa à Deo permitti. Atq. de hac quidẽ re huiusmodi præscripta est lex. Propheta qui arrogãtia deprauatus voluerit loqui in nomine meo, quæ ego nõ præcepi illi, vt diceret, aut ex nomine alienorũ Deorũ, interficietur. Quòd si tacita cogitatione responderis. quomodo possum intelligere verbum, quòd Dominus non est locutus, hoc habebis signũ. quod in nomine Domini propheta ille prædixerit, & nõ euenerit, hoc Dominus nõ est locutus, sed per tumorẽ animi sui propheta cõfinxit, idcirco nõ timebis eũ. Exceptio autẽ illa est: Si surrexit in medio tui prophetes, aut qui somniũ vidisse se dicat, & prædixerit signum atque portentum, & euenerit, quod locutus est, & dixerit tibi, Eamus & sequamur deos alienos, quos ignoras & seruiamus eis. nõ audies verba prophetæ illius aut somniatoris, quia tẽtat vos Dñs Deus vester, vt palam fiat, vtrũ diligatis eũ an non, in toto corde & in tota anima vestra. Itaque in grauissimis causis & antiquis aut receptis honesto nomine rebus commutandis signũ ab auctore exigitur, modò nihil vel impium, vel superstitiosum aut sonet aut oleat: in honestis verò & æquissimis rebus perorandis nullum exigitur signum. Satis enim æquitas per se ipsa lucis auctoritatisque habet; cuius prædicandæ atque asserendæ non solùm prophetes, sed quicunque sapiens atque probus vir satis idoneus minister atque auctor esse potest. sicut in eodẽ, quẽ modò citauimus, loco scriptum est: Dominum deum vestrum sequimini & ipsum timete, & mandata illis custodite, & audire vocem eius. Ionæ niniuitarum scelera accusantis & vltionem prædicentis honestissima ratio & probabilis re ipsa sine vllo alio signo causa fuerat. certis enim veritatis rationibus nitebatur, quòd diuinum numen maximis & manifestissimis illorum sceleribus offensum pœnas debitas propediem exacturum esse denũtiaret, hoc

Deut. 17.

Deut. 13.

„ enim totum argumentum simul cum præconio à Vate esse tractatum,& res ipsa & oratio etiam indicat. [*Et crediderunt viri Niniuitæ in Elom,*] hoc est in Deo iudice & vindice: namque hoc nomine denuntiata illis fuerat sententia. quoniam verò quicunque optimas de diuina natura sententias secuti sunt,non solùm iudicij atque æquitatis, sed misericordiæ & bonitatis rationes optimas & maximas illi asscribunt,atque vt maximá ad vltioné auctoritaté,ita ad deprecationé maximá etiam facilitaté tribuût,locumq. precibus & supplicationibus persæpe relinqui intelligunt. huiusmodi sententiis probè instructi Niniuitæ viri,vrbi ciuibusq. suis sapienter côsuluerunt:ná quibus rebus, rationibus,modis atque actionibus diuinam erga homines misericordiam cômoueri maximè posse intellexere , hoc est , prauorum studiorum mutatione & ieiuniis, supplicibusque precibus & clamoribus,ea omnia ad scelus expiandum,Deumque sibi placandum ac leniendum studiosissimè diligentissimeque curauere.

אלהים

Et prædicauerunt ieiunium, & vestiti sunt saccis à maiori vsque ad minorem.

MAGNVM apud diuiná misericordiá momentú,ieiunia,asperiorq. habitus & omnia supplicú mentiú arguméta habere, non modò antiqui, sed noui etiá testamenti testimoniis exemplisq. innumerabilibus ostédere probareq. possemus,nisi perspicua esset res,& inter omnes,qui sacros libros attentè legunt , constaret. nam cùm Deus natura misericors & benignus vehementer humanis precibus & votis,si purè & sanctè fiant,vel ad parcendum supplicibus,vel ad succurrendum miseris,vel ad consulendum piis mo-
Psalm 144. ueri adducique soleat (sicut scriptum est:Prope est Dominus omnibus inuocantibus
„ eum in veritate,voluntatem timentium se faciet,& deprecationem eorum exaudiet,vt
„ saluos faciat eos)iis omnibus rebus eundem duci etiam consequitur , quæ vouentis & supplicantis mentis studium vel incendunt magis & adiuuant , vel non solùm significant , sed apertè etiam declarant. cuius generis ieiunia purè sanctèque suscepta sunt: quorum legitimus vsus tum ad virtutes promouendas non paruo adiumento est, tum ad cupiditatum licentiam & libidinem refrenandam magnum pondus habet,tum etiá ad decretam certamque iam iudici castigationem clementiorem reddendam plurimú valet. de quibus omnibus rebus ac de præstáti ieiuniorum vsu plenius ac commodius in libro de sacris significationibus disseremus.Igitur Niniuitæ viri preces & publica vota curaturi ieiunium de more indixere. namque publicè indicta ieiunia vel grauem cul
1.Reg.25. pam & commune scelus,vel loci aut temporis alicuius religionem, vel violatú numen,
Ierem.14. vel sacrum publicè expiari oportere significabant. quorú exempla in Iudicú & Regum
Ioel.3. libris & in Apostolorum historiis & apud Vates illustria satis sunt. Eius verò ratio non solum Israëlitis propria,sed aliis etiam gentibus communis fuit. magni enim momenti sobrietas ad orandum placandumque numen esse putabatur. Sic Ioui certo statoq. die
Horat.lib.2. ieiunia apud Romanos sacrabantur. *Illo Manè die quo tu indicis ieiunia, &c.*
serm. Sat.3. Horat.lib.4. od.5. sic publicè suscipienda vota sobriis commodius & sanctius nuncupari credebantur.

Longas ô vtinam dux bone ferias
Præstes Hesperiæ,dicimus integro
Sicci manè die,&c.

Sed tamen legitimè instituta ieiunia vt purè sanctèque peragantur, malorum studio-
Isai.57. rum auersatione & melioris vitæ cura coniuncta esse oportet,sicut scriptum est: Nonne
„ hoc est magis ieiuniú,quod elegi?dissolue colligationes impietatis,solue fasciculos de-
„ primentes. ea autem res vt rectè intellecta,sic diligenter curata à Niniuitis est.namque
„ paulo pòst hoc dicitur,& vidit Dominus opera eorum,quòd conuersi sunt à via sua mala.Itaque sanctum & Deo gratum , & iis à quibus initur, commodissimú ieiunium est, quod certá mentiú ad melioré frugem conuersioné côsequitur & contestatur. *Prædicauerunt.* Publicè indicere hoc in loco prædicare est. [*Et vestiti sunt saccis à maiori vsque ad minorem*,Hebraicè pluraliter est,*A magnis vsque ad paruos.*] Inter ea,quę non solùm Dei,qui natura misericors,clemens & multæ patientiæ est,sed hominú etiam inimicorú,& immanium atque capitalium hostiú misericordiá cômouere solent,habitus miserorú supplices non exiguú pondus & momentú habent.namq. vt vestiú elegantia & nitidus ac pretiosus cultus lætitiæ, superbiæ, & fastus significationé habet , & admirationem aliis atque aliis inuidiam mouet,sic neglectus,horridus,& sordidatus habitus humilitatis & mœstitiæ spectaculum præbet, spectantiumque oculos & animos vehementer ad misericordiæ

ricordiæ cogitationem impellit. quamobrem in miserrimis & calamitosissimis bellorum temporibus, ea pars, quæ vel in deditionem hostium, vel in salutis desparationem redacta est, ducem, quem sibi pugnando infensum reddiderit, innumerabili multitudine supplex ac sordida adit. Cuiusmodi multa exempla apud nostros et externos etiam scriptores passim legentibus occurrũt: in qua re significãda frequẽs habituũ supplicum mentio est. Quo autẽ maior & frequentior sordidatorũ multitudo est, eo vehementius spectatorum animi mouentur & impelluntur; grauius enim & plenius alienæ miseriæ spectaculum humanarum rerum vicissitudinis admonet, magnitudineque ac mole sua impensius vrget, atque eo maximè, quòd in tanta multitudine feminæ, pueri puellæ, senesque sint, quorũ vel Innocentia, vel imbecillitas eiusmodi cõditioni impar & calamitati ferendæ Inferior esse iudicetur. Ea autem communis omnium & spontanea, tam eorum qui in culpa sunt, quàm qui culpa & noxa carẽt, deditio ducis misericordiam vehementer tentat, mentemque ab omni alia cogitatione ad clemẽtiam & leuitatem reuocat. Saccus autem ex omni vestium materia huic adornãdæ rei idoneus maxime est, quippe non sordes modò, sed horrorem etiam & durum ac miserũ vitæ vsum sua asperitate ostentat, Eadem verò homines erga Deũ vindicem & scelerum vltorem potentissimum placãdum, quæ miseros diuturno & grauissimo bello oppressos ciues erga victoris misericordiam commouendam cogitatio tãgit. vtrique enim humili & supplici deditione & deprecatione veniam sibi petendã esse putãt. Sed quibus cum Deo res est, vt maxima & bonitate & clementia eius, apud quem agitur, spe inductis, ita de integritate, seueritate & sapientia infinita, quæ vel internos animorum affectus calleat, solicitis, ne quid ficte aut simulatè, ne quid impurè aut indecorè, ne quid non studiosissimè agatur, cura maxima est. Sapienter igitur à Niniuitis cõsultum est, ne cui vel ætati, vel sexui, vel cõditioni parceretur, quo minus supplex habitus, sordidatio, ieiuniũ, & deprecatio indiceretur, vt si quid aliorũ vel culpa, vel negligẽtia, vel indignitas fellisset, aliorũ innocẽtia, diligentia, pietate, studio, & labori impari imbecillitate suppleretur. [*A maioribus vsq. ad minores.*] sexũ, ætatẽ, conditionemq. omnẽ hæc oratio significat. Hæc igitur à viris & populo, antequã ad regẽ referretur res, studiosissimè & maturrimè curata sunt, quæ publicæ calamitatis expiandæ causa, curari ab ijs etiam incõsulto rege & potuerunt & debuerunt. Virorum autem illorum in consilio capiendo celeritatem & diligentiam maximã admirari operæpretium est, qui cùm eadem in ciuitate essent, tamen prouideri magis communi & instanti calamitati, quàm regiam de ea re voluntatem magno molimine expectari oportere intellexerunt. sed nõ minori cura aut studio, neq. minus cõmodo negotio à rege ipso consultum, prouisum, attentumq. eidem rei, sed nouis etiã & maximis decretis, virorum & populi consiliis accessionem factã fuisse diuina historia narrat.

Et peruenit verbum ad regem Niniue.

TOTIVS rei ratio ad regem delata est, quemadmodũ vir ille diuino nomine futurũ propediẽ vrbis exitium denũtiare cœpisset, eoq. præconio populum cõmotum, ieiunia, supplicesq. preces ex tribunorum plebis decreto inijsse. quo quidem nuntio vehemẽter commotus rex, atque de publica salute, tum spe, tum etiam metu solicitus, coacto principum concilio diligentius etiam & grauius de ea re statuit & decreuit, suoque imprimis exẽplo, quid agi maximè expediret, docuit. [*Peruenit verbũ.*] Grauissimi negotij & magni momẽti rei narratio & fama, quæ admirationem audientibus adferat, vno verbi vocabulo in sacris sermonibus significatur, vt: Trãseamus in Betbleẽ, & videamus hoc verbum, quod factum est, &c. Quanta verò sedulitate & celeritate publicę salutis curã omni cunctatione, omni regiæ maiestatis cogitatione remota suscipere regem oporteat, hoc exemplo declaratur. Regem enim Niniue notãter appellauit. qui quamuis omnium totius orbis regum maximis haberetur & esset, nulla tamen de splendore, magnitudine dignitateque sua cogitatione retardatus est, quo minus ipse supplex ad diuinam misericordiam confugeret, aliosque suo exemplo ad idem studium incitaret.

Et surrexit de solio suo, & abiecit vestimentum suum à se, & indutus est sacco, & sedit in cinere.

SVRGERE, studium, diligentiam & festinationẽ significat, vt: Surge, vade in Niniuẽ. Magnum barbaris regibus ad maiestatẽ dignitatẽq. conseruandã in vestium splẽdore & cultu

cultu & studium ac sumptum poni consueuisse, omnibus cùm prophanis, tum etiã sacris libris obseruare licet, nobisque etiam de vestium ratione scribentibus annotare Deo aspirante licebit. adeo enim ea res è regum ac principũ dignitate & magnitudine esse ducebatur, vt neque mortuis & vel tumulo condendis, aut pita extructa cremãdis negligenda esse putaretur. Sed Niniuitarum rex sibi populoque suo sapienter prospiciens, non tam splendoris sui, quàm publicæ salutis rationem habendam sibi esse intellexit. neque verò de ea re disputari oportere, decere tne tantum populum, tantum populi principem & regem, vnius hominis hospitis & ex hostili gente voce & præconio adeò commoueri & turbari, vt à iucundo & splendido vitæ vsu non probè perspecta & examinata re, ad mœrorem, sordes, luctum squaloremque traduci; sed causæ ipsi, quæ probabilis ex se esset, & diuino nomine peroraretur, sine vlla cunctatione cedendum, & opportuno consilio rebusque commodissimis procuratis, quàm maturrimè esse succurrendum. [*Et indutus est sacco, & sedit in cinere.*] Purpuram, aurum, & gemmas simplici & horrido sordidoque sacco, solium autem cinere abiectissimo & humillima re commutauit, inferioremque humilitatis gradum rex ipse quàm populus, cõplesse narratur. quod verò de regali vestimenti ornatu exposuimus, vno Hebraico nomine significatur, ADERETH, à potentia, decore, fortitudineq. ducto. Eiusmodi autem vestium genus hoc erat, quod materiæ atque artificij rationibus regiam maiestatem, potentiam & splendorem prætenderet. Saccus autem & cinis humillimus pœnitentium habitus & situs esse in sacris
„ significationibus, ostendimus. Quia si in Tyro & Sidone factæ fuissent virtutes, quæ
„ factæ sunt in te, olim in cilicio & cinere pœnitentiam egissent. In regio autem munere auctoritatem magis, quàm splendorem exigi oportet. Porrò auctoritas vtilibus & honestis decernendis & curandis exequendisque rebus magis, quàm pompa, aut cultu conseruando spectatur.

Et clamauit, & dixit in Niniue ex ore regis & principum eius, dicens.

COACTO consilio quid maximè facto opus esset, delibetatum & consultatum à rege & principibus, & randem decretum atque curatum esse intelligimus: id verò quod decretum fuerit non tam præconio, nedum potentia imperatum, sed consultò & sponte suasum susceptum libentius, vt maiori cum vtilitatis spe ageretur, quem suasionis clamorem in vulgus omne delatum esse, verbum Hebraicum ZAGHAK declarauit, quod popularem clamorem, qualis in incendiis & publicis periculis excitari solet significat. id verò vt non incerto, aut insipienti, aut obscuro auctore fieret, [*Ex ore regis*, aut vt Hebraicè est, *ex sensu*, vel *sententia regis*:] ex sensu autem regis & principum, propterea quòd illud concilium communiter expedire intelligentes, & sibi ipsis faciendum, & populo, vt fieret, suadendum esse censuerunt. Magnam autem principum & nobilium Assyriorum copiã in illa ciuitate fuisse, & hic locus indicat, & illud ex Diodoro nobis superius allatum testimonium apertè docuit. Igitur publica per pœnitẽtiam scelerum expiatio, & calamitatis deprecatio ab omni illius ciuitatis ordine procurata est, & magno omniũ ordinũ, ætatum conditionumq. consensu ac studio cõmuniter suscepta. qualis verò regia & principium de hac re sententia clamoribus declarata fuerit, statim exponitur.

צעק

Homines, & iumenta, & boues & pecora non gustent quicquam, neque pascantur, & aquam non bibant; & operientur saccis homines, & iumẽta, & clament ad Dominum in fortitudine.

COMMVNI nocentum & innocentium miseriæ & doloris sensu & clamore, atque supplici miserabilique spectaculo diuinam misericordiam commodius implorari, & vehementius commoueri posse, indicatum est, idque vt purè sanctéq. fieret, omnio studio est curatum. Simul etiam eodem consilio eademque opera Dei clementiam ad parcendum miseris & supplicibus excitatum, & hominum animos aucto & communicato doloris sensu, & confuso atque miserabili animantium omnium clamore ad supplicem deprecationẽ auctũ iri publicè sperabatur, neq. verò ea opinio regẽ principesque fefellit, sed euentus ipse ex sententia procedẽs stabiliuit. neque quòd hominibus supplicantibus animantium, ex quibus vsus homini percipitur, ieiunium accedere curatum sit, suis sapientiæ rationibus caret: nam præterquam quòd Dei clementia & misericordia

tanto

tanto ac tam miserabili spectaculo,& confusis hominum clamoribus,iumẽtorum vocibus,pecudum atq. armentorũ balatibus & mugitibus commoueri ad ignoscendũ posse credidêre;eiusdem etiam Dei curá,qua rebus omnibus à se conditis cõsultum esse vult, erga insontes & sceleris expertes animas abijciendá non esse,intellexère. Quòd si hominum clamoribus & precibus ob ipsorũ scelera nõ satis opottunus locus esset,tamen animantium & brutorum,quæ hominnm causa genita sunt, & quibus diuina prouidentia oportunè consulit, desiderio eum, cuius beneficentiam omnia expectant, petunt, atque experiuntur,satisfacturum esse sperare licuit. Non enim futurum esse putauerunt, vt qui terræ plenitudinem semper incolumen auctamq́ue esse velit, aliarum rerum culpa alias perire pateretur; sed potius hominibus nocentibus cum innocentibus parceret, quàm vno omnes tam insontes, quàm sontes animas supplicio inuolueret; maximè autem si alterius partis supplici, alterius verò æqua deptecatione inuocaretur, sicut scriptum est: Homines & iumenta saluabis Domine,quemadmodum multiplicasti misericordiam tuam. Psal.35. Igitur vt hominum animi vehementius ad pœnitentiam doloremq́ue moueantur, ac Dei erga nocentes atque innocentes animas prouidentia & misericordia impensius concitetur, homines ieiunio, cæteras verò mansuetas animantes inedia affici, rex principesq́ue suadent, & omnia quæ splendidè vestiri sterniq́ue solent,vt homines,vt equi,muli, & cætera. quorum ad vecturá aut ad pompá vsus est, sacco sordidaq. veste indui;idq. non decenter aut artificiose, sed temere: [*Operiantur*, inquit, *saccis homines & iumenta, & clament ad Dominum in fortitudine.*] Maximis igitur & contentissimis clamoribus diuinam misericordiá tum ab hominibus rationis compotibus,tum etiam à brutis implorari cupiunt;quorum quanquam animę sensus & motus plerique, ac vocum significatio & vsus obscurus hominibus sit, desiderium tamẽ clamor & expectatio diuinam sapientiam atque prouidentiam minimè fugit, sicut scriptum est: Omnia a te expectant,vt des illis escam in tempore,dante te illis colligẽt,&c. Psalm.103 Verùm enimuero quanquam brutis & ratione sermoneq. carentibus animantibus desiderium ipsum & clamor ad diuinam misericordiam mouendam, satis sit, in hominibus tamen, qui à brutorum natura longè abesse possent & debent, neque clamor, neque sermo, neque oratio, neque vestium sordidus vsus, neque ieiunium, nisi hæc omnia animorum consensione, honesto studio & morum atque vitæ, correctione & emendatione nitantur, satis roboris & virium ad diuinam misericordiam commouendam habere possunt. Constat namque homo & animi & corporis naturis; sed vt princeps in eo pars animus est,sic omnium agendarum rerum rationes,ad animi cogitatus appetitiones & conatus referri oportet: maximè verò in ijs consiliis,studiis, ac rebus omnibus, quæcunque aduersus Deum suscipiuntur; qui cùm spiritus sit, eas primum & potissimum rationes expendit, quæ ex animorum vi & facultate proficiscuntur, sicut scriptum est: Scrutans corda & renes Deus. Psalm.7. Quamobrẽ in sacrificiis & victimis mactandis atq. incendendis viscera & exta magis, quàm cætera membra expetuntur: Quòd si ieiunio,preces,clamores,cæteraq́ue huius generis omnia,quæcunque piè, sanctèque instituta sunt, purè ac sanctè non suscipiantur & curentur, ad placandum Deum atque ad veram accipiendam salutem inania prorsus inutiliaq́. redduntur; quippe cum ijs virtutibus vacua & nuda sint, quæ Dei à nobis culpa atq. offensione nostra alienatam voluntatem reconciliare & inclinare solent. eæ autem sunt, viuens atque firma fides, & vitiorum fugiens virtutumq́. appetens pœnitentia;quibus maxima pietatis ratio continetur. quæcunque verò pietatis formæ obijciuntur, si his neruis & artubus destituta sint, speciem quidem offerre possunt, re ipsa tamen aut nullæ, aut vanæ & inanes inutilesq́. omnino ad salutem sunt, atque ad hypocritarum & histrionum rationem à diuina sapientia referuntur, sicut scriptum est: Me etenim in diem quærunt,& scire vias meas volunt; quasi gens,quę iustitiá fecerit,& iudiciũ Dei sui non dereliquerit. rogant me iudicia iustitiæ,& appropinquare Deo volũt. Quare ieiunauimus & non aspexsti? Ecce in die ieiunij vestri inuenietur voluntas vestra,&c. Isa.57. Huic ergo rationi vt quæ plurimum ad eam, quæ expetebatur, rem momenti ac ponderis habere iudicaretur, omni sedulitate studio & diligentia cautum consultumq́ue esse Niniuitarum rex voluit & curauit; nempe vt ieiunia, preces, cætereq́ue supplicis ciuitatis formæ suis venis, neruis & ossibus, hoc est, veræ pœnitentiæ & pietatis rationibus certissimis & solidissimis continetentur.

rentur. Vera autem & legitima pœnitentia vitiorum declinatione ac fuga, & ardenti virtutum amore studioque constat, sicut scriptum est: Declina a malo & fac bonū, &c. Atque prior quidem pars omni tempore, occasione, & articulo curari præstarique potest & debet; posterior verò suas, quibus commodè curetur, oportunitates habet: alterius tamen altera principium est. namque vitium fugere primum ad virtutis & officij exercitationem, gradum & quasi aditum facit, primamq́. ad sapientiam patefecerit ianuam, quisquis stultitia caruerit. Hinc autem est, quod negatiuis diuinæ legis præceptis perpetua cura & obseruatio; affirmatiuis verò eura quidem perpetua, sed certa atque oportuna obseruatio à Theologis asscribitur, sicut scriptū est: Quod fructum suum dabit in tempore suo. Iam verò hác rem quemadmodum procurari & geri Niniuitarū rex præceperit, audiamus:

Horat. Epist. 1.

Et conuertatur vir à via sua mala & ab iniquitate, quæ est in manibus eorum.

OMNIS in vniuersum omnium, quæ ab hominibus suscipiuntur, vitiorum & flagitiorum natura duobus maximè generibus cernitur: vnū est, quo dedecoris ratio ad vnū quempiam refertur, quatenus de honesta virtutis deflectit via, & priuatis sese solū vitiis corrumpit & contaminat, vt desidia, luxuria & libidine, quæ aliæ huius generis multæ sunt formæ. alterum verò est, quo non solum priuatæ vitæ macula inuritur, sed alienis rebus & saluti aut inuidia suscipitur, aut insidiæ renduntur, aut iniuria deniq. infertur, quæ si priuatè admittantur, quamuis seras aliquando, certissimas tamen & grauissimas auctori suo, nisi alias vera & legitima pœnitentia expietur, pœnas cōparant; si verò publice suscipiātur, maturrimū atq. seuerissimū communeq́. omnibus qui in culpa sunt, & eorum etiam rebus atque fortunis supplicium atque exitium moliuntur, sicut scriptum est. Et ego disperdam eos cum terra. Prius illud genus via mala, hoc verò posterius HHAMAZZ Hebraicè dicitur, à latino interprete iniquitas sæpe vertitur, quod quoniam non animi tantum cogitatione admittitur, sed studio etiam & opera ad nocendū suscipitur, in manibus esse dicitur. namque concepta animo in alterum inuidia, aut alia quæcunque lædendi mediata ac suscepta cogitatio, tametsi sceleris & culpę effugiat notam, tamen quoad perpetrato opere explicata nondum fuerit HHAMAZZ vel iniquitas, siue iniuria non dicitur. manus autem explicandæ & efficiendæ rei significatione, in arcanis sermonibus vsurpatur. namque id membrum vni hominum generi præcipuè à natura tributum humani cordis proprium & commodissimum instrumentum est, vt à medicis sapienter est obseruatum, sicut scriptum est: Omne cor contabescet & omnis manus dissoluetur. Igitur ab vtroque scelerum & vitiorum genere hoc est à priuatis flagitiis & ab iniuria inferēda populum ciuesque suos acriter reuocare, huiusmodi consilio & oratione Niniuitatum rex studuit. Omnibus autem eam curam iniici voluit, vt suam quisque vitam, suos mores & studia, omnia æstimaret, & si quid correctione dignum in se offenderet, omni diligentia & sedulitate corrigeretur. Hanc verò communem omnibus indictam legem, nomen vir, apud Hebræos in distributionibus vsurparum significat, idem namque est, [*Et conuertatur vir,*] quod latino sermone, & conuertatur vnusquisque, vt illud: Dic ergo omni plebi vt postulet vir ab amico suo vasa argentea & aurea. Quoniam autem ad publicam calamitatem deprecandam, perfectam absolutáque per pœnitentiam expiationem esse oportebat, eam rem illa potissimum ratione procurari rex voluit, quæ in hoc genere omnium certissima & exactissima esse potest, vt vnicuique homini mores, studia, atque opera sua examinandi & iudicandi negotium daretur: quod nulla nec diligentior, nec certior, neque grauior, quàm propriæ cuiusque conscientiæ censura sit, cuius & testimoniorum fides & iudiciorum integritas est. aliorum enim humanorum iudiciorum omnium, de alterius factis, moribus & studiis ratio & diligentia falli & refelli potest, sui verò vniuscuiusque exploratio & cognitio nō potest. Quis enim hominū scit quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis qui in ipso est? Ex qua re illud persæpe obseruarum in sacris libris est, vt cum superbam aliquorum hominum insolentiam & fastidium diuina sapiētia retundere velit, ad propriam vniuscuiusque conscientiam prouocet, vt: Irascimini & nolite peccare, dicite in cordibus vestris, & in cubilibus vestris cōpungimini, & illud: Hypocrita primum eiice trabem de oculo tuo, &c. Igitur cum ad cōmune periculū declinandum

Genes.
Galenus de vsu partium.
Isai. 13.
Exod. 11.
1. Cor. 2.
Psalm. 4.
Matth. 7.

nandum integram omnium diligentemque pœnitentiam desideraret rex, neque facilè esset in tanta hominum multitudine, & tam difficillima humanorum cordium cognitione aut exactam cuiusq. mores notandi rationem inuenire, aut certum singulis correctionis & emendationis modũ statuere æqua omnibus salutis conditione proposita, hoc est, pœnitentia vera suá cuiq. causam suscipiendá suisq. ponderibus examinandá & quid cuiq. debeatur, cognoscẽdum atque expediendum decreuit. quanquam enim ieiunia, sordidi ac duri habitus, & supplicis deprecationis cura & studium omnibus tam integris, quàm nocẽtibus indiceretur, tamẽ pœnitentiæ & correctionis consiliũ eorũ tantum fuerat, qui sibi aut priuati vitij & flagitij, aut illatæ iniuriæ, aut aliàs culpæ alicuius conscij essent. Igitur hæc illorum verborum, quæ proximè subijciuntur, sententia est.

Quis scit si conuertatur & ignoscat Dominus: & reuertatur à furore iræ suæ, & non peribimus.

INNVMERÆ, grauissimæ, & satis aliàs exploratæ de humanæ pœnitentiæ vsu & fructu, de inexhausto diuinæ misericordię beneficio rationes ex Latina huius loci versione, quá nos interpretádo sequimur, in disceptationẽ quæstionẽq. vocátur; quas omnes indicata exẽplaris veritate magno cũ sentẽtiæ cõpendio explicare & cõsolidare, quá persequi, & cũ temporis ac patiẽtię dispendio ad ipsam rei naturá quò tandẽ deueniẽdum erat, accommodare, vti facilius, ita cõsultius multo esse arbitrati sumus. igitur locus hic, qui Latinè ex Græcò versus sic, vt legimus, habet, Hebraicè sic est. *Qui scit, conuertatur.* & cõmate puncto interposito, alia sentẽtia inchoatur: *& placabitur Elohim, & reuertetur à furore iræ suæ & non peribimus.* Pœnitẽtiæ conditionẽ non omnibus, sed iis tantũ, quos certa suorum facinorum, delictorũ & maleficiorũ conscientia stimularet, impositá esse oratio declarauit. *Qui scit, conuertatur*, hoc est, qui sibi conscius culpæ est, ad bonam frugem sese recipiat; atque hoc pacto orbis rectorẽ & gubernatorẽ Deum natura benignum & misericordem placatum iri sibi sperandũ credendumq. est, à quo quadraginta dierum spatium non frustra datum fuisse interpretari oportet; id enim tempus & ad sibi consulendum, & ad diuinam irá placanda satis fuit idoneũ nemo enim est cui excitatus irę ardor nisi alias nouarum offensionũ accessione, aut veterũ contumacia & cõtentione auctus fuerit, intra quadragesimum diem non sedetur, nedũ Deo pœnitentia & offensionũ detestatione atq. supplici nocentium & innocentum deprecatione placato, iræ furorem nõ modò cõpressum, sed omnino depositum iri sperari possit, qui non vt homo est, vt irascatur, aut vt filius hominis, vt in æternum oderit, sed natura benignus, longanimis & misericors, dissimulans peccata hominũ propter pœnitentiá, & præstabilis super malitia. Nunquid in æternum proijciet Deus? aut non apponet vt complacitior sit adhuc, aut in finem misericordiam suam abscindet à generatione, in generationẽ? aut obliuiscetur misereri Deus, aut continebit in ira sua misericordias suas? Itaq. omnis illa *Ignoscet Deus, & reuertetur à furore iræ suæ,* Psal. 76. *& non peribimus*, non dubitãtis, sed spem facientis regis oratio est, qui diuinæ iræ indicationem & conuertendæ siue euertendæ ciuitatis denuntiationẽ, & quadraginta dierum inducias factas, cæteraq. omnia, quorsum pertinere atque euadere possent si rectè aut minus rectè prouiderẽtur & curarentur, optimè intellexerat. Sanè hoc loco Chaldaica interpretatio huius explicationis nostræ sententiam dilucidè confirmat; cuius integra verborum versio huiusmodi est: *Qui scit quòd in manibus suis culpæ sint, conuertatur ab eis: & misertum erit super eũ à facie Domini.* Quá verò sapiẽter Ionæ præconiũ rex & Niniuitę viri intellexerint, operęprętiũ cognoscere est. non enim verbũ euertẽdi aut vertendi quadraginta dierũ spatio dato ad exitium vrbis tãtum retulẽre, sed illud interpretati sunt tantũmodò futurum esse, vt vel tota ciuitatis facies quadragesimo pòst die ad meliora studia cõuersa, vel si id aut negligeretur, aut non diligenter curaretur, diuino iudicio funditus esset euersa. Illud etiam silentio non præterire visum est, à Niniuitis hoc tempore vanorum Deorum cultum & inueteratum iam apud se superstitionis errorem non fuisse depositum. siquidem ea res maioribus & antiquioribus stultitiæ stirpibus, & paternarum traditionum & sophisticarum disciplinarum radicibus altissimis defixa, sapientiæ rationibus & miraculorum ac portentorum virtute, & aliis spiritus sancti demonstrationibus euel- Heb. 1. lenda potius ex hominum mentibus erat, quàm publica pœna & cultorum exitio excindenda. Quanquam enim Idololatriæ nefarius error & omnibus stultitiæ ac turpitudinis notis insigne peccatum sit, non tamen ex eo maleficiorum genere est, quæ com-

muni pœna & accelerato supplicio vindicari publicè soleant, quemadmodum cõscriptis (Amos.1.) per nos in Amosum commentarijs explicatum est. Neq. verò ob eam rem Niniuitis periculum fuerat denuntiatum; neque vlla diuini nominis *Adonai*, quod vanorũ numinũ cultu comtaminatur, mentio facta est; sed tantum *Elohim*, hoc est, orbis rectoris & gubernatoris Dei, cuius imperium & dignitas corruptis hominum moribus vltro citroq. illatis iniurijs violatur. Quam ob rem illud tantum, cuius causa periculum publicè vrbi & ciuibus crearetur puré ac sanctè per pœnitentiam expiari oportere & expedire ex regij cõsilij decreto proclamatũ est. *Et conuertatur vnusquisque à via sua mala & ab iniquitate, quæ est in manibus suis. Qui scit, conuertatur.* Horum enim flagitiorum culpa non tantum paterno & hęreditario errore aut stulta persuasione, vt superstitione & idololatria, sed propria cuiusq. malitia & scelerato consilio prudentibus ac scientibus contracta erat. siquidem nemo homo humani sensus & rationis compos est, qui turpe & honestum in moribus, maximè autẽ in cõmunis vitæ societate colenda rectum & prauum, æquum & iniquum non discernat. qua de re illud verissimè dictum ab Apostolo est: Cùm enim gentes quæ legem (Rom.1.) non habent, ea, quæ legis sunt, faciunt, huiusmodi legem non habentes ipsi sibi sunt lex, » qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis, testimonium reddente illis conscien- » tia ipsorum, & cogitationibus inter se inuicem accusantibus, aut etiam defendentibus, atq. ob eam rem cõcilij Regij edicto declaratum fuerat. [*A via sua mala, & ab iniquitate, quæ est in manibus suis*, quòd sua singulorum vitia & scelera, vt nota & explorata esse cuiq. poterant, ita singulis expianda committerẽtur. Ea verò res rectè ac sanctè apteque ad diuinam iram placandam procurata fuisse narratur, & quale de ea Dei iudicium & consilium tandem fuerit, ostenditur.

Et vidit Deus opera eorum, quia conuersi sunt à via sua mala, & misertus est Deus super malitia, quam locutus erat, vt faceret eis, & non fecit.

NON de idololatriæ & superstitionis, cuius extinguẽdę ac delẽdę alia ratio futura erat, sed de peruersis ac deprauatissimis moribus, & de publicis atque priuatis iniurijs Niniuitas Ionæ præconio fuisse postulatos, euentus ipse declarauit, quibus ad meliorem frugem & officij studium sese recipientibus benignissimè Deus pepercit. illud autem diligẽter obseruandum est, non tantam ieiuniorum & supplicis habitus & clamorũ atq. deprecarionum, quantã mutatæ in melius vitæ studij rationẽ, sine qua cætera inania & inutilia ad verã salutem creduntur, à Deo fuisse habitã. Etenim vera atq. vtilis hominibus futura pœnitentia his ponderibus primũ expensa, atq. rationibus his æstimata, cæteris omnibus actionũ generibus, vt ieiunijs, supplici & sordidato habitu, vt clamorib⁹ & deprecationibus ad culpæ atq. delicti veniã maximã cum spe petendã, momentũ & auctoritatẽ affert; aliàs si tanta ac tã efficax virtus desit, inanibus ac cassis futuris, sicut scriptũ est: Et cũ exte- (Isai.1.) » deritis manus vestras auertã oculos meos à vobis, & cũ multiplicaueritis orationẽ nõ ex- » audiã: manus enim vestræ sanguine plenę sunt. Lauamini mundi estote, &c. Igitur misericordiæ erga supplices cõsilium initurus Deus veræ ac solidæ pœnitentię rationes imprimis expendit, atq. de ea re certo iudicio probata, pro clementiæ suæ dignitate statuit. *Et vidit Deus.* videndi verbo diuinũ iudiciũ significatur, *opera eorũ.* Vt cordis cõtritio & præteriti peccati detestatio mentisq. mutatio veræ ac legitimæ pœnitentiæ virtutis anima & spiritus est; sic studiorũ quoq. & actionum mutatã ac emẽdatã rationẽ corpus ipsum esse sacris vtriusq, testamenti librorũ institutis docemur. Neq. enim mentẽ voluntatẽq. mutare satis est, nisi probatis Deo & pijs actionibus, atque omni officio pro temporum & rerum cõmoditate eam vitæ mutationẽ testemur, sicut scriptũ est: Auferte malũ cogitatio- (Ibidem.) » num vestratũ ab oculis meis, quiescite peruerse agere, discite benefacere, &c. Ea verò hu- » manorum operũ ratio, natura & dignitas est, vt fidei in Deũ nostræ & veræ pœnitentiæ, & (Hebr.11.) omni deniq. pietati testimonio sint. Et hi omnes testimonio fidei probati & inuẽti sunt, inquit Paulus; mortuã quippe fidem & omnẽ aliam virtutem sine cõmodo operũ actionum atque officiorum fructu inanem esse euangelica & apostolica oratione docemur. Quam ob rem huiusmodi opera & à pœnitentibus præstanda officia dignos pœnitentię (Matth.3.) fructus, D. Ioannes appellat. Huius itaq. generis testimonij Niniuitatum pœnitentia Deo solidissimarum rerum ac rationum seuero æstimatori probata est. Is vidit opera eorum, quod conuersi essent à via sua mala. Magnam eius ciuitatis mutationem fuisse, Deo etiam iudice docemur: ab illa enim tanta infamia & nequitia diuini in se iudicij & sententiæ commemorationem illorum animos omni studio, fide & diligentia in

aliam

aliam partẽ fuiſſe traductos. Conuerti, aut reuerti à mala via, veram legitimamque pœnitentiam in ſacris libris ſignificat; cuius ratio non mentis mutationẽ modò, ſed operũ atq. ſtudiorũ & directũ ad laudem morum actionũq. iter cõtinet: Latinè etiã morum via dicitur, in qua plurimos errare ille nõ malus moralis diſciplinæ pręceptor animaduertit. [*Et miſertus eſt Deus*, Hebraicè eſt, NIHHAM, quod verbum latine non ſatis aptè reddere poſſumus, quanquã non lõgè aliena ſignificatione vertamus, cõſolatus eſt. Id autem propriè נחם verbũ adaptari ijs ſolet, qui grauẽ aliquã animi affectionẽ, vt irã, deſideriũ, odium, amorẽ, noua atq. idonea re accedẽte in contrariũ motũ cõmutant. Sic Iſaac Sarę matris deſideriũ Rebeccæ cõſuetudine leniuit. Sic Deum hominũ genus, quos libenter creauerat, ob publicè corrũptam & ſceleratam totius orbis viuendi conſuetudinem, feciſſe pœnituit. ſic Iſraëlitarum tribus cæteras exciſę ac penè deletæ à ſe Beniaminitarum tribus vehemẽter miſertum eſt: quibus omnibus atque alijs locis verbum NIHHAM eſt. Simili his ſignificatione verbum hic accipiendum eſſe ratio ipſa oſtendit, vt accedente Niniuitarũ mutatione, Vatis præconio à ſe in illos enunciatã ſententiã commutaret. Neque verò dicit, quòd cogitauerat, *vt faceret*, ſed quòd *loquutus erat*, vt *faceret*. Vt calamitatẽ & periculum illis, non tam ex diuino ſtudio, quã ex iuſtitiæ rationibus denunciatũ imminere, & facilè (ſi illi ſibi proſpexiſſent) diuina clemẽtia propulſari potuiſſe intelligatur, quòd verò diuinis verbis eſſet declaratum, prædictum magis vt ſibi cauerent, quàm dictum, vt deſperarent interpretari oportere. quamobrem loqui verbum potius, quàm dicere vſurpatũ eſt. *Super malitia*. nomen malitia hoc in loco latinæ ſignificationis nõ eſt, vt fallax nocedi ratio, ac certi cuiuſdã vitij nota ſit, ſed ſcelerum vltionis ſiue punitionis rationibus cũmodè explicabitur, quod aliàs in ſacris libris latinus interpres malũ vertit, vt: An eſt malũ in ciuitate, quod nõ faciat Dominus, &c: Agam & ego pœnitentiam ſuper malo, quod cogitaui, vt facerẽ eis. huiuſmodi malũ pœnæ diſertiſſimè Theologi dicunt, cùm aliud culpæ, aliud pœnæ malum eſſe docẽt. *& non fecit*. Quadrageſimus dies diuinam clementiã illis teſtatus eſt, quo nihil mali aut damni (quæ niſi ſibi cauiſſent, certiſſima erant) ſenſerunt. Quã rem Dei ſupplicationibus ab illa ciuitate celebratã fuiſſe facilis coniectura eſt. Id verò ex hac ſententia vtiliſſimè obſeruatur, nõ omnes malorum & pœnarũ à Deo prædictiones & obnuntiationes neceſſarias omnino & quaſi fatales hominibus eſſe, ſed plurimarũ ex his euentũ ex eorum, aduerſum quos factæ ſint, arbitrio atq. ſtudio accidere, neque tam quid prædictum à ſe, quã quid ab hominibus actum, geſtũ, curatũq. fuerit, Deum in hac re ſpectare ſolere, qui cum benigniſſimus clementiſſimuſq. natura ſit, neminem vellet perire, ſed oẽs ad pœnitentiã & ſalutis viã reuerti. Repente, inquit, loquar aduerſus gentẽ Pet. & aduerſus regnum, vt eradicem & deſtruã & diſperdã illud. Si pœnitentiam egerit gẽs " illa à malo ſuo, quod locutus ſum aduerſus eam, agam & ego pœnitentiam à malo, quod Ierem. 18. cogitaui, vt facerẽ ei & apud Ezechielẽ idem Deus: Si impius, inquit, egerit pœnitentiã " Ezech 8. ab omnibus peccatis ſuis, quæ operatus eſt, & cuſtodierit præcepta mea, vita viuet & nõ morietur, & omnium iniquitatum eius, quas operatus eſt, non recordabor, in iuſtitia ſua, " quam operatus eſt, viuet. " Neq. verò ſubtilẽ illam de hac re inter ſigni & beneplaciti, ſiue antecedentiæ & conſequentiæ voluntates diſtinctionẽ perſequi, aut cõmodum, aut inſtituto noſtro conueniens eſſe duximus, quòd ſimplicius ſine huiuſmodi acutiſſimis rationibus res ipſa commodè, ac non minus fortaſſe vtiliter teneri poſſe videatur.

CAPVT. IIII.

ET *afflictus eſt Ionas afflictione magna, & iratus eſt.*

OFFICIO ac munere ſuo iam functus Ionas, rei euentum expectabat, qui vbi cognita populi illius pœnitentia, diuinæ miſericordiæ conſilium prophetico ſpiritu intellexit, grauiter accepit, adeo vt præ mœrore doloreq. animi vitã morte cõmutare optauerit: quibus autẽ cauſis eam triſtitiã ſubierit, facilè ex lectione, atq. ex ipſarum ratione rerum conijcere eſt. Non enim tantum ille fidei dignitatiq. ſuæ, quantum ſaluti ſuæ metuebat. nemo enim ex vatibus eſt, qui niſi aliàs rem ſuam ageret, legationis ſuæ exitum ijs, apud quos egerit, felicem potius, quàm exitialẽ eſſe nõ optet. maximè cùm eã diuini conſilij ſententiã eſſe intelligat, vt non tam ſalutis deſperandæ, quàm pœnitentiæ ad miſericordiã implorandã ſuſcipiendæ in propheticis denũtiationibus ratio habeatur. namq. ea res legitimè procurata, atque euentu felici probata vaticiniorũ fidem potius confirmat,

quàm derogat. satis enim fidei prædicenti vati habere ij existimantur, qui obnuntiationis rationem sapienter interpretati expiare & deprecari procurant. Neq. verò auctoritatem fidemque vaticinio suo ab ijs abrogari Ionas dolere potuit, qui primis legationis suæ actionibus, sine vllo aut petito aut addito miraculo, tantũ publicè & priuatè tribuissent, vt omni voluptatis & deliciarum vsu, omnibus omnium cõmoditatibus atq. vtilitatibus, & priuatis rerum suarum studijs depositis, omni cogitatione, consilio, cura & diligentia ad supplices deprecationes, ad durum vitæ vsum, denique ad nouos & minus fortasse iucundos publicè ac priuatè introducendos mores conuersi sint. quam rem & lectio ipsa testatur, & Iesu Christi cõfirmat auctoritas: Et crediderunt, inquit, viri Niniuitæ Deo, & prædicauerunt ieiunium, &c. &: Viri Niniuitæ surgent in iudicio cum generatione ista, & condemnabunt eam, quia pœnitentiã egerũt in prædicatione Ionæ. Quo in loco magnã fidem magnamque auctoritatem vnius hospitis & nullis maximis miraculis ornati Ionæ prædicationi tributam fuisse, Christus idem confirmat, cùm ex personarum, officiorum & euentuum comparatione Iudæos pertinaciæ reos agit: Et ecce, inquit, plusquã Ionas hic. Igitur non tantum fidei auctoritatisque suæ, quantum Israëliticæ gentis, cuius ille studiosissimus erat, causam animo & cogitatione tractans doléter & grauiter suscipiebat Ionas, quòd multa illi in mentem venirent, quamobrẽ molestia & angore cruciaretur; tum quòd populo superstitionis & vani cultus fœditate turpificato dignam sceleribus & corruptissimis moribus pœnã susccepturo ob pœnitentiæ & morum correctionẽ, retento etiam superstitionis errore, impunitatis venia data esset, cum ijsdẽ Assyrijs ministris gẽti suæ, hoc est Israëlitis ob idẽ superstitionis flagitium grauissimũ periculũ creari cognouisset, tũ etia quòd ea res Israëlitarũ culpã vehementius coarguebat, & causam omnẽ manifestius dãnabat. quòd Niniuitæ vna à se nondũ plenè absoluta legatione & obnũtiatione suscepta, tamen cũ suorũ cõmodorũ iactura, morũ mutatione & vitæ emendatione, omni deniq. earũ rerũ, quarũ rei agebãtur, renuntiatione atq. detestatione, supplices cum Deo iudice & accusatore decidentes veniã & impunitatẽ fuerint assecuti, & sibi ipsis, vrbi, rebusq. suis salutẽ accepetint, cũ Israëlitæ tot quotidie legationibus, tot diuinis nũtijs, tot tãtisq. miraculis, prodigijs & ostentis, prædictionibusq. assiduis, tot deniq. rebus inuitati, obiurgati, postulati, atq. tot dãnationis & pœnarũ minis & terroribus petiti, imò & interdum ipso pœnarũ & malorũ sensu & vsu nõ leuiter tentati, tamẽ neq. sceleribus abesse voluerint, neq. ab insano vani & superstitiosi cultus errore auerti, neq. à proposito impietatis studio, vel tãtillũ dimoueri, nedũ deterreri sese passi sunt. vnde nõ solũ maturo & grauissimo sui rerũq. suarum exitio multari, sed horũ etiam hominum ministerio & opera perdi & dissipari cõmeriti sunt, quorũ exemplũ illorũ pertinaciæ cõparatum iure cõmendari poterat. Hæc igitur rerum & rationũ acerrima & attentissima cogitatio magnum & acerbum Ionæ dolorẽ cõmouit, & præ gentis suæ studio vitæ etiam tædiũ iniecit. Sperauerat namq. fortasse fore, vt vel Niniuitæ legationẽ suam minori fide, vel minus etiam integra pœnitentia exciperent, vel retento idolorũ cultu minus digni essent, quibus parceretur, sed cognitum rei totius euentum ad inexhaustas diuinæ misericordiæ rationes, quæ plus etiam quàm optamus aut intelligimus, dare solet, retulit, hanc enim misericordiã gentibus in antiquo etiam errore versatis, morũ tantùm & ciuilis vitæ in melius mutatione spectata tribui solere; Israëlitis verò, quibus maior & illustrior diuinarũ rerũ notitia erat, maius suppliciũ atq. plura omni ex causa verbera esse subeunda intellexit namq. seruus, qui scit voluntatem Domini sui & non facit, vapulabit pluribus. *Afflictus est Ionas afflictione magna.* Ingentem animi dolorem & angorem Hebraica oratio exprimit hac sẽtẽtia. [*& male habuit Ionas malo magno,*] ita vt non tristitia quædam leuis, sed animi morbus & lãguor ex mæstitudine indicari posset, sicut scriptũ est: Spiritus tristis exsiccat ossa. *& iratus est,* Hebraicè *Iratum est sibi.* hoc est dolore & impatientia affectus vitæ suæ odium & tædium concepit, quòd tantùm gentibus suis ex ea re culpæ conflari, & grauioris supplicij comparari intellexisset. vsque adeo autem grauiter & molestè eam rem tulit, vt vitæ suæ finem breuissimum precibus à Deo petierit.

Luc. 11.

Et orauit ad Dominum & dixit.

Hoc in loco nomen illud ineffabile est, quod magnum in Israël erat, & familiaribus misericordiæ beneficijs notissimum, *& dixit,* Irati & dolentis hominis, omniaque affectu suo definientis orationem obseruare operæpretium est.

Obsecro

Obsecro Domine, nunquid non hoc verbum meum, cùm adhuc essem in terra mea? propter hoc praeoccupaui vt fugerem in Tharsis.

GENTIS & patriæ suæ studio incensus ex ira potius & impetu, quàm ex ratione orationẽ instituit, nõ qui diuinæ misericordiæ erga Assyrios Israëli hostes immanes futuros beneficium laudibus, sed magis inuidia prosequatur, & sui illius cõsilij, quod de fuga ceperat, probabilẽ sibi rationẽ reddere videatur. Vbi nos legimus *cùm essem in terra mea*, hebraicè est, *super terram meam*, Quæ oratio illum de patria, in qua erat, cogitasse indicat, vt: Habba 2. super hoc lætabitur & exultabit, & immolabit sagenæ suæ, *Propter hoc praeoccupaui, vt fugerẽ* " *in Tharsis*; quòd huius rei exitum, cuiusmodi tandem acciderit, pertimuerim, futurum " enim agnoscebam, vt in gentis meæ ignominiam & excidium Assyrijs parceres, tametsi illos, nisi omne omnino scelus omnemq. errorem deponerent, indignos ego esse putabã, quibus ignosceres. sed tamen tuam naturam & benignitatem cogitanti mihi magna suspicio erat, salutis magis horum, quàm exitij causa legationem dari, quòd natura ad ignoscendum, quàm ad vlciscendum te semper promptiorem præstiteris.

Scio enim quòd tu Deus clemens & misericors es, patiens & multæ miserationis, & ignoscens super malitia.

IDEOQVE haud iniuria legationem salutis potius, quàm vltionis parandæ causa dari interpretabar. hic autem locus eius consilij, quod de Ionæ fuga in superioribus indicauimus, satis manifesta, si diligenter cõsideretur, argumẽta habet; sed quòd illic explicata nõ fuerint, in causa est hebraicæ orationis breuitas, & summo iudicio collocandis rebus & narrationis partibus præuisa oportunitas, quã qui rectè obseruauerit, magnũ etiam ad explicandã sacrorũ librorũ sententiã cõpendiũ fecerit. *Scio enim* Hebraicè est in præterito *sciui* siue *noui*. Cæterorũ verò omniũ, quæ ad diuinæ misericordiæ rationes referũtur, verborũ significationes nobis iam indicatas ex Ioëlis cõmentarijs petere operæpretium erit.

Et nunc Domine tolle animam meam à me, quia melior mihi est mors, quàm vita.

IRATI & perturbati hominis sermo affectibus magis, quàm verbis abundat. nam si orationis & sententiarũ cohærentia spectetur, nulla ferè est; si verò dicentis animi motus cõsideretur, maxima & vehemẽtissima dicẽdi vis omnino deprehẽditur. non tam officij deserendi cõsilio, quã populi sui studio spontaneũ exilium sibi olim susceptũ fuisse Ionas ostenderat. nunc verò diuinum consilium executo suæ gentis solicitudinem & curam eo grauiorem accessisse, quòd certius & maturius exitium, atque adeo maius crimen suo ministerio conflatum illis esse intelligit. cuius rei cogitationem & sensum multo, quàm antea grauiorem non exilio solùm, sed morte vitare optauerit. *& nunc*: Iam, inquit, ego tibi officio facto & legatione fideliter obita satisfeci, sed tamẽ animo meo tanti mali expectatione perturbato nulla alia re, quàm breui vitæ fine satisfacere possum. igitur & tu tolle animã meam à me, atq. extremũ vitæ diẽ accelera; quod ego præmij loco ducam. Homini miserrimo ac tædio vitę affecto matura mors potior, quàm vita iudicatur, vtpote quæ omnium præsentium miseriarum sensum omnemq. dolorem adimere creditur. Is autem affectus communis eorum omnium esse solet, qui suis aut aliorum ærumnis & calamitatibus grauius premuntur, vt mortem potius, quàm vitam optem. Sufficit mihi 1.Reg.19. (inquit Helias) tolle animam meam, neque enim melior sum, quàm patres mei.

Et dixit Dominus.

NIHIL à Deo fieri, cuius recta ac valde probanda ratio reddi non possit, hæc prõpta responsio significat: nam cùm irato & oranti homini statim responderit, nihil per solam potentiam & vim fieri, sed quæcunq. ab eo geruntur, omnia ex summa sapientia, ratione & virtute semper proficisci declarauit. Id autẽ intellexisse nostra maximè referre, Psal.17. sicut scriptum est: Æquitas testimonia tua in æternum, intellectum da mihi & viuam. " quid autem responderit audiamus:

Putásne bene irasceris tu? Hebraicè, *num bene irasceris tu?*

SIGNIFICAT ex suorũ studio magis, ratione profectã irã nimiæ perturbatiõis nota nõ carere, vt ipse forsan putabat; quòd piorũ hominũ aliquãdo iusta & ꝓbabilis ira esse possit: ea aũt est, quã certa ratio cõmendat, qualis Mosem fœderis tabulas olim cõminuentem

 incessit.

incessit. Quòd ergo ingenti, quod minus probabili ira percitus Ionas fuerit, quòd vehementi perturbatione affectus minus rectè sibi, officio, æstimationiq. ac dignitati suæ consuluerit, notatur. Illud aduerbium *benè* & qualitatem & quantitatem significat, vt vehemẽter nimiũ ac iustè iratus sibi esse videatur necne, rogetur. Nam hæc est huius aduerbij Psal. 32. significatio, vt: Bene psallite ei in vociferatione, & apud latinos bene numatus, bene doctus Hora. lib. 1. epist. 5. dicitur. Interrogatio aũt commoda ad redarguendũ figura est, vt: Si offers pollutũ, nonne Malach. 1. malum? propria ad verbum huius interrogationis versio hispano sermone redditur *hate pesado bien?* Quoniam autem qui vehementer perturbati sunt, rebus magis, quá oratione ad aliam sententiá perduci possunt, huius redargutionis cõfirmationem illustris cuiusdá rei exemplo Deus adornauit. nam quamuis Ionas sola etiam interrogatione redargutus adeo fuerit, vt nihil responderit, tamen vt re ipsa & manifestis etiam rationibus vrgeretur & teneretur, Deus effecit.

Et egressus est Ionas de ciuitate, & sedit contra orientem ciuitatis, & fecit sibimet vmbraculum ibi: & sedebat subter illud in vmbra, donec videret quid accideret ciuitati.

IONAS vbi præconio suo commotæ & turbatæ, atque adeò scelus publica & priuata pœnitentia expianti ciuitati veniam dari diuina inspiratione intellexisset, ob eas, quas cõmemorauimus, causas doluit vehementer, sed tamen nõ omnino impunitis ac liberis opinione sua futuris quid tandẽ fieret, expectare atq. obseruare in animo statuit suo, atque ab impiorum & sibi inimicorũ hominum cõsuetudine recedens, futuri periculi spectator, quam socius esse malebat: intellexerat quippe Deum misertum fuisse super malitia, quá locutus fuerat, vt faceret eis, hoc est super plena & absoluta ciuitatis euersione, nõ tamen ex eo cõsequi, omni prorsus pœna & periculo liberos esse voluisse. namq. & in illius nefarij & famosissimi Israëlitarũ, qui vituli simulachrum coluerant, flagitij historia, Mosis deprecatione Deus placatus fuisse, ijsdẽ omnino verbis, simili huic, quæ Vati aperta fuit Exod. 32. sententia narratur. Placatusq. est Dominus ne faceret malum, quod locutus fuerat aduersus populũ suum. Et tamen post quadraginta dies, quibus Moses in montẽ secedens Ibidem. magno studio & continuis deprecationibus populo castigato à se impetrata venia impunitatem etiam petebat; non tamen plena & absoluta data est, sed percussit Dominus populũ pro reatu vituli, quẽ fecerat Aaron, inquit scriptura. Huius rei simile aliquod exemplum renouandũ fore arbitratus Ionas expectare constituit, atq. eo cõsilio ex vrbe in locũ euentui spectando idoneũ secedẽs, vmbraculũ sibi solis arcendi & frangẽdi caloris causa, Isai. 1. herbis, vel calamis, vel aliqua alia oportunissima re cõstruxit *Vmbraculũ*, Hebraicè *Tugurium*; cuiusmodi à vinitoribus & cucumerũ custodibus ex oportuna materia fieri solent. quòd verò ab ea parte, quæ ortũ spectabat, considère voluerit, illá causam subesse arbitramur, nimitum putauisse Vatẽ fore, vt si calamitas diuinitus afferẽda vrbi esset, ab occasu & meridie veniret, quòd ab ea mundi plaga Israëlitica regio esset, cuius optimus atque maximus ille communis totius orbis Elohim esset.

Et præparauit Dominus hederam, & ascendit super caput Ionæ, vt esset vmbra super caput eius (laborauerat enim) & lætatus est Ionas super hedera lætitia magna.

ILLVSTRI atque mirabili beneficio à se affectum Ioná ad tempus foueri & consilij sui oportunè doceri Deus voluit. Namq. vbi caloris vi vmbraculi stramina exaruerát æstu nimio laborantẽ hominẽ producto atq. ad vmbræ cómoditatẽ repente aucto frutice leuauit, quo ille vehementer delectatus est, tum quòd præcipuam quandam in se Dei curá expertus esset, tum quòd resarciendi sæpius tugurij molestia liberaretur, ac præterea etiá quòd natiua ac viua arbusculæ viriditate, atque admittendæ auræ commoditate cómodius iuuaretur. itaq. vmbram & salubriorem & cõmodiorem & iucundiorem viriditatis specie, atq. liberiorem temperati aëris vsum percipere potuit. Id verò eo gratũ sibi magis accidit, quòd diuino beneficio & prompto miraculo contigisset. [*Laborauerat enim.* Hebraicè est, *Et ad protegendũ illũ à malo suo.*] Significat illũ nimio calore laborantẽ ferme iam morbo fuisse affectum. Quoniam verò certa mali causa erat remedio etiá certo vsus, refrigeratione atque aura, & viriditatis aspectu, atque etiam ipso plantæ halitu & spiritu delectabatur. namq. arbores, herbæ ac cætera plantarum genera suos quæque spiritus, Vitru. lib. 1. quibus aërem inficiant, aut salutares aut noxios, pro singulorũ natura, remittunt, id quod

odor

odor ipse sensibus etiam perceptus arguit. atque ob eam rem Chaldaicè locus hic sic explicatur, [*ad hortificandum ei à malo suo:*] Sed quodnam hoc futicis genus fuerit, quod alij hederam, alij cucurbitã, alij aliter vertũt, veri inueniẽdi studio actos, neq. nos breuitatem aliàs professos inquirere, neq. pium lectorẽ attẽdere pigebit. Nulla gentibus nominũ certa eadem lex fuit, sed quæ pariter à cunctis intelliguntur, alijs atq. aliis vocibus deinceps indicata sunt: neq. est vbi magis variemus, aut vbi tempora, regiones & vitæ nostræ non vna semper & vbique ratio plura, quàm in naturæ rerum, maximè verò plantarum nominibus mutauerit, quæ res ijs, qui cõscriptos de hac ratione in omnibus linguis libros euoluunt, manifesta est. Quædã tamen in his sunt, quæ præter communẽ figuræ & vsus descriptionem antiqui Hebraici nominis vestigia etiã in alijs linguis reliquêre, vt hæc quæ ad vatis delicias, vtilitatem, atq. demũ perfectam eruditionẽ ex prompto & mirabili Dei beneficio repente nata atq. aucta est. Cuius Hebraicũ & Chaldaicũ nomen est *kikaion*, eiusdẽ ex antiquis naturæ rerũ Hebraicis & Assyrijs scriptoribus huiusmodi descriptio est. *kikaion* frutex est latis foliis & vmbræ parandæ cõmodissimus. & alio in loco vbi de oleorũ natura & eorũ sacris aut prophanis vsibus agitur, nõ licet, inquiũt, in ea re; vti oleo *kiki* & in explicationũ libro quid, inquit, est *kik.* doctissimus Laris ait eandẽ esse Ionæ *kikaion*, & in descriptionibus filij Hhanæ legimus, *kikaion* maximus inter frutices est, quẽ pro tabernarum foribus seri solere videmus vmbræ causa, semẽ proferens oleo faciendo oportunum. eandẽ verò plantam Arabicè, *kerugha* dici auctores sunt, Samuel Hhophnites, & Gaones celeberrimi quondã in Hispania scriptores. Eius verò magnã in Bethica copiã esse, ex cuius semiue oleum ad lucernas, & ad quosdã in medicina vsus oportunũ exprimatur, ijsdẽ Gaonibus est peruulgatum. hactenus ex Hebræis, Chaldæis & Syris quã breuissimè hæc à nobis prolata sunt: nunc verò deinceps Græca & Latina cum his collata rem ipsam, quęnam apud nos sit, commonstrabunt. Neq. enim alium esse huiusmodi fruticẽ opinamur ab eo qui latinis Ricinus dicitur. Cui nomen à notissimi canibusq. infestissimi insecti figura seminbus expressa inditũ fuisse omnes, qui de ea re scripsêre, auctores tradunt. nãq. eam plantam antiquo ijsdemque consonantibus elemẽtis cum Hebraico & Chaldaico constanti nomine Græci κικι dixêre, ex qua oleũ efficitur, quod Romanis pariterq́. Græcis cicinum & ricinum etiam dictum esse Dioscorides, Apuleiusq. docẽt Atq. Platanus quidem arbor cùm sterilis sit, vmbræ tamen & foliorum pulchritudinis causa amabilis & expetita omnibus olim, atque in hortis magno etiam sumptu & cultu nutrita fuit. nullam verò aliam plantam foliorum figura & magnitudine platano similiorem esse quàm ricinum, & antiqui auctores affirmauêre, & nos qui vtrãq. cognouimus, testari possumus.

[Margin: Camhi in Ionam. — Misnaioth. — Gamar. — Dioscorid. lib. 1. cap. 30. & lib. 4. c. 107 — Apuleius de plantis. — Plin. lib. 24. c. 7. & lib. 23. c. 5.]

At verò vt ex ricino, quæ platani speciem habeat, vmbræ etiam cõmoditas percipi possit, magnitudo efficit; nã oleæ altitudine in Ægypto & Hispania prouenire Plinius ait. Quibus ex rebus intelligimus eam plantam, cuius platano proxima species gratissimã vmbrã haberet; natura verò celerrimum incremẽtum, atq. vermiculi dentibus magis peruiã infirmitudinẽ in Ionæ vsum & consilij sui exẽplum fuisse à Deo productã. Arbitramur autem illã diuina virtute vna nocte exortam ad iustã altitudinẽ creuisse, & euigilanti summo mane Vati repente visam, specie & cõmoditate sua eum vehemẽter exhilarasse. atq. hæc res verbis ipsis, quibus narratur, indicata est. *Et præparauit Dominus kikaion*. huiusmodi nãq. verbum in ijs rebus vsurpatur, quæ prõpta & parata celeritate in ipso temporis articulo, cùm maximè oportuna sunt, suppeditantur, vt illud: Et præparauit Dominus piscem grandem. &c. hæc ex Hebraica verbi ratione ad creandi & producendi fruticis celeritatem, & illud etiam: *Et lætatus est Ionas lætitia magna super kikaion*. Quam quidem lætitiam repentinus & gratus plantæ conspectus atque vsus attulit. neque verò simplici miraculo ascribendũ est, quòd is frutex vna nocte ad iustũ modũ sic excreuerit, vt esset vmbra super caput illius. Namq ad crescendi celeritatem foliorum varia inter crescendum mutatio & transformatio accessit, quæ ricino præter alia plantarũ genera contingit, in quo nihil æquè Theoprastus admiratus est: quã tem auctor ille ἀνομοιότητα καὶ μετασχηματισμὸν nominat. Cuius de hac re verba latinè versa subscribere placuit: Eius, inquit, qui ricinus nominatur, nascentia folia à principio rotunda & circinata sunt, tẽpore deinde angulosa fiunt, quasi dearticulentur. est autem mirè distincta ricino articulatio vltra vitis & ficus similitudinem, & magis etiam quã platano. quæ verò planta Hebræis *kik*, siue *kikaion*, Arabicis *keruagh*, Gręcis *kiki*, Latinis ricinus dicitur; ea est, quam officinæ catapotiam maiorẽ, Hetrusci phasiolum Romanũ, Hispani *higuera del infierno*, Galli ob foliorum articula-

[Margin: Plin. 15. c. 7. — Sup. c. 2. — Theophrast.]

culationem, *palme de Christ*; Germani verò tum ob ea, quæ à Theophrasto adnotata sunt, tum ob admirabilē plantæ altitudinē, quę in suo genere maxima est, *wonder boome*, hoc est mirabilem arborem vocant: hæc de *kikaion* prolixius fortasse tractata, tamen non ingrata futura speramus. De ipsius verò nominis Græci ad Hebraicum reducendi ratione, pluribus aliàs cùm de hoc genere agendū sit, differemus. Igitur quo beneficio & miraculo diuinitus affectus fotusque fuerit Ionas, iam explicatum est. quo verò exemplo diuinum consilium fuerit edoctus, deinceps explicabitur.

Et parauit Deus vermē in ascensu diluculi in crastinū, & percussit hederā, et exaruit.

VNO tantùm integro die fruticis commoditatē percepisse Ionam ex eo intelligimus, quòd postero, postquā produceretur, die vermis dente corrosus, repente exaruerit. Eum verò vermem ex eo genere fuisse, quòd cùm molle ad tactū sit, dentibus tamen pro naturæ suæ ratione durissimis & acutissimis valet, ita vt arborū etiam truncos perforare possit, Hebraicum nomen THOLAGHATH, docet. Huiusmodi genus rustici nostri Terebellam vocant. paulo verò ante solis exortum paratus à Deo vermis fuit, vt in ipso futuri statim caloris articulo plantæ commoditas grauius etiam Vati desideraretur, [*Percussit hederam & exaruit.*] Imbecillioris naturæ plantas si perceptus à terra humor deficiat, repente arescunt, id quod minori etiam labore à vermibus in eiusmodi genere efficitur, quòd caudice & ramis, arundinis modo, cōcauis est, qualem ricino naturam esse Dioscorides ait. nam & solis & intemperati aëris vis interius atq. exterius subeundo humorem omnem facilius exugit. satis igitur ad eam rem fruticē percussum esse fuit. Neq. verò solùm vmbræ commoditatē desiderare coactus est Ionas, sed vehementiori etiam æstu ad vitæ vsque tedium afflictus est. Nam

Et cùm ortus fuisset sol, præcepit Dominus vento calido & vrenti: & percussit sol super caput Ionæ, & æstuabat.

VEHEMENTI solis & venti vi & ricinus facilè perijt, & Ionas grauissimè afflictus est, Deo id ad hominis eruditionem prouidente & curante. quæ res & grauissima molestia, & maiori plantæ desiderio eū laborare coëgit. *Æstuabat* enim vehementissimè, & ad portas mortis præ nimio cordis incendio & membrorum debilitate penè delatus

Petiuit animæ suæ vt moretur.

OPTIONEM & cupiditatē hęc oratio significat. Allocutus enim est animā suam Vates more eorū, quos ob grauissimum miseriarū sensum, vitæ suæ pertædet, & quā ob rem tamdiu viuāt, secum dolētes queruntur, cū earū miseriarū finē in morte esse credāt: ideo

Dixit, melius est mihi mori, quàm viuere.

VT homini grauissimis animi curis & vitæ molestiis affecto, cui breui morte perire, quàm lento malo diu excruciari & suæ gētis cura angi, potius multo ducitur. *Vento calido*, Hebraicè subsolanus ventus proptiè notatur, qui in orientalioribus regionibus animatis omnibus rebus vehementer nocet, calidissimus enim & vrentissimus omnium est, quod vel ex Pharaonis somnio obseruatur.

Gen.

Et dixit Dominus ad Ionam. Putásne bene Irasceris tu super hederam?

MORTEM vita meliorem sibi ac potiorem esse Ionas dixerat. Eam sentētiam Deus argumentis ex rerum natura atque indicato ipsius affectu redarguit. namq. Ionas fruticem cuius iucundo cōspectu & commoditate delectabatur, amauerat; amissum autē vehementer & sui causa dolebat, & miseratione quadā prosequebatur, quòd tam pulchra, tam breui tempore nata & aucta arbuscula, tam cito perijsset, digna sibi longiori tempore iudicata, quando rebus omnibus florentibus ac pulchris vita & duratio potius, quàm interitus & mors optanda esse videatur. Hominis igitur oratio primum à Deo redarguitur, ac deinde omnis illa vnde eiusmodi affectiones ortæ fuerant, cogitatio vincitur. Nunquid æquū est, inquit Deus, hominem, cui mors potior, quā vita ducatur, tam grauiter & iniquo animo ricini vnius plantulæ interitum & desiderium ferre? nam si præ vita optanda mors omnino est, pereuntem arbusculam miseratione prosequi, ob eamq. rem irasci minimè oportet: si verò tibi vni interitus expetitur, quorsum attinet plantæ commoditatem amissam tam iniquo ferre, cùm homini vitæ suæ pertæso ad vitam & salutem conseruandam commoda res grata esse non possit. Igitur vel te viuere non (vt dicis) tædet.

Et dixit: Bene irascor ego vsque ad mortem.

SIGNIFICAT se non vitæ cupiditate aut mortis odio, sed miseriæ lōgitudine vehementer

menter esse commotum, neq. iniuria plantæ desiderium tam iniquo animo ferre, quã nõ mortem, quam nihilominus expetebat, sed ipsa morte grauiorem molestiæ diuturnitatẽ se vitare posse sperauerat. Iram itaq. sibi non ex mortis cogitatione esse, sed ex ea afflictione, quã esset vsq. ad mortẽ perpessurus: cuius molestiæ odio, & maximæ de gente sua curæ & doloris deponendi causa mortẽ præoptauerit. Itaq. & plantæ ipsius miseratione & diutius capiendæ miseriæ odio, in eadem expetẽdæ mortis sententia permanentẽ sese satis benè iratum fuisse affirmat, qui statim suis ipsius orationibus sapiẽtissimè redargutus a Deo conuincitur, argumento ex contentione deprompto.

Et dixit Dominus, qui nihil vnquam non summo iudicio & maxima æquitate à se factum ostendit. *Tu* homo, cuius imperfectior & negligentior ac minus clemens natura est, *doles super hederam* siue *ricinum*.

VVLGAREM natura sua planta ex earũ genere, quarum iactura leuissima aliàs, ijs etiã hominibus, quorũ industria & cultura natæ & auctæ fuerint, leuis esse solet, & tamẽ *tu doles*, Hebraicè est, HHAZZTHA, *clemens fuisti*, plantæ, cui colendæ nullũ laborẽ impenderas.

Non laborasti, neque fecisti vt cresceret.

SPONTE enim sua me auctore & nata & aucta fuerat.

Quæ sub vna nocte nata est, & sub vna nocte periit:

VT neque diuturno vsu & consuetudine tibi gratior & carior esse potuerit, neque propterea magnæ miserationi esse, quòd citissimè perierit, quando repente etiam extiterit, nõ magis quàm ramus aliquis ex arbore excisus, & ante domus limina per noctẽ affixus sequenti die vsum viriditatis præbet, at proxima nocte nullo sui desiderio relicto arescit. Hactenus altera contentionis pars, hoc est minor, nunc verò altera, maior videlicet subiungitur. est autem contentio à personis & rebus facta.

Et ego non parcam Niniue ciuitati magnæ, in qua sunt plusquam centũ viginti millia hominum, qui nesciunt, quid sit inter dextrã & sinistram suã, & iumẽta multa?

IAM primum illa maxima personarũ contentio est, *Et ego.* Non enim Deus vt homo est, neq. vt filius hominis ad iniquitatẽ & iracundiã magis, quàm ad clementiã & misericordiam procliuis, sed miserator & misericors, patiens & multæ misericordiæ, & præstabilis super malitia. Quòd si Ionas ricinũ sui causa amauerat, vt filij parentes amare solẽt, Deus cõditas à se res parentũ erga liberos amore, qui multo ardentior & certior est, prosequitur. Deinde verò si res rebus cõferantur, iniqua cogitatio est hominis suã in herbæ vilis excisione dementiã probantis, eiusdẽq. ob eam rẽ dolẽtis, quòd ciuitati illustrissimæ & antiquissimæ omniumq. maximæ Deus pepercerit: cuius vrbis frequentia suæ maiestati & gloriæ decori sit, sicut scriptũ est: Pleni sunt cæli & terra maiestatis gloriæ eius, vtpote quæ Deũ sui auctorem cultoremq. testentur, quibus cõsulere potius, quã obesse vt editis à se operibus velit. Quòd si Niniuitæ ob peruersam religionis rationẽ & inueteratũ superstitionis errorẽ minus digni essent, quibus parceretur, supererat tamẽ ingens quædã puerorũ & infantũ multitudo, qui ob ætatis innocentiã & imbecillitatẽ nullius criminis socij, neq. superstitionis sibi esse cõscij poterant: hos verò cũ seruatos omnino oportuerit, parentũ opera & cura, vt seruarẽtur egere, cõsequens fuit, quippe quos ætatis imbecillitas, neq. cõsilij, neq. auxilij sibi cõpotes esse, aut quisnã dextræ aut sinistræ vsus esset, nondum planè cognoscere sinebat. Adde etiã innumerã pecorũ, iumentorũ, armentorũq. copiam, quibus vt nulla boni & mali cognitio, sic nullũ vitæ crimen, nulla superstitionis ratio, quo minus cõsulendũ sit, obesse possit. id autẽ genus sine hominũ cura & cultu nõ magis, quã infantes seruari potest. Vt igitur nõ solũ innocentũ puerorũ, sed vtiliũ animantiũ genus, omne nõ naturæ dignitate modò, sed vsu etiã plantis omnibus præstat, sic ricino parci cupientẽ hominẽ velle vt Niniue parceretur, etiam si qui in culpa essent pœnitentiam non egissent, multo magis decuit & oportuit. Quanq̃ verò vanorũ deorũ cultoribus suæ pœnæ vel in præsenti vel in futura vita luendæ sint, tamen excisionis publicæ pœna iniquitatis suæ HHAMAZZ crimini cõstituta his, qui pœnitentia & correctione atq. deprecatione legitimè sibi prouiderint, ferenda non est, quæ tamen pœnitentiã negligentibus vnà cũ paruulis & iumentis & gregibus ferenda esset. quandoquidẽ ea est ratio HHAMAZZ, vt & auctores suos, & auctorum res omnes secum in calamitatẽ & pœnam trahat, sicut scriptum est: Repleta est terra iniquitate à facie eorum, & ego disperdam eos cum terra. Gen. 6.
hoc adeo diuinæ misericordiæ hominum, ob pœnitentiam, peccata dissimulantis omnibus gentibus illustre exemplum propositum est.

(margin at "Pleni sunt cæli": Isai. 6.)

HYMNVS EX VOTO.

Dulcius si quid lyra sacra, si quid
Et potes magnum, & cecinisse gratum,
Excipe argutis socianda vati
Carmina neruis.
Quæ velim cunctis celebrata fastis,
Quà solet flexi peragrator orbis
Sol reuertentes variare puro
Lumine faces.
Non vt æternum decus aut canenti
Gratia accedat, populiq́ blandis
Plausibus vatem celebrent, vel auctam
Versibus artem.
Ast vt ardenti studio perennes
Orbis immensus colat vsque magni
Nominis laudes, referatq́ auenti
Pectore grates.
Nam licet vultu propior benigno
Is piæ gentis populum suisq́
Legibus doctum fouet, atque donis
Auget apertis.
Nullus est amplo tamen orbe quantum
Circuit cælum locus inquietis
Cursibus, quem non pater ille certo
Numine curet.
Testis est grato paritura nubes
Imbre fœcundis alimenta glebis;
Testis & nunquam reprobis, pijsúe,
Deficiens lux.
Ille seu magni spatiosa cæli
Templa, seu terras iubeat iacentes;
Siue piscosi pelagi supinas
Voluier vndas.
Fit, & ad nutum superis tremendum
Cuncta recurrunt, proprium benignè
Singula & cursum, studiumq́ ponunt,
Votaq́ prima.

Ille

Ille mortales sobolemq́; prisci,
Quem luto molli sapiens, Adami,
Finxerat, paulo superis minorem
Curat, amatque.
Hos in horrendas erebi tenebras
Fraude maiorum propriȷ́sq́; noxis
Semper addictos reuocare lucis
Tendit ad vsum.
Si quid his prauo studio malisq́;
Artibus diri videat pericli
Sponte conceptum, dolet & salutem
Prouidus offert.
Et vocat magnis operis modisq́;,
Et manum lapso bonus ac petenti
Porrigit, nunquam auxilio piè vo-
cantibus absens.
Ille & errorum dubijs vagantem,
Casibus quarens miseratus, agnam
Excipit latus humeris, refertq́; ad
Pascua vitæ.
Quantus inuenta pecude ò beatis
Ciuibus plausus, celebrisq́; toto
Is dies cælo, ac superûm parenti
Gaudia quanta?
Commodè nam si fuerit rogatus
Lenit vltrices patienter iras
Duraq́; ardentum facilis minarum
Verba remittit.
Diceris fortis sapiensq́; princeps
Nec tibi his quidq̃ simile aut secundũ:
Sed magis patris titulo ac benigni
Nomine gaudes.
Huius immensi monumenta honoris
Regna cum totis populis, & vrbes,
Multaq́; infantum, pecorumq. multa
Secla tulère.
Ergo iactatum medijs laborum
Fluctibus dudum, teneræ & iuuentæ
Iam tuo ereptum auxilio procellis
Respice vatem.

Vnda

Unda quem nuper rapidè resorbens
Faucibus vulgi dedit auferendum:
Unde nil præter tenebras metumq́;
Sentit inertem.
Da pater tuti tenuisse portus
Otia, & mentis placidum quietæ
Tempus; ac votis facilem benignus
Annue sedem.
Siue me excelsum ad scopulum referre:
Qui locus nobis sacer, ac beatæ
Conscius vitæ cupidis latendi
Contigerat iam:
Seu velis longè spatijs remotis
Abdere, vt semper tua sacra præsens
Usq; in extremæ celebrem sacerdos
Stamina telæ.

BENEDICTI ARIÆ MONTANI IN MICHAEAM PROPHETAM PRÆFATIO DE ECCLESIÆ RERVM TREPIDATIONE.

CCLESIAM *Dei iam inde à primis constituti mundi temporibus nimis sæpe & vehementer diuexatam & afflictam, ac non apertis modò bellis, sed grauissimis persæpe insidijs tentatam concussamque fuisse, omnis ferè sacrorum librorum docet historia. Etenim illa astutissimi serpentis hominum generi primum suscepta inuidia, miserabili illa prima ac cõmuni Adami ruina oppresso, nõ modò nõ extincta; sed etiam vehemẽtius accensa est, quanto dignitatis suæ amplitudo hostilibus insidijs & dolis præter opinionẽ auctior & illustrior tandẽ futura esse credebatur. nã qui scelerato illo perdendi hominis consilio appetitũ sibi mundi huius regnũ occupandum & constabiliendum, ac tyrannidẽ sine vllo vindice aut interturbatore in victos atq. deditos exercendam fore sperauerat, re tandem confecta comperit æternas sibi cum hominum genere inimicitias, perpetuũ negotium, & incertum vel omnino aduersum consiliorum exitũ, atq. regni cum summa ignominia amittendi periculum fuisse procreatum. eius autem auctoritatem & curam Deo optimo, fortissimo, ac sapientissimo receptam cõfirmatamq. fuisse. Supra pectus, inquit, tuũ gradieris omnibus diebus vitæ tuæ, & inimicitias ponam inter te & mulierẽ, & semen tuum & semen illius, & ipsum conteret caput tuũ, & tu insidiaberis calcaneo eius. Hæc verò fatalis sibi diuini oraculi sentẽtia eo maiori sollicitudini ac timori fuit, quòd expediendæ atq. efficiẽdæ rei ratio cognosci apprehendiq. minimè poterat. namq. Dei potentiã tametsi planè infinitam, minus tamen sibi metuẽdam hostis ille putabat, quòd eam à iustitiæ & æquitatis rationibus nulla in re discessuram intelligeret. Quòd si non vi, sed iure fundato in homines imperio sese remouendum & expoliandum esse suspicaretur, quonam pacto ea res à diuina sapientia & iustitia confici posset; hoc verò dubitabat, hoc laborabat vehementissimè. Neq. verò fieri non omnino posse arbitrabatur, vt omnis sapienter à Deo hominis in terris restituendi & ornandi instituta ratio, sapientia sua, vel potius astu turbaretur, aut saltem impediretur, atque eam illi opinionem primus ille humanæ dignitatis & prosperitatis frangendæ successus aluerat. Quoniam verò ad eam rem, cuius ipse planè rationẽ ignorabat, efficiendam humanæ sobolis opera & ministerio vsurum esse Deum, tum ex oraculo illo, tum ex ipso personarum atque rerum apparatu cognouerat, cogitationem, studium, conatumque omnem suum in hominibus ijs, qui diuinas partes sequerentur turbandis, auertendis atque perdendis consumendum sibi esse duxit: atque id quidem cùm ex altera parte hominum videlicet, quorum ingenium, vires & facultates primo illo periculo expertus perspexerat, non magni sibi negotij fore existimaret, ex altera etiam parte, hoc est Dei, quanquam difficillimum indicaret, tamen vt omnibus neruis tentaret & conaretur, propria audacia & superbia, insolentissimaque diuinorum honorum contentione impellebatur, ac primo illo de homine euertendo consilij euentu alliciebatur. Hinc igitur acerbum illud atque diuturnum contra Dei Ecclesiam bellum susceptum fuit, quod ab innocentis Abelis cæde vehementer incensum, nunquam postea aut extinctum, aut saltem intermissum est. Hinc furibunda illa optimos quosque viros perdendi rabies magis, quàm libido extitit; hinc illa insomnis cura & contumax studium; hinc assidua illa variarum artium & operarum ad sanctam ciuitatem expugnandam & penitus delendam nouis quotidiè consilijs excitata ratio. Quis enim vel animo & cogitatione comprehendere, nedum oratione commemorare valeat, quot & quàm varia ab infestissimo hoste nocendi genera inuenta ad eam rem fuerint? qui visibilium non modò*

Gen 3.

militum, hoc est, pessimorum hominum, sed inuisibilium etiam cateruarum, hoc est, suæ factionis spirituum innumerabilibus comparatis & productis copijs, diuinos homines multis vexatos modis vel ad deditionem & turpissimam seruitutem redigere, vel conditionem respuentes omnibus ignominijs appetitos, omni etiam carnificina & crudelitate lacerandos curauit, sicut scriptum est: Alij autem distenti sunt nō suscipientes redemptionem, vt meliorem inuenirent resurrectionem. alij verò ludibria experti insuper & carceres, lapidati sunt, secti sunt, tentati sunt, in occisione gladij mortui sunt, circuierunt in melotis & in pellibus caprinis egentes, angustiati & afflicti, quibus dignus non erat mundus, in solitudinibus errantes, in montibus, in speluncis & in cauernis terræ. Verùm enimuero cùm his omnibus modis Dei gloriam, & Ecclesiæ vtilitatem atque decus magis conseruari & augeri, quàm rem suam, persæpe comperisset (namque apertis malis & externo bello sanctissimorum hominum vehementius incendi & illustrari, diuinamq. ad protegendum curā ardentius excitari, Ecclesiamq. ipsam virtutis constantia & perseuerantia grauius etiam confirmari cognouerat) maximam sibi ac durissimam huius generis prouinciam exiguo fructu susceptam intelligens, callidius aliquanto & certius minori negotio ac maiori successu iniuit consilium. Cognouerat namq. sese frustra aduersus eam gentem neruos intendere omnes, quæ, quo magis affligeretur, eo magis fide, spe ac fortitudine, omnibus deniq. virtutum generibus instructa, firmiori indies Dei præsidio vsura esset, cuius tutelæ & præsidij virtute quamdiu ipse arceretur, non modò totius ciuitatis, sed vnius tantùm ciuis compotem se fieri

Iob.1. *posse desperabat. nunquid, aiebat ille, Iob frustra timet Deum? nónne tu vallasti eum,*

" *ac domum eius? vniuersamq. substantiam eius per circuitum? Quam quidem ob rem al-*

" *tero illo pacis & tranquillitatis exterius turbandæ non repudiato interim consilio illud alterum astu, opera atque studio exorsus agitauit, vt eorum ipsorum, qui intra ciuitatem continetentur, corruptis animis & rationibus commutatis ac turbatis, ad certiorem & faciliorem illius ruinam vteretur. nulla enim re certius aut commodius, quàm intestinis bellis, dissidijs, dolis ac pestibus Ecclesiæ res labefactari posse iudicauit. cætera namq. omnia quæcunq. à se afferrentur externa mala, populo sancto molestiam quidem exhibere poterant, firmissimum tamen præsidij diuini fundamentum subducere non poterant. Hæc verò vna res cùm ab ipsius perturbata reipub. facie decus omne omnēq. splendorē adimere, tum Deū ipsum abalienare valebat, quod à turpi vitiorū & scelerum cōsuetudine & cōsortio diuina longissimè ratio voluntasq. abhorreat, sicut scriptum est:*

" *Quoniā non Deus volās iniquitatē tu es, neq. habitabit iuxta te malignus, neq. perma-*

" *nebūt iniusti ante oculos tuos: odisti omnes, qui operantur iniquitatē, perdes omnes, qui*

" *loquuntur mendacium. Virum sanguinum & dolosum abominabitur Dominus, &c.*

Illud itaq. omni studio atq. opera enixè hostis ille persæpe tentauit vt sacrosancta imprimis reipub. capitibus, & populi ducibus, regibus nimirum, sacerdotibus, magistris atq. cæteris principibus corruptis, reliqui eodem exēplo, vel metu, vel inscitia vel negligentia quoq. cedentes corrumperentur. Quæ res nō raro ex animi sentētia successit: sæpius namq. euenit, vt si non omnibus, tamen maxima ac potentissima parte, vel stultitia

" *obcæcata, vel superstitione contaminata, vel alijs lethalibus contagionibus affecta pu-*

" *blicam rem intestina grauius multo, quam externa bellorum vi pessundaret.*

Et profectò nisi maxima illa diuina bonitas sui ipsius magis, quā hominū ratione habita, tantis inferni hostis machinationibus & maximis conatibus oportunè occurrisset, actū planè de tota generis humani re nō raris neq. leuibus occasionibus fuisset. Verū propositi imprimis ac maximorū à se promissorū nunquā immemor Deus humanæ salutis tandē afferendæ & cōmunis hostis sapiētissimè euertendi causa, ecclesiā suā tametsi nōnunquam maximo illo munerū beneficiorūq. suorū atq. omnis prosperitatis cumulo nō

fuerit

fuerit prosequutus, nunquã tamen aut omnino dereliquit aut certa cura & prouidentia sic destituit, vt non aliquã virorum copiã exiguam aliquando fortasse, sed sua tamen tutela non indignam sibi conseruaret; quorum gratia cæteris vel parceret, vel clementius consuleret, atque eorundem etiam opera & exemplo in cæteris ab insania & scelere reuocandis ac soluendis vteretur: atq. hoc modo in perditissimis Israëliticarum rerum Achabo rege tẽporibus, vltra septẽ probatissimorũ virorum millia, qui suas partes haberent Heliæ vati vel vnũ desiderãti relicta & conseruata esse indicauerat. Hoc etiam cõsilio omnibus pessimorũ vel principum vel sacerdotũ turbulentissimis tempestatibus certi quidã sanctissimi ac fortissimi diuina auctoritate viri creati sunt; quibus cæteros admonendi, reprehendẽdi, ac liberius etiam accusandi, omnibusq. modis ad veræ pietatis rationes reuocandi curatio suscepta est. Mittebat enim Dominus Deus patrum suorum ad illos per manum nuntiorum suorum de nocte consurgens, & quotidie commonens, eo quòd parceret populo suo & habitaculo suo, &c. ait scriptura. namq. huiusmodi ministrorum opera, studio ac diligentia susceptum sibi humanæ salutis expediendæ, & victoriæ ex hoste reportandæ negotium, quoad tandem omnino per Christum conficeretur, moliri, vrgere, ac sapienter explicare statuerat: horum autem præcipuæ partes fuerunt, populum defectionis imprimis, & admissorum in se scelerũ arguere, & diuinæ iræ decretæq. in ipsos pœnæ, nisi resipiscentes legitimis pœnitẽtiæ rationibus sibi oportunè consulerent, admonere; demum contumacibus & sani consilij negligentibus supplicium ex diuina sententia publicè vel priuatè subeũdum obnuntiare, sicut scriptum est: Noli subtrahere verbum si forte audiant, & conuertatur vnusquisque à via sua mala, & pœniteat me mali, quod cogito facere eis propter malitiam studiorum eorum, et dices ad eos. Hæc dicit Dominus, Si non audieritis me vt ambuletis in lege mea, quam dedi vobis, vt audiatis sermones seruorum meorum prophetarum, quos ego misi ad vos de nocte cõsurgens & dirigens, & nõ audijstis. Dabo vobis, &c. Atq. Ecclesiæ quidẽ res ab Abelis iusti tẽporibus ad Christiani vsq. euãgelij prædicationem, his quibus diximus modis, habebat, vt nunc externis, nunc verò intestinis, interdum etiam vtrisq. malis laborãs, varijs etiam rationibus pro rerum oportunitate curaretur. Huiusmodi igitur causa turbulentis ac perditis Ioathan, Achaz & duris Ezechiæ temporibus Michææ tradita est, vt contaminatum omni impietatis, vitiorum & superstitionum genere Israëliticum & Iudaicum populum admonendo, accusando & exhortando ad sanitatem quamdiligentissimè reuocaret, qui impositas sibi partes, quas fidelissimè transegerat, breui libello complexus diuino consilio ac maxima cum vtilitatis publicæ spe posteritatis memoriæ mandauit. Eum nobis, quantum ingenij tenuitate promittere ac præstare possimus, breuiter explicaturis Deus humili prece est imprimis optandus.

Gregor. lib. 3 Dialog. c. 27. Origen. in Ezech. homil. 4.

1. Reg. 19.

Paral. 36.

Ierem. 26.

Omnipotens sapiensq́. Deus, qui numine dextro
Ipse tuum æterno tempore ducis opus:
Quem non vlla mali vis perturbare, nec astus,
Nec valet vlla hominum sistere nequitia.
Sed bonus atque potens iustos, populumq́ piorum
Ad tua non frustra maxima dona vocas:
Præsidio afflictis rebus, pereuntibus actas
Auxilio, atque graues detegis insidias.
Da pater ô nostros collustrans lumine sensus,
Aethereo arcana dicere digna tuis.

VATICINII PRIMI ARGVMENTVM.

OMNIS libelli huius ratio tribus vaticinijs distinguitur, quorum primi huiusmodi argumentū est. Omni diligentia, studio atq. fide Israëlitarū & Iudæorum rebus prospiciens Vates omnia in vtroque populo quæ possunt in perdita nefariaq. gente esse vitia, reprehēdit & vituperat, docetq. diuini auxilij & maximè illius prouidētia, tutela, qua tam diu fuerint vsi, nisi legitima pœnitentia sibi cauerint, fore propediem deserendos. Eam verò desertionem communem regibus & populis summis & infimis futuram, ita tamē vt primo omniū & grauissimo ictu Samaritanū regnum ad casum detur: deinde verò & Ierosolymitanum, cuius excidium miserabili ipse elegia, quibusdam eiusdem tribus ac patriæ suæ vicinis vrbibus grauioris luctus causa appellatis, deplorat. Oratione verò deinde distincta sua vtrique regno crimina seorsum inferuntur, atque Israëlitis prius impietatis & scelerum consilia ac pertinacissima obijciuntur studia. nec non & dignissima flagitijs prædicuntur supplicia, similem hostium vim experturis, ei, quam ipsi miserrimis & ope carentibus ciuibus suis opprimendis & expoliandis nefariè intulerint. ita, vt qui superiores semper hostibus fuissent, impares omnino deinceps turpissimè succumbentes & domibus patria & fortunis omnibus cedere cogantur. Eam verò miseriam licet diuturnam, & perpetuam non tamen (quæ diuina est benignitas) fore omnino æternam, sed collectis afflictissimæ gentis reliquijs esse tandem aliquando expuendam. Reges autem & principes non solum negligentiæ, sed culpæ etiam grauioris nomine eodem cum populo crimine inuoluuntur. Postremò autem sermo, ad Iudaicum populum transfertur, cuius temeritate & culpa nefandum illud, quod tantorum vtriusque partis flagitiorum prima radix fuerit, dissidium factum fuisse arguitur, atque eiusdem etiam gentis innumera & grauissima deinde scelera, quibus subeundas tandem Sioni excisionis & totius publici decoris amissionis pœnas fuerint commeriti, reprehenduntur.

CAPVT I.

ERBVM *Domini quod factum est ad Michæam Morasthitem.*

NON leuem neque exiguæ auctoritatis causam hoc in libro agi personarum & rerum commemoratione indicatur: namq. ineffabile illud Dei nomen initio ipso appellatū rem grauem & ad pietatis rationes pertinētem apud eos tractandam esse ostendit, quibus vera religio sanctissima & cultissima esse potuit & debuit: nimirum apud Israëlitas, quos sacrosancta nominis illius interpretatione instructos maximam quandam Psal. 15. Dei notitiā habere oportuerit, sicut scriptum est: Notus in Iudæa Deus in Israël magnū nomē eius. *Verbum* autem, præter ea, quæ aliàs vel tractata vel indicata à nobis sunt, cau- Exod. 17. sam etiam significat, qualis in iudicio aut in senatu agi solet. cuius exemplū illud est: „ Venit ad me populus quærens sententiam Dei, cumq. acciderit eis verbum aliquod, veniūt „ ad me vt iudicem inter eos, & illud: Munera excæcant oculos sapientum, & subuertunt Exod. 23. „ verba iustorum. Itaq. verbum Domini factum ad Michæam, causam Dei nomine, cuius rationes & argumēta omnia diuinitus suppeditata sint, huic Vati esse agendā significat. Vatis autem nomen & patria, præterquam quòd ad fidem faciendam, vt aliàs diximus, spectat, ad orantis ipsius fidē studiumq. probandum plurimum facit. namq. non solùm summa erga diuinum mandatum religione, sed omni etiam officio ac potius pietate erga patriam defunctum, si minus ad persuadendam diuinam causam satisfacere potuisse, tamen ad strenuè & fideliter agendā certè satis esse facturum, credi par fuerat. Erat enim & probus vir & ex illustri Iudæorum tribu, quod patriæ ipsius nomen facilè arguit. Morasthites enim patronymicum Hebraica ratione nomē à Maressa Iudaicæ sortis vrbe deductum est. Id enim, præterquā quod & ipsa eadē consonantium literarū obseruatio docet, Chaldaica etiam biblia apertè demonstrant, hoc modo: [*Verbum prophetæ à Domino, quod fuit cum Micha ex Maressa.*] Hanc autē vnā ex nouē vrbibus, quæ agrorū vsu in Iudai- Iosue 15. ca tribu cōmunicarent, fuisse, ex Iosue descriptionibus didicimus, Labna, Ether & Asan, Iephta, & Esua, & Nesib, Ceila, & Achzib, & Maressa, ciuitates nouem & villę earū. Ex ciuitatis verò nomine tribuum & familiarum vniuscuiusq. hominis certa coniectura est.

In diebus Ioathan, Achaz, Ezechiæ regum Iuda.

IPSA temporū notatio totius agēdæ causæ argumentū explicari potest. namq. vel suæ tēpestatis turbulentū statū & pręsentes hominū mores, vel paulo superioribus tēporibus incli-

inclinatas atq. ſuis iam labētes & prope iacētes res oratione proſequi ſinguli vates ſolēt; quarum rationē non aliúde cómodius, quàm ex ipſa regú hiſtoria peti oportuerit. neque enim à vatibus ſumma criminum & cauſarum capita indicantibus omnis omnium rerú diffuſa narratio exigenda, ſed ex indicatorú temporum hiſtoriis exponēda eſt. Igitur Michæas noſter ſuſceptú ſibi propheticú munus toto ferè trium illorum Iudææ regum Ioathan, Achaz & Ezechiæ tēpore, hoc eſt annis ferè quinquaginta ſtrenuè exſecutus expleuit. nam Ioathan quatuordecim, Achaz ſedecim, Ezechias verò viginti nouē annis rerú ſumma apud Iudęos eſt potitus intra ducenteſimú quadrageſimú tertiú & trecenteſimú quartum ædificati prioris tēpli annum, vndecim ante primá Olympiada annis, ad ſecundum vſq. decimæ quartæ annum: quo tēpore Azarias, Vrias, Nerias continua ſucceſſione pontificum ſacerdotio præfuēre. Primus autē Ioathan regni annus trigeſimus ſextus ferè ante vrbem conditá Romanis eſt, quo Amulius Numitore fratre vi expulſo Latinis imperabat. Illud etiá & hæc regum appellatio indicat, magná vatibus in dicēdo libertatem fuiſſe, quos neq. tēporum turbulētiſſimæ tēpeſtates, neq. veritate offenſa principum maieſtas, neq. vlla ſummorum hominum frequētia de integritatis ſtatu deterruerit. Id quod de Michæa etiá noſtro publico concilij teſtimonio eſt indicatum. Surrexerūt enim viri de ſenioribus terræ, & dixerūt ad omnem cœtum populi loquētes: Michæas de Moraſthi fuit propheta in diebus Ezechiæ regis Iuda, & ait ad omnem populum Iudæ dicēs: Hæc dicit Dominus exercituú, Sion quaſi ager arabitur, &c. nunquid morte condemnauerunt eum Ezechias rex Iuda & omnis Iuda, &c. Quá verò ob rem Iudææ tátum regum nomina, nó Iſraëlis etiá, vt à vatibus alijs appellata ſint, præter ea quæ in cómunibus quæſtionibus dicta ſunt, illud etiá in cauſa eſſe arbitramur, quòd nemo ex vatibus ijs, qui ad Iudæ tribum pertinerēt, vel regnú vel regni poteſtatem & nomē alijs, quá Iudæ & Dauidis poſteritati iure deferenda eſſe duxerit, quando & antiquis & recentioribus oraculis Iudaicæ familiæ ea dignitas propria eſſet, cuius maximá partem qui tyrannicè occuparant, nunquá reges aut ſalutati, aut appellati, aut vllo ſigno probati ab alterius partis vatibus fuēre. Quanquá autem cæteri vates, quorum genus ad aliquá ex decē tribubus refertur, regum ſuorum atque Iudæorum ſimul meminerint, vt Hoſſeas & Amos, alter ex Rubenitide tribu; alter verò ex Aſſeriride, qui eos populorum ſuorú reges ſi minus probarent, tamen vtcúq. ſortiti ferēdos & ad populi, apud quē præcipuè muneri ſuo prophetico præerant annales & tēpora obſeruanda, appellandos indicarunt, non prætermiſſa tamē Iudæ regum mētione, ad quos vt proprium regni ius, ſic etiá omnium tēporum ratio referenda fuit. Atq. ita Hoſſeas in diebus Vziæ Ioathá & Ahaz regum Iuda & in diebus Ieroboam filij Ioas regis Iſraël. Amos verò in diebus Oſiæ regis Iuda, & in diebus Ieroboá filij Ioas vaticinatus dicitur. Verú neq. Michæas, quē Iudæú fuiſſe patriæ nomē arguit, neq. Iſaias Ieroſolymitanus ciuis ex regia etiam familia, quanquá ad vtrumq. populum amborum rationes pertineant, tamen præter Iudæ regum nomina, nulla alia Iſraëlitarum ad partes ſuas vocanda putauēre, ſicut ſcriptum eſt. Non congregabo cóuenticula eorum, nec memor ero nominum eorum per labia mea. Atq. ita Iſaias in diebus Ioathan & Ezechiæ regum Iuda munere ſuo functus ſcribitur.

Plutarchus in vita Romuli. Liuius lib. 1. ab vrbe cōdita. Halicarnaſ. de antiquit. Rom. lib. 1. Ierem. 26. Hoſſeæ. 1. Amos. 1 Pſal 15.

Quod vidit ſuper Samariam & Ieruſalem.

LOCORVM cómemoratione rerum, & cauſæ grauitas docetur. náq. hæ duæ vrbes cæterarum omniú vtriusq. partis principes ac regiæ erát, ſicut ſcriptum eſt: Caput Ephraim Samaria, & mons Sion latera aquilonis, ciuitas regis magni. Cauſam igitur ſibi diuinitus ſuſceptam ad regna regesque ipſos & vtriuſq. partis principes ſpectare, quo omnis cæterarum vrbium & populorú ratio referretur, atq. non leuis argumenti, ſed quibus totus reipub. vtriusq. ſumma cótineretur, actiones futuræ ſignificárur. Auctoritas verò legationi prophetiæ genere iudicato adiungitur. *Quod vidit.* Etenim viſio vnus ex iis vaticinandi modis eſt, qui iam olim à Deo definiti & auctoritatis ſuæ rationibus probati fuerant, ſicut ſcriptum eſt. Si quis fuerit propheta inter vos, in viſione apparebo ei, vel per ſomniú loquar ad illum, &c. Hactenus ergo totius operis inſcriptio & rerum ac perſonarum modorumq. expoſitio & cauſæ cómendatio, nunc deinceps ipſa dicentis oratio eſt.

Iſai 7. Pſal. 47. Num. 12.

Audite populi omnes, & attendat terra & plenitudo eius.

OMNES tam Iudaicæ, quá Iſraëliticæ factionis tribus in cauſam & crimen imprimis

vocátur,reiq. à Vare diuino nomine constituúrur,& ne indicta causa iudiciú suum factum esse excusare possint,audire atq. attẽdere iubẽtur: tára diuina ęquitas est,vt ipsos etiá reos causę suæ auditores & cognitores nó admittere modò,verú vltro vocare solear. Atqui singulæ per se tribus populi in sacris libris dicũtur, quòd eiusmodi nomẽ & dignitatẽ faustis Deut.33. auspicijs & oraculis fuerint olim cũsequuti,sicur scriptú est: Lætare Zabulon in exitu tuo & Issachar in tabernaculis tuis. Populos vocabunt ad montẽ &c. ita omnes populi tribus omnes núcupantur. sic etiá & alrer ille Michæas suæ orationis & causæ testes faciens decẽ 1.Reg.22. tribus olim appellauerat, Audire populi omnes. Itaq. singulæ tribus populorú nomine dicuntur,quibus cú cómunis causa hæc sit: cómunis etiam denũtiatio subiũcta est. [*& attendat terra & plenitudo eius.*] Terra omnis Israël,tá ea quæ duabus,quá quæ decẽ tribubus incoleretur. *Et plenitudo eius*,nó singulæ tribus modò,sed singuli vniuscuiusq. tribus homines, adeò res ad omnes omniú ætatú & ordinú personas pertinet, vt ab hac causa audienda nemo iure excipiatur. Plenitudinem hominum intelligere oporter,nó cæterarum animátium,quæ sceleris & impietatis crimini accersiri nó possunt. sic illud: Psal.23. Domini est terra & plenitudo eius,orbis terrarú & vniuersi qui habitant in eo. Illud ad dialecticá rationem est obseruandú, distributiuum nomen esse *omnes populi*,sed tamen incóplerè distribuens, illud verò cóplerè, *terra & plenitudo eius*. atque huiusmodi dialecticis & rhetoricis obseruandis rationibus assuescere operæpretium nonnunquam fuerit. Maximum autem orationi suæ, atq. omni à se agẽdæ causæ fidem diuino testimonio interposito facit. nam qui de grauissimis rebus verba apud populum Dei nomine facturus erat, certioris fidei causa futuro aliquo signo Dei voluntatẽ testabatur. Propheta, inquit lex,cùm venerit & dixerit signum aliquod futurum,& signum illud non venerit,verbum illud Dominus nó 1.Samuel 12. est loquutus. Igitur Samuel prophanæ à Deo defectionis populum accusaturus orationi suæ signo lingua nuncupato, voluntatis diuinæ auctoritatem interposuit. Nunquid non messis tritici est hodie? inuocabo Dominum & dabit voces & pluuias,& scietis & videbitis,quòd grande malum feceritis in conspectu Domini petentes super vos regem. Ad eandem etiam rationem sua hæc à Michæa oratio dirigitur,qui se non suo, sed diuino consilio & voluntate causam aduersus populos agere professus, eius rei testimonium & auctoritatem grauissimi signi proposita obseruatione vendicat. fore enim ait, vt Deus iram & offensionem suam, quam suæ fidei denuntiandam mandauerat, re ipsa testaretur,hoc est,quod dicit:

Et sit Dominus Deus vobis in testem.

PRIVS nomen *Dominus* auctoritatis rationibus definitur. namq. Hebraicè est proprie *Adonai*,quòd dominiú imperiumq́. significat. Posterius verò nomen illud ineffabile illi olim nationi, & nunc maximè Christiano populo sanctissimum est. Ille, inquit,omni rationi orationique meæ fidem,quam vos habere nolueritis, maxima nominis sui auctoritate faciet; non qui dominationem priuatamque erga vos prouidentiam beneficijs augendis,sed subducendis magis ostendat, imò qui se ipsum offensus de medio vestri subducens vos omnes ærumnis & calamitatibus multis relinquat peruios.

Quia ecce Dominus egredietur de loco suo, & descendet, & calcabit super excelsa terræ.

VTRIVSQVE partis tribuum omnium cladem à se obnuntiaram Deum ex templo suo, quẽ locum ad priuaram in illos prouidentiam delegerar, testaturum esse ait. namque templú in diuinæ illius maiestaris non capacem quidem, gratam tamen quandam sedem dicatum fuerat, sicut scriptum est: Vt sint oculi tui aperti super domú hanc nocte ac die,super domú de qua dixisti,& erit nomen meú ibi,vt exaudias deprecarionẽ 1.Reg.7. serui tui & populi tui Israël,quodcunq. orauerint in loco isto. Ex quo etiam illud à Dauide votum nuncupatum est. Donec inueniam locum Domino, tabernaculú Deo Iacob. Psal.131. Cùm autem diuina prophetarum lege satis esset cautum ea præstari, quæ essent lingua nuncupata, testimonij a Deo suæ orationi dandi rationem hoc modo Vates definiuit. *Egredietur de loco suo*. offensus, inquit, sceleribus vestris locum suum,in quo placidè vobis aderat,deserer,atq. obiter,(quòd à tanta maiestate & virtute offensa timeri & expectari par est [*Descendet & calcabit super excelsa terræ.*] Susceptæ translationis rationem aptá oratione persequitur. namque Ierusalem, vbi templum erat,omnium totius terræ locorum editissimum esse, pluribus sacrorum librorum testimoniis constat, sicut scriptum est:

Illuc

Illuc enim ascenderunt tribus tribus &c. Ob eá autẽ rem de loco suo excessurus, descensurus, atq. omné terrę tegum ac principum superbiam, fastũ, insolẽtiam fuerat obiter pessundaturus. *Excelsa terræ.* Reges & principes & humanæ superbiæ atque ambitionis ministros ac satellites omnes hæc verba allegoricωs sæpe significant. ex quo genere illa sunt: Desertos faciã montes & colles, & omne gramen eorum exsiccabo. & apud Poëtas: *Feriuntque summos Fulgura montes.* Itaq. principes imprimis ipsos & superba omniũ scelerũm atq. impietatũ capita, vehemens illa Deo descendente calamitas oppressura fuerat: deinde verò & populos tam Israëliticum quàm Iudaicum vehementer fuerat afflictura. Horat. lib.1. Od.10.

Et consumentur montes subtus eum, & valles scindentur sicut cera à facie ignis, sicut aquæ, quæ decurrunt in præceps,

REGVM & regnorum fines & defectiones montiũ cõsumptio significat, quibus neq. Dei irati vim sustinere, neq. vbi semel perierint, rursus sese instaurare integru futurũ est. *subtus eum.* hoc est, à facie iræ indignationis eius. Populorũ verò affligendorũ ratio valliũ imagine describitur, qui recedẽtis Dei impetũ & vim nõ magis quã cera ignis vim sustinere poterũt: valles abũdabunt frumẽto, eadẽ populi & humilioris cõditionis hominũ translatione dictũ est. Ignis verò hostẽ diuina ira immissum atq. omnia loca vastantẽ significat vt illud: Quia ignis egressus est de Hesebon & flãma de medio Siõ, & deuorabit partem Moab. Quo verò impetu, quãta celeritate, quibus modis populorũ res affligendæ ac profligandæ essent, elegãti similitudine exponit. Populos mobilitate, instabilitate & perpetua tum opinionum & iudiciorum, tum rerũ etiam agitatione & fluxu aquarũ instar habentes non semel eo nomine, vel angelo interprete, in sactis dici, nulli fere in sactis literis versato dubium esse arbitramur, Aquæ quas vidisti populi sunt &c. Aquæ verò si quæ plano æquabiliq. alueo aut mollitet decliui fluãt, cõiunctis partibus atq. vno veluti corpore decurrũt: quæ verò ex editiore loco demissæ in præceps feruntur, præterquã quòd celerrimè descedũt, multis etiã partibus deduci ac dissipari solent, & partim in alia atq. alia loca deriuari, parti verò guttis exsiliẽtibus perire atq. cõsumi. Nulla igitur similitudine Israëliticorũ populorũ celerrimi clades & calamitas cõmodius exprimi potuit, qua parti fame, peste, ac bello perditũ, parti à victore hoste abductũ iri significarẽtur. Huiusmodi autẽ Dei irati ac prætereuntis impetũ experiri homines scelestos solere, nõ modò hoc Michęæ, sed illo etiã Psalmographi testimonio declaratur: Inclinauit cælos & descẽdit, & caligo sub pedibus eius &c. Cõmota est & cõtremuit terra, & fundamenta montiũ dissipata sunt, & commota sunt quia Dominus iratus est eis. Hoc igitur diuinæ indignationis & iræ à se denuntiatæ testimoniũ futurũ Vates notauit: eius verò indignationis causam facile reperit, nimirum grauissimũ scelerũ & flagitiorũ culpam, quã Israëlitæ & Iudæi præstitissent. non quòd Deus ipse populum & locũ suum vltro oderit ac fastidiosè reliquerit, sed quòd populus ipse per summam impietatem & scelus à se ipso atq. à diuino defecerit imperio.

Psal.

Ierem.47.

Psal.17.

In scelere Iacob omne istud, & in peccatis domus Israël.

IACOB nomen cõmune est, & Iudæos simul Israëlitasq. cõplectitur. decẽ verò tribus non rarò Israëlis nomine cẽsentur. Igitur omnes in vniuersum tribus diuinæ defectionis crimine primũ accersit, ac deinde grauioris culpæ Israëlitas vt præcipuos omnis impietatis superstitionis auctores insimulat. *In scelere Iacob,* Hebraicè, *in Pessag,* rebellione siue defectione, de quo genere iã aliàs diximus. Id verò omnibus Iacobi familijs cõmune crimẽ erat: multiplex verò scelus & peccatorũ varia genera Israëlitas imprimis premebãt. At verò res ita habuit, vt illa superstitionis ac scelerũ labes & pestis apud Israëlitarũ regiam Samariã primũ orta radices ageret, deinde cõtagione sua totã prouinciã vsq. ad Solymos corrũperet; à Solymis verò Iudæę omnis rebus integris inferretur. nãq. Samaritani reges primi omniũ vani & superstitiosi cultus morẽ legibus etiã atq. institutis factis induxẽre, quorum exẽplum impij quidã ex Iudæorũ regibus imitati Ierosolymæ vrbis sanctitatẽ adiecto vanorũ Deorum cultu polluerũt. regiæ autẽ ac principis omniũ ciuitatis æmulatione vel imitatione, aut gratia, vt ferè in moribus hominũ fit, cæteris Iudææ omnis vrbibus & opidis eiusdem rei flagitiũ admissum est. Quãobrem omnis imprimis horũ criminũ culpa in regias ipsas ciuitates conijcitur, tanquam in primos & certissimos fontes, vnde deriuata & cũ cæteris etiam comunicata est. Et irritauerunt filij Israël verbis non rectis Dominum &cũ. Iratusq. est Dominus vehementer in Israël, &c. sed neq. ipse Iudas custodiuit mandata Domini Dei sui, sed ambulauit in erroribus Israël, quos operatus fuerat &c.

פשע

1 Reg.17.

Et quod ſcelus Iacob, nónne Samaria? & quæ excelſa Iudæ, nónne Ieruſalem?

INTERROGATIO reſpóſione ſubiecta magnam aſſeuerationis atq. explicationis habet vim, de qua in Rhetoricis plenius diſſerimus. ſed illud ad certá quandá ſignificationé facit, quòd Hebraicè maſculino genere hæc dicta ſunt *& quis ſcelus, & quis excelſa. &c.* Itaq. verbum ob dicentis excádeſcentiam & indignationé deficit, facilè ex ſententiæ ratione diuinádum. *& quis primus inuenit ſcelus Iacob, nónne Samaria?* hoc eſt reges ipſi, quotú voluntaté & moré vel gratia vel metu actus vulgus omni opera & diligétia facile conſequitur: & quiſná tot fana in Iudæa niſi Ieruſalem exéplo ſuo cóſtruxit: neſcio enim quo pacto, aut quo curſu cóſuetudinis malæ corruptela à regijs ciuitatibus per omnes prouinciæ partes tanquam calamitoſa tépeſtas peſtiſq. citiſſimè peruadat. Id vtiná in noſtrorum temporú moribus non ita certum exploratumq́. eſſet. Quæ verò dicta à nobis de hac re ſunt, omnia ex ſacris regum & regnorum hiſtoriis patét, quæ referre longum magis eſſet, quàm in tanta claritate neceſſarium, regiarú auté ciuitatú nomina reges ipſos metonymicè ſignificant. quæ res non ſemel tantú apud vates obſeruata eſt. Itaq. primo omniú à Samaritanis regibus hæc tanta labes integris Iacob rebus allata eſt, atque hoc tantum crimen conflatum. ex qua te commeriti ſunt, vt prima omnium Samaria diuini ſeueritatem iudicij experiretur.

Et ponam Samariam quaſi aceruum lapidum in agro cum plantatur vinia.

SIGNIFICANTIVS hebraicè, *in aceruos lapidú in agro ad plantationes vinearum.* Ex conſequenti antecedens facilè arguitur, atq. ex vltimo rerum euentu mediæ actiones oſtenduntur. Igitur quàm graues impietatis pœnas Iſraëlitæ atq. Samaritani imprimis, qui culpam primi ſuſtinuiſſent, daturi eſſent, quantis calamitatibus, quantis bellorú ſtragibus affligendi ac profligandi prædicto breuitatis cauſa extremo euentu denuntiat. nam quæ tunc Samaria erat, tanto principú ſplendore, tanta cæterorum frequétia hominú celebrata, tantis ædificiorum molibus munita, tantis ſignis & ſtatuis aliiſq. operibus ornata, ita mutanda ab hoſtibus erat, vt nulli prorſus alij rei, quá conſerendarum vinearum vſui ſeruiret. Id verò vt cómodius fieret pro ruſticæ diſciplinæ ratione ipſis etiam ædificiorú lapidibus in aceruos paſſim congregandis denudanda erat. Neq. verò ad arationes aut ſegetum vſus illud ſolum idoneú eſſe potuit, tum ob loci altitudiné & difficultaté, tum ob ſuperficiei ex calcis & arenæ miſtione ſterilitaté, quæ neq. aratris rumpi, neq. culura corrigi poſſet, ſed vtraq. res ad vineas potius plantandas maiores multo commoditates habebat, quòd vineæ cómodius in collibus proueniát, ſicut ſcriptú eſt: Operuit móteѕ vmbra eius,

Deut 32. &. *Deniq. apertos Bacchus amat colles*, inquit ille, & quod ſolutiori ſolo gaudeant mixta are-

Geor. 1. næ craſſioris terræ vi, id quod facile præſtari potuit apertis altius ad plantationem foueis, vt à ſapientibus agricolis obſeruatur. propterea ſubiungitur:

Et detraham in vallem lapides eius, & fundamenta eius reuelabo.

DVPLEX agricultoribus pro ſoli ac ſitus ratione vineas plantandi ratio & modus eſt. náq. in plano & æquabili arbuſtiſq. ac ſaxis vacuo ſolo foueis tantú & ſcrobibus in ſingulas vites apertis in lapidoſo verò & mótoſo atq. arbuſtis veſtito loco noualibus omnino ruptis plátatur. Prioré modum ruſtici noſtri *a hoya*, poſterioré verò *a taio abierto* dicunt. Igitur Samariæ ſolum & natura aſperú & ædificiorum atq. ruinarú acceſſione impeditú detractis primú lapidibus, apertiſq. deinde altiuſq. defoſſis noualibus excoli paraniq. oportuit, vt commodè vineæ plantarentur. Lapides verò, qui aut maceriæ conſtruendæ, aut aceruis ad vmbram relinquendis ſuperfuiſſent, vt inutiles in ſubiectá vallem deuoluere pronum ac facilè plantatoribus fuit. Quæ res reſtituendæ vrbis ſpem multo etiam magis præcidebat. Quòd verò ſibi omnia hæc Deus curanda ac facienda aſſcribat, prouidentiá & conſiliú ſuum probare & aſſerere velle intelligitur. Nam quæ per immiſſos à ſe duces & exercitus geſta ſunt, per ſe geſta eſſe interpretari cóueniet ſicut ſcriptú de eadé

1. Par. 1. re exſtat: Et ſuſcitauit Dominus ſpiritum Phul regis Aſſyriorum, & ſpiritum Theglath Phalneſſer. &c. Quòd autem omnis Samariæ reſtituendæ ſpes Iſraëlitis adempta hoc in vaticinio ſit, eò pertinet vt neque ab Iſraëlitis ipſis, neque ab iis etiam, qui deductis regum edicto coloniis eam regionem tenuere, Samariam vrbem ruſus ædificatam fuiſſe intelligamus, tantùm ſibi illa ciuitas impietate & ſuperſtitione atque à cæteris admiſſi

ſce-

sceleris auctoritate commeruerat. quam ob rem scriptum est: Adduxit autem rex Assyriorum viros de Babylone,& de Cutha,& de Aluaiath,& de Emath,& de Sepharuaim,& collocauit eos in ciuitatibus Samariæ pro filijs Israël: qui possederunt Samariam ,& habitauerunt in vrbibus eius. Non ait, in Samaria,neq. rursus, in ea,sed in vrbibus,&c. Quoniam verò Israëlitæ,ac Samaritana ciuitas imprimis vanorum deorum, quorum cultum à vicinis gẽtibus acceperant,innumera ferè copia & numine vehementer fidebant,idque nõ solum præsidio, sed maximo etiam ciuitati suæ ornamento esse arbitrabantur ob ingentem auri & argenti vim, atq. donorum multitudinem, quæ tum simulachris faciendis,tum ornandis superstitiosè ædibus ac delubris impendebantur. Id quod,præterquam quòd Idololatriæ rationibus & cõsuetudinibus constat,ab omnibus ferè vatibus & historicis proditum memoriæ est. propterea igitur quem ea res exitum habitura esset Vates noster exposuit. 2.Reg 17.

Et omnia sculptilia eius concidentur, & omnes mercedes eius comburentur igne,& omnia idola eius ponam in perditionem.

LONGÆ, hoc est, trium annorum obsidionis tædio & hostiũ pertinacia vehemẽter iratos Assyrios captã tandẽ vrbẽ nimio furore perdituros esse Vates docet,atq. ita euersuros,vt habitationi in posterũ omnino inhabilis relinqueretur: id verò cũ ligonibus & tormẽtis irato & cõcitato hosti nimis longũ efficere esset, igne etiam agendũ erat,neq. cuiq̃ aut tẽplo,aut arę,aut delubro,aut ciuitatis & templorũ ornamento parcendũ,quo minus omnia ferro,atq. igne vastata perirent,præter ea deorum simulachra, quæ auro argẽtóue constarent; illa namq. numinibus etiam ab hoste contẽptis in magnum colentiũ opprobriũ ad metalli vsum omnia concidentur: cætera verò minus asportatu facilia ornamẽta, vt vestes , aulæa, vasa ,anathemata, tabulæ pictæ, ac votiua monumenta , omnia deniq. dona,quæ latinus interpres *mercedes* vertit,*comburentur igne* . omnia etiam simulachra,quibus tota vndiq. vrbs plena erat, vt vituli in Samaria ad illorum,qui in Bethel & Dan fuerant, instar facti,de quibus meminit Amos,& de quibus scriptum est : Et adolebant incensum super aras in morem gentium,quas transtulerat Dominus à facie eorum,& secuti sunt gentes, quæ erant per circuitum eorum:& adorauerunt vniuersam militiã cæli, seruieruntq. Baal &c. Igitur *omnia hæc ponam in perditionem*, vt quorum nullum numen,nulla diuina vtilitas esse possit , nullum etiam vestigium sed maxima cultoribus erubescentia relinquatur. At verò neque ablari ex simulachris auri & argenti vllum sacrũ aut honestũ vsum fore subiũgit, quẽadmodũ neq. sacra aliqua æstimatio fuerat.namq. ea à militibus non religionis, sed cupiditatis causa auferenda atque asportanda fore , vsus ipse , in quo consumenda erant, indicabit, quòd nimirum in meretricum, quas milites amare solent, ornamenta ac luxus essent impendenda. 4.Reg 17.

Quia de mercedibus meretricis congregata sunt,& vsque ad mercedem meretricis conuertentur.

QVÆCVNQVE sacra verè existimantur,etiã si ab hostibus inuenta ablataq. fuerint magna etiam obseruantia tractata & culta ad sanctiores vsus referri solent . Sic diuorum reliquię,ossa,cineres,monumentaq̃. cætera ab alijs in alia loca victorum cura translata nõ minori obseruantia coluntur. Sic domini Dei Israël arca à Palæstinis capta , quantũ præstari ab idololatris potuit, religiosè ac reuerenter,quia sacrosancta existimabatur,in tẽplo consecrata est.neq. tantũ cupiditas, quantũ diuini nominis apud victores ratio valuit. Samuel 4. At verò quoniam auri & argenti, quibus Samaritana simulachra cõstiterant, nulla sacra æstimatio aut re ipsa,aut militum opinione fuit,ideo nulla etiã sanctioris vsus habita ratio est; sed quo nomine partũ id fuerat, eodem etiam erat cõsumendum . Atqui vanorum deorũ cultum siue Idololatriã cum meretricia re omnino cõponere vates oẽs cõsueuẽre, quòd flagitiosissima quædam & prophana cum illis vanis nominibus magis, quàm numinibus scortatio hæc sit. Atq. ipsam ciuitatem scortum, simulachra verò deorum ac vanos deos ipsos amatores dicere solent, vt hoc in loco Samaria meretricis personã sustinet, quę amatores suos magnis donis ac muneribus auro etiã & argento in cõsuetudinis mercedẽ & præmiũ fuerit prosequuta. Id quod nõ semel Israëliticæ synagogæ in vatũ sermonibus exprobratur, quę ob eã rẽ tributaria meretrix aliquãdo dicta est. Factũ est, inquit Ezechiel, Ezech 16. in te

in te contra consuetudinem mulierum in fornicationibus tuis, in eo enim quod dedisti " mercedes, & mercedes non accepisti, factum est in te contrarium. Nullum igitur mere" tricię mercedis sanctiorem vsum, quàm meretricium expectari oportuit, namq. lex etiá meretricium donum à sacris vsibus arcebat. [*Et vsque ad mercedem meretricis conuertnetur.*] Assidua cum meretricibus militum maximè autem gentilium consuetudo est, quam ob rem veneri Marté poëtæ addixère. At verò meretrices auarissimæ sunt, assiduisque effla- Ezech 16. gitationibus quæstum faciunt, sicut scriptum est: Omnibus meretricibus dátur mercedes. Huiusmodi ergo vsus, quá honesta fuerit eorum olim donorú ratio, indicabit. Talis turpissimarum diuitiarum esse exitus solet, qui sapiéti viro semper ad suam vtilitatem est obseruandus. Præuisum autem Samariæ & omniú tribuum horribilem ac graué casum lugubri lamentatione deplorans prosequitur, vt qui communis generis certissimam calamitatem maximo animi dolore anxius confirmet.

Super hoc plangam & vlulabo, vadam spoliatus & nudus, faciam planctum velut draconum & luctum quasi struthionum.

FVTVRÆ Israëlitis calamitatis & miseriæ grauissimæ imaginem in se ipso præsentiés Vates expressit, qui relicta domo & rebus suis, vestibus depositis omniú rerú inopiá & desiderium significauit, quòd nulla alia re, nisi grauissima lamétatione leuari posse ostédit: atq. hic habitus & luctú ipsum vehementer accendebat, & grauius signú ac testimoniú assceueratæ obnuntiationis spectatoribus dabat. Sic & Isaias nudus per vrbé in signum iudæis incessit. Est auté nuditas animi vehementer cómoti index certissimus, si honestus Amos. 1. aliàs & probus vir nudus in publicú processerit, vt illud: Et robustus corde nudus fugiet Victruu. in die illa, & quod apud Victruuiú & alios auctores de Archimede legimus. *Spoliatus* re- Deut. 14. Iob 1. bus & fortunis omnib⁹, *& nudus*, corpore vestibus exuto. Luctus verò ac laméti sui graui- Esa. 13. & 19. Ierem. 14. taté duorúanimalium imaginibus existimandá proposuit, quæ præter omne aliud genus Thren. 4. siti & aquæ desiderio æstuare & grauissimè gemere solent. Ea sunt ex serpentum natura תנים THANIM; ex auium verò IAGHANA, alterum draconem, alterum verò struthioné latina יענה versio reddit, græca verò posterius hoc Syrenas interpretatur, sed aptius latina. de quibus generibus nos in sacrorum verború libris cómodius ac fusius (modo Deus incœptis adsit) differemus. Sed hic obseruationis de hac re nostræ loca in margine interim indicare placuit. Doloris igitur sui & lamenti grauitate indicata, elegiam Vates inchoat:

Quia desperata est plaga eius, quia venit vsque ad Iudam. Tetigit portam populi mei vsque ad Ierusalem.

DVPLICEM imprimis causam affert, quam ob ré in maximos & acerbissimos luctus inciderit, alteram quidé, quòd præuisa Israëlitarum tempora adeo dura sese ostenderant, vt nó Vatem modò sanctissimum ac pientissimú virum, sed quélibet humanitatis tantú non experté hominé commouere possent: alterá verò, quòd illa clades ad Iudæam vsque peruentura se patriæ ac gentis suæ studiosissimú angeret ac cruciaret. Sunt quædá in singulis linguis voces lamentis repente incipiendis idoneæ, quæ grauioré de rebus susceptá cogitationé produnt magis, quá explicant. vt apud Latinos ERGO Chaldæis ARE, Italis DVNQVE, Hebræis etiam CHI, quam Latinè quia, vel quòd vertimus. [*Quia desperata est plaga eius*, Hebraicè, *quia impotens plaga eius.*] Multas plagas tribubus decem imponendas כי significat, singulas verò impotentes, hoc est perniciosas & mortiferas ac pené insanabiles fore docet, quales erunt fames, pestis, gladius & captiuitas, quæ nisi diuinitus prouideantur, humano studio & consilio sanari nó poterunt. namq. omnia hæc in Israëlitas vehementer inuasisse, maximè auté omnium captiuitaté, ex qua nunquam hactenus sunt restituti, multis & maximis diuinorum librorú testimonijs, de quibus iam sæpe aliàs diximus, confirmatur. [*Quia venit vsque ad Iudam, &c.*] Plagam illam desperatá siue impotentem Samariæ inflictam, illam, inquá, extremæ captiuitatis plagam Israëlitarum terminis non contentam ad Iudæam vsq. pertinuisse præuidens luget acerbissimè, quòd eodé crimine cú Israëlitis inuoluti Iudæi pari etiam tandé supplicio plectédi essent. At verò hæc, quam Vates hic lamentatur, plaga non illa calamitas fuit, quam Sennacherib decimo 2. Reg. 17. quarto Ezechiæ regis anno Iudæis attulit, qui ascendens ad omnes ciuitates Iuda munitas, cépit eas. nam præterquam quòd hæc plaga neque impotens, neque Samaritanæ vlla ex parte similis fuerat, quando argento & auro appenso curari malum potuit, illud etiam

nostram confirmat sententiá, quòd in elegiæ fine ad planctum & capillorũ euulsionem Iudæa incitatur, ob maximum dolorem ex filiorũ abductione acceptum. Quamob rem ad illam captiuitatem, quam Iudæi Nabuchodonosore victore perferre coacti sunt, oratio referenda est. [*Quæ venit vsque ad Iudam, tetigit portam populi mei vsque ad Ierusalem.*] Translatio à pestilentiæ peruagante populos morbo desumpta est, quòd plaga etiam pesté Hebraicè significet. Eam autem cladem tanquam tempestatem quandam à primis Iudææ finibus per omnes prouinciæ partes permanãtem Maressam Vatis patriam contigisse, ac tandem ad Ierusalé principé vrbé pertinuisse dicit, in quo obiter suá tribú indicat: Tetigit portá populi mei Maressam, quæ in Iudæ tribu censebatur, nó ruptis & dirutis múris, sed per portam ipsam nemine prohibéte ingressa est, indeq. ad Ierosolymam vsq. perlata.

In Geth nolite annuntiare, lachrymis ne ploretis.

IMPOTENTEM Iudaicæ plagæ grauitatem pluribus elegiarum ornamentis amplificat, quòd illa neq. proprio, neq. aliunde petito cósilio aut præsidio repelli possit. nam quæ à Deo per hostes allata erat calamitas, ferenda potius, quàm tentatis frustra remedijs augenda fuit: etenim in tam subito & graui malo auxilium à vicinis negandum fracto animo & humili prece petere turpius omnino atq. ipsa captiuitate grauius esset, quádo ex ea re ignominiosam magis insultationem, quàm salutem vllam expectari consequebatur. Igitur qui grauissimis bellorum aut calamitatis alterius malis vrgentur, miserias suas vicinis magno cum gemitu & multis lachrymis auxilij petendi causa narrare consueuêre: atq. ea res inimicissimorum hominum animos ad insultandum magis & irridendum, quàm ad succurrendum incitare solet. Id verò Iudæis, si à Palæstinis opem implorarent, euenturum Vates præuidens, minimè esse faciendum aut tentandum consulit. *Nolite*, inquit, necessitate & vi coacti atque inuiti calamitatis vestræ nuntium sordido habitu, & mœsto vultu, ac lugubri sermone *in Geth* finitimá Palæstinorum vrbé mittere, cuius hostiles animos magis, quàm vicinorum officia experturi estis; sed potius vestras lachrymas & luctus intra priuatos parietes soli vobiscú fundite ac ferte potius, quá hostibus & inimicissimis hominibus sordium atque luctus, & tanti vestri squaloris notitiam præbeatis. hoc est quod dicit:

In domo pulueris puluere vos conspergite.

Mos lugentium & lamentis vacantium est lamentationes suas certis quibusdá ad miseriam amplificandam idoneis figuris distinguere: Cuius generis sunt annominationes præcipuè & oppositiones nominum, quæ vel mutatæ vel aduersæ fortunæ rationibus indicatis commiserationé maximè moueát, vt: Quomodo sedet sola ciuitas plena populo, Thren.1. facta est quasi vidua maxima in gentibus, quæ Hebraicè magnam habent elegantiam. Sic hoc in loco Michæas dum Iudææ omnis calamitatem deplorat, quædam vrbium nomina vsurpauit, quorum annominatione vel oppositione rei miseriam cómodius explicaret, & quæ de ijs vrbibus dixerit, de cæteris etiam eiusdé calamitatis consortibus dicta deplorataq. esse voluit. Ex his autem nominibus Latinus interpres nónulla, quæ cómodè ad eam rationem facere etiam possent, Latinè est interpretatus; quædam etiá hebraicè protulit, ea nos breuiter indicabimus. [*In domo pulueris.*] Dixerat non oportere plagas suas cum lachrymis inimico populo ad irrisionem magis, quàm ad subsidium turpiter ostendere, sed consultius multo esse subiungit intra priuatos parietes dolorem, miseriam, luctumque perferre. Genes.6. *In domo.* quod latinus sermo dicit intra & extra, Hebraicus dicere solet, „ Isai.50. in domo & foris, vt: Bituminabis eá in domo & foris, & illud: Dabo eis in domo mea „ & intra muros meos locum, &c. Igitur ne mœsti & lachrymabundi in hostium conspectú miserias frustra narrandi & auxilij petendi causa prodeatis, sed intra priuatos parietes in regione vestra vestram calamitaté prosequimini. [*Pulueris puluere vos cóspergite.* GHOPRA עפרה vnam ex Iudææ vrbibus fuisse legimus, quod nomen plumbosam siue puluerulentam sonat. Commodè autem Latinus interpres eádem ferè hebraicam paranomasiam nobis reddidit, vrbis illius ciues atque alios etiam ad luctum & sordidationem vocans. namq. puluis capiti inspersus ad sordidatorum habitum refertur, de quo aliàs. Est vobis, inquit, in regione vestra Gaphra vrbs, vbi in luctu & sordibus iacere consultius sit, quam apud hostes turpiter & muliebriter lugere.

Et tran-

Tumultus quadrigæ stuporis habitandi Lachis, Principium peccati est filiæ Sion, quia in te inuenta sunt scelera Israel.

LACHIS Iudææ vrbs florentissima equorum atque curruum copia & exercitatione nobilis fuit, in quam ob vicinitatem & commercium atque exercitationis studiú vani cultus imitatio primum ab Israëlitis delata totam deinceps Iudæam corruperat. Huic vrbi vanum & inutile equorum studium à Vate lugente exprobatur. cui nihil ea res profuerit, quo minus sceleris, cuius auctor ipsa prima cæteris Iudææ vrbibus fuerat, pœnas daret grauissimas. Oratio autem irrisionis figuris constat. namque affirmando & concedendo veheméter negat & detrahit. illa, inquit, maxima & celeberrima equorum & quadrigarum frequentia, illa admiranda & stupenda exercitatio & in arte dexteritas, qua Lachisina ciuitas pollebat, illa eadé porrò etiá erit illi vtilis, imò nulla prorsus [*quæ principium peccati fuerit filiæ Sion,*] In eam vrbem spectandi causa sæpius venienti.

Prima huius carminis pars Hebraicè sic habet: [*Iunge currus ad equos*] ac si diceret, sequere idem equorú & quadrigarum studiú si potes, ex quo eam gloriá adepta es, vt prima Israëlitarum impietatem imitata & edocta cæteris magistra fuisse dicaris. Huiusmodi figuræ exempla multa apud nostros & exteros auctores sunt, vt clamoris plena » vrbs frequens, ciuitas exultans, &c. & illud: » Isai.22.

Insere nunc Melibœe pyros, pone ordine vites. Virgilius Eclog.1.

Quod verò à tertia persona in secundam repéte mutetur, indignantis oratio magis expressa est, qua perinde ac præsens sit, ciuitas ipsa flagitij accusatur: vt: Tu verò homo Psalm. vnanimis, dux meus & notus meus, &c. &: »

Túne etiam, quem sextus & octogesimus annus Pulsat, &c. Iuue. Sat. 6.

Propterea dabit emissarios super hæreditatem Geth.

IVDAICARVM rerum inclinationem ob scelera temporú comparatione ostédit. quòd ab inimicorú populis, quibus olim imperatú fuerit, muneribus porrò missis, frustra tamen imploranda fides auxiliumq́. sit. namque *Geth*, siue *Gath* vnam ex nobilibus Palæstinæ vrbibus à Dauide captam & hæreditati adiunctam suæ, Iudæi olim possederant, quam suo postea vitio vnà cum aliis amisere: hanc verò téporibus calamitosissimis cum munere & legationibus auxilij causa frustra petendam esse dicit. Vtitur autem in dicendo antitheto siue verború contentioné vehementi: sic *Propterea* in eum locum Iudaica res deducta est, vt núntij cum muneribus auxilij causa mittédi sint in Geth, quá non modò tributariam, sed hæreditariá olim sibi Iudæa fecerat. *super hereditatem.* ad hæreditatem. sicut & illud: & venit Elcana in Ramatha super domum suam. neque verò vllam vel in externis inimicorú subsidiis, vel in propriis atque domesticis præsidiis aut salutem aut fidem experiri licebit, quádo & ACZIB etiam operibus munitissima vrbe nomine magis suo, quàm specie & promissis digna nuntianda sit spes.

Domos mendacij in deceptionem regibus Israel.

HEBRAICE, domos ACZIB: Fuit autem ACZIB ex Iudææ vrbibus vna munitissimis domorum ædificiis constructa, quas cùm Israëlitarum, hoc est Iudæorum reges præsidij causa peterent, vanas profectò & nomine suo dignas reperturi erant. namque ACZIB mentiri faciam significat, atque ita *domos mendacij in deceptionem regibus Israël* in- Psalm. 126. uentum iri credere conueniet. Quoniam nisi Dominus custodierit ciuitatem, frustra » vigilat, &c. Appellat autem hoc in loco reges Israël, quibus omni ex parte auxilium ne- » gatum iri affirmat, non solùm Iudæ reges, sed & aliarum tribuum. nam de omnibus instituta lamentatio est.

Adhuc heredem adducam tibi, quæ habitas in Mareßa, vsque ad Odollam veniet gloria Israel.

MARESSA Vatis patria ex Iudæ sorte vrbs expulsionem & hæreditaté significans nomen sortita est. namque in alienam hæreditatem nisi priori Domino expulso venire nemo potest, sicut ille aiebat, *Nos expulit ille:* Horat. lib. 2. Satyr. 2.

Illum aut nequities, aut vafri inscitia iuris, Postremum expellet certè viuacior heres.

Atque ita scriptum est: Vineam de Ægypto transtulisti, eiecisti gentes, & plantasti eam. Psal. Ita nomini *Mareßa* vtramque significanti rem nomen etiam Hebraicum *Iores* apposuit, quod expulsorem & hæredem quoque significat. Videtur autem ad antiquam históriá

allusisse, qua Iudæa tribus prima in prælium progressa & hostibus etiam pulsis prima hæreditatis ordiné adepta narratur, cui metonymicè eadé etiá expulsionis & successionis sors futura denunciatur. namq. antiqua & prima possessione atq. sorte hæreditatem sibi ירש stabilüsse putabat. *Ieres* expulsorem & hæredé alium nimirum Assyriú hosté latura erat. [*vsque ad Odollam veniet gloria Israël.*] Eandé rem quá initio deplorauerat, mutatis tantú nominibus, vt grauissimam repetit. huiusmodi enim commorationum in lamentationibus vsus esse solet. Sic Dauid in elegia de Saulis & Ionathæ nece bis illud repetiuit: 2.Reg.1. „ Quomodo ceciderunt fortes & perierunt, &c. Initio auté Vates hic in calamitate Israëlitica, cui Iudaica etiam coniungenda erat, causam & materiá grauissimá lamentationi „ repererat: Quia desperata est plaga eius, quia venit vsq. ad Iudæam, &c. Eandé quoque „ rem sub ipsum elegiæ finem refert. quòd grauissima Israëlitarum miseria totam Iudæá peruadens *ad Odollam vsque* peruenerit, quæ & ipsa Iudææ vrbs primo illo Iudæ patris coniugio illustris fuerat. Hæc huius hemistichij sententia est. quæ tamen, vt melius ex- כבד plicetur, verbi cuiusdam excussionem à nobis requirit. Id apud Hebræos CABBOD est, quod propriè grauitaté siue grauitudiné; deinde etiam analogicè gloriá significat. Id nomen cùm vno latino verbo simpliciter reddi non posset, alterutro reddendum fuit; redditum autem in nostra versione, illo, quod frequentissimú in sacris libris est. vis verò ipsa verbi ad sententię rationé existimanda & referenda relinquitur. náque hoc cósilio commentaria admissa institutaq. sunt; vt sententiæ vim vndecúque siue ex ipsarú, de quibus agitur, rerum natura, siue ex verború examinatione compleamus. Quanquá auté prior ratio, hoc est, theologicarum rerum exacta cognitio plurimum ad interpretationé momenti habeat, tamen originalium linguarum peritia magnum profecto ad eam ré adiumentum afferre, & plus in recessu habere, quàm in fronte promittat, à sapientissimis & pientissimis viris iudicata est. Igitur CABBOD si grauitaté interpretemur perpetuum sententiæ cursum tenebimus, quod ea calamitas, quam grauissimá Israël tulerit, Iudææ quoque vrbibus, & inter eas Odollamo etiam ferenda sit. Si verò gloriá, vt latinè est, retinere malimus, antiphrasi nobis vtendum necessariò est, & gloria pro dedecore & ignominia accipienda, vt apud latinos bellum pro non bella re, hoc est, pro duello sæpissimè vsurpatum est, ita & Israëlitica ignominia gloriæ illi antiquæ contraria ad Odollamum vsq. pertinés, grauissimú vatis fletum veheméter auxerit, adeo vt vtrúque regnú ad miseriam suam secú grauissimè deplorandá, & mœstissimè plangendá excitare statuerit.

Decaluare & tondere super filios deliciarum tuarum: dilata caluitium tuum sicut aquila: quoniam captiui ducti sunt ex te.

VT vtrúque regnum initio lamentatio complexa fuerat, sic fine etiam ipso concludit. prioréque ad planctum Israëlem vocat, cui prior calamitas accipienda fuit. eam verò reipublicæ omniú matris imaginem exprimit, quæ cùm amissorú filiorú desiderio nullum modum possit statuere, capillis præ dolore animi auulsis grauissimum luctum suscipiat. [*Decaluare & tondere.*] Mulieribus prolixior capillus decori, breuior auté dedecori olim ducebatur. Igitur in summo dolore & mœrore, quòd se miseras & decori omni indignas ostenderent, tum euulsis capillis caluitium, tum detonsis deformitatem sibi pa- Isaiæ 3. rabant. atq. vtraq. res ab Isaia vate breuiter indicatur: Et erit filiabus Sion pro crispanti „ crine caluitium. [*Super filios deliciarum tuarum,*] quos in maximis deliciis alueras & voluptatis summæ vsu educaueras. quibus quo insolentior miseriarú vsus accidet, eo acerbior est futurus. hæc ad Israëlem. ad Iudam etiam illud additum est: [*Dilata caluitiú tuú sicut aquila.*] Aquila certis ætatis suæ annis altissimè volare, & vehementi superni caloris vi tacta plumas amittere & nouas deinde reficere scribitur. Isaac Hispanus in Mich. huic similem quendam miseriarum sensu luctum Iudææ regioni Vates indicés, similé etiá restitutionis proponit spé. namq. Iudæos captiuos Babyloné abducendos rursus etiá restituendos fore subindicat. [*Quia captiui ducti sunt ex te.*] Israëlis filiis nullú certum calamitatis genus prescribitur, nullum nó experturis. Iudæis verò illud certissimú Babylonicæ captiuitatis assignatur, vltra quod nihil temporibus illis durius, perpessi fuêre. Vsus est auté zeugmate figura vatibus familiarissima, vt filiorum nomen semel appellatú ad vtrumq. populú referret. femineo autem genere vtramq. rempublicá dixit, quòd cómunio & societas ipsa hominum matris imaginem exprimere videatur. hoc enim omnium ferè linguarum vsus obtinuit, vt à Græcis πατρὶς, à Latinis patria, ab aliis vniuersitas femineis nominibus diceretur.

Æ qui cogitatis inutile, & operamini malum.

ILLVD in iis, quæ hactenus conscripsimus præcedentium Vatum commentariis docuimus, meritas impietatis, superstitionis & multorum etiam flagitiorũ pœnas non antè publicè dari solere, quàm iniquitatis siue HAMASZ scelus fuerit publicè grassatũ. namque cætera flagitia omnia etiamsi aduersum diuinam maiestatẽ admissa fuerint, auctores quidem suos vitio captos, supplicio tandem carere non sinuit; siue id in hac vita, siue in futura dandum sit. Vna verò fraudũm & iniuriarum publicè ac communiter contracta culpa, communiter etiam ac publicè constitutam pœnam quammaturrimè subeundam in sacris libris habet. Hactenus ergo superstitionis & impietatis erga Deum pollutæque religionis crimen Israëlitis pariter & Iudæis intulit, qui sibi adeo infensum & iratum Deum reddiderant, vt loco propediem cederent non sine magno suo malo experturi essent. namque superstitio & vani cultus admissio peculiarem illam Dei prouidentiam & beneuolentiam abalienat ab iis, quibus vera pietas non est, quos tamen non antè publico supplicio & vastitati addicit, quàm HAMASZ sceleribus quasi cumulo quodam affluere sit deprehensum. sed quoniã præter Dei irati abalienationẽ, publica etiam famis, pestis, ac gladij calamitas vtrique genti fuerat obnuntiata, neque præter impietatis & superstitionis scelus vllũ aliud HAMASZ fuerat hactenus crimini datum, satisq. sibi, ob eã tantũ culpã, pœnarũ ex Dei abalienatione sustinere videri posset; alterã hanc partẽ, quamobrẽ grauissimis malis publicè ferendis addicerentur, vates persequitur, & non leuioribus iniuriarũ & HAMASZ, quã violatæ religionis sceleribus alligatos; atq. vbi à legitimo Dei obsequio & certa religionis fide desciuere, id quod in procliui statim fuit, ad iniurias publicè inferendas vehemẽti animi impulsu & omni studio deductos illos fuisse demõstrat. namq. iis duabus partibus flagitiũ vnumquodq. constat, consilio videlicet & conatu, atq. in cõsilio quidẽ peccatũ est, in conatu verò ipso flagitiũ; in opere deniq. capitale iã scelus spectatur, sicut scriptũ est: Vnusquisq. vero tẽtatur cõcupiscentia sua abstractus & illectus; deinde cõcupiscentia cũ conceperit, parit peccatũ, peccatũ verò cùm consummatũ fuerit, generat mortẽ. Igitur omnem iniuriarũ sceleris gradum ab Israëlitis & Iudæis completũ fuisse, animi cõsilij & conatus atq. exercitationis argumentis confirmat. orationẽ autem à grauissimo & fatali verbo incipit. [*Væ qui cogitatis inutile, & operamini malum.*] Non solùm mentis impulsum vehementem, sed opus etiam ipsum exprobat. *Væ*, inquit, vobis qui conceptum animo scelus, omni consilio & conatu, tum opera omni conflatũ tandem admittitis. *Inutile*, actiuæ significationis verbũ hoc in loco est. Inutilia, inquit, & incõmoda, imò & perniciosa aliis cõsilia vobiscũ agitatis, quæ demum exequamini. Vt autẽ admittendi cum summa fraude sceleris deliberationem & studium argueret, illud subiunxit: Iacob 1.

In cubilibus vestris.

COGITATIONIBVS liberè suscipiendis commodissimus locus cubile est, cùm omni externo impedimẽto amoto & quietiori corporis habitu, silenti nocte, sine arbitris, sine contentione libera cuique cogitatio est, vt: dicire In cordibus vestris, & in cubilibus vestris compungimini Selah; sceleris verò admittendi vehementer deliberata voluntas hac oratione ostenditur, conatus autem & studium illis etiam verbis arguitur. Psalm. 4.

In luce matutina faciunt illud.

ITAQVE admittendi sceleris consilium commodissimè & deliberatissimè capitur, vbi autem certum iam est, quammaturrimè efficitur. namque summo manè consurgentibus scelus initur, vt quantum ad nocendum illis & consilij & commoditatis superfuerit, tantum iis, quibus iniuria fit, ad propulsandũ aut cauẽdum desit. Alterum ergo orationis membrum alteri respondet hoc modo, [*Cogitatis inutile in cubilibus vestris, & operamini illud in luce matutina, faciunt illud.*] id quod dummodo exequi possint, an legibus liceat, an deceat, nihil omnino laborant.

Quoniam est contra Deum manus eorum.

POTENTIAM nimiã & facultatẽ ad nocendũ hæc oratio significat, Hebraicè tro

pus hic sic pronūtiatur: [*Quoniam est Deo manus eorum.*] Quo tropo Laban Iacobo genero succensens Hebraicè vsus est, quē Latinus interpres sic vertit: Valet manus mea reddere tibi malum. Igitur alienas hæreditates vel fortunas vbi semel appetiuerint, & cōsilio, calliditate atque iniuria adire posse sperauerint, neque legibus agere, neque moribus decidere, sed vi inuadere & obtinere; facinus verò ipsum, vbi admissum fuerit calumnia tueri statuunt.

Genes.31.

Et concupierunt agros, & violenter tulerunt, & rapuerunt domos.

Ex malorum omnium fonte, ex cupiditate, inquam, iniuriarum & fraudum innumera genera promanant. hæc furia leges & iura omnia diuina humanaque violat. hæc vbi semel in pectoribus hominum insedit, & sociam sibi vim addere potuit, alienis maximè fortunis & saluti insidiari solet; neque verò in alienam modò supellectilem fertur, (namque id minoris facultatis & ignauioris cuiusdam animi est) sed in ipsos pauperiorum & imbecilliorum agros atq. domos omni impetu inuadit, ita vt non expoliare, sed fortunis omnibus & possessione miseros homines deturbare triumphi loco ducatur. Agrorum igitur suorum terminos alieni fundi occupatione dilatant, & ædificandarum ædium areas vicinarum domorum deiectione protendunt; vendere enim etiam inuitos dominos vel vilissimo pretio cogunt: si quem verò pertinaciter suas res tueri velle intellexerint, tamen damno, iniuria assidua, vt tandē cupiditatibus suis cedatur, efficiunt.

Iuuen.14

Quorum si pretio Dominus non vincitur vllo,
Nocte boues macri, lassoque famelica collo,
Armenta ad virides huius mittuntur aristas.

Esai. Væ qui coniungitis domum ad domum, & agrum agro copulatis, an vos soli habitabitis » terram, ita adeo cupiisse iniquum est; quacunque vero ratione ab inuitis abstulisse, lōgè » iniquissimum: auaritiæ autem & fraudi contumeliam addere, omnino detestabile est. Sunt enim, qui cùm cupiditatibus & fraudibus suis pauperiorum conatu obsisti intellexerint, lædi se putent, idque adeo indignè ferant, vt vel calumnia occulta, vel manifesta vi oppressis hæreditatem pariter & vitam appetant.

Et calumniabantur virum & domum eius, virum & hæreditatem eius.

Hvivs immanissimi sceleris vtinam nullum aliud exemplum occurreret, quàm illud Nabothi Israëlitæ ob Achabi cupiditatē Iezabelis reginæ consilio & authoritate non modò appetita vinea defraudati, sed ignominiosissima morte & omnium proscriptione bonorum pariter affecti, sed, vt ille ait, *Dicere vix possis, quàm multi talia plorent, Et quot venales iniuria fecerit agros.* [*Et calumniabantur,*] Hebraicè verbum est ghassac, quod vi vel calumnia opprimere significat. Ex hoc loco illud principibus viris obseruandum cauendumque est, ne quid vnquam agatur, quod potentiæ magis, quàm iuris & æquitatis rationibus definiri possit; neque illud verbum vnquam vsurpetur, possum, licet, est ad Deum manus mea, atque huius generis alia, quæ rarò iniuriæ suspicione carere possunt. Cuiusmodi autem huius generis consilia & conatus ac scelera iudicium diuinum maneat, statuto in Israëlitis exemplo subiungitur.

עשק

Ecce ego cogito super familiam istam malum, vnde non auferetis colla vestra.

Vt isti magna deliberatione & diligenti consilio cogitatas à se iniurias & grauissima mala tenuioribus maturè & strenuè afferebant, sic cogitatum in se & deliberatū à Deo supplicium grauissimè subibunt; neque sibi rem cum incautis & imbecillis hominibus, sed cum sapientissimo & fortissimo Deo tandem fuisse comperient. grauitatem autem & seueritatem pœnarum ex diuina cogitatione siue meditatione arguit. Inferendi verò strenuitatem insuperabilem illis verbis indicat: [*Vnde non auferetis colla vestra.*] Sumpta autem translatio ab æneo & ferreo iugo captiuitatē Israëlitarum durissimam & longissimam futuram esse docet, atque mutatio personarum à tertia in secundam ob dicendi vehementiam & sententiæ grauitatem in vatum orationibus frequentissima est.

Et non ambulabitis superbi, quia tempus malum est.

Insolentiam omnem potentiorum, quæ rerū ex animi sententia successu nimium processerat, malorū & miseriarū vsu reprimendā esse demōstrat, quando humana superbia

ſuperbia nulla magis re,quã incommodorũ temporũ interuentu dimittatur, ſicut ſcriptũ eſt: vt cognoſcát,quòd homines ſunt. Psal. 9. Ambulare ſuperbè,eſt geſtu,habitu & inceſſu, animi inſolentiam proferre: Hebraicè eſt, [*Et nõ ambulabitis elati.*] namque huiuſmodi ſuperbientium habitus eſt, erecto collo, elatis oculis & deſpicientibus incedere, ſicut ſcriptum eſt: Generatio cuius excelſi ſunt oculi, & palpebræ eius in altum erectæ. Prou. 30.

[*Quia tempus malum eſt.*] Hebraicè tempus pro certa rerum oportunitate, quam Græci καῖρος, Hiſpani *Sazon*, dicunt, accipitur, vt: tempus meſſis, tẽpus ſationis, &c. hoc eſt, quia matura illis & certa incommodorum & pœnarũ hora acceſſerit, qua bellum primum, deinde captiuitatis incommoda ferenda ſunt.

In illa die ſumetur ſuper vos parabola, & cantabitur canticum cum ſuauitate dicentium.

IPSA ſermonis ſimplex ratio & ſententia, quiſnam huiuſmodi elegiarum auctor futurus ſit, docet: neque enim eiuſmodi parabolæ & lamentationis ratio vel falſis prophetis, vel cuilibet pro arbitrio, ſed illis tantùm, qui à ditioribus & potentioribus agris & domibus deturbati fuerant aſſcribenda eſt, quibus ex citiſſimo exitu diuinę iuſtitiæ edoctis lugubri quodam inſtituto & cantato carmine calamitatis ſuæ ſolamen quæretur. Elegia autẽ ipſa parabolæ, hoc eſt, ſimilitudinis & exemplorum nomine definitur, quòd variis rerum contentionibus & ſimilitudinibus exemplo aliis de eadem re futura ſit. omnia hæc parabolæ nomen indicat. *Super vos* ſpoliatores & calumniatores, quibus per potentiam omnia licere videbantur, neque quiſquam vel verbo vno ſeſe opponere tutò audebat. [*Et cantabitur canticum cum ſuauitate*, Hebraicè eſt, *lamentabitur lamentationem cum ſolamine.*] non quòd miſerias ſuas huiuſmodi carmine ſedari omnino, ſed aliquãtulum leniri poſſe ſperet, Hebraicè eſt, NEHI, Hiſpanè *Aliuio*. Cuiuſmodi verò ſententiæ elegia futura ſit, ſtatim exponitur.

Depopulatione vaſtati ſumus: pars populi mei commutata eſt, Hebraicè, *depopulari depopulati ſumus nos.*

CVIVSMODI verborum repetitio grauitatem & vehementiam, aſſeuerationemq́. coniunctam habet. Calamitatẽ igitur ſuã primum commemorat, deinde à quibus allata fuerit, oſtendit, quod à potentioribus & ditioribus hæreditate & fortunis omnibus deturbati fuerint, idq́. non ab hoſtibus, ſed à conciuibus ſuis, ita vt ipſimet ſibi iniurij fuiſſe videantur. nam qui patriæ propriæ cõciuibus manus affert, ſuis ipſius membris & viſceribus attuliſſe meritò dici poſſit. Igitur noſmet nobis damnum malumq́. attulimus, Hiſpanè *Hauemonos deſtruido.* Et nunc *pars populi mei commutata eſt.*] Quid pauperiorum parti accidiſſet, iam dixit, quid verò ditiorum tandem parti euenerit, ſubiungit, quòd illi à potentioribus eiecti & vaſtati fuerint, hi verò ab hoſtibus etiã eiecti, malè partis poſſeſſionibus deturbati commutari & tranſmigrare cogantur. Sunt autem huiuſmodi lamentationes, ſi linguæ & ſermonis ratio tantùm conſideretur, explicatu difficiliores, quòd perturbati animi orationibus & crebris figuris conſtent. Quamobrem dicentis cogitatio & affectus potius, quàm orationis conſequentia obſeruanda eſt.

Quomodo recedet à me? cùm reuertatur, qui regiones noſtras diuidat? Hebraicè, *Quomodo abſtulit à me.*

CVM admiratione inſultat illi, qui ſe expoliauerat, quòd ad paucorum dierum vſum tantum ſcelus admiſiſſet, cùm propediem venturus eſſet hoſtis, qui quam ille ſibi ablatã ſuæ adiunxiſſet hęreditatẽ militibus ſuis diuideret. Quid profuit, inquit, illi me à fundo expuliſſe meo? cùm breui hoſtis acceſſurus eſſet, qui quæ ab illo cõiuncta prędia fuiſſent diuideret, nonne ſatius ſuis limitibus contentũ permanere, quàm omnibus carere, fuerat? deinde oportunè commemorat diram imprecationem eorum, qui ſpoliati & oppreſſi fuerãt, in expoliatores ipſos: quam quidem imprecationem nulla victima expiatã conſequens euentus certiſſimè firmauerit.

Propter hoc non erit tibi mittens funiculum ſortis in cœtum Domini Iſrael.

APTISSIMA in huiuſmodi iniurios homines & familiariſſima miſerorum imprecatio eſt vnica vltionis relicta ratio, quam exitu ſuo no carere innumera paſſim ac quotidiana fere exempla arguunt, vt rebus iis, quæ in poſteritatis gratiã vi, calumnia, & aliis rationibus malis partæ fuerint, optatus hæres non potiatur, ſed is potius, quem minimè

omnium ille voluisset,fruatur.Huius diræ imprecationis vulgatissima quotidie exempla sunt,vt: Nutantes transferantur filij eius,& mendicent:& eiciantur de habitationibus suis.Scrutetur fœnerator omnem substantiam eius:& deripiant alieni labores eius, &c. Propter hoc igitur cùm tu legitima hæreditatis & totius rei possessione me deturbaueris,illud tibi imprecatus tandem euenisse gaudeo, vt nullus tibi legitimus hæres supersit,ad quem ex diuina lege & sacris Israëlitarum moribus hæreditas redeat, sed illud cũ summa ignominia tibi vsurpandum relinquatur.Hæreditas nostra versa est ad alienos, domus nostra ad extraneos.

Psalm.108. — Thren. 5.

Ne loquamini loquentes, non stillabit super istos, non comprehendet confusio.

PROSOPOPEIA adhuc eadẽ ostendit nulla alia ratione potuisse violentorũ illorũ alienarum rerum appetentiũ consiliũ frangi, quàm ipso extremo supplicio atque exitio. namq. cætera omnia, nimirũ vatum reprehensiones, reuocationes, accusationes, dehortamenta superuacanea illis erat, qui neq. metu, neq. ratione, neq. pudore vllo moueri, aut à sententia deterreri sese sinerent. Est autẽ ipsorum oppressorum & iniuria affectorũ hominũ ad vates oratio monentium, ne duris & obstinatis atq. disciplinam omnẽ contemnentibus hominibus ab iniuria inferenda reuocandis frustra operã impendãt, quando neq. vllo Dei, neque hominum timore ad ius, æquitatem atque innocentiam adduci possint. Ne, inquit, assiduis sermonibus apud eos habendis laborẽ nimiũ cõsumitote. [*Quia non stillabit super istos.*] hoc est, nullus planè locus illis relictus, quo diuinum verbũ in eorum mentes penetrare possit, neq. vlla etiã erubescentia afficiuntur, adeo obstinata ac dura mens vitio & potentia reddita est, vt consultius esse putetur diuinum verbũ illis subducere, quàm contemptui atque irrisioni exponere sine vlla vtilitatis spe. Hæc adeo causa esse interdum solet, vt in perditissimis tẽporibus magna diuini verbi penuria sit: ex qua quidem re suspicio quædam imperito vulgo exoriri potest, Deum vel huiusmodi res latere, aut iam tandem delassatum, ne persequatur, impedire, vel adeo delectare, vt impunè abire sinat.

Dicit domus Iacob, nunquid abbreuiatus est spiritus Domini, aut tales sunt cogitationes eius?

PRIVATI & infimi ac vulgares homines Domus Iacob dicuntur, quòd Iacob, antequam nomen Israëlis obtineret, eius cõditionis sese fuisse profitetur. Cùm ergo huiusmodi rerum imperiti homines tantam potentiam & insolentiam non solùm impunè grassari, sed sine reprehensione, sine prophetica obiurgatione abire viderent, vtrùnam eius rei causa esset, dubitabant, an quòd spiritus Domini, quo vates excitatur, abreuiatus esset; neque tantæ hominum potentiæ & insolentiæ sustinendæ par esset, an quòd Dei cogitationes & studia his similia essent, neque eas res reprehendendas duceret, quibus ipse afficeretur. Ad vtramq. autem dubitationis partem remouendam sapientissimè per Vatem satisfecit Deus.

Nónne verba mea bona sunt cum eo qui rectè graditur?

NEQVE abbreuiatus est spiritus meus, neque tales sunt cogitationes meæ, sed propterea subductum illis verbum est, quòd tantum apud eos vtile & commodum sit, qui rectè & honestè viuere statuerint: itaque feliciter illis succedit, vt quibus ad rectum vitæ cursum tenendum gratissima diuinæ veritatis lux sit. cõtra verò ijs, qui impiè agere decreuerint, vehementer odiosum longeque est incommodissimum, vtpote quibus irrisioni & contemptui magis, quàm correctioni sit, sicut scriptum est: Spreuisti omnes discedentes à iudiciis tuis; quia iniusta cogitatio eorum. præuaricantes reputaui omnes peccatores terræ: ideo dilexi testimonia tua, & longè à peccatoribus salus, quia iustificationes tuas non exquisierunt. Hæc erga vtramq. partẽ diuini verbi ratio est, vt non sit abbreuiatus spiritus Domini, sed diuinorum verborum ijs abundè effundatur, quibus vtilia & commoda fore creduntur; ijs verò maximè interdum desint, qui veritati, qui recto consilio, qui sibi denique ipsis defuturi esse putentur.

Psalm.118.

Et econtrario populus meus in aduersarium consurrexit, Hebraicè est: *& heri populus meus in hostem consurrexit.*

TEMPORVM & rerum cõparatione ostendit, quàm optimè cum ijs agatur, quibus diuinũ verbum cõmodè suppetat; rursus quàm pessimè cum ijs, quorum culpa diuinum verbum subtrahitur. & quemadmodũ publicę & priuatę res, ob publicũ ac priuatum iniuriæ inferendæ studium funditus pereant, quas innocentia & iustitia maximè tueri & augere soleát. Hoc autẽ ipsorũ Israëlitarum exemplo docetur, qui non adeo pridẽ cùm populus Dei essent, hoc est, cùm pietatẽ veram colẽtes legibus institutisq́ue diuinis vterentur, non solũ quietè & tranquillè agebant, sed omnibus & finitimis & remotis hostibus superiores erát, sicut scriptũ est: In te inimicos nostros ventilabimus cornu, & in nomine tuo spernemus insurgentes in nobis. Nunc verò ijdem postquã à Deo, à pietate, à iustitiæ & innocẽtiæ obseruatione & cultura ad auaritiã, ad iniuriã inferẽdam desciuere, diuini verbi auxilio & cõmoditate destituti ignauissimi & timidissimi redditi sunt, adeo vt non solùm vero, sed vano etiam hostium metu exanimati terreantur, ac turpissimè etiam fugiant.

Desuper tunicam pallium sustulistis: & eos qui transibant simpliciter conuertistis in bellum, Hebraicè sic: *E regione vestis exuistis pallium: & prætereuntes securè redeuntes bello.*

EO ignauiæ & timiditatis eos rediisse ait, vt prospectam è regione vestem, quam viator quispiam baculo (vt fit) suspensam ferat, militare signum ac vexillum putantes, deposito etiam celerioris fugæ causa pallio, turpiter fugiant. namque pallij in pugna aut in pugnæ opinione denudatio impotentis fugæ studium significat, vt illud: Et robustus corde nudus fugiet in die illa. non solùm vero, sed vano etiam hostium metu perterriti vitam nuditate paciscuntur, vestemq́ue, quamuis elegantem, viatori auferendam relinquunt, quem illi iter securè & simpliciter conficientem inuentis in via spoliis, non secus ac si è prælio victor rediret, onustum & auctum reddunt. *Et prætereuntes simpliciter* putastis & reddidistis *redeuntes bello.* Huius verò tantæ trepidationis & tantæ etiam rerum mutationis causam iniuriæ studium fuisse ait, quòd miserabiles pauperiorum hominũ vxores domorum suarum commoditate, atque earum etiam liberos perpetua hæreditatum successione priuauerint. Amos.

Mulieres populi mei eiecistis de domo deliciarum suarum, & à paruulis earum tulistis laudem meam in perpetuum.

FEMINAE quietiori & imbecilli magis natura cùm sint, domi diutius quàm viri manere consueuère; eius autem consuetudinis causa ædes ipsas præter cæteras omnes res amant, quas etiam ad inopiam redactæ non nisi omnium hęreditatum postremas distrahi patiuntur, distractas verò omnium rerum maximè & frequentissimè suspirát; præsertim cùm conductas deinde domos subinde mutare cogantur, tum se miserrimas, tum calamitosissimas vocant, tum eos, quorum causa proprias ædes amiserint, diris omnibus prosequuntur. Atque pauperiorum hominum turbam populum suum Deus appellat, id quod non semel in sacris sermonibus suis ore nuncupauit, vt: Tibi derelictus est pauper, orphano tu eris adiutor. Has à potentioribus istis *de domo deliciarum suarum*, hoc est, de domibus, in quibus maximè delectabantur, eiectas fuisse criminatur. Earum verò filios fundorum & vinearum agrorumq. possessionibus perpetuò deturbatos, quæ à nullis familiis abalienari, sed in perpetuam laudis suæ materiam certis legibus & institutis ac moribus apud suos quæque dominos perpetua successione conseruari Deus voluerat, namque ille Chananitidis regionis perpetuum Dominum sibi cùm iure suo vẽdicasset, vsum tantum familiis ipsis Israëlitarum tanquam inquilinis perpetua posteritatis successione percipiendum concessit. Eam verò laudis suæ æternam materiam parabat, quòd vnumquemq. portionem suam Deo acceptam referre, atque omni pietate & obseruatione retinere oportuerat, sicut scriptum est: Et dedit illis regiones gentium, & labores populorũ possiderunt, vt custodiant iustificationes eius, & legem eius exquirant. Igitur cõtra ius & fas est, laudem meã in perpetuũ deturbatis possessione hęredibus impedire, sicut scriptũ est: Terra quoq. nõ vẽdatur in perpetuũ, quia mea est, & vos aduenę & coloni mei estis. Itaq. cùm populi sui iniuriis suũ etiã ius sibi nefaria fraude imminutũ Deus persequitur; dignũ autẽ tãtis sceleribus iudiciũ est, vt qui quietos, & tranquillè atq. innocenter agẽtes solicitauerint & domibus fundisq. priuauerint, eius terræ, quã immodicè Psalm. Psal. Leuit. 25.

appeti-

appetiuerint,& per summã iniuriã occupatã polluerint,vsu in perpetuum porrò abdicẽtur,cuius iudicij & seueræ sententiæ formula sequenti versu pronuntiatur:

Surgite & ite, quia non habebitis hic requiem: propter immunditiam eius corrumpetur putredine pessima.

Surgite, Imperatiuo vsus est,propterea quòd certa iam & destinata res esset, adeò vt se iam exorari non sineret; est enim is modus instando & exequendo idoneus, atque ab omni cunctatione longè alienus: adeo verò certam & maturam fore migrationem ostendit,vt considere vlterius non permittat, vt qui inimicum, à quo vehementer læsus sit, domi offensum iniquo animo ferens, grauissimeq.compellans,exite foras festinè iubeat. Quid tibi, inquiens, apud domum meam est? nonne pudet? abi cito, festina,&c. ite, in captiuitatem videlicet; non enim hæc vobis apta sedes est, quam tantis flagitijs contaminastis: neque enim fieri potest,vt vitiis & turpitudinibus vestris polluta terra hæc non graui nausea,quoad vos euomat, vehementer laboret,sicut sciiptum est. Cùm verò huiusmodi grauibus alioqui tamen vtilibus vaticiniis offensi principes & populi,ac vatibus ipsis infensi obsisterent, atque omni cura & diligentia cauerent, ne quid graue aut durũ audirent, dum tamen interea populares concionarores & ad assentationem magis aptè dicentes probarent; & illud temeritatis vel impudentiæ, vel improbitatis ac licẽtię; hoc verò prudenriæ,sapientiæ,atque elegantię in dicendo nominibus definirerur (vt iudicia hominum de simplici veritare & de populari assentatione etiam hodie sunt) eam rem oportunè Michęas expressit, & quales hominum in se animos,cuiusmodi de officio suo iudicia & senrentias expertus fuerit, alterius partis comparatione significauit.

Vtinam non essem vir habens spiritum,& mendacium potius loquerer: stillabo tibi in vinum & in ebrietatem,& erit super quem stillatur populus iste.

QVID hæc larina versio sibi velit, Hebraica simplicitate apposita declarabitur. [*Si forsan vir ambulans post ventum & falsitatem mendacij.*] hoc est, si quis popularem auram sequutus mendacia sibi ad gratiam confingeret, atque ea quæ delicatis principum & vulgi auribus blanda ac iucunda sunt,diceret;cuiusmodi de certo voluptaris fructu,de vino & ebrietate,de deliciarum non vetãdo principibus & diuiribus vsu,de frugum & annonæ non frustra à Deo hominibus facta copia; si quis, inquã, huiusmodi argumẽta dicenda tractaret, is omniũ calculo probatus legitimus populi magister cõmunibus suffragiis salutaretur. Is facilè causam rationesque suas docili populo persuaderet,hoc est,stillaret in vinum & in ebrietatem.namque lasciua licentia à falsis ministris religionis prætextu & adulteratis sententiis facilè hominibus á labore ad libidinem procliuibus insinuatur. & quicunque hæc ad gratiam astutè & apparatè tractare nouit, [*erit super quem stillatur populus iste,*] hoc est maximo plausu à populo isto excipietur,& populi stillaror,hoc est,efficax concionator appellabitur, isque populo isti,& populus iste illi aptissimus erit, similesque habebunt labra lactucas.

Congregatione congregabo Iacob totum te: in vnum reducam reliquias Israel.

ILLVD semper Deus Israëlitis obtestatus est,illorum culpa euenire, vr perirent; suo autem ipsius misericordiæ constanti proposito effici, vt non funditus perderentur, sed vt aliquando in gratiam reconciliati restituerentur,sicut scriptum est: Perditio tua ex te
» Israël, salus autem ex me. qua quidem in re diuina erga homines bonitas maximè lucet, & humana culpa apertè cognoscitur; hinc enim est quicquid mali, illinc verò quicquid boni eueniat. nos nobis atque Deo desumus,Deus nunquam sibi deest; nos officiũ omne peruertimus; ille semper officio suo satisfacit; nos necessariam nostrimet curam abijcimus, ex nobis verò illum duplex afficit solicitudo,& quemadmodum non pereamus,& quemadmodum perditi recipi ac recuperari possimus. Atque hæc omnia incredibilem nostram peruersitatem & immensam illius arguunt misericotdiam. Neque verò hic locus exiguam huius rei admirationem habet, quòd in ipso pronuntiandæ sententiæ feruore tantis criminibus offensus Deus,tamen orationis stylum misericordiæ commemoratione interrumpat,sicut scriptum est: Cùm iratus fueris,misericordiæ recordaberis. Habbak. 3.
Habet verò affectum oratio ipsa,[*Congregatione congregabo totum te*:] Vide,inquit,quanta meorum in te beneficiorum magnitudo, quanta tua in his cogitandis negligentia est. namque iam nunc cùm te tua culpa & rantis sceleribus obligatum, ijs captiuitatis & dispersionis pœnis,quibus dignus fueris,addico; tamẽ cogitationes pacis cogitãs quemadmodum

admodum restituendus tádem mihi sis & mecum cogito,& tibi, ne desperes, enunciari cupio. atq. repetitio quidem verbi asseuerationé & certitudiné habet. Iacob verò nomen humilitatis & exilij atq. captiuitatis rationé indicat; neq. enim melioris condicionis po- Genes. pulus ille dispersus futurus erat, quàm fuerit olim Iacob, cùm à patria domo fratris metu profugus ingratam Labano seruitutem nouis subinde mutatis cõdicionibus iniquisque impositis legibus seruiret, tamen vt ille diuina misericordia ex illo inquieto rerum statu,& quodam quasi seruitutis genere redemptus, congregata vxorum, liberorũ & seruorum familia ad patriam domum reductus Israëlis nomen obtinuit, maximè dicente sibi Domino, Reuertere in terrá patrum tuorum,& ad generationem tuam, eroq. tecũ. Sic etiam populum hunc filiorum Iacobi, cui dispersionis calamitas obnuntiata est, cui dura inter gentes & ignominiosa vitæ lex statuenda & ferenda prædicitur, tandé diuina misericordia sibi redimendum restituendumque, atq. in vnius Ecclesiæ Christianę communionem admittendum recipit; idq. non in totius iam Israëlis secundum carnem celebri illa frequẽtia; sed in reliquiis tantùm, quæ ex tam longa & diuturna calamitate superfuerint, fore præstandum, sicut scriptum est: Si fuerit numerus filiorum Israël, quasi » Isai. 10. arena maris, reliquiæ saluabuntur. In vnum reducam reliquias Israël toto iam terrarum » orbe dissipatas.

Pariter ponam illum quasi gregem in ouili, Hebraicè, *quasi oues Bosra.*

VTRO modo vertatur, nihil sententiæ repugnat, sed posterioris versionis illustrior & certior nobis explicatio est: namq. ad vnum ouile vnamq. ecclesiæ communionem recipiendi Israëlitæ prædicuntur, idq. adeò diuino beneficio. Quódnã auté id ouile futurũ esset, nomine *Bosra* significauit; nimirum ad idem ouile, in quo ex gentilitatis tenebris ad Euangelij lucem conuersæ gentes & diuinæ familiæ asscriptæ conuersarentur. Iam verò aliàs diximus nomen Bosra nulli in montibus Seir antiqua Idumæorum sede, vrbi esse, sed cuidá; quæ omnis gentilitatis caput olim fuerit, id quod significatio ipsa apertè doceret. Bosra etiam constantiam siue valentiam significare dicebamus. Valẽtiam verò Romam vrbem totius orbis quondam principem dictá prius fuisse antiqui auctores memoriæ prodiderunt. Idem namq. ῥώμη græcè, quod valentia latinè est. Atq. in hac quidem parte antiquorum Hebræorum traditionem hactenus recipimus, qui Bosram eandem Romam esse dixêre. Habet autem Romana res maximam atque huic rationi accõmodatissimam narrationem. namque paruis initiis, hoc est, ab ouium pascuis & caulis, à pastorum casulis ad totius orbis imperium in gentilitate excreuit: deinde verò primis & firmissimis apud gentes fundamentis in ea vrbe iactis, Christiana pietas totum ferè orbem in Euangelij ditionem redegit, atq. exiguis initiis ad innumeram multitudinem propagata est. In ea auté primus gregis huius pastor Petrus Christi Domini vice functus est, succedentibusq. longa temporũ serie pastoribus Christianæ disciplinę ratio ita aucta & illustrata est, vt prima omniũ mater Ecclesia meritò appelletur, ad quam totius orbis & gentium omnium catholica cõmunio referenda sit; in cuius tandem collegiũ Israëlitas cooptandos esse Vates hîc prædicit; vnam enim omnium Ecclesiæ communionem & integram sanctitatem esse opòrtère,& vates omnes & ipse summus omnium atq. vnicus diuinus pastor (vnde cæteris pastoribus legitimum ius est) testati sunt. Igitur Israëlis populum in gratiam tandem à se receptum, ad eundem modum, pari. ratione ac iure cum ijs, qui ex gentibus in ouile vnum admissi sunt, coniungendũ esse Deus pollicetur. [*Ponam*, inquit, *eum sicut oues* (quæ illo tempore futuræ sunt) *in ouili*, siue, *Bosra.*] Idẽ enim esse dicere ouile & Bosra, res ipsa declarat, cùm ouile non nisi vnum legitimè esse possit, sicut vnus pastor, vna fides, vnum baptisma est; ita episcopatum vnum omnium episco- Cyprianus. porum esse D. Cyprianus confirmat. Hoc autem ouile, quo primum ex gentilitate congregatus est grex, ad quem Israëliticus populus tandẽ est agẽdus, Bosra hoc est, valentia siue Roma est, vbi superstitionis & idololatriæ totius maxima quondã sedes fuerat. Deinde verò Christianæ omnium gentium pietatis arx constructa est.

Quasi pecus in medio caularum tumultuabuntur à multitudine hominum.

MAXIMA venientũ ad Christianã pietaté Israëlitarũ frequẽtia Ecclesiã ornandam celebrandamq. fore præcinit, quos frequẽtissima celebritate & clarissima luce lętari oportuerit. Id adeo ouiũ in ouiliũ suorũ caulis cõfertorũ similitudiné persecutus significauit, quas exultare, cõprimi, tumultuariq. præ multitudine videmus. quòd verò ad idẽ ouile

vterque populus reducendus sit, atque tam diuersum pecorum genus, quales Israëlitę & gentes fuerint in eandem studiorum & vitæ societatẽ sit coniungẽdum, id Christi opera Ephes. 2. & virtute effectum iri docet; à quo, vt Paulus ait, ij qui gentes aliquando erant in carne, » qui dicebantur præputium ab ea, quæ dicitur circuncisio in carne manu facta, qui erant » in illo tempore sine Christo, abalienati à conuersatione Israël, & hospites testamentorũ » promissionis spem non habentes, & sine Deo in hoc mundo. nunc autem in Christo » Iesu, qui aliquando erant longè, facti sunt propè in sanguine Christi. huius autem ope- » ra & efficientia in vnam sanctorum ciuitatem & Dei familiam asscribendus populus vterque est.

Ascendet enim pandens iter ante eos: diuidet, & transibunt portam, & egredientur per eam.

H I C Iesus Christus publicè vtriusque populi pacis & concordiæ auctor, & diuinæ ciuitatis regendæ dux est, quem qui sequitur, non ambulat in tenebris, [*qui pandẽs iter ante eos*, qui se sequentur *diuidet*, siue vt in Hebraico est, *perruptor ante eos perrumpet*,] & latè patefacta porta in vnius ciuitatis communione & societate tam eos, qui vocati iam olim ex gentibus fuerint, quàm eos, qui in diuinam gratiam restituendi sunt, Israëlitas coniun- Ephes. 2. get. Ipse enim est pax nostra, qui fecit vtraque vnum, & medium parietem maceriæ sol- » uens inimicitias in carne sua legem mandatorum decretis euacuans, vt duos condat in » semetipso in vno nouo homine faciẽs pacem, vt reconciliet ambos in vno corpore Deo » per crucem, interficiens inimicitias in semetipso, & veniens euangelizauit pacem ijs, qui » longè fuerant, & pacem ijs, qui propè, quoniam per ipsum habemus accessum ambo in » vno spiritu ad Patrem. hæc D. Paulus. Idem autem qui viæ & vitæ dux datus à Deo est, Ioan. 12. rex etiã vnctusq. Domini meritò salutatus est. Benedictus qui venit in nomine Domini » rex Israël.

Et transibit rex eorum coram eis, & Dominus in capite eorum.

V T enim Ecclesiæ omnis, sic & recipiendorum in gratiam Israëlitarum, rex & Pontifex maximus apud ipsum Deum Iesus est, ad vtriusque dignitatis rationes & res gerendas vnctus, à quo regnum ex vtroque populo factum & Deo Patri conciliatum est. Apoc. 5. namque is publico cantu & communis cælestis senatus acclamatione audit: Dignus es » Domine accipere librum & aperire signacula eius, quoniam occisus es, & redemisti nos » Deo in sanguine tuo ex omni tribu, lingua, populo & natione, & fecisti nos Deo nostro regnum, &c. Quòd verò regem hunc coram eis transiturum pollicetur, eò pertinet, vt 1. Corint. 12 diuino Christi spiritu in visceribus eorum habitante, quocunque intenderint, agendos esse significet. Huius namque virtute spiritus corpus Christi, & membra de membro Ephes. facti, magna diuinarum virtutum facultate afficiũtur. Dominum verò in capite eorum 1. Corint. 11 proditurum esse ait, quòd caput Ecclesiæ Christus, Christi verò caput Deus sit, à quo omnia & per quem omnia. Huic autẽ vaticinio illud omnino consonat, quod ab Hosea » decantatum est: Et post hæc reuertentur filij Israël, & quærẽt Dominum Deum suum, Ose. 3. » & Dauid regem suum, &c.

CAPVT TERTIVM.

ET dixi, audite principes Iacob, & duces domus Israel:

O M N I V M iniuriarum & publicè grassantis vis crimen & culpa prima ac maxima in principes & iudices transfertur, vtpote qui ferendarum populo iniuriarum periculum non modò non propulsauerint, sed vltro etiam studiosè creauerint & fouerint. Atque hæc profectò Dei aduersus principes & magistratus causa seuerissima, sed certissima tamen & perpetua est, quòd ipsorum negligentia atque etiam culpa vis & iniuria sæuissima populorum pestis ac pernicies publicè grassetur. Etenim sunt aliquando principes ac magistratus, qui ad missorum in populo scelerum ignorationem excusent, vel quòd iniuria callidè nimis & astutè fiat, adeo ut scriptarum legum verbis neque cõprehendi, neque notari posse videatur; cuiusmodi multa persæpe existunt iniuriarum excogitata aduersus legum formulas genera, quas magistratus propterea non vlciscuntur, quòd

quòd contra nullam legem commissa esse à reo defendantur, cùm tamen manifestam iuris & æquitatis violationem contineant, vel quòd paucorum de iniuria ac vi nomina ad ipsos ab ijs, qui passi fuissent, delata sint, qui propterea impunita libertate vsi fuerint, non alioqui vsuri si ipsi resciuissent. Hos duplici ratione redargutos sibi esse, & eodem cum cæteris imò grauiori crimine inuolutos Michæas ait: tum quòd principum & magistratuum negligentia ignorationis excusationem non habeat, cùm eorum maximè intersit, ne qua in populo iniuria fiat, prouidere, an facta alicubi sit, diligentissima animaduersione conquirere, sicut scriptum est: Gloria Dei abscondere verbum, gloria Prouerb. 25. autem regis inquirere verbum; tum etiam quòd non solùm negligentiæ in animaduertendis, sed maximæ etiam diligentiæ in inferendis iniuriis damnatos ipsos statim arguat & confirmet. [*Et dixi*] ad principes & magistratus, qui se nominatim a crimine exceptos ignorationis causa aut alia tergiuersatione volebãt, [*Principes Iacob.*] Populi humilioris & totius reipub. magistratus, quorum alterum nomen humanitatem, alterum verò officium in vobis requirendum arguit.

Nunquid non vestrum est nosse iudicium.

NAMQVE ob eam rem principes capita Iacob Hebraicè dicti sunt, quod hos ipsos quomodo cum cæteris membris & toto reipub. corpore agatur, peruidere imprimis & prospicere oporteat. omnium namq. sensuũ vis in capite vt in præcipua mentis arce est. Vestrũ igitur erat, prospicere, audire, olfacere, gustare, omnibus deniq. modis intelligere, vbinam ius, vbi iniuria vigeat, & res omnes à calumnia & dolo ab hominum & temporum perfidia & iniquitate ad iustitiæ atque æquitatis rationes reuocare, id quod neglexisse prius vobis atq. adeo grauissimum crimen est. namque vbi principes & magistratus muneri officioque suo diligenter præsunt, iudicium & iustitia in terra, vt Isaias inquit, pernoctant. *Iudicium*, Hebraicè *Mispat*, idem quod ius æquitatemq. significare in cõmen- Isai. 1. tariis Habbakuq abundè docemus. Igitur in exquirenda animaduertendaq. iniuria negligentem fuisse in nefario crimine & fraude capitali magistratibus ponẽdum primum est; deinde & illud grauioris etiam culpæ nomine sustinendum, quòd nõ alienarum iniuriarum negligentes, sed grauissimos auctores etiam sese præbuerint.

Qui odio habetis bonum, & diligitis malum.

NVLLVM aut turpius aut perniciosum magis exemplum est, quàm si principes & magistratus, quos summa integritate, continentia & innocentia præditos esse oporter, morum imprimis turpitudine & auaritia laborẽt. nam qualis in rempublicam & in miseros à calumnia & iniuria defendẽdos, quantus peccatorum, scelerum, publicæ libertatis, & æris alieni vindex is esse potest, qui virtutis odio atq. vitiorũ studio ipse flagrat, qui luxuria, cupiditate & auaritia feruet ferturque? atqui illæ boni principis & magistratus Exod. 18. partes fuerant, sicut scriptum est: Prouide autem de omni plebe viros sapientes ac timẽtes Deum, in quibus sit veritas, & qui oderint auaritiam, &c. & tamen quemadmodum hæc ab istis obseruata ratio sit, audiamus.

Qui violenter tollitis pelles eorum desuper eis, & carnẽ eorum desuper ossibus eorũ? qui comederũt carnẽ populi mei, & pellem eorũ desuper excoriauerunt, & ossa eorum confregerunt, & conciderunt sicut in lebete, & quasi carnem in medio ollæ.

DVÆ rationes pecuniæ ex aliorum laboribus conficiendæ sunt, aut vsura, aut tributum; illa semper damnata; hęc cùm modũ excesserit, perniciosissima est. Aliis igitur diuitibus & potentioribus in superiori capite vis & vsuræ crimen obiectum est: nunc verò omnis oratio hæc ad intolerabilia tributa & vectigalia, ad acerbissimas, capitum, ostiorum, & aliis nominibus pecuniarum exactiones significandas translata est; quibus populi & ciuitates à magistratibus & principibus nonnunquam expilantur & diripiuntur. cuiusmodi grauissimo scelere & culpa Israëlitas principes teneri Vates confirmat: id quod oportunissimis ouium & pecorum atque laniorum, neque aliis etiam linguis ignotis trãslationibus pronuntiat, quòd oues non pastorum officium, sed laniorum crudelitatem expertæ sunt. miseros autem & iniuria affectos populum suum commiserationis & indignitatis causa Deus appellat. Ipsam autem verborum translationem, cùm longius explicare non vacet, nulla ratione aut breuius, aut cõmodius, quàm Chaldaicæ paraphraseos versione doceri posse arbitrati sumus. Sic autem Chaldaica habent.

[*Dni-*

[*Diripientes substantias populi ab eis, & diuitias pretiosas eorum auferentes. Qui expoliant facultates populi mei, & pecuniam pretiosam eorum ab eis auferunt, & reliquias eorum consumentes & reddentes & comminuentes sicut comminuuntur membra intra ollam, & particulæ* (carnium) *intra lebetem*.] hactenus Chaldaica. Harum autem rerum & acerbissimarum populo iniuriarum, vt inuestigatorem diligentissimum, sic vltorem sese profitetur Deus, & seuerissimo iudicio examinata re par pari relaturum fore vltro confirmat.

Tunc clamabunt ad Dominum & non exaudiet eos, & abscondet faciem suam ab eis in tempore illo, sicut nequiter egerunt in adinuentionibus suis.

CLAMOR oppressorum atque vi affectorum plerumque est, maximè qui verbo Hebraicos ZAGHAK, respondet, Qua de re iam aliàs diximus. In qua igitur mensura צעק principes & magistratus mensi fuerint, in eadem ipsis remensum iri dicitur. Ipsi autem sese propulsandæ iniuriæ & resarciendi damni causa adeuntes, ac fidem officiumque ipsorum implorantes ciues non solùm neglectione, sed illata atque aucta iniuria damnoque maiori affectos contentione maxima malisque modis excipiebant, sicut scriptum Isaiæ 1. est: Principes tui infideles, socij furum, omnes diligunt munera, sequuntur retributiones, pupillo non iudicant, causa viduæ non ingreditur ad illos. Propter hoc, ait Dominus Deus exercituum Deus Israël: Heu, ego consolabor de hostibus meis, & vindictam sumam de inimicis meis. Similia igitur his Israëlitis principibus & magistratui futura tempora minatus, omnem in magna calamitate salutis spem auxilio negata aufert, [*Sicut ipsi nequiter egerunt in adinuentionibus suis*.] Cùm ipsi miseros & supplices ad se confugientes, aut non audirent, aut indignis modis exciperent, aut omnino auersati negligerent; sic etiam ipsi ab hostibus oppressi, & magna inter gẽtes vi & contumelia affecti nequicquam negligentem meritò Deum implorabũt. Verùm enimuero cum reprehensæ à bonis & sapientibus viris, atque à veris Dei ministris iniquitati principum & magistratuũ, mendaces contrà prophetæ, qui assententur, non desint, & cupiditati etiam indulgẽtes securitatem promittant: eaque res dubios aliàs principum animos maximè firmet, atq. etiam ad augendam iniuriam excitet; non minus perniciosum causæ huius, quàm cæterorum etiam exemplum apud Israëlitas à se spectatum Vates noster oratione & diuini etiam iudicij sententia persequitur.

Hæc dicit Dominus super prophetas, qui seducunt populum meum: qui mordent dentibus suis, & prædicant pacem: & si quis non dederit in ore eorum quippiam, sanctificant super eum prælium.

NVLLA magis idonea verum à falso ministro dignoscendi ratio est, quàm vtilitatis & commoditatis eorum obseruatio. nam qui nulla commoditatum suarum ratione habita, nullo personarum delectu, sed veritate tantùm & æquitate ad agẽdum constanter ducitur; is planè integro & proprio fungitur officio. eum verò qui commodis, vtilitatiq. suæ tantùm seruiat, aut prophetæ nomen falsò sibi vendicare, aut officium prodere constabit, sicut & hi, quos Vates noster arguit, faciebant; qui promerentibus tantùm omnia bona atque fausta, ijs verò, à quibus nihil accepissent, infausta & calamitosa omnia obnuntiabant: cuiusmodi doctrina & ministerio nihil aut nocentius, aut perniciosum magis esse potest. Præterquam enim, quòd veritatis & simplicis pietatis, ac religionis proditio grauissimam reipub. fraudem perferre solet, illud etiam accedit, quòd eiusmodi ratio quæstus & commodi causa, & pietatis honesta specie ambitiosè inita, frequẽtes sui spectatores parere soleat. Hæc igitur huius orationis sententia est, in falsos fictosque prophetas, ac diuini verbi simulatos ministros, quorum falsam simulationem propriorum commodorum perpetuò obseruata ratio prodit, quando non ipsi cæterorum hominum & populi Dei vtilitati, sed contra populum omnem suis commodis inseruire & studiis obsequi velint. Iis enim, à quibus vel ad cœnam vocati, vel datis vltro cibariis, quæ dente mordeant, aucti fuerint, pacem prædicant; rursus, si quis non dederit in os eorũ, quod satis ad ingluuiei & voluptatis vsum sit, ei impietatis nota inusto, atque in summá apud reliquum populum inuidiam rapto, nõ pericula modò & pœnas, sed tanquam Dei atq. hominum hosti legitimo iamiam sustinendum cęlo, mari & pręlium indicunt. Huic persimile illud est, quod de Meuio quodam Satyricus memoriæ prodidit:

Scurra vagus non qui certum persæpe teneret, Impransus non qui ciuem dignosceret hoste.

Sed

ſed grauius multò, quod ille vrbanitatis, hi verò pietatis ſpecie victum maledicentia aut adulatione quæritabant. Explicata iam ſententia, verborum quorundam ratio breuiter explicanda eſt. *Seducũt populum meum*, non ſui, non vllius principis, nõ ignobilem aliquem, ſed meũ (Deus inquit) populum: *Qui mordent dentibus & prædicant pacem* apud quos hilarè & bene accepti conuiuæ fuerint, ſecuritatẽ & felicitatem plenam prædicant: nũc mordere dentibus, non tranſlatitiè, ſed propriè ac ſimpliciter accipimus. *In ore eorum*, duo ſignificat, & cibaria dare, & pro ipſorum arbitrio ac libidine aſſiduè ac multum dare: namque os pro appetitu & arbitrio vſurpatur, vt illud: Dilata os tuum, & implebo illud. Itaque horum vaticinia donorum tantùm rationibus, & modis, non veritate ipſa æſtimare eſt: id quod paulò etiam inferius explicatur. [*Et prophetæ eius in pecunia diuinabant. Sanctificant prælium.*] Sanctificare Hebraicè, certam rem publicè ac legitimè exponere & ſignificare eſt: vt ſanctificare ieiunium, ſanctificare prælium, iuſtum ac legitimum prælium idemque certiſſimum denuntiare. Qualem porrò exitum iſtorum diuinatio habitura eſſet, nimirum ipſa qua vterentur diuinandi arte, digniſſimum Vates obnuntiat.

Propterea nox vobis pro viſione erit, & tenebræ vobis pro diuinatione, & occumbet Sol ſuper prophetas, & obtenebrabitur ſuper eos dies.

GEMINUM legitimorũ vatum officium fuit; alterum futura aut abſentia prædicere, vel indicare; alterum quæ ad mores publicè & priuatè pertinerent, perorare. vtrumque autem à fictis falſiſq. prophetis vſurpabatur, qui propterea, quòd ea, quæ faciebãt, quęque dicebant ad ſua commoda referentes, multitudini iucunda eſſe volebãt, populares habebantur. atque ea quidem, quæ ad publicos mores referrentur, ipſi quidem ſibi pro temporum ratione, plauſibili oratione, ac fucata religionis ſpecie confingebant: quæ verò ad prædictiones & obnũtiationes ſpectarent, cùm diuinæ prorſus rationis expertes eſſent, augurijs, & cæli atq. ſyderum obſeruationibus, quibuſdam etiam coniecturis componebant: quæ diuinandi forma, quòd in temporum tempeſtatumq́. rationibus, & in nonnullis etiã ſecundum naturam rebus, vt in morbis & ſalubritate indicandis, nõnunquam congruere videatur, facilè imperitæ, & falſorum magis credulæ multitudini eximiam quandam & omnino conſtantem vaticinandi vim probat. De hac autem re aliàs commodius & plenius dicere nobis Deus aliquãdo concedet. nunc verò loci huius ſententia aperienda eſt; qua non modò grauiſſimarum ac diuinarum rerum cognitionem, & prædicendi vim, quæ nulla iſtiuſmodi præſtigiatoribus fuerat, ſed omnem etiam ex augurijs & coniecturis, leuiores res, & temporum rationes cognoſcendi, & diuinandi cõmoditatem & facultatem turbato luminum ac ſyderum proſpectu adimendam eſſe Vates obnuntiat. namq. vel iſti ex aſtrorum ordinibus, & motu præſenſiones comparatas, pro nocturnis viſionibus venditabãt; vel ex Solis, & lucis atq. nubium calore & qualitate coniecturam facientes, vaticinium profitebantur, ſicut ſcriptum eſt: Facto veſpere Matth. 16.
dicitis, Serenum erit, rubicundum enim eſt cælum: & mane, hodie tempeſtas, rutilat enim triſte cælum. &c. Has igitur omnes rationes in ſuam ipſorum atque populi perniciem, maximeq́. etiam in proditæ ſimulationis æternum dedecus turbandas eſſe ait. namq. nox illis non vllo aſtrorum proſpectu & ordine diſtincta, ſed caliginoſo & nubiloſo cælo erit, & denſiſſimis nubibus omnis diuinandi facultas adimetur, quæq́. interdiu capi ſolerent coniecturæ, nebulis & tenebris ſuli obductis nullæ prorſus erunt. Iam verò verborum ipſorum vim breuiter examinemus: *Propterea*, ſententiis iudicum pronuntiandis idoneum verbum eſt: [*Nox vobis pro viſione erit*:] Hebraicè, [*Nox vobis viſio erit.*] Id quod nocturni viſi nomine populu venditabatis, quod tamẽ ex aſtris & cæli facie obſeruare conſueueritis, idipſum vobis nox mœſtiſſima & erroribus atque timoribus opportuniſſima erit. [*Viſio*] hic MAHHAZON eſt, quæ propriè ad nocturna viſa, & ſõnia refertur: ſic apud Iob, viſiones noctis dicuntur: [*& tenebræ pro diuinatione*, Hebraicè, [*& tenebræ diuinatio.*] Nomẽ *Miqzzom* diuinationem, non qualis verorum vatum, ſed qualis Chaldæorum augurum, ariolorumq́. eſt, ſignificat, huiuſmodi illorũ artem fuiſſe indicat. Ita adeò omnibus his rebus & rationibus perturbatis, neque ſibi neque alijs in calamitoſa tempeſtate conſulere valebunt.

Et confundentur qui vident visiones, & confundentur diuini: & operient omnes vultus suos, quia non est responsum Dei.

DEPREHENSAM consiliorum & studiorum vanitatẽ erubescentia, quam confusionem sacra lingua vocat, consequitur, vt de ea re & voce iam aliàs docuimus. Vehementi igitur huiusmodi erubescentia diuinatores istos, & fictos religiosæ disciplinæ professores, vbi iam detecta fraus fuerit, affectum iri significat; adeo verò grauiter id passuros, vt præ erubescentia vultus suos manu & pallio oppositis obuelare studeant. namq. is magno & subito animi dolore atque ingenti malo oppressorum, & lugẽtium habitus

Ezech. 14. est. nec amictu ora velabis, neq. cibos lugentiũ comedes, &c. Patefacta igitur re, cũ vanitatem exprobrantibus respondere nihil possint, manu & veste ori admota, defixísque in terram oculis, scelus suũ vel hoc gestu & habitu confiteri cogentur: nẽpe quicquid hactenus actũ, dictum, prædictumq. ab ipsis fuerit, fraude, fallaciis, mendaciísque constare, nõ autẽ diuinum oraculum fuisse. [*Quia non est responsum Dei:*] ita eueniet, vt quod manifestę veritatis cognoscendæ iudicio, hoc est, commodi atq. incommodi rationibus, ad quas omnia ab istis referebãtur, populus minus perspexerit, ipsa calamitatis die, imò ipsi potius caliginosa durissimorum temporũ nocte edoctus, nõ sine suo magno malo tandẽ intelligat, & quisnam verus, quis fictus & simulatus minister fuerit, certissimo examine deprehendat & arguat. ex qua re legitimæ muneris sui auctoritati apud eos, quos veritas ipsa & integra simplicitas non mouerat, fidem faciendam esse Vates noster confirmat.

Veruntamen ego repletus sum fortitudine spiritus Domini, iudicio & virtute, vt annuntiem Iacob scelus suum, & Israel peccatum suum.

SI quispiam est, qui susceptũ diuina auctoritate munus strenuè & fortiter ac summa cum fide gerat, in his Propheta nomen profitetur suum; non qui commodorũ suorum rationem habens, aut spem, vel metum, aut odium, vel gratiam, sed qui in omni consilio & actione, æquitatem solùm atq. integritatem sequatur, id nimirum efficiente diuino spiritu, cuius virtute se plenum esse prædicat: nihil alioqui præter cæteros mortales, quos vel humana potentia terrere, vel sapientia turbare, vel gratia allicere solet, egregium præstiturus. namq. hoc præter alia etiam inter eos ministros, qui verè diuino ducũtur spiritu, eosq. & quos sua tantũ ambitio & auaritia agit, distat, quòd hi quidem suarum inprimis rerum; illi verò alienarum potius & veritatis officiique sui in agendo rationem habeant: & dummodo susceptum sibi munus summa fide & integritate exequantur, dum populo & principibus nuda & simplici veritate prodesse cupiunt, placeréne an displicere possint, id nõ laborant, sed vni ei student rei, *vt annuntient Iacob scelus suum, & Israel peccatum suum*: Quod ad verba attinet, *Veruntamen*, contentionem dignitatis, auctoritatis, & in officio faciendo integritatis comparationem molitur hæc vox, *Fortitudine spiritus*, Hebraicè, *vt spiritus*, cui nulla humana vis resistere valeat. *Iudicio*, æquitate, integritate ac veritate: quibus maximè rebus veri vates in agenda causa inniti solent. hæc enim omnia Hebraicum nomen, *Mispat*, pro quo Latinè iudicium legimus, significat: de quo in cõmentariis Habbakuq latius. *Iacob & Israel*, summos & infimos illius gentis homines significat, atq. omnes in vniuersum ordines vtrumq. nomen comprehendit: nam Iacob humilitatis antiquæ & datæ Deo de perpetuo cultu & obsequio fidei meminisse operæpretium est, cuius fidei violatio defectionis & sceleris nomen habet. quamobrem *scelus Iacob* dixit, Hebraicè, *defectionem Iacob & peccatum Israel*, cui cùm splendidum nomen ex fortitudine inditum foret quod eum Deo potens fuisset, idque

חטאת nomen magnam virtutis constantiam promitteret; tamen non præstiterit, sed peccauerit. Est autem Hebraicè nomen *Hhata*, quod fortitudini contrarium est, cui non ineptè Latinum nomen, nequitia respondet, Monstri enim simile est, vt qui potens cum Deo fuerit: tamen impotenti vitio declinatus nequiter egerit. Eadem autem omnino sententia, apud Iosue dictũ est: Peccauit Israël. *& virtute vt annuntiẽ, &c.* cõstantia, grauitate, &

גבורה perseuerãtia, Hebraicè, *Geburah*. Eũ verò vatẽ qui his virtutibus prędìtus, his artibus instructus fuerit, nõ ad promerẽtiũ gratiã, sed ad diuini spiritus imperiũ oratiões actionesq. suas

suas relatutum esse, consentaneum est: id cùm Vates noster hactenus re ipsa præstiterit, nunc deinceps summo cum studio vrget atque instat.

Audite hoc principes domus Iacob, & iudices domus Israël, qui abominamini iudicium, & omnia recta peruertitis.

ORATIONEM omnem ab Ephraitis traducit, & ad increpandum Iudæorum principum, sacerdotum & magistratuũ prodita officia cõuertit, quos nõ honoris, sed probri magis causa *principes domus Iacob & iudices domus Israel* nominat: neque enim ad generis originẽ Iacobũ, ex quo duodecim tribus ortæ & propagatæ fuerũt, sentẽtia hæc referẽda est, sed ad superiorẽ potius sermonẽ reuocanda, in quo Samariæ principes & iudices, quos principes domus Iacob, & iudices domus Israël appellauerat; impietatis & iniuriarũ, atque grauissimę fraudis accusatos, diuina sentẽtia dãnauit. Cùm verò Iudęi & Ierosolymitani omne nefas, ac vitium turpissimum ex Israëlis imitatione expressissent, vt iisdem etiam nominibus, probri & criminis causa, appellarentur, commeruerunt: sicutiidem Iudæorũ populi ac principes, & magistratus, ob turpissimi exempli imitationem, principes Sodomæ, & populus Gomorrhæ ab Isaia audiêre. ita adeò in his liberè increpandis, & accusandis sese fortem virum & integerrimum ministrum, vetumq. vatem præstat; vt non minori, quàm Israëlitæ, vitio vsis, idem nomen meritò imponat. Criminis verò istis inferendi huiusmodi initio summam faciat: *Qui abominamini Iudicium, & omnia recta peruertitis*, non minus quã Israëlitæ illi principes ac iudices, à quibus animorũ simultate & dissensione diffidetis, turpissimarum verò rerum, ambitionis & auaritiæ studio nihil omnino estis alieni: namq. illi odio habent bonum, & diligũt malum: vos autem non bonum ipsum modò odio habetis, sed iudicium, æquitatẽ, integritatem, & omnem iuris rationem abominamini neque vllum iuris atque iudicij nomen apud vos appellari passi, rerum omnium ad iudicandũ præstantissimã rationem inprimis exosi, manifestam etiam diuinarum legum sententiã, & legislatoris consiliũ, importuna quadam & callida iuris interpretatione peruertitis. Itaq. cùm duæ in vniuersum res sint, quibus omnis causa commodissimè iudicatur, ratio siue æquitas, & lex; alteram vos abominati, nec audire quidẽ vultis, alteram ad arbitrium, imò ad libidinem vestram impiè flectentes, verbo ac littera ius omne torquetis; cumq. vobis neq. lex, neque ratio ad auaritiam auxiliari possit, calumnia & fraus (maxima corruptissimorum hominũ ad summas diuitias compendia) admittuntur: atq. ita breui ex alienis laboribus magna pecunia publicè & priuatè per summam iniuriã confecta, vrbem vestram publicis & priuatis ædificiis atq. aliis ornamentis augetis.

Qui ædificatis Sion in sanguinibus, & Ierusalem in iniquitate.

ILLVD inter cætera principibus & iudicibus in administranda republica caueri oportet, ne quid vitij aut iniuriæ contra publicam aut priuatam rem, publicæ etiam rei, aut religionis siue pietatis nomine admittatur: namque bonorum spe mali quicquam Rom. 3.
fieri D. Paulus vetat. Persæpe enim aduersarius iste noster Sathã, vel summos & prudentissimos viros falsa visione & specie virtutis atque splendoris fallit, & ad multa ac grauissima scelera, aut priuati aut publici commodi studio impellit. hinc euenit, vt excogitatis mulctarum generibus, & publicæ fisci & priuatę iudicũ, magistratuum, & delatorum pecuniæ per summam nonnunquam fraudem augeantur. neq. enim ea solùm, quæ verè commissa sunt, luuntur: sed delatorum malitia & iudicum auaritia fit, vt multorum innocentum res insidiis & fraude direptæ pereant, quando causæ non æquitatis rationibus, sed malitiosis legum interpretationibus & extensionibus definiuntur. ex qua pecunia pars quædam delatori, quædam iudici, quędã etiã fisco, aut publicis operibus adiudicatur. Huiusmodi mulctas ac pœnas cũ iure interdũ certis nominibus statui posse nõ negetur: non rarò tamen iniutiosè irrogari atq. exigi deprehensum est. His autem modis confecta pecunia magnoperè in publicis & priuatis ædificiis Ierusalẽ per summũ nefas auctã atq. adornatam à principibus & magistratibus fuisse Vates arguit. [*In sanguinibus.*] Pauperibus & innocentibus illatas iniurias, & acerbissimas capitum, ostiorum, aliorumq. nominũ exactiones, quibus victus ac vitæ cõmodus cibus miseræ tributariorum plebi subducitur, sanguines nominat: nam victu & vitæ subsidio quempiam fraudasse, proximũ homicidio scelus est, quod diuina sententia confirmatur: Ipsi quoq. contra sanguinem eorum insidiantur, & moliuntur fraudes contra animas suas, sic sunt semitæ Prou. 1.

omnis auaræ rapientis, animas possidentium rapiunt. *Iniquitate*, Hebraicè *Ghauah*, in peruersitate & deprauatione, quòd auaritiæ & pecuniæ conficiendæ causa, iura, legum interpretationes, consuetudinesq́. deprauarentur. *Sion* celeberrimus in ipsa vrbe môs fuit regia arce & operibus magnificis munitus: *Ierusalem* verò tota vrbs publicis & priuatis ædificiis constructa erat. Igitur vt regiæ & principum ædes, & publica etiam loca, nec-non & muri ipsi magnifice ex direptis miserorum & innocentum fortunis, tum tributorum, tum mulctarum nomine augebantur; si quid enim non solùm commissum, sed falsò etiam delatum foret, vel publicis operibus, vel priuatis magistratuum ædibus & commodis mulcta erat: eiusmodi verò pecuniæ communi studio singuli ordines pro sua quisque parte instabant.

עולה

Principes eius in muneribus iudicabant, & sacerdotes eius in mercede docebant, & prophetæ eius in pecunia diuinabant.

O AVRI sacra fames, ô sacratum & prophanarum rerum interturbatrix auaritia, quam tu vitę & officij partem non tentas, & tentatam non violas, violatamque nō prodis? & quæ in ipsam sanctissimorum in repub. munerum arcem inuadens, prima ordinum omnium capita, principes, sacerdotesq́ue expugnas, quid in inferioribus rebus & ordinibus intactum nefasta linquis? Tria præstātissima & summa in repub. munera sunt, Iuris dicendi potestas, sacerdotium & vaticinium, quæ ad societatem hominum inter se conseruandam, ad mores componendos, ad collocandas in tuto futuræ ac perpetuæ felicitatis rationes pertinent: hæc eos, qui purè ac summa fide & integritate administrare apud se cōstituerint, aliorū omnibus cōmodis & publica vtilitate, nō sua priuatè duci oportuerit, sicut scriptum est: Eliges tibi viros, &c. in quibus sit veritas, & qui oderint auaritiam: Sed tamen principes eius non iure, non veritate, sed muneribus iudicabant. Hebraicè, *Schobhad*, Hispanè, *cohecho*: apud Romanos repetūdarum iudicium de hac re datur. Sacerdotes verò, quos diuinæ legis præceptis & sacris mysteriis docendis, idque gratis, præesse voluerat Deus, sicut scriptum est: Hi custodierunt eloquiū tuū & pactum tuū seruauerunt, docebunt iudicia tua Iacob, & legē tuā Israël; idque non mercede, sed gratis, vt acceperint: namque statutis à Deo cibariis cōtenti, mercedes disciplinæ sectari non debuerunt; sed & hi mercede docentes doctrinæ rationes non ad veritatē & integritatem, sed ad priuatam vtilitatem referebant: deniq. cùm propheticum munus diuinum planè sit, neq. eius sanctitatem vllo pretio corrumpi aut pollui sit fas. Si dederit, inquit Balac, domum suā plenam argenti & auri, non potero immutare verbum Domini Dei mei, vt vel plus vel minus loquar, nihilominus isti verum vaticinium professi, sed mera somnia & fallacias confingentes in pecunia diuinabant. non ait vaticinabātur, sed *diuinabant* de quo genere iam diximus. Hæ principum, sacerdotū & prophetarum spectatæ virtutes, hæc studia & artes, Vates inquit, sunt, qui tamen, si superis placet, vana & simulata conseruatæ religionis iactatione tantùm sibi assentantur & indulgēt, vt nihil mali metuendū esse confirment, vtpote Dei principis maximi & potentissimi consecratam in vrbe sua ædem colentis præsidio tutis: quam tanti ab eo fieri existimant, vt deferendam nunquam fore metuant. eum verò templo assistentem suo, eorū vitam, res & fortunas omnes firmissimis certæ prouidētiæ propugnaculis esse defensurū: ita adeò, quem isti Deum opt. max. & fortissimum vltorem agnoscentes prædicant, nouis indies sceleribus ex ea cogitatione susceptis infensum sibi magisque iratum faciunt.

Exod 17.

Deut. 33.

Et super Dominum requiescebant dicentes: nunquid non Dominus in medio nostri est? non venient super nos mala, Hebraicè, *super Dominū nitebantur.*

NON modò factu, sed dictu etiam nefas est ad grauissima suscipienda scelera eius ope gratia atq. auctoritate niti, qui vitia & scelera omnia acerbissimè odit & auersatur. *Nunquid non Dominus in medio nostri?* Cōciuem & principem Dominum prædicant, quem inter tot tantaq. nefaria flagitia, tamen loci & templi (quo ipsum maximè delectari putabant) fouendi & colendi gratia quiduis potius passurum, quàm abiturum stultissimè iactant, quasi Dei cultum & religionem nusquam gentium, præterquam Ierosolymis conseruari dicerent, quod à gentibus aliis atq. à vicinis Israëlitis ob idololatriam & superstitionem semotus inter angustos Iudææ fines sese contineret, vnde discedenti nullus, quò se reciperet, locus in omni terrarum orbe superesset. *In medio populi* alicuius esse,

idem

idem quod tranquillè & placidè quieteque habitare est, Hispanè, *Estar de assiento*. Sic matrona illa Sunamitis Heliseo studij, gratiæ, auctoritatisque suæ opem omnem & diligentiam, si quo in negotio experiri vellet, expectare iubenti respondit: In medio populi mei ego habito. Itaque isti principem & conciuem Deum, cuius auctoritatis & virtutis præsidia periculo opposito exponunt, tamen assiduis sceleribus à se abalienant. 4. Reg. 4. Huiusmodi autem stultam & perniciosam confidentiam illis sæpe dissuadendam Deus ipse per vates curauit. Ierem. 7. Nolite confidere in verbis mendacij dicentes: Templum Domini, templum Domini est: Quoniam si bene direxeritis vias vestras & studia vestra, si feceritis iudicium inter virum & proximum eius, aduenæ, pupillo, & viduæ non feceritis calumniam, & sanguinem innocentem non effuderitis in loco hoc, & post deos alienos non abieritis, in malú vobismetipsis: Habitabo vobiscum in loco isto, &c. Sed cùm loci illius sanctitudo & maiestas innumeris omnium generum sceleribus contaminata, ad latronum præsidium & asylum, (vt apud eundem vatem Deus dicebat) redacta sit, patem Silo ruinam magis quàm certam aliquam & perpetuam à Deo propugnationem, sicut & idem vates obtestatus prædixit, expectari necesse est. Ite ad locum meum Silo, vbi habitauit nomen meum à principio, & videte quæ fecerim ei propter malitiam populi mei Israël. Quantæ verò fraudi huiusmodi stulta fiducia Israëlitis futura esset, subiuncto versu Michæas prædicit:

Propter hoc, causa vestri Sion quasi ager arabitur, & Jerusalem quasi aceruus lapidum erit, & mons templi in excelsa siluarum.

MAGNA in iudicandis rebus peruersitas est, minora maioribus, deterioraque dignioribus anteferre; diuinum prætetea iudicium eadem peruersitate definire, insipientissimæ ac nefariæ prorsus cogitationis est: nam res ita distinctæ sunt, vt alia aliá naturæ rationibus longe excellat. Quamobrẽ suis eas ponderibus examinari æstimarique, æquú, consentaneúq. est. Ab hoc autem recto æstimádi sensu & modo Deú omniú rerum auctorem disiunctum esse velle, insipientissimum & stultissimum, atq; à diuinitate alienissimum asserere est. Constat autem homines non materialis templi causa, sed tẽplum hominum causa esse constructum: idque tam diu Deo gratum atque cultum auctumq; fore, dum hominibus sacrum sanctumque ritè conseruetur: vbi verò omni flagitio & scelere pollutum ab ijsdem fuerit, huius rei causa ingratissimum fore necesse est. Neque enim diuina & sapientissima virtus vlla re in terris, præterquam hominum consuetudine delectatur, qua, si sua ipsorum culpa indigni reddantur; nihil prætetea in terris est, quod magnopere foueat & diligat, sicut scriptú est: Et deliciæ meæ esse cum filiis hominum. Prou. 8. Igitur quæ causa hominú amantur & curãtur, eadem eorundẽ rursus culpa negliguntur. Cuius rei exemplum in Ierosolymitanorum & Iudæorum euertendis rebus duplici periculo Deus statuit. namque illi dum templi atque externi cultus maiestate fidentes, pietatis rationes peruertunt, & iura omnia diuina humanaque violant, funestos ignes vrbi temploque suo ex diuini consilij sententia à Babylonico hoste inferendos incitant. Id autem quod rebus primùm integris experti fuerant, postea demum non plenè restitutis, æterno exitio post Christi tempora pertulère. [*Causa vestri Sion quasi ager arabitur.*] namque is mons causa vestri à Deo quodam propugnatus & vehementer illustratus, nunc deinceps, postquam in sanguinibus ædificatus est, excidio addictus destinatusque fuit: vt quæ debellatæ & dirutæ vrbes ab hostibus perferre solent, ipse etiam perferat. Consueuère autem duces dirutis à se vrbibus, aratro impresso & tracto, perpetuam solitudinem asscribere, atque restitutione interdicere. Sic Poeta de æterno Troiæ aliarumque excidio mentionem faciens, dixit: *Imprimeretque muris Hostile aratrum exercitus insolens*. Horat. lib. 1. od. 16. Et *Ierusalem* in iniquitate constructa, *quasi aceruus lapidum erit*, magnificis domibus, muris, atq. ædibus euersis & dirutis. *& mons templi in excelsa siluarum.* Templú in monte Moria maximis lapidibus primú à Salomone ædificatú, deinde etiá a Zorobabelis sociis restitutum, ac demum ab Herode est instauratum. Eius autem diruti ruinas tantis lapidibus temerè deiectis eminentium in siluis rupium instar habituras esse Vates præcinit, id quod rei ipsi consentaneú est. Vtrumq. verò Ierosolymæ vrbis & templi excidiú, & quod à Nabuchodonosore, & quod à Deo editú, simileób culpam & confidentiá fuit, Michæas vno vaticinio significauit. namq. Caldæorú primùm exercitu vastatá, atq. incensam vrbẽ, templumq. ipsum dirutú per integrú ferè seculum mansisse,

[Psal. 77.] mansisse in sacris annalibus legimus. Qua de re illa decantata elegia est: Deus venerunt gentes in hęreditatē tuā, polluerunt templū sanctum tuū, posuerunt Ierusalē in pomo- » rum custodiam, hoc est, in aceruum lapidum. namq. idē vtroq. in loco nomē Hebrai- » cè est: deinde verò à Romanis ita destructam, vt nihil omnino antiquorum ædificiorum » veterum, neq. in tanta tēpli illius mole lapis lapidi cōmodè impositus, vt Christus prædixerat, cōseruatus fuerit. Nā quæ nunc Ierosolyma dicitur, ab Aelio Adriano Aeliæ no- [Ioseph. de bello Iudaic.] mine cōstructa, neq. antiquā faciē, neq. situm etiam retinet. Quod & obscura quædā illius quæ extant vestigia, & descriptio ipsa manifestè arguunt: quippe maxima nunc op- [Isaac Hisp. in Mich.] pidi & frequentissima pars ad Caluarij montis, & Iesu Christi seruatoris sepulchrū pertinet; qui locus olim à muris nonnullo distabat interuallo. Atq. hanc vaticinij partē ad Iudæos tantū principes, & populū spectasse apud Ieremiā accepimus: Michæas de Mo- [Ierem. 26.] rasthi fuit propheta in diebus Ezechiæ regis Iuda, & ait ad omnem populū Iudę dicens: „ Hæc dicit Dominus exercituum: Sion quasi ager arabitur, & Ierusalem in aceruum la- » pidum erit, & mons domus Domini in excelsa siluarum, &c.

VATICINII SECVNDI ARGVMENTVM.

SRAELITARVM & Iudæorū stragem, exilia, necnō Samariæ & Ierusalē excisiones atq. inedia, nihil omnino impeditura esse affirmātur, quo minus Deus maximis rebus, quas iā olim promiserat, præstandis sibi ipsi cōstet. Nouū enim montē multis & illustrissimis ornamentis parandum augendumq. esse, in quo noua & pulcherrima gratissimaq. cōstructa æde Deus optimus Max. stabilem sibi sedem & certum domicilium collocet: cuius maiestatem & sanctitatem admiratæ gentes, nationesq. omnes vndique petentes & confluentes, magna celebrent frequentia. Neque verò odio vt olim montem illum Sion terrestrem vastabundi, sed summo diuinæ legis perdiscendæ studio impulsi, obseruabundi conscendent. Illo autem aureo seculo bella omnia & prælia, turbas, inimicitias & simultates toto orbe terrarum moderato & concordi communis religionis statu compositum iri, prædicit Vates. Ea verò felicitate non gentes & nationes modò, sed Israelitas & Iudæos, qui hactenus toto orbe dispersi disiectique fuerint, vsuros, qui ab illa longæ captiuitatis miseria, ab illis animorum simultatibus & inimicitiis de liberatoris misericordia in gratiam & concordiam secum, atque cum alijs gentibus, ita reducendi sunt, vt vni Christo legitimo ex Dauidis posteritate regi protinus pareant. magnum tamen inprimis à gentibus omnibus conflictum, & magnam sanctissimæ ecclesiæ oppugnationem suscipiendam, quæ tamen propugnatore Deo extinguetur, Israelitis atq. alijs gentibus (à quibus Euangelium coletur) in vnum coniunctis; quibus omnibus Rex ille Christus præficiendus sit: cuius regnum & imperium ad fines orbis terræ propagatum iri dicit. Salutem autem illam piorum & impietatis totius expugnationem, non ferro, non armis, non equis aut curribus, sed diuini spiritus efficientia & virtute fore expediendam, quam summa spiritualis pacis & honestissimi otij nullo metu aut suspicione interturbata tranquillitas, & nullis armis, aut equis, aut muris indigens securitas consecutura sit. Atque hæc profectò omnis ratio, & à Vate nostro expressa rerum & seculorum imago amplissimum & felicissimum Christianæ ecclesiæ statum, in quo adeo per spiritum sanctum Christi virtute, & diuino atq. immortali merito collocanda fuerat, significat. Hactenus argumentum.

CAPVT QVARTVM.

T in nouissimo dierum erit mons domus Domini præparatus in vertice montium, & sublimis super colles.

AD ROMANOS scribens D. Paulus diuinorum promissorum constantiam & fidem persubtili de ea re oratione habita manifestè probat, quòd tametsi homines sibi ipsis salutique suæ sæpenumero desint, Deus tamen nunquam sibi promissisq. suis præstandis defuerit; idque sapientissimè curauerit, atque egerit, vt proposita hominum [Greg. in Ezech. hom. 13.] generi de publica salute spes, quo magis cōmunis aduersarij dolo & fraude debilitata [Hieron. in Isai. c. 2.] esse aliquando videretur, eo firmioribus & amplioribus consiliorum fundamentis ad [Leo Papa de nat. serm. 10.] euentum vsq. ipsum fuerit administrata. Effecerat quidem publicus ille humani generis hostis, vt mons ille terrestris Sion & Ierusalē cū tēplo illo suo materiali incolentiū vitio & culpa repudiaretur; vt autē consiliū illud de cęlesti regno stabiliēdo repudiaretur, effi- [Rupert. in Mich. lib. 2.] cere nō potuit: nāq. templi mons in excelsa siluarum redactus nunquam impediit, quo minus ille ecclesiæ mons, in quo ciuitatem suam instituere Deus cogitauerat & magnis Dei promissis & dignissimis tandem ac certissimis fundamentis stabilitum, & maximis orna-

orna-

ornamentis auctum sit. hanc igitur rem vates grauissimo prædicit oraculo. Quãquam mons ille terrenæ & lapideæ ac ligneæ domus Domini ob cultorũ flagitia ruinis & excisionibus horridus incultæque ac saxósæ siluæ similis tandem euaserit, tamen statuto à Deo tẽpore futurũ erat, vt mons sanctæ ac legitimæ domus Domini, in qua ille sibi æternam sedem collocaturus esset (ea autẽ Christistianæ ecclesię religio est) omnes alios montes, omnem alium siue veræ siue falsę religionis cultum tanto excelleret interuallo, quanto vanitatem veritas, luxque vmbram excellit. Neq; vero obscura nimis significatione religionibus omnibus montium nomen à Vate est inditum, quòd non modò superstitiosa gentium templa, sed sacella etiam, quibus Dij illi vanissimi colerentur, in mõtibus editioribusq́. locis sita esse, ad diuinitatis & maiestatis rationẽ pertinere putabatur, quæ ex ea re fana dicta fuisse nemo eruditus est qui nesciat. Igitur veritate & sanctitate Christianæ ecclesiæ religio cùm Iudaicã vmbram, tum aliarum superstitionum tenebras adeo superatura esse dicitur, vt illa spreta aliisq; dãnatis, hęc vna, velut vnicũ salutis publicæ præsidiũ, communi omnium gentium consilio & studio petenda esset. Domum autem Domini homines ipsos ecclesiæq́. membra appellat, sicut scriptum est: Tẽplum Domini, sanctũ est, quod estis vos. Hoc autem vaticinium eodem planè visu & non dissimili oratione ab Isaia & Michæa vatibus exceptum decantatumque est, non quòd hinc ab illo mutuata verba in suam orationem translata sint, sed quòd præuisam eandẽ rem, vt propriè diceret, iisdẽ ferè verbis dicere fuerit consentaneũ. *In nouissimo die-* Isai. 2.
rum, acceptabili tempore & diebus salutis nostræ Christianorum aurea & felicissima ætate, in quos fines seculorũ deuenerunt. *Præparatus*, hebraicæ NACHON. non solùm præparationem, sed erectionem & firmitudinem etiam significat; ita adeo firmum ac stabile in perpetuũq. sibi domiciliũ in Christiana catholica ecclesia collocaturũ Deũ Vates promisêre. Excellentiã autẽ illam non mole & magnitudine lapidũ, & cacuminis altitudine inaccessibili præter montes cæteros, sed virtute atque spiritus diuini efficientia vt spiritualis mons spirituali dignitate & amplitudine excellat; quam omnes vndique gentes agnoscentes maximo studio petant.

Et fluent ad eum populi & properabunt gentes multæ & dicent; venite ascendamus ad montem Domini & ad montem Dei Iacob, & docebit nos de viis suis & ibimus in semitis eius.

MAGNA & assidua cultorum frequentia Christianam religionem celebrandam esse canit, quos sacrosancti euangelij notitia ad communis religionis & vitæ societatem ineundam vocatura esset. Frequentia verò & assiduitas atque studium duobus commodissimis verbis significata sunt, *& fluent & properabunt.* communitas verò studiorum, & animorum de ea re consensio illa adhortatione ostenditur, *Venite & ascendamus.* Ad terrestrem Ierusalem verbum, *Ascendamus*, referendum est, quòd ab illius imagine omnis hæc vera cælestis ciuitatis ratio in sacris libris translata sit. consonant enim altissimi mõtis nomen, & ascendere o verbum. Quod autẽ ad domum Dei Iacob additur, eò pertinet, vt antiqui in Iacob collocati beneficij memoria ad eandem & maiorẽ dignitatis spem sese mutuò aduocent. Nam ab eo, qui ex humili Iacob illustrem Israëlem reddiderat, se etiam ab illa infima seruitutis condicione ad diuinam libertatem, ab errorum cæcis tenebris ad veram lucem reuocatos traductum iri credere & spetarare par erat. Itaq. huius mõtis expetitio aliarũ omnium religionum & superstitionũ, à quibus gẽtes imbutæ fuerãt, rẽpudiationẽ arguit. Ob quod verò emolumentũ id consilij cõmuniter à gẽtibus capiendũ esset, statim declaratur: *& docebit nos de viis suis, & ibimus in semitis eius.* Vanæ & stultæ sapientiæ professionẽ omnibus gentibus fuisse Christianę doctrinæ virtutis & efficiẽtię cõparatione Vates docet. Gentes ambulãt in vanitate sensus sui tenebris Ephes. 4.
obscuratum habentes intellectum, alienati à vita Dei per ignorationẽ, quę est in illis &c.
Hunc autem errorem agnoscentes populos, Christũ Dei virtutẽ & sapientiã petituros Ierem. 16.
vates oraculis prędixerũt. Ad te gẽtes veniẽt ab extremis terrę, & dicent: Verè mendacium possederunt patres nostri, & vanitatẽ, quę eis nõ profuit &c. Quas verò doceri cupient vias, diuinæ sapientiæ rationes & honestissima viuendi instituta erunt; non philosophicæ cogitationes aliquæ, quales multos olim variarum sectarum homines adumbrata magis specie virtutis mouerunt, quàm vera & præstantissima aliqua virtute iuuerint. Verùm enimuero vniuersæ viæ Domini misericordia & Psal. 10.

veritas

veritas his qui ſeruant teſtamentum eius. huius verò maximæ rationis ſumma Chriſtus eſt, Dei ſapientia & Dei virtus, de quo nobis grandis & iuterpretabilis ad dicendũ ſermo eſt. Neque verò ſterilem & ieiunam aliquam aut tepidam diſciplinam fore vates prędicat, ſed viuã atque efficacem, quæ cultores ſuos vehementi honeſtatis amore affectos ad aſſiduam veræ & diuinæ virtutis exercitationem vltro impellat, non vt antiquæ legis temporibus cũ accepta Deo in Sina monte lex cultores ſuos terrebat magis Ierem. 31. quàm ad veram ac ſolidam pietatẽ alliceret, ſicut ſcriptum eſt: Ecce dies venient dicit » Dominus, & feriam domui Iſrael & domui Iuda fœdus nouum, non ſecundũ pactum » quod pepigi cum patribus eorum in die, qua apprehendi manum eorum, vt educerem » eos de terra Ægypti, pactum quod irritum fecerunt, & ego dominatus ſum eorum di» cit Dominus. Sed hoc erit pactum, quod feriam cum eis, &c. dabo legem meam in viſ» ceribus eorum, & in corde eorum ſcribam eã, &c. Huius nouæ & in corde ſcribendæ legis participes populi etiam illi futuri erant qui ad montem Dei Iacob euangelica legatione vocati concurrerent. *Et docebit nos de vijs ſuis, & ibimus in ſemitis eius.* Omnem virtu Pſalm. 12. tis rationem & minima etiam præcepta obſeruaturos ſeſe profitentur, non vt antiqui illi Iſraëlitæ, quibus, ob viarum Domini ignorationem, diuina requies iureiurando etiã negata eſt. Illam igitur legẽ, quæ in Arabiæ mõtibus lata eſt, vt quippe quę nihil ad perfectum adduxerit, antiquatam & nouam quandam efficaciſſimã non hebræis modò, ſed populis omnibus promulgandã diuinitus latum iri vates prædixerunt. cuius prædicandæ initium Ieroſolymis factum miniſtrorum officio & conſequentibus ſignis per Marc. vlt. omnem terrarum orbem propagaretur: namq. publicæ ſalutis præconiũ & lætiſſimũ euangelium a Sion in cæteras orbis nationes perferendũ eſſe diuinis oraculis eſt prodi- Hebr. 1. Iſai. 49. b. tum. Dedi te in lucem gentium, vt ſit ſalus mea vſque ad extremum terræ. Hanc diui» næ noui teſtamenti in cordibus ſcribendæ legis perfectionẽ longè antiqua illa præſtantiorem agnoſcentes vates cum vera gloria prædicauerunt. cuiuſmodi prædicatio à vate noſtro aſſeueranter initur.

Quia de Sion egredietur lex & verbum Domini de Jeruſalem: & iudicabit inter populos multos, & corripiet gentes fortes vſque in longinquum.

Quia Vox hæc præter alia multa, aſſeuerationis vim in ſacris obtinet, vt: Quia Pſalm. 112. non repellet Dominus plebem ſuam. Huiuſmodi autem hoc in loco ſignificationem » habet, vt antiquata repudiatæ iam prioris legis, vt parum efficacis, ratione, poſterioris vim & efficientiam anteponat. *Verbum Domini*, verbum abbreuiatum, Verbum conſummans in æquitate, quod Dominus facturum ſe pollicitus fuerat. Verbum fidei, quod ab Rom. 9. Apoſtolis prædicatum eſt. cuius ea vis erit, vt *indicet inter populos multos, & corripiet gentes fortes vſque in longinquum*, ſpiritu ſancto in diſcipulos immiſſo, à quo mundus de peccato, de iuſtitia & iudicio arguẽdus fuerat, ſtultis de auaritia, de ambitione, de gloria, de rerum ſumma, de vitæ huius felicitate opinionibus euolutis & ſublatis: nouiſq; de modeſtia, de paupertate, de concordia, de mutua charitate & pace, iiſdẽque veriſſimis in eorum mentibus confixis ſententiis.

Et concident gladios ſuos in vomeres, & haſtas ſuas in ligones: non ſumet gens aduerſus gentem gladium, & non diſcent vltra belligerare.

ELEGANTISSIMA & poëtica periphraſi diuinam animorũ pacem & tranquillitatem Chriſtianis omniũ gentium hominibus futuram deſcribit, nõn pacem qualem mundus falsò promittit & habet, ſed piam quãdam & æternam pacem maximo animorum conſenſu & vera charitate (quæ non quærit quæ ſua ſunt, neque æmulatur) conciliandam felicitatem præterea & rerum omnium copiam, communemq́ue omnibus vtilitatem conſecuturam ſubiungit. Id verò argumento à deſtinatis producto cõfirmat. namque belli metuſq́ue depoſitionem comparati ferri atque æris à bellicis ad ruſticos vſus tranſlatio, & militaris diſciplinæ deſuetudo, agriculturæq́ue ſtudium manifeſtè arguent. namque arma in vomeres conflare quid aliud quàm belli ceſſationẽ & agricul- Iſa. 2. turæ ac pacis cõmodiſſima ſtudia, & militarẽ diſciplinam negligere, ac ſecuritatẽ per» petuam ſignificat? ſic apud Iſaiã: Et conflabunt gladios ſuos in vomeres, & lanceas ſuas » in falces; non leuabit gens contra gentem, neque exercebuntur vltra ad prælium. Atq; hoc modo Chriſti imperium Ieroſolymis in monte domus Domini initio fundatum

non

non ferro & cæde, sed diuini spiritus vi, summaq. in pace toto orbe dilatandum erat, ac tanta etiā iustitia, æquitate & innocentia gerendum, vt nullius rapinę, nullius iniuriæ, nullius deniq. violentiæ metu cōmunis & publica pax interturbari posset.

Et sedebit vir subtus vineam suam & subtus ficum suam, & non erit qui deterreat, quia os Domini exercituum locutum est.

SECVRITATEM tranquillitatemq. publicam rusticę vel cura studiumque significat. Sedere autē in arborum vmbraculis, honesto otio & quiete abundantis, vitamq. sine graui vllo labore, sine suspicione vel contentione traducentis est. Isai.36. Hinc illud spectat quod Rabsaces Ierosolymitanos allocutus dicebat: Egredimini ad me & comedite vnusquisque vineam suam, & vnusquisq. ficum suam, &c. & apud exteros eædem res iisdem imaginibus significantur, vt: Horat. lib.1. od.5. *Portasq. non clausas & arua Marte coli populata nostro.* & illud: *Recubās sub tegmine fagi.* Virg. eclog.1 At verò diuino præsidio & tutela efficiēdū esse ait, vt nulli qui ad illud Christi regnum pertineant, vlla pœna aut metu, vlla periculi denuntiatione vel terreantur, vel tranquillo animo esse & consistere vetentur: *Quia os Domini exercituum locutum est.* Diuinorum promissorum cōstantia & certitudo illustri potentiæ mētione confirmatur. Verba enim *Domini* veritatem, *exercituum* verò ad id quod promissum fuerit, præstandum facultatem atgnit: quam rem & aliàs annotauimus: Igitur securitatem, animorumq. tranquillitatem certissimam illis ex eo arguit, quòd à potētissimo & fortissimo & constantissimæ fidei Deo in proprium gregem recipiēdos esse sponsum Ioan.10. Rom.8. confirmatumque sit. Oues autem Christi nemo tollere, nemo à charitate Dei separare poterit. *Os Domini locutum est.* vehementem asseuerationem oratio habet; non enim confictō ab homine aliquo, sed certo Dei ipsius sermone & viuæ vocis oraculo de ea re receptum esse. At verò ecclesiam tam ex omnium gentium populis, quàm ex Israëliris conflatam vna pietatis & diuini cultus conspiratione, vna iucundissima vitæ & officiorum omnium societate coniungendam esse, ita vt (quemadmodum Paulus ait) idem omnes sapiant, idem sentiant. hoc etiam Vates noster gratulabundus canit:

Quia omnes populi ambulabunt vnusquisq. in nomine Dei sui, nos autem ambulabimus in nomine Domini nostri in æternum & vltra.

LOCVS hic vt Latinè redditur, difficilior aliquanto est, qui tamen sententia ipsa commodè explicabitur, quorundam tantùm verborum rationibus annotatis. *Quia*, affirmationis magis, quàm causæ significationem hoc loco habet. Verbum futurū, *ambulabunt*, non ad rationem futuri, sed ad consuetudinem referendum est. Absoluitur namque à temporis notatione verbum hoc in loco, sicut & sæpe obseruandum docuimus. Itaq. ambulabunt, ambulant vel ambulare solent. explicandum est, præterea incisum punctum post coniunctionem, *autem*, figendū est, atq. oratio ipsa hoc modo est legenda. *Quia omnes populi ambulantes vnusquisq. in nomine Dei sui, & nos ambulabimus in nomine Dei nostri in æternū & vltra.* Ita adeò ex omniū nationū ad veritatē & lucē reuocatis hominibus, & ex Israëlitis etiam in gratiam restituris vnà communem & catholicam ecclesiam, vnum baptisma, vnum Dei vnius nomen colendum, vnum euangelij & fidei obsequium futurum esse confirmat: neq. varias antè opinionum, superstitionum, religionumque contentiones impedituras fore, quominus in eundem tantùm pietatis veræ ac sanctissimæ religionis consensum conueniatur. Galat.4. Eam autē rem iā diuinitus præstitam, & cumulatissimè tandem præstandam apostoli omnes multis in locis prædicant: Tunc quidem ignorantes Deum, iis, qui natura non sunt dij, seruiebatis; nunc autem cū cognoueritis Deū, imò cogniti sitis à Deo, &c. & ad Ephesios: Ephes.2. Memores estote, quod aliquando vos, qui estatis gentes in carne, qui dicebamini præputium ab ea quæ dicitur circuncisio in carne, manu facta, qui eratis illo tempore sine Christo, alienati à conuersatione Israël, & hospites testamentorum, promissionis spem non habentes, & sine Deo in hoc mundo: nunc autem in Christo Iesu vos qui aliquando eratis longè, facti estis propè in sanguine Christi: Ipse enim est pax nostra, vt reconciliet ambos in vno corpore Deo per crucē, interficiens inimicitias in semetipso, & veniēs euangelizauit pacē vobis, qui lōgè fuistis, & & pacē iis, qui propè, quoniā per ipsū habemus accessū ambo in vno spiritu ad patrē, &c.

Opportuno

Opportuno autem Zeugmate Vates hic vsus fuit, vt communem gentium & Israëlitarũ ad perpetuum Dei vnius cultũ, conspirationem & concordiam significaret: *Omnes populi &c. & nos ambulauimus in nomine*; quanquam multitudinis numero vna tantùm persona eaq. prima (quæ consensum magis ostendit) pronuntiata est. sic Paulus: Habemus, inquit, accessum ambo in vno spiritu ad patrem. Quod ad verba attinet, vox, *autem*, non aduersanter sed coniunctiuè siue adiunctiuè ponitur, vt: Abraham autem genuit Isaac, Isaac autem &c. namq. si ex hebraico ad verbum vertas, vertendum profectò est, *& nos*. Quoniam verò diuino consilio res ita decreta constitutaque fuerat, vt cùm pauci primũ ex Israëlitis, per quos initio gerenda esset, ad ecclesiæ sacræ ciuitatem receptis, cæterisque ob incredulitatẽ repulsis plenitudo gentium admissa esset, Israëlis tandem reliquiis gratia salusque afferretur, causæ ipsius ratio postulare videbatur, vt codẽ, quo expediendum esset ordine negotium à vatibus prænũtiaretur; simul vt admiranda Dei sapientia & veritatis ratio cõstaret, & ex iis quæ transacta primum fuissent, rebus, earum etiam, quas sperari oportuerat, certa daretur expectatio,

Ephes.2.

In die illa dicit Dominus: congregabo claudicantem, & eam quam eieceram colligam, & quam afflixeram, consolabor: & ponam claudicantem, in reliquias: & eam quæ laborauerat, in gentem robustam: & regnabit Dominus super eos in monte Sion, ex hoc nunc & vsque in æternum.

MISERATIONIS & misericordię diuinæ rationibus opportuna ouium & pecudum translatio est: quæ libenter ac sæpe à sacris auctoribus vsurpatur. Huic imagini, si qua miseriæ accessio adpingatur, misericordiæ rationes impensius excitat & commouet, vt si claudam vel infirmam, vel aberrantem, vel perditam ouem dicas, cuiusmodi frequens in sacris libris mentio est. Igitur de restituendis in gratiam Israëlitarum sitis dissipatisque reliquiis receptum sponsumque à Deo esse Vates commemorat. appellat namque claudicantem Israëlitarum familiam tribubus duabus minorem allusione ad Iacobum olim claudicantem facta. Iudæorum verò gentem eiectam vocat, quòd ea postremum ex patriis finibus, atq. ex diuina maximè gratia procul eiecta fuerit. nam postrema & iustissima Iudæorum ob pulsum è propria vinea hæredem, id est, ob repudiatum Christum reprobatio fuit, sicut scriptum fuerat: Quia repulistis verbum hoc

Esa.30.

» idcirco erit vobis iniquitas hæc sicut interruptio cadens. eiusdem autem gentis causa ait, *& quam afflixeram, consolabor*, Hebraicè *& aspere tractaueram*. Vehementer enim ab eo tempore quo discedentibus apostolis derelicti desertique fuerant, vexati, obcęcati afflictique sunt, vt pœnas dederint sanguinis etiam õnis, qui effusus fuerat ab Abel iusto vsque ad Zachariam filium Barachiæ &c. atque Israëlitarum quidem qui semel tantùm capti & abducti sunt, quòd variè fuerint dispersi, res omnes afflictæ magis debilitatæq. sunt. Iudæorum verò quanquam Babylonica prius & Romana posterius captiuitate fuerint profligatæ, tamen quòd commodiores migrationi suæ regiones nacti fuerint, minus imminutæ minusque attenuatæ fuêre. Quamobrem Israëlitarum futuram salutem reliquiarum nomine significat. *& ponam claudicantem in reliquias.* Nam diuina misericordia effectum est, vt Israëlitæ tot malis tot miseriis, tot rerum & temporũ casibus, incõmodis & difficultatibus affecti nõ funditus perierint, sicut scriptum est: Mi-

» sericordia Domini, quòd nõ sumus cõsumpti, quia non defecerũt miserationes eius. Hebraica autẽ lingua reliquiarũ nomine duo significat, id quod ex miseris & afflictis rebus relictum est, & quod ad futuræ restitutionis spem quoq. fuerit residuũ. Atq. vtramque ad rẽ promissionis huius referenda sententia est, vt tantarũ miseriarũ sitæ reliquiæ diuino demum beneficio collectæ in futuræ deinde sanctæ sobolis spem repositæ foueãtur, sicut quondã à Vate scriptum, & ab Apostolo cõmodè relatũ fuit: Si fuerit numerus fi-

Tren.3.

» liorum Israël quasi arena maris, reliquiæ saluæ erunt. Iudæorum verò res, quæ minus imminutæ permanserint, celerius & validius restitutum iri promittit. *& eam quæ laborauerat in gentem robustam.* Æqualem autem vtrisq; & Iudæis & Israëlitis & communem gratiam, eandemq. cælestis regni communionẽ, & nulla, vt olim, dissensione, nullo dissidio interturbatã societatẽ, eundem vnius Dei cultum, eandẽ pietatis veræ muniendam viam fore ait. *Et regnabit Dominus super eos in monte Sion ex hoc nunc & vsque in seculum.* Christi Iesu legitimi ex Dauidis familia regis opera & virtute regnum hoc æterno Deo & patri stabiliendum & conseruandum esse docet, spiritu sancto in suos immisso per

quem

per quem in gratia illa ſtent & gloriétur in gloria filiorũ Dei. Id quod & diuinus ille legatus ad virginem verba faciẽs explicuit: Et dabit illi Dominus Deus ſedem Dauid patris » ſui, & regnabit in domo Iacob in æternum, & regni eius non erit finis. » Luc. 1. Sion eccleſiam catholicam intelligimus montem, quem præ aliis omnibus dilexit Dominus, fundatũ exultatione vniuerſæ terræ in ciuitatem regis magni. Hæc vbi ſigillatim de vtraque gẽte vaticinatus eſt, ſermonem ad eccleſiam gratulabundus conuertit, quam ad magnæ felicitatis & celeberrimæ frequentiæ ſpem vocat.

Et tu turris gregis, nebuloſa filia Sion vſque ad te veniet; veniet poteſtas prima regnum filiæ Ieruſalem.

ILLVSTRIA perſæpe & notiſſima nomina ad diuinas res ſimilitudine quadã transferũtur, vt paradiſus, qui locus in terra amœniſſimus & beatiſſimus fuit, cælum quãdoque & piis paratam ſedem ſignificat. Sic & *Turris gregis* celeberrimus & antiquiſſimus iuxta Ieroſolymam locus, & Iacobi olim ibidem cum familia habitantis monumento illuſtris, ad catholicam eccleſiam ſignificandam cõmodiſſimè transfertur, quòd ab exigua eo loci primum orta & conſtituta familia ampliſſima ſoboles proſeminata eſt. Vniuerſum verò piorum populum ad principis & paſtoris ſui rationem relatum gregis nomine dici, clarius eſt, quàm vt expoſitione egeat, vt: Percutiam paſtorem, & diſpergẽtur » oues gregis, &: Nolite timere puſillus grex. Marc. 14. Eccleſiam igitur cõmunem piorum omniũ matrẽ appellat, quã numeroſiſſimæ ſobolis & æterni ac diuini regni ſpe cõſolatur. » Huius initia parua quidẽ, illuſtria tamẽ apud terreſtrẽ illã Ieroſolymam facta in ampliſſimum tandẽ & maximis populi & dignitatis incrementis illuſtriſſimũ ſtatum perferenda eſſe canit. *Nebuloſa filia Sion.* excelſa admodũ turris, vt nebulis cacumen abſcõdas Hebraicè GHOPHEL, עפל excelſum & munitiſſimũ præſidiũ arcẽq. ſignificat, quã ob æternã & inexpugnabilẽ futuræ felicitatis ſtabilitatẽ, hoc nomine appellauit, cui dignitas illa inchoati olim apud ſynagogã regni perfecta tandem & abſoluta deferẽda erat. Affirmationẽ autẽ & gratulationẽ repetitio illa habet, *ad te veniet, veniet poteſtas.* ita adeo eccleſiã cõmunẽ quandã omnibus Iſraëlitarũ & gentiũ familiis ciuitatem & regni ſedẽ, in quo ſuum ſingulis eodẽ iure, hoc eſt, diuinæ miſericordię beneficio domiciliũ ſit. Quã rẽ & Ezechiel Ezech. 47. Vates à ſe pręuiſam eleganti imagine deſcripſit. Cõmunem enim gẽtibus omnibus ciuitatem fore dicit, in qua ſuæ vnicuiq. tribui portæ, quas maxima frequentia celebrẽt, futurę ſint. Hũc verò locũ nõnihil variatis perſonis eadẽ omnino ſententia ſic Paraphraſtes Chaldæus vertit: *Et tu Meßias, Iſraëlis: qui abſconditus es à facie congregationis Sion, tibi futurum regnum eſt, vt aduenias, et veniet poteſtas priſtina regno cõgregationis Ieruſalẽ*, ſic Chaldaice.

Nunc quare mœrore contraheris? nunquid rex non eſt tibi, aut conſiliarius tuus periit, quia comprehendit te dolor ſicut parturientem.

ISRAELITAS velut inſtanti iam calamitate perturbatos atque metu doloreque dilatos ad aduerſarum rerum tolerantiam afferendæq. per Deum ſalutis ſpem atq. expectationem adhortatur primum, ne diuturni mali ſenſu debilitati & dolore fracti, ſe reſtituẽdos eſſe deſperarent. Igitur ſalutis ſpem diuinæ cõmemoratione prouidentiæ redintegrauit, ac nõ oportere, inquit, animũ perpetuis lamentis addictũ deſpõdere eos, qui regem conſulemq. ſuum nõ deficere, ſed ſemper viuere manereq. intelligãt; quam ob rem ferendas quidẽ interim eſſe iuſtè cõſtitutas ſibi pœnas, ſed poſtremũ rerũ ſuarũ euentum, Deo opt. max. regi, cõſiliario auctoriq. ſuo permittendum; ex cuius miſericordia certã ſalutem, vt ex ſua ipſorũ noxia certã calamitatẽ, expectare cõſentaneũ eſt, maximè cum vtraq. res prædicta & prænuntiata ſit ab eo, qui ſalutem quidem vltrò, calamitatem verò non niſi inuitus, id eſt, impietate & ſcelere irritatus adferre ſolet. Igitur denuntiati mali ſenſu & vſu promiſſi ſibi boni certam ſpem oſtendi oportuerit. *Nunc*, illationem non tempus hoc in loco ſignificat. Igitur cùm hæc à me dicta & prænuntiata ſint. *Quare mœrore contraheris?* Alloquitur enim Iſraëlitarum ſocietatem velut præſente calamitate in futurarum ſemper miſeriarum metu poſitam. *Nunquid rex non eſt tibi, aut conſiliarius tuus periit?* neque enim tibi deſperandum eſt, quandiu rex tuus, qui tibi ſemper optimè conſultum eſſe voluit, vixerit, viuet autem in æternum. Quamobrem in ipſo miſeriarum vſu diuinũ cõſilium etiã agnoſcendũ eſt, idemq. futuro rerũ exitu expectandum. Neque enim præſenti dolore ſuccumbere debes, cui modũ tandẽ & finẽ accedere poſſe intellexeris. Exigui naq. conſilij & abiectiſſimi animi

femina illa esset, quæ incidente partus tempore dolorum difficultatibus affecta, ita animo concideret, vt sibi & fœtui lucis & vitæ vsum adimeret. *Quia comprehendit te dolor sicut parturiens,* atque ob eam rem contraheris, cùm contrà potius forti & constanti animo, ad diuinam fidem & misericordiam, ad diuinam opem, auxiliumq́ue petendum omni cogitatione, conatu ac studio conuerti debueris. Ita adeò longæ ac diuturnæ Israëlitarum miseriæ sensum & antiquæ felicitatis desiderium, diuinæ prouidentiæ & misericordiæ commemoratione, & futuræ tandem amplissimæ restitutionis spe consolatur. Contrà verò Iudæorum insolentiam breuioris quidem grauissimæ, tamē calamitatis obnuntiatione, & furentem peccandi impetum cohibere conatur, quos ad reddendæ etiam priuatè ipsis & pubicè omnibus salutis expectationē tandem excitat.

Dole, & satage filia Sion quasi parturiens, quia nunc egredieris de ciuitate, & habitabis in regione: & venies vsque ad Babylonem, ibi liberaberis: ibi redimet te Dominus de manu inimicorum tuorum

SAPIENTISSIMIS & commodissimis alteri atq; alteri populo rationibus & orationibus vates egit. Illius enim miserrimis rebus, proposita spe, succurrerat, hic insolētia elatis & perturbatis, magno adiuncto metu, occurrit, cū subeundas propediē Iudæis pœnas grauitatis potius existimatione metuere, quàm breuitatis cogitatione contemnere oporteat. Pariendi enim tempus illis appropinquare, non ludendi: quod quamquā breue sit, non leue, non doloribus maximis & miserijs vacuum esse possit, quibus ea mala & scelera admissa fuerint, à quibus non nisi datis & solutis pœnis liberari posse putandū sit: *Quia nunc egrederis de ciuitate*, Ierusalem capta & abducta migrabis, & forma ista ciuitatis extincta *habitabis in regione*. Hebraicè, *habitabis in agro*: tediosissima & durissima iis, qui vrbanæ vitę assueuerint, habitatione: qualis olim captis & abductis victoris lege contingebat, non intra vrbes ipsas, sed in suburbanis, & pagis, angusto & incon-

Psal. 136.

modo domicilio, super flumina Babylonis, vbi sedentes patriæ ciuitatis memoriā, luctu & gemitu assiduo, grauissimisq. suspiriis prosequerentur. Sic etiam Romæ habitabant, qui ad eam vrbem à victoribus fuerant deducti: *Nunc sacri fontis nemus & delubra locantur*

Iuuen. Sat. 4.

Iudæis, quorum cophinus, fœnumq́ue supellex. Igitur non in vrbe, sed in regione, atq. agris aliarum vrbiū, non paucorū dierum, neq. cōmoda sedes tibi collocanda est; neq. id prope patriam vrbē tibi cōtinget, vt vel facilè visendi spe, vel assiduis nuntiis recreari possis, *sed venies vsque ad Babylonem*. Quòd si redemptionē & liberationem tandē tibi à Deo impetrandā esse speres. interim tamē dolēdum tibi, & grauē miseriam ferendā esse memento: *ibi liberaberis* non prius, quàm tibi constituto tēpore insolētiæ, flagitij, atq; impietatis pœnas dederis: *ibi redimet te Dominus de manu inimicorum tuorū* Inter infestam tibi & inimicam gentem interim agentem: ita adeò supplicij grauitatem à re ipsa, à locorum & cōmodorum cōparatione, ab interuallo, & personis Vates arguit. Quamquā autem Iudæa gens à Babyloniis afflicta, & miserè diu fuerit vexata: tamen vt diuina, pura, ac sancta religio extingueretur, ex ea re non euenit. Diuini enim consilij fuerat, vt, contaminata à gente sua religio pœnis illis expiaretur, non autem perderetur· neq; enim ea vnius gentis consiliis, & conatibus extingui poterat, quam Deus illustrissimā, & omnibus totius orbis gentibus ad expugnandum congregatis, superiorē fore statuerat: Imò ex illius apud Babylonios afflictæ synagogæ reliquiis pulchertimam, & frequentissimam, atque illustrissimam ecclesiam sibi proseminandam susceperat: aduersus quam neq; principes & potestates, neque altitudo, neque profundum, neq; omnes denique inferi præualebunt.

Et nunc congregatæ sunt super te gentes multæ, quæ dicunt, lapidetur, & aspiciat in Sion oculus noster.

Et nunc: Parandam porrò ab omnibns gentibus Christianæ ecclesiæ, hoc est, Sionis filiæ impugnationem, & diuinam propugnationem, celeberrimamq́ue de hostibus victoriam breuibus prædicit: quo sermone omnis antiquæ synagogæ, & præsentis ecclesiæ status præscribitur: mirum enim dictu est, quantæ ex gentibus, & populis omnibus copiæ sanctum Iesu Christi euangelium ad impugnationem sibi sumpserint, quantumq́;

Arnobius. Lactantius. Plinius Iunior.

in cælestem hanc disciplinam, tanquam in contaminatissimā aliquam superstitionem, tanquā in communem orbis pestem odium struxerint: hinc illa barbara & effera in sanctissimos & fortissimos martyres sæuitia. De qua illud verè à D. Paulo decantatum est:

Quo-

Quoniam propter te mortificamur tota die,existimati sumus tanquam oues occisionis. ,, Augusti de ciuit. Dei. namque princeps ille mundi huius cùm diuinum & arcanum saluris publicæ negotiũ ,, se frustra contendente expeditum transactumque cognouisset, illud omnibus consiliis, studiis & conatibus curabat, scilicet ne præclarus atque exoptandus de tanta felicitate nuntius publicè in omnes gentes perlatus audiretur. Sed id consiliis & impugnationibus suis effecit, vt ipsa morientium & cæsorum propter Christianam pietatem cæde, diuina causa verior, clarior & illustrior euaderet, sicut scriptum est: Sed in his omnibus superamus propter eum, qui dilexit nos. Itaque non dubitandum synagogæ esse ait, vt nõ Rom. 8. ex paucorum hostium, hoc est, Babyloniorum manibus tandem liberetur; siquidem futurum est, vt eius filia Ecclesia furentes & violentissimos gentium omnium exceptos in se impetus tandem cohibeat, atque illustri victoria superet. Quæ dicunt lapidetur, tanquam superstitiosa & nouorum dæmoniorum assertrix (sicur illi dicebant.) Hebraicè verbum est CHEHHENAPH, Latinè superstitietur, expietur vt impia. [*Et aspiciat in Siõ oculus noster.*] חנף Vltionis studium & cupiditatem maximam hæc significat oratio, vt illud: Et super inimicos meos aspexit oculus meus. &c. Euge, euge viderunt oculi nostri, nempe id, quod cupieramus. illud autem ex istorum Ecclesiæ hostium cõsilio, conspiratione & studio euenturũ esse, ait vt quò frequentior impugnantium numerus fuerit, eò illustrior victoria, eò certior & manifestior Dei erga ecclesia prouidẽtia consiliũque agnoscatur.

Ipsi autem non cognouerunt cogitationes Domini, & non cognouerũt consilium eius, quia congregauit eos, quasi fœnum areæ.

ADVERSARIORVM cõsiliis & conatibus ad suam ipsorũ perniciem sapientissimè Deum vti solere frequentibus diuinorum librorum testimoniis atq. exemplis docemur, sicut scriptũ est: Et cum peruerso peruerteris, quia tu populũ humilem saluum facies, & oculos superborum humiliabis, &c. Igitur illum aduersariorum omniũ vltro aduersus euangelium & ecclesiam concursum, illum maximũ consiliorum, moliminum, armorũ, & rerum omnium apparatum illustrioris Iesu Christi & ecclesiæ victoriæ materiam fore prædicit, vt maxima manipulorum in aream coaceruatio maiorem trituram & cumulatiores asseruandi frumenti aceruos promittit. Iam verò præuisa à se & certa victoria gestiens, ecclesiam ad magnam spem & rem strennuè gerendam, ac veluti negotio ipsi iam præsentem alloquitur:

Surge & tritura filia Sion, quia cornu tuum ponam ferreum, & vngulas tuas ponam æreas.

QVANTO virtutis & dignitatis diuinæ atq. gratiæ interuallo noui testamenti ecclesia veterem synagogam ex diuino beneficio excellat, insignis contentionis imagine significatur. namq. illã oui claudicãti & eiectæ, quæ ferarum incursionibus facilè exposita esset: hanc verò robustissimo & ad trituram expediendam valentissimo tauro, qui vltra proprium robur ferreis cornibus & æreis vngulis præditus sit, persimilẽ esse dixit; id adeo cùm à natura esse non possit, diuino beneficio contingere Vates declarat. [*Ponam cornu tuum ferreum.*] Taurus in pugna validissimus est, quòd non dente modò, sed cornu magis & pedibus rem agat. Eã rationem sacri auctores à natura ad animũ trãsferentes, diuinæ virtuti opportunissimè accõmodant, vt: Cornu eius exaltabitur in gloria: In te inimicos ,, nostros ventilabimus cornu. Sed ad maximas aduersariorũ pugnas, siue illę visibiles, siue Psalm 111. inuisibiles fuerint, strenuè exercendas, hæc similitudo præcipuè transfertur. Hæc autẽ Psalm. 41. omnia diuini spiritus, quo Christiana religio gubernanda erat, virtutem significant; virtutem autem illustrissimam quondam, nunc autem quanquam non omnino desideratam; temporum tamen atq. hominum vitio minus fortasse, quàm expediret, manifestã: de cuius rationibus vt aliquando commodius & fusius differamus, propitium mihi Deũ esse velim. Huius ergo diuini spiritus virtute & magnitudine omnes ecclesiæ hostes superandos, omniaq́. illorũ pretiosissima spolia, sapientiã, scientiã, nobilitatem, potentiam, opes, diuitias, quicquid deniq pulchrum præclarumque huius mundi cultoribus existimatur, victoriæ iure detracta, Deo victori dedicanda esse præcinit.

Et comminues populos multos & interficies Domino rapinas eorum.

QVÆNAM eorum, qui verbo Euãgelij victi fuerunt, res apostolorum voluntati permissæ non sunt; quæ diuitiæ non in cõmunes, tum ecclesiarũ, tum pauperum vsus vltrò

oblatæ, qui libri curioſi non exuſti? quæ arma tandem non depoſita? quæ humanarum ſcientiarum contra diuinam ſapientiam rationes non damnatæ fuerunt? demum nihil adeo magnum, adeo dignum, adeo probatum antea hominibus fuerat, quod in obſequium fidei non traderetur.

Et fortitudinem eorum Domino vniuerſæ terræ.

SOLENNE olim magnis ducibus & imperatoribus fuit, parta ex hoſtibus victoria, ex eorum, qui victi eſſent, armis & ſpoliis, Deo quemq. ſuo clara exornataq. trophæa cũ huiuſmodi inſcriptione ſtatuere: *Ioui ſeruatori. Marti vltori. Neptuno libero patri.* Igitur in hac diuina de euangelij hoſtibus victoria illud factis pugnæ miniſtris & magiſtratibus ſolenne, ſanctius tamen ſeruandum eſſe ſignificat, vt detracta victis ſpolia non ficto alicui & vano numini, ſed vero vniuerſæ terræ Deo humanæ ſalutis auctori maximo, ſtatuto trophæo, dedicentur. [*Domino vniuerſæ terræ.*] Epigrammatis formula ex antiquarum inſcriptionum imitatione deſcripta eſt.

CAPVT V.

NVNC *vaſtaberis filia latronis: obſidionem poſuerunt ſuper nos in virga percutient in maxilla iudicem Iſrael.*

HACTENVS caput quartum in Hebræo. Immanẽ, ferum & capitalem eccleſiæ & euangelij hoſtem gentilitatem fuiſſe omnibus antiquis hiſtoriis compertum exploratumq́ue eſt, quòd illa plurimarum religionum, imò ſuperſtitionum immenſa varietas de ſacroſancto Chriſti euangelio impediendo cõiurata, magno impetu, communi ſtudio, omnibus opibus & copiis in eius verbi præcones & miniſtros irruerit. eã adeo rẽ certioris ſibi ruinæ & exitij cauſam futurã eſſe Vates præuidẽs obnũtiauit, ſermone à victoribus ad victos ipſos conuerſo, quibus eiuſmodi dicendi figura nõ minore vaſtationis, quàm alteris victoriæ fidem facit. [*Nunc vaſtaberis filia latronis.*] Elegans in Hebraico exẽplari eiuſdem verbi variæ ſignificationis eſt vſus, qui latinè planè reddi non poſſit. *Nunc Thitgodedi, filia Gelud*; vbi nomen *Gelud* congregationem ſiue exercitum vel cœtum. *Gadad* verbum congregare & incidere, atque capillos vſq. ad caluitium euellere ſignificat. Gentilitas autẽ quòd nõ vni certæ familiæ aſcribi poſſit, filia cœtus dicitur. contrà verò eccleſia filia Sion & filia Iſraël appellatur. Vtriuſque autem ſignificationis ſententiam continet, vt variæ ſuperſtitionis cultorum cœtum magnis copiis congregatum & ſenſim minuendum. tandem caluitij modo vaſtandum eſſe doceat. Eiuſq. à Deo excifionis duplex cauſa & culpa profertur; altera quòd communi ſtudio, conatu & impetu ad expugnandam vrbem ſanctam, hoc eſt eccleſiam, eiuſq. miniſtros; quorum numero ſeſe Vates aſcribit, coniũgere cogitauerint: altera quòd cõprehenſos à ſe iudices & magiſtratus Iſraëlis nimis aſperè & contumelioſè tractauerint, & ipſum præcipuè maximum Iſraëlis ducem Chriſtum calamo in maxilla ad ignominiam percuſſum, probris omnibus affecerint. cuius infandi facinoris miniſtri milites imprimis ex gentilitate fuêre; qui
Matth. 27. Ioan. 19. expuentes in eum accipiebant arundinem & illudentes percutiebant caput eius, & dabant ei alapas. Vnam autem Chriſti & Eccleſiæ miniſtrorumq́ue eius cauſam eſſe totis
Act. 9. ſacrorum librorum foliis docemur, vt: Saule, Saule, quid me perſequeris? Ego, inquit, Ie-
» ſus Nazarenus, quem tu perſequeris: cùm tamen ille ſacros euangelij miniſtros & pios
» Chriſtiani nominis profeſſores eſſet inſecutus. Igitur magnum rerum omniũ mutationẽ illuſtrem, & perpetuã pietatis de impietate & ſuperſtitione victoriam ſua auctoritate & Chriſti virtute vbi futurã Deus promiſerat, commodè ad tanti ducis celebrandã patriã & locum ſermonem conuertit: quo in loco non minora prouidentię & auctoritatis ſuæ argumenta, quàm in ipſa gerendæ rei expeditione inuenienda eſſe dicit, cùm ex tam humili & exiguo oppidulo tantum ducem ſibi, imò tantam omni orbi lucem & ſalutem producturus ſit.

Et tu Bethlehem Ephrata, paruulus es in millibus Iuda, ex te mihi egredietur qui ſit dominator in Iſrael, & egreſſus eius ab initio à diebus æternitatis.

MAGNVM Chriſti Ieſu in publicã hominũ ſalutẽ mittendi, & diuini generis & humani ortus humilitatis ſacramentũ hoc vaticinio cõtineri publici aduerſariorũ noſtrorũ concilij interpretatione docti ſumus: quã ſacri euangeliſtæ veram & certam agnoſcẽtes,

narratione tantùm retulerunt. Sed quoniam ex illorum gente excæcati quidá & tantis mysteriis indigni interpretes, maiorum suorũ sententiá cauillosa quadam argutia frágere conati sunt: quanquam nobis interpretem professis disputationé agere cõsilium non fuerit, tamen quòd ad veritaté propugnandá cõmodè fieri possit, explicata primùm orationis sententia, cauillatorũ istorũ conatus leui oppugnatione infringere operæpretium visum est. Igitur tãtæ totius orbis salutis, & sacræ ecclesiæ constituendæ à se prædicatæ occasione futuræ seruatoris illius patriæ Bethlehé gratulatur, simul & magna ac certissima de illo obseruáda oracula pronũciat, cùm quòd illum ex Dauidis familia oriundũ eodé cum Dauide loco ortũ, tum quòd duabus eum naturis diuina pariter & humana cõstare subindicat. [*Et tu Bethlehem Ephrata.*] Ad vaticinij certitudiné loci etiam notatio pertinet, cùm Messiá fiuũ Bethlehemité fore ex Iudæ tribu, atq. adeo ex Dauidis domo, quæ olim Bethlehé fuit, cuius præcipuus ciuis Iesse siue Isai Dauidis pater cõmemoratur ex antiqua Iudæorũ familia Booza patre ortus vir. Cũ verò duo opida Bethlehé nomine in terra Israëlis fuerint, alterũ in Zabulonitide sorte, vnum ex duodecim in illius tribus valle conscriptis opidis secundum Semerona & Iedabá, sicut scriptum est: Et Catheth, & Naom, & Semeron, & Iedaba, & Bethlehé: alterum vero frequẽti memoria celebratũ in Iudæ hæreditate, cui Ephrata prius nomé fuerat, Rachelis vicino sepulchro insigne, sic enim ex Mosis historia accepimus: Mortua est ergo Rachel & sepulta est in via, quæ ducit Ephrata, hęc est Bethlehé. certæ igitur notationis causa Bethlehé Ephrata hoc vaticinio est appellata. Cuius quidé opidi ratio si ad militum copiam & conscribendũ numerum referatur, perexigua profectò erit, quòd tam paruũ opidum cũ cæteris Iudæ vrbibus, ex quibus multæ myriades hominũ cõscribi possunt, cõparandũ non sit. si verò ad ipsam cõficiendæ rei summá relata ratio sit, nequaquá minimũ opidum, sed omniũ maximum & dignissimũ censebitur, vtpote quod expectatissimi illius diuini ducis, qui totius populi gubernationi, saluti atq. cęlestis regni procurationi diuino cõsilio præficiédus erit, natalibus destinatũ sit. Ex hac adeo explicatione, quæ à nobis descripta est, locũ hũc nihil cum illo, quẽ apud D. Matthæũ legimus, pugnare cõstiterit, quádo eadé argumenti vis, eadé excepta vtrobiq. sentẽtia est. nam Vates hic argumentationis propositionem pronuntiauit, sapientes verò illi deductam rationis ipsius conclusioné protulerũt, quæ ad præsentis causæ quæstioné cõmodissimè faciebat; hæc ad loci & patriæ prædicationé: ad personæ verò ipsius dignitaté & amplitudiné illud magno quodá diuini spiritus impetu raptus arcanũ planè & diuinũ Vates edidit nõ sine sublimi voce & veheméti oris manusque gestu & habitu, tanquá admirabile quiddá pronuntiandũ. [*Et egressus eius ab initio à diebus æternitatis.*] *Egressus*, Hebraicè *Mozzah* rei vel negotij cuiuspiá initiũ, vnde primum instituitur atq. oritur, significat; vt Solis primũ Arietis gradũ tenentis primus ab oriente motus hoc nomine hebraicè; latinè verò egressus siue egressio dicitur, vt: A summo cęlo egressio eius, &c. Qua quidé ex obseruatione Messiæ originé in hoc loco significari docemur. Nõ esse auté vná tantũ in hoc Messia naturá nomé ipsum multitudinis numero hebraicé pronuntiatũ arguit, cùm in solis egressione singulari numero dictũ sit: hic auté multitudinis numero egressus dicatur. Igitur duas naturas in Christo fore prçcinuit Vates, quarũ rationes & descriptiones ex varia tẽporum notatione arguẽdas docuit. nam quæ prior nobis & cognoscẽtibus natura sese offert, hoc est humana, ab initio rerũ cõditarum, hoc est, à prima hominũ origine initiũ ducere dicta est. siquidé initium, quod Hebraicè KEDEM dicitur, temporis & mundi principium est; atq. ita locus ille, In principio creauit Deus cælum & terram, Chaldaicè, ad temporis initiũ relatus, sic versus est, BE KADMIN, voce à KEDEM deducta. Igitur alterũ egressum alteramque Christi naturam & originé ac negotij eius institutam rationé, ab illo, qui primus hominũ omnium extitit, Adamo fuisse ait, atq. ad illius res & rationes cõponendas promissum olim fuisse Christum, ex illoq. temporis initio iam mysterium hoc cœpisse, subindicatur. atque hæc quidé explicatio cum diuina illa sententia conuenit: Inimicitias ponam inter te & mulierem, semen illius & semẽ tuum, & ipsum conteret caput tuũ, & tu dominaberis illius. Alterum verò Messiæ & ducis magni in Bethlehé nasciturì egressum *à diebus æternitatis* esse ait. Atq. hac oratione nulla alia, diuinam in Christo naturam, vt non planè diceret, sed prophetico dicendi genere significaret, aut certius aut melius probare & cõfirmare potuit. namque æternitatis dies vnius Dei, non aliarum item rerum sunt. Cæteræ namque omnes, præter vnum Deum, naturæ mundi initio aut posteriores, aut certè coæuæ sunt,

[Margin: Iosu. 19. — Genes. 35. — מוצה — קדם — Genes. 3.]

Psalm. 89. sunt, & seculorum originem nullæ excedūt. Deus autē noster ante secula & priusquam „ montes fierent, aut formaretur terra & orbis, à seculo est. Quibus ex rebus omnibus & rationibus illud consequitur: diuinum hunc ducē Messiam, quà homo est, ab initio atq; à primo hominum parente Adamo, qua verò Deus est, à diebus æternitatis egressum habere. Illud verò silentio prætereundum non est, quod humana in Christo natura terreno & humano patre carere subindicatur. quandoquidem eius egressus ad mundi initium relatus, illum secundùm hominem non humano semine, sed diuinæ planè virtutis opera productum declarat, quemadmodum primus homo nullo ab homine satus. solum sui auctorem & satorem Deum agnoscit. Vt igitur Adam primus diuina virtute ex terra factus purus quidem & innocens primum extitit, atque ad imaginem & similitudinem Dei prodiisse dictus est (cùm cæteri ab hoc iam corrupto homine orti nō ad Dei, sed ad parentis ipsorum imaginem geniti dicantur) sic posterior hic Adam ex san-

Lucæ. 1. ctissimæ virginis purissimo sanguine altissimi virtute & spiritus sancti obumbratione cōceptus sanctusque natus; huius etiam humanæ naturæ ratione Dei filius appellatus est. Constat igitur illum vtroque egressu ad diuinam virtutem esse referendum, qui quòd Deus sit, à diebus æternitatis habet; quòd verò homo est, quanquam in fine temporum ex humana matre sit natus, tamen paternum initium non ab homine, aut humano gignendi homines modo, sed à Deo atque diuina producendi hominem & ineffabili atque adoranda magis, quàm inuestiganda virtute habet. Hæc adeo ratio Christum vtraq. ex parte ad patrem relatum cælestem planè, & quà homo est, ad Dei imaginē magis etiam,

1. Corint. 15 quàm antiquum illū factū esse probat, sicut scriptum est: Primus Adā de terra terrenus, „ secundus homo de cælo cælestis; verus quidē homo ex humana carne & anima rationali constans, sed quo verior homo est, hoc propius ad diuinam imaginem & similitudinem accedēs, vt propius quidē Adā primus accedebat, antequā natura sua vitio & culpa de-

Genes. 4. formata filios ad imaginē suā genuisse dici posset. Atq. adeo ad hoc mysteriū & ad hanc vtriusq. Iesu Christi egressus rationē considerandā D. Lucas longam illam suam seriem

Lucæ 3. reuocabat, cùm sic scriberet: Vt putabatur filius Ioseph; vt putabatur, inquit, sed nō erat. nam ex diuina natura patrem habebat Deum, ex humana verò neq. patris Ioseph filius erat, sed matris virginis, cuius legalis pater Ioseph, virginis verò naturalis & legitimus parens Heli erat, qui fuit Mathath, qui fuit Leui, &c. qui fuit Enos, qui fuit Seth, qui fuit Adam qui fuit Dei. Hactenus de principis ac ducis nostri Christi Iesu egressibus; nunc verò deinceps aduersariorū in veritatē coniecta tela quā celerrimè retundamus. Iesum, inquiunt, Nazarenum, quāquam in Bethlehē natum admittamus; tamē Christum fuisse ex eo negamus, quòd scriptum sit: Qui potestatem habeat in populo meo Israël, quem tamen Israëlitarum potestati paruisse magis, quam præfuisse constat. Præterea Messia quicunque ille sit, Deus non fore ex eo arguitur, quòd ab initio progressum eius esse Vates affirmet, sed Deum ab initio esse dicere nefas est, qui ante omne temporis initiū

Psalm. 70. æternus fuerit, sicut scriptum est: Antequam montes fierent, &c.

RESPONSIO.

REGNVM Christi nō esse de hoc mundo, vt ipse idē professus est, sic libēter fatemur, atque ita etiam cæleste & diuinum planè regnum omni diuina virtute & potestate auctoritateq. præditum, ab omni vana pompa atq. ambitione omni auaritia & crudelitate atque inhumanitate alienum illi tribuimus. hæc enim omnia hominum mundana & vana, momētanea, fluxa, caduca, & perturbationibus plena sunt, cùm cęlestis regni auctoritas non his rebus, sed diuini verbi virtute & sacrarū viarū cognitione nitatur, sicut

Michæ. 4. scriptum est: Et docebit nos vias suas, & ambulabimus in semitis eius. quia de Sion exibit lex, & verbum Domini de Ierusalem. Quòd verò Deus principio careat, summa fide excipientes, Christi quidem egressum alterum quatenus homo est, ab initio esse affirmamus: alterū verò quatenus Deus est, à diebus æternitatis, (quæ pars cōsulto à vobis prætermissa est) deduci asserimus. Quòd si Hebraicum nomen *Gholam*, nō æternitatē, sed seculū vertere oportere Iudæi cōtendant, nihil de ea re laborandū nobis est, quando diuinā æternitatē nō minus eodē seculi nomine atq. eodē dicēdi tropo, quàm æternita-

Psalm. 40. tis expresso vocabulo dici constet, sicut scriptum est: A seculo & vsque in seculum tu es

Psalm. 79. Deus, & iterū: Priusquā formaretur terra & orbis, à seculo tu es. Iam verò Chaldaicam antiquæ auctoritatis in hunc locum interpretationem latinè ad verbum reddamus:

[Et tu

[*Et tu Bethleem Ephrata, ſicut paruula es ad numerandum in millibus domus Iuda, ex te à facie mea exibit Chriſtus, vt ſit faciens regnum ſuper Iſraël, cuius nomen præparatum à principio à diebus ſeculi.*] Verſio hæc & antiquam ſynagogæ à Matthæo relatam, & noſtram etiam interpretationem confirmat. Atque vt incœptum de Meſſia ſermonem Vates abſolueret, gerendę ab ipſo rei rationem notato temporum ordine ſapientiſſimè & certiſſimè explicuit: quemadmodum ex durioribus & anguſtioribus primum temporibus ad maximam & præclariſſimam felicitatem apoſtoli ac diſcipuli Chriſti euaſuri eſſent.

Propter hoc dabit eos vſque ad tempus, in quo parturiens pariet: & reliquiæ fratrum eius conuertentur ad filios Iſrael, Hebraicè, *Super filios Iſrael.*

Propter hoc] non efficientem, ſed finalem cauſam aut rationem Hebraica vox habet. Huius autem loci hæc ſententia eſt, Chriſtum Dei filium & humanæ ſalutis interpretē, nuntium & auctorem, vt opus negotiumq́. ſuum non humano apparatu, ſed diuino conſilio & virtute confectum probet, plurima primum & duriſſima ab hominibus perpeſſurum; adeo vt ea res diſcipulos apoſtolosq́. ſuos in ſolicitudine ac metu, propter ſalutem etiam ſuam, ponat, donec periculis & difficultatibus illis, quaſi partu quodam laborumq́ue functione euaſis, & regnum ſuum ſibi & perpetuam illis & ſtabilem felicitatem ac ſecuritatem ſpiritu ſancto immiſſo cōfirmaret. [*Propter hoc dabit eos vſque ad tempus, in quo parturiens pariet.*] Graues quidem, ſed breues tamen turbas, metus, dolores, atque curas diſcipulorum fore, lætiſſimum autem tādem exitum habitura hæc parturientis & partus imagine ſignificauit. Luc. 22. Matth. 14. nam qui læti prius ſub cuſtode & præceptore duceq́. ſuo ſecuri nulliusque rei egentes agebant, eiuſdem in gentium & inimicorum manus traditi abſentia & deſiderio, ſibi ipſis anxiè timere & ſolicitè cauere cœperunt, quibus ob eam rem dictum fuit: Omnes vos ſcandalum patiemini in me in nocte iſta, ſcriptū eſt enim: percutiam paſtorem & diſpergētur oues gregis. Sed poſtquam ſpiritu ſancto in diſcipulos immiſſo dextera Dei exaltatus ac filius publicè declaratus eſt, ex virtute ſanctificationis Chriſtus Ieſus appoſitis in dies & additis diſcipulis, [*reliquiæ fratrum eius conuerſæ ſunt ſuper filios Iſraël.*] Multi enim ex fratribus Iudæis, qui ſecundum carnem ex genere Chriſti erant, apoſtolis veris Iſraëlis filiis, in quibus dolus non erat (qui in tentationibus permanentes cum Deo potentes audire meritò potuerunt) additi ſunt, ſicut ſcriptum eſt: Vos qui permanſiſtis mecū in tentationibus meis, ego diſpono vobis, ſicut diſpoſuit mihi Luc. 22. pater meus regnum, &c. Totum illum locum mente recolere operæpretium erit, necnon & primum, ſecundum, tertiumq́ue ex hiſtoriis apoſtolicis caput: Qui receperūt, inquit, Act. 1 2 3. ſermonem eius baptizati ſunt, & appoſitę ſunt in illa die animæ circiter tria millia, &c. Quanta autē quàm firma & conſtans felicitas, quanta hominum & diſcipulorum frequentia ac celeritas hæc turbata primum tempora ſecutura ſit, ſtatim ſubiungit:

Et ſtabit & paſcet in fortitudine Domini in ſublimitate nominis Dei ſui & conuertentur, quia nunc magnificabitur vſque ad terminos terræ.

Et ſtabit.] Firmam ſibi ſedem & domicilium in cælorum regno collocabit, cuius nul- Luc. 1. lus finis futurus erit. [*Et paſcet in fortitudine Domini.*] Suſceptum ſemel ſibi gregē & parēre atque obſequi ſtudentem omni cura ſtudio tutelaq́ue proſequutus ſecurum tutum incolumemq́ue ſeruabit. Oues, inquit, meæ, vocem meam audiunt, & ego cognoſco eas, Ioan. 10. & ſequuntur me, & ego vitam æternam do eis, & non peribunt in æternum, & nō rapiet eas quiſquam de manu mea: Pater meus quod dedit mihi, maius omnibus eſt, & nemo poteſt rapere de manu patris mei, & ego & pater vnum ſumus. namq. ſuo & patris nomine ac virtute commiſſum & creditum ſibi populum maximis diuini ſpiritus muneribus tectum eſſe iam olim diuinis oraculis apud ſanctiſſimos vates verbum ipſum Dei receperat. huius rei cauſa ait: [*In fortitudine Domini, in ſublimitate nominis Dei ſui.*] Ex qua re illud eueniet, vt qui antè ſumma contentione nomen illius oppugnauerant, illuſtre & grauiſſimum cæteris ſtatuentes exemplum, conuertantur, & tandem illius regnum & nomen ad orbis vſque terrarum fines propagetur. Huius adeò loci integram ſentētiam,

vt res ipsa cum oraculo aptißimè côueniret, sub ipsis iam diuinæ suæ expeditionis initiis Ioan.16. Christus apostolos allocutus referebat: Amen dico vobis, quia plorabitis vos & flebitis, „ mundus autem gaudebit: vos autẽ côtristabimini, sed tristitia vestra vertetur in gaudiũ. „ Mulier cùm parit, tristitiã habet, quia venit hora eius, cùm autẽ pepererit puerũ, iam nõ „ meminit pressuræ, quia natus est homo in mundũ, & vos igitur nunc quidẽ tristitiã ha„ betis: iterũ autẽ videbo vos & gaudebit cor vestrũ, & gaudiũ vestrum nemo tollet à vobis, &c. nam totus ille locus ad hunc cômodißimè refertur. [*Quia nũc magnificabitur.*] Vaticinio rem præsenrẽ facit. significat autẽ *nunc* idẽ, quod de cætero. [*Magnificabitur vsque* Psalm. *ad terminos terræ.*] sicut scriptum est: Et dominabitur à mari vsque ad mare, à flumine vsq. „ ad terminos orbis terræ. coram illo procident Æthiopes, & inimici eius terram lingent. „ Reges Tharsis & insulæ munera offerent, reges Arabum & Sabba dona adducent, &c. nullum enim euangelicæ rei hostẽ adeo ferum, adeo barbarum fururum esse, qui non tandem victus se Christo dedat, id quod in certis generibus vates olim promittẽtes eleganti synecdoche communiter intelligi voluêre, maximè autem cùm alij alios nominantes vniuersos ferè comprehenderent.

Et erit pax.

Isa.7. Act.2.3. HABITABIT enim lupus cum agno, & communi in vnũ Christi regnũ côspiratione multitudinis credentium erit cor vnum & anima vna, & erũt quotidie vnanimiter perseuerãtes in oratione in tẽplis, quibus nihil omnes vel domestici vel externi vel visibiles vel inuisibiles hostes sub tanti custodis tutela & præsidio latentibus nocebit. Hebraicè, *& erit hæc pax.* Pax Christi vera & vehementer expetenda, nõ qnam mundus infidã inutilemq. pacem dat, sed certa & diuina pax omnẽ formidinẽ & turbas omnes à suorum cordibus expulsura, quod in perpetua principis sui Iesu custodia & tutela se latere intelligant. non turbetur cor vestrum neque formidet, &c. Cuiusmodi autem pax iustitię & iudicij rationibus munita futura sit, statim declarat.

Assyrius cùm venerit in terram nostrã, & quando calcauerit in domibus nostris: & suscitabimus super eum septem pastores, & octo primates homines, & pascent terram Assur in gladio, & terram Nimrod in lanceis.

ET erit, inquit, hoc modo certa & iudicio atq. ęquitate confirmata pax, vt Assyrij, qui maximi olim antiquæ Ecclesiæ & infestißimi hostes, pertinacique odio à vera religione alieni fuerãt, tum demũ societate & religionis ac pietatis cômunione nobilcũ iuncti diuinis legibus pareãt, & apostolis atq. ecclesiasticis magistratibus dicto obtẽperent, à quibus validißimo Euãgelij verbo & diuina virtute gubernẽtur. Assyriũ autẽ certißimũ & maximum quondã hostẽ præcipuè appellatũ, cæterorũ omniũ personas gerere Deus voluit. Hic, inquit, cùm côposita iam pace terrã nostrã petierit, & domos etiã nostras familiaris côsuetudinis causa frequẽtauerit, præfectos sibi ex ritu moreq. nostro principes, iudices, episcopos & presbyteros etiã multos suscipiet, qui quondã solus imperare neminiq. parẽre volebat. Ij autẽ pastores & primates homines regent *Assur in gladio*, qualẽ magistra Rom.13. tus & vindices in irã ei, qui male agit, gestare solẽt. Hic autem spiritus gladius (quod est Ephes.6. verbũ Dei) futurus fuit; neq. solũ Assyrij terrã in oẽs alias regiones tyrannidẽ exercentẽ, sed Babylonẽ ipsam antiquũ & primũ eius tyrannidis caput, & bellorum ac cædis omni orbi magistrã in lanceis & fascibus, aliisq. magistratuum & potestatis insignibus regent. Eadem autem sententia est, siue, vt latina versio habet, *lanceis*, siue, vt Hebraica habet, *apertionibus*, legamus. namque magnam pacem & securitatẽ, magnamq. iustitiæ & æquitatis significationem portarum apertio habet, vt illud:

Horat.lib.3. od.5. *Portasque non clausas & arua Marte coli populata nostro.*

Huius loci interpretatio, qua pacis imago & argumentũ proponitur, tum ob eãrem belli rationes nõ admittit, tum etiã quòd nõ duces, nõ præfecti militũ, sed pastores & primates hominũ, siue, vt latinè est, *primates homines*, nominentur. Nullũ autẽ malus & certius pacis argumentũ est, quàm vt milites exarmati, iudices verò armati, & portæ vrbiũ patentes visantur. Atq. ob eam rem septẽ & octo tantùm futuros dixit gubernatores, qui gladiũ gestarẽt, quibusq. cæteri omnes obtẽperarent, eumq. gladiũ non ad bellũ, sed ad innocentiæ tutelã & priuatarũ iniuriarũ propulsationẽ fore, ita vt patentibus portis, nullius aut publici & externi hostis metu, aut priuati inimici suspicione securis agere liceat. [*Septẽ & octo*] certum numerum neq. eum magnum, satis tamẽ pro negotij rationibus idoneum

idoneum ſignificat, à qua ſignificatione illud alienũ non eſt: Da partes ſeptẽ nec non & Eccl.11.
octo,&c. In noſtris vulgaribus linguis ſeptem & octo numerum in eadem ſignificatione Geneſ.10.
vſurpamus. *Nimrod* primus poſt diluuium orbis tyrannus & belli gerendi auctor fuit, ro-
buſtiſſimus venator ob eã rem appellatus. Fuit autem principium regni eius Babylon
& Arach & Chalanne in terra Sennaar. Magnã porrò ab inimicis & hoſtibus atque omni
ſuſpicione carentẽ ſecuritatẽ per Chriſtũ fore cõfirmat, quòd ea diuini verbi vis, ea euan
gelij virtus ſit, vt pacem veram & firmam nulla inſidiarum opinione interturbatam, de-
nique non qualem mundus dare ſolet, ſed ex vero animorum conſenſu, & communi in
vnam Chriſti fidem conſpiratione profectam tribuat. namque ſpiritus ille diuinus pa-
cis omnem ſenſum exſuperãns auctor, ſecuros agere iubebit. itaque quorum olim perfi-
diæ & inſidiis nihil credebatur, eorum porrò deinceps cõſuetudini nihil diffident, Chri-
ſto id efficiente, qui

Et liberabit ab Aſſur cùm venerit in terram noſtram, & cùm calcauerit in finibus noſtris.

CALCARE verbum frequentationem & celebritatẽ, familiaremq. conſuetudinem
ſignificat, vt illud: Dum veneritis ante conſpectum meum, quis quæſiuit hæc de mani- Iſai.1.
bus veſtris, vt calcetis in atriis meis? Omni autem belli & inſidiarum ſuſpicione atque »
metu amiſſo, tranquillitatis, quietis, felicitatiſque maximæ fidelibus futuræ imago am-
plificatis rationibus appingitur.

Et erunt reliquiæ Jacob in medio populorũ multorũ, quaſi ros à Domino, & quaſi ſtilla ſuper herbã, quæ non expectãt virũ, & non præſtolãtur filios hominum.

NON eadem quidem gẽtium omniũ erga ſe iudicia, non paria ſtudia eccleſiã Chri-
ſtianam primis ſtatũ rerum initiis habituram; nihilominus tamẽ eodem proſpero ſem-
per diuini ſpiritus flatu vſurã eſſe, ſacris oraculis eſt decantatum. quanquã enim diuini
euangelij à ſimplicioribus omniũ gentiũ hominibus magno plauſu ſuſcepta cauſa eſt,
tamen ab huius mundi auctoribus magno conatu, ingenti ſtudio & graui contentione
fuit oppugnata. Verùm enimuero & ſuſcipientium & oppugnatorum partes eiuſdem
diuinæ virtutis, diſſimilem tamẽ in ſe effectũ experturas eſſe Deus & promiſſione olim
declarauit, & re atque euentu ipſo demum præſtitit. nam quibus euangelium ſuſceptũ
fuit, diuina ſalus; quibus verò repulſum, horrẽda cæcitas, & iuſtiſſima pernicies allata eſt,
vtrumq. rege temperante cælitum. Quam rem non minori auctoritate quã veritate D.
Paulus cęteriq. Apoſtoli prędicauerũt. nõ erubeſco, inquit, Euangeliũ: Virtus enim Dei Rom.1.
eſt in ſalutẽ omni credenti, &c. Reuelatur enim ira Dei de cælo ſuper omnẽ impietatẽ »
& iniuſtitiã hominũ eorũ, qui veritatẽ Dei iniuſtitia detinẽt. Atque de hoc duplici euã- »
gelij in credentibus & in repellẽtibus effectu grandis nobis & interpretabilis ad dicendũ
ſermo eſt; quẽ cũ hoc in loco breuitatis cauſa explicare non poſſemus, ſentẽtiæ tamẽ co-
gnoſcẽdæ gratia annotare certè debemus. Igitur quòd maximæ ac diuinæ virtutis gratia
paucorũ hominũ miniſterio, hoc eſt, euangelio ab apoſtolis & diſcipulis annũtiato, in
magnã gentiũ copiã effundenda eſſet, priori hoc verſu Vates ſignificauit, nimirũ pauco-
rum & humana opinione humillimorũ atq. imbecilliũ hominũ, (qualis Iacob habeba-
tur antequã Iſraël dictus eſſet) cõſuetudinẽ & miniſteriũ magno vſui multis gẽtibus, qui-
buſcũ verſarẽtur, futurũ, idq. adeo diuinæ tantũ virtuti & auctoritati, non autẽ humanis
negotiis aut opibus aut facultatibus aſſcribi oportere, quẽadmodum matutinus ros &
pluuiæ ſtillæ ſolo Dei beneficio, nõ hominis vllo ſtudio aut opera è nubibus & cælo dif-
fuſa herbarum generi gratiſſima vtiliſſimaq. ſunt, ſicut & à vatibus eſt decantatum: Et
deſcendet ſicut pluuia in vellus, & ſicut ſtillicidia ſtillantia ſuper terram:

Et ros in tenera pecori gratiſſimus herba eſt, inquit ille. Bucol.

In medio populorum multorum. Tranquillũ, quietum, ac felix vitæ genus hoc tropo ſignifi-
cari iam ſuperius diximus. *Populorum* autem abſolutè dictum eſt, vt populos iam ſuos ac
familiares ſignificaret, quibuſcum optimè ac feliciſſimè actum iri promiſit; contra verò,
cum iis, qui repulſam euangelio attulerunt, durè admodum ac ſeuerè eſſe agendum: il-
los enim ſumma gratia, maximis ac diuinis beneficiis, hos verò graui vltione & debi-
tis pœnis affici diuinum conſilium fuerat; ita vt euangelij curſus beneficentia, gratia &
ſalute, alteros verò ſumma animaduerſionis ſeueritate perſeuerans conficiatur. hoc
eſt quòd ſubiungitur:

Et erunt reliquiæ Iacob in gentibus, in medio populorum multorum, quasi leo in iumentis siluarum, & quasi catulus leonis in gregibus pecorum, qui cùm transierit & conculcauerit, & ceperit, non est, qui eruat; & exaltabitur manus tua super hostes tuos, & omnes inimici tui interibunt.

In gentibus, in medio populorum, &c.] Aliæ atque aliæ partes, alio atq. alio dicendi modo significantur. Gentes namque in Hebraici sermonis de religione rationibus, iidem qui apud nos infideles dicuntur. (Rom. 1.) Gentes, inquit Paulus, quæ legem non habent, &c. Ita adeo, qui à vera religione alieni, superstitionis errorem tuentur, gentes nuncupantur. Horum igitur Euangelio obnitentium conatum, & violentum in ministros & professores impetum summa constantia & virtute contemnendum comprimendumque esse confirmat. (Rom. 8.) Quis enim eos separabit à charitate Christi, quæ in cordibus eorum diffusa est? tribulatio, an angustia? Leonis autem fortissimi animantium omnium principis imagine sacrorum ministrorum constantiam, atque in re gerenda strenuitatem insuperabilémque virtutem describit, atque eadem imagine omne negotium Deo ipsi acceptum refert. diuina enim virtus leonis nomine & ratione non raro in sacris enuntiatur, vt: Ne (2. Corint. 2.) quando rapiat, & non sit, qui eripiat, &c. Deo autem gratias, qui semper triumphat nos in semetipso, & odorem notitiæ suæ manifestat per nos in omni loco. maiores verò & minores oppugnántium conatus, ita infringere poterant, [*quasi leo in iumentis siluarum, & quasi catulus leonis in gregibus pecorum.*] Huius verò maximæ victoriæ spem Ecclesiæ ipsi facit, [*& exaltabitur, &c. & omnes inimici tui interibunt.*] Neque verò ad eam victoriam de hostibus reportandam, vel ad eandem porrò feliciter conseruandam armis, aut bellico apparatu aliquo (quibus homines fidere solent) opus fuerit; quinimo diuinam tantùm virtutem diuinamque tutelam professis & expertis cætera arma omnia damnata despi- (1. Sam. 17.) cientur. cuius rei illustre exemplum Dauid olim in seipso edidit, qui non in armis, sed in nomine Domini Dei Israël aduersariorum superbiam, & violentiæ impetum repressit.

Et erit in die illa, dicit Dominus: auferam equos tuos de medio tui, & disperdam quadrigas tuas: & perdam ciuitates terræ tuæ, & destruam omnes munitiones tuas.

ARMORVM vsum crudelitas, munitionum verò rationem metus ac suspicio inuenêre. hæc; que non sine magnis parantur sumptibus, non sine labore etiam & valetudinis detrimento, & salutis etiam periculo tractantur. namque armorum gestatio, equorum & curruum quotidiana exercitatio, præterquam quòd belli meditationem habet, corporibus nocere & animis nimium obesse compertum est; quippe quę ad cæteras paci & humanæ vitæ vtiles disciplinas capessendas inutiles homines ignauósque plerumque reddat. Igitur in illa die vbi Dominus pro nobis tacentibus pugnauerit ac vicerit, futuramque de cætero quietem ac pacem perpetuò constituerit, superuacaneus iam equorũ quadrigarumque demendus est vsus, Domino id efficiente; cuius tantùm consilio, studio gratiaque nitemur. Ciuitates verò, quæ metus & suspicionis causa, muris, operibusque olim munitæ fuerant, metu iam deinceps amoto omnino ait esse perdendas; non quòd delendæ etiam domus ædesque, & solum vertendũ sit, sed quòd illis tantùm operibus, quæ obsidionis ac belli vitandi vel sustentādi causa constructa fuerāt, partim neglectu, partim etiam dedita opera in salubriores vsus dirutis, loci ipsi non vrbium, sed opidorum nomine habitandi essent, ac maiori etiam incolarum numero ob pacem frequentandi, ædificiorum etiam situ pro vitæ, rerum & personarum commoditatibus dilatato. (Abraham. in Zachar. Vitruui. lib. 1.) namque salubriorem multo opidis, quàm vrbibus habitationem liberum aëris meatum efficere ex architectorum & medicorum præceptis docemur. Vrbes namque metus causa constructas, munitas & custoditas, vel ille primus vrbium ædificator Cain neminem non timens testabitur, & ille: (Genes. 4. Iuuenalis Saty. 15.)

Communi dare signa tuba, tutarier iisdem
Mœnibus, atque vna portarum claue teneri.

Securitati verò & paci vrbes humiles magis conuenire, atq. eam rem felicis & tranquillæ vitæ testimonio esse Isaias ostendit: Et securitas vsque in sempiternum, & sedebit populus meus in pulchritudine pacis, & in tabernaculis fiduciæ, & in requie opulenta, in humilitate

humilitate humiliabitur ciuitas,&c. Atque pacis, commoditatis & sanitatis causa muri Zach.2. ac munitissima quæque opera peribunt, & vt Zacharias ait: Absque muro habitabitur Ierusalem præ multitudine hominum & iumentorum in medio eius,&c.neque verò tantum armorum,turrium,munitionum ac bellici totius apparatus nullus vsus erit, sed omnis etiam superstitio,auguria omnia,omnis vanorum Deorum cultus,quę aut ad belli,aut alias ad vitæ commoditates valere olim existimabantur,sublato iam diuini spiritus beneficio errore, composita perpetua pace, quiete & remissione ab vno solo vero Deo parta,extinguenda penitus delendaque sunt,vt neque iis, qui ex gentilitate euangelio credentes in societatem sanctorum venerint,neque iis etiã, qui ex imperfecta Iudæorum in perfectissimam vitæ & spiritus Christianã legem deuenerint, vlla iam priorum superstitionum & vanorum cultuum ratio habeatur.

Et auferam maleficia de manu tua, & diuinationes non erunt in te.

QVAE omnia ad belli ac pacis euentus valere Iudæi aliquando,& gentes sæpissimè arbitrati sunt. namque & Saul pythonissam feminam,quem exitum futuri prælij expectare posset, consuluit.& idem etiam aliquando complures alij impiè & stultè nimium 1.Samuel.28 factitarunt,qui,& belli causas aliis atque aliis rebus,euentus verò fortunæ atque aliis vanis numinibus ascribentes,vota vanissima pro victoria,pro salute,pro felicitate, frustra tamen, nuncupabant. Nisi enim Dominus custodierit ciuitatem, frustra vigilat, qui custodit eam.

Et perire faciam sculptilia tua, & statuas tuas de medio tui: & non adorabis vltra opera manuum tuarum, & euellam lucos tuos de medio tui: & conteram ciuitates tuas.

NEQVE enim adorabis Deos alienos præter me,cui vni perpetuo semper cultu, vt vero salutis tuæ auctori obedies,ac tandem stultitiã agnoscens tuam,& antiquo veterni morbo solutus eas res colere desines,quæ præter humani artificis ingenium, nihil prætereà numinis,nihil vtilitatis aut efficientiæ in se habent; qua enim dij appellentur,nulla certa ratio est, cùm nullus olim Iupiter,nullus Bacchus deus fuerit, sed aut hi mortales, aut nulli extiterint. Igitur horum simulachra ficta planè & mentita sunt ita adeo inutiles statuę illæ omnes luci,fana,delubra,& cętera superstitionis impedimenta magis,quã religionis monumenta vnius veri Dei cultu suscepto,peribunt. Si qui verò fuerint, quibus veritas hæc euangelica impugnanda repellandaque esse videatur,quibusque diuinæ virtuti repugnare consilium sit,iis ego grauissimæ vltionis diem adesse denuntio.

Et faciam in furore & indignatione vltionem, in omnibus gentibus, quæ non audierint?

GRAVITER in eos animaduertendum esse ait,qui antiquum gentilitatis errorem tuentes,sacrosancto Christi verbo,hoc est, salutis eorum euangelio audire noluerint; si tamen iustum est apud Deum retribuere retributionem iis, qui vos tribulant, & vobis, qui tribulamini,requiem nobiscũ in reuelatione Domini Iesu de cælo cum angelis vir- 2.Thess.1. tutis eius in flamma ignis datis vindictam iis, qui non nouerunt Deum,& qui non obediunt euangeliæ gloriæ Christi,&c. Audire pro obedire hoc in loco est,vt illud. Qui vos audit,me audit,& qui vos spernit,me spernit,&c. Illud autem obscurius aliquanto est, quod latinè legimus: *& conterã ciuitates tuas.* nam cũ superius dictũ semel sit,non videtur eadem sententia repetitum. Quamobrem ad inimicas & infensas hominum societates, quæ contra piorum populum de superstitione defendenda coniurauerint,referẽda sententia est. hanc autem expositionem, præterquam quòd nomen ipsum Hebraicum & vrbes,& destructiones, & inimicos significans docet,subiectę statim sentẽtiæ ratio confirmat. *Et faciam in furore,&c.* His etiam Chaldaica versio manifestè accedit: [*Et euellam plantationes populorum de medio tui,& perdam auctores inimicitiæ tuæ.*] *Inimicitiæ tuæ*, passiua significatione accipiendum est. Addit autem & paraphrastes: [*Et faciam in furore & in indignatione vltiones iudicij de populis,qui non susceperint doctrinam legis diuinæ.*]

VATICINII TERTII ARGVMENTVM.

CVM IAM primi & antiquissimi illius de humana salute promissi constantiam & fidem noua receptione Deus firmasset, docuissetque Israëlitarum & Iudæorum corrupta ac deprauata studia impedimento non fore, quo minus ex eorum gente totius orbis seruator ac diuinus præceptor ille nasceretur, cùm tamen interim multorum scelerum pœnæ ab eis essent repetendæ: grauissima nūc porrò deinceps oratione stultas vtriusq. generis de diuinis & humanis rebus cogitationes redarguit, quòd videlicet variam sibi nunc iucundissimorum, nunc verò durissimorum temporum vsum ad diuinam solum voluntatem & rerum omnium mutationem atque inconstantiā magis; quàm ad suam culpam aliquam, aut commeritam noxiam reuocarent. Principio igitur grauissimis & simplicissimis testibus verissimisq. ætatum omniū narratis historiis institutū sibi ab initio de beneficentia & cura erga eos consiliū cōstans fixumq. semper fuisse Deus ostendit, nihilq. aliud, quàm pacem, salutem, & felicitatē sibi vltro cogitatū vnquā esse ait. Id quod maximis collocatis assiduè in eos beneficij argumētis confirmat: quòd ex Aegyptiaca seruitute redemptos legatorū suorum magnæ auctoritatis virorum, pacisque atque felicitatis interpretū opera & diligentia deduxerit; quòd ex illa tanta primogenitorum & Aegyptiorum communi clade incolumes seruauerit; quòd non iniquis aut duris condicionibus, sed æquissimis legibus in suam tutelam familiamq. receperit, quòd pietatē veram officiumq. prodentes assiduis vatum legationibus obtestatus reuocandos curauerit, atq. ad declinãda commeritarum pœnarū pericula sæpissimè fuerit adhortatus: sua tamen ipsos illa singulari insolentia, superbia & contumacia in ea mala, quæ à se euertendi causa indicata, prædicta dilataque diu essent, præcipites fuisse delatos, cùm nullum nequitiæ, iniuriæ, impietatis ac sceleris genus sit, quo se illi non vehementissimè & pertinacissimè alligauerint. Quamobrem ne publicè tandem ac communiter punirentur, priuatis & velut censoriis animaduersionibus hactenus affecti fuerant. sed cùm nihilominus deprauatam illam suam consuetudinem, quam persequi decreuerant, vi mordicus tenerent, publicum illud, quod iam laturi erant, supplicium sibi vltro ipsos exquisiuisse. Itaq. non Dei odium, aut consilij mutationem, sed suam ipsorum superbiam, contumaciam & impietatem his omnibus rebus & rationibus argui posse confirmat Vates; maximè autem, quòd inter animaduersionis & repetendarū pœnarum iudicia ipsa de futura restitutione & reconciliatione in gratiam Deus etiam cogitet, atque huius beneficij spem illis oraculorum responsis faciat, quæ omnia vehementem magis amorem & certam atque constantem in eos ornandos voluntatem & studium, quàm odium aliquod diuinum, aut humanarū rerum vicissitudinem probant. Atque adeo omnis humani mali causam & culpam non Deo, qui benignus cùm sit, consilio suo nunquam defuit, sed hominibus ipsis, qui sibi deesse voluerunt, asscribendam esse ex hac diuina disputatione docemur.

CAPVT SEXTVM.

Vdite quæ Dominus loquitur.

SVPERIORIBVS duobus vaticiniis Samariæ vastatio & Solymorum expugnatio, & vtriusque tandem populi restitutio prædicta est. Hæc autē res illam Israëlitis opinionem forsan attulerat, nimirum diuinum erga ipsos consilium & voluntatē interdū mutari, & nunc ad gratiã, nunc verò ad inuidiam odiumq. vltro inclinãdo aliquando prospera æquabiliaq. secundo vitæ sine vlla offensione cursu, aliquando rursus aduersissima illis omnia prouideri, siue quòd humanarū natura rerū, vel Deo inuito, id necessariò ferat, siue (quod impiū magis cogitatu est) diuina ex sese mutabilis natura sit, atq. vt principes homines diis simillimi vulgo habiti, ab iisdē, quas ante amauerat, rebus & personis vel delicato vel vitioso fastidio & satietate aliquando soleant abalienari, atque ex ea re eueniat, vt ex eorudē vatū prædictionibus, quædã bonæ ac faustæ, quædã verò malæ horribilesq. existant, quòd ęe mutatū Dei sępius renouatumq. interdum, rursusq. repudiatū consiliū interpretatione consequãtur. Hæc adeo falsa ratio in Israëlitarū & Iudæorū cogitationē venire incidereq. potuit, vt iudicia hominū sunt temerè plerumq. ac perperã de diuinis

Psalm. 61. humanisq. rebus existimantiū, sicut scriptū est: „ Veruntamē vani filij hominū sunt, mendaces filij hominū in stateris suis, vt decipiant ipsi in vanitate in idipsum. „ Huiusmodi igitur falsa ratione deducendos sibi Israëlitas, atq. in veram certamq. de diuini ac salutaris consilij cōstantia sententiã adducendos Dei partes acturus Propheta suscipit, ostenditq. plurimū semper boni, nihil vnquã mali vltro ipsis à Deo fuisse allatum: si quid verò interea odij, iniuriæ vel periculi aliunde immineret, magna cura & grauissimis propugna-

tionis

tionis ac prouidentiæ argumentis diuinitus fuisse propulsatum. nihil præterea durũ, difficile, aut iniquũ, nihil damnosum aut sumptuosum fuisse illis Imperarum, vt laqueum sibi ad offensionem, atque ad salutis fortunarumúe appetentiam paratum sibi suspicari aut dicere possent; nihil denique ex occulto, nihil cum populo hoc ex insidiis actum, populo, inquam, iustum, propitium, prospicientem æquabilemque semper sibi ac beneficũ Deum experto. Quibus omnibus ex rebus, excidij, captiuitatis, cæterorumque periculorum atque calamitatũ causam, culpamq́. omnem ab ipso populo sustineri consequitur, vtpote qui à pertinaci inferendæ iniuriæ studio nullis neq. admonitionibus, neq. accusationibus, neque minis, sed neque animaduersionibus quidẽ fuerit vnquã deterritus. [*Audite quæso quæ Dominus loquitur.*] Vatis populum alloquentis, attentionemque ac docilitatem magno ipsorum vtilitatis studio captantis oratio est. Verbum autem, *quæso*, siue *nunc*, Hebraicè, N A, vehementem Vatis erga eos affectum significat, magnamque ab eis נא attentionem & studium postular ad eam causam cognoscendam quam vehementissimẽ perorandam Deus sibi crediderit. Vt autem ipsius, de qua acturus erat, rei grauitatẽ argueret, quanam voce, quo gestu, quo habitu, qua denique pronuntiatione & spiritu orare iubeatur, exponit. Audite, inquit, quo imperio, quanto studio me nunc repente Dominus, qui suam causam suscipere iubet, alloquitur.

Surge, contende iudicio aduersum montes, & audiant colles vocem tuam.

DILIGENTIAM, studium & fidelitatem, atque in agendis rebus vehementẽ operam verbum, *surge*, vt iam aliàs docuimus, requirit. Tantum autem in hac causa grauitatis, ponderis ac momenti est, vt non oscitantem, aut ignauum, aut sedentem aliquem, sed sedulum & fidelem operique instantem actorem postulet. Cur autem ex omni natura montes potissimum aduocati ad partes fuerint, cum aliàs pro rerum rationibus, nũc cælum & terra, nunc mare & aliæ mundi partes appellari soleant, illud in causa est, quòd Deut.32. Isai.1. de consiliorum & studiorum suorum constantia sermonẽ habere Deus parauerit. Quàobrem contentionis & comparationis causa eas potissimum naturas appellari voluit, quę cæterarum omnium firmissimæ constantissimæq́. sunt, vt montes & colles, qui non modò cælum natura mobilem, sed terram ipsam in medio orbis loco contentam & permanentem stabilitate firmitudineque vincunt, vtpote qui robore, vallo & situ suo terrã, ne vel ventorum impetu, vel caloris vi, vel aquarũ inundatione dissipentur contineant. Itaq. Psalm.64. magnæ in rerum natura virtutis & constantiæ nomen obtinent, sicut scriptum est: » Præparans montes in virtute tua, accinctus potentia, &c. » Igitur vt suam maximam virtutem & consiliorũ actionumq́. in beneficio faciẽdo constantiã Deus probaret, non cum motibus modò, qui ab ipso, nimirum eorum præparatore, virtutem & constantiam habere cognoscuntur, sed cum ipsis etiam terræ fundamentis, quibus montes cæteraq́. innituntur, constantiã firmitudinemq́ue suã in contentione poni iubet. [*Contende iudicio aduersum montes.*] Non quòd præcipua causæ disceptatio, non quòd reprehensio ipsa ad mõtes pertineat, qui cum rationis sermonisque, imò & sensus expertes sint, extra omnem culpam causamq́. ponantur necesse est, sed quòd firmitudinis & constantiæ comparationẽ cùm habeant, ad eam contentionem appellari oportunè possint. Itaque *aduersus* idem hoc in loco, quod ad, vel cum, significat, vt apud Ciceronẽ, contendere aduersus aliquẽ, hoc est, in contentionem venire, legimus. [*Contende iudicio aduersus montes*, Hebraicè, *cum montibus*.] Cicero ad Atticum lib 7 Contendere autem iudicio, Dei & montium constantiam diligenti iudicio examinare est, ita Hebraicè hæc vnico verbo R I B disceptandi & contendendi significantur. Eã verò ריב causam vt grauissimam non segniter aut frigidè, non vulgari, non sedata aliqua, sed vehementi actione, & maxima contentissimaque voce orari iubet, ita vt montibus etiam ipsis ad partes vocatis tanto clamore permotis, diuina causa probetur, atque his ipsis testibus & arbitris Israëlitæ & Iudæi temerarij iudicij, corruptarumque omnino opinionum & impietatis etiam conuincantur, hoc est quod ait: [*Audiant colles vocem tuam,*] quod ad vocis & actionis vehementiam refertur; ad causæ autem argumentum illud:

Audiant montes vocem Domini, & fortia fundamenta terræ?

QVIBVSCVM de proposita constantia & perseuerantia contendendũ est. Id quod tandem ad populi huius audaciam & temeritatẽ confutandã, quo omnis hæc causa pertinet, plurimum valebit. namque lis ipsa & iudicium non cum montibus præcipuè est,

Sed iudicium Domino cum populo ſuo, & cum Iſrael diiudicabitur.

HOC ſermone totius cauſæ finis manifeſtè proponitur,& quiſnam in ea reus futurus ſit,quo etiam genere agendum ſit,nempe iudiciali, & quo potiſſimum actionis modo,hoc eſt,culpæ reprehenſione & incuſatione vtẽdum fuerit,explicatur. Quòd autem iudiciũ Domino cum populo ſuo eſſe dicit, de vtriuſque, videlicet,Domini erga populum,& populi erga Dominum officio,atque de officij conſtantia certamẽ Domino cum populo ſuo eſſe docet,atque adeo potẽtia, maieſtate,auctoritateque omni prætermiſſa, rem æquitate agi atque diiudicari Deum velle illa oratione profitetur, [*& cum Iſraël diiudicabitur.*] Iſraeli potenti cum Deo appellato ſecum diſputare & diſceptare,atque libertius etiam,ſi quid querelæ habeat,incuſare, integrum omnino eſſe vult, atque ob eam rem verbum diiudicare vſurpauit, quo ex Hebraico ITHVACHAHH æquo iure & legibus cum aliquo de aliqua re diſceptando decertare ſignificat, vt ex illo præcipuè loco doceri aperte poſſumus: Pone hic coram fratribus meis & fratribus tuis, & iudicent inter me & te,vbi idem verbum eſt. Igitur falsò aſcriptæ ſibi à populo inconſtantiæ cauſam in iudicium Deus afferri vult,atque ipſe prior cauſam dicit,quod grauiſſimũ etiam in eo genere eſt, vt is de cuius nomine & præclariſſima fama nefarie detractum fuerit, tamen cauſam prior dicat,cùm eum potius,qui notam indicare velit, priorem dicere & legibus ſit & moribus conſtitutum. ſed hæc nouata agendi ratio diuinæ cauſæ integritatem arguit, quæ quocunque modo agatur, ſemper tamen obtinenda eſt. Atque ſtatus quidem cauſæ coniecturalis primum,in definitiuum tandem deſinit. Principio enim illud in controuerſiam diſceptationemque vocatur, an diuinum de beneficentia conſiliũ & ſtudium ſemper apud Iſraëlitas conſtiterit,necne. Affirmat autem Deus conſtitiſſe & propoſitionem ipſam temporũ omniũ,quibus perpetuo illis æquiſſimi regis,propugnatoris ac patris officiũ beneuolentiamq. præſtiterit,narratis hiſtoriis cõfirmat,hoc modo:

[Margin: יתוכח — Geneſ.31.]

Popule meus, quid feci tibi, aut quid moleſtus fui tibi? reſponde mihi.

INTERROGATIONIS vſus ad veritatem ex aduerſarij reſponſione confirmandam accõmodiſſimus eſt,atque adeo familiariſſimus iis,qui cauſæ ſuæ integritate nituntur. Atque hæc totius actionis propoſitio duabus partibus conſtat,alteram quidem is,qui agit,ſibi ſuſcipit,alteram aduerſario diſputandam permittit. Eſt autem huiuſmodi propoſitionis ſententia: Ego te maximis & innumeris beneficiis à me acceptis nullo vnquã damno aut incommodo affectũ fuiſſe aio. atque beneficia quidem, quòd à me data tibi affirmem,referens percurram;incommoda autem & damna,quòd data negem, vt oſtẽdas tuæ libere partes funto. *Popule meus.* Iure ſummo ſe cum illis experiri populo ſuo appellando profitetur. namque ſuum peculiarem populum multis & maximis rebus geſtis redemptum, atque ſeruitutis etiam nomine comparatum ſibi fuiſſe, iam ſæpe alias probatum & nemini vnquam dubium eſt. Apud hunc tamen populum non modò iuſtę & clementis ſemper ſeruituris rationes, ſed omnia ſumma æquiſſimi regis, beneuolentiſſimique patris officia conſtitiſſe ait. *Quid feci tibi?* Hebraice, *Quid?* admirationem ſimul cum interrogatione habet. Quid, quantumque boni atque beneficiorum feci tibi, vt illud: Attendite & videte quid vobis Dominus facturus hodie eſt,& illud: Quàm magna multitudo dulcedinis tuæ. quibus eadem Hebraicè lectionis & pronuntiationis forma eſt. Hæc ego referam,inquit,tu verò,quid moleſtus fuerim tibi, reſponde mihi. Hebraicum verbum moleſtiam, defatigationem laſſitudinemque ſignificat, vt non modò grauiori aliqua moleſtia,ſed fatigatione aut laſſitudine illos à ſe affectos neget, quin potius æquiſſimis legibus ſalutaribuſque præceptis inſtructos ſumma lenitate & clementia deuinctos fuiſſe confirmet,qui tamen ingrato ac beneficiorum immemori ingenio ſemper fuerint. Iam verò prior propoſitionis pars narratione probatur, argumentis non à ſuſpicione aut coniectura,aut probabili alia ratione,ſed à manifeſto facto ductis.

[Margin: Exod.14. — Pſal.31.]

Quia eduxi te de terra Aegypti, & de domo ſeruientium liberaui te.

MAXIMORVM Dei beneficiorum capita quædam exponuntur, quæ tamen breuitatis cauſa non explicantur,quòd illuſtriora ſint, quàm vt explicatione indigeant; ſed quæ rerum tamen ipſarum notatione intelligantur: nam de terra Aegypti cum dicit, illud ſignificat,neminem ſeruum illinc liberum euaſiſſe, neque vllam tantam ſeruorum

copiam & vim apud Ægyptios extitisse, quæ sese in libertatem vindicare posset; id quod suo ipsorum periculo arguitur: quibus quo maior numerus accedebat, eo grauior & desperatior seruitutis molestia indies augebatur perpetuo opprimendis, nisi diuina virtute & misericordia consultum subuentumque esset. *et de domo seruientium*, Latinè ergastulû, Hispanè & Arabicè *Mazmorra* hęc dicitur, quę ipsa durissimę seruitutis & incommodissimæ vitæ angustissimæque habitationis significationem habet. Atque huius capitis mentione facta, cætera, quæ in ea re contenta longum esset commemorare, cogitanda reliquit: cuiusmodi sunt signa illa in Ægyptiorum rebus & filiis edita. dum verò addit, [*de domo seruientium liberaui te.*] exitialem illam Ægyptiis in mari acceptam cladem, qua tandem redempti liberatique omnino fuerant, subindicauit. Neque enim ante illam diuinam victoriam vrgentium se, atque in seruitutis deditionem redigere gestientium dominorum metu liberati Israëlitæ sunt, sicut scriptum est: Immutatumque est cor Pharaonis & seruorum eius super populum, & dixerunt: Quid voluimus facere, vt dimitteremus Israël ne seruiret nobis? &c. Exod. liberauitque Dominus Israël in die illa (marinæ cladis) de manu Ægyptiorum; & viderunt Ægyptios mortuos super littus maris, & manum magnam, quam exercuerat Dominus contra eos, timuitq. populus Dominum & crediderunt Domino & Mosi seruo eius, &c. Magnum mysterium nobis hoc est. Appellat autem Ægyptiorum regionem domum seruientium, vel seruorum, quòd in ea sub iniquissimis & vilissimis dominis duram Israëlitæ seruitutem seruierint. Constat enim Ægyptios infimæ præ cæteris hominibus, hoc est seruilis conditionis hæreditario Chami progenitoris fato fuisse, in quem illud decretum fuerat fixum: Seruus Genes. seruorum erit fratribus suis. Itaque non solùm à seruitutis domo, sed à seruorum vilissimorum ac proinde crudelissimorum hominum superba dominatione sibi liberatos Israëlitas fuisse asserit. ex domo autem seruientium, vbi seruorum serui fuerant. Totum autem hunc locum Chaldæus interpres hoc modo verterat: *Popule meus, quid boni dixi faciendum tibi et non feci, aut quam re durius me tecum gessi, côtestare aduersum me.* Iam verò redemptos & à durissimis dominis vindicatos, quanto honore ac dignitate augendos, quàm liberalibus modis instruendos, quanta custodiendos diligentia, quàm denique admirabili commoditate per solitudinem deducendos curauerit, eius negotij ministris & illustribus procuratoribus appellatis ostendit.

Et misi ante faciem tuam Mosen, & Aaron, & Mariam.

A QVIBVS ministris quicquid vel ad animorum institutionem, atque ad diuinam gratiam conciliandam, ad prosperam æquabilemque publicæ atque priuatæ etiam rei felicitatem commodissimum esset, prouisum procuratumque fuit. Etenim Mose legato & diuinæ benignitatis internuntio suauissimus ille cibus illis suppeditatus fuit, eodem etiam interprete, lex lata, & maxima atque illustrissima veræ sapientiæ & purissimæ pietatis & sanctissimæ fidei fundamenta iacta sunt. Aarone verò antistite erratorum & religionis expiatio procurabatur, & diuinę legis disciplina eodem assiduo atque peritissimo doctore percipiebatur. ne quid verò ex plena atque integra totius rei publicæ felicitate desiderari posset, & nulla non ex parte optimè cum populo ageretur, eorundem virorum dignissima soror Maria diuino vaticinandi spiritu aucta, feminarum ad pietatem dux & exemplar proposita est. Ita adeo horum ministrorum nominibus appellatis plurimas & maximas commoditates populo illi in solitudine perceptas contineri videmus, quas, vtpote certas atque notas explicare necessarium non fuit. Chaldaicè hæc sic habent: [*Et misi coram te tres prophetas Mosen, & Aaron, & Mariam: Mosen ad docendum traditionem iudicij: Aaron ad propitiandum super populum: Mariam ad illuminationem feminarum.*] Satis autem fuerat earum rerum & beneficiorum memoriam populo refricasse, quarû commemoratione historiam omnem contentam recoli necesse erat. Quamobrem narratione prætermissa, recordationis tantùm rationibus & verbis est vsus hoc modo:

Popule meus memento quæso quid cogitauerit contra te Balac rex Moab, & quid responderit ei Balaam filius Beor.

NEQVE verò bonorum atque felicitatis modò auctorem, sed malorum ac periculorum omnium propulsatorem & interruptorem sese illis præbuisse Deus affirmat,

quando nihil adeo sinistri & aduersi, nihil periculi vel hostium consilio & conatu oblatum, vel sua ipsorum culpa illis in itinere procreatum initumque est, quod diuina cura & misericordia vel omnino pro pulsatum, vel auersum perruptumque non fuerit. [*Popule meus memento, et cæt.*] Manifestum erga eos studium, & singularem curam non solum apertè in eos videntes & sentientes, sed in absentes etiam collocatis beneficiis arguit: idque adeo non sua commemoratione, sed hostium ipsorum & maleuolorum testimonio confirmat, vt non ostentationis præsentibus, sed amoris & studij causa absentibus ac ignorantibus & prouidisse & consuluisse probetur. nam cum Balac rex Moab Balaami magi incantationibus & diris paratam populo huic felicitatem perturbare & contaminare studuisset, ad eamque expediendam rem nulli aut sumptui aut operæ parcere in animum induxisset, non modò tamen conatus suos Dei omnipotentis consilio & virtute comprimi & refutari, sed præsentium futurorumque seculorum vtriusque generis commoditates prosperitatesque vitæ prædictas confirmatum iri, renouatis atque explicatis ab eodē Balaamo responsis, intellexit. Quid autē cogitauerit Balac, & quid responderit illi Balaam, breuiter recitare commodissimum duximus. Primum Balac mandatum ad Balaamum allatum huiusmodi est: Ecce egressus est populus ex Ægypto, qui operuit faciem terræ sedens contra me. Veni igitur & maledic populo huic, quia fortior me est, si quo modo possum percutere & eiicere eum de terra mea: noui enim quod benedictus sit, cui benedixeris, & maledictus, in quem maledicta congesseris. Responsum verò à Balaamo relatum illud est: Ite in terram vestrā, quia prohibuit me Dominus venire vobiscum. illud etiam alterum denuo missis & magna omnia promittentibus nouis legatis dictum est: Si dederit mihi Balaac plenam domum suam argenti & auri, non potero immutare verba Domini Dei mei, vt vel plus, vel minus loquar, &c. Cùm verò vrgente atque instante rege, & magno apparatu ac sumptu negotium ipsum cōficiente, Isráelitarum res nefastæ & vitiosæ ab augure definiēdæ expectarentur, illud est datum responsum: Quomodo maledicam, cui non maledixit Deus? qua ratione detester, quem Dominus non detestatur? & illud: Moriatur anima mea in morte iustorum, &c. & illud: Num aliud possim loqui, nisi quod iusserit Dominus, &c. Multa prętcrea responsa breuitatis causa prætermittimus, quibus Isráeliticæ gentis defendendæ tutelam, amplificandæ & ornandæ studium curamq. Deo susceptā fuisse diuinator ille testatus est. & tamē hæc omnia ignaris nec opinantibus insciisque Isráelitis gesta commemorari operæpretium fuit, vt Deus non solùm felicitatis auctor studiosissimus, sed alexicacos etiam, hoc est, malorum expulsor vigilantissimus probaretur. Verùm enimuero ex maximis & plurimis periculis, quæ propulsatore monitoreque Deo declinata populo huic fuerant, vnū tantùm commemoratur, cætera verò totius itineris facta summa indicantur.

Num. 22.

De Setim.

CALLIDVM & periculosum illud Balaami consiliū & inceptū, de prostituendis populo Moabitis mulieribus, huius mentione nominis indicauit, quòd, nisi iam latius serpens maturrimè rescisum esset, actum profectò de omni Isráelitarum re atque gente fuisset. Memento igitur quid responderit toties Balaam regi, & quid demum eidem impensius & pertinacius etiam solicitanti de exitiali illo apud *Setum* consilio respondit. Hæc inquā, te meminisse, & cætera, quæcunque ab Ægypto, vnde liber eductus fueras, quoad Galgalam vsque perueneris, tibi vel optata vel non optata contigerint, in memoriam reuocare oportuerit, vt in hac controuersia à mendacio contra verum stare desineres, &

Vt cognosceres iustitias Domini,

ET IVSTAM Dei omni ex parte victoriam hac in causa agnosceres. *Iustitias* ob eam rem pronuntiauit, quòd & in beneficio faciendo & in malo ac periculo propulsando diuinas rationes omnes inter se consentire confirmaret: Quod ad orationem attinet, verbum *Responderit*, Zeugmate figura ad omnia responsa primum, atque ad illud *De Setum* relatum à nobis est; quod quanquam cōiunctione careat, tamen coniungēdum superioribus duximus. neque verò hoc in sacris sermonibus rarò euenit, vt sol, luna, pro sol & luna. Ruben, Gad. Atque hæc loci huius lectio & explicatio præ cæteris, quas Latine, Hebraicè & Græcè legimus, magis placuit, quòd cum gestarum rerum ratione consentire visa est.

Cambi. 1.Reg.5. Iudic.10. 1.Sam.7.

Vsque

Vsque ad Galgalam.

TOTIVS longi itineris illius finis Galgala fuit, ex quo loco promissa regio capi & debellari cœpta est. Cur autem Canaanitidis terræ, hoste diuina virtute pulso, ab illis occupatæ nō etiam meminerit, illud in causa esse arbitramur, quod ab illa possessione propediem deturbandis, atque ob eam rem diuinum studium & constantiam in dubium vocantibus ea potissimum beneficia commemorari commodum fuerat, quæ nulla mutatione interrupta, sed certa rataque in eos constitissent. ex quibus illud infertur: Iustitias Domini manifestas esse, atque ex eo fieri, vt futurum exilium non ad diuinæ voluntatis mutationem, sed ad eorum ipsorum culpam & perfidiam referri deberet, qui diuinis & commodissimis conditionibus, quibus cum Deo de retinenda possessione transegissent, minus steterant: quos enim tot tantisque beneficiis obstrictos, tantis honoribus auctos, tot modis ornatos, tanta denique cura & studio defensos, qualescunque etiam grauiores & sumptuosiores condiciones & leges impositas perferre oportuisset, tamē æquissimas, mitissimas, vtilissimasque negligere & perrumpere non puduit. Quarum legum & conditionum liberam, æquabilem honestamque rationem & sententiam, inducta aduersarij ipsius ad recitandum & differēdum persona, arguit, vt causæ æquitas aduersarij eiusdem confessione conuincatur.

Quid dignum offeram Domino? Curuabo genu Deo excelso? nunquid offeram ei holocaustomata & vitulos anniculos?

NON difficilem, neq. fastidiosam, neque etiam sumptuosam Dei dominationem, sed æquam, diuinam iustissimamque potestatem & gubernationem Israëlitas expertos fuisse, argumentis à remotione & subiuncta expositione ductis probat. Inducit autem ipsum tot nominibus deuinctum Deo populum de iusto atque æquo cultu obsequioq. præstando deliberātem, cui cum diuinis meritis & rerum ratione ac iure nulla seruitus, nulla tributa, nulla munera satis magna esse, videri posset, tamen clementissima & iustissima, imò sibi ipsis potiùs vtilissima conditio proposita est. [*Quid dignum offeram Domino?* Hebraicè, *in quo occurram Domino? ineffabilis nominis principi.* Cùm enim aduenientes principes, præter vectigalium pensionem muneribus etiam allatis à populis genu minoribus excipi soleant, quidnam potissimum tanto tamque excelso Deo gubernatorique meo pergratum aut iucundum adferri possit? Est autem prima deliberatio, an exquisito nimis munerū genere & elegantia, an multitudine magis delectetur. [*Nunquid offeram ei holocaustomata?*] Cùm nullum munus diuinę naturæ à mortalibus commodius, quàm sacrificium cōcinnari posse videatur, quòd hoc obsequij genus nulli, præterquam Deo, conueniat, illa interim consultatio atque deliberatio accidit, num integris magis atque omnino incendendis adolendisque victimis, quæ holocaustomata dicūtur, iisdemque selecta hostia, hoc est anniculis iuuencis cornua producētibus & vngulas, qui maximè omnium idonei putantur, an maxima potius frequentia & feriendarum victimarum assiduitate delectetur. an etiam pretiosiores hominibus res, nempe charissima filiorum capita deuoueri sibi expetat? nulli enim rei, quæ grata modò illi fore existimetur, parcendum esse, maximorum debitorum ratio docet. Neque enim Abraham filio suo vnigenito sacrificare iussus, pepercerat, hoc est, quod dicit:

Nunquid placari potest Dominus in millibus arietum, aut in multis millibus hircorum pinguium? nunquid dabo primogenitum meum pro scelere meo? fructum ventris mei pro peccato animæ meæ?

MAGNA consultatio inducta est, quibus maximè rebus expiato scelere, Dei mortalibus placati gratia iniri possit: quæ si difficillimæ & charissimæ essent, tantæ tamē maiestatis, tantæ potestatis, tantæ denique gratiæ conciliandæ causa essent nihilominus ferendæ. Verum enimuero grauissimam huiusmodi deliberationem æquissima atque sapientissima interposita à Deo decreti sententia Deus absoluit.

Indicabo tibi (ô homo) quid sit bonum, & quid Dominus requirat à te.

BENIGNITATEM, lenitatem, suamq. erga mortales ineffabilē misericordiā, rerū, quæ arduæ scopulosæq. iudicantur, & difficillimos ipsis explicatus habere cognoscūtur, duritie mollita, & difficultate omni à se cōposita vehemēter cōmēdat. Vt autē eiusmodi

ratio

ratio omnis commodius ac melius accipiatur, personarum, & deliberantis & statuentis inductione oratio ipsa distingui solet. Cuiusmodi illustre illud non satis hactenus pro digrnitate explicatum exemplum apud D. Paulum extat: Quid ergo dicemus? lex peccatum est? absit, & tandem subiungitur: Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? atque eam dubitationem sapientissimo responso Apostolus ipse tollit: Gratia, inquit, Dei per Iesum Christum, quid sit bonum, quid optimum probatissimumque Deo sit; diuinum & certissimum de re tanta responsum, & clementissimæ seruitutis, atque suauis iugi argumentum audiamus:

Rom. 7.

Vtique facere iudicium & diligere misericordiam, & solicitum ambulare cum Deo tuo.

S I E X rerum quidem ratione, si ex diuinorũ beneficiorũ magnitudine, atq. ex principis Dei dignitate existimandũ esset negotium, nihil vnquã harum, quæ cõmemoratæ sunt, rerum, neq. omniũ simul cumulata & iuncta ratio satis ad diuinum cultum facere posse videatur. sed tanta tamen diuina benignitas, tanta æquitas & clementia est, vt eam potissimum sui piè sanctèque ab hominibus colendi rationem optauerit, & iam inde ab initio instituerit, quæ ex hominum ipsorum re atque vtilitate maximè esset, quæque homini ipsi, qua homo est, longè omnium facillima cõmodissimaque iudicaretur. ob eam verò rem dixit: [*Indicabo tibi ò homo*, siue, vt Hebraicè est, *indicauit tibi.*] quòd iam pridem certa de hac re voluntas in sacrarum legum libris à Deo ipso indicata expositaq. fuerit, sicut scriptũ est: Et nũc Israël audi iudicia, quę ego doceo te, vt facias ea & viuas. &: Melior est obedientia, quàm victima. Omnis verò hæc à Vate cõmemorata ratio pietatis terminis definitur. Est autẽ pietas vniuscuiusq. erga Deũ & homines officiũ. id tribus maximè partibus distribuitur, æquitate, beneficentia, & sanctitudine. prima & secunda in hominum inter se fide, societate, vitæq. cõmunitate legitimè honesteq. cõseruanda; tertia in Dei veneratione, inuocatione, ac supplicatione spectatur. eæ autem nominibus his iudicio, misericordia & solicitudine, siue submissione erga Deũ appellantur. atque æquitatis quidẽ & misericordiæ certæ iam nobis atq. aliàs explicatæ descriptiones sunt: Quæ vero solicitudinis ratio sit, paucis aperire operepretium fuerit. Hebraicè verbum est H A S Z N E A C H, quod solicitũ & submissum esse significat. Is verò animi habitus fidelium seruorũ proprius est, qui tametsi liberaliter seruiant, nihil sibi tamẽ magnũ ob eam rem arrogantes, dominorũ gratiã reuerentia & modestia, perpetuaq. obseruãtia promereri student: nam si maximè ad impositæ seruitutis onera ferenda satisfecisse videantur, tamen ad referendã pro debito & officio, pro Domini dignitate, & beneficiorũ atq. clementiæ erga se magnitudine, gratiã, nunquã se satisfacturos esse arbitrentur. Huiusmodi se colentis modestũ animũ & nihil altũ sapientẽ, atque salutem suã cum timore & tremore, vt Paulus præcipit, operantẽ Deus requirit, sicut scriptũ est: Cùm hæc omnia feceritis, dicite, serui inutiles sumus: quod debuimus facere fecimus, &c. & illud: Captiuãtes intellectum in obsequiũ Christi. Iam verò quàm aptè verba ipsa cum rebus conueniunt? namq. iudicio, quòd ea pietatis pars ad debitionẽ magis, quàm ad liberalitatẽ referatur, verbum, facere, hoc est præstare & soluere: misericordiæ autem, quòd hæc studio magis, quàm debito constet, verbum, diligere, hoc est, vltro animũ ad eam capessendã inducere, coniunctũ est. Igitur populi tot tantisque beneficiis à tanto principe rege, & patre affecti, hoc, quod pietatis terminis definitum est, officium honestissimum, æquissimum ac præstitu commodissimum fuerat. quanta verò negligentia, imò quanta impietate & quantis flagitiis proditum id fuerit, subiuncta expositione arguitur.

Deuter 4.
1. Sam. 15.
הצנע
Luc 17.

Vox Domini ad ciuitatem clamat: & salus timentibus nomen eius.

Q V I C V N Q V E non audacia aut confidentia, non suspicionibus, non alienis, sed propriis rationibus, vel facti potius demonstrationibus causam suã confirmauerint, seq. officio abundasse ostenderint, vbi ad docendas ingrati atq. etiã scelerati aduersarij fraudes oratione fuerit peruentũ, causæ victoria & fiducia, atque aduersarij factorum & verũ demonstrandarũ indignitate concitati, & ad suũ explendũ, & ad audientiũ animos excitandos & permouendos contentissima voce clamare. atq. huiusmodi clamoribus & insultatione manifestè sceleratorũ hominũ nomina, facta, resq. prosequi solent; sicut scriptũ est: Fuit ergo tibi in derisum & clamorẽ Israël, quasi inter fures reperisses eũ. & illud: Clama, ne ces-

Ierem. 37.

ne cesses,& annuntia populo meo peccata eorum , & domui Iacob scelera eorum: & „ apud exteros etiam illud: Ierem. 47. Isai. 1.

Quis cælum terræ non misceat, & mare cælo?
Si fur displiceat Verri, &c. Iuuenal. Satyr. 1.

Huiusmodi autem indignationis & victricis causæ, atque deprehensi aduersariorum sceleris ac fraudis iudicem Dei ad ciuitaté clamantis vocé Vates indicat, non consuetam aliá aut officiosam admonitioné & hortationé, qualis in quotidianis sermonibus assiduè à vatibus ageretur. Sed vox indignantis Domini maxima & contentissima ad ciuitaté clamabit, vt omné iudicij misericordiæ & solicitudinis rationé, omne ius officiumq. proditum & pollutú esse demóstret, id quod paucorú piorú sanctorumq. virorú pace dictum actumq. fuerit, quos intentata publicè in omnem ciuitatem crimina neque honore suo neque præmio fraudandos semper excipiút, [*Et salus timentibus nomen eius*, siue, *nomen tuú.*] תושיה *Nomen* Hebraicum THOSSIAGH, quod latinè *salus* redditú est, intelligentiá significat, hoc est, exceptionem; sed vtro modo vertas, constans sibi sententia est. Atque exceptione quidem piis & nominis diuini cultoribus data ciuitates omnes tributim impietatis, iniuriæ & sceleris manifesta factorum & signorum expositione notantur.

Audite tribus & quis approbabit illud.

NOMEN Hebraicum MATEH & virgá propriè & tribú metaphoricè significat, quòd מטה ex duodecim tribubus, tanquá virgis fasciculus ille domus Iacob cópactus & colligatus fuerit, vnde singulæ olim tribus cùm sacerdotij pontificatusq. dignitaté ambiétes sese in sorté cóiecissent, singulas virgas contulisse traduntur: ac tandem sors illa leuiticæ tribui Aroniq. edita est. Igitur cùm iá sorté suá in causa eduxerit Deus, tribuú ipsarú virgam hoc est sorté coniicere educereq. parat, quam adeo durá, adeo graué fore ostendit, vt nó vulgari aliquo & cómuni præcone, sed vocalissimo integerrimoq. ad proclamandú denuntiatore egere confirmet. Hebraico verbo Latini nostri significatio percipitur. *Quis*, inquit, IAGIDAH, *denuntiabit illud*: Interrogatio ipsa difficultatem magnitudinemq. rei ostendit, non triuiali alicui denuntiatori, sed fortissimo & integerrimo, atque in agendis diuinis partibus & causis strenuo Vati ad annuntiandum & approbandú credendá. quis igitur grauissimá & nefandá istorú impietaté & totius officij proditioné effari possit? quú non solú antiquis & præteritis, sed nouis etiá & præsentibus cupiditatibus & manifestis auaritiæ, iniuriæ & rapinæ flagitiis vniuersæ istorú domus tanquá incédio aliquo flagrét.

Adhuc ignis in domo impij thesauri iniquitatis, & mensura minor iræ plena.

PRIMAM illam officij partem, hoc est, iudiciú flagitio oculis magis, quàm opinione, manibus, quàm suspicione deprehenso, proditam arguit, quòd impiorum hominum domus ipsæ iniuriarum, & fraudum igne adhuc flagrent, & diuitiis mala ratione partis refertæ conspiciantur, & mésuræ dolosæ in commerciorú fraudé comparatæ passim offendantur. quæ res diuino iudicio cumprimis abominanda damnatissimaque est, & apud Amosum etiá notatissima, vt: Minuamus, inquit, mensuram, & augeamus siclum: hoc „ est, quòd mensurá minorem iræ plenam dicit, quòd ad maximas diuitias breuissimè augendas nulla commodior visa via sit, quàm vt compendium fraude cómutetur. Amos 8. Id verò quo commodius fiat, adhibita etiá vi & contumelia promouetur, cùm in eos, qui mensuræ dolum notauerint, irasci & debacchari venditores soleant, & vel ad emendum vel ad agendum coactos, direptiones demum & vexationes exercere. huiusmodi verò iræ plenæ mensuræ diuinam etiam iram in venditores ipsos cumulatius concire valent.

Nunquid iustificabo stateram impiam, & saccelli pondera dolosa?

NEFARIVM capitalis fraudis crimen contentione & increméto amplificatur: quarundam enim rerú ea natura est, vt non exerceri modò, sed neq. possideri sine crimine possint. Atque ex nimirú sunt, quæ nullius probati, sed aut noxij, aut damnosi vsus esse possint, vt venena, quę tantú ad inferendá mortem parantur. huius generis dolosi númi, mensuræ & stateræ sunt, quæ quicunque parauerit sceleris suspicione, vel potius crimine sese liberare iure non possit, hoc est, quod latinè legimus: [*Nunquid iustificabo stateram dolosam & saccelli pondera dolosa?*] cùm scriptum legeq. cautum sit, Non habebis in sacculo diuersa pondera maius & minus; neque erit in domo tua modius maior & minor. Deut. 25. Hebraicè hæc passiuè eadem omnino sententia leguntur: Num immunis ero cum bilance

 iniqua,

iniqua, cum faccello, &c. *Saccelli*, facculi, nam diminutum à facco nomen eſt. ita adeo certiſſima quædam iniuriæ & flagitij argumenta ſunt, quæ nunquam interpretari ipſa poſſis, nedum ſi ad ſigna ipſa & inſtrumenta factum etiã & facinus vſusq. accedat. Omnis autem commercij & cõſuetudinis hominum inter ſe ratio rebus & verbis, dictis consentisque conſtat. Vtriuſque autem partis inconſtantia & falſitas in manifeſto fraudis crimine ponitur. Quantum autem populus iſte & ciuitatum illarũ ciues vtraq. æquitatis & iudicij parte prodita fraudis ſuſcepiſſent, docet.

In quibus diuites eius repleti ſunt iniquitate, & habitantes in ea loquebantur mendacium, & lingua eorum fraudulenta in ore eorum.

CVIVS iudicij violatione miſericordiæ etiam proditionẽ imò & odiũ quoq. arguit, quod nõ ſolùm latrones & fures, prędones & id genus maligni homines, qui iniuria, cõtumelia, vel fraude & mendacio viuere inſtituunt, ſed diuites illius ciuitates, quos cum nulla premeret inopia, tamen iniquitate repleti, & ſimulationis, mendacij, fictionis, atque omni denique faciendæ fraudis arte & vitio contaminatiſſimi eſſent, neq. præter mendacium & fallaciam quicquam loqui ex diuturna iam nocendi & fallendi cõſuetudine poſſent. Cùm autẽ ex abundãtia cordis os loquatur, eiuſmodi perpetuo mẽdax oratio miſericordiæ non amorẽ, ſed odium manifeſtè arguit. [*Repleti ſunt iniquitate,*] iniuriæ contumeliæ, fraudis, doliq. ſcelere, namque Hebraice HHAMAZZ eſt, de quo genere iam aliàs diſſeruimus. [*Fraudulenta in ore eorum.*] Doloſæ & fraudulentæ orationis cõſuetudinẽ, & natiuum iam ferè vitiũ hic tropus ſignificat, quòd nulla, niſi fraudulenta & doloſa verba aut pronuntiare, aut in ore etiã concipere didiciſſent, ita vt verum & ſimplicẽ ſermonẽ proferre conatis, prędeſuetudine verba nõ ſuccurrerẽt. Tertiũ illud pietatis officiũ requirẽdũ reſtabat, quod optimas de Deo, de Dei beneficiis & virtutibus, deq. omni humana ad diuinã relata ratione ſententias continet. ſed quonã modo præſtari hoc ab iis potuit, qui nihil verè cogitare aut loqui conſueuerunt? quin potius diuinas res perperam interpretati aiebant humana ſeſe viciſſitudine atq. mutatione, & diuino odio vel ſaltem tędio agitari & vrgeri, & homines (vt Comicus inquit) à Diis pro ludibrio vt pilas haberi, & quo velint verti ſolere. & huiuſmodi ſtultas de Deo ſentẽtias, quę à veritatis ignaro ac negligenti paſſim vſurpantur, de quibus ſcriptum eſt. Væ eis, quoniam receſſerunt à me; vaſtabuntur, quia præuaricati ſunt in me, & ego redemi eos, & ipſi locuti ſunt contra me mendacia. Ita adeo neque vlla ex parte officium præſtiterunt, neque pietatis & cultus veri rationibus atque admonitionibus vllum plane locum reliquere, neque vllis ſermonibus, neque minis, neque caſtigationibus animum, vt ſibi ipſis melius conſulerent, aduertere voluerunt. hoc eſt, quod ſubiungit:

Marginal notes: חמס (beside "contumeliæ"); Plautus. (beside "ſaltem tędio"); Hoſe. 7. (beside "naro ac negligenti")

Et ego ergo cœpi percutere te perditione pro peccatis tuis.

TOTIVS peroratæ cauſæ propoſitio, ſiue vt rhetores vocant, intẽtio, oportuna expoſitione confirmatur, quòd videlicet allatæ illis hactenus calamitates non mali ex odio illati, ſed pœnarũ, ob culpã, ad correptionẽ repetẽdarũ rationibus definiri debeãt. Id verò multis argumẽtis confirmat, cùm quòd nõ plena & abſoluta animaduerſione, ſed certo animaduerſionis modo, & quaſi principio quodã aduerſum illos vſus fuerit. [*Et ego cœpi te percutere perditione,*] Tum etiã ꝙ certũ multarũ genus ad peccatorũ & ſcelerũ rationem relatũ iudicij ęquitatẽ ſimul indicare, & peccandi modũ iã diſſuadere, niſi planè vitioſis, cæcis & obſtinatis, facilè poſſet. [*ſuper peccatis tuis.*] ita vt fraudis & auaritię, inſatiabilis cupiditatis, malè partarũ rerũ defectio, ſubductio, incõmoditas, deſideriũq. mulcta eſſet.

Tu comedes, & non ſaturaberis: & humiliaberis in medio tui: apprehendes, & non ſaluabis: & quos ſaluaueris, in gladium dabo. tu ſeminabis & non metes: tu calcabis oliuam, & non vngeris oleo: & muſtũ, & non bibes vinum.

SENTENTIAE & contextus ratio facilis iudicatu eſt. Quòd Iſraëlitas iis potiſſimũ mulctis & pœnis mulctatos oſtẽdat, quę auaritię criminũ iudices pariter & vindices ſint, vt non caſu, nõ odio, ſed certo iudicio ad ſuã vtilitatẽ tandẽ reſipiſcẽtibus, cõtumacibus verò in magnũ malũ extremamq. perniciẽ euaſuræ irrogatæ eſſe iudicari poſſunt. [*Tu comedes, et non ſaturaberis.*] Extremam rerum & diuitiarũ malis rationibus comparatam copiam extrema inopia & incommoditas comes ſequitur. atque hoc qui noſtris moribus & temporibus non videt, is planè cæcus eſt. nulla enim ætate tantum auri argentique, &

tantum

tantum incommoditatis indigentiæq. extitisse, vnquã legimus, vt verissimũ illud Christi Luc. 12. Iesu dictum in nos præcipuè conscriptum esse videatur: Videte, quòd non in abundãtia cuiusquã est sufficientia illius ex iis, quę possidet. Huius autem incommoditatis causam non ad rerum defectum, quando innumerabiles & immensæ sint, sed ad infelicem earum vsum, quæ cùm Deo inuisæ fuerint, aut nullo, aut exiguo imminutoq. emolumento consumuntur. hoc est quod dicit: [*Humiliaberis in medio tui.*] Magnas, vt ille inquit, inter opes inops eris. namque humiliari hoc in loco, idẽ quod apud Latinos extrema miseria premi significat, vt: Quia humiliata est in puluere anima nostra, conglutinatus est in terra venter noster. *In medio tui*, inter opes diuitiasq. tuas, quibus tute tibi beatus videris, tamen miserrimus eris. Huiusmodi significationẽ habet tropus hic, *in medio*, vt aliàs docuimus. Et quoniã ob filiorũ & hæredũ curã pecuniis quærẽdis inhiare, iisdẽque expendendis nimiũ parcere homines plerũq. solẽt, sicut scriptũ est: Saturati sunt filiis, & dimi- Psalm. 16. serunt reliquias suas paruulis suis. hac etiã infelicitatis parte mulctãdos esse dicit, vt aut desiderata filiorũ sobole nõ augeantur, aut procreata miserè orbentur. [*Apprehẽdes et nõ saluabis.*] Apprehẽdere idẽ quod concipere est, eadẽq. apud Hebræos & Græcos significatione verba vsurpãtur. Immaturos igitur partus, qui superesse nõ valeant, vel abortus potius horũ vxoribus edendos esse, si quos tamẽ edi cõtigerit, ex his angustiis in ista eua serint deteriora, vt ad hostilẽ gladiũ & crudelitatẽ explendã, magno labore & cura, magnoq. sumptu eductos nutriãt. Itaq. falsa sobolis propagandæ atq. diuitiis & fortunis locupletãdę spe frustrãdos esse denũtiat. malè partarũ autẽ rerũ curã & laborẽ suũ; vsum verò fructus aliorũ, atq. adeo inimicorum hostiũq. suorũ diuina sentẽtia fore confirmat: [*Tu seminabis & non metes: tu calcabis oliuam, & non vngeris oleo: mustum, & non bibes vinum.*]

NON modò res, quæ malis rationibus auctæ fuerint, sed earum etiam labore cura, atque industria consumpta infelices exitus habere diuina sapientia docet. idque adeo tribus ex agricultura exemplis ostendit: cuius ratio laboris plurimũ, fraudis minimum, vtilitatis verò non parũ habere, plerũq. iudicatur. hæc autem si minus prosperè cesserint, cætera in quibus apertior iniuriæ & fraudis suspicio est, infelicissime cessura esse putandũ est. In his autẽ tribus generibus tantisper vana fructus percipiendi spe ductum iri homines significat, dum cura omni cõsumpta, oportunis ad eã rem exantlatis laboribus, vsum voluptatẽmue capiẽdi proxima iam cõmoditate priuati, vehementiori desiderio, grauioriq. dolore cõtabescant. [*Tu seminabis & non metes.*] In ipsa messis abundantia & copia voluptatẽ quandam esse, antiqui obseruarunt, sicut scriptũ est: Lætabũ- Isai. 9. tur & exultabũt in te, sicut qui lætãtur in messe multa. [*Calcabis oliuã.*] Hactenus improbus tantũ labor, & sordida quędã curatio est arãdi, putandi, legendi, decerpendiq. intẽta cura, tum fumosa, olida, infectaq. præli & vasorũ tractatio. *Et nõ vngeris oleo.*] Hic ex antiquorum sententia optimus est olei vsus, vt cutẽ, ossa, neruosque exterius inunctũ curet, Psalm 113. caputq atq. faciẽ in vnguẽta compositũ exhilaret, sicut scriptũ est: Vt exhilaret faciẽ in oleo. *Mustum.* verbum *calcabis*, per zeugma subauditur. Poeticè autem & metonymicè, mustũ pro vua ei, sicut Isaias, molẽtes farinã dixit. [*Et non bibes vinũ.*] qui vnus & iucundissimus eius naturæ est. nã vinũ lætificat cor hominis. Quã verò hæc pœnarũ genera & formæ cũ notatis antea vitiis cõueniant, vt par pari referri videatur, diuinũq. consiliũ eo ipso agnoscatur, breuiter doceamus. Pietatis partes violatæ fuerant, iudiciũ, misericordia & solicitudo ambulãdi cum Deo, atq. hac postrema fides & religio, diuinæq. naturæ obseruãtia cõtinetur, quã isti mendaciis & falsis opinionibus atq. assertionibus polluerant, dicentes terrã desertã esse à Deo, &c. Huic illa pœna respõdet, Cœpi percutere vos perditione, vt terrã deseratis. Quòd verò non fecerint iudiciũ, sed cõmercia imminutis mẽsuris, & omni fraudis genere violauerint, illud subiêre: [*tu comedes, & nõ saturaberis,*] quòd imminuto victu & inopi copia vsuri essent. quod autẽ misericordiã nõ amauerint, illorum filios aut abortu, aut cæde, illos verò miserrima cõparatorũ iã fructuũ subductione afficiendos esse. Illud autẽ postremò Deus in hac causa ostendit, tanta hunc populũ dementia deprauatũ fuissẽ, vt his tam manifestis diuini de beneficẽtia, de iustitia & æquitate, de correptione consilij, atq. ipsorũ vitij & culpæ argumentis, his admonitionibus, his deniq. ictibus pulsi non resipuerint, aut euigilauerint, sed cũ sceleris & vitij consuetudine in superstitionis studium impijssimorum principum exemplo excitati, impensiusque incumbentes, extremi exitij periculum fuerint sibijpsis moliti.

Et custodisti præcepta Amri, & omne opus domus Achab, & ambulasti in voluntatibus eorum, vt darem te in perditionem, & habitatores eius in sibilum, & opprobrium populi mei portabitis.

Amri Israëlitarũ v.rex quadragesimo sexto dissensionis anno regnum obiit, impiæ superstitionis instaurator atque studiosissimus assertor & vindex. „ nam fecit Amri malũ in 3.Reg.16. „ cõspectu Domini, & operatus est nequiter super omnes, qui fuerunt ante eũ: Ambulauitq. „ in omni via Ieroboam filij Nabat, & in peccatis eius, quibus peccare fecerat Israël, „ vt irritaret Dominum Deum Israël in vanitatibus suis. huic filius Achab maximus paternæ impietatis imitator successit. Horum autẽ præcepta & instituta cæteri non solùm Israëlitæ, sed Iudæi etiam reges & populi studiosissime seruauerunt, sicut in vtrorumque regum historiis traditum est: quæ res exitio vtriusq regibus & populis tandẽ fuit. Vtrũque autẽ populũ hac oratione cõplexus est Deus; alterũ quidẽ exẽpli, alterũ imitationis nomine detestatus. At verò sermo ipse cum Iudæa gente & Ierosolymorũ vrbe atq. regibus habetur, qui eos, à quibus animo & voluntate dissidebát, superstitionis studio imitati sunt. Quamobrẽ extremũ sibijpsis vrbiq. suæ exitiũ, ciuibus verò turpẽ captiuitatis seruitutẽ attulerũt, quibus pro gloria ac fama æternã ignominiã, vt tanti mali auctoribus reportandã denuntiat. Verba iam expendamus. [*Custodisti.*] Hebraicè verbũ hoc præter propriã significationẽ diligentiã studiumq indicat. [*In voluntatibus eorũ*. Sic habet emẽdata latina lectio, *non voluptatibus*.] namq. Hebraicũ nomen cõsilia studiosè inita significat. [*vt darem te in perditionẽ.*] Ad regiam domum, senatũ, magistratũq. pronomẽ masculinũ Hebraicè refertur, quòd domus , masculino genere in illa lingua dicuntur. [*Et habitatores eius in sibilum.*] .*Habitatores* Ierusalẽ. namq. Hebraicè, *Eius*, femininum ad vrbẽ pertinet. *In sibilum*. Imperatoribus in victoria & triumpho datum plausum victorum & captiuorum irrisio cõsequitur. Sibilus verò popularẽ irrisionẽ atq. insultationẽ in miseros indicare solet, vt illud : Omnis qui transit per eam sibilabit & mouebit manum suam. [*Et opprobrium populi mei portabitis.*] quod tantis calamitatibus , tantis miseriis coopertus populus, regũ & principũ suorũ, qui & sceleris & mali auctores fuerint, nomina assidua recordatione, & consequenti imprecatione, probro, atque ignominia vsurpaturus sit.

CAPVT VII.

Æ mibi quia factus sum sicut qui colligit in autumno racemos vindemiæ: non est botrus ad comedendum, præcoquas ficus desiderauit anima mea.

CVM Vates Dei nomine Israëliticum & Iudaicum populos & reges in crimen vocaret, optimũ quemq. & pientissimum excipiendum curauerat, atq. in suas partes eandemq. causam susceptũ & cooptatũ voluerat; arbitratus fieri nõ posse, vt in tanto populo nõ multi superessent, qui sinceræ religionis & pietatis fidem tuerentur. ob eã autẽ „ rem dixerat: Et salus timẽtibus nomẽ eius, & rursus: Quis, inquit, approbabit illud? atq. adeo hac ratione & opinione officium munusq. suum libentius administrabat, aduocatos sibi ad eã rem optimos viros nõ deesse ratus. nũc verò diuino ac prophetico spiritu rarissimos aut nullos ferè harum partiũ extare edoctus, desiderium hoc suũ mœsto carmine & lugubri admodũ elegia prosecutus, vicem suã imprimis dolet, cui antiquis potius ætatibus natum fuisse cupienti, turbulenta ac grauis formidolosissimi tẽporis tempestas oblata sit, vt in tanta sceleratorum hominum consuetudine probos & pios viros, quorum societate animum suum alere reficereq. possit, desiderare cogatur. Eam autem lamentationẽ aptissima cũprimis similitudine exorsus, expositione deinde persequitur. *Væ mihi*, Hebraice mœstissima interiectio est, quam latinè satis exprimere non possumus. [*Quia factus sum sicut qui colligit.*] hoc in loco punctus figendus est, & æstatis nomen latinè subaudiendũ. Illud autẽ *qui colligit*, datiuo casu est explicandũ. Accidit, inquit, mihi sicut colligenti in æstate relictas à messoribus spicas; quarũ, quòd nimio æstu hiantium grana omnia deciderint, nullus omnino vsus est. nõ minus autẽ laboris bonis viris in hac ætate conquirendis frustra mihi animo ac mente susceptũ est, cùm aliquos ex anteactis ætatibus pietatis cultores superesse arbitratus, nullos tandẽ inuenerim. Æstatis autẽ nomen, quod latinè subaudiendum dicimus, & Hebraicè expressum est , & ex verbo *colligere*, propriè ad spicas refertur. [*In autũno racemos vindemiæ*. Hebraicè, *sicut racemos in vindemia*,]

verbum

verbum quærens, ex sententiæ ratione addendum est. Significat auté rarissimos ex antiqua disciplina viros inueniri posse, quibus pietatis ille incorruptus succus adhuc maneat: seq. nimium serò natum esse cóqueritur, quádo & ex maturæ ætatis viris, & ex senibus vel studijs, vel partium suarũ hominé vix quéquam integrum & incorruptum inuenire possit; hos enim vt racemos seruis iam quæsitos & raros, & vino aut cibo ineptos reperiri. [*Nõ est botrus ad comedendum.*] Autumno iam cedente si qua forsan racemuli viti inhærent, aut ob tardum ortum acerbissimi, aut ob nimiá maturitaté & imbriũ superuentũ eluti corruptique offenduntur. Ita etiá hos tẽporum suorũ homines, etiá eos, qui pietaté aliquo modo profitẽtur, aut tẽpestatis grauissimæ impetu languidos & tumidos, aut nimia superstitione imbutos, nihil præterea maturæ aut cómodæ virtutis expertum sese fuisse dicit. Quibus rebus adductũ se Vates ait, vt simplicé illá & antiquá primorũ suæ gentis parentum pietatem, & integrá maturamq. virtuté desideraret. hoc est quod inquit: *Præcoces ficus desiderauit anima mea.*] Antiquos enim illius gentis patres eximia in Deũ pietate, & in homines fide & virtute præditos fuisse legimus, quales post Abrahamum, Isaacum & Iacobũ, primi etiá illi regionis possessores, qui sub Iosue vixere, extitisse dicuntur, sicut scriptũ est: Serui- *Iosue.24.* uitque Israël Domino cunctis diebus Iosue & seniorum, qui longo vixerunt tẽpore post Iosue, & qui nouerant omnia opera Domini, quæ fecerat in Israël. Hos præcoces ficus translationé suá persecutus appellat, quòd vt prima æstate maturescẽtes ficus, gratissimi & suauissimi fuerint. Inter quos natum se fuisse optare ait. nam cùm succedẽtia sibi tempora hominũ vitio semper deteriora sint, quicũque mẽtis cópotes ab intelligẽtia sensuque vulgi longissimè disiuncti sunt, auream antiquorũ hominũ ætaté desiderare solent, *Horat. lib. 1. serm. Sat. 1.* sic ille aiebat: *Hos vtinam inter Heroas natum tellus me prima tulisset.*
Sic Isaias ætatis suæ proborũ hominũ penuriá lamentatur: Iustus perit & non est, qui recogitet, &c. Sic etiá Poëta: *Damnosa quid non minuit dies. Aetas parentum peior auis tulit Nos nequiores, mox daturos Progeniem vitiosiorem.* Iam verò trãslationem suam explicaturus Vates, cùm antiquam illá in vita simplicitaté & solidá virtuté nó sine graui suspirio requisierit, in quales hominũ mores, in quam vel occultá hypocrisim, vel apertá impietatem, in quæ demum turbulentissima tẽpora inciderit, expositione vsus docet; ostenditq. nullũ temporibus suis ius, nullum officium, nullũ deniq. naturæ, necessitudinis aut pietatis nomẽ tam sanctum esse, quod non aut occulta fraude, aut aperto flagitio maxima cum impudentia violetur.

Periit sanctus de terra, & rectus in hominibus non est: omnes in sanguine insidiantur, vir fratrem suum ad mortem venatur.

ÆTATIS aureæ desiderio affectus ferream suá (cuius metalli nostra hæc, in qua viuimus, aut etiá deterioris est) partitione describit. *Iuuenalis. Sat. 13.* [*Perijt sanctus de terra,* Hebraice, *sanctus misericors.*] Nullam hominibus humanitatem esse conqueritur. nam qui humanitate aliqua prædíti fuerant, iam pridem de vita migrantes in terris esse desiere. neque verò humanitatem solũ, sed æquitaté etiam desiderari ait, quòd humanitas benignitate & æquitas iure & debito definiatur. denique [*rectus in hominibus non est.*] Sunt enim qui misericordia ducantur: atq. hi optimi omniũ censentur. sunt qui seueriorem viam secuti, sese iustitiæ tantùm, fidei & æquitatis vindices & sectatores profiteantur. sed vtriusque virtutis rationes omnes abolitas iam esse ait.

In quorum subiere locum fraudesque dolique, Insidiæque, et vis, et amor sceleratus habendi. *Ouid. Meta. lib. 1.*

[*Omnes in sanguine insidiantur.*] Vltionis & iniuriæ inferendæ, atq. violentiæ studium, & excogitatas ad eam rem truculentas & impias leges, conflatas perditissimorum hominum societates, exitiosasq coniurationes, atq. id genus alia oratio hæc significat. Omnis auté hæc misericordiæ, illa verò æquitati opposita ratio est. [*Vir fratrem suum ad mortem venatur.*] Hyperbolicus quidem, sed verissimus sermo, quo nullus humanæ societatis locus tam firmum aut naturæ aut alterius necessitudinis præsidium habere dicitur, vt cótra auaritiæ insidias tutus sit. *Viuitur ex rapto, non hospes ab hospite tutus,* *Ouid Meta. lib. 1.*
Non socer à genero: fratrũ quoq. gratia rara est. Quid enim tutum esse possit, quádo fratris germani res frater sibi in prædá ponẽs, tanquá venator ferarũ carnes omni arte, dolo, circumuẽtione, machinis, telis, & si aliter haberi non possint, tamẽ vel vi vel calũnia oppresso morteq. affecto fratre, auferẽdas proponit, Rem, quocũq. modo, rem, inquit ille. [*venatur ad mortem.*] Eadẽ, sed grauiori etiá significatione & translatione,

qua

qua circũuenire & opprimere à Latinis dicitur, Hebraicè hoc in loco *Rete* est. [*Venatur ad mortem.*] *rete*, omnesque insidias & dolos significat. Atque hoc commune totius populi & summorum & infimorum studium, hæc cura est, alienas fortunas & vitã etiam per summum nefas appetere. Illud autem principum & potentiorum proprium flagitium est, extrema scelera & vim iniuriamque inferẽdam legum auctoritate & iuris ac maiestatis nomine tueri atque honestare velle.

Malum manuum suarum dicunt bonũ: princeps postulat, & iudex in reddendo est: & magnus locutus est desiderium animæ suæ, & conturbauerunt eam. :

PRINCIPVM, iudicum, iurisconsultorũ, vt priuatis cõmodis vtilitatique, omni etiã iniuria seruiãt, & iuris nominibus aut malitiosa potius iuris interpretatione prospiciant, consilia, rationes, atque mores plurimum conuenire ait. namq. vbi semel alienæ res appetitæ fuerint, quo iure, quáue iniuria inuadi possint, causa protinus inuenitur; atq. adeo negotiũ ipsum tanto artificio, tantaq. auctoritate conditur & trãsigitur, tanta maiestate cõfirmatur, vt à nemine vel sanctissimo homine, iniuriæ, iniquitatis, vel aliquo alio fraudis nomine notari, nedũ impediri tutò possit. Res autẽ hoc modo adornatur & expeditur. Imprimis princeps ipse magnas res, & bello & pace gerẽdi causas prætexens postulat. de quibus ad magistratũ & cõsiliũ refertur, q verò deliberãt, id maxime sequũtur, quod principẽ maxime cupere intellexerint. [*Iudex in reddendo est.*] In ea totus sententia est, vt principis cupiditatibus morem gerat, sed vt honestiori etiã nomine adornata, nullus ijs, qui opprimũtur, vel qui indignitate rei offendũtur, locus relinquatur, religionis etiã & pietatis professor sacerdos quispiam summæ & venerãdæ auctoritatis ad causam adhibitus responsa non ex diuinæ ratione legis, vel publicæ rei, sed ex cupiditatis & ambitionis suæ commodis & rationibus dat. quibus nullo pacto melius, quàm regis ingenio & libidini obsequendo, consuli posse arbitratur. hoc est, quod dicit: [*Et magnus locutus est de-*
נפש *siderium animæ suæ*, Hebraicè & Chaldaicè, *desiderium corruptum animæ suæ ipse.*] Animã autem hoc loco appetitum significare, nomen NEPHES Hebraicum docet. Magni autẽ appellatione sacerdotẽ aliquem summũ, vel eius vice fungentẽ quempiã, qui religionis rebus interpretandis, administrandis docendisq. præsit, antonomatice indicari, & ratio ipsa rei & vox etiam confirmat. namq. magnus summi sacerdotis cognomẽ est, & in magistrorum atq. pharisæorũ salutationibus eiusdẽ auctoritatis nomẽ vsurpatur; sicut scriptum est: Et amant primas cathedras, &c. & salutari ab hominibus, & appellari Rabbi. quæ vox magnũ siue magnũ meum significat. atque in Iudæa quidẽ summi sacerdotes erant à Deo olim instituti: apud Israëlitas verò alij etiã a regibus infimæ sortis homines creati sunt, qui in religionis consiliis & rebus gerẽdis magnorũ sacerdotũ officio fungerentur, quorum sententia ad principũ gratiã venalis erat, sicut scriptũ est: Constituitq.
1. Reg. 12. sacerdotes de extremis populi, qui non erant de filiis Leui, &c. Igitur horũ trium ordinum, videlicet principum, iudicum & sacerdotum potẽtia, sentẽtia, approbatione transacta res, insolubili nodo colligatur. hoc est, quod Vates cõcludendo subiungit: [*& conturbauerunt eam.*] Fraudulentas istorum & implicatas ad diripiendũ rationes, atq. iniqua, calumniosa, & iuris nominibus intertexta decreta breui aptissimæ similitudinis descriptione expressit. namque verbũ Hebraicum, pro quo Latinus (quã cõmodissime potuit) conturbare reddidit, GHABATH est, quod in impeditissimis ramorum, funiculorum, vel aliarum huiusmodi rerum tricis vsurpatur. Hispanè propriè, *en marañar*, Italicè, *in viluppare* dicitur. Igitur nodos quosdã, tricas, & legum, rationum, decretorum, scriptorũq. gryppos ab istis auaritiæ satellitibus & iniuriæ consultis communi consilio parari solere ait, vt si minus diuino & humano iuri satisfieri possit; tamen sibijpsis suisq. commodis, cum maxima obtrectantium pernicie, seruiatur. Femineũ autẽ pronomẽ *eam*, pro neutro latino aut græco, hispano & italico articulis ex hebraico idiomate accipiendum est, vel si nomen addere placeat, *rem* addendum arbitramur: *Conturbauerunt eam (rem.)* namque omnia duo ad cohærendũ tertiũ aliquid requirunt, & quasi nodum vinculumque desiderant. Vbi igitur ad principum cupiditatẽ & iudicis decreta magni cuiuspiam approbatio accedit, æqui atq. iniqui rationes omnes tantæ auctoritatis fiducia sine vlla dissoluendi spe conturbantur. Hispanè hoc sic pronuntiatur, *y enmarañaron la.* Italicè; *& fela inuiluppano dunque.* Ita adeo triplex hic funiculus ruptu difficillimus cõtorquetur. Quantum autẽ huiusmodi principes, magistratus & religionis ministri dignitate, officio, atq. opera sua abusi publicis & priuatis rebus detrimẽti afferant, ostẽdit Vates: quos, quoniã

vtles

vtiles interdum & reipub. commodi esse dicuntur, comparatione facta examinat: & cū aliquid boni & commodi agere curauerint, plus in ea re detrimenti, quàm emolumenti esse affirmat. nam cùm nullam præcipuè diuinę legis & veræ pietatis atq. communis societatis rationē habeant, ne omnino nihil in communę rem conferre iudicati, totius populi in se odium & dissensionem concitent, iure dicundo & gubernando & docendo, nonnulla publica & priuata negotia tractant, ita tamè, vt eos, quorum interſit, nō potius inter se transegisse, quàm horum operā expectasse, vehementer pœniteat. adeo omnia crastinationibus, dilationibus, tædiis, transactionibus, intolerabili sumptu actionū & iudiciorum implicamentis, innumerisq. aliis incōmodis corrūpuntur. Præterea quāta istorum in gubernādo superbia & insolētia, in iudicādo morositas, in docendo peruersitas & vanitas fuerit, antiquos legentibus libros perspicuū est. hoc est quod Vates noster dicit:

Qui optimus in eis est, quasi paliurus: & qui rectus, quasi spina de sepe, Hebraicè, *optimum eorum, &c. & rectum præsepimento.*

VTRO modo legamus, eadē sententiæ vis, sed explicatior tamen hebraicè est. nimirū illud significat oratio. Istorum principum, iudicum, & magnorum (vbi semel diuinus timor sit depositus) probatissimam etiam operā plus aloës, quàm mellis habere: eiq. qui experiri voluerit, quemadmodū si quis spinas tractauerit, obesse magis, quàm prodesse cōfirmat. Si quid verò recti atq. æqui nomine ab istis expediendū susciperetur, pluribus & maioribus difficultatibus, quàm spinis intexta septa iis, quorū agebatur res, constitisse ait. neque verò quenquam horum esse, qui officij partem aliquam pollicitus gratis præstiterit, sed eo duntaxat tempore curauerit, cùm præsenti allato munere fuerit solicitatus: statim verò cùm nihil pretij abs te acceperit, causam tuam neglecturus.

In die speculationis tuæ visitatio tua venit: nunc erit vastitas eorum.

COMMVNI ferè linguarum omnium more ad propositæ rei exemplū explicandū secundam aliquam personam tanquam præsentem alloquitur, vt: Nō accedet ad te malum, &c. Psalm. 90. & Horatius: *dixeris experiar*, &c. Horat. serm. lib. 2. Sat. 5. Quo die iniqui principes, iudices, & magni isti te munere onustū contemplati fuerint, eo die tantùm negotij tui meminerunt; quū verò munere vacuum conspexerint, nihil minus agunt, omnem alienarum rerū memoriam abiiciunt, conturbantq. res omnes. quos vtinam debita sors viresq. superbæ cōturbent. Commode autem Vates conturbationem illis imprecatur, qui aliorum res conturbare & confundere parui pēdant. [*Nunc erit vastitas eorum.*] Imprecatio vaticinio coniuncta est futuro tempore ex more pronuntiata, vt: Fiat habitatio eorum deserta. Psalm. 107. cæteræque illius psalmi imprecationes, quæ futuro tempore hebraicè dicuntur, & latinè etiā Thyestææ preces eodē tempore mittuntur, vt:

Et inquietis assidens præcordiis, Pauore somnos auferam, &c. Hora. Epod. Od. 5.

Coniunctionis autē defectus, & *nunc*, particula futuri propediem mali imprecationē arguunt. nam si absolutè vaticiniū esset, cōiunctio *&*, vel autē, adderetur, vt: Et erit tanquā lignum, &c. Psalm. 1. [*Vastitas eorū*; Hebraicè *conturbatio et perplexitas eorum.*] ab illo hebraico verbo Exod. 14. deductum nomen est, pro quo latinus interpres reddidit, *coacti sunt in terra*. Conclusit autem in summas angustias illorū res adducēdas, quēadmodū alienæ sunt ab ipsis adductę. Gene. 21. Quòd ad verba attinet, visitationē pro alieni negotij memoria & recordatione accipimus, vt: Visitauit Dominus Saram, &: Visitās visitabit vos Dominus, &c. Exod. 3. Cùm verò maximum ab istis nocumentum allatum cum exiguo emolumento comparauerit, deducta argumentatione docet, nihil in vniuersum præcipui aut egregij officij à malis & pietate carentibus principibus, iudicibus, & magnis esse exspectandum: neq. verò propterea de illis aut palam, aut obscurius detrahendum, quòd ea res insidiis omnium etiam necessariorum & coniunctissimorum hominum exposita, certissimum periculum, si quis imprudenter egerit, creare soleat.

Nolite credere amico: & nolite confidere in duce.

DVO illa posteriora officia iudicis, & magni, nomine amici, siue, vt Hebraicè est, socij conclusit, quòd ad humanam societatem conseruandam, & ad communes & priuatas res summa cum æquitate & facilitate componendas instituta sint. Vnde in sacris sermonibus huiusmodi ministri cæterorum fratres appellantur. his igitur amicis, qui diuino timore deposito, commoditatibus suis seruire deprehensi fuerint, vel omnia bona promittentibus sanctèque iurantibus non est credendum. nam si

quid

quid præstetur, quale illud euadat, iam superius est explicatum. Principé autem qui potentia & maiestate præ cæteris valet, ducem appellauit. Atq. horum quidem omnium, si mali sint, amicitiam & consuetudiné commodi paululum, offensionem verò incommodi & mali plurimũ honestis & simplicibus viris afferre posse ait. Ita adeo fit, vt neq. huiusmodi amicis neq. inimicis vti expediat. namq. horũ cùm facta & mores probare turpissimũ sit, contra etiam improbare, vehementer periculosum est; ijs maximè temporibus, cùm rara hominũ fides, nulla misericordia, nulla aut necessitudinis aut officij sanctitas, nulla arcani relligio est; sed ab iis maximè simplicitas proditur, quibus tutò sese credere præcipuè oportuerit. Igitur de huiusmodi potentiorum hominum peruersis rebus & rationibus tacere magis, quàm detrahere commodum tutumq. est. Quòd ita vel natura, vel moribus, vel fato quodam comparatum sit, vt nihil aduersum hos agas, nihil assequaris, nihil moliaris, nihil denique dicas, quod latere eos valeat in tẽpore, sicut Eccles. 10. scriptum est: In cogitatione tua regi ne detrahas, & in secreto cubiculi tui ne maledixeris diuiti, quia & aues cæli portabunt vocem tuam, & qui habent pennas, annuntiabunt sententiam.

Ab ea quæ dormit in sinu tuo custodi claustra oris tui.

VT nullorum amicitia quàm coniugum coniunctior est, ita nullá cõmunis salutis & commodi curam attentioré esse oportuerat. Primũ enim & antiquissimũ atq. ob id Genes. 2. sanctissimũ amicitiæ & mutuæ fidei vinculũ, thorus immaculatus est; Erunt enim duo in carne vna; & tamen rara etiá vxoris fides in huiusmodi, quæ ad potẽtiores pertinet, causa est, vel Vate nostro docẽte, vel Christo etiam veritatis doctore maximo referẽte, qui hunc Michææ locum ad eandem explicandam sententiam in suum transtulit euangelium. Illud autem maximam significationem habet, quòd vxor hoc modo indicata sit. [*Quæ dormit in sinu tuo.*] vt neq. dulcis amoris, neq. honestarum deliciarum consueta familiaritas proditionis & perfidiæ suspicionem fugere & vetare valeat. neque verò de his rebus aut miseris temporibus sermonem apud quenquam etiam familiarissimũ & necessarium habere, sed neque hiscere quidẽ tutum est, quádo oris atq. vultus, gestibus & nutibus malignus interpres & arbiter nõ desit. Quamobrẽ ait, [*Custodi claustra oris tui.*]

Quia filius contumeliam facit patri, & filia consurgit aduersum matrem suam, nurus aduersum socrum suam: & inimici hominis domestici eius.

NVLLVM æqualiũ amorem, nullá minorũ erga maiores, aut bene merẽtes tum obseruantiá, tum fidem, nullũ deniq. familiaritatis aut necessitudinis officiũ sanctũ constare, sed omnia proditionibus, insidiis, suspicionibus & dolis referta corruptaque esse, omni honestæ cõiunctionis genere exposito & notato arguit. [*Quia filius contumeliam facit patri.*] Nõ modò vxor viro æquali infida est, sed & filius patri, cuius obseruátissimus esse debuit, ignominiá gratiatũ loco refert. *Contumeliá facit patri*, Hebraicè, cõtumeliá & ignominiá idẽ vocabulũ significat, illi nimirũ præcepto oppositá vocem, Honora patrẽ tuũ, &c. [*Filia consurgit.*] quá nõ modò matri suæ obseruantẽ, sed obsequiis omnibus addictá Eccli. 7. penitusq. subiectá metuentẽq. esse oportuit, sicut scriptũ est: Et hilarẽ faciẽ tuá ad illos. [*Et nurus aduersum socrum suam.*] Nurũ nouánuptam vox Hebraica significat, quo tẽpore nurus à socru & benignissimè excipi, & gratissimè in filiarũ gregẽ recipi plerumq. solet. namq. antiquioris cõsuetudinis nuruũ mores socrubus nõ conuenire mirũ admodũ nõ fuisset. Quid autem à cæteris vel amicis, vel necessariis, vel familiaribus exspectare oporteat, ex horũ sanctorũ nominũ cõparatione cõsequitur; nimirũ nõ fidẽ aut beneuolentiam, sed apertas etiá inimicitias & odia. Quádoquidẽ sanctus de terra periit, & rectus in hominibus nõ est. Quibus omnibus ex rebus illud cõsequitur & cõfirmatur, Israeliticam synagogá non ex diuinæ in se beneficẽtiæ cõsilij mutatione, sed ex intestino suorum cuiusq. ordinis & cõdicionis hominũ morbo & vitio laborare. è quibus nullá vnquam salutis proponere sibi possit spem, vtpote grauioris impietatis, flagitij & vitij morbo implicatis, tum infimis, tum summis in ea hominibus, vt a planta pedis vsq. ad caput sanitas in ea non sit, sed à principe vsq. ad sacerdotẽ oẽs auaritię studeant. Ita adeo si istorum ratio & virtus spectáda esset, à quibus semper malum synagoga acceperit, desperáda profectò salus foret. sed tamen sapientiori iam cogitatione suscepta, maximá salutis & vitæ spem ex sanctissimis Dei promissis, quem semper beneficentissimum ac malorum prædictorem & propulsatorem fuerit experta, spem sibi proponendam intelligit.

Cuius

cuius personam suscipiens Vates orationem etiam de hac re maxima ex diuinis promissis, redintegrata spe, renouat.

Ego autem ad dominum aspiciam : exspectabo Deum saluatorem meum, audiet me Deus meus.

N E Q V E ad principes, neq. ad iudices, neq. ad magnos etiã, à quibus miserrimis semper modis afflicta, vexata & profligata sit, sicut scriptũ est: nõ est qui consoletur eã ex omnibus charis eius, omnes inimici eius spreuerunt eam, & facti sunt ei inimici, sed ad vnicum salutis auctorem Deum, & ad ipsam salutem Iesum Christum Dei filium sese animo & cogitatione omnique spe & multa prece conuersam tandem exaudiendam esse ait. *Ad Dominum aspiciam.* Hebraicum verbum attentissimam exspectationem significar, cuiusmodi illud est: Attenuati sunt oculi mei suspicientes in cælum, & mane astabo tibi & videbo, siue aspiciam. & illud: Leuabo oculos meos in montes vnde venit auxilium mihi. Omnia hæc ad eundem sperantium & exspectantium habitum referuntur. *Exspectabo Deum saluatorem meum.* nomẽ Hebraicum saluatoris eandẽ, quã Iesus seruatoris nostri nomen, originem habet. *Audiet me Deus meus.* Nomen Dei Hebraicũ gubernatorem significat; cuius in se prouidentiam & prospicientiam semper fuerit experta, eiusdem tandem in gratiam tedire sperat. Hanc verò tantæ gratiæ sibi propositam spem gẽtilitati in suas miserias insultanti denuntiare studet, cui& arcanam diuinorum iudiciorũ, & apertam misericordiarũ rationem probans religione iniecta superbiã & insolentiã dissuadeat.

Psal.

Ne læteris inimica mea, quia cecidi, consurgam cùm sedero in tenebris : Dominus lux mea est.

F V T V R I S grauibus sibi miserijs per Enthusiasmon iam præsens synagoga modum tandem ex diuina misericordia statuendum esse sperat; atque iustitiæ interim rationibus probatis fortem sibi ad tolerationem animum comparare studet, *Ne læteris inimica mea.* Synagogam gentibus omnibus inuisam semper fuisse clarius est, quàm vt expositione indigeat, sicut scriptum est: Leua manus tuas in superbias eorum in finẽ, quanta malignatus est inimicus in sancto, &c. Huius inimici populi superbã in suas miserias insultationem diuini iudicij & misericordiæ futuræque sibi gratiæ commemoratione, atque ipsius rei indignitate proposita cohibere studet. *Quia cecidi.* Indigna fortibus & honestis animis vltionis ratio est, inimici casu sine vlla sua victoria exultare, maximè cùm nõ ad æternũ exitium & ruinã, sed ad felicioris conditionis restitutionem sperãdam, præsentiũq. temporũ animaduersionem & correctionem tolerandam id accidisse intelligatur. *Consurgam cùm sedero in tenebris.* non inquit, *Iacuero, sed sedero*: neque enim mortua sine vitæ spe, sed sedens mœstarum viduarum more situ tamen viuentis & resurrectionem exspectantis mansura sum. *In tenebris*, obscuro loco, sedentibus, quanquam ij viuant; nullæ tamen commodæ actiones, nulla officia sunt, quoad lucis gratissimo beneficio auctis oportunus tum membrorum, tum aliarum rerum vsus concedatur, sicut scriptum est: Nemo vidit fratrem suum; nec mouit se de loco, in quo erat. At verò non vulgarem aliquam aut corruptibilem lucem, non solem aut lunam mundi hæc luminaria, quæ vt aliquando non fuerunt, ita vt aliquando non sint, acidere possit, sed æternam lucem indeficientem sibi sæpissimè promissam, tum promissionis, tum sempiternæ & indeficientis in exhaustæ naturæ rationibus sperandam sibi exspectandamque fore ait. *Dominus lux mea est.* sicut Isaias dixit: Super te autem orietur Dominus. Hanc autem ruinam atque inertem in tenebris vitam, otiosaque & ingrata tempora ab Israëlitarum & Iudæorum gente traducenda, præsentem illorum conditionem omnibus miserijs & perturbationibus animorum præsertim maximis populo illi ob ipsorum culpam oblatam interpretari conuenir, quæ nunc induratio, nunc excæcatio, interdum etiam casus ab apostolis appellatur, quæ miserrimis hominibus eousque perferenda est, quoad tantis exantlatis laboribus & suam culpam plenè fateri, & Dei in se misericordiam cumulatè contingat experiri.

Psal. 73. — Exod. 10. — Isai. 60.

Iram Domini portabo, quoniam peccaui ei: donec causam meam iudicet & faciat iudicium meum: educet me in lucem, & videbo iustitiam eius.

N O N diuino odio, sed ira & paterna, seueriore tamen, indignatione sese agi affirmat. quamobrem eam miseriam non ad æternũ gentis suæ exitium fore interpretatur, sicut scriptum est: Nũquid in perpetuum comminabitur. Quam ob rem hunc laboris iugum

Psal.

sibi constanti animo ferre certum est, quod & futuræ gratiæ spe leuius quidem, quã pro culpæ suæ magnitudine, & errorum atq. scelerum suorum ratione iustissimũ intellexerit. *Quoniam peccaui ei.* Atq. hæc ferendæ pœnæ vnica & certissima causa est, sicut scriptũ est: In sceleribus vestris dimisi matrẽ vestram, &c. Hanc autem miseriam eousq. sibi ferendã fore ait, quoad placatum sibi Deum & tantorum malorum atque iniuriæ vehementius » etiam vrgentis indignitate cõmotum, libertatis tandem suæ vindicem experiri cõtingat, [Hab. 3.] sicut scriptum est. Cum iratus fueris, misericordiæ recordaberis. [*Donec causam meam iudicet, & faciat iudicium meum.*] Verbum iudicare, Hebraicum non solùm iudiciũ, sed vin- [Cicer.in] dicationem etiam significat. Est autem vindicatio, per quam vim & contumeliã defendendo aut vlciscendo propulsãmus à nobis, & à nostris, qui nobis chari sunt, & per quam peccata puniuntur. Huius verbi significatio & ratio abũde illo psalmo explicatur: Iudica [Psal. 34.] Domine nocentes me, expugna impugnantes me, &c. Vtramque autẽ rem, sua ipsorum » peccata, & hostiũ sæuitiam, Deo iudicandam esse ait. grauius autem laturum & seuerius etiam vindicaturum esse Deum nimium malorum & molestiarum, ac contumeliç onus, quo Israëliticus populus à diabolo, qui his cæcitatis & indurationis atque tenebrarũ temporibus istos in sua potestate tenuerit, atque ab eius ministris vexatus fuerit, hoc diuinæ libertatis vaticinio explicatur. At verò quod huiusmodi non volentis neq. currentis, sed Dei miserentis opus & beneficium futurũ est, à quo è tantis culparum cæcitatis & indurationis tenebris in veniæ lucem atque in diuinæ iustitiæ cõmunionem sese vocãdos cre- [1.Ioh.a.] dere & sperare iubeantur, additum illud est: [*Educet me in lucem, & videbo iustitiam eius.*] Lucem euangelij significat, de qua scriptum est: Quia tenebræ transierunt, & verũ lumẽ [1 Pet.2.] iam lucet. & iterum alia scriptura dicit: Vt virtutes eius annuntietis, qui eduxit vos de tenebris in admirabile lumen suum. Iustitiam verò Dei eam indicat, quæ eiusdem Euan- [Rom.1.] gelij virtute hominibus cõtingit. Namq. euangeliũ virtus Dei est ad salutẽ omni credẽti. Iudæo primum & Græco. Iustitia enim Dei in eo reuelatur ex fide in fidem, hoc est, per illud communicatur ijs, qui credunt & obediunt verbo filij Dei. Quoniam autem ob religionis causam, & ob diuinæ prouidentiæ priuatè in Israëlitas constantis beneficiũ, inuidia illa & cõtentio gentilitatis aduersus Israëlitas orta est, quæ dum Israëliticæ res afflictæ & vexatæ essent, vicisse sibi videbatur, & inanẽ olim diuinæ erga se prouidentiæ prædicationem arguere & confirmare studebat. Ex hac tandem salute & tanta nouæ felicitatis longè etiam antiquæ illi præstantis spectatione gentilitatem redargutum & pudefactum iri docet. ipsos autem Israëlitas ob extinctas illo tempore gentilitatis rationes omnes incredibili voluptate & iucunditate perfundendos esse vaticinatur.

Et aspiciet inimica mea & operietur confusione, quæ dicit ad me, vbi est Dominus Deus tuus.

VVLGARI enim hominũ errore & deprauato iudicio accidit, vt ex præsenti aduersitate præteritorum studiorum & felicitatis cursus vanus, & pietatis professio & prouidentiæ prædicatio falsa fuisse arguantur. Huiusmodi stultis sententijs corruptissimum vulgus hominum est, quibus vnaquæq. res nõ existimatione & ratione, sed corruptis opinionibus definitur. Hoc afferendæ prouidentiæ studio incensi sapientes ac sancti viri in- [Psal. 1.] » fligitem à sese calamitatem sunt soliti deprecari, vt: Non nobis Domine non nobis; sed » nomini tuo da gloriam: super misericordia tua & veritate tua, ne quando dicant gentes, vbi est Deus eorum. Quicunque autẽ hac rerum existimatione & certa ratione ducitur, vt secundas res diuino beneficio, aduersas verò iudicio & animaduersioni asscribat, is dubio procul causam suam tandem obtinebit, & aduersarij impietatem seuerissimo diuinæ vltionis exemplo spectato conuincet. hoc est quod Synagoga diuinam tandem per Christum gratiam impetratura gentilitati penitus extinguendæ denuntiat.

Oculi mei vid. bunt in eam: nunc erit in conculcationem vt lutum platearum.

NVLLVS plenius & commodius exoptatæ rei desiderium, quàm oculorum sensus cõsolatur. Ex quo fit, vt in eiusmodi desideratis rationibus hic prçcipuè sensus testis citari soleat, vt: Oculi mei cõspecturi sunt. Sed quod ad phrasim facit Videre in aliquẽ est, supplicij illius & calamitatis, cõtra quàm ille crediderit, spectatorẽ sese prębere, vt: Quoniã ex » omni tribulatione eripuisti me, & super inimicos meos despexit oculus meus, Hebraicè

eadem

eadem vtrobique oratio est. Omnem verò hanc pro Israëlitis aduersus gentes & eos, qui ex gentibus euangelio crediderunt, causam sapientissimè diuus Paulus ad Romanos scribens perorat, & superbiam omnem insolentemque insultationem dissuadens, modestiá, pietatem & religionem persuadere studet. Si quis autem Chaldaicè legere & intelligere didicerit, hunc in Chaldaicis biblijs locum vehementer ad Apostoli cognoscendá sententiá pertinenté legat, qué, quòd diffusior aliquáto est, latinè hic interpretari nõ libuit.

Dies vt ædificentur maceriæ tuæ: in die illa longè fiet lex.

CONVERSO ad Synagogam sermone certam & perpetuam Deo auctore salutem, & rectum, prosperum ac perpetuũ vitæ cursum vaticinatur, secutumque rerum statũ ædificatis macerijs & rupturis ac ruinis omnibus resarciendis, domiciliũq. diuino numini cõsecratum, sartum tectum ab omni periculo conseruandum prædicit. Eam verò diem vt certá, decretá, ac diuinitus promissam ter in versuum initijs & medio repetitá celebrat. Sed hæc omnia spirituali populi illius ædificatione, & in sanctá Ecclesiæ ciuitatem receptione definire imprimis oportuerit, sicut scriptum est: In die illa suscitabo tabernaculũ Amos.9.
Dauid, quod cecidit, & reædificabo aperturas murorum eius, &c. Omnis autẽ humana »
animorum miseria & seruitus peccati debitione, quasi iure quodam nitebatur. Illa enim ex causa antiquo hosti homo omnis debitor addictus plurimis & grauissimis nominibus tenebatur, quæ nisi Dei filius Deus & homo sanguine suo exoluens expunxisset, nemo profectò, nõ mortalium modò hominũ, sed neq. immortaliũ angelorum propriæ virtutis rationibus fuisset soluendo. Hoc igitur præstantissimum beneficiũ hominũ genus à Deo per Christum obtinet. cuius beneficij quicunq. cõpotes fiunt (fiunt autem fide & obedientia) perfecta libertate gaudentibus, tum culpæ, tum miseriarum omnium spiritualium datur immunitas. Quam rem elegantissimo carmine Isaias vates celebrauerat: Isa.9.
Quia iugum oneris eius, & virgam humeri eius, & sceptrum exactoris eius confregisti, »
sicut in die Madian. Eandem etiam Vates hic noster Israëlitis in eandẽ diuinorũ beneficiorum cõmunionẽ & societatem cõuocandis gratulabundus concinit: [*In die illa longè* חוק
fiet lex, Hebraice HOK, debitorum legẽ significat, quam interpres noster aliàs ius vertit, 1.Samuel.
vt apud Samuelem de regijs exactionibus cum populo agentem, alias circumlocutione Genes.47. Rom.7.
vsus explicat, vt in Ægyptiorum sacerdotum constitutis cibarijs. de hac autẽ lege Paulus »
sic: Lex spiritus vitæ liberauit me à lege peccati & mortis. Magnam autem quietem & securitatem synagogæ ecclesiæ ius & societatem accepturæ promittit. quòd Ecclesiæ in vnum spiritum ex vtroq. populo cõiungendæ pia quadá & perpetua trãquillitate & pace parta, ex omnibus visibilibus & inuisibilibus hostibus vndiq. victoria vtendum sit.

In die illa: & vsque ad te veniet Assur: & vsque ad ciuitates munitas: & à ciuitatibus munitis vsque ad flumen, & ad mare de mari, & ad montem de monte.

IN *die illa*. Acclamationi & gratulationi oportuna repetitio est, non enim cum subiecta sententia cõiungitur, sed præcedentibus appenditur, Hebraicè *dies illa* absolutè dicitur quod certam, lætam & diuino consilio cõstitutam diem significat. Cæterùm pace iam cõposita & ecclesia in amplissimo statu collocata, cõmunem omnium tũ Israëlitarum ex omni loco, vbi dispersi sunt, tum aliarum etiam vndiq. gentium conuentum summa lætitia celebrandum esse præcinit. [*Et vsque ad te veniet Assur*, Hebraicè, *vsque ad te veniet ab vsque assur, &c.*] Primum enim vicina Israëlitis regionum loca certis limitibus notantur: deinde orbis omnis reliquus iudicatis in genere terminis describitur. [*Ab assur vsque ad ciuitates munitas.*] Armeniam hoc nomine indicari Chaldæus paraphrastes exponit, quæ in *Lahhlahh*, *Habur* & fluuium *Gozenum* diuiditur. quo migrasse quondam Israëlitas accepimus. (sunt autem, qui Ægyptum hoc loco interpretentur, sed migrationis ratio à Chaldæo interprete stat.) Inde verò quicunq. vsque ad flumen totis illis regionibus consedêre. flumen autem in sacris antonomasticῶs Euphrates nominatur, vt: Et dominabitur Psal.72. 1.Reg.4.
à mari vsque ad mare, à flumine vsq. ad terminos. & Salomon omnẽ regionẽ quæ citra flumen erat, obtinuisse dictus est. Deinde verò omnia terrarum tum maritima, tum etiá mediterranea loca duobus repetitis nominibus cõplexus est Vates, [*Et à mari ad mare*:] ab occiduo oceano ad orientalem, à septentrionali etiam ad australem, si terræ terminos per ambitum spectes: si verò interiora terrarum metiri velis, [*ad montem de monte*]. namque

Geographiæ periti ex editissimis montibus adiacentes terras contemplati, metiri cõsueuère. Omnium igitur fidelium in vnam ecclesiæ societatem concursus; vanarum verò sectarum & superstitionis professorum magna vastitas futura, prædicitur.

Et terra erit in desolationem propter habitatores suos, propter fructum cogitationum eorum.

HEBRAICE *à fructu cogitationum*, &c. Illud significat vanorum studiorum, in quæ hactenus ecclesiæ infensæ & inimicæ gentes incubuerint, nullum tandem fructum esse percipiendum. quamobrem studia ipsa suis cultoribus desertum iri obnunriat. Diuini autem honoris & publicæ vtilitatis studio incensus præuisam à se Ecclesiæ felicitatem futuram pro sua parte etiam certam, ratam, constantemque esse exoptat, & tanquam voto nuncupato orat. Grauissima verò & spei atque desiderij argumentis refertissima oratione Deum suum allocutus inquit:

Pasce populum tuum in virga tua, gregem hereditatis tuæ.

SIC Isaias, sic alij vates præuisam sibi futuri Iesu Christi regni felicitatem votis om-
Isai. 64. „ nibus & precibus prosecuti sunt: Vtinam dirumperes cęlos & venires. Salua domine po-
Psal. 27. „ pulum tuum, & benedic hæreditati tuæ. Cuiusmodi autem regni æquitatem, clementiam & lenitatem, cuiusmodi regis curam, virturem & prouidentiã experturus populus Christi esset, pascendi similitudine proposita satis commodè significatum est. quòd non vanis & superstitiosis doctrinarum erroribus, non fallacibus figmentis, non comparatis ad priuata institutorum & doctorum auctorumque commoda, aut ad humanæ gloriæ monumenta rationibus, tanquam bruta pecora, prout ducebantur, euntes, vt Paulus dixit, perdendi essent; sed Deo ipso optimo, maximo & benignissimo, necnon & sapientissimo ac prouidentissimo pastore vsuris, nullus metus, nulla suspicio, nullius commodæ rei de-
Psal. 22. „ siderium esset futurum, sicut scriptum est: Dominus regit me, & nihil mihi deerit,
„ in loco pascuæ me collocauit, &c. [*In virga tua.*] Diuinum spiritum consolatorem appellatum significat, quo filij Dei ducti, non plecti, non terreri aut consternari, sed commodissimè, suauissimè tutissimeque agi solent. Virga, inquit, tua & baculus tuus ipsa me
„ consolata sunt. Eius autem vitæ & conuersationis honestissimum, tutissimum & integrum, atque sanctissimum vsum & prosperum felicitatis ac perpetuũ cursum antiquis temporalium commoditatum imaginibus & nominibus propositis describit.

Habitantes solos in saltu: In medio Carmeli pascentur Basan & Galaad iuxta dies antiquos.

HABITANTES *solos in saltu.* Vt rei ipsius nomina, hoc est, pastionem, pastorem & gregem, sic partium etiam & circunstantiarum vocabula non simpliciter, sed ex translationis rationibus interpretari, sententiæ consequentia nos mouet: Igitur *solos in saltu*, vel silua cõmoraturos eos, qui à Deo pascantur, docet; vtpote nullis in hac vita alieni pecoris contagijs lædendos, nullis corruptelis contaminandos, nullo ferarum impetu à gregis & societatis communione abalienandos. *Basan* autem & *Galaad* quæ regiones pastionis magnitudine fertilissimæ sunt, Israëlitis olim vltra promissæ terræ rationes & pacta concessæ, & prius occupatæ, quàm in desideratam tot seculis patriam venirent. Huiusmodi autem loca vitæ huius instar habuère, in qua eos, qui Christi essent, maximis & diuinis donis, commoditatibus & iucunditatibus à spiritu sancto Christi, ante etiã, quàm ad cælestem patriam peruenirent, afficiendos esse, & sacri vates præcinuère, & sancti etiam Apostoli re ipsa præstitum esse, diuina gratulatione sæpe confirmarunt. Benedictus Deus
„ qui benedixit nos in omni benedictione spirituali in cælestibus. Quoniam verò omnis
Ephes. 1. ratio hæc non carnalis, sed spiritualis est, atque ex illis antiquis figuris imaginum tantum & signorum rationibus reuocanda, non autem pari rerum pondere examinanda fuit, antiquis etiam testimonijs & expositionibus id indicari notarique Deus voluit. Quamobrem sæpe similitudinis particula aliqua à sacris scriptoribus addita misterium ipsum indicatur, vt à Vate nostro, [*Iuxta dies antiquos.*] vt ad illam antiquam figurã atq. vmbrã res ipsa referatur, non vt res cum re compararetur. non enim dicit paria vel æqualia, vel eadem quæ diebus antiquis, sed *iuxta*, vel vt Hebraicè CHE. nõ comparationis, sed assimilationis vulgatissima nota est: eademque in subiecti versus initio legitur.

Secundum

Secundum diem egreßionis tuæ de terra Ægypti oſtendam ei mirabilia.

STVDIOSAS vatis & diuino conſilio conſonas preces gratiſſimas & efficaces fuiſſe, ipſius Dei reſpondentis, & ſumma atque feliciſſima omnia promittentis oratio arguit. Tantum piorum virorum humiles & honeſtæ obſecrationes, atque vota valent, ſicut ſcriptum eſt: Clamabit ad me, & ego exaudiam eum. Igitur petenti vati, vt pius ille Chriſtianorum fururus grex perpetua Dei prouidentia & ſpiritus ſancti gratia ac ductu gubernetur, & optata ipſa, & maxima alia dona promittuntur ab eo, qui poteſt dare vltrà etiam, quàm petimus aut intelligimus, vt Paulus inquit. Sed res myſterio & imagine, prout illius temporis ferebat ratio, non aperta deſcriptione recipitur. Omnia verò quæcunque admiranda in illa expeditione diuina, cùm populus Iſraëliticus ab Ægyptiaca ſeruitute non ſua, ſed Dei redemptoris virtute liberatus eſt, multo etiam illuſtriora, multo præſtantiora oſtendenda illis eſſe, idem Deus auctor pollicetur. Sed quæ ſalutem illam magnam maxima & ſtupenda beneficia adornarunt, præter ea, quæ præceſſerant, prodigia illa ſunt: Primogenitorum Ægypti cædes, Iſraëlitarum libera & læta migratio, Erythræi ſiue rubri maris lucidæ & obſcuræ nubis interiectu vtrorumque ingreſſus, & tandem Iſraëlitarum maxima cum incolumitate & triumpho traiectio, hoſtium verò grauiſſima clades atque abſoluta extinctio, & quæ hanc victoriam conſequuta ſunt: illud quadraginta annorum per ſolitudinem tantis diuinæ prouidentiæ argumentis directum, beneficijs munitum, conſilijs gubernatum, ac miraculis denique illuſtratum iter, quoad in optatam patriam deuentum eſt, illaque tum vicinarum, tum longinquarum gentium admiratione, ſtupore & metu plena exſpectatio, quæ tandem rei ipſius magnitudine & feliciſſimo euentu victa eſt. Omnia igitur hæc & quæcunque ad hæc referuntur, ad beatum illud Iſraëliticæ reipublicæ tempus ſiue diem in Ezech. ſacris ſermonibus dictum pertinent. vt illud: In die, qua apprehendi manum eorum, vt 20 educerem eos de terra Ægypti. Igitur non eadem hæc iterum repetenda, ſed ad horum tamen inſtar alia longè magis ſtupenda & admiratione digna, quibus hominum ſalus adornaretur pariter & illuſtraretur, edenda eſſe diuinis vatum oraculis eſt proditum. Quemadmodum verò omnia hæc diuini verbi promiſſa & pacta, à Chriſto Ieſu tantæ expeditionis iam tunc deſignato, ac tandem poſtea conſtituto & præfecto duce verè & conſtanter præſtita fuerint, dabitur nobis tempore ſuo longius etiam & copioſius explicandi locus, cùm ad tot tantorumque myſteriorum ſacroſanctam lucem, hoc eſt, noui teſtamenti volumina euoluenda Deo propitio & ductore peruenire contigerit, quæ ſiue noſtra, ſiue alterius dignioris miniſtri opera in publicam catholicæ eccleſiæ vtilitatem & lætitiam, vt aliquando indicentur, aut ipſius diuini ſpiritus dono & inenarrabili beneficio publicè hominibus patefiant, commune mecum pijs omnibus votum fieri percupio. Sed iam ad inſtitutum opus redeamus. Catholicam Chriſti Eccleſiam duobus ex populis, Iſraëlitis videlicet, atque gentibus coniungendam fore decretum erat: in qua ea omnia, quæ ab Iſraëlitis accepta fuerant, beneficia auguſtioribus & diuinioribus modis collocanda eſſe, hac oratione Deus vati ſignificauit, quem vt populi ſui partes agentem allocutus promiſſionis non ipſi ſolùm populo, ſed eccleſiæ communi factæ ſpe confirmat. [*Secundum diem egreßionis tuæ* ô vates *de terra Ægypti.*] cùm non ille ipſe egreſſus eſſet, ſed illius, quorum ipſe perſonam ſuſtinebat, populus, & maiores. *Oſtendam ei mirabilia*, non inquit, tibi vni aut populo tuo, ſed ei populo à me in vnam Eccleſiæ ſocietatem coniungendo. Huius verò tantæ ſalutis non obſcurum, ſed illuſtre & gentibus omnibus notiſſimum, atque omni ex parte admirandum ſtupendumque exemplum fore ait, & cui non vlla humana vel vis, vel potentia, vel ſapientia, non vllæ portæ inferi reſiſtere poſſint.

Videbunt gentes & confundentur ſuper omni fortitudine ſua, ponent manum ſuper os, aures eorum ſurdæ erunt: lingent puluerem ſicut ſerpentes, velut reptilia terræ proturbabuntur de ædibus ſuis.

VIDEBVNT *gentes*,] quòd incredibile humana & animali ſapientia iudicatum eſt, tamen re ipſa factum & præſtitum, grauiſſimiſque exemplis illuſtratum ſenſu ipſo oculorum & admirabili ſtupendoque ſpectaculo cognoſcetur, ſicut ſcriptum eſt: omnes qui

viderint illos, cognoſcent eos, quia iſti ſunt ſemen, cui benedixit Dominus, &c. Diuinas enim eorum, quibus ſpiritus ſanctus Chriſti datus fuerit, virtutes, gentibus illis, inter quas lucerent ſicut luminaria in mundo, palam ſpectandas eſſe, & vates prodidere, & grauiſſimi teſtes editas ſpectataſque ſatis probauêre. Deo autem gratias, qui ſemper triumphat nos in Chriſto Ieſu, & odorem notitiæ ſuæ manifeſtat per nos in omni loco. (2.Cor.2.) Quæ verò de multiplici oris atque corporis habitu & geſtu congeruntur, eò omnia pertinent, vt inimicarum eccleſiæ gentium & infidelium perturbatio & metus, exſpectatio, ſtupor & deditio ſignificetur. Quicunque enim eccleſiæ ſpiritualem felicitatem oculis contemplati fuerint, omni vel honeſta, veriſimili, vel etiam ficta & callida obiectione & oratione deſtituti, neque obſiſtere, neque hiſcere contrà valentes, [*Confundentur ſuper fortitudine ſua, ponent manum ſuam ſuper os.*] Hic enim ob certi reſponſi penuriam ſilentis habitus eſt, vt illud: Si eſt tibi intellectus, reſponde proximo: ſin autem pone manum tuam ſuper os tuum, ne capiaris in verbo indiſciplinato. (Eccle.5.) Qui verò longius ſepoſiti fuerint, tantam eccleſiæ felicitatem & dignitatem, tantam eorum, qui contrà contendant, calamitatẽ vbi certis nũtijs & grauibus auctoribus acceperint, magnitudine rei attoniti, atque grauiſſimo ſermone perterrefacti, tanquam futuri fulminis prænuntia tonitrua obturatis auribus vitare conabũtur. [*Aures eorũ ſurdæ erunt:*] Sicut aſpides ſurdę obturãtes aures ſuas, vt non exaudiant vocem incantatoris, &c. (Pſal.57.) Quod autem addit: [*Lingent puluerem ſicut ſerpentes, velut reptilia terræ,*] Veritati & virtuti diuinæ cedentium deditionem abiectiſſimo omnium habitu & ſitu deſcribere voluit: nullius namque animantis, quàm ſerpentium & reptilium generis, abiectior aut depreſſior corporis conſtitutio atq. motio eſt, quòd ea corporis trahendi ſors ſerpentibus iam inde à primis humanæ miſeriæ initijs diuina ſententia edita eſt: Super pectus tuum ambulabis, & terram comedes omnibus diebus vitæ tuæ. (Gen.3.) Quantæ verò conſternationis fuerit, hominem bipedem erecta ſtatura, atque ſpectante cælum ore conditum, non modò quadrupedum more pronum, ſed ad ſerpentium inſtar procumbentem, terram pauidum & trementem menteque perturbatum lingere, quiuis facilè exiſtimare poterit. huiuſmodi illud eſt: Coram illo procident Æthiopes & inimici eius terram lingent. (Pſal.71.) Hiſpanè hæc ſententia ſic dicitur: *coſer la boca con la tierra*, ſed vt res incremento amplificaretur, illud etiam additum eſt, *Velut reptilia terræ*: Hebraicum nomen vermium genera, quæ terræ aut vi aut morbo & corruptione procreantur, ſignificat: hæc enim non modò corpus mouendo trahunt, ſed ore etiam terræ innituntur. Tanto autem pauore, tanto diuinæ vltionis metu agendos huiuſmodi veræ religionis hoſtes dicit, vt conſcientia ſimul ſtimulati, neque in proprijs ſedibus conſiſtere valeant.

Proturbabuntur de ædibus ſuis: Dominum Deum noſtrum deſiderabunt & timebunt te.

PROTVRBATIONIS cauſam ſubiicit, vltionis videlicet diuinæ exſpectationem & timorem. Pauor enim non ſolùm dubios & ſolicitos homines reddit, ſed omnem ſapientiam ex animo expectorat, ſicut ſcriptum eſt: Areſcentibus hominibus præ timore, &c. (Luc.21.) [*Dominum Deum noſtrum deſiderabunt.*] Exſpectabunt vltorem & pauebũt, vt Hebraicè eſt, *& timebunt te*. Ad Dei populum ſermo conuertitur, quem admirabilem formidabilem̃q. hoſtibus fore dicit. atque ad illam imaginem ratio hæc reuocanda eſt, quòd Iſraëlitarũ exploratoribus à Rahab fuerat indicatum: Noui quòd Dominus tradiderit vobis terram: etenim irruit in nos timor veſter, & elanguerunt omnes habitatores terræ. (Ioſue 2.) Verùm enimuero hæc tanta ſalus & Iſraëliticarum rerum reſtitutio, vel maxima potius ex paruis reliquijs amplificatio non ipſorũ, qui ſeruarentur, virtuti aut dignitati, ſed diuinæ miſericordiæ omnino accepta referenda erat, qui abalienatos à ſe ipſorum culpa & malo merito rurſus in gratiam recipiendos decreuerat. qua in re maximum & admirandum prouidentiæ, voluntatis, curæ, ſtudijque in eum populum ſui exemplum ſtatuere parabat; quamobrẽ pientiſſimam ſimul & ſapientiſſimam ſupplicationem ſuo nomine Vates decernit & peragit, quam ipſe Deo immortali & benigno gratam fore intelligens ad totius operis calcem addidit.

Quis

Quis Deus similis tui, qui aufers iniquitatem, & transis peccatum reliquiarum hæreditatis tuæ?

QVIS *Deus.*] Ex pluribus diuinis variarum rationum nominibus, id quod hoc in loco appellatur fortitudinẽ significat. Atque adeo antithetis exornata oratio est. admiratur enim Dei misericordiam & lenitatem, qui cùm fortis sit, & vlcisci atque in æternum punire & extinguere inuisos sibi ob scelus Israëlitas posset; tamen iniquitatem patienter & leniter ferat & auferat, & peccatum, ne in æternum animaduertatur, tandem pertrãseat & missum faciat. [*reliquiarum*] Israël eorum, qui ex diuturna punitione & castigatione felici illa ætate reliqui fuerint, [*hæreditatis tuæ,*] quam tantis miraculis, tantis virtutibus emptam ab initio possedisti, quam non fastidio, sed pertinacis culpæ, & repulsæ illius à verbo tuo acceptæ offensione reliquetas, sicut scriptum est: Reliqui domum meam, (Ierem. 7.) » dimisi hæreditatem meam, dedi dilectam animæ meæ in manus inimicorum eius: Facta » est mihi hæreditas mea, quasi leo in silua, dedit contra me vocem suam (dicens, tolle, » tolle, crucifige eum,) ideo odiui eam. Huius igitur tibi vehementer dilectæ hæreditatis, ne omnino, vt digna erat, periret, reliquias tibi superesse bonus & benignus voluisti, & ne pœnas vlterius daret, modum ipse statuens pro misericordiæ tuæ magnitudine & studio indignari vlterius pepercisti.

Et non immittet vltra furorem suum, quoniam volens misericordiam est.

NON *immittet,* Hebraicè *non obfirmabit.* tandem, inquit, remittet furoris impetum. Est autem futurum verbum, quod in loco consuetudinem, morem, aut ingenij alicuiúsue rei perpetuam & constantem rationem significat: non, inquit, pertinaciter infensus esse solet in æternum, imò ab hac mente quamlongissimè alienus esse arguitur. [*Quoniam* (natura sua) *volens misericordiam est.*] atq. adeò hæc virtus perpetuò de ipso prædicatur. Huius tum naturæ exspectatio, tum promissionum & clarissimi iurisiurandi ad patres quondam iurati obseruatio futuræ tandem veniç & gratiæ certissimam nobis faciunt spem.

Reuertetur & miserebitur nostri.

DEI ab hominibus, atque adeo à rebus omnibus auersionem calamitas & miseria extrema consequitur, sicut scriptum est: Auertente te faciẽ tuam omnia turbabuntur. (Psal. 104.) contra verò lucis & placidi vultus redditionem recreatio & felicitas omnis comitatur, & » in lumine, inquit, vultus tui ambulabunt, & in iustitia tua exaltabuntur, quia gloria vir- » tutis eorum tu es. Quoniam verò salutem hanc non suis, sed futuris temporibus Vates afferendam præuiderat, quænam eius afferendæ ratio, ne peccatis & culpis impediretur, ineunda esset, exponit, quòd & præteritorum hominum offensionis immemor præsentium peccata immersurus erat. atq. ob eam rem personarum à prima in tertiam mutatione dicendo vsus est Vates.

Deponet iniquitates nostras, & proijciet in profundum maris omnia peccata eorum.

SIC Hebraicè. [*Iniquitates nostras,*] eorum, qui nunc sumus, & ad illud vsque tempus erimus. *peccata eorum*, qui felicissimos illos attingent dies. [*In profundum maris.*] Rebus in æternum occultandis locus hic idoneus maxime est, omnium linguarum sermonibus (Psal. 45.) ad eam rationem vsurpatus, vt: Non timebimus dum turbabitur terra, & transferentur » montes in cor maris. & illud apud exteros: *Siue flamma, seu mari libet Adriano.* Mos autẽ (Hora. li. 1. car.) & ritus olim Israëlitis fuit, quæcunque abominanda, dira nefastaque dicta essent, in mare salsum, quod proximum esset, proiicere. Sed hęc peccatorum & scelerũ demersio ad rubrũ mortis Christi mare pertinet, de quo scriptũ est: Aquę inundabũt & delebitur fœdus (Mischnioth de Phase. c. 6.) vestrũ cũ morte, & pactum vestrũ cũ inferno nõ stabit. de quo suo loco, si Deus votis annuerit, dicemus. Omniũ autẽ debitorũ remissionẽ tribus nominatis generibus, iniquitate (Isa. 28.)

pessagh & peccato complexus est. At verò tantorum bonorum & spiritualium donationum promissiones & receptiones, quibus fideles omnes niti ad salutem possint, constantes & certas fore confirmat.

Dabis veritatem Iacob: misericordiam Abraham: quæ iurasti patribus nostris à diebus antiquis.

QVID causæ fuerit, quòd sententiam hanc diuersa à Mosis orationis formula pronuntiauerit, breuibus inuestigare placuit. Moses enim tribus ordine suo nominatis patribus dixerat: Memento seruorũ tuorũ Abrahã, Isaac & Iacob, quibus iurasti per temetipsum &c. hic verò dixit: *Dabis veritatem Iacob, misericordiam Abraham,* & cæt. Præposuit Iacob, cui & veritatis rationem asscripsit, & Isaaco prætermisso Abrahamum misericordiæ mentione facta subiecit. Huius autem rationis, quanquã breuiter, tamen paulò altius repetendum caput est. Igitur omnium Israëliticarum rerum & temporum nationem seriem & euentus omnes Iacobo dormienti apud illam sacram & arcanam scalam ostensa esse aliàs latius exponendum, & hic breuiter referendum est. Israëlitarum natio ex Ægypto primum deducta Cananitidem regionẽ diuino etiam beneficio occupauit, indeque ob nefaria scelera & superstitionem pulsa, toto orbe dispersa est, cuius pars quædam, quæ Christum venientem suscepit, felicissimo nascentis Ecclesiæ tempore fuit maximis & diuinis muneribus ornata; reliqua verò omnis multitudo ad certam & destinatam misericordiæ diem in gratiam recipienda, atque maximis & spiritualibus donis augenda: interim, ne omnino periret, diuinitus est conseruata. Atque hæc omnia oraculo illo diuino pronuntiata sunt: Terram, in qua dormis, tibi dabo & semini tuo. Ad possessionem hoc spectat; ad migrationem verò & dispersionem miseramque atque humilem seruitutis condicionem illud: Eritque semen tuum quasi puluis terræ: dilataberis ad orientem & occidentem, septentrionem & meridiem. sed afferendam interim per Christum hominum generi salutem tertia hæc pars significauit: Benedicentur in te & in semine tuo cunctæ tribus terræ. Demum perpetuam in captiuitatis miseria custodiam, conseruationem atque futuram restitutionem, & totius historiæ certitudinem illa vltima pars continet: Et ero custos tuus, quocunque perrexeris, & reducam te in terram hanc; nec dimittam te, nisi compleuero vniuersa, quæ dixi. Ita adeò non modò felicitatis promissionibus, sed pœnarum, animaduersionum & calamitatum obnuntiationibus hoc responsum veritatis, hoc est, constantiæ atque euentus certitudinis nomine à vate exceptum est. Dare autem veritatem idem est, quod latinè dicitur, id quod lingua nuncupatum est, præstare & reddere, & quod de Israëlitarum primum salute & restitutione omnique temporum ratione sermo præcipuè institutus vati esset. Ab oraculo & promissis Iacobo factis orationem hanc inchoauit, ac si diceret, omnia, quæ Iacobo fugienti & diuinæ fidei ac prouidentiæ sese credenti de posteris suis prædicta proditaque oraculo fuerant, tandem certissima euentibus ipsis euasura esse. At verò quòd præter ea, quæ Iacobi genus contigere, quædam etiam Abrahamo promissa sunt de diuina pluribus gentibus (quarum pater ipse futurus erat) misericordia tribuenda, hoc est, de cælesti ciuitate illis communicanda, quanquam nullis meritis chari, nulla scriptæ legis antea disciplina imbuti, nullis promissis ducti, sine Christo, alienati à cõuersatione Israël, hospites testamentorum, promissionis spem non habentes, & sine Deo in hoc mundo essent, vt illud: In semine tuo benedicentur omnes familiæ terræ, & patrem multarum gentium dedi te ante Deum, cui credidisti. Quoniam Deus ea, quæ non sunt, tanquã ea, quę sunt, vocat. Ob eã rem, hoc est, ob gentium vocationem solis diuinæ misericordię rationibus suo tempore futuram ait, vt veritatem Iacobo, sic etiam Abrahamo eo nomine, quòd pater multarum gentium appellatus esset, misericordiam esse à Deo tribuendã. In hanc autem huius loci sententiam Apostolus ad Romanos planè scripsit: Dico enim Christum Iesum ministrum fuisse circuncisionis propter veritatem Dei ad confirmandas promissiones patrũ: Gentes autẽ super misericordia honorare Deum, &c. In his autẽ nominibus Isaac propterea prætermissus est, quòd Isaac Iacobi, cuius rationes cõsideratæ

Genes. 17.

Cic. de offic.

Genes. 5.

Ephes. 2.

Rom. 15.

deratæ iam nobis sunt, & Esau pater fuit. Esau autem earum gentium personam sustinet, quibus Euangelij promissio adeo vilis ducta est, vt suam impietatem, superstitionem, [Hebr. 12.] suaque humanarum & caducarum rerum studia ob eam rem deponere noluerint, fornicatores & prophani vt Esau, qui propter vnam escam panis & lentis primogenita sua vilipendens vendidit. His igitur qui pertinaci studio errorem suum tueri & vitium fouere voluêre, nulla imprimis promissio, imò nullus misericordiæ locus in diuinis rationibus & scriptis est definitus; sed extremum omnibus exitium est denuntiatum. Et non [Abdias.] erunt reliquiæ domus Esau, quia Dominus locutus est. Cæteræ autem gentes, quibus diuinæ misericordiæ beneficia sustinenda fuerunt, ad Abrahamum gentium multarum patrem referuntur, à quo, præter Isaacum promissionis filium, multæ ex Cethura Assyriorum, & plurimæ ex Agar Ægyptiorum & Ismaëlitarum familiæ varijs orbis terræ regionibus proseminatæ sunt. Hos igitur Abrahæ filios secundum carnem, & alios etiam secundum fidem in eandem familiam receptos, diuinam misericordiam consecuturos fore Michæas prodidit. Ad íd autem, quodcunq. boni ac fausti Deo auctore Israëlitis futurum erat, promissiones patribus factas, nondum eo tempore satis ob suam magnitudinem intellectas, sed nimis tamen magno desiderio expectatas, pertinere concludit.

Quæ iurasti patribus nostris à diebus antiquis.

QVÆ quanquam nondum satis explorata, tamen certissima & maxima iam olim nobis, inquit, habentur.

IN MICHÆAM PROPHETAM
CARMEN EX VOTO.

O QVI *doctiloquis versibus ardua*
Vates gesta ducum ponere fortium
Assueti, imperiumq; orbis in vltimos
Fines intrepido milite proditum;
Et qui consilijs prædita prouidis
Magnorum canitis pectora principum,
Per quæ vel populis pacis & aurea,&
Iuris certus honor, vel decus & rei
Vsus cuique sua contigit innocens,
Huc omnes numeros vertite carminum,
Quidquid mens valeat dicere vel pium,
Vel vox eximium, vel citharæ sequi,
Contentis fidibus cantus & aurea
Alternis iugiter templa sonent choris.
Et quæ nos humilis munere barbiti
Conamur tenues magna nouis modis,
Vos dignis melius tollite laudibus.
Vos mecum æterni principis, & Dei
Numen carminibus dicite, qui genus
Nostrum, & res hominum qui imperio tenens
Præstanti sapiens frena regit manu,
Qui fert non dubijs lancibus omnia
Summorum ac populi iura, nec arduos
Suspectans apices infima despicit:
Sed qua sidereum prouidus æthera,
Qua terras placidus temperat & mare,
Cura res hominum prospicit ac fouet
Rector muneribus omnia commodis
Producens fluidi tempora seculi.
Hic regum indocili colla domat iugo,
Obscuroq; premit carcere principes:
Quandoq; & medio de grege pauperum
Tollit, cui imperij sceptra micantia,
Et tractanda potens iura hominum ferat,
Sic visum grauibus consilijs Dei.
Nam sæpe & stygijs eruta fluctibus
Reges Ambitio perdidit insolens,
Et nunquam saturis pallida faucibus

Auri ſacra fames peſtiferum genus
Eius, qui proprium nomen ab aurea
Luce olim poſitum vertit in inuidum,
Serpentis docilis terrea lingere.
Hæ peſtes animum, & corda regentium
Quantis inficiant ſeminibus mali,
Senſère & populi, ſenſit & vrbium
Magnarum numerus innumerabilis:
Quæ quondam validis ardua turribus
Certauêre poli vincere culmina;
Nunc tantùm tumulis ſaxa perennibus,
Et ſpelunca malis ſentibus horrida,
Qua ſecura cubet cum catulis fera,
Vltricem ſcelerum iuſtitiam indicāt:
Dum per faſq; nefaſq; irruit arbiter,
Et regum indomitam ſæpe licentiam
In maiora fouet pellere crimina.
Iam quæ clauſtra decus Iuraq; muniunt,
Perrumpit genetrix callida fraus doli,
Et vis ſimplicius fraude nocens ruit,
Exemplo vt populus doctus, & indigam
Oppreſſus fugiens pauperiem pati
Nec leges timeat, nec metuat graueis
Pœnas tartarei ſulfura fluminis:
Sed quæuis ſubeat crimina, maximas
Sudore exiguo vt diuitias paret.
Aſt nos cuncta leui pondere ducimus,
Quæ vel gemmifero Phiſeon alueo,
Vel rubris Erythre marginibus lauat,
Si nec Sithinea texta domus trabe,
Nec curas adimit lectus eburneus,
Nec fucis Tyrijs ebria vellera:
Quod ſi me cupidum ſpiritus in ſuam
Tutelam placidus excipiat, neque
Cognouiſſe vetet munera duplici
Conſecrata libro, nec neget indere
Numen viſceribus, dum meditor, ſuum,
Vel Cyrum ſuperem ſorte beatior.

FINIS.

BENEDICTI ARIÆ MONTANI HISPALENSIS, IN NAHHVM PROPHETÆ VATICINIVM PRÆFATIO.

DE POTENTIA.

RERVM *omnium, quæ maximæ ab hominibus habentur, vnam humanam potentiam & opulentam mortalis vitæ huius prosperitatem esse, quæ pulchritudinis quidem & felicitatis magnæ speciem offerat, reapse verò occultis malis plena, dolis obnoxia frequentibus, & apertis etiam periculis peruia sit, & omnia ferè temporum secula notabili atque exitiali principum, imperiorumq. exitu sæpius indicarunt: sed diuini imprimis arcaniq́ue libri grauissimis sententijs & testimonijs persæpe docuerunt. Nam præterquam quòd externæ hominum inuidiæ, suspicionibus assiduis, & cùm hostium, tum verò ciuium insidijs frequentibus potentia omnis humana pateat, & districtum gladium capiti semper impendentem timeat: illud longè grauissimum & periculosissimum est, quod cum ipsis opum, fortunarum, splendoris & gloriæ alimentis corruptissimi quidam opinionum, audaciæ, superbiæ, & temeritatis atque arrogantiæ succi trahũtur, qui in lethalia venena sensim conuersi, grauissimos & exitiales morbos, acerbissimosq́ue ac repentinos maximarum huiusmodi rerum afferunt interitus.*

*Principiò namque prosperitate ipsa, secundo ac iucundo præsentium rerum vsu, sensu
atque splendore ita humanæ mentis acies vincitur & hebescit, vt præteritorum tem-
porum oblita, in futurorum rationem peruidendam cura & cogitatione intendere non
valeat; & in eam opinionem adductos homines, vt summam rerum & dignitatis vel
suis maximis meritis & virtutibus, vel natalibus generisq́ue splendori, vel alijs hu-
iusmodi rebus necessario immutabiliq́ue fato debitam contigisse, foreq́ue propriam ac
perpetuã credãt. quibus crassissimis errorũ offusis tenebris, nõ ad cæterorũ modò homi-
num contemptionẽ & despiciẽtiam, sed ad maximam tandem erga Deum impietatem*
2.Reg.19. *deducit, sicut scriptum est: Cui exprobrasti, & quem blasphemasti? contra quem exal-
» tasti vocem tuam, & eleuasti in excelsum oculos tuos? Contra sanctum Israël, &
» dixisti: In multitudine curruum meorum ascẽdi excelsa montium, &c. Insanisti in me,
» & superbia tua ascendit in aures meas, &c. Ex quo erroris fonte superbia quædam,
& importunissima insolentia nascitur, quæ mendaci persuasione innixa, vel Deum
prosperitatis illius auctorem non agnoscit, vel iudicem futurum non reueretur, vel
negligentem quæsitorem; neque æquo examine summos pariter atque infimos indicatu-
rum credit, sed personarum atque honorum maximè terræ principum rationem esse ha-*
Ibid.16. *biturum putat, contra quàm diuinitus consultum decretumq́ue est. Iudicans & quæ-
» rens iudicium, & velociter reddens quod iustum est. Audiuimus superbiam Moab,
» superbus est valde, superbia eius, & arrogantia eius, & indignatio eius, plus quàm
fortitudo eius, &c. Illud etiam ex eodem morum fonte natum, quotidianum & per-
niciosum deprauati iudicij spectatur exemplum, quod communis humanæ conditionis
potentiores persæpe obliti, cæteros homines perindè, ac si ex alia viliore atque dete-
riore materia extiterint, vel alterius auctoris, custodis & patroni Dei in tutelam tra-
diti, vel in imperij legem asscripti fuerint; adeo se minores & inferiores arbitrantur,
vt verbis, muneribus, omniq. obseruantia sese ab illis coli, exigui & imminuti officij
loco ducant, ac parum abest, quin diuinos honores, mactatis etiam hostijs verbo exi-
gant, re tamen ipsa appetere atque velle videantur, id quod aliquando etiam humanã
super-*

superbiam & insolentiam apertè sibi arrogare & petere ausam esse, ille à Nabuchodonosore positus colossus arguit, nec non & aliorum historiæ testantur, qui dicentes in corde suo: Deus ego sum, diuinos populis erga sese cultus imperauere. Cùm tamen reges ipsos & summos in populis magistratus, atque imperij clauum tenentes, & reipub. gubernacula tractantes, cæterorum fratres diuina lex appellet, & aliam agendi inter se, qua pro fratrum iure & more rationem sacra oracula notant & dissuadeant. Nunquid non pater vnus omnium nostrum? nunquid non Deus vnus creauit nos? quare ergo despicit vnusquisque vestrum fratrem suum &c. Neque verò clementis, & ad gerendam publicam rem oportuni tributi nomine exactis, vel spontè à populo datis rebus contenti sunt, sed prædæ vsque inhiantes priuatas imbecilliorum ciuium fortunas diripere appetunt, quamque ad eam rem viam commodissimam, maximique compendij fore arbitrati fuerint, eam potissimum, quocunque modo iniri possit, muniunt, siue fraude atque dolo, siue calumnia, siue tandem aperta vi agendum sit, quo iure, quàue iniuria, id minimũ laborant, sed apertis semel augendæ pecuniæ sulcis tamdiu insistunt, quoad nihil omnino miseris & oppressis, quo vitam, familiamque commodè alere possint, reliquum sit, sicut scriptum est: Exaltatio oculorum, & dilatatio cordis sulcus impiorum in peccatum: cogitationes robusti semper in abundantia, &c. His autem illud accedit grauissimum, quod datum istis forsan iusto Dei iudicio imperium non prouidentiæ diuinæ, sed suæ ipsorum felicitati & genio acceptum referentes, propriæque arrogantes virtuti, propagare etiam ac dilatare ambitiosissimè student: neque verò præter opes, potentiam & vim vllo alio, vel diuino, vel humano, sed statuto tantũ in armis iure sibi agendum esse arbitrantur. quamobrem externis etiam atque longinquis nationibus, à quibus nulla vnquam iniuria, sed neque leuissima quidem offensione affecti fuerant, affectatæ tantùm Monarchiæ causa, grauissimum bellum denuntiant, atque adeo ad muniendam in alios maxima feritate viam, terribileque crudelitatis exemplum cæteris edendum in eos, qui non vltrò sese dediderint, vel hoc ipsum legitimam causam esse statuentes, extrema atque inexorabili sæuitia vtuntur, atq. alios horrendi exempli metu impulsos, in imperij deditionem redigunt: eamque rem omni, iniuriæ, & conscientiæ suspicione abiecta, omni etiam sublata religione, felicitati, virtuti, fatisque suis asscribunt, sicut scriptum est: Propterea immolabit sagenæ suæ, & sacrificabit reti suo, quia in ipsis incrassata est pars eius, & cibus eius electus. propter hoc ergo expandit sagenam suam, & semper interficere gentes non cessat.

Dan. 3. — Deute. 17. — Malach. 2. — Prouer. 21. — Habbak. 1.

Igitur quæ ex ambitione, & Luciferi imitatione humana potentia orta est, vbi diuinæ legis præcepta & instituta (quibus ad publicam potius vtilitatem, & ad societatis humanæ seruandæ commodiorem vsum, quàm ad priuatas commoditates à Deo directa atque instructa fuerat) vbi denique iuris & æquitatis fines prætergressa fuerit, in consequentia vitia, superbiam, ambitionem & cupiditatem protinus delapsa, humanam omnem tranquillitatem & pacem excludat, summa imis misceat, omnem denique cum priuatam, tum publicam rem perturbet & peruertat, & grauissimam proinde mortalium in se inuidiam immortalisque Dei offensionem & iram concitet necesse est: Væ qui congregat auaritiam malam domui suæ, vt sit in excelso nidus eius, & liberari se putat de manu mali. Cogitasti confusionem, concidisti populos multos, & peccauit anima tua: Quia lapis de pariete clamabit, & lignum quod inter iuncturas est, respondebit, &c. & sicut scriptum est Abominatio Domino omnis superbus: manũ ad manum non absoluetur. Illud verò nõnunquam existere videmus, vt cum potentiorũ prosperitas, diuitiæ & opes, atque ipsa demum imperia, per summum scelus, & grauissimas iniurias crescere augerique magis videantur, non sine magno & sapienti permittentis Dei consilio accidat, vt de summo rerum & prosperitatis gradu, quem omni

Habba. 2. — Prouer. 16.

iam orbi spectabiles tenuerant, præcipites deturbati, notando tantæ ruinæ omnibus gentibus exemplo; atque grauissimo exitu stultam hominum opinionem vehemētius redarguant. qui humanam prosperitatem, dignitatem atque potentiam mole magnitudineque sua, & maximo rerum omnium apparatu, magis quàm innocentia, pietate & iustitia consistere conseruariq. posse putant, sicut scriptum est: Auferentur iudicia tua à facie Psal. 10. » eius: omnium inimicorū suorum dominabitur. Dixit enim in corde suo: non mouebor à » generatione in generationem sine malo. &: Quoniam laudatur peccator in desiderijs ani» mæ suæ, & iniquus benedicitur, &c. Verū enimuero fieri omnino non posse, vt quæ per summum nefas parta, & non sine scelere aucta potentia gloriaque sit, quanquam altas humanis opibus, & facultatibus radices egerit, ad longissimum tempus perduret, ac non potius ad spectabilioris exitus oportunitatem exspectata, repentino & stupendo casu ruat, diuina nos responsa persæpe docuerunt: Psal. 36. Vidi impium exaltatum & eleua» tum super cedros Libani. Et transiui, & ecce non erat: quæsiui eum, & non est in» uentus locus eius.

Grauissimum autem rei argumentique huius documentum & exemplum Assyrij olim imperij principio progressione atque exitu omni mortalium posteritati editū est: illud enim à superbissima & immanissima Nimrodi tyrannide initiū ducens, progressus vt longissimos, ita etiam insolētissimos habuit: quippe ditionis, dominationisq. suæ rationes Dei consilijs minimè asscribens, quòd omnium post diluuium primæ & antiquissimæ essent, fatales quoque neq. vnquam adeo interituras fore iudicauerat. Ipse autem, inquit Isaias, Isai 10. non sic arbitrabitur, & cor eius non ita existimabit; sed ad conterendum erit cor eius, & ad internecionem gentium non paucarum. Soph. 2. & Sophonias de Niniue » Assyriorum regia vrbe: Hæc est, inquit, ciuitas gloriosa habitans in confidentia, quæ » dicebat in corde suo: ego sum & extra me non est alia amplius, &c. Sed ea tamen monarchia maximis impietatis & iniuriæ sese sceleribus alligans, exitio tandem suo futuris porrò imperijs omnem perpetuitatis eiusmodi artibus & rationibus parandæ atque statuendæ opinionem, si modò animum aduertere intelligereque velint, omnino sustulit, Ibidem. » sicut scriptum est: Quomodo facta est in desertum cubile bestiæ? omnis qui transit per » eam sibilabit, & mouebit manum suam.

Huius igitur tanti imperij exitium, & grauissimum hactenus etiam iacentis casum Nahhum Vates diuino spiritu edoctus & præditus ante præuisum, maximæ adhuc prosperitatis & diuturnitatis opinione florentibus rebus obnuntiauit. cuius vaticinij argumentum diuino imprimis ad vota implorato numine aperiendum nobis explicandumque est.

VOTVM

VOTVM.

Me neque consilijs, propria aut virtute valentem
Da Pater ô, totum numinis esse tui.
Qui fastúmque, ausúsq; hominum, mentésque superbas
In chaos & stygias ire iubes tenebras.
Ex humiliq́ue pios deuectos puluere in astra
Tollis, dans mensis accubuisse tuis.
Te sine nil summum, æternum nil esse fatemur,
Te sine prodesse aut posse placere nihil.
Vt placeam, prosimq́ue pijs, tua munera sunto:
Laudibus ergo tuis prouidus annuito.

ARGVMENTVM VATICINII.

NINIVEN *antiquissimã vrbem, atq. Assyrij imperij firmissimum caput, ob regum, principum, populiq́ue eius scelera, atque ob illatam omni ferè orbi iniuriam, insolentiusq́ue gestum imperium; maximè autem ob iniquum & nefarium animum aduersus Israëlitas, & Ierosolymitanos; atque adeo aduersus Dei optimi maximi honorem, nominisque dignitatem & splendorem, fixo diuinæ sententiæ decreto penitus exscindendam funestandamq́ue esse Nahhum Vates obnuntiat, omnem etiam regij generis sobolem radicitus euellendam. Huiusmodi autem consilium suum breui exsequendum, nisi pœnitentia & obsecrationibus sibi cauissent, per Ionam Vatem Niniuitis aperiri Deus curauerat. Nunc verò illos, quòd ad antiqua & scelerata studia conuersi, omni orbi, atque maximè dedicato Deo Israëlitarum populo, nulla religionis ratione habita, infestissimi fuerint, Nabuchodonosoris vim & sæuitiam, atque diuini imprimis iudicij seueritatem experturos tandem esse prædicit. Cùm autem Vates Nabuchodonosoris potentiæ ad hanc rem meminerit, commoda digressione vsus, Ierosolymam ab eodem, bello & incendio vastandam, ignemq́ue sacro templo inferendum indicat, eo quòd Deus populi & principum impietate vehementer offensus, ciuitatis illius curam studiumq́ue esset remissurus. deinde ad propositum reuersus Nahhum, Niniuis excidium oratione, atque decantata elegia persequitur, tantiq́ue supplicij causam, & culpam palam cognoscendam profert, atque omnem propugnandæ & defendendæ vrbis spem Niniuitis contentione inducta adimit, quod Nabuchodonosoris potentia & virtus, & in bello gerendo felicitas No-Amonis maxima apud AEgyptios vrbis proxima & recenti excidio perspecta explorataq́ue fuerit. pari autem exemplo futurum, vt Niniue capta exscindatur, cuius muri tantæ potentiæ impetu vel sustinendo, vel tardando impares omnino sint; ciues autem ac viri mulieribus imbelliores: mercatores verò ac principes vitio, otio atque luxu nimio affluentes, quibus turpis fuga, quàm dimicatio, aut honesta in prælio mors potior iudicanda atque studiosè magis, quàm propugnatio, paranda sit.*

CAPVT I.

ONVS *Niniue liber visionis Nahhum Elcesei.*

NIniuen à Græcis & Latinis auctoribus Ninam dictam Assyriorum imperij celeberrimam & principem vrbem fuisse, ex prophanis & sacris rerum ac temporum monumentis accepimus. Hæc autem ab Assuro Nino Senaareo ex posteris Semi ad Euphratis fluuij ripas condita olim fuerat, sicut scriptum est: (Gen 10.) De terra illa egressus est Assur, & ædificauit Niniuen, &c. & inferius: Filij Sem, Elam & Assur, &c. Post illa autem secula Abraham ex Chetura vxore præter alios liberos Lecsam suscepit, ex quo Dedan genitus; (Gen. 25.) à Dedano verò populi illi progeniti sunt. qui cum Niniuitis & Assyrijs regni & ciuitatum communione coniuncti Assurim in sacra historia dicti sunt, non quòd alterum Assur generis sui parentem habuerint, sed quòd ex Dedano procreati, cognatis ex eadem Semi familia oriundis Assyrijs sese immiscuerint. atque hæc communius Assyriorum omnium origo fuit: cuius ratio ad historiarum specie aliàs dissentientium concordiam plurimum valet. Ad inscriptionis autem huius sententiam aperiendam quiddam ex Iona iam diffusius à nobis obseruatum repetere operæpretium visum est. Ionam aduersum Niniuen sic vaticinatum, Adhuc quadraginta dies, & Niniue subuertetur, non simpliciter exponendum esse docebamus, ita vt quadraginta dierum simplicium elapso tempore Niniue Sodomę instar euertēda esset: sed sapientissimo Dei consilio concinnatam orationem illud significasse, fore proculdubio primum vt intra quadragesimum à Vatis præconio diem, vel Niniue ex sceleratis & nefarijs studijs conuersa, vel omnino euersa esset. deinde etiam fore vt quadragesimo pòst anno, ob iniuriam gentibus omnibus & Israëlitis maximè illatam, penitus esset excindenda. ita adeo diuinum consilium sibi omni ex parte constans certumque probatur. namque quadragesimo ferè anno; à facto per Ionam præconio, Israëlitæ ab Assyrijs hostili animo, & crudelitate infestati, vexati ac debilitati sunt. Anno enim vltimo Ieroboam duodecimi Israëlitarum regis, quo rege Israëliticæ res ex Ionæ oraculo feliciter gerebantur, (4. Re. 17. Iosephus lib. 9. c. 15.) vsque ad sextum Hosseæ filij Ela, qui ab Assyrijs tributarius factus est, anni fluxère quadraginta: atque ab eo anno diuina in Assyrios de iniuria & impietate sententia lata & pronuntiata, oneris nomen sortita est. hoc autem modo ratio subducitur: (Iosephus lib. 9. c. 10.) Zacharias & Salum anno vno regnārunt, Manahen annis decem tyrannidem occupauit, (4. Reg. 15. Iosephus lib. 9. c. 11.) Phacea annis duobus, Phacea alter annis viginti regnauit, post hunc Hosseas filius Ela, cuius regni sexto anno Samaria obsessa, & in tributi seruitutem redacta est: (4. Reg. 17.) quo facinore Assyrij præter alias grauissimas orbis ferè totius offensiones, illatarum etiam per crudelitatem Israëlitis iniuriarum, & contemptæ religionis etiam sese alligarunt, regnique sui excisionem commeruerunt: atq; cladem per Nabuchodonosorem Babyloniorum regem anno regni illius primo fuisse allatam, antiqui Hebræorum chronographi tradunt. atque hoc fuit onus Niniue iam tum ex Ionæ vaticinio significatum, nunc verò à Nahhum ex professo etiam explicatum. (Lib. de Serie mundi.) Dierū autem plurali nomine Hebraico in sermone annos etiam significare, multa scripturarum loca declarant, vt ille: Habebit licentiam (Leuit. 25.) redimendi, donec vnus impleatur annus. quo loco Hebraicè dies est, quem latinus interpres optimè annum vertit. Neque verò eandem temporum rationem ex Hebraicis literis, numeris & mysterijs in eodem Ionæ vaticinio subtilius etiam considerare pigebit, modò id breuiter expedire possimus. namque non aliena nobis à re ipsa interpretatio visa est, vt certum tempus in illa Ionæ oratione notaretur, quoad Niniuitarum res duraturæ essent, centum videlicet, ac viginti annis. siquidem Ionas quadraginta annis ante subactam Samariam præconiū Niniuitis fecit. Samariæ autem expugnatio Ierosolymorum (Series mundi.) cladem centum triginta septem annis præcessit: quam decimo nono Nabuchodonosoris anno allatam esse constantior traditio est. anno autem primo eiusdem regis Niniuen excisam Hebræi auctores ferè omnes prodidere. igitur à quadragesimo anno vaticinij Ionæ, hoc est, à primo subactæ Samariæ ad primum Nabuchodonosoris, centum viginti anni intercedunt. Id autem illius vaticinij numeralibus literis, & significantibus

ficantibus nominibus sic indicatur: Adhuc quadraginta dies. Quadraginta dies, quadraginta anni sunt. porrò vox, Adhuc, quæ additionem significat, Hebraicè est *Ghod*, עוד quæ suis hebraicis literis cōscripta Ghaim, Vau, Daleth, numerum octogenarium omnibus hebraicè scientibus conficit; octoginta verò quadraginta additis, centum & viginti numerus efficitur: quo tempore Niniue à Babylonis rege excisa est. Igitur quæ significanter dicta à Iona fuerant, Nahhum explicanda confirmandaque suscepit. illud etiam compertum exploratumque nobis est, Senacheribum Assyriorum imperatorem, Samaria sub iugum iam missa, Ierosolymam vsque sacrilego animo atque expugnandi causa progressum ingentem vna nocte cladem diuinitus accepisse, & cum extincti penè exercitus reliquijs domum redire coactum, ibique paulò post in cuiusdam ex dijs suis templo sacrificantem, à proprijs filijs, qui post eum regnauêre, fuisse occisum. Eodem autem tempore Babylonij reges sub Niniuitico imperio erant, quos ob eam rem exteri scriptores Babylonis præfectos vocant. id autem in sacris historijs manifestè explicatur, Herod.li.1. vt: In tempore illo misit Merodach Baladam rex Babyloniorum literas & munera Eze- 4.Reg.20. chiæ, &c. cui Nabuchodonosor in regno successisse dicitur, à quo ascitis in auxilium Isai.39. Medis, primo regni sui anno Niniue capta & excisa est, atque Assyrium imperij solium Babylonem translatum, & ad Persarum vsque occupationem stabilitum. Huius verò rei Orosius. rationes apud græcos & latinos auctores, & temporum, & gestarum rerum, & nominū notationibus variæ, inconstantesque sibijpsis videntur, certissimæ verò & constantissimæ, Diod. Sicul. ex sacris libris, & hebraicis narrationibus petuntur. Quoniam verò postrema Niniuitarum regum culpa, quæ diuinam vltionem maturauerit, Israëliticis tribubus vltra omnem humanitatis modum allata calamitas fuit, eodem tempore vaticinium hoc à Nahhum editū fuisse, ex hebraicis chronicis accepimus, cùm aliàs nullam certam, neq. temporis, neque patriæ, neque tribus rationem quæ ad hunc Vatem pertineat, ex sacris Solerghold. libris notari hactenus contigerit. Sed in eo libro, qui Mundi series hebraice inscribitur: Iohel, Nahhum & Habbakuq ad Manassei tēpora referuntur; quē, quòd impius & iniquissimus fuerit, indignū, quē suis libris appellarent existimauerint: sed nos aliā causam fuisse putamus, nimirum, quòd horū vaticinia, nō tam rerū à populo Israëlitico gestarū rationes, vel vitiorū & scelerū criminationes (quibus cognoscendis & explicandis regū & principū tempora cōmodè adnotantur,) quàm suppliciorum & pœnarū obnuntiationes, & ratas definitasq. sententias continent, siue ea Israëlitis, siue alijs nationibus subeūda ferendaq. sint. Quæ res ad quæ tempora pertinerent, euentus ipsi magis, quàm regum, sub quibus vates scriberent, nomina indicare & declarare potuerūt. Illud autem quod Chaldæus paraphrastes in vocabulo ELCESEI exponit, patronymicum nomē esse ab Elcus Galileæ (vt D. Hieronymus interpretatur) vico, illius tantū auctoritate nititur, cū nullū hoc nomine locū in omni veteris & noui testamenti geographia, neq. apud aliū quempiā diligentē regionis illius descriptorē nobis obseruasse cōtigerit. nam quæ Salomō Gallus tradit, nō alia, quàm Chaldæi paraphrastis fide probātur. Neq. verò alienū esset nomen Elcesei ad significationem relatum, officij magis, quàm patriæ rationibus definire. siquidē *Lacas* hebraicum verbū, ex quo nomē hoc deducitur, tardare siue serotinare, vel posteriorē esse significat: לקש vnde illud celebre Serotinæ pluuiæ, qua segetes perficerētur nomen Malkus factū fuit; atque adeo huiusmodi cognomine illud significari מלקוש potuit, quæ superiori tempore obscurè & implicitè velut temporanea pluuia à Iona obnuntiata, instillataque fuerit, cùm nondum herbescentem viriditatem oportunitas eliceret, nunc iam & idoneo tempore à Nahhumo explicari, & ad maturitatem fere produci. quam rem & Chaldæus interpres non obscure indicauit ita exponens. *Onus calicis præparati ad exhibendum Niniue, à principio ex quo vaticinatus est aduersus eam Ionas filius Amithai de Migath-Hhaphar: conuersa est à debito suo, & cùm addidit ad peccandum; rursus vaticinatus est super eam Nahhū de domo Cusi, &c.* Quid verò onus propriè significet, in cōmentarijs Habbakuq abundè docebimus & in cōmuni præfatione: cætera verò inscriptionis verba hîc exponimus, vt eū, ad quē sermo habeatur, & cuiusnā modi sermo sit, primū, deinde eū qui habuerit, & quo vaticinandi genere vsus fuerit, & quanam ratione munus suū fuerit executus, explicemus. grauem igitur & certā Dei sententiā in Niniuitas pronunciatam illa verba indicant: *Onus Niniue*. huius verò sententiæ interpretem certum, & diuino spiritu auctum, atque grauissimo futurorum præsciendi modo affectū posteriora illa docent, *Visionis Nahhum Elcesei*, qui quod certi constantisq.

vaticinij fide & auctoritate niteretur, nomen suum profiteri veritus non sit: sed quòd librum appellat, eò pertinet vt non ipse Niniuen Assyriosque legationis & vaticinij sui orator petijsse, sed literis eò missis diuinum consilium aperuisse intelligatur. namque liber multas communis atque cognatæ inter se rationis significat res, ex quibus vna epistola est. vt apud Isaiam: In tempore illo misit Merodac Baladam filius Baladam rex Babylonis libros & munera ad Ezechiam, &c. quod ipsum idem interptes in regum annalibus literas vertetat. Atque de libri inscriptione hactenus: nunc verò deinceps vaticinium ipsum exponamus.

Isai.39. 4 Reg.20.

Deus æmulator & vlciscens Dominus, vlciscens Dominus, & habens furorem: vlciscens Dominus in hostes suos, & irascens ipse inimicis suis.

SVBLIMI orationis exordio vaticinij aduersus Niniuitas suum Vates inchoauit, qui Dei virtuté, consilium & prouidentiá simul, & illorum facinora & nefaria scelera illustri & grauissimo præconio indicaret, atque hominum proinde animis metum, religionemque inijceret. namq. grauissimis imprimis verbis diuinæ res, rationesq. proponútur: deinde etiam hominum ipsorum crimina ea esse infeientur, in quibus grauissima diuinarum rationum exempla iure edi debeant. igitur futuram Niniuitarum cladem, nequis nullis eorum flagitijs, sed cæli astrorumq. cursibus vel casui, vel priuatæ forsitan Dei cuiuspiam, ex ijs, qui temporibus illis vanè colebatur, volútati asscriberet, Dei Opt. Max. illius Adonai virtuti, consilio & iudicio, vt prædictam ante, sic eaodem editam, asscribendam esse confirmat. Atq. causa ipsa primum facultatis & voluntatis, deinde etiam iuris rationibus & pódéribus examinanda proponitur. Quoniá verò varias facultatú rationes alijs atque alijs numinibus delusa olim antiquitas tribuebat, hosq. illis potentia & ira, rursus illos his lenitate & benignitate, aliosq. aliis consilio, agendarumq. rerum dexteritate anteponebat; ex qua re fieri posset, vt Israëlitarum Deum Adonai, ex illo quatuor literis constanti nomine, ad misericordiam promptum, non item ad iudicium sententiam vltionemque idoneum esse putarent, aut aliorum Deorum viribus & numinibus impediri posse crederent. hanc omnem rationem ipso tandem euentu confirmandam Vates exponit, eamque esse Dei sui naturam docet, in qua summa & maxima virtus, facultas, summum consilium, summa ars, agendarum rerum scientia, summa denique felicitas, & quicquid demum numinibus omnibus attribui magnum debeat & possit, in huius adonai natura summum & maximum ac proprium sit. ab ea verò parte potissimum exorditur, quæ quòd rarius ostensa, minus hominibus cogitata, minusque formidata est, quam institutæ sibi orationi apprimè oportunam esse intellexit, id est, à summa vlciscendi facultate, & iustissima voluntate, quam edita tandem Niniuitarum strages, horribilisque cædes, cum prædictionibus & obnuntiationibus comparata, confirmatura sit. *Deus æmulator*. Ex multis diuinis nominibus id hoc in loco appellatur, quod ad infinitam virtutis & fortitudinis rationem pertinet. Atque ita agendarum rerum facultas prima proponitur, deinde etiam & voluntas subiungitur, quæ exemplorum indicijs confirmatur: *æmulator* siue *zelotes*, qui de rebus, dignitate, iureque suo quicquam detrahi noo patiatur, detractum autem grauissimè vlcisci soleat, sic ut scriptum est: Zelatus est Dominus terram suam, &c. Illud autem hoc nomine significatur, Niniuitarum excidium non casu, non iniusto odio, non temerario aliquo fastidio, sed iustissimo offensi Dei iudicio futurum esse. quanquam verò nomen illud suum tetragrammaton; misericordiæ rationes plutimas in se contineat, tamen de vlciscendi facultate ac iure nihil omnino detrahit: cuius rei arguméto varia exempla, in Ægyptios & in alios hominis numinisque sui violatores & contemptores edita sunt. *& vlciscens Dominus*. Illud hoc in loco obseruandum est, nomen Dominus quod ad misericordiam refertur, futuri rationem obtinere, quod illud tempus perpetuitaté assiduitatéq. apud Hebræos, vt apud Latinos & Græcos præsens indicat. qua de re nos multa & vtilissima in cómentarijs Habbakuq. & alijs docemus: sed *vlciscens* participiú præsenti tépore dici, quod apud Hebræos non ad assiduitaté, sed ad certá oportunitatem pertinet: ita adeo huiusmodi oratione Deus perpetuò quidé misericors, oportuno tamen tépore vltor esse prædicatur. Est autem grauissimum, & terribile audientium animis epithetó vlciscens, siue vltor. namq. vltio ipsa cuicunque asscribatur, horrendam vim impetumq. non facilè retardabilem indicat, nedum si Deo fortissimo & potentissimo atq. patientissimo

Ioel.1.

ſimo aliàs,noxę tamen & ſcelerũ magnitudine irritato aſcribéda ſit , vnde grauiſſima & terribilis illa ob acceptas iniurias Romanis olim Martis vltoris effigies & inſcriptio,quam in nummis etiamnũ videmus,excogitata eſt. Quid autem vlturus in Aſſyriotum. & Niniues excidio Deus eſſet, facilè coniectu eſt ; nimirum animorum ſæuitiam & nimiam per ſummum nefas dominandi libidinem,exercitamq́. vltra omnem humanitatis modum in victos omnes , cùm ex gentibus cæteris , tum maximè ex Iſraëlitis crudelitatem : neque enim illi diuinum in ea re conſilium ſecuti oportuna & clementi , vel belli gerendi, vel dominandi ratione vſi ſunt, ſed ſua magis ambitione & cupiditatibus elati immani tyrannide omnia occupare ſtuduerunt . Qui quanquam irati Dei virga in ſacris appellentur,non eò interpretanda appellatio eſt, vt quicquid impiè inhumaneq́. geſſerint,diuino iuſſu & conſilio geſtum eſſe aſſeratur: ſed ita iſtorum animis,conſiliis & facinoribus Deum ad populos caſtigandos vſum eſſe,vt inuadentes libertati & facultatibus permittens ſuis,inuaſos ipſos neque conſilio,neq. auxilio ad propugnandum,ſeſeque defendendum iuuerit : quicquid autem victores peccarent & delirarent,ſibijpſis fraudi foret.itaque vt nonnũquam dęmonis mali non quidem probata voluntate & nocendi cupiditate , ad impios tamen & ſceleratos homines puniendos Deus vtitur: ſic Aſſyriorum ambitione & ſæuitia permiſſa ad repetendas de gentibus quibuſdã , & de Iſraëlitis etiã pœnas eſt vſus.ex qua re id Aſſyrij cõmiſerunt,vt non diuinam ſibi gratiam,ſed offenſionem maximã, ac proinde vltionem cõmeruerint, tum quòd non ex diuino conſilio, ſed ex ſua libidine rem geſſerint,tum verò quòd omnem humanitatis,imò omnem ſæuitiæ & crudelitatis modum excedentes,aliorum res vehementius etiam, quàm pro diuini cõſilij rationibus afflixerint & vexauerint, ſicut ſcriptũ eſt: Væ Aſſur virga furoris mei Iſa.10. & baculus ipſe eſt, in manu eius indignatio mea. Ad gentem fallacem mittam eum, & « contra populũ furoris mei mandabo illi,vt auferat ſpolia,& diripiat prædã,& ponat illum « in conculcationẽ quaſi lutum platearum . Ipſe autẽ non ſic arbitrabitur , & cor eius non « ita exiſtimabit, ſed ad conterendum erit cor eius , & ad internecionẽ gentium non paucarum. « & illud : Ira magna ego iraſcor ſuper gentes opulentas , quia ego iratus ſum parũ. « ipſi verò adiuuerunt in malum . Quòd autem vltionis nomen repetitum ter fuerit, eò Zach.1. pertinet, vt lenta plerumque numinis ira, grauiſſima tamen eſſe oſtendatur; vtpote quæ non punitionis modò, ſed vltionis rationibus definiatur: habet enim apud Hebræos ternarius numerus magnam aſſeuerationem, & ſuperlatiuum gradum in diuinis maximè nominibus atque appellationibus indicat. nam vt trinitatis ratio diuinæ naturæ , ſi perſonas conſideremus , maximè conuenit, ſic omnibus in rebus & virtutum ac facultatum appellationibus numero Deus impare gaudet, vt: Sanctus , Sanctus , Sanctus , Dominus Deus.&c. Quanquã autem diuina lege cautum ſit,ne quis inimicum accepta iniuria vlciſcatur;tamen hoſtes & rerum ſuarum publicos afflictores publicè etiam vlciſci fas iusque eſt. legis enim verba ſociorum & populi proprij nominibus rem ipſam definiunt: Iſai.6. Leuit.19. Non quæres vltionem,nec memor eris iniuriæ ciuium tuorum: ciues tantũ lex antiqua vel filios populi tui, quemadmodũ in Hebræo eſt,vltione liberat, hoſtes non item: maximè autem affligentes , quos legitimè indicto bello petere & vlciſci licuit, vt in iiſdem ſacris legibus præſcribitur. quamobrem non reprehendendam animi perturbationem, ſed iuſtiſſimã iram & indignationẽ, atq. vlciſcẽdi rationẽ ſibi Deus Opt.Max.aſcribit,cùm hoſtium ſuorum vltorem ſe prædicat; ſatis enim iuſta , imò iuſtiſſima vltionis cauſa eſt, hoſtẽ Deo quempiã eſſe declaratũ,maximè autẽ Deo Adonai, hoc eſt, & re & nomine miſericordiſſimo,quem tam lenem tamque clementem ad iras irritaſſe maxima ac grauiſſima vltione expiandum nefas fuerit. *Vlciſcens Dominus,& habens furorem, vlciſcens Dominus in hoſtes ſuos, & iraſcens ipſe inimicis ſuis.* Vt nunquã iniuſta ira, & illegitimã vltio Domino Adonai aſcribi poſſit, qui ſeſe non niſi hoſtium & afflictorũ ſuorum,vt in Hebræo eſt, vltorem profiteatur . ſatis autem iuſtam & neceſſariam diuinitus vlciſcendi eſſe, ſi Iſai.1. quis ſeſe Deo hoſtẽ præbeat ,non ſolùm diuinis oraculis planum eſt,vt: Heu vindicabor de hoſtibus meis, &c. Sed gentium etiam ſapientia de dijs ſuis eſt proditum . vt : Aeneid.1.

Gens inimica mihi Tyrrhenum nauigat æquor.

At verò oſtenſa iam Dei ad vltionem iuſta & legitima voluntate,eadem repetitis verbis aſſeuerantter confirmata omnis obliuionis diuinæ ſtulta opinio, ex hominum animis longę patientiæ prædicatione à Vate tollitur . Fieri enim perſæpe ſolet, vt hominum culpam, non ſtatim pœna comes premat, ex quo periculoſa quædam ſecuritas quorun-

dam animis præstatur, Deum vel omnia, vel plurima scelera omnino dissimulare, atque negligere falsò opinantibus; cùm tamen id non diuinæ negligentiæ, sed patientiæ & lenitati asscribi, atque proinde aut expiari scelus, aut grauius suppliciũ timeri oportuisset. Ne quem igitur huiusmodi stulta opinio fallat, Vates hac antipophora præcaueri voluit, qua nullum, vel læsæ, vel imminutæ maiestatis suæ crimen, nisi aliàs, ob legitimam pœnitentiam & expiationem condonatum fuerit, impunitum tãdem effugi posse affirmet.

Dominus patiens, & magnus fortitudine, & mundans non faciet innocentem.

In superiori versu, quo loco Latinè posterius illud legimus, *irascens ipse inimicis suis:* Hebraicè verbum est, quod cùm iræ rationibus obseruare etiam, & tempus aucupare significat. Hispanè propriè dicimus, *tenerla guardada.* quæ oratio ad commodum & oportunum pœnas cum dignitate repetendi tempus significandum vsurpatur. hoc autem tropo vsus Vates noster diuinæ ad vltionẽ tarditatis causam exposuit. Obseruat, inquit, quidem Dominus inimicos suos, veterumq. offensionũ nunquam oblitus, vel legitime sibi satisfieri per pœnitentiã expiationemq. exspectat, vel ipse tandẽ grauibus de aduersarijs pœnis sumptis oportunè satisfactum curat, sicut scriptum est: Non tardat Deus promis- 1.Pet.2. sionem suam; sed patienter agit, nolens aliquos perire, sed omnes ad pœnitentiã reuerti. Et finem itaque, & efficientem tardæ vltionis causam Vates profert: quòd scelera & offensiones hominum in se vel pœnitentiæ legitimum, vel vltionis oportunissimum tempus Deus aucupatus obseruet, eo quòd natura lenis patientissimusq; sit, aliàs nullã malarum rerum ac facinorum impunitam alicui libertatem donaturus. hoc est quod dicit: *Et mundans non faciet innocentem*, hoc est, neminem scelere alligatum temere soluet. verba ipsa, quòd significationem habeant arcanam, nobis explicanda sunt. *Dominus patiens*, Hebraicè, *latus naribus*. quo tropo lenis & patiens cuiuspiam natura significatur, vt apud Ioëlem docuimus: nam qui angustis naribus sunt, inflammati ex offensione cordis fumos ob meatuum angustias, & citius concipiunt, & tardius efflant. *Magnus fortitudine.* Vera fortitudo, fortitudinisq. comites, magnitudo animi, grauitas, patientia, & oportuna rerum despicientia his verbis apud Hebræos definiuntur, ad eumq. referuntur, cuius animus, neque offensionibus, neq. repulsis frangitur, sed constans semper sibi ipsi perseuerat. Latini virtutem hanc animi constantiam dicunt, cui contraria affectio impo- Nume.14. tentia est: hoc orationis genere, ijsdemque verbis Moses in illa celeberrima deprecatio- ,, ne vsus est: Magnificetur ergo fortitudo Domini, sicut iurasti, dicens: Dominus patiens, & multæ misericordiæ, ferens iniquitatem, & scelera, nullumque innoxium relinquens. Itaq. longa exspectatio, diuturnaque dissimulatio diuinam magnitudinem, fortitudinem, constantiam, sapientiamque, atq. ad oportunitatis vsum prudentiam, non autem, negligentiam, aut ignauiam, imbecillitatemve vllam, non scelerum impunita- Ibidem. tem, arguit. nam quod ad hanc rem pertinet, *mundans non faciet innocentem*, id hæc ora- ,, tio significat, quod à Mose relatum est, nullum innoxium relinquens. namque eadem vtroque in loco verborum formula, eadem orationis compositio est. Innoxium relinquere, est impunitatem scelerum alicui per negligẽtiam dare, id quod a diuini iudicij grauitate & seueritate prorsus est alienum, sicut scriptum est: Qui peccauerit mihi, delebo eum de libro vitæ. at verò orationem Hebraicam Latinus interpres, quæ circumlocutione explicare noluit, simplicibus verbis, quæ commodiora visa fuere, reddidit, non qui sententiam omnem exponeret, sed qui rationem ipsam rerum indicãs, ex fontibus suis petendam exponendamque studiosis relinqueret. quod Latinus hoc loco ad verbũ redderet: Et liberare nõ liberabit, vel dimittere non dimittet, nõ satis ple- נקי nè sententiã explicare potest. NAKI, Hebraicè eũ significat, qui impunitatẽ assecutus est. huiusmodi verò quippiam à Deo non nisi legitimis rationibus præstari iam diximus. Nemo igitur sibi liberam scelerũ impunitatem, & dimissionem ex Dei dissimulatione promittat. namque ille proculdubio dimittens non dimittet. Chaldęus paraphrastes hunc locum sic reddidit: *Et dimittet pœnitentibus; non pœnitentibus verò non dimittet.* Hic rem ipsam magis, quã orationem explicuit: quod sæpius etiam facere cõsueuit. Probato autem consilio & voluntate Dei, seueræq. aduersus hostes suos vltionis studio, tẽporis aucupãdi sciẽtia, facultas proximè ostendẽda probandaq. fuit; quæ & ipsa ad maximas res gerẽdas expetitur. Hanc adeo cæteris nihilo virtutibus minorẽ Deo esse cõfirmat, vt nõ solum in consulẽdo sapientiam & prudentiam, sed in agẽdo etiam dexteritatẽ & celeritatem

tatem, omni aduersariorum consilio, prudentia atque virtute incomparabilem in modum, superiorem, cuius aduentum nulla hostium diligentia præcauere, cuiusque impetum nulla humanarum rerum firmitudo sustinere possit: ita adeò supplicium, vbi consueuerit, maturare solet, vt longè exspectationis moram, & negligentiæ opinionem conficiendæ rei celeritate vincat. Psal. 7. Hęc autem res duabus rationibus, & agentis virtute, & ministrorum, quibus ad agendas res interdum vtitur, maximis viribus, & prompta ac parata in conficiendo celeritate confirmatur.

Dominus in tempestate & turbine via eius, & nebulæ puluis pedum eius.

EXPEDITIONIS faciendæ rationē, atque repentinum ineuitabilemque hostibus impetum turbinis, & tempestatis nominibus indicauit. namque eiusmodi naturæ celerrima hominibus, animantibus, arboribus, atque montibus etiam interdum insuperabilis vis est. Psal. 28. Vox Domini concutientis desertum: Vox Domini confringentis cedros: & comminuet Dominus cedros Libani, &c. Vox Domini diluuium inhabitare facit, &c. Igitur viæ Domini agendique rationes & momenta, maxima, vehementissima & celerrima sunt, cui, qua se expediat in tempestate & turbine, via est, quæ loco, situ, & celeritate mortales omnes, mortalia facta, machinas, munitionem ac præsidium omne longè superet; eademque hostes ipsos turbet, neque cauere sibiipsis, neque oppugnare posse sinat. *Nebulæ puluis pedum eius.* Ita ipse ex superiori loco, tanta vi & celeritate præditus, tantis ministris circumseptus, in hostibus suis densa nebularum & tenebrarum caligine præoccupatis, neque sibi cauère, aut salutem fuga quærere, nedum obsistere, ac repugnare valentibus, quas strages edere possit, facilè intelligitur: atque hoc ipsum signa illa, & calamitates Ægyptijs quondam allatæ declarant. Neque verò vno tantùm ad agendam rem ministrorum genere, sed pluribus, iisdemque validissimis vti potest, & solet. namque & montibus, & ventis, & mari, & fluminibus fortissimis, & horrendis naturæ rerum partibus imperat; quibus, quamuis difficillima imperatu, promptissimè conficiuntur.

Increpans mare & exsiccans illud, & omnia flumina ad desertum deducens.

DVOBVS illis ministris tēpestate & turbine, non solū terras, sed aquas etiam turbari atque commisceri posse, antiquis diuinatum rerum monumentis proditum, & frequentibus ætatum omnium exemplis confirmatum est, namque omnia Deo viuunt, omnia dicto parent, & tanquam serui obediunt. præponitur verò in oratione mare fluminibus, quòd in eo naturæ genere maximè excellat, à quo cum sola increpatione exsiccari, exhauriri, atque aduersum naturam ingeniumque suum contrahi & coarctari soleat, quid exspectare oporteat, si dilatari, & terras inundare iubeatur? Psal. 103. Abyssus vt vestimentum amictus eius, super montes stabant aquæ. Ab increpatione tua fugient; à facie tonitrui formidabunt. Increpatio autem dominorum in seruos est, quiduis expediri satis pro imperio iubentium. cuiusmodi increpatio illa apud Comicum est: *Vos isthæc intro auferte, abite.* Terent. in And act. 2. Scen. 1. Hoc modo per turbinem, aut tempestatem, vel venti vim aliam, per vocem tonitrui, aut alias increpās Deus, & mare & fluminibus auditur. Psal. 107. Et increpuit mare rubrum, & exsiccatum est & posuit flumina in desertum, exitus aquarum in sitim, &c. Psal. 106. atque hoc modo alijs alijsque voluntatis suæ ministris ad gerendas pro consilij sui decreto res aliò atque aliò missis Dominus Deus exercituum vti consueuit. Namque ad perdendos Ægyptios, suosque liberandos Israëlitas, cùm extendisset Moses manum super mare, abstulit illud Dominus flante vento vehementi, & vrente tota nocte, & vertit in siccum, diuisaque est aqua. Exod. 14. Atque illud etiam aduersus Tyrios decantatum est: In aquis multis adduxerunt te remiges tui: ventus contriuit te in corde maris. Ezech. 27. Nonnunquam etiam & per turbinem res agitur, ac per nubem, & imbrem, caligine, nimbis & grandine mixtam, ita vt aduersariis omnis agendarum rerum, imò sibi prospiciendi facultas adimatur, sicut scriptum est: Et respiciens Dominus super castra Ægyptiorum, per columnam nubis & ignis, interfecit exercitus eorum. Vtroq; autem modo, vel ventorum vi, vel nubis obiectu mare à Deo increpatum excitari posse & solere, Ionæ historia nos docet, cùm immisit Dominus spiritum tempestatis in mare, & facta est tempestas magna in mari. Idem etiam & in fluminibus fieri posse,

tes ipsa arguit. nam quod in mari rubro antea factum erat, in Iordane etiam effectum est; vnde illud admirantis Vatis carmen extat: Quid est tibi mare quod fugisti, aut tu Iordanus, quia conuersus es retrorsum? à facie Domini mota est terra? &c. Neque verò segnius in montibus etiam hæc diuina virtus ventorum, & turbinis, ac nubium vi ostendi probarique potest, sicut scriptum est. Montes exultastis sicut arietes, & colles sicut agni ouium. Ita omnia ima summis verti & misceri tanti principis imperio & voluntate facilè possunt. hoc est quod Vates noster addit:

Psal.

Infirmatus est Basan & Carmelus, & flos Libani elanguit. Montes commoti sunt ab eo, & colles desolati sunt.

HÆC omnia, montes, colles, lapidum, plantarum, mineraliumque naturas, quæ in montibus plerunque gignuntur à Deo, tum propria virtute, & sola voluntate, tum etiam ventorum vi turbari, affligi & perdi, quotidiano ferè spectaculo agnouimus. namque venti, præterquam quòd arbores frangant & comminuant, exsiccare etiam, & vrere virentia & humentia quæque solent, vbi vehementius æquo, flando incubuerint, sicut scriptum est: Et reuelabit condensa, &c. Idem etiam & nubium, ac tempestatũ impetu fieri potest & solet, cùm aquæ vel nimiæ, & intra terræ viscera conceptæ, terræ concussiones, tremores atque eruptiones persæpe efficiant, atque si nimis multæ sunt, ipsis etiam plantis vehementer noceant. Tria autem nobilissimorum magnitudine, & pulchritudine montium nomina exempli causa vsurpata sunt; ex quibus argumentum ad omnem eiusdẽ generis naturam aptè deducitur: nam quæ montibus omnibus, vel firmitudinis, vel pulchritudinis, vel vsus vtilitatisq́. rationes, vel cõmunes, aut propriæ quorundam sunt, eas ad Basanum, Carmelum, & Libanum à sacris auctoribus præstantia, quadam accommodari aliàs docebimus. ob eam rem igitur ex specie genus ipsum in argumentationis conclusione comprehensum est. [*Montes commoti sunt ab eo, & colles desolati sunt.*] Ex quo fit, vt neque cæteræ terrarum orbis partes securæ esse possint, quandoquidem neque montes ipsi Dei venientis, & turbinem, tempestatem nubemque ingentem agentis impetum sustinere possint, cùm montes firmissima terræ pars sint.

Psal.

Et contremuit terra à facie eius, & omnes habitantes in ea.

GRAVISSIMO augmentandi genere, hoc est, contentione diuinam ad res agendas virtutem, & humanam ad propugnandum imbecillitatem Vates confirmauit, maiora quæque minoribus rebus præponens, atque ex alijs alia inducens, ita vt de virtute, & ministrorum eius efficientia, maria, flumina, Basan, Carmelus, Libanus, montes, colles exsiccari, arescere, findi, rumpi, dissipari probaret, quæ omnia naturæ opera maxima & fortissima iudicantur, necdum terras hominumque habitationes & molimina, vt vrbes, turres, propugnacula, munitiones, & cætera quæ ad declinanda pericula, à mortalibus parantur, quæ cum auctoribus ipsa suis mortalia sunt, multo aliis minora perire posse putandum est. *& contremuit*, Hebraicè est, *Et sublata est*, ac si ventorum, vel inundationum vi terram omnem vastari posse dicat, vt in diluuij, & in Sodomorum temporibus accidit. Hæc autem omnia eò pertinere videntur, vt euertendæ Niniuis ratio significaretur: quæ si antiquis Græcorum, & Latinorum historiis fides habenda est, non multum ab huius vaticinij obnũtiatione discrepat; quanquã temporum & personarũ notationibus, nõ omnino secum, neq. cum veritate ipsa consentiat, sed maximarum & illustrium notationum nomina, & tempora, quàm res & facta ipsorum memoriam nonnihil immutare proclinius & faciliusest. ex quo fit, vt facta ipsa plerunque apud auctores constent, personæ, & tempora certa non constent: factum enim ipsis relictis monumentis & signis indicari potest, personæ verò & tẽpora ob fluxam seculorum & gentium naturam, ob minus attentam diligentiam, ob variam linguarum & sermonum atque dominationis mutationem incerti ac turbari facilè possunt: ex diuinis autem scripturis temporũ vera ratio petenda est. Hæc obiter ad historiarum cognitionem non incommodè annotare libuit, quæ nobis in ea facultate magno semper vsui fuêre. ad institutum igitur redeamus. Niniuen siue Ninam ab alijs gentibus appellatam vrbem, quæ murorum ambitu, firmitudine, & turrium propugnaculorumque numero, & robore bellicis nondum inuen-

Horat. arte. Poet.

uentis tormentis, inexpugnabilis esse crederetur, post multa & aduersa prælia non sine calamitate primum inita & sustentata, tandem Babylonij Persis in societatem conuocatis, obsederunt. Quam obsidionem traducendi spe ferre paratus Assyriorum rex, rebus omnibus, quæ ad eam tolerandam sibi & ciuibus necessarię erant, ante paratis, intra vrbem summo otio biennium totum sese continuit, tertio autem anno continuis imbribus excrescens fluuius cùm partẽ vrbis inundasset, muros deiecit ad stadia viginti. Erat autem responsum progenitoribus datum, núquam Ninam capi posse, nisi cùm fluuius vrbi hostis fieret. igitur rex existimans oraculi tẽpus aduenisse, desperata salute pyram in regia ingentẽ exstruxit, in quam vxoribus & Eunuchis conclusis auro, argento, vesteq. omni regia impositis sese vnà cremandum in ignem iniecit. Hostes audita regis morte, vrbem per eam, quæ ab oraculo prædicta erat, muri partẽ ingressi, imperio potiti sunt: atq. ita Assyriorum imperium, quod ad trigesimam prolem à Nino peruenerat, annis mille & quadringentis à Nina Babylonem translatũ est, pauloq. post ad Persas tandem deductum. Hæc expugnatæ & euersæ Niniues historię summa est, quam diuino consilio, & ventorum imbriumq. vi ac impetu magis, quàm humana potẽtia, aut bellica virtute expugnandá cùm Vates hic noster, tum alij etiá obnuntiarant, quorum oraculis nixus Babyloniorum ille rex, quem auctores Belesum nominát, diuturnũ bellum, prælia & pugnas, quamuis damnosis atq. aduersis euentibus, summa tamen contentione, deinde & obsidionem pertinaciter solus vrgens cæteris longæ vsque ad victoriam perseuerantiæ auctor fuit. quanquam Græci, Latiniq́ue historici vaticiniorum sacrorum ignari, aut ab ipsis gentium auctoribus (qui omnia sibi suisq. dijs & disciplinis ambitiosè tribuebant) decepti, oracula ipsa ad Chaldæas prædictiones retulerunt. Illud autem certum exploratumq. est, huiusmodi vaticinia ab Israëlitis ad eos fuisse delata, quod initio ipso libri vel epistolæ nomine operi inscripto Nahhum declarat. ex quo libro, atque ex alijs vatum responsis fata sua illi cognouere, atque posteris etiam cognoscenda tradidere: quæ tamen (vt hominum in suam perniciem affectata stultitia est) decantata illis magis quàm certa essent, quoad euentu ipso firmata sera nimis fide exciperentur. id quod illi ipsi Latini, & Græci auctores indicant. nam de oraculorum fide agens Diodorus, inquit: Quod nunquam futurũ ratus Ninæ rex, spẽ ceperat obsidionis traducendæ simul, & futura auxilia exspectabat. Ad eiusmodi ergo euentum omnis hæc à Vate de diuinis ministris vento, turbine, tẽpestate, nubibus, &c. deq. horum efficientia cõmemorata ratio non incommodè relata est. nam qui horum ministrorum vi maria & flumina exhaurire, exsiccare & sistere contra ipsorũ ingeniũ & naturalem appetitũ ac motum potest, & augere nimiũ, atq. inundationibus producere eadem poterit: atq. hoc pacto montes & colles, & quod multo facilius & prõptius est, hominũ habitationes cũ habitatoribus ipsis tollere, atq. excidere: ita adeo præter ipsam turbinẽ & tempestatẽ, &c. ex naturæ ipsius atq. translationis rationibus interpretari non alienũ erit. nam fluminũ, nimborum & vẽtorum vim quibus Euphrates exundás vrbis muros deiecit, magna populorũ & exercituum multitudo, magna Babylonij ducis constantia, & pertinax animi ad victoriá cõtentio eadẽ oratione significatur: populos enim aquarum nomine dici & Ioannes in Apocalypsi nos docuit, & nos aliàs explicuimus. Namq. ad Niniuis expugnationem ex quatuor primum gẽtibus, Babylonijs, Persis, Medis & Arabibus hominũ quadringenta millia numero, armis instructi, muniti castris, ac de rebus cõmunibus consultántes conuenère; quibus postea præter alios quàm plurimos trásfugas Bactrianorũ exercitus à rege deficiẽs accessit. auctor Diodorus. Vltimus autẽ Niniuitarum Imperator *Tonos concoleros* fuit, qui Romanis pariter ac Græcis Sardanapalus ille luxuria & corruptione infamis dictus est. Ex ijs autẽ, quæ cõmemorata sunt, illud conficitur, nullá esse priuatá vim, nullam tãtam cuiusquá potentiam, nullam roboris magnitudinẽ, quæ irati Dei impetũ sustinere possit; quando nulla earũ, quæ fortissimæ existimantur, rerũ natura, tẽpestatis, turbinis, vel nubis ab eo immissæ vim constanter perferre valeat: idq. adeo nõ pleni furoris opus esse, nedum hominũ mortalium vlla vis tanta sit, quæ vehementissimè ignis instar habentem Dei iram exspectet incolumisq. perferat.

Diodo. Sycul. lib. 3. Iust. lib. 1. Oros. lib. 1. & lib. 1. c. 19. Euseb. Herodot. li. 1.

Apoc. 17.

Ante faciem indignationis eius quis stabit? & quis resistet in ira furoris eius? indignatio eius effusa est vt ignis, & petræ dissolutæ sunt ab eo.

FIRMISSIMA argumentationis totius conclusio hæc est, contentionis rationibus

bus, & vtriusque partis amplificationibus confirmata. namque superius venientis Dei impetum tempestatis & nubium imaginibus declarauit, cui oppositas rerum formas, & præstantes naturas: vt maria, flumina, montes, vrbes, &c. impares omnino ostendit: nunc verò maiorem multo, atq. efficiétiorem vim cum infirmissima natura comparat, altera ex parte ignem vehementissimum, qui lapides etiam durissimos dissoluere possit; altera verò homines componens: quos, si fortitudinem & robur spectes, vanitati, atque vmbræ simillimos inuenias. *Quis stabit.* Relatiuum *quis*, vbi Deus excipitur, hominé quærit, vt: Ante faciem frigoris eius quis sustinebit? Operæpretium autem est huiusmodi argumentationum formas sæpe obseruare, quæ quoniam ex diuinæ sapientiæ rationibus petuntur, grauiores multo sunt, quàm quæ vllis vel Græcis, vel latinis dialecticorú præceptis hactenus fuerint traditæ: cùm plurium simul argumentationum vim & efficientiá habeant. atque hoc modo significationis propriæ & translationis obseruatæ rationibus hæc nobis argumentatio explicata est. Ignis autem natura postremo loco producta à Vate & appellata est, vt omnem aduersarijs defensionis cogitationem excinderet: à quibus nonnullæ obijci res possent, quas vel ob loci & situs altitudinem, vt quæ proxima cælestibus orbibus sunt, vel ob natiuam firmitudinem, vt saxa neq. aquarum neq. tempestatis vis vel tentare vel erumpere possit. igitur quandam aliam diuinæ iræ vim adhuc esse omnium, quæ componi cú ea possint, longè præstantissimam; nempe ignem, qui non solum, suprema loca conscendere sed in durissimorum lapidum, viscera insuperabili impetu penetrare valeat: quamobrem παγκρατής à vatibus antiquis est cognominatus. Ex lapidum verò generibus SZVRIM omnium fortissimum & firmissimum notatum est, quòd neque metallorum venis interiectis, neque terræ aut aquæ mixtionibus infirmatur qualia facilius igni dissoluuntur, sed cautes potius, aut si quid durius à latino nomine significari potest, quod densiori atque aridiori materia constet, cuius nulla liquoris concreti pars sit, quod tamen sustinendo igni, quin diffindatur, par esse non potest. atque ob eam rem verbum aptissimum additum est, *dissoluti sunt*, siue vt Hebraicè cómodius reddamus *disrupti*: Hispanè adhuc commodius, *stallando saltan*. Verùm enimuerò admirandam Dei, & præsentissimam pro rerum & personarum rationibus prouidentiam illustri exceptione Vates asserit, ne quispiam videlicet ex allatis tempestatum, turbinum & ignis naturæ similitudinibus rerum aliquam aut temporum communem omnibus atq. indiscretam confusionem interpretaretur. ignis namq. & tempestates atque inundationes si naturæ suæ relinquantur, cùm sensu menteq. careant, obuia quæque pari modo afficiant necesse est, contrà vero Deus, cuius natura mens magis, quàm aliud est: atque adeo (si attributas illi virtutes spectemus) mens sapiens, benigna, clemens, misericors, iusta atque potens nihil temere, nihil indiscrete aut confuse agere potest, sed prudentissimè, sapientissimè atque æquissimè omnia moderatur. ex quo fit, vt siue ipsi sua efficientia tantam rem gerat, siue alterius naturæ vi atque commoditate vtatur, nihil omnino efficiat quod à sapientiæ, prouidentiæ, benignitatis, atque æquitatis rationibus alienum sit. siue ergo igni, siue tempestate, siue inundatione res agenda sit, ita potenter clauum tenet, ita gubernacula sapienter tractat, vt in maximo iræ & indignationis in aduersarios impetu, piorum saluti & liberationi miris modis prospiciat & cósulat. cuius rei varia exempla cùm afferri possent; Noe tamen & filiorum eius, in antiquo diluuio, Loti in Sodomorum euersione & incendio, Israëlitarum in Aegyptiacis calamitatibus liberationes argumento grauissimo fuerint. qua de re multæ & celeberrimæ sacrorum auctorum acclamationes atque sententiæ existant, vt: Dedisti metuentibus te significationem, vt fugiant à facie arcus, vt liberentur dilecti tui, &c. Igitur hanc pios homines à periculis excipiendi curam Vates subiecto carmine significauit, ne quis omnium piorum & impiorum res durissimis temporibus, eodem casu promiscuè conuolutas vti putaret. hoc est quod dicit:

Pindar. Nemeo. Od 4.

Psal. 59.

Bonus Dominus, & confortans in die tribulationis, & sciens sperantes in se.

POTENTIAM & virtutem hactenus prædicauerat, cui nunc prouidentiam, sapientiá & bonitaté diuinæ naturæ proprias, & re ipsa à se inuicem nunquá separabiles in Deo virtutes adiungit. *Bonus, cófortans, & sciens.* *Bonus* æquitaté, iustitiá, curamq́ Dei erga pios præstandá hoc nomé significat, & ad promissorú euentum animos attendentiú excitat; qualis significatio & in illo carmine est: Bonitatem fecisti cum seruo tuo Domine secundú verbum tuum. *& confortans in die tribulationis*. Hebraicè est, *ad confortandum siue auxiliandum.* cum superiori verbo bonus coniungitur, vt mens voluntas, studiumq. diuinú erga pios in angu-

Psal. 118.

anguſtis temporibus præſtantiſſimum ſignificetur id autem: nulli vnquam deeſſe, qui pietate erga Deum, ſimplicitate & innocentia vitæ ſeſe dignum diuina cura præſtiterit, quanquam omnia turbentur, quanquam mundus ipſe ruinam minetur. 2.Pet.2. Nouit tamen Deus ſuos à tentatione eripere ait Apoſtolus; & Iſaias Dicite, inquit, iuſto quia bonum, quia fructum manuum ſuarum comedet, Iſa.3. eius autem rei indicium certiſſimum Dei ipſius eſt, qui cùm corda & renes ſcrutetur, quinam digni hoc beneficio Pſal.7. ſint, ſolus optimè nouit, *sciens ſperantes in ſe*, Hebraicè: *cognoſcens*, vt illud: Quoniam nouit Dominus viam iuſtorum, & iter impiorum peribit. Pſal.1. ita adeò in publica tum gentis cuiuſpiam, tum Aſſyriorũ calamitate, ſi quiſpiam diuino iudicio probatus, qui in diuina prouidentia ſpẽ collocauerit, inueniatur, is profectò magnum pietatis, virtutis, atq. ſpei ſuæ fructum Dei beneficio percipiet. Exceptione autem piorum facta ad inſtitutam orationem redit, Niniuitiſque extremum & plenum excidiũ, atq. integrum vna tantùm expeditione dandum exitium denuntiat, ne vt aliæ gentes paulatim labefactandos & tollendos ſe eſſe exiſtimarent, atque hoc modo aliquam ſibi diuturnitatis ſpem promitterẽt. Nõnullis enim regnis imperiis, & publicis rebus hoc aliquádo contigit, vt paulatim detritæ, & labefactatæ, tanquá morbo quodam longo laborantes, tandem extinguerentur: nonnullo interim vitæ & rerum, ſi non ita ſecundo, tamen optabili relicto vſu, vt Iſraëlitis olim, vt Romanis etiam. Id verò Niniuitis omninò negatum eſſe Vates ait: quibus vna tantùm hoſtium pertinaci expeditione & fluminis tandem irruptione pereundum fuit. Neq. enim Beleſus ille Babyloniorum Rex multis etiam aduerſis præliis Diod.lib.3. ſuperatus, & caſtris exutus, atque ad montana ſeſe recipere coactus, contentionem prius remiſit, quá rẽ confectá vidit: eamq. pertinaciá, & perſeuerantiá à ſociis de diſceſſu cogitátibus cõmemorata ſæpius ac renouata oraculorũ fide perſuaſit. Quá rẽ diuino cõſilio eueniſſe huius Vatis prædictionibus docemur, à quo & cõficiendæ rei ratio, nimirũ fluminis inundatio, & abſoluta tandẽ vno bello exciſio apertiſſimè obnuntiatæ ſunt.

Et in diluuio prætereunte conſummationem faciet loci eius, & inimicos eius perſequentur tenebræ.

Et in diluuio,] Hebraicum verbum, *Seteph*, inundationem fluminis propriè ſignificat: שטף nam diluuium, quẽ Græci cataclíſmum dicunt, *Mabul* Hebraicè nominatur. מבול Inundatio autem (quanquam id nomen à Latinis pro illuuione etiam vſurpatur) fluminum tamen proprium eſſe, ille apud Iſaiam locus docet: Iſai.30. Spiritus eius velut torrens inundans vſque ad medium colli, ad perdendas gentes, &c. Quid autem clarius à vate noſtro de extrema & exitiali Euphratis in Niniuen irruptione, atque hanc conſequenti clade dici potuit, quam loci, in quo ciuitas ipſa fidebat, firmitudinẽ inundationis impetu demoliendam, ipſoſque, qui reſiſtere poſſent, milites trucidandos, vt nulla neque in loco, neque in armis ſalutis reliqua ſpes eſſet. namq. Aſſyriorum Imperator, cùm exercitui ducem præfeciſſet Salamenum vxoris fratrem, cuſtodiendæ vrbis curam ipſe ſumpſit: igitur hoſtes in locis patentibus, iuxta vrbem duobus præliis copias regias fundunt, interfectoq. Salameno, reliquos perſequentes, partim in fuga cædunt, partim in flumen Euphratem præcipites agunt; paucis qui cædi ſuperfuerant in vrbem compulſis: adeò ingens occiſorum numerus fuit, vt fluuius redundáte hominũ ſanguine colorem mutarit; reliqua quibus nunc ſuperſedemus ex ipſis ſcriptoribus petere operæpretium fuerit. hoc autẽ eſt quod Nahhum prædixerat: *& inimicos eius perſequentur tenebræ.* Aſſyrios ob illatam omni orbi, & Iſraëlitis præcipuè in religionis contemptum iniuriam, Dei inimicos ſiue hoſtes Vates appellat; quoniam, vt ſtatim exponemus, Dei hoſtes vltrò ſe ipſi profeſſi fuerant: quantæ verò tenebræ iſtos & militiæ, & domi perſecutæ fuerint, modò oſtendimus, quum maxima pars occiſa, reliqua verò in vrbem coacta, tádem omnes extremam cladem acceperint, Deo honoris, dignitatis, populi, rerumq. ſuarum vltore, cuius ſeſe illi hoſtes iampridem declarauerant, atque ſuperiores fore ſtultiſſimis cogitationibus decepti cogitauerant, ſicut ſcriptum eſt: Non vobis tribuat Ezechias fiduciam ſuper Dominum, dicens: Iſai.36. Eruens liberabit nos Dominus, non dabitur ciuitas iſta in manu regis Aſſyriorum. Quis eſt ex omnibus diis terrarum, qui eruerit terram ſuam, de manu mea? vt eruat Dominus Hieruſalem de manu mea? ita ſuperbè Dominum irritantibus, non ſolùm gentium ſuarum opportunum defenſorem & propugnatorem, ſed extremæ illius vno tantùm bello aquis & milite illa-

to cladis auctorem præstiturum profitetur.

Quid cogitatis contra Dominum? consummationem ipse faciet: non consurget duplex tribulatio.

VANVM fore illis consilium omne, & irritos conatus, quibus eam calamitatem eua dere, vel saltem interrumpere cogitabũt, qua semel tantùm illata vastandi tandem, perdendiq. sunt, *Non consurget duplex tribulatio*, sed vna tantùm obsidione oppressos hostis tãdem occupabit. Iam verò quemadmodum opprimendi obruendique, ac tandẽ capiendi Niniuitæ fuerint, Vates exponit: vt omnis adeò illa res diuino cõsilio constare arguatur. Non futurum esse inquit, vt omnis illa multitudo, multis & variis præliis fusa & superata, paulatim excindatur, atque grauissima pugna victa, vel abducatur, vel fortiter & honestè pereat: sed fortissimis quibusque primùm cum Salameno duce trucidatis, vt in superioribus carminibus significatum est; reliqua multitudo cum rege suo in vnum locum congregata, & quasi in fascem coacta, simul vna aduersariorum opera, & allata clade pereat. vt in spinis per agros dispersis accidere solet, quas agricolæ, vt agris atq. animantibus nocentes, palis, furcis & rastris vndique in vnum conuolutas aceruum subiecto igni consumunt; magno aliàs tædio si singulæ incenderentur, futuras. Igitur Niniuitas celeberrimis conuiuiis, & frequentibus epulis indulgentes, Dei consilio inexpectantes atque imparatos opprimens hostis non antè obsidione liberaturus erat, quàm conficeret. id verò quemadmodum expeditum fuerit, lecto primum versu, exponemus.

Quia sicut spinæ se inuicem complectuntur: sic conuiuium eorum pariter potantium, consumentur quasi stipula ariditate plena.

QVANQVAM ter aut amplius etiam à Niniuitarum Imperatore Babylonius Rex victus, fugatus, ac tandem castris exutus fuerit, infestissimisque pugnis ad Babylonios vsque montes fugatus: tamen oraculorum fide nixus, nunquam à proposito incœptoque deterritus fuit, ac tandiu in spei negotiique suscepti constantia perseuerauit, quoad missum ad Imperatorem Bactrianorum exercitum libertatis nomine suis copiis addidit. hæc verò Assyriorum Imperator ignorans, & superiorum victoriarum memor, ad hilaritatem profusus, epulum militibus ex sacris vinumque abundè præbuit, aliaque epulo accommodata: his intentos Assyrios, vbi per transfugas hostis cognouisset vino atque cibo grauatos, somno quietique indulgentes, atque omnino imparatos adortus, noctu castra expugnauit, & multis interfectis, reliquos in vrbẽ compulit, spinarum instar congregatos & obsessos tandem perditurus. Hanc autem rem sic euentu ipso expeditam & confectam adeò planè Vates noster prædixit, vt nihil planius describi potuisse videatur: extremam verò consummationem illa similitudine significauit, *Quasi stipula ariditate plena*, quæ aridissima & leuissima cùm sit, facillimè incensa, breuissimè consumitur, atque fauillis etiam raris ac disiectis omnino perit: ita quascunque Niniuitarum sitas reliquias dissipatum iri prædicit. Atque adeò huiusmodi repentinus, grauissimus, exitialisque, & perpetuo diuinę vltionis monumento notabilis, tantæ potentiæ, tyrannidis, superbiæ & impietatis exitus fuit, hic eius antiquissimæ & maximæ atque incomparabilis vrbis, quæ cum Deo gigantum more contendere ausa est.

Diod. lib. 3.

Ex te enim exibit cogitans contra Deum malitiam, mente pertractans præuaricationem.

PRINCIPVM impietatem populo, & populi principibus exitium afferre sæpissimè ex sacris libris obseruauimus: deinde & homines felicitate atque secundis rebus insolentes adeò fieri, vt nefario ausu, non solùm Dei maiestatem & contemnere & lædere, atq. imminuere conentur. cuiusmodi nefarium exemplum Senacherib ille Assyrius Ninæ rex, & superbissima atque crudeli in Israëlitas expeditione & sacrilego aduersum Ierosolymam consilio, diuinæ maiestatis & religionis contemptione edidit: quæ res cum publica iniuria coniuncta, & ignominiosam eidem ipsi fugam, atque probrosam à propriis filiis necem, & vrbi, imperioq., omniq. illius posteritati meritum exitium matura-

maturauit. id verò Ninæ vrbi à Vate nostro exprobratur, quæ reges, principesq́. superbos tanquam sacrilegos produxerit, vt non hominibus modò cæteris, sed Deo ipsi optimo, maximo, ac benignissimo: impiè obsistere cogitauerit, diuinoque illius honori detraxerit; minorem fore affirmans, quàm vt suos conatus frangere impedireue posset, seq́ illi comparans magnum regem appellare non dubitarit, & illud deinde addiderit: Non conturbet vos Ezechias dicens: Dominus liberabit nos. & quòd hoc tantum nefas, non temerè sed consultò susceptum à rege illo fuit. ob eam rem Vates inquit: *Cogitans & mente pertractans*, siue vt Hebraicè est, *consulens.* quod verò Latinus interpres præuaricationem vertit, Hebraico verbo facile explicatur, *Beliaghal*: cuius verbi significatio ad sacrilegos nefariosq́. ausus, conatus & incœptus propriè aptatur: ita vbicunque *Beliaghal* est, Latinè, nefarium, nefandum, sacrilegum aptè interpretabimur, At verò rē ipsam auditu indignam suis verbis definire & notare Vates noluit, sed grauissima oratione, & execrandis nominibus indicauit. nam quæ nefaria & sacrilega sunt, ea suis verbis commemorare & pronuntiare sancti & pij, atq. prudentes viri vt vehementer detestentur, plerumque recusant. Sic Ezechias in supplici illa ad Deum deprecatione: Inclina, inquit, Domine aurem tuā, & audi: aperi oculos tuos, & vide, & audi omnia verba Senacherib, quæ misit ad blasphemandum Deum viuentem. quæ atroci blasphemiæ vocabulo notata, tamen non recitantur.

Isai. 36.
Isaiæ. 37.

Hæc dicit Dominus, si perfecti fuerint, & ita plures, sic quoque attondentur & pertransibit: afflixi te, & non affligam te vltra.

MEMINISSE oportet huius Vatis rationes cum Ionæ vaticinio pluribus in rebus consentire, quod & initio annotandum esse docuimus: atque hoc pacto quorundā locorum explicatio, ad illius vatis librum reuocanda est, ex quibus vnus hic esse indicatur, alioqui sentētiæ cū rebus ipsis non aptè conueniet. Igitur Ionas prædixerat Niniuitis: Adhuc quadraginta dies, & Niniue subuertetur. quibus tamen venia illa tēpestate ob pœnitentiā, & studiorū actionūq́. correctionē data est: Vidit enim Dominus opera eorum, quia conuersi sunt à via sua mala, & misertus est Dominus super malo, quod locutus fuerat vt faceret eis: hoc autē misericordiæ diuinę beneficio, tum ob vitæ & morum perfectā emendationem, tum etiā ob maximā populi ipsius multitudinē, cui natura sua clementissimus Deus pepercit, affecti sunt, sicut scriptū est: Et ego non parcam ciuitati magnæ, in qua sunt plus quàm centum viginti millia hominū, qui nesciunt quid sit inter dexterā & sinistrā suam, & iumēta multa. Itaq. oportuna pœnitētia, vitæq́ emendatione, & perdendorū magna & miserabili copia benignissimus Deus tunc exorari se siuerat: nūc verò rebus rursum scelere, iniuria, nefariaq. impietate corruptissimis, eò culpæ & indignationis in se diuinæ prolapsos esse Niniuitas ait, vt dum repetuntur publica calamitate pœnæ nulla neq. emendationis vitæ, neq. populi multitudinis ratio habenda sit. Namq. ob eam rem vaticiniū hoc onus appellatum est, quod iudicij sententiam firmam, pœnamq́. sine prouocatione, animaduersionem sine auxilio contineat. cuiusmodi horrendum & formidandum iudicium in eos aliquādo exerceri solet, qui, si diutius expectarentur, vel pœnæ metu deterriti, vel miraculorum magnitudine permoti, in sacco & cinere pœnitentiā, vt præceptor noster affirmat, egissent: sed huiusmodi tardam & seram nimis pœnitentiam inutilem persæpe fore, ex diuina disciplina, & communi theologorum placito accepimus, sicut scriptum est: Date Deo nostro gloriam, antequā cōtenebrescere faciat: & offendant pedes vestri ad mōtes caliginosos, &c. Et Esau non inuenit pœnitentiæ locum, quanquam cum lachrymis quęsisset eam. Israëlitis quoque cùm illi in exploratorum causa infidelitatis & timiditatis suæ vitium magno etiam studio ac conatu corrigere, diuinamque iram deriuare niterentur, impetus ardorq́. repressus, & diuinæ in illos sententiæ cōstantia identidem ostēsa, atque euentu ipso confirmata est. Huius igitur argumenti sententia in Niniuitas, diuini nominis auctoritate à Vate nostro fertur, vt neque iam posthac tanto scelere & crimine, tanta iniuriarum illatarū magnitudine, ac turpissimarū rerum studio nobilitatis, non modò ob resipiscētiam, sed neque ob vitæ integritatem, si tamen seipsos integros perfectosque fore dicant, neq. etiā ob multitudinē, si plurimi sint, parcendū fuerit, sed extremū ab omnibus exitiū dandū esse cōfirmat. *Sic quoq attondentur.* Ipsa tōsio excisionē cōmunē, nulla neque maiorū neq. minorū ratione habita, significat, neq. verò semel sentētiā diuina ad pœnā alligan-

Ion. 3.
Ion. 3.
Heb. 13.
Num. 13.
S. Clemens lib. 10.
Chrysost. 11. hom. 2. & hom. 12.
Aug. hom. 4. & 41. ad Heren. & ser. 48. & 66. & 71.
Hilar. in Psal. 118.
Hug. de S. Vict. lib. 2. de Sacram. .cç.
Cyp. pag. 109
Bern. fol 84. & ser. 58.
Gerson. 2. pag. tract. 47. serm. 1 in septuag.

alligantis vllã reclamationẽ, aut virtutem ad resistendum magis, quàm agnis aduersum [Isai. 53.] tondentes futuram. quam excisionis calamitatẽ vnam eandemq́. plene extremam absolutamq́. adeo fore ait, vt repetere amplius non sit; id quod conuerso ad vrbẽ ipsam sermone asseueranter obnũtiatur. *Afflixi te, & non affligam te vltra. Afflixi* Hebraicũ verbũ, humiliare, opprimere atq. obruere significat pronomen *Te*, quod ad Niniuen ciuitatem referatur, femininum est. præteritum verò tempus certitudinem asseuerationemq́ue ex familiari vatum sermone habet. Id verò quod dicitur, *& pertransibit*, extremum Niniuiticarũ rerum dignitatisq́. nunquam amplius restituẽdarum finem docet. Ninæ verò vrbis prędicto iam exitu, totius etiam regiæ familiæ gloriam, dignitatẽ, splendorẽ, & nomẽ quoq. vnà extinctum iri denũtiat: vt nullus omnino ex ea familia supersit, qui ciuitati illi, atq. aliis Assyriis imperare possit. ea verò res Ninæ ipsi obnuntiatur.

Et nunc conteram virgam eius de dorso tuo, & vincula tua disrumpam.

VIRGÆ vinculorum, iugorumq́ue nominibus imperiũ, ditionem, potestatemq́ue significari multis exẽplis obseruauimus, vt: [Isai.] Virgam humeri eius, & iugum oneris eius, & sceptrum exactoris eius superasti, &c. Et: [Psal. 2.] disrumpamus vincula eorum. &: reges eos in virga ferrea. Potestatem igitur eius familiæ, quæ à Nino ad trigesimam prolem vsq. peruenerat, [Diod. lib. 3.] Niniue capta præscissurum sese fore Deus affirmat: *& nunc* conclusiuę vim obtinet, vt: [Ioel.] Et nunc conuertimini ad me, &c. idem est quod igitur. *virgam eius de dorso tuo.* pronomen, *eius*, masculinum, Hebraicè ad regem; *tuo*, femininũ ad vrbem referendum est. [*Vincula tua,*] iura quibus populi regi imperatoriq́ue suo tenentur, quæ priuato cuiquam violari nefas est: ea tamen diuino consilio & manifesto indicio nonnunquã perrumpuntur, atque ab aliis ad alios imperio translato impietatis, & male gestatum rerum pœnæ luuntur, sicut scriptum est: [Luc. 1.] Deposuit potentes de sede, & exaltauit humi- » les, &c. [*Virgam eius.*] Regis Assyriorum qui tibi imperat. *& vincula tua disrumpam.* Niniuis principis & antiquissimæ vrbis dominatum & potestatem in qua cæteræ omnes orbis ciuitates tenebantur, euersum iri cõfirmat: namq. pronomina & nomina sceptro, iugo & vinculis adiuncta, actiuam, non passiuam significationem habent, vt: Disrumpamus vincula eorum, & proiiciamus à nobis iugum ipsorum, vincula, inquit, quibus nos » alligant, & iugum quo premunt. Nunc verò regiæ ac generis stirpes omnes ex publico & priuato potestatis obtinendæ loco eiiciendos esse, idq́ue ex diuini decreti sententia euenturum ait. atq. vt Niniuen ipsam hactenus allocutus est, sic regẽ, qui ea tempestate imperaret, quem etiam ignominioso sepulchri titulo afficiendum esse prædicit.

Et præcipiet super te Dominus, non seminabitur ex nomine tuo amplius: de domo Dei tui, interficiam sculptile, & conflatile ponam sepulchrum tuum, quia inhonoratus es.

HÆC ad eum regem qui vltimis Ninæ temporibus Assyriis imperabat, magis, quàm ad Senacheribũ pertinẽt. namq. Senacheribo à duobus filiis Adramelech & Sarasar, dũ sacra faceret, occiso, Assarhaddo filius successit: quẽ quatuor annis tantũ imperasse Metasthenes Persa scripsit, vltimumq́ue fuisse ex ea familia. Porrò haud diu rerum potitum res ipsa arguit, quando [Metast. 10. 4 Reg. 10. Isai 39. Ioseph. lib. 3. c. 3.] Merodach Babylonius Rex, qui huius regnum occupauit, nũtios ad Ezechiã miserit. Hunc autẽ Merodacũ Baladad cognomento dictũ fuisse Iosephus tradit, quã cæteri Latini & Græci auctores ex literarũ vicino stridore Belesum vocãt. de qua literarũ mutatione nos aliàs plura & exactius Deo annuente docebimus. Ad hunc verò vltimũ Ninæ regẽ omnia quæ de illis tẽporibus à sacris & prophanis auctoribus scribũtur, pertinere arbitror. *Non seminabitur ex semine tuo amplius*, neminem vlterius ex illius regis familia hominẽ regni hæredẽ aut compotẽ fore ait. namq. obsessa Nina, atq. Assyriorũ exercitu superato & trucidato, rex magno in discrimine regnum versari vidẽs, filios tres, duasq́. filias cũ magna auri, argentiq́. copia in Paphlagoniã ad Cottã præsidẽ misit, ducũ omniũ sibi acceptissimũ. Horum autẽ nullũ porrò monumẽtũ extare credimus. *Et de domo Dei tui interficiã sculptile & cõflatile*. In ipsa vrbis excisione, quidquid vtile & ad prædã cõmodũ fuit, vt aurum, argentũ, & vestes pretiosę, asportatũ est: cætera verò diruta, excisa & incensa periere; sic enim Diodorus scripsit: [Diod. lib. 3.] Arbaces suis bonis ciuibus cõcessis, vrbẽ à solo euertit, aurũ argẽtũq́. omne (nã ad multa talẽta ex incẽdio cõfluxerãt) detulit in Ecbatanã Medię vrbẽ. Illud verò quod postremo loco dicitur, *Ponã sepulchrũ tuũ quia inhonoratus es*, probrosã atq. ignominiosã regis ipsius vitã, ad æternã nominis in-

infamiam sepulchro inscribendam esse ostendit, cùm in aliis regum & principum sepulchris res praeclarae, & bello, & pace gestae certis magnorũ verborum formulis incidi soleant: in illius autem regis sepulchro insigne ignominiae testimonium Futurum esse illa breui formula significatur, *Quia inhonoratus es*, Hebraicè ad verbum, *quòd ignominiosè contemptibilis fuisti*. namque probrosae vitae vsu cognito Babylonios, & Persas ad contẽptionem primùm, deinde ad defectionem, ac demum ad inferendum bellũ incitatos fuisse Trogus Pōpeius & Diodorus docuêre. Cupiens autem Arbaces Medus regis vitam inspicere, data vni ex eunuchis aurea phiala ad Sardanapalum introductus est: conspecta regis mollitie, & muliebri apparatu, illum vt nullius rei hominem despexit, magisque in spem incubuit à Chaldaeo datam. Porrò quod regis illius nomine Epitaphium proditum celebratumque olim fuit, cum hac probrosae inscriptionis formula, re & sentẽtia plurimum conuenit, de quo Diodorus haec memoriae prodidit. Adeò verò deliciae, turpis voluptas, incontinentiaque in eo viguêre, vt successoribus post obitum suum in sepulchro inscribi barbarica lingua mandauerit, quod postmodum Graecus interpretatus est: *Haec habeo quae comedi, & quae cum amore & voluptate percepi, ea plurima & praecipua relicta sunt.* Quo siue ab ipso mandatum, siue ab alio quopiam non sine diuino consilio excogitatũ fuerit, nihil infame, aut probrosum magis inscribi potuit: haec igitur horũ verborũ sentẽtia est, *Quia inhonoratus es.* Adeò verò certam, adeò maturè hanc Assyrij imperij excisionem futuram esse confirmat, vt Iudaeae regioni Vates tantam pacem & securitatem gratulabundus, futuros propediem huius rei nũtios polliceatur, qui pro deposito metu, & pace, tum omni orbi, tum sibiipsis & pro securitate ab iis immanissimis hostibus & nefariis tyrānis diuiuitus praestita, laetum diem agere, & caesis hostiis vota Deo persoluere suadeant. Magno igitur & laetissimo Enthusiasmo excitatus Vates, ac rem velut praesentẽ contẽplatus, Ierosolymitanos ad spem certā hac oratione vsus rapit.

Iustin. lib. 1. Diod. lib. 3.

Ecce super montes pedes euangelizantis, & annuntiantis pacem: celebra Iuda festiuitates tuas, & redde vota tua: quia non adiciet vltra vt pertranseat in te Belial, vniuersus interiit.

MAGNA & assidua Iudaeis Assyriorum principum metu trepidatio fuit, quamdiu illud imperiũ stetit, postquā ipsi violatae pietatis sese alligauerant: nam praeter vicinum & proximum Israëliticae calamitatis exemplum, suis etiam periculis assiduè perterrefacti, nullum quietum aut tranquillum tempus traducebant. Maximè enim omnium Assyriorum potentia metuebatur, quae vel sola, vel finitimis hostibus sese sociam coniungẽs, malùm illis persaepe afferret, sicut scriptum est: Tabernacula Idumaeorum & Ismaëlitae, Moab, & Agareni, Gebal & Amon, Amalec, alienigenae cum habitantibus Tyrum. Etenim Assur venit cum illis, facti sunt in adiutorium filiis Loth, &c. At verò Ninę rege & regia sobole omni extincta, exoptatum nuntium Iudaeis afferendum esse praedicit: *Ecce super montes pedes euangelizantis & annuntiantis pacem.* rẽ certam & breui futuram vox. *Ecce*, indicat; quod verò super montes scribitur, id ex antiquo more est. Consueuêre enim olim veteres, quaecunque populis omnibus nota publicè esse vellent, quaeq. omnium scire referret, praeconis voce ex montibus proclamanda curare. ea verò res per magistratus curabatur, atq. hoc modo fasta dies, nouilunia, ieiunia, & quęcunq. in bello, aut pace publicè cognosci & obseruari oporteret, publicè indicebantur: ea verò res pręmissis praeconibus expediebatur, qui ex certis in regione montibus proclamantes annuntiarent: ita vt signo dato adiacentes populi parati, attentè rem audirent, quā alij ab aliis acceptam, & in proximos mōtes procurrẽtes vlterioribus etiā populis tradebāt; atq. hoc pacto, quae publicè cognosci oportuisset, breuissimo tempore ad omnes regionis populos exponebatur; quòd regio ipsa ita montibus & campis distincta esset, vt praeconum voces commodè ex editioribus locis per omnia pertinerent. Hũc morem ex antiquo Misnaioth libro, praeter alia plurima, & ad sacrarum scripturarum interpretationem commodissima obseruauimus, quem frequenter vatum orationibus indicatum, semel annotasse operępretiũ visum est. Sic enim Isaias: Super mōtẽ excelsum ascẽde tu, qui euāgelizas Sion, exalta in fortitudine vocẽ tuā. &c. *Celebra Iuda festiuitates tuas*, quas hactenus hostiũ metu perterritis, per pagos, & per oppida liberè celebrare non licuerat, nunc publicos laetitiae dies cum summa hilaritate celebrare, & caeteris deinde festis de more peragendis operā dare integrum erit. Quoniā verò haec ex hostibus Assyriis & Niniuitarũ regibus,

Psal. 83.

Misnaioth tract. de fest. & de ieiun.

Isa. 40.

securitas Dei terrarũ orbi & Iudææ genti prospiciẽtis cõsilio & beneficio contigit. *Redde vota tua*, quæcũq. pro optata ex horũ hostiũ metu liberatione tibi fuerant nuncupata. Illud autem indicendorum festorum, & totius lætitiæ annũtiatæ elogium eodem præconio exponendum erat *Quia non adiiciet vltra,vt pertranseat in te Belial,vniuersus interijt.* Senacheribi impium & sacrilegum genus prorsus extinguẽdum,nunquam amplius sacræ Dei religioni insultaturum esse affirmat; id autẽ genus ex nefariis consiliis & sacrilegis aduersus omnem religionem studiis Belial appellat eodem verbo repetito, quod nuper vsurpauerat,vbi interpres vertit: Mente pertractans præuaricationẽ. est enim Behaghal ne fastũ quoddã vitiosum apud Hebræos nomẽ,de quo nos aliàs. Igitur quæ ipsis regibus de familiæ suæ excidio denuntiata sunt,hoc ad Iudæã nuntio, quasi corollario quodam repetita confirmantur. Verùm enimuerò illud cognitione dignum ducimus, Nahhum Vatem eadem ferè cum Isaia oratione vsum, quædam lætissima verba consultò prætermisisse, cuius prætermissionis rationem statim exponemus. Apud Isaiam
Esai. 52. sic legimus: Quàm pulchri super montes pedes annunciantis & prædicantis pacem,annuntiantis bonum,prædicãtis salutẽ,&c. Hanc orationem Nahhumus cùm referret,tamen neq. boni,neq. salutis meminit; propterea quòd Isaiæ vaticinium de publica,vera,certa, & absoluta hominũ salute,per Christũ omni populo Iudæo primum & Græco afferẽda declarãdũ fuit. hoc verò Nahhumi vatis de Ninæ vrbis excidio, & principũ eius interitu, ex quibus parta pax,nõ tamẽ perpetua,non integra illis salus cõstituit: nam post Ninã excisam, breui pace & quiete vsos, Nabuchodonosor infestis armis expugnauit,atq. Babylonẽ captos abduxit. Igitur hæc pax fuit,non tamen bonum,sine vlla malorũ fece absolutum, neq. integra salus futura fuit: quemadmodum illa altera per
Rom. 10. Christum afferenda fuerat, quã ipsa & felicissimo hominibus euentu allatam Diuus Paulus intelligens,eandẽ Isaiæ orationem gratulabundus vsurpauit.

CAPVT SECVNDVM.

Ascendit qui dispergat coram te,qui custodiat obsidionem.

POSTQVAM Vates Babylonij regis de Niniue reportandã victoriã, vaticinatus pacẽ Iudæis promisisset,eadẽ etiã Babylonicarũ terũ præuidẽtia cognita sibi Nabuchodonosoris de Ierosolymis trophæa,& triumphũ iisdẽ Iudæis denũtiat, quibus pacẽ à Senacheribi genere,& securitatẽ à Niniuitarũ regno nũtiauerat. nã futurũ esse viderat, vt Iudæi ter à Nabuchodonosore victi,tandẽ vrbe & libertate amissa captiui abducerẽtur. Igitur ne prædicto,aut etiã cognito iã Ninæ casu, securi in deteriora etiã vitia prolapsi, grauius aliquid sibi cõmereantur, futuræ propediẽ ipsos ab eodẽ Assyriorũ victore calamitatis admonẽs,quẽ nõ ob Ninæ excidiũ salutis auctorẽ suæ, sed insidiatorẽ tandẽ interpretari oportet. Quãquã enim ab illo antiquo Assyriorũ sese metu respirasse sentiãt, huius tamẽ potẽriæ nouo timore propediẽ obsidendos intelligãt. eundẽ itaq. Niniuis vastatorẽ sibi etiã ipsis infestum fore prædicit. *Ascendit qui dispergat corã te*, Hebraicẽ, *Ascendit dispergens in faciem tuam.* Nabuchodonosoris epitheton in sacris, & fortasse etiã in cõmunibus illorũ temporũ sermonibus vsurparũ, *dispergens.* namq. hoc moris olim fuit,vt maximi principes,certis siue ingenij, siue gestarũ rerũ appellationibus, vel ad gloriã,vel ad ignominiã celebrarẽtur,vt Hercules ille à Græcis Alexicacos dictus est. Hoc igitur Epitheto *Maphitz*, Nabuchodonosorem celebratum fuisse, hoc atque aliis vatum testimoniis didicimus. quod verbũ dispersorem: siue vastatorẽ significat,quòd is ad multorum regnorum,& populorum retundendam superbiam,impietatemq́ne puniendam,atque
Ierem. 5. animaduertenda facinora,dux & vindex à Deo creatus esset: quemadmodum id aperté à Ieremia vate explicatur: *Maphetz* tu mihi vasa belli, ego collidam in te gentes, & disperdam in te regna. Collidere, dispergere,& quod huic significationi finitimum est vastare,ex eodem Hebraico verbo rectè vertuntur. Hunc itaque vastatorem in Iudæam, Hierosolymam vsque populabundum ascensurum Vates à se præuisum,præterito tempore,ob certitudinem denũtiat. *Ascẽdit* Israëliticam & Iudæã regionẽ Assyria terra æditiorem esse, ex geographiæ rationibus constat. ex quo fit, vt venientibus ab eo tractu verbum ascendere, frequentissimẽ vsurpetur, vt: Ascendit Senacherib rex Assyriorum ad vniuersas ciuitates Iuda, &c. Hunc igitur magno impetu ascensurum,remq́ue aperto bello strenuè aduersus Iudæam gesturum esse ait. *In faciem tuam*, faciem Iudææ

dæ Hieroſolymam,vt præſtátiſſimam & principẽ totius regionis vrbem appellat: eſt autem dicẽdi figura ſignificantiſſima,qua intrepidus , & nihil cunctans aduerſarij animus indicatur. Hiſpanè dicimus: *Venirſe alos ojos , o alas barbas.* *Qui cuſtodiat obſidionem.* qui te, quáquã munitiſſimis loco & arte vrbibus ſeptũ, tãdiu obſideat,quoad obſidione belloq́; victũ in deditionẽ redigat,redactũq́. abducat. Expedit igitur tibi vias & itinera,atq. omnẽ miſerę ſeruitutis laborem iamnũ meditari, ad eamq́. condicionẽ ferẽdam exerceri.

Contemplare viam,conforta lumbos, robora virtutem valde.

CONSVEVERE ſacri vates huiuſmodi exhortationibus ferendas populis , quibus Iſai.30. obnuntiant,miſerias, tanquam præſentes deſcribere, vt: Virgo filia Sidonis in Cithin ſurgens transfreta: ibi non erit requies tibi. *Contemplare viam*, iamnũ proſpice qua via tibi eundum ſit,atque ad parendum ſeruitutis neceſſitati,qua tua tandem culpa (quæ vitare potueris) premeris,animum & vires offirmato. *Conforta lumbos,robora virtutem valde.* Magnam roboris in animantium corpore partem in lumbis eſſe,& diuinæ,& humanæ 2.Pet.2. philoſophiæ rationibus docemur. Minimus digitus meus groſſior eſt lũbis patris mei, & imbecilli atque debiles à latinis elumbes dicuntur. *Valde*, ad longũ, magnũq́. laborem perferendum. Huius autẽ rei rationẽ eam reddit quòd Iudęorum reſpub. perinde atque Iſraëlitæ,ob vitia & ſcelera affligenda,euertendaq́. breui eſſet, atque illius tantæ ciuitatis maieſtas,amplitudo & dignitas ex diuini iudicij decreti deformanda.

Quia reddidit Dominus ſuperbiam Iacob,ſicut ſuperbiam Iſraël.

ISRAELIS & Iacobi nomina,alterum Iſraëliticas res florentes ac proſperas ; alterũ verò diminutas attenuataſq́. ſignificat, quẽadmmodum ſæpius aliàs docuimus. Igitur cùm omnes illius gentis res ſtatũ ſuum integrum tenerent, magna quadam & ſublimi excellentia Iſraël præditus erat,quam excellẽtiam hebraicè GAON dictam, Latinus interpres nunc ſuperbiam,nunc ſpeciẽ nominat. ſed cum iã decem tribubus victis, abductis & diſſipatis,Iudęa ſola ſupereſſet, Iſraëlis ſublimitas ad Iacobi humilitatem redacta eſt cui tamen Ieruſalem pulchertima & maxima vrbs atq. antiqua regia , tẽpli religione,& ciuium frequentia celebertima relicta erat. quæ dum dignitatem,& ſtatum ſuum retineret,ſi non Iſraëliticam,tamen Iacobęã excellentiam conſeruare potuit. hanc verò à Nabuchodonoſore nõ leuiori ruina, quã Iſraëlis illa felicitas ab Aſſyriis Senacheribi opera afficiẽdam eſſe Vates præuidens obnũtiauit,quia reddidit Dominus ſuperbiam Iacob,vel excellentiam Iacob,ſicut excellentiam Iſraël. ſimilem enim fore Ieroſolymitanorum excellentiæ exitum, Deo id ex iudicij ſententia permittente, præuiderat Vates, vt & vrbe exciſa ciues capti abducerentur; Ieruſalem verò ſuperbiam, ſiue GAON. Iacob appellari ex illo etiam pſalmi carmine didicimus: Elegit nobis hereditatem ſuam, Pſal.82. ſpeciem Iacob, quem dilexit: GAON *Iacob*. Quemadmodum verò ſimilem caſum Iacobæa ſuperbia,& Iſraëlitica habuerint,ſubiuncto carmine vates declarat.

Quia vaſtatores diſſipauerunt eos,& propagines eorum corruperunt. [3]

VT huius initio capitis Nabuchodonoſorem diſpergentem cognominauerat: ſic eũdem & Senacheribum, duos Iſraëlitarum, & Iudæorum expugnatores futuros, vaſtatores appellat vates: vaſtauerunt eos Iſraëlitas & Iudæ regnũ. Eſt autẽ tranſlatio ab exciſis vitibus,vt illud apud Hoſſæam: Vitis euacuata Iſraël. Hoſ.10. namq. idem verbum ab illo vate vſurpatur , quam tranſlationem perſecutus ſubiungit : *& propagines eorum corruperunt*, abſciſſas inquit, propagines abſtulerunt: quòd tam vrbes regias, quàm cætera oppida expugnata,direpta vaſtataq́. fuerint: ita adeo omnis hæc vaticinij pars,triſtis,& calamitoſa Iudæis,non læta eſt,quæ & culpam indicet,& dandas ob culpam pœnas declaret. Quantam verò ſtragem in Niniue,& in Ieruſalem,atque aliis in locis Nabuchodonoſor editurus eſſet,ſignis ipſis,& indiciis expoſitis oſtendit.

Clypeus fortium eius ignitus,viri exercitus in coccineis,igneæ habenæ currus in die præparationis eius.

ARMIS, & veſtibus cædis maximæ indicia oſtẽdẽdã eſſe dicit,& ipſam inſtructionẽ aſpectumq́. ſignorum,& militum tantam vim habitura eſſe, vt perterrefacere & pellere aduerſariorum copias poſſit . namque duces ipſus non quouis nomine,ſed fortium appellatione celebrat,quorum clypei aliàs terſiſſimi & ſplendentes adiecto occiſorũ cruore,ignis inſtar habituros eſſe confirmat, namque Hebraicè adiectiuum eſt, MEODAM,

מאדם

quod

quod sanguineum ruborem,& rubini lapidis splendorem significat. militum verò vestes ob hostilis sanguinis effusi copiam cocco tinctæ existimari facilè poterant. *Viri exercitus in coccineis.* Armorum & vestium rubor & fulgor, ingentem cædem, & occisionem factam arguit, vt apud Isaiam: Quare ergo rubrum est indumentum tuum, & vestimenta tua sicut calcantium in torculari? Torcular calcaui solus,&c. & occidi eos, &c. Neque minorem verò terrorem instructarum acierum,& curruū impetu atque vi, quàm ignis hostibus incussuros ostendit. *Igneæ habenæ currus.* Siue ob scintillantes ferreas rotas, siue ob falces curruum cursu & sole,ac sanguine vibrantes,ignisq́ue speciem intuentiū oculis obiicientes,siue ob vtramq. rem hæc dicta sunt,illud certum exploratumq́ue est, magnam vim, atque in re gerenda celeritatem hac oratione significari. *In die præparationis eius*,quo tempore ad bellum sese parauerint & instruxerint. quòd verò addidit,

Isaiæ.36.

Et agitatores consopiti sunt,

AD pauorem tremoremq́ue spectat, quo magni etiam duces, & principes horum etiam venientium conspectu afficiendi erant. *Agitatores*,populorū duces, & principes interpretamur, non ex iis qui bellum inferant, ex iis, sed quibus inferendum erat. porrò hæc res Hebraicè per similitudinem dicta est, *& buxi contremuerunt.* buxus enim ex firmissimarum arborum genere est. Assyriorum autem, Nabuco duce, ad bella gerenda alacritatem, & promptum animum, præstantesq́ue viros, atque etiam ad conficiendam rem celeritatem, grauissimis verbis expressit Vates.

In itineribus conturbati sunt quadrigæ, collisi sunt in plateis aspectus eorum quasi lampades, quasi fulgura discurrentia.

HVIVS versus sententia cum superioris fine coniungenda est. In die præparationis eorum. Tantam enim tum promptitudinem, tum animi alacritatem militibus illa expeditionis die futuram,vt præ studio belli & pugnæ cupiditate, præ magna properandi & procedendi festinatione sese inuicem in viis impellant & turbent,tantam etiam,illorum copiam,& apparatum bellicum,vt neq. latis etiam plateis quadrigæ capi possint,quin collidantur: ex qua turba,ingentem,& horribilem clamorem audiri necesse fuerit. auditu igitur terribilis exercitus ille erit,visu verò terribilior. namq. armorum fulgore,& animorum furore,vultusq́ue alacritate vehementis ignis vim quandam, speciemq́ præbebunt. *Aspectus eorum quasi lampades.* Expectatu autem longè terribilissimi futuri sunt, quippe qui tanta celeritate, tantoq́ue impetu rem agunt, vt antequam præuideri, aut vitari possint,conficiāt. *Quasi fulgura discurrentia.* Fulguris vis ea est,vt ante feriat exturbetq́ue oculos, quàm plenè cerni, & coëuntibus palpebris vitari possit, *in itineribus*. Itinera pro viis legimus, namque Hebraicum nomen vias propriè significat. At verò tantæ hostium procellæ deuitandæ Iudæos, quanquam fortissimos aliàs, impares futuros esse prædicit, quòd ob sua scelera à Deo deserti,nihil humanis viribus conari aut moliri valeant,quod benè,& ex animi sententia succedat; vtpote qui præ animi timore & trepidatione,neque muros etiam defendere, neque portas, quo minus rumpantur,propugnare,neque templi illius,cuius cùm munitione,tum maiestate nitebantur & magnopere confidebant,molem tueri & defendere valeant.

Recordabitur fortium suorum, ruent in itineribus suis: velociter ascendent muros eius, & præparabitur vmbraculum.

IVDAM rerum olim à maioribus suis gestarum memorem, pro aris, & focis pugna constituta, tamen degenerem nimis virtutem suam minores omnino vires minus propitium sibi Deum experturū esse dicit: ira, & antiquæ fortitudinis memoria & desideriū probro magis,quā honori ac laudi sibi sit. *Ruēt in itineribus suis.* Vrbē suā defēdere conati,& properātes, tamē ex timore & trepidatione cōpulsi impingēt. At verò cùm sese ad cōmittendā pugnam minus armis & viribus valere cognoscāt, muros defendere conabūtur, quibus sese,suasq́. res intra vrbem obsessi tueantur,atq́.ad eā rem ex scutis, & clypeis vmbracula sibi parabunt,quibus & solis calorem arcere & missilium ictus excipere possint: sed cùm præter diuinam opem, cui maximè nitendum est, vera propugnatio & defensio,non tam murorum,& operum munitione, quàm commissa cum excepto in cāpis hoste pugna constet, alioqui enim imbellibus & segnibus ciuibus, vel ænei muri inutiles tandem sunt,ex ea re illud fiet.

Porta

Portæ fluuiorum apertæ sunt, & templum ad solum dirutum.

HIEROSOLYMA duobus torrẽtibus Cedron & Gihhon alluebatur, ad quos celebres quædam portæ spectabant, quas armorũ vi ruptas & patefactas Chaldæorũ exercitus irruens, celeberrimũ illud totius orbis templũ diruit, incendit & vastauit, quod ob ciuium, & cultorum scelera, & nefaria flagitia, diuini numinis maiestate desertum est. inde adeò euenit, vt omnis illius ciuitatis & regnum omne de pristino statu cõuulsum ad miserrimam seruitutis condicionem descenderit.

Miles captiuus ductus est: & ancillæ eius minabantur, gementes vt columbæ, murmurabant in cordibus suis.

CONVVLSVM & conuersum rerum statum, & vltimum euentum describit. nã quæ olim diuina ope tuta & defensa ciuitas, felices & lætos dies agebat, ac puellarum choris, & cantibus, omniq. lætitiæ & celebritati vacabat, nunc contrà, deserta à Deo, ciuibus suis expoliata, in seruitutem redacta, in squalore, luctu & lamẽtis viuat necesse est, atq. ciuium, & feminarum suarum desiderio mœstissima iaceat. quas vt olim assiduis cantibus, & festis, ita nunc deinceps acerbissimis gemitibus & suspiriis continuam operam daturas videt. *Miles captiuus ductus est*, Hebraicè est, *munitio eius abducta, sublata est*, quod ad Dei maiestatem sese ab illis subducentem referri potest, nisi magis placeat locũ de humana ope, & virtute interpretari, *Et ancillæ eius minabantur, gementes vt columbæ.* Huius loci simpliciter ex verbis explicati, sententia exposita est, quem tamen, si ex translatione explicare libeat, sacerdotum, & leuitarũ cõmemoratione aperiemus, qui cantus, & choros, quibus in templo indulgebant, in luctum, & mœrorem apud Babylonem Psal. conuerterũt, sicut scriptum est: Illic sedimus, & fleuimus, dum recordaremur tui Sion. » *Murmurantes in cordibus suis*, plangentes pectora sua, atque hoc modo gemitu & lamentis ille tympanorum & cantionum vsus commutatur. Isa. 32 Atque hactenus Nahhum noster, dum Ninæ, & Assyrij imperij casum ex professo vaticinaretur, ad prædicendam Iudaici regni calamitatem & vastationem commodè digressus est: nunc verò ad propositum reuersus orationem in Assyriorum rebus tractandis consumit, cuius cum digressione ipsa sententiam commodè cõnectens, Inquit: Ninam vrbem, non vt Hierosolymam portis à milite fractis, sed Euphratis fluminis irruptione expugnandam & capiendam esse: cuius fluminis redundantis vi & impetu muri deiecti, locum militibus ad irrumpendum patefacerẽt. illarum verò aquarum inundatione omnis hominum, & rerum copia, quæ ab antiquis temporibus eo loci tanquam in piscinam confluxerat, sublata penitus & eiecta fuit.

Et Niniue quasi piscina aquarum aquæ eius.

SIC ex Græca versione noster interpres vertit; ex Hebraico verò ad verbum, & ex Chaldaica interpretatione sic: *Et Niniue vt piscina aquarum à diebus est*. Vtriusque lectionis eandem sententiam exponemus. namq. huius loci argumẽtum illud est: Niniuen fluminis irruptione facta, captu expugnatuq. multò, quàm Hierosolymá, fore faciliorẽ, quòd eos ciues sortita sit, qui ob loci, soliq. mollitudinem imbelles, ignauiq. redditi, dimicare non valeant. Ex qua re illud profectò efficietur, vt minimo periculo, parta tandem victoria, ingens victoribus præda paretur. Ex duobus oppidis natura & situ dissimilibus, ac diuinæ tutelæ beneficio desertis, suoq. ingenio relictis, id magis conari, atque diutius hostium impetũ sustinere tamen poterit, quòd fortiores, robustiores, durioriquè vitæ vsu exercitatos incolas habuerit, vt Hierosolyma, & Iudææ vrbes, quæ quod asperioribus, & sicciorіbus locis sitæ essent, robustiores viros nactæ sunt, quàm Niniue, quæ campestribus, palustribus, & irriguo solo condita fuerat. namque hæc ad Euphraten Hippocrates de locis aere & aqua ad finem. fluuium, in Assyriæ campo ædificata, solum humens, crassumq. sortita est, vbi non altè defossa terra, aquæ quacunque erumpunt. adde quod flumen ipsum canalibus Herod. deriuatum, regionem irrigat, & in ipsos vsque vrbanos hortos admittitur. ex quo euenit, vt ternis, & quaternis contignationibus ædes construerentur, quod in ipso terræ Diod. Sycu. lib. 3. infimo solo inutilis habitatio esset. hác illius loci naturá & sitũ ex antiqua lectione, atq. ex hominũ, qui nostra ætate ibidem commorati sunt, relatu accepimus. Isaac Hispanus in Nahhũ Igitur cũ Niniue diuini iudicij sententia hostibus tradenda esset perinde ac Hierosolyma, tamen

minus

minus negotij victoribus exhibitura fuit, quòd imbecilles omnino & ignauos viros, tum ob vitæ ipsorū delicias & luxum, tum ob soli, ac cæli naturā aleret. Nāq. Hierosolymitani fortium suorum memores nonnihil conati, quanquam in ipsis vijs ob timorem impingentes, tamen muros desendendi causā celerius occupaturi. & vmbraculis munituri erant. *At verò Niniue vrbs vt piscina aquarum aquæ eius*, mollibus palustribusque ciuibus habitata, & culta, qui non maiori robore, in ipso calamitatis articulo constabunt, quàm si aquei toti essent, & molli luto ficti, omniq́ue siccitatis consistentia carentes; quos si oratione, voce atque clamore, vel eorum duces, vel quispiam alius à fuga reuocare, & ad dimicationem laudemq́. hortari studeat, nihilo plus efficiet quàm si piscinæ aquas aperto semel, qua defluant, exitu, hortatione & clamore compescere, & retinere paret, hoc est quod subiungitur.

Ipsi verò fugerunt: state, state: & non est qui reuertatur.

IGNAVAM & turpem fugam inductione expressit, non enim raro euenit, vt ducum oratione & clamoribus, ad pudorē & honestatem, ad honestam etiam pro aris, & focis mortem, qui iam terga vertere cœperant, reuocentur. hi verò, quantumuis magno clamore studioque reuocati, nec faciem quidem conuertent, tanto fugæ impetu, impotentique timore perculsi agentur, adeo vt hostibus sine vllo negotio in vacuam piscinam descēdentibus, immensas prædas ex istorum rebus parare & capere liceat, ad quam rem iam sibi præuisam Vates ipse noster vel sua, vel alterius inducta oratione Babylonios milites adhortatur.

Diripite argentum, diripite aurum: & non est finis diuitiarum ex omnibus vasis desiderabilibus.

ARGENTVM, quòd maiori copia contingat, vt obuium magis inquirentibus, in oratione præpositum est; *aurum*, vt dignius & rarius, postpositum: cuius tamen magnā vim direptam ex Nina vrbe à Chaldęis fuisse antiqui scriptores tradiderunt. Aurum argentūq́. omne (nam ad multa talenta ex incendio effluxerat) detulit Arbaces Ecbatanam Mediæ vrbem. hæc Diodorus. Cæteratum autem, quæ in pretio habeantur rerū, vt vestis, statuarum, vasorum, & mensarum, & quæcunque ad delicias voluptatemq́. comparari solent, infinitam in illa terrarum omnium principe & expoliatrice vrbe copiam inuētum iri asserit, ita vt à victoribus omnino diripi & asportari non possit: quamobrē maximis quibusq́. ablatis, cætera victis ad vsum permissa relictaq́; sunt. sic Diodorus, Suis inquit, bonis ciuibus concessis. eo quòd cæterarū, præter aurum, argentum & gemmas, ratio haberi nō posset, subiunxit: *Non est finis diuitiarum ex omnibus vasis desiderabilibus.* Supellectilis, & vtensilium omnium rerum genus, Hebraico sermone vasa dicuntur, vt vasa bellica, vasa domus, &c. Ita Israëlitæ omniū vasorum genera ex Ægyptiis diripienda commodato petere à Deo iussi sunt: Desiderabile autē illa lingua idem quod nostra, pretiosum est. *Non est finis diuitiarum*, Hebraicè, *non est finis constructioni & cumulo magnitudinis*. qua oratione infinita rerum omnium strues vndique Ninam comportata fuisse indicatur. libet autem locum hūc expositionis causa ex Chaldęo vertere *Et Niniue vt domus congregationis aquarum à diebus antiquis est. & ipsi fugient: State, state, & non est qui respiciat ad standum.* Huiusmodi autem Niniuiticarum rerū exitū fore ostēdit, vt direptioni expositæ, nulla dominorū suorum virtute defendi possint, quos pauor, metus, atq. salutis potius propriæ, quā vlla rerū vel fortunarū, aut dignitatis cura afficiet.

Diod. lib. 3.

Exod 11.

Dissipata est & scissa, dilacerata, & cor tabescens, & dissolutio geniculorum, & defectio in cunctis renibus: & facies omnium eorum sicut nigredo ollæ.

COR *tabescens* timoris nimij descriptio est, qui tentato primum corde omnis in animali fortitudinis principe membro, cæteras deinde corporis partes, quibus animi virtus exercetur aut indicatur, perturbat, *dissolutio geniculorum*. Genua firmitudinis efficientiam præcipuè experiuntur, eiusque defectum maximè indicant, sicut scriptum est: Omnes manus dissoluentur, omnia genua fluent aquis. *Defectio in cunctis renibus*, vires, atq. laboris ferendi, firmiq́. & recti corporis habitus in lumbis renibusq́ sunt. Propterea, inquit, repleti sunt lumbi mei dolore, angustia apprehendit me vt parturientis. lumborum

Eccles 9.

rium autem extremam regionem, & quasi initia ipsa renes, qua parte corpus flectitur, occupant. vehementem autem timorem, & exanimationem facies ipsa cinereo ac fusco colore indicat. *Et facies omnium eorum sicut nigredo ollæ.* sic Ioël: A facie eius cruciabuntur [Ioel. 2.] populi, omnes vultus redigentur in ollam. Igitur vrbe excisa, rebus omnibus partim direptis, partim disiectis, hominibus verò vehementi metu examinatis, magnum & memorabile humanæ insolentiæ, superbię, & gloriæ diuinitus infringendæ exemplum edendum esse ait: adeò vt non sine admiratione pristini status recordatio & memoria cum præsentium rerum comparatione repetatur. Quando illam totius orbis principem vrbem summi Imperatoris regiam sedem, cęterarum prouinciarum principibus frequentissimá, tum soli fertilitate, tum comportatis vndique rebus opulentissimam, fastu, deliciisq. affluentem repentino ictu in tantum casum datam esse constitetit.

Vbi est habitaculum leonum, & pascua catulorum leonum, ad quam iuit leo, vt ingrederetur illuc: catulus leonis, & non est qui exterreat? Leo cepit sufficienter catulis suis, & necauit leænis suis: & impleuit præda speluncas suas, & cubile suum rapina.

ELEGIACO carmine hęc à Vate decantata sunt; quod ad celebrandam huius ruinæ memoriam maximè idoneum est: oratio verò magnis verbis, & similitudinibus translatis cōstat, quæ rei ipsius magnitudinem satis explicant. initium autem ab interrogatione admirationi coniuncta fit; atque ab insperato, & incredibili argumentum ducitur. Reges olim & Principes, maximè autem qui cæteras gentes bello infestarent & diriperēt, leonum nomine dicti ferè in linguis omnibus fuère, quòd id animantium genus, præter cætera, vi, cæde, prædaq. gaudeat, & viuat: sic etiam catuli leonum, minores principes qui iisdem studiis tenerentur, appellati sunt. Ascendit leo de cubili suo, & prædo [Ierem. 4.] gentiū se leuauit. &c. de principibus autem: Super illum rugierūt leunculi, &c. Vt autē [Iere. 2. & 14.] leones principes dicūtur, sic regia ipsa vrbs leonū spelunca non ineptè appellatur, cuiusmodi Niniuen fuisse sacræ & prophanæ historiæ tradunt, eo consilio à Nino conditam, eoq. murorum, turrium, ædium, atque commoditatum omnium opere constructam & comparatam, vt conseruando orbis imperio idonea, & cōportandis ex omni natione diuitiis, rebusque omnibus coaceruandis capax, deinde, & coactis ex omni Assyriæ vrbe principibus commoda sedes foret, de qua sic apud exteros legimus: Ipse coactis vndi- [Diod. lib. 3.] que viribus, & his quæ ad tantum opus spectarent paratis, supra Euphratem vrbē condidit, &c. & paulò post subiungitur: Et sanè spe sua nequaquam frustratus est. nulla enim postmodum vrbs tanto ambitu, tantáue mœnium magnificentia constructa est. Altitudo murorum pedum est centum, latitudo, qua tres currus simul perambularent, turres millie, & quingentæ, quarum altitudo pedū est ducentorum. Habitare eā coëgit maiori ex parte Assyrios; & quidem potentiores ex reliquis nationibus assumpsit: hæc Diodorus. Hanc igitur vrbem, hanc imperatoris Assyrij arcem, & omnium Assyrij principum commune domicilium, hunc omnium summorum ducum conuentum, & direptę ex toto orbe prædę receptaculum, Vates noster habitaculum leonum, & pascua catulorum nominauit, Illud autem assiduum diripiendi orbis, & comportandæ in hanc vrbem prædæ studium illis verbis descripsit. Ad quam iuit leo, vt ingrederetur illuc. Ducum verò, & principum cæteras prouincias expoliantium tutum receptaculum esse significauit, dicens: *Catulus leonis, & non est qui exterreat*. Non modò autem ad necessarios & oportunos vitæ vsus, sed ad fastum, luxum, & delicias quoque, quibus nihil satis esse posse videtur, ex detractis per vim, iniuriam & rapinam vndique spoliis comportatam fuisse ait: *Leo cepit sufficienter catulis suis, & necauit leænis suis.* Leænas imperatorum vxores, pellices, concubinas, quibus cùm feminæ essent, vt abūdè ad luxum, & fastum ad mollitiem ornatumq. suppeditaretur, maximum sumptū, imò maxima prædā, & rapina opus fuit: illud verò longè maximum & infinitum penè est, post tot sumptus in se, suisque feminis effusissimè impensos, tamen ex præda & rapina magnam diuitiarum, quæ in thesauros reponerentur, superfuisse vim. *Et impleuit præda speluncas suas, & cubile suum rapina.* Magnam verò, & perpetuam securitatem sibi, posterisque suis Niniuitæ reges tantæ vrbis magnitudine, firmitudine, ac munitione promisisse illa oratio indicat. *Catulus leonis, & non est qui exterreat.* Ita adeo

Ninæ

Ninæ totius orbis principis & maximæ vrbis, cuius reges omnium gentium tyrannidē occupauerant, extremum excidium præuidens Vates cecinit; atq; omnis deniq. illius potentiæ repentinam æternamq́. ruinam prædicit. Eius verò potentiæ fundamentum quadruplex, quo illa natio ad propagandum imperium nitebatur, diuinitus euertendū esse ipsius omnipotentis Dei sermone inducto denuntiat:

Ecce ego ad te dicit Dominus exercituum, & succendam vsque ad fumum quadrigas tuas, & leunculos tuos comedet gladius, & exterminabo de terra prædam tuam, & non audietur vltra vox nuntiorum tuorum.

HVMANAM potentiam, quamuis maximam, quamuis magno præsidio munitam, splendore ornatam, opibus tutam, sapientia gubernatam, quamuis insuperabilem omnino creditam, tamen diuina vis repentino interitu perdere & dissipare potest, sicut scri-
1.Reg.2. » ptum est: Quia Deus scientiarum Dominus est, & ipsi præparantur cogitationes. Arcus
» fortium superatus est, &c. Quamobrem Ninæ vrbi, quæ maxima ad æternitatem momenta habere sibi videbatur, excidium diuino consilio, & virtute futurum denūtiatur, & quæ nullum hominum genus non contemnebat, Deum vltorem expectare iubetur, qui quanta ad rem gerendam facultate valeat, ipsa appellatione declaratur, *Dominus exercituum.* namque huiusmodi exercituum mentionem in magnis vltionibus & grauissimis calamitatibus populo aut regno afferendis fieri plerumque solere, iam sæpe aliàs docuimus. Illa igitur huius loci sententia est: Quanquam tu ô leonum spelūca omnem humanum aduersum te conatum contemnas, neque vllam tantam potentiam esse existimes, quæ turbādis rebus tuis par esse possit, tamen ecce ego, cui superi inferiq́. exercitus omnes parent; ego inquam, vultum indignabundus ad te conuertam, omnē dignitatem, splendorem, amplitudinem, omnem potentiam, denique res omnes tuas funditus euertam & perdam. Omnis verò maximi imperij, & poriundæ rerum summæ spes quatuor præcipuè fundamentis (ex humanæ sapientiæ præceptis & institutis) nititur; ea sunt rei militaris copia & disciplina, ducum & principum auctoritas, & opum, ac potentiæ opinio, amplissimæ pecuniæ suppeditatio, magna prudentiæ, consiliorum, atque oportunæ orationis facultas: multa enim, quæ vi & armis confici difficilē possunt, legationum, actionumq́. prudentia, & commoda eloquentia expediuntur. his omnibus rebus atq. artibus instructam fuisse Assyriorum potentissimam & regiam ciuitatem, præterquam quod sacri libri testātur, exteris etiam historiis declaratur. Ea verò omnia fundamenta cum tota imperij & potentiæ mole euersurum se Deus denuntiat. *Et succendam vsque ad fumum quadrigas tuas*, Hebraicè, *in fumo.* Maximā & præstantissimā bellici apparatus partem pro omni apparatu nominauit. *Quadrigas*, quas igni absumendas, & in fumum ad cælum vsque sublatum redigendas esse dicit. principum deinde & ducum cædem significat. *& leunculos tuos comedet gladius.* Pecuniæ verò faciendæ vias potentioribus notissimas, prædæ, tributorum vectigaliumq́ue exactiones, & quæ ad hæc genera referri possunt, illa oratione indicauit: *Et exterminabo de terra prædā tuā.* Cæterū omnē consiliorum, actionum & sermonum idoneam facultatem nuntiorum nomine expressit: quòd eos qui de magnis rebus legantur, ad agendam strenuè rem, eiusmodi artibus instructos esse oporteat, qualem Rabsacen illum ducem & regium nuntium fuisse illa ad Hierosolymitanos pro deditione suadenda habita oratio arguit: quæ non minorem auditorum animis metum ac terrorem, quàm grauissima quædam pugnæ expectatio, iniicere potuit. namque & facundia & eloquentia Assyrij, vt aliis etiam artibus, valuerunt. Ad hanc autem rationem illud pertinet: *Et non audietur vox nuntiorum tuorum.*

CAPVT TERTIVM.

Ae ciuitas sanguinum, vniuersa mendacij dilaceratione plena, non recedet à te rapina.

PRONVNTIATÆ in Niniuen & Niniuitas sententiæ, ac decretarum pœnarum causam & crimen Vates de more agit, vt nulla neque graui, neque leui re diuina iustitia & æquitas non probetur. Est autem hæc in sacris libris plurimum obseruata formula, vt diuina primùm ad vlciscendum virtute ac potentia ostensa, seueraque deinde in ho-

homines pronuntiata sententia, vltimo demum loco crimen peroretur, vt culpa semper, quàm pœna grauior esse existimari possit; quæ si primo loco diceretur, minus attentè fortasse reis ipsis & cæteris, qui eodem scelere sese alligauerint, (quæ hominum insolentia est) quàm pœnarum decreto compulsis audiretur. Illud præterea obseruandum est, vt si quando pœnas ab aliquo diuinitus repetitas esse cognoscamus, cuius crimen publicè non constiterit, causam tamen subesse intelligamus; quæ quanquam dicta apud nos non sit, tamen id prætet rationem minimè fuerit, cùm Deus causam primò sibi cognitam, non semper ante, sed post pronuntiatam sententiam publicè tractare & insormare consueuerit. Igitur publicæ animaduersionis, & repetundarum de aliqua gente, natione, ciuitate, vel populo pœnarum crimen, publicam iniuriam, siue *Hhamasz* esse, iam sæpius docuimus. Huiusmodi autem crimen Niniuitis illatum hoc capite perorantur: eam verò orationem commodo ad accusationes verbo Vates inchoauit. *Væ*, quod certam culpam, & exspectandam pœnam indicat. Omnis autem iniuriæ ratio duobus potissimum generibus, vi, & fraude spectatur, quibus Ninã sese alligasse, ipsa statim propositione declaratur. *Ciuitas sanguinum.* Omne violentiæ susceptum scelus & culpa *sanguinum* plurali nomine significatur. namq. de singulis seorsum sic definiri solent: Sanguis eius super caput eius. Niniue autem affectatum totius orbis imperium non sine maximis & persæpe iniustis cædibus constituit. namque ad plenam dominationem summum ius in armis esse ambitiosissimi homines arbitrantur: multas autem nationes & vrbes bello crudelissimo subactas, plures etiam dolo, fraudeque circumuentas societate, immunitateque promissa, non tamen præstita, fuisse significat: cùm neque societatis conflandæ, neque tutelæ suscipiendæ, sed auferendæ prædæ, diripiendæque pecuniæ cõsilium appetitusque esset. hoc est quod dicit: *Vniuersa mendacij dilaceratione plena*, quòd præter vim, fraude etiam & direptione omnis constaret, neque vnquam (quocunque modo assequi id posset) à præda, rapina, spoliis atque vectigalibus, tributis, aliisque pecuniæ faciendæ viis iniustè muniẽdis desisteret. quæ omnia genera graui & criminoso rapinæ nomine cõplexus est. *non recedet a te rapina.* futuram, perpetuam & assiduam consuetudinem indicat. Propositum autem crimen circunstantiarum & facultatum expositione confirmatur: ostendit enim Vates quibus rebus, quibus artibus, qua potẽtia Assyrij occupatam vi & fraude tyrannidem tueri studuerint; nimirum non innocentia, æquitate, & humanitate, sed terrore & formidine, atque potentiæ ostentatione.

Vox flagelli, & vox impetus rotæ, & equi frementis, & quadrigæ feruentis, & equitis ascendentis: & micantis gladij, & fulgurantis hastæ, & multitudinis interfectæ, & grauis ruinæ: neque est finis cadauerum & corruent in corporibus suis.

DIXIMVS hanc orationem ad crimen magis, quàm ad pœnam pertinere: quamobrem ad criminis rationes explicatio reuocanda est. Igitur fundandi & propagandi imperij rationem, & facultatem partitione atq. expolitione indicauit, quòd perterrefaciendos homines armorum strepitu, quadrigarum graui sonitu, equorum & equitum tumultu, gladiorum & hastarum horrendo splendore edita, sine vlla misericordia in alios ad aliorum horribile exemplum spectanda cæde. atq. huiusmodi multis crudelitatis argumentis, quæ hominum sensus, animumq. tentare & permouere valeant, Assyrij vsi fuerint. *Neque est finis cadauerum, & corruent in corporibus suis.* Infinitam hominũ cædem ab ipsis factam significat, adeò vt liberum sibi ipsis iter cadauerũ multitudine impedierint. *& corruent*, ita vt corruant, *in corporibus suis. Suis* non reciprocum est, sed ad tertiam personam pertinet, *in corporibus* illorum cadauerum passim stratis & iacentibus. ob huiusmodi autem vim omnibus gentibus illatam, futuram esse Niniues Assyrij imperij principis ciuitatis, & regum ac principum stragem atq. euersionem (quam iã prædixerit) Vates docet. Illa etiã quæ fraude & dolo commissa scelera sunt, ad hanc violentiæ culpã accedunt, vt quòd blandis persuasionibus atq. astuta oratione & astronomicæ disciplinæ ostentatione, cæteris gentibus deditionem persuadere studuerit, persuasisque grauem seruitutis conditionẽ statuerit; petinde atq. meretrices facere consueuerũt, quę miseros adolescẽtes blanditiis & veneficiis in suam cõsuetudinem immersos misetè decipiunt, sicut scriptum est: Fauus enim distillans labia meretricis, & nitidius oleo guttur eius. nouissima autem illius amara quasi absynthium. Igitur Ninæ ciuitatis falla- Prou. 5.

 cias

cias fraudesque cum meretriciis artibus aptissimè comparatæ sunt.

Propter multitudinẽ fornicationum meretricis speciosæ & gratæ, et habẽtis maleficia, quæ vendidit gentes in fornicationibus suis, & familias in maleficiis suis.

ASSYRII præter vim & arma, quibus magnam orbis partem debellarunt, vt antiquissimos in regione sua hominum humanis disciplinis instructos, oratione, legationibus & sapientia, maximè autem Chaldæarum, quas vocant disciplinarũ opinione multis nationibus imposuère, atque splendore etiam & imperij magnitudine illusère, tantę amplitudinis claritate perstrictis, & societatem amicitiamque ambientibus: quorum tamen non amicitiam sed dominationem & tyrannidem contigit experiri. has autẽ verè meretricias & ad perdendum idoneas artes, atque hanc fucum faciendi calliditatem Vates noster notat, & fraudis nominibus damnat, *multitudinemque fornicationum* appellat. *Meretricis speciosæ.* imperij magnitudinem splendoremque significat, quo aliarum nationum principum oculos perstrinxere, quos tãdem amore captos perdidère: quemadmodum Israëlitis accidit, qui auxilij & societatis causa, cum Assyrus coniuncti victoribus parère, & in miseram seruitutem venire coacti sunt. *& gratæ* ad eloquentiam & facundiam, ac decipiendi facultatem, qua Assyrij legati imperitioribus gentibus & regibus deditionem persuadebant. qua de re superius legimus: & non audietur vltra vox nuntiorum tuorum. *& habentis maleficia.* maxime astrorum peritiæ opinionem, & fucatis hac de re orationibus totius orbis imperium fato quodam & cælorum benignitate sibi deberi Assyrij prædicabant, sicut scriptum est: Hæc est fortitudo eius Dei sui. Huiusmodi itaq. artibus, dolis & beneficiis allectas cæteras nationes libertate spoliauit. *Quæ vendidit gentes in fornicationibus suis,* &c. Vendere apud Hebræos, idem quod libertatem præcidere est, vt. Gratis venundati estis. itaque tum vi & armis, tum fraudibus dolis, & technis multæ & maximæ nationes ab Assyriis victæ, subactæ, delusæ & captæ fuerunt: quarum artium vanitatem & præstigias, dolos & fraudes omni orbi tandem patefactum, & ludibrio atque insultatione expositum iri Deus iudex & vltor denuntiat: sermo verò ad meretricis translationem semel institutam adaptatur.

Esaiæ. 52.

Ecce ego ad te dicit Dominus exercituum, & reuelabo pudenda tua in facie tua, & ostendam in gentibus nuditatem tuam, & regnis ignominiam tuam.

FVTVRVM Niniuitis dedecus & probrum duobus impudicæ feminæ ignominia notandæ modis expressum est, quorum alter est muliebrium vestium oras, soli puluere & luto sordidas in feminæ ipsius faciem ita reiicere, vt pudenda turpissimè detegantur. quo spectaculo nullum magis ignominiosum mulieribus esse potest. *Reuelabo pudenda tua in facie tua. Pudenda,* sordidas vestium fimbrias, quæ terrã lambentes, lutum, cœnum, sordesq. omnes cõtrahunt, ex Hebraico nomine, *Solim* interpretamur. subductis autem vestibus, & in faciem reiectis, turpe & deridendum editur spectaculũ. *Et ostendam in gentibus nuditatem tuam, & regnis ignominiam tuam.* Alter verò ignominiæ in mulieribus modus est formæ, qua feminæ maximè valere, virosq. allicere & capere studẽt, turpitudo & fœditas, quæ magnum amantium feruorẽ in derisum mutare valet, sicut à Poeta insultante decantatum est: *Possent vt iuuenes visere feruidi, Multo non sine risu dilapsam in cineres facem.* Huiusmodi deformitate hanc, de qua vates noster loquitur, meretricem eadem opera afficiendam ludibrioque omnium exponendam esse ostendit. namq. obiectæ ex fœdo vestium limbo sordes faciem, quæ fuco olim illinebatur: nunc demum fœdantes ridiculam speciem præbebunt. hoc est quod dicit:

Hor. lib. 4. od. 13.

Et proiiciã super te abominationes, & cõtumeliis te afficiam, & ponã te in exemplũ.

VT olim omnibus admirationi fueras, nunc iam deinceps contemptioni, despectioni & ridiculo spectaculo futura es, *in exemplum* ad verbum ex Hebraico *in spectaculum*, spectaculum autẽ immiserabile, imò præter contemptionem & irrisionem, cũctis, quos olim tuis artibus perdideris, gratissimum & optatissimũ. namq. hic maximę & inuidiosæ potentiæ exitus est, vt oppressa tandem omnium, quibus antea vel admirabilis vel formidabilis fuerat, contemptione, ludibrio, insultationeque excipiatur.

Et erit omnis qui viderit te, resiliet à te, & dicet: Vastata est Niniue.

COEPTAM scorti rationem & translationem adhuc Vates persequitur. namque gratam diu faciem & fucatam speciem vbi quis fœdissimam sordibusque

conspexerit, abominatus continuò declinabit. Atque hactenus translationem explicuimus: nunc verò deinceps rem ipsam breuibus exponemus. ex omnibus qui Assyrio Niniuitarum imperio parebant principibus, despectissimum & contemptissimũ Babylonis regem, siue vt alij appellant, præfectum, quem postremum in regis gratia gradum compleret, eius humilitatis tædio & offensione alienatum contra Ninam vrbem illiusq. regni, quæ speciosissima totius imperij facies erat, nouas res moliturum esse Vates noster significat: cuius opera Deus ad multarum iniuriarum vltionẽ vsurus esset. ex qua re illud effectum est, vt Assyrij imperij turpitudo & fœditas, hoc est, fraudes, fallaciæ, imposturæ, mendacia, doli, cæteræq. ad decipiendũ idoneæ & consuetæ artes, quæ ob principum omnium concordem obedientiam celatæ olim dissimulatæque fuerant, nunc demum patefactæ, & in ridiculum atq. ignominiosum spectaculum expositæ, omnium nationum, quibus admirabile aut formidabile illud imperium fuerit, abalienatos animos ad subitam defectionem commouerent. *Et omnis qui viderit te, resiliet à te.* Et (quod omnium ferè hominũ ingeniũ est, vt sese facilè & libenter ab admiratione & suspectione rerum ad contemptionem odiumq. traducant) eueniet etiam, vt quæ multorũ antè rerum animos fide beneuolentiaque sibi deuinxisse videbatur, nullius demum non modò studium, sed misericordiam expertura sit: *sequitur enim vulgus fortunam, vt semper, et odit Damnatos,* vt Poeta aiebat. illa igitur omnium communis oratio, *Vastata est Niniue,* animorum alienationem indicabit. Iuuen. Satyr. 10.

Quis commouebit super te caput? vnde quæram consolatorem tibi?

AFFIRMATIVA interrogatio hoc loco negationis obtinet vim, neminemq. hominem fore ait, qui tantæ ruinæ misericordia commoueatur, aut adesse consolando velit, nedum auxilio ferendo, aut instaurandis Ninæ rebus studeat. *Quis commouebit super te caput?* Verbum Hebraicum *Nod*, solicitum cõsolantis motum ex alienę miseriæ dolore concitatum significat: atque idem verbum Latinus interpres in libro Iob, visitare ad consolandum; in aliis verò quàmplurimis locis apud Isaiam & Ieremiam cõsolari vertit: bis verò capitis nomine adiuncto, in hoc libro semel, & iterum etiam in Iobi historia rem ipsam indicauit. Et mouerunt super eum caput, & consolati sunt eum super omni malo quod intulerat Dominus super eum. itaq. moueri siue mouere caput alienã vicẽ dolentis & consolantis habitus est. igitur longè alios erga se aliarum gentium animos, quàm putauerat Niniue, expertura esse docetur. *Vnde quæram consolatorem tibi?* cùm nullibi inueniendũ esse certò sciã. Iã verò Nabuchodonosoris potẽtiã, & in re gerenda felicitatẽ, atq. ad Ninã diruendã incredibilẽ virtutem cõparatione Vates arguit: fieriq. posse affirmat, atque euentu ipso comprobat, vt ab eo quem minorem & inferiorem credideris, maximæ conficiantur res. atq. hæc parum fortasse perspecta & explorata & nonnunquã contempta ratio multis & magnis regnis exitium sæpe attulit.

Nunquid melior es ab Alexandria populorum, quæ habitat in fluminibus? aquæ in circuitu eius: cuius diuitiæ, mare: aquæ muri eius.

NVLLAM hominum quãuis situ & opere firmissimam, diuitiis opulentissimã, auxiliis & opibus florentissimam, habitationẽ inexpugnabilẽ esse, multa nos olim exempla docuerunt. nihil enim à filiis hominum adeò firmum aut inaccessibile statui potest, quod ab aliis hominũ filiis (modò Deus non tueatur) adiri labefactariq. non valeat. Igitur præcedentium rerum exempla nullis huiusmodi rebus niti & fidere monet: quemadmodum Niniue alterius vrbis nihilo se inferioris comparatione maximam aliquã firmitudinem & stabilitatem sibi promittere vetatur. Sed quænam illa vrbs, quã interpres *Alexãdriam* vertit, fuerit, ratione altius deducta docebimus. Nahhumi ætate Alexandria vrbs nondum erat; quippe quæ ab Alexãdro Macedone Dinocratis architecti opera vso condita fuerit, anno regni illius quarto, post libertatem Babyloniensem ducentesimo decimo quarto: ab orbe autem condito ferè ter millesimõ sexcentesimo trigesimo primo: ter centum & duobus annis à Ninæ euersione. namque hęc, quantum ex Hebraicis annalibus coniicimus, à Nabuchodonosore expugnata fuit, quem anno ab orbis initio ter millesimo trecentesimo vigesimo nono rerum potitum accepimus. Igitur non de ipsa Alexandria vrbe sermo Vati nostro ad cõparationem cum Nina instituitur, sed de altera eodem loco olim sita maxima vrbe, cui Aegyptum nomen fuerat, *No amon.* Amo-

nis Dei apud Ægyptios & Cyrenæos celebratissimi templo fortasse & nomine clarissima quam in Aegypti maris littore ad Mareotim lacum, & Nili amnis ostia sitā fuisse ex huius Vatis & aliorum auctorum descriptione cognouimus. Eam autem vrbem situ, ædificiisque maximam & munitissimam, auxiliaribusq. copiis florentissimam à Nabuchodonosore excisam fuisse, testes præter hunc Vatem sunt Ieremias & Ezechiel. Ecce, inquit, ego Dominus visitabo super AMON de NO, & super Pharaonem, & super omnes qui confidunt in eo: & dabo eos in manus quærentium animas eorum, & in manus Nabuchodonosor regis Babyloniæ, & manus seruorum eius, &c. eadem etiam apud Ezechielē diuina sententia in NO vrbē pronuntiata est. In huius verò Vrbis situ, & ruinis Alexandriam postea conditam fuisse D. Hieronymus memoriæ prodidit, quod ex antiquis historiis atq; ex Chaldaica bibliorū interpretatione cōstat: nāq. Chaldæus paraphrastes in locorum situ notando, non prisca, sed ea quæ ætate sua celebrabantur, nomina vsurpat, vt Hispaniam, Italiam, &c. Quam rationem perpetuò secutus, NO vrbem quoties apud Vates offendit, Alexandriam nominat, quam Latina versio semper imitata est; quanquam Græca editio varia & discrepans in huius nominis notatione est. Huius autem vrbis incomparabilem potentiam; loco, & situ, & cōmeatuum opportunitatibus, & multarum & magnarum gentium studiis arguit. *quæ habitat in fluminibus*, inter Nili amnium in nostrum mare permeantium maxima ostia maximis excipiendis nauibus idonea, quibus ab ortu & occasu vallatur: ab Austro verò Mareoti lacu celeberrimo & commodissimo, à Septentrione Lybico, siue Aegyptico pelago: ita vt commeatuum & necessariarum rerum oportunitatibus multis abundet, & situ atque aquarum ambitu munitissima sit. *Aqua in circuitu eius: cuius diuitiæ, mare*. Portuosum & firmissimum præsidium, nec non & conuehendis ex omni orbis parte rebus & mercibus maximè idoneum. *Mare eius aquæ*. Si verò de sociorum studiis & auxiliaribus copiis quæramus, innumerabiles & fortissimos nationum populos recensebimus, quæ antiqua generis necessitudine coniunctæ, salutis & periculorum societatem religiosè pactæ fuerant, quotquot ex Chamo siue Chameseno Noachi filio oriundæ essent.

Ezech. 30. Ierem. 46. — D. Hieron. in epitaph. Paulæ. — Mela lib. 1.

Aethiopia fortitudo eius & Aegyptus, & non est finis.

FREQVENTISSIMAM vrbibus & oppidis cultissimamque Aegyptum fuisse, omnes tum prophanæ, tum sacræ testantur historiæ.

Africa & Libyes fuerunt in auxilio tuo.

MVTATIONE personæ subitaq. apostrophe ad NO, ex vatū more vsus hic noster est. Hos autem omnes nō metu vel potentia coactos, sed generis communione & vicinitatis necessitudine impulsos, auxiliū NO vrbi intulisse res ipsa declarat. nā teste Mose, Chus Mitzraim & Phut filij Chā fuere, quos Latini & Græci Aethiopes, Aegyptios, Afrosq. vocant. Africæ autem partem Libyam dici Ezechiel auctor est: & tamen tanta situs & oportunitatum felicitas, tanta auxiliorum magnitudo & copia NO vrbem ab Assyriorum exercitu defendere non valuit.

Gen. 10. — Ezech. 30.

Sed & ipsa in transmigrationem ducta est in captiuitatem: paruuli eius elisi sunt in capite omnium viarum, & super inclytos eius miserunt sortem, & omnes optimates eius confixi sunt in compedibus.

HAEC omnia ad NO vrbē referūtur, quā ante Ninæ casum extrema belli pericula & exitiales calamitates ab Assyriorū exercitu accepturā esse obiter Nahhū vaticinatus est, præterito tēpore ob eā rē vsus quòd certissima prædictio sit. Igitur accepta NO ciuitati clades, & principū atq; grauissimorū virorū eius vincula, ac reliquæ turbæ captiuitas, argumēto ex cōtētione sunt, Ninā vrbē ex diuino consilio hostibus traditā, excidi facilius posse: quippe quæ quanquā maxima & firmissima videatur, cū NO Amon naturali præsidio & auxiliorū virtute atque studio comparanda non sit.

Et tu ergo inebriaberis: & eris despecta, & tu quæres auxilium ab inimico.

NON minorem aut leuiorem amaritudinis calicē ad fundū vsq. exhausturā Niniuen dicit, ita vt omnē illā antiquā superbiā & insolentiā; imò omne etiā consilij, facultatis, vt ebria indigens facilè ab hostibus euersa & dissipata pereat. *& eris despecta*, Hebraicè *& eris abscōdita*, perinde ab oculis hominū sublata ac si nunquam fuisses, ita inebriatio rerū perturbationē & trepidationē, quam mox absconsio & dissipatio secutura sit, significat,

vt illud:

vt illud apud Abdiã: Bibent & absorbentur, & erunt quasi nõ fuerint. neq. verò vel fideliora, vel vtiliora quæsita & rogata aduersus hostes Niniuen experturam esse confirmat, quã voluntaria regum & sociorũ, fortissimorumq. ac necessariorum Alexandria experta sit: plurimũ enim volũtariæ operæ rogatis & coactis præstant, & tamen cũ meliora nihil profuerint *No Amon*, nihil omnino Ninæ deteriora profutura esse consequitur. *Et tu quæres auxilium ab inimico*, quando tuis viribus & facultatibus minor futura es, quàm vt obsistere & hostis impetum sustinere valeas. Verum enimuerò *No Amon* & si non meliori successu, meliori tamen fide auxiliarios habebit socios, qui quòd amici & necessarij fuerint, si nihil aliud præstiterint, tamẽ dimicaturi sunt. At verò Niniue eorum quibus maximè fidebat, voluntates & studia erga se extincta, atque ad hostes ipsos in suam perniciem translata deprehendet. quæ res pulchra similitudine describitur:

Omnes munitiones tuæ sicut ficus cum grossis suis: si concussæ fuerint, cadent in os comedentis.

NIHIL aliud quàm belli exitum, cùm ab hostibus, tum ab auxiliaribus etiã spectãdum, atq. exspectati euentus ratione omnem rem gerendã esse dicit. namq. Ninæ rebus labantibus & ruentibus, ad prædæ potius & direptionis spem, quàm ad officium, vel misericordiam socij & auxiliares impellentur: itaq. asciti atq. aduocati ad auxiliũ sese hostibus facilè coniungent, cùm certę & maturæ ruinæ opinione ad libertatẽ primum, deinde ad spolia animum appulerint: vt in arboribus, maximè autem in ficubus accidere solet, quæ cùm maturas, præcoces fructus & paruo momento decidentes habeant, omnes quotquot adsunt, ad impellendũ deciduasq. ficus excipiendum inuitant, quando nemo sit, qui in tanta nouorum fructuum comedendi oportunitate sese ab impulsu & ficubus excipiendis temperare velit. *Sicut ficus cum grossis suis.* grossos præcoces Ficus maturas interpretamur ex Hebraico nomine *Bechorim*; id quod sequenti oratione declaratur: *Cadent in os comedentis.* Hac autẽ similitudine certam victoriæ & prædę spem hostibus Vates promittit: quando neq. obsistentium & propugnãtium Niniuitarum virtute, neque murorum ac propugnaculorũ firmitudine arcendi sunt. namq. ciues ipsi imbelles atq. ignauissimi erant: muri verò nullo expugnantium negotio, aquarum impetu vltro diruti, portæq. adapertæ fuêre, & admisso hoste si quid munitionis, aut præsidij reliquum fuerat, illato igni expugnatum est.

Ecce populus tuus mulieres in medio tui: inimicis tuis ad apertionem pandentur portæ terræ tuæ, deuorabit ignis vectes tuos.

HÆC iam ex superioribus clara explicataque sunt. Niniuen autẽ aduersa sociorum studia & defectiones expertam fuisse, externi etiam auctores memoriæ prodiderunt. Nuntiatũ est Bactrianorũ exercitum ad regem mitti, propinquumq. esse magnis itineribus proficiscentem. Visum est igitur Arbaci reliquisq. cum expeditis militibus obuiam proficisci, vt aut defectionem persuaderent Bactrianis, aut ad id armis cogerẽt. primùm duces, tum reliqui libertatem asserentes, copiis cæterorum sese addiderũt. Hæc Diodorus, qui biẽniali primũ obsidione pressos Niniuitas, ac deinde in vrbe ipsa simul omnes oppressos, variisq. modis perditos fuisse affirmat, id quod Vates noster futurũ prædixerat ad ea, quæ ad tolerandã obsidionem necessaria sunt, parare; atque muros & præsidia reficere hortatus. Diod. lib. 3.

Aquam propter obsidionem hauri tibi, extrue munitiones tuas: intra in lutum & calca, subigens tene laterem.

QVÆCVNQVE Deus custodita & seruata non vult, grauẽ laborem difficilemq. curam quidem, nullam tamẽ certã salutẽ præstare obnitẽtibus possunt. Vanũ est vobis, inquit Vates, ante lucem surgere: surgite pòstquam sederitis qui manducatis panem doloris. Igitur curam, studium, diligentiam, metum, trepidationem, prouidentiamque, frustra tamen omnia hæc Niniuitis fore significat. duarum verò præcipuè rerum, quæ maximè ad tolerandam obsidionem necessariæ sunt, commemoratione cæteræ comprehenduntur; aqua enim ad victus vitæq. vsus oportunissima est, & murorum propugnaculorumq. curatio. lateritios autem Ninæ muros fuisse, quòd illa regio campestris lapidum copia careat, omnes antiqui & sacri & prophani scriptores tradiderunt. *Intra lutũ & calca,*

calca, subigens tene laterem. Verba hæc omnia eius artis propria sunt. de lateribus autem Victi unium consulere operæpretium est. quidam incocti, alij cocti antiquis fuerunt, vtriq. firmi, sed cocti magis. hac autem cura, hac tanta prospiciétia, hoc labore nihil aliud sibi illi præstiterunt, nisi vt maiorem funditus perdendi commoditatem hostibus pararent: coactos enim & in vnú quasi aceruum congregatos, igni, ferro, captiuitateque adoriri, afficere & perdere facillimum fuit; non secus quàm bruchi & locustarum genera, quæ cùm sparsa volant, neque comprehendi, neque perdi possunt, in vnum verò locum propter frigus congregata & constipata, & capi oportunè atque occidi, & admoto sepibus quibus hæserint, igni cremari possunt, hoc est quod dicit:

Ibi comedet te ignis: peribis gladio, deuorabit te vt bruchus: congregare ergo vt bruchus, multiplicare vt locusta.

QVÆ res magno molimine, studio, celeritate, maxima frequentia adornatæ comparantur, eædem vbi repentè afflictæ fuerint, maximo tumultu corruunt, maximaq. turba & victorum insultatione labefactantur, & maximum demum & memorabile humanorum consiliorum vanitatis exemplum ad posteriora etiam secula statuunt: quod vel Ninæ vrbis ratio apertè docet, cui tanta hominum frequentia, tot tantaq. mercatorum atque publicanorum negotia, tanta vndique conflata pecunia, tot opes, tāta principum celebritas, tantusque dignitatis splendor, illud solum parauère, vt grauiori casu & maiori cum molimine funditus periret. quæ res vt inutilis omnino, imò vt ad necessitatem etiam vrgens, à Vate obiicitur.

Plures fecisti negotiationes tuas, quàm stellæ sunt cæli: bruchus expansus est, & auolauit.

MERCATVRÆ, & conficiendæ pecuniæ vias & genera, artesq. exquisitas, quibus maxima & frequentissima totiusque orbis princeps Nina vrbs celebrata fuit, ad stellarum instar innumera fuisse docet: ipsorum verò mercatorum copiam, industriam & sollicitudinem cum brucho locustarū velocissimo, & strenuissimo genere cōparauit; principū autē & primatū virorū, neq. multitudine, neq frequentia locustis minorē fuisse ait.

Custodes tui quasi locustæ, & paruuli tui quasi locustæ locustarum, quæ considunt in sepibus in die frigoris: sol ortus est & auolauerunt, & non est cognitus locus earum vbi fuerint.

Ex tanta tamque superba principum, & summorum virorum multitudine & frequentia, nullum ne vestigiū quidē relinquēdū esse ait, vt conuenientiū, & sepes occupare solentium locustarum neque locus quidem, vnde sole exorto auolauerint, neque pars ea quam occupauerint, facilè dignoscitur: quòd huiusmodi naturæ illæ sint, vt omnes simul auolent. tanta in vrbe solitudo, & in agris vastitas. tam deserta, inculta & relicta omnia futura esse Vates denuntiauit. *Custodes tui.* summos duces & principes significat, id quod Hebraicū nomen declarat *Menezar*, quod comatū & coronatū principem aptè verteris. *& paruuli tui* summis principibus minores, nobiles tamen & genere & splendore insignes. namq. hoc in loco Vates Assyrium nomen *Taphzzar* vsurpauit, quod regulum, optimatem atque præfectum in illa lingua significare, testis est Ieremias: Perficite, inquit, & numerate contra eam Taphzzar. Iam verò postremo loco Assyriorū, & Ninę regi ipsi tantorum antea malorum, tantæ tyrannidis maximo auctori, consiliorum, vanitatum, & omnis potentiæ, splendoris, amplitudinisq. finem extremū denūtiat: quem (vt malo & damno ignominia etiam accedat) omnium nationū quas iniuria contumeliaque affecerat, lætitia & plausu excipiendum esse confirmat.

Ierem. 51.

Dormitauerunt pastores tui Rex Assur, sepelientur principes tui: latitauit populus in montibus, & non est qui congreget.

GRAVISSIMAS & vigilantissimas consulum & sapientum, qui de regni atq. imperij rebus & summa consultare cogitareq. solerent, cōsidentes laxatum iri demōstrāt, adeò vt pastores & patres qui consiliis antea capiendis, & prouidendis rebus intenti essent, quiescere demū & dormire videantur: ita nullus consilio, nullus prouidentiæ illorum locus futurus est. Ii verò qui consulta & decreta strenuè exequebātur, cùm iudices & magistratus, tum etiam duces, quorum dexteritate & diligentia res expedirentur, perinde ac si sepulti essent, immobiles, ignaui atque inutiles redderētur. Quibus ex rebus

bus eueniet, vt innumera illa Assyrij populi multitudo, rectorum consilio & principum diligentia & cura destituta, tanquam dispersus sine pastore grex, per montes & deuia, atque solitudines errabundus victorum direptioni, abductioni atque voluntati omni exponatur: ita fiet vt ad Babylonici regis partes atque studia facillimè traducatur. *Pastores tui.* consiliorum & principes, quibus regni status curæ est, nomen significat ex verbo Hebraico *Ragha*, quod pascere, cogitare, & consulere est; appellat autem pastores regis, & non populi, quòd consilia, actiones & studia omnia regis magis, quàm populi causa suscipi soleant. neque enim illud præcipuè quemadmodum rex populo plurimum prodesse, sed quemadmodum populus Regi maximo vsui esse possit, deliberatur. Igitur futurum esse ait, vt omni primum consilio, deinde præsidio omni destitutus, & vitam pariter, & dignitatem cum summa & æterna ignominia (quæ magnis principibus grauissima calamitas est) amittat.

Non est obscura contritio tua, pessima est plaga tua.

NAMQVE optatissimus eius casus nuntius ad omnes terræ orbis partes, quæcunq. illius tyranide vel oppressæ, vel læsæ fuissent, perlatus, maximo plausu & publica lætitia acceptus est. *Pessima est plaga tua*, quam dissimulare tacendo, vel ferendo non possis; adeò enim grauis est, vt eius sonitus longè lateq. audiatur. sic enim in maximarum rerum casu accidit, vt illud: *Auditumque Medis Hesperiæ sonitum ruinæ.*

Omnes qui audierunt auditionem tuam, compresserunt manum super te. Horat.

SENTENTIA explicata, verborum ratio habenda est. *audire auditionem*, grauissimæ rei, & magni cuiusdam casus nuntium significat, vt: Vox auditionis ecce venit, & cōmotio magna de terra Aquilonis, &c. *Compresserunt manum.* plausum qui manibus datur, oratio hæc significat, gratulationis, aut comprobationis manifestum signum, vt: Omnes gentes plaudite manibus. & illud: Et plaudentes manu dixerunt: Viuat Rex. Hanc autem optatissimam diem & publica lætitia celebrandam, incredibili clamore, & maximo plausu comprobandam omnibus iis, qui ab Assyriorum rege damno, vel malo affecti fuissent. Communem igitur toti orbi fore ait, quòd nulla orbis natio sit quæ illius tantæ, ac tam diuturnæ tyranoidis incommodis immunis omnino & libera perseuerauerit. hoc est quod Vates in totius orationis epilogo subiecit. Ierem.10. Psal.46. 4.Reg.11.

Quia super quem non transijt malitia tua semper?

INTERROGATIONEM negatiuā asseueratione affirmatio excipere solet. Assiduis autē iniuriis, exactionibus, aliisque malorum generibus cunctas orbis nationes, imò cunctos etiam homines vexatos fuisse confirmat: ita adeò publicam iniuriam, publica calamitate, ex diuinæ sententiæ decreto vlcisci solere huius imperij & vrbis excisione docemur.

HYMNVS EX VOTO IN NAHVM· ODE DICOLOS TETRASTROPHOS.

O Me quid latebras quærere, & auium
Vulgo nunc mediis rupibus abditum
Obscurè miseros & sine gloria
Percurrisse iuuat dies?
Atque æuum studijs heu nimium breue
Instantem grauibus ducere, quid pati
Duram pauperiem? spernere dulcium
Vitæ commoda partium?
Et cur non potius magna potentium
Præsens facta sequar, iamq; animosior
Contendam gradibus scandere prospera
Clari munera nominis.
Illic diuitiæ, & præmia maxima
Audendi, & celso gloria vertice
Attollens solio collocat intimis
Productum è tenebris virum.
Fasces vt pauidum, & sceptra minantia
Magnorumq; frequens turba clientium
Perstringat populum, cogat & annuo
Regem munere prosequi.
Atqui nec rigida durior æsculo
Sensus, deliciis vt valeam frui
Contingit, stupidum & consilij impotens
Aut est ingenium mihi.
Vt spes aggrediar, coner vt optimas
Artes, intrepidas atque vias, quibus
Hærentem celebri culmine lauream,
Summumq; eripiam decus.
At nec præcipuis artibus, aut opus
Extremo ingenio est: sæpius imperant
Vulgares animæ, & ridiculum caput
Sublimes apices tenet.
Sed quò te rapit hic præcipitem furor
O mens, quas tenebras concipis impij
Erroris? dubio puppis in æquore
Amisisse viam pudet.
Heu quid perpetuis cursibus attinet

Indul-

Indulsisse bonis artibus, & modos
Et causas penitus nosse, quis exitus,
Quæ rerum maneant vices?
Si frustra sapimus, nullaq́; protinus
Viuendi eueniunt commoda rectius,
Seu quis desidia tempora conterat,
Doctrinæue colat vias.
Quòd si nostra animus pectora roborant
Sermones hominum, percipe certius
Diuinum eloquium, sacraq́; carminum
Non fallentia dogmata.
Vt magni quondam consilijs Dei
Splendorem, & solij nomina regij
Sublatum ex humili puluere, nec sibi
Credens tanta, ferat caput.
Hæc nullis hominum parta laboribus,
Sed (quod sic placuit) numinis edita
Nutu, non opibus, non gladiis, neque
Seruantur strepitu graui.
Ast præsens pietas, iuraq́; & innocens,
Et recti impauidus propositi tenax,
Et vindex animus fraudis & integra
Virtutis studio calens:
Et solers publici certáque commodi,
Priuataq́; rei tempora negligens,
Cura & assiduus pro populo labor
Supremum statuunt decus.
In qua sæpe viri munera maximi
Delecti, potius pascere in asperis
Dumetis pecudum bruta bidentium
Orant agmina, vel boum.
Ast duris alius maxima cladibus
Et fuso temerè sanguine ciuium
Destructis aliis culmina, & arduas,
Construxisse parat domos.
Quem tetra ambitio iuncta cupidine
Sternentem populos, fluminis in modum
Quod rupto penitus proruit alueo,
Per fas atque nefas rapit.
Sic visum Domino, qui mare temperat

Qui

Qui cælum imperio, quique homines regit,
Voluens consilio secula prouido
Et iudex, bonus & pater.
Namq. ille & sceleris crimina publici
Et fraudes populi principe & improbo
Permissa & nimia sæpe licentia
Vlcisci grauiter solet.
Sed vi, ac innumera cæde potentiam
Constructam, et liquido sanguine, non sine
Rapina atque dolo, & spoliis pitat
Confirmare ferum genus.
Ergo vel laqueis omnia callidis,
Aut legum innumeris flexibus ac dolo
Constant, innocuumq́. capit sagax
Fraus, & despoliat pecus.
Aut dura aggreditur frangere cuspide,
Conatum positas rumpere vel plagas,
Vel casum genitu ferre miserrimum,
Vel fugisse malum graue.
Non longum sceleris tempus & impiæ
Fraudis posse tamen perpetuum sinit
Esse suum, subito sed ruit impios
Frementi Deus impetu.
Et iam perpetuis subdita molibus
Fundamenta tremunt, cunctaq́. gloriæ
Vertuntur pariter pondera cum suis
In magnum dominis malum.
Et quam vt flammiuomis perderet ignibus
Infensos populos egerat excitans
Fustem persimilem conijcit in rogum,
Atque ardere i bet Deus.
Diuinis igitur muneribus nimis
Impar, qua iam vltro poscere sit nefas,
Horrescens pelagi solliciti minas
Hic nauem ad scopulum ligo.
Hic me perpetuis carminibus dabo,
Sermonesq́. Dei latior audiam,
Et stratus mediter gramine florido
Fontis margine vel sacri.

FINIS.

BENEDICTI ARIÆ MONTANI HISPALEN. ENARRATIONES IN HABBAKVQ PROPHETAM, PRÆFATIO, DE PROVIDENTIA.

ANTIQVA olim ac vetus de prouidentia quæstio est, quæ multorum maximorumque virorum ingenia exercuit ac diu multumq. vexauit. Neque vllum aliud argumentum homines non modò literarum & philosophiæ rudes, sed etiam doctos vehementius vnquam solicitauit, quàm hoc de diuina erga homines prouidentia. Quoniam Deum esse diuinamq. naturam immortalem, felicissimã, omnibusq. modis beatam, quæ humani ingenij captum infinito superaret excessu, etsi quæsitum aliquando fuerit, à nemine tamen mortalium est negatum, qui vel hominis solum nomen tueretur. Fuere quidem ἄθεοι quos tanquam prodigiosa monstra rarissimos per longissimam mundi ætatem terra edidit, quorúmq; linguas potius, quàm mentes monstra dixerimus: quippe qui voce tantùm mentiri ausi sint, idque negare quod mente fateri cogebantur. Ambitioni autem & nouitati studere voluerunt, vt nec quid cum cæteris hominibus cõmune sentire viderentur, sibi ipsis suisq. mentibus dissentanea protulerint, Deũ diuinãq. naturam esse negantes. Quæ quidẽ illorum assertio tanquam monstrosa iam pridem suis ipsorum auctorũ actionibus, orationibus, testimonijs, & viuendi ratione ac fine explosa est; nedum à cæteris hominibus ab ipsáq. natura reiecta. At verò præter istos alij verè, quicunq. cõmunis sensus participes extiterunt ab ipsa prima infantia ad extremũ vsq. vitæ tempus non modò Deũ esse sentire visi sunt, sed & nutibus, vocibus, et oratione, tũ rationis atq. veritatis vi cogẽte, tũ natura dictãte, sunt cõfessi. Illa tamẽ quæstio multorũ animos in varias sentẽtias distraxit: nũ hæc quæ ab omnibus esse cõcedere tur, diuina immortalisq. natura mortales homines mortaliaq. cuncta gubernaret, & rebus consuleret humanis, humanasq. actiones & dicta, atq. facta curaret? Atq. omnes hi quidẽ dum cælum omni ex parte patẽs atq. apertum intuerentur, dum totam mundi fabricam, singulasque eius partes contẽplantur, dum solis, lunæ, atq. stellarum lucem, pulchritudinẽ, errores, cursus, progressionẽsque conspiciunt, dum terræ situm, dum montiũ, dum fluuiorum fontiúmq. naturas, dum temporũ mutationes ac momenta varia, atque diuersarum quæ gignuntur & intereunt rerum vires ratione obseruant: non potuerunt cogitare admirabilem vniuersi molem, totq. eius partes, tãto tãq. perpetuo ordine, tanta tum effectuũ tũ tẽporum cõcordia, tam diu sine vllo rectore constare duraréq. posse, atq. quamobrem consilio iudicióq. diuino mundũ regi credidere. Hæc igitur vniuersi constitutio atq. cõstantia efficax ratio fuit ad confirmandũ non solùm Deũ esse, sed et mundũ omnesq. eius partes ab ipso gubernari. Atq. hoc quidem argumentum omnibus commune fuit, & iis videlicet qui naturam rationemque sunt secuti ducem, & iis etiam quibus natura informatis, diuini spiritus accessit institutio atque doctrina. Hi namque de hac re frequentissimè in hanc sententiam scripserunt, quam diuinus Vates eleganter his deducit carminibus. Cæli enarrant gloriã Dei, & opera manuum eius annuntiat firmamentum. Dies diei eructat verbum, & nox nocti indicat scientiam. Non sunt loquelæ, neque sermones, quorum non audiantur voces eorum. In omnem terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terræ verba

Plato fatetur: negat multis argumentis apud Plutarchum Euripides, Balbus apud Ciceronẽ Cottę Epicuro respondit, quę Diogenes ita refellit, vt mentiò ab Augustin. lib. de Ciuitate Dei Cicero reprehendatur, qui vt actionẽ liberam seruaret, ignaros Deos fecerit. Cicero de Natura Deorum ex Aristotelis sententia

Socrat. apud Xenophôtem cômẽt.

Eadẽ ferè Socrates apud Xenophontẽ.

Vnde Pythagoras necessitate circunda tũ mundũ dicebat. Et Parmenides & Democritus omnia necessitatis præscriptio fieri.

Psal. 17.

„ verba eorum. In sole posuit tabernaculum suum, & ipse tanquam sponsus procedens „ de thalamo suo. Exultauit vt gigas ad currendam viam: à summo cælo egressio eius. „ Et occursus eius vsque ad summum eius, nec est qui se abscondat à calore eius. sic Dauid, sic alij complures diuinarum rerum scriptores. nec dissimili verborum figura, sed eadem omnino sententia idem argumentum illi tractauêre, qui secundum naturæ institutionem de rebus philosophati sunt.

Claudianus in Ruffinum.

Sæpe mihi dubiam traxit sententia mentem,
Curarent superi terras, an nullus inesset
Rector, & incerto fluerent mortalia casu.
Nam cùm dispositi quæsissem fœdera mundi,
Præscriptosque maris fines, annique meatus,
Et lucis noctisque vices, tunc omnia rebar
Consilio firmata Dei, qui lege moueri
Sidera, qui fruges diuerso tempore nasci,
Qui variam Phœben alieno iusserit igne
Compleri, solemque suo, porrexerit vndis
Littora, tellurem medio librauerit axe.

Diagoras, Milesius. Theodorus Cyrenensis.

Summa igitur totius argumentationis est, mundum mente prouidentiaq. gubernari, qui in tanta motuum, temporum atque naturarum diuersitate tanta concordia constantiaque permaneat. Fuére tamen permulti, quibus contraria omnino recepta sententia est; qui tametsi Deum esse non negarent, tametsi mundi ordinem & concordiam, & agnoscerent, & faterentur: tamen hominum res à numine vel non prouideri, vel omnino negligi putabant. Cur autem ita iudicauerint, in causa illud est, quod in humanis rebus confusa omnia perturbataque, & quadam quasi fortunæ volubilitate iactata spectarentur. Nam cùm hominem omnium, quæ à natura ficta sunt, rerũ præstantissimum esse viderent, animal videlicet imprimis prouidum, sagax, acutum, multiplex, memor rationis & consilij plenum. cumque in eodem ipso hominũ genere eos maximè excellere natura, & dignitate conspicerent, qui mentis animique virtutibus cæteros superare studerẽt; sæpe autem fieri, vt qui inter homines optimi essent, infimũ inter ipsos locum tenerent, & omni miseriarum & calamitatum pondere premerentur, ita videlicet, vt ab iniustis paterentur iusti, & indoctis docti contemptui essent; & omnino quicunque sanctitate, iustitia, innocẽtia, integritate, atque omni doctrina, & virtute ornatissimi essent, eosdẽ infima & conditione, & fortuna esse: cõtra verò qui stultitia amentiáque laborarent, iniustitia, rapina, cæde, atque omni scelerum & flagitiorum genere flagrarent. hos in summa florentique esse fortuna, & ad summum honoris gradum perduci. hos itaque beatos esse, illos miseros. Quæ quidem rerum ac rationum perturbatio quosdam adducere potuit, vt diuinam naturam sine prouidentia, ac cura esse putarent. Nam cùm Deus iustißimus natura sit, si rebus humanis prouideret, consequens esset cum iis pulcherrimè actum iri, qui optimè atque sapientissimè vitam instituissent: quod longè secus plerumque fieri videbant. Vnde idem ille Poeta, quem priora argumenta, atque rationes Deum esse docebant, his posterioribus impulsum se de hac re in dubium venisse fatetur.

Argumentũ est Diogenis apud Ciceronẽ, cui respondet Augusti. n°. lib. de Ciuitate Dei, & Gregorius multo luculentius.

Sed cùm res hominum tanta caligine volui
Aspicerem, lætosque diu florere nocentes
Vexarique pios: rursus labefacta cadebat,

Relligio

Relligio, causæque viam non sponte sequebar
Alterius, vacuo quæ currere semina motu
Affirmat, magnumque nouas per inane figuras,
Fortuna non arte regi, quæ numina censet
Ambigua, vel nulla putat, vel nescia veri.

Hæc igitur vna ratio humanarum rerum, quas quidem peruerso ordine geri plerumq. videbant, hanc de diuina natura, diuinaque prouidentia quæstionem attulit, quæ mundi fabricam tantùm intuentibus nulla credebatur futura. Atque hæc quidem res causam Epicuro dedit, quo insanas illas suas de mundo, de Deo, de rerum generatione & corruptione opiniones, atque de humani animi sereret interitu. Siquidem mundum eiusq. partes casu constare, & temeraria minutissimorũ corporũ per inane coniunctione & separatione omnia concrescere dissoluique affirmauit.

Vnde hominum genus, & pecudes, pictæque volucres. Dei verò naturam beatissimã ac perfectissimam perpetua quiete & tranquillitate vti, neque nostrarum rerum indigere, neque humanis negotiis actionibúsue sua omnino miscere, & piorum atque impiorum rationibus planè neglectis, extra omnem mundi locum sepositam, securum, vt inquit Satyricus, agere æuum. Quod autem ijdem interdum Deũ esse affirment, humanarum verò rerum negligentem statuant; ijdemq. ipsi contrà nonnunquam Deum esse negent, nihil diuersum sibique dissentiens dicunt. siquidem ad humanæ contemplationis rationem idem est Deum nullum esse affirmare, aut nostris rebus consulentem non esse. Vtraque enim assertio eandem inter mortales impietatem seminat, easdem de religione opiniones, ac pari falsitate ac malitia imbutas inserit. Igitur summa huius argumentationis hæc est: Si Deus est, iustus est, si rebus humanis prouidet Deus, iustè prouideat necesse est, id est, si iustè prouidet, cũ optimis optimè, cũ impijs autem pessimè, vt agatur æquum bonúmque est: sed deterrimè cum optimis in vita agitur; contrà optimè cum improbis; non ergo iustè cum hominibus agitur. Consequens est igitur hominum res à Deo non curari, quæ si curarentur, iustè curari diuinæ iustitiæ atque æquitatis esset. Igitur vel Deus non est, vel (quod proximum est) humanarum rerum est negligens. Atque vniuersam hanc sententiam vno disticho complexus mihi videtur Epigrammatωn poëta, cùm dixit:

Horat lib. 1. serm. saty. 9.

Marmoreo tumulo Licinus iacet, at Cato paruo, &
Pompeius: nullos credimus esse Deos.

Martialis.

Ergo vt ad nostri Prophetæ enarrationem proprius accedamus, non parum lucis ad sermonum eius sensum intelligentiámque proposita quæstio attulerit; siquidèm eandem illam hic propheta per occasionem ponit quæstionem, ab eaque dicendi capit exordium. nam cùm ille diuino afflatus Spiritu venturam Iudææ gentis calamitatem præuiderèt, quam Nabuchodonosor secundus attulit, dum bellum Iudæis infert, & cruenta victoria vsus vniuersam fere turbam captiuam in triumpho duxit; tantam barbari principis carnificiniam & crudelitatem animo cernens, ingentem adeo dolorem accipit, vt suæ gentis misericordia motus, à communi de prouidentia quæstione exordiatur. Quo quidem in argumento plurimus est. nam multis illud grauissimisque rationibus dilatat, & ad finem vsque perducit, neque prius desistit, quàm reddito à Deo responso animo satisfactum esse suo cognoscit. Eandem igitur illam quæstionem nos ita referemus, vt prophetæ sermonem sicuti, responsionem ad suum differamus locum. Oportunum autem aliquando erit, vt non sententiarum modo, sed & ver-

borum artificijque rationem reddamus. quæ quidem res in optimis quibusque scriptoribus spectata, in sacrorum verò librorum enarrationibus spectatissima esse debet. non solùm enim diuinorum verborum quærenda inuestigandaque ratio est, sed quo quidque ordine, qua figura, quo tropo, quóue schemate dicatur, arte iudicioque est expendendum, vt diuina scripta nulla perfectionis parte vacare manifestò comperiantur. Igitur locorũ communiũ apud rhetores non vulgaris est cõmendatio. Plurimum enim & claritatis & lucis ad propositas causas afferre probãtur, & ad iudicandũ de rebus accommodati sunt. si suo tempore adhibeantur, & ad docendos, iuuandos inclinandosque animos magnam, vt ait Quintilianus, vim afferunt: cuiusmodi sunt illi, quibus rem quamque vel factum laudamus; aut contra iustum vel iniustum docemus; aut tale quippiam aliud rebus vel factis subesse putamus. Solenne autem grauissimè & ornatissimè dicentibus esse videmus, vt, cùm res postulat, singulare argumentum, hoc est, hypothesin, ad communem quæstionem, hoc est, thesin referant: atque hæc ad dialecticam rationem spectant. ad elocutionem verò illud, quod propheta ab exclamatione initium facit: quod plerumque vsu venit ijs, qui rem aliquam grauem diutius animo cogitantes, neque illius indignitatem vlterius ferre valentes, dolore, vel indignatione, vel misericordia, vel alia quadam affectione commoti in huiusmodi vehementes erumpunt voces. quod plerũque euenit, vbi de rebus ac moribus hominum agitur. Simili dicendi artificio, & non absimili figura Iuuenalis vsus est, qui hypocritarum offensus moribus eorum reprehensionem ab indignatione sic exorditur:

Saty. 2. Vltra Sauromatas fugere hinc libet, & glacialem
Oceanum, quoties aliquid de moribus audent
Qui curios simulant, & bacchanalia viuunt, &c.

Horat. lib. 1. Saty. 1. Sic etiam Horatius ab admiratione votorum varietatem & inconstantiam accusaturus inchoat:

Qui fit Mecœnas, vt nemo, quam sibi sortem
Seu ratio dederit, seu fors obiecerit, illa
Contentus viuat, laudet diuersa sequentes.

Sic noster Propheta exordium ab exclamatione ducit. quæ dicendi figura & attentionis plurimum parare solet in auditoribus, & ad considerãdam rerum, de quibus agitur, grauitatem plurimum confert.

CAPVT PRIMVM.

NVS quod vidit Habbakuq Propheta

TOTIVS prophetiæ argumentum est, qualis sit prophetiæ ratio, & quis vaticinandi modus, & quis sit Vates, explicans, [Onus] pro graui & luctus pleno vaticinio à diuo Hieronymo exponi nemo, qui illius scriptis operam dederit, ignorat. Sed nos illud ad explicandam huius vocis vim addemus, quoticscunque calamitatem aliquam ex firma Dei sententia certoque consilio venturam sacri vates prænunciant, hac voce, oneris, vti solitos esse. siquidem quibus in locis Latini legunt, onus, Hebræi in sua lingua legunt MASSA, vocem scilicet à verbo Nassa deductam, quæ apud illos præter alia multa ad quæ transfertur, ferre & baiulare significat. Vnde Massa, hoc est onus ferendum. Cùm enim homines vitiis irretiti, sceleribus operam dant, quæ diuina lege, & recta mentis ratione prohibentur, solet Deus illos per Vates suos deterrere,

Nvo

& ad

& ad sanam mentem melioremque vitam reuocare: minaturque illis mala plurima, & nullam animaduersionem, nisi à flagitiis desistant, & nisi offensionum illos pœniteat. Quæ quidem supplicia & pœnas, tamdiu à se parari, & quasi in fascem colligari ostendit, quamdiu mutandæ vitæ spatium concedit. Atque huiusmodi suum consilium sæpissimè hominibus Deus aperit: pleriæque sunt sacrorum librorum paginæ huiusmodi admonitionibus: Nisi conuersi fueritis, gladium suum vibrauit, arcum suum tetendit, & parauit illum: & in eo parauit vasa mortis, sagittas suas ardentibus effecit.

Psalm. 7.

Quid aliud hæc gladij, arcus, vasorum mortis, & sagittarum coacervatio significat? nisi fascem quendam pœnarum ac suppliciorum à Deo in improbos homines colligari atque parari, nisi peccare desistant, & ad meliorem redeant vitam. Quòd si illi diuinis præceptis obedire ac parere voluerint, non est dubium quin ipse aptatos pœnarum fasces dissoluat; vtpote qui ad clementiam, quàm ad vindicationem multo sit promptior, quemadmodum ipse de sese pollicetur: Ecce ego, inquit, fingo contra vos malum, & cogito contra vos cogitationem: reuertatur vnusquisque à via sua mala, & dirigite vias vestras, & studia vestra: nam repente loquar aduersus regnum, & aduersus gentem, vt eradicem & destruam, & disperdam illud: Si pœnitentiam egerit gens illa à malo suo, quod locutus sum aduersus eam, agam & ego pœnitentiam super malo quod cogitaui, vt facerem ei. hæc Deus.

Ieremiæ 17.

At cum hominum insolentia & improbitas ad contumaciam vsque progressa fuerit, neque à vitiis & sceleribus, quibus semel adhæserunt, diuelli se vlla admonitione, vllis minis, vllaue alia suasione patiuntur, tum verò propositas minas intentaque pericula non vana esse demonstrat Deus, deque improbis & contumacibus supplicium sumit; lata tamen prius æquo iudicij ordine sententia. Cuius quidem sententiæ præconem prophetam aliquem constituit, per quem iudiciorum suorum rationem exhibet, vt & illi, in quos sententia pronuntiatur, cùm supplicium acciderit, non fortuna aut casu accidisse interpretentur, verùm diuini iudicij certam infallibilemque sententiam approbent & agnoscant; alij verò, ad quos de hac re peruenerit fama, eius diuinæ seueritatis exemplo, & Deum colere & honestè discant viuere. Huiusmodi ergo sententias vatibus ad pronuntiandum mandatas, diuinus sermo onera appellare solet, vel, vt diuus Hieronymus vertit, assumptiones: nos verò explicationis causa onera ferenda dicimus. Nam quæ Deus ante parauerat, atque colligauerat, iam in iustam oneris grauitatem aptata illi sustineant oportet; qui parantem Deum & prædicentem, & ad meliora inuitantem reuereri & colere noluerunt. Ferendum igitur, & inuitis sustinendum onus est, nec vlla tergiuersatione abijciendum. Itaque cùm onus legerimus, pœnam sine prouocatione, & animaduersionem sine auxilio dari intelligamus. Vt enim diuina misericordia nullum habet finem erga eos, qui illam, dum ad ipsam inuitantur, exposcunt: ita diuina exspectatio certos fines, certosq. modos à iustitia constitutos habet: ad quos cùm peruentum sit, iustè in eos animaduerti oportet, qui Dei lenitate & clementia sunt abusi. Sic enim hominum generi ante diluuium centum atque viginti annorum spatium Deus ad resipiscendum dedit. Quo peracto, ingredere (inquit ad Noë) in arcam tu & omnis domus tua; adhuc enim, & post dies septem ego pluam super terram quadraginta diebus & quadraginta noctibus: & delebo omnem substantiam, quam feci desuper facie terræ.

Genes. 7.

Atque hæc de onere, [*Quod vidit Habbakuq*.] inter vaticinationum genera, de quibus alio in loco à nobis tractatum est, planissimum atque manifestissimum, visio est: cùm diuinus scilicet spiritus vatum oculos aperit, & ea quæ ventura sunt, velut in theatro quodam spectanda proponit, quemadmodum factum legimus in libro regum: Cùm Heliseus propheta Deum oraret, vt discipuli oculos aperiret, manifestatione prophetica visuri exercitum magnum à Deo in auxilium ipsorum, & eius vrbis, in qua tunc Vates agebat, missum. Historiæ autem verba hæc sunt: Heu, inquit discipulus Vati, heu Domine mi, quid faciemus? at ille respondit: Noli timere, plures enim nobiscum sunt, quàm cum illis. Cumque orasset Heliseus, ait: Domine aperi oculos pueri huius vt videat. & aperuit Dominus oculos pueri, & vidit; quia ecce mons plenus equorum & curruum igneorum in circuitu Helisei. Apparet ergo videndi aut visionis voce, manifestam rerum futurarum repræsentationem velut spectaculo quodam explicatam significari. Sed de toto hoc vaticinationū genere plura à nobis

De onere videre operæpretium fuerit quæ in quæstionibus proœmialibus disseruimus.

& exactius alias repetuntur. [*Quod vidit Habbakuq propheta.*] Ex nominis & officij auctoritate fidem orationi facit. Patria ac genus prophetæ illis temporibus nota fuére: nobis autem nihil horum præter nomen ex sacrorum librorum auctoritate ac testimonio compertum hactenus est. neque diuus Hieronymus certi quicquam de hac re statuit, nisi quantum ex Danielis historia Danielis tempore Habbakuq fuisse coniectura coarguit: neque certus est an liber hic ante calamitatem Iudææ gentis, quæ libri argumentum est, an post ipsam cladem iam populo allatam sit editus. nos tamen ex ipsa prophetiæ ratione, & ex interpretatione illarum vocum, visio atque onus, ante cladem acceptam vaticinationem hanc editam fuisse arbitramur. namque visionis & videndi vocabula in diuinis libris, cùm de prophetis agitur, ad alias res, præterquam ad futurarum rerum prædictiones, accómodari nusquam cóperimus. Igitur Habbakuq de futura captiuitate vaticinatum fuisse dicimus: hoc enim præter videndi verbum propriè etiam significat illud nomen onus, quod de certæ atque latæ in scelestos sententiæ vaticinatione dici modò docuimus. Atque adeo sic exponit Chaldæus interpres, scribit enim, *matâl nebuatha*, id est, onus prophetiæ: non de eo quæ iam præcesserit, sed quæ ventura sit, sermonem haberi significans. Idem enim ex ipsis prophetæ verbis manifestum fit, cùm ex Dei persona dicat: Opus ego operor in diebus vestris, quod non credetis si quis vobis narret. Quòd si de præterita calamitate diceret, qui fieri posset, vt qui iam ipsius testes suo magno malo facti essent, non crederent? De futuris igitur sermo est, siue illa pauló post, siue post annorum aliquot spatium ventura sint. Quo autem tempore fuerit hic propheta, coniectandum nobis est. Chaldæus interpres summæ apud Hebræos auctoritatis scriptor, in ipso enarrationis initio Habbakuq Sunamitidis feminæ filium fuisse dicit, illum quem in vitam restituerat Heliseus propheta. Probatissima autem apud Hebræos temporum ratio (quem librum illi mundi seriem vocant) Habbakuq prophetiam in Manassei regis ætatem refert, ipsumque cum Iohele atque Nahhum vatibus coniungit. His consentiunt Græci atque Latini historici feré omnes qui de Hebræorum rebus scripsêre. Porrò Heliseum prophetam centum ac viginti octo annis ante Manassei regnum inter viuos numerari desijsse, testes sunt diuinæ imprimis literæ, & Iosephus, & Iudæorum annales. Is enim anno à mundi ortu centesimo nono supra termillesimum mortuus est. Ab eo anno ad Manasseum regem centum & viginti octo anni introierunt. Huius enim regni initium anno post mundi ortum termillesimo ducentesimo trigesimo septimo fuit. Ab initio regni huius ad Solymorum expugnationem, duos supra centum inuenimus annos; expugnata enim fuit ea vrbs vndecimo Eliachimi regis anno, qui fuit mundi termillesimus, tricentesimus, trigesimus sextus. Igitur ab Helisei vatis obitu ad eam vsque cladem duodetriginta ac ducentorum spatium metimur annorum. Vnde fit, vt si Danielis tempore adhuc inter viuos numeraretur Habbakuq, trecentorum feré annorum superaret ætatem. quam vitæ longitudinem illis temporibus rarissimam, neque ab historiis prætermittendam esse certum est. Quare omissa Ionathæ auctoritate ipsa re & ratione veritatem exquirere oportet. nos igitur Danielis historiam omnino recipientes (quanquam ea ab Hebræis non recipiatur; neque Hieronymi temporibus recepta prorsus erat) illum in vltima Manassei tempora reijcimus: ita vt in eo seculo fuerit, tametsi non in ipsis Manassei regis annis. nihilque inde incommodi aut absurdi fuerit. quandoquidem commune scriptoribus omnibus est, vt eos, qui se annorum vicinitate coniunxerint, ad eandem referant ætatem. Itaque cùm Nahhum, Iohelem, Habbakuq in diebus Manassei vaticinatos fuisse, Hebræorum annales & Eusebius, atque alij referunt, illos in eadem tempestate fuisse, hoc est, de ijsdem negoriis egisse, & in eodem vixisse seculo intelligamus. in quibus certum quoddam tempus in diuinis libris non assignatur: solenne enim id plerumque est in diuinis literis, vt in ipso prophetarum initio, sub quibus regibus vixerint, aut vaticinati fuerint, dicatur. Sed de his omnibus alias à nobis proprio argumento est actum in opere, quod de temporú & regnorú ratione composuimus, atque in communibus de prophetarum ratione disputationibus. Fuit igitur Habbakuq circa mundi annú III. M. CC. XC I. qui fuit CCC. LVII. ab ędificato priori tėplo, quod tėpus ad Græcorú tėpora relatú secundú Olympiada vigesimá

ſeptimam, & vt Romanorum annalium rationem etiam habeamus, circa annũ ab vrbe condita octogeſimum ſecundum vaticinatum fuiſſe dicimus. Sed ne temerè hunc vatẽ in hæc tempora referre videamur, locus ex libris regum, ex quo non leuem facimus de hac re coniecturam, excutiendus nobis eſt. Scriptum igitur eſt in vltimo regum libro, 4.Reg 2. eo in capite in quo de Manaſſei regis criminibus agitur: Locutusq́ue eſt Dominus in manu ſeruorum ſuorum prophetarum, dicens: Quia fecit Manaſſes rex Iuda abominationes iſtas peſſimas ſuper omnia quæ fecérant Amorrhæi ante eum; & peccare fecit etiam Iudam in immunditijs ſuis: propterea hæc dicit Dominus Deus Iſraël: Ecce ego inducam mala ſuper Ieruſalem & Iudam, vt quicunque audierit, tinniant ambæ aures eius. Quo in loco omnia ferè verba quæ prophetarum nomine recitantur, Ieremiæ Vatis eſſe deprehendimus, præter pauca illa, quæ de auditione, & audientium ſtupore inſeruntur: quorum nullum apud Ieremiam eſt; ſed eadem omnino ſententia exigua figuræ varietate apud hunc Vatẽ legitur. nam primo ſtatim capite ſcribit: Aſpicite in gentibus, & admiramini & obſtupeſcite, quia opus factum eſt in diebus veſtris quod nemo credet, cùm narrabitur. Cùm ergo per Dei vates hanc calamitatem prædictam afferat ſcriptura, propter Manaſſei temeritatem atque ſcelera à Iudæorum gente mutata; cumq́ue in eadem recitatione horum duorum vatum permiſta verba in eandem ſententiam coniungantur, conſequens eſt eos eadem tempeſtate fuiſſe, & ad idem vnumq́ue ſeculum pertinere, eandemq́ue agitaſſe cauſam. atque hactenus de propheta, de vaticinandi modo, de onere, & tandem de totius operis argumento atque inſcriptione.

Vſquequo Domine clamabo, & non exaudies? vociferabor ad te vim patiens, & non ſaluabis? Quare oſtendiſti mihi iniquitatem & laborem, videre prædam & iniuſtitiam contra me? Quare reſpicis contemptores, & taces, conculcante impio iuſtiorem ſe?

CONQVERITVR in ipſo exordio Vates exclamatione ad Deum facta, atque conqueſtionis cauſam aſſignat, quòd ipſe miſerrimo ſpectaculo noctes dieſque torqueatur acriter, eo quòd iniuſtitiã, vim atque furorẽ in humanis rebus impunè graſſari videat, & quòd tam diu de hac re cogitatione atq. oratione cum Deo egerit, neque tamẽ tantis malis modũ reperiat, neque quem exitum habitura hęc ſint, ab ipſo numine ſit edoctus. [*Vſquequo ergo,* inquit, *Domine clamabo, & non exaudies?*] Exaudire Deus dicitur, cũ reſponſo oraculóue, aut quouis alio ſigno reſpondere ſolet rogãtibus, & ſe non ſurdum eſſe teſtari. Semper enim Deus audit homines, vel antequam quicquam loquantur. namq. nõ effata modò, ſed neque cogitata latere ipſum poſſunt. ſed quemadmodũ inter homines is non audire dicitur, qui ſæpe compellatus non reſpondet. idque fit vel audiendi ſenſu turbato, vel ſomno aut profundis curis oppreſſo, vel ob ſpatij magnitudinem voces non percipiente, vel vehementi aliquo ſtrepitu, vel quouis alio modo impedito. Sic ſcriptura eoſdem dicendi & ſentiendi tropos ad diuinas res accommodans, ſolet eiuſmodi oratione vti: Psalm.12. Vſquequo Domine obliuiſceris me in finem? vſquequo auertis faciem tuã à me? &c. Exurge, quare obdormis Dominè? exurge, ne repellas in finem. Neque tamen dedignatur Deus huiuſmodi orationes animorum affectibus plenas: imò maximè moueri ſolet (quæ ſua benignitas eſt) & duci ad exaudiendum, cùm piorum hominum voces ſuaues, & dulcem querimoniam aut exclamationem, aut indignationem, aut similẽ aliquem exprimentes animi affectum, audit: gaudetq́. ſe ad nos verborum ſermoniſq́. figura accommodari, vt benignitatis & bonitatis ſuæ immenſas diuitias explicet: nimirum qui, 2.Pet.1. vt hæc oſtẽderet, filium ſuum æternum nobis comparauit, noſtræ naturæ omnino participem fieri volens, vt ſuæ nos diuinitatis participes efficeret. Antiquum eſt ergo apud Deum, vt cum hominibus ſermones conferat, ſeq́ue ad eorum loquendi, diſſerendi, diſceptandiq́ue rationes vltro demittat: & quæ ingrata importunaq. tantæ maieſtati videri alioqui poſſent, gratiſſimè ille excipiat, & libenter patiatur quauis ſe ratione, quouis ſermone à piis hominibus compellari. Cui rei vel illud argumento eſſe poſſit, quod Geneſis 18. cap. legimus. Gene.18. quo in loco Deus tam diu cum Abrahamo diſceptare, arguere, rationẽ ponere, & de ſua iuſtitia & miſericordia diſceptare patitur, dum Abraham quid iam proferat, non inuenit: & quæ ipſi Abrahamo longa, atque audax diſpu-

tatio videbatur (quamobrem veniam identidem petebat, dicens: Loquar ad Dominum meum, cùm ipse puluis & cinis sim) hanc sibi gratam atque modestam esse, vel ipsa audiendi patientia, & respondendi facilitate declarauit: Nam quis sicut Dominus Deus noster qui in altis habitat, & humilia respicit in cælo & in terra? Non igitur nouum est Habbakuq Vatem cum Deo de hac re expostulantem audire, quòd eum tam diu vehementer clamantem non exaudiat. [*Vociferabor ad te vim patiens, & non saluabis?*] Expolitio rhetorica est, quæ apud poëtas heterosis, vel heterotis dicitur, vt illud:

Psalm.113.

Virgil. Georg.1.

Sic omnia fatis In peius ruere, & retro sublapsa referri.

[*Vim patiens.*] Induit Vates piorum omnium personam & eorum qui de humanis rebus humaniter sentiunt. namque eadem hæc omnium causa est, eadem querimonia: neque quisquam pius homo est, qui iniuriam alteri illatam à se alienam putet, & idem diuinam fidem atque auxilium non imploret. Vim ergo patitur Vates, vel aliis iniustè illatam sentit, & offensionem ipse alienis excipit incommodis, & vim patitur dum hac de prouidentia disputatione secum ipse torquetur: neque aliis de hac re rogantibus satisfacere ipse potest; neque qua ratione sibi aliisque satisfaciat, à Deo edocetur, quem sæpius hoc ipsum orauit. Hanc vim maxime se pati conqueritur, quòd cùm Dei cultor sit, & piis de diuina natura sententiis imbutus, multos diuinam prouidentiam accusantes, qua ratione peruincat, non habet: optatque sibi ab ipso numine suggeri, quod ad hanc dissoluendam quæstionem conueniat. Multis igitur nominibus se vim pati proclamat, quorum omnium origo atque principium, ex hac impiorum in bonos viros inulta licentia ducitur. [*Clamabo & vociferabor.*] multis ac supplicibus verbis, & acutissimis vocibus omnique affectu feruentibus te orabo. sic Chaldæus: *Vsquequo Domine ego orans ero?* [*Vim patiens*, Hebraicè HHAMAZZ.] omne iniuriæ & contumeliæ, mali atque damni genus significat hæc vox; & breuiter quicquid in hominum & rerum publicarum perniciem committitur; & quod Deum ad orbis exitium lacessere, atque irritare natum est. nam cùm Moses flagitia omnia quibus hominum genus scatebat, quo tempore aquarum inundatione consumptus orbis est, exprimere vellet, hac vsus est voce, dicens: Impleta enim erat terra Hhamazz iniquitate. quod manifestam cumprimis iniuriam, atque publicam in omni flagitiorum genere peccandi licentiam cum contumacia coniunctam significat. transfertur enim per metaphoram à verbo manifestationem & nuditatem signante. [*Quare ostendisti iniquitatem & laborem, videre prædam, & iniustitiam.*] Amplificatio est per expolitionem ad exaggerandam rem enumeratione criminum iniquitatis & laboris, prædę & iniustitiæ. Quare, inquit, pateris me tam diu hoc indigno atque miserrimo rerum humanarum spectaculo cruciari atque consumi? cùm nullus dies sit, in quo noua iniuriarum atque violentiæ exempla non videam: quæ tu mihi velut spectanda proponere videris, quando tu mihi vitā producis, & tamen his rebus quæ me acriter torquent, modum statuere non videris. Quibus in verbis propheta Deum omnia cognoscere asserit, & cuncta hæc ab eo permitti: sed qua ratione quóue consilio Deus hæc permittat; hoc verò ipsum agere optatque, vt sibi aperiatur: cùm ipse rationem non inueniat, quamobrem tot tantæque permittantur iniuriæ. Hoc igitur est quod dicit: [*Ostendis, & videre.*] subaudiendum, vt ex Hebræo intelligimus, *Thabit*, id est videre facis me. neq. enim horum quicquā te latet. [*Iniquitatem.*] Vitium quo quisque à recta ratione diuersus agitur, iniquitas vocatur. *Auen* prauitas Hebraicè quicquid scilicet à recto deuiat, siue illud sit in priuatis tantùm moribus, & nihil incommodi aliis afferat præter offensionem, siue iniuriosum in alios sit. estque velut genus quoddam ad ea quæ sequuntur relatum. [*Laborem.*] molestiam significat, & earum miseriarum genera omnia, quibus mortalis hæc humanę naturæ condicio afficitur, quorumque maxima pars iustos homines & simplices ac minimè fallaces inuadit, iuxta illud: In labore hominum non sunt, & cum hominibus non flagellabūtur. [*Prædam.*] Omne rapinæ genus, omnemq́. rerum alienarum iniustum vsum complectitur hæc vox, siue vi, siue fraude atque dolo malo res agatur. [*Iniustitiam,*] violentiam, vt superius, exposuimus vocabulum (vim) eadem enim est dictio Hebræa. Porrò omnia scelerum & iniuriarum genera, in quibus filij hominum qui nihil nisi terrenum sapiunt, versantur, quatuor his nominibus notat Vates. [*Contra me.*] Coram me palam ante meos oculos, vt nō de antiquis tēporibus solùm conqueri videatur, sed de suo etiā tēpore, cuius ipse testis esset, & tantarū calamitatū spectator tristissimus. hoc est, quod

חמס

Genes.9.

און

Psalm.73.

quod Hebraicè significatur hoc in loco. sic etiá Græca interpretatur códicio ἐξ ἐναντίας μοῦ. sic passim in diuinis libris: Et peccatum meú contra me est semper, Direxerunt oculos suos contra Sodomam. neque inauditus latinis hic loquendi modus, vt: *Stat contra, stariq. iubet.* Psalm. 51. Gene∫. 17. Iuuenal satyr. 4. [*Quare respicis contemptores & taces.*] Quod de rebus dixerat, nunc ad personas accommodat: nam scelera illa per se non existunt separata, sed ab hominibus suscipiuntur, & in ipsis qui suscipiunt, existunt. Est igitur in dialecticis locus ex abstracto ad cócretum, vt vulgo dicitur. Quare, inquit, tu Deus respicis contemptores iuris, legum, & totius æquitatis, qui religione nulla tanguntur, sed diuina humanaq. omnia contemnunt, atq. dum sibi suisque ambitionibus, voluptatibus & libidinibus indulgent, omni incommodorum genere quemuis afficere pro nihilo ducunt. Quare ergo Domine contemptores respicis & pateris eos rerum secundarum insolentia vsqueadeo efferri, vt pios atque probos homines præ se contemnant, & indignissimis tractent modis? & tamen in his omnibus tu cæli & mundi rector ac iudex, cur conniues, cur taces conculcante impio iustioré se? nonne te hoc spectaculum offendit? atqui ipsa res clamat ad te: cur ergo taces? cur nó respondes clamanti? nonne cùm Abel à fratre est interemptus, extincti iuuenis sanguis ad te de terra clamabat, tuamque iustitiam acutis ac vehementibus appellabat vocibus? Inde autem manifestum planumque factum est nobis, ipsa scelera te quotidie irritare, & iustorum sanguinem effusum ad te semper clamitare. quare ergo tu nó exaudis? & si non animaduersione aliqua aut pæna, vel vocibus è cælo missis improbos nocentesque ab iniuria inferenda deterres? [*Iustiorem se.*] Scitè additum est *iustiorem se*: quádoquidem si acta hominum exactissima diuinarum legum regula iudicentur à Deo, rarissimi quidé erunt, quibus ille integritatis ac iustitiæ testimonium dabit; si qui tamen fuerint, omnia ipsi Deô accepta referant oportet. Nam præter vnum Christum omnes in Adam peccauerunt, inquit Apostolus, & omnes egent gratia Dei, id est, & si maximè quispiam per totá vitam integris semper virtutibus vsus sit (quod etiam sine diuina ope fieri nequit) sed tamen si maximè sit vsus, ab illo tamen Adæ peccato, ab illa labe & macula nemo præter vnum Christum natura integer extitit. quicunque verò præter eum extiterit, is non naturæ suæ, sed Dei gratiæ ac dono integritatem suam acceptam referat. Ad hanc iustitiæ rationé accessit Plato in Protagora. Roman. 3. Exponitur locus Diui Pauli. Talem tamen hominem neminem hactenus fuisse legimus, sanctissimam Dei genitricem semper excipimus, cuius integritati summæ, cuius puritati, cuiusque admirandæ sanctitati tantum tribuimus, vt ipsam extra omnem humanæ condicionis aleam constituamus: & cum de sanctitate, de integritate, deque omnibus virtutum ornamentis agitur, nihil quod ad hanc virginem pertineat, in dubium aut quæstionem venire patiamur. Igitur cùm scriptura dicat, omnes in Adam peccauerunt, manifestum fit, neminem communi atque naturali ordine productum hominem ab illius primi parentis labe & macula tam vacuum, atque putum extitisse vnquam, vt sese Dei gratia non egere iactare possit. Quam quidem ob rem si hominum puritas, sanctitas & iustitia acri & seuero Dei iudicio examinentur, quidnam sperandum putemus? nunquid, inquit Iob, iustificari potest homo Iob 25. coram Deo, aut apparere mundus natus de muliere? Ecce luna etiam non splendet, & „ stellæ non sunt mundæ in conspectu eius: Quanto magis homo putredo & filius homi- „ nis vermis? „ Verùm enimuero cùm de iustitia agimus, & de iustis hominibus fit mentio, non semper vsque adeo angustis vtimur regulis, sed plerumque iustitiæ vocabulum in ea significatione vsurpamus, vt virtutum omnium vsum quendam esse dicamus, quantum humana condicio Deo opem ferente consequi contingereque possit: quæ iustitia moralis appellatur. Ita Libri∫cus. sic veteres philosophi iustitiam definierunt, sic Chistiani theologi: sic etiam eam ipsam iustitiam definiri concedent, quicunque in sacris literis fuerint versati. Neque nobis hic sermo est de altera iustitiæ, siue iustificationis ratione, qua impij à Deo iustificantur, namque suo illa loco sese nobis tractandam explicandamque offeret, sed de iustitia loquimur humana: hoc est de quadam morum secundum virtutem compositione & societate, per quam iusti quidam dicuntur: quam eandem vel bonitatem vel probitatem appellare libet. Gradus autem huius iustitiæ sunt, & quidam quasi ascensus, vnde & qui ea præditi sunt, comparationem inter se admittunt. neque enim quicunque iustus est, continuo æquè atque alius quispiam iustus est. Iusti quidem dicuntur qui virtutum studio tenentur, etiamsi nulla veræ religionis notitia ad eos peruenerit; sed hi tamen iustitia quadam philosophica (vt ita dixerim)

iusti sunt: quorum iustitia & si ad æternam felicitatem ob fidei defectum vtilis non sit, est tamen vtilis vt viros bonos efficiat eos qui possidét, bonitate, quæ à recta ratione & ab honestis moribus sic appellatur. vtilis etiam est, vt qui ea præditi omnino fuerint, æternas in morte pœnas non subeant, neque hoc iustitiæ huius honore fraudandi sunt ex philosophis & gentibus, quicunque iustam operam assiduumque studium virtutibus nauarunt. atque inter hos ipsos alij alios hac iustitiæ laude præcurrunt. Sunt etiam his toto genere iustiores, quicunque hanc virtutum morumque iustitiam cum veræ sanctæque religionis notitia coniúgunt: id est, quorum animi certa informati fide erga verum Deum omnibus virtutum ornamentis instruuntur. ad quem quidem modum & Abel iustus, & Simeon, & viri multi in antiquis & nouis libris iusti dicuntur. Igitur de iustitia & de iustis hæc a nobis hactenus dicta sint: quæ si ad summam redigamus, iustum natura neminem hominem præter vnum Iesum ortum esse dicimus (atque de ea iustitia loquimur, quæ omnem diuini iudicij reprehensionem fugere possit) & quicunque verè inculpatéque iusti sunt, hos non natura, sed diuinæ benignitatis ope sic iustos esse: iustos præterea esse quosdam philosophica quidem iustitia, quosdam verò religiosa iustitia iustos dici. atque hæc genera inter se comparationem admittere, & in ipsis generibus gradus quosdam esse. Cum ergo de iustorum oppressione Vates queritur, non hoc agit, vt iustitiam exactissimis diuini iudicij regulis metiatur; sed ad huius iustitiæ, quæ in humanis moribus spectari potest, normam & moderationem rem totam præscribit: secundum quam Iudæorum gens Assyriorú rege ac populo multo iustior erat, vtpote quem etsi non alio nomine, vel hoc ipso quòd verum Deum coleret, cuius se familiarem populum profitebatur, longo superabat interuallo. Et quamuis Deum sibi vitiis, superstitionibus & sceleribus multis infensum reddiderat Iudæorum gens, ob eamque causam iustitiæ nomen plerique exuissent; multi tamen ex illis in iustorum numero erant, quos communi cum cæteris seruitutis condicione Assyriorú rex affecturus erat. Quod vel in Hieremia Vate fit manifestum, qui, tametsi & bonus & iustus esset, tamen in eodem illo bello captiuus ductus est. Hoc igitur est quod Habbakuq clamat, hoc est quod dolet, quòd iusti ab iniustioribus patiantur. non ille nunc simpliciter & sua vi iustitiam considerat, sed ex collatione argumentum ducit; eosque iustos appellat, qui à communi hominum iniustitia sunt alieni, aut saltem minus quàm ij à quibus patiuntur, iniusti sunt. Eandem hanc sententiam Hesiodus in operibus simili ferè verborum congerie protulit, quam nos ex tempore sic vertimus:

Hesiodus in operib.

Iustitiæ nulla est ratio, quicunque Deorum
Religione calet, qui sanctè numina orat,
Hunc homines soliti veluti contemnere inertem:
Sed qui sacra Deûm neglexit, fasque nefasque
Permiscet, falsæ & nouit periuria linguæ,
Hic multum ante alios solet admirabilis esse,
Fortior hic vexat meliorem sæpe nocendo
Artibus iniustis, iniusta & fraude doloque.

Et facies homines quasi pisces maris, & quasi reptilia non habentia ducem.

Aelianus de histo. animal.

PVLCHERRIMA similitudine res hæc amplificatur. Nam & Æliani auctoritate & vulgari experimento, inter omnia animantium genera pisces iniustissimos esse cóstat: solent enim alij alios deuorare. neque solum in diuersam speciem, sed in suam omnino naturam vnumquodque eorum genus sæuire solet. quod vel in publicis & priuatis piscinis deprehendimus, in quibus annua paruulorum soboles à grandioribus deuoratur. Proxima in hac ratione reptilia sunt, quæ se mutuo incessunt, lacetát & interimút; atque à potentioribus imbecilliora perduntur. Et reptilis nomine non omnia eius generis, hoc in loco significari intelligimus, sed quædam notissimæ sæuitiæ, quale est Hippopotamus, animal & in aqua, & in terra degens: quod vsque adeo sæuum est, & in suum etiam genus crudele, vt apud antiquos iniustitiæ atque violentiæ symbolum extiterit. quam quidem rem in tegum sceptris signabant, supernè Ciconiam, infernè verò Hippopotamum figurantes, hoc significato vt vis iustitiæ pareret. Appellatione autem reptilium hoc animal & multa alia continentur, quæ neque pisces verè sunt, neque ad terrestriú animantium

uium rationem referuntur,ſed mediam quandam naturam tuentur: nunc in aquis, núc in terra degunt; vnde amphybia ſunt appellata. talia ſunt crocodyli, angues, & marini lacerti, compluraque alia ad hanc formam à natura effićta,ſed & lacerti terreſtres ſæuiſſimi ſunt,& atrocisſimam inter ſeſe crudelitatem exercent. Vniuerſa porrò hæc viuentium genera, de quibus diximus, vindice carent & rećtore. neque enim in ſua natura ducem ſequuntur, neque in aliena agnoſcunt. nam pecudes & armenta homini parent, ipſumque ſequuntur,& metuunt. In ferarum genere, vt in leonibus atque aliis, ſua quædam conſeruatur ſocietas, neque ſe mutuo lacerant,& ſi quádo ob paſtum, aut venerem irritantur, non tamen vſque ad necem ſæuiunt,& vt in quibuſdam eorum experimento obſeruatum eſt,& pugnas dirimere,& pericula à ſe inuicem depellere nouerunt. In auiú natura quædam quaſi iuſtitia atque ſocietas per ſingulas ſpecies conſeruata conſpicitur. nam & quibuſdam parère, quoſdam duces ſequi reperiuntur; gregatim vagantur, vocibus inter ſe agunt, ſeque ad paſtus inuitant, atq. à periculis deterrent. At verò piſces ducem nullum neque publicè, neque priuatè recipiunt: nam etſi cete grádia in mari à Deo creata & legimus & conſpicimus, non tamen ad cæteros piſces, aut moderandos, aut regendos effićta eſſe intelligimus: ſed vt ſuæ naturæ numerum compleant, & per mare » liberè vagentur, quemadmodum in diuinis legimus carminibus: Hoc mare magnum & » ſpatioſum manibus, illic reptilia quorum non eſt numerus. Animalia puſilla cum magnis, illic naues pertranſibunt. Draco iſte, quem formaſti ad illudendum ei (ſcilicet mari) » non ad gubernádum agendumúe cæteros piſces. Eſt igitur argumétum ab inexſpećtata ſimilitudine. nam cùm homo ad vitæ communitatem ſocietatemque ſeruandam à natura effićtus eſſe videatur, conſequens eſt, vt iuſtitiam colat, in qua vna cóiunćtio atque ſocietas omnis continetur, alioquin ſimilis omnino erit hominum multitudo multitudini piſcium & reptilium, quibus nullus iudex datus eſt, nullus vindex: apud quos nulla eſt æquitatis forma aut clementiæ, ſed violentia atque potentia res omnis agitur: & minores maioribus in vſum & eſcam cedunt. Eſt igitur hæc maxima indignitatis amplificatio, quando à quibus iuſtitia coli debuerat, ab his æquè colitur, atque ab illis, quæ ad hanc ipſam colendam minimè nata ſunt. Neque verò interim ignoramus, quid hoc in loco nobis ab Hebraicè ſcientibus obiici poſſet. Sed nos latinis hominibus operam damus,& latina biblia potius, quàm Hebraica ſuſcipimus enarranda, eamque maximè verſionem ſequimur, quæ ab vniuerſa ferè latinorum eccleſia recepta eſt, quam vulgatam appellát. Romanis igitur,& Romanam ſocietatem colentibus Chriſtianis ſatisfacere cupimus,& quæ illis in communi lećtionum vſu ſunt, interpretari; vt & ſacrorum librorum ſenſum percipiant, atque ad ſuam accommodent vtilitatem: interdum etiam cum Latinis Hebraica, Chaldaica, aut Græca coniungimus, quando ſcilicet ad interpretationis perſpicuitatem opus eſſe iudicáuerimus. Iis verò iuſto ſeparatim opere ſatisfaciemus, qui altiora eruditionis fundamenta iecerint, quales ij ſunt qui ad Theologiæ diſciplinam, linguarum cognitionem,& variæ eruditionis adhibent ornamenta: namque & his (ſi Deus conceſſerit) magnum nos adiumétum allaturos ſperamus, ſi, quas iam diu obſeruationes colligimus, aliquando edi contingat.

Psalm.103.

Et factum eſt iudicium, & contradictio potentior.

AMPLIFICATIO eſt per enumerationem ſpecierum: nam cùm ſemel propoſuerit diuinus Vates iuſtos ab iniuſtis conculcari atque opprimi, id quod in genere dixerat, per ſpecierum enumerationem confirmat. qui locus à bonis auctoribus frequentiſſimè occupatur, vt à Flacco:

Horat.ſer. lib.1.ſat.1.

Nemo, quam ſibi ſortem
Seu ratio dederit, ſeu ſors obiecerit, illa
Contentus viuat: laudet diuerſa ſequentes?
O fortunati mercatores, grauis annis
Miles ait, multo iam fractus membra labore.
Contrà mercator, nauim iactantibus auſtris,
Militia eſt potior, &c.

Hanc confirmandi formam multum & momenti & ornamenti probandis rebus addentem noſter vſurpat Vates. Porrò iniuriarum multa & varia genera eſſe, vtinam nó tam experimento, quàm legum & hiſtoriarú lećtione cognoſceremus. multas namque,

vel

vel potius innumeras iniuriarum formas in hominum vita repertas, & humanarú etiá legum (quarum immensitas penè est infinita) numerum superantes. Sed quanquam iniuriæ nullis nominibus præ multitudine possent efferri, ad quædam tamen quasi capita redigi facilè possunt, iuxta rationem affectuum & perturbationum humani animi; ex quibus fontibus illæ emanant. Aut igitur per superbiam res agitur, ac feritatem quandam animos efferantem, vt dicitur, quæ superbis & insolentibus frequens est; vnde & tyrannis exoritur; aut agitur arte & calliditate: vt cùm quis vi alterum opprimere vel non potest, vel ob potentiæ inopiam non audet; occasiones ansásque litigandi captat, atque alienas res acutis rationibus inuadit, & in hæreditate aut fortunis diu commoratum deturbat, aut fraudem aliquam cogitat, quo iure, quáue iniuria alterum lædat. Quòd si nihil horum sit, furto occultaque nocetur rapina. Ad hæc capita omnes iniurias referri posse planum est: quæ quidem capita hic à Vate exposita, à nobis autem partim iam explicata sunt. namque de iniquitate, labore, præda & iniustitia; id est, violentia, superius diximus: de iudicio & contradictione nunc paucis dicemus. Iudicium apud sacros auctores diuersam variis in locis significationem habet, secundum varias Hebraicæ linguæ voces, pro quibus in latinis ponitur libris. nam cùm Hebraicæ

ריב dictionis Rib, vim atque notationem reddit, non simpliciter iudicium significat, sed occasionem iniustæ litis ab aliquo aduersus quempiá alium captatá, vt hac ratione illi nocere possit, vel eius res, vel honorem, vel dignitatem inuadere, id quod latini propriè rixam nominant. cuiusmodi contentionem & rixam eiúsque exitum pulchre Iuuenalis describit ad finem tertiæ satyræ:

Iuuenalis, sat. 3.

Miseræ cognosce proœmia rixæ,
Si rixa est, vbi tu pulsas, ego vapulo tantum.

Vbi cum pulcherrima conformatione totam rixandi seriem depinxit, tandem inquit:

Dicere si tentes aliquid, tacitusúe recedas,
Tantundem est: feriunt pariter: vadimonia deinde
Irati faciunt: libertas pauperis hæc est.
Pulsatus rogat, & pugnis concisus adorat,
Vt liceat paucis cum dentibus inde reuerti.

Hoc ipsum hoc loco iudicij nomine significatur, rixa videlicet, & iniustæ ad litigandú occasionis captatio: vt tandem aliquid inueniatur, quo iure quáue iniuria noceri alteri possit. Atque vt commodius rem intelligas scito hoc nomine significari accuratam illá,

Vide nostros in Hoseam cõmẽtarios. Genes. 13.

& inimicitiis incensam contentionem, quæ Abrahæ pastoribus, cum illis, qui Loti greges ducebant, de pastionibus fuerat. Eo namque loco dictionem illam Rib, tum rixam, tum iurgium latinus interpres vertit. Vnde inquit facta est rixa inter pastores gregum „ Abraham & Lot, & subdit: non sit quæso, inquit Abraham, iurgium inter me & te, „ & inter pastores meos, & pastores tuos. Alteri autem alteros de communibus pascuis

Psal. 7. Psal. 35.

depellere certabant. hæc eadem significationis vis & notatio illarum dictionum est: Iudica Domine nocentes me, id est, Domine suscipe pro me rixam, quam maleuoli ad- „ uersum me parát. & illud: Surge Domine & iudica causam tuam, id est, occasiones quas „ aduersus te captant ij, qui gloriæ & dignitati tuæ detrahere conantur: & complura alia quæ in hac significatione passim inueniuntur. hæc de iudicio. Contradictio autem iniuriæ genus est, cùm quis temere & superbè alterum tractat, & tyrannidem in eos, qui sibi subiecti sunt, exercet; quosque vexare potest, quocunque modo vexare paratus est. Sunt enim multi ingenio contentioso, & nunquam quieto, quibus illud molestissimum videtur, si cæteris molestiam exhibere desinant, aliorum bonis inuident, sermonibus obstrepunt, dignitati detrahunt, quieti & tranquillitati insidiantur; neque aliorú rem, neq.

מדון causam, neque sententiá potioré esse patiuntur: & (vt summatim dicamus) contradictio illa in libris sacris dicitur, qua quis, ne quid alteri bene cedat, contendit. Huiusmodi ingenio præditum hominem nobis sacri libri proponunt principem quendá Araphæ filiú ciuitatis Geth tyrannum, illum scilicet, quem senos in manibus & pedibus digitos habuisse commemorant: virumque excelsum fuisse dicunt, hoc est superbum & contradictioni studentem, qui Israëlem cõuitiis est cõsectatus. Vbi latinus interpres vertit vir excelsus, Hebraicum exemplar habet vir Madon: quæ vox eadem hoc in loco est, vbi con-

Psal. 79.

„ tradictionem interpretatur. Idem planius atque expeditius huius propositione carminis „ explicabitur: Posuisti nos in contradictionem vicinis nostris, & inimici nostri subsannauerunt

nauerunt nos. & in Prouerbiis: Homo peruersus suscitat lites. vbique hæc dictio *Madon* inuenitur, & ex eorum locorum collatione planè intelligitur res. Queritur ergo propheta apud Deum hac scelerum impunitate factum esse, vt omnia iniuriarum genera indies augeantur & crescant. Nisi enim mali coërceantur, non solùm illi nocere solent licentius, sed ad illorum exemplum multi ad iniuriam inferendã animos erigunt: atque inde fit vt iudicium & contradictio potentior indies fiat, & ad summum nocendi gradum, nisi coërceatur, ascendat. Prou. 16.

Propter hoc lacerata est lex, & non peruenit vsque ad finem iudicium.

NON rarò in sacris libris diuinæ legis obseruantiam commendari videmus. nam cùm humanarum actionum clarissimam lucem illam esse constet, cuicunque ad beatitudinem æternam animus aspirat, eidem à diuina lege, tanquam à luce totam vitam illustrante vel tantillum discedere non licet. vnde fit vt ad hoc homines assiduis suasionibus aduocentur, ne diuinam legem vlla ratione deserant, neque ab ea ad dexteram aut ad sinistram declinent, aut ab illius assidua meditatione animum auocent vnquam, iuxta illud: Et in lege eius meditabitur die ac nocte. Itaque intentos esse oportet iustos homines diuinæ legi, eiusque assiduo teneri studio, eique adhærere. Quamobrem cùm de diuinæ legis obseruantia in sacris præcipitur libris, huiusmodi verba sæpissimè vsurpantur, tenere, contendere, alligare, non recedere, adhærere, &c. vt diuinus inquit Vates: Adhæsi testimoniis tuis Domine, noli me confundere. His verbis contrariam omnino significationem illud habet, quod in nostro Vate Habbakuq legimus, siue vt Latinè lacerare legatur, siue vt Hebraicè remittere. [*Propter hoc lacerata est*, siue, *propter hoc remissa est lex.*] Nam qui diuinæ legi intentissimè adhærere, ipsamque nunquam dimittere, sed manibus alligatam, & fronti appensam tenere iubentur, ij cùm malorum hominum atque bonorum tam diuersas tamque iniquas sortes considerant, ita vt malorum viam felicem ac florentem; contrà verò bonorum miseram & insuauem plerumque conspiciant, & animos demittere, & virtutis viam deserere quodammodo cogi videntur, & inutilem legis obseruantiam existimare, vt ille horum ipsorum hominum personam sustinens inquit: Et dixi, Ergo sine causa iustificaui cor meum, & laui inter innocentes manus meas, & fui flagellatus tota die, & castigatio mea in matutinis. hoc igitur est quod Propheta noster indignatur, argumento ducto à consequentibus. Cùm, inquit, tantum iniuriis, tantumque sceleribus licere intelligatur, fit vt homines ij, qui diuinæ legi adhærere, eidemque diligentissimè studere iubentur, eandem ipsam tanquam inutilem dimittant, lacerent atque disrumpant, & quod in promptu est, ad alteram licenter & sceleratè viuendi viam traducantur. nam cùm semel huiusmodi opinionibus humani animi imbuuntur, vt hominum actiones à Deo non curari credant, nullum scelus non suscipiunt, nullam legem non perrumpunt & negligunt, & ab inferendis omnium generum iniuriis, humanorũ suppliciorum, ac pœnarum metu tantum prohibentur: quòd si humanos iudices latere se sperauerint, sacra prophanis miscebunt. Quam quidem ob rem rectè præcipiunt ij, qui à ciuitatibus, quas legibus atque institutis tuentur, harum opinionum auctores sophistas arceri iubent. non mediocrem enim, sed maximam (vt Hippodamus Pythagoræus inquit) infelicitatem hominum animis sophistarum dissertationes ingenerant, si quid ausi fuerint innouare, præter commune iudicium in diuinis humanisque rebus. quo admisso neque veritas maior, neque vita tutior honestiorue futura sit, sed maiori potius caligine atque perturbatione inuoluenda: ita vt animus religione ac metu omni vacuus ingenio petulanter exultet, & variis malignus fit modis. Tales autem opiniones huius fere generis omnes sunt, aut nullum esse numen, aut quamuis sit, non hoc tamen præditum esse affectu in genus humanum, vt ipsum inspiciat & curet; sed relinqui id & negligi ab ipso. præterea nihil post mortem hominis superesse. Illæ etiam opiniones huius notæ sunt, neque minus aut erroris mentibus, aut infelicitatis vitæ hominum, aut calamitatis rebus publicis afferentes, quæ aduersus diuinam Christianamque veritatem à quibusdam quasi tempestates quædam excitatæ sunt, quibus omnes eorum discipuli

Psalm. 1. Iosue 22. Psalm. 117. Psalm. 72. August. lib. de prædestinatione. Diogenes Laërtius. In lib. de republica. Euripides apud Plutarchum de Placitis.

discipuli (qui vtinam non tam multi essent) ab officio & vitæ sanctitate, ad licentiam libertatemque viuendi sint auocati. Qui quidem huiusmodi ineptas atque impias sententias afferunt: Sola fide homines iustificari: Nullam neq. operum, neque humani officij ad æternam salutem vtilitatem esse: Non esse in nobis situm non peccare, sed omnino in nobis, vel inuitis, fato quodam peccata erumpere: Nullum esse in homine arbitrium præterquam ad male agendum faciendumque. Et quæcunque illi, prò Deus immortalis, cõtra commune hominum iudicium, aduersus leges, aduersus philosophiã, aduersus diuinorum oraculorum fidem & veritatem, in maximam morum labem, & Christianæ religionis dedecus proferre ausi sunt. nam quid per Deum immortalem refert, dicat ne quis Deum humana opera non curare, vt Epicuræi olim dixere; an opera humana nihil ad æternam felicitatem omnino conferre? quemadmodum isti dicunt. nónne hoc est Epicuri sectam excitare? nonne deteriores reddere Christianos, quàm Epicuri vllus vnquam discipulus extiterit? nam qui Christianam pietatem sic definit, vt nihil humani neque officij, neque arbitrij ad illam admittat, ac potius omnem, quamuis officiosam, humanam actionem damnabilem detestabilemque Deo esse contendat, is mihi videtur, non Epicuri modò esse discipulus; sed cuius se præceptorem vocari omnino Epicurum pudeat. nunquam enim ille eò insaniæ processit, vt honestas actiones damnaret, easque menstruatis pannis similes assereret. Sed vt ad explicandi officium redeamus, de his nunc satis. [*Propter hoc*, inquit Vates, *lacerata est lex*.] Dolent vehementer sancti viri, quòd diuina lex ab hominibus contemnatur,

Psal.118. „ vt scriptum est: Vidi præuaricantes, & tabescebam, quia non custodierunt legem „ tuam. Sed eo grauius dolent quòd legis contemnendæ causam à Deo sibi dari impij homines prædicent, asserentes non illorum culpam esse, si minus diuinæ legi intenti sint, sed numinis, cùm nullum inter bonos & malos fieri iudicium videant. Arguit igitur hoc in loco Vates à consequentibus incommodis: nimirum diuinæ legis studio flagrantis & incensi animi hæc verba sunt, [*Et non peruenit vsque ad finem iudicium*.] Ex eorum persona loquitur, qui diuinam legem hac occasione perrumpunt. Est enim illorum ratio qua se ad id faciendum adductos asserunt, quia non peruenit vsque ad finem iudicium, id est, quoniam satis superque à nobis iam exspectatum est, num aliquando Deus officio iudicis in humanis rebus satisfacturus sit, & suum cuique ius redditurus. sed cùm hæc tam diuturni desiderij exspectatio non expleatur, se, inquiunt, aliquando hoc iudicium fore, iam desperare. [*Quia non peruenit vsque ad finem iudicium*.] Porrò hoc loco iudicij nomine eam virtutem significari dicimus, quam in omnium hominum animis, maximè autem iudicum, perpetuò sitam esse oportet: boni, scilicet, & mali cognitionem, cum constanti voluntate

משפט ius suum vnicuique tribuendi: est enim apud Hebræos nomen Mispat, deductum à verbo quod iudicare significat. itaque iudicium iusti & æqui efficax studium esse definimus, quod Hispanicè dicimus *La razon*. quod vt exemplo adducto melius intel-

Genes.19. ligatur, Abrahamum hanc in diuino colloquio vocem audiamus vsurpantem: Absit » à te Domine vt rem hanc facias, & occidas iustum cum impio. non est hoc tuum, » qui iudicas omnem terram, nequaquam facies iudicium? Hebraicè interrogatione » legitur, id est, qui fieri potest vt communis totius orbis iudex, & qui omnibus terræ iudicibus exemplar ad imitandum sit, tamen hac in re iudicium non faciat? hoc est, iusti atque æqui rationem non habeat? Hispanè *el que ha de iuzgar à todos no hara la razon?* Itaque iudicium Latinè cum pro nomine *Mispat* Hebraico redditur, hac significatione declaratur, quæ frequentissima in sacris libris est, vt: Cognoui quia faciet

Psalm.139. Dominus iudicium inopis, & vindictam pauperum. *vsque ad finem*, id est, nunquam, vel „ in æternum, vt illud: Vsquequo obliuisceris mei Domine in finem? Exurge Domine, & „ ne repellas in finem. & : Patientia pauperum non peribit in finem. Igitur indignum „ est quod hoc in multorum ore versetur, inquit Habbakuq, iudicium dignum peruenturum esse nunquam.

Quia impius præualet aduersus iustum, propterea egreditur iudicium peruersum.

Hoc est totius argumentationis pondus, hæc probatio, hæc confirmatio. Sunt autem

autem verba non ex prophetæ opinione prolata, sed eorum, qui diuinum negant iudicium, diuinamque de rebus humanis cognitionem. atque iuxta sacrorum sermonum rationem ac modum enthymema est, duas tantùm argumentationis partes continens, assumptionem videlicet & conclusionem. Hoc modo autem tota argumentatio concluditur: Si impij iustos impunè circumueniunt, iudicium peruersum est: sed iustos circumueniunt impij, ergo iudicium non est aduersus eos; vel si est, peruersum ac prauum est. Huius autem argumentationis tantùm duas partes protulit, minorem videlicet antecedentis partem, & intentionem. optarimque ego eos qui sacrarum literarum studio tenentur, huiusmodi argumentationibus tractandis assuescere. plurimum enim ea exercitatio, & ad intelligendum & ad docendum confert. qua de re nos alias præcipimus. Propterea concludendi officio fungitur, vt ergo, igitur, cuius frequens in hac significatione est vsus, præcedente particula, quia, vel quouis alio antecedentis occupante locum. vt: Propterea confitebor tibi in æternum & in seculum seculi. Estque argumentatio hæc à posteriori: non enim iniustorum impunitas in causa est, vt iudicium diuinum non sit, sed signum & argumentum est ad probandum iudicium non esse, vt fumum non esse, signum est quòd ignis non subsit: non autem causa est, vt non subsit ignis. Quare argumentum est ab euentis ad antecedentia productum, vt diximus, à Vate eorum personam sustinente, qui prouidentiam negant. Porrò iudicium peruersum aut prauum fortuna, & non ratione res gubernari significat: nam quæ ratione reguntur, rectè semper reguntur: neque enim vllam prauitatis partem ad se admittere ratio potest. sed iudicium hoc in loco idem cum ratione esse dicimus. si ergo iudicium peruersum est, iudicij vim & naturam non habet; atque ex consequenti non rectè iudicium, sed iudicij prauitas quædam est, quale iudicium fortunæ vulgus hominum tribuit, non autem quale Dei esse oporteat iudicium, si Deus hominum facta iudicaret. Hactenus exordiũ libri est. in quo disputatio de prouidentia, partim ex piorum hominum querela, partim ex eorum argumento, qui eandem ipsam negant in alteram cõtradictionis partem producta est. Præterea & quibus argumentis à Vate exorietur oratio, diximus, qui rei indignitatem à sua ipsius indignatione, à consequenti diuini cultus iactura, & legis contemptu amplificat. Iam verò locum communem ad priuatam refert causam, & hypothesim ad thesim reducit; & quam agendi hoc habuerit occasionem, iam explicat, proprioque vatis fungitur officio: nam onus prænuntiat, quod diuina visione præcognouerat: bellum videlicet calamitosum à Chaldæis cum Iudæa gente suscipiendum.

Aspicite in gentibus & videte, & admiramini, & obstupescite: quia opus factum est in diebus vestris, quod nemo credet cùm narrabitur.

ATTENTIONEM captat Vates futuræ calamitatis magnitudine & mole proposita, vt metum & religionem hoc pacto auditoribus suadeat, ipsosque, quorum res agitur, à corrupta & vitiosa consuetudine, ad vitæ emendationem & correctionem hortetur. Nam quanquam pœna hæc & temporale supplicium illis ob anteactam vitam sint subeunda, minus tamen iratum sibi numen sentietur, leuioresque multo pœnæ dabuntur, si ad vitæ correctionem supplicationes assiduæ, & calamitatum deprecationes adiunctæ sint. namque scriptum est: Et vidit cùm tribularentur, & audiuit orationem eorum. Et memor fuit testamenti sui, & pœnituit eum secundum multitudinem misericordiæ suæ, & dedit eos in misericordias in conspectu omnium, qui ceperant eos. (Psalm. 105.) Igitur calamitatis imaginem, quam ipse diuina visione perceperat, ante oculos auditorum proponit: illiusque magnitudinem multis modis amplificat, hostium genus, animos, mores, copias, artes promptitudinem, dexteritatem, velocitatem, eorumque ipsorum apparatus, & arma, & cætera explicat, quibus maior in bello crudelitas, & calamitas maior exspectatur. [*Aspicite in gentibus & considerate.*] Prius verbum ad sensum; posterius verò ad animum cogitationemque pertinet. Aspicite rem, quam Deus per me vobis in imagine spectandam exhibet, *& videte*, considerate, atque animo & cogitatione tantarum tamque atrocissimarum rerum, quis effectus, quisque futurus sit euentus, percipite. *In gentibus.* Quandoquidem malum quod Iudæis impendebat, ex gentibus profecturum erat, quas Deus ad puniendum bello populum suum excitabat, hortatur Vates gentem suam, vt ad eam calamita-

tem, quam ipse à gentibus venturam videbat, oculos atque animum intendant. Atque etiam mortalibus omnibus hanc rem manifestam fieri cupit; vt totus terrarum orbis intelligat, quantum noceat Deum contemnere, & honestati turpitudinem anteferre. nam quas opes, quas diuitias, quasque potentias, homines ad luxum, ad voluptates, ad omnem vitiorum & iniuriarum commoditatem comparant, eisdem Deus ad eosdem ipsos vindicatione & supplicio afficiendos, vtitur. Sed illud hoc in loco breuibus annotare libuit, quòd vbi cum Hebræis Latini legunt, *In gentibus*; Græci in Bibliis suis legunt, *Contemptores*. atque adeo in actibus Apostolicis eadem vox legitur, vbi Paulus in oratione illa grauissima, quam apud Hebręos de Christiana religione habuit, hunc Habbakuq locum totidem ferè verbis vsurpat, vbi etiam pro vocibus illis, in gentibus, illam substinuit contemptores: Sed huius varietatis rationem, vel in illius libri interpretatione, vel commodiore in loco reddemus: nunc illud annotasse satis fuerit, eandem esse nobis cum Hebræis in hoc loco lectionem, & Græcum interpretem, non Hebraicum exemplar, sed illam D. Pauli varietatem fuisse secutum, quæ suo quidem loco oportuna est, & pulchrè hæret. sed quid significet illud in gentibus, explicatum à nobis est. [*Et obstupescite, & admiramini.*] Raritatem & magnitudinem rerum sensu perceptarum sequitur admiratio: admiratione in ipsis sensibus stupor cõsequitur. Cùm enim quis subitam aliquam rem, præsertim noxium aliquid videt, quod communem modum consuetudinemque excedat, statim primo congressu in admirationem rapitur incogniti & inopinati euentus. porrò si admiratio vires incrementumque sumat, stupor efficitur. Est autem stupor, aut totius corporis, aut quorundam in ipso membrorum imperfecta quædam resolutio, vt Galenus & Hippocrates docent. Cuius cùm multæ causæ commemorentur, vna est, cùm ex tristi aliqua & acerba cogitatione sensus opprimitur: calor enim ad interiorem animi sedem penetrans, exteriora membra deserit: vnde fit, vt vel totum corpus, vel aliqua eius pars, suo munere officioque priuetur. Quamobrem qui huiusmodi patiuntur, aut surdi fiunt, aut repentè obmutescunt, aut immobiles reddũtur, donec ea affectio commutetur, quam affectionem ex repentino admirandoque occursu proficiscentem pulcherrimè poëta describit:

Aphorismorum lib. 5. De causis symptomat.

Extemplò Aeneæ soluuntur frigore membra,
Obriguit, steteruntque comæ, & vox faucibus hæsit.

Vt igitur Vates noster impendentis calamitatis magnitudinem significaret, vel ex ipsa cogitatione, admiratione, atque stupore quemuis attendentem opprimendum esse minatur. porrò quod admirari, & stupescere iubet, atque imperatiuo vtitur, tropus est, & dicendi quædam figura. neq. enim eiusmodi affectiones imperari alicui possunt, quæ non volentes, sed inuitos opprimere solent: quippe cùm ad sensum corporis, & ad sentiendi membra pertinent: sed tamen quicunq. earum affectionũ antecedentẽ actionẽ imperat, ipsas easdẽ naturæ lege cõsequẽtes imperare videtur. Neq. enim fieri potest, vt qui tam immane & ferox spectaculum videat, nõ admiretur & stupefiat. Quamobrem eodem modo omnia verba coniunxit: [*Videte, stupescite, admiramini.*] Figura autem hæc in rhetoricis incrementum appellatur, satis ad amplificandum accommodata. vt:

Propert. elegiarum li. 1.

Tunc mihi constantis deiecit lumina fastus,
Et caput impositis pressit amor pedibus.

[*Quia opus operor in diebus vestris.*] Propositio est, & totius narrationis caput: in qua rei magnitudo & grauitas explicãtur. namq. cùm in sacris libris operari legimus, grauius quid intelligere solemus, quã si simpliciter, facere, legamus: illud enim verbũ facere, cõmunẽ significationẽ habet. operari autẽ certæ significationis est, quo aliquid nõ solùm fieri, sed etiã magna diligẽtia & molimine parari intelligimus. idq. in multis obseruatum est exẽplis, vt in illo: „In operibus manuum suarũ cõprehensus est peccator. & in illo: Da illis secundũ opera eorũ, & secundũ adinuentionẽ ipsorũ retribue illis.„ Cùm ergo hoc in loco opus & operari audiamus, magnã quandã rem, & suo in genere grauẽ adornari intelligimus. Est autem hoc verè artis oratoriæ proprium, vt suis verbis singula proferantur, magna magnis, exigua exiguis. Quare cum rei magnitudine, quæ hoc in loco proponitur, rectè verborum magnitudo & grauitas coniungitur: quod etiam in Hebraica lingua aptius notatur. namque in duabus vocibus, opus, operor, duobus iambis vtitur Vates: qui pes ad graues & acerbas res maximè est accõmodatus. [*Opus operor.*] Verbis Dei loquitur Vates, cuius personam induit, vt grauiorem orationẽ reddat: grauius enim quid

auditur,

auditur,cùm ipsum Deum verba facientem inducunt, ipsumque quasi ante oculos statuunt,quàm cùm ab eo tanquam absente accepta verba nobis reddunt. vnde in grauibus & magni momenti negotiis huius figuræ frequens est vsus ;quam conformationem rhetores vocant. Sic Malachias: Ecce ego mitto angelum meum. Isaias: In sceleribus ve- Malac. 3. ” stris dimisi matrem vestram,quia veni,& non erat vir ; vocaui , & non erat qui audiret. ” Isai. 50. graue quiddam atque vehemens huiusmodi figuræ semper sonant. Quòd autem dicit, [*Opus ego operor,*] id significat, videlicet eam calamitatem non casu aut fortuna , sed diuino consilio venturam: quandoquidem ea hominum peruersitas est,vt plerumque, ne sua agnoscant malefacta,animaduersiones atque pœnas non diuinæ iustitiæ , sed fortunæ,& temporum varietati asscribant;cùm tamen horum nihil, neque in casus , neque in fortunæ potestate,sed in Dei voluntate & consilio sit positum: qui vrbes,regiones, & regna ob incolentium malitiam euertere solet,quemadmodum scriptum est: An est ma- ” lum in ciuitate,quod non faciat Dominus? Ego(inquit Deus)ego sum,qui suppliciũ vo- Amos 3. bis tam graue & seuerum mole multa paro: vtpote qui non semper religionis meæ cõtemptum inultũ patior. [*Quod nemo credet cum narrabitur.*] Epiphonema est,id est magnitudinis rei cum acclamatione æstimatio, frequens & magni ponderis dicendi figura. vt illud: *Horresco referens* . Atque totus hic verborum sententiarumque ornatus ad maximum negotium maxima cum expositione amplificandũ pertinet , vt & scelerũ & culpæ,quæ huius pœnæ causa extiterint,grauitas diligentius æstimetur, & iustitiæ diuinæ seueritas agnoscatur. Quamobrem & eandem hanc sentẽtiam aliis enuntiatam verbis in libris regum legimus,vt intelligamus hæc ad auditorum admirationem & stuporẽ, 4.Reg.21. & ad rei magnitudinem explicandam prædici. sic enim in loco illo, & apud Ieremiam legimus: Ecce ego inducam mala super Ierusalem & Iudam, vt quicunq. audierit tin- Ierem.19. niant ambæ aures eius. Porrò illud verissimè à Deo enuntiatur, non credituros eos,qui audierint,tum propter eorũ ipsorũ contumaciam; tum etiam propter ingentem rei grauitatẽ: quæ cùm non sit ex earũ genere,quæ à confidentibus hominibus timeri solent, eorũ fidem excessura huiusmodi rerũ prædictio videbatur . nam ex Ieremiæ Vatis historia intelligimus,quanta fuerit hominum de hac re incredulitas: cùm suis iidem ipsi sceleribus blandientes,quæ diuinus Vates verbis exagitabat miris , tamen pœnarũ terrores & minas illi omnes contemnebant,ipsumque Vatem, tanquam molestè nimis, & satyricè mordentem,multis affectum contumeliis explodebant. calamitatem autẽ eandem cum hoc Vates ille prædicebat.

Quia ecce ego suscitabo Chaldæos gentem amaram & velocem,ambulantem super latitudinem terræ,vt poßideat tabernacula non sua.

CHALDÆA regio est in Babylonis ditione, inter ipsam Babylonem & Arabiã desertam,& inter Tygrim & Euphratẽ sita ; aut secundum Ptolomęũ inter Euphratem & regiũ fluuiũ. iacet autem ad orientẽ Iudææ terræ. In ea celebriores vrbes à Ptolomæo Chaldæos cõmemorantur,Idicara,Cesa,Sorthida,Biranda,& Mardocææ regioni contermina Iel- prius vocatos ma. De qua regione copiosè Plinius, Strabo, & in libris Geographicis Volateranus scri- Cephenos psere: sed & multa apud Ieremiam leguntur. Frequens autẽ mentio Chaldæorum est scribit Stephanus. apud Græcos & Latinos scriptores: atque adeo apud poëtas maximè. Sed hæc vox aliud in illis plerumque significat,nempe homines magicæ artis,sacerdotes, atque astrologiæ & matheseos peritos , & qui ex astris futura diuinant , siue illi ex hac regione , vbi primum hæc disciplina tradita memoratur,siue aliunde sint, harum tamen artium peritiã teneant,de quibus Iuuenalis:

Chaldæis sed maior erit fiducia.quicquid Satyr.6.
Dixerit Astrologus,credent à fonte petitum
Hammonis.

Sed nos hoc in loco Chaldæos intelligimus eius, quam descripsimus,regionis incolas; Qui cùm in Babylonis regno atque ditione essent , à Nabuchodonosore in multarum gentium, atq. regnorum excisionẽ conducendi erant. *Suscito* , in perniciem vestram & vastationem: verbum enim translatiuum est suscitare , ab his,qui vacantem aliquem atque otio somnoque indulgentem ad munus aliquod obeundum excitát, & solicitant. Atque in hac significatione frequenter à sacris scriptoribus vsurpatur. vt: Suscitauit Do-

2.Par.21. „ minus contra Ioram ſpiritum Philiſthinorum, & Arabum, qui confines ſunt Æthiopi- Pſalm.3. Pſalm.7. „ bus. Atq. illud ex hac ſignificatione eſt: Multi inſurgunt aduerſum me. & illud: Exur- „ ge Domine in ira tua. eadem namque dictio eſt in Hebraico exemplari. Omnia autem hæc excitationem & ſolicitationem ad aliquid vehementius agendum ſignificant, ſiue in malum, ſiue in bonum ſit. Quòd autem Chaldæos nominat certa & propria nota illos deſcribens, id ad auctoritatem & certitudinem vaticinij facit. Hoc enim intereſt inter veriſſima Dei reſponſa, & inter illa quæ à dæmonibus, & ab aruſpicibus, cæteriſque vanarum & fallacium præſtigiarum profeſſoribus & diuinatoribus eduntur, quòd ab his incerta atque ambigua communibus verbis atque obſcuris, & ad vtrumque euentum paratis oracula edebantur. quale illud fuit:

Aio te Aeacida Romanos vincere poſſe.

At verò quæ à diuino ſpiritu, & vero Dei conſilio reſponſa reddebantur, ea certiſſimis ſignata notis, & proprijs verbis enuntiata fuerunt, additiſque gentium, regionum, atque perſonarum etiam, per quas res gerendæ erant, nominibus, diuinam naturam vnam, veram & ſapientiſſimam, atque humanis rebus proſpicientem arguebant, & vatibus auctoritaté fidemq. conciliabát: nam ſi diceret, ego ſuſcitabo genté quandá, &c. id fortunæ & téporis poteſtati aſſcribi poterat, quæ (vt nónulli putát) nihil æternú manere permittit, omnia permutat, omnia transfert. Sed cùm Chaldæos genté velocem, copioſam, &c. deſcribat, id non ad fortunam, ſed ad certum ſtatutumque conſilium referri debet. [*Gentem amaram.*] Demonſtrationis & propoſitionis narratio eſt & expolitio quædam. Auget autem vehementer calamitatis deſcriptionem genere hoſtium, animis, promptitudine, & in vniuerſum facultatibus illorum expoſitis. ſolet namque in negotiis ſiue belli, ſiue pacis gerendis & voluntas & facultas ſpectari. hæc omnia partitione propoſita Vates explicat, imprimiſque voluntatem exponit, dicens: [*Amaram gentem.*] *Amarem* vox eſt actiua interdum, interdum autem paſſiua, & à guſtandi ſenſu ad animum commodè transfertur. nam quicquid acerbitate quadam moleſta vel palatum, vel animum alicuius afficit, amarum illi eſſe dicimus: ac ruſſus cuius aut ſenſus, aut animus huiuſmodi affectione laborat, eum amarum eſſe dicimus; atque ita amarum os, palatum, linguá, atque animum appellamus. Priori autem ſignificatione hoc in loco amaritudinis ratio vſurpatur, vt Chaldæos indignabundos iracundoſque eſſe ſignificet Deus, & ad nocendum attentos, & quibus nihil iucundius contingere poſſit, quàm ſi triſtitia & amaritudine quamplurimos afficiant. Atque adeo hęc ſignificatio frequens in ſacris libris eſt, vt: Pſalm.63. Intenderunt arcum rem amaram. & apud D. Paulum: Viri diligite vxores veſtras, & no- Coloſſ.3. lite amari eſſe ad illas. Eadem etiam tranſlatione latini vtuntur ſcriptores, vt:

Iuuenal. ſatyr.2.
Qui tunc leges reuocarat amaras
Omnibus, atque ipſis Veneri Martique timendas.

Horrendum igitur hominum genus & inuiſum Chaldæi: quorum animi ad amaritudinem inferendam attenti ſunt. [*Et velocem.*] Veloces nonnunquam ſcriptura appellat, quos Latini temerarios & petulantes, homines videlicet animi ſæuiſſimi, ac præcipitis conſilij, quibus ante confectum negotium eſt, quàm conſultum aut perpenſum: aptiſſimum genus ad commiſcendas & perturbandas res omnes, qui dummodo libidinem expleant ſuam, nihil ſibi non licere putant: hos ſcriptura veloces vocat, idque vitium quo laborant, velocitatem appellat; Quæ quidem res à corpore ad animum ita transfertur, vt ſuo ſe in loco tranſlatio ipſa exponat. Eſt autem vox Hebraica *Nmher*, quæ in Latinis Bibliis nunc feſtinatio, nunc celeritas, interdum velocitas, nonnunquam verò Iſai.59. ſtultitia redditur, vt apud Iſaiam: Feſtinant, vt effundant ſanguinem innocentem. & in Prouer.1. Prouerbiis: Pedes eorum ad malum currunt, & feſtinant, vt effundant ſanguinem: vbi Iſai.32. autem nos apud Iſaiam legimus, Et cor ſtultorum intelliget ſcientiam, Hebræi legunt, Et veloces corde intelligent ſcientiam. itaque temeritas & inconſulta actionum properatio in his omnibus ſignificatur, Quod quidem hominum genus Hiſpani *Traviessos* appellant: quæ vox petulantiam atque temeritatem ſonat. Huiuſmodi igitur ingenia à ſe contra Iudæos excitata teſtatur Deus, gentem amaram & velocem. atque hæc ad voluntatem pertinent in rhetoricis præceptis: nunc autem facultatem explicabimus, [*Ambulantem in latitudinem terræ vt poſſideat tabernacula non ſua.*] Oſtendit facultatem eorum à copia & multitudine: vſqueadeo enim magnum

exercitum

exercitum ex Chaldæa regione collecturus erat Babyloniorum rex, vt non posset angustis capi locis, sed planitiem omnem occuparet. Estque argumentum à relatiuis: nam si locum amplissimum esse oportebat, qui illos caperet, copiosissimum eorum exercitum esse necesse erat. [*Ambulantem super latitudinem terræ,*] aut; vt in Hebræo est *super latitudines.* Numerum innumerabilem eorum fore significat: atque eo magis horribilem & formidolosum, quòd veluti feræ suis siluis eiectæ, in alienas migrarent obuia quæque vastabundæ: nam cùm Chaldæa regio angustior esset, quàm vt indigenarum multitudinem capere & alere posset, nouas illi sedes quærere, & ferro atque igni parare cogitarunt. Quod in causa erat, vt promptiores animos, ac vires firmiores eorum dux in eis experiretur, quos non solum belli cupiditas, sed necessitas ad nocendum adigeret. atque id est quod dicit: [*vt possideat tabernacula non sua.*] non solum, inquit, alienas regiones, agros ac siluas, sed vrbes atque domos, incolis aut pulsis, aut occisis occupabit, alienisq. fruetur laboribus & fortunis. nam tabernaculi nomen totá domú cum suis ornamentis, & vniuersa supellectile significat. namque olim primos hominum in tabernaculis habitasse, ex sacris & prophanis historiis accepimus, & à Vitruuio in primo de architectura libro edocti sumus. Sed postea quam in vrbes conuenerunt, tabernaculorum vsus minus frequens esse cœpit, præterquam in campestribus Scythis, & in Arabum gente. hi enim cum pecuariam rem exerceant, pascua sequuntur, neque fixas sedes vsquam habent. sed & qui militarem degunt vitam, tabernaculis castrensibus vtuntur, cæteri verò hominum plerumque domicilia colunt. Cùm ergo prima habitatio in tabernaculis fuerit, effectum est, vt pro vrbibus, pro oppidis, pro domibus, & pro quacunque habitatione tabernaculi nomen vsurparetur: quemadmodum & rates à poëtis pro quocunque nauigio vsurpatur, cùm id genus materiæ rude atque impolitum primis nauigationis inuentoribus in vsu fuerit. Hoc est ergo quod Chaldæus exercitus curat, rusticas & vrbanas aliorum possessiones, propriis Dominis bello ac cæde deturbatis, vsurpare. *Non sua*, aliena. habet autem vim & amplificationem illa negatio, *non sua*, vehementiorem, quàm si diceret aliena, quasi dicat indigna; quæ à tam iniustis possessoribus teneantur. Iustinus historiog.

Horribilis & terribilis est, ex se ipsa iudicium & onus eius egredietur.

AMPLIFICAT calamitatis terrorem, animum & vires describens eorum, per quos ventura erat, primumque sæuitiæ indicia & notas reperit: deinde vires, & in agendo celeritatem describit. *Horribilis*, inquit, est, id est, ipso etiam aspectu & veniendi impetu horrorem atque terrorem iniiciet, vt apud Hoseam dies Domini magna & horribilis dicitur: est enim vtrobique actiua significatio. Sed illud altius sæuitiam illorū exaggerat, quod sequitur, [*Ex se ipsa iudicium & onus eius egredietur.*] Significat enim Chaldæam gentem superbam nimium & insolentem fore; quippe quæ nullis, neque naturæ, neque gentium legibus vtatur, nullis hominum consiliis acquiescat, neque ius aut æquitatem sequatur, sed suo tantùm consilio, vel potius sua libidine & temeritate pro legibus, proque rationibus sit vsura: non alieno, inquit, iudicio, sed suo tantum stabit, neque ex naturæ ratione, neque ex æquo & bono iudicabit res, sed ex se, id est ex suo impetu suaque temeritate: quemadmodum autem iudicauerit, sic statuet atque decernet, ex se ipsa iudicabit, ex se etiam ipsa decernet, sententiamque pronuntiabit. Hoc enim *onus* significat, quod Chaldæus interpres explicat scribens *Gezirathch*, id est, sententia eius. Indicat ergo his verbis propheta Chaldæos in omni consilio, in omnibus actionibus voluntatem tantùm pro ratione secuturos esse. qua re nihil neque audacius, neque ferocius esse potest, in mētibus præcipuè temerariis, & ingeniis velocibus, vt paulo superius dixerat. namque impotentissimè, & ad vindictam incensæ feminæ hæc vox est: Hosee.1.

Sic volo, sic iubeo, sit pro ratione voluntas. Iuuenal. Satyr.6.

Considerandà autem hoc in loco est barbarorum militum feritas & immanitas, atque effrenatus ad res gerendas furor: quibus quidem morbis vtinam Christiani milites non laborarent.

Leuiores pardis equi eius, & velociores lupis vespertinis.

ARGVMENTVM est à destinatis sumptum: namque multum destinata atque instrumenta ad res gerendas conferre solent. Describit autem inter præcipua instrumēta bellica

bellica equos superbum animal, & ad bella præcipuè aptum, quodque non modicam
Prou. 21. victoriæ partem sibi vendicare solet, iuxta illud: Equus paratur ad diem belli. Porrò op-
timi in hoc genere sunt & nobilissimi, qui cursu præstant: nam pulchritudine excellere,
ad luxum potius, quàm ad vtilitatem spectat.

Iuuenal. saty. 8.
Optimus hic quocunque venit de gramine, cuius
Clara fuga ante alios, & primus in æquore puluis.

Et, vt Fabius inquit, equi ad cursum gignuntur. quod si ad hunc vsum geniti sunt, con-
sequens est eos optimos esse, qui maxime hoc præstiterint. Quamobrem in sacris literis
Psalm. 19. equi ob velocitatem; currus verò ob fortitudinem frequentissimè nominantur. vt: Hi in
,, curribus, & hi in equis; nos autem in nomine Domini nostri sperauimus. Prædicat igi-
,, tur Vates hostilium equorum velocitatem; inter quos probatissimi sunt Ægyptij; secūdi
verò ob parem regionis fertilitatem, Babylonici & Parthici, quorum frequens apud ve-
teres auctores mentio est, in sacris autem literis non rara. [*Leuiores pardis equi eius, & velo-*
ciores lupis vespertinis.] Amplificat equorum velocitatē ex comparatione. atque hæc qui-
dem omnia ad calamitatis augmentum exponūtur, & ad hostium militarem virtutem.
Porrò in ferarum genere pardi velocissimi sunt, quibus maculosa pellis, & notis distin-
cta est; & inter leonem & tygridem media quædā natura esse videtur, eadem sæuitia, ea-
demque rapacitate pollens: sed cur potius in equorum pernicitate pardorū, quàm lepo-
rum, quamq. aliorum animantiū; quæ cursu prǽstant meminerit, in causa illud est, quòd
pardis, leonibus tygridi, atque aliis feris, non tam ad fugiendū, quā ad persequendū velo-
citas à natura cōcessa videtur. Quam rem & Vates noster notat, & Chaldæorū equis tri-
buit, qui sic ad cursum apti ac veloces sunt, vt ad nocendum etiā sint parati: plurimum
enim in prǽliis & equi nocere solent, atque ij præsertim, qui ad bellicam disciplinam in-
structi, & frequenti pugnandi vsu exercitati sunt. Tales namque natura feroces vincendi
consuetudine ferociores euadunt, & sanguine gaudent effuso, & lituis atque tubis audi-
tis exultant libenter. Acerrimæ igitur pugnæ equorum commoditate committuntur,
ipsaq. animantium ferocitas nō exiguum terrorem hostium animis iniicit. cuius rei ce-
leberrimum exemplum nostro tempore editum est, cùm primum Oceani insulæ ab Hi-
spanis viris & inuentæ, & subactæ fuerunt; vt exigua equitum turma ingētes barbarorū
copias prosterneret: qui ignotæ belluæ immanitate perterriti, velocitate atque impetu
stupefacti, vel in acie repente visa cedebāt: cumq. fuga salutē sibi quærere nequiuissent,
miserè atq. acerbissimè vel ab ipsis equis protriti & conculcati, vel ab equitibus prostrati
peribant. Vt ergo Chaldǽorum hostium ferocitatē ostendat Vates, rem ipsam ab equorū
velocitate exaggerat, qui non veloces modò, sed ad nocendū pardis multo sint proptio-
res: namq. & sǽuitiā & cursum in eadē animalis natura cōiunxit, cū illud sǽuissimę feræ
& pernicissimæ cōparauit. Sic & Hieremias eadē similitudine vsus truculentā hostiū ra-
Ierem. 5. biem describit, dicēs: Pardus vigilās super ciuitates eorum. [*Et velociores lupis vespertinis.*]
Chaldæorū, inquit, equi lupis acutiores sunt: est enim lupus truculentissimū animal, &
ad sæuitiā imprimis genitū, quo nullū aliud magis à pastoribus timetur: propterea quòd
non solū vētris & famis gratia prædas parat; sed ad sæuitiā & crudelitatē explendā totos
sæpe greges, nisi prohibetur, necat, & trucidat, vt & auctores scripserunt, & armentorū ac
pecudum custodes suo magno dāno didicerūt. Propterea igitur veloces eos appellat, nō
tam ad currēdi celeritatē, quā ad nocēdi respiciēs dexteritatē: hoc enim velocitatis no-
Psalm. 13. men in loco significat, quod Hebraicè sciētibus perspicuum est. quemadmodū & illud:
,, Veloces pedes eorū ad effundēdū sanguinē. Porrò lupus acutissimus, audacissimusq. est;
vtpote qui multa miliaria vna nocte conficere soleat, vt rapinas faciat: cumq. ad prædam
peruentum fuerit, omnia loca circumire, omnes aditus tentare, vndiq. procurrere, om-
nia circumspicere, vt & sibi ab insidiis caueat, & rapiendi commoditatem percipiat. hāc
igitur luporum dexteritatem Chaldæorū equis cum excellentia atque prǽstantia tribuit
Vates. nocturnos autem appellat lupos, quoniam hæc ferarum genera quæ cæde atque
rapina viuunt, noctu suas prædas facere plerunque solent; minus enim eo tempore ho-
minum occursus & impedimēta timēt, & commodiorē ad rapinā occasionē in cæterorū
animantiū quiete fore cognoscunt. quam rem quodq. ingeniū à natura illis tributa esse
Psalm. 103. constat, vnde & vidēdi & perspiciēdi vsu nocturnis, & obscurissimus etiā horis pollent, in
,, eoq. genere lupi maximè excellūt, vnde & à Grǽcis νυκτέβιοι & νυκτίοπες appellātur. Quā
,, quidē tē elegātissimè diuinus Vates in psalmo describit: Posuisti, inquit tenebras & facta
est nox,

est nox: in ipsa pertransibūt omnes bestiæ siluæ. Bestias siluæ feras suo more appellat, & „ subdit: Catuli leonū rugiẽtes vt rapiant, & quærant à Deo escā sibi. Ortus est sol, & congregabuntur, & in cubilibus vestris collocabuntur. nocturnos igitur lupos ob id vocat, quòd eo potissimum tempore escas sibi paraturi vagentur & errent. sic etiam Ieremias: Lupus ad vesperam vastauit eos. Omnibus autem his præponit hostium equos, vtpote qui natura, disciplina, belligerandi vsu longè velociores atque ferociores his omnibus „ euaserint. Quantum verò ad dicendi rationem pertinet, amplificatio ex repetita comparatione est, vt : Ierem. 5.

Ast ego Sardois videar tibi amarior herbis,
Horridior rusco, proiecta vilior alga.

Et diffundentur equites eius: equites namq. eius de longe venient, volabunt quasi aquila festinans ad comedendum.

MAXIMAM multitudinem equitum significat in Iudæorum desolationem venturam. Quam rem innuit, dicens: [*diffundentur,*] eo quod nullus locus eos capere nulla regio alere possit. quamobrem necesse est eos diffundi, vt prædas sibi capiant. sic vertit Chaldæus interpres: [*Equites eius multiplicabuntur.*] Deinde autem rei conficiendæ celeritatem dexteritatemque explicat, dicens: [*Equites namque eius de longe venient, volabunt quasi aquila, festinans ad comedendum.*] Aquilarum genus rapacissimum est, & vehementer famelicum, atque adeo perniciosum, vt sæpenumero vna regio non sufficiat ad duos nutriendos aquilarum pullos. Quare alterum abijcere solent tædio nutriendi. Et alioqui vnum par aquilarum magno ad populandum tractu vt faciatur, indiget. Porrò in tota auium (quas nouimus) natura nulli maior honos, neque vis maior, quàm aquilæ est. Volatus autem & visus tanta præstantia, vt in ipsam solis lucem intendat oculos, & nubes volando transcendat. Quare Dauid Saulem & Ionathan velociores aquilis fuisse dicit, cùm illos velocissimos prædicare vellet. Vnde fit vt prædam procul prospiciat, & ad eam quamcelerrimè aduolet. Hanc autem totam rem per similitudinem ad Chaldæos hostes transfert Vates, significans gentem illam, quæ suis non contenta finibus aliena inuaderet loca, famis ac veteris necessitate coactā, omnia quæcunque peteret loca esse vastaturam: neque verò fore vt voto aut conatu falleretur, quippe quæ non nisi in certas & exploratas regiones esset ventura, quas postquam occupauerit exinaniri & diripi necesse est, diffuso per singula milite, & crebris decursionibus omnia vastante. propterea, inquit, [*diffundentur.*] quia quemadmodum aquilæ spatia determinant, vt prædentur, ita isti præ multitudine diffusi, regiones, vrbes, atque oppida ad prædam determinabunt, nullique suis quas fortiti fuerint, partibus parcent, quippe qui non tam mercede conducti, quàm viuendi necessitate bellum suscipiant. Plin. lib. 10. cap. 3.

Omnes ad prædam venient, & facies eorum ventus vrens.

HACTENVS similitudinem: nūc verò assimilationē subiungit. Quemadmodum inquit, aquilæ prædam procul prospectant, & ad eam celerrimè volant, sic omnes hi ingenti prædandi studio agentur. Præterea communem & perniciosam illorum vastationem subsolano vento comparat, qui in illis maximè regionibus vsque adeo vehemens est, vt segetes, agros, vineta, siluasque exurat: quod ex multis scripturarum locis, & experimento ipso, intelligimus. hic enim ventus est quem Pharao spicas exurentē somniauit, & quo Deus ad exsiccandum rubri maris cœnum est vsus. Quemadmodum igitur, quacunque perflat subsolanus omnia exurit: sic etiam hi obuia quæque populabuntur. [*Facies eorum,*] non quod visu & facie exurant, sed quæcunque in cōspectu venientium posita fuerint, ab ipsis vastabuntur. [*Ventus vrens.*] Periphrasis subsolani venti, quem Hebraica veritas nomine suo signat KADIM: sed Latinus interpres vim & effectū potius, quàm vocem transtulit, vt planior esset sensus. קדים

Et congregabit quasi arenam captiuitatem: & ipse de regibus triumphabit, & tyranni ridiculi eius erunt. Ipse super omnem munitionem ridebit, & comportabit aggerem, & capiet eam.

CVM Propheta hactenus Chaldæorum copias, illorumque animos dexteritatem,

& bellicum apparatum descripserit, nunc id, quod cõsequens ad hæc erit, describit, quæ scilicet horum gesta, quæ victoriæ, quæ prædæ atque vastationes futuræ sint. quandoquidem neque magni reges, neque potentissimi principes pares futuri illis sunt, neque ad resistendum illis vllum consilium, aut vis vlla sufficiet. nullusque adeo tutus erit locus natura, aut arte munitus, in quo ab istorum impetu & fortitudine cuiquam tutò esse liceat. Amplificat autem Vates rem partitione & enumeratione eorum, quæ regna, prouincias, & vrbes, fortissima & expugnatu difficilia efficere solent. Ea autem sunt, reges ipsi imprimis & duces, quorum consilio ac virtute respublicæ reguntur & defenduntur. Deinde ipsa locorum munitio & commoditas, quæ interdum natura, interdum arte constat. [*Congregabit*, inquit, *sicut arenam captiuitatem*.] Nam cùm populus innumerus sit, & singuli prædas faciant, in immensum excrescet cumulum captiuorum multitudo, quàm sibi bello, gladioque parabit: perinde ac si arenam maris accumulare studeat, quæ facilè effodientibus cedere solet, & maior in congerendo, quàm in eruendo labor suscipitur. Quòd si quis congreganti resistere aut repugnare moliatur, siue sit rex, siue princeps quispiam potentissimus, frustra conabitur; quandoquidem gens illa reges omnes, omnesque principes contemnit & deridet, tantùm suis viribus & multitudini fidit. [*De regibus triumphabit.*] illos despiciet & irridebit triumphantium more, qui principes hostium in triumpho ducere solebant, vt suam potentiam ostenderent, eosque risui & ludibrio exponebant. [*& tyranni ridiculi eius erunt.*] Principes omnes

De Cræso, histor.

tyranni olim dicebantur, donec ob dominadi insolentiam, tyrannidis nomen in odium venit. sic Virgilius: *Dextram tetigisse tyranni.* Hac significatione hoc in loco ab interprete nomen positum est: sic etiam id Chaldæus interpres explicat, scribens:

שלטוניא

Siltonais, Soldanos, potentes. est autem figura expolitio, reges, tyranni. Porrò ridendi verbum ad contemptum referri in scripturis solet, cùm quis viribus omnino impar aduersus potẽtiorem aliquid conatur. nihil enim amplius efficere solet, quàm suas vires suosque conatus in ludibrium & contemptionem adducere; quemadmodum contigit illis, qui aduersus Dominum & aduersus Christum eius, gigantæos quosdam furores conceperant; quos, qui habitat in cælis, irridebat, & Dominus subsannabat eos. sic gens illa Chaldæa reges, & potentissimos prouinciarum principes irridebit & contemnet. Quòd si quis, vt illorum effugiat manus, ad munitissimas confugiat vrbes; neque ibi tutus esse poterit: quandoquidem omnem munitam vrbem contemnet etiam, atque irridebit. nam si maximè in præcipiti editoque loco sita sit vrbs, vt illa gens innumera, & ad omnem occursum in sua virtute & fortuna confidens est, ingentem ex puluere cumulum admouebit, qui præaltum quemuis montem excellat. atque hoc modo facilè sibi ad expugnandum locum parabit viam; ex puluere, inquam, minutissimo cumulabit aggerem, nedum saxis, lignis, aliaque materia: tantus est illorum numerus. In hebraicis pulueris mentio fit, vt facilitas cuiuscunque vrbis oppugnandæ significetur. Porrò munitionis nomen vrbes & oppida significat, non tam ædificiorum & murorum fortitudine, quàm situ, & natura loci munita. qualem Tyrum fuisse apud Iosue legimus, quã hoc munitiones vocabulo insignit, dicens: Et ad ciuitatem munitissimam Tyrum. cuius situm & fortitudinem si quis cognoscere cupit, Quintũ Curtium consulat. Antiqui enim vrbes, quas munitissimas esse volebant, in editissimis & præruptis montibus ædificabãt, vt loci naturæ fidentes tutius viuerent, & hostes minus timerent. qualem situm primã Græciæ vrbem Athenas habuisse legimus, & qualem in Ierosolymæ descriptione celebrari videmus. Quòd si Chaldæorum exercitum nulla munitio, nulla vrbs, quamuis opere & natura firmissima, à direptione prohibere poterit, quid fiet in ijs locis, quę minus munita sunt, & murorum tantùm atque portarum propugnaculis vallata? Hoc argumento Vates rem in desperationem adducit, cùm ostendat nulla humana ratione Chaldæorum incursionem & impetum infringi posse.

Tunc mutabitur spiritus, & pertransibit & corruet: Hæc est fortitudo eius Dei sui.

COMMVNE id quamplurimorum hominum vitium est, vt secundarum rerum

Psalm.48.

prosperitate inflati atq. elati, sese homines esse obliuiscantur, sicut scriptum est: Homo „cùm in honore esset, non intellexit, comparatus est iumentis insipientibus, & similis factus

factus est illis. Atque hæc quidem hominum superbia & insolentia in causa est, vt de summo prosperitatis gradu à diuina iustitia deturbentur. Quæ quidem res si nobis omnium seculorum exemplis demonstranda esset, non video quem commentaria nostra finem essent habitura: cùm nulla olim ætas, nulla hodie dies huius argumenti innumeris vacet exemplis. magna enim est humanæ mentis perfidia, malitia atque mobilitas: ex quo fit, vt varios habitus pro vario rerum euentu induat. Hoc vitio Vates Nabuchodonosorem laboraturum prædicit. nam cùm in tantam rerum gestarum gloriam elatus esset, tantum terrarum & regnorum sibi subiici conspiceret, vt iam pro ioco duceret regum & tyrannorum fortitudinem, exercitusque, quamuis numerosos, atque vrbes omnes non solùm arte, sed natura munitas contemneret: in eam insolentiam & insaniam incidit, vt se non existimaret diuinæ voluntatis ministrum, quem verus & totius mundi gubernator Deus ad vindicanda in quibusdam populis scelera statuisset. Qua in re si quid victoriæ, potentiæ, magnitudinis & gloriæ fuisset adeptus, id omne summo Dei viuentis consilio & voluntati acceptum referre oportebat. quæ tamen ille omnia Deo suo, hoc est, genio suo (qui illum ad tanta tamque præclara facinora, summumque gloriæ gradum extulerat) tribuit. hanc superbiam illius ruinæ causam Vates futuram esse prænuntiat. Tunc, inquit, mutabitur spiritus Nabuchodonosoris in arrogantiam & insolentiam, vt qui de se humanè sentire debuisset, & suam felicitatem Deo viuenti tribuere; tamen rationis modum finesque pertranseat, & fortitudinem suam Deum suum esse prædicet; neque verum Deum agnoscat, cuius nutu atque consilio omnia reguntur & gubernantur. [*Hæc est fortitudo eius Dei sui,*] id est, suo genio fortitudinem & magnitudinem suam acceptam refert. In illa namque falsa gentium religione suos deos, suum genium, suamque Iunonem vnusquisque habere putabatur, qui sibi priuata tutela & re consulerent. Vt Plinius his verbis docet: Cùm singuli quoque ex semetipsis totidem Deos faciant, Iunones geniosque adoptandi sibi. Quam quidem ad rem diuus Augustinus respiciens, ex veterum sententia, genium vniuscuiusque animam rationalem esse dixit; ideoque singulorum singulos esse, & à gerendo quidam appellatos affirmant, quòd multa gerere possent: atque primum genulos, deinde genios vocitarunt. Ideo etiam de eadem re Horatius:

Scit Genius, natale comes qui temperat astrum Horatius. 2. Epist.
Naturæ Deus humanæ, mortalis in vnum-
Quodque caput, vultu mutabilis, albus, & ater.

Hic etiam ille Socratis dæmon fuisse à multis perhibetur. [*Spiritus*] autem hoc in loco Xenophon. pro animi motu & impulsu, quo homo ad aliquid intelligendum agendùmue excitatur, accipitur: qualia multa frequentissimè in sacris libris leguntur, vt: Spiritus amaritudinis, spiritus doloris atque iræ. iuxta quam rationem scriptum est: Excitauit Do- 1. Paralip. nus spiritum Phul. &: Excitauit Dominus contra Ioram spiritum Palæstinorum, & Ara- 2. Paralip. bum. Sic etiam Nabuchodonosoris spiritum Dominus in Iudæos, aliasque gentes excitauerat. sed ille mutabit spiritum suum, ita vt non à Deo viuente, sed à se ipso suo genio, suaque fortitudine excitatum esse prædicaret. [*Pertransibit.*] rationis & sapientiæ modum atque mensuram excedet. [*Et corruet,*] in arrogantiæ & elationis crimen. nam verbũ est Hebræis ASSAM, quod peccare, ruere & euertere significat. Chaldaicè autẽ sic exponitur HAB, id est, peccabit, Dei viuentis gloriam, & laudem falsò sibi genioq; suo attribuens.

Nunquid tu à principio Domine Deus meus, sancte meus: & non moriemur?
Domine in iudicium posuisti eum, & fortem, vt corriperes, fundasti eum.

ACCVSAT Propheta impietatis Chaldæorum regem, & hac occasione ad Deũ prouocat omnis iniquitatis vindicem & iudicẽ seuerum. Interim autẽ ipsius misericordiam captat supplexque implorat. Quare, inquit, barbarus hic hostis tantum Deo suo, virtuti & potentiæ suæ tribuit, cùm tibi omnia accepta referre deberet Deo vero & omnium rerum conditori, qui à principio semper fuisti Deus, totius mundi fabricator, qui vniuersa gubernas, cui nullum est principium, nullusque finis, qui rebus omnibus princi-

principia ponis, ipsiq. Nabuchodonosori, vt in rerum natura esset, principium posuisti; deinde vt rex esset, & per eum populos rebelles punires, per te constitutum est. Sed & tu es etiam ille Deus verus, qui nos in populum tuum ab antiquis diebus sanctificasti, cuius nomen apud nos sanctissimum est. Populus tuus omnes nos sumus, tu Deus noster, sanctus noster, cui nos peculiari quodam religionis iure dedicati sumus. quæ res multis nationibus, & vniuerso iam orbi nota est, ob antiquam & veterem beneficiorum & miraculorum gloriam, quibus te nobis eximio quodam fauore consulere testatus es. neque ego, inquit Vates, tantùm laboro istius metu tyranni; quandoquidem scio te, qui patres nostros electos olim ex hostibus fortissimis liberaueris, effecturum etiam, vt si maximè castigemur, tamen non pereamus. Cur enim nos moriemur, antiqua gens tua, qui te verum Deum à principio, & ante principium fatemur, cui omnium rerum imperium religiosè & verè tribuimus; & si sceleribus contaminati & polluti multis, tamen ab hac confessione nūquam alieni sumus, quòd tu Deus noster es rerum omnium fabricator, atque moderator: atque nos hac saltem in re iustiores sumus, quàm impius iste princeps, qui te non agnoscit, gloriamque suam & magnitudinem sibiipsi suæque virtuti ascribit, atque hoc solum pro Deo colit. Huius tantæ insolentiæ offensione & indignitate vehementer moueor. hæc est huius versus sententia. [*Deus meus sancte meus.*] Personā totius populi sustinet hoc in loco Vates, id est, quem nos sanctissimum colimus & adoramus, qui nos in peculiarem tutelam suscepisti; atque id variis & admirandis rationibus testatus est, atque ita in nobis sanctificatus, quemadmodū scriptum est: Dominus

Isaiæ 43. redemptor vester sanctus Israël, & rursus: Ego Dominus vester creans Israël, rex vester.

» Si ergo nos populi sumus & gens tua, hic autem princeps tantùm à te in punitionis ministrum institutus; si nos in eadem confessione permanemus, ille verò desipit; neque tuū se ministrum prædicat, sed potentiam virtutemque suam iactat, iustiores quidem illo sumus; quare ergo moriemur? vt ille cogitat omnes nos non solùm in exilium pellere, & Babyloniam captiuos ducere, sed acerbissimè necare & trucidare, ita vt nomen nostrum prorsus extinguat, qui tibi dicati sumus, suum autem nomen, qui te felicitatis suæ auctorem non agnoscit, quàm celeberrimum reddat. quod quidem non fiet, cùm tu iudex sis integerrimus. Quod autem ad dicendi rationem pertinet, locus est ex comparatione, quam rhetores contentionem vocant, hoc modo: Si tu nobis sanctus es, & hæc sanctitas ad tui gloriam nominis pertinet: contrà verò si iste ad hoc negotium abs te constitutus erat; neque tamen te sanctum iste fatetur, omni prosperè fortuna fungatur. [*In iudicium posuisti eum, & fortem, vt corriperes, fundasti eum.*] id est, vt iudicij tui ministet esset, quod in populos quosdam exercere parabas, atque ad hoc fortitudinem impartitus illi fueras, non autem in populorum perniciem, & orbis exitium, vt ipse apud se cogitat, quasi nulla ratio commissi officij esset reddenda. Verùm enimuerò

Mundi sunt oculi tui, ne videas malum.

ET maleficos impunè peccare permittas:

Et respicere ad iniquitatem non poteris,

Psalm. 5. » INOFFENSIS oculis, & semper conniuentibus: Quoniam nō Deus volens iniqui-
» tatem tu es; neque habitabit iuxta te malignus, neque permanebunt iniusti ante oculos tuos. [*Iniquitatem.*] Idem hæc dictio significat, quod iniuria & tyrannis.

Quare non respicis super iniquè agentes, & taces deuorante impio iustiorem se?
Et facies homines quasi pisces maris, & quasi reptile non habens principem.

INDIGNATIONE & misericordiæ prouocatione querelam suam apud Deum deplorat; querelam, iniquam, quotidianā iustorum hominum, & eorum, quibus iniquitas & iniustitia displicet; quales si multi in rebuspub. essent, non tam frequens esset inferendæ iniuriæ consuetudo atque vsus: sed hic locus iam superius à nobis est explicatus. Quod autem ad artem pertinet, figura est, quæ apud rhetores commoratio dicitur, à nobis in rhetoricis nostris firmamentum est appellata. Ea est, vt describit Cicero, cùm in loco firmissimo, quo tota causa continetur, manetur diutius, & eodem sæpius reditur. Tota autem causa, quam Vates in hoc libro agit, præcipuè circa diuinam prouidētiam versatur, quam disputationem ab initio suscepit, occasionem ex Iudaica, quam vaticinatur,

natur, calamitate nactus. Illud autem hoc loco animaduersione dignum arbitramur, ex duobus argumentis, quibus aduersus diuinam prouidentiam homines disputant, alterum grauius multo esse, quàm alterum: nempe prosperitatem improborum, quàm proborum calamitatẽ. namq. & improbitas adeo certa & aperta est, vt negari aut dissimulari non possit; imò ipsa suis partibus omnibus prodatur & indicetur. Probitas verò non adeo certa in hominibus est, vt omnem vitij suspicionẽ excludat: facilius enim est, quisnam turpiter atque improbè, quàm quis purè & innocenter viuat, iudicare & testari. Latent enim occulta in hominibus aliquando vitia, quæ Deo tamẽ manifesta & aperta sunt; ex quo fit, vt improbos prosperitate aliquando vsos affirmare facilius multo sit, quã eos, qui in miseria sunt, probos apertè testari, cùm in promptu sit illa sententia: Delicta „ quis intelligit, occulta, &c. (Psal.19.) Fortasse enim hi qui iusti iudicantur ab hominibus, occultæ alicuius, vel præsentis, vel præteritæ culpæ pœnas luunt. Atque hæc est causa, quamobrem Vates gentis suæ, hoc est, Iudæorum probitatem, vel non allegaret, vel ex comparatione tantum leuiter indicaret, quòd hac in parte locum, quo niteretur, non haberet, illo autem altero argumento insisteret, quòd apertissimum & grauissimum esset, hoc est improborum prosperitate obijcienda.

Totum in hamo suo subleuauit, traxit illud in sagenam suam, & congregauit in rete suum. Super hoc lætabitur & exultabit, propterea immolabit sagenæ suæ, & sacrificabit reti suo: quia in ipsis incrassata est pars eius, & cibus eius electus. Propter hoc ergo expandit sagenam suam, & semper interficere gentes non cessat.

Ex similitudine orationẽ in allegoriam commutauit. Est enim, vt Quintilianus ait, grata in eloquẽdo nouitas & commutatio. Porrò allegoria metaphora perpetua est, quæ, aliud verbis, aliud sensu ostendit, cuius frequentissimus in sacris libris vsus est, de qua nos (Vide Aristo. ad Theodect.) aliàs plura & exactius; quandoquidẽ necessariam admodum huius figuræ cognitionem theologis esse constat. Igitur cùm bonorum & malorum hominum negotium piscibus (Titelmanus in Præfatione in Isaiam) & reptilibus assimilauerit, quæ sine vindice à fortioribus deuorantur, eandem hanc similitudinem persequitur, cuius hæc sentẽtia est: Nihil humanius Nabuchodonosor de hominum genere iudicat, quàm piscator de piscibus iudicare solet, quos omnibus artibus expiscari & captare nulla ratione sibi vetitum putat; omnesque in cibum aut lucrũ expositos esse credit. Quapropter omnibus piscatoriis instrumentis mare peragit, idq. tam diu sibi licere arbitratur, quàm diu pisces non deficiant; omnes enim in suum vsum creatos esse dicit, & cùm proxima exhauserit loca, longinqua petit.

Dum gula sæuit
Retibus assiduis penitus scrutante macello (Iuuenalis Satyr.5.)
Proxima, nec patitur Tyrrhenum crescere piscem.

vt inquit Satyricus. Hoc apud se piscator statuit: quippe qui nullum vindicem motuit, qui se à captura arceat, nec vlla diuina aut humana lege, ab huiusmodi officio interdictum sibi esse nouit, sed naturæ lege vniuersa hæc animantia in ferarum genere numerata, & ex consequenti communia esse censet. quod autem de piscium & reptilium genere piscator statuit, idem apud se de hominibus Nabuchodonosorem statuisse Propheta ostendit; videlicet, nullo se numine, nullo iure, nulla lege prohiberi, quo minus hominum vita, salute, fortunisque omnibus pro sua libidine fruatur, omniaque humana in suum vsum & vtilitatem esse exposita, & tantum sibi in ea re licere, quantum (Institut.li.1. de iustitia & virtute.) ipse bello & armis sibi parauerit. neque se Dei ministrum, sed virtutis suæ satellitem iudicat. Vnde fit, vt nullum bellandi finem faciat, nullumque in bello modum habeat, sed propriæ tantùm gloriæ & vtilitatis studio ardens, insolenti & superba victoria in omnes vtatur: nec tamen vno regno neque altero, neque vna aut altera natione in suam potestatem redacta, contentus sit; sed summum totius orbis expetens imperium, nullam prouinciam, nullamque gentem à suis armis tutam esse patiatur. [*sed totum in hamo subleuauit.*] Hamum per translationem arma vocat, quibus homines in bello tanquam pisces hamo capiuntur. [*Et in sagenam suam traxit illud.*] id (Sagena.) est, maximo & fortissimo exercitu expugnauit. [*Et congregauit in rete suum.*] Expolitio rhetorica est, idem significans, sed rem magis exaggerans. Sagena enim & rete figura tantùm & positura differunt, cùm vtrumque lino in casses fenestrato constet.

Vtrumque

Vtrumque autem pro exercitu & copiis ponitur, quibus omnia capiebat, & vastabat barbarus imperator ille. [*Super hoc lætabitur & exultabit, propterea immolabit sagenæ suæ, & sacrificabit reti suo.*] Cùm Nabuchodonosor victorias omnes & felicitatem suam à diuino consilio ad suam fortitudinem & fortunam transferret, nullum belli finem faciens, fortunam suam, sequi cogitabat, & quo pluribus prosperabatur successibus, eo sibi placebat magis, suamque virtutem & exercitum impensius laudabat; atque id solùm pro numine Deoque colebat, quia victorias triumphosque omnes per suam virtutem & exercitus fortitudinem indies crescere & augeri sibi persuaserat. Sacrificabat ergo sagenæ & reti suo trophæa atque titulos statuendo, quæ belli laudis, victoriarumque insignia & monumenta sibi apud posteros essent. [*Quia in ipsis incrassata est pars eius, & cibus eius electus.*] Perstat in allegoria. Dignum putat, inquit, suam virtutem & fortitudinem splendidissimis gloriæ monumentis illustrare; vtpote qui tantum terrarũ & regnorum imperio suo adiecerit. [*Propter hoc expandit sagenam suam, & semper interficere gentes non cessat?*] Hic versus apud Hebræos cum interrogatione legitur: quæ figura elegantiorem orationem reddit, & affectum explicat vehementiorem. Est autem totius orationis conclusio & intentio, qua Nabuchodonosor tanta felicitate indignus esse arguitur, ac si pluribus diceret; Tantine Domine Deus impietas & inhumanitas abs te fit, vt ab impijssimo tyranno & sceleratissimo ambitionis ministro totum orbem turbari permittas, neq. à perdendis populis prohibeas? Itáne sua ille fruetur insania? qui te prosperitatis suæ auctoré non agnoscit? atq. eo magis consultũ sibi esse putabit, quo magis erga te impius, & erga mortale genus crudelis fuerit? Est autem argumentũ ex absurdis & repugnãtibus: interrogatio verò latenté habet negationé, sicut & illa:

Genes. 18. » Si fuerint quinquaginta iusti in ciuitate, » peribunt simul? [*Et semper interficere gentes non cessat.*] Hoc vaticinium ad historiam pertinet. nam victoriarum magnitudine elatus Nabuchodonosor, & dilatandi imperij cupidus, non vicinis solùm & finitimis, sed lõginquioribus etiá bellum intulit, & totũ orbé inuadere cogitauit. Constat auté illius victorias plures & maximas fuisse. nam Nechum Ægypti Pharaoné iuxta Circanim vrbé vicit, & totá Syriam Pelusium vsq. (Iudæa dempta) vna belli expeditione confecit, Iehoiachim regé Hierusalé tributarium fecit; eundé post hæc vrbe capta occidit: postremo templũ incendit, & Iudæos captiuos Babyloniam duxit. quæ omnia & in sacris libris, & Iosephi, & aliorũ Hebræorũ historiis legũtur. [*Expandit sagenam suã.*] Hebraicũ verbũ significat euaginauit vel excussit. Idem enim est cũ eo, quo vtitur scriptura; cùm filios Iacob ex Ægypto redeuntes, saccos suos excussisse, & argentũ in eis inuenisse narrat. Significat auté lectio hæc Nabuchodonosoré frequenter domum prædæ onera depositũ redijsse, quemadmodum piscator facit, qui vasa piscibus captis plena frequenter domi exonerat. Chaldaica auté lectio non euaginare sagenam, sed mittere interpretatur. sed vtraque sententia eandem rem ostendit: siue enim sæpe rete exoneretur, siue explicetur sæpe, piscandi frequentationem vtrumque indicat, tametsi præda certior retis exoneratione significatur.

CAPVT SECVNDVM.

SVPER *custodiam meam stabo, & figam gradum super munitionem: & contemplabor, vt videam quid dicatur mihi, & quid respondeam ad arguentem me.*

Pijs semper sperandum.

DOCET nos hoc in loco diuinus spiritus, nulla in re desperandum esse ijs, qui vera pietate & religione Deum colunt. nam & si quis nullum calamitatũ modum, nullam consolationem in miseris rebus inueniat; tamen spem abijcere atque animum destituere, exigui & pusilli ingenij indicium est. Imò etiam in maximè dubiis rebus maximè sperandum est. Commouet enim hæc spes diuinæ naturæ bonitatem & misericordiam, ita, vt non patiatur Deus eos, qui sic affecti sunt, diu vexari; sed illos ex omni solicitudine & labore tempestiuè liberet. Tali quidem erga Deum pietate erat Habbakuq, qui tametsi de diuina prouidentia anxio & solicito animo esset, suisque & aliorum de hac re argumentis premeretur, neque vllum quæstionis finem inuenire aut excogitare posset, cumq. Deum de hac re consuluisset. idq. omni argumentorum & querelarũ genere dilatasset; non tamé dilata satisfactione desperauit, sed tam diu perstitit,

ſtitit, donec certum de maxima & difficillima quæſtione à numine reſponſum referret. Tantum pia fides, tantum perpetua in propoſito ſuſceptoq́. conſilio cóſtantia valet. Atque id eſt quod huius capitis initio indicatur: *Super cuſtodiam meam ſtabo.* Ipſius prophetę oratio eſt, ſuum conſilium ſuumque officium ſe non deſerturum profeſſi. Vtitur autem translatione ſumpta ab hominibus, qui in ſpeculis collocantur, ex quibus hoſtium res obſeruant, & ſociis ſuis ſigno aliquo ſublato indicant. Ad hunc autem modú Deus prophetam ſuum ſtatuerat, vt venturam à Chaldæis calamitatem prophetico ſpiritu præuideret, & Iudæorum genti prædiceret. Prophetarum autem munus ad hominú potius vtilitatem, quàm ad incommodum inſtitutum eſt. ſed quæ ipſe hactenus viderat ad malum & perniciem ſuæ gentis & aliarum, atq. adeo ad piorum hominum anxietatem & ſolicitudinem pertinebant: quandoquidem non ſolú de bello Iudæis à Chaldæo principe inferédo in illo vaticinio agebatur, ſed diuina prouidentia in dubium & quæſtionem veniebat. Hinc eſt quod vates dicit, ſe neque ſibi neq. officio ſuo ſatisfacere poſſe, niſi ab eodé prophetico ſpiritu aliquid reſpóſi referat, quo ſolicitudiné anxietatemque iſtam ſuo piorumque hominum animis excutiat. *Super cuſtodiam meam:* Chaldaicum exemplar habet, *vigiliam meam*, vocabulo eandem rem quam nos expoſuimus, apertius ſignificante, quaſi ſignificet vates non ſe relicturum propheticam ſtationem, & officij cótentionem, donec habeat quid de hac re piis hominibus reſpondeat. *Stabo*, non ſedebo, ſed exſpectantis & vigilis munus ſuſceptum exequar. *& figam gradum ſuper munitionem:* Idem aliis verbis dicit, quæ repetitio rem aliquam vel negotium vrgentibus propria eſt. vt apud Satyricum: *Nocte boues macri laſſoque ſamelica collo Armenta:* alterum enim alterius expolitio eſt. Stare & figere gradum idem vtrumque ſignificat & à propoſito non declinandi firmitudinem indicat; ſed prior à poſteriori corroboratur. *Super munitionem*, Ad eandem tranſlationem pertinet: nam vigiles & cuſtodes in munita aliqua ſpecula collocantur, vnde & hoſtium res proſpectas ſuis indicent. Munitionem autem pro muro aut turri vel arce in diuinis ſcripturis multis oſtenditur locis, vt apud Zachariam: Ædificauit Tyrus munitionem ſuam. Pulcherrimè autem vatum officiú hac tranſlatione depingitur, nam & mali & boni & commodi & incommodi interpretes, futura mala prænuntiant, & quibus caueri poſſunt, monent; atq. futurorum etiam bonorum indices nuntiique ſunt. *Et contemplabor, vt videam quid dicatur mihi, & quid reſpódeam ad arguentem me.* Accommodato ad ſpeculatores verbo vſus eſt; *Aſzappe*, Hebraicè eſt aliquid intentis oculis acerrimè contemplari: qui conſiderandi modus proprius philoſophãtium eſt, qui rerum naturas & cauſas quàm maximè contemplantur, perſpectaſque aliis exponunt. Sic Tullius cæleſtia contemplari in philoſophicis libris ſæpe vſurpat. Intentis itaq. oculis ſe perſpecturum dicit Vates, donec à Deo doceatur, quem ſit euentum habitura propoſita quæſtio, indeque reſponſum colligat, quo arguenti reſpondeat. ná prophetæ & doctores in religione huiuſmodi quęſtionibus ſæpe à multis conſuluntur, & quandoq; grauiſſimis tanguntur argumentis. Quamobré eos in ſacris litteris apprimè verſatos, & in omni quæ ad veram pietaté pertinet quæſtione, quá maximè ad reſpódendum próptos eſſe: hoc enim & ad diuinú cultum & religioné & ad hominum vtilitatem plurimum præſtat, quare & ſcriptum eſt: Labia ſacerdotis cuſtodient ſcientiam, & legem ex ore eius requirent. Qua etiam de re egregiú illud D. Pauli pręceptum extat. Et quia ab infantia ſacras litteras noſti, quæ te poſſunt inſtruere ad ſalutem per fidem, quæ eſt in Chriſto Ieſu: Omnis enim ſcriptura diuinitus inſpirata, vtilis eſt ad docendum, ad arguendum, ad corripiendum, ad erudiendum in iuſtitia, vt perfectus ſit homo Dei ad omne opus bonú inſtructus. In hoc conſilio noſter Vates perſtabat, cú hæc diceret: in quo perſtare decet eos omnes, qui pium populum erudiendum munere & officio ſuſceperunt. quibus ad omnem propoſitam quæſtionem quid reſpódeant, in ſacris ſcripturis paratum eſt. Quòd ſi difficilis adeò aliqua quæſtio occurrat, cuius ratio & reſponſio eorum mentem, & in legendo diligentiam fugiat, protinus ad Dei ſapientiam & liberalitaté eſt recurrendum, qui omnibus dat abundanter, pluſquam petimus aut optamus. neque vnquam aliquis ad eum pia & ſupplice oratione recurrit, quin multo quàm antea de diuinis myſteriis doctior redeat. Quam quidem ad rem huius vatis exemplo monemur. *Quid reſpondeat mihi*, Hebraicè legitur *in me*, quæ lectio propheticú reſponſum indicat. Illuſtrat namque diuinus ſpiritus vatum mentes, & intra ipſorum animos diuinæ ſapientiæ documenta infert. quæ docendi forma potĕtior multo eſt, quàm

Custodia.

Prophetae hominum utilitatis causa creati.

אצפה

1. Timoth. 3.

ea quæ per aurium aut oculorum officium inducitur.

Et respondebit mihi Dominus & dixit.

Psal. 54.
Psal 13.

IN nonnullis codicibus legimus *respondebit*, in aliis verò *respondit*, idem tamen in omnibus sensus est: nam sententia præteritum tempus dicit, etiam si vox futurum sonet, ferè enim illud in Hebraicis perpetuum est, vt futurum tempus cum cõiunctione vau (quæ idem cum nostra, &, significat) ad præteritum referatur, & rursus præteritum cum eadem coniunctione iunctum, futuri habeat significationem. ex quo fit, vt coniunctio illa vau, ab illius linguæ grammaticis conuersiua siue permutatrix appelletur. Hoc autem præceptum cùm alij multi, tum D. Hieronymus frequenter obseruauit. Latinus verò interpres, non semper eundem retinet modum: plerumque enim latinam secutus grámaticá tempus non tempori, sed significationi reddit: & vbi in sensu præteritum esse debet, præteritum reponit: pari rursus ratione futurum. Interdũ verò eodem, quo apud Hebræos est, tempore interpretatur, nullo tamen sententiæ dispendio, modò hoc, quod ostendimus, de hac coniunctione præceptum diligenter teneatur. sed de grammatica ratione satis. Quod autem ad theologicum spectat sensum, considerandũ diligenter est, quàm præsto Deus sit consilio & auxilio iis, qui eius misericordiam implorant. Iacta, inquit, diuinus Vates super Dominum curam tuam, & ipse te enutriet: non dabit diu fluctuationem iusto. & iterum; Accedite, inquit, ad eum & illuminamini, & facies vestræ non confundentur. Non passus est hoc in loco Deus Vaté suũ Habbakuq diuturna animi cogitatione vexari, neq. illius vultum apud eos, qui ipsum de hac re interrogaret, hęsitatione rubere. Sed apertissimo atq. certissimo responso, & vatem suum solicitudine liberauit, & cæteros quos hæc vexat quæstio, manifestam docuit veritatem.

Scribe visum & explana eum super tabulas: vt percurrat qui legerit eum. quia adhuc visus procul, & apparebit in finem & non mentietur. Si moram fecerit exspecta illum, quia veniens veniet, & non tardabit.

IVBET Deus prophetá suum solicitudiné hanc deponere, atq. docere homines quid in hac quæstione de impiorũ prosperitate sit exspectandũ, iubetq. vt responsum de hac re scriptura persequatur, & in publicas tabulas inferat; quo diuinũ de hac re cõsilium & iudiciũ notissimũ omnibus, & quàm testatissimũ sit, nec cuiquáamplius de diuina erga homines prouidentia, scrupulũ aut dubitationé hæc scelestissimorũ hominũ prosperitas iniiciat. *Scribe visum.* maximá certudinem significat, cũ non solùm auditu, sed prophetico visu id Vates cognouerit, quod mox cæteris hominibus indicaturus sit. Scribere autem iubetur, vt maximè testatũ sit consiliũ, atq. à pluribus percipiatur, & monumentis in omuiũ seculorum posteritaté conseruetur. namq. ea est scripturæ commoditas & vsus, vt apud absentes & futuros homines rerum gestarum narrationem, eadé qua acceperit fide, iisdem omnino verbis exponat. quod auté tabulis & non libro aut volumine scriptum esse vult, id facit, vt suum de hac re consiliũ in medio positum, & manifestum omnibus sit. nam libri & volumina volui & signari solent, & nó omnibus edi, & intra scrinia contineri; quippe cũ ad hanc rem facilè accommodentur: tabulæ in publico propositæ loco, & qui legentium oculos non fugiat, ad hoc maximè proponuntur, vt cognoscendi potestas populo sit, atq. semper exposita repetendaq́. lectione omnium (quorum id cognoscere intererit, quod in ipsis scriptum est) negligentiam & ignorationem accusent. Tabulas verò multitudinis numero propterea nominat, quòd pluribus hoc consilium iudiciumq́. suũ Deus notum atq. manifestũ fieri velit, cũ plures tabulæ idé argumentum omnino continentes non ad hoc scribantur, vt in vno loco omnes, sed singulæ singulis suspendantur locis. *Et explana eum.* Quamuis soli Vati visum hoc datũ à Deo sit, neq. omnes ad propheticam visionem sint apti, nullum tamé expositionis illius nó participem fieri vult Deus: ideoq́. iubet explanari visum, eo potissimum modo, quo maxime legentibus possit esse notum & manifestum. nullis igitur ænigmatibus, nullis allegoriis, nullis dicendi figuris; sed noto, quotidiano vulgariq́. sermone (quemadmodum & Vates facit) id tractari iubet; neq. solá dictionis rationé perspicuá manifestáq́. esse vult Deus, sed ipsas characterũ atq. literarũ figuras pręgrandes lectuq́. facillimas depingi. atq. id est, quod dicit: *Vt percurrat qui legerit eũ*, id est, vt sine vlla cũctationeá quouis & legatur & intelligatur, vt diuinũ de hac re cõsiliũ apud hominũ animos, quá maximè testatum sit, & ab omnibus iustũ Dei iudiciũ futurũ expectetur. ná fieri nó potest vt tépore idoneo & oportuno loco nó veniat, quicquid Deus véturũ prædixerit. nó enim Deus métiri aut

fallere

fallere vnquã poteſt;nec eſt quicquam quod illius impediat cõſiliũ & voluntatẽ: Quare & quod ille vetitum dixerit, ſiue in hominũ vtilitatẽ,ſiue in eorundẽ incõmoditatem & ſupplicium prædicatur,id ſuo tempore veniat neceſſe eſt: dum tamen eadem vel beneficij vel ſupplicij inferendi ratio maneat. Solet quidem ille ſæpe malum aliquod minari,quod tamen aliqua differtur mora,dum reſipiſcẽdi tempus iis conceditur, quibus minæ illæ & pericula intenduntur,ſicut ſcriptum eſt: Non tardat Deus promiſſionem ſuam (ſicut quidam exiſtimant) ſed patienter agit nolens aliquos perire , ſed omnes ad pœnitentiam reuerti. [1. Pet. 3.] Solet idem beneficiorum ſuorum promiſſiones differre, vt diuturna piorum exſpectatione magis deſideratæ,tandem non ſine fœnore & temporis vſura cumulatiores accedant. Verùm enimuerò tametſi diuina ſupplicia non in ipſa peccandi occaſione de impiis ſceleratiſq́ue hominibus ſumantur, tametſi inducias nonnũquam faciant;tamẽ diuina beneficia commodã iuuandi occaſionem nunquã amittunt, ſcriptũ enim eſt: Et factus eſt Dominus refugiũ pauperi , adiutor in oportunitatibus,in tribulatione. [Psal. 9.] Quòd autem in ipſa ſemper benefaciendi oportunitate præſto ſit, malorũ verò pœnis repetendis ſæpe ſit cunctatus,illud in cauſa eſt, quoniã Deus noſter multus eſt ad ignoſcendũ,longanimus & miſericors,& præſtabilis ſuper malitia. [Ioel. 2.] At verò cũ vel breuiſſima temporis mora ab hominibus longiſſima, ob animæ naturæ imbecillitatem iudicetur,fit vt de futuris rebus interdum ſtultè deſperetur,non attẽdentibus videlicet neq. intelligẽtibus,vt inquit Petrus,quòd vnus dies apud Deum ſicut mille anni, & mille anni ſicut dies vnus. Quam quidem ob rem de hoc nos negotio ipſius Dei verbis per Vatem admonemur,inquit enim: *Quia adhuc viſus procul,& apparebit in finem & non mẽtietur.* id eſt,tametſi aliquantũ viſionis differatur euẽtus, idoneo tamẽ tẽpore apparebit & demõſtrabitur,ſiue vt chaldaica habẽt, *conſtabit in finem.* id eſt, tandẽ. Nam vt inferius oſtendemus,poſt ſeptuaginta annos ab excidio Ieroſolymitano hoc vaticinium implerũ eſt,& non erit vanum quodcunq. per vatem ſuum Deus prædixit. *Si morã fecerit exſpecta illum,quia veniens veniet & non tardabit.* Hæc ex his , quæ ſuperius diximus,explicata ſunt. Eſt autem expolitio elegantiſſimè repetita,quæ piorũ hominũ tolerantiã exigit & impatientiæ imbecillitatem redarguit. *Veniens veniet & non tardabit.* Repetitio eſt in ſacris libris ad affeuerationem frequẽtiſſima:idem namq. ſignificat,ac ſi dicatur, certiſſimè veniet. Caſtigãs caſtigauit me Dominus & morti nõ tradidit me. id eſt, caſtigauit me quidẽ. neque inaudita figura eſt apud alios auctores,vt apud Lucianum: videns equidem vidi,ſed tamen res ipſa monſtro ſimilis eſt. [Lucianus in dial. mari.] *& non tardabit.* Neque enim paucorum annorum longa eſſe poteſt mora. namq. quod futurum eſt, citò venire ſolet: quandoquidem velociſſimè tempus currit,& res omnes, quæ futuræ ſunt,ſecum affert. & mille anni ante oculos Dei tanquam dies heſterna quæ præterijt, & cuſtodia in nocte, quæ pro nihilo habentur. Igitur quodcunque ille promiſerit,quodcunque prædixerit,factum puta.

Ecce qui incredulus eſt,non erit recta anima eius in ſemetipſo: Iuſtus autem in fide ſua viuet.

OSTENDIT quam vtilitatem afferat hoc oraculum,ſi clariſſima ſcriptura exponatur. Duo,inquit , ſunt hominum genera ; vnum piorum ; alterum verò impiorum: Qui impij ſunt non facilè diuinis verbis credunt , ſed ad id quod præſens eſt tantùm reſpicientes,de futuris rebus omnino deſperant;neq. vllam rerum mutationem timẽt: tantùm ad ea,quæ inſtant, ſibi prouidere ſtudent, non credentes futurum vt Deus aliquando ſui iudicij,ſuæq́ue de rebus humanis curæ præbeat argumentum. Quòd ſi per vatum reſpõſa futurum Dei iudicium,& rerum mutationem vẽturam eſſe admoneantur,neque reſponſis credere,neque vllis admonitionibus obedire volunt,ſed ob præſentem fortunam animum demittunt,atque negant futurum eſſe,vt Deus futuro in tempore indicet, quod in præſenti iudicare nolit. Hi igitur animo ad hunc modum fracto atque demiſſo,cùm de futuris deſperent rebus,ad id,quod inſtat , quodq́ue præſens eſt, ſeſe acccommodãt,& ſi quam adhuc pietatis portionem conſeruabant,abiiciunt omnino, & dũmodo præſenti felicitate fruantur,vel minus ſaltẽ miſerè vita vtantur, omnem pietatis iacturã contẽnunt. namq. hæc cõmunis & vulgata ſententia eſt tyrannis omnibus,atq. iis,qui rapina,cæde,iniuria,atq. omni flagitiorũ genere flagrant : qui dũ à malefaciẽdo diuini iudicij propoſita mentione deterrẽtur, reſpõdẽte ſolent,ſe talibus creditoribus multũ delectari,qui quod illis ereptum eſt,tã longo tempore retineri patiantur,

& ad diem vsq. iudicij repetendũ differát. At verò qui verè pij sunt, toti à diuinis libris, cõsiliis & respõsis pendent, cumq. Deũ de humanis rebus iudicaturũ se, & diẽ tandem impiis dicturũ audierint, fidem diuinis verbis adhibent, animũ reuocãt, atq. erigunt, & futurorũ bonorũ spe præsentia mala solantur & perferunt, tantũ illis firmitatis, tantum roboris pietas, & diuinis verbis tributa fides addit, vt qui deficere & desperare possent si ad præsentes tantũ atq. instantes res animũ attenderent, ad diuina respicientes oracula, examinã futurorum bonorum spẽ concipiant, & summa virtute contra omnem miseriam atq. omnem aduersum euentum firmentur. Hæc igitur proximorũ versuum sententia est: *Ecce qui incredulus est, non erit recta anima eius in semetipso.* id est, cũ fides fundamentũ sit omniũ virtutũ, quicunq. fide non nititur, procliue est, vt labatur, & quouis fortunę momẽto huc illuc impellatur. Quã ob rẽ infelicissimus eiusmodi hominũ finis est, quorũ vita nullo fidei fundamẽto nititur. Nõ igitur erit recta anima ipsius, hoc est, rectã vitę viã nunquã sequetur, sed incertã atq. ęstuosam. Animã pro vita hic accipimus Hebraicã

Gen. 1.
Matth. 10.
נפש

proprietatẽ secuti. est enim in ea lingua *Nephes*, quod verbũ eã animę vim significat, qua viuimus, sentimus & mouemur; qua etiã significatione illud dicitur. Et factus est Adã in animã viuẽtẽ, & illud: Qui amat animã suã, perdet illã; & qui perdit animã suã, inueniet eã. Hæc igitur incredulorũ conditio est. Contrà verò iustorũ diuersa omnino est conditio, non humilis, non abiecta, sed diua atq. excelsa, quippe qui cum diuinis verbis fidem habeant, huicq. fidei firmissimè nitantur, honestissimũ vitæ cursum constantissimè tenent, illud sciẽtes, quòd diuinũ verbũ in æternũ permanet quare futurum esse, vt quod Deus prædixerit, sine vlla mutatione eueniat. Igitur ad diuini verbi rationẽ vitam instituũt, moresq́ cõponunt, & quicquid miseriarũ, quicquid ærumnarũ ipsorũ vitã inuaserit, fide perferunt, & promissæ in melius mutationis spe superant. Atq. hoc est quod dicit: *Iustus autẽ in sua fide viuet.* Quemadmodũ, inquit, ob fidei defectum incredulorũ vita misera & incõstans est; ita rursus iustorũ vita ob firmissimum fidei fundamentum constans & inexpugnabilis efficitur, quam nulla violentia, nullus fortunæ impetus deprimat. *In fide sua viuet*, cõstans erit. Porrò totus hic locus ad hunc modũ in Chaldaicis bibliis legitur. *Ecce impij dicunt in corde suo, non erunt hæc omnia (quæ Deus prædici iubet.) Sed iusti in veritate eius, videlicet Dei firmabuntur.* Atque hic est huius lectionis genuinus, & ad verba accommodatus sensus. Quam ob rem Christianum ego ac verè pium lectorem admoneo, atq. etiam obsecro, vt attendat quàm miserè quidam in hoc loco labantur, qui hac prophetæ auctoritate errorem aliquem defendere cogitant, illum, inquam, errorẽ, quo hominẽ sola fide iustificari affirmant. nam si iustus, inquiunt, ex fide viuit, fides vita iusti est: sed vita iusti est iustitia, fides ergo iustitia est, atque ex consequenti fides iustificat. Sed ineptã hanc & sophisticam argumentandi rationẽ ostendemus: quæ non solum eos in forma & ratiocinationis figura, sed in singulis partibus fallit. Quid huic propheticæ sententiæ cum iustificatione hominũ? Vates loquitur de virtute ac tolerãtia, quam fides diuinis verbis habita piorũ hominũ animis addit ad ærũnas omnes, omnesq. cala-

Heb. 11.

mitates perferendas, ad omnẽ miseriarũ impetũ infringendum sicut scriptũ est: " Sancti per fidẽ vicerunt regna, operati sunt iustitiã, obturauerunt ora leonum, extinxerunt " impetum ignis, &c. De hac re hoc in loco Vates agit, non de iustificatione impij. Facillimum videre est, quàm parũ sequax sit sensus, si superiora, quæ ad verbũ explicata sunt, cum ista quorundam interpretatione cohærere cogantur. Nõne ipsa clamat fides vt nulla fides isti interpretationi habeatur? Igitur locus hic de iustificatione nunc non est. Vates dicit iustum fide niti, vt vitæ honestæ constantiam non deserat: illi dicunt, fide sola viuitur, neq. alia vitæ honestate opus est, num hæc cohærent? num non omnino dissi-

Arist. 2. Top.

dent? Deinde verò quàm mendosè illud colligatur aduertendum est, iustus in fide sua viuet, ergo vita iusti est fides. arguitur namq. à destinatis ad causam formalem, quæ nunquam se mutuo sequuntur: neque refert vtrum interpretemur ex fide, an in fide, quando idẽ vtrinq. sensus eruitur. In Hebraico exemplari instrumẽtalis orationis pars inuenitur *Be emunatho*, id est, in fide sua, atq. idem est ex fide sua, vt apud Nasonẽ: *viuitur ex rapto*. Igitur nulla est reciproca consequentia à destinatis ad ipsam formam: neq. enim rectè sic colligitur, viuitur ex rapto, ergo, rapina est vita hominum. Illud rectè sequitur, Viuitur ex rapto, ergo (iuxta corruptam hominum opinionem) rapina ad viuendum ne-

Arist. 2. Post.

cessaria existimatur: ita & pariter sequitur, Iustus ex fide, siue in fide, viuit ergo fides est necessaria ad vitam iusti. Hoc verò nos concedimus & & recipimus. nam

fino

sine fide impossibile est placere Deo, & adeò huic consequentiæ assentimur, vt necessariam esse dicamus fidem ad iustè viuendum: fundamentum enim veræ religionis est fides. Quoniam accedentem ad Deum primum credere oportet quòd est, & quòd requirentibus se remunerator est. nam cùm quispiā Deū esse remuneratorem credit, libenter pietatis & iustitiæ operibus vacat, atq. in illis constantissimè versatur, credens fidelem esse eum qui promisit. Itaq. fidem necessariam esse ad iustè sanctéq. viuendum cōcedimus: ipsam verò fidem esse vitā iusti, hoc negamus. Iustitia enim diuina spiritus sancti gratia est, quam Deus iis, qui credunt, quiq. legi eius obtemperant, & mandata eius nimis custodiunt, largitur. Duas itaque partes necessarias ad iustè sanctéq. viuendum, fidem & pietatis culturam (quæ in Christianis præstandis officiis versatur) statuimus. ipsam autem iusti vitam negamus cum alterutra harum partium in cōsequentiam cōuerti. quòd si qui diuinæ scripturæ & bonarū artium ignoratione decepti eiusmodi cōsequentias admittunt, in promptu est, vt illas etiam admittant, quas ex Horatianis versibus coniungere libet.

Si fortè in medio positorum abstemius herbis Hor. epist. lib. 1.
Viuis & vrtica: sic viues, protinus vt te
Confestim diues fortunæ riuus inauret.

Sic argumentor: Si Iccius Horatianus herbis & vrticā viuebat, ergo vrtica & herbæ erant Iccij vita: quod quàm doctè concedatur, iidem ipsi viderint. Itaque primum in argumētatione istorū illud asserimus, hanc auctoritatem ab illis incommodè adduci & in alium sensum atq. eam vates protulit, & D. Paulus citauit. deinde consequentiæ rationem infirmam esse affirmamus, negamusque enthymematis consequentiam. Iustus ex fide viuit, ergo fides est vita iusti: non enim ablatiuus casus cum recto conuertitur, & fallacia in constructione constat. vnde istis totum illud Epicherema corruit, quo asserūt fidē esse iustitiā, & ex consequenti fidem esse, quæ sola formaliter (vt disputationū verbis vtar) iustificet. Præterea aliam in ratiocinatione istorū fallaciā latere deprehēdimus. nam cū hoc loco vita nō simpliciter, & ex ipsius verbi vi accipiatur, sed pro cōstantia & firmitudine ex quadā proportione siue analogia vsurpetur, isti in argumentatione simpliciter accipiunt: quæ quidē in redargutionū ratione prima deceptio est. hæc nunc breuiter aduersus istos, vt discant, qua ratione, quo studio, qua diligentia in sacris verbis interpretandis vtendum sit. Dabit autē Deus vt diffusius & exactius de his omnibus cum illis agamus. Si quo modo ad æmulandū prouocē fratres meos, qui à cælestis patris luce & doctrina in miserrimas tenebras à nō bonis ducibus decepti prolapsi sunt. Dolēda enim est tanta Christianorum hominum iactura. Iam verò Vatem nostrum audiamus.

Et quomodo vinum potantem decipit, sic erit superbus, & non decorabitur.

VT planior & expeditior huius loci ratio nobis fiat, ad historias recurrendum est, ad quas locus hic refertur. Legimus igitur in Danielis historia Nabuchodonosorem Babyloniorū tyrannum qui cum Deo opt. Max. de virtute, fortitudine & sapientia contendebat; qui omnium rerum à se gestarum vni sibi suoque genio decus & laudem tribuebat; hunc, inquam, multis modis à Deo redargutum fuisse legimus: atque stultitiæ suæ conuictum coactumque vero atque immortali Deo laudem concedere. namque primum accidit, vt cū somniū somniasset, quo vehementer exterritus fuerat, cuius tamen postquam euigilauit omnino oblitus est, Chaldæos omnes, & vniuersos imperij sui sapientes ad se conuocatos, & somnium & somnij interpretationē interrogaret, neque tamen illi quicquam de ea re à quoquam responderetur, ita vt tyrannica ira percitus de perdendis cunctis per Assyriam sapientibus cogitaret: denique inuentus est vnus Daniel ex Hebræorum gente, qui diuino edoctus spiritu regi eā in re cumulatè satisfecit, omnemque mutandarum rerum & regnorum seriem exposuit. qua re cognita atq. perspecta, Hebræorum Deum solum sapientissimum & Deorum maximum est confessus. Iterum verò eadem confessione est vsus, postquam tres pueros, hoc est, tres præstantissimos viros & sui administratores regni, quos comburi iusserat, viuentes illæsosque in medijs flammis conspexit. Idem autem tertiò confiteri est coactus, cùm secundi somnij interpretationem, & ex Daniele audiuit, & suo ipsius periculo quàm verissimam esse cognouit; nam & regno exutus humanum ingenium in ferinū mutauit, & cū belluis per duodecim menses eodem cum illis victu vsus, errauit. Postquam autem sibi regnoq. suo redditus est, seipsum impietatis & stultitiæ accusauit, & maximo Hebræorū Deo virtu-

tem omnē, sapientiā, potestatem, omnē denique laudem concessit. hæc omnia in seipso Nabubuchodonosor expertus est: atq. ita stultitię suæ pœnas dedit. Sed & tandem successione in regno priuatus est, vt cœptum in se tyrānidis supplicitū in posteritate sua persolueret. nam quanquam neq. ipse, neq. filius eius regno expoliati fuerint, in Balthasare tamen impio nepote ipsius, & Babylonico regno, & Nabuchodonosoris familiæ finis est factus. namq. is Balthasar ob imitatā aui tyrannidem & ob sacrorum vasorum prophanationem, quæ ex Hierosolymitano templo à Nabuchodonosore ipsius auo ablata fuerant, & vita & regno priuatus eadem illa nocte fuit, qua mysticæ scripturæ in muro exaratæ expositione Daniele interprete est edoctus. In hoc autē Balthasare, & Nabuchodonosoris familia, & Assyrij imperij gloria defecère. Occisus enim est à quodā ex regiis custodibus, eiusq́. caput Dario (qui regnū occupauit) est ablatū, vt Saadias Hebræus scriptor affirmat. quo tēpore Iudęi liberè in patriā redire publico edicto permissi sunt. fuit verò Balthasar nepos Nabuchodonosoris ex Amilino Euilmerodacho eius filio. Ecce igitur quem finē habuerit huius tyranni superbia, arrogātia & crudelitas. Ecce diuini iudicij manifestationē. ecce impiorū hominū exitum, & rerū à Deo factā mutationem. nam quas Deus aduersus impios atq. iniustos homines iras concipit, non statim ostendit (non enim irascitur per singulos dies) sed exspectatione & patientia homines ad meliora aduocat:

Psal. 3.
Rom. 2.

quā diuinā patientiā impiissimus quisq. negligentiā interpretatur. Quare & cumulatiores scelerū atq. iniustitiæ thesauros reponit in diem iræ & reuelationis iusti iudicij Dei, qui tandē vnicuiq. pro factorum suorū ratione, vel præmia, vel supplicia tribuit. Illi autē rerū prosperitate & successu obcæcati, imminentē Dei vltionē non vident, nec, si maximè per vates & diuini verbi ministros moneantur, credere volunt, sed vt noster Vates docet, *Et quomodo vinum potantem decipit, sic erit vir superbus, & non decorabitur.*

Qui dilatauit quasi infernus animā suam, & ipse quasi mors, & nō adimpletur.

PVLCHERRIMA similitudine humanæ felicitatis initia, progressus & euentum describit. nā quemadmodū in ciborū & potuum generibus nihil est quod æquè hominē fallat & lædat ac vinum; sic etiā in humanis rebus & negotiis nihil est, quod homines ipsos maiori dementia afficiat, quā secundarum rerum successus. Etenim vinum ea laborat infamia, quòd quanto suauius fuerit, tanto magis inutile ac nocens sit. Quam ob rem maximè à Lacedæmoniis illud Gorgonis Cleomenis regis filię dictū celebratur;

Plut. in apoph.

quā cū pater aliquando iussisset, vt cuidam mercedis nomine frumentum daret, & elogiū addidisset dicens: Docuit enim me vinū suauius reddere. Ergo, inquit, ô pater & vini plus bibetur, & qui biberint molliores deterioresq́. reddētur. Porrò quantū vini vis iis præcipuè noceat, qui intēperantius ipso vtuntur, testis est nobis qui primus eius rei fecit periculū Noe, & omnis antiqua scriptorū memoria & quotidiani spectaculi experimentum idē testantur. nam quemadmodum si modestè & temperatè bibatur, neq. in-

Psal. 103.
1. Timot. 5.

decens, neq. insalubre est: iuuat enim inprimis cor, & frigidioribus ventriculis confert: ita nihil neq. indecorum magis, neq. sanitati magis contrarium, quā illius intēperantior haustus esse potest. Quare in diuinis scripturis regibus & sacerdotibus in phano agētibus, atq. iis hominibus qui vitā suā sanctius instituere parāt, vini vsus prohibetur; vtpote q & animū perturbet & corpus imbecillū reddat. Ideo nō iniuria à vetustissimu poëta & philosopho pro vino virus sæpe appellatur. Inquit enim. *Deniq. cū vini vis penetrauit*

Lucretius.

Acris, & in venas discessit diditus ardor, Consequitur grauitas membrorum, præpediuntur
Crura, vacillanti tardescit lingua, madet mens, Nant oculi, clamor, singultus, iurgia gliscunt.
Etiam cætera de genere hoc quæcunque sequuntur, Cur ea sunt, nisi quod vehemens violentia vini
Conturbare animum consueuit corpore in ipso.

Ea porrò vini fallacia est isdolus, vt saporis suauitate paulatim bibentes capiat, ita vt futuri nocumēti securos præsenti voluptate intemperantius abuti faciat, donec ipsius vis cordis regnum occupet: deinde totum hominnem primo prosternat, ac denique peruincat. Quare illud citissimè atque falsissimè simul apud Plautum legitur: Malus luctator est vinum, primùm pedes occupat.

Plin. lib. 14.

Ipsa porrò bibēdi vt Plinius inquit, cōsuetudo auiditatē auget, atq. ex consequēti perniciē molitur. Est igitur ad hūc modū humanæ prosperitatis efficta ratio. namq. secūdarū rerū prospero successu decepti homines, vsq. adeo fortunæ dolis capiūtur, vt nihil aliud nisi ipsam fortunā sequi cogitēt. Itaq. sui obliti pennas sibi aptare studēt, quibus & cælū

petere,& inde numen deturbare, sese deniq. in regio Dei solio collocare Luciferi more moliantur. quæ cogitatio,fraus & dementia illos in editissima superbiæ prærupta effert, vnde tandē præcipites grauissimè deturbantur. *Et non decorabitur*. destituetur tandem, omnique successu priuabitur, ita vt qui per ambitionem omnia pessundabat,totius gētis fabula fiat,illiusq́. nomen non nisi in opprobrium proferatur. *Qui dilatauit quasi infernus animam suam,& ipse quasi mors,& non adimpletur.*

Et congregauit ad se omnes gentes,& coaceruauit ad se omnes populos.

AMBITIONIS naturam describit; & inexplebilem affectatæ tyrannidis cupiditatem: nam cum semel hac hydropisi laborare cœperit homo, prò Deum immortalem,quot tumultus,quantas rerum turbas & cōfusiones excitat;nullius vitæ,nullius sanguini parcit: dummodo rerum potiatur, omnium mortalium fortunas vitasq́. perdere pro nihilo ducit, imò eo magis sibi ipsi placet,quo maiorem stragem ediderit: quandoquidem eam vnā viā ad maximam gloriam, & maximum imperium sibi proposuit. (Vide Ciceronem 1. de officiis) Extant plurima tyrannorum exempla, quæ hanc rem clarissimè testantur. Hoc autem ambitiosorum & tyrannorum ingenium pulcherrimè Vates describit, ipsius Nabuchodonosoris mores & ingenium exprimēs,*Qui dilatauit quasi infernus animam suam*. Inferni & mortis imagine inexplebilem & insaturabilem hominem atque cædis auidissimum diuina scripta significant: Mortis enim natura inexplebilis est, nunquam finem occidendi faciens. Neq. vlla orbi dies illucescit,quæ funus ducere cesset. neq.vlla etiam tanta vnquam cadauerum copia fuit,quàm terræ sinus commune omnium sepulchrum non caperet. vnde fit vt ab antiquis terra omnium mater sit appellata, non tam quod omnes gigneret & produceret,quàm quòd omnes in se reciperet & conderet,quemadmodum scriptū est: Dilatauit infernus animam suam. (Isai. 5.) & à Salomone etiam eleganter est expressum; inquit enim: Tria sunt insaturabilia,& quartum nunquam dicit sufficit. Infernus &c. (Prouerb. 30.) Infernus autem hoc loco non pro horrenda illa pœnarum & vindicationis diuinæ sede,vbi impii ac sontes homines post hāc vitam cruciantur, sed pro cadauerū sepulchro vsurpatur: quod ipsa Hebraica vox maximè indicat. nam illud propriè שאול *Seol* significat,quod pluribus scripturarum locis indicatur. Id enim Iacob significauit, (Genes. 37.) cùm consolantibus liberis suis in Iosephi filij desiderio respōdit: Descendā ad filiū meū lugens in infernum.id est,nullā de rapto filio cōsolationē admittā,sed dabo operā,vt sordibus luctuq́. viuendi finem faciā,ad sepulchrūq́. efferar,neq.amplius apud superos sim, cùm filius meus apud superos esse desierit. (Genes. 44.) et iterū idem Iacob: Deducetis(inquit) canos meos cum mœrore ad inferos.id est,me senē mœrore confectum,sepulturæ dabitis. Nō solum autē in hebraica lingua inferni & inferorū vocabulum pro sepultura vsurpatur; sed latini plerumq. eandem rem his vocabulis indicant. ex qua significatione illud in cōmuni sermone apud antiquos versabatur,cùm cuiuspiā obitum significare volebant: desiit esse apud superos.nam superos vocabant eos,qui supra terram essent,inferos verò qui subter terram conduntur. Quā rem nos aliàs fusius tractabimus, cùm de gentium theologia differemus. Igitur nunquam sepulchrū cadaueribus satiatur. sed quo plura in se recipit,eo magis animā suā dilatat. Animā autē pro appetētia hic accipimus, ita vt non ipsam animæ naturā significet,sed eā illius partē,quæ appetitionis origo est: quā vim & significationē nō raro in sacris libris obseruamus,vt: Anima nostra arida est,nihil aliud respiciūt oculi nostri nisi man. (Num. 11.) Item: Nō grandis est culpa cùm quis furatus fuerit, vt esurientē impleat animā. (Prouerb. 6.) *Et ipse quasi mors & non adimpletur*, Idem aliis verbis ad amplificandā rem dicitur. namq. mors sepulturā antecedit. Quòd si sepulchrum nunquā saturatur,neq. mors ex consequenti saturatur vnquā: est enim sepultura mortis ministra. *Et nō adimpletur*. Cōiunctiō,&, pro relatiuo posita est,id est,quæ nō adimpletur. Igitur vt neq. mors hominū strage,neque sepulchrum cadauerum pastu expletur,ita & tyrannus homo,qualis Nabuchodonosor fuit,nullum expugnandis capiendisq́. gentibus finem & modū facere cogitat. *Sed cōgregauit ad se omnes gētes & coaceruauit ad se omnes populos*.Cōgeries verborū cōgregauit & coaceruauit,effrenatam dominandi appetētiam significat. At verò non diuturna fuit hæc huius tyranni felicitas. namque ille multis (vt iam exposuimus) deturbatus modis,& se hominem esse agnouit,& hominum omniū infimū se gessit; quippe qui ex humano ingenio in ferinum commutatus est, & tandem ea spe, quam de regni & imperij æternitate sibi fecerat, frustratus. Hunc autem

tantæ

tantæ superbiæ exitum vaticinatur propheta. Vtitur verò dicendi figura quæ à Græcis Sarcasmos dicitur, à nostris subsannatio vel insultatio dici potest. Ea auté est cùm alicui in miserrimo calamitatis gradu posito præteritum studium & negotium, quæ cum illo exitu non conueniunt, exprobramus, vt ille apud Maronē: *En agros & quam bello Troiane petisti. Hesperiam metire iacens.* Ita etiam futurum Vates prædicit, vt gentes illæ, quas Nabuchodonosor bellis & tyrannico imperio turbauerat; vbi vltionem diuinam, infelicemq. illius exitum conspexerint, omnes multis illum maledictis figant, multis illi suá arrogantiam modis exprobrent.

Nunquid non omnes isti super eum parabolám sument, & loquelam ænigmatum eius? & dicetur, væ ei qui multiplicat non sua? Vsquequo aggrauat contra se densum lutum? Nunquid non repentè consurgent, qui mordeãt te: & suscitabuntur lacerantes te, & eris in rapinam eis? Quia tu spoliasti gentes multas, spoliabũt te omnes qui reliqui fuerint de populis: propter sanguinem hominis, & iniquitatem terræ ciuitatis, & omnium habitantium in ea.

SVPER *eam parabolam sument.* Hác inter cæteras virtutes hominũ mentibus natura tribuit, vt in alienis negotiis & causis periculũ faciát, indeq. exépla petant ad sua gerenda negotia. ex quo fit, vt multi alienarũ rerũ obseruatione res & rationes suas sapienter curent. vnde natũ illud prouerbiũ est: Sapientissimum esse aliena insania frui. Huiusmodi autem sententias & exempla, quæ ex aliorum euentibus petuntur, sacræ literæ parabolas vocant, quæ in dialectica propriè exempla vocantur. Igitur exitialis Nabuchodonosoris exitus, cùm multis gentibus ob ipsius claritaté notabilis esset, effecit, vt qui aliquãto ante ex illius felicitate argumenta petebant, ad asserendum humanas res à numine non curari, atque ex consequenti iniustè viuere, quam iustè, optabilius esse, ijdem paulo post sententias colligant, & vitæ præcepta & instituta sibi capiant, aliisque capienda proponant, quibus iustitia iniustitiæ præferatur, quibus innocentia laudetur, quibus denique diuina erga homines prouidentia esse conprobetur. Sumere itaque parabolam est, ex alicuius rei, personæ vel negotij serie & exitu sententiam aliquam vitæ vtilem colligere, & quod cuipiam re contigit, id sequendum fugiendúmue proponere. Huius autem verbi frequens in hac significatione vsus est apud euangelistas. Sunt & aliæ huius nominis, parabola, significationes; sed hæc ad hunc locum pertinet. Quod verò additur, *Et loquelam ænigmatum eius*, ad illud alludit, quòd huiusmodi homines, qui tyrannidem & orbis imperium expetunt, quasdam sententias & ænigmata sibi proponunt, quibus abusi suis libidinibus colorem, honestatem, auctoritatemq. conciliare student. atque hæc frequenter vsurpant, & pro emblematis habent. Sic Iulium Cæsarem cùm patriæ vim pararet, dictitare solitum ferunt: Si ius violandum est, propter imperium est violandum. Sic Marcum Crassum, cuius auaritia nullum nisi feruenti auro epoto finem inuenit, illud frequenter iactasse accepimus: Nullas opes satis esse, quæ suis redditibus exercitum alere non possent. Denique Romanorum ambitio cùm totum orbem debellaret, illud de se prædicabat:

Parcere subiectis, & debellare superbos.

Nostro autem tempore Valentinus Rom. ecclesiæ Cardinalis cùm ob speratam rerum summam & tyrannidem sacrum galerum deposuisset, seque ecclesiastica dignitate abdicasset, illam diuini Vatis sententiam ad suam libidinem torquebat: Cælum cæli „ domino, terram autem dedit filiis hominum. Talia igitur ænigmata taleíq. sententias „ sibi vsurpabat Nabuchodonosor, cùm de toto orbe debellando cogitaret: quibus & studium suum souebat. suisq. negotiis auctoritatem adiungere conabatur. Quale illud fuit quod ipse Nabuchodonosor Danieli respondit, cùm is miserum superbiæ suę exitum „ illi prædiceret. Nónne, inquit, hæc est Babylõ ciuitas magna quam ego ædificaui in do„ mum regni in robore fortitudinis meæ, & in gloria decoris mei? Hæc autem ænigmata illa deridentes sæpissimè referebant, quos ille sub acerbissimum iugum miserat, & dicebant vt Vates antea prædixerat. En quo deueniunt illi, qui suis non contenti, aliena appetunt & inuadunt, & per iniuriam opes sibi cumulant. En quanta ruina illi opprimuntur, qui ingentia ædificia sibi ex luto construunt, hoc est, qui nullo iustitiæ

iacto

iacto fondamento nimiam potentiam violenter consequuntur, quę cùm per violentiam stare non possit, pronum est vt corruat. Porrò huiusmodi parabolarum stylus obscurior est, tum quòd ipsa parabolarum dictio talis esse solet, quando pleraque in illis per allegorias & translationes dicuntur, quarum figurarum ratio obscurior cæteris est: tum etiam quòd hæc omnia à Vate carminibus pronunciata sunt. Carmina autem vel ob ipsam pedum & numerorum structuram altiorem difficilioremque dicendi formam seruant. Carminis verò genus, quo hæc apud Hebræos leguntur, dactilicorum rationem sequitur, quale est illud: Horat. lib. 1 od. 9.

Vides, vt alta stet niue candidum
Soracte, nec iam sustineant onus.

[*Aggrauat contra se densum lutum.*] Hac allegoria sæpissimè vana & inutilia negotia in sacris libris significatur & in quibus multū laboris sine vllo fructu insumatur, vt apud Ezechielem: Ipse ædificabat parietem; illi autem liniebant luto absque paleis. Latini etiam eadem translatione vtuntur. nam Cicero lutea negotia, id est, laboriosa & infrugifera appellat. Chaldaica biblia hūc locū sic vertunt: *Quis munit sibi arcem peccatorū; cuius per quam certissima ruina est. Nunquid non repentè consurgent, qui mordeant te, & suscitabuntur lacerantes te, & eris in rapinam eis.* Alia parabola, qua etiam tyrannorum & iniustorum hominum exitus significatur. Transfertur autem dicendi modus à feris, quę sua natura hominis conspectum fugiunt, neque nisi lacessitæ nocere solent: Nam dum illæ salutem fuga sibi quærere possunt, neminem aggrediūtur, quum maximè hominē formidēt, sicut scriptum est: Et tremor vester ac terror sit super cuncta animalia terræ. Ille tamen ingeadum à venatoribus agitatæ sibi consulunt, & se, quibus armis à natura instructæ sunt, tuentur; siue dentibus, siue cornibus, siue vnguibus pugnas committant. Hac translatione vsuros eos Propheta vaticinatur, qui in Nabuchodonosoris calamitatem insultarent. namque dicturi sunt: Nunquamne timebas rerum mutationem futuram esse? Sed tamen ecce illi, quos tu sæuissimis bellis agitabas, quique te maximè timebant & formidabant, nunc rursus te mordent atque lacerant, & de tua superbia & arrogantia triumphant, quasque diuitias iniustissimis modis parauerasatq. auxeras, easdem hi diripiunt. Mordere igitur hoc in loco idem significet, quod illatas iniurias vlcisci, vt apud Paulum: Quòd si inuicem mordetis & comeditis, videte ne ab inuicem consumamini. Eadem res, eodem verbo apud Latinos notatur, vt: Ezechiel. 13. Genes. 9. Galat. 5.

Nonne igitur iure ac merito vitia vltima fictos
Contemnunt scauros, & castigata remordent? Iuuenal. Saty. 2.

Porrò hæc similitudo in sequentibus explicatur, dum dicitur: *Quia spoliasti gentes multas, spoliabunt te omnes qui reliqui fuerint de populis, propter sanguinem hominis, & iniquitatem terræ ciuitatis, & omnium habitantium in ea.* Hoc enim diuina lex & ratio postulat, vt maleficus & sceleratus quod fecerit, exspectet. Vnde fit, vt omnis tyrannidis infelicissimus sit exitus; quam quidem rem omnes omnium gentium & seculorum historiæ testantur. Quapropter quoniam idem illud Nabuchodonosori eiusque posteritati euenit, quod tyrannis omnibus euenire solet: hæc etiam referunt, qui in illius superbiam insultant. dicunt autem: Tua illa libido, tuus ille inexplebilis rapinæ & prædarum appetitus in causa fuit, vt tu aliquando prædæ fores iis, quos Deus in plurimarum gentium vltionem parauerat, qui fuerunt Medi ac Persæ. nam hos solos ex vicinis gentibus Babylonius rex non debellauerat. hi igitur, qui reliqui fuerant, cæteras nationes victas & spoliatas vlciscentur. Hæc autem omnia illi euenient, ob immensam humani sanguinis effusionem, qua ille cruentus tyrannus contaminatissimus erat, & ob maximam terrarum atque vrbium vastationem & direptionem, *iniquitatem terræ ciuitatis*, id est, violentiam & rapinam in vrbes earumque agros, & habitatores exercitam. Nam ciuitatem pro pluribus ciuitatibus hoc in loco legimus. hæc enim numerorum collectio frequens in sacra lingua est, vt quercum Mambre pro querceto & loco quercubus frequenti positum est, & à latinis scriptoribus conducere militem dicitur. Chaldæus paraphrastes hæc vltima verba ad Israëlitarum regionem refert. inquit enim: *Propter sanguinem hominum & rapinam terræ Israel ciuitatem & omnium habitantium in ea.* Ciuitatis nomen simpliciter positum solam Hierosolymam Chaldęo significat. quæ res sua ratione non caret: nam vt apud latinos vrbis nomen nullo adiuncto prolatum Romam significat; sic apud orientales gentes ciuita- Curtius lib. 9

tis vo-

tis vocabulum Hierosolymam illis temporibus indicabat: quam omnium orientis vrbium longè clarissimam fuisse Plinius & Tacitus testantur.

Plinius lib. 5. c. 14. Tacit. lib. 10.

Væ qui congregat auaritiam malam domui suæ, vt sit in excelso nidus eius: & liberari se putat de manu mali. Cogitasti confusionem domui tuæ, concidisti populos multos, & peccauit anima tua. Quia lapis de pariete clamabit: & lignũ quod inter iuncturas ædificiorum est, respondebit.

EANDEM sententiam alia parabola exornat. Vates, dum insultantium Nabuchodonosori personam sustinet. Describit autem pulcherrimè eiusmodi tyrannorum auaritiam, & iniustam opum & diuitiarũ cupiditatem: namq. perinde ac si totus mundus sibi solis conditus esset, ita in suas tantùm delicias, & in suam vtilitatem omnes omniũ hominum opes, omnes diuitias transferunt, nulla de alienis, neq. incómodis, neq. damnis cura tacti. atq. hæc quidem augendarum opum via, hæc inexplebilis domorũ, prædiorum & hæreditatum cupiditas, hoc propriæ vtilitatis studium, quàm in frequenti vsu sit, innumeræ hominum populorum, ac gentium querelæ, & multæ tam in diuinis

Isaiæ. 5.

literis, quàm in humanis huiusmodi reprehẽsiones testãtur. Væ, inquit Deus per Isaiã, qui coniungitis domum ad domũ, & agrum agro copulatis, vsque ad terminum loci.
" Nunquid habitabitis vos soli in medio terræ? Hoc igitur est auaritiam malam congre-
" gare domui suæ, velle omnes omniũ gentium diuitias, opes, cómoditates, omnia insuper omniũ ciuitatũ ornaméta in priuatum dominiũ vsumq. trãsferre, atque ad expellendã libidinem hanc omnia diuina & humana iura violare. Hac insania laborant multi reges atque tyranni. hac Roma laborauit; his iniuriis totius orbis opes ad se transtulit.

Iuue. sat. 8.

Plena domus tunc omnis, & ingens stabat aceruus
Nummorum, spartana chlamys, conchylia coa.
Et cum Parrhasii tabulis, signisque Myronis
Phidiacum viuebat ebur, nec non Polycleti
Multus vbique labor, raræ sine Mentore mensæ.

HAC etiam cupiditate insolentissimus ille Nabuchodonosor flagrauit. nam quemadmodum volucres dum nidificant, vndique quæsitam materiam, in eum locum, quem ponendis nidis optauerint, congerunt, eosque quàm possunt aptissimè fingunt; & substernunt, ita vt locus inaccessus ac tutus sit, & ipsæ commodè cubent: sic & Babylonicus ille tyrannus in Babylonem suam, quam præcipuè sibi sedem delegerat, omnes omnium gentium & ciuitatum diuitias & opes, ac materiam omnem comportauerat, vt tutissimum nidum sibi construeret, hoc est, munitissimam arcem & omni apparatu deliciarum refertissimam: in qua nomen genusque suum æternum facere cogitabat, putabatque sibi hoc pacto omnium hostium & temporum iniuriam à regno genteque sua propulsatum iri. Hoc enim significat vates cùm dicit: *Et liberari se putat de manu mali.* Quòd autem ille sibi hoc stultè persuasisset vltra id quòd hoc in loco diuinus spiritus

Daniel. 4.

de illo asserit, ipse etiam idem apud Danielem sese sumptuosè insolenterq. iactat. Nõ-
" ne, inquit, hæc est Babylon ciuitas magna, quam ego ædificaui in domum regni, in ro-
" bore fortitudinis meæ, & in gloria decoris mei? Ecce vt vaticinium cum ipso euentu conuenit: nam quod vates translatione à nido sumpta prædixerat, ille manifestè exponit dicens: quam ego ædificaui in domum regni, in robore fortitudinis, & in gloria decoris, hoc est, instruxi ego mihi & posteris meis nidum tutissimum, & quàm mollissimum. *Cogitasti confusionem domui tuæ, concidisti populos multos, & peccauit anima tua.* Insultat adhuc Nabuchodonosori atque illius exemplo tyrannis omnibus, qui dum optimè sibi suisque rebus consulere putant, pessimè id agunt. Nihil enim violentum durare perpetuò potest, aut permanere; illi autem furore & effrenata violentia diuina omnia humanaq. peruertũt. Consequẽs ergo est ea, quæ ipsi maximè stabilia esse voluerunt, stabilia posse esse minimè. Porrò in quibus negotiis gerendis magnũ consilium homines ineunt, si is exitus contingat, qui non optabatur, maximè solent e-
" rubescere, vt scriptum est: Et confundantur in consiliis, in quibus cogitant. Cùm ergo tanta tamque callida Nabuchodonosoris de regno, domo, nomine & fortunis suis stabiliendis consultatio fuerit, idque tum maximè se effecturum is putauerit, si omnium nationum, populorum & hominum opes euertisset, in suamque retulisset vrbem, cumque

hoc durare ac permanere non posset, sed eo certiorem illi ruinam promitteret atque ederet, quo violentiùs ille omnia prædatus esset & spoliasset, necesse erat illum in exitu tam votis suis & consiliis contrario dolere atque erubescere (ad quem quidē exitum & erubescentiam omnes tandem peruenient, quicunq. iniustè & violenter suā rem conficere parant) quantoque callidius & potentius suis rebus consuluerint, tanto maturius & certius exitium eos exspectare oportuerit; quòd si minus exspectauerint, tamē imparatos opprimet, & erubescere coget. Quod autem dicit Propheta: *Cogitasti confusionem domui tuæ, concidisti populos multos, & peccauit anima tua*, tropus loquendi est, in quo consequens pro antecedente ponitur, namque Nabuchodonosor non inierat cōsilium de perdenda domo, sed stabilienda potius & amplificanda. Verùm quoniam ex ea ratione, qua hæc ab ipso gerenda erant, ex populorum videlicet concisione, illius domui ruina maxima & certissima impendebat, diuina iustitia id semper exigente, ideo ipsum confusionem domui suæ cogitasse dicit. nam qui homicidium cogitat, & fugam, & bonorum proscriptionem, & proprium tandem exitium cogitat, quamuis ille odio & vindictæ cupiditate perturbatus, hæc posteriora non animaduertat. Itaque cogitauit negotium ex quo domus suæ confusio sequuta est. [*Peccauit anima tua.*] Appetitus tuus & nimia dominandi libido te decepit, transuersumque egit. Itaque cōsilij rationem voto ineptissimam tuo inisti. Talis exitus omnes habet ambitiosos, talis te habeat exitus oportet. Animam pro appetitu hoc in loco dixit: Hebraicè enim est NEPHES, vt Dilatauit infernus animam suam. Confusionis autem vocabulo non idem in diuinis libris quod in latinis significatur. nam confundo verbum & confusio rerum permixtionem & perturbationem significat, id scilicet, quod distinctioni opponitur: vt Ciceroni vis diuina, & toti mundo confusa dicitur, hoc est, permixta. In latina autem & recepta bibliorum interpretatione idem ferè est confundi & confusio, quod erubescere & erubescentia. quæ res (vt Philosophus ait & D. Thomas disputat) vitium sonat namque in turpibus actionibus, aut in iis, quæ à ratione deuiant, erubescimus vt: cùm in vitæ instituto, aut in disciplinis fœdè labimur, vel erramus. Itaq. confusio in diuinis libris hanc naturæ animaduersionem significat, qua conscientia ipsa quemcunque in scelere, aut ignoratione eorum, quæ ignorari non decebat, deprehensum afficit, vt in psalmo Confundantur omnes qui adorant sculptilia, & qui gloriantur in simulachris „ suis. & : Confudisti hodie vultus seruorum tuorum, qui saluam fecerunt animam tuam, „ & animas seruorum tuorum &c. *Quia lapis de pariete clamabit, & lignum, quod inter iuncturas ædificiorum est, respondebit.* Solenne scribentibus omnibus est, & in communi sermone receptum, vt cùm magnam & manifestam aliquam rem indicare velint, rebus sensu ac voce carentibus sensum & vocem tribuant, ad rei magnitudinem amplificandam. Igitur cùm maximi alicuius beneficij mentionem facimus, cùm scelus aliquod indignum verbis exagitamus, cùm iniuriam illatam exponimus, cùm denique triste aliquid, aut lætum maximè explicare contendimus, cælum, terram, elementa omnia, omnesque res, etiam ratione & sensu carentes, solicitamus. Huiusmodi illud in sacris carminibus est. Omnia ossa mea dicunt, Domine quis similis tui? &c. & illud apud „ Isaiam: Audite cæli, & auribus percipe terra. Et innumera huius generis exempla, „ Isaiæ 1. quæ passim legentibus occurrunt. Itaque vt collatas vndique ex diuersis populis per iniuriam opes hoc in loco Vates significaret, atque harum rapinarum vltionem à gentibus venturam prædiceret, non solùm gentes ipsas, quæ spoliatæ fortunis à Nabuchodonosore fuerant, suam calamitatem dolituras deploraturasque pronuntiat; sed ipsa etiam spolia, quæ variis è locis corrasa, & in Babylonem deportata fuerant, ipsa inquam eadem clamore & vocibus immanissimi tyranni vim & potentiam accusatura esse vaticinatur, & ad veteres Dominos clamatura, quasi se violenter hac in domo detineri doleant, & ad proprium locum, vnde delata sunt, referri postulent. Quicquid enim violentia afficitur, contra naturæ Arist. 1. Physicorum. suæ rationem id patitur, atque vel manifesto, vel saltem naturali appetitu cupit in suum locum sedemque reduci. Quòd si maximè hæc naturalis mutarum rerum vox ab hominibus non audiatur; auditur tamen à Deo, cui omnia viuunt, cui omnia loquuntur, qui omnium rerum naturas nouit qui quid rectè, quid malè collocatum sit, peruidet. Itaque ad eum Abelis iusti sanguis clamat, &

recentis adhuc mundi sceleribus terra oppressa, & Sodomorum regio flagitiis fœdata ad eum vociferatur, & ab hominibus se male pati queritur & vindicari se postulat: sic etiam populorum omnium diuitiæ, opes, supellex & ornamenta omnia, quæ in Nabuchodonosoris regia iniustè detinentur, clamabunt: & non solùm quæ solura atq. mobilia sunt, qualia aurum argentum, vestes & eiusmodi alia, sed quæ arte & structura colligata, & quasi perpetuò mansura essent, collocata sunt, vt lapides & trabes, ex quibus ipse domum suam ædificauerat, omnia conquerentur, & clamabunt se violẽter detineri, & iniustè rapta, & propriis è locis mota fuisse. Cùm autem lapides & ligna tantũ nominet, cætera omnia spolia complectitur. nam totum hoc negotium perdendarum vrbium & proprij regni stabiliendi, sub construendi nidi & ædificandæ domus translatione prius enuntiauerat. Nunc ergo cùm lignum & lapides clamatum ire demonstret, totam domum innuit, quę iis duabus materiis constare solet: nam intritum & cæmentũ non propriè ad ædificiorũ materiã, sed ad materię ministeriũ referuntur, sunt enim materiæ colligatio quædam. Domus autem ipsa ex duabus constat rebus, muris & tecto: lapides muros conficiunt: ligna autem tectũ consartiunt. deniq. tota domus conclamabit, tota iniuriam & rapinam accusabit, tota diruetur, & ex consequenti tota tyranni familia, regnum vniuersum, consilia, vota omnia iusto Dei iudicio, peribunt. Clamabit lapis: Ego à veteri sede mea raptus, & male hic collocatus sum. Respondebit trabs: Pari ego iniuria afficior. & quoniam in structuræ opere paries tectum præcedit, consentaneum est, vt prior lapis clamet, & tignũ respondeat. Eodem hoc tropo S. Iacobus iniustè
Iacob. 5. retentæ operariorũ mercedis diuites accusat: Ecce inquit, merces operariorum vestrorũ,
„ qui messuerunt regiones vestras, quæ fraudata est à vobis, clamat: & clamor eorum in
„ aures Domini Sabaoth introiuit. Eodem etiam tropo Tullius Verrem cõpilatæ prouin-
„ ciæ arguit, dum illum repetundarum accusat, vt secundam eius legentibus orationem patebit. Multum enim, vt Fabius docet, vehementiæ, multum acerbitatis huiusmodi tropi atque figuræ in accusationibus habent. Porro tota illa circuitio, lignum quod inter iuncturas ædificiorum est, illa trabium capita significat, quæ à latinis propriè proceres appellantur, ab Hebręis verò CAPHIM, id est manus, ita ab illis dicitur, quòd quasi manus quædam transuersos asseres sustentent. כפים

Væ qui ædificat ciuitatem in sanguinibus, & præparat vrbem in iniquitate.

EPIPHONEMA est, & superiorum argumentationum cum acclamatione conclusio: habent enim eiusmodi sententiæ maximam in docendo gratiam, & in persuadendo efficaciam. Ostendit autẽ sententia hæc infelicem & dignum tyrannorum & auarorum hominum exitum; qui talis omnibus futurus tandem est, qualis Nabuchodonosori futurus hic prædicitur, miserrimus videlicet & infelicissimus, cum summo opprobrio & nominis infamia: ita vt qui se cunctis admirabiles reddere cogitabant, cunctis tandem fabula & detestatio fiant. Ædificate autem ciuitatem in sanguinibus, & præparare vrbem in iniquitate, siue, vt Chaldaica habent, in dolis, est per vim, iniuriam, fraudes, atq. dolos facultates rerum, copias, & opes, ac potentiam consequi, & regni regnandíque rationem propriis cõmoditatibus definire.

Hæc proceres, hæc magnos formula reges,
Atque duces, populosque tenet, populíque magistros.

Quos vtinam aliquando hanc iniustè dominandi libidinem cohibere videamus, & ad temperatam viuendi rationem pro suo cuiusque officio reduci.

Nunquid non hæc sunt à Domino exercituum? Laborabunt enim populi in multo igne & gentes in vacuum & deficient: quia replebitur terra, vt cognoscant gloriam domini, quasi aquæ operientes mare.

HÆC totius quæstionis, quam hactenus sequuti sumus, responsio atque cõclusio est, in qua Vates nihil diuinam prouidẽtiam latere aut fugere posse demonstrat. nam in superioribus, ex Nabuchodonosoris regis tyrannide, & ex nimia illa & non toleranda potentia, qua ipsum in gentibus dominaturum præuidebat, occasione data in hanc de prouidentia disputationem incidit, quam omnibus argumentis dilatauit, omni verborum copia ardentissimisque animi affectibus est persequutus. ita vt vniuersa omnium,

qui

qui de hac re disputauerint, argumenta, ad hæc, quæ à nostro Vate deprompta sunt, referantur: quibus si aptè respondeatur, cæteris omnibus responsum iri manifestum est. Igitur cùm totius disputationis summa hæc sit, felicitatē impiorū hominū & piorum in hoc mundo miseriā argumento esse, quòd hominū res à Deo negligantur: quandoquidem si humana Deus curaret, ipsum humanorum scelerum vindicem esse decebat: & cùm singularem dubitationem, hoc est, thesin iam sustulerit, dum videlicet venturum in Nabuchodonosorē eiusq. posteritatem malum instinctu inflatuq. diuino præuidet & prædicit, cōmunem etiam dubitationē, quæ ex illa singulari allata erat, sublatā esse constat. atque hoc est quod his verbis continetur. Prædicit enim Vates fore, vt conatus cuncti, opera, laboresq. omnes quæ in vrbibus, domibusq. ædificandis & ornandis, in diuitiis & opibus cōparandis, in toto deniq. regno stabiliendo Chaldæorū gens cum suo rege consumpserint, omnia aut hostili igni incensa pereāt, aut in prædatorūm vsum potestatemq. veniant, ita vt qui laborauerāt igni, se laborasse in augēdis opibus, quæ ignis & direptionis materia forent, tandem cognoscant. nam in linguarum vsu est, vt perituræ res igni consumendæ esse dicantur: est enim elementum vastans omnia, & ad extremam consumptionem velocissimè perducens. Vnde illud Amosi: Et mittam ignem in domū Azaël: Et mittam ignem in murum Tyri, id est, extremam vastationem. & illud Catulli: „ *Amos 1.*

At vos interea venite, in ignem Pleni thuris & infacetiarum Annales Volusi, &c. *Catullus.*

Et vulgari sermone summè exinanitam & vastatā domum aliquam significare volentes, dicere solemus: *Entro fuego por la casa.* In multo autē igne laborāt, qui ingentes & excelsas domos & turres cōstruunt, in incendij materiam venturas. quemadmodū de viscerosis & proceri corporis hominibus dicimus, eos magnā terræ molem & copiosum vermibus pastum gestare. [*Et laborabunt gentes in vacuum & deficient.*] Eiusdem sententiæ repetitio est, & Hebræis familiarissima expolitio: nam gentes & populi idem significat vtrumque: quandoquidē populus gentium coniunctio & societas quædam est. In vanū autem vsq. ad lassitudinē laboraturos esse dicit Chaldæos; quoniā omnia, quæ ipsi magnis laboribus & assiduis sudoribus sibi parauerant, Medorū direptioni & incendiis erāt relinquenda. quod perinde erat, ac si ipsi in vacuum insudauissent, & sine vllo operæpretio dies & noctes vsq. ad defectionē & virium lassitudinē sese exercuissent. [*Et deficiēt.*] Exemplaria coniunctione carent, & sensus aptius cohęret. Igitur ex hac argumentatione aptè infertur, Deum mortalia curare omnia. nam cùm ille per Vatem suum hunc rerū euentum prædixerit, & quemadmodum prædicta hæc sunt, ita suo tempore euenerint; manifestum fit non casu, sed consilio diuino hæc curari. Hæc est ergo totius argumentationis cōclusio: [*Nunquid non hæc sunt à Domino exercituum?*] Interrogatione infertur, *hæc*, dę quibus antea disseruimus, certo Dei consilio non casu euenire. nam cùm omnem hanc Nabuchodonosoris tyrannidem, cunctaq. illius cōsilia, actionesq. omnes per vates suos prædixerit Deus, consequens est, ipsum esse sapientissimū, & qui res omnes præuideat, & quem non solū facta, sed neque cogitata quidem humana latere possint. Deinde verò cùm idem ipse Deus vniuersos harum rerū, actionū; item & consiliorū euētus per eosdē ipsos vates suos prænuntiet, & suppliciū se de tyrannis principibus, deq. violentis ipsorū populis sumpturum minetur; cumq. exitus ipsi rerū vaticiniis respondeant, consequens est, ipsum humanis rebus prouidere, & iudicium nō in æternum differri, sed suo tēpore à iustissimo & sanctissimo iudice exerceri: non enim fieri potest, vt cùm rerum euentus prædictionibus respondeant, res casu & incerto motu volui dicantur: sed à Domino exercituum hæc omnia euenire. Quoniā autem hanc de Babylonica calamitate sententiā testatissimā esse volebat Deus; quippe quæ diuinæ erga homines prouidentiæ argumentum futura erat, eisdē ferè verbis & ampliori oratione eandē rem per Ieremiā Deus prędixit, eo capite, quod apud latinos primum à quinquagesimo numeratur; vbi hic versus etiam totus Hebraicè continetur, qui latinè immutatis nonnihil verbis ita redditus est: *Ieremiæ 51.*
Hæc dicit Dominus exercituū: Murus Babylonis ille altissimus suffossione suffodietur, „ & portæ eius excelsæ igne cōburentur, & labores populorū ad nihilū, & gentium in igne „ erunt, & disperibunt. Porrò illud notatione & animaduersione dignum est, quod ferè in „ vatum sermonibus exercituum possessio cōiuncta Dei nomini potentiā illius significat & facultates, per quas quamcūque rem gerere voluerit, facillimè geret, vt auditoribus

notum omnibus sit, diuinam potentiam fugere minimè quęquam posse, cùm ipse exercitus habeat multos atque fortissimos, qui ad nutum parati semper sunt. atque adeo huius dictionis figura tunc vates vtuntur, cùm de diuino iudicio, de supplicio sumendo, de sceleribus vindicandis agitur: & quod ad certam rationem proprius accedit, hac exercituum adiunctione sese Deus appellat, vbi cum principibus, cum tyrannis, cum diuitibus, & potentia elatis hominibus, cum superbis denique & scelere obduratis hominibus illi sermo est, vt apud Isaiam: Hæc dicit Dominus Deus exercituum fortis Israel: Heu ego consolabor super hostibus meis, & vindicabor de inimicis meis. Itaque huius coniunctionis, *Deus exercituum*, figura, diuina fortitudo, & summa ad res gerendas facultas significatur: neque id in vatum libris solùm, sed in euangelicis & apostolicis etiam scripturis. Erit igitur hæc notatio obseruatioque non pœnitenda, vt in multis modis, quibus diuinum nomē in scripturis pronuntiatur, quid in singulis significetur, distinguere & intelligere huiusmodi obseruationibus assuescamus. [*Quia replebitur terra vt cognoscat gloriam Domini, quasi aqua operiens mare.*] Absoluerat Vates priorem explendi in Babylonis regem iudicij quæstionem, ex qua illa communis de malorum & bonorum discrimine, disputatio oriebatur: cuius causa diuina prouidentia à multis in dubiú vocabatur, & religio etiam ac pietas in multorum animis (vt in superioribus Vates conquestus est) frigebat, videbaturque hac parte diuinus honor minui, si nulla hominum cura superú mentes tangeret. Absoluit igitur hanc etiam communem de prouidentia quæstionem, asserens post sumptum de Babylonis rege eiusque regno & gentibus supplicium futurum, vt vniuersi orbis terræ habitatores huius rei fama & veritate conuicti, diuinam curam, diuinamque erga homines prouidentiam agnoscant, & Dominum Deum mundi principem & rectorem sanctè religioseque colant, laudibusque & diuinis honoribus prosequantur. namque hæc ratio atque consideratio humanos animos religione tangit, omnesque ad diuinos honores incitantur facto de impiis hominibus iudicio, sicut scriptum est: Lætabitur iustus cùm viderit vindictam, manus suas lauabit in sanguine peccatoris, & dicet homo: Vtique si est fructus iusto, vtiq. est Deus iudicans eos in terra. & alibi: Et cognoscetur Dominus iudicia faciens, quando in operibus manuum suarú comprehensus est peccator. Igitur cùm ij, qui de diuina prouidentia in dubium venerant, iudicij in impios exerciti spectatores tandem fiunt; tum denique diuturnam illam ipsorum felicitatem gradus quosdam fuisse cognoscunt, quibus ad excelsum ascendebát locum; vnde illis grauior pararetur casus, & insigne ruinæ vestigium fieret. Itaque totus hic dicendi processus, tota impiorum felicitatis amplificatio, hæc ipsorum infelicis exitus demonstratio eo pertinet, vt quo magis prosperè beateque viuere impij homines videantur, eo minus illorum laudi, gloriæ, & commodis inuideamus, sicut scriptum est: Noli æmulari in malignantibus, neque zelaueris facientes iniquitatem: Quoniam tanquam fœnum velociter arescent, & quemadmodum olera herbarum citò decident. Hic ergo impiorum hominum exitus omnem de prouidentia dubitationem tollit; sicut ille idem poëta, quem in huius libri initio de hac re hæsitantem recitauimus, fatetur, inquit enim:

Isai. | Psalm. 51. | Psalm. 9.

Abstulit hunc tandem Ruffini pœna tumultum. — Claudianus.

Quare, quoniam Nabuchodonosoris eiusque regni negotium, ratioque omnis, vniuersis hominibus nota eo tempore erant, multique de diuina prouidentia dubitatabant, eò quod tyrannum illum communem hominum pestem, impunè omnia perdentem videbant; neque ipsi etiam Israëlitico populo parcentem; neque sanctissimo illi fano, vbi vnus verusque Deus colebatur, consequens est, hanc de diuina vindicatione famam totius orbis fines peragraturam, vt ita diuinus honor apud omnes percrebescat, & illustri laude celebretur; nullusque fit locus, in quo Domini gloria non splendeat, perinde atque aquæ operientes mare, quæ sua liquida continuaque natura, quemlibet quantumuis exiguum & reductum locum subeunt & complent, & in quoscunque recessus se insinuant. Est autem hæc aptissima similitudo, & diuini spiritus elocutione digna. namque aquæ maris non solùm multitudine, sed occupatione omnem mensuram excedunt. [*Gloria Domini,*] Magnitudine, laude & splendore: vt qui latere hac ex parte videbatur, dum de ipsius erga homines cura ambigitur, idem hac etiam ratione nomen decusque suum infinitè dilatet

tet & illustret. Hoc autem ita euenisse, vt Vates prædixerit, omnes scilicet, qui hoc audierunt, Deum laudasse, & honoribus diuinis celebrasse, præclaro atque graui testimonio diuina scriptura comprobat, ipsius videlicet Cyri Medi regis confessione, qui, postquam Babylonem ceperat, se Dei ministrum in regno Chaldæorum expugnando fuisse declarauit. Omnia, inquit, regna terræ tradidit mihi Dominus Deus cæli. Porrò Esdr. 1. particula illa (*quia*) quæ initium in hoc versu facit, non rationalis est, sed illatiua aut demonstratiua, vt nempe, scilicet, & huiusmodi. Colligit namque ex priore conclusione posteriorem, ac si diceret dialectico modo: Si Nabuchodonosor merita caret pœna, Deus illius scelera negligit, & ex consequenti humanis rebus nō prospicit. At Nabuchodonosor pœnas dabit certas, & à Deo prænuntiatas: ergo Deus illius scelera peruidet. itaque humanis rebus prospicit. quare in diuinis scripturis non solùm nominum & verborum significationem, sed particularum etiam officia notare oportet. namque eadem particula varia officia aliis atque aliis in locis exercet. In Chaldaicis bibliis loco, *Quia*, scribitur, *Ecce*.

Væ qui potum dat amico suo, mittens fel suum, & inebrians: vt aspiciat nuditatem eius. Repletus es ignominia pro gloria: bibe tu quoque & consopire. Circundabit te calix dextræ Domini, & vomitus ignominiæ super gloriā tuam. Quia iniquitas Libani operiet te, & vastitas animalium deterrebit eos de sanguinibus hominis, & iniquitate terræ, & ciuitatis, & omnium habitantium in ea.

VÆ *qui potum dat amico suo*] Solent victores insolentia & rerum euentis elati in eos, qui victi ab ipsis sunt, variè illudere & insultare, ac maximos & præstantissimos quosque reges, duces, atque viros ad ludibrium ponere, atque ijs variè ad suā voluntatem vti: quos prior sors veneratione; posterior verò miseratione dignos effecerat. Hoc autem grauissimum contumeliæ genus est, & ipso mortis discrimine durius, quod nonnulli magni elatique animi viri spontanea nece commutauerunt. Hinc Cato ne insultantis Cęsaris triumphum sequeretur, æternum seueritatis suæ monumentum Vticæ reliquit. Nam quod durius magisque detestandum inhumanitatis exemplum edere quis possit, quàm illud quod Adonibezec apud victores Iudæos de se confessus est? septuaginta videlicet reges à se captos, præcisis manuum & pedum summitatibus, sub eius mensæ, veluti canes, reliquias lambere & colligere fuisse coactos. Iudic. 1. Hæc summæ immanitatis exēpla sunt, & quæ ferinam omnem crudelitatem longè superent. namque feris vltima crudelitatis linea occisio est, homini verò crudeli leuissima res iniusta etiam nex videtur, nisi in viuentes & sentientes durioribus ipsa morte ferocitatis exemplis insultatum sit. Vt igitur Nabuchodonosor omnium sui temporis tyrannorum potentissimus fuit, ita omnium longè insolentissimus, qui vsque adeo omnem humanæ societatis sanctitatem & religionem contempsit, vt nullius hominis dignitatem curaret: sed, vt in superioribus de ipso ipsiusque exercitu Vates dixit, reges & potentissimos quosque duces in ludum sibi proponeret. Huius autem tyranni mos (vt ex Vatis verbis notatur) fuit in cœnis & cōuiuiis, quæ ipse splendidè celebrabat, reges illos, quibus victis pro seruis vtebatur, ad immodicas potationes cogere, seque eorum ludorum quos conficere ebrietas solet, otiosum spectatorem præbere. Itaque hominum ignominia & turpitudine magis, quàm honestate & decore delectabatur: cùm illud regiam maiestatem maximè deceret, vt quo illustriorem clientum & seruorum familiam haberet, eo honestius atque liberalius eos tractaret. At verò huius generis iniurias & contumelias nunquam inultas diuina iustitia prætermittit; sed eisdē Deus ipse suppliciis vti solet in eos, qui huiusmodi afficiūtur voluptatibus. nam & Adonibezec hoc idē in se agnoscit, dicēs: Sicut feci, ita reddidit mihi Deus. Hoc igitur est quod Nabuchodonosori Vates obijcit: quare & iniuriarum eum accusat, quod videlicet amicis suis, siue (vt Hebraica habent) sociis, qui fortuna & dignitate illi pares fuerant; vtpote, qui reges, duces, & populorum rectores extiterant, quòd si belli iure vel victoriæ necessitate in suam deditionem venerant; homines tamen erant, & naturæ communione socij, & pristinæ dignitatis recordatione venerabiles, quibusque

non ad ludos & irrisionem, sed ad honestissima regni ministeria vti decebat: tamen tyrannus hic intemperantius propinans, turpe ex eorum ignominia & dedecore spectaculum sibi parabat. Itaque tota hæc oratio illuc spectat, vt ludibria & contumelias, quibus à potentioribus ij, qui inferiores sunt, afficiuntur, accuset & damnet, Deumque ipsum huius sceleris vindicem ostendat, qui ijs, qui talia committunt, eum, quem meruerũt, fructum retribuet, vt ipsi etiam Nabuchodonosori retribuit: quem belluinam vitam ab hominum societate remotum viuere coëgit: vt quemadmodum ille alios per ebrietatem humanæ mentis vsu priuabat, ita ille de communi sensu, sanitate ac mente deturbatus, meritas pœnas lueret. Quare dictum est illi: [*Bibe tu quoque & consopire.*] nam est qui tibi plenissimo calice propinet, est, inquam, Deus, à quo capacissimum poculum exhaurire cogaris insipientiæ & stuporis, ita vt humanam in te imaginem non agnoscas, sed belluinam existimes. [*Circundabit te*, Hebraicè passiuè legitur eadem sententia, sed significantius, *circundabitur in te*, vel, *super te.*] quod ad imum vsque fundum exhauriendum illi esse calicem indicat, ita vt calix dum exhauritur, semicirculum describat. Hispanè dicimus, *Empinar el vaso.* Hoc autem vel inuitus feres. nam dextera Dei, qua nihil potentius esse potest, tibi propinabit, quam tù tyranne prohibere non poteris. [*Et vomitus ignominiæ super gloriam tuam.*] Ebrietatem maximam significat, cuius manifestum signum in sanis aliàs corporibus est vomitus. Hoc enim argumento turpissimam Isai. 27. ebrietatem arguit Isaias, dicens: Omnes enim mensæ repletæ sunt vomitu sordium. Hoc etiam argumento Tullius Verris ebrietatem probat: Tu, inquit, istis lateribus, isto robore, ista totius corporis firmitate, in medio senatu vomuisti. Appellatur autem à Vate 1. Aphor. vomitus ignominiæ, id est, turpissimus. nam est vomitus, qui non ex ebrietate, sed ex ægritudine euenit; qualis ille est, quem in accessionum initijs aliquando contingere Hippocrates ait. & hunc leuando morbo vtilissimum esse docet. Hic autem vomitus ex eo Galenus lib. 3. de causis Symptom. turpis non est, quòd non personę vitio, sed naturæ morbum superantis, aut præ imbecillitate cedentis opera eueniat: at verò qui ex crapula & ebrietate accidit vomitus, hunc turpitudinis & ignominiæ nota liberare possit nemo. Quare vomitum ignominiæ super gloriam Nabuchodonosoris venturum Vates prædicit, qui totam illam ipsius gloriam, totum regium splendorem turpissima ignominia fœdè inuoluat, vt qui se gloriæ splendore & dignitate cæteris hominibus præstare putabat, tantumque sibi indulgebat, vt suum genium felicitatis suæ auctorem solum agnosceret: idem nunc cæteris hominibus inferior reddatur, vt communem cum belluis vitam humanæ mentis impos, complures dies, imò menses degat. Acerbissimus igitur hic potus est, quem Deus propinat, & formidandus maximè: vtpote qui tantum obstupefacere homines possit, vt è summa gloria in ignominiam deturbentur, sicut scriptũ est: Hunc Psalm. 74. ,, humiliat, & hunc exaltat: quia calix in manu Domini vini meri plenus mixto: Et ,, inclinauit ex hoc in hoc: veruntamen fex eius non est exinanita: bibent omnes peccatores terræ. Quod ad dicendi rationem attinet, in iudiciali genere hæc oratio versatur. namque & primò inhumanitatis & iniuriarum tyrannus accusatur, & narratio affectibus & stomacho plena multis expolitionibus amplificatur. hypothesin præterea pulcherrimam continet, qua criminis indignitas exaggeratur, cùm dicitur: [*Væ qui potum dat amico mittens fel suum, & inebrians.*] namque hæc descriptio studiosam criminis suscipiendi voluntatem arguit; ita vt non factum modò, sed voluntatem accuset: qui locus in accusationibus maximus est. deinde iudicij sententiam pronuntiat ipsi reo subeundam. [*Bibe quoque tu, &c.* Nunc verò circa verborum rationem illa notare libet, vbi Latini habent, *mittens fel suum,* non intelligendum de felle simpliciter, sed vt Chaldaica & Hebraica biblia habent, *inclinans cadum acerbum suum.*] Quibus verbis conuiuas ab illo cados vsque ad fecem siccare fuisse coactos significatur. nam quod quidam hoc in loco de potu laxatiuo Zedechiæ à Nabuchodonosore porrecto tradunt, id nobis fide & testimonio caret, etiam si Hebræos auctores citent. Præterea possessiuus casus ignominiæ, adiectiui nominis locum occupat. nam & rarus adiectiuorum vsus Hebræis est, & frequens pro adiectiuo genitiui vsurpatio, vt locus sanctitatis, id est, sanctus, filius iniquitatis & senectutis, hoc est iniquus & senex. ita vomitus ignominiæ, id est, turpis vomitus, & indecorus. [*Quia iniquitas Libani operiet te, & vastitas animalium deterrebit eos de sanguinibus hominis, & iniquitate terræ, &*

ciuitatis,

ciuitatis, & omnium habitantium in ea.] Hæc est diuinæ sententiæ causa, & damnationis ratio, quam eleganter Vates explicat: prædixerat enim Nabuchodonosoris punitionem, ipsumque imprimis viuentem & regno & mente euertendum; deinde ipsius posteritatem familiamque omnem, omnemque gloriam extirpandam funditusque tollendam: nunc causam eloguimque huius rei subijcit, effrenatam videlicet violentiam, qua in omnes homines, maximè autem in Iudæorum ciuitates & gentem est vsus. Vtitur autem allegorica elocutione, quam paulò post idem Vates explicat. nam cùm proximè illi venturam mentis insaniam denuntiasset, ipsumque belluis similem aliquando futurum prædixisset, eundem nunc tanquam belluam quandam alloquitur, & totam orationem verbis ad illam vitæ formam accommodatis conficit, perinde ac si dicat: O bellua quæ nunc in agris & siluis agis, occursusque hominum formidas, hic pauor, hic metus, hæc te calamitas propterea nunc opprimit, quòd tu olim sanctissimum illum montem Siona maximo numini sacrum, veluti siluam quandam prophanum vastumque reddidisti, omnesque Ierosolymitanos ciues sæuissimè trucidasti. En crimen tuum, en scelus, en iustum criminis & sceleris supplicium. Memineris te Deum immortalem, cui ille lucus sacer erat, irritasse, neque illius te iram effugere potuisse. Hactenus allegoria vsus est; cuius explicationem continuo addit, dicens: Ob sanguines interfectorum hominum, ob totius terræ vastationem, atque ob ciuitatis Ierusalem direptionem, & ob ciuium eius internetionem, quàm crudelissime exercuisti. ob hæc omnia hoc tibi à Deo viuente periculum, imò hoc supplicium instat. Porrò illud quod dicit, [*Quia vastitas animalium deterrebit eos,*] Catholica sententia est ad hunc locum in argumentatione aptissimè accommodata. Cuius hic primum est sensus: Omnis fera, quæ insidijs & rapto viuit, tandem insidijs & venatu perit. namque solent homines assiduis ferarum damnis offensi congregari, saltusque & siluas circundare, ipsasque feras excitatas & agitatas capere, atque perdere. Itaque quo magis rapax atque nocens bellua est, eo grauiorem ab hominibus internetionem metuit, eoque vehementius humanos occursus, damnorum, quæ ipsa dederit, conscia, formidat, sicut scriptum est: Posuisti tenebras & facta est nox: in ipsa pertransibunt Psalm. 103. omnes bestiæ siluæ, Catuli leonum rugientes vt rapiant, & quærant à Deo escam » sibi. Ortus est sol, & congregabuntur, & in cubilibus suis collocabuntur. » Igitur hoc est sententiæ argumentũ, feras eodem modo perire quo viuunt; præda viuũt; præda tandem venatoribus fiunt. Ex hac sententia argumentationem suam ità disponit Vates, vt propositionis locum ipsa obtineat; siue, vt dialectici vocant, maioris præmissæ assumptionem, siue minorem ipsam thesim constituat, hoc est, causam & negotium quod ad regem attinet; pro complexione autem siue conclusione diuinam sententiam collocet hoc modo: Feras sæuitia ad suam perniciem excitare atque agitare solet. Tu Libanum sæuissimè vastasti; ergo à Libani Domino excitaberis atque agitaberis. Hæc est syllogismi forma. Verùm vates non dialectica dispositione, sed oratoria vtitur. nam conclusionem primo ponit, cùm dicit: [*Bibe quoque tu, &c.*] Deinde assumptionem in allegoria, & in eius explicatione sic collocat: [*Quia iniquitas Libani, & de sanguinibus hominum, & de iniquitate terræ.*] medio autem loco propositionem siue maiorem statuit, [*Vastitas animalium deterrebit eos.*] Quam catholicam sententiam esse diximus ad hanc causam aptissimè relatam. Vocamus autem catholicam sententiam experimento & rerum obseruatione atque vsu collectam rationem, & ad vitæ atque morum institutionem vtilem. quarum itaque sententiarum maxima vis in docendo ac suadendo, & in orationibus exorandis esse solet. nunc de ratione huius allegoriæ pauca. Libani nomine Siona montem & incolas atque habitatores eius intelligimus: nam præterquam quòd paulo pòst ipse idem sese Vates explicat, sic appellari solitum esse montem Siona, argumentum nobis facit Moses, qui Deum orabat vt se permitteret terram illam patribus promissam lustrare, & montem, & Libanum. Vbi Siona montem appellat, & eundem Libanum, vel quod Libani pars esset, vel Libano adeo vicinus, vt pro eodem censeretur. Nam de Libano Phœniciæ monte videndo nulla illi cura erat; vtpote qui terræ promissæ finis & terminus esset, non autem pars. Itaque per metonymiam montem Libani pro Sione monte, in quo

Ierusalem sita erat, accipit: aut ex parte totum, aut ex vicino vicinum. quo loquendi tropo sæpe auctores vtuntur, vt Virgilius: *Postquam res Asiæ Priamiq. euertere gentem* Aeneid.3. *Immeritam placuit superis.* Quo in loco pro Troiæ rebus totius Asiæ res ponit: Chaldæus paraphrastes vice Libani domum sanctuarij scribit, quem interlinearis glosa, & Ieronymus, atque Nicolaus Lyranus secuti sunt. [*Et vastitas animalium deterrebit eos.*] Pronomen hoc neutrum esse oportuit, quia ad animalium nomen refertur in allegoria; in explicatione autem ad raptores omnes: sed hic nondum allegoriam deseruerat scriptura. nam & in exemplari idem genus vtrobique conseruatur in nomine animalis, & in pronomine. Et quia hæc diuersorum generum coniunctio dura videbatur auctori glosæ, quam interlinearem appellant; ideo [*eos*] substituit, ad significatum potius, quàm ad verba alludens. Ego nullum vitium in interprete arguo, si quid est, quod suspicer, ad scriptorum audaciam refero, qui in multis alijs locis malè ingeniosi esse voluerunt.

Quid prodest sculptile, quia sculpsit illud fictor suus: conflatile & imaginem falsam? quia sperauit in figmento fictor eius, vt faceret simulachra muta.

HACTENVS causæ intentionem Vates protraxit; nunc verò alteram orationis partem, in qua depulsio est, suscipit. nam quicunque artis non expers animum ad totam hanc orationem aduerterit, ipsam in iudiciali genere versari intelliget. Cuius quidem artificij rationem & modos omnes in capitis huius fine indicabimus: nunc sententiam ipsam interpretemur. Igitur in superiori orationis parte, dum Vates Babylonium regem accusat, rationem ipsius regis exposuit, qua ipse videlicet suam causam defendere tuerique studebat. cuius quidem rationis hæc erat sententia, se suis numinibus charum esse, à suo foueri genio, in cuius fide & tutela erat; neque vnquã fortunam suam deserturum, sed fortiter res omnes se gesturum: nulla se formidine deterreri, nullis viribus à summa consequenda potentia retrahi posse: quandoquidem hæc est fortitudo eius Deus suus. Itaque nullius hominis aut Dei minas, aut vim timebat, dum suum ille Deum astantem sibi præsentemque haberet. Huius Dei sui bonis auspicijs se ad magnam & præclaram laudem aspirare, neque vllum bellis gerendis, nisi cum summo imperio, modum sibi esse statuendum. Itaque tota suorum negotiorum spes, tota ratio & fiducia in Deo suo tantùm erat. Hanc tyranni rationem acutissimè ac disertissimè noster Vates euertit, probatque falsam atque vanam omnino esse: quandoquidem Chaldæorum & gentium dij, quibus fidebant, quorumque tutelæ sese crediderant, nihil diuinum præter inane nomen haberent, cui nulla in ipsis res, nulla ratio respondeat. Est autem totius argumentationis hæc summa. Quod non est, prodesse potest nihil; dij gentiũ nulli sunt, prodesse ergo nequeunt. Huius syllogismi maiorem propositionem prætermittit, quippe quæ in ipsa assumptione comprehendatur: assumptionem verò siue minorem propositionem pluribus argumentis probat. vtitur namque enthymemate, cuius in liberiore oratione frequens vsus est. Primum ergo arguit ab efficiente, dicens: [*Quid prodest sculptile, quia sculpsit illud fictor suus.*] Huius argumentationis hæc est sententia. Dei natura talis est, vt quæ humana non eget opera, sed sibi ipsa sufficit vt sit, & vt beatè viuat; sed dij, quos gentes colunt, opera artificum egent, vt sint; ergo prodesse non possunt hominibus: quia id quod sunt, totum arti, nihil naturæ suæ debent. Ergo quæ maior esse potest dementia, quàm ab eo opem auxiliumque efflagitare, cui non solum posse, sed neque esse subest vllum; & totum quod est secundum hoc nomen quo appellatur, id ab homine est, & ab homine non naturali, sed artificiali causa productum: sed quæ ex arte producuntur, secundum quod ex arte sunt, omni prorsus motu carent, & ex consequenti omni actione, vtilitate atque auxilio. nam ars formam quidem, hoc est, figuram, quæ secundum artem est, præstare potest. motum verò præstare nullo modo potest. Vnde est quòd florem quis imitari arte queat, floris odorem addere nequit. Igitur cùm dij, quibus gentes fidunt, id quod est, Deum esse ex se non habeant, sed fabris acceptum referant, consequens est eos diuina virtute carere, quàm fabrilis ars addere figmento non potest:

nam

nam si posset, cõsequens esset, naturam homine præstantiorẽ ab homine produci posse: quod manifestè falsum deprehenditur. nam homo naturali generatione similem sibi ipsi producit hominem; artificiali verò opera inferiorem se rem homo profert. atque ita nihil est idolum, nisi quòd artifex esse voluit, siue Belum, siue Nabonem, siue Dagonẽ, siue quoquo id nomine appellare libuit. Quam rem & ipsi etiam, qui inter gentes sapientes habiti sunt, & intelligunt, & fatentur: Horat. 1. ser. Satyr. 8.

Olim, inquit, truncus eram ficulnus inutile lignum:
Cùm faber incertus scamnum faceretne Priapum:
Maluit esse Deum: Deus inde ego furum, auiumque
Maxima formido.

Hoc est, Inde ex fabri arbitrio Priapus ego sum; nam ex me nihil sum, nisi truncus ficulnus, inutile lignum. Igitur cùm à sculptore lignum sit id quod est, neque numẽ aliud illi nomini subsit, præter accommodatam ad id nomen ab artifice formam, sculptile inutile esse: consequens est, & stultos esse qui sculptilibus fidunt. Deinde argumentum Vide Mercurium in Aesculapio. est á contentione siue comparatione hac forma: Omne efficiens quo tale est, suo effectu præstantius est: sed dij gentium hominum effecta sunt; effecta autem non secundum Arist. 1. post. naturam, sed secundum artem. porrò ea quæ per artem fiunt, ijs, quæ naturæ ordine efficiuntur, minora sunt. multo deteriore igitur cõdicione sculptile suo artifice est: sed artifex nihil amplius, quàm homo prodesse potest. Stultum est ergo spem summam ab homine in ea re collocari, quæ ipso sperante multo est inferior. Hoc igitur est, quod dicit: [*Et imaginem falsam.*] cui nulla subest secundum nomẽ, quod habet, veritas. nam etsi Dei nomen habeat, falsò tamen impositum illi nomen est. [*Quia sperauit in figmento fictor eius.*] Cùm figmentum nihil sit omnino, si fingendi artificium cessaret, at fictor sibi ipsi auxiliari non potest; multo ergo minus figmentum, quod vt sit, fictoris opera indiget. Quod autem addit: [*vt faceret simulachra muta,*] aliud argumentum innuit; ducitur autem argumentum ex loco qui ab effectis dicitur. Inter effecta verò rerum omnem, quæ secundum naturam est, actionem connumeramus. Et profectò Deus ille princeps, parens rerum, fabricatorque mundi, nullo magis hominem separauit à cæteris (quæ etiam mortalia sunt) animalibus, quàm dicendi facultate. nam rationem nobis præcipuam dedit, eiusque nos cum immortalibus spiritibus participes esse voluit. Sed ipsa ratio neque tam nos iuuaret, neque tam esset in nobis manifesta, nisi quæ concepissemus mente, edere etiam loquendo possemus. Cætera autem animalia & si intellectus cuiusdam scintillam & cogitationem aliquam sortita sint, quia tamen certissimo rationis interprete sermone carent, muta atque irrationalia vocantur. denique homines quibus negata vox est, quantulum, vt Fabius inquit, adiuuat animus ille cælestis? Quare si nihil in homine orationis facultate melius est, per quam & cogitare atque intelligere, & cogitata inuicem proferre possunt, quid deterius esse sculptilibus diis posset, qui cùm humanam speciem & formam referant, humano tamen officio fungi nequeunt; ita vt non diuinæ modò, sed humanæ omnino virtutis expertes sint; non enim loqui, non inuocantibus respondere; sed neque vllam omnino vocem etiam brutorum more edere valent. nam qui eos finxit atque cælauit, speciem quidem fingere potuit, at vocem præstare non potuit: sed fecit simulachra muta, & quæ ne auxilio quidem vel falsò polliceri, nedum implorantibus ferre possint. Atque hæc oratio cum irrisione proferenda est, vt ijs, in quos dicitur, ruborem excitet; quippe qui tales colant deos, quos cùm maximè in humanis casibus implorauerint, appellauerint, inuocauerint, inutiles omnino, & quod desperatissimum est, mutos esse sentiant. Ad hunc modum & illud in psalmo profertur: Et mutauerunt gloriam suam in similitudinem vitu- Psalm. 105.
» læ comedentis fœnum. quo in loco verba illa, Comedentis fœnum, cum vultu & in-
» dignatione legenda sunt. quæ prolatio in his rebus necessaria est, quæ secundum opinionem maximæ existimantur; secundum rationem verò minimi momenti sunt, vt illud apud Satyricum: Iuuenalis Satyr. 10

Laudis titulique cupido
Hæsuri saxis cinerum custodibus, ad quæ
Discutienda valent sterilis mala robora ficus.

Væ qui dicit ligno, expergiscere: surge, lapidi iacenti. Nunquid ipse docere poterit? Ecce iste coopertus est auro & argento. & omnis spiritus non est in visceribus eius.

V Æ *qui dicit.*] Præcedenti argumento, quod ex loco ab effectis ducebatur, aliud Vates subijcit à relatiuis depromptum, quo idolorum cultum inutilem & vanissimum esse demonstrat, atque ex consequenti vanorum deorum cultores damnat. Est autem huiusmodi argumentationis figura & modus. Simulachra cum muta sint, appellantibus respondere non possunt; consequés ergo est, stultum esse ea appellare: atque eo amplius homines insanire, quo crebrius ea appellent. Igitur constat simulachrorum cultores insanos esse. Hæc argumentationis summa est, quæ quidem in ea figura constituitur, quæ ad absurdum atque aropon ducit. Sed hanc dialecticam argumentandi rationem oratoriè Vates prosequitur, & duobus argumentis simul componit, & expolitione amplificat. *Væ*, conclusionis vim obtinet in argumentatione. significat autem hoc in loco vanum irritumque laborem in Deorum inuocatione exhaustú, & eos colenti maximè erubescendum esse colligit: vtpote qui in dolore vel miseriis suis ad rem mutam & mutilem opem sibi imploraturus confugerit. nam simulachra quatenus ex arte sunt, muta sunt, vt præcedenti argumento probatum est. at verò quatenus ad aliquam rerum, quæ secundum naturam sunt, partem pertinent, eatenus omnino muta sunt, & omnis sensus atque vitę expertia. Sunt enim aut marmor, aut ebur, aut lignú aliquod, aut si quid his simile artifex ad fingenda simulachra elegerit. At vero hæc corpora muta sunt omni diuina virtute, imò omni spiritu & vita carentia, nedum auxilium aliquod appellantibus latura. namque inter illa corpora, quæ à natura composita sunt, infimum ista gradú obtinent, nempe lapis & lignum ab radice & trunco excissum, metalla, & cætera, quæcunq. eius generis sunt. Stultissimum est ergo huiusmodi mutas & vitæ expertes res supplicationibus & clamoribus pulsare, & variis atque vehementibus verborum repetitionibus vexare, *surge, expergiscere*, fer opem, & quemadmodum ille Martem suum appellabat:

O pater vrbis
Iuuenal. satyr. 2. 11 *Nec galeam quassas? nec terram cuspide pulsas?*
Nec quereris patri? Vade ergo & cede seueri
Iugeribus campi, quem negligis.

Et tamen hæc omnia frustra, cum lapidem ille, aut æs, aut lignum aliquod his clamoribus compellaret. [*Nunquid ipse docere poterit.*] Confirmat argumentum experimento ipso, atque vsu omnem demonstrationem superáte. Hactenus enim philosophica protulerat argumenta ex rei ipsius natura obseruationeq. deprompta: nunc verò manifesto & vulgari experimento, quod etiam artis & philosophiæ rudes peruincat, probat inutilem esse vanumq, omnium gentilium simulachrorú cultum, frustraq. spem collocari in se, quæ se vllam opem latura ipsa neget. namque perpetua ipsorum simulachrorum taciturnitas & silentium, quo se appellantes excipiunt, confessioné quandam imitatur, qua se inutilia esse, nulliusq. momenti fatentur. Quamobré stultissimos esse eorum cultores manifestú est; & omni lapide & ligno stupidiores, qui simulachra frustra inuocari, vel eorum ipsorú perpetuo silentio nunquá tandem doceri possunt. hoc auté est quod dicit. [*Nunquid ipse lapis aut truncus docere poterit?*] quod cum exclamatione potius, quàm simplici interrogatione pronuntiandú est, id est, minus profectò stupidus lapis aut truncus est, qui se inutilé esse silentio docet, quàm cultor eius, qui hoc nunquá tandem intelligit. [*Ecce iste coopertus est auro & argento.*] Duo hæc metalla ad simplicem & faciliorẽ commerciorum vsum ab antiquissimis recepta supra suá ipsorú naturæ condicioné hominú stultitia atq. dementia extulit. namque non contenti in nummos ea ferire, ad corporum ornamenta transtulêre, torquibus, monilibus, annulis, & innumeris luxuriæ cómentis ex ea materia ductis: inde & metallis pretiú, & ipsorú potiundi ardentior cupido accreuit; secuta est maxima possidétium retinédo auaritia. Inde auté maxima de ijs, qui quá plurimú possiderét, felicitatis opinio irrepsit. deniq. hęc duo metalla supremú in his rebus, quę in vita vulgo expetuntur, gradú occupauêre, & quieti, & vitæ, & honestati prelata tandem sunt; & tantú non diuinos honores rudia adhuc & inculta in hominum opinione meruêre; quibus tamen cælata & in imagines efficta perfuncta sunt. Ita vulgus quæ angustiora sacratio-

ſacratioraque numina eſſe volebat, ea aurea vel argentea faciebat:

Nunc te marmoreum pro tempore fecimus, inquit ille, *at tu*
Si fœtura gregem ſuppleuerit, aureus eſto.

Virgilius Eclog. 7.

Igitur magna ſuperſtitionis & ſtultitiæ antiquæ occaſio fuit, quòd quæ ſimulachra ſanctiſſima eſſe volebant, ea aurea vel ſaltem inaurata illius ſuperſtitionis antiſtites fingenda eſſe curauerunt. nam vulgus & falſa religionis traditione deceptum, & pretioſæ materiæ fulgore, quaſi præſtigiis quibuſdam eluſum, inania ſimulachra pro numinibus colebat, illis ſupplicationes decernebat, illis vota nuncupabat. Cuius deceptionis auctores pontifices ipſos & ſacrorum antiſtites fuiſſe, Stoicus ſatyrarum ſcriptor hos ipſos ſeueriſſimè arguens teſtatur.

Dicite Pontifices: in ſacro quid facit aurum?
Nempe id quod Veneri donatæ à virgine puppæ.

Perſius ſat. 2

Igitur ſtultitiam hanc noſter Vates arguit & irridet, & vulgarem æſtimationem eleuat: primùm quòd ex ſua cupiditate & corrupta opinione res omnino abiectas, & vltimum in naturæ ordine locum ſortitas, argentum & aurum Deos eſſe putent. nam ſi maximè totum aureum eſſet opus, à quocunque vel mutorum etiam animalium, imò à quacunque vel abiectiſſima planta; naturæ & virtutis præſtantia longè ſuperaretur. at neque tota aurea eſſe, ſed inaurata, hoc eſt, auro vel argento obducta, quæ nullum in viſceribus ſpiritum, nullam vitæ partem contineant. Viuunt quidem ſuo viuendi modo herbæ, viuunt flores, viuunt frutices, creſcunt & nitent arbores; cunctæ præterea feræ, pecudes, belluæque omnes, & quicquid in aquis, aut in ſicca mouetur, vitam, motum, ſenſumque omnia participant, aliquem omnia vtilitatis fructum præbent: nemo autem hominum hæc Deos eſſe putat, niſi forſan Ægyptij, qui hæc ſibi colenda portenta ambitioſè ſuſcepêre: quos tamen reliquæ nationes omnibus cachinnis irrident.

Quis neſcit Voluſi Bithynice, qualia demens
Aegyptus portenta colat? crocodilon adorat
Pars hæc: illa pauet ſaturam ſerpentibus Ibin.
Effigies ſacri nitet aurea cercopitheci,
Dimidio magicæ reſonant vbi Memnone chordæ.
Porrum ac cepe nefas violare, & frangere morſu.
O ſanctas gentes, quibus hæc naſcuntur in hortis
Numina. lanatis animalibus abſtinet omnis
Menſa. nefas illic fœtum iugulare capellæ.

Iuuenalis ſaty. 15.

Ergo cùm meritò qui huiuſmodi naturas rerum pro diis colunt, à ſimulachrorum cultoribus irrideantur, quanto maiore cachinno ſe dignos eſſe putent, qui marmor, æs, aut lignum aliquod auro vel argento obductum ſuſcipiunt & timent? quandoquidem eæ res nullam formam aut figuram ſortiantur, nullumque vſum aut fructum præbeant, niſi quę fictorum & ſculptorum ars, aut corrupta hominum opinio illis tribuerit. [*Et omnis ſpiritus non eſt in viſceribus eius.*] Huius nominis, *ſpiritus*, ſignificatio, multiplex in diuinis libris eſt. Vna autē eius ſignificationis forma, ſecundum quam hoc in loco vſurpatur; prima illa vitæ ratio eſt, qua omne animal perpetuò exercetur: quæ maximè propria vitæ eſt: atque ijs quidem animantibus, quæ pulmonem & arterias habent, ſpiritus animæ vis illa dicitur, qua aſpirant atque reſpirant. nam in pulmonibus ineſt raritas quædam, & aſſimilis ſpongiæ mollitudo; ad hauriendum aërem aptiſſima, qui tum ſe contrahunt aſpirantes, tum ſpiritu dilatant, vt frequenter ducatur cibus animalis, quo maximè aluntur animantes. Aſpera autem arteria ad pulmones vſque pertinens excipit animam eam, quæ ducta eſt ſpiritu, eademque à pulmone reſpirat: ita ſpiritus hoc in loco viuam reſpirandi vim & facultatem ſignificat, vt etiam apud Ciceronem, apud quem in philoſophicis libris ſic legitur: Aër, inquit, ille, quem ſpiritum dicimus. At verò in ijs animantibus quæ pulmone carent, alia quædam perpetuæ actionis vis eſt, quæ hic, quam explicuimus, proportione confertur, vt in alijs qui ſub aquis viuunt, vt in ijs etiam, quæ inſecta à philoſophantibus appellantur. Omnem igitur huiuſmodi ſpiritum gentilium deorum ſimulachris, Vates ineſſe negat, atque ex conſequenti, ea omni vita & virtute carere aſſeuerat. nam vel illa ſolida intus ſunt vel

concaua

concaua, solidis lapidibus, aut metallis, cùm nullæ arteriæ nullus pulmo; neque his simile insit quicquam, constat nullum spiritum subesse posse, sed neque concauis; quandoquidem artifex nulla huiusmodi animæ ac spiritus instrumenta præstiterit: quòd si maximè præstitisset, vim tamen & vitam talibus instrumentis aptam minimè præstare posset. Illud hoc in loco in disceptationé quæstionéque à theologis vocari solet: Num deorum simulachra gentilium aliquem spiritum habere possint, ita vt viuere, moueri, aut loqui videantur? Quam quidem nonnulli distinctione vsi absoluunt: duplex, inquiunt, est spiritus, alter bonus, malus alter: bonus quidem & sanctus spiritus, neque simulachra intus agit, neque ea occupat aut obsidet, sicut scriptum est: Et spiritus non est in visceribus eius. At verò malus spiritus anima quidem imbuere non potest, occupare verò potest atque obsidere. nos autem cùm nihil à malo spiritu, sine aut diuino consilio, aut saltem permissione fieri posse credamus, ipsam dæmonum naturam & vim prætermittimus (secundum quam multa & agere & facere possent, quæ tamen repressi & cohibiti vel tentare non audent) de ijs verò, quæ ab ipsis exercita actaque sunt, inquirimus, num simulachra & effigies, quæ pro diis à gentibus colebantur spiritum aliquem siue bonum, siue malum, non continere intra se, sed præferre, vel

Rom.1. imitari etiam visa sint? Atqui nos in ea sententia sumus, vt hoc fieri non posse putemus: nam tametsi multa à Deo in gentium pœnam & suppliciú, vel turpissima etiá permissa sint, nusquam tamen legimus permissum, vt gentes in colendis simulachris, aliqua veritatis imagine deciperentur: Atque totius quidem subsecuti erroris origo & caput hoc vnum fuit, quod à vero & omnium parente Deo desciscentes, ad id, quod Deus non erat, transfugerunt. Cuius quidem ratio nunquam illos fallere potuit, sed illi omnem in se aditum rationi præcluserunt, & libenter à mendacio contra verum stetêre; quos tamen non rarò Deus per sacros Vates: imò etiam per suos ipsorum sapientes

Liuius Orpheus. Socrates. vocatos aliquando huius stultitiæ atque dementiæ admonuit; nedum eos falsis imaginibus & spectaculis hac in re eludi permitteret. Atque quod ipse quidem in antiquorum libris legerim, nullum fide dignum extare exemplum memini, cuius auctoritate ab hac sententia dimouear: si quod autem alicubi inuenitur, tantum abest vt fidem faciat, vt ab iisdem etiam à quibus edita sunt, tanquam sacerdotum & antistitum præstigiæ irrideantur. Quale est illud:

Iuuen. Sat. 6. *Et mouisse caput visa est argentea serpens*
Illius lachrymis.

Nam ea, quæ de oraculis traduntur, cùm illa per viuos homines fusa esse ferantur, alterius tractationis sunt. Simulachra autem vllam vitæ partem imitari, & prophanæ lite-

Psalm. 113. ræ non probant, & diuinæ præcisè negant: Os habent, & non loquentur: oculos habét,
» & nó videbunt: aures habét, & nó audient: nares habent, & nó odorabunt: manus habét
» & nó palpabút: pedes habét, & non ambulabunt: non clamabút in gutture suo. Quoniá omnis spiritus non est in visceribus eorú. nullus omnino spiritus. Nam quod ad sermonis rationé pertinet, hoc notatione dignum videtur, non eodem modo vniuersalé propositionem negatiuam in diuinis libris semper enútiari, quo in latina & græca lingua enunciari solet. In his enim duabus linguis duæ cótrariæ propositiones sic enúntiantur: omnis homo est doctus, nullus homo est doctus. At sacrorum librorum germanus sermo, & latinus etiam, qui in vulgata editione illi respondet, non perpetuò ad hanc regulam normamque dirigitur, quippe qui in pluribus locis verba, omnis nó, idem, quod nullus, significare inueniantur. namque vbi in sacrorum institutione Iudæis adipis esu interdici-

Leuit. 3. Leuit. 23. Genes. 4. tur, sic legimus: Omnem adipem non comedetis. & in legibus de dierum obseruatione, plusquam vigesies repetitur: Omne opus non facietis. quibus & simile illud est: Et posuit Deus signum Cain, vt non interficeret eum omnis qui inuenisset eum. Atque hoc in loco diuini spiritus consilium & sapientia legentium admirationem postulat, quòd cùm Vates cum gentibus de illorum religione disceptaret, non aliunde, quàm ex philosophia & rerum natura argumenta duxerit, vt scilicet diuinus spiritus ad illam sapientiæ imaginem, quam gentes intuentur, sese accommodaret, iisdemque artibus eos superaret, quibus illi plurimum præstant. Tota namque probatio & cófirmatio topica est, & ab his locis deprompta, quæ in re, aut circa rem versari dicuntur: à materia videlicet simulachrorum; ab ipsorum, quæ secundum artem est, forma; ab effectis; à relatiuis. Qua

ex re

ex re illud didicisse retulerit, optimam selectissimamq. viam conuincendi eos, qui à veritate desciuerunt, eam esse, videlicet vt eorum ipsorum argumentis, fundamentis, & illis, quibus maxime fidunt, artibus superetur. Quapropter nos libenter eum ijs, qui nouas errorum vias secuti sunt, non alio, quàm diuinæ scripturæ testimonio, cuius ipsi se sacerdotes falsò prædicant, contendimus. Iudæorum etiam duntaxat & perfidiam veteris testamenti telis & fulminibus inuademus. Arabum verò tenebras sui ipsorum Alcorani scintillis quibusdam discutere licebit: nam in illo cinere quædam lucis scintillæ latent, quæ si foueantur, nostræ, hoc est, Christianæ atq. Catholicæ veritatis, & suæ ipsorum deceptionis & falsitatis iudices profecto sunt. Sed gentes, & quæ nulla, & quæ vana simulachra colunt, quales nostro tempore sunt orientales Indi, & Æthiopes aliqui, & qui nouum Oceani orbem habitant, ex ipsa natura ductis argumentis aduocare primù, & erudire; deinde sacrorum librorum mysteriis imbuere conueniet. quanquam autem gentiù simulachra, & quos illi Deos appellabant, nullius frugis, nulliusq. momenti esse diuino oraculo, & ipsa rei veritate & notarione demonstratum sit: non alienum tamen aut ingratum hoc loco erit; si Luciani de hac re iudicium & testimonium subijciamus, Lucianus in vt illorum ipsorum, qui philosophiam professi, & rerum naturam ducem tantum secuti Somnio. sunt, vniuersa ratio hæc manifestior fiat. Ille enim in dialogo, qui inscribitur Gallus, cum de perpetua solicitudine, qua tyranni vrgentur, disputaret, rem totam hac similitudine explicat. Ego vero, inquit Gallus, cùm me tot miseriis premi sentirem, & eos, qui me felicem prædicabant, decipi cognoscerem, me ipsum miserabar; qui maximis illis colossisquàm simillimus essem, quos aut Phydias, aut Myron, aut Praxiteles fecerit. quorum alius quidem secundum exteriorem figuram Neptunus est; alius verò Iuppiter ex auro vel ebore pulcherrimè elaboratus, ac fulmen, vel fulgur, vel tridentem dextra tenet. At verò si paululum inclinatus ea, quæ intus sunt, conspexeris, vectes me Herculé quosdam, & cuneos, & clauos vndique connexos videbis adde stipites: & sudes, picem etiam bitumine mixtam, & huiusmodi plurimam quandam deformitatem interius occultam. Omitto dicere musculorum ingentem copiam, & araneorum, qui suas ibi sedes posuerunt, atque interdum rixas turbasque agitant. atque tale quiddam regnum est.

Dominus autem in templo sancto suo: sileat à facie eius omnis terra.

COMPARATIONE sententiam suam Vates confirmat nam Deum immortalem de Nabuchodonosore pœnas sumpturum esse prædixerat, quas ab illo effugi non posse asseuerauerat: quandoquidem id quod tyrannus auxilio sibi fore putabat; vanum tandem experturus erat: cùm nulli eorum essent, quibus fidebat, dij, nullamque omnino virtutem sortiti, neque in vlla mùdi parte locati. nam propria deorum sedes cælum est (vtpote supremus locus supremæ naturæ conueniens.) At verò cælum Deus ille vnicus Aristot. 1. de immortalis, quem Hebræi colebant, vt maiestatis eius propriam sedem, & quandam cœlo & mundo. regni arcem solus obtinet, ille cæli opifex, ille gubernator, ille proprio iure possessor est; neque regni parem socium, neque æmulum patitur. Gentium autem dij, cùm in cælo non sint, nullibi esse possunt. In terra autem esse quis dicat deos, & nullum in cælo ius habere? Sed eos etiam non esse in terra, ipsa experientia ostendit: nam in simulachris, vbi maximè illorum aliqua vis residere putatur, nullam omnino esse ostensum est. At verò, neque in domibus aut vrbibus habitant: namque ea hominum habitatio propria est, sicut scriptum est: Cælum cæli Domino, terram Psalm. 113. autem dedit filiis hominum. Nullibi igitur sunt gentium dij. Deus ergo solus totius mundi ædificator & gubernator est. nam terra cælo subiacet, illiusque vim in se perpetuò experitur, & secundum cæli ordinem variè pro temporum ratione gubernatur: & ex consequenti, omnia quæ in terra sunt, cælo substant. Cælum autem Domini Dei immortalis templum ac sedes est. Nihil igitur est, quod sub illius imperium & ditionem non cadat, cùm possit cælum concutere, & totam terram euertere. Ergo quicquid ille decreuerit, citra omnem repugnantiam fiet. Taceat ergo omnis terra à facie eius, neque quisquam sit, qui se illi opponere audeat, aut contra vel mutire, cùm illius imperium detractare nemo possit, nedum

tu poſſis ô Babylonice rex ea, quæ tibi illius nomine enuntiantur, effugere. [*Omnis terra.*] metonymia eſt, qua omnes orbis habitatores ſignificantur. Verbi ſuppoſitum ei rei accommodare oportet, cui ipſa verbi actio competere poteſt. Tacere autem cùm ex his verbis ſit, quæ priuationem, vt dialectici loquuntur, ſignificant, nulli rei conuenire poteſt, niſi eidẽ & vocis & ſermonis vſus viciſſim conueniat. Quare cùm terra omnis tacere à facie Dei iubeatur, omnibus mortalibus ſilentium indicitur, vt illud: (Pſalm. 56.) Omnis terra adoret te, & pſallat tibi: pſalmum dicat nomini tuo. Idem etiam tropus aliis auctoribus in vſu eſt, vt apud Poëtam:

(Horat. carm. lib. 2. od. 1.) *Et cuncta terrarum ſubacta, Præter atrocem animum Catonis.*

Huius ergo orationis hæc ſententia eſt. Deum ex editiſſima cæli arce, quam ſuæ maieſtati regiam eſſe voluit, cælum, maria ac terras, & quæ in his locis ſunt, vniuerſa gubernare, & quicquid ille eſſe voluerit, id fore vt ſit: neque quemquam Deorum eſſe poſſe, (qui tamen nulli ſunt) qui illius conſiliis occurrere obſiſtereque valeat. Quamobrẽ cùm primum Deus de Babyloniis iudicium fecerit, ipſe imprimis Deos, quos illi vanè colebant, de ſuis puluinaribus & delubris deijciendos & confringendos eſſe, per Iſaiam prædicit: (Iſaiæ 46.) Confractus eſt Bel, contritus eſt Nabo, facta ſunt ſimulachra eorum beſtiis & iumentis: onera veſtra graui pondere vſque ad laſſitudinem cõtabuerunt, & contrita ſunt ſimul: non potuerunt ſaluare portantem. Vt autem id exequamur, quod ſacrorum librorum interpretationem ſuſcipientes profeſſi ſumus, pauca de dicendi artificio hic indicare viſum eſt; & quædam quaſi capita notare, quæ aditum lectori ad omnes locos inueſtigandos, omnemque orationis ornatum ſpectandum patefaciant. Quam profecto curam quiſquis ſuſcipere voluerit, plurimum & ad iudicandum, & ad eloquendum vtilitatis fructuſque percipiet. Igitur tota cauſa in iudiciali genere verſatur, in qua Deus iudex conſtituitur, accuſator Vates eſt; is Nabuchodonoſorem reum facit. Status autẽ cauſæ legitimus eſt; continet enim quæſtionem de iuſto & iniuſto. An videlicet Babylonius rex iure cõtra omnes nationes, ac maximè contra Dei populum bellum faciat? An iure in eos qui à ſe victi fuerint truculentiſſimè ſæuiat? Hoc autem genus officiis conſtat duobus, intentionis, ac depulſionis. Cuiuſquinque partes ſunt: Procœmium, narratio, probatio, refutatio, peroratio. Procœmium in hoc Vate ad eum vſque verſum pertinet, [*Aſpicite in gentibus.*] Narrationem & probationem primi capitis finis claudit: atque probatio illa quæ narrata ſunt, iniuſtè fieri arguit. Confutatio autem ab illo verſu incipit: [*Quid prodeſt ſculptile,*] & cum ipſo capite terminatur. Inter hæc autem iudicis ſentẽtia inſeritur, cuius ratio atque æquitas multis argumentis indicatur. Eſt autem ſententiæ initium: [*Et reſpondit mihi.*

CAPVT TERTIVM.

RATIO *Habbakuq Prophetæ pro ignorantiis.*

QVANQVAM omnia quidem, quæ in Vatum libris ſcripta ſunt, humani intellectus captum longè ſuperare videantur, propter ſummam & argumenti magnitudinem, & orationis ſublimitatem, tamen in ijs ipſis ſcriptis illa longè difficillima ſunt, quæ cantici & orationis titulo ſunt inſignita: in his enim & dicentis impetus feruentior, & magnum argumenti pondus anguſtis orationis ſpatiis continetur, & ipſe dictionis atque orationis habitus & color, vt eſt quidem elegantiſſimus, ita explicatu difficillimus: quippe qui tum numerorum & pedum natura, quibus carmina conſtant, id exigente, tum etiam ipſo poëtico eloquio, quod à communi ſermone maximè diſtat, non vulgarem rationis & ſententiæ ſuæ iudicem admittat. Conſtat autem, vt nihil eorum, quæ in diuinis libris continentur, neque rectè, neque commodè enarrari poteſt, niſi illius eiuſdem ſpiritus, à quo hæc dictata ſunt, nomine & auxilio inuocato, ita in locis his quæ grauiora ſunt, vota repetere, & quaſi noua precatione vtĩ oportere: cuius ego religionis legem ſanctiſſimam ſecutus, ipſum mihi in auxilium diuinum ſpiritum inuoco, qui vatum mentes, vt hæc ſublimiora canerent, excellentius auxit, vt præſens mihi & propitius adſit, animumque meum ad communem eccleſiæ ſuæ vtili-

vtilitatem suo numine illustret, quantúq. opus ad hæc enarranda esse nouit, tantum mihi ingenij aspiret, & me qualé esse voluit, faciat, amé. [*Oratio Habbakuq prophetæ pro ignorátijs.*] Titulus ipse & inscriptio argumenti partem & dicendi genus indicat. nam in diuinis libris, orationis nomine, verba apud Deum facta de re aliqua graui significantur, cùm de leuibus & exigui momenti negotijs, ijsdemque ad veram hominum vtilitatem non pertinentibus verba fundere nefas sit: in ijs autem negotijs oratione vti plerumque oportéat, quæ magna omnino sunt, & diuinum auxilium, vt benè rectéque perficiantur, exposcunt: qualia sunt, vel malorum deprecationes, vel bonorum, quæ verè talia sunt, petitiones. Ipsa igitur inscriptio argumento nobis est, rem grauem magnique momenti subesse, quam & attendere, & intelligere operæpretium sit. Quod autem additur, *pro ignorantijs*, id Chaldæus paraphrastes, longo verborum tractu vsus, ad populi Iudaici peccata refert, quæ ab eo ignorantiæ vocantur, ob quæ Iudæorum gens in Babylonem captiua ducta fuerit. Ipse autem in disputatione & dialogo totum hoc negotium commentatur: atque paraphrastes ille hebrææ dictionis etymologiam secutus est, quæ illud propria notatione significat, quod à Latinis hoc nomine, *ignorantiæ*, significatur. Quare & latinus interpres eandem Etymologiæ vim obseruans ita transtulit, *pro ignorantijs.* At verò nobis varia de hac re legentibus, & nominis vsum rationemque notantibus, simplicior quidem alia, sed aptior fortasse inscriptionis ratio reddenda est, idq. quàm fieri possit breuissime. Principio igitur orationem hanc à Vate appellatam meminisse oportuerit, quo nomine grandius quiddam & sublimius auditoribus promittitur. Deinde carmine hanc orationem conscriptam esse, non modò ipsa hebræa vocum structura, sed ipsa etiam latina versio indicat, quamuis soluto sermone reddita sit. nam & verborum sublimitas, & clausularum certa quædam concisio ac breuitas, quiddam prosa oratione numerosius produnt, vt illud de his rectè dicatur:

Inuenies etiam disiecti membra poetæ.

Carminis autem cùm multa genera sint, nec tamen omnia omnibus argumentis conueniant, commune in poëtis omnibus est, & quasi quoddam solenne seruatum, vt poëmatum principijs carminis genus annotetur, vt ex ipsa inscriptione qualis res, quoq. dicendi habitu tractetur, & ad quales numeros illa canenda sint, cognoscatur. Non vna auté est nominũ carminibus imponendorũ ratio, cùm quædam ab ipso arguméto, quod cómuniter in ea referri solet, nomen habeant, vt apud Græcos & Latinos Heroicũ, Elegiacum; quædam à musicis, quibus cantantur instrumentis, vt Lyricum, quædá verò ab inuentoribus, vt Sapphicum, atq. à numerorum & pedum mensura & modo alia appellentur, vt Hexametrum Pentametrum, & ab alijs quamplurimis notis multa alia appellationem sortiantur, quæ omnia persequi pro huius loci ratione longissimum, & non adeo fortasse necessarium sit. Quòd si nobis psalmorum librum dextro numine interpretari contigerit, longiorem de hac re disputationem (vt illius loci propriam) pollicemur. Interim satis fuerit indicare hebræam dictionem *Sighinoth*, pro qua latinè *ignorantias*, legimus, nomen esse, & genus carminis, quo hæc oratio decantari solita est, significare: quod vel legere hebraicè scientibus facilè persuadebitur, qui non in vno Dauidis psalmo eandem dictionem titulo præfixam reperient, vt in psalmo septimo, *Sighaion le Dauid*, hoc est, psalmus Dauid, ex eo carminum genere, quod *Sighaion* vocant, cuius pluralis numerus est *Sighinoth*, vt hoc in loco legimus: vt cùm nos dicimus Phaleucium Catulli, Sapphicum Horatij. Particula autem, *pro*, accommodationem carminis ad suum genus, non causam aut finem significat, vt psalmus Dauid *pro* torcularibus, quod instrumenti musici nomen erat. Nec me verò ignorantiæ etymologia mouet, cùm variã & multiplicem esse rationem, cur nomina alia atque alia carminibus imponantur, indicatum à nobis modò sit. Quandoquidem hæc artium & scientiarum vocabula (quæ logici secundæ intentionis terminos nuncupant) pleraque translata sint, & à remotis similitudinibus petantur, quorum lex & ratio non semper religiosè seruatur: sed quòd initio ad vnum finem repertum est, cuius rei gratia id nomen est sortitum, ad alios fines atque vsus postea trásfertur. Vt Græcis & Latinis vsu venit, cùm Elegiacum carmen à lugubri & tristi argumento ad hominũ heroũq; laudes, & ad epigrammatũ iocos nõ raro transfugiat. Igitur ignorantiarum nomen in hoc loco carminis nomen esse censemus, quamcunque sibi eius nominis etymologia significationẽ vindicet. Adde quòd ipse possessiuus casus cum psalmorũ inscriptionibus omnino cõuenit. Psalmus Dauid pro torcularibus,

Psalmus Dauid super vincentem. Canticum canticorum Salomonis: sic oratio Habbakuq pro ignorantijs. Minor autem omnino labor esset, hæc hebraicè scientes docere, in qua lingua ipse verborum habitus & ordo rē manifestè indicat. Sed de inscriptione satis iam multa dicta à nobis sunt. Iam verò de ipso orationis argumento, quæ restāt dicamus. qua in re illud notatione dignum est ijs, qui vatum lectionibus operam & studium nauare parant, nullum sacrum vatem fuisse, qui de noui testamenti ætate aliquid non prædixerit: nam cùm Hebræorum populus ad hoc à Deo electus fuisse legatur, vt ex eorum gente ille totius orbis redemptor aliquando nasceretur, atque vt idem populus veræ religionis disciplinam interim conseruaret, hoc omnium vatum munus, hoc officiū fuit, vt populum mala disciplina deprauatū corrigerent, & ad quas res à Deo electi essent, admonerent: vt suæ illi electionis memores officijs satisfacerent, quantum illius electionis dignitas & amplitudo postulabat. Itaque omnes de venturo Messia aliquid, nónulli

Act. 3. ,, plurima prædixerunt. Omnes prophetæ, inquit Petrus, à Samuele & deinceps annuntia-

,, uerunt dies istos, huius aureæ noui testamenti ætatis. At verò locus, in quo diuini vates hæc misteria tractent, non potest certus aliquis & communis omnibus adnotari, cùm pro alijs atque alijs occasionibus hæc ab illis mysteria aliter atque aliter tractentur. sed tamē illorum plerisque hoc quasi solenne & sanctum est, vt circa suarum vaticinationum fines

Hebr. adnotatio. aliquam de hac re mentionem faciant. Quam rem & Hebræi vatum interpretes his fere verbis indicauerunt. Omnes, inquiunt, vates, qui ad hoc missi sunt, vt aberrantem populum reprehenderent, illique ventura ob impietatem supplicia prædicerent, in ipsis scriptorum principijs reprehensiones & accusationes, in fine verò consolationes adhibere consueuerunt. consolationes autem illi venturi redemptoris promissiones appellāt. Quam quidē rationē Vates noster secutus videtur, atq. in tota illa, quæ hactenus præcessit, oratione multa de Iudæorum calamitate prædixit: nunc verò de Christi aduentu iam operi suo finem facturus differit. Tota autem decertatio cum Deo est, quem Vates solicitè admodum consulit, quis exspectandus Israëlitico populo sit exitus. Neque enim frustra tot tamque diuinis beneficijs eam gentem olim affecerat, tantisque miraculis illustrauerat; quibus ille vniuerso orbi testatum esse voluit, hanc gentem in magnum aliquod negotium vnam ex cunctis à se fuisse selectam. In eloquēdo autem interrogatione ex more suo vtitur: cuius figuræ rationem & elegantiam in huius libri principio pluribus verbis indicauimus.

Domine audiui auditionem tuam, & timui: Domine opus tuum in medio annorum, viuifica illud: In medio annorum notum facies: cùm iratus fueris, misericordiæ recordaberis.

ADMIRATIONIS & solicitudinis materiam diuinum oraculum Vati dederat, cū in eo tam diuturnæ migrationis Iudaicæ gentis admonitus fuerit. namque durissimum videbatur populum illum tanto tempore infensum Deo fore, quem populum ipse Deus peculiaribus & diuinis beneficijs antea fouisset, atque ad tantam dignitatem extulisset; hunc rursus ita à Deo sperni & repudiari, vt feris hostibus cedere ac patere, & in eorum potestate procul à patria miserrimam vitam degere cogatur, vt magnopere timendum fuerit, ne in tantis miserijs & calamitatibus populus ille deficeret, & de summo illo gradu, in quo à Deo collocatus fuerat, deijceretur. Quam ob rem Deum ipsum alloquitur, cui præteritorum beneficiorum summam explicat, oratque vt incœptum in ipsis opus perficiat, illumque totius orbis redemptorem, quem ex ea gente vniuerso mundo dare decreuerat, quamuis illius gentis criminibus & impietate offensus fuerit, tandem dare non abnuat aut differat: sed oportuno tempore immensum misericordiæ suæ thesaurum aperiat; quodque non semel pollicitus fuerit omnibus gentibus beneficium, cuius manifestam promissionem tanto miraculorum apparatu ornauerit, eadem benignitate adductus concedat. Eodem hoc orandi exemplo vsus est Moses, cùm constitu-

,, tum ob impietatem in Israëlitas suppliciū deprecatur, inquit enim: Vt audiant Ægyptij,

,, de quorum medio eduxisti populum istum, & habitatores terrę huius, qui audierunt,

Numer. 14. ,, quòd tu Domine in populo isto sis, & facie videaris ad faciem, & nubes tua protegat illos,

,, & in columna nubis præcedas eos per diem, & in columna ignis per noctem: quòd

,, occideris tantam multitudinem quasi vnum hominem, & dicant: non poterat introducere populum in terram, pro qua iurauerat: ideo occidit eos in solitudine.

Magni-

Magnificetur ergo fortitudo Domini, sicut iurasti dicēs: Dominus patiens & multæ misericordiæ, auferens iniquitatem & scelera, nullumque innoxium derelinquens: qui visitas peccata patrum in filios in tertiam & quartam generationem. Dimitte obsecro peccatum populi huius, secundum misericordiæ tuæ magnitudinem, sicut propitius fuisti egredientibus de Ægypto vsque ad locum istum. Atque hæc quidē Mosis oratio multum lucis nobis ad eorum, quæ sequuntur, intelligentiam adferet: quando eadem vtrobique disserendi forma, iisdem penè argumentis, illic breuior & contractior, hic longior & diffusior est. *Domine audiui auditionem tuam, & timui.*] Quod latinè hoc in loco nomine *domine*, significatur, in hebraico exemplari nomen illud ineffabile est, quatuor literis constans, quod diuinam naturā maximè præ cæteris nominibus significat: cuius significationis absolutam rationem nemo mortalium (nisi familiari quodam priuilegio à Deo edoctus quispiam fuerit, est assecutus. quo nomine diuina scriptura ferè vtitur, vbi negotium agitur, quod ad Iudæorum gentem, vel ad venturi Messiæ partes pertinet. Est autem nomen in orationibus huiusmodi ad impetrādum accommodatissimū. O Deus (inquit) eo te nomine appello, quo tu te apud famulum tuum Mosen appellaueras, cùm de redimendo ab Ægyptiaco populo cum illo conuenisti, vt vel hoc nomine audito tuæ benignitatis memineris, & populum tuum tanta calamitate, & me hac, qua vehementer angor, cura liberes. [*Audiui auditionem tuam, & timui.*] Auditio idem quod nuntius vel fama significat. In vatum autem sermonibus nuntium à Deo in futuræ rei prędictione immissum accipimus, siue id nuntium per ministros dei spiritus, siue certo per quietem viso, siue quouis alio modo à vatibus acciperetur. Sic apud Ieremiam: Et in anno veniet auditio, & post hunc annum auditio, & iniquitas terræ, & dominator super dominatorem. & apud Isaiam: Quis credidit auditui nostro? siue auditioni nostræ? nam idem verbum in his omnibus locis legitur. cuius quidem verbi quoniam frequens vsus est, hanc certam significationem statuimus, vt auditionem vel auditum nuntium esse dicamus, quem vates, vt ad populum perferretur, accipiebant. hanc rem Latini veteres in religionis suæ mysteriis nuntiationem appellabant. nam quæ augures vel aruspices obseruauerant, ea nuntiabunt. Cicero in libro de diuinatione: Nos, inquit, nuntiationem solam habemus, Consules etiam inspectionem. Quam quidem dictionē ab illorum vanitate & superstitione ad nostram veritatem, rei certius explicādæ gratia, transferre licebit. Itaq. Domine, inquit Vates, cū audierim quæ mihi nuntianda credideris, rerū exspectatione & metu vehementer solicitus factus sum. nam & diuina etiam nuntiatione acceperam te sanctum esse, fortem & zelotem. quandoquidem Iosue dux tuus ita scriptum te dictante nobis reliquit: Deus enim sanctus & fortis & æmulator est, nec ignoscet peccatis & sceleribus vestris, si dimiseritis Dominum, & seruieritis dijs alienis, conuertet se, & affliget vos atque subuertet, postquam præstiterit vobis bona.

Iere.51. Isai.53. Iosue 24.

Domine opus tuum in medio annorum, viuifica illud: in medio annorum notum facies: cùm iratus fueris, misericordiæ recordaberis. Hoc est totius orationis thema & argumentum. quærit enim Vates, num Deus Iudæorum impietati infensus, consilium suum de Christo ex illorum genere mittendo abiecturus sit. Opus autem Dei vocat Israëlem, in qua gente præ cæteris ornanda atque illustranda multum operæ, vt ita dicamus, Deus posuerat: neque enim communibus tantùm omnium nationum beneficijs eam prosecutus fuerat, sed singulari illos studio semper fouerat & auxerat: significat autem *opus*, hoc in loco, negotium proprium summo studio, summaque diligentia curatum. At hac appellatione Deus ipse in eadem significatione apud Isaiam vtitur: Hæc dicit Dominus sanctus Israël plastes eius, Ventura interrogate me super filios meos, & super opus manuum mearum. Igitur Domine, inquit, ex quo ego ex te nuntiationem hanc acceperim, qua venturam in Iudæos calamitatem per me prædici voluisti, ex eo solicito & anxio animo sum, an opus tuum istud, quod tanta cura, tantoque consilio hactenus produxisti, perficere tandem statueris? an perpetuò spernere & repudiare destinaueris? nam si impietatem respicies, nihil est, quod illos in tuam gratiam suamque antiquam dignitatem redituros sperem, qui te toties vitijs & sceleribus suis offenderunt: sed cùm ad tuam gratiam aditum huius generis merita inuenire nequeant, hunc, precor, tua immensa illa misericordia patefaciat. [*In medio annorum viuifica illud.*] Anne, opus istud tuum in æternum abiectum iacere patieris? nonne aliquando illud resuscitabis. sed exorari te fine,

Isai.45.

& pro tua illa misericordia viuifica, & restitue populum istum, & cùm tempus illud aduenerit, quò Christum tuum ex hac gente missurus es, id, quæso, perfice, quod diuino consilio isto decreueras: quod spero facies. nam tempus erit in quo totius orbis fines tanti tui beneficij fama peragrabit, neque in æternum id celabis, sed in medio annorú notum facies. Medium autem annorum id Vates vocat, quod nos certum & constitutum tempus dicimus. namque totius temporis summa præsens Deo est: qui quamuis nullis temporum legibus astrictus sit, vtpote æternus, & ab omni motu & tempore seiúctus, tamen multa alijs atque alijs temporibus agit, scilicet illius consilio & prouidétia id exigête. Duo igitur tempora diuerso annorum numero obseruanda proponuntur: alterum ab humani generis ruina vsq. ad eius reparationem: alterum verò ab ipso reparationis principio vsque ad totius mundi finem. At illud tempus, quod prioris finis fuit, & posterioris initium, medium annorum à Vare vocatur. neque enim hoc in loco medium geometrica aut arithmetica partitione statuitur; sed vtriusque temporis intercisio quædam significatur: lingua enim sancta id quod nos medium interpretamur, varijs di-
תוך ctionibus appellat. nam quæ in illa *thoch*, vel *Metziagh*, vel *quereb* proferuntur, nos omnia
מצע vno vocabulo medij reddimus. Singulorú tamé diuersa in se notatio est. nam *Metziagh*,
קרב geometricum vel arithmeticum medium significat. At verò *thoch* & *quereb* sic medium Hebræis significant, vt Latinis inter & intra: Hoc autê loco *quereb* legimus, ita vt in medio annorum intra annos, certo in tempore interpretemur, atque ab eo quod æternum est separemus. Precatur igitur ne huius gentis gloriam & dignitaté perpetuò iacere permittat, sed suo in tempore viuificet atq. restituat, misso videlicet ex ea gente orbis totius assertore Christo. Atq. adeo multa sunt in sacris libris loca, in quibus mediú hac significatione vsurpatur, vt:
Leuit.26. Quia sanctus in medio tui Deus Israel. &: Mittam pestilentiam in
3.Reg.4. medio vestri. & illud: Afferamus ad nos arcam Domini, & veniat in medio nostri. quæ omnia intra te, & intra nos, & inter nos certissimè explicaueris. [*Cum iratus fueris, misericordiæ recordaberis.*] Innumeris diuinorum librorum testimonijs probatum est, antiquiorem esse apud Deum misericordiam, quàm iram. nam misericordia sua illi natura constat, iram autem nostra peccata incitauere. Misericordia bonitatis diuinæ comes & socia est; ira verò iustitiæ ministra: at iustitia meritum respicit; bonitas autem & misericordia ante omne meritum. Denique nisi peccatum extitisset, nullam Dei iram legeremus: at verò misericordiam & bonitatem, etiam si peccatum nullum fuisset, legeremus. Nam quod mundum hunc condiderit bonitatis & benignitatis fuit: quòd hominem illú primum, atque in illo totum hominum genus tot maximis beneficijs ornauerit, benignitatis hoc diuinæ fuit: quod autem hominis male impeno parentis ingratitudini infensus fuerit, id posterius fuit, atque à nobis ortum habuit, non ab ipso Deo. Porrò quòd hominum generi ignoscere decreuerit, id ab ipso Deo, non à nobis natum est. Sed & Abrahæ euocatio Isaaci & Iacobi electio nó humanam virtutem, sed Deum auctorem habuit. Denique Israëlitico populo toties imperium detrectanti iratum Deum agnouimus: cuius tamen iræ incitatores ipsi suis sceleribus fuerunt. quoties autem illis Deus ignouerit, id ex sua misericordia fecit. At verò diuinus animus nullius perturbationis, qualis est ira, capax est: sed tamen illum iratum nobis sacræ literæ sæpissimè describunt, vt graue supplicium ab illius iustitia de sceleratis sumendum indicent: quandoquidem irati non leuiter iniurias vlciscuntur. idem autê Deus sine vlla animi perturbatione efficere solet. Describitur autê iratus Deus vt homines magis peccare formidét, quádo Deú eorum scelera grauissimè vindicaturum esse sciant. Itaque huiusmodi verba, ira, furor, tristitia, pœnitudo, & quæcunque talia sunt, ita Deo tribuuntur, vt omne id, quod naturæ impotentiam, aut vitium aliquod in his verbis significat, in Deo negetur: quatenus verò actionem, vim, virtutemque significant, id omne in Deo affirmetur. Et vt scholarú verbis interdum vtamur, hæc verba de Deo non secundum affectus, sed secundum effectus dicútur. De misericordia autê aliàs pluribus à nobis disputabitur: sed illud ad huius interpretationem satis sit dixisse, antiquiorem apud Deum esse misericordiam, quá irá, sicut scriptum est:
Psal.24. Reminiscere miserationum tuarum Domine, & misericordiarú tuarum quæ à seculo sunt. Et quoties Deus iratus nobis ostenditur, id contra ingenium suum quodammodo esse; neque enim vltro, sed, vt ita dicam, inuitus irascitur, id hu-
Isaiæ.59. manis sceleribus postulantibus, iuxta illud: Peccata vestra prohibuerunt à vobis bonum.

Quoties

quoties autem sese nobis misericordem præbet, id sponte & ex suo ingenio facit. Vtráq. autem hanc rem idem ipse docet dicens: Perditio tua ex te Israël: salus autem ex me. Quam quidem rem qui subtilius disputatá cognoscere volet, is D. Thomam Aquinatē in quartum sententiarum, qui vocatur, librum legat. Igitur Vates Deum orat, vt naturalis misericordiæ rationem habeat, iramque deponat, quam ipse non libenter habet. [*Recordaberis*, inquit, *misericordiæ*] tanquam præcipui apud te affectus, & quo tu iam inde à principio vsus fueris, ipsa profectò natura tua te misericordiæ tuæ admonebit. D. Thomas 4. senten. dist. 46.

Deus ab austro veniet, & sanctus de monte Pharan.

ENVMERAT Vates beneficia, miracula & signa; item apparatum omnem diuinum, quibus Dominus in Israëlitarum gente tuenda, ornanda atque amplificanda vsus est. Nam cùm illos ab Ægyptiaca seruitute liberaret educeretque, ipse Deus illorū ducē sese præbuit, & mirabili nube illos obtexit, & ad Arabicum vsq. suum deduxit; deinde siccis pedibus per mare traduxit: deinde verò in Arabiæ montibus signis, portentis & miraculis suam præsentiam testatus, sanctissimas illis leges promulgauit; post hæc per quadraginta annos varijs peragrationibus circunductos cælestibus illis & decātatissimis pauit cibis. demum promissionum & misericordiarum suarum memor expulsis gentibus illis desideratam terram possidendam tradidit. Igitur *Deus ab austro veniet*. Lex Hebræis in Sina Arabiæ monte data est. Sina autem mons Themam & Pharam montibus vicinus est: nam Themam alio nomine Seir vocatur. Igitur in Sinai sese illis multis signis ostenderat, ita vt eum præsentem omnes cognoscerent, maxima religione tacti, quòd tunc humana voce alloquutum audierant (siue ille idem ipse Deus fuerit; siue illius vicem gerens angelus quispiam) in exemplari autem huius orationis pro latino nomine *Austro* legimus *Theman*. nam interpres ad mundi plagam tantùm respexit, quæ nonnunquam nomine Theman in scripturis significatur, quoniam Themanus mons Iudææ Australis est. nos, vt res certior apertiorque sit, montem hoc in loco signari dicimus, quem ad austrum situm etiam dicimus. Igitur Dominus à Themano australi monte veniet, & sanctus de monte Pharam, qui etiam Sinæ monti vicinus est. Est autem metonymia figura in poëtico eloquio satis frequens, cùm vicinus pro vicino vsurpatur loco. Qua etiam figura Moses in benedictione illa eadem omnino cum hoc carmine sententia vsus est. Inquit enim, Dominus de Sinai venit, & de Seir ortus est nobis, apparuit de monte Pharan. atque hæc carmina se vicissim interpretantur. Quòd autem dicit » Deus de Themam vel Austro, [*& sanctus de monte Pharan*,] eiusdem sententiæ repetitio » est diuersa oratione expolita, tropus in diuinis scripturis frequentissimus, & in alijs auctoribus non rarus. *Deus*, autem rectorem gubernatoremque in hoc loco significat, quod vnum ex multis Dei nominibus est. At verò *sanctus* eundem Deum significat, quatenus se Hebræorum genti certis quibusdam beneficijs, ijsque maximis, tutorem & vindicem præbuit; idque multis signis testatus est de quibus nominibus nos alias plura & exactius. Porrò vt ijs etiam, qui hebraicè sciunt, consulamus, aduertendum est hoc in carmine in exemplari scriptum esse *Celah*, quod verbum interiectionis vim habet, & in illa lingua lætantium, vel triumphantium, interdum etiam & spiritu ouantium vox, Dauidicos psalmos cantantibus passim obuia, & à D. Hieronymo satis notata, quam doctissimus ille sanctus linguæ suæ vsu profert *Sela*. Deut. 33. סלה

Operuit cælos gloria eius, & laudis eius plena est terra.

CVM Deus in Sina monte populum alloquutus est, ita maiestatem suam & præsentiam est testatus, vt nullus fuerit, qui ipsum adesse negare posset, quando totum cælum coruscationibus, & igneis lampadibus emicuit, fulgurum crebra vis, & tonitrua ingentia addita sunt, & vox articulata humana maior humanis auribus audita est. Itaque Deum venisse, nemo fuit, qui inficias iret, imò omnes timore perterriti Mosen rogauere, vt diuina mandata ab ipso eodem ad eos perferenda curentur: se enim tantæ maiestati sustinendæ impares omnino esse. Hoc igitur Vates innuit, *gloriam Dei*, hoc est, aduentus eius manifestissima signa cælos operuisse, ita vt cæli species à mortalibus præ fulgore & fumo conspici non posset, & tota terra laude illius impleretur. vndique enim magnus admirantis populi clamor personabat. Gloria Dei in scripturis diuinæ naturæ, aut sapientiæ, aut virtutis præconium & testimonium sæpè significat. Laudis autem

nomine testimonium ipsum ab hominibus receptum & approbatum significatur, vt in Psal.17. Psal 7. ,, psalmo legimus: Cæli enarrant gloriam Dei, & opera manuum eius annuntiat firmamentum. & in alio psalmo: Ex ore infantium, inquit, & lactentium perfecisti laudem.

Et splendor eius vt lux erit, cornua in manibus eius: & ibi abscondita est fortitudo eius.

DEVM nemo vidit vnquam sicuti est. namque mortalibus oculis diuina natura videri non potest. solet autem Deus species quasdam, vel immensæ lucis, vel densissimæ noctis humanis oculis obijcere, quorum vtrumque humanum sensum superando diuinam maiestatem adesse testatur. sic olim in Madian Mosi apparuerat, sic aliquando Dauidi, sic Isaiæ, sic etiam in Thabor monte tribus testibus sese ostendit: maximo autem splendoris apparatu sese apud Sinam montem in numerosissimo hominum conuentu ac turba spectandum præbuit, eo modo, quo maximè ab hominibus mortalibusque oculis spectari fas erat. qui tantam lucem admirati illius præsentiam omnes fatebantur. Erat enim splendor ille vt excellentissima quædam lux, & totius luminis quasi quidam fons, quod dictio hebræa notat, Or, illi luci, quam Deus primam creauit, voce & notatione אור respondens. In manibus autem Dei duo cornua erant, hoc est tabulæ legis duæ splendentes quasi solis radij, quos cornua hoc in loco Vates vocat, ob flammarum & radiorum pyramidalem & tortuosam figuram: vnde & Vulcanum poëtæ claudũ finxêre. Cornua igitur legem igneam intelleximus, sicut de eodem argumento scriptũ est: Et in dextera Deut.33. eius ignea lex. namque illa interpretatio, quæ à nonnullis affertur de splendore vultus ,, Mosis, durior quidem est, quàm vt huic loco aptari possit. In hoc autem lucis & splendoris apparatu, quasi in quodam tentorio diuina natura, vis & fortitudo latebat, ita vt eam homines adorare possent, videre non possent.

Ante faciem eius ibit mors, egredietur diabolus ante pedes eius.

CÆDEM & stragem horribilem describit, quam Deus illo tempore edidit, cùm populum suum in terram Chananæorum deduxit. nam communis & popularis strages illa fuit, & velut pestis quædam omnia vastans, nullum hominum delectum habens, sed regibus cum plebe permixtis summos & infimos pariter confundens, terram sceleratis habitatoribus purgabat, vt populo suo sanctiores sedes pararet: hoc autem per mortem suæ iustitiæ ministram Deus effecit; cui hoc munus idem Deus iniunxerat, quemadmodum Exod.23. sese facturum antè promiserat, dicens: Terrorem meum mittam in præcursum tuum, ,, & occidam omnem populum ad quem ingredieris. Quod autem addit, [*Egredietur diabolus ante pedes eius,*] eiusdem sententiæ repetitio est & expolitio verbis immutatis. Sed diaboli nomen non hic malum spiritum hominum animis insidias parantem significat; sed vim quandam humanæ cædis effectricem, quæ eadem cum morte est, siue hominum, siue angelorum, siue dæmonum ministerio afferatur. Mortis autẽ multa in singulis linguarum sermonibus nomina sunt, ex varijs eius causarum & effectuum notationibus imposita: inter hæc quædam communia & vulgi sermone trita; quædam verò poëtica. Atque in priore oratione simpliciter mors profertur in hebraica lingua; in posteriore verò splendidiore vocabulo, & tragicam significationem habente Vates vsus est. quod רשף hebræis est, *Resseph*, non mortem simpliciter innuit, sed pestilentem & vndique grassantem stragem, atque obuia quæque ignea vi inflammantem & funestantem. hunc quidẽ versum ita Hispanè aptissimè interpretari possumus, *De lante del señor la muerte andaua. Por su lacayo el Huerco caminaua.*

Stetit, & mensus est terram: aspexit & dissoluit gentes, & contriti sunt montes seculi: incuruati sunt colles mundi, ab itineribus æternitatis eius.

TOTIVS itineris Dei rationem ordine describit. hactenus enim quid in Sina monte & deserta illa solitudine gestum sit, & quid sub ipsum in optatam terram introitum acciderit: nunc autem, quæ circa ipsius terræ occupationẽ Deo auctore euenerint, narrat; atque primas vrbes, Hiericunta & Hai, aliasque plurimas nullo negotio captas legimus, donec regium Dei tentorium in Galgalis fixum, & diuini fœderis arca ibidem collocata est. nam antea per omnes quas expugnari opus erat, vrbes arca Dei circũferebatur. Vt autem Galgala ventum est, oraculo reddito tabernaculum erexêre: neque amplius arcam loco illo mouerunt, donec cunctæ vicinæ nationes debellatæ sunt. totum

autem

autem hoc negotiũ quatuordecim annis expeditum fuit: deinde verò totius terrę partes distributæ sunt, agri certis terminis diuisi, & quo quemq. loco habitare fas esset, statutum fuit. His igitur omnibus rebus & negotiis Deus ipse Galgalis præerat, indeq́ue quid faciendum esset, quid non faciendum, imperabat; & quasi in edition loco aliquo stás cunctis gerendis consulebat rebus. ideo vates dicit: *stetit, & mensus est terrã*. Terræ distributionem illius expugnatio præcesserat; sed in narrandis negotiis priores res ex posterioribus, vt Fabius inquit, commodè arguuntur. *Aspexit & dissoluit gentes*. Cùm Deus in Galgalis commoraretur, nullo Israëliticæ gentis negotio nationes cunctæ peribant, & venienti hosti cedebant, ita vt magna populorum multitudo à paucissimis ex Hebræorum gente superaretur. Quæ res non humano consilio, non viribus, neque armis, non bellico apparatu, sed diuino nutu & voluntate gestæ sunt. nam Deus è Galgalis locum prospiciebat, quo acies dirigere opus esset, illiusq. iussu exercitus in expeditionem deducebatur, ad cuius aduentum hostium pars sese in fugam coniiciebat; pars victoribus cedebant, multi autem gladio, plurimi verò terrore & ipsa belli turba peribant: neque solum populus & innumera vulgi multitudo hunc vitæ & fortunarum exitum habuere, sed & reges ipsi, principes, ducesq́ue quorum consilio & viribus cæteri nitebantur, quiq. gloria ex antiquo gigantum genere & opibus celeberrimi erant, cæterosq́ue mortales excellebant: hi omnes solo diuino nutu victi & subacti pariter regno & vita expulsi sunt.

Aspexit igitur de Galgalis; non enim in arcu suo possederunt Israelitæ terram, & gla- Psal.43. dius eorum non saluauit eos: sed dextera tua Domine, inquit Vates, illuminatio vultus tui, quoniam solo vultu & aspectu omnes gentes à facie eorum deiecit, *dissoluit gentes*, extirpauit & funditus sustulit. Est enim apud Hebræos translatum verbum ex agricultura, quod euellere significat. quæ quidem cura rusticis esse solet, vt inutiles plantas inde extirpent. vbi fertiliores conserendæ sint. Idem autem Dei opus fuit, sicut scriptum est: Vineam de Ægypto transtulisti, eiecisti gentes, & plátasti eam, *& contriti sunt montes seculi*. Psal.79. Montium & collium nominibus principes & duces allegoricè significantur. nam cùm totam hominum turbam atque adeo ipsum genus humanum diuina scriptura terræ nomine appellare soleat, fit, vt montium & collium nomina principibus & summis viris imponat, quia montes in terra altiores editioresq́ue conspiciuntur, Atque illud ex hac significatione dictum est: Constituit Dominus humiliare omnem montem excelsum. Baruch.5. *Montes seculi, & colles mundi*. repetitio eiusdem sententiæ est: gradus tamen quosdam honoris & imperij innuit. nam colles montibus humiliores sunt. *Seculi* autem, *& mundi* addit, vt significet antiquas eorum fuisse dignitates, & quadam quasi hæreditaria stabilitate firmatas. E quibus tamen deus illos deiecit, sedesq́. illorum euertit & comminuit. *Ab itineribus æternitatis eius*. Æternitatis siue seculi itinera diuina scriptura totius mundi ordinem, quo cuncta geruntur, appellat. Dicimus autem seculi, quoniam in Hebræo verbum *Gholam* עולם est, quod mundum hunc, cælumq́. & temporis rationem, in quo cuncta mouentur, oriuntur & intereunt, significat. Porrò huic mundi naturæ & cælestibus orbibus, & motibus tantum antiqui tribuerunt, vt cuncta hæc inferiora, atque adeo humanos animos & mentes illis subijcerent. quæ illorum dementia eò vsque processit vt cuncta fato con- 1.Metheor. Aristotel. stare etiam ab Stoicis (qui omnium philosophantiũ prudentissimi habiti sunt) dicerentur. Hinc verò regum principum & summorum virorum fastidiosa insolentia ortum habuit, cùm se cæterorum dominos natura & fato esse crederent: & tanquam montes quidam & colles, cæteris mortalibus dominos se & imperatores, certo quodá cęlesti iure cõstitutos (quo dementiæ morbo vtinam Christiani principes non teneátur) cùm tamen id falsò, & ex diuinarum rerum ignoratione iudicatum sit. namq. cæli & mundi nulla vis est, nulla natura, nullus motus, nulla denique actio, quæ diuina lege, diuinoq́ue consilio non regatur: neque vllum imperium aut dominatio ex sideribus, stellis, aut ex eorum progressionibus & institutionibus pendet; sed ex solo Dei consilio & voluntate, qui pro suo arbitrio hunc humiliat & hunc exaltat, & regnum ab indignis ad digniores transfert, hisq́ue abdicatis alios rursum in horum locum vel iustos substituit vel saltem impietatis & scelerum eorum, quibus succedunt, vindices. Quoniam totius terræ Deus iudex est, cuius sunt cardines orbis terrarũ, & posuit super eos orbem, ipse pe- 1.Reg 2. des sanctorum suorũ seruabit, & impij in tenebris conticescent, neq. quisquã, est qui fortitudine sua roboretur. Igitur cũ mundi itinera, & voluendorũ temporũ ratio illi soli constent, factũ est vt montes illi seculi & colles mundi loco mouerétur, ipso ita consulente &

iubente. hunc locum Chaldaica biblia sic reddunt: [*Potestas seculi illius est*, hoc est, imperium, vis & auctoritas omnium seculorum illius sunt solius. Seculum igitur, tẽporis æternitatem hoc loco interpretamur: temporum autẽ & seculorũ vicissitudines & ordines, quibus cuncta geruntur, æternitatis itinera vocamus. nam & Cicero in rhetoricis æternitatis partem tempus appellat, æternitatis vocabulo pro mundi natura vsurpato. Igitur quod Chananæi reges superati & regno spoliati sint, Deus effecit, cui soli æternitatis itinera substant. Eandem omnino sententiam eodem argumento Anna illa prophetes con-
1.Samuel 2. firmat: Dominus, inquit, pauperem facit, & ditat; humiliat & subleuat. causæ autẽ rationem statim subiũgit: „ Quia Domini sunt cardines orbis terræ, & posuit super eos orbem.

Pro iniquitate vidi tentoria Æthiopiæ: turbabuntur pelles terræ Madian.

QVO in loco nostra versio habet Æthiopiam, hebraica lectio habet *Chusan*. At verò Chus, nomen est viri cuiusdam ex posteris Noë, cui in prima illa terrarum apertione post diluuium ea regio, quæ nunc Æthiopia dicitur, habitanda cessit, vnde & nomẽ accepit. Chusan verò alius quidam fuit, qui eam Syriæ partem, quæ Mesopotamia dicitur, regno obtinuit. Contigit autẽ vocabulorum similitudine hunc locum ita obscurũ effici, vt, nisi hebraica exemplaria succurrerent, nõ explicãda, sed diuinanda nobis interpretatio foret. Chusan igitur Mesopotamiæ rex Israëlitas à Deo ob impietatem relictos sub iugũ misit, & per octo annos acerbissimè oppressit; quibus pœnitẽtibus & numinis clementiam im-
Iudic.13. plorantibus Othoniel dux & iudex datus est: cuius consilio & opera acerbissimum illud seruitutis iugum est reiectum. fuit autem is annus, quo à Chusano Israëlitæ victi sunt,
Iose.li.5.c.4. octogesimus tertius post exitum ab Ægypto. Hunc autem regem Iosephus historicus Chusartum appellat. Porrò cùm idolorum superstitione Israëlitæ idẽtidem contaminarentur, in Medorum ditionem à Deo traditi sunt, durissimamque seruitutem perpessi anno ab exitu ducentesimo & secundo supra quadragesimum. Sed cùm filij Israël Dominum Deum suum in calamitate appellassent, liberatorem ab eo habuère Gedeonem
Iudic.6.7. Hierobaghalum filium Ioas ex familia Ezri, qui hostes suos fortissimè oppressit, Oreb & Zeb & Salmana principibus interfectis. qua in expeditione cẽtum viginti millia ex Ma-
Iose.li.5.c.7. dianitarum & Arabum gente perierunt. Igitur vtramque historiã nostet Vates hoc carmine refert, multiplex videlicet diuinæ in Israëlitas misericordiæ argumẽtum cõmemorans. Vtitur autem antipophora in dicendo. nam si quispiam obijceret: Etsi Deus beneficijs maximis gentem istam affecerit, id tamen tunc fuit, cùm innocẽtiores illi essent, neque idolorum cultu polluti omnes, vt fuit tempore Iosue ducis, quorum temporum historiæ abs te citatæ & expositæ sunt. At verò cum omni scelerum & impietatis genere Deum offensum & alienatum natio ista reddiderit, apparet non futurum esse, vt ijsdem diuinis beneficijs afficiatur. quam quidem obiectionẽ disertissime Vates depellit dicẽs: In ijs etiam temporibus, quibus Deus Hebræis maximè offensus erat, misericordiæ suæ fuisse recordatum: cuius rei duæ illæ insignes liberationes Othoniele & Gedeone ministris editæ argumento, inquit Vates, mihi sunt. *Pro iniquitate*. Cùm omni facinorũ & impietatis genere populus flagraret, vidi ego, dum antiqua Dei beneficia veteresq. historias tacitus mecum recolo, vidi, inquam, tentoria Chusan Rasatain euersa, omnemque eius exercitum à paucissimis nostræ gentis, Deo opem ferente, fusum, fugatum & cæsum, & cortinas ac vela, quibus Medorum plaustra & tabernacula obtegũtur, turbata omnia, & confusa nimio terrore conspexi & obuoluta. Atq. hæc omnia poetica elocutione à Vate prolata sunt: est enim concisum & figuratum totum fere dicendi genus, quo in hac oratione vtitur. Vidi tentoria Chusan, turbata. nam zeugma est, cuius verbum est in posteriori clausula, *turbabuntur*. *Pelles*, vela, siue cortinæ tabernaculorum, synecdoche pro totis tentorijs. nam extrema tabernaculorum vela, quæ solùm pluuias & ventos accipiebant, ex pellibus ad hanc rem arte paratis olim fuerant, vnde pro totis tabernaculis vsurpãtur, vt in psalmo: Extẽdens cælum sicut pellem, & in cãticis, Sicut pelles Salomonis, legimus. Porrò quod inquit, *turbabuntur*, ad somnium illud alludit, quod quidam Gedeone audiente cõmilitoni noctu exterritus narrabat. Vidi, inquit, somnium, & videbatur mihi quasi subcineritius panis ex hordeo volui, & in castra Madian descendere: cumq. peruenisset ad tabernaculum, percussit illud, atq. subuertit, & terræ penitus coæquauit. Est oratio in genere deliberatiuo, nititur in honesto & facili: argumenta ducuntur à diuisione temporum, initio, & incremento, de quibus Fabius lib.5.fol.92.

Nunquid

Nunquid in fluminibus iratus es domine? aut in fluminibus furor tuus? vel in mari indignatio tuá? qui ascendis super equos tuos, & quadrigæ tuæ saluatio? Suscitans suscitabis arcum tuum, iuramenta tribubus, quæ locutus es.

COMMODISSIMVM argumentú hoc est & disertissimum, quo Vates diuinú consilium de Israëlitico populo ornando & amplificando probat. vnde futurum esse arguit, vt idé Deus suum opus aliquando perficiat. Vtitur autem coniecturali argumentatione ex obseruatione miraculorum, quæ à Deo edita sunt, quæ non frustra edita esse contendit: quandoquidé neq. exigua quæq. opera à Deo frustra aut temerè edi possunt, nedum maxima quæq. & admiratione excipiéda temerè aut frustra ab eo fieri putentur: imò eo maiores operú fines & causas esse oportet, quo ipsa quæ efficiútur opera maiora fuerint. At verò illa signa & portenta non exiguam admirabilitaté faciunt, quibus Deus Israëlitas Ægypto egressos & Palæstinā statim ingressuros, prosecutus est. namq. & Arabici sinus vndæ & fluctus & Iordanis fluuij cursus illis cessêre: alteris aquis diductis & muri speciem hinc inde constituentibus; alteris verò superiori quidem parte refluentibus, inferiore auté parte impetu defluentibus citato. atque geminum hoc in eodé genere miraculum non Hebræis modo gentibus, sed aliis etiam nationibus notissimú & celebratissimum fuisse sacræ testantur historiæ. nam de altero, Audiuimus, inquit Rahab, quòd Iosu.2. siccauerit Dominus aquas maris rubri ad vestrú introitú, quando egressi estis ex Ægypto. & de altero scriptum est: Postquam audierunt omnes reges Amorrhæorum, qui habi- Iosu.3. tabant trans Iordané ad occidentalé plagam, & cuncti reges Chanaá, qui propinqua possidebant maris loca, quòd siccasset Dominus fluenta Iordanis coram filijs Israël donec transirent, dissolutum est cor eorú, & non remansit in eis spiritus, timentiú introitum filiorum Israël. Hoc igitur argumento Vates vtitur, vt à Deo Israëlitarum gentem fouendam, exornandam, & maximis beneficiis amplificandá, iam inde à principio susceptam fuisse probet. quare futurú esse, vt incœptú in illis opus maximi illius diuini ac promissi beneficij cumulatione perficiat, misso videlicet seruatore illo, qui tyrannidé grauissimá antiqui hostis penitus deleat. náq. aliàs tot miracula, tot diuina vi edita portéta propria significatione vacarét, si omnino felicissimú aliqué exitum habitura nó essent; quòd qui diuinam benignitaté cognouit, nunquá metuere potuit. Quare, inquit Vates, rubrú mare olim siccaueras optime Deus? Quare Iordané flumé toto impetu, & pleno túc alu eo torrenté sistere atq. recurrere coëgisti? nóne ob filios Israël miraculis istis illustrádos? nóne ob eosdé summo honore euehédos? quibus cælú, terram, saxa, ignem, aëré, aquam, omné deniq. elementorú naturá parêre, & in vsum cedere voluisti? Anne alia quæpiam horum portentorú ratio fuerat? Anne ideo id effecisti, quòd te mare & flumina aliquádo lacessierint, quibus tu offensus suppliciú istud parabas? Atqui Deo nulla rerum natura præter eam, quæ rationis & mentis capax est, aut repugnare, aut offensioni esse potest: quare neque diuinam iram experiri. Igitur nullum tibi negotium cum aquis fuerat, sed cum tua hac gente, pro quibus tu in mari ipso aduersus Ægyptium Pharaonem & vniuersum eius exercitum validissimè dimicasti. *Qui ascendis super equos tuos.* Eandem rem alio argumento confirmat è loco, qui dicitur a relatiuis, siue ad aliquid; cuius hæc forma est: Ægyptij rubrum mare hostili in Hebræos animo tétauerunt; tu Ægyptios omnes in mari perdidisti: consequens ergo est, te non maris odio, sed Hebræorum studio teneri: ideoq. equos tuos ascendisse te, & quadrigis tuis vectú, illorum equos & currus superasse & perdidisse. Quadrigas auté currus allegoricè nominauit, simul & ré poëtica iucunditate exornás, & diuinæ virtutis magnitudiné cóparatione demonstrans. ná in bellico hominú apparatu, equi & currus inter fortissima pugnæ instruméta primú locú apud antiquos omnes tenent, quæ tamen inania & leuissima ad saluté sunt, cùm alios equos, alios Deus currus habeat, quibus hæc omnia hominum fortissima munimenta superentur & comminuátur, sicut scriptum est: Equus paratur ad diem pugnæ, sed Domini est Prouerb.21. saluatio. & alibi: fallax equus ad salutem. Quare? quia non est salus in carne constantibus equis, sed in quadrigis diuinis salus & liberatio est, quibus ille solet equum & ascensorem deiicere in mare, & currus Pharaonis & exercitum eius; ipse autem suis equis & quadrigis & mare transilire, & suum populum incolumem ac saluum præteruehere; quoniam solæ quadrigæ saluare possunt. *Nunquid in fluminibus & in mari?* Ordine

mutato

mutato protulit, quia ad artem respexit. amplificationis autem ars à minoribus maiora petit. *Quia ascendis.* causalis est siue rationalis ex parte antecedentis, idem significans quod ideo, hoc sensu: Tu hunc populum maximè fouebas, ideo super equos tuos ascendisti. *Suscitans suscitabis arcum tuum, iuramenta tribubus, quæ locutus es.*

Fluuios scindes terræ.

COMPLEXIONIS vim versus hic obtinet, qua Vates ex antecedétibus colligit Dei verbum & promissa suo successu non esse carituta. rem verò ipsam perpetua translatione persequitur, & à communi sermonis vsu ad sublime dicendi genus vaticinantium more transcendit. namq. simul ac diuinus ille spiritus vatum afflauit mentes, cogitationibus simul atque orationibus eorum diuinas quasdam addit pénas, ita vt non humi repere, sed per medium cælum volare, atq. ea peruagari loca videatur, quò humana mens difficillimos ad interpretandum habere possit accessus. ergo cùm hactenus, sumpta ex militia & bello translatione, amplissimos illos apparatus exposuisset, quibus in Israëlitico populo ornando atque fouendo Deus est vsus; eandem deinceps orationis figuram persecutus, futurum esse prædicit, vt promissus ille tot seculis orbis redemptor, & malorum expulsor Christus ab ipso Deo tandem mittatur. nam vt nemo fortis ac belli vsu peritus homo arma, equos, quadrigas, atq. alia ad belligerandum necessaria instrumenta & impedimenta aut comparat, aut in hostiles agros temerè profert, vtq. idem nunquã armatus equos conscẽdit & quadrigis citato vehitur cursu, vanæ cuiusdã meditationis causa, sed arcu armisque suis vsus, quantum præstare ille potest, se exercet, & veras pugnas committit, hostesq. suos aut ferro vulnerat, aut quadrigarum rotis proterit, aut equorum impetu conculcat, donec eam, quam destinauit, victoriam pariat. sic etiam consentaneum, inquit Vates, nõ est, vt tanto apparatu bellum mundo propter populum tuum indixeris & inchoaueris, & tamen arcum tuum neque proferas, neq. teneas, quo tibi maximam ex hostibus tuis victoriam reportes, & veram populo parias, partamq. serues libertatem, maximè cùm eam rem non semel, neq. coram paucis aut obscuris hominibus, neq. ioco fueris pollicitus; imò verò frequentibus promissionibus, & diuinis iurisiurandi sacramentis, duodecim tribus Israël nobilissimam totius orbis gentem, atq. familiam omnium frequentissimã in hac olim spe collocaueris, atq. hactenus tenueris. Quas autẽ res huic populo sperãdas proposueras, easdem cæteris totius orbis nationibus per hos & propositas, & nuntiatas esse voluisti, vt scriptum est: Posui te in lucem gentium, vt sit salus mea vsq. ad extremũ terræ. Christum autem arcum Dei vocat Vates, eo quòd verbum sit diuinum, quo sua aduersus infernos hostes bella gesturus sit Deus; atque victurus, qui spiritu oris sui fortissima quæque mundi regna conficiet, & populum suum à seruitute in diuinam reconciliabit libertatem. Hunc Paulus Christum Dei sapientiam, & Dei virtutem appellat. Igitur ex apparatu & iureiurando complexionem suam colligit Vates, hoc modo: Si quis & fortis & sapiens vir magnũ quid apparare visus fuerit, aliquid ab eo destinatum esse oportet, quam ob rem apparatũ illum moliatur: quòd si ipse animi cogitata ac destinata amicis indicauerit, maximo est argumento eam ab eo rem adornari atq. comparari, quam se optare prædixerat. Igitur cùm Deus summè sapiens atque omnipotens tantis olim iuramentis apud probatos testes suum consilium aperuerit, ac deinceps tantum ad eam rem instruxerit apparatum, consequens est eum cõsilio suo sibiq. ipsi non defuturũ; cùm præsertim ea res sit, quam se ipse præstitutum est pollicitus, quæ magnũ misericordiæ & virtutis diuinæ argumentum esse possit: cùm vero ipse misericordiæ suæ consilium mutare minimè soleat, ex his omnibus rebus colligitur spes nostras à Deo non esse fallendas. certum quippe atq. constans de misericordia consilium suũ esse vult Deus. Miserebor, „ inquit, cui miserebor; & misericordiã præstabo cui misericors ero. *Quæ locutus es*, in exemplari sic legimus, *dictum Selah.* hoc est dictum certissimum & asseueratione cõfirmatum. nam vocabuli *Celah*, siue *Selah*, significatione non vnum tantum animi motum indicari posse iam antea docuimus: eãq. interiectionis huius vim esse, vt vehementiã ei, cui accõmodatur, orationi adiungat. Orationum autẽ non simplex est genus: vnum enim animi cogitationes aut iudicando significat, aut asseuerando manifestat, aut iureiurãdo confirmat: alterum verò affectus animorumque motus alio modo aperit & exponit.

Esai. 51. (margin note beside "sima quæque mundi regna conficiet")

Horat. in arte Poetica.

Format enim natura prius nos intus ad omnem
Fortunarum habitum, iuuat, aut impellit ad iram,
Aut ad humum mærore graui deducit & angit

Post

Post effert animi motus interprete lingua. Igitur quamlibet orationis formam hæc adornēt interiectio *Selah*, grauiorem atque augustiorem efficienria reddit sua. סלה Dei autem dicta quædam atq. verba eiusmodi sunt, quæ euentu carere suo ipse Deus cupiat; cuiusmodi sunt eæ, quæ minarum plenæ sunt, reprehensiones & prædictiones. quæ enim huius generis sunt, dicta esse cupit Deus & prædicata, euentu autem suo comprobata esse non cupit, imò vitæ hominum correctione percupit esse impedita. Repente, inquit, loquar Ierem. 18. aduersus gentem, & aduersus regnum, vt eradicem & destruam illud, si pœnitentiá egerit gens illa à peccato suo, agam & ego pœnitentiam super malo, quod cogitaui vt facerem ei. quæ huius generis sunt orationes & verba, non vocantur in diuinis scripturis verba siue dicta, *Celah*. קלח At vero diuinæ misericordiæ pacta & conuenta, & quod ad hæc pertinet iusiurandum, id profecto dictum *Celah*, hoc est certum & constans, atque ingenti asseueratione confirmatum, quod exitu atque successu non frustrabitur suo.

Fluuios scindes terræ. In complexione confirmanda ijsdem vtitur argumentis, quibus in eadem conficienda fuerat vsus. nam cùm coniecturalem statum imitetur hæc oratio, & coniectura ab iis capiatur circunstantiis, quæ maximè aut voluntatem arguunt aut facultatem, vtraq. parte absolutissimè Vates vsus est. nam & diuina voluntas & facultas vtrisque iis rebus cognoscitur, quæ ad argumentationem à Vate sunt productæ. Citauerat autē admirāda illa & innumera spectacula, quæ Deus, vt populum ornaret suum ediderat: quibus quasi preludiis attentos hominum animos reddidit ad spectandum eum, quē missurus esset, Christum, nunc deinceps alia citat nō minori profecto admiratione excipienda, quibus eandem probet rem: ea autem sont, petræ diruptio, quam Deus per Mosen in solitudine percussit, ex qua vberrimis venis eruperunt aquæ, quibus frequentissimus ille populus sitim extingueret. At vero cùm alia longè grauiori siti laborarent homines, futurum esse Vates ait, vt Deus ò terra fontem & fluuium viuentis atque perennis aquæ proferat, qua sitis illa expleri æternum possit. quòd idem ipse viuus sons apud Ioannem non semel est testatus. Si scires, inquit, donum Dei, & quis est, qui dicit tibi, da mihi bibere, tu forsan petijsses ab eo; Omnis, qui bibit ex hac aqua, sitiet iterū; qui autē biberit aquam quā ego dabo ei non sitiet in æternū. *fluuios terræ.* Ad significatum potius quàm ad significationē alludit. nam antiqui illi fluuij ex petra eruperant percussa. noui autē fluuij, quos Christus iis aperturus erat quos spiritu sancto replendos curaret, ex ipsa terra nostra erant erupturi. Qui credit in me, sicut dicit scriptura, flumina de ventre eius fluent aquæ Ioan. 7. viuæ. hoc autem dicebat de spiritu sancto, quem erant accepturi credentes in eum. At verò terrę nomine humanam significari naturam, ex multis cognouimus sacrarū literarū locis, & ex illo apertissimè. Benedixisti Domine terrā tuam, auertisti captiuitatē Iacob. Psal. 74. Etenim subiungit Vates: Dominus dabit benignitatē, & terra nostra dabit fructum suū.

Viderunt te, & doluerunt montes.

PERGIT adhuc Vates confirmare complexionem, quam confecerat & argumenta producit fortissima, quibus asserit futurum esse, vt Deus negotium suum, quod susceperat, perfectum tandem explicet. Est autem primum hoc argumentum à diuino honore & dignitate sumptum: qui locus frequentissimè ab iis, qui Deum orant, consideratur. Decet namq. Deum suū illud maximum prouidentiæ atq. misericordiæ nomē non negligere, cùm diuinę prouidentiæ eiusmodi sint res, quæ religione humanos animos, quos verusq. rei fides imbuerit, & obstringere, & in eadem continere possunt. Quam ob rem Mosis sententia illa apud Deum interpellando atque orando sæpe vtitur, & quid facies, inquit, nomini illi tuo magno? Sic etiam hoc in loco Habbakuq. diuinam misericordiam atq. prouidentiam decere comprobat, vt tanta res semel inchoata, & tantis argumētis & ostentis indicata in lucem tandem perfectissimè edatur; alioqui quid faciat Deus nomini illi suo, quod magnum, imò maximū & tremendum adeo gentibus voluit esse notum? nónne dicent omnes qui audierint, quia non potuit Deus præstare illis id, quod se præstiturum antiquis olim tribubus iurauerat; ideo gentem illam Babylonica perdidit seruitute. nimirum hoc dicere poterunt reges terræ & principes illi, qui viderant te cùm ex Ægypto in Chananæorū regionem populum tuū, tuasq. illas colonias deduceres, qui certiores de aductu tuo facti grauissimo metu & dolore sunt affecti. Postquā enim audierāt omnes reges Amorrhæorū, qui habitabant trans Iordanē ad occidentalem plagā, & cuncti reges Chananæorum, qui propinqua possidebāt magni maris loca, quòd siccasset Ios. 5. Dominus fluenta Iordanis coram filiis Israël, donec transirēt, dissolutum est cor eorū, & non

temansit

remansit in eis spiritus timentium introitum filiorum Israël. Cùm ergo apud omnes reges nomen tuũ tantis ostentis miraculis & signis fueris professus, & cũctis te huius populi ducẽ aduenire fuerit manifestũ, fierine potest, vt tu hæc loca, quæ ad maximę tuæ illius misericordiæ theatrũ tibi comparasti, deserta atq. neglecta relinqui permittas, & nõ potius illud maximum vniuerso orbi spectaculum edas, quod æternam hominibus est allaturum salutẽ? *Montes.* Montium nomine reges & populorum principes atq. duces intelligimus, vt apud Isaiam: Dies Domini exercituũ super omnes mõtes excelsos, & super omnes colles eleuatos. *Viderunt te.* Inter omnes sensus visus maximè excellit, atque is est, quo nullus ad intellectionem iuuandam est accommodatior. quare & ad eum cæteri referuntur. neque quicquam ad cuiusque rei cognitionem ab eo desiderari putatur, qui se eam rem vidisse fuerit testatus. Commune igitur omnibus linguis est, cùm rei cuiusquam certitudo probanda sit, hoc verbum potius, quã cætera, quæ ad alios pertinent sensus, vsurpare, vt illud: Et vidit Iacob, quòd esset frumentum in Ægypto. Illi ergo Chananæi reges, etiam si Deum illorum regionem cum populo suo inuadentem non vidissent, certissimis tamen argumentis eum adesse cognouerunt.

Isai. 2. Gen.

Gurges aquarum transiit, dedit abyssus vocem suam.

NVLLA natura ad diuinorum signorum admirationem & testimonium magis quã aqua apposita est. nam cæterarum quidem rerũ, vel quæ in sublimi fiunt, vel quæ in terris videntur, si permutẽtur naturæ, aut earum cursus & fluxiones, aut cæteræ impediantur, vel innouentur vires, admiratione quidẽ excipi id solet. Sed quoniam idem aliquando secundum naturam accidere potest, oculos tamẽ animosq. spectantium non adeo perstringit, vt vehementes æstus, vt densissimi imbres, terræ tremores, fulgura, fulmina & tonitrua, ignitæ præterea species, & similia his quæcunq. sunt, quorum ea vis esse solet, vt metu magis terreant, quã admiratione obstupefaciãt. Quæ verò in aquarum natura aut alienæ aut repentinæ sentiuntur mutationes, eæ maximas admirationes excitare, & diuinam virtutem & prouidentiam arguere sunt aptæ. namque hæc cęlestium corporum rationem & simplicitatem quodámodo imitatur, ita vt nunquam cursus suos & motus atque virtutes mutari, aut sisti, aut impediri, nisi maximis & diuinis de causis pati soleat. Quá ob rem quanquã multa & maxima Iesu Christi admiranda opera curationes, impurissimorum spirituum expulsiones apostoli vidissent, diuinam tamen eius virtutem compositis ab eodem maris fluctibus & tempestate sedata maximè sunt admirati: Quis est, inquiunt iste, quia etiam venti & mare obediunt ei? Argumenta igitur, quæ à Vate nostro in complexionis confirmationem afferuntur, ex eo genere sunt, quod ad probandam diuinitatem maximè est accommodatum. nam Iordanis aquæ populo Israëlitico transmittenti, in duas partes diductæ cessere; atque inferior quidem pars in Asphaltiten lacum, quo is amnis excipi solet, citissimè defluxit. Superior verò aquarum portio præter motus atq. impetus sui rationem substitit, & perinde ac si obiecto muro impedita esset, redundantem cursum versus caput reflexit. Atque ea loca inundatione occupauit, quo nunquam antea aut post illud tẽpus pertingere est visus. Hanc etiam aquarum nouam & inauditã concussionem, & proprij cursus mutationẽ regius Vates diuini aduentus testẽ non sine admiratione citat: Quid est tibi mare quòd fugisti, & tu Iordanis quia cõuersus es retrorsum? Gurgitẽ ergo aquarum transiisse dicit Habbakuq, eamq. fluminis partem significat, quæ adeo citato, imò adeo præcipiti cursu in Sodomiticum lacũ defluxit, vt ingenti vndarũ fragore fuerit excepta. cuius rei causa dixit: *dedit abyssus vocem suam.*

Mat. 4. Psal. 113.

Altitudo manus suas leuauit.

EA aquarum in Iordane pars, quæ in superiori cõstitit loco, finibus non contenta suis, quos, dum inundatione augetur, cõplere solet, vlteriora peruasit loca, & riparũ terminos dilatauit. namq. eo tẽpore Iordanis fluuius liquatis Libani mõtis niuibus auctissimus tumidissimusque ruebat. atque hoc aquarum incrementum altitudinem vocat Vates, quæ quoniam fines suos, intra quos aliàs etiam auctæ cõtineri tamen solent, eo tempore sunt prætergressæ, propterea manus suas leuauisse à Vate dicuntur. namq. tota oratio poëticis exornationibus, & propriis linguæ Hebraicæ translationibus constat, in qua lingua aquarum termini, siue littora, seu ripæ, siue margines sint, manus vocantur, vt: Hoc mare magnum, & spatiosum manibus. neq. dissimili translatione vsus est Naso, cùm maris describeret ambitum: *Nec brachia longo Margine terrarum porrexerat Amphitrite.*

Psal. 103. Metamorph. lib. 1.

Sol & luna steterunt in habitaculo tuo, in luce sagittarum tuarum ibunt, in splendore fulgurantis hastæ tuæ.

MIRACVLVM aliud recenset Vates, quod non minoré contemplantibus admirationem, quàm cætera mouere debeat; quod diuina virtute occupātibus iam Chananæorum regionem Israëlitis editum fuisse legimus. Amorrhæum victum & in fugá versum dum Israëlitæ persequerētur, Iosue dux Deum precatus est, ne prius solis & lunæ in cælo præsentia carerent, quā hostes dissiparentur. orationé autem euentus est consequutus, ita vt orantis fidei cæli obtēperarent. Solem propterea & lunā in tabernaculo suo ad Dei imperium stetisse Vates dicit, & cursus suos ad sacri exercitus cōmoditaté temperasse, ac si mūdi luminaria nō lumen hominibus adferrēt, quo actionibus vacare possent: sed ipsa potius ad suum perficiendū iter lucé & splendoré armorū & iaculorum Dei spectarent. Argutissime profecto à Vate miraculum hoc est consideratum. Cùm solem & lunam hoc in negotio suum munus mutasse dicat; vtpote quæ lumine & virtute sua alia omnia ducere & gubernare soleát, iuxta id quod scriptū est: Solem in potestaté diei, lunam in potestaté noctis. Et cùm agē datum rerum tempora ab his exspectare & metiri soleamus; tamen eo die factum est, vt cursus & tēporis sui ratione ab humano negotio ipsa luminaria caperēt. Psal. 135.
atq. eam rem admiranda obseruatione diuinā significat historia his verbis: Nec fuit talis dies ante illum, nec post illum, vt exaudiret Dominus vocem hominis. Quoniā Dominus pugnauit pro Israële. eam autem historiā non tam humanis, quàm diuinis copijs à Domino Israëlitis partā fuisse diuina narrat historia: cuius rei causa Vates hastæ & telorū Dei meminit, quorum acies adeo splendida est, vt maximis luminaribus soli & lunæ lumen afferre possint.

In fremitu conculcabis terram, & in furore tuo obstupefacies gentes.

DIVINÆ iustitiæ vltionisq. vim atq. impetum describit, & manifesta præsentis Dei argumenta congerit, quibus olim probatū fuit, Deum adesse qui Israëlitarum populum duceret: quo tēpore primum Palęstinā inuaserunt. nam septē quibus regio illa in colebatur, gentes tanta celeritate victæ & penitus sublatæ sunt, vt rem non nisi diuina virtute actam putare quis possit. Voluit namq. Deus & illarū gētium scelera celerrimè vlcisci, & populo suo perquammaturè sedes parare, agros cultissimos, domos atq. vrbes optimè cōstructas omnibusq. affluentes rebus, & multa ornatas supellectili tradere. Porrò conficiendæ rei rationes admirabiles victoriam ipsam non hominum aut viribus, aut consiliis, sed diuinę asscribunt virtuti. nam prima omnium vrbs Ierichus non telis, non tormentis, non bellicis machinis, sed populi clamore, hoc est, Dei idipsum imperantis voce corruit: & huic proxima Hai nō sine miraculis & ipsa fuit expugnata. denique vt tota regio tam celeriter in Israëlitarum ditionem veniret, nihil aliud, quàm Dei virtus effecit, qui terrā ipsam fremitu conculcabat atque premebat, & venienti populo cedere cogebat: neque quisquam ex eius regionis incolis adeo fortis fuit, vt diuinum furoré & indignationem impauidus exspectare posset: tantus est vltoris Dei terror, tantaque formido. Hanc eandem rem diuinis carminibus decantatam ita legimus: Manus tua gentes disperdidit: afflixisti populos & expulisti eos. neque enim in gladio suo possederunt terram: & arcus eorum non saluauit eos. Sed dextera tua & bracium tuum, & illuminatio vultus tui, quoniam complacuisti in eis. Quod verò ad dictionis & exornationis rationē attinet, heterosin, figuram hoc in loco agnoscimus, familiarissimam vatibus exornationem: cuius vsus est eandem rem expolire, & illustriorem amplioremq. sententiæ repetitione verborum varietate reddere: in fremitu conculcare terram & in furore obstupefacere gentes. fremitus autem & furor, quorum hic mentio fit, sonitus magis, quàm voces sunt, eiusdem animi motus index vterque, sed instrumento alter ab altero diuersus. nam fremitus gutture spiritus pleno & per os compressis ferme labris erumpentis buccis nonnihil tumentibus fit. Furor verò propriè est naribus expressus sonitus, ignito atque ardenti spiritu concitatus. Atque hoc modo de his rebus philosophari ipsa Hebraicorum verborum germana significatione cogimur.

Deut. 33. Iosue. 10. Psal. 43.

Egressus es in salutem populi tui, in salutem cum Christo tuo.

HACTENVS Vates iis argumentis est vsus, quæ diuinū de maximo negotio consiliū probare

probare valeant. nam & Dei iuramentum citauit, & antecedentes apparatus exposuit, quibus diuina prouidentia populum Israeliticum ornauit, & peculiarem sibi populum comparauit, atq. à cæterarum gentium societate consortioque segregauit, & multis maximisque miraculis editis totius orbis animos atq. oculos in eam gentem eamq. regionē conuertēdos curauit, nimirum spectaturos quid maximarū rerum in illa regione efficere moliretur Deus. Maximū autem Dei negotium, quam ob rem hæc omnia, quæ commemorata à Vate sunt, parabantur, diuini Christi exhibitio fuit, quia ad eā rem efficiendam & promissus fuerat, & vngendus, vt amissam gentibus salutē restitueret, atq. maximum orbis hostē diabolū vinceret, perderet, & à tyrānico remoueret imperio. Igitur propositis hactenus argumētis, complexionē iterum manifestiorem Vates conficit, qua Deū tandem maximā illam contra infernorum tyrannidem expeditionem effecturum esse vaticinatur. eamq. rem Christo suo duce confecturum prædicit: quam rem adeo certam fore credit, vt perinde ac si gesta iam esset ex antecedentibus eius rei imaginibus & figuris colligat, prӕteritiq. tēporis verbo vsus pronuntiet. Cùm enim Deus certo & præfinito tempore ad populi sui, hoc est, ad omnium hominum piorum salutem ex hostium tyrannide expediendam egressurus sit, rem ipsam futuram Vates à se quasi iam gesta sit, mentis agitatione præuisam, vt fere omnibus solenne est vatibus, velut actam prædicit. *egressus es*, pro egressurus es.

Percussisti caput de domo impij; denudasti fundamentum eius vsque ad collum.

IMPIETATIS omnis regnū apud inferos est, vbi dæmoniorum princeps Baalzebub primas tenet, illa prima impiorum familia, ille malorum omnium caput, & cunctorum origo scelerum ex illa familia scaturit. Totius autem eius tyrannidis arx, & id cui fidit, firmamentum, peccatum est: namque illud à diuino spiritu decreti chirographum nominatur, quo iure, quáue iniuria hominum genus eam tyrannidē ferre coacti sunt. Hunc autem hostem Christus victor regno pepulit, & omni iure (quidquid illi iuris in homines fuerat) deleto, suos in libertatem reconciliauit. nam qui facit peccatum seruus est peccati. Quòd si filius vos liberauerit, verè liberi eritis, idem filius aiebat. Atqui curatum ab eo & molitum maximè atque etiam effectum est, vt omnes liberarentur; nisi quos propria ipsorum culpa in seruitutem adiudicatos detineat. Ipse namque triumphans nos palam in semetipso eduxit, expolians omnem principatum & potestatem delens quod aduersum nos erat chirographum decreti, hoc est, peccatum quod erat contrarium nobis, affigens illud cruci. Hác autem Christi victoriam & populi sui libertatem exornata atque figurarum splendoribus illustri oratione cantat Vates, duplici vsus translatione perpetua (siue allegoriam Græcè vocare maluerimus). nam ipsam totam inferorum imperij rationem domum nominat, rursus domus fundamētis quasi illa animal quoddam sit, collum affingit. Laudat igitur Deum, quòd caput impietatis omnis, & totius familiæ principem & patrem contuderit Christo suo duce atq. auctore, iuxta id quod diuini verbi comminantis prædictione idē tartareus princeps audierat: Inimicitiā ponam inter te & mulierē, & semen tuū & semen illius: & ipsa conteret caput tuū. fundamentorū autē denudatione vsque ad collum omnem hostis potentiam, omnem potestatem præcisam adéptamq. significat. nam vt arborum radices, quibus terræ hærent, ad capitis in animantibus vicē accedunt, & quæ his radicibus continua est, trūci pars collum refert. vtraque autem hæc si præcidantur, & circunducta terra nudentur, arborē perire necesse est. Ita si quis maximarum ædium fundamenta à primis firmitudinis initiis ad collum vsque, hoc est, ad eā partem, quæ ad pauimentum vsq. pertinet, diruat, totius ædificij ruinam sequi pronum atque promptum est. Igitur Christus fundamentum percussit, & ad collum vsque denudauit, expolians principatus & potestates, quæ capiti, velut collum, proxima esse solent Nudationis autē translatione diuina carmina vtuntur, cùm de diruēdis muris cæterisq. ædificijs verba fiunt. quod idē verbū latinus interpres alibi exinanire vertit, vt in psalmo: Qui dicunt exinanite vsq. ad fundamentū in ea. Poterat eodē verbo hoc in loco vti, quo res eadē aptè etiam significaretur, exinanisti fundamentū eius vsq. ad collum. Poterat & hoc nudādi verbo commodissimè in Psalmo illo vti. Denudate vsq. ad fundamentum in ea. Illud autem non inauditum apud aliarum linguarum auctores est, cùm rem aliquam certissimam quanquam futuram significare volunt, tamen præterito verbo velut iam gestam enuntiāt, vt apud Liuiū, Annibal: Si tales animos inquit, in prælio habebitis milites, quales

Marginal references: Ioan.7. — Colos.2. — Genes.3. — Psal.136.

quales hic ostenditis, vicimus. Illud autem non prætermittendum esse arbitrati sumus in carminis huius fine additum esse verbum *Cela* siue *Selach*, de cuius vi & multiplici ad significationum rationem augendam vehementia alio in loco nobis est dictum. Ea enim vox est, quæ nullo in loco non magnum aliquid molitur, & quæ eam sententiam, quam sequitur, asseueratione atque acclamatione & certiorem reddat & augustiorem. סלה

Maledixisti sceptris eius, capiti bellatorum eius; venientibus vt turbo ad dispergendum me: exultatio eorum, sicut eius, qui deuorat pauperem in abscondito.

LOCVS est aliquantulum obscurus, propterea, quòd nomen *sceptris* non in acquisitionis casu positum est, sed instrumenti casum obtinet. Perstat igitur in allegoria Vates, & Christi de hoste antiquo victoriam persequitur: eiusque hostis & totius exercitus inferorum ferociam, atque impetum apta similitudine describit. nam vt olim Israëlem rubrum mare transmittentem Ægyptius Pharao vt perderet maximo cum impetu persequutus, in ipso mari & se & vniuersum exercitum perdidit: sic etiam antiquus ille humani generis hostis vniuersam hominum ecclesiam, quam Christus inundantes sanguine mortis suæ fluctus subiturus susceperat, truculenter est insectatus. sed in illis fluctibus hostis ipse cum exercitu perijt. Christus autem susceptam ecclesiam saluam atque incolumem in libertatem reconciliauit. Vna ergo oratione & antiquam imaginem, & reconditum in imagine arcanum consequitur Vates. namque hoc illius antiquæ historiæ fuerat mysterium. At verò caput ipsum hostium, hoc est, diabolum Christus cōfecit, & inane atq. maledictum reddidit suo ipsius sceptro, quo omnia ille conterere atq. perfundare fuerat solitus, hoc est morte ipsa, qua ille tyrannidem in orbe exercebat. Hanc mortem dum morte sua Christus extinguit, hostem sceptro suo conficit, sicut & Isaias futurum esse præterito verbo vsus fuerat vaticinatus: Iugum, inquit, oneris eius, & virgam humeri eius, & sceptrum exactoris eius superasti, sicut in die Madian. Isai. 9. [*Venientibus vt turbo ad dispergendum me.*] Magno quippe impetu peccatorum multitudo in orbem confluxerat, ingens malorum spirituum turba humanum vexabat genus, sed vbi abundauit peccatum, abundauit & gratia. [*Exultatio eorum sicut eius, qui deuorat pauperem in abscondito.*] Quicunque nulla religione, nullo diuino metu à maleficio terrentur, tantum humanos conspectus fallere student: id si contingat, nihil obstiterit, quo minus sacra prophanis misceant. Simili ergo animo atq. impetu pari infernorū hostium turbā, hominum genus funditus perdendi cupiditate exultasse Vates asserit. suum autē ipsius nomē profert, dum omnium hominū personā sustinet: [*Ad dispergendum me,*] id est, nos omnes, quicunque humanæ naturæ participes sumus. nam ea est spiritus mali mens, id ingenium, vt quidquid mali vni semel obtulit, id cunctis oblatum esse velit. Quam obrem à theologis, qui de eiusdem spiritus natura philosophantur, illud frequenter vsurpatur: angelos, quicquid apprehendant, immobiliter ac pertinaciter apprehendere. Pauperem autem in abscondito qui malefici studio deuorant, exultare dicuntur. nam qui tali ingenio sunt, non nisi mentis impulsu & vehementi studio ad huiusmodi maleficia accedunt, de quibus scriptum est: Insidiatur vt rapiat pauperem, rapere pauperem dum attrahit eum, & alio in loco idem studium apertius significatur: Veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem. Quantum autem, qui huiusmodi sunt, admittendo exultent scelere, ex dolore, quo, cum id minus contigerit, afficiuntur, argui facile poterit.

Ebrius ac petulans, qui nullum forte cecidit,
Dat pœnas, noctem patitur lugentis amicum Iuuen. Saty. 3
Pelidæ, cubat in faciem, mox deinde supinus
Ergo non aliter poterit dormire: quibusdam
Somnum rixa facit.

Viam fecisti in mari equis tuis, in luto aquarum multarum.

QVEMADMODVM Israëlitæ Mose duce Arabicum sinum illæsi atque incolumes transierunt, neque quisquam ex illis incommodi quicquam accepit, propterea quòd maximi imperatoris Dei, cuius imperium obseruabant, equis vndæ cesserant, seseque

in muri speciem vndique diduxerant, donec populus ille Dei pertransiret. Atque non solùm ab aquis læsi nihil fuerunt, sed neque luto, neque cœno impediti, quo minus liberi & puri alterius littoris oram tenerent. Contrà verò Ægyptij hostes, dum Dei populum in mare ipsum sequuntur, extincti omnes atque aquis obruti sunt. ita etiam Dei populus, qui cum Christo acerbissimæ mortis fluctus penetrauit, saluus atque incolumis eodem Christo resurgente euasit, extincto interim veteri homine, & omni exercitu hostium deleto. quam rem diuina virtute effectam fuisse, sacræ veterum & nouorũ librorum literæ probant. namque id non humana vi aut consilio, sed diuina solũ effici potuit virtute, vt inundantibus aquis mortis & inferorum delerentur iura, sicut scriptum est:

Isai. 10. Aquæ inundabunt, & delebitur fœdus vestrum cum morte, & pactum vestrum cum inferno non stabit. Omnia autem hæc humanæ redemptionis mysteria arcanis verborum & rerum imaginibus vates olim perorarunt. Ea namque hoc dicendi genere diuino dictante spiritu excipiebant, & literarum monumentis ad piorum hominum spem commendabant, neque eius negotij arcanum apertum illis temporibus fuerat, donec is accessit, cui Deus clauem Dauid tradidit. is ergo negotio rite peracto, & re perfecta, diuini consilij arcanum, spiritu sancto in multos hominum misso, aperuit, quod absconditum fuit à seculis & generationibus: nunc autem reuelauit Deus sanctis suis, quibus

Colos. 1. voluit notas facere diuitias gloriæ sacramenti huius in gentibus, quibus apertus est sensus, vt diuinorum librorum scripta intelligerent. ijs ergo omnis illa antiquarum imaginum & ceremoniarum & sacrarum rerum ratio aperta fuit, atque patefacta omnia, quæ priscis hominibus non nisi obscuris & implicitis symbolis tradita constiterant.

Audiui & conturbatus est venter meus, à voce contremuerunt labia mea.

DICENDI finem facere iam parat Vates noster, quamobrẽ argumenta omnia breuiter colligit; & totam libri huius rationem paucis reuocat, & sacratissimæ expeditionis, quam Christus facturus erat in Hierusalem narrationẽ perstringit. nam dum Vates hactenus de Israelitici populi calamitatibus verba fecisset, & eius rei occasione Deũ appellasset, quæsisset[q]: num in misericordiæ pactionibus mansurus esset Deus, & grauissima argumentatione cõfirmauisset futurũ, vt quæ tanto molimini incœpta essent, feliciter perficerentur, dum his rebus Vates intentus esset, diuinũ responsum accepit, quo certam fore & firmam sanctamq; Dei promissionẽ, certior est factus, vnde illud protulit: Egressus in salutẽ populi tui, in salutem cum Christo tuo. & quæ deinceps sequuntur. Verùm enimuerò victoriam illam non nisi grauissimo prælio, & multo sanguine reportandã esse diuinus Vates præuidit. namq; ad eam sibi pariendam aggressum Christum Deus omnium nostrum debita, omnium culpas sustinere iussit, vt pro omnibus gustaret mortem, & vniuersum pretium ipse solus expenderet: atque adeò dum omnium peccatorum per-

Isai 53. sonas sustineret, solus tamen durissimi certaminis torcular calcaret. nam de eo multa in hanc sententiam prædicta legimus: Despectum & nouissimum virorum, virum dolorũ & scientẽ infirmitatem, & quasi absconditus vultus eius & despectus: vnde nec reputauimus eum: Verè languores nostros ipse tulit, & dolores nostros ipse portauit, & nos putauimus eum quasi leprosum & percussum à Deo & humiliatum. Ipse autẽ vulneratus est propter iniquitates nostras, attritus est propter scelera nostra: disciplina pacis nostrę super eum, & liuore eius sanati sumus. Omnes nos quasi oues errauimus, vnusquisque in viam suã declinauit, & posuit Dominus in eo iniquitatem omnium nostrum. Oblatus est quia ipse voluit, & non aperuit os suum. Sicut ouis ad occisionem ducetur, & quasi agnus corã tondente se obmutescet, & non aperiet os suum. De angustia & de iudicio sublatus est: generationem eius quis enarrabit? quia abscissus est de terra viuentium: propter scelus populi mei percussi eum. Et dabit impios pro sepultura, & diuitẽ pro morte sua: eò quòd iniquitatem non fecerit, neque dolus fuerit in ore eius. Et Dominus voluit conterere eum in infirmitate, si posuerit pro peccato animam suam, videbit semen longæuũ, & volũtas Domini in manu eius dirigetur. Pro eo quòd laborauit anima eius, videbit & saturabitur. In scientia sua iustificabit ipse iustus seruos meos multos, & iniquitates eorum ipse portabit. Ideo dispertiam ei plurimos, & fortium diuidet spolia, pro eo quòd tradidit in mortem animam suam, & cum sceleratis reputatus est, & ipse peccata multorum tulit, & pro transgressoribus rogauit. Hunc totum ex Isaia locum proferre placuit, qui, si rectè consideretur, ad hanc Vatis nostri sententiã aperiẽdam iudicari possit aptissimus. namq.

dum

dum huius maximi reparationis nostræ negotij rationem mente Vates agitaret, & datũ sibi de hac re oraculum contẽplaretur, animo cõturbatus est, nimirũ cognoscens quãtis malis premeretur humanum genus, cuius libertatem tanti constare oportebat. Atq. hæc res fuit, quamobrẽ dixerit: *Audiui*, ex diuino responso, quanto in discrimine hominum genus sit, cui cum Christo mortem oppetere necesse sit, vt suarum miseriarum finis fiat. Eam autem Christi mortem crudelissimam atq. durissimã fore intellexi, vt in eius tribulatione nos, quicunq. illius passionibus cõmunicare velimus, salui atq. liberi quiescamus. hæc igitur cũ ego audijssem animoq. versassem, non potui nõ mẽte atq. omnibus artubus cõtremiscere. Ventrem autem Hebraico tropo pro corde dixit: timoris enim & tremoris principiũ à corde est. Totã verò eã, quæ in corpore cauitas est, membrorũ vitaliũ locum esse cõstat, in quibus principatũ cor obtinet: corde autẽ tremoribus affecto, omnia viscera contremiscere consentaneum est. Sed ventris nomine in sacris libris tam ventriculum, quam inferiorẽ aluum; & quidquid ijs locis cõtinetur, significari intelligimus. vt: Conturbatus est in ira oculus meus, anima mea & venter meus. Ergo ingens atque irre- Psal. 30. quieta animi affectio, siue metus, siue doloris, interiorũ partium concussione indicatur, vt, apud Iob: Interiora mea efferbuerunt absq. vlla requie. ea res fit natiuo calore ad interi- Iob. 30. ora regresso, quo membrorũ principi cordi succurratur, externis interim artubus à natura neglectis: quam rem oris pallor & labiorum tremor cõsequitur. huiusmodi affectionibus se tentatũ ostẽdit Vates, cùm arduam illam humanæ salutis rationẽ diuino respõsõ accepit. [*Tremuerunt labia mea*,] à voce mihi mente animoq. audita. huius orationis hæc certa sententia est.

Ingrediatur putredo in ossibus meis, & subter me scateat.

VERBA hæc futuri tẽporis sunt, nõ imperatiui; & pro præteritis hebraico more vsurpantur, cõiunctionis vi id efficiente, vt superius: Audiui & conturbatus est venter meus, Hebraicè *conturbabitur* legimus. Tota autem hæc oratio in amplificanda Vatis affectione cõsumitur, qua se ex maximi arcani consideratione ita cõmotum esse ostendit, vt consistere pedibus non valeat, neque sibi à tremore tẽperare, & perinde se viribus destitutũ affirmat, ac si eius ossa quæ firmissima totius corporis pars esse solẽt, putredine fuerint cõsumpta, & ipse pedibus consistere nõ valens totus tremore corripiatur. hoc est subter me scateat, vel subter me tremam: nam primæ personæ verbum in exemplari est.

Vt requiescam in die tribulationis, vt ascendam ad populum accinctum nostrum.

VIDEO aliter verti potuisse hunc locum, quò apertior esset atq. planior sententia: sed quoad fieri possit, dabimus operam, vt in instituto maneamus, id est, vt sentẽtia eius, qua vtimur, interpretationis aut ex eius ipsius verbis, aut ex ipsis, in quibus primum scripta sunt, linguis, aut ex re & argumento ipso aperiamus; neque quicquam nisi maxima difficultate coacti de vulgata versione variemus. Ergo quisquis nostras has commentationes ad hanc versionem nobis accommodatas, quantum ad Hebraicam veritatem proximè accedant, cognoscere voluerit, aliorum interpretum versiones, quæ multæ sunt, consulere poterit: & quãtum ab alijs hæc dissentiat, quantum consentiat, & collatione, & commentariorum lectione perspicere. Iam verò ad propositum reuertamur. Maximam vati mouit admirationem, ita vt tremorem etiam attulerit, quòd in tantę pressuræ & tam ardui discriminis die, ipse, qui vnus erat ex ijs, qui humanam, hoc est, suam sperabant salutem, cùm Christus pro omnibus mortem oppeteret, atque omnium personam in durissimo illo mortis conflictu sustineret, morte quidem simul cum suscepta à Christo gente afficeretur, nullo tamen tentaretur dolore. Omnis enim dolor Iesum Christum inuasit: cuius quidem mortis fructum atque vtilitatem, non autem acerbitatem cæteri homines perceperunt. Fuêre illi quidem in tribulatione, in supplicio cum Christo, Christus tamẽ pro omnibus dolebat, cæteri quiescebant, nimirum quia hæc spiritu nobis gerebantur, & arcano explicabantur negotio. id vates noster significat, *vt requiescam.* Coniunctio, *vt*, explicantis atque exponentis, siue rationem reddentis officio fungitur: namque pro Hebraica voce *asser* reddita est; cuius hoc munus est. Vehementer admiratus sum, inquit, Vates, quod in die tribulationis Christi, cùm ille acerbissimum supplicium pro omnibus daturus sit, tamen ego sum requieturus, ita vt quæ ego commiserim scelera,

ille luat;ego verò cum eodem moriar,& tamen eius mortis dolore non afficiar: quæ res, & mihi,& populo nostro,hoc est,vniuersæ ecclesiæ ab ipso ad hãc rem susceptæ (cui ego annumerabor) continget. Populum autem accinctum, populum coniunctum & colligatum,atque in vnum corpus diuina virtute concinnatum significat, cuius Christus futurus erat caput: cuius liuore vt D. Petrus ait, sanati sumus.

Ficus enim non florebit,& non erit germen in vineis.

ELEGANTISSIMA & diuino responso dignissima conclusione argumentum suum Vates absoluit, cuius exemplo quicunque religionem atque pietatem colunt, ad maxima quæque incommoda perferenda animari possunt, vbi semel diuinæ voluntatis certiores ex sacris libris,aut alia ratione fuerint facti: Est autem huiusmodi horum trium carminum sententia. Vates præuisam populi sui calamitatem cum Deo fuerat questus: cuius rei occasione de maximis Dei misericordijs atque promissis inciderat in disputationem,num hæc inter se conuenire possent,vt Deus suis promissis & pactionibus staret, & populum tantis afficeret calamitatibus,quem earundem promissionum absoluendarum & testem & prædicatorem delegerat dum hæc Vates mente agitat, atque oratione apud Deum tractat,diuinorum verborum atq. conuentorum constantiam intelligit;neque impediri posse Deum, quo minus ea,quæ in illo populo edenda promiserat,tandem edat, quamuis maximas populus ille calamitates accipiat. namque diuina prouidentia & populo scelerato per calamitatem corrigendo, & suis pollicitationibus exoluendis fuerat consultura. Huius igitur veritatis admonitus Habbakuq, ad eam spem,quam ipse maximam est ingressus, cæteros vocat, iubetq. pios omnes nullis aduersis rebus terreri, nullis doloribus frangi, nullo futurorum malorum metu exanimari; sed diuinæ misericordiæ pactionum memores esse,qua recordatione id efficiatur vt propositi tenacissimi sint, neque salutis à Deo accipiendæ spem abijciant: ita fiet vt earum rerum,quæ tam diu ab eis speratæ atque exspectatæ sunt, compotes tandem efficiantur. sibi autem hũc animum iam esse, vt si maximè omnia perire atque ruinam minari videantur, tamen salutem à Deo promissam desperetur nunquam, *& si fractus*, vt inquit ille, *labatur orbis Impauidum nihil nocituræ attingant ruinæ.* Hæc eorum quæ asscribuntur carminum sententia est. Hanc ille partitionibus exornat, & elegantissima earum calamitatũ enumeratione,quibus maxime frangi homines solent & sibi suæque vitæ metuere: cuiusmodi sunt agrorum sterilitates, pecorum atque armentorum strages & pestes,quarum rerum copia vt ad hanc mortalem vitam est necessaria, sic earundem penuria ad eandem vitam incommodissima est. *ficus enim non florebit.* Ficus arborum omnium feracissima est ob natiui succus abundantiam,& quæ minima inter cæteras plantas cultura indigeat. nam sponte prouenire solet,& inculto solo, imò verò & in saxis & muris fructus annuos interdum binos ferre,neque intermissa requie vt plurima ex arborum generibus sibi consulere, atq. ea prima est, quæ pro flore fructum ipsum proferat: ex quo fit vt certissimum præter cæteras,in quibus flos fructũ antecedit suæ vtilitatis argumentum promat. quòd si ficus aliquando suos flores neget, reliquarũ arborum fructus frustra speres. His autẽ proxima est vitis natura,quæ si non fructus,tamen ramorum & pampinorum est fœcundissima: raro autem euenit vt hoc genus vuas omnino neget. Quòd si vuarum & germinum careat prouentu,actum est de anni illius spe: maximam enim anni sterilitatem esse oportet,quæ germinis proferendi facultatem adimat. Iam verò oleatum ea natura est,vt si non singulis annis,certis tamen vberi baccarum prouentu pretium operæ colentium absoluat.atq. futurã sui vtilitatem in præcedentis anni mensibus promittat, lætior namq. viret,& multis quasi gemmulis tumescit. atq. huiusmodi indicationes obseruantẽ raro fallunt. quam ob rem oliuetorum,qui in Bethica sunt domini huiusmodi notationibus admoniti, à præcedenti autumno in eum qui sequitur muliercularum idoneum ad oliuas colligendas numerum mercede interdum præmissa conducere solent. Hoc autẽ à Vate oliuæ opus vocatur. namq. ex sacrorum librorũ idiomate est,vt arbores fructũ facere dicãtur, vt: Et

Psal.106. fecerunt fructum natiuitatis. fructus verò ipse opus arboris nominatur. igitur grauem esse causam oportet,quam ob rẽ oliuæ quem fructum ante fecerant & ostenderant,tamẽ cultoribus negent. mentiri autẽ siue negare plantæ fructus dicuntur, quando sunt cultori-

Horat. epist. lib.1. bus ingratæ, vt apud Satyricum: *Spem mentita seges.*

Et arua non afferent cibum.

Quan-

QVANQVAM aliorum fructuum penuriá vtcumq. pati homines possint, frumenti tamen defectum ferre non possunt. Caput namq. ad humanam vitam alendam panis est, scriptú est enim: Et panis cor hominis cófirmet. & alio in loco: Qui producit frumentú & herbá vsui hominum. Psal.103. Psal 146. Quòd si frumenta omnino desiderentur, atq. aliorú fructuum defectibus hoc accedat, maximum esse annonæ conflictú necesse est. fieri autem interdú solet, vt cùm dies complures frumento homines caruerint, pecore ex longinquioribus locis adacto extremam famem sustentent. quòd si pecorum etiam copia deficiat, nihil nisi aut diuiná prouidentiam, & admirabilem aliquem cibum, aut mortem expectare dabitur. Porrò Israëlitica regio his rebus, quas hactenus commemorauimus, adeo abundabat, vt vicinas etiam aleret regiones. Nam & Tyri rex Hiram tritici hordæi, vini, & olei permutatione ad maximi illius templi fabricationem ligna ex libano monte cæsa suppeditauit, 2.Paral 2. & Hebronis agros plurima & generosissima pecora aluisse Samuelis historia docemur. 2.Samuel.15. huius autem rei penuria laborare, extremæ (vt diximus) sterilitatis est malum. Eam igitur rem cæteris addit Vates & subdit.

Abscindetur de ouili pecus, & non erit armentum in præsepibus.

VTRVMQVE genus propterea nominauit, vt omni ex parte sterilitatis exequeretur rationem. namque armentorum & pecorum diuersa est natura, & fieri plerumq. solet, vt quibus annis & tempestatibus alterum genus male habeat, alterum gaudeat. Oues glacie constrictos campos amant, boues verò frequentes desiderát imbres. Ex qua re vtriusq. generis optata hispano prouerbio eleganter sunt indicata: *Siquiera llonIesse hasta, que mi cuerno se remollecIesse: Si quiera elasse hasta que mi lana seme enhetrasse.* Quòd si vtraque & pecora & armenta deficiant, non tam anni vitio, quàm diuina ira id euenire putandú est. Hæc autem omnia simul accidere posse Vates concedit; se tamen de ea spe, quam diuinæ sibi subministrant promissiones, deiici posse negat. Sed cùm maximè omnia ruiná & mortem minitari videantur, tum maximè se promissæ sibi à Deo salutis, & exspectati Christi seruatoris cogitatione exultaturum.

Ego autem in Domino gaudebo, & exultabo in Deo Iesu meo.

HOC EST, in Deo seruatore meo. Planum namque atque apertum iam omnibus fere est nomine *Iesuagh* salutis & saluationis rationem significari. Cuius quidem rei interpres nobis diuinus nuntius fuit, qui cùm imponendum diuino puero nomen Iosepho ederet, Matth.1. hoc sermone nominis rationem reddidit: Ipse enim saluum faciet populú suum à peccatis eorum.

Deus Dominus fortitudo mea, & ponet pedes meos quasi ceruorum: & super excelsa mea deducet me victor in psalmis canentem.

INTER omnes oratorias exornationes commoratio, quàm vocant, sacris scriptoribus familiarissima est: quum in ea re, in qua causæ nostræ firmitatem collocauimus, diutius commoramur. Hoc genus nos in Christianis rhetoricis, quas carmine cóscripsimus, firmamentú vocauimus. nulla autem re sacri scriptores magis, quàm diuinæ misericordiæ fide atque spe nituntur. Ex qua illa in omnium ore frequentissima sententia est. Psal. 35. propter misericordiam tuam & veritatem tuam; & misericordia tuá vsque ad cælos, & veritas tuá vsque ad nubes. Psal 55. Antiqua igitur disciplina, & acceptis à se responsis edoctus Vates totam spem suam in diuinis pollicitationibus, atq. in misericordia ponit. Audierat enim ille id quod nobis referret: Iustus autem ex fide viuit. Hac igitur fide sibi se constare dicit, eamque spem nunquam esse fallendam, sed voti tandem compoté Deo auctore euasurum, vt nulla sit calamitas, quam non huius spei atque fidei ope perferat, & tandé illius maximi atque diuini beneficij acceptione peruincat. Dominum igitur Deum fortitudinem suá vocat, quoniam ea victoria nó humana virtute, sed diuinæ misericordiæ auxilio atque opera illi constabit. nam cùm Cristus suam diuinam atque humanam naturam cum suis communicaturus fuerit, ob eam causam, quicunque eius communicationis & beneficij participes verè fuerint, ex eo, quem ante descripsimus, conflictu victores, & præstantissimæ libertatis compotes euadent, Si enim filius vos liberauarit, verè liberi eritis, Ioan.8. aiebat idem Deus atq. homo Christus, ita vt illud ab illis quàm verissimè cantari possit: Psal.43. In te inimicos nostros ventilabimus cornu: & in nomine tuo spernemus insurgétes in nobis. [*Et ponet pedes meos quasi ceruorum.*] Summam conficiendæ rei celeritatem hac similitudine significat. nam quamuis ex quadrupedibus nonnullæ citatissimo valeant cursu,

nulla tamen magis victoriam currendo repræsentat, quàm cerua, quæ saltu arbusta superat, & saxa, & flumina aliquando transmittit; adde quòd decor membrorum & totius corporis habitudo, venatorũ contemptum magis imitatur, quàm fugam: eadem semper altiora loca cursu petit, vnde despicere magis, quàm metuere insequentes se possit. hoc autem magis in femina cerua, quàm in maribus, ex eo quòd illæ cornibus careant, perspicitur: quamobrem & Hebraicè *quasi ceruarum* legimus. Ob eandem etiam considerationem in canticis sponsus ceruorum hinnulo similis esse prædicatur. neq. dissimilẽ ob causam hoc carmen à Dauide præcantatum Vates noster hoc in loco vsurpauit, Qui æquauit, inquit, pedes meos ceruis, & super excelsa statuens me. Excelsa etiam loca, aut victoriá, aut certè hostium contemptum sua natura atq. situ parant. Eam rem hoc loco sibi Vates ex fide, quam diuinis verbis habet, promittit, nimirum victoriæ viam sibi à Deo esse aperiendam. ex qua re illud confici oporteat, vt ipse carminibus condendis, & Deo gratiarum actionibus, ob tanta beneficia, celebrando vacet. Atque ex ea re materiam elegantissimorũ versuum atque heroicorum sibi fore suppeditandam. Talia enim carmina non nisi à lætissimis, atq. omni anxietate carentibus ingenijs cãtari solent. quorũ inscriptio est, *lemnasceah Bineghinoth.* Huius autem verbi *lemnaszeah*, pro quo latinus interpres frequenter *victori* vertit, sententiam, hoc in loco exponere non incommodum fore visum est. namq. ea ad Vatis nostri orationem illustrandam, atq. ad multorum psal-

נצח morum inscriptiones intelligendas conducet. Igitur verbum *nassahh* vincere, studiosè aliquid & solicitè, ac non negligenter agere significat. Eius autẽ verbi vsus familiaris atq. frequens est publicis sacrarum rerum ministris, quorum interest munus suum diligenter atque strenuè exequi. maximè autẽ ijs accommodari solet, qui alijs tanquam duces in administranda re præficiuntur; nimirum vt cæteros hortentur, instruant, atque in negotio præcurrant. huius rei atque verbi exempla multa sacros legentibus libros occurrent,

Esdræ 3. ex quibus vnũ & alterum apud Esdram vno in capite indicabimus, quæ latinè sic in vul-
» gata editione legimus: Anno autem secundo aduentus eorum ad templum Dei in Ieru-
» salem, mense secundo, cœperunt Zorobabel filius Salathiel, & Iosue filius Iosedec, & re-
» liqui de fratribus eorum sacerdotes, & Leuitæ, & omnes qui venerant de captiuitate in
» Ierusalem & constituerunt leuitas à viginti annis & supra, vt vrgerent opus Domini. Ste-
» titque Iosue & filij eius & fratres eius, Cedmiel & filij eius, filij Iuda quasi vir vnus, vt in-
» starent super eos, qui faciebant opus Domini. Hæc igitur Latina verba vrgere, & instare, quid Hebraicum verbum significet, & ad quas personas accõmodetur, nos docent. hæc negotia curandi verbo Romani significabant: nam & regia munera & ludos dijs sacros, & funus curare dicebant, & curare vt sacrorũ templorũ sarta essent tecta. Ergo inter cætera sacrarum rerum genera carminum & hymnorũ, atq. totius sacræ musicæ curatores erant, ad quos quid quo modulationum genere, & à quibus, & quando canendum esset, consulere pertinebat. Vnum aũt carminũ genus erat, quod *Neghinoth* vocabant, quò lætę atque gratissimæ res & affectuum plenæ dicebantur, quæq. hostium atque periculorum propulsationem vel narrarent, vel sibi promitterent. Cuius generis est psalmus, Cum in-
» uocarem, & illud: Exaudi Deus orationem meam. huic ergo carminum generi se vaca-
» turum vouet Habbakuq, quo præterita rerum discrimina, & præsentem redemptionis lætitiam celebret.

ORATIO INTERPRETIS.

O qui orbem regis pater, & mortalia curas,
Ausaq. funesti nulla probas sceleris,
Nec pateris fluitare tuo feruentia cultu
Pectora, nec miseros deseris esse pios:
Illud opus renouare tuum ne desine nostris
Mentibus, illud opus, quo facis esse Deos.
Et nos perpetuas laudes, nos grata canemus
Carmina pro tantis commoda muneribus.

IN HABBAKVQ PROPHETÆ COMMENTARIA CARMEN EX VOTO.

NON cœpta lætis vota parentibus,
Cum pulcher infans ludit amabilem,
Cui sceptra mater, cui coronas
Poscit auens prece blandiente.
Non quæ per artes innumeras genus
Mortale duris vsque laboribus
Exercet auri vel cupido,
Spésve leuis male sana honoris:
Non quidquid errans denique suspicit
Vulgus, beatos efficit, aut iuuat
Curas, vel auertit sequaces,
Otia vel meditata præstat.
Nam quæ caducis condita partibus
Auctore constant munera debili,
Nil illa magnum, nil perenne
Efficere, aut tolerare possunt.
Quidquid corusci continet ætheris
Transmissus axis, scilicet aëra,
Telluris oras, & liquentem
Vis penetrat superatq́ pontum.
Disiuncta quòd si corpora sedibus,
Vnde & decoris artibus efficax
Natura fingit res, teneri
Perpetuos nequeunt in annos:
Quid comparatis fraudibus, ac dolo
Mortalis audens ingenij manus
Componet atris eximendum
Temporibus vicibusq́ lethi?
Cum gente gentem iungito sedulam,
Communi cœptis & studium para:
Vox vna cunctis, arsq́ constet,
Nulla manus properare cesset.
Sed videt vltor principium Deus
Non auspicatæ molis, & arduæ
Spectator attendit propinquus
Stultitiæ assiduos labores.

Mox & micanti fulmine, & horrido
Turbata cæli murmure dissonat
Sermone turba, & inquietas
Cura subit variata mentes.
Tunc quam potentis nominis ambitus
Turrim propinquam sideribus poli
Vergebat, humani furoris
Esse iubet monumenta iudex.
Iamq; appetita munera gloria,
Confœderatas & studijs opes
Deforme conuoluens ruina
Nomen habet Babylon pudendum.
Sed tu quid altas imperij domos
Nunc & decorum perpetuum tibi
Proponis amens per scelestos
Viq; doloq; vagatus ausus?
Tentata prauis bella tumultibus,
Atq. inuidētum prælia gentium,
Et fraude prognatas rapinas,
Anne bonum paritura credas?
Constructus amplis principijs domus
Murus, labore & consilio graui
Per damna, per cædes iniquas
Artificem stimulante cura,
Tantisper hæret molibus ac breui
Suffultus arctæ munere machinæ
Auctoris orbi dum malignum
Testis opúsque, animumq; prodat.
Sed iam peracto iudicio Dei,
Qui cuncta vindex crimina discutit,
Gaudere querente, & laborum
Iam domino meditante fructus,
Inclinat aucto pondere funditus
Congesta lapsis vndiq; partibus
Moles, & incautum patronum
Cum famulis premit, atque natis.
Optata seris regna nepotibus,
Et cogitati præmia nominis,
Obliuiones vel silentes
Incelebri subeunt sepulchro,

Vel su-

Vel fumiganti turbine pulueris,
Quem lapsa moles excitet altius,
Differtur exemplis in æuum
Historia improperanda diris.
Tunc, quæ imperitis ancipiti gradu
Constare visa est cura vigil Dei,
Dum flos nocentum præniteret,
Certa manet, superatq; vindex.
Tum clara signis perpetuis patent
Exempla summi iudicis, & graui
Sanctamq; funestamq; gentem
Indicio memorata monstrant.
Vt nulla casus Sortis & inuidæ
Vis voluat orbis munia consona
Nec terra, mortalésve turma
Iudicijs careant supernis.
Et sæpe summi numinis abditam
Mentem tyrannos præcipites pati,
Pœnas vt indictas prophanis
Dent populi malè pertinaces.
Post vindicato verberibus malo,
Corrupta turpi flagra superbia,
Neruósque marcentésq; virgas
In tenebras reijci perennes.

FINIS.

BENEDICTI ARIÆ MONTANI HISPALENSIS IN SOPHONIAM PROPHETAM PRAEFATIO,

DE DIVINO IVDICIO.

DIVINORVM iudiciorum rationes perperam ab hominibus percipi ac definiri, præterquam quòd in sacris librīs persæpe notatum est, ipsa etiam mortalium corrupta studia actionesque declarant. Etenim nihil aut segnius aut rarius, quàm diuinam iustitiam & seueritatem cogitari ab illis arbitror: quam in omni vitæ parte oculis proponendam sacer Vates docebat: In corde meo abscondi eloquia tua,
Psal. 117. vt non peccem tibi: Non enim qui operantur iniquitatem in vijs eius ambulauerunt.
" Namque diuinorum iudiciorum perpetuò considerata atque obseruata ratio temeritatē, stultitiam, licentiamque omnem in consilijs actionibusque hominum reprehendit, audaciam comprimit, ambitionem cupiditatemque frenat: vt ex iisdem ipsis diuinis oraculis
Ibidem. accepimus. In quo corrigit adolescentior viam suam? in custodiendo sermones tuos. A
" mandatis tuis intellexi, propterea odiui omnem viam iniquitatis. Equidem nemo tam malo, tamque audaci animo est, qui dum præsentem iudicē videat, eumq. magna sapientia in cognoscendis, magna in vindicādis criminibus seueritate & constantia præditum, manus à scelere & maleficio admittendo non abstineat: cumque nulla in re, nullo in loco se illius oculos & mentem fallere posse speret, aliam vitæ viam sibi, quàm per scelus, muniendam suscipiat, atque ea paulatim studia remittens deponat, quæ iudicem vehementer improbaturum, nunquam verò ignoraturum esse intellexerit. Quòd si hæc in homine concepta seueritatis & sapientiæ opinione studiosè & rectè curarentur, quanto diligentius curata esse oportuerat ab ijs, qui Deum omni semper loco præsentem, & humana non solùm facta, sed cogitata omnia obseruantem, sanctissimum, æquissimum, seuerissimumque, atque vitij omnis & sceleris vltorem grauissimum iudicē ante
Psal. 5. " oculos sibi proponerent, de quo scriptum est: Quoniam non Deus volēs iniquitatem tu
" es: neque habitabit iuxta te malignus, neque permanebunt iniusti ante oculos tuos.
" Odisti omnes qui operantur iniquitatem, perdes omnes qui loquuntur mēdaciū. Virum
" sanguinum & dolosum abominabitur Dominus. Qui plantauit aurem, non audiet,
Psal. 93. " qui finxit oculum, non considerat, qui docet hominem scientiam? Dominus idem scit
" cogitationes hominum: igitur qui exasperant, non exaltentur in semetipsis. Et profectò vel nullam, vel admodum exiguam de diuinis iudicijs cogitationem hominibus esse non concepta modò, sed & assiduè suscepta scelera, quibus totus terrarum orbis publicè ac priuatè contaminatissimus affluit, manifestè indicant: vbi gens contra gentem & regnum aduersus regnum, vel leuissimis, vel nullis causis insurgit, vbi tanta ambitio, tāta cupiditas, tot iniuriarum genera grassantur, vt totus mundus in maligno positus esse meritò dicatur.

Sed id dolendum maximè est, quòd nullæ nationes minus de diuinis iudicijs cogitare videntur, quàm eæ quæ Christianæ disciplinæ legibus tenentur, præceptis & institutis abundant. Vbi incredibile est, quàm secus, atque huius cogitationis lex & ratio postulet, publicè ac priuatè agatur. Atque vtinam hæc nobis in eam partem disputata esse videri possent, vt comparatio non cum alijs gentibus, non cum falsis, mendacibus ac barbaris eorum qui Christum non receperint, sectis atque doctrinis, sed cum ipsa Christianæ disciplinæ perfectione fieri existimaretur: ita vt in nostris moribus ad externarū nationum rationem reuocatis, aliqua laudis pars inueniri posset: ad ipsam verò euangelicæ disciplinæ normam & regulam iudicatis, exacta quædam perfectio desideraretur.

Sed

Sed prò dolor & pudor, iam non nobis hæc ratio illis Christianorum præceptorum & euangelicæ cætera, sed communi omnibus diuinæ iustitiæ ac seueritatis cognitione, velut rudi quadam & populari trutina examinanda est: neque enim modò de inimicorum dilectione, de beneficio vltro in immeritis collocando, de tolerandis patienter eorum, qui laeserint, amore & salutis studio iniuriis, de eroganda omnino in egenos atque in alios pios vsus pecunia, & de honestissima benignitatis, liberalitatis, comitatis, humanitatisque omnis contentione, de maxima alienorũ, de minima verò propriorum commodorum cura, non denique de illustri Christi exemplo omni vitæ nostræ parte exprimendo agitur, & de suauissimo illo iugo, quod ab eius perfectis discipulis fieri oportuit. Quibus de rebus omnibus illud scriptum est: Discite à me quia mitis sum, & humilis [Matth. 11.] *corde: & inuenietis requiem animabus vestris, &c. Quòd iam istius perfectæ Christianorum vitæ splendor fere omnis his moribus obsoleuerit, & prodigij loco ducatur, si qua harum præstantissimarum virtutum scintilla appareat, adeo extinctũ egregium id vitæ studiũ, & studiosorum genus est, de quibus illud fuerat decantatum: Et scietur* [Esai. 6.] *in gentibus semen eorum, & germen eorum in medio populorum. Omnes qui viderint illos, cognoscent illos, & dicent: quia isti sunt semen cui benedixit Dominus. Nunc verò alia nobis rerum ratio reposcitur, quæ ab iis reddi possit, qui cum Dei notitia diuini iudicij, atque in sceleratos constituendi supplicij metum habeant, siue is ex philosophica quadam sapientia atque obseruatione, vt apud gentes, siue ex sacra institutione & disciplina allatus sit: in quo genere Israëlitæ olim fuerunt, & nunc maximè Christiani sunt. A quibus maius atque abundantius officium exspectandum propterea fuerit, quòd diuinarum rerum cognitio, certissimis ipsius Dei oraculis accepta sit, Qui non fecit taliter omni nationi, & iudicia sua non manifestauit eis. Sed quæ per Deum* [Psalm.] *immortalẽ tam barbara, non modò lingua et natione, sed natura, & moribus gens notari hodie posset, in qua vel rariora cogniti, explorati & certi diuini iudicij; vel frequentiora rursus diuini timoris repulsi argumẽta reperiantur? Vbinam terrarũ publica ac priuata honestas, ac decus minus conseruatur? vbi copiosum magis, et multiplex iniuriarum genus inuenitur? vbi ambitio, ac insatiabilis habendi dominandíque cupiditas proiecta atque effrænata magis est? vbi fornicatio immunditia, impudicitia, lu-* [Galat. 5.] *xus, veneficia, inimicitiæ, contentiones, æmulationes, iræ, rixæ, dissensiones, hæreses, inuidiæ, homicidia, ebrietates, comessationes, & his similia innumera vitiorum genera frequentius & grauius obueniunt? Tandem vt plura & maxima breui sermone concludamus, quodnam hominum infidum genus iusto militiæ sacramento prodito, nefariè magis, atque impudenter egit? nonne illud celeberrimum honestissimumq. votum, Christianæ militiæ Tironibus, clarissimo iureiurando, coram sanctissima trini atque vnius Dei maiestate, legitimo ecclesiæ sacerdoti, grauibus aduocatorum testimoniis, repetita asseueratione, nuncupatur? Satanæ & omnibus operibus eius, et omnibus pompis eius, abrenuntio, abrenuntio, abrenuntio. Cuiusmodi nam ista abrenuntiatio est? Ecqua san-* [Augusti. epistol. 111. Gregor. libr. 32. moral. a.] *ctissimi ac iustissimi iurisiurandi huius, ad sacrosanctum baptismi fontem, illustribus verbis comprehensi, religio fidesque seruatur? Pudet profectò, pudet nostrorum morũ, ac corruptæ & contaminatæ vitæ, quæ ad iustissimi sacramenti obligationem collata, perfidiæ ac sacrilegij manifesto teneatur. Neque verò consiliũ est sanctissimos & integerrimos Christianæ disciplinæ milites hoc nomine notare, neq. vllam eorum hoc pacto offensionem excipere, quos hæc perditissima tẽpora pariter nobiscum luctu prosequi intelleximus. nam communis hæc piorum & bonorum omnium querela est. sed ad*

propositum redeamus. Igitur vel nullam, vel leuissimam diuinorum iudiciorum in omnium ferè hominum animis versari cogitationem, ipsa eorum studia, cogitationesq. arguunt. Hanc verò maximam negligentiam ex eo natam esse arbitramur, quod non vt misericordiæ, sic diuinæ etiam iustitiæ assidua publicè ac priuatè exempla esse spectari soleant: namque ille communis omnium hostis antiquus serpens astutissimus, diuinarum rerum rationes, abductis à recta sacrarum scripturarum cognitione, atque à sapienti rerum temporumque obseruatione hominibus, perperam semper interpretatur, iudiciorum tarditatem & dilationem negligentiæ nomine definire, & si quid verè interim repentinæ pœnæ alicubi obseruatū fuerit, casibus id, vel incertis cœlorum & siderum cursibus, non autem diuinæ prouidentiæ, asscribere consueuit. Quamobrem huiusmodi prauitatis erroribus imbutæ mentes incredibili ad omne facinus audacia armatur, & accumulatis sceleribus maiorem in dies culpam sustinentes, in grauiorem semper Dei offensionem incurrunt, plusque sibi indies pœnarum comparant, sicut scriptum est: An diuitias benignitatis Dei & longanimitatis cōtemnis? Ignoras quod benignitas Dei ad pœnitentiam te adducit? Tu autem secundum duritiam tuam & impœnitens cor tuum thesaurizas tibi iram in diem iræ & reuelationis iusti iudicij Dei: qui reddet vnicuique secūdum opera sua. Itaque iudicij vel priuatè, vel publicè exercendi cunctatio, & tarditas humanarum rerum Dei negligentiæ, vel scelerum contemptioni, vel ignorationi à stultissimis hominibus asscribitur: cùm tamen ex ipsa rerum ratione, & præteritorum temporum prudenti obseruatione, clementiæ potius, misericordiæque, & benignæ Dei erga hominum salutem voluntati, asscribi oportere, sanctißimi Apostoli cōfirmauerint. Longanimitatem Dei salutem arbitramini, sicut charissimus noster Paulus secundum datam sibi à Deo sapientiā in suis scribit epistolis, inquit Petrus. Verum enimuero vt hunc ex hominum mentibus errorem penitus tolleret Deus, non modò re ipsa, & grauissimis iudicijs edendis, ac repetitis seuerè pœnis, publica & priuata scelera sæpe vltus est, sed illud etiam curauit, vt hæc ratio à sanctissimis & grauissimis vatibus, ac diuinarum rerum sapiētissimis magistris, & futura prædiceretur, & indicaretur præterita, neque quis videlicet sumpta de alijs supplicia ad se nihil pertinere arbitratus, in pœnitentiæ studium sese tradere, ac salutem sibi legitimis rationibus petere negligeret. Inter alios verò sanctißimos vates vnus etiam Sophonias est, cui diuinæ iustitiæ & seueritatis prædicandæ munus est delatum. Cuius grauißima oratione illud apertè docemur, nullum contumacium hominum flagitium, nullum scelus aut vitium esse, quod (nisi legitimæ pœnitentiæ rationibus oportunè curatum expiatumque fuerit) seuerißimi tandem iudicij pœnas effugiat. Id quod multorum hominum, populorum & regnorum, quibus publici ac priuati sceleris pœnæ futuris temporibus dandæ erant, certißimis exemplis confirmatur: ex quibus cæteras etiam nationes, atque posteritatem omnem erudiri, & sui de ea re consilij, quod constantißimum semper est, doceri Deus voluit. Illius enim responsis ostensum est, nullius eorum, qui diuinum ius fasque violauerint, nomen de tabulis eximēdum esse, quo minus vnusquisque eam, qua sese alligauerit, culpam (nisi veniam præscriptis rationibus & modis impetret) vel in se vnum priuatè, vel in suos etiam publicè, in hac vita, vel cōmuniter in omnes tandem homines statuto puri iudicij die seuerißimo supplicio luat. Cuius grauißimæ orationis explicandæ argumentum, inuocato prius in nostra vota Deo, componemus.

Rom. 2.

VOTVM.

VOTVM.

Ætherei quem sede poli sanctißima cunctis
Dicere iura viris credimus & populis:
Et quem facta latent mortalia nulla, nec ausus,
Humanum quicquid concipit ingenium.
Da facilis tua iudicij mysteria magni
Quà fas est, populis explicuisse piis.
Si quæcunque sacri dicunt oracula vates,
Ad nostros quoque vis pertinuisse dies.

ARGVMENTVM VATICINII.

PRÆVISAM *sibi Hierosolymæ vrbis priorem illam excisionẽ, & ad omnes etiam tam probos, quàm improbos Iudæos, vel cæde, vel captiuitate pertinentem calamitatem Sophonias cumprimis prædicit. quamobrem ætatis suæ pios omnes ad placandum Deum exhortatur. deindè post Iudaicam cladem, Palæstinorum, Moabitarum atque Ammonitarum res ex diuino consilio, Nabuchodonosoris ictu graui, ad casum sceleribus illorum dignum dandas esse docet. Horum autem perpetuam fore ruinam ostẽdit, adeo vt restitutis ex Babylonica captiuitate Iudæis, latior ad habitandũ reliquatur locus. cæteras etiam nationes, quæ vel iniusto bello, vel graui tyrannide alios, ac præsertim Israëlitas plus æquo vexauerint, vt Assyrios & Aethiopes, pœnas quoq. daturas affirmat. deinde verò restitutorum ex Babylone Iudæorum alteram cladem, & vrbis etiam excisionem sibi diuinitus ostensam significas, ob legis diuinæ violationem, & repulsum à republica ciuitateque sua Christum Dei Iesum Nazarenum. Quos posterioris calamitatis huius ærumnis & miseriis tam diu premendos esse ait, quoad constitutum diuino consilio tempus aduenerit, cùm impietatis omnibus toto orbe dißipatis & penitus destructis reliquiis, diuinæ notitiæ lumen nationibus cunctis, Christiani euangelij prædicatione porrigatur. Quo felicissimo tempore Israëlitæ etiam & Iudæi suum tandem maximum errorem agnoscentes & confeßi, in veniam, misericordiam gratiamque recipientur: qui quamuis tenuis & afflictus, variisque vexatus modis populus fuerit, tamen diuino dono in magnum vitæ & virtutis splendorem reddendi sunt: atque omni tyrannidis, maximè autem spiritualis, immunitate & libertate accepta & confirmata, in vnam nobiscum ecclesiam ex omni exilij sui loco collecti, æternam quamdam & piam, communemque cum Christianis omnibus tranquillitatem & pacem sanctissimi spiritus beneficio trahent.*

CAPVT I.

Verbum Domini quod factum est ad Sophoniam filium Cussi, filij Godoliæ, filij Amariæ, filij Ezechiæ, in diebus Iosiæ filij Amon regis Iudæ.

TOTIVS operis inscriptio est, qua fides dicendis rebus, diuini consilij auctoritate, & Vatis ipsius orantis dignitate atque integritate affertur: iisdem verò cognoscendis & interpretandis, ex temporum notatione, regisque appellatione, lux operi sua porrigitur. Quatuor autem patrum suorum ad attauum vsque Ezechiam clara illa ætate nomina, legationis suæ confirmandæ causa interponere, expressèque appellare Vates non dubitauit, quæ profectò (nisi fidem suam diuina auctoritate liberaturum sese intelligeret) denigranda & contaminanda proferre veritus fuisset. Quanquam autem quatuor suis ætatibus illustres viros nominauerit, ex manifesto tamen sacrorum librorum testimonio, neque huius Vatis patria, neque certa generis & familiæ tribus, quænam fuerit, inter homines peritos constare video, id quod illo seculo constitisse, ipsa nominum illustrium professio arguit. Præterea & apud Iudæos Vatem hunc cum maioribus suis claruisse ex eo coniicimus, quòd de Iuda & Ierusalem vaticinatus fuerit, apud quos patrum suorum memoriam consultò renouauit. Eius autem patres, Cussi, Godolias, Amarias & Ezechias an in Vatum numero ponendi sint (quemadmodum antiqui Hebraici scriptores de appellatis Vatum omnium parentibus in vniuersum tradunt) nobis sanè exploratum satis non est; illud certè est compertum, maxima illa suis ætatibus nomina, & posterioribus etiam apud eam gentem, cui fidei causa interponebantur, fuisse. Illud verò obscuriori coniectura iudicarum, opinione magis, quàm certa sententia, quidam augurantur, Ezechiam Vatis huius attauum eundem & regem illum Iudæ illustrem fuisse; neque enim eam rem inscriptio ipsa prætermisisset, cùm Amonem, qui duobus tantùm annis, iisque infeliciter rerum potitus fuerit, regem appellet. Quòd si regis nomen ad Iosiam tantùm pium atque optimum principem quis referendum putet, nihil est quòd Ezechiæ regis dignitatem commemorari prohibuisset, qui inter optimos principes, patriæque patres pientissimos non mediocrem locum obtinet. Porrò Hebræi auctores, qui de Vatum omnium ætatibus scripsêre Sophoniam, Ieremiã & Oldam, eodem tempore floruisse tradunt; Ieremiam in publicis concionibus & foris, frequentique hominum conuentu vaticinia sua perorasse; Sophoniam in Synagogis & literarum gymnasiis; Oldam autem apud ætatis ciuitatisque suæ feminas fuisse vaticinatam commemorant: à quibus tamen nihil de regio Vatis huius genere memoriæ proditum est, cùm ea res in Isaiæ historia non sit prætermissa, quem Amasiæ ex fratre nepotem fuisse, ab iisdem accepimus. Illa autem celeberrima publicæ rei, & totius religionis expiandæ à Iosia rege suscepta procuratio plurimum cum Vatis huius consilio atque exhortatione concordans, argumento non leui nobis est, vaticinium hoc primis eius regni annis fuisse editum. nam quo tempore Iudæi impietate, scelere & flagitiis contaminatissimi fuerint, futuræ sibi calamitatis, & grauissimæ animaduersionis sententiam, diuino oraculo pronuntiatam audisse, verisimile & probabile est; ei autem calamitoso malo, ne maturius etiam afferretur, boni principis cura & procurationibus fuisse intercessum: cuius pientissimi regis de ea re cura & diligentia in regum historiis copiosè narratur. Hactenus operis inscriptio & procemium est: nunc deinceps orationis propositio amplificationibus, atque expolitionibus à Vate tractata nobis etiam explicanda est.

Hebræor. traditio in pelictha Rabbathi Ierosym. in Sophonia Cambi. Ioseph. Hispa. Abraham Esdrę.

Tractatu de pelictha Rabbathi, & in li. de annalibus mundi.

Congregans congregabo omnia à facie terræ, dicit Dominus: congregans hominem & pecus, congregans volatilia cæli, & pisces maris: & ruinæ impiorum erunt: & disperdam homines à facie terræ, dicit Dominus.

CLADEM omni Iudææ regioni diuinitus afferendam communi oratione proposita confirmat: quam subiuncta statim partitione exponit. namq. vniuersalis propositionis explicandæ rationem ad ea tantum genera, quæ subiecta explicatione definita fuerint, non ad naturam vniuersam reuocari oportuerit. Quamobrem propositio:

Congregans

[*Congregans congregabo omnia.*] Præter hominum, pecudum, auium, piscium, hominumq́. terrestrum definita genera, nullum aliud hoc loco complectitur, non stirpes, non mineralia, non denique quicquid in partitionem ipsam productū non fuerit. Itaq. vniuersalē hoc verbum, *Omnia*, certis mediis, non summo rerum omniū genere est cernēdum; sicut neque terræ nomen, quod non de omni terrarum orbe, sed de Iudæa tantum regione interpretari, nos ratio ipsa, & consequens oratio cogit: neque enim à facie vniuersæ terræ, vt in diluuij rationibus, sed [*A facie terræ*,] dixit, vt certam regionem, hoc est, quam ipse Vates incoleret, notari facilis coniectura esset. Excisionem autem siue cladem illam, omnibus terræ incolis communiter afferendam, congregandi verbo explicuit, quod ad extremam & absolutam calamitatem significandam aptissime apud Hebræos transfertur. ex quo genere illa sunt: Ego congregor ad populum meum, &: Congregabis animam tuam, & animas domus tuę. Genes. 19. Iudic. 17. Latinus sermo propinqua huic significationi verba habet, conficere & corradere, sed Hispana lingua proximum *Arrebañar*: est enim res, quas tollere quis paret, penitus conuellere, & vndique in vnum locum rastris ligonibusq́ue corrasas prorsus adimere. [*Congregans hominem & pecus: &c.*] Quanquam hæc simpliciter exponi & posse & solere non ignoremus, vt deficientibus è terra hominibus cæteræ etiam animantes, quæ commodius viuendi causa hominum culturam sequuntur, deficiant; tamen piscium, quibus hoc non accidit, natura appellata, & ipsa rerum ratio, & consequens in oratione explicatio, omnia ad homines per translationem referenda esse docet: Illa igitur huius loci sententia est, omnium ordinum, generum & condicionum homines, vel cæde, vel captiuitate, ab illa regione tollendos esse. Eam verò sententiam sublimi verborum & orationis genere Vates Dei partes dicendo agens expressit. Namq. variarum animantium nominibus, plura hominum vitæ genera notari, in libro de sacro arcanoq́ue sermone docemus. Sunt autem quidam homines ob rusticiorem vitæ vsum & exercitationem, & ingenio, & cultu duriores, quos aptissima similitudine hominem & pecus Vates dicit, Hebraicè, *Adam & Behema*. Atque *Behema*, non omne animal בהמה dicitur, sed quod ad hominum terræque cultum idoneum est. Quare omnem terræ populum Hebraicè appellatum, Latinè verò rusticum hominum genus cumprimis excindendum esse ait. Deinde alterum genus principum & summorum virorum nominat, quos ob vitæ & glorię dignitatem, ob sublimium rerum studium *Volatilia cæli* nominat. Tertium autem hominum genus exlex, atque scelestum, iniuriæ, sceleri, voluptatibusq́. deditum cum piscibus stupido, rapaci & impolitico prorsus animantium genere aptissimè componitur, vt apud Habbakuq: Et facies homines velut pisces maris. Habbak. 1. Sed & huiusmodi vitæ hominum genera piscium nomine notari, subiuncta oratione Vates ipse ostendit: [*Et ruinæ impiorum erunt*, siue, vt ex Hebraico clarius legimus, *& offendicula cum impiis*,] hoc est: Perdam impios cum studiis, conatibus, & nocendi artibus ac dolis, quibus ad aliorum perniciem vti solent. Quartum porrò genus, in hominum societate, vitæque communitate, eorum est, qui variis, cum humilibus tum ingenuis artibus sese exercentes vitam degunt, hos etiam, quibuscunque nominibus fuerint, corradendos abducendosq́ue è terra esse ait. [*Et disperdam homines à facie terræ.*] Homines, inquit, reptilibus persimiles, qui vario manuum suarum labore, industria & conatu, vitam per terram trahunt magis, quàm agant; omnes in vniuersum congregabo. Quæ verò translationibus hactenus hominum genera notata sunt, eadem subiunctis expolitionibus apertè explicantur. imprimis autem quam terram significauerit, exponit: deinde etiam, quinam homines pecus, qui volatilia, & quæ ruinæ siue offendicula piscium, hoc est, impiorum dicantur, exponit.

Et extendam manum meam super Iudam, & super omnes habitatores Ierusalem: & disperdam de loco hoc reliquias Baal, & nomina ædituorū cum sacerdotibus: & eos qui adorant super tecta militiam cæli, & adorant, & iurant in Domino, & iurant in Melchom.

TERRAM quam omni incolentium genere expoliandam sibi esse dixerat, Iudam esse ait: Extendere manum, vltionem magna diligentia & seueritate studioq. paratam significat, vt illud: Ideo iratus est furor Domini, super populum suum: & extendit manum suam super eum, & percussit eum. „ Habitatores verò Ierusalem, & filij Iudæ, cum „ ciuitas illa omnium vitæ generum hominibus constaret, homines, pecus, volatilia & „

pisces,quos commemorauerat,sunt.At verò ruinæ impiorum , & offendicula cum impiis,illa fuerunt. [*Et disperdam de loco hoc reliquias Baal.*] Reliquias Baal,omnem , qui post decem tribuum abductionem apud Iudæos conseruatus est, superstitiosum cultum interpretamur.namque superstitio & idololatria,vanorumque numinú consecratio,apud decem tribus cœpta,procurata & aucta,ad Iudæos,vt sæpe aliàs docuimus,deuecta est: apud quos,ad Babylonicam vsque transmigrationem,ignominiosa hęc labes,neque diuturnitate euanescere;neque bonorum principum diligentia prorsus elui potuit , quoad

Hosee.2.

abductis omnino hominibus deleta est.De nomine *Baal* satis apud Hosseá disseruimus. Vlterius autem ruinæ impiorum exponuntur. [*Et nomina æditruorum cum sacerdotibus.*] Falsorum numinum,superstitiosarumq. sectarum ministros , quorum innumerabilem copiam illa tempora, ventris & otij atque inertiæ causa,genuerunt , æditųos nostra versio nominat,Græca verò *ἱερέας*:quos nó tam sacerdotes,quàm augures Plutarchus interpretatur.Hebraicus verò sermo,& Chaldaica etiam expositio *Chemarim* vocat : quo nomine

Heliæ Methurgheman.

Chaldęus interpres vanorum Deorum sacrificulos perpetuò vertit.Significat auté verbú atros & conuolutos,siue quod atris vestibus vterentur, siue (quod magis placet) in certa collegia familiasque distincti essent,suasque singulæ sectæ domos haberent : in quibus conclusi habitarent:quales Idææ Matris famulos, atq. Isidis & Anubis sacerdotes,qualiaque augurum collegia in gentium libris legimus. Horum autem nomina appellationesque varias,atq. sectarú collegiorumque distinctiones penitus extinctum iri Deus ait: non solum auté hos ; sed omnes in vniuersum pios & impios, omnes etiá superstitiosos, & quicunq. vanos Deos publicè priuatéue coluerint,ex illa vrbe regioneque tollendos esse ait,quoniá eam cladem & calamitatem communem omnibus Deus esse voluerat, quicunq. impietatis ac sceleris,publicæq. iniuriæ cósuetudine contaminatæ regionis incolæ essent,quoniá illa labes ac macula,vel societate & cómunione , vel dissimulationis, vel tolerantiæ & negligentiæ nomine ad omnes pertineret . oportebat enim eos,qui diuinarum rerum studio arderēt,à contaminata,& tot vaticiniis frustra ad officiú reuocata ciuitate migrasse. Quoscunque igitur illa clades omniú ordinú & generú homines offen

2.Reg.23.

deret,ex diuini decreti sententia oppressura fuerat,sicut scriptú est: „ Veruntamen non est „ auersus Dominus ab ira furoris sui magni , quo iratus est furor eius supra Iudá, propter „ irritationes,quibus prouocauerat eum Manasses. Quamobrem vt eam calamitaté communem omnibus sine vlla exceptione fore ostenderet,ipsa,quę cultum & religioné spectant,genera omnia complexus est;nam religio & superstitio in sacerdotibus primú, deinde in populis cernitur.Sacerdotes autem vel vanis diis sacrificát: & hi dicuntur æditui, siue CHOMARIM; vel veræ religionis atq. vnius Dei sacras ceremonias, puramq. religioné susceptá tuētur:atq. hi Hebraicè COHANIM, Latinè ministri & sacerdotes nominantur. Vtrorumq. officiú & partes sunt sacra ceremoniasq.curare,& populú religionis,siue illa vera sit,siue falsa quam profiteátur, rationes,& pietatis cultú docere. Populi verò officium cultu diuino & adoratione, quæ latria à theologis dicitur, exhibenda,atque vita etiam ad eam,quam edocti fuerint,pietatis rationem & normam dirigéda spectatur. hæc autem ratio vel ex cultu,vel ex iurisiurandi formulis manifestè deprehenditur. nam quod vnusquisque religiosè colit & veneratur,id in rationum suarum firmáda

Hebr.6.

„ fide iurat,sicut scriptum est: Homines per maioré se iurant . Triplex auté in populo illo ratio spectatur. nam pars quædam superstitioni dedita , sidera & solem atque lunam, quibus mortalis vitæ potestatem maximam delusa antiquitas tribuebat, publicè colebat·pars auté Deum verum venerabatur. rursus alij qui nulla religione obstricti essent, neque Deum verum, neque cælum sanctitate & pietate placandú sibi esse crederét,officium ac diligentem cultum omnem regi suo,à quo vno dignitatis fortunarumq. suarú commoda accipi & augeri posse sperarét,tribuebant. Omnia verò studiorú genera hæc, vel cultu,vel iurisiurandi formulis facilè deprehédere & agnoscere est: quę omnia Vates noster certis notis ostendit. nam postquam vtriusque partis,hoc est,superstitionis sacrificulos,& veræ religionis ministros;hos proprio vocabulo sacerdotes;illos æditųos appellauit,populú partim in superstitiosos,partim in veros Dei cultores , partim vero in impios atque atheos,nihil prętęr terrena aut sapientes,aut sperantes,diuisit: ac primos quidem, [*Qui adorant super tecta militiam cæli,*] hoc est,qui superstitionem,qua imbuti sunt, non obscurè profitentur,sed palàm,aperto cælo,noctu,atque interdiu,astrorum,quibus numen esse credunt,cultui adorationique supplices vacant . Supra tecta aliquid fieri , Hebraica

dicendi

dicendi formula, publicam & manifestam rem arguit, vt: Super tecta eius, & in plateis eius omnis vlulás & illud. Quod audistis in cubiculo, prædicate super tecta. est enim is locus editissimus, & omniũ, nõ solùm qui propius, sed qui longius etiam sunt, conspectui expositus. Id verò commodè fieri potuisse, vt in tectis & supplicari, & prædicari posset, ex antiqua ædificiorum illius regionis ratione perspicuum est. de qua nos aliàs proprio instituto sermone, modò Deus votis annuat, differemus. secundum verò hominum religionis verę sanctitatem colentium genus, sic Vates descripsit: [*Et qui adorant, & iurant in Domino.*] tertium porro sic: [*Et iurantes in Melchom.*] Nomen Hebraicum cum pronomine coniuncto est MALCHAM, regem suum, siue regem eorum significans. ita, qui nullum neque vanum, neque verum Deum colendum sibi proposuerant, & incundæ regionis gratiæ & assentationis causa per regis caput, Gręco more, iurabant, & viuit rex, viuit anima tua ô rex. cuiusmodi frequens iusiurandum in sacris passim obseruare est. Itaque omnia hæc tum sacerdotum, tum populi ipsius hominum genera distincta interpretari oportere arbitramur, non, vt quibusdam fortasse videatur, cõfusè & permixtim. [*Qui adorant, & qui iurãt, &c.*] Ex Hebraico Chaldaico, Gręcoq. sermone [*Adorantes, iurantes, &c.*] exponimus: namq. in participio maior orationis, & rerum distinctio est. Omnibus verò his tribus hominum generibus, & qui plures, & qui vnum, & qui nullum Deum colerét, communem calamitatem fore confirmat: quibus & demũ quartum adiecit, eorum, qui pietatem, quam sanctè coluerant, falsa tandem opinione abducti deseruissent, quòd humanas res à Deo negligi, & temporum casibus, vel siderum cursibus permitti putarent. Quibus ex erroribus duæ hominum sectæ proficisci solent: altera eorum qui à religione deducuntur: altera verò atheorum, apud quos nulla vnquam Dei religio suscipitur. Vtramque autem sectam duobus carminis vnius hemistichiis complexus est: Ibid. 15. Matth. 7.

Et qui auerterunt de post tergum Domini, & qui non quæsierunt Dominum, nec inuestigauerunt eum.

Illi quæsitum & inuentum prodidère: hi verò omnino nunquam quæsiêre, neque in animum induxère, vt, an sit Deus, an humana curet, studiosè ac diligenter inuestigarent. Vtramque tamen sectam eodem genere comprehensam, non verbis, non oratione, sed re ipsa & suo magno malo tantæ impietatis redarguendam conuincendamque propediem esse Vates affirmat: ita vt comparato cum vaticiniis & prædictionibus euentu, humanas res curæ Deo esse, suo grauissimo periculo intelligant, quum se impietatis & sceleris pœnas, ab hostibus, quibus victoria promissa fuerit, repetitas, dare senserint. Igitur tantã, tam impiam ac nefariam opinionẽ nulla oratione, vel disputatione, sed re ipsa & periculo tolli oportere Vates ait:

Silete à facie Domini Dei: quia iuxta est dies Domini, quia præparauit Dominus hostiam, sanctificauit vocatos suos.

Silete à facie Domini. Aptissima figura futurę vltionis exspectationẽ ad diuinã prouidentiã probandã suadet: nec verbis opus esse ait, sed rebus & factis. itaq. à verbis ad facta probationem omnem Vates prouocat. Latinus sermo hanc orationis & sententiæ figuram sic reddit: *Sed quid verbis opus est?* Hispanus verò: *Callad dexad hazer à dios.* Appellat autem Dominum Deum, quia commodus locus appellationi dominationis & potestatis est, vbi de prouidentia agitur. Ea autem causa, quemadmodum grauissimo exemplo probanda Deo sit, statim exponit: [*Quia iuxta est dies Domini.*] Quanquam aliàs misericordiæ, quàm iustitiæ rationibus probandis prouidentiam suam frequẽtius testari Deus consueuerit: tamen vbi causa ipsa postulat, animaduersionis publicæ ac priuatæ tempus idoneum constituit, quo se hominum scelera minimè probare ostendat. Id autem tandem adueniens imparatos nec opinantes impios sæpe opprimit, & maturius, quàm creditum fuerat, appropinquat, sicut scriptum est: Non tardat Deus promissionem suam, sed patienter agit, nolens aliquos perire, sed omnes ad pœnitentiam reuerti. hoc est quod Vates noster ait: prope, imò proximè adest, cùm sua prouidẽtia, nõ sine magno impiorum & apostatarum malo, probanda Deo maxima cùm dignitate est. namque is ad certam diem, eamque proximam, mactandas victimas parauit: 2. Pet. 3.

 quam

quam diem celebrem,atque frequenti conuocatorum ad eam rem turba illuſtrem,per-
petuoque memorabilem eſſe vult: qui tanquam eius victimæ miniſtri & pœnas de im-
pijs & ſceleratis ſumptas teſtari poſſint. Igitur ille hoſtium conuentus cõuiuij cuiuſdam
ſpeciem præbuit,quo conſtituta ad prouidentiam ſuam afferendum die, Nabuchodo-
noſor eiusque exercitus excepti à Deo ſunt. Huiuſmodi autem celebritatem commo-
diſſima epularis victimæ mactandæ tranſlatione breuiter Vates ſignificauit: [*Prięparauit Dominus hoſtiam,*] Qui noluit hactenus temporales pœnas de quibuſdam ex impijs iſtis
priuatè ſumere, ſed ad certam diem omnes ſeruatos,ſolenne quoddam ſpectaculũ edi-
turus, innumeræ hoſtium multitudini, qui & miniſtri, & ſpectatores, & teſtes eſſent,
trucidandos,ſpoliandos,abducendosque obijcere. Quam rem tam diu diſtulit, quoad
ij,quibus expedienda erat,ſuas copias cæteraque ad eam rem neceſſaria, atque opportu-
na inſtruerent & pararent. Hoc eſt quod ſubiungit: [*Sanctificauit vocatos ſuos.*] Vocare &
ſanctificare verba in conuiuijs,ludis, conuentibusque publicis, atque in copijs cogẽdis,
Ioel.3. „ exercitibusque,conducendis,frequenter vſurpata ſunt,vt: Sanctificate ieiunium, cõuo-
Isai.13. „ cate cœtum.&: Ego mandaui ſanctificatis meis, & vocaui fortes meos in ira mea. Ad
hunc itaq. modum Nabuchodonoſorem eiusque exercitum, vocatos ſuos dicit Deus,
quos à ſe ad Iudaicam cladem certa die afferendam deſtinatos eſſe ait. Eſt autem ſancti-
Ierem.1. ficare hoc loco,deſtinare,præparare,adornare ad munus aliquod obeundũ, vt: Priuſquã
„ exires ab vtero,ſanctificaui te. Verùm enimuero calamitatem illã ita exponit, vt iis im-
primis afferendam denunciet,qui publicæ fraudis & iniuriarum maximè ſeſe alligaue-
rint: cuiuſmodi ſunt reges,principes,horumque familiares & miniſtri,quos facilè in bel-
lo ipſo hoſtibus cognoſcere fuerit; vtpote peregrino & diuerſo à cætera turba veſtitu
cultuque notabiles. Hos igitur maximè ferro trucidandos, cæteros verò capiendos ma-
gis,abducendosque fore oſtendit.

Et erit in die hoſtiæ Domini, viſitabo ſuper principes, & ſuper filios regis, & ſuper omnes qui induti ſunt veſte peregrina.

OB INIVRIÆ publicæ,ſiue HHAMAZ culpam publicè populos puniri,atque
vltionem maturari ſolere,iam ſæpius alij vates nobis demonſtrauère: quod ipſum & hic
Vates noſter confirmat. grauiorem autem vltionis animaduerſionem in eos futurã, qui
iniuriæ faciendæ auctores magni, miniſtrique fuerunt: cuius notę principes imprimis,&
deinde regum ac principum familiares erant,qui cùm pauperiorum laboribus, ſudori-
bus,& fortunis,per fraudem, iniuriam & ſcelus fruerentur, certius & grauius ſibi in cõ-
muni calamitate malum commerita noxia pepererunt. Diem verò illam, qua tot pu-
blica ſcelera vlciſci decreuerat Deus, diem hoſtiæ,ſiue victimæ Domini Vates appellat.
Omnem autem regiam familiam in tria genera partitus eſt; in principes,filios regis, &
cæteros aulæ & curiæ familiares,ac varijs muneribus pręfectos miniſtros,quos,vt breui-
ter comprehenderet,veſtium,quibus à reliquo populo diſcernantur, notatione ſignifi-
cauit. namque aulicos maiori veſtium apparatu & ſplendore vti, manifeſtum eſt. dein-
de in regijs familijs,quæ ſpectabili ordinum, officiorum ac munerum varietate diſtinctæ
& conſtitutæ ſunt, ſolenne illud ſeruari ſolet, vt ſingula officia ſuis veſtium generibus,
vario modo forma materiaque confectis,inſignita ſint,idque tum in pace, tum in bello
etiam obſeruaretur. Quemadmodum in Iudæorum regum domibus à Salomone in-
ſtitutum,ac magna cum admiratione ab hoſpitibus viſum ſpectatumq. fuiſſe legimus:
3.Reg.10. „ Videns autem regina Saba omnem ſapientiam Salomonis, & domum quam ædificaue-
„ rat,& cibos menſæ eius,& habitacula ſeruorum & ordines miniſtrantium, veſteſq. eo-
„ rum,&c. non habebat vltrà ſpiritum. Hos autem veſte peregrina indutos conſultò Vates
dixit,quod alieno à cætera turba genere veſtium,atque ex alijs nationibus etiam imitato
plerumque vti conſpiciamus,atque libentius aliena & peregrina officiorum quam pro-
prij ſermonis nomina vſurpare. Vt *Turia, galdres ferreruelo li gagamba, ſumiller, con-
tralor*,&c. De quibus alio in loco quæ ad ſacrorum librorum explicationem faciant,plu-
ra nos Deo propitio,dicturi obſeruauimus. Igitur principum familiares,& publicæ iniu-
riæ miniſtros ac reos huiuſmodi omnes, vel veſtium ipſarum notatione facilè hoſtibus
ad cædem prodendos eſſe ſignificauit. [*Viſitabo ſuper*] animaduertere in aliquem La-
Ierem.52. „ tinè hoc dicitur. [*Super principes & filios regis.*] Quam verè hoc præſtitum fuerit, Iere-
„ mias docuit: Et iugulauit rex Babylonis filios Sedechię in oculis eius,ſed & omnes prin-
cipes

cipes Iuda occidit in Rablatha. Omnes autem ministros & familiares regios illa die puniendos esse ostendit, in quibus suam etiam pœnam iis constituit, qui ob comparandæ & faciendæ omnibus modis regiæ pecuniæ munus & curam plurimum gratia & familiaritate apud dominos suos valerent, ad quos facilem semper ac liberum accessum habebant; vtpote qui dominorum rebus, commodis & dignitati atque amplitudini tum consilio, tum opera inseruire dicerentur.

Et visitabo super omnem qui arroganter ingreditur super limen in die illa, qui complent domum Domini sui iniquitate & dolo.

[ET *visitabo in die illa super, &c.*] Hoc modo carminis huius sententiæ coniunguntur; id autem quod dicitur, arroganter ingredi super limen, domesticam consuetudinem & magnam familiaritatem significat eorum, qui gratiæ aut vtilitatis nominibus facillimos ad principes aditus, neque vllis, aut custodibus, aut ianuis, aut ianitoribus, aut cubicularijs interclusos, vt cætera turba, habent; neque ipso etiam limine, quo minus in ædes, in conclaue sese citò proripiant, retardantur; sed celerrimè transmisso in locum penetrant: nimirum qui domum ipsam domini sui iniuria, rapina, & fraude partis rebus complent. hæc huius carminis explicatio est: quam commentis aliàs multis satis difficilem interpretes reddidère. [*Arroganter ingrediuntur limen*, Hebraicè est, Psalm. *transiliunt limen.*] Magnam fiduciam nullo impetu retardatam oratio significat, vt illa: „ Et in nomine tuo transgrediar murum. idem namque verbum vtrobique est. Ad familiaritatis rationem ædes, vestibulum, limen, tectumque diuidebantur. Cicero in orationibus. Clientes autē ad vestibulum admissi Dominum quoad prodeat, exspectant, familiarissimi transiliunt limen, tectumque nemine prohibente subeunt. itaque magnam familiaritatem & frequentationem oratio hæc significauit. hæc igitur principum & summorum virorum, quos volatilium nomine significatos diximus, calamitas & clades, cui & illa subiungitur, cæteris hominibus, quos pisces appellauerat Vates, afferenda.

Et erit in die illa, dicit Dominus, vox clamoris à porta piscium, & vlulatus à secunda, & contritio magna à collibus.

COMMVNEM totius populi calamitatem & miseriam ex communi dolore & luctu, confusoque per vrbem clamore futuram arguit. portam in vrbe Ierusalem piscium Nehem. 12. cognomēto fuisse ex Nehemiæ historia accepimus, Et ad portam piscium, & turrim Hananaël. „ apud hanc portam forum piscium fuisse scriptores opinantur. *Secundam* verò hoc loco appellatam Hebraicè MISNE, etiam ex regum libris vrbis celebrem locum 2.Reg.22. fuisse cognouimus, in qua Olda prophetis à regiis ministris est consulta: Et ipsa, inquit, „ habitabat in Ierusalem in secunda. quem locum Chaldæus interpres scholam, siue doctrinæ domum exponit. Porrò vrbem illam in collibus vario nomine distinctis positam, psalmus ille describit: Fundamenta eius in montibus sanctis, &c. ex quibus vnus collis Gareb à Ieremia est notatus. Omnem autem in vniuersum vrbem Ierosolymam, Ierem.31. cui miserrima hæc tempora indicerentur, his nominibus à Vate comprehensam, fidem „ nobis facit Iosephi Hispani vrbis descriptio, quam auctor ille in regum commentariis Iosephus Hispanus in 2. Reg. cap. 22. fecit: ait enim triplici muro, & vrbem, & ordinum omnium regiones fuisse distinctas. Intra primum murum plebem omnem, & variarum artium officinas tabernasque fuisse dicit. intra secundum verò nobilitatem, magistratus, & liberalium disciplinarum studiosos, & doctores ac professores, apud quos & Olda prophetis habitabat. intra tertium verò mons domus Domini erat. Has autem omnes vrbis partes Vates noster hoc loco significasse videtur. namque à porta piscium, piscatorum, venatorum, & cæterorum qui victum similibus artibus quærunt, regio erat. In secunda nobilitas. in tertio autem, hoc est, in monte domus Domini, [*Contritio magna in collibus.*] Quandoquidem in illa vrbis parte templo diruto atque incenso, contritio ac ruina magna præcipuè edita est. atque hæc vrbis sors diuino iudicio coniecta fuit. Populo verò ipsi plena atque absoluta excisio, partim cæde, partim abductione parabatur.

Vlulate

Vlulate habitatores Pilæ: conticuit omnis populus Chanaan, disperierunt omnes inuoluti argento.

LOCVM in vrbe Ierusalem fuisse Pilam, siue Mortarium dictum communis interpretum omniũ sententia est. Sed Chaldæus paraphrastes *Vallem Kedron* reddidit, cui mortarij nomen, vel ob situs profunditatem, vel ob frequẽtem mortariorum & pilarum sonitum & strepitum inditum videtur, quòd condimẽtorum forum ibidem fortasse fuerit. Huius autem loci habitatoribus excidium populi totius deplorandum denuntiat; vtpote magno eorum, quibus cum viuebant, victumque sibiipsis parabant, desiderio propediem afficiendis. namque pistores, cetarij, lanij, coqui, fartores, piscatores, & hoc genus omne in frequentissimo populo commodissimè viuunt, egestate aliàs maxima afficiendi, si desint, quibus ipsi cibos parent & conficiant, cùm nulla alia arte valeant. Ciuitates autem maximæ & opulentæ, quatenus ad huiusmodi hominum quæstum spectat, in duo genera diuiduntur; in pauperiorum turbam & diuitum: cum vtrisque autẽ hoc hominum genus illiberales suos & sordidos quæstus facit, cui pauperiorum turba non minus, quàm ditiorum facultas vtilis esse solet. apud alios enim ciborum vilitas, frequentia; apud alios raritas, pretij magnitudine compensatur. Hoc igitur hominũ genus cum solicitum mœstumque esse, ac luctui indulgere iubeat, magnam vtriusque ciuitatis partis vastitatem futuram esse docet. Duas autem illas partes, quas plebeios siue pauperiorum turbã, & diuites diximus, duplici circuitione populi Chanaan, & inuolutorũ argento Vates significauit. atque vulgus ipsum duabus de causis populũ Chanaan dictũ arbitramur: quod Chanaan nomen, præter eius gentis, quæ à Iosue pulsa ex illa regione olim fuerat, notationem, negotiatores etiam & emptores, venditoresque significat, vt illud: [Hosee. 12.] Chanaan in manu eius statera dolosa, &c. Ex vtraque autẽ significatione Iudææ regionis plebem & turbam, ex variis negotiis & artibus lucrum facientem, populum Chanaan appellauit: quem non secus, atque Chananæi olim ex eadẽ regione pulsi, vacuum & vastum locum relicturum esse affirmat. neque verò ditissimorum hominum sortẽ minus afflictam fore ait: [*Disperierunt omnes inuoluti argento.*] Qui pecuniis adeo abundabãt, vt argento onusti esse dicerentur. Hebraicè, *Onusti argento* legimus. Verbum autem conticere, idem quod deficere significat. surda enim & muta habitatio redditur, vnde habitatores pulsi ac penitus sublati sunt, vt: [Ierem. 47.] Cõticuit Ascalon & reliquiæ vallis earũ. Quanta autem calamitate, quanto dolore ac labore populus ipse & diuites conficiendi essent, ex [Ierem. 25.] aliorum, quibus illi ad quæstum vtiles fuerant, dolore ac mœstitia arguit. Vlulatus enim [Isaiæ 23.] præter dolorem & gemitum, solicitudinem etiam curamque sui maximam, & vtilis rei desiderium arguit, vt: Vlulate naues maris. Vlulate pastores & clamate, quia defecit, &c. Huic rationi persimilis illa apud Satyricum est:

[Horat. sermon. lib. 1. satyr. 2.]

Ambubaiarum collegia, pharmacopolæ,
Mendici, mimi, balatrones, hoc genus omne
Mœstum ac sollicitum est cantoris morte Tigelli:
Quippe benignus erat. &c.

Hunc locum Chaldæus interpres ita vertit: [*Periit omnis populus cuius opera Chananæorum populi operibus similia fuere, sublati sunt opulenti pecuniis.*] Quos, vt idem hic Vates ait, argentum eorum liberare non poterit.

Et erit in tempore illo: & scrutabor Ierusalem in lucernis, & visitabo super viros defixos in fecibus suis, qui dicunt in cordibus suis, non faciet benè Dominus, & non faciet malè.

PROVIDENTIAM suam, & negatam ab impiis humanarum rerum curam non modò publicis, sed priuatis etiam exemplis in ipsos impietatis tacitos etiam reos edẽdis probaturum se esse Deus profitetur. neque enim eos solùm, qui manifestè prouidẽtiam impugnant, sed etiam eos qui oratione pietatem profitentur, cogitatione autem occulta apud seipsos, deinde etiam vitæ instituto & studiis negant, calamitatem accepturos esse ait ita vt iidem ipsi qui prudentia quadam mundana, astutiaque religionis cuiusdam simulatione cæteros homines fallebant, vbi sese impietatis & sceleris pœna affici senserint, diuinam prouidentiam, & iustissimum iudicium suo magno malo agnoscere & cõfiteri cogantur. Huiusmodi verò exactum publicè & priuatè exercendum, atque diligentem

gentem etiam occultæ impietatis inquisitionẽ certissimè futuram, aptissimo argumento à destinatis dicto, Deus docuit. [*Et erit in tempore illo.*] Tempus hoc loco certam & maturam agendæ rei opportunitatem significat. namque Hebraicum nomen G H E T, candẽ ferè cum Græco καιρὸς, quod tempestiuam opportunitatem significat, definitionẽ habet, vt illud: Quod fructum suum dabit in tẽpore suo, Ex his autem aliisque quamplurimis Psalm. 1. sacrorum librorum locis certas quasdam ad diuina iudicia edenda opportunitates, certos cognitionis studiosissimè ostẽdẽdę & probãdæ dies esse docemur. neq. enim Deus, qui misericordiæ suæ rationes ab æterno, & in æternũ timẽtibus se probat, iram indignationemq. suam in impios & sceleratos ita frequenter ostendit. est quidem ille iustus iudex, fortis & patiens, sed non irascitur per singulos dies. nisi verò conuersi fuerint impij, gladium suum vibrauit, &c. Psalm. Itaque oportunam quandam iudiciorum Ierosolymitanis, & omnibus Iudææ regionis, cùm manifestæ, tum occultæ impietatis reis cõstitutam diem sibi Deus confirmat. diligentissimam autem & exactissimam teorum omnium impietatis, occultorum etiam criminum inquisitionẽ, lucernæ sibi ad eam rem adhibendę imagine, expressit. nam qui domos inquirendæ cuiuspiam rei causa scrutari parant, accensam lucernam adhibere solent, quam ad omnia loca, ad omnes angulos, quò solis lumen penetrare non possit, perferunt: sic accensa lucerna amissam drachmam quærere mulieres in euangelio dicuntur. Sic illius etiam elegantissimi prouerbij sentẽtia commodè aperitur: Lucerna Domini spiraculum hominis, qui inuestigat omnia secreta ventris. Prou. 20. Sic igitur nullum in Ierosolyma impietatis reum fore ait, qui Dei inquirentis iudicium & diligentiam effugere valeat. In eos verò præcipuè animaduertendum esse ait, qui ob perpetuum antea secundarum rerum vsum, prouidentiam animo & cogitatione negantes, religione omni amotâ, tranquillam, & voluptatibus ac delicijs affluentem vitam agerent, nullo hactenus aduerso impetu agitati atque turbati, sed vt vinum in dolio super feces suas residens, purum, perspicuum atque integrum manet, quoad immisso in fundum ligno, aut impetu alias facto mixtum turbatumque redditur. [*Super viros defixos in fecibus suis.*] Diuitiarum, deliciarum & voluptatum perpetuum vsum, & tranquillam istorum hominum vitam hac similitudine significauit. ex qua illud docemur, ea quę maximè vulgo appetuntur, feces à Deo appellari. Quàm verò periculosus ac preceps huiusmodi perpetuus secundarum rerum vsus sit, operæpretium est animaduertere: quippe qui humanos animos ad impietatem vel manifestam, vel, si cui maior astutia calliditasque sit, occultam, & ad peruersum de bonorum & malorum finibus iudiciũ impellat. [*Qui dicunt in cordibus suis, non faciet benè Dominus, & non faciet malè.*] Non faciet Dominus benè piis, & non faciet malè impiis: ita adeo nulla rectè factis præmia, nulla peccatis supplicia deberi putant. Quibus tamen, vbi grauissima illa, feces omnes, cum omni splendore & dignitate, & vitam ipsam turbatura calamitas aduenerit, diuinum de rebus & factis hominum iudicium, vel inuitis probandum erit. Hoc est quod dicit:

Et erit fortitudo eorum in direptionem, & domus eorum in desertum: & ædificabunt domos, & non habitabunt: & plantabunt vineas, & non bibent vinum earum.

TRANSLATAM similitudinem eleganter explicat. namque feces, quarum vis & natura, si commodè resideat, vinum cõseruat, si verò misceatur & turbetur, aut tollatur, corrumpit turbatum & direptum; dolium verò ipsum pertusum ac confractum iri confirmat, frustraque remedia ad eam rem quęrenda, nihil tandem, quo minus perturbetur ac perdatur vinum, profutura. [*Fortitudo eorum.*] Diuitias intelligit, quarum magnitudine, copia atque vsu istorum hominum beata vita nititur: hæ feces ab hostibus diripiendæ fuerunt. dolia verò domus eorum in desolationem futuræ, quos nihil vel nouas ac plures domos ædificare, vel agros colere vineasque plantare, ad stabiliendam rem iuuabit, omnibus domibus, agrorum vinearumque possessionibus funditus deturbandos. Eam verò diuini iudicij publicè priuateque probandi diem non longè nimium abesse Vates ait, ne videlicet, diuturni temporis opinione securis, iucundo interim vitæ rerumq; vsu frui liceret, sed vel prædictioni credentibus perpetuus timor obsisteret, vel fidem non habentibus subita calamitatis, & oppressionis insperata vis grauior multo imparatis afferretur.

Juxta est dies Domini magnus, iuxta & velox nimis.

NON solùm prope adesse diem, sed nimis maturè venturam esse ait: quanquam enim certa ac præfixa quædam dies illa sit, tempusque ipsum certis suis momentis semper agatur: tamen vbi calamitas accedit, præter opinionem festinasse semper videtur. Adde quòd continuus cursus & motus temporis nihil cunctando accelerat, & *Hoc, quod loquimur; inde est,* ait Satyricus. Qua de re illud scriptum est: Non tardat Deus promissionem suam, &c. Magnus verò dies appellatur, & quòd tantæ rei expeditione insignis, notabilisque semper futurus sit, & ipsis, qui pœnas luerit, longior solito videndus. eius autem adeo matura die quàm grauis & misera calamitas exspectanda sit, à consequentibus arguitur. Quod nullius vel fortissimi, vel strenuissimi viri vox, nisi lugubris & misera, timorisque ac doloris index audiri posset.

Persius.

1.Petr. ,,

Vox diei Domini amara, tribulabitur ibi fortis.

ILLVD significat, maximum ac lugubrem, & muliebrem gemitu atque eiulatum tota vrbe audiendum illa die esse, non qui à fœminis, aut imbellibus, sed qui à fortissimo quoque edatur. Oratio autem ex carmine Hebraico, ad verbum ab interprete latino reddita, soluta oratione sic excipitur: [*Fortis tribulabitur ibi voce diei Domini amarâ.*] Verbum verò *tribulabitur*, idem quod vociferari, eiulareque significat. In exemplari est TZAREAHH, quod non tribulationem angustiamque modò, sed immanem clamorem, grauissimamque vociferationem indicat: namque ab exaltatione & altitudine deductum est, vt apud Isaiam: Dominus sicut fortis egredietur, sicut vir præliator suscitabit zelum: vociferabitur & clamabit, super inimicos suos confortabitur. Longè tamen diuersus ab hoc ille fortium clamor in die illa futurus à Sophonia prædicitur, maximus ille quidé, sed qui amaritudinem miseriamq; sonet magis, quàm exhortationem sociis, aut terrorem hostibus significet. Itaque fletum, gemitum, eiulationé etiam fortissimis hominibus & strenuissimis illa Domini dies allatura est, eo quòd maximarum miseriarum vsu sensum omnem animumque occupatura sit.

Esai.42. ,,

Dies illa, dies iræ, calamitatis & miseriæ, dies tenebrarum & turbinis, dies nebulæ, & caliginis.

SVBITO maximo & improuiso malo oppressis non agendi aut effugiendi modò, sed cogitandi etiam facultas adimitur, sensibus, animoque imprimis perturbatis. Huiusmodi diem Vates Iudæis denuntiat, diuinæ in eos indignationis, & maximæ ac miserrimæ calamitatis, vt neque consilij locus, [*Tenebrarum verò, turbinis & caliginis,*] vt neque defensionis copia detur. neque verò id porrò prodesse quicquam poterit, quod in extremis angustiis postremum petitur, vt qui ineundo prælio pugnæq; sustinendæ pares non fuerint, murorum, munitionumque præsidiis tegantur. nam præter immissum diuinitus terrorem, præter consiliorum auxiliique inopiam, grauissimum hostium impetum, omni munitione superiorem experiri cogentur.

Dies tubæ & clangoris super ciuitates munitas, & super angulos excelsos.

CHALDÆORVM vis & impetus maior fore, quàm vt vlla locorum munitione & præsidio reprimi retardariq; possit, ex eo ostenditur, quod illorum tubę & litui, cæterique bellici cantus in ipsis vrbibus natura & opere munitissimis, in turribus etiam, quæ firmissima munitionis pars esse solent, cum subito & maximo ciuium terrore & pauore audiendi sint, ita vt ad conceptum metum, animorumque perturbationem hoc etiam accedat, [*Super angulos excelsos.*] In murorum angulis turres reliquo ædificio sublimiores collocari solent, vnde ciues pro mœnium defensione propugnent: nostro tēpore post inuenta ignea tormenta humiliores turres ad propugnationem parantur, quos Balloartos vocant. Adeo verò magnum, adeo instructum, atque extremè promptum Chaldæorú exercitum fore Vates noster ait, vt nullo negotio editissimas turres conscendere, indeque populum tubarum & lituorú clangoribus, & sonitu perterrefacere possit; nimirum qui, vt Habbakuq dixerat, Super omnem munitioné ridebit, & comportabit aggerem, & capiet eam. hanc verò tam celerem ac facilem hostium in vrbes irruptionem, quanta ciuium strages, quanta clades consequutura sit, statim docet.

Et tri-

Et tribulabo homines, & ambulabunt vt cæci, quia Domino peccauerunt. & effundam sanguinem eorum vt humus, & corpora eorum sicut stercora.

Esdræ. 9.

Chaldæorum obsidione atq. irruptione Iudæos homines in eas temporum, animi, atq. spiritus angustias adductum iri ait, vt turbati consilijq. inopes magno in errore vagētur, atq. alij in alios impingentes facilem hostiū sæuitiæ materiā præbeant: quorum sanguini non magis parcatur, quā inerti pulueri, cuius nullum apud homines pretiū est. Neq. verò occisorū cadaueribus sepeliendis, atq. cū humanitate aliqua tractandis vlla maior adhibebitur cura, quā ruderibus corradendis, verrendis, & in cōmune aliquod sterquilinium comportādis adhiberi solet. Puluis enim & rudera vilitatis significationem habent, vt in libro de sacro & arcano sermone docebimus. Hæc autē calamitas quāto suo merito, quā iusto Dei iudicio illis adueniat, interim Vates docuit, quando cæcitatē illam & consilij inopiā ex eo euenire inquit, quia Domino misericordi, ipsorumque protectori & defensori maximo, cuius solo consilio iuuari, auxilio niti solerent, peccauerunt. huiusmodi namque ex peccato fructus percipiuntur. id quod ex manifestis eorū ipsorum, de quibus agimus, confessionibus patefit. A diebus Patrum nostrorum, sed & nos ipsi peccauimus grauiter vsq. ad diē hanc: & in iniquitatibus nostris traditi sumus ipsi, & reges nostri, & sacerdotes nostri, in manū regum terrarum, & in gladiū & in captiuitatē, & in rapinam, & in confusionem vultus, sicut & die hac. Omnia autem ad Deum, cuius consilio & decreto gerenda fuerant, referuntur. *Tribulabo, & effundam &c. corpora eorum.* Carnem siue (vt Chaldaicè exponitur) cadauera significat. Neque verò vllam, vel diuitiarum, vel dignitatis, vel ordinis rationem hac in re habendam hostibus esse Deus ait, quo minus eodem omnes modo, nullo discrimine, & pereant, & sepulturæ honore careant. namque hac parte, vel victores ipsi misericordia, prece, vel pretio adducti, vel occisorum familiares & necessarij fide ac pietate defuncti personas in bello distinguere consueuerūt. Omnibus itaq. ignobilis quidā & promiscuus exitus denuntiatur, eo quòd idem diuinū iudicium in eos qui eodem crimine inuoluti fuerint, seuerè edendum exercendumq. sit. hoc est quod subiungitur:

Sed & argentum eorum, & aurum eorum non poterit liberare eos in die iræ Domini: in igne zeli eius deuorabitur omnis terra: quia consummationem cum festinatione faciet cunctis habitantibus super terram.

Horat. lib. 3. car. Od. 24.

Intactis opulentior Thesauris Arabum, & diuitis Indiæ,
Cæmentis licet occupes Tyrrhenum omne tuis, & mare Ponticum:
Si figit adamantinos Summis verticibus dira necessitas Clauos: non animum metu,
Non mortis laqueis expedies caput.

Hæc poëtæ carmina hanc Vatis nostri sententiam, ad nostros vsus relatam, exponūt. Quid ergo tam anxiè percupitæ, tanta cura, studio, solicitudine, & persæpe scelere cōparatæ diuitiæ opesq. pulchrum præstant? Verùm enimuero illud diligenter obseruandū est, diuini iudicij integritatē, vim & seueritatem ignis imagine à Vate depingi. Ignis autē ea natura est, vt nulli neq. maximæ rei parcat, sed vbi illatus agris fuerit, maiori vi & strepitu proceras arbores, quā gramina stipulasq. cōsumat, idq. adeò maxima & expeditissima ciuitate cōficiat. Hanc autē similitudinē ad Iudaicarū rerum casum Vates noster illo hemistichio trāstulit: *In igne Zeli eius deuorabitur omnis terra.* Eam verò consequētibus carminis verbis ipse idē exposuit, vt se metonymia & translatione vsum indicaret. *Consummationē cū festinatione.* ignis vim expressit. *Cunctis habitātibus super terram,* Metonymiā aperuit, & terram à se pro Iudææ regionis incolis vsurpatā esse docuit.

CAPVT II.

CONVENITE & congregamini gens non amabilis. Priusquam pariat iussio quasi puluerem transeuntem diem, antequam veniat super vos ira furoris domini, antequam veniat super vos dies iræ indignationis Domini.

HACTENVS decretum & certum Dei in Iudæos iudicium Vates exposuerat, & afferendam omni illi regioni docuerat calamitatem, & commune periculum, quod non omnino declinari perrūpiq. posset, tamen si diligenter & studiose procuretur, minui

certè posse nunc deinceps confirmat, & ad id negotium capessendum grauissima & sapientissima oratione suos hortatur: certum prætera modum, & diuinitus constitutá, qua procurari res ea possit, formulam, hoc est, pœnitentiá docet. namq. hæc vna ratio si sanctè, purè & legitimè, atq. oportunè explicetur, ad culparũ pœnas, diuinamq. animaduersionem effugiendá, vel supplicium certè minuendum plurimum valet. Sed tamen quẽadmodum ea ratio rectè iniri possit, imprimis Vates præcipit, [*Conuenite & congregamini.*] Quid hæc præceptio significet, Hebraica verba nobis exponũt, *Colligimini & colligite*. Est enim Hebraicum verbum eorum propriè, qui res aliquas collecturi, minutim & diligentissimè disquirunt & scrutantur, vt decussas ex arbore oliuas, nuces, & eiusmodi alia, quæ Exod.5.&15. nullam omnino legentium patiũtur negligentiam. Atq. hoc verbum in illa Israelitarum apud Ægyptios paleas & quisquilias colligẽdi cura frequẽter ac propriè vsurpatur: à quibus Isai.29. rebus ad alia argumenta, similitudine sententiæ, cõmodè ab Isaia & Sophonia transfertur. Igitur iis, qui iratum Deum placare, sibiq. propitium, vel clementem reddere expetunt, diligentissimá, & religiosissimam pœnitentiá tum priuatè, tum publicè suscipi debere, vel huius verbi vsurpatione Vates confirmat. Neq. verò solum futurę vitæ emendatione, sed & præteritarum culparum agnitione & detestatione, veræ pœnitentiæ ratio consolidatur. namq. vitæ morumque emendatio fructus pœnitentiæ propriè dicuntur: ipsa verò, vnde fructus illi proueniunt, pœnitentia, impiè & sceleratè factorum, & totius corruptæ consuetudinis damnatio atque detestatio est: quam meliora studia, & studiorum deinde indices optimi conatus, & rectè facta consequuntur, sicut scriptum est: Derelinquat impius viam suam, & vir iniquas cogitationes suas: & reuertatur ad Dominum, &c. Hanc autem omnem rationẽ Vates noster huius capitis initio præscripsit. [*Colligimini,*] verbũ reciprocum Hebraicè est, qua voce Latini carẽt: ad singulos autem sententia refertur, vt vnũquemq. in sese descendere, seq. ipsum excutere, scrutari, expẽdere, & quæcunq. vitio culpaq. non careant, notare ac damnare, atque vehementi animi dolore prosequi iubeat. Sed quoniam non modò sibi vnumquẽque, sed alios alijs etiá studio, exẽplo & opera prodesse oportet, ad priuatá & communẽ de huiusmodi pœnitentia curam ciues suos Vates hortatur. [*Et congregamini*], Hebraicè idem verbum quod priori loco reciprocè pronuntiatum est, actiuè rursus repetitur. *Colligimini & colligite*, Vos, inquit, in vos descendentes, vestra primum, deinde cõmunia studia notátes corrigite, hæc illius verbi sententia est: *Congregamini.* officio, inquit, mutuo vos hac in re iuuate. [*Gens non amabilis.*] Argumento à iudicatis ducto miserrimũ suarum rerum statum illis, quò sibi diligẽtius & studiosius prospiciát, demonstrat. Appellat autẽ gentem non amabilem, siue vt Hebraicè est, non concupitam, tum quòd aliarum nationum omnes, tum Dei protectoris voluntates à se abalienauerit. Quantũ enim inuisa nationibus cæteris Iudæa gens olim fuerit, & sacræ, & prophanæ historię frequenter ostendunt: quas tamẽ diuinæ gratiæ & prouidentiæ innixa, contemnere facilè potuit. Illo autem vnico, & maximo, & firmissimo propugnatore ob suam culpam destituta, nihil præter extremam miseriam exspectare potuit, quemadmodum toto illo Psalmo obseruare est: Saluasti enim nos de affligẽtibus nos: & omnes odientes nos confudisti. In Deo laudabimur tota die, & in nomine tuo confitębimur in secula. nunc autem repulisti & cõfudisti nos, & nõ egredieris Deus in virtutibus nostris &c. Igitur gentium omnium inuidia flagrantibus, & Deo etiam ob scelera inuisis, vnicum perfugium & præsidiũ salutis, sancta & legitima pœnitentia est. [*Priusquam pariat iussio quasi puluerem transeuntem diem.*] Iussionem Vates hoc loco diuini iudicij decretum appellat, quo certa pœnis exigendis dies dicta est, nullisq. hominum nota, prætetquam iis quibus indicata à Deo sit, qui tempora & momẽta in sua potestate posuit; quæ, quoniam ex diuini consilij arcano subito eduntur, aptissima translatione pari dicuntur: ante verò quàm eiusmodi calamitosæ tempestates edantur, oportuna deprecatione Psal.23. effici potest, vt vel auertátur omnino, vel cõmutentur, vel etiam clementiores multo extent. Quæ si non sapienter prouideantur, imparatis, atque imprudentibus aduenientes, omnia in turbinis modum vastata atque deserta, *quasi puluerem transeuntem*, relinquent. Vt enim æstiui turbines, sublati dissipatiq. pulueris neq. vestigium quidem relinquunt: sic rerum, inquit, vestrarum, vbi dies illa transierit, neque nomẽ quidem relinquetur. fieri autem posse, vt vel irati & infensi Dei vltoris acerba seueritas pœnitentia mitigetur, vel omnino calamitosæ illius diei periculum vitetur, geminata oratione Vates confirmauit. [*Antequam veniat super vos ira furoris Domini.*] Quid sit iussio pariens quasi pulue-

puluerem transeuntem diem, exposuit. namque ira furoris seuerior & vehementior multo, quàm indignatio est. Ob eam rem in posteriori membro ait: [*Antequam veniat super vos dies indignationis Domini.* Hebraicè est, *Antequam non veniat dies.*] fieri enim posse intelligit, vt quamdiu decretum illius Dei pronuntiatum atque fixum non fuerit, intercedatur, vt nō figatur, aut vt protrahatur: id quod vbi iam dies ipse aduenerit, frustra tentabitur. Ex hoc autem huius Vatis, aliisque plurimis sacrorum librorum locis, pœnitentiam hominum legitimè & opportunè susceptam, nunquàm superuacaneam esse, docemur: neque ad æterna tantum supplicia condonanda, sed ad temporales etiā pœnas, vel effugiendas, vel minuendas esse commodissimam. Cùm autem seriò & legitimè pœnitenti, post prauorum studiorū & malè factorū, cęterarumq́. animi tempestatū, cum summo dolore & pudore detestationē & declinationē optimus portus vitæ & consilij in melius mutatio sit, sicut scriptum est: Declina à malo & fac bonum, &c. proximū vati nostro fuit, vt posteriorem pœnitentiæ partem priori adiungeret.

Quærite Dominum omnes mansueti terræ, qui iudicium eius estis operati: quærite iustum, quærite mansuetum: si quomodo abscondamini in die furoris Domini.

POENITENTIAM ad pœnarum & periculorum deprecationem populo suaserat; cuius alteram partem in superiori versu indicauit, quę delictorum inquisitione, detestatione & confessione definitur alteram verò quæ vitæ & consiliorum mutatione: spectatur, nunc deinceps subiuncturus, eos opportune excipit, qui modestia & virtute præditi pietatis officia præstabant. quos interim non otiosos esse vult, sed orationibus & deprecationibus propriæ & communi saluti procurandæ deditos esse iubet. [*Quærite Dominum omnes mansueti terræ, qui iudicium eius estis operati.*] Ex hoc hominū genere, qui pietatem veram, & fide & officio faciendo profiterentur, quanquam raros, nonnullos tamen fuisse ex sacris libris accepimus. Septē enim millia virorum in Israël, qui genu ante 1.Reg.19. Baal non curuauerant, sibi relicta esse Deus affirmauit. Atque etiam in Ierusalem & Iudæa quosdam, qui communi calamitate inuoluti hostiū sæuitiam experti essent, Psaltes deplorauit. Posuerunt, inquit, morticinia seruorum tuorum escas volatilibus cæli, & Psal.79. carnes sanctorum tuorum bestiis terræ. Huiusmodi autem sanctos & pios homines ad quærendum placandumque Deum Vates hortatur. cæteros verò, qui vitiorum & scelerum sibi conscij essent, post priores pœnitentiæ partes ritè & legitimè transactas, ad posteriores purè ac sanctè suscipiendas aduocat, vt vel futuras pœnas omnino effugiant, vel minores multo subeant. [*Quærite iustum, quærite mansuetum.*] Substantiuam potius quàm adiectiuam significationem *iustum* & *mansuetum* habent. Iustitiæ nomine, omnem eius, quæ in communi vitæ societate spectatur, virtutis partem: mansuetudinis verò siue modestiæ verbo, priuatorum morum compositionem complexus est. [*Quærite.*] Magnum studium diligentemque operam postulare Hebræi solent, cùm verbum illud *Bacas* vsurpant; maximæ autem cuiusdam & arcanæ significationis id est, בקש quod huiusmodi exhortationibus Vates adiunxit. Vtramq; enim tum proborum, tum improborum partem, ad suum cuiusque officium faciendum studiosè hortatus subiunxit. [*Si quomodo abscondamini in die furoris Domini.* Hebraicè est, *fortassis abscondamini.* Chaldaice verò, *forsan proteget super vos in die indignationis Domini:* Græcè autem, *vt protegamini in die iræ Domini.*] Qua quidem oratione Babylonicam captiuitatem significatam fuisse, eamque ad diuinæ potius misericordiæ, quam ad punitionis rationes a Vate reuocatam arbitramur. Maximæ enim clementiæ opus fuit, magnam eorum partem, ob supplices preces & pœnitentiam, in die iræ Domini, & ignis cuncta vastantis, exceptam seruatamque in Chaldæam, ad restitutionis futuræ spem transmitti, ibidemq́. ne omnino perirent, protegi ac foueri, nec multis etiam aliorum Israëlitarum instar detineri (id quod Ieremias agnoscens gratè & piè prædicabat: Misericordia Domini quia non sumus consumpti, quia non defecerunt miserationes eius) aliàs Thren.3. funditus perituris, nisi diuina misericordia prouisum consultumque esset, vt interim dum dies iræ pertransirent, in diuina tutela, quanquam angustius & laboriosius gentibus afferendæ propediem salutis certa proponeretur spes, cùm tamen aliis gentibus diuinæ indignationis, & exercendi iudicij dies, excisionem calamitatemque.

quę extremam allatura esset, vt Palæstinis, Tyrijs,& cæteris, quos vel sine restitutionis, vel vestigij saltem relinquendi spe funditus euertendos esse,& Vates hic,& alij etiam obnuntiarunt. Itaque Iudæis pœnitentia ad certæ aliàs animaduersionis & venturæ ob pertinaces diuturnas culpas calamitatis vel auersionem, vel clementiam saltem impetrandam indicitur. quòd singularis cuiusdam in se diuinæ prouidentiæ beneficium, aliis etiam vicinis nationibus merito negatum,interpretari oporteat. Ob eamque rem pœnitentiæ suscipiendæ, ad salutem & restitutionem sperandam, suasioni dissimile in alijs gentibus edendum exemplum Vates proposuit. Quia Gaza, &c. Illud interim ad linguæ & sententiæ rationem notare operæpretium est, verbi illius, *si quomodo*, siue, vt ex Hebraico, & Chaldaico vertimus, *forsan*, latentem dubitationem non ex consequenti, sed ex antecedenti negotio definiendam esse. namque antecedentis exacta certitudo, consequentis asseuerationem infert. neque enim diuina misericordia Vatis oraculo commemorata & promissa, sed humana ad misericordiam impetrandam legitima diligentia in dubium vocatur. Plura autem de hac ratione & dicta aliàs, docente atque aspirante Deo, à nobis dicenda sunt.

Aristoteles 2. Topicor.

Quia Gaza destructa erit, & Ascalon in desertum, Azotum in Meridie eijcient, & Accaron eradicabitur.

VICINÆ Palęstinorum gentis integram & perpetuam cladem, diuino iudicio futuram, obiter prædicit. ex qua misericordiæ in Iudæos beneficium confirmat. namque vt eodem fere terræ situ, eadem cæli parte & astris subiacentes gentes dispares omnino rerum suarum exitus habeant, præter certum Dei consilium & voluntatem accidere non potest, ita vt aliis post cladem breuis restitutio, alijs nulla omnino, vel exigua, atque longissimum post tempus contingat. Hæc vero sententia eleganti & vehementi oratione à Vate Hebraicè pronuntiata est, verbis videlicet ex ipsa nominum vicinitate deflexis. quam figuram Hebræi *Zzabuth*, Græci paronomasiá, nostri adnominationem vocant, vt: *Huic dari verbera, tibi verba.* Quam quidem rationis orationisque venustatem, vel sententiæ vim, nullus profecto interpres, ex alijs in alias linguas, maximè autem ex Hebraica, transferre commode potest; quemadmodum nos aliàs iusto de hac re sermone habendo, si Deus annuerit, disputabimus. ad quem locum huius carminis verba expendenda consultò reseruamus. Igitur postquam certam Iudæis apud Babylonios, diuinam protectionem & futuram ex illa captiuitate liberationem, atque dissimilem omnino nationibus aliis exitum Vates noster significauit & prædixit, ad eam explicandam latiusque exponendam rem commodè digreditur.

Terentius Heautont. act.2.Scen.3.

Væ qui habitatis funiculum maris, gens perditorum: verbum Domini super vos Chanaan terra Philisthinorum, & disperdam te, ita vt non sit inhabitator.

PALÆSTINITIS, Ammonitis, Moabitis, ob maxima publicè & priuatè suscepta scelera, atque ob illatas aliis gentibus, maximè autem Israëlitis, ex religionis contétione, iniurias, diuinæ vltionis pericula subituros, Isaias, Ieremias, Amos, aliique Vates prædixere. Id autem ipsum Sophonias prædicens, similemque cum Iudæorum calamitate afferendam à Chaldæis cladem confirmans, dissimiles tamen illis futuros exitus docet. quòd Palæstini partim occisi, partim è sua regione pulsi, nunquam amplius restituendi sint. Iudæi verò Babylonem abducti, in patriam non post multos annos diuino beneficio remigraturi; atque non suam modò regionem rursus, sed & Palæstinorum terram ad proprios vsus occupaturi sint. Omnem autem Palæstinorum regionem vicini maris nomine Vates significauit, cùm Gazan, Ascalonem &c. prius appellasset, atque ex altera orationis parte alteram intelligi voluisset. Cui regioni extremam vastitatem obnuntiaturus, funestam vocem, *væ*, pronuntiauit. [*Qui habitatis funiculum maris.*] Terræ & hæreditatis sors & pars, quæ cuique obtingit, funis siue funiculus in sacro sermone dicitur, vt: Funes ceciderunt mihi in præclaris: etenim hæreditas mea præclara est mihi. nam vt apud latinos ductu pedis, sic apud Hebræos & Chananæos funibus metatos agros & oppidorum situs fuisse legimus. Palæstinos autem ad maris littus longè exporrectos, hæc descriptio, vt aliæ plurimæ ostendunt. Ex quorum nomine mare illud omne, quod

Psal.15. Cicero orationũ tom.5. fol.433.

quod occidentalem Chananææ regionem alluit, Palæstinorum dictum est. Ponam, inquit Deus, terminos tuos à mari rubro, vsq. ad mare Palæstinorum. Exod. 23. Ex Hebraico nomine proprio ad nominis significationem Latinus interpres Chaldæum imitatus allusit. namq. Hebraice est: *Gens Cheretæorum.* Sunt autem Cheretæi ex Palæstinorū familiis celeberrimi. vnde ad Australē plagā Cheretæi irrupisse in Palæstinos ille seruus Ægyptius 1. Sam. 30. Dauidi referebat. Consulto autem Vates ex nomine ipso futuram genti excisionem denuntiauit (quippe Cheretæus, excisum, siue excindendū significat) vt cū nomine exitum conuenire confirmaret: gens, inquit, excisorum, siue quod idem est, perditorum. Quamobrem Chaldæus paraphrastes hūc locum sic vertit: [*Populus qui damnatus est excisione.*] hos verò Palæstinorum populos, ex omnibus antiquis Chananæorum, diuino iudicio, olim pulsis familijs, simili cum cæteris suæ gentis clade affectum iri Vates obnuntiat: atque ob eam rem Chanaā nominis meminit. [*Verbum Domini super vos Chanaan terra Palestinorum.*] Quanquam enim Palęstini dicti fuerint, tamen ex eorum gente, quibus Deus ob sua nefaria scelera infensus fuerit; hoc est, ex Chananæis esse confirmat, sicut Iosu. 13. scriptum aliàs est: Chananæis asscribes quinque regulos Philistijm; Gazeos, Azotios, Ascalonitas, Chetæos, & Accaronitas. quos demum, vt alios olim, funditus euertendos perdendosque esse ait. [*Et disperdam te ita, vt non sit inhabitator.*] Eius verò excisionis magnitudinem, consequentis vastitatis descriptione, arguit.

Et erit funiculus maris requies pastorum, & caulæ pecorum.

MARITIMAM illam regionem, Palæstinorum vrbibus dirutis, incolisque eiectis, vastatam in pastorum pecorumque vsus futuram esse docet. quæ extremæ excisionis descriptio est, vt illa: Isai. 17. Derelictæ ciuitates Aroër gregibus erunt, & requiescent ibi, & non erit qui exterreat. sic apud exteros:

Dum Priami, Paridisque busto Horat. lib. 3. Od. 3.
Insultet armentum, & catulos feræ
Celent inultæ.

Eum autem tractum omnem Iudæ tribui, non ad habitationis, sed ad pastionis commoditatem asscribendum esse dicit: siue illi ex antiqua terræ distributione obuenerit, siue cæteris Israëlitis deficientibus Iudaica tribus in hæreditatem vocetur. Eadem igitur opera & perpetuam Palæstinis excisionem, & futuram Iudæis ex Babylone restitutionem prædicit.

Et erit funiculus eius qui remanserit de domo Iuda, ibi pascentur: in domibus Ascalonis ad vesperam requiescent.

MAXIMÆ vastitatis & solitudinis asseuerationē habet antitheton illud *ibi, in domibus Ascalonis ad vesperam requiescent.* In Ascaloniticis ruinis commodus magalibus construendis locus erit, quò se greges pasti vesperi recipiant. Quemadmodum autem id fieri tandem possit, restitutione Iudæorum promissa, exponit.

Quia visitabit eos Dominus Deus eorum, & auertet captiuitatem eorum.

ID, quod Palæstinis nimimè continget: A Palæstinis autem ad Moabitas & Ammonitarum gentem sermonem transferens Vates, horum regionem perpetua vastatione afficiendam diuini oraculi auctoritate confirmat: ac tantæ diuinæ vltionis causam, publicam iniuriā, & iuris gentium violationē esse definit. Ad eam autem tractandam causam Dei iudicis personam Vates induit, qui ex cognitione culpæ legitimam pœnā decernat.

Audiui opprobrium Moab, & blasphemias filiorum Ammon: quæ exprobrauerunt populo meo, & magnificati sunt super terminos eorum.

Audiui verbum ad iudices, reges, & magistratuum causam serio cognoscentiū rationē cōmodo in loco vsurpatur, vt: Audiui enim murmur vestrū. Exod. 16. Quomodo audiet me Pharao? Exod. 6. Itaque iuridicum verbum est, & latinam iudicialem cognitionem propriè exprimit. Duplex autem Moabitis & Ammonitis iniuriarū crimen infertur, & contumeliæ videlicet, & possessionis iniustè vsurpatæ. nam Iudæis dum Babylonem migrarent, & per suam regionem transeuntibus, iniuriis contumelijsque impositis insolenter insultasse,

& in Israëlitarum possessionem violatis terminis irruisse conuicti sunt. Qua de re sic Amos pronuntiauerat: Super tribus sceleribus filiorum Ammon,& super quartum non parcam, eo quòd dissecuerint prægnantes ad dilatandum terminum suum. Hactenus crimen: nunc supplicij sumendi sententia deinceps pronuntiatur, & grauissima Dei vltoris,& sacrilegiorum vindicis appellatione atque iureiurando confirmatur.

Amos 1.

Propterea viuo dicit Deus exercituum, Deus Israël.

PROPTEREA causam significat, iustissimúmque Dei iudiciū ob perorata crimina arguit [*viuo ego.*] Sententiæ certę confirmatio est,nullo reuocationis relicto loco. [*Dominus exercituū,*] Deus iniuriarū vltor,vt sæpe aliàs exposuimus. [*Deus Israël.*] religionis veræ vindicē atq. pietatis causis & rationibus prouidentē sese Deus hoc loco profitetur. namq. nomen *Elohim*, quod ad orbis, gubernationem spectat, vsurpatum est, & Israëlis appellatio, ad religionis verę rationem refertur. Ob religionis autem simultatem, non ob aliam priuatam iniuriam, Israëlitas à vicinis gentibus vexatos fuisse sæpe legimus. Etenim cùm Israëlis nómen in probris & contumeliis vsurpatur, diuinæ magis dignitati, quàm ipsorum hominum causæ derogatur. Atque ex hac nostra annotatione plurima sacrorum librorum loca explicari commodè possunt, vt illud apud Samuelem: Ego exprobraui » hodie agminibus Israël. Quem locum sic Dauid ipse à Deo vnctus exposuit. Quis » enim est hic incircuncisus, qui exprobrauit agminibus Dei viuentis? Tanta igitur dignitate atque auctoritate, tanta humanarum rerum cura, tanto religionis veræ praeditus studio iudex sic pronuntiat:

1.Sam.17.

Quia Moab, vt Sodoma erit, & filij Ammon quasi Gomorrha, siccitas spinarum, & aceruus salis, desertumque vsque in æternum: reliquiæ populi mei diripient eos, & residui gentis meæ possidebunt illos. hoc enim eueniet eis pro superbia sua, qua blasphemauerunt, & magnificati sunt super populum Domini exercituum.

OMNIUM carminum horum sentētia, ex iis quæ dicta iam sunt nobis, explicata est. Nonnulla verba breuiter examinare libet. [*Siccitas spinarum*, Hebraice, *rugitus vrticarum.*] Vrticas in ruinarū ruderibus & in domibus desertis nasci videmus. Has apud Moabitarum & Ammonitarum excisas vrbes, ob religionis infrequentiam & solitudinem, adeo altè erescentes fore Vates ait, vt vento flante collisæ, rugitum qualem messes magnæ solent, edant. [*Et aceruus salis*, siue, vt Hebraicè est, *fossio salis*,] Sterilitatem terræ futuram, habitationi atque humanis vsibus importunam, salis natura etiam inspersa efficit, nedum si natiua ingenitaque sit. Quamobrem Sodomorum agrum æterna sterilitate damnatū, in mare salis fuisse redactum legimus. non minor neq. minus perpetua vastatio Ammonitis obnuntiatur: quorum ager, quacunque effossus fuerit, salina fit. [*Et residui meæ gentis possidebunt illos*, Hebraicè, *diripient illos.*] Si quid, inquit, genti reliquum fuerit quod vsibus hominum idoneum sit, id ab iis qui restituti fuerint ex gente mea, diripietur, cùm terra omnino vastata vicinorum tantùm voluntati & direptioni exponenda sit. Hæc verò tantæ perpetuæ vastationis non obscuram, non leuem, sed grauissimam & manifestam culpam coarguit. [*Pro superbia sua qua blasphemauerunt, & magnificati sunt super populum Domini exercituum.*] Iniuriæ quidem, probra & contumeliæ, excisionem illis attulerunt, sed vt instar Gomorrhæ æterna vastitas accideret, in causa fuit singularis illa arrogantia, superbia & impietas, qua in populi Domini exercituū calamitates & miserias, inhumanè insultauerāt. [*magnificati sunt.*] Idem hæc oratio significat, quod latinis dicitur superbe atq. insolenter sese erga aliquem gerere. Fuerat autē (vt ex verborum ratione cōijcitur) eiusmodi insultantium sacrilega & nefaria oratio, quæ sacrosanctæ Domini Dei exercituum dignitati, virtuti & gloriæ detraheret, cæteraque falsò dicta numina, qualia ab ipsis & ab aliis nationibus colebantur, tutelæ ac prouidentiæ vi. atque potestate anteponeret. Huius etenim significationis, blasphemiæ nomen est. de quo nos plura aliàs ad communem vtilitatem, Deo docente, referemus. Eam igitur rem ita seuerè acturum se Deus ostendit, vt amplissimæ dignitatis & splendoris sui causam, non modò aduersus harum gentium numina, sed contra omnium nationum falsò appellatos Deos,

veræ

veræ ac folidæ gloriæ rationibus tandem obtineat. qua in re magnum illud de tollenda funditus per euangelium fuperſtitione ſacramentum & diuinum arcanum obiter indicatur.

Horribilis Dominus ſuper eos, & attenuabit omnes deos terræ: & adorabunt eum viri de loco ſuo, omnes inſulæ gentium.

VIM poteſtatemq́ue ſuam diuinam maximis & ſeueriſſimis exemplis apud eos, qui aliter exiſtimauerint, Deum probaturum eſſe confirmat: neque ſolùm hos horumq́ue numina, ſed omnes tandem deos appellatos, vbicunque terrarum culti fuerint, vanos ac futiles cultoribus ſuis redditurum, atque in contemptionem adducturum eſſe; vt ſibi ſoli omnis veræ pietatis cultus, communi omnium tam cultiorum, quàm barbararum nationum conſenſu & conſpiratione tribuatur. nam cùm ſua quiſque numina tutelaresq́ue Deos patrios, indigenas, aduenas & hoſpites quorum infinita fere nomina erant, huius vnici ac veri Dei prædicatione attenuatas inaniaq́ue expertus fuerit. [*Adorabunt eum viri de loco ſuo.*] vbicunq. terrarum fuerint, ſiue continentem terram, ſiue inſulas incolant, omnes veri & potentiſſimi Dei nomen religionemq́ue ſuſcipient: hoc enim, verbum *Adorabunt*, ſignificat, quod ex argumenti ratione ad latriam à theologis dictam eſt referendum. Ifai. [*Viri de loco ſuo.*] Latinus ſermo hoc ſic pronuntiat: Vbicunque locorum, ſiue, vbicunque terrarum. namque nomen vir apud Hebræos diſtributionem, apud Latinos vnuſquiſq. vel ſinguli, habet, vt illud: Et non docebit vir fratrē ſuum, & vir amicum ſuum. eadem apud Italos nominis, *huomo*, vſurpatio eſt, *vt ſei ſcudi per huomo.* Gene. [*Omnes inſulæ gentium.*] Europæ partes ac præcipuè Græciam omnem, Italiam, Galliam, Hiſpaniamq́ue ſignificat, quas propriè gentiū inſulas Moſes cognominauit, vt nos exactius in ſacra, quàm molimur, geographia (modò Deus adſit) docebimus. Commodè autem cùm de diuinæ virtutis contentione ageretur, dignitatis ſuæ non apud eos modò, quibus cùm priuata ſibi res eſſet, ſed apud omnes etiam quibus communis illa cauſa erat, probandæ tandem, tuendæ ac retinendæ mentionem fecit. Quæ tamen ratio ad optatum ſperatumq́ue Zach.14. Chriſti, & euangelij tempus, vt ad hypotheſin theſis reuocanda eſt, quando, vt Vates alius prædixit, erit, Dominus rex ſuper omnem terram. quod de noſtra aurea noui teſtamenti ætate accipiendum eſt. Atq. hâc de idololatriæ ſuperſtitione victoriam ſibi reportandam, ad omnes habitabiles terræ partes pertinere confirmat. nam cùm deos terræ commemoraſſet, aliam in qua Ammonitis & Moabitis vaticinabatur, ſignificare viſus eſt; inſularum verò nomine Europam: reliqua etat tertia illa pars quæ ad Auſtrum ſita eſt; quam Africam dicimus: cuius remotiſſimam prouinciam Vates in partes vocans, propinquiores etiam ſibi ſub iugum mittendas iudicauit.

Sed & vos Æthiopes interfecti gladio meo eritis.

AFRICÆ extremos habitatores Æthiopes *Mizraim* filios fuiſſe ex ſacræ terræ deſcriptione accepimus. Hos autem diuini verbi gladio ſuperatos euangelicis legibus obtemperatum ire confirmat. Habet verò arcanam ſignificationem verbum illud *gladio meo*, quod nos diuinum verbum, viuum, & efficax, & penetrantius omni gladio ancipiti, & pertingens vſque ad diuiſionem animæ cùm D. Paulo definimus. Et gladius, inquit, Heb.4. ſpiritus quod eſt verbum Dei. Gladium ſpiritus idem quod gladium ſuum Deus di- Iſai.27. Ephef.6. cit, de quo gladio ſcriptum eſt: Accingere gladium tuum ſuper femur tuum potentiſſime. Atque illud etiam de hac eadem victoria à diuino vate decantatum eſt. In die illa Pſal.44. viſitabit Dominus in gladio ſuo duro, & grandi, & forti ſuper Leuiathan ſerpentem tortuoſum, &c. Ab hypotheſi autem ad theſin ſuam reuerſus, non modò Ammonitis & Moabitis, qui victo & abducto Iſraëli cum religionis opprobrio inſultauerint, ſed ipſe etiam victoribus Aſſyrus dignitatem potentiamque ſuam, atque maximam contra omnes eorum deos virtutem propediem probandam eſſe Deus confirmat: quibus imperij defectionem, & ſplendoris illius, quo ſeſe inſolentiſſime iactauerant, exſtinctionem denuntiat. qua in oratione Niniuiticum caſum aperte prædicit.

Et extendet manum suam super Aquilonem, & perdet Assur: & ponet speciosam in solitudinem, & in inuium, & quasi desertum.

ASSYRIORVM regio, maximè autem Babylon ad Orientem Iudæis exposita, ad Boream propius spectat; vnde linguæ vsus obtinuit, vt plagæ nomine regio ipsa significaretur: quemadmodum nauigatores nostri Italiam petentes ortum petere dicuntur. vulgo *caminar a leuante*. sic frequētissimè Aquilo pro Assyriorum regione vsurpatur, vt: Quia malum ego adduco ab Aquilone, contritionem magnam, &c. Sed posterior versus pars priorem hoc in loco exposuit [*& perdet Assur.*] Hæc verò ad Niniue, & Babylonis vrbis excisionem, eiusque imperij, quod propediem ad Persas transferendum erat, inclinationem pertinent. qua de re nos plura & exactius apud Nahhum, ex diuino beneficio, commentati sumus. Vrbis verò illius vastationem & ruinam ex consequenti vastatione arguit. [*& ponam speciosam.*] Niniuen significat, cuius nomen interpres noster non ad verbum, sed ad significationem reddidit, vt sententiæ antitheton indicaret, videlicet, [*speciosam in solitudinem,*] sed vt proprium nomen esse deprehenderetur, capitali litera In emendatis codicibus scriptum est: sed Hebraicè, Chaldaicè, & Græcè, Niniue, legitur. Ita Aquilonis nominè Babylonem; speciosæ verò Niniuen interpretamur. Illius enim reges in Iudæam regionem & Ierosolymam vrbem, atque adeo in sacrum Dei templum superbè, insolenter atque impiè sacrilego animo; huius verò in decem Israëliticas tribus, atque in omnem ferè orbem maximè insignes extitere iniuriæ. Cuius magnam ac perpetuam vastitatem ex ferarum & auium commodis habitationibus describit. Quòd habitatoribus vacua, his animantium generibus in latibulorum & nidorum vsum cessura sit.

Et accubabunt in medio eius greges, & omnes bestiæ gentium.

PECVDVM pecorumque gregibus, atque boum equorumque armentis, asinarum, camelorum, & omnibus denique brutis, quæ ad hominum vsus ali conseruariq. solent, commoda & spatiosa magalia in Niniue ruinis fore ostendit. Omnia autem animantium, quæ homini in vsus cedunt, genera hac periphrasi complexus est. [*Omnes Bestiæ gentium.*] siue vt Hebraicè ad verbum, [*greges omniū brutorum gentis.*] Cæteris etiam tum animantibus siluestribus, tum auiculis tutas & tranquillas fore sedes ait: tantam loci solitudinem & vastitatem futuram esse confirmat.

Et onocrotalus & ericius in liminibus eius morabuntur.

DVO animantium genera in vastitatis & solitudinis descriptione frequentia in sacra lingua *Kaath*, & *Kipod* sunt, quæ à Latinis interpretibus variè redduntur. nam *Kaath* interdum pellicanus, vt in psalmo: Similis factus sum pellicano solitudinis. nonnunquam verò onocrutalus in nostra versione dicitur, vt in hoc loco, & apud Isaiam. *Kipod* verò
Psal. 101. apud Isaiam & hunc Vatem ericius, vertit interpres. At verò ex Hebræis nonnulli sunt
Esa. 14. Isa. 14. qui auis genus esse dicant. Quidam verò testudinem tardum animal interpretantur, quòd Arabicè *Kempod* vocetur. nomen autem à verbo *Kaphad*, quòd præcidere significat, deductum est. Quænam verò animantium genera sint, hactenus nobis exploratum non est. Illud certe statuere possumus ex auium natura vtrumque esse, quod in superliminaribus portarum habitare possit, quò testudo ascendere minimè valet. atque *Kaath*, quidem in carniuorarum & impuro cibo vescentium auium genere censeri, quam *Kaath*, dictam arbitramur, quòd deuoratum cibum rursus euomat, à verbo *Kaah* Hebraico, quod Latinè vomere dicimus. Sed de his omnibus aliàs cōmodius differere nobis diuina benignitate continget. [*In liminibus eius morabuntur.*] Nomen Hebraicum superius limen hyperthyron Græcis dictum significat, quod duabus antis siue parastatis impositum, portam domus constituit. Id quoniam florum & pomorum sculpturis Assyrij architecti ornare consueuerunt, caphtor, id est, florarium vocant. Huius suprema pars vmbellæ instar extra muri rectum ductum prominens, quam artifices cornicem dicunt, commodam auibus sedem præbere potest. Deinde etiam alias aues, quæ celeriores, minores, ac vagæ instabilesq. magis natura sunt, vt monedulas, ficedulas, galerites, philo-

philomelas, & id genus alias ob loci solitudinem securè atque impunè garrituras esse ait.

Vox cantantis in fenestra, Chaldaicè, *Vox auis garrientis in fenestra.*

IN Hebraico, *cantantis* futurum est, vt perpetuitatem illam, de qua sæpe aliàs diximus, explicet: nullam domorum frequentiam fore ait, vt in fenestris auiculæ garriant, ne dum in tectis; nec tamen sit qui exterreat.

Coruus in superliminari, quoniam attenuabo robur eius.

MAGNAM in ostiis solitudinem ex liminis & valuarum desertione arguit. [*Coruus in superliminari*, Hebraicè, *solitudo in limine.*] per Metonymiam ostij solitudo significata est. Græcus interpres, quem latinus sequitur, nomen Hebraicum *Hhoreb, Ghoreb*, legit, & coruos reddidit, vocis vicinitate tractus. Chaldæus verò sententiam simplicem, explicata, vt solet, figura exposuit. *Solitudo in porta*. Magnæ verò solitudinis signum, valuarum vetustas & cõsumptio est: quæ aliàs ad domorum custodiam diligenter aptari, & ornatius etiam muniri, ad eamque rem ex optima & durabili materia parari solent, vt cæli aëris ac frequentiæ iniurias tolerare possint. præstantissima autem in hoc genere cedrina materia est, quam tamen vetustate & neglectione attenuandam consumendamque esse ait. [*Quoniam attenuabo robur eius.*] Roboris nomen cedri genus firmissimum & diuturnum intelligimus quod Hebraicè *Erez* dicitur. Hæc verò tam exquisita vastitatis descriptio eò pertinet, vt humanæ superbiæ, maximæ ac perpetuæ creditæ felicitatis, quæ iniuriæ & insolentiæ rationibus nixa fuerit, qualis exitus futurus fuerit, intelligatur. quæ res priorum & posteriorum temporum comparatione ostenditur.

Hæc est ciuitas gloriosa habitans in confidentia: quæ dicebat in corde suo, ego sum, & extra me non est alia amplius.

NINIVE primi & antiquissimi imperij caput, incredibili fecundatum rerum prosperitate vsa, æternam inoffensamque felicitatem, & summa omnia sibi ipsi promiserat, quæ ijsdem, quibus cœperat, rationibus, vi, iniuria, tyrannide, opibus & diuitiis per superbam dominationem amplificandis, præstari atque stabiliri posse crediderat, propriaq. ac legitima fore sibi persuaserat. [*Extra me non est alia amplius.*] Solam se dominari & rerũ potiri perpetuis temporum & seculorum cursibus sibi persuaserat. *Dicere in corde*, est seriò & constanter cogitare & affirmare, atque ad eam rationem consilia, studia actionesque dirigere, vt: Dixit enim in corde suo, non mouebor à generatione in generationem sine malo. Huiusmodi stultissimas erroris opiniones, ob humanæ prosperitatis cursum, dementia deprauati homines imbibere & tenere solent: quas non nisi aduersis penitus & incommodissimis euentibus amittunt. namque & Babylon quæ Niniue destructæ in imperium successit, eadem de sese insolentius etiam prædicabat, sicut scriptum est: Et dixisti in corde tuo ego sum, & præter me non est altera. cùm tamen satis superque posteriorum temporum exempla sint, quibus posteriora hominum secula admoneri docerique possint.

Psal. 10.
Isai. 47.

Quomodo facta est in desertum cubile bestiæ? omnis qui transit per eam, sibilabit, & mouebit manum suam.

OBSERVATI euentus admiratio diligentem humanæ superbiæ exitus contemplationem suadet. Est autem locus ex comparatione temporum & statuum. namque frequentissima & potentissima vrbs in eam vastitatem redacta, vt ferarum cubilibus commodissimè deseruiat, non sine magna prætereuntium admiratione, & tristi oratione, visitur. [*Sibilabit, & mouebit manum suam.*] Variarum rerum & gloriæ casum considerantis, & secum animo atque oratione tractantis gestus habitusque describitur. namque mouere manum, aliud quàm plaudere est. nam hæc manus alterius motatio commiserationem admirationemque magis, quàm insultationem significat.

Aliam autem aliorum de Niuitæ rebus agitationem atque orationem esse necesse fuerat, quemadmodum varia hominum, variéque affecta erga eandem rem ingenia sunt.

CAPVT III.

Æ prouocatrix & redempta ciuitas, columba. &c.

HACTENVS eam calamitatem, quæ Hierosolymis & omni Iudææ regno à Chaldæis ex diuino consilio allata est, Vates prædixerat, & vicinarum etiam gentium cladem, perpetuumque casum indicauerat, cùm tamen futuræ Dei miserentis beneficio liberationis ex Babylonica seruitute, spem Ierosolymitanis faceret certissimam, nunc verò deinceps noui & grauissimi, maximeque diuturni periculi posterioribus tẽporibus adeundi terrores Iudæis inijcit & denunciat, si quomodo illorũ mens, vt caueant & prospiciant, incitari reflectiq; possit, iustissimas aliàs & grauissimas, post tantam antea oraculorum, consiliorũ, admonitionum & prædictionum frustra sumptam & consumptã operam & curã, pœnas demum daturis. Igitur huius capitis sententia nõ ad priorem Solymorũ calamitatem repetendã & confirmandã, sed ad posteriorem totius Iudææ gentis cladem, quæ ob publica populi & principum scelera atque ob nefariam illam Christi legitimi & sanctissimi regis repulsam, à Romanis diuino iudicio allata est. Quam, quòd grauissimam fore Vates præuiderat (qualis non fuit vlla alia ab initio creaturæ, quam condidit Deus vsque nunc, nec similis futura est) horribili & infausto verbo exorsus denuntiauit. [*Væ prouocatrix & redempta ciuitas, columba.*] Publicum Iudæorum crimen duplici ex causa conflatum est: altera, quòd tot beneficiis antea affecti, tamen per summa & nefaria scelera sese semper ingratos indignosque præstiterint: altera quòd ad diuinam demum æternamque salutem, atque ad regni cælestis felicitatem præsente & oblato vltro rege, & magni consilij angelo, tantique negotij duce & auspice diuina auctoritate vocati, tamen suæ visitationis tempus, & ea quæ ad pacem sibi essent, neglexerint & repudiarint. [*Prouocatricem*] vocat Ierosolymam vrbem, quæ post, acceptam ex Babylone libertatem, multis tamen ac grauissimis modis, diuinam in se iram, & vicinarum, atque longinquarum etiam gentium inuidiam commouerit; adeo vt variis Græcorum & Romanorum bellis concussa, Herodum tandem tyrannide sub Romano imperio oppressa fuerit. Quam demum spirituali libertate donandam, & regni cælestis communione atque dignitate illustrandam Christus redemptor susceperat, vereque morte ac resurrectione sua redemptam, in admirabilem filiorum Dei gloriam & lucem transtulisset, nisi ipsi sibi, quo minus id præstaretur, impedimento essent, non recipientes cælestis regni hæredem: cuius prodita fide regnum etiam abiurarunt. Non habemus, inquiunt, regem, nisi Cæsarem &c. Nolumus hunc regnare super nos [*Redemptam* [autem non ab te appellat. nam quod ad diuini officij & beneficij rationem pertinet, verè redempta fuerat, nisi ipsa sibi deesse in ea re quàm adesse maluisset. Quam tot diuinis beneficiis, tot maxmis muneribus ornatam, tanta Dei cura conseruatam, neque solùm à Babylonica seruitute, sed ab infernali etiam captiuitate liberam, in regnum diuinæ gloriæ, quantum omni beneficio, studio atque opera diuinitus agi commodissimè potuit, translatam, & sponsæ modo ornatam ac dilectam, singularem columbæ amorem & fidem sponso præstare oportuit, vocantique omni officio ac potius pietate adesse, & incomparabilis in se amoris diuini magnitudinem mutuo & feruentissimo amore comprehensam diligenti obsequio contueri: cuius tamen illa fidei & officij rationes omnes nefariè peruertent. [*Columba.*] Vnicè, dilectam fuisse Iudæam & propriam Deo, in qua maxima & singularia amoris officia constiterint, nomen hoc indicat. namque columba ob naturæ inuiolabilem cum compare suo societatem, mutui amoris atque singularis fidei significationem

Mat.13.

cationem habet, vt in cantico cantico: Columba mea, perfecta mea. Solent tamen interdum feminæ columbæ compatem marem voce & amoris significationibus magnis sibi indulgentem, non mutuo officio, sed fastidio atque insolentia excipere, rostroque petentes arcere, ambientemque atque vltro rogantem repellere. Quam rem nos persæpe obseruauimus, quòd femina natura impudentior, atq; impotentis magis animi sit. Quamobrem columba seducta & stulta nonnunquam dicitur, vt illud: Et facta est Ephraim quasi columba seducta, & non habens cor. Huius verò erroris & mali dissuadendi causa sponsus columbam suam perfectam appellabat, quòd perfectum ab ea fidei & mutui amoris officiũ exigeret. Quàm verò sese stultã, & fastidiosãm, & ingratã columbã, tot maximis & diuinis beneficiis acceptis, tantis amoris in se argumentis perspectis, Hierosolyma Iudææ regionis princeps ciuitas præbuerit, subiuncto carmine notatũ copiosè exponitur.

Non audiuit Dominum, & non suscepit disciplinam: in Domino non est confisa, ad Deum suum non appropinquauit.

HIERVSALEM per Christum eius ad pœnitẽtiæ studium vocata, atq. ad cælestis regni dignitatem, neque diuinæ vocationi fidem, neque pœnitẽtiæ studium adhibere voluit. namque duabus iis potissimum rationibus fide & pœnitentia, quibus omnium virtutum summa continetur, eos qui cęlestis regni hæreditatem adire capessereque vellet, ornatos & instructos esse debere, diuini consilij sententia decretum, & multis grauissimisq. præconiis pronuntiatum est. Quia appropinquabit regnum cælorum, pœnitentiam agite. & illud: Pœnitemini & credite euangelio. Matth. 3. Marc. 1. Eam tamẽ sponsi vocantis vocem Ierosolyma non audiuit. *non audiuit Dominum*. Qui quanquam quondam in patribus per prophetas multifariam multisq. modis locutus fuerat, tamen nouissimè in filio ipsos allocutus est: quem constituit hæredem vniuersorum, per quem fecit & secula. Heb. 1. Huius etiã sententiæ illud diuinum apud Isaiam oraculum est: In sceleribus vestris dimisi matrem vestram: quia veni, & non erat vir, vocaui, & non erat qui audiret. Isai. 50. Itaq. non audire, non credere interpretamur: sunt enim pręcepta auditionis, hoc est fidei, & pręcepta actionis, hoc est, operum & pœnitẽtiæ studij: de quibus aliàs plura & exactius. quarum rerum cũ neutra prætermittẽda sit, Iudæi vtraq. nefariè contempserunt. [*Et non suscepit disciplinam.*] Ad operum & pœnitentiæ rationes oratio hæc pertinet. neque enim peruersa & scelerata ambitionis, auaritiæ & libidinis, omniumq. flagitiorum studia, quamuis frequentibus admonitionibus, hortationibus, & liberioribus etiam accusationibus prouocati deponere, aut remittere, neque munitam & commonstratam sibi iustitiæ viã sequi voluerunt. Venit enim ad vos Ioannes in via iustitiæ, & non credidistis ei. publicani autem & meretrices crediderunt ei. vos autem videntes nec pœnitentiam habuistis postea, & crederetis ei: hæc Dominus Iesus Christus iisdem obijciens improbabat. Matth. 21. Deinde etiam illud his flagitijs accessit, vt Mosaicæ legis, quam ipsi perperam interpretati fuerãt, ceremoniali tantùm & vmbratili vsu & consuetudine, atque externo solùm cultu nixi, nullam aliam salutis & vitæ rationem quærendam & tenendam, nullum firmius in Deo ipso & Christo eius felicitatis veræ fundamentũ ponendum sibi esse duxerint. [*In Domino non est confisa.*] præter quem nulla vera aut solida iustitia est: sed sine vlla in Deum & in mediatorem, & æternæ propitiationis atque salutis pontificem fide, ceremonialis tantùm cultus obseruatione, non ex fide & pœnitentia, sed ex operibus legis, quæ tamẽ imperfectissimè & frigidissimè ab ipsis præstarentur, omnem iustitiæ suæ summã præfiniuit. Israël verò sectando legem iustitiæ non peruenit quare? quia non ex fide, sed quasi ex operibus legis. Offenderunt enim in lapidem offensionis, &c. Rom. 9. Qua de re, hoc est, de operibus legis, quæ sine fide ab Apostolo contemnuntur, deque operibus fidei, quæ ab eodem, ad cælestis regni hæreditatem capiendam vehementer probantur, quæq. plusquam necessaria ad eam rem sunt, nos aliàs longius, & maxima cum cognoscentium vtilitate, & magna etiam totius causæ huius perspicuitate, tantùm Deus studiis, conatibus & inceptis benignè adsit, disseremus. [*Et ad Deum suum non appropinquauit.*] quẽ tamen certis notis & signis agnoscẽdum antiquissimorũ oraculorũ iudicio & exhortationibus acceperat. Exulta filia Sion, iubila filia Ierusalem: quia ecce rex tuus venit tibi iustus & saluator. ipse pauper & ascendens super asinam, & super pullum filium asinæ. Zach. 9. Hunc verò regem iustum & saluatorem in propria venientem sui non receperunt, Ioan. 1. sed eiectum è vinea, ignominijsque affectum regem abiurarunt: Nolumus, inquiunt, hunc regnare super nos, tãtum abest vt

venientem gratè & libenter in suam ciuitatem receperint. Illud ad sententiæ rationem explicandam obseruare operæpretium, nomen Dei hoc in loco vsurpatum Hebraice אלהים ELOHIM esse: quod quanquam diuinam naturam non significet, officium tamen diuinum significat: quod nomen nos aliàs, iudices, à gubernatoris, ducis, magistratuumq. rationibus definiumus, vt illud: Ego dixi dij estis, & filij excelsi omnes. Huius autem nominis appellatio insolubilem temeritatis & affectatæ ignorationis notá Iudæis inurit. Quibus quanquam Christus Adonai, hoc est, diuinæ naturæ nomine agnitus initio non fuerit (nam si eam sapientiá assecuti fuissent, nunquam Dominum gloriæ, vt Paulus affirmat, crucifixissent) tamen Elohim, hoc est, legislatoris, gubernatoris, regis, prophetæ, diuini denique legati ac ducis nomine cognosci oportuit eú in quo nihil, quod ad tantá dignitatem pertineret, desiderari potuit, nisi ipsi sibi sincerum ac prudens de illius virtute iudicium ademissent. Si non venissem, inquit, & locutus eis non fuissem, & signa

Iohan. „ non fecissem quæ nemo alius fecit, peccatum non haberent, nunc autem excusationé non habent de peccato suo. Cùm tamen à Mose certis notis spectandum, & probandú Christum accepissent, sui per omnia simillimum vatem, longè tamen auctoritate omniú post homines natos præstantissimum. Prophetá, inquit, suscitabit tibi Dominus de medio tui, de gente tua, & de fratribus tuis sicut meipsum. Qui autem verba eius, quæ lo-

Deut. 17. „ quetur in nomine meo, audire noluerit, ego vltor existam. Igitur Iudæi ignorátes iustitiá „ Dei, & suam quærentes statuere, iustitiæ Dei non sunt subiecti. Finis enim legis Christus ad iustitiá omni credenti. Hos auté modò verú legis finé Christú summa culpa sua ignorasse, sed & veras diuinæ legis rationes omnino peruertisse, vates omnes, & Christus ipse

Rom. 10. » Apostolique notauere, illud vitio dantes, quòd exteriori & superstitioso nimiú ceremoniarú & rituum cultu contenti, præcipua pietatis officia, innocentiá, iustitiam, charitaté, & honestatem omné nó solum neglexissent, sed maximis flagitijs publicè ac priuatè mutauissent. Ex quibus omnibus rebus diuinum odium, & vrbis suæ excidiú, & eas, quibus adhuc operiútur, miserias, ipsi sibi pepererent: id quod Vates noster deinceps persequitur.

Principes eius in medio eius, quasi leones rugientes, iudices eius lupi vespere, non relinquebant in mane. Propheta eius vesani, viri infideles: sacerdotes eius polluerunt sanctum, iniustè egerunt contra regem.

QVATVOR publicorum ministrorum ordinibus omnis publicæ rei summa administratur, Principum quorum auctoritate respub. ne quid vel à suis incommodi, vel extrinsecus detrimenti accipiat, defenditur: Iudicum iudicio & opera singulorum causæ ad cómunem vtilitatem cóficiuntur: Prophetarum qui in magnis & nouis negotijs de diuina voluntate consuluntur: & Sacerdotum qui diuinæ legis & pietatis rationes, & populum vltro doceant, & consulti purè & integrè explicent. Atque in horum sanctissimè præstitis

Psal. 81. „ officijs summam reipublicæ salutem, proditis autem summam perniciem esse, Deus tum aliàs frequenter, tum in illo psalmo declarauit: Deus stetit in synagoga deorum, &c. Verùm enimuero rationes officiorum suorum omnes à Iudaicæ gentis ministris perturbatas, corruptas, & ad priuata sui ipsorum commoda reuocatas fuisse Vates criminatur. [*Principes eius in medio eius, quasi leones rugientes.*] Quantam in populo stragé Herodum regum familia, & qui his successere, nouarum rerum seditiosi auctores ediderint,

Iose. de bello Iudai Græcè & Hebraicè. AEgesip: lib. ... reru moru lib. receptionis. cú hic cómemorare nimis longum sit, à Iosepho, Ægesippo, cæteriq. Hebræis scriptoribus petere operæpretiú fuerit, vbi manifeste deprehendi potest, principes ex pastorum officio in leoniná rabiem fuisse traductos. [*in medio eius,*] vt vbi cómodius custodiri oportuit, cómodius contrà lacerare & diripere valeant. Horum sceleratum exemplú, sed maiori auaritia iudices imitati sunt. namq. iuris & iudiciorum callida interpretatione in omnium fortunas & bona impetum faciebant; neq. vllum diripiendi modum statuétes, quasi lupi vespertini, omnia miserorum ciuium bona funditus deuorabant. Occulta autem & fraudulenta istorum perditissima auaritia luporum vespertinorum nomine significata est: de quo genere nos in cómentarijs Habbakuq disseruimus. Illud verò, [*non relinquebant in mane*, Hebraice est, *non ossabant*;] ne ossa quidé in crastinum sibi rursus peteda corrodendaque relinquebant: tanta celeritate & ingluuie miserorum res tota ab istis cóficiebatur, vt neque vilissima quæq. ex ciuium bonis & supellectili, non modò in vsum Dominis, sed in alteram direptionem sibi ipsis reseruarent. Neque dissimiles his illa secula vates sortita sunt, sed *vesanos & infideles*, leuissimum & vanissimum hominum

genus,

genus, quod nullo diuino ſpiritu, ſed ſua tantùm temeritate excitatum & ductum imperitæ multitudini faceret fucum. Quales plures pſeudoprophetas illis tēporibus extitiſſe legimus. de quo genere Chriſtus verus Dei nuntius & filius illud Iudęis prędicēs exprobrabat: Ego veni in nomine patris mei, & non accepiſtis me: Si alius venerit in nomine ſuo, illum accipietis. *Infideles*, Hebraicè eſt, *viri præuaricationum*, qui debitam Deo & populo fidem pariter violauerint. Iam verò quales ſacerdotes tempora illa ſortita fuerint, videamus. [*Sacerdotes polluerunt ſanctum, iniuſtè egerunt contra legem.*] Duplex ſacerdotale munus & officium, ſacrificia & doctrinā, ab iſtis violata, atque ſuis ipſorum commodiſ & vtilitati ſeruire coacta indicat. Quæ magna labes & pernicies Iudæorum reipublicæ illis maximè Chriſti ſeculis allata eſt: cùm venalibus ſacerdotijs Annas & Caiphas, atque his perſimilia capita præeſſent. [*Iniuſtè egerunt contra legem*, Hebraicè *iniuriam fecerunt legi.*] Hiſpanicè, *Aggrauáron la ley.* Ad nouas, falſas & violentas legis interpretationes, ad illam traditionum ſuperſtitioſam obſeruantiam, atque ad Phariſæorum, Sadducæorum, Baiſæorum & Epicureorum inductas factiones & ſectas oratio hæc pertinet. Horum verò flagitiorum integerrimum iudicē & tantæ impietatis vindicem Deum ſeſe præbiturum eſſe confirmat. Ioan. 5.

Dominus iuſtus in medio eius non faciet iniquitatē: mane mane iudiciū ſuum dabit in lucem, & non abſcondetur. neſciuit autē iniquus confuſionem.

CVM Dominus vniuerſæ terræ Deus ſit, & ſanctiſſimus iudex, fieri nullo pacto poteſt, vt eius gentis & ciuitatis, cuius ſe regem & iudicem manifeſtis teſtimonijs profeſſus fuerit, ſacrilega & ſcelerata crimina diſſimulet. [*In medio eius non faciet iniquitatem.*] quinimo ille grauiſſima ſeueritatis ſuæ exempla ſingulis diebus non obſcurè editurus eſt. [*Mane mane iudicium ſuum dabit in lucem, & non abſcondetur.*] namque ante illam extremam Ieroſolymorum per Titum allatam cladem multæ publicæ ac priuatę calamitates diuinam indignationem & iudicij ſeueritatem probauēre. Conſurrexit enim gens in gentem, & regnum aduerſus regnum, & fuerūt peſtilentiæ & fames, & terræmotus per loca. hęc autem initia dolorum fuerunt. Quibus rebus, & ſanctiſſimorum apoſtolorum prædicationibus aſſiduis cæteri commouerentur, proteruitatis tamen & pertinaciæ contentionē remittere noluerunt: ſed illud magis facinus obſtinatè & ſacrilegè in ſe admiſerunt, quod ab ipſo ſalutis æternæ pontifice Chriſto fuerat prædictum. Tradent enim vos in tribulationem, & occident vos, & eritis odio omnibus gentibus propter nomen meum. Et tunc ſcandalizabuntur multi, & inuicem tradent, & odio habebunt inuicem. Et multi pſeudoprophetæ ſurgent, & ſeducent multos, & quoniā abūdauit iniquitas, refrigeſcet charitas multorum. hanc omnem ſententiam illa Vatis noſtri oratio indicat. [*Neſciuit autem iniquus confuſionem.*] hoc eſt: Quanquam hæc omnia ſingulis diebus indicia edantur, tamen ij, quibus mala mens, maluſq. animus erit, neque his indicijs perterrefacti, neque apoſtolicis indicationibus pudefacti, à propoſito declinaturi ſunt, vt veniat ira Domini ſuper eos, & ſit tribulatio, qualis nulla antea fuerit ab initio creaturæ, quam condidit Deus, nec in poſterum vlla vnquam futura ſit. Illa verò oratio, [*Mane mane iudicium ſuum dabit in lucem,*] eiuſdem cum illa ſignificationis eſt: In matutinus interficiebā omnes peccatores terræ, vt diſperderem de ciuitate Domini omnes operantes iniquitatē. Quæ verò de initijs dolorum in genere dicta fuerant, in ſpecie nunc explicantur. Matth. 24. Pſal. 100.

Diſperdidi gentes, & diſſipati ſunt anguli earum: deſertas feci vias eorum, dum non eſt, qui tranſeat: deſolatæ ſunt ciuitates eorum, non remanente viro, neque vllo habitatore.

HÆC ex illo loco aperta ſunt, Surget gens contra gentem, &c. Quanto autem ſtudio ſolicitudine & opera, per Apoſtolos ſuos & Euangelij verbum, Iudæos ab errore atq. impietatis propoſito reuocare curaturus erat Chriſtus, ſi quomodo carnem ſuā ad imitandum prouocaret; ſi quomodo futura pericula declinantes, ad maximorum & diuinorum beneficiorum, & cæleſtis regni largitionem & communicationem alliceret, ſubiuncto carmine Vates demonſtrat.

Et dixi, attamen timebis me, ſuſcipies diſciplinam: & non peribit habitaculum eius propter omnia, in quibus viſitaui eam.

DEI ad pœnitentiam & miſericordiæ rationes ineundas Iudaicum populum exſpectantis

stantis oratio est, non tarò à Christi Apostolis vsurpata. *Timebis me.* Religionem veram timor Domini sanctus arguit, sicut scriptum est: Timor Domini est sciétiæ religiositas, &c.

Eccle.1. [*Suscipies disciplinam.*] Pœnitentiam vitæ, ac motum ad diuinam normam exactionem, nomen disciplinæ significat: nam vox castigationem propriè sonat. [*Et non peribit habitaculum eius.*] mutatio personæ, quæ tamen Hebraicè nulla hoc in loco est: namque minus perspicuam orationem reddit. Significat autem fide & pœnitentia caueri ab eis posse, quo minus Ierusalem sancta vrbs funditus euerteretur. cuius vicem vsq. adeo Christus

Luc.19. dolebat, vt sine luctu & lachrymis commemorare non potuerit. Patientet igitur agebat Deus nolens aliquos ex eis perire, sed omnes ad pœnitentiam, atque ad salutis viam reuerti. Neque verò conseruandæ tantùm vrbis & gentis cura, sed magno etiam felicitatis æternæ illis communicandæ desiderio teneri se Deus confirmat. [*Propter omnia in quibus visitaui eam.*] Namque huius rei causa conseruatam gentem volebat, vt Christi iustitiæ sanctitatis, diuinitatis, & omnis ineffabilis regni & dignitatis participem faceret. hæc omnia visitationis nomine definiuntur, atque etiam omnes illæ felicitatis diuinitus oblatæ rationes, in quibus visitauit nos oriens ex alto. In tanta verò Dei erga istorum salutem diligentia, quanta rursus eorum ipsorum negligentia, vel sententiæ potius, & prauæ consuetudinis obstinatio fuerit, statim Vates opponit.

Veruntamen diluculo surgentes corruperunt omnes cogitationes suas.

MAGNA sedulitate & diligentia, communique opera in peruersa studia, & corruptæ vitæ cõsuetudinem Iudæorum mores incubuisse hæc oratio significat, quemadmodum de his ipsis temporibus indicatum à Christo est. Quoniam, inquit, abundauit iniquitas, refrigescet charitas multorum. Si quis autem illius tempestatis res cognoscere cupiat, præter ea, quæ in Apostolorum actis & epistolis sparsa sunt: Iosephi Iudæi historiã Græcè atque Hebraicè etiam legat, nos verò orationis verba breuiter interpretemur. [*Veruntamen.*] Hebraicũ verbum contrarium omnino præcedenti sententiæ euẽtum arguit. [*Diluculo surgentes.*] Vno simplici verbo SACHAM, res duæ significãtur, mane consurgere, & humerum humero cõiungere: quibus maxima & communis diligentia, & opera alicui negotio adhibenda explicatur, vt in libro de arcano sermone docebimus. In quam verò rem inclinatè omnes incubuerint, videamus. [*Corruperunt omnes cogitationes suas.*] Nulla oratione neque grauius, neque breuius Iudæorum obdurata obstinatio exprimi potuit. nam consultò dataque opera & communicato studio non solùm actionibus, sed cogitationibus, & consilijs omnibus corrumpendis totum se penitus illum populum tradidisse ait: Vbi vero animi nerui omnes, ingeniumque communi multorum studio intendantur, valeant necesse est. Pœnitet profectò nos in tanta huiusmodi orationum magnitudine & significatione, breuitati consulentes, adeo pauca explicando dicere. Quæ igitur & quanta Iudæorum calamitas Christi temporibus futura esset, quæ istorum culpa, quanta Dei misericordiæ, exspectationis & studij apud eosdem contéptio, ac proinde quàm iusta damnatio ac punitio futura esset, grauissimè & luculentissimè est à Vate hactenus explicatum. Quem verò tandem hæc res exitum habitura sit, nimirum non qualem eius gentis studia ac facta promereantur, sed qualem diuinæ misericordiæ & veritatis immensitatem deceat, nunc deinceps exponitur.

Quapropter exspecta me, dicit Dominus, in die resurrectionis meæ in futurum.

IVDÆORVM & Israëlitarum dissipatas, & toto orbe dispersas reliquias, non suo ipsorum merito, sed diuinæ misericordiæ & veritatis certo proposito tandem liberatum iri, & à multis sanctis viris diuino oraculo proditum est, & à nostro Vate hoc in loco præclarè explicatur. *Quapropter, &c.* Satis, inquit, Deus benignè hactenus vobiscum actum est, satis magnum & spectatum bonitatis & clementiæ meæ priuatæque erga vos prouidétiæ exemplum fuerit, sceleris & superstitionis damnatos, Babylonemque abductos breui post tempore in patriam fuisse restitutos, ibidemq. varijs & maximis beneficijs interim affectos, quoad publicus orbis redemptor vestetq. propheta & dux aduenienseciperetur: quem etiam rogantem vltro & inuitantem pacem & felicitatem æquissimis legibus offeren-

offerentem repulisse parum vobis visum est, nisi euangelio ab ipsius discipulis per spiritum sanctum, tot signis & prodigijs atq. eiusdem spiritus distributionibus, denuntiato obnixè esset repugnatum. Satis nimium satis patientia mea, satis demum priuata prouidentia abusi estis: quòd verò non funditus de cætero pereatis, misericordiam summam interpretari oportuerit. Cæterum antiqua illa & priuata beneficiorum meorum assiduitas, illa rerum vestrarũ propria quædam, atque ab aliarum gentium rationibus longè distincta cura, vobis exspectanda non est, quos iam deinceps ad communem, cum alijs etiã infidelibus nationibus, prouidentiæ vsum reiectos interim esse volo, quo ad tempus illud aduentauerit, cùm ad nominis religionisque meæ & euangelij cultum suscipiendum, gentes nationesque omnes pariter adducendæ sunt. Interim verò vobis, qui certa quadam custodia & tutela antea fouebamini, omnium mortalium miserrimè ætas degenda est. Quia enim reprobastis verbum hoc, idcirco erit vobis iniquitas hæc quasi interruptio cadens, vt Isaias iniquit. Omnem hancà nobis explicatam sententiam verbo illo, *quapropter*, significari atque inferri arbitrati sumus: nam vox hebræa LACHEN sententiæ posterioris rationem longè repetitæ priorum reni cogitationi annectit. cuius officij apud græcos est *οὖν*, & apud latinos *igitur*. Illã verò felicissimã ætatẽ diuino cõsilio ad gentes omnes quæ in tenebris & in vmbra mortis sedent, illuminãdas præfinitã, resq. in illa ætate gerẽdas illustri oratione significauit. [*Exspecta me dicit dominus.*] Huiusmodi vaticinium & apud Hosseã explicuimus. *Dicit dominus* certam stabilemq. sententiã, quam neque ob temporis diuturnitatem desperari aut negligi oporteat, significat. [*In die resurrectionis meæ.* Hebraicè ad verbum, *ad diem cum surrexero.*] Magni negotij vel bello vel pace gerendi incœptionem verbum surgere, Hebraicè significar, quod aliquando etiam stare, noster interpres vertit, vt: Surrexit Moses, & defensis puellis &c. Surge Domine ac dissipentur inimici tui. Exo. 2. Nume. 1. Latinus sermo proxima huic significatione verbum extare vsurpat. *In futurum*, Hebraicè ad verbum, *ad vsque.* Plenam, integram, perpetuamq. euangelij, & diuinæ legis de omni impietate & errore victoriam futuram indicat. Hunc locum sic Chaldaicè legimus: [*Quapropter sustinete verbum meum, dicit Dominus, vsque ad diem reuelationis meæ ad iudicandum.*] Iudicij absoluti nomine & ratione futuram rerum in melius mutationem definit: quam definitionem luculenter persequutus explicat.

Quia iudicium meum vt congregem gentes, & colligam regna: & effundam super eos indignationem meam, & omnem iram furoris mei: in igne enim zeli mei deuorabitur omnis terra.

IVDICIVM *meũ*, certi & sapientissimi cõsilij decretũ. Omnẽ impietatis & superstitionis, errorum sectarumque, varium, vastum, lateque patentem statum, gentium & regnorum nominibus expressit: quibus vt variæ familiæ, variæque linguæ, sic varia etiam religionum vel superstitionum potius & impietatis genera sub tyrannico Satanæ imperio sunt, quæ ad certum tempus diuina patientia tolerare decreuit, tandẽ omnino euertenda, & in ditionem suam euangelij virtute redigenda, atque sub vno pastore Christo, vna custodiæ & religionis ratione, communique lege atque diuini spiritus ductu gubernanda. Euangelij autem efficiẽtia altera iræ, indignationis & zeli nominibus; altera verò labij puri restituendi rationibus explicatur. Rom 9. Perfecta namque & probata diuina victoria, qua victorum animi pariter & corpora sub diuini obsequij iugum mittantur, spiritualis est, atque spiritualibus armis constat, potenti virtutis Dei euangelio, & verbo illo abbreuiato & consummanti in æquitate: quod à Domino faciendum esse vates prædixerant. de quo verbo plura aliàs, & exactius. Huiusmodi verò bellum, & victoriam diuini verbi virtute ad impietatis extinctionem exspectari oportère, ipse belli & victoriæ consequens exitus declarat.

Quia tunc reddam populis labium electum, vt inuocent omnes nomen Domini, & seruiant ei humero vno.

IVDEORVM exspectationem ad illam vsq. ætatem differre Deus decreuit, cũ gentes omnes veræ & sanctissimæ religionis communione iungendæ sint. quam societatem labij electi siue puri imagine descripsit, relata nimirum ratione ad illa tempora, quibus

ob linguarum diuisionem ingens animorum dissidium & dissensio facta est. Nulla enim maior hominum disiunctio esse potest, quàm quæ ex varia religionis ratione atque oratione accidit, cùm totis animis & verbis diffiditur, aliusque aliam vitæ instituendæ viam, ex veræ religionis, vel ex erroris rationibus muniendam sibi ducit. *Labium* verò *electum*, siue vt Hebraicè est, *purum*, ex illa linguarum diuisione per similitudinem translatum est, cùm Hebraici sermonis puritas (quæ prima omnium lingua fuit) ad paucas familias redacta est, cæteris omnibus magna verborum & orationum varietate disiunctis. Neque id verò futurum esse affirmat, vt omnibus eadem Hebraica lingua restituatur, sed vt idem Deus, cuius ineffabile nomen illa tantùm lingua rectè pronuntiatur, communi omnium consensu, atque eodem omnino cultus, doctrinæ & sapientiæ genere, & eadem velut formula publicè colatur, spiritu sancto id efficiente, qui veritatis rationes omnibus nationibus aperiens docebit. neque enim alia virtute, quàm diuina, id effici præstariue potest. Huius igitur tantæ rei auctoritatem sibi vni Deus ipse tribuit dicens, *Reddam*, idemque promissionis sententiam explicat, [*vt inuocent omnes nomen Domini.*] Idipsum omnes sapiant, eandem charitatem habentes, vnanimes idipsum sentientes. hic locus Chaldaicè sic habet: [*Quia tunc mutabo super omnibus populis sermonem vnum clarum, vt orent illi omnes in nomine Domini, & colant eum humero vno.*] *humerum vnum*, idem plurimorum studium significare aliàs docuimus. Transfertur autem similitudo à bobus iugo coniunctis, quibus idem onus trahitur, de iugo & onere Christianæ legis intelligendum. De hac verò eadem re sic Zacharias vaticinatus est: In die illa erit Deus vnus, & nomen eius vnum. hanc verò Christianæ ac veræ religionis communionem ad longinquas etiam gentium regiones, quæ ab vnius veri Dei cognitione alienissimæ fuerant, pertinere ait.

Philip. 2. — Zach. 14.

Vltra flumina Æthiopiæ, inde supplices mei filij dispersorum meorum deferent munus mihi.

NON modò Æthiopas, qui Africam incoluêre, sed omnes orientalis Indiæ vltra Indum & Gangem nationes hac oratione complexus est. [*Vltra flumina chus.*] pro quo noster interpres [*flumina Æthiopiæ*] vertit. nam Æthiopes Abyssinos sub iugum diuinæ legis mittendos esse, iam aliàs fuerat prædictum. Omnem verò orientalem oram, & longissimum tractum, vsque ad eas terras, quæ à nostris nauigatoribus inuentæ, noui orbis nomen obtinuerunt, significatas à Vate nostro esse, duo imprimis argumenta fidem nobis faciunt. alterum verbum, *vltra*, alterum nomen fluuiorum, & Chus est: namque *vltra* Hebraicè est GHEBER, quod à transmittendi verbo deductum, trans propriè vertimus. Atqui à Palæstina Abyssinos Æthiopes petentibus, nulli insignes fluuij transmittuntur: qui enim in toto illo tractu maximi sunt, partim septentrionem versus in Lybicum mare procurrunt, vt Nilus, Bragada & Ciniphus; partim in meridionalem oceanum descendunt, sed hi vt exigui, sic etiam obscuri ignobilesque sunt. At verò orientem versus tendentibus, prætet Tygrim, qui Persidem regionem interluit, maxima flumina Indus & Ganges, & si quæ vltra in Synarum regione sunt, transmitti necesse est. Indiam & quicquid vltrà est (quod totum Asiam esse grauissimi scriptores tradiderunt) illa oratione, vltra flumina Chus, definimus. omnem namque illum vastum lateque patentem Asiæ tractum, qui ad solis auroræque ortum protenditur, à filijs Chus occupatum fuisse Moses tradidit. qua de re nos aliàs præsenti tractatione Deo donante dicemus. Rectè itaque Chaldæus interpres hunc locum tenens reddidit: *Abusque trans flumina Hodu*. quod nos Indiam, Hebræi, Chaldæi, Arabes, Syri, vel Hodu, vel Hondu, vel Hundu dicunt. [*Inde supplices mei filij dispersorum meorum deferent munus mihi.*] Non Israëlitas tantùm, sed gentes etiam diuino olim consilio, toto orbe diductas & dispersas, eorum inquam, filios, à quibus dissemi-

Pomp. Mela. lib. 1. cap. 1. — Genes. 10. — Ibid.

disseminata est tota terra munus acceptum & gratum veræ & sanctissimæ religionis cõmuni studio & professione, vni Deo optimo & maximo esse allaturas dicit. Non ignoramus nomina illa, [*Supplices mei filij dispersorum meorum,*] Hebraicè gentilia nomina magis, quàm appellatiua videri. sed nos vulgatam versionem, quàm fieri possit religiosissimè, sequi instituimus. hæc verò Chaldaicam paraphrasin hoc in loco expressit. Iudæarum verò & Israëliticarum rerum status, quem ad illud vsque tempus deterrimum fore prædixerat, quemadmodum in summam felicitatem conuertendus sit, deinceps exponit.

In illa die non confunderis super cunctis adinuentionibus tuis, quibus præuaricata es in me: quia tunc auferam de medio tui magniloquos superbiæ tuæ, & non adijcies exaltari amplius in monte sancto meo.

HÆC, quæ à Vate nostro dicta descriptaque sunt omnia, non ad posterioris templi, sed ad futuræ per Christum Iudæorum restitutionis ætatem pertinere res ipsa indicat. namque posterioris templi temporibus, post recuperatam ex Babylonica seruitute libertatem, adusque excisam per Titum & Iulianum Ierosymam, non modò gentes variorum deorum nomina coluisse, sed Iudæos ipsos in plures Pharisæorum, Sadduceorum, Baisetorum & Epicuræorum sectas, quas adhuc etiam prosequuntur, diuisos fuisse accepimus. tantum abest, vt eadem omnium lingua, idem ad diuinum suscipiendum cultum humerus fuerit. Quamobrem ad communem omnibus auream euangelij ætatem referenda hęc sunt: cuius mysterium iam Christo ad dexteram æterni patris sedente operatur. olim quidem omnibus orbis nationibus auditum primo nascentis ecclesiæ tempore, sed clarè tamen de cætero enuntiandum, & diuini spiritus virtute explicandum. Cui rei ianuam nostro æuo aperiri ac propemodum patefieri videmus, cùm ad ignotissimas antè regiones nostrorum hominum nauigatio pertineat. in quibus tametsi non tanta diuini spiritus efficientia, quantam futuram demum speramus, non sine magno tamen fructu Christi nomen auditur & suscipitur. Cùm verò plenitudo gentium (Isa. 59.) vnius veri Dei & Christi eius plenam notitiam habuerit, tunc veniet ex Sion qui eripiat (Rom. 10.) & auertat impietatem à Iacob: & hoc à me illis testamentum, cùm abstulero peccata » eorum. » Eam porrò peccatorum ablationem nouæ & laudatissimæ vitæ vsus, & diuina quædam consuetudo, diuini spiritus virtute atque efficientia, consequutura est. [*In illa die non confunderis.*] (Arist. in Ethic.) Confusio, quam pudefactionem aliàs exposuimus, peccatorum pœnæ comes indiuidua est, aut vitium ipsa, aut non sine vitio est. Huius verò rei nullum apud Iudæorum gentem turpe exemplum de cætero edendum esse ait, atque ex consequenti argumento puram & sanctam probatamque vitam sine vlla reprehensionis materia publicè colẽdam illis esse docet, longè ab ea, quam hactenus vixerint, alienam, adeo vt confundi iam amplius necesse non sit. quippe magna rerum, studiorum actionumq́. mutatio & felicissima quædam doctrinæ, & totius vitæ instituendæ, atque mundi penè renouatio futura sit. [*In cunctis adinuentionibus tuis, quibus præuaricata es in me.*] Adinuentiones quæ dicantur, in sacris libris longius differere, & exactè definire ad finem properanti non vacat: satis illud indicasse fuerit, nomen GHALILA, à verbo GHALAL, (עלל) deductum, quod pueriliter agere significat, ad eas res vsurpari, quæ cùm viles atque obscuræ nulliusq́ue momenti natura sua sint, serio tamen & magno cum molimine & studio, contra ius atque fas tractantur & stabiliuntur. id quod non sine magno religionis & publicæ rei detrimento admittitur. Hispanè, *rapazerias*, non inconcinno vocabulo dicimus. [*Præuaricari,*] verò quid sit, iam aliàs exposuimus. Huiusmodi verò adinuentiones religionis nomine, eorum potissimum, qui sese aliorum duces magistrosq́ue profiterentur, temeritate & insolentia arroganter inductas fuisse ostendit. [*Quia tunc auferam de medio tui magniloquos superbiæ tuæ*] Superbum & arrogans Pharisæorum & Scribarum supercilium describit, quorum puerilibus adinuentionibus, ad suam ipsorum ambitionem cupiditatemq́ue excogitatis & compositis, veræ ac diuinæ pietatis virtus obscurata & penè obruta iacebat. Quam rem Magister ipse vitæ diuinus illis vino dedit. Væ vobis Scribæ & Pharisæi, quia tulistis clauem regni cælorum, & » neque vos intratis, nec sinitis alios intrare. » [*Et non adijcies exaltari amplius in monte sancto meo.*] » nam anteà religionis prætextu, & longæ orationis obtentu, atque magisterij

ambitioſo ſupercilio, & domos viduarum deuorare; & plebis loculos exhaurire, & animos ſuperſtitione implere conſueuerant, primas cathedras & ſalutationes in foro, & publicum plauſum magiſtrorumque appellationem amantes, atque tandem tyrannidem quandam in populum exercentes. quo vitio omnes ferè gentium ſacerdotes & religionum illarum profeſſores etiam notare eſt. Montem ſanctum ſuum, ſiue, montem ſanctitatis ſuæ religionem diuinam Deus perſæpe appellat, vt: Ego autem conſtitutus ſum rex ab eo ſuper Sion montem ſanctum eius. quales autem religionis miniſtros, & pietatis veræ profeſſores ætas illa aurea ſortitura ſit, horum nimirum moribus, ſtudio & habitu longè diſſimiles, deinceps explicatur.

Et derelinquam in medio tui populum pauperem & egenum: & ſperabunt in nomine Domini.

O FELICISSIMAM hominum ætatem, in qua me natum eſſe hotum temporum vehementiæ pertæſum ſæpius optare profiteor! magnum hominum delectum euangelij virtute & efficacia futurum eſſe docet, magnamque rerum mutationem indicat, quando cælorum regnum & Ieruſalem ſancta ciuitas non ſuperbis atque ambitioſis, ſed modeſtiſſimis & ſpiritu pauperibus ciuibus frequentanda eſt: Ipſorum enim eſt Matth. regnum cælorum, in cuius communionem neminem admittendum eſſe, qui non ſeſe " paruuli inſtar humiliauerit, Chriſtus declarauit. Illa enim maxima & pretioſiſſima cæ- Matth. 18. " leſtis regni ſacramenta, à ſapientibus & prudentibus huius mundi abſcondita, paruulis " verò reuelata eſſe, ſapientiſſimus ille & ſummus omnium pater voluit. [*Et relinquam.*] di- Matth. 11. uinum opus hoc fore oſtendit, à Chriſto Ieſu maxima euangelij virtute efficiendum, Matth. 3. " qui permundaturus erat aream ſuam, & triticeum congregaturus in horreum ſuum, " paleas verò inextinguibili igne combuſturus. permundari autem ab ipſo oportuit po- Zach. 13. pulum acceptabilem, ſectatorem bonorum operum, ſicut ſcriptum eſt: Et vram eos ſi- " cut vritur argentum: & probabo eos ſicut probatur aurum. [*Et ſperabunt in nomine Domini.*] Nulla ſua ipſorum ſapientia, prudentia, virtute, nullis opibus aut diuitiis humanis, nullo deniq. rerum humanarũ genere, ſed tantùm diuinæ gratiæ & charitatis ſpe nixi, omnem humilitatis paupertatiſque ſuæ magnitudinem non patienter modò, ſed liben- Titi 2. ter etiam ſuſtinebunt, Exſpectantes beatam ſpem & aduentum gloriæ magni Dei, &c. cuius viuæ & diuinæ ſpei maxima & illuſtriſſima in nouo teſtamento præconia ſunt. Omnis autem oratio hæc ſententiæ ſuperioris antithetis conſtat: nam magniloquis ſuperbiæ, populus pauper & egenus; exaltationi verò in monte ſancto, ſpes in nomine Domini, opponitur. Nomen Domini, virtutem & efficientiam interpretamur, aliàs etiam definitum. quod nos latinè legimus, *egenum*, Chaldaicus interpres vertit, tolerantem violentiam & contumeliam. cuiuſmodi ciues regno ſuo Deus aſcripſit, nimirũ Matth. 5. ſpiritu ſancto & igni baptizatos, pauperes quidem ſpiritu, ſed cæleſtibus tamen mune- " ribus ditiſſimos; vtpote reges, Quoniam ipſorum eſt regnum cælorum. Diuinæ etiam ſapientiæ rationibus abundaturos eos illa oratione interpretamur. [*Et ſperabũt in nomine Domini:*] nominis enim notitiam ſpes ipſa arguit: nam HAZA verbum in alicuius præ- Pſalm. 36. ſidio tutelaque latere ſperareque ſignificat, vt: Filij autem hominum ſub tegmine ala- " rum tuarum ſperabunt, &c. At verò præter diuinarum rerum cognitionem, præter viuam illam fidem & ſpem, omni vitio alienos, magnis & illuſtribus virtutibus præditos fore, Vates docet.

Reliquiæ Iſrael non facient iniquitatem, nec loquentur mendacium, & non inuenietur in ore eorum lingua doloſa.

NVLLA neq. operum actionúmue prauitate, neq. dictorũ vanitate, neq. fraude aut dolo, ſed neq. arte conſtantis orationis parte notandos illos eſſe dicit, qui puram, ſanctámque omni ex parte probatam vitam, vt ſpirituales viros, & ſimplici ac diuino ſpiritu actos decet, tranſacturi ſunt. quorum non ſolùm probata ſtudia & opera, ſed ſermo atq. conſuetudo omnis innocentiſſima & ſanctiſſima, nullis iuramẽtis indigens fides, quã ſolummodò, eſt & non, confirmatura ſit. neque enim alio conſuetudinis genere, alia omnino aſtutia & calliditate opus erit ijs, qui velut oues diuini ſpiritus virtute, & Chriſti Ieſu tutela paſcantur.

Quoniam

Quoniam ipsi pascentur & accubabunt, & non erit qui exterreat.

DIVINI spiritus gratia & charitate gubernandos illos esse ait, cùm in Christi Iesu grege numerentur. cuius tutela & præsidio muniti, nulla vi, nullo metu, nullo externo impetu perturbari possint; tum quòd pastorem nacti fuerint optimum & vigilantissimum, cuius oues nemo rapere valeat; tum quòd ipsi in eo diuinæ notitiæ & delectionis gradu collocati sint, de quo nulla vel infernæ vel humanæ potentiæ vi deijci possint. Quis enim accusabit aduersus electos Dei? aut quis separabit illos à charitate Dei, quæ est in Christo Iesu Domino nostro. [*Lingua dolosa.* Hebraicè, *lingua* THARMITH.] Significat autem *tharmith*, quicquid à sincera & simplici veritatis ratione & oratione alienum est. quod Christus in præceptis institutisque suis fugiendum omnino docens, descripsit. Quod autem his abundantius est, à malo est. cætera omnia verba describere festinantibus non licet, satis fuerit indicasse.

Ioan. 10.
Rom. 7.
תרמית
Matth. 5.

Lauda filia Sion, iubila filia Israel: Lætare & exulta in omni corde filia Ierusalem.

RESTITVTI in gratiam Israëlis felicitatem summa cum gratulatione & lætitia præuidens Vates, attentè exspectandam, & gratissimè tandem excipiendam & publica atque perpetua lætitia colendam proponit. namque futuram quasi præsentem intuitus, adeo magnam & perfectam fore contemplatur, vt iam nunc exspectatam, nedum præsentem, celebrandam iudicet. eam verò, quibus potest, maximis verbis describit; quam tamen propriis & æqualibus describere pro rei magnitudine & dignitate contingere hominibus non possit. Neque enim oculus vidit, neque auris audiuit, neque in cor hominis ascendit, quanta præparauit Deus diligentibus se. Omnes autem Israëlitarum tribus in vnam Christianæ pietatis societatem, & vitæ communitatem cum cæteris nationibus conuocandas, ad laudem & lætitiam, atque ad perpetuam gratiarum actionem hortatur. eius laudationis illustrissima exempla noui testamenti tempore celebrantur; quale illud est: Benedictus Deus & pater Domini nostri Iesu Christi, qui secundum misericordiam suam magnam regenerauit nos in spem viuam, per resurrectionem Iesu Christi ex mortuis, in hæreditatem incorruptibilem, incontaminatam & immarcessibilem, conseruatam in cælis in vobis, qui in virtute Dei custodimini per fidē in salutem, reuelari in tempore nouissimo, in quo exultabitis, modicum nunc, si oportet contristari in varijs tentationibus, vt probatio vestræ fidei multo pretiosior auro, quod per ignē probatur, inueniatur in laudē & gloriam, & honorē in reuelatione Iesu Christi, quem cùm videritis, diligitis: in quem nunc quoq. non videntes, creditis: credentes autem, exultatis lætitia inenarrabili & glorificata, reportantes finem fidei vestræ salutem animarum. [*Lauda, Iubila, Lætare.*] Lætitiæ publicæ amplificatio est, quæ per incrementum rhetoricis dicitur; sed verbum *lauda*, Hebraicè cantum celebrationēque significat, vt ad gratulationem faciendam hortetur. [*Filia Sion.*] Iudæos nunc ob scelera & impietatem à Deo abalienatos, sed in maiorem tamen quàm vnquam anteà restituendos, enthusiasmo vsus, alloquitur: quæ figura sacris vatibus familiarissima est, atque aliarum etiam nationum poëtis, in magni momenti rebus annuntiandis non ignota, vt illud:

Corinth. 2.
1. Pet. 1.

Iam iam residunt cruribus asperæ
Pelles: & album mutor in alitem
Supernè.

Horat. lib. 2. ode. 20.

[*Filia Israël.*] Decem tribus nunc toto ferè orbe dispersas significat, quas in vnam ciuitatem Ierusalem, hoc est, in vnam veræ religionis communionem, simul cum Iudæis recipiendas fore Ezechiel prædixit. eam verò duodecim tribuum ciuitatem, *filiam Ierusalem* appellat; hisque publicam lætitiam gratulationemque tribus potissimum nominibus decernit. [*Exulta*, inquit, *in omni corde.*] Plenam summamque lætitiam esse vult, cui nihil doloris, metus, aut suspicionis permixtum sit. quòd summa pia, & æterna pace, non quomodo mundus dat, sed diuina quadam & perpetua animorum tranquillitate, quæ exuperat omnem sensum, frui contigerit.

Ezech. 36.

Abstulit Dominus iudicium tuum, auertit inimicos tuos: rex Israel Dominus in medio tui, non timebis malum vltrà.

TRIPLICI de causa gratulationem indictam docuimus. prima est, Iudicium eorum à Domino esse ablatum: id inquam, diuinum iudicium, quod grauibus excæcationis & exilij, abalienationisque pœnis luendis hactenus experti essent, fuisse tandem de cætero sublatum, ita vt non amplius iudicij, sed misericordiæ rationibus agendum cum illis fuerit. altera verò causa est, [*auertit inimicos tuos.*] Peccatorum & scelerum abolitionem significat, qui ferissimi & immanissimi hominum hostes communes sunt, à quibus primum proditi, in diuinam offensionem, deinde in plurima mala incidimus. id quod Isa. 50. his ipsis Israëlitis Deus aliàs declarauit: Quis, inquit, est hic liber repudij matris vestræ, quo dimisi eam? aut quis est hic creditor meus, cui vendidi vos? ecce enim in iniquitatibus vestris venditi estis, & in sceleribus vestris dimisi matrem vestram, & cæt. Huiusmodi hostibus extinctis, nihil damnationis reliquum est ijs, qui sunt in Christo Iesu, Rom. 8. qui non secundum carnem ambulant, quosque lex spiritus vitæ à lege peccati & mortis liberauit. Hanc diuinam liberationem gratulatus videre iam Zacharias gestiebat, Lucæ 1. vehementerque prædicabat: Vt sine timore de manu omnium inimicorum nostrorum liberati, seruiamus illi, in sanctitate & iustitia coram ipso omnibus diebus nostris. Hæc nobis maxima & diuina mysteria, dum vatum promissa antiqua exponimus, breuiter indicasse sat fuerit, latius & altius præsenti loco, hoc est, nouo testamẽto enarrando, si Deus id concesserit, explicaturis, donec diuini spiritus dono, quod fore aliquando speramus, eadem in ipsis hominum animis reperiantur. Vbi versio latina habet [*inimicos tuos,*] Hebraicè nomen est quod singulari & plurali numero non sine magna significatione interpretari debeamus. namque scelera omnia, infestaque hominum generi vitia, interdum peccata, interdum verò peccatum, vel peccati corpus multis illis membris constans dicitur. peccata autem quædam sacrificiorum mysticorum interuentu & diuina virtute, antiquis hominibus purè & sanctè deprecantibus dimittebantur. peccatum verò ipsum, hoc est, corpus peccati, non antè ablatum est, quàm perfectissimo Christi Iesu sacrificio penitus aboleretur: cuius maximi sacrificij virtute, antiquæ hostiæ, quicquid illud erat, præstabant. Huius igitur agni immolati, & in consummationem omnium seculorum semel occisi sanguine omnia mundi peccata penitus sublata sunt, sed quod non ad omnes homines illud beneficium pertinuerit, ipsorum culpa, non sacrificij defectu aut imbecillitate euenit. qua de re maxima & grauissima in nouo testamento disputatio est. Igitur, [*inimicos,*] inimicum, eodem verbo conclusa, non peccata modò, sed ipsum corpus peccati, & chirographum decreti significat, quod erat contrarium nobis, quodque à Christo de medio sublatum crucique affixum est. cuius maximi beneficij communione aliquando tandem afficiendis Israëlitis iam nunc Vates noster gratulatur. Tertia demum lætitiæ causa illa est, [*Rex Israël Dominus in medio tui, non timebis malum vltrà.*] Omnia ferè noui testamenti & diuinæ Iesu Christi virtutis mysteria his vltimis vaticinij carminibus traduntur, quæ nobis percurrere magis, quàm explicare licet: neque alius commodior ad explicandum locus dari potest, quàm vt de diuina illa & arcana corporis & sanguinis Christi communicatione aliquando disserere contingat. Perpetuam itaque & æternam piamque pacem hanc illis fore ex eo arguit, quòd regem Israëlis Dominum Deum misericordem intra se perpetuò sibi prouidentem, atque omni spirituali benedictione & gratia in cælestibus consulentem Titi 3. habituri sint: id quod nullis eorum operibus iustitiæ necessariò, sed vltro diuinæ misericordiæ beneficio præstandum fuerit, Per lauacrum regenerationis & renouationis spiritus sancti, quem effudit super eos abundè per Iesum Christũ saluatorẽ nostrũ: vt iustificati gratia ipsius, hæredes sint secundum spem vitæ æternæ. [*In medio tui.*] Præter gratam, tutam tranquillamque habitationem, quam tropicè significari iam aliàs docuimus, id etiam arcanè significatur, quod Christus ipse aliquando explicuit: Regnum, inquiens, Dei intra vos est. & quod Ioannes euangelij sui initio tradidit, Et verbum caro factum est, & habitauit in nobis, & vidimus gloriam eius, gloriam quasi vnigeniti à patre, plenum gratiæ & veritatis. de qua habitatione gratiæ, & veritatis plenitudine, obscurè admodum & leuiter, pro rei dignitate, hactenus ab interpretibus tractatum est. Magnam

autem

autem rerum Israëliticarum mutationem, magnam totius ecclesiæ, & perpetuam felicitatem præsentis Dei beneficio de cætero fore Vates prædicit, cùm sine timore de manu omnium inimicorum suorum liberati Christiani seruiant illi, in sanctitate & iustitiá coram ipso omnibus diebus suis. Luc. 1.

In die illa dicetur Ierusalem, Noli timere Sion: non dissoluantur manus tuæ. Dominus Deus tuus in medio tui fortis, ipse saluabit: gaudebit super te in lætitia: silebit in dilectione tua, & exultabit super te in laude.

VERBVM dicere, passiua siue impersonali voce pronuntiatum, certam, exploratam atque constantem rem significat, quæ tanquam communi prouerbio prædicanda „ sit, vt apud Isaiam: Ministri Dei nostri, dicetur vobis, Ierusalem cælestem ciuitatem, „ quæ in terris cœpta & instituta ad cælum vsque pertinet, intelligere oportet; liberam Isai. 6. quidem illam, & à terrenæ Ierosolymæ condicione longè alienam: cuius situm & rationes Galat. 4. grauissimè diuus Paulus describit. huic autem perpetua ex diuino beneficio atq. præsidio securitas promittitur, per spiritum sanctum Christi, cuius amplissimis muneribus ornanda fouendaque perpetuo est. Ecce ego, inquit ille, vobiscum sum vsque ad cōsummationem seculi. [*Noli timere.*] Diuina exhortatio vatum oraculis confirmata Matth. 27. est. Sion vrbis Ierusalem arx fuit, quæ in libera illa Ierusalem sanctissimam & firmissimam spiritualium hominū partem significat. [*non dissoluantur manus.*] timore exanima- Isai. 40. torum hominum habitus manuum remissio est, vt illud: Confortate manus dissolutas. Perpetua verò Dei præsentia, prouidentia & tutela, atque spiritualis gratia illá oratione significatur. [*Dominus Deus tuus in medio tui.*] nam quid ille tropus in medio esse, significet, iam alias exposuimus. Libet autem verborum ipsorum significationes Latinè indicare, plenam verò rationem sapientibus existimandam relinquere. *Dominus*, nomen admirabile est quatuor literis constans, cuius ineffabiles rationes ad misericordiá plurimum pertinere iam docuimus. *Deus tuus* Elohim, prouidentiæ & gubernationis definitionibus explicatur. *fortis*, Hebraicè GIBOR. propugnatorem tutoremque maximum significat, qualem hispana lingua BARRAGAN vocat. Diuinæ itaq. misericordiæ, prouidentiæ, tutelæ atque gratiæ, & præsidij præsens perpetuaque, ac penè familiaris consuetudo annuntiatur, iis nimirum, quibus voluit Deus notas facere diuitias sacramenti huius in Christo Iesu Domino nostro, cuius efficacissimum ac sanctissimum nomen IESV, Hebraicè refert, atque illius munus apertè indicat. quemadmodum verò in illam salutem diuinamque gratiam plenam & integram reconciliandi sint, exponic. [*Gaudebit super te in lætitia:*] tantum abest vt ira & indignatione tecum, vt antea offensos nimium egerat, iam deinceps agat. quinimo præteritorum temporum offensione omni deposita, atque in summam gratiam amicitiamque conuersa, [*silebit in dilectione tua,*] nullū de cætero de præteritis offensionibus verbum faciet: propter remissionem præcedentium delictorum, vt Paulus inquit, ad sustentationē Dei: Rom. 3. qua quicunque in huiusmodi gratiam reconciliati fuerint, sustentandi sunt. [*& exultabit super te in laude,*] Hebraicè *in cantico*. quod summæ lætitiæ & exultationis argumentum est. Quantò enim gaudio, quanta lætitia in horum reconciliatione affici eum patrem oportet, qui super vno peccatore ad pœnitentiam conuerso, festum diem lætissimaque conuiuia celebrat? Nam si delictum eorum diuitiæ sunt mundi, & diminutio eorum diuitiæ gentium, quanto magis plenitudo eorum? Rom. 11. hic locus Chaldaicè sic habet: [*Dominus Deus tuus dixit, vt poneret habitationem tuam intra te: fortis propinquus, gaudebit super te in gaudio, abscondet delicta tua, in misericordia sua, gaudebit super te gaudio.*] Verùm enimuero totius ecclesiæ Christianæ, tam ex gentibus, quàm ex Iudæis coniungendæ, societatem, felicitatem & amplissimum statum, iam dicendi finem facturus Vates describit.

Nugas

Nugas qui à lege recesserant, congregabo, quia ex te erunt: vt non vltrà habeas super eis opprobrium. Ecce ego interficiam omnes qui afflixerunt te in tempore illo: & saluabo claudicantem, & eam quæ eiecta fuerat, congregabo.

DVPLICI gentis genere constat ecclesia, Israëlitis & gẽtibus: gentes ex magna veræ religionis ignoratione, ex dẽsis errorum tenebris ad lucem; Israëlitæ verò ex inimicitia ad gratiam reuocantur. Veruntamen hunc gerendæ, atque expediendæ rei modum, & hãc rationem Deo inire placuit, vt interim dum Israëlitarum tribus suorũ scelerum; Iudæorum verò gens impietatis & repulsæ Christo allatæ pœnas certo tempore constitutas penderent, gentiũ nationes euangelij verbo vocatæ adoptarentur, & sic plenitudo gentium, vt Paulus inquit, intraret, ac tandem omnis Israël saluus fieret. (Rom. 11.) Hanc autẽ rationẽ omnem, consequentemq́ue deinde pacem, tranquillitatem & felicitatem Vates noster significat. cuius oratio, quòd obscurius Latinè versa sit, explicanda est. [*Nugas qui à lege recesserant, congregabo.*] *Nugas* non est Latinæ significationis hoc in loco, sed Latinus interpres Hebraicum verbum NVGE, plura etiam, quàm vno latino simplici nomine reddi possent, comprehendens, mutato tantum fine, vt Hebraicè pronuntiatur, reliquit; id quod idem relatiuo masculino adiuncto indicauit. *Qui à lege, &c.* facilè enim arguitur ad personam, non ad rem nomen *nuge* referri. significat autem *nuge*, afflictos, miseros & remotos, remotos, inquam, à lege siue, vt Hebraicè est, *à conditio*, præscripto, constitutoq́ue tempore. quòd si vno verbo à lege non longè alieno vertere velimus, sanctione dicendum arbitror. ex quibus rationibus illud efficitur, vt de gentium vocatione hic locus exponendus fuerit. (Ephes. 2.) Qui cùm fuerint olim sine Christo, alienati à conuersatione Israël, & » hospites testamentorum, promissionis spem non habentes, & sine Deo in hoc mundo: » postea in Christo Iesu, qui aliquando longè erant, facti sunt prope in sanguine Christi. hos ad eandem cum Israëlitis ecclesiæ communionem primum congregãdos sibi Deus recipit. (Psal.) [*Quia ex te erunt*, Hebraicè *à te erunt*.] quod præ & prius aliquãdo significat. vt Iusti» ficata est sapientia à filijs suis, id est, præ filijs suis. Gentes itaque oẽs primũ vocandas ad» mittendasque esse dicit. [*vt non vltrà habeas super eis opprobrium.*] Magno opprobrio gentibus Israëlitæ olim insultabant. nihil enim detestandum magis aut infame, quàm gentium & incircuncisorum nomen habebant. Effunde, inquiunt, iram tuam in gẽtes quæ te non nouerunt, & in regna quæ nomen tuum non inuocauerunt. & huiusmodi passim exprobrationum contemptionumq́ue exempla apud Israëlitas multa iuuenire est. Nullum verò huiusmodi probrum gentibus, ad euangelij lumen, veriq́ue dei notitiam, & gratiæ communionem vocatis per Israëlitas, sed neque per ecclesiam obiectandum esse ait. cui nulla ab his suspicio, nulla fraus, nullum malum metuendum sit, in pacem, concordiam, atque adeo in eandem societatis communionem coniunctis. Id autem peccatis & sceleribus, atque spiritualibus hostibus, qui ecclesiam infestarunt, extinctis, amotis & profligatis præstandum esse Deus declarat. [*Ecce ego interficiam omnes qui afflixerunt te in tempore illo.*] Spirituales hostes, per quos bellum ecclesiæ allatum est, omnes interficiendos, vel, vt ex Hebraico clarius vertimus, conficiendos esse dicit, ita vt peccatorum mole deposita, & diaboli iure omni, vel tyrannide potius extincta, gentes in ecclesiæ & fidei obsequium captæ vltro addantur. id verò cùm expeditum fuerit, [*Saluabo claudicantem, & eam quæ eiecta fuerat, congregabo.*] Israëlitarum gentem duabus tribubus minorem, varijs orbis partibus dispersam, claudicantis nomine significat. Iudæorum verò, & Beniaminitarum tribum, quæ vna Iudææ appellatione continetur, eiectam dixit, quòd hæc maximè gens ob nefariam Christi & euangelij repulsam, repudiata abdicataque, & in reprobum sensum à Deo iustissimè tradita fuerit, sicut scriptum » est: Quia repulistis verbum hoc, idcirco erit vobis iniquitas hæc quasi interruptio cadẽs. Alterum igitur populum vbicumque terrarum fuerit, diuinæ misericordiæ & Christiani euangelij virtute seruandum; alterum verò, qui eiectus & abalienatus fuerat, in suam gratiam restituendum, maximisq́ue beneficijs benignissimisq́. modis accipiendum sibi Deus promittit. ex qua re illud eueniet, vt perlata antea apud omnes nationes cum maximo dolore & dedecore ignominia, magna laude & gratulatione mutetur.

Et ponam

Et ponam eos in laudem & in nomen, in omni terra confusionis eorum.

ISRAELITÆ, & in his maximè Iudæi vbicunque locorum versantur, omnium hominum miserrimi, obscurissimi, contemptissimique sunt, adeo, vt præ nationibus alijs neglecti maximè, desertique, imò & exagitati à Deo esse existimentur: id quod illi in deprecationibus suis assidue queruntur. Horum tamen ex diuina misericordia, conuerso statu, maxima insania in maximam gloriam conuertenda est. Vt enim ex illo quondam infido, atque diuinis vocationibus pertinaciter renuente populo, quidam Apostoli & discipuli extitère, qui ardentissimo Christianæ pietatis studio & exemplo magnam gloriam adepti sunt; sic futurum est, vt restitutus in diuinam gratiam populus omnis, cum summa Christiani nominis gloria apud omnes gentes commendetur, sicut scriptum est: Rom.1. Quòd si delibatio sancta est & massa, & radix sancta & rami. *Nomen*, famam & gloriã, tũ Hebraicè tum Latinè significat, vt: Vocauerunt nomina sua in terris suis. & illud: Psal 47. Horat. lib. 3. Od. 3.

Horrenda latè nomen in vltimas Extendat oras, &c.

Celebrem igitur atque illustrem Israëlitarum in diuinam gratiam conciliationem fore Vates docet, eaque spe præsentem miseriam consolatus, atque ad extremum perferre hortatus, certam ratamque diuinam promissionem fore confirmat.

In tempore illo, quo adducam vos, & in tempore quo congregabo vos: dabo enim vos in laudem & in nomen omnibus populis terræ, cùm conuertero captiuitatem vestram coram oculis vestris, dicit Dominus.

VTROSQVE, & Israëlitas, & Iudæos, distinctis verbis indicault. [*quo adducam vos.*] Israëlitarum dispersionem in vnam fidei, ecclesiæ, & baptismatis communionem adducẽdam. [*Congregabo vos.*] Iudæos in gratiam conciliãdos interpretamur, quos à miserrima peccatorum seruitute in spiritualem libertatem vindicatos, pro illa, in qua iacebant, humilitate illustri nomine ornandos esse dicit. [*Cùm conuertero captiuitatem vestrã.*] Hebraicè eodem nomine captiuitatem, & captiuitates vestras, dicitur, vt varium & multiplex seruitutis genus ostendatur. namq. præter externã miseriam, quam alij ex vtroque populo aliter serunt, duriores esse Iudæis partes, ob indurationem & abalienationẽ, docuimus. Quod verò additum est, [*Coram oculis vestris,*] magnum illius libertatis, & rerum mutationis mysterium indicat, quod ijs duntaxat apertum exploratumq́. esse potest, qui sensu proprio & periculo in seipsis facto, quid sit veterem hominem cum actibus & concupiscentijs suis deponere, nouerunt. Cæteris verò omnibus cognitu difficillimum fore arbitramur. maximi enim operis fuerit ostendere, quemadmodũ durissimæ seruitutis onere deposito, viuentes & sentientes homines, mortui tamẽ peccato, viui verò iustitiæ & Deo, diuinam illam libertatem agnoscant: quod vt sine diuina virtute experiri, sic etiam sine diuino auxilio, & magna quadam diuini spiritus indicatione nemini vel intelligere omnino, vel apertè explicare contingit. Hæc ex illis summæ sapientiæ rationibus vna est, quam inter perfectos loqui & tractare sese apostoli profitebantur; quæ abscondita est: 1.Cor.2. quam prædestinauit Deus ante secula in gloriam nostram. „ Eam autẽ rem quòd maximi momenti, & singularis cuiusdam excellentiæ esset, maiorisque cognitionis, quàm vt hu- „ mani animi sensu, & cogitatione percipi posset, suo tempore tamen explicandam, atque re ipsa docẽdam confirmandamq́. Deus ipse promittit, & in sese recipit. [*Dicit Dominus:*] Nomen *Dominus*, tetragrammaton est, quod ad misericordiæ rationes, atque ad dictorũ conuentorumque constantiam & veritatem confirmandam frequentissimè appellari docuimus, atque in maximis promissionibus præstandis commodissimè adhiberi. Huc autem pertinet, quod apud Mosem Deus ipse de sese professus declarauit: Ego, inquit, Dominus qui apparui Abraham, Isaac, & Iacob, in Deo omnipotenti: & nomen meum Exod 6. ADONAI, non indicaui eis. „ cui sit honor, & gloria, & laus per infinita seculorum secula, Amen.

Madriti in Hispania mense Ianuario, Anni Christi, 1568.

IN SO-

IN SOPHONIAM VATEM
CARMEN EX VOTO.

Ode tricolos tetraſtrophos.

ET *feruens pietas, & populi mei*
Antiquum ſtudium, ſanctaq; veritas
Vatem dicere cantu
Rerum mira iubet nouo:
Quæ vel nota valent addere maximos
Virtutis cumulos, & ſapientiæ,
Vel neglecta beatæ
Vitæ perdere præmium.
O qui ſidereum prouidus æthera,
Qui terras, pelagus, qui vaga flumina
Æquis legibus ornas,
Et certa reficis vice.
Qui mundo ſapiens principium nouo
Inducens tenebras lumine fulgido
Mutas, ordinibuſq́ue
Res exſtare iubes bonis.
Atque anni vario tempora pondere
Libras, & proprijs lumina curſibus,
Cuncta & ſecula miris
Conſentire facis modis.
Quod nox pura refert aſtra nitentia,
Et forma, & ſpatijs diſſona commodis,
Certo nomine dicis,
Muníſq; & numerum tenes.
Sic diſcors vario conſtitit ordine
Rerum compoſitus terminus & decor,
Et ius omnia ſanctum
Auctoris retinent ſui.
Quòd ſi tranſpoſitis legibus vndique
Diſpẽſata parent munera vertere,
Terris protinus altis
Subſtratus iaceat polus.
Idem condiderat ſimplicius genus
Cæleſtes animas arbitrio ſui
Firmanda ingenia amplo
Cæli munere milites.

Et quos

Et quos de tenui puluere finxerat
Mirandis opifex artibus omnium
Terrarum dominos &
Monstrosi maris arbitros.
Hos (namque etherea participes dedit
Mentis esse) magis perpetuò pios
Conseruasse decebat
Commissas fidei vices.
Sed ventosa mala cura potentia
Sublimes animos vincere fortior
Duro perdidit altum
Casu Luciferi gregem:
Ausi pracipiti consilio polum
Attentare super lucida sidera,
Æqualémque Tonanti
Affectasse locum patri.
Ast vltrix sceleris pœna gigantici
Deiectum è superûm sedibus aureis
Nigras pracipitem dat
Inferni in tenebras lacus.
Iam nec prisca minus noxa parentibus
Primis perniciem protinus attulit,
Et fatale nepotum
Pomum visceribus nocens.
Post primam generi pestiferam luem
Fœcunda, heu, scelerum secula turpium
Iustas numinis iras
Pœna vindice sentiunt.
Effusisq; diu nubibus & mari
Viuentum penitus desierat genus,
Vnus ni Pater insons
Cauisset monitus malum.
Post hac assiduo mundus & arduo
Exemplo didicit iusta nocentium
Pœna pondera certo
Cali consilio dari.
Si quemquam excipiat supplicium graue
Concepti sceleris dum furit, & breuem
Ætatem volat: hunc sed
Carcer perpetuus manet.

Obscuris vbi mors ignibus horrida
Commiscens picibus sulphura pinguibus
Exercet face nunquam
Exstincta meritum gregem.
Ille idem proprio numine prosperis
Aptus consiliis perpetuò bonas
Pacis cogitat arteis,
Et grato studio fouet.
Et clemens placidum nomen ab vltimis
Ducens principiis orbis in vltima
Nullo secula fine
Parcit supplicibus suis.
Idem & magnifici propositi tenax,
Dictorúmque memor prouidet & cauet,
Cui se cunque benignum
Dixit, cui facilem fore.
Sed quo me aequoribus cymba patentibus,
Et nullis penitus littoribus mari
Concluso rapere audax
Remis inualidum paras?
Quin magnis potius muneribus Dei
Augeri, atque animo perpetuis frui
Poscam supplice voto,
Quàm tantum temerem sacrum.

BENE-

BENEDICTI ARIÆ MONTANI HISPALENSIS IN HAGGÆVM PROPHETAM DE RECTA EXPETENDARVM RERVM RATIONE PRÆFATIO.

NIHIL *profectò magis ad humana negotia strenuè gerenda feliciterq. explicanda conducere posse arbitror, quàm illud sapienter prouidere, quid agentibus primum ante oculos proponendum, & vnde potissimum agendarum rerum initia ducenda, quis in iis ipsis ordo ac modus sit commodissimè statuendus. namque bona prudentiæ virtutis pars, in statuendis bonorum finibus & terminis, atque in earum, quæ ad hos fines deducere possunt, rerum actionumque delectu habendo spectatur: neque enim omnia, quæ hominibus bona iudicantur, æqualia inter sese sunt, sed in vario bonorũ genere, alia aliis, & natura sua, & ad hominum vtilitatẽ relata, longè & multum ad vsum dignitatemq. præstant & antecellunt: id quod vel de vna sapientia humanorum in hac vita bonorum facilè principe merito prædicatum est. Et lætatus sum in* Sap.7. *omnibus, quoniam antecedebat me sapientia: & ignorabam quòd omnium bonorum ma-* » *ter est. Ergo cùm non eadem bonorum dignitas, neque vis eadem sit, consultissimum profectò fuerit, quodnam genus maximè vnicuique naturæ commodum sit, diligenter imprimis perspicere, & quis etiam optimus finis ad quem agendarum rerum rationibus accommodatis ex animi sententia negotium succedat. In omni autem bonorum genere nullum est, quod vel natura sua, vel ad hominum vtilitatem relatum cum diuina natura comparari vlla ex parte possit. nam cùm illa summum bonum, atque omnium aliorum fons & origo sit, tum rationis participi naturæ, qualis homo corpore & ani-* Plato in Parmenide. *mo constans est, maximè proprium bonum esse iudicatur. siquidem id vnicuique naturæ præstantissimum, & maximè proprium bonum est, à quo natura ipsa maximè au-* Plotinus *geri & perfici potest. Humanam verò naturam vnius Dei virtute & efficientia per-* Arist. lib. de orta & *fectissimum dignitatis, felicitatis, & ornamenti sui gradum obtinere posse ex eo* interitu. *ostenditur, quòd ad illius imaginem similitudinemque ab initio condita cùm fuerit, aut cum exemplari ipso maximè conformari, aut quàm proximè ipsi accedere hærereque desiderat. Atque hæc vnica & maxima res est, ad quam omnes, qui veræ sapientiæ rationes tenuerunt, contento studio cursuque venire cupiebant. Quid enim mihi est in cælo, & à te quid volui super terram? defecit caro mea & cor meum, Deus cordis mei* Psalm.72. *& pars mea Deus in æternum. Neque verò contingere non posse putandum est, vt* » *humana natura quæ (si cum Deo comparetur) abiecta omnino & infimæ sortis iudica-* » *tur, eò dignitatis peruenire possit, vt vel persimilis Deo sit, vel intimè adhæreat. Quanquam enim id longè abesse ab hominum humilitate videatur; tamen diuina virtute & gratia effici posse cognouimus, vt infima nostra hæc ab illa præstantissima Dei natura, mirabili quodam modo suscepta atque immutata in suæ virtutis conformationem perficiatur. Vt enim ignis efficientia & vis aliarum rerum omnium, quas proximè contingit, naturam arreptam & superatam incendens in sese transformat, à nulla eadem tamen transformatur; sic Deus hominum mentes ad se rapere, atque inenarrabilis excellentiæ communicatione secum coniungere, neque vlla virtutis infirmitate prohibetur, neque humanæ naturæ ineptitudine impedietur. siquidem ad exemplaris similitudinem quàm proximè accedere exempli naturæ non repugnat, cùm præcipuè infinita exemplaris virtus, magnaque erga exemplum suum dilectio & cura intercesserit. Neque verò hoc Deum ipsum nolle putandum est, qui suam de hac re erga homines voluntatem benignissimè declarauit. Et deliciæ meæ esse cum filiis hominum: nũc* Prouerb.8.

*ergo filij audite me, &c. Atque adeo hoc suum consilium, hoc propositum semper fuisse,
» idem ipse apud Vatem profitetur. Ego dixi dii estis, & filij excelsi omnes. Cuius quidem
rei manifestum exemplum, idem Deus orbi spectandum, hominibusque ipsis in sese sperandum edidit, cùm verbum suum vnigenitum carnem factum nobis exhibuerit, habitaréque in nobis curauerit. Qua ex re humana natura eam dignitatem consequuta est, vt idem Deus atque homo verissimè dici prædicaríque possit. Eius verò dignitatis cõmunionem & societatem cæteris hominibus modò sanctè & legitimè quæsitam, propositam esse, accipiendamque fore, sanctissimorum virorum testimonio cõfirmatum est, vt si non natura certè gratia & veritate dij & filij excelsi habeantur & sint, atque ad diuinam quandam humano sermone inenarrabilẽ spiritus sui communicationẽ et largitionẽ coop-
1.Iohan.3. tentur. Videte, inquit Ioannes, qualẽ charitatẽ dederit nobis pater, vt filij Dei nomine-
» mur & simus. Quotquot enim filiũ eius vnigenitum ritè & legitimè receperunt, dedit
Iohan.1. » eis potestatẽ filios Dei fieri, de cuius plenitudine omnes accepimus, & gratiã pro gratia.
» Cùm itaq. Deus maximũ & præstantissimũ hominibus bonũ sit, id imprimis optandum
» quærendumq. est; quod vbi nactus adeptusq. fueris, nihil omnino desiderare vlterius
» possis, vt scriptũ est: Mihi autẽ adhærere Deo bonũ est, ponere in Domino Deo spem meã.
Psalm.72. & illud: A fructu frumẽti, vini & olei sui multiplicati sunt: in pace in idipsum dormiã & requiescã: quoniam tu Domine solummodo in spe constituisti me. Neque verò finem ipsum et bonũ summũ agnosci, optariq. satis hominibus fuerit, nisi illud etiã studiosè prouideatur, quibus potissimũ rebus & modis quærendũ sit. vehemẽter enim in ea re falli atq. errare posse homines, vt pro certis incerta consilia ineuntes à proposito constitutoq.
Isai.47. fine longè nimiũ abducãtur, eodẽ ipso admonente, atq. indicante Deo docentur. Vtinam
» attẽdisses mandata mea, facta fuisses quasi flumẽ: pax tua & iustitia tua sicut gurgites maris. Nulla autẽ alia re vel melius, vel cõmodius certa hominib. ad felicitatẽ via, quàm
1.Timot.9. sanctæ & castæ religionis procuratione, & pietatis exercitatione munitur. Religionem
» autẽ & pietatẽ, rectis erga Deum & homines præstandis officiis definimus, vt scriptũ est: Religio munda & immaculata apud Deum & patrem hæc est: Visitare pupillos &
Iacob1. viduas in tribulatione eorũ, & immaculatũ se custodire ab hoc seculo. &: Diliges Do-
» minum Deũ tuũ ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota mẽte tua, & pro-
» ximum tuũ sicut teipsum, &c. Atq. incertas & obscuras priuatorũ hominũ opiniones (quas perditionis sectas Apostolus nominauit) à religionis nomine & ratione prorsus excludimus: purã verò & simplicẽ pietatis culturã, à sacra & catholica ecclesia ex diuinis libris acceptã atq. explicatã agnoscimus: ne quis videlicet nouis commentis aut priuatis cogitationibus insolẽter exultet, sibiq. religionis nomine plaudat, cũ à vera pietate & catholicæ fidei cõmunione lõgè sit alienus. Verũ enimuero magna hominũ pars, etiã eorũ qui Dei atq. diuinarũ rerũ, sacrorumq. librorũ notitiã habent, hoc stultitiæ vitio laborat, vt neq. rectã de bonorũ finibus existimationẽ recipiat, neq. si maximè intellexerit, quæ quibus præstẽt, rectã tamẽ veri inueniẽdi boni viã muniat & insistat.. namq. vt summum bonũ maximè expeti; sic quæcunq. eodẽ conducũt, imprimis cognosci, parari atq. expediri oportuerit, sicut scriptũ est: Primũ quærite regnũ Dei, & iustitiã eius. Contrà euenit, vt humanæ, caducæ & infimæ res primæ omnium maximo & contentissimo studio, diuinæ verò postremo loco minima cura atq. opera à plerisq. hominibus quærantur. Etenim cùm optima vitæ omnis & temporis pars, maxima etiã consilia, cogitatio, actiones, operaq. omnis fere in iis exquirendis rebus consumatur, quæ ad mortalis vitæ huius cõmoditates falsò plerunq. expetuntur, ex eo manifestè consequi videtur, homines vel prima & maxima bona in eiusmodi cõmoditatibus, diuitiis, opibus, potentiaq. collocare, vel si æterna istis præstare putent, sibi tamen ipsis reipsa atq. omni vitæ vsu dissentire, qui iis bonis, quæ verè prima sunt; minimum, istis verò quæ vel nulla; vel postrema habeantur,*

habeantur, plurimum consilij, studij atque operæ impendant. de quibus illud merito decantetur: Nec fideles habiti sunt in testamẽto eius. Cæterum quicunq. de diuinis & humanis rebus rectè & sapienter iudicauère, illud sibi proposuerunt, vt quæ ad religionem pietatemq. pertinere intelligerent, imprimis curarent. Humana verò, & maximè quæ ad priuata sui ipsorũ cõmoda spectarent, vel omnino negligerent, vel postremo loco agẽda tractandaque reseruarent. Atque hoc modo & ordine gerendis rebus constituto omnia rectè fieri posse, feliciterq. ex animi sententia succedere putauère. itaque vltra rectam ac legitimam officiorum ac munerum suorũ administrationẽ, vltra pietatis & publicæ vtilitatis curam templis & aris construendis, alijsq. ad diuinũ cultum spectantibus vacabant, intelligentes nimirum fore, vt Deum, cuius rem atque honorem sibi primũ proposuissent, propitium ad cætera omnia cùm priuata, tum publica feliciter obeunda haberẽt: id quod aliter vel cogitari, vel agi, summæ peruersitatis esse iudicauerũt. Atque huius cõsilij & studij frequentia ac illustria in omnibus diuinæ sapientiæ libris exempla sunt, vt illud: Sicut iurauit Domino, votum vouit Deo Iacob: si introiero in tabernaculũ domus meæ, si ascendero super lectũ strati mei, si dedero somnũ oculis meis, et palpebris meis dormitationem: donec inueniam locum Domino, tabernaculum Deo Iacob, &c. Verùm vt ad nostra tempora sermo reuocetur, si de hac etiam causa dicendũ hîc sit, profectò rectè perspecta & examinata re, omnis ratio hæc deprauata esse facilè deprehenditur. Quotus enim quisq. est, à quo priuatis publica, sacra prophanis anteponantur? à quo diuina non modò non diligentius, sed pari diligentia suscipiantur & curentur. Videre est passim templa viuentis Dei inopia & Christianorũ hominũ, qui sarta tectaque & tueri possent, & deberent, negligentia ruere, & excidi penitus, cùm tantis incõmodis, cùm tot hostis Christianã religionẽ oppugnãtis artibus, technis & dolis, vel nõ occurratur omnino, vel ea ratione occurratur, non vt animorum saluti præcipuè, sed vt priuatis mũdi commoditatibus imprimis consuli intelligatur, vt vera ac propria nostrorũ temporũ illa querela sit: Quomodo obscuratum est aurum, mutatus est color optimus: dispersi sunt lapides sanctuarij in capite omniũ platearum! Videre est tantum inopum & pauperiorum hominum numerum, qui præter magnã verbi Dei, et rectæ animorũ institutionis penuriã, ingenti etiã victus parandi sibi necessitate laborant, vt de vtroq. genere illud verissimè Ieremias questus fuerit: Paruuli petierũt panem, & non erat qui frangeret eis. Neque minus graue illud exemplum est, externum religionis cultum negligi, & maiori ex parte labefactari, adeo vt templa, aræ, sacerdotia, & quæ ad hæc referuntur multa non modò noua rarius multo statuantur, sed, quod maximè dolendum est, plurima ex his, magno cum maiorũ nostrorũ pietatis exemplo instituta atq. erecta olim, nunc vel omnino neglecta pereant, diripiantur diruanturque, & ad propria commoda alenda, augendamque potentiam traducantur. huius autem rei rarissima & paucis cura est: illarum autẽ plurimis & frequentissima, edendi, bibendi, ædificandarum domorum, nubendi, & nuptui tradendi studiis semper vacare. Et querimur interim temporum tempestates & procellas, miramur populorum dissensiones, & ciuium discordias, hostiũ in nos impetus timemus, illatas nobis priuatim iniurias lamentamur, cùm propulsatorem omnis mali, bonorumq. omniũ auctorem & principem Deum corruptissimis cogitationibus & studiis, atque multiplici impietatis genere à nobis abalienauerimus, sicut scriptum est: Peccata vestra prohibuerunt à vobis bonum. Huiusmodi autem de bonorum finibus constituẽdis, & de recta studiorum ratione à nobis institutum sermonem Haggæus propheta in suorum temporum homines peroratum, ad nostram vtilitatem scriptum reliquit. Cuius grauissimas verborum & sententiarum rationes expositiuri, argumentum exponemus, inuocato imprimis eodem, à quo dictata hæc fuère, diuino spiritu, vt eius benignitate auxilioque freti, sacrosancta mysteria hæc vtiliter explicemus.

Psalm. 131.

Thren. 4.

VOTVM.

Summe Deus, rerúmque caput, postremáque finis,
Et certis hominum dux bone consiliis:
A te principium sumat, tibi desinat omne,
Quicquid nunc Vatis ménsque manúsque parat:
Ingratum infelíxque olim studiúmque labórque est,
Alma vbi non adsit numinis aura tui.

ARGVMENTVM VATICINII.

IVDAICVM *populum ex Babylonica captiuitate liberatum negligentia nomine Vates accusat & reprehendit, quòd ab ædificando ad religionis cultum tẽplo supersederent; quippe qui à Persarum regibus ædificationem intermittere iussi, tempus ædificandi diuinitus constitutũ nondum aduentasse falsò arbitrarentur, cùm eadem illis omnino copia & publicarum, & suarum domorum ædificandarum facta esset, & tamen priuatæ ac prophanæ ædificationi intentis, sacra ædes negligerentur. Id verò non, nisi irato & offenso numine committi, ex consequenti periculo arguit, quòd eorum opera, vt infaustè cœpta, sic infelices exitus haberent. Huiusmodi autem oratione persuasos Zorobabelis, & Iehosua sacerdotis animos ad templi ædificationem vnà cum reliquo populo fuisse appulsos. Cùm verò quibusdam hominibus ex prioris templi recordatione & comparatione posterius hoc magnitudine & operis elegantia eleuandum, despiciendum, tantaque maiestate omnino indignum iudicaretur, horum cogitationibus & sententiis, ne videlicet opus intermitteretur Vates occurrit, docetque obsequio magis ædificantium, quàm operis magnitudine & mole, diuinam naturam delectari atque affici: ostenditq. non minorem, quàm prioris illius, huius secundi templi gloriam futuram; quippe quod Iesu Christi patribus olim desiderati præsentia ornandum esset. Neque tamen tantum lapideis ædificiis tribuẽdum esse, vt non magis religionis ipsius ratio præcipuè curetur. Namque & hoc materiale templum, etiam dirutum aliquando, excisumque iri prædicit; nouum verò quoddam instituendum, in quo certa, perpetua sanctaque omnino sedes ac domicilium Deo collocetur: id autem spirituale templum fore significat. Cuius tempore diuina & tranquilla pax omni orbi afferenda sit, id quod huius secundi temporibus non contigerat. Admonet deinde quo studio, quanta cura, quanta etiam sinceritate in huius templi ædificationẽ communiter incumbendum sit. neque enim dum templum ædificare liceret, simplici tantùm altari consecrato officio & debito suo, atque iussioni diuinæ satis fieri posse ait, nisi incœptum opus perficiatur: quod gratum Deo fore consequens statim publicarũ & priuatarum rerum felicitas demonstratura sit. Conuerso demum ad Zorobabelem sermone maximã familiæ suæ dignitatem fore vaticinatur. quæ quanquam illis temporibus regij honoris & muneris diadema non obtineret, tamen sub ipsum templi illius finem ac post tertij initia, perpetuo Christi regis æternoque splendore illustranda esset: cuius maxima virtute & efficientia, diuina misericordia & gratia ad omnes nationes pertineat.*

CAPVT

Capvt I.

IN anno secundo Darij regis, in mense sexto, in die vna mensis, factum est verbum Domini in manu Haggæi prophetæ, ad Zorobabelem filium Salathielis ducem Iuda, & ad Iesum filium Iosedec sacerdotem magnum dicens.

AD HAGGÆI explicanda vaticinia quædam de Babylonica transmigratione, & de Ierosolymitorum restitutione paulo altius repetere placuit. quæ sui ipsorũ contemplatione, & explicandarum rerum illustratione pretium operæ attendentium absoluant. Igitur Iudæi, vt ex sacris historiarũ & vaticiniorũ libris accepimus, à Chaldæis victi, & in Babyloniam ex diuini iudicij sententia migrare coacti sunt; vt qui religionem pietatisque officia omnia peruertissent, atque superstitionis, incestus homicidiorum, & aliorum, quæ ad hæc referuntur generum sceleribus sese contaminassent. Præterea etiam quòd prophanandis festorum rationibus, contaminandis iudiciis, iniuriis rapinisq. assiduis per nefas nobilitati legitimas terræ aruorumque vacationes auarè simul & impiè corrupissent, omnem denique veteris disciplinæ formam, & rempublicam omnem peruertissent. Captiuitatis autem tempus, pro Iudæorum, & vacationis interturbatæ ratione, ad septuagesimum vsque annum protogandum esse Vates prædixerat. Etenim antiquum illud de hominum salute per Christum afferenda cõsilium nunquam Deus mutauit; sed illud semper maximè prouidit, quemadmodum cum iusta & æqua in sceleratos homines animaduersione propositum suum illud diuinumque consilium commodissimè tandem exequeretur. Igitur post septuaginta annos Iudæi in patriam diuino beneficio reducti sunt, vbi anteactis laboribus & periculis resipiscentes, atq. ad bonam frugem recepti, in perpetuæ deinceps gratulationis, supplicationis officio persisterent, & futuram vniuerso orbi salutem, saluatoremque illum patribus olim promissum, votis ac precibus assiduis peterent: atque hoc modo, & sibi propitium Deum, & communi saluti promptius consulentem reddere oportuit. Neque enim illa ex Babylone libertas certam, perfectam atque exactam salutem illis attulit, quibus tot fratres, tot filij toto orbe dispersi dissipatique superessent: sed tamen ad communem salutem optandam, sanctiusque petendam maximas commoditates illa Iudæorum in patriam restitutio continebat. namque & virtutibus officiisque exercendis, precibus & votis faciendis, religionis legitimæ studiis liberius vacare licebat populo à prophano aliarum gẽtium commercio & societate subducto, cui & templi ad sacrificia & supplicationes commoditas esset & copia. Atque hoc suum de Iudæis ex Babylone liberãdis & reducendis consiliũ Deus apud Ieremiam Vatem apertè exposuit. Hæc dicit Dominus, Cùm cœperint impleri in Babylone septuaginta anni, visitabo vos & suscitabo super vos verbum meum bonum, vt reducam vos ad locum istum. Ego enim scio cogitationes, quas cogito super vos ait Dominus; cogitationes pacis & non afflictionis, vt dem vobis finem & patientiam: & inuocabitis me, & cætera, quæ his subiunguntur omnia. quibus quamobrem Iudæi in patriã restituendi essent, ante oculos exponitur, vt videlicet pietatis & pœnitentiæ studiis, votis ac precibus, humilique supplicationi, & communis perfectæque salutis petitionibus commodius vacare possent. Atque huiusmodi cõsilium suum cogitationes pacis, & non afflictionis appellat Deus, quas eò præcipuè pertinere dicit, vt det illis finem & patientiam, siue vt ex Hebraico exponimus, posteritatem & exspectationem. Posteritatem verò & exspectationem redemptionem atque salutem perfectam interpretamur, qua iræ illi, cuius nos omnes filij eramus, finis atque modus imponendus fuerat. Quamobrem subiunxit: Et inuocabitis me, & venietis; & orabitis me, & ego exaudiam vos. Huius namque rei gratia in patriam restituendi, & libertatis, doctrinæ, templi, ac sacrificiorum commoditatibus augendi erant. Neque enim illa verba, inuocabitis me, & venietis; & orabitis, admonitionis & exhortationis, sed magis imperij, atque præcepti sunt, quæ si sanctè illis procurarentur, quid Deus ipse præstiturus esset deinceps exponit. Cùm quæsieritis me in toto corde vestro, inueniar à vobis, dicit Dominus, & reducam captiuitatem vestram, & congregabo vos de cunctis locis, ad quæ expuli vos, &c. Namque de libertate ex Babylone hæc interpretari non debere res ipsa docet, quòd eius libertatis compotibus supplicationes precesque, ad sui cæterorumque fratrum certam diuinamque salutem impetrandam denuntientur. Atque hæc de illa ex Babylone libertate diuini consilij ratio nobis ex sacrorum librorum lectione reddita est.

Ierem 29.

Vt autem in eam, quam diximus, orandi, supplicandi petendique curam & studiũ commodius publicè & communiter incumberetur, templum illis rursus ædificari ac restitui Deus voluit: in quo frequẽs hominum conuentus communi studio ad pietatis cultum, atque supplicationum feruorem melius atque commodius incendi posset. namque hæc Isai. publicè sacrandarum ædium ratio est, sicut scriptum est: Domus mea domus orationis » vocabitur omnibus gentibus. Quid verò in causa fuerit, quamobrem Iudæi in templo ædificando sese negligentius gesserint, paucis exponemus. Durissimam atque integram apud Babylonios captiuitatem, quinquaginta tribus ferè annis & non amplius durasse, Hebræi auctores hac ratione colligunt. Ierusalem capta fuit anno decimonono Nabuchodonosoris, qui quadraginta quatuor annis rerum potitus fuisse à Iosepho traditur; ab aliis verò, quadraginta & quinque. Huic successit Amilinus Euilmerodacus, qui secundum Hebræos annis tribus & viginti regnauit: quem Cyrus primus, vt antiqui Hebræi volunt, secutus, neque vltra tertium annum regnum obtinuit. Huius verò spiritum à Deo excitatum, vt Iudæis in patriam remigrandi copiam faceret, in sacris historiis legimus, hactenus quinquaginta duo anni ferè sunt: quibus si decem & nouem ab initio regni Nabuchodonosoris adiũgas, fient septuaginta integri & vno amplius, quo redeundi copia per Cyrum facta est. atque hic numerus Ieremiæ vaticinio conuenit. Ierem. 29. Cùm impleri cœperint septuaginta anni Babyloni: namque in datiuo casu Hebraicè est. » Numerabat autem Vates ab initio regni Nabuchodonosoris. at verò post Cyrum Assuerus regnauit; cuius regni initio sacrum opus, ob finitimarum gentium calumniá, interturbatũ intermissumque est, vsque ad secundum Darij filij eius annũ: quem Esther filium fuisse Hebræi tradunt. Midras Leuitici magni. Cùm autem Iudæi intermissum diu sacri templi ædificãdi opus, ob regium edictum, & vicinorum interturbationes, iam ferme desperantes deseruissent, Haggeum sancto spiritu ductum de ea re Vatem à Deo legatũ adhortatoremq. acceperunt: quẽ, cuiusnam tribus & familiæ fuerit, non planè nobis sacra scripta indicãt. Fuisse autẽ ex Iudæis, vel qui ex Babylone redierant, vel qui Ierosolymis manserant, ex eo ipso quòd inter Iudæos versatus vaticinatusq. fuerit, coniecturam facimus; cùm præsertim cæteris tribubus toto orbe dispersis rarissimi in illis regionibus extarent, qui Israëlis religionẽ & nomen integrum tuerentur. atq. ad hanc rem, hoc est templi ędificationẽ persuadendá, mitti hunc Vatem oportuit. huius verò quinq. vaticinia, quorum argumentũ ad vnam eandemq. rem, hoc est ad tẽpli ædificandi procurationẽ pertinet, vno tantùm anno acta tractataq. fuére, à quarto videlicet ad nonum mẽsem: vltra quod tẽpus nunquá amplius prophetico munere functus publicè fuisse dicitur. huius autẽ legationis ratio ad duos populi principes Zorobabelem & Iesum filiũ Iosedec pręcipue spectat, penes quos omnis, & ciuilis, & sacra populi gubernandi, reipublicæque gerendæ potestas illa tempestate fuit, cùm alter ducis & principis, alter verò summi & maximi pontificis munere fungeretur: ad quos tamen referenda res hæc Haggæo Vati data est, vt diuinæ voluntatis consilium, quod apud eos exequẽdum erat, legationis auctoritate constaret. Illud verò animaduersione dignum videtur, in referendo virorum genere non semper consequẽtiæ rationem consolidari, sed quosdam filios iis nonnunquam asscribi, qui illustriores in sua familia fuerint, vel iis à quibus domi educti atque educati sunt, tametsi aui, vel patrui, vel auunculi fuerint, vel adoptionis iure patres dicantur. Zachar. 1. Sic Zacharias filius Ghido dicitur, cùm verè nepos Ghido ex Barachia filio fuerit. Et Michol filiæ Saulis, cùm per totam vitam 2. Reg. 21. sterilis permanserit, quinq. tamen filij, adoptionis nimirum atq. apud se educati asscribuntur. Itaque Zorobabel Salathieli, vel ob nominis splendorem, vel, quod certius arbitramur, domesticæ ac familiaris educationis causa, filius assignatur, quòd is potissimũ sibi & nominis & muneris hæres fuerit delectus. Appellatur autẽ Zorobabel dux, náquanquam ex regia Dauidis familia esset, tamen neque regiũ diadema, neq. munus obtinuit, sed à Persarum rege cui Iudæa regio parebat, ob generis nobilitatem & suam ipsius virtutem, reducendo populo dux pręfectusque creatus est. Quanquam verò latinè dux dicatur, nomenque ipsum bellici magistratus proprium sit, tamen tam pacis, quàm belli rebus gerendis idoneo munere atque officio functum fuisse virum hunc constat: rempublicá enim pro Persarũ rege administrauit. Quamobrẽ Hebraicis literis PAHHATH scribitur, quod non Hebraicum, sed Persicum, vel Chaldæum nomen esse, atque certam quandam præfecturam significare, aliàs, Deo inspirante, docebimus. Iesum autem sacerdotem summum patri suo Iosedec in sacerdotio successisse res ipsa arguit. namque

diruti

diruti à Chaldæis & incensi tépli temporibus Iosedec pontificali munere auctoritateq. fungebatur, qui & Babylonem cum cæteris suæ gentis hominibus abductus est, vt in annalibus regum legimus. Igitur Iosedec dignitas & munus Iesu filio hæreditario iure delatum est, a quo etiam in Ghido nepotem permanauit, quem sacerdotio sua tempestate præfuisse Esdras tradit. Atque hoc primum vaticinium, priusquam à Dario ædificandi templi copia Iudæis facta esset, editum fuisse, res ipsa planè arguit, cùm populi de ea re desperantis oratio redarguenda à Vate referatur. 1 Paral.6.

Hæc ait Dominus exercituum dicens, populus iste dicit, nondum venit tempus domus Domini ædificandæ.

VLTORIS & vindicis cognomen nomini diuino additum est, vt vel negligenti populo timor iniiceretur, vel hostium opus impedientium metus omnis tanto appellato vindice demeretur. [*Dicens.*] Improbationē referendæ orationis hoc verbum habet, cuius illa sententia est. Huius populi orationem illam Dominus exercituum non probat, sed re ipsa redarguendam tantùm refert. [*Nondum venit tempus domus Domini ædificandæ.*] Tépus hoc in loco Hebraicè est GHETH: quo nomine oportunū & maturū rei cuiusq. tempus dici iam alias docuimus, vt illud: Quod fructū suū dabit in tépore suo. Igitur ex Babylone restitutus Ierosolymitanus populus, cùm primis restitutionis annis à tépli ædificatione impeditus esset, certam perficiendi operis oportunitatē exspectans, sese negligentius gerebat, cumq. de ea re aliquando ageretur, huiusmodi oratione cunctationem suam defendebat. [*Nondum venit tempus, &c.*] Atque hoc modo templi procuratio vltra constitutum tempus etiam proferebatur, namque eadem populi oratio anno etiam secundo Darij regis fuit: id quod per Vatem nostrum Deus reprehendit, cunctationique atque inertiæ populi, magis quàm temporis rationi attribuit. Quanquam enim primo remigrationis tempore, cum per Cyrum redire permissi sunt, quinquaginta duo anni completi sunt, quibus integra apud Babylonios captiuitas futura fuit, quam vsque ad septuagesimum regni Babylonici annum duraturam Ieremias declarauerat, tamen reficiendis Ierosolymorum muris, & reædificandis ruinis tempus ad septuagesimum ab excisione annum fuerat prorogatum. id verò spatium secundo Darij anno terminatū est. namque vrbs anno decimonono Nabuchodonosoris destructa est. Penes illum autē illiusque posteros non vltra septuagesimum annum Babylonicum regnum futurū esse vates dixerāt. Igitur dimissio prima sub Cyro anno quinquagesimo secūdo à Nabuchodonosoris regno contigit. à quo tépore ad ruinarū refectionē decem & octo anni exspectandi fuère, quos hoc modo Hebræi numerāt. Cyrus regnauit tres annos, Assuerus quatuordecim: his adde duos Darij, fiunt decem & nouem. Atque hac ratione vnus iam annus à vaticiniorum termino supererat, qui tunc agebatur cùm Vates noster de ea re ad præfectum & sacerdotē referens, populū cessationis & negligētiæ nomine merito accusaret, quod nulla iam téporis spectatio, sed prima ipsorū desidia in causa esset, quáobrem templū non ædificaretur. Huc ergo omnis illa annorū, mensium & dierū ratio pertinet. [*Anno secundo Darij regis, in mense sexto, die vna mēsis.*] cùm iam secūdus annus Darij, atque vltra præscriptū destructionis Ierosolymitanæ tempus sextus etiam mensis ageretur. Ipsa ergo annorum subducta ratio populi orationē redarguebat. Hactenus primū vaticiniū, quo populus apud vtrumq. magistratum negligētiæ & cessationis arguitur: atque causa ipsa vel annis tantum numeratis obtinetur. nunc verò deinceps secundū vaticinium est. Psalm.1.

Et factum est verbū Domini in manu Haggæi prophetæ, dicens, Nunquid tempus vobis est, vt habitetis in domibus laqueatis, & domus ista deserta?

SECVNDO vaticinio populus ipse compellatus, mendacij, & negligentiæ erga res sacras & religionis cultum redarguitur, quòd temporū rationem perperam fuerit interpretatus. namq. iam diu erat, quod nullo à vicinis impedimento retardati, priuatas ædes sumptuose & magnifice sibi ædificabant, quas trāquillè & placidè inhabitabāt. atq. adeo huius rei comparatione diuinam causam Vates probat, & confirmat argumēto à cōtentione ducto: dicendi autem figura admiratione vsus. quæ ad vehementiorem probationem maximè idonea est. Qui conuenit, inquit, vt plurimas & maximas, magnoque artificio constructas ædes vobis parare & habitare per tempus liceat, & tamen vnam hanc Dei exercituum ædem desertam excisamque restituere non liceat. num cæteris priuatis ruinis resarciendis oportunitas constituta hanc vnam publicam Dei domum excepit?

Num

Num vitæ necessitas vobis ipsis prius consulendum suasit, cùm tamen diuina primùm, deinde humana curare oportuerit. num facilius est plures vel singulas domos singulis, easque materia & opere sumptuosas, quam vnam omnibus ædificandam curari? atqui neque vitæ necessitatem, neque paupertatem & inopiam excusare integrum est iis, qui ad luxum laqueatas cedro ædes sibi ædificant, quas & inhabitant. neque vlla sibi ædificandi necessitate vrgentur, sed habitãdi iam commoditate summo cum otio fruuntur. Oportuit autem priuatarum rerum cura liberatos in publicam atque diuinam rem studiosè incumbere, sibique principem suum Deum propitium & placidum, religionis & pietatis procuratione reddere. Quòd si minus vos ipsam rerum & temporum sapienter cogitatam rationem sequutos orationis & consilij vestri pœnituerit, tamẽ periculis ipsis & damnis diuini de ista negligentia iudicij admonitos esse oportuit.

Ponite corda vestra super vias vestras. Seminastis multum, & intulistis parum: comedistis, & non estis satiati: bibistis, & non estis inebriati: operuistis vos, & non estis calefacti, & qui mercedes congregauit, misit eas in sacculum pertusum.

HACTENVS ab antecedentibus & coniunctis, atque similibus; nunc verò deinceps à consequenti euentu, cui cum antecedentibus maximè conueniat, arguit: ex quibus certissimam de diuino iudicio & voluntate coniecturam illis factam fuisse oportere confirmat. namque violatæ & neglectæ diuinæ voluntatis culpam, communi quadã familiaris rei infelicitate & damnis, laborumque frustrationibus mulctandam esse, præter aliarum pœnarum genera, diuina lex denuntiauerat. Quòd si non audieris vocem Domini, vt custodias omnia mandata eius, & ceremonias, quas ego præcipio tibi, venient super te omnes maledictiones istæ. maledictus eris in ciuitate, maledictus in agro, &c. Ad huiusmodi igitur cogitationem istorum animos reuocat Vates, vt ex euentorũ cum antecedentibus comparatione consilij studiique sui peruersitatem facilè existiment. [*Ponite corda.*] idem, quod apud latinos, attende animum, significat. [*vias vestras,*] rerum agendarum rationes, antecedentia consequentiaque omnia, atque euentus. [*Seminastis multum, & intulistis parum.*] cùm tamẽ rerum natura ita comparatum sit, vt agri plus multo quàm acceperint, cultoribus reddant. Quid ergo causę est quominus agrorum ingratitudinem ex culpæ vestræ & diuinæ offensionis rationibus interpretemini? [*Intulistis.*] linguæ vsus obtinuit, vt ex vno verbo integra accipiatur sententia. maximè autem hoc in artium sermonibus obseruatur, vt in agricultura, architectura, medicina & pictura: eaque omnibus ferè linguis communis ratio est, vt facere, cùm de arboribus sermo fit, fructum proferre significat; cùm de religione, sacrificare, &c. sic inferre, fructus domum afferre, vel in horrea congregare. neque verò solùm in fructuum perceptione, sed in vsu etiam infelicitatem illis deprehendi & sentiri Vates ait. [*Comedistis, & non estis satiati,*] quòd omnia quæ ad vsum sibi parata essent, sua vi & naturali facultate, ex diuini consilij sententia, destituerentur: id quod ex vini etiam ratione arguitur, cuius magis, quàm ciborum præsens vis & efficientia est. namque vinum largius haustum ebrietatẽ continuò efficit: quæ res ipsum parcius ebibitum valere etiam arguit. quòd verò inutile omnino atque inefficax sit, signum est, etiam plena amphora ingurgitatos, nunquam tamen inebriari atque obrui. Omnis autem alendæ vitæ facultas cibo & potu, atque vestitu constat; illis vires reficiuntur, hoc mẽbra fouentur, calorque natiuus temperatè conseruatur: sed tamen hac etiam vestimentorum vtilitate priuari illos ait. [*Operuistis vos, & non estis calefacti.*] Quanquam non cultiori solùm, sed multiplici vestium genere fueritis induti, tamen perinde iuuamini, ac si nudi ageretis. atque hæc nimij & onerosi vestitus cura verbo infinito Hebraicè indicatur, [*vestire,* inquit, *& non ad calefaciendum,*] cùm lanex vestis natura ad fouendum calorem idonea maximè sit, nec feliciore hoc in genere condicione pauperiores vtuntur: quibus victus ratio solo labore constat. ij enim acceptæ ex labore mercedis infelicitate æquè premuntur, atque ij, quibus fundi & agri annonam suppeditant, vt non casum, sed offensi & irati numinis consiliũ interpretari oporteat. [*Et qui mercedes congregauit, misit eas in sacculum pertusum.*] Magno labore inutiles quæstus à pauperiorib. fieri, prouerbiali oratione significat: perinde enim ꝑficere mercedes ait, ac si in sacculũ pertusum missæ fuerint, ex quo, mox vt concluduntur, imprudentibus decidunt,

Deute. 28.

decidunt,& non ſine magno Domini ipſius dolore pereunt: cui tãtus labor fruſtra fuerit conſumptus. Ita adeo communem omni populo, atque in omni rerum genere infelicitatem, non caſum, ſed offenſi atque irati numinis iudicium & animaduerſioné interpretari oporteat, quòd ob communis omnibus rei violationem vel negligentiam acciderit. nulla autem res æquè pauperibus & diuitibus communis, atque religio eſt. Igitur vel hoc vno argumento templi ad pietatis cultum ædificandi, & pietatis neglectæ culpa ſeſe premi intelligere potuerant & debuerant. Atque oportuit corda atque animũ ad hanc rem cognoſcendam attendere. Verùm enimuero ſtudiorum & laborum infelices euentus, in magnam felicitatem conuerti poſſe hoc vno pacto docet, vt religionis res & templi ædificatio diligenter & ſanctè curentur. namque diuinarum rerum certa & legitima obſeruatio humanas omnes res commodiſſime producit & perficit: id quod cõtra euenit ſi ſecus agatur. has enim ſequi, illas præire ſemper oportet. Igitur ad ſuam ipſorum rem rectè & ritè putandam illorum animos Vates reuocat & exhortatur.

Hæc dicit Dominus exercituum, ponite corda veſtra ſuper vias veſtras.

HOC eſt, conſulite ſapientius, & prouidete rebus veſtris, quas hactenus ob religionis negligentiam vltore Deo detritiſſimas experti eſtis. his autem commodiſſimè conſuletis, diuini prius honoris & dignitatis, quàm humani commodi rationes procurando : id quod euentu ipſo probabitur.

Aſcendite in montem, portate ligna, & ædificate domum: & acceptabilis mihi erit, & glorificabor dicit Dominus.

NON tam rerum magnitudine & ſumptu, quàm colentiũ obſequio & ſtudio delectari ſe Deus declarat, qui facili materia & cõmodo magis atq. breui, quã diuturno opere domũ ſibi parari ædificariq. iubet, quã ſibi illisq. fauſtã fore in ſeſe recipit. Neq. verò de lapidibus excindendis artificioſeq. expoliendis vlla mentio fit; ſed quod factu ac paratu facillimũ eſt, ligna in monté ipſum Moriam cõportari, quibus muri & tectũ præcipuè contignẽtur: eamq. domũ vbi ſarta tectaq. fuerit, ſibi gratiſſimã fore, maximoq. felicitatis publicè edito exẽplo, magis quã opere ipſo amplificandam pollicetur. namque in eam venturũ Meſſiam ſuum ſubindicat, cuius aduẽtus ſalutem publicam omni orbi allaturus, ad diuini nominis gloriam & ſanctificationem pertineret. [*Acceptabilis mihi erit.* quanquam materia & opere longè quàm prior illa, minor ſit. *Et glorificabor, dicit Dominus.*] Promiſſioné gloriæ tẽplo ipſi ex ſua ipſius gloria rẽdundãtis futuræ hæc oratio habet. Eſt autem magnũ in Hebraicis literis hoc loco myſteriũ : nam verbũ *& glorificabor* ea ratione ſcriptũ eſt, vt Latinè, *Et glorificabor, & glorificabo eam*:] ſic tamen ſcriptum eſt, vt glorificabor integrum ſit; glorificabo eã, non item integrũ. atq. illud huiuſmodi myſterio ſignificatur, diuinã gloria ex Ieſu Chriſti aduentu, rebus gerendis, obeunda morte, reſurrectione, ex mortuis, paracleti ſpiritus miſſione, ex omni denique promiſſi beneficij genere plenè atq. integrè conſtanté fore. Huius autem tẽpli in quo hæc omnia edenda fuerint, magnã quidẽ eſſe; non tamen integrã, planeq. abſolutã. quandoquidẽ tanta Dei beneficia ab iis, qui templũ illud frequentarẽt, minus diligẽter, quã oportuerat, perpenſa, & minus gratè accepta, imò, quod nefariũ omnino fuit, a pleriſq. illorum repudiata ſunt, ſicut ſcriptũ eſt: In propria venit & ſui eũ non receperunt. Quæ quidem res in cauſa fuit, vt & Ioan.1. tẽpli & gẽtis ipſius dignitas atq. amplitudo omnis euerteretur. Id quod quãuis Deus co- ,, gnouerit, præuiderit, atque oratione ipſa ſignificauerit, nihil tamẽ obſtitit, quo minus rectè riteq. agendã curandamq. pietatis rem, templumq. ædificandũ cõmendarit, vt ſi non ipſi quod ipſorũ fuerat, hoc eſt, fidem & pietatem integre & legitimè; at ipſe tamen quod Ioan.1. ſuum erat, hoc eſt promiſſa ſua diuina pleniſſimè præſtaret: quæ ad eos ſaltẽ pertinerent, ,, à quibus libenter & gratè ſuſciperentur, ſicut ſcriptũ eſt: Quotquot autẽ receperunt eũ, dedit eis poteſtatẽ filios Dei fieri, &c. Igitur magnã non ſolum animorũ (quæ præſtantiſſima eſt) ſed familiaris rei felicitatem Ieroſolymitanis religionis cultũ & tẽpli ædificationem ſedulò procurantibus Deus pollicetur: magnam rurſus infelicitatem negligẽtibus, atque priuata & prophana cõmoda publicis & ſacris rebus anteponẽti populo minatur.

Reſpexiſtis ad amplius, & ecce factum eſt minus: intuliſtis in domum, & exufflaui illud: quam ob cauſam dicit Dominus exercituum? quia domus mea deſerta eſt, & vos feſtinatis vnuſquiſque in domum ſuam.

EARVM

EARVM quæ ante hac fuerant illis rerum imaginem ante oculos proposuit: nunc verò earum quæ sequentur, nisi diuinæ religioni purè & legitimè consulatur, multo deteriorem futurá esse denuntiat. namq. omné peruincendæ miseriæ spem, qua in miserrimis rebus homines ali solent, irritá fore confirmat. [*Respexisti ad amplius, & ecce minus.* Hebraicè & Chaldaicè infinitè profertur verbú, sic: *Respicere ad amplius, & ecce ad minus.*] Ipsa sermonis ratio illorú res magis indies deterendas fore significat. namque articulus ille, siue prepositio, *Ad*, vlteriore motú indicat, Hispanè, *Mirar à de lante y caminar paratras.* [*Et intulistis in domum, & exufflaui illud.*] Præteritum coniunctione *Vau*, apposita, diuus Ieronymus, cęterique omnes qui Hebraicè dedicère, pro futuro accipiút, [*Inferetis in domú, & exufflabo illud.*] Ipsum verò verbú aspicere, siue vt in Hebraico proprie est, faciem intendere, futurarú rerú prospicientiam atque vlterius tendédi consiliú conatumq. significat. namq. iter agentibus familiare est, vt: Gen.17. „ Intenderunt facié inde, & abierunt Sodomá. Deut.1. „ &: Vos auté intédite, & abite in solitudiné, &c. [*Et exufflabo.*] Cùm Deus iratus igné cósumentem se esse dixerit, quicquid in agro studio & labore vix conquisitum comportatumq. domú fuerit, halitu suo exurendú & debilitandú ita esse ait, vt inane prorsus atq. inutile reddatur. est auté verbú hoc in loco ex illa ratione: Ecce ego creaui fabrú sufflan- Isai.54. tem in igne prunas. Porrò Chaldæus paraphrastes orationem hanc à translatione ad sim- „ plicitatem more suo apertè reduxit. Et ego, inquit, mittam in illud maledictioné. Atque tantæ calamitatis causam, ædificandi templi cessationem, & priuatarum rerum curam esse Deus ipse definit. quandoquidé naturę cursum certo modo & loco constanter impeditum non nisi ex diuino consilio & iudicio interpretari sapiens & prudens vir possit, maximè si cum prædicta & explicata causa euentus ipsi, vt denútiari fuerint, cóueniant. [*Quam ob causam? nisi quia domus mea deserta est, & vos festinatis vnusquisque in domum suam.*] [*Festinatis.*] Magnam priuatarum rerum curam, solicitudinem atque assiduitatem hoc verbo significauit, cùm diuina & publica imprimis, postremò auté priuata curari oportuerit. Hanc verò studiorum peruersitatem quanta rerum calamitas consequutura sit, statim Vates denuntiat.

Propter hoc super vos prohibiti sunt cæli, ne darent rorem, & terra prohibita est ne daret germen suú: & vocaui siccitatem super terrá, et super montes, & super triticum, & super vinú, & super oleú, et quæcunque profert humus, & super homines, et super iuméta, et super omnem laborem manuum.

OMNE hoc, cui mundi cęlique nomen inditum est, in hominum cómoditates atque Psalm.113. vsus conditum esse diuina philosophia docet. Cælum cæli Domino, terram autem dedit „ filiis hominum. namque fingendo ad imaginé & similitudiné suá ex terræ limo homini commodissimá domú, atq. omnibus rebus quæ ad vitá victumq. necessarię sunt, affluentem parare & cóstituere Deus voluit. de qua nobis eodé propitio aliàs differendum erit. Merito autem cómunis hominú cura & prouidentia à Deo remittitur: vbi exigua quædam diuino cultui sacranda ædes, propter priuatæ rei curam negligitur. Hoc auté malú non omnibus nationibus aut locis, sed iis tantùm qui neglectæ religionis culpa teneantur, euenturum esse ait. Quod priuatè allatum certam diuini iudicij sententiam arguere testarique possit. [*Prohibiti sunt cæli*, ex diuinæ sententiæ decreto, *ne darent rorem*;] ne rorem quidem; qui neque in grauissimis & sterilissimis annis, ipsa etiam æstate, deficere solet, cælum regionibus dabit, nedum oportunas pluuias & imbres fuerit suppeditaturum; & terræ etiam natiua vis ad plurimas generandas, ex seseque producendas res; ma- Genes.1. ximè verò plantarum herbarumque genera omnia, sicut scriptú est: Germinet terra, &c. „ Vobis ne quicquam commodum aut vtile proferat, prohibebitur: id auté quomodo effici possit statim declaratur. [*Et vocaui siccitatem.*] Præteritú pro futuro coniunctione addita. [*Super terram,*] Super Israëliticam religionem, quæ quanquam cæli solique natura, & diuino præcipuè beneficio beatissima olim fuerit; nunc tamen ob cultorum culpam effœta & sui dissimilis euadet. Idem enim Deus qui priuatis beneficiis regioni illi cósuluerat, sterilitatem sese deinceps vocaturum dicit. quæ cùm præter naturam & consuetudinem accidat, diuinam vltionem & vatum prędictionibus consentaneá testatura sit. [*Siccitatem,*] Hebraicum verbú HHOREB ariditaté, consumptioné, sterilitatemq. significat. atque adeo natiuæ rerum virtutis defectioné & abscisioné dicere possumus, si rem Psal.106. „ ipsam describamus, cuius illud apud diuinum Vatem exemplú est: Posuit flumina in desertum

fertum, exitus aquarum in sitim. terram fructiferam in salsuginem à malitia inhabitá tium in ea. Psal. 106. Illud verò annotare libuit, magnam in ipsis Hebraicis verbis vim esse, quam » latinè reddere minimè plenè possimus. namque culpæ annominatione pœnæ ratio pronúntiata est. Vbi nos legimus, quia domus mea deserta est, Hebraicè dicitur, quia domus mea Hhareb. nō ergo immeritò Hhoreb sibi vocandá esse dixit. Eam verò communē omnibus & summis & infimis locis fore confirmat, vt neque sponte sua, neque ex humana industria & labore vtile quicquā proferant. [*terram.*] campos iacentes, qui ob situs humilitatem influentium de cælo imbrium & niuium rorisque vim commodius percipere atque retinere solent. [*Super montes.*] quorum natura frigidior & humidior cùm sit, ariditatem & sterilitatem minus metuit. Ipsa quoque plantarum genera natiua illa germinandi proferendique fructus vi, qua pollent, destituenda fore ait. neque verò magis eam agriculturæ partem, quæ humana industria, iumentorumque labore constat, valituram ostendit. [*Et super homines, & super iumenta.*] Boues, camelos, asellosque exponimus, quibus rusticæ rei ratio administratur. sed & non minus inutilem fore laborem dicit, quicunque in mercatura & quæstuariis artibus consumatur. [*Et super omnem laborem manuum.*] Ita fiet vt omni ex parte cumulata infelicitas diuinæ religionis neglectionem vlciscatur. Hac autem Vatis oratione Iudæorum animis, de ædificando templo cogitatio iniecta fuisse narratur. magna enim diuini verbi, maximè si pios nacta fuerit magistratuum animos, in permouendo populo vis atque efficientia spectatur.

Et audiuit Zorobabel filius Salathiel, & Iesus filius Iosedec sacerdos magnus, & omnes reliquiæ populi vocem Domini Dei sui, & verba Haggæi Prophetæ, sicut misit eum Dominus Deus eorum ad eos: & timuit populus à facie Domini.

IPSARVM primum contemplatione rerum admonitos diuinæ legis & præceptorū rationem agnouisse narrat, quòd ea, quam hactenus experti essent, infelicitas cum propositis ob religionis neglectionem pœnis vehementer conueniret, atque ipsos violatæ pietatis reos teneret. hæc illius orationis sententia est: [*Vocem Domini Dei sui.*] Porrò autem præteritis periculis, atque orationis grauitate, & dicentis etiam auctoritate adductos esse ait, vt fidem diuinæ legationi haberent, atque propositis futuræ infelicitatis minis ac periculis territi, & diuinæ voluntati obedire, & sibi ipsis cōsulere cogitarent. Hoc est quod dicitur: [*Et verba Haggæi prophetæ, sicut misit eum Dominus Deus, &c.*] Hæc oratio certam illis legati legationisque fidem fuisse significat. [*Et timuit omnis populus à facie Domini.*] Religionem imprimis, deinde verò agendæ rei cogitationem futuris infelicitatis metu iniectam illis fuisse narrat. cæterum quia tum regia auctoritate, tum vicinorum metu ab opere reuocari poterant, oportuna oratione & exhortatione, atque securitatis promissione à Vate incitantur.

Et dixit Haggæus nuntius Domini, de nuntijs Domini, populo dicens: Ego vobiscum sum, dicit Dominus.

QVOS tempus ipsum & diuina iussio ad ædificādum templum hortaretur, nulla regiæ facultatis exspectatione retardari, nullo hostium aduersariorumq. metu deterreri oportere docet; quippe quos Dei, cuius voluntas obseruatur, resq. agitur, inuiolabili tutela & præsidio protectum iri certissimè esset credendum: id quod Vates ipse de Deo maxima fide promittit. Hæc autem oratio ad populum præcipuè pertinet; quippe qui metu & negligentia maximè teneretur, vt superius initio dixerat Vates, populus iste dicit, & cæt. [*Nuntius Domini de nuntijs Domini.*] Non priuatam, hoc est, suam; sed diuinam fidem legationis auctoritate promissioni adiunctam esse ait, quando Haggæus non suo nomine, sed vt nuntius Domini, hanc etiam inter cæteras sibi mandatas res nuntiauerit: [*Ego vobiscum sum.*] nihil vobis iussa diuina curantibus à Persidis rege, neque ab vllo alio homine, aut mali, aut damni metuere aut præcauere, sed securo animo esse Dominus iubet; qui suam vobis sanctè ac purè iussa & imperata agentibus, certam præsentemque tuitionem & gratiam pollicetur. [*De nuntijs Domini.*] quos diuino nomine & summa auctoritate certissimos asserebat.

In septimo mense vicesima & prima die mensis factum est verbum Domini in manu Haggæi Prophetæ, dicens: Loquere ad Zorobabel filium Salathiel ducem Iuda, & ad Iesum filium Iosedec sacerdotem magnum, & ad reliquos populi, dicens:

TERTIVM vaticinium hoc ad illum vsque versum pertinet. [*In vicesima & quarta noni mensis.*] Cuius argumentum ad ædificandi templi dignitatē, non ex materiæ & operis magnitudine, sed ex diuini beneficij ratione commendandā spectat. namque cùm hoc posterius templū tum ædificij modo à Persarū regibus præscripto, tum structuræ & materiæ ratione, quod ab ijs, qui ex captiuitate remigrassent, cōstrueretur, antiquo illi à Salomone posito comparari non posset, magnā ea res tristitiam quorundam ex populo, maxime verò seniorum animis afferebat, atque cæterorum etiam studia nonnihil restinguebat. Igitur diuino consilio & vaticinio his hominum cogitationibus, & consequenti ex illis moræ atque impedimento prouisum est. namque & principes & populum & principes allocutus Vates tēpli decus & dignitatē nō tam rerū & operū quibus constet, quam diuinæ auctoritatis nomine atque auspicio definiendam esse docet. huiusmodi de ea re Vatis oratio fuit.

Quis in vobis est derelictus qui vidit domum istam in gloria sua prima? & quid vos videtis hanc nunc? nunquid non ita est, quasi non sit in oculis vestris?

QVANQVAM altera ædes hæc ab illa fuerit; tamen quòd eodem sita loco esset, vnius eiusdemq́. domus nomine appellatur, sermo autem ad eos præcipuè fit, qui prioris templi recordarentur, quòd ij præteriti splendoris recordatione ac dolore, tristitiæ & moræ auctores cæteris essent. Arguit autem Vates ex duplici comparatione, altera diuinarum rerum, humanarum altera; quibus templorum sacrarumque ædium ratio omnis constat. namque in huiusmodi rectè curatis atque institutis generibus humanum studium & opera primo & infimo, secundo verò & supremo loco Dei iudicium spectatur. Dignitatem operi non tam ex humana, quàm ex diuina auctoritate accedēre necesse est. Seniorum ergo orationem alterarum, hoc est, inferiorum rerum comparatione permissa, alterarum verò, diuinæ, inquam, iudicij & auctoritatis excellentia proposita redarguit, quod ex inferioris generis ratione & modo tantæ rei dignitas falsò æstimanda esse putaretur. [*In gloria sua.*] in summo illo antiquo splendore. sic Salumonis gloriam Dominus noster dixit: [*Et quid videtis hanc nunc?*] neque spatio, neque altitudine, neque materia ei, quæ antea fuerat, comparandam: cùm illa in florentissimis Israëlitarum rebus à Salomone opulentissimo & sapientissimo rege, maxima mole, incredibili artificio exædificatā, auro obductis muris, vario & multiplici gemmarum genere distincta; cuius memoriæ hæc si compararetur, nulla profectò esse videatur. [*Nunquid non ita est quasi non sit in oculis vestris?*] idem quod Latinus dicit, nihil esse videri. Hac autem priore comparatione illis concessa, alteram, quæ diuini iudicij rationibus constat, defendit Vates, magis acceptam gratamque Deo fore hanc confirmans; quippe quam ille totius orbis seruator præsentia sua illustraturus, atque doctrinæ muneribus ornaturus fuerit. Quamobrem maximo studio & diligētia, maxima etiam spe huius ædificationem suscipiendam suadet.

Et nunc confortare Zorobabel dicit Dominus, & confortare Iesu filij Iosedec sacerdos magne, & confortare omnis populus terræ, dicit Dominus exercituum.

ET *nunc.*] Exhortationis verbis omnis hæc oratio constat, in qua principes viri imprimis appellantur; maxime autem Iesus pontifex Iosedec filius, qui non tantum honoris, sed cognoscendi mysterij causa, & generis & muneris mentione facta, nominatur: quòd quæ de diuino Messia traderētur mysteria, ad sacerdotes primū cognoscenda, & populo aperienda spectarēt. [*Et nunc.*] Huius verbi vsus in exhortationibus frequens est, vt: Nunc Iosue.24.
ergo timete Dominum Deum vestrum. Ita etiam verbum confortare ad difficiliores res maxima cum spe felicis euentus gerendas, vt: Confortare ergo & esto robustus, tu enim Iosue 1.

diuides populo huic terram. Non solùm autem euentus proposita spe, sed præsentis Dei auxilio & præsidio promisso, ad opus agendum animantur atque firmatur. namque hactenus nondum hæc res ad Darium relata, neque ab illo ædificandi templi copia fuerat facta, vt ex tertio Esdræ libro obseruauimus.

Et facite quoniam ego vobiscum sum dicit Dominus exercituum: verbum quod pepigi vobiscum, cùm egrederemini de terra Aegypti, & spiritus meus erit in medio vestri, nolite timere.

ET *facite.*] Pium opus magno studio suscipere iubet, nulla vel difficultatis, vel importunitatis tergiuersatione vel mora interposita, cùm præsentis & protegentis Dei numen & virtutem experiri facile possint. [*Quoniam ego vobiscum sum dicit Dominus exercituũ.*] cuius præsentia & faciendo operi felicitatem, & perfecto ornamentum maximè afferat. Eius verò orationis: [*Verbum quod pepigi vobiscum.*] Huiusmodi sententia est. Maximum ædis illius operæpretium, non operis magnitudine & sumptu atque magnifica specie, sed diuini numinis gratia & præsentia, prouidentia atque cura esse definiendum. Vbi enim hæc commoda maximè adfuerint, is locus maximus augustissimusque existimandus erat. Atque hanc vnam rem sibi imprimis promissam, desiderandam, omni studio procurandam, eodem ipso Deo admonente edocti iam olim fuerant. [*Verbum quod pepigi vobiscum, & spiritus meus erit in medio vestri.*] Iungitur verbum cum verbo illo, *Facite*, facite, inquit, & præstate vos id quod vobiscum olim constitueram. [*Et spiritus meus erit in medio vestri.*] Atque hoc pacto domum hanc posteriorem priori illa multo illustriorem reddendam Deus ipse separatim promittit, in seque recipit, eosque ad officium pro sua parte faciendum exhortatur. [*Nolite timere.*] Vobis, inquit, in condicione atque pacto sanctè manentibus timendum non est, vt ob minorem ædis huius magnificentiã & molem spiritus mei cura & prouidentia, minusque illustri præsentia vti contingat, quibus maximum & præstantissimum beneficium, hoc est, Christum filium meum tantis desideratum seculis donaturum me polliceor, in quo omnis plenitudo diuinitatis corporaliter inhabitat. Ex eo autem fiet, vt huius templi gloria & splendor, multo quàm prioris illius maior præstantiorque sit.

Quia hæc dicit Dominus exercituum, Adhuc vnum modicum est, & ego commouebo cælum & terram, & mare & aridam, & mouebo omnes gentes.

CHRISTI totius orbis redemptoris tempus & rationes hoc loco potentissimus exercituum Deus indicauit. Quo tempore magnam rerum mutationem futuram esse, apud omnes ferè vates testatus est, atque apud hunc manifestè exposuit. Etenim antiquæ legis vmbras, in quibus Israëlitarum natio delitescebat, magna & communi gentibus omnibus luce mutandas esse confirmat, & nouam quandam diem omni orbi affulsuram; Illuminare ijs qui in tenebris & in vmbra mortis sedent. Hanc autem in humanis rebus mutationẽ mundi omnis hominum causa conditi cõmotione significauit. [*Adhuc vnum modicum est.*] Ostendit exiguam & angustis terminis contentam fuisse veræ religionis gloriam, quamdiu prioris templi rationes constarent. Eam verò longè dignitate præstantissimam, & propagatione maximam fore, postquam Messiæ in hoc posteriori templo sibi in publicam salutem dandi, initio apud Ierosolymam facto, toto orbe propagari cœperit. [*Adhuc vnum modicum est*, Hebraicè, *adhuc vnum idque parum.*] hoc est, superest adhuc aliquis harum præsentiũ rerum status, isque & re ipsa, & duratione etiã non nimis magnus, sed paruus. namque à secundi templi ædificatione ad Christiani nominis illustrati initia, quadringenti & viginti anni ferè fluxère, quòd tẽpus cum Christianæ pietatis ætate comparatum modicum profecto est. [*Commouebo cælum & terram, mare & aridam.* Hebraicè est, *mare & desertam.*] ita vt omnem habitabilem & inhabitabilem, continentem & marinam regionem, ad Christi nomen audiendum & suscipiendum, commoturum sese dicat, & priorem illam rerum faciem in aliam multo illustriorem commutaturum. Hanc huius loci expositionẽ spiritus sancti interpretatione apud Paulum docemur. Cuius illa oratio est: Quod adhuc semel dicit, declarat mobilium translationem tanquam factorum, vt maneant ea quæ sunt immobilia, & cæt. [*Et mouebo omnes gentes.*] Ad earum, quæ subijciũtur, rerum notitiam & exspectationem.

Lucæ 1.

Hebr. 12.

Atque hoc modo huius carminis sententia componitur. huius templi noua ratio, non modò cum primis & florentissimis temporibus comparata, exigua esse deprehenditur; sed adhuc si cum futura ætate cōferatur, parua admodum iudicabitur. namque adhuc vna magnitudinis & dignitatis comparatio superest, ad ea felicissima tempora quę tunc consequentur, quando mouebo cælum & terram, &c. Qualis autem ille futurus rerum status, quantusque exspectari posset, deinceps exponit.

Et mouebo omnes gentes, & veniet desideratus cunctis gentibus: & implebo domum istam gloria, dicit Dominus exercituum.

HVNC locum de sancto ac diuino spiritu omnibus gentibus ad felicitatem necessariò interpretamur, quem spiritum sanctificationis apostoli nominant, donatum à Deo per Christum redemptorem, & procuratorem omnibus obedientibus sibi. Huius verò spiritus sancti desiderio maximo gentes omnes etiam quæ Christum non exspectassent, iam inde à principio teneri, dummodo infirmitatem sentiāt suam, nos alio in loco, eiusdem spiritus auxilio, docebimus. Atque huius spiritus efficientia & virtute præsenti, ac perpetua inhabitatione domum aliam tertiā sibi ædificatum iri significat Deus; quæ maximis gratiæ & diuinarum virtutum muneribus ornata, tantum primæ & secundæ splendore & dignitate excellat, quantum humana diuinis, ruitura & mutabilia perpetuis & constantissimis exuperantur. Hanc autem domum viuis lapidibus cōstantem, incomparabili argenti & auri vi obductam, multo & vario gemmarum, & pretiosissimo lapidum genere distinctam & ornatam, variis in locis apostoli describunt, & templū sanctum Domini appellant; atque exemplar illud esse dicunt, quod Moysi in monte diuinitus monstratum fuerat: cuius instar & tabernaculum in solitudine, & templum deinde Ierosolymis habuit. Illud autem quod ostensum fuerat, longè fuisse præstantissimum, vel ex vno exemplaris nomine ab apostolis arguitur. Igitur triplicem domus ædificationem agnoscimus; primam illam Salomonis studio & cura confectam; secundam quam Vates hic procurari persuadet; tertiam quam Ierosolymam inchoandam, sed toto orbe producendā esse Haggæus vaticinatur: cuius comparatione nō modò secunda hæc, sed & prima illa à Salomone perfecta, exigua admodum erit. Itaque post veterum & mobilium mutationem, ad huius postremi templi ædificationem omnes gentes monendas fore sibi Deus pollicetur, atque misso diuino spiritu domum tertiam æternam, piorum omnium societate constantem, ecclesiam parandam. [*Et implebo domum istam gloria.*] Istam quam postremo loco significauerit exponimus. Est autem apud Hebraicos artifices vna ex sententiarum figuris, quam ipsi Agab gerara, hoc est, post definitionem dicunt: ea à nostris rhetoribus Significatio appellatur, cùm ex alio dicto aliud intelligitur, vt cùm ex rubri maris historia Christi mortem & resurrectionem, magis etiam ex literæ sententia, quàm ex allegoria docemur. Huius autem figuræ multa genera atque exempla sunt, ex quibus vnum hoc quod interpretamur, est. siquidem à primo & secundo ad tertium templum Vates orationem deduxit. cuius sanctam arcanamque fabricationem ornatumque omnem sibi acceptum tribuendum Deus ipse confirmat.

Hebr. 8.

Ad Herennium lib. Isaac Hispanus in Haggæum cap. 2

Meum est argentum, meum est aurum, dicit Dominus exercituum. Magna erit gloria domus istius nouissimæ plusquam primæ, dicit Dominus exercituum: & in loco isto dabo pacem, dicit Dominus exercituum.

ILLVD iam sæpius admonuimus, nomen *Dei exercituum*, facultatis ad rem gerendam probandæ causa, in sacris orationibus appellari. Horum autem versuum huiusmodi sententia est. Vera & illustria sacrarum rerū ornamenta nō tam ex auro & argento quod terra gignat, spectanda esse, quàm ex alio auro atque argento, quod diuinis thesauris conseruatur, quod ex fluminibus de paradiso voluptatis promanantibus, colligitur. De quo illud per significationem scriptum est: Vbi nascitur aurum optimum, & Bdelius lapis. Neque verò si auro atque argento terreno agendum esse, id posset in hoc secundo templo desiderari, quando nihil Salomoni comparatum fuerit, quod Deo ipsi comparatu facillimum non sit, sed auro suo & argento suo opus esse; cuius maximam vim ad ornamentum tertij huius templi, de quo sermò fit, expendendam sibi fore pollicetur; ita porrò fiet, vt sit gloria domus istius nouissimæ magna plusquàm primæ. Verba ipsa, *nouissimum & primum*, quæ de pluribus, quàm duabus, dicuntur rebus, tertię domus à no-

Genes. 2.

bis definitæ significationem manifestè indicant. namque nec Hebraicus sermo vocem *Abharon*, neque Latinus *nouissimum* ad duo vnquam refert. Piam demum quandã ac perpetuam pacẽ huiusmodi temporibus consequuturã fore cõfirmat; nõ quomodo mũdus dat, sed qualẽ ipsa hominũ natura desiderare à deoq́. efflagitare debeat. [*Et in loco isto dabo pacẽ.*], quã terris à Christo seruatore allatã angeli testes genethliaco carmine cecinerunt: Gloria in excelsis Deo, & in terra pax, &c. [*loco isto.*] Templum hoc sanctum quod describebat, domũ, inquã, tertiam Deus indicauit, quòd si ad ipsam Ierosolymam terrestrem vrbem referre velis, perinde est. namque salutis publicæ procuratio illo in loco facta fuit, & prima etiam huius tertij templi fundamenta per spiritum sanctum Christi eodem loco iacta sunt.

In vicesima & quarta noni mensis in anno secundo Darij regis, factum est verbũ Domini ad Haggæum prophetam dicens. Hæc dicit dominus Deus exercituum: Interroga sacerdotes legem dicens, Si tulerit homo carnẽ sanctificatam in ora vestimenti sui, & tetigerit de summitate eius panem, aut pulmentum, aut vinum, aut oleum, aut omnem cibum: nunquid sanctificabitur? &c.

VARIA & multiplex apud Hebręos, Græcos, & Latinos interpretes, loci huius expositio est, neque nobis breuitati consulentibus, vel religiose, vel cõtentiose referẽda, vna tantũ explicatione cõtentis, eaq́. quàm cõmodè cõtingere potest, ad lectionis ipsius simplicitatem relata. Igitur totius sententiæ argumentũ illud est. Iudæi cùm primũ ex Babylone in patriam remigrarũt, aram Deo ex sacerdotũ cõsilio dedicãdam consecrandãq́. curauerãt. quam quòd assiduis, & quotidianis hostiis ex more, atque etiã priuatis multorum sacrificiis frequẽtarent, satis superq́. sibi esse putabãt ad religionis & ceremoniarum procurationẽ, atque ad supplicationes & preces, cęteraq́. diuini cultus officia. quamobrem neglecta & deposita tẽpli ædificandi cura, priuatis domibus cõstruendis, rebusq́. agẽdis studiũ operamq́. omnẽ nauabãt. Quæ ex animi sentẽtia processura populus credidit, quasi sola aræ cõsecratione, & sacrificiorũ assiduitate, religionis ac pietatis officijs abũdè esset satisfactũ. Hanc populi opinionẽ apud sacerdotes ex diuino mandato Vates redarguit; atque eadẽ opera sacerdotum, negligentiã improbat. qui, quòd assiduò aræ & sacrificiorum vsu vnde sibi victũ quærerẽt, habebant; nihil de templi ædificatione cum populo hactenus egerãt. Quamobrẽ paratis iam, quæ ad ædificandum opus essent, cùm nondum opus inchoaretur, nono mense vicesima & quarta die mensis quartum a Deo mandatum Vates sacerdotibus exponendũ accepit. quos per similitudinẽ allocutus manifestum populi errorẽ arguẽs docet. nãque populus putabat omnẽ familiarẽ rem tum rusticã, tum vrbanã ex eo auctũ iri, quòd in constructa ara hostię quotidie immolarẽtur. Hanc adeo opinionẽ apud sacerdotes populi magistros Deus argumẽto a similib' ducto, sic tollit. [*Interroga sacerdotes legẽ dicens:*] Legis interpretãdæ studiũ munus, & auctoritatẽ
„ penes sacerdotes esse Deus voluit, sicut scriptũ est: Labia sacerdotis custodiẽt scientiam,
„ & legẽ requirẽt ex ore eius, quia angelus Domini exercituũ est. Igitur illorũ sententiã nõ ex priuata singulorum opinione, sed ex cõmuni recepta, ac simplici legis interpretatione rogari iubet. Duplicẽ autẽ quæstionẽ illis proponendã mandat; alteram, quæ ad puritatis & sanctitatis; alterã verò quæ ad impuritatis & contaminationis rationem spectat. Ad faciliorem autem vtriusque explicationem, quædam breuiter ex lege ipsa repetere operæpretium fuerit. Igitur quædam proprie, quædam verò ex contactu & cohærentia, quædam ex interiectu adhibitoque medio sancta dicuntur. Altare per se sanctum est, & hostia super altare immolata, sancta est per se. si quod verò vas immolatæ hostiæ admoueatur, id sanctum efficitur ex contactu. In illo sancto vase si quid seruetur, quæstio est an illud sanctum etiam sit; an in prophanis vsibus id permittere sit fas? Hæc dubitatio distinctione tollitur. namque & vasorum & rerum quæ vasis adhærent, habẽda ratio est. Vasa enim quæ capere & cõtinere rem possunt, vt lebetes, phialæ, crateres, eas quas exceperint res, magis sanctificant quàm alia vasa, vel instrumẽta; vt baculus, virga, funis, clauus, &c. quæ omnia hebraico sermone vasa dicuntur. Rursus ex rebus contactis quædã vt sanctificentur magis idonea alijs sunt, vt liquida aridis, tenuia & minuta crassis & densis. Sed quæ hoc modo ex medio sanctificantur leuiora sancta dicuntur, aut leuissima. Ex huiusmodi autem diserta obseruatione multa ad hanc rem indicandam colliguntur, quæ recensere nimis longum esset. Vnum verò illud est, vas ad sanctificationem minus idoneum

Leuitic.
Misnaoth in tractat. de Pessahim.

neum, quanquam sanctorum contactu sacrari possit, tamen alias res, quas leuiter, atque extrema, vt aiunt, linea cōtigerit, non sacrare. cuius sententiæ idipsum exemplum à Vate positum, nobis satis fuerit. [*Si tulerit homo carnem sanctificatam in ora vestimenti sui, & tetigerit de summitate eius panem, &c.*] *Caro*, quòd densioris & crassioris naturæ sit, minus sanctificat, quàm libamina, & aliæ, vel liquidæ, vel minutiores res. Vestis etiam quòd aridior & siccior, leuiorque sit, minus sanctificatur, quàm alia vasa. Adde quòd non tota sancta caro contacta fuerit. Igitur hæc vestis tertiam aliam rem; vt: *panem, pulmentum, vinum, aut oleum, aut omnem cibum non sanctificabit*; maximè si leuissimus intercedat contactus: qualis esse potest, si non omni ora vestimenti, sed de summitate eius cibus tangatur. Quamobtem rectè & legitimè à sacerdotibus responsum fuit:

Et responderunt sacerdotes, & dixerunt, Non.

DOCTA. & perspicua sacerdotum responsio fuisse ex Vatis consensione probatur, qui ab hac quæstione tanquam explicata, ad alteram subitò progressus est: in qua de impuritate & labe disputatur.

Et dixit Haggæus, Si tetigerit pollutus in anima ex omnibus his, nunquid contaminabitur? Et responderunt sacerdotes, & dixerunt, Contaminabitur.

PRIOR quæstio fuit, an sanctarum carnium sanctificatio & vis ad rem aliam non sanctam intercedente medio pertineat? negatum autem est pertinere. Posterior quæstio est, an homo maxima contaminatione pollutus, rebus à se contactis, maculam labemq. afferre possit. Maximam autem ex ceremoniali lege impuritatem eam esse definimus, quæ ex mortui contactu adhæserit. & qui hoc modo affectus fuerit, pollutus in anima dicitur, isque propriè pollutus habetur magis, quàm aut vestis, aut aliud quicquam. quippe homo ipse contaminationi & pollutioni præcipuè obnoxius est. Vocatur autem apud Hebræos filius: à quibus hoc modo ratio hæc differitur, vt cadauer ipsum contaminationis pater appelletur; homo cadauer contingens filius; res verò ab homine contrectata nepos: pertinere autem patris impuritatem ad nepotem, ex ceremonialibus obseruationibus affirmatur. ex quibus hæc nobis ad hunc locum tantummodo indicata; aliàs arcanæ significationis rationibus Deo docente explicanda sunt. sanctificationis verò & contaminationis verba simplicibus omnino significationibus interpretamur; vt, sanctificari, consecrari, & sanctum, atque à prophano alienum effici sit. quod Hispanicè, & Gallicè, & Italicè benedictionis verbo pronuntiatur. Contaminari autem impurum execrabile & legitimis vsibus ineptum reddi sit. Quæstio igitur est, num homo impuritate ex cadaueris contactu contracta pollutus, rem quampiam ex his omnibus, quas antea commemorauerit, panem, pulmentum, vinum & oleum, omnem denique cibum, contrectata contaminet? [*Et dixerunt, Contaminabitur.*] cùm quòd humanis rebus labes & macula facilius, quàm puritas afferatur; tum verò quòd homo pollutus vehementius & certius contaminare alias res possit; vt, filius nepotem patri gignat. Iam verò ex sacerdotum responsione consilij sui rationem aperiens Vates populi errorem culpamque redarguit, argumentatione ipsa à similitudine ad manifestam orationem translata.

Et respondit Haggæus, & dixit: Sic populus iste; & sic gens ista ante faciem meam, dicit Dominus; & sic omne opus manuum eorum, & omnia quæ obtulerunt ibi, contaminata erunt.

EX duplici quæstione & sacerdotum responsione duplex à Vate conclusio colligitur; altera est, [*Sic populus iste ante faciem meam*; altera verò, *Sic gens ista ante faciem meam.*] Significat autē & populi opinionē stultā, & studium actionēque omnē corruptā diuino iudicio censeri. nāque illi existimabant rem omnem sanctam, faustamq. ex eo fore, quòd aram quotidianis atq. priuatis victimis frequentē haberent, atque ob eam rem panem vinum, oleum, omnemque cibum sanctificatum iri: quod perinde est, ac si vinum, oleum, &c. extrema ora vestis, quæ carnes sanctas contigerit, sanctificari quis asserat. Id enim, cùm minimè contingat, neque illud profecto continget, istorum res vnius aræ ratione sanctificari, quando ara ad totum templum collata extremæ in vestimento fimbriæ rationem vix habeat. Oportuit enim eos qui propitium atque beneficentissimum Deum, domibus agrisque priuatè consulentem, sibi parare voluerunt, commoda

atque augusta æde suscipiendum curare. quæ quanquam principis ipsius maiestatem aliqua ex parte æquare non posset; ciuium tamen ipsorum animos, studia & pietatē testari posset. Igitur hæc illius conclusionis sententia est. [*sic populus iste ante faciem meam.*]. Sic, inquit, populi istius opinio manifesti erroris arguitur, qui res omnes suas vnius aræ victimis mactandis instructæ ratione sacratum auctumque iri putant, cùm magis deteri minuique indies necesse sit, tanquam infaustas & pollutas, atque dominorum ipsorum impuritate infectas & contaminatas. neque enim melioris condicionis [*Gens ista ante faciem meam* est, quam iudicio meo pollutam in anima duxi, *& sic omne opus manuũ eorum.*] Hæc ad secundam quæstionem responsionemq. referuntur. neque enim eo solùm malo laborat, quòd minus prosperis cædendarum hostiarum successibus vtatur, sed etiã quòd pollutis & impuris victimis mactandis operam studiumque adhibeat: quas abominandas fore necesse est. nam cùm ipsi culpæ, & neglectæ religionis rei teneantur, supplicio dignissimi habentur, atque diuino iudicio pro mortuis censentur. Quidquid igitur contigerint, vel tractauerint, impurum infaustumque, neque victimis præbendis idoneum est. [*Et omnia quæ obtulerint ibi, contaminata erunt.* Hebraïcè, *Quicquid obtulerit ibi, contaminatum ipsum.*] ita vt ara etiam istorũ contactu polluta, pollutas & impuras hostias excipiat, quæ
Prouerb. 15. obesse magis, quàm prodesse præbentibus valeant, sicut scriptum est: Victimę impiorum
„ abominabiles Domino. Quicunque enim flagitij atque alterius generis vitio graui con-
Genes. 2. flictatur, diuini iudicij sententia mortuus esse iudicatur, sicut scriptum est: In quacun-
„ que die comederis, morte morieris. Quibus ex rebus vtrisque illud manifestè consequitur, omnia quæ ab huiusmodi ingrato populo appeterentur, minus successura fuisse. secus autem deinceps fore, cùm ædificato templo religionis ratio ex diuino præscripto procuraretur. ex eo enim efficiendum esse ait, vt omnium rerum etiam externarũ commoditate fruantur, id quod de cætero obseruandum & intelligendum, & cum anteactis temporibus comparandum Vates proponit.

Et nunc ponite corda vestra, à die hac & suprà, antequam poneretur lapis super lapidem in templo Domini: cùm accederetis ad aceruum viginti modiorum, & fierent decem, & intraretis ad torcular vt exprimeretis quinquaginta lagenas, & fiebant viginti.

HÆC priorum temporum publica & communis, certa assiduaque calamitas, ab ea die primùm accepta, cùm ædificãdi templi oportunitas neglecta fuit, ad hanc vsque, qua opus produci cœptum est, quam vicesimam quartã noni mensis fuisse Vates ipse docuit, perdurauit. [*Antequam poneretur lapis super lapidem in templo Domini.*] Antequam ædificiũ Darij regis tempore incœptum, & intermissum, studio oportunè integrato prosequeremini, quàm miseris rebus vsi fueritis, animo & cogitatione recolite. [*Cùm accederetis ad aceruum viginti modiorum, & fierent decem.*] Non solùm spem mentita seges fuit, sed aceruus ipse iam cõpositus præsentem opinionem fallebat, ita vt oculis & sensibus deceptis, grauius multo calamitatis damnum acciperetur. [*Et intraretis ad torcular,* vuis plenum, ex quibus communi æstimatione, *quinquaginta* musti *lagenas* exprimi posse putaretis; tamen ob immissam diuinitus fructibus etiam ipsis infelicitatem, *fiebant viginti.*] atque horum duorum generum ratione cætera existimare licet, quæcunque ad hominum victum vitamque pertinent. eodem enim modo corrupta omnia, attenuataque sunt: idque adeo non vna aut simplici calamitate allata. Quandoquidem

Percussi vos vento vrente, & aurugine & grandine omnia opera manuum vestrarum: & non fuit in vobis qui reuerteretur ad me, dicit Dominus.

ALLATAM externis commoditatibus calamitatem, miserentis potius, & ad resipiscentiam atque officium reuocantis Dei consilium, quam vel casum, vel extremũ exitium interpretari oportere locus hic admonet. Quæ res si minus sapienter hominibus intellecta, negligatur, grauius multo damnum afferat, sicut de simili exemplo scriptum
Psalm. 77. est: In omnibus his peccauerunt adhuc, & non crediderunt in mirabilibus eius. Et
„ defecerunt in vanitate dies eorum, & anni eorum cum festinatione, & cæt. Porrò
„ ventus vrens, aurugo & grando, grauissimarum frugibus calamitatum genera sunt. nam

ventus

ventus vrens segetum culmis & spicis nocet, vt: Aliæ quoq. septem spicæ tenues,& percussæ vredine oriebantur. Aurigo verò siue rubigo semina ipsa inania effectaq. reddit. Genes.41. Grando verò satis herbis, oleribus, arboribus, pecoribus; omni denique rusticæ rei vehementer infestus est, vt: Et occidit in grandine vineas eorum, & tradidit grandini Psalm.77. iumenta eorum,&c. [*Et tamen non fuit in vobis qui reuerteretur ad me.*] Cùm tot tamque assiduis certis ærumnis pressos resipiscere, sibique religionis procurandis rebus consulere omnes oportuisset; atque adeo ante templi ædificationem res illorum hoc modo sese habentes diuinam indignationem indicare atque arguere potuerunt. Nunc verò quæ deinceps ab ipsa prima ædificationis die consequentur, diuinam rursus voluntatem gratiamque testari facilè posse ait, si diligenter obseruentur.

Ponite corda vestra ex die ista, & in futurum à die vicesima & quarta noni mensis, à die qua fundamenta iacta sunt templi Domini, ponite super cor vestrum. Nunquid iam semen in germine est, & adhuc vinea, & ficus & malogranatum & lignum oliuæ non floruit? Ex die ista benedicam.

INCHOATÆ ædificationis templi diem vicesimam quartam noni mẽsis notari iubet. Ex qua, ob religionis procurandæ studium, res omnes feliciter restitutum, atque auctum iri pollicetur; ita vt quanquam præsentis anni frugum omnium copia destitutis, tamẽ nulla deinceps penuria laborandum sit. [*Nunquid iam semen in germine est.*] Triticum & hordeum nullum ferè illis superesse ait, quoniam cùm parum admodum superiori anno congregatum esset, in sequentis anni spem seminatum fuerat; quamobrem nihil ferè illis reliquum fuerat, quo toto ad messem vsque tempore vitam alere possent. Hanc expositionem & nomen seminis, postulat; quod de tritico & hordeo, non nisi sementis faciendę, vel factæ considerata ratione dicitur: & illud etiam nomen, *in germine*, confirmat, quod sementem iam germinasse & pullulasse significare videtur. Erat enim mensis hic nonus, quem Nouembris nostri nouilunium inchoat. Hebraicè autem locus hic facilior est. [*Nunquid iam semen in horreo est?*] vt nullum illis ferè semen iam reliquum esse affirmaret, quod Nouembri ferme peracto seminarum non esset. Sed neque ex cæteris plantis, ex quibus fructus in posterum seruandi percipi solent, vllam illis ad sumptus aut ad victum facultatem relictam fuisse ait. [*Et adhuc.* & præterea, *vinea & ficus & malogranatum, & lignum oliuæ non floruit.* Hebraicè, *non tulit.*] Est autem verbum agricolarum proprium, quod absolutè dictũ fructus ferre siue reddere significat. sic Hispanè. *Nollevaria, la viña.* Meminit autem horum præcipuè generum, quorum præter cæteras arbores maximè ad victum idonei fructus, & cum recentes tum siccari vel conditi vtiles in vsum sint. Quibus generibus Chananæa illa regio maximè cõmendata olim fuit, sicut scriptum est: Terram frumenti & vinearum, in qua ficus & malogranata & oliuera nascuntur. Deut. 7. & tamen in maxima hac annonæ inopia nulla victus difficultate, nullo desiderio afficiendos esse confirmat; sed præsentis anni tempore leuissimè traducto, futurorum felicitatem & vbertatem maximam experturos. hoc est quod dicit: [*Ex die ista benedicam.*] Benedictionis nomine vbertatem & abundantiam magnam hoc in loco significatiam docuimus, vt: Viduam eius benedicens benedicam, & pauperes eius saturabo Psalm.131. panibus. Tanti adeo est pietatis culturæ purè & castè operam dare, vt nulla egestas, nulla omnino rerum difficultas, aut inopia metuẽda sit ijs, qui diuinis præceptis studiosè pareant. Non enim in solo pane viuit homo, sed in omni verbo quod egreditur de ore Dei. Deut. 7. Huius verò vaticinij & diuinæ promissionis certum & præsentem manifestumq. euentum fuisse, sacra Esdræ scribæ testatur historia, sicut scriptum est: Seniores autem Iudęorum ædificabant, & prosperabantur iuxta prophetiam Haggæi prophetæ. Atque hactenus Esdræ 6. quartum vaticinium est. nunc deinceps quintum aggrediamur.

Et factum est verbum Domini secundo ad Haggæum in vicesima & quarta mensis, dicens: Loquere ad Zorobabel ducem Iuda, dicens:

FVTVRORVM tẽporum euentus mutationesq. maximas, atq. gentium omniũ conflictus & calamitates Zorobabeli hoc quinto vaticinio significatas voluit Deus, cui etiã ob procuratam purè religionem, atque ob templi ædificationem institutam perpetuam nominis & gloriæ suæ memoriã nulla rerũ aut temporum vicissitudine delendã promittit, vtpote cuius genus & nomen in sacra atque æterna Iesu Christi euangelij historia, diuini spiritus auctoritate consecrandum erat. Eodem autem die duplex vaticinium

ab Haggæo

ab Haggæo diuinitus fuisse acceptum, hic locus manifestè docet; alterum, ad populum apud sacerdotes arguendum; alterum verò ad Zorobabelis gratiam & dignitatem confirmandam. [*Ad Zorobabel. ducem Iuda.*] Quoniam omnis hæc oratio ad Christum, ex Iudæorum tribu, Dauidisque familia nasciturum pertinet, Zorobabelis dignitas, & Iudæ nomen appellatum est. ipsa autem vtriusque rei mentio loci huius sententiam eodẽ spectare indicat: cùm nullum verbum in diuinis sermonibus extra causam pronuntiari vsurparique constet. Summa verò habiti apud Zorobabelem sermonis huiusmodi fuit,

Ego mouebo cælum pariter & terram: & subuertam solium regnorum, & conteram fortitudinem regni gentium: & subuertam quadrigam, & ascensorẽ eius: & descendent equi, & ascensores eorum, vir in gladio fratris sui.

PRIOR orationis pars regum, regnorum, imperiorumque omnium casus & cõuersiones continet, quas ab eo tempore, quo templum ædificatum est, ad Romani vsque imperij defectionem orbis terrarum vidit. Eas autem non temporibus, non cæli cursibus, non terrarum ingenio, non denique casibus & fortunæ, sed diuino consilio ascribi oportere ait: quando nihil omnino vel esse in orbe, vel accidere possit, quod diuinæ prouidẽtiæ rationes aut fallat aut fugiat. Huius sentẽtiæ illud est: [*Ego mouebo cælum, pariter & terram.* Futurum verbum absolute accipimus. namque Hebraicè sic legimus: *Ego mouere faciens cælum & terram.*] Ex quo illud consequitur: nihil omnino neque in cælo, neque in terra præter consilium meum, vel factum fuisse, vel fore vnquam faciẽdum. Igitur quicquid posthac mutationis in humanis rebus futurum est, id omne mihi ascribi oportuerit, cuius consilio & decreto, vel permissu omnia constant. [*Et subuertam solium regnorum.*]

Machab. Plutarchus in vita Alexãdri & Arriani histor.

Alexandri, & Græcorum imperij significat, quod cùm repente extitisset, citissimè euersum est. Duodecim namque annis rerum potitus Alexãder scribitur: quo mortuo soliũ regnorum, hoc est monarchiæ status conuersus, in quatuorque regna diuisus est. Deinde verò Romanum imperium est consecutum, quod Vates noster fortitudinem regni gentium nominat; non solo Romæ nomine exposito, sed personis etiam ipsis indicatis. quippe Roma robur siue fortitudinem significat, atque inter omnes orbis terræ nationes, Græci & Itali gentes in sacra geographia præcipue dicuntur, sicut scriptum est: Filij autem Iauan, Elisa & Tharsis, Chetin & Dodanim: ab his diuisæ sunt insulæ gentium in regionibus suis, &c. (Genes. 10.) Huius autem imperij robur quemadmodum ciuilibus discordiis & bellis infringendum imminuendumque esset, grauissima oratione Vates prænuntiauit. [*Et subuertam quadrigam & ascensorem eius: & descendent equi, & ascensores eorũ.*] Bellicus casus his verbis describitur: [*Vir in gladio fratris sui.*] Mutua ciuium odia, dissidia & bella,

Aduersisque obuia signis, Signa pares aquilas, & pila minantia pilis.

quibus Romana dominatio & gloria mole sua fatiscens corruit & perijt, describit. (Lucan. lib. 1.) hoc autem Christi Iesu publici hominum seruatoris ætate accidit. quo tempore primum euangelica lux omni orbi afferri cœpit perpetuis omnium seculorum ætatibus duratura, nullisque rerum vicissitudinibus euertenda, sicut scriptum est: Semẽ eius in æternum manebit, & thronus eius sicut sol in conspectu meo, & sicut luna perfecta in æternum, & testis in cælo fidelis. (Psalm. 77.) Ex hoc autem tempore Zorobabelis nomen tum euangelicæ historiæ conscriptũ, tum ob nepotis Iesu Christi dignitatem & magnitudinem illustratum, perpetuæ posteritatis memoriæ consecrandum esse, ait:

In die illa, dicit Dominus exercituum, assumam te Zorobabel filij Salathiel serue meus, dicit Dominus: & ponam te quasi signaculum quia te elegi, dicit Dominus exercituum.

ANNVLORVM sigilla, vt apud gentes, vel hominum imagines, vel animantium, aliarúmue rerum effigies quasdam arcanas; sic apud Hebræos (quibus huiusmodi incidere figuras religio fuit) certa personarum nomina, aut explicanda etiam verba continebant. Nomen igitur Zorobabelis nobili Iesu Christi generis catalogo insertum, ab obliuione hominum, atque silentio vindicandum sibi esse Deus pollicetur; idque adeo certo & illustri loco esse collocandum, vt sigillum quoddam non nisi certa annuli parte constitui solet. [*Assumam te.*] Priuatã sibi Zorobabelis rationem in sua sacrosancta historia habendam esse ait: qua oratione venturi Iesu Christi promissio significanter confirmatur.

matur. [*Et ponam te quasi signaculum.*] Hæc non de illo Zorobabelis munere exponenda esse, quo tantisper functus est, quoad templum perficeretur, & lectio ipsa, & rei ratio veritasque declarat. namque huius promissionis euentum ad futura tempora referre oratio illa docet. [*In die illa.*] Deinde etiam illud constat, neque Zorobabelem, neque alium quempiam ex illius posteris, ab eo tempore quo ipse ædificato iam templo Babylonem rediit, vbi etiam extremum diem Iosepho auctore obiit, aut regnum, aut principatum apud Iudæos obtinuisse. Quamobrem ratio ipsa ad Zorobabelis nepotem Iesum Christum, in cuius gloriæ communionem Zorobabelis filij Salathielis nomen collocatũ est, idque adeo illustri loco positum & repetitum, est referenda. quod in sacra Iesu Christi genealogia apud Lucam diligenter; apud Matthæum autem diligẽtissimè obseruatur, vbi & Zorobabelis paternum additum nomẽ non semel repetitum, certo atque insigni loco pronuntiatur. ex quo quatuordecim vltimis hominũ ætatibus initium factum est. Post transmigrationem Babylonis Iechonias genuit Salathiel; Salathiel autem genuit Zorobabel, &c. Et paulo post subiungitur: Et à transmigratione Babylonis vsq. ad Christum generationes quatuordecim. Illius verò genus & familiam sibi ad proferendum dandumque orbi Christum suum fuisse præter cæteras adoptatã Deus confirmat. [*Quia te elegi, dicit Dominus exercituum.*] Sic apud Dauidem: Iurauit Dominus Dauid veritatem, & non frustrabitur eum: de fructu ventris tui ponam super sedem tuam. Electum autẽ sibi esse Zorobabelem metonymicôs dixit, cùm Christum ipsum significaret, vt illud: Et suscitabo super eas pastorem meum Dauid. eorum enim nomen non immerito suum Christus efficit, quorum genus certa stirpe retulerit, officiumque ac munus optimè ac diuinè gesserit. Huius verò vaticinij admonitione edoctum Zorobabelem post perfectã templi ædificationem Babylonem redijsse, ibidemque, quod reliquum erat ætatis, peregisse conijcere licet; quippe qui nullam sibi posterisque suis, quoad templum illud cõstaret, apud Iudæos principatus tenendi rationem constare, sed quandam aliam nomini suo promissam gloriam integram reseruari intellexisset.

Ioseph. Hebr. lib. 2.

Matth. 1.

Psalm. 131.

Ezech. 34.

F I N I S.

Madriti in Hispania mense Octobri, 1567.

IN HAGGÆVM PROPHETAM CARMEN EX VOTO.

NON quantum aut Ophyre parit
Auri perpetuis montibus, aut Physon
Fuluo concoquit alueo,
Non gemmas Erythræ, quas Arabum rubris
Fluctus marginibus terunt,
Non quidquid sinubus promitur Indicis,
Diuinas hominum decet
Mentes atque animos tangere sordida
Cura, nec studio graui:
Nec cæca ambitio, vanaq; mobilis
Vulgi gratia, maximas
Quæ turbat miseris temporibus vices.
Æterni potius Dei
Nouisse expediat consilia, & nimis
Nostris commoda mentibus
Arcana, ac leuium pondere turbido
Rerum deposito, bonis
Curis assiduos protrahere & dies,
Terris dum face lucida
Fundit perspicuum Sol iubar aureus,
Et dum sidera lucido
Cælo signa suæ militiæ mouent.
Nam frustra nimius labor
Rebus in minimis tunditur, & frequens
Curarum cumulus citam
Aut mortem, aut miseram canitiem trahit:
Ne quicquam tamen, vt neque
Speratam requiem, aut gaudia credita
Expertus, doleas bonos
Defluxisse dies munere inutili.
Contrà, quos pietas agit,
Felices animi, qui nimium breuis
Vitæ tempora grandibus
Exercent studijs, certaq; præmia
Celso constituunt loco,
Quò nec mors penetrat, nec mala prosperis
Rerum

Rerum, aut tristia dulcibus
Miscentur: liquido sed fluit agmine
Expletura genus pium
Expers inuidia diua beatitas.
Non hos pauperies metu,
Non desiderijs sollicitat malis.
Securos pietas facit,
Et spes ire viam commonet arduam.
Scimus quis Iebusum genus,
Quis Gergasenuos exitus impios
Diri progeniem Chami
Excepit, facilis queis patrio sinu
Tellus fertilibus iugis
Et mellis, fluidi lactis & vberem
Riuum sufficeret: sed hos
Abra posteritas pracipiti fuga
Magnis vrbibus expulit,
Quamuis multiplici mœnia circulo
Tutos vectibus areis
Clausissent, alios arma minantia
Tentantes ageret furor
In bellum: hos celeri Iosua dextera
Et vita expulit, & domo,
Remq́, omnē dominos detulit ad nouos.
Non qui vel Tyrias opes,
Vel qui sceptra tenet sorte beatior
Rectè dicitur: omnibus
Felix ille sed est nominibus, sacram
Sortis qui sequitur viam,
Preponensq́ue Dei magna negotia
Vrget perpetuis modis.
Ergo & nos auidis mentibus optima
Rerum quin petimus pij?
Cur non diuitias spernimus, omnium
Et fomenta cupidinum
Calcamus? deceat me pater optime
Contentum exiguo foco,
Et rupis placidis muneribus mea

Diuinis operam libris,
Et totos superûm consilijs dies
Impendisse sub arbuto,
Siue antro viridi, seu positum sacra
Matris virginis in domo,
Et monstrasse meis diuite spiritu
Laudis materiam tuæ,
Fingentem facili carmina numine.

FINIS.

BENEDICTI ARIÆ MONTANI HISPALENSIS IN ZACHARIÆ VATICINIVM COMMENTARIA

PRÆFATIO DE DIVINI CONSILII CONSTANTIA.

DIVINVM de publica hominum salute consilium, constans, fixũ perpetuumq. semper fuisse, & sacra omnium librorum lectione, & ipso rerum euentu atq. exitu docemur. nam cùm Deus hominem initio Gen. 1. mundi ad suam imaginem atq. similitudinẽ factum, & multis maximisq. tum virtutis, tum honoris muneribus auctum ornatumque; callidissimi tamen serpentis fraude & insidijs de summo dignitatis gradu deiectum, sapientia benignitateq. sua illa diuina in altiorem atque digniorẽ locum restituere decreuisset, omnibus ad id efficiendum idoneis oportunisq. rebus sapientissimè atq. attentissimè prouidere apud sese constituit. Igitur cùm duplex huic agendæ atque cõficiendæ rei caput esse constaret, alterumq. summa promittentis Dei misericordia, veritate atque efficientia, alterũ verò ipsius beneficiũ accepturi hominis diligenti & idonea ad eam rem præparatione definiretur, diligentissimè atq. attẽtissimè vtrumq. à Deo procuratum est. nam quatenus quidem ad se voluntatem diligentiamq. suã spectaret, nunquã Deus aut beneficentiæ rationes publicè priuatéve hominibus probare & cõfirmare destitit, aut initam semel humanæ salutis afferendæ viam munire, concinnare & insistere cessauit, sicut scriptum est: Quoniam dixisti, misericordia in æternum ædificabitur in cælis, præparabitur veritas tua in eis. Psal. 88. Quatenus verò ad hominem ipsum salutis accipiendæ ratio pertinere iudicata est, quoniam liberum & consilij sui compotem, atque ad integram vel vitæ, vel mortis optionem conformatum antea effinxerat, vt ad optandum bonum declinandumque malum hortaretur & persuaderet, nihil Deus vnquam, quod oportunum esset, prætermisit, sicut scriptum est: Considera quòd proposuerim hodie in conspectu tuo vitam & bonum, & è contrario mortem Psal. Deut. 30. & malum. Testes inuoco hodie cælum & terrã, quòd proposuerim vobis hodie vitã & " bonum, benedictionẽ & maledictionẽ. Elige ergo vitã, vt & tu viuas, &c. Etenim " inuitum hominem ad oblatã salutem accipiendã cogere, præterquam quod cum humanæ " naturæ rationibus pugnabat, cum diuini etiam iudicij & iustitiæ institutis nõ conueniret. Verùm enimuero vna vi atq. necessitate excepta, nihil omnino, quod ad demonstrãdam & persuadendã salutis accipiẽdæ rationẽ facere & cõducere posset, à Deo est prætermissum. Atq. adeo in ea apparãda instruendaq. re quàm multiplex ac perpetua cura, quàm certum maximaq. prudentiæ plenum cõsilium, quàm assidua & instans semper opera extiterit, omnibus modis & partibus exponere longè fuerit difficillimum, ipsa autem duntaxat summa genera indicare ad diuinam misericordiam benignitatemque commendandam commodissimum profectò erit. Rom. 2.

Principio non solũ grauibus & rectis cogitationibus intimè iniectis & honesti atq. turpis cognitione omnibus cõmuniter data & cõfirmata primis hominũ ætatibus prouisum est, sed etiam multis & illustribus beneficijs in eos, qui virtutem & pietatem præstarent, collatis diuinum de humana salute consilium & voluntas declarata sunt: Ad hæc etiam & illud accessit, quòd in eos, qui honestatis viam deserentes turpiter & iniustè præter fas ac præter humanitatis rationem vixissent, seuerissimè identidem fuit animaduersum. Atq. huiusmodi grauissima exempla primis & antiquissimis illis ad diluuium vsque seculis edita fuêre, neq. tamen succedentibus post hæc patriarcharum ætatibus eiusmodi multa defuerunt, quod & Sodomorum tectis atq. agris diuinitus illata euersio, & Loti incolumitas, atq. Abrahamo, Isaac & Iacob tunc cum summo Gen. 19. dignitatis ornamento collata beneficia declararunt. Deinde verò medijs iam mundi

temporibus diuina illa tantum rerum molitione adornata, tanta sapientia condita & lata, tanta prodigiorum & miraculorũ & portentorum auctoritate illustrata & cõfirmata lex, quid aliud, quàm diuini de humana salute consilij & voluntatis expositionẽ clarissimã, atq. earum rerũ, quæ impedimento huic negotio esse possent, notationem animaduersionemq. certissimam continet? rationum præterea ad eiusmodi impedimenta tollẽda descriptionem cõmodissimam ac certissimã ostẽdit: atque etiam gratiæ auxilijque diuini ad omnes homini difficultates vincẽdas præsentẽ oportunamq. promissionẽm adiunctã habet. Verũ enimuero quoniam illa in lapidibus atq. tabulis conscripta lex, quanquam diuina, sancta spiritualisq. esset, tamẽ lectione solùm sui carnales homines & venundatos sub peccato minus efficienter mouere, atq. ad virtutem officiumq. præstandũ

Rom. 7. impellere poterat. Ob eam rem Deus Vates legatosq. suos sanctissimos, grauissimos, ac summa auctoritate viros oportunè semper mittendos curauit, qui tum viuæ vocis oraculo (quod magnam in hominum vita & cõsuetudine vim efficientiamq. habet) tũ illustri proprio ipsorum vitæ & morum exemplo Dei voluntatis assertores cõsilij interpretes, legis doctores virtutis veræ cõmendatores ceteris hominibus essent. Atq. horum sanctissimorum virorũ studio & opera multa & præclara hominũ generi cõmoda allata sunt, nam præterquam quòd hi omni vitæ parte & omni etiã officij & muneris fide, atq. grauissimorum interdú periculorum tolerantia certissimos & integerrimos diuinæ voluntatis testes assertoresq. sese præbuerint, illud etiã præstitère, vt omnia humanæ sapientiæ argumẽta, orationesq. omnes, quæcunq. aduersus diuinas res & rationes afferri admoueriq. possent, grauissimè redarguerent & refellerent, dubitationes remouerent, suspiciones diluerent, duriores difficultates mollirent, ac demum diuinam causam contra omnẽ vel hominum stultitiam & errorem, vel dæmonum astutiam & calliditatem grauissimis & sapientissimis sermonibus obtinerent. Quam quidẽ ad rem cognoscendam magno semper momento & adiumento prophetica lectio ijs fuit, qui ex diuinorũ librorum auctoritate & doctrina cõsideratas veræ sapiẽtiæ rationes tam diu persequebantur, quoad exspectati Christi virtute & efficientia diuinum lumẽ in seipsis experti,

2. Pet. 1. ,, perfecta quadam & exacta maximorum Dei mysteriorum cognitione & doctrina abundarent, sicut scriptum est. Et habemus propheticum firmiorem sermonẽ, cui benefacitis attendentes quasi lucernæ ardentes in caliginoso loco: donec dies elucescat & lucifer oriatur in cordibus vestris, hoc primum intelligentes, quòd omnis prophetia propria interpretatione non fit. Non enim voluntate humana allata est aliquãdo prophetia: sed spiritu sancto inspirati locuti sunt sancti Dei homines, &c. In ijs autẽ, qui sacro spiritu edocti atq. acti multa & maxima de reconditis diuinarum rerum mysterijs grauissima oratione differentes persequuti sunt, vnus ætate quidem inter postremos, sed virtute & auctoritate inter primos Zacharias numeratur, qui de omni vatibus ad explicandum commisso genere grauissimè & sapientissimè egit: atq. ita impositas sibi partes pro dignitate transegit, ita fortiter & strenuè diuinam causam ad Dei gloriam atque hominum vtilitatem aduersus malitiã, temeritatem, insolentiã etiam cum crudelissimæ necis tolerantia cõfirmauit, vt dignus Christo iudicatus fuerit, cuius & virtutem ipse laudaret, & iniustam necem cum aliorum vatum, & cum ea etiam, quæ sibi per summum nefas afferenda erat, morte & iniuria diuina vindicatio vlcisceretur. Huius autẽ Vatis quoniam plura vaticinia sunt, plura etiam suis locis argumenta oportunè componere operæpretium fuerit. Id autem quò commodius atque auspicatius aggrediamur, Deum ipsum supplici prece nobis ad vota vocare expediet.

Votum.

VOTVM.

Consilij pater æterni, qui cuncta benignus
Perficis arcano constituisq́; modo;
Incœptus cursusq́; tuos non vlla retardat
Extera vis, nulla aut corripit inuidia.
Virtutem imperiumq́; Dei non irrita mundi
Cursibus ostendunt sidera perpetuis.
Ergo pijs populis vatem tua sacra ferentem
Duc pater atque tuis annue principijs.

VATICINII PRIMI ARGVMENTVM.

ISRAELITARVM ac præcipuè Iudæorum dignitati benignè & diligenter à se consultum esse docet Deus, idq́ue adeo ex eo confirmat, quod cùm illorum patres ob multorum scelerum & flagitiorum noxam bello & captiuitate mulctauerit, tamē ipsos liberaliter à seruitute Babylonica abstractos in antiquū locū possessionemq́ue ea causa restituerit, vt per libertatis, loci, rerumque omnium commoditatem, diligentius atque attentius in pœnitentiæ atque pietatis colendæ studia incumbentes, in pristinā gratiam multoq́ue etiam ampliorem de cætero receptos, suam ipsius inter ipsos familiarius agentis diuinam tutelam & virtutem priuatè experiri faceret. Atque hoc consilio illos à se ex Babylone reductos esse declarat, quemadmodū à nobis in Haggæi Vatis initio est explicatum. Quam ob rem illos peruersa atque corrupta parentum suorum exempla detestabundos ad virtutis atque honestatis decus excitat & adhortatur, dissuadetq́. ne peruersum maiorum suorum iudicium morésve imitentur, qui nefaria quadam malitia & dementia deprauati missos ad se grauißimis cum legationibus vates indignißimis exceptos modis contempsere. Quam ob rem, vt parentum periculo sibi cauêre discant, monet, illud sapienter perpetuò cogitantes, in parentes suos ob nefaria & sacrilega scelera exilio & captiuitate fuisse animaduersum, id quod ipsismet compertißimum exploratißimumq́ue est, qui tot malis & ærumnis propterea sese affici intelligant & fateantur, quòd præsenti Dei secum olim habitare solitæ gratia essent destituti. Illud etiam consilij causa prædicit Vates, non semper illis vatum commoditate vtendum esse: fore enim propediem confirmat, vt vaticinium desideretur. Illud igitur, dum contingit, diligenter suscipi, obseruari atque coli, consultißimum fore ait.

CAPVT I.

N MENSE *octauo in anno secundo Darij factum est verbum Domini ad Zachariam filium Barachiæ, filij Addo prophetam.*

ANTEQVAM ipsam vaticinij commentationem aggrediamur, trium vatum Haggæi, Zachariæ & Malachiæ, qui eadem tempestate vaticinati sunt, rationes cognoscere, atque breuibus explicare, operepretium fuerit; atque an eadē communis illorum legatio, an alijs atque alijs de rebus singuli legati fuerint, differere. Igitur Iudæos ex Babylonica captiuitate liberatos eo consilio in patriam à Deo restitutos fuisse apud Haggæum docuimus, vt promissum ex gente sua totius orbis seruatorem Christum in patria & certius exspectarent, & commodius excipere possent. Cuius vt virtutem diuinamq́. in se efficientiam experiri contingeret, religionis & pietatis veræ studia sanctè ac purè profiteri adhiberique expediebat; atque ad eam rem & commodius adornandam & diligentius agendam, templi commoditate opus fuerat: cuius ædificationem multis annis ob externa impedimenta intermissam, atque oportuno etiam tempore ob ciuium

negligentiam penè desperatam, vt tandem suscipi & curari persuaderet Haggæus vates, imprimis grauissimam obijt legationem : culus vniuersum fere argumentum in hac perorāda oratione consumitur. At verò Zachariam ijs de rebus legatū à Deo fuisse cognouimus, quibus venturæ, quamdiu templum illud duraret, a regnis & imperijs calamitates, aliaque publica pericula & incommoda, nonnulla etiam cōmoda continerentur, præter exhortationem ad opus templi perficiendum, quæ & huic cum Haggæo communis fuit. his etiam quædam vaticinia adiuncta sunt aduersus eos, qui libertatem illam ex Babylone negligentes Ierosolymam redire noluerant. Porro autem Malachias vates diuinam causam imprimis contra eos, qui ex Babylone remigrauerant, suscepit, in qua de nefaria exterorum connubiorum consuetudine agitur, ac præterea futuri temporis rationes notantur, & publici hominum redemptoris Christi mysteria quædam grauissima prædicuntur. Itaque tres hi vates, Haggæus, Malachias & Zacharias eadem tempestate legati fuère, qui reductum ex captiuitate populum Dei voluntatem consiliumque docerent, atque ad templi ædificationem cohortati, ad virtutis ac pietatis perpetuum studium excitarent. Etenim nisi horum vatum auctoritas, consilium atque opera accederet, Iudæos templi ædificationem desidiosè neglecturos fuisse arbitramur, eamque adeo maximè superuacaneam existimaturos, quòd antiqua illa, diuina & maxima ornamenta Prophetia, arca sacra, vrim & thumim, cæteraque sancta atque veneratione digna monimenta in eo templo desideranda esse intelligerentur. Quam obrem horum trium vatum officia tam diu extitere, quoad templi opus perfectum absolutumque fuit: postea verò vaticinium defecisse omnes Hebræi auctores memoriæ prodiderunt. Atque adeo hanc fuisse causam, quam ob rem vates hi legati fuerint, præterquam quòd ipsa eorum scripta docēt, Esdras etiam scriba confirmat. Prophetauerunt

1. Esd. 5.
2. Esd. 6.

autem Haggæus propheta & Zacharias filius Addo prophetantes ad Iudæos, qui erant in Iuda & Ierusalem. Tunc surrexerunt Zorobabel filius Salathiel, & Iosue filius Iosedec, & cœperunt ædificare templum in Ierusalem, & cum eis prophetæ Domini adiuuantes eos. & alio in loco: Seniores, inquit, Iudæorum ædificabant, & prosperabantur iuxta prophetiā Haggæi prophetæ & Zachariæ filij Addo, &c. In quarto etiam Esdræ libro Malachias, Haggæo & Zachariæ annumeratus est. Atque ab alijs etiam Hebræis

4. Esd. 1.
Auctor lib. Hacozer. Salomo Iarhi super Musaca ioma.
Ioan. 2.

auctoribus traditum accepimus, prophetiam quadraginta annis à libertate Babylonica apud Iudæos durasse, quoad restituēdi templi opus absolutum fuerit. Id quod maximè cum illo Iudæorum testimonio conuenit. Quadraginta & sex annis ædificatum est templum hoc, &c. Quidquid autem Haggæus, Zacharias & Malachias vaticinati sunt, id omne ea causa actum est, vt absoluti templi commoditate vsi Iudæi religionem purè sanctéque colerent, & diuinam gratiam & tutelam assiduo pietatis studio sibi promeriti cæteris Israëlitis restitutionem impetrarent: quæ tamen illis ratio omnino immutata est. nam per summa & nefaria scelera occiso primum Zacharia inter templum & altare; deinde multis & insignibus flagitijs vsque ad Christi mortem nobilitati, non solum vaticiniorum commoditate, diuini spiritus virtute, atque alijs cælestibus beneficiis carere, sed magnis perlatis bellorum ac famis & pestis miserijs, patria etiam regione tandem pelli commeruerunt. Atque hactenus horum trium vatum negotij & muneris ratio explicata est: nunc verò deinceps Zachariæ explicationem inchoabimus.

[*In mense octauo, &c.* Non ab re profectò fuerit hoc in loco rationem inquirere, quam ob rem in quibusdam vatum libris frequentibus vaticiniis conscriptis rara admodum, eaque obscura plerumque temporum notatio obseruetur, vt in Isaiæ, Hoseæ, Ioëlis, Amosi, Abdiæ, Ionæ, Michææ, Nahum, Sophoniæ & Malachiæ etiam vaticiniis, quibus nulla certa anni, mensis ac diei, quo mandata singula accepta fuerint, adnotantur tēpora: rursus verò in quorundā aliorum scriptis, non solùm totius in vniuersum muneris obiti ratio, sed singulorum vaticiniorum initia certa quadā ac diligenti admodum temporis, anni, mensis ac diei obseruatione notantur, vt in Haggæi & Zachariæ libris, & in pluribus apud Ieremiam & Ezechielem locis videre est; namque ea ratio, quam plerique ex vatibus tenere consueuerunt, vt in librorum principijs, regum, quorum tempestate vaticinati fuerint, nomina exponant; longè diuersa à præsenti disputatione est: quandoquidem illis in locis ætas ipsa, ad quam Vates pertineat, communi quadam notatione significatur: in alijs verò horum, quos indicauimus, variorum

vatici-

vaticinijs magis exacta quædam temporum, anni, menſis, diei habetur definitio. quæ verò huius tantæ varietatis cauſa reddi poſſit, ea nobis quærenda eſt. Igitur vt in proœmialibus horum commentariorum diſputationibus longius latiuſque diſſeruimus, non omnium vaticiniorum neceſſaria & propria ratio certam & exactam temporum ex anni, menſis & diei notatione deſcriptionem exigit. namque vaticiniorum legationes aut tribus de cauſis aut aliqua ex illis aguntur. prima eſt, vt diuinæ ſapientiæ & ſcientiæ veritas ac certitudo hominibus probetur; cui vni futurarum rerum cognitio ex prædictionis certa & conſtanti fide vere aſſcribitur. ſecunda verò cauſa eſt, vt diuinum conſilium & voluntatem edocti homines, ſibi, actionibus moribuſque ſuis, atque omni cum priuatæ, tum communis vitæ conſuetudini ſapienter conſulant. tertia autem eſt, vt duæ maximæ atque commodiſſimæ virtutes hominum animis diuinitus inſitæ opportuna ac neceſſaria conſtantia & ſtabilitate firmentur. Hæ ſunt, fides, in qua maximorum myſteriorum & ſacrarum promiſſionum ratio continetur, & huic coniunctiſſima promiſſarum diuinitus rerum & præmiorum ſpes: quæ fortitudinis atque tolerantiæ genitrix altrixque eſt. At verò multa in huiuſmodi cauſis argumēta extare poſſe, quorum ratio nullam neque ad cognoſcendum, neque ad agendum temporis exactam notationem exigat, res ipſa plane ac manifeſte docet. Ex qua re effectum eſt, vt primi illi vates, Iſaias, Hoſſeas, Ioël, Amos, Abdias, Ionas, Michæas, Nahhum, Habbakuq, Sophonias, atque vltimus omnium Malachias nullam certam atque exactam nimis temporum mentionem in vaticinijs ſuis fecerint, quibus futurarum rerum prædictiones, & viſorum ſibi myſteriorum expoſitiones continerentur. Ieremias etiam & Ezechiel, præter pauca quædam loca, reliqua omnia reſponſa abſque certa temporum obſeruatione edidêre. In quibus verò temporis ratio adnotata eſt, neceſſariam commodiſſimamque eſſe, ex ipſius argumenti ſententia indicatur: quemadmodum in ſingulis locis eo vſque propitio numine deducti opportune docebimus. Interim verò quæ de huiuſmodi temporum notationibus apud hos duos Haggæum & Zachariā ratio nobis reddi poteſt, eam breuibus reddamus. Dicimus autem Haggæum primam muneris ſui legationem anno ſecundo Darij ſibi diuinitus ad Iudæos datam expoſuiſſe, vt oſtenderet eo tempore, cum ædificandi templi opportunitas acceſſiſſet, & Darium regem mente & voluntate in templi ædificationem coniectum, & ſibi eandem rem ad populum referendā fuiſſe ſuſceptam. Vtrumque autem à Deo eſſe, à quo & regis animus, vt vellet & cuperet, incitatus, & ſua ipſius mens, vt voluntatem etiam diuinam conſiliumque populo aperiret, diuino ſpiritu, vt idem vaticinaretur, inflammata eſt. namque vtrumque eodem anno accidiſſe ex Eſdræ libris cognouimus. Dies verò ſexti menſis prima, quæ prima Elul dicitur, propterea à Vate obſeruata eſt, quòd eadem nouandis in hominum vtilitatem religionis rebus ſancta atque inſignis iam inde à principio haberetur. namque eadem die Moſes poſt priores diuinæ legis tabulas ruptas inſtaurata rurſus lege & impetrata populo diuina gratia ex monte ad caſtra te compoſita rediјt. cuiuſmodi imaginem quandam ſibi diuinitus referri Vates docebat, cùm de diruto iam templo inſtaurando, atque de populo ad gratiam felicitatemque reuocando legaretur. De die verò Pentecoſtes, quæ nobis Chriſtianis celeberrima ſanctiſſimaque habetur, qua ſpiritu ſancto per Chriſtum in diſcipulos miſſo, & noua ſpiritus vitæ lex mentibus hominum inſcripta eſt, & nouum Deo templum in illorum animis eſt dedicatum, multa & maxima myſteria nobis aliàs eodem ſpiritu annuente aperienda ſunt. Cùm verò ſecundi vaticinij apud Haggæum argumentum ad primi rationem omnino referatur, vt menſis & diei ratio explicaretur, nihil opus fuit. in tertij autem vaticinij explicatione, anni mentione prætermiſſa, menſis & diei obſeruatio opportunè ad argumenti rationem addita propterea fuit, quòd ea dies ſolenni & maxima lætitia publicè olim colebatur, quæ vltima feſti tabernaculorum erat, expiationiſque maximæ dicta fuit. Ea vero vigeſima dies menſis Tiſri erat, quæ ab Iſraëlitis ex legis ritu Hoſſiagna magnum dicebatur. cùm autem eadem die antiquo & ſolenni inſtituto magna hominum frequentia templum celebrari conſueuiſſet, atque ea occaſione multi ex ſenibus in eum locum cōueniſſent, quos prioris templi ſplendoris, nitoris & ſimilis olim celebritatis ac lætitiæ recordatio dolore ac mœſtitudine afficeret, atque in noui operis concinnandi humilitate & tenuitate ſegniores redderet, cōmodè eadem die vaticinij munus Vati de ea re ad populum, maxime verò ad ſenes delatum fuit, quibus inchoatum nu-

perrimè ædificium perinde,quàsi nullum omnino futurú esset,indicabatur. Atq. quartú Haggæi vaticinium tẽporis etiam certam notationem postulabat,quod præteritorum ad eam vsq. diẽ annorum & mensium sterilitatem cõmemoraret,& futuram deinde vbertatem ac rerum omnium copiam ab eadem die,quæ prima vrgendo operi fuit,gignendá sibi polliceretur. Erat autem ea dies vicesima quarta mensis noni anno secundo Darij regis,tempore videlicet, quo sementis fieri solet. Is mensis Chaldæis est Chisleu , quẽ nouembris nostri luna efficit . atq. eo tẽpore nõ modò ex diuina auctoritate & populi studio, sed regia etiá facultate tẽpli ædificationi incumbebatur. Vltimum porrò vaticiniú eadẽ die omnino cum quarto editum fuisse ea causa adnotatur, vt Zorobabelis rationes ab eius promissi,quod populo factú fuerat, definitione exceptæ separatim explicarentur. Namq. populo ob institutá tẽpli ædificationẽ earum rerum,quæ ad victú vitamq. pertinent, copia & facultas in eadẽ regione ex eo tẽpore futura promissa est . Verùm Zorobabeli ob procuratas religionis res,amplissimú aliud præmium fuit expositú, quod nõ præsenti, sed futuro tẽpore tribuendú esset,nominis videlicet celebritas & gloria in Christi Iesu historia æternitati cõsecranda , cum sibi interim Iudæa regione cedendú, atque in Babylone quod reliquú vitæ fuit,peragendú foret. Oportuit autem eodẽ die & populo cõmunem sortẽ,& Zorobabeli à cæterorú ratione excepto suá propriá priuatè denútiari. Quáobrem eadẽ die duplex sibi & ad populú & ad Zorobabelẽ à Deo mandatú acceptú fuisse Vates exposuit : atq. hoc pacto certá temporis diligenter adnotádi causam Haggæo fuisse demõstrauimus. Idẽ autẽ & apud Zachariá cõmonstrare operæpretiú fuerit. Huius igitur primo vaticinio anni secundi Darij regis & octaui mensis, prætermissa támen die mentio facta est,vt diuini consilij ratio ex anni etiam & mensis obseruatione Iudæis constaret . namq. eo anno & mense Darij regis spiritus ad decernendá templi ædificationẽ, Iudæosq. ad eam rẽ oportunis rebus auctoritateq. iuuandos fuit excitatus: id verò vt nõ casu, sed suo ipsius consilio, voluntate & impulsu factum Deus ostẽderet,tempus à Vate annotari,omnẽq. rei rationẽ diligenter exponi voluit. Quòd quanquá hactenus multis & nefarijs sceleribus publicè priuatèq. offensus & irritatus in illorú patres bello , calamitate atque captiuitate animaduerterit, tamẽ nunc sua ipsius misericordia placatus mitius & benignius illis consulere statuisset, atq. ex seruitute liberatis in patriamq. restitutis ad benè,piè,beatèq. viuendú cõmoditates oẽs creare cœpisse. Cuius quidẽ à se obtinendi boni cú pura & sancta religionis obseruatio primú illis caput sit ,effecisse imprimis ipsum, vt neq. per regẽ,neq. per aliam temporú aut rerú importunitatẽ staret, quo minus commodus ad religionis res procurandas & agendas locus restitueretur. Quam ob rẽ Darij spiritú vt ad ædificandum templú facultatẽ & sumptus etiam illis suppeditaret ,sibi esse excitatú,vt si rectè,innocenter ac sanctè viuere de integro studuerint , suá ipsius præsentẽ gratiá,prouidentiá & virtutẽ diuiná experiri liceat . namq. hoc suú de illorú restitutione, deq. regis dirigẽda & cõfirmanda voluntate cõsiliú fuisse cõfirmat. At verò quod mense octauo secundo regni sui anno Darius ædificandi tẽpli copiá ex decreto fecisset, eú annú atq. mensem Zacharias annotauit, diẽ verò mensis prętermisit,cú nihil vel ad ædificationem,vel ad Iudæorú res nouú aut cõmemorandú ex diei notatione obseruari contingeret. Per idẽ autẽ tempus quo materie parata tẽplum ædificari inciperet, rem fuisse ad Dariú relatá,& facultatẽ operis perficiendi ab eodẽ liberè datam, atq. ad eandẽ populo persuadendá rẽ Haggæú & Zachariá diuinitus fuisse legatos,facilè ex historijs Esdræ cognosci potest. Illud igitur huius vaticinij argumentú est, Diuinæ prouidentiæ cõsilio Iudæis cõtigisse,vt oportuno loco & tẽpore piè atq. sanctè viuendi,sibiq. diuiná tutelam & gratiá cõciliandi cõmoditates maximæ crearentur. Atq. cum Zachariæ Vatis nomine Barachias pater & Addò auus, tum honoris,tum auctoritatis causa nominati sunt , siue quòd vterq. illustris apud gentẽ suam fuerit,siue quòd Addo etiam prophetico munere fuerit aliquádo functus,vnde Zachariæ ipsi fides etiam cõciliaretur, quòd domestico exemplo officium integrè susceptum sanctè ac purè præstandum esset . namq. prophetæ

4 Reg 14. 15.17. agnomen ita Hebraicè scriptum est, vt vtriuis, vel vtrique etiam, & auo, & nepoti attribui commode possit. Præterea & Barachiam patrem distinctionis etiam gratia nominatum putamus, quòd multi eiusdem nominis in sacris historijs inueniuntur : qui tamen certis aut generis, aut familiarum vel locorum notis inter se distinguantur. Atque ob eá rem hic idem vnà cú patris nomine à Christo est allegatus . qua de re nos in prooemialibus disputationibus plura diximus. Hactenus ergo operis inscriptio est , qua prophetæ

nomen

nomen atque genus, vaticinij auctoritas & modus exponuntur, dicendisque rebus vltra fidem docilitas etiam conciliatur, quòd diuinum verbũ sit prophetica inspiratione factũ, quòd certo tempore cùm res ipsæ cum dicentis oratione omnino consentirent, ad mandatũ ad populũ referendũ, non tantum scribendum fuisset datum: namq; in ipso inscriptionis fine illud additum est: *dicens* siue vt Hebraicè est, *ad dicendum*; hoc est, factum est illi verbo Domini, quod populo exponeret. Id autem verbum huiusmodi fuit:

Iratus est Dominus super patres vestros iracundia.

EARVM, quibus affecti hactenus Israelitæ fuerint, ærumnarum causam publicæ priuatæq; ipsorũ culpæ & pertinaciæ; restitutionis verò & paratũ ipsis meliorum rerũ vsum & cõmoditatem sibi Deus per Vatẽ ascribendam curat; quippe qui grauiores iniurias & cõtumelias eorũ patribus ab Assyrijs & Persis insolẽter perlatas vltus fuerit; tantũ abest, vt ipsis vltrò nocere voluerit; idq; adeò ex eo cõfirmat; quòd, nisi ipsi sibi impedimẽto in ea re fuerint, meliora omnia illis de cætero cõsulat & paret. Ipsa sermonis & Hebraicę dictionis ratio Deũ nõ tam aduersus Iudæorũ patres, quàm pro illis aduersus alias gentes iratum fuisse, indicare videtur. namq; verba illa, [*Super patres vestros,*] interdum causam iræ magis, quàm eos, in quos concepta fuerit, significat, vt: Irritauerunt eum super aquas Psal. 105. contradictionis. quo in loco eadem orationis figura & tropus idem est. Docet igitur, „ Deum non solùm illis vltrò infensum esse nolle, sed magnam etiam ob eorum patres, à quibus tamen grauissimè offensus fuerit, aduersus Assyrios & Persas iram effudisse: quod & Babylonis excidium, & Nabuchodonosoris familiæ allata clades, & Persarum etiam, qui templi ædificationẽ impedierint, calamitates ostendere facilè possent, Deum iratum iracundia ob eorum patres, cum quibus insolentius & durius, quàm æquitas ratioque postulabat, actum fuerit: id quod & secundo vaticinio declaratur. Zelo zelatus „ sum super Sion & Ierusalem: & ira magna ego irascor super gentes opulentas. Huius „ igitur versus hæc non inconcinna sententia esse videtur: quanquam illa etiam aliena nõ est, quam Chaldæus paraphrastes ad patrum culpam referens indicauit hoc modo: *Fuit indignatio à facie Domini super patres vestros, quoniam ad indignationem prouocauerunt coram illo.* Id vero quod his subiungitur;

Et dices ad eos, hæc dicit Dominus exercituum;

AD præcedentis orationis asseuerationem est referendum. namq; Iudæis fidẽ Vatis legationi habentibus id, quod propositum fuerat, verbi sui auctoritate confirmatum voluit Deus. Itaque oratio ipsa hoc modo concinnatur, vt iubeat Deus Vatem, [*Et dices ad eos, hæc dicit Dominus exercituum,*] videlicet, se iratum iracundia super patres vestros fuisse. præteritarum autem rerum expositioni, quemadmodum in posterum prospici oporteat, consilium diuina auctoritate confirmatum instituitur.

Conuertimini ad me, dicit Dominus exercituum, & conuertar ad vos dicit Dominus exercituum.

VOLVNTATEM consiliumq. diuinum, humanam voluntatem & conatus anteire, cùm multis alijs, tum ex hoc loco planè docemur, atque hæc ad præcedentem gratiam, vt theologi vocant, cõmodè referuntur: exigi tamen ab hominibus ea, quæ in ipsis esse possunt, voluntatem, conatus & studium, manifestè etiam hac lectione discimus. [*Conuertimini ad me.*] hoc enim gratiam illam, quam subsequentem dicunt, præcedat, necesse est, quæ diuinæ benignitatis & tutelæ conciliationem confirmationemque habet; quam illa oratione significauit Deus, [*Et conuertar ad vos.*] Promittit autem se auxilio, gratia, tutela, benignitate atque illustri quadam prouidentia eos ad pietatis officium animo & cogitatione studioque conuersos prosecuturum esse, vt quem hactenus auersum absentemque sibi minusque benignè prospicientẽ intellexerint, nunc deinceps præsentissimũ & placidum propitiumque vehementer expetiantur. Id verò, quod semel atque iterũ & sæpius, in eadẽ oratione nomẽ appellatũ est, eò pertinet, vt suã diuinã atq; præstantissimã virtutẽ ad gerendas agẽdasq; ex animi sentẽtia res cõstare sibi semper Deus ostendat & cõfirmet; quanquã enim exercitibus suis ad illorũ patres puniẽdos & bello captiuitateq; mulctandos vsus fuerit, eâdem tamen exercituum vi & copiam sibi ad eosdem vindicandos, reducendos, tentandos, atq; omni præsidio tegẽdos superesse: adhuc enim nomẽ illud *domini exercituũ*, ad omnẽ agendã rẽ integrũ sibi permanere ait. Sunt autẽ illi cælestes & terrestres exercitus plurimi, quorũ virtute, copijs & opera pro oblatæ rei ratione & cõ-

moditate, nunc hoc, nunc illo modo vtatur. Itaq. vt ille aliarum gentiū exercitibus missis Israëliticos exercitus, qui iam pridem à se defecerant, fudit & dissipauit, ita etiam nunc demum eosdē Israëliticos exercitus, si modò defectionis benè pœniteat, meliorque sui ipsorū cura tangat, in gratiā receptos facilè restituet: qui eadem semper ad agēdū sapientia, prouidentia & virtute præditus, iisdem exercituū copijs instructus est. Atq. adeo si diuino suo cōsilio regi iuuariq. velint, optimè secum actū iri sperare poterunt, quando per ipsum Deum non stet, quo minus omni ad felicitatem cōmoditate & facultate fruantur, qui illius erga se voluntatē ex hoc ipso, quòd in patriā restituti fuerint, intelligere possint, & consiliū etiam vltro oblatum, nisi peruerso maiorum suorū exēplo repudiare velint, commodissimè capere atque exequi valeant: ita cùm neque agendi commoditate, neque consilij copia destituantur, maxima profectò sua ipsorum culpa, si posthac peccant, peribunt, maximè cùm domestico ac recenti maiorum suorum exemplo commoueantur: quibus oblatæ commoditatis & cōsiliorum diuinorum neglectio eas, quas perpessi hactenus fuêre, incommoditates miseriasq. attulit.

Ne sitis sicut patres vestri, ad quos clamabant prophetæ priores, dicentes, Hæc dicit Dominus exercituum, Conuertimini de vijs vestris malis, & de cogitationibus vestris pessimis: & nō audierūt, neq. attēderūt ad me, dicit Dominus.

IVDÆOS in patriam restitutos à pernicioso maiorum suorum exemplo deterret, qui cùm loco & diuinis beneficijs abusi reuocātium ad officium vatum cōsilia repudiassent, in maximas calamitates culpa meritoq. suo inciderunt, atq. vel bello occisi, vel captiui abducti ijs rebus, quibus ad inhonestā voluptatem & turpis ac sceleratæ vitæ consuetudinem abusi fuerant, hoc est, patria, fortunis & possessionibus deturbati sunt. id quod ex ipsorum coacta confessione conuincit atque vrget.

Patres vestri vbi sunt? & prophetæ, nunquid in sempiternum viuent? veruntamen verba mea & legitima mea, quæ mandaui seruis meis prophetis, nunquid non comprehenderunt patres vestros?

EXITIALI & grauissimo patrum exitu telatæ vatibus repulsę culpam scelusq. indicat. namq. & Iudęorū & cæteratū tribuum captiuitatē & dispersionē obijcit, & vtilissimā vaticinij oportunitatē, semel oblatam, non negligendā esse docet. [*Patres vestri vbi sunt?*] non tam eos, qui fame, peste, belloq. perierunt, quàm qui partim ab hostibus captiui abducti redire in patriā prohibiti sunt, partim verò bellorū metu & angustijs pressi relicta patria toto orbe dispersi sunt, significat; eos enim in suaantiqua regione desiderari dicit, *vbi sunt?* Anne, vbinam sint, nostis? profectò illi apud Iudæam regionem non sunt. quòd si, vbi sint, indicare velitis, vestra confessione diuinam causam confirmabitis. Igitur diuino beneficio restitutis vobis patriæ huius, in qua patrum vestrorum, neq. vestigia quidē extant, fructu, atq. diuini consilij & vatum cōmoditate, quoad contingat, sapienter vti suadeo. Neq. enim perpetua patribus vestris vatum copia fuit, neq. vobis etiam semper suppeditāda est. namq. eos, qui olim fuerunt prophetæ, & qui nūc sunt, perpetuæ vitæ lōgitudine in vestrā gratiam donatos non esse, res ipsa planè indicat; an verò alij in posterū sufficiendi sint, incertum id vobis obscurumq. est, præteritis exemplis & præsenti oportunitate vti, cōsultissimum omnino vobis fuerit. [*Nunquid prophetæ in æternum viuent*] futurum propediē vaticiniorum desideriū hac oratione Zacharias populo significat: diuina autē iudicia & decreta firma, perpetuaq. cōstantiaq. semper fore confirmat; docetq. pœnas semel constitutas in eos, qui diuinæ legis præcepta institutaq. violauerint, certissimas omnino esse, siue prophetæ, à quibus prædictæ illæ fuerint, viuant, siue non viuant. Itaq. vatū mors & desiderium consilij oportunitatem & vtilitatem adimit; prædictarum verò pœnarum & suppliciorum, atq. calamitatum euentum non adimit. Magna ergo vatum iactura est, qua maximæ cōmoditates auferuntur; incōmoditates verò vel ab illis prædictæ, vel ob illorum repulsam cōparatæ, nihilominus euentu ipso firmantur. quam rem ipsorū, qui in captiuitate fuerint, maiorum sensu, periculo, & confessione confirmat. Nunquid verba mea quæ ego præcepi vobis non viuunt & constant semper? eaq. cōprehenderunt re ipsa patres vestros, qui ob violata legitima mea, quæ ego seruis meis prophetis procuranda & cōmendanda credideram, maximis ærumnis, & dignis supplicijs affecti suo periculo ea, quæ à me vates in impios ac sceleratos decreta esse prædixerant, quanquā primū contēpserint, tamen sentientes tandē postremū etiā post prophetarū obitū confessi sunt.

Et con-

Et conuersi sunt, & dixerunt, Sicut cogitauit Dominus exercituum facere nobis secundum vias nostras, & secundum adinuentiones nostras fecit nobis.

HORVM patres ab ea insania & errore reuocatos esse ait, qua olim acti vatibus durissimas pœnas denuntiantibus fidem non habebant. atq. hæc res illo verbo significatur, *Et conuersi sunt*, & ad sese tandem, inquit, sera nimium pœnitentia redeuntes diuinarum comminationum & vaticiniorum fidem atque constantiam experti ac testati fuère, [*Et dixerunt sicut cogitauit Dominus exercituum.*] Apud Hebræos verbum ZAMAM, sententiam de aliqua agenda re, consiliumque priuatè cuipiam agitatũ significat: quod vni soli sine aliorũ arbitrio aut intercessione initũ fuerit. Id verbũ Latinus interpres nõ ineptè cogitare vertit, quòd cogitatio agitationẽ mẽtis, corde animoq. versatã rẽ significet, Hispana lingua interpretamur *comedir*. Igitur patres illi Iudæa regione pulsi, re ipsa tandẽ edocti illud testati sunt, Deum ipsorum sceleribus offensum & vehementer irritatum plenè ex animi sententia in eos animaduertisse, idq. meritissimè [*secundum vias nostras.*] Iustæ punitionis testimoniũ hoc est: *adinuentiones* autem Latinè excogitata studia reddere vtcũq. possumus. Plures autem in diuinis libris orationes in hanc sententiã sunt, vt: Cogitauit Dominus & fecit, quæcunq. locutus est cõtra habitatores Babyloniæ. & illud: Fecit Do- Hier. 5.
minus quæ cogitauit, cõpleuit sermonẽ suum, quẽ fecerat à diebus antiquis. Huiusmodi Thren. 2.
namq. seueritate vatũ suorũ legationes cõfirmauit apud eos, qui re ipsa & ratione atque orationis fide ac ministerij dignitate cõmoueri & duci noluerũt, sicut scriptũ est: Si enim Hebr. 2.
qui per angelos dictus est, sermo factus est firmus, & omnis præuaricatio atq. inobedientia iustã accepit mercedis retributionem, &c. Hactenus primũ vaticiniũ est, quo Iudæi maiorũ suorũ exẽplo cõmoueri, sibiq. cauere iubentur, ne exercendę pietatis cõmoditate neglecta, atq. oportuno vatũ cõsilio repudiato, simili cum patribus excisionis atque exilij pœna tandẽ plectãtur. quo in sermone & diuinũ de Babylonica libertate cõsiliũ, & vaticiniorũ propediẽ futura cessatio, & extrema illa clades Ierosolymis ob repudiatũ Christum allata exponuntur. Secundũ autẽ vaticiniũ, & oratione magnum, & explicandæ sentẽtiæ ratione grauissimũ est. constat enim ferè ex visionum spectris: quæ vaticinandi ratio difficillimos explicatus habet. Sunt autem huiusmodi spectra numero decẽ ita sibi cohærentia, vt ad vnius vaticinij rationẽ omnia referantur, in quibus plurimas & perdifficiles ad rerum cognitionẽ inuestigandã quęstiones tractari necesse est. Hæc autem vt commodius præstari à nobis possint, implorato ad vota diuino spiritu, argumento imprimis proposito, summatim cognoscenda exponemus.

SECVNDI VATICINII ARGVMENTVM.

EARVM rerum atque euentuum, quæ in Ierosolymitanos ciues & Iudæos omnes in posterũ manerent, imagines & species certis rationibus spectandas Vati Deus obijcit, & quemadmodũ cũ populo illo futurorũ orbis imperiorũ Græci ac Romani tẽpestatibus agendũ sit, ostendit. Ea autẽ ratio sic explicatur, videlicet, diuina misericordia & benignitate efficiendũ esse, vt sacrũ illud tẽplum & vrbis etiã muri restituantur. Veruntamen Iudæis & Israëlitis omnibus restitutionẽ integrã atq. reconciliationẽ illã omnibus numeris absolutã, quã Vates cæteri prædixerint, secundi illius templi tempore nõ contingere, imò aliam & vrbis excisionem, & calamitosam totius gentis captiuitatem & dispersionẽ exspectandã fore, eamq. miseriã tam diu ferendã, quoad exantlatis laboribus, Dei iudicium imprimis ac deinde clementiã experiantur, & illa Ierusalẽ sancta atq. cælestis his etiam ciuibus cooptatis frequentetur. Huius verò rei occasione quatuor orbis imperiorũ ratio Vati ad cognoscendũ proposita est; quorũ dominationem Israëlitæ etiã & Iudæi tulerunt, hoc est, Babylonici, quòd iã defecerat, Persici, quòd tum vigebat, & futurorũ postea Græci atq. Romani. his autẽ ipsis imperijs quatuor extremæ clades, ob publicæ iniuriæ noxiã, diuino iudicio afferendæ subiũguntur. Post horũ autẽ imperiorũ finẽ, Israëlitarũ, qui verè Israëlitæ sunt, ascriptionẽ in cæleste regnũ futurã esse, atq. cælestẽ illam Ierusalẽ (quæ in terris fundata in cælis perficitur) lõgè lateq. dilatandã & propagandã, adeo, vt murorũ ambitu nõ contenta, vicatim diuisa atq. extensa colatur & habitetur frequentissimè. Tum demum autẽ Israëlis filios, qui Assyriorum vi quondã abducti atq. dispersi perierant, & eos etiam, qui ex Ierosolymitano excidio superfuerint, in eam, quam significauimus, ciuitatẽ recipiendos fore, Deo vicem illorum vlciscente: ita vt ea res magnã cæteris gentibus omnibus admirationem moueat. Interea verò singulare quoddam ac priuatum beneficium Vates prospicit, quo Iesu pontificis maximi posteritas ob patris virtutem & pietatem afficienda sit interim, dum templum secundum maneret vsque ad Machabæorum ætatem. Præterea & Græcorum

aduersus Ierosolymitanos insidias, odia & simultates maximè Antiocho regnante futuras prauidet: atque horum etiam hostium cladem ab AEgyptijs afferendam prædicit. Sacerdotē verò ipsum diuino iussu sacris vestibus ad pontificij dignitatem declarandā ornatū fuisse, atq. huius posteritati retinendæ in posterum dignitatis legem propositam esse ostendit; nimirum si officium suum purè sancteq. semper (vt legitimos ac pientissimos ministros decet) ab illis præstetur: idq. adeo propterea prædicatur, quòd certissimo Dei consilio constitutum iam decretumque illud fuerit, vt non multo post illa tempora maximus ille diuinæ voluntatis & consilij minister, nuntius & procurator SZEMAHH *nomine, hoc est, Christus, adueniret. Tunc vero fore ait, vt lapidis illius, qui coram Iesu sacerdote erat, hoc est, templi, quod tunc lapidibus ædificabatur, maiestas & dignitas mirum in modum augeretur; vtpote cui septem Dei oculi assidua tutela prospecturi essent: idque templum à Deo ipso ædificandum maximisque & cælestibus ornamentis illustrandum fore, per quem & terra antiquorum scelerum vestigijs expiata, æternæ cuiusdam ac diuinæ pacis domicilium erit. Ob eam verò rem candelabrum aureum Vati ostenditur, quod humanum genus in diuinam gratiam receptum significat: cui maximum & perpetuum decus & ornamentum Dei prospicientis consilio & beneficio accesserit. duas præterea oliuas, hoc est, regni & sacerdotij perpetuam dignitatem, quæ vnctionibus huiusmodi significantur, Vates contēplatur. quo in loco Christum ex Zorobabelis præfecti familia & stirpe oriturum Deus declarat. Fore autem ait, vt quemadmodum Zorobabelis manu secundi templi fundamenta iacta sunt, sic etiam sacrosancti illius tertij templi fabricatio Christi Iesu virtute atque opera efficiatur.*

In die vicesima & quarta vndecimi mēsis Sabbat: in anno secundo Darij regis factū est verbum Domini ad Zachariam filium Barachiæ filij Addo prophetā, dicens.

TRIA in huius vaticinij initio obseruanda cumprimis occurrunt, quæ indicata attentionem & diligentem interpretum ad explicandum sedulitatem requirunt: explicata autem pretium operæ legentium absoluent. atque primum ipsa exacta temporis notatio est, qua vicesima quarta vndecimi mensis indicatur dies. secundum verò nomen mensis expressum. cuiusmodi rationem Vates hic solus inter cæteros nouam suscitat; neque tamen alibi, quàm in secundo hoc & proximo tertio vaticinio persequitur. Tertiū porrò paterni & auiti nominum repetita de integro appellatio est; qua, præterquam in primo & secundo vaticinijs, nusquā aliàs in toto opere Vates vtitur, sui tantum nominis commemoratione & persona propria contentus. namque in omnibus alijs locis legimus, [*Fuit verbum Domini ad Zachariam*, &c.] Hæc autem omnia quam ob rem diligenter notarentur, perspecta Vati ipsi vaticinij magnitudo & grauitas in causa (vt videtur) fuit, cui tantarum rerum tam frequens visio, tamque perpetuum & sublime argumentum, nimirum tota suæ gentis rerum futura species & ratio digna iudicata fuerit, quam auctoritatis & dignitatis ostendendæ gratia, & suo, & patris, & aui etiam prophetæ nominibus appellatis confirmaret, ostenderetq. eam rem sibi Vati in vatis aui familia & domo atq. paterna disciplina diu versato; tamen, præter alia omnia vaticiniorum & visionum exempla, maximam admirationem excitauisse, adeo vt nisi ab interprete diuino doceretur, quamuis sapiens & pius, quamuis in vaticiniorum cognitione atque vsu & suo munere & aui memoria Dei versatus: tamē quid tot tamque arcanarum rerum apparatum spectaculum portenderet, significationis incertus miraretur. Quamobrem & visionis, & interrogationis verba in singulis exemplis vsurpat, vt sibi ostensas quidem, nō tamen sine indice intellectas res fuisse fateatur. Atq. illud, quod in postremò ferè versus loco agnomen prophetæ positum est, ad auum potius, quàm ad Zachariam referendum esse & sententiæ Hebrææ & linguæ ratio docet. nam quæ nomina in libri initio ad certam Vatis & familiæ notationem & veritatis professionem ex aliorum vatum cōsuetudine inducta sunt, ad certam quandàm earum, quæ dicendæ sunt, rerum magnitudinem & admirabilitatem ostendendam secundo vaticinio denuò repetita pertinent. Atque hactenus de nominum repetitione. Nunc verò de dierum & mensis notatione illud ex historia coniicimus, Persicum imperium ad quantumnam tempus duraturum esset, certa quadam significatione definiri, nimirum quinquaginta & nouem annos, quibus Persæ & Medi post Assyrios deuictos rerum potiti sunt. in antiquis enim Hebreorum monumentis legimus, Persis Israëlitas decem & nouem annis ante secundum templum ædificatum paruisse, atque ab anno quadragesimo post conditam denuo ædem Græci imperij annorum in publicis actis rationem apud Iudæos haberi cœptam: de qua ratione aliàs suo loco oportunè dicemus. Atque vterque numerus vndesexagenarium

Incap. de Idololatria.

simul

simul iunctus efficit. quo tempore Alexandro Macedoni victori succumbentes Persę orbis imperium amiserunt. Igitur Persici imperij rationes, quas visu & arcano spectro doctus Vates relaturus in hac prima imagine erat, vt certo temporis etiam spatio definiret, dierum numerum obseruādum exposuit, qui ad annos traductus totidem indicat, quot imperiū illud durasse cognouimus. namq. ex Haggæi lectione tépli fundamenta vicesimo quarto noni mensis die iacta fuisse accepimus: duobus autē præcisis dierū mensibus, hoc est, quinquagesimo nono die Vati nostro hæc, quā modo narrat, ostēsa est res. Quòd verò id sibi indicatū esse hac dierū obseruatione voluerit, argumento est Assyrium mensis nomen, ad significationis notandam rationem consultò præter consuetudinem vsurpatum, & demonstratiuo pronomine sic Hebraice indicatum. שבט *Vndecimi mensis, ipse est mensis Sebat*, muta litera, T, non aspirata in fine scribendū nomen. At verò *Sebat*, Chaldaicè, Hebraicè *Sebet* pronuntiatur: significatq. sceptrū & imperatorē siue dominātem principem: quo verbo Alexandri imperium, cui Persæ quinquaginta nouem annis rerum potiti concessuri erant, arcanè indicatum est. Deinde illud etiam ad eandem rem obseruandum est, ex duobus nominibus quibus mensis apud Hebræos vocatur, alterum certa ad hanc sententiam ratione consulto à Vate hoc in loco fuisse vsurpatum, idque esse *Hhadasch*, quod innouationem, siue nouitatem significat. חדש Atque huius loco Hebraicam orationem ad verbum Latinè redditam habita etiam mysterij aperiendi ratione sic sonare, [*In die vicesima quarta vndecimi mensis.*] quod nomē nouitatē sonat. ipsa est nouitas sceptri. nullo neque commodiori, neque certiori modo ea, quam Vates intendebat, temporis ratio aut celari, aut explicari potuit. namque aperte rem illa tempestate dici noluit Deus, cùm Persarum res florebant, ne quod Israëlitæ ob eam caussam detrimentum acciperent. Quam ob rem & vniuersa ipsa, quæ de hisce rebus Vati decantata est, ratio non apertis, vt futura erat, imaginibus, sed arcanis quibusdam spectris ac notis ostensa est. Possemus etiam & eandem rem numeri quoque vndecimi contemplatione ex Hebraico suscepta amplificare, nisi breuitatis cupiditate ad vlteriora explicanda raperemur. Ex quo fit, vt multa quæ nobis inter commētandum suggeruntur, vel inuiti prætermittamus, nō ingrata profectò non properantibus futura, qualia quæ de mensium prisco Israëlitarum populo ignotis & à remigrante è babylone Iudæorū gente adiectis nominibus narrari percōmodè possent. Porrò omnē tum ostensorum, tū interpretationum rationē non priuatę cuiusdā cogitationis, sed planè diuinam esse his verbis Vates cōfirmat, [*Fuit verbū Domini ad, &c. dicens, vidi &c.*] vt visa & explicationes visorū diuini verbi auctoritatem & fidē auditoribus probent, quæ neq. sua ipsius neq. aliqua humana aut incerta, sed diuina prorsus explicatione à Vate commendentur. Is enim quamuis Vatem patre sapiente, & auo propheta prognatū, doctum ac ductū sese profiteatur, tamen difficiliora quædam vidisse ait, quæ nisi à Deo doctus esset, certa ratiōne exponere & literis mādare minus ausus fortasse fuisset. Quod verò in tertia persona sui primum mentionem facit, ad rei exponendæ grauitatem & difficultatē ostendendā, vt superius annotauimus, pertinet. Grauius enim & significantius de se quispiam inter- Isai. 1. dum in tertia, quàm in prima persona loquitur, cuiusmodi illud est: Dereliquerunt Dominum, blasphemauerunt sanctum Israël, &c. quo in loco de se ipso Deus agebat.

Vidi per noctem.

HVIVS arcani vaticinij consultò obscuratam & abditam rationem ab aliis cōpluribus rebus & cogitationibus, quas expositores variè explicant, ad vnam argumenti ipsius, de quo agitur, grauitatem & magnitudinem reuocamus. Voluit enim Deus ea, quæ à vatibus suis populo Israëlitico priuatè prænuntiabantur, vel apertiora & planiora, vel certè minoribus & rarioribus nebulis inuoluta ostendere: maximè quæ ad futurarum ipsis rerum certam notitiam prædicenda essent (qualia calamitates, bella, pestes, abductiones, dispersiones & dissipationes fuère) vel quæ ad humanæ salutis promissionem spectarent: cuius mysterium etsi commune omnibus gentibus esset, vni tamen Israëlitarum genti illis temporibus tractandum, atque (prout illa ætas ferebat) cognoscendum traditum fuerat. Neque enim illius tantæ rei certa & aperta communicatio deo cum gētibus erat, si quæ tamen per Sibyllarum carmina (vt aliqui anctores tradūt) fuerit, certè eam minima cura, minimaque animaduersione tractatam peranguste apud illos patuisse, vel nulla, vel rarissima atque obscurissima, vehementerque incerta apud illorum auctores mentio arguit, namque certi & aperti salutis huius nuntij ab

Isa.49. Israëlitico populo ad omnes gentes primùm ex diuini consilij decreto perferendi „ erant, sicut scriptum est: Paruum est vt sis mihi seruus ad suscitandas tribus Iacob & fe„ ces Israël conuertendas. Ecce dedi te in lucem gentium, vt sit salus mea vsque ad extremum terræ. Igitur in eas, quæ cognitione explicationeque sui, aut denique officio aliquo Israëlitici populi nomen attingerent, quæque à cæteris gentibus vel ignorarentur, vel negligenter curarentur, apertiùs & planiùs per Vates præcini Deus voluit. Eas verò quæ cum Israëlitarum causa gentium etiam aliarum rationes in se maximas & publicas continebant, multis obscurorum simulachrorũ inuolucris tectas, & quasi velis quibusdã obtentas Israëlitici tantùm populi sapientissimis magna cura perspiciendas tradi; neq. ab aliis nationibus antè capi posse & intelligi, quàm vel ab Israëlitis ostensa, vel exitu ipso declarata essent. Atque hanc causam esse arbitramur, quam ob rem quæcunque in sacris libris, de quatuor orbis imperiorum successione constantissimè & certissimè scripta sunt, obscurissimè tamen & per quædam inuolucra & integumenta ostensa prenuntiataque fuerint; cuiusmodi sunt, quæ ab Ezechiele in Vaticiniorum suorum initio scribuntur, & Nabuchodonosori per quietem visus multiplici materia conflatus colossus: Danielis etiam spectra illa decantatissima. quæ omnia cæteris nationibus aliquãdo celata, Israëlitarum verò sapientibus ad cognoscendum obseruandũq. exposita sunt, Psal.102. sicut scriptum est: Notas fecit Dominus vias suas, filijs Israël voluntates suas. Igitur hanc „ de quatuor orbis imperiis certam atque cum re ipsa conuenientem rationem, ne quid vnquã sapientiam & prouidẽtiam suam fugere putari posset, consolidatã omnino habẽs Deus vatibus atq. aliis ostendit: ita tamen vmbris & nubibus obuelatam, vt non cuiuis, nisi sapienti & diuina interpretatione edocto subductam habere contingeret. neq. verò hæc Vatis huius in hac re obscuritas illis post dirutum & incensum primum fanum temporibus tribuenda est, in quibus propheticus spiritus rarius & obscurius hominibus communicatus fuisse à nonnullis dicitur: namq. vt de frequentia nihil modò agamus, aliàs commodius etiam fortassis acturi, certè obscuritatem vel perspicuitatem, nõ tam certis temporibus, quàm rerum & argumentorum generibus ascribimus. quippe non modò Ezechiel & Haggæus atque Malachias, qui ijsdem tẽporibus vaticinati sunt, multa aperta, & omni etiam populo exposita dixerunt, sed & hic idem Zacharias de magnis quoque rebus ita apertè sæpe aliàs est locutus, vt nemo (modò eadem qua ipse, lingua vteretur) apertiùs de ijsdẽ agere potuisset: vt ex iis, qui ad populum habiti sunt, sermonibus & ex templi restituendi, & religionis instaurandæ atq. diuinorum de Christo promissorum plenis orationibus dilucidè probatur. Quam ob rem horum spectrorum obscuritas ad res ipsas, quæ significantur, hoc est, imperiorum orbis grauissimam rationem à nobis refertur.

Vidi per noctem, & ecce vir ascendens super equum rufum, & ipse stabat inter mirtheta, quæ erant in profundo: & post eum equi rufi varij & albi: & dixi, Quid sunt isti, Domine mi? & dixit ad me angelus qui loquebatur in me, Ego ostendam tibi quid sint hæc.

Cvm descripta anni, mensis & diei certa notatio satis esse videri posset, tamen temporis etiam horas atq. partes animaduersione dignas Vates nõ sine causa indicauit *vidi per noctem*, siue vt Hebraicè est, *vidi noctem*, addito articulo demonstratiuo *Ha*. Solent aliquando homines magnis in quiete somniis adeo stimulari, vt in ipso etiam somniãdi articulo, veræne an secus illæ sibi offerantur species, incerti ambigant, quas postea excitati, quamuis mirabiles, somniorum tamen nomine narrant: quibus non secus stimulatos atque affectos sese fuisse affirment ac si veræ essent. cuius exẽpli illud est: Vidit Pha-Gen.41. „ rao somnium, putabat se stare super fluuium &c. & cùm ipse etiam narraret, aiebat, vidi „ somnia &c. In iis autẽ, quibus humana mens ad futuras absentesve & occultas res cognoscendas (quæ diuinatio dicitur) agitatur modis, postremũ & infimum gradũ somnia tenent; quòd in eo ordine sunt, in quo multa sæpè visa incerta, multa vana & nihili habenda dormientibus ostendantur; vtpote ab alijs, quã diuinis causis obiecta: quanquam ea, quæ Deus prouidẽdi causa nonnunquã dat, certis quibusdam notationibus, vt agnoscantur, confirmare solet. de quibus nos aliàs, modò ille votis adsit, dicemus. ne quis verò ex tẽporis ratione, quodnam specierum genus hoc fuisset, quærere posset, dubitationem expositione præueniens Vates tollit, se nocte quidem, tamẽ non somniantem

tem sed vigilantē species eas, quas narrare paret, fuisse intuitum: atq; ob eam rem hoc verbo vtitur, *vidi nocte illa*. namq. alijs fortasse noctibus aliquid somniauerit; illa tamen nocte non somniás, sed vigilans viderit, quæ nobis narraturus est. [*Ecce vir ascendens super equum rufum.*] Orbis imperiū Alexādri Macedonis virtute à Persis adimendū ad Græcosq; transferendum hoc spectrum significabat: in quo viri species vati obiecta est. quę vox hominem præstantem & rebus gerendis idoneum indicare in sacro sermone solet, vt illud: Nunquid non vir tu es? & quis alius similis tui in Israël? &c. (1. Samuel. 16.) Qualis etiam Alexander Macedo fuit, vir omniū, quos Prisca ætas inter gẽtes tulerit, verè maximus, qui duodecim annorū exiguo spatio tot tantasq; res bello gessit, vt nemini alij ex mortalibus fuerit cõparandus. Huic prętet alia plurima adiumenta, quæ terrarū orbis imperiū portendere iudicata sunt, mirabilis ille equus vati domino ad vsus parens contigit: quem ob formæ & coloris speciem Bucephalon sui nominarunt. de cuius monstrosa erga cæteros ferocitate, & incredibili atq; studiosa etiam erga Dominum mansuetudine & facilitate plura etiam apud Iosephū Gorionis filium Hebraicè leguntur, quá ab vllo vel Latinorum, vel Græcorum scriptorum tradita sunt. Huius autem equi rufo, hoc est, bouinam pellem referentis colore (nam rufi plerunque boues sunt, maximè autem in calidioribus regionibus) imaginem Vati Deus spectandam proposuit cū equite ipso, qui inter profundi myrtheta cõstitutus erat: quæ omnium antiquorū communi sententia, Babylonis regionis & vrbis ipsius situm significant. (Esdr. 2.) quippe Babylon in Senaaris regione sita Euphratis tum alueo, tum deductis per fossas aquis omnis ambitur: in qua maximam myrthetorum copiá gigni, & loci calidi atque fertilis commoditas, & eorum, qui eò venerint, obseruatio docet, vt Abrahami Esdræ filij etiam testimonio confirmatur. Illa autem tota regio ad Israëlitidem collata humilis omnino & depressa tacere videtur, sicut scriptum est: Hi sunt autem prouinciæ filij, qui ascenderunt de captiuitate, quam transtulerat Nabuchodonosor rex Babyloniæ &c. Quòd verò in eo loco visus fuisse vir dicatur, id nimirum significat, eius regionis Alexandrum potitum extremam Dario eiusque imperio cladem attulisse: in qua etiam regione ipse quoque vltimum obierit diem, vt præter alios auctores Iosephus etiam Hebræus memoriæ prodidit. Eius verò vita iam functi imperium in quatuor præcipuè partes diuisum, quatuor regibus gerendum cessit, atque in cõplures præterea principatus distributum est, in duodecim videlicet, vt quidam ex auctoribus enumerant, sed qui præcipui & maximi, post eius mortem, rerum potiti sunt, quatuor dicuntur, vxor videlicet Alexandri ipsius cum posthumo, vt aiunt, filio, cui Macedonia & reliqua ferè Græcia cessit, & Ptolomæus, cui Ægyptus atque Alexandria; Seleucus, cui Assyria ac Babylon; atque Antigonus, cui Persis regio & reliquæ Asiæ partes obtigêre. Hos & cæteros, qui priuatis prouinciis & regionibus post Alexandri obitum præfuerint, non tanta auctoritate atque potentia illustres, rebus tamen gerendis & bello idoneos, variorum equorum imagine Zacharias vidit, nempe coloris rufi, varij & albi, quòd neque ex ijsdem generibus & familijs omnes, neq. ijsdem vitæ & agendi moribus & consuetudine vterentur, siue quòd certis varijs ornamentorum atque insignium, delectarentur generibus, quæ alios ab aliis singulariter distinguerẽt: quorum exacta descriptio, quòd res ipsa nimis minuta esset, à scriptoribus prætermissa, nobis etiá ignota est. Vbi Latinè legimus varij, Hebraicè est, *Serukim*: cuius nominis nullam certá notationem Hebræi grámatici describunt; vox tamẽ ipsa, sericū aut sericeum significat, & in sacris libris vestes aliquádo elegantissimæ, quales sericeæ sunt, hoc nomine dicuntur: idemque verbum Arabicè sericū, ex quo vestes cõficiuntur, indicat, vt fuluus ille inter flauum color, quo sericum, antequá alio fuco infectum sit, conspicitur, nobis significari videatur. Quis verò propriè rufus color, hoc est, bouinus sit; Chaldæus paraphrastes docet, reddens *Szumak*, est autẽ *Szumak* planta ex arbustorū generibus, qua exsiccata coriarij ad pelles cõdiẽdas parádasq. vtuntur, cuius etiá fructum cõmolitum antiqui Græci pro sale mẽsis adhibebant. Appellant autẽ medici plantá *Rhus*, Hispani pariter cum Chaldæis & Arabibus *Szumak*, quę huiumodi colore non modò pelles, sed manus etiá vnguesq. cerdonū tractata inficit. Siue igitur Alexandri regnū quatuor hæredibus distributum, filio primum, qui eiusdem generis cùm sit, eodem patre rufo cum patre significatus est, & aliis tribus, quos diximus, qui equorum rufo, sericeo & albo coloribus distinctorum spectris ostẽsi fuêre, siue in duodecim in vniuersum partes, vt iam indicauimus, diuisum, & varij ingenij hominibus delatum intelligere placeat, integra vtrinq. & sibi constans

visionis interpretatio & sentētia est: quā Danielis expositio vehemēter cōfirmat. Porrò
Daniel 7. inquit, hircus caprarū rex Græcorū est, & cornu grāde, quod erat inter oculos eius, ipse
» est rex primus. Quòd autē fracto illo surrexerūt quatuor pro eo, quatuor reges post eū
» consurgēt, sed nō in fortitudine eius. hæc Daniel, qui & alibi etiā de Alexandro præ-
Daniel. 11. dicēs ait: Surget verò rex fortis, & dominabitur potestate multa: & faciet, quod placue-
» rit ei, & cū steterit, cōteretur regnū eius, & diuidetur in quatuor vētos cœli: sed nō in po-
» steros eius, neq. secundū potentiā illius, qua dominatus est: lacerabitur enim regnū eius
» etiā in externos exceptis his, &c. Igitur maximè Alexāder cæteris præstare cōsignō iu-
» dicatus est, quòd ipse equestris viri, alij verò equorū tantū simulachris Vati ostēsi fue-
rint, neq. viri appellari, vt ille, quòd viri nomē magna cū excellentia præstantiaq. reli-
quorū appellari soleat. At verò viri magnitudinē admiratus Vates, interpretationē do-
ceri ab eo angelo, qui sibi dux & vaticinij à Deo minister cōtigerat, cupit & rogat. [*Et dixi, quid sunt isti domine mi?*] Angelū Dei sibi ad propheticū munus destinatū, interrogarū
esse & tertiæ personæ pronomē, & respondētis indicatio arguit: neq. enim virū eque-
strem rogās, *quid sunt isti?* sed, quinā estis dixisset. Ipse autē qui respōderit, interrogatum
se esse ostēdit. [*Et respondit angelus qui loquebatur in me.*] Angelorū opera & ministerio à
spiritu diuino ad prophetas vaticinandi munus delatū olim fuisse, præterquā quod D.
Paulus apertè confirmet, ipsorū etiam vatū testimoniis docemur. Multifariā multisq.
modis olim Deus per angelos locutus est in prophetis &c. Zacharias angelum in se lo-
Hebr. 1. cutum ait. est autem illa huius orationis sentētia, angelus, qui diuinas res & rationes
» orationesq. instillans mihi suggerebat, is ita respōdit, [*Ego ostendam tibi, quid sint hæc.*] He-
» braicè & Chaldaicè sic: *Ego videre te faciam quid ipsa hæc.*] non respondit sese Vati spectri
illius rationē explicaturum, neq. docturū, quid illis imaginibus portenderetur (neq. id
etiā ab angelo factū narratur, nēpe vt visio oratione explicaretur) sed magis videre fa-
cturum, quid ipsa res esset, promittit. Neq. verò vidēre per excellentiā eius sensus, pro
audire vel intelligere, vt aliquando cōtingit, interpretamur, sed simplicem potius ver-
bi significationem obseruantes, promissam Vati rerum ipsarum veram speciem non
longo adeo tēpore post viuēti atq. sentiēti spectandā promitti arbitramur; vt Persici im
perij ætas nō diuturna fore hoc etiā argumento probaretur: nimirū intra quadraginta
annos omnino exigenda: cuius rei vidēdæ & noui Græcorū imperij faciē spectādi, vsq.
ad Alexandri obitū, & eorum, qui succederēt, diuisionē, quod quinquennio ferè post
transigendū esset, copia Vati adhuc superstiti daretur: cui per ætatē, quo minus id con
tingeret, nihil obstabat, vtpote tunc iuueni adhuc cū hæc ostēderentur, id quod infe-
rius indicatur, Dic puero huic &c. Itaq. nō quid hęc spectra significarēt, auditurū modò,
sed quid verè & re ipsa essent, visurū tandē Zachariam, angelus illa oratione promisit.
[*Ego ostendam tibi quid ipsamet hæc.*] hoc Hebraicè scientibus verba *Hema elle*, significant.

Et respondit vir qui stabat inter myrtheta, & dixit, Isti sunt, quos misit Dominus, vt perambulent terram.

RESPONDERE hoc in loco nō tā Latina, quā Hebraica significatione accipimus,
vt verba faciēti vel sermonē habenti etiā non rogato, sed vltro inchoanti cuipiā ver-
Iob 3. bum aptè cōueniat, vt: Et respōdit Iob, & dixit: & respondēs Iesus dixit. Cōfiteor tibi
» pater &c. neq. enim hic rogatus aut à Vate, aut ab angelo fuerat, vt responderet: sed
» quod Alexāder ipse iā fermè moriēs de imperio in quatuor illos præcipuos hæredes di
uidēdo respōsum decretumq. fecerit, id nō casu, sed diuino consilio factū esse ostēdere
volens Vates à se auditū prædicit. atq. ita omniū rerū, vt gestæ tandē sunt, ordinē ante
oculos positū, ad diuinam magis prouidentiā, quàm ad humanā virtutē aut sapientiam
referendū docemur. [*Vir qui stabat inter myrtheta.*] Alexander vir ille, qui apud Babylo-
Daniel 11. niam & regno & vita perfunctus hæredes regni quatuor præcipuè non inuitus, sed
» sciens prudensq. ac volens reliquit. id quod & Daniel indicat dicens: Exceptis his, qui-
bus ex diuini consilij decreto terræ quatuor partes ad subigendum tribui cōfirmaret.
deinde verò quemadmodū ea res agenda conficiendaq. tandem esset, ipsorùm met re-
gum & principū reddita ratione confirmatur, qui grandiori voce sublata suas vnum-
quemq. partes diligenter ac strenuè egisse significarunt.

Et responderunt angelo Domini, qui stabat inter myrtheta, & dixerunt, Perambulauimus terram, & ecce omnis terra habitatur & quiescit.

MVNVS, quod sibi ex diuino consilio delatum esset, diligenter & sedulo exple-
tum

tum ex euentus indicatione ſinguli ex ijs,qui ſtabát inter myrtheta,corá angelo profeſſi ſunt. náq. orationem illam, *Qui ſtabat inter myrtheta*,verbis, *reſponderunt & dixerunt*, potius, quàm *angelo Domini* coniungendá arbitramur. quippe hæc Hebraici ſermonis non infrequens figura eſt,vt cú de pluribus aliquid dicatur, quod ſingulos attingat, verbum pluraliter,nomina verò ſingulariter proferátur vt: Audite populi vnuſquiſque. quæ figura ſyllepſis Græcis dicta eſt. neq. enim angelú aliquẽ inter myrtheta fuiſſe antea audieramus,quẽ relatiuú illud,*qui ſtabat*, nunc indicaret;imò angelum apud Zachariá docendi & alloquẽdi cauſa proximè fuiſſe cognouimus:qui autem reſponderint & dixerint,niſi illi,qui ſtabát inter myrtheta,quos & vir muneri obeundo à Deo præpoſitos dixerat,nulli planè alij hactenus oſtẽſi ſunt.eoſdẽ verò illos fuiſſe ſubiuncta ſingulorú oratio declarat,*Perambulauimus terrã*.Oẽs regiones ſibi iam ſubiectas imperioq. parentes atq. omnino pacatas narrant: ita vt libera ſibi & integra vndiq. perambulatio fuerit, nulla iã aut bellorú aut nouarú rerú vel ſuſpicione minima retardata, quod omnis terra inhabitetur,& omnibus omnino bellorú motibus cópreſſis quieſcat.hoc enim in hoc atq. alijs locis verba hæc ſignificant,[*habitatur & quieſcit*,ſiue,vt Hebraicè eſt,*Sedet & quieſcit.*] ita apud Ioſue verbú *Sakat*, id eſt,quieſcere,bellorú finẽ & regionẽ planè ſubactá oſtendit: Iosue 11. Cepit ergo Ioſue omnẽ terram ſicut locutus eſt Dominus,& tradidit eam in poſſeſſionem filijs Iſraël. quieuitque terra à præliis &c.eiuſdẽ ſentẽtiæ & illud apud latinos eſt:

Te cæde gaudentes Sicambri, Compoſitis venerantur armis. Horat. lib.4. od.14.

adde quod perambulare Hebraicè, eſt liberè & ſine vllo impedimento, vt Domini ſolent,loca peragrare,cú quintæ coniugationis verbú ſit.atq. hactenus hæc prima viſio eſt.

Et reſpondit angelus Domini, & dixit, Domine Deus exercituum,vſq. quo tu non misereberis Ieruſalẽ & vrbiú Iuda,quibus iratus es,iſte iã ſeptuageſimus annus eſt?

IN regnorum & terrarum omnium tranquillitate, quá futuram prædixerant illi,qui inter myrtheta erant; Ieroſolymorú tamẽ & Iudææ gentis miſeriam & ærumnas non alleuari angelus Dei,cui Iſraëliticarú rerum cura erat, vidit,atq. de ea re ſtudioſè cú Deo agit,tantarú calamitatú modum ac finẽ,quiſnam foret,cognoſcere deſiderans: ac tandẽ felicis exitus reſpóſum à Deo oblatú Vati ad publicá populi ſpem edendum reddit. *Reſpondit* orationis habitæ index verbum eſt. Conſtat autem oratio exordio,propoſitione & confirmatione,atq. omnis oportunis argumentis vſa commodiſſimis affectibus omnino abundat, & in ſumma breuitate maxima rerú & verború ad impetrandú momenta habet,vt planè angelicú opus probet. [*Domine Deus exercituũ.*] Prius nomẽ abſolutú diuinæ clementiæ ac miſericordiæ immenſas rationes cõtinet,cuius & pia appellatio multum ad impetrandum ponderis habeat, ſicut ſcriptum eſt: Prope eſt Dominus omnibus inuocátibus eum. porrò ſyntacticum nomẽ exercitbú, Dei virtutẽ & ad quaſcunq. vel maximas res agendas facultatẽ ſummá ſignificat, vtpote cui non vnus,ſed plurimi exercitus maximi & inſtructiſſimi ac dicto parẽtes proprij ſint.neq. enim alius præter ipſum. variorum,hoc eſt,ſuperiorum & inferiorú exercituum Dominus dici iurè poteſt: ita ex oſtenſa facultate propoſitionẽ ſuá angelus cõfirmat,vna tãtùm diuina, nulla alia præterea humana vi effici,vt Iudaicæ res tá diu in ſumma miſeria, in metu & calamitate verſentur. [*Vſquequo tu nõ miſereberis Ieruſalẽ?*] *vſquequo* modi atq. finis incerta ratio in miſeris rebus animú ſuſpenſum grauius etiã premit. [*tu non miſereberis.*] Argumentú ex comparatione eſt.quanquã,inquit,terra omnis,quæ iſtis tributa eſt, aliquando bellis perturbata ſit, quiete tamẽ & trãquillitate breui fruetur;atq. vnaquæq. regio principi ſuo ſubiecta, ſtudioſè nihilominus foucbitur & coletur: cui tamẽ neq. propria eſt,neq. hæreditatis,ſed permiſſi à te belli iure obuenerit;neq. propterea deterius & grauius affecta,quòd nouo principi & Domino ſuſcipiẽdo ſumptis etiam armis repugnauerit,tamen in victos & captos nó hoſtili ſæuitia,ſed regia clementia actú eſt,neq. iræ tẽpus bellú ipſum ſuperauit.*Tu* verò,cuius propriú miſereri ſemper & parcere eſt,*vſquequo nõ miſereberis Ieruſalẽ*, ciuitatis tibi vni cõſecratæ,atq. in regiá propriá delectæ,*& vrbiú Iuda*,cuius te principẽ ac regem egregiis atq. illuſtribus rationibus præbueras. Notus enim in Iudæa Deus: in Iſraël magnú nomen eius. et factus eſt in Salẽ locus eius, & habitatio eius in Sió. ibi confregit potẽtias arcuú,ſcutú & gladiú & bellú. illuminans tu mirabiliter à mótibus æternis &c. Psal. 75. [*quibus iratus es,iã iſte ſeptuageſimus annus eſt.*] Atqui ſi cæterarú regionú & regnorú,quę te nó nouerút,quę nomẽ tuú nó inuocauerút,ærúnæ & calamitates, vt abs te iuſtiſſimè decretæ,cú Iudæorú diuturna miſeria conferátur, tua in illos ira breuior multo arguetur,quá copioſius effundi in eos qui nomẽ illud ſanctiſſimú tuú negligunt,Pſaltes

orauerat;si verò adhibita in subiectis misericordia considereretur,celerior ac maior hominum inimicorum, atque ad potentiã & opes ambitione magis, quàm publicæ rei studio contendentiũ,erga eos,quos repugnãtes coëgerint,quá tua erga hos,quos peccantes corrigis, videbitur;quippe cùm hic pace terra mariq. parta, omnẽ regionem ad quietẽ sibi reuocatam prædicet,idq. adeo breuissimo tempore:tu verò tuis vrbibus & populis septuagesimo iam anno iratus & infensus,nullũ hactenus miseriarum modum statuisse promisisseq. videris,cũ nomẽ istud misericordiæ, & benignissima natura humanæ clemẽtię rationes & vsum omnẽ infinito superet interuallo. Huiusmodi angelicæ orationis breuiter explicatæ sententia est: cuius exemplũ atq. exitus suscepta à beatis spiritibus humanarum rerũ patrocinia nõ solùm probat,sed optandã etiã expetendaq. nobis cõmendat. Vt verò Iudaicarũ rerũ cura & solicitudine angelus adhuc etiã restitutis iã in patriã Iudæis ageretur, illud in causa fuit, quòd regnorum & regum aliorum etiam in occupato regno quiete præuisa,Iudæorũ tamen res in ancipiti & incerto esse viderẽtur loco;vtpote quæ ex Babylonica seruitute vix nuper ereptæ,Persisco tempore suberant:quorũ fidei & voluntati nihil credendum esset,nimirum incõstanti, & cui incœptũ tẽpli opus rursum impedire,si liberet,facilè esset . id quod prohibita mœnium restitutio arguebat. Porrò subeunda illis Græcorũ quoq. potentia diuinã iram quodãmodo perpetuã minari videbatur. cuius finẽ admirabili oratione procurans angelus tandẽ impetrata re intellexit, atq. pro summo suo in gentem illã studio ad perpetuã hominũ memoriam & communẽ spem subministrandam Vati decantandã tradidit. Quod verò ad temporum rationem, quam angelus indicauit, pertinet,secundus Darii annus,cùm Vates hæc vidit,septuagesimus à Solymorum excisione erat.

Et respondit Dominus angelo,qui loquebatur in me verba bona,verba cõsolatoria.

TANTVM piæ sanctorum & Deo dilectorum spirituum,quales angeli ,quales beati etiam,qui in cælesti curia versantur, sunt,in miserorum atq. afflictorum hominũ causa orationes valent,vt responsa non modò argumento ipso & sentẽtia bona,sed verbis etiã lenibus & placidis , ac pronuntiationis modo suauissimis cõsolatoria à Deo,quẽ summo iure iratum deprecantur, auferant: Quia suauis Dominus vniuersis,& misericordia eius super omnia opera eius. Neq. verò leuiter animaduertenda nobis hæc adiuncta Vates proposuit, [*verba bona,verba cõsolatoria:*] quæ si diligenter perpendantur , plus de diuina natura,de iustitia, de misericordia,de lenitate atque paterna cura, de sanctorum patrocinio,de miserorum spe atq. afflictarum rerum remedio ponderis habere probentur, quàm in tanta breuitate existimari à quoquam possit. Eorum verò verborum,quæ angelus audiuit, si non modos & suauitatem, sententiam tamen consolationis & spei plenã, maximorumq. mysteriorum abundantem Zachariæ in hominum salutẽ peruulgãdam reddidit:atque prius verba bona,quæ ad iustitiam æquitatemq. pertinent,referuntur.

Psal.33.

Et dixit ad me angelus , qui loquebatur in me , Clama, dicens : Hæc dicit Dominus exercituum,Zelatus sum Ierusalem,& Sion zelo magno . & ira magna irascor ego super gentes opulẽtas: quia ego iratus sum parum, ipsi verò adiuuerunt in malum.

DIVINAS rationes quamuis hominibus ob imperitiam aliquando obscuras, certas tamen atq. sibi ipsis consentaneas esse, hoc ab angelo ad sapientum & piorum vtilitatem edi iussum præconium declarat, *Clama dicens*; & angeli sedulitatem ac studium, & rei ipsius magnitudinem atque vtilitatem publica notitia dignissimã,hæc peruulgandi cura probat ,quòd misericordiæ & clemẽtiæ diuinæ ratio integra semper esse, ac perpetuo vsu sibi constans docetur; sed hominum malitia persæpe fieri, vt hæc res minus fortassis appareat, quam tamen Deus ipse oportunè in lucem editam ab omni falsa & mendaci impiorũ aut imperitorũ opinione vel sententia vindicet:vt quod de suæ & hominũ iræ,de vtroruq. misericordiæ cõparatione superius dictũ fuerat, ita explicet , vt nunquã vel suã irã tantã,vel misericordiã adeo angustã fuisse asserat, atq. hominũ ipsorũ peruersitate,vt viderentur,cõmissum fuerit. nam quæ ille in alijs hominibus ad aliorum correctionẽ & paternã animaduersionẽ permittit,eosunquã eorũ, qui superiores sunt,culpa & crudelitate,contra ius contraq. fas,modum omnẽ excedunt;atq. ijs,qui de diuinis rebus malè aut indoctè sentiunt,ad prauas interpretationes ansam dant: quas tamẽ magno eorum , qui commeriti fuerint , malo redarguere & diluere Deus ipse soleat , vt in Ierosọ-

Ierosolymorum & Iudæorũ causa ostẽditur, in qua dicit dominus exercituũ, cui & in cõsilijs misericordia, & in agẽdis ijs, quæ decreuerit, facultas summa est. Ipse igitur & misericors & potẽs, hæc de suis & de hominũ rationibus profitetur. [*Zelatus sum Ierusalẽ & Sion zelo magno.*] Religionis res magna cura se suscipere, neq. inultũ pati, vt cũ nominis & laudũ suarũ offẽsione populus aliquis, quẽ ille corrigendũ curarit, vehemẽtius etiã, quàm æquitatis ratio fert, lædatur, magnis editis iudicijs, & grauissimo de impijs & nocẽtibus sumpto supplicio, sese iã ostẽdisse, & porro ostensurũ cõfirmat. [*Zelatus sum Ierusalẽ & Sion zelo magno.*] Grauissimas de Babylonijs pœnas, ob vexatã cũ nominis honorũq. suorũ detractione plus æquo Ierosolymã ciuitatẽ, sibi vltori sumptas significat. illi namq. nõ focis modò, sed in numinis contẽptũ sui, neq. aris etiã Ierosolymitanis pepercerãt, omnia loca ac maximè fanũ ipsum celeberrimũ vni deo vero in ea vrbe cõsecratũ studiosè ac nefariè illato igni vastarũt. Hic est Zelus ille magnus, quòd grauissima se vltiõe in Assyrios ob immanitatẽ & impietatẽ vsum ostẽdat, tantũ abest, vt misericors erga Ierosolymitanas res nõ fuerit, vt etiã suũ de ea causa iudiciũ, istorũ populorũ maxima calamitate & regũ extinctione pronũtiauerit. Zelus & zelari, idẽ hoc in loco, quod Latinis vlcisci est, KANAH Hebraicè. קנה Hęc ad Assyrios nuper supplicio affectos sentẽtia spectat, ad Persas verò & Gręcorũ regna in magna tranquillitate cõstitutas gentes, perpetuæ felicitatis opinione atq. spe cõcepta, erga sacram Dei religionem nefariè, inhumanè ac impiè sese gerentes, illa etiã dicũtur, [*Et ira magna ergo irascor super gẽtes opulentas.*] Vt verba tẽporibus, sic res ipsæ sentẽtijs diuisæ explicatur: illa prima præteritũ, hæc præsentia futurũ respiciũt, tã Persarũ quã Græcorũ imperij cũ maxima clade mutationes, quæ ira magna diuina iã tũc parabãtur, cũ Vates hæc audierit, *super gẽtes opulẽtas*. Hebraicè SAANANIM, quiete & trãquillitate plenas significat, nihilq. sibi aduersi metuentes: cuiusmodi spes occupatũ ac fundatũ imperiũ hominibus facere solent, qualẽ tamẽ rerũ statũ nihil in toto orbe, præter veræ sapiẽtiæ cũ summa pietate & innocẽtia studiũ, cõfirmare potest, sicut scriptũ est. » Qui autẽ » me audierit, absq. terrore requiescet, & abũdantia rerũ perfruetur, terrore malorũ sublato. vbi idẽ verbũ SAANAN est. Itaq. primũ idẽ diuinũ iudiciũ alijs editũ, alijs intẽtũ vidimus, deinde cõmune omnibus crimẽ asscribitur, quod Ierosolymorũ imminutas res, nõ diuini cõsilij, sed suę ipsorũ virtutis & felicitatis rationibus interpretati, immaniter & nefarie etiã cum numinis & religionis contẽptione protriuerint. [*Quia ego iratus sum parum, ipsi verò adiuuerũt in malũ.*] Deus parẽtis modo ad correctionẽ, ad religionis & pietatis vindicationẽ exiguã, sed vtilẽ iram gesserat: illi vero diuinæ iræ ministros non eodẽ studio, sed in malũ, in contrariã omnino & peruersam rationẽ sese præbuerũt. Nãq. Assyrij primũ omnẽ pietatis & humanitatis finẽ prætergressi, in omnẽ ætatẽ & sexũ sæuiẽtes, funestos ignes etiã tẽplo per summum nefas intulerunt, sicut scriptum est: » Iratus sum super » populũ meũ, contaminaui hæreditatẽ meã, & dedi eos in manu tua: non posuisti eis mi- » sericordias, super summum aggrauasti iugũ tuum valde. & dixisti, In sempiternũ ero domina, &c. Esai. 47. Idẽ iudiciũ à Deo iustissimo & incorruptissimo iudice Persas & Græcos eandẽ culpã sustinẽtes exspectare cõsequens fuit: etenim apud Persas Assuerus falsis criminibus & calũnijs attendens, animũ, vt omnes Iudæos occideret, induxerat, præter alia etiã quę perferre gẽs illa, quoad rerũ potiretur, indigne coëgit. At vero à Græcis post Alexandrum ad impiũ Antiochũ vsq. & vltrà etiã, quot, quã impij & vehemẽtes in Iudæã & Ierusalẽ impetus facti fuerint, qui cognoscere cupit, præter Danielis vaticinia, Machabæorũ etiã historiã legat. Ex his verò quæ descriptæ hoc in loco sunt, sentẽtijs illud docemur, regnorũ & imperiorũ omniũ rationes nõ humana felicitate, virtute, facultate & opera, sed diuino cõsilio & voluntate cõstare, mutationes verò hominũ ipsorum culpa & diuina sententia prouidentiaque fieti, sicut scriptum est; » Hunc humiliat & hunc exaltat: quia calix in manu Domini, &c. Psal. 74. Hactenus verba bona, nunc deinceps consolatoria verba sunt.

Propterea hæc dicit Dominus, Reuertar ad Ierusalẽ in misericordijs: domus mea ædificabitur in ea, ait Dominus exercituũ: & perpendiculũ extẽdetur super Ierusalẽ.

CONSILIVM illud antiquum suum, quod de cõmuni hominũ salute Ierosolymis tandẽ per Christũ Iesum Nazarenum expleturus erat Deus, adhuc se exequi apud hunc Vatem etiã, vt apud cęteros profitetur, atq. ad eam expediendã rem quæ cõmoda & idonea sunt, regnis etiã & imperijs, omnibusque, qui conterà conentur, cũ terrenis tũ infernis hostibus contẽptis, apparare fouereq. se dicit, vt Ierosolymorũ murorũ refectionẽ, ciuiũ restitutionẽ, & tẽpli illius materialis (quod tertiũ longe præstãtissimũ significabat) reædificationẽ, sacrorũ & religionis instaurationẽ, hæc omnia suo illo benignissimo vultu, quo

cęlū tēpestatesq́. serenat, promouēda iā suscipiebat. [*reuertar,*] qui per irā auersus videbar, vnde res oēs interire consequebatur, sicut scriptū est: Auertente te faciē tuā turbabūtur &c. Idē reuersus omnia promouens recreabo & fouebo. [*In misericordijs.*] Hebraicū nomē viscera misericordiæ, qualia matris aduersum filios sunt, significat; atq. vt ex frequenti lectione obseruauimus, Deo in ijs rationibus, quę ad peccatorū condonationē spectant, sæpissime asscribitur. estq́. ea maxima diuinæ misericordiæ in Hebræa, Chaldęa, Arabicaq́. lingua appellatio, quæ ad magnitudinē & immensitatē indicandā plurali numero Luc.1. vsurpatur. Hæc sunt viscera illa misericordiæ Dei nostri, in quibus visitauit nos oriens ex alto &c. hæc verò sese facturū potētissimus Deus, vtpote Dominus exercituū recipit. [*Et domus mea ædificabitur in ea.*] securo animo ædificationis opus vrgere iubentur Ierosolymitani, illud sibi ex diuino verbo persuasi, nullis iam hominū inimicorū conatibus impeditum iri: neq. verò hoc solū, sed sublatos etiā demolitione muros, additis ac dispositis turribus, reficiēdos esse ait. [*Et perpēdiculū extendetur supra Ierusalē.*] Hebraicè CHAV lineā potius quā perpendiculū significat, id quod adiunctū verbum *extendetur*, arguit. namque ædificatores perpendiculū demittunt, lineā extendunt, altero murorum rectitudinē examinantes, altera verò longitudinē metaturi. atq. de mœnibus ipsis, quibus vrbes cinguntur, agit nunc Deus, quā ob rē vrbis nomen absolutè appellat. Vt vero diuinū etiam promissum, hoc Nehemia procurāte, prętitū fuerit, ex illius narratione apertè cognoscitur. causam porrò quā ob rem hæc decernat paretq́. Deus, publicè proclamatione & decantatione indicare Vates iubetur, videlicet id, quod superius diximus, de humana salute susceptum consilium, quod adhuc exequebatur.

Adhuc clama dicens, Hæc dicit Dominus exercituum, Adhuc affluent ciuitates meæ bonis: & consolabitur adhuc Dominus Sion, & eliget adhuc Ierusalem.

ADHVC *clama.* Chaldęus bene explicuit, *adhuc vaticinare.*] Maximā rē & alterius etiā generis à superiori arguit hęc vaticinij ab angelo repetita procuratio, nimirū ex earū rerū Heb.1. genere esse oportere, propter quas angeli erga homines libētissimè sese ministros præstāt, in ministeriū missi propter eos, qui hæreditatē capiunt salutis. atqui de alia re, quā de Ierosolymorū illa restitutione, quæ Zachariæ ętate cōtigit, hoc in loco agi, præterquā quod repetita de integro vaticinatio, & verba illa; *adhuc, adhuc,* & *consolabitur,* & *eliget,* arguūt, ipsa verbi *affluent* Hebraica vis manifestè probat. est enim Hebraicè verbū NAPASZ, quod propriè dispersionē siue effusionē significat: qualis fuit illa filiorū Noë per vniuersum orbem, propriis sedibus, vbi nati & educati fuerant, relictis. Itaq. affluent, idē esse dicimus, quod effluent. quo verbo secūdam illam Iudæorum calamitatem, in qua ob repudiatū Christū hactenus etiā sunt, & futurū in Dei gratiā reditum prædici existimamus. vnū, inquit angelus, quod adhuc Ierosolymis & cæteris Iudææ regionis vrbibus, ob incolarū scelera, periculū procreatur, adhuc denūtia, vnūq. postremū salutis optandum exitū, qui diuinæ gratiæ dono cōtinget, vaticinare. [*Adhuc affluent ciuitates meæ bonis,* Hebraicè, *adhuc dispergētur* siue *effluēt ciuitates meæ à bono,*] ita vt sibi ipsis causæ sint, quā ob rē à bono rerū statu, in quo erāt deiectę, dissipētur: hactenus dimidiū carminis est: sequitur alterū cū particula rerū conuersionē & exitū in loco indicāte. [*Et cōsolabitur adhuc Dominus Siō.*] Nō illa cōsolatione magis terrena, quā spirituali, in qua iā tunc erant; ex Babylone videlicet reuersi & tēplum ædificātes, domos atq. agros colētes, sed alia adhuc planè diuina consolatione eius generis, de qua dictū est: Consolamini, cōsolamini populum meū, &c. huius Isai.40. verò cōsolationis Deus ipse auctor erit, *Dominus.* Igitur diuinam esse oportet per spiritū sanctū illis datū ex veri Messiæ Iesu Nazareni cognitione: quā quidē felicitatem ex his in quibus nūc iacēt tenebris, nō suo cōsilio & opera, sed Dei miserentis volūtate & benignitate erepti visuri sunt. Quòd verò Dei donū hoc verè sit, explicat, addēs illud: *Et eliget adhuc Ierusalem.* Electio nō volentis nec currētis, sed miserentis Dei opus est, qui vt gentes ex istorum casū ad vitā vocauit, sic istos rursus ex gētium plenitudine Sion & Ierusa-Rom.9. lem cælestis ciues verè facturus vocabit. Atq. hoc ipsum mysteriū vox illa *adhuc,* indicat, quę Hębreis est *Ghod,* nō tantū tēporis, sed rerum magis argumentū significans, vix omnibus illis latinis explicabilis, adhuc, præterea, vlterius, amplius etiā: quæ vox quater in hoc versu repetita non pleonasmum, sed cuiusmodi mysterium indicauimus, arguit.

Et leuaui oculos meos, & vidi: & ecce quatuor cornua. & dixi ad angelum, qui loquebatur in me, Quid sunt hæc? & dixit ad me, Hæc sunt cornua, quæ ventilauerunt Iudam, & Israël, & Ierusalem.

QVARTAM Ierosolymorũ calamitatẽ doctus, à quo tamen hoste afferendã esse putaret incertus vates, hoc secũdo spectro docetur, non à Persis neq. à Græcis, sed ab vltimo Romano imperio importandã fore. quippe ita diuino consilio decretum erat, vt Israëlitæ & Iudæi scelerũ suorũ aduersus Deũ suũ impiæ offensionis quatuor orbis imperiorum tẽporibus pœnas darent, in gratiam tandẽ ex diuina benignitate reuocandi, postquam illis, per quos puniti essent, sua etiã ob publicam iniuriã cõstituta supplicia afferentur. ita enim Deus sese erga sceleratos & nocẽtes seuerũ iudicem, erga miserrimos tandẽ clementissimum præbet. [*Et leuaui oculos meos & vidi.*] Vigilanti & sui sensus mentisque compoti ostensum visumq. spectrum esse significat; vt pote cui vltro leuanti oculos & conspicienti obiectum fuerit. [*Et ecce quatuor cornua.*] Non tam regnum, quàm regni potentiam, & ad impugnandã propugnandamq. facultatem significat, iuxta illud: Abscissum est cornu Moab, & brachium eius cõtritum est, ait Dominus &c. Iere.47.
Quam significationem & apud alias etiam nationes obseruantes, Græcorum & Romanorum regum atque Cæsarum numismata quædam visimus, quorum coronæ cornibus rectis non indecorè muniebantur, ex qua ratione illa apud poëtas leguntur:

Caue, caue, namq. in malos asperrimus parata tollo cornua. &: *Viresque, & addis cornua pauperi.* Horat lib. 3. carm. Od. 21.

Vt igitur omnis Israëliticarum & Iudaicarum calamitatum integra Vati constaret ratio, atque diuinæ iustitiæ ac prouidentiæ simul in vniuersum orbem exempla grauissima probarentur, quatuor imperiorũ, Babylonici, quod iã nuper excisum erat, Persici, quod tunc florebat, & Græci atque vltimi Romani potẽtiæ simulachrum obiectũ ab interprete angelo explicatur. [*Hæc sunt cornua, quæ ventilauerunt Iudam & Israël & Ierusalem.*] Cornu nomen satis clarè Vati Hebraicè scienti potentiam depinxit. quam ob rem alio verbo cælestis interpres nõ explicuit. Iuda & Israël cùm regna essent, & regio nomine ac dignitate florerent, Assyriorũ cornibus ventilata sunt. Ierusalem verò non ad regiã maiestatem, sed ad quandam reipub. faciem, postquam ex Assyria remigrauit, redactam Persæ & Græci primum vexarunt, ac Romani tãdem maximis cladibus affectam & protritam omnino dissiparũt. à quibus tamen omnibus, quoniam sæuitia magis & odio, quàm diuini consilij aut mandati exequendi animo actum est, debitas pœnas sumendas esse Vates ipse etiam videt.

Et ostendit mihi Dominus quatuor fabros. & dixi, Quid isti veniunt facere? Qui ait, dicens, Hæc sunt cornua, quæ ventilauerunt Iudam per singulos viros. & nemo eorum leuauit caput suum: & veniunt isti deterrere ea, vt deijciant cornua gentium, quæ leuauerunt cornu super terram Iuda, vt dispergerent eam.

ET *ostendit mihi Dominus.* Hebraicè, Et *fecit me videre Dominus.* Ipse Deus iustitiam suam Vati probaturus, quatuor orbis imperiorũ exitus ostendit, nõ fortuitos, sed planè ex diuini iudicij certa sententia futuros. etenim quæ per fabros fiunt opera, certam rationem, quam referant, habent. namque ars non casu constat, sed rebus in vnum exitũ exspectantibus & nunquã fallentibus continetur. faber autẽ Hebraicè *Hharasß* dicitur. Cice. Tuscul.
quod verbum cogitationẽ & consilium, vt putatur, apud Latinos significat. fabros igitur lignarios, aut ex iis potius, qui cornuũ materiam torquere, dirigere & ad cõmodos vsus formare norunt, Vates viderat, per quos imperia illa quatuor flectenda atq. tandẽ abscindenda fore intellexit, ob illatas publicè tum Israëlitis, tum aliis à se victis gentibus grauissimas iniurias. ijdem autẽ fabri qui & cornua fuère, maximè in tribus primis imperiis euertẽdis, Persæ Assyriis, Persis Græci, his Romani. quibus demum septentrionales gentes cladem attulerunt. Quamobrem in explicatione vtriusq. rei ratio ab angelo simul coniuncta cõmonstratur, tametsi altera tantùm res fuerat quæsita. [*Hæc sunt cornua, quæ ventilauerunt Iudam per singulos viros,* Hebraicè, *Quæ ventilauerunt Iudam, vt vir non leuaret caput suum.* Translatione à monocerotibus perpetuò obseruata Iudaicas res ita ab istis regnis protritas esse ait, vt nullo nisi tantũ diuino auxilio restitui posse putãdum sit. est enim eius animãtis magna ad impellendũ, ventilandũ atq. illidendũ in cornu vis; ita, vt qui eius illidẽtis impetũ experiatur, grauissimo casu iactatus resurgere amplius nequeat. Cuius rei exẽpla olim in Romanis ludis spectata legimus. *Nãq. binos gemino cornu sic extulit vrsos, Iactat vt impositas taurus in astra pilas,* & vt scriptũ est. Cornua rhinocerotis cornua illius, in ipsis vẽtilabit gẽtes vsq. ad terminos terræ, &c. Martial. Deut. 33.
Et venit isti deterrere, turbare, siue, vt Chaldæus exponit, cõcutere, coagitare ea, donec cõuulsa aut excisa deijciãtur. At verò regna orbis hæc esse, angelus ipse explicuit, cornua gentiũ appellãs.

CAPVT II.

ET leuaui oculos meos, & vidi: & ecce vir, & in manu eius funiculus mensorum & dixi: quo tu vadis? & dixit ad me, vt metiar Ierusalem, & videam, quanta sit latitudo eius, & quanta longitudo eius. 1

FVTVRAM cælestis atq. propriè vereq. dictæ Ierusalem celebritatē & frequentiā ex eius terrenæ, quę Vatis tēporibus reficiebatur, cōparatione indicari Deus voluit, quādo huic loci atq. situs, in quo reficiēda erat, certus modus præscriberetur: illi verò nullo aut locorū aut regionū aut situū fine, nullo magnitudinis certo indicato termino, integra habitationē, & sedes vbiq. dilatandi relinqueretur facultas & copia. Quæ res, ne à quopiam dubitari possit, palā à diuinis interpretibus aperitur. Hactenus enim antiquæ Ierusalem & Iudæorū res, quo in statu primū fuissent & quemadmodū per hostes labefactatæ & perfractæ reponēdæ aliqua ex parte essent, visæ fuerāt; atq. eædē tandē ad quē dignitatis & diuinitatis potius locū per Christum restitutæ deducendæ essent, indicatæ sunt. nūc verò quā latè huiusmodi ciuitatis ius atq. omnis felicitatis ratio patere possit, magno rerum & verborū apparatu Vates docetur; nimirū cælestem illam Ierusalem nō angustis illis spatiis Solymi siue Iebus definiri oportere, quæ muris lapideis & ductilibus cōmodè cingi possent, sed liberè per omnē partē & ad omnes etiā terræ cæliq. regiones extendi dilatariq. necesse esse, vtpote quæ non Iudæis modò secundum carnem, sed Israëlitis cæteris in gratiam quoq. diuinam recipiendis, atque adeo gentibus omnibus & nationibus communis patria & ciuitas futura esset. hæc ratio omnis huiusmodi mysteriis adornata est. [*Ecce vir, & in manibus eius funiculus mensorum.*] Ex architectorum vsu & disciplina (quam nemo olim sapiens ignorauit, pauci nunc tenent) quid facere vir ille instituisset, satis Vates noster intellexit: nimirum certum alicui propositæ ædificationi situm & locum metiri & definire non immensis spatiis terminatum. id quod funiculus, ipse arguebat, qui cùm mensuræ genus fuerit, siue longioris siue breuioris, præscribendos locorum fines arguebat, alioqui, nisi ad eam rem pararetur, superuacaneus. Quamobrem Vates virum illum funiculum ferentem non quid ageret rogabat, sed [*quò tu vadis?*] dimensurum aliquid intellexerat. locum verò dimetiendum ignorans rogabat. doctus est igitur locum ipsum, atque ex dimensionum ratione rem ipsam, quæ ostendebatur, cognouit. nempe Ierosolymam vrbem ita restituendam fore, vt populum, qui tunc primum transmigrauerat, cum omnibus ex eadem gente familiis capere posset. *Vt metiar Ierusalem & videam, quanta sit latitudo eius, & quanta longitudo eius.* Continentis loci mensura & modus maximè sā sapienti metatore censeatur, contentarum rerum rationi respondeat, necesse est, ne quid latius angustiúsve, quàm rei ipsius commoditas ratioque postulet, definiatur. atque hoc cum in omni re, tum maximè in vrbibus locandis ædificandisque obseruari plurimum interest. nam minor & angustior situs multa ad habitationis publicos & priuatos vsus incommoda fert: Is verò qui plus æquo laxus est, præter indecoros locorum hiatus non mediocres ad defensionem & propugnationem difficultates habens, pluribus & crassioribus cingi mœniis postulat: ac neque sic etiam satis est tutus, vt & antiquorum & nostrorum temporum periculis compertum est. Igitur terrenæ eius, quæ tunc reficiebatur, Ierusalem spatia satis commoda essent & ad habitandum & ad ciues locumque tuendum necne, censere velle vir ille Zachariæ declarauit, qui cùm nuper de duplici Ierosolymorum restitutione audisset, eodem fortasse modo vtriusque spatium animo & cogitatione apud se definiuit, vtpote iunior adhuc, quòd id ætatis homines non tam in rerum distinctione & compositione, in consentaneorum & dissimilium comparatione existimanda, quàm in maturioris commorari soleant, neque extremos fines cognoscere vsque adeo curent, sed ex obiecta primum specie plerúque rerum exitus & euenta iudicent. Id quod in illis duobus, qui in Iesu Christi sepulchrum visebant obseruatum est, quorum iunior visis tantum linteaminibus redibat aliter, quā oporteret, de præceptoris resurrectione arbitratus. Senior verò ingressus ac singula contemplatus, rem ipsam, vt erat, cognouit, alteriq. cognoscēdam indicauit. Huiusmodi itaque festinantē Zachariæ iuuenis cogitationem angelus quidā diuinus interpres, atq. hominis naturæ conscius auertēdam sedulo curauit, res ipsas suis tēporibus & rationibus distinctas quēadmodū futuræ essent exponēs.

Ioan. 21.

Et ecce angelus, qui loquebatur in me, egrediebatur, & angelus alius egrediebatur in occursum eius: & dixit ad eum, Curre, loquere ad puerum istum.

VT munerum & officiorum, sic & intelligendi agendique certum apud angelos

gelos ordinem obseruari: ita vt ex aliis alii suarum actionum atque gerendarum rerum rationes apta quadam & connexa vsque ad Deum ipsum primum agendi caput & fontem accipiant, atque sua quisque munera rectè explicent, præter alia multa sacrorum librorum loca, ex hoc vaticinio apertè docemur. Quid Zacharias audita à mensore viro Ierosolymorum consura cogitare potuisset, ac de vtriusque simul ciuitatis ratione arbitrari, interpres angelus probè cognouit. quid verò de ea se doceri oportuisset, diligenter curans alium quendam angelum, à quo acciperet, petebat, is demum angelus rem ipsam vt cognosci expedierat, diligenter aperiri procurauit. Vidit igitur in ea re Vates magnum cælestis hierarchiæ in ministeriis suis obeundis consensum, magnam singulorum ordinum in officio præstando sedulitatem & fidem, magnam & planè diuinam omnium inuicem sine vlla ambitione mutuam charitatem, cum posterior priorem diligenter petat, prior posteriori vltro occurrat, rem ipsam, ob quam petitur, communicet, atque ad homines tandem sine vlla inuidia perferendam commendet, quòd nulla illis cura maior, nulla antiquior sit, quam Dei consiliis omnino parère atque obsequi. Porrò egressionem hanc, quam angelis Vates ascribit, non locali motu, sed attentionis & diligentiæ atque sedulitatis rationibus definiri conuenit. Quòd verò currere interpres iubeatur, rem magni momenti esse, quam explicari expedirique Deus velit, indicat. nam quas res tales cognouimus omni diligentia curandas, currendi aut festinandi verbo commendare solemus: quanquam non corporis tantùm motum, sed animi magis attentionem studiumque postulent. Quid verò ab his angelis procuratum fuerit, subiuncto carmine exponitur: nimirum cogitationem illam, quam de futura Ierusalem Zacharias vtpote iuuenis festinè susceperat, maturè, antequam omnino insigatur, auertere, ne quid videlicet altera Ierusalem alteri frequentiæ & celebritatis rationibus compararetur, vt neq. dignitate comparanda est. Quantum autem referat alienas & minus dignas de rebus magnis opiniones irrepsisse, nisi citò in meliores adducamur, satis ex hoc loco arguitur, vbi angelus eiusmodi periculum, quam maturrimè propulsandum censet.

Dionys. de cælest. hierarchia.

Absque muro habitabitur Ierusalem præ multitudine hominum & iumentorum in medio eius.

VT apud Latinos vrbs, oppidum, pagus, vicus & alia nomina coniunctiones & conuentus significant; sed ædificiorum & frequentiæ rationibus inter se distinguuntur: sic apud Hebræos multa huiusmodi significationis verba cùm sint, certam tamen singula frequentiæ aut infrequentiæ, splendoris ciuilis aut obscuritatis notationem habent. ex quibus vnum est PARAZ, quod oppidum nullis mœnibus cinctum, sed latè & libero ad ædificandum situ patens significat. quod verbum tametsi Hebraicè simplex sit, nullo tamen simplici Latinè planè redditur, sed circuitione quadam describitur, vt illud: Absque oppidis innumeris, quæ non habebant muros, Hebraicè tantum est PARAZIM. Hoc itaque nomen pluraliter hoc in loco ab angelo vsurpatum magnam & multiplicem futuræ illius, quam Vates præcognouerat, Ierusalem frequentiam & celebritatem ex omnibus gentibus & linguis ad ciuitatis societatem vocatis fore declarauit. Itaque pluralis numerus non vnum tàtùm vrbis, sed plura loca, nomen verò ipsum incincta mœnibus fore ostendat, quòd eius ciuitatis ius & communio longè lateque pertineret: ne verò murorum defectum ob infrequentiam populi interpretari quis possit, quòd rara & exigua vicinia mœnia sibi ædificare præ pecuniarum tenuitate non valeret, id aliter omnino se habere explicatur. non ob raritatem id accidet, inquam, imò potius *præ multitudine hominum & iumentorum in medio eius*. In medio populi alicuius esse, est notum celebremque agere ciuem, atque legum, iuris totiusque publici communione cum cæteris coniungi, vt illud: Peribit anima illius de medio populi sui. &: Illud in medio populi mei ego sedeo. Quòd verò homines & iumenta habitationis, & vrbium communione ac societate in illa altera Ierusalem, quam diximus, coniungantur, mysterio non caret suo, nempe Ecclesiam hanc militantem, quoad in illam cælestem patriam commigrauerit, non tantùm perfectis hominibus, qui secundum Deum creati sint in sanctitate & veritate, sed imperfectioribus etiam quibusdam, atque animalibus, vt Paulus vocat, constare, quorum alteri Adam non illius antiqui, sed noui, cuius spiritum & virtutem referunt; alteri verò BEHEMA, hoc est, iumen-

Deut. 3.

Exod. 34.

4 Reg. 4.

iumentorum non feratum nominibus occultè significantur. alteri omnino spiritua-
les & perfecti diuina benignitate redditi, alteri animales, sed qui ad illum tamen virtu-
tis & dignitatis gradum aspirare, ac certis rationibus à Deo præscriptis contendere ex
ipsius auxilio possunt. neque enim tanta Deo de bobus aut iumentis cura est, vt eo-
rum causa spiritualem Ierusalem dilatandam etiam suscipiat, quin neque ea natura
commodè in vrbibus contenta hæret, quæ magis agris & siluis gaudet. Hoc homi-
num & animalium discrimen diligenter obseruatum, plurimum profectò lucis & vtilita-
tis; neglectum verò, tenebrarum & difficultatis ad noui testamenti libros intelligẽdos
afferre potest. Qua de re plura suo in loco, si Deus eò deducat, sumus dicturi. nunc
verò ad propositum redeamus. Habitationem illam, quæ oppidatim (vt sic loquamur)
diuisa longè lateque patet, quanquam ad liberiores vitæ vsus aliàs oportunam, vnum ta-
men incommodum consequitur, loci & ciuium ab hostium impetu defendendorum
difficultas, cùm latius patens situs neque muris cinctus copiam inuadendi, ad nocen-
dum facere existimetur. Quam ob rem quæcunque hoc modo coluntur loca in pace
multis commodis, belli verò tempore prima omnium incommodis multis afficiuntur,
ac periculis (nisi in munitiora oppida receptus habeantur) funguntur maximis, sicut scri
ptum est: Cessauerunt *Parazim* in Israël, & quieuerunt donec surgeret Debora, surgeret
Iudic. 5. mater in Israël. & illud: Ascendam ad terram absque muro. veniam ad quiescentes
» habitantesque securè. Hi omnes habitant sine muro, vectes & portæ non sunt eis. vt
Ezech. 38. » diripias spolia, & diuidas prædam, vt inferas manum tuam super eos &c. Huiusmodi
» enim cùm muros, quibus sese aliquandiu tueantur, non habeant, fortissimo aliquo prin
cipe & strenuissimo duce opus est, in cuius virtutis, auctoritatis atque curæ præsidio
lateant, sicut scriptum est: Ibi narrentur iustitiæ Domini & clementia in *Parazonoth*, Is-
Iudic. 5. raël. miram igitur ciuitati suæ longè lateq. patenti securitatem & diligentiam præstitu-
rum sese promittit, qui nó lapideo aut aliàs humanis operibus ædificato, sed planè igneo
& hostibus inaccessibili muro futurum profitetur.

Et ego ero ei, ait Dominus, murus ignis in circuitu: & in gloria ero in medio eius.

NVLLA maior humanis rebus, nulla certior, nulla optabilior securitas, quàm diui-
Psal. 26. » na esse potest, sicut scriptum est. Dominus illuminatio mea & salus mea, quem time-
» bo? Dominus protector vitæ meæ, à quo trepidabo? Nullius autem earum, quæ viden-
tur, rerum naturæ vis & efficiendi celeritas, aut maior, aut acrior, aut vehementior est,
aut magis formidata, quàm ignis, qui vel durissima saxa findere ac dissoluere potest, sicut
Nahum 1. scriptum est: Indignatio eius effusa est sicut ignis, & petræ dissolutæ sunt ab eo: sed
cùm ignis natura, quas res tẽperato calore fouet, reficere & recreare soleat, atque hu-
manæ cumprimis vitæ vtilissima multas & maximas commoditates afferat, vt scriptum
Isai. 47. » est: Prunæ, quibus calefiant, & focus, vt sedeant ad eum. Huiusmodi vsum sui præ-
biturum sese populo suo Deus pollicetur, vt dum aduersum hostiles impetus pro muro
igneo ad ciuium securitatem sit, rursus aduersus ciues ignem quendam temperatissi-
mum, fouentem ac recreantem, atque ipsorum vitæ multis modis vtilem se præstet,
Etenim hoc modo geminam ac diuersam diuinæ virtutis in suos atq. in alienos efficien-
Nahum 1. tiam esse, sacra oracula canunt: Ante faciem eius quis stabit? & quis resistet in ira furo-
ris eius? Bonus Dominus & cófortans in die tribulationis, & sciens sperantes in se, &c.
» [*Et in gloria ero in medio eius.*] Quod verbum Latinè vertimus *gloriam*, Hebraicè est. *Cha-*
כבוד *bod*, adeo magnæ atque diffusæ in vna eademque sententia significationis, vt non dicam
» vnú, sed neq. plura hactenus inuenire potuerimus Latina aut Græca verba, quibus ple-
nè reddi huius vnius verbi pondus possit. Interim tamen vnú reperimus, quod vmbiam
quãdam in loco imitetur. id est, *Amplitudo*, de quo aliàs dicemus: Vt verò res ipsa aliqua
ex parte cognoscatur, illud modò indicemus, partem illam ex animalis corpore, ex qua
concoctum commodè alimẽtum in reliquas partes omnes transfunditur, Latinis Iecur
כבד vocatam, hoc verbo Hebraicè dici: cuius calor in sanis corporibus ita temperatus est,
ita oportunus, vt commodissimum cæterisque membris & partibus alendis idoneum
sanguinem paret & transmittat. ea verò princeps ad vitam fouendam pars in corporis
ipsius medio atque adeo in dextro latere sita est: cuius, si valeat & bene habeat vir-
Thren. 2. » tus & vtilitas quanta sit, ex contrario habitus vsu arguitur sicut: scriptum est, Effusum est
in

in terra iecur meum, super contritionē filiæ populi mei. qua oratione omnibus se prorsus viribus destitutum Vates lamētabatur. Thren.2. Hanc adeo similitudinē à natura ad se translatam Deus hoc verbo vsus est, quo suam diuinam vitam & virtutem cum populo, hoc est, ecclesia sua (cuius caput Christus, Christi verò ipse est) cōmunicaturum se pollicetur. Iam verò quis expressam felicissimæ noui testamenti ac planè aureæ ætatis imaginem in hoc vaticinio non videt, quomodo diuinam Christi Iesu in eos, qui spiritu sancto aguntur, efficientiā vel exiguorū lectione, quanta futura esset, cognouerit? illis enim maximū aduersus inuisibiles & visibiles etiā hostes præsidium in spiritus sancti tutela maxima in eiusdem virtute & gratia ad bene beatéque viuendum commoditas & facultas est. Vtinam ipse nobis præster, vt hæc omnia mysteria re ipsa & proprio experimento intelligere, aliisque optanda & repetenda monstrare possimus. Sanè omnia hæc diuina sunt, & diuino spiritu auctum interpretem, vt pro dignitate explicentur, requirunt. Huiusmodi autem de eadem re vaticinium apud Ezechielem etiam est. Hanc verò rem omnem atque adeo hanc sanctæ ciuitatis latissimè patentem societatem, Deo auctore, Christi opera, spiritus sancti virtute futuram Isaias etiam olim canebat: Adhuc dicent in auribus tuis filij sterilitatis tuæ: Angustus est mihi locus, fac spatium mihi, vt habitem: & dices in corde tuo. Isai.49. Quis genuit mihi istos? ego sterilis & non pariens, &c.

O, ô, fugite de terra Aquilonis, dicit Dominus: quoniā in quatuor ventos cæli dispersi vos, dicit Dominus.

CARMEN hoc non tam ad Iudæorum reliquias, quæ in Babylone māserunt, Ierosolymam illam, quæ tunc reficiebatur, aduocandas, quàm ad cæteras Israëlitarum tribus per orbem dispersas & dissipatas, vt alteram Ierusalem petant, exhortandas pertinet. siquidem non tanta illius restitutæ Ierusalem in transmigratione Babylonica dignitas & felicitas fuit, vt ea causa omnes Iudæi ad colendū habitandumq́. tanta cura & sedulitate à Deo per Vatem vocarentur: quinimo illius, quæ tunc reficiebatur, vrbis tanta calamitas futura aliquando esse à vatibus prædicta, atque à sapientibus ex oraculo cognita erat, vt multi, ne ipsi aut eorum posteri eius miseriæ spectatores participesque aliquādo essent, ædificato iam secūdo tēplo & aliis publicis & priuatis operibus refectis Babylonē denuo sponte exules redierint: in quibus Zorobabel etiā fuit. Quin & oratio illa: [*Quoniā in quatuor ventos cæli dispersi vos,*] non Iudæos Babylone exulantes, sed Israëlitas cæteros indicat, qui ab Assyriorum exercitu abducti per totum ferè orbē perinde, ac si quatuor principibus ventis impellerentur, dispersi sunt. Incœpit autem dispersio ab Aquilonis terra, quæ Israëlitis Assyria est. vnde per enthusiasmon ad futuræ felicitatis & ecclesiæ (in qua vna salutis publicæ visus est) communionem excitantur. ô, ô, vocādi verba ad studij significationem repetita sunt. *Fugite*. plura apud Hebræos verba fugam significāt, sed N V Z S eam fugam, quæ salutis petendæ causa, aut ad asylum aut ad perfugiū aliquod tutumq́. & firmum præsidium fit. atque in hac significatione ferè semper vsurpatur, vt illud: Sex oppida erunt ad fugitiuorum perfugium separata, vt fugiat ad ea, qui effuderit sanguinē. Num.35. Quod verò bis repetitur, [*dicit Dominus,*] id nimirum significat, eiusdem Dei misericordia reuocandos & in sanctam ciuitatem recipiendos esse, cuius puro atque insigni iudicio, non casu aliquo in exilium pulsi & toto orbe dispersi fuerant. Commiserationē autem erga hos illud auget, quòd in Septentrionali terræ parte, ad quam primum abducti fuerant, quæsiti & vocati non inueniantur, sed longè latéque diffusi ac dispersi esse deprehendantur, longoque à Iudæis, qui Babylone sint, interuallo distent. Sed posteaquam iis, qui priores exulauerant, in gratiam atque in ecclesiam redeundi spes, reuocatioq. per enthusiasmon facta est, Iudæis etiam eodem modo cum diuinæ clementiæ & prouidentiæ maxima commendatione etiam eadem spes certo signo confirmata proponitur.

O Sion fuge, quæ habitas apud filiam Babylonis.

HACTENVS versus integer est, cuius sentētia & oratio ad Iudæos pertinet: qui quāuis ex patria pulsi, non tamen ita vt Israëlitæ, dispersi fuerant, sed omnes simul in Chaldæorum regione Babylonis agro consederant. Itaque diuinam hac in re clemētiam magis etiam, quàm Israëlitæ fuerant experti, quibus nunc cum futuræ salutis certa spe diuinæ in se curæ ratio exponitur. [*Fuge*, inquit, *& tu ô Sion,*] & recipe te in sanctam istam ciuitatem commune omnium piorum perfugiū ac portū, atque vnicum salutis præsidiū.

[*quæ habitas apud filiam Babilonis.*] non quòd tunc habitaret, quæ iam remigrauerat, sed quòd captiuitatis atq. exilij cōdicione minus, quàm Israelitæ cæteri, misera hactenus visa fuisset; vtpote non in quatuor ventos dispersa, sed [*habitans apud filiam Babylonis.*] Sic Hebraicè in participio vox est, atque ad distinctionē potiùs Israelitarum, quàm ad præsentem statum refertur. Porrò filia Babylonis, Babylonici agri vrbes & oppida, ac velut coloniæ & municipia vocantur, in quibus Iudæi agebant. ex quibus vna præcipua Nearda siue Nehardagha fuisse dicitur, sic appellata, quòd in illa maximè diuinæ legis & sacrorum librorum studia florerent. his verò Iudæis futuræ salutis propositam spem dandi propediem signi exspectatione confirmat.

Quia hæc dicit Dominus exercituum, Post gloriam misit me ad gentes, quæ spoliauerunt vos: qui enim tetigerit vos, tanget pupillam oculi mei. Quia ecce ego leuo manum meam super eos, & erunt prædæ ijs, qui seruiebant sibi: & cognoscetis, quia Dominus exercituum misit me.

IN IIS, quæ ad examinandam vatum auctoritatem & fidem notata sunt, ponderibus vnum genus est, cùm futura propediem res aliqua prædicitur, quæ cōsentaneo prædictionibus exitu munus probat, secus verò omnino improbat, sicut scriptū est: Hoc habebis signū, quòd in nomine meo prophēta ille prædixerit, & non euenerit, hoc Dominus non est locutus, &c. qua de re nos aliàs plura (modò Deus adsit) differere cupimus. Igitur Zacharias muneris sui auctoritatem Persici imperij fine propediem futuro examinandam probandamq. præbet, quòd eo signo eius amplitudinis, ad quam per Christum deducendi erant, certam spem illis esse Deus voluit, cui quicquid decreuerit, facere integrum omnino est; vtpote exercituum Domino. [*Post gloriam.*] Vbi inquit, gloriā illam, quæ vobis promissa est, ego ipso eodem docente cognoscens prædicere iussus fui, atque illius nomine enuntiaui, Et in gloria ero in medio eius. missus etiam sum ad gentes, quæ spoliauerunt vos, vt futuram in illos ex diuino consilio vltionem prædicerem; à quibus quamuis reficiendi templi & incolendæ de integro vrbis facultatem adepti, tamen graui imperio & intolerabilibus tributis expoliamini. [*Expoliauerunt vos.*] Hebraicè præsentis temporis verbum est: namque hæc expoliatio nominis mei offensionem in se continet, adq. hanc rem, quā ego in ista ciuitate efficiendam paro, importunior est; vtpote quæ vos oppressos & expoliatos vrbem istam restituere, & templum non ita ex animi vestri sententia refectum sacro atque legitimo ritu frequentare sinat. denique satis est minus commodè vobiscum agi, vt ego illis irascar. [*Nam qui tetigerit vos, tanget pupillam oculi mei.*] Hebraicè vtrobique est in præsenti *tangit*. Oculus Dei prouidentia diuina dicitur, vt. Psalm. 33. Oculi Domini super iustos. Hęc prouidentia quamuis res humanas omnes, nec solùm vniuersas, sed etiam singulas curet, tamē eius populi, apud quem vera religio est, rationibus præcipuo quodam atque familiari magis modo consulit, sicut in illo psalmo Psalm. 86. elegantissimè traditur: Fundamenta eius in montibus sanctis, &c. Huius verò priuati & dilecti populi ratio & ius, vt nunc penes Christianos, penes Iudęos quondam fuit, quoad ille totius orbis redemptor, & diuinorum consiliorum procurator ac particeps Christus ex illa gente natus, munus officiumque impleret suum. Hanc adeo peculiarem ac præcipuam erga eam gentem, ob eas, quas diximus causas, curam Deus oculi sui pupillam nominat, quæ medium in rebus & consiliis suis locum ac præcipuam sedem obtineret, quæque magnum illud de publica salute consilium exspectaret: cui qui obstare conaretur, pupillam, qua nihil charius tota facie est, tangere atq. lædere existimaretur. Quoniam verò diuina in Persas animaduersio per Græcos Græcorumque socios iugi etiam & imperij intolerabiliumq. tributorum pertęsos iam tum imminebat, ob eam rem dicit: [*Quia ecce ego leuo manum, &c.*] Hanc nostram prioris carminis expositionem Chaldæus paraphrastes confirmat hoc modo: [*Quia hæc dicit Dominus exercituum, post gloriam, quæ dicta & ventura super vos, &c. Et cognoscetis quia Dominus misit me.*] Vatis ipsius oratio est, nomen suum inter eos, qui verissima & certissima prædixerint, professi, atque fidē suam de proposita futuræ olim Iudæis gratiæ spe illa, quæ ventura propediem Persis fuerat, calamitate exspectanda liberantis.

Lauda & lætare filia Sion, quia ecce ego venio, & habitabo in medio tui, ait Dominus.

FELICIS illius & admirandi status, in quo piorum hominũ res noui testaméti tempore collocandæ erant, amplitudiné & dignitaté maximá commendaturus, omni plausu & summis laudibus excipiendam Deus ipse docet; vtpote quæ tum auctoris nomine & præstantia, tum ipsa sua natura & virtute omnem præteritorum seculorũ vsum tam superet & vincat, quàm diuina humanis, ęterna caducis & mobilibus pręstare possunt. náq. illa omnis, quæ olim patribus veteris testamenti felicitas data est, quanquam quidem ex Dei consilio & beneficio, angelorũ tamen & hominũ ministerio contigit, eademq. terrenis ferè rebus est definita: quę pręterquá quòd admirádę huius alterius felicitatis imagine quadam & vmbra spem proponebant, nihil præterea quòd mortalé gradũ excederet; nihil, quod planè diuinũ diceretur, in se continuère. Hæc verò etsi Deum ipsum auctoré & parentem sui proprie habet, diuiná, immortalé, æternam omnibusque numeris absolutam virtuté speciemque præbet. quamobrem digna existimata semper est, quæ magno desiderio exspectaretur, ingenti applausu & studio adueniens exciperetur, maximoq. præconio & summis laudibus ab iis, quibus ea cõtigisset, celebraretur. Igitur vox Dei ad ecclesiam optimum & iucundissimũ nuntiũ mox audituram illa est. [*Lauda & lætare.*] Prius verbum canticum & præconium significat. Cuiusmodi habitu & gestu vsi olim Israëlitæ dicuntur, dum consecrato tabernaculo Deum per ignem cælestem adesse cognouissent, sicut scriptum est. Quod cùm vidissent turbæ, laudauerũt ruẽtes in facies Leuit. 9. suas [*Filia Sion,*] Ierusalem dicitur, sed clarius & planius Christiana ecclesia synagogę an- „ tiquæ filia est. Atqui huius publicæ lætitię illam præcipuam & amplissimá causam Deus ipse explicat, quòd futuræ illis libertatis & salutis auctorem, parentem & effectorem non Cyrum quempiam, non etiam Mosen, sed ipsummet sese præbiturus est. [*Quia ecce ego venio, & habitabo in medio tui.*] Verbum illud quod erat in principio apud Deũ, idemque Deus ipse Dei filius, patri natura, virtute & dignitate æqualis, rerum omnium, quæ extra diuinam naturam sunt, efficientia par, idemque paterni consilij sapientissimus explicator ac minister, in quo vita erat, & vita erat lux hominũ, idem ipse huius maximæ homi- Iohan. 1. num salutis effecturem sese certissimè pollicetur. Quoniam ad tantam explicandá efficiendamq. rem nullus alius, præter Deũ, sapiẽtia, consilio & virtute idoneus esse potuit, qui & vaferrimi astutissimique hostis antiqui machinationibus artibusq. turbatis & ruptis, calliditatem prudentia, conatus virtute superaret. Eius verò rei, quemadmodum explicanda esset, rationem in incerto occultoque latere omnibus & seculis & generationibus, antequam conficeretur, Deus volens, illud tantùm interim, quo fieri posse crederetur, atque exspectatione desiderioque sui animos piorum incenderet, indicauit. [*Et habitabo in medio tui.*] Vt non modò certum & felicem, sed perpetuo constantem exitum res habitura esse crederetur: quam Deus ipse promiserat in seque receperat. Porrò auté eodem modo præstitam fuisse, atque cum summa dignitate & amplitudine absolutam, summa etiam cum admiratione ab hominibus exceptam & cognitam grauissimis testium ipsorum, qui participes fuère, testimoniis docemur. Et verbum caro factum est, & Iohan. 1. habitauit in nobis. de qua tota ratione idoneo tempore, oportunoque loco dicere vt con „ tingat, idem Deus nobis exorandus est. [*Ait Dominus.*] Hebraicum nomen tetragram- „ maton & misericordiæ & constantiæ rationes continens rei ipsius dignitatem, causas & certitudinem durationemque significat: maxime autem cùm verbum *ait*, certum pondus auctoritatemque atque decretam consilioque firmatam sententiam ostendat, quod נאם Hebraicè NEVM, est, nunquam nisi in huiusmodi rationibus indicandis vsurpatum, vt: 1. Samu. 23. Hæc autem sunt verba nouissima, quæ dixit Dauid filius Isai, dixit vir, cui constitutum „ est de Christo Dei Iacob. vtrobique idem verbum repetitur. Hic autem rerum status, quem Deus ipse veniens sua præsentia conuersurus erat, quam longè multùmque antiqua illa tempora superet, quis non videat? maximè cùm secundi templi ætate vsque ad Christi aduentum, & illa etiam peculiaris prouidentiæ & familiaritatis antiqua indicia (quantula illa his collata fuerint) desiderarentur, vt ignis iugis cælitus immissus, vrim & thumim, & vaticinij oraculorumque vsus rarissimus & obscurissimus esset. At verò eam, quæ denuntiata est, felicitatem, non intra priuatos Iudæorum secundum carnem parietes continendam, sed ad omnium gentium nationes per omnes orbis partes dilatandam esse, vt apud alios etiam, sic & apud hunc Vatem Deus prædictum esse voluit.

 Et applica-

Et applicabuntur gentes multæ ad Dominum in die illa, & erunt mihi in populum.

[Rom. 1.] EVANGELII Christi, (quæ virtus Dei est ad salutem omni credenti Iudæo primù & Græco) prędicatione & annuntiatione omnium gentium homines inuitandos in cælestis regni societatem & ciuitatem receptum iri, diuino consilio decretum est. qua de [Sophon. 3.] re multa & amplissima oracula olim fusa ab antiquis vatibus fuere. Cuius generis illud est: Quia tunc reddam populis labium electum, vt inuocent omnes nomen Domini, & seruiant ei humero vno. Hanc adeo omnem orationem Dei verbi esse, hoc est filij Dei, qui maximum hoc consilium explicaturus, atque grauissimam huiusmodi expeditionè, [Luc. 16.] vt Lucas inquit, Ierosolymis completurus erat, ipsa sententiæ ratio, manifestaque consequentia arguit. cuius orationis illa etiam pars est:

Et habitabo in medio tui, & scies: quia Dominus exercituum misit me ad te.

SVPERIORI sermone Vates legationis sui auctoritatem certo quodam ac propediem exspectando argumento probaturus illa oratione vsus est, & cognoscetis quia Dominus misit me. nunc verò Dei verbum sui causa ac muneris proprij confirmandi obseruationem certis notis docturus eadem oratione, verbo tamen, *ad te*, addito, vsus est. etenim non Vatis hæc, vt superior, sed Dei filij oratio est, eiusdem qui dixerat, [*Et erunt mihi in populum*,] quiq; addidit. [*Et habitabo in medio tui.*] namque hoc signum certissimum ille haberi vult, quod à Domino exercituum sit missus. Id verò ad quinque illa illustrissima & præclarissima signa, quibus verus Dei Christus hominibus in terra probãdus fuerat, cumprimis pertinet: de quibus aliàs plura & exactius, eodem inspirante, dicturi, nũc ea tantùm, quæ ad loci huius indicationem facient, breuiter perstringemus. Israëlitico populo certam ac perpetuam felicitatem esse cupiens olim Moses supplex, non angeli cuiuspiam, sed ipsius potius Dei præsentiam adesse efflagitabat. Intellexerat enim benè beateque viuendi, atque pericula omnia declinandi perrumpendique rationes omnes nulla alia re æquè, atque Dei ipsius potenti, placido benignoque spiritu contineri posse; cuius si quis præsentem virtutem experiatur, huic ad cæteras summas vtilitates, ad humana vitia effugienda, ad studiosam & piam vitæ rationem ineundam opportunitas ad- [Psalm. 117.] iungatur necesse est, sicut scriptum est: Faciem tuam illumina super seruum tuum: & doce me iustificationes tuas. Huiusmodi autem de hac re Mosis actio oratioque habita [Exod. 39.] refertur. Festinusque Moses curuatus est pronus in terram, & adorans ait: Si inueni gratiam in conspectu tuo Domine, obsecro, vt gradiaris nobiscum: populus enim duræ ceruicis est. & auferas iniquitates nostras atque peccata, nosque possideas. qua oratione illud tantum impetrare potuit, vt Dei præcedentis tutelam experiri, faciem verò videre populus ille non posset, quam aliquando hominibus aliis, hoc est noui testamenti & ec- [Exod. 33.] clesiæ ciuibus cum summa vtilitate, cum maxima dignitate ostendere constituerat. Dixitque Dominus, facies mea præcedet te: & requiem dabo tibi, &c. & paulo inferius ad Mosen ipsum: Videbis, inquit, posteriora mea, faciem verò meam videre non poteris. Illo præterea antiquus Israëlitarum populus diuino beneficio affectus est, vt ad promissam optatamque regionem deducendus angelo præcursore vteretur: cuius opera pulsis indigenis locum liberum & vacuum ad occupandum inueniret. Et mittam, inquit [Exod. 33.] Deus, pręcursorem tui angelum, vt eiciam Chananæum, &c. & intres in terram fluentem lacte & melle. non enim ascendam tecum, quia populus duræ ceruicis es, ne fortè disperdam te in via. Igitur diuinam faciem antiquus populus videre non potuit, horum autem posteri videndam aliquando fore sperantes, atque eam vnam absolutam salutis [Psalm. 79.] & felicitatis publicæ rationem definientes, temporibus suis experiri cupierunt. Excita potentiam tuam & veni, vt saluos facias nos: Deus conuerte nos: ostende faciem tuam, & salui erimus. neque enim illius, quæ per omnia antiqua secula expectata est, salutis ratio alio euidentiore argumento, quàm verbi ipsius pręsentia & familiari quadã cõsuetudine piis hominibus cognosci probarique potuit, si sacrorum librorum arcanis nota- [Isai. 52.] tionibus vtendũ esset, sicut scriptũ est: Propter hoc sciet populus meus nomẽ meũ in die illa, quia ego ipse sum, qui loquebar: Ecce adsum. Atqui expressam Dei faciẽ & certã pręsentiã iis apertè declarari, quibus filius Dei cõspectus fuerit, idẽ ipse docet. Philippe, inquit, q videt me, videt & patrẽ meũ. Porrò declaratã re ipsa fuisse Ioannes, & suo, & alio- [Ioan. 1.] rũ nomine testatur: Et verbũ caro factũ est, & habitauit in nobis, & vidimus gloriã eius,

gloriam quasi vnigeniti à patre, plenū gratiæ & veritatis. Plenum veritatis propterea inquit, quòd quæ apud hunc & alios vates de ea re promissa expectabatur, reipsa præstita, hominibusque piis obseruata fuerint. [*Et scies, quia Dominus exercituum misit me ad te,*] vt in medio tui habitarem, quasi vnigenitus à patre missus plenus gratiæ. At verò cuiusmodi hęc visio & habitatio fuerit, alias ab eodē Deo nobis, vt spero, explicādi dabitur locus. Hactenus huius, quam audiuimus, felicitatis amplitudo ex auctoris nomine & dignitate cōmēdata est, nūc verò ex admirādā rerū ipsarū mutatione & nouo splēdore celebratur.

Et possidebit Dominus Judam partem suam in terra sanctificata: & eliget adhuc Jerusalem.

VNAM imprimis ecclesiā vnam cōmunem omniū piorū ciuitatē constituendā esse, quæ vno nomine, iisdē legibus, eodemq; iure omnibus totius orbis nationibus, quæ legitimè admitti studerent, daretur, vt à cęteris vatibus prędictū, sic ab hoc expressum expositumq; est. namque olim dum Israëlitarū terrestres res florerent, vna omnibus regia ac princeps ciuitas constabat, Ierusalē, in qua & de religione & de cōmuni iure conuentus publici & celeberrimi vndiq; fierent: in eaque fanum illud amplissimū erat, vbi verus & vnicus Deus sanctè & pure cultus peculiarem tutelæ & prouidentiæ suæ præsentiā cultoribus declarabat; tam diuque illa omnis respublica viguit, quamdiu Ierosolymorū ratio integra illæsaq; mansit, ita vt gens illa omnis vnus Dei populus diceretur, cuius sedes in regia vrbe esset. Notus in Iudæa Deus, in Israël magnum nomen eius. & factus est in Psalm. 75.
Salem locus eius, & habitatio eius in Sion, &c. At verò Ierusalē quanquā cōmunis omnium aliarum tribuum patria dici potuit; tamen Iudææ nomini pręcipuè asscribebatur, quòd & Beniaminitarum tribui locus ille sorte obuenisset. Ex quibus rebus illud etiam effectum est, vt Israëlitæ omnes vno nomine Iudæi non raro appellarentur. Huiusmodi namque præcipuis dotibus & beneficiis auctum Iudā filium Iacob volens testamēto iam ferme moriens prædixerat. Iuda te laudabunt fratres tui, &c. Adorabunt te filij fratris tui, &c. Hæc verò omnia cùm non tantū terrenarū rationes rerum, sed multo etiā magis cælestium mysteriorū obseruationes haberēt, omnino ad veritatē Christianā, vt ad certū exēplar reuocare oportuerit. nā quæ in figura illis contigerunt, eruditionis atq; vtilitatis nostræ causa, vt D. Paulus affirmat, scripta sunt. Igitur vnū ex omnib. gētibus Iudæis primū & Gręcis populū in cælestis regni societatē conuocatū sibi deligere Deus cōstituerat; cui ob perpetuas ex accepto beneficio laudes, Iudæ, hoc est laudatoris nomē esset. Is verò populus Ierusalē cælestis muneris iura, atque cætera ciuilia commoda adeptus regem ac principē Deū in sacrosancto tēplo suo, hoc est in illorum animis inhabitantē perpetua ac purissima sanctitate coleret. quę res certū atq; stabilē virtutis, pietatis, & optimarū omniū rerū vsum populo ipsi viuenti adhuc, atq; in hoc seculo agenti allatura fuerat: ita vt neq; carne & sanguine, neq; ab illis antiquis hostibus iam vlterius perturbato in summa tranquillitate & pace, quod reliquū vitæ esset, peragere cōtingeret: nimirū quibus Deus ipse gratia spirituq; suo perpetuo adesset, atq; ab hostibus & metu vindicatis vires & animū ad præclaras gerēdas agendasq; res adderet. hæc breuis quadā illius uersus sententia est. nunc verba ipsa breuius etiā explicemus. [*Et possidebit Dominus.*] Misericors Deus Iudam illū spiritualē hæreditatis nomine & iure tenebit. sic in Hebręo, [*Et hæreditabit*] vt ita reddamus verbi vim [*Iudam partem suam.*] quam Christi filij sui morte & resurrectione ab hostiū potestate vindicatam iuris omnino sui fecerit, neq. minus suā appellare possit, quā Exod. 38.
illā terrenā olim, de qua scriptum est: Pars autem Domini populus eius, Israël funiculus hæreditatis eius, &c. [*In terra sanctificata.*] namq. illa prior terrestris Iudæa cùm in terra Genes. 3.
sterili spinarumq. atq. carduorū feraci, hoc est in veteris Adami carne sita esset, neq. officio satisfaciens suo, neq. Deo probata varius & multis calamitatibus atq. miseriis premi sæpe cōmerita est. Ea verò, quā nūc hæreditatē Deus initurus dicitur, in terra sanctificata erit, quā ipse spiritu benignitateq; sua augens maximarū virtutū feracē reddet, sicut scriptū est. Etenim Dominus dabit benignitatē, & terra nostra dabit fructū suū. Huius verò Psalm. 84.
tanta felicitatis laus Deo auctori tribuēda est, cui ex propria misericordia sua adducto Ierusalem sanctā sibi in sedē ac regnū suisque cultoribus in communē ciuitatē admirandis & nouis modis optare placuerit. [*Et eliget adhuc Ierusalem.*] Vox illa *adhuc*, nouum & augustissimū electionis genus indicat, quæ multis olim huiusmodi præconiis celebrata est. Quoniā elegit Dominus Sion, elegit eam in habitationē sibi. hęc requies mea in seculū Psalm. 40.

feculi,hîc habitabo,quoniá elegi eam. Qualis verò eorú hominú, qui hac sancta ciuitate donati,& maximis arcanisq. muneribus aucti essent,status,qualis ...orum & vitæ vsus futurus esset,non sine magna audientium admiratione Vates significauit; nimirum diuiná quandá subindicans mutationé & regenerationé; cuius qui participes essent animi,nihil paruum aut saperent,aut curarent,sed sublimibus cogitationibus rectissima studia consentaneasq. actiones cóiungeret,ita vt,quemadmodú Isaias cecinit,omnes qui viderint Isai.61. eos,cognoscát illos,& dicát, Isti sunt semen cui benedixit Dominus:vtpote qui à diuino spiritu acti & ducti nulla inimica carnis vi abstrahi ac retardari possint, quominus cótento cursu patriá suá cæleste petant. Tantá illis virtuté,táras vires diuina illa verbi cósuetudo ac familiaritas datura & tátú carnis & veteris hominis impetus repressura erat.

Sileat omnis caro à facie Domini: quia consurrexit de habitaculo sancto suo.

FVRENTIS carnis impetus conatusque perditos omnino cohibere semper & ab omni labe cótinere cupiditaté tantú opus est,vt Dei gratiá,virtuté & efficacitaté desideret,aliàs non bene ex contendentis animi sententia successurú. Quam maximá difficultatem & infinitú penè laboré carnalis ille homo,qui à Paulo inducitur,expertus atq. cófessus hac vna ratione peruincendú sperare docetur. Rom.7. Infelix ego homo,inquit,quis me liberabit de corpore mortis huius? Respódit Paulus,Gratia Dei per Iesum Christú. Huiusmodi aút victoriæ spé & exspectationé piis hominibus ex diuina Christi virtute Vates non tá denuntiat,quá offert: ná carné ipsam tacere & quiescere per Enthusiasmon iubet, quæ Deú quasi negligenté & dormienté hactenus experta,exper[r]ectú,diligenté,atq. vehementer efficacé porro deinceps sit expertura. Hanc verò curá vehementer Deo susceptá ostédere volés Vates sermoné repéte ad carné transfert,cuius insolentiá & contumaciá Deo perspectá & ad reprimendú contundendumq. notatá propositamq. esse, huiusmodi minis docet. [*Taceat*] Hebraicum verbú tacere & quiescere simul significat,atq. in tumultu,temeritate,turba seditioneq. sedáda imò cópescenda vsurpatur: est autem verbum HASZA,quod Latinus interpres alias cópesci,vertit. Num.13. Inter hęc Caleb compescens murmur populi,quod oriebatur cótra Mosen,&c. Non modò igitur hominibus piis salus & felicitas enuntiatur,sed carni ipsi minæ intendútur,& silentij atq. quietis lex indicitur,inquit Vates,cognituræ tandé,quæná diuina in se vis & efficientia sit. [*Omnis caro.*] Malarú omniú nó actionú modò,sed cupiditatú etiá summá his verbis cóplexus est,quarum facultaté si maxime humana virtus, diuina gratia adiuuante,minuere ante Christi morté & resurrectioné potuit,non tamé exhaurire omnino potuit.namq. hoc absolutú opus planè diuinú & à Deo petendú exspectandumq. est. Qua de re huiusmodi orationes antiqui patres habebát. Psalm.18. Ab occultis meis munda me Domine, & ab alienis parce seruo tuo. Si mei non fuerint dominati,tunc immaculatus ero,& emundabor à delicto maximo,&c. Iacob.1. Hoc genus dati optimi & doni perfecti de sursum esse atque à patre luminum descédere,Diuus Iacobus docet. Cómunis etiá theologorú sentétia,peccata singula arbitrio & gratia vinci & posse & solere; vniuersum verò vitiorú fonté exhauriri,venasq. siccari,auctioris cuiusdá gratię & præsentioris Dei efficacitatis esse,statuitur. [*Quia consurrexit.*] Hebraicus sermo humaná cogitádi & dicendi figurá,vt sæpe aliàs,imitatus hoc modo habet. [*Quia excitatus* siue *experrectus est.*] quale etiá & illud est. Deut.30. Et excitatus tanquam dormiés Dominus,tanquá potés crapulatus à vino,&c. Quod verò additur, [*De habitaculo sancto suo,*] vno eodemq. dicendi modo,& virtuté & consiliú ad gerendá rem,siue (vt ex vulgatis artiú verbis loquamur) efficienté & finalé causam significat, hoc est,qua virtute,qua facultate instructus prodeat,& cuius rei causa ad agendú excitetur. In Ioëlis & Amosi vatú cómentariis docuimus,*de*, præpositioné in sacro sermone,& locum à quo,& finé etiá siue causam indicare. Ioel.3. Amos.1. Dominus de Sió rugiet,& Ierusalé dabit vocé suá,hoc est, Sionis & Ierosolymorú causa,ex ipsa etiá Ierusalé & Sione terribilé vocé editurus est. Igitur hoc in loco Dei virtus significatur,atq. propositę etiá rei gerédæ cura maxima,qui ex loco sancto suo cælo,vbi potentissimus & quietissimus habitat habitaculi sancti sui,hoc est,ecclesiæ (quæ templú sanctú Domini est) vicé vlturus, resq. oés curaturus excitetur. neque dissimilé vim apud Latinos,de,prępositio obtinet,vt apud Ciceronem: Cicer.ad Attic. Is,de quo angor & crucior.&: Horat.serm. 1.sat.5. [*Missi magnis de rebus vterque Legati.*] Atq. hic vnus locus ad dominicam Christi precationé,Pater noster,explicandá plurimú adiumenti, si cui nostra interpretatio satis percipiatur,attulerit: sed multa nos interim,qui in singulis verbis explicádis aperiri poterant,mysteria,quamuis inuiti,tamen ob breuitatis studium prętermittimus.

ET ostendit mihi Dominus Iesum sacerdotem magnum stantem coram angelo Domini, & Satan stabat à dextris eius, vt aduersaretur ei.

OMNEM ferè eam, quæ in Machabæorum libris narratur, historiam hac visione Vates à Deo edoctus præcinit, adeò obscurè, vt variæ & multiplici expositorum commentationi campum aperuisse videatur. namq. cętera, quæ antea viderat, spectra vel ipse cognoscens aliquando indicabat, vel ab interprete edoctus referebat. Huius verò rationem, quemadmodum contemplatus spectauerit, narrans, explicationem prorsus prætermisit, lectoribusque vel cogitatione comprehendendam, vel (quod commodissimũ fuerit) à Deo impetrandam, vel ex sacris libris petendã reliquit. Qua quidem in re quid alij agant, nos non multũ laboramus, neq. singulorũ explicationes refellere, nostrasq. cõtentione & æmulatione defendere studemus; quippe ea neq. nobis, neq. ecclesię sanctę Dei, (cuius disciplinã profitemur) consuetudo est: sed quam viã semel muniuimus perpetuò secuti, quæ de inexhausto sacrorũ librorum thesauro à Deo (quem supplices assiduè exorare studemus) suppeditata fuerint, ad nostram vtilitatem & sanctissimæ ecclesiæ vsum promemus, minime fucatis & splẽdidis, sed iis tãtum coloribus vsi, quibus descriptarum imaginum simplicitas, sine vllo linearũ detrimento, vmbra etiam oportunis locis addita significatas & obscuras partium eminentias indicemus. Atqui ne in huius loci cõmentatione breuitatis institutæ obseruatio obscuritatem parere possit, lectori consultũ volumus, vt eã quæ Machabæorũ nomine in sacris libris & in Iosephi cõmentariis scribitur, historiã diligenter accurateq. legat. Igitur futurarũ calamitatũ, turbarum & bellorũ, victoriarumq. insigniũ, omnium deniq. rerum vicissitudines, quibus Iudæorum respublica Antiochi impij & Machabæorum Iesu sacerdote prognatium temporibus agenda fuerat, in vna ipsius Iesu persona Vati ostẽsę sunt. namque ad illius iam vita defuncti nomẽ omnis eius seculi, quod ad secũdum templũ spectabat, ratio relata est, vtpote cuius ętate & auspicio reficiendi tẽpli & religionis cultusque sacri restituendi fundamenta iacta esse sunt: idque ex diuinis responsis ab Haggæo Vate sacerdotis huius nomen appellante non semel redditis. At verò Iesum sacerdotẽ, quo tẽpore Zacharias ostẽsum sibi narrat, vita iam functũ fuisse, vt nonnulli Hebræi scriptores tradunt, non leuia argumẽta nobis confirmant: atq. imprimis consultatio quæstioq. illa, quam Haggæus apud sacerdotũ collegium de victimarũ ratione & sanctitate habuit. Qua de re nõ sacerdotũ senatus, sed ipse potius maximus pontifex (si viueret) sententiã ex more rogandus fuerat, sicut scriptũ est: Labia sacerdotis custodient scientiã, & legem requirẽt ex ore eius: quia angelus Domini est. precipue autem eum cæteris in actionibus omnibus Iesu sacerdotis maxima ab Haggæo Vate ratio habita fuerit, ex quo vaticinij munus obiri cœptũ est, à prima sexti mensis die secundo Darij regis anno vsque ad vicesimam primã septimi mensis, cùm secundę domus amplitudo Messiæ ventum indicatione enuntiata fuit. Itaque à primo remigrationis tẽpore quamdiu incœptũ tẽpli opus intermissum est, videlicet temporibus Cyri & filij eius, atq. Assueri, vsq. ad septimũ secundi anni Darij mensem, Iesum religionis rebus omnibus non modò interfuisse, sed præfuisse etiã cõperimus. ab eius verò mensis die vicesimo primo & deinceps nullubi aliàs appellatum audimus, prǽterquã apud hanc Vatem, qui sibi in spectro visum narrat. atq. visione opus non erat, si viuentẽ cõspicere quotidie contingeret: sed illius tunc nuper mortui & superstitũ desiderantiũ desiderio crebrisq. sermonibus (vt fieri solet) celebrati rationes & res vt habituræ essent, Vates edoctus est. namq. vicesima quarta noni mẽsis eiusdemq. anni Haggæus legationẽ suã de sacrorũ ritu & significatione obiit, eademq. die Zorobabelẽ solũ alloqui iussus est, cũ antea vtrũq. simul alloqueretur. hic verò Vates vicesima quarta die vndecimi mẽsis ostensam narrat, vt nõ solùm futuræ lõgũ post tẽpus Iudæorũ vicissitudines, sed quę paulo post sua tẽpora exspectãdæ erãt, cognosceretur. Igitur Iesum iã vita functũ, atq. alterius seculi gentibus annumeratũ sibi visum fuisse narrat. ait vero corã angelo Domini stantẽ. quo argumẽto piorũ & sanctorũ societatis ciuem ascriptũ docet; vtpote quẽ angelo Domini astantẽ viderit, cui angelo sacerdotis ipsius posteritatẽ, res & nomẽ curę esse cognosceret. namq. is vir omni studio, sedulitate, exẽplo atq. doctrina egerat, vt sacra religio diuinusque cultus, & oẽs, quæ ad hæc pertinẽt res, magna diligẽtia & sanctitate, & suis, & futuris temporibus procurarentur. sed huic consilio atque studio grauissimus & acerrimus, qui sese intendens obtrectaret, aduersarius non defuit, videlicet Antiochus ille cognomento

Abben. Ezra. Isaac, Hispa. Salom. Iarch.

Malach. 2.

Hagg. 1.

Machab.1. Epiphanes,quem ob violandæ religionis & diuini nominis obſcurandi ſtudiũ radicem peccati ſacri ſcriptores nominant,Eundẽ Satanã,hoc eſt, aduerſariũ & detractorẽ Vates dicit. quo nomine omnes,qui vel diuinis,vel aliis magnis rebus obſiſtunt,vocari in ſacris audimus.quo etiã Petrus humani generis grauiſſimũ & duriſſimum redimendi modum Matth.16. Chriſto diſſuadens audiuit: Vade poſt me Satana,ſcandalum es mihi:quia non ſapis ea, ,, quæ Dei ſunt. Hic autẽ Satan à dextris Ieſu ſtare viſus eſt,nimirũ eo cõſilio,vt publicam religionis rẽ,quã ſacerdos auctã florẽtemq. eſſe curabat,oppugnaret. namq. dexterę alicuius opponere ſeſe,hoc in arcano ſermone ſignificat: in quo magna ad res agẽdas vis & Pſalm. conſtãtia dexteræ nomine deſcribitur,vt: Dextera Domini fecit virtutẽ: dextera Domi- Iſai.63. ni exaltauit me. At verò cum à dextera eſſe ambiguæ ſentẽtię oratio ſit,namq. vel auxilij ferẽdi cauſa id fieri etiã poteſt, vt illud: Quoniã à dextris eſt mihi,ne cõmouear; vel ob- Pſalm.15. ſtrectãdi,vt: A reſiſtẽtibus dexteræ tuæ cuſtodi me,&c. Satanę hoc in loco cõſiliũ,tametſi nomen ipſum arguere poterat, Vates tamẽ declarauit, [*vt aduerſaretur ei.*] Fuit autẽ Ieſus ſacerdotis dextera illuſtris illã & fortiſſima Mathathię & filiorũ familia,q Iudaicis rebus oppreſſis ac penè obrutis auxiliũ magnũ tulerũt,ad præclarũ etiã ſplendorẽ & dignitatis locũ peruẽturis,niſi potẽtiſſimus atq. acerrimus hoſtis & prædo ſacrilegus ille Antiochus obfuiſſet.q ob eã rẽ dexterę, hoc eſt,potẽtię, & dexteritati ſacerdotalis familiæ illius oppoſitus rectè pingitur. [*vt aduerſaretur ei.*] Hebraicũ eiuſdẽ cũ nomine ipſo ſignificationis Num.22. verbũ eſt, *Le Satano*, vt à propoſito inſtitutoque deterritũ abduceret, vt illud: Ego veni,vt aduerſarer tibi,quia peruerſa eſt via tua mihique cõtraria. Vt igitur de honeſtatis & verę pietatis via deflectere coactũ populũ in cõtaminatæ ſuperſtitionis errorẽ fraudemq. impelleret,vrbemq. ipſam Ieroſolymã Deo ſacrã ſibi prophanatã ad regni & potẽtiæ præſidiũ muniret, maximo conatu ſtudioq. contendit Antiochus; cui,vt diximus,populi animos corrumpere,& vrbẽ ipſam occupare in animo fuit, ſicut ſcriptum eſt: Et facti ſunt Machab.1. in inſidias ſanctificationis, & in diabolum malum in Iſraël. Quod Vates dixerat He- ,, braicè *Satan*, Græcus Machabæorũ interpres ad ſignificationem alludẽs, vertit diabolũ; nimirum ex eodem verbo *Satan*, quod apud Hebræos, ſi libri illi Hebraicè extarẽt, vtiq. legeremus. Atque illud etiam ſibi viſum narrat Vates, quemadmodum tyranni illius atque etiam eius exercitus conſilium ſtudiumque vehemẽter inuiſum improbatumque, & impetus tandem cum magna ipſorum calamitate cohibitus fuerit.

Et dixit Dominus ad Satan, increpet Dominus in te Satan, & increpet Dominus in te: qui elegit Jeruſalem: nunquid non iſte torris eſt erutus de igne?

ANGELVS ille,qui ſacerdotis rebus curandis præfectus aderat, Domini eius,à quo Iudic.6. legatus erat,nomẽ hoc in loco ſuſtinet. [*Dixit Dominus.*] vt idẽ cęlitus ad Gedeonẽ miſſus nuntius, Angelus Domini interdũ etiã Dominus vocatur. Atq. hic angelus auctoritatis & confirmationis cauſa Dominus dictus diuini aduerſus Antiochũ & Macedones iudicij ſententiã execrantis modo pronũtiat, *Increpet, increpet*, Hebraicè *increpabit* in futuro: quod ad confirmationẽ magis,quã imperatiuus, facit. Huius verò verbi ea vis eſt,vt non ſolũ redarguere atq. accuſare, vt Latinè ſolet;ſed etiã perrũpere & cõminuere ſignificet, Pſalm.79. præcipuè,cũ in diuina indignatione vſurpatur, vt: Incenſa igni & ſuffoſſa ab increpatione vultus tui peribunt. Quòd verò verbũ repetit,non ad vehementiam aut ad heteroſim ,, figuram (namque heteroſis diuerſis magis,quàm iiſdẽ verbis fit,ſed ad geminum Satanę conſiliũ conatumq. frangendũ pertinet, alterũ quòd ſanctã & Deo dicatam vrbẽ occu- Pſal.131. pare & nefaria ſuperſtitione contaminare conſtituerat.ob eamq. rem additum eſt: [*Qui* Pſalm.67. *elegit Ieruſalem*] in habitationẽ ſibi, vt Pſaltes ait, Mons in quo beneplacitũ eſt Domino ,, habitare in eo. Alter verò conatus conſiliumq. inimicum fuit, Iudęam & Ieroſolymitanã ,, gentẽ,quæ ex omnibus tribubus antiquis tãtum in ea regione ſuperfuerat,cum Mathathiæ eius ætatis ac reipublicæ principis familia funditus delere, ſicut ſcriptum de vtroq. Machab.1. conſilio eſt: Et ędificauerũt ciuitatẽ Dauid muro magno & turribus firmis: & facta eſt il- ,, lis in arcem, & poſuerunt illic gentẽ peccatricem viros iniquos: & effuderunt ſanguinẽ ,, innocentem per circuitum ſanctificationis, & contaminauerunt ſanctificationem, &c. Huius alterius cõſilij cauſa repetitum eſt, *Increpet*, & ratio etiam addita, quòd tanquam igne agens omnia vaſtauerit, parumque abfuerit, quin vniuerſam illam piorum gentem perderet,niſi Mathathias eiuſq. filij ex eo incẽdio erepti & ſeruati Dei nomine auxilioq. inuocato arma ſumentes afflictæ & proſtratæ religioni dextrã porrigerent. Hunc itaque

torrim

torrim de igne erutum angelus appellat, qui cum filiis & familia in monte Mogdhith confugerat, vnde coactus piorum hominum copiis exiguis maximas memorabilesque pro aris & focis gessit res. Appellantur autem [*Torris ereptus ab igne*,] quòd & cladē illam, piorumque virorum cædem, & regis de violāda religione imperium ad restituendā rem effugerint, sicut scriptū est: Et venerunt illuc, qui missi fuerant à rege Antiocho, vt cogerent eos, qui missi fuerant in ciuitatē Modin, immolare & accendere thura, & à lege Dei discedere. & multi de populo Israël consentientes accesserunt ad eos. Sed Mathathias & filij eius constanter steterunt, &c. Grauissimam verò & vehementer oportunam significationem Hebraicè habet nomen AVD, pro quo Latinè ex simplicium verborū inopia, torrim vertimus. Significat enim Iesu familiam eosque, qui illarum partium fuerint, quanquam afflictos & vexatos magno tamen vsui ad ignem ipsum dissipandum & minuendum, atque ad alios eripiendum seruandumq. fuisse. namque AVD per diphthongon fustis illa est, qua in focis carbones mouentur, dispergūtur aut congregantur, & ligna, si quæ non vri placeat, separantur, ac totus interdum dispersus ignis debilitatur & minuitur. Hispanice *Tizonero* dicitur. Hæc autem fustis ne forte cum aliis lignis per negligentiam confusè coniecta ardeat, caueri & curari solet: quod ad vsum magis oportuna, quàm cętera ligna, habeatur. Hanc explicationem nos docuit Amos: Subuerti vos sicut subuerti Sodomam & Gomorrham: & facti estis quasi torris raptus ab incendio, &c.

Machab. 2. „ „ „

Amos 4. „

Et Iesus erat indutus vestibus sordidis, & stabat ante faciem angeli: qui respondit & ait ad eos, qui stabant coram se, dicens:

NON de ipsius Iesu nuper vita functi, & iam coram angelis stantis atque in concilium cœtumque piorum adducti persona hęc dicuntur, sed de sacerdotum progenie, quæ posteriori ętate munus, nomen famamque illius conseruatura fuit: quam sordidis vestibus indutam fuisse dicens, illud significat, regium munus & bellicæ rei administrationem pro temporis ratione illis susceptam perpetuo occupari non decere; vtpote quos legitimum potius sacerdotium atque hæreditario iure proprium purè sancteque tueri & curare oporteret, quàm vsurpatum à regia Dauidis familia apicem sibique impositū cruento, & à sacerdotis puritate longè alieno bellorum vsu conseruare velle: hic enim habitus regum proprius est, non sacerdotum: quos magis diuinarum rerum, sacrificiorū, supplicationum, expiationum cura exercitatioque decet; maximè cum sua vtrique officio & muneri sustinendo familia fuerit à Deo præposita, quæ vt purè, legitimè atque ex prescripti iuris rationibus conseruata, plurimum decori honestatisque habent, sic contra confusa & permixta, preter illatam ei, qui de professione pulsus fuerit, iniuriam, omnem publicæ rei illustrem distinctionem ordinemque perturbat. Namque bellorū, ac sacrarū rerum exercitationem & curam, quamdiu hæc popularis hominum ratio constiterit, distinctam esse Deus voluerat, sancitisque legibus decreuerat, secus in hominum regeneratione erit. Hęc itaque sunt sordidæ vestes, quibus indutū sacerdotem Vates conspexit: quæ quamuis iis, qui ex ambitione non ex ratione res definiunt, elegantes videri fortasse possent, vt idem rex pontifexque sit, tamen ad publicæ rei vtilitatem atque ad diuinum iudicium relatæ sordidæ habentur. Ea igitur ex parte, qua vsurpatum ad tempus oportunum munus regium sustinebat Iesus, indecoro habitu vsus videbatur; qua verò amplissimo illi, quo præditus erat, sacerdotio diligenter præerat, placebat maximè. [*Et stabat ante faciem angeli*.] Stare ante faciem alicuius, vt iam sæpè alias docuimus, idem est, quod negotium sibi ab illo datum sedulo atque fideliter administrare. Igitur vt seruato rerum ordine munus proprium sanctè à sacerdotum familia administraretur, regij vestitus purpurei & cruenti, hoc est, crudelitatem referentis, depositione angelus curauit, nempe Iudæos, [*qui stabant coram se*,] coram ipso Iesu ministrantes vt rege & sacerdote, allocutus, ac sic [*dicens*:]

Auferte vestimenta sordida ab eo.

VESTIMENTA regia tantùm exuere eum iubētur, non autem mūdiora aliqua vestire, quòd sacerdotij ius integrum illi maneret, in quo nihil per eos noui agi aut parari oporteret, sed tantùm in regni administratione regiæ potius, quam sacerdotali familiæ restituenda. Sed ne forte suam voluntatem aliter, quàm haberet, ex hac re Iesus sacerdotis familia interpretaretur, Deus ipso præsenti oratione declarauit.

Et dixit ad eum, Ecce abstuli à te iniquitatem tuam, & indui te mutatoriis.

Hæc ex Hebraico ad verbum reddita hoc modo ad explicationis commoditatem, & si minus Latinè, vertuntur. [*Vide transtuli de super te distortionẽ tuã: et vestire te mutatoriis.*] Consiliũ sententiamq. suã sacerdoti ipsi examinandã probandamq. Deus proponit, cũ dicat, *Vide*. atq. rem ipsam, vt rectè indicata curataq. sit, deinde docet: nimirũ quòd quæ aliena illiq. minimè cõcinna essent, remouenda, suoq. in loco ponẽda curauerit, illique suũ ius integrũ purumq. cõseruatum voluerit; nẽpe sacerdotalibus ornamentis sacroq. vestitu oportunè riteq. vti. hoc enim verbũ infinitũ *vestire te*, atque in tertia Hebræorũ cõiugatione pronuntiatũ significat, quod illi antiquũ propriumq. fuerat, id vehementer probatũ confirmatumq. fore statuere. neq. enim alios iusserat, vt vestirent, neque ipse nunc primũ vestiebat, sed ipsum admonebat officij sui, quod esset, non purpureo pallio (vt reges cõsueuere) perpetuo vti, sed mutatorias vestes induere, quæ propriè sacerdotũ sunt: quos alio ad rem diuinã, alio ad cõmunes vsus vestimentorũ genere ornari, ex lege & more oporteat, sicut scriptũ est: Depositisque vestibus, quibus prius indutus erat, cùm intraret in sanctuariũ relictisq. ibi, lauabit carnẽ suã in loco sancto, indueturq. vestibus Leuit. 16. suis, &c. [*Iniquitatẽ*,] distortionẽ vertimus, vt à vulgari & recepta illius nominis, iniquitas, significatione, quę peccatũ ex translatione definitur, ad eam, quę propria est, cogitationẽ conuertamus, videlicet deflectionem à recto, quam & prauitatẽ dicimus, non solùm in moribus, sed in cuiuscunq. rei ratione & vsu deprauato: vt quòd sacerdos belli muneribus perpetuo fungatur, quòd testis iudex, quòd pluribus vnus, qui singulis vix sufficiat. Hoc enim in bene instituta republica rectum nõ est, nisi forte tẽpestatis vis & necessitas ad tẽpus cogat. sed hæc vbi sedata fuerit, singula suis locis restitui collocariq. postulant. Itaque pondus potius & indecoram confusionem, quam peccatum, nomen iniquitatis hoc in loco explicabimus, id videlicet, quod recto decentique aduersatur, ex præsentis argumenti ratione definiendum, vt hoc in loco vsurpatum sacerdotibus regni diadema & munus, atque ob eam causam retentum, quod aliquando arma capere necessitas coëgerit, erroris & legis inscientiæ vitio magis, quàm sceleri vertendum esse videatur: quod tamen recta rerum cognitione & officiorum distincta obseruatione facilè corrigi in illis poterat. id quod Vates ipse intelligens curarique cupiens ait:

Et dixit, Ponite cidarim mundam super caput eius.

Et *dixit*. Vates ipse Zacharias dixit. namque hæc oratio Vatis est, vt Hebraicum verbũ apertè indicat, quod verò dixerit, illud est, nẽpe cognitionẽ & certã scientiã sibi in sacerdotũ familia illa desiderari & requiri, multũ ad alienũ officiũ magistratumq. deponendũ suumq. rectè administrandũ valiturã: atq. ob eam causam curatũ fuisse, vt ea, qua indigere videbatur, sapientia & scientia familia illa augeretur ornareturque. Hoc enim munda cidaris pontificis capiti imposita significabat: nimirum puram & ab omni erroris & ignorationis vitio carentem scientiã, ex qua perfectum virtutis opus sanctitatis diuinæ studiũ cæteris imitabile ostẽderetur, sicut scriptũ est: Et coronauit eum in vasis virtutis. & paulo inferius: Ecclesi. 45. Coronã aureã super mitrã eius expressam signo sanctitatis & gloria honoris & opus virtutis, desideria oculorũ ornata, &c. Neq. enim de ornamẽto ipso tantũ, sed de ornamẽti significatione agitur hoc in loco. Quam rem Vates in sacerdotali illa familia desiderasse ait, quòd ex illius defectu regni & sacerdotij rationes permixtæ essent. cõmodissimũ autẽ fore intellexit, vt suũ munus officiũq. ab aliis inductus tueretur, quãdo ipse ex sese nõ cognouisset. Fuit autẽ hæc non angeli, sed Vatis ipsius sapiens cogitatio & sententia, quæ euentu ipso & angeli auctoritate & præsentia cõprobata est.

Et posuerunt cidarim mundam super caput eius, & induerunt eum vestibus: & Angelus Domini stabat.

Hic locus planè docet orationem illam superiorem, [*vestire te mutatoriis*,] ad officij Psalm. 77. admonitionem pertinuisse, vt illud: Pascere Iacob seruum suum, Israël hæreditatẽ suã. quo in loco res ipsa præstita exhibitaque mox fuisse declaratur. Et pauit, inquit, eos in innocentia cordis sui, &c. Sic etiam hic & diuinæ admonitioni, & Vatis desiderio satisfactum tãdem fuisse narratur, vt sacerdotalis familia regni & principatus magistratu omnino abdicata muneris atque sacerdotij sui fidem tueretur. Id quod Herodis tyranni tempestate effectum est: qui quanquam nefariè & crudeliter, tamen non sine Dei permissu ac sanctione fortassis, hanc familiam principatu spoliatam sacerdotij tantùm muneribus

neribus fungi curauit, iis, qui regni administrationem aut tenebant aut sperabant, occisis: vt in Iosephi historia & in tẽpli secundi hebraicis annalibus legimus. Omnibus verò rebus his Angelũ Domini astitisse docet Vates, vt qui ex diuino consilio illam familiam hoc modo purgatam, & ad pristinum nitorem restitutam, officij conseruãdi admonens, faustarum & felicium futuris seculis rerum promissionibus confirmaret.

Et contestabatur, Angelus Domini Iesum, dicens.

CONTESTARI, hoc in loco, idem quod latinis, prædicendo præcipere, officijque admonere, commendareq́. significat. tanti vnius verbi, IAGHED, vis est.

Hæc dicit Dominus exercituum, Si in vijs meis ambulaueris, & custodiam meam custodieris: tu quoque iudicabis domum meam, & custodies atria mea, & dabo tibi ambulantes de his, qui nunc hic assistunt.

SACERDOTALIS muneris legem & fidem maximis præmijs propositis prædicitatq. commendat, promittentis Dei virtute & potentia ad pactorum cõfirmationem cumprimis proposita. Duabus autem præcipuè partibus omne id, quod vocatur sacerdotis officium, conflatur, propria ipsius, qui officio præfuerit, innocentia & pietate, & summa ergà sacrũ cultum & populi eruditionem animi attentione & diligentia. Atqui pro huiusmodi officio præstando duplex præmium persoluendum sacerdoti Iesu proponitur; alterum quòd illa dignitas ad plurimos ex illius posteritate futuris ætatibus ad Christum vsq. diuinitus concessa pertingeret: cuius dignitatis illa munera sunt, suprema religionis & morum censura, ac de obscuro ambiguoq́. iure responsio, & sacrorum legitima procuratio. [*Iudicabis domum meam, & custodies atria mea.*] Alterum verò, quod omnium bonorum finis extremumque est, æternæ & cælestis felicitatis communicatio & societas vnà cum angelis ministrisq. dei illius etiam posteritati futura, ita vt, tametsi non omnes eius posteri in amplissimum sacerdotium venire possint, tamen in aliud multo felicius multoque augustius ministerium cooptari omnes possint: nempe in angelorum collegium atque consortium: idq́. virtute cuiusdam a se mittendi maximi pontificis futurum esse ait, qui arcanis diuinisq́. modis non modò eos, qui ex priuata sacerdotum antiqua familia fuerint, sed omnes quotquot sibi credẽtes dicto obtemperauerint, reges & sacerdotes, gentem sanctam populumque acquisitionis deo & patri suo efficiat. quam rem vt omnibus optãdam expetendamque à se enuntiatam sapientibus viris obseruari deus iubet & suadet. [*Dabo tibi ambulãtes de his, qui hic assistunt*. Hebraicè apertissima sententia est, *Inter stantes hos*.] Atque stantes angelos Dei & cælestes illos spiritus esse, & locus ipse apud Deum, & situs standique habitus arguit, & ipse Vates sæpe etiam docuit. Appellantur autem regio more astantes, ob ministerij assiduitatem: quomodo apud reges continuos quosdam nuncupari videmus. Quòd verò dicit, *Ambulantes*, familiaritatem consuetudinemque significat, maximè Hebraicę coniugationis perspecta vi, quòd in aulis regiisque domibus nulli inter astantes versari & ambulare vltro citroque soleãt, nisi qui ex eadem familia oportunisque officiis functi fuerint. Quòd verò omnes hæ, quæ ad posteritatẽ Iesu spectabãt, tũ aduersæ tũ secũdę res ipsi familiæ parẽti iá vita functo prædicentur & indicentur, id ex prophetarum more fit, qui futuras toti alicui generi rationes ad caput vnum, vnde nomen genus habeat, referre consueuere. Etenim hæc prædicta non soli Iesu fuisse illud arguit, quôd viro satis spectata officij fide, & probato integritatis exemplo iam vita defuncto, neque illa iá gesta prædici, neque hæc ipsi præstita denuntiari commendarique opus erat, sed ad illas orationis & actionis figuras, quę in vatum libris frequentissimæ sunt, hæc referri omnia consentaneum fuerit, vt quod de tota Iacob gente dicitur: Hæc dicit Dominus formãs & faciens te ab vtero, noli timere Isa. 44.
serue meus Iacob, & rectissime quem elegi &c. & illud: Et reuertetur Iacob, & quiescet Ieremia. 30
&c. et quæ de Christo Dauidici regni herede Dauid ipse audit & sustinet. Et Dauid seruus meus princeps in medio eorum. Quod nos de angelorum societate exposuimus, Ezech. 34.
Chaldæus paraphrastes eadem ferme sententia ad piorum post resurrectionem, pręmia refert. Cùm verò præsens de futurę vitę pręmijs sermo in oportunam Christi, qui omnis vaticinij scopus est, mentionem incideret, per quem huiusmodi maxima præmia deferenda erant, admirandum illius mysteriũ Iesu alijsque, quos id cognoscere oportebat, commode angelus enuntiauit.

Audi

Audi Iesu sacerdos magne, tu & amici tui, qui habitant coram te, quia viri portendentes sunt.

MAGNAM & planè diuinam rem, de qua dicturus est, attentisque animis obseruandam esse indicat, cùm tantos tamque grauibus nominibus & titulis illustres auditores postulet; nempe sacerdotem magnum & viros eos etiam, qui in felici illa piorum societate coram sacerdote ipso sedebant, magnis mysteriis cognoscendis idoneos; vtpote *viros portendentes*, siue, vt Hebraicè est, *viros portenti*, hoc est, præcipuæ & diuinæ cuiusdam auctoritatis viros, quorum ob sanctissimam & præter vulgarem vsum admirandam ac planè portentosam vitæ rationem, cum dignitas, tum testimonij grauitas summa est. Itaque hoc arcanum ipsi Iesu atque iis, qui secum in illis piorum sedibus collocati erant, vt maximum & beatis animis magis dignum aperitur.

Ecce enim ego adducam seruum meum orientem.

CHRISTI Iesu hominum seruatoris rationes oratio hæc diuinaq. enuntiatio indicat, quem ob perpetuam obedientiam diligentissimumque ergà paterna mandata studium, seruum suũ Deus appellat, eundemq. cùm ob admirandum nascendi modũ, tum ob diuinã planè instituendarũ gerendarumq. rerũ rationẽ, notæ apud Vates & arcanæ significationis nomine [*Orientẽ*] vocat, ea significatione, qua plantę oriri dicuntur. namq. verbũ est SZAMAHH, quod propriè ad spontè atq. feliciter nascentia crescentiaq. virgulta pertinet. est aũt ab illo
Isai.11. Isaiæ vaticinio trãslatũ verbũ, Et egredietur virga de radice Iesse, & flos de radice eius ascendet. namque stirps illa ex Iesse radice non humana opera
Luc.1. consita, sed sponte sua, hoc est, diuina virtute virgine matre prouenien s, exiguis & humilibus, pro humanę superbiæ gloriæque ratione, initiis pulcherrimis ramis latissimè sese
Ierem.33. per orbem diffudit. de quo illud etiam Ieremias eodẽ verbo vsus cecinit: „In tempore illo „germinare faciam Dauid germẽ iustitiæ. Est autem vnum ex arcanis Christi nominibus oriens siue germen vel stirps: de quibus loco suo ex eiusdem benignitate differemus. huius autem stirpis virtus quanta futura sit, Iesu sacerdoti magno cæterisque viris portenti indicatur; videlicet quòd illius dudum refecti templi dignitatẽ ad diuinæ sanctitatis gloriam & inenarrabilem quandam amplitudinem auctura esset; quæ tantum huius templi magnitudini præstaret, quantum eæ, quæ diuinitùs parantur res, humana opera & industria factis antecellunt. idque ex vtriusque templi, hoc est, præsentis atque eius, quod per stirpem illam amplificandum erat, comparatione ostendit.

Quia ecce lapis, quem dedi coram Iesu: super lapidem vnum septem oculi sunt. Ecce ego cælabo sculpturam eius, ait Dominus exercituum, & auferã iniquitatem terræ illius in die vna.

FANVM illud, quod Iesu sacerdote procurante ædificatum fuerat, quanquam diuino consilio & beneficio, humana tamen opera constans lapidem coram Iesu datũ vocat. namque in antiquis arcanisque sermonibus lapidem Deo sacrã ædem significare vel ex
Genes.27. illa Iacob oratione cognouimus: „Et lapis iste, quẽ erexi in titulum, erit domus Dei. Igitur huius lapidis dignitatem, maiestatem durationemque cum illo tertio, quem Deus erecturus erat, comparandam non esse docet, quòd hic homines artifices, & Iesum illũ, ad quem sermo fit, procuratorem sortitus fuerit, ille vero alius Deum ipsum architectũ, artificem curatoremq. sit habiturus. [*Super lapidem vnum septem oculi sunt.*] Distinctio ipsa punctorum & magis etiam sententiæ, ac sermonis ratio de duobus lapidibus orationem institutam esse docet: namque alia ostensa re ad aliam sermo comparãdo cõuerti
Luc.7. solet, vt: „Vides hanc mulierẽ: intraui in domum tuam, &c. Maximam verò & assiduam vigilantemque curam, studium, sapientiam & diligentiam Dei ipsius in illo lapide tum cęlando & aptando, tum etiam aptissimè collocando, atque, ne quid detrimenti accipiatur, conseruando, septẽ oculi significant, numero certo pro indefinito ex sacri sermonis
Prouer.24. vsu accepto, vt: Septies in die cadit iustus. Atque huius arcanæ orationis sententiam „Deus ipse explicat. [*Ecce ego cælabo sculpturam eius.*] Diuinum planè opus omnibusque numeris absolutum, & iis quæ ad pulchritudinẽ, vtilitatem firmitudinemque faciant, partibus cunctis constans esse oportet, quod à sapientissimo architecto septem oculos
Hebr.9. adiecturo suscipiatur, tabernaculum profectò non manu factum, id est, non huius crea-
Apoc.21. tionis, imò templum sanctum Domini omnibus gemmarum vnionumque virtutibus exornatum,

exornatum: cuius templi feliciſſima & aurea ætate terra ipſa omnino expiata, pura, ſancta, Deoque ipſi gratiſſima erit, quæ expiationis atque puritatis ſuæ ſummam Deo optimo maximoque opifici & architecto acceptã referat, Qui dilexit eccleſiam, & ſe ipſum tradidit pro ea, vt eam ſanctificaret, mundans eam lauacro aquæ in verbo vitæ, vt exhiberet ipſe ſibi glorioſam eccleſiam, non habentem maculam, aut rugam, aut aliquid huiuſmodi, ſed vt ſit ſancta & immaculata, &c. [*Auferam iniquitatem terræ illius.*] Demonſtratiuum pronomen non terram quamuis communi ſignificatione, ſed certam quandã propria nota inſignem indicat, humanam videlicet ſocietatem, & orbis vniuerſi, qua habitabilis eſt, coniunctionem, quam tertij huius templi ætate, vna die terram noſtrã expiatam ſibi conſecrauit; vna victima occiſa, vno cruento ſacrificio eius, qui ſemel in conſummatione ſeculorum ad deſtructionem peccati per hoſtiam ſuam apparuit, ſemelque oblatus eſt ad multorum exhaurienda peccata: qui tamẽ ex propria culpa & fidei atque pœnitentiæ defectu tanto ſeſe beneficio indignos non reddiderint. Iam verò quantum huius templi aurea ætas primi illius & ſecundi temporibus præſtet, ex hoc etiã demonſtratur, quòd primi & ſecundi ætatibus frequẽtiſſima ſcelerum & vitiorum labes, & religionis atque virtutis ruina fuerit: at verò ijs, quos in vnum templum ſibi ſacrauerit; nulla huiuſmodi probra ſint, inferenda, ſed omnes, qui viderint illos, agnoſcent eos: Quia iſti ſunt ſemen, cui benedixit Dominus. Quantus verò ſummæ felicitatis, tranquillitatis ac pacis vſus, quanta communicatio futura ſit ijs, qui ad hunc locum ex diuino beneficio deuenerint, vna tantùm, ſed multiplici imagine Vates docuit.

Ephes. 5. · Hebr. 9. · Iſa. 61.

In illa die dicit Dominus exercituum, vocabit vir amicum ſuum ſubter vineam & ſubter ficum.

MAXIMAM fertilitatem rerumque copiam (quàs tamen ſpirituales & cæleſtes magis, quàm terrenas definire oporteat) illud ſignificat, quòd vitis & vmbra & fructus non ſolùm dominis ipſis, ſed amicis etiam aliis abunde ſufficere poſſit. namque huiuſmodi argumento Chananææ terræ fertilitatem Iſraëlitico populo exploratores probauerunt: ſummam verò quietem & pacem illud arguit, quòd ſubter ficum & vitẽ tutò conſidere & otiari liceat; non modò Domino, ſed ſociis etiam ad conuiuium vocatis. qualem ſtatum Salomonis tempore Iſraëliticas res tenuiſſe legimus: Habitabatque Iuda & Iſrael 3. Reg. 4.
abſque timore vllo, vnuſquiſque ſub vite ſua, & ſub ficu ſua, à Dan vſque ad Berſaba cunctis diebus Salomonis. Egregiæ demum cuiuſdam charitatis & familiaritatis virtutem illa amicorum ad prædia inuitatio, illaque rerum largitio, ſocietas & communicatio vtilitatum arguit: quam eo benignius futuram oſtendit, quòd communem fructuũ vſum ſine certa alicuius poſſeſſionis adſcriptione indicat. Non enim ait *ſubter vitem ſuam & ficum ſuam*, ſed, *ſubter vitem & ficum*.] Id autem verè & re ipſa ab ijs, quos in illam felicitatis amplitudinem Deus deduxerit, præſtitum eſſe præſtarique ſolère, ſacra ſcripta maniſeſtè confirmant: Nec quiſquam eorum, quæ poſſidebat, dicebat aliquid eſſe ſuum, ſed erant illis omnia cõmunia. [*ſubter vineam.*] Subter vitem exponimus ex Hebraico nomine & ex ſententia ipſa. nãque ſubter vineam nunquã agitur aut ſedetur. Itaque ſententia ipſa, quid verba latina ſignificare velint, ſæpe indicat. Huiuſmodi pacis & tranquillitatis deſcriptiones in externis etiam libris legimus, vt:

Actor. 4.

Condit quiſque diem collibus in ſuis,
Et vitem viduas ducit ad arbores, &c. Horat. lib. 4. Od. 5.

CAPVT QVARTVM.

ET reuerſus eſt angelus, qui loquebatur in me, & ſuſcitauit me quaſi virum, qui ſuſcitatur de ſomno ſuo.

IN acerrima & attentiſſima de Ieſu ſacerdotis rebus, quas edoctus fuerat, cogitatione ſeſe defixum fuiſſe Vates indicat, à qua ad aliam rem grauiſſimam etiam cognoſcendam angeli interpretis opera & cura traduci opus fuerit, aliàs non animaduerſurum; tempore illorum ſpectrorum magnitudine vt arctiſſimo quodam ſomno occupatum. Hęc carminis huius ſententia eſt, quia narratæ iam rei ſumma grauitas, narrandarum denuo

mole ſuperari arguitur. [*Quaſi virum qui ſuſcitatur de ſomno ſuo.*] Non quòd dormiret, ſed quòd ſe eo modo affectum ſenſiſſe fateatur, vt cùm quis ex ſomno ſuo, hoc eſt, ex vero ſomno & quiete experrefactus fuerit. hoc ſignificant illa verba, *Quaſi, &c. ſomno ſuo.* Atque ſeipſum, quemadmodum affectus fuerit, indicare hac oratione Vates voluit; nimirum quod ab angelo excitatus viſus fuerit ſibi ex ſomno quodam, in quo altè ſomnians demerſus eſſet, euocari. Particula, *quaſi*, Hebraicè CHA, tempus etiam cum ſimilitudine adſignificat, quod Latinus dicit, vt cùm, vt illa: quaſi poſt tres mēſes, quaſi media nocte, & alia innumera in ſacro ſermone exēpla. eadē oratione tēpus indicare videtur, quo hęc ſibi res acciderit; nempe matutinum tempus, cùm homines è ſomno ſpōte excitari ſolent, animæ vi & efficientia ad ſuperiores corporis partes ſeſe reuocante, cùm mens valet, & ſomnia purgatiſſima eſſe putantur, quorum experrefacti homines imaginē recordati retinēt; ita etiā ſibi accidiſſe ait, cui cogitatio, quā grauiſſimā primum habuerat, tamen nouæ contemplationis acceſſu conuulſa non fuerit; verùm dignitate & magnitudine longè victa, quātum ea, quæ purgatiſſimè etiā ſomniamus, ab ijs, quæ vigilātes cernimus, vincuntur. Quòd verò Zacharias, qui aliorū ante ſpectrorum ſignificationē rogare ſolebat, nunc ab angelo rogatus fuerit, illud in cauſa eſſe arbitramur, quod ex antecedētibus rebus, quas diuinitus edocta fuerit humana mens, & ex cōmunicata ſibi à ſpiritu virtute, conſequentes; quæ ad idem argumentum referuntur, etiam rationes connectens atque cōponens cognoſcere ſoleat, & ſecum cogitans interpretari; atque aliquando ſimilitudinibus, allegorijs, & tranſlationibus à ſe excogitatis pronuntiare. Igitur cùm multa, quæ Iudæorum publicā & priuatam rem attingebāt, in ſacerdotali illo ſpectaculo Vates conſpexiſſet, quæ in præſenti ſpectro ſexto & in ſeptimo plenius etiam intuetur, ab angelo, quatenus nam in earum rerum cognitione progreſſus fuerit, periculū faciēte rogatur: id quod antea factū nō videmus, dum rudis adhuc Vatis mens primarū imaginum ſpectris conſpiciendis imbuta ſignificationem doceri poſtularet.

Moſes Aegyptius de propheta.

Et dixit ad me, quid tu vides?

QVID eſt, inquit, quod ex aliarum rerum, quas ante edoctus es, rationibus in præſenti ſpectaculo oblatum cognoſcis? cuiuſmodi nam imagine & figura deſcribendum dicēdumque id eſſe cenſes? Huic interrogationi Vates præſenti tempore rogatus, præterito verbo reſpondet.

Et dixi, vidi.

RESPONSIONIS verbum interrogationis explicat ſententiam. neque enim angelus de ſpectro ipſo, & non de ſignificatione quærens dixiſſet. [*Quid tu vidiſti?*] Viderat enim iam Vates imaginem ipſam cùm primum ab angelo excitatus, hoc eſt, ad eam intuendam ab altera cogitatione traductus eſt. atque ob eam rem dicit: [*Vidi.*] & non ait, video, vt aliàs ipſe & Ieremias in loco reſpondent. Itaque videre in angeli interrogatione, pro conſiderare & cogitare vſurpatum eſt, vt ſæpe in Hebraico, Græcò, Latinoque ſermone vſurpatur. *Vidi.* Quantum, inquit, ego cognoui, atque ex virtute ſpiritus interpretationeque tua intellexi. Id quod ego viderim huiuſmodi imagine deſcribendum arbitror.

Ecce candelabrum aureum totum.

NON omnia, quæ à vatibus per tranſlationem, ſimilitudines, allegorias, atq. exempla dicuntur, iiſdem omnino rationibus & imaginibus viſa illis fuēre: ſed quædā etiā apertè demonſtrata, figurato dicēdi genere, atq. ad eum modum, quò etiā aliàs ipſi edocti ſunt, relato proferūtur. ita fit, vt aliquādo quæ viſa obſcurius fuerint, eodē prorſus modo, nōnunquā verò explicatius, interdum autē quæ apertius oſtēſa fuerint, obſcurius referantur. quorū generū exēpla in ſingulis vatibus frequētiſſima ſunt. Hactenus Vates noſter quæ imagine & ſimilitudine difficiliori ſpectauerat, edoceri cupiēs, interpretē ſuum rogabat; nunc quæ ipſe ſimplicius & clarius forte viderat, obſcuriora & interpretis egente oratione refert: quæ, quòd ipſe probè cognoſceret, explicari ſibi nō rogat, ſed aliis magis explicanda relinquit. Huiuſmodi autē imaginis ſiue ſymboli explicatio nobis illa cōmodiſſima eſt, vt Iudæorū, qui euangelio crederēt, futurā per ſpiritū Chriſti virtutē & dignitatem, felicitatē & gloriā gratiāq. cùm apud homines, tum apud Deū in eadē aurei candelabri clariſſimā luce ſplēdentis imagine deſcriberet, cuiuſmodi felicitatis, virtutis, gratiæ, auro & lumine ſignificatæ exemplum apoſtoli & diſcipuli illi antiqui præbuēre: de

quibus

quibus illud præcantatum fuerat: Quia ecce tenebræ operient terram, & caligo populos: super te autem orietur Dominus, & gloria eius in te videbitur, & ambulabunt gentes in lumine tuo, & reges in splendore ortus tui, &c. Id quod sibi visum atq. explicatum Zacharias ipse aliàs etiam concinebat: Lauda & lætare filia Sion, quia ecce ego venio & habitabo in medio tui, &c. [*Aureum totum,*] Hebraicè, *adunctum*. Totum, perfectionē & consummationem significat; vt ecclesiæ integritatem & pulchritudinem auream omnino, omnisque vitij expertem hac imagine describat. Huius autem candelabri mirum artificium Mosi in mōte demonstratum, & per Bezalaëlem summū architectum fusum olim fuerat: nunquam tamen ita plenè, vt à Vate nostro nunc describitur, absolutum est.

Isa. 60
Super. 2.

Et lampas eius super caput ipsius: & septem lucernæ eius super illud: & septem infusoria lucernis, quæ erant super caput eius.

ET *lampas.*] Quid hoc nomen significet, quidúe res ipsa sit, Hebraica lingua & Chaldaica paraphrasis declarant; coronamq. quandā auream circularem Vati visam explicāt, quæ totum candelabrum ornando superius ambiret, regium diadema significans, Christum videlicet, à quo ex antiqua seruitute ad ingenuā libertatē traducta ecclesia, tanquā sponsa dulcissima multis diuinis muneribus aucta, regij honoris causa coronato in thalamo sedet, sicut scriptū de ecclesia verè est: Qui propitiatur omnibus iniquitatibus tuis, qui sanat oēs infirmitates tuas: qui redemit de interitu viam tuā: qui coronat te in misericordia & miserationibus: qui replet in bonis desideriū tuum, renouabitur vt aquilæ iuuentus tua. Id quod antiquis tēporibus synagogę diu desideratū & exspectatū ecclesię tandē ex diuino per Christū beneficio cōtigit, qui semetipsum tradidit, vt exhiberet immaculatam Deo, &c. quam coronatā diadematisq. gloriā Christo acceptā, referentem Ioannes vidit: Fecisti, inquit, nos regnū Dei patri tuo. & D. Petr[9]: Vos, inquit, genus electum, regale sacerdotiū, &c. quo in loco, quid cādelabra, quid lucernæ, quid corona significet, apertè docemur. nam candelabrū ecclesiā vnicā multis lucernis splendentē; stellas angelos ecclesię ad custodiā, tutelā ministeriūq. prefectos; coronā verò seipsum α & ω, summum ecclesiæ suæ ornamentū indicat Christus. [*Et septem infusoria lucernis, quæ erāt super caput eius,* Hebraicè, *septē & septē:*] ita vt singulis lucernis septē infusoria ad olei ministerium destinata essent. quæ res nihil aliud nobis significat, quàm stellæ illæ in dextera Christi cōstitutæ Ioanni significarunt; cælestes videlicet spiritus certis ordinibus distinctos, atq. ad diuina beneficia ecclesię ministrāda deputatos: nónne oēs sunt administratorij spiritus in ministeriū missi propter eos, qui hæreditatē capiunt salutis? Animaduertendum tamen est nomen latinum *infusoria*, ex hebraico *Muszak*, versum esse; quod nō vasa, in quibus oleum aut liquor aliquis continetur; sed propriè canaliculos vasis additos, per quos liquor cōmodè ad vsus effunditur, significat. atq. ita Salomon mari illi æneo infusorium siue effusoriū potius aptasse dicitur. Quæ res gratię & aliorū diuinorū beneficiorum vsum per angelos tanquā ministros; copiā verò & facultatē à Deo per Christum eius (de cuius plenitudine oēs accepimus) ecclesiæ gigni suppeditariq. significat. Quamobrem & stellæ in dextera Christi à Ioanne cōspectæ sunt, & ab hoc Vate *effusoria*, non candelabri coronæ, *lucernis, quæ erant super caput eius*, admota notantur.

Apocal.
1. Petr. 2.
Hebr. 1.
2. Paral. 4.

Et duæ oliuæ super illud, vna à dextris lampadis, & vna à sinistris eius.

AD omne candelabri ornamentum duæ oliuæ vario dignitatis loco constitutæ accesserunt: quarū ratio & significatio Vatem latuisse, ex interrogatione & cognoscendi desiderio intelligimus; cui nihil antea de candelabro eiusq. partibus; vtpote perspectis atq. exploratis, quæsitū esse videmus. [*à dextris & à sinistris.*] Imparē dignitatis locū, quāquā vtrūq. honestissimū dextra & sinistra maximorum principum aut dignissimarum rerum significat, vt: Longitudo dierum in dextera eius; in sinistra illius diuitiæ & gloria. &: Dic vt hi duo filij mei sedeant, vnus ad dexteram, & alter ad sinistram tuam.

Prouerb. 3.
Matth. 20.

Et respondi & aio ad angelum, qui loquebatur in me, dicens, Quid sunt hæc Domine mi? & respōdit angelus qui loquebatur in me, dicens, Nunquid nescis quid sunt hæc? & dixi, Non domine mi.

DVARVM vtrimque candelabro astantium oliuarum pulchritudinem & situm miratus Vates, rationem ignorans, doceri cupit, admirationemq. angelo interpreti ex eo, quòd non cognouerit, mouere videtur: à quo nunquam aliàs huiusmodi sermone exceptus fuerat. [*Nunquid nescis quid sunt hæc?*] Quā oratione Vates si diligentius attenderet,

oliuarum rationem,ex ijs,quæ antea edoctus erat, quæque ipse intellexerat,percipere etiam potuisse arguitur. quam cùm ipse sibi consideratam neget, non quidem plena tractatione, sed breui quadam,verùm notata obscurioris partis significatione abundè docetur: nimirum duas oliuas duo esse maxima ac præcipua munera,alterum regium, sacerdotale alterum; quibus publica res omnis amplificatur,stabiliturque. quarum rationem Vati ex antecedentibus rebus non adeo obscuram esse oportuerat; maximè sacerdotij seriem omnem & exitum,futurosque euentus in Iesu sacerdotis tractata paulo antè,& sibi attentissimè cogitata causa edocto,quam prætermittens alteram regni videlicet,indicat magis, quàm aperiat, Zorobabele tantùm appellato: ex cuius posteritate maximus ille princeps exspectandus erat, qui vt sacerdotij res ad se translatas ad publicá vtilitatem omnium optimè & dignissimè administraturus: sic etiam regni munus & officium maxima & planè diuina virtute præstiturus erat.

Et respõdit, & ait ad me, dicens, Hoc est verbũ Domini ad Zorobabel, dicẽs, Non in exercitu, neque in robore: sed in spiritu meo, dicit Dominus exercituum.

NON respondet angelus rem omnem vt habitura erat, videlicet,hoc est sacerdotium & hoc est regnũ,&c. sed alterius tantũ partis euentuum certam causam indicat: ex qua omnis vtriusque ratio vati statim subducitur. nãque vt sacerdotiũ firmandũ perpetuoque stabiliendum per Christũ altera oliua cãdelabro muniendo apposita,atq. perpetuo virore & certissimo fructu vmbram oleumq. suppeditans significabant: sic regnũ maxima virtute & felicitate ad æternitatẽ propagandũ, Zorobabelis progeniei altera portendebat. quod mysterium vt Vates sibi cognitum Zorobabeli ipsi (qui futuri Christi personam, principatũ inter Ierosolymitanos gerens, tunc sustinebat) indicaret, illam ex oraculo editam recolit, atque cõmendat breuem definitionẽ, qua dictũ sibi fuerat, [*Non in exercitu,*] neq. humanæ bellicæ virtutis apparatu atq. potẽtia, sed tantum diuini spiritus efficientia & vi, illã æterni regni felicitatẽ certam, stabilem constantemque fore. Quo in responso, quãuis breuissimo, maxima diuinorũ patris Dei & Christi eius, atq. spiritus sancti mysteriorũ argumenta, quæ nõ breues explicatus habeant, continẽtur. Itaque publicam hominũ salutẽ, & æternã illã felicitatẽ, qua ecclesia per Christũ vsura fuit, oliuę, hoc est, diuini spiritus virtuti acceptam referri omnino oportere, sacris oraculis est definitũ. [*Dicit Dominus exercituum.*] cui ad omnẽ maximã conficiendã perficiendamq. rem vis & facultas infinita est. Idem enim ipse de eodẽ regno eiusdẽ spiritus virtute per orituram [Isai. 11.] illam oliuã, iãque nobis ortã, stabiliendo huiusmodi olim oracula fundebat: Egreditur virga de radice Iesse, & flos de radice eius ascendet, & requiescet super eum spiritus Do- [Isai. 42.] [Matth. 12.] mini, &c. & iterum: Ecce seruus meus, suscipiã eum; electus meus: complacuit sibi in illo anima mea, dedi spiritum meũ super eũ, &c. addit & illud: Calamũ quassatũ nõ cõfringet. Verùm enimuero Christi potentiã, auctoritatẽ & maiestatẽ, ne minor fortasse existimari ob eã rem posset, quòd ea nõ armis aut bellica virtute (quibus rerũ summã constare humana sapientia censet) sed diuini spiritus efficientia cõstituenda conseruandaq; esse diceretur, maximã, grauissimã & efficientissimã fore cõfirmat: idq. ex præsentis rei cõparatione admirabundus Vates arguit, docetq. nõ minores, sed maiores longeq. præstantiores diuini spiritus virtute & efficientia, quàm armis, bello, omnibusq. alijs humanis facultatibus geri res. atque hoc præsenti Zorobabelis ipsius periculo facto demõstrat: qui non humana potentia aut armorum, sed diuini spiritus virtute eductum ex Babylonica seruitute Iudaicũ populũ rectè, prudenter feliciterq. moderatus ad absolutũ vsque templi opus nullo omnino deinceps accepto incommodo gubernaturus adhuc sit.

Quis tu mons magne coram Zorobabel in planum: & educet lapidem primariũ, & æquabit gratiam gratiæ eius.

ARGVMENTVM ex cõtentione nactus, maximã futuri Christi virtutẽ & efficientiã in simili, sed lõgè dispari re exspectandã docet Vates, tum personarũ, tũ rerũ & actionũ, tũ euentuũ cõparatione facta. quòd Christus Zorobabeli naturæ, virtutis ac dignitatis magnitudine, quantũ editissimus mõs depresso, atq. humili loco adiacẽti excellat. quòd etiã tẽpli illi' sanctissimi fundamẽta cũ summa Dei & hominũ approbatione iaciẽs op' ipsum perfectur' omnino sit. Montẽ autẽ magnũ appellat Christũ Vates, eodẽ tropo, quo [Isai. 41.] principes mõtiũ noĩe dici in sacris nõ raro solẽt, vt: Triturabis mõtes & cõminues, &c. sic [Matth. 5.] seipsum suáq. virtutẽ Christ' etiã significabat: Nõ potest ciuitas abscõdi supra montẽ posita. Atque

Atque ex pluribus, quibus terræ tumores Hebraicè dici solent, nominibus vnum potissimum hoc in loco vsurpatum *Har*, prægnantē atq. multarū rerum vim in se continentē הרר locum significat: quod ijs tantùm tribuitur montibus, qui præter mineralia aquarumq. scaturientiū origines, magnā atque multiplicem herbis, arboribus gignendis & conseruandis idoneā vim in se habeant. qua de re latius suo loco philosophiam, si Deus annuerit, meditamur. Quis verò Christi diuina naturā & maximā illā multiplicemq. virtutē arcanis his verbis indicatā non videat: cuius cōparatione Zorobabel, quāuis princeps & dux à Deo electus, quāuis ad munus suum obeundū diuino spiritu auctus, quāuis gerēdis in rebus felix & strenuus, tamen in planū monti adiacens iudicandus habendusque sit, cui perexigua virtus ex se esset: ex vicino autē monte multa & eximia cōmunicaretur, nanque planum hoc in loco *Missor*, monti adiacēs notatur. מישור Huius igitur montis virtute atq. opera primum sacrosancti templi & probatissimum, firmissimumq. lapidē optimis auspicijs locandū esse Vates asseuerat; cuius ratio, situs & locatio, & Deo ipsi imprimis & hominibus gratissima sit. [*Et æquabit grauam gratiæ eius.*] hoc est, vtramq. simul gratiā lapis ille inibit. sed huius loci sententia apertior Hebraicè, quàm in nostra latina versione est; [*Et clamores gratia, gratia illi.*] Sic nomen plurale THESSVAOTH apud Iob, Sophoniam Iob 39. aliosq. auctores, vel tumultum, vel rugitum, vel clamorē etiam noster vertit interpres, Isai. 22. & sententiæ ratio verti postulat. Sophon. 1. Significat autem hoc in loco plausum & clamorē illum, quo vel gratissimæ, vel vtilissimæ res publicè excipiuntur, qualis in theatris, in triūphis, in tēplis, & sacris instituēdis à populo edi audiriq. solet. Cōmunem autē & publicam omnium vocem illam fore ait, *gratia gratia illi*, hoc est, feliciter, feliciter, &c. At verò lapis hic, quem Vates primarium; siue, vt Hebraicè est, principem fundamentalemq. articulum etiam antonomaticum addens appellat, quidnā sit, ab alijs magis discere cupimus, quibus tanti arcani significatio explorata fuerit, vel à nobis ex diuino beneficio exspectari, quoad mirabile templi huius artificium cognoscere & referre concedatur, & huius lapidis virtutem indagare, cuius causa diuus Petrus à Christo audierit: Beatus es Simon Matth. 16. Bariona, quia caro & sanguis non reuelauit tibi, sed pater meus qui in cælis est. & ego tibi dico, quòd tu es Petrus, &c. Huic autē tantæ, tam admirandæ rei à Deo promissæ, atque à Vate propositæ, vt fides haberetur summa, præsentis argumenti, signiq. pondus additum est, videlicet templi, quo à Zorobabele iactis fundamentis est incœptū, perficienda propediem absolutio.

Et factum est verbum Domini ad me, dicens, Manus Zorobabel fundauerunt domum istam, & manus eius perficient eam: & scietis, quia Dominus exercituum misit me ad vos.

VATEM ipsum primum, deinde cæteros omnes venturi Christi fide & spe præsentis argumenti periculo confirmari Deus voluit: atque ob eā rem Vati magnitudinē mysterij huius cogitanti oraculū fusum, [*Et factum est verbum Domini ad me:*] cæteris deinde suæ gentis hominibus, ad quos res etiam pertinebat, editurum. [*Tunc scietis, quòd Dominus misit me ad vos.* Signum igitur & argumentum est, quod in illis miseris & turbulentis temporibus inter vicinos finitimosque hostes eosdemq. acerrimos templi efficiendi obtrectatores, tamē nō incipiendi modò, sed absoluēdi omnino potestas & facultas summa Zorobabeli cōcedenda esset, duci optimo & sanctissimo; verum spiritu & virtute cum Messię dignitate nō cōparando. [*Et scies quòd Dominus.*] Sic Hebraicè Vati ipsi arcani magnitudine & difficultate implicito cūprimis; deinde & cæteris omnibus testimoniū illud & diuinæ virtutis argumentū obseruandum proponitur. [*Quòd Dominus misit me ad vos.*] Angeli oratio hæc est. Minimè verò mirum videri debet, Vatē tam alti mysterij cogitatione & verborū illorū, mōs magnus, lapis primarius, &c. notatione implicatū & constrictum ita fuisse, vt nouę & proximæ rei exspectatione cōfirmari oporteret, quando rationē integrā nulli antiquorū patrum; sed neq. angelorū, quoad euentu ipso aperire Deus voluit, subductā habuere, sicut scriptū est: 1. Pet. 1. De qua salute exquisierunt atq. scrutati sunt prophetæ, qui de futura in vobis gratia prophetauerunt, &c. Idē etiam apertissimè D. Paulus confirmat: Mysteriū seculis & generationibus ante se celatū, suo verò tēpore reuelatū prædicando. Coloss. 1. Neque verò eam secundi templi ædificationē propterea negligendā contemnendamq. esse angelus ait, quòd prioris templi magnitudini atq. operi cōparata exigua prorsus & humilis, vt apud Haggæū legimus, censeatur; imò summa lætitia, magnisq. po-

puli plausibus excipiēdam, quòd illa humilitate & breuitate, maxima dignitatis mōmēta habere cōstaret. nam prater certā & breuē Christi venturi exspectationē, quam illud tēplum afferebat, illustrem etiam eiusdē illa humilitate illaq. latentē virtute significationē habebat, quam eleganti, sed obscuriore sermone angelus per Zachariam insinuit.

Quis enim despexit dies paruos? & lætabūtur, & videbunt lapidē stanneū in manu Zorobabel: Septē isti oculi sunt Domini, qui discurrūt in vniuersam terrā.

QVIS *enim despexit dies paruos?* Hebraicè sic: *Nam quis despexit diem paruitatis?*] Paruitatis diem vocat primā & vicesimā septimi mensis anni 11. Darij regis, quæ cū Iudaicæ genti ob restitutū populū celebris esse debuisset, tamen ex prioris ædis magnificētiæ desiderio despecta ac penè lugubris fuit, sicut scriptū est: Quis in vobis est derelictus, qui vidit Hagg. 2. domum istā in gloria sua prima, & quid vos videtis hanc nunc? Nūquid nō est ita, quasi nō sit in oculis vestris? Hanc verò nō despiciendā esse Vates noster ait, sed magna lætitia celebrandā; tunc maximè cū finito absolutoq. opere postremus lapis, hoc est, ille, qui ex opere ipso reliquus fuerit atq. reiectus, in manu Zorobabelis & populi & operis principio conspicietur. Solent enim qui operibus & ædificiis magnificis præsunt, & primo in fundamētis iaciendis lapidi locando benè precaturi interesse, & absoluendo etiā operi gratulabundi adesse. neque alienum ducunt lapides ipsos primum & postremum manu sua tractare. Postremum autem voco eum, qui absoluto iam operi suppeditatus satis superque esse dicitur: quo reiecto absoluti operis gratulatio iucunda fit. Atque ad Iosue 6. hanc rationem illud pertinet, quod olim Iosue dux Iericho vrbis restitutionem exsecratus dixerat: In primogenito suo fundamenta illius iaciat: & in nouissimo liberorum ponat portas eius. quo in loco Hebraicum nomē vsurpatum est, *Ben*, quod lapidē & filium significat. [*Et videbunt lapidē stanneū in manu Zorobabel.*] Maximam populi & communem lætitiam esse oportere ait, cùm extremus lapis in manu Zorobabelis cōspectus fuerit, vt primus etiā fuerat cōspectus, vt superius dixerat: Manus Zorobabel fundauerunt domū istam, & manus eius perficient eam. Sed quod Latini interpretes vertunt, *stanneum lapidē*, nos non ex materiæ, sed ex verbi & sententiæ ratione exponimus lapidē separatum, siue sepositū. quāquam enim *Bedil* metallū illud, quod ab argenti puritate secerni solet, significet; propriè tamē separationē, siue secretionē, separatāq. rem significat: neq. ad adificatorium perpendiculū rectè hæc referuntur, cuius vsus magis ad fabros ipsos, quàm ad operis principē spectat, & in absoluto opere superuacaneus est; sed vltimū lapidē, qui extremo operi nō tam collocādus, quàm reijciēdus addi solet, definimus: cui nullus in ædificio locus relictus esse cū ædificantiū plausu indicari solet. Atq. hunc etiā nos morem nō semel apud ædificatores nostros obseruauimus. Quandā autē eximiā huius publicæ lætitiæ causam nobis hebraica lectio, & ipsa tam diligens apud Vatem notatio quærēdam inueniēdamq. indicat. namq. vtrumq. nomē lapidis & separationis notationis articulū adiunctū habet, vt certū quendā lapidē insigniter separandū ostēdat; idq. in manu Zorobabelis futurū esse dicat: nēpe hic est lapis ille qui ab ædificātibus reprobat' à Deo in caput anguli, cùm magna omniū spectantiū admiratione, cōstitutus est. Idéq. Messias Iesus Nazarenus Zorobabelis filius, qui à Iudæis reiectus principē tamē in ecclesiæ fundamentis locū obtinet. [*Quis igitur despexit diē paruitatis?*] quo hæc maxima mysteria significata Ioel. 2. sunt: Imò cōfortare Zorobabel dicit Dominus, & cōfortare Iesu sacerdos magne, & confortare omnis populus terræ, dicit Domin' exercituū; & facite, quoniā ego vobiscū sum, dicit Dominus exercituū. verbū quod pepigi vobiscū cùm egrederemini de terra Ægypti: & spiritus meus erit in medio vestri, & cætera, quæ de hac eadē re à Ioële decantata sunt. Interim verò Vates quoniā candelabri partiū quarundā significationē cogitabūdus animaduertebat, ab angelo interprete docetur magno spei exēplo eorū, qui sese diuinis mysterijs cognoscēdis totos tradiderint. Eos namq. abstrusas & difficillimas rerū rationes diuino beneficio & cælesti præceptore vsos opportunè cōsecuturos credendū est; dūmodo Iaco. 1. id studiū purè, sanctè, sedulò acriterq. susceptū sit. Si quis vestrū indiget sapientia, postulet à Deo, qui dat omnibus affluenter, & nō improperat, & dabitur ei, adeo affluēter, vt multa rogatus respondeat, multa itē, antequā rogetur, vltrò doceat. [*Septem isti oculi Domini sunt.*] naturam omnē Dei immortalis ratione, potestate, mente, numine; siue, vt planius significemus, prouidentia diuinitus regi, aliàs copiosius docuimus, & communi sapientissimorum sententia comprobatum est. Hanc multis nominibus diuina appellant oracula, ex quibus vnum est oculus, quòd is sensus & plures rerum differētias, & melius, plenius

plenius,lógius etiam percipiat. Dei autem oculos cõſiderationem definimus, qui qualis Arist. Meta. 1. cap. 1. quiſq. ſit,quid agat, quid admittat,qua mente, qua pietate religionem colat, piorum & impiorum rationem habet,ſicut ſcriptum eſt: Qui finxit oculum,nõ conſiderat,qui do- Psal. 93. cet hominem ſcientiam. Huius prouidentiæ multiplicem vim,& maximam infinitámq. virtutem ſeptẽ oculis ſignificatam Vates ab angelo eſt edoctus: oculos verò ardentes & illuminantes, non qui luce exterius petita ad videndum egeant, ſed qui lumen potius omni aliæ naturæ & vniuerſo mundo porrigant & tendant,vtpote lucernę ipſæ vndique lucentes,& perfectiſſimũ numerum ſeptenariũ continentes: quo pręter quatuor mundi cardines cælum etiã ſupremum & infima terra,& quod medium eſt,firmamentũ proſpiciuntur atq. gubernantur. Sed quáquam diuini oculi tanquã ſpeculatores omnia longè lateq́. orbis loca circũſpicientes illuſtrent & moderentur, tamen ſingulari quodam benignitatis beneficio pium & verè religioſum populum vt altiſſimum & magis proprium locum obtinere dicuntur, eosq́. propius aſpicere, fouère & moderari; quorum virtute & pietate, ſanctitate pura ac ſimplici, charitateq́. mutua & ſincera aurei huius cãdelabri admirandum opus conflatur,ſicut ſcriptum eſt: Intellectum tibi dabo, & inſtruam te in Psal. 32. via hac,qua gradieris: Firmabo ſuper te oculos meos, &: Ecce oculi Domini ſuper iuſtos. Psal. 33. atq. hanc rationem Vates ab angelo apertè edoctus eſt. [*Septem iſti.*] non dixit, ſeptem » lucernæ,aut infuſoria ſeptena, ſed in vniuerſum omnẽ ſeptenarium numerũ, videlicet, vaſa,quibus infuſoria coniuncta erant,& lucernas indicabat: id quod hebraica punctorũ disiunctio docet. [*Oculi Domini ſunt,qui diſcurrunt in vniuerſam terrã.*] Copioſas vehemẽterq́. exquiſitas prouidentiæ rationes verbum *diſcurrunt*, Hebraicè ſignificat: quas oportuno alias loco eiuſdem prouidentiæ beneficio commodius explicabimus. Quæ verò de candelabri integra ratione dici poſſent, cùm plenè exponi commentarij noſtri breuitas non ſinat; non minus tamen latenter indicata pio atque ſapienti lectori ſunt. Cæterũ Vatem ipſum rurſum etiam interrogantem audiamus.

Et reſpondi, & dixi ad eum: Quid ſunt duæ oliuæ iſtæ ad dexteram candelabri, & ad ſiniſtram eius?

DOCENTIS vltro angeli benignitate vehementer animatus rem omnem, quam ignorabat, doceri rogat. igitur oliuarum numeri & ſitus rationem ſcire cupit. [*Quid ſunt duæ oliuæ iſtæ.*] nam quæ de Zorobabele ex angelo interprete audierat,alterius tantũ oliuæ rationibus accommodari poſſe videbantur;ſed an altera etiam oliua eundem ipſum referret,incertus erat;prætereaquæ ſitus ratio eſſet,cognoſcere cupiebat;cur candelabrũ vtrimq. ambæ oliuæ,a dextera altera, altera verò à ſiniſtra munirent. deinde etiam & illud inquirit, quod antea in ſpectro intuitus, neque narrauerat, neque quid eſſet,cognouerat. namque illa ea præcipuè narrauit,quæ probè ſeſe cognoſcere putabat. ſed quæ hactenus narrando prætermiſſa fuerant,illa ſunt:

Et reſpondi ſecundo, & dixi ad eum: Quid ſunt duæ ſpicæ oliuarum,quæ ſunt iuxta duo roſtra aurea,in quibus ſunt ſuffuſoria ex auro?

HIC verſus, quòd obſcurior ſit, ex Hebraico ad verbum vertendus nobis eſt.

Quid duæ ſpicæ oliuarum, quæ in manu duorum cantharorum aurei euacuantes, deſuper ſe aurum.

SINGVLOS ex vtraque oliua ramos oleis multis in triticeæ ſpicę modum cõfertos, iuxtaq́ue duo vaſa, quæ paulùm diuerſo à latina pronuntiatione nomine *Cantharos* vocat, conſtitutos vidit: quæ res oleum ex oliuis expreſſum,in cantharis excipiendum eſſe docere videbatur. namque oliuas non aridas viderat, ſed virentes potius atque fructu edito,vt nunc exponit, cõmendabiles: tamen ex ſingulis oliuis,ſinguli tantùm rami, ijdémque oleis refertiſſimi erant. Eas autem ſpicas vidit aurum ex ſeſe effundentes atque euacuantes; ita vt pro oleo puro aurum purum putumq́ue remitterent: id quod articulus notationis auro additus indicat. ſed has adeo abſtruſas, difficileſq́ue Vati quæſtiones difficiliori ſanè definitione diuinus interpres tarditatem hominis imprimis notans abſoluere videtur: vnoq́ue ſermone vtramque interrogationem concludens, rogantem ſic excipit.

Et ait ad me, dicens: Nunquid neſcis quid ſunt hæc?

DICENTIS vehementiam & admirationem notationemq́. verbum *dicere*, bis repe-

titum arguit. quòd vtramq; rem ex superioribus cognosci à Vate oporteret. quã tamen ipse obscuram sibi ignotamque esse ingenuè fatetur.

Et dixi, non Domine mi.

MODESTIAM summam & ingenuitatem Vatis oratio indicat, qui se nescire fateatur, & doceri cupidus officiosusq. postulet magna sermonis & studij atque obseruantiæ ostensione, quam vox illa, *Domine mi*, Hebraice notat. Atque ex auditis cognitisque angeli Iesu sacerdotis & Zorobabelis rationibus oliuarũ numerum & situm cognoscere Vatem potuisse Angelus innuit, & cum spicarum simul expositione nunc indicat tantũ eandem esse duarum oliuarum & spicarum interpretationem docens.

Et dixit, isti sunt duo filij olei splendoris, qui assistunt dominatori vniuersæ terræ.

EX duobus verbis *Filij olei, &, assistere dominatori, &c.* desideratam obseruatarum rerũ significationem satis intellexit Vates, namque filius olei idem, quod filius oleatus, vt sic latinè loquamur, virum oleo ritè inunctum, & propriè, qui eius vnctionis ius optimum summumq. habeat, significat. Astare autem apud aliquem, ministerij certum officium, vt iam sæpe alias obseruauimus, arguit. Igitur duos iure optimo ritè legitimeq. inunctos, penes quos omnium, quæ ad diuinum cultum atque ministerium spectant, rerum summa esset, Vates ex angeli responso cognouit. Hi autem duo nulli alij præter regem sacerdotemque sunt, quorum dignitate atque auctoritate, publica hominum res administratur. Hos autem non plures, sed singulos tantùm eiusdem que omnino sententiæ, consilij & studij in publicis & priuatis gerendis rebus Deus esse voluit, atque in populo statuit suo, alterum verò à dextris, à sinistris alterum: quòd regia dignitas, quàm sacerdotalis, antiquior sit, & diuinam illam, quæ cuncta moderatur, maiestatem auctoritatemq. proprius referat. namque Deus propriè, frequentissimè atq. rectissimè rex dicitur; sacerdos autem vel nunquam, vel minus propriè appellatur: homo etiam prius constitutus fuit rex, vt præesset animantibus terræ, & volatilibus cæli, & piscibus maris, quàm aut sacerdotio fungeretur, aut egeret; siquidè eius muneris vsus ad placandũ conciliandũq.

Hebr. 5. hominibus Deum est constitutus. Ad hæc pontifex omnis ex hominibus assumpt⁹, pro » hoĩbus cõstituitur in ijs, quæ sunt ad Deũ, vt offerat dona & sacrificia pro peccatis. Qui» bus ex rebus omnibus regia dignitas prior & antiquior esse arguitur, prioreq. in locorũ sermonumque ordine locum obtinet, sicut scriptum est: Regnum & sacerdotium & sanctificationem, & cæt. Iam verò quis non magni regis & pontificis nostri Christi Iesu imaginem, officium & virtutem ex oliuarum descriptione expressam intuetur? Qui duabus naturis constans, altera diuina, qua ante omnia secula rex regum, dominantiũq. dominus, atque paternæ maiestatis, dignitatis, imperijq. legitimus æqualisq. particeps dicitur; altera verò humana, qua in regem etiã sacerdotéq. vnctus vniuersæ terræ dominatori ad publicam hominũ vtilitaté commodissimè, sanctissimè, grauissimeq. ministrãs regni & sacerdotij dignitaté sibi cũprimis propriã & certã suis etiã omnibus conciliauit,

Apocal. 1. sicut scriptũ est: A Iesu Christo, qui est testis fidelis, primogenit⁹ mortuorũ, & princeps » regum terræ: qui dilexit nos, & lauit nos à peccatis nostris in sanguine suo: & fecit nos re» gnũ & sacerdotes Deo & patri suo, &c. Hui⁹ Christi duplici natura & vtriusq. dignitatis regiæ & põtificiæ munere & virtute omnis humani cãdelabri fabricatio nõ modò vndiq. munitur, sed cõmunicato aureo vnctionis oleo perficitur & illustratur. Hui⁹ vnius virtute tantùm in vtroq. munere fungendo præstitũ esse, & diuinorũ scriptorum, & sacrosanctæ ecclesiæ testimonio cognouimus, quantum ab omnibus antea regibus & pontifici-

Hebr. 10. bus desideratum, à nullis verò fuerat præstitum. Omnis enim sacerdos (antiquus) præsto » erat quotidie ministrans, & easdem quotidie offerens hostias, quæ nunquã potuerũt au» ferre peccata: hic auté vnam pro peccatis offerẽs hostiã in sempiternum, sedet in dexte» ra Dei, de cætero exspectãs, donec ponãtur inimici eius scabellũ pedum eius: vna enim » oblatione cõsummabit in sempiternũ sanctificatos, &c. Duas verò Christi naturas, quibus tamẽ vnum tantũ cõstat suppositum, ob insigné etiã vtriusq. dignitatis distinctioné, ad dexteram & sinistram collocatas Vates vidit; quòd altera prior & excellentior diuinitaté propria ex natura habeat; altera verò & loco & tépore impar ex alterius cõmunicatione diuinitaté quoq. obtineat. cæterũ vtraq. suo in genere omnino illustris, aurea efficacissimaq. fit; quippe qua Deus est, purissimus atq. simplicissimus; qua verò homo est, patre Deo, matre Virgine sanctissima natus, omnis experte labis, & ad omne hominum expiandum

expiandum genus idoneo corpore, & gratissima atque præstantissima constat anima: cuius arcana & infinita, neminique vnquam mortalium satis explorata vtriusq. naturæ coniunctionis virtute euenit, vt quæ de altera dicuntur, alteri etiã rectè quadrent, quæ ratio omnem humanæ philosophiæ artem modumq. superat. Huius verò maximi regis & pontificis vtramque legitimam & propriam dignitatem cogitatã esse volumus, quoties in diuinis libris, aut in nostris commentariis Christi siue Messiæ cognomen appellatum fuerit: vtrumque enim vnctum significat, & duplicem olei splendoris filium, hoc est, duplici vnctione præstantem, qui vtriusque muneris dignitate officioq. functus assistit dominatori vniuersæ terræ. Cuius ratio ob id obscura Vati visa est, quòd ad vnam eandemque personam accommodanda esset; vt verò ab angelo est indicata, cognita statim fuisse ipso Vatis silentio declaratur.

CAPVT QVINTVM.

ET conuersus sum, & leuaui oculos meos, & vidi: & ecce volumen volans.

HACTENVS felicissimam illam humanæ salutis rationem in superioribus spectris Vates edoctus fuerat, ad quam futura Iudaici populi restitutio referenda fuit: nunc verò publicas & ærumnosas statim, post euangelij denuntiationem, subeundas Iudæis calamitates oportunè docetur, vt omnem temporum & rerum consequẽtiam seriemq. agnoscat simul, & diuinæ clementiæ atq. misericordiæ admirandas diuitias, patientiæq. rationes consideret, quòd genti illi iam tum grauissimis sceleribus obligatæ tam diu pœnæ propter pœnitentiæ exspectationem dilatę fuerint, quoad auctis flagitiis & euangelij repudiatione cumulatis criminibus grauiores multo fuerint inferendæ. namque ex huiusmodi misericordiæ collecta ratione effectum est, vt Vates illam temporum varietatẽ & distinctionem minus miraretur. rerum enim ipsarum consequentia postulare videbatur, vt omnes genti clades ærumnæq. simul afferrẽtur, simulq. Vati ostẽderẽtur; quas futura pòst cõmunis felicitas consecutura esset: sed tamen diuina misericordia effectum est, vt calamitas alia longa respiratione & diuturna exspectatione aliã antecęderet, atq. eo etiam modo Vati proponeretur. [*Et conuersus sum, & leuaui oculos meos, & vidi.*] Gestus ipse habitusque Vatis rem, de qua dicturus est, non eo ordine quo gerenda esset, antecedentibus adnecti arguit; sed priorem futuram, tamen posterius visam, narratamq. sibi esse ostendit. nam si postea tempora, quæ antehac notata descriptaq. sunt, venturam docendus esset, ante se etiam vlterius ostensam prospiceret; nõ autem relictam cõuersus atq. respiciens contẽplaretur. neq. verò se solũ conuersum, sed sublatis oculis cõspexisse dicit, vt rem cælitus & diuino consilio auctoritateq. allatam ostenderet. [*Et ecce volumen volans.*] Codicem, in quem accepti & expensi, aliarúmue rationũ summę nominaq. referuntur, volumen Vates nominat, quòd antiquo more non libris & foliis, vt nunc, sed pluribus commissis simul membranis huiusmodi res conscriberentur: quæ, quòd ob cõmoditatem in breue cogi possent, à voluendo volumina; siue, vt Hebraicè est idem significationis nomen, *Megiloth* dicta sunt. Latinus interpres apud Ezechielem inuolutum librum nominat. Quod verò volans visum fuerit volumẽ, oportunam nominum exactionem maturamque atque diligenter curatam significat: ne quis existimet Deũ, qui consectari semper debita non soleat; quod debeatur, nisi aliàs legitimè debitoribus prospectum fuerit, per neglegẽtiam remissurum. Et quoniam huius Iudaicæ calamitatis euentum certum ex superioribus visionibus arguere potuit, ab angelo, an cognouerit, rogatur.

Et dixit ad me, Quid tu vides?

NAMQVE ex futuræ salutis restitutionisque præcognitis rationibus antecedentis salutem illam miseriæ tempora Vatem cogitare consentaneum fuerat.

Et dixi, Ecce, ego video volumen volans: longitudo eius viginti cubitorum, & latitudo eius decem cubitorum.

ANGELVS non visam imaginem, sed rem ipsam, quæ futura esset, hoc est, diuinam de repetendis pœnis sententiam an Vates cognosceret, rogabat. Ille autem ait, volumen

volumen ipsum siue codicem nominum conspectum sibi, magnitudinemq́. fuisse oculis exactè cognitam; quid verò illis nominibus asscribendum foret, nō satis esse exploratum. latitudinem verò & longitudinem tantùm obseruauit, quòd voluminis superficiei vicem tantùm referentis altitudo nulla censeatur. Erat autem viginti cubitis longum: decem verò, hoc est, dupla mensura latum volumen. quæ ratio eius porticus icnographiam omnino æquabat, quam ante sacram ædem Salomon quondam fecerat, adhærētis Deo populi significationem habentem. Ex illius igitur porticus sæpissime notata obseruataque mensura volantis voluminis æqualis omnino ratio facilè Vati argui cognoscique potuit. Sed quòd latitudinem & longitudinem tantùm viderit, templum illud iterum etiam euertendum complanandumq́. fore portendebat: idque ex eiusdem sententiæ decreto, quo semel antea dirutum fuerat. namque eam sententiam volumen il- Ezech. 2. lud significabat, quod in facie & in tergo conscriptum, Ezechieli templi excisionē significans, visum etiam fuit. Id quod angelus ipse Vati subijciens explicat, eiusq́. sententiæ ferendæ causam grauissimis gentis illius sceleribus asscribit.

Et dixit ad me, Hæc est maledictio, quæ egreditur super faciem omnis terræ: quia omnis fur, sicut ibi scriptum est, iudicabitur: & omnis iurans, ex hoc similiter iudicabitur.

CONSTITVTÆ ob scelera pœnę repetitiones, maledictionē egredientē, angelus nominat, eandēque quòd publica & cōmunis esset, super faciē omnis terræ extendendā dilatandáq. esse ait. atq. ob eā rem volās volumē Vati esse visum. [*Hæc est maledictio.*] Hebraicū nomē, *Alah*, quod Latini *maledictionē* vertunt, dictā & propositā ad scelus cauendū pœnarū Deo auctore & vindice repetēdarū legē significat, quā latino sermone legē simul Terent. And. act. 1. scen. 2. & omen dicimus, vt ille apud Comicū inquit: *Ea lege atque omine, vt si te inde exemerim, ego pro te molam*. Huiusmodi legibus ominibusq́. multis omnis illa oratio constat, quā in rogandis cōstituendis, sanciendisq́. diuinis legibus Moses olim habuit: cuius illa in nefarios Deut. 29. & sceleratos peroratio est: Dominus nō ignoscat ei, sed tunc quā maxime furor eius fu-" met, & zelus contra hominē illū, & sedeant super eū omnia maledicta, quæ scripta sunt " in hoc volumine, & deleat Dominus nomē eius sub cælo, & cōsumat eū in perditionem " ex oībus Israël, iuxta maledictiones, quæ in libro legis huius ac fœderis cōtinentur, &c. Igitur huiusmodi maledictionē singulis sceleratis & nefarijs hominibus propositam vniuersæ Israëlitarū terræ ob publicā impietatē & scelera imminere Vates vidit. Id quod tēpli icnographia nuda atq. à sciographiæ descriptione separata significabat; cum enim cōmuni omnium & publico loco excidiū prædicitur, eos, qui ad illum locū pertineat, eadē calamitate premendos esse consequitur: maximè autē cū sacro etiā loco non parcatur. ob eamq́. rem ait. [*Quæ egreditur super faciem vniuersæ terræ.*] consessura videlicet super omnes terræ habitatores, iuxta omen illud: Et sedeant super eum omnia maledicta, &c. Itaque lata ad publicam pœnam sententia hac oratione ab angelo indicata est. Criminū verò summa duobus furandi & iurandi verbis fit. [*Quia omnis fur, sicut ibi scriptum est, iudicabitur: & omnis iurans ex hoc, similiter iudicabitur.*] Pietatem officiumque omne ab illis, in quos pœnæ decretæ sunt, violatum esse ostēdit angelus. Vtrūque genus duobis verbis cōprehendit; *furari & iurare*. namque furari omnē in vniuersum fraudē & debiti hominibus officij Genes. 31. violationē significat, ex verbo *Ganab* hebraico; nō solùm rerum direptionē, sed fallaciam dolumq́. omnē, & quicquid iuri æquitatiq́. opponitur, significāte; vt cùm Iacob a Labano fraudis doliq́. incusabatur, hoc modo cōpellatus est. Cur ignorante me fugere volui- 2. Reg. 19. sti? vbi Hebraicè est: Cur furatus es cor meū? & Israëlitarū tribus quædā accusata ab aliis " sunt, quòd regē sibi tantùm optatū vsurpassent, quē omnibus cōmunem esse oporteret: Quare, inquiūt, te furati sunt fratres nostri, & traduxerunt regē & domū eius Iordanē? At verò *iurare*, verbum religionis rationes summas continet; maximè autem passiuè, vt in hoc loco pronuntiatum. [*omnis iuratus*,] sic Hebraicè est. Iuratus autem iurisiurandi religione astrictum; neque seruata & præstita fide solutum significat: quæ extrema violatę & contemptæ religionis linea est. namque vt ritè, legitimè sanctèq. iuratum cōseruatumq́. iusiurandū, pietatē, deique immortalis metum religionemq́. arguit, ita neglectum atq. violatum, impietatē cōtemptionēque, vel quod grauissimū & flagitiosissimum est, negationem prodit. nam qui Deū immortalē tum iudicē, tum testē firmando dicto suo interpositum negligit, vel cōtempsisse, vel nullū esse putasse deprehēditur, cùm scriptū sit:

Neque

Neque enim habebit insontem Dominus eum, qui assumpserit nomẽ Domini Dei sui Exod. 20. frustra Qui autem hoc modo erga diuinam naturam affectus est, eum omnem pietatis & religionis rationem peruertisse consequitur. Atque officij causam pietatis & religionis violatæ culpam in his criminibus iudicandis priorem Vates ob eam rem vidit, quòd iurisiurandi officij violatio in religionis neglectionẽ homines plerumque deducat. Etenim studiose conceptum admissumque scelus impietate etiam adhibita facilè conflatur atque perficitur. Incitata enim semel ab antiquo humaniq́ue ingenij non ignaro hoste exiguis initijs mala in procliue ad profundissimum vsque nefas sæpissime labuntur, sicut scriptum est: Linguis suis dolose agebant, venenum aspidum sub labiis eorum: Psalm. 13. quorum os maledictione & amaritudine plenum est. veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem, contritio & infelicitas in viis eorum; viam pacis nõ cognouerunt: denique non est timor Dei ante oculos eorum. Vt igitur officij violatio religionis negligendæ causa esse solet; ita contra officij conseruatio magnum ad pietatem conseruãdam atque probandam momentum argumentumq́ue habet. Quamobrem officium sacrificio anteponendum esse præceptor docebat: Matth. 5. Nam qui fratrem suum, quem videt, 1. Ioan. 4. non diligit, Deum quẽ non videt, quomodo potest diligere? Porrò porticus illa tẽpli cõmunis omni populo singulorũ vestigia cõtinens, personas etiã, vt publica loca solent, referebat: sic enĩ theatrũ, senatus, forũ pro ijs, à quibus frequẽtantur, accipimus. Atq. eadẽ omnino ratio in voluminis vtraq. facie porticus areã referente obseruabatur; hinc furũ, illinc verò iuratorum nominibus cõscriptis. atque hæc illius orationis sentẽtia est. [*Omnis fur, sicut ibi scriptũ est, iudicabitur. & omnis iurans ex hoc, similiter iudicabitur.*] Sermonis Hebraici ratio omnes officit & iurisiurandi communi scelere, & priuatis etiam singulorũ nominibus reos constituit destinataque sententia pœnis repetendis addicit. Hebraice hic locus sic habet: [*Quia omnis fur ex hoc, sicut ipsum succidetur: & omnis iurãs ex hoc, sicut ipsum succidetur.*] *ex hoc & ex hoc*, vtramque membranæ faciẽ significat. nam in facie & in tergo volumen scriptum erat, sua vtrimq. lege & maledictione inscriptionis modo addita; ex altera enim parte fraudis, ex altera impietatis pœna maledictioque subiectis reorũ nominibus præfixa erat, vt in nominum codicibus hinc dati, hinc accepti inscriptiones leguntur. [*Sicut ipsum.*] Vt in ipso volumine vnumquodque nomen est; sic etiam *succidetur* & *damnabitur*, tam in altero, quàm in altero contentus voluminis latere. Magnum verò & satis exspectatum misericordiæ suæ exemplum iudicij & pœnarum serius repetendarum obseruatione probat Deus, quòd Iudaicum populum multiplici & nefario scelere obligatum tam diu ad pœnitentiam exspectauerit, quoad Christi vltro salutem afferentis repulsæ etiam reum factum impietatis damnare & perdere necessum fuerit. Id quod vt caueretur & oportunè oblata venia euitaretur, per illum prophetarum omnium maximum procuratum diligenter fuit; illud etiam identidem inculcantem: Genimina viperarum quis docuit vos fugere à ventura ira? Matth. 3. Facite ergo fructus dignos pœnitentiæ: iam enim securis ad radicem arboris posita est, &c. Igitur tanta Dei misericordia & salute neglecta sceleribus auctis cumulatiores pœnas luere commeruerunt. qui diuinam expectationem negligentiam interpretati nullas metuebãt. Quamobrem

Educam illud, dicit Dominus exercituum: & veniet ad domum furis: & ad do-
3. *mum iurantis in nomine meo mendaciter: & commorabitur in medio domus*
eius, & consumet eum, & ligna eius & lapides eius.

EDVCAM *illud, dicit Dominus.*] Asseuerantis & futuram præter opinionẽ exspectationemq́ue calamitatem obnuntiantis Dei oratio, hæc est, qui tardiores pœnas ob cumulatam culpæ noxiam auctione & grauitate compensabit; ita vt volumen illud contentæ maledictionis vi singulorum domus à fundamento euertat.

Et egressus est angelus, qui loquebatur in me: & dixit ad me, Leua oculos tuos
& vide quid hoc est, quod egreditur. & dixi, quid nam est? & ait: Hæc est
amphora egrediens. & dixit, hic est oculus eorum in vniuersa terra.

MALEDICTIONIS & iudicij sententia criminumq́ue summis generibus cognitus, species etiam cognoscere ab angelo Vates iubetur: ne quis astuta translatione verborum nimis breui atque subtili definitione crimen effugere, iudiciumque declinare

nare posset, quòd se neque furem, neque periurū esse defenderet, vtpote qui neque res alienas rapuisset, neque iuratus aliquid præter ius atque fas esset mentitus, cum tamen nemo esset, qui si non furto & raptu, tamen fraude alienas appeteret, inuadereq́. conaretur res; & si non iureiurando, tamen contemnendo numen violaret. Abundabat procul dubio scelus, iniuria atque impietas apud Iudæos, multisque nominibus & partibus exuberabat; quo tēpore secundo fano diruto natio illa meritas pœnas luit. Eam igitur rem docendus Vates leuare oculos iubetur & videre, quidnam illud esset, quod de integro prodiret; quod tamen ipse non planè agnoscēs rogat, & audit. [*Hæc est amphora egrediens.*] Iubebat angelus rem ipsam, quidnam significaret, cognoscere & definire; sed ille oculos animumque intendens nondum viderat mensuram, quam statim angelo indice videt. [*Hæc est amphora egrediens.*] Non docet quid sit, sed indicat, vt videat. Quidnam videre me iubes? Vates ait. respondet angelus: Hanc amphoram prodeuntem. *Amphora.* Mensuræ genus interpretamur; cuius apud Israëlitas vsus erat, quę eos impia fraude obligatos arguebat; vtpote quæ summa iniquitate deprauata erat. Hebraice & Chaldaicè satis aperta verbi huius significatio est. EPHA enim mensuræ genus certum est: cuius Ezech.45. nomen pro omni mēsura vsurpatur, vt: Statera iusta, & Ephi iustum, & batus iustus erit " vobis. Quod verò Ephi iniquum & fraudulentum egrediens Vates viderit, illud significabat, fraudes nō priuatè à quibusdam conceptas, sed publicè vagantes aperteque ac liberè grassantes à Deo deprehensas ad iudicium produci eodem exemplo, quo iudices solent adulterinas & fraudulentas mensuras publicè productas in medio foro præconio etiam addito suspendere. Quam rem ipse ab angelo interprete statim docetur, videlicet commune omnium studium & cogitationem in fraude faciēda esse positam. idque quàm diligentissimè curári. [*Hic est oculus eorum in vniuersa terra.*] Præconij vox est. Omnium, inquit, huius terræ hominum mens & oculi ad admittendam fraudē attentissimi sunt: tumque sibi quisque maximè placet, maximeq́. perspicere putat, cum callidissime socium fraudauerit & deceperit. neque verò id flagitium occultū aut latens est, sed ante omnium oculos palam ac publicè admissum versatur. Hæc huius visionis interpretatio vehementer & temporum illorum rationi & verbis ipsis conuenit; quam ex Chaldaico etiam vertere placuit, sic: *Et dixi hi sunt populus, qui accipiunt & dant in mensura falsa, & dixit, Ecce id manifestum coram omnibus habitatoribus terræ.* Sic Paraphrastes Ionathan. Porrò iudicium hoc vniuersum plenè absoluteque edendum Vates præuidit, vt ex diuinæ sententiæ decreto Iudæa gens meritas pœnas luitura ad supplicium producenda esset.

Et ecce talentum plumbi portabatur: & ecce mulier vna sedens in medio amphoræ. Et dixit: Hæc est impietas: & proiecit eam in medio amphoræ, & misit massam plumbeam in os eius.

DAMNATA persona, pœna & damnationis causa hac oratione referuntur. Vidit enim Vates plumbi talentum præferri, quod ad supplicium sumendum parabatur: deinde vidit feminam quandam, hoc est, Iudæorum synagogam scelerum impietatisque conuictam & damnatam in ipsa mensura, qua ad fraudes faciendas vsa fuerat, conclusam produci. Causam præterea præconis voce prædicatam audiuit. [*Hæc est impietas.*] Antiquo more causa breui oratione, & quæ facile percipi ab oībus possit, pronunciatur, vt illud: Posuerunt super eum causam eius inscriptā, HIC EST REX IVDÆOR. Sic præco ille Amphorā siue Ephi ostendens, cuius fraudatæ mulier illa damnata erat, prædicabat. [*Hæc est impietas.*] Tandē supplicium dantem feminā spectauit: supplicij autem genus illud fuit, vt in Ephi ipsum coactæ tota illa plumbi massa in os obtruderetur. quo spectaculo illud Vates edoctus est; eadem mensura supplicium illi persoluendum esse, qua in admittenda fraude fuisset vsa. quòd verò plumbum omne deuorare coacta mulier illa fuerit, illud significabat, synagogam graui & diuturna miseria opprimendā fore, quam exspuere minime ipsa posset; neque ante lenire, quàm Dei misericordia tandem liberaretur. nulla enim mulier tam valido capite est, vt in capsam quandam arctissimā summa vi coacta, & coniecto in os plumbi magno pondere extare & resurgere iam amplius queat. Genus supplicij quoddam grauissimum apud Israëlitas olim fuit, liquidum & feruens plumbum damnato in os ingerere, quod ad ventriculum & intestina penetrans animam agere efflareque citissimè cogeret. huiusmodique supplicio ij præcipuè afficiebátur, qui impietatis & violatæ religionis essent conuicti. Atque hoc supplicij genus

genus combustio vocabatur exeogitata ratione ex eo exemplo inuentum, quod Nadab & Abiu Aaronis filiis & sacrorum ministris igni de cælo tactis est editum: quos quanquã igni deuoratos diuina historia narret, exterius tamẽ integros illæsosq. mansisse ex illo arguitur: Cõfestimq. pergẽtes tulerũt eos, sicut iacebãt, vestitos lineis tunicis, & eiecerunt foras. Atq. supplicij huius integrã rationẽ ex Deuterosewn libro Hebraico petere licet in eo loco, qui de *San hedrin*, siue de magistratibus inscribitur. Siue igitur hoc modo aliquantum plumbum in mulieris illius os fusum fuerit, vt ratio ipsa & antiqua consuetudo indicat; siue totum frigidum & concretum intrusum, grauissimum supplicium vtrouis modo cognoscimus, quod tanta copia & vi tantoque pondere paratum fuerit.

Leuit. 10.

Misnaioth. de Sanhedrin.

Et leuaui oculos meos & vidi: & ecce duæ mulieres egredientes, & spiritus in alis earum, & habebant alas quasi alas milui: & leuauerunt amphoram inter terram & cælum.

IVDÆORVM ex patrio solo migrationem & miseram illam, qua inter alias nationes vtuntur, vitæ condicionem diuturnam fore Vates hac visione edoctus est: cuius misenæ modum & finem anxie cognoscere cupiens, certus notis ab interprete suo didicit. Mensuram siue Amphoram siue Ephi Latinè vertamus, in quam femina illa pœnas datura coniecta coactaq. fuerat, Dei iudicium purissimum & sincerissimum esse diximus, qui reddit vnicuique iuxta opera sua, æqualique fraudulentis mensura refert. Qua inquit, mensura mensi fueritis, remetietur vobis. Igitur suas pœnas iustissimè Iudæorum Synagogę ferendas mensura illa significauit, quæ quamdiu sustinendæ essent, nondum ex visionibus fuerat satis Vati nostro compertum. sed ne ex earum, quas hactenus Iudęi in Babylonico exilio exoluerant, rationibus harum etiam duratione definita breues fortasse, atque illis, quas Israëlitarum cæteræ tribus decem pendebãt, inæquales fore putarentur, nona hac visione Vatem monere Deus curauit, ostenditq. parem de cætero vtrique populo in exilij dispersionisque sustinendis pœnis cõdicionem futuram esse, quamuis hactenus imparem ex diuina clementia Iudæi fuissent experti, quod non tantum fortasse, quantum Israëlitæ sceleribus obligati fuissent, sed tandem omnem maiorum suorum mensuram implentes, pœnarum quoque consimilem æqualemque exitum exspectare oporteret. Igitur duæ feminæ visæ sunt, hoc est, Israëlitarum & Iudæorum factiones duæ, quas ex eadem matre ortas *Ahalam & Ahalibam* Ezechiel Vates appellauit, iisdemq. aptatæ pennæ celerrimã aliquam profectionem migrationemque portendebant. alæ enim non ad cursum, aut aliàs terrestrem & commodam deambulationem, sed ad volatum comparantur, sicut scriptum est: Quis dabit mihi pennas sicut columbæ, & volabo? Veruntamen illas non sua sponte, sed impulsas euolatum ire ventus in alas incumbens significat, quòd earum volatum non tam aër sustineat, quàm vehemẽs ventus agat, atque ad peregrinas longeque distantes regiones impellat: neque ad alnus, sed magis ad longius volandum idoneis alis visæ sunt. [*Et habebam alas quasi alas milui.*] Latinus interpres in auium cæterarumque animantium nominibus reddendis parum perspicuus est, namque id negotium expositoribus fortasse dare cogitauerit: quod qui fugerit magna cũ sententiæ iactura sæpe inuertat. Igitur Hebraicũ auis nomẽ est HHASZIOA, quod ex etymologia atque ex descriptione pariter ciconiam significat. hæc namq. auis vltra cæterarum ingenium in prolem parentesque suos gratissima benignissimaque esse dicitur, vnde misericordis nomen Hebraicè sortita est: deinde etiam ab antiquis Hebræis candido colore describitur. ea verò peregrina est aduentanteque vere in nostras regiones propagandæ sobolis causa migrat. quamobrem hospitis, cui nullibi certa sit sedes, imaginem refert. Sic apud Iob fere describitur: atque à poëta etiam Latino peregrina depingitur.

Ezech. 23.

Psalm.

Iob 39.

Cùm vere rubenti — Candida venit auis.

Georgicon lib. 2.

Huius auis pennas in mulieribus illis agnouit Vates, satisque ex ea re intellexit Israëlitas & Iudæos ex diuini iudicij sententia instabiles vagosque fore, atque pœnas illas, quibus luendis addictos viderat, vario & longis interuallis diffuso errore sustentaturos, incertoque animo dubia semper euentuum exspectatione pendere cogendos; vtpote quibus neque diuini illius auxilij, quo olim vsi fuerant, neque hominum etiam atque nationum, inter quas agent, gratiæ & præsidij, neque consilij copia, neque certus, quò se reci-

piant ac tueantur, locus erit : ſed pœnæ illæ ſuſpenſis atque ſolicitis rependendæ ſuſtinendæque ſint. id quod amphora inter cælum & terram leuata ſignificatum eſt ; pari ciconiis modo, quibus nullus in terra nidus, nullus in cauernis aut domibus, aut murorum vel rupium feneſtris, quò ſe recipiant, locus eſt, ſed inter cælum & terram vita ſub dio & trepidis in rebus, aëri, ventis, ſolibus & imbribus expoſita agitur, tantumq́. quantum ad alendos pullos vix ſufficiat, lignorum, plumarum, tomenti cęterarumque mobilium rerum comparatur. Videmus enim hanc auem vel in ſummis turrium culminibus, vel quod frequētiſſimum eſt, in altiſſimis arboribus nidum ponere, quod facilè migraturæ relinquitur, ſicut ſcriptum eſt: Ciconiæ domus in abietes. ſic Hebraice, vbi no- Pſalm.104. ſtra verſio habet, Herodij domus, &c. Eam verò inſtabilitatem & perpetuam peregrinationem atque animi ſolicitudinem, qua Iſraëlitas atque Iudęos agendos indicabat viſio, Vates finem & modum rogans ex interprete clare agnoſcit.

Et dixi ad angelum, qui loquebatur in me, Quò iſtæ ferunt amphoram?

IN PROXIMA viſione, cùm proferri videret Ephi, nihil interpretem Vates rogauit, quod ad ſupplicium de muliere ſumendum prolatum agnoſceret : id quod euentus ipſe ſtatim docuit. nunc verò quò proferatur, interrogat, quòd eam prolationem ad exilium quoddam longinquum & celerrimum mari terraque petitum ſpectare intelligeret ; ſed quorſum tandem euaſura eſſet, non ſatis conſtitutum haberet. docetur autem nullo certo loco exilium peregrinationemq́ue eſſe definiendam: nam quòd inter cælum & terram Ephi illud ſublatum eſſet, ſpem aliquam reditus & reſtitutionis facere videbatur : ſed quo tamen interim in loco eſſet collocandum, incertum erat.

Et dixit ad me, vt ædificetur ei domus in terra Sennaar, & ſtabiliatur, & ponatur ibi ſuper baſim ſuam.

ROGABAT Vates quonam in loco tandem conſiſtentes feminæ pœnas illas luituræ eſſent ex certo locorum conſuetudinisq. vſu, & quadam, quanquam nō vera, minus tamen ſolicita requie leuiores fortaſſe futuras. illud quóq. quærebat, an locorum etiam mutatio miſerias mutatura, minuitura leniturâue eſſet. Vtrumque verò in reſponſione negatur, ſcilicet, neque certam vllam ac perpetuam ſedem illis, qua pœnas ſuſtineāt definiri, neque in maxima locorum mutatione & ſtabilitate labores, pericula, miſeriasq́ue aut tolli aut mutatum leuatumúe iri ſaltem, ſed quocunque migrandū diuertendumq́. ſit, condicionem illam miſeram circumferendam eſſe, huiusq́ue magnam conſtantiam in maxima vitæ inconſtantia futuram. id verò certis verbis vatiq́ue optimè cognitis indicatum eſt. [*Vt ædificetur ei domus in terra Sennaar.*] Feminis nullam ; amphoræ verò certam domum, delubrum baſimq́ue præſcribit. *Sennaar* autem incertam magis, quàm cer- שנער tam ſedem hoc in loco propriè ſignificat. namque compoſitum nomen eſt ex *Se*, parti- Genes.9. cula idem ſignificante cum latino, *quod*, & ex NAGHAR verbo, quod excutere excludereq́ue ſignificat ; vnde nomen illi olim regioni factum eſt : ex qua Noë poſteritas cum turrim nominis cauſa ædificare moliretur, vel inuita excuſſa fuit. ſecundum huius interpretationis verbum eſt, *domus*, qua locus certus atque conſtitutus definitusq́ue ſignificatur. tertium, *ſtabilire*, ſiue, vt Hebraicè eſt, *quieſcere*, *facere*, ſiue *conſtituere*. quartum verò eſt BASIS à verbo Hebraico deductum, quod firmare ſignificat. Atque figuratæ huius orationis huiuſmodi ſententia eſt, Iudæos & Iſraëlitas incertos atque ſuſpenſos nimium, toto ferè orbe exules diu vagaturos, eandem à gentibus & nationibus, inter quas verſabuntur, vitæ & libertatis oppreſſionem experturos, qua ipſi alios ac præcipuè Chriſtiani euangelij ac nominis cultores oppreſſerint : eamq́ue in tanto vagationis errore tantaque incertitudine certiſſimam & perpetuò perferendam ante finitum ex diuina miſericordia exilium minime depoſituros, ita vt cælum, non animum animiq́ue miſerias & ærumnas mutari ſibi ſentiant, cùm trans mare excuſſi fuerint. qua vitæ condicione nulla inferior aut incommoda magis inueniri poteſt. Huius autem orationis verba ex antiquo templorū more trāſlata ſunt; quorū dedicatio huiuſmodi eſt, vt cōſtructa primū æde, deinde baſis cōmodè collocetur: in qua vel ſtatua aliqua, vel aliud religioſum

religiosum monumentum ad cõmunem cultum ponatur. Vt igitur Israëlitæ olim, dum in deserto agerent, sacram illam diuinæque gratiæ indicem arcam quocunque migrarẽt circumferentes, vbi castra ponerent, primum omnium tabernaculo fixo & mẽsa posita, collocabant: sic nunc errabundi multorum scelerum & innocentis ab Abel ad Christum vsque sanguinis vltricem lagenam siue mensuram, & diuino iudicio, & Vatum oraculo circumferunt. interea autem *in terra Sennaar* exules errabũdique vagantur. Harum verò, quas angelus apud Vatem denuntiabat, quasque nostro etiam tempore Israëlitæ sustinent, pœnarum sententia, omen & lex, quam maledictionem dicimus, iam inde à principio prædicta pronuntiataque fuerat. Disperget te Dominus in omnes populos à summitate terræ vsque ad terminos eius, &c. In gentibus quoque illis non quiesces, neque erit requies vestigio pedis tui: dabit enim tibi Dominus ibi cor pauidum, & deficientes oculos, & animam consumptam mœrore: & erit vita tua quasi pendẽs ante te. Quis sapiens, & obseruet hæc? & ponat super cor suum, intelligatque prouidentiam Domini, atque diuinorum librorum certitudinem, fidem, veritatemque fateatur? Deut.37.

CAPVT VI.

ET conuersus sum, & leuaui oculos meos, & vidi: Et ecce quatuor quadrigæ egredientes de medio duorum montium: & montes, montes ærei.

QVANTA quamque perpetua Israëliticarum rerum calamitatis exspectatio, quàm multiplex futurus esset labor, hactenus Vates edoctus narrauerat: quis verò finis, quisue exspectandus fuerat modus, nunc iam certior factus referre parat. tam diu enim sustinendas Israëlitis & Iudæis pœnas esse denuntiat, quoad earum, quæ ad quatuor orbis imperia spectarent, nationum summa quadrans confecta fuerit. namque horum satellitum ministerio ad repetẽdas ab illa gente pœnas Deus vti decreuerat. Quanquam verò in superioribus visionibus quatuor cornuum spectaculo imperiorum orbis imago Vati conspecta fuerat, integra tamen atq. plena ratio rerum ad imperia ipsa pertinentiũ cognoscere cupienti desiderata, ac nunc demum in decima hac visione edita est. Atque huius quidem cognoscendæ rei studium suum Vates ipse indicat. [*Et conuersus sum, & leuaui oculos meos.*] quòd visam sibi iam semel atque iterum rem nondum tamen satis exploratam diligentius iam intueri perspicereq. curaret. quanquam enim quatuor imperia cognouisset, an multis, an paucis principibus, an populi tantùm & reipublicæ nomine singula gerenda essent, nondum intellexerat; eorum etiam imperiorum loca & situs, quibus dominatio stabilienda esset, singulorum præterea notas, quibus cognosci possent, minùs clarè obseruarat. Quas omnes res hac in visione apertè discreteque intuetur. namque quatuor quadrigas non eiusdem omnino cum equis illis, quos antè cõspexerat, significationis videt. Illi namque Alexandri & hæredum regum priuatam historiam retulere. hæ verò quadrigæ integras imperiorum imagines propriis singulorum notis distinctas referunt. [*Et ecce quatuor quadrigæ.*] Imperia non populari & publica dominatione, sed multorum principum auctoritate constituta videt. quadrigæ namque ad bellum paratæ quatuor equis trahuntur, bellatoremque principem aut etiam victorem triumphantemq. vehunt. Ex antiqua autem historiarum ratione singulis imperiis, quanquam singuli maximi imperatores fuerint, plures tamen vel belli iure, vel societatis fœdere & fide deuinctos principes ac reges fuisse cognouimus. Quatuor verò sibi visa ait, videlicet Assyrium, Persicum, Græcum & Romanum imperia. Quòd ex duobus tantùm montibus iisque æneis prodeuntes quadrigas viderit; illam significationem habet, maxima imperia sine duobus maximis & firmissimis fundamentis, consilio & vi constitui non posse: quæ tamen fundamenta ex diuinæ prouidentiæ auctoritate & auspiciis firmitatem nanciscantur; aliàs leui impetu & fundamenta euertantur & opera corruant vniuersa. Nisi enim Dominus ædificauerit domum, in vanum laborauerunt, qui ædificant eam. Eam rem vt ita interpretemur, verborum consulto à Vate obseruatorum, atque certis notis pronuntiatorum, notatione adducimur. namque vnamquamque quadrigarum ex duobus certis & notationis particula indicatis mon-

tibus prodeuntem describit: deinde montes illos ita notatos non quouis Hebraico montium nomine appellat, sed HARIM, quod concipientes, prægnantes parientesque significat: de quo nomine iam aliàs diximus. Igitur alter mons ad conceptum & grauiditatem; alter ad parturitionem siue procreationem referendus est atque concipiendi verbo consilium cogitationemque susceptam significari iis, qui in sacro sermone ver- Iob 15. Isai. 59. sati sunt, est compertissimum, vt: Cócepit dolorem, & peperit iniquitatem, &c. & apud Isaiam: Concepimus & locuti sumus de corde verba mendacij. in quibus aliisque locis idem verbum, à quo montis nomen deducitur, est HARA. Earum autem, quæ ab hominibus publicè priuatéque geruntur, rerum duplex origo est, cogitatio & facultas, quam alterius montis, hoc est, generationis, nomine definimus. nam neque consilium sine facultate, neque vis consilij expers, valet. vtraque verò res vt in maximis & grauissimis negotiis secundos euentus habeat, diuina auctoritate atq. efficientia indiget. id quod à Vate studiosè notatum indicatumq. est. [*Et montes, montes æris*, Hebraice, *& montes illi montes Nehhosseth.*] Atque *Nehhosseth* propriè id metallú est, quod à nostris chalybs vocatur, cuius accessione gladiorum acies cęterorumque armorú mucrones parum alias, sine huius נחש vi atque robore, valitura firmantur. At verò nomen ipsum *Nehhosseth*, à verbo *Nahhas* deducitur, quod alij verbo *Hhus* affine est; quorum alterum augurari atque auspicari; alterum verò festinare significat. Exponimus autem verba iis vocibus, quæ latinis in vsu Cicer. de diuinat. sunt, quibus magis res ipsa indicatur, quàm declaratur. namque augurij superstitioso nonnihil nomine honesta tamen ratio, hoc est, rerum bene gerendarum diuina auctoritas continetur. Igitur maxima illa imperia duabus potissimum rebus consilio & virtute, iisdemque diuinæ prouidentiæ auctoritate & ad celeriter conficiendum facultate firmatis, profecta docere volens Vates verborum huiusmodi cogitandas expendendasq. rationes certis notulis indicatas consulto protulit. Ex qua re in eam nos sententiá facilè adducimur, vt præter quatuor orbis imperia suis temporibus ætatibusque discreta nullam fore de cętero monarchiam arbitremur, frustraq. cuiquam homini vel populo tentandam, quam nulla vnquam vatum oracula prædixerint, nulla diuinæ auctoritatis auspicia fundent. Iam verò singulorum imperiorum notas obseruemus.

Et in quadriga prima equi rufi, & in quadriga secunda equi nigri: & in quadriga tertia equi albi, & in quadriga quarta equi varij & fortes.

NON eodem, sed alio atque alio tempore quatuor imperiorum rationes, certa tamé successionis serie, explicandas esse ille ordinalis numerus, *prima, secunda, tertia, quartaque*, significat. Color autem equorum & nationum mores rerumque gerendarum modos & & moribus conuenientem habitum indicat. namque primi equi Assyriorum reges & principes fuerunt, à quibus imperium bello sanguine atque vi fundatum propagatumq. Genes. fuit, Nimrothi primi ipsorú parentis mores imitatis, qui cœpit esse potés in terra, & erat „ robustus venator coram Domino. Hos purpura & coccino auroque in vestibus vti solitos multa antiquorum scriptorum testimonia docent: atque is color rufus est ex purpura auroque refulgens, quem à *Rhus* plantæ natura expressum iam aliàs explicuimus. Dan. 5. „ qua de re sic scriptum est: Quicunque legerit scripturam hanc & interpretationem „ eius manifestam mihi fecerit, purpura vestietur, & torquem auream habebit in collo, „ & tertius in regno meo erit. item illud: Aspectus eorum quasi lampades, quasi fulgura Nahhú 2. „ discurrentia de Babyloniórum vestibus in bello decantatum. Secundæ quadrigæ equi nigri, siue, vt Hebraice est, crepusculini pinguntur: cuiusmodi color calliditate magis quæsitam, quàm virtute comparatam Persis & Medis dominationem arguebat. cuius rei historiam nos & apud hunc Vatem, & apud alios etiam latius exposuimus. Hos etiá coloris genere suffusco in vestibus vsos Persicum nomen ad Latinos vsque deductum declarat. Græcos præterea consilio, prudentia sapientiaque præcipue magis, quàm armis imperij summam tenuisse, ipsorum historiæ Alexandri felicitatem virtuti simul & consilio prudentiæque ascribentes declarant, qui doctissimis hominibus tum præceptoribus, tum familiaribus vsus maximas & instructissimas hostiú copias, ordine, disciplina, arte & consequenti virtute superauit, fudit & cecidit. Atque Græcos sapientiæ rationibus (cuius in coloribus albus imaginé refert) res inire tractareq. solitos esse, D. Pau- 1. Corinth. 1. lus testis est: eosdem etiam candidis vestibus declarari conseruatus ad nostrá vsque ætaté

vsus

vsus docet. demum quarta quadnga variatis, siue, vt in Hebraico est, grandinatis equis trahebatur, hoc est, certis punctis & notis grandinis modo respersis: in qua imagine pręter propriam illam Romanorũ prætextã auro interdum distinctam, præter chlamydem, togam aliaq. variarum vestium genera, gerendarũ rerum ratio, quàm varia multiplexq. ad imperium obtinendum fuerit, indicatur. namque illi partim armis, consilio partim, nunc vi, interdum facilitate & clementia vsi rerum potiti superioresque facti sunt, sicut scriptum est: Et audiuit Iudas nomen Romanorum, quia sunt potentes viribus, & acquiescunt ad omnia quæ postulantur ab eis: & quicunque accesserũt ad eos, statuerunt cum eis amicitias. & quia sunt potentes viribus, hoc est, [*equi varij & fortes.*] Neque verò hæc varietas Romanorum tantùm imperatores variis originibus discretos, hos Italos, Græcos illos, Hispanos alios significare videtur; sed futuram etiam Romanæ ditionis diuisionem apertè indicare videtur, quam, cùm vna olim fuerit, Machometus Arabs noua superstitione excogitata & inducta partiri cœpit, atque bellum imprimis inferendum percipiens sectæ suæ studiosis principibus deterendam diuidendamque reliquit: à quibus nostra iam ætate maxima Romanæ olim dominationis pars Asia atque Africa, & Europæ non ignobilis portio occupata est. Eam autem rem, vt hactenus euentu ipso explicata est, non Zacharias modò, sed Nabuchodonosor etiam futuram illa per quietem visa statua prospexit, cuius pedum pars quædam ferrea, quædam verò fictilis erat. Spectata igitur ad hanc rationem imago duplices equos ostendit, *varios*, hoc est, eos, qui Romano imperio iis, quos indicauimus, modis propriè præfuerint, *& fortes*, hoc est Ismaëlitas quorum omne ius & agendi ratio in vi armisque est, pseudoprophetæ sui præceptis frequentissimis per totum Alcoranum tradita. Mirum enim dictu est, quàm sæpissimè Barbarus ille sanguinarius bellorum & prælij perpetuum vsum religiosa vel superstitiosa potius commendatione inculcet: idque vnum maximum & grauissimum probandæ pietatis argumentum & periculum suis sectatoribus constituat. qua de re nos aliàs fortasse honestum otium nacti pluribus agemus. Quod Latinus interpres vertit, *Fortes* & benè, Chaldaicus paraphrastes non malè reddit *Cinereos*. est enim verbum Hebraicum AMVTZ, quod robustum imprimis, & duplicis aspirationis additione HHAMVTZ, cinereum, qualis illa natio est, significat.

1.Mac.7.

Daniel.2.

Et dixi ad angelum qui loquebatur in me, quid sunt hæc, Domine mi? Et respondit angelus, & ait ad me, isti sunt quatuor venti cæli, qui egrediuntur, vt stent coram dominatore vniuersæ terræ.

NON quænam quadrigarum significatio, sed quidnam illa ipsa significata essent, quonam modo sese vnaquæque haberent, Vates rogat. nam quatuor imperia orbis esse iam probè cognoscens, quanta vi, quanta auctoritate singula valerent, quoadque pertinerent, nondum satis perspexerat. Eas igitur, quas cognoscere cupiebat, res ab interprete discit; nempe quatuor potentissimas dominationes illas esse, quæ terrarum imperium diuersis temporibus, ex diuinæ prouidentiæ decreto auctoritateque, obtinerent. ob eamque rem cæli venti siue spiritus appellarentur, quòd ex prouidentiæ diuinæ consilio excitati, tanquam venti aliqui in terras incumbentes, omnem populorum & regnorum statum pro arbitrio turbatum sibi subigerent. ita hoc in loco interpretamur ventos cæli, spiritus cælitus excitatos, vt illud: Excitauit Dominus spiritum Cyri, &c. Et suscitauit Dominus spiritum regum Medorum, & contra Babylonẽ mens eius est, vt perdat eam. Neque hic nunc de quatuor cæli partibus, quas aliàs ventos dicimus, sed quatuor imperiorum vi atque potentia & auguratione, vt ita loquamur, agi videtur: nam quatuor quadrigæ celeres & fortes, quatuor spiritus, duo montes calybei, vt anteà explicuimus, cælorum vim auctoritatemque significant. Duali autem numero cælorum nomen pronuntiatur, ita numerus numero, res rei, locus loco aptè congruit. Horum igitur spirituum, hoc est, potentiarum facultas non casu, non propria virtute, sed Dei potius cuncta moderantis arbitrio & auctoritate cõstare ostenditur. [*Qui egrediuntur, vt stent coram dominatore vniuersæ terræ.*] Hebraicè ad verbum vtcunque Latinè explicandi caussa vertere possumus: [*Quæ egrediuntur à statuendo sese per dominatorem vniuersæ terræ.*] Adeo omnem gentium atque orbis dominatum vni tantùm Deo conditori

Ierem.51.

& moderatori sacra sapientia tribuit, vt illius auctoritate tantùm omnem aliam potentiam niti confirmet, repente aliàs hoc fundamento submoto ruituram. itaq., *vt stent*, siue *de stando*, passiuè vel reciprocè interpretamur. Porro imperiorum ipsorum rationes planius adhuc vati angelus exponens, vno tantùm Assyrio, quod iam tum esse desierat, prætermisso, à Persico, quod ętate illa florebat, explicationis summam repetit.

In qua erant equi nigri, egrediebantur in terram Aquilonis: & albi egressi sunt post eos: & varij egressi sunt ad terram Austri.

IMPETVM à Persis & Medis in Assyrios Babyloniosq. dominandi causa factum, locorũ situs apertè indicat. namq. Mediæ ac Persidi Assyria regio Aquilonaris est. quoniã Genes.10. Assyriorum imperium à Nimroth Babylone primum fundatum legimus. Fuit autem » principiũ regni eius Babylõ, & Arach, & Achad, & Chaláne in terra Sennaar. &c: De ter- » ra illa egressus est Assur, & ædificauit Niniuen &c. Persæ verò meridionalẽ huic regioni plagam incoluisse, Æthiopibusq. & Libijs cõterminos siue mari, siue terra fines habuisse, Ezech.37. ab Ezechiele dicuntur. Persæ, Æthiopes & Libij cum eis &c. Hos autẽ ad meridiem positos, septentrionalium regionum adiuncta ab eodem notatione demõstratur. Ghomer, & vniuersa agmina eius domus Togarma latera Aquilonis &c. Itaq. Persæ apud Babylonem superatis Assyrijs rerum potiti sunt, quos etiam Græci eodem loco victos imperio expoliarunt: quamobrem tertij equi albi secundos insequuti fuisse referuntur. [*Et albi egressi sunt post eos.*] Alexander, vt aliàs diximus, Persas in Babylonica regione vicit. Itaq. *egredi*, bellum mouere, exercitumq. in expeditionem educere interpretamur. Verum ex ijs, qui in quartis quadrigis cõspecti fuerãt, equis, varij, hoc est, ad australẽ plagã excurrere visi illud significabant, Romani imperij affectatores primos, quales Iulius, Augustusq. fuerunt, ciuilia bella, quibus tyrannidem tandẽ occuparunt, in Italia incœpta atq. per Philippos gesta in Ægypto, quæ Italiæ Australis est, Pompeis, Anthonijs Cleopatrisque occisis, confecturos. At verò equis illis vltimis robustis, quibus vltimarum quadrigarum pars altera trahebatur, nulla certa orbis plaga, quam peterent, definita; sed omnis ferè terra, quam bello, armis, atq. effrenata occupandi libidine turbarent, permissa Dei iudicio est, publica hominũ scelera & peccata satellitũ horum licentia animaduertentis.

Qui autem erant robustissimi, exierunt, & quærebant ire & discurrere per omnem terram.

LVTEOS quosdam & terrestres fictilesq. planè homines vltimi imperij partem alteram tandem habituros ex sacris libris cognouimus interprete Daniele, sicut scriptum Daniel.7. est: Porro quia vidisti pedum & digitorum partem testeam figuli & partem ferream, regnum diuisum erit &c. Hos autem nullis certis limitibus contẽtos, in omnes regiones inusitata quadam temeritate & occupandi libidine inuasuros Zacharias vidit, atq. omnia sua consilia conatusq. omnes in ea re posituros, repetitis ambulandi excurrendiq. verbis, ostẽdit. [*Exierunt, & quærebant, vt versarentur in terra.*] sic hebraicè est. qua oratione totius à Machometo conscripti Alcorani summã rationẽ expressam videre nobis videmur: cuius illud fere frequentissimum argumentum est. Nonne terra Dei spatiosa satis Alcoran. Azoar.x. & immensa, qua profectum versatumq. eatis, existit &c. & paulo inferius: Terrarum, inquit, propter Deum expugnatores, & è domibus proprijs propter Deum atq. prophetam, ad quærendum euntes, in terris abundantiam adipiscentur: ibique morientes Dei misericordiam plenè consequentur. Hæc barbarus Pseudopropheta ac sanguinolentus legislator, qui & aliàs terram suæ libidini explendæ nimium angustam atq. cæteris eiectis genti tantùm suę occupandam tradit. Cauendum vehementer, inquit, est, ne vobis Azoar.vij. in terra, cùm illa sit angustissima, participes vel vestrorum negotiorum executores efficiantur. Idem etiam alio in loco, bellorum finem aut modum nullum esse, præcipit, quoad nulla de religione dissensio sit: suosque vno maximo bellorum suscipendorum, Azoar.xviij. periculo probari vult. Hæc ad verbum non incommodè referre visum est, quibus illorum verborum sententiam exponeremus. [*Exierunt, & quærebant ire, vt versarentur in terra.*] namque his illa respondent, Qua profectum, versatumque eatis, & terrarum expugnatores & è domibus proprijs ad quærendum euntes. Ad quærendum, hoc est, ad expugnandũ occupandumq. Atq. istorum hominum furorẽ & petulantiã in omnes ferè terrę partes incursare & inuadere grauissimo Dei iudicio permissũ iri Vates audiuit.

Et dixit,

Et dixit, Ite, perambulate terram.

CHRISTIANORVM aliorumque principum discordia & intestina bella, cæteraq. Deo inuisa flagitia huic importunissimę pesti ad liberius vagandū viam substruxerunt: quæ ab anno salutis DC. XX. & Heraclij principis XII. quo primum orta dicitur, per totum fere orbem allata est, atq. vt hic Vates noster ait, [*perambulauerunt terram:*] vsque adeo, vt totam ferè Asiam, Africanī, Europæ bonam partem sua secta infectam occuparint, Hispaniam diu obtinuerint, neque Galliam Italiamue intactam reliquerint. namq. & Siciliam insulā, & Neopolitanam regionē captas possederunt. Sed quis huius gentis exitus exspectādus sit, in Danielis oraculis exponendis, Deo nobis propitio, indicabimus. Sed quanquam regnorum, imperiorumque omnium auctoritatē veram Deo vni regum omnium principi maximo & terrarum Domino acceptam referre debeant, nullam tamen tyrannidem, nullum crudelem aut superbum dominatum probari, imò vehementer displicere, præter sacrorum oraculorum testimonia, exitus etiam ipsi apertē indicant, quales illa tria imperia, vbi iam dominandi fines & termini, & ambitione, & cupiditate transierint, habuerunt. Cuius rei recens ac penè tunc præsens exemplum Zachariæ omnibus alijs etiam hominibus & ætatibus referendum per angelum proponi atq. indicari Deus curauit.

Et vocauit me, & locutus est ad me, dicens, Ecce qui ingrediuntur in terram Aquilonis, requiescere fecerunt spiritum meum in terra Aquilonis.

IRAM indignationemq. in Babylonios & Assyrios ob publicam iniuriam, ob religionis veræ contemptum, Deo conceptā Persas vltos fuisse, ad aliorum postea imperiorū regnorumq. exemplum magno etiam clamore Vates docetur. [*Et vocauit me.* Hebraicè, *Et vehementer clamauit*, est. *Et dixit ad me, vide.*] rem magno studio ostensam, magna etiam attentione cognoscendam duo verba significant, [*Dixit & vide, requiescere fecerunt spiritum meum.*] Commodissimè ab iratis translatio sumitur, quorum spiritus, non nisi vlta expletaq. ira, conquiescit: ad eamque rem excitati fuisse Persæ dicuntur, vt diuinas de Assyriis regibus, deque illorum populis iras, extincta etiam principum posteritate, vlciscerentur, sicut iisdem fere verbis apud alios vates etiam scriptum est, vt apud Isaiam de Cyro: Congregamini omnes vos, & audite, quis de iis annuntiauit hæc: Dominus dilexit eum, faciet voluntatem suam in Babylone, & brachium suum in Chaldæis, &c. Hanc de prouidentia sua certissimam sententiam omnibus hominum mentibus infixam Deus voluit, qua perpetuum in futuris ætatibus de eadem re iudicium, vel metuendum, vel sine dubio subeundum probaretur. Postquam verò quatuor imperiorum series omnis exposita Vati est, Iudaicarum etiam rerum ratio oportunè subiūgitur: idq. Iosue sacerdotis, qui futurorum ad Christum vsq. temporum partes sustinere iam visus fuerat, recordatione repetita fit. Atq. hic locus ex iis, qui apud hunc Vatem obscurissimi censentur, vnus est, in quo explicando interpretes multum insudarunt: neq. nimium tamen difficilis nostra legentibus commentaria censendus.

Isai.45.

Et factum est verbum Domini ad me, dicens, Sume à transmigratione ab Holdai, & à Tobia, & ab Idaia: & venies tu in die illa, & intrabis domum Iosiæ filij Sophoniæ, qui venerunt de Babylone. & sumes aurum & argentum, & facies coronas: & pones in capite Iesu filii Iosedec sacerdotis magni.

EAM, de qua oratio instituitur, rem arcano & ad futura tempora spectanti argumento constare illud cumprimis indicat, quod negotium ipsum, & ad gerendum, & ad dicendum, Vati omnino mandatum sit; vtpote muneri officioq. suo omnino conueniens. namq. ex offerendo propediem & præuiso iam sibi munere coronas cōficere, & in prædicēdi exspectādiq. diuini beneficij signū monumentūq. statuere Vates iubetur. Atq. ex hoc aliisq. sacrarū historiarum locis facile argui potest, eos, qui ad reficiendum templum præfecti fuerant, à sociis comitibusq. suis, atq. adeo à remigrationis consortibus dona libenter accepisse; ab iis verò, qui secum venire neglexerint, recusasse, cùm ex regia auctoritate Iudæis omnibus libera in patriam remeandi facta copia; aliis verò Assyriæ regionis hominibus munere opus adiuuandi concessa fuisset facultas: sic enim ex

Esdr. 1. decreto pronuntiatum est. Quis est in vobis de vniuerso populo eius, sit Deus cum ipso: ascendat in Ierusalem, quæ est in Iudæa, & ædificet domum Domini Dei Israël, &c. Et omnes reliqui in cunctis locis, vbicunque habitent, adiuuent eum viri de loco suo argento & auro, &c. Atque Iudæorum dona illa censentur, quæ à transmigrantibus data 1. Esdr. 2. sunt, qui secundum vires suas dederunt impensas operis auri solidos quadraginta millia & mille, argenti minas quinque millia, & vestes sacerdotales centum. Itaque inter eos pro cuiusque censu impendenda in opus pecunia exacta est. Iam verò bonorum quorundam virorum Ierosolymam Babylone cum muneribus religionis ergo aduentantium animum imprimis & pietatē ostensam Vates commendare atque donum etiam gratè suscipi & in illustrissimi cuiusdam monumenti opus impendi à Deo iubetur, quorum nomina quoque tum honoris, tum vaticinij certitudinis causa appellantur: hospitis etiam, à quo recipiendi erant viri honestissimi & cumprimis noti, cuius officium etiam probarat, mentio fit. hoc itaque horum versuum argumentum est: orationem tamen ipsam paraphrasticè explicabimus. Quanquam, inquit, ab iis, qui vobiscum remigrauerunt & vrbes suas nūc incolūt, pecunia in opus collata cogatur: tamen quorundā piorū virorum ex iis, qui Babylone manserant, aduentum propediem exspectato, muneraque gratè accipito. Hi autem sunt Holdai, Tobias & Idaia, quorum mores cum nominibus, Tempestiuus, Bonus & Cognitor, planè conueniunt; eorumque virtutem & pietatem ex hospitis, apud quem versabuntur, nomine & probitate exspectare licet Iosiæ filij Sophoniæ (siue vatis illius nobilissimi, siue alterius spectatissimæ virtutis viri, qui celebris illa ætate esset) cuius tu eadem die, qua illi aduenerint, domum petes, aurumque & argentum, quod afferunt, accipies, &c. [*Et venies tu in die illa, & intrabis domum Iosiæ filij Sophoniæ, qui venerunt de Babylone*, Hebraicè, *in die illa, & intrabis, &c. qua venerint.*] Sic relatiuum ad diem simul & personas commodè in Hebræo refertur, hoc est, eadem die, qua illi venerint. *Transmigrationem* verò eos, qui in Babylone agebant, metonymicè dixit: cuius dicendi figuræ frequens in sacris sermonibus vsus est. Itaque Vati omnia hæc, antequam ederentur, ostensa mandataque fuēre, quæ tandem edita eorum, quæ statim enuntiaturus est, mysteriorum argumento signoque perpetuo esse vult. Igitur ex auro argentoque coronas parare imprimis iubetur; nimirum ex auro alteram, alteram verò ex argento; quod ipsa metallorum discretio & coronarum nomen in Hebraici sermonis breuitate satis indicat. Coronas autem regium diadema hoc loco definimus CHATEROTH Hebraicè. namque sacerdotali illa Cydari cum aurea lamina nihil opus nunc erat, cùm illa in sacerdotalibus vestibus, quarum magna copia illis parata iam erat, connumeretur. sed coronas regium gestamen auream alteram, argenteam vero alteram, quam in capite Iesu sacerdotis magni, cuius rationem antea præuisam nunc denuo refert, ponendam elogio addito curat Deus. ob eamque rem non ait pones eas, sed pones. Ex duabus verò regiis coronis aurea & argentea, auream verò ac legitimo regi tribui oportere ius ratioque docet, sacerdoti verò si regia corona simul tribuenda sit, argentea conueniat, vtpote cui regnum non proprium neque perpetuum, sed ad tempus fortasse gubernandum sit commendatum. quin & ipsa muneris proprij appellatione hoc etiam declaratur. [*Sacerdotis magni.*] & quoniam præsentis atque futuri etiam temporis mysteria vna atque eadem oratione enuntiare parat Vates, rem ipsam, vt ostensa est, paulo altius repetitam intueamur. Diximus in præcedentibus tertij capitis commentariis Iesum sacerdotem vita iam functum, posteritatis tantum suæ partes; Zorobabelem verò adhuc superstitem suam posteritatisque personam sustinere: illi de posteritatis rebus; huic de propriis & posteritatis rationibus oracula esse fusa. Nunc verò Vatem ex duabus parandis coronis alteram argenteam Iesu sacerdoti magno imponere iussum audimus; de altera verò, quam Zorobabeli paratam ratio ipsa docere videtur, nihil dixisse; nimirum illud hæc res significat, Zorobabelem, cuius generi atque familiæ legitimū Dauidicæ domus regnum esset & regni dignitate & munere templi illius à se refecti temporibus cariturum esse, quibus interim tamen sacerdotum familia, quanquam illegitimè fungeretur, quoad per exspectatissimum illum Christum ex Zorobabelis genere domoque oriturum publica atque priuata res omnis eum, quem deceret, locum cūm summa Zorobabelis familiæ gloria tandem obtineret. Itaque permissum fuisse sacerdoti interim corona vti, sed argentea tamen, quæ dignitatis atque muneris mi-

ris minus proprium ius vsumq. argueret : idque vt futurum atque sibi visum à Deoque ostensum doceret Vates, hoc curando atque adornando argumento significare, posteritatisque memoriæ commendare imprimis; deinde verò & sermone de eadem re cum Iesu sacerdote habito explicare iussus est.

Et loqueris ad eum, dicens: Hæc dicit Dominus exercituum, dicens. Hebraicè, *Et dices ad eum, dicens.*

VT ORATIONEM grauem sententiæ rationum consiliorumque plenam verbum *dicere*, repetitum probet, ac deinde etiam maximi ponderis atque momenti rem esse doceat, quam Deus facultatis ad agendum suæ titulis & cognominibus appellatis enunciari mandauerit.

Ecce vir, oriens nomen eius: & subter eum orietur, & ædificabit templum Domino. Hactenus versus vnus est.

ZOROBABELIS dignitatis, quamuis eo tempore minoris, magna exspectatione sacerdotes, populumque teneri Deus vult, quæ per ipsum quidē ducē tēplo reficiendo concitata per Christum ex illius genere oriturum explenda erat, qui sanctissimum illud atque gratissimū Deo templum ædificaturus, consecraturus dedicaturusq́ esse statim dicitur. Itaq. prior hic versus Zorobabelis ipsius rationes continet, qui propterea quòd Iudaicas res, quæ ad ciuilem vitam atq. ad illius ætatis religionem spectabant, populo reducendo, templo ædificādo restituere cœperat, oriens appellatur, translato à plantis & arbusculis verbo, quæ primum nascentes oriri dicūtur. Hebraicè significatio aperta est: SZAMAHH enim ad rusticam pertinet rem, indeq. per translationem in alijs generibus vsurpatur. Igitur Zorobabelem, cui corona imposita non fuerit, tum primum oriri, neq. ea dignitate florentē esse ait, vt regio diademate ornatum spectari contingat; rebus tamē gestis illustrem & posteritatis exspectatione illustrissimum fore cōfirmat; quippe quem nunc orientem appellare liceat, & templum Domini ędificaturum absoluturūq. sperandum sit, ac maximum præterea illustrissimumque ex posteritate sobolęque sua germen sortiturum, cui ob ædificatum Deo templum, ob publicam hominum salutem partam, ob res omnes diuinè gestas, æterni regni diadema, decus & honor merito feratur. Itaq. duæ personæ hoc versu indicātur. [*vir oriens nomen eius*, Zorobabel, *Et subter eum orietur*] Christus. deinde sua vtrique gerendarum rerum laus eodem ordine tribuitur; Zorobabeli illa, [*Et ædificabit templum Domino,*] id templum, quod iam refici ædificariq. cœptum erat, absoluet. Qua re expedienda certam templi illius desideratissimi & præstantissimi per eum, qui sub se, hoc est, ex radicibus suis oriturus est, ædificandi exspectationem dabit, vt ille illud sibi susceptum ædificabit, sic etiam ille alter, qui subter eum orietur.

Et ipse extruet templum Domino: & ipse portabit gloriam, & sedebit, et dominabitur super solio suo: & erit sacerdos super solio suo, & consilium pacis erit inter illos duos.

Et ipse, & ipse.] Obseruationem magnam indicatio hæc repetita habet: eumque verò demonstrat, cuius illa ædificandi tēpli & regiæ dignitatis obeundæ confirmandęq. laus propria fuerit, nempe oriturum subter orientē. Hic, inquit, templū illud sanctissimū, spirituale, ex viuis lapidibus constructum arcana & diuina virtutis & cognitionis sui patrisque cōmunicatione vt firmissimo saxo fundatum ædificabit, idē hostibus victis & spoliatis palam triumphans, suosq́. in semet ipso traducens, gloriam portabit, atq. rex à Deo appellatus, *sedebit* [*& dominabitur in solio suo,*] super sedem Dauid patris sui; quam maxima virtute tuebitur, omniumque & diuinorum spirituum, & sanctissimorum virorum plausu obtinebit. Dignus est enim agnus, qui occisus est, accipere virtutem, & diuinitatem, & sapientiam, & fortitudinem, & honorem, & gloriam, & benedictionem, &c. Apocal. 5

Congestā horum verborum omniū, videlicet virtutis, diuinitatis, sapientiæ & fortitudinis, honoris & gloriæ significationem vnū nomen KABOD, quod ab interprete nostro כבוד [illegible] reddi-
[illegible]

redditum est, *gloriam*, continet, de quo nomine aliàs. Neque verò regni tantùm, sed sacerdotij partes officiaque omnia vnius Christi virtute & opera præstanda esse ait, vt nihil omnino in vno vtriusque muneris ministro, quod ad omnem virtutis & integritatis laudem pertineat, desiderari amplius possit: id quod antea non in vno tantùm, sed in pluribus etiam, imò in omnibus desideratum semper fuit. nemo enim vel vtrisque simul, vel alteri tantùm regio aut sacerdotali muneri ante Christum ita dignè præfuit, vt diuino iudicio desiderioque satisfecerit. Hic verò vtrumque sibi susceptum munus adeò dignè sustinuit, adeò plenè præstitit & expleuit, vt perpetuò obtinere meritus, ad dexteram virtutis Dei sedeat rex & sacerdos in æternum, secundum ordinem Melchisedech, vnus persona, duplex natura Deus & homo; qua Deus est, rex æternus, mundum sibi & patri suo reconcilians; qua homo est, sacerdos in æternum, reconciliator & pacificator. Idem etiam, qua homo est, ob partum sibi aliisque propria obedientia & virtute regnum, rex omnium suffragio patrisque iudicio appellatus: vt qui non solùm regem sacerdotemque strenuè egerit, sed eos, qui suæ partis fuerint, vtriusque muneris dignitate communicata auxerit & ornauerit, sicut scriptum
„ est: Dignus es Domine accipere librum, & aperire signacula eius: quoniam occisus es,
„ & redemisti nos Deo in sanguine tuo: ex omni tribu, & lingua, & populo, & natione, fe-
Apocal. 5. cisti nos Deo nostro regnum & sacerdotes, & regnabimus super terram. Hanc adeo arcanam sententiam nostra aurea ætate iam certam atque exploratam Hebraici sermonis obseruatio apud hunc Vatem indicat, qui sacerdotis nomen ita pronunciauit, vt officium magis, quàm personam ab altera distinctam interpretari conueniat, maximè cum indicatæ per articulos & pronomina demonstratiua regis Christi personæ officij, nomen; nullo alterius personæ indice verbo addito, appositum sit. nam si de altera persona à rege iam appellato discreta sermo esset, ex linguæ vsu addito articu-
ה lo demonstratiuo dicendum fuit. [*Et erit ha sacerdos.*] *Ha* certam rem Hebraicè vt ὁ Græcè indicat: cuiusmodi vsu latini carent. Placuit autem hemistichium hoc barbarè quidē, tamē ad verbū quò res ipsa planior fiat, reddere. [*Et erit sacerdotans super solium suū, & consilium pacis erit inter vtrumque:*] ille idem, inquit, qui regiæ coronæ gloriam adeptus [*sedebit & dominabitur super solio suo.* In eodē etiā solio regio *erit sacerdotans.*] Sacerdotis offi-
Hebr. 7. cio in æternū fungetur. Talis autē decebat, vt nobis esset pontifex sanctus, innocens, im-
„ pollutus, segregatus à peccatoribus, & excelsior cælis factus. Talē verò habemus pontifi-
„ cem, qui cōsedit in dextera sedis magnitudinis in cælis sanctorū minister & tabernaculi
„ veri quod fixit Dominus & non homo. qua oratione apertius explicari versus hic po-
„ tuit? quod verò additur, [*Et consiliū pacis erit inter duos illos,*] cōmuni publicę salutis pacisq; consilio, studio atque vsu vtrumque munus in vno Christo constare significat, qui vt duas naturas, diuinam & humanam, tantis rationum & definitionum interuallis distinctas, tamen vna in persona plenè planeque coniunctas, atque in vnius suppositi fœdus amicitiamque conflatas habet: sic vtriusque muneris partes & officia perfectissimè sine vlla nota in perpetuum sustinens præstat: ita vt ad publicam hominum pacem cum Deo conciliandam ad publicam etiam gerendam rem nihil in hoc rege, nihil in hoc eodem sacerdote requiri desiderariue possit. Id quod nemini vnquā mortalium vel regum vel sacerdotum contigit, vt vel altero vel vtroque munere præstando sufficere, diuinamq; pacē & perfectionē gētibus, quibus præesset, integrā reconciliaret, propterea quòd nemo ante hunc, maximum illud & salutare pacis consilium, cuius hic angelus, interpres & minister fuit, instituere aut suscipere potuerit. Consilium autem pacis in rege & sacerdote, siue vt eodem Hebraico verbo significatur, pacis & perfectionis procurandæ & afferendæ hominibus apud Deum reconciliationis, gratiæ, salutis atque felicitatis certam rationem, studium atque facultatem definimus, ex illo
Prou. 12. Sapientiæ à repugnātibus explicato argumento: Dolus in corde cogitantium mala, qui
„ autem pacis ineunt consilia, sequitur eos gaudium. Huiusmodi consilium nemini
„ hominum, qui caro & sanguis essent, constitit, quòd id planè diuinum; diuinū etiā mi-
Ioan. 1. nistrum expectaret. De cuius gratiæ plenitudine cæteri omnes acciperent. de quo Pau-
2. Cor. 5. lus: Quoniam quidē, ait, Deus erat in Christo mundum recōcilians sibi. Summum verò & perfectissimum pacis consilium inter eos ministros esse oportet, qui ipsi vtrum etiam
„ omnino sint, id quod alij ministri, qui modò legitimè vtrique muneri præfuerint, nun-
„ quam antea fuerunt. Atque maximam & diuini cōsilij plenam rem maximis & arcanis

verbis

verbis Vati nostro Deus suggessit: cuius tametsi cognitio non omnibus illo tépore constare posset, admiratio tamen, desiderium & exspectatio excitata dataque est, atque præsenti signo argumentoque confirmata.

Et coronæ erunt Helem, & Tobiæ, & Idaiæ, & Hen filio Sophoniæ, memoriale in templo Domini.

EORVM, à quibus aurũ argentumq; accipiendũ erat, & hospitis etiã illorũ ad probandam liberandamq. vaticinij sui fidẽ testimonio vti iubetur Vates: quòd in ore duorum vel trium stet omne verbum. tribus itaque hospitibus & vno ciue nobilissimo appellatis, & adductis testibus nominibusque inscriptis coronas ex auro argentoque factas in templo suspensurus Zacharias esset: quæ cùm se ita, vt prædictum de ipsis fuerat, exspectatas, allatas, factas suspensásque spectantibus exhiberent, enuntiatæ quoque & exspectandæ in posterum, maximę rei memoriam sui spectatione, & nominum eorum, à quibus datę fuerant, inscriptione renouare conseruareque possent. *Helem* verò & *Hen* idem qui Holdai & Iosias sunt, qui duplici nomine (vt de iis aliisq. dicere Deus dabit) appellarentur: ex quorum nominibus illa potissimum describenda sumuntur, quæ paucioribus literis constarent, quæq. in coronis incidi commodius, legiq. possent. breuior namq. illa inscriptio fuerat,

לחלם ׃ לטוביה ׃ לידעיה ׃ לחן

quàm illa

לחולדי ׃ לטוביהו ׃ לידעיה ׃ ליאשיה

Posterior enim priore sex literis, iisque ferè procul attendentium sensum magis fallentibus longior est, videlicet ווויוה quæ tenuiori aut obscuriori figura constant. Quòd verò vtramque coronã in tẽplo à Vate suspendendam legimus, sententiã confirmat nostram, qui institutam de Iesu sacerdotis rebus orationem vaticinij munere, hoc est, prædictionibus & sermone habendam ad posteritatem Iesu potius, quàm ad ipsum iam vita functum propriè pertinere interpretamur. nam si alicui personæ imponenda esset aurea corona, cur ante obitum detraheretur, non videmus. vtramque autẽ suspendendam simul ad significatæ rei recordationem audimus; positam verò atque suspẽsam, diuque in secundo templo spectatam in antiquo Deuteroseon libro, vbi de templi illius mensuris atque structuris agitur, legimus. Quam lectionem huic loco oportunam interpretari placuit. & catenæ aureæ fixæ fuerunt in contignatione porticus, per quas sacerdotij flosculi ascendere, coronasque in fenestris locatas videre consueuerant, de quibus scriptum est: [*Et coronæ erunt Helem, & Tobiæ, & Idaiæ, & Hen filio Sophoniæ, in memoriam in templo Domini.*] hæc in illo libro. Sacerdotij autem flosculi sacerdotum filij sacris rebus addiscendis operam in templo dantes dicuntur. Atque memoria illa, quam dicatæ in templo coronæ renouaturæ erant, illam in spectantium animos rem reuocare potuit, regni dignitatem plenam atque veram, & sacerdotij absolutum munus ad quendam, cui coronæ illæ simul repositæ, nemini antea impositę essent, spectare. Habẽt etiam nomina hæc propriam, & rei ipsi, de qua sermo est, accommodatam significationem. quamobrem ea incidi in descriptione à Deo iussa interpretari etiã possumus: HHALAN impinguationem & viuificationẽ, TOBIAS bonũ & perfectionẽ diuinam, IEDAGHIA diuinam cognitionem, HEN gratiã significat: quas virtutes illi proprias fore inscriptio portendebat, ad quem legitimum coronarum illarum ius spectaret. neque verò eam felicitatem per oriturum illum vni solùm Iudæorum genti priuatè afferendam esse Vates ait, sed aliis etiam nationibus, quæ procul ab illa luce & notitia abesse viderentur, communicandam confirmat: quę communis vatum prędicendi & significandi cura est, cùm de humana salute, de Christo, de euangelij virtute sermo instituitur.

Missnaioth de mensuris.

Et qui procul sunt, venient, & ædificabunt in templo Domini.

OPORTVNE de gentium vocatione dixit, quæ cùm lege diuinaque promissione & apertis vaticiniis carerẽt, longissimè à salute abesse, atque ad Dei templũ, ad religionẽ minimè pertinere putabãtur: quos tamen in illius tertij diuini tẽpli aurea ætate ad vitã, salutẽ, diuinamq. felicitatẽ atq. ad cælestis ciuitatis communicationẽ, vocandos admittendosque esse dicit, cuius rei argumentum atque exemplũ in illis ipsis statuit, quorum, quanquam extra numerum & censum serius Ierosolymam aduenientium, tamen dona

accepta

accepta,& coronarum operi ad templi ornamentum, tantæque salutis recordationẽ dedicata sunt. Itaque gẽtes, quanquam à salutis cognitione & vsu remotas, euangelij nuntio è tenebris in lucem vocandas libenter venturas, suasq. diuitias, aurum, gemnas, margaritas, hoc est, fidem, charitatem cæterasque animorum à Deo donatas, auctas, illustratas virtutes ad sanctissimi illius templi opus collaturas esse docet. Quam rem vt ab hoc aliisque Vatibus enuntiatam ac coronarum monumento perpetuo repetitam, sic demum per Christum regem & sacerdotem optimum & præstantissimum præstitam, ab Ephes.7. ipsis euangelij, & nuntiis, & præconibus accepimus. Et veniens euangelizauit pacem vobis, qui longè fuistis, & pacem iis, qui prope: quoniam per ipsum habemus accessum ambo in vno spiritu ad patrem. Ergo iam non estis hospites & aduenæ, sed estis ciues sanctorum & domestici Dei, superædificati super fundamentum Apostolorum & Prophetarum, ipso summo angulari lapide Iesu Christo: in quo omnis ædificatio constructa crescit in templum sanctum in Domino, in quo & vos coædificamini in habitaculum Dei in spiritu sancto. Quoniam verò Hebraica verba, vt sunt, mysterium interpretatione dignum habent, vertere ad verbum placuit. [*Et remoti venient, & ædificabunt in tẽplo Domini.*] Ephes.2. Remoti à lege, à promissionum notitia, à peculiari gratia olim longo interuallo separati, qui erant illo tempore sine Christo alienati à conuersatione Israël, & hospites testamentorum promissionis spem non habentes, & sine Deo in hoc mundo. Quod verò articulũ demonstratiuum non remoti, additum sit, illud significat, non omnes etiam omnium nationum homines in templi ædificatione communicaturos. neque enim omnes euangelio credunt, sed tamen neminem tam remotum esse, quin si credere velit, communicare possit. itaque remotio ipsa definita est omnis, remoti verò omnes non item. [*venient.*] Fidem & obedientiam euangelio præstandam verbum *venire* in sacris significat. duplici enim lege euangelica salus promissa, duplici officio hominibus, qui cupiunt, cõstat, fide & pœnitentia vera, in qua malorum & vitiorum fuga virtutumque exercitatio Hebr.11. est, aliàs frustra ab iis, qui præstare valeant, petenda. Sine fide enim Deo placere impos- Luc.13. sibile est &: Nisi pœnitentiá egeritis, omnes simul peribitis. hoc verbo in hac significa- Math.11. tione non semel Christus ipse est vsus. Venite ad me omnes, qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam vos, &c. Huius igitur tanti promissi constantiam & fidem futuræ mox rei exspectatione, hoc est, eorum, de quibus dixit, aduentu, dono, coronarũ dedicatione confirmare Vates curat, quam suo tempore liberádam asseuerat, dummodo per eos, quibus data est, quo minus liberetur, non stet.

Et scietis, quia Dominus exercituum misit me ad vos.

CVM eius, quam proximè futuram prædico, rei spectatores fueritis, maximi illius alterius promissi rationem constantissimam, vtpote Deo potentissimo auctore prædictam, cognoscetis, certissimamque fore statuetis, atq. omni fide, omni pietatis officio præstando exspectabitis, alias minimè consecuturi aut adepturi.

Erit autem hoc, si auditu audieritis vocem Domini Dei vestri.

NON de signo & argumento hic loquitur, sed de ea re, quæ ad omnem populi vtilitatem pertinebat, hoc est, de Christi regis & sacerdotis virtute & dignitate, de templo illo ædificando, &c. cuius illud, quod breui futurum enuntiauerat, signũ argumentumq. statuit. Sic Deus per virum illum suum Heli sacerdotis posteritatem de dignitatis illius gradu in perpetuum dimouendam fore proxima duorum filiorum eodem die edenda 1.Sam.2. cæde confirmat. Ecce dies veniẽt, &c. Cui orationi deinde illud subiungitur: Hoc autem erit tibi signum quod venturum est duobus filiis tuis Ophni & Phinees, in die vno morientur ambo. Et suscitabo mihi virum fidelem, &c.

VATICINII TERTII ARGVMENTVM.

EX ijs, qui Babylone detenti fuerant, Iudæorum principibus viris plurimi expetitam diu in patriam redeundi facultatem, quamuis à Persarum regibus concessam atque vltro oblatam; tamen ob eam rem prætermisere, quòd neq. certam, neq. perpetuã, neq. ex animi sententia fore arbitrati sunt: quos, vt sic cogitarent, multa cùmprimis mouere potuerunt, nempe quod illã antiquam diuini numinis priuatam in illos prouidentiã, quæ sese præsentẽ ac tantùm nõ corporis oculis conspiciendã olim exhibebat, desiderandã porrò sibi esse intelligerent, minutỳ. quàm antea, prospicientẽ fore metuerent. deinde quo minus perpetuã sibi in terra mansionem putarent, Persarum inconstantia suspicioni locum dare potuit, quorum edicto vix incœptum reficiendi templi opus intermissum, imò interturbatum repente fuerit, callidissima & maleuolentissima Sanbalet, atque aliorum delatione: quorum inuidiam inueteratumque odium falsorum criminum plenis epistolis assiduè mittendis conflari adhuc, imò magis ali augerique indies videbatur. Præteres quòd illa gentis & rerum suarum restitutio exigua admodum obscuraque, atque ideo minus expetenda censeretur: in qua non modò decem illæ tribus iam olim abductæ desiderantur, sed magna etiam Iudæorum pars, quæ Ierosolymorum temporibus per Ægyptum, Moab & Ammon, per Græciam, Italiam, Gallias, atque ad Hispaniam vsque dispersa fuerat. His accedit, quòd illam antiquam & tam diu spectatam regionis agrorumque suorum fertilitatem & fœcunditatem in sterilitatem atque inopiam quandam perpetuam & naturalem mutatam viderent. quæ res diuinam illis erga locum illum neglectionem & improbationem coarguebat. Illud etiam istorum opinionem de intempestiua atq. immatura restitutione confirmabat, quòd sua natio omnibus, apud quas versarentur, gentibus ludibrio despectuique omnino esset. Quid quòd maximam atque optimam regionum suarum partem à Cuthæis, alijsq. hostilibus & inimicis nationibus occupatam sciebant? quorum neque inuidiam declinare, neque multitudinem superare; neque aduersa molientium impetum sustinere tam exigua atque impar in patriam remigrantium, ac penè hospitum, videlicet XLII. CIↃ. CCCLX. copia posse crederetur: maximè verò cum nullus rex; nullus ex regia familia summus ac potentissimus princeps, cuius consilio & virtute niterentur, superesset; præter vnum Zorobabelem remigrantium ducem, templique ædificandi procuratorem, qui fortasse etiam absoluto opere Babylonem rediturus, vt certe erat, credebatur & dicebatur. Cur verò omnia hæc illis Iudæorum principibus in hac restitutione & remigratione, quam secuti ipsi non essent, requirerentur, in causa fuit illa ab antiquis vatibus de Israëlis libertate ac salute omnibus numeris absoluta & sæpissime repetita atque decantata descriptio: in qua diuinæ tutelæ præsentia illustrissimaque prouidentiæ vsus quidam auditur; securitas etiam atque perpetua quies, plena quoq. tribuum cunctarum in patriam reuocatio, admiranda terræ fertilitas & felicitas, obseruatio & honor à cæteris nationibus adsciendus; maxima præterea & frequentissima populi celebritas, atq. demũ rex quidã præstantissimus & potentissimus, idemq. æternus ex Dauidis genere oriundus promittitur. quæ quidem in præsenti illorum temporũ restitutione illis requisita, neque tamen reperta, ne illam quamuis inuisam; tamen consuetam captiuitatis & exilij miseriam incerta, vt videbatur, & solicita suspectaque libertate & patria repetitione commutarent, persuadere cogitantibus potuerunt; maximè verò principibus & ditissimis quibusque, qui ex terrenis commoditatibus, quibus assuenêre, magis, quàm diuinis & arcanis rationibus, de quacunque graui gerenda re consulti, consulenterque deliberare, ac tandem statuere solent. Communi igitur huiusmodi principum hominum mandato legatus Ierosolymam missus est, qui prophetas atque sacerdotes de huius libertatis definitione consuleret. Mandati autem exponendi illa summa quæstio ac deliberatio fuit: Num ieiunium, quod quinto mense Ab, dicto, ob Ierosolymam captam, templumque incensum publicè indictum institutumque fuerat; obseruandum deinceps etiam an prorsus remittendum esset. Huius enim consultationis dubitatio non nisi restitutione, certáne esset, an secus, definienda tolli posse videretur. Fuit autem captiosum admodum interrogationis genus; quo eorum, qui reficiendo templo & opera & pecunia sua incumbebant, animos contentionemque remittere atque minuere potuerunt, nisi vt per Vatem sapientissimè respondentem rem ipsam omnibus suis definitionibus declaratam exponi curaret Deus. cuius oraculi illud argumentum est: Ieiunium illud recens institutum, in quo nihil aliud præter publicum luctum & planctum ob acceptam calamitatem contineretur, non esse illis necessarium, neque adeò oportunum, vt summo & contento eius studio ex miserijs illis eripi omnino possent: quin aliam esse certissimam depellendi mali rationem & modum, quem sibi statuere, seruare diligenterque exequi vtilissimum consultissimumque foret; nempe pietatis veræ solidæque virtutis curam studiumque assiduum, quod si ab ijs, qui ex captiuitate remigrauerant, purè, sanctè atque legitimè susciperetur, desideratum illum felicitatis omnibus numeris absolutæ vsum, certum atque perpetuum ex diuinis olim & nunc confirmatis promissis sine vlla dubitatione esset redditurum; eoque non nisi ob suam ipsorum culpam carendum illis fore; alias magna & perpetua quadam

felicitate vsuris, omni mœrore, tristitia, omni luctu, ipso ieiunio in hilaritatem lætitiamque publicam conuerso. Atque ita consultissimum ijs, qui templum reficerent, esse; vt opus non intermitterent, sed magis etiam aucto pietatis studio ac maxima concepta spe promouere atque absoluere. Postquam verò suam Deus Vati de populi illius perfecta virtute & consequenti felicitate voluntatẽ, aut contra de certis ob culpam & noxiam miserijs & ærumnis iudicium declarauit, deprauatam hominum illorum secundi templi temporibus morum & vitæ consuetudinem, eamque genere & malignitate triplicem deinceps ostendit: eamque causam futuram esse significat, quamobrem Iudæi à gratia atque ab eorum bonorum, quæ vltro sibi à Deo oblata fuerant, vsu, denique ab hominum omnium beneuolentia abalienati illo etiam templo diruto ab hostibus debellandi, capiendi abducendique essent. Hactenus argumentum est, quod deinceps Vatis lectione explicanda exponere diuini ac veridici spiritus præsidio muniti aggrediemur.

Qui mentem bonus vsque pijs, ô spiritus, addis
Vatibus, ipse tuas me finito ire vias.

CAPVT VII.

ET *factum est in anno quarto Darij regis, factum est verbum Domini ad Zachariam, in quarta mensis noni, qui est Casleu.*

IVDÆORVM, qui Ierosolymitanæ restitutionis tempore Babylone manere voluerunt, consilium non tam contemptionis aut negligentiæ nomine reprehendi, quam humanæ cuiusdam prouidentiæ & prospicientiæ ratione probari fortasse quibusdã potuit: quod eam libertatem neque absolutam, neq. certam fore putantibus consueta miseriarum & exilij condicione vti, quàm noua & grauiori onerari consultius visum fuerit. multa autem illos, vt ita statuendum esse in animum inducerent, commouebant: primum, quòd sacra illa antiqua templi ac religionis ornamenta, quibus magnum ad diuinam tutelam & beneuolentiam erga se retinendam, momentum inesse crederetur, deficere iam desiderarique omnino cognoscerent, ea fuerant, arca, propitiatorium, Cherubin, &c. deinde quod vaticinij apud eos vsum rarum atque breuissimum fore multis argumentis intelligerent. his itaq. atque alijs, quas in argumẽto exposuimus, rationibus adducti remigrare illi in patriam noluerunt: id quod neque soli, neq. sine magnis etiam exemplis statuerunt. quippe neq. Daniel sanctissimus vir diuinusq́. Vates etiã remigrauerat; neque ij etiam, qui remigrationis auctores ducesq́. fuerant, Ierosolymis permãserunt. Nãque Mardochæum pientissimum & sapientissimum, aliosq́. cõplures principes viros, statim, vbi populũ deduxissent, Susam, Habira, atque in alias Persidis & Assyriæ vrbes domum sese recepisse audierant, & Zorobabelem etiam ipsum, templo, cuius operi præfectus erat, refecto recipiendũ etiã expectabãt. Neq. verò hæc cessatio Babyloniensibus tantùm exulibus obijci debuerat, cùm cõmunis oĩbus aliis Iudæis esset, quicunq. vel Ægyptũ, vel Græciã, vel occidentales regiones, aut orientales etiã (quacũque dispersi fuerant) incolerent, quibus non minus, quàm his integra redeundi condicio cõstabat: ratio autẽ & cupiditas maior inesse debere videbatur, nimirum sua regione & patria longiori interuallo absentibus, communis tamen omnibus his ob certas & publicè circumlatas Danielis de futura captiuitate &c. prædictiones, hac in re cessatio erat. Quod verò huius legationis & vaticinij sui tempus certum anno menseq́. indicato notauerit Vates, illud significare voluit, legationis huius orationẽ si maturius habita esset, multorum animos & operas à reficiendi templi spe & conatu vehementer remittere potuisse, quando nunc etiam cùm bona iam operis pars absoluta esset; tamen nõnullorum incensa studia
Isaia. 7. remitterentur, vt ex illa Vatis exhortatione arguitur: Et nunc roborẽtur manus vestræ, &c. At verò ædificationẽ satis multũ processisse oportuit, cùm huiusmodi mandatũ Babylone allatũ esset, namque ea secũdo Darij anno incœpta quatuor annis absoluta fuisse narratur. Igitur a sexto secundi anni mense vsq. ad nonum quarti viginti septem mẽses, hoc est, tres vltra biennium sunt, quibus parietes ductos & contignationes additas fuisse, rationi consentaneum est. Consulto autẽ Vates mensem nomine suo appellauit *Casleu*, siue *Caslev*, vt mensis perpetua appellatione dignam legationi notam inureret. Est enim *Caslev*

siue

siue *Cisleu*, à verbo *Cassal* deductum, quod stultè agere significat. atq. nomen ipsum *Casleu* כסלו ita, vt scriptum est, alijs punctis pronuntiatum, stultitiam eius latinè sonat, siue temeritatem. & importunitatem eius (quod ad eandem sententiá spectat) interpretari placeat; importunitaté, inquá, eius mandati, quod eo mense Babylone Ierosolyma delatum fuit. Atq. in hac téporis notatione, & vaticinij opoitunitaté, & occasionem Vates indicauit: prior enim anni obseruatio ad vaticiniú pertinet; videlicet se à Deo respósum accepisse, quod populo referret anno quarto Darij; posterior verò mésis atq. diei ad vaticinij opportunitatem & argumentú, quod ea die de ieiunio, &c. Babyloniensium nomine ad Ierosolymitanum collegiú relatú fuerit. At verò vt restitutio hæc Babyloniensibus Iudæis neq. propria neq. certa, sic nec tépli etiam refectio, quam tantis ornamentorú splendoribus carere compertum erat, vera aut legitima esse videbatur; sed tantùm synagogæ cuiusdam & orationis domus nomine censenda: qualis ipsis etiam Babylone erat satis illustris & oratione ac sacratum literarum studiis longè omnium aliarum, quæ in singulis ciuitatibus, vbi Iudæi essent, colebantur, celeberrima; vtpote quæ præter alia multa librorum volumina Thargum Babylonicum & Thalamud Assyriú pepererat. erat præterea illa ex insigni disciplinarum exercitatione fluuij scientiæ nomen sortita *Nahardagha*, quam nostri *Neardam* dicunt. Huius autem Babyloniensis communitatis societatisque collegium, quòd omnis hic supplicationis & lectionis causa fiebat, domus Dei dicebatur, Hebraicè, *Bethel*, ex illius loci imitatione, quem Iacob olim sacrum pronuntiauerat; ita, vt quæcúque huiusmodi sacris exercitationibus dedicata ædes, domus Dei dicitur. namque hoc in loco Vates Ierosolymitanum templú non videtur iudicare, quod ipse vna cum aliis vatibus nunquam *Bethel*, sed *Beth-Adonai* perpetuò nominat. Atq. Babyloniensem conuentum illum suos patronos ex ijs, qui apud regem gratia, & Babylonicum Persicumq. populum auctoritate, plurimum valerent, adoptasse res ipsa, & perpetuum inter illos exemplum docet, vt Mardochæum, Danielem, Sidrac, Misac, & alios. horum autem patronorum auctoritate, diligentia & officio publica priuataque omnia curabantur. Igitur de communi illius Babyloniensis conuentus consilio, principibus autem viris & patronis certis auctoribus legationem hanc ad Ierosolymitanos datá fuisse Vates docet, atque hoc modo explicandam narrationem exponit.

Et miserunt ad domum Dei Sarassar & Rogom-melech, & viri qui erant cum eo ad deprecandam faciem Domini: vt dicerent sacerdotibus domus Domini exercituum & prophetis, loquentes.

Et *miserunt*, inquit, omnes, qui ad domum Dei pertinebant, videlicet, *Sarassar*, &c. *& Rogom-melech, & viri eius ad deprecandam faciem Domini, &c.*] Itaque omnis ille conuentus principibus appellatis nominibus & cæteris in vniuersum coniunctis, [*viri eius*,] domus Dei dicitur, quod omnium communi sententia & principum illorum decreto legatio illa gesta sit. Quòd si domum Dei Ierosolymitanú templum interpretari magis placeat, nomen ex Babyloniensium definitione & sententia magis, quàm ex Vatis mente exponendum est: cui Ierosolymitana ædes, *domus Domini*, hoc eodem versu & aliàs perpetuò appellatur. Atque nomina hæc ipsa *Sarassar & Rogom-melech*, dignitatem atque auctoritatem, qua viri illi præditi essent magis, quàm personas ipsas significant, *Sarassar* repositionis siue conseruationis princeps, *Rogom-melech*, regium ducem vertimus: quos, quanquam aliis nominibus propriè dicerentur, his tamen, quibus dignitas notabatur, cooptatos, atque in legationibus aliisque publicis actionibus appellatos intelligimus, vt Ananias Azarias, & Misaël, qui ex munerú, quibus præfecti fuerant, ratione Sidrach, Misach & Abdenago dicuntur. [*& viri qui erant cum eo*, siue, *viri eius*.] Ad principú nomina pronomen, *cum eo*, vel, *eius*, referri potest; sed rectius ad domum Dei refertur. namque nomen, *domus*, Hebraicè masculinum est. Communi autem populi voluntate, sed tamen senatus, cuius consilium & auctoritaté reliquus populus iure sequitur, consulto & decreto legationem relatam esse nomen, *viri*, indicat. Hi igitur duo viri cum aliis vel ipsi Ierosolymam venerunt, vel alios honestos nobilesque viros miserunt. namque vtraque significatio sine vllo sententiæ detrimento ex Hebraica oratione haberi potest. Legationis autem dandæ ratio imprimis à Vate significatur: causa verò & argumentum apertè exponitur. atque ratio quidem illa fuit, quòd præter sacerdotum collegium etiam vates, qui responsa referrent, Ierosolymis celebres illa ætate essent, Haggæus, Zacha-

Zz 2 rias, &

rias,& Malachias, apud quos, si quis in quæstionibus consultarionibusq́. sacerdotū aut nouum, aut difficillimum incidisset, quod neque ex sacris libris, neque cōsuetudine decidi, planeque statui posse videretur, responsis à Deo petendis agi commode posset. hæc legationis ratio est. causa verò illa: [*Ad deprecandam faciem Domini.*] Non precum & supplicationum significationem verbum, *ad deprecandam*, habet (ita vt idem quod orare siue Exod. 32. adorare in sacris, dicat, vt: Ascenderunt in templū ad orādum, &c. Moses autem orabat Dominum, dicens, Cur Domine irascitur furor tuus, &c. Et dixi, nunc descendent Phi- 1.Sam.13. 3.Reg.13. listhiim ad me in Galgala, & faciē Domini non placaui: deprecare faciē Domini Dei tui, & ora pro me vt restituatur manus mea mihi) sed magis exorandi atq. impetrādi aliquā certā rem. nāque ea huius tropi, *faciē deprecari*, obseruatio est, quod latino sermone gratiā alicuius ad beneficiū petendum aucupari dicimus. Id quod exemplis planius fiet, vt ex 1.Sam.13. illa oratione Saulis: Et dixi, Nūc descendēt Philisthiim ad me in Galgala, & Dominū nō placaui, &c. & Ieroboā ad prophetā ait: Et nunc deprecare faciē Domini Dei tui, & ora. 3.Reg.13. Iob 11. pro me, vt restituatur manus mea mihi. orauitq́. vir Dei faciē Domini. &c. Iob etiā amicus ille cōsulens denuntiabat: Requiesces & nō erit qui te exterreat, & deprecabuntur faciē tuā plurimi. In his atq. aliis eiusdē argumenti locis verbū *Hhala*, hebraicū, nō tam orationem, quàm orationis euentū, hoc est, gratiæ cōciliationem certæ cuiusdā impetrandę rei causa significat. Eandē sententiā Tullius apud Latinos propitios deos sibi velle dicendo expressit. hanc etiā orationis huius sententiā apud hunc Vatē subiuncta causæ expositio explicat. Inquit enim faciei Domini deprecandæ illā Babyloniensibus fuisse causam, auferre videlicet à Deo responsum sacerdotibus & prophetis, à quibus redditū ipsi etiā cognosceret. hoc est quod dicitur: [*Vt dicerēt sacerdotibus domus Domini exercituum & prophetis loquētes.* Hebraicū exēplar apertā huius loci interpretationē docet, *ad deprecandā faciē Domini ad dicendū sacerdotibus domus Domini exercituū & prophetis ad dicendū.*] Repetitio illa verbi *ad dicendū*, eodē versu hoc obseruata aliàs rarissima illud indicat, illos Deū sibi propitiū voluisse, qui spiritu suo & virtute auctis sacerdotibus & vatibus responderet, quod ipsis à vatibus, deinde à sacerdotibus etiam responderetur. hactenus ratio & causa: nunc deinceps legationis argumentum.

Nunquid flendum est mihi in quinto mense, vel sanctificare me debeo: sicut feci multis annis?

IEIVNII publicè indicendi plures causæ esse solent. vnū tamen legitimū consilium diuinæ iræ placatio, vel misericordiæ cōciliatio est. Atq. ex causis illa prima & præcipua censetur, peccatorū videlicet & scelerum detestatio & pœnitentis animi argumentum. qua de re in lege sancitū, atq. inter cæteros ritus solenne quoddam ieiunium certo anni tēpore ac die est indictū; atq. ille etiā nō vulgaris ieiuniorū vsus est, qui ad temperantiæ siue continētię virtutis exercitationē spectat: cuius magna & frequēs in vtriusque testamenti libris laus commendatioq́. est. His proximum illud est genus, quod vel priuatæ aut publicæ calamitatis, vel futuræ, vel præsentis, vel præteritæ etiā deplorandæ causa vel occasione indicitur, vel solenni ritu repetendum instituitur, cui præter ciborum & voluptatum interdictionem communis fletus publicaque lętitia additur, qua vel futurę instantes formidatæque miseriæ excipiantur, vel præsentes communi dolore defleantur, vel præteritæ commemorentur. cuius generis illa sunt: 2.Reg.12. Et ieiunauit Dauid ieiunio, 2.Paral.20. & ingressus seorsum, iacuit super terram, &c. & illud: Iosaphat autem timore perterritus, totum se contulit ad rogandum Dominum: & prædicauit ieiunium vniuerso Iuda. 2.Reg.1. illud etiam: Apprehendens autem Dauid vestimenta sua, scidit; omnesq́. viri, qui erāt cum eo, & planxerunt & fleuerunt & ieiunauerunt vsque ad vesperam super Saul, & super Ionathan filium eius, & super populum Domini, & super domum Israël, eo quòd corruissent gladio. Huius ieiuniorum generis ratio aut modus nullis certis diuinis pręceptis traditur, sed hominum ipsorum, quorum interest, consilio permittitur, vt pro periculorū occasione aut miseriarū sensu, pro accepto ex calamitate dolore, vel priuatè, vel publicè, vel ad tempus, vel anniuersaria commemoratione luctus publico concursu habeatur. Atque de ieiuniorum ratione, studio & vsu nos aliàs Deo dante differemus. Igitur ex eo genere & causa, quam ad communem mœrorem publicumq́. desiderium spectare diximus, multa Iudæis à primi templi diruti temporibus anniuersaria ieiunia squalore & luctu peragenda instituta, susceptaque sunt, vt ferè nullus fuerit in anno mensis, cuius certi dies ieiuniis & luctibus non sint asscripti, inter quos illi

præcipuè

præcipuè commemorantur. Ieiunium quarti mensis, quo vrbs expugnata atque excisa fuit; Ieiunium quinti, quo templum Domini incensum est; Ieiunium septimi, quo Gadalia Ahikami filio occiso Ierosolymitanus populus abductus fuit, Ieiuniũ mensis noni, quo Assyriorum imperator manũ Ierosolymæ vrbi subiugationis causa imposuisse dicitur. Atq. omnia hæc, vt diximus, ieiunia præter voluptatũ imò & oportuniorũ ac necessariorũ ciborum interdictionẽ, lamenta, sordes luctusq. habẽt. Atq. de reliquis tribus ieiunijs nihil omnino cõsultum a Babyloniensibus propterea fuit, quòd restituta ciuibus suis vrbe lamentationes ob eius expugnationẽ & occupationẽ fieri solitas luctusque ex desiderio perceptos deponi debere certũ fuerat. Verùm enimuerò templi refectionẽ illã minus integrã, absolutamq. minus, imò nullã prorsus existimantibus ille non minimus adhuc scrupulus residebat, qui non nisi religionis atq. oraculi auctoritate auelli posse putaretur. An videlicet in quinto mense, quo templi illa maiestas omnes adhuc etiam desideranda soluta, ille tam frequens & multiplex cultus prohibitus fuerat, in sordibus, lamentis luctuq. iacendum illis esset. nã que de cæteris voluptatum & deliciarum interdictionibus non dubium esse, quin eo modo, quo hactenus fuerat statutũ, deinceps etiam censeretur atq. ageretur: quoad Iudaicæ res omnes eum, quẽ antea tenuissent, vel etiam (vt ex vatum responsis expectãdum fuerit) meliorẽ locum statumq. recuperarẽt. Itaq. de luctu tollẽdo, vel retinẽdo dubitatio hæc & cõsultatio fuit: de deuotione autẽ voluptatũ & deliciarum certè omnino eadẽ, quæ antea, sentẽtia stabat. Atq. hæc huius loci expositio est, quam Hebraici sermonis ratio apertè docet. [*Nunquid lugebo in mense quinto? sanctificari sicut feci his quamplurimis annis.*] Duplici parte oratio constat, quarũ altera in consultationem venit, altera verò omnino statuitur & confirmatur. sed quod verbum hîc *sanctificari* latinè reddimus, hebraice est *Hinazer.* quod explicationis causa *Nazareari* interpretari nobis permissum cupimus, quando *Nazarei* nomen in ecclesiastici etiam sermonis vsu & Latinis & Græcis etiam sit. Erit autem Nazareari idem quod Latinis vouere simul & interdici; vt si quis sibijpsi, quoad amissa & desiderata res aliqua recuperetur, vino & mundo atque eleganti habitu interdicendum sponte voueat: vt leuitæ & sacerdotes illi, dum Babylone detinerentur, desideratæ Ierosolymæ gratia & citharæ & cantus atq. omni lætitiæ & iucũditatis vsu se spõtanea deuotione priuarunt: Si oblitus fuero tui Ierusalẽ, obliuioni tradatur dextera mea. Adhæreat lingua faucibus meis, si nõ meminero tui, si non proposuero Ierusalem in principio lætitiæ meæ. Iam igitur ratio à nobis explicata est, quamobrem cùm de luctu ab istis quæreretur, de ieiunio ciborumq. interdictione, quæ altera in eo genere pars est, non solum nõ quæsitum, sed constãter etiã asseueranterq. pronuntiatũ fuit; ita vt illa totius orationis explicatio sit. Nunquid quinti mensis dies illos, quos lugubri incensi templi memoriæ desiderioq. destinaui, luctu, publicisq. lamentis consumam: quando neq. illa templi dignitas, neq. cultus & sacrorum celebritas, neq. diuini numinis præsentia illa antiqua; neq. vrbis & ciuium ab hostibus & regibus securitas atq. permanẽdi certa spes; neq. deniq. gentis omnis plena restitutio; sed maximũ etiam desiderium, maximaq. miseriarum atq. calamitatum & ludibriorũ apud oẽs alias nationes non solùm persuasio, sed noua indies exspectatio sit. nec tamen istis paucissimis, qui Ierosolymã rediêre, vllus ex Dauidis familia rex aut potentissimus princeps, in cuius præsidio lateant, sit. nam quod ad interdictionis votum pertinet, perinde atq. tot his anteactis annis agere certum est, quos omnes (non quosdã tantũ dies) à voluptate, lætitia atq. iucundis aliis rebus me vltro abstinui. singulari verò numero de se tantũ interrogauit Babyloniensis synagoga. neque dixit, nunquid flebimus omnes: namq. intellexerat illis, qui Ierosolymis agerent non constitutũ esse lugere, quod templi tametsi non illa maiestas, tamen maxima dignitas refectione restitui & Haggæi cæterorumq. vatum exhortationibus promitti & confirmari existimaretur. Igitur nihil illos de Ierosolymitanis ciuibus rogare, quibus restitutionem certam ac propriam fore cupiebant, tantùm abest, vt inuiderent, sed de se ipsis, qui adhuc Babylone agerẽt, quid in hac re certi statuendum esset, doceri diuinitus cupere, neque euellendi ex animo scrupuli vllam aliam rationem probare. huic verò legationi, quæ restitutionis illius existimationẽ imminuere, & templi dignitatem plurimum frangere atq. eleuare, infirmiorum hominum voluntates abalienare, perficiendique operis studia restinguere, vt dicebamus, vehementer posset, vt consolationis, veritatis atque sapientiæ plena, aperta, distinctaque oratione per Vatem satisfieret, diuinitus consultum curatumque fuit.

Psalm.136.

Et factum est verbum Domini exercituum ad me, dicens, Loquere ad populum terræ, & ad sacerdotes, dicens.

IAM ex superioribus aperta esse ratio videtur, quamobrem Zacharias mandatũ hoc ad populũ terræ & sacerdotes acceperit, Babyloniosq. legatos responso referendo ex Dei sententia indignos censuerit; nempe quòd istorũ legatio nihil aliud egerat, quam vt imbecillam de restitutione illa opinionem, & in sacro opere perficiendo negligentiam, ac denique eandem qua legationis auctores essent, populo terræ mentem iniiceret; præterquam quòd ipsa etiam legatio causæ, quam tractabat, rationibus perperam putatis & collatis vitiosa & stulta iudicaretur; neq. satis digna, cui respondendo satisfieret, maximè cũ eo consilio data à Babyloniẽsibus esse videretur, vt ex incerta Ierosolymitanæ restitutionis definitione, suam ipsorum redeundi neglectionem atq. cessationẽ probaret. Igitur nõ ad istos, sed ad populum terræ istorũ oratione exanimatum, & ad sacerdotes non parium etiã iisdẽ vocibus commotos responsum Dei exercituum, hoc est, potẽtissimi atque efficacissimi nomine cælitus redditũ est. [*Loquere ad populũ terræ.*] Eos, inquit, qui Babylone legationẽ aũt dederunt aut tulerunt, omnino negligito; vtpote qui malè de restitutione hac existimantes, perperam etiã de reditu suo statuerũt: sic quonã pactu de ieiunio atq. luctu in sua illa, qua vltro manere optauêre, captiuitatis condicione statuère agereq. velint, nihil sibi laborandũ est. his itaq. neglectis populũ tu hunc, qui beneficiũ consiliumq. meũ secutus huc rediit, de reditu, de restitutione, de ieiuniis & luctibus mensiũ omniũ, deq. cæteris, quos Babylonienses male intelligẽtes, perperã omnino separauere, quẽadmodum existimare iudicareq. conueniat, quatenusq. sperare oporteat, meo nomine doceto. neq. enim in huiusmodi ieiuniorũ genere luctus ab interdictione, vt isti putauère, separari debet. neque quinti mensis ratio à certorũ mensiũ, qui huiusmodi votis ascripti fuerint, ratione seiungitur, imò quamdiu illa captiuitatis atq. seruitutis, vel cõmunis miseriæ, cuius causa hi luctus haberi cœperunt, manere credatur; tam diu hanc durioris vitæ atq. luctus sordidationisq. deuotionẽ coniunctam & cõmissam esse putari oportuerit. Quòd si pars altera tollẽda esse censeatur, consentaneũ est, alterã sublatũ etiam iri, cùm alterum alteri consequẽs esse, institutionis ratio ipsa doceat. Igitur hunc primũ errorem vtriusq. simul partis enuntiatione depellere Vates iubetur. Cum ieiunaretis & plangeretis, &c. Deinde ille etiã in iudicando Babyloniensis iudicii error, atq. legationis referẽdæ vitium fuit, ieiunium quinti mẽsis à septimi mensis ieiunii causa diuidere, cùm & eadẽ vtriusq. ratio & idẽ argumentũ fuerit, Solymorum excisionẽ ciuiumq. cladem & abductionem spectans. cuius tametsi nonnulla in occisorũ dispari numero differentia fuerit; nulla tamen in rebus ipsis, vt superius annotauimus, dissimilitudo est. Constat igitur Babylonienses in vtroq. hoc ieiunii & luctus quinti & septimi mensis genere iudicando & referẽdo valde errasse: quãquã in duob⁹ aliis ieiuniis quarti & noni mensis interpretãdis nõ ita longè falsos esse dicamus. nãque illorũ mensium cõmemoratio nullam ciuiũ cladem, sed vrbis expugnationem, dirutionem atque occupationem repræsentabat, quam restituta iam legitimis possessoribus regio & refecta vrbs rectè tollere & antiquare videbatur: sed de quinto & septimo mense eadem omnino, vel instituendi, vel antiquandi, vel instaurandi ieiunii ratio erat. quamobrem Vates Dei nomine respondens dixit:

Cùm ieiunaretis & plangeretis in quinto & septimo, & per hos septuaginta annos: nunquid ieiunium ieiunastis mihi, &c.

VT planior nobis redargutionis huius diuinæ sententia reddatur, præter ea, quæ superius de ieiuniorum generibus & causis indicata sunt; quædam etiam sunt adnotanda. ex quibus illud primum est, huiusmodi ex calamitatis euentu suscepta ieiunia suis auctoribus, hoc est, hominibus ipsis qui indixerint, asscribi solere; quamdiu nullum Dei de ea re priuatè statuentis præceptum traditum constet: quemadmodum nullum Iudęis constabat, quo illorum septuaginta annorum ieiunia certis mensium diebus præscripta definirentur. deinde illud etiam est cogitandum istius generis ieiuniorum rationes, quę tantùm acceptæ calamitatis dolorem desideratarumq. rerum memoriam renouare videntur, postremum in religionis & pietatis exercitationibus habere locum, magisq. calamitatis acceptæ caussam, hoc est, scelera propria hominibus repræsentare, quam miseriam repetitione & natura sua leuare posse. deinde hæc ieiunia & lamenta quamuis diuinam indignationem atque iram sedare, clementiamq. conciliare quodãmodo valeant,

non

non tamen ad plenam atque integram misericordiam capiendam, ad reconciliandam omnino vel tenendam gratiam, ad publicam rerum salutem, vel restituendam, vel conseruandam momentum habere omnino putāda statuendaq. sunt. namq. hæc diuina beneficia, hæ diuinæ in homines virtutes iis præcipuè rebus & artibus cōciliantur, quibus Deus ipse vt sibi propriis atq. perpetuis maximè delectatur; seque ab ijs, qui suam familiaritatem exoptant, imitatione, quoad id fieri rectè possit, exprimi gaudet, innocētia, gratia, misericordia, officijs deniq. præstando. neque verò saluis & integris rebus, dū hæc adsint, vllum istius generis ieiuniorum vsum esse; neq. afflictis & profligatis, vt salus & nitor restituatur, tāquam singulariter opportunum aut necessarium requiri & postulari. Babylonienses autem Iudæi calamitatem illam, ieiunio tantùm cum cæteris Iudæis ad deplorandum instituto, detrahendā sibi esse putantes de nulla alia religionis atq. pietatis parte consulere voluerunt: cùm tamen neq. ex aliarum rerum cōparatione, neq. ex institutionis auctoritate illa ieiunij & fletus ratio ad diuina oracula pertinere existimanda esset. His adnotatis, locum ipsum, vt latinè versus est, legemus; deinde ex hebræo ad verbum redditum subijciemus. *Quòd ieiunastis, &c.* [*Nunquid ieiunium ieiunastis mihi? & cùm comedistis & bibistis, nunquid non vobis comedistis, & vobismetipsis bibistis?* Hebraicè ad verbū sic: *Nunquid ieiunare ieiunastis mihi, ego? & quòd comedetis & bibetis, nonne vos comedētes & bibētes?*]. Huius orationis illud breuiter argumentum est. neque ob ieiunia & luctus, neque ob illas diuiores interdictiones rem publicam Iudæis a Deo restitutam esse, neque rursus ob liberaliorem ciborum vsum illis esse conseruādam; sed ob illorum scelera atque impietatem his septuaginta annis oppressam atque vastatam, nunc misericordis Dei beneficio tantū excitatam exurgere, tam diu conseruandam, quoad ille diuinorū promissorū proventus maximus hominum generi salutem allaturus aduenerit. Inquit itaq. Deus: Nūquid me his septuaginta annis, vel totis, vel aliquot saltem grauioris luctus diebus ieiuniorum luctuumque vestrum secutum obseruastis, vt simul vobiscum aut ieiunando aut plangendo, vel consilij vel facti pœnitētem sententiam mutasse affirmare possitis? Atqui vt neque comedere, neque ieiunare & abstinere naturæ meæ harum rerum experti; sic neque lugere etiam à culpa omni abhorrenti conuenit. ita adeo quamquam vos ex dolore amissæq. rei desiderio ieiunastis, plāxistis abstinuistisque, ego tamē nec simili vel dolore, vel desiderio vobiscū affectus, vt sententiā, quo minus totos septuaginta hos annos terra vasta atq. inculta esset, mutarē, adductus sum: vos vestro dolore magno ieiunastis, & plāxistis; ego nullo meo vel ieiunare, vel plāgere potui: vobisipsis molestia attulistis atq. desideriū auxistis; mihi verò nullū huiusmodi affectū cōmouistis: id quod tēpora ipsa testantur; cùm neq. tot annis, neq. certis grauioris luctus diebus vestrā miseriā aut mutari, aut minui senserim: ita neq. abstinētia, neq. interdictione, neq. luctu vestro affect⁹ sum, vt pariter dolēs ipse etiā iisdē diebus ieiunarē, quēadmodum neq. vestris epulis aut conuiuiis afficior, vt simul accumbēs delecter aut fruar. nam quòd vos deinceps terræ huius ciborū & potuū suauitate soli sine me fruemini, neq. enim ego vobiscū aut comedo, aut bibo, id etiā vos tantū non me itē his annis ieiunasse, caruisse atq. desiderasse arguit: earū rerum, quibus nunc fruemini, inopia & desiderio vos tantū laborasse vsus ipse confirmat; quòd vos tantū comeditis & bibitis, ego nō comedo neq. bibo. igitur neq. ob ieiuniorū istorum & lamentationū in vobis defectionē (quia rebus integris nō requirebātur huiusmodi) vos hinc pulsos, vsus iste rerum, quē vos habetis habituriq. estis, manifestè docet. neq. enim vobis allatus nunc de integro esset, si mihi fuisset ingratus. neque verò ob eorundem ieiuniorum frequentiam restitutos existimare cōuenit, vt constat ex vsu, quem percipitis, non percepturi, nisi ipse afferrem; neque etiam istis ieiuniis me ad vestri restitutionem commouisse putare debetis, quasi aut ego vobiscum dolerē & ieiunarē, desiderioq. earū rerum, quibus non ego, sed vos nunc deinceps fruemini, tenerer. Id quod priscorum vatum eo tempore cùm respublica ista maxime floreret, decātatis prædictionibus testatissimum vobis esse potuit & debuit: in quibus nulla ieiuniorum & luctus exactio, quæ tum superuacanea esset, nullum fructuum aut ciborum & potuū suauitatis, quæ tum maximè abundabat, desiderium, nulla istarum rerum, tanquam mihi gratissimarum, aut exspectatio aut postulatio vel audita olim est, vel nunc legitur; sed certa ob veram pietatis officijq. culturam salutis securitatisq. promissio, vel rursus ob neglectionē & proditionem septuaginta annorum terræ vastitatis & exilij seruitutisq. vestræ prædictio euentu tandem ipso confirmata obseruatur.

Nunquid non sunt verba quæ locutus est Dominus in manu prophetarum priorum, cùm adhuc Jerusalem habitaretur, & esset opulēta; ipsa, & vrbes in circuitu eius & ad Austrum & in campestribus habitaretur.

VOLVNTATEM, consilium iudiciumque de omni huiusmodi causa suis ex scripto & sententia cum euentu ipso comparata confirmat Deus. Orationem verò interrogatione informat, quæ plurimum in controuersis causis ad sua confirmanda aduersariaque euertenda ponderis ac momenti habet. Extant, inquit, diuini sermones prophetarū illius ætatis diligenti & summo officio palam habiti, cùm hæc regio omnis feliciter ac tranquillè non in montanis modò locis, sed in planis etiam vndique habitata & culta ageret: quibus in sermonibus diuina verba in manu prophetarū dicta, siue, vt in Hebraico est, prædicta & proclamata continentur, quæ omnem diuinæ voluntatis & sententiæ rationem manifestè exponūt, tum eā quæ ad conseruandā vobis, vel rursus labefactandā; tum etiā quæ ad restituendā denuo rem spectat, quibus cùm omnis etiā euentus conueniat & constet, aliā rationē noue suscitatam, vel denuo petitam & rogatam aut opponere aut addere minimè consentaneū fuerit. itaq. hæc res neque causa neque euentu, neque etiam alia ex parte ad vestrum, sed ad meum iudicium pronūtiatione iam patefactum, vel ad cognoscendum referenda, vel ad procurandum deinceps est reuocanda, quando Dei simplicissimi, veracissimi constantissimique sententia & oraculis aperta iam exploratáque esse omnibus potuerit: quæ si repetatur, non alia profectò nunc demū futura est ab illa eadem, quæ quondam fuerat. Etenim cōmendatarum per Vates artium, quibus eos, qui suā tutelam & prouidentiā certā sibi cupientes precari impetrariq. vellēt, instructos esse oportuit, illa à Ieremia subducta summa est, cui postquā ea ratio quę ad planctus atque lamentationē spectat, repudiata fuit, illud tandē ad promuntiandum diuinū mandatum est delatum. Ierem. 8. Hæc dicit Dominus: Non oret sapiens in sapientia sua, & non oret » fortis in fortitudine sua, & non oret diues in diuitiis suis; sed in hoc oret, qui orat, scire & » nosse me, quia ego sum Dominus, qui facio misericordiā & iudiciū & iustitiā in terra: » Hęc enim placēt mihi, ait Dominus. Igitur harum rerum studio, exercitatione & cōmunicatione Dei ergà terræ culturā, quietem & tranquillitatem voluntas atque cura impetranda fuerit, non ieiuniorum istorum lugubrium vel conuiuiorum communione, quæ nulla Deo cum hominibus est. Huius diuini oraculi sententia longius fortasse, quàm exspectaretur, explicata propterea est, quòd grauitate breuitateq. sua, negotiū non paruū nobis dederit; & quòd non nisi attenta cogitatione, diligenti studio, atq. magno imprimis desiderio & integra diei vnius precibus & suspiriis apud Deū actione & cōtentione expedire potuerimus: cuius nos benignitati quidquid boni & recti præstabimus acceptū referimus. Porrò suam Deus sententiam atq. omnem cum illis hominibus tractatā olim causam vt iustissimam & constantissimam vati suo cognoscendam imprimis, deinde etiā populo referendam denuo recitat, quo se planè semper & apertè egisse confirmet, illorū verò culpam fuisse quòd perierint. idque nouo responso dato tractatur.

Et factum est verbū Domini ad Zachariā, dicēs, Hæc ait Dominus exercituum, dicens, Judiciū verū iudicate: & misericordiā & miserationes facite vnusquisq. cum fratre suo. & viduā, & pupillum, & aduenam, & pauperē nolite calumniari: & malum vir fratri suo non cogitet in corde suo.

PROMISSÆ à se per antiquos vates populo securitatis & felicitatis condiciones legesq. vt apertissimas, ita etiā æquissimas recitat Deus, quibus vltra suī ipsius imitationē gratissimā omnis honestatis & officij ratio absoluitur. [*Et factum*, inquit, *est verbū Domini ad Zachariam*,] non inquit, ad me, sed ad Zachariam: quòd hæc actio cōmodè illi ex nomine cōueniret. nāque Zacharias cōmemoratorē, siue, recordatorē Dei significat, ita vt meritò hæc Zachariæ, quæ genti suæ cōmemoret, atq. ex diuina auctoritate referat, narrentur. Hanc verò appellati nominis causam Vates ipse indicat. [*Et factū*, inquit, *est verbū Domini ad Zachariā, dicens*. Hebraicè est, *ad dicendum*.] vt recitatam sibi orationē ipse etiam apud populū qui sibi prædictā sæpissimè inficias ire nō poterit, narraret. Orationū autem & prædictionum à vatibus omnibus repetitarū summa illa est, vt de publicis & priuatis rebus quā rectissimè æquissimeque, sine cuiusquā mortaliū iniuria, iudicaretur, vt beneficentia, bonitas & humanitas, quibus nihil ad communem societatem conseruandam

melius

melius aut præstantius est, nō re solùm, sed animo magis atq. studio mutuo tribueretur; hoc est, [*misericordias & miserationes facite vnusquisq. cum fratre suo.*] vt ne quis quemquam per tutelam, vel fiduciæ, vel calliditatis, vel potentiæ rationem fraudaret, deniq. ne quis cuipiam male omnino cuperet. hæc sunt ieiunia, hæc conuiuia, quibus Deum delectari, affici, quorum communione imitationeq. sese exprimi, facilem, benignum, præsentemq. semper haberi posse Vates olim docuerant: Scite & nosse me, quia ego sum Dominus, Ierem. 9. qui facio misericordiam & iudicium & iustitiam in terra: hæc enim placent mihi, dicit „ Dominus. Sed quāquam hæc apud istos grauissimo Domini exercituū potentissimi vin- „ dicis atq. vltoris nomine acta sæpius proclamataq. fuerint, tamen

Et noluerunt attendere, & auerterunt scapulam recedentes, & aures suas aggrauauerunt, ne audirent: & cor suū posuerunt vt adamantem, ne audirent legem & verba quæ misit Deus exercituum in Spiritu suo per manum prophetarum priorum.

MISERIAM calamitatemq. omnem, quam hactenus Iudæi accepissent, suo tantum ipsorū studio, opera & culpa accidisse Deus ipse confirmat, qua in re grauissimū diuinæ lenitatis imprimis & æquitatis deinde, atq. humanæ demū vitiositatis & perfidiæ exemplum proponitur. quod quæ summa & maxima bona diuinitus parata promissa oblataq. vltro atq. etiam frequentissime commendata nobis fuerint; tamen nostrorum morū culpa tantum auertantur atq. arceantur, vt scriptum est: Peccata vestra prohibuerunt a vo- Isai. bis bonum. & alias etiam: Perditio tua ex te Israël; salus autē ex me. Atq. humanæ culpæ „ grauitatem indicijq. diuini æquitatem maximam traditæ diuinitus disciplinæ contem- „ nendæ atque penitus repellendæ studiū, conatus contentioq. coarguit, quod id maximè homines curare deprehendantur, vt pietatis veræ honestatisq. cura quam longissime abijciant. Id quod sensus mentis, animi, voluntatis, affectus, conatusq. omnis indicatione à Deo explicatur: quæ omnia in eo solū poni arguuntur; vt legi consilijs, admonitionibus, prædictionibusq. suis reijciendis diligentissime studeatur, atq. singula verba, [*attendere, scapulam auertere, aures aggrauare, cor vt adamantē ponere ne audirēt,*] magnos & graues admodum explicatus habent, quos nos indicantes in aliū commodiorem locū, si Deus deduxerit, reseruamus in librū de sermonibus. Illud verò animaduersione dignum est; quod post legem dicitur, [*& verba, quæ misit Dominus exercituū in spiritu suo. &c.*] Quippe oratio hæc ad vaticiniorū auctoritatē confirmandam diuinamq. esse definiendā spectat. neque enim habitos aliquando apud Israëlitas à vatibus sermones atq. actiones sententiarum, sed diuinorum responsorū nomine definire oportet. Nō enim voluntate humana allata 2.Pet.1. est aliquādo prophetia, sed spiritu sancto inspirati locuti sunt sancti Dei homines, D. Petrus ait. Igitur vatibus relatam repulsam (ne leuius peccatū defendere quis posset) maiestatis auctoritatisq. suæ violatæ crimē Deus interpretatur. Id quod etia ex Dei exercituū nomine interposito confirmatur. namque huius nominis appellatione Vates causarum actionumq. suarum auctoritatem comprobauère. quippe non legislatorum, sed recitatorum hortatorumq. negotium pro sua fide & diligentia ex voluntate potentissimi Dei, qui rem sibi magnam arduamq. commiserat, gerebant. Atque legislatori quidem olim, vt fides haberetur, miracula, signa atq. prodigia addi oportuit. recitantibus autē legem & officium repetētibus vatibus satis superq. ad fidem faciendam momenti ponderisq. præter orationis ipsius honestatem & veritatem ex Domini exercituum nomine interposito accedere potuit, quo illo verbo maximam ad præstāda fidem habentibus & obedientibus promissa virtutem, & contrà maximā negligentium & cōtumacium ad vlciscenda scelera potentiam significari, compertum esset. Quamobrem huiusmodi nomen *Dei exercituum*, ab Hanna Samuëlis matre primum appellatum (antea enim nunquā pro- 1.Sam. 1. nuntiatum legimus) ab omnibus deinde vatibus (qui priores dicuntur) opportune interpositum; tandem certis vel secundarum rerum, vel prædictarum pœnarū euentibus confirmatum fuit, sicut scriptum est: Qui per angelos dictus est sermo, certus factus est: & Hebr. 2. omnis præuaricatio atq. inobedientia iustam accepit mercedis retributionem, &c. sicut etiam hîc apud Vatem nostrum Deus exponit.

Et facta est indignatio magna à Domino exercituum.

NAMQVE tot repulsis, tanta contumacia irritatus Deus prohibitā diu & cōpressam pœnitentiæ

pœnitentiæ exspectatione irã tandẽ crebris & impudentissimis offensionibus intensam & concitatã pœnis repetendis euomit, serò iam tum ab ijs exorandus, qui non tam culpæ odio, quàm pœnarum sensu affecti dolent & lamentantur.

Et factum est sicut locutus est, & sicut non audierunt: sic clamabunt, & non exaudiam, dicit Dominus exercituum.

INDIGNVS, qui audiatur, clamor est, cùm non tam ob sceleris detestationem, quàm ob pœnarum deprecationem editur; magisque plagarum dolorem atque quietis incolumitatisque desiderium, quàm antiquorum vitiorum tædium indicat. quamobrẽ sera nimium pœnitentia, aut pœnitentia verè non appellanda, aut plerúque inutilis esse putanda est. Animaduertendum autem est, quam sapienter hæc ratio diuina oratione distinguatur atque indicetur: non enim ait Deus, clamabũt ad me, sed, [*clamabunt.*] Vt enim illi se loquentem sæpissimè clamantemq. cõtentissimè, ac si nihil ad eos pertineret, omnino neglexerunt, atque perinde quasi suas, non illorum, res agentem nihil curarunt; cùm tamen illorum omnino res atque salus ageretur: sic Deus, inquit, cùm illi ob pœnarum sensum amissarumque rerum desideria clamauerint, quòd verè suorum tantum commodorum, non mei causa aut studio teneantur, doleant & clament, non exaudiendi sunt, quo minus certas iam decretasque pœnas sustineãt. Id quod euentu ipso confirmatum est, vt per totos septuaginta annos, quemadmodum Vates nomine Dei exercituum prædixerant, captiuitatis, exilij, atque oppressionis incommoditatibus & miseriis cooperti fuerint, cæterisque omnibus ærumnis pressi, quas neque quintis ac septimis ieiunijs, neque septuagenarijs interdictionibus alleuare sibi potuêre.

Et dispersi eos per omnia regna, quæ nesciunt: & terra desolata est ab eis, eo quòd non esset transiens neque reuertens.: & posuerunt terram desiderabilem in desertum.

POENAS oraculorum prædictionibus obnuntiatas à scelerata & cõtumaci gente repetitas, causam ipsam, quamobrem relatæ fuerint, apertè indicare atq. arguere posse docet Deus. nam cõmunem illã scelerũ, impietatis & iniuriarũ contentionẽ, quæ publico studio ac mutuo exẽplo adhibebatur, dispersio quædã Babylonicorũ ædificatorũ persimilis, grauior tamen secuta est. namq. Synagharæi illi ad nouas, certas, & expositas regiones occupandas, singulis tamẽ familiis integris, deducti, vt primi incolæ summa cũ pace vitã degerũt, & nominis perpetuã gloriã apud posteritatẽ vt benemerẽtes adepti sunt. horũ verò dispersio, siue potius dissipatio nõ obscura modò, sed vt cæteris gẽtibus inuisa; sic ipsis grauissima calamitosissimaq. fuit. neq. enim vt coloni in certa loca deducti, sed tanquã turbines acti atq. impulsi, in mortaliũ omniũ, quocũq. deuenerint, inuidiã, odiũ, offensionẽq. incurrêre. Hæc illi' hemistichij sentẽtia est. [*Et dispersi eos per omnia regna, quæ nesciũt.* Ex Hebrço ad verbũ significationis causa sic vertere, quãquam minus latinè, liceat: *Et turbinaui eos super gẽtes, quæ nõ nouerũt eos.*] Quã molestũ, quàm miserũ & turbulentũ illis exiliũ, quã ignobile & inuidiosum apud cæteras gentes hospitiũ fuerit, satis verba declarant. nãque nõ vt hospitũ aut amicorũ vel sociorũ cæteris gẽtibus aduentũ fuisse gratũ, nõ vt exulũ & miserorũ dolendũ, sed vt turbinis offensione plenũ & inuidiosum foreait, maximè gẽtibus, quibus nulla aut amicitię aut societatis necessitudine, aut rerũ gestarũ gloria, aut vtilitatis spe fuerãt cõmendabiles, [*sed super gentes, quæ nõ nouerant eos.*] quarum in se, neq. magis propensæ voluntates, neq. suauiora officia constabũt, quã earũ quondã

Exod.1. ,, in maiores suos cõstitêre, de quibus scriptũ est: Et surrexit interea rex nouus super Ægy-
,, ptum, qui ignorabat Ioseph, & ait ad populũ suum: Ecce populus Israël multus & fortior
,, nobis est, venite, sapienter opprimam' eũ, &c. [*Et terra desolata est ab eis.* Hebraicè, *Post eos à transeunte & reuertente.*] Quę olim in montanis & cãpestribus locis frequẽti populo colebatur, eò vastitatis redacta est, vt neq. itineris alio faciendi causa à quoquam vel eundo vel redeundo peteretur, nedum habitationis gratia frequentata esset. Causam porrò, quamobrem adeo neglecta atque inuisa regio illa omnibus etiam alienis hominibus fuerit, Deus ipse ad sterilitatem & horriditatem lóci antiquæ & natiuæ quondam amœnitatis, culturæ & fertilitatis vsu, longè alienam refert. Hæc verò maxima mutatio hominũ ipsorũ, quorũ discessionẽ consecuta est, nefaria scelera Deoq. inuisam causam arguebat, eam sterilitatem ad præcludendam reditus commoditatẽ, & spẽ inducentem.

[*Et po-*

[*Et posuerunt terram desiderabilem in desertum.* Hebraicè est, *Et ponere fecerunt terram appetitionis in ibi quid?*] Hæc verborum vis est: sententia verò illa breuiter explicanda mutationem tantam tamque repentinam, cultorum ipsorum culpa accidisse facie atque habitu, in quem locus illis abscedentibus mutatus est, facilè declarari. ob eam rem ait. [*Et terra desolata est post eos.*] Vix dum, inquit, abscesserant, cùm terra adeo mutata fuit, vt neque iter agentibus esset commoda. nam quæ nulli anteà mortalium nõ exoptanda patriæq́. loco desideráda visebatur, redacta fuit in desertum. Ex multis nominibus Hebraicis, pro quibus Latinus desertum aut solitudiné reddit, vnum est SAMMA, quod ex admirátium שמם & stupentium habitu, gestu & voce confictum & compositum videtur. significat autem *ibi quid?* quæ vox magnæ mutationis admirationem indicat. Vnde & verbũ Hebraicum *Sammam*, deductum aliquádo desolare & vastare; aliquádo verò ob eiusmodi spectaculũ obstupescere est. Ita adeo Iudæorũ vitia & culpas tantá regioni illi vastitaté effecisse ait Deus, vt ex summa omni appetitione, qua digna olim terra fuerat, summo omniũ stupore & detestatione indigna, quam vel viator pertransiens obiter peteret, reddita est.

CAPVT VIII.

ET factum est verbum Domini exercituum, dicens, Sic dicit Dominus exercituum: Zelatus sum Sion zelo magno, & indignatione magna zelatus sum eam.

CAVSAM, quamobrẽ Ierosolymę omnisq́. Iudæę regionis res eò vastitatis & solitudinis redacta esset, ciuiũ & cultorũ suorum vitio & culpæ asscripserat Deus. quòd verò nunc restituta deinceps etiá cõseruanda esset, non lugubribus ieiuniis illis, nõ illorũ interdictionibus, quorũ culpa perierat; sed voluntati, benignitati consilioq́. suo asscribendam esse manifestè docet. náque vastationis causam cognoscentibus restitutionis etiá tum causam, tum modũ & formá, quatenus exspectari cõueniret, cognoscendi cupiditas accedebat. maximá enim esse & dignissimá rem oportebat, cuius causa hæc etiá tanta táq́. repẽtina renouatio fieret, vt terra ex vastitate in culturá & fertilitaté, homines verò ex odio & offensione in gratiá diuiná redirẽt. Sed cùm ab hac ratione & meriti definitione illorũ ieiunia lugubria interdictionesq́. exceptæ iam essent, aut alia quædá illorũ maxima merita & officia cõstare, aut arcanũ aliud Dei cõsilium exquiri necesse erat, quòd tantá rès tamq́. repentina, tamq́. maturè vt videbatur ferè iá absoluta, non casu, nõ rerũ humanarũ volubilitate definienda esset; maximè quibus religionis & diuinæ prouidentiæ notitia fuerit. Igitur cùm nullo istorũ magno merito rem excitatá atq. redintegratá dicere possemus; quippe quorũ neq. voces, neq. clamores tristes exauditu digni per oẽs hos anteactos annos fuissent, sua tantũ sentẽtia cõstantiq́. de hominũ salute cõsilio hanc renouationẽ effectam, atq. omni cõmoditate augendam perficiendamq́. esse Deus ait: eamque perpetuam illis fore confirmat, qui vitiorum detestatione & fuga, ac virtutum pietatisq́; cultura, certam sibi reddi curauerint. [*Et fuit verbum Domini exercituum, dicens.*] Responsum à potentissimi efficacissimique Dei consilio & sententia non solùm sibi cognoscendum, sed aliis etiam exponendum redditum fuisse Vates ait. [*dicens.* Hebraicè est, *ad dicendum.*] vt illud verbum cuicunque cognoscere liberet, enuntiaretur, cuius fides ex misericordia diuina atque virtute firmata esset. [*Sic dicit Dominus exercituum.*] Prius nomen ex misericordiæ rationibus; posterius verò adiunctum ex virtutis atq. potentiæ immensitate diuinæ conuenit naturæ. Oraculi verò summa propositio illa est: [*Zelatus sum Sion zelo magno.*] KANA verbum, pro quo latinus interpres græca voce, *zelare & zelus*, vel latina, *æmulari & æmulatio*, plerũq. reddit, cũ datiuo constructũ ardentissimũ studiũ erga eius, ad quem refertur, dignitaté atq. auctoritatẽ vindicandá tuendáq́. significare Moses Iosue ministrũ suum eiusmodi oratione excipiens docet: Quid, inquit, æmularis mihi? » quis tribuat, vt omnis populus prophetet, &c. & apud Mosen Phineæ Aaronis filij pietas vehemẽter illo nomine cõmendata a Deo est. Quia zelatus est zelo suo, & expiauit scelus filiorum Israël. Numer. 11. Igitur consilij illius magni, quod à Deo de publica hominum salute initum fuerat, ratio & pars aliqua, eaque non exigua, ad Ierosolymam vrbem spectabat, Numer. 25. quam illius arcani spectaculi tandem edendi theatrum fore præscriptum, certumq́. fuerat. id quod non nisi conseruata ibidem religionẽ diuinarumq́. rerum & promissionum notitia & spe, tũ lectionibus & prædicationibus; tum significationibus & arcanis hostiis

assiduè sacrificatis redintegrata expediri commodè poterat, ita effectum est, vt nó ex Iudæorum merito, sed ex consilio voluntateque Dei & dictorum promissorumq́. cóstantia & veritate Ierosolymitana restituta res atque illa religionis arcana & nostrorum temporum index ratio atque forma instaurata fuerit. Atque ex duobus vrbis illius nominibus; alterum, nempe Sion in ijs orationibus plerúq. vsurpabatur, quæ ad regni Dauidici & religionis pariter atque pietatis indicationem pertinerent, futuræq́. ecclesiæ Christianæ (Psalm. 86.) omnibus nominibus illustrissimæ imaginem exprimerent, vt in toto illo elegantissimo hymno obseruatur: » Fundaméta eius in montibus sanctis, diligit Dominus portas » Sion super omnia tabernacula Iacob: Gloriosa dicta sunt de te ciuitas Dei, &c. Ait auté Deus magno sese erga locú ad publicá salutẽ delectum. restituendú studio teneri; itaq. ob habitatorum culpam ab hostibus vastatum nunc demum non sine vastatorum magna clade denuo restitutum confirmat. [*Zelo magno & indignatione magna zelatus sum eam.*] *Zelus magnus, indignatio magna*, & quidquid de Deo adiunctis magnitudinis cognomentis dicitur, ad illam illustrissimam & præstantissimam laudem referimus, quam ex renouandi mundi consideratione, fide atque spe, aut ex renouati tandé notitia, Deo (Psalm. 51.) sacra scripta tribuunt. Ex hoc genere illa sunt: Magnus Dominus & laudabilis nimis, in » ciuitate Dei nostri, in monte sancto eius, &c. & innumera ferè alia, quorú admiranda & adoranda explicatio in noui testamenti libris cótinetur, à nobis vel ab aliis, quibus Deus id præstiterit, aliquando exponenda. Atque in hoc Vatis huius carmine duplicé Siona nos descriptam intueri videmur, & duplicem indignationis zeliq́ue diuini rationé comprehensam agnoscimus; sed quoniam nondum solidum cibum suppeditare oportunum fuerit, lactescentem tantú adhibere consilium est; vt eorum, qui diuina lectione alicupiunt, reficiantur vires, non opprimantur. Igitur hanc Ierosolymorum veram quidem restitutionem, non tamen absolutam & plenam Iudæorum omnium salutem & libertatem definiri Deus vult. verùm enimuero initiú illius esse confirmat, propriáque atque perpetuam iis futuram, qui fide, pietate vitæque sanctitate conseruare studuerint. id quod frequentibus responsis declaratur.

Hæc dicit Dominus exercituum, reuersus sum ad Sion: & habitabo in medio Jerusalem: & vocabitur Jerusalem ciuitas veritatis, & mons Domini exercituum, mons sanctificationis.

Dvo tempora nobis ad vaticinij huius explicationem cogitanda sunt, & illud quo Babyloniensium Iudæorum pars Zorobabele duce in patriam reducta vrbé templumq́. refecit, & hoc noui testamenti, in quo diuinis promissis omnibus ac receptis abunde satis est factum: cuius & significandæ imago illo altero ferebatur & euenturæ etiam ponebatur initium. Diximus autem restitutionem illam templiq́. refectionem Babyloniensium synagogæ atq. aliis etiá nec veram prorsus, nec certam fuisse existimatá ob septé illustrium rerum, quæ in ea requirebantur, desiderium; quarum prima erat diuina illa assiduitas & præsentia multis & grauissimis argumentis olim probata & cognita. Eam igitur certam deinceps fore multoque, quàm antea, illustriorem Deus in se recipit; atq. eius maximi beneficij ferendi gratia se denuo Siona redijsse reficiendamq́ue curasse ait, vt videlicet Ierusalem illam, quam denuo ædificare parant, præsentiæ, prouidentiæ atque sanctitatis maiestatisque suæ communicatione priore illa altera multo commendabiliorem, cognominibusq́. magnis & gratiosis illustriorem reddat. Itaque temporibus verborum ad res ipsas accommodatis locus hic rectè explicatur; non vt incertá aut obscuram restitutionem hanc, Deus inquit, censere conuenit, sed certissimam atque manifestam. namque verè reuersus sum ad Sion, & propediem habitabo in medio Ierusalem: diuitias meas maximaque munera & virtutes, cùm illius sacrosanctæ vrbis ciuibus communicaturus; ita vt ciuitas ipsa & verè & iure Ierusalem appelletur; cuius nomen, pacem perfectionemq́ue euidentem significat. id quod huic priori ciuitati nondú (Isai. 1.) contigerat: quæ tametsi aliquando ciuitas fidelis, nunquam verò veritatis ciuitas dicta; » postea tamen meretrix cognominata est. Rationem verò, quamobrem ciuitas ipsa veritatis ciuitas appellanda sit, Deus ipse continuo affert, quòd mons, qui antea Domini exercituum diceretur, sanctificationis mons deinceps futurus dicendusq́ue sit, Christi diuini montis atque sacrosancti templi fundamenti verissimi dignitatem, virtutem & efficientiam hæc oratio nobis, si qua alia, maximè significauit: de quo illud

editum

editum etiam oraculum præter cætera plurima extat: Et erit in nouissimis diebus præparatus mons domus Domini in vertice montium, & eleuabitur super colles, &c. Magnam autem arcanamque explicationem illud etiam habet, quòd mons hactenus Domini exercituum vocatus, sanctificationis cognomentum deinceps porrò habiturus dicatur: quòd diuinæ naturæ virtus, præstantia & efficientia antiquis temporibus potentiæ & sapientiæ argumentis multis & maximis (quæ ratio ad exercituum cognomen spectat) sese hominibus probauerit. Cæterùm felicissima noui testamenti ætate, præter miracula & prodigia, quibus Christi dignitas proposita primum fuit, illa maxima ad hominum sanctificationem virtus, illa singularis atque inenarrabilis efficientia addita est, quam olim auditam desideratamque, non antea tamen præstitam fuisse euangelistæ docent, quàm Christo significaretur: Qui declaratus est filius Dei in virtute secundum spiritum sanctificationis ex resurrectione mortuorum, &c. Quanquam noui testamenti & Christianæ causæ auctoritas & grauitas miraculorum & signorum pondus maximum habeat, plurimum tamen hoc sanctificationis spiritu nititur, sicut scriptum de hac salute est: Quæ cùm initium accepisset enarrari per dominum ab ijs, qui audierunt, in nos confirmata est, contestãte Deo signis, portentis & variis virtutibus, & spiritus sancti distributionibus secundum suam voluntatem. Quamobrem montem Domini exercituũ antea dictũ sanctificationis montẽ singulari quadam laude etiam appellandũ esse Deus confirmat. Aduertẽdum autem non incommodè est adiunctũ illud *exercituũ*, Hebraicè in huius versus initio propterea non legi, quòd omnis ratio hæc, quãquam ad virtutes omnes diuinas referatur, misericordiam præcipuo quodam iure spectaret. Est autem illa Hebraica lectio, [*Hæc dicit Dominus, Reuersus sum ad Sion, &c.*] Atque hæc ad huius oraculi explicationem satis pro breuitatis ratione fuerint.

Ioan. 17.
Rom. 1.
Hebr. 2.

Hæc dicit Dominus exercituum, Adhuc habitabunt senes, & anus in medio Ierusalem: & viri baculus in manu eius præ multitudine dierum.

EA QVÆ ad humani generis salutem publicam in illa terrestri Ierusalem expediendam oportuna visa fuerint, paratum statutumque iri Deus in se recipit. ex quo generè erat Ierosolymitanorum ciuium restitutorum quies, certaque diu manendi in loco spes; quam, quòd Babylonienses Iudæi sua illa dubitatione & consultatione debilitauerant, hoc responso cõfirmandam Deus curauit; id videlicet fore pollicitus, vt vrbis illius ciues ad summam senectam viuant, adeo vt præ ingrauescente ætate bacillis vtantur, idque & viris & feminis commune sit. Quod verò dicit, [*in medio Ierusalem,*] otium bellissimum senectuti subsidium significat, cum dignitate coniunctum; quale senibus contingere, gratissimum est. Eius verò otij fructum non contentionem animi, sed relaxationem potius fore baculorum, qui deambulandi causa parantur, gestatio indicat. [*viri baculus in manu eius.*] Viris & feminis hoc proprium fore sperandum erat. namque *vir*, distributiuum nomen, vt aliàs docuimus, est. diu igitur in vrbe regioneq. sua futuros affirmat, quos Babyloniensium synagoga à Persis, vt nuper solicitatos cito pellendos fortasse fore suspicabantur. Quod verò de paucitate illi arguebant, adiuncta promissione refellit Deus; maximam copiam & frequentiam vrbi fore, multa ex illis paucis propaganda sobole, fore prædicens.

Et plateæ ciuitatis complebuntur puellis & infantibus ludentibus in plateis eius.

PRÆTERQVAM quòd ætatis cuiusque mores & naturam aptissimè describens Vates senibus bacilla & otium, paruulis ludos & pueriles delectationes tribuit, vt illud:

Reddere qui voces iam scit puer, & pede certo
Signat humum, gestit paribus colludere, &c.

Hor. poetic.

Loci etiam salubritatis & corporum sanitatis, necnon & annonæ copiæ plateis omnibus ludentes pueri signum manifestum sunt; vt contrà, & plateæ, & fora pueris vacua loci vastationem, vel ob pestem, vel ob bellum arguunt, sicut scriptum est: Attendit mors per fenestras, ingressa est domos nostras, disperdere paruulos de foris, iuuenes de plateis, &c. Igitur hæc quæ de senum otio, deque puerorum frequentia & ludis prædicta sunt, certam diuturnamque vrbis habitationem fore cõfirmant. Illud præterea mirum in modum Babyloniensium de hac restitutione iudicium disturbabat, quòd tam exiguis

Ierem. 9.

AA &ten-

& tenuibus Iudaicæ tribus reliquijs tantum Ierosolymis collectis innumerabilium penè Israëlitarum copiarum toto orbe dispersarum desiderium refricaretur, nunquam, nisi integra omnium reductione, deponendum, quod citra miraculum fieri posse non videbatur, cùm ob longæ toto ferè orbe patentis dispersionis rationem, tum ob loci, quo reducendæ essent, angustias tantæ hominum multitudini capiendæ atque alendæ longè dispares. Huiusmodi autem argumentum ita colligit Vates, vt confirmando Babyloniësium etiam sententiam frangat. nam & hoc nomine vere etiam restitutionem illã existimandam esse confirmat, ex qua variè dispersis Israëlitis commoditas magna ad reditum atque ad salutem creanda sit. id tamẽ miraculis diuinis, atque ideo maiori & illustriori beneficio asscribendum censet.

Hæc dicit Dominus exercituum, Si videbitur difficile in oculis reliquiarum populi huius in diebus illis, nunquid in oculis meis difficile erit, dicit Dominus exercituum.

HÆC versio nihil, quod hominibus difficile videatur, Deo difficile esse indicat, iuxta illud: Quia non erit impossibile apud Deum omne verbum. sed cùm reliquiarum populi illud opus futurum non esset, sed magis Dei ipsius, qui in se præstandum receperat, non erat, cur sibi difficile factu iudicaret, cui non pertinebat. vt autem Deo difficile putaret, absurdum omnino erat: sed & lectio ipsa, & lectionis aperta sententia ex Hebraica versione ad verbum constat. [*Sic dicit Dominus exercituum, quod mirificetur in oculis reliquiarum populi huius in diebus illis, etiam in oculis meis mirificabitur, dicit Dominus exercituum.*] Non modò hominum, sed suo etiam iudicio rem illam non naturæ, sed miraculorum terminis definiendam esse, sibique soli vt maximam admirandamque, atque singularis cuiusdam erga homines beneficij & gratiæ argumentum ad efficiendum susceptam demum præstandam fore, magnaque omnium admiratione probandam, quicunque præscriptis legibus & condicionibus habiti fuerint digni, quibus tanta gratia concilietur. Itaque
„ mirificari hoc in loco illius est sententiæ: A Domino factum est istud, & est mirabile in
„ oculis nostris. Quod verò hæc res magna mirabilisque, neque ex vulgato iam & consueto, sed ex singulari quodam & nouo miraculorum genere futura esset, ideo nomen Dei exercituum bis in eodem versu appellatur, & in principio, dum prædicitur, & in fine, dum confirmatur, atque in adiuncto etiam carmine tertio repetitur. Eius autem propositæ rei ratio illa est.

Ecce ego saluabo populum meum de terra Orientis, & de terra Occasus solis. & adducam eos, & habitabunt in medio Jerusalem: & erunt mihi in populum, & ego ero eis in Deum in veritate & in iustitia.

HVIVS etiam carminis initium ex nomine *Dei exercituum*, vt indicauimus, Hebraicè ducitur. [*Sic dicit Dominus exercituum, ecce ego, &c.*] rem maximam quidem & vehementer admirandam, tamen sibi ipsi, qui susceperit, præstandam; idque nomine Dei exercituum potentissimi, qui ad difficillima quęque expedienda celerrimis & promptissimis exercitibus, cælo, terra, mariq. vti possit: quibus nihil tam arduum sit, quin minimo negotio conficiatur, maximè cùm sese ipse ducem auctoremq. exhibuerit. qualem hac in re fore profitetur, in qua de publica hominum salute agitur: ad quam omnes ij, qui in populo suo conscriberẽtur, vocandi sunt, non solùm ex Israëlitis, sed ex gentibus etiam ab illa vitiorum & diaboli seruitute miserrima seruandi, & in communem sanctam ciuitatem Ierusalem recipiendi, vbi perpetuis veritatis & iustitię muneribus donati atque aucti prosperè fungantur; vtpote qui verus & sanctus iustusque populus Dei audiant: cuius singulari prospicientia, tutela, gratia, atque sancto denique spiritu gubernetur, hoc est, in veritate & iustitia. vtrumque enim verbum ad Deum & populum referendũ est. veritas Dei est promissorũ fides & constantia. Iustitia Dei admiranda illa iustificatio: de qua multa quidẽ sæpe, nunquã verò satis diximus. Veritas populi est illa promissorũ diuinorum in se agnitio, quorũ virtute maxima etiam promissis diuinis fides habetur. Iustitia autem populi, est acceptæ in se iustitiæ diuinæ omnibus in periculis faciendis ar-
1. Ioan. 3. gumentum exemplumq. certum, de qua sic scriptum extat: Filioli, nemo vos seducat:
„ qui facit iustitiam, iustus est, sicut & ille iustus est, &c. Atque hęc res triplici miraculo efficienda fuerat, populo primum omni, vbicũque dispersus esset, qua omnis orbis patet,

vna

vna expeditionis opera Ierosolymis sumpta seruando. Cuius expeditionis arcana ratio in sacrosancta illa Christi cœna & corporis ac sanguinis communione cœpta in morte & resurrectione consolidata fuit; deinde etiam populo adducendo, quod euangelij prædicatione præstitum fuit, tandemque in medio Ierusalem collocando. quæ res & ciuitatis dilatationem, & omnibus alijs tribubus & gentibus communicationem, & maximam ciuium frequentiam futuram indicat; multiplicia videlicet mysteria, & quæ longam ad cognoscendum explicationem postulent. Horum itaque triplicium miraculorum causa nomen Dei exercituum ter in hac oratione appellatum est. omnisq. terrarum orbis ex hac longitudinis ratione illis verbis definitur. [*Terra Orientis & Occasus solis.*] Atq. earum argumentationum, quæ Babyloniensium consultatione continebantur, dilutioni infirmationique peroratio oportuna commodissimè à Vate adiungitur; eademque vltra rationes atque expositiones rerum, quibus confirmata fuerat, vaticiniorum etiam auctoritate corroboratur: atque ita vna opera & Babyloniensium ratio oratioq. redarguta est, & Ierosolymitanorum animi, quos illa oratio demiserat, redintegrati firmatiq. fuère.

Hæc dicit Dominus exercituum, confortentur manus vestræ, qui auditis in his diebus sermones istos per os prophetarum in die qua fundata est domus Domini exercituum, vt templum Domini ædificaretur.

NON modò nunc, vbi tam expressè atque apertè dubitationum ratio exposita fuerit, atque hoc tempore, quo maxima operis pars in templi refectione absoluta est; sed à primis etiam iaciendi fundamenti diebus omni studio atque opera in opus incumbere oportuisse ait eos, qui similes ex alijs vatibus sermones audierint & legerint. quales multi in Ieremiæ, Ezechielis atque Danielis vaticiniis de futura secundi templi ætatibus felicitate habiti fuerût. nam præter Haggæi etiam vaticinia, quæ plus apud illos ad ædificandum, quàm Babyloniensium legatio ad remittendum, ponderis ac momêti habere debuerunt, vel vnica tantorum promissorum spes animos illis, quò sese ad tanta diuina beneficia oportunè pararent, erigere & renouare debuisset. grauiorem namque etiam non incœpto opere vatum auctoritatem, quàm omnem aliam orationem vel sententiam esse oportuit. Hanc autem argumentationem ex contentionis loco repetitam nomine Dei exercituum tractat: cuius appellatio in maximis operibus suscipiêdis auspicatissima est. [*Confortentur manus vestræ.* Hebraice in futuro est, *confortabuntur.*] quod tamê non temporis, sed dignitatis & decori significationê habet, vt iam alias de futuri verbi ratione disseruimus, quando non ad venturas, sed ad præsentes vel præteritas res efferendas conferri videtur, vt hoc in loco; quem totum ex Hebraico ad verbû explicationis causa vertere placuit. [*Confortabuntur manus vestræ audientes in diebus ijs verba ea ex ore prophetarum, quæ in die (quæ) fundata est domus Domini exercituum, templum ad ædificandum.*] Non modò nunc cùm iam ferè absolutum opus est, sed in die, qua primum fundamenta iactâ sunt, templum totum ædificandum suscipi ab ijs oportuit, quibus verba illa à veracissimis vatibus facta constabant. Cæterùm quod ad sterilitatem terræ & illius antiquæ fertilitatis desideriû attinebat, quod Babyloniensibus alijsque ad eleuandam restitutionis auctoritatem & fidem quartum fuerat argumentum, id etiam perperam cùmprimis ductum docet Vates: deinde verò recto modo expositum sapienter colligit. Etenim illud in hac argumentatione vitium inerat, quod colendæ atque habitandæ regionis oportunitas vel importunum tempus ex fertilitatis vel sterilitatis notatione statueretur, quando agrorum felicitas, vel inopia & sterilitas non tam ex cultorum defectu & desiderio, quàm ex vitio vel officio penderet. id quod ex legis prædictionibus, & ominibus cùmprimis, atque ex ipso etiam temporum & seculorum exemplo obseruare conueniret. namque lex magnam ipsis etiam dum terrà incoleretur, ob scelera & vitia minatur sterilitatem: quam etiam allatam Amos alijque vates suis temporibus indicant. Vt autem regionis sterilitas incolentium vitia, sic virtutem & pietatem magna vbertas & copia ex diuinis denuntiationibus vel promissis consequitur, sicut scriptum est. Sit cælum, quod super te est, aneum, Deut. 28
" & terra, quam calcas, ferrea: det Dominus imbrem terræ tuæ puluerem, &c. Maledictus
" eris in ciuitate, & maledictus in agro: maledictum horreum tuum, maledictæ reliquiæ
" tuæ: maledictus fructus ventris tui, & fructus terræ tuæ, armenta boum tuorum, & gre-
" ges ouium tuarû: maledictus eris ingrediens, & maledictus egrediens. mittet Dominus

ſuper te famem & eſuriem, & increpationem in omnia opera tua, quæ facies, & cæt. Atqui Amos aliјque vates huiuſmodi calamitates terræ atque populo nequiſſimorum principum temporibus allatas apertè indicant, vt merito nunc Babylonienſium & Ieroſolymitanorum Iudæorum inſcitia redarguatur, qui temporum cauſarumque diſtinctionis ignari, varias euentuum rationes permiſcentes confundebant. Ex quo vitio in ſacrorum & diuinorum oraculorum interpretatione multa & grauiſſima ad eos, quorum intereſt, incommoda perueniunt. Hæc itaque eorum, qui ſubiunguntur, verſuum ſententia eſt.

Siquidem ante dies illos merces hominum non erat, nec merces iumentorum erat, neque introeunti neque exeunti erat pax præ tribulatione: & dimiſi omnes homines vnumquemque contra proximum ſuum.

NON nouam neque deſolationis templi tempora conſecutam terræ ſterilitatem, & finitimorum atque vicinorum hominum importunitatem, ſed hæc omnia incolentium vitijs magis, quàm terræ vaſtitati adiunctam eſſe, periculo ipſo atq. exemplo præteritorũ temporum Vates declarat; [*ſiquidem ante dies illos,*] cùm deſolata vrbs, regioq. vaſtata atq. cultoribus viduata eſſet ſuis, etiã extante templo, neq. agricolę neq. pecuarij pro laboris & aſſiduitatis ratione mercedem diutnam ex artibus ſuis accipiebãt, nedum vberiores fructus perciperent. neq. in alijs negotiis & artibus, quæ vitæ alendæ cauſa exercentur, qualis mercatura, nauigatio, aliæque multæ ſunt, aut fidem, aut vtilitatem, aut felicitatis virtutem aliquam experiri licebat. hoc eſt *neque introeunti neque exeunti pax erat præ tribulatione* & miſeria, adeò anguſte res eorum vrgebantur. deinde ad ſummam etiã miſeriam ſumma malitia & ſumma iniuria accedente effrenata quædã fraudis inuicem faciendæ & diripiendi libido ſingulos ferme inuaſerat; adeo, vt nõ ſolùm à finitimis hoſtibus, ſed à vicinis conciuibusq. ſuis confractas & debilitatas nimium res defendere & cõſeruare nemo poſſet. [*Et dimiſi omnes homines vnumquẽque contra proximum ſuum.*] Grauiſſimorum ſcelerum pœnæ pars nonnunquam effrenatæ iam libidinis laxamentum, & op-
Deut 17. tata ad nocendum diuinitus permiſſa licentia eſt, ſicut ſcriptũ eſt: Percutiat te Dominus
„ amentia & cæcitate ac furore mẽtis: & palpes in meridie ſicut palpare ſolet cæcus in te-
„ nebris, & non dirigas vias tuas; omniq. tempore calumniam ſuſtineas, & opprimaris violentia, neque habeas qui liberet te. Ea res, quòd non Dei ſtudio, ſed permiſſu fiat, dimittendi verbo in Vatis noſtri oratione ſignificatur: qua etiam prona ac præceps hominum ad malũ propenſio, & Dei, ne in deterius procedatur, retinentis & coercentis cura apertiſſimè ſignificatur. Eam igitur & miſerarum & anguſtarum experientiam rerum, quã ex agrorum ſterilitate & hominum fraudatione iſti arguebant, non his temporibus propriam, ſed diſſolutis hominum & perditis motibus ex diuino iudicio conſequentem eſſe Vates hoc loco confirmat: cuius in melius mutationem idem etiam cum alijs promiſſis coniungit, vt ne hac etiam parte vel felicitatis minui ſpes, vel ſacrũ impediri poſſit opus.

Nunc autem non iuxta dies priores ego faciam reliquijs populi huius, dicit Dominus exercituum, ſed ſemen pacis erit: vinea dabit fructum ſuum, & terra dabit germen ſuum: & cæli dabunt rorem ſuum: & poſſidere faciam reliquias populi huius vniuerſa hæc.

FVTVRÆ noui teſtamenti ætate, cuius iam ſecula illa initia quædam & præludia erunt hominum felicitatis imago, terrenæ fertilitatis & vbertatis coloribus (vt res ipſa ferre poteſt) expreſſa, ex priorum miſerrimorum temporum comparatione proponitur & promittitur: cuius præclaræ dignitatis obtinendæ propoſita ſpe Ieroſolymitani illi ciues cæterique ex illa gente ad virtutis ſtudium, laborem, veramque laudem excitantur. Deus namque, qui neminem quidem à ſe abſterret, ſingulos homines in hæreditatis huius partem ita vocauit, vt nullum tamen, niſi dignis artibus legitime inſtructum & probatum admittat. Quas verò artes ipſe exigat, apertè exponit. Ait igitur ſeſe eo potentiæ nomine, quo Dominus exercituum appellatur, magnam cultoribus ſuis veris felicitatem, omnibus partibus abſolutam, eamque perpetuam, daturum: id tamen omnibus promiſcuè non parari, ſed iis, qui in electione vocationeque ſua permanere voluerint, quas reliquias populi vocat, hoc eſt, iјs, qui ex omni illa turba, quæ euangelij præconio ad conuiuium vocata, ritè & legitimè

legitimè accedere voluerit, de quibus scriptum est: Si fuerit numerus filiorum Israel quasi arena maris, reliquiæ tantum saluabuntur. Has autem ita sitas reliquias tanta virtute diuinitus augendas fore, sacri vates cecinère; quantam vix quisquã mortalium, nisi particeps iam factus, cognoscere expressam valeat; imaginibus tamen quibusdam adumbratam intueri omnes possunt. Neque enim oculus vidit, neque auris audiuit, neque in- 1.Cor.2. cor hominis ascendit, quanta præparauit Dominus diligentibus se. quod vt aliquo modo, quantum ad cupiendum satis fuerit, cognoscatur, earum rerum, quæ beatas regiones habitationesque hominum in terris efficere solent, specie describitur, agrorum vinearumque vbertate, in qua non solum frugum omnium copia, sed cæli solique temperata salubritas est. Diximus autem iam sæpe aliàs terram humanæ naturæ; cælum verò diuinæ prouidentiæ atque tutelæ; fructus verò humanarum actionum, artium, studiorum operumque vicem in sacris & arcanis verbis reddere, iuxta illud: Benedixisti Domine Psalm.84. terram tuam, auertisti captiuitatem Iacob, &c. Iam verò vineæ nomine piorum societatem, quam ecclesiam vocamus, dici, apertius est, quàm vt nostra expositione egeat. Igitur in illa maxima & rerum humanarum planè diuina renouatione summam eiusmodi felicitatem spectandam fore Deus enuntiabat, vt sparso imprimis atque concepto comprehensoq. diuinæ virtutis in hominum animis semine, & ecclesia ipsa, vt sanctificata, & humana natura, vt renouata, suos, quos oporteat ac deceat, reddat fructus: ad quorum perfectionem & maturitatem cæli diuinæ prouidẽtiæ assidua virtute foueatur augeaturque, vt illud merito prædicare & fateri ipsa hominum pietas possit: Non su- 2.Cor.3. mus sufficientes cogitare aliquid ex nobis, sed sufficientia omnis nostra ex Deo est. & illud: Deus est, qui operatur in vobis velle & perficere pro bona voluntate, videlicet Dei. Hoc autem proprium certumque ex diuino beneficio ijs, quibus contigerit, fore, oraculis etiam confirmatum est. [*Et possidere faciam, &c.*] Vt verò mysterij huius ratio ex Hebraicæ orationis contextu apertior aliquanto fiat, locus hic ad verbum nobis reddatur. [*Et nunc non sicut diebus primis ego (ero) reliquiis populi huius dictum Domini exercituum. nam semen pacis (ero) vinea dabit fructum suum, & terra dabit deductionem suam, & cæli dabunt rorem suum: & possidere faciam reliquias populi huius vniuersa hæc.*] Illa tamen, quòd magnam vim notationemque etiam habet, latinè reddi non potest, Græcè commodius redditur, articulorum videlicet significatio nominibus, *pacis*, *vineæ*, *terræ*, *cælorumque* Hebraicè adiuncta; quæ certam quandam obseruandamque pacem, certam vineam & terram, certaque ratione definiendum cælum indicant. *Pacis* autem verbo quietem, tranquillitatem, & perfectionem etiam significari aliàs docuimus, quod illo latino exemplo apertè cognoscitur: Est'ne pax puero Absalom? Atque vltimam po- 2.Reg.17. sterioris versus partem optimè Chaldæus paraphrastes exposuit: [*Et possidere faciam reliquias populi huius vniuersas benedictiones has.*] Huius autem status dignitas & præstantia ex antiquorum temporum comparatione & diuersis hominum de vtroq. genere iudicantium sententijs apertè ostenditur.

Et erit: sicut eratis maledictio in gentibus, domus Iuda & domus Israel: sic saluabo vos, & eritis benedictio: nolite timere, confortentur manus vestræ.

AD futura euangelij secula hanc omnem felicitatis promissæ rationem spectare Iudæ & Israelis domus, quibus certa salus enuntiatur, appellatæ simul indicant. namque in secundi templi temporibus Israelitas non restitutos fuisse constat, sed inter varias gentium nationes dispersos, ludibrioque, & opprobrio summo habitos: atque execrationibus tanquam auspicium malum ad detestãdum expositos: quorum reliquias tandem in diuinam gratiam reconciliatas, omnium rursus gẽtium summo studio & amore prosequendos, & sanctitatis veræ nomine atque exemplo probandos laudandosque esse ait. [*Sicut eratis maledictio in gentibus.*] Inuidiosos, detestabiles atque execrandos Iudæos Israelitasque alijs gentibus fuisse, suis ipsorum assiduis lamentationibus, & aliorum auctorum testimoniis compertum est:

Hodie tricesima sabbatha, vin'tu
Curtis Iudæis, &c. Hor. ser. lib. 1. sat. 9.

adeo, vt nullus hominum fuerit, qui minus aliquid, quàm Iudæum se natum esse optatet, sed

ret, sed diuino beneficio efficiendum effectumque esse intelleximus, vt paucorum Iudæorum & Israëlitarum opera & sedulitate magnum in omnibus gentibus opere pretium ad veram pietatem atque ad euangelij propagationem factum sit. Quæ res apostolorum & discipulorum rebus gestis aperte satis ostenditur, qui ab nunciatam gentibus a Deoque confirmatam salutem publicam æternis honoribus decorati sunt. Id autem hoc in loco benedictio ex agricolarum sermone verbum trāslatum significat, quod semen aut virgultum, ex quo multa & felix plantarum propagatio expectetur, vt in hāc.

Isa. 65. eandem cum Zacharia nostro sententiam Isaias olim præcinuit. Hæc dicit Dominus, Quomodo si inueniatur granum in botro & dicatur ne dissipes illud, quoniam benedictio est. sic faciam propter seruos meos, & non disperdam totum, & educam de Iacob semen, & de Iuda possidentem montes meos, &c. Ad hanc igitur gloriæ atque magnitudinis spem excitatos sui temporis homines, pietatis, templi religionisq. res curare diligenterq. parare adhortatus est Vates, [*Nolite timere, confortetur manus vestræ.*] Id quod præsentis beneficij vltro collati exemplo confirmando atque in futuræ salutis spem atque signum statuendo comprobat.

Quia hæc dicit Dominus exercituum, Sicut cogitaui vt affligerem vos, cum ad iracundiam prouocassent patres vestri me, & non sum misertus: sic conuersus cogitaui in diebus istis, vt benefaciam domui Iuda & Ierusalem: nolite timere.

PRÆSENTIS restitutionis veritatem ex temporum comparatione demonstratam confirmat Deus; causam verò consilium, clementiam benignitatemq. suam indicando explicat: atq. ad opus perficiendum beneq. de cætero sperādum hortatur. dixerat enim superioribus annis parentum ipsorum, quos alloquitur, sceleribus ad pœnas repetendas prouocatum, ieiunijs & clamoribus, quo minus repeteret, non fuisse aut retardatū aut reuocatum, quoniam certa de ea re sententia fuerat, quam luendo ipsi experti fuerunt. Nunc verò benignum & misericordiæ plenum ex certa voluntate profectum consilium suum, vel ex hac ipsa temporum in melius mutatione iam patere posse ait. Israëlitarum autem non meminit, quòd hæc restitutio, quæ illius publicæ præludium, vt diximus, fuerat, ad Iudæos tantum Ierosolymitanosque pertinebat: quam ipsis certam perpetuamque reddi, & cum illa alia ad sperandum proposita coniungi posse ait, modò certis ijsdemque æquissimis condicionibus ac legibus stabilienda confirmandaque curetur. Incussum igitur illis ex Babyloniensium legatione metum, definienda præsentis restitutionis ratione, & certitudinis atq. perpetuitatis cōdicionibus proponendis adimit.

Hæc sunt ergo verba quæ facietis, Loquimini veritatem vnusquisque cum proximo suo: veritatem & iudicium pacis iudicate in portis vestris. Et vnusquisque malum contra amicum suum ne cogitetis in cordibus vestris: & iuramentum mendax ne diligatis. omnia enim hæc sunt, quæ odi, dicit Dominus.

AD virtutis pietatisque studium (quæ ad diuina accipienda & figenda in hominibus beneficia certissima via est) populum illa modò oratione excitatum, confortentur manus vestræ. nunc quid sequi, quid fugere debeat, definiendo apertè docet; adeo manifestam Iudiciorum suorum, consilij atque voluntatis rationem hominibus esse Deus vult, adeo inexcusabilem eorum, qui pereunt, culpam fore testatur. vtinam nobis nunc aduersus omnem humanam sapientiam, ne dicam insolentiam & philosophicam stultitiam, de hac re copiosius & accuratius differendi locus daretur. Omne autem honestæ vitæ studium in duplex genus partitur Deus, alterum fugiendarum, alterum expetendarum rerum formas continet. alterius autem ratio omnis in innocentia, alterius verò in officio sita est. Etenim duabus his partibus rectè cultis hominum inter se coniunctionem atque societatem seruari, rempublicamque florere, stabiliri atque amplificari; contra verò neglectis labefactari conuellique Deus voluit. atque officium vel priuatum vel publicum est: priuati illæ summæ rationes sunt,

sunt, Quod tibi fieri non vis, alteri ne facito: quæcunque vis tibi ab hominibus præstari, eadem præstato. In his generibus omnis doli mali, fraudisq́. detestatio, omneque bene alterius rebus consulendi studium est. Publici verò officij finis & causa, publica pax & tranquillitas, exercitatio verò æquitatis seruandæ, perpetuum studium est. Vtrumque verò, nisi ab æquo omnique dolo, fraude, odio maleuolentiaque carente animo proficiscatur, quamuis aliis vtile fortasse videretur, tamen neque Deo, qui consilia imprimis probat, gratum, neque ei ipsi, qui suscipit, ad veram felicitatem vtile est. Quamobrem ne qua parte sibi homines desint, quibus ipse sese non defuturum pollicetur, consilijs, monitis, exhortationibus, paternisque præceptis curat. [*Loquimini veritatem vnusquisque cum proximo suo.*]. Non modò rebus ipsis & opera præstanda, sed verbis & oratione omnem integritatem simplicitatemq́ue pietas à cultoribus exigit suis: hæc priuati officij summa est: publici verò illa. [*Et iudicium pacis iudicate in portis vestris.*] Publicus iudicum consessus in portis erat, atque ex loco res indicatur per metonymiam, sicut scriptum est: Iudices & magistros constitues in Deut.16. omnibus portis tuis. quid autem iudicium sit, in Habbakuq commentariis abunde docuimus. Appellatur autem iudicium pacis, quòd nulla ad publicam pacem ciuilemq́ue charitatem & tranquillitatem conseruandam, vel certior, vel præstantior ars, quàm si directum veri & iusti, & vt dicitur, æqui & boni studium patrociniumq́ue sit. Hæc ratio non regibus modò, sed regnis certam perpetuamque felicitatem reddit: Deus iudicium tuum regi da, iustitiam tuam filio regis: iudicare Psalm.71. populum tuum in iustitia, & pauperes tuos in iudicio: suscipiant montes pacem populo, & colles iustitiam. Iudicabit pauperes populi, & saluos faciet filios pauperum, & humiliabit calumniatorem, & permanebit cum sole & ante lunam in generatione & generationem, &cæt. Hæc autem non modò re, sed studio atque sedulitate omni præstari oportêre docemur, vt ab omni simulatione, odio, inuidia, contentione alieni vitam innocentem imò officiosam omnino traducamus. At quoniam in iudicijs exercendis non satis est iudicis æquitas, nisi & actorum atque testium etiam certa fides & integritas accedat. His enim personis causarum & iudiciorum ratio absoluitur; actionum etiam & testimoniorum sanctitatem commendat Deus, horúmque falsitatem aut leuitatem vehementer sibi inuisam detestandam esse ait. [*Et vnusquisque malum contra proximum suum non cogitetis in cordibus vestris.*] Litium calumniam & calliditatem in petendo atque in defendendo improbat: quam non modò re atque actione, sed neque priuata quidem cogitatione tractandam esse ait. Testimoniorum verò fidem sanctissimam esse vult: iusiurandi autem quo fides illa arctissimè vincitur, contemptionem, violationem, vt sibi inuisam, sic suis prorsus detestabilem. [*Et iuramentum mendax ne diligatis.*] Grauissima scelera nemini inuito coactóue, sed volenti atque optanti admitti solere locus hic docet: neque enim quisquam vel inferioris animi imbecillitate, vel alterius etiam potentissimi hominis impulsione ad violandam testimoniorum fidem actum se dicere verè possit. Sunt enim quædam flagitiorum genera, quæ magis ex deliberatione atque electione, quàm ex naturæ imbecillitate vel inscitia (quod errorem vel ignorationem sacro sermone dicimus) suscipiuntur, vt dolus malus, proditio, fraos, antiqua odia, testimonia falsa. omnia hæc non improuisum animi impetum, non temerarium appetitum, sed deliberatam malitiam, certumq́ue consilium indicant. atque ideo & grauioris pœnæ, & difficilioris expiationis legibus tenentur. Quamobrem alia omnia etiam cogitando admitti, hoc postremum amari vetat Deus, rationem subiungens, quòd hæc omnia sibi vehementer inuisa detestandaque sint. Impium autem est ea aut agere, aut diligere, quæ summo odio Deus prosequatur. [*Omnia enim hæc sunt, quæ odi, dicit Dominus.*] Magnam sententiæ grauitatem vehementemq́ue pronuntiationis actionem oratio hæc Hebraicè indicat, videturq́ue ex comparatione argumentari. His rebus cum superiori luctus & interdictionum ratione collatis, ex quibus nihil ad se, aut odij, aut studij nomine pertinere ostenderat. nunc verò quid sibi summè placeat, quid vehementer displiceat, apertè ostendit; nimirum officiorum studium probari, scelerum autem admittendorum, vel voluntatem ipsam maximè improbari. Non potest nobis latinè huius loci grauitas suis, vt Hebraicè est, ponderibus

 & momen-

& momentis reddi, ob verborum latinorum ſimplicitatem & indeclinabilium vocum inopiam: quibus partibus feliciſſima omnium illa lingua eſt. Igitur reſtitutionem illam, quam in dubium Babylonienſium oratio vocauerat, non modò certam eſſe, ſed his, quæ expoſitæ iam ſunt, artibus & modis procuratam, perpetuam, plenam abſolutamque, omnis præteritorum malorum, doloris omniſque luctus expertem, imò omnis lætitiæ & iucunditatis plenam fore Deus confirmat, potentiæ & facultatis ſuæ ad omnem rem præſtandam, inſigni titulo auctoritatis cauſa orationi præfixo.

Et factum eſt verbum Domini exercituum ad me, dicens. Hebraicè, *ad dicendum.*

HOC reſponſo plura ſe de omni illa ieiuniorum tertij generis ratione diuinitus edoctum Vates, eaque ad Babylonienſium orationem redarguendam, atque Ieroſolymitanorum animos confirmandos referre iuſſum fuiſſe indicat: quorum illud argumentum eſt:

Hæc dicit Dominus exercituum, Ieiunium quarti & ieiunium quinti, & ieiunium ſeptimi, & ieiunium decimi erit domui Iudæ in gaudium & lætitiam & in ſolennitates præclaras: veritatem tantùm & pacem diligite.

OMNEM ieiuniorum olim, ob rempublicam vrbemque exciſam, ſusceptorum indictionem & interdictionum perpetuam illam curam, rebus iam reſtitutis in publicam lætitiam & iucundæ vitæ vſum communiſque charitatis fructum cõuerſam illis de cætero certa ac propria Deoque probante ac proſpiciente fauſta feliciaque fore vaticinio confirmantur, modò diligẽte propoſitarum condicionum obſeruatione procurata ſint: atque hoc modo & quid legatis reſpondeatur, & plura etiam ad ſuam vtilitatem ſpectanda Iudæi docentur. Duplex autem in legatorum oratione argumentum fuerat; alterum de publico luctu, antiquandus néc ne ille eſſet, quærebat; alterũ de interdictione, quæ non illo die tantùm, ſed omnibus aliis ſtabilienda ſibi eſſe affirmabatur. de vtroque autem argumento contrarium Babylonienſium ſententiæ iudicium interponit Deus. nempe quod ad luctum pertinet, non modò quinti menſis, ſed quarti, quinti, ſeptimi, & decimi dies lugubres in gaudium & lætitiam conuertendos: quod verò de interdictionibus aſſeueratum eſt, non modò non admittitur, ſed hilaritatis & ſuauitatis acceſſione excluditur. [*Et in ſolennitates præclaras.* Hebraicè eſt, *Et in conuentus bonos.*] quod Latini epularia ſacrificia, vel epulares dies dicunt, hoc Hebræi dies bonos appellant. ſed *conuentus* præter diei lætitiam, iucunditatem & ſuauitatem inter multos communicatam, & idcirco auctiorem ſignificat: cuiuſmodi aliqui in ſacra lege ad publicam exhilarationem cum diuinorum beneficiorum recordatione præſcripti dies obſeruantur. Iam igitur illum ieiuniorum & interdictionum vſum non modò aliis diebus, ſed iiſdem ipſis, quibus ob acceptam calamitatem aliquam indicta fuerant, deinceps exoletum, imò ſuauiori ratione mutatum iri priuatè publiceque Iudæis ait. illud verò, quod magis ad tenendam, ſtabiliendam, conſeruandamq. rem facit, perpetuo ſtudio colendum. [*Veritatem tantùm & pacem diligite.*] veritas ad priuatorum; pax ad publicorum officiorum rationem pertinet. [*Erit domui Iudæ in gaudium.*] Quatuor illa ieiunia, quæ ob exciſam & ab hoſtibus occupatam Ieroſolymam indicta fuerant, Iudæis tantùm curabantur: cæteris tribubus non item. Iiſdem itaque in publicam lætitiam mutanda iam deinceps eſſe dicuntur. nam de ieiuniorum, quæ à tribubus aliis ob proprias calamitates inſtituta ſunt, mutatione nihil interim hîc agitur, quando hæc reſtitutio & ſalus Ieroſolymitanorum tantum ſit.

Sic dicit Dominus exercituum, Vſquequo venient populi, & habitent in ciuitatibus multis, & vadant habitatores vnus ad alterum, dicentes, Eamus, & deprecemur faciem Domini, & quæramus Dominum exercituum, vadam etiam ego.

QVINTO Babylonienſium argumento quo reſtitutionis fides eleuabatur, quemadmodum

admodum respondeatur, ex oraculo Vates retulit, atque hoc in loco exponit. Fuerat autem argumentum inuidia illa, quam Iudęorum tum religio, tum natio ipsa apud omnes gentes alias maximam sustinebat: ea enim, quoad extincta esset, satis expressum nondũ persolutarum illis pœnarum signum esse putabatur. Iudæorum namque imprimis institutum, quod vnius Dei cultu definiretur, superstitiosum esse olim & stultis gentibus atque etiam humanæ sapientiæ professoribus putabatur.

Quidam sortiti metuentem sabbatha patrem, Iuuenal. sat. 14.
Nil præter nubes & cœli numen adorant,
Nec distare putant humana carne suillam,
Qua pater abstinuit: mox & præputia ponunt.
Romanas autem soliti contemnere leges
Iudaicum ediscunt, & seruant, ac metuunt ius,
Tradidit arcano quodcunque volumine Moses.

Huiusmodi de Iudæorum religione iudicia apud gentium scriptores alia extant. in ipsos autem Iudæos quanta fuerit inuidia, iam iudicauimus. Huius autem vtriusque rei exitũ felicissimum secundi etiam templi ætate, hoc est, euangelij enuntiandi initio fore Vates præcinit; vt gentes, quæ Dei vnius Iudæis noti cultum improbauerant, mutata sententia vehementer probent, studioseque suscipiant, atque veræ pietatis religionisque purissimã rationem docti ineant, eiusque rei consequendæ causa Iudæis ipsis adiungantur; atque hoc ita, vt prædictum fuerit, euenturum esse, nomine Dei exercituum in se recipientis confirmatur. [*Vsquequo veniant populi.* Hebraicè, *Vsque eo venient etiam populi & habitatores vrbium multarum.*] Eatenus, inquit Deus, hæc felicitas atque restitutio pertinebit, vt non solùm Ierosolymitanorum religionis inuidia extinguatur, sed communi multorũ consilio & studio probata & inita ratio vniusque veri Dei notitia, cultus atque obseruatio & sapientiæ & salutis veræ petendæ causa publicè suscipiatur. Communis autem multorum sententia, propensa voluntas studiumque incensum mutuæ exhortationis atque incitationis inductione ostenditur. [*vnus ad alterum.*] Bonum manifestum exploratumque esse oportet, quod tanto studio & consiliorum cõmunicatione expetatur. [*dicentes, Eamus, & deprecemur faciem Domini.*] Idem hac oratione quod latinis gratiam quærere atque inire significari iam docuimus: idque ad aliam impetrandam rem vt viam quandam muniri ostendimus. Ea autem alia causa hic statim subiungitur. [*Et quæramus Dominum exercituum.*] Religionis veræ tum ratio plena, tum finis ipse hac oratione continetur. Finis est veri Dei misericordissimi & potentissimi propriæ salutis causa inuentio; cuius petendi initium fides (Accedentẽ enim ad Deũ credere oportet, quòd sit, & quòd " inquirentibus se remunerator sit) via autem est pœnitentia, in qua turpitudinis vitatio " & honesti expetitio studiumque est. hanc viam quisquis munierit, faciem Domini deprecari sibi, idemque Dominum exercituum quærere dicetur, quem tandem inueniet. Atqui apostolorum historię huiusmodi exemplis plenæ sunt. [*Vadam etiam ego.*] Inductio est colloquij eorum, qui communicatione consiliorum ad veram pietatem atq. ad Christianam religionem suscipiendam sese mutuo hortantur. namque is qui verba alijs de ea re facit, suum etiam consilium studiumq. profitetur. oportet namq. primum ad virtutẽ excitantis viri exemplum esse. Igitur sacra religio & pietas cuiusmodi tandem gentium iudicia habitura esset, hoc versu pronuntiatur. Actor.

Et venient populi multi & gentes robustæ ad quærendum Dominum exercituum in Ierusalem, & deprecandam faciem Domini.

CHRISTIANÆ pietatis propagandæ series & continuatio vtroque versu indicata est. namque quorundam se mutuo excitantium iudicium & studium ciuitates ipsę, ciuitates populi frequentes; populos verò gentes fortes & regna ipsa secuta sunt. Atque illud ad hunc aliaque ex diuinis libris loca explicanda mente comprehensum cogitatione percurrere operæpretium est, Iudaicę religionis rationem à Christiana non dissentire; sed tantùm distare modo, quantum à perfecta absolutaque natura eadem res nondum perfecta distat. namque gentilium superstitionum genera omnia, & quæ pòst excitatæ sunt hæreticorum vel sectariorum sententiæ, cuiusmodi Ismaëlitarum institutum est, ea vel quòd obscurissimas & vanas atque stultas de Deo opiniones habeant, vel quòd de hominum salute, illiusque

pontifice & procuratore auctoreque Christo vel falsa vel minus digna pronuntiêt, omnino cùm veritate ipsa pugnando, non minus, quàm à luce tenebrę absunt, sicut scriptũ Rom.14. est: Omne quod non est ex fide, peccatum est. At verò Iudæorum vera & sincera antiquaque doctrina sacris veteris instrumenti contenta libris nostræ veritati tam proxima, quàm vmbra corpori, est; tamque consentiens, quam figura & imago rei illius, ad cuius 1. Cor.10. exemplar ab optimo artifice est depicta. Omnia enim in figura contingebant illis. scrita sunt autem propter nos, in quos fines seculorum peruenerunt. Christianus verus & simplex, Iudæus verus perfectusque, hoc est, Dei laudator & cultor integer est, & qui diuinorum promissorum virtutis compos est, is verè Israëlita, in quo dolus non sit, appellatur. Huius tamẽ rei copiosam disputationem aliàs, Deo annuente, suscepturi argumẽtum breuè nunc pro cõmentarij ratione proposuimus. Religio igitur & pietas, cuiusmodi tandem gentium iudicium & studium habitura esset, his versibus pronuntiatum & confirmatum est: quales verò gentium animos & voluntates in se Iudæi ipsi, qui verè Deum cognoscentes, purè sancteque colerent, experturi essent, illo etiam declaratur.

Hæc dicit Dominus exercituum, In diebus illis, in quibus apprehendent decem homines ex omnibus linguis gentium, & apprehendent fimbriam viri Iudæi, dicentes, Ibimus vobiscum: audiuimus enim quoniam Deus vobiscum est:

RESTITVTIONEM illá futuræ salutis præludiũ atq. apparatũ Vates semper interpretatus est: quam salutẽ tum demum absoluendã exspectari d xcet, cùm paucorũ hominum Iudæorũ generis secundũ carnẽ, Christianorũ verò disciplinæ secundũ operá & doctriná magna gentiũ ex omnibus linguis copia veram religionem studiosè suscipiet. Singulis autem Iudæis deni viri, qui vestem apprehendant, asscripti, magnam stipatorum manum arguunt; siquidem non plures quam decem vnius hominis ductoris vestẽ apprehendere possunt: possunt tamen apprehensores illi ab aliis etiam sibi adiunctis apprehendi. itaque hic certus numerus magni & incerti index est. [*Ibimus vobiscum: audiuimus enim Deum vobiscum esse.*] Antiquam & consuetam viam, patrumque instituta, quanquam erroribus omnia plena; nunquam tamen homines deserunt, nisi magnam illi, ad quam vocantur, disciplinæ excellentiam præstantiamque rationum reliquarum inesse intellexerint: qualem in Christiana disciplina olim gentes cognouerunt; non modò Dei notitiam, sed virtutem etiam & efficientiam ijs, qui susciperent, communicantem. Quid verò illud sit, [*Deus vobiscum,*] vel ex aliis nostrorum commentariorum locis indicatum petere, vel longiore tractatione exponendum exspectare licet. Huius autem sententiæ illa D. Pauli prædicatio est: Roman.1. Non erubesco euangelium: virtus enim Dei est in salutẽ omni credenti Iudæo primum & Græco. Huius porrò vaticinii cùm multa exempla producere possemus, illud satis esse explicãdi causa duximus, quod D. Petrus, Act.10. quamobrem à Cornelio vocatus esset, editum agnouit. A nudiusquarta die vsque ad hanc horam, Cornelius inquit, orans eram hora nona in domo mea, & ecce vir stetit ante me in veste candida, & ait, Corneli, exaudita est oratio tua, & eleemosynæ tuæ commemoratæ sunt in conspectu Dei. mitte ergo in Ioppẽ & accerse Simonem, qui cognominatur Petrus, hic hospitatur in domo Simonis Coriarij iuxta mare. Confestim ergo misi ad te, & tu benefecisti veniendo. nunc ergo omnes nos in conspectu tuo adsumus, audire omnia quæcunque tibi præcepta sunt à Domino, &c.

CAPVT NONVM.

NVS verbi Domini in terra Hadrach, & Damasci requiei eius: quia Domini est oculus hominũ, & omnium tribuum Israel.

ONVS *verbi Domini in terra Hadrach, & Damasci, requiei, & cæt.*] Ex ijs etiam rebus, quibus Babylonienses in restitutionis huius dubitationem adducti fuerant, illa non parum momenti habebat, hominum videlicet restitutorum exiguus admodum

numerus

numerus cum regionis magnitudine, vel cum antiqua Iſraëlitarum frequentia, vel cũ vatum de reſtitutione prædictionibus comparatus, quando anguſtiſſima fore vrbs illa, tot ciuibus capiendis, dicta fuerit. atque ideo ruptis muris longiſſimè dilatanda eſſe à vatibus prædicetur. nunc verò cùm tantùm vel antiquæ multitudinis reliquiæ quædam, vel ſperatæ frequentiæ vix initia reſtituti illi videri poſſent, niſi per Vatem etiam eximeretur, hîc non exiguus ſcrupulus reſidebat: quem tamẽ Zacharias diuino reſponſo prorſus euellit, eam Ieroſolymitanorum ciuium, eam Iſraëlitarum hominum frequentiam fore confirmans, vt antiquis regionis finibus non contentam ad vicinas & finitimas vrbes dilatari, atque inde colonijs eductis longè lateq́ue diffundi ac propagari neceſſe ſit. ex quo illud conſequitur, vt diuini imperij ſacræq́ue religionis leges & iura non in illis, quibus quondam verſabantur, regionis anguſtiis; ſed in omnibus terrarum gentiumq́ue locis promulgata religioſè colantur: id quod diuina virtute tantùm per paucos eosq́ue humillimos viros omni hominum tum potentia, tum ſapientia etiam repugnante & obſiſtente atque inuita, imò victa efficiendum eſſe declaratur: namque ea diuini verbi vis & efficientia eſt, vt debilioribus ad ſui adminiſtrationem delectis fortiſſima quæq́ue demoliatur & euertat. Atque vaticinij huius argumentum & ſententiam hactenus expoſuimus. nunc deinceps orationem ipſam exponamus. [*Onus verbi Domini.*] In Habbakuq commentariis, quam vim hoc verbum *onus* habeat, ſatis expreſſiſſe videmur, cuius ſumma definitio illa fuit; vt onus ſententiam latam in aliquem pronuntiatam tandemq́ue impoſitam nullo conatu frangendam, nulloq́ue pacto, quin perferatur, declinandam. Igitur ſacroſancti Chriſti euangelij gentibus enuntiandi legem in omni Syria primum promulgandam iubendamq́ue, atque deinde in alias orbis terræ regiones proferendam eſſe Vates huiuſmodi oratione ſignificat.

Lege diſputationes noſtras proœmiales in hos comẽt. de onere.

[*Onus verbi Domini in terra Hadrac, & Damaſci requies eius.*] Tranſlato oneris nomini aptum verbum adiunctum eſt, [*requies eius.*] Onus enim vel iumentorum dorſo, vel hominum humeris impoſitum, qua ratione onus eſt, requieſcere; ſiue, vt Hebraica proprietas habet, ſini & componi videtur. Atque ita verbi diuini onus diſcipulos Ieroſolymitanæ afflictionis occaſione Damaſcum delatum à Damaſcenis acceptum eſt, quod neque oppugnantium ciuium impetu, neque Sauli Tarſenſis conatibus, quo minus maiori cum celebritate impoſitum acceptumq́ue ſuſtineretur; abijci potuit. Quòd verò latinè, *ſuſtinere onus*, dicimus, verbo ad eum, qui accipit, tranſlato, hoc Hebraicè ad onus ipſum relato verbo, *quieſcere onus*; dicitur. Cuius verò loci nomen *Hadrac* fuerit, cùm ſemel in ſacris libris legatur, compertum ſatis non eſt. nam quod auctores quidam Syriam Damaſci nomine ſignificari putent, inde effectum eſſe videtur, quòd in antiquis Hebræorum diſputationibus Ioſæus quidam Damaſcenus Romaſ-Kithi filius locum Damaſci hoc nomine dictum cælo & terra teſtibus iuratus affirmat. Verùm cùm ex ſacris libris nihil de nomine ipſo apertè aliàs dicatur, loci ſitum vel ratione conijcere, vel antiqua aliqua auctoritate indicare licebit. Atqui non vnum eundemq́ue locum *Hadrac & Damaſcum*, à Vate appellari, & orationis ipſa ſeries, & ſubiuncta explicatio Docet. namque oratio illa, [*in terra Hadrac, & Damaſci requies eius.*] propoſitionem comparatione continere videtur, aliamq́ue eſſe Hadrac, aliam Damaſci terram indicat. Eius verò partitionis membra confirmatione ipſa deinceps exponuntur, amplificanda Damaſci ratione primum, & deinde ad Syriam, Palæſtinam, Phœniciam ſermone tranſlato. Ex quibus rebus illud colligi poſſe videtur, Hadrac terram Palæſtinam & Phœniciæ partem eſſe; Damaſcum verò Syriæ, vt aliàs docuimus, caput: cuius poſterior in partitione, prior in expoſitione ratiò explicata à Vate eſt, non inuenuſta ordinis figura, vt:

Act. 7. & 9.

D. Ieron. de locis Hebr.

Ex commẽt. Deuter. com. Cambi, Iarhi, Iſaac Hiſpanus.

Penè occupatam ſeditionibus
Deleuit orbem Dacus & Æthiops,
Hic claſſe formidatus, ille
Miſſilibus melior ſagittis.

Hor. carm. lib. 3.

Atque huic expoſitioni Ionathas antiquus paraphraſtes conſentire valde videtur, dum ſic vertit: *Verbum Domini in terra Auſtrali, & Damaſcus conuertetur, vt ſit pauimentum domus diuinitatis eius.* Atque Damaſcena Syria Ieroſolymis borealis eſt. Palæſtina verò omnis auſtralis occidentaliſq́ue eſt, maximè ea parte, quæ ad Gazam antiquiſſimam Palæſtinæ vrbem pertinet. namque has regiones omnes quæ Palæſtinæ Phœniciæq. olim

nomine

nomine nuncupatæ fuerunt, ad Israëlis filios promissionis diuinæ iure pertinere constat: quas cùm Israëlitæ illi prisci nunquam possederint, nouis Israëlitis ex promissionũ fide atque constantia habitandas fore consentaneum fuit. ex ijs autem, quæ promissæ, sed nondum priscis seculis obtentæ fuerant, terris, Kinçorum, Kenesæorum, Kadmonęorumque regiones fuère, quæ terræ Hadrac, quam hic Vates appellat, asscribi videntur. Præter has autem regiones Christi imperium à mari vsque ad mare, à flumine vsque ad terminos orbis terrarum dilatandum esse accepimus. neque enim Israëlitæ modò, sed omnes omnium gentium nationes Deum conditorem patremque communem salutis auctorem tandem agnoscentes pietate & religione colendum suscepturæ prædicuntur. [*Quia Dominus est oculus hominis, & omnium tribuum Israël.* Hebraicè, *Quia Domino oculus Adæ,* &c.] Israëlitæ ab aliis nationibus nomine Adæ interdum distinguũtur. quanquam enim omnes homines Adam filij, vt sunt, sic etiam Adam nominentur; maximè cùm ratio ad deteriorem naturæ statum refertur, in quem de pristino illo conuulsæ res hominum primorum parentum vitio & culpa peruenerant. quam rem Latini hominum plurali nomine explicant: tamen cùm certorum Dei promissorum & pietatis veræ, atque purioris cuiusdam diuinarum rerum notitiæ ratio habetur, Israëlis nomen propriè appellatur, ad quem huiusmodi mysteria tenendi atque enuntiandi singulari beneficio primæ delatæ sunt, sicut scriptum est: Notas fecit vias suas Moysi, filiis Israël voluntates suas, &c. Cæteri verò mortales Adam dicuntur, ad quos tamen salutis rationem, quanquam scelerũ vitio obscuratam & perturbatam, pertinere nomen ipsum Adam, cui restitutionis promissum factum fuerat, docet. Igitur non Israëlitarũ modò tribus, quibus retentiora promissa apertioraque sunt, sed aliorum hominum nationes, euangelij nuntio audito, suaue illud ac leue veræ pietatis iugum subituras esse Vates præcinit: his enim quàuis minus aperta explorataq. salutis tunc esset; non tamẽ minus propria spes esse debuit: quæ olim Adæ horum parenti primo non minus certa,
Genes. 35. quàm postea Israëli Israëlisque tribubus & familiis facta est. nam si Iacob dictum fuit, Non vocaberis vltrà Iacob, sed Israël erit nomẽ tuũ: & appellauit eum Dominus Israël, dixitq. ei: Ego Dominus omnipotẽs, cresce & multiplicare: gentes & populi nationũ ex te erunt: reges de lumbis tuis egredientur, &c. Adam quoque similiter illud in sua posteritatisque suæ causâ audiuit. Inimicitias ponam inter te & mulierem, & semẽ
Genes. 3. tuum, & semen illius: ipsum conteret caput tuum, &c. Ex quo factum est, vt Adam propriam filiorum salutem à Deo promissam exspectari sibi non vno loco profiteretur: Posuit, inquit, mihi Deus semen aliud pro Abel, quem occidit Cain. Hanc itaque
Genes. 4. spem atque adeo attentam Adæ & Israëlitarum communis à Deoque promissæ salutis exspectationem illa oratione significauit Vates, [*Quia Dominus est oculus hominis, &c.*] Sunt enim *oculi* præter aliorum sensuum instrumenta, desiderij, spei, exspectationisque indices non obscuri, vt illud apud nostros: Oculi mei semper ad Dominum: quoniam ipse
Psalm. euellet de laqueo pedes meos. & apud exteros:

Horat. lib. 4. Od. 5.

Curuo nec faciem littore dimouet.

Atque huius desiderij exspectationisque euentum certum fore, propositione diuisioneque iam constituta, prædixerat. deinde & generis in varias formas partitione confirmat.

Emath quoque in terminis eius, & Tyrus, & Sidon: assumpserunt quippe sibi sapientiam valde. Hebraicè, *Etiam Emath terminabitur in illa: Tyrus & Sidon, quòd sapientiam valde.*

ILLVD significat oratio, nullam humanam potentiam, sapientiam, calliditatem, nullam denique opum vim tantam fore, quæ euangelij virtuti & auctoritati obsistere valeat. Meminit autem *Emath*, quod in Syria regione potentissima celeberrimaque
Amos. 6. fuerat. quamobrem Emath magna ab Amos est cognominata. deinde Tyri & Sidonis antiquissimarum & munitissimarum Phœnicię vrbium, communisq. totius orbis terrę emporij, ad se conseruandum prospicientiæ atque opum comparatarum magnitudine nulla alia in orbe vrbs comparari potuit, cùm & situs natura & operum structura ad defensionem & propugnationem, tum congesti auri & argenti maxima vis fuisse dicitur. atque hæc humanæ ad stabiliendas res prouidentiæ ratio summæ sapientiæ vulgo prædicari; Deo autem stultitiæ nomine notari solet: etiam, inquit, Ierosolymitanæ illius

futuræ

futuræ ciuitatis terminus Emath cognométo magnam, attinget, imò continebit: neque propterea Tyrus & Sidon imperium effugiet, quòd sibi in situ orbis deligendo & opere ædificando opibus ac diuitiis ad quamcunque grauem rem agendam ferendamq́. comparatis singularem sibi præ aliis ciuitatibus sapientiam arrogent. [*Quòd sapientiam valde.*] In agendarum & stabiliendarum rerum prospicientia, sapientia & sapere verbum eleganter vsurpatur. cuius illud commodissimum exemplum est: Ecce populus Israel mul- Exod. 1. tus & fortior nobis est, venite sapienter opprimamus eum, &c. Hebraice est, venite & sa- » pientes fiamus aduersus eum. Huiusmodi autem sapientiæ laudem pro sua vendicare cogitabat Tyri Sidonisque ciuitas locorum natura opereque munitissimorum, maximarum etiam pecuniarum publicè priuateque comparata facultate.

Et ædificauit Tyrus munitionem suam, & coaceruauit argentum quasi humum, & aurum vt lutum platearum.

QVANTÆ olim Tyri & Sidonis diuitiæ, quantæq́. opes fuerint, Ieremias, Ezechiel aliique Vates apertè indicant. à quibus loci situs, munitio, molesque describitur, quibus gens illa religionis vel superstitionis reipublicæque suæ statum retinere tuerique cogitabat: quem tamen antequam euangelium orbi denútiaretur, amisit, semel à Nabuchodonosore ante Zachariæ Vatis tempora, iterumque ab Alexandro certis annis pòst captа & diruta, ita vt non modò euangelio annuntiando, verbique Dei atque Christiani nominis gloriæ amplificandæ obsistere non potuit, sed suo casu cæteris etiam vicinis vrbibus, quamuis magnis, ad diuinorum dictorum exspectandos exitus exemplo fuit grauissimo. [*Et coaceruauit argétum vt puluerem.*] Variis & multiplicibus atque frequétibus mercatorum omniú negotiationibus aurum argentumq́. sibi comparauerat Tyrus, quò omnes vndiq. cum mercibus atque oneribus commeare solere auctor est Ieremias. Asportabatur autem ex Hispania maxima argenti copia Carthaginé in Africam, inde verò ad Tyrum Carthaginentium matrem mercium causa vehebatur; aurú verò abvsque orientali India & terra omni Hauila, atque ab aliis pluribus, vbicunque effoderetur locis, eò conferri solitum apud vates legimus. At verò tantam consiliorum, rerum atque opum molem Tyrum ab euangelici imperij virtute defendere non posse ait, quam ante euangelij tempus expugnatam & dirutam diuinæ potentiæ & sapientiæ magnitudinem agnoscere & confiteri necesse sit.

Ecce Dominus possidebit eam, & percutiet in mari fortitudinem eius, & hæc igni deuorabitur.

DVOS diuerso tempore exspectandos Tyri exitus vaticinium hoc continet, prior ad euangelij ætatem; posterior ad futura paulo pòst sub Alexandro tempora spectat: atq. prioris posterius signum futurum esse dicitur. namque gétem ipsam Tyriam sub Christiani nominis ditionem subiugandam tandem esse prædicit Vates: ante tamen, quàm hoc eueniat, vrbem incendio dirutioneque vastádam esse ait. Quæ res ab Ezechiele etiá prædicta, per Alexádrú Macedoné gesta, a Iosepho Hebræo, Q. Curtio, Plutarcho, aliisq́. scriptoribus narratur. [*Et Dominus possidebit eam.*] Ciuitaté ipsam tandé sibi vendicaturus est Dominus; de vrbe verò, quæ muros & ædificia cótinet, subiúgit, [*Percutiet in mari fortitudinem eius.*] Ad situs indicationé alludit oratio. namque Tyrus maritimú oppidum Isai. 23. nunc, insula quondam fuit septingentis passibus à continenti diuisa, mari præalto, vt ex Plin. lib. 5. c. 5. Iosue, Ieremiæ & Ezechielis obseruauimus lectione: sed Alexandri oppugnátis operibus Iosue 19. continenti coniuncta est, olim portu clarissi. vrbibus genitis Lepti, Vtica & Carthagine, Gell. lib. 9. Gadibusq́. in Oceano conditis olim Sarram nuncupatá Gellius testatur: quod nomen Hebræo planè conuenit, SZOR: eius autem vrbis excisæ populum, Carthaginem, Vticam & Leptin, atque adeo Gades in colonias migrasse vero simillimú est. Sunt qui Venetos originem hinc habere tradant: quos omnes tandem Christianæ pietatis cultores extitisse, manifestum est. Atque vrbem ipsam expugnatam excisamq́. iuxta Vatum oracula fuisse, illius verò populum Christi miraculis cognitis doctriná non difficulter susceptuт fore Christus apud Matthæum docebat. huius auté vrbis prædicti excidij euéntum, magno vicinis vrbibus diuinarum de ipsis prædictionum veritatis & exspectationis Matth. 11. exemplo fore Vates ait.

Et videbit Ascalon & timebit: & Gaza, & dolebit nimis: & Accaron, quoniam confusa est spes eius: & peribit rex de Gaza, & Ascalon non habitabitur.

Iosue 13. Ierem. 25. Amos 4. Iudic. 14. Hebræi auctores in tractatu de volumine. Ioseph. lib. 5. c 3. Genes. 10.

OMNES hæ ciuitates, quæ quondam Israëlitis religionis æmulatione & inuidia infensissimæ fuerant, victæ tandem & excisæ diuino cōsilio perituræ esse dicuntur; eædem verò atque Tyri Sidonisq. casu sibi vt prædictæ etiam calamitates accidăt, magno metu exspectare cogentur, tandemq. suarum rerum occasum expertæ lugebunt. Ascalon autē, vt antiquissima, ita prima in Palæstinæ vrbibus censetur a Ierosolymis septingentis & viginti stadiis distans, quæ Israëlitis olim à Samsonis ætate non leue negotium faciebat. Hanc superiori Idumææ Hebræi scriptores cum Iosepho ascribunt, regiam etiam vrbem fuisse Ascalonitarum regum cognomentum indicat. Gaza etiam regia & opulentissima Palæstinæ vrbs atque regionis a meridie terminus auctore Mose: de qua plura in Amosi commentariis diximus. Tertia verò Accaron insignis regionis illius ciuitas fuit: quam ingenti tum dolore, tum metu & Tyri casu afficiendam quoque Vates ait, quòd harum omnium vrbium res in Tyri præsidio latere putarentur, quæ prima in illis prouinciis & celeberrima fuerat, cæterisque vrbibus, & ob magnitudinis opumq. præstantiam, & ob generis affinitatem, vt princeps obseruata, sicut scriptū est: Chanaan autē genuit Sidōnem primogenitum suum, & Hethæum, &c. Factique sunt termini Chanaan venientibus à Sidōne Geraram vsque ad Gazam, &c. Hanc vrbem tunc regiam fuisse Vates iudicat, cuius regem periturum esse ait; Ascalonem prorsus desertam incultamq. fore; reliquas verò vrbes aduenis & peregrinis tenēdas esse, ita vt illa antiquitatis & conseruati generis gloria, quam Palæstini sibi alere tenereq. visi sunt, abucere tandē cogātur.

Genes. 10. „ nuit Sidōnem primogenitum suum, &c. — „ venientibus à Sidōne Geraram vsque ad Gazam, &c.

Et sedebit separator in Azoto: & disperdam superbiam Palæstinorum.

Separator, Hebraicum nomen MAMZER, idem, quod Latinum, *spurius*, significat: cuius quamuis certa mater, nullus certus ex lege pater indicari queat. Ex verborum autem, vnde deducitur, vi separatum confusum alienatumque significat. cuiusmodi confuso ac promiscuo populo *Azotum* habitandam fore Vates ait, ita vt illa tandem Palæstinorum generis & splendoris arrogantia (quo morbo plurimi homines laborant) fundamento, quo innitebatur, euerso corruat. deinde vero vanū illum & superstitiosum Deorum cultum, omnem sacrificiorum & epularum ritum, qui in falsorum numinum gratiam seruabatur, euangelij virtute abolendum prorsus esse Vates canit.

Et auferam sanguinem eius de ore eius, & abominationes eius de medio dentium eius: & relinquetur etiam ipse Deo nostro.

INTER fœdos ritus & mores, sanguinis esus numeratur, gentibus olim ex præceptis filiorum Noë prohibitus; qui tamen ad suæ superstitionis cultum cum aliis turpibus rebus additus fuit: quem superstitionis magis tollēdæ, quàm rei ipsius damnandæ causa in Ierosolymitano concilio vetuerūt apostoli. Bibebant autē sanguinē cum lacte aut vino aliisue rebus in sacrificiis; qui ritus libatio dicebatur: carnes vero ipsas hostiarum comedentes Deorum epulas appellabāt. Atque huius loci explicationem satis illustrem Chaldaica paraphrasi vertenda afferre nobis videmur. [*Et consummabo comedentes sanguinem, & abominationem ex (iis, qui sunt) inter illos, & addetur exercitus illorum & aduenæ eorum, qui reliqui erunt in eis: addentur etiam ipsi ad populū Dei nostri.*] Hæc Chaldaicè. [*Relinquetur etiam ipse Deo nostro.*] Palæstinorum reliquiæ, vt aliarum etiam gentium, ad Dei nostri cultum sese conuertent; neque suam factionem de cætero fouere & retinere defendereque studentes regem sibi, rempublicam, religionisque separatæ formam habebunt, sed ad vnam eandemq. ecclesiā, vt membrum aliquod ad corpus referentur. Hoc est, quod subiungitur.

Et erit quasi dux in Iuda, & Accaron quasi Iebusæus. Chaldaicè sic:

Et erunt vt principes domus Iuda, & Accaron implebitur domus recta in Ierusalem. Non regis cuiuspiam aut regni partes aget Palæstinus populus, maximè Gazensis, qui hactenus regis dignitatem obtinuerat, sed ducis cuiusdam, hoc est, vniuersalis

ecclesiæ

eccleſiæ partis,communi cum aliis conſilio,ſtudio,ſimili more; atque in Iudaica republica princeps quidam & dux millenarius,qui rex non ſit, cenſeri ſolet: Accaronis autem populus in ciuitatis ſocietate communioneque manens,magno ſeſe beneficio affectum agnoſcet; perinde vt Iebuſæus olim Ieroſolymis cum Iuda & Beniamin conſeruatus: quæ res olim futurorum ſeculorum imaginem quandá expreſſerat. Summa verò atque perpetua pax pio populo diuinitus gignenda confirmandaque nuntiatur, ab omni non modò belli metu, ſed exactionis tributorum condicione aliena, quæ diuinæ tutelæ præſidio confirmanda ſit.

Et circundabo domum meam ex his, qui militant mihi euntes & reuertentes, & non tranſibit ſuper eos vltrà exactor: quia nunc vidi in oculis meis.

OPTIMI principis prouidentiſſimique patriæ patris nomen ac munus præſtiturú ſeſe profitetur Deus: cuius illa perpetua atque conſtás cura ſit, ne quid detrimenti foris damniue reſpublica accipiat. Eam verò felicitatem non modò bellorum depulſione, ſed vectigalium & tributorum conferendorum fine allato conſtat. ſatis bene reipublicæ princeps conſulit, qui neceſſarij belli moleſtias & miſerias tributi condicionibus non nimium iniquis lenit, ſed optimè atque ſaluberrimè proſpicit: qui populum non à bellis modò, ſed à tributis omnibus vindicat. Talem ſeſe principem patremque præbiturum Deus pollicitus eſt, qui deuictis & pacatis hoſtibus omnibus, pace vbique parta, tranquillitatem & ſecuritatem omnis metus omniſque damni expertem populo ſuo præſtaret: quem maioris familiaritatis cauſá domum ſuam vocat, patrem ſeſe ex relatiuorum ratione profeſſus. Illud autem arcanæ huius loci ſententiæ argumentum eſt Hominum vita perpetuis bellis tum à diabolo acerrimo hoſte, tum à propriis vitiis infeſtatur; deinde & acerbiſſimis tributorú exactionibus à propria concupiſcentia, quæ peccati regnum ac potius tyrannis eſt, vexatur ac perturbatur adeo, vt, niſi diuinam imploret expoſcatque miſericordiam, infelix profectò lamentari debeat, ſicut ſcriptum eſt: Infelix ego homo, quis me liberabit à corpore mortis huius? Huiuſ- Rom.8. modi peſtiferum calamitoſumque bellum ſtudio, diligentia, cura ac labore multò attenuatum fortaſſe atque imminutum antiqua hominum ætas experiri potuit; prorſus verò extinctum deſiderauit quidem atque popoſcit, nunquam tamen expetta eſt, donec Chriſti virtute atque opera, victis hoſtibus, propulſatum tandem, ſumma pace & tranquillitate mutatum eſt, ſpiritu ſancto in apoſtolos & diſcipulos miſſo: qui ex antiqua illa ſeruitute per filium liberati verè liberi euadentes in domo non Ioan.7. vt ſerui, ſed vt filij in æternum manſerunt, hæredes quidem Dei, cohæredes autem Chriſti. Atque huiuſmodi in eccleſia, eccleſiæque ſanctiſſimis membris (quales apoſtoli diſcipulique illi fuerunt) veræ & abſolutæ libertatis exemplum, antiquorum temporum ſancti vates, reges & patriarchæ, longo interuallo præſcientes, & ſibi optabant, & ætati noſtræ aureæ noui teſtamenti edendum ſumma cum gratulatione prædicebát. Lætabuntur & exultabunt coram te, ſicut qui lætantur in meſſe multa: ſicut exultant Iſai.9. victores capta præda, quando diuidunt ſpolia. Iugum enim oneris eius, & virgam humeri eius, & ſceptrum exactoris eius ſuperaſti, ſicut in die Madian. Huius exempli expectati- nem verè piis atque probatis diſcipulis cultoribuſque ſuis Chriſtus ipſe da- Matth.11. bat. Venite, inquit, ad me omnes, qui laboratis & onerati eſtis, & ego reficiam vos: tollite iugum meum ſuper vos, & diſcite à me, quia mitis ſum & humilis corde: & inuenietis requiem animabus veſtris. Hanc verò ſalutis, pacis, & tranquillitatis rationem non imputatione aut cogitatione adſcriptioneque, ſed re ipſa, atque certa diuinaque virtute definiendam eſſe, innumerabilibus diuinorum librorum teſtimoniis accepimus: cuius quòd tempeſtate noſtra rarius exemplum conſtet, obſcura & difficilis explicatio habetur, atque ab aliis, qui meliores in religione partes tuentur, nondum pro dignitate rei expoſita, ab aliis ad imputationis antiquæ ſimilitudiné reuocata tractatur: ſed hi tamé poſteriores tam longè à veritate & virtute Chriſti abſunt, quantú à noui teſtamenti & legis perfectione veteris legis, quæ nihil ad perfectum adduxit, infirmitas aberat. Chriſtus enim non reputat homines iuſtos, ſed verè iuſtificat in ſancti- Rom.7. tate, iuſtitia & veritate: ita vt nihil damnationis ſit iis, qui verè in Chriſto ſunt, qui non

Rom.8. ,, ſecundum carnem ambulant. Lex enim ſpiritus vitæ in Chriſto liberauit me, ait Paulus, ,, à lege peccati & mortis. nam quod impoſſibile erat legi, in quo infirmabatur per car ,, nem: Deus filium ſuum mittẽs in ſimilitudinem carnis peccati, & de peccato damnauit ,, peccatum in carne, vt iuſtificatio legis impleretur in nobis, qui non ſecundum carnem ,, ambulamus, &c. Verùm enimuero longior & plenior de hoc ſummo & conſtanti Dei erga eccleſiam ſuam beneficio exſpectanda nobis diſputatio eſt, in qua veritas hæc ſubtilius etiam limata magnum piis hominibus ad ſalutem propriam ſtudioſius etiam petendam momentum afferat, nullumque vel dubitationi, vel errori relinquat locum. Quod vt fiat, contento ſtudio aſſiduiſque precationibus, ex Deo omnis ſapientiæ & copioſiſſimo, & puriſſimo fonte peti impetrariq. oportuerit: qui ſe ſuæ domus propugnatorem atque defenſorem fore apud hunc Vatem pollicetur. Sed quoniam promiſſionis Latinè lectæ ſententia obſcurior paulo, ob linguæ inopiam, eſt, ad verbum ex Hebræo reddita & explicatis verbis dilucidior fiet. [*Et caſtrametabor domui meæ à militia, à tranſeunte, & à redeunte: & non tranſibit ſuper eos vltrà exactor.*] Seſe populo ſuo propugnaculum & præſidium tutiſſimum fore ait, ita vt militiæ & belli moleſtiis liberato in ſumma pace & tranquillitate agere liceat, nullis denique nouarum rerum nuntiis, nullis belli denuntiatoribus perturbando, nulla exactoris importunitate vexando: omnis autem huius efficiẽdæ rei ratio diuina planè fote primo verbo indicatur. [*Caſtrametabor.*] Hebraica vox HHANITHI, ad *ſuos* fontes reuocata ſtationem, caſtrametationem, manſionẽ, miſericordiam, domum gratiamque ſignificat. Quibus obſeruationibus illud efficitur, vt hanc propugnationem ac defenſionem Dei in eccleſia manentis miſericordiæ dono & gratia definire oporteat. nam neque tanta res præſtari humanis viribus potuit, neque vt a Deo pręſtita fuerit, vlla hominũ virtute, ſed diuina miſericordia & gratia effectũ eſt: Deum enim familiarem tutorem, defenſorem, atque adeo patrem ſibi promereri quis ,, mortalium potuit, niſi ſeſe vltro ipſe pollicitus præbuiſſet, ſicut ſcriptum eſt: Apparuit ,, benignitas & humanitas ſaluatoris noſtri Dei: non ex operibus iuſtitię, quę fecimus nos, ,, ſed ſecundũ miſericordiam ſuá ſaluos nos fecit per lauacrũ regenerationis & renouatio- ,, nis ſpiritus ſancti: quem effudit ſuper nos per Ieſum Chriſtũ Dominũ noſtrum, vt iu- ,, ſtificati gratia ipſius, hæredes ſumus ſecundum ſpem vitæ æternæ. Huius verò tanti tamque admirandi beneficij hominibus conferendi auctorem & miniſtrum futurum Ieroſolymæ ciuitati certis cognoſcendum notis indicaturus Vates, ſibi ipſi ſpectandum in viſione illa oſtenſum affirmat. id quod exclamatione pronuntiat primum, deinde præconio gratulationeque magna exſpectationis mouendæ cauſa proſequitur. [*Quia nunc vidi in oculis meis.*] Hemiſtichium hoc admirantis Vatis orationem continet, in qua eius, quæ ſubiungitur, adhortationis atque indicationis certum teſtimonium eſt: ait enim ſeſe oculis propriis mentis eam exſpectandi ſeruatoris pompam maximis notis illuſtrem, quam deſcribendo indicare parat, vidiſſe atque obſeruaſſe: ſeque eius rei præconem præbet ſtudioſiſſimum.

Exulta ſatis filia Sion, iubila filia Jeruſalem: ecce rex tuus veniet tibi iuſtus, & ſaluator ipſe pauper & aſcendens ſuper aſinum, & ſuper pullum filium aſinæ.

OPTATISSIMUM atque iucundiſſimum nuntium afferre ſe docet Vates iis, quos vel audiendo ſolùm lætari & exultare iubet, ob maximæ & feliciſſimæ rei exſpectationẽ: quæ ſperandæ ſalutis vltimum atque certiſſimum argumentum fuerat. hactenus enim cæteris Babylonienſium aliorumque exulum Iudæorum argumentis abundè ſatisfaciẽs Vates, illam Ieroſolymitaná reſtitutionem certam eſſe confirmauerat, quæque conſecutura eſſet felicitas, oſtenderat. Huius verò tanti diuini beneficij miniſtrum & auctorem ab aliis vatibus prædictum, atque genti ipſi deſiderandum nondum indicauerat, quem regem ex Dauidis familia optimum & fortiſſimum fore, publicè decantatum fuerat. Huius igitur magni regis certam exſpectationem illi, templi ſecundi ſeculis propriam eſſe, aduentum etiam certis inſignibus & notis obſeruandum commonſtrat; virtutem autem atque efficientiam illuſtribus adiunctis indicat, [*Iuſtus, & Saluator.*] Conſtat autem oratio omnis deſcriptionibus & notis: namque ad definitiuum ſtatũ pertinet, atque iudicandi partem eam ſpectat, quæ rerum naturam, quæ qualis quæque ſit, tractandam ſibi

ſibi vendicat. cuius multa in ſacris libris, maximè autem in prouerbiis exempla ſunt: ſed ad rei magnitudinem tum indicandam, tum confirmandá atque commendandá ſermo exhortationibus, expoſitionibus, amplificationibus, exclamationibus, aliiſque oportunis figurarum generibus exornatur, in quibus illa vox, *Ecce*, certam imprimis admirandamque rem, & prçter cõmunem modũ conſuetudinemque exſpectandam indicat, vt: Ecce virgo concipiet & pariet filium. Ecce pono in Sion lapidem, &c. Isai.6.28. Appellantur autem Sionis & Ieruſalem nomina, quòd ſermo fiat de rege exſpectando ex familia Dauid, cuius propria domus regio cognomento illuſtris Sion, regni autem ciuitas Ieruſalem fuerat. Vtriuſque verò rei inſtar rex hic, quem indicare parat, habiturus erat, vt genus à Sionis Dauidisque familia duceret, & regni ſedem in Ieruſalem non tam terreſtri illa & anguſta, quàm illius filia atque omnis felicitatis & dignitatis hærede collocaret. neque enim myſterio caret, quòd non Sion & Ieruſalem, ſed Sionis Ieruſalemque filia appellata ſit; neque aliam Sion & Ieruſalem filiam, quàm catholicam Chriſti eccleſiam cognoſcimus, quæ Synagogæ matris iam olim ſepultæ pietatis & diuinorum beneficiorum accipiendi facultatis hæres vnica eſt. Huic autem rex ſuus venturus nuntiatur, non alienigena, non hoſtis, cui vi vel dolo, ſed proprius & legitimus atque vnicus, cui diuino iure regnum deferendum ſit: is denique rex, quem ſuum agnoſcere illa ſolùm debeat. neque verò ſua ipſius filiæ Ieruſalem opera & ſuffragio conſtitutus, neque euocatus aut reſtitutus, neque ſuarum opum & facultatum impenſis inſtructus, neque magnis ſumptibus inductis excipiendus, ſed à Deo vnctus & conſtitutus vltro ipſe, omnibus, quę diuinum regem deceant, virtutibus inſtructiſſimus, populoque ſuo imprimis feliciſſimus & vtiliſſimus venturus eſſe dicitur. [*veniet tibi.*] Tantum namque regem, niſi vltro venientem experireris, optare quidem tibi deſiderareque poteras, conſtituere verò atq. adducere nullis humanis artibus aut opibus valebas. atque adeo hac orationis figura diuinitus mittendũ eſſe regem illum ſignificauit. quibus verò ad rem gerendam, quantisque virtutibus inſtructum experiri liceat, ex efficientiæ notationibus docemur. [*Iuſtus & ſaluator.*] Duas cõprimis optimi principis artes proprias duplexque ſtudium conſtare oportet; alterum in iis, quibus præeſt, regẽdis, gubernandis; alterum verò iiſdem ab omni externa iniuria atque incommoditate defendendis declaratur. nam publicarum rerum ſalus vtraque hac parte petitur: pernicies verò & interitus vtriuſuis defectu affertur. Prior autem & antiquior gubernandi & regẽdi populi ratio principi bono eſt. namque & huius proprius perpetuusque eſſe debet vſus; illius verò alterius, hoc eſt defendendi & ſeruandi tantùm in afflictis rebus oportunus eſt; cum videlicet populus malum ex hoſte vel ſuſtinet, vel meruit. maxima autem ad vtramque rem virtute prædirum regem hunc deſcribit Vates; Iuſtum, qui diuina illa ſua iuſtitia cultores ſuos iuſtificare atque ſanctiſſimis moribus & legibus in cordibus inſcriptis gubernare & regere poſſit; Saluatorem verò, qui de infernæ ſeruitutis iugo & poteſtate tenebrarum liberatos defendat & tueatur. ſed iuſtitiæ cognomentum ſeruatori præpoſitum eſt ob eam, quam annotauimus, rem, & quòd ipſe rex iuſtitiæ ſuæ exemplum perpetuum prius quam fortitudinis etiam editurus erat. namque ſe iuſtum omni vitæ actione, omni gerenda re præbuit; victorem verò fortiſſimum & potentiſſimum in illo cum morte atque diabolo conflictu, & in illo clariſſimo reſurrectionis triumpho exhibuit. Hoc autẽ fuerat eius colloquij argumentum, quod cum illo à Moſe & Helia factum grauiſſimi teſtes obſeruarunt. De exceſſu, inquit, quem completurus erat in Ieruſalem. Luc.9. quem exceſſum D. Lucas ἔξοδον, hoc eſt, expeditionem vocat. Antea enim quis ſcire poſſet aut regis huius fortitudinem noſcere; cùm primum ſpectandus excipiendusque hominibus oblatus eſt: tanta humilitatis & lenitatis, manſuetudinis paupertatisque ſpecie, vt quanquã talem à vatibus deſcriptum & indicatum, non tamen diſcipuli ſui vaticinio planè conferre agnoſcereque valuerint? Quis enim humanæ potentiæ & facultatis atque amplitudinis rationibus aſſuetus, quibus maximæ res obiri, geri atque conſeruari creduntur, tanta de homine paupere, humillimo & leniſſimo cogitare potuiſſet, niſi diuino oraculo fuiſſet admonitus? [*Et ipſe pauper & aſcendens ſuper aſinum, & ſuper pullum filium aſinæ. Et ipſe.*] notationem & aſſeuerationem habet hæc indicatio, quod cum promiſſis & deſcriptis virtutibus hæc etiam conſentiant, quæ diſſentire humana ſapiẽtia putat. Illud enim vehementer pugnare videtur, Iuſtum & ſaluatorem eſſe, & pauperem & humillimum, ab omni faſtu & ambitione alienum. At verò ipſe idem, qui iuſtus & ſeruator à Vate

dictus est, pauper Hebraicè, CHANI pauperem humilemque significat. Propositam verò rem ex hoc loco, qui à destinatis dicitur, confirmat Vates, hoc est, ex apparatu & pompa, qua sese suis excipiẽdum exhibiturus erat. [*Super asinum.*] quod animal vt semper bello & pugnis ineptum, sic etiam illis tẽporibus principibus & summis viris ad vehendum etiam ignobile & humillimum haberetur, tantoque magis, quanto viribus & robore minus valeret: nam insidere asino, ignobile & humile putatur, pullo autem asinę infirmiori etiam, multo humilius & ignauius ducitur. [*Pullum filium asinæ,*] qui propter ætatis infirmitatem nondum matrem sequi desierit: sic vitulus filius vaccæ Hebraice eadem significatione dicitur. atque hoc factu, hac pompa Christum regem Ierosolymam ingressum euangelistæ testantur, non qui equo vectus ferocem metuendumque, sed qui asello siue pullo insidens cæteræ turbæ eminentior conspicuum agnoscendumque sese exhiberet: suamque agendæ gerendæque rei rationem non humanis modis, sed diuinis arcanisque virtutibus definiendam esse, vel ipso spectaculo doceret, magnã paupertatem, magnam humanarum opum cõtemptionem & despicientiam præsessus, suisq. vtilem, nulla verò re grauem difficilemque ostendens. neque verò mirandũ Iudæis illo seculo corruptis moribus & regni regisque rationem humanæ amplitudinis modo definientibus hoc spectaculo atque certo vaticinij signo Christum regem suum prorsus agnitũ, acceptum non fuisse, quando neque à discipulis propriis ante illius glorificationẽ huius

Ioan.12. signi certa ratio perspecta fuerit, sicut scriptum est: Hæc non cognouerunt discipuli eius „ primum, sed quando glorificatus est Iesus, tunc recordati sunt, quia hæc erant scripta de „ eo: & hæc fecerunt ei, tunc, inquit, cùm pugnæ, victoriæ, prædæ, triumphi, regni denique administrandi ratio omnis, cum illa humilitate & paupertate maxime conueniẽs, aperta illis fuit: quæ tamen propter seculi & morum vitium, & diuinæ virtutis ignorationem Christianis etiam principibus non minus fortasse ad imitandum obscuro exemplo est, quàm Iudæis olim ad credendum fuerat. In causa est, quòd nullam magnam & præclaram, aut cum hostibus, aut cum ciuibus sine magnis pecuniis, opibus, & sine maximo hominum, equorum curruumque strepitu geri posse communis hominum sentẽtia sit: cùm tamen contra maximas, maximeque admirandas res non his humanis impedimentis, sed diuino consilio, virtute atque efficientia constare, & maximorum olim virorum exempla docuerint, & rex hic, de quo sermo est, inuisibilibus & visibilibus hostibus deuictis, & pace vbique parta confirmaturus esse prædictus fuerit, tandemque re præclarissimè gesta confirmauerit.

Et disperdam quadrigam ex Ephraim, & equum de Ierusalem, & dissipabitur arcus belli.

VTRIVSQVE populi Israëlitarum & Iudæorum olim dissidentium animi ad pacem per Christum conuertendi esse prædicuntur: cuius rei argumentũ à destinatis colligitur. namque apparatus bellici omnis armorumque sublatio bellorum finem pacisq. „ visum indicat, vt illud: Et cõflabunt gladios suos in vomeres, & lances suas in falces, &c. Res autẽ ipsa, ex qua translatio sumitur, aptissimè descripta est. namque Ephraim, quòd spatiosa & campestria magis loca teneret, curribus vti commodius poterat. Ierosolyma

4 Reg.9. verò, quòd montoso & asperiori solo sita esset, equis tantùm vtebatur. atque ita in Israë„ litarum regum historiis frequẽs curruum mẽtio est, vt: Tolle currum, & mitte in occur„ sum eorum, &c. Sunt autem vtræque res, & currus & equi, ad gerenda bella iudicio ho„ minum commendatissimę. Hi in curribus & hi in equis, nos autem in nomine Domini sperabimus. Arcus etiam, qui illis temporibus in missili armorum genere præstabat, pro omnibus telis armisque ponitur. arcus belli à venationis arcu non re fortasse, sed vsu distinguitur. venari feras non belli, sed pacis exercitatio est: qua & corporis valetudini, si quis oportunè fuerit vsus, cõsulitur. Causam autem, quamobrem arma huius regis virtute atque præcepto abiicienda sint, Vates exponit, quòd publicæ pacis auctor & conciliator non solum illis duobus olim dissidentibus regnis, sed omnibus etiam aliis, quáuis inimicis, gentibus & nationibus futurus ille sit.

Et loquetur pacem gentibus, & potestas eius erit à mari vsque ad mare, & à fluminibus vsque ad fines terræ.

NON bello indicendo, sed vera, pia, æternaque animorum pace nuntianda, hoc est, euangelio

euangelio (quod diuinæ salutis nuntium est) prædicādo omnes orbis nationes sub Christiani nominis imperiū ditionemque subiugandas Vates hic cum sacro psalmorū auctore [Psalm. 71.] concinuit. Et dominabitur à mari vsque ad mare, & à flumine vsque ad terminos orbis terrarum. Cuiusmodi verò Christi futura dominatio esset, nimirum iustissima, innocentissima atque æquissima, lenis & ad ferendum suauissima, ad publicam vtilitatem omnino confirmata, ipso etiam verbo manifestè declaratur. Est enim verbū *Massal*, quod præesse, comparare, exemplis & parabolis docere, gubernare fouereque significat. cuius ratio plane duobus exemplis solis & lunæ perspicitur, quæ à Deo in firmamento constituta esse hoc verbo dicuntur, alter vt diei, alter vt nocti præesset. Terrarum verò omnium [Genes. 1.] quatuor partibus distinctus orbis duorum marium & fluminis atque termini nominibus est descriptus, atque descriptionis initium à proximo & notissimo termino sumptū est, videlicet à meridionali Oceano, quod in orbis situ dextrum latus obtinet, indicantiq. primum sese offert. nam si ortum spectes, quæ prima lucis & motus diurni regio est, indicemque vtriusque manus extendas, meridianum mare dextra; læua verò septētrionale indicabis. deinde verò si extentis brachiis à dextra in læuam, quæ naturalis motus ratio est, mouearis, dexteræ orientalis plaga; sinistræ verò occidua occurrit. atque adeo hæc ratio perpetua in sacra geographia est, vt dextræ & sinistrę nominibus meridiē & septentrionem definire conueniat, vt Hoba, quę est ad dexteram Damasci, quam septentrionalem Chaldæus paraphrastes interpretatur. Constat autem ex hoc aliisque sacrorum li- [Genes. 14.] brorum locis terram, vt à meridie, sic à septentrione mari cingi, & orbem vtrinque secundum longitudinem nauigatione lustrari posse, quod & nostro seculo nostrisque hominibus ab altera parte iam est exploratum; altera vero tentatum, incerto tamen (vt ex Anglis accepimus) euentu, propter nimiam frigoris importunitatem. Atque ab oriēte terminus certus à Vate in flumine constitutus est; ab occasu verò nullus certus est finis præscriptus quòd multa magnaque terrarum pars occidui oceani nauigatione petenda atq. exploranda superesse significaretur. Quod verò flumen hoc loco indicet Vates, facilè cognitu est, esse ex quatuor illis illustrissimi fluuij capitibus, quæ sacra geographia indicat: vnum, quod ad orientalem plagam præter vnum penitissime pertineat. id autem Phison ex aquarum copia cursusque longitudine dictum, idemque omnium primum & celeberrimum, quod circuit omnem terram Hauilath, vbi nascitur aurum, &c. Chri- [Genes. 2.] stianæ itaque religionis ditio orbis terrarum terminis à vatibus est definita. Atque gētes quidem, quibus nulla antea lex, nulla salutis promissa aperta erant, pace enuntiata ab illo caliginoso ignorationis errore deductas ad sacræ ciuitatis communicationem admittendas diuini consilij oraculis decretum est. Iudæos verò Israëlitasq. ex pacti & conuentus antiqui renouatione mirabili, ab illa veteris legis durissima seruitute, vel ab illo potius carcere in veram piamque libertatem esse vindicandos.

Tu quoque in sanguine testamenti tui emisisti vinctos tuos de lacu in quo non est aqua.

HEBRAICA lectio verbum in prima persona *emisi* habet, & Chaldaica etiam paraphrasis *liberaui* interpretatur, ita vt redemptor siue liberator Deus ipse, diuinumq. verbum sit; Israëlitarum verò synagoga ea sit, quę secunda persona feminina appellatur. [*Tu quoque,*] cui quòd promissa, aperta atque testamenti sanguine confirmata olim fuerant, nunc etiam præstanda nouique testamenti sanguine renouanda prædicuntur. mysteriū magnum in hoc carmine significatum, breui commentatione indicabimus. Antiqui testamenti minister Moses, vbi diuinam legem iure rogatam atque per populum sancitam sacrosanctam promulgans huiusmodi ritu verbisque sacrauit, Tulit Moses dimidiā [Exod. 14.] partem, & misit in crateras; partem autem residuam fudit super altare, assumensque volumen fœderis legit audiente populo, qui dixerunt, Omnia, quæ locutus est Dominus, faciemus, & erimus obedientes. Hactenus rogatio sanctioque: nunc deinceps sacratio est: Ille verò sumptum sanguinem respersit in populum & ait, Hic est sanguis fœderis, quod pepigit Dominus vobiscum super cunctis sermonibus his. Hæc olim acta fuerant, quæ, quoniam propter suam infirmitatem perfectos cultores præstare non potuerunt, nouo exemplo diuinaque virtute atque efficientia pleno instaurari ac renouari oportuit, non vituli ad hominum virtutem stabiliendam inutilis,

sed Christi agni immaculati efficacissimo ad eam rem præstandam sanguine, cuius ille antiquus sanguis non vim habens, sed imaginem exprimens exspectationem fecerat, Heb. 9. sicut scriptum est: Vnde nec primum quidem testamentum sine sanguine dedicatum est, &c. & paulo inferius. Et omnia penè in sanguine secundum legem mundantur, & sine sanguinis effusione non fit remissio. necesse est ergo exemplaria quidem cælestium his mundari, ipsa autem cælestia melioribus hostiis, quàm istis, &c. hic verò sanguis testamenti est, quem hoc loco Vates indicat, Israëlitisque magis proprie propterea asscribit, quòd illius ratio ad Israëliticum populum primum ex pacti antiqui promissorumq. conuentu pertineret; vtpote quem sanguis ille vituli aspersus & legis cognitio atq. sanctitas iam inde à priscis temporibus in huius noui testamenti exspectationem adduxisset, sicut scriptum est: Rom. 9. Qui sunt Israëlitæ, quorum adoptio est filiorum, & gloria, & testamentum, & legislatio, & obsequium, &c. Quam etiam rem ipse immaculatus agnus in sacrosancta illa sui sanguinis communicatione apertis verbis exponẽs obseruauit. namq. apostolos allocutus, qui Israëlitæ omnes erant, Israëlitarumque personam sustinebant, ait: Qui pro vobis & pro multis effundetur in remissionem peccatorum. pro vobis Israëlitis & pro multis gentibus, qui non ex Israëlis genere secundum carnem sunt. Hoc modo etiam Ioannes Israëlitas & gentes alias distinxit. 1 Ioan. 2. Christus mortuus est pro peccatis nostris, & non pro nostris tantùm, sed etiã pro totius mundi. In huius itaque testamenti sanguine Israëlitas à seruitutis durissimæ & inutilis vinculis relaxãdos liberandosq́. esse Deus pollicetur, ergastulis illis, in quibus olim omnes fuerant: nunc verò maximè illorũ reliquiæ sunt. namque ad plenam Israëlitarum liberationẽ hoc vaticiniũ spectat. Appellatur autem illa Israëlitarum condicio lacus, in quo non est aqua. quæ descriptio cum omnibus illis temporibus aptè, sed cum his aptissimè collata conuenit, quando illa olim Israëlitarum seruitus parum vtilis existimata sit; quippe quæ nihil ad perfectum adduxerit: nunc verò non inutilis modò, sed perniciosa etiam sit: accedente namq. atq. extante Christi luce, omnis illa rituum, ceremoniarum atque traditionum Iudaica vmbra parum olim salubris obsolescens tandem pestilens esse cœpit, sicut scriptum est: Galat. 5. Neque circuncisio, neque præputium aliquid valet. & alio loco: Si circuncidimini, à gratia excidistis. atque hæc res aptissima translatione à Vate explicata est. namque subterraneus lacus, in quo aqua vel non fuerit, vel esse desierit, tum humido, caliginoso crassoque aëre propter corruptas terræ exhalationes offunditur; tum maleficis & nocentibus serpentũ bestiarumq. generibus abundat. omnis autẽ hęc descriptio ad antiquam Ægyptiacæ seruitutis imaginem refertur. neque enim hæc, in qua nunc Israëlitæ sunt, aut leuior, aut clementior, quàm illa est, de qua olim fuit scriptum: Ego Dominus Deus tuus, qui eduxi te de terra Ægypti, de domo seruorum, &c. adeo sibi sacra omnis scriptura vbique constans consonaque est. Atque hoc in loco Israëlitæ secundum carnem olim fuère, in quo, sed deteriore multo, vt diximus, ij etiã, qui illud nomen adhuc tuentur, sunt: quibus diuinæ libertatis & salutis desiderium & exspectationem Vates ipse ex diuino responso commouere studet.

Conuertimini ad munitionem vincti spei, hodie quoque annuntians duplicia reddam tibi.

ISRAELITÆ in tantis miseriis hactenus nulla propria, sed promissorum diuinorũ virtute & efficientia conseruati [*vincti spei*] à Vate nominantur, quòd vna ea, qua iussi sunt, spe nixi, quamuis innumeris incommodis affecti sustententur. nam quanquam illis promissæ salutis obscura admodum cognitio maneat, certa tamen spes ex diuinorum oraculorum lectione & tractatione superest: quibus multo plura atq. præstãtiora, quàm dici possint, beneficia accipienda esse illa oratione Vates declarauit, [*Hodie quoque annuntians duplicia reddam tibi.* Hebraicè, *Etiam hodie annuntians duplex, &c.*] Quanquam enim plura hodie in hoc responso iis, quæ superius dicta sunt, promissa beneficia accesserint, re ipsa tamen, cùm præstanda fuerint, exspectationem tuam longè multum superatura sunt. Neque enim oculus vidit, neq. auris audiuit, neq. in cor hominis ascendit, quanta præparauit Deus diligentibus se. ea verò, quæ hodie annuntiata sunt, quanquã magna hactenus fuerint, expositione tamen adhuc amplificantur. neque vero ita etiam dicendo amplificata, rem ipsam, cùm exhibebitur, æquare possunt.

Quoniam

Quoniam extendi mihi Iudam, quasi arcum, impleui Ephraim: & suscitabo filios tuos Sion super filios tuos Græcia, & ponam te, quasi gladium fortium.

MAXIMARVM rerum, quæ à Deo per apostolos atque discipulos ad euangelium propagandum gerendæ erant, definitio quædam hæc est à iaculatorũ ritu & more commodissimè translata. cõstat enim oratio omnis Hebraicè allegoria, quá perpetuá translationem Latini dicunt. Est autem huiusmodi verborum vsus, Arcus imprimis, deinde extensio, siue, vt Latini dicunt, intensio, tum sagittarum prompta copia, atque tandẽ exercitatio ac iaculatio. igitur magnæ sibi curæ Israëlitarum salutẽ esse ostendit Deus, quòd eorũ opera ad gentes in Christianá ditionẽ redigendas vti cogitauerit. Rem autem illis modis gerendam esse docet, vt ex filiis Iuda & Israëlis quidá deligátur, quibus prouinciæ ex diuina auctoritate susceptæ magno studio obitæ optimo euentu administrentur. alij autem in ipsa Israëlitarum regione, hoc est, Ierosolymis maneát, qui veræ pietatis Christianęque veritatis causam constantissimè defendant. Quisnam apostolorum gesta hic manifeste legendo non agnoscit? atq. ex apostolis & discipulis quosdam ad Gręcos, gentesq. alias euangelij causa missos, quosdá verò cum Iacobo aliisque fratribus Ierosolymis & rem Christianá strenuè agentes, & consiliis atq. cõsultationibus de iis rationibus, quæ ad alias gentes, atq. ad veritatẽ Christianá aduersus improbos & oppugnátes defendendam spectant, decernentes, quis, inquá, hæc non planè in hoc versu descripta cernit? hoc est, [*Extendi Iudam quasi arcum, impleui Ephraim.*] Impleri enim in sacris sermonibus cùm ad iaculationẽ refertur, idem est, quod manum vel pharetrá sagittis oportune promendis instruere, vt in psalmo: Beatus vir, qui impleuit pharetram suam ex ipsis. (Psal.126.) & apud Ieremiam: Acuite sagittas, implete pharetras. suscitare autem, commouere & iaculari est, vt: Suscitans suscitabis arcum tuum. (Habba.3.) [*Filios tuos Sion super filios tuos Græcia.*] Apostrophe figura res absentes sub aspectum subiiciũtur. Siona autem & Græciam vtraumque partium Israëlitarum & gentium personas sustinere iam alias docuimus. [*Et ponam te quasi gladium.*] Gladio comminus pugnatur; arcu eminus: vtriusque magna in conficiendo celeritas; maius tamen in gladio robur, atque ad sustinẽdum impetum plus virium est: ita maius negotium cum Iudæis euangelij iugo iungendis, quàm cum gentibus fore significatur. Sunt & aliæ elegátissimæ rationes, quamobrem his translationibus vsus Vates fuerit, hic consulto nobis prætermissæ, atque aliàs, Deo annuente, explicandæ. Hæc igitur omnia non ad Iudæorum historias, sed ad Christi res gestas retulimus, cui illud propriè conuenit, Et dominabitur a mari vsque ad mare, &c. Id quod nulli alij ex Iudæorum regibus aut ducibus conuenit, sed vni Christo Iesu, cuius admiranda virtus diuinaque natura euangelij enuntiandi efficientia perspicietur, cum paucorum hominum inermium atque humillimorum opera tantùm Christiana religio in gentibus propagabitur, omni humana sapientia, fortitudine contentioneque deuicta. huius autem rei causam illam esse facilè intelligetur, quòd

Et Dominus Deus super eos videbitur, & exibit, vt fulgur iaculum eius: & Dominus Deus in tuba canet, & vadet in turbine au,tri.

MANIFESTAM Dei virtutẽ in discipulis apostolisq. Christi non solũ miraculorũ, sed vitæ & morũ sanctitatis exẽplo omni perspectá exploratamque gentibus fore, inter quas lucerent, vt luminaria in cælo, in medio nationis prauæ & peruersæ, hoc versu Vates docuit. neque enim tanta tamque solida virtus sine præcipua quadam Dei ipsius pręsentia constare posset. Itaque Deus ipse illis hominibus adesse, planè ei, qui rem rectè existimauerit, perspectum erit: quorum preter summá in se virtutem, maximam etiá in agendo vim & efficacitatem, atque in conficiendo celeritatẽ experiri licebit, non secus atque iaculi vim & velocitatem experimur; imò vehementius multo. namque exibunt iacula vt fulgur, quæ attendentium oculos splendore, cogitationem claritate, fugam vi sua repugnant; quale iaculum, vt alios breuitatis causa omittam, Paulus fuit, vas a Deo electũ dictus, vt portaret nomen suum corá gentibus & regibus & filiis Israël. (Act.9.) Hæc autem de gentibus gentiumq. potentia reportanda victoria diuinæ virtuti atque euangelij efficacitati asscribetur, quòd euágelium non priuata alicuius ministrorum ope, sed Dei, cuius omnes apostoli ministri sunt, consilio, præsidio atque voluntate nitatur. [*Dominus Deus tuba canet.*] Est autem tuba bellicum instrumentum ad pugnam ciendam comparatum: cuiusmodi & euangelij vsus est, quod non ad pacem hominum componendam,

sed magis ad separationem, disiunctionem atque ad bellum concitandum missum est, vt videlicet piis & bonis cum impiis & improbis nunquã cõueniat. Putatis, inquit Chri- Luc. 12. „ stus, quòd veni pacem mittere in terram? non, sed separationem. quantum verò sonitũ, quamque efficacem esse oporteat, quem tuba nõ ex humana, sed diuino spiritu reddat? atqui Deus ipse in tuba canet. Celeritatem verò atque vim in conficiendo maximam, eamque planè diuinam illa oratio significat, vt Latine legitur, [*Et vadet in turbine austri.*] Turbo namque siue tempestas, quæ Hebræis ZZACHARAH dicitur, vehementem & Psal. 49. „ insuperabilem impetum demõstrat, vt: Ignis in conspectu eius exardescet, & in circuitu „ eius tempestas magna. Est autem austro vento in tẽpestatibus præcipua vis, vt pore Orio- Iob 9. „ ni, & Hyadis humidis astris affinis, vt scriptũ est: Qui facit Arcturum, & Oriona, & Hia- „ das, & interiora austri. quòd si verbum ex verbo reddere placeat, sic Hebraica vertentur: [*Et ibit in tempestatibus Theman.*] est, autem Theman & meridionalis venti & ciuitatis in terra Edom principis nomen. Edom verò gentium omnium ab Israële alienarũ personam sustinere etiã, vt Græciã, sæpe iã docuimus. atq. hoc pacto locus hic præter superiorem expositionẽ istam etiã habet, vt gentiũ illã potentiam, amplitudinẽ, florentiã & celebritatẽ diuini euãgelij vi vt turbinibus & tempestatibus quibusdã celerrimè iactandã, conuellendam ac dissipandam fore accipiamus. atque ita Theman duplex significatio constabit venti & vrbis etiã, oratioq. ipsa omnis duplici modo, actiuo ad Deũ, & passiuo ad Edom referendo explicabitur, idq. sine vlla sententiæ aut iactura aut perturbatione: cuiusmodi multas orationes apud vates esse, nõnullas indicãdo aliàs animaduertimus. Quis verò in hac euangelica pugna vtriusque partis, hoc est, proborum & diuinam virtutem agnoscentium disciplinamq́ue accipientium, & improborum repugnantiumq́ue futurus exitus esset, apertè satis subiunctis carminibus ostenditur.

Dominus exercituum proteget eos: & deuorabunt, & subiicient lapidibus fundæ: & bibentes inebriabũtur quasi à vino, & replebũtur vt phialæ, & quasi cornua altaris.

MAXIMAM illam salutem & illustrem victoriã, quæ paucis & inermibus atq. humillimis, de multiplici fortissimoq. hominũ exercitu afferenda erat, nõ humanis viribus aut consiliis, sed Dei præsidio atq. virtuti acceptã referri docet. neq. enim tam exiguus & humilis populus tantũ impugnantium impetum sustinere vlla humana vel vi, vel arte posset Ast [*Dominus exercituum*, potẽtissimus & fortissimus, *proteget eos*. Hebraice est verbum *Scutabitur super eos.*] erit, inquit, illis clypeus ad defendẽdum, atque etiã virtus fortitudoq. magna ad vincendũ, tanto robore augendis, vt hostes suos non secus atq. lapides in calcem coctos redigere detur. [*Et deuorabunt, & subiicient lapidibus fundæ.*] Ignea & efficacissima euangelij vis hac trãslatione indicatur, quæ tanta futura erat, vt piis & obedientibus præsidiũ; repugnantibus verò & cõtendentibus exitiũ foret, sicut scriptũ de vtraq. Rom. 9. „ euangelij efficientia est: Verbũ enim consummans & abbreuians in æquitate: quia verbũ „ abbreuiatum faciet Dominus super terram. Hæc autẽ sententia opportuna atque integra translatione à Vate pronuntiatur. Hebraicè enim sunt verba, [*Deuorabunt, & subiicient lapides fundæ.*] Itaque lapidibus in nostra visione non septimo, sed tertio casu legimus. Est enim huiusmodi orationis sensus, Duros & euãgelio Christianæq. disciplinæ obsistentes perinde esse cõminuẽdos, atq. lapides durissimi; vilissimi tamẽ & ad fundã tantũ idonei in ardente fornace in calcem rediguntur. in lapidum genere quidam pretiosissimi, viles quidã sunt. ex his rursus, qui ad ædificia murosq. fabricandos, vel figura, vel colore facere possunt, ad eam rem seliguntur; qui verò rotundiores durioresq. sunt, omniũ vilissimi habiti vel iaculatoribus ad fundas reponuntur, vel ad coquendã calcem in fornaces conferuntur. Ex his namq. optimũ & candidissimũ calcis genus fit; nempe ex lapidibus duris & rotundioribus atque læuioribus: quales in fluuiis torrentibusq. esse solent. Atque hi „ propriè lapides fundæ, in sacro sermone dicuntur, vt apud Iob: In stipulam ei versi sunt Iob 41. lapides fundæ. reliqua sunt duo verba, [*Deuorabunt, & subiicient,*] quorum alterum ignis Iob 20. nomini adiungi solet, vt: Deuorabit eos ignis; alterum verò coctarum in fornace rerum, Psalm. 20. maximè autem lapidum, fragilitatẽ ostendit namque Hebraicè CHABAS est, ex quo verbo nomen CHIBSAN fornaci est factum. Igitur euangelij hostes diuina virtute vt vilissimos durissimosq. lapides fornacis igne comburendos atque cõminuendos ab apostolis fore Vates prædixit, eorumq. deuictorum sanguinẽ bibendũ, hostili more, non vt

crudelita-

crudelitatem, sed victoriæ magnitudinē hoc in loco interpretemur. neque enim armis, equis, curribusque, sed diuini verbi vi bellū faciendū esse superius audiebamus, sed incœpta semel in sacris sermonibus translatio perpetua verborum œconomia perduci solet, vt: Exultabunt sancti in gloria, lætabuntur in cubilibus suis. exultationes Dei in gutture eorum, & gladij ancipites in manibus eorum. Ad faciendā vindictā in nationibus, & increpationes in populis. ad alligandos reges eorū in cōpedibus, & nobiles eorū in manicis ferreis, &c. Ad hunc modum hic victoria describitur, vt qui potiti fuerint, victorum à se sanguine epoto vt vino inebrientur, atque præ effusionis largitate omnes rubeant vestibus manibusque intinctis, non secus atque mactatarum hostiarū cruore phialæ implentur altaris que anguli intincti sacrificiorum ritu conspiciuntur. Magnum itaque ex huiusmodi victoria sacrificium Deo victori facitandum statuendumq. fore Vates præcinit: illustrē rursus, plurimam, dulcissimamque salutem piis allatam feliciter retentum iri docet. Psalm. 149.

Et saluabit eos Dominus Deus eorum in die illa, vt gregem populi sui: quia lapides sancti eleuabuntur super terram eius.

SALVTEM piorum populo spiritualē videlicet, qualem euangeliū promittit, Deo auctore restituendam: eamq. summa cura diuina retinendam præcinit, certis ministris ad eam curanda rem in terra constitutis. Diuina vero cura, prouidentia atque voluntas in summa hominū suorum infirmitate maxime prospicitur, vt pastoris optimi cura & diligentia non in taurorum equorumue armētis, sed in ouium gregibus custodiēdis detendendisq. cognoscitur. Bonus enim pastor animam suam pro ouibus ponit suis. sic igitur diuina, vt ita dicamus, humanitas (quam D. Paulus φιλανθρωπίαν appellat, Latini interpres humanitatē reddit) cultores suos etsi pauciores & infirmiores, ex omni periculo, maximè vero spirituali eripiendos custodiendosque suscipit, vt gregem, quē vt olim Israëlitas in manu Mosis & Aaronis per solitudinem deduxerat: sic nunc in terra sua custodiet, certis ad eam præstandam rem ministris vsus, hoc est, apostolis, & qui horum vice funguntur, ecclesiasticis patribus & doctoribus, qui doctrinę verbo populum pascant, atq. sub diuina tutela custodiaque teneant. Hos autem Vates ex antitheto *lapides sanctos*, siue, vt Hebraice est, *lapides separationis* cognominat, hoc est, lapides delectos, & ad vsum vtilitatemque certam sepositos, omnino contraria voce & sententia ab illis, quos fundæ lapides superius dixerat. In quem vero vsum secernēdi sunt, ipse idem declarat; nimirum in signum & documentum certum, ne pecus errare aut vagari temere possit. [*Eleuabuntur*,] Hebraicum verbum a [illegible] non longe conspicuo translatum est, quod nos sententiæ causa, *assignabuntur*, dicamus, hoc est, in signa statuētur: vt solēt in agris certi lapides, vel ad vias vel ad certas stationes indicandum locari. Atque publici in ecclesia ministri huiusmodi etiam [illegible] quo sunt excelsiores, eo clariora pietatis indicia dare, & periculorum signa patefacere cæteris hominibus, vt ouibus infirmis debēt. Magnum verò huius ita præparatæ atque constitutæ fructum fore Vates pollicetur translatione terræ & lapidum ad sententiæ finem perducta.

Quid enim bonum eius est, & quid pulchrum eius, nisi frumentum electorum, & vinum germinans virgines.

HEBRAICE vox מה non est, ne [illegible]. Chaldaicè; sed interrogationi responsio affirmādo subiicitur: eadē tamen, vtrouis modo vertamus, loci sententia constat. vt ex agro optimo & optime culto magni atque vberes fructus percipiuntur. sic ex rectè instituta republica sua magnum pietatis vsum habendum esse Vates confirmat. ager enim, quamuis fertilis, sine cultura fructuosus esse non potest. est autem optimo & probatissimo solo illa cultura præcipue adhibenda, vt inutilibus saxis purgato commodissimi quique lapides ad vsum seligantur oportunum, sicut scriptum est: Vinea facta est dilecto meo in cornu filio olei, & sepiuit eam, & lapides elegit ex ea, &c. Ex huiusmodi autem culto atque distincto agro frumenta & vina saluberrima, & magnam ad alendum vim habentia expectari oportet; atque adeo, vt à translatione ad rem ipsam reducamur, suauissimos pietatis fructus, quibus iuuentus alatur & firmetur. namque vt ager natura per se bonus & diligenti cultura melior factus fructuum copia & præstantia pueros iuuenesque validos ac puellas elegantes alit: sic terra hæc sancta, quam humanam naturam sæpius interpretati sumus, diuinæ Christi virtutis sancti spiritus efficientia compos facta, atque assidua etiam optimorum ministrorum opera indies culta vberrimos ad Isai. 5.

propagan-

Psalm. propagandam piorum sobolem fructus, & præstantissimos gignit, sicut scriptum est: Etenim Dominus dabit benignitatem, & terra nostra dabit fructum suum. quòd verò terræ nomine humana natura significetur, eodem psalmo aperte declaratũ est: Veritas de terra orta est. namque Christus veritas illa summa secundum carnem ex humana natura ortus fuit. hæc huius versus sententia est, [*Et quid bonum eius est, & quid pulchrum eius.*] Quis, inquit, fructus, quæúe suauitas atque iucunditas exspectanda Deo fuerit ex terra hoc modo culta; nempe frumẽtum iuuenum siue adolescentium & vinum, quod puellas florentes reddat. Hebraicè, [*Et vinum lætificans puellas.*] Hunc versum sic Chaldæus paraphrastes exponit eleganter: [*Nam quod bonũ & quæ pulchritudo: doctrina legis & iudicium rectitudinis stabilitum in ecclesiis.*] Quinam fructus, quiúe pueri, quęq́. puellę sint hæ, aperte atque egregiè hac paraphrasi exponitur.

Capvt x.

Petite à Domino pluuiam in tempore serotino, & Dominus faciet niues, & pluuiam imbris dabit eis, singulis herbam in agro.

HORVM versuum explicatio & sententia cum superioribus connexa est, vt multa etiam huiusmodi in sacris libris obseruantur: quæ, nisi ad antecedentis capitis finẽ relata fuerint, turbare lectorem possint, eum maximè, qui Hebraica, Chaldaica, Græca antiqua non consuluerit, in quibus huiusmodi capitum partitio facta non est, vt alias animaduertimus. Horum autem carminum sententia illa est, Deum noui testamenti cultoribus vere piis egregieque sui cultoribus pure sancteque exoratum iustificationem gratiamque suam maxima illa beneficia, quæ promissa olim fuerant, oportune aperteq́. collaturum. Hæc verò res a Vate nostro ea, quam semel instituerat, trãslatione perducta dicitur. vt enim superius terræ, agri, ouium, erigẽdorum lapidum nomina verbaq́. vsurpata fuerant: sic nunc pluuiæ, fulgurum, herbarum commoda appellatio adiuncta est. Atque adeo allegoriarum ratio sic in sacris obseruanda est: in quibus cùm non omnia per translationem dicantur, quidnam allegoricως, quid simpliciter exponendum fuerit, facilè iis indicatur, qui non omnia vno eodemque tenore ac modo explicáda esse censent. Igitur vt olim veteris testamenti hominibus, quibus terrena promissa facta seruataque fuère, illud etiam inter cætera Dei beneficia deferri solebat, vt siue aliis in regionibus oportunè plueret, siue non, in illorum tamen agris singulis annis bini certe imbres, iiq́ue ad terræ soliq́. naturam commodissimi gignendisque fructibus maximè idonei, effluerent; quorum alter temporaneus in nostra versione; alter serotinus dicitur: sic ad hunc, de quo nunc agimus, humanæ terræ agrum beandum, atque omni maximorum & probatissimorum fructuum fœcunditate augendum, binas item gratiæ suæ oportunas pluuias immissurũ sese Deus in sacris libris pollicetur: ex quibus altera alterius efficientiam præcedat & adornet. Est enim duplex hominũ ad diuinam felicitatem recte ac legitimè contendentium status; alter fidei atque honestarum actionum studio definitur, quem diuina gratia præueniri, iuuari conseruarique oportet; alter verò sancti spiritus a Deo dati effusione certo quodam atque efficacissimo gratiæ modo iis tantùm, qui acceperint, cognito, cæteris verò optabili quidem, nunquam tamen satis explicato constat. quo modo qui affecti sunt, sancti, irreprehensibiles immaculatique dicuntur: qualis sanctissima illa virginumque prima; quales apostoli discipulique plurimi fuerunt; quales quo minus multi etiam sint, nisi propria culpa defectuque prohibeantur, per diuinam virtutem atque voluntatem non stat, maxime in nouo testamẽto: cuius ætati hoc à Deo beneficium & promissum fuerat, & tributum tandem est. Ego, inquit, sto ad hostium, & pulso, si quis aperuerit mihi, intrabo ad eum, & cœnabo cum eo, & ostendá ei meipsum, &c. Apocal. Priori illi condicioni diuinitus allatæ gratiæ ratio ad temporaneam, quam vocamus; quæ verò huic posteriori conuenit, ad serotinam in imagine ipsa siue figura refertur, sicut scriptum de re ipsa magis, quàm de imagine est: Pluuiam voluntariam segregabis Domine hæreditati tuæ, &c. Sed quanquá vtraque gratia Dei simplicissimi & efficacissimi donum sit, posterioris tamẽ in hominum animis effectus multo, quàm prioris præstantiores illustrioresque sunt, sicut scriptum est: Vos genus electum, regale sacerdotiũ, gens sancta, populus acquisitionis, offerentes spirituales hostias acceptabiles Deo per

Iesum

Iesum Christum. Atque hoc est, quod admirabili sua translatione perpetuò vsus Vates pronuntiat, mutatis prophetico more personis. [*Petite à Domino pluuiam in tempore serotino.*] Felicitatem hanc neminem de se ipso præstare, sed à Deo petitam accipere posse docet Vates. [*Et Dominus faciet niues.*] Hebraicum verbum HHAZIZIM, quod a themate HHAZA deductum spectationem siue visionem significat; estque propriè id, quod latini cæli fulgura dicunt ante tonitruum sonitum prospecta. vetus interpres noster apud Iob viam sonantis tonitrui reddidit: Plinius fulgetram siue fulgetrum nominauit: Iob 37. hæc autem res & tonitrum & pluuiam præcedens significat, atque ad nostrũ argumentum relatam manifestam gratiæ illius, quæ spiritu sancto misso hominibus affertur, demonstrationem indicat, ita vt non solùm ab ijs, qui accipiunt, sed ab ijs, qui spectant, diuina virtus cognoscatur & probetur. vt in illo Ierosolymitano spectaculo in Pentecoste festo, atque in Cęsarea apud Cornelium Centurionem ostensum est: Cùm Petro adhuc loquente, cecidit Spiritus sanctus super eos, qui audiebant verbum, & obstupuerunt ex circumcisione fideles, qui venerant cum Petro: quòd & in nationes gratia Act.10. & 11. Spiritus sancti effusa est. Hanc autem gratiam quòd largissima efficacissimaq. esset, & oportunas vnicuique ad honestè, sanctè feliciterque agendum commoditates afferret, [*pluuiam imbris,*] hoc est, largam abundantemque Vates vocat: idque efficientem, quod cuique commodissimum fuerit. [*Singulis herbam in agro.*] Id quod priuatam quandam atque peculiarem Dei erga suos prouidentiam probabit. neque enim omnia omnibus sanctis communiter, ac promiscuè donata sunt, sed præter iustitiam & sanctitatẽ, qua omnes ex diuino dono præditi fuerint, diuisiones etiam gratiarum sunt, idem autẽ 1.Cor.12. spiritus: & diuisiones ministrationum sunt, idem autẽ Dominus: & diuisiones operationum sunt; idẽ verò Deus. Maximum enim diuinæ prouidentiæ signum argumentumq. esset, si in singulorũ agris nõ omnia promiscuè, sed oportunissima cuiq. herbarum genera nascerentur: sic etiam in humanæ animorũ felicitatis ratione certam Dei prouidentiam, voluntatem atque gratiam cognoscere oportuerit; non autem vel ad communem & consuetum naturæ cursum, vel ad astrorum vim, vel ad propriam cuiusque vel personæ, vel nationis fortunam, vel ad aliud cæli excogitatum, fictumque nomen referre.

Quia simulachra locuta sunt inutile, & diuini viderunt mendacium, & somniatores locuti sunt frustra, & vanè consolabantur: idcirco abducti sunt quasi grex, affligentur, quia non est eis pastor.

PVRÆ religionis veritatem Deique virtutis cõstantiam atq. prouidentiæ erga homines, maxime verò erga pios, præcipuam rationem hoc argumento probatũ demonstratumq. iri aduersus vanas & stultas gentium de deorũ multitudine, numinibus & vi, deque cælorũ astrorumq. efficiẽtia opiniones Vates confirmat. cæteræ namq. rationes vel rerum vtilium atq. secundarum, quæ hominibus vel prædictæ, vel exspectatæ, vel inuentæ sunt, vanas omnino esse; hic certus felix atque constans erga pios homines euentus vaticiniis & responsis omnino consentiens arguit. Alij namque ex sortibus & augurijs, alij ex somniis & diuinationibus aliisque auspiciorum modis, atque ex falso dictis numinibus oracula petentes vel falsa omnino, vel incerta atque ambigua responsa retulerunt: quod in huiusmodi rebus vel hominum ipsorum qui præessent, fallacia, vel temeritas & casus, non ratio & consilium valeret. [*Quia simulachra locuta sunt inutile.*] Quæ hîc simulachra ob verborum latinorum penuriam vertimus, non erant deorum effigies propriè, sed quædam alia excogitata, atque ad certas horarũ obseruationes conformata instrumenta, quæ ad futurarum atque absentium rerum consultationem delusi homines, adhibebant ex illarum inter se comparatione situ, atque aliis rationibus coniectorum opera ac potius fallacia responsa illa ambigua, quæ noster interpres inutilia appellat, Hebraicè verò obliqua dicuntur, referentes. Hæc Hebraicè *Theraphim* nominantur. תרפים de quibus aliàs plura, Deo annuente, explicabimus. [*Et diuini viderunt mendacium.*] Ex hebraici nominis ratione & locorum collatione *diuini* hîc notantur, qui per mortuorum manes atque huiusmodi mali dæmonis præstigias futura præuidere putabantur. [*Et somniatores locuti sunt frustra* Hebraicè, *locuti sunt vanum.*] Erat & hoc diuinationis genus gentibus obseruatum: de quo & præcepta tradita librique conscripti sunt. ex eo tamen nihil magis, quám ex aliis certi atq. oportuni relatum gentibus fuisse Vates confirmat.

ſomniorum namque narratores & cõiectores obiectis formis deluſi, cæteros etiam eludebant, atque ita vana de futura ſuarum rerum felicitate, de ſecundis actionum euentibus, cæteriſque huiuſmodi publicis cõſultationibus reſponſa referentes, cæcam omnino exſpectationem cõmouebant. neque enim vlla aut bona exſpectatio, aut timoris conſolatio grata eſſe potuit ijs, qui deos ex aruſpicum reſponſis propitios ſibi eſſe audiſſent; nullos tamen haberent. Ita igitur cùm ſibi ſuiſq. rebus placata numina felicitatem tranquillitatemque afferendam promitterent arioli, vanè, inquit Vates, conſolabantur. Ex qua re factum eſt, vt conſilio certo deſtituerentur, & de omni totius vitæ ſtatu ſeſe ipſos fruſtrarentur. hoc eſt quod Vates ait, [*Idcirco abducti ſunt quaſi grex,*] vt muta, inquit, pecora, quæ cùm ratione careant, ſi vel nullum vel malum paſtorem nacta fuerint, in periculum, quod declinare non valeant, ſeſe immittunt. [*Abducti ſunt à ſuis diuinatoribus, affligentur, quia non eſt eis paſtor,*] Deum, quem ſequantur, nullum certum habent, verum Deum non ſecuti, neceſſe eſt, vt affligantur. Atqui verè pio populo longè aliter eueniet, cui & futurarum rerum prædictiones conſolationeſque veræ apertæque conſtãt, & ſecundo euentu confirmandæ ſunt; vtpote cui veri vates miniſtrique conſtituti ſint, optimuſque paſtor ſapientiſſimus & potentiſſimus Deus præſit: atque oratio hæc illi „ alteri ex antitheto eſt oppoſita: Et ſaluabit eos Dominus Deus eorum in die illa, vt
Suprà 9. gregem populi ſui, &c.

Super paſtores iratus eſt furor meus, & ſuper hircos viſitabo: quia viſitabit Dominus exercituum gregem ſuum domum Iuda, & poſuit eos quaſi equum gloriæ ſuæ in bello.

INSTAVRATIONEM vel potius conuerſionem ſtatus rerumque renouationem futuram ſynagoga ad eccleſiam tranſlata & regno à principibus magiſtratibuſque auferendo, deinde genti facienti fructus eius committendo hoc in loco prædicens Vates deſcribit: neque enim in tanta perturbatione, in tanta ambitione atque auaritia inclinatà res teneri iam vlterius, quo minus corrueret, poterat. Id quod principum ſummorumque magiſtratuum atque populi patrum vitio & culpa acciderat; à quibus, niſi publicæ rei clauus & gubernacula eriperentur, omnis profecto reliquus populus euanuiſſet penitus exturbatus. Hanc autem rem eadem gregis paſtorumque tranſlatione, qua hactenus vſus eſt, eloquitur per Vatem Deus; aitq. ſe, cùm populo ſuo piè clementerque conſuluerit, in principes ipſos populique primarios, qui errandi cæteris auctores fuerint, ſeuere eſſe animaduerſurum; quòd videlicet clauem regni tulerint, ipſi autem non introierint, neque cæteros intrare permiſerint. Hos verò paſtores atque hircos nominat, videlicet, principes ipſos ſacerdotum & magiſtratuum, quibus populi cura commiſſa eſt, paſtores; reliquos verò ſeniores populi, doctores, ſcribas, qui doctrina atque exemplo cæteris anteire deberent, *hircos*. eſt enim Hebraicum nomen *Ghathudim*, quod non quemlibet caprum, ſed eos tantùm, quos velut doctores præcedentes grex omnis ſequitur, ſignificat. Atque ex horum temeritate paſtorumque negligentia
Ierem. 50. omne gregibus periculum eſſe ſolet, ſicut ſcriptũ eſt: Eſtote quaſi hœdi ante gregem.
Iſa 14. & quos interpres noſter apud Iſaiam, principes terræ vertit, ipſe Vates Hebraicè terræ hircos nominauerat. Hos igitur vtroſque, qui negligentia ſua Deum in ſe offenſum reddiderint, iratum experturos eſſe ait, quo tempore Iudaicæ res corrigantur ac renouentur ſtabilianturque. Id quod noui teſtamenti tempore fore, vates omnes prædixère, cùm ex illa ſynagoga antiqua populus ſimplex atque fidelis deligendus erat, quem ſibi gratum Deus emendaret ſectatorem bonorum operum, vt Paulus ait. Hoc eſt, quod Vates noſter dicit, [*Quia viſitauit Dominus exercituum domum Iuda.*] *Quia* non modò rationis, ſed affirmationis atque indicationis particula eſt. affirmat namque rem, & agendi tem-
Luc. 1. pus indicat, vt: Quia fecit mihi magna qui potens, &c. Viſitare verbum variè conſtructum variam ſignificationem ſortitur. Viſitare ſuper paſtores, in illos animaduertere eſt. Viſitare verò domum Iuda, eiuſdẽ domus res animaduertere, cõſiderare atq. gubernare eſt. Vtriuſque ſignificationis exempla ſunt: Et viſitabo ſuper orbis mala, & cõtra im-
Iſa. 13. Pſalm. 7. pios iniquitatem eorum, &c. Quid eſt homo quòd memor es eius, aut filius hominis, „ quoniam viſitas eum? Igitur iis magiſtris principibuſque reiectis, alios ſibi miniſtros,

per

per quos euangelica res rectè ac ſtrenuè geratur, ex eodem populo delecturum Deus pollicetur. [*Et poſuit eos quaſi equum gloriæ ſuæ in bello.* Hebraicè, *quaſi equum gloriæ eius in bello.* idem eſt quod latinè, *cuius gloria in bello eſt.*] Vſurum ſe eſſe Iudæorum familia, hoc eſt, apoſtolis, diſcipulis, leuitis, aliiſque miniſtris ad pugnas euangelicas aduerſus veritatis hoſtes: vt equo, cuius virtus & contentio in præliorum periculis explorata laudataq́. eſt. huiuſmodi namq. equi expeti & quæri à maximis imperatoribus ſolent. quod autem in genere dictum eſt, partitione in ſpecies expolitur.

Ex ipſo angulus, & ex ipſo paxillus, ex ipſo arcus prælij, ex ipſo egredietur omnis exactor ſimul.

FIGVRATA ſacrorum librorum oratio expoſitorem etiam properantem perſæpe moratur, aliàs neque rebus ipſis, neque legentibus, neque officio ſuo ſatisfacturum. In ſuperiori verſu populum ſuum, hoc eſt, eccleſiam ſibi conſtituendam ſtabiliendamque fore Deus prædixerat. Eam rem ex Iudæ familia reiecto à gubernaculis magiſtratu illo indigno inchoandam eſſe, domus & bellici equi trãſlatione elocutus eſt. *Viſitauit Dominus domum Iuda, &c.* Viſitare autem domum, vt in tranſlatione maneamus, eſt ſartam tectam integramque eſſe curare. Ædium autem ædificia duabus rebus rectè comparatis maximè nituntur, & ab omni detrimento conſeruantur, angulorum videlicet & lignorum firmitudine. anguli lapide firmiſſimo conſtare debent: ligna paxillis contineri commodiſſimis oportet. namque his deficientibus omnẽ domum corruere neceſſe eſt; in quibus vt firmiſſimis, ita poſtremis detrimentum accipit, ſicut ſcriptum eſt: Repente Iob 1. ventus vehemens irruit à regione deſerti, & concuſſit quatuor angulos domus. de paxillis autem ſic: Iob. 4. Quanto magis hi, qui habitant domos luteas, qui terrenum habent fundamentum, conſumentur velut à tinea, nónne euellentur paxilli eorum cum eis? Omnem igitur cùm ad ædificandam domum, tum ad hoſtes feriendos & debellandos vim, auctoritatem, omneq́. ad gerendam rem pondus & momentum ex grege ſuo, ex domo Iuda, ex ipſa, inquam, familia afferendum eſſe dicit. namque Chriſtus, qui angulus paxilluſq́. totius ædificij eſt, ex tribu Iuda fuit ſecundum carnem. Idem autẽ arcus belli, cuius virtute & efficientia ſagittæ, quas apoſtolos diximus, iaciuntur. Eſt autem paxilli nomen Hebraicum *Iether* יתר excellentiæ atque præſtantiæ, qualis Chriſto fuit, ſignificationem habens. atque cætera eccleſiæ membra ad domus tranſlationem relata, lapides, ligna aliamque materiam vocare poſſumus. Chriſtum autẽ angulum parietes continentem, paxillumq́. firmum vocemus oportet: arcum etiam in bello, ex quo ſagittæ mittãtur. ſagittæ autem miſſilium armorum ſunt genus, quo nomine & hebraicè dicuntur. eodem verò nomine & Græcè & Hebraicè apoſtoli appellantur: Apoſtolus enim miſſus Græcè, Hebraicè & Syriacè SSELVAHH, vel, SSELVHHA dicitur. [*Ab ipſo egredietur omnis exactor ſimul.*] Hebraicum nomen appropinquatorem, arctatorẽ, exactoremque ſignificat. Eſt autem ſagittarum periphraſis, quæ directè iactæ, eum, in quẽ intenduntur, velociſſimè attingentes, neque effugere ſinentes petunt & feriunt. Huiuſmodi euangelij vis apoſtolorum adminiſtrationi credita commiſſaque fuit. Quanquam autem plures deinde diſcipuli Chriſtianique nominis propagatores ex omnibus gentibus futuri eſſent, qui alio atque alio tempore conſtituti rem ſtrenuè gererent, qui tamẽ primi omnium conſtituti ſimul legatiq́. ſunt, ex Iſraëlitarum ſiue Iudæorũ familia fuère, ſicut ſcriptum eſt: Vocauit diſcipulos ſuos, & elegit duodecim ex ipſis: quos & apoſto- Lucæ 6. los nominauit, &c. & miſit illos, &c. atque ita exactores omnes, qui ſimul miſſi ſunt, ex eo fuerunt. Animaduertendum hoc in loco eſt, in nonnullis latinis vulgatæ editionis libris, vbi nos legimus *angulus*, eſſe angelus, non ex interpretis conſilio, ſed ex librariorum inſcitia & affine veritati errore, ſed qui nullam planè etiam ijs, qui Hebraicè neſciunt, ſententiam reddat. Huiuſmodi multa in latinis libris perperam ſcripta loca ſunt, quæ vel librariorum negligentiæ, vel audaciæ aſſcribi oportuerit, qui quæ minus intelligerent, leui coniectura mutabant nonnunquam, vt mutatio ſenſum aliquem exprimeret, vt in illo pſalmi verſu ſecundo: Sitiuit anima mea ad Deum fontem viuum. Pſalm. 41. Nonnunquam verò nulla mutationi ſententia ſubeſt, vt hic angelus pro angulus, & apud Iob etiam in quibuſdam exemplaribus: Et concuſſit quatuor angelos domus, pro quatuor angulos. Hæc obiter admonere placuit, ne huiuſmodi vitia veteris interpretis auctoritati obeſſe, aut lectori poſſint imponere. Iam verò quàm ſtrenuè, quàq́. feliciter ab

apostolis aliisque discipulis, qui primi ex Iudęa in expeditionem proficiscerentur, quamuis paucis numero gerenda foret res, expositione Vates docet.

Et erunt quasi fortes conculcantes lutum viarum in prælio, & bellabunt: quia Dominus cum eis: & confundentur ascensores equorum.

OMNEM potentiam, sapientiam, authoritatemque humanam paucorum inermium atque mundi iudicio imperitorum & humillimorum hominũ virtute fractum, [1. Cor. 1.] imminutum victumque iri & Vates præcinere, & apostoli etiam factum attestantur: Videte vocationem vestram fratres: quia non multi sapientes secundum carnẽ, non multi potentes, non multi nobiles: sed quæ stulta sunt mũdi elegit Deus, vt confundat sapientes: & infirma mundi elegit Deus, vt confundat fortia: & ignobilia mundi & contemptibilia elegit Deus, & ea, quæ non sunt, vt ea quæ sunt, destrueret. Huiusmodi belli & præliorum similitudinibus hæc res à vatibus aliisq́. sacris auctoribus pronuntiatur, quòd & agendi ratione & exitu ipso, hoc est, victoria reportanda nõ minus, quam bellum ardentissimum paucorum aduersus plurimos oppugnantes fuerit: atque his nominibus, [Ephes. 6.] & verbis bellum certamen, prælium, pugna & cæteris aptissimè enuntietur, vt: Non est nobis colluctatio aduersus carnem & sanguinem, sed aduersus principes & potestates & rectores tenebrarum harum, & cæt. Hos itaque maximos & fortissimos non specie ipsa, sed virtute & rebus gerendis sese præbituros ait Vates, non qui fortitudinem sibi arrogantes iactent, sed qui verè & re ipsa præstent. [*Quasi fortes.*] Nomen *fortes* non adiectiuum, sed substantiuum hoc loco est propter latinorum verborum penuriam. namque Hebraicè GIBOR fortissimum aliquem & celeberrimum rebus à se gestis virum significat: quem Græci ἥρωα dicunt: quales Hercules, Theseos, Castoras. Pollu- [Iudic. 6. Iudic. 11. Ruth 2. 1. Sam. 17] cesque suos antiquitas prædicabat. Hispani *Barragan* vocant. quo nomine Gedeon ab angelo salutatus, & Iepte Gilghadites, & Boos, & Dauid celebrantur. Atque vox *quasi*, non quantitatis, sed similitudinis est, quæ aut collationem habet aut imaginem. Itaque fortiter adeo acturos ait ministros illos, vt vel nominatissimis & celeberrimis heroibus (si ita loqui licet) comparari oporteat, tanto etiam excellentiores, quanto grauius honestiusque bellum spirituale videlicet, nulla humana potentia aut facultate freti aduersus potentiorem hostem susceptum maiori virtute, dexteritate contentioneque confectum victores triumphantesque spectare continget. Est autem in hoc versu transpositus orationis ordo, vt sæpe in carminibus fit, Et erunt in prælio vt fortes conculcantes in luto platearum. tam facile & expeditum erit illis, inquit, hostes proterere, quàm fortissimis viris est facile, lutum platearum conculcare. estque locus à comparatione duplici cum amplificatione coniuncta, tantæ autem fortitudinis causam, quæ sola esse potest, certissimam indicat. [*Quia Dominus cum eis.*] Id quod ipsi fortissimi etiam atque instructissimi ex hostibus pudefacti agnoscent, cùm se à paucissimis atque in speciem humillimis superari sentiant. [*Et confundentur ascensores equorum.*] Infirma enim [1. Cor. 1.] mundi elegit Deus, vt confundat fortia: vt non glorificetur omnis caro in conspectu eius, quemadmodum scriptum est: Qui gloriatur, in Domino glorietur. Atque hæc anteacta iam secula aliud tempus tandem secuturum esse indicatur, cùm omni Israëlitarum familiæ integra restitutio atque salus ex diuina misericordia afferatur,

Et confortabo domum Iuda, & domum Ioseph saluabo: & conuertam eos, quia miserebor eorum: & erunt sicut fuerunt, quando non proieceram eos: ego enim Dominus Deus eorum, & exaudiam eos.

IVDÆORVM primum, quòd hi Latinæ ecclesiæ propinquiores fuerint, ex ijs, in quibus versantur miserijs, animos tandem ereptos diuini spiritus gratia renouatum formatumque, deinde reliquas decem tribus, quæ longius latiusque dissipatæ patent, seruatum iri confirmat Deus. [*Et confortabo domum Iuda* (Hebraicè est, *& virificabo*, vel, *fortificabo*) *& domum Ioseph.*] Israëlem significat, qui Iosephi nomine ex antiquo patris testamento appellari solet. [Psalm.] Qui regis Israël intende, qui deducis velut ouem Ioseph. [*Et conuertam eos.*] Sunt enim nunc à Deo omnino auersi, & in reprobum sensum, iusto

iusto ac seuero iudicio traditi, vnde vt liberentur optare quidē & desiderare atq. orare ipsi possunt; suis verò aut conatibus aut studiis efficere non possunt, neque alia, quàm Dei miserentis virtute atque benignitate obtinere, sicut scriptum est: Conuerte nos Domine, & conuertemur, innoua dies nostros sicut à principio. Etenim, vt de hac re aliàs commodius, Deo præstante, demonstrabitur, Israëlitis dum præsens repudiationis condicio manet, non ita facilis atque oportuna ad suam salutem reditio est, vt olim ante Christianam repulsam fuerat, vel aliis gentibus à Deo abalienatis nunc etiam est. Atque hæc causa est, quamobrem ab ecclesia perfidorum & obstinatorum cognomine impositogentis istius res alia orandi & commendandi formula commendentur, vt in sacris precibus, quibus cum aliis, tum in sacræ hebdomadis sexta die de hac re cum Deo agitur, obseruare est. Itaque omnis huius promissę salutis causa & ratio ad diuinam voluntatem misericordiamque reuocanda est. [*Quia miserebor eorum.*] Id quod ex plena atque integra salute, qua vsuri sunt, manifeste arguetur: neque enim repudiatis & abalienatis ob suam culpam tanta salus vllo merito vel actione propria constare potuit, nec nisi sola diuina misericordia afferri. [*Et erunt sicut fuerunt, quando non proieceram eos.* Hebraicè, *Et erunt, vt si non proiecissem eos.*] Maiorem gloriam, dignitatem ac rerum felicitatem, quam antiquam hæc illis oratio promittit; eamque ex sola Dei miserentis & præterita crimina benignè cōdonantis voluntate pendēre docet. [*Ego Dominus Deus eorū, & exaudiam eos.*] Rationem ostendit, quamobrem seruaturus sit. quòd se misericordem his primum omnium mortalium nomine illo suo tetragrammato indicando exhibuerit, eoque nomine Deum gubernatoremque futurum fuerit pollicitus: quo nomine erga illos, quanquam ipsi sese indignos reddiderint; tamen ipse tandem, cui perpetuum constansque consilium est, vtetur. [*Dominus Deus eorum.*] hoc nomine patribus eorum olim oblatus atque exhibitus, quod semper ipse tueatur, tametsi illi populi sui nomen abiecerint. neque enim hic subiunctum est, Et ipsi populus meus: nam antequam restituantur, abalienatus repudiatusque populus dicuntur: quibus vt salus adferatur, nulla alia via certa muniri potest, quam assiduæ preces, clamores & lamentationes, quæ illius condicionis hominibus integra ratio manet. cuiusmodi illa sunt: Tu autem Domine in æternum permanebis, solium tuum in generatione & generationem. Quare in perpetuum obliuisceris nostri, derelinques nos in longitudinem dierum, &c. Hic satis fere par locus eiusdem plane argumenti cum præsenti est. [*Et exaudiam eos.*] Significationem certam habet verbum *exaudire*, est enim oranti, imploranti exposcentique benignè respondere. Hebraicè, GHANAN, vt: Cùm inuocarem, exaudiuit me Deus iustitiæ meæ.

Thren. 5. » » Thren. 5. » » Psalm. 4. »

Et erunt quasi fortes Ephraim, & lætabitur cor eorum quasi à vino: & filij eorum videbunt, & lætabuntur, & exultabit cor eorum in Domino.

IVDÆORVM salutem & restitutionem Israëlitarum felicitas consecutura prædicitur, quibus diuini euangelij virtutem expertis magna & publica lætitia, verumque animorum gaudium cumulandum est, non ex leui & momentanea aliqua externaque causa, sed ex animi quodam intimo sensu erupturum: perinde atque eijs accidere solet, qui optimi vini liberalius exhausti efficientia hilares lætique sunt, quibus ipsum vinum lætitiæ argumenta orationisque atque exultationis oportunitatem facultatemque præbet etiam solis, nulla externa ad gaudendum specie visa exhilaratis: Vinum enim lætificat cor hominis. adeo vt filiis etiam paruulis, quos consueta patrum tristitia & mœstitia ad rogandam causam, condolendumque mouebat, tanta nouitas spectata & cognita lætitiam, gratulationem, diuinarumque laudum studium incitet. paruuli enim ob ætatis feruorem & exiguam incommodorum experientiam, lætitiæ magis, quàm mœstitiæ alienæ sensu commouentur atque excitantur. Ita patrum lætitiam filij planè cogniturі gaudiumq. proprio sensu gratulationeq. Deo facta cumulaturi esse dicūtur. Quàta verò, quamque certa in his restituendis atque seruandis Dei cura atque prouidentia perspicienda sit, aperta expositione declaratur.

Psalm. 103.

Sibilabo eis, & congregabo illos, quia redemi eos: & multiplicabo eos sicut antè fuerant multiplicati.

LÆTISSIMVM euangelij nuntium per omnes orbis regiones, quacunq. Israëlitæ

disperſi fuerint, perferendum diuinus ſibilus hoc loco appellatur. cuius vocis illa ſententiæ ſumma eſt. [*Quia redemi eos.*] Hoc nuntio audito congregandos atque vnius eccleſiæ communione ſocietateque coniungendos, omniúque tum felicitatis, tum multitudinis ac frequentiæ copia augendos fore ait: ita vt neque dignitate, neque numero illi antiquo populo, qui olim celeberrimus fuerat, impares; ſed longe etiam ſuperiores reddantur. [*Et multiplicabo eos ſicut antea fuerant multiplicati.* Hebraice, *Et multiplicabuntur, ſicut multiplicati ſunt.*] *Multiplicari* verbum, non ad numerum modò, ſed ad omnem dignitatis & felicitatis amplitudinem refertur, ob eamq. rem ex multis quæ Hebræis ſunt, ſimilitudinis vocibus hoc in loco vna eſt KEMO, quæ quantitatem, qualitatem admirationemque ſignificat. eam pluribus latinis vix aptè interpretari poſſumus. [*Multiplicabuntur quàm maximè, ſi quando vnquam maximè.*] idque admirando pronuntiandum eſt, vt nulla vel maxima antè multiplicatio huic æquanda eſſe dicatur: quantaque illa ſit quam ex paruo numero auctam, cùm illorum rebus Deus benigne prouideret Moſes miratus indicauerat: Dominus Deus veſter multiplicauit vos, & eſtis hodie, ſicut ſtel- (Deut. 1.) læ cæli, plurimi: Dominus Deus patrum veſtrorum addat ad hunc numerum multa „ millia, & benedicat vobis, ſicut locutus eſt. Illud ad ſermonis arcani rationem obſer„ uandum eſt, ſibilationem in ſacris vocationis excitationiſque ſignum aliquando eſſe, vt: (Iudic. 5.) Quare habitas inter terminos vt audias ſibilum gregum. & illud: Leuabit ſignum in (Isa. 5.) „ nationibus, & ſibilabit ad eum de finibus terræ: & ecce feſtinus velociter veniet, &c. quanquam alia huius verbi ſignificatio etiã ſit, de qua ſuo loco dicemus, quæ huic plane non conuenit. Prædictis autem promiſſis illud etiam additur, quod a vatibus omnibus non rarò enuntiatum eſt. Iſraëlitarum reſtitutionem neque terrenæ felicitatis nominibus interpretari, neque terminis definiri oportere, quamuis illius antiquæ, qua olim in Chananæa regione vſi Iſraëlitæ fuerint, verbis aliquando deſcribatur. Hoc enim propterea fieri, quòd rem ipſam ad imaginem ſuam referri, figurataque oratione enuntiari conueniat: vt tamen iiſdem omnino modis hæc futura felicitas atque illa antiqua, exſpectanda ſit, neque ex diuinorum beneficiorum magnitudine, neque ex gentis ipſius celeberrima frequentia eſſe, quam tam anguſtis finibus contineri non fuerit par.

Et ſeminabo eos in populis, & de longè recordabuntur mei. Hebraicè, *Et ſeminabo eos in populis: & in longinquis recordabuntur mei.*

ISRAELITAS per omnes ferè orbis regiones cum ſumma ignominia diſperſos & diſſipatos, vbi ſalutis diuinarumque virtutum ex Dei donu cõpotes facti fuerint, magno cæteris nationibus ad diuinarum laudum ſtudium exemplo fore ait. namq. & vitæ ſanctitate, & tantorum à Deo beneficiorum vſu admirandum hominibus aliis ſpectaculum edent, quod narratione etiam celebrando explicabunt: atque ita fiet, vt ipſi etiam aliis, qui Deum vel non nouerant, vel non rectè nouerant, ad eiuſdem ſalutis communionẽ vocandis adminiſtri ſint.

Et viuent cum filijs ſuis, & reuertentur.

SIVE filios ſimpliciter ſecundum carnem, ſiue diſcipulos & à ſe euangelio enuntiando genitos cum Paulo interpretemur, ſiue vtroſque, ſententia planè conſtans apertaque eſt. Ait verò illos victuros, quod humana ante iuſtificationem & ſanctitatem obtentam non vita, ſed mors planè appellanda ſit; imò ipſum mortis corpus, a quo ſe liberari ille (Rom. 7.) apud D. Paulum expetebat; vita verò ea verè dicatur, quæ diuini ſpiritus efficientia datur: quam ſpiritus vitam Apoſtolus nominat. de qua ſic vnus ex conſortibus ſcripſit: (1. Ioan. 3.) Nos ſcimus, quòd tranſlati ſumus de morte ad vitam: quoniam diligimus fratres, &c Hos autem, qui ſic vixerint, reuertẽdos eſſe Vates ait, eò quòd in maximam gratiam reductos nouis & planè eximijs atque liberaliſſimis ſtudiis deditos fore præuideat, ſicut (Galat. 5.) ſcriptum eſt: Qui ſunt Chriſti, carnem ſuam crucifixerunt cum vitiis & cocupiſcentijs: „ Si viuimus ſpiritu, & ſpiritu ambulemus, & cæt. Hæc itaque conuerſio, de qua hic agitur, eſt ab illa miſera ſeruitute & morte ad ſanctitatem filiorum atque veram ſan- (Ephes. 2.) ctorum ciuitatem & Dei familiaritatem traductio: Id quod ſubiunctis verſibus ex„ ponitur.

Et redu-

Et reducam eos de terra Aegypti, & de Assyrijs congregabo eos: & ad terram Galaad, & Libani adducam eos: & non inuenietur eis locus.

STVDIORVM & vitæ in melius mutationem, felicitatis vsum, frequentiam celebritatemque magnam Israëlitarum in gratiam restitutorum, atque in Dei ciuitatem receptorum ostendit. reductio namque ex terra Ægypti & Assur libertatem totis fere sacris libris decantatam indicat: quam illa antiqua apud Ægyptios misera augustaque detentio significabat. Assyriaca autem abductio & dispersio, quæ Israëlitis contigit, grauissimam Dei offensionem arguebat. quamobrem à gratia excidentes abducti dissipatique illi fuêre. Hæc omnia optimum tandem exitum ex suo beneficio habitatura esse Deus docet: quæ cùm figurate dicantur, verbis tantùm indicatis facilè intelliguntur. [*Ad terram Galaad, & Libani adducam eos.*] Nota est omnibus historia duarum tribuum cum dimidia, quibus vltra antiquorum promissorum præscriptum, Galaaditis etiam regio occupanda colendaq. concessa est: sed quod ad nostram interpretationē facit, mysterium in verbis ipsis latet. Ex duobus namq. regionis illius nominibus Moab & Galaad, posterius vsurpatū ea causa fuit, quòd Galaad cumulum testimonij significans eius amicitiæ & gratiæ monumentum præbebat, quam Iacob apud Laban renouatam perpetuò firmandam inijt. Ad huiusmodi igitur perpetuæ gratiæ & familiaritatis suæ regionem Israëlitas reducendos, cumulatiusq. etiam ornandos amplificandosque Deus in se recipit, atque ad Libanum, quòd præter montem illum, quo Damascena Syria à Palæstina diiungitur, terram etiam ipsam sanctam appellatā significat. Deuter. 3. Ita enim a Mose vocatur: Transibo & videbo terram hanc optimam trans Iordanem, & montem istum egregium & Libanum. significat autem nomen ipsum candorem & pulchritudinem: quo nomine vitæ illius vsus & fructus, quo filij Dei sanctorumq. ciues fruuntur, indicatur. quod verò ad celebritatem frequentiamq. attinet, illos nō solùm illis angustis terminis Chananææ regionis, videlicet Gilghad & Libano continendos (namq. ille locus non sufficeret) sed propagandos etiam per omnes regiones ita, vt terra, quæ nunc habitabilis dicitur, tanto numero capiendo angustior visa mari etiam arctato augenda dilatandaque sit.

Et transibit in maris freto, & percutiet in mari fluctus, & confundentur omnia profunda fluminis: & humiliabitur superbia Assur, & sceptrum Aegypti recedet.

NVLLAM orbis terrarum partem, quamuis incognitam vel remotam esse, neque viarum & fluminum difficultate, vel intertecti maris vastitate sepositam, quò sacrosancti euangelij lux, virtus & salurifera gentibus victoria peruentura non sit, hoc vaticinio docemur. Quanquam enim antiquis Græcis atque Latinis terræ habitabilis imperium Oceano tantum finiri & claudi putatum sit, neque vltra freta angustiasque maris aut facile aut vtiliter nauigari posse fuerit traditum; Christiano tamen nomini propagando ampliorē campum longiusq. iret omni maris fluminumq. difficultate contempta & insperata apertum iri vates prædixerunt. namque illis terrarum & gentium, quàm latè pateret, habitatio cognita fuit, vt alias, Deo conatibus nostris præsente, docebimus. Iam verò nostro seculo, quanquam huius prædictionis plena ratio nondum constet, vt tamen plenè tandem constare possit, via apertissimè munitur, peragrato nuper non semel secundum longitudinem orbe cum magna Christiani nominis notitia & fama, cum maxima porrò Christi virtutis & efficacitatis experientia, ad publicam hominum salutem posthac ex vatum responsis, qua longè latèque is patet, peragrando. [*Et transibit in maris freto.* Hebraicè sic: *Et transibit in mare angustiæ.*] Angustia maris idem, quod apud interpretem nostrum significat; videlicet fretum, quo maria alias interiectis terris diuisa coniunguntur & separantur. vt Eymerium, Thracium, & Gaditanum; & quod a nostris iam ter aut quater secundo exitu tentatum est, Magallanicum. Huiusmodi ob continuos maris æstus difficillimas nauigationes habent, quas tamen Christiani nominis virtus, si antea bonas, optimas tandem veris atque piis euangelij nuntijs datura est. [*Et percutiet in mari fluctus.*] Oceani feruorem constantissimum & tempestatis fluctus à Deo ad euangelij propagationem frangendos esse ait;

neque vllo prætereа lacu, palude, aut flumine eorum, qui euangelium propagaturi sunt, iter, quò minus felicissimè conficiatur, impediendum esse. [*Et confundentur omnia profunda flumina.* Hebraicè, *Et siccabuntur omnia profunda* IAOR.]

יאר Exod. 1. Dan 11. Amos 7.

Significat autem IAOR fluuium, non omnem tamen, sed eum, cuius decursu vel inundatione paludes, lacus stagnaque crescunt. qualis in Africa Nilus, & in Asia Tigris est, qui hoc nomine in sacris libris dicuntur. solent autem eæ regiones, quæ huiusmodi lacubus & fluminibus defenduntur, ab hostium aduenarumque incursione tutissimæ, atque ad eam prædam, quæ aliunde allata eò fuerit, conseruandam munitissimæ existimari. Hac opinione quondam Ægyptij & Assyrij decepti perpetuá sibi felicitatem, vt apud Amosum aliosque vates cogoouimus, promittebant: quam tamen suo periculo finiri labefactarique posse intellexère. Cùm verò de huiusmodi fluminibus mentionem Vates fecerit, commode duas illas regiones, quæ hoc nomine celebres fuerant, subiúgit: quarum exemplo ad cæterarum eiusdem generis arrogantiam deprimédam vsus est. [*Et humiliabitur superbia Assur, & sceptrum Ægypti recedet.*] Huius loci sententia ex similitudine & significatione magis, quàm ex verborum pronuntiatione explicanda est. namque de Assyriorum imperio, deque Ægypti in Israëlitas dominatione, sui etiam ipsius ætate planum fuit, cum iam Assyriorum tyrannis nulla, Ægyptiorumque potentia exigua admodum esset. Sed ad similitudinem relata ratio illud significat, omnem humanam vim, superbiam, & potentiam, quæ huiusmodi vel naturæ, vel operis præsidiis niteretur, vanam inanemque aduersus Dei virtutem fore. Ad significationem verò illud. Peccati iugum atque diuinæ offensionis magnitudinem, quibus hominum animi vt Ægyptiaca seruitute atq. Assyria dispersione, ab inferorum tyranno Lucifero oppressi disiectiq. essent, Dei misericordia, & Christi eius efficientia obliteranda esse: quæ res subiuncto carmine exponitur.

Confortabo eos in Domino: & in nomine eius ambulabunt, dicit Dominus.

EORVM qui à diabolica tyrannide & Ægyptiaca seruitute liberati per diuinum spiritum fuerint, sancta, pia, illustris atq. honestissima vita est; mores prætereа pristinis dissimiles omni integritate & virtute prædiri, omnique malo metu, terrore atque consternatione immunes animi; quippe qui Dei in sese manentis virtute roborentur & confirmentur, sicut scriptum est: Vt iam non desideriis hominum, sed voluntati Dei, quod reliquum est, in carne viuant temporis, &c. quæ D. Petrus cæterique apostoli de hac re dixère.

1. Pet. 4

quam rem Israëlitis in gratiam receptis, cæterisq. ad eandem ciuitatem ex diuino beneficio pertinentibus hominibus præstiturum sese Deus pollicitus est. [*Et confortabo eos.*] *Confortare*, corroborare, siue, vt illo verbo vtamur, heroificare est. de quo superius diximus. [*in Domino.*] nomen illud arcanum hoc in loco appellatur, quod ad misericordiæ rationem præcipuè significandam plerumq. interponi ostendimus. [*Et in nomine eius ambulabunt.*] *Nomen* in sacris sermonibus idem, quod vim, virtutem efficientiamq. significat, vt: Qui numerat multitudinem stellarum, & omnibus eis nomina vocat. &: In nomine tuo laxabo rete. *Ambulare* verò, reciprocum verbum Hebraicè est, certaque coniugatione pronuntiatum: in qua omnem vitæ vsum consuetudinemq. significat. cuius multa exempla sunt, vt illud: Ambula corá me, & esto perfectus. Ambulauitq. cum Deo Noë. Hec verò omnia rata & certa fore Deus in se recipit. [*Dicit Dominus.* Hebraicè, NEVM *Domini.*] Est autem NEVM dictum firmissimum, siue affirmationem interpretari placeat.

Gen. 17.

נאם

CAPVT XI.

PERI *Libane portas tuas, & comedat ignis cedros tuas. Vlula abies, quia excidit cedrus, quoniam magnifici vastati sunt: Vlulate quercus Basan, quoniam succisus est saltus munitus.*

VARIA ac multiplex huius capitis vaticiniorum expositio apud interpretes tum Hebræos & Chaldæos, tum Græcos & Latinos est: neq. tamé alicubi satis perspicua

ſpicua & delucida difficultatem quidem loci magnam arguit & indicat; explicationis verò laborem magis auget, quàm leuet: tanta in inueniendo argumento diſſenſio atque in explicando obſcuritas & rerum temporumque repugnantia eſt. nobis verò cùm inſtitutum non fuerit, aliorum ſententias recitando vel ſuperſtitioſè ſequi, vel ambitioſè aut inuidioſè magis, quàm vtiliter frangere, operæpretium viſum eſt ex anteactarum rerum, hiſtoriarum temporumque ratione & obſeruatione vaticinium exponere; neque ab aliorum legendis ſcriptis quemquam auocare, in quibus plurima doctè piéque cogitata atque dicta ſunt. Igitur huius vaticinij argumentum illud nobis eſt, Deum, poſtquam Vati futuram ſecundi templi ætatibus felicitatem, atque Iudæis fidem pietatemque præſtantibus afferendam oſtendiſſet; ſuamque omnino de publica tam Iudæorum, quàm aliarum gentium ſalute voluntatem manifeſtè declaraſſet, nunc rurſus quantum malorum & calamitatum gens illa, ſua culpa, vitio atque nefariis vitijs commeritura ſibique ipſi machinatura eſſet, non tam verbis, quàm rerum ipſarū actione repræſentationeque veluti ſpectandum ante oculos proponere, vt vel ipſo repræſentationis ſpectaculo magis, quàm oratione populus ille permotus ſibi ſuiſque rebus vtilius atq. ſapientius proſpiciendo conſuleret. Antè verò quàm res ipſa Vati agenda repræſentandaque ſuſcipiatur, opportuna præparatione adornatur; loco videlicet, in quo edendum tandem erat huiuſmodi ſpectaculum, indicando atque repræſentationis actioniſque ſuę narrando argumento. Atque hæc oratio omnis, quòd ad futuras res ſpectaret, tranſlationibus & allegoriis componitur: cuius illa ſumma eſt, Iſraëliticam regionem maximè verò Iudæam, quæ templo & regia vrbe cùmprimis celebris illuſtriſque eſſet, principibus viris, pontificibuſque occiſis; reliquoque populo partim cæſo, partim capto ob ſua ipſorum ſcelera & culpas vaſtatum exinanitumque iri. Ea verò res, quod Vati paſtorum, gregis, pecorumque imagini repræſentanda eſſet, ruſticis etiam locorum, plantarum arborumque nominibus & verbis aptè inchoatur. [*Aperi Libane portas tuas.*] Ieroſolymitana ciuitas totius regionis caput & præſidium Libani portæ appellantur, quòd ijs ſaluis & integris cætera tuta fore; contra verò illis ipſis ruptis atq. apertis omnia vaſtatum perditumque iri putandum eſſet. Eſt autem ea, quam Vates acturus deinceps eſt, quædam veluti tragœdia grauiſſima: cuius argumenta & prologos cantari magis, quàm recitari mos fuerat. namque id actionis genus rei magnitudo moleſque exigit, quò ſpectatorum auditorumque animi vehementius moueantur. Maximam verò & grauiſſimam rem eandemque certiſſimam exſpectari oportet, quam tanto verborum apparatu, ſublimi carminis genere, atque pronuntiandi modis imperatiuo & permiſſiuo præcini iubet Deus, vt: Attollite portas principes veſtras, & eleuamini portæ æternales: & introibit rex gloriæ. Atque omnis hæc ratio per paraſceuen, vt diximus, agitur. [*Et comedat ignis cedros tuas.* Hebraicè, *Et comedet.*] Non imperantis, ſed permittentis modus eſt. Certa, inquit, iam res eſt, fore videlicet, vt ignis comedat atque abſumat cedros tuas: quamobrem aperi tandem portas tuas, qua ſubeat incendium. appellatur autem Libanus ex gloriæ atque amœnitatis comparatione Iudæa regio, vt iam ſuperius docuimus. Eſt verò Libanus ipſe mons omnium, qui in terris cogniti ſunt, amœniſſimus, & arborum plantarumque vario elegantiſſimoque genere longè celeberrimus. Quod verò ad arcanam ſignificationem ſpectat, vt Libanus Iudæam regionem, portæ Ieroſolymam, ſic cedri (quæ probatiſſimæ in illo monte arbores ſunt: proceres primoreſque regionis viros ſignificant. ijs verò (cùm natura robuſtiores atque minus corruptibiles eſſe ferantur) abſumptis atque vaſtatis nullam ſibi cæteræ arbores ſecuritatem promittere, ſed eundem exitum exſpectare poſſunt. [*Vlula Abies, quia excidit cedrus.*] Non modò cedri vicem dolere, ſed ſuam ipſius timere atque magno gemitu vlulatuque exſpectare iubetur. *Abies.* Hebraicum nomen BEROS. buxum latinè interpretamur. conſtat ea planta firmiori quidem materia, ſed minus etiam quàm cedri ad contendendum igni atque ferro valida. In populo autem qui ſint abietes à cedris ſecundi, facilè cognoſci poſſunt. ne verò tranſlationis interpretatio auditoris cogitationi omnino permitteretur, eaque ratione certa minus eſſe poſſet, à Vate ipſo obiter indicata eſt. [*Quoniam magnifici vaſtati ſunt.*] Hac oratione noſtræ expoſitionis ſententia ſatis aperitur. [*Magnifici.*] Hebraicum nomen ADLRIM, potentiſſimos robuſtiſſimoſque ſignificat; nimirum

nimirum populi ordinumque ductores & primarios viros. nihilo verò mitius cum cæteris regionis partibus ac locis eáue loca incolentibus viris, principibus & patribus agendum esse putandum fuit, vbi tam durè atque acriter cum capite ipso principeque omnium ciuitate ageretur. [*Vlulate quercus Basan, quoniam succisus est saltus munitus.*] Proxima in Syria Libano monti honore *Bassan* regio olim fuit nemoribus & siluis frequentissima pastionumque magnitudine nobilissima; quòd non herbis modò, sed arborum frondibus greges armentaque alere abundè satis posset. Quamobrem cum Isa.2. Libano in eiusmodi rationibus coniungitur, vt apud Isaiam: Et super omnes cedros Libani sublimes & erectas, & super omnes quercus Basan. Atque adeo hac arcana oratione populo etiam periculum denuntiatum est, qui in pascuorum pastionumque similitudinibus gregis locum obtinet; populi verò magistratus reliqui minores familiarumque patres quercuum nomen imaginemque referunt: quarum vmbra greges protegi frondibusque deciduis pasci interdum consueuêre. [*Quoniam succisus est saltus munitus.*] Libanum atque in arcana significatione Ierosolymam ciuitatem Iudææ caput intelligimus, quòd tota regio Libanus dicatur; sed munitionis adiunctio regiam ipsam indicet. Atqui destructum vastatumq. locum nō modò pastorum & gregum desiderium, sed ferarum etiam defectus, ac denique desertissima quædam solitudo consequitur.

Vox vlulatus pastorum, quia vastata est magnificentia eorum: vox rugitus leonum, quoniam vastata est superbia Iordanis.

Bassan regio vltra Iordanem sita describitur; præruptis autem atque nemorosis Iordanis locis leonum copia erat, qui in proximos greges vi illata viuebant: quales Psalm.42. Sanir & Hermon montes prope Iordanem esse ex Psalmo didicimus: Memor ero tui Cant.4. de terra Iordanis & Hermonij, à monte modico. Atque hæc leonum cubilia in Canticis dicuntur: De vertice Sanir & Hermon, de cubilibus leonum, & de montibus pardorum. Necesse verò est vbi gregum & mansuetiorum animantium penuria sit, feras, quæ raptu viuunt, deficere; maximè verò cùm non modò cibi subtracti, sed saltus ipsi & cubilia, & omnis latendi commoditas adempta fuerit. nam catuli leonum ru- Psal.103. giunt, vt rapiant & quærant à Deo escam sibi. Atque ad significationem imagine relata, non modò pastores ipsos, hoc est, sacerdotes, qui ambitiosè magis, quàm officiose munus administrarent, honore priuandos; sed & magistratus & principes, quibus prædæ commoditas potior, quàm publica causa fuerat, non modò omni diripiendi spe, sed ipsorum etiam dignitate atque superbo dominatu deturbandos esse. Alterius ordinis vitium admissum magnificentia pastorū; alterius verò superbia Iordanis appellatur. sed hæc Hebraicè significantius etiam dicuntur. Hactenus igitur spectandarum rerum theatrum indicatum & quædam veluti cauea præparata, atque argumentū ipsum propositum à Vate est: nunc verò deinceps futurarum populo illi perturbationum, calamitatum atque miseriarum à Vate ipso acta describitur tragœdia.

Hæc dicit Dominus Deus meus, Pasce pecora occisionis.

Qvanta Iudæorum genti felicitas, quanta dignitas Deo auctore obtinenda esset, modò ille pietate, honestate, atque legitimis officiis quæreretur, multis antea vaticiniis à Zacharia fuerat expositum: hic verò quanta contrà clades miseria atque infelicitas ob proditum omnium ordinum hominibus officium Deo iudice atque vindice immineret, ab eodem exponitur; sed vt diximus actione magis, quàm oratione res explicatur. Ad huiusmodi verò actionum rationes exponendas illa nobis breuiter repetere operæpretium fuerit; quæ in primum Hosseæ caput commentatis longius tractata sunt. Plures esse Deo cum vatibus agendi modos ac formas, quæ ad tria genera à nobis referri possint. Vnum genus est, cùm res vel præterita, vel præsens, vel futura etiam oratione tantùm transigitur. quam orationem vates, vt ipsi, exceperint, Isa.1. sic etiam narrare consueuêre. cuiusmodi illud exemplum est: Væ genti peccatrici, populo graui iniquitate, semini malorum, filiis corrumpentibus. dereliquerunt Dominum, blasphe-

blaſphemauerunt ſanctum Iſraël, abalienati ſunt retrorſum, &c. Alterum genus eſt, eum rerum futurarum ratio non tam oratione, quàm ſpecie aliqua vatum mentibus obiecta; ſiue oculis etiam ſubiecta exponitur, quæ vel ab ipſis planè cognoſcatur, vel præſentis interpretis opera declaretur, vt illud: Vidi per noctem, & ecce vir aſcendens Zach. 1. ſuper equum, &c. Et dixi, Qui ſunt iſti Domine mi? & cæt. Tertium verò genus eſt, cum neque oratione, neque viſione quid fiat, factum futurumque ſit, Vates docetur & refert. Sed ipſe potius aut ſolus, aut adhibitis etiam ſociis agere & repræſentare, ſpectandumq. oculis ſubiicere iubetur. quo vaticinandi genere ad hominum permouendos animos, atque adeo ad memoriam vel diutius conſeruandam, vel recordationem vehementius excitandam, nullum neque præſentius, neque efficacius eſſe demonſtrauimus. quamobrem genus hoc ſignum propriè appellatum in ſacro ſermone eſt, Iſa. 7. vt: Ecce ego & pueri mei, quos dedit mihi Dominus in ſignum & portentum in Iſraël à Domino exercituum, &c. Atque adeo tertium & poſtremum genus hoc altero ex duobus modis à vatibus excipitur. nam perſæpe accidit, vt actio ipſa ratione etiam atque oratione ſubiuncta explicetur, quæ aliàs obſcurior difficiliorque futura eſſet. nonnunquam verò, vt Vati clara apertaque vſqueadeo ſit, contingit; vt neque iudice, neque oratione ad cognoſcendum egeat. Prioris formæ exemplum illud apud Iſaiam eſt: Vade & ſolue ſaccum de lumbis tuis, & calciamenta de pedibus Iſa. 20. tuis, & fecit ſic, vadens nudus & diſcalceatus: & dixit Dominus, Sic ambulauit ſeruus meus Iſaias nudus & diſcalciatus tribus annis: ſignum & portentum erit ſuper Ægyptium & ſuper Æthiopiam, & cæt. Ierem. 13. & quod apud Ieremiam de lineo lumbare abſcondito & putreſcente longius narratur expoſitioneque etiam adiuncta declaratur: Hæc dicit Dominus, Sic putreſcere faciam ſuperbiam Iuda & ſuperbiam Ieruſalem multam, & cæt. Multa etiam huiuſmodi apud Ezechielem exempla ſunt. Poſterioris verò formæ illud eùmprimis Iſaias nobis præbet: Sume tibi librum gran- Iſa. 8. dem, & ſcribe in eo ſtylo hominis: velociter ſpolia detrahe, cito prædare. Cuius iuſſionis ſententiam, quòd Vates intellexerit, non rogauit, ſed vt certam fore oſtenderet, adhibuit ſibi teſtes fideles, Vriam ſacerdotem, & Zachariam filium Barachiæ, & cæt. Et Ezechiel etiam laterem ſumere, vrbisque icnographiam deſcribere nulla alia rei ſibi cognitæ interpretatione addita iubetur. In hoc autem rerum genere nonnullæ aliquando vatibus imperari ſolent, quæ vel ad agendum duriores, vel ad ſpectandum mirabiles magis eſſe videantur: quarum quòd perſpecta ſit ratio aut cauſa, quamobrem imperentur, non quæritur. Sic Ezechiel quòd nouacula ſibi barbam capillumque radere iubeatur, neque cauſam ipſe rogat, neque etiam non interrogans docetur, ſed ſimul cum mandato cognitam, ipſe idem vbi egerit, exponit. Hanc prorſus rationem noſter Vates hoc in loco perſecutus, mandata atque iuſſa diligenter egit; neque, quamobrem ita agere iuberetur, cauſam ſibi, vtpote planè perſpectam, exponi poſtulauit, qui aliàs monſtratorum ſpectrorum, viſionumque ſignificationes doceri cupiens curare rogareque maxima cura ſolebat. actionis autem genere cognito actio ipſa ſpectanda, quamque breuiter dilucideque maximè præſtari a nobis poſſit, diuini ſpiritus auxilio explicanda reſtat. Igitur Dei erga Iudæam gentem & gentis ipſius erga Deum rationes, cuiuſmodi deinceps futuræ ſint, non tam præmonſtratæ aut verbis expoſitæ, quàm ſua ipſius actione repræſentatæ atque oſtenſæ Vati noſtro hoc in loco deſcribuntur. Neque enim Deus paſtorem ſeſe populi eſſe nunc apud Vatem profeſſus eſt, ſed ipſum paſtorem eſſe, ſuisque ipſius actionibus, quid populo futurum eſſet, intelligere iuſſit. [*Hæc dicit Dominus Deus meus.* Hebraicè, *Hæc dixit Dominus Deus meus.*] Eam, quam narraturus eſt, rem ſibi à Deo iudice, gubernatore, imperatoreq. ſuo iniunctam fuiſſe profitetur: atque hac oratione certam, attentioneq. & cognitione digniſſimam docet. [*Paſce pecora occiſionis.*] Ipſa primum obiectarum rerum natura, deinde verò ſignificatio cognoſcenda explicandaq. nobis ex more eſt. Atque, vt quænam occiſionis pecora ſint, & quamobrem ſic dicta, ſciamus, illud obſeruare oportuerit, duplex in paſtionum cura atque arte pecorum genus eſſe; alterum ad ſobolem ſufficiendam propagandamque idoneum, atque idem ob eam rem vtiliſſimum, quod fœtu ac lacte vellereque interdum dominos alit, & indies locupletat. Id autem magna cura & diligentia tum paſci, tum foueri, atque

ne qua

ne qua ex parte aut morbo, aut ferarum impetu lædatur, custodiri solet. quod qui quā copiosissimum habuerit, ditissimus esse credatur. neque is vendere ad macellum, neque ad familiæ pastum occidi ex iis vel vnum patiatur, quod maiori sobolis vsui & lactis fructui esse credat. Cuiusmodi greges apud Labanum socerum Iacob magna cura sibi susceptos, pastos altosque commemorat: Gen. 31. Viginti annis fui tecum, oues tuæ & capræ steriles non fuerunt, arietes gregis tui non comedi, neque captum à bestia ostendi tibi: ego damnum omne reddebam: quod furtim perierat, á me exigebas, &c. Alterum verò pecoris genus esse, quod cùm ad sobolem inutile fore cognoscatur, macello destinatum, interim pascitur & curatur; quoad emptor aliquis oportunus accedat, cui diuenditum tum mactandum tradatur. Cuius generis caprorum arietumque maxima pars est: & ex femellis eæ, quæ vel naturali sterilitate, vel ætate inutiles ad sobolem censentur: huiusmodi quæcúque sunt, & pastores quamcitissimè à se diuenditas abduci, & emptores quammaturrimè mactatas cupiunt. vt quas sibi occisas emolumenti nonnihil, diu autē conseruatas detrimenti plurimum facturas putant. Quamobrem singulis diebus partē aliquam saltem ex his mactari curant, sicut scriptum est: Psalm. 43. Quia propter te mortificamur tota die, existimati sumus sicut oues occisionis. Huiusmodi gregem, quem pasceret, sibi parare Vates iubetur, omnibus, quas iam exposuimus, notis descriptum hoc modo:

Quæ qui possederant, occidebant, & non dolebant: & vendebant ea dicentes, Benedictus Dominus, diuites facti sumus: & pastores eorum non parcebant eis. Hebraicè ad verbum sic: *Quæ ementes ea occident, & nō culpabuntur: & vendentes ea dicēt, Benedictus Dominus, & ditabor: pastores eorum non indulgent super ea.*

EIVS rei, quæ pecus occisionis dicta fuerat, expositio per definitionem siue descriptionem explicata hæc est. Educitur autem definitio ex sententiæ & consilij locis. etenim quodnam pecus curari, quod rursus occisioni addici dignum sit, ex eorum qui possident, iudicio & sententia cognoscitur. nam quæ Dominus à se abducta cupiat, neq. pastor ipse abduci doleat, neque emptor retinere velit, ea mactationi tantū idonea esse consequitur. quæ verò fructu aliquo prodesse possunt, tum Dominus si vendat, damno magis, quàm lucro apponit, tum pastor ex pascendi consuetudine & vtilitatis vsu pecus amans vendita dolet ac desiderat; tum etiam emptor non occidit, sed ad augendam rem conseruat: quòd si occiderit, à vicinis culpatur, vt qui vtilem fœcundamque sibi futurā rem temerè perdat. Itaque occisionis pecus ex horum trium animo & consilio cognoscitur, quod qui emerit, occidet, & non culpabitur; & qui vendit, putat se diuitem factum, quòd inutilis pecoris pascendi & custodiendi molestia liberatus fuerit: atque etiam ea pecunia auctus, quæ indies minor fieret, si diutius exspectandus esset emptor. Quamobrem Deo gratulatur, cuius beneficio sibi in pecore vendendo consultū esse credit. [*Benedictus Dominus, & ditabor.*] Iam videor, inquit, mihi fore diues, qui inutilem rem à me non sine emolumento abijcerim, quòd felix faustumque sit. [*Et pastores eorum non indulgebant.*] Hebraicum verbum *indulgere*, parcere, clementerque agere significat. Est autem clementia eius rei, quæ alioqui vtilis fore credatur, conseruatio. vt illud: Gen. 19. Et apprehenderunt manus eius, & manum vxoris eius, ac duarum filiarum eius, eo quod parceret Dominus illi, &c. [*Ementes ea occident, & non culpabuntur.*] Non enim alia causa emūt, nisi vt occidant. Igitur huiusmodi gregem macello destinatum dum Vates parat & pascit, exspectatque quoad emptores qui occisuri sunt, accesserint, illud portendebat, Deum Iudæam gentem tot annis magna cura gubernatam & omni beneficio auctam; neque tamen vel vllo fructu commendabilem, vel vtilitatis vetæ spe iam vlterius ferendam; interim ita pasturum & ducturum, quoad cumulatis sceleribus indignitateque aucta emptoribus ad mactandum tradat. Atque Romanorum exercitus emptores futuri erant; quibus quanquam non nimium magno pretio, non gratis tamen addictam fuisse constat, vt ex Iosephi, aliorumque auctorū historia accepimus. atque in ipsis translationis verbis magna rei significatio subest. Appellantur enim emptores, qui res antea non suas persoluto pretio sui iuris reddunt: pretium verò Hebraicè sanguines dicuntur. atque ita populus ille Romanis non incruēto bello vendicatus est, à quibus ob eam rem præter omne antiquum exemplum vexatus, direptus atque omni crudelitate laceratus est. Matt. 24. Fuerunt enim dies illi tribulationis tales, quales non fuerāt ab initio creaturæ, quam

condidit

tondidit Deus vſque nũc, neque fient. &: Niſi breuiaſſet Dominus dies, non fuiſſet ſalua omnis caro, &c. hoc eſt, quod ait; [*Quòd ementes ea occidunt, & non culpabuntur.*] neque enim à quoquam mortalium culpæ datum Romanis fuiſſe; imò contrà Iudi aſcriptum legimus, quod Iudæos, quos tanto ſanguine & belli obſidionisque tædio tandem victos ſibi addixiſſent, nullis neque religionis, neque publicæ, neque priuatæ rei vſibus idoneos iudicatos ſine clementia occiderent. hæc omnia ex iis, quæ apud nos extant, hiſtoriis nota ſunt. namque Iudæi ex quo Deum ſibi infenſum reddidere, nullius erga ſe mortalium æqua aut clementia habuêre iudicia, neque ſocietatem vel amicitiam ſatis aut ipſis tutam, aut aliis vtilem gerere potuerunt. Etenim Pharao, qui quoſdam ex illis profugos ſuſceperat, in Aſſyriorum offenſionem acerbiſſimo incommodo ſuo cecidit, ita vt cum illos à ſe depulſos tradidiſſet, illud non ineptè dicere poſſet: [*Benedictus Deus, & ditabor.*] Sed neque paſtor ipſorum Deus indulſit eis, quos ob nefaria antiqua & diuturna ſcelera iam diu ad pœnitentiam exſpectatos emptoribus tradere tandem decreuit, ſicut ſcriptum eſt: Ecce anni tres ſunt, quærens fructum in ficulnea hac, & non inuenio. ſuccide ergo illam, vt quid enim terram occupat? Luc.13. hunc itaque Iudææ gentis futurum exitum pecoribus ad macellum ſibi paſcendis Zacharias indicabat: interim autem dum emptores accederent, gregem paſci, hoc eſt, populum illum à Deo regi, deduci, tolerari curarique oportebat: ſed quibuſnam modis id agendum foret, varia tempeſtatum futurarum repræſentatione Vates docet, eius, quam ipſe ſuſceperit atque adhibuerit, actionis imagine ex diuino oraculo prius declarata.

Et ego non parcam vltrà ſuper habitantes terram, dicit Dominus.

GREGEM populi, ſeque paſtorem Dei paſtoris Iſraëlis & Iudæ perſonam ſuſtinere ſatis intellexerat Vates, tum quod ſcriptum eſſet, Qui regis Iſraël, intende, qui deducis velut ouem Ioſeph. Pſalm.79. rei verò exitum tum ex iis, quę a ſe antea in ſacerdotum, voluminis volantis, duarumque feminarum ſpectris viderat, probe cognoſcebat. ex qua re effectũ eſt, vt non rogaret ipſe, ſed diuinam de hac re ſententiã, quam aliis referret, vltro prolatam audiret. Ita, inquit Deus, eueniet, vt ſicut tu non parces vendendis pecudibus, ego etiam non parcam ſuper habitantes terram. itaque hæc oratio aſſeuerationem magis, quàm interpretationem habet, vt illa etiam, quæ ad hoc vaticinandi genus adfertur. Sume tibi vxorem fornicationum, & fac filios: Quia fornicans fornicabitur terra à Domino. Hoſeæ 1. fuerit autem magnum operæpretium, ſingulis vaticiniorum generibus ſuas etiam ſermonum orationumque formas ac modos obſeruando conferre, quibus & ſententiæ ratio, & actionum ipſarum proprietas illuſtrari maximè poteſt. conſilij itaque diuini ſententia atque aſſeueratio hæc eſt, quæ oportuna expoſitione continuò amplificatur.

Ecce ego tradam homines, vnumquemque in manu proximi ſui, & in manu regis ſui: & concident terram, & non eruam de manu eorum.

MAXIMAM illam crudelitatem tum eorum regum & principum, qui poſt Chriſti in cælos aſcenſionem, Neronis & Veſpaſiani tempeſtatibus Iudæis præfuerunt, tum etiã quorundam Iudæorum, qui ſeditione intra vrbem Ieroſolymam facta, cæteris conciuibus direptis aut trucidatis grauiſſime nocuerunt, Deus hoc in loco ſignificat. namque Ieroſolymitana illa acerbiſſima clades & pernicies ab vtrisque his illata eſt, Deo id in ſceleratorum hominum pœnam permittẽte. [*Ecce ego tradam.* Hebraicè, *Ecce ego inuenire faciam.*] humanam nocendi cupiditatem & diuinam permiſſionem hoc verbum ſignificat. namque inuentio inquiſitionem præcedentem arguit. Quòd ſi quid Deus inuenire faciat, profecto conſequitur quoſdã eſſe, qui inquiſierint. atque plurima quotidie mortalibus procreari pericula, plurimos vndiq. proponi laqueos, manifeſtis exemplis aſſiduè deprehendimus, vt ſcriptum eſt: A ſagitta volante in die, à negotio perambulante in tenebris, ab incurſu & dæmonio meridiano. Pſal.91. Ea verò vt declinentur, Dei protegentis cura prouidentiaque efficitur. Domini namque ſalus eſt, in cuius præſidio quęcunque latẽt, tutiſſima ſunt. Cadent à latere tuo mille, & decem millia à dextris tuis: ad te autem non appropinquabunt. hac itaque tutela ſi quis ob propriam culpam vacuus relinquitur, dum inimicorum inſidiis, nequiſſimorum & auariſſimorum hominum prædæ, aliiſq. quamplurimis periculis, à quibus non longè abeſt, peruium eſſe conſequitur. [*Vnumquemque in*

DD *manu*

manu proximi sui.] Ea, quæ à Iosepho atque Ægesippo de sceleratissimis illis *Perusim*, id est, irruptoribus vocatis narrata sunt, hoc loco apertè significantur. [*Et in manu regis sui.*] Herodes Agrippas, atque alios Solymorum cladis primos, Vespasianos item & Titos postremos Ierosolymitanæ cladis auctores indicat. [*Et concident terram.*] Iudaicam vastationem vrbisque excitionem prædicit, quæ Deo spectatore tantum, non item vindice eden-
Psal.107. » da fuerat, sicut scriptum est: Nónne tu Deus, qui repulisti nos? & non exibis, Deus in vir- » tutibus nostris? ob eam tem ait, [*Et non eruam de manu eorum.*] namque in illius tantùm voluntate & defensione certam salutem esse cognouimus. Da nobis auxilium de san- » cto, quia vana salus hominum: in Deo faciemus virtutem, & ipse ad nihilum deducet insurgentes in nos.

Et pascam pecus occisionis, propter hoc ò pauperes gregis: & assumpsi mihi duas virgas, vnam vocaui Decorem, & alteram vocaui Funiculum: & paui gregem.

IMPERATAM ac datam actionem summa fide & diligentia susceptam sibi, atque ex futurarum rerum ratione administratam fuisse Vates docet. ipsius namque oratio hæc est, asserentis se pecus occisionis pauisse, non quòd eo studio teneretur, sed quòd eam rem agere iussus à Deo esset: qua quid populo futurum esset, aptissime significaretur. mirum enim & absurdum videri poterat, virum sapientem, prophetico spiritu auctum, & qui ad publicam constituendam rem plurimum & consilio & opera conferre posset, ad humile pastoralis curæ genus studio translato pecus pascendum, neque verò id vtilitatis, sed mactationis causa suscepisse, sed eam hominum cogitationem & reprehensionem ipse anteuertit, infirmissimas & mansuetissimas quasq. ex grege allocutus: quarum misericordia commotus pecoris mactationi destinati pascendi curam susceperit. [*Propter hoc ò pauperes gregis.*] Paui, inquit, ego pecus occisionis, propterea quòd iussus & quod vestri, ó pauperes gregis, fuerim misertus. Verbum Hebraicum, *Propter hoc*, ex sententiæ & Massoreth ratione simul, & propter vos, & propter hoc, significat. [*Et pascam.*] Futurum pro præterito vel pro diuturno tempore, vt diximus ponitur; cuius nota est coniunctio præposita. illa verò huius loci arcana interpretatio est, Iudaicum populum ob multa & nefaria scelera supplicio addictum, paucorum tamen bonorum & piorum, qui inter eos essent, causa fuisse à Deo interea gubernatum, quoad mactationis tempus cumulatis iam criminibus & culpis maturum prorsus accideret: quo tempore & noxiis atque sceleratis supplicium, & piis atque probis liberatio ac salus afferenda es-
Matt.13. » set, sicut scriptum est: Sed propter electos, quos elegit, breuiauit dies hos. Electos, » quos elegit, hoc in loco pauperum gregis nomine significat Vates: quos pusillum gre-
Luc.12. gem eadem dicendi figura Christus nominauit. Nolite, inquit timere, pusillus grex, » quia complacuit patri vestro dare vobis regnum. at verò in hoc diuino consilio deferendo gubernandoque Iudaico populo, quemadmodum res habitura esset, muneris personæque suæ partibus adornandis peragendisque docuit. nam virgas ad eam rem sibi comparatas fuisse ait, quòd id genus pastoricij instrumenti ad ducendum guber-
Leuit.27. » nandumque pecus idoneum sit: pedum latini vocant, sicut scriptum est: Bouis & ouis, & capræ: quæ sub pastoris virga transeunt. huiusmodi autem binas pro varia temporum & rerum ratione, vt vsibus, ita & nominibus distinctas aptasse sibi Vates ait, alteri nomen *Decor*, alteri *Funiculus*, siue, vt Hebraicè est, [*Funiculi tenuantes*,] factum. Atque hanc rem ad arcanum sensum referendam esse impositorum nominum ratio indicat. vtque actionē ipsam exponamus, Vatem ex eodem ligno duo peda confecisse intelligimus: quorum alterum forma & firmitudine alteri præstiterit, cuiusmodi à pastoribus parari solēt elegantia operariis etiam ipsis spectabilia, vt illud:

Virgil. ecloga 5.
At tu sume pedum, quod me cùm sæpe rogaret,
Non tulit Antigenes.

Huic ex operis & roboris præstantia nomē Decor inditum est; alterum verò & forma & firmitate longè impar, quod funiculorū magis quam baculi imaginē referret, [*Funiculi tenues appellatum est.*] Huius verò rei quæ sit interpretatio, breuiter videamus. Baculi siue peda hæc sacerdotes apud me significant, quorū auctoritate, consilio & opera præcipuē Iudæorum

Iudæorum res secundi templi temporibus procuratæ ac gestæ fuerūt. Ex quibus tres celeberrimi habiti sunt, per quos respublica illa à Græcis propè conuulsa & obruta excitari, erigi, atque aliquamdiu contineri visa est. Hi fuère ex Hasmonæorum familia, Iudas cognomento Machabæus, Simeon & Ionathas fratres, virtute, pietate & fortitudine præstantes viri, quibus *decori* cognomen meritò conueniret. ex his autem nemo rex dictus vel salutatus fuit, sed vel ductores populi vel vncti belli vocati sunt. huiusmodi namque agnominibus in literis à Romanis ad eam gentem datis appellatos fuisse, Iosephus Hebræus auctor scribit. quarum etiam literarum argumentum in nostris Machabæorum libris est. hos autem tres summos viros alij ex eadem familia felicitate quidem & rerum gestarum gloria longè impares, temeritate verò & audacia atque arrogantia præcipuè notabiles, qui regium nomen præter ius atque fas, præter vllum in rempublicam magnum meritum sibi vsurpauerunt, quos debilitantes funiculos vocari par est: vtpote qui ad trahendam magis, quàm ducendam & gubernandam rem effecti esse viderentur. non ab re autem sacerdotes virgarum imagine à Vate nostro significātur. nam que ab ipsis instituti sacerdotij initiis pontificia auctoritas virga Aaronis frondente ac florente fructumque gignente indicata confirmataque fuit. Cùm autem varia regum, iudicum sacerdotumque huiusmodi instrumenta sunt, ita & variis nominibus Hebraicè dicuntur, atque pastorum & sacerdotum proprium est pedum, quod Hebraica lingua MAKAL vocatur, quo & Iacob pecorum pastor, & Aaron populi sacerdos vsi sunt. Igitur Iudæorum res à tribus illis magnis sacerdotibus administratas rectè atque decenter habituras; contrà verò sub cæteris pontificibus contractiores deterioresque indies fore Vates hac baculorum distinctione portendebat: atque hoc modo sibi gregē pastum esse ait, vt significaret populum pium & Deo gratum charumque fore, quamdiu optimis & piennissimis sacerdotibus regi contingeret; contra verò negligentioribus & insolentioribus pontificibus vsum deteriotem Deoque ingratiorem euasurum.

Et succidi mihi tres pastores in mense vno, & contracta est anima mea in eis:
siquidem & anima eorum variauit in me.

OPTIME profectò Latinus interpres noster vertit, [*Siquidem & anima eorum variauit in me:*] neque enim diuina erga homines tutelā & cura antè remittitur, quàm ab ipsis, quamobrem remittantur, commissum fuerit, sicut scriptum est: Et dimisit eos secundū Psal. 80.
desideria cordis eorum, &c. Atque explicationis gratia quædam huius carminis verba »
ex Hebręo, vtcumque poterimus, vertemus. [*Et abscondi feci* [*certos*] *tres* [*illos*] *pastores in lunatione vna, & contracta est anima mea in eis: siquidem & anima eorum velox fuit in me.*] Quid significet velocem esse animam eorum, interpres noster apertè exposuit. [*Variauit in me.*] hoc est, temere & inconstanter erga me sese gessit. Ait verò Zacharias se ipsum gregis à se gubernati tædere cœpisse, quòd post desideratos tres pastores à se insolenter abalienatum cognosceret. Atque illud verè à Vate actum accipimus, videlicet tres à se pecori præfectos pastores intra mensis tempus dimissos atque discedere iussos fuisse: statim verò temeritate quadam pecudum erga se cognita tædio fuisse affectum. [*Et abscondi feci*, Latinè dicitur, *desiderari feci.*] neque vllum verbum aptius ad eam significationem Latinè succurrit: illud verò Hispanè ad Hebraicam elegantiam proximè accedit, *hize desparecer.* [*certos*] *tres* [*illos.*] Hebraicè articuli notationis sunt, qui cùm in latina lingua desiderantur, huiusmodi pronominibus & relatiuis indicari solent. sententia porrò ipsa nobiles & illustres pastores fuisse docet, quos Vates intra mensem dimiserit ex arcana futurarum rerum significatione: quæ iuxta expositionis nostræ rationem ad eandē rem, quæ virga decora superius nominata est, referri commodissimum fuerit, hoc est, ad tres Mathathiæ sacerdotis maximi filios cognomento Hasmonæos, qui quòd munere suo optimè perfuncti fuerunt, pastores verè appellantur. hos autem intra lunationem vnam desideratos fuisse dicit namque vt Vates tres illos intra mensem sustulit; ita hi triginta annorum spatio, alius alij succedens, mortem obière. Iudas enim Machabæus sexennium, & exercitui, & sacris præfuit; Simeon decem & octo annis: Ionathas verò sex: qui omnes anni simul triginta sunt. Atque mensis lunaris triginta ferè dierū cū sit, diesque pro annis in sacro sermone sæpe vsurpentur (vt maneat puella nobiscum dies aut decem menses) lunationis nomine trigenarium numerum notamus. Quamob-

rem nomen medium à Vate pronuntiatum videtur IEAHH, quod consonantibus literis lunam siue mensem; vocalibus verò lunationem siue lunarem numerum significat. namque luna siue mensis IAREAHH dicitur: Mathathiæ verò tépus non annumeratum est, quod is præ senecta exercitum ducere non potuerit, neq. in bellicis rebus fuerit vltra annum versatus. fieri etiam potuit, vt tres illi sacerdotes eodem mense, alio tamen alius anno, desiderati fuerint: quod tamen nobis neque ex nostra, neque ex aliena historia compertum est. his igitur pastoribus desideratis Deú populo illi à pietatis cultu ad vitia malæque consuetudinis corruptelam translato abalienandum Vates suscepti videlicet pecoris tædium apertè declarans retulit. [*Et contracta est anima mea in eis: siquidé & anima eorum variauit in me.*] Animæ contractio tædium Latinè dicitur: Est autem hoc loco *anima* non qua sapimus, sed qua appetimus aut aspernamur, in qua tædia fastidiaque sunt: hoc enim *Nephes* Hebraicum nomen hominibus & brutis commune significat. Adeo autem offensum sese exhibet, adeoque Deum offendendum docet, vt priori iam illa cura laxata pecus ipsum temeritati propriæ permissum periculis consequenter cinctum fungi permittat.

Et dixi, non pascam vos: quod moritur, moriatur: & quod succiditur succidatur, & reliqui deuorent vnusquisque carnem proximi sui.

NEGLECTIONEM atque tædium hæc oratio manifestè indicat, vt pastor, quid pecori fiat, quid mali accidat, securus iam vel pertæsus potius minimè sibi laborandum ducat: neque quid, quoúe modo pereat, morbone, an furto, an rapina, curet. Hæc verò ad arcanam significationem translata, quid significent, apertum esse arbitramur; videlicet multiplex miseriarum calamitatumque genus, quo Iudææ res tum ciuili tumultu ac dissentione, tum hostili impetu premendæ erant.

Et tuli virgam meam, quæ vocabatur Decus, & abscidi eam. vt irritum facerem fœdus meum, quod percussi cum omnibus populis.

QVOAD pecus suum à Vate pedo illo illustri gubernatum fuit, nihil periculi neque à feris, neque à furibus atque inimicis hominibus allatum est: vbi verò pastoribus illis sublatis grex ille temere agere cœpit, illa gubernandi forma, quæ prius expressa fuerat, extincta tandem est, atque illa etiam cura laxata, locus & rapinis & furtis aliisq. incommodis est relictus. Quæ res illud nimirum portendebat, Iudæorum publicæ rei, post triú illorum sacerdotum mortem, dignitatem, decus & splédorem omnem turpissimis moribus obsolescentem, in deteriorem & contemptibilem gẽtibus omnibus obscuritatem fore mutandum, ita vt alio, quàm antè, modo gubernatis illis exterarum finitimarumque nationum, neque parem gratiam, neque iudicium, neq. fidem in sese experiri contingat. [*Vt irritum facerem fœdus meum, quod percussi cum omnibus populis.*] Illorum trium fratrum consilio & virtute magnam tandem Iudæis Deo auctore securitatem præstitam fuisse, inita cum Romanis societatis atque communis iuris fœdera confirmant, præter Græcorum Ægyptiorumque, vel inducias, vel amicitias conciliatas, sicut scriptum est:
Mach. 7. 10. 11. „ Benè sit Romanis & Genti Iudæorum in mari & in terra in æternum, gladiusque & ho-
„ stis procul sit ab eis, &c. Hæc verò omnia viris illis vita functis irrita infectaq. fore, atque
„ in summam apud Gentes omnes inuidiam conuertenda, Vates illa oratione docuerat, [*Vt irritum facerem fœdus meum, quod percussi cum omnibus populis.*] Fœdus à Iuda cum
Machab. 12. Romanis iunctum atque à Ionatha renouatum, & cum Sparthiatis initum, amicitiasque ab eodem cum Alexandro Antiochi filio, alteroque Antiocho Alexandri hærede
Machab. 13. initas, literas etiam fœderis & immunitatis à Demetrio rege per Simeonem impetratas, confirmatumque per eundem cum Romanis & Sparthiatis fœdus, præterea Antiochi Demetrij filij cum Simeone amicitiam, & commendatam ac defensam per Romanos apud cæteras nationes Iudæorum tranquillitatem & dignitatem, cæteraq. omnia quæcunque ad hanc referuntur rationem, vsque ad Simeonis mortem, hac oratione Vates complexus, deterrima & calamitosa, quę post ætatem illam deinde extiterint, tempora apertissimè significauit, adeo vt res hæc omnis pientissimo & sapientissimo cuique ætatis illius, constitisse dicatur.

Et in irritum deductum est in die illa: & cognouerunt sic pauperes gregis, qui custodiunt mihi, quia verbum Domini est.

POST Simeonis mortem Iudæorum moribus vehementius indies perditis Iudaicam rem tum à finitimis & vicinis, atque etiam à longinquis nationibus, fœdere omni rupto, tum ab ipsismet, domi pace turbata, debilitari ac labefactari incipiendam esse, & Vates ostendit, & qui pij bonique illo tempore erant, exspectata Vatis actione intellexerunt. neque verò sese aut odio, aut maleuolentia à pecoris custodia abalienatum fuisse Vates ait, quin potius renouato consilio curam suscipere & repetere voluisse, modò sibi gratia aliqua ab iis, qui maximam deberent, referenda esset.

Et dixi ad eos, Si bonum est in oculis vestris, afferte mihi mercedem meam: & si non, quiescite. & appenderunt mercedem meam triginta argenteos. Et dixit Dominus ad me, proiice illud ad statuariũ decorum pretium, quo appretiatus sum ab eis. & tuli triginta argenteos, & proieci illos in domum Domini ad statuarium.

QVÆ verè tandem re ipsa inter Deum & populum transigenda erant, eadem ad significandum verè etiam & re ipsa à Vate nostro acta commemorátur, qui sese restituendi & conseruandi gregis illius studio adhuc detentum, eos, quorum intererat, adusse, deque certa mercede referentem allocutum fuisse dicit, atque mercedis loco triginta argenteos accepisse: quos demum Dei iussu in templum ad figulum quendam ipse proiecerit. [*Et dixit ad eos.*] Ex multorum pastorum ac dominorũ gregibus inutilissima quæq. & occisioni destinata deligendo pecus illud sibi Vates comparauerat, cuius importunitatis studio affectum se fuisse ait, sed misericordia rursus commotum curamque renouare eandem paratum, atque officij erga gregum pastores faciendi cupidum sermonem de pretio laborisque sui mercede instituisse. Si vobis, inquit, cura, diligẽtia atque opera mea placet, laboris & industriç mercedem æquam mihi tribuite; sin minus vel placuerim, vel placere vobis iudicor, vt mercedem exoluatis, non postulabo: vestrum de meo labore atque officio iudiciũ, de mercede tribuenda consilium esto. [*Si non, quiescite.*] Si non placeo, inquit, vobis, definire mihi vel mercedẽ proponere, vel dare, igitur appensi sunt triginta argentei Vati. tanti enim illis viri & sapientissimi & officiosissimi cura, solicitudo & industria æstimata est, tanti redẽpta in suos vsus seruitus & opera eá mercedẽ, quę iniuriosa & contumeliosa magis, quàm honoraria videretur. Proiicere in templo Vates, atque figulo cuidam, qui templi ministeriis idonea fictilia parabat, tradere iubetur, vt ex actione ipsa actionisque personis & nominibus gestæ rei memoria populo relicta futuræ arcanæque rei cuiusdam signum atque exspectationem daret. [*Decorum pretium*, Hebraicè est, *Fortitudo pretij.*] Estque figura ironia, ac si dicat: Importunum spectate iudicium hominum, quanti me esse putauerũt, quem tam paruo pretio redemptum suo iuri, auctoritati atque seruituti addicerent. Quamobrem iussus sum id pretium in domum Domini allatũ figulo ad ea, quæ ex terra in aliquos sacros vsus finguntur, exponere. [*Et tuli triginta argenteos, & proieci illos in domo Domini ad statuarium.*] Ita actum à Zacharia esse intelligimus, vt scriptum est. quidnam verò statuarij nomine significetur, & Hebraicum verbum IOSZER, apertè declarat, & D. Matthęus clarè interpretatur figulum. neque enim statuas, hoc est, simulacbra aliqua in templo esse, neque eorum artificem aliquem templo addictum lex permittebat: figulos autem ad multarum rerum vsum nihil prohibuit esse. atque ita nomen ipsum cum notationis particula pronuntiatũ, Hebraicè scientibus certum quendam & notum figulum, & inter cæteros templi opifices cõnumeratum significare videtur. hæc actionis historia fuit. Rei verò huius agendæ ratio & certa narratio quæ fuerit, breuiter nobis est aperienda. Post desideratos tres illos illustrissimos ex Hasmonæorum familia sacerdotes, cœca nimium & turbulenta tempora consecuta sunt sacerdotibus nonnunquam imperitissimis & improbissimis, nunquam minus legitimis succedẽtibus, principibus prætereа nunc nequissimis, interdum etiam tyrannis manifestis rem gerentibus: neque vllis prętereа vatibus aut certis oraculis extantibus, quorũ auctoritate & consilio gubernari aut procurari posset res, ita vt neglecta Deo & dimissa iam illa respublica videretur: atq. illud manifesto omniũ periculo con-

ſtaret,quod per hunc Vatem ſcriptum fuerat, Non paſcam vos, &c. quos tantis antea tamque illuſtribus miniſtris,vatibus,ſacerdotibus pauerãt. Tandem verò Deus populi illius miſertus ſeſe vltro paſtorẽ prębuit,ſuſceptamq́. antea curã ſingulariter,etiamnum renouans ſe ipſum,hoc eſt,verbum ſuũ ſibi æquale,idemq́. omnino natura, virtute atq. efficientia ſecũ ſumma miraculorũ efficacitate,ſapientiæ & orationis veritate ac vitæ integritate,atque omnibus iis rebus inſtructum,quibus diuina auctoritas cõſtituta agnoſci poſſet.ad eam rem miſit,vt populi illius imprimis aliarumq́ue etiam gentium ſaluti conſuleret,atq. rebus omnibus,quæcunque ad verã felicitatẽ pertinerent, præeſſet, qui cum plurimis & maximis tum naturæ dignitatisq́. ſuæ,tum diuinæ legationis ac muneris ad publicam ſalutem ſuſcepti atque obiti tandemq́. explendi ſibi argumentis & exẽplis præbitis illorum erga ſe officium poſtularet. eiuſmodi tamen ſuorum de ſe iudicia & ſtudia habuit,vt ab omni non ſolùm dignitate, ſed ciuitatis etiã ſuæ cõmunione alienus exiſtimatus cùm offenſiones plurimas acciperet,tum demum repudiatus repulſam tulerit grauiſſimã,neque pluris,quàm triginta argẽteis nummis æſtimatus,ad mactandũ emptus fuerit:neque vel ipſe,vel ipſius pretium ad alium pietatis vſum valere poſſe iudicatum eſt,niſi tantum vt figuli agro in peregrinorum ſepulturam emendo impenderetur,vt ex eo homine,qui omnium primorum ſententiis damnatus ſacerq́ue iudicatus eſſet,aliquis tamen pietatis fructus non ſublimis ille quidem & templi aliis ritibus, aut rebus cõparandus,verũtamen aliquis minoris notæ Deo gratus haberetur, ſicut ſcriptũ
Matth.27. „ eſt: Non mittamus eos in corbana,quia pretiũ ſanguinis eſt.conſilio autem inito emerũt
„ ex illis agrum figuli in ſepulturam peregrinorum. Conſilium initum fuiſſe ait euangeliſta,cuiuſmodi in rerum Deo grato genere exigua illa pecunia inſumi poſſet,quę hominis à Synagoga ſua repudiati, ſacri atque infamis ſupplicioq́ue digni iudicati pretiũ fuiſſet: neque enim dignioris notæ in iis,quæ ad pietatem pertinent,rebus vſui idonea iudicata illis fuit.huius autem loci ſimplicem ac dilucidam expoſitionẽ ab euangeliſta edo-
Ibidem. „ cti ſumus,ita referente: Propter hoc vocatus eſt ager ille Haceldama, hoc eſt, ager ſan-
„ guinis,vſque in hodiernum diem.Tunc impletum eſt, quod dictum eſt per Ieremiam
„ prophetam: Et acceperunt triginta argenteos pretium appretiati,quem appretiauerunt
„ à filiis Iſraël,& dederunt eos in agrum figuli, ſicut conſtituit mihi Dominus. Zachariæ conſtitutum eſt,vt triginta æſtimationis ſuæ argenteos figulo pro terreis vaſculis daret, pontifices,ſacerdotes & cæteri triginta etiam illos nummos,quos ſanguinis pretium dixerant, figulo pro terræ portione in ſepulturam hoſpitum exoluere.

Et præſcidi virgam meam ſecundam,quæ appellabatur Funiculus,vt diſſoluerem germanitatem inter Iudam & Iſrael.

IVDAICARVM rerum deſerendarum cauſa prædicta oportunitas à Vate indicatur. ea autem fuit acerrima quædam inter Hircanum & Ariſtobulum fratres de regno contentio: quæ & ciuilem diſcordiam induxit,& Romanorum potentiæ dirimendæ litis occaſione aditum ad dominatum occupandum patefecit. fuére autem hi duo, quorum vehementi æmulatione & diſſidio reſpublica illa iam à trium illorum paſtorũ tempore paulatim indies inclinata demum præcipitata eſt, Alexandri cognomẽto Lannei, ſiue Ioannis filij,quorum vterque appetiti ſibi regni cauſa obtentum & continuatũ diu in ſua familia principatum magis alienis proditum detulit, quam ſibi confirmauit. Hæc res præter ciuilia bella externas etiam calamitates, prædas, direptiones vexationeſq́ue plures à Pompeio atque ab aliis inferendas machinata eſt. Quam rem Vates ſecundam illam virgam debilem admodum ac lentam; vtcunque tamen pecori trahendo, ſi non ducendo, idoneam conſcindens portendebat: cuius conciſione non minorem populo diſſenſionem commouendam ſignificauit, quàm ea fuerat, quæ quondam Iudæis & Iſraëlitis de regno contendentibus, hiſq́ue Roboam, illis verò Ieroboam partes ſecutis facta eſt, cùm Iſraëliticæ gentis ſtatus conuelli ac labefactari inciperet,fraterna neceſſitudine atque concordia dirempta. [*Vt diſſoluerem germanitatẽ inter Iudã & Iſraël.*] Iudæorum inter ſe diſcordiam, variaq́ue erga Ariſtobulum & Hircanum fratres ſtudia & diſſidia,ad exempli ſimilitudinem,Iudaicæ & Iſraëliticæ defenſionis antiquæ nominibus notat. eſt autem hoc auctoribus non inuſitatum ſynecdoches genus, cùm res al-

tera

tera ex alterius nominatur exemplo. quod omnino eadē vtriusque ratio spectanda fuerit, vt; In domibus habitabit Kedar. & apud exteros: Isai. 42.

Captatorque dabit risus Nasica Coranno. Horat. lib. 2. serm. satyr. 5.

Verè etiam inter Iudam & Israëlem dissensio futura erat, si multos etiam ex Israëlitis, in Iudæa reliquos fuisse intelligamus, vt leuitas & sacerdotes, atque ex cæteris tribubus nonnullos quoque. cuiusmodi verò post Hasmonæorum sacerdotia & principatum tempora Iudæis instarent, cuiusmodique pericula struerentur, apertè satis nobis Vates significare subiunctis versibus videtur.

Et dixit Dominus ad me, Adhuc sume tibi vasa pastoris stulti: quia ecce ego suscitabo pastorem in terra, qui derelicta non visitabit, & dispersum non quæret, & contritum non sanabit, & id quod stat non enutriet: & carnes pinguium comedet: & vngulas eorum dissoluet.

A L I V M omnino habitū induere aliaque instrumenta gestare Zacharias iussus, atq; pastoris temerarij personam agens, impendens Iudæis domesticum malum externæq; allatæ cladis initia indicauit. neque enim baculis iam, vt antea, sed armis, gladio & hasta aliisque feriendi instrumentis vsus est: quæ ad ouium magis cædem, quam custodiam parantur. Sunt autem hæc stulti pastoris & suis magis, quam pecorum commodis consulentis arma & supellex, vt illa rursus boni & studiosi pastoris instrumenta atque apparatio sunt virga, funes, vites, oleum, & quæcunque ad ducendas, reuocandas, defendendas curandasque pecudes idonea sunt. atque ex vtrouis instrumentorum genere & vsu pastoris animus & ingenium arguitur. bonus autem misericordia, solicitudine ac sedulitate; improbus verò negligentia contemptione atque crudelitate erga pecus vtitur. Vtriusque notæ satis expressæ apud Vates sunt. Nonne greges à pastoribus pascuntur? lac comedebatis, & lanis operiebamini: gregem autem meum nō pascebatis, quod infirmum erat, non consolidastis, & quod ægrotum, non sanastis, & quod abiectum est, non reduxistis, & quod perierat, non quæsistis: sed cum austeritate imperabatis eis, & cum potentia: & dispersæ sunt oues meæ, eo quòd non esset pastor: & factæ sunt in deuorationē omnium bestiarum, &c. (Ezech. 34.) huiusmodi pastoris instrumenta gestare Vates est iussus, vt Herodianæ dominationis vel potius tyrannidis tempora apertè significaret: cuius quisquis historiam apud Iosephum aliosque Hebræos auctores legit, temerarij & stultissimi, imò & crudelissimi pastoris intuetur imaginem. illi enim occupatam tyrannidem ad sua tantùm commoda conuertentes magna in populum & primores viros, atque in proprios etiam liberos & familiares crudelitate adlubita exercitaque stabilire studuère, nulla publicæ rei cura, nullo studio affecti, nisi quantum vtilitatis propriæ aut ambitionis causa popularia quædam ornamenta magno ciuium sumptu procurauère. Variam autem pro condicionum varietate pecoris custodiendi curam esse oportet: nam quæ furto aut rapina ablata fuerint, recensenda, vestiganda redimendaq. sunt: quæ verò vel terrore, vel metu, vel inscitia errauerint, vel ob ætatis imbecillitatem relicta fuerint, quærenda ac reducenda: quæ autem casu, vel impetu, vel alia offensione læduntur, curanda, fouenda & alliganda; quæ præ valetudine & macilentia mouere sese nequeūt, suppeditatis herbis & cibis alenda; ea demum, quæ valida robustaque constiterint, conseruanda amplificandaque sunt. Intueantur reges, principes cæterique tum ecclesiastici, tum laici magistratus, qui nomen suum inter pastores profitentur, cuiusmodi nam susceptum munus qua ratione, qua cura, qua diligētia & fide obeát. Pinguium & vngularum earum, quæ à pastore comedendæ dissoluendæq. erant, nominibus Dauidicæ domus & omnium principum virorum strages & debilitatio ab illis tyrannis facta significatur. Quem autem horum pastorum, hoc est, Herodum regum & regni res exitum habituræ, quisque tandem illorum, quæ à se descripta erant, temporum finis futurus esset, cantilena actionem suam concludens ex tragœdiarum more Vates declarauit.

O Pastor & Idolum, derelinquens gregem: gladius super brachium eius & super oculum dexterum eius: brachium eius ariditate siccabitur, & oculus dexter eius tenebrescens obscurabitur.

H E R O D V M familiā ob negligentiam, impietatem & crudelitatem, regno & digni-

tate omni amissa, prorsus extinctum iri Vates præcinit: id quod euctus ipse declarauit. Vltimus namque ex herodum posteritate Agrippa rex magis adeo nomine, quàm re ipsa à Romanis dictus & cõstitutus, Ierosolyma per Titum capta Romam captiuus ductus, cum vnico filio occisus tandem est. cuius vicem non lamentabundus, sed minitabundus Vates noster canebat. [*O pastor,*] ô minantis & acerbum fatum dicentis vox est, vt: O mucro Domini, vsquequo non quiesces. & apud exteros: *O virgo infelix, &c.* [*Pastor & Idolum.* Hebraicè, *Pastor idolum.*] Pastorem significat, qui præter nomen nihil præterea pastoricium obtineret, neque pecoris cura teneretur, neque vllo commodo ad eam rem fungeretur officio, sed velut simulachrum quoddam pastoris inter pecus esset. qualem Agrippam regem erga Iudaicum populum fuisse legimus, qui à Romanis rex dictus, non maiorem tamen, quàm præfectus quispiam auctoritatem tenebat: quippe qui neq. Paulum post datam ad Cæsarem prouocationem, quanquam innocentem iudicatum, liberum tamen pronuntiare ac dimittere potuit. quidnam illud regiæ dignitatis, maiestatis & auctoritatis fuit! & tamen illud nihil, quodcunque fuit, bello gladioque est ademptum. En vrbs ipsa Ierosolyma, quæ principium regni & lumen erat, extincta omnino abscissaque est. Appellatur autem regia potestas & auctoritas brachium, vt: Tuum brachium cum potentia; & Saluauit sibi dextera eius; & brachium sanctum eius. Vrbs verò Ierosolyma, quæ excindenda vastandaq. erat, oculus dexter dicitur, siue quòd omnis consilij capiendi atque ineundi ratio Ierosolymis vt regia atque metropoli ciuitate sita fuerit, quæ ob eam rem sancta ciuitas, hoc est, præcipua & separata dicebatur; siue ad nomen ipsum, allusio fiat .. quòd Ierusalem visio perfecta, siue, vt alij volunt, visio pacis ex etymo exponatur.

Ierem. 47. Virgil. Ecloga.

VATICINII QVARTI ARGVMENTVM.

QVÆ tempora, quæ statuum & condicionum mutationes ac varietates Iudæorum gentem publicamque rem manerent, in proximo vaticinio apertè satis explicata sunt. Illa verò omnia eius vel felicitatis, vel miseriæ rationibus, quæ in humanis & ad huius vitæ vsum pertinentibus rebus spectatur, definienda fuêre. at cùm vera & summa; vel beatitudo, vel miseria ex animorum tranquillitate, aut perturbatione agnoscitur, eorum maximam ac præcipuam rationem haberi oportet. huic etiam parti postremo loco, vt grauissimo & oportunissimo argumento, cuius causa cætera suscipiuntur, à Deo per Vatē est satisfactum, ostensumque quisnam Iudæorum & aliarum gentium in ea, quæ ad animorum salutem vel perniciem pertineat, causa futurus esset exitus: Docet autem fore, vt gentium omnium atque adeo Iudæorum ipsorum maxima acerrimaque aduersus Ierusalem, hoc est, ciuitatem sanctam, quā Deus constituere moliretur, contentio quidem, inimicitia atque æmulatio infestissima sit; quæ tamen non sine summa in eos, qui infensi esse perrexerint, animaduersione & vltione tandem remittatur. qua in re diuina virtus atque erga veræ pietatis cultores prouidentia apertis argumentis declaranda fuerit. quamquā enim plurimorum & potentissimorum aduersus paucos & infirmiores bello concitato & magnis conatibus & viribus gesto, ipse minoris & humilioris partis dux captus occisusque sit, victoriæ tamen laus, vsus & possessio paucioribus atque imbecillioribus existimatis propria perpetuaque fiet. Fore autē porrò, vt post desideratum atque publico luctu & lamentatione deploratum ducem illum, limpidissimus & dulcissimus vberrimeque fluens aquæ fons in Ierusalem Deo auctore atque demonstrante aperiatur, cuius virtute omnes hominum sordes expientur & eluantur. omnis deinde vani cultus superstitionisque error ex terrarum orbe hominumque mentibus ademptus tollatur, plurimis tamen in ea contentione tum ex aliis nationibus, tum ex Iudæorum gente perditis & occisis; iis verò, qui superfuerint, magno præmio honore & dignitate affectis & auctis. atque eo tempore diuina virtus maximorum miraculorum spectaculo illustris orbi probanda fuerit, plurima & dulcissima salute, pia atque perpetua pace, piis allata & confirmata. Ex qua re illud effectum iri dicitur, vt Ierosolymitana ciuitas maxima nō solùm Iudæorum, sed omnium vndique confluentium nationum frequentia communique studio celebretur, atque veræ tandem & simplicissimæ religionis cultus communiter suscipiatur: quòd si qui negligentia vel contemptione, vel alio quouis animi vitio corrupti imitari ac sequi recusauerint, suo tādem magno malo ac publica priuataque pernicie, quantam salutem neglexerint ac repudiauerint, omnino sentient.

CAPVT

Nus verbi Domini super Israel.

CVM indicato per Vatem exitiali & calamitoso Iudæorum gentis, regionis & regni, totiusque publicæ rei, propter ipsorum scelera, exitu atque vrbis excidio, multa tamen tum in lege, tum in cæteris diuinis oraculis à Deo facta promissa superessent: quæ quonam tempore præstanda forent, in dubium vocari possent iis, qui diuinorum dictorum & pactorum constantiam cum tanta illius gentis clade atque abalienatione conferrent. dubitationem hanc postremo tandem responso apud Zachariam tollere Deus voluit, ostenditque fore vt promissa à se in hominum salutem maxima & pretiosissima dona, atque misericordiæ præstandæ rationes cum iudiciorum seueritate pœnisque de improbissimo quoque sumendis constarent. eamque rem ad sapientiæ prouidentiæque suæ summa & præstantissima quæq. consilia esse referendam: quæ quónam modo transigenda sit, dilucida expositione declaratur. Quòd autem diuinum consilium, quod hoc vaticinio repetitum exponitur, consideratum, certum constansq. definiri oporteret, ipso statim initio & oraculi inscriptione indicatur. [*Onus verbi Domini super Israël.*] In iis, quæ in Habbakuq aliosque Vates conscripsimus, commẽtariis, verbi huius, *onus*, vim & significationem apertè satis exposuisse nobis videmur: cuius præcipuam rationem ad dictorum sententiarumq. constantiam & veritatem pertinere docuimus. atque ita huius inscriptionis illa sententia est, Vaticinationem hanc, in qua promissa multa diuina Israeli facta referuntur; certam constantemque esse, & rato tempore ac re ipsa exponendá. Et quanquam ex humani ingenij tenuitate difficile hoc atque repugnans videatur, ex Dei tamen auctoris virtute & efficacitate, & ex eius, in quo agenda præstandaque sunt, natura & distinctione factu explicatuque facilè, & exspectatu non incredibile nec absonum esse; quippe cuius Deus auctor sit, qui cùm cælum & terram tam dissimiles disparesq. natura res, eodem tamen mundi opificio à se coniunctas contineat, facillimè ac nullo negotio, ea quæ pugnare vehementer secum ac temporibus rationibusque distinctissima esse existimantur, componere atque aptare ita potest, vt alterum sine alterius detrimento constet; maximè autem cùm hæc, quæ ad diuina erga Israëlem promissa præstantissima referuntur, humanum spiritum spectent: cui multa, quæ præter naturam esse videntur, contingere tamen ex diuina virtute possunt, sicut ex eadem virtute accidit, vt ipse cùm simplex, leuis, agilis atque incorruptibilis, & vt ita dicam, cælestis, imò cælesti natura purior plane & simplicior sit, in humano corpore crasso, graui, variis elementis corruptibilibusque constante & terreno, atque magis etiam, quàm terra ipsa, concreto & impuro, membris tamen omnibus & partibus accommodatus conformatusque insit & contineatur. erit itaque hęc illius hemistichij sententia. [*Onus verbi Domini super Israël.*] Quæcunque Dominus super Israël olim promissa atque nunc referenda demandauit, *onus*, hoc est, certi consilij decretum est, quod semel dictum, decretum ac fixum, nullis difficultatum aut pugnantiæ argumentis in dubium vocandum est.

Dicit Dominus extendens cælum, & fundans terram, & fingens spiritum hominis in eo.

DICENDARVM promittendarumque rerum constantiam & fidem earumq. exspectationẽ ex facultate & efficientia Dei atq. ex eiusdem consilio confirmat. facultas in conditarum rerum admiranda naturę consonantia & stabilitate spectatur: Consiliũ verò in earundem rerum caussis & vsibus perspicitur. ad facultatem rursus duo pertinent, sapientia & virtus. vtrumq. in rerum creatione & conseruatione probatur. maximæ namque sapientiæ, virtutis item maximæ opus fuit, cæli ambitum ita ęquabiliter partes omnes mũdi cæteras amplecti, vt animantis cuiuspiã corpus pelle sua contectũ munitumq. est, sicut scriptũ est: Extendens cælũ sicut pellem, qui tegis aquis superiora eius. neq. minoris etiã vel efficientiæ vel artis fuerat, terrę globum à mari eminentem in medio mundi vniuersi loco, fixũ suis ponderibus librandũ, suis nutibus tenendũ figere, vt neq. illud ambitus sui formã variet, neque hic locum situmq. suũ in tanta leuiorũ & tenuiorũ elementorum vicinia mutet, sicut scriptum est: Posuisti terram super stabilitatem suã, non inclinabitur in seculum seculi. illud etiam admirandæ sapientiæ & virtutis maximum „ Psal.103.

argumen-

argumentum est, spiritum hominis natura sua simplicissimum, nullis partibus aut membris distinctum, leuissimum & tenuissimum, in humano tamen corpore inclusum contineri, & membris omnibus sic adaptari, sic particulis cunctis insinuari, vt vbique præsentem atque efficientem cognoscere notareque possimus. nulla enim humani corporis viuens integraque pars spiritus præsentia destituta est, alioqui, vbicunq. ille desit, intermoritura inutilisque omnino futura, sicut scriptũ est: (Prou. 16.) „ Lucerna Domini, spiraculum hominis, quæ inuestigat omnia secreta ventris. Quamobrem miraculi notatione alienum à spiritus natura verbum vsurpatum à Vate est. [*Fingens spiritum hominis in interiori eius.*] namque fingere figulorum proprium est; iisque rebus conuenit, quæ proprios terminos, quibus contineantur, sequi nata sunt, vt argilla, cera, & cætera, quæ ad plasticen dictam artem referri possunt. (Plin. lib. 37. c. 7.) mirum igitur & maximæ virtutis atque eximiæ artis argumentũ est, spiritum in interioribus hominis membris fingi. Verùmenimuero horum etiam omnium certum, quamobrem facta sunt, quoque tendant, consilium & finem intelligere, idque neque pœnitentia abiiciendum, neque frustratione impediendum esse credere oportuerat: cuius illa summa ratio est, cælum & terram, quibus Deus non indiget, hominum causa facta conditaque fuisse, duplicemque in homine partem esse; alterá corpus, cui terræ locus conueniat; alteram verò animam, cuius propria & commodissima sedes cælum sit. ex diuino autem consilio & virtute effici, vt spiritus hominis natura sua cælo idoneus, propter eam tamen quam cum corpore coniunctionem & cõsuetudinem sortitus est, terris aliquando contentus commoretur. Ex eodem autem consilio ac virtute, atque ex rerum ipsarum dignitate etiam esse, vt corpus rursum propter eandem consensionem & societatem habilius etiam agiliusque redditum, in propria & oportunissima spiritus ipsius patria, hoc est, in cælo degat & conuersetur. ex ipsa autem appellatarũ rerum, cæli, terræ, spiritus corporisque natura, & Dei ad efficiendum virtutem & facultatem, & ad perficiendum etiam consilium considerari atque cognosci, dicendis rebus fidem haberi Vates voluit. Cum verò de iis, qui ad terrenæ habitationis, atque ad corporis vsum spectarent, euentibus abunde satis Vates dixisset, de iis etiam, qui ad alteram rerum partem, hoc est, ad cælum & spiritum referẽdi essent, dicere hoc in loco instituit.

Ecce ego ponam Ierusalem super liminare crapulæ omnibus populis in circuitu: sed & Iuda erit in obsidione contra Ierusalem.

QVID verba propriè significent, cognoscere primum, deinde sententiam interpretari commodissimum fuerit. [*Super liminare crapulæ.*] Hebraicum nomen SZAPH, vas propriè significat, sed ad portarum postes in architecturæ vocabulis transfertur. Qua de re nos alias, Deo annuente, agemus. nunc locus ipse planè docet, [*superliminare,*] siue סף SZAPH, vas potorium significare, idemq. esse, quod Græci ac Latini pariter scyphum nominãt: constat namque iisdem consonantibus primis. quod verò crapulam Latinè legimus, venenatam potionem exponendum est: cuius ad perceleremm interitũm afferendum mira vis sit. deductum namque verbum est à verbo R·A·G·H·A·L, quod vehementer tremere, concuti absorberique significat, vt apud Nahhum: (Nahhum 2. Psalm. 59.) Et cogitatores consopiti sunt, siue quod idem est, quamuis per metaphoram dictum, & buxi contremuerũt. atque ex hac natura & vinum compunctionis, & calix soporis, quæ apud psaltem & Vates legimus, (Esai. 51.) Latinè explicanda sunt. huiusmodi poculum à se Ierosolymis aduersus gentes multas, atque adeo aduersus Iudæos ipsos paratum iri Deus ait, cuius potione illius ciuitatis hostes celerrimè tollantur: idque ex translatione ductum illud significat, fore vt multi cùm ex gentibus tum ex Iudæis, dum Christi veritatem oppugnant, euangelij virtute & efficientia excitati & obruti pereant. duplicem enim euangelij vim esse, & sacris literis apertè demonstratum, & periculis multis comprobatum cognouimus; alterá, vt piis, modestis diuinoque dicto audientibus & credentibus admissum & acceptum vitam & salutem; alteram verò, vt impiis & repugnantibus ac renuentibus, perfidis & inofficiosis repulsum cæcitatem interitumq. afferret, sicut scriptum est: (Rom. 1.) „ Non erubesco euangelium: virtus enim Dei est in salutem omni credenti Iudæo primum & Græco. Iustitia enim Dei in eo reuelatur ex fide in fidem, sicut scriptum est: Iustus autem ex fide viuit. Reuelatur autem ira Dei de cælo super omnem impietatem & iniustitiam hominum eorum, qui veritatem Dei in iniustitia detinent, &c. plurima quæ nos aliquando, si Deo gratum fuerit, de vtraque euãgelij efficacitate plenius apertiusq. disseremus.

Igitur

igitur Christum atque Christi euangelium & veritatem multis tum gentibus, tum Iudæis expugnãtibus exitio fore, & hic Vates docet, & Dauid futurum prædixerat, & Petrus aliique apostoli testantur. qui cum acerrimam illam aduersus Christianum nomen à sacerdotibus & senioribus contentionem susceptam cognouissent, vnanimiter leuauerunt vocem, & dixerunt: Domine tu, qui fecisti cælũ, & terrã, & mare, & omnia, quæ in eis sunt: qui spiritu sancto per os patris nostri Dauid pueri tui dixisti. Quare fremuerunt gentes, & populi meditati sunt inania. astiterunt reges terræ & principes conuenerunt in vnum, aduersus Dominum, & aduersus Christum eius. conuenerunt enim verè in ciuitate ista Herodes & Pontius Pilatus cum gẽtibus & populis Israël facere quę manus tua & consilium tuum decreuerunt fieri. & nunc Domine respice in minas eorum, & da seruis tuis cum omni fiducia loqui verbum, &c. Huiusmodi itaque scyphum crapulæ sibi ad euangelij sanctæque ciuitatis oppugnatores interimendos parandum esse Deus dicebat, de quo scriptum est: Qui habitat in cælis, irridebit eos, & Dominus subsannabit illos: Tunc loquetur ad eos in ira sua, & in furore suo conturbabit eos. [*Sed & Iuda erit in obsidione contra Ierusalem.*] Ita, vt hic locus latinè redditus est, illud significat, non modò exteras nationes, quibus euangelij promissio ignota ante fuerat, sed Iudæos etiam ipsos regni promissionis non ignaros, imò, nisi sese sua culpa abdicassent, filios vnà cum aliis euangelij dignitatem Christianumq. nomen & sanctam illam Ierusalem ciuitatem expugnaturos, sicut scriptum est: In propria venit, & sui eum non receperunt, &c. Porrò autem quantum deinceps ciuitati huic soliditatis, firmitudinis, roboris ad hostiles impetus frangendos futurum Deo auctore sit, elegantissima similitudine significatur.

Act.4.

Psalm.2.

Et erit in die illa, ponam Ierusalem lapidem oneris cunctis populis: omnes qui leuabunt eum, concisione lacerabuntur: & colligentur aduersus eam omnia regna terræ.

Ex temporum comparatione ecclesiæ magnitudo, amplitudo & firmitas futura Vati ostendebatur. siquidẽ Ierusalem nostra cum illa antiqua, atque vtriusque hostibus inter se collatis, quantum hæc illam dignitate, felicitate, gratia & diuini præsidij muneribus vincat, facile perspicitur. Illa enim antiqua Ierusalem, in qua summa religionis & diuini cultus fuerat, à vicinis & finitimis gentibus sæpius exagitata, perturbata atq. non semel oppressa fuerat, cum magna sacrorum faciẽdorum, & totius ad diuinum cultum pertinentis rationis detrimento, cum bonorum & piorum virorum iactura, calamitate, cum regionis & veræ pietatis contemptione, sicut scriptũ est: Deus venerunt gentes in hæreditatem tuam, polluerunt templum sanctum tuum: posuerunt Ierusalẽ in pomorũ custodiam. posuerũt morticina seruorũ tuorũ escas volatilibus cæli, carnes sanctorum tuorum bestiis terræ. facti sumus opprobrium vicinis nostris, subsannatio & illusio iis, qui in circuitu nostro sunt, &c. ita vt Ierusalem illa omnibus finitimis & vicinis nationibus exercendi belli, & prædarum, gloriæ & triumphi deportandi velut materia quædam subiecta fuisse censeretur. Verum enimuero in renouata hac & instaurata ciuitate longè secus euenturum fore Deus prædicit, quam tanto tamque firmo præsidio muniendam ipse susciplat, vt non vicinarum modò gentium, sed regnorum omnium potẽtia, arte, industria, impetu, conatu, contentione superiorẽ semper tueatur, cum summa ciuiũ & vtilitate & gloria, sicut scriptũ est: Fidelis Deus, qui non patietur vos tentari vltra id, quod potestis, sed faciet etiam cum tentatione prouentũ. atque ex hoc loco quantæ, quamq. multæ aduersus Christi ecclesiam à Dei humanique generis acerrimo ac sempiterno hoste, cum per gentium errores & Iudæorum perfidiã, tum etiam per hæreticorũ insaniã, atq. adeo per nequissimorũ hominum insolentiam excitatæ essent tempestates ac procellæ, manifestè agnoscitur. Qua in re illud tandem ab istorũ conatibus parandum efficiendumq. fuerat, vt cum maxima sui ipsorũ pernicie, & diuini præsidij virtus, & ecclesiæ ipsius dignitas & sanctitas illustrior indies euaderet, sicut scriptum est: Et portæ inferi non præualebunt aduersus eam. hæc autem res commodissima similitudine enuntiata est. consueuere nonnunquam ij, qui corporis firmitudine ac robore valere ac præstare se putant, variis in periculis vires exercere suas. ex quibus vnum est, grauissimi ponderis lapidem ad certamen expositum arte atque virtute sublatũ humerisq. impositum ad cer-

Psalm.78.

ad certum spatium perferre: qua exercitatione nulla magis membrorum robur firmitudinemque arguit, vt ex naturæ & philosophiæ rationibus docere possomus. Huiusmodi lapidem ecclesiam fore Deus ait. quem singula orbis terræ regna nationesque singulæ, nocendi ac vincendi cupiditate aggressę ac tentantes, solidissimum grauissimumque suo magno periculo atq; damno offensioneq. sui experiatur. atque hæc virtus euãgelij semper fuit, quòd iis, quibus auditum, cognitũ, plausuq. atque approbatione exceptum fuerit, salutem; iis verò, quibus contentione est explosum, perniciem maximã & publicè & priuatè cum summa etiã ignominia attulerit. nullum enim regnũ euãgelio olim infensum hodie extat, nullum etiã eorũ, quibus hodie impugnatur, permansurũ est. ipsa tamẽ ecclesiæ Christianæ solidissima atq. grauissima virtus, dignitas & gloria omnibus periculis examinata & superior victrix semper est duratura, sicut scriptũ est: Sicut audiuimus, Psalm.47. sic vidimus in ciuitate Dei nostri: Deus fundauit eam in ęternũ. [*lapidem oneris.*] Hebraicum verbum onerare & portare pariter significat. huiusmodi autẽ lapides illi dicuntur, qui ad periclitandas vires corporis cõparari atq. expositi publicè sunt, eodẽ dicendi modo, quo lapides fundæ superius definiuimus. [*Et omnes, qui leuabunt eum, concisione lacerabuntur.*] Soliditate, asperitate & põdere pressi, manibus primũm, deinde toto corpore fracti ruptique tandem oneri succumbent. *Concisionem* vocat Vates verbo carnis rupturis & lacerationibus proprie accommodato Hebraicè: cuius illud exemplũ est, Et super mor- Leuit.19. tuo non incidetis carnes vestras. Hæc autem, quæ Deus erga ecclesiæ suæ defensionem, propugnationem atque incolumitatem in se recipit, ad omne quidem sacrosancti euangelij tempus in vniuersum pertinent, sed singulas tamen partes suis interuallis atque articulis exponendo distinguere operæpretium est. namque dies illa, quæ à Vate appellatur, non certam, vnam singularemque diem, sed totum tempus, quo res aliqua gentur, significat, vt apud Habbakuq annotauimus. atque eandem translationem siue allegoriam persecutus Vates, omnem artem, potentiam, sapientiam, industriam, quibus gentes aduersum Dei veritatem & euangelij virtutem instructæ valere posse existimentur, inanem cassamque fore confirmat.

In die illa, dicit Dominus, percutiam omnem equum in stuporem, & ascensorem eius in amentiam: & super domum Iuda aperiam oculos meos, & omnem equum populorum percutiam cæcitate.

MAXIMIS & admirandis argumentis & notis veræ pietatis & euangelij rationes ab impietate omni, potẽtia, sapiẽtia, calliditate, astu, copiis, aliisq. rebus, quibus homines aduersum euangelicam simplicitatem niti posse sibi videbuntur, distinctũ iri docet: idque exitu ipso & euentu demonstrandum fore prædicit. solent enim belli duces & principes equorum tum multitudine, tum robore, hominũ præterea exercitatorũ frequenti copia Isai.31. plurimum ad res gerendas fidere & exultare, sicut scriptũ est: In equis sperãtes & habentes fiduciã, & super quadrigis, quia multæ sunt: & super equitibus, quia præualidi nimis. Hæc autem vana inutiliaq. omnino atq. adeo perniciosa ijs, qui aduersus diuinum consilium vtantur, iis verò, qui diuinas partes sequuntur, superuacanea onerosaque magis, quàm vtilia esse, iam sæpius legimus, & multorũ etiã nostro tẽpore periculis cognoPsal.146. uimus. Non in fortitudine equi voluntatem habebit, neque in tibiis viri beneplacitum est ei. beneplacitum est Domino super timentes eum, & in iis, qui sperant super misericordia eius. hac translatione omnes res, quibus homines instructi aduersus diuinã veri- 1.Cor.1. tatem valere sese arbitrantur, significatæ sunt. Est enim eadem huius cum illius vaticinij Isai.9. sententia, Perdam sapientiam sapientum, & prudentiam prudentum reprobabo [*Equum in stuporem.*] Perturbationem mentis atque animi eneruationem & desponsionem Hebraicum verbum significat, quod furorem mentis aliàs interpres noster vertit. [*Et ascen-* Deut.27. *sorem eius in amentiam.*] Huius in mente vitij ratio ex consequenti effectu arguitur. effectus verò in diris detestationibus apertè describitur. Percutiat te Dominus amentia & cæcitate, ac furore mentis, & palpes in meridie, sicut palpare solet cæcus in tenebris, & non dirigas vias tuas. & paulo inferius: Et stupens ad terrorem eorum, quæ videbunt oculi tui. Idem verbum nunc stupere, nunc amentia agi, reddit interpres. est autem verbum SAGAGH. [*Et super domum Iuda aperiam oculos meos.*] Prouidentiam, propugnationem defensionemque suam domui Iuda, hoc est, Christianorum familiæ (cuius caput est Christus legitimus Iudæ & Dauid hæres)

promittit

ptomittit Deus: namque aperire oculos, tum ex eorum, quæ dicta sunt, antithesi; tum ex sacri sermonis vsu hæc omnia significat. Est autem contentio illa præclarissima populos, equos stupentibus & viris amentibus aduersus Iudæ domum; hanc verò Dei apertis oculis prospicientis consilio, virtute atque ope vsuram, illique perpetuò sacram atque gratam fore, non minus, imo multo etiam magis, quàm antiquum illud templū à Salomone dicatum: cuius piam & sacram frequentiam commendatam sibi fore Deus ipse in se receperat. Oculi quoque mei erunt aperti, & aures meæ erectæ ad orationem (2. Paral. 7.) eius, qui in loco isto orauerit. elegi enim & sanctificaui locum istum, vt sit nomen meum ibi in sempiternum, & permaneant oculi mei & cor meum ibi cunctis diebus. Hanc autem suam tutelam à templo illo terreno & lapideo ad Iudæ domum translatum iri, hoc in loco Deus est pollicitus, & aliàs etiam sæpe: Hæc requies mea in seculum seculi, hic habitabo: quoniam elegi eam, & cæt. [*Et omnem equum populorum percutiam cæcitate.*] Oculorum sensus priuatio propriè cæcitas est, quæ stupori addita eum, cui acciderit, inutilem prorsus reddit. Atque ita nihil omnino à populis aduersus euangelium neque consuli, neque prospici, neque in rem præsentem inueniri posse, quod vllius momenti futurum sit, Vates præcinebat. contrà verò magnam apostolorum atque cæterorum ad expugnandos, vincendos & capiendos euangelij hostes virtutem & fortitudinem, magnáque in re gerenda dexteritatem & felicitatem aiebat futuram.

Et dicent duces Iuda in corde suo, Confortentur mihi habitatores Ierusalem in Domino exercituum Deo eorum.

NEGOTIVM per paucos apostolos aduersus plurimos euangelij hostes susceptum, quanquam difficillimum existimetur, multorum tamē piorum precibus & supplicationibus, Deo tutori & imperatori maximo commendatum obeundum strenueq. administrandum, atq. felicissimo euentu ex Dei auxilio conficiendum, & hoc, & sequenti versu declaratur. [*Et dicent duces Iuda in corde suo.*] Dum rei à se susceptæ magnitudinem cogitabunt, diuino nihilominus auxilio multorum piorum precibus supplicationibusq. impetrato, vincendam expediendamq. sibi promittēt. itaque omni studio & toto corde hoc agent, vt pios ad assiduas preces excitent. [*Confortentur mihi habitatores Ierusalem.*] Omnes, inquient, qui huius ciuitatis sanctæ communicatione & iure vtuntur, vt susceptam à nobis rem sua etiam opera adiuuent, hortari atq. admonere oportuerit. idque non armis, aut humanis viribus definiendum est, sed in potentissimo Domino exercituum eorum ipsorum gubernatore: cui ad ciuitatis huius defensionem & tutelam, & voluntas consiliumque certum, & summa virtus ac potētia est: vtpote cui tria illustrissima nomina atque cognomina, & natura, & proprio iure, & admirandis rerum bello paceq. gestarū exēplis propria perpetuaq. sint. [*Dominus exercituum gubernator. confortētur mihi.*] Hebraice est, *Confortabo mihi*... vt singulorum apostolorum cogitatio oratioq. sit, quam de fratribus ad preces & supplicationes exhortandis secum habet. Atque illius populorum & equorum amentiæ & cæcitatis, diuinæq. erga domum Iuda prouidentiæ & defensionis exempla (Act.) multa in sacris apostolorum gestis leguntur, vt illud; Non poterant resistere sapientiæ & spiritui, qui loquebatur. Huius verò exhortationis plurima etiā sunt exempla. Orationi (Coloss. 4.) instate vigilantes in ea in gratiarum actione, orantes simul & pro nobis, vt Deus aperiat nobis ostium sermonis ad loquendum mysterium Christi (propter quod etiam vinctus sum) vt manifestem illud ita vt oportet me loqui, &c. Quàm verò certum illis omnibus Dei hoc ipsum volentis auxilium & subsidium futurum esset, continuò Vates exposuit.

In die illa, ponam duces Iuda sicut caminum ignis in lignis, & sicut facem ignis in fœno: & deuorabunt ad dexteram & ad sinistram omnes populos in circuitu: & habitabitur Ierusalem rursus in loco suo in Ierusalem.

CELERRIMAM & vehemētissimam euangelij Christi ab apostolis enuntiatis efficacitatem ignis naturæ rerū omniū, quæ conspici possunt, efficacissimæ & præsentissimę Vates assimilauit; cuius vim apud Nahhum diffusius descriptam Christus ipse ad euangelium referens, exposuit. Ignem veni mittere in terrā, & quid volo, nisi vt accendatur? Putatis quia pacem veni dare in terram? non, dico vobis, sed separationem. Erunt enim (Luc. 12.) ex hoc quinque in domo vna diuisi, tres in duos, & duo in tres, & cæt. ita vt alijs

idem ignis probationi, aliis consumptioni exitioque sit. Verùm ignis celeritas in leuioribus fragilioribusque rebus, quales paleæ stipulæque sunt; vehementia verò & vis in durioribus, qualia sunt ligna, spectatur. Nihil igitur adeo durum adeoque firmũ fore, quod non euangelij virtute, idque quamcelerrimè, vincatur, duplici ignis in dissimili materia efficacitatis comparatione declaratum est. [*Sicut caminum ignis.* Hebraicè, *conchã ignis in lignis.*] vehementem, densum coactumque ignem, cuius vis durissima quæque ligna penetrare possit, interpretamur: cuiusmodi in fornacibus & caminis esse solet. atque hoc ad vehementiam; illud verò ad celeritatem spectat. [*Et sicut facem ignis in fœno.* Hebraicè, *in manipulo.*] Aridos culmos & spicas simul coniunctas intelligit, quales a messoribus componi solent: hæ quòd simul aliæ aliis coniunctæ sunt, admotum ignem facilius concipientes incendio vehemẽtius & celerius conflagrant. [*Ad dexteram & ad sinistram.* (Chaldaicè optimè hæc exponuntur, *A meridie & septentrione.*) *omnes populi in circuitu vndique.*] Totius terræ orbis descriptio est. à meridie namque ad septentrionem in circuitu tendentibus oriens & occasus etiam peragratur. Qui ab interprete nostro dicti sunt *duces Iuda*, in Hebræo *milliati Iuda dicũtur.* quo verbo perpaucos illos fore intelligimus, quales apostoli fuêre, Iudæi pauci & humiles, vt è millibus multis vix vnus delectus esset, eosdem tamen in re gerenda præstantissimos. [*Et habitabitur Ierusalem rursus in loco suo in Ierusalem.*] Arcanam expositionem locus hic habet, quam ex nominis explicatione petere oporteat. *Ierusalem* conspicuam Salem significat, cui nomen ex eo factum videtur, Genes. 33. quòd altera Salem in Sichimis Samariæ agro fuerit; huic, quæ in Iebusensi regione erat, situ & magnitudine longe impar; siquidem hęc & regia vrbs habita semper est, & in edi- Psalm. tiori loco illustribus montibus sita fuit, sicut scriptum est: Fundamenta eius in mõtibus sanctis, &c. Euenit autem, vt præter vrbis notationem arcana etiam nomini ratio significatioque esset, quod ad veram etymologiæ rationem relatum, conspicuam pacem & conspicuam perfectionem significat. Conspicua autem & illustris ciuitatis Ierusalẽ pax Ephes. 5. & perfectio desiderata quidem olim diu fuit; spectata verò non fuit vsque ad Christi tempus, qui tradidit seipsum pro ea, vt eam sanctificaret, mundans eam lauacro aquæ viuæ in verbo. vt exhiberet ipse sibi gloriosam ecclesiam non habentem maculam aut rugam, aut aliquid huiusmodi, sed vt sit sancta & immaculata, cui & Christi pax, quę exuperat omnem sensum, conciliata etiam fuit. Hæc itaque sancta atque beata ciuitas proprium & commodissimum locum nacta, quẽ perpetuò Dei beneficio teneat, propriè ac verè Ierusalem appellanda est. Fuerat quidem olim altera hoc nomine dicta Ierusalẽ illa antiquis celebrata historiis, & multorum & maximorum virorum genitrix, quæ tamen nunquam proprium locum ita obtinuit, vt in Ierusalem, hoc est, in conspicua per- Galat. 4. fectione & pace diuina, vt hæc altera sita esset, sicut scriptum est: Sina mons est in Arabia, qui coniunctus est ei, quæ nunc est Ierusalem, & seruit cum filiis suis. illa autem, quæ sursum est Ierusalem, libera est; quæ est mater nostra, &c. Conspicuam verò esse oportet Ierusalem illam, quæ ab Apostolo sursum esse dicta est. Illud etiam à Vate declaratum est, salutem hanc & felicitatem non solùm ijs Iudæis, qui Ierosolymis habitarẽt, sed aliis etiam cùm humilioribus, tum exulibus & vagis communem futuram, atque in exteras etiam & hospites nationes fore propagandam.

Et saluabit Dominus tabernacula Iuda, sicut in principio: vt non magnificè glorietur domus Dauid, & gloria habitantium Ierusalem contra Iudam.

Gerendarum atque conficiendarum rerum series sapienter artificioseque à Vate, vt præuisa erat, canendo obseruatur. certum olim atque exploratum fuerat, illam publicam salutem Iudæis & gentibus auctore quodam principe ex Dauidis familia esse afferendam, quòd de ea re multa diuina huiusmodi relata fuissent respõsa: Iurauit Do- Psal 131. minus Dauid veritatem, & non frustrabitur eum: de fructu ventris tui ponam super sedem tuam, &c. Atque adeo ex ea spe (vt hominum arrogantia est) Dauidis secundum carnem illustris posteritas & Ierosolymitani ciues, qui Dauidis nomen iactabant, agendæ rei laudem, auctoritatemque sibi promittere & tribuere poterãt, seque primos fore affirmare, quibus illa salus allata cum cæteris Iudęæ vrbibus, & populis communicanda esset, atque hoc nomine etiam aliis omnibus præstituros, vt & familię splendore, & ciuitatis nobilitate & claritate præstabant: sed contrà euenturum fore Vates hoc loco prædicit

dicit

dicit: fore enim ait, vt Iudæis omnium gentium primis salus hæc afferatur, ea tamen serie, vt ab humilioribus & ignobilioribus ad illustriores tandem deueniatur. Primum namque publicæ salutis exemplum in Apostolis & discipulis editum est, Iudæis quidem genere, humilibus tamen & ignobilibus fere, si cum Dauidis domo & regiæ vrbis ciuibus humana gloria conferantur; vtpote Galilæis & Ierosolymæ non ciuibus, sed hospitibus, atque adeo non propria domo, sed alieno hospitio, eoque satis angusto vsis: nimirum centum viginti in eadem domo, vt in tentorio quodam congregatis, & salutem illam ibidem exspectantibus, vt scriptum est: Et præcepit eis ab Ierosolymis ne Act. 1. discederent, sed exspectarent promissioné patris, & cæt. Act. 2. Ab his igitur primum accepta salus Ierosolymitanis ciuibus primum oblata ex diuino decreto est, à quibus cùm principio repulsa esset, ad vicinas Iudæorum hospitum vrbes, Antiochiam, Damascum, Samariam, &c. perlata; deinde Ierosolymam reuecta & renuntiata à quibusdam ciuibus est admissa. Ab humillimis enim hæc ratio primum accepta est, Deo suum morem seruante, qui excelsus cùm sit, humilia respicit, & alta à longè cognoscit: vt non glorietur Psalm. 137. omnis caro, vt D. Paulus de eadem hac re disserens, docuit. [*Tabernacula Iuda.*] Apostolos cæterosque discipulos, qui primi omnium spiritu sancto aucti salutis illius diuinæ compotes extitere. ij autem omnes hospites erant: quod tabernaculi nomine significatur. est enim tabernaculum non ciuium, sed hospitum, vel vagantium, quo sese à cæli iniuriis tueantur, receptaculum; domus verò ciuium sunt, sicut scriptum est: Et Ierem. 35. domos non ædificabitis, &c. sed in tabernaculis habitabitis cunctis diebus vestris, vt viuatis diebus multis super faciem terræ, in qua vos peregrinamini, &c. [*Sicut in principio.* Hebraice & Chaldaicè, *in principio*, vt *sicut* ex literarum Hebraicarum affinitate à latino interprete additum non similitudinis, verùm confirmationis & asseuerationis vox sit. [*Domus Dauid.*] Ierosolymitanos ciues etiam Hebræi hoc in loco interpretantur. [*Habitantium Ierusalem.*] cæterarum ex aliis tribubus familiarum, quæ in Ierusalem Christi ætate fuerint, vt illud: In die illa erit fons apertus domui Dauid, Isaac Hispanus in eundē Vatem. & habitatoribus Ierusalem. diuina itaque salus Iudæis hospitibus primum afferenda promittitur; deinde etiam eodem tempore & Ierosolymitanis exspectanda enuntiatur: cuius quanta magnitudo & amplitudo ac dignitas futura sit, comparationis gradibus certis indicandis declaratur.

In die illa proteget Dominus habitatores Ierusalem, & erit qui offenderit ex eis in die illa, quasi David: & domus David quasi Dei, sicut angelus Domini in conspectu eorum.

VIRTVTIS, pietatis, fortitudinis, iustitiæ, atque aliorum animi ornamentorum, quibus Christi cultores ex diuino beneficio redundaturi essent, magnitudinem & præstantiam in eadem bellorum & gerendarum rerum translatione commoratus Vates indicauit, simul & quàm multum longeque noui testamenti sanctorum virtus & amplitudo cum veteribus collata præstet, ostendit. siquidem Dauid inter antiquos vt fortitudinis, Psalm. 88 ita virtutis exemplum summum fuit; vtpote qui secundum Dei cor optatus electusque fuisse prædicetur: ille tamen neque animi fortitudine tantum valuit, vt non aliquando carnis oneribus humano more succubuerit. namque de antiquis Prouerb. 24. iustis illud scriptum est: Septies in die cadit iustus. At verò in nouo testamento spiritus sanctificationis in hominum piorum animos illabente virtute maxima, longè digniores atque altiores gratiæ, sanctitatis & perfectionis gradus, vt à pijs complectentur, ædificati sunt: quorum exemplar iam tantùm Zacharias prospiciebat. nam qui summi quondam habebantur, eos infimos ferè iudicandos fore prædixit. Quis enim Dauidem non modò diuæ Virgini Iesu matri, sed apostolis aliis post Spiritus sancti illapsus comparatum, non longe inferiorem inueniat? quis sanctos viros alios quosdam, quanquam apostolis impares, cum Dauidis virtute & probitate conferre non audeat? namque & Ioannes Baptista antiquorum sanctorum ferè vltimus, idemque vatum omnium, qui ante se fuerant, auctoritate & virtute maximus appellatus; ab eo tamen, qui in regno cælorum minimus censeretur, superari dictus est. Igitur vtriusque testamenti sanctorum comparatione ex diuinorum librorum iudicio facta

illud obſeruatur, eos, qui inter huius teſtamenti ſanctos infirmi viderentur, ſummis illius viris pares eſſe. [*Qui offenderit ex eis in die illa quaſi David.*] ſummos verò & perfectos, qui propter præſtantiam in Dauidis familia connumerentur, omnem humani exempli exſpectationem antiquam longè vincere, moribus, vita, integritate, fortitudine, magnanimitate, omnibus denique maximis virtutibus, dijs, hoc eſt, angelis perſimiles. Ad huiuſmodi gradum præter diuam Mariam ex Dauidis familia, Iacobus ac cæteri diſcipuli, qui ad eandem familiam ſecundum carnem pertinebant; imò & omnes, qui in eam familiam ſecundum ſpiritum adoptati ſunt, ex Dei gratia peruenerunt. [*Et domus David quaſi Dei.*] Hanc comparationem Vates ipſe expoſuit. [*Sicut angelus Domini in conſpectu eorum.*] Præſtantiſſimos & ſelectiſſimos hos cum aliis, quos Dauidi ſimiles futuros dixerat, comparatos, angelo Domini ſimillimos cenſendos. [*In conſpectu eorum.*] Si contentio quædam & comparatio fiat, vtri vtris præſtent. Quòd verò appellatum in vaticinij huius inſcriptione Iſraëlis nomen non fuerit iterum præterea vſurpatum, ſed omnis de Iuda & Dauidis familia ſit habitus ſermo, eò pertinere videtur, vt Iſraëlis nomen non ad vná illius gentis, quæ ex Iacob orta fuerat, partē, ſed omnē eccleſiam ad omnes in vniuerſum tribus pertinens tandem Chriſto rege conſtituto ab omni factione & diſſenſione ad communionem & concordiam traductum in priſtinam dignitatem antiquumque ſtatum multo autem ampliorem reſtituendum eſſe. Vt enim olim dum Dauid reipublicæ clauum teneret, atque rei gerendę ſumma penes Iudæ familiam eſſet, Iſraëlis tamen regnum ipſum appellabatur, neque ante diſſeſſionem regnū Iuda ſeorſum ab Iſraëlis regno nominatum eſt: ſic per Chriſtum legitimum ex Iudæ tribu & Dauidis poſteritate regem inſtauratis rebus nomen etiam Iſraëlis integrum atque ſanctum ab omni animorum & ſtudiorum diſſenſione alienum, eodem, vt anteà, modò appellatum iri Vates ſignificauit. Vt autem ex ipſis rerum euentibus eius temporis, ad quod hæc ſpectarent, ratio obſeruaretur, notas omnes & ſigna ſibi præuiſa Vates oſtendit, ſubinde illud repetens, [*In die illa, &c.*]

Et erit in die illa, quæram conterere omnes gentes, quæ veniunt contra Jeruſalem.

VBI, quænam ea ſit, quam hoc in loco appellat Ieruſalem, cognouerimus, cætera faciles habent explicatus. eodem namque tempore, quo Chriſtus captus, traditus occiſusque eſt, cùm maximè euangelij cælorumque regni res labefactari quibuſdam videbantur, eodem tempore eademque opera, maxima euãgelio victoria, maxima gloria, maxima item euangelij & eccleſiæ hoſtibus demolitio & vaſtatio parabatur: id quod tandē Dei atque hominum antiquus & vafer hoſtis agnoſcens impedire atque auertere ſero nimium conatus fruſtra eſt, Pilati vxoris à ſe exterritæ interceſſione ad eam rem vſus. Magnam itaque gentium & ſectarum aliorumque errorum, quæ gentium nomine continentur, depopulationem illo tempore Deus moliebatur. cùm maximè illæ firmatum ſtabilitumque iri putarentur. huiuſmodi namque diuinæ ſapientiæ mos eſt, vt aduerſarios in ſuis ipſorum negotiis & probatiſſimis, ipſorum iudicio, conſiliis capiat, ſicut
Pſalm.17. ſcriptū eſt: Cùm peruerſo peruerteris, quoniá tu populū humilē ſaluum facies, & oculos
» ſuperborum humiliabis, &c. [*Quæram conterere.* Hebraicè, *curabo delendas.*] Quænam hoſtilium rerum & omnis infernæ potentiæ inclinatio & conuerſio ſtatus per Chriſti mortem & reſurrectionis victoriam futura eſſet, audiuimus: quæ rurſus pij atque diuino timore ac religione imbuti populi in melius mutatio efficienda foret, audiamus.

Et effundam ſuper domum David, & ſuper habitatores Jeruſalem Spiritum gratiæ & precum: & aſpicient ad me, quem confixerunt: & plangent eum planctu quaſi ſuper vnigenitum, & dolebunt ſuper eum, vt doleri ſolet in morte primogeniti.

HVIVS loci expoſitio antiquis non parum difficilis & obſcura, aperta nobis ex ſacri euangelij interpretatione eſt. Antiqui Hebræi Meſſiam quendam Ioſephi filium futurum exſpectabant fortiſſimum Deoque gratiſſimum virum, qui Ieroſolymis in prælio pro patriæ ſalute inito, validiſſimè pugnãs, occumberet. id autem vnde illi acceperint, quærere longum eſt. illud certè non fuerit prætermittendum, apud antiquos Hebræos conſtitiſſe, tum Meſſiam mortem pro populi ſalute oppetiturum, tum etiá in æternum manſurum,

mansurum, sicut scriptum est: Nos audiuimus ex lege, quòd Christus manet in æternū. Ex quo factum est, vt cùm Christum moriturum, & rursus Christum in æternum mansurum accepissent, illud intelligerēt & traderent, Messiam duplicem fore, alterum filiū Ioseph, qui pro suis mortem obiret; alterum filiū Dauid, qui in æternum maneret. Hāc rem, quòd obscurius in Hebræis & Chaldæis auctoribus significatam negotium facere nonnullis ex nostris intellexerimus, indicare breuiter placuit, eandemq; ad verum sensum relatam explicare. Igitur Messiam nostrum, qui vnus tantū est, vtrisque tamē rebus abundè satisfecisse confirmamus, ita vt idem filius Ioseph legitima existimatione fuerit, sicut scriptum est: Vt putabatur filius Ioseph, &c. atque etiá ex Dauidis familia certissima regia stirpe ortus, idemq; mortem vltro ob publicam salutem ex diuini consilij decreto obierit, atq; etiá ex mortuis extans, in æternū viuat; ita cùm illis cæteris in rebus conuenimus, præterquā quòd illi duos Messias cōstituunt, nos verò vnum tantū recipimus: in quo tamen duas naturas diuinā atq; humanā confitemur. quem à Iudæorum pontificibus & populi principibus viris traditum, falsisq; criminibus & varia neque sibi constāte delatione accusatum Pontius Pilatus magis adeo illorum importunitate & populi temeritate impulsus, quá vlla, vel causa, vel lege inductus in crucem sustulerit. Cuius mortem tanta miraculorum prodigiorumq; magnitudo & frequentia comitata & consecuta fuit, vt eos qui spectarēt, tum pauore & timore, tum religione vehementer tactos lugere ac lamentari necesse fuerit, vt adimpleretur id, quod scriptum est per Prophetam dicentem: [*Et effundam super domum Dauid, & super habitatores Ierusalem, spiritum gratiæ & precum.*] Duo nomina Hebraica sunt ex eodem verbo deducta, HHEN, & THAHHANVNIM, alterum misericordiam, quam aliqui compassionem dicunt, alterum deprecationem significat; quæ ex misericordiæ cogitatione & sensu plerumq; proficiscitur, vt cùm quis cuiuspiam iniuria affecti, innocentia perspecta, & factum doleat, & vltionem deprecetur. Estque deprecatio miserantis animi voce, fletu atque lamentatione indicatio; ita vt miseratio siue misericordia in mente, deprecatio in gestu, ore, habitu & pronuntiatione sit. cuius illa exempla: Exaudi Domine vocem deprecationis meæ, dum oro ad te, dum extendo manus meas ad templum sanctum tuum. Ne simul tradas me cum peccatoribus, & cum operantibus iniquitatem ne perdas me, &c. &: Benedictus Deus, quoniam exaudiuit vocem deprecationis meæ. &c. Huiusmodi ergo & miserationis & doloris atque lamentationis repletum animum, spiritum gratiæ & precum interpres vertit, vt gratiam hoc loco animi motum definiamus, quo optimum quemque virum indignaque passum prosequimur. Id quod hoc in loco effundere spiritum Hebræus sermo dicit, Latinè immittere vel inijcere mentem dicimus: [*Et aspicient in me, quem compunxerunt, & plangent, &c.*] Apertissimè diuinum verbum seipsum ab illis, hoc est, à suis Ierosolymitanis ciuibus confixum iri declarauit: qui cùm Dei filium tantis indicijs, argumentis atque miraculis indicatum agnoscere noluissent, traditum tamen & occisum consequentibus signis admirandisq; notis obseruatum multi filium Dei cōfessi sunt, sicut scriptū est: Centurio autem, & qui cum eo erant custodientes Iesum, viso terræmotu, & his, quæ fiebant, timuerunt valde, dicentes, Verè filius Dei erat iste. & omnis turba eorum, qui simul aderant ad spectaculum istud, & videbant, quæ fiebant, percutientes capita sua reuertebantur. [*Quem compunxerunt.* Hebraice, *transfixerunt.*] Ita sibi ab illis cruci affixo non manus & pedes modò, sed latus etiam lancea aperiendum fore significauit. sic hunc locum & D. Ioannes interpretatus exposuit. & iterum alia scriptura dicit, Videbunt in quem transfixerunt.

Ioan. 12. — Hebræi id volumine. — Ionathan Chaldæus in hoc loco & Ionathan Cæcus in Canticis. — Lucæ 3. — Psalm. 27. — Matth. 27. — Lucæ 23. — Ioan. 19.

In die illa magnus erit planctus Ierusalem, sicut planctus Adadremmon in campo Magedon: & planget terra, familiæ & familiæ seorsum: familiæ domus Dauid seorsum, & mulieres eorum seorsum: familiæ domus Nathan seorsum, & mulieres eorum seorsum: familiæ domus Leui seorsum, & mulieres eorum seorsum: familiæ Semei seorsum, & mulieres eorum seorsum. omnes familiæ reliquæ, familiæ & familiæ seorsum, & mulieres eorum seorsum.

IESV Christi secundum carnem genus ex Dauidis nobilitate & semine fore apertè

Vates hoc in loco exponens indicáuit, eorum hominum familiis appellatis, quibus propter occisi desiderium acerbi luctus atque lamenta futura erant. dixerat enim eius mortem perinde atque primogeniti & vnici alicuius honestissimæ familiæ filij lugendam fore Ierosolymis; ad quos verò potissimum is luctus pertineret, deinceps ostendit. interim autem indicauit eius luctum & desiderium non obscurum fore, sed grauissimum & apertissimum, omnibusque terræ habitatoribus non minus notum, quàm fuerit olim luctus Adadremmon & lamentatio in campo Magedon, ob charos, salutares beneficosque viros quosdam facta; quorum historia illa ætate vulgarissima; nostra
4.Reg.23. verò obscura incertaque est, nisi quantum Iosiam Iudæ regem pium & patriæ optimè consulentem à Pharaone Necho secundum Magedo occisum, indeque cum maximo
Iosue. 17. 3.Reg.9. 2.Paral.7. gentis suæ desiderio Ierosolymam delatum esse legimus. fuit autem Magedo vrbs in tribu Iuda à Iosue asscripta, atque à Salomone ædificijs operibusque instaurata & aucta: quam eandem esse cum Magedon affirmare ex sacris libris non possimus, cùm hoc & Adadremmon nomen semel tantùm, idque in hoc Zachariæ loco scriptum inuenerimus, certè Chaldæus paraphrastes, qui non longè post Vatis huius ætatem floruit, duas in huius loci explicatione historias indicat, hoc modo: *In tempore illo multiplicabitur luctus in Ierusalem, vt luctus Abhab filij Ghamri, quem occidit Hadarrimon filius Tabrimon, & sicut luctus Iosiæ filij Ammon, quem occidit Pharao Claudus in valle Megidon.* Cætera verò, quæ ad huius luctus rationem explicandam appellata sunt nomina, eò pertinere videntur, vt Christi Ierosolymis occisi genus ad Dauidis domum referendum esse cognoscatur: cuius mortem ex quæ tempestate illa ex regio genere extarent familiæ, vt sibi notissimi, & propter perspectam virtutem atque maximam tum vitæ sanctitatem, tum doctrinæ miraculis probatæ auctoritatem charissimi & acceptissimi magno desiderio, luctu atque lachrymis prosecuturæ erant: id quod factum esse euangelistæ satis clarè
Matth.27. Marc.15. significauère, cùm plures tum viros, tum feminas, easque alias Galilæas, alias Mariæ sorores dictas tristi spectaculo affuisse eodem loco scribant, vbi de spectatorum luctu & planctu mentionem faciunt. Erant autē ibi mulieres multæ de longè, quæ secutæ erant Iesum à Galilæa, ministrantes ei, &c. & cùm essent in Galilæa, sequebantur eum, & ministrabant ei; & aliæ multæ, inquit Marcus, quæ simul cum eo ascenderant Ierosolymam. Has autem & à viris etiam, qui spectauerint & luxerint, separatas fuisse euangelistæ ipsi declarant, & grauius etiam atque lugubrius fuisse lamentatas, ipsa feminei animi longè viris tenerioris ratio arguit. Quòd vero tres illas Dauidis familias nominatim Vates appellat *Nathan, Leui, Semei*, eò pertinet, quòd horum nomina illustria magis & nota illa ætate futura Vates præuidisset, eorundemq. cognationē Christi genus attingere foret omnibus manifestū. Sunt autē nomina Nathan, Leui, Semei, quæ in Chri-
Lucæ 3. sti genealogia a D. Luca recensentur, Vt putabatur filius Ioseph, qui fuit Heli, qui fuit Mathath, qui fuit Leui, &c. qui fuit Mathathiæ, qui fuit Semei, &c. qui fuit Mahath, qui fuit Nathan, qui fuit Dauid, &c. Hæc namque nomina omnia ad Dauidis familiam referenda esse, nomen Leui ostendit. quòd si ad sacerdotalem prosapiam referantur, vel nihil, vel minimum ad Christum pertinent: quem non ex Leui, sed ex Iudæ per Dauid genere oriturum antiqua oracula prodidêre, & noui etiam testamenti scriptores ortum testantur. Porrò huius mortem magna & communi omnium ordinum, & tribuum partim notatione, partim lamentatione & mœstitia fuisse notam & publicè permulgatam, illa duorum discipulorum oratio arguit, qui vel vni tantùm illis diebus Ierosolymis
Lucæ 24. hospiti ignotam esse admirati sunt: Tu solus peregrinus in Ierusalem, & non cognouisti quæ facta sunt in illa his diebus, de Iesu Nazareno, qui fuit vir propheta, potens in opere, & sermone coram Deo & omni populo, & quomodo eum tradiderunt summi sacerdotes & principes nostri in damnationem mortis, & crucifixerunt eum, &c. [*Et omnes familiæ reliquæ.*] ex Dauidis prosapia, quas Matthæus & Lucas recensent, minus fortasse, quàm tres illæ nominatim prolatæ Christi temporibus illustres.

N die illa erit Fons patens Domui Dauid & habitantibus Jerusalem, in ablutionem peccatoris & menstruatæ.

MAXIMAM & illustrissimá humanatum rerum status conuersionem & commutationem Christi crucifixi virtute faciendam, & antiquis oraculis proditum, & factam fuisse nostrorum auctorom testimoniis atque grauissimis exemplis est comprobatum: siquidem eorum vitiorum, quibus hominum natura à primis ætatis suæ temporibus corrupta inquinataque fuerat, non sordes modò eluendas, sed fontem ipsum, vnde turpes actiones oriuntur; clausum iri pronuntiatum fuit: Circuncidet Dominus cor Deuter. 30. tuum & cor seminis tui, vt diligas Dominum Deum tuum in toto corde tuo, & in tota anima tua, vt possis viuere, &c. namque imperfecta illa externæ carnis circuncisio perfectam hanc expetendam exspectandamq. significabat cordis circuncisionem in spiritu, non in litera, cuius laus non ex hominibus, sed ex Deo est. Rom. 2. Cùm hæc Christianæ virtutis & sanctitatis puritatisq. ratio ac significatio omnis illo antiquæ legis rituum & ceremoniarum crassiori cortice obducta fuerit, illud communi omnium ferè vatum consuetudine est obseruatum, vt cùm quippiam de ijsdem rebus iudicandum esset, per illa velut inuolucra & integumenta quædam perspiciendum exponeretur, quoad tempus accederet, cùm explicate, distinctè atq. apertè tes ipsa, non rei imago spectanda atq. probanda hominibus concederetur. Igitur vt corporis turpitudinú & sordium nominibus interioris hominis vitia animorumq. labes & morbi indicabátur, sic rursus eluendi, abstergendi & purgandi verbis, & ijs, quæ ad hæc faciunt, tebus appellandis, vt aqua, sanguine, hyssopo & cæteris, vitiorum animi sanitas & puritas, & interioris hominis significatur integritas. In istorum verò vitiorú genere duæ partes siue species notissimæ in antiquo expiationú ritu sunt, quæ aquis viuis elui abstergiq. oportebat: altera HHATAH, altera NIDA dicta; pro quibus latinus interpres, *Peccatum & menstruatam* reddit; ipsa vero verbi vis separationem significat. Peccatum autem ex rituali sermone adhærétem ex mortuorum cótagione vmbráue labem appellamus, de cuius expiatione scriptú sic fuit: Num. 19. Tollentq. de cineribus combustionis atq. peccati, & mittét aquas viuas super eos in vas, in quibus cùm homo mundus tinxerit hyssopum, absterget ex eo omne tentoriú & cunctam sopellectilé, & homines huiuscemodi contagione pollutos. atque hoc modo mundum lustrabit immundum tertio & septimo die, expiatusq. die septimo lauabit & se & vestimenta sua: & immundus erit vsq. ad vesperam. si quis hoc modo non fuerit expiatus, peribit anima illius de medio ecclesiæ, quia sanctuarium Domini polluit, & non est aqua lustrationis aspersus. At verò NIDA siue menstruatam non externa cótagione, sed interiori vitio impurum & inquinatum corpus est, quod à sanctorum communione interim, quoad expietur, est separandum: atq. ad vtriusq. vitij eluendas sordes aquam viuam olim certis ritibus & ceremonijs consecrandam instituit Deus, quæ iuuencæ rufæ mactatæ atq. exustæ cedrini quoque ligni hyssopi & purpuræ dibaphæ cineribus commixta esset, sicut scriptum est: Vt sint multitudini filiorum Israël in custodiam & in Ibidem. aquam aspersionis, &c. Huiusmodi aspersionis Latinè dictá aquá, NIDA frequentissimè lex vocat: quam eandem lustrationis interdú Latinus interpres dicit, quæ duabus potissimum partibus, aqua viuenti, & exustæ vitulæ cineribus constabat. Accidit autem, vt in illa antiqua Ierusalem nullę essent viuentes aquæ. neque enim fontem aliquem aut fluuium perpetuò manantem in tota vrbe fuisse legimus. namque & ille Chedron appellatus torrens magis, quàm fluuius fuit: neque tamen ipse interius, sed exterius vrbé præterfluebat. ex qua re effectú est, vt asportatis aliunde aquis in sacrorú ritibus vti necesse Missaioth tractatu de mensuris. fuerit, quéadmodú in antiquis Deuteroscón libris legimus. In tanta autem aquarú viuétium penuria Ierusalem illá antiquá adeo impurá & sordidá effectá fuisse vates lamentati sunt, vt ob eá rem repulsam atq. à diuina humanaq. gratia separatá fateátur, sicut scriptú est: Peccatú peccauit Ierusalé: propter hoc instabilis facta est. Thren. 1. Hebraicè, Propter hoc NIDAH facta est. omnes qui glorificabant eam, spreuerunt illam: quia viderunt ignominiam eius, &c. & ibidem: Facta est Ierusalem quasi polluta menstruis inter eos.

At verò huic nouæ Ierusalem & instaurandę per Christum familiæ Dauid longe meliorem commodioremque condicionem fore Vates noster affirmauit; nempe fontem in medio & oportunissimo loco diuino beneficio aperiendum: cuius aquis occisæ & sacrificatæ Christi carnis virtute commixtis vniuersæ peccatorum & separationum labes atque sordes eluantur. Id verò beneficium Dauidis domui, hoc est, discipulis ipsis & familiaribus Christi & vniuersæ ciuitati Ierusalem, veris, inquam, Dei cultoribus aquam ex eodem fonte petentibus adeo commune fore, vt vnicuique aquæ suæ commodissimè scaturiant, atque ita omnibus communis, vt singulis proprius fons ille fore prædictus fuerat. domum autem Dauid & Ierusalem ciues illos definire oportet, qui & fide, & pietatis exercitatione, honestisque actionibus diuina promissa certa sibi reddere studeant, sicut idem ipse, de quo nunc nobis est sermo, hunc eundem locum exponés prædicabat:
7. Qui credit in me, sicut dicit scriptura, flumina de ventre eius fluent aquæ viuę.
» hoc autem dixit de spiritu quem erant accepturi credentes in eum. id quod olim promissum, re ipsa tandem præstitum constitisse D. Petrus publicè testatus est. Deus patrú
Act. 5. » nostrorum suscitauit Iesum, quem vos interemistis, suspendentes in ligno: Hunc princi-
» pem & saluatoré Deus exaltauit dextera sua, ad dandá pœnitentiá Israëli, & remissioné peccatorum. Et nos sumus testes horum verborum, & Spiritus sanctus, qué dedit Deus omnibus obedientibus sibi. [*Et erit fons patés.* Hebraice, *scaturigo aperta.*] quam præceptor noster flumina fluentia propriè dixit: est namq. verbum hebraicum *Makor*. Magná verò ex hoc fonte in vniuersum terrarum orbem atque in omnem hominú vitá, vtilitatem & virtutem permanaturá fore Vates ait, qua illud videlicet efficiatur, vt omnibus de Deo diuinaq. natura falsis atq. obscuris opinionibus conuulsis, religionis veræ ratio ac virtus constare publicè possit, atque humanæ sapiétiæ insana ac temeraria assentio Christianæ simplicitatis & euangelicæ efficientiæ vi cohibeatur.

Et erit in die illa, dicit Dominus exercituum, Disperdam nomina idolorum de terra, & non memorabuntur vltra: & pseudoprophetas & spiritum immundum auferam de terra.

NVLLI doctrinæ, nulli disputationi atque orationi illa de diis Deorumque natura opinionú vanitas vel certius, vel celerius, quàm Christi efficientiæ & veritati cessit: siquidem omnis alia de diuina natura pro veritate aduersus falsitatem excitata contentio oppugnatores offendere potuit, si non ratione & causa; fictione tamen, excogitatione & mendacio, popularique oratione valentes, qui imperitæ multitudini imponere, ac tuendum errorem persuadere possent. Ex qua re effectum est, vt illa superstitiosi cultus consuetudo toto ferè terrarum orbe dilatata & propagata tot secula manserit, dum non deessent, qui vel ex verisimili & ementita oratione, vel ex commentis fabulis, vel fictis auguriis & oraculis, aliisque miraculorum & prodigiorum interpretationibus orationem inuenire potuerunt. qua propter propriam vel commoditatem, vel gloriam, deorum multitudinem & reliquam omnem falsam rationem gentibus ad errorem, quàm ad veritatem amplectendam procliuioribus persuaderent. At verò vbi homines ad euangelij audiendum nuntium tanquam ad aspiciendam lucem reuocati sunt, illamque spiritus Christi in eos, qui credentes obedirent, efficientiam spectauêre, illam, inquam, salutem, quam & apostoli prædicabant, & verè ex diuina virtute afferebant, continuò illa errorum caligine discussa, omnes de dijs stultæ opiniones & sententiæ euanuerunt, quacunque Christianæ doctrinæ veræ & simplicissimæ notitia aperta, & illustrissimo illo sancti spiritus in credentium animos illabentis testimonio confir-
1. Cor. 12. mata fuit, sicut scriptum est: De spiritualibus autem nolo vos ignorare fratres. Scitis
» quòd cùm gentes essetis, ad simulachra muta prout ducebamini euntes. ideo notum
» vobis facio, quòd nemo in spiritu Dei loquens, dicit anathema Iesu; & nemo potest di-
» cere Dominus Iesus, nisi in Spiritu sancto, & cæt. Hæc indicasse hoc loco ad Vatis sen-
» tentiam aperiendam satis fuerit, quæ aliàs nobis, ipsius diuini spiritus fauente gratia, latius explicanda erunt. Atqui Chaldæus paraphrastes hunc locum omnem non multum aliena a nobis sententia exposuit. [*In tempore illo erit doctrina legis reuelata, vt scaturigo aquarum domui David & habitantibus Ierusalé, & parcam debitis eorum, vt expiare solent*

aquis

aquis aſperſionis & cineribus legis de peccato. Et erit in tempore illo dicit Dominus exercituum, præcidam nomen abominationis populorum de terra, & non erit mentio nominis eorum vlterius, & cæt. Hæc ex Chaldæo ad verbum. Verùmenimuero cùm non in deorum modò multitudine colenda ſummus ac maximus error, ſed etiam in vnius veri Dei cultu prophanando & variis perditionum ſectis contaminando ſumma peruerſitas & hominum generi vehementer pernicioſa ſit; id etiam malum euangelij Chriſti veritate & virtute depellendum eſſe Vates noſter, atque alij etiam prædixerunt. [*Et pſeudoprophetas & ſpiritum immundum auferam de terra.*] Latinus interpres & ſententiam & Chaldæum paraphraſtẽ, (quem ſæpe conſuluit) ſecutus, *Pſeudoprophetas* optimè vertit: ne quis in Hebraico verbo NEBIIM ex linguæ ignoratione fallatur. namque nomen NEBIIM non vates נבא modò, ſed ſtultè loquaces garruloſq. ſignificat; eos nimirum, qui vanæ orationis, cui nulla virtutis ratio re ipſa ſubeſt, artifices ſunt, atque ſermonis & verborum præſtigiis populum capiunt, à verbo NIB, quod fructum ſiue productionem vel germinationẽ ſignificat. vnde NIB SEPHATAIM, id eſt, fructum labiorum, Iſaias dixit. Iſa. 57. Ab huiuſmodi multis prophetis veram & puram religionem olim violatam fuiſſe, & poſt ſe etiam violandam fore Chriſtus & apoſtoli aperte indicauêre, & frequentibus ac pernicioſis nimiũ exemplis à Chriſtianæ eccleſiæ florentis ætate ad noſtra vſque tempora compertum eſt. Fuerunt, inquit Petrus, pſeudoprophetæ in populo, ſicut & in vobis erunt magiſtri men- 1. Pet. 2. daces, qui introducent ſectas perditionis: & eũ, qui emit eos, Dominũ negant: ſuperinducentes ſibi celerem perditionẽ, &c. Quòd verò iſtorũ hominum res ex fraude, fallaciis & mendaciis, aut ad quæſtũ, aut ad errorẽ conſtet, ac vltra accuratam orationẽ excogitataq. luxuriantiũ verborũ commẽta, quas fabulas Paulus vocat, nihil præterea virtutis aut vtilitatis habeat, manifeſte ab Apoſtolo notata eſt, hoc verbũ Zachariæ *Nebijm* ad verum & germanum huius loci ſenſum exponente. Et multi, inquit, ſequentur eorũ luxurias, per quos via veritatis blaſphemabitur: & in auaritia fictis verbis de vobis negotiabuntur. atq. hi, vt apertiſſimis ſacræ doctrinæ teſtimoniis & ſententijs à doctis & pijs viris palàm redarguti, vbi omni reliquo præſidio, quo mendacium tuentur, defecti ſunt, illud poſtremum, vt imperitæ multitudini imponat, inſolentiſſimè iactare conſueuerũt, ſibi ſpiritu ſancto auctis magis, quàm aut rationi, aut apertæ & nudæ veritati, aut productis ex diuino libro teſtimoniis, vel argumentis vllis credi oportêre. pleni ſunt iſtorũ libri, diſputationes, quotidiani ſermones, atque eæ, quæ ad populũ fiunt, orationes, iſtiuſmodi ſpiritus iactatione aſſidua: nemoq. illorum eſt, quin ſceleſtum illum hæreticorũ principem Machometũ hac in re imitetur. ille enim cùm rerum, quas perperam docet, veritati niti non poſſit, ſubinde ad dati ſibi ſpiritus auctoritatem appellandam ſe recipit. Piget profecto atque etiam pudet ætatem noſtram in eiuſmodi tempora incidiſſe, quibus nulla vnquam hac in parte corruptiora & miſera magis extitiſſe credimus: optandumq. eſt aut illa mutari, aut nos ex tã turpi & indigno ſpectaculo maturius diſcedere. fatemur quidem & coram etiam faſſi aliquando ſumus, iſtiuſmodi homines ſpiritum habere; neque enim tales, ad nouãdas perturbandaſq. eccleſiæ & religionis res, animi iis, qui ſpiritu præter cæteros mortales magno aucti non fuerint, concipi poſſunt. quamobrem & ſpiritũ illis tribuamus neceſſe eſt: ſed ſpiritũ tamen erroris definire conſentaneũ fuerit, quo vehemẽter aucti ſunt, vt credant mendacio, vt iudicentur omnes qui non crediderunt veritati, ſed conſenſerunt iniquitati. de cuius ſpiritus natura, moribus & efficientia multa exempla prodita ſunt, ex quibus illud eſt vnum: Proceſſit ſpiritus, & ſtetit coram Domino, & ait, Ego decipiã Achab: cui Dominus, In quo, inquit, decipies? & dixit ſpi- 2. Paral. 17. ritus, Egrediar & ero ſpiritus mendax in ore omnium prophetarum eius. dixitq. Dominus, Decipies & præualebis, egredere, & fac ita, &c. Huiuſmodi quicunq ſpiritus fuerint, qui à mendacio contra veritatem, à diſcordia aduerſus concordiam, à licentia aduerſus Chriſtianam religionem & honeſtatem pugnaturos miniſtros obſident & occupant, in ſacro ſermone ſpiritus immundi vocantur: contrario omnino cognomine ſpiritus ſancti, vel ſpiritus recti. Latina verò lingua contaminatum ſpiritum vocat eum, qui ei, cui inſit, aliiſque perniciem affert. Huiuſmodi ſpiritum non minus, quàm vanorum deorum cultus, nocentem & peſtiferum Chriſti virtute redarguendum, reprimendum & tandem auferendum eſſe Vates noſter prædixit, atq. eius efficiendæ rei auctoritas & poteſtas apoſtolis & legitimis diuini verbi legatis atque miniſtris à Chriſto

communi-

Matth. 10. communicata est: Et conuocatis duodecim discipulis, dedit eis potestatem spirituum immundorum, vt eijcerent eos, &c. Tres autem ex eo spirituum genere ijsdem agendi & nocendi notis descriptos à se visos Ioannes testatus est: Et vidi de ore draconis, & de Apoc. 16. ore bestiæ, & de ore pseudoprophetæ, spiritus tres immundos in modum ranarum: sunt enim spiritus dæmoniorum facientes signa, &c. At omnes huiusmodi ad quæstum, aut ad popularē gratiam & gloriolam ficta & commentitia fabula in tenebrisque summo otio composita, euangelij sapientissimis rationibus & validissima virtute redarguta tandem detegitur, & vanitatis leuitatisque summæ plena esse demonstratur, sicut scriptū Ephes. 5. est. Omnia autem quæ arguuntur à lumine, manifestantur: omne enim quod manifestatur, lumen est. Neque verò aliam vel certiorem, vel commodiorem ad huiusmodi sectariorum orationes redarguendas atque conuincendas muniri viam, neque ad istas Babylonicas verberandas turres & deijciendas tormentum aliquod efficacius ab ijs, qui veritatem & simplicitatem colunt, viris, quàm sacrorum librorum auctoritatem inueniri posse arbitramur, maximè verò si ad assiduum studium diligentemque exercitationem illius, quæ in euangelio reuelatur, virtutis notitia accedat. Hæc namque & Christianæ pietatis veritatem illustrat, & sectarum omnium, quæcunque ex humana cogitatione profectæ sunt, vanitatem ex fraude & mendacio constantem arguit, eademque studiosos sui animos istiusmodi perniciosas, atque dissensionum altrices nugas detestatos ad veritatem, simplicitatem, modestiam, pacem, charitatemque colendam, atque omnem denique verè ecclesiasticam & Christianam perfectionem sequendam 2 Timoth. 3 informat, sicut scriptum est: Tu verò permane in ijs, quæ didicisti & credita sunt tibi, sciens à quo didiceris: & quia ab infantia sacras literas nosti, quæ te possint instruere ad salutem per fidem, quæ est in Christo Iesu. Omnis scriptura diuinitus inspirata, vtilis est ad docendum, ad arguendum, ad corrigendum, ad erudiendum in iustitia, vt perfectus sit homo Dei ad omne opus bonum instructus, &c. quæ de hac re multa ab apostolis docentur. Hanc igitur diuini euangelij sancti Christi spiritus virtute instructi, ad hominum excogitata mendacia redarguenda & refetenda efficacitatem hoc in loco Vates indicabat.

Et erit cùm prophetauerit vltrà quispiam, dicent ei pater eius & mater eius qui genuerunt eum, Non viues: quia mendacium locutus es in nomine Domini. & configent eum pater eius & mater eius genitores eius cùm prophetauerit.

QVANTA sit ijs, qui verè pij dicūtur, integritas ac fides, ex eo declaratur, quòd studium omne ad veritatis defensionem conferatur, omnibus etiam vel propriis, vel suorū sibique necessitudine coniunctissimorum rebus posthabitis. neque enim vlla in hominum vita, vel coniunctior necessitudo, vel charitas maior, quàm parentum erga proprios liberos est: quæ vsque adeo animos occupare solet, vt quæ in ijs vitia esse constent, nonnunquam virtutis nominibus defendantur vel occultentur, vel leuius etiam corrigantur. quæ verò manifesta scelera sunt, ea reprehendi & dissuaderi aliquando contingit; publicè verò à parentibus in filios animaduerti, rari admodum admirandique exempli fuere. Vbi verò verus Dei cultus puraque religio suscepta est, diuinarum rerum veritatisque tuendæ causa omnibus aliis priuatis maximis commodis antefertur; ita vt neque pater, neque mater, quæ vehementius amare solet, filio, quē à recta pietatis via aberrate deprehenderit, parcendum esse existimet. In maximorum autem atque Deo vehementer detestabilium scelerum genere vanæ vaticinationis studium notatur, quod Deut. 13 capitis pœna ex diuina lege vindicandum fuit, sicut scriptum est: Propheta autem ille aut fictor somniorum interficietur: quia locutus est, vt vos auerteret à Deo vestro. si tibi voluerit persuadere frater tuus filius matris tuæ, aut filius tuus, vel filia, siue vxor, quæ est in sinu tuo, aut amicus, quē diligis vt animā tuā, clàm dicēs, Eamus, & seruiam⁹ dijs alienis, non acquiescas ei, nec audias, neque parcat ei oculus tuus, vt miserearis & occultes eum: sit primum manus tua super eum, & post te omnis populus mittat manum, lapidibus obrutus necabitur: quia voluit te abstrahere à Deo tuo, & cæt. Ex his omnibus necessitudinis & charitatis gradibus, supremus à Vate nostro indicatus est, quem

quem cum veritati postponendum prædixerit, cæterorum exemplum manifestum statuit. neque verò ob hoc solùm patres in filios animaduersuros esse dicit, quòd vani cultus vanorumque deorum prædicatores esse deprehenderint, sed etiam, quòd nouorum dogmatum & alienorum à Christiana simplicitate præceptorum auctores, mendacium suum diuini nominis auctoritate tuentes cognouerint. [*Quia mendacium locutus es in nomine Domini.*] Satis apertè expositum est, quid in hoc loco verbum *prophetare* significet, *loqui mendacium in nomine Domini*. Neque verò eorum, qui veram euangelij rationem tenent, integritas tantùm, sed iudicium etiam & verum à falso discernendi facultas commendatur. facilè enim à patre & matre in filij dogmatibus & orationibus vanitatem & mendacium deprehendendum esse indicat, dum pronuntiandam sententiam atque animaduersionem narrat. [*Et configent eum cùm prophetauerit.*] Tantùm abest vt sibi filium prophetantem populo admirabilem gratulentur, vt ipsi agentem & verba facientem sibi redargutum magno pietatis & integritatis exemplo vltro petentes feriât, iuxta illud: Si oculus tuus scandalizat te, erue illum & proijce abs te. Quam verò ma- » nifestè omnis huiusmodi excogitatæ doctrinæ falsitas admoto euangelij lumine prodi taargui refellique possit, ex euentu ipso Vates docuit, quòd veritate perspecta vanitatẽ ipsam cum eorum, qui professi fuerint, perturbatione, & pudenda confessione, patefactum iri confirmet.

Et erit in die illa, confundentur prophetæ vnusquisque ex visione sua cum prophetauerint, neque operientur pallio saccino, vt mentiantur.

MVLTA fuisse olim ab ijs, qui sanctioris vitæ nomine popularem plausum admirationemque sui captarent, ad eã rem parata intelleximus, quæ vel austeritate & duritie, vel nouitate imperitioribus & virtutem non tam moribus & officijs, quàm externo habitu & cultu definientibus imponerent. Plurimi ex philosophis qui humanam felicitatem in doctrinæ institutique sui studio sitam asserentes discipulis promittebât suis spectatæ virtutis opinionem & auctoritatem atque orationi fidem prolixa barba, rugosa fronte temissoque supercilio, horrido etiam vestitu cultuque facere, atque obtinere arbitrati, in eam rem studiosè incumbebant, quæ in veræ virtutis rationibus aut nullũ aut postremum locum habet, in vulgi verò opinione fortasse primum. neque hæc gentilium modo philosophorum exempla fuêre, sed eorum etiam, quibus diuini verbi notitia erat, qui non minus huiusmodi rebus vsi imperitæ multitudinis studia & gratiam inire, atq. hoc modo dogmata placitaque sua pro diuinis pręceptis venditare solebant. Huius norę Pharisæos fuisse Christus tristes appellans indicauit. Cùm ieiunatis, nolite fieri sicut hy- Matth. 6. pócritæ tristes. exterminant enim facies suas, vt appareant hominibus ieiunâtes, & om- » nia opera sua faciunt, vt videantur ab hominibus. dilatant enim phylacteria sua, & ma- » gnificant fimbrias, &c. Matth. 23. Ex hoc genere sunt vestimentorum asperitas, & à vulgari cõsuetudine remoti colores, qualibus eos, qui Hebraicè *Commarim*, à latino interprete aruspi- » ces; alias verò æditui dicuntur, vti solitos legimus: de quo genere omni, & quatenus hęc laudari, quatenus rursus improbari possint, alias, Deo annuente, ex diuinorum dogmatum ratione differemus. namque stultitiæ & ignorationis turpissimæ est, de huiusmodi rebus citra distinctionem ad summam laudem, aut ad summam inuidiam definire & statuere. Illud certè hoc in loco satis erit dixisse, nonnunquam hæc rerum genera non virtutis veræ, sed ambitiosæ cuiusdam opinionis causa ad falsum populo persuadendum peti, vt à Vate nostro distinctè est adnotatum. [*Nec operientur*, inquit, *pallio saccino, vt mentiantur.*] Neque enim saccum indui, aut malum, aut euangelica sententia improbatum est, sed ea causa indui, vt mentiantur; id euangelij luce deprehendendum arguendumque esse Vates denuntiauerat. namque vbi quid istorum pseudoprophetarum mendacium, quid rursus euangelica veritas promittat, diligenter perspectum fuerit, & quemadmodum id, quod ab vtraq. parte promissum est, præstari possit & soleat, fuerit obseruatum: tunc verò omnes illæ philosophicæ præstigiæ, quæ sub honestatis ostentatione mendacium turpitudinemque celabant, manifestè euanescunt, & euangelicæ virtutis illustrissima ratio veritasque in illa summa simplicitate cõstat, sicut de vtroque hoc genere scriptum est: Qui desperantes semetipsos tradiderunt impudicitiæ in Ephes. 4. operationem immunditiæ omnis in auaritiam, vos autem non ita didicistis Christum; »

si tamen »

» si tamen illum audistis, & in ipso edocti estis (sicut est veritas Iesu) deponere vos secun- » dum pristinam conuersationem veterem hominem, qui corrumpitur secũdum deside- » ria erroris, &c. Verbum Hebraicum *Chebhoss*, macrescere, attenuari, denegare, mentiriq́ue significat: ita vno verbo omnem tristem hypocrisim interius exteriusque depictam expressit Vates. namque & ad macerationem, quam dicunt carnis, saccus parabatur, & maceratio fallendi causa à simulatoribus istis procurabatur. Atq. in eiusmodi commentorum generibus, quæ ad sanctitatis opinionem & plausum captandum simulatione & inani ostentatione magis, quàm veritate, gloriæ illa ambitiosa cupiditas excogitauit. sunt etiam quædam in corporis membris insignitæ notæ, siue plagis & vulneribus vltro factis, siue igne, ferro, alióue instrumento inustæ atque impressæ, quæ pro diuini colloquij & consuetudinis vestigiis iactantur. quem morem antiquum fuisse diuina lex vetando ostendit. (Leuit. 21.) neque figuras aliquas aut stigmata facietis vobis, &c. Hodieq́ue etiam » apud Ismaëlitas nonnulli barbaris notis compuncta membra aut impressa sigilla, aut facti vltro vulneris cicatrices certa figura in familiaris cum Deo colloquij, vel singularis amicitiæ argumentum vulgo harum rerum admiratori ostendunt. Hæc tamen omnia vt adumbrata, ficta atque simulata sunt, euangelij lumine apposito tandem detecta euanescunt. ita futurum esse Vates dixerat, vt quicunque sese his rebus venditatum sacri sermonis interpretem, nuntium, alióue nomine professus appellaret, vbi Christianæ virtutis trutina exanimatus, quidnam esset, rogaretur, se quod antea iactauetat, esse, negaret, idq́ue quod verè esset, confiteretur.

Sed dicet, Non sum propheta, homo agricola ego sum: quoniam Adam exemplum meum ab adolescentia mea.

PRIVS illud auaritiæ atque ambitionis plenum consilium modestiori & tutiori vitæ condicione mutandum esse ijs, qui euangelici luminis veritate conuicti fuerint, Vates ostendit, ijsq́ue rem omnem, quemadmodum sese habuerit, manifesta confessione esse aperiendam. rogatus enim quispiam ex ijs, quamobrem non, vt anteà prophetæ munere fungatur, sese prophetam fuisse aut esse, apertè negabit; sed illud tantùm profiteri nomen, quod proprium sibi sit, hominem agricolam priuatum, inquá, quendam hominem, quem communi industria & labore sibi victum parare magis, quàm illa otiosa vaticinij professione deceat, cùm ipse non à Deo creatus & legatus propheta repente extiterit, instar eorum, qui verè vates sunt, sed ex hominũ disciplina, institutione & exemplo vel æmulatione, ad illam propheticam personam, quam antea sustinuerat, agendam fuerit ab adolescentia sua præceptis, exercitatione atque meditatione fictus & informatus. [*Adam exemplum meum ab adolescentia mea.*] Non fuit Deus, inquit, cuius consilium & voluntatem in eo munere secutus ego repente propheta prodirem, sed homo fuit exemplum mihi ad eam rem, quam non sine studio, labore & diuturna meditatione assecutus sui. Quod nos legimus, [*Exemplum meum,*] (קנא) Hebraico verbo respondet HIKNANI, cuius primũ thema significat emere, possidere, negotiari; in ea vero coniugatione, quàm hic obtinet, quæ tertia Hebræis, significat alium ad emendum possidendumq́ue inducere. Est igitur huius loci sententia, se non diuino consilio & iussu, sed humano præcepto & exemplo adductum eiusmodi quæstum occepisse. Hispanè ad verbum sic vertitur hic locus, *Hombre me puso en grangeria.* Non ineleganter igitur interpres noster, quòd aliud simplex verbum ad eas omnes res significandas latinum non haberet, exemplum reddidit. atque illud in hac re consultissimum statuimus, latinis hominibus vulgatam editionem esse commodam: eius tamen interpretationem ex Hebraica veritate & proprietate esse petendam, quòd si minus eius linguæ facultas contingat, varias translationes, quæ tamen probatæ sint, vt Augustinus censet, consulendas conferendasq́. esse. Sed vt ad propositum reuertamur, non modò futurum esse Vates ait, vt euangelij virtute & sapientia vera à falsa doctrina dignoscatur, sed vt earum rerum, quæ refelli atque conuinci difficilius posse videntur, vanitas, ars & commentum apertè prodatur, vt signorum & miraculorum etiam, quæ vel humano ingenio: vel malorum dæmoniorum præstigiis ostendi magis, quàm edi possunt. (2. Thess. 2.) de quo genere sic est scriptum: Cuius est aduentus secundum operationem

tionem Satanæ in omni virtute,& ſignis,& prodigiis mendacibus,& in omni ſeductione ,, iniquitatis,&c.huiuſmodi Antichriſti miniſtros nobis ſubindicaſſe Zacharias videtur, ,, quem ſpiritu oris Domini Ieſu, hoc eſt, euangelij virtute interficiendum tandem fore Paulus confirmat.

Et dicent ei, Quæ ſunt iſtæ plagæ in medio manuum tuarum? & dicet, His plagatus ſum in domo eorum, qui diligebant me.

QVONIAM cicatrices, notæ ac ſigna illa, quibus iſtiuſmodi & ſanctitatis ſimulatores imponere populo ſolerent, adhuc in iis, qui fraudem antiquam confeſſi damnent, hærentia, magnum neſcio quid & diuinum indicare videbantur, eo vſque Vates rem hanc perſecutus eſt, vt huiuſmodi ſigna non diuina auctoritate, ſed humano ingenio ſtudio, & arte parari poſſe doceat; idque ex indicatione eiuſdem, quem præteritæ oſtentationis vanitatem confeſſum induxerat, oſtendit: namque interrogatum illum, qui fieri poſſit, cùm propheta non ſit, vt plagas & ſigna illa impreſſa gerat, quæ non niſi diuinitus imprimi credita fuerint, reſponſurum ait ſe non à Deo, aut ab angelo quopiam tactum plagas illas retuliſſe, ſed humana arte accepiſſe, non ab hoſtibus aut inimicis; verùm in ea familia, cuius diſciplinæ ſe addixerat: atque adeo inter eos verſatus, à quibus diligebatur, vt inter collegas magiſtroſque ſuos, hanc ſibi munitam fuiſſe viam; qua populo admirabilis repente extaret. [*In domo eorum, qui diligebant me.*] ſiue ipſe ſibi plagas impoſuerit, ſiue ab aliis eiuſdem conſilij & fraudis conſciis acceperit: vtrumque enim modum Vates hac oratione indicauit, illud omnino certum eſſe, eas neque cælitus à Deo in familiaritatis ſignum, neque ab hominibus foris ob religionis defenſionem ſibi eſſe inflictas, ſed in domo eorum, qui ipſum diligebant. conſequens ergo eſt, conſultò illas veniſſe. [*In medio manuum tuarum.* Hebraicè ad verbum *inter manus tuas.*] quo dicendi modo non ſolùm manus, ſed totum corpus ab anteriori parte ſignificatur; quacunque manuum miniſterium liberè pertingere poteſt. ſolent autem huiuſmodi conſultò impreſſa ſigna in pectore vel femoribus, vel brachiis, atque adeo in manibus ipſis, pleruṁque verò in poſteriore corporis parte ab iſtis oſtētari, quod & iis etiam, qua ſine euangelij lumine ſapiēter de rebus exiſtimant, fraudis ſuſpicionem augere poteſt, qui eiuſmodi ſigna & plagas ſcientibus & videntibus certoque loco & modo ſine vllo periculo acceptas fuiſſe facilè intelligunt. atqui dum hæc commentaremur in media Africa, vel in ſancto ſabba ſecundum Iordanem eſſe, & plures ex iſtis KADOSSIN, id eſt, ſanctis & ſeparatis Iſmaëlis videre nobis videbamur; cuiuſmodi hominum dolos Ieſus ſpiritu oris ſui, & euangelio veritatis aperturus eſſe à vatibus & apoſtolis dictus eſt. Verùm enimuero hanc diuini euangelij victoriam ſpiritualem fore, eandemque non armis, non humanis viribus, aut potentia, ſed diuina virtute & ſapientia parandam interpretari oportere, Deus ipſe proximis carminibus declarat: in quibus tota euangelij ratio rerumque gerendarum ſeries, vt futura fuerat, manifeſtè exponitur. Hoc nimirum pacto, vt ſi externæ humanæ vires & opes, atque adeo præſentes & primi euentus ſpectentur, euangelij pars inferior videri poſſit; ſi verò æterna veraque virtus & efficientia atque ipſe tandem rerū exitus obſeruetur, ſuperior atque præſtantior omnino & diuinis planè munerібus auctiſſima & illuſtriſſima euangelica pars euadere intelligatur: namque id non caſus aut infirmitatis, verùm diuini conſilij, prouidentiæ virtutis fuit, vt maior, potentior ac ſublimior, ſuperior & victrix ſecundum carnem pars à minori, humillima & exagitata atque lacerata iuxta carnem etiam ſpiritu tandem & virtute vinceretur, & per triumphum captiua duceretur. Hoc enim pacto, & gloriæ cauſæque, & ſuorum probationi, vtilitati & amplitudini conſultum eſſe Deus voluit, cùm is debilia & infirma ad eam rem, vt fortia confunderet, elegerit. igitur vaticiniis de hac re editis, & prouidentiæ ſuæ rationibus, & piorum hominum animis, ſpe & promiſſione atque exemplo confirmandis conſultum voluit Deus: qui non caſu hanc rem, aut melioris partis imbecillitate, ſed conſilio & prouidentia promiſſioneque conſtare ait: quam tandem exitus ipſe feliciſſimus admirabilem planeq. diuinam eſſe declaraturus fuerat, imprimis illam, quæ humano iudicio calamitas & ærumna putanda exiſtimandaque erat, ipſi maximo piorum omnium duci Chriſto eſſe propoſitam, quam is ſumma virtute & conſtantia perpeſſus, ſumma cum nominis ſui gloria, ac ſuorum vtilitate & ex-

exemplo superaret: atque eandem etiam, leniorem tamen & magis tolerabilem conditionem ducis huius discipulis veris & fidis statuendam esse, vt multarum tribulationum tolerantia periculorumque ac mortis contemptione regni Dei & sacrosanctæ ciuitatis visus & dignitas quæreretur. maximum autem iis, qui fortitudine, patientia, atque animi virtute & spe ad finem vsque perstitissent, & auxilium à Deo promissum & præmium tandem esse propositum: huius verò rei ordinem seriemque omnem breui oratione Deus per Vatem persequitur, & tanquam præsentem iam indicat: quam vt consilio suo constitutam confirmet, ipse vltro appellat, & vt sese explicet, hortatur.

Act.14.

Phramea suscitare super pastorem meum, & super virum cohærentem mihi, dicit Dominus exercituum: percute pastorem, & dispergentur oues.

OMNIVM nostrum iniquitates, hoc est, culpas & scelerum crimina Christo Iesu ad expiandum suaque morte luendum diuino decreto imponendas esse sacra oracula prodiderunt, atque diuinam aduersus homines iram illam antiquam supplicio illo pro nobis vltro perferendo expeditum iri, quantum videlicet ex sacrificij illius ratione diuina postulasset iustitia. nam si qui reipsa & effectu tantæ reconciliationis expertes existant, sibi suoque vitio & culpæ asscribant, qui tantæ salutis sufficienter cunctis allatæ & propositæ condicionibus æquissimis fide & pœnitentia vti noluerunt. igitur tempus illud turbulentum, quo Deus in Christum suum peccata hominum animaduertendo tenebrarum potestati locum daturus erat, iam nunc Vates noster diuina oratione velut præsens constituit, permissaque tenebrarum rectoribus sæuiendi in Christum potestate rerum consequentiam omnem indicat. iubet gladium, hoc est, mortem, vt super pastorẽ verum suum suscitatus & districtus sæuiat suum autem pastorem virum sibi coniunctũ appellans, non solùm diuinæ auctoritatis, sed naturæ participem confirmat. [*Virum cohærentem mihi,*] Manifestè hominem fortissimum & præstantissimum eundemq. secum natura communicantẽ indicat, maximè verbo Hebraico GHAMITHI, quod sociũ meum vna mecum significat. socius autem Dei vna secum nullus dici possit, qui idem Deus eiusdem naturæ non sit, alioqui quænam vna cum Deo societas esse possit, non plane intelligere quis queat. adeo autem aperte hoc significatur, vt neque Iudæi negare aut refellere queant, modò ornatiorem a Vate Dei personam sustinẽte haberi fateantur, quod plerique omnes interpretes ex illis cum Chaldæo paraphraste confitentur. hoc autem idem ipse Vates aperte docet, [*Dicit Dominus exercituum.*] Qui hominũ peccata in Christum animaduersurus angelorum legiones, quas ad tenebrarum potestatem & petulantiam frangẽdam mittere posset, interim retinet, quoad expiatio illa absoluatur, omnem posteà consulto in innocentem allatam iniuriam tandem vlturus. neque verò ipsum solum Christum & piorũ ducem, summũ ignominia, probris, plagis, verberibus ac morte affectum, sed illius etiam discipulos tanto præceptore tantoque duce priuatos, tamque tristi & inopinato spectaculo attonitos, & sibi ipsis metuentes perturbatum iri, sicut

Matt.26. „ scriptum est: Omnes vos scandalum patiemini in me in nocte ista. quos quan-
„ quam perturbandos prædixerit, sibi tamen non deserendos esse promittit, sicut scri-

Ioan.17. „ ptum est. Pater sancte serua eos in nomine tuo, quos dedisti mihi, vt sint vnum, sicut &
„ nos. cùm essem cum eis, ego seruabam eos in nomine tuo, quos dedisti mihi custodi-
„ ui eos, & nemo ex iis periit, nisi filius perditionis, vt scriptura impleretur. nunc au-
„ tem ad te venio, & hæc loquor, vt in mundo habeant gaudium meum impletum in se-
„ metipsis, &c. Hanc autem à Christo discipulorum suorum commẽdatam curam suscipiendam Deus in se recipit.

Et conuertam manum meam ad paruulos.

NON modò discipulos illos, qui tunc Christum pastorem sequebantur, verùm omnes etiam alios ex Iudæorum aliarumque gentium nationibus suscepturũ sese Deus pollicetur, quos, quòd iuxta existimationem & iudicium humanum humillimæ & abiectissimæ condicionis præ cæteris mũdi sapiẽtibus potentibusq. viderẽtur, paruulos appellat, iuxta illud: Cõfiteor tibi pater, quonia abscõdisti hæc à sapiẽtibus & prudẽtibus,

Matth.11. „ & reuelasti ea paruulis. ita pater, quoniam sic placitum fuit ante te, &c. Atque hacte-
„ nus breuiter quidem, sed aperte tamen illud significatum est, quemadmodum ecclesiæ res Christi capitis illius proditi, capti & occisi atque resurgentis temporibus habituræ

essent,

essent: vtque dies illi quanquam breues, varia tamen rerum mutatione, atque animorũ motu, dolore, dubitatione, suspicione, timore ac rursus consolatione, lætitia, confirmatione & desiderio transigendi essent. iam verò quid post missum spiritum sanctum (quæ agendarum per Christum publicè rerum vltima in hac vita exspectatio futura erat) consecuturum in Iudæorum populo esset, ostenditur.

Et erunt in omni terra, dicit Dominus: partes duæ in ea disperdentur, & deficient, & tertia pars relinquetur in ea.

DELECTVM illum piorum & simplicissimorum hominum, qui Christo illiusque euangelio credentes in gregem annumerandi erant, hoc in loco Vates significauit: quos multis periculorum & difficultatum modis exercitandos, atque in omni militiæ Christianæ disciplina ad victoriã probandos maximæ & præstantissimæ dignitatis compotes factos, pulcherrimo & honestissimo nomine, cælestis ciuitatis ciues à Deo appellandos fore confirmat. hic autem post spiritum sanctum missum factus delectus fuit, cùm apostolis euangelium annuntiantibus noua quotidie discipulorum ad ecclesiam fieret accessio: ita & tertia illius gentis parte delecta, cæteri ob euangelium repulsum reiiciendi, atque euangelij virtute & efficientia ab illius spiritualis vitæ communicatione depellendi, sicut scriptum est: Cuius ventilabrum in manu eius, & emundabit aream suam, Matth. 3. & congregabit triticum in horreum, paleas autem combutet igni inextinguibili. [*In omni terra.*] Quanquam rectè ad omnem terrarum orbem hæc ratio referri possit, in quo satis magna hominum pars euangelium recepit, minor tamen, quàm ea fuerit, quæ repulit, terram nihilominus Iudææ & Israëlitidem regionem hic propriè interpretabimur, in qua primus ille delectus factus est eorum, qui aliis orbis partibus salutis nuntij fuerant, sicut scriptum erat: Dedi te in lucem gentum, vt sit salus mea vsque ad extre- Isai. 49. mum terræ. Atque *in omni terra*, ex adiuncta notationis particula & ex sententia ipsa atque orationis à Vate institutæ ratione Israëliticam terram exponimus, vt illud apud euangelistas: Et tenebræ factę sunt super vniuersam terram, &c. Matt. 27. [*Dicit Dominus.*] Certam prædictarum rerum exspectationem oratio hæc parat. etenim ea, quæ à Deo dicta sunt, sancta effataque haberi oportet; vtpote qui, quid ab aliis faciendum sit, optimè nouerit, quidque à se sit etiam præstandum, sapientissimè & certissimè decreuerit & constituerit. Decreuit igitur in hac re duabus partibus, iis videlicet, qui neque sibi credere, neque obedire vellent, euangelij efficientia reiectis & repudiatis, reliquam tertiam partem, quę per angustam portam intrare non recusauerit, sibi deligere, in populumq. charissimum adoptare. [*Disperdentur & deficient.*] Duo in legis sermonibus familiaria verba hoc loco vsurpata sunt, alterum CHARATH, quod in huiusmodi sententiis frequentissimũ est: Genes. 17. Et excindetur anima illa de populo suo; alterum GAVAGH, כרה quod deficere, solui atque paulatim ac sensim perire significat: cuius in seniorum morte describenda frequens est גוע vsus. vt: Et deficiens mortuus est in senectute bona. & illud: Consumptusq. ætate mor- Gen. 25. tuus est, &c. Ibidem. Vtrumque autem verbum in diluuij antiqui rationibus vsurparum, indeq. ad hoc vaticinium translatum obseruatur. alterius exemplum illud est: Et non interfi- Genes. 9. cietur vltrà omnis caro aquis diluuij, &c. Genes. 6. alterius verò illud: Et vniuersa, quæ sunt in terra, consumentur. atque verbum prius ad naturæ proprietatem versum scindere abscindereue significat, ita duplicem ex euangelio, vel recepto, vel repulso euentum nobis hæc oratio indicat; alterum impiorum & incredulorum excæcationem & reiectionem, alterum piorum delectum & conseruationem, sicut de vtroque etiam ex eadem diluuij ratione scriptum fuerat. Aquæ inundabunt, & delebitur fœdus vestrum cum morte, & Isai. 28. pactum vestrum cum inferno non stabit, &c. atque ad prius verbum alludens Ioannes dicebat: Ecce securis ad radicem arborum posita est: omnis arbor, quæ non fecerit fru- Matth. 4. ctum bonum, excidetur, & in ignem mittetur, &c. posterioris verò plurima in testamenti noui libris orationum & sententiarum indicatio est, vt: Deus autem huius seculi ex- 2. Cor. 3. cæcauit mentes incredulorum: si quis autem templum Dei violauerit, disperdet illum Dominus: & Christi bonus odor sumus in iis, qui pereunt, & in iis, qui salui fiunt, &c. Quod verò tertiam partem, quæ in cælorum regni ciuitatem recipiatur, relictum iri ait, cum illo planè D. Pauli testimonio conuenit. Reliqui mihi septem millia virorum, qui Rom. 11. non curuauerunt genua sua ante Baal: sic ergo & in hoc tempore reliquiæ secundum electionem gratiæ saluæ factę sunt, &c. Quantis verò periculis, quantis rerum difficulta-

tibus & laboribus illi; qui reliqui futuri erant, diuini nominis atque communis orbis totius vtilitatis causa perfuncti essent, deinceps exponitur.

Et deducam tertiam partem per ignem, & vram eos sicut vritur argentum: & probabo eos sicut probatur aurum.

EXCITANDAS aduersum discipulos Christi, atque eos, qui iustissimè & pientissimè viuentes Christianam causam susciperent, inuidiæ hominum & maximorum periculorum tempestates, contumelias, necessitates, persecutiones, angustias cęteráque omnia, quæcunque ab Apostolo infirmitatis nomine dicta sunt, 2.Corint.12. hoc vaticinio significat Vates. duplex namque baptisma eos, qui Christum seruatorem sibi recepissent, exspectare Ioannes docuerat, alterum spiritus sancti, ignis alterum: atque spiritus sancti baptisma illorum regenerationem; ignis verò probationem & gloriá fuerát effecturum: ignis enim præter illam, quam sæpe commemorauimus, agendi celeritatem, duplex est efficientia: altera vt impura à puris secernat; altera, vt pura omnino perficiat. Quamobrem argentum ab omni inferioris notæ corporis admistione liberatum, purum atque integrum reddit, Prou.25. sicut scriptum est: Aufer rubiginem de argento, & egredietur vas purissimum. & illud: Psal.12. Argentum igne examinatum, probatum terræ, purgatum septuplum. aurum verò, quod natura purum, atque omnis alterius generis expers plerumque inuenitur, ignis tantùm probat & perficit, Prou.17. sicut scriptú est: Quomodo probatur in fornace aurum, &c. Vtramque autem naturam atque efficientiam duobus propriis verbis Hebraicus sermo indicat. namque argento SZARAPH, quod fundere ac purificare significat, iungitur: auro verò BAHHAN, quod latinis probare est. igitur in primitiua, quam appellamus, ecclesia, hoc est, primis Christianæ pietatis temporibus duplex piorum hominum condicio fuit; altera eorum, qui spiritu sancto diuinitus accepto regenerationis illius admirandæ beneficio & vsu puri, iusti, immaculati & irreprehensibiles corá Deo effecti erant, cuiusmodi apostoli atque alij multi, quos perfectos, spirituales, sanctos atque Dei viuentis filios diuina scripta appellant; altera verò eorum, qui ad eum perfectionis gradú nondum peruenerant, ad quem tamen omni cura, studio atque pietatis exercitatione contendebant. hos infirmos, infantes, pusillos & aliis in hanc sententiam nominibus apostoli vocant. Vtrisque autem ignis illud periculum paratú fore Vates ait felici omnino euentu, vt alteris videlicet puritas & sanctitas; alteris autem summæ perfectionis & cóstantiæ dignitas & gloria comparetur, præter summam illam cæteris hominibus illo exemplo afferendam vtilitatem & Dei nominis celebrationem, qui sese etiam in illis suorum periculis & exercitationibus tutorem defensoremque præsentissimum fore profitetur.

Ipse vocabit nomen meum, & ego exaudiam eum, & dicam, populus meus est: & ipse dicet, Dominus Deus meus.

HONESTISSIMVM profectò atque omni ex parte celeberrimum certamen piorum est, quibus tanti principis, hoc est, Dei certissimum auxilium & numé ostendendú promittitur: atque præmium deinde, quo nullum maius esse possit, cum præclara nominis celebritate deferendum proponitur. in mediis namque illis afflictationibus & rerum tempestatibus inuocatum sese præsentem tutoremq́. fore Deus pollicetur. quæ res eorum ipsorum, qui experti fuére, testimonio confirmatur. Propter quod, inquit Paulus, 2.Corint.12. ter Dominum rogaui, vt discederet, & dixit mihi, Sufficit tibi gratia mea. nam virtus in infirmitate perficitur. libenter igitur gloriabor in infirmitatibus meis, vt inhabitet in me virtus Christi: propter quod placeo mihi in infirmitatibus, in contumeliis, in necessitatibus, Rom.7. in persecutionibus, in angustiis pro Christo. cùm enim infirmor, tunc potens sum. & quis ergo nos separabit à charitate Christi? tribulatio? an angustia? an fames? an nuditas? an periculum? an persecutio? an gladius? sicut scriptú est: Quia propter te mortificamur tota die, existimati sumus tanquam oues occisionis: sed in his omnibus superamus propter eum, qui dilexit nos.

CAPVT

Cce dies Domini venient, dicit Dominus: & diuidentur spolia tua in medio tui.

RERVM omnium, quæcunque à seculo suo ad Christi vsque & apostolorum tempora exspectandæ essent, ordinem, consequentiam exitumq. omnem hactenus Vates est persecutus: nunc verò deinceps eam rerum partem describit, quæ ad nouissima tempora, hoc est, ad integram & plenam totius terrarum orbis mutationem pertinent. de quibus ab aliis etiam vatibus multa, à Christo verò & apostolis plurima prędicta scriptaque fuerunt, fore videlicet, vt Christiana ecclesia, quæ vera Ierusalē est, hostibus omnibus deuictis & dissipatis, pace vbique parta, expetitam diu sibi tranquillitatem, diuina gratia donisque aucta maximis, perpetuo sequatur: quibus verò rationibus, qua serie id efficiendum sit, quibusque signis obseruandum, certo atque consequenti ordine docet. imprimis autem rei ipsius euentum proponit, deinde acta, ex quibus euentus processurus fuerit, exponit. [*Ecce dies Domini veniet*, Hebraicè, *Ecce dies Domino veniet.*] cuiusmodi oratione non solum certū tempus indicatur, sed illustrissimū & præclarissimum atque adeo ad virtutis, dignitatis, sapientiæ & misericordiæ suæ exempla edenda singulariter constitutum: cuius tamen prima ratio misericordiam spectatura sit. ob eam namque rem arcanum nomen *Domini*, est appellatum. [*Et diuidentur spolia tua in medio tui.*] Quidquid ab hostibus cùm apertis, tum maximè occultis Ierusalem ciuitati sanctæ per vim, dolum atque iniuriam detractum fuerit, restituendum tandem fore Vates confirmat; nempe virtutes, sapientiam, gratiam, spiritum, animorumque diuitias & facultates omnes, cæteraque ornamenta maxima omnia hæc ex diuina virtute & vindicatione ad legitimos possessores postliminio reditura esse prædicuntur. Omnis verò hæc ratio translata à bello & bellicis euentibus oratione describitur. quam, si ad simplicem verborum significationem interpretari placeret, facilis & aperta satis expositio sequeretur, ex antiquis temporum & rerum historiis nobis petita, quam aliàs fortasse indicabimus: nunc verò præcipuum Vatis & vaticinij argumentum persequi, explicataq. prius translatione exponere statuimus. Omnis igitur ratio arcana nobis hic erit, arcaniq. sermonis explicationibus tractanda, in quo Ierusalem ecclesiā Christi, hostes, infernam præcipuè potestatem & vim, atque huius satellites & administros improbos homines, propugnantem verò & defendentem diuinam naturam, virtutem & efficientiam interpretamur. Vt igitur vrbis alicuius expugnatoribus, per summum aliquem & strenuissimum ducem deuictis, prędа omnis, quæ ab illis acta fuerat, rursus recepta antiquis dominis diuidenda restituitur, sicut ab Abrahamo cum Sodomorum & Gomorrhæorum populis liberalissimè actum est: ita etiā spolia omnia à Deo victore & vindice Christianæ ecclesiæ hominibus restituenda ac singulis sua diuidenda esse dicuntur. atque hæc totius agendæ rei propositio est, cuius expediendæ ratio deinceps subiungitur.

Et congregabo omnes gentes ad Ierusalem in prælium, & capietur ciuitas, & vastabuntur domus, & mulieres violabuntur: & egredietur media pars ciuitatis in captiuitatem, & reliquum populi non auferetur ex vrbe.

QVIDQVID detrimenti, damni ac mali Christiano populo, tum à gentibus & Iudæis, tum verò ab Ismaëlitis Machometo seductore illatum hactenus est, diuinę permissu ad bonorum probationem, improborum verò patefactionem & animaduersionē accidisse, ex hoc vaticinio intelligimus. Primum namque idololatræ gentes vario in ecclesiam impetu facto vehementer sæuierunt, à qua iniuria neque Iudæorum natio abstinuit, deinde hæretici plurimi ad nostram vsque tempestatem extitère, qui grauissimum detrimentum Christianæ reipublicæ importarent: inter quos nefaria illa Ismaëlitarum secta fuit, quæ tum vi & armis, tum legibus & institutis nocentissimis, magnam etiam Christianorum partem abduxit, non modò imbecillis & timidis animis fraude & dolo callidaque doctrinæ ratione delusis, sed prophana connubiorum ratione excogitata, quæ libera ducendarum vxorum licentia & prolem multiplicem augeret, & libidini, ad quam hominum ingenium procliue est, laxas habenas remitteret. Quibus ex rebus omnibus effectum est, vt dimidia Christiani populi parte relicta, hoc est, probata atque in fide officioque manente, dimidia altera, vel vi, vel metu, vel dolo & fraude in er-

rorem captiua raperetur. Quo in ſtatu Chriſtanæ res hactenus etiam ſunt, quarum tamen reſtitutio, quemadmodum exſpectanda ſit, deinceps indicatur.

Et egredietur Dominus, & præliabitur contra Gentes illas: ſicut præliatus eſt in die certaminis.

NEQVE enim tantam infernorum hoſtium & peſſimorum hominum potentiam & vim vlla alia, quàm diuina virtute ſuperari & repelli poſſe putandum erat. quamobrem in perturbatiſſimis & difficillimis rebus ſuum vnicum præſidium ſpectandum præbere ſolet Deus, qui huius tantæ ruinæ reſtituendæ curam in ſeſe recipit, eodem exemplo, quo deſperata propemodum olim ſalute perturbatis Iſraëlitis ſolus ipſe ſua virtute, nullis hominum, vel conſiliis, vel opibus vſus, ingentem & validiſſimum Ægyptiorum exercitum prorſus deleuit & perdidit: quo die ſeſe cultorum ſuorum propugnatorem maximum & fortiſſimum, & ante prælij conflictum profeſſus eſt, & poſt victoriam

Exod.14. & 15. ,, partam declarauit, ſicut ſcriptum eſt: Dominus pugnauit pro vobis, & vos tacebitis. &
,, Dominus quaſi vir pugnator omnipotens nomen eius, &c. Fortitudo mea & laus mea
,, Dominus, & factus eſt mihi in ſalutem. hic eſt certaminis dies, quem Vates noſter indicat, Hebraicè ſic deſcriptus: [*Sicut die præliari ipſummet in die commiſſi prælij.* Chaldaicè verò ſic expoſitus: *Sicut die pugnare ipſum ſuper mare rubrum.*] Hanc autem diuinæ virtutis efficientiam maximam atque ſpectabilem omnibusque manifeſtam fore figurato admirabiliq́ue ſermone Vates renuntiat.

Et ſtabunt pedes eius in die illa ſuper Montem oliuarum, qui eſt contra Jeruſalem ad Orientem: & ſcindetur Mons oliuarum ex media parte ſui ad Orientem & ad Occidentem prærupta grandi valde, & ſeparabitur medium montis ad Aquilonem, & medium eius ad Meridiem. Et fugietis ad vallem montium eorum, quoniam contingetur vallis montium vſque ad proximum: & fugietis ſicut fugiſtis à facie terræ motus in diebus Oſiæ regis Juda: & veniet Dominus Deus meus, omnésque ſancti eius cum eo.

VT SACRI ſermonis ratio, pedes cætera deſcripta Deoq́ue attributa membra efficientia magis, quàm re ipſa interpretari: ſic & hunc locum non ex verborum ſono, ſed ex ſignificatione exponere docet. diuinæ virtutis robur pedes, quibus corpus firmari ſolet, ſignificant. Mons verò oliuarum, qui eſt contra Ieruſalem ad Orietem, eum ſtatum, in quo res hominum futuræ ſunt ante hanc, de qua loquimur, eccleſiæ inſtaurationem. namque oliuarum mons Ieroſolymis terrenis ab Oriente adiacet, ſed verborum ipſorũ arcana interpretatio hoc modo ſonat, [*Super prægnantem oliuarum, qui ſuper faciem Ieruſalem ab ante.*] Cauſam aliàs docuimus, quamobrem montibus nomen prægnantium impoſitum fuerit. ad faciem eſſe, idem eſt, quod præſentem atque conſpicuum eſſe. *ante* & tempus ſignificat, & eam mundi partem, vnde ſol nobis oriri conſpicitur: ita quæ verborum cortice velatur, ſententia illa eſt, illum humanarum rerum ſtatum, qui aduerſus eccleſiam illo tempore futurus erat, virtutis diuinæ firmitudine & robore ita diſcutiendum eſſe, vt veri hoſtes à veris & ſtudioſis pietatis cultoribus longo interuallo ſeiuncti dignoſcantur; atque hi etiam omnibus veræ felicitatis rationibus, omnis dignitatis veræ nominibus affecti & donis illuſtrati; illi verò longè inferiores relinquantur; vtpote cùm hi ad Orientem & florentem ſemper ſtatum, illi verò ad Occaſum pertinere dicantur. quo prærupta longè alij ab aliis diſterminandi ſunt, atque deinde alij ad Aquilonem, qui Hebraicè abſconſionem & protectionem ſignificat; alij verò ad meridiem, qui æſtus & ariditatis inſtar habet, ſpectabunt. namq. MIZRAHH ortui & viriditati, IAMMA morti, SZAPHON abſconſioni & protectioni, NEGEB ariditati proxima nomina ſunt: quibus quatuor orbis partes appellantur. atque in hac rerum & ſtatus diuiſione maximam vtriusque partis ſtudioſorum trepidationem fore Vates enuntiat. ij namque, qui infirmiores erunt, & minus apertè vel probi vel improbi, ad mediam vallem, quę vtrumque montem ita diuidit, vt tangat etiam, confugient, vtriuſuis partis exitum exſpectantes. huius autem fugæ exemplum ex notiſſima illis ſeculis hiſtoria petitur, terræmotus

in die-

in diebus Osię regis Iuda facti biennio post Amosi vaticinium, eodemque anno, quo Isaias propheticum munus obiuit. [Amos 1.] alloquitur autem hoc loco Vates suæ tempestatis homines, vt præteritorum, sic futurorum etiam temporum & seculorum personam sustinentes. idem namque humanum genus vnumque & specie, & ratione, & definitione omni censetur, vt illud: Serui eramus Pharaonis in Ægypto, & eduxit nos Dominus, &c. [Deut. 6.] Ex illo autem oliuarum monte, qui Ierosolymis proximus fuerat, Deum in ciuitatem illam sanctam peruenturum esse dicit, quem omnes sancti & perfecti viri ab illaque vulgari & prophana consuetudine separati sequantur: ita vt tamen Dei maiestate, tam illustri & celebri sanctorum frequentia ciuitas ipsa dignitatem amplitudinemque suam obtineat. atque hanc sentētiam Hebraica oratio indicat, [*Et omnes sancti tecum;*] estque pronomen *tecum* femininum. Verùm enimuero, vt diuinorum beneficiorum ratio apertior & illustrior constet, piorum hominum res in summas angustias primum adductas, in latissimū felicitatis campum reuocandas fore, allegoricωs Vates docet.

Et erit in die illa: non erit lux, sed frigus & gelu.

IN IPSA naturæ rerum contemplatione dies absolutè, non tempore, sed claritate & luce; nox verò contrà, tenebris & obscuritate definitur, sicut scriptum est: Et lucem appellauit diem, & tenebras noctem. [Genes. 1.] ita vt quæ dies nubilosa & obscura solisque calore priuata sit, non propriè dies, neque nox propriè dici possit: quales dies brumæ sunt, in quibus pruinæ ac niues proferuntur. dies autem & lux arcano sermone pacem & lætitiam tranquillitatemque; nox verò contrà, metum, tristitiam & perturbationem significat, vt: Nox præcessit, dies autem appropinquauit. [1. Thess. 5.] illo igitur tempore, quo Deus ecclesiam suam instauraturus est, ob magnum vtriusque partis conflictum, duriores & angustiores etiam bonis & piis videri poterint res: quæ tamen illis optimum & illustrissimum exitum habituræ sint. id quod subiuncto etiam carmine explicatur.

Et erit dies vna (quæ nota est Domino,) non dies neque nox, & in tempore vesperi erit lux.

PRIMVM, inquit, tribulatio & pressura præcedet, quæ tamen impios tantùm, non item pios perdat: quos vespertina tandem lux exspectans lætissimos excipiet. Hanc verò diem Domino notam & certam esse ait, qua superatis & reiectis atque dissipatis omnium errorum, sectarum & peccatorum tenebris, perpetua quædam lux tandem, nulla amplius obscuritate occupanda, succedat, ita vt quo tempore aliàs vesper esse solebat, tamen lux iam de cætero futura perpetuò sit. de qua luce spirituali multa à vatibus omnibus & ab apostolis plurima prædicantur, vt: Abiiciamus opera tenebrarū, & induamur arma lucis, & quasi in die honeste ambulemus. [Rom. 13.] Beatum verò atque omnibus veris bonis & copiis affluentem perpetua diuini spiritus gratia auctum ecclesiæ statum fore deinceps Vates prædicit.

Et erit in die illa: exibunt aquæ viuæ de Ierusalem: medium earum ad mare Orientale, & medium earum ad mare nouissimum: in æstate, & in hyeme erunt.

PERPETVAM & copiosam sancti spiritus affluentiam & gratiam, quam diuino beneficio ex Christi seruatoris morte & resurrectione sacrosancta atque catholica ecclesia consecutura erat, multi ex vatibus prąuidentes, aquarum, fontium fluuiorumque nominibus significarunt. sic Ioël: Et fons de domo Domini egredietur, & irrigabit torrentem spinarum. [Ioel. 3.] sic Ezechiel: Et ecce aquæ redundantes à latere dextro, &c. [Ezech. 47] Et hic idem Vates superius: In die illa erit fons patens domui Dauid, &c. [Suprà 13.] huius verò diuinæ aquę beneficium omni ecclesiæ commune, ad extremas vsque orbis partes deferendum esse, tum ipsa affluentia, tum locorum apud vates descriptio significat. [*Medium earū ad mare Orientale.*] Oceanum orientalem, quo terra ab ortu ambitur, vt nouissimum mare, extremum Oceanum, quod tādem ab occasu soluentibus nauigari potest, exponimus. perennes verò & inexhaustas semperque abundantes aquas fore ex eo, quod subiunctum est, ostenditur. [*In æstate, & in hyeme erunt.*] namque verbum, *erunt*, affirmatiuè additum, omnem mutationem atque defectum excludit. duobus namque anni tēporibus aquarum defluxus vel minui, vel sisti solet, æstate propter nimium solis absumentis feruorem;

hyeme propter immodicum frigus, quo aquæ inglaciem coguntur. ita igitur nullis vel immodicis afflictionum æstibus, vel rerum pressuris & angustiis aquam illam atque diuini spiritus gratiam & manifestam prouidentiam ecclesiæ vniuersæ defuturam Vates ait. Hæc verò omnia ad perpetuam & veram sapientiæ diuinæ disciplinam Chaldæus paraphrastes non aliena à nostris definitionibus sententia retulit, sicut scriptú est: [Isai.2.] De Sion exibit lex, & verbum Domini de Ierusalem. magnum verò omnium gentium de religione consensum, & commune pietatis & veri cultus studium porrò fore cófirmat Vates: quòd ij, qui infirmiores fuerint, & minus anteà veræ pietatis rationes tenuerint, sanctissimæ partis exemplo & admiratione ad eandem omnino de Deo diuinisque rebus sententiam traducantur.

Et erit Deus rex super omnem terram; in die illa erit Deus vnus, & erit nomen eius vnum.

CERTAM carminis huius sententiam Chaldæus paraphrastes breuiter exponit. [*Et reuelabitur regnum Dei super omnes habitatores terræ: in tempore illo seruient coram Domino humero vno, quoniam nomen eius firmabitur in seculo, & non præter ipsum.*] Itaque vnum verum Deum, vnamque diuinam naturam publicè ab omnibus cognoscendam, diligendá, atque communi animorum & sententiarum consensu ac pietatis studio colendam tunc fore, cùm gentes omnes in vnum ouile redactæ vnicum pastorem Christú secutæ supremum Dei nomen in iustitia, sanctitate & veritate sanctificent, regnique cælestis participes omnes fiant. Quanta verò quamque expetenda res hæc sit, Christus apertè docuit, qui nostrarú ad Deum supplicationum argumentum primum atque maximum hoc esse voluit. Sic, [Matth.6.] inquit, orabitis, Pater noster qui es in cælis, sanctificetur nomen tuum: adueniat regnum tuum, &c. atque hoc maximum & præstantissimum mysterium iam inde à prima nascentis ecclesiæ ætate cœptum, quanquam temporibus nostris inter tot tantasque errorú & sectarum nebulas minus perspicuum sit, futurum tamé est, vt plenè absoluatur, aperteque omnibus pateat, vt adimpleatur quod per hunc aliosque prophetas scriptum est: [Sopho.3.] Quia tunc reddam populis labium electum, vt inuocent omnes in nomine Domini, & seruiant ei humero vno, &c. quod verò de vnico Dei nomine hic indicatur, ad veritaté Christi cognoscendam pertinet, in quo sunt omnes thesauri sapientiæ & scientiæ Dei: quem qui videt, videt & patrem, atque virtutem nominis illius arcani experitur, quod nemini mortalium sine diuina reuelatione satis vnquam, aut notum, aut explicatum fuit. At verò Ierosolymam vrbem illam, de qua sermo institutus nobis est, tum locorum dilatatione, tum etiam populi celebritate & frequentia longè lateque propugnandam atque situs elegantia conspicuam omnino fore hic Vates cum aliis præcinit.

Et reuertetur omnis terra vsque ad desertum, de colle Remmon ad Austrum Ierusalem: & exaltabitur, & habitabit in loco suo, à porta Beniamin vsque ad locum portæ prioris, vsque ad portam angulorum: & à turre Hananeel vsque ad torcularia regis.

IEROSOLYMAM antiquam vrbem in edito loco sitam fuisse ex sacra typographia [Psal.86.] didicimus. Fundamenta eius in montibus sanctis, &c. eius verò, quanquam altioris, [Psal.124.] prospectum circumiacentes montes non parum impediebant, sicut scriptum est: Montes in circuitu eius. ex qua re illud eueniebat, vt neque ita latè extensa, neque cóspicua esse posset. at verò rebus ecclesiæ ad summum gradum adductis, illud etiam ex diuinæ virtutis efficientia accessurum vates cecinerunt, vt omni obice remoto, omni difficultate emollita, huius sacræ ciuitatis prospectus longè lateque pateat, & situs etiam ab illis antiquis veteris Ierosolymæ angustiis productus & dilatatus, nullis aliis, quàm orbis terminis definiatur. [*Et reuertetur omnis terra vsque ad desertum.*] Hebraicè est, *Reuertetur omnis terra in Gharaba.* [ערבה] Est autem GHARABA multiplex nomen: significat enim mixtionem, dulcedinem, planitiem & desertum. atque ita nullum alium montem, nullum doctrinæ alienæ, aut vanæ sapientiæ, vel inutilis religionis cultum fore Vates ait, cuius obiectu Christianæ & Catholicæ ecclesiæ prospectui atque amplitudini quicquam detrahatur, sicut aliàs etiam eadem [Isai.2.] translationis ratione scriptum extat: Et erit in nouissimis diebus præparatus mons

mons domus Domini in vertice montium, & eleuabitur super colles, & fluent ad eum omnes gentes. id quod illius montis eleuandi imagine descripserat, Zacharias totius terræ deprimendæ & complanandæ similitudine significauit. vtrumque verò Ioannes Baptista complexus dicit: Omnis mõs & collis humiliabitur, & omnis collis implebitur, & videbit omnis caro pariter salutare Dei. hoc itaque est mitescere, dulcescere, complanari, desertumque fieri, atque campestre, vt sic dicamus, reddi. [*De colle Remmon ad Austrũ Ierusalem.*] Septentrionalem & meridionalem, plagam hoc loco Vates indicat, si Hebræorum verborum vis & notatio aptè obseruetur. ad verbum namque sic oratio redditur. [*Ab altitudine Remmon ad Austrum Ierusalem.*] namque in terræ vniuersali situ borealis pars altior describitur, quòd montes frequẽtiores atque editiores hãbeat. eãm autem partem collem siue altitudinem Vates dixit: quam vt apertius indicaret, loci ad septentrionem siti nomine adiuncto annotauit. est enim *Remmon* scopulosus & saxosus in Beniamin tribu mons antiquo Beniaminitarum præsidio celebris, vt scriptum est: Quod cùm vidissent, qui remanserant de Beniamin, fugerunt in solitudinem, & pergebant ad petram, cuius vocabulum est Remmon, &c. Beniamini verò tribum ad septentrionem Ierosolymis adiacere ex sacra geographia cognouimus. ipsum præterea nomen Remmon, & malum granatum, & altitudinem etiam significat. atque ita factum est; vt dum Vates de libera illa Ierusalem sermonem instituit, verba, nomina resque inueniret; quæ cùm terrenæ Ierosolymæ conuenirent, arcana etiam significatione ad illam alteram referri apte possent. [*Et exaltabitur.*] Iis quibus antea ambiebatur, collibus depressis; eam solam exaltatam & conspicuam relictũ iri consequitur. [*Et habitabit in loco suo.*] Hebraica hæc phrasis quietam, liberam atque omnibus commoditatibus auctam habitationem, eandemque perpetuam, significat. Hebraice ad verbum dicitur. [*Et habitabit subtus se.*] hoc est locum omnẽ suum commodissimè tenebit. huius dicendi modi frequens in sacris sermonibus vsus est, vt Stemus in loco nostro: & illud: Maneat quisq. apud semetipsum, & nullus egrediatur de loco suo die sabbathi. [*A porta Beniamin.*] Beniamin, filius dextræ arcanè significat, atque dexteram orbis terræ partem nobis indicat, vt porta prior siue prima orientem. namque portæ nomen Hebraicum, cogitationem & mensuram latine significat. duobus autem modis orbem terræ geometræ metiuntur, longitudine & latitudine. [*vsque ad portam angulorum.*] Mensuram angulorum arcticum, antarcticum polos, in quibus circuli omnes, quibus orbem secundum longitudinem metimur, concurrentes angulos constituunt innumerabiles. deindè verò [*A turre Hananeël vsque ad torcularia regis.*] Terram omnem, quacunque patet, ad ambientem oceanum vsque interpretamur. Hebraicè sic locus habet, [*& turris Hananeal vsque, &c.*] ita vt turrim Hananeël omnem habitandam esse indicet vsque ad torcularia regis. quę tametsi certa apud Ierosolymam olim loca fuerint, significatione tamen arcana ad nostrã rationem transferuntur. Est autem nomen turri Hebraicum MIGDAL, quod magnitudinem siue magnificationem significat. *Hananeël* verò Dei condonationem atque misericordiã ad verbum sonat. Est igitur huiusmodi loci interpretatio, Dei misericordiæ & cõdonationis magnitudinem omni terræ, quàcunque orbis patet, ad torcularia regia vsque fore impertiendam. atque hoc pacto Ierosolymæ huius, de qua loquimur, situm longè lateque dilatandum, & hic Vates, & alij prædixerunt, eandemque Ieremias iisdem fere verbis est persecutus, quam non tam ex vulgata, quàm ex arcana vocũ significatione interpretari oportere, antiqui etiam Hebræi docuerunt: quibus noua quædam Ierusalem, quæ totum orbem occuparet, futura credita exspectataque fuit. Cæterùm perpetuam deinceps ecclesiæ & securitatem & tranquillitatem extremis iam periculis & difficultatibus superatis, piam etiam & æternam pacem sacra omnia oracula promittunt.

Matth. 3.

Iudic. 20.

1. Sam 14.
Exod. 16.

Hebræi expositores in Midras Agera.

Et habitabunt in ea, & anathema non erit amplius: sed sedebit Jerusalem secura.

OMNI non solùm externo & alienæ factionis & superstitiosæ ac vanæ religionis metu, sed domesticæ etiam seditionis, sectarum & improbi ac nefarij dogmatis suspicione alienam & liberam ecclesiam fore apertè significat his verbis: [*Et habitabunt in ea, & anathema non erit amplius.*] Quoniam verò salus; securitas atque libertas summa hactenus ecclesiæ promissa aperte erat; sed quisnam tantorum, tamque immanium

hostium

hostium exitus futurus esset, nondum fuerat satis explicatum, vti quoq. parti prædicendo satisfacit Vates, ostenditque magnam illis paratam esse vltionem, quam qui euaserint, planè diuinam agnoscentes sacræ & puræ religioni, & veræ Christianæ pietati sese totos dedant, magnam & salutarem in se Dei virtutem, si id fecerint, sin minus, magnā iram & vim experturi.

Et hæc erit plaga, qua percutiet Dominus omnes gentes, quæ pugnauerunt aduersus Jerusalem, Tabescet caro vniuscuiusq. stantis super pedes suos, & oculi eius contabescent in foraminibus suis, & lingua eorum contabescet in ore suo.

OMNIA hæc per translationem dicta primum ad verbum, deinde ad sententiam explicanda sunt. Igitur Ierusalem infestos anteà hostes, qui ingenti robore, potentia vique valere visi fuerant, summa infirmitate debilitateque fore subito afficiendos ait, ita vt videntes sentientesque ante se perire cognoscant, quàm prospicere & cauere exitium possint. planè enim hæc omnia signa, quæ à Vate indicata sunt, certam mortis prænotionē ac prædictionem medicis faciunt, maximè cùm subito in aliquo homine, & non ex manifesta vel nimiæ purgationis vel vigiliarum causa accidisse visa fuerint. est enim hoc primum ab Hippocrate indicatum mortis iudicium. [*Tabescet caro vniuscuiusque stantis supra pedes suos.*] Subito, inquit, nullius antea morbi debilitatione aut vi, neque longa valetudine in lecto decumbentis, sed valentis & stantis caro contabescet, oculique caui & ad videndum imbecilli reddentur, neque linguæ suus vsus erit neruis & musculis omnibus debilitatis. atque hac figura debilitationisque imagine expressa humanam potentiā, sapientiam, dolum, calliditatem & eloquentiam, quibus ecclesiæ hostes aduersus Christianam simplicitatem valere se plurimum putauerat, fractum, comminutum, debilitatum ac tandem perditum iri Vates ostendit. Magnam verò in ipsis confusionem perturbationemque edendam fore docet, vt dum quis alterius auxilium petere studuerit, abalienatam voluntatem & apertas experiatur inimicitias.

Hippocrat. de præsagiis, lib.1.c.1.

In die illa erit tumultus Domini magnus in eis: & apprehendet vir manum proximi sui, & conseretur manus eius super manum proximi sui.

PRO mutuo auxilio mutuum periculum ecclesiæ hostibus denuntiatur, tantaq. animorū perturbatio futura dicitur, vt cùm quis propriæ debilitatis & infirmitatis fulciendæ causa alterius manum apprehenderit, infestam sibi ex nimia suspicionis perturbatione sentiat. id autem solenne semper Christianæ veritatis aduersariis & detractoribus fuit, vt cùm separati minus ad repugnandum se posse intelligerent, quanquam aliàs opinione & studio diffidentes, tamen aduersus Dominum & aduersus Christum eius mutuo auxilio copias cōiungerent. sic Pharisei & Sadducæi apud Iudæos: sic apud gētes Epicurei & stoici agebant. sic omnes denique gentes, sectæ & factiones, quæcunq. Christianam veritatem & simplicitatem oppugnare contenderint: quorum tamen non solùm potentiam, sed consilia artesque omnes irritas & inutiles, imò sibi ipsis mutuo infestas tunc fore, Vates ait, cùm absolutam plenamque gratiam & salutem ecclesiæ suæ Deus est allaturus. neque verò illa tempestate gentes & sectas vanorumque cultuum studiosos modò, sed Iudæorum etiam non modicam partem hostilem aduersus ecclesiā animum & conatum paraturos esse dicit: quos tamen omnes Deus spiritu oris sui, & euangelica virtute superatos partim delebit, partim reprimet, & ad deditionem coget.

Sed & Juda pugnabit aduersus Jerusalem, & congregabuntur diuitiæ omnium gentium in circuitu, aurum & argentum, & vestes multæ satis.

CÆTERÆ gentes errore, superstitione obscuris & falsis de diuina natura opinionibus armatæ aduersus ecclesiam contendere solent: Iudæi verò domestici magis hostes & periculosi habentur, qui paribus, vt videtur, & simillimis armis, hoc est, sacrarum scripturarum auctoritate, Christianam veritatem oppugnare conantur: quorum tamen vanos & irritos conatus fuisse exitus ipse arguet. nam quidquid in illorū libris boni verique atque certi fuerit, id non illis, sed Christianæ ecclesiæ in vsum cedet: propter quam, quæcunque scripta à spiritu sancto sunt, scripta fuisse manifestè probabitur; si quid præterea apud aliàs gentes erit, quod ad veram sapientiam atque probatam virtutem referri possit, id liberali causa manu assertum ad ecclesiam Christianam postliminio rediturum esse

esse confirmat. sunt autem aurum, argentum & vestes verorum bonorum, vt sapiētiæ & scientiæ atque virtutū cæterorumq. diuinorum donorum, quæ à patre luminū descendunt symbola, vt: Suadebo tibi emere à me aurum ignitum probatum, vt locuples fias, ,, Apocal. 3. & vestimentis albis induaris, &c. Id verò, quod superius dictum fuerat de restituendis ,, Ierusalem spoliis, [*Et diuidentur spolia tua in medio tui, &c.*] nunc expositione explicatur, *Aurum argentum, & vestes multæ satis*, siue vt Hebraicè est, *ad multum valde*,] vt copia hæc ad aurum, argentum vestemque referatur. Quidquid igitur veri & perfecti boni apud hostes fuerit, vt proprium ecclesiæ restituendum esse ait: cætera verò, quæ hostium ipsorū esse deprehendentur, quibusque illi maximè niterentur & fiderent, vt ecclesiæ superuacanea, imò inutilia prorsus damnatum excisumque iri dicuntur: cuiusmodi potentia vis, fraus, dolus, temeritas & stultitia, cæteraque hominum aduersus veritatem & simplicitatem præsidia sunt.

Et sic erit ruina equi, & muli, & cameli, & asini, & omnium iumentorum, quæ fuerint in castris illis, sicut ruina hæc.

EQVORVM, mulorum cæterorumq. iumentorum, quæ ad belli vsum valere putantur, mentio in hoc loco propterea facta est, quòd ad spoliorū & prædarum rationem hæc genera etiā referri soleāt: quæ tamē vt inutilia cum suis Dominis excisum perditumq. iri Vates ait. [*Sicut ruina hæc.*] Illam dominorū ruinam subitam, quam paulo ante descripserat, indicat à Deo ipso mirabiliter edendam, qua omnis hominum aduersariorum potentia & ars, omnisque inferni hostis excogitatio irrita fiat. neque verò horum iumentorum interitus cum dominorū plaga commemoratus est, quòd is locus oportunus non esset; quippe cùm hæc genera non ad victoriæ, sed ad spoliorum & prædæ rationem pertinent. porrò equum, mulum, camelum & asinum ac cætera, quæ in hominum castris expetuntur, iumenta vitij magis, quàm virtutis rationem arcano sermone obtinere, in nostris de ea re præceptis abunde, si Deus concesserit, docebimus, vbi equo superbia & vis, mulo dolus & fraus, camelo temeritas, asino stultitia & conatus tribuitur. Hanc verò diuinam de vniuersis ecclesię, euangelijque hostibus, aduersariis & obtrectatoribus, deque eorum potentia & sapientia, artibusque cæteris partā victoriā, certa & perpetua eorū, qui reliqui fuerint, deditio & fides consecutura à vatibus hoc modo enuntiatur.

Et omnes, qui reliqui fuerint de vniuersis gentibus, quæ venerunt contra Ierusalem, ascendent ab anno in annum, vt adorent regem Dominum exercituum, & celebrent festiuitatem tabernaculorum.

FESTORVM dierum celebratio legitima publicam accepti diuinitus beneficij professionem & commemorationem continet, sicut scriptum est: Habebitis autem hunc Exod. 12. diem in monumentum, & celebrabitis, &c. Omnium igitur gentium quæ illa tempesta- ,, te reliquæ fuerint, animos tantarum Dei virtutum magnitudine & euangelicę veritatis certa & manifesta obseruatione permotos veræ vnicæque Christianæ religioni spontè iam & summo studio addictum atq. in suam ipsorum salutem asscriptum iri Vates cōfirmat, ita vt tanti beneficij memoria instituti annui festi celebratione publicè ab omnibus communi consilio replicanda sit. Causam verò, quamobrem tabernaculorum potius, quam aliud festum ex antiquis ab huiusmodi deditis & Deo addictis gentibus colendum indicatum fuerit, illam esse arbitramur, quòd tabernaculorum festum variæ olim & incertæ ac peregrinæ prorsus vitæ quàm Israëlitæ, antequam in promissas patriæ sedes deducti essent, degerunt, solennem recordationem repetebat, sicut scriptum est: Vt discant posteri vestri quòd in tabernaculis habitare feci filios Is- Leuit. 23. raël, cùm educerem eos de terra Ægypti. Simili verò omnino anteactæ variis opinionū, ,, superstitionum, sectarum aliorumque errorum generibus vitę monumento gentibus ad ,, veritatem reuocatis diuinum erga se beneficium celebrandum communi & solenni in ecclesiam conuentu facto. [*Ascendent de anno in annum, vt adorēt regem Dominum exercituū.*] Nulla oratione ex iis, quibus Vates arcanè alias loquentes vtuntur, regnum Dei apertius indicari potuit. cuius rex Christus est sedens ad dexteram patris caput ecclesiæ constitutus caputque ipse suum Deum patrem habens, à quo omnium rerum hominū, tum amicorum, tum inimicorū dominatum accepturus esse omnium vatum oraculis,

aut

aut apertè, aut arcanè dictus est. nomen verò *Domini* misericordiam, vt aliàs diximus, indicat; *Exercituum* autem cognomen virtutem, qua subiicere sibi omnia possit, interpretati sæpe sumus: illa enim virtute maxima sese ac cæteros similium errorum quondam rutores, superatas, victas, atque in deditionem euangelij redactas gentes, illæ omnes vltro fatendo, quòd ad tantam salutem atque dignitatem peruenerint, diuinæ misericordiæ acceptum ferentes profitebuntur. [*Regem Dominum exercituum,*] si ita, vt Latinè est, legamus, patrem ipsum Deum regni cælestis regẽ summũ interpretabimur; si verò, vt Hebraici sermonis diligens obseruatio indicat, [*Regem Domini,*] dicamus, aperta etiam sententia est: quę Christum Domini significat, regem regum & dominantium Dominũ

Psalm.2. » à Deo patre constitutum, sicut scriptum est: Ego autem constitutus sum rex ab eo super » Sion mõtem sanctum eius, prædicans præceptũ eius. Dominus dixit ad me, Filius meus » es tu, ego hodie genui te, &c. Hebraicè sic locus habet: Ego autem constitui regẽ meum super Sion, &c. Verùm enimuero adeo certam, simplicem atque omni ex parte solidam hanc religionis veræ communionem omnibus gentibus fore Vates declarat, vt præter eam nulla alia ad Dei gratiam consequendam atque retinendam ratio constet. quicunque enim huius ecclesiæ communicationis expertes permanserint, præter omnium commodissimarum rerum defectum, magnam etiam Dei in se vltionem, & vim experiri cogentur.

Et erit qui non ascenderit de familiis terræ ad Ierusalem, vt adorent regem Dominum exercituum, non erit super eos imber.

INTER præcipua & frequentissima diuinæ prouidentiæ argumenta pluuiarum imbriumque natura & commoditas in sacris libris enumeratur; vtpote quæ tum opportunitate, tum vtilitate sua vel rusticissimum quemque diuinorum beneficiorũ admoneat,

Psal.146. » sicut scriptum est: Præcinite Domino in cõfessione, psallite Deo nostro in Cithara: Qui » operit cælum nubibus, & parat terræ pluuiam. namque & cæteris, quæ ex cælo in terrã deferuntur, commoditatibus, vt lumine, calore & aliis, quæcunque huiusmodi assiduæ perpetuæque sunt, quanquam omni ex parte admirandis, tardiora tamẽ ingenia & obscuriores hominum quorundam sensus minus ad contemplationem excitantur; vtpote quæ iam inde à principio, ex quo semel incœpêre, cùm nunquam defecerint, naturæ suę vim perpetuam tueri & conseruare magis, quàm rectoris & principis cuiuspiam consilio atque imperio parere nonnulli videntur, neque, vt deficiant, fieri posse, quæ nunquam defecisse visa fuerint, credunt. quæ res quosdam stultè magis, quàm verè aut acutè philosophantes, in eam sententiam adduxit, vt mundi æternitatem asserentes omnia naturæ & necessitati, non autem diuino consilio & voluntati arbitrioque tribuerẽt: cùm tamen illud verissimum sit, perpetuam hanc motuum, actionum, officiorum atque vtilitatum constantiam & concordiam non rerũ ipsarũ necessaria ratione, sed condito-

Psal.148. » ris iussu atque institutione seruari, sicut scriptũ est: Ipse dixit, & facta sunt, ipse mãdauit » & creata sunt: statuit ea in æternum & in seculum seculi: præceptum posuit, & non præteribit. at verò ex eorum, quæ in sublimi fiunt, maximè autem in pluuiarum & imbriũ ratione consideranda, nouum quotidie prouidentię & diuini consilij ac præsentis voluntatis nascitur argumentum, cùm earum rerum vsus neque perpetuitate, neque temeritate, sed oportunitate atque vtilitate euidenti omnibusq. aperta hominibus definiatur.

Psal.148. » quamobrem scriptum de hoc genere est: Ignis, grando, nix, glacies, spiritus procellarũ, » quæ faciunt verbum eius. vt hæc non tam pręceptum aliquod antiquum seruare, quàm nouum semper & oportunum mandatum exequi videantur. atque pluuiæ (quas in hoc genere omni vtilissimas esse constat) diuinæ prouidentiæ numen singularibus apertisq. argumentis magis etiam declarant. in his enim discrimen quoddam esse obseruarique Deus voluit, videlicet, vt singulis terræ partibus ad loci & situs naturam & vsum quam commodissimè pluat; maximè autem Israëlitidi regioni certos & oportunissimos temporaneus & serotinus dictos imbres effluere olim curabat, sicut scriptum est: Qui

Iob 5. » dat pluuiam super faciem terræ: & irrigat aquis vniuersa. quo in loco commodam & » oportunam pluuiarum copiam à Deo terræ fieri, verbum dare significat, & singularem atque priuatam pro cuiusque regionis natura prouidentiam altera orationis pars docet, irrigat, inquit, aquis, vniuersa, siue ex Hebraico ad verbum, mittens aquas super facies externorum siue exceptorum [locorum] vbi verbum mittens & externorum nomen ea,

quæ

quæ à nobis annotata sunt, indicant. Eis igitur, qui Ierosolymam ciuitatem sanctam, supplicandi causa, petere neglexerint, vt diuina prospicientia & tutela indignis, præter imminentem & communem impiis omnibus vltionem, aquarum penuriam Vates, vt pœnarum etiam partem, denuntiat, hoc est, neglectionem erga se Dei: qua ad certá & celerem perditionem exspectandam, nihil hominibus accidere potest infelicius. atque vt ad eam, quam habet, germanam sententiam oratio explicetur, iis omnibus, qui ab ecclesiæ huius, de qua sermo est, catholicæ ratione & communione sese abalienauerint, diuinæ gratiæ vsum auferendum esse significat; sine quo humana natura nullos veræ ac sinceræ pietatis Deo gratos fructus gignere potest, sicut scriptum est: Etenim Dominus dabit benignitatem, & terra nostra dabit fructum suum. atque hæc ratio eos cócernit, qui post agnitam veritatem acceptumque sanctum mandatum, post gustatum bonum Dei verbum virtutemque seculi venturi prolapsi rursus sunt, quos per pœnitétiam renouari impossibile esse, & Pauli, & Petri apostolorum sententia definitum est. de quo horrendo Dei iudicio nobis aliàs commodior differédi dabitur, vt spero, locus. Vt verò Vates eam, quam denuntiauerat, aquarum penuriam & pluuiarum defectum non simplici, sed arcana ratione explicandam atque definiédam esse doceret, Ægyptios etiam, si idem peccauerint, eidem pœnæ obnoxios fore confirmat: cùm tamen illorum regioni pluuiarum vsus non modò superuacaneus, sed inutilis etiam sit; vtpote quæ Nili inundationibus oportunè irrigata, nullas vnquam è cælo pluuias desideret.

Psalm. 84.

Quod si familia Aegypti non ascenderit, & non venerit: nec super eos erit, sed erit ruina, qua percutiet Dominus omnes gentes, quæ non ascenderint ad celebrandam festiuitatem tabernaculorum.

ÆGYPTI terræ fœcunditatem & fertilitatem Nilus efficit, amnium in nostrum mare permeantium maximus & celeberrimus: cuius commodas inundationes summa annonæ vilitas, incommodas verò ac deficientes summa rei frumentariæ inopia & caritas consequitur, sicut scriptum est: Putabat se stare super fluuium, de quo ascendebant septem boues pulchræ & crassæ nimis, & pascebantur in locis palustribus, aliæ quoque septem emergebant de flumine fœdæ confectæque macie & pascebantur in ipsa amnis ripa in locis virentibus, &c. Quò in loco fertiles & steriles annos è flumine extare Iosepho iusto interprete cognouimus. verùm enimuero Ægyptios, quanquam soli cælique ratione & vsu præ cæteris orbis nationibus singulari pluuiis non indigentes, simul tamen cum aliis negligentiæ & contemptionis reos factos à pœnæ etiam communione excipiendos non esse Vates confirmat, quòd plaga hæc pluuiarum subtractio, non terram, sed homines afflictura atque oppressura sit. Vt autem eadem omnium hominum generi natura est, neque solo loco, sed moribus magis & vitio atque virtute alii ab aliis distinguútur: sic euenturum esse dicitur, vt communis pœna ad eiusdem criminis participes, vbicunque terrarum fuerint, perueniant. hæc itaque huius loci sententia est: quanquam enim, inquit Ægypti familia pluuiis ad annonæ spem non indigeat, attamen, si non ascenderit, & non venerit ad solennem & legitimum Dei seruatoris cultum, super eos neutiquam erit pluuia illa cælestis, quam spiritu non litera definire oportuerit, vtpote cùm plaga hæc non terris & agris, verum hominibus ipsis iniicienda est. [*Sed erit, inquit, ruina omnium gentium.*]

Genes. 41.

Hoc erit peccatum Aegypti, & hoc peccatum omniū gentium, quæ non ascenderint ad celebrandam festiuitatem tabernaculorum.

COMMVNE omnium gentium negligentiæ & ingrati animi crimen communi supplicio vindicandum fore ait, ita vt peccatum hoc loco & vitium ipsum, & pœnam vitio propositam interpretemur. atque ita Chaldæus paraphrastes reddit: [*Hæc erit retributio Aegypti.*] Est autem propriè ΗΗΑΤΑ, quòd interpres noster peccatum vertit, latinè culpam & culpæ obligationem dicimus. atque hoc nominis obseruata significatio eorum hominum, qui ab ecclesia desciuerint, grauissimá culpam & pœnam fore docet, ita vt culpa ipsa pœnæ pars etiam sit. qua de re in excæcationis argumento explicando oportuna disputatio est.

quiſquam eorum, quæ poſſidebat, dicebat aliquid ſuum eſſe, ſed diſtribuebatur ſingulis, prout cuique opus erat. neque verò externorum bonorum modò, ſed multo magis internorum & ſpiritualium ſocietas ab omni negotiatione & auaritia aliena illis gentibus in eccleſiam receptis atque vniuerſis ciuibus promittitur, ita vt nihil in templo, vt olim in Ieroſolymis proſpiciebatur mercatura boum, columbarum vel nummorum permutatione opus ſit, quando ingens cuique ſacrarum & ſpiritualium rerum ad diuinas laudes celebrandas copia affluet. hoc eſt, quod ſubiungit: [*Et non erit mercator vltra in domo Domini exercituum in die illo.*] Summam gratiam, iucundiſſimam rerum omnium ſocietatem, publici & communis boni ſtudium, magnam & feliciſſimam maximorum bonorum abundantiam hoc vaticinium ſignificat: denique rem ipſam, quemadmodũ interpretari oporteat, aperit; nempe talem fore, quæ mercari aut vendi non poſſit, cùm ſpiritualis omnino & diuina, gratis atque liberaliter iis, quibus expetetur, donanda ſit, de qua ſcriptum eſt: Pecunia tua tecum ſit in perditionẽ: quoniam exiſtimaſti donum Dei pecunia poſſideri. His itaque decem rationibus maximam illam eccleſiæ felicitatem omnibus vatibus decantatam, omnibus hominum votis expetendam, à Deoque eandẽ auctum cumulatumque iri Zacharias annotauit, qui quanquam antiquorum vatum poſtremus ferè fuerit, futurorum tamen poſt ſe temporum conſequentiam & ſenem pleniſſimè cernens perſecutus eſt.

Antuerpiæ menſe Septembri anno Chriſti 1568. commentabatur Arias Montanus.

 HYMNVS
EX VOTO.

IAM densa ac tenebris horrida tristibus,
Quæ rerum nitidum polluerat decus,
Nox umbras picei carceris infimas
Auroram fugiens subit.
Iam clarus roseo progrediens loco
Sol orbi faciem protulit auream,
Qui cursu celeri conficit ætheris
Immensam repetens viam;
Quo vultu superûm sidereas domos
Illustrat placidus, quo liquidum aëra,
Præscripta atque auibus regna vagantibus,
Tellurisque fouet sinus.
Vndarum rapidos continet impetus,
Et sistens tumido flumina margine.
Constratum pelagus ferre iubet virûm
Gressus insolitis modis.
Effundit celebrem lætitiam polus,
Et montes niuium frigore turgidi
Depulso, variam suauibus implicant
Vestem floribus & comam.
Nunc & spem variis copia fluctibus
Confirmans veterem, munera parturit
Nunquam visa aliàs temporibus noui
Mundi, nec patribus piis.
Mirandus fluidis mittitur imbribus
Æterni patris è perpetuo sinu
Panis, qui superûm ciuibus efficit
Experteis epulas mali.
Pacem cuncta sonant, pacis & integræ
Signum purpureo candida fert auis
Rostro raptam oleæ particulam sacræ,
Placatumque canit Deum.
Quin & lethiferis anguibus ardua
Cristæ felle graui deposito iacent,
Vel quos vis Libyci feruida littoris,
Vel tellus Arabum parit.

Et

Et qui Baſſanëis ſæuior in iugis,
Et ſiluis Ephrates in pecudes grauis
Duro dente leo ſæua cubilia,
Quiqúe vrſus poſuit ferus.
Atque audax lupus, & peſtis agreſtium
Vulpes, immemores ſanguinis ac doli,
Nunc prato in viridi gramina mollia
Carpunt cum ſocio boue.
Antiquusqúe draco, qui ſuperûm prius
Partem perculerat peſtifer inuido
Fundens ore malum, & terrigenûm genus
Lingua perdidit improba.
Iam vix preſſa trahens pectora languidus
Duram reptat humum, colláque ſibilans
Torquet læſa, capútque edomitum cupit
Vmbris abdere triſtibus.
Extinctásque faces iurgia deſerunt,
Occultusque dolus, fraúsque nocentior,
Has & quod Furias progenuit, Scelus
Languet multifidum caput:
Nec iam ſic nimiis imperiis premit
Humanos animos, multáque condolet
Effugiſſe iugum colla, miſerrimis
Quæ quondam tenuit modis.
Sed quæ tanta nouis temporibus diem
Lux quæ vis celebrem lætitiam parit?
Quid morbos hominum debilitat graueis,
Et fert commoda dulcia?
Nam qui nec veteres peruoluit libros,
Nec doctos coluit diſcipulus patres;
Sed lino inſidias piſcibus abdere
Aſſuerat, ſapit, ac docet.
Diuina & pueri virginibus pares
Reſponſa inualidis cum ſenibus canunt;
Atque hi certa ferunt ſomnia prouidis
Edocti monitis Dei.
Queis non vſque nimis docta ſuperbius,
Quæ nomen ſapiens arrogat & decus,
Contendiſſe queat Græcia, ſed magis
Doctrinam ſtupeat nouam.

Iam mens eximij dicere gaudij
Causas gestit auens, raptáque curribus
Flammatis placido prospicit, & cupit
Admitti superûm choro.
Nam me (vera canam) rupibus arduis
Semotum populo, cùm fugerem leueis
Curas, assiduis ac studiis vigil
Arcanos peterem libros:
Aurem nocte premens admonuit Deus,
Quo lucem è tenebris numine separat,
Ex vmbrísque bonus promit & in diem
Formas conspicuas refert.
Tum miranda sacri munera consili
Antiquis foliis condita cernere,
Et laudare iubet; quæ nimis & iuuent,
Et mortale beent genus.
Ut cùm Dothainis collibus excito
Ostendit iuueni multiplices virûm,
Ac turmas equitum, præsidium celer
Missum fatidico seni.
Vel celso Thaboris culmine lucidum
Nati cùm pauidis discipulis decus,
Et regni species auspicio breui
Mirandas tamen obtulit.
Et tunc ille quidem creditus aut prior,
Aut vatum veterum præcipuis minor,
Nec quisquam comitum præter Ionada
Maius quicquam homine indicat.
Namque ille & sobolem numinis vnicam,
Et nostro generi præsidium datum
Testatus, Solidum nomen, & audiit
Summi discipulus patris.
Sed, quæ tunc modicis credita testibus,
Virtus magna fuit, numen & integrum
Nati magnificis laudibus, atque honor
Et patri similis decor.
Hæc orbi, ac populis nota stupentibus
Sunt, postquam stygiæ mortis & inferi
Perruptis micuit postibus, & polum
Scandit cum grege libero.

Non illa aut Libyæ sole calentibus
Virtus aut populis Æthiopum fuit
Celata, aut fluuiis quos Hauilæ bibit
Cultor diuite margine.
Audiuère Arabes, audiit & celer
Ac Mœdo propior. Persa volantibus
Pugnator calamis, & Babylonicus
Euphrates pater Assuris.
Et Nilus tumidus, Cretáque nobilis,
Cum Parthis Galatæ, Pontus & algidus,
Et rerum dominus qui tenet arbiter
Romanæ imperium togæ.
Ast heu culpa hominum, & fraudibus inuidi
Hostis tanta boni munera maximi
Obscurata diu, & pæne miserrimis
Subducta è populis latent.
Sed spes, atque animum certa fides leuat,
Et firmare iubet numine dextero
Instauranda citò veridicos Deus,
Vates scribere quæ dabat.
Namque inter nebulas temporis, & graues
Errorum cumulos, turbine stridulo,
Cùm simplex pietas, nudáque veritas
Audaci premitur dolo:
Antiquum retinet consilium tamen,
Et præstare Deus tendit, & instruit
Cælesteis acies agmina flaminea
Dictum certa sequi Ducis.
Humanis oculis sint licet hæc minus
Nunc perspecta, tamen protinus & piis
Grata & fausta ferent indicium sui,
Et sentire malis dabunt.
Extructam Solymam montibus in sacris
Vrbem, quam superûm quámque hominum genus
Risere altisonis crescere plausibus,
Instaurare parat pater.
Qui cæli imbriferis nubibus insidet,
Et rector celeri quadriiugos regens
Ventos arte, bonus visitat vltimos
Terrarum ac pelagi sinus.

Hanc ille eximio consilio fouens
Et donis colere, & constituit sibi
Sedem perpetuo tempore principem
Et cura celebrem sua:
Nunc cœptam grauibus principiis potens
Perduxisse bonos tendit ad exitus,
Et complere piis ciuibus vndique
Exemptam vitio ac metu.
Sed ne tanta operis prosperitas noui
Iam iam contiguo sidera vertice
Tangat, compositis impediit dolis
Hostili & Zabulus manu:
Interrupta aliis mœnia partibus
Et vexata graui catera turbine
(Prô mores hominum, prô pudor & dolor!)
Sæuo tempore vidimus.
Hinc atrox Babylon, hinc Susanes ferus,
Et cum Terphaleo Reumus & acrior
Erenæus, Teneus, Sampsáque perfidis
Oppugnant studiis opus.
Quin & dissidiis sæua domesticis
Tradebat facilem perdere ad hostium
Crudele arbitrium seditio domum,
Dilectam penitus Deo:
Ni dexter tacitis consiliis trucis
Præcidi iubeat materiam mali,
Qui fluctus, tumidas æquoris & minas
Molli debilitat luto.
Iámque auctis operum molibus ac solo
Extendet penitus larga frequentibus
Fundamenta locis, qua liquor ambiens
Tellurem subit, aut premit.
Hæc cunctis requies vnica gentibus,
Quas quondam Babylon barbara vocibus
Turbatis varias fuderat in vias,
Pacem restituet bonam.
Gemmas & lapides, quódque Physon parit,
Fuluum aurum atque Erythres munera fulgida,
Mirandum numerum congerit artifex
Ornatura micans opus.

Quin

Quin templum in medio conspicitur loco
Moles turrigeris ardua mœnibus,
Quæ celso superet sidera culmine,
Supremas feriátque aquas.
Hanc sedem Deus & propositi tenax,
Et culpæ veteris protinus immemor,
Præsentíque fauens numine diliget,
Dum nec sit mare, nec polus.
Hic leges placidas, sanctáque ciuibus
Felix iura piis perpetuò dabit,
Componétque animos, & facili iugo
Parentem populum reget.
Jam mixtos penitus, iam celeres iuuat
Hîc spectare probis ciuibus angelos,
Et conferre bonis commoda mentibus,
Ac vitæ auxilium dare.
Iámque incensa virûm pectora viuidis
Virtutum studiis diæ negotia
Euentu facili percolere, & decus
Laudare emeritum libet.
Sed quid tot gradibus structa micantibus
Terram scala premens tangit olympicum
Culmen, qua celerum spissa recurrere
Visa est spirituum cohors.
Atqui sacra via est, quà patet intimos
In cælos iter, & qua geminam simul
Coniungit Solymam (sic placuit Patri)
Quæ terris sita, quæ polo est.
Audebo, & cupido pectore nuntiis
Addam me comitem, scilicet vt statum
Perdoctus, faciémque alterius meis
Narrando rediens canam.
O me, me stupidum, qui penetralia
Hæc lustranda meis sensibus arbitrer:
Splendore insoliti fulguris, heu, propè
Primo limine decidi.

BENEDI.

BENEDICTI ARIÆ MONTANI HISPALENSIS IN MALACHIAM PROPHETAM COMMENTARIVS, DE RELIGIONIS CVLTV AC STVDIO PRÆFATIO.

VM nihil in humanis studiis sanctius antiquiusque pietate esse debeat, vt quæ & Dei responsis & sapientissimorum hominum iudicio, virtutum omnium fundamentum, & totius vitæ præsidium certissimum sit, primam & præcipuam hominis curam in pietatis veræ rationibus apertè cognoscendis, deinde verò purè sanctèque colendis versari & consumi oportere consequitur. Homo namque non vt cætera animalia, quæ naturæ motu & impulsu aguntur, quocunque impetus tulerit, rapi, sed certo consilio atque iudicio gubernari ducique iubet, sicut scriptum est: Psalm. *Nolite fieri sicut equus & „ mulus, quibus non est intellectus. Etenim cæteræ animantes omnes ad generis vnaquæque sui nomen tuendum, tum ad hominum vsum natæ & comparatæ cùm sint, certas & perpetuas, quatenus ad sese spectat, agendi rationes & formulas, quas sequantur, à natura præscriptas constitutasque sortitæ sunt, sicut scriptum est:* Genes.1. *Produ„ cat terra animam viuentem in genere suo, iumenta & reptilia & bestias terræ secun„ dum species suas, &c. quatenus verò ad hominum vsum vtilitatemque pertinent, vt doceantur agantúrque necesse est, vt scriptum est:* Prou.21. *Et dominamini piscibus maris & „ volatilibus cæli & vniuersis animantibus, quæ mouentur super terram, &c. & il„ lud: Flagellum equo & camus asino, &c. Homo autem quanquam animantium omniũ natura, dignitate & præstantia longè princeps sit; officij tamen exercitationum actionúmque condicione ac lege pluribus partibus & nominibus est astrictissimus. neque enim is ea solùm, quæ ad se, vitam corpúsque suum tuendum & fouendum faciunt, sed multo etiam magis ea, quorum causa natus effictúsque est, prospicere atque curare debet. id verò, quod humano generi ad curandum agendum'que semper propositum est, diuinæ imprimis naturæ cognitio & contemplatio est: cuius exemplar in omni vitæ actione imitando intueri, ad id'que se exercere homo debet, si modò is esse velit, quem Deus fingendo & efficiendo, illum esse voluerit. ad imaginem namque & similitudinem Dei, huiusmodi præ cæteris animantibus præstantissimam naturam effictam conformatam'que fuisse, cum ipsa facultatis & ingenij illius obseruatio docet, tum verò „ sacræ sapientiæ doctrina apertè confirmat. Et ait Deus „ Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram, &c. Igitur hominem, illius exemplaris, quænam ratio sit, cognoscere imprimis oportuerit; deinde ita sese omni studio & conatu cõparare & gerere, ne qua parte ad propositum exemplar imaginis similitudo deficiat. Huiusmodi rectam diuinæ naturæ sui'que ipsius in homine notitiam cæterarum rerum naturæ cognitio & vera optimi vsus ratio consequitur: qua qui præditus est, is vitam (si modò sibi constare velit) & sapienter instituere & feliciter agere potest, Deo ad eam rem auxilij sui fundamẽtum nunquam subtrahente, sicut scriptum est: Appellauit'que Adã „ nominibus suis cuncta animantia & vniuersa volatilia cæli, & omnes bestias terræ:* Genes.2. *„ Adæ verò non inueniebatur adiutor similis eius. & paulo post: Et ædificauit Deus co„ stam, quam tulerat de Adam in mulierem & adduxit eam ad Adam: dixit'que Adam,*

Hoc

Hoc nunc os ex ossibus meis, & caro de carne mea, &c. ac tandem: Erat autem, inquit, vterque nudus, Adam scilicet & vxor eius, & non erubescebant. est & aliud præterea hominis huic superiori proximum officium, videlicet consiliorum, studiorum, atque rerum vtilitatumque aliarum, quæ ad se pertinere putentur, cum aliis eiusdem generis hominibus communicatio. neque enim ex hominibus (qui tantùm hominis nomen tueantur) quisquam aut tanta dignitate præditus est, vt solus omnia habere, aut tanta virtute, vt solus gerere & tractare omnia possit. Quamobrem & ad communem rerum administrationem, communemque, pro singulorum ratione & munere vsum societas quædam hominibus inter se perpetuo iure colenda à Deo instituta & præscripta est: quorum animis ad eam rem & propriæ imbecillitatis cognitio, & ardens quædam charitatis est indita vis, sicut scriptum est: Non est bonum hominem esse solum: faciamus ei adiutorium simile sibi. Genes. 2. *atque ita homini muliere adiuncta humanum omne genus iisdem omnino & viuendi & agendi condicionibus ac legibus est propagatum, ne videlicet sibi vnusquisque aut viueret, aut deferetur: sed perinde atq. eorum parentes, cùm vnus antea esset, duo ob eam rem facti sunt, vt sese mutuis iuuarent officiis: sic & posteri etiam ex illa vna naturæ & carnis eiusdem coniunctione & necessitudine procreati, quo plures, hoc minus soli, hocque magis inter se sibi mutuo forent adiumento. nam si, vt solus homo sit, bonum non esse diuina pronuntiauit sententia, eaque causa adiutorium vt solitudinis incommoda propulsaturum laudatum est, quo maior & frequentior societas adiutoriique copia sit, hoc meliorem humanæ vitæ agendæ condicionem & societatis colendæ studium diligentius esse oportuerit. Pluribus itaque, quàm vllum aliud animal, officiorum legibus homo rationis particeps astrictus tenetur erga Deum, erga homines alios, necnon & erga cæteras animantes, quibus, vt præsit, non vt abutatur, præfectus fuisse dicitur. est enim & his prospiciendum etiam, & quemadmodum ad suam aliorumque vtilitatem, atque etiam ad Dei conditoris cultum & laudem vt legitimè deceat, fuerit diligenter considerandum. Nouit* Prouer. 12. *eum iustus iumentorum suorum animas: viscera autem impiorum crudelia. Verùm enimuero quoniam homo, vt non à seipso factus conditusque est,* Genes. 1. *sic neque dignitatem facultatemque suam à seipso, sed planè à conditore Deo habet: ex eo fit, vt rerum omnium & vitæ totius rationem, quemadmodum gerenda hæc tractandaque sunt, non ex arbitrio suo aut libidine, sed ex auctorum consilio, præceptis institutisque petere oporteat, modò sibi ipsi naturæque suæ constare officioque satisfacere velit: nam aliàs vbi de hac via deflexerit, atque à Dei timore, obseruatione & institutione desciuerit, protinus in varias turbulenti erroris opiniones discedens, neque cogitare sapienter, neque rectè consulere, neque commodè quicquam aut agere, aut efficere potest, sicut scriptum est: Dominus de cælo prospexit super filios hominum,* Psalm. 13. *vt videat, si est intelligens aut requirens deum. Omnes declinauerunt, simul inutiles facti, non est qui faciat bonum, non est vsque ad vnum, &c. Quamobrem illud in omni actione, denique in tota vita diligenter curandum obseruandumque est, ne quid præter diuinæ voluntatis præscriptum normamque fiat, si modò propositum exemplar naturæ suæ dignitatem obtinere & conseruare homines velint, sicut scriptum est: Pax multa diligentibus legem tuam: & non est illis scandalum.* Psal. 118. *Igitur hæc illius virtutis ratio & vis est, quam pietatem religionemq. dicimus,*

vt vitæ institutum ac modum ex Dei præscripto homines teneant, quo erga Deum atque generis sui participes ac socios homines alios officio, tum cognoscendo, tum faciendo, studentes, & diuinam in se gratiam concilient ac retineant, & felicitati propriæ consulant, veramque cùm cæterorum hominum, tum beatorum spirituum laudem promereantur. quanquam verò homines cùm naturæ ipsius impulsu ac ductu, tum boni etiam ac mali cognitionis accessione, diuinæ voluntatis rationem non ignorare, atque Rom.2. *officij erga Deum & homines modum tenere posse credantur: vt qui etiam legem non habentes, legis opus in cordibus suis scriptum ostendant. ob mala tamen communis hostis dolo & studio sparsa semina accidit, vt in hac ipsa diuinæ naturæ cognoscendæ colendæque ratione, & in eius, quod ex hac oritur, officij constitutione magna & multa perturbatio & confusio incesserit: quæ veritatis egregiam formam in multorum animis vel omnino extingueret, vel turpiter obfuscaret. Ex quo malorum atque errorum fonte variæ de diuina natura opiniones, variæ etiam ac penè innumera peruersarum religionum commenta fluxerunt, sicut scri-* Roma.1. *ptum est: Quia cùm cognouissent Deum, non sicut Deum glorificauerunt, aut gratias egerunt: sed euanuerunt in cogitationibus suis, & obscuratum est insipiens cor eorum: dicentes enim se esse sapientes stulti facti sunt, & mutauerunt gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, & volucrum, & quadrupedum, & serpentium, &c. Ex qua re effectum est, vt homines Deum à seipsis, quem rectè cognoscendo & colendo retinere sibi & promereri poterant, superstitionis errore capti, vehementer abalienauerint, quemque sibi propitium ducem & magistrum optatum habere licuisset, infensum vltoremque reddiderint,* Ierem.2. *sicut scriptum est: Nunquid non istud factum est tibi, quia dereliquisti Dominum Deum tuum eo tempore, quo ducebat te per viam? &c. Huiusmodi verò erroris hominibus non natiuum, sed delectum, infinitũ, ac in omni iam orbe serpens malum nulla ratione commodius curari, nulla medicina sanari certius potuit, quàm si Deus ipse, qui veritatis, lucis atque salutis princeps & pater est, veritatis, voluntatisque suæ ac sancti officij doctorem & præceptorem sese hominibus præberet. Id quod cùm nullo mortalium egregio merito exspectari posset, sola benignitate, misericordia & gratia erat præstandum, sicut scriptum est: Quid est homo, quòd* Psalm.8. *memor es eius, aut filius hominis, quoniam visitas eum? &c. & tandem subiungitur: Domine Dominus noster, quàm admirabile est nomen tuum in vniuersa terra. Igitur cùm hoc diuinum & maximum beneficium ad vtilitatem hominum in terrarum orbe serendum, nulli nationi præcipuo aliquo meritorum iure deberetur, in quanam potissimum gente primo ponendum, indeque ac cæteras orbis nationes conferendum esset, cogitare, optare & efficere, diuini consilij arbitriique fuit. Placuit autem præ cæteris hominibus Abrahami & Isaaci genus ad eam rem atque ad salutis tandem publicæ arcanam rationem expediendam deligere. in eo autem genere Esau Isaaci filio, qui prior natus fuerat, reiecto, Iacob posterioris natu familia delecta est, cui Deus & consilij sui mysteria enuntiaret, & voluntatis suæ sanctissimique iuris, & officij rationes ac modos apertè ostenderet. Quanto autem, quamque singulari amore eos, in quos primos beneficium hoc collocauit, prosequutus fuerit Deus, existimari, quàm aut scribi, aut dici facilius est. etenim nationibus aliis, quanquam ex naturæ impulsu commu-*

communique omnibus mentis ac rationis vsu, atque earum, quæ facta sunt, rerum, quæque videntur, contemplatione multa contingere potuerunt, quæ ad Dei cognitionem atq. officij definitionem conducerēt: non tamen illa aut in tantis tenebris ita clarè illustrare, aut in tanta iam peruersitate morum ita efficienter hominum animos cōmouere atque afficere potuerunt, vt diuina ipsa oratio distinctis rerum & sententiarū luminibus ad illustrandum aptissima, atque admiranda verborum auctoritate & virtute ad mouendū suadendumq́ efficacissima, sicut in illo elegātissimo carmine de vtrisq. his generibus fuit à sacro Vate prædicatum. Cæli enarrant gloriam Dei, & opera manuum eius annuntiat firmamentum. Psalm.17. *Dies diei eructat verbum, & nox nocti indicat scientiam. non sunt loquelæ, neque sermones, quorum non audiantur voces eorum. In omnem terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum, &c. tandem de altero doctrinæ genere subiungitur: Lex Domini immaculata conuertens animas, testimonium Domini fidele, sapientiam præstans paruulis: iustitiæ Domini rectæ lætificantes corda: præceptum Domini lucidum illuminans oculos, &c. Quibus omnibus rebus illud etiam accedit, quod ad permouendum omne hominum genus, tum eorum, à quibus officium virtutis honestatisque amore & studio suscipitur, tum eorum verò, qui pœnæ metu à vitio & iniuria abstinent, certa atque aperta & præmiorum & pœnarum ratio constare optimè hoc modo potuit, quæ altero naturæ & humanæ cogitationis modo obscura nimium atque certa minus fuisset, sicut scriptū est: Etenim seruus tuus custodit ea, in custodiendis illis retributio multa, &c. Quamobrem cùm illam aliam & veri Dei cognoscendi & officij perspiciendi atque ad certam pietatis formulam præstandi rationem paucissimis aliarum nationum hominibus, idque raris in locis, constare sacri vates concederent, hanc tamen alteram illustrissimam atque diuinam planè omni Israelitico populo (si tamen is esse vellet, quem Deus illum familiariter & singularibus beneficiis prosequutus esse voluerat) communē constantemque esse confirmarunt, sicut scriptum est: Memor ero Raab & Babylonis scientium* Psalm.87. *me. ecce alienigenæ, & Tyrus, & populus Aethiopum, hi fuerunt illic. nunquid Sion dicet, Homo & homo natus est in ea: & ipse fundauit eam altissimus? sicut lætantium omnium habitatio est in te, &c. Vt autem religionis veræ ac diuinæ fides, auctoritas atque vtilitas cultoribus certissima, & melius cognosceretur, & vsu, exemplo, ac celebritate longius etiā propagata dilataretur, nō solùm miraculis (quæ primū apud infideles suscipiēdæ religionis fundamentū faciunt) illustrata fuit, sed beneficiis maximis in eos, qui suscepissent, collocatis, est comprobata. Quæ quidem in re præter ipsam legis æquitatem præceptorūmque honestatem nullis aliarum gentium doctrinis comparandam, consilium sententiamque suam firmari, amorem præterea erga eos, qui susceperāt, declarari Deus voluit: atque hæc causa est, quamobrem Israeliticum populum miraculorum, prodigiorum, maximè autem beneficiorum præteritorū recordari sæpe iubeat, vt non solùm accepti beneficij memoria deuinctos contineat, sed futurorū spe atq. expectatione ad officium conseruandū excitaret, sicut scriptū est: Cùm interrogauerit te* Deuter 6. *filius tuus cras, dicēs; Quid sibi volunt testimonia hæc & ceremoniæ atq. iudicia, quæ præcepit Dominus Deus noster nobis, dices ei; Serui eramus Pharaonis in Aegypto, & eduxit nos Dominus de Aegypto in manu forti, fecitq́; signa atq. prodigia magna & pessima in Aegypto, contra Pharaonē & omnem domum illius in conspectu nostro, & eduxit nos inde, vt introductis daret terram, super qua iurauit patribus nostris. Præcepitq́; nobis Dominus, vt faciamus omnia legitima hæc, & timeamus Dominum*

„ *Deum nostrum, vt bene sit nobis cunctis diebus vitæ nostræ, sicut est hodie, eritq. no- „ stri misericors, si custodierimus, &c. Verùm enimuero cùm hominũ vitio & perfidia accidit, vt non solùm illa omnibus communis Dei cognoscendi, & honestatis expetendæ officijq. præstãdi ratio perturbata sit, sed hæc etiã diuinæ disciplinæ sanctissima & illa strictissima institutio cõtempta deseratur, omnẽ profectò naturæ morumq. splẽdorem extinctum, humanæq; vitæ statũ omnẽ labefactatũ atq. conuulsum in summã infelicitatẽ, Deo iudice atq. vltore, mutatũ iri consequitur. nam quo maiore impudẽtia & cõtem-* Ierem. 7. „ *ptione peccatũ fuerit, eo grauiorẽ vltionẽ exspectare necesse est. Nũquid me ad iracun- „ diam prouocant, dicit Dominus, nonne semetipsos in confusionẽ vultus sui? Ideo hæc, „ dicit dominus Deus, Ecce furor meus & indignatio mea conflatur super locum istum, „ super viros, & super iumenta, & super lignũ regionis, & super fruges terræ, & suc- „ cendetur, & non extinguetur, &c. Etenim quicunq. huiusmodi nefaria improbitate fuerint homines, vt perceptã diuino munere disciplinam, certã, apertã, satisq. per se illustrem, negligendo tamẽ deserant, eos non perfidiæ solũ, sed cõtentionis etiã erga Deũ* Esa. 1. „ *diuina sententia notat: Væ genti peccatrici, populo graui iniquitate, semini nequam, „ filijs sceleratis, dereliquerũt Dominũ, blasphemauerunt sanctũ Israel, &c. Eos autẽ, qui à sese Deũ abalienauerint, miseriarũ omnium malis opprimi necesse est. maximè verò ab ijs abalienatur Deus, à quibus semel agnitus susceptusq. contẽnitur, sicut scriptum* Ierem. 7. *est: Quia ecce ego mittam vobis serpentes igneos, quibus non est incantatio: mordebũt „ vos, ait Dominus. Ecce vox clamantis filiæ populi mei de terra longinqua, nunquid „ Dominus non est in Sion, aut rex eius non est in ea? Quare ergo me ad iracundiã con- „ citauerunt in sculptilibus suis, & in vanitatibus alienis? &c. Sed illa tamẽ summa Dei benignitas, illa inexhausta est misericordia, vt ea, quæ semel ad hominum vtilitatẽ instituta sibi cœptaq. sint, quãquam nequissimorũ improbitate & perfidia intermitti aut interturbari videat; vlterius tamen foueat & persequatur, ac tandem perficiat: interim verò, quæ peruersè ab hominibus deprauata sunt, aut admonendo, hortando & obiurgãdo corrigi, aut puniẽdo vlcisci atq. asseri & restitui curet. neque verò ille iudicij, vltionis ac pœnæ auctoritate antè vti solet, quàm omnibus alijs modis & rationibus, quæ ad clementiam veniamq. pertinent, experiatur; ita vt officio repetẽdo amantissimum & clementissimum patrem prius, quã scelere animaduertendo seuerum iudicem sese præbeat; vtpote qui nollet aliquem perire, sed omnes ad pœnitẽtiam con-* 1. Pet. *uerti. At neque adeo grauiter, adeoq. seuerè de violata religione, deque officij rationibus turbatis agere cum ijs solet, qui cõmuni cogitatione ac iudicio, naturaliumq. rerũ cognitione verum & falsum, turpe & obliquum, honestum rectũmq. dijudicant, vt cũ illis, quibus præter hæc diuinorum mysteriorum & consiliorum ratio exposita est; quòd illi vt maioribus beneficijs deuincti, illustrioribusque modis edocti & instructi, arctioris etiam pietatis atque virtutis præstandæ legibus priores teneantur. ex qua re fit, vt hoc genus hominum, & prius in crimen vocetur, & grauius etiam accusatum seuerioris iudicij puniatur sententia: atque vt in præmijs ob officium factum ferendis priori & meliori, sic in pœnis etiam ob culpam sustinendis duriori sit conditioni ob-* Lucæ 12. „ *noxium, sicut scriptũ est: Ille autẽ seruus, qui cognouerit voluntatẽ Domini sui, & se „ non præparauit, nec fecit secundũ voluntatẽ eius, vapulabit multis; qui autẽ non cog- „ nouit, & fecit digna plagis, vapulabit paucis. Huiusmodi autẽ deserti ac proditi officij, & violatæ pietatis crimen aduersus Iudæos veræ quondã religionis compotes perorandum Malachiæ Vati Deus commiserat, idémque literarum monumentis & me-*

moriæ mandatum esse in posterum voluit, vt perpetuum futuris temporibus atque Christianis præsertim hominibus esset exemplum: quos vt maioribus colligatos beneficijs illustrioribúsq. auctos donis, creditarum sibi diuinitus rerum rationem aut probabiliorem & constantiorem tenere, aut grauiorem exquisitiorémque reddere necesse est. Nobis autem huius Vatis oracula exponere cupientibus diuinum imprimis numen ex more inuocandum est.

VOTVM.

Da purè sanctéque, Deus, tua sacra referri,
Téque animis casta relligione coli:
Neç patere arcanis mysteria condita chartis
Culpa hominum in cæca nocte latere diu.
Vt tibi grata piis feliciter ardeat aris
Victima, quà terras alluit oceanus.
Te regem dominúmque omnes agnoscere gentes
Possunt: da pater, & posse salutiferum.

ARGVMENTVM VATICINII.

DIVINA *legatione functus Vates Iudæorum gentem neglectæ religionis ac pietatis officiiq́ue omnis proditi accusat, quo in crimine sacerdotes eùmprimis inuoluit, à quibus supina quadam negligentia ob auaritiam laborantibus non modò exemplo, sed malo etiam sermone diuini cultus ratio, maiestas & dignitas in populi animis eleuata locum dissolutis moribus & impudenti licentiæ dederat. Qua quidem ex re populum hunc, qui Deo maximis & singularibus beneficijs obligatißimus fuerat, gentium omnium aliarum ingratissimum esse constabat, cùm aliæ omnes terrarum orbis nationes communis mundi rectoris & gubernatoris nomine & numine cultũ debitum tribuentes, victimarum & sacrificiorum rationem diligentius ac melius procurarent. Sacerdotes autem grauius in hoc crimine vrgentur, quòd eos & muneris proprij dignitate, & officij debito atque maiorum suorum exemplo, præmij etiam illustrioris spe, religionis rei diligentissimè curare, & reliquum populum docere oportuerat. Id quod secus omnino facientes populo, & proprio scelere, & indignis exemplis vehementer nocebant: quibus ad cætera illud nefarium scelus accesserat, vt legitimis matrimonijs incestas ex alienigenis adductas vxores contra ius contraq́ue fas addidissent. Quoniam verò improbißimorum quorundam illius tempestatis hominum sermo percrebuerat, quo diuina ergà populum illum prouidentiam dubium vocabatur, quæ res aditum ad religionis contentionem facilè muniuerat, huius etiam erroris auctores confutat & frangit Vates, diuinamq́ue in eos prouidentiam, quam ex beneficijs non agnouerint, pœnis scelerum repetendis probatum iri confirmat, idq́ue si vnquam aliàs, illis maximè posterioris tẽpli temporibus apud Iudæos cõstans certissimumq́ue fore docet. nam Messiam illum, cuius causa maximè Israëliticus populus delectus fuerat, paulo pòst ex diuini consilij decreto aduenturum esse ait: cuius virtus & efficientia pijs hominibus Deiq́ue cultoribus deligendis, ornandis ac sanctificandis; impijs verò & perfidis reijciendis, puniendis, & grauissima diuinæ prouidentiæ & apertißima argumenta publicè priuatéque dabit.*

CAPVT PRIMVM.

NVS *verbi Domini ad Israël in manu Malachiæ prophetæ.*

TOTIVS libri argumentum actionis genus, dignitatē & auctotitatē, modum etiam & fidem hæc prima operis inscriptio indicat. namq. legationem quandam à Deo datam apud Israëlitas habendā, eandemque à Malachia Vate obitā & gestam ex verbis ipsis cognoscimus. Legati verò ipsius noinē appellatū, *Malachias*, ostēdit rem nō obscurè aut negligenter, sed palàm diligentissimeq. gestam fuisse, Vatemque officio suo summa fide & sedulitate functum, nomē suum liberè & constanter fuisse professum; vtpote qui neque quicquam sibi prætermissum ex munere cognosceret, neque prædictionibus suis dubitationem vllam accidere posse intelligeret: quas vt diuina auctoritate grauissimas, sic euentu ipso exspectando certissimas confirmaret. Atque res quidem ipsa, legationis fides, sententiarum & verborum dignitas, satis iam omnibus, qui sacra sctipta legerint, constare potest: cùm ex hoc vaticinio nō modò testimonia grauissima in noui testamēti rationibus à Chtisto atq. apostolis dantur, sed integræ etiam sententiæ, & versus verbaq. commodè referuntur, vt suis locis ostendemus. De nomine verò auctoris magna dubitatio & sententiarum varietas apud interpretes est. quidam enim nomen hoc non proprium, sed cognomē esse volunt, verborum significationem magis, quàm rem ipsam spectantes. quam quidem rationem sapienter D. Hieronymus euertit. docet enim personæ appellatæ naturā non esse perpetuò ex nominis interpretatione definiendā. Quamobrem huius libri auctorem non ob eam rem angelum & spiritum quendam fuisse arbitrari oportrêre, quòd nomen ipsum angelus suus, vt græcam versionē habere dicit, siue, vt ille interpretatur, angelus meus sonet. Ita cùm angelum, hoc est, vnum ex administris spiritibus fuisse hunc neget, hominem fuisse asserit: id quod re vera auctor fuit. Quisnā verò homo ille fuerit, & num hoc nomen ab infantia sortitus, an ex muneris & officij ratione fuerit adeptus, nihil planè certi atq. explorati apud antiquos inuenimus scriptū. quidam enim hunc Mardochæum fuisse aiunt; alij verò & frequentiores Esdrā eundē esse propterea affirmāt, quòd de ijsdem rebus in hoc & in Esdræ libro agatur, hoc est, de prophanis Israëlitarū coniugijs grauissimè reprehendendis. Nos autē, quibus illud in sacrorum librorum expositione suscipienda perpetuum consilium est, vt ne quid de re vlla vel temerè, vel minus firmiter statuamus, neue obscuris argumentis adducti parū certa pro certis habeamus, officio nostro eo modo satisfactū iri arbitramur, si nihil affirmauerimus, quod ex sanctorū voluminū testimonijs cōfirmari non possit. Igitur Malachiam nō eundē ideo cum Esdra esse cōsequitur, quòd idē vtriusq. libri argumentū sit. nemini namque aut obscurū aut dubiū esse potest, idē argumentū eandē etiā causam, imò idem in eadē causa orationis, genus ijsdemq. penè verbis à duobus pluribusq. interdum vatibus tractari solêre: id quod à nobis in ijs, quæ antea scripsimus, cæterorum vatum commentarijs non semel indicatū est. Quin & illud est etiam obseruatum, grauissimas quasque causas pluribus vatibus agēdas propter eā rem committi, vt diuinū de ea re consiliū certissimū testatissimūque, & iudiciū tandē omnibus probatissimū sit, sicut scriptū est: » In ore duorū vel trium stabit omne verbum. nisi quis quatuor euangelia vnius tantùm scriptoris opus propterea esse contendat, quòd eadē planè omnium sententia, imò totidem ferè verbis pronūtiata obseruetur. Itaq. nihil hæc sententiæ aut argumenti similitudo impedit, quo minus res, causa & actio varijs auctoribus ascribatur. Præterea tametsi Malachiæ & Esdræ vnum tantū argumentū de prophanatis nuptiis commune sit; plura tamen alia sunt, quæ alter solùm tractasse videtur: quorū partem nullā in altero indicare repetireue possis. nam Malachias sacerdotes & prophanatæ religionis, & diuini nominis neglecti, & polluti sacrificij reos facit: populum ipsum etiam de decimis & primitijs nō legitimè solutis postulat. Quarū rerū nulla in Esdræ libris mētio est, neq. tunc, cùm ille scriberet, hoc vitio vel sacerdotes vel populū publicè vsos fuisse apud vllū aliū scriptorē extat. Præterea hic auctor nihil de tēplo instaurando perficiēdoq. agit: quod argumentū Esdræ perpetuū ferè est, in quo etiā cū Haggæo & Zacharia plurimū illi cōuenit, qui de tēpli ædificatione nō solùm admonēdo & exhortando, sed postulādo, & etiā grauius accusando dixerūt. his accedit, quòd in nullo suorū, vel alterius scriptoris sacri librorū loco

Esdræ aut aliud proprium nomen, quá Esdræ scribæ cognomine adiuncto auditur; neq: inter prophetas vsquá recensitus extat: quin & nouũ nimis illud esset, vt cum cæteri vates auctoritatis & asseuerationis causa nomina sua apertè profiteri semper cósueuerint; hic tantũ nomen celasse, & excogitato agnomine cõsultò obscurasse diceretur: quod vt ad fidem faciendá nihil, sic ad periculum declinandum minimũ valere poterat. neque enim auctor hic obscurè in vmbra aliquid ex diuino mandato scripsit, quod celato aut dissimulato nomine in vulgus ederet, sed ipse idem causam palam summa cum grauitate egit, vt manifeste illa verba arguunt. [*Ad Israël in manu Malachiæ.*] Neque nomẽ Malachiæ, si nuntium meũ interpretari placet, ita Esdræ propriũ esse potuit, vt nó alijs etiã vatibus conueniret, sicùt & Ioanni Baptistæ iure ex officio tribui idem hic Vates prædicat, Ecce ego mitto angelum meum. quo in loco idẽ verbum *Malachi* vsurpatur. Quibus ex rebus omnibus illud fit, Malachiæ nomen, tametsi ex interpretatione officium significet, tamen certi cuiusdam boni & sapientis viri proprium fuisse; cui idoneum nomini munus fuerit a Deo mandatum. quamobrem in duodecim vatum catalogo, cum vndecim cæterorum nominibus proprijs duodecimũ Malachiæ appellatur: cui si aliud proprium fuisset, cur obscurandum esset, nihil causæ subesse arbitramur, siue Esdræ ille, siue alterius auctoris fuerit; non laboro: certè sanctum & magnæ apud me auctoritatis volumen est. Et nunc, inquit, frater aspice, quæ gloria, & vide populum venientem ab oriente, quibus dabo ducatum Abrahá, Isaac, & Iacob, & Hosseæ, & Amos, & Michææ, & Ioël, & Abdiæ, & Ionæ, & Nahhum, & Habbakuq, Sophoniæ, Haggæi, Zachariæ & Malachiæ, qui & angelus Domini vocatus est. 4.Esd. 1. Quo in loco illud, quod anteà adnotauimus, adnotatur, proprium huius Vatis nomen ita cum officio quadrasse, vt exigua mutatione, hoc est, vna litera addita, qui Malachi anteà diceretur, cœperit Malachia appellari, Malachi nuntium meum; Malachia verò Dei nuntium significante. Ex rerum verò notatione & obseruatione conijcere licet, Malachiam horum omnium postremũ fuisse vaticinatũ: namq. à templi restituti initio sacerdotio atq. operi præfuit, resq. à se socijsque suis gestas cõscripsit. Eadẽ fere tẽpestate Haggæus & Zacharias prophetico munere perfuncti de templi restitutione alter longiores, alter breuiores actiones suscepit, vt idẽ scripsit Esdras: Esdr. 5. Et prophetauerunt Haggæus vates & Zacharias filius Addo prophetæ. & alio loco: Esdr. 6. Seniores autẽ Iudæorũ ædificabát & prosperabantur iuxta prophetiá Haggæi prophetæ & Zachariæ filij Addo, &c. Malachias verò nihil de templi ædificatione egit: neq. de ea re in hac causa Esdras meminit. quamobrẽ Vates hic post illos duos, atq. post ædificatũ iam tẽplum vaticinatus fuisse videtur. Haggæus enim ante ædificationem primus de ea re egit, cuius cõsilio opus inceptum, deinde verò eiusdem & Zachariæ exhortationibus absolutum est. nam Zacharias sub operis finẽ munus suum obire cœpit, vt in vtriusque commentarijs docuimus. Malachias autem post hos atque operis fini proximus omnium illius seculi & veteris testamenti prophetarum vsque ad Ioannem postremus fuit. Qui, quasi illam prophetici muneris commoditatem post sua tempora desiderandam fore intelligeret, religionis ac pietatis veræ rationem duobus capitibus maximis comprehensam persecutus (hoc est, de cultu ergà Deum & de officio erga homines locutus) hanc summam habuit orationis: Mementote legis Mosis serui mei, quòd in prophetarum desiderio illa solùm certa eis ac perpetua ad bene beatèque viuendum oracula, constantemque normam esse significaret, vt diuinæ legis studium nunquam intermitteretur. Iam verò cætera inscriptionis verba explicemus. [*Onus verbi Domini ad Israël in manu Malachiæ.*] Ex res ipsa, & Vatis nomen ad translationẽ accommodata sunt elegantissimè. eiusmodi namque munus Vati demandatum est, quod cum ipsius nomine conueniret: cuius breuiter nobis expendenda ratio est. Ex vatibus alij eo cõsilio creati sunt, vt in populo perpetuò officio functi certa, pro temporum rerumque ratione, rogati responsa redderent, sic Samuel, sic Osea, sic Heliseus, alijque multi fuisse dicuntur: rursus alij etiam ad certa tempora constituti fuerunt; non tam vt rogati sententiam dicerent, quàm vt iussi de certis causis ex Dei persona agerent: quibus peroratis vaticinari amplius desierunt, vt Amos, qui per duos ante terræmotum annos, vt vidimus, est vaticinatus. alij etiam fuere, quibus semel tantùm vaticinij & muneris demandatum & officium factum sit, vt Ionas apud Niniuitas, & Abdias apud Edom. Huius tertiæ classis Malachias est, qui vno tantùm vaticinio, hoc est, vna actione munus confecit suum; idq. nuntij siue legati nomine magis, quàm perpetui ministri aut prophetæ, cui semper

officij ratio constare putaretur. Hæc tetú ratio breuiter supposita cum verbis ipsis commodè quadrat. non enim perpetuum aliquod vaticinandi munus, sed mandatum quoddam ad tempus Vati datum oratio significat, quod Dei nomine ad Israëlitas perferretur. etenim Deum illo tépore propter grauem & neglecti cultus ac deserti officij „ offensionem à populo illo abalienatum fuisse vaticinio indicatur ipso. Non, inquit, est „ mihi voluntas in vobis, & munus non accipiam de manibus vestris, &c. & illud. Dilexi vos, &c. Quamobrem eo nomine Vates mittitur quo Deum ab illis discessisse maximè argui possit: quale nomen nuntij est, quod inter absentes interpretem significat. Igitur quod latinus interpres vertit *onus*, de quo nomine plura aliàs diximus, cùm à verbo ferre siue portare deductum sit, hic non tam prophetiam grauem & sententiam latam in populum ipsum, quàm legationis munus & onus Vati ipsi impositum interpretamur. Id quod & orationis verborumque obseruatio indicat. aliud namque est onus ad Israël, aliud onus super Israël. & Hebraice, aliud est EL, aliud GHAL. posterior modus susceptionem, prior acceptionem significat, vt, suscepi mandatum tuum, aliud est, quàm, accepi mandatum tuum; alterum sibi iniunctũ & ferendum, alterum verò ab alio susceptum ad se perlatum docet. [*Itaque onus verbi Domini ad Israël*, ad verbum illud significat, *Portatio verbi Domini ad Israël.*] cuius latina expositio, mandatum, quo Malachias oneratus à Deo fuit, vt ad Israëlitas perlatum totidem verbis exponeret. Gallicè sic propriè vertas: *Portee de la parolle de Dieu à Israël en la main de Malachie*. Hispanè, *Recado de la palabra de Dios, &c.* Quod verò explicatur, [*verbi Domini,*] præter actionis & muneris auctoritatem & fidem, quam facit, illud etiam significat, hoc vaticinium tantùm mandatum simplex esse, iisdem verbis exponendum, quibus acceptum à Deo fuerit. neque enim Vates liberam legationem, sed certis tantùm mádatis & verbis præscriptam profitetur, vt causæ fides & grauitas etiam augeatur: atque vaticinandi munus non ita, vt anteà, frequens iam esse, cum plures vates variis etiam vaticinandi modis instructi, vel perpetuò in populo essent, vel crebrius etiam extarent, quibus cum multifariam multisque modis vaticinandi officio fungi contingeret, nunc obiectis per quietem visis, nunc orationibus & monitis dormienti factis, nunc vigilanti oculis & sensu, nunc verò animo solùm spectris ferit, interdum verbis auditis: quæ alio etiam dicendi genere exponi liceret, nonnunquam autem eodem omnino modo & formula referendis, se tantùm vno genere eóque simplicissimo vsum Malachias ait, vt nuntij more mandatum sibi creditum & præscriptum, totidem verbis omnino exponeret, nullaque in orationis parte suam ipsius, sed Dei semper ageret personam. omnis enim sermo Dei nomine & persona habetur, vt: Cap. 1. 2.3 4. Dilexi vos. & illud: Et nunc ad vos mandatum hoc ô sacerdotes. &: Ecce ego mitto angelum meum. illud denique: Et orietur vobis timentibus nomen meum. ita vt eum nuntium & legatum egisse Vates hic videatur, qui epistolam ab absente principe sibi ad populum commissum & diligenter attulerit, & summa fide recitauerit. ob eamq. rem ait: [*In manu Malachiæ.*] Idem namque est in manu dare, vel afferre, quod apud Latinos 1.Sam. 11. credere, committere & perferre. hæc etenim verba in nuntiorum & epistolarum ratio„ nibus vsurpantur, vt; Misitque in omnes terminos Israël per manus nuntiorum, dicens, „ &c. & illud: Faciet enim tibi Dominus sicut locutus est in manu mea: & scindet regnum „ tuum de domo tua. hoc est, id faciet, quod ex ipsius mádato prædixeram tibi. Exposue„ rat autem Samuel Sauli diuinum mandatum iisdem, quibus acceperat, verbis, sicut ipse „ idem præfatus ait: Sine me & indicabo tibi, quæ locutus sit Dominus ad me nocte, &c. Itaque verba in manu perferre, idem quod simpliciter & sine vlla variatione exponere significat, cùm manus verba sibi commissa mutare non possit, lingua & mens possit, eadem sententia obseruata etiam aut omnia, aut quædam verbo aliter, atque acceperit, reddere. Vltimum verò inscriptionis verbum, [*ad Israël,*] argumentum ipsum & actionis genus, ad quod sermo omnis referatur, apertè indicat. esse enim quandam de officio postulationem, quam à Deo dictatam Vates referat aduersus Israëlem: quod nomen obtentam dignitatem & amplitudinem Deo auctori acceptam referendam arguit: cuius gratia populus ille ex propria antiqua humilitate & obscuritate nominis Iacob, in eum nominis, familiæ, vitæque splendorem fuerit traductus, quem Israëlis appellatione obtinebat. omne autem officium, studium, pietatem, denique summa omnia deberi ei, per quem ad illum, quem complebat gradum, peruenisset. Hactenus inscriptionis ratio: nunc verò deinceps causam ipsam, quemadmodum Vates egerit, audiamus.

Dilexi

Dilexi vos, dicit Dominus: & dixistis, in quo dilexisti nos?

ISRAELITAS Deus ingrati animi & violati officij insimulat, studia & beneficia in illos sua commemorando, quę omni in genere summa omnino constarent. magnū enim est a Deo, optimo maximo hominum omnium auctore, principe & gubernatore, egregiis præter cæteros beneficiis fuisse affectum, longè verò maximum est, singulari eiusdē amore fuisse familiariter semper exceptum & tractatum. sed generosissimus quisq. animus non tam dolere solet, quòd beneficia in ingratis & inofficiosis hominibus collocata perierint, quàm quòd amoris studiique sui fuerit neglecta ratio. ideoq. Deus de amore dilectioneque sua (quod summum bonum ducere oportueràt) principio postulat, beneficia verò, non vt optimā partem, sed vt amoris sui erga illos argumentum cōmemorat, qui neque amoris magnitudine cognita adduci, neque beneficiorum pondere ac vi cogi voluerunt, vt debitum tanto atque de se optime merito principi Deo officium vel pietatem potius præstarent. Est itaque totius actionis & postulationis propositio illa, [*Dilexi vos,*] cum affectu & animi quodam præcipuo sensu pronuntianda oratio, quæ amorem suū maximi æstimet, & negligi ab iis, quibus impenderit, indigne ferat. ex rei vero ipsius dignitate & personarum comparatione illorum improbitatem arguit. Est enim Dominus Deus misericors, beneficientissimus (quod illo nomine Dominus Hebraicè indicatur) actor: rei verò homines, quos nulla ex parte posse cum Deo conferri manifestū est; maximè verò si ingratos immemoresq. beneficij esse constet. Postulatū autē de amore dilectioneq. est, re omnium, quæ cuiuis optimo animo ab alio animo expeti posset, optima & præstantissima, nedum si à Deo expetatur, aut vltro etiā oblata præstetur. Igitur [*dilexi vos,*] eiusmodi sententiā habet. in quibus hominibus tantū amoris & studij ego Dominus misericors & beneficentissimus impenderim? nempe Israëlitis nullo suo merito antè amari dignis, & deinde, ob ingrati animi vitium, tanto amore indignissimis. Quòd vero, *dilexi,* in præterito tempore dicit, antiquum & perpetuum hactenus amorē omnibus argumentis constantem & probatum fuisse significat; quem neque tot offensionibus irritatus, hactenus tamen deposuerit. nam si quando in eos animaduerterit, id paterno amore, nō autem hostili odio effectū est: quia sicut homo erudit filium suū, sic Dominus Deus tuus erudiuit te. castigatio autē amorē non minus, quàm indulgentia probat. Suum autē in eam gentē amorē singularē fuisse, cōparatione docet, eademque opera illorū improbitatē maximā arguit. [*Et dixistis, In quo dilexisti nos?*] Certi ac singularis amoris demōstratione, illos, præter cæteros mortales ingratissimos cōfirmat. neq. enim cōmuni quadā beneuolētia se illos prosecutū, neq. debito fortasse patribus eorū amore dilexisse ait, quęadmodū ipsi aut putare aut obijcere poterant, quo intentū in se crimen aut eleuarēt, aut certe cū aliis cōmunicarēt. [*& dixistis.*] Præteritū cum adiuncta cōiunctione futuri vim obtinet. [*dicetis autē,*] respondit antipophoræ, quā ex humani ingenij cognitione in promptu reis fore intellexerat [*in quo dilexisti nos.*] Antipophoræ huius sententia nō ea est, in quā amor negatur, qui summus esse omnibus rationibus constabat, sed quòd se præ cæteris hominibus maxime dilectos fuisse Abrahami patris merito accidisset, quē sibi vnicè charū Deus ipse propter fidē & pietatē erga se præstitam fuisset professus, sicut scriptū est: Semen Abrahā amici mei. Isa. 41. Quoniā vero Abraham à Deo ob amorē redamatus videretur sibi, qui ex Abrahamo orti essent, deberi etiā illū amorē antiquum, nō haberi singularē aut nouū defendere poterant, vel illo testimonio producto, Quia dilexit patres tuos, & elegit semē eorū post eos. Deut 4. ita homines ingrati atq. improbi, quæ in se misericordia & benignitate singulari diuini amoris cōstabant beneficia, ea non vt in ipsis singulariter fata, sed vt pietatis fructū, quē patres meruerint, retributa interpretari auderēt. hæc illius obiectionis sententia est, *in quo dilexisti nos?* Præpositio, *in,* causam hoc loco significat, vt: Exurge Domine in præcepto, quod mandasti, &c. Psalm. 7. Quomobrē, inquiunt, dilexisti nos? scimus iam quamobrē, nimirū propter patrē nostrū Abrahā; vnde non nouum, neq. singularē in nos Israëlitas amorē, neq. in nobis collocatū priuatē, sed antiquū illū vt cœptū ita cōseruatum fuisse intelligimus, magisq. cōmunē patribus nobiscum, quàm nobis propriū putamus. Hactenus humana improbitas ingeniosa esse potuit, & singularis in se dei amoris magnitudinē, vt priuati debiti obligationē faciliorem ostēderet, interpretari. Est autē hæc in dicēdi facultate causæ infirmatio dicta: quā tamē Deus sapientissimè re ipsa & manifestis argumētis exēplisq. refellēs demolitur, atq. propositam à se singularis amoris magnitudinē miris modis illustrat & confirmat. Cicero de Inuentione.

Nonne frater erat Esau Iacob? dicit Dominus, & Iacob dilexi?

AMOREM erga Israëlitas suum singularem & præcipuum ex sola voluntate ac misericordia profectum, non ex patrum merito debitum fuisse, illustribus exemplis commemorandis confirmat Deus. producit enim varia multumque diuersa volũtatis suæ erga geminos fratres Iacob & Esau argumenta, quæ disparibus omnino vtriusque familiæ euentibus illustria publicè constarent. Quod, inquit, vos non parentum vestrorum merito, sed præcipuo quodam meo studio dilexerim, ex ea re perspici potest, quòd cùm Esau Iacobi frater natuque prior ex eodem patre Isaac Abrahami filio, ex eademque matre Rebecca fuerit; Iacob tamen maximis atque illustrissimis beneficiis affectũ à me præcipuè diligi, perpetuò fuerim testatus: id quòd si propter parentum merita faciendum esset, fieri hoc modo non oportuit. aut enim priori filio maior, aut certè par vtrisq. amor parentũ merito esset impendendus. [*Sed Iacob dilexi.*] Iacob generis & nominis vestri parentẽ & principẽ perpetuis in tota vita & assiduis affectũ & ornatum beneficiis complexum me fuisse constat, ita vt illius cõparatione dicere illud verè possim:

Esau autem odio habui.

LIBET aliquantulũ hoc in loco indicãdo cõmorari, qui & propter ipsius rei, de qua agitur, grauitatẽ, & propter totius veteris & noui testamenti rationes explicatu difficillimas, plus etiã diligẽtiæ & operę, quàm quæ in breuibus cõmentariis poni possit, desiderat. Nos tamẽ rem ipsam ex Dei, quẽ semper inuocamus, auxilio breuiter expediemus, longiori oratione & præsenti sermone aliàs opportunius persecuturi. Igitur cùm Deo arcanũ illud de publica humani generis salute consiliũ executuro familia aliqua inter homines optanda esset, ex qua ille summus rei gerẽdæ põtifex & minister nasceretur, quẽ ex mulieris semine oriturũ diuinis oraculis fuerat decretũ, Abrahami sobolẽ non omnẽ, Genes. 12. „ sed Isaacum filium optare placuit, sicut scriptum est: In semine tuo benedicentur om- Genes. 21. „ nes gentes terræ. & alio in loco: In Isaac, inquit, vocabitur tibi semen. Ex Isaaco autem cùm gemini futuri essent filij, à quibus duo populi propagarentur, alterum posteriorem natu ad eam, quam parabat, rem deligere Deus voluit, cuius vitam, res, familiã, nomen, dignitatem atque amplitudinem præcipua ac singulari quadam omnique orbi conspicienda cura foueret, & ad propositi negotij finem perduceret. Hunc autem virum eiusque familiam & genus multis commodis & ornamentis, ex ijs, quæ ad huius vitæ vsum, suauitatem & splendorem pertinent, afficiendum, promissis ad patres factis Genes. 12. „ in se receperat. Semini tuo dabo terram hanc, &c. & alio loco: Peregrinum erit nomen Genes. 15. „ tuum, &c. & paulopòst: Veruntamen gentem, cui seruituri sunt, ego iudicabo, & post „ hæc egredientur cum magna substantia, &c. quæ ad hanc rem pertinent, promissa quàplurima. Huius autem Iacobi eiusque familiæ felicitatis & amplitudinis, atque tanti beneficij aduersarium & obtrectatorem Esau fratrem fore præuiderat Deus, qui quantum humana felicitas inuidiæ subiecta sit, optimè nouit: quo vitio fraternæ etiam necessitudinis iura contaminari, violari & peruerti manifestum est, maximè cùm maior frater à minori se gloria aut dignitate superari ęgerrimè ferat. id quod vel vno & altero Genes. 13. Caini & fratrum Iosephi exemplo manifestum est: à quibus propter fraternæ felicitatis „ non iam spectationem, sed opinionem & cogitationem tantùm, grauissima scelera per summum nefas admissa sunt. Deum igitur, qui Iacobi sibi ad eam rem delecti & temporalibus commodis atque ornamentis beneficio suo redundaturi partes facturus defensurusque fuerat, Esau inuidi atque inimici obtrectationem studiaque, conatus atque impetus omnes, quibus ille fratris felicitatem oppugnare contenderet, fracturum esse, consequens erat: atque ita sibi hac in causa, & sustinenda, & defendenda, & confirmanda, Iacobum sibi singulariter diligi charumque haberi, Esau inimici atque obtrectatores rebus, quæ contrà moliendæ essent, euertendis aduersarium esse ostensurus erat. neque verò hic de animorum felicitate, sed de terrenis illis promissionibus atque huius vitæ splendore & gloria, quam Esau Iacobo fratri vehementer inuidit, agebatur. namque illam cælestis beatitudinis consequendæ facultatem, nulli eorum, qui in hunc mundum venerint, hominum Deus adimit aut eripit, nisi iis tantùm, qui sua culpa & Ioan. 1. „ vitio, quo minus assequerentur, commiserint, sicut scriptum est: Erat lux vera, quæ illu- „ minat omnem hominem venientem in hunc mundum. & qui peccauerit mihi, delebo „ eum de libro vitæ. & patienter agit Deus nolens aliquem perire. nemo enim neque angelus neque homo causam primam, quamobrem damnatus fuerit, diuinæ voluntati,

aut

aut præscientiæ, quam vocant, verè asscribet; sed suæ potius impietati & peccatis atque sceleribus, quibus sese ipse volens ac sciens alligando, pœnitentia vera suscipienda, diuinaque misericordia imploranda, solui tandem recusauerit, sicut scriptum est: Nunquid iniquus est Deus, qui inferat iram? absit: alioqui quomodo iudicabit Deus hunc mundum? Quòd si quis Esau ipsum damnatum pœnisque æternis addictum esse confirmet, eius iudicij causam fuisse contendemus; non hunc Iacobi fratris delectum illiusq. repudiationem, antequam nati essent, aut quicquam boni vel mali, vt diuus Paulus, inquit, egissent: sed propriam hominis impietatem & nefariam culpam, cælestium virtutum atque diuinorum consiliorum maximarumque spiritualium rerum contemptionem, quibus ipse sceleribus sese non solùm vltro alligauit, sed additis etiá nouis nodis, arctissimè astrinxit. Etenim primogenituræ ius, in quo cælestiú donorum diuina atque arcana ratio latebat, non modò negligere, sed vilissimo pretio vendere, deinde irridere, denique nihili facere est ausus, imò & nomen ob eam rem, notamque perpetuam subire libenter passus fuit. Genes. 25. Quam ob causam vocatus est Edom. cui dixit Iacob, Vende mihi primogenita tua. ille respódit: En morior, quid mihi proderunt primogenita. ait Iacob, Iura ergo mihi. Iurauitq. Esau & védidit primogenita. & sic accepto pane & lentis edulio, comedit, & abiit, paruipendens, quòd primogenita vendidisset. Hanc itaque veram causam fuisse, quamobrem Esau à cælesti hæreditate suo merito, imò sua nefaria culpa exclusus fuerit, nos cú Apostolo defendemus. Ne quis, inquit, fornicator aut prophanus, vt Esau, Hebr. 12. qui propter vnam escam, eamq. vilissimam, panis & lentis védidit primógenita sua, &c. Aliam igitur longeque diuersam esse vtriusque de Esau facti iudicij rationem constat, hancque, de qua proximè disseruimus, quæ ad æternæ felicitatis amissionem pertinet, improbationem siue reprobationé, ob proprium hominis crimen dici debere, illam verò alteram priorem, quæ delectum ad rem aliquam parandam factum consecuta sit, reiectionem propriè appellari. namque vbi res aliqua per omnes gerenda non est, quisnam potissimum ad eam expediendam sit deligendus, auctoris ipsius consilium arbitriumq. fuerit, qui quem maluerit, deligere, ornare, atq. ad expediendam rem instituere & cóformare, sine alterius cuiuspiam iniuria, potest. Atque de huiusmodi priuatorum ad munia publica ad aliaque negotia delectuum genere, & de illa communi omnium hominum ad vitam æternam electione, à qua nemo, nisi ob culpam, reijcitur, nos plura dicere & cupimus & speramus, quæ ad nostrorum temporum controuersias, atque ad multorum piorum hominum tollendas dubitationes, sacrorumque librorum de his rebus aperiendam sententiam plurimum profutura esse cognouimus. Interim autem commentariis nostris legendis multum ad huiusmodi argumenta lucis accedet ijs, qui non contentione aut vlla alia animi perturbatióne, sed simplici & Christiana veri cognoscendi cupiditate adducti curam studiumque adhibentes, quemadmodum res ipsæ à nobis expositæ cum diuinarum lectionum sententia quadrent, perspexerint. Igitur hoc modo Iacob ad eam, quam diximus, rem delectum sibi fuisse Deus profitetur, vt illius ornandi amplificandique causa suscepta, fratré inuidum & maleuolentissimum ita cederit & oppresserit, vt ne quid contra Israëlis dignitatem & gloriam moliri posset; si verò contenderet, aut nullos omnino, aut consilijs contrarios haberet exitus. neque verò de ipso tantùm Esau Isaaci filio sermo est, sed de illo illiusque genere omni Idumæorum, quorum res Deus sæpe diminuit & dissipauit, vt Israëlis, hoc est, Iacobi cum familiis suis res augeret, amplificaret & conseruaret. id quod apertè cùm ex tota confirmatione ad hanc sententiam allata, tùm etiam ex propositione ipsa explicatur. inquit enim, dilexi vos. quæ commemoratio ad omne Israëliticum genus spectat, vt & ipsa etiam inscriptio apertè docet. Onus verbi Domini ad Israël. Ait autem se dilexisse gétem ipsam iam inde ab initio, idque confirmat earum rerum commemoratione, quæ sibi ipsorum causa etiam aduersus inimicorum & detractorum inuidiam & conatus susceptæ atq. præstitæ fuerint: id quod neque patrum merito factum dici iure possit, cùm vtriusque generis auctores fratres fuerint, & is cui se aduersarium Deus declarauerit, prior natu extiterit. neque etiam id aliqua culpa aut scelere Esau, neque contrà aliquo merito Iacobi cœptum sibi fuisse ostendit. nam antequam nati essent, antequam quicquam vel boni vel mali egissent, non ex curréte neq. volente, sed ex vocante dictum est ei, Maior seruiet minori. Rom. 9. Quibus ex rebus omnibus illud fit, vt hæc Israëlitarum felicitas, & il-

& illustris electio atque gloria nulli parentum bono, nulli Esau olim malo merito asscribenda, sed vni Dei benignitati, gratiæ, singularique in illos amori accepta referenda sit. Iam diximus id, quod perpetuò meminisse oportuerit, de temporali, non de æterna vtriusque populi felicitate hoc in loco agi. Qua in re liberum semper & consilium & iudicium Dei fuit, cui res eas, quæ ad omnes non pertineant, ad eos, quos velit, deferre, integrum omni ex parte est. plura verò de hac re in nouo testamento dicenda sunt. hac autem ratione cognita, quemadmodum res ipsa sese habuerit, obseruandum est, hoc est, quemadmodum Deus electum ad eam rem, quam diximus, Israël ab initio generis ad extremum vsque negotij expediendi finem, comparauerit, fouerit, ornauerit, amplificauerit, denique charum vniceque dilectum sibi declarauerit. Esau contrà vt hac in parte reiectum, sic pro Israëlis dignitate defendenda impugnatum & oppressum sibi inuisum & repulsum esse multis argumentis ostenderit. Ait enim Deus se ita Esau inuisum habuisse, vt montes eius in solitudinem, & hæreditatem eius in dracones deserti posuerit. Ex sacrarum autem historiarum lectione Israëlis & Edom non diuersas modò, sed aduersas omnino rationes fuisse deprehendimus, ita vt Israël à Deo optatus & dilectus, Esau verò reiectus, atque ob æmulationis & obtrectationis aduersus fratrem studium & contentionẽ impugnatus fuisse intelligatur. etenim statim ab ipso initio infantibus in matris vtero conceptis, vbi alter delectus esset, grauissima & contentiosa luctatio fuit, ita vt illi alter alterius dignitati inuidere & æmulari; alter verò alteri cedere nolle intelligeretur. quod ita esse, ex diuinis responsis est

Genes. 25. declaratum: Duæ gentes sunt in vtero tuo, & duo populi ex ventre tuo diuidentur, populusque populum superabit, & maior seruiet minori. Ita autem euenit, vt non modò studiis, sed exitu rerum diuisi diffidentesque forent. alterius enim populi florentibus rebus alterius res debilitatæ sunt. id etiam in ipso vtriusque ortu significatum est, Esau pede in Iacobi manu tenacissimè comprehenso: quæ res magno ad illius conatus impedimento hunc fore portendebat, qui ex eo nomen Iacobi accepit. Iam verò ipsorum, quanquam non nimis diuersis temporibus genitorum, certè eodem ferè horæ momento nascentium, diuersa tamen ingenia esse, diuersaque omnino studia voluntatesque fore, & ipsa corporum specie, & morum etiam atque exercitationum ratione facilè cognosci potuit. Erat enim Esau rufus totus in moremque pellis hispidus, quod sanguinarij & robusti bellicosique hominis indicium est. vehementer namque calidæ fumosæque naturæ huiusmodi sunt; contrà verò Iacob lenis, molli cute & corpore bene constituto, sicut scriptum est: Nosti quòd Esau frater meus homo pilosus sit, & ego lenis, & cæt. quod moderatos, temperatos, religiososque mores indicabat. Id quod vtriusque à puero diuersa studia & meditationes exercitationesque demonstrarunt: Factus, inquit, est Esau vir gnarus venandi & homo agricola, Iacob autem vir simplex habitans in tabernaculis. quæ res ijs illum studijs delectatum & deditum significat: quæ cùm simplicitate perfectioneque vitæ atque pace & tranquillitate animorum conuenirent, ita cùm geminorum natura, forma, mores & studia simillima ferè esse soleant, horum distinctissima & dissimilia omnia esse voluit Deus, quo suum in Israëlem amorem singularem, atque delectum à se factum, idque voluntate sua præter communem naturæ voluntatem euenisse testaretur. Qua de re nos alias plura ex diuinæ & humanæ philosophiæ rationibus, Deo duce, disseremus. Ita etiam eos, vt ingenio & moribus, consuetudine quoq. & loco separatos Deus voluit, Esau in montes Seir prius relegato, vt Israëlis posteritati felicem illam atque celebrem sibi singulariter curatam regionem vacuam & integrã reseruaret, sicut scriptum est: Elegit nobis hæreditatem suam, speciem Iacob, quem dilexit, SELAH. In promptu autem erat, vt Esau huiusmodi ingenio & moribus elato & sublimi animo, robusto corpore, & ad magnas res appetendas idoneus natus, fratris, quo se maiorem & præstantiorem, aut certè non inferiorẽ putabat, crescenti florentiq. dignitati, atq. secundis rebus inuideret: quãdo hoc inuidiæ obtrectationisq. morbo nõ nisi ij ferè iactantur, qui vel superiores, vel certè pares ijs, quibus inuident, sese esse putant, sicut scriptum est: Et displi-

1. Reg. 18. cuit in oculis regis sermo iste, dixitque, Dederũt Dauid decẽ millia, & mihi mille dederunt. Quamobrẽ Esau sese fraternę dignitatis æmulatorẽ atq. apertũ inimicũ declarauit, sicut scriptũ est: Oderat ergo semper Esau Iacob pro benedictione, qua benedixerat ei pater,

pater, dixitq́ue in corde suo, Venient dies luctus patris mei, & occidam Iacob fratrem meum, & cæt. Ex hoc autem tempore & deinceps Deus amorem, quem erga Iacobum susceperat, perpetuis argumentis est prosecutus, tum rebus illius augendis & amplificandis, tum fratris Edom frangendis conatibus; tum etiam publicæ priuatæque rei statu labefactando & conuellendo: ita qui alteri auxilio & præsidio esse decreuerat, alteri, qui ex inuidia atque æmulatione cōtrà contenderet, aduersarium se præbere opus fuit, radicesq́ue omnes conuellere, quibus ille nixus fratrem superare & premere conaretur, opes, facultates, potentiam & gloriam. Quod quidem Dei in Israëlem beneficium multis & assiduis olim constitit argumentis: quamdiu enim Iacob pietate officioque colendo testis cum Deo & cum sanctis fidelis fuit, amplissimis & florentissimis, contrà verò Edom tenuissimis rebus est vsus: quam rem sacra historia apertè indicauit, sicut scriptum est: Reges autem, qui regnauerunt in terra Edom, antequam haberent regem filij Israël, fuerunt hi, &c. Quo in loco illud nimirum significatur, Idumæos tam diu regibus atque regni splendore vsos esse, quoad Israëlitis regnum rexq́ue contigit. statim enim ab ipsis Israëlitici regni initijs Idumæis regno à Dauide adempto, præfecti, qui ius dicerent, missi sunt, sicut scriptum est: Et posuit in Idumæa custodes, statuitq́ præsidium. & facta est vniuersa Idumæa seruiens Dauid, &c. (2. Sam. 8.) Atque hic vtriusque populi rerum status vsque ad Ioram regis tempora fuit, qui paternorum scelerum imitatione, cùm alia multa, tum illam etiam apud Idumæos auctoritatem dignitatemq́ue amisit, sicut scriptum est: In diebus eius recessit Edom ne esset sub Iuda, & constituit sibi regem, &c. (3. Reg. 7.) Secundi autem templi temporibus Iudæorum rebus per Machabæos restitutis, Idumæos etiam debellatos fuisse, atque in circuncisionis etiam fœdus, ab Hircano coactos, transijsse, Iosepho Hebræo auctore legimus. (1. Mach. 4.) Et debellabat Iudas filios Esau in Idumæa, &c. quæ in Secundo Machabæorum libro longius de hac re scripta sunt. (2. Mach. 10. Ioseph. Heb.) quo in loco huius vaticinij & nostræ interpretationis argumentum in Iudæorum precibus & votis indicatur, vt sibi propitius, inimicis autem eorum esset inimicus, & aduersarijs aduersator, sicut lex dicit, &c. denique obseruatis diligenter historiis, illud constabit, Idumæos Israëlitarum rebus, vel florentibus languisse, vel emergētibus depressos fuisse. Atque hæc omnia singularem Dei erga Israëlem amorem, nō patrum meritis debitum, sed vltro ac sponte ex mera voluntate profectum confirmant. idquod diuus Paulus (Rom. 9.) apertè docet. Igitur, inquit, non volentis, neq. currentis, sed Dei miserentis est. Quòd si quis sublata iam de æternæ felicitatis (ad quas locus hic non pertinet) obscuritate & dubitatione, illud tamen curiosè, seu potius morosè inquirere pergat, quænam ratio fuit, quamobrem Deus, Esau priore natu reiecto, Iacobum dilexerit, quemadmodum huiusmodi curiositatibus satisfaciam, me planè non habere fatebor: quemadmodum verò mihi hac in re, ne quid vltra quæram, abundè satisfactum sit, à Ieremia & diuo Paulo accepisse. O homo tu quis es, vt respondeas Deo: nunquid non habet potestatem figulus ex eadem massa? & cæt. quem locum nos, si Deus eò deduxerit, magno, vt speramus, cum piorum hominum fructu, exponemus. Quicunque de hac re ambitiosè, siue, vt diximus, morosè disputare porrò contendat, eò demum euadet, vt abundantem Dei erga Israëlitas singularemq́ue amorem mera & libera voluntate susceptum admiratus, Israëlitis tanto beneficio deuinctissimis, Deum perpetuò redamandum, cultum, diligentissimeq́ue obseruatum fuisse oportere credat. Atque hoc ipsum est, quod Deus agit, quod videlicet vel à morosissimo quoque disputatore negari non possit, se videlicet Iacobum dilexisse, Esau autem illius causa odio habuisse. ita vt interim dum alterius res prosperæ essent, alterius se auctore & oppugnatore debilitarentur, regniq́ue & florentis populi nomen, facultatem & personam, quicquid moliti contrà essent, deponere cogerentur. hoc enim argumento singularem suum in Israëlitas amorem Esau rerum comparatione probat Deus.

Et posui montes eius in solitudinem, & hæreditatem eius in dracones deserti.

AMPLISSIMVM Idumæorū statū secundasq́. res fuisse, antequā Israëlitis vel Chananæa regio obtēta, vel rex cōstitutus esset, Mose etiā auctore, cognouimus, qui Seir mōtes ab Esau, fortissima etiā & frequentissima inde pulsa gente, occupatos, sedecim tum filijs,

tum

tum nepotibus abűdè fuisse, vt singuli ducatum obtinerent. deinde verò regioné ipsam omné in regni formam redactam, perpetuis secűdis rebus ad octauum vsq. regem fuisse vsam . eodem autem tempore, quo sub regibus esset, vndecim principes, quos *Aluphim* Hebræi vocát, habuisse dicit, qui vt statum illum summum, firmum, ac florentem illis temporibus fuisse doceret, tandem subiunxit: Hi duces Edom habitantes in terra imperij sui, ipse est Esau pater Idumæorum . Huius itaque montes ex tanta frequentia & celebritate ad eam solitudinem & vastitatem redacti, vt pro ducibus filiorum Israël in cognationibus, locis & vocabulis suis, vt Moses ait, serpentes & dracones deserti alerét, Dei vltoris iudicium, & consilium auctoritatemque apertè indicabant . Maximè verò cùm non semel vástati fuissent, sed quoties ab incolis omni consilio, studio & conatu maximo restitui iam viderentur, toties etiá vasti ac deserti redditi essent : quæ res nó casui aut serű vicissitudini, sed manifesto Dei consilio asscribenda fuerat. neq. enim sicut consiliű, ita casus perpetuas & consimiles rerum rationes atque exitus habet, præsertim cùm humano consilio, prudentia & contentione omni, declinandis aduersis rebus secundisque procurandis prospicitur . hoc est quod à Vate confirmationis causa subiunctum est.

Quòd si dixerit Idumæa, Destructi sumus, sed reuertentes ædificabimus quæ destructa sunt: Hæc dicit Dominus Deus exercituum, Isti ædificabunt, & ego destruam.

Q v o d si Idumæi, inquit, infimam suam condicionem temporum varietatibus, fortunæque vicissitudinibus asscribentes, rebus, quæ fortunam vincere posse putantur, consilio, industria, diligentia, arte atque assiduitate corrigere conati fuerint, infestus quidam, constans & quasi fatalis euentus cùm eosdé ipsos redarguet, tum nationes & gentes cæteras non casu, sed infenso numine id fieri docebit. [*Quòd si dixerit Idumæa, destructi sumus.* Hebraicè, *depauperati sumus.*] Quæ oratio varium humanarum rerum euétum indicat, cùm assiduo in vita exemplo eosdem homines ex summa copia ad summam inopiam redactos, rursus consilio, ingenio & industria restitui videamus . Verbum autem,
Psalm. 116 *sed reuertentes*, vicissitudinem rerum, illud verò, *ædificabimus*, cősilium, ingenium, studiumque publicum significat, vt: Nisi Dominus ædificauerit domum, in vanum laborát qui ædificant eam, & [*Dominum exercituum,*] vltorem, oppugnatorem atque fortissimú appellat. Horum igitur diligens studium certa & constans calamitas consecuta, diuinum numen illis infensum apud omnes gentes probatura fuit.

Et vocabuntur termini impietatis, & populus cui iratus est Dominus vsque in æternum.

E t *vocabuntur.* Hebraicè, *Et vocabunt eos.*] Nationes aliæ, inquit, tantam calamitatis constantiam non ex casibus aut humanis vicissitudinibus, sed ex gentis culpa & sceleribus atque ex Dei infensi cősiliis interpretatæ terram ipsam agrumque omnem Idumæű nefastum, vitiosum, dirumque populum vero numini perpetuò inuisum esse dicent. Hunc locum Chaldaicus paraphrastes ita exponit, [*Et vocabunt illos viciniam, cuius populus impij, & populum super quos venit maledictio vsque in seculum.*] Manifestum igitur argumentum diuini in illos odij hoc fuerit : Israëlitis verò præter hæc manifestissimum diuini in se amoris signum inimicorum perpetua calamitas, & suarum rerum felix restitutio esse debuit.

Et oculi vestri videbunt : & vos dicetis, Magnificetur Dominus super terminum Israel.

N e c e s s a r i a m diuini in se amoris confessionem ab Israëlitis tanto vtriusque populi rerum discrimine extorquendam esse Vates ait. namque illi destructæ & vastatæ toties Idumeæ, suis rebus restitutis, spectatores facti. id quod oculis prospicient, diffiteri minimè poterant, sed cum summa diuini atque singularis in se amoris laude prædicare cogentur. Est autem zeugmatis genus in hac oratione, qua illud: [*Super terminű Israël.*] vtrique verbo respondet, hoc modo: [*Et oculi vestri videbunt super terminum Israël, & vos*

dicetis

dicetis super terminum Israël, magnificetur Dominus.] Idumæorũ vastationis restitutionisq́. suæ testes & cópotes factos Domino misericordissimo suiq. amantissimo laudem & gratulationẽ omnemq́. summũ cultũ deberi à vobis cognoscetis & prędicabitis. quibus terminus Israël cõseruatus & redditus, colendus atq. frequentandus cõcessus fuerit. id quod non ab alijs aut factũ aut futurum acceperitis, sed vos ipsi præsentes experiamini. Hoc autem dictum est, quòd non solùm antiqui, sed secundi etiam templi temporibus, Iudæorum restitutis rebus, Idumæorum res vehementer depressæ afflictæq́. (vt iam ostendimus) essent. Quibus ex rebus omnibus illud consequitur, maximum Deo, vt patri amantissimo, cultum, maximam, vt Domino beneficentissimo, obseruantiam reuerentiamque ab illis deberi. id quod ipsorum confessione est manifestum. [*Magnificetur Dominus.*] Magnum, inquit, & sublime atque omnibus modis admirandum vniuerso orbi Domini misericordis nomen reddatur, qui Israëlitico termino præcipuè ornando & amplificando magnum sese semper exhibuerit. Hactenus autem totius orationis exordiũ est, quo Vates Dei partes agens Israëlitas omni obseruationis officijque debito, ex diulni amoris beneficiorumque singularium magnitudine manifestò teneri ostendit. Constat autem ratio omnis integra argumentatione, qua ex propositione aiente eaque generali, & singulari assumptione negante, negans etiam conclusio colligitur hoc modo: Omnis, qui amatus non redamat, iure repudiatur, Israël amatus non redamat: igitur iure Israël repudiatur. In exordio autem propositio dicta atque confirmata est. namque in singulari, [*dilexi vos,*] generalis continetur. omnis qui à Deo diligitur, redamare debet, quæ vt manifesta, est prætermissa, singularis expressa est. Israëlitæ à Deo dilecti sunt, eaque est satis apertè ostensa. ex quo etiam illud rationis vi colligitur, summum amorem summamque reuerentiam Deo ab Israëlitis deberi. qua conclusione in secunda actionis parte repetenda criminis propositio subiungitur, Israëlitas videlicet deserti officij & amoris neglecti culpa grauissimè teneri.

Filius honorat patrem, & seruus Dominum suum: si ergo pater ego sum, vbi est honor meus? & si Dominus ego sum, vbi est timor meus?

DVPLEX officij faciendi ratio est, alteri, quòd liberali & ingenua virtute atque gratia referenda constet. pietas nomen est, quæ & Deo imprimis, & patriæ, ac parẽtibus, & amicissimis benemerentibusque præstatur; altera verò quòd debito soluendo minus liberam propensionem, ac fracti magis animi obedientiam adhibet, seruitus nominatur. Vtraque verò in diuinis libris timor, non tamen sine distinctione & notatione appellatur: de quo aliàs longius, annuente Deo, disseremus. Habet verò vtrumque genus suas, quibus distribuitur, partes, vt pietatis pars est honor, qui Hebreis KABOD vocatur, Latinè vix pluribus verbis explicari possit. Seruitutis illa fracti animi obedientia, quæ communi nomine latinis, *timor*, Hebræis MORAH, dicitur. de altera parte scriptum est: Honora patrem tuum & matrem tuam; de altera verò: Serui obedite domi- » Exod. 20. nis carnalibus cum timore & tremore & simplicitate cordis vestri, &c. Sunt & aliæ ho- » Coloss. 3. rum generum partes, quas nunc persequi longius fuerit. hæ verò, quas indicauimus affectus impulsionesque animi filij erga patrem, seruique erga dominum, ex quibus cætera officia proficiscuntur, continent. ex ipso autem orationis exordia illud consequebatur; non modò timorem & obedientiam, seruitutemque, sed amorem, honorem atque pietatem omnem Deo ab Israëlitis deberi: quem illi non modò, vt cæteræ gentes, dominum & gubernatorem, sed amantissimum patrem experti semper fuissent. nunc verò contrà in populo hoc euenisse, Deus criminatur, à quo se non amari modò & coli vt patrem, sed timeri etiam vt dominum negat. atque id rebus cum rebus ipsis definiendis ponderat, tum comparationibus aliarum gentium, quibus ipse sese gubernatorem magis, quàm patrem hactenus exhibitum, religiosè magis timeri & obseruari affirmat. Est autem vtriusque officij definitionis summa illa; [*Filius honorat patrem, & seruus dominum timet.*] Quanquam verò in definitione verbum, *timet*, desideratur, ex nominum tamen ipsorum mutua relatione consequitur, vt filij erga patrem officium, honor, siue cultus, serui verò erga dominum, timor & reuerentia sit. id quod in assumptione explicatũ est. [*Et si Dominus ego, vbi est timor mei?*] Diximus autem filij officiũ hebraico verbo KABAD, כבד significari, cũ nullum latinum pari sententiæ pondere quod respondeat, inueniatur, præter colere, quod propè accedere videtur. complectitur enim verbum KABAD omnes

dignitatis, amplitudinis, magnitudinis, ornamenti & suspicientiæ, amoris deniq. rationes, & summa omnia, quæ ex homine quopiam in alterum charissimum, benemerentissimum & dignissimum exspectari possunt officia. quæ si exẽplis nobis ex sacra lectione essent declaranda, vix commentarij nostri modò capi possent. huiusmodi officium parentibus à filijs debetur. [*Filius honorat patrem.*] dominis verò à seruis reuerẽtia & timor. [*Et seruus dominum timet.*] Negat autem Deus cùmprimis sibi aut patri aut domino debitum officium ab Israëlitis tribui. qua ex re illud consequitur, se nullo ab illis dignitatis nomine cultum negligi & contemni. [*Nam si pater ego, vbi est honor meus? & si dominus ego, vbi est timor meus?*] Interrogatione negat id, quod aduersarius, vt exponat, petitur. estq́ firmissima & vehementissima ad confirmandum exornatio. Iam verò illud crimen est, tantùm patrem dignissimum & beneuolentissimum negligi, illud verò longè maximum scelus, eundem ab ijs, quibus omni officio ac potius pietate coli semper oportuit, per summum tamẽ nefas contemni ac despici: cuius sceleris tametsi omni populo communis, culpa tamen maxima in sacerdotes, vt in auctores, confertur. illi namque nõ solùm neglectione, sed improba etiam & impia oratione atque doctrina diuinas res in contemptionem adduxerant. Quamobrem cùm omnes tum sacerdotes, tum populum vt Israëlis nominis participis, sic eodem negligentiæ & deserti officij crimine Deus inuoluisset, grauiorem tamen sceleris notam sacerdotibus inurit, diuinæ nimirum dignitatis prudenter & consultò violatæ ac deformatæ. quæ accusatio sanctissimo Dei nomine aduersus sacerdotes facta multis & grauissimis argumentis amplificatur.

Dicit Dominus exercituum ad vos ô sacerdotes, qui despicitis nomen meum, & dixistis, In quo despicimus nomen tuum? offertis super altare meum panem pollutum: & dicitis, In quo polluimus te? In eo quòd dicitis, Mensa Domini despecta est.

Ex omni illo prisco & veteri sacrarum rerum apparatu, quibus diuinorum beneficiorum monumenta conseruabantur, totiusque religionis arcana ratio vel significari, vel exerceri & procurari solebat, sola sacrificiorum & hostiarum, earumque, quæ ad hæc referri deberent, ceremoniarum ritus & vsus Iudæis post Babylonica tempora reliquus fuerat. namque testamenti arca cum cæteris, quæ inerant, sanctis rebus, thurim & vrim, aliaque iam à nobis enumerata, reductis ex illa captiuitate omnino desiderata sunt. oportuerat autem eam partem, quæ reliqua fuisset, in qua diuinarum & humanarum apud Deum rationum, & familiaritatis momenta arcana essent, sanctissimè & religiosissimè purissimeque curari & coli. neque, cùm aliud nihil in eo genere extaret, illud, quod vnum superaret, cultorum negligentia & culpa infirmari, pati fas fuerat. Id verò cùm totius populi, tum sacerdotum maxime curare intererat, quorum summa cura & diligentia ad hanc rem collata vix officio plenè satisfacere, nedum negligentia, prætermissio & contemptus admitti sine scelere potuisset. Quanquam verò sacerdotes illati sibi criminis culpam negando effugere aut deriuare studerent, admisisse tamen maximam atque habere suis ipsorum tum actionibus, tum orationibus redarguuntur. [*Qui despicitis nomen meum.*] Diuinum atque omni studio colendum, aut alioqui vehementer metuendum nomen suum, [*Domini exercituum,*] à sacerdotibus despectum esse criminatur. quibus ob eam rem grauius etiam scelus, quàm populo admissum ostendit. etenim populus omnis & grati & debiti officij neglecti accusatus est. sacerdotes verò manifestè iniuriæ scelerisque obiti, imò & proditionis insimulantur, quòd debitam ab hominibus aduersus diuinam maiestatem, reuerentiam & obseruantiam, exemplo, actionibus sermonibusque suis excluserint. Ita populus vel ignoratione, inscitia & errore prætexendo, crimẽ sibi illatum eleuare, sacerdotũ verò exemplo, aut etiã iudicio proposito deriuare quoquo modo potest: sacerdotibus verò, qui vel quid agendum sibi ac populo sit, non ignorant, vel ignorare sine magno scelere & officij proditione non possunt, nulla parari potest excusatio. Quamobrem grauissimis exemplis in hunc ordinem olim cælitus animaduersum fuisse accepimus, sicut scriptum est: Hoc est, quod locutus est Do-
Leuit. 10. » minus, Sanctificabor in ijs, qui appropinquant mihi: & in conspectu omnis populi glorificabor,

glorificabor, &c. Quoniam tamen hominum improbitas culpæ crimen negatione deriuare magis, quàm confeßione deprecari aliquando ſolet, ne quid à Deo non veriſſimè & grauiſſimè dici vnquam putetur, non coniecturis, ſed manifeſtis ipſorum verbis & factis conuincitur. [*In quo deſpeximus nomen tuum?*] quaſi verò religionis & pietatis violatio verbis ſolùm, & non multo etiam magis factis conſtet. Iurarent fortaſſe ſacerdotes Dei illud nomen arcanum ſanctum ſibi ſemper religioſeque pronuntiatum fuiſſe, ſemper ſe de Deo cum ſumma obſeruantia fuiſſe locutos. Itaque ſi vera virtus verbis tantùm, non item actionibus & ſtudijs definiretur, maximam à ſe præſtitam contendere iſti poſſent, qui diuinum nomen ſibi ſumma cum reuerentia pronuntiatum ſemperque prædicatū affirmantes dicunt, [*In quo deſpeximus nomen tuum?*] Obſeruata hoc in loco humanæ ſapientiæ calliditas eſt, quæ in manifeſta & ſimpliciſſima re, verborum tamen ſonum impugnare audet, ſyllabas etiam interdum, quibus ſeſe defendere conetur, arripit. Verùm enimuero diuina ſapientia, quæ virtutem actionum potius & rerum ponderibus, quá verborum copia examinat, debitum ſibi à populo cultum, iſtorum ſtudio & iudicio neglectum & violatum arguit. atque ex conſequenti nomen ſuum, quod ore pronuntiatum tectè illi defendendum animo & iudicio prophanatum & violatum confirmat, ſicut ſcriptum eſt: Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longè eſt à me, & cæt. [*Offertis ſuper altare meum panem pollutum: & dicitis, In quo polluimus te?*] Sanctarum atque à Deo inſtitutarum rerum deſpicientia & contemptio populum paulatim ad omnem pietatis rationem peruertendam & violandam perducit. quamobrem magnam ſacrificiis faciendis diligentiam & curam adhiberi Deus interim voluit, quoad illius immaculatæ & integerrimæ victimæ feriendæ tempus accederet. cuius arcanam rationem & diuinam efficientiam omnis ille antiqui cultus ac ceremoniarum apparatus & ritus ſignificabat, nullumque in omni ſacrorum illorum ratione verbum fuit, quod non ad ſacrificij Chriſtiani dignitatem virtutemque ſpectaret: cuius auctoritate & exſpectatione efficiebatur, quicquid illorum aſſiduitate & procuratione præſtari potuit. Oportuit ergo diligenti opera, ſtudio atque obſeruatione illa à ſuis miniſtris curari, quibus præter religionis obſeruantiam & populi diſciplinam magna etiam futurarum rerum & diuinorum conſiliorum arcana ratio continebatur. id quod multis antiquorum librorum, vbi de hac re agitur, locis indicatur, cauetur ac præcipitur. Quibus ex rebus illud conſequitur, hanc religionis partem, quæ ſola ex antiquo ſacrarum rerum apparatu ſupererat, non potuiſſe à ſacerdotibus, ſine magno ſcelere atque pernicioſo populi exemplo veræque diſciplinæ detrimento, negligi aut prætermitti. Id quod ſui temporis ſacerdotibus Vates noſter obijcit, affirmans illos non ſolùm re ipſa & actione ſacrificiorum ſanctitatem violaſſe, ſed, quod grauiſſimum etiam fuerit, iudicio & ſententia apertoque ſermone populo contemnendam prodidiſſe. in quotidianis namque ſacrificiis factitandis illas pecudes mactaſſe dicuntur, quæ in omni ad eam rem comparato grege deterrimæ eſſent, quæque ipſis ad vſum ſuum ineptæ putarentur; cæteras verò, quæ meliores forent, ſibi delectas ſeruaſſe, cùm tamen non modò præcepti & inſtituti ſignificationisque, ſed dignitatis etiam iure optimo, integerrima & præſtantiſſima quæque ex omni genere, Deo digniſſimo & præſtantiſſimo rerum omnium auctori & Domino debeantur: quæ qui vel temerè, vel imprudenter ſubtraxerit, ſine culpa eſſe non poteſt; nedum ſi conſultò prudenterque id admittat, atque ſcelus etiam ratione & diſputatione defendere confirmareque ſtudeat. [*Offertis ſuper menſam meam.*] Aræ ritè & ſanctè conſecratæ menſarum rationem nomenque ſubeunt; quibus Deus, familiaritatis; benignitatis & placationis cauſa, ſeſe hominibus conuiuam præbet, interdumque ille ſolus cum ſacerdotibus & miniſtris, nonnunquam & cum populo ipſo epulatur. qua de re nos aliàs ex illius benignitate agemus. Sic Ezechiel altare menſam appellauit, Ezech. 41. Altaris lignei trium cubitorum altitudo, & cæt. Et locutus eſt ad me; Hæc eſt menſa coram Domino, & cæt. Maxima ergo reuerentia obſeruari, magna diligentia, puritate integritateque curari & inſtrui menſam eam oportuit, in qua tanti principis ac Domini maieſtas ad ipſorum qui inuitarent, vtilitatem atque ornamentum excipienda erat. Id verò ſacerdotum ipſorum non modò negligentia contemptum, ſed ſcelerata etiam iudicij ſententia pollutum fuiſſe oſtendit. [*In eo quod dicitis, Menſa*

Domini despecta est.] Antiquus & vetus auarorum hominum mos est, vt quas res à melioribus vsibus ad suam vtilitatem transferri cupiant, excogitata aliqua oratione sibi vendicare studeant; cuius sententia similitudinem quandam, speciemque sapientiæ gerat, re ipsa verò illorum cupiditatem arguat. sic discipuli illi vel potius discipulus ille furum omnium auarissimus & improbissimus vnguenti in sanctissimos præceptoris sui pedes laudatissimo mulieris officio impensi profusionem (vt is vocauit) liberalitatis in pauperes comparatione accusabat, » Vt quid perditio hæc? & cæt. Sic etiam sacerdotes hi, apud quos Malachias agebat, pecudum deterrimas & abiectissimas quasque ad sacrificia destinantes, probatiores omnes sibi ipsis in vsus reseruabant, illam scilicet prætexentes orationem, Dei nullarum ex nobis rerum indigentis mensam, quacunque re etiam despectissima, commodè apparari & instrui, modò integer sacrificantium fuerit animus: id verò illa ratione probare populo studebant, quod infimas, vilissimas atque despectissimas ex victimis partes Deus sibi ad aras deposceret, nimirum, omenta, adipes & sanguinem, quæ nulli ferè vsui hominibus ad esum esse possunt, vt vel minimis & vilissimis rebus sibi sacrificandis contentus cætera sacerdotibus & leuitis ad fruendum relinquere videretur. atque hoc modo de rebus ex naturæ æstimatione non significatione disputantes, auaritiæ cupiditatibusque suis cum religionis detrimento & pietatis contemptu consulebant. [*Quia dicitis, mensa Domini despecta est, & cibus eius despectus, &c.*] vt inferius subiungetur. Primùm igitur illorum oratione prophana & impia redarguta, sceleris causa, hoc est, auaritia illorum patefacta, studio & voluntate accusata, & in iudicio manifestè declarata, opus etiam ipsum malum atque improbandum arguitur, ne quid ab istis malum non esse defendi aut excusari ratione, vt putabatur, aliqua posset.

Si offeratis cæcum ad immolandum, nonne malum est?

TAMETSI Deus ad religionis suæ cultum non omnes hominum facultates expetierit, sed quasdam tantùm res, easque modico sumptu parabiles, attamen, quæcunque illæ fuerint, suo in genere, selectas purasq. esse oportere docet. dedecet namq. in quodcunque munus ac donum cuiuis homini vltro etiam mittendum infima quæque & abiectissima seponere; nedum si principibus & dignissimis viris ex debito etiam officio aut honoris causa inhonestum mittatur munus, maximè dedecebit. Est autem hic causæ status legitimus, quòd istorum factum ex diuinæ legis præscripto & interdicto accusatur.
Leuit. 22. » in lege enim sic scriptum est; Si cæcum fuerit, si fractum, si cicatricem habens, si pa» pulas, aut scabiem, aut impetiginem, non offeretis ea Domino. Id quod cùm illi præceptum negligerent, & ex rerum ratione & natura disputantes, non malefactum esse defenderent, eodem etiam disputandi genere & modo redarguuntur. Aut enim, inquit, res ad præcepti normam (quod tutissimum & certissimum semper fuerit) dirigendæ, aut ad sapientiæ rationem reuocandæ sunt. si lege agendum sit, violatam esse à vobis legem constat; sin verò (vt est hominum improbitas) à certo & manifesto præcepto, ad ingeniosam disputationem trásfugitur, nullus in eo etiam genere locus erit, quo sese homines tueri atque defendere posse putent, vnde vera & sapienti atque manifesta ratione non statim deijciantur: vt in hoc genere sacerdotes ex honesto & decoro, atque ex contentione redarguti manifesti sceleris conuincantur.

Offer illud duci tuo, si placuerit ei, aut si susceperit faciem tuam, dicit Dominus exercituum.

ARGVMENTATIO hoc modo concluditur: Munus quod à minore ad maiorem mittatur, ex eius, ad quem mittitur, dignitate æstimari oportet: idq. in quocunq. rerú genere sit, elegantissimum magis qualitate, quàm magnitudine & copia esse decuerit: vos Deo opt. & max. pessima queq. destinatis & offertis: cóseques ergo est, nó modò præceptú à vobis violari, sed rationé omné honesti & decori peruerti. propositio ex sese nota & certa est; assumptio à vobis negata, hoc est, pessima & deterrima esse, quæ offeratis, ex comparatione probatur. Nemo principum hominum dignitate, puritate & magnitudine

dine cum Deo ulla ex parte comparandus est. vos autem ea Deo offertis, quæ non modò regi, sed neque duci aut præfecto vestro, sine manifesta gratiæ iactura, mittere auderetis: multo igitur magis Deo huiusmodi abiectissima vel non offerri oportuerat, vel non minorem tantæ dignitatis offensionem vereri, quàm si homini cuipiam summo hæc darentur. Huius enthymematis propositio prætermissa est vt notissima: assumptio verò permissione huiusmodi fit, [*Offer illud duci tuo.*] Fac, inquit, periculum iudicij & voluntatis erga te ducis tui, qui tibi familiaris magis & æqualis ferè esse videatur, cùm tu sacerdos sis, ille dux, homo vt tu, rege inferior. Experire hoc modo illius erga te voluntatem & gratiam inire parato, profectò offensionem certissimam atque abalienationem animi concitaueris. quòd si hoc tibi tanta ista audacia & contemptione apud ducem tuum mali & odij meriti conciliaueris, quid timeri oporteat ex me Domino exercituum, qui dignitatis & auctoritatis meæ magnitudinem contemni ægrè & grauiter feram, despici non patiar, tueri & vindicare possum? vtpote qui plurimos & instructissimos ad eam rem exercitus habeam. profectò summæ non modò temeritatis, sed impudentiæ fuerit, vos me tanta à vobis contemptione affectum, aut gratum vobis, aut populo, pro quo sacrum facitis, placatum promittere. hæc totius argumentationis conclusio est, quæ statim subiungitur. Ducem verò propterea appellat, quòd illa restituti templi ætate, Iudæorum respublica, non, vt anteà, per reges, sed per duces ex Iudæ tribu gubernaretur. Sic Zorobabel Iudæ dux ab Haggæo est appellatus. Quòd si huiusmodi munera duci ingratissima, ijs, qui adferrentur, inutilissima essent, quid si eadem regi cuipiam præexcellenti eodem studio & iudicio eodémque modo concinnata mitterentur, quonam modo, quo sensu & ore spectanda essent, quo animo accipienda? Hagg. 2.

Et nunc deprecamini vultum Dei, vt misereatur nostri (de manu enim vestra factum est hoc) si quomodo suscipiat facies vestras, dicit Dominus exercituum.

TOTIVS institutæ argumentationis conclusio atque intentio hæc est, qua colligitur, improborum sacerdotum culpa & offensione committi, vt Deus populo iratus nō placetur. sacerdos etenim populi & Dei legatus internuntiusque est: cuius illud officium & munus est, vt oratione precibusque & oblatis muneribus Deum populo placatum reddat, & doctrina vitæque instituto exemploque suo populum Deo gratum exhibeat & retineat. Oportet eum, qui conciliandæ gratiæ internuntium se præbeat, nō ingratum neque inuisum Deo esse. nam si quis culpæ, cuius auctor ipse maximus aliis & antea fuerat, & tunc etiam cum deprecatur, sit, veniam impetrare studeat, sua ipse improbitate & impudentia Deum magis offendat, quàm placet, sicut scriptum est: Peccatori autem dixit Deus, Quare tu enarras iustitias meas, & assumis testimonium meum per os tuum? Tu verò odisti disciplinam, & abiecisti sermones meos retrorsum. Psalm. 49.
Magnam ergo curam pietatis, magnumque diuini cultus studium illis esse oportet, quibus populo etiam negligenti & perdito Deum placandi munus est legitimè mandatum: quales ministros sacerdotes esse in sacris labiis docemur, sicut scriptum est: Inter vestibulum & altare plorabunt sacerdotes ministri Domini, & dicent, Parce Domine populo tuo, &c. tandem subiungitur: Zelatus est Dominus terram suam, & pepercit populo suo. Ioel. 2.
Atque hoc loco non de sacrificiorum virtute, sed de sacrificantium probitate & gratia agitur. nam sacrificium antiquum nullius virtutis natura sua compos erat, sed futuri Christi sacrificij arcana vi & significatione id, quod prodesse poterant, valebant. nostrum verò sacrificium natura sua maximum atque efficacissimum est, à quocunq. ministro, modò legitimo, id fiat, permagni non refert. neque enim ministri improbitas sacrificij dignitati detrahere potest. Agitur autem hic de ipsa sacerdotum causa, quatenus internuntij atque interpretes inter Deum & populum sunt. quo in genere eū qui optimus fuerit, gratissimum & ad impetrandum etiam magis idoneum; eum verò ingratissimum & minus ad placandum numen efficacem, qui improbissimus aliisque suo exemplo peccandi auctor atque dux extiterit. atque de hac re omni satis doctè à theologis dissseritur, facili & expedita distinctione operis operantis & operis operati. Vt vero eò redeamus, vnde digressi sumus, Negat Deus improbos & religionis contemptores sacerdotes veniam eius culpæ populo impetraturos, cuius ijdem ipsi au-

ctores, principes, atque præcipuè rei facti sunt: neque tamẽ tam vitium corrigere, quàm defendere & fouere studeant; quippe qui deterrima quæque cum diuinæ dignitatis contemptione pro populo pietatis contemptore sacrificare non modò non erubescant, sed etiam rectè id fieri defendant. Hæc verò totius argumentationis conclusio ironia dicta a rhetoribus figura pronuntiatur. [*Et nunc*, inquit, *deprecamini vultũ Dei, vt misereatur vestri.*] Psalm.2. *Nunc*, illatiua particula est, vt igitur, apud Latinos, & sic apud Psaltem: Et nunc reges intelligite, &c. & apud exterum Poëtam: *Nunc agite ô socij, &c.*

Quòd verò addit, *deprecamini, &c.* non iubendo aut permittendo, sed irridendo magis atque detestando dicit. est enim imperatiuus modus, & apud nostros & alienos aucto- Ezech.2. res ad ironiam explicandam aptissimus, vt ille: Et vos domus Israël; Hæc dicit Dominus, Singuli post idola vestra ambulate, & seruite eis. & illud:

Iuuenalis Saty.12 *I nunc & ventis animam committe, &c.*

Pergite, inquit, si placet, pergite hoc modo deprecari faciem Dei, [*vt misereatur vestri*, Hebraicè est, *& miserebitur vestri.*] Perstat in ironia, sacerdotumq. orationem per mimosim refert Vates, alluditque ad solennem illam precationem, qua pro populo sacerdo- Num.6 tes in sacrificio vtebantur: Benedicat tibi Dominus & custodiat te. ostendat Dominus » faciem suam tibi, & misereatur tui: conuertat vultum suum ad te, & det tibi pacẽ, &c. Hæc omnia vt rectè, legitimè sancteque honestis sacerdotibus curata vtilissima populo » erant, sicut scriptum est: Inuocabuntque nomen meum super filios Israël, & ego benedicam eis, ita rursus ab improbis ministris non purè neque ritè acta diuinam offensionẽ Isai. concitabant magis, quàm lenirent, sicut scriptum est: Et cùm extenderitis manus ve- » stras, auertam oculos meos à vobis, & cùm multiplicaueritis orationem, non exaudiam: » manus enim vestræ sanguine plenæ sunt, &c. Puras namque & culpa vacantes manus eorũ esse oportet, qui pro aliis deprecaturi eas tendunt. culpã autẽ quomodo redimere aliis possit, quam idem auctor & princeps imprimis sustineat? [*De manu vestra factum est hoc.*] Iam, inquit, non tam populi vitium, quam vestrum scelus & crimen agitur: Vos auctores impietatis populo estis, manusque, quas pro populo tenditis, vos primi pollutas scelere & contaminatas habetis. Igitur videmini vobis satis digni, quibus Deus annuat, & quæ popósceritis, facilè concedat? [*Si quomodo suscipiat facies vestras, dicit Dominus exercituum.* Hebraicè est, *Num suscipiet à vobis facies, dicit Dominus exercituum.*] Ex contentione argumentatus ingratos & inuisos Deo illos esse concludit. negauerat enim prius huiusmodi munera eodem studio & animo duci offerentem gratum fore, Si placuerit, inquit, ei, aut si susceperit faciẽ tuam. nunc verò eundem exitum orationum, precationum & munerũ à Deo exspectari oportere ait, qui non homo, sed Deus natura purissimus & omnibus rebus præstantissimus; imperio verò, dignitate atque auctoritate suprẽma, imperatorum regumque omnium citra omnem comparationem longè maximus sit; vtpote [*Dominus exercituum.*] *Suscipere facies*, est gratum benignumque alicui & propitium se exhibere, quod Hebraicè *tollere facies*, latinè, *frontem exhilarare*, dicitur. contrarium est huic sententiæ, concidere, dimittere, vel confundere facies, vt: Genes.4. Quare concidit facies tua: nonne si bene egeris, recipies? hoc est, restitutam habe- » bis faciei hilaritatem? Hebraicè est, *Tollere faciem*. quæ verò ironicos dicta superius erant, permissionemq. siue iussionem præferre videbantur, ea aperta oratione, semotis figuris, continuò exponuntur, atque sacrificia illa cum sacrificantibus ipsis ab offenso iratoque Deo repudiata indicantur.

Quis est in vobis, qui claudat ostia, & incendat altare meũ gratuito? non est mihi voluntas in vobis, dicit Dominus exercituũ, & munus nõ suscipiã de manu vestra.

SACRIFICIA illa ab istiusmodi sacerdotibus facta, atque ab errante & vitioso populo hostias præbẽte oblata, adeo sibi ingrata esse Deus ait, adeo à vero & legitimo cultu aliena, vt consultius esse dicat, omnino prætermitti & deseri, quàm hoc modo inutiliter frequentari. neque enim hæ sacræ res eius generis sunt, vt consuetudinis tantùm retinendæ, sed magis veræ animorum pietatis ostendendæ & exercendæ causa & factitari, atque ideo purissimè & sanctissimè, quatenus id præstari ab hominibus potest, curari debeant. Quòd si hac ratione neglecta, tamen in specie tantùm & pietatis simulatione, non virtute frequententur, relinqui omnino minus inutile fuerit: quandoquidẽ operã solùm, quàm oleũ simul perdere, sit satius. Quamobrem id sibi ingratũ minus ac potius admitten-

admittendum fore Deus ait, si quis extaret, qui tépli foribus clausis hoc sacrificádi modo & consuetudine sacerdotibus interdiceret. ea verò cum stomachi fastidio quodá ex rei indignitate cómoti pronuntiata sunt. Hebraicè sic ad verbum legimus. [*Quis etiam in vobis, & claudet fores, & non incendetis altare meum frustra?* &c. Chaldaice verò sic: *Quis etiam in vobis, & claudet fores domus sanctuarij mei, & non offeretis super altare meum munus abominationis.*] Ita vt quemadmodum omnes eiusdem sententiæ, ad res diuinas prophanandas & contemnédas, fuêre, velit Deus quempiam illo consilio extare, vt clausis templi foribus illum sacrificandi vsum superuacaneum diceret & prohiberet: cuius sentétiam potioré, & factum minus improbandú sibi iudicari Deus ait, vt omnino nulla sacrificia fierét potius, quàm & polluta & perperam factitarentur. [*Et non incendatis altare meũ gratuitò.*] frustra & sine vlla probabili ratione, aut vtilitate aliqua. sic apud Psaltem: Odio habuerunt me gratis, & : Cùm loquebar illis, impugnabant me gratis. Psalm.56. Psalm.119. Iam verò quæ restant, apertè loquitur Deus, ingratumq́. sibi & hunc cultũ & cultores ipsos esse declarat. [*Non est voluntas mihi in vobis, dicit Dominus, & munus non suscipiam de manu vestra.*] huiusmodi etenim munera nõ ex natura rerũ ipsarũ, sed magis ex colétis animo æstimari solét. pietas itaq. & sanctitas placatũ hominibus propitiumq́. Deũ efficit. quarum virturũ qui expertem sese præbuerit, eundẽ incensis etiã hostiis ingratũ esse, sacræ rationes arguunt. Respexit Deus ad Abel, & ad munera eius; ad Cain autẽ, & ad munera eius non respexit. Genes.4. Sic hoc loco, [*Quoniã*, inquit, *non est mihi voluntas in vobis*: ob eam rem, *neque munus accipiem de manu vestra.*] *Munus* autẽ hebraicè hoc in loco *minhha* vocatur. quod quanquá natura sua neq. cæcum neq. claudum esse possit, vt in sacrificiorum generibus indicatur, non tamẽ illud sibi gratũ fore ab illis oblatũ ait. Ob eam rem, inquit, [*de manu vestra.*] nam aliàs *minhha* gratissimum sibi esse Deus declarauit, si purè sancteq. curetur, & vt ille canebat: *Immunis aram si tetigit manus, Non sumptuosa blandior hostia, Mollibit auersos penates Farre pio & saliente mica.* Horat. ex hoc enim genere *minhha* fuit. Duplex autẽ violati officij crimen Iudæorũ populo & sacerdotibus, vt auctoribus, illatũ fuisse superius vidimus: alterum quod ab ijs neque Deus vt pater coleretur, neq. vt Dominus obseruaretur. Id quod facto ipso probatum & cõfirmatum est. náque huiusmodi cultũ summa cum contẽptione filiorũ erga patrẽ nõ esse, atque ex cõsequenti singularibus & constãtissimis Dei in Israëlẽ beneficijs minimè respondere manifestum est. illud verò alterum comparatione etiam arguitur, videlicet neq. seruorũ erga dominum cultum officiũ'ue istiusmodi dici posse, quando nulla orbis terrarum natio sit, quæ Deum, tametsi non singularibus beneficiorum exemplis & manifestis rebus atq. verbis, familiaritateq. magna, cómuni tamen mundi gubernatoris & rectoris nomine à se cognitum non sanctius & purius, quàm Israëlitæ, colat, hostiisque selectioribus & elegantioribus placandum assiduè curet.

Ab ortu enim solis vsque ad occasum magnum est nomen meum in gentibus, & in omni loco sacrificatur & offertur nomini meo oblatio munda.

HVIVS loci quanquam aperta ex verbis ipsis sententia est, arcana tamen significationis ratio ex verborum constructione obseruanda subest, quam antiqui interpretes diligenter à se consideratam, certe non satis explicatam reliquerunt. Reprehéderat acriter Deus sacerdotes, quod nomen suum ita contempsissent & imminuissent, vt quocunque modo, quacunque hostia coleretur, nihil referre arbitrarentur & docerent. quã in re neque seruorum, neque filiorum officium ab illis præstitum arguebat & repudiabat. Quam longè autem à filiorum cultu illi abessent, facile ostensu fuit. illud verò nunc ostenditur, eosdem à seruorum reuerentia nimium etiam distare, qua aduersus se exhibenda omnes alias orbis nationes, quibus sese Dominũ, non autem ita manifestis argumentis, vt Israëli patrem hactenus ostendisset, longè Israëlitis antecellere confirmat. at verò cæteras gentes non legis & diuinorum sermonum aperta notitia, sed tantùm rerum naturæ contemplatione adduci, vt Deũ, quem Dominum & rectorem crederét, diligenter atque attentè colerent, selectisq́. victimis placatũ propitiumq́. sibi & vellent & curarent. Quo nomine autem id ab illis susciperetur, Deus ipse exponit. [*Magnum est nomen meum in gentibus.*] Magnitudinis ratione & definitione se ab illis coli testatur, eoque iure etiam vehementer Iudæos vinci, quibus nomen suũ contemptui esset. itaque quanquam proprium Dei nomen gentibus esset ignotum (vt Ægyptiis religionum siue superstitionum omniũ magistris & auctoribus ignotum fuisse Pharao testatus est) quis

Exod.5. est יהוה, inquit, vt audiam vocem eius, & dimittam Israël, nescio יהוה, & Israel non dimittam. dixeruntque, Deus Hebræorum, &c. tamen certè magni cognomen, quod natura sua Deus habuerat, sibi apud omnes etiam gentes, ipsis tantùm diurnis nocturnisque vicissitudinibus & commutationibus temporum quadripartitis & constantibus, Psalm.7. pepererat, sicut scriptum est: Domine Dominus noster, quàm admirabile est nomen tuum in vniuersa terra, &c. Quoniam videbo cælos tuos, & opera digitorum tuorum, lunam & stellas, quæ tu fundasti. Satis autem momenti & ponderis hæc tanta rerum concordia, atque variorum motuum cæli constantia & efficientia habuit, ad supremum aliquem gubernatorem & Dominum gentibus probandum, sicut scriptum est: Cæli enarrant gloriam Dei, &c. id quod illorum ipsorum de ea re differentium sententiis frequenter confirmatum legimus.

Et adhuc, inquit ille, *sublimia cures?*

Horat lib.1. Epist 12.
Quæ mare compescant causæ: quid temperet annum:
Stellæ sponte sua, iussæne vagentur & errent:
Quid velit & possit rerum concordia discors, &c.

Sublimia curare dixit eum, qui rerum harum rectorem & gubernatorem, sublimem & maximum ex actionum & motuum discordi concordia confiteri cogeretur. huius enim argumenti efficacia quanta esset, rectè existimans addebat, *Quid velit & possit*, & cæt. Igitur quisnam ille Deus esset, qui cętera omnia sub se haberet, temperaret atq. regeret, quàquam id gentes olim fugerit, quendã tamen summum, optimum maximumq. esse Hora. epod. non latuit. *At ô deorum quisquis in cælo regis, terras & humanum genus.* Ignotum quidem hunc deum Athenienses appellarunt, cui aram consecratã Paulus vidit & probauit. quoniam verò horum omnium motuum, tẽporum & vicissitudinum index, atq. præcipuus administer sol est, cuius præsentia atq. absentia, cætera metiri & obseruare homines possunt, ob eam rem Deus sibi magnum cognomen apud omnes gentes ex solis ortu & occasu partum esse docet. namque primus, supremus, acerrimus & velocissimus cælorum motus is est, quem sol singulis diebus ab ortu ad occasum conficiens indicat, ita vt propositio illa, [*à solis ortu, &c.*] duplici officio functa, & orbis terminum atque extremum locum, vt solet, simpliciter significet, & causam etiam rationemq́ue explicet, quamobrem Deus mundi rector magnus apud omnes gentes cognominetur. solet enim hic Amos.1. eius præpositionis vsus eleganter in sacris obseruari, vt: Dominus de Sion rugiet, & de Ierusalem dabit vocem suam. quo in loco huius Hebraicæ vocis MIN, pro quo latinè reddimus, *a, de, è, ex*, à nobis est indicata vis. Propterea autem arcanam orationem hanc esse initio docuimus; vtpote quæ eadem verborum simplici pronuntiatione duplicem simul complectitur sententiam, magnum esse nomen Dei ab ortu solis ad occasum; atque ortu ipso occasuq́ue solis eam diuini nominis magnitudinem probari. consentaneum autem fuerat eodem magnitudinis nomine Deum gentibus, vt cognitum, sic etiam cultum esse: neque enim quem maximum crederent & faterentur, abiectissimis victimis placari & coli par fuerat. ob eam itaque rem addidit, [*Et in omni loco sacrificatur & offertur nomini meo oblatio munda.* Hebraicè ad verbum, *Et in omni loco incensum offertur nomini meo, & oblatio munda.*] Sacrificia, quæ mactatis hostiis fiunt, incensum, cætera verò, quę sale, vino, farre, oleo aliisque simplicibus rebus offeruntur, oblationem vocat. atque ita inuisa sibi esse Iudæorum impura sacrificia ostenderat, quæ à gentiũ etiam sacrificiis delectu & dignitate vincerentur. neque etiam placere illorum oblationem affirmauerat, quæ quãquam ex mundi rebus pararetur, ab impuris tamen & nominis sui contemptoribus oblata forent, cùm etiam hac in parte gentium iudicium & officium probatius multo sit, à quibus non minus munda oblatio offeratur, si rerum spectetur; si verò animi sententia & studium, multo dignior & sanctior horum ratio, quàm Iudæorum esse cognoscetur: in illis enim magnitudinis appellatio & reuerentia; in his verò contemptio & despicientia arguitur. hoc est, quod subiungitur.

Quia magnum est nomen meum in gentibus, dicit Dominus exercituum. & vos polluistis illud, in eo quod dicitis, Mensa Domini contaminata est: & quod superponitur, contemptibile est cum igne, qui illud deuorat.

TAMETSI Dei optimi maximi sanctissimum arcanumq. nomen gentibus ignotũ fuerit, agnomẽ tamẽ summa cum reuerentia & obseruatione ac magnitudinis præconio

ab ijs

ab ijs pronuntiari ait, qui aliquẽ eſſe maximum omnium rerum & cauſarum principem Deum, cuius nutu cętera gubernarentur, ex primo illo & maximo motu cognouerant, cuius prima in motuũ ratione efficientia obſeruabatur: cùm deniq. in motoribus atq. in motibus ordinẽ eſſe oportere intellexerant, quamobrẽ tametſi deos alienos eſſe putarent, vnũ tamen ſupremum agnoſcere neceſſe fuit, vel qui ſolus omnia, vel qui cæteros primus ipſe gubernaret: quo verò nomine is diceretur, aut quiſnã eorum, qui à gentibus pro dijs colerentur, potiſſimũ eſſet, ignotum ijs fuit, qui eius, quem Iſraëlitæ adorarent, virtutem, efficientiã, reſq́. geſtas nondum cognouerant. nam quibus hæc planè cognita & perſpecta fuerunt, ijs idẽ ſummus & magnus Deus, qui & Iſraëlitarũ Deus eſt appellatus. quod ex Iethro Madianitæ principis viri confeſſione animaduertimus. Nunc, inquit, cognoui, quòd magnus יהוה ſuper oẽs deos, hoc eſt, nũc cognoui יהוה quẽ vos colitis, eſſe magnũ illũ, quẽ ſuper omnes deos neceſſariò eſſe intelligebã: quiſnam verò ille eſſet, ignorabã. neq. verò tam gẽtium ſacrificia ſibi grata eſſe; qua eorum mentẽ & ſtudiũ multo magis, quàm Iudæorũ probari Deus ait. gentes nãque poſt promulgatam legem, cùm non ex diuino præſcripto & inſtituto, ſed ſuo ipſorũ arbitrio facerẽt, neque rerum naturã modũ & ſignificationẽ certã, quę in ſacrificiis obſeruari oportebat, obſeruare, atq. ideo neq. ſua ſacrificia, quatenus talia eſſent, probare Deo poterãt: Iſraëlitæ verò, quibus & rerum natura, & cultus formula, & ſacrificiorũ ſignificatio certa & omniũ denique rituum ratio præſcripta fuerat, non gratè modò, ſed vtiliter valde facere poterãt, ſi modò legitimè & ſanctè procurarẽt. permagni enim refert, an quod fit, ex diuini conſilij ſentẽtia eſſe cognoſcatur, an ex proprio arbitrio & opinione, aut alio antiquo vſu, ſine certa rerum & diuinæ voluntatis notitia, fiat, ſicut ſcriptũ eſt: Vos adoratis quod neſcitis, nos *Ioan. 4.* adoramus, quod ſcimus: quia ſalus ex Iudæis. Sed quod in gentibus ad Iudæorũ opprobrium & grauiſſimã reprehenſionẽ cõmendatur, illud eſt, Gẽtes, quibus diuina de ſacrificiis & cultu ſui voluntas & ſentẽtia ex certo legis præſcripto aut ex vaticiniorũ oraculis manifeſtis nota nõ eſſet, eo tamen nomine quo Deũ cognouiſſent, reuererẽtur & obſeruarẽt, & quantũ opinione & cogitatione aſſequi poterant, religioſe colerent. hoc eſt, ſupremi motoris & primæ cauſarũ cauſæ nomine à ſolis ortu vſque ad occaſum magni Dei cognomẽto auguſte ſanctéq venerarẽtur, ſicut in eandẽ ſententiã Vates teſtatus eſt: A ſolis ortu vſque ad occaſum, laudabile nomen Domini, &c. *Pſalm. 112.* nam quẽ omniũ rerũ maxima virtute pollere intelligerẽt, ſumma laude digniſſimũ fateri & proſequi debuerũt. [*Et omni loco.*] in terris ſuis, in gẽtibus ſuis incenſum offertur nomini meo. nõ ſibi, ſed nomini ſuo offerri dixit, hoc eſt, ei nomini, quo cognitus à gentibus appellatusq́. fuerit, colendo & adorãdo victimas ſtudioſè mactari. nã quæ à populo docto ex diuinæ ſententiæ decreto & præſcripto legitimè & purè fiebãt, ea Deo ipſi grata & accepta lex attribuit, ſicut ſcriptũ eſt: Homo, qui obtulerit ex vobis hoſtiã Domino, &c. & alio loco: Si aũt de *Leuit. 1.* auibus holocauſti oblatio fuerit Domino, &c. Itaque gentium ſacrificia ea parte probat Deus, quatenus nominis ſui magni celebrãdi & colẽdi ſtudiũ declarãt: idq́. ex eo confirmat, quòd illi nomini ita cognito ſelectũ, & quatenus rerũ natura & ipſorũ opinio ferebat, purũ munus offerretur. [*Et offertur nomini meo oblatio munda.*] ex quo maximũ Iudęorũ ſacerdotũ ſcelus arguitur, qui non ſolùm illud nomẽ, quod in gẽtibus magnũ & cultiſſimũ erat, ſed illud aliud præſtãtiſſimũ & arcanũ nomẽ illis creditũ, nunquã temere vſurpãdũ, ſicut ſcriptũ eſt: Nõ aſſumes nomẽ Domini Dei tui in vanũ. illud, inquã, [*Dominus exercituũ,*] quod maximis miſericordię, & ſeueris vltionis atq. iudicij rationibus cognitũ illis fuerat, nõ modò tamẽ cõtẽpſiſſent, ſed pronũtiata ſentẽtia & prophanis ſermonibus polluiſſent, affirmãtes populo mẽſam Domini cõtaminatã eſſe; atq. ita eſſe oportere, neq. quicquã referre, qualis nã hoſtia ad eã mẽſam offerretur, quã Deꝰ ipſe ſanguine & adipe viliſſimis & ſordidiſſimis animalis corporis partibus imbui & inſtrui voluerit, & demum eas res igni abſumẽdas tradi iuſſerit. Sic humani ingenij ſtulta ſapientia diſerta eſſe ſolet, vt à certo præcepto & inſtituto, atq. à vera rerũ ſignificatione deſciſcens; diuinarum rationes rerum nõ ad propoſitũ certumq́. cõſilium, ſed ad propria commoda excogitatã philoſophandi ſpecie interpretetur & definiat, ſicut ſcriptũ eſt: Væ filij deſertores, dicit *Eſai. 30.* Dominus, vt faceretis conſilia, & non ex mẽ: & ordiremini telam, & non per ſpiritum meum. [*Et quod ſuperponitur, contemptibile eſt.*] Hebraicè eſt, *Nibo.* quæ vox duo ſignificat, videlicet primo dictũ eius, deinde eius cibus: ita vt noſtræ verſionis periphraſis, *quod ſuperponitur,* illã ſententiã referat, & quod Deus ipſe præcepit imponendũ, contẽptibile eſt:

atque

atque hoc modo diuini verbi falsò excogitata sentẽtia & auctoritate suum illi iudicium firmare nitebantur. ignis tamen nomen neque in hebraico exemplari, neque in Chaldaica paraphrasi expressum est, sed quòd obscurior locus esset, ab interprete ex argumentatione est expositus. namque Hebraicè est OCHLO, pro quo ad verbum comedere illud, vel comedens illud, redditur. Ignis autem ea, quæ in ara incendebantur, absumebat. Atque hoc loco non obscurè significabat Deus, quanto studio & cõsilio, quantaque pietate nomen suum Domini exercituum gentibus celebrandum, quamque puris & gratis hostiis colendum esset, vbi illis Christi euangelio annuntiato fuisset cognitum, quantoque interuallo noui testamenti hominum pietas & religio erga Deum Iudæorum illius temporis maximè rationibus esset anteponenda. sed de his aliàs. Hactenus autem aduersus sacerdotes: nunc deinceps aduersus populum ipsum causa oratur, qui non minus malitiosè & sceleste, quàm sacerdotes religionis rem agebát. illi namque abiectissima & indignissima quæque ad sacrificia afferentes, tamen & verbis ornare, & fraudibus etiam dissimulare studebát: id quod illorum artem & malitiam potius, quàm imprudentiam arguebat.

Et dixistis, Ecce de labore: & exufflastis illud, dicit Dominus exercituum.

CALLIDITATE & dissimulatione concepta scelera, generosissimum & fortissimũ quemque virum vehementius etiam, quàm ea, quæ aperte admissa sunt, offendere solent. in his enim eius, qui concipit, audacia aut animi impotentia, in illis verò summa aduersus eum, qui lacessitus fuerit, contẽptio & irrisio arguitur, sicut scriptum est: Abo-
Prouerb. 29. minatio iustorum vir tortuosus, &c. Qua ex re illud consequitur, maximam Deo simplicissimo & rectissimo offensionem ab eo concitari, qui pietatis officio malitiosa dissi-
Psalm. mulatione prodit. Virum sanguinum & dolosum abominabitur Dominus. Iudæi cùm optima & integerrima quæque ex pecoribus & pietatis & significationis lege ad sacrificium afferenda sibi esse satis cognoscerẽt, vilissima tamẽ afferenda dissimulata & arroganti oratione iactabant, afferentes se ponderosi pecoris humeris allati molestia & labore vehementer fatigatos esse: idq. vt gestu etiam confingerent, vehementer ex imis pulmonibus anhelantes, simulata spiritus angustia, ostentabát. Hebraicè est, [*Et dixistis, Ecce labor,*] id est, en quantum defessus sum, [*& exufflastis illum.*] Laborem anhelitu frequẽter commoto testati estis. [*Dicit Dominus exercituum,*] qui & simplicissimus atq. optimus, idemque scelerum fortissimus vindex est. Atque orationem quidem & gestum eiusmodi illorum esse, quæ allatam rem, quanquã integram & idoneã, ex fastu tamẽ & iactatione fastidio dignam ingratamque redderet, nedùm si rem ipsam, quæ afferretur, deterrimam & abiectissimam ineptamque omnino deprehendi contingeret, vt profecto deprehendebatur.

Et intulistis de rapinis claudum & languidum, & intulistis munus. nunquid suscipiã illud de manu vestra, dicit Dominus. Hebraicè, *& intulistis raptũ,*

ADEO, inquit, falsò afferendi pecoris labor à vobis iactatus est, vt nõ modò in afferendo, sed neque nutriendo illo laborẽ vllũ consumpseritis; quippe quòd non vestro vobis, sed alieno magis pauperiorũ & oppressorũ labore cõstiterit, à quibus furto, rapina, vel vi, aut calũnia vos abstuleritis, quæ vnica ratio inuisum atq. ingratũ nimis munus efficeret: sed illud longè ingratissimum est, quòd ex rapina nõ optimum, sed inutile vobis prorsus claudum & languidum inferatis, atq. iniuriæ à vobis admissæ pœnã rebus ex iniuria partis, iisdemq. omnino inutilibus, deprecari & redimere studeatis. Quòd si huic sacrificio munus etiam *minha* dictum addideritis, quanquam id & naturæ simplicitate & vilitate facilitateque sua idoneum ad offerendum sit, [*tamen de manu vestra suscipiã illud? dicit Dominus.*] nihil equidem minus: quandoquidem non solùm debitum munus, sed id etiã, quod vltro promissum est, si minus honestum legitimumq. fit, ingratissimum esse, & ei, qui concinnauerit, infaustissimum esse oportet.

Maledictus dolosus, qui habet in grege suo masculũ, & votũ faciẽs, immolat debile Domino: quia rex magnus ego, dicit Dominus, & nomẽ meũ horribile in gẽtibus.

EODEM comparationis argumento populus impietatis & contemptionis arguitur, quo sacerdotes paulo antè redarguti fuerant, nullam, inquam, inter mortales omnes nationem ita barbaram, ita à communi sensu alienam esse, quæ Deum eo nomine, quo sibi no-

ſibi notus eſt, non maiori ſanctitate & reuerentia, quàm populus iſte, colat, à quo illum ex maiori & clariori Dei diuinarumque rerum notitia maximè, ſanctiſſimè, & religioſiſſimè cultum eſſe oportuit. namque his & Dei nomen illud præſtantiſſimum creditum, & vitæ lex lata, & ſacrificiorum cultusque omnis ratio præſcripta conſtat: illis verò cùm illud tantùm ex naturæ contemplatione, atque ex ſapientum placitis & doctrina conſtet, Deum optimum maximum regem eſſe, qui cæteros omnes, quos illi deos putant, gubernet, neque ex ipſius præſcripto & decreto habeatur, quibus ritibus & ſacris coli ab ipſis velit; vtpote, qui diuina lege ad eam rem careant, ad ea tamen ſacrificia, quæ non iuſſi, ſed ſponte ſua & conceptis votis factitant, non ſelectiſſimas quaſq. & ſtudioſiſſimè conquiſitas hoſtias præbere, magnú nefas ducunt, ita vt ſiniſtra, dira & vitioſa omnia illi euentura putentur. cui cùm vel ſuſceptum ſponte votum ſoluat, integra & decora victima in grege contigerit, tamen vitioſa mactetur. quippe cùm Domino regique magno non optima quæque afferre, impium nefariumque eſſe credatur. etenim in illa etiam, quam falſò putabant, deorum multitudine & turba, quibus hoſtiis immolandum cuique Deo, cui maioribus, cui lactantibus, cui maribus, cui feminis, ſtudioſe & diligenter ab illis curatum & prouiſum fuiſſe conſtat, eiuſmodique horum vouentium orationes paſſim referuntur, Cicero cõtra Rullum. De Diuinat.

Te decem tauri, totidemque vaccæ, Horat. lib. 4. ode 2.
Me tener ſoluet vitulus relicta
Matre, qui largis iuueneſcit herbis
In mea vota,
Fronte curuatos imitatus ignes
Tertium lunæ referentis ortum,
Quà notam duxit, niueus videri,
Cætera fuluus.

Igitur iudiciorum, conſiliorum & factorum etiam contentione propoſita, nefariè atque impiè agere populus ille Iudæorum arguitur, qui cùm Dei maximi & arcani illius nominis notitiam, cùm legem, vitæ inſtituta, cùm ſacrorum & rituum certam diſciplinam habeat, nulla tamen magnitudinis, diuinitatis, beneficiorum atque miraculorum, nulla denique vltionum ratione deterritus numen illud ſcelerata contemptione, vel, quod grauius eſt, irriſione proſecutus, in dira & vitioſa incurrere ſit commeritus: quòd ſi nulla alia lex, qua hi damnarentur, eſſet, abundè ſatis eſſet gentium de ea re iudicium, qui Deum, quem Domini ſupremi & regis magni nomine tantùm cognouerint, non tamen optimis & ex ſingulorú generum maribus hoſtijs, etiam ex voto ſponte ſuſcepto, colere, impium nefariumque eſſe ſtatuunt. [*Maledictus doloſus.*] deteſtandus & ſacer atq. vitandus omnibus iudicatur, qui diuinas res doloſe & malitioſe agat. eiuſmodi enim illorum de hac re ſententia fuit, Horat. lib. 3. carm. od. 2.

Sæpe Dieſpiter
Neglectus, inceſto addidit integrum.
Rarò antecedentem ſceleſtum
Deſeruit pede pœna claudo.

[*Qui habet in grege ſuo maſculum.*] *Maſculum* pro integro, abſoluto atque perfecto in ſacris ſermonibus & in exteris etiam, vnde hæc oratio affertur, vſurpari ſolet, vt apud Iſaiam: Antequam veniret partus eius, peperit maſculum: cùm tamen de voce Domini illo in loco agatur. & Satyricus maſculam bilem dixit. Erat autem maſculum genus religioni præcipuè tributum: ex quo factum eſt, vt ad ſacros ſuffitus thura etiam ſeligerentur, quæ ob præſtantem virtutem maſcula dicebantur. Religione, inquit Plinius, tributum ne ſexus alter vſurparetur. [*Et votum faciens.*] quanquam nullis legibus teneatur, ſed tantùm voti ſponte ſuſcepti cauſa impius fraudulentusque iudicatur, [*ſi immolet debile Domino.*] Hoc loco nomen, *Domino*, non eſt redditum pro illo arcano Dei Iſraëlitis noto cæteriſq. gẽtibus ignoto nomine, ſed ſimpliciter pro cognomine ADONAI, quod propriè dominia ſiue dominos ſignificat: ea enim ratione Deus ille ſupremus gẽtibus notus colebatur. [*debile,*] Hebraice eſt, *Mashhath*, quod corruptũ vitiatũq. ſignificat. eſt autẽ verbũ religioſum & in pontificum ſermonibus vſurpatũ etiã apud gẽtes: latinè vitioſum dicebát, vt illud: Vitioſa quæ defixerit Augur, irrita infectaq. ſunto. verbú eſt integro oppoſitũ. [*Quia rex magnus ego, dicit Dominus exercituũ.*] Magni regis nomẽ ſibi apud gẽtes cõſtare, Isa. 66. Perſius ſat. 5 Plin. lib. 12. cap. 14. Cicero de leg. 2.

atque

atque id nomen augustè sanctèque colendum, omniq́ue reuerentia dignissimum haberi & prædicari; [*ait Dominus exercituum.*] à Iudæis tanti nominis notitiam habentibus tamen contemptus. [*Et nomen meum horribile in gentibus.*] Verbum *horribile*, non ad odium & detestatiouem, vt latinè significare videtur, sed ad reuerentiam, religionem & sanctitatem, atque augustam & diuinam rationem est referendum. namque Hebraicè est NORAH: quod verbum ad Dei timorem & cultum religionemq́ue pertinet: propriè enim interpretari possumus, cognoscendum & timendũ. His autem rationibus timor „ Dei definitur, hoc est, cognitionis & religionis erga Deum, sicut scriptum est.: Timor „ Domini est scientiæ religiositas. atque ita proposita ratio perorata est, seruorum etiam in Deum officium sanctius, studiosius & augustius apud omnes gentes, quàm apud Iudæos constare, quos non tam seruos, quàm filios pientissimos præbere sese oportuerat.

CAPVT II.

T nunc ad vos mandatum hoc ô sacerdotes.

ARGVMENTO à contentione producto, sacerdotes qui violatæ & contemptæ religionis rei præcipue facti fuerant, conuicti correctione & officio requirẽdo ad bonam frugem munerisque sui probandam curam sese vt conferant, iubentur. alioqui cõstitutas negligentiæ & vitij pœnas certissimas daturi. Cõuertitur autem sermo à populo ad sacerdotes, qui vel negligendæ vel suscipiendæ & colendæ religionis reliquo vulgo, cùm officij sui auctoritate, tum sermone & exemplo auctores esse possent. atque eos maximè huius, quo populus hactenus premebatur, argumenti stimulis pungi consequitur. gentium etenim erga diuini nominis auctoritatem, dignitatem, amplitudinem & cultum non solùm officium, sed iudicium etiam & sanctum quoddam quasi legis decretũ præceptumq́ue relatum fuerat, quod non modò sermonibus, sed actionibus ipsis publicè per totum orbem obseruaretur: cuius illa sententia fuit, *Maledictus dolosus, qui habet in grege suo masculum, & votum faciens immolat debile Domino, &c.* Quo quidem præcepto recitato atque officio demonstrato, cùm populum ipsum Iudæorum, tum sacerdotum ordinem maximè reprehensum conuictum & fractum iri consequebatur. Quamobrem reiecto populo sacerdotes iudicij causa appellantur, vt sese, qui tantùm gentibus omnibus sanctitate & dignitate præcellere iactarent, vel gẽtium ipsarum decreto & sententia damnatos intelligerẽt. [*Et nunc ad vos mandatum hoc ô sacerdotes.*] *Et nunc*, emphasim habet, & victoriæ atque constantis rationis & conclusionis vim obtinet, vt aliàs docuimus. [*vos ô sacerdotes.*] *Vos*, inquam, appellatos atque gentium præcepto & instituto conuictos volo: quod cùm ex naturali tantùm vi & cogitatione traditum sit, vos, quibus tanta sapientiæ & diuinarum rerum & rationum copia diuinitus facta, tanta muneris auctoritas adiuncta, tanta officij cura credita & iniecta fuerit, vos, inquam, maximè omnium premit. Hispanè in hanc sentẽtiam elegantissimè dici solet, *Essa carta os escriuo.* Itaque non tam legibus illis iam olim præscriptis, quàm gentium præcepto & more cũ sacerdotibus nunc agitur, vt illos iam vel gentium legibus appellatos & conuictos pigeat & pudeat.

Si nolueritis audire, & si nolueritis ponere super cor, vt detis gloriam nomini meo, ait Dominus exercituum: mittam in vos egestatem, & maledicam benedictionibus vestris: & maledicam illis: quoniã non posuistis super cor.

GRAVISSIMA tum pœna, tum ignominia populum omnem Iudæorum ac maximè sacerdotes vt auctores afficiendos esse Deus ait, nisi vel proposito gentium exemplo resipiscere tandem & renouanda instaurandaque religionis ratione sapientius sibi de cæterò consulant: nisi, inquit, vel hoc gentium præcepto compuncti, eam nominis mei *Domini exercituum*, colendi & celebrandi rationẽ habueritis, quam vel gentes regij nominis mihi tributi & habent, & omni studio ac diligentia curant. [*mittam in vos egestatem.* Hebraicè, *maledictionem*] illam videlicet, quæ à gentibus dignus esse iudicatur, is, qui non

non purè, ſanctè auguſteque nomen meum colit. Itaque vel nomini meo, quod vobis, vt clarius & illuſtrius, ſic ſanctius etiã eſſe debuit, quanquam nulla alia beneficia ſingulariter in vos conſtarẽt, cùm tamẽ plurima & illuſtriſſima conſtent, nomini, inquã, meo omnis magnus honor decernẽdus habendusque eſt. ſin minus id præſtiteritis, [*mittam in vos maledictionem.*] omniũ rerum veſtrarum infelicem exitum eſſe ſinam, ait Deus, & quę ea nuper vobis reſtituta & renouata rurſus per me fuerãt, ciuitatis & terrę poſſeſſio; & fructus, templi maieſtas & ornamentum, ſacrificiorum & rituum vſus, & multa, quibus priſtina dignitas vobis iam per me reddebatur, & facta in Babylonica trãſmigratione damna reſarciebantur, ea omnia à me deſerta abiectaque fore denuntio. [*Quoniam non poſuiſtis ſuper cor.*] *Quoniam*, inquit, non modò præceptis meis, ſed neque ratione & ſapiente cogitatione, quidnam oporteret, quid maxime deceret, percipere voluiſtis. Quod latinus ſermo rationem habere, cogitare, atque in animum inducere, idem Hebræus, ponere ſuper cor, dicit, vt apud Iſaiam: Et dixiſti, In ſempiternum ero domina. non poſuiſti hæc ſuper cor tuum, neque recordata es nouiſſimi tui. Esai.47. Animaduertenda verò hoc loco diuini iudicij ratio eſt, quòd maledictionis pœna in eos conſtituatur, qui non poſuerint ſuper cor, hoc eſt, qui Deum, vel recta animi cogitatione cognoſcere & colere negligunt. in eos verò, à quibus pietatis officium ex præſcripto & pacto ſolui oportuerit, aliud etiã pœnæ genus eſt comparatum, nimirum ignominia & contumelia, atque earum detractio rerum, quæ ex recte adminiſtrati muneris lege, præmij loco promiſſæ erant: atque ita duplicis animaduerſionis metu ſacerdotes ad ſanitatem reuocantur; & quòd iuxta gentium iuſtiſſimum decretum infeliciſſimi futuri ſint, niſi Dei nomen ſtudioſe colere cogitent & curent & quòd ijs, quibus ex ſingulari promiſſo augendi ornandique erant, beneficiis cũ ſumma ignominia ſint carituri, niſi proprio ac ſummo officio reſpõderint.

Ecce ego proijciam vobis brachium, & diſpergam ſuper vultum veſtrum ſtercus ſolennitatum veſtrarum: & aſſumet vos ſecum.

REPVDIATIONEM & aſpernationem cùm malè oblatorum munerum, tum ſui ipſorũ qui ea concinnarẽt, ſacerdotum cum maxima ignominia futuram minatur Deus, niſi diligentior & accuratior officij ratio ab illis de cætero ineatur. Ea verò res commodiſſima ſimilitudine denuntiata eſt, fore videlicet, vt cùm ad Deum, vt Dominum colendum, eiuſmodi munera attulerint, eam erga ſe illius indignationem & iracundiam experiantur, quam improbus ſeruus importunum & ſordidum miniſterium faſtidientis domini experire ſolet, cibo, potúue, qui indignè allatus fuerit, in ipſius faciẽ reiecto. quæ res & miniſterij & miniſtri ipſius prauitate dominũ infenſum atque faſtidio abalienatum apertè indicat. [*Ecce ego proijciã vobis brachiũ.*] Hebraicè nomẽ eſt ZERAGH, quod ſemen & brachiũ ſignificat: atque vtramq. ſignificationẽ hic locus habet. duplex namq. earum quæ à ſacerdotibus ad aram fierent, rerum genus eſſe diximus, alterũ ſimplicius & natura ſua purius, *minhha* Hebræis, latinè *munus* dictum. alterũ quod communi vocabulo *korban*, à nobis ſacrificium appellaretur. id verò victimis mactandis cõſtãbat. priori quidem immolabatur, poſteriori ſacrificabatur. Vtrumque genus ſi ab huiuſmodi improbis ſacerdotibus aræ admoueatur, ſibi, vt iſtorum prauitate offenſo faſtiditũ atque reiectum iri Deus ait, ita vt eorum extentã manum cum patera, in qua munus eſſet, brachio & cubitu ſuo repellens reijceret: atq. hoc modo munus ipſum in eos ipſos reſpergeret. Munus autem ex ſemine frumenti puro adipe, oleo, ſale, aliquando etiam & thure concinnari ſolebat, vt in Leuitico legimus. Itaq. brachio ſuo muneris ab illis allati ſemen ſibi offenſo & increpãti reijciendũ, in eoſdemq. reſpergẽdum eſſe Deus ait, vſus etiã ad eã rem ſignificandã verbo duplici, *Gaghar*, quod increpare & proijcere pariter ſignificat. Increpando reijciam vobis brachium meum, & ſemen iſtud muneris veſtri; deinde verò cætera ſacrificia vitioſa, impura & abiectiſſima ad facies veſtras à me illiſa adhæreſcent. [*ſtercus.*] vitioſas illas & contaminatas victimas cõtemptionis & faſtidij cauſa ſtercus nominat, ipſumq. nomen ſubiuncta expoſitione declarat. [*Stercus ſolemnitatum veſtrarum.*] Eſt autem genus antitheti ſatis ad rem ſignificandam idoneum; vt non ſolùm in quotidianis, ſed ſolennibus etiam ſacris deterrimas victimas ab illis mactari declararet, quibus ſolenniter etiam & publicè repudiati grauiorem multo adferrent ignominiam. Locus autẽ hic hebraicè ſic legitur: [*Ecce ego proijciens vobis brachium, & diſpergam ſtercus*

KK *ſuper*

super facies vestras, stercus solennitatum vestrarum assumet vos ad se.] Adhærebit, inquit, vobis magna vi iniectum adeo macilentas & tenues atque impuras victimarum carnes fuisse significat, vt allisæ illorum faciebus adhærescerent. Hispano sermone cùm huiusmodi carnes significantur, dici solet: *Dio me vn estiercol de carne, que era para arrojarlo alas paredes.* atque stercus nomen ad abiectissimam & impurissimam rem significádam figurato sermone vsurpatur. Sic Cicero stercus Curiæ Glauciam dixit. Magnam verò ignominiá & contumeliam sacerdotes his rationibus, tum cópellatos, tum exceptos passuros fore intelligi ex ea re potest, quòd non iam cum illis, vt cum sacerdotibus officij negligentibus, sed veluti cum remotissimis & alienissimis gentiú aliarú hominibus agatur. nam si cum illis pristino iure ageretur, non gentium decretis & sententiis, sed suo ipsorum iure & pacto esset agendum, hoc est pacto Leui & sacerdotij legibus: quo nomine & titulo sese indignos iam illi reddiderunt. itaque vel ea ratione pudere illos oportuerat, quòd præter sacerdotalis ordinis sui morem ob suá ipsorú culpam cómunissima lege compellarentur.

Cicer. de Orat.

Et scietis, quia misi ad vos mandatum istud.

His modis, inquit, excepti vos ó sacerdotes tandem scietis præceptum istud ex gentium placitis & sententia datum ad vos contumeliæ causa iure fuisse demandatum: quæ res quantum vos à pristina illa muneris vestri consuetudine, disciplina & grauitate degeneraueritis, ostendit, quibus cum dignissimum illud & amplissimum leuitarum fœdus summa religione fuisset sancitum. hoc est, quod subiungit.

Vt esset pactum meum cum Leui, dicit Dominus exercituum.

Argumentum, ex comparatione est, quo sacerdotum degeneratio ex consequenti iudicio arguitur, quod turpissimum ipsis fuerit commisisse, vt illo gentium præcepto, tamquá alienissimi quique hominú, compellarentur, quibus pactum cum ipsorú maioribus amplissima & celeberrima dignitatis condicione factum constare oportuerit. itaque illos maioribus dedecori esse, nefas vitiumq. putandum est primum: deinde illud grauius est, eosdem sibi ipsis dignitatem suam magno probo & ignominia deformasse. denique illud grauissimum non cogitasse, quanto cum principe sancitum fœdus neglectum ab ipsis violatumque esset. [*Pactum meum cum Leui, dicit Dominus exercituum.*] Quod ad linguæ rationem attinet, prior orationis huius pars, vt esset, comparationem potius, quàm causam indicat. Hebraicè ad verbum sic est: [*Ad esse pactum meum, &c.*] Latinè rectè ad vocem verti non potest in eadem significatione, sed hoc modo vtcunque sententia reddi possit: [*Cùm tamen esset pactum meum, &c.*] Hispane commodissimè vertitur eodem modo, quo Hebraicè est: *Para ser mi pleytesia cum Leui, &c.* Sed apud Isaiá aliquando, si Deus eò nos deduxerit, de hac orationis formula agemus. igitur quæ sacerdotum amplitudo cùm ex maiorum suorum splendore, tum ex diuina dignitate fuisset, significatum in propositione est. quanta verò etiam rerum & vtilitatis magnitudo, pacti ipsius expositione declaratur.

Pactum meum fuit cum eo vitæ & pacis: & dedi ei timorem: & timuit me, & à facie nominis mei pauebat.

Pacti condiciones fuisse dicit, vt Deus, qui primus bonorum omniú auctor est, Leui, hoc est, Aaroni & Phinees illius nepoti totius posteritatis nomine vltro ex cæteris tribubus delectis, pax & vita promissa, & tandem præstita fuerit. pacem autem, omnem veræ prosperitatis & tranquillitatis ex diuina gratia & liberalitate perceptum fructum definimus. vitam verò æternam illam felicitaté & immortalitatem quæ iis, quibus cum misericordiæ suæ diuitias maximas communicat, contingit, interpretamur. quas res & Leuiticæ tribui promissas & præstitas fuisse in Aarone & Phinea apertè satis demonstratum est. namque Aaron summa cum inuidorum & obtrectatorum ignominia ac pernicie, amplissimis & honorificentissimis rebus gloriæque insignibus adornatus, magna hominum celebritate & frequentia, illustri florentis virgæ miraculo est decoratus. quo quidem ille vitæ vsu & splendore ad summam vsq. senectutem fuit, sicut scriptum est:
» Excelsum fecit Aaron fratré eius de tribu Leui: statuit ei testamentum æternú, & dedit
» illi sacerdotium gentis: & beatificauit illum gloria, &c. quæ de illo prædicantur plurima.

Eccl. 45.

tandemque

tandemque subiungitur. Cæterorum in terra gentes non hæreditabit, & pars non est illi, in gente. ipse est enim pars eius, & hæreditas eius, &c. Phinees verò Aaronis nepoti, quia auitæ virtutis & dignitatis hæres fuit, idem Dei iudicium, & posteritatis omnis præconium tributum, & præclarum à sacris scriptoribus testimonium impertitum est. Phinees filius Eleazari filij Aaron sacerdotis auertit iram meam a filiis Israël: quia zelo meo commotus est contra eos, vt non ipse perderem filios Israël in zelo meo. idcirco loquere ad eum. ecce ego do ei pacem fœderis mei, &c. & erit tam ipsi, quàm semini eius, pactū sacerdotij sempiternum, &c. huic autem sacerdoti, ob vehemens & incensum religionis & diuini nominis studium, huius etiam vitæ ætas vltra trecentesimum annum producta fuit. eum namque concilio ab Israëlitis de Beniaminitarum causa conuocato interfuisse, vel potius præfuisse legimus. Eo, inquit, tempore ibi erat arca fœderis Domini, & Phinees filius Eleazari filij Aaron præpositus domus, &c. quamobrem scriptū etiam de illo fuit: Phinees filius Eleazari tertius in gloria est, imitando eum in timore Domini, & stare in reuerentia gentis: in bonitate & alacritate animæ suæ placuit Deo Israël. ideo statuit illi testamentum pacis, &c. Fœderis igitur sui quænam aduersus illos ratio fuerit, satis clarè Deus indicauit, quæ rursus pacti condiciones, quanquā honestæ illis & propositæ ac latæ fuerint, continuò subiunxit. [*Et dedi ei timorem, & timuit me, & à facie nominis mei pauebat.*] Religionis colendæ condicionem à Deo datam Aaroni & Phinees diligenter acceptam fuisse ait. timor enim (vt aliàs docuimus) religionem in sacris plerumque significat, quem scientiæ religiositatem Sapiens definiuit. quamobrem hic locus pulchrè à Chaldæo paraphraste est explicatus. [*Et dedi ei disciplinam legis meæ: compleuit & timuit à facie mea, & à facie nominis mei timuit ipse.*] Condicionem sibi propositam honestissimam & æquissimam esse, sacerdotes illos perspexisse, ex eorum perpetuo vsu ostenditur. [*Timuit me, & à facie nominis mei pauebat.*] Ex qua re facilè arguitur, quantum sacerdotes hi, aduersum quos agitur, à paterna illa virtute degenerauerint; vtpote quibus fœdus violatum condicionesque per summum nefas repudiatæ fuerint. tantum enim abfuit, vt ab illis diuinum nomen timeretur, vt etiam contemptum sit. Iam verò horum negligentia & improbitas, cum illorum sacerdotum virtute & integritate comparata, hos illorum loco indignissimos arguit. etenim hi non solùm summa rerum diuinatum ignoratione, & negligentia diuinum nomen contempsisse, sed aliis eiusdem flagitij auctores fuisse dicuntur: cùm tamen olim Aaron non sibi soli sapere contentus fuerit, sed diuinarum rerum studio flagrans populum etiam in religione officioque continuerit.

Num. 25.

Iudic. 20.

Lex veritatis fuit in ore eius, & iniquitas non est inuenta in labiis eius: in pace & in æquitate ambulauit mecum, & multos auertit ab iniquitate.

NON solùm ipse sese pium atque bonum virū præbuit, sed populo doctorem sapientē & integrū, tum diuina lege præceptisq. docendis, tum æquissimis & sanctissimis cōsiliis dandis exhibuit. [*Lex veritatis.*] Diuini iuris studiosissimum consultum fuisse hæc oratio ostendit, vt alios pietatis rationes doceret. idque quod ipse ex lege docebat, actionibus etiam suis præstitisse dicitur. [*Et iniquitas non est inuenta in ore eius.*] Verbum *iniquitas* propriè hoc loco vsurpatur. est enim iniquitas cogniti iuris peruersio & deprauatio, Hebraicè GHAVLA dicta, vt illud: Nolite facere iniquitatem in iudicio, in regula, in pondere & mensura, &c. Certat autem iniquitas hæc cum æquitate & veritate, vt ex illo loco obseruatur: Deus fidelis & absque vlla iniquitate, iustus & rectus. huius verò diuinæ æquitatis imaginem moribus & actionibus consiliisque suis expressam Deo probasse Aaron prædicatur. [*In pace & in æquitate ambulauit mecum.*] Hebraica verba significantissima sunt: quorum sententia est, Summum illum sacerdotem Aaron, vita, actionibus, munereque suo, sine vlla, vel negligentia, vel perfidia, Deo hominibusque approbantibus fuisse perfunctum. Verbum pax, perfectionem, simplicitatem, gratiam & beneuolentiam significat. [*In æquitate,* Hebraicè, *in planitie & rectitudine.*] nam cùm translatio sumpta fuerit à verbo, *ambulauit*, cætera verba ad eandem sententiam accommodata sunt, vt planum, simplicem & rectum vitæ cursum regia, aperta, & certissima via Aaron confecisse, in eoque conficiendo à Dei, quem sibi

Leuit. 19.

Deut. 32.

ad imitandum proposuit, vestigiis nunquam flexisse dicatur, [*Ambulauit mecum,*] Genes.6. Vitæ suæ rationem Deo probasse, hoc tropo significatur, vt de Noë etiam legimus. Noë vir iustus atque perfectus fuit in generationibus suis, cum Deo ambulauit. quantú verò simplicitas & æquitas Deo simplicissimo atque æquissimo placeat, quantum fraus, dolus, calliditas & astus, atque cætera, quæ humano ingenio edi solent, monstra displiceant, ex eo perspicitur, quòd cum illis ambulare, ab iis abhorrere dicatur. neque verò tantùm huius vitæ suæ fructum Aaron solum percepisse, sed magnum etiam & vberem aliis tulisse narratur. [*Et multos auertit ab iniquitate.*] Cùm doctrina, sapientia, studio, opera, labore & cura, tum etiam vi & exemplo multos in officio retinuisset, plurimos etiam ab erroris insania ad sanitatem reuocatos in Dei gratiam reduxit, vt in vituli apud solitudiné colendi detestatione & dissuasione, atque in re à Phinees fortissime & grauissimè ad cæterorum exemplum contra Zambri & Cozbi gesta manifestè ostenditur. [*ab iniquitate.*] hoc loco verbum GHAVON est, quod prauitatem latine significat, pertinet ad ea, quæ tam in priuatis moribus, quàm in publica consuetudine atque in muneribus obeundis concipi possunt, vitia. itaque vocabulum latius etiam patet, quàm GHAVLA: atque adeo his rebus omnibus non sibi solum, sed omni posteritati, statuto à se officij exemplo, consultum iri voluisse Aaron perhibetur; quippe qui non modò quę priuati hominis, sed quæ sacerdotis partes essent, probe intellexerat. itaque non minus quid posteris agendum, quàm quid ipse egisset, testatum reliquit. cognouerat enim non modò, quanta muneris illius dignitas esset, sed quanta etia cura, quanta grauitas, quanta studij, officiique solicitudo esse deberet.

Labia enim sacerdotis custodient scientiam, & legem requirent ex ore eius: quia angelus Domini exercituum est.

DVPLEX eius, quæ ad pietatem spectat, sapientiæ pars est, altera in diuinarum humanarumque rerum cognitione, altera in morum actionumque componenda ratione versatur. illam scientiam, hanc legem Vates nominat. Vtraque verò ex diuinis petitur libris, quæ iis, qui recte, legitime & summo cum studio curauerint, diuina benignitate Iacob.1. profecto maxime continget, sicut scriptum est: Si quis ex vobis indiget sapientia, postulet à Deo, qui dat omnibus affluenter, & non improperat, & dabitur ei, & illud: Sed in Psalm.2. lege Domini voluntas eius: & in lege eius meditabitur die ac nocte. & erit, &c. maximè autem hoc eueniet sacerdotibus, quorum illæ cumprimis partes sunt, vt diuinæ sapientiæ, cuius reliquo populo doctores sese præbere debent, studiis assidue vacent, sicut de Leuitica tribu, quam a sacerdotibus nostris, & imitatione referri, & perfectione supe- Deut.33. rari oportet, scriptum est: Perfectio tua & doctrina tua viro sancto tuo, quem probasti in tentatione. hi custodierunt eloquium tuum, & pactum tuum seruauerunt: docebút iudicia tua Iacob, & legem tuam Israël, &c. Huiusmodi etenim voluntatis suæ interpretes & ministros esse voluit Deus, quorum officio præcipuè cæteri homines ad pietatem & virtutem instituti, precibus etiam & supplicationibus adiuuarentur. [*Quia angelus Domini exercituum est.*] qui vel Domini misericordiæ commemoratione populi animos ad pietatem incendat, vel potentiæ & seueritatis ostensione ab errore & vitio deterreat. Iam verò quanta sacerdotum sapientia, quanta grauitas, quanta actionum & sermonum dignitas esse debeat, ex eo perspicitur, quod summo cum iudicio dictum est, [*Labia sacerdotis custodient scientiam:*] ita vt nullum verbum illis labiis pronuntietur, quod à scientiæ aut legis rationibus alienum sit, id quod cùm eorum, quibus vtiles esse debent, causa curandum est, populi videlicet, qui [*legem requirent ex ore eius,*] tum ex eius, cuius ministri nuntiique sunt, auctoritate & dignitate est præstádum. [*Quia angelus Domini exercituum est.*] nuntius eius, qui summa sapientia, summa misericordia, summa etiam efficientia, seueritate auctoritateque summa præditus est. Psalm. Verbum *custodire* idem hoc in loco significat, quod apud latinos, officio satisfacere, sicut Habba.2. illud: Vt custodiant iustificationes eius. & illud: Super custodiam meam stabo, & figam gradum super stationem meam. estque verbum correlatiuum verbo PAKAD, quod committere, pręficere, mandare deponereq. significat, vt qui munus alicui defert, PAKAD Hebraice, latinè commédare vel præcipere. qui verò suscipit & præstat, custodire dicatur. quantum verò ab hac perenni contestataque maiorum suorum virtute &

grauitate

grauitate sacerdotes ij, ad quos sermo est, degenerauerint, & antea indicatum fuerat, & nunc deinceps exponitur.

Vos autem recessistis de via, & scandalizastis plurimos in lege: irritum fecistis pactum Leui, dicit Dominus exercituum.

ANTITHETO & comparatione sacerdotum istorum mores & studia, atque officij neglectio & violatio arguuntur. Leuitæ illi antiqui in pace & æquitate ambulauerant coram me, dicit Dominus. vos autem recessistis de via mea. illi diligentia, cura & integritate maxima populum diuinam legem docentes multos ab iniquitate auerterunt: vos verò contrà, [*Scandalizastis plurimos in lege.*] etiam iis, qui vitæ suæ cursum legitimè conficere studebant, exemplo iudicioque isto offensioni grauissimæ fuistis. tantum abest, vt officio vestro satisfeceritis, adeo vt sancitum olim cum leuitis fœdus, quod in condicione manentibus perpetuum futurum erat, vestra culpa vestroque scelere violatum, à me sit etiam rumpendū, dicit Dominus exercituum, scelerum seuerissimus & potentissimus vindex. [*Irritū fecistis pactum Leui*, Hebraicè, *violastis & corrupistis.*] Quamobrem à me etiā ita frangetur, vt quod legitimè obseruatum vitæ & paci atque splendori futurum erat, nunc violatum dedecori, ignominiæ & contemptioni vobis sit.

Propter quod & ego dedi vos contemptibiles, & humiles omnibus populis, sicut non seruastis vias meas, & accepistis faciem in lege.

PRIVATORVM morum corruptio & officij etiam violatio atque negligentia sacerdotes in populi odium inuidiam & cōtemptionem præsentem etiam in hac vita pœnam ex diuini iudicij sententia adducit. vtque hunc ordinem vitæ ac muneris integritas & sanctitas ex Dei pacto gratum auctoritateque grauem conseruat: sic contrà, popularis & minus honestus consuetudinis & officij vsus contemnendos leuesque sacerdotes populo reddit. quæ res & antiquis & nostri etiam seculi præsentibus exemplis apertior est, quàm vt expositione indigeat. atque vtinam per sacerdotum quorundam improbitatem, & per vulgi etiam atque eorum, qui vulgus decipiunt, peruersum iudicium nunquam committeretur, vt priuatorum vitiorum nota ordinibus ipsis iniquè inusta esset. quæ quanquam & vulgi, & fraudulentorum vulgi ducum & magistrorum summa peruersitas dicenda sit, eius tamen culpæ magna pars ab iis sustinetur, qui manifestis vitiis ac peccatis officiique proditionibus ansam ad se ordinemque suum reprehendendum dederint, sicut scriptum est: Væ mundo à scandalis, necesse est enim vt veniant scandala: veruntamen væ homini illi, per quem scandalum venit. (Matth. 17.) namque vt ij tantùm, qui in vitio & culpa fuerint (citra muneris tamen & ordinis contumeliam) contemnantur, diuino iudicio atque iure optimo euenit. Æquissimum enim est eos, qui primi dignitatem auctoritatemque suam abiecerint, vehementer apud cæteros imminutam sentire. hoc est quod à Deo hoc loco decretum indicatur. [*Et ego dedi vos contemptibiles.* Hebraicè, *Et etiam ego dedi vos contemptos.*] Qua oratione illi priores fœdus violasse indicantur, quod consequenti iudicio à Deo ruptum etiam sit. id quod ex illo quoque confirmatur. [*Sicut non seruastis vias meas*, Hebraicè ad verbum, *Sicut quod non custodistis vias meas.*] Quid viæ, quid custodire, significet, iam exposuimus. pertinent autem viæ ad omne cùm priuatum, tum publicum officium. illud verò propriè ad muneris publici integritatem spectat. [*Et accepistis faciem in lege.*] Deus bone, quàm minimo labore, quanta cum dignitate, quamque aperto, exposito & prompto modo sacerdotes cæterique publici ministri grauitatem auctoritatemque suam apud populum obtinere, atque Deo & hominibus approbantibus tueri amplificareque possunt: nimirum, si in obeundo munere legis, iuris atque æquitatis maximam, personarum verò nullam rationem habeant. etenim qui sese Dei ministrum profitetur, cæterarum omnium personarum supremam & grauissimam personam in ea re agenda sustinere, cogitare debet, Dei videlicet officio faciendo, integritate & grauitate summa non se, sed munus ipsum ornando incitari oportuerit, sicut scriptum est. Non accipietis vniuscuiusque personam: quia Dei iudiciū est. (Deuter. 1.) cuius præcepti summa est, vt nullo priuato commodo ductis æquitatis tantùm & iuris ratio habeatur. quanquam enim summa ministri ipsius lenitas in communi vitæ consuetudine maximè & requiratur & commendetur, in

muneris tamen rationibus conſolidandis integritas & grauitas exigitur ſumma, ita vt nihil ſibi, ſed plurimum cauſæ ipſi conſulere oporteat. contrà verò euenit, vt dum miniſtris in rebus gerendis priuata magis commoda, quàm rerum ipſarum æquitas proponuntur, & res ipſæ prodantur, & illa nefariè expetita & comparata commoda labefactentur; dumque vel populi, vel ſummorum quorundam hominum gratia quæritur, maxima populi totius contemptio & inuidia paretur: [*Et humiles omnibus populis.*] Populis ipſis, apud quos officio prodendo ſplēdidos & gratioſos vos fore cogitaueritis, veſtræ, inquam, genti, nedum alienæ contemptui & ludibrio eritis. Hebraicè, *omni populo.* Iam verò illud æquitatis atque iuris ſacerdotum vitio & culpa violati, & rerum ex perſonarum magis, quàm ex veritatis & legis ratione æſtimatarum crimen populo illatum, certiſſimo exemplo & argumento, ex grauiſſima cauſa producto, peroratur.

Nunquid non pater vnus omnium noſtrum, nunquid non Deus vnus creauit nos? quare ergo deſpicit vnusquisque noſtrum fratrem ſuū, violans pactum patrum veſtrorum.

DETESTABILE cumprimis ſcelus à Iudæis per ſacerdotum negligentiam & diſſimulationem admiſſum hoc loco Vates accuſat, quod nō ſolum ea parte, quæ diuinum cultum & reuerentiam ſpectat, ſed ea etiam, quæ ad communem hominum inter ſe ſocietatem pertinet, pietas omnino violata ſit. cuius demonſtrandæ rei argumentum ex caſti & legitimi matrimonij, (cuius coniunctionis ſocietate nullum aliud inter mortales aut ſanctius aut antiquius fœdus eſt) ſublatione & contemptione colligitur. etenim quibus matrimoniorum & coniugij fides leuiſſima eſt, iiſdem nullam aliam fidei rationem grauem & conſtantem fore conſequitur. Vt autem huius flagitij magnitudo & grauitas agnoſcatur, totius rei ratio paulo altius à Vate repetita eſt. [*Nunquid non pater vnus omnium noſtrum, &c.*] Diligendi ſenſum & beneuolentiæ charitatem in hominibus à natura genitum eſſe, diuina ſententia cumprimis docet: cui humana etiam experientia ſubſcribit, ſicut ſcriptum eſt: Non eſt bonum hominem eſſe ſolum: faciamus ei adiutorium ſimile ſibi. &. Hoc nūc os ex oſſibus meis, & caro de carne mea, &c. Primum verò & antiquiſſimum hominum inter ſe fœdus coniugij eſt, in paradiſo integris humanis rebus Dei auſpicijs atq. auctoritate ſancitum, ſicut ſcriptum eſt: Quos Deus coniunxit, &c. Huius autem fœderis fidem, aliàs per ſe grauiſſimam & maximā, eo firmiorem & præſtantiorem eſſe oportet, quo maiores & grauiores neceſſitudinis cauſæ inter eos, qui paciſcuntur, interceſſerint. duæ verò præcipuæ & maximæ coniunctæ hominum inter ſe dilectionis & charitatis cauſæ ſunt; altera eſt generis communio, quam (vt hoc verbo nobis vti liceat, quod ad pietatis rationes ſignificandas cōducit) fraternitatem vocamus: altera verò religionis eiuſdem ſocietas eſt. natura enim ipſa hominem impellit primùm, vt eos, quos eadem ſecum familia, iiſdem parētibus natos nouerit, vehementer diligat: quæ charitas aut dirimi, aut violari, niſi deteſtabili ſcelere, nō poteſt. deinde verò vbi rationis iam & cōſilij compos homo eſt, eos, quos eiuſdem religionis & cultus ſocios habet, præcipuè ſibi diligendos putat. quanquam verò hæc poſterior ratio natura ſua digniſſima ſit, illa tamen prior, quòd ab ipſa natura genita, atque à primis infantiæ ſenſibus exercita ſit, hominibus ipſis prior eſſe videtur, vt multa alia etiam in rerum vniuerſitate ſunt, quæ cum ſecundum in natura locum obtineant, nobis tamē prima ſeſe offerunt. Duos igitur neceſſitudinis & beneuolentiæ ſupremos gradus eſſe, alterum eiuſdē generis, alterum eiuſdē numinis atque religionis eiuſdē communione nitī oſtendimus. atque vtramque dilectionis cauſam filij Iſraël habita apud Ioſeph oratione ſignificarunt, quò beneuolentiam & charitatem neceſſitudinis ipſorum morte patris adimi non decere confirmantes, iniuriæ atque offenſionis antiquæ veniam impetratent. namque priorem cauſam illa orationis pars continet, Obſecro vt obliuiſcaris ſceleris fratrum tuorum, & peccati ac malitiæ, quam exercuerunt in te: poſteriorem verò illa, Nos quoq. oramus, vt ſeruis Dei patris tui dimittas iniquitatem hanc. Ita fraternitatis & erga eundem Deum ſeruitutis ſiue cultus cōmemoratione omnem ſummæ charitatis rationem in illa oratione complexi ſunt. vtraque hæc res ad Chriſtianæ religionis fraternam neceſſitudinem explicandam plurimum & myſterij & dignitatis habet. qua de re nos aliàs, Deo annuente, dicemus. nunc enim huius loci tantum explicationi breuiter conſulere cogitamus. Igitur Deus eum populum, cui religionis myſteria tenenda, & cæteris

Geneſ. 2.

Ariſtot. Phyſic. lib. 1.

Geneſ. 50.

& cæteris gentibus enuntianda credere decreuerat, arctissima gratia & charitatis necessitudine coniunctum voluit, quòd veræ pietatis rationes inter eos maxime conseruētur, qui concordia & dilectione coniunctissimi sint. quamobrem eos non tantùm vnius Dei notitia & cultu, sed vnius generis & sanguinis (quæ multū valet) cōmunione iūxit. omnes itaque ex vno primū parente Abrahamo propagauit, ex cuius familia omni Isaac vnus, in quo semen vocaretur, delectus est. ex huius autē geminis natis alter tantū Iacob singulatiter ad eā rem est appellatus: cui quanquā plures fuerint filij, omnes tamē vnius domus eiusdemq́. familiæ fuerūt, eodemq́. Israëlis nomine sunt appellati. nā tametsi Isaac duobus, Abrahā verò pluribus filiis aucti fuerint, tamen q̄ magni mysterij res hæc esset, Isai. 51. Genes. 12. vnius tantū in singulis his patribus habita ratio est. de Abrahā etenim scriptū est: Vnum vocaui eū, &c. de Isaac verò: In Isaac vocabitur tibi semen, &c. de Iacob verò, cui plures filij, vnius verò familiæ & nomen & ius futurū esset, Non vocaberis, inquit, vltrà Iacob, sed Israël erit nomen tuum. Appellauitque eum Israël, dixitque ei: Ego Deus omnipotens, cresce & multiplicare. Genes. 35 Gentes & populi nationum ex te erunt, & reges de lumbis tuis egredientur: terramque, quam dedi Abraham & Isaac, dabo tibi & semini tuo post te, &c. Hęc verò omnia mysteria illo Balaami vaticinio significata sunt, à quo Israëliticus populus, & ex antiquis patribus ortus, & in vnius Israëlis familia & gente omnis censeri Num. 23. decantatus est. De summis silicibus videbo eum, hoc de patribus dictum est: & de collibus considerabo illum, hoc de matribus quatuor Iacobi vxoribus dicitur. deinde verò illud additum est, quo populus vnus fore cognosceretur. Populus solus habitabit, & inter gentes non computabitur. Diuini itaque consilij efficiendi, & maximi illius ad futura euangelij tempora pertinentis arcani causa, vt Israël vnus populus vnaque familia esset, ex diuino decreto fuerat constitutum cautumque, ne exterarum nuptiarum confusione, & sacra perturbarentur, & gens ipsa contaminaretur. hunc enim & vnionis & charitatis, & eiusdem religionis conseruatum statum summa quædam familiæ & gentis illius propagatio & felicitas (quam benedictionem scriptura nominat) consecutura fore eodem vaticinio indicatur. Quis numerare possit puluerem Iacob, & numerum Num. 23. stirpis Israël? Neque verò genti ipsi in vniuersum hanc stirpis & familiæ suæ necessitudinem simplicem incorruptamque coli, sed ministris etiam ipsis sacrorum sanctè obseruari voluit, vt illa generis coniunctio amorem magis conciliaret, & studiorum atque voluntatum concordia virtutum etiam consensum, & conspirationē magnas vtilitates allaturam conflaret, sicut scriptum est; Ecce quàm bonum & quàm iucundum habitare fratres in vnum, &c. Quoniam illic mandauit Dominus benedictonem & vitam, &c.

Quamobrem ad sacratum rerum administrationem vna tantùm Leuitica tribus optata est, quæ pro cæterarum tribuum primogenitis officio fungeretur ex eadem verò tribu vna Aaronis posteritas, quæ sacerdotijs præesset, est electa. adeo namque vnus idemq́. simplicissimus Deus simplicitate & vnitate delectatur, vt ijs sese libentissimè insinuet, qui charitatis & dilectionis necessitudine honesta fuerant coniunctissimi. Illud itaque semper omni studio ijs curandum fuerit, qui diuinæ felicitatis participes esse expetiuerint, vt sicut vnus Deus, vnus etiam populus ac potius vnum omnes corpus, vna anima sint. Hanc legem perpetuam populo esse, hanc à sacerdotibus & diuinarum rerum doctoribus assiduè promulgari atq. recitari oportuerit, quæ fere in omniū tum prophetarum, tum apostolorum orationibus & sermonibus perpetua est. Ex his autē, quæ a nobis de amicitiæ, charitatis & necessitudinis ratione diserta sunt, criminis à Vate nostro perorati argumentum satis apertè explicatur: cuius illa sententia est, Sacerdotes illos ius & fas omne deleuisse, qui legitimi matrimonij sanctitatem incestis & prophanis connubiis & ipsi violarent, & à cæteris violari paterentur. namque id iam publicè admissum fuerat, vt præter legitimas vxores atque ex sua gēte ductas, honestasq́. feminas, aliæ etiā eæque exteræ ex gentibus appeterentur. qua in re non modò diuina lex, qua, vt ne id fieret, cautum erat, sed maximarum etiam necessitudinum charitatisque iura, & omnis iurisiurandi & religionis fides violabatur. [*Nunquid non pater vnus omnium nostrum?*] Iacobum significat, cuius posteritas omnis Israëlis filij est appellata. hæc altera necessitudinis & charitatis ratio ex fraternitate, illa verò ex religionis communione petitur. [*Nunquid non Deus vnus creauit nos?*] vt non modò vnius Dei, sed creatoris & gubernatoris cōmunis notitiā ab illis acceptam requireret, qui cùm se & ex vno patre ortos, & ab vno Deo delectos constitutosq́. agnoscerēt, charitatem erga vxores maximè colere debebāt,

quas eiusdẽ, tum familiæ, tum religionis, ideoque sibi cõiunctissimas esse scirent. atque verbũ *creauit*, hoc loco propria magis & latinę simili significatione vsurpatur, quàm communi illa, qua Deus rerum omniũ à principio creator dicitur. est enim elegãtissimus etiã huius vocis vsus in sacris, cùm de noua aliqua & arcana rerum institutione agitur, vt il- Ierem. 31. lud: Quia creauit Dominus nouum super terram: femina circundabit virum, &c. Hac significatione is, qui antea Iacob dicebatur, vbi ad arcanam sacrorum mysteriorũ fidem, atque ad religionis dignitatem & singularem illam amplitudinem ex diuini consilij gratia deductus Israëlisque nomine appellatus fuit, creatus à Deo esse dicitur, sicut scriptũ Isaiæ 45. est: Et nunc hæc dicit Dominus creans te Iacob & formans te Israël, &c. Non aliena ab Cicer. ad Atticum. hoc genere sententia latini, creare imperium, prætorem & magistratum dicunt: & Romulum vrbis creatorem appellant. vt etiam apud nostros de Ierosolymis scriptum ex- Cæsar in coment. tat: Quia ecce ego creo Ierusalem, &c. nam si de communi illa rerum & hominũ crea- Cicer. pro Cor. tione omnium exponatur verbum, nulla culpæ reprehensio, nulla violati iuris & chari- Isai. 65. tatis vituperatio esse videretur: neque crimini Iudæo homini dandum, quod vxorem ex aliena gente ducëret, quam ex eo etiam amandam putaret, quòd ad communem creatorem Deum referendam esse certò sciret. Itaque de singulari creatione & adoptione hic agitur: cuius necessitudo & charitatis ratio atq. officium illis pręcipuè deberetur, qui in eadem & familia & religione censerentur, iisdemque creatoris & institutoris legibus & præceptis imbuti essent. quæ ratio, quoniam neglecta fuerat, grauissimo crimini huiusmodi argumentatione à Vate datur.]*Quare ergo despicit vnusquisque fratrem suum violans pactum patrum vestrorum*, Hebraicè *nostrorum*.[Oratio hæc officij omnis à Iudæis cum religionis violatione proditi expostulationem habet: quę rerum deinde & personarum locorumque circunstantiis amplificatur. primùm enim prius illud necessitudinis & charitatis ius violatum ostenditur, quòd vnusquisque fratrem suum despiciat, hoc est, quòd vir vxorem suam sibi generis necessitudine coniunctissimam indignis modis tractatam vexet. in sacrorum sermonum vsu & consuetudine positum est, vt omnes tam viri, quàm feminæ, perinde atque homines dicuntur, ita etiam fratres appellẽtur. Hebraicum idem vtrique sexui ac tantùm generis nota distinctum nomen est. Græci ac Latini varia in vtroque genere nomina vsurpant, quę tamen apud nostros vna fratris ap- Iacob. 1. » pellatione significantur, vt apud Iacobum: Omne gaudium existimare fratres mei, cùm » in tentationes varias incideritis, &c. Deinde verò altera illa religionis coniunctio, quam sanctissimam & maximè obseruatam, omnique charitatis officio cultam esse oportuit, labefactata & perfracta significatur. [*Violans pactum patrum nostrorum*.} fuerat autem pactum patrum, vt omnibus illis illorumque posteritati vnus tantùm Deus & cognosceretur & coleretur, vnusque populus vni Deo consecratus addictusque esset. Dominum, Matth. inquit, Deum tuum adorabis, & illi soli seruies. Est autem postulatio fidei violatæ: » quod crimen latinus interpres illis verbis indicauit, *despicere & violare*. despicere Hebraicè est BAGAD, Latine præuaricari & deficere significat, vt apud Ieremiam: Om- Thren. 1. nes amici spreuerunt eam, & facti sunt inimici. Atque ita interpretatur Chaldæus pa- » raphrastes, *Mentitus est vir in fratre suo, &c.* illatum verò crimen subiuncta expositione à Vate agitur.

Transgressus est Juda, & abominatio facta est in Jsrael, & in Jerusalem: quia contaminauit Judas sanctificationem Domini, quam dilexit, & habuit filiam Dei alieni.

FACTI indignitas & turpitudo verborum & personarum collationibus augetur: quòd Iudas, qui confitentis & fidelis nomen habet, transgressus & præuaricatus, & à Deo & ab officio & charitate defecerit: nam verbum *Trangressus*, idem est, quod in proximo versu, *despicit*, eodemque modo Chaldaicè redditur, *mentitus est*. Fuit autem Iudæ defectio, quòd alieni sanguinis, connubiorum & affinitatum participes illi esse voluerint. [*Abominatio facta est in Israel.*] qui cùm potentem cum Deo sese cognominet, generis sui sanctitatem alienorum deorum filiabus ductis polluerunt. Est enim abominatio idem, quod nefas atque probrum, cùm videlicet ea admittuntur, quæ per ius atque fas, per antiquum institutum, per legum atque morum consuetudinem minimè Genes. 46. » decent, vt illud: Quia abominatio Ægyptis omnis pastor, &c. atque in hac ratione commiscen-

miſcendi ſeminis frequentiſſimè verba hæc, abominatio & abominari, vſurpantur, vbi, ne quid præter ius aut fas fiat, cauetur, vt in Leuitico aliisq. in locis: Omnis anima, quæ Leuit.18. fecerit de abominationibus his quippiam, peribit de medio populi ſui: quia abominatio eſt. loci autem dignitas & ſanctitudo, pernicioſo cæteris exemplo, violata culpam auget, [*Et in Ieruſalem,*] vrbe regia & principe, vnde vel honeſtatis imitatio, vel vitij & malorum contagiones profectę latius manare poſſunt. [*Quia contaminauit Iudas ſanctificationem Domini.*] Vtramque charitatis rationem & integritatem à Iuda corruptam eſſe dicit, vbi coniugij lex, quæ cum generis ſui feminis inſtituta, atque à Deo ſancita firmataque, & ab ipſo libenter & ſtudioſè olim accepta, tamen nunc iam adiunctis alienis vxoribus & alieni Dei filiabus conculcata fuerit. atque hoc modo non ſolùm coniugij fœdus, ſed Dei vnius colendi pactum violatum eſt, adductis domum vxoribus iis, quæ alienos Deos patres ſibi creditos, & à ſe, & à viris ſuis, maximè autem à filiis colendos putent & curent. Habent omnia verba pondus & ſignificationem grauiſſimam. [*Sanctitas Domini, quam amauit filia Dei alieni.*] quæ omnia à nobis indicantur magis, quàm explicantur. quàm demum grauis huiuſmodi culpam conſequens pœna exſpectanda eſſet, ſubiuncta ſententia exponitur.

Diſperdet Dominus virum, qui fecerit hoc, magiſtrum & diſcipulum de tabernaculo Jacob, & offerentem munus Domino exercituum.

Merito is à ſocietate repulſus ſeiungitur, qui ſocietatem labefactat. Deus domũ Iſraël ita ſimplicem integramq́ue eſſe voluerat, ita vnum illius populum fore curauerat, vt tabernaculi nomine ſæpe appellauerit. eſt enim tabernaculum omnium, quę ad cohabitandum conſtrui ſolent, domiciliorum ſimpliciſſimum, & quod non perinde atque ædes pluribus partibus, cubiculis, conclauibus, veſtibulis, atriis areisq́ue diuiſum, ſed vno tantùm velo contentum, vno etiam plerumque malo fultum. cuiuſmodi tabernacula qui habitent, eos mutua charitate, iiſdem ſtudiis, iiſdem religionis legibus coniunctiſſimè teneri oportuerit; vtpote qui ab eadem conſuetudine atque omni vitæ communione ob loci ſimplicis vſum ſeparari non poſſunt. hæc verò omnis populi vnius domus, atque adeo vnius tabernaculi ratio, cum vnius Domini exercituum notitia, religione & cultu ſimplici mirificè conueniebat. quicunque verò vtriuſuis rei integritatem violauerit, indignũ profecto ſeſe illius fructu & vſu reddet, nedum ſi vtriuſque fœderis iura corruperit; ſiue is ſacerdos, ſiue alius quiſpiam ex cæteris populi ordinibus fuerit. [*Diſperdet Dominus*, Hebraicè *excindet,*] vt illud ſæpe in lege repetitum: Et excindetur anima illa de populo ſuo, & peribit anima illa de cœtu, &c. [*Virum,* Geneſ.17. *qui fecerit hoc,*] Abſoluta & ſine vlla exceptione ſententia eſt. [*Magiſtrum & diſcipulum.*] Exod.12. Hæc interpretatio ab interprete noſtro ex Hebræis expoſitionibus aſſumpta videtur, magis ad ſignificationem, quàm ad vocem ipſam redditis verbis. Hebraicum enim exemplar ad verbum ſic habet, [*Excitantem & reſpondentem:*] quod nobis illud ſignificat, nullum videlicet hominem ex iis, qui ſeſe prophanis huiuſmodi coniugiis contaminauerit, pœnam effugiturum: neque vllum etiam ex illorum familia ſuperſtitem futurum. excitare enim & reſpondere, viuentiũ eſt. nam qui dormiunt, excitati reſpondere poſſunt; qui verò mortui ſunt, neque excitare, neque excitantibus valent reſpondere. Vacuas igitur & inanes hominum iſtorum domos relictum iri ſignificat, quarum fores nemo foris veniens pulſet, neq. intus prodiẽs pulſanti aperiat. Hiſpanè ſic: *Ni quede quien llame ni quien reſponda.* Vulgatæ autem verſionis ſententia aperta eſt, vt eadem pœna & populo & ſacerdotibus ac legis interpretibus, quos populus auctores habuerit, decernatur. ſed quæ ſacerdotes propriè ſpectat, illa ſentẽtiæ pars eſt. [*Offerentem munus Domino exercituum.*] Nam neque ſacerdotes etiam ipſos hac culpa abſtinuiſſe, teſtis eſt Eſdras, cuius grauiſſimæ hac de re actiones ſupplicationesq. extant. Hunc locum ſic Chaldæus paraphraſtes exponit. [*Exterminabit Dominus virum, qui facit eam filium & filium filij de vrbibus Iacob, & ſi ſacerdos ipſe, non erit illi offerens oblationes in domo ſanctuarij Dei Szebaoth.*] Quoniam autem admiſſo prophanorum coniugiorum ſceleri illud etiam flagitium acceſſerat, vt exteræ & à proprio genere & cultu alienæ mulieres vehementiſſimè & ſtudioſiſſimò etiam cum ſumma religionis & legitimarum vxorum contumelia amarentur, huiuſmodi etiam improbitatem & iniuriam maximam acerbè Vates inſectatur.

Et hoc

Et hoc rursum fecistis, Operiebatis lachrymis altare Domini fletu & mugitu, ita vt non respiciam vltrà ad sacrificium, neque accipiam placabile quid de manu vestra.

NEFARIO violatæ tum charitatis, tum religionis & fidei flagitio iniuriá publicè priuatéque additam accusat. iam enim illud primum scelus maximum fuerat, generis integritatem & necessitudinem, deinde religionis propriæ sanctitaté prophanis connubiis violando, superstitionem aliarum gentium vna cùm vxoribus admisisse: at verò & præter hoc etiam, honestas & pias legitimasque vxores Israëlitas summa iniuria afficere. id profectò indignissimum facinus & seuerissimè vindicandum fuerit, quodque Deum ab hominibus adeo abalienet, vt neque cultui, neque sacrificiis adesse placatum sinat. [*Et hoc rursum fecistis*. Hebraicè, *Et hoc secundo fecistis*.] Contentum sceleris suscipiendi studium, consilium & voluntatem illud maximè arguit & confirmat, quòd non simpliciter, sed multipliciter peccatum sit. Dei à nobis abalienandi duplex causa esse potest, altera fœderis de religione sanciti violatio; altera officij erga homines neglectio. Vtrauis autem seorsum id efficere potest, nedum vtraque simul efficiat. quòd si ad earum rerum cumulum iniuriarum etiam in fratres studium accesserit, ea res profectò fraudis, improbitatis, malitiæque pondus maximum ad Dei voluntatem alienandam habet, sicut scriptum est: Et cùm extenderitis manus vestras, auertam oculos meos à vobis: & cùm multiplicaueritis orationem, non exaudiam. manus enim vestræ sanguine plenæ sunt, &c. [*Operiebatis lachrymis altare Domini*.] Muliebris luctus miserabiliter satis describitur, qui virorum ipsorum culpa & iniuria grauissimus & assiduus accidisse significatur. vehemẽtem enim eum dolorem esse oportuit, qui tantum lachrymarum effundere cogeret, vt illis altare, ad quod miseris subsidij causa cófugeretur, esset omnino opertũ; deinde etiã lamenta, singultus atque eiulatus, imò & mugitus consequerentur, quibus grauissimus animi mœror, atque maxima ex accepta iniuria anxietas declararetur. Cùm verò mundam omni macula omnique iniuria vacantẽ, deniq. omnino puram sibi aram & sacrari & conseruari Deus voluerit, ita vt neque lapides ipsos ferro incidi passus sit, ingratissimã illam sibi fore consequitur, quæ lachrymis, singultibus, lamentisque miserorum oppleta sit. his accedunt voces illæ miserabiles vlulantium & gementium, quibus sacrificantium cantus & preces interturbatæ, quo minus à Deo exaudiantur, impedirí solẽt. atqui oppressorum & calamitosorum lachrymis & lamentis commoueri se & dolere testatur Deus, offendi autem non ipsis, sed eorum, qui in causa fuerint, culpa. ob eamq. tem ait, [*Operiebatis lachrymis*.] non ij qui flent, sed ij, qui flere coẽgerint, arguuntur. [*Altare Domini*.] Omnem humani officij & pietatis atque præsidij spem illis negatam significat, quibus vnica diuinæ fidei implorandæ ratio relicta esset. est enim summæ oppressionis signum, cùm miseri & iniuria affecti ad aras plorabundi & lamentabundi confugiunt, vt quæ nullum iam in hominum consiliis, auxiliis, nullum in magistratibus atque in iudicibus principibusque suis contra iniuriam præsidium, nullũ propugnaculum habeant, sicut scriptum est: Exspectaui vt faceret iudicium, & ecce iniquitas, & iustitia, & ecce clamor. [*Neque accipiam placabile quid de manu vestra*. Hebraicè, *non etiam respicere ad munus, & accipere voluntarium de manu vestra*.] Hæc verborum figurata negatio illorum sacrificia & munera Deo ingrata esse significat: namque accipere voluntarium, idem est, quod gratum ratumque habere. At verò cùm eam illi culpam improbitate & impudẽtia magis, quàm causa aliqua à se deriuare niterentur, manifesta & grauissima redargutione sustinere conuincuntur.

Isai. 1.

Et dixistis, Quam ob causam?

MVLIERVM fletum, lachrymas & lamenta naturæ ipsarum importunitati & infirmitati potius, quàm illatis à se iniuriis asscribere hominum improbitas contendebat, quòd fœminæ ad fletus & lamenta, vel nulla, vel exigua, vel ficta & falsa causa promptissimæ sint. *Vberibus semper lachrymis, semperq. paratis In statione sua, atque exspectantibus illam, Quo iubeat manare modo, &c.* Sic humana calliditas priuatas causas communibus argumentis inuersas in alios transferre solet. Verùm enimuero has fœminarũ lachrymas non inanes, sed grauissimis iniuriis expressas esse, Deus ipse testatur, cuius sola iudicij fides incorrupta & sancta semper est. namque vt iam nullum, neque in causæ honestate, neque in hominum officiis, neque in iudicibus, neque in sacerdotibus, neque.

Iuuena. Sat. 6.

nequeam aliis magistratibus præsidium reliquum fuerit, illa tamen diuinæ auctoritatis integritas & sanctitas perpetua superest, cuius vnius vel iudicium, vel testimonium in omni informanda atque tractanda causa omnino valet.

Quia Dominus testificatus est inter te & vxorem pubertatis tuæ, quam tu despexisti: & hæc particeps tua & vxor fœderis tui.

MVLIERES cæteris auxiliis omnibus expoliatas ad vnicam Dei fidem, quam sanctissimam & integerrimam semperque constantem esse manifestum est, confugisse, eamque certá vt omnes alij, miseri & afflicti expertas esse, locus hic indicat. quanquam enim mulierum causa cæteris omnibus leuis aut falsa existimetur, à Domino tamen sapientissimo & misericordissimo integerrimoque teste iustissima & grauissima esse confirmatur. ille enim multorum inter virum & vxorem fœderum se auspice sancitorum grauissimorumque à viris erga vxores debitorum testis citatus iniuriarum testimonium contra viros dicit. atque primum quidem cõiugij fœdus inter te & vxorem se præsente atque inuocato actum, ictum & sancitum, nominisque sui inscriptione conscriptum, & obsignatum testatur; deinde illam tibi delectam, gratam, iucundam atque suauem cùm forma, tum cæteris iuuentæ & coniugij fructibus fuisse ait, quãdo tu iuuenis illam puellam duxeris. neque enim nouum aut recens debiti vestri nomen est, neque ita obscurũ, vt negari aut leue videri possit; quinimo antiquum vetusque est, ab adolescentia vestra factum. [*Vxorem pubertatis tuæ.*] Hoc tu nomen nulla causa, nullo iure corruptum expunxisti. nihil etenim ab vxore, [*quam tu despexisti,*] commissum est, quamobrem fidei & fœderis mutui ius violari aliqua, vel iniqua causa posset. siquidem illa semper in officio & tuis obsequiis, & fœderis me præsente sanciti legibus astricta permãsit, hoc est, quod dicitur. [*Et hæc particeps tua, & vxor fœderis tui*, quam tamen, *tu* vir *despexisti*. Hebraicè est, *fraudasti*. Chaldaicè *mentitus fuisti*. [*particeps tua*, generis necessitudine vitæq; societate coniuncta, *& vxor fœderis tui*,] quæ fœderis legitimè, me teste, initi religionem obseruat. ita vt domi tuæ etiam asperrimè tractata, fidelis tamẽ perseueret. Hoc autem scelus cùm ab vno susceptũ, omnibus nominibus improbandum detestandumque fuerit, tum verò maximè exagitandum & vindicandum esse Deus ait, quòd publicè & nulla vel iniqua rationis specie, sed sola impietate & libidine sit à pluribus admissum.

Nonne vnus fecit, & residuum spiritus eius est? & quid vnus quærit, nisi semen Dei.

AD HVIVS loci explicationem à quibusdam Adam primus, ab aliis verò Abraham est appellatus; quorum cùm neutrum nomen, neque vestigium quidẽ in ipsa lectione extet, nos mentionẽ etiam hoc loco venerati, ad sententiæ tamen argumentum, vt non necessariam intermittemus, locumque ipsum facilius obnnebimus, Hebraicorum tantũ verborum simplicitatem secuti. Sic igitur ad verbum Hebraice, [*Et non vnus fecit, & residuum spiritus illi: & quid vnus ille quærens semen Dei.*] Commune vitium, imò commune omnium flagitium illud esse ait, quodque nullo alio, quàm libidinis nomine interpretandum sit. neque enim, inquit, dici potest vnum quempiam priuato vitio & errore, vel singulari audacia hoc fecisse, non inquam vnum tantum hoc consciuisse facimus, reliquos verò à libidine & iniuria continentes meliori & sapientiori mente fuisse. hoc est, [*Et residuum spiritus illi.*] Spiritum pro mente, consilio, iudicioque hoc loco, vt sæpe aliàs, vsurpatur. vt: Neque remansit in eis spiritus. & illud: Et conuertit spiritum regis hoc est, consilium & propositum. neque verò si vni tantum admissum facinus fuisset, ab aliis vlla ratione ferendum, nedum exprimendum imitatione foret, quod nulla neque simulata rationis specie excusationem habere posset. nam quo consilio, qua ratione, qua oratione vel vnus quispiam è populo alienas feminas à se expetitas probare posset? profectò nihil excogitare valeat, quo peccatum excuset suum, nisi illud fortasse non modò ineptè, sed impudenter & nefariè prætendat consilium, se ex vxoribus illis ductis sobolem propagare sanctam & religiosam cupiisse, quæ aliàs prophana & impia futura esset, si gentilibus etiam patribus propagaretur. Huiusmodi autem summæ stultitiæ excusatione, quicunque vti studeret, summæ improbitatis odium sibi potius, quàm veniã conciliaret. nam præterquam quòd

Iosue 2.
Esther 15.

quòd spem maleficij præsentis in honesto euentu collocare nefas fuerit, cùm id & diuina omnia iura, & humanæ necessitudinis ratio vetarent, euentus etiam ipse huiusmodi consilij rationem redarguere & refellere satis potest: quippe cùm ab eiuscemodi variæ religionis parentibus improbissimi euadant impiæ aut superstitiosæ matris disciplina educati. cuius rei non vnum, sed innumera cùm ex communi vitæ exemplo, tum in sacris libris & historiis testimonia dari possunt. fere enim regum omnium improborum & impiorũ vitia maternæ educationi asscribi solent; vt de Ochosia Achabi filio scriptum est: 3.Reg 22. „ Et fecit malum in conspectu Domini, & ambulauit in via patris sui „ & matris suæ, &c. cuius etiam argumenti illa apud Ieremiam sententia est: Et mittam Ierem.22. „ te & matrem tuam, quæ genuit te, in terram alienam, &c. Itaque huiusmodi ineptæ „ nuptiæ non matrimonij dignitatis, non prolis, sed libidinis causa coniunctæ arguuntur. eæque in vno etiam, nedum in pluribus damnandæ sunt. hæc illius orationis simplex sententia est. [*Et quid vnus ille quærens? semen Dei.*] hoc est, quærit num ille fortasse religionem hoc modo dilatare, prolemque Deo gratam propagare & pro filiis hominum sufficere filios Dei possit? nihil minus profectò aut efficitur, aut quæritur hoc modo, nisi fortè ad religiosos & pios liberos suscipiendos alienæ mulieres propriis & necessariis, atque genere & disciplinæ societate coniunctissimis, item prophanæ nuptiæ legitimis & sacris anteponantur: quod quanquam sine vllius iniuria fieret, iniquum tamen & indignum vehementer, atque ab omni spiritu & recta cogitatione alienissimum esse, ipsa rerum inter se comparatione declaratur.

Custodite ergo spiritum vestrum, & vxorem adolescentiæ tuæ noli despicere.

HEBRAICE, [*Et custodietis in spiritu vestro.*] Significat hæc oratio eam, quæ tractatur, causam grauissimam esse: quamque non negligentia, sed certo consilio rectéque putata ratione in suam propriam dignitatem vindicare oporteat. *Custodite spiritum vestrum*, vel, *custodietis in spiritu vestro*, idem est, atque rem ipsam animo & cogitatione suis ponderibus examinatam obseruabitis; neque committetis, vt vel ab vno ex vobis huiusmodi grauissimum facinus cum summa in vxorem optime de se merentem iniuria admittatur. summo autem artificio vterque numerus, pluralis & singularis, in hac oratione vsurpatus est. quod ad consilium ineundum capiendúmque pertinet, [*Custodite spiritum vestrũ*; quod verò ad scelus admittendũ, *vxorem adolescentiæ tuæ noli despicere.*] namque si maximè quispiam in facinore faciẽdo aliquo stultitiam consilij excuset, eam tamen plures excusare minimè possunt: plus enim collatis consiliis & cogitationibus communicatis & examinatis à multis, quàm ab vno tantum in rerũ ratione expendenda perspicitur: neque in consilio capiendo tantùm vnius, quantum multorum grauis & turpis est error. Igitur communi consilio prouidendum statuendúmque est, quid fieri, quidúe caueri deceat: neque præter eius communis consilij rationem & sententiam quicquam priuato homini, aut agere, aut admittere licet. vtraque verò facinoris indignitas breuiter significata est, & rei ipsius, inquam turpitudo, quamuis etiam sine alterius iniuria admittatur, & eiusdem etiam cum iniuria coniunctæ grauitas, alterum illa pars indicat, [*Custodite spiritum vestrum*; alterũ verò illa, *Vxorem adolescentiæ tuæ noli despicere*, siue *fraudare*.] Hæc enim res apertum odium & manifestam iniuriam arguit. quæ quidem peccata Israëlitico nomine indignissima à Deo vltore vindicanda sunt.

Cum odio habueris, dimitte, dicit Dominus Deus Israel. operiet autem iniquitas vestimentum eius, dicit Dominus Deus exercituum.

VTILITATIS publicæ causa (quam nobis moderatricem consiliorum nostrorum constituimus) cogimur hoc loco præter institutum nostrum, aliorum qui rectius videntur scripsisse, recitare sententias, maximè autem antiquorum Hebræorum, quorũ vestigia cæteri expositores sunt persecuti. atque hunc locum difficilẽ iudicatũ fuisse, varia illorũ & elaborata interpretatio declarat. primus enim omnium & eorũ, qui nunc extant, antiquissimus paraphrastres, magnoque ingenio vir Ionathas Onkeli F. de repudio & dimissione vxoris hic agi opinatus, Hebraicam orationem sic exposuit: [*Nam si odisti eam, dimitte eam, dicit Dominus Deus Israël, & non operias peccatum in vestimento tuo, dicit*

Dominus

Dominus exercituũ, & custodiemini in animabus vestris, & nõ mẽtiemini.] Hác explicationẽ vulgaræ versionis interpres secutus videtur, quá ad latini sermonis phrasim accedere magis, quá Hebraicá orationẽ putaret. In eandẽ etiá sententiá Hebræi cõmentatores frequẽtes ierũt, vt de repudio agi arbitrarẽtur: cuius tamen argumẽti rationẽ alius aliam, tenuẽre. nã cũ hæc de repudio disputatio grauissima semper & difficillima cũ in Synagoga, tũ etiá in Ecclesia Christiana ad hæc vsq. tẽpora fuerit, vt quisq. de ea se sentiret, ita loca, quæ huc pertinere viderẽtur, exposuit. vt verò omni ex parte officio nostro satisfaciẽtes viá ad huius loci interpretationẽ muniamus, orationẽ ipsam ex Hebraico ad verbũ imprimis vertendá esse duximus. [*Nam odisse mittere dicit Dominus Deus Israël, & operuit inquitas su per vestimentũ eius, dicit Dominus exercituũ.*] Recentiorũ igitur expositorũ sentẽtiis prætermissis, quòd omnes hi antiquorũ vestigia persequuti sunt, eos, qui ante mille annos scripserunt, referemus. In Ierosolymitano disputationũ libro, eo capite, quod de spõsalibus & sanctis inscribitur, sic de hac re legimus: nã odisse mittere dicit Dominus Deus Israël: in Israël dedire pudiationes, & nõ in nationibus seculi, dixit. Hhananus ex sentẽtia Pinhhas. In omni Parassa scriptũ est, Dominus exercituũ. & hic scriptum est, Dominus Deus Israël, quòd nõ profiteatur sanctus ille & benedictus nomẽ suũ, nisi apud Israëlẽ tantũmodo. eodẽ loco alij sic exponũt, [*nã odisse mittere,*] id est, sanctus ille & benedictus odit » eũ, qui dimittit vxorẽ suá. Haggæus etiá in capite de dimissiõe ait: In omni libro Malachiæ » scriptũ est, Dominus exercituũ, & hic scribitur, Deus Israël, quasi auertẽs dicat, ne prophanetur nomẽ meũ super repudia, sed Deus Israël. Præterea & Iudas & Ioánes doctores inquiũt, nam odisse mitit, odisse dimittentẽ. & non explicatũ est, an in priori cõiugio, an in posteriori. Eleazarus autẽ scripsit. Quicũq. eiecerit vxorem suá, lachrymas super altare defluere facit. has ita varias expositionũ formas cæteri interpretes pro sua quisq. sententia referentes, nihil præterea ad loci veritatem patefaciendá & illustrandá contulerunt. Verum in iis, quæ recitata iam sunt, nihil ita plane illustre est, vt eius rei, quá quærimus aditũ patefacere possit, nisi quátum ex his varias de repudio antiquorũ Hebræorum sentẽtias fuisse obseruamus. id quod nos Tridenti sententiá rogati publicè in Concilio diximus, anno 1563. ad D. XIIII. kalend. Martias. qui dies honestissimus nobis in illo sacro senatu fuit, cũ de grauissima illa repudij causa ageretur. Verũ enimuerò cũ nullum nos in hoc Malachiæ loco verbũ de dimittẽda vxore, neq. Hebraicè in exẽplari ipso, neq. Latinè in versione nostra adnotauerimus, in eá sententiá adducti sumus, vt nihil hic de repudio agi existimaremus, præsertim cũ omnis hæc repudij ratio nõ tá à Deo instituta, quá à Mose propter hominũ duritiem permissa fuisse, & à Christo indicatur, & ab ipsis etiá Pharisæis recipitur: qui, vt D. Marcus scripsit, dixerũt: Moses permisit scribere libellum repudij, & dimittere &c. neq. enim toto illo capite de repudio Deus, vt eius rei auctor appellatur, sed Moses tantũ, qui latá à Deo legẽ nũc exponẽdo, nũc verò permittẽdo in omni illo Deuterono. libro interpretatus est, qua de re nos aliàs Deo volẽte, plenius differemus. atqui hoc loco Vates noster nõ Mosen, sed Deũ eius, quá ipse pronũtiat, sentẽ- Deut. 24 » tentiæ appellat auctorẽ, [*dicit Dominus Deus Israël.*] quẽ tamẽ repudij instituẽdi auctorẽ » neq. Moses quondá prædicauerat, neq. Christus, neq. Pharisæi & Scribæ protulerũt. neq. verò hoc Vatis respõsum prætermittendũ illis putaretur, quin ad eá rẽ si faceret, quocũq. nomine, siue præcepti, siue cõsilij aut permissionis, cũ primis esset relatũ; vtpote quod diuina auctoritate apertioribus etiá verbis, quá illud Mosaicũ niteretur. Quibus argumẽtis efficitur, huius loci expositionẽ antiquissimos doctores simplicius multo, magisq. ex verborũ ratione & vsu, atq. ex ipsius, de quo agitur, argumẽti causa, quá ex repudij annotatione habuisse: quá nos eidẽ insistentes viæ, perspicuá & dilucidá, vt spero, afferemus. Meminisse igitur oportet in primis duorũ illorũ locorũ, ex quibus ad omnẽ hác causam perorandá producta sunt à Vate nostro argumẽta, charitaris videlicet vtriusq. arctissimi vinculi, quod naturali necessitudine, & religionis cõmunione cõstare docuimus: quorũ vel vtrumq. vel alterum negligentia laxari flagitiosum valde, iniuria verò & odio rumpi, longè esset sceleratissimũ. Vtrumq. autem crimẽ & neglegẽtiæ & iniuriæ in his, qui accusantur, Iudæis hærere, ipsa causæ narratione Deus ostẽderat. Sed ne illi alterius leuioris cõcessione alterá grauissimam elabi posse viderẽtur, id agit Deus, vt cõfirmet, nõ solũ officij neglectionem illis vitio dari, iniuriæ verò illationem obscuram esse. sed hanc apertissimè, publicè atq. manifestè sese ipsam prodidisse, nullumq. vel deriuádi, vel negandi, vel aliqua ex parte occultádi reliquisse locũ; quippe quæ ita longè lateq. crescẽs

emineat & appareat, vt nullis vestibus opprimi abscondiue possit. hæc loci huius sententia nobis est, quæ iá facilè ex orationis & verborũ ratione ostẽdetur. [*Nã odisse mittere dicit Dominus Deus Israël.*] Primũ illud ad cõfirmationem pertinet, quòd Dominus Deus Israël id testatur & dicit, qui sese testem inter virũ & vxorẽ antea fuerat professus. deinde eam rẽ sibi diligenter notatã esse confirmat; vtpote, cui Israëlis gubernãdi, tegẽdi, fouẽdi, atq. ab iniuria defendẽdi iam olim fuerit suscepta cura: cuius vt dignitas & felicitas cõseruaretur, magnũ in ipsius familia animorũ & consiliorũ in omni re cõsensum, præsertim in religionis cõmunione & societate, postulabat, sicut sciptũ est: Interea lo- Genes.35. cutus est Deus ad Iacob, Surge & ascẽde Bethel, & habita ibi, facq. altare Deo, qui apparuit tibi quãdo fugiebas Esau fratrẽ tuũ. Iacob verò cõuocata omni domo sua ait, Abiicite Deos alienos, qui in medio vestri sunt, & mũdamini ac mutate vestimẽta vestra. surgite & ascẽdamus in Bethel, & faciamus ibi altare Deo, qui exaudiuit me in tribulatione mea, & socius fuit itineris mei, &c. & eodẽ loco paulo inferius scribitur: Apparuit autẽ Dominus Iacob postquã reuersus est ex Mesopotamia Syriç, benedixitq. ei dicẽs: Nõ vocaberis vltrà Iacob, sed Israël erit nomẽ tuũ. & appellauit eum Israël, & dixit, Ego Deus omnipotens, cresce & multiplicare, &c. huc pertinet nomẽ, [*Dominus Deus Israël,*] hoc tãtùm loco à Vate appellatũ, cuius appellationis prima pars Dominus, misericordiæ & cõstantiæ significationẽ, Deus gubernatorẽ, iudicẽ & præfectũ præcipuè significat. qualẽ cùm sese singulariter in omni causa Israëli Deus præbuerit, sicut scriptũ est: Qui regis Israël, &c. tũ etiã in hac ratione dilectionis vel cõseruatæ benignissimũ & prouidentissimũ gubernatorẽ, vel violatæ vltorẽ & vindicẽ esse confirmat. atq. ob eam rem vbi iniuriã manifestã in huiusmodi causa esse demonstrauit, alterũ illud, quod vltionem spectat, nomẽ appellat. [*dicit Dominus exercituum.*] Iam verò illa nobis exponẽda verba reliqua sunt, [*Nã odisse mittere, & operuit iniquitas super vestimentũ eius.*] *nam* nõ modò causæ, sed affirmationis etiam vim obtinet, *Chi*, Hebraicũ, cui Latina, nã & quippe, respõdent. de qua voce iam sępè alias docuimus. *Odisse*, infinitiuus Græcè & Latinè sæpe, Hebraicè antẽ sæpissimè, pro nomine vsurpatur, vt mori morieris, visitare visitabit, & innumera alia: sic hoc loco odisse idẽ quod odium, sed elegantius etiã & vehemẽtius dicit mittere. verbũ *Selahh*, quod nullum apud Latinos cõmodius repræsentat, quã mittere, variæ & elegantis est apud Hebræos significationis, quæ tamẽ in sententia conueniat secũ magis, quàm pugnet; vtpote quæ elegãtibus analogiis ad alias atq. alias res trãsferatur. ex quibus vnum genus est, Psal.79. quod ad extensionẽ, dilatationẽ, propagationẽq. pertinet, atq. in agriculturę rationibus cõmodissimè vsurpatur. Ex hoc genere orationes illæ sunt: Extẽdit palmites suos vsque ad mare, & vsq. ad flumẽ propagines eius, & emissiones tuæ paradisus granatorũ. & illud Cant.4. Isai 16. etiam quod Isaias de vinea canit: Et flagella eius vsque ad lazer peruenerũt, propagines eius relictæ sunt. quibus in orationibus vbi Latinè legimus, extẽdit, emissiones, propagines, idem verbũ *Salahh*, aut ex eo deducta vox aliqua est. In aquarũ autẽ effluxione & Ezech.31. redundantia idẽ verbũ vsurpatur elegãter, vt apud Ezechielẽ: Et eleuati sunt rami eius prę aquis multis. ex quo verbo nomen Natatoriç illi in Ierosolymis factum esse *Siloahh*, apud Nehemiã annotauimus. Eiusmodi itaq. nobis orationis huius est sensus, vt Iudæorum in vxores odium non leue, neq. occultum, sed grauissimũ & maximum esse arguatur, quod ita omni ex parte erũpat, vt occultari nullo modo possit; quippe quod penitus in animis insitum ramos & propagines suas adeo emiserit, vt vestis etiam hominum, quibus occultari multa solent, omnino eminens manifestis factis iniuriis, operuerit, & supra vestimenta ipsa iam longè appareat. hoc est, quod dicit, [*operiet autem iniquitas super vestimentum eius.* Hebraicè, *& operuit iniquitas.*] Quo in sermone illud est propriè ad hanc rem obseruandum, aliud esse operire vestimentum, aliud operire super vestimentum. operire vestimẽtum, est vestimentũ studio occultãdi tegere; operire verò super vestimẽtum, est ita redundare atq. eminere, vt nullo vestimento occultari aut dissimulari possit res. Huiusmodi verborũ constructiones in illis locis annotantur. Neq. parcat ei oculus Deut.25. tuus, vt misereatis & occultes eum, Hebraicè, & occultes super eum. & illud multo cla- Iosue.24. rius: Et adduxit super eos mare, & operuit super eos, & operiebant Cherubin super arcam. .Par.5. & apud Nehemiam: Ne operias super iniquitatem eorum. his omnibus atque aliis in locis verbum *Chizzah* cum præpositione *Ghal* constructum, redundare, eminere at- Nehe 4. que dissimulare, & obtegere significat. iniquitas Hebraicè *Hhamazz*, Latinè iniuria, Hispanè significãtius, *agrauio.* [*Super vestimentum eius.*] Pronomen *eius* masculinum est Hebraicè

braicè, atque ita cùm oratio, tum ratio omnis, sententiæ huius expositionem adiuuat; tum illud etiam cōfirmat, quod his subiungitur, [*Custodite spiritum vestrum, & nolite despicere.* Hebraicè, *& custodiemini in spiritu vestro, & non despicietis.* Chaldaicè, *& custodiemini in spiritu vestro, & non præuaricabimini.*] Quanquam oratio ipsa diuini iussi formulam exprimere videatur, ex Hebraici tamen sermonis ratione, atque ex sententiæ etiam & actionis ipsius modo & impetu ad contentionem mihi magis & antitheton referenda putatur. est enim ironicōs pronuntiatum, vt rei indignitas vehementius augeatur. Id autem grauius & certius efficitur, cùm indicato sceleri officium debitum contrà opponitur & requiritur, atque id quod constare oportuerat, sublatum omnino esse oratione vehemēti subiuncta ostenditur, vt apud Ieremiam: Confusi sunt, quia abominationem fecerunt: quin potius, inquit, non sunt confusi, & erubescere nescierunt. Sic hoc loco nimirum, inquit Deus, qui huiusmodi iniuriæ faciendæ manifesta insania flagrant, sapienter sibi consulere, & officium sanctè colere dicendi sunt, nihil minus omnino; imò hæc tanta flagitia aliis nefarijs cumulata atque aucta ab illis fuisse, nouo illato crimine ostenduntur, laborare fecistis, &c. Quod ad sermonis notationem facit, futurum verbum hoc loco non ad tempus ipsum, sed ad consuetudinem & officium est referendum, vt sæpe aliàs docuimus. sic custodiemini & non despicietis, custodiri soletis, non soletis despicere. quæ omnia ironicōs dici, & ratio ipsa, & illud etiam crimen declarat. Ierem. 6.

Laborare fecistis Dominum in sermonibus vestris, & dixistis, In quo eum fecimus laborare? in eo quòd dicitis, Omnis, qui facit malum, bonus est in conspectu Domini, & tales ei placent: aut certè vbi est Deus iudicij?

HACTENVS grauissimum violatæ pietatis crimen peroratum est in illos, qui omnia officiorum iura peruertisse conuincerētur: nunc verò maiestatis etiam non modò offensæ, sed grauissimè etiam læsæ causa agitur, aduersus eos, qui non modò factis erga homines iniuriosi, sed impietate, sentētiis & sermonibus ipsis erga Deum contumeliosi essent. quod scelus, & natura sua grauissimum, & nocendi consequentia atque contagione maximum est. vbi enim Dei in homines prouidentia negatur, ibi facinoribus, flagitijs iniurijsq. omnibus admittēdis locus datur amplissimus. In eum autē locum homines deducuntur, admissis vitijs, & neglectis paulatim religionis rebus, vt hi, qui à sacrorū neglectione ad officiorū violationē, inde demum ad religionē penitus ex suis atq. cæterorum animis delendam deuenerant. namque improbissimi & sceleratissimi homines reprehensionem & criminationem tum pietatis violatæ, tum officij proditi sibi à Vate, vt vidimus, oblatam illa improbissima & pestifera nefariorum & perditissimorū sententia depellebant, quæ pietatis colendæ fructum aliquem esse negat. id verò non apud Vatem ipsum, qui redarguere posset, sed apud imperitum populum frequentibus sermonibus argumentationibusq. inuentis, cum maxima audientium pernicie diuulgabatur. namque illi abrogatam Vatis actioni & reprehensioni fidem cùm licentiæ, tum suæ apud populū existimationi conducere arbitrabātur. Quòd verò inquit, [*Laborare fecistis Dominum in sermonibus vestris,*] non ea ratione exponendum nobis videtur, vt Deo ab istis labor impositus fuerit, si tamen illius natura capere laborem posset. neque enim quisquam alteri sermone & oratione laborem aut fatigationem efficere possit, quanquā huiusmodi verba sæpius inculcet: ille nihil agit, nihil prouidet, nihil curat. &c. namq. huiusmodi sermones offensionem fortasse ei, de quo habeānt, afferre possint, fatigationem & lassitudinem, quemadmodum propriè afferant, non video. Atqui verbū [*laborare fecistis*, Hebraicè *Hoghthem*,] ad lassitudinem & fatigationem, quæ ex nimia laborandi contentione accidit, significandam propriè vsurpatur. ex qua fatigatione contentionem remitti omnino, aut curam atque operam ad aliud studium relaxationis causa transferri, necesse sit. cuius verbi exempla plurima passim in sacris libris obseruantur, vt: Afflictionem meam & laborē manuum mearum respexit Deus. & illud: Quippe qui lassus est, & solutis manibus, &c. et illud etiam in eandem sententiā elegatissimum: Ipse stetit & percussit Philisthæos donec deficeret manus eius & obrigesceret cum gladio. &c. Atqui huiusmodi labor & defatigatio Deo istorum hominum sermonibus non afferebatur quidē, sed asscribebatur tamen, cui iam illa antiqua pios & probos viros fouendi defendēdique cura, vt fesso atque defatigato, deposita, & alterum improbita- Genes. 31. 2. Samuel 17. 2. Samuel. 23

tis & audaciæ adiuuandæ studinm paratum & susceptum esse diceretur: ita vt hæc illius orationis expositio sit. Vos Dominum natura sua misericordem, & in misericordia atque virtute constantissimum, sermonibus vestris laborantem iamque lassum, statuistis, ita vt iam illo nomine arcano, quod ad bonitatem, benignitatem & constantiam ostendendam pertinet, tuendo atque obtinendo lassum ac defatigatum aliam rem cogitare atque agere prædicetis: idque non cogitatione & sententia modò, sed improbissimis sermonibus & argumentationibus imperitæ multitudini inculcetis. Atque hoc modo non laborem ab illis Deo impositum, sed attributum fuisse interpretamur. Itaque sententia & sermone hominum non re ipsa hoc statuebatur, vt & apud gentes etiam cùm de hoc eodem argumento ageretur, Dei prouidentia neque firmari, neque infirmari, neque adiuuari, neque impediri re ipsa, sed sententia tantùm & oratione aut tolli aut stabiliri & affirmari solere dicenda fuit, vt apud Poëtam:

Claudian. in Rufinum.

Sed cùm res hominum tanta caligine volui Aspicerem, lætosque diu florere nocentes,
Vexarique pios, rursus labefacta cadebat Religio.

Cadere religioně non re, sed sententia sua aiebat ille, vt ipse idě superius exposuerat,

Tunc omnia rebar
Consilio firmata Dei. &c. Hæc itaque ex cogitatione & sententia hominum, non ex re definienda sunt; vt illud etiam, quod tandem est ab eodem subiunctum:

Abstulit hunc tandem Rufini pœna tumultum,
Absoluitque Deos. Huiusmodi autem impias de Deo opiniones atque sententias cũ magna nominis illius violatione Vates noster illis exprobrat, quòd Domino illi misericordissimo, æquissimo atq. cõstantissimo labor & defatigatio in ea re, quæ maximè nomen illius deceret, sermonibus illorũ esset attributa: id verò cũ ab illis apertè vnquam factum negaretur, Vates argumẽtatione & consequẽtia apertissima factũ instat. [*In eo quod dicitis, Omnis qui facit malũ, bonus est in conspectu Domini.* Hebraicè, *Omnis faciẽs malũ, bonus est in oculis Domini.*] nõ modò iudiciũ, sed consilium, cura atq. studium Domini relaxatum & immutatũ omnino esse, illorum sermonibus affirmabatur. fieri namq. potest, vt quis nõ tam ex sua sententia, quã ex tẽporum aut rerum ratione deteriorem partẽ opera & studio atque cura iuuet, cùm aliud sibi consilium aut capere aut sequi integrum forè minus speraret. non solùm autem consilium Deo, sed voluntatem etiam immutatam sententiamq. de bonorũ & piorum hominũ dignitate & præstantia planè esse depositam isti asseuerasse dicũtur. prioris partis illud est: [*Omnis qui facit malum, bonus in oculis Domini.*]

Deut. 6. Bonũ in oculis alicuius esse, idem, quod illius iudicio probari, est vt: Fac quod placitũ est, & bonum in conspectu Domini. &: Quod bonum est in oculis tuis, feci. Itaque pro- Esai. 38. bari primum à Deo scelera atq. sceleratos, deinde etiam & foueri atque adiuuari dicebant, [*& tales ei placent.* Hebraicè, *& in eis ille volens.*] Est autem verbum *Hhaphesz*, pro Psal. 135. quo Latinè nunc velle, nunc placere & propitium esse, vertimus, quod studiosam voluntatem & efficacem significat, vt in Psalmo: Omnia quæcunque voluit, fecit. &: Si propitius fuerit Dominus: inducet nos in terram, & tradet, &c. & illud apertissimè: Et non Numer. 14. audierũt vocẽ patris sui; quia voluit Dominus occidere eos. nulla verò ad pietatem tollendam, & ad hominum perturbandas res, perniciosa magis pestiferaque esse potest opi- 1. Samuel. 2. nio, quàm quæ hominum res à Deo vel curari, vel acta atque facta iudicari neget, sed ab istis grauius etiam & sceleratius pronuntiabatur, pristinum de virtute & pietate sensum à Deo, vt iam lasso & vnius contentionis pertæso, depositum, & omnem cogitationem, voluntatem & studium ad nocentes maleficosq. fouendos atq. adiuuandos fuisse Psal. 5. conuersa, contrà quàm scriptum sit: Quoniam nõ Deus volens iniquitatẽ tu es: neq. permanebunt iniusti ante oculos tuos. Odisti omnes, qui operantur iniquitatem, perdes omnes, qui loquuntur mendacium. virum sanguinũ & dolosum abominabitur Dominus &c. magno verò studio & excogitato consilio huiusmodi impios nefariosq. sermones ab istis dispergi & disseminari solere, ex ipsorum subtili argumentatione à Vate relata arguitur, quæ non modò vulgo & imperitis, sed multis etiã, qui sese philosophos iactabant, imponere potuerit. [*Aut certè vbi est Deus iudicij.*] Omnium rerum dominum ac moderatorem Deum esse, eaque, quæ gerãtur, eius geri ditione ac numine, eundemque optimè de hominum genere mereri, & qualis quisque sit, quid agat, quid in se admittat, qua mẽte, qua pietate religionem colat, piorum & impiorum habere rationem, non modò sacris libris & literis proditum, sed sapientissimorum etiam hominum sen-

tentia

tentia & oratione fuit omnibus gentibus perſuaſum. Extitêre autem interdum nonnulli, rari quidem illi, ſed improbiſſimi & perditiſſimi, atque adeo peſtiferi, qui hác Dei ad iudicandum voluntatem & vim, ex improború proſperitatibus à ſe ſpectatis, redarguerent. Qua de re nos apud Habbakuq rationibus conquiſitis accurate diſſerebamus, & aliàs, etiam, ſi noſtra Deo probentur conſilia, longius diſſerere cogitamus: nunc fortaſſe breuius, quàm cauſa deſiderat; ſed pro commentationis breuitate, quantum ſatis eſſe poſſit. Igitur argumentum, ſiue, vt dialectici loquuntur, dilemna ſic ab iſtis inſtituebatur. Ex humanarum rerum ſpectatione alterum manifeſtè arguitur, aut nocentes & maleficos Deo gratos charosq́. eſſe, aut hominum facta ab eo non iudicari. nam ſi ille humana cognoſcit & curat, ea maximè curare dicendus eſt, quæ maximè proſperantur & ſouentur. at verò maleficia & malefici maximè proſperantur, maleficia igitur à Deo curantur maximè. hæc hactenus altera dilemmatis ſiue complexionis pars eſt: illa deinceps altera. Si verò inquiunt, Deus maleficiorum partes tueri negetur, igitur vel iudicat homines, vel non; ſi non iudicat, rectè igitur cùm maleficis & ſceleratis agitur, quos tametſi Deus non adiuuet, neque impedit aut deterret tamen: ſin verò iudicat, ſceleratorum res malè ſe habeat oportet. ſed illis nihilominus proſperè omnia cedunt. ergo vel Deus ſuperbos, maleficos, crudeles & ingratos non aſpernatur, vel ſaltem non iudicat: vtrumuis ſtatuatur, pro impijs facit. ſed prius tamé diuinam dignitatem & hominum erga Deum ſtudia conſeruare & retinere magis iſtis videbatur: ob eamque rem prior complexionis pars aſſeuerantius etiam pronuntiata & confirmata ab illis videbatur. [*Omnis qui facit malum, bonus eſt in conſpectu Domini, & tales ei placent.*] Poſterior verò per interrogationem ex conſequentia. Atqui interrogatio illa negationis obtinet vim, vt: Homo verò cùm mortuus fuerit, & nudatus atq. conſumptus, vbi quæſo eſt? quomodo ſi recedát aquæ de mari, & fluuius vacuefactus areſcat. &c. Verum enimuero Deus ab iſtis, non quod ſit, ſed quod hominú ſit iudex, negabatur, [*vbi eſt Deus Iudicij?*] neque enim nullam vim numenúe Dei eſſe arbitrari is poſſet, quem ſol ille, quem cæli & ſignorum motus, quem viciſſitudines rerum atque ordines admonerent, quem (id quod maximum eſt) maiorum ſapientia excitaret, qui Deum confeſſi, ſacra ceremoniaſque ſanctiſſimè coluerunt, & plurimorum ac maximorum Dei erga ſe gentemque ſuam, beneficiorum memoriam ſcriptis libris, & grauiſſimis monumentis poſteritati ſuæ teſtati ſunt. Neque etiam diuina ab iſtis prouidentia in dubium omnino vocata eſt, ſed quadam excogitata ratione, quæ cùm præſentium rerum exſpectatione conſtare poſſe videretur, eſt aſſerta, nimirum Deum eſſe, & eius prouidentia mundum imprimis ipſum adminiſtrari, eundéq. cóſulere rebus humanis, non tamen ſingulis, ſed vniuerſis hoc pacto, vt nunc virtutis & innocentiæ ſtudioſos cultoresq́. defenderet vt olim patres maioresq́. ſuos, nunc verò hac contentione remiſſa aliarú partium homines, hoc eſt, audaces, inſolentes, facinoroſos & potétes, atq. magnarú appetétes rerú ſoueret iuuaretque: id quod præſenti improború proſperitate ab iſtis cóſirmabatur, atq. hoc modo núc hos nunc illos Dei voluntati, pro rerú ſtatu ſuarú, vel obſecúdare vel cedere oportére. Itaq. vno excepto de hominum factis iudicio cæterarú omnium rerum vis & numen, magnitudo, ſapientia, potentia, prouidentia & gubernatio ex iſtorum hominum opinione & ſententia Deo tribuebatur, qui non vbi Deus, ſed, vbinam Deus iudicij eſſet, requirebant. [*Deus iudicij*, Hebraicè *Elohe hamiſpat*.] atque nómen Elohim, omnium publicorum munerum & adminiſtrationú rationes continere, cùm ſæpè alias, tum in noſtris de arcano ſermone libris docuimus. ex quibus omnibus rationibus vna tantú ab iſtis requirebatur. *hamiſpat*, hoc eſt, iudicij certi & ſpectari, cætera omnia ſatis ſpectata ſibi concedentibus & confeſſis. atticulus *ha*, nomini additus, certam, & quæ iudicari facilè poſſit, rem ſignificat. ita adeo hæc de diuina prouidentia opinio acutior quidé & ſubtilior, quàm vulgaris illa epicuræorum, atq. etiam quàm illa ingenioſa ſtoicorum diſputatio, & ad religionem etiam retinendam & colendam commodior ſpecie ipſa videtur: re ipſa verò omnium pernicioſſima & maximè peſtifera eſt, vt quæ malorum auctorem Deum ſtatuat, atque hominum animos ad maxima facinora admittéda diuini auxilij ſpe propoſita incendat. Verum enimuero cùm cætera diuinæ erga vniuerſos & ſingulos homines prouidentiæ & miſericordiæ argumenta perpetua omnibus temporibus obſeruanda atque ſpectanda, & Deus ipſe propoſuerit, & maiorum noſtrorum ſapientia docuerit, iudicij tamen exempla non ſemper

Iob.14.

אלהים

Nos ex præſenti neque præterito ſed ex futuro etiam.

ſpectari, ſed opportunè exſpectari oportere, certum iis ſemper fuit, qui vel ex diuinis libris, vel ex diuinarum contemplatione rerum, humanarumque vſu aliquam ſapientiæ partem aſſecuti ſunt. nam ſi quis non vniuerſorum modò, ſed ſingulorum hominum res contemplatus ad diuinæ prouidentiæ rationes referat, nullam ſane partem vel virtute, vel ſapientia, vel miſericordia Dei vacuam deprehendet, qui bonorum & piorum non vitia, ſed res omnes alias fouet. Matth. 5. Qui ſolem ſuum oriri facit ſuper bonos & malos, & pluit ſuper iuſtos & iniuſtos. Itaq. cætera omnia diuinæ prouidentiæ & miſericordiæ argumēta quocunque tempore, quocunque loco, quacunque humanarum rerum parte quærantur & obſeruentur, plurima profectò atque certiſſima conſtabunt; iudicij verò cum in ſingulos homines, tum in populos genteſq́ exercendi non ex præterito neque ex præſenti illorum ſtatu, ſed futuro euentu exſpectandum tandem manifeſtum, integerrimum atque ſeueriſſimū apparet. Pſal. Exod. 33. Etenim Deus iuſtus iudex, fortis & patiens, diſſimulans peccata hominum propter pœnitentiam: qui aufert iniquitates & ſcelera atque peccata; apud quem tamen nullus per ſe innocens eſt &c. Dei igitur in vniuerſos atque in ſingulos homines prouidentia ſemper opportuna eſt; iudicia verò certiſſima quidem in omnes, maturo tamen tempore in vnumquemque ſunt. Qua quidem in re à multis, propter ſtultitiam & ſapientiæ defectum, grauiſſimè eſt offenſum, qui harum in Deo virtutum exempla requirētes, non ſatis bene temporibus, quibus edi ſoleant, diſtribuerunt, atque ex præſenti aut etiam præterito arguentes futurarum exſpectationem rerum, magno ſuo errore & magno multorum incommodo, prætermiſere, ſicut ſcriptum eſt: Pſal. 72. Mei autem pene moti ſunt pedes: penè effuſi ſunt greſſus mei. quia zelaui ſuper iniquos, pacem peccatorū videns &c. At verò qui ſapientius harum rerum rationes putauère, diuini iudicij exemplum & argumentum non ex ipſis rerum atque factorum initijs, non ex incremento aut ſtatu, ſed ex euentu atque exitu petendum eſſe arbitrati ſunt, ſicut ſcriptum eſt: Pſal. 36. Noli æmulari in eo, qui proſperatur in via ſua, in homine faciente iniuſtitias. &: Vidi impium ſuperexaltatum & eleuatum ſicut cedros Libani, & tranſiuit, & ecce non erat: & quæſiui eum, & ecce non eſt inuentus locus eius. Ex qua ſententia illud quoque conſilium cum maximo ſapiētiæ fructu cœptū inſtitutumque ſibi fuiſſe Rex ille Vateſq́. canebat: Donec intrem in ſanctuarium Dei, & intelligam in nouiſſimis eorum. Veruntamen propter dolos poſuiſti eis: deiecisti eos, dum alleuiarentur, &c. Igitur problematis, quod hactenus & populo & ſibi propoſitum ab impiis & perditis hominibus fuerat, explicandi oratio certiſſima ex eodem, quem nos iam indicauimus, loco petita, atque cum magno diuinorum myſteriorum & promiſſorum molimine & apparatu à Vate noſtro eadem actione grauiſſimè oſtenſa eſt: eaque ratio omnis ſequenti capite exponitur.

Capvt III.

C C E *ego mitto angelum meum, & præparabit viam ante faciem tuam, &c.*

QVANQVAM huius Vatis tempeſtate, & libertas Iudæis ex Babylone reſtitutis, & reædificati templi commoditas, & ſacrorum vſus contigiſſet, nonnullis tamen ipſorum ob Perſarum regum imperium, cui parerent, & ob multarum ſacrarum rerum deſiderium, vt ignis cæleſtis, vrim & thumim, & cæterarum diuina tutela à ſe abalienata, atque ad imperiorum partes fouendas tranſlata eſſe & putabatur, & frequentibus etiam ſermonibus dictitabatur, à quibus cùm populo & Vati ipſi illud problema obiectum eſſet, Omnis faciens malum, bonus in oculis Domini, & tales ei placent, aut certè vbi eſt Deus Iudicij: idq́ue problema improborum hominum proſperitatibus confirmaretur, explicandum Vati ex diuini conſilij ſententia ſuſceptum eſt. qua in explicatione præterquam, quòd omnes aduerſus diuinum iudicium tractatę argumentationes tentantur & labefactantur, maxima etiam & planè abſtruſa noui teſtamenti atque ſacroſancti euangelij ratio & ſeries tota breuiſſimè quidem, ſed commodiſſime continetur: quam nos cùm propter commentationis anguſtias, maximè autem propter ingenij tenuitatem reiq́ue ipſius magnitudinem exponere non valeamus, quoad id præſtare liceat, breuiter & dilucidè indicabimus. Principio igitur communis illa ſapientium om-

omnium sententia à Vate nostro cogitanda præponitur, diuinum in singulos homines atque vniuersam etiam gentem aliquam iudicium non semper præsentissimum spectandum, sed suo tempore maturo atque oportuno exspectandum esse. Quæ res cùm præteritorum temporum & hominum commemorandis historiis certa iam explorataque esse omnibus debeat, ad eundem etiam modum fuerit in posterum exspectanda. hactenus enim ita sese Deus æquissimum & integerrimum iudicem præbuit, vt misericordem prius patrem exhibuerit, nullumque populum, nullam gentem prius exitio, exilio aut alio supplicio damnauit, quin per prophetas prius, aut alijs modis ad pœnitentiam atque ad officium ab insania & vitio reuocandam curauerit: ex eaq. reillud euenit, vt aut vere resipiscentes & misericordiam implorantes, venia, aut contrà contumaces & obstinati, iustissima afficerentur pœna. Huiusmodi itaq. iudicij publicè ac priuatè exercendi antiquam rationem rerum tamen & euentuum magnitudine longè illustrissimam à se propediem exspectari iubet hoc loco Deus. iram enim sese maximum quoddam opus moliri ait, quo pijs & sanæ mentis hominibus misericordiæ suæ, magnitudinem probaret, impijs verò & contumacibus atque vitij tenacibus iudicij sui seueritatem experiri faceret. Eius verò explicandæ rei rationem eiusmodi forè ait, vt per nuntium à se missum prius de pœnitentia cum hominibus agendum sit, diuinumq. de vtraque & proborum & improborum parte consilium publicè omnibus exponatur: idque statim rebus atque euentibus certissimis præstetur, adueniente illo omnium hominum seruatore eodemque viuorum & mortuorum constituto iudice, cuius admirabilis in vtrâque partem vis ostendẽda fuit. maxima videlicet in pijs & fidelibus hominibus seruandis efficacitas, maxima etiam in impijs & repugnantibus iudicandis vlciscendisque seueritas & potentia. Atque hoc in loco duæ personæ recognoscendæ indicantur, & vtriusque etiam muneris ratio obseruanda exponitur, altera angeli, quã Ioannes Baptista Zachariæ filius magnæ à puero exspectationis, egregiæq. & probatissimæ sanctitatis vir expressit, qui muneris sui auctoritatem diuinam, tum signis ipsius ortum præcedentibus & sequentibus, tum fungendi integritate & grauitate populo principibusque probauit: altera verò dominatoris & angeli testamenti, cui datas vtrasque partes maxima cum dignitate actas fuisse, maximis illustrissimisq. miraculorũ, actionum, sermonum, rerum atque euentuum testimonijs est confirmatum. Atque sanctissimum Christi euangelium duabus præcipuè rebus definiendum esse, antiquis oraculis fuerat proditum, hominum ad pœnitentiam & fidem exhortatione, eorundemque pro cuiusque obedientia & fide, vel repudiatione & neglectione, salute aut pernicie. Prioris autem muneris duos ministros fore diuino consilio fuerat constitutum: alterum, qui salutem aduenierẽtem indicaret, & quemadmodum peti oportuisset, doceret: alterum verò, qui & idipsum ageret, & præterea etiam ipse id, quod annuntiatum esset, re ipsa præstaret. prioris ministerij partes Ioanni Baptistæ datæ sunt, qui idem propter animi, morum atque studiorũ totiusq. vitæ similitudinem, alter Helias est dictus. Hoc igitur est, quod hoc loco Deus ipse significat, [*Ecce ego mitto.*] Non humano consilio aut ambitione, sed diuina auctoritate Ioannis illius munus partesq. esse his verbis docemur. atque vox *Ecce*, certam cumprimis & exspectandam, eamque illustrem & publicam rem indicat. quòd vero verbum præsenti tempore pronuntiatum sit, illud videlicet significat, decretum atque propediem exspectandum opus esse, quod non minus certum, non magis euitabile sit, atq. si iam omnino præsens coram spectaretur. quæ præsentis tẽporis elegãs vis in loco est, vt: Ecce eijcio dæmonia, & perficio sanitates hodie & cras, & tertia die consumor. & apud exteros: *Tuum tibi reddo.* [*Et præparabit viam ante faciem meam.*] Elegantissimum verbum Hebraicum *Pine*, hoc in loco, & apud Esaiam in eodem argumento vsurpatum, omnem eam curã & operam, quæ in locis ad certas actiones, res, vel personas pro dignitate aptandis consumitur, significat: ita vt per loci commoditatem nihil obstet, quo minus id, quod agendum fuerit, perficiatur. Sic ille olim dum Abrahæ procuratori occurrens hospitij officium, quò inuitabat, probauerat: Ingredere benedicte Domini, cur foris stas? præparaui domum & locum camelis, &c. huius verbi in viis muniendis vsus propriè etiam obseruatur: cuius in Latina versione nostra eiusmodi expositio est, Viam facite, præbete iter, declinate de semita: auferte offendicula de via populi mei. Hoc igitur nomine Ioannes legatus fuerat, vt posita fidei & pœnitentiæ lege, aduentãti saluti viam muniret, atq. boni & exoptati nuntij, hoc est, euãgelij

Luc.13. Terent. Heauton timor. act.4 Scen.4

Genes 24. " "

Esai.57. "

Matt.1. primus apud homines auctor esset: id quod etiam effectum facer historiographus testatur. Initium euangelij Iesu Christi filij Dei, sicut scriptū est in Isaia propheta: Ecce ego Esai.40. mitto angelum meum ante faciē tuam, qui præparabit viam tuā ante te. Vox clamantis in deserto, parate vias Domini, rectas facite semitas eius. fuit Ioannes in deserto baptizans & prædicans baptismum pœnitentiæ, in remissionem peccatorum, & cætera, quæ de Ioannis persona, munere ac functione scripta apud euangelistas leguntur. Illud autem maximæ dignitatis hoc in loco obseruandum pronomen fuerit, quo Deus ipse qui loquitur, sese euangelij salutisque auctorē profitetur & declarat: quod profecto certissimum & grauissimum diuinæ in Christo naturæ testimonium est. [*Ante faciem meam.*] Deum enim ipsum venturum & seruaturum esse nos, Isaias etiam prædixerat. Huic verò nuntio munere iam suo perfuncto, statim illum totius orbis seruatorem, atque euangelij etiam apud Israëlitas legatum successurum fore, ex ijsdem vatum responsis fuerat acceptum.

Et statim veniet ad templum suum dominator, quem vos quæritis, & angelus testamenti, quem vos vultis.

CHRISTVS filius Dei ex diuini arcaniq. consilij decreto & orbis omnis seruator ac Dominus, & circuncisionis minister fuerat constitutus. vtrumq. autem illius munus est à Vate hoc loco indicatum. [*dominator quem vos quæritis.*] namq. ab illis ille totius orbis Dominus iudexque (vt in superiori capite intelleximus) requirebatur, atque adeo à piis etiam desiderabatur. alij enim illius in homines iudicium negantes requirebant, alij verò qui saniore mente essent, desiderantes exspectabant. Vtrique parti aptum verbum, *quæritis* vsurpatum est, Hebraicè *Bakaſs*, quod & requirere & desiderare significat. בקש [*angelus* verò *testamenti,*] idem propterea appellatur, quod, quanquam toti orbi salutis, auctor & iudex constitutus fuerit, eius tamen legationis minister Israëlitis tantùm promissus, & in antiquis pactionibus & fœderibus declaratus fuit, sicut scriptum est: Prophetam suscitabo eis de medio fratrum suorum similem tui, & ponā verba mea in ore Deut.17. eius: loqueturque ad eos omnia, quæ præcepero illi. Qui autē verba eius, quæ loquitur in nomine meo, audire noluerit, ego vltor exiſtā. Qua de re D. Paulus, ait: Dico enim Rom.15. Christum ministrum fuisse circuncisionis propter veritatem Dei ad confirmandas promissiones patrum. Promissiones patrum dicit Apostolus idem, quod testamentum, siue fœdus Vates hic nominat, angelumque testamenti circuncisionis ministrum eiusdem significationis titulo inscribit. [*quem vos vultis*] quem singulari beneficio vobis promissum exspectatis quidem, alij verò iam requiritis, qui videlicet Deum huius templi & populi curam abiecisse arbitramini. [*Veniet ad templum suum.*] Ierosolymitanum illud templum indicatur, in quo extare, docere, agere, munusque & legationem suam publicè obire Christum ex diuino decreto oportuit, atque ibidem templum illud aliud propriè suum ædificandum parare & curare, quod viuis ex lapidibus in sedem Deo gratissimam constructum est. habet autem interdum præpositio *El*, Hebraica, causæ vim elegantem, [*Veniet ad templum suum.*] *Ad* igitur non solùm loci, sed causæ & finis significatione est exponendum ad templū suum, & propter tēplum suum. Ecclesiam Christianam oratio hæc subindicauit. [*& statim veniet*, Hebraicè, *subito.*] Vbi namque Ioannes suo legationis munere defunctus esset, Christum eidem pœnitentiæ prædicationi, deinde Euangelij negotio præfuturum sacra oracula indicauerant. idque Iesum Nazarenum præstitisse, sacri auctores testantur. Postquam autem traditus est Iohannes, venit Iesus in Galilæam prædicans euangelium regni Dei, & dicens: Quoniam impletum Marc.1. est tempus, & appropinquauit regnum Dei, pœnitemini & credite euangelio. huius autem aduentus non solùm certa, sed admiranda exspectatio subiuncta oratione mouetur, ipsiusque euangelij dignitas, atque maxima in vtramq. hominum partem efficacitas indicatur.

Ecce venit, dicit Dominus exercituum, & quis poterit cogitare diem aduentus eius? & quis stabit ad videndum eum?

FVTVRVS aduentus certissimæ exspectationis causa præterito tempore prædicitur: vt sæpe aliàs apud sacros Vates obseruauimus. neque verò hoc, tantùm consilio præ-

præteritum tempus vsurpatum hic est: sed vt illius aduentus tum grauitas, tum auctoritas atque efficientia, quanta præsens futura esset, existimaretur, quæ antequam appropinquaret, tam grauem tamque tremendam exspectationem sui moueret. maxima namque efficacitate & vi non solùm ad misericordiam & beneficentiam in eos, qui susciperent, sed ad vltionem etiam atque animaduersionem in eos, qui oppugnarent, euangelium futurum esse, vel ex illo titulo *Domini exercituum*, intelligi facilè poterat, qui grauissimis rebus, & quæ ad diuinam potentiam, & animaduersionem, siue vltionem ostendendam pertinent, asscribi solet. sed eadem res apertius etiam omni ferè reliqua actione exponitur. [*Quis poterit cogitare diem aduentus eius.*] Quis, inquit, vel cogitatione solùm, nedum reipsa, diei illius vim perferre queat! qui non minus improbis formidabilis, quàm pijs atque bonis desiderabilis esse debet. itaque Latinum *cogitare*, cogitatione saltem sustinere interpretamur, ex Hebraico verbo, *Mechalchel*, quod sustinere perferreque significat. Duplicem autem euangelij effectum in hominibus, & videndum esse antiqua oracula prodiderunt, & vtrumque etiam fuisse visum, posterioris testamenti scriptores testati sunt; alterum iudicij & reprobationis eorum, qui vel promissis credere, vel condicionibus parere noluissent; alterum verò salutis & sanctificationis atque iustificationis eorum, qui credere & obedire vellent. Vtrumque autem genus planè magnum & admirandum futurum, quoque diuina euangelij virtus esse probaretur, varijs nominibus ex euentu fuit appellatum; alterum namque reprobatio, excæcatio, iudicium, mors, anathema, &c. alterum verò sanctificatio, iustificatio, deificatio, adoptio, salus, vitaque dicitur. atque hoc posterius ipsius euãgelij effectio propriè est: illud verò prius non ita propriè effectio, sed euentus tamen ex repulso euangelio dici potest. vt enim eos, quibus sol admissus accipitur, calore atque luce propriè ipsius astri vi & efficientia affici, eos verò, quibus idem fugitur & vitatur, frigore obrigere, tenebrisque obscurari videmus, idque non ex solis ipsius efficientia, sed absentia potius accidere: sic & eos, qui euangelio credentes obedirent, vitam lucemque illam admittere, qui verò renuntiantes resisterent, mortem & tenebras vltro subire interpretamur. tantam ex illius amissione virtutem experiri, tantum rursus ex eiusdem repudiatione & exclusione defectum atque detrimentum sentire contigit. Vtrumque autem euangelij effectum Simeon iustus virgini matri de puero ipso euangelij auctore vaticinatus indicauit: Ecce positus est hic in ruinam & resurrectionem multorum in Israël, & in signum, cui contradicetur, &c. (Luc. 2.) Vtriusque igitur effectus causa à Vate nostro dictum est, [*Et quis poterit cogitare diem aduentus eius, & quis stabit ad videndum eum?* Quisnam, inquit, tanta vi tantoque robore esse possit, vt diem illum resistẽtibus grauissimum perferre queat? quis rursus tam idoneus, vt lucem illam videre possit clarissimam? profectò vtrumque humanam omnem facultatem vincit: neque quisquam est, qui vel sustinere alterum, vel sibi alterum vendicare possit, nisi Dei gratia accesserit, qua pij & fideles euangelioque parentes, ad tantam lucem videndam idonei reddantur. ita adeo vtramque rem maximam, atqui omni præstantia excellentem fore significauit: cuius etiam efficiendæ rationem eleganti similitudine exposuit.

Ipse enim quasi ignis conflans, & quasi herba fullonum. & sedebit conflans & emundans argentum, & purgabit filios Leui, & colabit eos quasi aurum & quasi argentum: & erunt Domino offerentes sacrificia in iustitia.

EVANGELIO describendo varia & illustria ex effectu nomina in sacris libris imposita sunt, quorum numerum atque interpretationem nos aliàs iusto sermone, si Deus annuerit, persequemur. ex iis autem vnum est ignis, alterum, herba fullonum. vtraq. autem res natura sua impuritati aduersatur atque elegantiæ, & rerum nitori puritatique conducit. vtriusque eadem efficiendi ratio est: ignis namque aliena & dissimilia imprimis secernit, similiaque coniungit, quæque ex eis meliorem & puriorem naturam sortita sunt, comprobat & perficit, cætera verò impura & humida consumit & dissipat, eadem etiam ad maculas atque sordes eluendas fullonum herbæ (quam saponariam Latini dicunt) secernendi & illustrandi vis est. atq. vtriq. rei summa in genere suo efficientia secundum naturam tribuitur, sicut de igne scriptum est: Probasti me Domine & visitasti cor meũ, igne me examinasti, &c. de fullonum

fullonum herba & arte. Et vestimenta eius facta sunt splendentia, & candida nimis velut nix, qualia fullo non potest super terram candida facere. Christiani igitur euangelij vim atque efficientiã huiusmodi cognoscendam sacri vates prodiderunt, & cognitam tandem atque perspectam noui testamenti scriptores suo & aliorum experimento testati sunt. Incredulos namque & repugnatores à diuina gratia separatos, atque grauissima mentis cæcitate, ob repulsum Euangelium, affectos D. Paulus, de Iudæis verba faciens, ait: Deus huius seculi excæcauit mentes incredulorum, vt non fulgeat illis illuminatio euangelij Christi: vt iudicentur omnes, qui non crediderunt veritati, sed consenserunt iniquitati. &c. Eos verò rursus, qui euangelio credentes tam ex gentibus, quàm ex Iudæis obedierũt, sordibus elutis omnibus, & spiritu sancto & igni baptizatos, adeo auctos, perfectos & illustratos accepimus, vt ex filiis Adã Dei filios effectos esse constet.

Ioan.1. Quotquot autẽ receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri, ijs qui credũt in nomine eius, qui non ex sanguinibus, neq. ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri (nã quis stabit ad videndũ eum.) sed ex Deo nati sunt. Eandem omnino rem, eâdem ferè rationem non multum absimili imagine Ioannes baptista, qui Dei nuncius ab hoc Vate est appellatus, indicabat. Cuius ventilabrum in manu eius, & permundabit

Matth. & Luc.3. aream suam: & triticum congregabit in horreũ, paleas autem comburet igni inextinguibili. & quod ad credentium & obedientium delectum faciendum pertinet, nihil exponi potuit apertius, quàm, Iam securis ad radicem arborum posita est: Omnis arbor. &c. Hoc verò Christi munus & efficientiam, eamq. Euangelij virtutem certam, constantem, perpetuam atque magno iudicio & summo consilio firmatam fore, ex ipsa habitus & situs descriptione significauit. sedentem namque illum operique intentum depingit, vt: Et sedens docebat eos. Quòd verò argentum inter metalla ad hanc rationem fuerit præcipuè vsurpatum, eò pertinet, vt magna hominum mutatio per euãgelium efficienda significetur. argenti etenim natura hoc præ cæteris habet, quòd multorum mineralium, non modò metallorum, sed aliorum succorum mixtionem, quam maximè omnium sub terris contraxerit artis industria, atque ignis virtute penitus exurens, pura nitensq. redditur. Quam rem sacrosancta Christi mortis & resurrectionis virtus in ijs, qui euangelio crediderint, sanctèq. obedierint, maximè refert, sicut scriptũ

Coloss.2. est: Et vos cùm mortui essetis in delictis & præputio carnis vestræ, conuiuificauit cũ illo donans vobis omnia delicta, delens, quod aduersus nos erat, chirographũ decreti, &c.

1.Pet.2. Hanc eandem purgationem veterum delictorum D. Petrus appellauit, atque hoc modo nouum templum argenteis basibus & columnis fultum, nouos sacerdotes nouum & egregium gratissimumq. sacrificiorum genus paratũ constitutumq. iri prædictum est: ita vt non iam amplius negligentibus illis sacerdotibus, neq. illo natura sua infirmo & procurantiũ vitio & culpa prophanato cultu de cętero vtendũ sit. [*Sed purgabit filios Leui, & colabit eos quasi aurũ & quasi argẽtum: & erunt Domino offerentes sacrificia in iustitia.*] Non de iis, qui secundum carnem, sed de ijs qui secundum spiritum filij Leui, hoc est, sacerdotes veri & legitimi, atque in perpetuum & sanctum gratumque Deo cultum dicati sunt, tanto illis antiquis præstantiores, quanto melioris testamenti ministri diuinioribusque rationibus consecrati sunt. de quibus scriptum est: Vos genus electum, regale

1.Pet.2. sacerdotium, gens sancta, populus acquisitionis, offerentes spirituales hostias acceptabiles Deo per Iesum Christum: vt virtutes annuntietis eius, qui de tenebris vocauit vos in admirabile lumen suum. quam profectò incomparabilem dignitatem ipsi spirituales leuitæ Christo Domino acceptam referentes prædicant. Qui lauit nos à peccatis in sanguine suo, & fecit nos regnum & sacerdotes Deo & patri suo, &c. atque hu-

Apocalyp.1. iusmodi sacerdotibus institutis, tam grato ac dilecto populo, tanta pietate, sanctitate atque iustitia facta sacrificia grata & probata Deo, vt si quando vnquam maximè, fore oportuerit.

Et placebit Domino sacrificium Iuda & Ierusalem, sicut Dies seculi, & sicut anni antiqui.

IVDA & Ierusalem ad noui testamenti mysterium relata nomina, quam gentem, quamúe ciuitatem significent, iam sæpe aliàs indicauimus. huius sacrificia sancta & pura, gratissima Deo fore Vates pollicetur: si quando vlla antiqua sacrificia & oblationes placuerint, hæc profectò, quorum illa prisca figura & vmbra fuerant,

sint

sint præcipuè placitura. *ficut*, non comparationis, sed notationis & indicationis vim hoc in loco obtinet, recte enim ad superiorem partem ex inferiori annotandam vsurpatur, vt: Dimitte nobis debita nostra: sicut & nos dimittimus debitoribus nostris. Ita igitur noua hæc sacrificia certa quidem fore, vt quæ certissima fuisse scriptum fuerit, longè tamen, quàm vlla antiqua fuerint, gratiora. *ficut*, itaque non similitudinis, sed certitudinis, vt ita dicamus, nota est. Indicantur autem hoc in loco sacrificia, quæ sancta, pura Deoque grata fuisse commemorantur, imprimisque illud Abel, de quo scriptum est: Et respexit Dominus ad Abel, & ad munera eius. illud etiam de Noë, de quo scriptum est: Et odoratus est Dominus odorem suauitatis, &c. hæc fuêre sacrificia dierum seculi, seculi inquam primum conditi & restituti, cùm nondum per annos, sed per ætates & generationes temporum ratio subduceretur. Fuerunt & alia illustria Deoque apprimè grata sacrificia post tertiam temporum constitutionem, vbi annorum rationes magis, quàm seculorum haberi cœptæ sunt, sicut scriptum est: Hic mensis erit vobis primus in mensibus anni, & anno primo egressionis filiorum Israël ex Ægypto, & anno secundo, &c. Vnum autem grati sacrificij exemplum in annis antiquis illud fuit, quo constitutum in solitudine tabernaculum, alterum verò, quo consecratum à Salomone templum dedicatum est, de quo scriptum est: Apparuitque gloria Domini omni multitudini. Et ecce egressus ignis à Domino deuorauit holocaustum, &c. de altero verò: Sed & omnes filij Israël videbant descendentem ignem & gloriam Domini super domum, &c. Exposito autem altero euangelij effectu, Deique munere & consilio, quod misericordiam spectaret; alterum, quod ad Iudicium pertinet, subiungitur; ostenditurque in delecto illo piorum & fidelium faciendo, impios & sceleratos omnes, qui neque euangelio credere, neque pœnitere voluerint, iustissimè iudicatos reiectum iri, eiusque iudicij nullum non modò effugium, sed neq. declinationem vllam reis fore; vtpote quibus Deus ipse testis futurus, cuius integritate, constantia & cognitione nulla exceptione possunt excludi.

Exod. Leuit. 9. 2. Paral. 7.

Et accedam ad vos in iudicio, & ero testis velox maleficis, adulteris & periuris; & qui calumniantur mercedem mercenarij, & humiliant viduas & pupillos, & opprimunt peregrinum, nec timuerunt me, dicit Dominus exercituum.

DIVINVM illud à quibusdam requisitum iudicium, quod in malos & sceleratos homines exercendum esse vates omnes dicerent, non modò publicis & manifestis sceleribus, sed occultis etiam flagitiis iudicandis euangelij tempore à se editum iri Deus confirmat. in quo flagitiosi homines notati & conuicti, à Dei regno & ciuitate in tenebras exteriores relecti, contemptas aliquando pœnas tandem subeuntes luant. [*Et accedam ad vos in iudicio*, Hebraicè *ad iudicium*.] Præsens, apertum manifestumque iudicium fore ait, ita vt qui Deum iudicij vel nusquam esse, vel longè abesse dicebant, præsentem tamen & proximum sentiant. [*Et ero testis velox.*] Certissimum & præsentissimum testem sese hominibus esse declarat Deus, non modò earum iniuriarum, quæ per vim & audaciam apertè fiant, sed eorum etiam scelerum, quæ occulta fraude & dolo admittuntur, & fallendi spem proponere auctoribus solent suis: cuius generis incantatores, venefici, adulteri & periuri sunt, & qui calumniantur mercedem mercenarij, & viduas & pupillos opprimunt, cæterosque miseros & humana ope auctoritateque destitutos, vt peregrinos fraudant; me verò horum tutorem & præsidium non timuerunt, putantes me non adesse aut non prospicere in miseros fraudulenter factis iniurijs cognoscendis aut propulsandis, cùm tamen vlciscendis affuturum me professus fuerim: quod & illo grauissimo nomine, [*Domini exercituum*,] toties appellato, atque nunc repetito constare oportuerit. atque hi profectò, qui me suis fraudibus longè abesse putantes fallere cogitabant, mirabuntur singularum rerum testandi præsentem & certam rationem, & cognoscendi atque perspiciendi celeritatem agnoscent. Illud hoc loco obseruari operæpretium fuerit, pauperum & viduarum cæterorumque; qui humana ope destituti sunt, hominum res in tutela & præsidio diuini timoris latere: cuius auctoritatem solam maximam, grauissimam & sanctissimam, vel potentissimo cuique esse oportet, alioqui diuinæ vltionis vim experturo, sicut scriptum est:

Non

Deut.25. Non negabis mercedem indigentis & pauperis fratris tui, siue aduenæ, qui tecū moratur in terra, & intra portas tuas est, &c. ne clamet contra te ad Dominū, & reputetur tibi in pecatū. & alio loco: Si læseris eos, vociferabuntur ad me, & ego audiam clamorē eorū: Exod.22. & indignabitur furor meus, percutiamq́. vos gladio: & erunt vxores vestræ viduæ, & filij vestri pupilli, &c. & tandē subiungitur, Si clamauerint ad me, exaudiam eos: quia misericors sum. Igitur non modò publica scelera iudicaturum, sed occulta etiam flagitia atque illatas miseris per fraudem iniurias, quorum causam & fidem ipse receperat, vlturum se esse declarat, omnibusq́ue huiusmodi flagitiosis, neque tamen legitimè pœnitentibus, ab euangelij conuiuio reijciendis testem celerrimum futurum, sicut Corinth.6. factum esse ipsi euangelij regni ministri testantur. Nolite errare, neque fornicarij, neq. idolis seruientes, neque adulteri, neque molles, neq. masculorum concubitores, neque fures, neque auari, neque ebriosi, neque maledici, neque rapaces regnum Dei possidebunt, &c. atque ita magnam dictorum, promissorum, consiliorumq́ue suorum constantiam omni ex parte probat Deus. Quòd si cui minus id propterea certum exploratumq́ue sit, quod publicæ animaduersiones rarius spectentur, interimq́ue dum eduntur, multi ex flagitiosis & sceleratis inulti, rebus integris & vita fruantur & defungantur: non ideo tamen negandum fuerit; quandoquidem vel ex vno diuini iudicij exemplo cætera omnia probari exspectariq́ue oporteat. neque verò si quispiam hinc inultus discesserit, is impunitus ac liber euasisse dicendus fuerit, quando & idem Deus scelerum iudex atque vltor semper constet, & is qui è vita discesserit, non omnis consumptus fuerit. Superest enim illi altera etiam vita, cui etiam Deus pietatis renumerator sanctissimus & benignissimus, & impietatis atque scelerum iudex æquissimus vltorq́ue potentissimus præest.

Ego enim Dominus, & non mutor: & vos filij Iacob non estis consumpti.

HIC locus multa & maxima de diuina natura & efficientia, de humanæ animæ immortalitate; de bonorum & malorum finibus mysteria continet. docemur imprimis Dei consilia, actiones, vel ex paucis exemplis perpetuas & constantes probari. neque enim diuina natura mutationis capax est. id quod ex nomine illo sanctissimo & maximè arcano cognosci potest, quod præter misericordiæ rationes constantiam æternitatemq́ue significat. vt autem nomen illud; ita & non mutari proprium Deo perpetuumq́ue est. [*& non mutor.*] & relatiui atque affirmantis pronominis vim obtinet, qui nō mutor. [*& vos filij Iacob.*] Iam sæpius alias annotauimus, filios Iacob antiquæ humilitatis commemorandæ causa appellari: idq́ue nomen tum propriè vsurpari, cùm significetur, aut illos ex magna humilitate ad magnam dignitatem fuisse traductos, aut diuinorum beneficiorum immemores officijq́. desertores, atque adeo Israëlis nomine indignos sese præbuisse. Atque hæc profectò ratio ad hunc explicandum locum aptè accommodatur, cùm illa fides illaq́ue de Deo notitia in istis requiritur, quæ in Israële magna ac illustris fuerat; quibus cum tantùm, vt cum humillimis & vulgaribus hominibus, nihil planè dignum Israële sapientibus agitur. [*non estis consumpti.*] Hebraicum verbum *Cala*, omnimodam penitus consumptionem significat, ita, vt nihil ex ea supersit, vt: Defecerunt, sicut fumus dies mei. & illud: & conteret scelestos & peccatores simul. & qui dereliquerint Dominum, consumentur. Igitur materiam sibi iudicij in illos exercendi superesse Deus ait. quanquam enim multi ex eis ante illud publicum iudicium, quod euangelij tempore edendum fuerat, discessissent, eos tamen non protinus liberos atque impunitos euasisse affirmandum erat, cùm non omnia letho finirentur, superessentq́ue animæ in quas seuerissimum iudicium exercendum esset; quæ pœnas etiam cum corpore post resurrectionem daturæ essent. quandoquidem corporis mors ex sacræ sapientię rationibus non consumptio, sed separatio dicenda est. Quibus ex rebus illud consequitur, diuinum iudicium à nemine vel publicè vel priuatè effugi posse; posse tamen (idq́ue consultissimum esse) ab iis, quos legitimè, sanctè pureq́ue scelerum & vitiorum pœniteret, præuerti & declinari. Quam ob rem aut hoc illi consilium studiosè capere, aut seuerum in se iudicium tum publice, tum priuatè exspectare monentur. vtrumque enim, & misericordiæ, & iudicij rationem satis testatam esse opor-

oportère, plurimis atque frequentibus obseruatis exemplis arguitur: quæ tamen ab ipsis, officio suo peruertendo, negle cta sunt.

A diebus enim patrum vestrorum recessistis a legitimis meis, & non custodistis: Reuertimini ad me & reuertar ad vos, dicit Dominus exercituum.

ANTIQVVM & vetus illis esse officium suum violare, proptium autem & solenne sibi Deus ait officium ab illis requirere suamque misericordiam & gratiam pœnitentiæ lege proposita polliceri: qua tamen vt minus aliquando vtantur, eorum ipsorum culpa accidere, qui non modò peccatum & vitium corrigere, sed agnoscere etiam fateriq. negligant. [*A legitimis meis.*] Quæ legitima hic latinè, Hebraicè HHVKIM dicuntur: suntque propriè ea, quæ cuique muneris alicuius, quo fungitur, nomine reddenda ex lege vel pacto sunt, vt quæ regibus, sacerdotibus, magistratibus stipendia, tributa vel munera debentur: quæ omnia HHVKIM, latinè, *legitima*, hispanè *fueros* siue *derechos* dicuntur huius nominis ratio multis in sacrorum librorum locis aperta, in illo verò apertissima est, vbi de Ægyptiorum sacerdotum iure & libertate fundorumq. immunitate agitur. quibus statuta cibaria ex horreis publicis præbebátur. Hebraicè, QVIBOS, HHOK, &c. Genes.47. Filij autem Iacob admissæ in hoc genere aduersus Deum fraudis accusantur. atque ad officium faciendum veniæ & misericordiæ pollicitationibus, vel rursus vltionis minis reuocantur. sed quoniam illis ex diuturna consuetudine fraus & peccatum non agnoscebatur, atque impudenti sermone negabatur, & iure & crimine exponendo à Vate indicatur.

Et dixistis, In quo reuertemur?

IVRA atque legitima sua ab illis repetens requirebat Deus; atque ita verbum *reuertimini, & reuertar*, actiuè & passiuè exponendum est. vtrumque enim vox ipsa indicat, vt latinè ad verbum dicendum sit, *reddite & reddimini mihi, & reddam reddarque vobis*. atque hoc modo non solum illorum voluntatem, sed officium debitum desideran ab ipsis est cognitum: qui cùm debitum suum ex diuturna exsoluendi negligentia non agnoscerent, respondebant, [*In quo reddemus reddemurque?* Quidnam est, quod à nobis debeatur, quodque reddendum Deo sit, quod tamen non fuerit redditum? tantum est fraudi faciendæ assueuisse, vt quæ verè debeantur, ex diuturnitate & vsu fraudandi non deberi putentur.

Si affliget homo Deum? quia vos configitis me? & dixistis, In quo configimus te? In decimis & primitiis.

IVRA & legitima sua sibi per summam & nefariam fraudem direpta ab his criminabatur Deus: à quo crimine cùm illi sese alienos ignorationis nomine defendere vellent, arctissimè tamen teneri arguuntur, quod Deo ipsorum principi & gubernatori debita, iusta & legitima tributa essent negata. ex qua etiam te eueniret, vt minus illis annonæ copia suppeteret: Argumentatur autem primum à iure & debito, deinde à facto: tandem ab euentu. Ius est, ne quis quem fraudet, ex quo consequitur iniuriæ genus grauissimum fraudem esse; deinde maiorem & grauiorem esse fraudem, vbi quis quémquam maiori audacia & contemptione fraudauerit, vt si eum, cui plurimum debeat, cuius auctoritatem revereri atque suscipere, quem plurimum colere oporteat, defraudet, vt regem, principem, aut iudicem sacerdoremque suum. Huius argumentationis vim omnem illa interrogatio complectitur, [*Si affliget homo Deum?*] estque locus à comparatione personarum, vt maior audacia & contemptio arguatur. [*Homo Deum.*] Alterum nomen hebraicè est *Adam*, alterum verò *Elohim*. Adam hominem significat, qui nihil illustre egregiumque præter cæteros habeat, tantùm nomen hominis tueatur. is si principibus & illustribus in republica magistratibus fraudē aut iniuriam prudens volensq. faciat, sceleris audacissimi reus sit, maximè si ea subducat, quæ iure optimo debeantur. longè autem grauius & impudentius id facinus fuerit, si aduersum non quemlibet principem & magistratu fungentem hominem, sed aduersus principem & gubernatorem Deum ab homine Adam commissum sit. Quamobrem *Elohim* nomen quod Deū, principem, iudicem gubernatoremque significat, appellatum est. indignum enim est, hominem homini, etiam humillimo, fraudem facere; principi verò indignissimū, Deo autem opt. & max. principi & gubernatori, omnino nefariū flagitium est. Hactenus propositio

in legitimo statu: nunc deinceps crimen ipsum in assumptione ostenditur. [*Quia vos configitis me*] *Vos me*, quos vt maioribus & illustrioribus, quàm cæteros mortales, beneficiis affectos obseruantiores & colentiores mei esse oportuerat. Confirmatur autem assumptio, in qua omnis criminis vis inest, indicatione rerum; in quibus fraus Deo facta est. [*& dixistis, In quo configimus te?*] Nulla dubitatio de propositione fuit, in qua de æquitate & iure in vniuersum quærebatur. quæ ratio cùm per se ipsa luceat, neq; ab improbissimis negari potuit, maximè cùm pertinere ad sese non putaretur. Atque verbum illud affligere & cõfigere, idem enim vtriq. voci respondet hebraicum verbum, ad alienatū rerum direptionem, maximè quæ per fraudem fiat, significandam propriè vsurpatur. cuius Prouerb. 22. illud satis apertum exemplum etiam in nostra versione est: Non facies violentiam pauperi, quia pauper est, neque conteras egenum in porta, quia iudicabit Dominus causam eius: & configet eos, qui confixerunt animam eius. Igitur decimas & primitias, quas ad sacerdotes alendos sanctaq. omnia curanda, sibi ex annuis fructibus persoluendas constituerat Deus, per fraudem à populo subductas criminatur: atq. ita nõ solum sacerdotes, sed omnem hominum ordinem accusat, quod vnusquisq. propter auaritiam & cupiditatē officiū suū prodiderit & violarit, dum sacerdotes debitū Deo cultū negligunt. populus ea tributa subripit, quæ nõ modò propter muneris dignitatē & ministerium, sed ipsius etiam annonæ augendæ causa persoluenda fuerant, neq. tamen cõsequentem inopia & frugum defectum suæ culpæ, sed temporū & diuinæ voluntatis mutationi ascribebant.

Et in penuria vos maledicti estis, & me vos configitis gens tota.

OMNIS humanæ mentis error in diuinis rationibus nõ rectè & sapienter interpretandis versatur: idque fit ex diuini verbi ignoratione. Imperauerat populo Deus anniuorum fructuum decimas & primitias, præmiumq. eius rei sanctè obseruatæ summā Leuit. 27. fertilitatem & copiam posuerat. Omnes, inquit, decimæ terræ, siue de frugibus, siue de pomis arborum, Domini sunt, & illi sanctificatur. & in Deuteronomio: Decimas & pri- Deut. 12. mitias manuum vestrarum, & vota atque donaria, primogenita boum & ouium. Et comedetis ibi in conspectu Domini Dei vestri, & lætabimini in cūctis, ad quæ miseritis manum vos & domus vestræ, in quibus benedixerit vobis Dominus Deus vester. Atque hoc modo vel rerum augendarum causa decimas & primitias soluere, fuerat consultissimum, qui tamen id, quod per fraudem surripetetur, suis rebus accessurum putantes, magnæ sibi ipsis fraudi fuerant, dum ob eam causam inopia & caritate summa laborarent. cùm verò in dies maiori premerentur penuria, cogitare oportuerat & prouidere, num illa miseriæ constantia & incrementa ipsorum culpa aut defectu aliquo magis, quā casu accideret: idque quemadmodū corrigi posset, prouidere. secus verò ab ipsis & putabatur & curabatur. publica namque & priuata omnium voluntas & mens ad fraudem intenta erat: interim verò annorum sterilitas quotidie maior & miserior vel casui, vel Deo ab ipsis alienato; non sua culpa, sed illius voluntate & mutationis studio ascribebatur. hoc est quod Deus ait. [*Et penuria maledicti estis, & me vos configitis gens tota.*] Omnium enim communis error atque commune nefariæ fraudis studium erat: quod tamē vt deponerent, adhortatus magnā rerum in melius conuersionē pollicetur, adeò, vt apertè cognoscere possint, ipsum sibi semper consilio & sententia, atque beneficētiæ studio constare, illos autem sua culpa sese ab ipso atque ab omni felicitate abalienare.

Inferte omnem decimam in horreum, & sit cibus in domo mea, & probate me super hoc, dicit Dominus: si non aperuero vobis cataractas cæli, & effudero vobis benedictionem vsque ad abundantiam.

ADEO constantem atque præsentem sese ad beneficentiam præbet Deus, vt polliceatur nunquā per se standum, quo minus homines maximis atque à se promissis bonis & commoditatibus afficiantur, si modò ipsi pactis condicionibus etiam intermissis stare velint. atq, in ea re fidē & constantiā suā probari nõ patiatur modò, sed etiā cupiat, vltroque iubeat. Iubet igitur hoc loco populū decimarum & primitiarum exoluendarum rationem diligenter & religiosè procurare, atque in ea re vel ipsius constantiæ & benignitatis periculum fieri illis permittit: idque vno anno eoque proximo obseruari. quod si ex animi eorum sententia euenerit, imò abundantius & felicius etiam, quàm vel optari ab ipsis possit, successerit, diuinum consilium cum vaticinio consentiens interpretati, id porrò deinceps sequantur: sin minus, liberam relinqui illis de cætero sententiam.

tentiam. adeo certam, adeo testatam suam benignitatem Deus hominibus esse vult, vt vel eos, qui propter deprauatas & veteres opiniones secus existiment, experiri pa- Deut. 6.
tiatur, vltroq. roget. neque verò hoc illi præcepto aduersatur, Non tentabis Dominum „
Deum tuum. vbi, ne quid præter præscriptum cum Deo agatur, cautum est. hic verò infirmioribus iam & sua culpa errantibus, vt ex præscripto agatur, suasum est. [*Si non aperuero vobis cataractas cæli.*] Iurandi & confirmãdi forma sacræ linguę familiarissima est: altera enim orationis parte expressa, altera, de qua quæritur, ad consequentiã vel tollenda vel statuenda reseruatur, vt: Si non humiliter sentiebam. magnam verò & certam non „ Psal. 130.
modò abundantiam & fertilitatem, sed fertilitatis exspectationem atque exspectationi respondentẽ euentum, & vota etiã superantẽ successum fore, ita vt res nõ casu, sed certo consilio, atq. ex condicto adducta & effecta apertè cognoscatur, illa rerum consequentia indicatum est: vt cùm primum decimæ & primitiæ, quæ eo anno per fraudẽ subductæ erant, in horreum sacrum ad sacerdotum & leuitarum cibos restitutæ essent, proximo statim anno cataractæ cęli oportunis pluuijs aperiendæ essent, quibus terra adeo fœcũda redderetur, vt benedictio, hoc est, copia vsque ad abũdantiam efflueret. Hebraicè, *vsque ad non sufficiens*: hoc est, non modò sufficiens, sed vlterius etiã, quàm sufficiens: raro enim satis superq. agricolis esse solet. Deus verò hoc locó promittit non modò satis, sed etiam superfuturum. Hanc sententiam interpres noster abundantiæ nomine significauit. nam quod abundat, satis superq. est. atque fertilitatem vt certissimam atque constanti cõsilio probet, pluribus partibus amplificandam ornandamq. esse confirmat.

Et increpabo pro vobis deuorantem, & non corrumpet fructũ terræ vestræ: neq. erit sterilis vinea in agro, dicit Dominus exercituũ. & beatos vos dicẽt omnes gentes: eritis enim vos terra desiderabilis, dicit Dominus exercituum.

LOCVSTARVM & bestiolarum noxiarum genus omne, quod irati in eos Dei, quasi satellites quidam & ministri, agros vineasq. hactenus vltra illã cæli intemperiẽ deuastaret, auertendũ ita ab illis esse dicit, vt cæteris omnibus gentibus probaretur, eius regionis præteritam sterilitatem, & præsentẽ vbertatẽ non casu & rerum vicissitudine, non soli natura, sed Dei consilio & voluntate constare. neq. enim tanta, tam cõstans & certa mutatio casu, neq. vlla alia ratione, nisi Dei tãtùm volũtate definiri poterat. certã enim & præsentem tutelam esse oportuit, quæ vno anno & deinceps maximam terræ fœcunditatem omni cæli soliq. oportuna constitutione efficeret: neq. quicquam tamẽ noxium superesse sineret, sed locustam cæteraq. infesta animalia fugaret, cùm tamen cæteris regionibus neque tanta, neque cunctis partibus constans ac temporibus perpetua felicitas accideret. Solet namque qui frumentariæ rei commodus annus est, plerũque arboribus & vitibus esse incommodus. neque idem semper & pecoribus & cæteræ rusticæ rei augendæ idoneum atq. æquum tempus est. vbi verò omnia ex sententia eueniunt, singularis & præsentissima quædam diuinæ prouidentiæ atque voluntatis ratio probatur. id autem illis cum summa gloria vtilitateq. ipsorum, cum magno & illustri admirandoque cæteris gentibus exemplo euenturum Deus pollicetur. [*Eritis enim vos terra desiderabilis.* Hebraice, *terra voluntatis.*] Terra, quã Dominus exercituum vult, omnibusq. modis tuetur & fouet, sicut scriptum est: Deus autem noster in cælo, omnia, quæcunque voluit, Psalm. 115.
fecit. hoc autem nõ ipsius terrę studio, sed hominum ipsorum, quos Deus amarit, causa, „
& futurum & à gentibus agnoscendum esse ait.

Inualuerunt super me verba vestra, dicit Dominus, &c.

ARGVMENTVM de prouidentia ac religionis vsu vt grauissimum & maximi ad humanæ vitæ institutionem ponderis atque momenti Vates hoc loco persequitur: idque diuini consilij publicè exspectandi expositione absoluit. ea etenim, quæ hactenus reprehenderat, in populo scelera, vt prophanarum nuptiarum appetentiã, religionis etiã & diuini cultus violationẽ, in qua decimarũ & primitiarũ negatio & subductio publica fuit, ex hoc errorũ fonte irrigata crescere indies videbantur: quòd diuina erga homines pios prouidentia & cura, non modò in dubium vocata, sed etiam improbissimorum hominum sermonibus oppugnata, atque ex imperitorũ animis penè sublata esset. cumque de rebus ipsis anteà actum sit, hoc est, de fide, officioq. cùm erga homines, tum erga Deũ violato, de voluntate nunc etiam agitur, ex qua præcipuè humana facta probari improbariq. solent; ostenditurq. grauissimis iam notatis sceleribus grauiorẽ nequioremq. multo

animi impulsum voluntatemq́. fuisse. Atq. adeo ob eam rem Deũ illis magis infensum cogitare, quemadmodũ vel illi ad mentẽ officiumq́. redeant, vel, quã pertinaciter negauerint, prouidentiam magno suo incommodo fateri & agnoscere cogantur. Quoniam verò Deus, qui spiritus simplicissimus atq. optimus est, animorũ impulsum prius, quam res ipsas & facta examinat, & quæ ad offensionẽ cultúmue suum pertineat, ex sententiæ & consilij rationibus magis, quàm ex rebus ipsis æstimat, quãquã facta ipsa, quæ vel malitia, vel fraude notantur, vehementer improbaret, vehemẽtissimè tamẽ consilia sententiasq́ue impiorum & turpissimorum reprehendit: eaq́. ob eam rem sibi grauiora & molestiora esse dicit, quod cum spiritualia magis natura sua sint, diuinã dignitatẽ (si capere id res possit) propius & certius lædere & offendere videantur. Hæc illius propositionis sentẽtia est. [*Inualuerũt super me verba vestra* Hebraicè, *fortificauerũt.*] Durissimis & contentissimis aduersum me sermonibus egistis. quod cùm illi ex more negãtes, prius quàm tentare; an Deo notum esset, viderentur, obiectum tamen sibi & expositum audiunt. atque hoc modo nõ solùm humana facta, sed neq. effata, neq. cogitata Deũ latere intelligũt.

Et dixistis, Quid locuti sumus contra te?

NEGARI profectò non poterat id, quod ab ipsis dictum fuisset: sed tamen fugere atq. latere Deum putabant; vtpote quem res hominum negligere crebris inter se sermonibus asserebant. Itaq. huiusmodi interrogatio non ad negationẽ, sed ad tentationem spectat. qua sententiã suam, si minus clarè à Deo responsum esset, confirmarent, hoc est, hominum dicta aut facta Deo vel ignorari, vel negligi. [*Quid locuti sumus cõtra te?*] Hebraicum verbũ passiuũ est, quo latina lingua caret; cum, loquor, ex deponentium genere sit. quãquam verò expositores actiuè interpretentur, magnã tamen significationem passiua vox hoc loco habet, quæ cũ eorum, qui reprehenduntur, sententia conueniat. nam cùm isti hominũm res à Deo non curari affirmarent, sermones etiam, qui minus, quam facta, aperti & expositi sunt, non intelligi asserebant. si quid autem à vatibus Dei nomine diceretur, vel id esse ab ipsis confictum, vel aliàs ex aliis auditum, non autem vt planè vaticinij virtute cognitum, aut a Deo illis expositum & creditum: quod an ex aliis acceptum fuerit, facile deprehendi posset, si recitare & referre iuberentur. nam quæ narrata ex aliorum sermonibus referuntur, ferè nunquam totidem verbis ijsdemq́ue modis repeti solẽt: sed tametsi eadem sententia, aliis tamen atque aliis verbis narrantur, vt nõ eadem omnibus sermonis ratio & elocutionis forma est. Hęc igitur illius interrogationis expositio est. [*Quid locuti sumus contra te? quidnã dicti sumus super te?*] Quid, inquiunt, delatũ aduersum te de nobis est? neq. enim te diuinasse, sed audisse arbitramur. Eam verò improbam & astutam interrogationẽ Vates redarguit, ijsdem qui ab istis proferrentur, sermonibus ad verbum recitandis.

Dixistis, Vanus est qui seruit Deo: & quod emolumẽtum, quia custodiuimus præcepta eius, & quia ambulauimus tristes coram Domino exercituum.

NON impudentissimi modò, sed superbissimi sermones à Vate Dei nomine referuntur, quibus impij illi homines diuinã prouidentiã, & humanarũ rerũ curã, misericordiã & iustitiã nõ solùm negare, sed apertè oppugnare atq. euertere cõtenderent. ob eamq́. rem inualuisse aduersum se istorũ sermones dicebat Deus, quòd multo quàm antè insolẽtiores & improbiores iactarentur. anteà enim omnẽ prouidẽtiæ vim & efficientiã vna iudiciorum ratione excepta Deo tribuebãt: nunc verò omnia negant, omnia detrahũt, diuinosq́. honores apertè dissuadẽt: idq́. cũ maxima bonorũ & piorũ hominũ offensione & commotione faciunt. Continet autẽ oratio hæc omnia ferè religionis capita, quæ petere atq. euertere molitur. Religionis autẽ prima & summa capita duo sunt, fides & obedien-
" tia. Accedentẽ enim ad Deum, primũ oportet credere, quòd est, & quòd diligẽtibus se re-
" munerator est. hac fide imbutũ animũ diuinũ cultum & pietatis officia omnia suscipere
" etiã oportet, sicut scriptũ est: Ambula corã me & esto perfectus, &c. Posteriora verò religionis capita duo etiam sunt, præmiorum pro rectè factis firma spes, aut pœnarũ pro vitijs
Genes.4. & peccatis certissima exspectatio, sicut scriptum est: Nonne si bene egeris, recipies? si autẽ
" malum, statim in foribus peccatum est? Omnia autẽ capita hæc firmissimæ religionis arces istorũ oratione oppugnabãtur. primum enim illud iactatũ est, [*Vanus est, qui seruit Deo*] Frustra operam oleumq́. impẽdit, qui Deum colit, inquiunt: quo sermone & fides omnis de Deo, & de hominum erga Deum ratione & obseruantia impugnatur. asseritur enim diuinam

diuinam naturã longè à tebus hominũ ſepoſitã, nihil cum hominibus cõmune habere, nihil humanarũ rerũ aut indigere,aut expetere,nihil mortaliũ cultu affici aut iuuari, ſuperuacaneumq̃. hominibus & ineptum eſſe,ijs tebus ſtudium operamq̃. impẽdere,quæ ad illum,cui impendãtur,minimè pertineãt,ſicut & ille de eadẽ re dicebat: Porrò ſi iuſte » Iob 33. egeris,quid donabis ei? aut quid de manu tua accipiet?homini, qui tui ſimilis eſt, nocebit impietas tua,& filiũ hominis adiuuabit iuſtitia tua,&c. Hoc itaq. ſermone aſſerebant diuinum cultum vanũ & ſuperuacaneum ex parte ipſius culti Dei eſſe;vtpote ad eũ non pertinentem. deinde etiã idem ex parte colentis aſtruebant,cui nihil commodi ex ea re accidere cõtenderent. [*Et quod emolumentũ,quia cuſtodiuimus præcepta eius?*] Primũ honeſtas, deinde & vtilitas omnis negatur: aut enim ipſius Dei cauſa, quia bonus eſt , quia omni cultu ac pietate digniſſimus colendus eſt ; ſed tamẽ ad eum non pertinet humanũ quicquam, imò vana ſunt , quæ ipſi à mortalibus tribuũtur: quæ verò vana ſunt, honeſta eſſe nõ poſſunt. Igitur ſi non propter Deum colendus Deus ſit, quęritur,an propter homines ipſos fuerit colendus: quod quãquam ille nulla noſtra re indiget,nobis tamen exorari, vt proſit,colendo, vel ſaltem,vt ne auerſis à ſe noceat,abſtinendo & continendo poſſit. [*Sed quod emolumentum,quia cuſtodiuimus præcepta eius? & quia ambulauimus triſtes corã Domino exercituum.*] Agendarum rerum vtilitas altera ex duabus rationibus , vel vtraq. ſimul definitur , vt bene & feliciter, vel vt non malè & infeliciter eueniat. Pietatis autem ſtudium poſt fidem duplici cura conſumitur;altera beneficentiæ & agendarum rerum; cauendarum verò & continentiæ altera. priori quidem præmia magna & diuina ; poſteriori verò ſecuritas propoſita eſt. Vtrãque autem iſti labefactare atq. euertere nitebãtur,tum nullũ benefactis præmium , tum nullam etiam maleficiis apud Deum pœnam conſtare aſſerentes. [*Et quia ambulauimus triſtes coram Domino exercituum.*] Ambulare triſtem,ſiue,vt hebraicè eſt,obſcurum & humilẽ,idem ſignificat,quod apud Latinos humiliter, patienter modeſteq̃.agere. eſtq̃. propria illorũ deſcriptio, qui vel propter inopiã & imbecillitatẽ, vel magis propter pietatem diuinumq̃. timorem, neque quẽquam lædunt,neq. læſi etiã ſeſe violẽter vlciſcuntur, ſed omnia potius pati,quàm ſuperbè quicquam agere malunt, iniuriarumq̃. ſuarũ priuatam cauſam Deo potius vltori vindicandã committunt, quàm ipſi ſuſcipiant,illud certiſſimè credentes quod ſcriptũ eſt: Mihi vindictã,& ego retribuã Rom. 12. Cant. eis in tẽpore, &c. huius ſententiæ illud apud Iob eſt: Mœrens incedebam ſine furore, Iob. 30. conſurgens in tuba clamabam,& apud Pſaltem: Quare contriſtatus incedo,dum affligit me inimicus. [*coram Domino exercituum,*] Deo vltore, vt aliàs expoſuimus. Itaque religionis & pietatis obſeruantiã neq. Deo gratam,neque hominibus vtilem eſſe dicebant, vt quæ neq. cultores bearet ſuos,neque etiam iniuriis accipiendis defenderet,neq. acceptis conſolaretur aut vlciſceretur. Vtriuſque autem requiſitæ rei exemplum in ſeipſis illi ſtatuebant,ſeq̃. proprio periculo obſeruaſſe aiebant, nihil videlicet ſibi in vtroque genere religionis obſeruantiam profuiſſe, quaſi ſeipſos iuſtos , innocentes & pios prædicantes: atque hoc modo & exiſtimationi gloriæque ſuæ conſulebant , & diuinæ prouidentiæ ac religioni vehementius detrahebant. neque enim alios iuſtos & pios proferunt, quibus pietas nihil profuerit, quoniam id refelli facilè poſſe videbant ab ijs,qui audirẽt, dicentibus,nec ſibi, nec ipſis exploratum eſſe, an illi, quos appellarent , pietatem & innocentiam purè ſancteq̃. coluerint. nemo enim homo alterius cõſcientiæ certus teſtis eſſe poteſt;ſuæ verò vnuſquiſq. certiſſimus eſt. hi de alijs in pietatis & religionis cultæ rationibus nihil affirmãt;ſe verò ipſos ſui teſtes, quãquã mentiti,probabilius tamẽ ſtatuere,quã alios appellare poſſe arbitrantur. [*quia cuſtodiuimus & ambulauimus.*] O ſtultiſſimã hominum improbitatẽ, ô humanã argutiam peſtiferã: ô impijſſimã audaciã: quæ eò vſq. procedat,vt nõ ſolùm proprijs exẽplis,falſò productis,diuinas rationes neget,ſed alienis etiã tentare atq. euertere moliatur. hoc eſt,inualere ſermones hominum contra Deum religionis fidem & pietatis obſeruantiã à ſe primũ , deinde & à cæteris hominibus negligi & violari,imò labefactari & euerti conari. hoc eſt,bellum cælo inferre; Deũque è ſede maieſtatis ſuæ deturbare , tentare : id autẽ quia cæteris hominibus audaciſſimũ & terribiliſſimũ iudicatur, ſibi, ij qui auſi fuerint, cùm vtiliſſimũ,tum glorioſiſſimũ facinus fore ducunt. vt ille impius de quodam huiuſmodi impietatis audaciſſimo duce prædicabat. Lucret. lib. 1.

Humana ante oculos fœdè cùm vita iaceret
In terris depreſſa graui ſub relligione,
Quæ caput è cæli regionibus oſtendebat,
Horribili ſuper aſpectu mortalibus inſtans.
Primum Graius homo mortaleis tollere contrà
Eſt oculos auſus, primusq̃. obſiſtere contrà.

quanquam non ille primus huius temeritatis & improbitatis dux fuerit. namque ante Epicurum plurimi etiam apud Israëlitas, nedum apud gétes eius impietatis professores extiterunt. Itaque & misericordia & iustitia diuina, atque omnis Dei erga homines ratio ab istis suorum ipsorum, falso quidem, sed tamé astuto testimonio & exemplo negata & oppugnata est: eadem autem res alterius contrariæ partis comparatione ab istis affirmatur. asseritur enim non modò pietatem inutilem, sed impietatem contrà atque scelus vtilissima hominibus esse.

Ergo nunc beatos dicimus arrogantes: siquidē ædificati sunt facientes impietatem.

IMPROBORVM hominum prosperitatibus Dei prouidentiam apud homines redargui: idque esse perpetuum impiorum argumétum, iam alias ostendimus. Igitur idem nunc ab istis vsurpatum est, quo non modò pietatis ratio eleuetur, sed impietas etiá anteponatur. dixerant autem pietatis exercitationem superuacaneam inutilemq. esse, núc impietatis vsum & studium honestum atq. vtile esse addunt, quòd illis neq. gloriá, neq. commoda hominibus comparari suo exemplo statuerent: his verò vtrumq. præstari affirment: idque aliorum exemplo, quorum scelera & insolenter superbeq. gestæ res, quòd publicè constiterint, negari non possent. nam de factis aliorum apertum testimoniú esse potest, præsertim de facinoribus, quæ ex superbia, ambitione atq. audacia proficiscútur, quæ vt notentur, ipsi etiam, qui admiserunt, volunt, sicut ille dixit:

Iuuenal. sat.1. *Aude aliquid breuibus gyaris & carcere dignum,*
Si vis esse aliquis. Probitas laudatur & alget.

Ita isti se pietatis & officij cultura sibi tantum peperisse aiunt commodi, vt intelligerent pietatis partes ad vitæ vsum, commoda & splendorem potiores esse, quando illius cultores miseros suo periculo; huius verò felices aliorum exemplo probarent: ita, vt suæ sortis pœnitentia, aliorum verò inuidia duci cogerentur. [*Ergo nunc beatos dicimus.* Hebraicè, *Et nunc nos, &c.*] Nunc tandem, inquiút, nos qui officium, modestiam, temperantiam innocentiamque coluimus, id solùm nobis præstitisse affirmamus, vt alterius partis sectatores sapientes felicesq. esse, non sine inuidia, dicamus. nobis namque humilitas & tristitia illa nihil, præter miseriam & ignobilitatem, obscuritatem & côtemptionem attulit: superbis verò & arrogantibus sua illa vitæ ratio gloriam imprimis, splendorem, amplitudinem dignitatemque afferre conspicitur, vtpote qui iniuriam omnem à se propulsantes, alijs facere cùm impunè, tum gloriosè possunt: quandò illustres homines ij dicútur, qui potentia, viribus, audacia atque insolentia aliis formidabiles admirabilesque sunt. hos mundus laudat, hos celebrat, hos frequenter commemorat; innocentes verò, modestos, pios & mansuetos ignauiæ atque inertiæ nomine reprehendit: atque ijs ipsis, quamuis exiguis rebus, quas possidere cognouit, indignos ob id ipsum arbitratur, quod contentos esse intelligat. Hos itaque solùm sapere & optimè viuere dicimus, qui superbissimè insolentissimeq. agunt, quantum ad nominis celebritatem, vitæ securitatem, splendoré atq. vsum, quantum ad commoda spectat, cùm ijs cõmodissimè agi videmus, qui impijssimè & iniustissimè viuunt. [*Et ædificati sunt facientes impietaté.*] non modò, inquiunt, ré familiarem iniuria, dolo & fraude cõseruari & tueri, sed comparari etiam atq. amplificari videmus: ita vt qui nihil omnino aut habuerant, aut bonis artibus sibi pepererát, postquam malis rationibus agere cœperint, & pecuniam innumerabilem corraserint, & ex nihili hominibus tanti euaserint, vt omnium aliorum dignitatem exæquent. hoc est ædificare hebraicè in loco, quod apud latinos familiam, & familiarem atque domesticam rem pa-

Psalm.126. trimoniumque constituere, vt: „Nisi Dominus ædificauerit domum, in vanum laborauerunt, qui ædificant eam." [*Facientes impietatem.*] Impietas & impius, solennia in iure & in foro verba sunt apud Hebræos. nam qui causam tuetur iniustam, siue reus, siue actor fuerit, RESSAGH; ipsa verò iniqua & iniusta causa RISGHAH vocatur. vbi enim

Exod.2. nos legimus, Et dixit Moses ei, qui faciebat iniuriam, Quare percutis fratré tuum? Hebraicè est, Et dixit le RESSAGH. & in iudicialibus institutis:

Exod.21. „Insontem & iustum non occides: subiúgitur autem, quia auersor impium." deniq. in hoc genere nomen impius, iusto opponitur, vt:

Genes.18. „Absit à te, vt rem hanc facias, & occidas iustum cum impio, fiatque iustus sicut impius. non est hoc tuum, qui iudicas omnem terram, &c." Itaq. iniuria, fraude, dolo, furto, rapina, alea non modò patrimonia cõseruata, sed comparata amplissimeq. constituta fuisse asseuerant. [*Et ædificati sunt facientes impietatem.*]

Criminibus debent hortos, prætoria, mensas, Argentum vetus, &c.

&, vt

&,vt Psaltes aiebat: Ecce ipsi peccatores & abundantes in seculo obtinuerunt diuitias. Psalm. Atque huiusmodi quidem scelera non solum hominum iniuria,sed numinis etiam contemptione studiose ab hominibus suscepta & impune perpetrata, commodo potius, quam fraudi suis auctoribus fuisse, impij isti addunt: ita vt commodius & melius cum audacibus & sceleratis atque impijs, quàm cum piis & innocentibus agi contendant. alij namque obscuri & ignauia sepulti iacẽt; alij vero ab hominibus formidati,a numine minime repressi,opulenti, potentes,clari summique euadunt. huiusmodi eius quæ subiungitur, orationis sententia est: [*Et tentauerunt Deum, & salui facti sunt.*] Non modo vexationem direptionemque hominum, sed numinis etiam contemptionem,atque consulto & summo impietatis studio suscepta scelera inulta ac libera multis fuisse aiunt, ita vt ex tanta importunitate & audacia peccandi securitas,& cupiditatum licentia magis obtenta & aucta,quàm pœna vlla suscepta videatur. Fuère enim nonnulli, qui grauissima & nefaria scelera diuini iudicij tentandi causa admiserint, cùm apud Hebræos, tum apud gentes etiam: qui quoniam Dei patientia impræsentiarum abusi,appetitis rebus frui aliquandiu spectati sunt, causam omnem aduersus Dei prouidentiam & iudicium obtinuisse,stultis & impiis audacibusque hominibus visi sunt. nam & Nabuchodonosor supellectilem omnem sacram e templo cum numinis contemptione diripuisse dicitur. & Pompeius magnus secundi etiam templi temporibus idem etiam ausus est. prætera & Roboam religionem Dei veram omnem apud Israëlitas euertit & perturbauit: idque ea tempestate qua moliretur,impunè visus est tulisse. Rapsace etiam neq. tibi, Isa.36. neque principi suo vllum tantùm deorum numen existimatum fuisse iactabat, quod nõ fuissent cum felici euentu periclitati. Phalarim prætera aiunt deorum simulachra cum summa non tam deorum ipsorum (qui re ipsa nulli erant) quà religionum omnium contemptione & cõtumelia (quod nefario sceleri etiam Gentibus ascribebatur) expoliasse. Huiusmodi verò exempla ab istis hoc loco indicantur, eorum,quorum audacia & furor Dei etiá iudicium periclitatus impunitate ali magis, quàm vltione reprimi putaretur.

Quoniam vero non ex sua tantùm gente, sed ex aliis etiam nationibus exempla ab istis indicabantur,consulto nomen Dei commune ELOHIM, quod gubernatores,præsides atque iudices significat,appellabatur: quo nomine Deum gentibus omnibus notum & cultum esse,iam alìàs edocti sumus. Hunc igitur Deum,quisquis in cælo terras & humanum genus regere putaretur, impunè tentatum fuisse isti dicebant, [*Et salui facti sunt.* Hebraicè; *Et euaserunt.*] liberi & impuniti, cùm summa scelera diuini iudicij tentandi animo atque studio perpetrarint: quæ tamen Deum, so vel hominum rerum, vel suæ etiam dignitatis vindicem oportunè probaturùm prætermittere non oportuisset. Hæ istorum importunissimæ pariter & acutissimæ sententiæ argumentaque sunt, quæ humanæ tantùm sapientiæ artificio & præsenti sensu expensa nonnihil firmitudinis & roboris habere videantur ad imperitorum hominum animos de prouidentiæ sententia deducẽdos, adeo vt hæc res his tantùm modis tractata piis etiam viris negotiũ molestiamq. exhibeat cogitandi,quemadmodum vel hæc argumenta labefactari,vel imperitis & infirmioribus hominibus consuli atq. satisfieri in hac causa possit. sicut scriptũ est: Si dicebá, Narrabo sic: ecce nationem filiorum tuorum reprobaui. Psalm.72. rursus verò: Existimabam,vt cognoscerem hoc: labor est ante me. atq. hoc est, quod ex huiusmodi impiorum disputatione euenire Vates noster ait.

Tunc locuti sunt timentes Dominum, vnusquisque cum proximo suo.

SI ex cõmuni verbi latini Loquor,significatione locus hic sit explicandus,facilis cognitu totius orationis fuerit sententia: cuius argumentum eiusmodi est. Pios homines hanc impiorum de prouidentia disputationem audientes inter se egisse & deliberasse, quemadmodũ his argumentis respondentes satisfacere vulgo imperitorũ aut infirmiorũ hominũ possent: vel sese mutuo exhortatos fuisse, nè videlicet ob huiusmodi argumenta & sermones animum desponderent, atque à pietate ad scelera desciscerent, quando vnus Dei timor in animis conceptus, abundè satis sibi esse posset ad virtutis studium colendum religionemque retinendam, etiam si nihil ad respondendum atque aliorum argumenta euertendum suppeteret, vnam diuinam legem & traditam à maioribus disciplinam sibi ad religionis custodiã sufficere, quibus Deum humanarũ rerum gubernatorẽ & iudicem edocti crederent. neque ab hac fidei statione vllis rationibus, vllis argumentationibus, quamuis præsentibus exemplis, petiti & oppugnati decedete deberent.

Hæc quidem huius loci satis idonea, atque ad argumentum ipsum accommodata expositio videretur, si nobis ex coniectura diuinantibus, quid ipsi sentiremus, ac non magis quid verba indicarét, exponere cősilium fuisset. Sed quoniá illud semper interpretádo cauimus, ne quid viuétis & sapientis Dei sermonibus ingeniose adderemus, quod verborum ipsorű notatione minus cőtineretur, aliá non minus commodá, ac magis fortasse ex verborű simplici ratione petitá expositioné afferemus, probandæ tamé vtriusuis arbitrium integrű lectori relinquentes: quandoquidé nihil ex alterutra, neq, de pietatis, neq. de rerum & sapientiæ rationibus derogatur. [*Tunc locuti sunt.*] Omnis omnino sententiæ

דבר ratio in verbo DABAR hebraico posita est: quod vt latinè loqui, frequentissime redditur; sic etiá excidere, perdere, vastare, non infrequéter ab interprete nostro vertitur. vtráque enim significationé sortitum est: vtram verò sequi cőueniat, locus ipse, & sententiæ

2. Paral. 22. ,, ratio indicare apertè solet. In hac significatione vsurpatur verbű, vbi nostra versio latina

Psalm. 17. Psalm 46. legit, Neq. erat vltrà spes aliqua de stirpe, quis regnaret, Ezechiæ. & apud Psalté: Deus, ,, qui das vindictá mihi, & subdis populos sub me. Et subiecit populos nobis. & in illo aper- ,, tissimè vbi latina versio habet, Tunc loquetur ad eos in ira sua. quid enim significet ver- ,, bum, *loqui ad eos*, posteriori hemistichio exponitur. Et in furore suo conturbabit eos. Ex hac auté significatione DEBER, nomen est, quod pestilentiam & internetioné, & MIDBAR, quod solitudinem desertumq. vertimus. Atq. hoc loco verbum passiuè vsurpatű est. [*Tunc locuti sunt timentes Dominum vnusquisque cű proximo suo. Tunc vastati sunt timentes Dominum.*] Est autem illa loci huius sententia cű præcedétibus connectenda. quod postquá eòusq. quorundá hominum audacia processerit, vt Deus etiam ipse tentatus impunè sit, plurimű detriméti pietas acceperit, pijs hominibus multis partim à suis vicinis & socijs oppressis & vexatis, partim perturbatis, ita vt timentes Dominum excisi sint. [*vnusquisq. cum proximo suo*, siue, vt Hebraicè est, *ad proximum suum*.] vt pijs hominibus aliorű hominű societas, cùm ob suam ipsorum perniciem, tum ob impium exemplum non tuta fuisse, ostenderetur. atque hoc modo aperta & simplex loci huius sententia sine vlla adiectione constiterit. Hanc verò causam natura sua grauissimam, plurimum ad humanæ vitæ institutionem momenti ac ponderis habenté, nő solùm sibi susceptá & iudicandá, sed suum etiá de ea re consilium vt sibi certissimum, ita & pijs hominibus apertissimum & testatissimum esse Deus voluit quamobré per Vates exponendű & docendum curauit; non modò piorum & impiorum hominum facta, sed dicta omnia sibi nota obseruataq. esse: atq. huiusmodi impios aduersus prouidentiá iudiciumq. suum sermones, cùm ingenti auctorű suorű pernicie, & piorű & constantiű hominű fructu fore demű redarguendos.

Et attendit Dominus, & audiuit: & scriptus est liber monumenti coram eo timentibus Dominum, & cogitantibus nomen eius.

SERMONES illos, quibus diuina prouidentia oppugnabatur, non negligenter, sed attentissimè auditos à Deo, atq. de ea re statim commodissimè in gratiam atq. vtilitaté piorum prouisum fuisse Vates docet: ita vt quid respondendum de cætero, quid sperandum exspectandumq. pijs fuerit, apertum iam atque testatum. omnibusq. deinceps manifestum sit. [*Et attendit Dominus, & exaudiuit.*] quod illi nő curari & nesciri à Deo arbitrabantur, attentè tamen obseruatum auditumque est. habet verbum *attendit*, adiunctam

Psalm. 5. curam, & diligentiam ex hebraico verbo KASSAB, vt: Intende voci orationis meæ,

2. Paral. 6. rex meus & Deus meus, &c. Aperiantur quæso oculi tui, & aures tuæ intentæ sint ad ,, orationem, quæ fit in loco isto. est autem propriè auribus accommodatum verbum. Nő ergo leuiter curari res hominum à Deo putandű fuerit, à quo vel sermones ipsi tam attentè & diligenter audiuntur, atque prouidetur statim, quemadmodum pijs & bonis viris consultum esse, & omnibus etiam aliis fieri satis possit. [*Et scriptus est liber monumenti coram eo.*] Hæc oratio non pertinet tantùm ad rerum & personarű rationes omnes, quæ ,, præsentes, apertæ atq. exploratæ à Deo sunt, sicut scriptű est: Et in libro tuo omnes scribentur, &c. quantű ad curam & consilium diuinum, quo prouisum est, queadmodum piis diuina de hac re sententia & ratio certa atq. nota & animű adderet, & fidé spemque firmaret. Quáobrem librű coram ipso Deo eodemq. dictante, propriamq. sententiá suis verbis certissimis aperiente scriptum, eundemque à se recitatum Vates ait. namque libri nomine in sacris, epistola etiam & tabula publicè figenda, & deniq. quicquid scribitur, significatur. *monumenti*, Hebraicè, *recordationis*. non tam vt Deus ipse recordetur,

qui

qui neq. obliuione capi poteſt, neq. admonitione opus habet, quàm homines ipſi, quibus voluntatē ſententiamq́. ſuá certá, teſtatam, conſtantemq́. eſſe vult. id autem cómodius fit libro ſcripto, quod diutius durat, quàm ſermone ſolū ſemel pronũtiato, quod excidere ex auditorum mentibus plerũq. ſolet deinde & ſcripto ſemper eadē cum verbis ſententia cōſtat, ex pronũtiato non eadē ſemper ab auditoribus reddi ſolet. Quamobrē quod certiſſimū & cōſtantiſſimum, atq. ab aſtuta aut maligna interpretatione tutum & vindicatum fore Deus voluit, id ſcribendū curauit, vt de eodē hoc argumento, eodē planè cōſilio, eadē ſententia, atq. iiſdē ferè verbis, apertius tamē, Habbakuq agere iuſſus eſt. Et reſpondit mihi Domin⁹, & dixit, Scribe viſum, & explana eũ ſuper tabulas, vt percurrat qui » Habbak.2. legerit eũ. quia adhuc viſus procul, & apparebit in finē, & non mentietur. ſi morā fecerit, » exſpecta illum: quia veniēs veniet, & non tardabit. Ecce qui incredulus eſt, non erit recta » anima eius in ſemetipſo. iuſtus autē in fide ſua viuet. Iuſtis igitur & pijs, quibus diuinū » verbum graue, ſanctum, maximæq. auctoritatis eſt, hoc monumentū, quod legant, quod intueantur, quod exſpectent, ſcribi atque proponi curatum eſt. [*Timentibus Dominū & cogitantibus nomen eius,*] iis, inquam, qui ſanctiſſimū illius nomen, quod miſericordiam, conſtantiam omnemq́. perfectionem ſignificat & promittit, in omni cauſa, conſilio, cōſultatione, in omni deniq. vita cogitant. neq. ab eo cogitando vllis, quamuis difficillimis, rebus & argumentis petiti, deſiſtunt. iis enim Deus ipſe præſens animū tandē & ſpē conſilio ſuo aperiendo atq. ſtatuendo cōfirmat, ſicut de eodē argumento ſcriptum eſt: Quàm bonus » Iſraël Deus iis, qui recto ſunt corde. Iam igitur certum de hac re conſilium diuinamque ſententiā, quam Vates noſter ſibi dictatam atq. exceptam ſcribere eſt iuſſus, legamus.

Et erunt mihi, ait Dominus exercituum, in die, qua ego facio, in peculium: & parcam eis, ſicut parcit vir filio ſuo ſeruienti ſibi.

PVBLICVM proborum & improborū hominū delectum euangelij tēpore apud Iudæos aliasq́. etiam gentes habendū hoc loco Deus ſignificauit. quo in iudicio quantum altera pars alteri præſtiterit, ipſo euentu manifeſte erat oſtendendum: ita, vt ij, qui in fide & officio permanſiſſent, in diuinā familiam adoptati, & maximis cōmodis, & illuſtri dignitate fruerentur, ſicut ſcriptum eſt: Quotquot autē receperunt eum, dedit eis poteſtatem Ioan.1. filios Dei fieri, iis, qui credunt in nomine eius, &c. cæteri verò, qui vel diuinis verbis cre- » dere, vel præceptis parēre noluiſſent, iuſtiſſimo Dei iudicio reiecti grauiſſimas impietatis atq. improbitatis pœnas, tum in hac vita ignominioſe expulſi, tum in futura vehementer cruciandi darēt. atque de piis & timentibus Dominum & cogitantibus nomē eius illud decretum eſt à potente Domino exercituum, vltore & vindice [*Et erunt mihi.*] *Et*, coniunctio illationis vim obtinet hoc in loco, atque initium orationi ſententiæq́. dat, vt apud latinos, *ergo*, aut, *igitur*, apud græcos, *ἄρα*, apud Arabes, *v h e*, Sunt autem plurima in ſacris libris huius officij exempla, vt: Et factum eſt poſt mortem Moyſi, &c. Quàm verò Ioſue.1. chari, quam dilecti, quaq́. omni tutela, omnibus dignitatis ornamentis præcipuè affecti futuri eſſent ij, qui per euangelium Deo erant deligendi, peculij nomine ſignificatum eſt: quod vt proprium atque propria induſtria paratum, & à mari vehementius, & cuſtodiri diligentius ab iis, qui poſſident, ſolet. Eſt autē hebraicū nomen Z Z E G V L A, dignius etiam & liberalius, quàm latinorum peculium. hoc enim proprium ſeruorum lucrum plerũque eſt: illud verò liberorū, chariſſima & ſelectiſſima diuitiarum pars, quæ vel natura ſua, vel opere præſtantiſſima ſit, vt aurum, gemmæ, vaſa, &c. quare & nomen in regiis etiam rationibus vſurpatur, vt: Coaceruaui mihi argentū & aurum, & Z Z E G V- Eccl.2. L A, regum & prouinciarum. Huiuſmodi autem rerum cariſſimarum & pretioſiſſimarum loco ſibi habendos eos, qui nomen ſuum cogitauerint, Deus pollicetur. Habet autem Hebraica oratio certam quandam ſignificationem, ſi ad verbum reddatur [*Et erunt mihi, ait Dominus exercituum, in die, qua ego faciens peculium.*] Euangelij tempus diem peculij ſibi faciendi, & delectus habendi Deus vocat, ſicut ſcriptum eſt: Separatio- Luc.12. nem veni facere, & cæt. Ex hoc enim erunt tres in domo vna diuiſi, pater in filium, & » filius in patrem ſuum, & cæt. & Nolite timere puſillus grex: quia complacuit patri veſtro dare vobis regnum. In illa igitur die hos ſibi aſſcribendos recipit, vt impleatur in eis id, quod in figura olim ſcriptum fuerat: Si ergo audieritis vocem meam, Exod.19. & cuſtodieritis pactum meum, eritis mihi in peculium de cunctis populis: mea eſt » enim omnis terra. Et vos eritis mihi in regnum ſacerdotale & gens ſancta. »

[*Et parcam*

[*Et parcam eis.*] Cura cõſilioq. proſpecturũ ſe illis fore ait, vt quá optimè & quàm honeſtiſſimè ſit. eſt enim eiuſmodi ſignificatio verbi *hhamat*, pro quo latine reddidimus, *parcere*, vt: 2.Sam.11. Pepercit rex Miphiboſeth filio Ionathæ filij Saul, propter iuſiurandũ, quod fuerat inter Dauid & inter Ionathá filium Saul. quanta verò cura, benignitate atq. commoditate proſpecturus eſſet pijs, Deus ipſe declarauit, [*Sicut parcit vir filio ſuo ſeruienti ſibi.*] quẽ tum vt filium amat, tum verò ob præſtitam erga ſe pietatem plurimum diligit. Illud autem ex ea re euenturum eſſe oſtenditur, vt vtriuſque partis hominum delectus atq. diſcrimen non ſolùm ſit, ſed apertè etiam cognoſcatur.

Et conuertemini, & videbitis, quid ſit inter iuſtum & impium: & inter ſeruientem Deo, & non ſeruientem ei.

Ex euentuum notatione cognoſcendum eſſe ait, magnũ inter pietatem atq. impietatem, magnum etiam inter virtutem & negligentiam atque ignauiá diſcrimen non modò re ipſa eſſe, ſed Dei iudicio conſtitui: idque adeo apertum fore, vt vel aliud agentes Philipp.2. commoueat atque moneat, ad cognoſcendumq. excitet, ſicut ſcriptum eſt: In medio nationis prauæ & peruerſæ, inter quos lucetis ſicut luminaria in cælo. eſt autem iuſti & impij ea, quam ſuperius annotauimus, differentia hoc loco obſeruanda; ſeruientis verò & non ſeruientis Deo in religionis cura diſcrimen eſt, alterius quidem partis erga homines, erga Deum alterius officium definitur. At verò eam, quam expoſuerit, rem vt certá decretamq. diuinitus, atq. iam iam certo cõſtituto ad explicandum die paratá ab hoĩbus exſpectare oportere, indicádo atq. aſſeuerádo Vates docet: idq. ſequẽti capite exponitur.

CAPVT IIII.

ECCE *enim dies veniet ſuccenſa quaſi caminus: & erunt omnes ſuperbi, & omnes facientes impietatem ſtipula: & inflammabit eos dies veniẽs, dicit Dominus exercituum: quæ non derelinquet eis radicẽ & germen.*

ADMIRANDAM atque maximam Chriſtiani euangelij virtutem & efficientiam hoc loco à ſe indicatam exſpectandam Deus proponebat: cuius varia pro pietatis ac fidei, vel pro impietatis ac incredulitatis diuerſa ratione in hominibus euenta ſpectáda eſſent. Chriſti etenim virtus per euangelium annuntiata, credentes atque pios dictoq. obedientes homines à peccatis vitiiſq. purgatos, diuino ſpiritu immiſſo ſanat, atq. in nouam vitam & ſanctitatem recreat; rurſus verò incredulos & inobedientes ob ſuam ipſorum culpam non tam præſentia, quàm ſubtractione abalienationeq. ſui in ſuo ipſorum Ioan.12. peccato relictos & improbatos damnat & perdit, ſicut ſcriptum eſt: Ego lux in mundum veni, vt omnis qui credit in me, in tenebris non maneat. & ſi quis audierit verba mea, & Ioan.7. non cuſtodierit ea, ego non iudico eum, &c. & iterum: Ego vado, & quæretis me, & in peccato veſtro moriemini, &c. Hæc igitur euangelij aliis feliciſſima, aliis verò, hoc eſt, incredulis & inobedientibus duriſſima tempora diem ſuccenſam quàſi caminum vocat Vates, quæ ſuperbos & impietatem facientes omnes vt ſtipulam inflammet, ita vt nõ relinquatur eis aut radix aut germen. eſt enim vltima & extrema impietatis linea euangelium aut contẽpſiſſe aut abieciſſe: quo crimine quicũque tenentur, ipſi ſibi iudicium, Ioan.12. damnationẽ atq. exitium moliti ſunt, ſicut ſcriptũ eſt: Non veni iudicare mundum, ſed vt ſaluificem mundum. Qui ſpernit me & nõ accipit verba mea, habet qui iudicet eum: ſermo quẽ locutus ſum, ille iudicabit eum in nouiſſimo die. Atque de vtraq. hac euangelij efficiẽtia multa à nobis in hoc opere indicata, & plurima in ſacris libris ſcripta ſunt, Rom.1. vt illud: Non erubeſco euangelium: virtus enim Dei eſt in ſalutẽ omni credenti, Iudæo primum & Græco. Iuſtitia enim Dei in eo reuelatur ex fide in fidem, ſicut ſcriptum eſt; Iuſtus autem ex fide viuit. Reuelatur enim ira Dei de cælo ſuper omnem impietatẽ & iniuſtitiam hominum eorum, qui veritatem Dei in iniuſtitia detinẽt, &c. Appellatur autem omne hoc noui teſtamenti tempus dies; id verò, quod vlterius fuerat, nox dicitur, tum ob nouam, & ſapientiæ, & diuinæ virtutis illatá orbi lucem, tum ob manifeſtatá rationem multarum rerum, quæ antè obſcuræ fuerant. atque ita ſæpiſſimè in ſacris libris legimus: Nox præceſſit, dies autẽ appropinquauit: & ſicut in die honeſtè ambulemus. Quoniam verò diem eum, qui ſecundum naturam eſt, ſol efficit, aſtrorum omnium nobiliſſimum

bilissimum

bilissimum & efficacissimum. cuius ea virtus cernitur, vt quæ crassiora asperioraq́; in liquidarum natura rerum sunt, exurat, & duriora etiam magisq́; concreta reddat, vt sal; quæ verò molliores & tenuiores sortita sunt partes, emolliat & purget, atque omnino perficiat, vt ceram. sic & hunc nouum euãgelij diem à Christo iustitiæ sole illustrissimo efficiendum esse Vates canebant: cuius maxima & ignea vis cùm ad impios & incredulos, improbosq́; homines in peccato suo relictos exurendos & reijciendos, tum verò ad pios & credentes atque dicto audientes, emolliendos, sanandos, purissimos candidissimosque reddendos efficientissima virtus esset.

Et orietur vobis timẽtibus nomẽ meũ sol iustitiæ, & sanitas in pennis eius: & egrediemini. & salietis sicut vituli de armento, & calcabitis impios, cũ fuerint cinis sub planta pedum vestrorum in die, qua ego facio, dicit Dominus exercituum.

DISPAREM piorum & impiorum conditionẽ euangelij efficacitate & re ipsa fore, & publicè spectandam esse vaticinio primum & apostolicis etiã testimoniis ita euenisse edocti sumus; horum quidem durissimam, illorum verò optimã & illustrissimam. ij enim ob incredulitatem & improbitatem, improbati atq; in tenebras exteriores reiecti sunt: illi verò ob præstitam euangelio fidem & obedientiam ab antiqua labe & propriis sordibus atque infirmitatibus & morbis vitijsq́; expurgati & sanati, iusti, sancti & immaculati, denique Dei viuentis filij effecti sunt. Videte qualem charitatẽ dederit nobis Deus, vt filij Dei nominemur, & simus: idque nõ per imputationem, sed re ipsa atque effectu certo & manifesto per lauacrum regenerationis & renouationis spiritus sancti, quem effudit super nos abundè, vt iustificati gratia ipsius hæredes simus secundum spem vitæ æternæ. sic Ioannes, sic Paulus, sic omnes alij Apostoli de hac re testantur. Hæc ergo vis, hæc efficientia solis iustitiæ est. de quo sic etiam Zacharias canebat: Per viscera misericordiæ Dei nostri, in quibus visitauit nos oriens ex alto. Illuminare ijs, qui in tenebris & in vmbra mortis sedent, ad dirigendos pedes nostros in viam pacis. Sol igitur iustitiæ iustificans eos, qui illum credendo obediendoque admitterent. [*Et sanitas in pennis suis.* Hebraicè, *Et sanans in alis suis.*] qui cùm sit splendor gloriæ, & figura substantiæ eius, portansque omnia verbo virtutis suæ, purgationem peccatorum facit, &c. Vt autem soli ob celeritatẽ cursus alæ & pennæ eleganter affinguntur: sic huius iustitiæ solis Christi in conficiendo vis & celeritas maxime alarum nomine describitur. de vtroque enim sole, altero quidem in figura, altero verò re & efficientia scriptum est: Exultauit vt gigas ad currendam viam: à summo cælo egressio eius. Et occursus eius vsque ad summum eius: nec est, qui se abscõdat à calore eius. At verò vt in volucri alæ nõ accidentis, sed naturæ partes sunt, nam quatenus volucris est, alas habet, & si nõ habet, volucris proprie dici nõ potest, quanquã animal dici possit, neque volucrũ naturam ab aliarum animantium generibus distinguere cõmodius nobis datur: quàm alarum indicio (veræ namque huiusmodi rerũ differentiæ hominibus incognitæ ferè sunt) ob eã rem Deus huic à se descripto soli alas addidit, partes ipsi naturæ ita proprias, vt separari ab ea ne cogitando quidem sine totius rei solutione possent. Qua descriptione duplex natura & diuina & humana, quibus Christus constans mundo apparuit, accõmodata ad humanum captum imagine significatur. Vtriusq; naturæ coniunctio, quã vnionem theologi dicunt, similitudinibus magis inuestigari, quã re ipsa percipi & cognosci à mortalibus potest. Atque ob eã causam non tam ex philosophiæ rationibus tenuissimis, quã ex facilibus rerũ similitudinibus hæc mysteria dicenda à sacris auctoribus peti solent, vt rerum ipsarum magnitudo augustior esse cognoscatur, quã vt vlla humana cogitatione percipi possit. Itaq; nobis consiliũ semper erit, huiusmodi maximarũ imagines rerum orationis & verborum significatione indicare potius, quàm ex audaci aliqua ingenij ostentatione explicare. Igitur Christi vtráque simul naturã, tum diuinã sua virtute, tum humanã ex diuinæ sibi coiunctæ vi, quæ cõmunicatio à theologis dicitur, sanitatis cũ corporũ, tum verò animorũ præcipue effectricem fore Malachias promittebat. quo carmine mirandũ illud & planè diuinũ sacramentũ significatũ est, cõmunicationis corporis & sanguinis Christi, quod in sacrosancta illa & mysteriis refertissima cœna est institutũ, vbi arcanis & mirificis rationibus vtráq; suã naturã suis largit' cõmunicauit. cuius cõmunicationis rationes admirari semper, explicare autẽ modò, nec integrũ, nec oportunũ nobis est, donec ab ipso eodẽ ad tãtarũ expositionẽ rerũ spiritus sancti nobis addatur & afferatur cõmoditas. Christus igitur vtraque natura largienda

1. Ioan. 3.

Tit. 3.

Luc. 1.

Hebr. 1.

Psalm.

gienda & communicanda, ita suis sanitatem effecturus esse dictus est, vt ex priori imbecillitate atq. infirmitate liberatis & cófirmatis vitá felicem ac beatá lætissimamq. degere, necnon ex omni externarú difficultatú timore & suspicione liberis victoribus triúphare contingeret. [*Et salietis sicut vituli de armento.* Hebraicé, *sicut vituli saginarij*:] Solent enim saginati vituli præ nimia sanitate & optimo membrorum & totius corporis habitu magis etiá, quá cætera armenta exultare & gestire, atq. hac similitudine, sanitas iustorú & vera ac propria animorú lætitiæ causa indicatur. cæterarum veró rerum, quę ante hunc felicé statum terribiles hominibus videntur, contemptioné consequutura illis etiam significauit: cuiusmodi res sunt humana potentia, sapientia, fraus, dolus, minæ, crudelitas, & cæteræ, quibus mundus aduersus pios, probos, modestos, innocentes, vel humiles & imbecilles valere putatur: quæ tamé omnes ab ijs, quos sol ille iustitiæ sanauerit, despiciendæ, cóculcandæ ac proterédæ fore dicuntur. [*Et calcabitis impios cùm fuerint cinis,*] euangelij vir-

Luc.10. tute & efficiétia deiecti exusti, atque in nihilú redacti, sicut scriptum est. Ecce dedi vobis potestaté calcandi super serpentes & scorpiones, & super omné virtuté inimici, & nihil

Luc.21. vobis nocebit. & alibi: Ego dabo vobis os & sapientiá, cui nó poterunt resistere & cótradicere omnes aduersarij vestri, &c. [*In die qua ego facio, dicit Dominus exercituum.* Hebraicé, *in die quam ego facio.*] Nouum tempus atque admirandú nouandis rebus oportunú significat, quod ad cómunem naturæ consuetudiné referri non possit; sed magno miraculo à Deo excitatú. itaq. proprium Dei opus dicendum. illa etenim admirabilis iustificatio & sanctificatio, quanquá nó sine fide & obedientia hominibus cótingat, Deo tamé ipsi auctori, nó auté humanæ alicui secundú naturá virtuti accepta est referenda, sicut scriptum est: Gratia saluati estis per fidé: & hoc non ex vobis. donum enim Dei est. Igitur vt omnis illa salutis & sanctitatis atq. regenerandorú hominú ratio auctore Deo cóstare intelligeretur, dictú est, [*In die quam ego facio,*] die Domini exercituú, maximi & potentissimi, qua credentes salui, qui veró non crederét, damnati euaderét: cuius diei felicé sibi aduentú antiqui patres cogitantes, atq. ijs, qui cópotes futuri essent, gratulabundi canebant: Hæc est dies, quam fecit Dominus, exultemus & lætemur in ea. Quoniá veró ab huius Vatis tempestate vsque ad Christi tépus hoc loco indicatum, & vatibus & vaticinijs nouis carendum Iudæis fuerat, quidnam illis porró agendum sit, vt tum veræ disciplinæ, tum pietatis & officij ratio integra constet, Deus admonet.

Mementote legis Mosi serui mei, quam mandaui ei in Horeb ad omnem Israël præcepta & iudicia.

VNVM diuinæ legis assiduú studiú pijs hominibus interim satis fore ostéditur, dum illud omni orbi annuntiandú euangeliú aduentaret: quippe in lege illa, quidquid ab hominibus de Deo, de sua ipsorú natura, de pietate, de officio, de bonorú & malorú finibus cognosci percipique, quidquid agi etiá recté potest, continetur, ita vt ad hominú eruditionem nihil in illo libro desideretur, quanquá à perfectione illa vitæ, & humanæ naturæ dignitate, quæ per euangeliú conciliatur, longè legis absit ratio. Nihil enim ad perfectum adduxit lex: erudire illa quidé, primaque sapientiæ rudimenta, eaq. maxima, & quæ animalis homo capere posset, docere potuit, perficere auté hominé, & ex homine filiú Dei

Gal.3. teddere, nó potuit hoc enim euangelij Christi propriú est. Prius enim, quá veniret fides, sub lege custodiebamur cóclusi in eá fidé, quæ reuelāda erat. itaq. lex pædagogus noster

Psal.118. fuit in Christo, &c. Quamobré lex nó iustificatio, sed iustificationú via appellata est. Legé pone mihi Domine viá iustificationú tuarum, & exquirá eam semper. eius enim diligens studium multas atq. egregias ad iustitiam Dei commoditates habet; vtpote quo fidei ac spei officio, & honestarum actionum disciplina custodiatur: sine quibus rebus & exercitationibus haberi illud summum Dei donum non potest, sicut scriptum est: Incli-

Ibidem. naui cor meú ad faciendas iustificationes tuas propter retributionem. Huius igitur legis studium & ad omnem vitæ partem vtilis cura Iudæis commendabatur à Deo, interim suscipienda & sustinenda, quoad euangelij omnia perfecturi tempus extaret, cuius initio Helias index atque nuntius venturus prædicebatur. Appellat autem legem Mosis serui sui, non quo humanam humanoque consilio inuentam significaret (est enim lex sancta & spiritualis, atque Deo auctore planè edita: id quod ab ipso statim declaratur, *quam mandaui ei in Horeb ad omnem Israël*) sed vt ab illa altera lege distingueret, quæ gratiæ tempore per Christum in credentium cordibus erat inscribenda.

Itaque

ex ministrorum itaque comparatione vtriusque legis ratio ostenditur. illa enim Mosi non in corde scripta, neque ea virtute auctoritateq. tradita est, vt inscribere ipse in aliorum cordibus posset, sed mandata ipsi accipienda & ad omnem Israël referenda; hæc verò altera Christo vt proprio filio, per quem omnia facta essent, vt auctori atque legislatori integra constituta erat, quam is non modò ferret, sed spiritus sancti virtute in suorũ mentibus constabiliret. itaque quanquã vtraque diuina & sancta, altera tamen tum ministri dignitate, tum virtute atque efficientia multo, quàm altera, pręstantior, atque etiam communicatione sui dignior futura esse canebatur, vt illa ad omnẽ Israël, hæc ad omnes fines terræ pertineret. quę verò in illa continerentur, hęc fuere: [*Præcepta & iudicia.*] Præceptorũ nomine, quidquid ad singulorũ mores cõponendos, atq. etiã quidquid ad priuatas cuiusque ordinis rationes instituendas pertinet, definitur, ex Hebraica voce HHVKIM, statutum latinè, Hispanè *fuero* dicitur. Iudicia eadem, quæ latinis iura sunt, quæ vel à priuatis inter se religiosè coli, vel à iudicibus & magistratibus dici ac defendi oporteat: atque in vtroque genere non solùm vitæ priuatæ ac publicè instituendæ rationes, sed magna etiam sapientiæ & diuinarum atque humanarum rerum cognitionis argumenta, vel apertè tractata, vel arcanè significata sunt. quamobrẽ vtriusque partis studium interim à Deo commendatur, dum lucifer ille orietur, qui omnia esset illustraturus. ad hunc etiam modum Christus diuinorum librorum testimonia de se causàque sua cognoscere Iudæis suadebat. Scrutamini scripturas, quia vos putatis in ipsis vitam æternam habere: & illæ sunt, quæ testimonium perhibent de me. si enim crederetis Mosi, crederetis forsitan & mihi, de me enim ille scripsit, &c. Huic itaque studio intentos Iudæos tempus illud iam propediem aduentaturum exspectare iubebat Deus, atque eius signa certis à se nominatis indiciis diligẽter obseruare. neq. enim tanta res tacitè aut obscurè peragenda erat, sed legato prius misso, qui pręsentem orbis salutem annuntiaret, ad eamque accipiendam hominum animos præparandos curaret.

חק

Ioan. 5.

Ecce ego mittam vobis Heliam prophetam, antequam veniat dies Domini magnus & horribilis: & conuertet cor patrum ad filios, & cor filiorum ad patres eorum: ne fortè veniam, & percutiam terram anathemate.

EVANGELII, hoc est, boni & salutaris nuntij initia, vt illustria omnibus apertaque essent, ab Heliæ legatione faciẽda esse, Deus apud hunc Vatem manifestè, & apud alios etiã certa significatione prædixit. cuius legati quanta auctoritas, quales partes, quæ munera, quod officij genus, quanta etiam in agendo dignitas futura esset, vel vno Heliæ nomine & exemplo significatum est. etenim vt Helias turbulentissimis Israëlticarum rerum temporibus, maxima & diuina planè auctoritate præditus, religionis violatæ & pietatis proditæ causam aduersus populos & reges grauissimè & constantissimè egit, diuinasque partes per omnem vitam defendit: sic eodem exemplo prophetam quendam extiturum esse Deus per vates prædixerat, qui abalienatum à vera & integra pietate populum, ad fidem officiumque reuocaret, atque diuinis accipiendis beneficiis aptum habilemque redderet. Hunc autem propter auctoritatis, officij & actionum similitudinem Heliam alterum appellauit Deus. atque his rebus nominibusque cunctis Ioannis Zachariæ filij cognomento Baptistæ ratio omnis descripta & significata, atque à cælesti demum interprete explicata est. Et ipse præcedet ante illum in spiritu & virtute Heliæ, vt conuertat corda patrum in filios. Spiritum & virtutem Helię repręsentaturum, atque ex ea re nomen etiam Heliæ sibi comparaturum esse Ioannem Dei nuntius Gabriel docebat. nomina enim à Deo ex officij rationibus indi solent, vt: Qui numerat multitudinẽ stellarum, & omnibus eis nomina vocat, &c. eundem verò prophetam atque prophetarum omnium maximum fore vates dixerant, atque ita esse Christus contestatus est. Et tu puer propheta altissimi vocaberis: præibis enim ante faciem Domini parare vias eius. Prophetam altissimi appellauit pater, quem Deus ipse angelum suum aliàs appellauerat, quemque plusquam prophetam existimandum esse Christus confirmauit, addito elogio, neminem inter natos mulierum maiorẽ illo prophetam esse. nullus enim pręter vnum Ioannem propheta fuit, quem venturum alij vates nominatim prædicerent. nullus præter hunc vnum, qui quod futurum vaticinatus esset, præsens adesse testaretur

Psal. 146.

Luc. 1.

atque indicaret. Appropinquauit, inquit, regnum cælorũ. Et altera die stabat Ioannes, & discipuli eius duo, & respiciens Iesum ambulantem, dicit, Ecce agnus Dei, &c. huius autem prophetæ munus officiumque illud fore decretum fuerat, [*Et conuertet corda patrũ ad filios, & corda filiorum ad patres eorum.*] Pœnitentiæ hominibus prædicandæ ac persuadendæ munus publicum & illustre Ioanni committendum hæc oratio significat. id verò ex Hebraicis verbis apertum est. etenim HESSIB, latinè ad verbum redditur, *cõuertere fecit*, atq. ex eodẽ verbo THESSVBAH nomẽ oritur, quod latinè pœnitentiã vertimus. Id itaque ab illo propheta curandum erat, vt omnium ætatum atque ordinum homines ad veram pœnitentiam, atque ad optimam salutis cogitationẽ cõuerterentur. ob eamq. rem significanter dictum est *corda*. pœnitentiæ namque veræ & probatæ ratio ex corde præcipuè proficiscitur, cuius argumenta & signa certissima vitæ in melius mutatione spectantur. eos autem pœnitentiæ fructus Ioannes in suis illis celeberrimis ad populũ

Matth. 3. & principes concionibus exigebat. Facite ergo fructus dignos pœnitentiæ, &c. [*Corda patrum in filios*, Hebraicè, *super filios*, & *filiorum super patres.*] Qua sermonis forma omnis ætas, omnis gradus ordoque hominum significatur, ita vt eadem auctoritate & grauitate, eodemque muneris officio, & apud maiores, & apud minores functurus

Deut. 22. esse Ioannes diceretur. Huiusmodi loquendi figura in illo præcepto est, Non tenebis

Psalm. 49. matrem super filios, sed abire patieris captos tenens filios, &c. & illud: Congregate illi sanctos eius, qui ordinant testamẽtum eius super sacrificia, &c. hanc autem huius loci interpretationem Gabriel etiam angelus me docuit. Et conuertet corda patrum in filios, & incredulos ad prudentiam iustorum, parare Domino plebem perfectam. [*Antequam veniat dies Domini magnus & horribilis.*] Domini diem piis & legitimè præparatis magnum, impiis verò & incredulis horribilem dicit, de quo ipse Ioannes aiebat:

Matth. 3. Cuius ventilabrum in manu eius, & permundabit aream suam, & congregabit triticum suum in horreum: paleas autem comburet igni inextinguibili. atque diem hunc magnum & horribilem non iudicij extremi, sed Messiæ aduenientis tempus antiqui scribæ sapienter interpretabantur: idque à Christo & probatum & confirmatum est.

Matth. 17. Quid ergo dicunt scribæ, quòd Heliam oportet primum venire? at ille respondens ait eis, Helias quidem venturus est, & restituet omnia: dico autem vobis, quia Helias iam venit, & non cognouerunt eum, sed fecerunt in eum quæcunque voluerunt: sic & filius hominis passurus est. tunc intellexerunt discipuli, quod de Ioanne Baptista dixisset eis. Atque hæc quidem orationis huius pars ad Dei iudicium, per euangelium in singulos homines, pro cuiusque vel fide atque obsequio, vel rursus incredulitate ac vitio exercendum pertinuit; illa verò ad publicum iudicium in gentem regionemque ipsam Iudæorum edendum spectat, [*Ne forte veniam & percutiam terram anathemate.*] Seuerissimam illam & iustissimam animaduersionem & pœnam, quæ in Iudæorum gentem cùm ob quamplurima alia scelera, tum ob Christum Christique euangelium repulsum constituta est, per hunc vatem prædicens Deus, vitare & cauere monebat, qui nolit quenquam perire, sed omnes ad pœnitentiam reuerti magis optarit. Quamobrem ipse misericordiam suam semper propositam æquissimis condicionibus vltro polliceri consueuit, vel aliàs se iudicem integerrimum profiteri, vt bonorum & malorum propositis finibus, vtrum sibi expetendum fugiendumúe sit, homines ipsi prouideant optentque; semper tamen Deus ipse suam illis voluntatem exponit, quodque consultissimum optimumque sit, & se illis vltro cupere, & vt frui liceat, proponere,

Deut. 30. atque, vt petatur, suadere. Testes, inquit, inuoco hodie cælum & terram, quòd proposuerim vobis vitam & bonum, benedictionem & maledictionem. elige ergo vitam, vt tu viuas & semen tuum, & diligas Dominum Deum tuum, atque obedias voci eius, & illi adhæreas: ipse enim est vita tua, & longitudo dierum tuorum, &c. Hunc igitur suum planè diuinum paternumque morem, Deus tum sæpe aliàs, tum etiam hoc in loco seruat antiquumque obtinet; cumque iam ostenderit, quantum bonum, quanta felicitas exspectanda sit iis, qui pietatem atque officium obseruare ac sanctè colere studuerint, cæteros etiam ab impietate & vitio propositis cùm priuatè, tum publicis luendis pœnis deterret: docetque non solùm fore, vt singuli, qui euangelio credere & obedire noluerint, reprobentur & puniantur, sed vt omnis etiam Iudæa gens illa, fame, pestilentia & bello affecta, tandem disiecta atque dissipata, patrio solo cedere & perpetuò

tuò exulare cogeretur. atque hoc modo diuini iudicij, quod multis nominibus affirmatum, multis argumentis frustra impiis ostensum, publice tamen sentire & confiteri necessarium fuerat: id quod hodie etiam ab illa gente grauissimis miseriis pressa agnoscitur & ploratur. Ferire terram anathemate, est, desertam, incultam vastamque reddere. qualis Iudæa regio à Titi Vespasiani filij temporibus ad hæc vsque tempora perseuerat, adeo horrida atque vasta, vt cum illo antiquæ felicitatis splendore collata, deserta & inhospita tescua dici profectò possit, vt & Gregorius Nazianzenus, & complures alij docti & pij viri, qui visentes obseruauêre, testati sunt, & hodie omnes, qui viderint, testantur. hunc miserrimum Ierosolymæ principis vrbis, & totius regionis Iudeę statum Christus præuidens deplorabat. Qui videns ciuitatem, fleuit super eam dicens: quia si cog,, Luc. 19.
nouisses & tu, & quidem in hac die tua eâ, quæ ad pacem tibi, nunc autem abscondita ,,
sunt ab oculis tuis: quia venient dies in te, &c. Hanc etiam rem Ioannes Baptista signi- ,,
ficans Pharisæis aliisque ex Iudæis vitare suadebat. Genimina viperarum, quis docuit ,, Matth. 3.
vos fugere à ventura ira? Omnem itaque Christiani euangelij rationem, atque eos, qui ,,
vel excipientibus, vel reiicientibus, cùm priuatè, tum publicè exspectādi essent euentus breui quidem & arcano, sed certissimo sermone Vates indicauit. quæ nos diuino beneficio, ex vtriusque testamenti sacris arcanisque lectionibus, in Christianorum vsum, & sanctæ matris nostræ ecclesiæ gratiam, ad Dei immortalis gloriam, hactenus interpretati sumus.

Antuerpiæ Brabantinorum 3. Non. Januar. CIↃ IↃ. LXIX.

IN MALACHIÆ VATIS FINEM HYMNVS EX VOTO.

ODE SAPPHICA.

NOSTRA si magno superûm parenti &
Mentibus puris procul vsque inani
Fabula Vatis meditantis olim
Grata fuit vox:
Ore nunc culto magis & canoro
Dicere, & blanda fide personare
Poscimus, qualem Iesides solebat
Tendere flauus.
Ille seu molli pecori minantem
Vrsum & audaces lacerans leones,
Signa virtutis puer & futuri
Roboris edit:
Impij vel si & populis tremendi
Goliæ sternens onerosa terra
Membra pertuso capite & cruentis
Exuit armis:
Aut per abrupti nemorosa montis
Saxa periurum socerum, trucésque
Dum minas vltor potuit domare,
Flectere maluit:
Quidquid aut duro metuit periclo,
Aut graui perfert iuuenis labore,
Vnicum cæli canit vsque numen
Præsidiúmque.
Vel fide extremos superante casus
Gratus auctorem memorat salutis,
Et noua & priscæ monumenta laudis
Personat ore.
Quo feræ durum posuêre cantu
Robur, & tutas sociis latébras,
Cedit Hermonus leo, & ipse custos
Excubat antris.
Quin & vndanti fluuio quietas
Peruehit lymphas, lacubúsque magnis
Nomen æterni recinens tonantis
Narrat Iarden.

An'ne

An'ne mirandum? & abiosa quando,
Quæ solet sæuos furiare reges,
Umbra Satánæ fugit imperante
Carmine victa?

Ergo nos tanti studium secuti
Vatis, æterno meditamur vsque
Numini castis numeris probandas
Dicere laudes.

Non vt immensum decus & nitentem
Boghzidis laurum tenues putemur
Persequi: at fas sit petiisse amandas
Arboris vmbras.

Fas sit exemplis Iesidis perenni
Carmine excelsi coluisse regis
Nomen, & clara memorare voce
Dona superna.

Fas & attentos populos docere,
Vt Deus nostrum studium benignè
Fouerit: mentémque animúmque auentem
Profore multis:

Quamlibet duris maris & viarum
Casibus rerúmque agitatus vndis
Curiæ densæ mediísque ferrer
Æstubus ardens.

Vt tamen norint genus & piorum,
Orbis & cunctus quibus ille possit
Viribus magnas tenui ministro
Vertere moles:

Qui mei partem speciémque voti in
Exitum duxit bonus, & precanti
Annuit præsens duodena vatum ex-
ponere dicta.

Magna queis quondam dederat suarum
Signa virtutum & cecinisse laudum,
Quæque mens mundum regat, atque certis
Temperet horis.

Quid sit humanum genus, & quis olim
Finxerit fœdis vitiis remotum;
Vnde conceptus labor & vagantis
Semina mortis.

Rursus vt casus miserata nostros
Mens patris rebus penitus recisis,
Pignus æternæ melius salutis
Annuit vltro.

Aurea & secli meminere quando
Tempora hi nostri, quibus ô precati
Vocibus tantam propiùs petebant
Cernere lucem.

Vt per occultos veniens recessus
Spiritus mentes hominum beatas
Formet, & magni sobolem vocari
Numinis addat.

Quæ patres, & quæ cupiere clari
Principes, nostræ vt meliora duci
Inuidi, at læti tamen audiêre
Munera sortis.

Atque ne tanti, monumenta doni
Negligens culpa, aut scelus auocaret,
Hostis aut nobis studio maligno &
Fraude perirent:

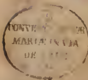
Multa præsenti monuêre Vates
Voce, quæ sensus hominum profundos
Excitent, pulso & releuent veterno
Languida corda.

Nunc quod iis magnæ cecinisse linguæ
Flumine, & verbis solidè disertis
Est datum, nobis leuiore reddi
Contigit arte.

Possit vt simplex populus piusque
Limen insueti penetrare dicti,
Quæ tamen nostros superent labores
Poscere Christum.

Ergo nos grato soluisse cantu
Debitas laudes decuit benigno
Numini certa & bene nuncupati
Munera voti.

Nam potens imo solet is iacentem
Pauperem fundo retulisse in auras,
Regio & lætas decorare frontes
Prouidus auro.

Exuli ac tardo pecorum magiſtro
Cum ſene & poſſe, & metuenda præbet
Dicere, vt cedant malè pertinacis
Sceptra tyranni.
Credit arcani veneranda præſens
Conſilî paruis gregibus proborum
Dona, quæ celet tumidis potentum
Mentibus idem.
Principem cæli liquidi tenentem
Regna, te auctorem memoramus vnum,
Quidquid in magnis ſapienter olim
Poſſumus auſis.
Quidquid aut plauſus meruit probandos,
Tu bonus præſtas, tibi que auctor eſto:
Eſto ſed noſtrum poſuiſſe grata
Munera mentis.
Tu modò addictum facilis poëtam
Audiens præſtes meliore ſemper
Debitum tantis meritis honorem
Dicere verſu.
Otium quòd ſi maneat quietum,
Sæpe quod votis cupidus rogabam,
Méque ſi vulgo procul inſolenti ex-
ſpectat agellus.
Qualis in celſis nebulis propinqua
Rupe (vbi ſanctas tibi lætus aras,
Virgini & ſummæ poſui ſacellum)
Contigit olim.
Qui locus te (nam fateor) docente
Multa in arcanis penetrare libris,
Et dabat puro ſonuiſſe primam
Gutture linguam.
Tum mea ſi quid ſupereſt agendum
Temporis vitæ, ſtatuo perennem
Et tibi laudem, & populis tuorum im-
pendere curam.

FINIS.

CHRISTOPHORVS PLANTINVS
CHRISTIANO LECTORI. S.

ARIVS ac multiplex vſus, qui ex ſacrorum librorum lectione capitur, tribus precipuis generibus, velut capitibus ſummis, definiri commodè poteſt: Quorum primum eſt diuinarum rerum cognitio, quo in genere ea inſunt, quæ ad diuinæ naturæ contemplationem, & diuinorum, de humana creatione, perfectione, reſtitutione & ſanctificatione, ac demum felicitate omni conſiliorum rationem explicandam faciunt. Secundum genus varias continet naturarum, rerum, atque adeo mundi ipſius vniuerſi, omniumque partium ac temporum notiones, & in his veri inuentio & confirmatio vtiliſsima pariter & iucundiſsima. Tertia autem pars in hominum moribus atq. in expetendarum & fugiendarum ratione rerum componenda verſatur, vt perfectus ſit homo Dei ad omne opus bonū inſtructus, ſicut D. Paulus docet. Hoc autem genus multas, tum religionis rectè inſtituendæ & purè adminiſtrandæ, tum etiam in formandorum ad virtutem animorum partes complectitur: Atque nullum verbum vel minimū in ſacris libris eſt, cuius exacta cognitio magna in vno aliquo ex his generibus, aut etiā in omnibus argumenta, magnaq. myſteria nō habeat, quæ à nemine vnquam mortalium vel dicendo vel ſcribendo æquata hactenus fuiſſe exiſtimamus, cùm infinitus ſit ille ſapientiæ theſaurus, qui tam breuibus librorum voluminibus conſeruatur. In his autem duodecim prophetarum commentarijs adeo magna rerum & verborum, ad hæc, quæ obſeruauimus genera pertinens copia, partim indicata, partim etiam explicata eſt, vt ſi nobis in indicem eſſet ſingulatim redigenda, excreſcere opus ad ingentem molem, neceſſarium foret: neque tamen exactam differendarum rationem rerum explicari contingeret. Quam ob rem cōſultiſsimum arbitrati ſumus indicem, obſeruata litterarum ſerie, per communes locos exponere; vt hoc modo lectores, pro oblati argumenti vſu & oportunitate, rerum & verborum tractationem, non ex indice (vt fieri ſolet) adnotatam; ſed ex ipſis commentariis diligētius tractatā peterent: maximè, cùm ſciremus nullius laboris aut temporis in hoc libro collocati curam ſuſcipi poſſe pœnitendam: omnem autem diligentiam, induſtriam & operam, quam in iuuandis & promouendis bonarum, maximè autem ſacrarum litterarum ſtudiis ponimus, Chriſtianis & Catholicæ Eccleſiæ, piiſque omnibus, ſingularim, non tantùm ex facultate ipſa, quātum ex propenſa in Chriſtianam Rempubl. voluntate æſtimari cupimus. Vale in Chriſto Ieſu Domino noſtro, quem ſemper oro, vt inexhauſtos ſapientiæ & ſcientiæ ſuæ theſauros nobis communicare dignetur: detque omnibus idem ſapere, idemq. velle, vt omnes, in veritate ipſius, vnum ſimus. AMEN.

INDEX RERVM ET VERBORVM,

QVÆ IN HIS COMMENTARIIS EXPLICANTVR.

Prior numerus folium, posterior lineam indicat.

Bonum

Forti-

Mi-

Sacerdos

T

